

S. EUSEBII

HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

OPERA OMNIA,

POST MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI

SED POTISSIMUM JOANNIS **MARTIANÆI** HUJUS ORDINIS RECENSIONEM,
DENVO AD MANUSCRIPTOS ROMANOS, AMBROSIANOS, VERONENSES ET MULTOS ALIOS,
NEC NON AD OMNES EDITIONES GALLICANAS ET EXTERAS CASTIGATA,
PLURIMIS ANTEA OMNINO INEDITIS MONUMENTIS,
ALIASQUE S. DOCTORIS LUCUBRATIONIBUS SEORSIM TANTUM VULGATIS AUCTA,
INNUMERIS NOTIS, OBSERVATIONIBUS, CORRECTIONIBUS ILLUSTRATA,

STUDIO ET LABORE

VALLARSII ET MAFFÆII

VERONÆ PRESBYTERORUM,
OPERAM NAVANTIBUS ALIIS IN EADEM CIVITATE LITTERATIS VIRIS.
EDITIO PARISIORUM NOVISSIMA

EX SECUNDA AB IPSIS VERONENSIBUS EDITORIBUS CURIS POSTERIORIBUS ITA RECOGNITA,
ATQUE EX **RECENTIUS DETECTIS** SIC DITATA
UT PRÆSENS EDITIO, AMPLITUDE SOLA, CÆTERIS OMISSIS EMENDATIONIBUS,
PRÆCEDENTES OMNES EDITIONES, ETIAM BENEDICTINAS,

tertia parte seu triente materialiter superet,

ACCURANTE ET AD ULTIMUM RECOGNOSCENTE J. P. MIGNE, CURSUUM COMPLE-
TORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI QUINTUS ET SEXTUS.

VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1845.

ELENCHUS OPERUM

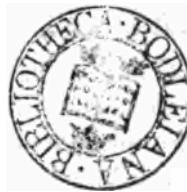
QUE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

OPERUM HIERONYMI TOMUS V.

Commentaria in Ezechielem.	Col. 15
Commentaria in Danielem.	491
Translatio Homiliarum Origenis in Jeremiam et Ezechielem.	584
In Lamentationes Jeremiæ tractatus.	787

OPERUM HIERONYMI TOMUS VI.

Commentaria in Osæe.	809
Commentaria in Joelem.	947
Commentaria in Amos.	989
Commentaria in Abdiam.	1097
Commentaria in Jonam.	1117
Commentaria in Michæam.	1151
Commentaria in Naum.	1231
Commentaria in Abacuc.	1273
Commentaria in Sophoniam.	1337
Commentaria in Aggeum.	1387
Commentaria in Zachariam.	1415
Commentaria in Malachiam.	1541
Defensio Eruditionis Hieronymianæ aduersus Joannem Clericum.	1577

PRÆFATIO.

Quintus exsuperat in Hieronymianorum partitione operum tomus iste, quem ex argumenti, quod propositum habet, ingenio, commentariorum scilicet in reliquos duos majores prophetas, Ezechielem ac Danielem, in unum cum quarto compingere constitueram : fecisse semper adeo, nisi et illius aucta voluminis sub prelo materia in abnormem excresceret molem, et quæ maxime huic obtigit longe prolixior, eaque ἀπέξ ἀπλῶ necessaria germanarum scriptionum, quibus vulgatae antea editiones carebant, accessio dispergitri coegisset in duos. Hac autem de causa tantum abest, ut negotii aliquid facessisse lecturis videar, quin potius multam inierim ab iis gratiam, quando et major multo labor exantlandus, ut eorum studiis consuleretur, et ne qua sui etiamnum parte male mulctatus sanctissimus Pater subiret conspectus hominum, nihil non fuerit mihi otii impendendum atque operæ. Nam illud quidem ex tota liquet collectionis hujus œconomia, non id magis curæ suisse nobis, ut Hieronymianarum lucubrationum, totum veluti orbem una complectemur, quam ut alienis, iis tamen quæ abesse nullo ejus lectionis ac dignitatis impendio poterant, onerari ne patremur. Indicio ipse ille fuerit, qui ejusmodi scriptionibus abundat tertius tomus, a quo tam inutilia quædam quæ Parisiensem editionem onerabant, amovimus : puta illud Hexaplorum Origenis specimen, quæ ut nihil fere ad Hieronymum, ita proprio opere duobus in folio tomis postmodum luculentissima prodire : tum unum atque alterum de hebraicis Nominibus, non antea editum monumentum, quod latere in schedis nostris satius duximus, quam alienæ farraginis molem accrescere. Quæ huic igitur tomo nunc primum accedunt, duodecim sunt homiliæ, quas ex Origenis Græco in Latinum S. Doctor convertit : suntque explanationum in prophetas Jeremiam atque Ezechielem pars nobilissima, non ea tantum de causa, quod maximi Scripturarum interpretis studio adornantur Romanis auribus, ab eoque laudantur in suorummet operum catalogo : verumetiam quod, jam deperdito maximam partem Græco Adamantii textu, ipsæ in Latino archetypi gloriam propemodum solæ sustineant. Illas partim ab Huetii, partim a Genebrardi editione huc ascivimus : mirumque dictu est, in illo præsertim editore, cuius et eruditioem suspicimus, et maxime delectamur ingenio, non eam in edendis Hieronymianis lucubrationibus diligentiam deprehendisse, quæ suam ut in cæteris fidem satis præstiterit, cum tot passim vitiis editio illa scateat, quorum ingentem vim nos eluimus, ut quo nunc pacto integrali pristinæ restituuntur, in publicum prodire videri nunc primum possint. Distulimus vero illas in quintum usque tomum : tametsi priores quatuordecim, quæ Jeremiæ quædam capita præpostero confusoque ordine edisserunt, ad superiorem quartum pertinuissent. Causa differendi palmaris hæc est, quod cum simul fuerint ab ipso sanctissimo interprete sub una tantum præfatione ad Vincentium presbyterum singulari libello conjunctæ, divelli ab invicem, sive a posterioribus totidem, quæ Ezechielem interpretantur, et ad hunc proprie tomum spectant, jure non poterant. Id cum summi viri Erasmus atque Huetius minime attendissent, singularem hunc librum in duos temere dividentes, multa, eaque a veritate longius abhorrentia de prologo, quo homiliæ in Jeremiam male mulcentur, opinati sunt. Atque ille quidem in censura librorum Origenis miratur primum quid rei sit, cur Hieronymus alias creber in præfationibus, nihil in homiliis in Isaiam (quas'nos inter supposititia ad superioris tomī appendicem amandavimus), tum hasce in Jeremiam fuerit præfatus. Suspiciatur deinde est, prologum ab his sublatum, ad quos scripscrat, postquam Origenis nomen factum est Romanis invidiosum, et verosimile sit, in eo Hieronymum magnifice prædicasse Adamantii ingenium. Contra Huetius, singulis quidem libris Origenis a se expositis prologos prætexuisse Hieronymum, non diffutetur, cum id asserat Gennadius in Catalogo virorum illustrum ; at quos tractatibus in Isaiam et Jeremiam prætexuit, non de industria, sed casu et librariorum oscitantia censem sublatos : alioquin sublati quoque fuissent alii, quibus Origenem Prologis impense laudat, ut est ille ad Damascum homiliis in Canticum Cantorum præfixus, et iste alter ad homilias in Ezechielem. Verum sua ultrumque splendide opinatio fallit; nam neque de industria, quod episcopus Abri-

censis monet, neque, quod ipse autem, casu et describentium incuria præfationes illæ deperierunt. Nempe quam somniant præfixam homiliis in Isaiam, nusquam exstitit, nedum ab eo translatore concinnata est, quem fortasse Rufinum, Hieronymum certe non fuisse evicimus: evicimus autem cætera post argumenta, quæ in superioris præfatione loci con-gessimus, ex hoc ipso, quod nullo homiliæ illæ munitæ sint prologo. Exstat econtrario homiliarum in Jeremiam præfatio, hæcque ipsa est, quam solis putant homiliis in Ezechielem prædigî, verissime autem uirisque, scilicet et prioribus in Jeremiam una iunctis, sub unius libri nuncupatione, prælexitur ab ipso interprete. Quæ id nos docet præfationis ejus non indiligens lector: tum quæ sub una recensione fit in Catalogo viginti octo homiliarum mentio, ut alia prætermittant rationum momenta, nullum reliquum faciunt dubitationi locum, doctorumque hominum, qui in adversaria opinione versantur, judicium palam refellunt. Sed ut eo, quod cœptum est dici, revertamur, cur ad quintum hunc tomum differentur homiliæ istæ, causa fuit insuper nobis ipsa scriptio[n]is indeoles: ejus nempe: quam non suopte ingenio cudit Hieronymus, sed ab alio acceptam auctore, Adamantio videlicet, adornare Latinia auribus ad aliena debuit vestigia: ipsamque ideo interpretationem decevit magis primigenium, ut ita dicam, S. Doctoris in eos prophetas commentariorum laborem posse sequi.

Ad Græcum quod pertinet aliquot ex his homiliarum textum (sunt vero duodecim tantum ex his quæ Jeremiam, plane deporditis quæ Ezechielem explicant) animus aliquando fuit hanc quoque e regione Latina interpretationis apponere: jamque nonnulla fuerant nobis ad eum sive emendatiorem, sive clarioriem exhibendum animadversa. Verum quod bono cepisse videbamur consilio, cum manus operi fuit admovenda, meliore id sensimus prætermittendum. Enimvero cum sit Origenes in hisco tractatibus exigua pars ipso sui, et desiderium lectori magis, quam Hieronymo augeat dignitatem, illud operis, quod si integrum suppeteret, aut majori saltu ex parte, commodo atque ornatui fuisset editioni nostræ, nunc male mulctatum imperfectum; ue ut apponere a me ipso impetrare non potui. Si obtinuisse, ipsarum duodecim, quæ salæ supersunt in Græco, homiliarum inverttere ordinem oportebat. Nimirum Origenes supra quinque et quadragesima homilias in Jeremiam elimaverat, e quarum ingenti struc quatuordecim sibi delegit Latino refundendas Hieronymus, easque non duoto a prioribus initio, continentि serie, sed ut se quæque oblulit, saltuatim ita est interpretatus, ut ne dicam Origeniano proposito, ne ipsius quidem Jeremiæ, quem enarrat, ordini consentaneus in vertendo fuerit. Ab ea quæ et penes Adamantium prima est, gradum ad postremas duas, decimam tertiam et quartam fecit: nescias enim quem secunda et tertia Hieronymiana lorum tenent in Græco archetypo, in quo penitus desiderantur: quartam, quæ decimæ septimæ Origenianæ respondet, post reliquas omnes recessit. Exinde aliæ, quæ subsequuntur a quinta ad duodecimam, sin minus ad Græci exemplaris regulam, recta ad invicem serie explicavit, tantum quod septimæ octavam præposuit. Servandus autem in Latina editione nostra præpoalterus hic ordo erat, qui eti[am] paulo confusior, Hieronymianus est tamen, quod ipse minime diffilitur in præfatione: eoque debuit, quo institutus ab eo est, modo representari; nam sæpe alibi ex sententia sua mavult non tam interpres audire, quam novi operis conditor. Demum non Adamantium nobis præpositum est, sed Hieronymum recognoscere, atque abstinere, quoad fieri potest, alienis scriptis, ab ea enim quæ nunc aliquos vexat, inclaroscendi per chartarum plaustra libidine, ingenium nostrum abhorret immare quantum.

Ut vero, quod nostrarum est partium, de singulis, quæ hoc tomo continentur, Hieronymi lucubrationibus quidpiam ex ordine prænolemus, Commentariorum in Ezechielem, qui primum obtinet locum, quatuordecim libri sunt. Iis adornandis, non unum aut alterum, sed quatuor ferme annos exegit Hieronymus, non quod alacri ad miraculum usque ingenio, tanti labor hic steterit, sed quod interpellato, minimeque continentali studio nunc hoc, nunc illud segmentum operis per intervalla dictaverit. Incepitus labor vix dum absolutis in Graiam Commentariis, anno videlicet undecimo supra quadringentesimum; sed in ipso dictandi exordio, quod ipsemel causatur in prologo, et in epist. 126, ad Marcellinum et Anapsychiam, ita animo consternatus obstupuit subito nuptio de Pamphachii et Marcellæ morte, tum Occidentalium provinciarum, et maxime urbis Romanae vastatione, ut incepito abstinere, diuque

Iacere compulsus sit. Ad ejus apni finem, sive ad subsequentia ipsius iterum ab exordio ad tertium usque librum intermissum laborem repelit, cum denso, ut ipse ait modo laudata ad Marcellinum epistola : *Hac anno subitus impetus Barbarorum sic Egypti limitem, Palatinam, Phoenicis, Syriae percurrit instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix eorum ipso manus potuerit evadere, nequum animum, quem fore desponderat, ad scribendum advertere.* Nihilencius, levigante per tempora dolore, maxime vera opus urgente Eustochio, Iacrativis, immo furtivis noctium horis anni quadringentesimi decimi tertii, *hyems propinquante, quod ipse proficitur in septimi libri præfatione ad Noqum usque persecuta est, cum aliis subinde occupationibus de toto illuc orbe fugientium distincretur.* Enim qui subsequatur ad finem usque operis, insequenti decimoquarto supra quadringentesimum acribendos, nihil est dubium. Et vero sub initio Noni libri, Heraelianum Africæ comitem numerum porrum luisse perdidit resert : quæ tamponis nota satis manifesta designat priorem hujus anni partem, quæ Lusianus v. el. collega in consulatu Heraelianus fuit, et sub Augustum mensum, Novum, ut Procopius ait, in Africa rerum reus honorum quisit et vitam. Duos vero postremos libros, qui visionem edidierunt templi, cum ad eam partem delubri pervenisset, in qua Sancta Sanctorum, ac Thymianalis Altare describitur, ac maluisse parvum per intermittere, datis ad virginem Demetriadem litteris proficitur, ut, quod ipse ait, *De Altari transire ad Altare.* Eam porro epistolam, quæ in nostra recensione locum obtinet 130, ad hunc annum quadringentesimum decimum quartum pertinere, certis argumentis suo loco ostendimus.

Hisce commentaris septennis prior est, qui ad Scripturarum secionem subsequitur, in Danielē singularis liber, cui annum tribuimus quadringentesimum septimum. Cum nempe annum ad eum scribendum appulit sanctus doctor, jam (quod ipsem in hujus præfatione libri luculentissime prædit) duodecim prophetas minores exposuerat, sicutque adeo annum quadringentesimum sextum prætergressus, eujus postremus parti postrema item ex illis explanatio, quæ est in Amos, ex ipsa sexti consulatus Arcadii Augusti et Anitii Probi notatione certo certius affigitur. Rursus annum antevertebat quadringentesimum octavum, eujus mense Augusto Stilichonis patrata est intersectio. Calumniabantur autem Hieronymianæ gloriae levidi homines, suggillatum ab eo barbarum Romanæ exercitus ducem, eum in explanatione magnæ illius statuæ, quam per viam Nabuchodonosor viderat, de pedibus ferro, testaque ex luto compactis mysterium exponens, in eo dixit Romanum significari imperium : *Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius et durius fuit, ita in fine rerum nihil imbecillus : quando et in bellis civilibus, et adversum diversas nationes aliarum gentium barbararum indigemus auxilio.* Quam postea malevolorum suspicionem purgans undecimi in Isaiam libri præfatione : *Non sic, inquit, adulandum est principibus, ut sacrarum Scripturarum veritas negligatur : nec generalis disputatio unius personæ (Stilichonis) injuria est ; quæ cum benigno meorum studio caretur, Dei iudicio repente sublata est.* Omnia igitur quando illa excudi calumnia potuit, atque adeo postquam in Danielē commentarii in vulgus editi sunt, advivebat Stilicho, primasque obtinebat Romanarum virtutem : quem opinari minime par est, simulatque illa expositio, ad vulgi aures devenisse e vivis sublatum ; quia patitur non ita parum intercessisse temporis, quo et sanctus Pater ab ini- quis observari, calumpniosaque traduci, alique ex adverso a sui studiosis benigne excipi, bonaque in partem posset expensi. Ex hoc temporis intervallo rerumque serie planissime colligas, ipsum opus, quod diximus, ita ad annum pertinere quadringentesimum septimum, ut vix potuerit subsequentis priorem partem attigisse.

Duodecimta homiliarum, quæ nunc primum accedunt, quamquam, ut diximus, singularis est liber, non una tamen planeque eadem est ætas, sive non uno illæ tempore, codemque impetu ex Græco Origenis textu refusæ sunt in Latinum. Cuius igitur in suorum ipse operum catalogo sanctus Interpres sub una omnes recensione ponit : *In Jeremiam, inquiens, et in Ezechielem Homilias Originis viginti octo, quas de Græco in Latinum verti, ita accipiendo meo quidem iudicio est, ut oam editionis celebritate, non cum Romane sermone collaque donatae sunt, notet.* Præores enim quatuordecim, sive quæ Jeremiam interpretantur, Latinas multo antea fecerat, quam reliquis in Ezechielē manum admoveret ; cujus genitocuples ipse testis accedit, in eo quem huic translationi præfixit ad Vincentium Pro-

logo : *Post quatuordecim, inquit, Homilias in Jeremiam, quas JAMPRIDEM confuso ordine interpretatus sum, et has quatuordecim in Ezechielem per intervalla dictavi.* Jam vero quo tempore ulrasque simul una junxerit, emiseritque uno libro, ex eo licet intelligere, quem in laudato Catalogo locum tenent. Nempe hinc Eusebiani Chronicis interpretationem, inde epistolam in nostra recensione 18, ad Damasum, de Seraphim, mediæ interjacent : cumque prior illa e duabus istis lucubrationibus ad annum trecentesimum octagesimum certissime spectet, altera ad insequentis medium, ut suis locis probatum est : nihil jam laborandum, ut certo scias, quo temporis ipsæ intervallo circumscribantur, ita tamen ut velis ad trecentesimum octagesimum primum proprius accedere. Numquam profecto assentiaris cl. Tillemontio, qui posteriores quatuordecim in Ezechielem ad annum usque trecentesimum octagesimum sextum differt. Hoc illi salis infirma ratio persuasit, quod in bujusmet libri præfatione Origenem vocet sanctus doctor, *hominem juxta Didymi videntis sententiam alterum post apostolos Ecclesiarum magistrum* : laudari enim abs Hieronymo Didymum, eumque videntem dici ante hunc annum, quo illum de ore noverit Alexandriæ, neutiquam potuisse arbitratus est. Non erat vero tanti istæ facienda conjectura, cui et tota Hieronymianarum scriptorum series, et quod rei caput est, ipsiusmet sanctissimi interpretis testimonium ea, qua continenter suos libros in Catalogo ad temporis recenset prærogativam, ratione adversatur.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

EZECHIELEM PROPHETAM LIBRI QUATUORDECIM.

LIBER PRIMUS.

1-2 Finitis in Isaiam decem et octo Explanacionibus voluminibus, ad Ezechiel, quod tibi, et sanctæ memorie matri tuæ Paulæ, o Virgo Christi Eustochium, sæpe pollicitus sum, transire cupiebam, et extremam, ut dicitur, manum operi imponere prophetali : et ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellæ, Romanæ urbis obsidio, multorumque fratribus et sororum dormitio nuntiata est. Atque ita consternatus obstupui, ut nihil aliud diebus ac noctibus nisi de salute omnium cogitarem : meque in captivitate sanctorum putarem esse captivum, nec possem prius ora reserare, nisi aliquid certius discerem : dum inter spem et desperationem sollicitus

A pendo, aliorumque **3-4** malis me crucio. Postquam vero clarissimum terrarum omnium lumen extinctum est, immo Romani imperii truncatum caput : et, ut verius dicam, in una Urbe totus orbis interiit, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est : concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exarsit ignis (Psal. xxxviii, 4) : nec putavi illam sententiam negligendam : *Musica in luctu importuna narratio* (Eccli. xxii, 6). Verum quia et tu indesinenter hoc flagitas, et magno vulneri cicatrix paulatim obducitur : ^b Scorpionsque inter Enceladum et ^c Porphyronem Triuacriæ humo premitur, et Hydra multorum capitum contra nos

^a Ad eosdem mss. codices, ad quos superiores tomi quarti commentarios, hos quoque in Ezechielem ac Danielem exigimus. Sanctum præterea Gregorium cognomento Magnum, qui suas in Ezechielem homilias ex hisce Hieronymi commentariis magnam partem derivavit, et Rabanum, qui totidem verbis

B illos descripsit, more contulimus.

^b Rufinus in Sicilia mortuus.

^c Ex ingenio quidem, certa tamen emendatione, substituo *Porphyronem*, pro quo mendose haecenus obtinuit *Porphyrium*. Constat vero fabulam Gigantum alludi, quorum alter *Enceladus* omnium ma-

aliquando sibilare cessavit : datumque tempus, quo non hereticorum respondere insidiis, sed Scripturarum expositioni incumbere debeamus, aggrediar Ezechiel prophetam, cuius difficultatem Hebraeorum probat traditio. Nam nisi quis apud eos æstatem sacerdotalis ministerii, id est, tricesimum annum impleverit, nec principia Geneseos, nec Canticum Canticorum, nec hujus voluminis exordium et finem legere permittitur, ut ad perfectam scientiam, et mysticos intellectus, plenum humanæ naturæ tempus accedat. Quod opus si per Domini misericordiam ad calcem usque perduxero, transibo ad Jeremiam, qui in Lamentationibus suis, sub typo Jerusalem quatuor plagas mundi, quadruplici plangit alphabeto.

(Cap. I. — Vers. 1.) *Et factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis. Tricesimus annus non, ut plerique æstiment, ætatis prophetæ dicitur, nec Jubilæi, qui est annus remissionis; sed a duodecimo anno Josia regis Juda, quando inventus est liber Deuteronomii in templo Dei, usque ad quintum captivitatis annum Joachin cognomento Jechoniam, qui cum matre ductus est in Babylonem, et cum Daniele tribusque pueris, et Ezechiel (quæ est tribus Judæa prima captivitas) quando stillavit ira Dei super Jerusalem (IV Reg. xxii; II Par. xxxiv; IV Reg. xxv). Secundum anagogen vero præfiguratur Dominus atque Salvator, qui tringinta annos natus venit ad baptismum (Luc. iii), que in homine perfecta ætas est. Unde et in Numerorum volumine juxta Hebreos, non, ut in LXX continetur, a vice-simo^b quinto ætatis anno, sed a trigesimo incipiunt sacerdotes in tabernaculo ministrare (Num. iv). In quod signum præcessit et Joseph, quando in Ægypto esurienti populo frumenta largitus est (Genes. xl), et Joannes Baptista venit ad fluens Jordanis, prædicavitque baptismum poenitentiae (Luc. iii). Quidque 5 scriptum est, in quarto, pendente sententia, subauditur mense. Statim enim sequitur, in quinta mensis. Quod ut manifestius fieret, supra addidere Septuaginta.*

(Vers. 2.) *Cum essem in medio captivorum juxta flumen Chobar, aperti sunt cœli, et vidi visiones Dei in quinta mensis: ipse est annus quintus transmigratio-*

ximus, alter Porphyron statura insolentior et minax, D in Siciliæ insula a Jove percussi sunt. Vide Clau-dian. in Gigantomachia. Elegantissime autem Horatius lib. iii, od. 4 :

Sed quid Typhoeus, et validus Mimas,
Aut quid minaci Porphyron statu,
Quid Rhoecus, evulsiisque truncis
Enceladus jaculator audax? etc.

Porphyrium, quod legebatur ante, non gigantis, sed ethnici philosophi, quod nihil ad rem facit, est nomen. Rulnum vero hic acriter porstiungi in Sicilia fato functum, ac duobus monstris Encelado ac Porphyroni junctum dici nemo non videt.

Penes Raban. et Palat. ms., nec non jubilæi; et mox, duo devicesimo pro duodecimo.

A *nisi regis Joachin. Captivum sedisse populum super flumina Babylonis, David prophetat in spiritu: Super flumina Babylonis ibi sedimus et levimus (Psal. cxxxvii). Chobar autem, aut nomen est fluminis, aut certe, juxta interpretationem suam, e qua in grave vertitur, Tygrim significat et Euphratem, et omnia magna et gravissima flumina quæ in terra Chaldæorum esse perhibentur. Apertosque cœlos non divisione firmamenti, sed fide creditis intellige: eo quod cœlestia sint illi reserata mysteria. Unde et in baptismo Salvatoris, quando Spiritus sanctus in specie columbae descendit super eum, apertos cœlos legimus (Math. iii), quibus reseratis, panduntur visiones Dei: non una visio, sed plures, dicente Domino per Prophetam: Ego visiones multiplicabo, et in manibus Prophetarum assimilatus sum (Osee xii, 10). Istæ sunt visiones quas omnis Ezechielis prophetia contextuit. Significantiusque juxta Hebreos et cœteros Interpretes transmigratio dicitur Joachin, et non captivitas, quod LXX transtulerunt. Non enim captus urbe superata; sed voluntate se tradens, ductus est in Babylonem. Igitur Joachin, id est, Jechoniam dicitur prima transmigratio: Sedeciae autem secunda vel extrema captivitas.*

B *(Vers. 3.) Factum est verbum Domini ad Ezechiel filium Buzi, sacerdotem, in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar. Et Danieli et Ezechiel, qui in Babylone erant juxta flumina, futurorum sacramenta panduntur super aquas, immo in aquis purissimis, ut baptismatis potentia monstraretur. Alioquin et apostolus Paulus quando ab Anania lotus in Domino est, tegentibus prius oculos ejus squamis, caruit cœcitatem (Act. ix). Et in Genesi, prima quæ viverent, de aquis egressa sunt. Illud quoque intelligendum, quod in tricesimo ætatis sue anno Dominus 6 ad baptismum venerit: in quarto mense, qui apud nos vocatur Januarius, et est in anni primus exordio, præter Nisan mensem novorum, in quo Pascha celebratur. Apud Orientales enim populos, post collectionem frugum, et torcularia, quando decimæ deferebantur in templum, October erat primus mensis, et Januarius quartus. Quintam autem diem mensis adjungit, ut significet baptismus, in quo aperti sunt Christo cœli, et Epiphaniorum dies hucusque venerabilis est, non ut quidam^c putant Natalis in carne, tunc enim*

C *b Infra vero in cap. hujusmet prophetæ xxvi: Ad sacerdotale, inquit, officium non post vicesimum quintum ætatis annum, sed post tricesimum accedunt. Ubi nempe Num. iv Hebreica veritas scribit a tricesimo anno sumi ministros in tabernaculo sacerdos, LXX a vicesimo quinto verterunt. Hic pro in tabernaculo Rabanus legit in templo.*

D *c Victorius ait, ut grave significet, legendum esse Chabad חָבָד, et forte et similitudo mutationem induxit, nisi potius grave pro potenti, ac multo, quod est נִירָב Hieron. vocem accepit.*

d Idem multiplicare maluit, juxta Græc., ἀπλάθυνται.

E *E Græcis præcipue, quos inter S. Epiphanius, qui Ilæres. 51, § 24, sexto Januarii die Natalem Christi consignat: Cum enim, inquit, Januarii mense natus esset, octavo idus Januarii, qui est apud Romanos Januarii dies sextus, e.c.*

abstunditus est, et non apparuit. Quod hunc temporis congruit, quando dictum est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacutus* (Matth. iii, 17). Porro Buzi in linguam nostram vertitur, spretus atque contemptus: Ezechiel, *roburatus a Deo*. Quid sic Dominus coaptabitur, ut dicamus Creatorem mundi, qui Pater est Salvatoris, ab omnibus hostiis sperni atque contemni, qui velut non recipient Testamentum. Nec mirum robustum Dei esse Dominum: eam ipse sit Dei virtus Deique sapientia.

Et facta est super eam ibi manus Domini. LXX: Et facta est super me manus Domini. Ut cernere visiones Dei et intelligere possimus, manu et fortitudine Dei super nos nups est (1 Cor. i). In qua manu et brachio eductus est populus Israel de Aegyptis; cuius fortitudinis partem etiam Magi intellexerunt dicentes: *Digitus Dei est* (Exod. viii). *Et Salvator in Evangelio: Si ego in dligo Dei ejus dæmonia* (Matth. xii, 28). Pro quo in altero Evangelio scriptum est: *Si ego in spiritu Dei ejus dæmonia* (Luc. xi, 20).

(Vers. 4.) *Et ridi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquiloni, et nubes magna, et ignis involvens, et splendor in circuitu ejus. Et de medio ejus quasi species electri, id est, de medio ignis. LXX: Et vidi, et ecce spiritus auferens (sive attollens) veniebat ab Aquilone, et nubes magna in eo, et ignis micans, et splendor in circuitu ejus. Et in medio ejus quasi visio electri in medio ignis et splendor in eo* ^a. In consolationem populi transmigrantis, et revelationem sententiae Dei, propheta videt maximum **7** visionem. In eius interpretatione omnes synagogæ Iudaeorum commuta sunt, ultra hominem esse dicentium, et de hac, et de solidificatione templi, quod in ultimo prophetæ hujus scribitur, aliquid velle conari. Nos autem quæ a majoribus accepimus, et juxta modum ingeniorum nostri, spiritualibus spiritualia comparantes, suspiciari magis possumus quam explanare, benevolis credimus fidisque [Al. fidibusque] lectoribus, veniam deprecantes, ut temeritati, immo fidei nescienti mensuram suam, faveant magis quam irascantur. Ac primum sciendum, spiritum auferentem, sive attollentem, quem nos juxta Aquilam interpretari sumus, ventum turbinis, et juxta Symmachum et Theodosionem flatum et spiritum tempestatis, ab aliis in bonam, ab aliis in contrariam partem accipi. Verbum enim Hebraicum *BUA* (בָּאָה) pro locorum qualitate, vel spiritus, vel anima, vel ventus recipitur. Spiritus, ut ibi: *Emitte spiritum tuum et creabuntur* (Ps. ciii, 50). Anima: *Egredietur spiritus ejus et revertetur in terram suam* (Ps. cxlv, 4). Ventus: *In spiritu violento conteres naves Tharsis* (Ps. xlvi, 8). Et alibi: *Ignis et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum* (Ps. x, 7). Qui ventum et flatum tempestatis legunt, hoc sentiunt: iram et furorem Dei ventre ab Aquiloni, hoc est Nabuchodonosor, et Jerusalem post sex annos hujus visionis esse capiendam. Cernitur

^a Al., *In spiritu vehementi confringens naves, etc.* ^b Penes Raban., *venire a Babylone, hoc est, Nabuchodonosor, etc.*

A enim visio quinto anno transmigrationis regis Joachim, qui ei Sedeciae regnanti in Jerusalem quintus erat, quem legimus post sex similiter annos, id est, anno undecimo imperii sui, urbe capta, ductum in Babylonem. His ergo qui habitabant prope flumen Chobar, et sponte se regreditiderant, revelatur quod benefecerint obedire sententia Dei. In brevi enim et Judæam provinciam, et urbem Jerusalem esse capiendam. Quodque nubes magna describitur, intelligamus eam imbras eversionum super Judæam, pluvioque allisionum portare. Et involutus ignis monstrat ventura supplicia, et captivitatis mala. Splendorque in circuitu ejus significat Dei aperta judicia. Qui autem in contrariam partem sentiunt, hoc est, bonam, spiritum auferentem, sive **8** extollentem, B spiritum sanctum intelligunt, qui auferat ab hominibus vitia atque peccata, sive jacentes attollat ad sublimia, faciatque redire ab Aquilone vento frigidissimo, a quo exardescunt mala super omnem terram (Eccles. xlii); et in Jeremias, olla illa terribilis a facie Aquilonis accenditur (Jerem. 1). Nubem quoque magnam ad personam Christi referunt, qui venit in Aegyptum hujus saeculi super nubem levem: magnamque proprie dici ad comparationem minorum, prophetarum videlicet, et apostolorum omniumque sanctorum, de quibus scriptum est: *Et veritas tua usque ad nubes* (Ps. xxxv, 6); et: *Mandabo nubibus ne pluant super Israel imbre*: (Isai. v, 6); et alibi: *Nubes pulvis pedum ejus* (Naum i, 5); et iterum: *Nubes et caligo in circuitu illius* (Ps. xcvi, 2). Ignem quoque micantem et splendorem in circuitu ejus, juxta illud aicipi quod scriptum est: *Deus ignis consumens est* (Deut. iv, 24). Ad quem mittendum super terram Salvator venisse se dicit, et in nobis omnibusque creditibus ardore desiderat (Luc. xi); qui cum terrorem peccatoribus inferat atque supplicia, tamen splendore rutilat, et lumine ac fuligore sit plenus. Idecirco nos excoquens, ut puris atque purgatis tribuat lætoria.

(Vers. 5.) *Et in medio ejus similitudo quatuor animalium, et hic aspectus eorum: similitudo hominis in eis. Quodque sequitur, Et splendor in eo, obelo prænotandum est. Nisi addidisset Scriptura, dicens: Id est, de medio ignis, propter ambiguatem verbi errare poteramus, ut putaremus speciem, vel visionem electri esse in medio venti, vel spiritus. Ergo hoc sentiendum, quod in medio ignis et tormentorum Dei, electri similitudo sit, quod est auro argenteoque pretiosius; ut post judicium atque tormenta, quæ patientibus tristia videntur et dura, pretiosior electri fulgor apparet, dum prouidentia Dei omnia gubernantur, et quæ putatur pœna, medicina est.*

(Vers. 6.) *Et in medio ejus similitudo quatuor animalium, et hic aspectus eorum: similitudo hominis in eis. In medio ejus, subauditur quidem, electri: sed melius ut ignem intelligamus, qui creditibus lumen,*

^c Duo mss.: propter flumen Chobar, etc. Leviiora quadam insta emendamus.

incredulis supplicium est. In hujus ergo ignis medio erat **¶** similitudo quatuor animalium, similitudo, non natura; quatuorque animalium quae postea dicuntur quadriformia, una similitudo est hominis, ut omnia in mundo rationabilia demonstrentur: *Facie-
mus enim, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Genes. 1*). Imago autem et similitudo Dei non est corporis forma, sed mentis: descripta ad similitudinem veræ imaginis Christi, qui est imago Dei invisibilis. Ille rationales creature in quatuor versantur locis, sive propter quatuor cardines mundi, quibus orbis includitur, sive propter quatuor loca, cœlestium, terrestrium, et infernorum, et supercœlestium, de quibus et Paulus apostolus loquitur: *Ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœle-
stium, terrestrium, et infernorum* (*Philip. ii, 10*). De tribus, Pauli testimonium est. Videamus et quartum. *Laudate Dominum, cœli calorum, et aqua quæ super
caelos ex, laudet nomen Domini* (*Psal. cxlviii, 5*). Rursumque ab Apostolo alia dicuntur cœlestia, et alia supercœlestia (*I Cor. xv*).

(Vers. 7.) *Quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni, et pedes eorum pedes recti, et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, et scintillæ quasi aspectus æris can-
dantis. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor parti-
bus.* LXX: *Et quatuor facies uni, et quatuor alas
uni, et cura' eorum recta, et pennati pedes eorum.
Et scintillæ quasi fulgurans æramentum, et leves pen-
ne eorum, et manus hominis sub pennis eorum in qua-
tuor parti-
bus eorum.* De quatuor animalibus, quorum aspectus erat similitudo hominis (ita dumtaxat ut singula haberent quaternas facies, et quaternas alas, pedesque rectos, et plantam pedis, quasi vestigium pedis vituli, sive, ut interpretatus est Aquila, rotundam, quod LXX penitus omisereunt), de scintillis quoque æris splendore rutilantibus, et de levibus penulis eorum, quod in Hebreaco non habetur, de manu quoque hominis sub aliis eorum in quatuor partes, et reliquis quæ prophetaeus sermo describit, conabimur quid nobis videatur dicere, cum opiniones singulorum breviter strinxerimus. Quidam quatuor Evangelia, quos nos quoque in proemio commentariorum Matthæi secundi **10** sumus, horum animalium putant nominibus designari: Matthæi, quod quasi hominem descripsit: *Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham. Leonis, ad Marcum referunt: Intitulum Evangelij Iesu Christi Filii Dei,* dictum scriptum est in Isaia propheta: *Vox clamantis in deserto, Parete viam Domini: rectas facile semitas ejus* (*Isai. xl, 3*). Vitali, ad Lucæ Evangelium, quod a Eusebio incipit sacerdotio. Aquila, ad Joannis exordium, qui ad excelsum evolans cœpit: *In prin-
cipio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Super quo quid nobis videretur, in supradictis opere diximus, pleniusque in Apoca-

A typei Joannis (*Cap. iv*) horum animantium species ac nonna referuntur ad quatuor Evangelia [*Ali. Evangelistas*]. Quibus quomodo possit omnium animalium descriptio coaptari, tentabimus suo loco dicere. Alii vero qui philosophorum stultam sequuntur sapientiam, duo hemisphæria in duobus templi Cherubim, nos et Antipodas, quasi supinos et cadentes homines suspicuntur. Plerique, juxta Platonem, rationale animæ, et irascitivum, et concupiscentivum, quod ille λογικὸν et θυμικὸν et ἐπιθυμητικὸν vocat, ad hominem, et leonem ac vitulum referunt: rationem et cognitionem, et mehtem, et consilium, eamdemque virtutem atque sapientiam in cerebri arce ponentes: feritatem vero et iracundiam atque violenciam in leone, quæ consistat in felle. Porro libidinem, luxuriam, et omnium voluptatum cupidinem in jecore, id est, in vitulo qui terræ operibus hæreat. Quartamque ponunt quæ super hoc et extra hoc tria est, quam Græci vocant ψυχήν, quæ scin-
B tilla conscientiæ in **b** Cain quoque pectore, postquam ejectus est de paradiso, non extinguitur, et quæ vici voluntatibus, vel furore, ipsaque interdum rationis decepti similitudine, nos peccare sentimus. Quam proprie Aquilæ deputant, non se miscentem tribus, sed tria errantia corridentem, quam in Scripturis interdum vocari legimus spiritum, qui interpellat pro nobis gemitis inenarrabilibus (*Rom. viii, 26*). Nemo enim scit ea quæ hominis sunt, nisi spiritus qui in eo est (*I Cor. ii, 11*). Quem et Paulus ad Thessalonenses **11** scribens, cum anima et corpore servari integrum deprecatur (*I Thess. v*). Et tamen hanc quoque ipsam conscientiam, juxta illud quod in Proverbii scriptum est: *Impius cum venerit in profun-
dam peccatorum, contemnit* (*Prov. xviii, 15*): cernimus præcipitari apud quosdam et suum locum amittere, qui ne pudorem quidem et verecundiam habent in delictis, et mereantur audire: *Facies me-
retricis facta est itbi, noluerit* [*Ali. nescis*] erubescere (*Jerem. iii, 3*). Hanc igitur quadrigam in aurige modum Deus regit, et incompositis currentem gradibus refrenat, docileisque facit, et suo parere cogit imperio. Quam disputationem partium animæ, id est, hominis, qui minor mundus ab iisdem philosophis appellatur, etiam nos attingemus. Sunt qui simpli-
C citer in quatuor animalibus, juxta Hippocratis sententiam, quatuor arbitrantur elementa mundi monstrari, de quibus constant omnia: ignem, aerem, aquam, terram. Quæ quomodo sibi misceantur, et cum singula sint, sibi juncta videantur, invicemque se tangant, et in una persona animantium quatuor species habeant ac figuræ, non est propositi operis. Quatuor quoque rotas de terrenis ad sublimia con-
D surgentes, singulis et quadriformibus junctas animalibus, vel corundem elementorum commixtiæ remittant, vel quatuor temporum circulum, qui

^a Victorius plurimum numero, et aquæ quæ super caelos sunt, laudent, etc., ex Græco.

^b Videatur Adam, qui ejectus de paradiso est, te-

gendum pro Cain. Cæterum apud Raban., peccatore pro pectore scribitur.

ternis conficitur mensibus, annumque vertentem, qui ab eo ^a quod semper vertatur et in se redeat, nomen acceperit. De quibus pulchre uno versiculo dictum est :

Ver, aestas, autumnus, hyems, et mensis, et annus.

Quodque dicitur : *Erat rota in rota, annum in anno significari putant.* De quo alias poeta (*Virgil. iii Georg.*) :

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Firmamenti etiam similitudinem crystallo comparata, cœlum hoc quod suspicimus intelligi volunt : sub quo volvuntur et transeunt quatuor animantia. Thronumque coloris sapphiri, et sedentem desuper hominem sub humana similitudine, imperium cuncta regentis omniaque habentis sub pedibus suis, omnipotentie Dei describi autuant; dicique ad extre-
num : *Hæc risio similitudinis glorie Dei* : per quæ quasi per picturam quamdam et **12** imaginem, prouidentiam demonstrari. Quodque pedes animantium recti esse dicantur, et *planta pedis vituli, seu rotunda*, terrena quæque ad cœlestia subvolare, et omnibus angulis amputatis, rotunditatem sequi, quæ omnium figurarum pulcherrima est. Scintillas rutilantes, cuncta plena luminis indicare, et manus hominis sub pennis tam ipsius hominis, quam leonis, et vituli, et aquilæ : ut ratio cuncta sustentet, ac de humilitate terrena ad cœlestia sublevet. Hæc et ad Evangelia et ad cuncta quæ supra posuimus re-serre possumus. Audisse me memini quatuor perturbationes, de quibus plenissime Cicero in Tusculanis disputat, gaudii, ægritudinis, cupidinis et timoris, quorum duo presentia, duo futura sunt, per quatuor significari animalia, de quibus et Virgilius breviter (*Aeneid. lib. vi*) :

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque :

quæ regi debeant ratione, et potentia Dei ; quibusque oppositæ sint, immo impositæ, virtutes quatuor, Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperantia, ut harum gubernentur arbitrio. Quæ quomodo vultibus hominis, leonis, vitulique et aquilæ coapientur, omnino tacuerunt. Super quibus idem philosophus et orator in tribus ad filium officiorum libris disputat. Legi et cuiusdam Catinæ, quem Syri λέπτον, id est, *acutum et ingeniosum*, vocant, brevem disputationulam, putantis castrorum ordinem duodecim tribuum describi in solitudine, ad Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem, quæ sibi invicem, et charitate, et consanguinitate sociantur, et hoc esse rotam in rota, quæ ducantur a spiritu, et nube protegantur in eremo, et columnæ ignis illuminentur in nocte ; nec revertantur in *Ægyptum*, sed semper ad terram reprobationis ire festinent. Electri autem in medio similitudinem, interpretatur Sancta sanctorum, faciemque hominis refert ad totum Israel ; leonis ad regale sceptrum Judæ ; vituli

^a Deerat quod vocula, sine qua sensus laborabat. Hujusmodi alia subinde emendantur, lectore non

A ad sacerdotalem et leviticam tribuni : extra quæ sit facies aquilæ, vindicta et ultio Dei de cœlo cuncta prospiciens, et quæ parata sit laniare peccantem, de qua et in Osee dicatur : *Sicut aquila super domum* **13** *Dei* (*Ose. viii, 12*), id est, templum. Et in hoc eodem propheta (*Intra xvii*), aquilam magnam magnarum alarum et unguium, quæ habeat ductum intrandi in Libanum, Nabuchodonosor intelligi, quem et nunc significet esse venturum, ac super hujusmodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, et facienda, vel non facienda præcipere. Hoc autem, inquit, populo dicitur, qui in Babylone versatur, quod si Deo colla subjecerit, ipsiusque paruerit retinaculis, rursum ejus mereatur auxilium, et terram quam amiserat, recipiat.

B (Vers. 8, 9.) *Et facies et pennas per quatuor partes habebant : juncæque erant pennæ ejus* [Vulg. eorum], alterius ad alterum. Non revertebantur cum incederent : sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. Juncta sibi sunt Evangelia hærentque mutuo, et in toto orbe volitantia huc illucque discurrunt : nec habent finem volatus, nec aliquando superantur et recedunt, sed semper ad ulteriora procedunt. Unde et Paulus dicit : *Præteriorum oblitiscens, et in futurum me extendens* (*Philip. iii, 13*). Hoc idem et de virtutibus animi possumus dicere, et de volatu temporum, commixtioneque elementorum, quod præterita relinquentes, semper ad priora festinent. Quod autem tempora labantur et fugiant, brevi versiculo demonstratur (*Virgil. iii Georg.*) :

C Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in carmine lyrico (*Horat. Carm. od. 14*) :

Heu, heu, fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni !

(Vers. 10.) *Similitudo autem vultus eorum, facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor : facies autem bovis a sinistris ipsorum quatuor : et facies aquilæ desuper* [Vulg. silet desuper] *ipsorum quatuor.* Facies principia dicit Evangeliorum, e quibus homo et leo, hoc est, nativitas Christi, et prophetæ vox tonantis in eremo dextras partes tenent. Vituli autem, id est, victimarum et sacerdotii Judæorum, in sinistris est : quod abolitum transivit ad sacerdotium spirituale, de quo dictum est : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Ps. cix, 2*) ; ita dumtaxat, ut omnia sibi hærent, unoquoque corpore censeantur. Aquila autem, quæ et super nativitatem et super prophetiam est, quæ Domini expletur adventu, et super sacerdotium quod præteriit, **14** et extra hæc omnia est, de nativitate referens spirituali, quomodo Pater in Filio, et Filius in Patre sit. De qua rectissime dicitur : *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai. lxi, 8*) ? Ista sunt juxta Apocalypsim (*Cap. iv*), ut ante jam diximus, quatuor animalia plena oculis ante et retro, quorum unum animal simile leoni, et secundum simile vitulo, et tertium admonito.

^a Antea erat unoquoque, contra mss. fidem.

habere faciem quasi hominis, et quartum simile aquile volantis. Ibique dicuntur in modum Seraphim senas habere alas, duabus faciem, et duabus pedes operientia, duabus autem volantia, et nec in die nec in nocte cessantia atque dicentia : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus, Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est* (Apoc. iv, 8).

(Vers. 11.) *Et facies eorum et pennae eorum exten-
tas desuper, duæ pennæ singulorum jungabantur, et
duæ tegabant corpora eorum.* Et supra diximus juncta sibi esse Evangelia et tempora, et omnes rationales creature, quatuorque virtutes, ita ut qui una caruerit, omnibus careat. Quodque duæ extentes sunt, et in altum se elevant, prædicationem cœlestem significat, et omnia ad Dei tendere majestatem. Duæ autem quibus teguntur corpora, humana excluditur scientia, nec perfectus præbetur intuitus, dicente Apostolo : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, destruuntur ea quæ ex parte sunt* (I Cor. xiii, 9)..

(Vers. 12.) *Et unumquodque coram facie sua gra-
diabantur. Ubi erant impetus spiritus, illuc gradieban-
tur, nec revertebantur, cum ambularent.* Qui aratri stivam tenet, non debet respicere post tergum (Luc. ix, 62), nec imitari uxorem Loth (Genes. xix), ne incidat in plagam Deuteronomii (Cap. xix), et pereat ex mortali insanibili, quo cecidit et Heli, quia vitio filiorum offendebat Deum (IV Reg. iv) : quanto magis quatuor animalia quæ plena erant lumine atque pennata, quæ sequuntur Spiritum sanctum præcedentem : quæ ita per orbem volitant, et se ad excelsa sustollunt, ut corpora sua protegant pennis historiæ, nec nobis aspectum tribuant pleniorem? Quod autem secundo dicitur : *Non revertebantur cum incederent, utriusque instrumenti indicat sacramen-
tum, quod in quatuor istis animantibus, et Lex, et
Evangelium ad futura festinent;* 15 et numquam retro motum accipient.

(Vers. 13, 14.) *Et similitudo animalium, et [Vulg. absque et] aspectus eorum quasi carbonum ignis arden-
tium, et quasi aspectus lampadurum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgor egrediens. Et animalia ibant et reverteban-
tur in similitudinem fulgoris coruscantis.* LXX : *Et in
medio animalium visio, sicut carbonum ignis arde-
ntium, sicut facies lampadarum discurrentium in medio animalium; et splendor ignis, et de igne egrediebatur quasi fulgor.* Quodque sequitur : *Et animalia currebant et revertebantur quasi species bezec,* de editione Theodotionis in Septuaginta additum est : qui, ne contra priores duas sententias propheta dicere videretur, hoc quod putabant esse contrarium, id est, et animalia currebant et revertebantur, silendum putaverunt, ne legenti scandalum ficeret. Melius est autem in divinis libris transferre quod dictum est, licet non intelligentes quare dictum sit, quam auferre quod nescias. Alioquin et multa alia quæ ineffabilia sunt, et humans animus capere non potest, hoc licentia delebuntur. Nihil autem hoc dicimus, quod quomodo in Pro-

A verbiis in eodem loco scriptum est : *Ne respondeas stulto secundum stultitiam tuam, ne similis fias* (Prov. xxvi, 4, 5); et rursum ponitur quod nobis videtur esse contrarium : *Responde stulto secundum stultitiam tuam, ne sibi sapiens esse videatur;* et utrumque pro temporum et personarum diversitate concordat, dum et stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam; et stulta superbia alia decutitur stultitia, juxta quod et Apostolus dicit : *Factus sum insipiens, vos me co-egistis* (II Cor. xii, 11) : ita et in hoc loco debere nos querere, quare supra secundo dictum sit : *Non revertebantur animalia cum incederent;* et nunc semel, animalia currebant et revertebantur. Essetque quæstio nisi sequeretur, in similitudinem fulgoris coruscantis: quod Hebraico sermone dicitur BEZEC (בְּזֵכֶת), et interpretatus est Symmachus, quasi species radii fulgoris. Quomodo igitur crebris micat ignibus æther; et in ictu oculi atque momento discurrunt fulgura et revertuntur, non amittentia matricem, et, ut ita dicam, fontem ignis atque materiam : ita et hæc animalia cum inoffenso pergent pede, ad priora festinant. Sin autem conatu 16 suo aliiquid obsitum viderint, non tam revertuntur, quam contrahunt se, extendenda rursum, et præbitura lumen quod parumper absconderant, ut dent servis cibaria in tempore suo, nec tribuant sanctum canibus, nec mittant margaritas ante porcos (Math. vii). Unde et Paulus dicit : *Lac vobis potum dedi, non escam, nec dum enim capere poteratis* (I Cor. iii, 2). Electioque Judæ, et Saulis unctio non arguunt Deum ignorantiae futurorum, sed præsentium monstrant esse iudicem (Math. x). Unde et Apostolis præcipitur, ut si indignam domum salutatione perspexerint, excutiant prius pedes; et pax quam domui dederant, revertatur ad eos. Carbones autem ignis ardentes et lampades in medio animalium discurrentes, de illo loco interpretate sunt Isaiae : *Et comedet ignis sicut fænum materiam, et sanctificabo eos in igne ardente* (Isai. v, 24). De quibus et alibi scriptum est : *Cadent super eos carbones ignis* (Ps. cxxxix, 41). Et contra labia dolosa, in alio psalmo dicitur : *Quod detur tibi aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis (Psal. cxix, 3, 4). Et in alio loco : *Habes carbones ignis, sedebis supra eos: hierunt tibi in adjutorium* (Isai. xlvi, 14). Quamecumque creaturam aspicerimus, fulgurat Dei notitiam, dum ex creaturis Creator agnoscitur. De medioque animalium splendor ignis, et fulgor egreditur. Si enim Evangelia sibi colliseris, in medio litteræ vilisque historiæ, Spiritus sancti sacramenta reperies.

(Vers. 15 seqq.) *Cumque aspicerem animalia, ap-
paruit rota una super terram juxta animalia habentia [Vulg. habens] quatuor facies.* Et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris, et una similitudo ipsarum quatuor, et aspectus earum et opera, quasi sit rota in medio rotæ. Per quatuor partes earum euntes ibant, et non revertebantur cum ambularent. Statura quoque erat rotis, et altitudo, et horribilis aspectus, et

totum corpus plenum oculis in circuitu ipsarum quatuor. LXX : *Et vidi, et ecce rota una super terram sequens animalia quatuor. Et aspectus rotarum, et factura earum, quasi species tharsis. Et similitudo in quatuor : et opus earum sicut solet esse rota in rota. In quatuor partes earum ambulabant, et non revertebantur, cum ambularent. Et dorsa eorum, et altitudo erat eis. Et vidi eas, et dorsa earum plena oculis in circuitu ipsarum quatuor. Ilucusque quatuor animantium quae 17 quaternas habebant facies, pictura describitur, sequentium spiritum, et nubem, quae erat in medio spiritus, nunc per singula animalia singulæ ponuntur rotæ, quae non erant junctæ animantibus, sed sequebantur ea. Sive una rota apparuit super terram, quae, divisa per quatuor, tot habebat facies, quoniam animalia sequebatur. Tantaque similitudo erat rotarum quatuor sequentium animalia quatuor, ut una rota verissime crederetur. Opusque earum erat atque factura, quasi visio tharsis, quam nos in mare vertimus. Aquila ^a hyacinthum posuit; qui lapis coeli habet similitudinem. Aspectusque earum erat quasi rota in rota, ut non unam rotam crederes, sed alteram alteri copulatam. Per quatuor partes ibant, et non trahebantur, nec revertebantur retrorsum. Qui enim fieri poterat, ut reverterentur, cum sequerentur animalia, quae semper ad priora se tenderent? Statura quoque rotarum et altitudo tanta erat, ut miraculum videntibus ficeret. Totumque corpus et dorsa erant plena lucis in circuitu, ut nullum membrorum aspiceres quod oculos luminis non haberet : qualemque describunt fabule poetarum Argum. suisce centoculum sive multorum oculorum, quem Juno in pavum vertit ob negligentem custodiam, ut quod miraculum est conditoris Dei, hoc condemnatio esset inulti adulterii. Omnia coelestia, et terrestria, et quidquid sub humanam cadit intelligentiam, Solis rotis volvitur. Solis annum circulum, per singulos menses luna decurrit. Lucifer qui ipse vesper est, dum ad Orientem, et ad Occidentem rutilus micat, et noctis tenebras parvo temperat lumine, duobus annis eundem conficit cursum : aliaque astra quatuor quae vocantur errantia, et quidquid fulget in caelo, segetum quoque et arborum, herbarumque varietates per quatuor tempora suis currunt rotis, nihilque aspicimus quod ante non fuerit. *Gyrans gyrande vadit spiritus, et in circulos suos revertitur. Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non adimpletur* (Eccles. 1, 6, 7). Quare? quia ad fontes 18 suos de matrice abyssο revertuntur. Evangeliorum autem, id est, quatuor animalium quae spirant, vivunt, intelligent, si quis rotam cursumque consideret, in brevi tempore videbit mundum esse completum sermone Apostolico. Rota quoque in rota, vel duorum junctura Testa-*

^a At vero Symmachum, non Aquilam vertisse *hyacinthum*, epist. in nostra recensione 54, ad Marcellam, num. 4, etc., in hoc ipso Commentarii in Ezechiel. infra. cap. x tradit. Quod etiam discus ex Gregorio Neocæsariensi in Ezechiel; qui Cöthiliacharius falso ascribitur Nazianzeno, non ex Theodoreto, et ex cod. exemplari ms. Jesuitarum Parisiensium,

A montarum est, quod induta scala Jacob (Gen. xxviii), et forceps Ioseph (Iose. vi), et gladius his aenatus : vel Evangelia sibi coherentia, quorum cursorum et statuta tendit ad celum, paululumque quid attingit in terra, et semper properans, ad excelsa festinat. De quibus et alibi dicitur : *Lapides sancti voluntur super terram* (Zach. ix, 16); ex quibus edificatur coelestis Jerusalem. Hoc ipsum puto significare et illud quod in psalmo canitur : *Vox tonitrii tui in rota* (Psal. lxxvi, 19). Et alibi : *Quæ inflammabat rotam nativitatis* (Jac. iii, 6). Quæ testimonia, quem sensum in suis locis habeant, non hujus est temporis. Totum autem corpus et dorsa plena oculis approbabit, qui viderit nihil esse in Evangeliiis quod non luceat, et splendoris suo mundum illuminet, ut etiam quæ parva putantur et vilia, Spiritus sancti fulgeant majestate.

(Vers. 19 seqq.) *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotæ juxta ea. Et cum eleverentur animalia de terra, elevabantur simul et rotæ. Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, et rotæ pariter levabantur, sequentes eum; spiritus enim vita erat in rotis. Cum cunctis ibant, et cumstantibus stabant : et cum elevatis a terra, pariter elevabantur et rotæ sequentes ea : quia spiritus vita erat in rotis. Quatuor animalia spiritum sequebantur, et nubes quae erat in spiritu. Rursumque rotæ cum animalia sequerentur elevantia se de terra, nequaquam animalia, sed spiritum sequebantur, ut ostenderent propriam voluntatem : quia spiritus vita erat in rotis. Tria autem et in animalibus et in rotis pariter indicantur, cum starent, cum ambularent, cum eleverentur, quæ et animalia, et rotæ in commune faciebant. Neque enim stantibus animalibus rotæ poterant ambulare, nec ambulantibus super terram animalibus, elevare se rotæ, 19 sed quorum una erat actio, una erat et requies, et cursus, et elevatio. Secundoque dicitur, quia spiritus vita erat in rotis : ut nequaquam vas aliquid arbitremur rotarum, ^b quas in carpentis plaustrorum rhedarumque et curruum aspicimus, sed animantia, immo super animantia. Animalis enim homo non percipit ea quae spiritus sunt. Istæ ergo rotæ, in quibus erat spiritus vita, omnia ordine faciunt atque mensura, habentque cum animalibus concordiam, sequentes ea, et per ea Spiritum sanctum ; immo mediis prætermis, sancti Spiritus societate gaudentes. Quæ omnia juxta priorem intelligentiam, variae interpretationi prudens lector poterit coaptare.*

(Vers. 22 seqq.) *Et similitudo super caput animalium firmamenti quasi aspectus crystalli horribilis, et exenti super capita eorum desuper. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Unum-*

teste Mohtsauconio, ubi Σ. ὁρατίς χάριθος. Symmachus, quasi species hyacinthi, legitur. Atque adeo opinor aut lapsum hic memoria sanctiss. doctorem aut vitiatum a librariis locum, et Aquile, qui chrysolithum vertit, non *hyacinthum*, pro Symmacho nomine substitutum.

^b Ilacenus Vulgati quasi in carpentis, pro quas.

quodque duabus aliis velabat corpus suum, et alterum similiiter velabatur. Et audiens sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. Cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus castrorum, cumque starent, demittebantur pennae eorum. Nam cum fieret vox supra firmamentum quod erat super caput eorum, stabant et submittebant alas suas. Et super firmamentum quod erat immensus capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni, et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Ubi nos posuimus, pennae eorum rectae, et quasi sonum, vel vocem sublimis Dei, LXX transulerunt, alicet eorum extente et volantes; et quasi vocem fortis: quod in Hebraico dicitur SADDAI (תָּדָא). Multaque et in hoc, et in aliis capitulis ab eis prætermissa sunt, quæ ob longitudinem ponere supercedi. Quod autem nos manifestius interpretari sumus, alterius ad alterum: unumquodque duabus aliis velabat corpus suum, et alterum similiiter velabatur, pro quo in Hebreo scriptum est, mulieris ad sororem suam, vir duabus aliis velabat corpus suum, et vir velabatur similiiter: ideo post mulierem virum posuit in persona eadem, ne sexum in coelis illius pularemus: cum in uno atque eodem juxta proprietatem Hebraicam, idem et vir et mulier appellatur. Videatur autem super 20 quatuor animalia et rotas totidem, similitudo armamenti, quod nos appellamus cælum, habens speciem crystalli, quod est purissimum, et ex aquis mundis atque luctibus, nimio frigore concrescere dicitur: intentum ut etiam gelu constricta aqua, Greco sermone χρυσταλλος nominetur. Decebat autem in superioribus esse eximiam puritatem, quæ cuncta protegat, id est, rationales sapientesque virtutes, et quatuor temporum cursum, et mundi plaga, et rationem omnium ordinem, et Evangelicam prædicacionem, quæ ex parte intelligitur, et ex parte velatur. Voxque auditur alarum volantium, quasi vox aquarum multarum, quæ juxta Apocalypsim Joannis. (Cap. xvii) populos significant, paulatimque proficiens dicitur quasi vox castrorum, et quasi vox sublimis Dei, quod Hebraice appellatur SADDAI, et iuxta LXX, vox verbi; ut universa quæ prædicantur in mundo, vocem Filii Dei esse credamus. Stantibus autem animalibus, demittebantur alicet eorum. Vocem enim Dei Omnipotentis resonantem in coelestibus Differre non poterant, sed stabant, et mirabantur; et silentio suo, Dei potentiam demonstrabant, qui sedebat super armamentum. Quod armamentum his qui deorsum erant, habebat similitudinem crystalli: his autem qui supra, instar lapidis sapphiri videbatur. Quæ similitudo sapphiri, thronus erat ejus qui sedebat in similitudinem hominis. Ex quo intelligimus, et firmamentum, et crystallum, et sapphirum, et hominem in similitudine, non in veritate monstrari. Hominem autem Deum Patrem debere intelligi multa docent testimonia. Et quibus illud est in

¹ Quidam mss. penes Victorium congetascere.

² Hæc inquit Victor. est vera et antiqua lectio:

A Evangelio: Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis (Matth. xxi, 33). Et post paulum: Misit servos, et super omnes filium suum (Ibid., 37). Rursusque: Homo quidam fecit nuptias filio suo (Matth. xxii, 2). Non quod filius excludatur a regno, de quo scripsit Isaías: Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et clarum (Isai. vi, 1). Et Joannes: Hæc autem, inquit, dixit Isaías, quoniam [al. quando] vidit gloriam Filii Dei (Joan. xii, 41); sed quod in Patre regnet et Filius. Omnia enim Filii Patris sunt, qui est imago Dei Patrie invisibilis (Coloss. 1, 15). Nam et in Daniele Deus Pater sedens inducitur (Dan. vii, 9), et offertur ei Filius hominis, ut accipiat regnum. Et in Apocalypsi Joannis, eadem de Filio scribuntur (Apoc. iii, 7). Et B ad pugnam primi martyris Stephani, cernitur stans ad dexteram Patris. De quo canitur in psalmo: Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. civ, 1, 2). Sicut autem crystallo purissima quæque atque lucentia in coelostibus demonstrantur, quæ nostrum oculatum corpus illuminant: sic in sapphiro, id est, in throno Dei, et super firmamentum quod cœlum accipimus, abscondita atque secreta et incomprehensibilia Dei sacramenta monstrantur: Qui posuit tenebras latibulum suum (Psal. xvii, 12), et in nube videtur et in caligine. Unde et in Exodo scribitur: Et sub pedibus Dei erat quasi opus lateris sapphiri, et sicut species firmamenti cœli mundissimi (Exod. xxiv, 10). Unde et sponsa pulchritudinem sponsi describit in Canticō: Venter ejus quasi tabula eburnea super lapidem sapphirum (Cant. v, 14). Et in Joannis Apocalypsi primum fundamentum jaspidis, secundum sapphiri scribitur (Apoc. xxi): Et in rationali pontificis, in versu et ordine lapidum singulorum, secundus ordo carbunculum habet, et sapphirum, et jaspidem (Exod. xxviii). De quibus ex parte lapidibus, in Isaiae Explanationibus diximus.

(Vers. 27, 28.) Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus ejus per circuitum a lumbis ejus et desuper. Et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu, velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluviae. Hic erat aspectus splendoris per gyrum. Hæc visio similitudinis gloriae Domini. Similitudo hominis qui sedebat super similitudinem throni, qui thronus habebat similitudinem lapidis sapphiri, a lumbis et desuper, electro comparatur. Quod electrum, et intrinsecus et extrinsecus habebat quasi ignis aspectum. A lumbis vero et deorsum ignis erat resplendens in circuitu; ut ostenderet ea, quæ supra lumbos sunt, ubi sensus versatur et ratio, non indigere igne nec flammis, sed pretiosissimo metallo, et purissimo. Ea vero quæ a lumbis deorsum, ubi coitus, ubi generatio, ubi incentiva vitiorum purgatione 22 indigere flammarum, ut cum purgata fuerint, habeant

Juxta Hebreum et Graecum exemplar. In Latine triplidis pro lateris nos habemus.

sicut arcus similitudinem, quæ vulgo Iris dicitur, cum fuerit in nube in die pluviae. Iris enim quæ in sancta Scriptura vocatur arcus, et in Apocalypsi Joannis eodem nomine Iris dicitur (*Apoc. iv*), nisi in pluvia, et in aquosa nube non potest apparere, diversorum colorum, et pulcherrimorum, et sensim in alios transeuntium. Unde et poeta (*Virgil. iv Aeneid.*):

Mille rapit varios adversa luce colores.

Sed et morem vulgi sequens idem poeta: *Cum bibit, inquit, arcus.* Ex quo significat numquam arcum apparere, nisi in nube et in aquis. Hic arcus signum est clementiae, et testamenti Dei, quod fecit cum hominibus: ut quando apparuerit in nube, sciamus nos, secundum antiquitatis exemplum, nequaquam perituros esse diluvio (*Genes. ix*). Ex quo ostenditur post poenas atque supplicia, et purgationem peccatorum, futuram misericordiam, dumtaxat in his qui Deum meruerint videre regnante. Unde dicitur: *Hic erat aspectus splendoris per gyrum.* Per gyrum Dei, vel throni, vel omnium quæ perspecta sunt. Et hæc visio gloriæ similitudinis Dei: non quo gloriam Domini viderit, sed similitudinem gloriæ ejus. Visio autem omnis hæc est: Spiritus elevans, et nubes magna, et quatuor animalia, et rotæ totidem sequentes animalia, et spiritum, quæ sub firmamento Dei esse meruerunt. Quæ postquam elevata sunt, et audierunt vocem quasi aquarum multarum, et quasi verbi sublimis Dei, vocemque castorum et exercitus, demiserunt alas, et stuporem silentio demonstrarunt: apparuitque sedens super similitudinem sapphiri quasi similitudo hominis, qui a lumbis supra habebat speciem electri, et a lumbis deorsum speciem ignis in circuitu. Post quem terorem datur signum misericordie; velut asperius arcus cum fuerit in nube in die pluviae. De hac visione prolixius diximus quia et obscura est, et a multis varie exponitur. In reliquis quantum fieri potest absque damno sensuum, propter magnitudinem voluminis brevitati studebimus.

(Cap. II.—Vers. 1.) **23** *Et vidi, et cecidi in faciem meam, et audivi vocem loquentis.* Non est elatus visionum magnitudine, sed conscientia fragilitatis humanae procidit in faciem suam. Unde et apostolus Paulus post ascensionem cœli et paradisi, et auditionem verborum ineffabilium, datum sibi dicit angelum Satanæ, qui se colaphizet, ne extolleretur (*I Cor. xii*). Et Abraham cecidit in faciem, postquam audivit sermones Dei. Et tamen quia non peccato, sed humilitate corruerat, a Domino sublevatur, et verba ejus jubetur audire (*Gen. xvii*). Sciendum quoque, quod aliud sit in faciem cadere, aliud retrorsum. Abramam, postquam audivit de nativitate Isaac, cecidit in faciem, et risit (*I Reg. iv*). Heli autem, qui peccaverat, retrorsum cecidit. Et de Dan in Genesi scriptum est: *Fiat Dan coluber in semita, mordens plantam equi, et cadet eques retrorsum, salutem expectans Dei* (*Gen. xlvi, 17, 18*). Quia enim ad mortuum colubri ceciderat ex equo, propter-

A ea Salvatoris exspectat adventum. Et in Evangelio secundum Joannem, qui ad comprehendendum venerant Dominum, postquam ille respondit: *Ego sum, ceciderunt retrorsum in terram* (*Joan. xviii, 6*); sermonem ejus, qui Moysi dixerat: *Vade, dic filiis Israel: Qui est, misit me ad vos* (*Exod. iii, 14*), minime sustinentes.

Et dicit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar tibi [Vulg. tecum]: Jacens sermonem Dei audire non poterat, sed audit cum Moyse: *Tu vero hic sta necum* (*Exod. xxxiv, 2*). Quod et Daniel sibi accidisse commemorat (*Dan. x*).

(Vers. 2.) *Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me supra pedes meos.* Et audivi loquentem ad me, et dicentem: *Fili hominis.* B LXX: *Et venit ad me spiritus, et assumpsit me, et elevavit, et statuit me super pedes meos: et audivi eum loquentem ad me, et dixit mihi: Fili hominis.* Praeceperat prophetæ sermo divinus et jusserat: *Sta super pedes tuos* (*Psal. xxxix, 3*); sed sine auxilio Dei et adventu Spiritus sancti stare non poterat: propterea ingreditur in eum, sive assumit et suscitat, ut firmo sit gradu, et possit dicere: *Statuit supra petram pedes meos* (*Ephes. vi, 14*). Nullumque peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur: *State ergo succincti lumbos vestros.* Peccator autem illud Deuteronomii **24** meretur audire: *Non erit stabile vestigium pedis tui* (*Deut. xxviii, 56*). Crebro ad Ezechiel dicitur: *Fili hominis* (*Math. viii, 20*), et ad Daniel raro: quorum uteque in persona ejus qui dixerat: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet, captivum populum consolatur, et retrahit ad penitentiam.*

(Vers. 3.) *Mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostratrices, quæ recesserunt a me.* Ipsi et patres eorum prævaricati sunt pactum meum usque ad diem hanc. Nequaquam populum Dei Israel, sed gentes apostratrices vocat eos, qui a Domino recesserunt, non solum patres, sed et filii. Nec peccato patrum filii viderentur obnoxii; sed ut par et patrum et filiorum esset impietas. Porro quod LXX transstulerunt, *irritantes me*, sive *in amaritudinem convertentes*, illud significat, quod Deus benignus et dulcis natura nostris vitiis mutetur in amaritudinem. Sicut enim sanctis dicitur: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (*Psal. xxxiii, 9*); sic peccatores eum amarum sentiunt. Unde et Apostolus bonitatem et severitatem Dei super sanctos et peccatores refert (*Rom. xxi*). Et de peccatoribus qui jacebant, scriptum est: *Dominus erigit elisos, Dominus diligit justos, Dominus solvit compeditos* (*Psal. cxlv, 8*). Sanctis vero stantibus præmia pollicetur.

(Vers. 4.) *Et filii dura facie, et indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te.* Hoc in LXX non habetur. Magnæque clementiae est ad tales Deum mittere, nec desperare eorum salutem; et confidentia propheticæ, quod ad tales quoque ire non timeat. Indomabili autem corde, et dura facie, juxta illud debemus accipere quod peccatori dicitur: *Nerrus fer-*

reus collum tuum, et frons tua ænea (*Isai. xlviij. 6*). A Qui et in consequentibus arguuntur cordis lapidei, quod Deus evulsorum esse se dicit, et pro illo carnem redditurum: ut mollitie sua, Dei præcepta suscipiat.

(*Vers. 5.*) *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Si forte vel ip̄si audiant, et si forte quiescant: quoniam domus exasperans est, et scient quia propheta seruit in medio eorum.* Simile quid in *Jeremia* scriptum est: *Si forte audiant et agant paenitentiam* (*Jer. xxvi. 3*). Et in *Evangelio*: *Forsitan filium meum reverberant* (*Matth. xxxi. 37*). Loquitur autem h̄ec Dens ambigentis affectu, ut liberum hominis monstrat 25 arbitrium, ne præscientia futurorum mali vel boni immutabile faciat quod Deus futurum noverit. Non enim quia ille ventura cognoscit, necesse B est nos facere quod ille præscivit: sed quod nos propria voluntate sumus facturi, ille novit futurum quasi Deus.

(*Vers. 6.*) *Tu ergo, fili hominis, non timeas eos, neque* [Vulg. ne] *sermones eorum metuas, quoniam increduli et subversores sunt tecum.* LXX: *Et tu, fili hominis, non timeas eos, nec a facie eorum formides: quoniam insanient, et congregabuntur contra te in circitu.* Licet dura cervice sint, et corde indomabili, tamen mea sunt fortiora præcepta. Nec te putes esse deceptum, si mittaris ad eos qui te loquuntur non audiant. Ecce prædico tibi quod insanient, et congregentur adversum te, et circumdant te, nullum tibi effugium relinquentes. Hoc autem facient, quia increduli sunt, et Dei imperia contemnentes.

Et cum scorpionibus habitas. Verba eorum neminem, et vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Qui possint serire, qui arcuato percutere vulnere, et sculeo fistulato, ut eadem plaga et cutem aperiat, et venena diffundat. Unusquisque pro monitis suis sortitur vocabulum. Scribis et Pharisæis dicitur: *Generatio viperarum* (*Matth. xxii. 33*). Et de Herode qui versipellis erat: *Ite et dicite vulpi huic* (*Luz. xiii. 32*). Et pseudoprophetae in hoc eodem Propheta vulpibus comparantur. Et nunc corde indomabili scorpiones esse dicuntur. Unde et in *Evangelio* legimus: *Omnes qui ante me venerunt, fuerunt fures et latrones, et non audierunt eos oves* (*Ioann. x. 8*). Et quomodo oves perdite domus Israel audierunt adversarios? Ex quo ostenditur, eos qui audierint fures et latrones, ovium vocabulum perdidisse, et alia assumptissimæ nomina, ut non quasi oves perierint, sed quasi vipere, vulpes et scorpiones.

(*Vers. 7, 8.*) *Et loqueris verba mea ad eos: si forte audiant, et timeant, b vel quiescant, quoniam irritatores sunt.* Tu autem, fili hominis, audi quod ego loquor

A [Vulg. quæcumque loquor] ad te. Non ergo cessandum, licet mali sint, quibus loquimur; quin secundum Apostolum (*Il Tim. iv*), opportune, importune verbum Dei prædicemus, quia potest 26 fieri, ut et durus corrigitur ad mollitatem, et qui obediens est, mutata voluntate non audiat.

Noli esse exasperans, sicut domus exasperatrix est. Semel diximus exasperationem, sive irritationem, Septuaginta amaritudinem ponere. Quod ergo dicit, hoc est: Non debes eos imitari, ad quos corrigendos mitteris, ne peccatum simile simile mereatur et poenam.

Aperi os tuum, et comedere quæ ego do tibi. Dignum te, inquit, præbe sermonibus meis, et cibum suscipe spiritualem, ut quomodo in *Evangelio* dicitur: *Qui habet aures audiendi, andiat* (*Luc. viii. 8*); et hic dicatur: Qui habet apertum os ad comedendum, comedat. Unde et *Psalmista* Dominus loquitur: *Aperi os tuum, et implebo illud* (*Psal. lxxx. 11*). Et ille respondit: *Os meum aperi, et attraxi spiritum* (*Psal. cxviii. 131*). Et apostolus Paulus, qui habebat in se thesauros sapientiae et scientiae, et in quo Christus Dominus loquebatur, scribit *Corinthiis*: *Os meum apertum est ad vos, o Corinthi* (*Il Cor. vi. 11*). Et de Salvatore Matthæus resert: *Aperiens os suum, docebat discipulos* (*Matth. v. 2*).

Et vidi, et ecce manus missa ad me. Pro manu missa, extensam Septuaginta transtulerunt. Que mititur et extenditur ad eos, qui beneficia consequuntur. Contrahitur autem ab his quibus loquitur per prophetam: *Numquid abbreviata et contracta est manus Domini* (*Isa. l. 2*)? Et in *Psalmo*: *Ut quid avertis manum tuam, et dexteram tuam de medio sinu tuo in fiuem* (*Psal. lxiii. 11*)? Denique extendit in passione pennas suas, suscepitque discipulos, et portavit illos in humeris suis, et locutus est: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem* (*Isa. lxv. 2*), ut congregaret filios Israel, sicut gallina congregat pullos sub alas suas: et extensione manuum Moysi, Israel supererat Amalec (*Exod. xvii.*).

D (*Vers. 9.*) *In qua erat involutus liber, et expandit illum coram me, et* [Vulg. qui] *erat scriptus intus et foris: scriptaque erant in eo lamentationes, et carmen, et vox.* Et dixit ad me: *Fili hominis, quoniamque inveneris, comede.* Pro involuto libro, Septuaginta *capitulum libri* transtulerunt. In manu Domini sedenti super thronum, quæ missa est et extenta. De quo et in *Psalmis* dicitur: *In capitulo libri scriptum est de me* (*Psal. xxxix. 8*). *Capitulum 27 intelligamus exordium.* Iste liber involutus atque signatus, scriptusque intus et foris, vel ante et post, tantæ difficultatis sinit, ut nullus potuerit neque in coelo, neque in terra, neque subiis terram aperire illum et legere, nisi solus leo de tribu Juda, radix David

quod enim ait Hebreice est ἡγέρει, Hieron. vertit quiescant; LXX. vero πτονθάστε, timeant. Porro Hieronymianam interpretationem Septuagintavirali continuo facit præcedere.

* Confer Rabanum ubi hunc ex Hieronymo locum landat in Epist. ad Heberardum comitem contra hæresim Gothescalchi.

† Victor., inverso ordine, et quiescant, vel timeant:

et Jesso, quem Joannes in Apocalypsi devorasse se dixit (Apoc. v), non totum, sed in capitulo, id est, in principio. Neque enim fieri potest, ut humana natura tota libri hujus thesauros devoret. Et expandit illum coram propheta, et legendum cogoscendumque praebevit, qui in Isala populo non credenti dicitur esse signatus (Isai. xxix). Usque hodie enim velamen Judæis in veteri positum est Testamento. Scriptaque erat ante et retro; de futuris et de præteritis. Vel certe foris, in historiæ litteris, intus, intelligentia spirituali, de qua et Psalmista: *Omnis*, inquit, *gloria filiæ regis ab intus* (Psalm. xliv, 14). Scriptaque erant in eo tam intus quam foris lamentationes, et carmen, et vox. Lamentationes, de his qui ad penitentiam provocantur, sicut Samuel et Apostolus Paulus plangebant atque lugebant Saul et Coriathios, quos salvare cupiebant (II Pet. xvi; II Cor. xii). Carmen super his, qui Dei digni sunt testimonio, et quibus Psalmista precipitat: *Canticum Domini canticum novum* (Psalm. xc et xcvi, 1). Porro vox super illis qui penitus desperantur, et cuius venerant in profundum peccatorum, contumunt (Prov. xviii).

(Cap. III. — Vers. 1.) *Comede volumen istud, et uade* [Vulg. *uadens*], *loquere filii* [Vulg. *ad filios*] *Israel*. Nisi ante comedederimus aportem volumen, docere non possumus *Ulios Israel*. Denique et David postquam ipse misericordiam consecutus est: *Docete, inquit, iniquas vias tuas, et impil ad te convertentur* (Psal. 2, 15).

(Vers. 2.) *Et aperi os meum, et cibarū me volvime illo. Et dixit ad me: Fili hominis. Ego, inquit, aperi os meum, quia mihi dictum est: Aperi os tuum, et comedere.* Et, aperto ore, Dominus largius est oibos; ut initia voluntatis in nobis sint, et perfruentur beatitudinis a Domino consequatur. *Non est enim voluntas nra que currentis, sed misericordia Dei* (Rom. ix, 16). Attamen et uelle et currere, nostri arbitrii est. Pro aperi, Septuaginta transmiserunt, aperitis, ut **29** subauditor Deus: quia ipse et aperuit os prophetæ, et cibavit eum.

(Vers. 3.) *Venter tuus comedet; et uerba tua complebuntur volumine illo, quod ego de Hbi. LXX: Oslatus comedet, et uenter tuus implabitur capitulo isto tibi data.* Principia lectionis, et simpliciæ historicæ, eus voluminis est. Quando vero assidua meditatione in memoria thesauro librum Domini condiderimus, implietur spiritaliter venter noster, et saturantur viscera, ut habemus eum apostolo Paulo viscera misericordia (Coloss. iii), et impletetur ille venter, de quo Jeromias loquitur: *Venit meum, ventrem meum ego dabo; et sonus cordis mei conseruant me* (Jerem. iv, 10).

Et comedisti illud, et factum est in ore meo sicut mol dulce. Loquitur et David: *Quam dulcia gutturi meo*

^a Interseruit Victor, justificata in semel ipsa, ex psalmi lectio.

^b Victor, ex Hebreo et Vulgata Hieronymi editione, restituit ad populos multos profundi sermonis

A eloquia tua, super mel ori meo (Psalm. cxviii, 105). Et alibi: *Judicia Domini vera, et desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum; et dulciora super mel et favum* (Psalm. xviii, 20, 41). Et Samson favum mellis in ore leonis invenit (Judic. xiv); et Dominus post resurrectionem partem assi piseis comedit et favum (Luc. ii). Et in Proverbii de apere dicitur, quamquam hoc Hebreæ non habeant exemplaria: *Vade ad apem, et discere quomodo ope atrix sit, et opus suum castum faciat: cuius laboribus reges et impræfici pro sanitate abutantur* (Prov. vi, 8, sec. LXX): quod operati sunt Moyses et prophetæ, et evangelistæ, et apostoli; ut quicumque rex fieret, cuius cor in manu Dei est, dulcibus fruatur cibis. Qui vero simplex et absque serpentis astutia habet innocentiam columbarum, simplici fide credit atque salvator: quia ubique insidiae sunt, et saepe diabolus transfigurat se in angelum lucis (II Cor. ii): melque distillat de labiis mulieris meretricis, dulcia repprimit ut venena interserat (Prov. v).

(Vers. 5.) *Et dixit ad me: Fili hominis, vade et ingredere* [in Vulg. non est et ingredere] *ad dominum Israel, et loqueris verba mea ad eos. Cui dicitur: Vade et ingredere ad dominum Iacob, ostenditne non suisse cum populo peccatore; nec in eisdem videretur super flumina Chobar nubibus commorari. Scriptum est enim: Et ego crux in medio transmigrationis iuxta flumen Chobar. Separata enim oral propheta conversatio, et iniquorum offendebatur aspectu. Non idem faciebat et Moyses (Exod. xxxiii), procul a castris multiitudinis agens tabernaculum: **29** quod cum suisset ingressus, descendebat columna nubis, et stabat ante ostium tabernaculi.*

(Vers. 5, 6.) *Non enim ad populum profundi sermonis, et difficultis* [Vulg. ignotæ] *linguae tu uitteris, ad dominum Israel, neque ad populos multos, et ignorantes sermonis, quorum non possis audire sermonem. Et si ad illos mitterem te, ipsi audirent te. Quoniam illi ad te nolunt venire, tu perge ad eos. Non enim habentes sani opus medico, sed male habentes* (Luc. v, 31). Neque potes dicere: *Noa possum loqui ad eos, quia lingue alterius sunt, et invicem nobis barbari sumus,* nec mutuum possumus audire sermonem. Quid loquar de uno populo? Si ad diversas te mitterem nationes, tamen uicteritas et paleuia mea omnium difficultatem vincere. Atque uicuum tempus instaret, quod ad omnes missurus sum matines, que et linguarum daturus sum gratias, ut prædictum apostoli mei, et totum mundum a diversitate linguarum, una uide subdant iugum; facilius illi audirent, qui profundi sunt altiue sermonis, et nihil habent de levitate Judæa, sed gravi et solidi ingrediuntur pede, et cum ignotæ sint linguae, nulla fidei sunt. Unde sequitur: *Et si ad illos mitterem te, iudei anguerent te.* Denique postea misit, et omnes pariter cre-

et ignotæ linguae, impressamque lectionem contendit mancam esse et nullam. MSS. vero nostri nihil preterea habent.

diderunt. Unde Paulus et Barnabas loquuntur ad Judaeos [Ad. eos]: *Vobis quidem oportuerat praedicari verbum Dei; sed quis nosquisit suscipere sermonem, non contumescit ad gentes* (Ad. xiii, 16). Et de ceteratione dicitur: *Nequo in Israel tantam fidem inveni (Hebr. viii, 10).*

(Vers. 7.) *Dominus autem Israel nolunt audire te, qui nolunt audire me. Omnis quippe dominus Israel altrita fronte est et duro corde. Ne contristeria, ait, si te audire noluerint. Idecirca te non audient: quia me audire contemnunt: juxta quod et Salvator sicut: Qui vos non recipit, me non recipit (Ibid., x, 40).* In qua aperte liberum monstratur arbitrium. Et duas redduntur causas, quare non audiant: quia perversi, inquit, sunt voluntatis, et altrita fronte, sive, ut Septuaginta verterunt, *contumesci sunt: et aubauditur, quod semper ad salutem provocati, noluerunt audire.*

(Vers. 8, 9.) *Ecos dedi faciem tuam valentiam faciebus eorum, et frontem tuam duriorem. 30 frontibus eorum. Ut adamantur, et ut silicem dedi faciem tuam. Ne timeras eos, neque miseras a facie eorum, quia dominus expasperans est. Et dixit ad me. Dominus Israel surita frontis est, et procacia audacia, et duro sic corde, ut scorpioribus comparetur. Ideo dedi tibi talium durissimum, et frontem quam nulle pudore sapientur. Ex quo discimus, interdum gratiae esse Dei impudentiae resistere, et cum res poposcerit, frontem fronta concutere. Hoc autem tribuitur, ne nostra verecundia et humilitas pudor pertimescat iniicias amulorum.*

(Vers. 10.) *Fili hominis, omnes sermones meos quos loqueris ad te, assume in carnem, et auribus audi. Iste est cibus voluminis, et haec sunt verba quibus pro diversitate audiendum, vel lamenta, vel carmen, vel vox hominibus loquitur [Ad. loquimur]. Et ramus rotundum, quod ante sermones Dei in nostro corde condidi sunt audiendique et intelligendi diligentius; et sic ad populum proferendi.*

(Vers. 11.) *Vade, ingredere ad transmigrationem (sive captitatem), ad filios populi tui, et loqueris ad eos, et dices eis: Hac dicit Dominus Deus: si forte audiunt et quiescant: Et Dominus noster venit ad populum Iudeorum, mittendo Patre, ut praediceret captivis remissionem, et impleretur in eo quod scriptum est: Ascendens in altum, captivam ducit captivitatem: dedit dana haminibus (Psal. lxvii, 19).*

(Vers. 12.) *Et asumpsit me spiritus, et audiens posse vocem commotionis magnae: Benedicta gloria Domini de loco suo. Deus de quo scriptum est: Assumens mensuelos Dominus (Psal. cxlvii, 6), ipse asumpsit et prophetam, qui non erat in carne, sed in spiritu, et ambulans in spiritu, carnis opera non implebat: spiritus enim Dei erat in eo. Quamobrem et terrena contumens rapitur a spiritu, et audit post se vocem commotionis magnae, praeteritorum oblixiscens, et in futurum se extendens, ut trahitorem insidias*

A post tergum relinquoret. Tale quid et in Exodo legitimus (Exod. xxiv), quando Pharan et omnis exercitus ejus persequebatur Israhel, et angelus in columna nubis deseruit priora castrorum; venisque post tergum, et tota nocte stetit inter Israhel et Aegyptios: **31** ut, posterritis adversariis, audiret Israhel: *Benedicta gloria Domini de loco suo. Locus autem Domini est omnis in quibus hospitium hvenit. Aut certe Filius locus est Patris, sicut et Pater locus est filii, dicente Domina Salvatore: Ego in Patre, et Pater in me (Joan. xiv, 11). Hoc idem significat et Michæas: Ecce Dominus egreditur de loco suo, et descendet super excelsum terræ, et commovebuntur montes subter eum, et vallis tabescant sicut cera a facie ignis, et sicut aqua quæ derit in praecopsis (Mich. 1, 3, 4). Descendente enim domino Salvatore, et præficiente de Patre, exulta terra montesque commoti sunt, et inferiora vallium liquefacta. Potest locus esse gloria Domini, et lux inaccessibilis, de qua Apostolus loquitur: Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem (1 Tim. vi, 16). Quando præterita judicia Domini animo revalvimus, audimus vocem post tergum commotionis magna. Quando futura corda meditamus, auditur vox de prioribus, et ex his quæ ante sunt.*

(Vers. 13.) *Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, et vocem rotarum sequentium animalia, et vocem commotionis magnæ. Pro eo quod subauditur, ex hoc vero juxta Hebreorum: audiri posse me vocem commotionis magnæ, et audiui vocem alarum animalium, et vocem rotarum, addidere LXX: Et vici vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, et reliqua juxta illud quod in Exodo legitur: Et videbat omnis populus vocem Dei (Exod. xx, 18): ut vocem quæ veniebat post tergum, audierit propheta: quæ autem ante se erat, viderit. Sed melius et verius est, auditam vocem intellexisse, quam visam, tam alarum percutientium se mutuo, quam rotarum, de quibus supra diximus, et commotionis magnæ quæ Dei iram super Israhel populum ventram esse monstrabat.*

D Vers. 14. *Spiritus quoque levavit me, et assumpit me, et abii amarus in indignatione spiritus mei. LXX: Et spiritus elevavit me, et suscepit me, et abii sublimis in impetu spiritus mei. Postquam elevatus a spiritu est, et assumptus ab eo, tunc in indignatione et in animositudine spiritus sui ablit quo ferebatur, intelligens indignationem Dei, et quid significaret visio, nonne pertractans. 32 Sive sublimis ipso spiritus sui impetu ferebatur, cupiens ire quo Dominus imperabat. Spiritum autem ejus, non spiritum sanctum, sed spiritum hominis intelligamus, de quo in multis locis dicitur, ut in Isaia: De nocte consurgit spiritus meus ad te, Deus (Isai. xxvi, 9). Transferturque propheta (non ut quidem restimant) in spiritu, sed in ipso corpore, quod et de Abacuc juxta Theodotionem legitimus (Dan. xiv).*

* Peues Rabanus, et cum locus poposcerit.

(Vers. 15.) *Manus enim Domini erat mecum confortans me. Et veni ad transmigrationem ad acervum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta flumen Chobar. Et sedi ubi illi sedebant, et mansi ibi septem diebus mærens in medio eorum. LXX : Et manus Domini facta est super me fortis, et intravi ad captitatem sublimis. Et circuvi habitantes super flumen Chobar, qui erant ibi : Et sedi ibi septem diebus conversans in medio eorum. Pro eo quod nos vertimus, acervum novarum frugum, Aquila, Symmachus, et Theodosio ipsa verba posuere Hebraica THEL ABIB (תֵּל אֲבִיב) : quod Septuaginta transtulerunt, sublimis et circuvi ; melius esse credentes aliquid dicere, quam imponere quod lectori faceret quæstionem. Nos autem ab Hebreis ^a didicimus, Thel abib significare, quando nova frumenta, vel hordea congregantur, et post famem et penuriam, antequam terantur in area, spem ciborum aliquam repromittunt. Ita et Israel parvus et tenuis, qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quasi reviviscens, ortusque de terra, sementem Judaici populi promittebat. Manus autem Domini sit super prophetam, confortans eum, ut possit nomen speculatoris accipere, et docere quod didicit. Septemque prius diebus versatur inter eos, videns cuncta quæ gererent, ut postea sciret quæ corriperet. Mæret autem, sive conversatur in medio eorum, videns scelera, et justam Dei pro peccatorum iniquitate sententiam. Pro eo quod nos diximus, mærens, et in Hebræo scriptum est MASMIN (מָשִׁין), Theodosio transtulit, admirans, ut stuporem Prophetæ iniquitates eorum cernentis exprimeret. Aquilæ vero secunda editio, quam Hebræi κατὰ ἀκρίτους nominant, transtulit : ἡρμάζων, id est, quiescens, et seorsum positus, ut fuisse quidem in medio **33** captivorum, sed ab eis separatum mente, monstraret.*

(Vers. 16, 17.) *Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, speculatorum dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. Qui speculator futurus est, et Dei verba populo narratus, multo tempore debet quiescere, et dolere ad ea quæ videat : nihilque habere eorum in conscientia, quæ in aliis correpturus est.*

(Vers. 18, 19.) *Si dicente me ad impium : Morte morieris, non annuntiaverie ei, neque locutus fueris ut avertatur a via sua impia, et rival : ipse impius in iniquitate sua morietur ; sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab ^b iniquitate, et a via sua impia : ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. Duo sunt impii, sive iniqui, ut LXX transtulerunt. Unus qui nihil audit a*

^a Vitiōse antea erat dicimus.

^b Victor. cum Vulgata, ab impietate tua et, etc., negans, ab iniquitate, lectionem esse Hieronymi; sed LXX : τὰς ἀνομίας κύρων.

^c Idem, probetur utrum speculator externus causa sit mortis, etc. Nullis quod sciām mss. suffragan-

A speculatore, et in sua impietate moritur ; cuius sanguis de speculatoris queritur manibus. Alter, cui speculator annuntiat, et ille audire contemnens, suo vitio moritur : ita dumtaxat, ut speculator a culpa alienus sit. Ex quo intelligimus ideo Dominum impiο comminari, et dicere : *Morte morieris, ut avertatur a via sua impia, et vivat.* Comminatio enim non in homines, sed in peccata [Al peccatores] est, nec in eos qui convertuntur a vitiis, sed qui in peccato permanent. Magnumque discrimen est, Dei facere sermones, ob triplicem causam : vel propter timorem, vel propter pigritiam, vel propter adulatio nem. Unde et Isaia : *Vœ, inquit, mihi misero, quia tacui* (Isa vi, 5). Quodque sequitur : *Tu autem animam tuam liberasti, illud Apostolicum sonat : Si cuius opus arserit, damnum patietur, ipse autem salvas erit : sic tamen quasi per ignem* (I Cor. iii, 14) ; ut ^c probet utrum speculator externus a causa sit mortis ejus qui periit, an reus. Opus enim magistri, salus discipuli est.

(Vers. 20, 21.) *Sed et si conversus justus a justitia sua ^d fecerit iniquitatem, ponam offendiculum coram eo. Ipse morietur, quia non annuntiasti ei ; in peccato suo morietur, et **34** non erunt in memoria justitiae ejus quas fecit : sanguinem vero ejus de manu tua requiram. Sin autem tu annuntiaveris justo, ut non peccet justus, et ille non peccaverit : vivens vivet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam liberasti. Sicut impios, vel iniquos duos legimus : Unum, qui non audivit, et perii ; alterum, qui audivit, et perseveravit in iniquitia : sic duo justi sunt, unus qui non audivit, et ^e perii ; alter qui audivit, et conversus ad poenitentiam, salvavit animam suam. Notandumque quod possit justus cadere ; et si habuerit magistrum, ad meliora converti. Et bona igitur opera indigent assiduo præceptore, ne lapsus ab optimo cursu, retrahat pedem. Et impius quidem, vel iniquus si conversus non fuerit, in impietate et iniquitate sua morietur. Justus autem si fecerit impietatem atque peccatum, non statim morietur ; sed ponitur offendiculum coram eo, sive tormentum ; et ut Theodosio dixit, infirmitas : ut torqueatur, et planam viam non inventiat, et intelligat se languidum, de quibus et Apostolus dicit : *Ideo infirmantur multi opus ros, et dormiunt multi* (Ibid; xi, 30). Prodest enim justo intellegere delictum suum, conscientiæque tormentum ; et dicere cum Psalmista : *Conversus sum in ærunna mea, dum mihi infigitur spina* (Ps. xxxi, 4). Et quomodo impi non sunt obviæ iniquitates, si avertatur a via sua impia et vivat : sic justo non prosunt anti quæ justitiae, si novis facinoribus opprimatur. Quod autem intulit : *Ipse morietur, quia non annuntiasti ei, subauditur, potuisse eum vivere, si speculator magisterque docuisset.**

tibus.

^d Ad Vulgata Editionis fidem rescribit Victorius : a justitia sua fuerit, et fecerit, etc.

^e Apud Raban. cum interposita negandi particula, et non perii.

(Vers. 22.) *Et facta est ibi* [Vulg. *Iacet ibi*] *super me manus Domini, et dixit ad me: surgens egredere in campum, et ibi loquar tecum.* Quod ex Hebreo transi limbus, *ibi*, et in LXX non habetur, significanter positum est, nec dubium quin locum significet. *Sopra enim legimus: Et veni ad transmigrationem ad acerram novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta fluvium Chobar* (*Sopra, iii, 15*). Recteque ei ^a cui dixerat, sed, jubetur ut surgal. *Et qui ingressus fuerat ad transmigrationem, audit, egredere: 35 non in confragos valles, non in præruptas rupes, sed in campi latitudinem quæ possit capere gloriam Domini.* Unde et Corinthiis dicitur: *Dilatamini* (I Cor. vi, 13). *Quando ingreditur ad captivos, de quibus dictum est, quod insaniant et perseguantur eum, fortis induit, ut possit resistere, et furorem persequientium sustinere.* Quando autem egreditur in campum, sit quidem super eum manus Domini: *quia absque illius adjutorio exire non poterat, sed non additur fortis.* Ad videndum enim gloriam Dei, non ad pugnandum egreditur. *Et hoc animadvertisendum, quod in medio captivorum sedentium, ipse sedens Propheta gloriam Domini non viderit.*

(Vers. 23.) *Et surrexi* [Vulg. *surgens*] *et egressus sum in campum, et ecce ibi gloria Domini stabat, quasi gloria quam vidi juxta fluvium Chobar.* Jubente Domino, ingreditur, et jubente egreditur, sedetque cum sedentibus; *quia stantem illum numerus captivorum audire non poterat.* *Egressusque in campi latitudinem, vedit stantem gloriam Domini, quam prius viderat ambularem, et elevarem se, et interdum stantem.* *Quia juxta fluvium sæculi hujus Chobar,* qui interpretari potest [Al. interpretatur] *gravissimus, gloria cernebatur: quod significat, omnem mundi hujus gloriam præterfluere, et gradum stabilem non habere.* *Gloria autem Domini stans, et perseverans, cum stante Propheta videtur in campo: quæ in medio captivorum, nec stare poterat, nec videri.*

(Vers. 24.) *Et cecidi in faciem meam, et ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos: et locutus est mihi, et dixit ad me: Ingredere, et includere in medio domus tuæ.* Stantem gloriam Domini ferre non sustinens, cecidit in faciem suam, ut ab ingrediente in eum spiritu levaretur. *Qui spiritus statuit eum super pedes suis, et locutus est ei, dicens: Intra et includere in medio domus tuæ.* Et est sensus: *Quia corroboratus es aspectu Dominicæ majestatis, nullum timeas, nec aliquem pertimescas;* sed revertere in domum tuam: vel ad necessitates corporis, ut quidam putant, vel in signum futuræ obsidianæ. *Et quomodo Isaías discalciatus et nudus* (Isai. xix), *trium annorum captitatem, et nuditatem 36 populi nuntiavit, ita et tu clausus domo, opere ipso propheta vicinam obsidianem urbis Jerusalem.*

(Vers. 25, 26.) *Et tu, fili hominis: ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te eis, et non egredieris de* [Vulg. *in*] *medio eorum, et linguam tuam adhaerere faciam palato (vel gutturi) tuo, et eris mutus, nec ut vir objurgans eos* [A Vulg. *abest eos*]: *quia domus exasperans est.* Quod in domo clauditur, quod vinculis alligatur, quod non egreditur ad eos, inter quos habitat, sed inter multitudinem captivorum, solitudinem carceris patitur (ut supra dixi) obsidianæ indicium est, quod clausa Jerusalem atque circumdata ab exercitu Chaldaeorum, nullum habitantium foras exire permittebat. Hæc est olla de qua Jeremias loquitur (Jerem. 1), et ipse hic Propheta in consequentibus; in qua carnes populi consumuntur. Quod autem lingua Prophetæ palato vel gutturi cohæret et mutus effectus, auctoritatem non habet increpantibus, causa perspicua est: *quia inquit, domus exasperans est.* Et est sensus: Tantæ sunt ^b amaritudinis, et tantæ adversus Deum contentionis, ut objurgantem non mereantur audire. Ex quo perspicuum est, ubi multitudo fuerit peccatorum, indignos esse peccantes, qui a Domino corrigantur.

(Vers. 27.) *Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat: et qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est.* Illud quod in Ecclesiaste legitimus: *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (Eccles. iii), etiam in sermone prophetico comprobatur: quod ejusdem sit sapientia et tacere et loqui pro tempore, et dare conservis suis in tempore suo cibaria. Unde et Isaías ad populum non credentem: *Tacui, numquid semper tacebo? dicit Dominus* (Isai. lxv). Qui igitur ob multitudinem peccatorum diu clausum os tenuit: *quia vidit aliquos posse converti, de quibus dictum est: Qui audit audiat, et qui a malis quiescit quiescat, et desinat: idcirco aperto ore, et non propria voluntate, sed Domini jussione loquitur ad populum.* Id autem quod nos posuimus: *Qui audit audiat: et qui quiescit, quiescat: pro quo LXX interpretati sunt: Qui audit audiat: et qui incredulus est, incredulus sit: secunda Aquilæ editio ita transtulit: Qui audit 37 audiatur: et qui relinquit, relinetur.* Et est sensus: *Qui habet dabitur ei: qui autem non habet, etiam id quod videtur habere auferetur ab eo* (Marc. iv, 25).

(Cap. IV.—Vers. 1, 2.) *Et tu, fili hominis, sume, tibi laterem, et pones eum coram te, et describes in eo civitatem Jerusalem, et ordinabis adversus eam obsidianem, et ædificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in giro.* Sicut prius diximus: *Intra et includere in medio domus tuæ, et ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te, et non egredieris, typum esse prophetam futuræ obsidianæ urbis Jerusalemi: ita nunc Geometrica jubetur in latere arte describere, ipsumque laterem poni in conspectu prophetæ, ut postquam*

^a Antea vitiōse erat, qui dixerat.
^b Cum Victorio ex Florent. codd., amaritudinis et

descriperit in pulvere Jerusalem, omnem adversum eam pingat obsidionem; adumbrans munitiones, et comportatos aggeres, et coronam vallantis exercitus, et arietes in circuitu, per quae omnia urbes capi solent. Munitiones dicuntur, quibus urbs clauditur, ne quis obsessorum possit effugere: comportati aggeres, quibus vallum fossaque complentur: casta, militum custodiæ per circuitum: arietes quibus murorum fundamenta quatiantur, et lapidum junctura dissolvitur. Hoc autem dicitur, ut significetur urbis Jerusalem sub Sedecia vicina captivitas: cuius anno undecimo et rex, et civitas capta est. Pro latere, qui Graece dicitur genere feminino ἡ πλάγιος, Symmachus manifestius interpretatus est πλάγιον, quem nos laterculum et abacum appellare possumus. In cuius pulvere solent geometriæ γραμμὰς, id est, B lineas, radiosque describere. Ex quo quidam volunt, non absurdum esse etiam hujus doctrinæ habere scientiam (illa exempla replicantes, quod Jesus filius Nave exploratores miserit, qui terram describerent (*Jos.* ii) quæ proprie vocatur Geometria: et Angelus in Zacharia habuerit funiculum Geometricum ad Jerusalem metiendam (*Zach.* ii). Et quod nunc jubetur Propheta Jerusalem in pulvere describere (quæ apud eos proprie appellatur σκηνογραφία) possumus laterem et in sugillationem Israelis accipero, quod in luto, et latere servierit Pharaoni (*Exod.* i). Sive ut urbs, quam putabant esse firmam et inexpugnabilem, fragilissimo lateri comparetur, qui ad tactum aquæ illico solvitur, ut de qua prius dictum est: numquid petra 38 durissima, vel [Al. quia] deserti mons est filius Sion, vertatur in laterem, qui inundatione Babylonia corrumpatur; juxta illud quod scriptum est: Propterea adducet Dominus super vos aquas multas et fortes, regem Assyriorum (*Iea.* viii, 7).

(Vers. 3.) *Et tu sume tibi sartaginem ferream: et pones eam murum [Vulg. in murum] ferreum inter te, et inter civitatem, et obfirmabis faciem tuam ad eam, et erit in obsidionem, et circumdabis eam. Signum domini Israel est.* Quod supra diximus, et ipse prophetam, et descriptionem lateris, munitionibus, aggere, arietibusque circumdantem [Al. circumdatim], in signum præcedere obsidens Jerusalem, hoc nunc manifestius dicitur, post multa quæ media sunt: *Signum est domini Israel, santiago ferrea, quæ instar muri inter prophetam et urbem positur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus satigetur, nec flectatur ad misericordiam.* Sicut enim omnia metalla ferrum donat, nihilque eo durius est, sic incredibilia sceleris Jerusalem, Deum natura

^a Hoc modo legunt mss. codices; editi autem libri σκηνογραφία pro σκηνογραφίᾳ redirent. Est autem scenographia ex Virgine: frontis et laterum abacentium adumbratio, ad circinique centrum omnium linearum responsus: quod perfecte convenit loco præseuti Eccllesiastis descriptoris Jerusalem in pulvere.

MART.

^b Victorius ait: Triginta et uno, non triginta duobus annis Josias regnavit, IV Reg. xxii; II Paral. xxxiv, apud viii. Verum nihil immutatum, quia numerorum, quos supputat, ratio non responderet,

A mollem suo vilio fecerunt esse durissimum. Sartago quoque dicitur medius inter populum et Deum murus oppositus, ut ostendat omnem multitudinem in brevi esse frangendam, redigendamque ad nihilum. Obfirmatio autem vultus contra urbem, severitatis indicium est: juxta illud quod alibi scriptum legitimus: *Facies Domini super facientes mala; ut dispersat de terra memoriam eorum (Ps. xxxiii, 17).*

(Vers. 4 seqq.) *Et tu dormies super latus tuum sinistrum, et pones iniquitates domus Israel super eo, numero dierum quibus dormies super illud, et assumes iniquitatem eorum. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, et nonaginta dies, et portabis iniquitatem domus Israel. Et cum compleveris haec, dormies super latus tuum dextrum B secundo, et assumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Quaremus qui sint anni trecenti nonaginta, qui pro diebus totidem suppudentur, quibus in sinistro latere propheta dormierit vincitus atque constriclus; ita ut in latus se alterum non moveret, captivitatem et miseras decom tribuum, id est, Israelis ostendens. Et qui alii quadraginta anni, quibus pro Juda et iniquitatibus ejus in dextro jacuerit latere, sive ut narrat sancta Scriptura, dormierit, de Israel haec dicendum est, ^c quod sub rege Phacee filio Romelie, qui undevicesimus regnavit in Israel annis viginti, venit Teglatphasar rex Assur (IV Reg. xv), et cepit Ajon, et Abel, dominum Maacham, et Janoe, et Cedes, Azor et Galaad, et Galileam, et universam terram Nephthulim, et transiit eos in Assyrios. Post quem regnavit in Israel Osee filius Ela annis novem, captusque est cum omni Samaria a Salmanassar rege Assyriorum, et translatus est in Elam, et Abor fluvios Gogam in civitatibus Medorium. Sexto autem Ezechiam regis anno, ut sancta Regum narrat historia (*Ibid.*, xvii), capitulus est Osee: a quo si per ordinem suppudentur, quot annis Israel fuerit in angustia et jugo preceps captivitatis, sic invenire poterimus. A sexto anno usque ad vicesimum nonum (tot enim Ezechias regnavit annis) supplicantur anni virginis quatuor: cui successit Manasses, regnavitque annis quinquaginta quinque. Post hunc Amon regnavit annis duobus. Post quem Josias annis triginta et ^d duobus. Cui successit Joacim, qui et Eliacum cognominatus est, et regnavit annis undecim. Post quem Joachin cognomento Jechonias, qui statim ductus est in captivitatem, regnavitque pro eo Sedecias annis undecim, sub quo capta est Jerusalem templumque destructum. Fient itaque a*

si adimeretur unus. Eo enim adempto non 164, sed 163, nec 155, sed 154, essent, et ita propheticus numero 390 unus decesset annus. Nec propterea putes sanctissimum virum lapsum memoria, imperfectum enim annum pro perfecto sumit: et ea est causa, quod in totius summa non annos 390, sed 389 et menses quatuor suppedit. At Scriptura sacra integros tantum in vita Regum, non autem imperfectos numerat annos. Vixisse autem Josiam menses aliquot super unum et trigeminum annum, aliunde vir sapientis historiam habuit.

prima captivitate Israel, quo facta est sub rege Phaceus usque ad undecimum annum Sedeciam, quo Templum desolatum est, anni centum sexaginta [Al. septuaginta] quatuor. A secunda, quando captus est Osse, et omnis subversa Samaria, anni centum trigesita quinque [Al. octoginta]. Fueruntque desolationis templi anni septuaginta, qui additi primae captitati, faciunt annos ducentos trigesita quatuor. In secundo enim Darii regis Persarum anno templum extrectum est a Zorobabel filio Salathiel, et Iesu filio Josedeo, prophetantibus Aggeo et Zacharia, qui regnavit annis trigesita sex : unoquo sublatto, adduntur anni ejus trigesita quinque. Post quem regnauit Xerxes filius Darii, annis viginti. **¶** Post quem Artabanus mensibus septem. Et Xerxes, qui cognominabatur Μαρπόχης, annis quadraginta. Post quem Xerxes mensibus duobus, et Sogdianus mensibus septem [Al. quatuor]. Cui successit Darius cognomen Nōdōc, qui regnauit annis decem et novem. Post quem Artaxerxes cognomen Μαράν [Al. Memnon], Darii et Paratidis filius, regnauit annis quadraginta, qui ab Hebreis Assuerus appellatur; sed quo Mardochai et Esther narratur historia (Ester viii) : quando ex quis populus Iudeorum de mortis periculo liberatus, recepit priuilegium libertatem. Fiuonque a secundo anno Darii usque ad extremum annum Assueri, anni centum quinquaginta quinque, menses quatuor. Qui additi superioribus annis ducentis trigesita quatuor, faciunt annos trecentos octoginta novem, et menses quatuor. Dextri autem lateris dormitio, id est annorum quadraginta, facile suppulantur. Post Eliacim enim qui cognominatus est Ieacim, regnauit filius ejus Joachim cognomen Iechouias mensibus tribus. Quo regante, cederunt servi Nabuchodonosor regis Babylonis, in Jerusalem, et circumdata est munitionibus : veni quo Nabuchodonosor rex Babylonis ad civitatem, cum servi ejus oppugnarent eam. Et egressus est Joachim rex Iuda ad regem Babylonis, ipse et mater ejus, et servi ejus, et principes ejus, et canuchi ejus, et suscepit eum rex Babylonis anno octavo regni sui, et proluit omnes inde thesauros domus Domini, et thesaures domus regiae. **¶** Et post paululum : **¶** Transtulit omnem Jerusalem, et universos principes, et omnes fortis exercitus, decem millia in captivitate, et omnem artificem, et inclusorem, biblique relictum est, exceptio pauperibus populi Iudee (*Ibid.*). **¶** Quo capio cum iuncta populi multitudine, et cunctis opibus Ierusalem, regnauit Sedecias annis undecim : sub quo capta urbs, templumque destrutum est. Cujus solitudo usque ad secundum Darii annum, permanet annis septuaginta. **¶** Tricesimo autem desolationis templi anno, Cyrus regnauit in Persis, subverso Astyage rege

^a Hic nostor sub Artaxerxis est nomine, quo illius Mōren. ipse in cap. Daniel. vñ vocat.

^b Iunno dies, non annos habent ad Hebreum, ut γενετικήν τετρα, tametsi dies propanis habent non inficior. Ceterum de LXX quo coram bene-

A Medorum : qui juxta prophetiam Isaiae (*Isai. xlvi.*), quinquaginta ferme hominum millia de tribu Juda remisit in Jerusalem, et vasa templi. qua Nabuchodonosor asportaverat, et cetera qua Ezra narrat historia (III Esdras). Sicut igitur in Israel, hoc est, decem tribibus a Phacee rege Israel, sub quo Salmanasar Israeliticis populi multa vastavit, usque ad quadragesimum annum Assueri, suppulamus annos trecentos nonaginta, quando universalis Iudei populi persecutio mitigata est : sic a primo anno Jecboniae, quando magna pars Jerusalem translati est in Babylonem, usque ad primum Cyri regis Persarum annum, qui desolationis templi erat annus tricesimus, suppulantes anni quadraginta, sub quo Iudeorum laxata captivitas est, et libertas populo reddita. Quidam trecentos nonaginta annos Iudeis, et quadraginta Iudei jungentes, faciunt annos quadringentos trigesita, et volunt eos impleri a baptimate Salvatoris, usque ad consummationem mundi. Alii vero, et maxime Iudei, a secundo anno Vespasiani, quando Jerusalem a Romanis capta, templumque subversum est, suppulantes volunt in tribulatione, et angustia, et captivitatis iugo populi constituti, annos quadringentos trigesita ; et sic redire populum ad priuilegium statum : ut quomodo filii Israel quadringentis trigesita annis fuerunt in Egypto, sic et in eodem numero finiator extrema captivitas : scriptumque esse in Exodo : *Habitatio autem filiorum Israel, qua habitaverunt in terra Egypti, anni quadringentis trigesita.* Et iterum : *Factum est post annos quadringentos trigesita, egressus est omnis exercitus Domini nocte.* Satisque miror cur Vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant, et in quibusdam scriptum sit, centum quinquaginta : cum perspicue et Hebreum, et Aquila, Symmachusque et Theodosio, trecentos nonaginta annos teantur ; et apud ipsum LXX, qui tamen non sunt scriptorum vitio depravati, idem numerus reperiatur. Difficillimaen questionem, et ne dicam superbe, a multo **¶** explanatam, non tam nostri scientia, quam Domini gratia exposuisse nos credimus, implete illo, quod ipso pollicitus est : *Querite, et invenietis : petite et accipietis : pallete et operietur vobis* (*Moshi. vii. 7.*) Qui autem voluntur suppulare a prima captivitate quo facta est sub Manahem filio Gaddi rege Israel, qui regnauit in Samaria annis decem (*IV Reg. xv.*) : quando venit Phaetus Asyriorum in terram Israel, et mille talenta accepit argenti ; et post eum alios duos annos Phaceo, quos [Al. qui] regnauit in Israel, inventi, vicesimo octavo anno regis Assueri compleri trecentos nonaginta annos, quando Esther fertur historiam : quod et credibilis est. Neque enim finito imperio Assueri, sed adhuc regnante eo, Israel jugum gravissimar servitutis abjecit.

obinet, lectio est ἑνεπέκοτε καὶ διετὸς ἡμέρας nonaginta et centum dies, sed in aliis eundem et cum priuis Complutensis, transcriptiori pondere ante ēp̄ēv̄x̄v̄ta. Consule edit. Romane in hunc τὸν LXX locum notas.

(Vers. 7.) *Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, et brachium tuum erit exertum [Vulg. extentum], et prophetabis adversum eam. LXX: Et ad conclusionem Jerusalem parabis faciem tuam, et brachium tuum roborabis, et prophetabis super eam.* Præparatio vultus opus est ac robore, et confirmatione exerti brachii atque nudati, ut non solum voce, sed et gestu, et habitu prophetantis, urbis obsidio demonstretur.

(Vers. 8.) *Ecce circumdedi te vinculis, et non te convertes de latere tuo in latus alterum, donec compleas dies obsidionis (vel conclusionis) tuæ.* Sinistræ partes, quia sine templo, et notitia Dei fuerant in Samaria, delegantur Israeli; dextræ, Judæ, in quo [Al. qua] Dei cultus et religio. Et notandum quod in altero sit pœna peccantium, in altero virtutis exercitatio. Nec convertit se de altero in alterum latus, ut nulla cruciatuum requies indicetur; donec impleatur supradictorum dierum perfecta conclusio. Quod dies prophetæ, hoc annus est patientibus (*Genes. xxix.*). Et quos annos putabat Laban, Jacob erant quasi pauci dies. Non solum antem in suppliis varietas est pro diversitate meritorum; sed in bonorum quoque retributione, agni in dextra, et bædi stant in sinistra. Unde et in alio loco scriptum est: *Cor sapientis in dextra ejus, cor autem stulti in sinistra ejus* (*Ecli. x, 1*). Alia sunt Domini vincula, quibus in salutem ligamur; **43** alia diaboli, quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio (*Luc. xiii*). Unde et *funibus peccatorum uorum unusquisque constringitur* (*Prov. v, 22*). Quæ solvit Dominus per typum Lazari suscitat, qui fasciolis, et institis vincitus jacuerat in sepulcro (*Joan. xi*).

(Vers. 9 seqq.) *Et tu sume tibi frumentum, et hordeum, et fabam, et lentem, et milium, et vitiam: et mittes ea in vas unum, et facies tibi panes numero dierum quibus dormies super latus tuum: trecentis et nonaginta diebus comedes illud.* Cibus autem tuus quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die: a tempore usque ad tempus comedes illud. Et aquam in mensura bibes sextam partem Hin, a tempore usque ad tempus bibes illud. Et quasi subcinericum hordeaceum comedes illud, et stercore humano operies illud in oculis eorum. Quam nos vitiam interpretati sumus, pro quo in Hebreo dicitur **CHASA-MIM** (חַסָּא מִם): Septuaginta Theodotioque posuerunt ὄλυπον, quam alii avenam, alii sigalam ^a putant. Aquilæ autem prima editio et Symmachus ζιάς, sive ζιάς interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italiæ Pannonicæque sermone, spicam, speltamque dicimus. In vase quoque Septuaginta adddere ficiili, jubetur autem propheta fauim futuram,

^a In aliis libris *secalem*, ms. Sangerm. antiquiss. *sicalam*. Vid. superiori tomo in *Isai. xxviii, 25*. Confer et Lexica vetera, et præcipue Hebreum. Dru-sius ex R. b. David in lib. Radicum שְׁלֵמָה, *spelta*. Et in Comment. in hunc locum, בְּשָׂמִים, vulgo, inquit, חַזְבָּן, id est, *secale*.

^b Consentit Josephus lib. iii, cap. 9, Antiquita-

A et inopiam populi Israel opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria, non queruntur ciborum diversitates et deliciae; sed quomodo venter impletatur: sic nunc propheta frumentum, et hordeum, fabam, lentem, et milium, avenamque mittit in unum vas, facitque trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedat: qui panes habent vicenos siclos, id est, stateres. Siclus autem, ^b id est, stater, habet drachmas quatuor. Drachmæ autem octo, Latinam unciam faciunt: ita ut unus panis decem uncias habere dicatur, quo trahitur magis anima quam sustentatur. Sterilitatem cibi, aquæ auget sterilitas. Sextam enim partem mensure Hebraicæ, quæ appellatur Hin, jnbetur per singulos dies bibere. Porro Hin duos χάρακτα Atticos facit: **44** quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos, ita ut Hin mensura sit Judaici sextarii, nostrique castrensis, cuius sexta pars facit tertiam partem sextarii Italici. Qui cibus et potus juxta inclytum Oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Quod autem dicit: *A tempore usque ad tempus comedes, vel bibes, illud, a vespero usque ad vesperam significat: licet quidam male ab anno usque ad annum intelligi putent. Ipsique panes instar hordeacii panis subcinericij sunt. Diciturque ei, ut humano stercore operiat eos, non ignorantibus his qui comessuri sunt (solet quippe insciitia miserias temperare) sed videntibus, et in oculis eorum, ut ante aspectus horrorem, quam gustus nauseam sustineat. Notandum quoque, quod juxta numerum dierum sinistri lateris, trecenti nonaginta subcinericij panes jubeantur fieri, et persingulos dies comedendi; et de quadraginta dierum dextri lateris panibus, omnino taceatur: ut occule sancta Scriptura insinuet, non eamdem pœnam populi esse peccatoris, si tamen notitiam habeat Dei, et ejus qui a religione veri Dei omnino discesserit. Possimus autem et hoc dicere juxta intelligentiam spiritualem, quod Judaicus populus post offensam Dei usque hodie subcinericij panes comedat mixtos frumento, hordeo, faba, lente, milio, et avena; quorum alter hominum, alter jumentorum cibus est. In eo enim quod videntur in unum Deum credere, habent aliquid et frumenti. Quod autem Filium negant, hordeo jumentorum pascuntur et fabis, quibus comedendum venter inflatur, et mens opprimi dicitur: intantum ut Pythagoræis quoque cibus destabilis sit. Propter lentem Esau primogenita perdidit (*Genes. xxv*). Milium rusticorum, et agrestium, et altillum cibus est. Avena, sive vitia et olyra, bruta pascuntur animalia. Quod autem scribitur, juxta LXX, Elias fugiens Jrzabel invenisse panem ὄλυπόν, subcinericum (*III Reg. xix*), persecutionis tum, unde sponte ruit illa præcipue Rabbinorum sententia de duplice siècle profano et sacro, quem duplo majoris pretii fuisse putant supra vulgarem, de quo hic loci Hieronymus loqui contendunt. At istud discrimen neque Hieronymus, neque Josephus agnovere; neque ex ipsa Scriptura extundi satis commode potest.*

et penuriae signum est. Unde et a corvis pascitur , ut quia **45** cibum non invenerat in Israel, nationum quae immundie erant , pasceretur alimentis. Lex quoque ipsa quam legunt, et non intelligunt , subcinericias panis est, et opertus humano stercore. Quamobrem et Paulus apostolus lucra Legis , et pristinorum ceremoniarum observantiam dicit se habuisse sicut stercora , ut Christum lucrisaceret (Philipp. iii).

(Vers. 13 seqq.) *Et dixit Dominus : Sic comedent filii Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas ejiciam eos. Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus : Ecce anima mea non est polluta, et morticinium, et laceratum a bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, et non est ingressa in os meum omnis caro immunda. Et dixi ad me : Ecce dedi tibi finum, boum pro stercoreibus humanis, et facies panem tuum in eo. Prophetales juxta Zachariam (Zach. iii) viros esse portentosos, qui suis operibus futura portendant, et de quibus loquitur Deus : In manibus Prophetarum assimilatus sum (Osee xii, 10), in multis locis creberime legimus. Sicut igitur Ezechiel panem comedit in stercore : sic et filii Israel, vel omnis populus Iudeorum, sive ut alii putant, decem tribus comedent [Al. comedebant] panem pollutum in nationibus : licet ad eos non sit comminatio, qui jam ejecti sunt ; sed ad eos qui ejiciendi sunt de terra reprobationis. Quod cum Propheta didicisset, juxta Aquilam tertio detestatus est, ah, ah, ah. Juxta Symmachum vero et LXX, respondit μδαμως, quod Latine dicitur *nequaquam*. Pro quo Theodotio transtulit : O Domine Deus. Ne puteamus eum contradicere Domini imperio ; sed causas reddere, immo deprecari, cur hoc facere non possit. Denique impetrat quod rogavit, et sententiae austeritas mitiori imperio temperata est. Quæritur cur Ezechiel faciliora renuerit : et Osee scorto statim fuerit copulatus (*Ibid.*, 1), nec contradixerit, immo nec responderit, castum habere se corpus, neque communione meretricis debere inanulari, dicente Apostolo : Qui adhaeret meretrici, unus cum ea corpus efficitur (I Cor. vi, 16). Ex quo ostenditur figurae suisse Synagogæ, vel Ecclesiæ, non vere juxta litteram perpetratum : quod ipsum exponentes prophetam plenius disseruimus. Morticinium dicitur, quod absque effusione sanguinis amittit vitam, et in quo moritur anima, laceratum a bestiis, quod Graece appellatur **46** θηριάλωτον. Quod autem pro humano stercore, boum conceditur sumus, leviora significantur mala : dum jubentur quidem coctum in bubulo stercore comedere panem ; sed ab humano stercoris longe esse immunditia : et usque hodie in populo Iudeorum servatur ista sententia, ut non comedant panem suum in humano stercore. Neque enim idolis serviant, nec varia daemonum portenta venerantur; sed in fimo bubulo : dum omnia*

A propter carnem et ventrem, et terræ hujus bona operantur, secundum quod dicitur : Qui fecerit ea, vivot in eis (Levit. xviii, 5 ; Deut. iv). Nos autem terrena contemnimus, et non solum humani stercoris calcamus cibos, ac terrenas delicias putamus esse pro nihilo, sed comedimus panem qui de cœlo descendit (Joan. vi), et fruimur illo cibo, de quo Psalmista decantat : Panem Angelorum comedit homo (Psal. lxxvii, 25) ; nequaquam Ægyptiis carnibus, sed mannæ tenuitate viventes.

(Vers. 16, 17.) *Et dixit ad me : Fili hominis, ecce ego conteram baculum panis in Jerusalem, et comedent panem in pondere, et in sollicitudine, et aquam in mensura et angustia bibent ; ut deficientibus pane et aqua, corruat unusquisque ad fratrem suum, et contabescant in iniuitatibus suis. Verbum Hebraicum MATE (מְתַא), prima Aquilæ editio baculum, secunda et Symmachus Theodosioque στεφάωμα, id est, firmamentum interpretati sunt. Quod autem opere futurum esse monstraverat, et sermone demonstrat, omnisque sinistri et dextri lateris dormitio, et subcinericia panis, sexque specierum varietate commixti, mundi mala significans, illo tendit, ut inediā ciborum in Jerusalem, et aquæ penuriam incredibilem protestetur : ita ut unusquisque corruat ad fratrem suum, ab alio auxiliū sperans, quod in se esse non pavidet [Al. pavidet]. Natura enim hominum est, ut prementibus malis et angustiarum pondere, in proximo magis quam in se habeant fiduciam : contabescuntque in iniuitatibus suis, dum pro iniuitatibus cuncta patiuntur. Vereor que ne ista panis contritio etiam in nostra inveniatur Jerusalem, in qua visio pacis cernitur, quem conterit Dominus quando irascitur, et indignos nos suo judicat pane. Atque ultimam saltem in pondere eum et sollicitudine inreamur accipere, et arentem linguam nimia siccitate, extremus Lazari **47** digius irroret (Luc. xvi). Deficiente autem pane et aqua Ecclesiæ, corruet vir contra fratrem suum, et ubique discordia est, scindentibus nobis Christi tunicam, quam nec milites in passione Salvatoris scindere ausi sunt (Joan. xix) ; et contabescuntibus in iniuitatibus nostris, dum Dei iustitiam non habemus. Scriptum est in Jeremia, quod parvuli, id est, vulgus Ecclesiæ petierint panem, et non fuerit qui eis frangeret (Thren. iv, 4). Paulus vero D qui vir **48** b Ecclesiæ erat, et sciebat Christum panes fregisse legales, ac dedisse discipulis ergandos, loquitur confidenter : Panem quem frangimus, nonne communicatio est Corporis Christi ? (I Cor. x, 16.) Baculumque vel fortitudinem panis comedere non possunt, qui lacte infantiae indigent, nec valent accipere solidum cibum. Nibilque ita vescentis animum roborat, quomodo panis vitæ , de quo scriptum est : Et panis confirmat cor hominis (Psal. clxxxiii, 45).*

tavimus.

b Vox Ecclesia in aliis libris desideratur.

* Confer Commentarios in cap. xv Isaiæ, ubi corvos illos aves negare videtur suisse, sed homines, qui Eliam pasti sunt. Vide et quæ ibi nos anno-

LIBER SECUNDUS.

47 Secundi explanationum in Ezechiel volumen, o virgo Christi Eustochium, istud est exordium.

(Cap. V. — Vers. 1 seqq.) *Et tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum, ^a quasi novacula lansprungi (sive radentem pilos), ^b et trahe per caput tuum, et barbam tuam, et assumes tibi statim pondoris, et dividis eos. Tertiam partem igne combures in medio civitatis, juxta completionem dierum conclusionis [Vulg. obsidionis], et tertiam partem concides gladio in circuitu ejus; tertiam vero aliam disperges in ventum, et gladium nudabo post eos. Et sumes inde parvum numerum, et ligabis eos in summitate pallii, et ex eis rursum tolles, et projicies eos in medium ignis, et combures eos. Post eo egredietur ignis in omnem dominum Israel. Pro tribus partibus capillorum et pilorum, quorum una comburitur in medio civitatis, alia conciditur gladio in circuitu ejus, tertia vento hoc illucque rapienda dispergitur, de qua parum assumitur, et ligatur in ora pallii, et rursum modicum quid partis tertiae emittitur in ignem, de quo egreditur flamma in omnem dominum Israel, LXX quatuor partes interpretati sunt. Cumque dixissent: Quartam partem igni combures in medio civitatis, et quartam concides gladio in **48** circuitu ejus, et quartam disperges in ventum, quia remanebat ei quarta pars alia, addiderunt de suo: *Et quartam partem assumes, et combures eam in medio civitatis: quia non sit ipsa quae prima, et aliud quid in prima dixerit, aliud in ista quae addita est. Denique et in consequentibus enigma capillorum in tres partes divisorum, ipse Dominus edisserit per Prophetam, dicens: Tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui, famem et pestilentiam ignem esse significans; et tercia tui pars gladio cadet in circuitu tuo, foris cedes ac bella describens. Tertiam vero, inquit, partem tuam in omnem ventum dispergam, eos esse demonstrans qui ducendi sunt in captivitatem. Post quos dicit se nudare vel effundere gladium suum, ut nec captivitas novissimum sit malorum; sumereque de ipsis dispersis atque captivis, et ligare in summitate pallii sui eos qui de captivitate redituri sunt in Jerusalem, et ex ipsis quoque tollere aliquam partem, et igni flammea consumere, significans Macedonas, sub **49** quibus habitatores Judæe, et principes Jerusalem dura persessi sunt. Quod autem dicit, ex eo, id est, populo Judæorum; sive, juxta LXX, ex ea; ut subandiat, urbe Jerusalem, egredietur ignis in omnem dominum Israel: Machabæorum narrat historia, quod quædam pars Judæorum se tradiderit Antiochæ Epiphani, et eum ad persecutionem populi**

^a In Vulg. Hieronymi versione, verba quasi novacula lansprungi non sunt.

^b Supplet ex Vulg. edit. Victorini, et apponit eos, et trahe; etc., quæ lectio ex Hebreico, Græcoque co-

A concitaverit, et multa alia quæ in eadem scribuntur historia, et in Josephi voluminibus, præcipueque dissensione Hieronimi et Alexandri, per quorum occasionem Cneus [Al. consul] Pompeius cepit Jerusalēm, et Romanæ ditioni subdidit: posteaque [Al. quæ postea] sub Tito et Vespasiano urbs capta est, templumque subversum. Et post quinquaginta annos, sub Aelio Hadriano usque ad solum incensa civitas atque deleta est, ita ut pristinum quoque nomen amiserit. Quomodo autem in cæsarie et barba pulchritudinis ac virilitatis indicium est, quæ si rādantur, fœda nuditas apparel, et universi corporis pars extrema, atque ut ita dicam emortua, in capillis atque pilis est: ita Jerusalēm et populus ejus emortuus, et a vivo Dei corpore separatus, fami ac pestilentiae et cædi, et gladio, captivitatij ac dispersioni traditur. De qua dispersione, sub figura capillorum aliqua pars figuratur in summitate pallii, ut modicum quid rursum tradatur incendio, de quo infinita flamma ac pene universa devasans, egreditur in omnem dominum Israel.

(Vers. 5 seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalēm: in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras; et contempsit judicia mea, ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt. Judicia enim mea projecterunt, et in præceptis meis non ambulaverunt. Jerusalēm in medio mundi sitam, hic idem Propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. Et Psalmista nativitatem exprimens Domini: Veritas, inquit, de terra ortacu (Ps. xlvi, 12). Ac deinceps passionem: Operatus est, inquit, salutem in medio terræ (Ps. lxxiii, 12). A partibus enim Orientis cingitur plaga quæ appellatur Asia. A partibus Occidentis, ejus quæ vocatur Europa. A meridie et austro, Libya et Africa. A Septentrione, Scythis, Armenia atque Perside et cunctis Ponti nationibus. In medio igitur gentium **50** posita est, ut qui erat notus in Judæa Deus (Ps. lxxv), et in Israel magnum nomen ejus, omnes in circuitu nationes illius sequerentur exempla, quæ gentium circa se positarum impietatem secuta, vicit etiam ipsas in scelere suo. Quod pulchre interpretatus est Symmachus: Hæc, inquiens, Jerusalēm, quam in medio nationum posui, et circa eam regiones, commulavit judicia mea impietatis quas didicit a gentibus, et justificationes meas a regionibus quæ sunt in circuitu ejus: quia legitima mea reprobaverunt, et in iudiciis meis non ambulaverunt. Illud autem quod dixere Septuagiuta: Justificationes meas inique ex*

dicibus confirmatur. Similiter paulo post verbum *pprimum*, in eo versu, et asyndeta tertians partem: et pacem tui, cum dicitur et ligatis eos in summitate pallii tui, hisdem suppetiis restituit.

gentibus, et legilima mea de regionibus quae sunt in circuitu ejus, non habere consequentiam, etiam latentente, perspicuum est.

(Vers. 8, 9.) Idcirco haec dicit Dominus Deus : Quia superasti gentes quae in circuitu vestro sunt : in praecipis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, et juxta judicia gentium quae in circuitu vestro sunt, non estis operati : ideo haec dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicia in oculis gentium. Et faciam in te quae non feci, et quibus similia ultra non faciam, propter omnes abominationes tuas. Pro eo quod nos interpretari sumus : Quia superasti gentes quae in circuitu vestro sunt, Symmachus translylit : Quia multitudo vestra fuit ex gentibus, quae in circuitu vestro sunt. Aquila secunda editio : Eo quod numerati estis in gentibus quae in circuitu vestro sunt. Porro Septuaginta : Quia occasio vestra de gentibus quae in circuitu vestro sunt. Et est sensus, vel superasse Jeruzalem sceleribus suis cunctas in circuitu nationes, vel multitudinem ejus, non populum Israel, sed turbam exterarum gentium esse dicendam. Aut certe in numerum exterarum gentium, quae in circuitu ejus sunt, eos esse conversos, sive omnem occasionem habuisse de gentibus, quas magis in bomam partem docere debuerint. Quid, inquit, causer quod in praecipis meis non ambulaveritis, et judicia mea non feceritis, cum etiam omnes in circuitu nationes viceritis scelere vestro, et non feceritis quae illi naturali legi scripta in cordibus suis semper fecerunt ? Idcirco non per Angelos, neque per aliquos ministros, sed ipse ego faciam in te judicia mea videntibus cunctis quae ante 51 non feci, et ultra non faciam. Dicens autem judicia, ostendit sententiae veritatem, ne ira mensurae poenarum videatur expedere. Nec fecisti in ulla natione tanta qualia fecit in Jerusalem : Quis serrus qui norit voluntatem domini sui et non facit eam, populabit multis (Luc. xii, 48). Potentesque potenter tormenta patientur (Sap. vi, 7). Et similia, inquit, ultra non faciam. Pulchre dixit, similia non faciam. Multo enim post intersectionem Christi durior facturus est. Aliud est enim coluisse interdum idola propter quae ante puniti sunt, et aliud Dei Filium trucidasse.

(Vers. 10.) Idcirco patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres suos : et faciam in te judicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum. Ad id quod supra dixerat : Quia superasti gentes quae in circuitu vestro sunt, sive, pro eo quod occasio vestra est ex gentibus que in circuitu vestro sunt, in praecipis meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis, tertio retulit ideo. Primum ita : Ideo haec dicit Dominus Deus : ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui judicia. Secundo : Ideo patres comedent filios in medio tui. Tertio : Ideo ego ego, dicit Dominus Deus ; nisi pro

^a Marijanus castigat editionem Erasmi, ac pro vero Apostolus posuit Evangelium; at hoc modo cum legant miss. codices, intactum contextum lie-

A eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, et reliqua. Atamen potandum, quod ubi decora sunt et honesta, ac pro merito eorum qui ea sustinent, seipsum Deus facere proficitur. Ubi autem tristia et non digna Deo, dicit quidem fieri, sed non a se, ut in praesepi : Ideo patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres suos. Non enim dixit, ego faciam ut patres comedant filios suos in medio tui, et filii comedant patres suos. Quod autem decorum erat, nec Dei majestati videbatur indignum, ipsum se dicit facere. Sequitur enim : Et Faciam in te judicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum. Tale quid et in maledictis Deuteronomii invenire poterimus, et praecepit in loco illo : Glorificantes me glorificabo, qui autem me despiciunt, ad nihilum deducentur (Deut. xxviii). Eos quin qui se glorificant, ipse glorificat. Qui autem eum despiciunt, non a Dominis despiciuntur, vel deducentur ad nihilum (hoc enim sequebatur ut dicaret) sed absolute, deducentur ad nihilum : non a Deo, 52 sed pro meritis suis atque peccatis. Legimus in Regum volumine, famis necessitate cogente, a matre filium devoratum (IV Reg. vi). Josephus quoque in obsidione Jerusalem, mulier bujucemodi facta commemorat. Quando autem patres filios comedebant, vel filii patres, nulla narrat historia, nisi forte in multis necessitatibus malis, etiam haec facta esse credendum sit. Potest hoc ipsum referri et ad nostram Jerusallem : quando magistri contra discipulos, id est, patres contra filios, et discipuli contra magistros, id est, filii adversum patres, seditione multa concitantur, et implentur illud quod per Apostolum dicitur : Si autem invicem mordetis et accusat, videte ne ab inimicis consurgamini (Gal. v, 12). Upde et Prophet, myatico sermone cantabat : Cum appropinquarent adversum me qui affigunt me, ut comedenter carnes meas (Ps. xxvi, 2). Et Iohannes quid loquitur : Si autem dixerunt auxilliae meae : Quis det nobis de carnis eius ut comedamus (Job xxxii, 13). Et super magistros, qui lucra sectantur de discipulis, salutisque eorum nullam curam gerunt, dicitur : Qui deportant papulum meum sicut cibum panis (Ps. lxi, 5). De quibus est Apostolus : Et comedunt, inquit, domos viduarum (Luc. xz; Matth. xxvii). Possimus patres qui comedent filios, et filii qui comedent patres, non soli in Babylonie, sed etiam Romana obsidione intelligere. Illud autem quod dicitur : Et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum, magis ad Romanam pertinet capituloate, quando in toto orbe terrarum dispersi sunt. Et haec est in omnem ventum capillorum barbare dispersio.

(Vers. 11.) Idcirco rivo ego, dicit Dominus Deus : nisi pro eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, et in cunctis abominationibus tuis ; ronum reliquias : potius enim sanctus vir non Paulum, sed Matthaeum intelligere nomine Apostolus. MART.

ego quoque confringam (sive, juxta LXX, abjiciam) te, A et non parcer oculus meus, et non miserebor. Proprie hoc ad Jerusalem dicitur, quia sancta mea violasti me deserens, et in templo meo idola coluisti, ego quoque confringam omnia idola tua, et conteram atque concidam, sive abjiciam te, quia prius abjecisti me : et non parcer oculus meus cum te video, fani, gladio, servituti colla submittere : nec miscrebor; quia misericordiam meam non mereris. Scriptum est enim : Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur (Matth. v, 7). 53 Hoc idem et in Ecclesia intelligendum est, quod magistris et Sacerdotibus, qui egerint negligenter, possit Deus quotidie dicere : Quid sancta mea violasti in cunctis offensionibus vestris, et in universis abominationibus quae egistis, ego quoque vos conteram atque confringam, reddamque per me quod in meum populum perpetrasti. De quo contra pastores hic idem Propheta plenius loquitur (Infra, xxxiv), quod lanis ovium operiantur et lacte vescantur et caseo, et fractum pecus ac morbidum non requirant.

(Vers. 12, 13.) *Tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui, et tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo. Tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos. Et implebo [Vulg. complebo] furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis. Septuaginta quia supra quatuor partes posuerant, quas in descriptione incendii, gladii et dispersionis tres tantum esse sermo propheticus approbavit, ut superfluo una pars incendii in duas partes dividetur, in hoc quoque loco eamdem primam partem divisorunt in duas, ut dicentes : Quarta pars tui morte alteretur, et quarta pars tui fame consumetur in medio tui, et quarta pars tui cadet in circuitu tuo, et quartam partem tui in omnem ventum dispergam : licet hoc quod posuimus : Et quarta pars tui in gladio cadet, de Theodotionis editione sub asteriscis additum sit. Perspicuum est autem ut Hebraea veritas continet, tres esse partes. De quarum prima dicitur : Et tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui. Multo que melius fuerat transferre quod scriptum est, quam rei male translatæ patrocinium querere. Nec hoc dicimus ab illis factum, quibus vetustas auctoritatem dedit : sed per multa saecula scriptorum atque lectorum vitio depravatum. Quamquam et Aristeus^a et Josephus, et omnis schola Judæorum, quinque tantum libros Moysi a Septuaginta 54 translatos asserant. De quo capitulo quia*

a Scilicet Aristeas lectas coram rege tantum narrat Scripturas Legis : Josephus vero luculentissime in Proem. Antiquit. Legem dumtaxat communicatam ei tradit. οὐδὲ γέρ τάσσεται ἐπίθι λαβεῖ τὸν ἀναγραφήν, ἀλλ' αὐτὰ μόνα τὰ τοῦ νόμου παρέδοσαν οἱ πεμπτεῖτες ἐπὶ τὸν ἑκάτηστον εἰς τὸν Ἀλεξανδρεῖαν. Neque enim totam Scripturam accipere illi conigit, sed Legem solam ei tradiderunt, qui ad eam interpretandum missi fuerant Alexandriam. Paria his habet noster in Micheæ cap. ii. atque alibi; ut si quando universum opus Scripturarum a LXX translatum videtur asse-

A supra diximus, nunc omittendum videtur. Hoc tantum addam, quod necessarium est in eo quod ait : Et implebo furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis ; quomodo sentiendus sit furor, et indignatio et zelus Dei, saepe exposuimus, quod humanis Deus loquatur affectibus : non quo ipse irascatur, sed quo nos per poenas atque cruciatus Deum sentiamus iratum. Zelus autem sub metaphora viri et uxoris accipiendus, qui quamdiu uxorem diligit, zelotypus est ; si neglexerit, dicit illud quod in consequentibus dicturi sumus : Zelus meus redet a te : et ultra non irascar tibi (Infra, lx, 42). Quodque jungitur : Et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, non illi qui consumpti sunt fame et pestilentia, nec qui gladio ceciderunt in circuitu civitatis, sed illi qui disperguntur in omnem ventum, aliorum mortibus suisque miseriis sentient iratum Deum, quem clementem sentire noluerunt.

(Vers. 14.) *Et dabo te in desertum ; quodque sequitur : et in opprobrium gentibus quae in circuitu tuo sunt, in Septuaginta nou h. betur : pro quo adiderunt de suo, et filias tuas in circuitu tuo. Rursumque juxta utramque editionem, in conspectu omnis prætereuntis. Prodest autem Jerusalem omnia in ea vita desolari, et ad desertum redigi, et sua eam peccata cognoscere, ut quae cæteris gentibus in exemplum virtutum esse debuerat, sit exemplum misericordiarum. Filias autem ejus, urbes vel viculos intelligere possumus, sive Ecclesias in toto orbe dispersas, ut quicumque hujus peregrinus est saeculi, et dicit cum Psalmista : Advena sum, et peregrinus sicut omnes patres mei (Ps. xxxviii, 12) ; et de quo dicitur : Non dixerunt qui præteribant : Benedictio Domini super vos (Ps. cxxviii, 8), videat opprobrium ejus et doleat.*

(Vers. 15.) *Et eris opprobrium et blasphemiam, exemplum et stupor in gentibus in circuitu tuo sunt. Pro quo in Septuaginta legitur : Et ^b erit στενάχτη, id est gemibilis. Et de Theodotione additum est, 55 καὶ δηλαῖσθαι ; cuius verbi notitiam non habemus. Pro quo tres alii interpres, blasphemiam translulerunt, quae in Hebraico dicitur GEDDUPHA (גְּדֻפָה). Sequitur :*

Cum fecero in te judicia in furore, et indignatione, D et in increpationibus iræ^c quae ego Dominus locutus sum. Gemitu autem dignam Jerusalem, cum offendiceret Deum, ut faceret in ea judicia in furore et indignatione, testatur et Paulus, qui dicit : Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri (Ephes. ii, 3). Et iterere, non ex suo, sed ex vulgari sensu loquatur.

^b Victor., eris ; ex Græco, στενάχτη.

^c Vtiose erat δηλαῖσθαι, nec bene reposuerat Drusius δηλαῖσθαι, pro δηλαῖσθαι, quod melioris notis Hieronymiani mss. præferunt cum nostri, tum quos Montfauconius laudat. Sic paulo inferius δηλαῖσθαι, vel δηλαῖσθαι rescribimus, pro quo mendose obtinebat δηλαῖσθαι, δηλαῖσθαι.

^d Vocabulū quae Victor expungit : legitque præposito puncto, Ego Dominus, etc., ex Hebræo codice, Vulgata et Græco.

rum : Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus et aggratati (II Cor. v). Loquimurque cum Jerusalem : tu Domini sustinebo, quoniam peccavi ei. Δηλαῖσθιν vel διλαῖσθαι, quidam infelici et miseram : alii perspicuum et expositam ad miseras intelligi volunt.

(Vers. 16.) Quando misero sagittas famis pessimas [Vulg. addit. in eos], que erunt mortiferae : et quas mitam et disperdam vos, et famem congregabo super vos, et conteram a firmamentum (vel baculum) panis. Fames et pestilentiam, et bestias pessimas, et quidquid aliud malorum sustinemus in saeculo, propter nosrura venire peccata manifestum est. Unde et fames illa, que facta memoratur in Ruth (Ruth i), et in Regum volumine sub Elia (III Reg. xvii), quando tribus annis, et sex mensibus coelum clausum est, et sub Eliseo (IV Reg. vi), cuius incredibilem inopiae repentina abundantia compensavit, Dei iudicio missa est. Quod non solum tunc in Jerusalem factum est, sed et in nostra sit Jerusalem, in qua propter magnitudinem peccatorum, primum fames mittitur audiendi sermonem Dei. Deinde famem mors sequitur; ut qui non audivimus : Gustate et videte quoniam misericordia Domini (Ps. xxxiii, 9), postea sentianus : Mors peccatorum pessima est (Psal. xxii). De firmamento et baculo panis, supra diximus (Supra, iv).

(Vers. 17.) Et immittam in vos famem, et bestias pessimas usque ad interuenctionem : et pestilentia, et anguis transibunt per te, et gladium inducam super te : ego Dominus locutus sum. Bestias pessimas induci super terram solitudinis, que fame et gladio, et peste vastata est, praesentia quoque ostendunt tempora : quando familiaria animalia canes [Al. familiae animal canis], in dominorum carnes rabie concitant [Al. concitatur], et ursis ac lupis cunctisque aliis generibus bestiarum 56 terra compleetur : pestilentiæque et sanguinem transire per eam, morbum gladiuinque significat. Sed et in nostram Jerusalem mittuntur bestiae pessime, quando traditur in passiones ignominiae, et in reprobum sensum et conscientiam peccatorum, que excruciant atque dilacerant animum nostrum (Rom. i). Dissensiones, hereses, schismata, emulationes, invidiae, tristitia, detractiones, desideria mala, avaritia, que est radix omnium malorum (II Cor. xi), bestiae pessimæ sunt. Que cum fuerint in nobis, meremur audire : Corripit te prævaricatio tua (Jerem.) Precamurque et dicimus : Ne tradas bestias animam confitentem tibi (Ps. lxxii, 19).

(Cap. VI. — Vers. 4 seqq.) Et factus est sermo Domini ad me dicens : Fili hominis, pone faciem tuam ad montes Israel, et prophetabis ad eos. Et dico : Montes Israel, audite verbum Domini Dei. Hæc dicit Dominus Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus. Quod sæpe in hoc Prophetæ dicitur Adonai Dominus, propter Græcos et Latinos, qui Hebrææ lingue non habent scientiam, breviter exponendum videatur. ADONAI (ἌΔΩΝΑΙ) unum nomen est de decem

A vocabulis Dei, et significat Dominum, quo sæpe et in hominibus utimur. Denique et Sara vocans Abraham dominum suum, hoc vocabat nomine (Gen. xviii). Et ubi dicitur Domine mi rex, Adonai (Exod. xxviii) scriptum est. Quando igitur duo, Domini et Domini juncta sunt nomina, prius nomen commune est, secundum propriæ Dei, quod appellatur ἄρπτος (ἌΡΤΟΣ) id est, ineffabile, quod et scriptum fuit in lamina aurea, que erat in fronte pontificis. Montes autem Israel, qui simulacris dæmonum fuerant occupati, non auribus, sed imperio ac potentia conditoris suum audiunt, et intelligunt Creatorem. Quomodo mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum (Ps. cxiii) : non utique carnis oculis quibus carebat. Et ad mare dicitur : Tace, obtumesce (Marc. iv, 59). Et B ventorum statibus imperatur ; jubeturque vermi, qui Jona percussit umbraculum (Jon. iv). Et de eadem terra scriptum est : Qui respicit terram, et facit eam tremere (Ps. ciii, 32). Ad quos Prophetæ loquitur indicans idola destruenda et aras, universaque cæremorias 57 quibus prius idolis servierant contendas. Possimus montes Israel et principes accipere eos, qui potentia, sapientia, et scientia ac divitiis præcellebant. Et hoc animadvertisendum, quod obfirmatur quideam facies, et ponitur contra montes : sed nequaquam solis montibus, sed et collibus loquitur, et rupibus et vallibus, in quibus inferior dignitas, et gradus prudentiae scientiæque cognoscitur. Videntur mihi tropologicæ montes esse, qui ad perfectam scientiam pervenerunt ; colles, qui paulo inferiores sunt ; rupes, qui nullam habentes scientiam, et tantum in conversatione fidentes, aliqua sibi de Scripturarum interpretatione præsumunt, habentes juxta Apostolum zelum Dei, sed non secundum scientiam (Rom. x ; Jacob. iii) ; valles autem appellari novissimos in Ecclesia, qui et vita et scientia inferiores, tamen de conventu ^b familie Dominicæ non recedunt. Qui omnes verbum Dei jubentur audire, ut unusquisque pro suo modulo, et sensu intelligat quid Dominus præcipiat.

(Vers. 4, 5.) Ecce ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra. Et demoliar aras vestras, et confringentur simulacra vestra, et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum : D et dispergam ossa vestra circa aras vestras in omnibus habitationibus vestris. Montibus dicitur [Al. dicit] Israel quod disperdat Deus excelsa eorum, in quibus adorabant homines fictos deos, et aras simulacraque confringat, et cultores eorum in conspectu sanctorum interfici faciat ; ut jaceant cadavera mortuorum ubi prius jacebant hostiae ; et dispergantur ossa, non montium, sed eorum qui jacebant in montibus, in circuitu ararum, et in cunctis urbibus viculisque Israel. Hoc juxta litteram. Alioquin et super eos qui eriguntur in superbiam, et de quibus Apostolus loquitur : Scientia inflat, charitas autem ædificat

^a Mem. interserit in tobis, ex Illebr. et Vulg. editione.

^b Penes Raban., de conuentu Dominicano non recedunt.

(*I Cor. viii, 1*), inducitur gladius, ut omnia eorum si- mulacula, quæ de sunt luxuriant animo, conterantur, et interfici jaceant, et mortuos se esse sentiant, nihil sibi simulacra sua atque figuræ professe cernentes. Quodque dispergere se diei ossa montium circa aras, fortissimos quoque eorum a se mutum **58** indicat separandos. Prodest enim per- versæ scientiæ malos a malis dividì. Et ut illi qui consenserunt pessimo ædificabant turrem, pro utilitate propria dissipati sunt, divisæque linguae eorum (*Gen. xi*), ne consensus pessimus peiores eos ficeret; ita ossa montium disperguntur [*Al. dispergantur*], ut vanos conatus suos intelligent. *Hoc quod nos possumus: Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum, in Septuaginta non habetur.*

(*Vers. 6, 7.*) *Urbes desertæ erunt, et excelsa demo- lientur; et dissipabuntur et interibunt aras vestræ, et confringentur et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et delebuntur opera vestra. Et cadet imperfectus in medio vestri, et sciens quia ego Dominus. Causa perspicua cum urbes montium deserendas sint: scilicet ut demoliantur excelsa, aræque et idola destruantur, et delubra pereant, et omnis simulacrorum cultura desistat; cadantque imperfecti in medio montium; et sciunt quoniam ipse sit Dominus. Per quæ occasio nobis datur, spiritualem magis intelligentiam sequi, ut urbes hæreticorum, quæ interpretantur Ecclesiæ, et excelsa superbias eorum, et aras perversorum dogmatum confringantur, et idola pereant, quæ de suo sibi corde simularant, et conterantur delubra, non templo, quæ contra templum Domini surrexerant, Græcoque sermones appellantur τεμένα, id est, sanguinæ delubra ut omnia opera montium conterantur, quæ [*Al. quia*] non opera Dei sunt, sed magistrorum falsæ scientiæ. Cumque occiderint imperfecti in medio montium, vel quos ipsi montes interficerant, vel Ecclesiastici viri, qui eos male viventes in salutem suam occiderant: tunc finis erit montium superhorum, ut cognoscant quod ipse sit Dominus. Potest autem fieri ut de uno populo montium Israel, aliis imperfectis, cognoscant alii. Pestilente enim flagellato, stultis aptu- tior erit (*Prov. xix, 25*).*

(*Vers. 8.*) *Et reliquam in vobis eos qui fuderint gladium in gentibus, cupi dispersero vos in terras: et recordabuntur mei liberati vestri in gentibus, ad quos captivi ducti sunt. Illud quod Dominus loquutus ad Eliam: Reliqui mihi septem millia pectorum qui non curvaverunt genu Baal (*III Reg. xix, 18*): et Paulus apostolus scribit: Et nunc in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratia **59** salvæ factæ sunt (*Rom. xi, 5*), potest huic capitulo convenire. Et Apostoli enim, qui erant de semine Israel, et gladium fuderant, idcirco sunt reservati, ut dispergerentur in terras [*Al. terris*], et in gentibus Evangelium prædicarent, ac recordarentur in gentibus Dei;*

^a *Duo quibus pluperfoss., tum Brigianij aliquot*

*in quibus captivitatis tempore versabentur. Potest autem et hoc dici, quod idem aliqui de captivitate Judaica reservati sint [*Al. reservandi sunt*], ut in gentibus recordarentur nominis ejus, illiusque potentiam prædicarent. De hæreticorum quoque populis, qui evadere potuerint gladium perditionis eorum, et pessimam factionem, quæ contra Deum fuerat concitata, hic illucque dispersi, recordabun- tur nominis Dei, agentes penitentiam, et capios se a viris ecclesiasticis exsultabunt.*

(*Vers. 9, 10.*) *Quia contrivi cor eorum fornicantes et recedens a me, et oculos eorum fornicantes post idola sua. Et displicebunt sibi met super malis, quæ fecerant in universis abominationibus suis. Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis ma-*

*B lutum haec. Multa de hoc capitulo a I.XX prætermissa sunt, illudque multatum, juravi cordi eorum fornicanti: pro quo nos possumus: contrivi cor eorum fornicans. Juravit autem atque decrevit se facilius esse quæ opere monstravit; sive contrivit fornicans cor et recedens a Deo, eorum de quibus per Osse Dominus loquitur: Spiritu fornicationis seducti sunt (*Osee iv, 12*). Et oculos fornicantes post idola, per quorum fenestræ mors intrasse prohibetur. Quam ob causam et in Daniele duo presbyteri præcepserunt revelari Susannam, ut nudati corporis decors fru- rentur (*Dan. xiii*). Nec frustra locutus est Dominus, ut faceret malum vel mala, quando ad committitionem ejus agunt penitentiam qui scientiæ subjec- bant. Sin autem cor durum sit et indomabile, ne per nos quidem sentiens beneficia corrigitur, dicitur ad eos: *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non recepiisse* (*Jer. ii, 30*). Prodest autem et hæ- reticis, ut conteratur cor eorum, thesaurus pessimus dogmatum perversorum, quia recessit a Domino, et fornicantes oculi post adinventiones suas. Qui cum Domini suorum recordati, displicebunt sibi in uni- versis abominationibus suis, et intelligentes ver- sidej veritatem, scient quia ipse sit **60** Dominus. Qui ideo sepe insert tribulationem, quæ patien- tibus perniciosa videtur et pessima, ut ad penititudinem converterantur.*

(*Vers. 11.*) *Hoc dicit Dominus Deus: percipie manus tua, et allide pedem tuum, et dic: heu! quod omnes abominationes palorum domus Israel. Magnitudinem peccatorum iubetur Propheta manibus pedibusque ac seruione monstrare, ut gestu corporis ac in indi- gnatione vocis, habitum stupantis mirantisque et plorantis ostendat. Quomodo enim si quodcum novum aliquid mirandumque conspicimur, ita ut complaudamus manus, et pedes allidamus ad terram, et vocem inclinemus ad flexum; sic nunc oculis agimi propheta cernens venientia supplicia, ad universas abominationes pa- lorum domus Israel loquuntur quæ sequuntur. Percutiens spiritualiter manu, quando a malis nos operi- bus separamus. Allidimus pedem, quando non*

Victoriq inspecti, inclinatione hic habent pro indi- gnatione.

graduum iudiciorum peccatorum. Plangitur atque ploratur, quando natus dissipatur auctus geruntur. Quod ageretur verbo, hec. Pro quo Aquila interpretatus est ē ē, Symmachus συστίνειον, quod significat lamentare, vel plange. LXX et Thaodotus τύπος, quod magis insultans est quam plangentis.

Qui gladio, same et peste tuuntur sunt. Hoc est autem causa plangendi, quod habitationes mortuum, et arcessim idolorumque cultores gladio, same et peste tuuntur sunt. Qui variis ducuntur erroribus, et quodque ipsi sunt ad eum, circumferuntur neque omni vento doctrinæ: ipsi ceduntur gladio, et dividuntur in partes, unitatem Ecclesiastice nisi reliquias, qui respirationes non habet cibos, same et mortales, nec eius cuius qui dicit: *Ego sum vita* (Iohann. xi. 6), Porro qui vel singulis, vel pluribus medius viciis, ab eis non potest separari, quasi dumdam veterum pastuerit [Ad. quadratum veterina pestilencia] corripit.

(Vers. 12.) Qui longe est, peste mortales: qui autem prope eum, gladio mortuet, et qui restitus fuerit auctus circumclusus [Vulg. et processus], same morietur, et impetu [Vulg. completo] indignationem tecum in eis, qui obdignemur utrisque effugerit, et ad desertum migraverit, peste morietur; qui prope surrit, cadet **¶** hostium gladio. Quemque agilem circumplexerit hostili exercitus, same inter ihu et penuria: in hisque omnibus implorabimus iustitiam dei, ut cognoscant qui transierint, quia ipse sit Dominus. Qui ab Ecclesia quoque recesserit, sibi peste morietur. Qui sciens sibi videatur et diligens, nisi taverit, gladio seriat, inimici. Qui simplici mortuisque audeat, instar huius exercitus amissionei versatur quidem in Ecclesia, sed tamen in pullo hominum opere proficiat; nec iniurias ei formicat, quia in processa preparata sibi cibos atque corporis, iste same morietur, et in his omnipotibus imploribus ira Domini.

(Vers. 13.) Et scieris quia ego Dominus, cum fueris interficisti me in mea idolorum vestimentorum, per circumflexum vestrum in ecclesie excesso [Vulg. in omni collecte]: in cunctis summisque montibus, et subter omne lignum nemorosum, et subter umbrasque quae cum frondosam: secum ubi accenderent ihu sedque levius universis idolis suis. Perspicuum est iuxta Iohannem, et interpretatione non indiget, quod in montibus Israel, et in ecclesiis collibus, inter ipsa idolorum altaria lucosque quia appellantur ligna nemorosa, Iudeus sibi causis exercitus, ut ubi peccaverat, ibi punirentur. Juxta anagogeum sequentrum tempore proposuimus. Quando magistri hereticorum ab Ecclesiastice viris, qui instruunt suam scierunt Scripturam, contriti fuerint atque superalii, videamus iherosolimam perversorum dogmatum jacere iherosolimam quae fixerant, et eos qui se elevabant contra scientiam dei, stratos in montibus collibusque spitis omne lignum nemorosum; qui habebant verba pomptica, umbramque soliorum, et luctu-

⁴ Antea, morietur. Et loci, inquit Victor, continentia vocem bene emendatam ostendit, sic enim idem semper servator loquens.

A horum operum non habebent; qui erant cum omni quaque fronde, quae non esset fructus hominum, sed portarum: ubi occiderent ihu sedolentia non Deo, sed idoli spis. Nec diversi poterant quod de Non, et ripum est: *Oadoratis est Dominus adorem bonas fragrantias* (Gen. viii. 21): et id quod Paulus loquitur: *Christi bonas odore summa Deo in omni loco* (II Cor. ii. 15). Quamodo autem sanctus odore suo delectat Deum: sic peccatorum et omnis persona peccatum ille contatur: *Corporis tuorum et corruptio sunt cicatrices meae, et facies insipientiae meae* (Ps. xxxvii. 6), ascendit idolis suis ihu sapientia. Id quod nos interpretari sumus, in cunctis **¶** summisque montium; et post paululum: *Et subtili universam querimus frondosam, LXX frumentum.*

(Verg. 14.) Et extenuat magnum tecum super eos, et faciens terram derosum, et desolatum a decepto Deblathæ, in omnibus habitationibus eorum et scient quia ego Dominus. O montes Israel, cum interficiam vestri ceciderint in mediis aegrotum idolorumque restringam in omni collecte excesso, in cunctis montibus summittatisque, cumque complexerent ihuque vestrum evanescerentibus mortuorumque, in quibus mundorum accepserant ihu mali sui redolentia, inde furet ihuque contra eum, et redigam universam terram Israel in solitudinem, a deserto Deblathæ, quia est in terra Emar, quia hodie vocatur Epiphania Syria, in cunctis habitationibus eorum; ut omnibus palestiniis esse inter solitudinem et mare Magnum, quod non habet numerum concupiscit. Multi prout exundet esse Iherusalem, de quo in Ieremias scriptum est: *Et apprehenderunt Sedaciam in deserto quod est iuxta Jericho, et omnis comitatus ejus dissipatus ab eo. Cumque comprehensissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Deblathæ, quia est in terra Emar* (Jer. xxix. 5). Potest ei quod vicinam similitudinem daretur ei abz. 7, 7, Hebraicarum litterarum, cum parvo apice distinguantur, vel Deblathæ vel Deblathæ appellari. Iherusalem mysticæ autem intellectus, extensis Dominus manum suam super omnes qui heretico fuerant errore decipi, ut terram eorum, quia in interpretatur Ecclesia, faciens desolatum a decepto Deblathæ, quod in lingua nostra calamus, hoc est, massam fecorum sonat, casuarinæque inter se compacterum, ut posset quem in similitate ducentum, quae non erat terra culta, sed solitudinis, amaritudinis. repperint, tunc cognoscant, quia ipse sit Dominus. Mal omnis distillat de labio mulieris meretricis, cum ad tempus impinguat vescentium fantes, et postea amarus felle reperiatur (Prav. v. 3, 4). Hoc significant et duo calathii fecorum, qui positi sunt in Ieremias contra faciem temporis (Jer. xxix): unus fecorum propriorum, et unus paucimorum: quod alter ad Ecclesiam Christi referatur, alter ad congregacionem malignorumque.

(Cap. VII.—Verg. 1, 2.) Et facies est sermo Domini ad me, dicens: *Et tu, fili hominis, haec dicit Dominus*

*nus Deus terræ Israel : Finis, et venit finis super quatuor alas terræ. Quas nos plagas mundi interpretari sumus : Orientem videlicet et Occidentem, Meridiem et Septentrionem. De quibus alis et Isaías loquitur : Domine, ab aliis sive finibus terræ portenta audivimus (Isa. xxiv, 16), quæ in toto orbe per apostolos gerabantur. Et de sanctis scriptum est : Si dormieritis inter medios clerorum pennarum columbarum deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri (Ps. lxvii, 14). Unde et Dominus cum appropinquasset et vidisset Jerusalem, flevit et dixit : Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Matth. xxi, 37)? Iste est qui in Deuteronomio cantico expandens alas suas suscepit eos, et assumpsit eos in humeris suis (Deut. xxxii). Quidam spirituales alas terræ, quibus ad cœlestia subvolamus, quatuor ponit genera credentium : domum Aaron, et domum Levi, et domum Israel, et timentes Dominum. De quibus et Psalmista canit : *Domus Israel, benedicite Dominum : domus Aaron, benedicite Dominum : domus Levi, benedicite Dominum ; qui timetis Dominum, benedicite Dominum* (Psal. cxxxiv, 19-21). In Aaron sacerdotium ; in Levi, ædificios et ministros ; in Israel, cunctum populum ; in timentibus Dominum proselytos intelligens. Nos autem simpliciter explanandum putamus, quod post comminationem montium Israel, ad omnem terram Israel, sive decem, sive duodecim tribuum sermo propheticus dirigatur : et nequaquam propheta futura prænuntiet, sed jam ingruentem videat captivitatem. Quinto enim anno Sedeciae coepit Ezechiel in Babylone prophetare captiuis; et anno nono venit Nabuchodonosor et obsedit Jerusalem : cepitque eam anno undecimo Sedeciae. Ex quibus perspicuum est venisse fluem et appropinquasse, non super montes et colles rupesque et valles, sed super quatuor plagas terræ ex omni parte Israel : non omnis terræ : quod si dixisset, de toto mundo credi poterat ; sed terræ simpliciter, quod significat Israelis. Sic enim coepit : *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel : Finis, venit finis super quatuor plagas terræ.**

(Vers. 3, 4.) Nunc finis super te, et mittam [Vulg. emittam] fuorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas, et ponam contra te omnes abominationes tuas. **64** Et non parcer oculus meus super te, et non miserebor : sed vias tuas ponam super te, et abominationes tuæ in medio tui erunt : et scietis quia ego Dominus. In hoc capitulo juxta LXX Interpretes ordo mutatus est atque confusus : ita ut prima novissima sint, et novissima, vel prima vel media, ipsaque media nunc ad extrema, nunc ad principia transferantur. Ex quo nos et ipsum Hebraicum et cæteros secuti interpretes, ordinem possumus veritatis. Ad terram igitur Israel sermo dirigitur, quod venerit super eam finis et consummatio, et emittat Dominus fuorem suum in eam, non injustum, et tantum de indignatione venientem ; sed plenum æquitatis atque ratio-

Anis : ut judicet eam secundum vias suas, et ostendat illi omnes abominationes suas : ut recordetur operum suorum, et intelligat quid male [Al. mali] gesserit. Quod autem dicit : Non parcer oculus meus super te, et non miserebor, quasi clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, et cariosa vulnera adūdere cauterio, non parcit, ut parcat : non miseretur, ut magis misereatur ; ne quid putridum vivasque carnes sui vicinia corruptorum, remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, et castigat omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6). Cujus intelligentiae illud est : Ego percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii, 39). Omnis enim medicina ad tempus habet amaritudinem, sed postea fructus doloris, sanitatem monstratur. Tale quid et per Amos loquitur Deus : Quoniam vos cognovi de universis tribus terræ : idcirco ulciscar super omnia peccata vestra. Novit enim Dominus eos qui ejus sunt (Amos iii, 2). Et vias [Al. egressum], inquit (Il Tim. ii), illius totiusque vitæ gressum, abominationesque, et maculas ponam in medio ejus : ut ante oculos peccataricis quæ pro sanitate punitur, pristina peccata ponantur. Cumque hoc fecerit Dominus, scient qui cruciati sunt, quod ipse sit Dominus. Hoc ipsum sonat et illud testimonium : Ulciscar Jacob secundum vias suas, et juxta adinventiones ejus reddam illi (Osee xii, 2).

(Vers. 5, 6.) Hæc dicit Dominus Deus : Afflictio una, afflictio ecce venit : finis venit, venit finis. Evigilavit adversus te, ecce venit. Venit contractio [Vulg. contritio] super te, qui habitat in terra. Hæc in Septuaginta non habentur, sed in editione eorum de translatione **65** Theodosianis sub asteriscis addita sunt. Nos autem sequamur Hebraicum. Pro afflictione, quam juxta Symmachum, qui interpretatus est ἁγκῶστρος perspicuitatis causa posuimus : et in Hebreo et in Graeco ταξια, vel τανηπία scribitur : id est, malitia. Dicitur [Al. Dicit] autem quod extremum peccatorum terræ Israel tempus advenerit : ut jam non effugiat sententiam Dei, quam longo tempore merebatur. Et quia nec dum compleverat peccata sua, propterea differebatur supplicium ; secundum illud quod scriptum est : Nec dum enim completa sunt peccata Amorræorum (Genes. xv, 16). Unde et Dominus ad Iudeos : Et vos, ait, implete mensuram patrum vestrorum (Matth. xxiii, 32). Venit tibi ergo miseria ; venit afflictio, venitque captivitas. Et ne putes me rursus futura minitari, ostendo digito atque demonstro. Ecce venit, finis venit, venit finis. Qui hucusque dormitare tibi videbatur et quiescere, evigilavit contra te repente atque surrexit. Venit contractio, quæ in Hebreo dicitur SEPHIRAH (סְפִירָה), et quam Aquila interpretatus est προστάπτωστρον, id est, contemplationem et prospectionem, quam semper pavida tibi venire metuebas ; et quam interpretatus est Theodosio πλοχὴν, id est, ordinem contextumque malorum omnium. Porro quod dicitur super te qui habitat in terra, juxta illud Apocalypses Joannis debemus accipere : Væ super omnes

qui habitant in terra (Apoc. viii., 13). Sanctus enim non est habitator terre, sed advena atque peregrinus; dicitque: *Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii., 13). Quamobrem et Abram Hebreus, id est, *περάτης* et peregrinus transitorum memoratur; de praesenti saeculo ad futurum transire festinans. Possimus hunc locum, et spiritualiter interpretari contra populum Iudeorum, super quem venit finis et consummatio a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachie, quem interfecerunt inter templum et altare (Matth. xxii.). Quamdiu enim non miserunt manus in Filium Dei, dormitavit sententia eis Domini, et dñta est. Quando vero interfecerunt haeredem, ut periret hereditas: tunc evigilavit adversum eos, atque surrexit omnis ordo miseriарum **66** atque perplexio; quia non quæsierunt coelestia, sed terræ barere cupierunt.

(Vers. 7.) *Venit tempus, prope est dies occisionis, et non gloriæ montium.* Verbum Hebraicum ADARIM quod nos in duo verba divisum, primum AD ἈΔΑΡΙ, secundum ἈΔΡΙΜ מְדָרִים, juxta Theodotionem, gloriæ montium interpretationi sumus, Symmachus vertit in recrastinationem, dixitque: *Et tempus prope est: dies festinationis, et non recrastinationis.* Porro LXX ita translaterunt: *Venit tempus, appropinquavit dies, non cum perturbatione, neque cum doloribus.* Theodotio: *Venit tempus, prope est dies famis et non gloriæ montium.* Occisionis autem tempus, et famis nunc quoque in Judaico populo comprobatur, non habente prophetas nec verbum Dei, quo anima credentium pascitur. Montes autem magistros intellige, et qui habeant notitiam Scripturarum. De quibus et in alio loco dicitur: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. lxxv., 5). Porro Septuaginta qui dixerunt: *non cum perturbatione, et non cum doloribus, illud significant, quod tantum habeant ignorantiae [Al. tantam ignorantiam] Dei et animi cæcitatem; ut nec turbentur in sceleribus suis, nec poenitentia doloribus crucientur.*

(Vers. 8.) *Nunc de propinquo effundam iram meam super te, et replicabo furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas.* Et imponam (sive dabo) tibi omnes abominationes tuas. Si a quinto anno transmigrationis regis Jechonias usque ad nonum annum regni Sedeciae, quando venit Nabuchodonosor, et obsecuit Jerusalem, supputare voluerimus, tres anni erant medi. Unde recte dicitur: *Nunc de propinquo effundam iram meam super te.* Nequaquam tibi ventura prædicam, nec comminabor quæ longe post futura sunt: nunc in te complebo furorem meum. Qui furor et ira nequaquam absque judicio est: sed ut reddat vias tuas in caput tuum, et omnes abomi-

^a Ex subnexa Hieronymi expositione, ubi et nunc, inquit, in te complebo furorem meum, videatur cum Victorio legendum complebo, pro replicabo, maxime cum ha et Vulgata Hieron. editio habeat, et Hebreus lexus γνῶμα, Græcusve συγκέλεω asserint.

nationes tuas sentire te faciat. Possimus autem et de extrema captivitate dicere, quod post intersectio nem Christi, quando venit eis finis et evigilavit aduersum eos peccatum, impletum est illud, quod scriptum est: *Nunc peruenit in eos ira Dei in finem* (I Thess. i., 16). Quando a Tito et Vespasiano Jerusalem circumdata est, et advenit desolatio ejus. **67** et impletum est: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. xxiii., 38). Tunc judicati sunt juxta vias suas, et blasphemias, quibus Dominum negaverunt; et senserunt furorem Dei: et omnis indignatio ejus super illos effusa est, reperuntque scelerata sua, ut permaneat deletio templi usque ad consummationem.

(Vers. 9.) *Et non parcer oculus meus, neque miserebor: sed vias tuas imponam (sive dabo) tibi, et abominationes tuæ in medio tui erunt, et scietis quia ego sum Dominus percutiens.* Causas severitatis et austerioritatis, sive, ut haeretici putant, crudelitatis Dei quod non parcat oculus ejus nec misereatur, subjicit dicens: *Vias tuas dabo tibi, et abominationes tuæ in medio tui erunt;* ut sentias quæ fecisti, et videns abominationes tuas vel in conspectu tuo, vel in medio omnium positas, emendas errorem penitidine, et recedens a pristinis operibus, cum oderis quæ fecisti, tunc sentias quod ipse sit Dominus (Heb. xii.). Qui ideo percuit ut emendet, et castigat omnem filium, quem recipit.

(Vers. 10, 11.) *Ecce dies, ecce venit, egressa est b contratio: floruit virga, germinavit superbia. Iniquitas surrexit in virga impietatis, nou ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum: et non erit requies eis.* LXX: *Ecce dies parit, ecce finis venit, egressa est complexio, et floruit virga, germinavit superbia, suscitata est injuria, et conteret fortitudinem iniqui, et non cum perturbatione neque cum festinatione, et non ex ipsis sunt, neque pulchritudo in eis.* Contracta est, inquit, dies et abbreviata, instatque vicina captivitas, Floruit virga quæ multo vobis tempore minabatur, et de flore fructum plagarum parturit [Al. parturit]. Superbia vestra germinavit quod merebamini, ut super virgam impietatis vestræ, ^c quæ subjectos vobis impie cædebat, consurgat iniquitas, quæ non est ex miserabili populo, neque ex eis qui instar brutorum animantium ducentur a magistris, neque ex clamore eorum et sonitu, quo frustra vociferabantur, a sacerdotibus Pharisæisque seducti, ut consona voce clamarent et dicerent: **68** *Crucifige, crucifige talem* (Joan. xix., 6). Unde non erit eis requies, sed æterna captivitas. Porro Septuaginta juxta illum sensum in quo scribitur: *neque enim scitis quid ventura pariat dies* (Prov. xxvii., 1), dixerunt: *Ecce dies parit, quod multo ante conceperat: venitque finis, et egressa est complexio, quæ mala vestra omnia complectatur*

^b Ita retinendum, et subnexa expositio probat, et Hebr. γνῶμα. quod circulum sonat. In Hieron. autem edit. *confratio* scribitur.

^c Sic nostri, et quatuor, quos Victor. laudat, mss. codices habent. Martian., post Erasm., quis.

et teneat, sive ut Symmachus interpretatus est, *inspectio*, ut omnia videat Deus quae fecisti, et consideret opera vestra, et reddat unicuique quod meretur. In eo autem quod ipsi similiter transiulerunt, floruit virga, illo testimonio uti possumus: *Ne auferas virgam a filio tuo* (Prov. xiii, 13). Et Apostolus: *Quid vultis? In virga reniam ad vos, an in charitate et spiritu manusstudinis* (I Cor. iv, 21)? Sed et Deus ore Psalmistarum resonat: *Visitabo in virga iniuriantes eorum, et in flagellis peccata eorum; misericordiam autem meam non auferam [Al. dispergam] ab eis* (Psalm. lxxxviii, 33, 34). Ideo ergo Dominus visitat et percutit, ut a oriatur et pateat omnis superbicia, quae diu latebat inclusa; et suscitetur injuria contra ortam et germinantem superbiam, conteraturque fortitudo iniqui, non cum perturbatione, neque cuia festinatione. Finis enim borenitis virgine, sanitas est alique correctio, quae non eorum merito venit, qui corripiuntur, nec pulchritudine, quam in se non habent, sed misericordia Domini. Locus difficultis, et inter Hebraicum et Septuaginta multum discrepans, quibus pleraque de Theodotionis editione addita sunt, ut aliquam habere consequentiam vidarentur.

(Vers. 12.) *Venit tempus, appropinquavit dies.* Non solum ad Jerusalem dicitur, quod venerit ei tempus captivitatis, et appropinquaverit dies quo Babylonio sit vallanda exercitu; sed et ei qui exstructis et dilatatis horreis exultabat, Dominus loquitur: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quae autem præparasti, cuius erunt* (Luc. xi, 20)? Unde et Apostolus: *Tempus, ait, abbreviatum est* (I Cor. vii, 29). C Et in ^b alio loco: *Præterit enim figura hujus mundi* (*Ibid.*, 31). Notandum quod non in futurum distulerit, sed de praesenti dixerit, *præterit*, et quotidie labitur figura mundi. Ninguam enim in eodem statu permanet; sed semper crescentium et decrescentium figura prætervolvit ^c 69 et mutatur. Unde et Dominus: *Cœlum, inquit, et terra præteribit* (*Math.* xxiv, 35). Sin autem haec quibus omnia quae in mundo sunt continentur, *prætererunt atque pertransiunt*, quid potest in humanis rebus esse perpetuum?

(Vers. 13.) *Qui emit, non lætitetur, et qui vendit, non lugeat.* Naturale est in possessioni emptione lætari: in venditione lugere. Cum autem instet servitus atque captivitas, et gaudium et tristitia in utroque sunt vana. Unde et Apostolus: *Tempus abbreviatum est: de cætero, qui habent uxores, sic sint quasi non habeant, et qui flent, quasi non flearint, et qui gaudent, quasi non gaudeant, et qui emunt, quasi non possideant, et qui utuntur mundo isto, quasi non utantur* (I Cor. viii, 29 seqq.). Nam et diluvium ementes oppresit atque vendentes, ut Dominus loquitur in Evangelio (*Math.* xxiv).

Quia tra super omnem populum ejus. Hoc in Sep-

^a *Penes Rabanum, atque in uno Vatic. ms., moriarunt: quod sciolius non nemo de suo scripto.*

^b *Cum hoc testimonia iuxta sibi sint, Victor. rescripsit in codem, pro aliò loco. Simile quid et paulo inferius audet.*

A *tuaginta non habetur. Pro populo potest multitudine et turba juxta Hebraicum accipi; hoc enim significat ANOMA (אֲנוֹמָה).* Causaque perspicua est quod idcirco qui emit, gaudere non debeat, et qui vendit, lugere desistat, quia ira Dei in brevi ventura sit super omnem multitudinem terræ Judææ, sive Ierusalem. Ex superioribus enim intelligitur, in quibus scriptum est: *Hac dicit Dominus Deus terra Israhel, etc.*

(Vers. 13.) Quia qui vendit, ad id quod vendidit non revertetur. Juxta Hebraicum morem loquitur. Omnis enim emptio ad venditorem revertetur quinquegesimo anno remissionis, qui apud illas vocatur jubileus. Ante igitur quam annus remissionis adveniat, quando possessiones ad priores dominos revertuntur, ingruet capiuitas, quae omne urbis auferet consuetudinem. Porro quod Septuaginta translaterunt: *Quia qui emit, ad venditorem non revertetur, cum juxta historiam penitus non cohaerent, juxta anagogem hunc sensum habere potest: ut dicamus eum qui haeretico fuerat errore deceptus, cum intellexerit magistris fraudulentiam, nequaquam revertat venditorem, id est, ad magistrum; sed eum despice atque contemnere.*

70 *Et adhuc in videntibus vita eorum, quia visio ad omnem multitudinem ejus non regreditur.* Quomodo possessio non revertetur ad priorem dominum, eversione urbis instanti: sic visio et communio prophetalis, quae ad omnem multitudinem urbis dirigitur, nequaquam regreditur, et irrita fiet; sed rebus explebitur, viventibus adhuc his, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Hoc autem ait, ut ostendat imminentem captivitatem, ne secundum consuetudinem dicerent: *Visio haec in longos dies erit, et post tempora multa complebitur.* Possumus et hoc dicere, quod postquam recesserit a Judæis visio prophetalis: *Lex enim et prophetæ usque ad Joannem Baptistam* (*Math.* xi, 13), post intersectionem Salvatoris nequaquam regreditur ad eos, nec ultra mereantur habere prophetas. Significanterque ad omnem, inquit, multitudinem visio non regreditur. Ergo regreditur ad eos qui ex Judæis Dominio erediderunt, apostolos videlicet, et reliquias populi Judaici, quae ex Israel salvæ factæ sunt. Sed uicium duo versus habentur in Septuaginta editione.

Et vir in iniustitate vitæ suæ non confortabitur. **LXX:** *D* *Et homo in oculis vitæ suæ non obtinebit.* Et est sensus juxta Hebraicum: Non proderit homini iniustitas sua, nec ei præbebit aliquam fortitudinem. Juxta Septuaginta: *Et homo, ^d qui desideravit quod in mundo putavit esse pretiosum, non obtinebit;* sed libertate pereunte, amittetur omne quod pulchrum est. Ambiguitas autem Hebraicarum litterarum ^e los, et ^f vau, quae tantum magnitudine discernuntur, fecit alios iniustitatem, alios oculos interpretari.

^a *In aliis libris, quibus sere concilij et Rabanus, Sis autem haec omnia, que in mundo suis continentur prætereunt, etc.*

^b *Ks emendationibus Victorii mss. qui pro quod restituimus.*

(Vers. 14.) *Canite tuba, præparentur omnes.* LXX : *Clangite tuba, et judicate omnia.* De tubarum clangore et sonitu in multis locis legimus, ut ibi : *Sicut tuba exalta vocem tuam* (Isai. lviii, 1); et alibi : *Clangite in neomenia tuba, in insigni die solemnitas & uostre* (Ps. lxxx, 3); et in Apostolo : *Quoniam ipse Dominus in iusu, et in uoce archangeli, et in tuba Dei descendet de celo* (1 Thess. iv, 5). Et in Evangelio : *Nolite tuba clangere ante vos* (Math. vi, 2). Et tubas duciles atque argenteas Numerorum narrat historiu (Num. i et xxx), 71 quæ sermoni propheticō comparantur, et doctrinæ Apostolicæ. Præcipiturque nunc, ut omnes ad signum clauguris, et buccinæ præparentur ad bella. Porro quod dixere LXX, et judicare omnia, nulli dubium est quin apostolorum conveniat potestati. Qui, postquam cecinerit angelorum tuba, judicaturi sunt in duodecim iheronis duodecim tribus Israel. Quorum Paulus loquetur : *Angeli judicabimus* (1 Cor. vi, 3); et b' alibi : *In uobis judicabitur mundus* (Ibid., 2). Juxta presentem autem sensum jubentur per ironiam hi qui huic officio mancipati sunt, tuba clangere, ut omnes contra Babylonium parentur exercitum.

Et non est qui vadat ad prælium. Ira enim mea super omnes multitudinem ejus. Et hæc in Septuaginta non habentur. Præceperat Deus (Num. x) ut tuba canerent ad exercitum præparandum, qui Babyloniorum posset resistere fortitudini; sed nihil profici imperasse, cum non sit in populo qui audeat ad bella procedere. Idecirco autem enervatus est populus, et caret viribus præliandi, quia omnis ira Dei super omnes multitudinem ejus, subauditur urbis Jerusalem, sive terræ Judææ. Sed et in nostra terra et Jerusalem, quando nos vel persecutio publica, vel variorum incentiva vitiorum superare nituntur, frustra magistri canunt tuba, et præparare nos ad bella festinant, cum nulla sit in populo fortitudo, quæ idcirco subtracta est, quia iram Dei praesentia meruerunt peccata.

(Vers. 15, 16.) *Gladius soris, pestis et famæ instruens. Qui in agro est gladio morietur: et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur.* Et salvi erunt qui fugient ex eis: eruntque in manib' quasi columba convallium omnes trepidi: unusquisque in iniuitate sua. Septuaginta, columbas convallium, sive, ut Theodotio transstulit, meditantes, omnino tacuerunt. Hocque quod nos interpratali sumus, omnes trepidi: unusquisque in iniuitate sua, Theodotio transstulit: omnes missantes, unaquisque in iniuitate sua; ut sub metaphorâ columbarum meditantium, significet quantumcumque de populo suum flere peccatum, et intelligere atque sentire cur ista patiatur. Tres autem partes aliorum qui in urbe pestilentia et fame 72 moriantur, et aliorum quos gladius soris interfici, et eorum qui captivitatem fuga evaserint, supra

* Alijs editi, Victorio, quem sequimur, excepto, recte præseruit.

^b Hierum Victorius legi vult in eodem loco, pro alibi, quod juncta sibi mutuo hæc sint testimonia.

A legimus: quorum qui salvus fuerit, transbit ad montes, et instar missantium columbarum, sua trepidus peccata deflebit. Tropologicæ vero sic accipendum, quod qui in agro et campo est, extra fines Dominicæ civitatis, quæ interpretatur Ecclesia, adversarii mucrone feriatur, qui autem in civitate egredit negligenter, nec præparaverit sibi cibos, de quibus in Proverbis scriptum est: *Qui operatur terram suam, replebitur [al. saturabitur] panibus* (Prov. xii, 11,) iste fama morietur et pestilentia. Pauci autem, qui vel hereticoorum gladium, vel desidium suæ famæ, mortemque vitaverint, non salvabuntur nisi in montibus, et nisi assumperint alas columbæ, et avolaverint, et requieoverint. Quæ columbæ quādiu i' vallibus sunt, trepidant et ad singula resorvidant: quarum præcipimus imitari innocentiam, et de quibus in psalmo scriptum est: *Si dormialis inter medios cleris pœnæ columbas deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri* (Ps. lxvii, 14): in cuius specie descendit Spiritus sanctus, et mansit super Dominum Salvatorem. Pulchreque juxta Theodotionem vocabimua columbam meditantem (Math. iii), eum qui in lege Domini die ac nocte meditatur, et de quo scriptum est: *Os iusti meditabitur sapientiam* (Ps. xxxvi, 50).

(Vers. 17.) *Omnes manus dissolventur, et omnia gena fluent aquis. Et accingent se cilicis, et operieris eos formido.* Pro genibus aquis fluentibus, Septuaginta transstulerunt, semera polluentur humore. Cum autem omnes trepidaverint, et ad montana confugerint, manus omnium dissolventur, et nullus contra hostes poterit resistere, pavorisque magnitudine, uruia polluet genua: nec valebit profluentes aquas vesica cohære. Accingent se cilicis, et tremor omnia possidebit. Hoc in illo populo factum est, non solum sub Babylonis, sed et sub Romanis, quando perverit in eos u' que ad finem ira Dei. Ceterum et in nostra Judæa in qua est Domini confessio, quando multiplicatae fuerint iniquitates, et refrigeretur multorum charitas, omnes manus bonorum operum dissolventur, et 73 cuncta genua, sive semora fluent aquis eorum qui illicitos quæsierunt concubitus, et quos in lege yovopœtic, id est, fluxum seminis sustinentes, et immundos Scriptura cognominat. Unde qui tales sunt, debent se accingere cilicis penitentia, et venturum judicium formidare. Quod qui fecerit, merebitur Isiam audire dicenteum: *Consolamini, manus dissolute: et genua debilia roboramini* (Isai. xxxv, 3).

(Vers. 18.) *In omni facie confusio, et in universis capitibus calvitiū. Rubor vultus, pudoris indicium est, et conscientia peccatorum lucet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur veresundia.* Unde ad eam quæ corde duro in suis peccatis gloriabatur, dictum est: *Facies meretricia facta est tibi, nescis erubescere* (Jer. iii, 3). Calvitiū quo-

* In Vulgata Hieron. edit., super universum populum ejus: in Hebreo autem נָכְרִים, quod proprie turbas, ac gentium multitudinem sonat.

^b Apud Rabanum, Summa, Inqüs, capita.

que capit is, luctus est signum , quando perdit decorem cæsaries , et pulchritudinem comarum amittimus. Denique et ad Jerusalem dicitur : *Pro ornamento capit is tui habebis calvitium*, propter opera tua (*Isai. iii, 17*). Et alius propheta ; ^a *Omnia*, inquit, *capita in omni loco attendentur, et omnibus barba radetur* (*Jer. xlvi, 37*). Michæas quoque ad eamdem Jerusalem : *Decalvare*, ait, *et tondere super filios deliciarum tuarum, dilata calvitium tuum sicut aquila* (*Mich. i, 16*). Et super mortuis jubetur fieri calvitium. Soli autem sancti , hoc est , Nazarei, et qui ad pontificatum Domini meruerunt pervenire, non radunt capita sua (*Num. vi*). Neque enim habent mortis opera, nec immundi sunt, quia Nazarei, id est, sancti Domini sunt. Quod si juxta eos quispiam mortuus fuerit, omnes dies pristini non repantabuntur sanctificationis eorum. Samuel Dei sanctus erat, et propterea æterna capit is ornamenta possedit : audivisque illud de Canticis Canticorum : *Cincinni tui nigri sicut corvus* (*Cant. v, 11*). Porro Samson quia perdidit comam, perdidit fortitudinem (*Judic. xvi*) : paulatimque renascentibus capillis, vires rediere pristinæ, ut multo plures moriens quam vivens occideret. Elisæus vero licet corporis haberet calvitium , tamen quia Nazarens Domini erat, cincinnis capit is fruebatur. Unde parvuli [*Al. pueri*], quia parvuli erant, et nec dum ad ætatem viri pervenerant, illudentes calvito ejus atque dicentes : *Ascende, calve : ascende, calve* (*IV Reg. ii, 23*), **74** serarum laniati sunt morsibus; quarum saltus ac silvæ sunt habitaculum.

(Vers. 19.) Argentum eorum foris projicietur, et aurum eorum in sterquilinium erit. LXX : *Argentum eorum in plateis projicietur, et aurum eorum erit contemptui. Fuga et captivitate cogente, divitias et auri argenteique pondera projicient in plateis : suas tantum animas servare cupientes, ne sint ponderi quæ prius fuere luxurie. Alioquin et juxta anagogen, captivorum atque fugientium de Jerusalem omne argentum projicietur in plateis, in lata et spatiosa via quæ ducit ad mortem, quia angustam salutis semi-tam reliquerunt. Sed et omne aurum erit contemptui, vel in sterquilinium atque immunditiam reputabitur. Non enim potest habere munditiam, qui extra Domini Ecclesiam est.*

Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Et hoc in Septuaginta non habetur. Nulli autem dubium quin obsidionis et famis tempore , aurum argenteumque esurientes non liberet : et illisi pretiosissimo metallo dentes , instar durissimi lapidis redundantur. Denique sequitur :

Animam suam non saturabunt, et ventres eorum non implebuntur. Præsentibus malis didicimus multos divites inter sericum, gemmas , et auri argenteique pondera egestate confessos , habuisse exitum mendicantium. Argentum autem et aurum eorum, qui extra Ecclesiam sunt, non liberare animas pos-

Asidentium in die furoris Domini : sed æternam eos habere famem, et inani ventre cruciari , ostendit illud testimonium in quo dicitur : *Redemptio anime viri, propriae divitiae* (*Prov. xiii, 8*). Propriae divitiae sunt , quas nos Christi veritas docevit (*Luc. xvi*), qui præcepit, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos recipient in æterna tabernacula.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est Ideo, inquit, possidentium aurum et argentum nec anima saturabitur, nec venter impletur, quia hoc ipsum aurum et argentum, scandalum scelerum eorum factum est. Significat autem idola, quæ auro argentoque fabricata, suos condemnant [*Al. contemnunt*]

75 artifices. Pro quo Septuaginta transtulerunt : *quia cruciatus iniquitatum eorum fuit*, ut in suo ini-
B qui errore crucientur, et se intelligent male Dei munera in blasphemiam convertisse.

(Vers. 20.) *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum et simulacrorum fecerunt ex eo. LXX : Electa mundi in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum , et offendicula sua posuerunt ex eis. Que ego, inquit, dederam in ornatum possidentium atque divitias, illi verterunt in superbiam , ut de quibus poterant per eleemosynas et bona opera suam animam liberare , ex illis haberent materiam arrogantiæ. Denique ex auro et argento fecerunt idola , et mea munera in demonum simulacra verterunt. Porro quod dixerunt LXX , Electa mundi in superbiam posuerunt , ad aurum argenteumque refe-*

Crendum est : quibus in mundo nihil putatur esse pretiosius. Illudque quod sequitur : *Offendicula eorum , sciamus de Theodotione additum. Facilis autem sensus est juxta tropologiam , quod aurum et argentum , sensus et eloqua Scripturarum quæ electa sunt mundi, et que nobis in ornatum data sunt , heretici posuerunt in sompnum et materiam superbiæ, et imagines diversorum dogmatum et abominationum atque offendiculorum suorum fecerunt ex eis : ut per quæ poterant colere, et adorare Deum, ex his Deum offenderint.*

(Vers. 21.) *Propter hoc dedi eis illud in immunditiam : et dabo illud in manus alienorum ad diripendum : et impia terræ in prædam , et contaminabunt illud. LXX : Propter hoc dedi ea illis in immunditiam : D et tradam ea in manus alienorum , ut diripient ea , et pestilentibus terræ in prædam , et polluent ea. Quia ex auro et argento, et ornamenti moniliis quæ dederam eis , imagines sibi abominationum suarum simulacrorumque fecerunt , propterea dedi eis illa in immunditiam et in stercora. Pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam , volens idolorum sordes exprimere. Et tradam, inquit, ea in manus hostium , ut diripient omnia , et non tam contaminem , quam contaminata esse demonstrem , quæ prius videbantur esse sanctissima. Nos quoque tradimur in **76** manus inimicorum et alienorum a Deo,*

^a In vulg. recte additur eorum, juxta Hebr. בְּנֵיכֶם.

quando facimus ornamenta nostra simulacra dæmonum , et omnis gloria nostra possidetur ab impiis , sive pestilentibus terræ , ut nos suæ subjiciant potestati.

(Vers. 22.) *Et avertam faciem meam ab eis : et violabent arcanum meum : et introibunt in illud emissarii (sive ut Septuaginta transtulerunt temere ; vel ut Symmachus et Theodosio, irrumptentes, et pestilens) et contaminabunt illud.* Cum , inquit, propter superiores causas abominationum populi avertero faciem meam ab eis, et nequaquam eos dignos meis oculis judicavero : tunc violabunt arcanum meum , quod significat Sancta sanctorum , pro quo Septuaginta, visitationem transtulerunt (ut in sanctis Dei fuisse præsentiam demonstrarent) et irrumperent in ea impii et pestilentes terræ : quæ exceptis sacerdotibus soloque pontifice nullus alias audebat intrare. Quod scimus et a Babylonis , et a rege Antiocho Cneoque Pompeio, et ad extremum factum esse sub Vespasiano et Tito, quando templum caput aique subversum est, et omnia perpetrata quæ sequens prophetæ sermo complectitur. ^a Ad nostra quoque mala opera avertit Deus faciem suam : et quia aversa est facies , ideo Dei violatur arcanum , ut pro sacerdotibus et sanctis-Dei pestilentes ingrediantur, et universa contaminent : ut qui locus esse debuit sanctitatis, fiat locus immunditiae, juxta illud Evangelicum : *Domus Patris mei domus orationis vocabitur : ros autem fecistis illam speluncam latronum* (Matth. xxi, 13).

(Vers. 23.) *Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum , et civitas plena iniuitate.* LXX : *Et adducam perturbationem, quia terra plena iudicio sanguinum , et civitas plena iniuitatum.* Verbum ^b Hebraicum ARETHIC (אֲרֵתִיכָ), Aquila conclusionem , Symmachus et Theodosio καθηλωσιν id est, confixionem interpretati sunt. Pro quo Septuaginta posuere γυρπάν , quod nos in perturbationem verimus. Igitur, o propheta, iram meam super terram Judæam , et super urbem Jerusalem brevi sermone conclude, ut quomodo terra plena est iudicio sanguinum , omnes enim in sanguine judicantur, fundentes innoxium sanguinem : quod et in Nabuthe persona **77** fecisse Judæos Scriptura commemorat : sic ipsum quoque fundatur crux, et plena iniuitatis civitas demonstretur. Nam et sub Manasse repleta est urbs Jerusalem a porta usque ad portam sanguine prophetarum (I Reg. xx). Venietque eis conclusio, et perturbatio atque confusio, ut nullus de imminentibus miseriis possit evadere.

(Vers. 24.) *Et adducam peccatos de gentibus, et possidebunt domos eorum.* Et hæc in Septuaginta non habentur. Pro sacerdotibus et prophetis, peccatos euctarum gentium adducam Babylonios, ut domos vestras possideant, vosque subjiciant servituti. Sed et nostras domos , id est, animas (templum enim

A sumus Dei, et Spiritus sanctus habitat in nobis (I Cor. vi) possidebunt peccati dæmones, si fuerit terra nostra plena sanguinibus , et habitatio plena iniuitatis.

Et quiescere faciam superbiam potentium : et possidebunt sanctuaria eorum. LXX : *Et avertam fremitum fortitudinis eorum : et polluentur sancta eorum.* Omnis superbia offendit Deum. Propriæ peccati gentium possidebunt domos potentium et superbiorum , et obtinebunt sanctuaria eorum, quia locum sanctimonie spucus ingreditur , et sua eum contaminat immunditia. Significanter autem quia polluta fuerant sanctuaria Dei , et violatum arcanum ejus, non dixit, possidebunt sanctuaria mea , sed *santuaria eorum* : quia post contaminationem mea esse cessarunt.

Angustia adest. LXX : *Propitiatio veniet.* Juxta superiorem ordinem, recte Aquila et Theodosio interpretati sunt , adesse angustiam : Symmachusque, mæorem. Septuaginta autem in medio universorum tristium , verbum posuere lætitiae : ut lugentis animus sustentetur, et speret inter adversa , meliora, Dominumque propitium ; de quo scriptum est : *Dominus erigit allisos* (Ps. cxlv, 8). Nos autem juxta Symmachum priorem sententiam cum posterioro conjunximus, ut diceremus :

(Vers. 25.) *Angustia superveniente, requirent pacem , et non erit.* Quod juxta Septuaginta omnino stare non potest. Si enim propitiatio veniet, quomodo querent pacem, et non invenient ? Quaret autem ille pacem, et non inveniet, qui audivit ab apostolis : *Pax huic domui* (Matth. x, 12), et non servavit eam , nec fecit in sua mente requiescere , sed malis fugatam operibus non potest invenire. *Ipsa est 78 autem pax quæ exsuperat omnem sensum* (Philipp. iv, 7), et quam ad Patrem victor ascendens Salvator, apostolis dereliquit (Joan. xiv).

(Vers. 26.) *Conturbatio super conturbationem veniet , et auditus super auditum.* LXX : *Væ super vœ erit, et nuntius super nuntium.* Quomodo sanctis dicitur : *Gaudete, iterum dico gaudete* (Philipp. iv, 2) ; et de ipsis scriptum est : *Ibunt de virtute in virtutem* (Ps. lxxxiii, 8), ut præsentia bona futuris bonis cumulant : sic et his super quos venit angustia, et qui quæsierunt pacem et non invenerunt eam , veniet conturbatio super conturbationem , sive vœ super vœ , juxta quod et in Apocalypsi scriptum est : *vœ unum abiit, et vœ alterum veniet cito* (Apoc. ix, 12). Et auditus veniet super auditum , nuntiusque super nuntium ; juxta illud beati Job : *Cum adhuc unus loqueretur, venit alius nuntius* (Job. i, 16), mala augens malis, et appropinquantis Babylonii fremitum turbamque describens.

Et querent visionem de Propheta : et lex peribit a Sacerdote, et consilium a senioribus. Proprie singula queruntur a singulis. Vaticinium futurorum quæsocum Hollem, פְּרַעַמְ juxta contextum hodiernum Hebraicum.

^a Facile Victorio assentiat ex ingenio rescriptenti, Ob nostra, pro Ad nostra. Sed mss. non suffragantur.

^b Mss. legunt Arethic cum iod in fine, non karat-

ritur a propheta. Legis interpretatio, sacerdotis officium est. Prudens consilium etas iusta perquirit; juxta illud quod scriptum est: *In consilio sanctorum [Al. justorum] et congregazione, magna opera Domini (Ps. cx, 1, 2).* Hæc autem non solum eò tempore, quando Babylonies contra Jerusalem veniebat exercitus, a prophetis, sacerdotibus et senioribus quererantur; sed quotidie in Ecclesiis requiruntur. Quæ si visionem, legem, consiliumque perdidissent, frustra prophetas et sacerdos, et seniores habere se faciant.

(Vers. 27.) *Rex Iugebit, et princeps induetur mætre, sive, juxta Septuaginta, interita: qui nescio quid volentes, hoc quod de Hebraico sermone expressimus, rex Iugebit, omnino taceverunt. Lusisse autem Sedeciam, et omnes principes populi Iudeorum suiste mætre confessos, sancta Scriptura commemorat. Possimus autem, quamquam hoc prima fronte videatur esse blasphemum, regem fugientem nostra via alque peccata, Christum dicere, qui loquitur in Psalmis: Quæ vestras in tanguine meo, dum descendeo in corruptionem (Ps. xxix, 10)? Et appropinquans Jerusalem levit super eam, et dixit: Jerusalem, Jerusalem, qua occidit Prophetas, et rapidas missos ad te; quoties volvi congregare filios tuos, sicut gallina congregat sub alas pullos eius, et noluisti (Matth. xxiii, 37)!*

79. *Principes quoque vel in bonam partem apostoli erunt, qui ingent peccatores: vel in contrariam, illi quibus dicitur: Ardite verbum Domini, principes Sodomorum (Isai. 1, 11). Inducturque, juxta Septuaginta, interitu, qui non habet armaturam Dei, nec indutus est Christo. Quocquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt (Gad. iii, 27).*

A *Et manus populi terræ conturbabuntur, sive, justa Septuaginta, dissolventur. Quando visib[us] non fuerit in propheta, et Legis scientia in sacerdote, et consilium in senibus: rexque luxerit, et princeps fuerit in mætre, sive in interitu, consequenter et populi manus conturbabuntur, suum perdentes ordinem, sive dissolventur, antiquam fortilitudinem non habentes. Puteisque non populus Dei dicitur, cuius turbabuntur manus, et cuius non est mantelpatus in celo; sed populus terra, de quo scriptum est: Recedentes a te super terram scribentur (Jerem. xvii, 13).*

B *Secundum viam eorum faciam eis, et secundum iudiciorum eorum iudicabo eos, sive, ut Septuaginta translulerint, uideat eos. Peccatoribus reddit Deus juxta vias suas, ut teneat iudiciorum veritatem. Cælerum in sanctis excedit modum elementis. Neque enim condigne sunt passiones temporis huius ad futuram gloriam quæ terelabitur in nobis (Rom. viii, 18). Stipendia enim peccati mortis (Ibid. vi, 23), quam recipit peccator juxta vias suas et opéra sua. Cælerum iustorum virtus fructus Domini largitate, de qua Paulus loquitur: Donum Dei vita eterna. Quidque addidit: et secundum iudiciorum eorum iudicabo eos, illud Evangelicum sonat: in quo iudicio iudicareris, iudicabitur de vobis (Matth. vii, 1). Et Apostolicum: In quo enim iudicio iudicatis alterum, tuisem condemnatis. Endem enim operaris quæ facias (Rom. ii, 1).*

C *Et ostent quæ ego Dominus. Iste versiculus frequenter in hoc propheti ponitur, quod suppedita aquæ ericiens regnat scientia Dei, ut quem non intelligebant per beneficia, per tormenta cognoscant.*

LIBER TERTIUS.

79-80 Nihil longum est quod fidem Babæ, et omnis retro temporum series transacta non prodest: nisi forte honorum operam sibi statim præparaverit, quæ semper ad futura, imito ad aeterna resplicant, et nullis terminis coarctantur. Vera sententia est: Omnia orta occidunt, et aucta benescunt. Et alibi: Nihil est enim ipere et manu factum, quod non conficiat et consumat velutias. Quis credoret ut totius orbis extremita victoribus Roma corrueret, ut ipsa suis populis ei mater fieret et sepulcrum: ut tota Orientis, Aegypti, Africæ littora etiam Romanebris urbis, servorum et ancillarum numeri completerent: ut quotidie sancta Bethlehem, nobilis quondam utriusque sexus, arque omnibus divinitatibus, suscipiat multitudines? Quibus quantum opem ferre non possemus, condotemos, et tacrymus tacrymus fungitibus: occupaque sancta operis sarcina, dum sine gemitu confluentes videre non palimus, explanationes in Ezechiel, et pene omnes sit-

dium omisimus, Scripturarumque cupimus verba in opera vertere, et non dicere sancta, sed facere. Unde rursus a te commoniti, o virgo Christi Eustochium, intermissum laborem repetimus, et tertium volumen aggressi, tuo desiderio satisfacere desideramus: istud et te et ceteros qui lecturi sunt deprecantes, ut non vires nostras, sed volum considerent, quorum alterorum fragilitatis humana, alterum sanctæ est in Domino voluntatis.

81 (Cap. VIII. — Vers. 1.) *Et factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis, ego sedebam in domo mea, et senes Iuda sedebant coram me. Quinto anno transmigrationis Jechonias, quarto mense, quinta mensis, superiorem visionem factam ad prophetam legimus illuc autem quam nunc expouere volumus, sexto anno ejusdem regis, sexto mense, quinta mensis facta memoratur. Ex quo perspicuum est post annos et duos mensas haec facta quæ scripta sunt, ut vel intermissionem per annos et duos menses*

prophetam, vel per totos quatuordecim menses A profunde sunt, plantas igneorum pedum tenere credendi sunt.

sabato et sexto mense, et quinta die mensis, qui numeri ad fabricam mundi referuntur, et [Al. ad] carnosus sensus, qui terrena conspicunt, et nudum caelum contemplantur, factam prophetiam non mirabitur, qui ad presbyteros Iuda sermonem dirigi intellexerit. Et quibus septuaginta tenebant thuribulas, et viginti quinque in templo adorabant solem, sedebatque propheta in domo sua fugiens frequentiam multitudinis; et sones Iuda sedebant eorum ce, vel prophetarum verba audire cupientes, vel insidiantes sermonibus ejus. Significanterque dicuntur sones Iuda, ut nihil ad Israel, hoc est ad decem tribus, quae prius capti fuerant, sed ad eos qui de tribu Iuda cum Iacobonia dueli erant in captivitatem, dici intelligamus.

(Vers. 2.) *Et cecidit super me ibi manus Domini Dei. Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, et dorsum ignis: et a lumbis eius et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri. LXX: Et facta est super me manus Adonai Domini: et vidi et ecce similitudo quasi species viri a lumbis eius, et dorsum ignis, et a lumbis eius, et sursum quasi X visio aures: quasi visio electri. Vixit, Hebreus seruo non continet. Visionem autem hoc, quae in Septuaginta non habetur, de Theodotiano addidimus. Et pro eo quod nos diximus, cecidit super me manus Domini, Symmachus translavit, incidit ubi X manus Domini, quod in Hebreico dicitur *'τέρπων' (τερπων).* Manus autem *τύπησαν*, id est, opera significat, ut visionis possit sacramenta cognoscere. Et hoc considerandum, quod non ipsas videat veritates; sed similitudinem ignis, quia a lumbis usque dorsum ignis apparuit; et a lumbis sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri. Pro splendore, qui in Hebreico dicitur *χορ* (χορ), auram Theodotio translavit, ut in supernis Dei refrigeria demonstret. Denique et in Regum volumine beatus Elias advenit Dominus non in tempestate contemplatur et turbans, non in ignis ardoribus; sed in aspectu auro bruni signe Iudecimani, ut Dei Omnipotentis manifestacionem compreharet. Opera autem coitus, quae significatur in lumbis, usque dorsum, igne parpat. Et opera virtutum, que a lumbis ad superiora convergunt, splendorem habent atque fulgurum, et tunc nec ignis usque ad pedes dicitur; nec splendor electri usque ad caput, sed dorsum et sursum, et tunc in pectinibus quoniam in sanctis, pre eminentia mortis, alios usque ad illud et illud resiliunt; alios usque ad illud et illud pervenient. Et quando qui conscientiaris perfectionem levant, ad ultima usque pervenient, sic quia in pectinibus*

(Vers. 3.) *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei. LXX: Et extendit similitudinem manus, et assumpsit me in fimbria verticis mei.* Et hic similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. Videaturque manus, ut membrum humani corporis atque consueti, nequaquam terreat eum qui assumitur atque comprehenditur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Parsque comprehenditur capillorum, quia totius apprehensionem capitum, humana natura non sustinet. Pro cincinno, Septuaginta X transtulerunt *χράσπεδον*, id est *fimbriam*: quorum alterum in capillis, alterum in vestibus accipi solet.

Et elevavit me spiritus inter terram et celum. Primum similitudine manus apprehenditur; postea elevatur a spiritu, qui spiritus non solum statim ad celum levat, sed inter terram et celum, ut terrena interiora derelinquens, festinat ad celum. Possimus autem et hoc dicere, quod propter bona opera, prophetarum similitudine manus Dei apprehensus sit, et propter scientiam rerum spiritualium elevetur a spiritu.

(Vers. 4.) *Et adduxit me in Jerusalem in ratione Dei, iuxta arietem interiorum quod respiciebat Aquilonem, ubi erat statutum idolum Zeli ad provocandam annulationem. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo. LXX: Et adduxit me in Jerusalem in visione Dei ad vestibulum portae quae respicit aquilonem: ubi erat statua possidentis. Et ecce erat ibi gloria Domini Dei Israel secundum visionem quam vidi in campo. Hoc autem quod in quibusdam codicibus reportatur. X : Et in statua imaginum *'τελί'* de Theodotione addidimus est. Belisque similiter. Quando dicit: *adduxit me in Jerusalem in ratione Dei*, ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translationem. Juxta quem visionem possevamus et celos, et profunda maria, et inferna conspicere, diuin rationes singularium cogitationum complectimur. Primum autem vauit ad vestibulum, quod respicit ad Aquilonem, ut ibi videat statutum idoli Zeli ad provocandam annulationem; et de illo loco posset ad interiora penetrare, et circum redire, quae postea describuntur Statutum autem idoli Baal in templo Dei positum, narrat historia. Polichroque appellatur idolum Zeli. quia ad annulationem et nolum Dominum provocat; juxta illud quod in Beatoeconomia dicitur: *Ipsi me provocaverunt ad celum in suum qui non erat Deus: et ego provocabo eos ad celum in genere quo non erat (Deut.**

¹ Antea, *τερπων*, initio *τερπνη* respiratione. Cod. Sagerm. antiquiss., apud Montfaucon., *τερπνη*.

² *Hacopus* manifestis errare solitum in vulgaris Maris nati, pro sefi, quod emendare non dubitavimus, ergo rite responde explicationem contextu, atque ipsa Theodot. versione τοις στόμασι τοις γλώσσαις. In Com-

ment. quoniam in Sophonie cap. 1: *In tantam, inguit, Judas, et Benjamin venerant impietatem, ut in Templo Domini, justa quod scribit Ezechiel, et Regnum quartus liber ostendit, statutum Baal, quam imaginam Zeli Dominus natal, annuleret et in eodem sanctuario idola et Dominum puriter venerari sis.* etc.

xxxii). Porro quia zelus et possessio quod **84** Hebreice dicitur **כְּנָסָה**, eodem ^a appellantur nomine, pro statua Zeli, Septuaginta, statuam possidentis, interpretati sunt. Denique quando natus est Cain, Possedi, inquit parens, hominem per Deum (*Genes. iv. 1*), possessione hominis, ad Cain nomen alludens. Ibi que erat gloria Dei Israel, non quod delectaretur tali vicinia; sed ut sibi praesentia idolum Zeli, templumque dederet. Unde et subversio urbis templique post breve tempus sequitur. Et in Isaia scriptum est, quod lectus angustus nequam duos capiat, et pallium breve utrumque operire non possit (*Isa. xxviii*); significante Scriptura illud Apostoli: *Qui consensus Christo et Belial? Templo Dei et idolo* (*Il Cor. vii. 25*)?

(Vers. 5.) *Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam Aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam Aquilonis: et ecce ab Aquilone portæ altaris, idolum Zeli in ipso introitu.* Pro eo quod nos posuimus: *Ab Aquilone portæ altaris, idolum Zeli in ipso introitu,* Septuaginta transtulerunt: *Ab Aquilone ad portam Orientalem, quod in Hebraico non habetur;* cetera que ibi scripta sunt relinquentes. Dixit, inquit, ad me, vel gloria Dei, quam in campo videram, vel spiritus qui me inter cœlum levavit ac terram. Locutusque est mihi, postquam me transtulit in Jerusalem, et fecit vel urbem, vel templum videre, et imperavit ut levarem oculos ad viam Aquilonis. Ibi enim statua Baal posita erat, quam vocal idolum Zeli, in ipso portæ introitu. Qui autem idolum Zeli, sive possidentis, ad gloriam Dei, vel ad spiritum referunt, impie faciunt, personam idoli, Dei majestate mutantates.

(Vers. 6.) *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne vides tu quid isti faciant: abominationes magnas quas dominus Israel facit hic: ut procul recedam a sanctuario meo? Et adhuc conversus, videbis abominationes majorres.* Ne me, inquit, putas injuste templum deserere, et subvertendam relinquere civitatem, aspice que in templo faciant. Cumque illa conspexeris, non putas finem esse scelerum, **85** adhuc majora conspicias. Quod quidem potest et de nostra Jerusalem, nostroque templo intelligi, quando in exemplum Ophni et Phinees (*Il Reg. ii*) idolorum sclera operamur in tabernaculo Dei; et fornicanus cum his, que [Al. qui] se militiae et ministerio Dei voverint; et sacrificiorum ejus primitiva decerpimus, dantes in usum clientum atque famulorum, et omnia lucri causa facimus. Sin autem haec tam magna sunt que videmus, quanto majora existimanda sunt que humanam effugient conscientiam?

(Vers. 7 seqq.) *Et introduxit me ad ostium atrii: et vidi, et ecce foramen unum in pariete.* Et dixit ad

^a Notatum et Montfauconio, vocem cena, secundum similitudinem soni, non litterarum dici abs Hieronymo zelum et possessionem sonare, aliter enim possessio נִסָּה dicitur, non נִסָּה: et a נִסָּה deducitur, non a נִסָּה. Nec desunt bujusmodi alia apud Hieronymum exempla Hebraicorum verborum, in

A me: *Fili hominis, fode parietem.* Et cum perfodissem parietem, apparuit ostium unum. Et dixit ad me: *In- gredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.* Hoc quod transtuli: *Et vidi, et ecce foramen unum in pariete,* in Septuaginta non habetur. Et quia omnia quasi imagine pictaque monstrantur, unum in pariete foramen vidisse se dicit, jubere sibi ut illud perfudiat, et amplius faciat, quo videlicet aperto foramine, latius possit intrare et videre, quæ foris positus videre non poterat. Per quod ostenditur, tam in Ecclesiis, quam in singulis nobis, per parva vitia majora monstrari, et quasi per quædam foramina, ad abominationes maximas perveniri. Ex fructibus enim arbor cognoscitur (*Math. xii. 33, 34*); et ex abundantia cordis, os loquitur. Pro signo sunt interioris hominis, verba erumpentia: quomodo libidinosum, quia sua callide celat vitia, interdum turpis sermo demonstrat; et avaritiam latentem intrinsecus parvulae rei cupido significat. Minoribus enim majora monstrantur, vultuque et oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa et lasciva mens lucet in facie; et secreta cordis, motu corporis et gestibus indicantur.

(Vers. 10.) *Et ingressus vidi: et ecce omnis similitudo reptilium, et animalium abominationis: et universa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuio per totum.* Non solum idolum Zeli stabat in introitu portæ Aquilonis, sed et omnes Templi parietes diversi idolorum imaginibus pingebantur: ut nulla eset **86** bestia, quam non parietis pictura monstraret. Hoc in delubris idolorum, fanisque gentilium bucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Unde et Virgilius ait:

Omnigenumque ^b deum monstra, et latrator Anubis,
Quasi non et illa sint monstra quæ laudat

Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam.

Possimus et in nostri templi [Al. nostris templis] parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitiis subjacemus, et pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diversas. De quibus et in Psalmo [Al. Psalmis] dicitur: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum dissipabis* (*Psalm. lxxii. 20*). Et in alio loco: *Verumtamen in imagine perambulat homo* (*Psalm. xxxviii. 7*). Quod scilicet nullus hominum sit qui aliquam imaginem non habeat, sive sanctitatis, sive peccati. Quamobrem furiosus dicitur et iracundis: *Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surda et obturans aures suas, que non exaudiet vocem incantantium* (*Psalm. lvi. 5*). Et de hominibus nequam: *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (*Math. iii. 7*)?

quibus sonum tantummodo ac pronuntiationem attendit, non litteras.

^b Virgilii versus uterque est sub finem Libr. octavi Aeneidos: satisque miror quid in mentem Martianum venerit, qui ex Ovidio, lib. n. Amorum, elegia 13, laudari illos annotavit.

Et de versipellibus ac fraudulentis : Ite, dicite vulpi huic (Luc. xii, 32). Ac de amatoribus seminarum : Equi insanientes in seminas facti sunt mihi : unusquisque ad uxorem proximi sui hinnebat (Jerem. lviii). De bratis quoque ac vecordibus : Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intelligentia. Et iterum : In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non appropinquant ad te (Ps. xxxi, 9). Et multa hujuscemodi. Hoc autem quod posuimus : Et ecce omnis similitudo reptilium et animantium, in Septuaginta non habetur.

(Vers. 11.) *Et septuaginta viros suis de senioribus domus Israel, et Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, et unusquisque habebat thuribulum in manu sua, et vapor nebulae de thure consurgebat.* Quando dicit septuaginta viros suis de senioribus domus Israel, qui tenebant thuribula manibus, ostendit multos alios suis presbyteros, qui hoc non faciebant, sed forsitan peccatis aliis tenebantur : unumque nomine Jezoniam filium Saphan stetisse **87** in medio eorum, quasi principem sceleris eorum, atque sacrilegi, qui omissa religione Dei, colebant idola, et in templo, non adorabant Deum, cuius erat templum, sed picturas parietum. Pulchreque dicitur : *Stabat Jezonias filius Saphan*, hoc est, *judicii et condemnationis suæ in medio stantium presbyterorum*, quia et princeps, et hi quorum princeps erat, firmo in sceleribus stabant gradu, nec fluctuabant in malo ; sed robustissime persistebant : vaporque nebulae et confessionis ac turbinis, qui surgebat ex thure, offerentiam sacrilegia demonstrabat. Hoc factum sit eo tempore juxta litteram. Cæterum et nobis orandum est, ne seniores domus Israel septenarium numerum, qui est sanctus, per septem decades multiplicantes, stent in erroribus suis, et adorent picturas idolorum, vaporque sacrilegi ascendat sive consurgat resistens Deo. Quando viderimus plebem pessimam congregaram, de qua scriptum est : *Odivi Ecclesiam malignantiam* (Psal. xxv, 6) ; et peiores plebei prepositos, sequebantur principem, qui praefectus est plebi atque presbyteris, dicamus Jezoniam stantem ante picturas, et singulos habere thuribula in manibus suis, non Dei majestatem, sed proprias sententias adorantes, et nequaquam odorem bonæ fragrantiae ad Deum, sed factorem ad idola pervenire.

(Vers. 12.) *Et dixit ad me : Certe vides, fili hominis, que seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui. Dicunt enim : Non videt Dominus nos : dereliquit Dominus terram.* Ex eo, inquit, quod in templo faciunt pariter con-

^a Legit in suo exemplari Rabanus presbyteros : et non quidem Hieron. presbyteros opponit plebi.

^b Idem, in absconso, quam Latinorum codicem antiquam fuisse lectionem, ad eum Matthæi locum in commentariis ostendimus.

^c Eaque vulgo recepta sententia est, quam alibi, et præcipue epist. 58, ad Paulinum, num. 5, Hieronymus laudat, atque alii Ecclesiastici tractatores Graeci Latinique confirmant. Attamen Ægyptiorum hunc cultum de Osiride et Apì bove plerique recen-

Agregati, ostenditur quid unusquisque in cubiculo suo faciat. Sed secundum anagogen melius intelligi potest, quod nonnulli principes Ecclesiarum faciant in tenebris, quæ dictu quoque turpia sunt. Iste est absconditus cordis homo, de quo dicitur : *Ingredere in cubiculum tuum* (Mich. vi, 4). Et rursum : *Qui videt in ^b abscondito **88** reddet tibi*. Recolat unusquisque conscientiam suam, et opera tenebrarum recordetur in tenebris, sciatque scriptum : *Omnis qui mala operatur, odit lucem, et non venit ad lucem, ne arguatur a luce* (Joan. iii, 20; I Thess. v). Et in se illud intelliget esse completum : *Qui inebratur, nocte inebratur* (Prov. ii, 25). Quod juxta litteram stare non potest. Quantum enim in prandis conviviisque dierum inebrantur ? Sed quia ebrietas cordis offendens Deum, tenebrarum est, et non lucis, propterea quicumque inebratur, nocte inebratur. Cum autem seniores domus Israel fecerint mala in tenebris et in abscondito cubiculorum suorum, et putaverint se Deum posse celare, tunc consequenter dicent : *Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram*. Multique sunt peccatores et ambulantes juxta cogitationes suas, qui Deum non estimant curare mortalia, nec ad illum nostra vitia pertinere. Certe quando peccamus, si cogitaremus Deum videre et esse praesentem, numquam quod ei displaceat, faceremus. Porro quod sequitur, *Dereliquit Dominus terram*, quorumdam etiam philosophorum sententia est, qui ex siderum cursu atque constantia, suspicantur esse in celestibus providentiam, et terrena contemni, dum nihil recti nec juxta ordinem in terris geritur.

(Vers. 13, 14.) *Et dixit ad me : Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas illi [Al. istæ] faciunt. Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem ; et ecce mulieres sedentes [Vulg. ibi... sedebant] plangentes Adonidem. Quem nos Adonidem interpretati sumus, et Hebræus et Syrus sermo ΤΗΑΜΟΥ (תְּהָמֹן) ^c vocat : unde quia iuxta gentilem fabulam, in mense Junio amasius Veneris et pulcherrimus juvenis occisus, et deinceps revixisse narratur, eumdem Junium mensem eodem appellant nomine, et anniversariam ei celebrant solemnitatem, in qua plangunt a mulieribus quasi mortui, et postea reviviscens canitur atque laudatur. Consequenterque **89** postquam principes et seniores domus Israel quid fecerint in templo ac tenebris cubiculisque monstratum est : etiam mulierum via describuntur, quæ plangunt amatorum societate privatæ, et exsultant, si eos potuerint obtinere. Et*

tiores exponunt, de quo Plutarchus librum integrum scripsit. Et Tibullus, lib. 4, eleg. 8 :

Barbara Memphitem plangere docta bovm.

Vide Plin. lib. vin, cap. 46; Solinum, in Polyhist. cap. 36; Pompon. Melam lib. 1, cap. 9; Strabon. lib. xvii. Certum porro est, Judæos tunc temporis serviliter Ægyptiis adulantes religionis cultus impios perinde ac mores civiles æmulatos.

quia endem gentilitas hujusmodi fabulas poetarum, que habent turpitudinem, interpretatur subtiliter, interfectionem et resurrectionem Adonidis, planctu et gudio prosequens : quorum alterum in seminibus, quem moriuntur in terra, alterum in segetibus, quibus mortua semina renascuntur, ostendi potat; nos quoque eos qui ad saeculi mala et bona, vel contristantur, vel exultant, mulieres appellemus, molli et effeminate animo : dicimusque plangere eos Thamuz, ea videlicet quae in rebus mundi putantur esse pulcherrima.

(Vers. 15, 16.) **E**t dicit ad me : Certe vidiisti, fili hominis : adhuc conversus videbis abominationes maiores his. Et introduxit me in atrium domus Domini interior, et ecce in ostio templi Domini inter vestibulum et altare quasi virginis quinque vires, dorea habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis. Quod nos vestibulum juxta Symmachum interpretati sumus, qui πρόσκυλος posuit, pro eo quod LXX et Theodosio ipsum verbum Hebraicum translaterunt. **Ælam** (אֵלָם) : Aquila prima editio, προστάτη : secunda, **Ælam** templi interpretata est, quibus nos porticam templi exprimere possumus : sive intectum atrium, quid inter templum et altare erat. Et quia supra legitimus, post idolum Zeli, quod ad portam Aquilonis apparuit : **Adhuc** **conversus** **videbis abominationes maiores** ; ostensisque per parietem picturis omniuum bestiarum, quas adorabant septuaginta presbyteri, et Ieronitas filius Saphan, tenentes thuribula in manibus, secundo dicitur : **Adhuc** **conversus** **videbis abominationes maiores, quas illi faciunt**, eo quod sederent mulieres plangentibus Adoniden ; post tertium quoniam peccatum dicitur : **Adhuc** **conversus** **videbis abominationes maiores his**. Quae est autem **ælām** major abominatione superiorum trium scelerum ? Videlicet quarta quae sequitur : **Eccœ in ostio templi Domini inter vestibulum et altare quasi virginis quinque vires dorea habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis**, eo quod, contempto Domino, id est, Creatore, aduarent solem, id est, Domini creataram, præcipiente ipso Domino per Moysen (Deut. xii), quod nequam in morem gentilium contra Orientem Deum adorare deberent : sed in quacumque suissent orbis parte, sive ad Orientem, sive ad Occidentem, sive ad Meridiem, sive ad Septentrionem, adorarent contra templum, ubi sancta sanctorum habitare Dominus credebatur. Quid quidem et Daniel in Babylone fecisse tegimus (Dan. vi), qui apertis fenestrulis

* Non אֵלָם, in sub exemplari Hebraico legebat Aquila, et Hieronymus, sed אֵלָה Ælam, per aleph et tav, que diphthongum efficiunt ex eodem Hieronymo. Hinc videoas nelliā variante tectionem Hebraicū contextus colligi posse ex Erasmo et Mariano, qui ubique nobis obtinunt Hebraica verba punctis Massorethicis distincta ; haud paucas vero hujusmodi lectiones ex nostra praesenti Nova editione Hieronymi forte colligendas. MART. — In Hebraico archetypo אֵלָם scribitur per rāz, non iōd, ut Ælam Latinis litteris reddas ; quamquam hanc vocem hic penitus omitti malim, quod et Montfauconio probari

Aconsciliū sui, adornabat Dominum contra templum, quod erat in Ierusalem. Hoc juxta litteram fuisse sacrilegiū, nemo dubitat. Secundum anagogem, omnes hereticos prejores esse prioribus, id est, idole Zeli pietisque in pariete figuris animalium, et planctu Adonidis, per quae idolatria voluptasque monstratur, ille scire potest. qui intelleserit prophetam dicentem : **Tu autem odisti disciplinam, et projectisti sermones meos post te** (Ps. xlii, 17). Et in alio loco : **Verterunt contra me scapulam recedentem** (Jerem. ii, 27). An ignoramus Marcionem et ceteros hereticos, qui vetus laniant Testamentum, contemptio Creatore, id est, justo Deo, aliud quendam bonum Deum colere et adorare, quem de suo corde fixerunt ? Omnesque nostri temporis heretici, qui B Dei Filium prædicant creatram, et tamen adorant eum, relicto divinitatis templo et post tergum habito, ipsi confessione sua creaturam adorare se dicunt. Nos autem sic adoramus solem iustitiae, ut Deum adoraremus in templo veteris Testamenti, ubi Lex et Prophetæ, ubi Cherubim et propitiatorium est. Quos nos virginis quinque viros transstulimus, LXX posuerant, virginis ; et in quibusdam exemplioribus, quinque de Theodosione additi sunt.

B (Vers. 17.) **E**t dixit ad me : Certe vidiisti, fili hominis : numquid tene est hoc domui Iuda, ut sacerent abominationes istas, quas fecerunt hic, quia replentes terram iniquitate, conversi sunt ad irritandum me ? Et ecce applicant ramum ad naras suas. Pro eo quod nos diximus : **Ei ecce applicant ramum ad naras suas**, LXX translaterunt : et ecce ipsi sicuti subannantes, quibus de Theodosione additum est, **Extendunt ramum** ; ut sit totum pariter : **Ei ecce ipsi extendunt ramum quasi subannantes**. Pro quo interpretatus est Symmachus, quasi * emittentes sonum in similitudinem cantici per naras suas. Significat autem virginis quinque viros, qui in quadrum solidam statione fundati sunt, et a quinque sensibus per quinque quinque, quadranguli figuram efficiunt, non solum templum habere post tergum, sed instar idolorum applicare ramum ad naras suas : haud dubium quin palmarum, quas Graeci sermons βαῦ vocant, ut per hoc eos idola adorare significet. Denique et Job inter ceteras virtutes etiam hoc habuisse se dicit, quod numquam aspiciens cœlum et solem, et lunam, et astra fulgentia, osculatus sit manum suam (Job. xxxi), id est, adoraverit creaturas. Symmachus autem interpretatione, sedum rauemque sonum de naribus præcedente in Dei contempnum significat. Omnesque

video : sicutque alterum **Ælam** secundæ editione Græcis litteris scribitur. Sed neque illud difficultate sua caret, quod in ejus lectione vocis ad Hebraicum exemplar Theodosioni ait consentire Septuaginta, cum tamen ille וְלָם, אלה, hi quae et secundæ editionis versio est, legerint.

^a b Legebatur in futuro, et adorabunt ortum solis : renuentibus mass. et sacro texu.

^c Hic quoque vitiōse legebatur emissens, cum tamen Symmachus ἀεὶ ἀπύνεται, quasi emittentes, plurimum numero reverit.

heretici, qui repleverunt terram iniquitate, et conversi sunt ad falsi nominis scientiam, ut Dominum ad iracundiam provocarent, æstimandi sunt : quando laudare voluerint Deum, magis turpi sonitu blasphemare, vel Testamenti veteris Deum parvi ducere, irritare, contemnere,

(Vers. 18.) *Ergo et ego faciam in furore : non parcer oculus meus, nec miserebor. Et cum clamaverint ad aures meas vox magna, non exaudiem eos. Quodque sequitur, et cum clamaverint ad aures meas vox magna, non exaudiem eos, in Septuaginta non habetur. Pro his, ait, omnibus quæ fecerunt, ego faciam in furore, et non parcer oculus meus, nec miserebor. Quod audientes veteres heretici, Creatorem calumniantur quasi crudelē et sanguinarium ; nec cogitant Apostolum Paulum, qui certe boni Dei (ut ipsi volunt) apostolus est, scribere 92 ad Corinthios, *Si venero rursum, non parcam* (1 Cor. xv, 2); ut virga corripiat delinquentes, et errantes retrahat ad salutem. Qui enim non intelligunt quod sibi prospicit, et orant frequenter contraria, expedit eis ut non exaudiantur a Domino. Unde et in oratione Dominicā dicimus : *Fiat voluntas tua* (Matth. vi, 10). Non voluntas nostra, quæ errare consuevit : sed voluntas tua, quæ futura cognoscit. Magnæque interdum felicitatis est, ad præsens misericordiam non mereri. Et istis igitur, qui sunt de domo Juda, et a confessione Ecclesie recenserunt, non pareat Dominus, Cumque clamaverint vox magna, de qua Dominus dixit : *Clamerent perenniter ad me* (Genes. xviii) : tamen Dominus non exaudiens eos ; ut malis coacti, intelligent quid fecerint.*

(Cap. IX. — Vers. 1.) *Et clamavit in auribus meis vox magna, dicens ; Appropinquaverunt visitationes mīta. Pro visitationibus, ultionem Septuaginta transstulerunt. Niki enim vindictam et ego retribuam, dicit Dominus* (Deut. xxxii, 35). Omnisque ultio visitatio est quasi ægrotantis, quasi habentis vulnera, quasi medicas expectantie manus, juxta illud quod alibi scriptum est : *Visitabo in virga iniquitatis eorum, et in flagellis peccata eorum : misericordiam autem meam non auferam ab eis* (Psal. lxxxviii, 33, 34). Recteque (ut supra diximus) visitatio vel ultio appropinquare dicitur captivitate vires.

Et unusquisque vas intersectionis habet in manu sua. Non dixi, habebat, ut Septuaginta transstulerunt. Neque enim narrat præterita, sed præsentia futuraque demonstrat. Qui igitur malos parentur in eo quod mali sunt, et habet vasa intersectionis, ut occidas pessimos, minister est Domini.

(Vers. 2, 3.) *Et ecce eos vires veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem, et uniuscuiusque vas interioris in manu ejus. Vir quoque unus in medio eorum vestitus lineis, et atramentarium scriptoris ad renes ejus : ingressique sunt, et steterunt juxta altare æneum. Et gloria Dei [Vulg. Domini] Israel assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad linum domus. Et*

A vocavit virum, qui induitus era^t lineis ; et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. Pro lineis, quod nos iuxta 93 Symmachum interpretati sumus, LXX, ποδῶντα ; Theodotio ipsius verbum Hebraicū BADDIM (בָּדִים) ; Aquila, περιπά, interpretati sunt. Rursum ubi nos diximus, et atramentarium scriptoris ad renes ejus, LXX posuerunt : *Et zona sapphirina super renes ejus*; Theodotio, κάστυ scribæ in manu ejus; Aquila, μελανοδοχεῖον, id est, atramentarium scribæ ad lumbos ejus; Symmachus, tabulas scriptoris habebat in renibus suis. Et ubi nos transtulimus, limen domus, Septuaginta et Theodotio, τὸ αὐθιπόν, id est, sub diu posuere vestibulum. Pro vase quoque interpretatus, quod singuli viri habebant in manibus, scilicet Septuaginta securim interpretati sunt. Ad hominem igitur peccata delenda, qui in sexta die fabricationis mundi facti sunt, veniunt sex viri, et descendunt de porta superiori, sive ut LXX transstulerunt, excelsa ad Aquilonem. Et habebat unusquisque securim in manibus, de qua Joannes loquitur : *Japis enim securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ fructum non facit, excidetur et in ignem mittetur* (Matth. iii, Luc. iii, 9). Eratque in medio sex virorum unus, id est, septimus, in habitu pontificis vestitus lineis indumentis, et habebat atramentarium scriptoris ad renes suos, quo omnium peccata describeret, et sanctorum a peccatoribus numerum segregaret; sive zopam sapphirinam coloris lepidis sapphiri, qui in ornamentis est principis sacerdotum. Egressique sunt sex viri, et steterunt juxta altare æneum. Duo enim erant altaria: unum thymiamatis, aureum intrinsecus; et alterum ante templum, æneum holocaustorum. Juxta altare autem stare dicuntur parati ad jubentis imperium, ut cunctumque viderint ibi non esse peccata dimissa, sententiæ Domini et intersectioni eum subjacente cognoscant. Gloria quoque Dei Israel ascendit, sive assumpta est de uno Cherub, et ivi ad ligna, sive ad subdivum atrii domus atque vestibuli, quod nonquam tecto premitur, sed aeris fruitur libertate. Quæ ipsa gloria Domini virum, qui erat in habitu pontificis, habebatque 94 atramentarium in lumbis suis, vocavit, et dixit quæ Scriptura testatur. Quidam sex viros, sex interpretantur Angelos, qui Dei parenti voluntati : ipsumque unum qui habebat indumenta pontificis, Salvatorem intelligunt; juxta id, quod Sacerdos est et magni consilii Angelus, illudque quod dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. cxx, 4). Bodrum autem, quod Septuaginta transstulerunt, una ex octo vestium est pontificis, quæ Latine dicitur salariis; et ex eo quod ad pedes neque descendat, hoc sortita vocabulum est. De ueste pontificis ante annos plurimos scio edidisse me librum, ad cuius explanacionem multo lectorem. Neque enim possum omnia in omnibus locis dicere, quodque Aquilæ prima editio et Theodotio dixerant κάστυ, pro quo in Hebreo legitur CESATH (כֵּסֶת), cum ab Hebreo quicquid γάρ πύοῦμαι σημαίνεται παρ' Ἐλλησιν ἐκ τῆς κάστου

* Ipsi hinc Origenis a Drusio laudati sunt verba :

rerem quid significaret, respondit mihi Græco sermone appellari καλαμάριον, ab eo quod in illo calami recondantur. Nos atramentarium, ex eo quod atramentum habeat, dicimus. Multi significantius thecas vocant, ab eo quod thecae sint scribentium calamorum. De quatuor Cherubim, unus Cherub mittitur a gloria Dominicæ majestatis, locuturus ad eum, qui pontificis indumentis indutus erat. Et quamquam plerique τὰ χερουβίκη neutrali genere, numeroque plurari dici potent, nos scire debemus singulari numero Cherub, generis masculini, et plurali ejusdem generis Cherubim: non quo sexus in ministris Dei sit, sed quo unumquodque juxta linguæ suæ proprietatem diversis appelletur generibus. Angeli vocantur numero plurali Malachim, et Cherubim, et Seraphim ejusdem generis et numeri. Porro sabaoth, quod interpretatur militiarum, sive exercituum atque virtutum, dicuntur genere feminino, numero plurali, et desinunt in extremam syllabam ῥτη (τη) Qui autem volunt sub figura pontificis intelligi Salvatorem, de Apocalypsi Joannis utuntur exemplo, in qua scriptum est: *Et converti me, et vidi rocem quæ loquebatur tecum.* Et conversus aspexi septem 95 candelabra aurea: et in medio candelabrorum similem Filio hominis (Apoc. ii, 12, 13), et cætera.

(Vers. 4 seqq.) *Et dixit Dominus ad eum: Transi*

πανᾶς, τῶν δὲ Ἐβραίων τις ἐλεγε τὸ καλούμενον καλαμάριον ἔναι τὸ κάστο. Nihil autem voce κάστο apud Græcos significari puto; Hebraeus autem quidam dicebat casti esse id, quod dicitur calanarium. Quæ nisi ab eo descripsit Hieronymus, mirum id sit, utrumque pariter et ignorasse eam vocem, et Hebraeum magistrum consuluisse, idemque accepisse responsum, quod in Græco resonaret. Neque enim alienum est, quod LXX, Arabs et Syrus vertunt, cingulum, neque quod alii placet, ipsum atramentum. Cæterum in Hieronymiano textu emendamus, quod in illo calami recondantur, pro recordantur, quod viliose erat antea.

a Hanc quoque variam Thau signi, aut litteræ expositionem ex Origene sumpsit Hieronymus, cuius ut conserfas, Græca ipsa verba describemus, prout sunt integriora, in Coisliniano codice, nec non in Regio bombycinio apud Montfauconum. Οἱ μὲν οὐ τῷ ὀδεδυμένῳ φασι τὴν ποδίν προστετάχθαι ὑπὸ τῆς δέξιης τοῦ Κυρίου, σημεῖον δοῦναι ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν καταστενακόντων καὶ τῶν κατοδυμώμενῶν πυκνωμένων δὲ τῶν Ἐβραίων, εἰ τι πάτριον ἔχοιεν περὶ τοῦ θαυ λέγειν μάθημα, ταῦτα ἡκόνταμεν. Τοὺς μὲν φάσκοντος, οἵ τοι θαῦ ἐν τῷ παρ' Ἐβραίοις ἔλεσι δύν στοιχίων ἔστι, τὸ τελευταῖον ὡς πρὸς τὴν παρ' αὐτοῖς τάξιν τῶν γραμμάτων τὸ τελευταῖον δύν εἴληπται στοιχεῖον, εἰς παραστασιν τῆς τελειότητος, τῶν διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀρτί τὸν στοιχεῖον, καὶ ὀδυνωμένων ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις ἐν τῷ λαῷ, καὶ συμπτωμάτων τοῖς παρασκούσιτοι. Ἔτερος δὲ ἐλεγε τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἐμφέρεις ἔχειν τὸ θαῦ τῷ τοῦ σταυροῦ χαρακτήρα καὶ προφτεύεσθαι περὶ τοῦ γενομένου ἐν χριστιανοῖς εἰ τοῦ μετώπου σημεῖον, ὅπερ ποιοῦσται οἱ πεπιστευότες πάντες, οὐτενοσῦν προκαταρχόμενοι πράγματος, καὶ μᾶλιστα εὐχών, ἢ ἄγιων ἀναγνωσμάτων, etc. Sententia dicunt, ei qui talari veste indutus erat, a gloria Domini præceptum fuisse, ut signum daret in frontibus gementium et dolentium.

A per mediam civitatem in medio Jerusalem, et signa THAU super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus, quæ sunt in medio ejus. Et illis dixit audiente me: Transite per civitatem sequentes eum, et percute: non parcat oculus vester; neque misereamini. Senem, adolescentulum, et virginem, parvulum, et mulieres interficie usque ad internectionem. Omnem autem super quem videritis THAU, ne occidatis: et a sanctuario meo incipite. Præcipitur a ei qui indutus erat veste talari, sive linea, et sacerdotalem habitum præferebat, ut ponat signum super frontes virorum gementium et dolentium, super cunctis abominationibus, quæ sunt in medio Jerusalem. Pro signo, quod Septuaginta, Aquila et Symmachus transtulerunt, Theodosio ipsum verbum B Hebraicum posuit THAU, quæ extrema est apud Hebreos viginti et duarum litterarum, ut perfectam in viris gementibus et dolentibus scientiam demonstraret. Sive, ut Hebrei autumant, quia Lex apud eos appellatur THORA (תֹּרַה), quæ lac in principio nominis sui littera scribitur; illi hoc accepere signaculum, qui Legis præcepta compleverant. Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebreorum 96 litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema THAU, littera, b crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti ma-

C Interrogatis autem Hebreis, num quam a majoribus sibi traditam circa Thau notitiam haberent, hæc adivinus. Unus quidem dicebat, Thau unum esse ex viginti duobus Hebreorum elementis, ipsimum ultimum secundum ordinem litterarum suarum; ideoque ultimum elementum propositum fuisse ad declaracionem perfectionis eorum, qui ob insitam virtutem gementibant, et de peccatis populi doleabant, et concidebant cum delinquentibus (id est ne conciderent.) Alius autem dicebat, Thau symbolum eorum esse, qui Legem servaverant, quoniam apud Hebreos lex THORA vocatur, et primum vocis hujus elementum est Thau; quapropter symbolum est eorum qui secundum Legem vixerant. Tertius, e numero eorum qui in Christianum crediderant, aiebat vetera elementa Thau crucis formæ simile habere, ac prophetice enuntiari signum, quo Christiani frontibus insigniendi erant: quod sane omnes, qui in Christianum crediderunt, efformare solent initio cujusque operis, maxime autem orationum et lectionum sacrarum.

b Hieronymo Origenem, quem fere ad verbum transtulit imposuisse, dum scribit Thau Samaritanum simile fuisse cruci, Scaliger, aliquis post eum docti viri contendunt, in eoque culpani, quod neutriquam consulto Samaritanorum alphabeto, hic ejus secutus sit ille, qui neque ipse viderat, sed ex aliena scriperat fide. In siclis enim antiquissimis, qui supersunt, cum eadem incisæ sint litteræ, que in scriptis Samaritanis leguntur, nullaque adeo (ut colligunt) dubitandi ratio sit, alias Samaritanorum fuisse litteras, quam quæ in illis siclis visuntur; non inveniunt tamen in horum alphabeto aliquam cum crucis figura similitudinem. Verum in illis ipsis nummis aut siclis, quos jactant, perspecta adeo ad crucis decussatæ X formam Thau litteræ figura est, ut qui ad eorum fidem provocant, minime ipsi illos consuluisse credendi sint. Ter occurrit in uno Simonis P. M. ethnarchæ Judæorum, quem Rhenferdus laudat, in quo annus primus receptæ libertatis notatur, terque hoc Thau X signum pingitur. Rabbi quoque Azarias in Meor enniūm hanc alteram ad instar crucis decussatae

bus inscriptione signatur. Sunt qui putent, ex eo quod secundum Hebraicum alphabetum ista extrema sit littera, demonstrari in multitudine peccantium, reliquias superesse sanctorum. Gementes igitur doleasque salvantur; qui non solum malis non conseruerunt operibus, sed et aliena planxere peccata, secundum quod et Samuel planxit super Saul (III Reg. xvi), et apostolus Paulus super his qui post peccatum non egerunt pœnitentiam. Unde et ipse dicebat: *Qui sumus in hoc tabernaculo, ingenisci mus* (II Cor. v, 2). Et alibi: *Tristitia mihi est magna, et incessabilis dolor cordis mei* [Al. *cordi meo*]. Præcipiturque sex viris ut præter eos qui possunt dicere: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (Psal. IV, 7), cunctos interficiant, non seni parcant, non juveni, non virginis, non parvulo, non mulieri. Secundum mysticos intellectus, senes sunt in Ecclesia de quibus dicitur: *Cani hominis prud entia ejus* (Sap. IV, 8); juvenes qui sunt ad fidem bella promptissimi; virgines, qui pudicitiam tota mente conservant; parvuli, qui lacte potantur infantiz, et ne cum percipiunt solidum cibum; mulieres, qui [Al. qua] fragilitate sexus, animæ imbecillitatem testantur. Quibus universis 97 non parcitur, si absque Christi signaculo aliquid esse se credunt. Quodque sequitur: *Et a sanctuario meo incipite, sive, ut Septuaginta transtulerunt, et a sanctis meis incipite, vel sacerdotes significat, qui versabantur in templo et adorabant idola; vel eos qui pro sacerdotii merito sancti vocabantur in populo, et qui fuerant in populi causa peccati, primi meruere supplicia. Tempus enim est* (I Cor. VII), ut judicium incipiat a domo Dei.

(Vers. 7.) Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Et dixit ad eos: Contaminate domum: et implete atria interfictis. Implere atria interfictis. Pro atriis, quæ Hebreice dicuntur ASEZOT (אָשֶׁזֶת), LXX posuere vias. Occiduntur autem viri seniores, de quibus supra legimus quod habent iherubila et adulterer idolis incensum. Nec est illa templi religio: quia, offenso ^a religionis Deo, contaminata sunt omnia, ut unde peccatum, inde judicium sit. Atriaque cadaveribus complementur in templo, et non viæ, quæ utique foris erant, nisi forsitan vias intelligere possimus [Al. possumus] plateas civitatis. Nec audere poterant Angeli contaminare templum sanguine mortuorum, in quo prius habitabat gloria Dei, nisi hoc recentoris [Al. credentis] gloriæ Dominus præcepisset. Omnis qui peccato mortuus est, contaminat atria templi, et vias urbis Domini, in quibus vivit: qui cum Christo resurgens, mortuus esse desistit.

^b Et egressi sunt, et percutiebant eos, qui erant in civitate. Sive, ut alii transtulerunt: percutiebant civi-

than litteram tradit exstitisse olim in Samaritanorum alphabeto, et qui illam a Christiano aliquo efficiam suspicatus est, ut Hieronymianæ doctrinæ consentiret, eum arbitror insanire. Cœterum vide Morini Exercit. 2 in Pentateuchum Samaritanum, et Monisaconil Palæographiam

A latem; pro his qui erant in urbe, ipsam urbem appellantes.

(Vers. 8.) Et cœde completa, remansi ego: ruique super faciem meam, et clamans aio: Heu [Vulg. Heu, heu, heu], Domine Deus, ergo ne disperdas omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem? Cunctis, qui signaculum non habebant, cœde prostratis, corruit propheta in faciem suam, pro interfectorum multitudine, nullum præter se arbitrans remansisse. Quod quia videbatur esse contrarium ei sententiæ, qua jusserrat Dominus signatarum frontium viros non esse cœdendos, properea in Vulgata editione subtractum 98 est. Nos autem sequentes Hebraicam veritatem, posuimus, remansi ego. Notandumque quod non dixerit, solus: quod si B dixisset, videbatur esse contrarium; sed remansi ego, ut subaudiatur cum cœteris, qui frontes habuere signatas. Ut autem sciamus signanter hoc dictum, remansi ego, in Regum volumine, quando Elias loquitur ad Deum: *Altaria tua demoliti sunt, et ego relictus sum solus, et quarunt animam meam auferre* (III Reg. xix, 14); solum posuit, quia remansisse alios nesciebat. Quidam putant ex persona Domini, in cuius typum præcessit Ezechiel, posse hoc intelligi de populo Judæorum: quando omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (Psal. XIII). Et Prophetæ testatur: *Salvum me fac, Domine: quoniam defecit Sanctus* (Psal. II, 1). Solus enim inventus est Dominus, qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus (I Petr. II). Quod autem intulit: *Effundens furorem tuum super Jerusalem, verbum effusionis, pœnarum ostendit magnitudinem*, ut alibi legimus: *Effusa est despicio super principes* (Psal. CVI, 40). Et iterum: *Pene effusi sunt gressus mei* (Psal. LXXXII, 2). Et in bonam partem. *Charitas Dei effusa est in cordibus nostris* (Rom. V, 5). Et: *Effusa est gratia in labiis tuis* (Psal. XLIV, 3). Et in contrarium: *Effunde furorem tuum super gentes, quæ te non intellexerunt, et super regna quæ nomen tuum non invocaverunt* (Jerem. X; Ps. LXXXVIII, 6). Et: *Effunde frameam, et conclude ex adverso eorum, qui persequuntur me* (Psal. XXXIV, 5).

(Vers. 9, 10.) Et dixit ad me: Iniquitas domus Israël et Iuda magna est nimis valde. Et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione. Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. Igitur et meus non parcer oculus, neque miserebor: vias eorum super caput eorum reddam. Videntis Dominus prophetam suum flere pro populo, et admirari indignationis magnitudinem, reddit causas: non ut ille putabat injusti, vel excedentis modum supplicii, sed merita justæque sententiæ. Iniquitas, inquit, decem tribuum Israel et duarum tribuum

lib. vi.

^a Penes Rabanum, offenso Deo, absque religionis verbo.

^b Præponit Victorius, suppletque ex Vulg., Egregiorum, etc. In Hebreico quoque est לְאַיִלְתָּן.

Juda magna est, et non solum magna, sed magna nimis. Nec hoc dixisse sufficit, sed repeatit, *valde*, ut pro magnitudine iniquitatis, magnitudo supplicii sit. Ex quo discimus, non ut plerique *estimentant*, et **99** maxime Stoici, paria esse peccata; sed vel magna vel parva, et pro qualitate mensuraque peccantium, diversitatem esse judicii punientis. *Repleta est*, inquit, *terra sanguinibus*, sive, ut Septuaginta transtulerunt, *populis*: *et civitas est repleta aversione*; aut, ut Vulgata habet editio, *iniquitate et immunditia*: non modicus sanguis effusus est, sed de porta usque ad portam: et omnis civitas declinavit a cultu Dei, et pro eo plena est imunditia, idolatriæ videlicet sordibus. Causa autem tantorum scelerum illa est, quod putaverunt providentiam non esse super terram, nec Deum curare mortalium, juxta illud quod alibi legimus (*Virgil. l. iv. Eneid.*):

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat.

Quia igitur illi vel putaverunt non esse providentiam: vel quæ ante fuerat in populis, hoc tempore suum populum reliquisse: propterea et Dei non parcel oculus, nec miserebitur: ut contra vitia sœviens, placabilis sit virtutibus: viisque eorum atque peccata reddat super capita eorum, vel super principale (*τύμπων κòν*) cordis, vel super principes populi, juxta Numinorum librum, in quo capita populorum principes esse dicuntur.

(Vers. 11.) *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, qui habebat atramentarium in lumbis suis, respondit dicens: Feci sicut præcepisti mihi. LXX: Et ecce vir,* qui indutus erat podere (id est, veste talari) et accinctus zona lumbos suos, et respondit verbum dicens: *Feci sicut mandasti mihi. Ipse est vir, cui jussum est transire per medium Jerusalem, et ponere signum in frontibus virorum gementium et dolentium super cuncis iniquitatibus eorum.* Dicit ergo se Domini præcepta complesse, et signaculo *TRAU* littere frontes signasse [Al. armasse] lugentium. Sex autem viri quibus præceperat Dominus, dicens: *Transite per civitatem sequentes eum, et percute: nulliusque misereamini usque ad internacionem, nihil tale renuntiant. Neque enim laetitia, sed mœroris implevere sententiam, quæ non sermone, sed opere probatur.* Et in hoc loco pro *ποδισην*, id est, *veste talari*, quam interpretati sunt Septuaginta, Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit **BADDIM** (בָּדִים); Symmachus, lineam; Aquila, *principiam*, sive *stolam*. **100** Pro zona quoque Symmachus, *tabulas*; Aquila, atramentarium; Theodosio, *xártu* posuerant.

(Cap. X. — Vers. 1, 2.) *Et vidi, et ecce in firmamento quod erat super caput Cherubim quasi lapis sapphirus: quasi species similitudinis solii apparuit super eam* [Vulg. ea]. *Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherub* [Vulg. *Cherubim*]: *et imple manus tuas prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim: et effunde su-*

^a *Niceron. versio, in dorso suo, respondit verbum, dicens.*

*A per civitatem, De armamento, quod erat super Cherubim, et de lapide sapphiro, qui habebat similitudinem throni, et de rotis quæ animalia sequabantur, supra dixisse sufficiat, et illorum ictus explanatione contentus sit. Nunc autem quod jubetur ille, qui induitus erat lineis, pro quo Septuaginta in hoc loco *stolam* interpretati sunt, ut collat prunas ignis de medio Cherubim, et effundat sive spargat super civitatem, illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem cædemque multorum, et in viis cadaver mortuorum, pruarum ignis assumitur, ut punita, sive mundet Jerusalem: juxta illud quod in Isaia scriptum est: ^b *Sanctificavit eum in igne ardente, et devorabit; sicut ferum materiam* (*Isa. x. 17*). Isti sunt carbones, quos in remedium linguis atque mendacii desolantes vitia atque peccata, Prophetæ interrogatus exoptat: *Quid detur tibi, et quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* *Sagittæ potensis acuta cum carbonibus desolatoriis* (*Psal. cxix, 3, 4*). Multaque istiusmodi in Scripturis sanctis invenire poterimus; de quibus crebro diximus. Hoc tantum notandum est, quod in Isaia, qui tantum in sermone peccaverat, et immunda labia habere se dixerat, ad purgandum unus forcipe carbo comprehenditur. Hic vero quia erat civitas plena iniquitate, et post supplicia cadaveribus mortuorum, plures assumuntur carbones ignis, et non una manu, sed ambabus, ut omnis purgetur Jerusalem. Quamquam et hoc intelligendum sit, quod non ad purgationem, sed ad poenas atque cruciatus, prunæ ignis assumenda sint, quæ effundantur super Jerusalem.*

(Vers. 3 seqq.) *Ingressusque est in conspectu meo. Cherubim autem stabant a dextris domus cum ingredieretur vir, et nubes impletit atrium interius. Et elevata est gloria Domini desuper* **101** *Cherub ad limen domus, et repleta est domus nube, et atrium repletum est splendore gloriae Domini. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis toquensis. Cumque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit forta rotam. Et extensis Cherub manum de medio Cherubim, ad ignem qui erat inter Cherubim, et sumpsit et dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis. Qui accepiens egressus est, et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis sub his pennis eorum. Vidente prophetam, ingreditur vir, qui indutus erat talari ueste vel linea, et ut LXX nunc interpretationem commutant, *stola sancta, enī apud Hebreos unus sermo habebatur BADDIM* (בָּדִים), et cæteri interpretes in copta translatione persistant. Ingreditur autem, ut secundo dicitur, in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim; ut impletat manus suas ignis carbonibus. Qui eum esset ingressus, stetit tantum juxta rotam, et vel ob tristitiam puniendæ Jerusalem, vel ob gloriam magnitudinem stupens, manum ad ignem ipse non misit, sed unus*

^b *Victor., sanctificabit, ex Graeco ἀγάπα.*

de Cherubim, id est, Cherub misit manum, et tulit ignem, qui erat in medio Cherubim, et dedit in manum ejus, qui induitus erat vestibus lineis. Qui accipiens egressus est; et tamen Scriptura non dicit, egressus quid fecerit: ut tristis rei narrationem intelligentiae potius nostrae relinqueret, quam oculis subjeceret. Introeunte autem viro, qui induitus erat vestibus lineis, Cherubim stabant a dextris domus, ut sonata supernaque virtutes dexteram domus Dei partem tenere viderentur, et ille quo mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: *Immissionem per angelos peccatos* (*Psal. LXXVII, 49*), sinistras partes possidere credantur. Cumque elevata esset gloria Domini de Cherub, qui carbones ignis viro traditores erat; et transiisset ad limen domus, statim nube, tenebris, et caligine atrium impletur interior. Neque enim, praesente Domini maiestate, exercentur supplicia, et gloria Domini videtur in atrio, de quo scriptum est: *Sonitus claram Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius*. Pro sonitu in Hebreo, vox ponitur: que vox habebat similitudinem vocis Dei **102** Omnipotentis loquentis. Pro quo Septuaginta translulerent: *sicut vox Dei SADDAI* (ΣΑΔΑΙ); quod Aquila, Symmachus, et Theoudotus ιακώβη, quod formam potentemque significat, translulerunt. Nota, lector, in quibus superior, et haec Visio concordent, sive discordent, ut ex collatione nitriusque absque resto admodum, divina intelligas sacramenta, et illud quod ante communui, quoniam et [*Al. si*] in firmamento, et in throno, et in manu hominis non veritas, sed similitudo dicatur. Neque enim facie ad faciem revelato vulnu, gloriam Domini contemplamur; sed in similitudine omnia videamus et imagine, quondam fragili et corruptibili, et mortali circumdante corpore (*1 Cor. XIII*).

(Vers. 8 seqq.) *Et vidi, et ecce quatuor rotæ
juxta Cherubim. Rota una justa Cherub unum, et rota
alia iusta Cherub unum. Species autem erat rotarum
quasi visio lapidis chrysoliti, et aspectus eorum, simi-
litudo una quatuor, quasi sit rota in medio rotæ. Cum-
que ambularent in quatuor partes gradiebantur, et non
renervebantur ambulantes, sed ad locum ad quem ire
decidebat quis prima erat, sequebantur et ceteræ, nec
convertebantur. Et omne corpus eorum, et colla, et
narus, et penes, et circuli, plena erant oculis in cir-
citu quatuor rotarum. Et rotas istas vocavit volubiles,
audiente me. Quatuor autem facies habebat unum. Fa-
cies una, facies Cherub : et facies secunda, facies ho-
minis, et in tertio, facies leonis; et in quarto, facies
equi, et elevata [AI. elevata] sunt Cherubim. Ob-
serua quo prius inerit, vel quot species rotarum,
juxta LXX, quasi visio tharsis : nunc autem juxta
eodem, quasi visio carbunculi ; ut pennarum per
igem, qui a Cherub traditur, similitudo monstrer-*

* *Voces a dextris*, quæ antea post aquile nomen subdeabantur, cum Victorio huc revocavimus, junxi-
mosque leonis nomini ad sacri textus, et cum primis
Græci tñ LXX sup. cap. 4 fidem.

^b Factum pridem videatur scribarum errore, ut

tur : licet in Hebraico, et supra, et hic THABIRIS (תַּבִּירִים) scriptum sit : quod Aquila *chrysolitum*, Symmachus, *hyacinthum* transtulerunt. Rursumque ubi nos vertimus : *Et omne corpus earum, quod subauditur rotarum, in Hebreo scriptum est : Et omnes carnes earum, et colla, et manus, et penna, et circuli.* Nota carnes appollari in supernis virtutibus, ut quando legimus : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem* (1 Cor. xv), sciamus non substantiam carnis, sed opera condemnari : BASAR (בָּסָר) enim quod in hoc loco scribitur, non *corpus*, sed *carnem* significat. Circulos 103 autem rotarum, canticos (Sic) ferreos appellavit, quibus lignorum rotunditas arcatur et stringitur. Rotae autem istae non solum carnes habent, vel corpus, aut menbra : sed et colla, et manus, et penas, ut efficientias rerum in singulis, non membrorum imagines sentiamus. Rotae quoque ipsae appellatae sunt lingua Hebraica CELEB (כְּלֵב), quod Symmachus, *volutiles*, Aquila, *rotam* interpretatus est. Porro quod sequitur : *Audiente me, usque ad eum locum ubi scriptum est : Elevati [Al. elevata] sunt Cherubim, in LXX non habetur; sed de Hebraico additum est. In quo observandum, quod nequaquam, ut supra dicitur : Facies hominis, et facies leonis a dextris quatuor, et facies vituli a sinistris quatuor : et facies aquila quatuor ; ut videlicet alia a sinistris, alia a dextris esse credantur : sed omnium aequalis ordo describitur, dicente Scriptura : Quatuor autem facies habebat unum : Facies una, facies Cherub, et facies secunda, facies hominis : et in tertio facies leonis : et in quarto facies aquilæ : ut prima et secunda, et tertia, et quarta facies, non locorum diversitate dextri et sinistri, sed uno per gradus ordine describantur. Unum autem faciem, id est primam, appellavit Cherub, pro qua supra dixerat, facies vituli. Ex quo intelligitur faciem Cherub esse faciem vituli. Quorum omnium sensum, praeterita visionis explanatio continet.*

(Vers. 16 seqq.) *Ipsum est animal, quod videram
juxta flum. Chobar.* Cumque ambularent Cherubim,
ibant pariter et rotæ juxta eos [Al. ea]. Et cum eleva-
rent Cherubim alas suas, ut exallassentur de terra, non
resistebant rotæ: sed et ipsæ juxta erant. Stantibus
illis stabant, et cum elevatis elevabantur. Spiritus enim
vite erat in eis. Omnia vivunt Deo, et suum sentiunt
Creatorem. Non est enim Deus mortuorum, sed vi-
venientium (Matth. xxii, 38). Unde et omnia corpora
rotarum plena sunt oculis (Supra 1). Et in psalmo
dicitur: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum*
eius annuntiant firmamentum. Dies diut eructat verbum,
et nox nocti indicat scientiam (Ps. xviii, 1, 2). Sol
quoque et luna, **104** mare et flumine, montes et
colles laudant Deum, et in suum circulum per annos

pro residebant, quod praesert Vulgata Hieronymi versio, textusque Hebraeus לְאַיִשׁ, et probatum Victorio est, legatur resistebant; sed quando ferme idem est sensus, magis vero non suffragatur, nihil duximus immutandum.

singulos elementa volvuntur, cœlorumque rationem in terris deprehendimus, ut antiquæ legis ordinem conservantes volvantur et currant; et nihil novum cernamus super terram. Quod autem dicitur: *Ipsum est animal, quod videram juxta fluvium Chobar* (*Eccles. 1*), Scriptura demonstrat eadem nos debere intelligere in expositione animalis, quæ supra intelleximus.

(*Vers. 18 seqq.*) *Et egressa est gloria Domini a limine Templi, et stetit super Cherubim. Et elevantes [Al. elevantia et exaltata] Cherubim alas suas, exaltati sunt a terra coram me. Et illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt. Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis, et gloria Dei Israel erat super eos [Al. ea]. Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel, juxta fluvium Chobar: et intellexi, quia Cherubim essent. Quatuor, per quatuor vultus uni: et quatuor alas unæ, et similitudo manus hominis sub aliis eorum: et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos videram juxta fluvium Chobar, et intuitus eorum et impetus singulorum ante faciem suam ingredi. Gloria Domini, sive majestas, quæ steterat in templi limine, stetit super Cherubim. Qui elevantes [Al. Quæ elevantia et exaltata] alas suas, propheta cernente, exaltati sunt, rotis pariter sequentibus, et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis, paulatimque protectio Dei reliquit Israel. Primum fuit in templo, deinde stetit in atrio templi sive limine: qua recedente de templo, nubes et caligo implevit templi penetralia. Rursumque ipsa gloria sedet super Cherubim, et illis statim avolantibus, et ad exteriora abeuntibus, secutæ sunt rotæ. Et gloria stetit in porta domus Domini Orientalis, non in janua templi, sed post atrium et limen in introitu portæ domus Domini Orientalis. Quod cum propheta vidisset, ipsum est, inquit, animal, quod vidi subter Deum Israel, juxta fluvium Chobar, et intellexi, quia Cherubim essent. Quid enim novi viderat, quod intelligeret esse Cherubim, quæ prius non intellexerat? *Cherubim in lingua nostra scientiæ 105 multitudine est: notitia sacramentorum Dei, et thronus ejus ac requies.* Unde et in psalmo dicitur: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (*Ps. LXXIX, 2*). Semper enim gloria Domini sedet in scientiæ multitudine: et tunc manifestatur, quando cuncta regi providentia demonstrantur; nec fortuitu quid fieri, nec dicere quempiam: *Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt* (*Supra IX, 9*). Unde et intuitus Cherubim et appetitus eorum, est obliisci præteriorum, et in futura se extendere (*Philipp. III*).*

(*Cap. XI. — Vers. 1.*) *Et elevavit me spiritus, et introduxit me ad portam domus Domini Orientalem quæ respicit solis ortum.* Quia egressa est gloria Domini a limine templi, et stetit super Cherubim; posteaque avolantibus Cherubim, stetit ipsa gloria in introitu portæ domus Domini Orientalis, et propheta quia

^a Exponimus mss. ope subsequentem versiculum, *Quia in præceptis meis non ambulasti, etc., quia hic nedium superfluo, sed et incommoda con-*

A per se ad eam ire non poterat, elevatus a spiritu est, et ductus ad eamdem portam domus Domini Orientalem, quæ respicit solem justitiæ, de quo scriptum est: *Ecce vir: Oriens nomen ejus* (*Zach. vi, 12*): ut nequaquam remaneret in templo, quod erat ignorantiae nube confusum; sed stans in porta domus Domini Orientalis, quæ sequuntur sacramenta cognosceret.

(*Vers. 2 seqq.*) *Et ecce in introitu portæ viginti et quinque viri, et vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, et Phaltiam filium Banajæ principes populi. Dixitque ad me: Fili hominis, hi viri, qui cogitant iniqitatem, et tractant consilium pessimum in urbe ista, dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? Hæc est lebes, nos autem carnes. Idcirco vaticinare de eis, B vaticinare, fili hominis. Et irruit in me spiritus Domini, et dixit ad me, loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, et cogitationes cordis vestri ego novi. Plurimos occidistis in urbe hac, et implasti vias ejus imperfectis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes, et hæc est lebes, et educam vos de medio ejus. Gladium metuistis, et gladium inducam super vos, ait Dominus Deus, et ejiciam vos de medio ejus: daboque vos in manu hostium, et faciam in vobis judicia. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, et scietis quia 106 ego Dominus. Hæc non erit vobis in lebetem, et vos non eritis in medio ejus in carnes. In finibus Israel judicabo vos, et scietis quia ego Dominus.* ^a Quod sequitur, in Septuaginta non habetur, sed de Hebreo additum est: *Quia in præceptis meis non ambulasti, et judicia mea non fecisti: sed juxta judicia gentium, quæ in circuitu resto sunt, estis operati.* Assumitur propheta juxta illud quod scriptum est: *Assumens mansuetos Dominus* (*Ps. CXLVI, 6*); sive elevatur a terra, et introducitur ad portam domus Domini Orientalem, ut possit viginti quinque virorum qui erant in introitu portæ, et Jezoniam filii Azur, atque Phaltiam filii Banajæ, principum populi sacramenta cognoscere. Hi igitur qui erant in introitu portæ domus Domini Orientalis, desperantes salutem, et scelerum conscientia parati ad interitum, nec volentes per poenitendum peccata corriger, dicunt: *Licet nuper post primam captivitatem ædificatæ sint domus quæ ante corruerant, tamen scimus hanc civitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, ut in ea consumiamur et concrememur, juxta illud quod in Isaia scriptum est: Tempestas si transierit, non assumet nos* (*Isai. XXVIII, 45*). Illis ista dicentibus, irruit in prophetam spiritus Domini; et secundo præcipit ut vaticinetur, et dicat: *Quoniam ista dixistis, et cordium vestrorum me secreta non fallunt, ego vobis interpretabor quomodo civitas in lebetem, et vos in carnes reputemini: non juxta illum sensum quem locuti estis; sed juxta alterum quem non timetis.* Est quidem ci-textus serie recitabatur, cum mox suo loco positus sit.

vitæ in lebetis similitudinem, sed non vestris impeditur carnibus; verum eorum quos interfecisti. Vos autem qui arbitramini vos in hac urbe morituros, educam de medio civitatis, et tradam hostium manibus: faciamque in vobis iudicia; ut cum cecideritis gladio, nequaquam in urbe, nec extra terminos Israhel, sed in finibus vestre provinciæ, tunc cognoscatis quod ego sum Dominus. Secundoque dicitur: *In finibus Israhel iudicabo vos, et scietis quia ego sum Dominus.* Hæc autem universa patiemini, quia in præceptis meis non ambulastis; et iudicia mea non **107** fecistis, sed cæterarum in circuitu gentium sceleris estis operati. Cumque secundum littoram manifestum sit quod dicitur, omissis parumper Jezonias et Azur, Phaltiæ et Banajæ nominibus, quæ in tempus aliud reservamus, hoc dicendum est, quod usque hodie in Ecclesia, quæ est domus Domini, et ante portam, et in introitu, sive in via portæ, quæ significat Salvatorem, per quem ingredimur ad Patrem, sunt viginti quinque viri, ad sensus cuncta referentes. Et quantum non subters fugit memoriam meam, numquam in bonam partem hunc numerum potui reperire: licet in ^a Levitico ad sacerdotale ministerium a viginti quinque annis elegantur; in Hebræo enim non habet hunc numerum, qui in Septuaginta dicitur, sed tricenarium, qui in exordio hujus prophetæ, et Domini continetur ætate, quando venit ad fluente Jordanis, et a Joanne baptizatus est (*Luc. iii*). Sin autem in Evangelio quinque virgines prudentes, et quinque stultæ reperiuntur (*Math. xxv*), sciamus hunc numerum in medio positum, et pro qualitate utentium, vel ad bonam vel ad malam partem posse conferri. Hi igitur viri, qui cuncta ad sensus referunt, et habent duos principes, de quibus supra diximus, duali numero continentur, qui scindit unitatem, et in secundæ diei numero non videtur a Domino, juxta Hebraicam veritatem. Unde et in Arca Noe, bina et bina introducantur immunda (*Genes. vi*). Dominus autem scissionem in unum coarctans, fecit utrumque unum, et solvit medium parietem, inimicitiæ in sua carne condeannans (*Ephes. ii*). Unde et augustius quid loquitur atque sublimius: *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x, 3*), ut a Judaica dualitate, in unionem nos revocet fidei Christianæ. Denique, pontificatu perdito Judæorum, Dominus patitur nequaquam sub uno principe, sed sub duabus, Anna et Caipha: ut religionis eorum scissum [*Ali. falsum*] monstraret errorem. Sunt multi in hujus portæ introitu ante dominum Domini Orientalem, qui vitiis suis nationibus comparantur, et peccatorum conscientia desperant salutem, et dicunt: Civitas in qua versamur, lebes es, et nos omnes carnes, et Babylonio consumemur **108** ardore, cuius jacula ignita sunt: nolentes agere pœnitentiam, et desperantes salutem; pro-

A plereca audiunt, quod non ipsi sint carnes præteritæ et perditæ civitatis, sed hi quos scandalizaverint, et quos interfecerint. Idcircoque super eos gladius inducit, ut postquam in finibus Israhel nequaquam inter gentes, sed inter Christianos fuerint iudicati, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus secundum illud quod in Psalmis legitur: *Cum interficeret eos, requirebant illum* (*Psal. lxxvii, 34*): ut quem per beneficia non senserant, per tormenta cognoscant.

(Vers. 13.) *Et factum est cum prophetarem, Phaltiæ filius Banajæ mortuus est: et cecidi in faciem meam, clamans voce magna, et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israhel?* Vaticinante propheta, unus e duobus principibus Phaltiæ filius Banajæ moritur, qui interpre-

B tatur *ruina declinans*, et est filius *structoris*, sive *cōmentarii*: οἰκοδόμος enim aliud in linguam nostram verti non potest. Alter principum servatur incolmis, Jezonias filius Azur. Jezonias *aures ejus sonat*, quod subauditur animæ. Azur vero *fulcrum*, sive *ad-jutorium*. Qui igitur cadendo a Domino declinarat, et erat ædificationis pessimæ, recte cadit, prophetante eo, quem confortavit Deus. Qui autem præceptis obediebat Dei, et illius sustentabatur ac fulciebatur auxilio, recte in imperio populi permanet. Legimus in Exodo (*Cap. II*), mortuo Pharaone rege Ægypti, ingemuisse filios Israhel ab operibus luti, palearum ac laterum, et clamasse ad Dominum, quem, illo vivente, inclamare non poterant. Isaías quoque (*Cap. vi*), mortuo Osia rege leproso, vidit Dominum

C sedentein super thronum excelsum et elevatum, et Seraphim stantia circa eum; intelligensque immunda habere se labia, et habitare in populo immunda labia habente, meretur ut de altari carbo mittatur, et labia ejus purget immunda. Hic autem, prophetante fortitudine Dei, princeps qui a Domino declinaverauit servitute, cadit ut elevetur Christo. Si enim resurrectio Dominus, ruina diabolus est. In quo queritur, **109** quomodo de Salvatore dicatur. *Ecce hic post-tus est in ruinam, et resurrectionem multorum in Israhel* (*Luc. II, 34*). In ruinam eorum, qui stabant pessime, et resurrectionem eorum, qui ceciderant. Quod cum propheta vidisset, cecidit in faciem suam: non peccantis merito, sed plangentis affectu; et voce magna, quæ de magno fidei ardore veniebat, tertio clamavit, et dixit, *Heu, heu, heu, Domine Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israhel?* Et est sensus: Etiam ipsæ reliquæ, quæ esse videbantur in populo, te indignantæ, delentur.

(Vers. 14 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, fratres tui, fratres tui: viri propinquæ tui, et omnis domus Israhel universi, quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longe recedite a Domino: nobis data est terra in possessionem. Propterea hæc dicit Dominus Deus: quia longe feci eos*

medio Levitarum per domos et familias suas a trigesimo anno et supra usque ad quinquagesimum annum. Quo in loco LXX legunt, ἀνὴ εἶναι τὰ πτέρα, id est, a vingtiquatre annis.

^a Pro Levitico libro Victor. librum Numerorum substituit: Est enim, inquit, testimonium hoc Num. II, ubi juxta Hebraicam veritatem Vulgata in editione nos legimus: *Tolle summam filiorum Caath de*

in genib[us], et quia dissipavi eos in terra [Al. dispersi eos in terris]. ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerint [Vulg. veneruni]. LXX : Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, fratres tui et viri captivitatis tuae, et omnis domus Israel consummata est ; quibus dixerunt habitatores Jerusalem : Longe recessistis a Domino : nobis data est terra in hereditatem. Propterea ait : Hæc dicit Adonai Dominus, quia repellam eos in gentes, et disseminabo eos in omnem terram, et ero eis in sanctificatione et parvulum in regionibus, ad quas ingressi fuerint illuc. Primum de interpretationis varietate dicendum est. Pro eo quod in Hebrewo habetur, viri propinquai tui (hoc enim significat COOLATHACH תְּחַאֵךְ) LXX transtulerunt, viri captivitatis tuæ. Deinde ubi sequitur : universi quibus dixerunt habitatores Jerusalem ; pro universis, illi posuerunt, consummata est, propter litterarum et verbi ambiguitatem : ^a CHULLO (חָלֹו) enim quod Aquila et Symmachus et Theodosio universos interpretati sunt ; illi verterunt, consummata est, quod juxta sensum omnino non resonat. Factus est igitur sermo Domini ad Ezechielom, qui dixerat : Heu, heu, heu, Domine Deus, consummationem tu facis reliquiarum Israel ? In Phaltim videlicet morte, et eorum qui cum eo interfecti sunt, quod nequaquam illæ sint reliquiae, quæ in Jerusalem putabat 110 propheta, sed bi qui in Babylone videbantur esse captivi. Et est sensus : O fili hominis, fratres tui de eadem tecum stirpe generati, fratres, inquam tui, quibus dixerunt habitatores Jerusalem, vos recessistis a Domino, quia captivi esis, et cum Iechonia vos tradidistis, nobis autem terra Israel data est in æternam possessionem. Dic ergo eis, quod loage quidem eos fecerimus in terra Israel, et disperserimus in nationes, et in alienis terris esse præcepimus ; sed quia mea obediens et iustioni, sicut in eis futurus etiam in peregriniis et horribilis locis in parvam sanctificationem : dum plerique inveniantur ex eis, qui idolatriæ nequaquam colla submittant ; sed memores sint mandatorum Dei, sicut fuerunt Daniel et tres pueri, et ceteros fuisse credendum est, in similitudinem tantorum principum quos Scriptura nunc commemorat (Dan. viii). Ex quibus universis dieciens, non esse incolandum his, qui Dei iudicio penitus traditi sunt ; nec exprobrandum homini converso a peccatis suis ; nec penitentibus et egressis de Ecclesia aliquando dicendum : Longe recessistis a Domino ; nobis data est terra in possessionem. Quia hæc dicit Dominus : Licet eos parumper a mea Ecclesia separaverim, et inter gentes disperserim : tamen ero eis in sanctificationem modicam, dum meminerint peccatorum sanctorum, ut qui propter vitia recesserunt de loco suo [Al. terra sua], propter penitentiam ad sedes pristinas redire festineat.

(Vers. 17 seqq.) Propterea loquere : Hæc dicit Dominus Deus : Congregabo vos de populis, et adunabo

A de terris, in quibus dispersi eritis, daboque vobis humum Israel. Et ingredientur illuc, et auferent omnes offendentes, cunctaque abominationes de illa [Vulg. addit ejus]. Et dabo eis cor unum (sive alterum) et spiritum novum tribuam in visceribus eorum. Et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent et iudicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. Quorum autem cor post offendicula et abominationes suas ambulat : horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus. Loquitur sermo divinus ad eos, qui captivi erant in terra Babylonis, ad 111 fratres Ezechielis prophetæ, et ad propinquos quibus dixerunt habitatores Jerusalem [Al. Israel] : Longe recessistis a Domino, nobis data est terra in possessionem. Loquitur autem hæc quæ sequuntur : Congregabo vos de populis, et reddam vobis terram Israel. Cumque ingressi fueritis, auferre quis cuncta idola, propter quæ offendebatis Deum, et dabo vobis cor unum timoris, et servitutis Dei, ut nequaquam diversis idolis servietis, sive alterum quam prius habuistis. Et spiritum novum tribuam in visceribus vestris, juxta illud quod scriptum est : Cor mundum eras in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (Ps. L, 18). Et auferam a vobis cor lapideum, id est, cor durum, secundum illud quod loquitur Stephanus primus martyr in Christo : Dura cervice, et incircumscisi corde (Act. vi, 51). Et iudicatur cor Pharaonis, ne dimittat populum Israel (Exod. vii). Et dabo, inquit, vobis cor carneum, molle, et tenerum, et quod possit Dei mandata suscipere, ut scribantur in tabulis cordis carnalibus. Idecirco autem datur cor molle, et afferatur cor durum, ut in præceptis meis ambulent, iudicisque custodiant, et sint in populo Dei : Dominusque, qui prius fuerat adversarius, sit eis in Deum. Qui autem nequaquam penitentia priora peccata correxerunt, sed ambulaverint post abominationes suas retribuam, ait, eis, quod merentur, ut vice eorum ponantur in capitibus eorum. Illic sub Zorobabel filio Salathiel, et sub Iesu filio Josedec sacerdote magno, et sub Ezra ac Neemia accidisse tribui Iudeæ, et his qui cum eis reversi sunt, plerique restinant. Habitatores quoque Jerusalem, qui sub Sedenia rege Iudeæ capti sunt, vel qui fugerunt cum D Jeremias in Egyptum, in omnes terras esse dispersos, et nequaquam esse reversos in urbem Jerusalem. Plena autem conversio eorum, qui captivi erant, et reliquiarum Israel intelligitur in Christo, quando reliquiae salvæ factæ sunt, et una die crediderunt tria millia, et iterum quinque millia (Act. ii) ; et alii de quibus loquitur Jacobus ad apostolum Paulum : Vides, frater, tanta millia credentium Iudeorum ? hi omnes simulatores Legis sunt (Act. xxii, 20). Sed et quotidie superbi 112 habitatores urbis Jerusalem, quorum cor post offendicula et abominationes suas ambulat, Dei merentur offendentes, et

^a Unus Vatic. ms. cum versionib[us], Saegermanni p[ro]p[ter]e Monisaconium, ch. 112.

hi qui foris erant, ablati corde lapideo, et accepto corde mollissimo, per poenitentiam revertuntur ad Ecclesiam; et ambulant in preceptis Domini, Iudei, quae eis custodiunt, fluntes Domini populus, et Dominus, quem prius offendebant, si etsi Deus.

(Vers. 22, 23.) *Et elevaverunt Cherubim alas suas, et rotas cum eis, et gloria Dei Israel erat super eos [Al. et]. Et ascendit gloria Domini de medio civitatis: statimque super montem, qui est ad Orientem urbis. Paulatim gloria Domini recedit de Jerusalem. Primum templum desertens, stat in atrio vel in lumine domus, et postea in introitu portae Orientalis; levissime, sublatissima pennis rotisque sequentibus, stat super montem, qui est ad Orientem urbis, haud dubium quin montem significet Oliveti, unde Salvator ascendit ad Patrem. Stabatque gloria Domini, quae de Jerusalem urbe discenderat super montem Oliveti, in signum resurrectionis et luminis, ut inde peritura arsuramque cerneret Jerusalem. Quidque dicit: *Ascendit gloria de medio civitatis* (Joan. xiv, 31), alii verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, abi ecce hinc* (Luc. xiii, 35). Et ad Iudeos: *Relinqueretur vobis domus vestra deserta* (Math. xxiii). Josephus quoque ^a refert auditam vocem in templo angelorum et fortitudinem coelestium, que prius in urbis praesidio erant: *ab eis ex his sedibus* (Joseph. Antiq. Jud.). Mirumque in modum usque in presentem diem gloria Domini, quae deseruit templum, stat super montem Oliveti, et in crucis signo retinans, spectat templum quondam Iudaicum, in favilla et cibis dissolutum.*

(Vers. 24, 25.) *Et spiritus levavit me, adductaque in Chaldaeam ad transmigrationem in visione in spiritu Dei, et sublata est a me visio, quam videram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini, quae ostenderat mihi. Pro eo quod nos ex Hebraica veritate transtulimus: Et sublata est a me visio, quam videram, LXX transstulerunt: Et ascendit a visione, quam videram. Quod utrumque significat non in corpore prophetam in Jerusalem de Babylone translatum, sed in **113** spiritu, sublataque visione quae eum in spirito duxerat Jerusalem, et universa monstraverat, quae superior sermo narravit, reversus est in semetipsum, et locutus est ad transmigrationem omnia quae ei fuerant demonstrata, et eos videlicet, de quibus supra scriptum est: *Ego sedebam in domo mea, et serui Iuda sedebant iuxta me, et cecidi super me ibi manus Domini Dei, et vidi* (Supra viii, 1). Mirumque in modum sedelibus his qui ad se venerant visitandum, visiones mysticas prophetarum cernebat, et absens erat ab his qui coram se sederant, absque spiritu, praesens corpore. Omoiaque sunt, ut consolationem recipient quae captivi erant, quod reducendi sint in terram Israel, et ambulandi in præceptis Domini, futurique ei in populo, et illæ futurus sit eis in Deum. Qui autem non fuerint conversi ad poenitentiam, sed ambulaverint*

A post abominationes suas, recipiunt quæ fecerunt. Verba autem in Scripturis sanctis pro rebus dici saepe admonuimus.

(Cap. XII.—Vers. 4 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad rideendum, et non vident: et aures ad audiendum, et non audiunt: quia dominus exasperans est. Pro eo quod nos vertimus: In medio domus exasperantis tu habitas, LXX posuerunt: In medio iniquitatum eorum tu habitas. Sed ex eo quod sequitur, Quia dominus exasperans est, intelligimus priorem quoque sententiam hunc versiculu convenientem. Pro exasperatione quoque, dicti amaritudinem, crebro docuimus, ut sit sensus: in medio domus ad amaritudinem convertentis, tu habitas, quae Deum natura dulcem atque clementem, vitiorum suorum amaritudine, amarum facit atque crudellem. Alioquin de Deo legimus: *Gustate et videte, quoniam suavis, sive dulcis est Dominus* (Psalm. xxxiii, 9). Habitat autem propheta in medio populi Deum ad amaritudinem provocantis, qui habet oculos, et non vident: aures, et non audit, non vitio sensum, sed pertinacia pravitatis. Unde et Dominus ad Iudeos: *Si caeci, inquit, essetis, peccatum non haberetis* (Joan. ix, 41): voluntariam cæcitatem in illis arguens atque condemnans. Quia ergo oculos habent ad videndum, et non vident: aures ad audiendum, et **114** non audit, et tua verba contentant, doce eos per imaginem atque picturam; et schematibus ostende corporeis, ut venturam captitatem non solum auditu, sed et oculis recognoscant.*

(Vers. 3.) *Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigratione: et migrabis [Vulg. transmigrabis] per diem eorum eis. Migrabis autem de loco tuo, ad locum alterum in conspectu eorum, si forte uspiciant: quia dominus exasperans est. LXX: Et tu, fili hominis, fac tibi vasa captitatis; et capti ore per diem eorum eis: et capti ore de loco tuo in locum niterum in conspectu eorum, ut videant quia dominus exasperans est. Nulli dubium quin universa hoc hujus continentia, futuram captitatem indicet regis Sedecie tribus Iudee, qui capiuntur eum Jerusalēm. Sed quoniam quidam volunt captitatem Sedecie, qui interpretatur iustus Dominus, in typum præcedere Salvatoris, qui de celoibus ad terram descendens, humanum corpus assumptus, et hoc esse vasa captitatis: ideo præmonendum potest prudentem tantumque lectorem, et hanc quidem nos monere, ne quid præterferre videamus, sed non probare. Neque enim rex impius in figuram potest præcedere illius, qui totius plebis exemplum est. Capitum autem esse Sedeciem a Babylonis atque Chaldaeis, et Jeremias propheta et Regum narrat historia, et dictum te loco in locum (Jerom. xxix, et IV Reg. xxv), hoc est, de Jerusalem in Babylonem, et cetera quae Ezechiel in consequentibus loquitur. Qui autem referunt ad Dominicum*

^a Vide quae tum affi*ti* respo*nd*e, tum præcipue tom. I, ad apoc. 48, secundum 8, observationem.

Jesum Christum, captivitatem ejus et transmigratio-
nem de loco ad locum, descensionem ex cœlestibus
ad terrena significari putant.

(Vers. 4 seqq.) *Et efferes foras vasa tua quasi vasa transmigrantis per diem in conspectu eorum. Tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans ante oculos eorum. Perfode tibi parietem : et egredieris per eum in conspectu eorum. In humeris portabis [Vulg. portaberis] : in caligine effugies [Vulg. efferves]. Faciem tuam velabis, et non videbis terram : quia portentum dedi te domui Israel. LXX : Et proferes rasa tua captivitatis per diem in oculis eorum. Et tu gredieris respere in conspectu eorum, sicut egreditur aptivus. Perfode tibi parietem, et transibis per eum in conspectu eorum. In humeris portaberis, et abscondi-
us egredieris. Faciem tuam operies, et non videbis terram : quia portentum dedi te domui Israel. Facere 115 jubetur propheta in figura, quæ Sedecias facturus est in veritate. Collige, inquit, sarcinas tuas (hæc enim vasa sunt transmigrantis) videntibus eis. Et postquam viderint quæ facturus es, egredieris vespere in similitudinem transmigrantis. Legimus Sedeciam nocte muro suffosso fugisse ad deserta Jordanis, ibique a Babyloniis esse comprehensum, et hoc significare perfossum parietem. Quod autem dicit: *In humeris portabis, subauditur sarcinas tuas, et quidquid ad viæ solatium fugientes portare coni-
sueverunt. In caligine effugies [Al. efferes] ; ne vi-
dearis a quoquam. Faciem tuam velabis, vel cæcitate quæ ei accidit, erutis oculis a Nabuchodonosor ; vel ne cognoscatur quod ipse sit rex, et major fiat cura servantium.* Quodque sequitur : *Et non videbis terram, illud significat, quod cæcus ductus sit in Ba-
bylonem, eamque non viderit. Quia portentum dedi te, inquit, domui Israel : in signum enim et figuram, prophetarum tam dicta quam facta sunt. Unde et in Zacharia, viri portentosi vocantur, quod futura portendant (Zach. iii). Et in Osee loquitur Deus : In manibus prophetarum assimilatus sum (Osee xii, 10). Qui autem volunt in Ezechielis persona Chri-
stum intelligi, vasa captivitatis, humanum corpus accipiunt, et perfossum parietem, quo inferorum claustra persregit, et resurgens a solis credentibus visus est : portatusque in bumeris, quando cum an-
gelicis potestatibus ad cœlum vicerit ascendit ; et quod absconditus egreditur, et velat faciem suam, ne in carne mortali videatur divina majestas, et non videt terram, ne oculis illius illustretur, quæ ejus non meretur aspectum. Oculi enim Domini super ju-
stos (Ps. xxxiii, 16), et avertit faciem suam ab impiis. Hæc autem, inquit, omnia fecisse narratur, ut per similitudinem hominis, dura ad fidem Israeliticorum populi corda converteret. Et in portentum da-
tur domui Israel ; juxta illud quod scriptum est : Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem**

A multorum, et in signum cui contradicetur (Luc. ii, 24).

(Vers. 7, 8.) *Feci ergo sicut præceperat mihi : vasa mea protuli quasi vasa migrantis [Vulg. transmigrationis] per diem, et vespere perfodi mihi parietem manu. In caligine egressus sum, et humeris 116 portavi [Vulg. in humeris portatus] in conspectu eorum. LXX : Et seci sic iuxta omnia, quæ mandaverat mihi : vasaque protuli sicut vasa captivitatis per diem : et ad vesperum perfodi mihi parietem manu, et absconditus egressus sum : super humeros assumptus sum in conspectu eorum. Quæ supra jussus est facere, opere se complesse testatur, nec interpretatione indiget juxta utramque sententiam, quod supra expos-
titum est. Illud autem notandum, quod uno alque B codem tempore Jeremias prophetabat in Jerusalem, et Ezechiel in Babylone, et illius prophetia mitte-
batur ad captivos ; et hujus ad eos, qui habitabant in Jerusalem ; ut unius in diversis regionibus Dei providentia probaretur, et intelligenter audientes, quæcumque accidebant populo, nequaquam idolorum potestate, sed Domini jussione consi-
stere.*

(Vers. 9.) *Et factus est sermo Domini mane ad me dicens: Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans, quid tu facis ? Dic ad eos : Hæc dicit Dominus Deus. Si te, inquit, interro-
gaverit domus exasperans : Quare ista facis ? Vel secundum Septuaginta etiam si non interrogaverit, tu ingredere, ut sciant cur ista feceris. Dic ad eos : C Hæc dicit Dominus Deus.*

(Vers. 10 seqq.) *Super a principem onus istud, qui est in Jerusalem ; et super omnem domum Israel quæ est in medio eorum. Dic : Ego portentum vestrum : quomodo feci, sic fiet illis. In transmigrationem et in captivitatem ibunt. Princeps autem, qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egreditur ; parietem perfodient, ut educant eum ; facies ejus operietur, ut non videat oculis [Vulg. oculo] terram. Et extendam rete meum super eum, et capietur in sagena mea, et adducam eum in Babylonem in terram Chal-
daeorum, et ipsam non videbit ; ibi morietur. Et omnes qui circa eum sunt, præsidium ejus et agmina illius dispergam in omnem ventum ; et gladium evaginabo post eos, et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos D in gentibus et disseminavero eos in terras [Vulg. terris]. Et relinquam ex eis viros paucos a gladio, et fame, et pestilentia ; ut narrent omnia scelera eorum in genti-
bus, ad quas ingredientur, et scient quia ego Do-
minus. Primum exponamus historiam. Dic, in-
quit, ad eos, o fili hominis, qui vel interro-
gant, 117 vel non interrogant. Quid tu facis hæc ? quod super ducem onus illud et visio sit, qui est in Jerusalem, ducem significans Sede-
ciam. Et dic : Ego portentum vestrum, sive ut Se-*

^a Ad Vulgatae edit. fidem mavult Victor. hic legi Duxem ; nam principem ex Graeco LXX ἄρχοντα deri-
vari sentit. Sicut legit et paulo post, Dux autem qui

est in medio, etc., quod ex ipsa Hieronymi repetita lectione in Commentario asserit.

pluaginta transtulerunt, *Ego qui portenta facio*; ut ex praesentibus futura cognoscantur. Quomodo feci, sic fecit illis, duci et cunctis qui in comitatu ducis sunt. In transmigrationem Babyloniam captivi ducentur, et dux qui est in medio eorum in humeris portabitur, vel jumentorum, vel eorum qui cum eo fugerant. In caligine, et in noctis tenebris egredietur: murumque suffident socii ejus ut educant eum. Facies illius velabitur, vel timore fugientis, vel cætitatis injuria, ut cæcus terram non videat Babylonis. Et ego extendam rete meum super illum, et capietur in sagena mea. Concedente quippe Domino, a Babylonis captus est: et haec quæ ab hostiis passus est fieri, se fecisse testatur. Ductusque in Babylonem, terram Chaldaeorum non videbit, ibique captivus morietur. Omnes autem socios ejus, et adjutores et comites fugæ, cum ille fuerit comprehensus, hoc illucque dispergam, nec securos abire permittam: sed in manibus hostium evaginabo gladium meum; ut quando dispersi fuerint in genibus, intelligent quod ego sim Dominus, et mea cuncta voluntate sint facia. Et relinquam, inquit, ex sociis ejus qui cum eo fugerint, et qui evadere potuerint, paucos, qui gladium, et famem, et pestilentiam evaserint, ut cum vel fuga, vel captivitate ad diversas pervenerint regiones, narrent omnia scelera sua vel sermone, vel exemplo; propter quæ tanta meruerint mala, et intelligent quod ipse sim Dominus. Qui autem tropologiam et coepitam explanationem super Salvatore conatur exponere, ducem qui est in medio Jerusalem, ipsum interpretatur, qui in portentum signumque præcesserit, quod et ipse et socii ejus captivi istius mundi sint, et ab inferis vixor ascendens, in humeris portatus sit angelorum: in caligine egressus, ignotus incredulis, destructo medio pariete, fecerit utrumque unum: facies illius operâ, ut terram non respiciat Judæorum (*Ephes. ii*). Nec mirum si Dominus celaverit faciem suam; cum usque hodie ante vultum Moysi velamen positum sit populo non credenti. **118** Extenditque Dominus rete suum super illum, juxta id quod de eo sponsa loquitur in Canticō Canticorum: *Ecce iste post parietem nostrum prospiciens per fenestras, apparet per retia* (*Cant. ii, 9*). De quo et Jeremias: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris* (*Thren. iv, 20*). Et: *Cum non fecissemus peccatum, pro nobis peccatum factus est* (*II Cor. v, 21*). Et adducetur, ait, in Babylonem, confusione istius mundi, in terram Chaldaeorum qui interpretantur, *quasi dæmonia*, ut eos qui dæmonibus fuerant mancipati, retraheret ad salutem; et capti-
vam duceret pristinam captivitatem. Ipsamque, inquit, terram Chaldaeorum non videbit, et ibi morietur; ut omnes nos sua morte viviflet. Cunctos autem adjutores ejus et socios, apostolos et apostolicos viros dispersit in universum orbem. Et evaginavit gladium post eos, ut variis coronarentur martyris, et tunc intellegent vel ipsi, vel hi qui

A per eos crediderant, quod ipse sit Dominus, et idcirco disperserit eos in gentibus, et disseminaverit in terras, ut multum fructum facerent. Et reliquit ex eis paucos viros, sicut Joannem Apostolum, et ceteros, a gladio, et fame, et pestilentia libertos, et persecutionum impetum declinantes, ut narrarent scelera Judæorum et iniurias cunctarum gentium ad quas ingressi sunt, ut acta poenitentia, scirent quod ipse esset Dominus. Hæc diximus, lectoris arbitrio judicium relinquentes. Ceterum nulla dubitatio est, periculosum esse regis impii captivitatem et necem, sacramento Domini comparare.

(Vers. 17 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me*, dicens: *Fili hominis, panem tuum in conturbatione comedere* [Vulg. addit sed]; et aquam tuam in festinatione et mœrore bibe. *Et dic* [Vulg. dices] *ad populum terræ*: *Hæc dicit Dominus Deus ad eos qui habitant Jerusalem, in terra Israel*: *Panem suum in sollicitudine comedent, et aquam suam in desolatione bibent, ut desoleatur terra a multitudine sua propter iniuriam omnium qui habitant in ea*. *Et civitates quæ nunc habitantur, desolatae erunt, terraque deserta: et sciatis quia ego Dominus*. LXX: *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, panem tuum cum dolore comedes, et aquam tuam cum tormento et angustia bipes*. *Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Adonai Dominus habitatoribus Jerusalem super terram Israel*: *Panes suos cum egestate comedent, 119 et aquam suam cum dissipazione bibent, ut dissipetur terra et plenitudo ejus*. *In impietate enim omnes qui habitant in ea, et civitates eorum quæ habitantur, in desolationem erunt, et terra dissipabitur, et cognoscetis quia ego sum Dominus*. Post principis et sociorum ejus prophetiam, quæ sub corporali imagine monstrabatur, venit ad populum: et quidquid prophetæ dicitur, per prophetam refertur ad habitatores Jerusalem, quod in obsidionis malo, panem suum comedant in angustia et egestate, et aquam suam nequam in abundantia, sed cum tormento bibant, et tribulatione. Hæc autem, inquit, o propheta, tibi dicuntur, ut tu loquaris ad populum terræ tuæ, et dicas: *Hæc dicit Dominus habitatoribus Jerusalem, quæ est in terra Israel*: *Obsessi a Nabuchodonosor atque a Chaldaëis, famis et sitiis sustinebitis malum; ut omnis terra cum sua plenitudine (Al. multitudine) deleatur, habitatores significans per eam quæ inhabitatur*. Et ne putent sibi hoc evenire sine causa: Dic, inquit, eis, quod propter scelera eorum et impietates, omnes urbes Judææ ad solitudinem redigendas sint, et universa terræ cultura dispereat, ut cognoscant Deum savientem, quem miserantem cognoscere noluerunt. Possumus juxta anagogem habitatores Jerusalem credentes Christo dicere, qui habitant in Ecclesia. Et si per peccata illius offendam meruerint, comedant panem cum egestate, et bibant aquam cum mœrore et angustia: non cibum panis, nec potum aquæ, sed famem sermonis et doctrinæ Dei sustinentes (*Amos viii*). Quando enim vel vitio principum, qui capiendi sunt et tradandi

Babylonis, vel nostra duritia, perdiderimus sermonem Dei, aquasque non meruerimus habere utiles : tunc in dolore et penuria, nostrum sumemus cibum, et terra perdet multitudinem credentium, et civitates, quæ in toto orbe intelliguntur Ecclesiæ, desolabuntur, et terra deserta erit, ut omnes sciant quia offensa sit Domini. Quod quidem et in persecutionis tempore intelligere possumus.

(Vers. 21 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in terra Israel dicentium : In longum differentur dies, et peribit omnis visio? Ideo dic ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Quiescere faciam proverbium istud : neque vulgo dicetur ultra in Israel.* **120** *Et loquere ad ebs, quod appropinquarerint dies et sermo omnis visionis. Non enim erit ultra omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel. Quia ego Dominus loquar, quodcumque locutus fuero verbum, et fieri. Non prolongabitur amplius; sed in diebus vestris, domus exasperans, loquar verbum, et faciam illud, dicit Dominus Deus. Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, ecce domus Israel dicentium : Visio quam hic videt in dies multos, et in tempora longa iste prophetat. Propterea dic ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Non prolongabitur ultra omnis sermo meus : verbum quod locutus fuero, complebitur : dicit Dominus Deus. Quod nos diximus, proverbium, juxta Symmachum, omnes alii interpres, parabolam transtulerunt, quæ Hebraice appellatur MASAL (מָזָל). Rursum ubi a nobis editum est : Neque erit divinatio ambigua, vertere Septuaginta, nec divinans juxta gratiam : pro quo omnes, lubricum interpretati sunt,*

A quod nos *ambiguum* diximus, ut decipientia auditentes suos prophetarum verba noscamus. Est autem sensus omnis capituli hic : Supra prophetaverat contra principem qui erat in Jerusalem, deinde populo famem et ardorem sitis nuntiaverat esse venturum. Quod multitudine non credens, vetus assumebat tritumque proverbium : In longum tempus differtur communatio prophetarum, et omnis visio peribit, dum frustra cernitur : vel juxta Symmachum διαπνεύσται, id est, in ventum et auram tenuem dissolvetur. Dic ergo, inquit, eis, quod nequaquam mea comminatio differatur, nec divinatio falsa atque ambigua proferatur in populos quæ sinem habeat incertum, ut allo dicatur tempore, allo impleatur : sed nunc, vivente te, qui loqueris, et his qui audiunt, **B** verbum quod locutus sum, compleatur. Significat autem vicinam captivitatem urbis Jerusalem, et descendiam cum populo Juda jamjamque capiendum. Non solum autem illo tempore, sed usque hodie vulgus incredulum et dura corda mortalium prophetiam Dei non recipit : sed omnia quæ prophetæ comminantur, quæ prædicat Evangelium, in aliud tempus restinunt differendum. Sciamusque hic parabolam, quæ a Septuaginta ponitur, accipi pro proverbio, juxta illud quod in psalmo legimus : *et factus sum eis in parabolam* (*Psal. LXXXI, 12*). Et in hoc eodem propheta : *Quid est vobis parola ista in populo Israel, dicentium : Patres comedenter uiam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt* (*Infra xviii, 2*)? Manifesta perstringimus, ut in obscurioribus immoremur.

LIBER QUARTUS.

121-122 Velle, si fieri posset, Eustochium, explanationes in Ezechielem per singulos libros propriis texere prophetis, et quod vaticinatione conjunctum est, nequaquam expositione dividere : ut facillor esset cursus dictantis pariter et legentis ; longumque et immensum interpretationis iter certis spatiis separare, ut quasi titulis et indicibus, et, ut proprius loquar, argumentis ostenderem quid libri singuli continerent. Sed quid faciam, cum aliæ prophetæ breves sint, aliæ longæ : ut sœpe necessitate cogamur et plures in unum librum coarctare, et unam in multos dividere? Unde et nunc contra prophetas et prophetias, ad seniores quoque populi Israel et ad terram super quam inducuntur quatuor plagæ pessimæ, et de ligno vitis, quod cum fuerit absicum, inutile est inter omnia ligna silvarum, catalogum etiam vitiorum Jerusalem volumus quarto libro comprehendere. Quem quia unius voluminis non patitur angustia, alteram partem ejus quinto volumini reservamus : prudentissimi lectoris sollicitudinem praemonentes, ut sciat quid nobis in hoc explanandum, et quid sibi legendum sit.

(Cap. XIII. — Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo : Audite verbum Domini : Hæc dicit Dominus Deus. Hoc quod nos posuimus : Qui prophetant, et dices prophetantibus de corde suo, omisere LXX, et pro eo quod non habetur in Hebreo, addiderunt, et prophetibus, et dices ad eos. Est autem sermo contra pseudoprophetas, qui decipiebant populum, et, contra Dei mandata, aliud prophetabant. Nec quempiam moveat, quod prophetæ appellatur : hanc enim habet sancta Scriptura consuetudinem, ut unumquemque vaticinationis suæ et sermonis prophetam nuncupet : sicut prophetæ appellantur Baal, et prophetæ idolorum, et prophetæ confusionis. Unde et apostolus Paulus poetam Græcum prophetam vocat : *Dixit quidam proprius corum propheta : Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri* (*Tit. 1*). Et in Osee legimus : *Sicut propheta insaniens homo portans spiritum* (*Osee ix, 7*). Quidquid autem eo tempore Israelitico populo dicebatur, hoc nunc referunt ad Ecclesiam : ut*

prophetæ sancti sint apostoli et apostolici viri. Prophetæ autem mendaces atque furiosi, omnes heretici; quorum principes ex suo corde confusant; qui autem ab eis seducti sunt, aliorum mendaciis aequoscant.

(Vers. 3.) *Vae prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* LXX: *Vae his qui prophetant de corde suo, et omnino non vident, relinquentes illud quod a nobis propositum est, qui sequuntur spiritum suum.* Cuius prophetarum nomen secundum regulam Scripturarum boni malisque commonebitur, in eo differunt, quod boni prophetæ esse dicuntur sapientes, mali autem stulti et insipientes: quadrupliciter alterum refertur ad ecclesiasticos vires, alterum ad omnes hereticos, qib[us] Dei spiritum relinquentes sequuntur spiritum suum: quia sequentiam divino instinctu, sed proprio corde valuerint: unde et nihil vident. Qui autem sapiens est, non cordis sui cogitationes, sed Dei spiritum sequitur, iuxta illud quod et in superioribus (Supra, 1) animalia et rotæ spirituum Dei sequebantur. Et propheta dicit: *Post Dominum Deum tuum ambulabis* (Psal. xxvi, 11). Et in alio loco: *Deduc me in semitam rectam* (Ps. cxliii, 10). Et iterum: *Spiritus tuus bonus ipse deducet me in terram* (Psal. lxx). Et populo Dei, columbra ignis et nubes erat dux in solitudine (Exod. xiii). Et Jeremias loquitur: *Non laboravi sequens te* (Jerem. xvii, 16). Quis autem hereticorum qui sequitur spiritum suum, non impinguat in tenebris, et oculus eius debeat in foveam? Unde licet sibi in mysteriis, immo organis suis plura ecclesiasticis doctoribus videre videantur, tamen nihil omnino vident: quia solem justitiae perdididerunt, frustraque imitantur eos, qui prius vocabantur Videntes, et quibus dicitur: *Qui video vade: recedo in terram Iudea; et in Bethel non prophetabis* (Amos vii, 12, 13). Quamobrem visio Isaiae et Abdiae ponuntur in titulis. Et Dominus apostolis præcepit: *Lete oculos vestros et videte* (Joan. iv, 35). Et propheta suppliciter deprecatur: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. cxviii, 48).

(Vers. 4 seqq.) *Quasi vulpes in desertis prophetæ mihi, Israel, erunt* [Vulg. erant]. Non ascendistis ex adverso, neque opponistis murum pro domo Israel, et carentis in prælio in die Domini. Vident tana, et diuinam mendaciam, dicentes, ait Dominus: cum Dominus non misericordia est, et perseveraverunt conformato sermonem. Numquid rex visionem caecam vidi-
mis, et divinamente mendacem locutus es? et dicitis, ait Dominus, cum ego non sum locutus. LXX: *Sicut vulpes in desertis prophetæ tui, Israel* [Al. addit. erant aut erant]. Non steterunt in firmamento, et congregaverunt greges super dominum Israel. Nonne redurreretur quod dicens in die Domini: videntes mendacia, divinas tana, qui dicunt, dicit Dominus, et Dominus non misit eos: et cuperunt amicidam sermonem. Nonne vi-
dentes sarcinam vestitis, et diuinationes vanas locutus es? Et dicebat, dicit Dominus, et ego non sum locutus. Dicamus primum juxta Hebraicum. Pro-

Aphetæ Israel vulpium similes sunt, quædome-
sticarum avium surta facientes: qui habitant, iuxta Aquilam et LXX, *in desertis*; juxta Symmachum et Theodotionem, *in parietibus atque ruinosis*: qui non possunt ascendere ex adverso, neque murum pro domo Israel opponere. Legimus Aaron adversum ignem Israelis populum deverantem occurrisse et stetisse medium, et opposuisse murum pro salute populi (Num. xvi). Jeremias quoque dicitur, ne occurrat Domino, neque stet contra iram ejus orationis perseverantia (Jerem. vii). *Sicut enim murus hosti* opponitur, et adversario occurri solet ex adverso contraque venienti: ita Dei sententia sanctorum precebus frangitur. Unde et Moysi dicitur: *Dimitte me, et delebo populum istum.* Cui enim dicitur: *Dimitte me* (Exod. xxxii, 40), ostenditur quod tenendi habebat facultatem. Iste stare non possunt in prælio in die Domini, ut pro populo precibus dimicent et resistant obsecrationibus sententiæ Dei. Quia igitur vana conspiciunt, et divinam mendacium, et a Domino missos esse se dicunt, cum non sint missi ab eo, et perseverant in erroribus, et suum evipiunt firmare sermonem; arguuntur quod omnia sint cassa quæ prædicant, suum mendacium Domini sermonem esse dicentes. Petrus juxta Septuaginta hic sensus est: Omnes heretici propter fraudulentiam ac nequitiam vulpium similes sunt, de quibus Salvator loquitur: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos* (Matth. viii, 20). Et de Herode scriptum est: *Dicite vulpi hanc* (Lat. xxi, 32). Et de eisdem vulpibus quæ parvulus simplicesque decipiunt, et populantur vineam Christi, Sathan loquitur: *Capiite nobis vulpes parvulas, dissipantes vineas* (Cant. ii, 15). Et in psalmo super his qui edem fraudulentia supplantantur canitur: *Introibunt in inferiora terræ, trahentur in manus gladii, partes vulpium erunt* (Psal. lxii, 10, 11). Hi prophetæ qui vulpium similes sunt, non steterunt in firmamento; nec cum Petrus audire meruerunt: *Tu es Petrus: et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi, 18). Nec Moysi similes sunt, et dicitur est: *Tu vero hic sta mecum* (Deut. v, 31). Nec illites qui dicit: *Statuit super petram pedes meos; sed fluctuavérunt omni vento doctrinæ.* Nec steterunt in firmamento, de quo in octavo decimo psalmo 125 legimus: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus armamentum firmamentum.* Ipsi congregaverunt irrationalibus quodque, et propter nimiam innocentiam peccatum similes, contra dominum Dei. Unde nunc dicitur: *Et congregaverunt greges super dominum Israel:* nec surrexerunt ipsi, nec alias suscitare potuerunt; sed quæcumque egerunt et agunt, plena mendacii sunt. Quodque sequitur: *Et cuperunt suscitare sermonem, illud significat, quod velint quidem consurgere, et se ad excelsa sustollere; sed quod cupiant, implero non possint: diciturque eis: Nonne visionem falsam vi- distis, et divinationes vanas locuti estis?* Quodque se- quitur, et dicebat, dicit Dominus, et ego non sum locutus, in Septuaginta non habetur.

(Vers.8,9.) Propterea hæc dicit Dominus Deus : Quia locuti estis vana, et vidistis mendacium, ideo ecce ego ad vos : ait Dominus Deus. Eterit manus mea super prophetas, qui vident vana, et divinant mendacium. In concilio populi mei non erunt, et in scriptura domus Israel non scribentur : nec in terram Israel ingredientur. Et scieatis quia ego Dominus Deus. LXX : Ideo dic : Hæc dicit Adonai Dominus. Quoniam verba vestra maledicta, et divinationes vestræ vanæ : idcirco ecce ego super vos, dicit Dominus Deus, et extendam manum meam super prophetas qui vident mendacium, et qui loquuntur vana : in disciplina populi mei non erunt, nec in scriptura domus Israel scribentur, et in terram Israel non intrabunt : et sciens quia ego Adonai Dominus. Sub prophetarum persona, sermo contra haereticos est, qui loquuntur vana et vident mendacium, et perseverant suam firmare doctrinam : quod ipse Dominus contra eos veniat atque consurgat, et extendat manum suam super illos ad percutiendum, et non contrahat ad parvendum ; et comminatur, quod non sint in concilio populi Domini futuri, nec in Ecclesia ejus, sed in synagoga diaboli, nec scribantur in domo Israel. De quibus in alio loco dicitur : Super terram scribantur (*Jerem. xvii, 13*) : non in terram Israel quæ terra viventium est, 126 de qua nunc dicitur, nec in terram Israel ingredientur : sed in terram mortuorum et umbram mortis, ut postquam ista perpessi fuerint, separati a cœtu populi Dei, intelligent quod ipse sit Dominus. Pro eo quod nos vertimus, in concilio populi mei non erunt, Septuaginta transtulerunt, in disciplina, sive in correptione populi mei non erunt. Alia enim adversariorum, alia filiorum contropietatis est. Unde et *Jeremias* : Corripe, inquit, nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore, ut nequam paucos nos facias. Effunde furem tuum super gentes quæ te ignoraverunt; et super regna quæ nomen tuum non invocaverunt (*Ibid. x, 24, 25*).

(Vers. 10 seqq.) Eo quod deceperint populum meum, dicentes : pax, et non est pax. Et ipse ædificabat parietem : illi autem liniebant eum luto absque paleis. Dic ad eos qui linunt absque temperatura, quod casurus sit. Erit enim imber inundans : et dabo lapides prægrandes desuper irruentes, et ventum procellæ dissipantem. Siquidem et ecce cecidit paries. Numquid non dicitur vobis, ubi est litura quam livistis? Propterea hæc dicit Dominus Deus : Et faciam erumpere D spiritum tempestatum in indignatione mea : et imber inundans in furore meo erit, et lapides grandes iræ in consummationem. Et destruam parietem quem livistis absque temperamento, et aquabo eum terræ : et revela-

^a In instanti ædificat, mss. ac Rabanus legunt. Quin etiam Græcus ὀλοδομεῖ. Vid. in fine hujus capituli.

^b Victorius, qui versiones ad suum quemque archetypum refigere continuo studuit, hic negandi particularum expungit ad Græci ejus, quo utebatur, puta Aldini, codicis fidem, ubi καὶ ἐροῦσι, et dicent, scribitur. At pleraque alia exemplaria Græca, et cum primis Valic. οὐκ interset, καὶ οὐκ ἐροῦσι, et non dicent, quod est omnino retinendum. Lectorem vero admonitus voluijmus, quod hujusmodi alia passim

A bitur fundamentum ejus, et cadet et consumetur in medio ejus : et sciatis quia ego sum Dominus. Et complebo indignationem meam in pariete, et in his qui linunt eum absque temperamento : dicamusque vobis : non est paries : et non sunt qui linunt eum. Prophetæ Israël qui prophetant ad Jerusalem : et vident ei visionem pacis: et non est pax, dicit Dominus Deus. LXX : Quoniam deceperunt populum meum, dicentes : pax, pax, et non erat pax : et iste ædificabat parietem, et isti linunt eum stultitia. Dic ad eos qui linunt stultitia, cadet. Erit pluria inundans : et dabo lapides magnos in juncturas eorum et cadent. Et spiritus auferens, et disrupetur. Et ecce cecidit paries : et non dicent ad vos, ubi est litura vestra quam livistis? Propterea hæc dicit Adonai Dominus : 127 Et disruptam spiritum auferentem in furore meo, et pluvia inundans in ira mea erit : et lapides magnos in furore inducam in consummationem, et suffodi parietem quem livistis, et cadet. Et ponam eum super terram, et revelabuntur fundamenta ejus, et cadet. Et consumemini cum increpationibus, et cognoscetis quia ego Dominus. Et complebo furem meum super parietem : et super eos qui linunt eum, cadet : dixique ad vos : Non est paries, neque qui linunt eum Prophetæ Israel : qui prophetant super Jerusalem, et qui vident illi pacem : non est pax eis, dicit Dominus Deus. Prophetæ Israel, qui non erunt in concilio populi Dei, nec scribentur in scriptura domus Israel, nec terram reprobationis intrabunt, ideo ista patientur, quia deceperunt populum meum, pro rigore penitentiae et conversionis C injurya, pacem eis et prospera nuntiantes, secundum illud quod alibi dicitur : Pax, pax, ubi est pax (*Jerem. viii, 11*)? Deus itaque metaphorice ædificabat eis per legis mandata sanctorumque prophetarum eloquia et comminationes, maceriam. Hoc enim verbum Hebraicum significat his (יְהִי); ut omnem ab illis incursionem bestiarum et hostilem impetum submoveret, dum conversi ad Deum, hoc quasi muro et pariete firmissimo cingerentur. Pseudoprophetæ vero non semel, sed frequenter pollicebantur eis pacem, hoc enim repetitus sermo significat. Ipsumque parietem qui in sequentibus circa (יְהִי) appellatur, liniebant pseudoprophetæ absque tempore, ut interpretatus est Symmachus, hoc est, paro luto, et quod paleas nou habaret, ut nec præbere posset aliquam fortitudinem. Ut vero d *LXX* et *Theodotio*, linunt eum stultitia : Aquila autem verbum Hebraicum THAPHEL (תַּחַל) interpretatus est ἀνάλη, quod significat absque sale, de translatione transiens ad aliam translationem, ut quomodo cibus absque

editor ille ad eam normam immutet, quæ cum Hieronymianorum codicum suffragio careant, minime nobis probantur.

^c Iterum Victorius parum consulto immutat consumetur, quod in Græco Aldino exemplari legerit συντελεσθεῖσα, cum optime alia, et præcipue Vaticanicum præferat συντελεσθεῖσα.

^d Videtur intelligendum de Hexaplaribus *LXX*; in uno enim Complutensi codice est ἀφροσύνη, stultitia.

^e In aliis libris est ἄναλον, aut ἄναλα.

sale nullum habet saporem : ita et lumen absque paleis quibus firmatur et stringitur , nil roboris possit præbere parieti. Dic, inquit, ad eos **128** qui illis vana promittunt, et cassum pollicentur auxilium , quod casus sit iste paries et hæc maceria , et immittam imbreu vehementissimum, hostes videlicet saevissimos. Babylonios autem Chaldaeosque significat; et eosdem lapides ^a grandinis desuper irruentes, omnia per metaphoram, quo instabilem maceriam subitus turbo subvertat et subruat; et postea dicatur eis, id est, pseudoprophetis, Ubi est liura quam levistis, et ubi est quod polliciti estis auxilium? Quidquid autem de pseudoprophetis diximus, et ad haereticos referri potest, quod omnia eorum Dei ira signa solvantur; et ædificatio pessimorum dogmatum, quæ Spiritus sancti non habet condimentum, corrut, et usque ad fundamenta et pulverem dilabatur, et adæquetur ipsa maceria terræ, et cadat, et consumantur prophetæ qui promittebant, et populus cui promittebatur in medio ejus: ut postquam compleverit indignationem suam, et dixerit eis: non est iste paries, hoc est, non est vestra defensio; et non sunt qui linunt eum, sed omnia vana sunt et in nihilum proficiuntia: tunc opere cognoscatis quod ego sim Dominus. Ut autem sciamus qui sint isti qui linunt parietem, sequitur, Prophetæ Israel, hoc est, pseudoprophetæ, qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visionem pacis, isti sunt causa peccati et ruinæ, et stultæ securitatis. Non enim erit pars, dicit Dominus, quia Dominus non misit eos, nec est locutus ad eos. Hoc quod LXX transtulerunt: et super juncturas eorum, in Hebraico non habetur. Significat autem juncturas lapidum in pariete, vel adminicula lignorum, quibus parietes roborantur. Nec non illud quod supra legimus: ipse ædificabat ^b parietem; plerique ad populum referunt Israel, qui vanum sibi vel Ægyptiorum, vel pacis promittebat auxilium.

(Vers. 17 seqq.) Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui quæ prophetant de corde suo: et vaticinare super eas, et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ **129** quæ consuunt pulvillo sub omni cubito manus: et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capienda animas: et cum caperent animas populi mei, vivificant animas eorum. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmentum panis: ut interficerent animas, quæ non moriuntur: et vivificant animas quæ non vivunt: mentientes populo meo credenti mendaciis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad pulvillo vestros, quibus vos capit animas volantes: et disrumpam eos de brachiis vestris: et dimittam animas quæ vos capit, animas ad

^a Vulgata, inquit Victorius, editio grandes, sive pregrandes lapides constanter legit, verum quia Hebraice legitur אַבְנֵי שָׁבֵן, et Hebraei verbum אַבְנֵי, pro grandine exponunt, pregrandesque lapides grandinis hic significari existimant, nihil est immutatum. Ostendit autem Hieron. se vim vocis Hebraicæ non ignorasse, quamvis grandes tantum, non grandinis, ipso sacro in codice sit interpretatus.

A volandum. Et disrumpam cervicalia vestra: liberabo populum meum de manu vestra; neque erunt ultra in manibus vestris ad prædam [Vulg. præandum]: et scietis quia ego Dominus. Pro eo quod mærcere fecistis cor justi mendaciter, quem ego non contristavi, et confortasti manus impii ut non reverteretur a via sua mala et riveret: propterea vana non videbitis, et divinationes non divinabilitis amplius: et eruam populum meum de manu vestra: et scietis quia ego Dominus. LXX: Et tu, fili hominis, obfirmia faciem tuam super filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: et propheta super eas et dices: Hæc dicit Adonai Dominus. Væ his quæ consuunt cervicalia sub omni cubito manus: et faciunt velamina super omne caput universæ ætatis, ut pervertant animas. Animæ subversæ sunt populi mei. Et animas salvabant: et contaminabant me ad populum meum propter pugillum hordei et fragmentum panis: ut occiderent animas, quas non oportuit mori: et salvarent animas quas non oportuit vivere: dum loquuntur populo audienti vanos sermones. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super cervicalia vestra, super quæ vos colligitis animas, et disrumpam ea de brachiis vestris. Et dimittam animas quas vos pervertitis, animas eorum in dispersionem: et disrumpam velamina vestra, et liberabo populum meum de manibus vestris: et non erunt ultra in manibus vestris in congregationem: et cognoscetis quia ego Dominus. Pro eo quod pervertebatis animam justi iniuste: et ego non pervertebam eum: et confortabatis manus iniqui, ut penitus non reverteretur a via sua pessima, et riveret. Propterea mendacia ^c vestra ultra non videbitis: et divinationes nequaquam divinabilitis **130** adhuc: et liberabo populum meum de manu vestra, et scietis quia ego Dominus. Supra ad prophetas divinus sermo directus est, qui luto linebant parietem, quod paleas non haberet, nec ullum possit parieti sive maceriae robur tribuere: nunc adversus filias populi prophetissas jubetur faciem suam ponere, sive dirigere, et, ut LXX transtulerunt, obfirmare. Quomodo autem adversum prophetas, alii pseudoprophetæ inspirabantur diabolico spiritu, ut Dei mandata subverterent, ita adversum Prophetissas, qualis fuit Debora (*Judic.* v) et Olda (*IV Reg. xxii*), et in Actibus apostolorum Philippi evangelistæ quatuor filie prophetantes, inspirabantur dæmoniaco spiritu (*Act. xxi*), alias etiam ejusdem sexus, quarum fuit Prisca et Maximilla, quæ vaticinatione mendacii sibi subverterunt veritatis. Has autem dicunt Hebrei maleficis artibus eruditas per necromantias et pythicum spiritum, qualis fuit illa quæ visa est suscitasse animam Samuelis (*I Reg. xxviii*): et in Actibus apostolorum, cujus divinatio multos

^b Additur penes Rabanum, vel ædificat: atque in præsenti quidem in Græco esse, superius observamus.

^c Malim utique amoveri hinc vocem vestra, quam ipsi LXX, nedum Hebreus textus, aut Latinus interpres ignorant. Addit Victorius, nec in Florentinis, aut Brixianis codicibus inveniri. Nostri autem constanter habent.

dominis reditus acquirebat, de qua ad apostoli Pauli imperium immundus ejectus est spiritus (*Act. vii*). Nos autem ita dicemus, alios hereticos falsitate dogmatum suorum prædicare virtutem. Quorum fuit Pythagoras et Zeno, a quo Stoici: Indorum Brachmanes, et *Aethiopum Gymnosophistæ*, qui ob victus continentiam, miraculum sui gentibus [*Al. genitibus*] tribuunt. Recteque dicuntur parietem linire, et aliquam fortitudinem polliceri; sed quia Christi non habent condimentum, vanus est eorum labor, et peritura ædificatio. *Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laborant* [*Al. laboraverunt*] *qui ædificant eam* (*Psalm. cxxvi, 1*). Alii autem voluptatum libidinique doctores, dicuntur consuere pulvillo, et popere sub omni cubito manus, Epicurei, et Pyrrhonii, et apud nos Jovinianus et Eunomius, qui dicunt: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. Jubetur ergo propheta ponere, sive obsfirmare faciem suam contra filias populi sui. Primumque dicendum, quid sibi velit posita facies sive directa et obsfirmata. Nempe illud quod de Domino scriptum est: *Facies Domini super facientes mala, ut disperdat de terra memoria corum* (*Psalm. xxxiii, 17*). Sicut enim **131** liquescit cera a facie ignis: sic pereunt peccatores a facie Dei. Secundum quem sensum in hoc eodem propheta dicitur: *Fili hominis, obs firma faciem tuam super Theman et Daromi et Nageb* (*Infra, xx, 46*). Et iterum: *Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, obs firma faciem tuam super filios Jerusalem* (*Infra, xxi, 2*). Et post paululum: *Factus est sermo Domini ad me, dices: Fili hominis, obs firma faciem tuam super filios Amon* (*Infra, xxv, 2*). Et rursum: *Obs firma vultum tuum super Pharaonem regem Egypti* (*Infra, xxix, 2*). Et iterum: *Fili hominis, obs firma faciem tuam super Gog et Magog*. Et in aliо loco: *Firmabo faciem meam super hominem illum, et ponam illum in desertum, et in dissipationem, et auferam eum de medio populi: et sciatis quia ego Dominus* (*Infra, xiv, 8*). Vae igitur his heresisibus, hisque doctrinis, quae requiem pollicentes, omnem ætatem sexumque decipiunt, ut capiant animas miserorum, et contaminent a me ad populum pieum, dum credor diligere voluntatem: et hoc non propter corum, et hemicorum hordei, ut in Osee legimus (*Osee v*), sed propter pugillum hordei, quo bruta vescentur animantia, et fragmentum panis. Non paneum integrum, nec [*Al. id est*] solida testimonia Scripturarum, sed quae heretica pravitate fracta, et decurta atque immunita sunt: ut sancti: quosque decipiant, et ad mortem trahant; et peccatores vanis promissionibus vivificare contendant. Propterea clemens et misericors Deus non ipsas prophetissas interficiat, sed disrumpit pulvillo eorum, qui

^a Apud Raban., *contaminent omnem populum meum.*

^b Rescribendum videtur cum Victor. seniorum, ad

Hebreum οὐδὲ ποιῶσιν, et Græcum ἀνθρές οὐτοὶ τῶν προσευτέρων; quibus et Vulgata Hieronymi versio, ipsiusque historia veritas concinnunt.

^c Econtrario est in Vulgata, *interrogans per eum me. Nihil vero immutamus, cum nihil in Hebreo sit,*

A instar retium volantes animas capiunt, ut postquam rupti fuerint, liberam volandi habeant facultatem. Et scindunt vèlmina, sive cervicalia, in quibus principale animæ recumbebat, et quibus deceptorum capita operiebantur. Cum Apostolus doceat virorum capita non velanda, sed revelata facie Domini gloriam contemplandam (*II Cor. iii*). Vos enim, inquit, falsis terroribus servientium Deo animos frangebatis, et promotionibus fraudulentis, impios tenebatis inclusos, ne agentes penitentiam, vitam reciperent quam perdiderant. Propterea vanas nequam videbitis visiones; nec vocabo **132** vestram mendacia prophetias; sed divinationes, de quibus scriptum est: *Non est augurium in Jacob, neque divinatio in Israel* (*Num. xxiii, 23*): ut eruam populum meum de manibus vestris, et opere cognoscatis me esse Dominum, qui perditos liberavi.

(Cap. XIV. — Vers. 1 seqq.) *Et venerunt a me viri^b seniores Israel, et sederunt coram me. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, viri isti posuerunt immundicias suas in cordibus suis: et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis? Propter hoc loqueris eis, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immundicias suas in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit ei [Vulg. lacet ei] contra faciem suam: et venerit ad prophetam interrogans^c eum per me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immundiarum suarum: ut capiatur dominus Israel in corde suo, qua recesserunt a me in cunctis idolis suis. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini et recedite ab idolis vestris, et ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras. Quia homo homo de domo Israel, et de proselytis quicunque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit^d in Israel a me, et posuerit idola sua in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam: et venerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo ei per me. Et ponam faciem meam super hominem illum; et faciam eum in exemplum et in proverbium; et disperdam eum de medio populi mei: et sciatis quia ego Dominus. Et propheta cum erraverit, et locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi prophetam illum: et extendam manum meam super eum; et delebo eum de medio populi mei Israel. Et portabunt iniquitatem suam: iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit: ut non erret [Vulg. addit ultra] dominus Israel a me, neque polluatur in universis prævaricationibus suis; sed sit mihi in populum: et ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum. LXX: Et venerunt ad me viri de senioribus Israel, et sederunt ante faciem*

^a quod verbis istis respondeat hæc loco, sed semel infra vers. 7.

^b Has duas postremas voces, *In Israel*, Victor. delet, propterea quod nec in Hebraica nec Græca, Latinave editi, reperiantur, eisque Brixie mss. codd. careant. Habent vero quibus nos utili mur mss.

meam. Et factus est sermo Domini ad me , dicens : **133** Fili hominis, viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis : et tormentum iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam : si respondens respondebo eis? Propterea loqueris eis : et dic ad eos : Hæc dicit Adonai Dominus : Homo homo de domo Israel qui posuerit cogitationes suas in corde suo , et tormentum iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam : et venierit ad prophetam, ut interroget eum in me : ego Dominus respondebo ei in his quibus tenetur mens ejus : ut aufereret dominum Israel secundum corda eorum quæ abalienata sunt a me in cogitationibus eorum. Propterea dic ad dominum Israel : Hæc dicit Dominus Deus : Convertimini , et recedite ab inventionibus vestris : et ab omnibus impietatibus vestris, et convertite facies vestras ad me : Quia homo homo de domo Israel, et de adversis qui peregrinantur in terra Israel : qui abalienatus fuerit a me , et posuerit cogitationes suas in corde suo : et tormentum iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam ; et veniet ad prophetam ut interroget eum in me : ego Dominus respondebo ei in eo quo tenetur, et obfirmabo faciem meam super hominem illum : et ponam eum in desertum, et in exterminium : et auferam eum de medio populi mei : et cognoscetis quia ego Dominus. Et propheta si erraverit, et locutus fuerit verbum : ego Dominus errare feci prophetam illum. Et extendam manum meam super eum, et exterminabo illum de medio populi mei Israel. Et accipient iniquitatem suam secundum iniquitatem interrogantis, et iniquitas similiter prophetæ erit, ut nequaquam erret dominus Israel a me , et non pollutantur adhuc in cunctis delictis suis. Et erunt mihi in populum : et ego ero eis in Deum, dicit Adonai Dominus. Postquam locutus est ad prophetas qui prophetabant in corde suo, et linebant parietem absque temperamento; et ad prophetissas quæ cohuebant cervicalia , et ponebant sub omni cubito manus, faciebanique velamina , et operiebant capita universæ aetatis (per quæ perversorum dogmatum doctrina monstratur), venient ad prophetam, non omnes senes, ne cuncti viderentur errare; sed quidam seniorum Israel, et sederunt coram propheta : quam ob causam venissent interim silentio differentes; statimque Dei sermo factus est ad prophetam , indicans cur adescent. Neque enim naturæ hominis est quamvis sancti, cordis arcana cognoscere. Unde de **134** solo dicitur Salvatore : Vtiens autem Jesus cogitationes eorum, dixit : Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris (Matth. ix)? Et est sensus : Fili hominis, isti viri qui coram te sedent, posuerunt immunditias suas in cordibus suis, sive cogitationes ; et, juxta Symmachum et Theodotionem, idola et scandalum, id est, ruinam atque tormentum iniquitatis suæ, posuerunt contra faciem suam, et sic ad secessandum Domini venere sermonem. Numquid hujuscemodi hominibus debeo respondere, qui cum cogitationibus pristinis ad me veniunt : ne hoc quidem tempore impietatis suæ scelera relinquentes, sed credentes idolis , et divinationibus fraudulentis ; et

A habentes ruinam iniquitatis contra faciem suam atque tormentum, dum meliora desperant, et parati sunt ad supplicium, et sic mea per te cupiunt verba cognoscere? Quia igitur perverso ad te corde venerunt, responde eis non ex persona tua, ne levius sit auctoritas respondentis; sed ex meo imperio, et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus. Est autem totius loci, ut latam explanationem brevi sermone comprehendam, ista sententia : Homo homo non aliarum gentium, quarum error potest habere veniam, sed dominus Israel, qui cum pristinis vitiis, de quibus supra diximus, ad prophetam venerit sciscitandum, ego respondebo ei juxta cor , et immunditias suas, et juxta quod vult et credit, ita et audiat. Non enim meretur correctionem, qui non discendi, sed tentandi animo interrogat. Recesserunt enim a me, et idola sunt secuti. Brevisque ista est comminatio, ut recedant ab idolis cogitationibusque perversis, et convertantur ad me, priora [Al. propria] scelera relinquentes. Non enim meretur audire veritatem, qui fraudulenter interrogat; sed suo corde capiendus est : secundum quod Scribæ et Pharisæi interrogantes Dominum, immo tentantes, audiunt : Quid me tentatis? Et rursum : Nec ego dicam vobis, in qua virtute hæc faciam (Matth. xxi, 27). Qui autem homo talis est, et sic interrogat, ponit Deus faciem suam super illum, sive confirmat ; ut austerritate vultus, frontis duritia molliatur, et sit in exemplum, et in proverbiū, sive in solitudinem, et in interiorum, ut illo perditō de populo Dei, cognoscant cæteri quod ipse sit Dominus **135** qui cordis arcana cognoscit, et perversitatem mentis intelligit; nec considerat verba loquentium, sed corda. Quodque seqđitur, et videtur facere quæstionem : Prophetæ cum erraverit, et locutus fuerit verbum, ego Dominus decepi prophetam illum, non putemus de vero propheta dici, sed de pseudopropheta, qui συνωμός propheta appellatur. Et de illo Scripturarum loco solvi potest, quando Achab rex Israel vadens ad prælium, non vult audire Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilii acquiescit (III Reg. xii). Dicitque Michæas, quod viderit Dominum sedentem in solio, et erroris spiritum ultra se obtulisse ad decipiendum regem. Diabolus quoque in volumine Job circuiens terram, stare dicitur in conspectu Dei, et in substantiam primum Job, deinde in corpus ejus accipere a Domino potestatem (Job. 1 et II). Sed et Balaam hariolus a Domino mittitur, ut decipiat Balac filium Beor (Num. xxii). Hoc autem totum dicitur, ne pseudoprophetarum fortitudini reputetur, quod decipitur populus, et magis vult audire mendacium, quam veritati aurēm accommodare : sed quod Dei ira sit, ut perversus populus est incredulus, magis pseudoprophetae audiat quam prophetas. Denique extensis manus suam super eum, subauditur, prophetam, et deletur de medio populi ejus, ut portet iniquitatem suam, quia similis erroris, et poena consimilis sit : ut tam ille qui interrogat, quam ille qui interrogaatur, portent iniquitatem suam, et ne

quam domus Israel eorum qui Dei verba audire voluerint, perversis vaticinationibus illudatur; sed sit populus Dei, et ipse Dominum habere mereatur. In eo quod dixit: *Ego Dominus decepi illum, Salomonis verba consentiunt, qui de Deo disputans, ait: Et illoribus illudet (Prov. iii, 34)*: illudque testimonium: *Si ambulaverint ad me perversi; et ego ambulabo contra eos in furore perverso (Levit. xxvi, 27, 28)*. Quodque secundo dicitur, homo homo filiorum Israel, et advenarum qui juncti sunt eis, duplum in nobis iuxta Apostolum ostendit hominem, exteriorum et interiorum (1 Cor. xv). Multi enim habentes hominis faciem corporalem, diversarum 136 bestiarum assumunt imagines, quas dissipari propheta cypiens, deprecatur: *Domine, in civitate tua imaginem eorum dissipabis (Psalm. lxxii, 20)*. Illi de quibus scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellectus, comparatus est jumentis insipientibus et similis factus est illis (Psal. xlvi, 21)*, non sunt homines homines, sed homines sunt jumenta. Rursum qui in Evangelio audiunt, *Serpentes genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira (Matth. xxiii, 33)*? non sunt homines homines, sed homines a serpentibus. Et de quibus scriptum est: *Vulpes soveas habent, et volucres caeli nidos (Matth. viii, 20)*: ac de Herode: *Dicite vulpi huic (Luc. xiii, 32)*, non sunt homines homines, sed homines vulpes. Qui vero utrumque hominis vocabulum possident, si erraverint, ideo per supplicia corriguntur, ut intelligent quod ipse sit Dominus. Nec non quod iuxta LXX posuimus: *Homo, qui ab alienatus fuerit a me, et posuerit cogitationes suas in corde suo, et tormentum, sive, supplicium iniquitatis suae ante faciem suam, illi testimonio convenit quod in Isaia scriptum est: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis (Isai. l, 11)*. Unusquisque enim ipse sibi flammarum succedit ardores, paratque supplicia, dum non vult poenitundine errata corrigeri, sed permanet in erroribus, qui flammarum meretur incendium.

(Vers. 12, 13 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis: terra cum peccaverit mihi ut prævaricetur prævaricans, extendam manum [Al. addit meam] super eam, et conteram virgam panis ejus, et immittam in eam famem, et interficiam de ea hominem et b jumenta. Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe et Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum. Quod si et bestias pessimas induxero super terram, ut vastem eam, et fuerit invia, eo quod non sit pertransiens propter bestias, tres viri isti si fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus [Vulg. addit Deus], quia nec filios nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur; terra autem desolabitur. Vel si gladium induxero super ter-*

^a Inepte erat, atque serpentes, tametsi eam copulam Brixianorum codicum ope Victor. antea sustulerat. Cæterum pene ad verbum ex Origenis Homil. in Ezech. iii, ex his quas ipse Hieron. Latine vertit, nosque huic tomo anneximus, sumpta sunt, quæ de duplice homine hic edisseruntur. Omnes, inquit ille, homines nati sumus homines, sed non omnes

A ram illam, et dixerim gladio: transi per terram, et interfecero de ea hominem et jumentum, et tres viri isti fuerint in medio ejus, vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios neque filias: sed ipsi soli liberabuntur. Si autem et pestilentiam

137 immisero super terram illam, et effuderim indignationem meam super eam in sanguine, ut auferam ex ea hominem, et jumentum, et Noe et Daniel et Job fuerint in medio ejus, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt; sed ipsi in justitia sua liberabunt animas suas. Quoniam hæc dicit Dominus Deus: *Quod si quatuor judicia mea pessima, gladium, et famem, et bestias malas, et pestilentiam misero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem et pecus: tamen relinquatur in ea salvatio edacentium filios et filias. Ecce ipsi*

B egredientur ad vos, et videbitis viam eorum, et adinventiones eorum, et consolabimini super malo quod induxi in Jerusalem in omnibus quæ importavi super eam. Et consolabuntur vos cum videritis viam eorum, et adinventiones eorum: et cognoscetis quod non frustra fecerim omnia quæ feci in ea, ait Dominus Deus. Quatuor plaga inducuntur super terram prævaricatricem, sive, ut Septuaginta transtulerunt, peccatricem: famæ, bestia, gladius, pestilentia, quarum si singulæ per partes inductæ fuerint singulis regionibus, et tres viri isti Noe et Daniel et Job, quorum justitia Scripturarum vocibus predicatur, pro terra peccatrice fuerint deprecati, non solum illam salvare non poterunt, sed ne filios quidem, et filias suas, si terræ peccatricis opera perpetrarent; sed seipso tantummodo

C poterunt liberare. Quæritur cum et Abraham et Isaac et Jacob, Moyses quoque et cæteri patriarchæ et prophetæ justi fuerint; cur horum tantummodo flat mentio. Quod facile solvitur: Noe enim imminens orbi terrarum [Al. terræ] diluvium, quia omnis terra polluerat vias Domini, prohibere [Al. differre] non potuit (Genes. vi, vii); sed filios qui forsitan ejusdem virtutis erant, et ob seminarium humani generis habuit reservatos. Daniel quoque imminentem captivitatem populi Judæorum, nullis fletibus mitigavit (Dan. 1). Sed et Job non ob peccata, sed ob probationem, nec domum nec filios liberavit (Job. 1). Alii autem dicunt, quia hi tantum tres viri, et prospera et adversa, et rursum prospera conspexerunt: idcirco pariter nominatos; et hoc latenter significari,

D ut quomodo illi et bona et mala, et rursum laeta viderunt: sic et populum Israel, 138 qui prius bonis fructus fuerat, et postea captivitatis sustinuit jugum, si egerit poenitentiam, redire ad pristinam felicitatem. Quod si Noe et Daniel et Job pariter congregati; et in uno loco positi, peccatricem terram, hoc est, eos qui in terra d habitant, non possunt iræ Dei subtrahere: quid dicendum est de his, qui putant merito

homines homines sumus; id quod in Levitico scriptum est: *Homo, homo filiorum Israel, etc.*

^b Minor numero, ex Hebreo Vulgataque edit., jumentum, Victor. hic atque infra substituit.

^c Vocabulam et post Victorium expungimus, ut sensus constet.

^d Unus Vatic. interserit peccatrice, quod et Brixiae

parentum atque virtutibus posse filios peccatores de gehennæ ignibus liberari? Unde nec peccatorem [Al. prævaricatorum] filium, martyr [Al. justus] pater poterit liberare; nec sanctæ conversationis mater, impudicæ filiæ dabit præmia pudicitiae. Et econtrario, parentum vitia filiis non nocebunt; sed anima quæ peccaverit, ipsa morietur (*Infra xvii, 4*). Lot in Sodomis habitans, sed et spiritu, et carne peregrinus, uxorem quia post tergum respexerat, non liberavit: sed tantum filias, quæ forsitan non peccaverant (*Genes. xix*). Et Josias vir sanctus, non solum peccatorem populum suis virtutibus non salvavit, sed et ipse in peccatis illius mortuus est (*IV Reg. xiii*). Quod si aliquando propter Abraham et David in posteros eorum misericordiam suam Dominus pollicetur: notandum quod non his pareat, qui [Al. si] in sceleribus perseverant; sed qui agunt poenititudinem, ut merita patrum, filiorum adjuvet ^a conversatio. Cum, inquit, hæc se ita habeant, et terram peccatricem a singulis plagiis tantorum virorum non salvet deprecatione: sic dicit Dominus Deus, quia Jerusalem nefanda peccavit, quatuor simul plagas inducam super eam: gladium, quo ab hostibus trucidatur; et famem, quam in obsidione sustinet; et bestias, quibus fugientes in desertis, et saltibus devorantur; et pestilentiam, quæ semper famem ac penuriam sequitur. Pro qua Vulgata editio mortem transtulit. Hæc autem, inquit, indæam super eam, ut nec homines in ea remaneant, nec jumenta. Et tamen pro mea clementia quatuor simul imminentibus plagiis, et cuncta vastantibus, relinquam in ea aliquos, qui educant filios suos et filias; et captivi hue veniant, hoc est, in Babylönum, et in Chaldæam, ut cum videritis eos, et opera ipsorum perspexeritis, tunc intelligatis juste eos capto, et meam justam fuisse **139** sententiam, et habeat consolationem vestra captivitas; dum intelligatis idecirco me eos de gladio, fame, bestiæ, et pestilentia liberasse, ut eorum perversitate discatis, merito eorum subversam Jerusalem, templumque successam, et populum ductum esse captivum, præter eos quos gladius, famæ, bestiæ, pestilentiaque consumperint. Hæc dicta sunt de illa Jerusalem, cui prophetante Ezechiele apud Chaldæos, appropinquabat captivitas. Cæterum et super nostram terram cœdicitur: *Terra es, et in terram ibis* (*Genes. iii, 19*); et super nostram Jerusalem singulosque credentium, si Dei mandata contempserint, et prævaricatores meruerint appellari, inducetur famæ; non famæ panis, neque sitiæ aquæ, sed famæ audiendi verbum Dei. Inducetur et gladius, de quo legimus: *Tradent in manus gladii: partes vulpium erant* [Al. erunt] (*Psal. lxx, 11*). Et ad Mariam: *Tuam quodque animam pertransibit gladius* (*Luc. ii, 35*). Inducetur et bestiæ, quibus ne tradatur justus, postulat: *Ne tradas bestiis animam confidentem tibi* (*Psal. lxxxiii, 19*). Inducetur et pestilentia (pro qua LXX mortem interpretati sunt)

codd. habent, Victorio teste. Terra, inquit, peccatrix pro iis dicitur, qui peccatores in terra sunt.

A de qua scriptum est: *Mors peccatorum pessima est* (*Psul. xxxiii, 22*). Et: *Animæ quæ peccaverit, ipsa morietur*. Et, *Si sic separat amara mors* (*Infra xviii, 4*)? De quibus cunctis nec spiritualium parentum, quos magistros intelligimus (*I Reg. xv*), doctrina, nec principes non poterunt liberare, nisi filiorum fuerit assensus, et illorum obsecrationes suis conatibus juverint. Justitia enim justi erit super eum, et iniquitas iniqui in ipso commorabitur: *Unusquisque peccato proprio morietur, et justitia sua salvabitur* (*Deut. xxiv, 16*). Frustra dicunt Judæi: *Abraham pater noster* (*Joan. viii*), cum opera Abram non habeant. Quod si in aliquo fiducia est, in solo Domino confidamus. *Maledictus enim omnis homo qui spem habet in homine* (*Jerem. xvii, 5*), quamvis sancti sint, quamvis prophetae. Legimus: *Nolite confidere in hominibus* (*Psal. cxlv, 2*). Et iterum: *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus* (*Psal. cxvii, 6*). Non in principibus tantum sæculi, sed et in principibus Ecclesiarum, qui suas tantum animas si justi fuerint, liberabunt. Filios autem ac filias, quos in Ecclesia genuerint, si fuerint negligentes, salvare non poterunt, et tamen Apostolus loquitur: *Si cuius opus arserit, ipse salvus erit: sic tamen quasi per ignem* (*I Cor. iii, 24, 15*). Manus autem super terram prævaricatricem **140** extenditur, ut virga sive fortitudo panis conteratur. Quæ extenta, minatur plagas, nolente qui eam extendit, et sublevat peccantes percutere, sed extensione terrcre, et territos conservare.

(Cap. XV.—Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, quid fieri ligno vitis, ex omnibus lignis nemorum quæ sunt inter ligna silvarum? Numquid tolletur de illa lignum, ut fiat opus: aut fabricabitur de ea paxillus, ut pendeat ex eo [Al. ea] quodcumque vas? ecce igni datum est in escam: utramque partem ejus consumpsit ignis: et medietas ejus redacta est in farillam. Numquid utile erit ad opus? Eliam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum ignis illud devoraverit, et combusserit, nihil ex eo fieri operis? Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum, quod dedi igni ad devorandum: sic tradam [Al. tradidi] habitatores Jerusalem; et ponam faciem meam in eos. De igne egredientur: et ignis consumet eos. Et sciatis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos, et dedero terram inviam, et desolatam, eo quod prævaricatores existiterint, dicit Dominus Deus. Pro eo quod nos interpretati sumus: utramque partem ejus consumpsit ignis, et medietas ejus redacta est in farillam, Septuaginta transtulerunt: Annuam purgationem ejus consumit ignis, et dimittit in finem. Rursum ubi nos diximus: Cum posuero faciem meam in eos, illi verterunt, cum obfirmare. Prævaricationem quoque delictum interpretati sunt. Variis autem similitudinibus, quas Græci parabolæ vocant, prænuntiatur subversio urbis Jerusalem. Et quomodo*

^a In aliis libris, ac penes Raban, conversio.

supra (*Ad cap. iv*) in sartagine, in qua carnes puli frigebantur, et in latere in quo monumenta, et aggeres arietum ac vinearum machine pingebantur, ejusdem urbis obsessio famesque descripta est, et postea in hoc eodem lecturi sumus: in *Jeremias* quoque scriptum est (*Jerem. i, 13*), *Ollam* quæ a facie Aquilonis accenditur, significare urbem Jerusalem; saltusque Nageb, et Thenian, et Darom, successus, hoc ipsum prænuntiat: sic in præsentil loco eadem Jerusalem vineæ et viti fructifera comparatur. De qua in alio loco scriptum est: *Ego te plantari vineam frugiferam, omnem veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis* **141** *alienæ?* (*Jerem. ii, 21*.) Et in *Isaias*: *Plantavi, inquit, vineam sorec* (*Isai. v, 2*), quod electam et pulchram sonat. Et in *Psalmis* legimus: *Vineam ex Egypto transtulisti: ejecisti gentes, et plantasti eam: Dux itineris fuisti in conspectu ejus* (*Psal. lxxix, 9*). Et manifestius disclimus, Scriptura dicente: *Vineam autem Domini sabaoth domus est Israel* (*Isai. v, 7*). Hæc vinea quādū assert fructus, in omnibus lignis saltuum nihil ea pretiosius est; sin autem uvas habere desierit, in nullo utilis erit: nisi ut cum radice, et propaginibus suis tradatur incendio. Cætera ligna silvarum (ut de pomiferis arboribus taceam, quarum et Scriptura modo nullam facit mentionem) cum poma non habeant, succisa plurimam præbent utilitatem, et in omnem agriculturam, et in usum armorum proficiunt: dum attenuantur in scuta, raduntur in hastilia, clidunt foribus, continent armariis, risco, loculis; omnemque dominus tribunt supplicitem. Vitis autem si semel tvas afferre cessaverit, intantum inutilis est, ut ne paxillis quidem ex ea possit fieri, de quo aliquid pendeat. Cumque maleolos excideris, utramque partem eorum primum ignis arripit, deinde flamma consumit: tantumque nihil prodest cum redacta fuerit in favillam, ut etiam cum integra sit, absque frugibus nullam præbeat utilitatem. Ambiguitas autem verbi Hebraici *סֵן* (*שֵׁנִי*) quod tribus litteris scribitur, *sīm* *וְ* et *רַעֲנָן* *וְ* *יְהֹוָה*; si legatur *סֵן*, duo significat; si *סֵן*, annos. Unde factum est, ut pro duabus summitatibus ejus, quod nos interpretati sumus utramque partem ejus; Septuaginta interpretarentur, annuam purgationem ejus: cum Aquila dixerit, *duas novissimas ejus*; Symmachus et Theodosio, *duas summitates ejus*. Et est ordo: Sicut vitis infructuosa incendio traditur in nullam utilitatem: sic et Jerusalem, immo habitatores ejus tradentur ardoribus, ut egrediantur de igne, et ignis consumat eos, id est, etiam si de urbe evaserint, foris hostili gladio consumentur; et qui remanserint, ipso miseriarum pressi pondere, me esse Dominum recognoscet: cum posuero sive obfirmi aero faciem meam super eos, et dedero illos in aeternam solitudinem. Non enim peccatores sicut cæteræ gentes,

^a *Vatic.*, *omne semen verum, tum aliena.* pro *alienæ* Victorius probat ex LXX, ἄμπελος ἀδόξια.

^b Apud Raban., *armariis, scriniis, ac loculis.*

^c *Totum integrumque capitulum Vulgata editionis*

A **142** sed prævaricatores exsisterunt. Aliud est enim negligere quod ignores: aliud contemnere quod colueris. Possamus vineam et Jerusalem juxta intelligentiam spiritualem, intelligere credentium multitudinem. Quæ si negligens fuerit, et culturam pristinæ religionis amiserit, nec attulerit fruges virtutum, nec vinum fecerit, quod laxificat cor hominis, aeternis tradetur ardoribus, et in nihilum reputabitur. Servus enim, qui scit voluntatem domini sui, et non facit eum, vaporabit multis (*Luc. xii, 47*). Tale quid et Dominus loquitur in Evangelio secundum Joannem: *Ego sum vitis vera; et Pater meus agricola. Omnia palmes, qui manet in me, et non facit fructum, tollet illum Pater.* Et omnis qui afferit fructum, purabit eum, ut fructum plus afferat (*Joan. xv, 2, 2*). Si autem Salvator vitis est, et nos palmites, et Deus [*Al. dicitur*] Pater agricola, quamdiu Dei præcepta servamus, semper excolimur, et cultura nostra purgatio est: *Non est enim volentis neque currentis, sed miseren̄tis Dei* (*Rom. ix, 16*). Quod si afferentes fructum, purgamur a Patre, ut fructus ampliores afferamus, ostenditor omnem nostrum conatum, adiutorio Dei, pervenire ad finem, et fructum facere plenitudinis. Qui autem palmes fruges non fecerit, tolletur a Patre. Et cum sublatius fuerit, quid de eo Pater faciat, Scriptura non dicit: nisi forte separatio a Christi corpore, poena perpetua est, et interitus. Quod in vinea et vite intelleximus, sub alia figura Salvator docet in Evangelio: *Bonum est sal: si autem sat infatuatum fuerit, ad nihil est utile, nisi ut se quis projiciatur, et ab hominibus conculcetur* (*Marc. ix, 49*). Et oculus qui totum corpus illuminat, si fuerit excœctatus, audit a Domino: *Si lumen quod in te est, tenebræ sunt: ipso tenebræ quantæ* [*Al. quæcunque*] *erunt* (*Matth. vi, 23, 13*)? Comparatione quippe prævaricatoris, et ejus qui confessum prius negaverit Deum, levior poena est eorum, qui numquam Dei habuerunt noitiam. Ligna autem saltuum, sive silvarum, secundum varietatem credentium, habent in magna domo aliquam utilitatem; in qua non solum vase aræ, et argentea sunt, sed lignea et fætilia; alii in honorem, alii in contumeliam (*II Tim. ii*).

(*Cap. XVI. — Vers. 1, 2.*) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, nota fac Jerusalem* **143** *abominationes suas, et dices: Hec dicit Dominus Deus Jerusalem.* **LXX**: *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, testificare Jerusalem iniqüitates suas, et dices ad eam: Hec dicit Adonai Dominus.* In quibus brevis erat singularem prophetiarum circumscriptio, tota capitulu possumus, quid nobis videretur illico subjugentes. Hic autem quia longus ad Jerusalem sermo diffigitur, testificantis et docentis eam peccata quæ fecerit; et pene risque ad ducentorum versuum numerum extenditur rationem, usque ad cum videlicet locum in quo scri-

dividitur in sexaginta et tres versiculos; qua divisione longe distat a numero quem hic assignat Hieronymus. Igitur ut divisionem antiquam perspectam habeas, consule Bibliothecam divinam S. Hieronymi a

plum est : *Cum placatus fuerit tibi in omnibus quæ fecisti, dicit Dominus Deus,* necesse habemus omnem prophetiam per partes ponere ; et his quæ proposuerimus, explanationes debitas coaptare. Sub persona mulieris meretricis quæ primum viri fuerit consortio copulata, Jerusalem et ortus, et educatio, et pubertas, et nuptiae, et adulterium, et repudium, et rursum revocatio contexitur ; ut et clementia viri atque judicium, et adulteræ atque meretricis sceleræ cognoscantur, dum post universa supplicia suscitat ei pactum sempiternum : ut recordetur iniquitatis suæ, et confundatur, et non sit ei ultra aperire os præ confusione sua, cum placatus fuerit illi in omnibus quæ fecerat. Multum namque prodest peccatoribus scire quid fecerint. Unde et pœnitens loquitur : *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper* (Psal. L, 4). Quatuor autem modis intelligi potest Jerusalem : *Vel* hæc quæ Babylonio et Romano igne succensa est ; *vel* celestis primitiorum ; *vel* Ecclesia quæ interpretatur *visio pacis* ; *vel* animæ singulorum quæ fide cernunt Deum. Illudque quod plerique de coelesti Jerusalem interpretandum putant, Ecclesia non recipit, ne omnia quæ in præsenti prophetia contexuntur, ad coelestium fortitudinum ruinas atque crucias, et restitutionem in pristinum statum suscipere compeilantur.

(Vers. 3.) *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan* [Vulg. *Chanaea*] . *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa.* Magna fides, et grandis audacia prophetarum, unum hominem, totam urbem ignobilis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad presbyterum delinquentem, et adulterio jungentem homicidium, proferens est 144 dicens : *Semen Chanaam, et non Iuda, species decepit te* (Dan. xiiii, 56). Magnus et Isaïas, qui clamat ad principes et ad populum Judeorum : *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, avibus percipite verba Domini, populus Gomorrhae* (Ioh. i, 10). Sed non minor Ezechiel, qui ad totam urbem loquitur confidenter : *Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan : Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa.* Quamquam et Stephanus primus martyris Evangelii, ad insanientem populum sit locutus (Act. viii, 51) : *Dura cervice, et incircumcisæ corde, vos semper sancto Spiritu resistitis* [Al. *resistitis*] . Et hec positionis radicem Jerusalem, et generationes ejus terram Chanaan, secundum illud accipere erod in Ægypto vocatus sit populus, et ibi multo tempore habitaverit (Cham quippe pater Chanaon princeps fuit gentis Ægyptiæ), tamen juxta scelerum similitudinem, radicem Jerusalem terram Ægypti esse dicimus : *Unde et pater Hiram appellatur Amorrhæus, qui interpretatur λακούρας, id est, malo sermone celebratus.* Et mater tua Chethæa, id est, Ægyptus : quæ vel ipsa insanit, vel alios mittit in amorem. Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus

A est (Joan. viii, 54). Unde et in toto orbe hujus antiqui patris famosum vocabulum est, et multis vertens in amentiam. Præcipitque Jerusalem vel juxta litteram, vel juxta spiritum, ut relinquat antiquum patrem, et dicitur ad eam : *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam ; et obliuiscere populum tuum, et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum* (Psal. XLIV, 11). Et promittitur ei si post peccatum ad verum voluerit patrem reverti : *Restituam te sicut fuisti quando nata es. Cujus tanta nobilitas, ut urbis Jerusalem quæ de Abraham, Isaac et Jacob stirpe descendens Deum habuit patrem ? et tamen quia peccavit, et verum reliquit parentem, meretur audiire : Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan : Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chethæa.* Si illa B hoc andivit : quid de nobis flet qui vocati ex gentium sordibus, omnem maculam in lavacro Salvatoris amisimus, si polluerimus indumentum Christi, et non habuerimus in convivio vestem nuptialem ? Utique illud, ut vinctis manibus pedibusque, æternis tradamus ardoribus, in quibus est fletus oculorum et stridor dentium (Math. xxii).

145 (Vers. 4, 5.) *Et quando nata es, in die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et in aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis. Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his, misertus tui : sed projecta es super faciem terræ, in abjectionem animæ tuæ, in die qua nata es.* LXX : *Et generatio tua, in die qua nata es, non ligaverunt mamillas tuas, et umbilicus tuus non est præcisus, et in aqua non es lota in salutem, nec sale salita, et pannis non es involuta : nec pepercit super te oculus tuus, ut faceret tibi unum ex omnibus istis, et pateretur quidpiam super te, et projecta es super faciem campi a pravitate animæ tuæ in die qua nata es.* Juxta ordinem lectionis de singulis disseramus. Quando nata est Jerusalem de patre Amorrhæo et matre Chethæa, et effusa ex utero, non est præcisus umbilicus ejus, quo fetus aluntur in ventre instar arborum et virgultorum, quæ per radices humore terræ nutriuntur occulto. Et quomodo virorum seminarium significatur in lumbis : ita genitalia seminarum honesto sermone juxta consuetudinem Scripturarum umbilicus vocantur, testimonio Job, qui sub figura draconis loquitur de diabolo : *Virtus ejus in lumbis ejus : et fortitudo illius in umbilico ventris* (Job. xl, 14). Iste enim draco coluber antiquus, qui vocatur diabolus et Satanæ, et decepit orbem terrarum, adversus viros virtutem habet in lumbis, adversus feminas in umbilico. Hoc autem significat de Jerusalem : quod non statim legem acceperit, nec ei pudenda nativitatis exordia sint absenta : sed gentilem primum vixerit vitam ; pro quo Septuaginta interpretatione sunt : *In die quo nata es, non diligaverunt mamillas tuas* (Ezech. vii), hanc habente Scriptura sancta, consuetudinem, ut pro corde, pectu-

sculum sive pectus (*Levit. x; Num. xviii*), et mammillas nominet : ut unicuique loco congruum viderit. Sacerdotes in quibus debet esse doctrina, et legem requirunt ex ore eorum, accipiunt pectusculum. Joannes super pectus recumbit Domini, ut de fonte uberrimo hauriret fluenta sapientiae (*Joan. xiiii*). Virginis in Canticō Canticorum duæ mamillæ sunt, quasi duo binnuli gemini capreæ, qui pascuntur in liliis, donec respiret dies, et amoveantur umbræ (*Cant. iv*). Mater diligens, **146** statim ut nata fuerit infantula, ligat mammillas ejus, ut a tenero tumore ^a desistant, et pulchritudinem custodiant virginalem. Cum autem ad ætatem venerit pubertatis, dicetur de ea : *Nunquid oblitiscetur sponsa ornatus sui : aut virgo fasciæ pectoralis suæ* (*Jerem. ii, 32*)? Sequitur : *Et in aqua non es lota in salutem.* Cruenta infantium corpora, statim ut emittuntur ex utero, lavari solent : ita et generatio spiritualis lavacro indiget salutari. *Nullus enim mundus a sorde, nec si unius quidem diei fuerit vita ejus* (*Job. xxvi, 14, 15*). Et in Psalmis legimus : *In iniurias conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea* (*Ps. l, 6*). Secunda nativitas solvit primam nativitatem. Scriptum est enim : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei* (*Joan. iii, 5*). Multaque sunt lavacra quæ Ethnici in mysteriis suis, et hereticici pollicentur : qui omnes lavant ; sed non lavant in salutem. Propterea additum est : *et in qua non es lota in salutem.* Quid quidem non solum de hereticis, sed de Ecclesiasticis intelligi potest, qui non plena fide accipiunt baptismum salvare. De quibus dicendum est, quod acceperint aquam, sed non acceperint spiritum : sicut et Simon ille Magus, qui pecunia volebat redimere gratiam Dei, baptizatus quidem est in aqua, sed nequam baptizatus est in salutem (*Act. viii*). Tertio dicitur : *nec sale salita.* Tenera infantium corpora dum adhuc uteri calorem tenent, et primo vagitu laboriosæ vitæ testantur exordia, solent ab obstetricibus sale contingi, ut sicciora sint, et restringantur. Porro Jerusalem, quæ de malis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentia consecuta est. Qui autem renascuntur in Christo, dicitur ad eos : *Vos estis sal terræ* (*Math. v, 5*) ; et præcipit eis ab Apostolo : *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus* (*Coloss. iv, 6*). Unde et vulgo sapientes salsi, et stulti vocantur insulsi. Et in Levitico lege sancitur : *Omne sacrificium vestrum sale salietur.* Non cessabit sal Testamento Domini de sacrificiis vestris : in cunctis muneribus vestris sal offeritis (*Levit. ii, 13*). Qui hoc sale conditus fuerit, et omnem putorem humoremque noxiūm hujus admixione siccaverit, ultra non dicet : *Computuerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ* **147** *meæ* (*Ps. xxxvii, 6*). Scio me leguisse in quodam volumine De Domino Salvatore, quod ipse sit sal cœlestis ; et non

^a Duo mss., tumore resistant.

^b Exciderit librariorum incuria versiculos, et multiplicata es, et grandis effecta, quem Victorius sup-

A solum terrena, et inferna, sed cœlestia quoque suo sapore condiverit : ut impleatur illud quod scriptum est : *Gloria in excelsis Deo, et super terram paz hominibus bona voluntatis* (*Luc. ii, 14*). Quartum est : *nec involuta pannis.* Et Salvator pannis est involutus infantiae, et omnis qui nascitur per involucra panorum, protectione indiget Dei. Naturale est, ubi tamen parentum non deest diligentia, ortis infantibus primum præcidi umbilicum : deinde ad eluentum sanguinem lavari eos aqua. Tertio, humorem corporum parvolorum, salis adjectione siccari. Quarto, ut tenera infantium corpora pannis involvantur, duplarem ob causam, ut et sale siccetur corpus, quod pannis ne defluat, servatur et stringitur ; et membra tenerrima ne facile depraventur. B Unde et corpora Barbarorum, Romanis corporibus rectiora sunt. Usque ad secundum enim, et tertium annum, semper paenit involvuntur. Sed non talis Jerusalem, cujus nec umbilicus abscessus, nec ligata sunt ubera, nec aqua lota est in salutem, nec sale salita, neque involuta atque constricta pannis infantiae. Cur autem nihil horum meruit, sequens Scriptura testatur. Non pepercit super te oculus : ut faceret tibi unum de his misertus tui. Pro quibus LXX posuerunt : *Non pepercit super te oculus tuus : ut facerem tibi unum ex omnibus istis.* Et necesse est, ut duplex editio duplarem habeat intelligentiam. Prior hoc significat : Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unum de his misertus tui. Et est sensus : Nullus tui misertus est, offenso Deo ; nullius super te mota sunt viscera, ut de quatuor superioribus saltem unum tibi faceret ; quia omnia simul non mereris accipere. In altera dicitur : Non pepercit super te oculus tuus, ut facerem tibi unum de his misertus tui. Et hunc habet sensum : Ita egisti, et sic in peccatis nata es, et in delictis concepit te mater tua, ut ne ipsa quidem tui miscrearis. Cumque sic gesseris, ut adversum te per mala opera crudelis existeres : ego quid tibi potui facere, **148** quæ ne unum quidem superiorum accipere merueris ? Quia igitur nihil horum quæ fieri infantibus solent, in te factum est ; et hoc non sine causa nec abesse judicio, sed tuo vitio atque peccato, quæ ne ipsa quidem tui miserta es : ideo projecta es in faciem terræ, sive campi ; et projecta propter pravitatem animæ tuæ in die qua nata es. Oremus ne pravitatem animæ projiciamus in faciem campi, in quo lata, et spatiosa via est quæ ducit ad mortem ; in quo Chaldaeorum debaccharat equitatus. Simulque considerandum, quod nullus in die quo nascitur, pravum aliiquid committere potest, nisi lavaci tempore, quando sapiens generatio fide creditis assumitur.

(Vers. 6, 7.) *Transiens autem per te : ridi te conculcatam in sanguine tuo.* Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo, vive : dixi, inquam, tibi, in sanguine tuo, vive. *Multiplicatam quasi germen agri dedi te,* ^b et

plet ex Vulgata Hieronymi edit. et Hebraico, quin etiam ex LXX, in quorum Latino codice legitur, et multiplicata es, et magnificata es.

ingressa es, et pervenisti ad mundum muliebrem. **A** Utura tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit: et eras nuda, et confusionis plena. LXX: Et transivi per te, et vidi te mixtam in sanguine tuo, et dixi tibi, de sanguine tuo vita multiplicare, sicut ortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et ingressa es in civitates civitatum. Uberta tua erecta sunt, et pilus tuus ortus est: tu autem eras nuda, plena ignominia. Postquam projecta es in faciem campi, sive super faciem terrae, propter pravitatem animae tuae, meum ultra non merebaris auxilium: attamen transiens per te vidi te conculcatam, sive commixtam in sanguine tuo, id est, ream mortalium criminum: et provocavi te, tribuens poenitentiam, dixi que tibi: Licet sis in sanguine, tamen vive conversa; tantaque fuit in te omnium rerum abundantia, ut agri uberrimi haberes similitudinem, et benedictionem Jacob, qua benedixit ei pater suus, dicens: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus (Genes. xxvii, 27); et intrares penetralia Domini, diceresque cum sponsa: Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. i, 3); et ad mundum muliebrem pervenires, pro quo Septuaginta transtulerunt: et ingressa es in civitates civitatum; ut quomodo Canticum Cantorum, et saeculum dicitur **149** saeculorum; ita civitates appellantur civitatum. De quibus in Evangelio dicitur: Habeto potestatem super decem, sive super quinque civitates (Luc. xix, 17, 18): ut non solum civitas, sed metropolis civitas appelleris, secundum illud quod in Isaia legitur: Mater urtum fidelis Sion (Isa. i, 26, 27). Porro quod interpretatus est Symmachus, et pervenisti ad ornatum mulierum, sive ut Theodotio, et ingressa es ad ornatum ornamentorum, pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: et pervenisti ad mundum muliebrem, tempus pubertatis ostendit, quando pueræ nubiles appellantur, et possunt maritorum amplexibus copulari. Denique sequitur: Uberta tua intumuerunt, et pilus tuus germinavit. Honeste adolescentularum matritas indicator, quando intumescent ubera sive eriguntur, et germinat pilus. Cumque parata esset ad nuptias, et haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, nec Dei protegebatur auxilio. Si quis Christi non habet induitum, nudus est. Si quis non est indutus visceribus misericordiae, bonitatis, humilitatis, pudicitiae, mansuetudinis, patientiae, jacet super faciem terrae: et paucitudo ejus confusione, et nuditate ^a turpatur.

(Vers. 8.) Et transivi per te, et vidi te: et ecce tempus tuum, tempus amantium. Et expandi amictum meum super te, et operui ignominiam tuam. Septuaginta: Et transivi per te, et vidi te, et ecce tempus tuum, tempus divertentium: et expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam. Quanta clementia! Non sufficerat semel vidisse eam conculcatam in sanguine, et ad poenitentiam provocasse: sed peccan-

tem rursum invisit, et quia erat nuda, et confusionis plena, rursum venit et visitat, et ecce tempus ojus, tempus amantium; sive juxta Septuaginta divertentium, et sive juxta interpretationem Aquilæ secundam συναλλογῆς, sponsalium videlicet, et temporis nuptiarum; juxta primam vero ejusdem editionem et Theodotionis, μαστῶν, quod interpretatur uberum: pro quo Symmachus vertit ἀγαπῆς, quod dilectionem sonat. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, et sustinere coitum maritalem. Attamen misericors Deus expandit alas suas, et suscepit eos, et **150** in humeris suis portavit eos, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Luc. xi, 34)? Sive amictum expandit pro alis: hoc enim interpretatur πτερύγιον, quo operta est et Ruth ad pedes dormiens Booz (Ruth. iii). Et in ora, id est, πτερύγια vestimenti nostri, jubemur hyacinthinas simbrias alligare. Haec autem fecit ut operiret Ignominiam Jerusalem: genitale seminarum sub hoc nomine corpus ostendens. Etenim juxta Apostolum: In honesta corporis nostri majore honore circumdamus (1 Cor. xii, 13). Unde et Psalmista canit: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi, 1). Quæ Cham quia non protexit in patre, æterna maledictione signatur (Genes. ix). Quod de Jerusalem diximus, referamus ad animam nostram, quæ quamdiu in infantia constituta est, peccato caret. Cum autem ætatis ejus tempus advenerit, multi sunt amatores dæmonum et hæreticorum, perversorumque dogmatum, qui ad eam cupiunt declinare. Qui protectione Dei repelluntur; ut non satellites diaboli, sed ministros Salvatoris recipiat. Pro divertentium, dilectione, et uberum, in Hebraico habetur δόδιμ (דָּדִים), quod secundum lingue eorum proprietatem, omnia quæ supra versa sunt significat. Potest tempus dilectionis, et uberum sive amatorum Dei, intelligi Abraham, et Isaac, et Jacob: quando eis pollicitus est Dominus post Ægyptiam servitutem, suum populum liberandum.

D Et juravi tibi; et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus. LXX: Et juravi tibi, et ingressus sum in testamentum tecum, dicit Adonai Dominus. Quia expandi amictum meum, sive alas meas super te: et operui confusionem tuam: propterea juravi tibi, et ingressus sum pactum, sive testamentum tecum: ut mihi potius quam cæteris, qui ad te volebant divertere, jungereris, juxta illud, Juravit Dominus et non pœnitabit eum: tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec (Ps. cix, 4; Hebr. vi). Omnis enim controversia finis est juramentum. Et vivo ego, dicit Dominus: nisi malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii). Tempore igitur nuptiarum, Israel juramentum accipit Dei, pro omni dotali **151** munere. Et quia David de

^a Antea incommmodo sensu erat turbatur: pro quo turpatur rescribimus.

se dixerat : *Memento, Domine David, et omnis manus tuus ejus (Ps. cxxxi, 1)* : qui juravit Domino, votum vovit Deo Jacob; et ipse Dominus jurat ei, Scriptura dicente : *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum (Ibid., 11)*.

(Vers. 9.) *Et facta es mihi, et lavi te aqua, et mundavi sanguinem tuum ex te, et unxi te oleo.* Quia expandi alas meas, et operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum; propterea mea es facta possessio : ut quae aliena eras, quando videbaris immunda, mea esse coeperas, quando pactum meum tecum juramento firmavi. Sive juxta consuetudinem prophetarum : facta es mihi, ait, pro eo quod es, meo conjugio copulata es : et lavi te, inquit, aqua baptismi salutaris. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei (Joan. iii, 5).* Et alibi legimus : *Ipsa vos baptizabit in Spiritu sancto et igni (Marc. i, 8).* De quo baptismate et Isaías loquitur, dicens : *Lavabit Dominus sordes filiorum et filiarum Sion; et sanguinem mundabit de medio eorum, spiritu judicii, et spiritu combustionis (Isa. iv, 4).* Cum autem laverit, et mundaverit sanguinem : ^a sicut αἰροφόυσας, quae duodecim annis crux manabat, fimbrie sanavit attacu (Marc. v) : non sufficit ei lavare aqua, et mundare sanguine, nisi oleo quoque unixerit : juxta quod Samaritanus, qui interpretatur custos, seminecis vulnera primum olei infusione linivit, deinde vini austerritate compescuit (Luc. x). Dominus autem noster alio unctus est oleo, quod non dolorem vulnerum mitigaret, sed laetitiam tribueret, dicente ad eum Spiritu sancto : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis praे consortibus tuis (Ps. xliv, 8).* Habent et contrarie fortitudines sinuлати olei lenitatem, dulcia per haereticos pollicentes; quae vertuntur in amaritudinem, et quae detestatur propheta commemorans : *Oleum autem peccatoris non impinget caput meum (Ps. cxl, 5).* Sin autem ab unctione unctus, id est, Christus appellatur, vide quantum proficerit Jerusalem : ut et ipsa uncta oleo spirituali, Christi nomen acceperit ; juxta quod et **152** in Psalmis de Abraham legimus : *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.*

(Vers. 10.) *Et vestiri te discoloribus.* LXX : *Et indui te variis* : Legis ceremonias, quarum occupata studio, idola derelinqueres. Ista sunt varia vestimenta, quibus induitus est Joseph : nec poluerunt eum fratres vendere, nisi prius eum tunice varietate nudassent (Gen. xxxvii). Et de sponsa dicitur in quadragesimo quarto psalmo : *Asistit regina a*

^a Putarunt Erasmus et Marianus *Hemorrhoides* dictam fuisse sanctant a B. Hieronymo; unde pro particula etiam Latina, *Græcum* nomen ἄγρα supposuerunt contra fidem exemplarium miss. Mart.— Pro sicut, quod nostri prælerunt miss. ac Rabanus, duobus verbis Marianeus legit quo etiam; corrupte vero editi veteriores quo ἄγρα, id est, *zætam*; αἴροφόυσας, etc.

^b Decerat versiculus iste, *Et vestiri te discoloribus,*

A *dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate (Ps. xliv, 10).* Hoc est vestimentum de quo et Apostolus loquitur : *Induilo novum hominem, qui renovatur in cognitionem iuxta imaginem Creatoris (Ephes. iv, 24).* Volumus scire quae sint varia vestimenta? Idem nos Apostolus doceat, Credentibus scribens : *Induimini ergo visceribus misericordia, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientie (Coloss. iii, 12).* Quid hac varietate pulchrius? De qua et Job loquebatur : *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam (Job. xxxviii, sec. LXX)?* Et pontifex semel in anno, quando pro populo adolebat incensum, ingrediens in Sancta sanctorum, variis vestibus utebatur (Exod. xxix; Hebr. ix). Certe si divitiae varietatem vestium, et non sancitas facret diversitasque virtutum, Pharaon Nabuchodonosor hæc vestimenta habuisse scribentur, et non Joseph, qui sub peregrino et pastorali patre, vestes discolores et regias habere non poterat.

Et calciavi te janthino. LXX : *Et calciavi te hyacinthino [Al. Hyacinthino].* Aquila et Symmachus, *jauthina* : Septuaginta et Theodosio, *hyacinthina* transtulerunt. Pro quo in Hebreo scriptum est *τὰς* (υπῆν). Et quia pulchre ad Jerusalem sermo dirigitur, et sub persona feminæ, omnis ejus ornatus exprimitur, *hyacinthina*, sive *janthina* calciamenta narrantur, quæ virorum personæ non convenient. Denique factoris pascha præcipit, absque ulla coloris varietate, ut accinctis lumbis, et pedibus calciatis sint. Ista sunt calciamenta de quibus et Apostolus scribit : *calciati pedes in preparatione Evangelii pacis.* Philo vir discretissimus Judæorum, hyacinthon in vestibus pontificis aeri comparat, per quem superna atque celestia **153** significari arbitratur. Nec prius Jerusalem calciatur hyacinthinis, nisi lavetur aqua. Unde et *Apostolorum*, quibus prius præcepit Dominus ut excuterent pedum suorum pulverem (Math. x), lavantur a Salvatore pedes. Et sponsa dicit in *Canticō Canticorum* : *Lati pedes meos, quonodo inquinabo illos (Cant. v, 3)?* Et Moysen et Jesum divinus sermo c testatur (Exod. vii), ut solvant corrigamus calciamenta sui, quia locus in quo stent sanctius sit. Cum autem leti fuerint pedes, et omni sero purgati, calciantur hyacinthinas, sive *janthinas*; quod mirumque aeris et nubes coloris est : ut rapiantur in occasum Domini in aera, et ad celestia regna festinent.

Et cinxai te byso. Jerusalem non solum vestitur discoloribus, et calciantur hyacinthinis, sed et bysoe accingitur, de qua tenuissima in ueste pontificis filia texuntur. Ea uer in *Proverbio*, quæ vise esse dant

quem positum hic abs Hieronymo nihil est dubium, cum et LXX versionem subdat, cui Hebraicam veritatem continentem præponit, et infra in *Commentario* notet, *Jerusalem, iniquis, non vestitur discoloribus, et calciantur hyacinthinis, sed, etc.* Nos ex miss. et Rabano sufficiimus.

^c Rescribendum mea quidem sententia est, obliteratur, aut quid simile.

texit chlamydes, et praesentis saeculi et futuri, sibi A de byso, et purpura fecisse dicitur vestimenta (Prov. xxxi). Hac byso accinguntur renes, quoties pingua libidinis incentiva tenuanda sunt, nihilque in ea crassi humoris [At. crossæ Veneris] relinquuntur: et implemus præceptum Apostoli dicentis: *Sicut ergo sacciuti lumbos vestros in veritate* (Ephes. vi, 14); quasi aliis verbis diceret, *byso*. Et Dominus ad Apostolos loquitur: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucerne ardentes in manibus vestris* (Luc. xxii, 35). Nisi enim astrinxerimus fluentia lumborum rau mata, lucernas in manibus habere non possumus. Unde et ad Job loquitur Deus: *Accinge sicut vir lumbos tuos* (Job. xxxviii, 5). Et comedunt agnum, calciant pedes, tenentes baculum, stantes in Evangelii veritate, et ad Christi sanguinem præparati, lumbos accinctos habere dicuntur (Exod. xii). Qua zona mortificante lumbos, Elias quoque et Joannes Baptista accinguntur (IV Reg. 1; Marc. 1). De quibus et pœnitens flebiliter ingemiscit, dicens: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus* (Ps. xxxvii, 8).

Et indui te subtilibus. LXX: *Et circumdedi te trichopto.* Pro quo Aquila florido, sive palpabilis: Symmachus, *indumento*: **154** Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit ^a *MESSE* (מְשֵׁה). Cumque diligenter inquirerem, quid sibi vellet vocabulum ^b trichopti, quod LXX transtulerunt; et a nullo Græcorum nec usum, nec etymologiam possem invenire sermonis: tandem didici a LXX esse compositum (rebus enim novis nova singenda sunt nomina) quad tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, ut pilorum et capillorum tenuitatem habere credatur. Unde et ego volens tenuitatem exprimere vestimenti, pro *trichopto, subtilibus* transtuli, quod tenui stamine atque subtegmine textum erat. Et congrue illis, de quibus increpans dixerat: *Incrassatum est cor populi hujus, et menducarit, et bibit Jacob, et saturatus est, et incrassatus, et calcitravit dilectus, et dereliquit Deum factorem suum* (Deut. xxxi, 15), nunc tenuitas vestrum condonatur. Nam et in libro Sapientiae, qui a quibusdam Salomonis inscribitur, spiritus sapientiae unigenitus et multiplex, tenuis et mutabilis appellatur (Sep. vii). Et manna de quo scriptum est. *Panem angelorum manducavit homo* (Ps. lxxvii, 25), tenuissimum in similitudinem pruinæ, et segmentis coriantri luisse narratur (Exod. xvi). Possumus juxta interpretationem secundæ editionis Aquilæ, qui floridum interpretatus est, *vestimentum, ubertatem terræ latæ per metaphoram intelligere, vel divini cultus pulchritudinem*.

(Vers. 11.) *Et ornari te ornamento.* Generaliter ornamenta vnde ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat, armillas et torqueu, inauræ

^a Λεων ε νοστρις μεσ. est *Messi*, quemadmodum et infra legitur.

^b Dicit vero Theodosius, plexum esse e capillis factum, qui capiti undikerum complicantur. Et Scholion in Coisliniano codice penes Moutfauconium, zicke ἡ τοι αἱ τρίγες συμπλέκονται. Τριχαπτὸν δὲ λέγει τὸ ἀρι χρυσοῦ κατικενασμένου, τὸ εἰπτρ ἄπο χρυσοῦ

A et coronam, et reliqua, quæ ornamenta tribuit Jerusalem, et in Isaia dicitur, quod vitio suo universa perdiderit. Scriptum est enim: *Pro eo quod eleralæ sunt, hoc est, superbierunt filiæ Jerusalem*, et ambulaverunt excelsa cervice (Isa. iii, 16, 17), et reliqua: pro zona, accinctæ sunt funibus, et pro ornatu capitum, calvitio deturpatæ, et pro pulchrinis et mollibus indumentis, cilicij asperitate circumdatæ.

Et dedi armillas in manibus tuis. LXX: *Et circumdidi armillas manus tuas.* Quando **155** nobis bona opera dederit Deus, circumdat armillas manibus nostris. Unde et in manibus prophetarum assimilatum esse se dicit (Osee xiii), et crebro in manu Aggei sive Jeremias et reliquorum factum sermonem legimus (Agg. 1). In Job quoque draconis labiu perforatur armilla, omnesque ejus venenati sibili, qui in perversis intelliguntur dogmatibus, bonorum operum circulo perforantur (Job xl).

Et torqueu circa collum tuum. Pro torque, quam nos juxta Aquilæ secundam editionem et Symmachum interpretati sumus, Septuaginta et Theodosio κάρδια transstulerunt, quod non solum hic, sed et in Isaia scriptum est: *Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et mureulas, et carymbas, et circulos, et κάρδια* (Isa. vi, 18). Puto autem κάρδια ab eis dicta, ex variis gemmis in pocta mulierum nomine descendens, qui et ipse ornatus pulcherrimus mulierum est.

(Vers. 12.) *Et dedi aurem super os, sive, nares tuas.* Verbum Hebraicum *NEZEM* (נֶזֶם), exceptio Symmacho, qui interpretatus est ἐπιφένιον, omnes in aurem transstulerunt: non quo inauræ ponantur in naribus quæ ex eo quod de auribus pendeant inauræ vocantur: sed quo circulos in similitudinem factus inaurum, eodem vocabulo nomenpetur, et usque hodie inter cetera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere, et in omnibus naribus. Quos tune accipimus juxta mysticos intellectus, quando cum Apostolo possumus dicere. *Christi bonus odor sumus in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt.* Alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor vitae in uitam (II Cor. ii, 15). Quando vivimus et de nobis dici potest. *Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos viventes* (Psalm. cxvi, 17), tunc odoratur Deus odorum sacrificii nostri bonæ fragrantie, et aureum circulum sensum ac dogmatum divinorum habemus in naribus. Quando vero mortui sumus, et versamur in coeno atque in sordibus turpitudinum, habemus illam inauram in naribus, de qua scriptit Salomon: *Sicut inauris aurea in naribus poræ: sic mulieri male morata pulchritudo* (Prov. xxi, 22).

Et circulos in auribus tuis. LXX: *Et 156 rotulassu-* νηματος. Πλέγει δὲ τὴν ἐπι χρυσοῦ διακόδιον ἑσθῆτα. *Plexus quo capilli complicantur.* Trichaptum autem dicit, quod ex auro concinnatum est, quasi dicat ex auro filo. Loquitur aulem de vesti figuris auxiliariis ex auro intertexta. Huic simile pallium Hieronymus ipse Epist. 107, ad Laetani statum judicuisse signum exstitisse.

per aures tuas. Qui claudit aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, et sepit eas spinis, ne particeps fiat invidis, et detractoribus, de quibus scriptum est : *Cum detractoribus ne commiscearis, quoniam repente veniet interitus eorum, et ruinam utriusque quis novit* (*Prov. xxiv, 21, 22*) ? tam videlicet ejus qui detrahit, quam illius qui libenter auscultat : iste circulos habet, et rotulas in auribus, non rotas quæ sequuntur Cherubim (illud enim angelicarum fortitudinum est), sed rotulas diminutive, quæ humanæ convenient fragilitati. Quamobrem et ad Deum dicitur : *Vox tonitrui tui in rota* (*Psal. lxxvi, 19*). In his enim qui terrena pertranseunt, et vix modicis vestigiis continent terram, de quibus scriptum est : *Lapides sancti voluntur super terram* (*Zach. ix, 16*), vox tonitrui Domini, et excelsorum dogmatum personat. Qui autem erroribus ducuntur humanis, et non habent solidam vestigia, sed circumferuntur omni vento doctrinæ (*Ephes. ii*), et ejecti de paradiso firmitatis, habitant in regione *Naid*, quæ interpretatur *fluctuatio*, merentur linguae mendacis ferre sententiam, quæ inflammat rotam nativitatis nostræ (*Genes. iv*).

Et coronam decoris in capite tuo. LXX : *Et coronam gloriationis super caput tuum.* Decorem juxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretatus sumus. Alioquin et in Hebreo THOPHERTE (תְּהִפְרֵתָה), et in reliquis translatoribus ράχην, gloriatio dicitur. Ornamenta cætora, membrorum sunt singulorum. Capitis ornatus, totius corporis dignitas est. Coronam autem vocat diadema seminarum, quo capillorum stringitur et ornatur ambitio. Volumus scire quæ sit corona decoris in capite Jerusalem, revolvamus Exodum, in quo scriptum est : *Et fecit laminam auream, et scripsit in ea litteras desformatas sigillo sanctificationis Domini, et posuit super caput Aaron* (*Exod. xxxix, 29*). Signum Dominicæ sanctificationis, nomen est omnipotens Dei, quod quatuor litteris Hebraicis scribitur (תְּהִפְרֵת), et apud eos vocatur infusibile, dum nomen ejus non potest dici. Cujus majestatem etiam gentilitas non ignorat, et Atheniensium testatur ara, ^a *Ignoto Deo.* Unde et Apostolus : *Quem vos, inquit, ignotum colitis, hunc nos annuntiamus vobis* (*Act. xvii, 23*). Istam puto coronam esse, 157 de qua et Psalmista dicit : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* (*Ps. iv, 7*). Et Apostolus loquebatur : *Cursum consummavi, fidem serviavi, de cætero deposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi justus judex* (*Il Tim. iv, 7, 8*). Et in alio loco ad Credentes : *Gaudium meum, et corona mea* (*Phil. iv, 1*). Gloria enim patrum, filii. Et in Salomonem scribitur : *Corona gloriae senectus* (*Prov. xii, 6*); eorum videlicet qui destruxerunt ea quæ parvolorum sunt, et post ætatem perfecti viri, venerunt ad senectutem, et ad patrum nomina, quibus scribit

^a Si Ecumenio credimus, ejusmodi inscriptio fuit : Θεος ἀστις καὶ Εὐρώπης καὶ Αἰγαίου, ἀγρώτης καὶ ἔρως. *Dis Asiae Europeaque et Libyæ, Deo ignoto ac peregrino.* Confer autem Hieronymum in Commentariis in Epist. ad Titum cap. 1.

A Joannes post pueros (*I Joan. ii*), et juvenes qui possunt dicere : *Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus : quando autem factus sum vir, destruci ea quæ parvuli sunt* (*I Cor. xiii, 14*).

(Vers. 13.) *Et ornata es auro et argento.* Crebro diximus aurum ad mentem, argentum ad eloquium pertinere. Tribunalque nobis Dominus, ut divinum sensum accipere mereamur atque sapientiam, et id quod mente concipimus, eloquii venustate proferre, et nequaquam ex his facere idolum sicut faciunt haeretici, de quibus scriptum est : *Dedi eis argentum et aurum ; ipsi vero ex argento, et auro fecerunt Baal* (*Osee ii, 8*). Et hoc magis, juxta intelligentiam spiritualem, ornatus aptum est seminarum. Alioquin argenti vilius materia, rusticarum et pauperum ancillarumque ornatus est, qui non convenit Jerusalem, quæ in regiam dicitur profecisse.

Et vestita es bysso, et polymito, et multicoloribus, LXX : *Et amictus tui byssini, et trichaptia, et versicoloria.* Verbum δέ Hebraicum MESI (ΜΕΣΙ), et hic Theodotio ipsum ut supra posuit, Aquila ἄσθμον, Symmachus polymitum. Nos autem quod supra subtile, hic juxta Symmachum, polymitum diximus ; LXX τρίχαπτα transtulerunt, servantes interpretationem præteritam : ut ad similitudinem capillorum tenuia vestimenta monstrarent. Omnis autem ornatus describitur seminarum, ut lavetur, ut mundetur, ut ungatur oleo, et discoloribus vestiatur, calcietur hyacintho, accingatur bysso, induatur trichaptis, sive subtilibus, accipiat armillas, et torqueat auream, circulos in ora pendentes, et rotulas in auribus, 158 diadema in capite, auro argentoque decoretur : quamquam argenti vilius sit materia, et post omnia inferatur : *Vestita es bysso, et polymito, et versicoloribus*; sive, ut Septuaginta transtulerunt, *amictu et palliis*, hoc enim περιβόλαια significant, ut non solum cultu corporis esset ornata, et omnia haberet monilia seminarum, sed strati quoque ejus, et lectuli sollicita esset diligentia maritalis, ut postquam ista complesset, veniret ad ciborum delicias, et ne in his quidem aliquid ei deesse pateretur. Quæ omnia juxta superiorem explanationem aptabimus intelligentiae spirituali : ut byssinis operiatur atque subtilibus, ne delicata conjugis membra gravi paliorum onere prægraventur, sed et usum pariter exhibeant, et decorem.

Similam et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer nimis. Post vestitum, ciborum curam gerit, ut comedat Jerusalem similam et mel et oleum, vel per partes, ut plerique testimant, vel commixtione trium, dulciorem panem, qui panis de cœlo descendit (*Joan. vi*) ; ac sub tribus nominibus, ut nonnulli putant, sacramentum indicat Trinitatis :

^b Sic legunt codices mss. hoc loco ; licet supra retineant Messe, vel Mse. Hinc videoas verbum τοῦ Hebraicum et Mse, et Mesi legi potuisse, cum esset punctis vocalibus destitutum. MART. — Archintenus Mediolanensis, quo nunc uti incipimus ms., Msi.

non quo alia aliqua alia substantia sit; sed quo diversis, similes et mellis, et olei nominibus, Patris et Filii et Spiritus sancti una dulcedo monstretur. Et hoc animadvertisendum, quod in multis sacrificiis offeratur simila, medulla frumenti atque purissima, de qua scriptum est: *Et de adippe frumenti saturum es* (Ps. lxxx, 17): non de hordeo, nec de farina, quod tuum solum offertur, quando maritus zelotypus spiritu commovetur. In Judicium volumine Deborae legimus (Judic. iv), quæ interpretatur apis, ejus propheta [Al. prophetæ] mella dulcisima sunt, et refertor ad Spiritum sanctum, qui apud Hebreos appellatur genere feminino RUA (¶¶¶). In Evangelio quoque Hebreorum, quod lecitant Nazarei*, Salvator induxit loquens: *Modo me accipias mater tua, Spiritus sanctus*. Porro simila, quæ de frumento conficitur, refertur ad Dominum, qui de sometipso ait. *Nisi granum tritici ceciderit, et in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet. Sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert* (Joan. xii, 24). Oleum vero, quod lassorum 159 membra sustentat et resicit, et est luminis nutrimentum, et quo in tabernaculo Dei juge lucerne lumen accenditur, Patri dicitur convenire. Quæ omnia unam credentibus tribunt gratiam, dicente Apostolo: *Divisiones sunt gratiarum, unus autem spiritus, et divisiones ministeriorum, unus autem Dominus, et divisiones operationum, unus autem et idem Deus* (I Cor. xii, 4, 5). Qui talen comedenter cibum, et hoc dulcissimo, et suavissimo pane oblique splendore fulgenti pastus fuerit ac nutritus, vertetur in decorem, et sit pulcherrimus: non semel, sed repetito, nimis, nimis. Duplicatum enim adverbium pondus facit orationis: quo ad pulchritudinis magnitudinem addi ultra nihil possit.

Et profecti in regnum. Hoc in Septuaginta non habetur, qui forsitan Alexandriæ in Græcum sermonem Scripturas ex Hebreica veritate verentes, timerunt hoc edere, ne regem Ægypti viderentur offendere, dum a Deo Jerusalem debitum regnum esse commemorarent: quamquam erudití solos quinque liberos Moysi ab eis interpretatos probent (Vid. cap. cap. v). Post ornatum ergo multiplicem, post coronam, post auri et argenti abundantiam, post indumenta palliacas pulcherrimas, post decorem incredibilem proficit in reginam, quia civitas est magnis regis, de quo scriptum est: *Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* (Ps. xvii, 1). Et in Apocalypsi Joannis Jerusalem quasi sponsa ornata atque composita describitur viro suo (Apoc. xxii). In Psalmis quoque de eadem dicitur: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata toruado* (Ps. xliiv, 10). Omne autem quod dicimus de Jerusalem, ne in singulis hæreamus, et librorum magnitudo tedium legentibus faciat, referamus ad Ecclesiam. Si enim Jerusalem, iuxta Apostolum

* Confer quæ tum alibi, tum præcipue in Admonitione Dialogis contra Pelagianos prædicta de Nazareno hocce Evangelio diximus.

(Galat. iv), mater nostra est; mater autem nostra Ecclesia est: consequenter Jerusalem Ecclesia est, mater primitivarum qui descripti sunt in cœlis.

(Vers. 14.) *Et egressum est nomen tuum in gentes propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo quem posui super te, dicit Dominus Deus.* LXX: *Et exiit nomen tuum in gentes in specie tua: quia compleatum erat in pulchritudine quam posui* 160 *super te, dicit Dominus Deus.* Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus: *Et egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat propter dignitatem meam, quam posueram super te, dicit Dominus Deus.* Et est sensus: Meis beneficis meaque incredibili largitate ad regnæ vocabulum pervenisti, ita ut de te omnium gentium sermo loqueretur, et ^b es-ses non tuis meritis atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta. *Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam.* *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodiit eam* (Ps. cxvi, 1, 2). Qui plantat enim et qui rigat, nihil est, nisi Dominus dederit incre-mentum (I Cor. iii); quia non est roculis neque currentis, sed misericordis Dei (Rom. ix, 16): ut postquam omnia fecerimus, dicamus: *Servi inutiles sumus: quæ debuimus facere, fecimus* (Luc. xvii, 10). Non quo ex beneficentia Dei, liberum homini tollatur arbitrium, sed quo ipsa libertas Dominum habere debeat adjutorem.

(Vers. 15.) *Et habens fiduciam in pulchritudine tua: fornicata es in nomine tuo, et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fleres.* Grande discrimen, non in Dei clementia, sed in suo decore confidere. Quantoque quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat, et fornicetur in nomine suo. Adversariæ siquidem potestates solitos contemnunt cibos, et peregrina alimenta desiderant. Unde de diabolo dicitur: *Esca ejus electa* (Abac. 1, 16). Non vult quenlibet decipere. Saul regem qui electus a Domino est, et Judam apostolum supplantare festinat. Non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem, nostram pultemus esse virtutem; sed potius audiamus: *Ne glorieris in crastinum: nescis enim quid ventura pariat dies* (Prov. xxvii, 1). Et in alio loco: *Fratres, si præventus fuerit homo in aliquo peccato, vos qui spirituales estis, perficite hujuscemodi in spiritu mansuetudinis, considerans te ipsum, ne forte et tu tenteris* (Galat. vi, 1). Neque exponamus, sive effundamus, fornicationem nostram omni transeunti, ut non Dei, in quem credimus, sed ejus flamus a quo polluimur. Qui cuncta recipit vitia, et diversorum peccatorum spiritum transeuntem suo suscipit gremio, et divaricat pedes suos omni trans-eunti, iste effundit fornicationem 161 suam, et ejus incipit sustinere dominatum, cuius hospes ex-stiterit.

^b In Vat. ms., quocum et Robanus legit, quod esset, non tuis meritis.... sed mea liberalitate perfectum.

(Vers 16.) *Et sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, et fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.* LXX : *Et tulisti de vestibus tuis, et fecisti tibi idola consuta, et fornicata es super eis, et non ingredieris, neque fies.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est : *Cumque tulisses de vestibus tuis, fecisti tibi excelsa multicoloria, et fornicata es in eis, non facta neque futura.* Pro consutis et versicoloribus et excelsis, sive idolis, Aquila et Theodosius ἐμβολίσματα transtulerunt, quod significat diversos pannos hinc inde consutos, et instar emplastri factum idolum, quasi πανύρρηπον vestimentum. Vestivi, inquit, te versicoloribus, et induita es byssō, et polymito, et multarum varietate formarum. Tu autem vestimenta tua quibus mea largitate donata es, tulisti : et fecisti tibi idola, vel excelsa, quae Hebraice dicuntur **בָּנוֹת** (בְּנֹת), quod numquam ante factum est, neque fiet; ut quae acceperis ad ornatum, transtuleris ad injuriam donatoris. Quod super Jerusalem juxta litteram intelligi potest, ut omnia præcepta Legis, et divitias ac rerum omnium abundantiam idolis depudaverit, quod gens alia non fecerit, nec factura sit. Omnes enim nationes quae a principio idolis servierunt, non tanti criminis recessunt. Nostra autem Jerusalem, quae interpretatur, *visio pacis*, ab hæreticis scinditur, quando unum et alterum testimonium Scripturarum de propriis carpentes locis, conantur assuere his, quibus non queunt coaptare. Ad quos et supra dictum in hoc eodem propheta legimus : *Vix his qui consuunt cervicalem sub omni cubito manus, et faciunt operimenta super caput universæ cœtatis* (Sup. xiii, 18) : quod Dominus fieri prohibens, loquitur in Evangelio : *Nemo assumit commissuram panni rudis in veteri vestimento.* Alioquin tollit de plenitudine ejus, et pejor scissura fiet : nec mittunt vinum novum in utres veteres (Math. ix, 16, 17). Tales sunt Nazarei, qui veteris Legis observantiam, Evangelicæ gratiæ aptare conantur. Et omnes hæretici, qui testimonium in suo loco alteri sensui congruens, alteri nituntur assuere : cum Dominica tunica desuper texta per totum, scindi omnino non possit, sed texta Spiritu sancto nullam recipiat 162 scissionem. Quod autem dicitur juxta LXX, et non intrabis neque eris, hoc significat : cum tibi idola feceris perversorum dogmatum, quae arbitraris excelsa : et fornicata sis super eis, credens in his quae ipsa finisti, templum Dei intrare non poteris. Et simulacra tua substantiam non habebunt, neque erunt in perpetuum, dicens Apostolo : *Scimus enim quia nihil est idolum in mundo* (I Cor. viii, 4).

(Vers. 17.) *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo atque argento meo quod [Vulg. quæ] dedi tibi; et fecisti tibi imagines masculinas, et fornicata es in eis.* Juxta litteram Dominus Lege præcepit, ut fierent thuribula, phialæ, candelabrum, arca Testamenti, cunctaque vel aurea vel deaurata, et alia ex argento, quæ omnia conflavit Jerusalem et vertit in idola Bellis, sive Baalis, Chamos et Astaroth, et Melchom. Juxta intelligentiam spiritualem, et de auro et argento sanctorum Scripturarum idola facimus, quando gratiam sensus et eloquentiæ hæretica pravitate corrupimus, et ponimus in caelo os nostrum, et lingua nostra pertransit in terram. Masculinæ autem dicuntur imagines in quibus omissis hæresis fornicatur, ex eo quod unusquisque se putat robustissima colere, et habere quæ finxit, nec ulla posse oppugnatione subverti. Haec sunt imagines quas de nostro corde confinximus, et quæ in coelesti Jerusalem destruendæ sunt, de quibus Propheta pronuntiat : *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum dissipabis* (Ps. lxxii, 20). Quicumque enim homo est, et Dei nomen amisit, dicitur de eo : *Verumtamen in imagine perambulat homo, verumtamen frustra turbatur* (Ps. xxxviii, 7). Nos autem unum habemus virum, et unam veneramur imaginem, quæ est imago invisibilis et omnipotentis Dei.

(Vers. 18.) *Et sumpsi vestimenta tua multicoloria, et operasti illas : subauditur imagines masculinas : ut omnem cultum quem acceperat ad utendum, verteret in blasphemiam.* Hoc autem facimus, quoties prudentia, temperantia, fortitudine, justitia, cunctisque virtutibus hæreticam circumdamus pravitatem, sub occasione earum, simplices quosque decipimus ; ut videntes mellia virtutum, vitiorum venena non caveant.

Et oleum meum, et thymiana meum, posuisti coram eis. Et panem meum (sive ut LXX transtulerunt, panes meos) 163 quem dedi tibi ; similam, et oleum, et mel, quibus enutrixi te, possisti ea in conspectu eorum in odorem suavitatis. Oleum de quo supra diximus, et thymiana, sive incensum, de quo Psalmista proclamat : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* (Ps. cxl, 2) ; et panes propositionis, quos Deo jubemur offerre : similam quoque, sensum purissimum 164 Scripturarum, et mel, quod gustavit Jonathan, et aperti sunt oculi ejus et confortatus est (I Reg. xiv), posuit misera Jerusalem in conspectu idolorum, sive coram imaginibus masculinis, ut essent bis in odorem suavitatis, quæ natura sua dulcia sunt atque suavissima : sed dum offeruntur idolis falsisque doctrinis, vertuntur in amaritudinem.

LIBER QUINTUS.

163-164 Ne librorum numerus confundatur, et per longa temporum spatia divisorum inter se vo-

limum ordo vitietur, præfatiunculas singulis libris præposui : ut ex fronte tituli statim lector

agnoscat, quotus sibi liber legendus, et quæ nobis A prophetia explanaanda sit. In præterito igitur volume, id est, quarto, partem prophetæ contra Jerusalēm, cuius istud exordium est : *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan*, usque ad eum locum, ubi scriptum est : *Similam et oleum et mel, quibus enutri te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis*, ut potui brevi sermone disserui. Nuoc ejusdem prophetæ pars reliqua cum cæteris quæ sequuntur, quinto volumini, et tuo, Eustochium, nomini dicator. In quo nihil ex arte rhetorica, nihil ex compositione reperies, et venustate verborum : sed curam simplicis et solertis diligentiae, ut ista et sola laus mea sit, si prophetæ per me dicta intelligas.

(Vers. 20 seqq.) *Ei factum est, ait Dominus Deus, et tulisti filios tuos et filias tuas, quas genuisti [Vulg. generasti] mihi : et immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua, et immolantis filios meos? et dedisti illos consecrans eis. Et post omnes abominationes tuas et fornicationes, non es recordata dierum adolescentiae tuæ, quando eras nuda et confusione plena, conculcata in sanguine tuo. LXX : Et factum est post hæc, dicit Adonai Dominus, et tulisti filios tuos, et filias tuas quas genuisti, et immolasti eis in consumptionem, quasi parum fornicata sis, et interfecisti filios tuos, et dedisti eos cum offerres illis, hoc est, super omnem fornicationem tuam et abominationes tuas, et non es recordata diei infantiae tuæ, quando eras nuda et ignominiosa : mixta in sanguine tuo rixisti. Quod filios suos, et filias Jerusalēm, de quibus scriptum est : *Filios genui et exaltavi : ipsi tamen spreverunt me* (Isa. 1, 2); idolis immolaverit, sancta Scriptura commemorat : *Immolaverunt filios suos et filias suas dæmonibus* (Ps. cv, 37). Et iterum : *Effuderunt sanguinem innocentem* (*Ibid.*, 38), 165 *sanguinem filiorum suorum, et filiarum suarum, quas immolaverunt scupsilibus Chanaan* (*Exod.* iv, 22). Suos autem vocat juxta Hebraicum. Ipse enim de eis dixerat : *Filius primogenitus meus Israël*. Sive juxta Septuaginta, tuos, quos de fornicatione genuisti. In eo autem loco in quo nos posuimus, et dedisti illos consecrans eis, pro quo Septuaginta transtulerunt, et dedisti eos ad placandum, sive expiandum, Aquila, Symmachus, et Theodotio posuerunt, transtulisti et transducisti eos : quia ethnici per ignem filios suos, vel transferunt parvulos, vel adultos transire compellunt. Cum hæc, ait, feceris, non es recordata infantiae tuæ, quando tuli te conspersam sanguine et lavi, et post multa quæ propheticus sermo narravit, copulavī mihi. Nostra quoque Jerusalēm,*

si hæretica fraudulentia supplantata fuerit, tollit filios suos, qui d' robustiores sunt in fide, et filias quæ non habent tantam fidei fortitudinem. Aut certe filios, qui mystica quæque cognoscunt : filias quæ simplicem sequuntur historiam; et tradit dæmonibus devorando, et cum interficiat eos, vivificare se credit, et placare simulacula, quorum occisione saturantur. Quodque dicitur juxta Septuaginta, hoc est, super omnem fornicationem tuam, et abominationes tuas, illud significat, quod cunctis peccatis et fornicationibus pejor sit doctrina dæmonum : immo interficiet eos, quos vel multo labore genuerat Deo, vel suos fecerat filios, quos in fornicatione generavit.

(Vers 23 seqq.) *Et accidit post omnem malitiam B tuam : vœ, vœ tibi, dicit Dominus Deus. Et ædificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ, et abominabilem fecisti decorem tuum, et divisisti [Al. dimisiisti] pedes tuos omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium, et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me. LXX : Et factum est post omnes malitias tuas ✕ vœ, vœ tibi : dicit Adonai¹ Dominus. Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis, et fecisti tibi prostitutionem in omni platea. Et in principio omnis viæ ædificasti fornicationes tuas : et corrupti decorem 166 tuum, et divaricasti crura tua omni transeunti, et multiplicasti fornicationem tuam : et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis, qui sunt magnarum carnium, et multipliciter fornicata es, ut me ad iracundiam provocares. Hoc quod secundo dicitur, vœ, vœ tibi, Vulgata editio non habet, sed de Theodotionis editione additum est. Rursumque ubi nos diximus : *Et ædificasti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta transtulerunt : *Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis*, Symmachus et Theodotio ἀπορεῖον interpretati sunt; Aquila volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici כְּבָדָבָר, posuit βάθυνος, quod nos dicere possumus, forveam : ut significet ganeam ac defossum specum atque tenebrosum, in quo prostitutarum libido versatur. Quodque sequitur : *Et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta transtulerunt • ἔκθεμα, in Hebraico habet RAMA : et tam Aquila, D quam Symmachus et Theodotio, excelsum sive sublime interpretati sunt. Denique et in consequentibus, ubi scriptum est : *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*, pro signo et fornicatione, rursum in Hebreo habet RAMA (רָמָה), quod nos vel prostibulum, vel signum interpretati sumus, cum apud Hebreos unum vocabulum sit. Hoc autem po-*

runt, et dedisti eos ad placandum, sive expiandum, etc.

^c Penes Rabanum, de eis dixerat, *Filios meos, sive juxta Septuaginta, tuos, etc.*

^d Apud euudem, qui subtiliores sunt, etc.

^e Polychronius, ἔκθεμα λέγει οἷον τὸ προσχώγυλον ἔθεται τὰς πόρνας τρέφεται εἰώδασι, *Ecthema dicit quasi prostibulum, ubi solent scortia alzre.*

^a Ex Hebraico רָמָה, et Vulg. edit. repositum Victorius *immolasti*.

^b Locum hunc ita refigit Victor. : et dedisti eos ad placandum in illis, ex LXX, qui habent καὶ ἐδωκας τὴν τῷ ἑκτοροπάγεσσαν τὸν αὐτοῦς : cui lectioni Hieronymus quoque in Comment. suffragium addit, ubi : *In eo autem, inquit, loco, ubi nos posuimus, et dedisti illos consecrans eis*, pro quo LXX transtule-

nitur, quod excelsus sit; ut volentibus fornicari, A procul appareat fornicationis locus, et non necesse sit queri. Quod semel et iterum atque iterum diximus, in perpetuum dixisse sufficiat, sub persona mulieris post multa mariti beneficia fornicantis, describi fornicationem Jerusalem, quomodo a Deo recesserit, et juncta sit idolis, nec occulta fuerit fornicatione contenta; sed edificaverit sibi lupanar, et in omni via signum transeuntibus posuerit, ut venirent ad scortum, et satiarent libidinem, non tam suam, quam ejus quae divaricavit crura sua omni transeunti, et pulchritudinis magnitudinem fornicationis magnitudine deturparit: et inter cetera etiam Aegypti vicinis suis amore magnarum carnium prostrata sit. Et ut omnes genus turpitudinis demonstraret, multiplici spurcitiae genere declarata sit. Nulli autem dubium, quod Aegyptio vicina sit Palæstina, dicente Domino 167 ad Abraham: *Dabo tibi omnem terram a fluvio Aegypti, usque ad fluvium magnum Euphratem* (Gen. xv, 18), ut ex una parte Aegyptios, et ex altera habeat Asayrios, cum quibus et in posterioribus dicitur fornicata. Fornicatio autem Jerusalem cum Aegyptiis, idolatriæ errorum imitatio est. Ad nostram autem Jerusalem, sive Ecclesiam, sive credentium animas, si fuerint negligentes, et omnibus vitiis patuerint, duplex maledictionis sermo dirigitur, ut audiant: *Vox, vox tibi, ait Dominus Deus, juxta illud quod in Apocalypsi Joannis scriptum est: Vox super onus habitatores terre* (Apoc. viii, 13). Si enim sanctus dicit: *Advenia sum, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Psalm. xxxviii, 13): quare non peccator habitator terre esse dicitur? Edificat autem sibi lupanar, qui tota frontis libertate delinquit; juxta illud quod scriptum est: *Peccator cum venerit in profundum iniquitatis, contemnit* (Prov. xviii, 3). Et extruit altissimum locum in cunctis plateis: *Lata ente et spatiosa via est qua ducit ad mortem*. Et in eoque capite via edificat; ut nulla peccatorum generis derelinquat; sed imitans scortum Proverbiorum, manifeste in plateis et in angulis platearum, prætereunte stadiis juvenes ad suos invitet amplexus, et polluat decorem animæ, quem pro beneficio a Deo conditore sortita est (Proz. v et vii). Et omnia itinera ejus plena sunt turpitudinis, cunctisque cogitationibus quæ vitiorum inceptiva suppeditant, aperit carnum, et crura divaricat, et fornicatus cum Aegyptiis vicinis suis, quorum exempla sociatur, ethnici videlicet, qui in suis turpitudinibus glorianter, et tam nefaria est, ut ipsos quoque superet in turpitudine. Et hæc omnia facit, ut Deum ad iracundiam provocet. Magnarum autem carnium Aegyptii esse dicuntur, sive ob turpitudinis magnitudinem, sive ob peccatorum deformitatem. Unde sanctus, carnem dicitur parvularum, quæ in eo decrescut

^a Utramque lectionem, quæ penes LXX erat, recolles in cap. XLIV, ubi Hieronymus Attenuata, inquit, jejuniis caro, et circuncisa continetia, fugit opprobrium Aegyptiorum, etc.

quotidie, et per virtutes attenuantur: ita ut nequam caro appetatur, sed spiritus: et loquatur in psalmo: *Sicut anima mea ad te, Deus, quam multipliciter tibi caro mea* (Psalm. LXII, 2): sive (ut quædam habent exemplaria) quomodo consumpta est 168 caro mea: *In terra deserta et invia et in aqua: sic in sancto apparui tibi* (I Cor. v). Quamobrem et Corinthius fornicator traditur in inferum carnis, ut spiritus salvis fiat. De hac carne scriptum est: *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos seni. Arvit fenum, et flos ejus decidit: verum autem Domini manet in æternum* (Isa. xl, 6, 7). De qua et Apostolus loquebatur: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (I Cor. xv, 50). Et in Genesi loquitur Deus: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt* (Gen. vi, 5). Et ad credentes dicitur: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. viii, 8, 9). Alia autem caro sanctorum est, de qua scriptum est: *Omnis caro videbit salutare Dei* (Isai. XL, 5).

(Vers. 27.) Ecce ego extendi [Vulg. ex:endam] manum meam super te, et auferam justificationem tuam [Vulg. ius tuum], et dabo te animis [Vulg. in animas] odientiam te, filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt [A]. ardescunt] in via tua scelerata. LXX: Si autem extendero manum meam super te, et auferam legitime te, et dabo te in animas odientium te, filiarum alienigenarum, quæ te declinare fecerunt de via tua. Quodque sequitur: *Adibneac*, hoc est, impie egisti, juxta Septuaginta sequenti capitulo cooptatur, iuxta veteres finis superioris est. Extendit autem Dominus super Jerusalem manum suam, ut corrigat delinquentem, et auferat legitima ejus, quæ quamdui Dei precepta servabat, legitima Domini dicebantur. Quando vero adoravit idola, et religionem in impietatem mutavit, nequaquam ^b legitima illios appellantur. Quod non solum in lege et ceremoniis, sed in sabbatis quoque et diebus festis et neomeniis accipendum est. *Dans enim legem, alt: Sabbathos meos et dies festos meos*. Quando autem recesserunt a Deo, dicitur eis: *Neomenias vestras, et sabbata, et diem magnum non recipiam: Jejunium et otium, et solemnitates vestras odis anima mea* (Exod. xxxi; Deut. v; Isai. x, 14). Quod et de populo scriptum est (Deut. vii). Qui enī prius Dei populus vocabatur, postquam recessit a Domino, dicitur de eo ad Moyensem: *Peccari populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti* (Exod. xxxii, 7). Quæ hic extensio manus, alibi elevatio, sive visitatio dicitur. Quando enim peccantem non corripit Deus, contrahit manum 169 suam. *Sin autem peccaverit, et in Dei lege cooperit regnare, mittitur ad eum visitatio; juxta illud quod in psalmo canitur: Si dereliquerunt filii ejus legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint: visitabo*

^a Ex nostris et Victoris mos. nuptia necessariam negandi vocem nequam supplivimus.

^b Responit Victor. recipio, ex LXX, οὐκ ἀνίχνευται.

in *virga iniquitates eorum* (*Psal. LXXXVIII*, 31, 32). Et in hoc propheta scriptum est : *Terra si peccaverit mihi ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam, et conteram firmamentum panis ejus, et reliqua.* In quo querimus, quid sit inter extensio-
nem manus, et emissionem ejus. Loquitur autem diabolus ad Dominum : *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet : nisi in facie benedixerit tibi* (*Job. II, 5*). Videturque mihi mitti manus, ad probatio-
nem eorum quibus mittitur : extendi autem, ad poe-
nas eorum qui merentur supplicia. Nec solum ex-
tensionem immisso ; sed expansionem manus Dei dicitur, I^asa ex persona Domini proclamante : *Tota die ex-
pandi manus meas ad populum non credentem, et
contradicentem* (*Isa. LXV, 2*). Sanctus quoque levare
narratur manus, Scriptura dicente : *Elevatio ma-
num meum sacrificium vespertinum* (*Ps. CXL, 2*). Sublatis autem legitimis Dei a populo Judæorum,
interrogamus eos quam habeant legis observantiam.
Victimas sublati templo atque subverso offerre non
possunt ; nec adulterarum lapidatio, ceterorumque
criminum lege concessa exerceri potest, et vacatio
terre anno remissionis, et cætera hujuscemodi. Da-
tur autem in animas odientium se filiarum Palæsti-
narum, quando traditur Palæstinis, quos indifferen-
ter Septuaginta alienigenas vocant : quas intelligere
possimus, urbes vel oppida Palæstinæ. Nostra quo-
que Jerusalem, si præteriorimus cærimonias Dei,
et extensa fuerit manus ejus super nos, et ablata
concta legis observantia, tradetur filiabus Palæsti-
nae et noui filiis. Neque enim primum fortioribus
suppliciis tradimur, sed juxta peccatorum qualita-
tem, inferioribus : ut correpti in minori, majora
cruciatum tormenta vitemus. Philistium, hoc est,
Palæstini, prima litterarum parte mutata, interpre-
tantur cadentes poculo, sive fractura [Forte actura].
Per quæ significatur tradendos nos adversariis po-
testibus, quæ biberunt de calico Babylonis, et
corruerunt, et quarum opera perversa sunt. Tanta-
que erit miserae Jerusalem correptio atque igno-
minia, ut erubescant etiam **170** ipsæ adversariæ
potestibus super nostrorum magnitudine peccato-
rum. Quod nos interpretati sumus juxta Symma-
chum, scelerata : Theodotio ipsum verbum Hebraicu-
m posuit ^a ZEMMA (זְמָה). Sublatis autem cæremo-
niis Dei a populo Judæorum, ad nos cum sacerdotio
transit et legislatio, dicente Scriptura : *Constitue,
Domine, legislatorem super eos* (*Psal. IX, 21*). Et
in alio loco : *Legem pone mihi, Domine, in via tua*
(*Psal. XXVI, 11*).

(Vers. 28, 29.) *Et fornicata es in filiis Assyriorum :*
eo quod neclum fueris expleta, et postquam fornicata
es, nec sic es satiata. Et multiplicasti fornicationem
tuum in terra Chanaan cum Chaldeis, et nec sic sa-
tia es. **LXX** : *Impie agisti, et fornicata es in filios*
Azur; et nec sic satiata es : et fornicata es, et non es
repleta; et multiplicasti testamenta tua ad terram Cha-

naan, et Chaldaeorum; et neque in istis expleta es. Su-
pra scriptum est, Jerusalem fornicatam eum filiis
*Ægypti vicinis suis, qui sunt magnarum carnium :
hic altera Assyriorum vicinitas indicatur. Et prop-*
terea utrisque traduntur gentibus, quia utraturque
simulacra venerali sunt, ingredientesque Chaldaem,
quæ est terra Chanaan, imitati sunt eorum errores
quorum imperio subjacebant. Secundum tropologiam
de aliis peccatis ad alia sœpe transimus. Cumque
non egerimus priorum scelerum penitentiam, auge-
mus delicta delictis, et nullo errore satiamur, sed
quasi fune longo et corrigia jugi vitulæ, trahimus
peccata, et testamentum nostrum, sive fornicatio-
nem multiplicamus in terra Chanaan, quæ interpre-
tatur, quasi fluctus, et cum Chaldeis, qui et ipsi
nobiscum sonant, quasi dæmonia (*Psal. XXXIX, 3*).
Semperque vestigia habemus in salo, et numquam
possimus dicere : *statuit supra petram pedes meos.*
Hæreticorumque prævitalibus subjiciuntur, qui habent
similitudinem dæmonum : sive ipsis Dæmonibus, do
quibus Paulus scribit : *Non est nobis pugna adversus*
carnem et sanguinem, sed adversum rectores tenebra-
rum istarum, adversum spiritualia nequitæ in cœle-
stibus (*Ephes. VI, 12*).

(Vers. 30, 31.) *In quo mundabo cor tuum, ait Do-*
minus Deus, cum facias hæc omnia opera mulieris
meretricis, et procacis? Quia fabricata es lupanar tuum
in capite omnis viæ, et excelsum tuum fecisti in omni
platea : nec facta es quasi meretrix fastidio **171**
augens pretium. **LXX** : *Quid faciam cordi tuo, dicit*
*Adonai Dominus, cum feceris hæc omnia opera mulie-
ris fornicariæ, et impudentis? et fornicata es tripli-
citer in filiabus tuis : quando ædificasti lupanar tuum*
in principio omnis viæ, et basim tuam fecisti in omni
*platea : et non fuisti quasi meretrix congregans merce-
des. Quodque dixerat Septuaginta : *Et fornicata es**

tripliciter in filiabus tuis, in Hebreo non habetur,
*nec aliorum Interpretum quisplam posuit. Ἐπανο-
πτυξός (contentiose) autem hæc omnia ad Jerusa-
lam loquitur Deus, quod invenire non valeat, quo
ægrotantem et seminecum possit curare medicami-
ne ; juxta illud quod scribit Isaias : *Quid est quod*
debui ultra facere vineæ meæ, et non fecerim ei (*Isa.*
v, 4) ? Et Osee : *Quid tibi faciam, Ephraim? quid fa-*
ciam tibi, Juda? Misericordia vestra quasi nubes ma-
titina, et quasi ros mane pertransiens (*Osee vi, 4*).
Idolatria enim tua non in occulto, sed iota liber-
tate commissa est, ut in omnibus viarum principiis
et compitis poneres aras, et basim, sive excelsum
tuum, de quo supra diximus, faceres in omni platea.
Nec imitata est callidas meretrices, que solent dif-
ficultate augere libidinis pretium, et ex hoc magis
amatores ad insaniam provocare. Sive juxta Septu-
aginta : *Non fuisti quasi meretrix congregans merce-
des, sed dedisti quæ acepere debueras, ut nec in**

eo quod fornicata es, et secuta dæmones, eorum
protegereris auxilio, sed variis oppressa captivita-

^a Martianæ cum jod intermedio, זְמָה; est autem zemma ut plurimum cogitatio in malum.

tibus, sentires calamitates tuas. Quod quidem et ad omnem animam Christianam referri potest, quæ de-serto cultu Dei, vitiis se, ^a luxurieque permisit, et sæcularem secuta vitam, ne in ea quidem egit feliciter, sed et divitias religionis perdidit, et mundi di-vitias non accepit: nec in constupranda ea fuit aliqua difficultas, sed ipsa se ingessit amatoribus suis. Est autem et alia fornicatio spiritualis, quando de-serentes Ecclesiam, hæreticis jungimur, et ædi-ficamus lupanar nostrum in capite omnis viæ, qui-bus præcipit sermo divinus: *State in vii, et quaerite semitas Domini sempiternas, et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea* (*Jerem. vi, 46*), Moysi vide-licet, Jesu, Judicum et Regum libris, Isaiaque et Jeremia, et aliis prophetis. **172** In omnibus via-rum principiis fabricatur lupanar suum, qui ad per-versitatem doctrinæ, testimonii male abutitur Scripturarum et dicit: Hæc ait Isaías: hæc dicit Osee: hæc locutus est Móyses: hæc Daniel. Et pul-chre non in mediis vii, nec in viorū terminis ponit lupanar suum, sed in principio. Si enim ad scientiam, et profunda divinorum venerit librorum, errare non poterit. Excelsum quoque suum, sive basin, facit in omni platea, Ethnicon se, et Im-piorum lasciviarum vitiisque permittens, etiam inter ipsos hæreticos cum ab eis fuerit deturata, non habens gratiam, sed patens contemptui, quia facile præteritam fidei perdidit castitatem. Hoc autem quod (ut supra diximus) in Hebraico non habetur: *Fornicata es tripliciter in filiabus tuis, sive ad Jeru-salem juxta litteram dicitur, quod omni genere in suis oppidis, et viculis fornicata sit; et nullus reman-serit angulus vel platea, ubi non idolatriæ signa coniderit: sive Ecclesiae credentibusque deceptis, qui non audierunt illud Apostoli: Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus ve ster, et anima, et corpus sine querela in die adventus Domini nostri Jesu Christi servetur* (*I Thess. v, 23*); sed omni genere fornicati sunt et corpore, et anima, et spiritu. Legimus in Proverbiis: ^b *Tu autem scribe ea tripliciter, ut respondeas sermones veritatis, qui proponuntur tibi* (*Prov. xxii, 20, 21*). Et jubetur no-bis, ut eloquia veritatis, id est, Scripturas sanctas, intelligamus tripliciter. Primum, juxta litteram; secundo, medie per tropologian; tertio, sublimius, ut mystica quæque noscamus. Secundum litteram, illud est: *Neque fornicemur, sicut quidam eorum for-nicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia* (*I Cor. x, 8*). Et: *Nolite murmurare, sicut quidam de eis murmuraverunt et perierunt ab exterminatore* (*I Cor. x, 10*). Medie autem et juxta tropologian, quando recessimus a littera, et paululum ad altiora condescendimus, dicente Apostolo: *Scriptum est: Non alligabis os bovi trituri. Statimque sequitur: Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos ui que locutus est?* (*I Cor. ix, 9*). Extrema autem, id

^a In Vatic. ms. cui et Rabanus concinit, vitiis se luxuria polui permisit.

^b Al., *Describe autem tibi tripliciter.*

Aest, tertia et sublimis sacraque intelligentia, juxta illud ejusdem **173** Apostoli: *Propterea relinquet homo patrem et matrem, et adhæredit uxori sue. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* (*Ephes. v, 31, 32*). Filii autem sunt Ecclesiæ fornicantis, credentium prius, et poste deceptorum in hæresi animæ, quarum culpa refertur ad matrem.

(Vers. 32 seqq.) Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. Omnibus meretrici-bus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et donabas eis ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio. In eo enim quod dedisti mercedes, et mercedes non acceperisti: factum est in te contrarium. LXX: *Mulier adultera ÷ similis tui: a viro suo accipiens mercedes: omnibus qui fornicaban-tur cum ea dabat mercedes: et tu dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et onerabas illos ut venirent ad te, per circuitum in fornicatione tua. Et factum est in te perversum contra mulieres in fornicatione tua, et post te non sunt fornicatæ: in eo quod dares mer-cedes, et mercedes non sunt datae tibi: et factum est in te perversum. Hoc quod in LXX scriptum est, similis tui, in Hebraico non habetur, et lectionis conturbat ordinem, et facit non minimam quæstionem, quæ mulier, cuius similis sit: cum Jerusalem ipsa mulier adultera esse dicatur. Tulit igitur Jerusalem rerum omnium abundantiam, qua fuerat viri liberalitate donata, et dedit eam alienis, dæmonibus videlicet et idolis, juxta illud quod scriptum est in Osee: Et hæc non cognovit, quia ego dedi ei triticum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: ipsa vero argentea et aurea fecit Baatim* (*Osee ii, 8.*) Unde iratus statim infert: *Propterea convertam, et auferam triticum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo; et tollam vestimenta mea, et linteamina mea, ut non ^c operiam ultra ignominiam ejus: et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius, et nemo eruet eam de manu mea. Cumque omnes mulieres fornicantes soleant accipere mercedes ab amatoribus suis, Jerusalem fecit contrarium, ut magis daret quam acciperet. Et ut largitatem mercedis ostenderet: Onerabat (Al. Honorabat), inquit,* **174** eos ut venirent ad se per circuitum; ne quis esset vicinus qui ejus ignominia non misceretur. Et quidem Jerusalem in hoc quo-que vicit alias meretrices, ut non solum sua da-ret, quæ pro ritu turpitudinis labore quæsiverat; sed et munera maritalia amatoribus, et stupratori-bus suis tribueret. Tantaque fuit expositio adultere ad omnem turpitudinis magnitudinem, ut non so-lum præsentibus, sed etiam futuris meretricibus præferatur. Unde et nos iuxta Symmachum inter-pretati sumus: *Et post te non erit fornicatio. Collatione enim tui, omnis deinceps fornicatio levior*

^c Rescrit Victorius, operiant, ex τοῦ μὴ καλύπτει Græci textus, ut sibi videtur, significatione.

existimabitur. Quidquid de Jerusalem diximus, referatur ad Ecclesiam animasque credentium, quæ munera maritalia, aurum videlicet in sensu, et argentum in eloquio, et vestimenta, quibus fedita nostra ac turpitudo velatur, dant amatoribus suis; vel contrariis fortitudinibus, vel magistris dogmatum perversorum, quando asserunt nihil nocere luxuriam, et passivam libidinem, juxta corporis genitalia, coitum naturali lege deposcere: cibis omnibus indifferenter utendum, qui ad hoc facti sunt, ut semantur. Prudentiam in eo tantum necessariam, ut sibi prospicit; nec justitiam habere locum, quæ si valeat, mendicandum sit, et cætera hujuscemodi. Quæ accipiens misera Jerusalem, in qua visio pacis esse deberet, acumen ingenii et elouqui venustatem vertit in turpitudinem. Et pro amatoribus suis adversum maritum ornata processit his ornamentis, in quibus in boni abusionem a viro fuerat ornata. Quidque sequitur: *Et donabas eis ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum, omne genus significat peccatorum, ut non uno sit contenta delicto, sed peccandi sustineat famem, et contra jura naturæ omnibus turpata membris usque ad verticem polluatur.*

(Vers. 35 seqq.) Propterea, meretrix, audi verbum Domini. *Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, et revelata est ignominia tua in fornicatione tua* (Vulg. fornicationibus tuis) *super amatores tuos, et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commixta es, et omnes quos dilexisti cum universis quos oderas.* **175** *et congregabo eos super te undique, et nudabo ignominiam tuam coram eis et videbunt omnem turpitudinem tuam. Et judicabo te iudiciis adulterarum, et effundentium sanguinem, et dabo te in sanguine* (Vulg. sanguinem) *furiæ et zeli, et dabo te in manus eorum, et destruent lupanar tuum, et demolientur prostibulum tuum, et dendabunt te vestimentis tuis, et auferent vasa decoris tui, et derelinquent te nudam, plenamque ignominia. Et adducent super te multitudinem, et lapidabunt te lapidibus, et truncabunt te gladiis suis. Et succendent domos tuas igni, et facient in te ultiones coram mulieribus plurimis: et avertam te a fornicatione, et mercedes ultra non dabis: et immittam furorem meum super te, et auferetur zelus meus a te, et requiescam, et non ero ultra sollicitus: quia non es recordata diei infantiae tuæ, et contristabas me in his omnibus. Et ecce ego vias tuas in caput tuum dabo, dicit Adonai Dominus: et sic fecisti iniquitatem super cunctis iniquitatibus tuis.* Primum historie fundamenta jacimus. Quia hæc et illa fecisti, quæ

176 superior sermo comprehendit: idcirco audi, meretrix, quæ feceris, et quæ passura sis. Effudisti æs tuum quod a me acceperas, et dedisti mercedem amatoribus tuis, quæ accipere debueras, et interfecisti filios tuos, dum eos offerres idolis: ut non solum adultera, sed et parricida extiteris. Idcirco congregabo super te omnes amatores tuos, cum quibus fornicata es, tam eos quos dilexisti, quam illos quos oderas, et adulterarum te lege nudabo, ut omnes videant turpitudinem tuam, et genitalia propter quæ prius amoris amentia serebantur. Hæc autem omnia per metaphoram mulieris adulteræ et homicidæ, quæ non solum contra virum suum fornicata sit, sed et filios interfecerit, dicuntur ad Jerusalem, et quod congregandæ sint universæ gentes adversum eam, quarum adoraverit idola, et omnia Dei munera in cultum eorum converterit, et destruatur templum Baal, et aræ omnis civitatis incendio subvertantur, nihilque in ea remaneat. Et sicut solent contra adulteram omnes lapides jacere, et trucidare meretricem, ut singulorum vulneribus occidatur: ita ut omnes mulieres pœnam videant fornicariæ: sic in conspectu aliarum in circuitu civitatum, et omnium nationum deserendam Jerusalem. Et hoc fieri, ut desinat fornicari, et non det ultra mercedes amatoribus suis, et requiescat indignatio Dei, nec irascatur ei quam amare desierit. Ex quo perspicimus grandem offensam esse, nequaquam curæ haberi a Deo, sed permitti hominem sceleribus suis atque peccatis. Auferetur, inquit, zelus meus a te, et requiescam, nec irascar amplius, quasi alienæ, et quæ a me recesserit, et quam æternæ tradiderim nuditati. Si autem hoc passa est Jerusalem, quia cum idolis fornicata est, quid eam passuram putamus, quando Dei Filium trucidarit? Et hæc, ait, universa fecisti, oblitera beneficiorum pristinorum, et me ad iracundiam provocasti, sive contristasti me, quem bonis operibus debueras ad gaudia provocare. Propterea, et ego reddidi tibi opera tua in caput tuum. Et cum te subvertero, o adultera, tamen minus in te iræ meæ exercebo, quam meruisti: quo et in hoc divina clementia demons-

tretrur, ut maiora sint peccata quam penæ. Juxta iro-
pologiam, **177** omnis anima accipit a Deo pecu-
niam spiritualem, secundum illud Evangelii (Mat.
xxv, Luc. xii) quod dicitur in parabolis quinque et
duum, et unius talentorum, et servorum decem manus
singulas accipientium, qui cum egerint negligenter,
debitores sunt quinquaginta [Al. decem] denario-
rum et quingenitorum, et propter hoc præsentibus
amatoribus, quos dæmones, contrariaque virtutes
intelligimus, revelatur ignominia Jerusalem, vel in
die judicii, vel in tempore pœnitentiae quando cor-
ripiuntur. Et prius quidem solus omnipotens Deus
cernit occulta, dicente sermone Evangelico : *Et Pa-
ter qui videt in abscondito* (Mat. vi, 6). Et in alio
loco : *Scrutans corda et renes Deus* (Ps. vii, 10). Et
in Regum volumine : *Tu solus nosti corda cunctorum
filiorum hominis* (IV Reg. viii). Quando vero fuerit
expletum : *Non est absconditum quod non manife-
stetur, et operum quod non reveletur* (Luc. xii, 8). Et in alio loco : *Nolite ante tempus judicare, donec ve-
niat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum,*
et manifestabit consilia cordium, et tunc laus unicuique
erit a Deo (I Cor. iv, 5); et cum correptionis
tempus advenerit, tunc implebitur illud Osee : *Nunc
circumdederunt ea cogitationes suæ* (Osee vii, 2). Et in alio loco : *Inter se cogitationibus accusantibus,*
sive *defendentibus, in die quando judicabit Deus ab-
condita hominum* (Rom. ii, 15). Et rursum : *Ecce
homo, et opera ejus ante faciem illius.* Et videbunt
omnes turpitudinem ejus qui prius cum ea fuerant
fornicati, et dabit eam Deus in sanguine furoris et
zeli. Plenus est enim furor viri contra uxorem adul-
teram, et nullo prelio potest redimi. Sanguis autem
filiorum sic intelligi potest, ut filios appellemus Je-
rusalem λογισμὸν καλοῦς, id est, *cogitationes bonas,*
quæ a Deo homicibus insitæ sunt; quos interficit
adultera, quando ad mala opera declinaverit. Prod-
eat quoque Jerusalem, ut suffodiatur lupanar ejus,
et omnis fornicationis ejus seminarium destruantur.
Cum enim hoc factum fuerit, mercedes ultra non
dabit, et requiescat Dei indignatio, et nequaquam
eam zelabitur, de illius castitate securus : videlicet
juxta eos qui in bonam partem accipiunt quæ di-
cuntur. Alii vero, **178** ut supra diximus, ad con-
trariam partem referunt, ut magnæ ira Dei sit non
iraso, cum semel contempserit fornicantem, et de
salute illius desperaverit. Sin autem heretici qui ve-
tus non recipiunt instrumentum, juxta Septuaginta
editionem, in hoc loco reprehenderint illud quod
dictum est : *Et contristabas me in omnibus istis;* eo
quod Deus non solum iram recipiat, sed et morori
subjaceat atque tristitia, interrogemus eos quomodo
illud suscipiant, quod certe boni Dei mandatum est :
*Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo si-
gnati estis in die redemptionis* (Ephes. iv, 30). Quid-

a Distinctis verbis, alioque adeo sensu, hic et su-
pra Martianæus legit, soror es. Nec diffiteor, quod
et Nobilio notatum est, in aliquot Græcis libris, et
penes Theodoritum haberi ἀδελφὴ. Verum et textus

A quid enim dixerint in defensionem illius testimonii, hoc nos in satisfactionem præsentis sermonis apli-
bimus.

(Vers. 44.) *Ecce omnis qui dicit vulgo proverbiū,*
in te asseruit illud, dicens : *Sicut mater, ita et filia
ejus. Filia matris tuae es, quæ projecit virum tuum, et
filios tuos, et soror sororum tuarum tu, quæ projec-
runt viros tuos, et filios tuos.* LXX : *Hæc sunt omnia
quæ dixerunt contra te in parabola, dicens :* *Sicut
mater, et filia. Filia matris tuae tu es, quæ repulit vi-
rum tuum, et filios tuos : et sorores sororum tuarum
quæ repulerunt viros tuos, et filios tuos.* Post xvi
vñtiorum et correptionis [Al. correptiones] Jeru-
salam, per quam retrahitur ad salutem, aptatur ei
tritum vulgi sermone proverbium, sive ut Sepina-
ginta transtulere, *parabola* : *Qualis mater, talis et
filia.* Mater autem Jerusalem, sicut et supra et in
consequentiis scriptum est, Chethæ appellatur,
interpretaturque iasaniens, sive in amentiam vertens:
per quæ sæculi hujus incentiva monstrantur, que
captivam animam ducent ad inferitum, et a viro suo
separant (haud dubium quin verbum Dei doctrina-
que dicatur). Et soror sororum tuarum, ut post
paululum lecturi sumus, Sodoma vocatur, et Sam-
aria : quarum altera gentilium vitam luxuriamque si-
gnificat, altera hereticorum decipit. Porro quod
in Septuaginta legitur : *"sorores sororum tuarum,
quæ repulerunt viros tuos, et filios tuos, non habet
sensum.* Quas enim alias sorores habebant Sodoma
et Samaria, quæ sorores sunt Jerusalem? Et hoc
quærendum, **179** quos viros Sodoma Samariaque
dimiserint, et quos projecterint filios? Nisi forte
possimus hoc dicere, quod semper errantium fluctu-
ant pedes, nec sint solidâ vestigia quæ b contra
veritatem sunt; sed buc illucque discurrant, et cir-
cumferantur omni vento doctrinæ, dum de falsitate
transeunt ad aliam falsitatem (Ephes. iv). Et cum
in primis frustra se sudasse cognoverint, ad secunda
tertiaque transcendent.

(Vers. 45 seqq.) *Mater vestra Chethæ* (Al. Che-
thæ), et pater vester Amorrhæus, et soror tua major
Samaria : ipsa et filia ejus quæ habitant ad sinistram
tuam. Soror autem tua minor te, quæ habitat a dextri-
tuis tuis, Sodoma et filia ejus. Sed nec in viis earum
ambulasti, neque secundum scelerâ earum fecisti
paulo [Vulg. pauxillum] minus : pene sceleratione fa-
cisti illis in omnibus viis tuis. LXX : *Mater vestra
Chethæ, et pater vester Amorrhæus, soror vestra se-
nior Samaria : hæc et filia ejus quæ habitant a sis-
tris tuis et soror tua junior te, quæ habitat a dextris
tuis, Sodoma et filia ejus : et nea sic quidem in viis
ejus ambulasti, neque secundum iniurias illius egisti
paulo minus, et transgressa es ea in omnibus viis tuis.*
Supra dixerat : *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua
Chethæ*; hic ordine et numero commutato : *Mater*

LXX plurium numero, καὶ ἀδελφαί τῶν ἀδελφῶν σου,
et sorores sororum tuarum habet, et subnexas Hiero-
nymianæ expositionis series sic legi postulat.

b Duo mss., quæ proprie veritatis sunt.

retra Cæstern, et pater vestor Amorræus. Cum enim acclera profecerint, scinduntur in partes; et unione deserta, in turbam proficiunt ac multitudinem, quæ cum Iesu non valet ad montana condescendere. Sugores autem Jerusalem Samariam, et Sodomam quarem altera a sinistris, altera a dextris est, etiam secundum intelligentiam corporalem si de templo Jerusalæ Orientem aspicias, approbabis^a. Majorque dicitur Samaria, quia prior peccavit, et ab Assyriis docta est in captivitatem; et minor ac junior Sodoma, quæ refertur ad gentium turbam. Alioquin eo tempore Sodoma non erat, quæ prius quam in Scripturis legamus Jerusalæ, cum Gomorra, Adama et Schoen, divino fuerit igne deleta (Genes. xix). Media autem inter duas sorores Jerusalæ, quæ alio nomine appellatur Juda, a Chaldaëis ducta est in Babylonem: multoque Jerusalæ accleratiora peccavit quam Samaria et Sodoma, in 180 templo adorans idolum Zeli, et postea Dei Filium interficiens. Porro secunda tropologiam, Samaria et Sodoma, id est, heretici et Ethnici, sepe leviora committunt, quam hi qui putantur Jerusalæ, hoc est, Ecclesiastici. Unde ad Corinthios dicitur, qui credebant quidem in Christum, sed realis operibus premebantur: *Omnino audiatur inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris quis habeat* (I Cor. v, 1), et cetera. Solent heretici, qui tamen vetus auscipiant Instrumentum, tres naturas ex hoc loco intelligere, spiritualem, animalem, sive terrenam. Et spiritualem referunt ad Jerusalæ; animalem, ad Samariam; terrenam, ad Sodam. Quos breviter interrogemus, quomodo tres naturæ, spiritualis, animalis, et terrena, quæ utique inter se diversæ sunt, unam matrem et unum patrem habero dicantur? quod signo eorum non congruit. Et quomodo animalis, et terrena natura, justa hunc cuncti prophetam restituantur in antiquum statum, id est in spiritualem? quod et ipsum eorum rationibus contrarium est. Quod autem Samaria intelligatur in heresisibus, et in Osœ propheta, et in multis aliis locis, præcipueque illo testimonio comprobatur: *Vos qui despiciunt Sion, et qui confidunt in monte Samariæ, vindemierunt principia gentium* (Amos vi, 1). Omnes enim heretici despiciunt Sion, quæ interpretatur, *specula*, et refertur ad Ecclesiam; et confidunt sibi in monte Samariæ, in superbia videlicet dogmatum perversorum, quæ putant esse sublimia, et per has prædicationes fraudulentas, vindemiant atque populantur principia gentium; ut miraculo doctrinarum, potentes quoque gentium ad errorem hereticum pertrahant.

(Vers. 48, 49.) *Vivo ego, dicit Dominus: quia non feci Sodoma soror tua ipsa et filia ejus, sicut fecisti tu et filia tua.* Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuae: superbia, saturitas panis, et abundantia, et nimis ipsius, et filiarum ejus; et manum egeno et pa-

^a Vatican. ms. cum Rabano, approbabis, quod major sit quæ dicitur Samaria, quia, etc.

^b Victorius, sed et ricisti eas, sorores scilicet, Sodo-

A peri non porrigebant. Et elevatas sunt, et sacerdant abominationes eoram me, et abstuli eas sicut vidisti [Al. vidi]. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non 181 peccavit; sed b ricisti eam accleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. LXX: Vivo ego, dicit Adonai Dominus: vix fecit Sodoma soror tua hæc, et filia ejus sicut fecisti tu et filia tua. Verumtamen fuit iniquitas Sodomæ sororis tuae superbia in saturitate panum, et in abundantia. Deliciis affuebat ipsa et filia ejus \rightarrow hoc habebat ipsa et filia ejus^c, et manum pauperis et egeni non assuebant, et gloriabantur magnifice, et fecerunt iniquitates in conspectu meo, et abstuli eas sicut vidisti. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit, et multiplicasti iniquitates tuas super eas: et justificasti C sorores tuas in omnibus iniquitatibus tuis, quas operata es. Quod posuere LXX, hoc habebat ipsa et filia ejus, in Hebreico non habetur. In veteri Testamento Del juramentum est: Vivo ego, dicit Dominus (Num. xiv, 21). In novo autem: Amen, amen dico vobis (Johann. xiii, 16). Sin autem hoc communis cum cæteris est: Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, non est Deus mortuorum, sed viventium (Marc. xii, 16, 27). Et in alio loco: Placebo Domino in regione viventium (Psal. cxiv, 9): quæ ratione communis vocabulum propriæ sibi vindicet Deus. Sed quomodo dicitur, arbor bona, et bonus homo, et bonus pastor, et bonus servus (Luc. xviii); nemo autem absolutus bonus, nisi solus Deus: sic cum angeli cæteræque virtutes, patriarchæ quoque et prophætæ, atque apostoli sint viventes comparatione Dei omnipotens, mortui appellantur. Quis est enim homo qui vivit, et non videbit mortem (Psal. lxxxviii, 49)? Unde et apostolus Paulus de Deo: Qui solus, inquit, habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem (I Tim. vi, 16). Et de fonte viventium: Vita, inquit, nostra abscondita est cum Christo in Deo (Coloss. iii, 3). Iste igitur qui jurat, et loquitur: Vivo ego, dicit Dominus, describens Sodomæ, et filiarum ejus acclera, primam superbiam posuit, proprium diaboli, primusque peccatum. Unde Idem Apostolus: Ne inflatus, ait, superbia, in judicium incidat diabolus (I Tim. iii, 6), propter quam de cælo corruit. Dixerat enī: Fortitudine factam, et sapientia intelligentie auferam terminos gentium, et robur earum derastabo, et commovebo civitates habitatas, et ordem terrarum totum apprehendam manu sicuti nūdum, et sicut confracta 182 ova auferam (Isai. x, 13, 14). Et: Superbis Deus resistit; humilibus autem dat gratiam (Jacob iv, 6). Legimus et in alio loco: Quid superbis, terra et cinis? Et Evangelium refert Pharisæi superbiam, publicani humilitatem superbiam (Luc. viii): cuius seminarium est saturitas panum, et rerum omnium abundantia, et otium; sive ut LXX transtulerunt, deliciarum luxuriæque opulentia. Dives ille in Evangelio purpurratus (Luc. xvi) nihil allud refertur habuisse crimi-

mam et Samariam: sive plurimum numero in Hebreica, Graeca, Latinaque editi. habetur.

nis, nisi quod opibus et divitiis affluens, in tantam A ita fiet manifestius : Finge aliquem in sacerdotali culmine constitutum non bene vivere, et deturpare operibus dignitatem. Nonne imitatione vitiiorum ejus, laicus frater corrumpitur? Nam et qui unum de minimis scandalizaverit, moia collo alligata, precipitatur in profundum (*Math. xviii.*, 6). Sorores quoque Jerusalem Sodoma, et Samaria justificantur: non quo per se justae sint, sed ut diximus, comparatione pejoris. .

(Vers. 52.) Ergo et tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratus agens illis [Al. ab eis]: justificata enim sunt a te. LXX: Et tu sustine tormentum tuum in eo quod corruperis sorores tuas in peccatis tuis, quibus inique egisti super eas, et justificasti illas super te. Secunda post naufragium tabula est, cum peccaveris, erubescere; et non illi subjacere increpationi, quæ contra Jerusalem dicitur: *Facies meretricis facta est tibi: nescis erubescere* (*Jerem. iii.*, 3). Portal autem tormentum suum, qui propria torquetur conscientia, et in isto sæculo sustinet propria voluntate cruciatum, ne æterna tormenta usineat (*Genes. iv*). Corruimpimusque fratres nostros, vel sorores peccatis nostris, quando per nostra peccata ad majora scelera provocantur. Quod dico,

^a Erat forte hæc sententia in aliquo Evangelio apocrypho, vel in exemplaribus antiquæ Vulgatae addita fuit, sicut et alia bene multa quæ modo non leguntur apud eos. MART. — Archintus liber, tale quid et in Evangelio sonat. Victorius vocem Evangelii delet, nihil enim tale in hodiernis saltem Evangeliorum codicibus reperitur. Respici autem videtur, ubi

operatur patientiam: patientia probationem: probatio spem: spes autem non confundit (*Rom. v.*, 3-5). Haud dubium quin in futurum: quia in præsentiarum sua per confusionem peccata delebit. Tale quid et ^b illud Evangelii sonat: *Est confusio quæ ducit ad mortem, et est confusio quæ ducit ad vitam* (*Eccli. iv.*, 25). Spiritus quoque sanctius peccatores hortatur in Psalmis: *Confundantur et reverantur omnes inimici mei: convertantur retrorsum, et confundantur valde velociter* (*Psal. xxxix.*, 15). Scriptum est **184** et alio in loco: *Dic tu primum peccata tua, ut justificeris* (*Iea. xlii.*, 26, sec. LXX). Et rursum: *Justus accusator sui est in principio sermonis* (*Prov. xviii.*, 17). Non igitur mirum si provocetur Jerusalem ad confusionem, et ignominiam; quæ intantum peccaverit, ut justificaret sorores suas: cui deinceps dicitur: *Et tu, et filiae tue revertimini in antiquum statum.*

(Vers 53, 54.) Et convertam restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, et conversione Samariae, et filiarum ejus: et convertam reversionem [Al. conversionem] tuam in medio earum, ut portes ignominiam tuam, et confunderis [Al. confundaris] in omnibus quæ fecisti consolans eas. LXX: Et convertam conversiones earum conversione Sodomorum et filiarum ejus, convertam conversionem Samariae, et filiarum ejus, et convertam conversionem tuam in medio earum, ut portes tormentum tuum: et habeas ignominiam ex omnibus quæ fecisti, ut me ad iracundiam provocares. Grandis profectus Jerusalem, ut post confusionem, et ignominiam, quam illatam sibi Dei iudicio libenter exceptit atque portavit dicens: *Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei, promittatur ei restitutio in antiquum statum. Sed tamen quoniam comparatione scelerum ejus, justificata est Sodoma, et Samaria, quarum altera a dextris, altera a sinistris est; primum restituitur conversio, sive captivitas Sodomæ, ut interpretatus est Aquila: secundo captivitas Samariae, ut idem Aquila et Symmachus transulerunt: et*

hic est eorum verborum sententia: *Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam. Et II Cor. vii: Quæ enim secundum Deum tristitia est, penitentiam in salutem statim operatur, saeculi autem tristitia mortem operatur.*

^b Post Victorium legimus ad sacri textus fidem, revertemini, pro quo erat revertimini.

novissima restituetur Jerusalem, quæ majore fuerat iniquitate depressa, et peccatrices sorores compunctione sui justas esse monstraverat. Cui enim dubium, quia inter tres peccatores, immo impios, gentilem, hereticum, ecclesiasticum, multo majoribus peccatis dignus sit, qui majoris fuerit dignitatis? Potentes enim, ut diximus, potenter tormenta patientur (*Sep. vi, 7*). Qui autem minimus fuerit, dignus est misericordia. *Et servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multis* (*Luc. xii, 47*). Unde et Petrus: *Tempus, inquit, est ut incipiat iudicium a domo Domini* (*I Pet. iv, 17*). Et in hoc eodem propheta praecipitur secures habentibus: *A sanctis meis incipite* (*Supra ix, 6*), ut extrema Jerusalem, **185** sororibus ante conversis et restitutis in pristinum statum, portet ignominiam suam, et confundatur, et erubescat super his quæ peccaverat, et in omnibus consoletur sorores suas, dum graviora suscitent (*Jerem. vi*). Vel certe ideo confundatur et erubescat, quia Deum ad iracundiam provocat. Ex quo perspicuum est, non esse naturalem iram Dei, sed nostris vitiis clementissimum et mansuetissimum Deum ad iracundiam provocari, dicente Apostolo: *An divitias bonitatis ejus, et sustentationis, et patientie contemnis: ignorans quia bonitas Dei ad paenitentiam te provocat?* Secundum duritiam autem tuam, et impunitus cor, thesaurizas tibi iram (*Rom. ii, 4, 5*), quam Deus naturaliter non habet. Unde et in alio loco scriptum est: *Emisisti iram tuam, quæ deroravit eos sicut stipulam* (*Exod. xv, 7*). Quod enim conjunctum est, et in uno corpore copulatum, mitti non potest, sed illud quod extra corpus est. Verbi gratia, lancea, telum, sagitta, gladius. Legimus et in Evangelio (*Matth. x, 15*), tolerabilius fore terræ Sodomorum in die iudicii, quam ei quæ apostolos non receperit.

(Vers. 53.) *Et soror tua Sodoma et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam. Et Samaria, et filiae ejus revertentur ad antiquitatem suam. Et tu et filiae tuæ revertimini [Al. revertimini] ad antiquitatem vestram.* LXX: *Et soror tua Sodoma, et filiae ejus restituentur sicut fuerant a principio: et Samaria, et filiae ejus restituentur sicut fuerant a principio. Et tu et filiae tuæ revertimini, sicut fuistis ab initio.* Judæi inter ceteras fabulas, et interminabiles genealogias, et deliramenta quæ fingunt, etiam hoc somniant, in adventu Christi sui, quem nos Antichristum scimus, et in mille annorum regno, Sodomam esse restituendam in antiquum statum, ita ut sit quasi paradisus Dei, et quasi terra Ægypti; et Samariam pristinam recipere felicitatem, ut de Assyriis revertantur in terram Iudeam (*IV Reg., xvii, xviii*). Legimus enim decem tribus captas a Phul, et Salmanassar, et Teglathphalassar regibus Assyriorum, et usque hodie ibi esse captivas. Jerusalem quoque tunc esse fabricandam, et omnes filias ejus, urbes videlicet, et viculos, et castella, quæ sub ipsius futura sint potestate, florituras ut prius floruerunt, et ipsam Jerusalem auro et argento, et pretiosis lapidibus exstruendam, de qua **186** et Isaías vaticinetur: *Constituam judices*

A tuos sicut prius, et consiliarios tuos sicut a principio, et post hæc vocaberis civitas justitiae, mater civitatum, fidelis Sion (*Isa. i, 26*); et nostra loquatur Apocalypsis (*Apoc. xi*): *Et David cantat: Bene fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et ædificent muri Jerusalem* (*Ps. l, 20*). Et in alio loco: *Ædificabuntur civitates Judeæ, et habitabunt, et commorabuntur ibi, et semen eorum in æternum dirigetur* (*Ps. lxviii, 36*). Nos autem horum perfectam scientiam, Dei iudiciorum relinquentes, immo liquido consitentes [*Al. considentes*], post secundum adventum Domini Salvatoris, nihil humile, nihil futurum esse terrenum; sed regna cœlestia quæ primum in Evangelio promittuntur, hoc dicimus, quod in Ecclesiæ statu, cuncta completa sint, et quotidie compleantur. Sodoma revertetur in antiquum statum, quando naturæ suæ redditum genitilis prius, et impia anima intelligit Creatorem. Samaria recipit antiquam beatitudinem, hereticorum errore contemptu, et juncta doctrinæ, et fidei Christianæ. Cumque illæ reversæ fuerint, et Jerusalem, *visio pacis*, quæ interpretatur Ecclesia, revertetur in pristinum statum. De qua scriptum est: *Factus est in pace locus ejus* (*Psal. lxxv, 2*); et: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas: cuius participatio ejus in idipsum* (*Ps. cxxi, 3*); et in Apostolo: *Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* (*Galat. iv, 25*); et in eodem: *Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem, et millia angelorum frequentium* [*Al. frequentiam*] (*Hebr. xii, 22*). Et revertitur cum filiabus suis, quæ in toto orbe dispersæ sunt. De quo plenius in Isaiae explanationibus disseruimus.

(Vers. 56 seqq.) *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbiae tuæ antequam revelaretur malitia tua, sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, et cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum. Scelus tuum, et ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.* LXX: *Nisi fuissent Sodoma soror tua ad audiendum in ore tuo in diebus superbiae tuæ antequam revelarentur malitiae tuæ, sicut nunc est filiarum Syriæ, et nisi hoc fuisset, quid factum esset tibi, et omnium in circuitu tuo filiarum alienigenarum, quæ circundant te per gyrum? impietas tuas, et iniquitates tuas tu porta.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est:

D **187** *Quia non fuit Sodoma soror tua in auditu per os tuum in die superbiae tuæ, antequam revelaretur ignominia tua, sicut in tempore opprobrii filiarum Syriæ, et omnium quæ in circuitu tuo sunt filiarum Palæstinarum, quæ te ambiunt per gyrum. Scelus tuum et nefas tuum tu portabis.* Theodosio hoc modo: *Et non erat Sodoma soror tua in auditu oris tui, in die superbiae tuæ, antequam revelaretur malitia tua: sicut tempus opprobrii filiarum Syriæ, et omnium per circuitum ejus filiarum alienigenarum, quæ abominantur te per gyrum. Fornicationem tuam, et contaminationes tuas, tu portasti, dicit Adonai Dominus.* Editioni Aquilæ congruit nostra translatio; quas omnes posui, ut ex collatione cunctarum, alicujus sensus possimus re-

perire vestigium, et interim absque aliorum praejudicio, sic nobis videtur lectionis ordo reddendus : In diebus superbiae tue, quando peccabas, non es recordata eversionis Sodomae sororis tue, antequam pateret malitia tua, quae hoc tempore revelata est in tantum, ut cunctis urbibus Syriae et Palæstinæ quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Quia igitur vicisti in scelere sororem tuam; nec ejus exemplo territa es, ne similia sustineres, et prohiberes pedem tuum : nunc autem revelata est ignominia tua, Dei ausculta sententiam. Vel *porta* juxta Septuaginta : vel *portasti*, juxta Aquilam, et Theodotionem : vel *portatura es*, juxta Symmachum, scelus et ignominiam tuam, ut postquam poenas pro sacrilegio sustinueris, veniant non ex pacto tuo, sed ex mea clementia consequaris. Syria Hebreæ sermone dicitur **ARAM** (ܐܪܡ), que interpretatur, *sublimitas*. Et juxta explanationem illius loci Isaiae prophetae, in quo Aram, et Ephraim conuentiunt contra Judam, et Jerusalem, ethnicorum arguta sapientia, et quæ sibi sublimitatem scientie repromittat, juncta malitia haereticorum, impugnat Judam, in quo vera confessio est, et non potest prævalere. Illic quoquo eadem arrogantia Syriae, id est, philosophorum cum filiabus alienigenarum, in quibus multiplex diversorum in gentibus dogmatum error ostenditur, illudit Jerusalem, et opprobrio habet eam, cuius vitiis superata est.

(Vers. 59 seqq.) **188** *Quia hæc dicit Dominus Deus : Et faciam tibi sicut despexisti juramentum, ut irritum faceres pactum. Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiae tue : et suscitabo tibi pactum sempiternum. Et recordaberis viarum tuarum, et confunderis cum receperis sorores tuas tecum maiores cum minoribus tuis : et dabo tibi eas in filias, sed non ex pacto tuo. Et suscitabo a tibi pactum meum tecum, et scies quia ego Dominus, ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua : cum placatus fuero tibi in omnibus quæ fecisti, ait Dominus Deus.* LXX : *Hæc dicit Adonai Dominus : Et faciam in te sicut fecisti, sicut despexisti hæc, ut præterires testamentum meum. Et recordabor ego testamentum mei, quod feci tecum in diebus adolescentiae tue, et suscitabo tibi testamentum sempiternum, et recordaberis viæ tue, et despiciens cum receperis sorores tuas te maiores cum junioribus tuis, et dabo eas tibi in probationem, et non ex testamento tuo, et suscitabo ego testamentum meum tecum, et cognosces quia ego Dominus : ut recorderis, et confundaris, et non sit tibi ultra aperire os a facie ignominiae tue, cum propitius fuero tibi juxta omnia quæ fecisti, dicit Dominus Deus.* Ideo tibi dixi : scelus tuum et ignominiam tuam tu porta, sive portasti, aut portatura es; ut recipias quod mereris : quia despexisti juramentum meum, et irritum fecisti pactum meum. Cum autem fuerit expletum, ego occidam, et ego virificabo : ego percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii, 39) : tunc recordabor

A pacti mei, quod olim tecum habui. Et suscitabo libi pactum, nequaquam Legis quod præterit, sed pacrum Evangelii sempiternum : ut cum recordata sierris viarum tuarum, et receperis sorores tuas maiores, vel minores Samariam et Sodomam earnaque socias, tribuam tibi eas in alias, sive in probationem (oportet enim (I Cor. xi, 19) et *haereses esse*, ut probati quique manifesti fiant), non ex tuo merito, sed ex mea misericordia, et tunc scias quod ego sim Dominus; et recorderis beneficiorum meorum, et confundaris, et dicas juxta Apostolum : *Qui non sum dignus vocari Apostolum : quia persecutus sum Ecclesiam Dei* (I Cor. xv, 9). Et non sit tibi ultra aperire os præ confusione tua. Sanctorum enim est aperire os juxta **189** Apostolum qui ait : *Os meum ad vos patet, o Corinthi* (II Cor. vi, 11) : et Domini Salvatoris, qui aperiens os summum, docebat eos (Matth. v), dicens et in psalmo : *Aperiam, inquit, in parabolis os meum* (Ps. lxxviii, 2). Peccatori autem dicitur : *Peccasti : quiesce* (Genes. iv). Et : *Ut quid tu assunis testamentum meum per os tuum* (Ps. xi. ix, 16)? Et : *Non est pulchra laudatio in ore peccatoris* (Eccli. xv, 9). Sanctusque meretur audire : *Aperi os tuum, et implebo illud* (Ps. lxxx, 11). Ex quo intelligimus, etiam cum per misericordiam Dei receperimus pristinam gloriam; immo accepimus pactum Evangelii sempiternum, postquam placatus fuerit nobis Dominus in omnibus quæ fecimus, memoriam præteriti nos habere peccati, et semper os claudere, quia non ex operibus nostris, sed ex Dei gratia salvati sumus.

(Cap. XVII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, propone ænigma, narra parabolam ad domum Israel, et dices : Hæc dicit Dominus Deus : Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate venit ad Libanum, et tulit medullam cedri. Summitatem frondium ejus evellit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. Et talus de semine terræ, et posuit illud in terra pro semine ut firmaret radices super aquas multas, in superficie posuit illud. Cumque germinasset, crevit in vineam latiorem humili statuta : respicientibus ramis ejus ad eam et radices ejus sub illa erant. Facta est ergo vinea, et fructificavit in palmites, et emisit propagines.* LXX : *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam ad domum Israel, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Aquila magna magnarum alarum, longo ductu plena unguibus quæ habet ductum intrandi in Libanum, et tulit electa cedri. Summitates teneritudinis avellit, et attulit eas in terra Chanaan. In civitate murata posuit illud, et tulit de semine terræ, et dedit illud in campo plantationem super aquas multas : ut resipiceretur, posuit illud : ortumque est, et factum in vineam infirmam et parvam magnitudine, ut tantum apparerent **190** rami ejus sub ea, et radices illius subter illam erant. Et facta est*

ratione paulo superioris rescripsaserat, cum receperis sorores tuas te maiores, pro tecum maiores.

* Victor. ad Vulgatam editionem, ipsumque Hebraicum, et suscitabo ego pactum meum tecum. Eadem

in vineum magnum, et facit propagines, et extendit ramos eius. Quando prophetæ dicitur: Propone enigma, narrā parabolam, sive ut LXX transtulerunt: narrā narrationem, et die parabolam ostendit abscurum esse quod dicitur. Nulli enim dubium, enigma, et parabolam aliud proferre in verbis, aliud tenere in sensibus. Et Salvator enim ad populum loquatur in parabolis, quas secreto apostolis disserbat. Ergo enigma, et parabolam ita dabenus intelligere, quasi enigma, et parabolam. Dux autem in præceptu Ezechielis prophetia Aquila proponuntur. De priva nunc dicendum est: de altera in consequentibus disscrepamus. Et interim simplicem carparam historiam. Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, sive ut vertere Septuaginta, plena unguibus, Nabuchodonosor rex Chaldeorum est, de quo et Osce loquitur: Quasi aquila super dominum Dei (Osce viii, 1). Israe militis imperans nationibus, et innumeralili vallatus exercitu, venit super dominum Dei, haud dubium quin templum significet: sive ut nunc Scriptura dicit, ad Libanum, de quo loquitur Zacharias: Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Ultro, abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastationi (Zach. xi, 19). Et crebro templum quod erat inclitum atque sublimis, in Scripturis sanctis Libanus appellatur. Tuitique medullam cedri, et summatalem frondium ejus evellit, et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. Pro negotiatoribus, sive negotiationibus, muralem Septuaginta transtulerunt. Indicat autem Jechoniam regem Iuda, quem cepit Nabuchodonosor cum matre sua et principibus populi, cunctisque opibus Jerusalem, et vasis templi; et transtulit in Babylonem, quæ est in terra Chanaan, ibique eposcenit. De cuius postea genere, sicut Matthæi Evangelista Scriptura testatur (Matth. 1), Dominus et Salvator noster natus est per Salathiel 191 et Zoroahel. Qui protulit de mente ejusdem terre, id est, de stirpe regia, Matthianum patrum Jechoniam, cuius veritatem nomen, et vocavit eum Sedecias, et posuit regem in Jerusalem, multisque praefecit populus. Et tamen in superficie posuit illum, nec potestatem ejus alta imperii radice firmavit: sed posuit eum, ut respiceretur, et sub potestate esset Babylonia, sive humili statuta, respiciens rami ejus ad eam: ut præcesset quidem populus Iudeorum; sed respiceret ad Babylonii iubentis imperium. Hoc est enim quod Scriptura dicit: Humili statuta, respiciens rami ejus ad eam, subaudierat, aquilam. Quod aperius vertere Septuaginta, etiamque est quod plantatum fugit, et factum est in vicem infirmum, et parvulum: ut tantum apparerent

* Atque hæc quidem congrua magis est ratio, quamobrem templo in prophetis saepè Libani nomen tributum: siue enim continuo nivibus splendebat, et quæ pro omnibus aliis Palestinae montibus sublimis Libanus, ut Theodor. volat in ps. LXXI, 16; sic templo Josephus tradit, eminus conspectum lastar montis procerimi et nivei, sive splendentis apparet. Laudatum in hanc rem ab Hieronymo

A rami ejus, ut videretur quidem habere regnum, sed ipsum regnum ejus humile atque infirmum; Babylonii principis regeretur arbitrio. Illoc interim de præsenti capitulo, cui subnectamus et reliqua.

(Vers. 7 seqq.) Et facta est aquila altera grandis, magnis alis, multisque plumis. Et ecce vinea ista quasi missens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eum de areolis germinis sui. In terra bona, supor aquas multas b plantavit eam: ut factat frondes, et portet fructum, et [Vulg. ut] sit in vineam grandem. Dic: Hoc dicit Dominus Deus: Ergone prosperabitur? Nonne radices ejus evelleret, et fructum ejus distingret, et siccat omnes palmites germinis ejus, et arescat, et non in brachio grandi, neque in populis multis [Vulg. populo multo] ut evelleret eam raditus? Ecce plantata est, ergone prosperabitur? Nonne eum tetigerit eam ventus urens, siccat, et in areis germinis sui arescat? LXX: Et facta est aquila altera grandis magnarum alarum, plurimis unguibus: et ecce vinea hæc impliata erat ad eam, et radices ejus ad illam, et ramos suos extendit ad illam, ut irrigaret eam cum gleba plantationis sue. In campo bono, super aquam multam ipsa impinguata est: ut faceret germina et afferret fructum, et esset in vineam grandem. Propterea dic: Hæc dicit Adonai Dominus: Si dirigetur? Nonne radices teneritudinis ejus, et fructus illius computrescent, et arescent omnia que ex ea orta sunt? Et non in brachio 192 magno, neque in populo multo, ut evellat eam a radicibus suis: et ecce impinguatur. Numquid dirigetur? Nonne statim ut tetigerit eam ventus urens, arescat, ac siccat ariditate: cum gleba germinis sit arescat? Aquila secunda, id est, altera, et ipsa magna, plena plumis, multorum unguium, propter rapacitatem, et vastationem gentium plurimarum, rex Ægypti est Pharao. Et ecce vinea ista subauditur rex Sedecias, qui a Nabuchodonosor in Jerusalem fuerat constitutus, coepit, inquit, mittere propagines suas ad eam, id est, ad regem Ægyptiorum, legatos dirigere, et ab eo contra regem, cui subditus erat, auxilium postulare. Hoc est enim quod Scriptura nunc dicit, ut irrigaret eam de areolis germinis sui. Quæ in terra bona a Nabuchodonosor plantata erat, ut faceret frondes, et afferret fructum, et cresceret in vineam latiore: propterea jubetur prophetæ, ut loquatur ad vineam, quæ a Nabuchodonosor plantata fuerat, et ramos suos ad aquilam Ægyptiam miserat: numquid prosperabitur quia hoc facere conata est, et non statim omnes propagines ejus, et palmites siccabuntur? Et non, inquit, in brachio grandi, neque in populo multo? Fugiens enim Sedecias, et regis Ægypti auxilio destitutus, a duabus Nabuchodonosor in desertis Hi-

Zacharias locum eadem convenientia ad tempium usurpavit Rabban Jochanan Ben Zaccai, cum sponte reseratas tenipi fores consiperet, quod portentum Josephus quoque et Tacitus narrant; prædicens imminera tempus, quo ad eam sacra congregaret: Aperi, o Libanon, portas tuas, ut consumat ignis cedros tuas.

b Victor. plantata est, ad Vulgatæ lectionem,

richontis [Al. Hierichuntis] comprehensus est : et cuncti ejus socii hoc illucque dispersi sunt, sicut in volumine Regum et Paralipomenon, et Jeremias scriptum est (IV Reg. xxv, Jerem. xxxix).

(Vers. 11 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Dic ad domum exasperantem : Nescitis quid ista significant? Dic : Ecce venit rex Babylonis Jerusalem, et assumet regem et principes ejus, et adducet eos ad semetipsum in Babylonem. Et tollet de semine regni, serietque cum eo fœdus, et accipiet ab eo iusjurandum : sed et fortis terræ tollet, ut sit regnum humile, et non elevetur, sed custodiat pactum ejus, et servet illud. Qui recedens ab eo, misit nuntios ad Aegyptum, ut daret sibi equos et populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem, qui fecit hanc? Et qui solvit pactum, numquid effugiet? Vivo ego, dicit Dominus Deus : quoniam in loco regis qui constituit eum regem, cuius fecit irritum juramentum, et solvit pactum quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.* **193** *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharaeo prælium in jactu aggeris, et in exstructione vallorum, ut interficiat animas multas. Spreverat enim juramentum, ut solveret fœdus. Et ecce dedit manum suam : et cum omnia hæc fecerit, non effugiet. Hoc est ænigma, hæc est parabola, quod sub duabus aquilis et vinea, duos reges Babylonis et Aegypti Scriptura monstraret; et regem Sedeciam, qui contra iusjurandum, deserta amicitia Nabuchodonosor, se ad regem Aegyptium transstulit. Feriet, inquit, cum eo fœdus, et accipiet ab eo iusjurandum, ut custodiat pactum ejus, et servet illud. Qui dissolvit, ait, pactum, numquid effugiet? Ex quo discimus, etiam inter hostes servandam fidem, et non considerandum cui, sed per quem iuraveris. Multo enim fidelior inventus est ille, qui propter nomen Dei tibi credidit, et deceptus est, te qui per occasionem divinæ majestatis hosti tuo, immo jam amico, es molitus insidiis. Quoniam, inquit, in loco regis qui constituit eum regem, cuius fecit irritum juramentum, et solvit pactum quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur. Legimus enim Sedeciam captum, ductum esse in Reblatha, ibique interfictis filiis excæcatum; et instar ferræ clausum cavea, translatum in Babylonem (IV Reg. xxv). Unde et Scriptura cum videatur sibi esse contraria, tamen in utroque verissima est. Dictum enim erat ad Sedeciam : *Et intrabis Babylonem, et non videbis eam* (Jerem. xxxiv, 4). Intravit enim, quia ductus est Babylonem, et non vidit, quia fuerat excæcatus. Hoc autem quod sequitur : *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharaeo prælium; in jactu aggeris, et in exstructione vallorum, ut interficiat animas multas* : dupliciter intelligitur, sive rex Aegyptius contra Nabuchodonosor regem Babylonis veniens, non poterit præliari, neque cum parvo exercitu tantæ resistere multitudini : sive ipse Sedecias expugnabitur a Pharaone, a quo speravit*

A auxilium : non quo Pharaeo eum expugnaverit, vel hoc alicubi Scriptura testetur; sed quo expugnat Nabuchodonosor, per occasionem sit facta regis Aegyptii : nec iste visus sit expugnare Jerusalem, qui obsidebat, sed ille in quo Sedecias frustra speraverat. Ecce, inquit, **194** dedit manum suam regi Aegypti, et tradidit se; et perjurii contra Deum commisit sacrilegium. Numquid, ait, proderit ei? Et cum omnia hæc fecerit, non effugiet.

(Vers. 19 seq.) *Propterea hæc dicit Dominus Deus : Vivo ego, quoniam juramentum quod sprevit, et fœdus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus. Et extendam* [Vulg. expendam] *super eum rete meum, et comprehendetur sagena mea : et adducam eum in Babylonem, et judicabo illum ibi in prævaricatione qua despexit me. Et omnes prosfugi ejus, cum universo agmine* [Vulg. addit suo] *in gladio cadent, residuque in omnem ventum dispergentur : et scietis quis ego Dominus locutus sum.* Sententia sacularis est :

..... dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Quam solent nobis opponere, qui dicunt hostes fraude decipiendos. Cui ut acquiescamus, multo pejus fecit Sedecias : non enim hostem decepit, sed amicum, cui fœdere Domini fuerat copulatus. Ergo quamdiu non jures, et pactum non inceas sub nomine Domini, prudentia est, et fortitudinis, vel decipere, vel superare adversarium utcumque potueris. Cum autem constrinxeris juramento, nequaquam adversarius, sed amicus est qui tibi credit: et sub occasione iusjurandi, id est Dei nuncupatione, deceptus est. Propterea Scriptura nunc dicit : *Juramentum quod sprevit, et fœdus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus. Ac ne putaremus juramentum et fœdus, et pactum, regis esse Babylonii, vel Sedeciae qui fecerat, sequitur : In prævaricatione qua despexit me. Ergo qui contemnit juramentum, illum despiciat per quem iuravit : illique facit injuriam, cuius nomini credidit adversarius. Propter quam causam expandam, inquit, super eum rete meum, et comprehendetur sagena mea, et adducam eum in Babylonem, et judicabo eum illic. Quidquid igitur contra Sedeciam fecit Nabuchodonosor, non suis fecit viribus, sed ira Dei, in cuius nomine fuerat pejeratum. Secundum anagogen, licet violenta videatur interpretatio, hoc sciendum, quod quomodo cætera animantia, et ad bonam et ad malam partem referri solent ; ita et de aquila, et de leone. In bonam partem dicitur : *Catulus leonis Juda* (Genes. xlix, 9). In contrariam : *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit* (II Petr. v, 8). Et illud in psalmo : *Insidiatur in 195 absconditis, sicut leo in cubili suo : insidiatur ut rapiat pauperem* (Ps. ix, 9). In bonam partem de aquila dicitur, quod justus dives effectus faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti in domum præcessoris sui. Et in Isaia scriptum est, quod justi pennas afferant sicut aquilæ (Isa. xl) : *curent et non lassentur : ambulent, et non esuriant.**

* Hæc antea, quasi alia ab Hebræo, interpretatio inclusa, alioque erat charactere prænotata.

Recte autem ille qui dixerat : *Fortitudine faciam, et sapientia intelligentiae auferam terminos gentium, et viscerum deprædabor : et commovebo civitates quæ habitantur, et orbem terrarum universum apprehendam manu quasi nidum, et sicut confacta ova (Ibid., x, 13, 16)*, nunc sub persona aquilæ describitur : quod nequam velit de Libano, qui interpretatur *candor*, et refertur ad thymiamam, parvula atque humilia virgulta perstringere, sed summitates cedrorum, et de principibus, ac de stirpe regia, juxta illud Abacuc : *Escœ ejus electæ (Abac. i, 16)*. Ponitque testamentum, cum his quos ceperit, ut regi Babylonio colla submittant, et impleant illud quod Apostolus loquitur : *Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare (I Tim. i, 20)*. Et in alio loco : *Quos tradidi, inquit, Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fuat (I Cor. v)*. Non debemus ergo, si forsitan ob aliquod peccatum de congregatione fratrum et de domo Dei ejicimur, reluctari : sed æquo animo latam in nos ferre sententiam, et dicere cum Prophetâ (Mich. vi, 9), *Iram Domini sustinebo, quoniam [Al. qui] peccavi ei, donec justificet causam meam, et cetera*. Et frequenter evenit, ut alteri subdit ad alterum transeamus, qui nobis suum repromittat auxilium ; nec faciat in pristina sententia permanere. Quod omni ratione vitandum est, ne siccentur palmites nostri et germina arescant : et contra pacatum Dei facere credamur.

(Vers. 22 seqq.) *Hæc dicit Dominus [Vulg. addit Deus] : Et sumum ego de medulla cedri sublimis, et ponam de vertice ramorum ejus; tenerum distingam, et plantabo super montem excelsum et eminentem : in monte sublimi Israel plantabo illud. Et erumpet in germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et habitabunt sub ea omnes volucres : universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublimum, et elevavi [Vulg. exaltavi] lignum humile, et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum viridum, ego Dominus locutus sum 196 et feci. LXX : Quia hæc dicit Adonai Dominus : Et auferam ego de dictis cedri de vertice ☹ ei dabo de capite ramorum ejus*, de corde eorum auferam, et plantabo super montem excelsum, et suspendam illud in monte sublimi Israel, et plantabo, et afferet germen, et faciet fructum, et erit in cedrum magnam, et requiescat sub ea omnis avis, et omne volatile sub umbra ejus requiescat ; et rami ejus restituentur*, et scient omnia ligna campi, quia ego Dominus qui humiliavi lignum excelsum, et exalto lignum humile : et aresatio lignum viride, et germini-*

A nare facio lignum aridum. *Ego Dominus locutus sum et facio*. Hoc quod in Septuaginta legitur : *Et dabo de capite ramorum ejus, de Theodotionis editione additum est*. Rursumque quod sequitur : *Et rami ejus restituentur, obelo prænotandum est, quia in Hebraico non habetur*. Verus Nabuchodonosor properea sumit de medulla cedri sublimis, de vertice ramorum ejus, ut sit regnum ejus humile, et non elevetur. Dominus autem Deus Pater omnipotens, qui locutus est ad Ezechielem, tollit de stirpe regia, et de genere David ; et plantat super montem excelsum et eminentem, qui loquitur in psalmo : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus (Ps. ii, 6)*. Defecrat enim princeps de Juda, et dux de Israel, donec veniret cui **B** repositum est : et ipse erit exspectatio gentium (*Genes. xlix*). Iste erupit in germen, et fecit fructum, et cedros omnes sua sublimitate superavit : ita ut habitent sub eo omnes volucres cœli, et cuncta volatilia illius protegantur umbraculo. De quo dicit Abacuc : *Cornua in manibus ejus, ibi abscondita est fortitudo ejus (Abac. iii)*; et qui congregare desiderat quasi gallina pullos suos sub alas suas (*Matth. xxiii*) : ut omnia regionis ligna cognoscant quod ipse sit Dominus. Tropologicæ de credentibus loquens : Iste est qui Israel quondam sublime lignum humiliavit, et exaltavit humilem gentium populum, qui exsiccavit lignum viride Judæorum, florens et germinans in Lege et Prophétis ; et frondere fecit lignum aridum nationum : ut quod semper locutus est, opere compleret. Hoc idem significant [*Al. significans*] Simeonis in Evangelio verba dicentis : *Ecce hic positus est in ruinam, et resurrectionem multorum (Luc. ii, 34)*. Et granum sinapis, quod cum minimum sit omnibus seminibus, postquam **197** creverit aylum habitatculum est (*Matth. xiii, 32*). Quidam alter interpretantur, lignum sublimum humiliatum, et humile exaltatum, referentes ad passionem Domini Salvatoris. Qui cum in forma Dei esset, non est rapinam arbitratus æqualem se esse Deo : sed exinanivit se, formam servi accipiens (*Philipp. viii, 6, 7*) ; et post resurrectionem, ipsum lignum postea sublimatum est, quod **198** prius virens, morte siccatum, et postea reviviscens, pristinum repperit viorem. Alii Judaice utrumque referunt ad Israel : quod primo adventu humiliatus sit et aresfactus : et secundo restituatur in pristinum statum, impleto illo quod dicit Apostolus Paulus : *Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (Deut. v, 9, 10)*.

LIBER SEXTUS.

197-198 Putabam quod, medio serpente confessi, non reviviscerent hydræ novella plantaria, et junta fabulas poetarum, Scylla mortua, nequaquam in me Seyllæ sævirent canes, qui latrare non ces-

sant : et hæreticis Dei percussis manu, ne tentarentur, si fieri potest, etiam electi Dei (*Matth. xxiv*), hæresis ipsa non moritur, hæreditariis contra nos odiorum suorum catulis derelictis, qui nostra simu-

lantes, genitricis antiquae, et pollacia Ulyssis vene- na non deserunt: labiaque tantum melle circumili- bunt; et juxta eloquia Scripturarum (*Ps. lxxv*), mol- lierunt verba sua super oleum: ipsi autem sunt ja- cula, et jacula ignita, quæ scuto fidei repellenda si- muli et extingueduntur. Haec dixi, alia Eustochium, ut laborantem me in opere prophetali, et hereticis resistentem, orationibus juves, et sextum volumen Explanationum in Ezechiel, meo ore, suo sensu Do- minus explicet: ejusdeinde Spiritus gratia, quo prophetis revelata sunt quæ scripta legimus, nobis quoque differentibus reverentur, ut possimus dicere: *Os meum aperni, et atraxi spiritum* (*Psalm. cxviii.*, 131).

(Cap. XVIII. — Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Do- mini ad me, dicens: Quid est quod inter vos parabolam veritatis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comedenterunt uam acerbam, et dentes filiorum ob- stupuerunt [Vulg. obstupescunt]?* LXX: *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis: quæ est parabola hæc in filios Israel, dicentium: Pa- tres comedenterunt uam acerbam, et dentes filiorum ob- stupuerunt?* Hoc quod Septuaginta dixerunt, filii ho- minis, in Hebraico non habetur. Monet autem divina Scriptura illud quod in Exodo dictum est: *Ego sum Dominus Deus tuus. Deus emulator, qui reddo peccata patrum super filios, usque ad tertiam et quartam genera- tionem his qui oderunt me, et facio misericordiam in milia his qui diligunt me, et custodiunt precepta mea* (*Exod. x, 5; Deut. v, 9, 10*). Et iterum: *Descendit Dominus in nube et astigit iuxta Moysen, et invocat Moyses nomen Domini, et transiit Dominus ante faciem eius, et invocauit eum, dicens: Domine Deus misera- tor et misericors, patiens et multæ misericordiae, et veras, et justitiam servans, et misericordiam in milia, auferens iniquitates, et iniusticias, et peccata: et non omundabit* **199** *iniquitates patrum super filios et su- per filios filiorum, in tertiam et quartam generationem* (*Exod. xxxiv, 5 seq.*), sic accipi debere, quasi pro- verbium, et parabolam, ut aliud in verbis sonet, aliud in sensu teneat; quod in parabola quoque dua- rum aquilarum supra diximus. Unde et Dominus in septuagesimo septimo psalmo: *Aperiam, inquit, in parabolis os meum: loquar propositiones ab initio* (*Ps. lxxvii, 45*). Et in Evangelio parabolam sementis, et lolii, et sinapis, quod cum sit minimum omnium seminum, in magnam consurgit arborem (*Matth. xiii*), ita proponit, ut aliud prætendat in verbis, aliud in sensibus teneat. Et nos usque in præsentem diem putabamus duo testimonia Exodi, quæ supra (*Isa. xxix*) posuimus non esse parabolam, sed simplicem explicare sententiam. Et quamquam non auderemus quidpiam dicere, nec vas fictile loqui contra sigillum, quare ita, vel ita me fecisti: tamen scandalum pa- tiebatur osculum, quod iniustitia videretur Dei,

^a *Duae voces, cum dicens, cum neque penes LXX, neque in Hebreo sint codice, Viterbiæ suorum quo-*

A alium peccare, et allum luere peccata. Si enim red- dit peccata patrum super filios in tertiam et quartam generationem, injustum videtur ut alias peccet, et alias puniatur. Sed ex eo quod sequitur: *his qui me oderant, comminationis, sive præcepti scandalum sol- vitur.* Non enim ideo puniuntur in tertia et quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius qui fuerunt peccatores puniri debue- rent; sed quia patrum existiterunt simulatores, et oderunt Deum hereditario male, et impietas in ramos quoque de radice crescente. Solent in hoc loco heretici, qui vetus non recipient Instrumentum, contra creatorem dicere: *Quam bonus et justus Deus Legis et Prophetarum, qui quiescens, et silens ad peccata patrum, reddit his qui non peccaverunt;* immo quanta in eo crudelitas, ut iram suam usque ad tertiam et quartam extendat **b** generationem! Quibus nos respondebimus, et in hoc Dei Creatoris clementiam demonstrari. Non enim truculentia est, et severitas, iram tenere usque ad tertiam et quartam generationem, sed signum misericordiae poenam differre peccati. Quando enim dicit: *Domine Deus miserator, et misericors, patiens et multæ miserationis;* et infert: **200** *reddens iniquitatem patrum super filios, et filios filiorum, hoc indicat, quod tantæ misericordie sit, ut non statim puniat, sed sententiam differat puniendi.* Sin autem vindicta peccantium differtur in tertiam et in quartam generationem, cum justis sanctisque quid amplius facit. Sequitur: *Et servans justitiam et misericordiam in multa milia, his qui custodiunt mandata ejus, et faciunt precepta illius.* Scriptum est in Proverbii: *Sicut uam acerba dentibus noxia est, et fumus ocnis: sic iniquitas his qui utuntur ea* (*Prov. x, 26*). Ex quo perspicuum est, non aliorum dolere dentes et obstupescere, sed eorum qui uam acerbam comedent. Est autem loci istius hic sensus; quomodo si quis velit dicere: *Patres uram acerbam comedenterunt, et dentes filiorum obsi- stupuerunt, ridiculum est, et nullam habebus consequen- tiam: sic iniquum est atque perversum peccare pa- tries, et filios nepotesque crucilari.* Sunt qui hoc quod in Exodo scriptum est: *Reddens iniquitates patrum super filios in tertiam et quartam generationem, ita edisserant, ut ad animam humanam sententiam re- ferant, patrem in nobis levem* [*Al. lenem*] *punctum sensum et incentiva vitiorum esse dicentes; filium vero, si cogitatio peccatum conceperit; nepotes, si quod cogitaveris atque conceperis, opere perpetraveris; pronepotem autem, hoc est, quartam genera- tionem, si non solum feceris quod malum est et sce- leustum, sed in tuis sceleribus glorieris, secundum illud quod scriptum est (*Ibid., xviii, 5*): Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit* [*Al. contem- net*]. Deus igitur primos et secundos stimulos cogitationum, quas Græci προπαθεῖς vocant, sine quibus nullus dominum esse potest, nequaquam potuit; sed

^a *Duae voces, cum dicens, cum neque penes LXX,*

^b *Vitiose Meridian. legereat gubernationem.*

si cogitata quis facere decreverit, aut ipsa quæ fecerit, noluerit corrigere pœnitentia. Unde scriptum est: *Nullus hominum sine peccato, nec si unius quidem dei fuerit vita ejus. Numerabiles autem anni vitæ illius (Prov. xx, 9).* Et in alio loco: *Quis gloriabitur casum se habere cor? Et rursum: Astra quoque non sunt mundo in conspectu ejus: et adversus Angelos suos pertinaciam quid excogitavit (Job xxv, 5).* Sin autem sublimis illa natura peccato non caret, quid dicendum est de hominibus, qui fragili carne circumdati, debent loqui cum Apostolo: **201** *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)?* Et illud, ut cum omnia fecerimus, debeamus dicere: *Servi instiles sumus: quod debuimus facere, fecimus (Luc. xvii, 10).* Et: *Nisi Dominus ædificaverit dominum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam: nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodiunt eam (Psalm. cxxvi, 1, 2).* Ad probationem autem hujus rei, quod nequaquam primus pulsus cogitationis, immo parvus mentis instinctus puntatur a Deo, sed si quod mente conceperis, opere consumes, illud de Genesi proferendum est: *Cham peccavit, irridens auditalem patris; et sententiam non ipse qui nati, sed filius ejus suscepit Chanaam: Maledictus, ait, Chanaan; servus erit fratrum suorum (Genes. ix).* Quæ enim justitia est, ut pater peccaverit, et in filium sententia proleratur? Necnon quod in contraria partem ponit Apostolus (*I Tim. ii*), salvam esse mulierem, si filii ejus permanserint in fide, et sanctitate, et pudicitia, videtur sententia justitiam non habere, ut si filii boni fuerint et nepotes, salventur parentes. Quanti enim parentes sancti sunt, et males habent filios: et e contrario quanti parentes peccatores, justos et sanctos filios generant? Ergo secundum hunc sensum cuncta accipienda quæ supra diximus, peccata parentum atque generantium, in ramis, non in radice puniri. Hoc interim de proverbio sive parabola dixisse sufficiat: quod Lex et Prophetæ, hoc est, Exodus et Ezechiel, immo ipse Deus qui et hic et ibi locutus est, nequaquam in sententiis discrepare videatur, aut hic corrigeret, quod ibi male duxerit. Si quis autem vel melioreni, vel alterum sensum potuerit reperiire, qui contrariorum inter se testimoniorum scandalum tollat, illius magis acquiescedum sententia est.

(Vers. 3, 4.) *Vivo ego, dicit Dominus, si erit vobis ultra parabola hæc in proverbium in Israel. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima patris, ita et anima filii mei est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.* LXX: *Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si fuerit ultra, ut dicatur hæc parabola in Israel: quia omnes animæ meæ sunt. Quomodo anima patris, ita anima filii mei est. Anima quæ peccaverit ipsa morietur.*

¹ Pro viro, inquit Victor., apud omnes est *suo*, scilicet habent aliquot ms. codd.

² Sic putare malum scriptum ab Hieronymo, quam tristissimum, quod in Vatic. quidem est ins. et Victorius probat. Verissime enim non *vanum populum*, sed *absorptionem*, sive *perniciem* ab Hebraico יְלֵד.

A Quid significet, *Vivo ego, dicit Dominus, et parabola, vel proverbium, supra plenius diximus: quæ nequam dicetur in Israel, sed in his qui Dei notitiam non habent, nec possunt perspicere veritatem. Omnes, inquit, animæ meæ sunt; iuxta creaturam, non juxta meritum: ut Moyses appellabatur homo Dei, de quo scriptum est: *Oratio Moysi hominis Dei (Deut. xxxiii, 4).* Et Elias qui ad quinquaginta milium principem loquebatur: *Et si homo Dei ego sum, descendat ignis de caelo super te, et super quinquaginta viros (IV Reg. i, 12).* Homo vero peccati et filius iniquitatis, non vocatur homo Dei, sicut servus et famulus Dei hi appellantur, de quibus dici non potest: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. viii, 36).* Et iterum: *A quo enim quis vincitur, ejus et servus est (II Petr. ii, 19).* Sicut peccata filiorum non nocent patribus, sic peccata patrum ad filios non redundant; sed anima quæ peccaverit, ipsa morietur: non abolitione substantiæ, sed ex ejus consortio, qui dicit: *Ego sum vita (Joan. xiv, 6).* Et alibi loquitur: *Omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum (Ibid. xi, 26).* Et: *Amen, amen dico vobis: qui sermonem meum custodierit, mortem non videbit in sempiternum. Vita enim nostra abecondita est cum Christo in Deo (Ibid. viii, 51): quia [At. qua] victuri sumus quando Christus apparuerit vita nostra in gloria (Coloss. iii, 3); et implebitur illud quod scriptum est: *Amen amen dico vobis: qui sermonem meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam: et in judicium non venit, sed transibilis de morte in vitam (Joan. v, 24).* Illud autem quod a Balam dicitur: *Moriatur anima mea in animabus justorum (Num. xxiii, 10)*: hunc habet sensum, ut cupiat mori sæculo atque peccato, ac vivere cum justorum animabus, quorum vita Christus est, et possunt canere: *Placebo Domino in regione viventium (Ps. cxiv, 9).* Non est enim Deus mortuorum, sed vivorum (Matth. xxii, 32). Et si Balaam, ut verisimile est, in linguam nostram translatum, *vanum populum sonat: perspicuum est quod vanus prius gentium populus desideret habere consortium cum animabus justorum, Abraham, Isaac et Jacob, qui cœderet, id est, recti et 203 justi nuncupantur.* Unde et Geneseos liber, ex eorum vocabulo ^c nomen accepit.**

D (Vers. 5, 6 seq.) *Et vir si fuerit justus, et fecerit judicium et justitiam; in montibus non comedenter, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel; et uxorem proximi sui non violaverit, et ad mulierem menstruatam non accesserit; et hominem non contritaverit; pignus debitori reddiderit; per vim nihil rapererit; panem quum esurienti dederit; et nudum operuerit vestimento; et ad usuram non commodaverit;*

et amplius non acceperit; ab iniuitate averterit manum suam; judicium verum fecerit inter virum et virum; in præceptis meis ambulaverit, et judicia mea custodierit, ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, dicit Dominus Deus. LXX: Homo autem qui fuerit justus, qui facit judicium et justitiam; super montes non comedenterit, et oculos suos non levaverit ad cogitationes domus Israel; et uxorem proximi sui non contaminaverit, et ad mulierem fluentem sanguine non accesserit; et hominem non oppresserit; pignus debitori reddiderit; et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit; et nudum operuerit vestimento; et pecuniam suam ad usuram non dederit; et amplius non acceperit; ab iniuitate averterit manum suam; justum judicium fecerit inter virum et inter proximum ejus; in præceptis meis ambulaverit, justificationes meas custodierit, ut faciat eas: hic justus est, vita vivet, dicit Adonai Dominus. Vultis, ait, scire hoc quod dicum est: Peccata patrum reddam in tertiam et quartam generationem (Deut. v, 9), non id sonare quod plerique existimant; nec esse simile huic sententiae: Patres comedenterunt uram acerbam, et dentes filiorum obstupnerunt (Jerem. xxxi, 29): audite quæ illaturus sum: si fuerit pater justus, qui hæc fecerit, et illa non fecerit, et habuerit filium pessimum, qui, desertis virtutibus patris, se flagitiis manciparit; nonne et iste vita vivet quia justus est; et ille morte morietur, quia omnia perpetravit, quæ pater vitando justus effectus est? Videamus catalogum virtutum patris, quæ mihi videntur in decem et septem partes dividi. Quarum primum est, fecisse judicium; secundum huic simile, judicio copulasse justitiam; tertium, non comedisse in montibus; 204 quartum, oculos non levasse ad idola, sive ut LXX transtulerunt, ad cogitationes domus Israel; quintum, uxorem proximi sui non violasse. Sextum, menstruatæ uxoris vitasse complexus. Septimum, hominem non contristasse, sive, ut LXX ediderunt, oppressisse per potentiam; octavum, pignus debitori reddidisse; nonnum, per vim nihil rapuisse, vel, juxta LXX, rapinam non rapuisse; decimalum, panem suum esurienti dedisse; undecimum, nudum operuisse vestimento; duodecimum, ad usuram pecuniam non dedisse; tertium decimalum, nihil ex his quæ dederit amplius accipisse; decimalum quartum, ab iniuitate avertisse manum suam; decimalum quintum, quod simile videtur primo, sed in parte diversum est, judicium verum fecisse inter virum et virum, sive proximum snum; decimalum sextum, in præceptis Domini ambulasse; decimalum septimum, judicia et justificationes illius custodisse. Quorum singula quid velint, dicemus in consequentibus. Si fuerit, ait, vir justus et fecerit judicium. Scriptum est in Proverbiis: Cogitationes justorum judicia (Prov. xii, 5). Qui banc virtutem possederit, ut nihil sine ratione faciat et judicio, potest illud propheticum dicere: Judicia Domini vera, justificata in semelipsis (Ps. cxviii, 10), et cum recte um-

A nia judicari, ut non accipiat personam pauperis in judicio, implebit præceptum Domini: Sicut minorum, sic et majorem judicabis (Prov. xviii), audacter dicens: Desiderarunt anima mea desiderare judicia tua in omni tempore (Ps. cxviii, 10). Et iterum: Viam veritatis elegi, judicia tua non sum oblitus (Vers. 30). Et in eodem psalmo: Cognovi quia justitia [Al. justa] judicia tua (Vers. 75); et in tantam proficiet beatitudinem, ut intelligat judicia Domini, quæ sunt abyssus multa; et dicit eum Apostolo: O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilis sunt judicia ejus, et investigabiles ut illius (Rom. ii, 33). Et in oratione commemoret: Quoniam judicia tua jucunda (Psalm. cxviii, 38). Post judicium sequitur justitia, quam qui habuerit, Christum liquido possedit, qui juxta Apostolum factus est nobis justitia, et sanctificatio, et redemptio (I Cor. i); ut faciat justitiam veram, nec personas recipiat in iudicio; sed de sua sciat in aliorum judicio justitia iudicandum. 205 Tertium est in montibus non comedere, quod Iudei existimant ad idolatriæ pertinere peccatum. Crebro enim legimus in Regum et Paralipomenon libris: Verumtamen ab excelsis non recessit. Adhuc populus immolabat in excelsis, et adolebat incensum in sublimibus (III Reg. xv, 22; Paral. xx), hoc Scriptura significante, quod in montibus lucisque, idolis hostias immolaverint, et thura succenderint. Nos autem dicemus comedere eum in montibus, qui dicit cum Pharisæo: Gratias ago tibi, Deus, quod non sum huic similis publicano: jejuno bis in sabbato: decimas do omnis substantię meæ (Luc. xviii, 12), etc. Et e contrario Publicanus audiens eum, qui dixerat: Discite a me, quia misericordia sum et humilitas corde (Math. xi, 9), percutiebat pecus suum manu, hoc est, pessimarnm cogitationum thesaurum, et oculos ad cœlum non audebat extollere. Sed et illud quod alibi dicitur: Majorate non requiras, et fortiora te non scruteris (Eccli. iii, 22), omnes haereticos arguit in montibus comedere superbiæ, et Ecclesiasticam despicer simplicitatem, et nescire de se scriptum: Deus superbis resistit, humiliis autem dat gratiam (Jacob. iv, 6). Quarto loco ponitur, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, pro quibus Septuaginta cogitationes transtulerunt. Idola autem, id est, simulacra quæ de suo corde fixerunt, omnes haereticici faciunt, ad quæ levant cordis oculos, qui falsitatem eorum atque mendacium putaverint veritatem. Domus autem Israel simulacula dicuntur, quæ reperiuntur in Ecclesia; et per occasionem falsi nominis scientiae, simplices quosque seducunt, ut philosophorum dogmata introducant in dominum Israel, eorum scilicet qui Deum mente consipient. Quiuto loco ponitur: et uxorem proximi sui non violaverit, sive contaminaverit, quod aperte adulterium quidem prohibet; sed ex eo quod additur, proximi sui, nisi omnis homo proximus intelligatur, videtur

^a Antea, eortem tamen sensu erat, respicias.

esse praeceptum, ut ab amicorum nos abstineamus **203** uxoribus; inimicorum vero, et igoitorum conjuges libere polluamus. Proximus ergo omnis homo hominis accipiendus, juxta parabolam Evangelii, quia a Salvatore proponitur, cuiusdam hominis qui Jericho [Al. Hierichum] descendens, a latronibus vulneratus est: quando interrogat Pharisæus, quis fuerit proximus ejus, docens illum esse proximum, qui bene fecerit. Potest juxta mysticas intellectus uxor intelligi aquæ viri, sapientia, dicente Salomonem: *Aqua illam, atque amplexabitur te: dilige illam, et custodias eam* (Prov. iv, 6). Quam contaminare desiderat, qui aliorum benedicta reprehendit, et facibus accessus invidit, sancta violat, casta corruptit, pura contaminat. Sextum est: Et ad mulierem, sive uxorem meistrutram nos accesserit. Per singulos menses, gravia atque torpentina mulierum corpora, immundi sanguinis effusione relentantur. Que tempore si vir coierit eam muliere, dicuntur concepti foetus a vitium seminis trahere: ita ut leprosi et elephantiaci ex hac conceptione nesciantur, et feada in utroque sexu corpora, parvitate [Al. pravitate] vel enormitate membrorum, sanies corrupta degeneret. Praecipitur ergo viris, ut non solum in alienis mulieribus, sed in suis quoque, quibus videntur lege conjungi Scriptura dicente: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Genes. i, 28), certa concubitus norint tempora, quando coendum, quando ab uxoribus abstinendum sit. Quod quidem et Apostolus et Ecclesiastes sonant: *Tempus amplexandi, et tempus longe fieri a complexibus* (Eccl. iii, 6). Caveat ergo et uxor, ne forte victa desiderio coeundi officiat virum, et maritus, non vim faciat uxor, putans omni tempore subiectam sibi esse debere conjugii voluptatem. Unde et Paulus: *Ut noverit, inquit, unusquisque possidere vas suum in sanctitate et pudicitia* (I Thess. iv, 4). Pulchre in Iysu Pythagorici sententiosis dicitur: Adulter est uxoris propriæ, amator ardenter. Quem librum quidam in Latinam linguam **207** transferens, martyris Xisti nomine voluit illustrare: non considerans in toto volumine, quod in duas partes frustra diuisit, Christi nomen et Apostolorum omnino reticerit. Nec mirum, si gentilem philosophum in martyrem et Romanæ urbis episcopum transtulerit: cum Eusebii quoque Cæsariensis primum pro Origene librum, Pamphili martyris vocabulo communitarit, ut scilicet tali laudatore libros impiissimos pepli ἄρχων

⁴ Huc refer illam **Æneas** Gasensis sententiam in Diptero ante medium, ιται ται των Ἐσπειρων τον νέαν τροφιμου, etc., quæ sic habent Latine. *Nam et Hebreorum legem admitto, quæ corpore fede vitiati hominis patrem adjudicavit lapidationi, eo quod ob inimicitudinem purgationem conjugis non exspectaverit, unde materie redundantia, et turpisimus prolis mortis existit.* Vid. Levit. xx, 18.

^b Hanc, ubi secundis curis recognovit Martianus, locum in Supplemento posti tom in Præfationem, ex cod. Corbeiensi litteris Longobardicis, ut ipse vocat, exarato ante annos octingentos, sic mulat, ne desiderio coeundi celet virum: de eo scilicet

Romanis conciliaret auribus. Sequitur in loco septimo: *Et hominem non contristaverit, sive, ut LXX transtulerint, non opprimeret per potentiam.* Quo vitio atque peccato nescio quis alienus sit. Et **Ægypti** enim opprimebant Hebreos per potentiam. Unde et Abacuc queritur, quare impius opprimat justum (Abac. 1). Atque utinam de solis his dicentur qui soris sunt, et non de his qui intus. Solent enim et principes Ecclesiarum opprimere plebem per superbiam. **Da** quibus scriptum est: *Principem te constituerunt, ne eleveris: esto inter eos quasi unus ex ipsis* (Eccli. xxxii, 1). Et Salvator precepit: *Qui rult inter vos esse primus, sit omnium minimus* [Al. novissimus] (Matth. xx, 27). Quod autem juxta Hebraicum dicitur, et hominem non contristauerit, **B** Apostolico congruit testimonio: *Nolite contristare Spiritum sanctum, qui habitat in vobis* (Ephes. iv, 30). Et in Evangelio quod juxta Hebreos Nazarei legere comauerunt, inter maxima ponitur crimen, qui fratris sui spiritum contristaverit. Si autem irsitas alterius interficit contristante, quid de iniuritate et tyrannica mente dicendum est, cui illud convenit: *Quid gloria turba et civis* (Eccl. x, 9)? ut oblitus conditionis sine quomodo plenus pœnititis, selle, stercoreibus, et post peccatum vermis exarandus, ponat in eodem os suum, et lingua ejus pertranseat usque in terram, et dicat cum vero Nabuchodonosor: *Ascendam in caelum, super sidera caeli ponam thronum meum, et ero similia Altissimo* (Isa. xiv, 12). Octavum est: *Pignus debitori reddiderit.* Non omni debitori, aliquoquin multis occasiis recipiendorum pignorum, sicut divitiarum materia: sed ei debitori, de quo in lage scribitur, quod pauper sit, et proprium opposuerit vestimentum, et ante solis occasum operimentum recipere debet (Deut. xxiv), **208** ne cruciatus frigore, clamet ad Dominum, qui ultius est ejus injuria. Sin autem juxta ea quæ sequuntur, panem esurienti dare debemus, et nudum operire vestimento (Exod. ii): quanto magis suum reddere, si tamen debitpris indubitate paupertas est? Possimus quoque pignus reddere debitori, quando ei, cui dilectione conjugimur, et qui nobis debet mutuam charitatem, reddimus pignus suum, nihil debili ejus apud nos ultra retinentes. Nonum poscidet locum: *Per viam nihil rapuerit, sive iuxta Septuaginta, rapinam non rapuerit.* De raptoribus et Apostolus loquitur, quod inter ceteros peccatores ne vescendum quidem cum hujusmodi sit: omnisque rapina mixta violentiae est (I Cor. vi). Nisi

quo laborat, menstruo.

^c De hoc Xysti libello, quem Rusticus Latine explicavit, recolo quæ in Epist. 133, num. 3, et Comment. in Jerem. cap. xxii, replicat S. doctor, quæque nos ibi annotavit. Quæ hoc ejus laudatur sententia sub numero 138, ita esset: *Adulter etiam propriæ uxoris est impudicus amans, vel amator ardenter. Paria habet Athenagoras Legatione pro Christianis, et Clemens Alexandrinus in Padagogio II, cap. 10. Quin et Publius Syrus ex ethniciis. Dicatum quoque illud de Othono notissimum est,*

enim vis fuerit illata, rapina non proficit. Est autem et sancta violentia, rapinaque optabilis, de qua scribit et Evangelium : *A diebus Joannis Baptistæ regnum cœlorum vim patitur, et violenti diripiunt illum* (Matth. xi, 12). De qua et Judas frater Jacobi loquitur : *Et alios quidem de igne a rapite : aliorum vero qui judicantur miseremini* (Judæ 23). Et e contrario adversariæ potestates in perniciem eorum quos rapiunt, prædam rapere festinant. Quod significat et Jacob, dicens : *Bestia mala comedit eum : bestia mala rapuit Joseph* (Genes. xxxvii, 33). Unde et oves Domini quæ sequuntur eum, non rapiuntur de manibus ejus. Et ipse dicit : *Pater quod dedit mihi, omnibus maior est, et nemo potest rapere de manu [Al. addit mea] Patris mei* (Joan. x, 29). Ex quo perspicitur, una Patris Filiique potestas, virtus atque substantia. Si enim de Filii manu, quæ dedit Pater, nemo potest rapere, et hæc eadem in Patris manu sunt quæ non rapiuntur ab eo, liquido comprobatur, omnia Patris et Filii esse communia, et in Filii manu tenere Patrem, sicut Patris manu tenentur quæ Filii sunt. Decimum est : Panem suum esurienti dederit. Per quod docemur eleemosynam non saturis faciendam, sed esurientibus : nec dandum panem his qui ructant plenitudine, sed his qui inanitate cruciantur. In pane autem omnis continetur cibus. Et significanter dicitur, *skum* : ne de rapinis, et usuris et alieno malo quæsitum panem, veritamus in misericordiam : *Redemptionem enim animæ viri* (Prov. xiii, 7), **209** propriæ divitiae. Quod multos facere conspicimus, clientes et pauperes, et agricolæ; ut taceam de militantium et judicum violentia, qui opprimunt per potentiam, vel furtu consumunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, et in suis sceleribus gloriantur. Publiceque diaconus in Ecclesiis recitet offerentium nomina : tantum offert illa, tantum ille pollicitus est, placentque sibi ad plausum populi, torqueante eos conscientia. Damusque materiam miseris, ut gaudeant, ad ea quæ tribuunt, et non lugeant ad ea quæ rapuerint. Melius autem est ut intelligamus panem justi cum esse qui dicit : *Ego sum panis virus, qui de cœlo descendit* (Joan. vi, 51); et quem in oratione nobis tribui deprecamur : *Panem nostrum substantivum, sive superventurum da nobis* (Matth. vi, 11); ut quem postea semper accepturi sumus, in praesenti sæculo quotidie mereamur accipere. Hunc panem justus esurientibus tribuit, de quibus scriptum est : *Beati qui esurunt et sitiunt* (Matth. v, 6). Quia qui justus est, communem omnium panem, suum facit proprium, qui defecerat in Judæa, propheta dicente : *Auferam ab eis fortitudinem, sive baculum*

^a Penes Rabannm, *de igne rapientes, aliis autem miseremini in timore.*

^b Quam hic Hieronymus suggillat consuetudinem, recitandi offerentium nomina, etiam per id fere temporis Innocentius I epistol. ad Decentium, num. 5, improbavit, edicens ut fideliū oblationes Deo, non populo, nec publica diaconi recitatione, sed tacita sacerdotis oratione commendentur. Ejus præceptum.

A *panis*. Hoc quod loquimur, si tamen Christi sumus immo quod propheta commemorat, panis creditum est et esurientium. Qui omnino non dandas est his, qui manducaverunt et biberunt et saturati sunt, et incrassati calcitraverunt, de quibus dicitur : *Væ qui saturati estis nunc, quia esurictis* (Luc. vi, 25), ne evomant illum, dicente Salomone : *Evomet enim et contumelias sermones tuos bonos* (Prov. xxiii). Quod aliis verbis Salvator loquitur : *Ne detis sanctum canibus : neque mittatis margaritas vestras ante porcos* (Matth. vii, 6). Undecimum possidet locum : Et nudum operuit vestimento. Quis sermo juxta superioris versiculi explanationem, duplíciter disserendus est : ut et nudis tribuamus operimentum, Salvatore dicente : *Nudus eram, et operuistis me* (Matth. xxv), et nudis fide atque virtutibus tribuamus vestimentum Christi, de quo scriptum est : *Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Galat. iii, 27). Hoc vestimento nudus **210** erat, qui vestem non habens nuptialem, projectus est de convivio. De hac nuditate, et ad Jerusalem Dominus loquitur : *Tu autem eras nuda et confusione [Al. confusionis] plena* (Supra xvi, 7). Duodecum numerum tenet : Et ad usuram non commodaverit, sive ut LXX transulerunt, pecuniam suam ad usuram non dederit. In Hebreico cunctarum specierum usura prohibetur; in LXX tantum pecunia. Juxta quod et in quarto decimo psalmo scriptum est : *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram* (Psal. xiv, 5). Et quomodo dicitur : *Fatri tuo non fenerabis, alieno autem fenerabis* (Deut. xv, 6, et xxiii, 10). Sed vide proiectum : In principio Legis a fratribus tantum fenus tollitur; in propheta ab omnibus usura prohibetur, dicente Ezechiele : *Pecuniam suam non dedit ad usuram*. Porro in Evangelio virtutis augmentum est, præcipiente Domino : *Feneramini his a quibus non speratis recipere* (Luc. vi, 38). Sequitur in tertio decimo loco : *Et amplius non acceperit*. Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod prævidens Scriptura divina, omnis rei auferit superabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti. Solent in agris frumenti et milii, vini, et olei, cæterarumque specierum usure exigi, sive ut appellat sermo divinus, *abundantia*: verbi gratia, ut hyemis tempore demus decem modios, et in messe recipiamus quindecim, hoc est, amplius partem medianam. Qui justissimum se putaverit, quartam plus accipiet portionem, et solent argumentari ac dicere : *Dedi unum modium, qui satius fecit decem modios. Nonne justum est, ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate, novem et semis de meo habeat?* *Nolite errare*, inquit Apostolus, *Deus non irridetur* (Galat.

Francofordiense concilium an. 794 instauravit, editio decreto, *de non recitandis nominibus antequam oblatione offerantur.*

^c *Substantivum* hic vocat et *superventurum* panem, quem alibi *supersubstantialem, peculiarem, præcipuum* et *crastinum* intelligit. Vide hac de re commentarium eruditissimum in Matthæi caput sextum. MART.

v, 7). Respondeat enim nobis breviter fenerator miseris: utrum habenti dederit, an non habenti? Si habenti, utique dare non debuerat, sed dedit quasi non habent. Ergo quare plus exigit quasi ab habente? Alii pro pecunia fenerata solent munuscula accipere diversigenoris, et non intelligunt usuram appellari et superabundantiam, 211 quidquid illud est, si ab eo quod dederit, plus acceperint. Quartus decimus gradus: Ab iniquitate, ait, averterit manum suam, ut omni opere fugiat iniquitatem. Non enim solum manus, sed et aliis membris committitur iniquitas, dicente Salomone: *Iniqua labia procul a te removit* (Prov. iv, 24). Et in Psalmis: *Iniquitatem in excelso locati sunt* (Ps. lxxii, 8). Pes quoque currit ad iniquitatem, et oculus si alienam mulierem concupiscat, nec sit ejus imitator, de quo dicitur: *Iniquitatem non fecit, et dolus non est inventus in ore ejus* (Is. liii, 9). Unde et de iniquo mammona jubemus facere nobis amicos, qui nos in eterna recipiant tabernacula. Quintum decimum est: Judicium verum fecerit inter virum et virum, sive proximum suum. Quod videtur idem sonare quod primum, ubi scriptum est: *Si fuerit justus, et fecerit judicium; sed addita veritate judicii: quod facit inter virum et virum, sive proximum suum,* et ceteras cernuntur habere virtutum. Unde et in Proverbiorum exordio, post multa precepta, correptio infertur judicii. Scire, inquit, sapientiam et disciplinam, et intelligere verba prudentie, suscipe versatias sermonum, et nosse justitiam tuam, et post omnia corrige judicium (Prov. i, 2, 3). Quamobrem et Apostolus (I Cor. vi) reprehendit eos qui in Ecclesia constituti sunt, quod habeant inter se judicia, minimusque eligitur, atque contemptus, qui iuxta Evangelium primus est, ut judicet inter virum et virum, qui destruxit ea quae parvuli sunt, et peruenit usque ad perfectum virum; et tamen majori sententia indiget, ut possit ad veritatem judicii peruenire. Sequitur in sexto decimo loco: In praeciptis meis ambulaverit. Et in decimo septimo: *Judicia et justificationes meas custodierit, ut faciat ea, factaque custodiat.* Quorum utrumque multiplicem habet intelligentiam, si velimus omnia legis mandata replicare, in quibus praecpta Domini, et in quibus justificationes e se dicuntur. 212 Plenus est praceptorum et justificationum centesimus octavus decimus psalmus, et ex parte octavus decimus, in quo scriptum est: *Justitia Dominirectæ, laetificantes corda,*

^a In eo igitur usuræ censetur iniquitas, quod quis supra quod dedit accipiat. Verissima haec autem sancti doctoris sententia tot supra atque infra exemplis atque argumentis munita penitus evertit novitium dogma, de libera fenerandi per civicas, quas vulgo Cambiales vocant; litteras facultate, omnesque frivolas et a Christiana charitate alienas rationculas, quas suæ obtundent avaritiæ (quod summopere dolendum est) nuperi feneratores Christiani, nibil esse ostendit. Ut enim se a legum poenis calide eximant simulatis contractibus, Deus, inquit Hieronymus ex ore Apostoli, non irridetur. *Usura appellatur superabundantia, quidquid illud est, si ab eo quod dederint, plus acceperint.* Jam vero audiant qui fortunas suas feneribus quotidie augent, Hiero-

A et præceptum Domini lucidum, illuminans oculos (Ps. xviii, 9). In quo queritur, quomodo in hoc eodem propheta dixerit Deus: *Dedi eis justificationes non bonas, in quibus non vivant in eis* (Infra xx, 28). Facilisque responsio est et plenior in consequentibus, non vivere Judæos sequentes occidentem litteram, et vivere Christianos intelligentes spiritum vivificantem. Longum est, si voluerimus probare testimoniis, ubi præcepta Domini, et ubi justificationes esse dicantur, et quibus singula, vel diversitatibus, vel obscuritatibus involvantur. Unde et in præsentí loco infertur: *Hic justus est, vita viret, ait Dominus Deus.* Qui hæc fecerit, et illa non fecerit, nequaquam punietur delictis patris, sed suis vivet virtutibus.

(Vers. 10 seqq.) Quid si generit filium latronem, effundentem sanguinem, et fecerit unum de istis (sive ut LXX transtulerunt, et fecerit peccata: in via patris sui justi non ambulaverit), et hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, et uxorem proximi sui polluentem, egenum et pauperem contristantem (sive opprimentem), rapientem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usuras dantem, et amplius accipientem, numquid vivet^b? Cum universa detestanda hæc fecerit, morte morietur: *sanguis ejus in ipso erit.* Pro latrone in Hebraico scriptum habet PHARIS (פָּרִיס), quod Aquilæ secunda editio, peccatorem; Symmachus, transgressor, Septuaginta et Theodosio pestilentem interpretati sunt. Quomodo autem pestilenta morbos creat, et passim regiones in quibus incubuerit, vastare consuevit, sic pestilens homo universa populatur. Dicamusque primum juxta historiam, ut scialis iniquitates patrum non redundare ad filios. Si justus fecerit quæ superior sermo per ordinem texuit, vita 213 vivet. Quod si generit filium recedentem a Domini servitute, et patris virtutes vitiis commutantem, ut faciat quæ ille non fecit, et non faciat quæ ille operatus est: numquid vivere poterit? Certe non vivet, sed erit reus sanguinis sui. Porro juxta intelligentiam spiritualem, justus vir Ecclesiasticus, si fidem Evangelicam prædicaverit, et filius ejus atque discipulus heretico fuerit errore deceptus, vocabitur pestilens. De quo et in primo psalmo scribitur: *Et in cathedra pestilenter non sedet* (Psal. i, 4). Et in proverbiis, confidens et procax, et superbus pestilens appellatur (Prov. xxxiii). Iste effudit sanguinem deceptorum, et omnia

nymiano geminum S. Leonis Magni testimonium ex Sermone 16: *Injusta, inquit, et impudens avaritia, quæ beneficium se dicit præstare cum decipit; non credit Deo veraciter promittenti, et credit homini trepido pacienti: dumque certiora existimat præsentia quam futura, merito in hoc frequenter incurrit, ut ei cupiditas injusti lucri, non injusti causa sit damni.* Unde quilibet sequatur eventus, mala semper est ratio fenerantis, cui pecuniam et minuisse, et auxisse, peccatum est: ut aut miser sit amittendo quod dedit, aut miserius accipiendo quod non dedit. Fugienda prorsus est iniquitas feneris, et lucrum, quod omni caret humanitate, vietandum est.... *Fenus pecuniae, funus est animæ.*

^b Addit juxta Hebraicum Vulgata, *Non vivet, quod et Rabanus olim legit, et Victorius de more sufficit.*

in se peccata congettural; comedens in montibus superbiæ, et Ecclesiam proximi sui polluens, egenos et pauperes in scientia Scripturarum contristans, opprimentis atque supplantans: rapinam rapiens, eos quos de Ecclesia seduxerit: pignus non reddens, quod a magistro accepserat, ut implaret quod scriptum est: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8). Et ad idola atque simulacra, quæ de suo corde finxit, levans oculos suos, cunctasque facies abominationes: et dans ad usum pecuniam, ut etrorem magistri discipulorum augeat diligentia; et repetens ab his quibus tribuit, amplius quam dederat: certe viveret non poterit, sed in suo sanguine morietur.

(Vers. 14 seqq.) Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, et non fecerit similiter [Vulg. simile eis]: super montes non comedenter, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit, et virum non contristaverit, pignus non relinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento, a pauperis injuria averterit manum suam, usuram et superabundantiam non acceperit, judicia mea fecerit, in præceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniustitate patris sui, sed vita videt. Pater ejus, b qui calumniatus, et vim fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui: hic mortuus est in iniustitate sua. Nec, inquit, miremini, si justi viri filius declinans ad vitia atque peccata, morte moriatur. Cum econtrario filius peccatoris et impii, 214 si viderit perversitatem viarum patris sui, et converterit se, ut mala non faciat et faciat bona, reus paternorum scelerum non teneatur. Quod et in nobis accipi potest, quibus in Psalmis dicitur: Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et oblisiscere populum tuum, et domini patris tui: et concupisces rex decorum tuum (Ps. xliv, 11). Et qui de gentium sumus stirpe generati, ut relinquamus parentum crimina, et faciamus judicium atque justitiam, et vivamus in ea. Repetit itaque quæ supra latius prosecuti sumus. Et ideo breviter cuncta percurrimus, ad illa quæ obscuriora ei hova sunt transire cupientes.

(Vers. 19, 20.) Et dicitis: Quare non portavit [Al. portabili] filius iniustitatem patris? Videlicet, quia filius judicium et justitiam operatus est, omnia præcepta mea custodivit et fecit illa: vita vivet. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. Filius non portabit iniustitatem patris: et pater non portabit iniustitatem filii. Justitia justi super eum erit, et impietas impii erit super illum. Solvit questionem, quam e contrario poterat auditor opponere. Soletis, ait, dicere: Quare filius justus non portavit iniustitatem patris? Ad quæ ipse respondet: Videlicet, quia filius bene operatus est, et patris delicta non fecit. Justumque

^a Abiebat minus commando sensu, et adversantibus mss. erat discipulorumque.

^b Rabanus et Victorius, quia, cum Vulgata et Hebraico, ex quibus itidem libris mox Victorius ecce, hic legit.

A est, ut quomodo peccator in suo scelere moritur; sic justus in suis vivat virtutibus: et moritur anima quæ peccaverit; et vivat quæ Dei præcepta custodierit.

(Vers. 21, 22.) Si autem impius egerit penitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, et custodierit universa præcepta mea, et facerit iudicium et justitiam: vita vivet, et non morietur. Omnikum iniuriam ejus quas operatus est, non recordatur. In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, nec justum filium sceleratus prægravat pater: neque alii pro allorum sceleribus puniuntur, ut ipso aliis aliquem idem qui prius impius fuit atque peccator, si postea egerit penitentiam, et ad meliora conversus prædicta peccata deleverit, non judicetur velutate peccati: sed in meum suscipiat grægem, innovatione virtutis. Simulque considerandum, qualem impiatum et peccatorem suscipiat penitentem. Si ab omnibus, inquit, 215 peccatis suis quæ operatus est, avertitur; et custodierit universa præcepta Domini, quo scilicet omnia crimina derelinquant, et cunctas virtutes sequatur: si omnia bona fecerit, et cuncta deseruerit mala; et ego omnium iniuriam ejus, quæ operatus est, obliscar.

(Vers. 23.) In justitia sua, quam operatus est, vivet. Non tam mea quam sua vivet justitia: nec justitiae meæ sit, bonis bona, et malis mala reddere.

Numquid voluntatis meæ est mors impius, dicit Dominus Deus: et non ut convertatur a vita suis, et vitæ? (I. Tim. ii). Ergo Domini voluntatis est, omnes salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire. Ubicumque autem Dei videtur severa et truculenta sententia, non homines, sed peccata condemnat.

(Vers. 24.) Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniustitatem secundum omnes abominationes quæ operari solet impius: numquid r�vet? Omnes justitiae ejus quæ fecerat non erunt in memoria [Vulg. recordabuntur]. In prævaricatione qua prævaricatus est, et in peccato suo quo [Vulg. quod] peccavit, in ipsis morietur. Sicut justum antea peccatorem non prægravant antiqua delicta: sic peccatorem qui prius justus fuerit, non jutant veteres justitiae. Unusquisque enim in quo invenietur, in eo judicabitur.

(Vers. 25.) Et dixistis: Non est æqua via Domini. Audite [Vulg. addit ergo], domus Israel: Numquid via mea non est æqua: et non magis vita restræ præsumt? Reddit causas quare Domini justa sententia sit. Putatis me, ait iniquum, ut peccata patrum reddam filii (Deut. xxiv); et aliis comedentibus uvam acerbam, aliorum dentes obstupescant (Jerem. xxxi)? Ecce unu-quisque in suo peccato moritur, et in sua justitia vivificatur: in utroque non præterita, sed præsencia [iudicatur]. Quid potius vestra iniqua sententia est, qui putatis parabolam non esse parabolam:

^a Victorius verbum, judicantur, quo sine imperfecta sententia videbatur, ipsiusmet Hieronymi ope supplet acceptum ex cap. xxxv infra, ubi: *Dexi non præterita in utroque judicare, sed præsensia*, dicitur.

sed sic eam accipitis, quasi historiam veritatem, ut alienorum sceleris in aliis puniantur.

(Vers. 26.) *Cum enim averterit se justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, morietur in eis. In iniquitate [Vulg. iniquistia] quam operatus est morietur.* Potesi et hoc intelligi: Justus prius populus Israel, averterit se a justitia sua, quia justitiae reliquit auctorem, et fecit iniquitatem, Dei Filium **216** dengendo. In peccato atque scalere quod operatus est morietur: non in pluribus, sed in uno, bæredem interficione, ut perderet bæreditatem.

(Vers. 27, 28.) *Et cum averterit se impius ab impietate sua quam operatus est, et fecerit iudicium alique justitiam, ipse animam suam vivificabit.* Considerare enim veritatem [Vulg. et avertens] se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, vita vivet, et non morietur. **E** contrario, ait, gentium populus non habens notitiam Dei, et impius, si se averterit ab impietate sua, quam prius operatus est in idolatria, et fecerit ea quae Israeli legi præcepta sunt: ipse prius mortuus vivificabit animam suam. Vidensque se interisse in iniquitatibus quas operatus est, eredet in eum qui dicit: *Ego sum via, veritas et vita* (Joan. xiv, 6): *vita vivet, et non morietur.*

(Vers. 29.) *Et dicunt filii Israel: Non est aqua tua Domini. Numquid via meæ non sunt æqua, domus Israel: et non magis rîs vestræ prævae?* Usque hodie Israel blasphemat Deum, cur populum suum reliquerit, et gentium assumperit multitudinem. Quds arguit Dominus, quod via eorum prævae sint, Domini autem iusta contentia, ut perditis colonis prioribus, alios in vineam suam mittat agricolas. Quod intelligentes in Evangelii parabola, dixerunt Iudei: *Non sit istud* (Luc. xx, 16).

(Vers. 30.) *I*decirco unamque iusta vias eorum judicabo, domus Israel, ait Dominus Deus. Sive de gentium multitudine, sive de Israel populo sint qui judicantur: *Non est personarum acceptio apud Deum* (Coloss. iii, 28), sed unusquisque sua conturbabit fide: et impietate atque infidelitate damnabitur.

(Vers. 31.) *Convertismini et agite paenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. Proficite uobis omnes prævaricationes vestras, tñ quibus prævaricati estis.* Proprie ad Israel iste sermo dirigitur, et agant paenitentiam, et relinquant iniquitates, sive prævaricationes suas, quibus in Deum prævaricati sunt. Potest autem et ad uirumque populum intelligi: ut et Israel, et gentium turba, sua via derelinquens, convertatur ad eum qui possit sanare contritiones suas.

*Et facite uobis cor novum, et spiritum **217** novum.* Ut remissatem litteræ deserentes, vivatis in novitate spiritus. *Cor novum Israëlis, est credere in eam quem prius negaverat.* Cor novum gentium, est idola derelinquare, et mortuorum cultura contempnia, credere in eum qui est Deus viventium.

Ei quare mortemini, domus Israel? Melius est, ut supra diximus, exhortationem hanc in qua scriptum

A est: *Convertismini, et agite paenitentiam, super persona accipere Judæorum, quos non vult mori, et quibus nunc loquitur: quare moriemini, domus Israel, qui habet patres Abraham, Isaac et Jacob, de quibus scriptum est: Deus vivorum, et non mortuorum (Marc. xii, 27).* Cur vestro vitio moriemini, qui patrum merito, et mea debetis vivere misericordia?

(Vers. 32.) *Quia nolo mortem morientis (Al. peccatoris), dicit Dominus Deus: revertimini, et vivite. Nolo, inquit, vos mori, quos in salutem genui. Filios enim genui, et exaltavi: ipsi autem spreverunt me (Isa. 1, 2).* Revertimini ergo, et vivite. Nun dicitur revertimini, nisi his qui prius cum Deo fuerant, et postea ejus deseruere comitatum. Et vivite per paenitentiam qui estis mortui per peccatum. Igitur Israel, quia non revertitur ad pristinum statum, mortuus esse credendus est.

(Cap. XIX. — Vers. 4 seqq.) *Ei tu absune planctum super principes Israel, et dices: Quare mater tua leona inter leones cubavit? in medio leonum erat trivit catus suis. Et eduxit unum de leonibus suis, leo factus est: et didicit capere prædam, hominemque comedere. Et audierunt de eo gentes, et non absque vulneribus suis coprant eum, et adduxerunt eum in catenis in terram Ægypti. Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, et perit expectatio ejus, tulit unum de leonibus suis, leonem constituit eum. Qui incertebat inter leones, et factus est leo. Didicit rapere prædam, et homines devorare. Didicit videtas facere, et civitates eorum in desertum adducere, et desolata eit terra, et plenitudo ejus, a voce rugitus illius. Et conuenerunt adversum eum gentes undique de provinciis et expanderunt super eum rei suum: in vulneribus eorum capitul est. Et miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcere in audiretur vox ejus ultra super montes Israel.* LXX: *Ei in accepe lamentam super principem Israel, et dices: Quid mater tua catus **218** in medio leonum facta est? in medio leonum multiplicavit talitos suos.* Et existivit unus de catus eius: *leo factus est, et didicit rapere rapinas: homines comedit, et standierunt contra eum gentes. In corruptione earum captus est, et adduxerunt in chamo in terram Ægypti.* Et videt quoniam ablatus esset ab ea, et perisse substantia ejus, et tulit alium de catus suis, leonem constituit eum: et conversabatur in medio leonum. **D** Leo factus est, et didicit rapere rapinas: homines comedit, et pascebatur in audacia sua, et civitates eorum ad desertum adduxit, et vastavit terram et plenitudinem ejus a voce rugitus sui. Et dedit super eum gentes per circuitum de regionibus: et expanderunt super eum retia sua. In corruptione eam caput est, et posuerunt eam in chamo, et in cavea venit ad regem Babylonis, et introduxerunt eam in carcere: ut non audiretur vox ejus ultra super montes Israel. Scio me in hoc loco multiplicem legisse explanationem, et tendit obscuritatibus impediatam, ut non tam appearerit, quam involverit lectionem, dum universa

quæ scripta sunt, refert ad contrarias fortitudines, et in cœlesti Jerusalem leones et bella describit: quomodo alter eorum captus sit, et rursum in locum ejus alius constitutus, multaque ponit testimonia: diabolum, et comites ejus, leones appellari solere, ut est illud de apostolo Petro: *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit, et querit quomodo possit intrare* (I Petr. v, 8); et de Psalmis: *Ne tradas bestias animam confidentem tibi* (Psal. LXXXIII, 19). Certe ubi ad historiam venit, dicit Iohanan filium Careæ ductum in Ægyptum: qui quomodo fugiens cum paucis leo appellatus sit, scire non possum: et alterum leonum Sedeciam, qui et ipse ductus in Babylonem sit. Nos autem istiusmodi explanationes lectoris arbitrio relinquentes, dicemus captivitate vicina, prophetam non tam futura vaticinari, quam narrare præterita. Post sextum enim Sedeciae annum (siquidem statim in consequentibus legimus: *Et factum est in anno septimo, in quinto mense, decima mense*) assumitur planctus super principes, vel principem Israel, et dicitur: *Quare mater tua leæna inter leones cubavit?* Planctus igitur super principes est, omnes videlicet qui de Josiæ stirpe generati sunt. Mater principum Jerusalem leæna appellatur, quæ leunculos 219 genuit et nutrit: unumque de leunculis suis eduxit, et fecit leonem, Joachaz significans filium Josiæ, quem Nechao Pharaoh duxit in Ægyptum, et pro eo constituit Joacim. Quo mortuo, Jechonias filius ejus rex constitutus, cum matre et optimatibus civitatis a Nabuchodonosor ductus est in Babylonem: de quo nascitur Salathiel, pater Zorobabel, qui ex eo quod in Babylone natus est, nomen accepit (IV Reg. xxiiii). Perspicuumque est sub metaphora leænæ, leuncolorum, et leonis, rursumque alterius leonis, illa describi quæ eo tempore jam facta erant, quo hæc propheta dicebat. Postquam enim Jerusalem eduxit de stirpe regia Joachaz filium Josiæ, et constituit in regem, tam crudelis in brevi existit tempore, ut tropologice cepisse prædas, et homines devorasse memoretur. Ad quem cum venisset Ægyptius, cepit eum non absque vulneribus, sive in fovea, ut proprie in Hebraico continetur: ut conservet tropologicam captionem leonum, qua semper in foveis capi solent. Et adduxit eum in chamo sive in catenis in terram Ægypti, ibique mortuus est. Quod cum vidisset mater ejus Jerusalem, quæ eum generat, quæ nutriterat, quæ constituerat in regnum, quod perisset expectatio ejus, tulit de aliis regibus Jechoniam, filium Joacim, et constituit in regem. Qui et ipse præcessoris imitatus crudelitatem, sub leonis feritate describitur, quod homines devorarit, multas viduas fecerit, ad desertum adduxerit civitates; et ad vocem rugitus ejus terra sit universa provincia, ita ut convenienter ad eum gentes, et expanderent super eum rete suum,

A et in fovea caperent, et mitterent eum in caveam, et in catenas, non quod hoc Jechoniam factum sit, ipse enim se tradidit regi Babylonio, et in Chaldeam asportatus est; sed ut leonis servetur translatio, qui capitur in foveis, catenisque constringitur, et in caveis reservatur. Alioquin juxta historiam: hoc de Sedecia legimus, qui post Jechoniam rex Jerusalem constitutus est. Et hæc fecit occasio, ut quia catenæ leguntur, et caveæ, et carcer nominatur, Sedeciam potius quam Jechoniam plerique intelligent. Servatus igitur in carcere est, 220 nec interfactus, et tantummodo sublatus e-regno. Cæterum Sedeciam cæcum ductum in Babylonem, ibique statim occisum, narrat historia.

(Vers. 10 seqq.) *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata: fructus ejus et frondes ejus creverunt ex aquis multis. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptræ dominantium, et exaltata est statura ejus * in frondes. Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum: et evulsa est in ira, in terramque projecta, et ventus urens siccabit fructum ejus: emarcuerunt, et aresfactæ sunt virgæ roboris ejus, ignis comedit eam. Et nunc transplantata est in desertum in terra invia et sidenti. Et egressus est ignis de virga ramorum ejus, qui fructus ejus comedit, et non fit in ea virga fortis, sceptrum dominantium: planctus est, et erit in planctum.* LXX: *Mater tua quasi vinea, sicut flos in malis granatis in aqua plantata. Fructus ejus et germen illius factum est ex aqua multa. Et facta est ei virga fortitudinis in tribum ducum: et exaltata est magnitudine sua in medio propaginum. Et vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum, et confracta est in furore: in terram projecta est, et ventus urens arescit electa ejus. Vindicati sunt, et aresfacta est virga fortitudinis ejus. Ignis consumpsit eam, et nunc plantaverunt eam in deserto in terra sine aqua, et exiit ignis de virga electorum ejus, et comedit eam, et non erat in ea virga fortitudinis. Tribus in parabolam lamentationis est, et erit in planctum.* Diversis sermonibus una res dicitur. Et quomodo in superioribus legimus Jerusalem pulchra mulieri comparata, et rursum leænæ quæ in cubili suo leones nutrierit, sic nunc viti vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas, et idcirco humore nutriti palmifiles in tantum increverint, ut unus palmes, quem Scriptura virgam solidissimam, sive fortissimam nuncupat, proficerit in sceptræ dominantium. Pro quo vertere Septuaginta, *in tribum ducum*, ut scilicet reges ex ea fierint. Tantæ autem erat ipsa vinea pulchritudinis, ut splendor viroris ejus, floribus mali punici coæquaretur, quod in Hebraico dicitur quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguini comparato, exaltata 221 ergo vinea erecta: *Quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam* (Jac. iv, 6), evulsa est in furore Domini in terramque projecta, ut roinas

* Pro in Victor. inter rescribit ex Hebr. תְּלִיָּה, et Vulg. ἡ μίσθιος. Paulo quoque post siccavit, pro siccabit, quemadmodum et Rabanus.

Jerusalem, elegans vitis translatio custodiret. Quamvis enim pulchra sit vinea, et longis propaginibus extendatur, si hastilia calamosque subtraxeris, terra juncta, arescit calore, maxime si ventus urens, quem Græci καύσωμα vocant, siccaverit fructum ejus, ut emarcescat, et quasi ignis cremetur ardoribus. Quod autem in Septuaginta additum est: *Vindicati sunt*, pro eo quod in Hebraico scriptum est, *emarcueruntur*, quam consequentiam habere possit, scire non valeo. Illa igitur vinea tantæ ubertatis, et fructuum, tantæque pulchritudinis, quomodo nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitiensi? Significat autem terram Babylonis ad quam translati sunt, vel Ægyptum, quo confugerunt, aut ipsam terram Iudeam, in qua pauci pauperes remanserunt, quibus præfector erat Godolias [Al. Gotholias], ut congregaret et regeret reliquias populi (IV Reg. xxv). Contra quem surrexit de stirpe regia, et de virga ramorum vineæ Ismael, qui interfecit eum in Maspha [Al. Masephah], et comedit omnum fructum vineæ, et exinde non fuit in ipsa vinea virga fortis, et sceptrum dominantium (Jerem. xl et xli). Nullus enim remansit de regibus qui populum gubernaret, sed cum Joannam filio Careæ ad Ægyptum confugerunt. Idecirco planctus est, et parabola lamentationis, ut plangatur regium genus quod in Iudea ultra cessavit, donec veniret cui repositum est: *Et ipse erat exspectatio gentium* (Genes. xl ix, 10). Ex quo perspicuum est, et superiorem lectionem, in qua dicitur: *Quare mater tua leona int. r leones cubavit?* et hanc in qua scriptum est: *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata*, ad Jerusalem pertinere, quæ perdidit leones et palmites suos, et non remansit in ea virga quæ consurgeret in tribum, sive in seeptra dominantium. A planctu enim incipit, et finitur in planctu. Assume planctum super principes Israel. Hoc est, in principio et nunc in fine, planctus est; et lamentatione, planctuque parabolæ stirps regia prosequenda. Porro secundum 223 anagogem, quod allii ad coelestem referunt Jerusalem, ut dicant ex ea in istam vallem lacrymarum plurimos corruisse, et reges esse desisse, et vineam quandam pulcherrimam vento urente siccataam, ita ut nullus in ea virentium palmitum remanserit, quam postea sub urbis figura plangat Jeremias, nos intelligimus (Matth. xxiv) super Ecclesiam, eo quod in novissimo tempore multiplicata iniquitate, refriescerat [Al. refrigesce] charitas multorum: ita ut probentur si fieri potest etiam electi Dei, et principes ejus capiantur retibus diaboli, qui non sit unius regis captione contentus, sed quotidie reges et principes capere festinet, secundum illud quod scriptum est: *Escae ejus electæ* (Abac. i, 16). Palmites quoque Ecclesie qui dudum floribus et rubori sanguinis aquabantur, postea vento siccentur. Quam expositionem et Evangelii quoque parabola sonat,

¹ Additum cum Rabano Vatic. ms. urente.

² Victorius ad Vulgatæ textum, sederunt. Hebraice est τοιχοί.

A in qua sole orto, ea quæ germinaverant, aestuavent, et repente siccata sunt (*Marc. iv*); ita ut vix remaneat unus e palmitibus qui consurgat in virgam, et dignus populi princeps fiat. Quod aliis verbis loquitur Amos: *Inducam famem et sitim super terram: non famem panis et sitim aquæ, sed famem audiendi sermones Dei* (Amos viii, 11). Unde debemus plangere, et lamentari super principes Israel, quorum vitio et superbìa Judæa deserta, et capta est Jerusalem.

(Cap. XX. — Vers. 1.) *Et factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis, venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, et sedebant coram me.* Post undecim menses, et quinque dies superioris visionis, rursum sermo fit ad prophetam, postquam venerunt viri de senioribus domus Israel, ut interrogarent Dominum et sederunt coram eo. Hanc autem fuisse consuetudinem populi Israel, ut quidquid scire cupiebant a Domino, quererent per prophetas, multa exempla testantur. Saul quærens asinas, pergit ad Samuelem, accepitque consilium a puero ut offerat prophetæ quartam partem sicli. Ægrotante filio Jeroboam, mittitur in Sylo ad Achiam [Al. Abiam] prophetam uxoris ejus, deferens munuscula, panes et colliridas, uvas et lagunculam mellis, ut de filiis infirmitate cognosceret (I Reg. ix, III Reg. xiv). David quoque propheta alium interrogat 223 prophetam Nathan, utrum templum Domino ædificare debeat (II Reg. vii). Et Achab sejicitur, accendat an non in Ramoth Galaad (III Reg. xxii). In Isaia quoque (Isa. xxxvii), et in Regum volumine (IV Reg. xix), quæ Sennacherib ventura sint nuntiantur. Nec mirum si in veteri Testamento, singulis quæ ventura sunt prophetæ annuntient, cum Agabum legerimus quæ Paulo ventura sunt, prophetare (Act. xxi). Scriptum est in Deuteronomio: *Gentes quas perditurus est Dominus in conspectu tuo, istæ somnia et divinationes audient: tibi autem non sicut dedit Dominus Deus tuus* (Deut. xviii, 14). Gentium enim est adire Chaldæos, harialos, aruspices, divinos, sortilegos, oracula daemonum, quibus errori earum illuditur. Unde et nunc seniores Israel prophetam adeunt, ut interrogent per eum Dominum, et tamen de interrogatione silent, ipso qui interrogandus erat sciente quid interrogarent, ut et in eo miraculorum sit sciare cur venerint, et ad ea respondere quæ tacitus sermo in animo continebat.

(Vers. 2, 3.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere senioribus Israel, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? Viro ego, quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus. Sanctis et congrua interrogantibus datur promissio, adhuc loquente te dicam: Ecce adsum. Peccatoribus autem, quales fuerunt seniores Israel, et quorum sclera in consequentibus propheta describit, non datur res-*

³ Reponit Victor. *omnia, pro somnia, ex Græc. χληδονισμῶν.* Hebraicus quoque augures et præstigatores sonat.

ponsio; sed increpatio pro peccatis: et addit ius. jurandum: vivo ego, ut firmior sit sententia dengantis. Quod autem dixerit LXX, si respondero vobis: Symmachus manifestius transluit, non respondebo vobis.

(Vers. 4.) Si judicas eos: si judicas, filii hominis. LXX: si ultas eos fueris ultiōne, filii hominis: Illi quidem ad interrogandum me venerunt, cupientes de his, quibus ambigunt, et futura cognoscere; tu autem, filii hominis, judica eos, ut non prophetas sit responsio, sed sententia iudicantis pro iniurialibus quae fecerunt, et patrum secuti sunt scelerata. Vel certe, si ultas eos fueris ultiōne, ut sit sensus: Tanta iniurialate cooperi sunt, ut ne emendatione quidem, et 224 correptione sint digni, secundum illud quod in propheta dicitur: Non visitabo ultra filias vestras, et nurus vestras, cum mæchatae fuerint (Osee iv). Unde et peccatores, qui in profundum venere peccati, dimittantur ut faciant desideria cordis sui (Prov. xviii).

Abominationes patrum suorum ostende eis, et dices ad illos. LXX: Iniquitates patrum eorum contestare eis, et dices ad eos. Si peccata patrum non redondant ad filios, quomodo abominationes, et iniquitates patrum nunc senioribus ponuntur? Hac videlicet causa, ut ostendantur similia parentibus agere, et hæreditario malo, longissimum funem trahere peccatorum, ut quorum imitantur vitia, eorum supplicia perlungescant.

(Vers. 5, 6.) Hæc dicit Dominus Deus: In die qua elegi Israel, et levavi manum meam pro stirpe domus Jacob, et apparui eis in terra Ægypti, et locuti manu meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester. In die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Ægypti in terram quam provideram eis, fluentem lacte et melle: quæ est egregia inter omnes terras. LXX: Hæc dicit Dominus Deus: Ex qua die elegi dominum Israel, et notus factus sum semini domus Jacob, et cognitus eis in terra Ægypti, et suscepit eos dicens: Ego Dominus Deus vester: in die illa apprehendi eos manu mea, dicens: ut educerem eos de terra Ægypti in terram quam paravi eis, terram fluentem lacte et melle: favus est ultra omnem terram. Pro eo quod dixerit Septuaginta, favus est ultra omnes terras, pro quo nos interpretati sumus, egregia est inter omnes terras, Aquilæ prima editio posuit, firmamentum; secunda, inclytum; Symmachus, ^b regionem; Theodosio, fortitudinem; quod videlicet omnium terrarum ista sit fundamentum, quod in ea Dei religio sit, et templum, et ceremoniae, et notitia Dei; et in tantum populus Israel in Ægypto constitutus ignorabat Deum, ut missus ad eos Moyses: Si interrogaverint, ait, me, quis misit te? quid dicam eis? Dic, inquit,

^a Idem ac Hebreum, Vulgatumque Interpretem quibus revera assentitur et Græcus, hunc ita refixit locum: Non visitabo super filias vestras cum fornicatis fuerint, et super sponsas vestras cum mæchatae fuerint.

^b Græce vero habet Symmachus οἰκανῶν, quæ vox proprie stationem sonat.

A nd eos: Qui est, misit me (Exod. iii, 13, 14). In Ægypto igitur notus factus est populo, et semini domus Jacob: 225 quando levavit manum suam pro eis contra Ægyptios, et dixit: Ego sum Dominus Deus vester, et elegit eos ut educeret de terra Ægypti, ad terram fluentem lacte et melle. Needum enim capere poterant solidum cibum: sed quasi parvuli atque lactentes, melle et lacte indigebant infantia. Juxta litteram vero inclytam esse terram Judæa, et cunctis terris fertiliorem, dubitare non poterit, qui a Rinocorura usque ad Taurum montem, et Euphratem fluvium cunctam consideraverit terram, et urbium potentiam amoenitatemque regionum, Palæstinam videlicet et Phœnicen, Arabiam, Syriam Cœlen, Ciliciam, et cæteras regiones, quæ B Israeli, si Dei precepta servasset, Dominus repromisit, quas ^c quia non accepit, vitium fuit incredulitatis ejus. Nam et in ipsa Palæstina Iudeæaque provincia gentes plurimæ remanserunt, quæ non sunt ejectæ. Neque enim sponsor in criminis est, si ille cui reprobmittatur, indignum se fecerit sponsione: præsertim cum proponatur opinio promittentis: Si rueritis et audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis. Sim autem nolueritis, gladios devorabit vos. Elliguntur ergo præsentis: nec statim qui eligitur, tentari non potest, nec perire; quia et Saul electus in regem, et Judas in Apostolum, suo postea viilo corrueunt. Elevatio autem manus, sive extensio, habitum pertinientis ostendit: ut percuteret pro eis Ægyptios, et populum Israel de Ægypto liberaret.

(Vers. 7.) Et dixi ad eos: Unusquisque offensione oculorum suorum abjiciat, et in idolis Ægypti nolite polluti: ego Dominus Deus vester. LXX: Et dixi ad eos: Unusquisque abominationes oculorum suorum projiciat, et in adinventionibus Ægypti non polluantur: ego Dominus Deus vester. Pro offensionibus, quæ Hebraice dicuntur SECUSE (שְׁכַסּוּ), Symmachus interpretatus est, nauseas, Aquilæ secunda editio, abscissiones, ut significarent abjiciendas ab oculis lippudines, et quæsi nauseas, quæ non solum aspectum impediunt; sed et contra cernentibus vomitum creant. GELULE (גֶּלְעֵל) quoque verbum Hebraicum, est, quod LXX adinventiones; Aquilæ prima editio, inquinamenta; 226 secunda, Symmachusque et Theodosio, idola interpretati sunt: quos et nos in præsentiarum secuti sumus. Præcipit autem ex eventibus primum de Ægypto, ut obliviscantur idolorum, quibus multo tempore servierunt, immo abjiciant ea ab oculis suis, ut ne aspectu quidem digna habeant: et quibus multo tempore polluti sunt, ultra non acquiescant. Ego, inquit, Dominus Deus vester; non portenta Ægyptia, non variorum figura monstrorum. Sed et nobis, quando eximus de Ægypto, jubet ut

^c Huc refer Theodoriti Quæstionem 59 in Exodum, πῶς ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς μέχρι τοῦ Εὐφράτου τοῦ ποταμοῦ παραβόστεν εὔτοξ τὴν γῆν, οὐκ ἀπήσας τὴν ὑπόσχεσίν τοι: Quamobrem Deus, qui promiserat se datum Iudeis terram usque ad Euphratem, promissis non steterit. Confer et Hieronymi nosi Epist. 129, ad Dardanum.

offensiones oculorum nostrorum abjeciamus : ne sci-
licet his delectemur, quibus antea delectabamur in
saculo, ne simulacris *Ægypti* poluamur, adinven-
tibus videlicet philosophorum atque hæreticorum,
qua recte idola nominantur. A spectaculis quoque,
iuncto offensionibus *Ægypti*, removeamus oculos,
areæ, circi, theatrorum, et omnibus quæ animæ
contaminant puritatem, et per sensus ingrediuntur
ad mentem ; impleturque quod scriptum est : *Mors
intrit per fenestræ vestras* (*Jeremi. ix, 21*).

(Vers. 8.) *Et irritaverunt me.* LXX : *Et recesserunt a me.* Sive ut Symmachus interpretatus est : *Non
quievimus mihi.* Statimque vocati recedunt a Deo,
ut nullum sit spatum inter vocationem, et recessio-
nem. Et hoc notandum, quod nemo recedit a Deo,
nisi qui ante cum eo fuerit. Unde et draco in Job
relinquit, apostata, prævaricator, et recedens ap-
pellatur (*Job xxxiv*).

Noluerunt audire me. *Unusquisque abominationes oculorum suorum non projicit, nec idola *Ægypti* reliquerunt.* LXX : *Et noluerunt audire me.* Abomina-
tiones oculorum non projecerunt, et adinventiones *Ægypti* non reliquerunt. Propterea, inquit, irritave-
runt me, et recesserunt a me, quia noluerunt audire
me, dum liberum homini servatur arbitrium : et
fecerunt omnia, quæ se facerent lege præcepti : sta-
tum desperantes salutem, et massantes contra
Moysen, Deique reprobationibus distidentes. Unde
sequitur :

*Et dixi si effunderem indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis in medio terræ *Ægypti*.* Statim ut præcepti eis relinquere, sive abji-
cere ²²⁷ offensiones oculorum suorum, et in idolis *Ægypti* neququam pollui, irritaverunt me, et noluerunt audire quæ dixi, sed e contrario fecerunt quæ non facienda præcepti. Ideo decreveram, ut effunderem in eos furorem et indignationem meam, et implerem iram meam quam mente conceperam in medio *Ægypti*. qui nequum egressi fuerant de *Ægypto*. Sequitur enim infra : *Ejeci ergo eos de terra *Ægypti*, et eduxi in desertum.* Ex quo ostenditur, nec dum eos fuisse
egressos de *Ægypto*, quando effundere voluit indignationem suam, et implere iram suam super eos, et percutere eos in medio terræ *Ægypti*.

(Vers. 9.) *Et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, et inter quæ apparuit eis ut educerem eos de terra *Ægypti*.* Quod facere cogitabam proprie justitiam, non feci propter clementiam magnitudinem, ne pollueretur nomen meum, et viderer non potuisse complere quod Israel promiseram. Pepercit igitur nomini meo, ne bollerent occasionem blasphemandi nationes, inter quæ natus factus sum eis in terra *Ægypti*. Hucusque quid eis promiserit in terra *Ægypti* constitutus, et quomodo statim offendenterint, et quid contra eos Dominus cogitaverit, et tamen non fecerit, propheta

A describit. Quæ sequuntur, egressis de *Ægypto* luce-
tus est.

(Vers. 10 seqq.) *Ejeci ergo eos de terra *Ægypti*, et eduxi in desertum, et dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi illis, quæ faciat homo, et vivat in eis.* Insuper et sabbata mea dedi eis, ut esset signum inter me et eos, et scirent, quia ego Dominus sanctificans eos. Et irritaverunt me domus Israel in deserto : in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea procererunt, quæ faciet homo et vivet [Vulg. faciens homo vivet] in eis, et sabbata mea violaverunt vehe-
menter. Dixi ergo ut effunderem furorem meum super eos in deserto, et consumerem eos et feci propter no-
men meum ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum. Hæc ad eos dicuntur

B qui educuti sunt de *Ægypto* in desertum : ut *Ægyptiorum* vitiis liberati facilius in solitudine præcepta ²²⁸ Dei completerent, et judicia ejus facerent, et sab-
batum custodirent. Quæ in signum data sunt inter eum qui dedit, et eos quibus data sunt, Scriptura dicente : *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Et tu præ-
cipe filiis Israël, dicens : Videte, et sabbata mea custo-
dite, quod est signum inter me et vos in generationibus
vestris ; ut scatis quod ego sum Dominus qui sanctifico
vos, et custodite sabbatum, quoniam sanctum est vobis.* Qui violaverit illud, morte morietur. Omnis qui fecerit in eo opus, interficiat anima illa de medio populi
sui (*Exod. xxxi, 13, 14*). Ergo sabbatum et circum-
cisio in signum data sunt veri sabbati, et veræ cir-
cumcisio : ut sciamus nobis in perfectio, et aeterno
sabbato requiescendum a sæculi operibus, et non
præputium, sed cor circumcidamus. Unde in sex
diebus operantes, die septimo requiescamus, ut ni-
hil aliud die ac nocte faciamus, nisi omne quod vivi-
mus, deberi Domino neverimus, et redeunte hebdo-
made, totes nos ejus nomini consecremus, ut per
sanctificationem diei, recordomur Domini qui san-
ctificat nos. Hæc præcepta et justificationes, et obser-
vantiam sabbati dedit Dominus in deserto, ut sa-
cientes illa viverent in eis : non de illis ad majora
transirent, sicut in Evangelio promissum est. Quæ illi violaverint, non semel nec parum. Sed vehe-
menter, ut violationis exætu monstraretur. Dixit ergo
et in sua mente decrevit, ut effunderet furorem suum
super eos in deserto, et consumeret eos, quando

C locutus est ad Moysen : *Dimitte me, et iratus furore
contra eos, delebo illos* (*Exod. xxxii, 10*). Sed moluit facere, parcens *Ægyptiis*, et cæteris gentibus, ne scandalisarentur, et ipsis quorum misertus est, ex-
spectans poenitentiam conuersorum. Notandumque quod quando ^b constitutis in *Ægypto* loquebatur post
offensionem : *Feci, ait, propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus* ^c *de quibus ejeci eos in con-
spectu earum.* Tunc enim adhuc in medio erant, quia
nequum exierant. Nunc autem postquam egressi
sunt, dicitur, *de quibus ejeci eos in conspectu earum.*

^a Addit Victor. *skorum ex Graeco ὄφθαλμῶν αὐτῶν.*
^b Cæm Vatic. ms. legitimus post Victor. *constitutis*
pro quo antea orat *constitutes*.

^c Victorius, ms. ut ait, ope adjutus, supplet in qua-
rum medio erant : quæ tamen verba in nostris miss.
aut alias editis libris non sunt.

(Vers. 15.) *Ego igitur levavi manum meam super eos* **229** *in deserto, ne a educerem eos in terram quam dedi eis, fluentem lacte et melle: præcipuum terrarum omnium, quia judicia mea proicerant, et in præceptis meis non ambulaverant, et sabbata mea violaverant.* Post idola enim cor eorum gradiebatur, et pepercit oculus meus super eos, ut non interficerem eos, nec consumpsi eos in deserto. LXX: *Et ego levavi manum meam super eos in deserto, ut omniq[ue] non introducerem eos in terram quam dedi eis: terram fluentem lacte et melle: favus est ultra omnem terram: eo quod justificationes meas repulerunt, et in præceptis meis non ambulaverunt, et sabbata mea violaverunt, et post cogitationes cordium suorum ambulaverunt.* Et pepercit oculus meus super eos, ne delerem eos, et non interfeci eos, in consumptionem in deserto. Decreveram quidem ut totum furorem meum effunderem super eos, et delerem illos atque consuenerem: sed feci propter nomen meum ne violaretur in gentibus, Amalecitis videlicet et reliquis (*Exod. xvii; Num. xiv*), quæ contra eos in solitudine dimicarunt, ut nequaquam inducerem eos in terram, quam eis pollicitus sum fluentem lacte et melle, quæ *præcipua terrarum omnium* est, sive *favus*. Cansa autem poenæ est istiusque sententia, quia judicia mea proicerant, et in præceptis meis non ambulaverant, et sabbata mea violaverant. Ipsiisque causæ hæc causa est, ut ista non facerent, quia cor eorum *Ægypti idola* sequebatur. Pepercit autem, ait, *oculus meus ne interficerem eos atque delerem, nec omnino consumereim.* In quo queritur, quomodo eis pepercit, quorum cadavera in solitudine corruerunt, et excepto Jesu Nave, et Caleb filio Jephonæ, terram reprobmissionis nullus ingressus est. Ex quo intelligimus vivere eos, nec æternis suppliciis reservatos, nec deletos esse de libro viventium, nec consumptos ante faciem Domini. Si enim ex eo quod non sunt introducti in terram reprobmissionis, perisse credendi sunt: ergo et Moyses periit, qui vidit tantum terram reprobmissionis, et non est ingressus in eam. De quo in libro Jesu Dominus loquitur: *Moyses famulus meus mortuus est* (*Deut. xxxiv, 5*). Et in Malachia: *Mementole Legis Moysi servi mei* (*Malach. iv, 4*). Et in **230** Jeremia, quasi de amico, et familiarissimo suo loquitur Deus: *Si steterint Moyses et Samuel in conspectu meo* (*Jerem. xv, 1*). Alioquin et Moysi preces exauditas esse credendum est, quando pro populo interpellans, ait: *Si dimittis eis peccatum, dimittit; sin autem non vis, me dele de libro tuo quem scriptisti* (*Exod. xxxii, 32, 33*). Ut autem sciamus sententiam Dei in filios et famulos, non ad perditionem, sed emendationem fieri, audiamus testimonia Scripturarum. *Fili, ne contisteris ad disciplinam Domini, neque deficias quando ab eo argueris* (*Prov. iii, 11*). *Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii, 6*). Et in alio loco: *Cum interficeret eos, tunc querebant eum* (*Psal. lxxvii, 34*). Et in Deuteronomii Can-

Atico: *Ego interficiam, et ego vivificabo* (*Deut. xii, 39*). Possumus et hoc juxta litteram dicere quod non deleverit eos, neque consumperit cum stirpe sua aliqua progenie, sed interfectis patribus, pepercit filii, quos in terram reprobmissionis induxit.

(Vers. 18 seqq.) *Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis (sive legitimis) patrum vestrorum nolite incedere, nec judicia eorum custodiatis, nec idolis (sive cogitationibus) eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester. In præceptis meis ambulate, et judicia mea custodite, et facite ea, et sabbata mea sanctificate, ut sit signum inter me et vos, et sciatur (sive ut sciat) quia ego sum Dominus Deus vester.* Post interfectionem patrum qui in eremo corruerunt, præcepta dat filii, in quorum salute misericordia est patrum. Et pepercit, inquit, oculus Domini super eos: no omnino interficeret eos atque deleret, sed patres in filiis reservaret: eademque testatur, quæ et patribus est locutus; ut postquam in præceptis illius ambulaverint, et judiciorum illius custodierint, et sanctificationem sabbati quod signum datum est, reservaverint: tunc scient quia ipse sit Dominus Deus eorum. Præcepta autem, et legitima patrum, et judicia eorum, errorem inolitum significat: ne peccata eorum imitantur, quorum tormenta perspiciunt.

(Vers. 21, 22.) *Et exacerbaverunt me filii, in præceptis meis non ambulaverunt, et judicia mea non custodierunt, ut facerent ea, quæ cum fecerit homo vivet in eis, et sabbata mea violaverunt.* Et communatus sum ut effunderem furorem meum super eos, **231** et implerem iram meam in eis in deserto. Arerti autem manum meam, et feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus de quibus ejeci eos in oculis earum. Sed et filii, inquit, parentum scelera sunt secuti, feceruntque omnia quæ illi fecerant: unde et similem meruere sententiam; sed eadem quæ et patres eorum misericordiae meæ magnitudine reservati sunt, et ob easdem causas, quibus et patrum misertus sum: ut uuus atque idem Creator ambrorum, simili iram meam patientia mitigarem. Manifesta percurriimus, et ad obscuriora transimus.

(Vers. 23, 24 seq.) *Iterum levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationibus* [Vulg. *nationes*], *et ventilarem in terras: eo quod iudicia mea non fecissent, et præcepta mea reprobassent, et sabbata mea violassent, et post idola (sive cogitationes) patrum suorum fuissent oculi eorum.* Ergo et ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent, et pollui eos in muneribus suis cum offerrent (sive transducerent) omne quod aperit vulnus propter delicta sua (pro quo LXX transtulerunt, ut delerem eos et quod illi prætermiserunt): et scient quia ego Dominus. Ubi in veteri Testamento contra filios eorum, qui in solitudine corruerunt, Dominus levaverit manum suam, volens eos dispergere in nationes, Scriptura non dicit: sed ex eo quod hic re-

* Scilicet hinc educerem in terram, etc., neque adeo erat cur Victorius mutaret inducerem.

fert, factum esse credendum est. Sive hoc significat, quod postquam terram reprobationis intraverint, variis temporibus ob multa peccata diversis traditi sunt gentibus regibusque, et eo tempore quae natura sua bona erant præcepta Domini, et judicia in quibus possent credentes vivere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captivitate legis præcepta servare, et facere quae divinus sermo mandavit. Nequedixit, dedi eis præcepta mala: sed, non bona. Non enim statim sequitur, ut quod bonum non est, sit malum: sicut et **232** Apostolus docet, bonum esse homini uxorem vel mulierem non tangere; sed propter incontinentiam ^a unumquemque possidere vas suum in sanctificatione et castitate (*I Cor. vii.*). Quod si non fecerit, nec bonum nec malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona, hoc est, dimisit eos cogitationibus, et desideriis suis, ut facerent quae non convenient. Et polluit eos in muniberibus suis: sicut Sacerdos leprosus de populo separans, et eos pollutos esse demonstrans; dum idolis offerunt quae Deo offerre deberent. Et transducunt omne quod aperit vulvam per ignem ^b Baali, id est, primogenita; ut postquam deserti fuerint a Deo, et idolorum cultui traditi, tunc intelligent quod ipse sit Dominus, quem suo vitio adsecundiam concitataverunt. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus, pro præterito ponens futurum. *Igitur et ego dabo eis præcepta non bona, et judicia propter quae non vivent, et polluant eos propter auera sua, quia consecrant, et transducunt omne quod operit vulvam, ut deleam eos, et scient quia ego Dominus.* Et est sensus: Quia vidi filios patrum sceleribus adæqui, et eadem facere propter quae illi offenderant Deum, volui illos dividere in nationes, et in toto orbe dispergere, et dare illis præcepta non bona; et judicia in quibus non viverent, ut polluerem illos in muniberibus suis, quia omnia primogenita idolis consecrabant, et delerem eos in perpetuum, et scirent quod ego essem Dominus. Per quae ostendit non se dedisse ^c eis præcepta non bona qui in eremo morabantur, sed his quos dispergere voluit in nationes,

^a Interserit Rabanus: unumquemque suam uxorem habere bonum est.

^b In uno Vatic. *Bachalim* legimus, ex quo refutandum suspicati sumus *Bachurim*, quod hanc vocem vestigio Hieron. interpretari videretur, *id est*, primogenita, atque [Hebraice quidem] בָּכָר Bachurim primogeniti appellantur. Verum cum ad ignem recta vox Baali, sive idioli Baal, referatur, nihil est immutatum.

^c Antea minus perspicuo sensu erat, ostendit eis, non se dedisse præcepta, etc. Hujusmodi alia subinde taciti castigamus.

^d Martianus post Erasmus *coegisse* retinuit, pro coguisse, quem tamen antea Victorius sibilo explodendum errorem dixit, triumque Florentinorum codicium ope emendavit. Cogitavi, inquit, illis dare præcepta non bona; sed non feci. Constantque etiam ex proxime superioribus verbis: *Volui illos dividere in nationes, et in toto orbe dispergere, et dare illis præcepta non bona, etc.*, veram unam esse lectionem cogilasse, quam reposuimus.

^e Evidem hoc nescio, quo conciliari pacto queat

A et facere in toto orbe peregrinos, dare cogitasse quae non dedit: ut ibi Dei præcepta bona, vitio suo non bona facerent, dum idolis exhibent quae Deus sibi præceperat exhibenda. Potest et hoc dici, quod ante ^f offensam, decalogum tantum acceperint; post idolatriam vero, et **233** blasphemiam multiplices legis cæremonias, ut Deo potius offerrent victimas, quas dæmonibus offerebant, et comparatione sacrilegii, levius fieret quod non erat per se bonum, et nequaquam malum, quia Deo offerebatur, et tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant.

(Vers. 27, 29 seq.) *Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Adhuc et in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cum sprevissent me contemnentes, et induxissem eos in terram super quam levavi manum meam, ut darem eis* [Vulg. addit illam]: *viderunt omnem collem excelsum, et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi victimas suas, et dederunt ibi irritationem oblationis suæ, et posuerunt ibi odorem suavitatis suæ, et libaverunt ibi* [Vulg. tacet ibi] *libationes suas. Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocabulum est nomen ejus excelsum usque in hunc diem. LXX: Idcirco loquere ad domum Israel, fili hominis, et dices ad eos: Haec dicit Adonai Dominus: Usque ad hoc me ad iracundiam provocarerunt patres vestri in delictis suis, quibus corruerunt in me, et introduxi eos in terram super quam levavi manum meam ut tradarem eam illis. Videruntque omnem collem excelsum, et omne lignum nemorosum, et immolaverunt ibi diis suis, et posuerunt ibi suorem innumerum suorum, et posuerunt ibi odorem fragrantiae eorum, et libaverunt ibi libamina sua. Et dixi ad eos: Quid est abbana, quia vos intratis illuc? Et vocaverunt nomen ejus abbana usque in hodiernum diem. Volui, inquit, eos in solitudine delinquentes in cunctis dispergere nationes, et dare illis præcepta non bona, ut quod mihi offerre debuerunt, idolis immolarent, et omne primitivum [At. primogenitum] suum consecrarent eis per ignem, ut interficerem eos atque deterem. Quando autem dicit, volui, os-*

cum Exodi sententia cap. in ubi emitti præcipiuntur Hebrei ut Deo immolent. Utique post vitulum conflatum pluribus, durioribusque observationum vinculis populum pervicacem Deus obligaverit; verum et ante μορχηταῖς cultum eodem ferme modo Deo redditum, multosque legales ritus suisse populo præceptos, cum primis vero sacrificia et victimas, totus Scripturæ contextus probat. Et scio tamen nedum hic loci, sed et in Jerenij: cap. vii, col. 895, sensisse Hieronymum, non nisi post vituli adorationem, mactare Deo victimas Israelitis permisum. Manifeste, inquit, intelligitur, quod primum Decalogum dederit in Tabulis lapideis scriptum digito Dei, et post offensam idolatriæ caputque vituli ea jusserrit sibi magis fieri, quam dæmonibus, auferens puram religionem mandatorum Dei, et concedens sauginem victimarum, carniumque desiderium. Nec denum ignoro hanc suisse vetustiorum quoque Patrum nonnullorum sententiam: puta Lactantii lib. iv, cap. 10, et Chrysostomi orat. 2 advers. Judæos, et homil. 17 in Act. Apostol., in quam et multo post Anastasius abbas a Canisio vulgatus concessit.

tendit se non fecisse quod voluit. Illud que quod se-
quitur : *Et scient quia ego sum Dominus, in LXX
non habetur. Non enim eis videbatur consequens
post intersectionem nosse, quod 234 ipse sit De-
minus. Sed tu, fili hominis, rursum loquere ad eum,
hoc est, ad seniores domus Israel, qui te interro-
gare venerunt : Ratres vestri, de quorum vos stirpe
descendistis, etiam in hoc blasphemaverunt me, et
duxere pro mibili; postquam introduxi eos in terram
quam mea fortitudine possederunt, quam ego ad pos-
sidendum dederam, illi verterunt ad exasperandum
me. Cum enim vidissent omnem collum excelsum,
lignumque nemorosum, sacrificabant in montibus,
et in lucis et saltibus, et idolis victimas immolabant,
et liba fundebant, quod cum vidi sem, dixi ad eos :
Quid est, BAMA? hoc enim interpretatur *excelsus*:
aut cur ingredimini istiusmodi locum quem vobis in
cunctis collibus elegistis, ita ut usque hodie istius-
modi loca appellantur **BAMOTH**, et antiquus error
nomen pristinum teneat? **Pro BAMA**, quod nos in *ex-
celsum* vertimus, in Septuaginta editione error obti-
nuit, ut scribatur ^a ἄββαω, quod Hebraico sermone
nil resonat. Potest **BAMA** (בָּמָה), si utramque syllaba
in duo dividat verba, significare, *in quo*; sed
præsenti loco sensus iste non congruit. Ubiunque
autem in Regum, et Paralipomenon libris scribitur :
*Adhuc populus adolebat incensum, et immolabat in ex-
celso : BAMA singulariter, et BAMOTH (בָּמֹת) plurati-
ter excelsa significat.**

(Vers. 30, 31.) *Propterea di ad domum Israel :*
Hoc dicit Dominus Deus [Vulg. præponit Certe] : In
via patrum vestrorum vos polluimini, et post offendicula
eorum vos fornicamini. Et in oblatione donorum
vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos
polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie, et ego
respondebo vobis, domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis. Patrum vestro-
rum imitamini vitia, et per eadem inceditis vias, ut
delicta similia similem mereantur et pœnam, et in
tantum scelus profecisti, ut filios vestros per ignem
demonibus consecretis : nec semel hoc fecisse sufficiat, sed usque in præsentiarum 235 agatis ea-
dem. Non quod hæc seniores in captivitate faciant,
sed quod illi qui Jerosolymis morabantur, et quibus
captivitas imminiebat, hæc omnia facere non ces-
sent. Et cum tantis flagitiis obligati sint, responsio-
nem, inquit, meam queritis? Vivo ego, dicit Dominus Deus, et juro per meipsum, quia non res-
pondebo vobis, quodque sequitur :

(Vers. 32, 33.) *Neque cogitatio mentis vestrae fiet,*
dicentium, erimus sicut gentes, et sicut cognationes
terrae, ut colamus ligna et lapides. Viva ego, dicit
Dominus Deus, quoniam in manu forti, et in brachio
extento, et in furore effuso regnabo super vos. Hunc
habet sensum : Ne putatis cogitationes vestras qui-
bis contra me blasphematis posse compleri; dicitis

^a Nunc obtinet ἄββαω; sed et Nobilis in plerisque Græcis exemplaribus ἄββων reperit, et vetus Scholion, ἄββαω, οὐδεὶς ἐρμηνεύει, *Abba*, lapis inter-

A enim : Nolumus esse sub Domino, nec populus illius appellari: sed sicut cunctæ in toto orbe sunt na-
tiones, et unaquæque gens suo vivit arbitrio, ut colat
ligna, et lapides, et idolis serviat, etiam nos una
gens erimus e pluribus. Ad quæ responderet Deus, ju-
ratque per semotipsum et dicit : *Non vos relinquam*
neque contemnam, ut fugaces servos domini neglig-
entes solent contemnere, sed ad meum retraham
imperium, et brachio extento ac persecutio ac fu-
rore effuso, in pristinata vos redigam servitatem,
et regnabo super vos : ut volitis nolite, me habeatis
regem, et sentiatis regem iratum, cuius clementiam
neglexistis.

(Vers. 34.) *Et educam vos de populo, et congre-
gabo vos de terris in quibus dispersi estis : in manu re-
lida et brachio extento, et in furore effuso regnabo*
super vos. Nec vos, ait, patiar esse in gentibus, nec
æterna captivitate retineri, sed educam de populis,
et congregabo de terris in quibus vos ad serviendum
hostilis necessitas hic illucque dispersit. Hæc autem
faciam, non ut perdam vos et deleam, sed ut rex
vester sim. Ex quo intelligimus etiam eam quam
appellant hæretici Creatoris crudelitatem, sonare
clementiam : dum ad hoc irascitur, et desavit, et
totum effundit furorem, ut retrahat eos ad regnum
suum, qui dæmonum tyrannidem ad serviendum ele-
gerunt.

(Vers. 35, 36, seq.) *Et adducam vos in desertum*
populorum, et judicabor robiscum ibi facie ad faciem.
Sicut judicio contendi adversus patres ^b 236 in de-
serto terræ Ægypti, sic judicabo vos, dicit Dominus.
Et subjiciam vos sceptro meo, et inducam vos in vin-
culis foderis, et eligam de vobis transgressores et ini-
pios: de terra incultatus eorum educam illos, et in ter-
ram Israel non ingredientur, et scietis quia ego Domi-
nus. Faciam, ait Dominus, vobis qui estis in Babylone, et nunc servitis idolis, quod feci patribus
vestris in Ægypto, ut educam vos in desertum po-
pulorum, et ibi judicer vobiscum facie ad faciem,
sicut adversus illos judicio contendi, quando egressi
sunt de Ægypto. Et postquam vos judicavero, sub-
jiciam vos sceptro meo et imperio, et inibio pacium
vobiscum, et inducam vos in terram vestram in vin-
culis charitatis, ut ligati amore meo, nequaquam a
me possitis recedere. Transgressores autem et ini-
pios, qui cordis duritia in malis operibus perseve-
rant, eligam de vobis, non ad possidendum, sed ad
abiciendum. Et educam quidem eos de terra inco-
latus eorum, ut educti non ingrediantur terram Is-
rael; sed in diversis pereant regionibus : et distinc-
tione bonorum et malorum, cognoscatis quia ego
sum Dominus, qui facio cuncta judicia. Ad reliqua
festinal oratio, breviterque percurrimus singula, ut
sensus tantum legentibus præbeamus.

(Vers. 39.) *Et vos, domus Israel, hoc dicas Dominus*
Dens : singuli post idola vestra ambulate, et servite ei-

pretatur.

^b Addit Victor. vestros, et in versione: *One Deus,*
ex Vulgata et Hebreo.

*Quod si et in hoc non audieritis me, et nomen meum sanctum pollueritis ultra in muneribus vestris, et in idolis vestris. LXX : Et vos, domus Israel, haec dicit Atonai Dominus : Unusquisque adinventiones suas auferat : et post haec si vos audieritis me, et nomen meum sanctum non pollueritis ultra in muneribus vestris, et in idolis vestris. Hunc locum manifestans interpretans est Symmachus : Unusquisque idolis suis euntes eritis, quia noluistis audire me : nomen autem meum unum nolite ultra polluere per munera vestra atque simulacra. In monte vero sancto meo, in monte excelsior Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis dominus Israel. Symmachus translatio [Iungo] habet sensum : Quia mihi servire non vultis, ite et servite idolis, et simillorium vestrorum calcate vestigia. Me enim audire non vultis, ut nequaquam mihi hostias imoleatis, **¶** nec adolescentis incensum, nec meus populus appellemini. Mibi enim nequaquam in lucis, et fano, et idolorum locis servient cultores mei, quod vos facitis : sed in monte sancto meo, in monte excelsior Israel. Porro Septuaginta proprium explicant sensum. Derelinquita cogitationes vestras pristinas, et malorum adinventionum auferite peccata : et si post haec audieritis me, et nomen meum non pollueritis in muneribus vestris atque simulacris : tunc in monte meo sancto offeretis mihi victimas, et sororias, o omnis dominus Israel. Aquila vero Symmacho ex parte consentiens, in parte discordat : *Ite, inquit, post idola vestra, et servite eis*, quia indigni estis meo imperio, nec mea vestra cultura delectat. Quod si et in hoc nequaquam audieritis me, sed nomen sanctum meum pollueritis, diuin mihi offerre simulatis quae offertis idolis, et nomini meo tantum blasphemiam facitis, et qui idolorum cultores estis, meos vos esse dicatis ; hoc scitote, quod in monte sancto meo, in monte excelsior Israel, ibi servitura sit mihi omnis dominus Israel, non vos qui servitis idolis : sed omnis dominus Israel quae postea creditura est.*

(Vers. 40, 41.) *In monte vero [Vulg. sicut vero] sancto meo, in monte excelsior Israel, ait Dominus Deus : ibi serviet mihi omnis dominus Israel : omnes ingram in terra in qua placebunt mihi, et ibi requiram primicias vestras, et initium decimarum vestiarum, in omnibus sacrificiis vestris, in odore suavitatis suscipiantur, cum eduxero vos de populis, et congregavero de terris in quibus vos dispergi estis, et sanctificabor in vobis in oculis nationum, et scietis quia ego Dominus. De hoc monte in quo servitura est Deo omnis dominus Israel, Isaías et Michæas pari voce cecinerunt : In horisimis diebus erit manifestus mons dominus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum genses gentes, et ibunt populi multi, et dicent : Venite ascendamus in montem Domini, et in domum [Ali. montem] Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus. De Sion enim exhibet lex, et verbum Domini de Jerusalem (Is. ii seq.; Mich. iv, 1, 2). Et rursum Isaías : In montem, inquit, excelsum*

A *ascende qui annuntias Sion : eleva et exalta vocem tuam qui evangelizas Jerusalem (Isa. XL). Quem montem Sion, aut Ecclesiam intelligimus **238** quæ interpretatur specula, et in altitudine sanctorum dogmatis constituta est : aut ipsum Domumque Salvatorum, in quo et primitia, et decimæ, et omnis cultura in odorem vertitur suavitatis : ut omnes in circuitu nationes videntes populum Domini esse salutatum, glorificant Deum, et cognoscant qui salvi fuerint, quod ipse sit Dominus.*

(Vers. 42.) *Cum induxero vos ad terram Israel : in terram pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris. Tunc scietis quod ego sum Dominus, quando induxero, ait, vos in terram Israel, pro qua levavi manum meam, ut inducerem in eam patres vestros, quam illi suo vitio perdiderunt, et vos non tam vestro merito, quam mea clementia recepistis.*

(Vers. 43, 44.) *Et recordabitur [Vulg. interserit ibi] viarum vestiarum, et omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis : et displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris quas fecistis, et scietis quia ego Dominus, cuius benefecero vobis propter nomen meum : non secundum vias vestras malas, et secundum scelerum vestra pessima dominus Israel, ait Dominus Deus. Non possumus recordari scelerum nostrorum atque vitiorum, nisi induci fuerimus in terram Israel, ibique positi dicimus cum Apostolo : Qui non sunt digni vocari Apostolus, quia persecutus sum : Ecclesiæ Dei (I Cor. xv, 9). Et displicebitis, ait, vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris quas fecistis. Sive ut interpretatus est Symmachus. *Et parvuli vobis videbunt propter amnes malitias vestras quas estis operati (Jacob. iv), ut postquam excelsi fuerint, humiles se esse credant : quia Dominus humiliatus dat gratiam. Et in alio loco scriptum est : Ante contritionem exaltabitur cor viri, et ante altitudinem humiliatur (Prov. xviii, 12). Superbiū enim contritio, et humilitatem sequitur exaltatio. Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis. Et Dominum Salvatorem tunc magis cognovimus, quando benefecit nobis, et passus est pro peccatis nostris, et portavit iniurias nostras, et pro nobis doluit ; non pro aliquo merito eorum qui salvantur, sed propter nomen suum. Alioquin vita nostra, et sclera pessima, non misericordiam meruere, sed penam. Quidquid autem de populo diximus Israel, qui liberatus de Ægypto, in solitudine multa commisit, et offendit Deum, et postea in terram reprobationis inductus, veneratus est idola, lignaque et lapides coluit, et postea Dei clementia conservatus est : referamus ad eos qui de Ægypto sæculi hujus manu excelsa Domini liberationi sunt, et introducti in vitiorum solitudinem, rursum Ægyptum suspirarunt, et fecerunt ea, per quae puniri debuerant : sed nihilominus per penitentiam non suo merito, sed Domini clementia conservati sunt.**

B C D *¶* *Victor., in instanti, exaltatur, ad Græcum ὑψοῦται. Mox pro altitudinem Vatic. ms. exaltationem.*

LIBER SEPTIMUS.

239-240. Olim ^a pueri legimus : Nihil tam facile est, quin difficile fiat, quod invitus facias. Fator me explanationes in Ezechiel multo ante tempore promisisse, et occupatione de toto huc orbe venientium, implere non posse : dum nulla hora, nullumque momentum est, in quo non fratrum occurramus turbis, et monasterii solitudinem, hospitum frequentia commutamus : instantum ut aut claudendum sit nobis ostium, aut Scripturarum, per quas aperienda sunt fores, studia relinquenda. Itaque lucrativis, immo furtivis nocturnis horis, quæ hyeme propinquante, longiores esse coeperunt, hæc ad lucernulam qualiacumque sunt dictare conamur, et æstuantis animi tedium interpretatione digerere. Nec jactamus, ut quidam forsitan suspicantur, fratrum suspicionem, sed morarum causas simpliciter constemur : præsertim cum Occidentalium fuga, et sanctorum locorum constipatio, nuditate atque vulneribus indigentium, rabiem præferat Barbarorum.

b Quod absque lacrymis et gemitu videre non possumus, illam quondam potentiam et ^c ignorationem divitiarum ad tantam inopiam pervenisse, ut tecto et cibo, et vestimento indigeat; et tamen nequaquam duri quorumdam ^d atque crudeles animi moluntur, dum pannulos eorum et sarcinulas discutiunt, aurum in captivitate quærentes. Accedit ad hanc dictandi difficultatem, quod caligantibus oculis senectute, et aliquis sustinentibus beatil-aac (*Gen. xxvii*), ad nocturnum lumen nequaquam valeamus Hebreorum volumina relegere, quæ etiam ad solis dieique fulgorem, litterarum nobis parvitate cœcantur. Sed et Græcorum commentarios, fratrum tantum voce cognoscimus. Nullique dubium, quod alienis dentibus commoliti cibi, vescentibus nauseam faciant. Unde obsecro te, filia Eustochium, ut ista quæ notariorum stylo cedimus, et ad quæ emendanda spatium vix habemus, id est, septimum incipias, **241** et ut ante jam dixi, si librorum brevitas vel longitudo inter se fuerint inæquales, visionum, immo ὑποθέσεων brevitati imputes ac longitudini, dum et juncta nolumus separare, et dissonantia in unam coactare congeriem.

(Vers. 45 seq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone faciem tuam contra viam*

^a Archintenus ms. *Olim legimus*, absque pueri voce.

^b Antea erat præfixa parenthesi (*quos*, etc.).

^c Hoc modo legunt omnes codices nostri mss. Erasmiana editio retinet in contextu, et ignorantiam divitiarum In margine autem hæc addita reperi : legendum arbitror arrogantiam. Sed falsa est ei impenrita conjectura, quia Hieronymus ut magnitudinem divitiarum demonstraret in Romanis. vocat illam ignorationem, eo quod ignorantem domini suarum divitiarum thesauros et possessiones. MART. — Florentini quoque ms., Victorio teste ignorationem, præferunt.

^A Austri, et stilla ad Africum, et propheta ad saltum agri meridiani. Et dices saltui meridiano : Audi verbum Domini : hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego succendam in te ignem, et comburam in te omne lignum viride, et omne lignum aridum : non extinguetur flamma successionis, et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem. Et videbit universa caro quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur. Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus : ipsi dicunt de me : Numquid non per parabolas loquitur iste ? LXX : Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, obfirma faciem tuam super Theman, et respice ad Daram, vaticinare super saltum ducem Mageb, et dices saltui Nageb : Audi sermonem Domini, hæc dicit Dominus : Ecce ego succendant in te ignem, et devorabit in te omne lignum viride, et lignum aridum. Non extinguetur flamma succensa, et ardebit in ea omnis facies a meridie usque ad Aquilonem : et cognoscet omnis caro quia ego Dominus succendi illam : non extinguetur. Et dixi : Nequaquam, Domine, Domine : ipsi dicunt ad me : Nonne parabola est quæ dicitur hec ? Quid significet pone, vel obfirma faciem tuam, supra plenius diximus. Obfirmatione enim vultus opus est, et frontis duritia, ut quæ imperantur Prophetæ, loquatur intrepidus, maxime cum ad totam populi multitudinem tristia nuntiata sint. *Theman* autem et *Daram* et *Nageb*; et rursum *Nageb*, pro quo LXX ἀπολατην interpretati sunt, quid sonent in Hebreo, expressit nostra translatio. Quodque dixerem, *ducem Nageb*, melius habet in Hebreo *agri*, vel regionis meridianæ. Non enim *SARE* (ΣΑΡΕ), ut putaverunt LXX, quod verbum *ducem* et *principem* sonat, sed *SADE* scriptum est, quod proprie *agrum*, *regionemque* signat, et propter *DALETH* et *RES* litterarum similitudinem, error inolevit. Loquitur autem sermo divinus per metaphoram saltus contra Jerusalem, quæ bestiarum, **242** et seriocum hominum habitatio est : quod succendat eam [*Al. eum*], omniaque ligna illius concrementur : nequaquam arbores vocans quæ fructibus indigebant, sed ligna quasi incendio præparata. Primumque comburit in eo lignum viride, secundum quod in hoc eodem Propheta legimus : *Et a sanctis meis incipe*; et postea aridum, quod nihil in se poterat habere vitale : sanctos videlicet simul et peccatores, ut alii captivitatis mala, morte effu-

Liquet vero, ignorationem vocari divitiarum, quod tot, tantaque essent, ut a propriis dominis earum magnitudo ignoraretur. Olim erat ignorantiam, pro quo maluisset Erasmus arrogantiam.

^d Heræclianum Africae comitem notat, qui ad se transfigas e Barbarorum gladiis Romanos post capitam ab Alarico Urhem, ob infamem avaritiam crudelissime vexabat, ut si quis fuga abduxisset substantias, miseris eriperet. Vide epist. 130 ad Demetriadem, num. 7, ubi avaritiam crudelitatemque ejus hominis exaggerat, atque execratur.

giant; alii suppliciis tradantur æternis. Quodque **A** insert: *Ab Austro usque ad Aquilonem*, hoc indicat, ab Jerusalem usque ad Babylonem: ut omne iter pergentium in captivitatem, gladio, fame, pestilenta ruentium compleatur. His enim qui in Babylone sunt, Jerusalem ad Austrum sita est; quomodo e contrario olla in Jeremia quæ significat Jerusalem, a facie Aquilonis, id est, Babylonis succeditur (*Jerem. 1*). Et pulchre in principio: *stilla*, inquit, *ad Africum*; ut non tota Dei ira videatur effusa, sed silla quedam et pars. Sin autem stilla tanta sevit: quid in totis imbris æstimandum est: Ut omnis caro, quæ visura est salutare Dei, per silverum incendium et flammam, quæ nullius extinguit auxilio, cognoscat quod ipse sit Dominus. Quod intelligens Propheta respondit, *ah, ah, ah, Domine Deus*: vel ut Septuaginta transtulerunt, *nequam, Domine, Domine*. Et insert: *Et ipsi dicunt ad me: Nunquid non per parabolas loquitur iste?* vel *parabola est ista quæ dicitur?* Et est sensus: Planius loquere, non intelligimus per parabolam quid loquaris: aperto sermone Dei nobis pande sententiam. Potest autem tropologicæ Theman et Nageb et Daron, *Ægyptus* intelligi: legimus enim in Daniel crebro Austrum pro *Ægypto* accipi (*Dan. xi*), *Ægyptus autem refertur ad mundi istius angustias*. Prophetat igitur Ezechiel quæ mundo ventura sint mala, quem saltum vocat, pomiferas arbores non habentem, sed habitaculum bestiarum. De quo et in vigezimo **24** octavo psalmo dicitur: *Vox Domini perspiciens cervos, et revelabit condensa silvarum* (*Vers. 9*). Iste sunt silvae, et saltus, qui plus devoraverunt in prelio de exercitu Abessalon, quam interfecit gladius (*Il Reg. xviii*). Succediturque in saltibus primum lignum viride, et sic aridum, hi qui vivunt in malo, et hi qui justitiae mortui sunt. Quodque dicitur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem*, hoc dicit: Ab his qui fervente spirito vibrabantur, usque ad eos qui crescente iniestate, et refrigerata charitate multorum, calorem pristinum perdiderunt; ita ut omnis caro perspiciat flamnam Domini non extingui. Precaturque propheta ne fiat quod Dominus comminatus est: hoc est, ne succendatur saltus, et ligna omnia concrementur; ut aut adhuc accipiant locum penitentiae, aut sibi non imponatur necessitas tristia nuntiandi: presentum cum populus ea non intelligat, et obscuritate dictorum, magis ad insaniam provocetur.

(Cap. XXI. — Vers. 4 seq.) *Et factus est sermo Domini ad me*, dicens: *Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusalem, et stilla ad sanctuaria, et propheta contra humani Israel, et dices terræ Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et ejiciam gladium meum de vagina sua, et occidam in te justum et impium*. Pro eo autem quod occidi in te justum et impium: *Idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem*, ab Austro usque ad Aquilonem. Et sciet

A [Vulg. *Ut scias*] omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum [*¶ labest meum*] de vagina sua irrevocabilem. LXX: *Et factus est sermo Domini ad me*, dicens: *Idcirco vaticinare, fili hominis: et obfirmare faciem tuam contra Jerusalem, et aspice ad sancia eorum, et propheta super terram Israel, et dices ad terram Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et educam gladium meum de vagina sua, et interficiam ex te iniquum et injustum*. Sic egredietur gladius mens de vagina sua super omnem carnem a Meridie usque ad Aquilonem, et cognoscet omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua: non revertetur ulra. Quia supra dixerat: Ipsi dicunt de me, numquid non per parabolas loquitur iste? et apertam populus flagitabat sententiam: idcirco id **B** quod Dominus per metaphoram sive parabolam, et ut alii vertere, *proverbium*, **244** et locutus, nunc manifestius loquitur, saltus Nageb et Daron et Theman esse Jerusalem, et templum illius, sancta sanctorum, et omnem terram Judææ; flammamque quæ combustura sit saltum, intelligi gladium devorantem, qui eductus sit de vagina sua, ut interficiat justum et impium. Hoc est enim lignum viride et lignum aridum. Unde et Dominus: *Si in ligno, ait, viridi tanta faciunt: in secco quid facient* (*Luc. xxiii, 31*)? Pro quo, nescio quid volentes, LXX *iniquum et injustum* interpretati sunt: quasi non idem utrumque significet. Quodque ibi dixerat: *Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, silvam, sive flammam, nec extinguetur, hinc aliis verbis loquitur: *Ut sciat omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem*. Vere enim contra Jerusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec revocatus gladius, quia modicum tempus in medio, et Jerusalem cum templo suo, Babylonio igne succensa est.

(Vers. 6, 7.) *Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, et in amaritudinibus ingemisce coram eis*. Cumque dixerint ad te: *Quare tu gemis?* dices: *Pro auditu, quia venit, et tabescet omne cor, et dissolventur universæ manus, et infirmabitur omnis spiritus, et per cuncta genua fluent aquæ*. Ecce venit et fiet, ait Dominus [Vulg. addit *Deus*]. LXX: *Et tu, fili hominis, ingemisce in contritione lumborum tuorum, et in doloribus gene in conspectu eorum*. Eritque si dixerint ad te: *Quare tu gemis?* ei dices: *Propter nuntium, quia venit, et comprehendetur pavore omne cor, et dissolventur universæ manus, et examinabitur omnis caro et omnis spiritus, et omnia semora polluentur humore*. Ecce venit et erit, dicit Dominus Deus. Primum dixerat: *vaticinare*, vel *stillia ad Austrum, Africum et Meridiem, et ad saltum meridianum*. Quod quia videbatur obscurum, et dicta prophetae populus nesciebat, secundo ponitur manifestius saltum meridianum esse Jerusalem, et omnes in fructuosas arbores ad quarum radices securis posita sit (*Mat. iii, Luc. iii*), intelligi habitatores ejus: *gladiumque inter-*

* Interserit Rabanus, quod Septuaginta posuerunt.

pretari pro incendio. Tertio jubetur prophetæ, ut tantum centibus illis nec interrogantibus, cur ista vaticinatus sit, faciat per quæ interrogetur, et respondeat quæ Dominus locutus est. Ingemisce, **245** inquit, ejulare, non leví voce, nec dolore moderato, sed in contritione lumborum, ut gemitus tuus ex imis visceribus et amaritudine animi proferatur. Et hoc facies coram eis : ut cum te interrogaverint cur tanto gemitu conteraris, et quid tibi mali acciderit ut sic ingemiscas, tu eis meo sermone respondeas : Idcirco plango, et dolorem cordis mei dissinulare non valeo, quia auditus qui semper meis auribus insonuerat, opere completur et venit : imminens videlicet Babylonii furentis exercitus. Qui cum venerit et vallaverit Jerusalem, tunc tabescet omne cor, et dissolventur universæ manus : ut, occupante pavore meatus hominum, nullus audeat repugnare. Infirmabitur enim omnium bellatorum spiritus, et tanta cunctos occupabit trepidatio atque formido, ut, timore cogente, artus et viscera dissolvantur, et vesica humorum tenere non valeat : ita ut urina genua polluantur. Naturale est enim, ut timore cogente, vesica laxetur, et adversus hominis voluntatem humor defluat. Quod quidem et in morborum magnitudine accidere solet, ut postquam vires deficerent ægrotantium, non solum genua, sed et lectuli polluantur. Ecce, inquit, venit, quod saepè prædicti, et opere completur ac fieri quod non ego, sed Dominus locutus est. Scio quemdam in contritione lumborum, et fluentibus aquis, multa testimonia repleiasse, ut prophetæ castitas impleretur, et amaritudo animi et dolor mentis internus, quod aquæ seminum genua polluant. Sed hæc expositio ad præsentem non pertinet locum.

(Vers. 8 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, propheta, et dices : Haec dicit Dominus Deus, loquere : Gladius, gladius excutus est et limatus, ut cœdat victimas, excutus est, et ut splendeat, limatus est : qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum. Et dedi eum ad levigandum, ut teneatur manu : iste excutus est gladius, et iste limatus est, ut sit in manu interficiens. Clama et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel. Qui fugerant, gladio traditi sunt cum populo meo : idcirco plaudere super femur, quia probatus est, et hoc cum sceptrum subverterit, et non erit, dicit Dominus Deus. Tu ergo, fili hominis, **246** propheta, et percute manu ad manum, et dupliceatur gladius ac triplicetur gladius intersectorum. Hic est gladius occisionis magnæ, qui obstruere eos faciliter, et corde tubescere, et multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti et limati ad fulgendum : amicti ad cædem. Exchnere, vade ad dexteram sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ est appetitus. Quin et ego plaudam manu ad manum, et implebo indignationem meam, ego Dominus locutus sum. Multum est si utramque ponam editionem, et librorum extenditur longitudo :*

A maxime ubi aut nulla aut parva distans est. Ponam igitur nonnulla quæ discrepant. Pra eo quod nos diximus : Qui moves sceptrum filii mei, succidisti omne lignum, illi transtulerunt : *Interface, contemne, repelle omne lignum.* Rursum ubi nos diximus : Qui fugerant, gladio traditi sunt, et illi et alii transtulerunt : *Hospites mei, sive habitatores.* Et ubi nos diximus : *Plaude super femur, illi posuerunt ; Percute manu.* Et ubi transtulimus : *Et hoc cum sceptrum subverterit, illorum habet editio : Tribus repulsa est.* Loquitur autem ad gladium Nabuchodonosor, ut veniat contra Jerusalem, ut exacuat ariæ limiter, multos enim esse cœdendos ; et ad ipsum apostropham facit. Tu es qui moves atque subvertis sceptrum filii mei, imperium videlicet populi Israel, **B** et omne lignum succidis, universam populi multitudinem. Dedi, inquit, istum gladium, ut teneatur manu Nabuchodonosor ; et sit in manu viri robustissimi. Unde, o propheta, clama et ulula, et mala instantia vocis lamentatione testare. Hic gladius nulli pepercit, nec aliquem imminentium malorum reliquit expertem. Factus est in populo, factus est in ducibus Israel, factus in hospitiis meis ac sacerdotibus, qui habitabant in templo meo. Idecirco persecute femur, sive manum, et habitum plangentis assume. Ille enim gladius probatus est mihi, et hoc cum sceptrum meum regnumque subverterit, quod ultra non erit, et in Sedenia rege finietur. Iterum tibi, propheta, jubeo, ut qui femur percusseras pro stupore et miraculo, percutias et manus, ut non solum semel, sed secundo ac tertio gladius veniat ad interficiendum. Primo enim venerat Nabuchodonosor, quando tulit Jechoniam : et secundo, quando regnabat **247** Joacim : tertio, quando Sedecias. Et hic est gladius triplicatus, quando facta est magna occisio, et intantum multiplicavit ruinas, ut obstruere animo, et corde tabescerent, et in omnibus portis eorum daret conturbationem. Præcipitur ergo illi, hoc est, gladio acuto et limato ad fulgendum, amictoque et expedito, et parato ad cædem, ut vadat sive ad dexteram voluerit, sive ad sinistram. Quocumque, ait, facie tuæ placuerit, audacter ingredere, me habens ducem, me adjutorem. Ego plaudam manu ad manum, ut sœvientem te contra adversarios meos, quasi fautor tuus et exhortator instigem. Ne dubites, ne formides, et pati times quod passus est Scennacherib : ego Dominus sum locutus, meæ minister es voluntatis, meam comple sententiam (*IV Reg. xix.*). Possimus juxta anagogen, gladium acutum paratumque ad cædem accipere datum, de quo ait Apostolus : *Tradere hujuscemodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvis fiat* (*I Cor. v, 5*). Et in alio loco : *Hymenæus et Alexander : quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare* (*I Tim. i, 20*). Et in Psalmis scriptum est : *Misit furorem, et iram, et angustiam, immissionem per angelos pessimos* (*Ps. Lxxvii, 49*). Hunc quidam putant gladium et in manu suis angelii, quando sub David percutiebatur Jerusalæm (*II Reg. xxiv.*)

Alii autem et de illo die gladio suspicantur, de quo in Evangelio scriptum est: *Non veni pacem mittere super terram, sed gladium* (*Matth. x, 54*); et dividere inter se omnem consanguinitatis effectum, ut mali corrumpant, et sancti resurgent. Sed hoc impium est credere de gladio Salvatoris, et non potius de diabolo, qui Domini in Ecclesia sceptra subvertit, qui interficit cunctos in populo, et duces, et hospites Dei: et tunc a Domino comprobatur, quando Iudam proditorem et similes ejus subverterit (*Joan. xii, 22*). Qui postquam comedit buccellam, intravit in illum Saleras. Duplicaturque et triplicatur gladius interfectorum, ut solvatur peccatum Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicita peccata sua. Gaudet autem Dominus et exsultat, et bortator est gladii saevientis, ut vadat sive ad dexteram, sive ad sinistram, et quocumque eum faciei suae tulerit appetitus, ut intersectis malis, remaneant boni, et impluant illud quod scriptum **248** est: *Quid palis ad frumentum? dicit Dominus* (*Jerem. xxiii, 32*).

(Vers. 18 seqq.) Et factus est sermo Domini ad me, dicens: *Ei tu, fili hominis, pone sibi duas vias, et [Vulg. ut] veniat gladius regis Babylonis. De terra una egredientur ambo* [*Vulg. amba*], et manus capiet conjectam: in capite viae civitatis conjiciet. Viam pones, ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, et ad Iudeam, et ad Jerusalem [*Vulg. in Jerusalem*] munitissimum. Et erit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum divinationem querens, commissare sagittas. Interrogavit idola, exta consuluit. Ad dexteram ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in uitatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut edificet munitiones. Erilque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, et sabbatorum omnes initians, ipse autem recordabitur iniquitatis ad ceplendum. Idecirco haec dicit Dominus Deus: *Pro eo quod in memoriam revocasti iniquitates vestras* [*Vulg. recordati estis iniquitatis vestrae*], et *reverstis prævaricationes vestras*, et *apparuerunt peccata vestra in cunctis cogitationibus vestris*; *pro eo, inquit, quod in memoriam revocasti* [*Vulg. recordati estis*], manus capiens. Scio me in hoc loco juxta Septuaginta interpretes, euquodam multiplicem legi se expositionem, Rabbath filiorum Ammon, referentis ad gentium populum: Iudam vero et Jerusalem ad eos qui sub Christi nomine congregantur, et factis deinceps nominis dignitatem, regisque confusione diabolum stare in omni viarum capite, et insidiari in occulo; impliquebam verbum: *Juata semidam scandala posuerunt mihi* (*Ps. cxxix*); et store oculi in hinc, vel eos qui sei sunt tenere cupientes, vel novum sibi acquirere servitum; et ad dexteram semper progero, ad eos scilicet qui in dextera parte sunt positi, ut expugnet eos, ut exultet in cæde, ut arietibus et coniunctione eorum terrenorum euplat misere-

* Ita tripla ope mss. Victor. rescriptit. Ante erat tunc, quam lectionem et Martianus sequitur.

A ram Jerusalem; et primo quidem, ut videatur enim agere, et frustra cenari. Illo vero recordante iniquitates eorum, qui in Ecclesia commorantur, immo malis operibus reducent adversarias potestates in memoriam scelerum pristinorum, patescant omnia peccata populi et cogitationes eorum, et idcirco capiuntur, quia novis vetera delicta cumularunt. Hæc alius dixerit, nobis exceptæ historiæ veritas **249** persequenda est. Cum, inquit, dixisset mihi sermo divinus: *Prophete, fili hominis, et loquere ad gladium et dic: Gladius, gladius, et cetera quæ propheta gladii continentur*; secundo factus est ad me sermo Domini, dicens: *Vis, fili hominis, scire quis iste sit gladius, et apertius personam discere gladii saevientis?* Auscultat quæ dico: pone duas vias, ut per illas gladius veniat regis Babylonis, qui egreditur quidem uno itinere Chaldaeorum, sed cum venerit per desertum et solitudinem ad bivium terræ Arabiae, quæ appellatur filiorum Ammon, quarum una via Jerusalem ducit ad dexteram partem, sinistra vero ad Rabbath filiorum Ammon, quæ est civitas metropolis, et hodie Philadelphia nominatur: memor, inquit, internectionis quæ accidit regi Assyrio quando centum octoginta quinque milia, una nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, et ire contra munitissimam Jerusalem; sed stabit in ipso compito, et ritu gentis sue oraculum consuluet, ut mittat sagittas suas in pharetrum, et commisceat eas inscriptas, sive signatas nominibus singulorum, ut videat cuius sagitta erit, et quam prius civitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci belopartem, sive pædopartem nominant. Interrogavit igitur idola; exta consuluit. Ad dexteram facta est divinatio ejus, ut pergeret contra Jerusalem, et oppugnaret eam, aggredi comportaret, arietes poweret, edificare munitiones, urbemque concluderet, et in cæde aperiret os suum, et tremulum exultantis et utulantis exercites concitaret. Hoc, inquit, faciens, videbitur habilitatoribus Jerusalem oraculum frustra consulere; et quasi sabbatorum otium a terere, ludere videlicet, et nihil operis perpetrare. Rex autem Babylonis, non in sua fortitudine, sed in iniuritate populi consenserit est, qui eos scit offendisse Deum, et peccata patrum novis cumulasse [*Ali. cumulare*] delictis, et prævaricationes eorum omnibus patuisse; et idecirco non dubitabit de victoria, quia confidet de iniuritate Jerusalem. Hæc juxta Hebreos, a quo Septuaginta nos tam sensu quam verbis in plenarie discordant.

(Vers. 25 seqq.) **250** Tu autem, profane, impie duas Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis premita. Haec dicit Dominus Deus: *Aufer cibarum: tolle coronam. Nonne haec est quæ humiliè sublevabat, et sublimè humiliat?* Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non ^b sic donec veniat [*Vulg. ventre*] cuius est iudicium, et tradam ei.

^b Ex Vulgat. Edit. Victorius, factum est. In Hebr. Graecoque similiter, non fuit.

LXX : *Et tu, profane, inique dux Israel, cuius venit dies, in tempore iniquitatis finis. Hæc dicit Dominus Deus : Abstulisti cedarim, et posuisti coronam. Hæc non erit similis. Humiliasti excelsum, et sublevasti unilem. Iniquitatem, iniquitatem ponam eam : nec hæc talis erit, donec veniat cui debetur : et dabo ei.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est : *Tu autem, profane, inique dux Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis constitutus : Hæc dicit Dominus Deus : Abstulit cedarim, et tulit coronam : neque hoc neque illud : humiliabit sublevabit, et sublimet humiliabit. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem faciam illud.* Et hoc non sicut iste, cuius judicium est, quem daturus sum. Post urbis Jerusalem subversionem et captivitatem populi, ad ducem Israel sermo dirigitur, quem nemini dubium est significari Sedeciam, in quo regum Israel de stirpe David imperium finitum est. Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, et propter te sacerdotium et regnum interierit populi Judæorum. Cedaris enim insigne pontificis est : corona, hoc est, diadema, regis indicium. Nonne hæc est cedaris, et hæc corona quæ nihil fecit iudicio; sed ad imitationem regis Babylonii, quos volebat exaltabat, et quos volebat humiliabat? Propterea non semel, nec juxta Septuaginta bis, sed tertio iniquitatem ponam tibi in perpetuum, quæ non statim tibi reputata est, sed donec veniat Christus, cuius est judicium, et tradat ei Pater regnum et sacerdotium, vel Ecclesiam de gentibus congregatam : *Non enim judicat Pater quemquam ; sed omne judicium dedit Filio (Joan. v. 22).* Et in alio loco : *Deus, ait, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (Ps. LXXI, 1).* Iste est cui repositum est imperium, et sacerdotium sempiternum, de quo loquebatur et Jacob : *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de semibus ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse erit exspectatio gentium (Gen. XLIX, 10).* In eo loco ubi nos interpretati sumus : *Nonne hæc est, pulchre transtulit Symmachus, neque hoc, neque illud. Quia enim dixerat : Auspice cedarim, tolle coronam, subiunxit, neque hoc neque illud, id est, regnum cessabit, et sacerdotium.* Unde qui postea usque ad adventum Christi reges fuerunt pariter et sacerdotes, quorum unus Hyrcanus pontifex diadema capiti suo imposuit, frustra sibi et hoc et illud voluit vindicare, cum regnum ei non deberetur post Sedeciam, sed illi cui repositum erat, et qui fuit exspectatio gentium, de quibus loquitur et Malachias : *Vos, sacerdotes, qui contaminatis nomen meum (Mal. I, 6).* Et post paululum : *Non est voluntas mea in robis, et victimas non suscipiant de manibus vestris. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus : et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Quæ munda oblatio, sine sanguine hircorum, arietum, atque taurorum (Ps. XLIX), in Christi completer adventu, quando venit desideratus gentibus, et ortus est sol justitiae, in cuius pennis est sanitas (Agg. II).

A (Vers. 28 seqq.) *Et tu, fili hominis, propheta, et dic : Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum. Et dices : Mucro, mucro, evagine ad occidendum : lima te ut interficias et fulgeas. Cum tibi viderentur vana, et divinarentur mendacia, ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Revertere ad vaginam tuam, in locum in quo creatus es : in terra nativitatis tuæ judicabo te. Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te : daboque te in manibus hominum stultorum, et fabricantium corruptionem [Vulg. interitum]. Ignis eris cibus ; sanguis tuus erit in medio terræ : obliuioni traderis, quia ego Dominus locutus sum. Gladium regis Babylonis stetisse in capite dovarum viarum, in compito dexteræ et sinistre, quarum altera ducebat Jerusalæm ; altera ad Rabbath filiorum Ammon, et exisse sortem, ut pergeret prius contra Jerusalem, supra legimus. Quia expugnata et capta, regnum quoque et sacerdotium ejus in æternum perisse prænuntiat. Residuum erat filius Ammon, et ipse divisionis ordo poscebat, quid de sinistra via factum esset.* 252 *Unde imperatur prophetæ, ut loquatur ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum, quod et ipsi capiendi sint, et ad eumdem gladium sermonem dirigit : O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, qui limatus, ut fulgeas et interficias : licet tibi idola responderint, et vanum sit omne quod a dæmonibus respondeatur, ut videlicet vulneratorum cervicibus immineres, et per te compleretur quod multo Dominus tempore fuerat comminatus ; tamen expleto opere tuo, quod egisti contra filios Ammon, revertere ad vaginam tuam, id est, in Babylonem, ad locum in quo factus es et creatus : ut in terra nativitatis tuæ judicem te, et effundam super te indignationem meam, et Medorum atque Persarum virtute capiaris. Quod plenius in Isaïe volumine dicitur, in visione contra Babylonem : Ecce ego suscitabo super eos Medos. Et post paululum : Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclita in superbia Chaldaeorum, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorram : non habitabitur usque in finem (Isa. xiii, 17 et seqq.).* Et quia semel sub persona gladii de rege, immo regno Babylonis loquebatur, servat patrapopæv. *In igne, inquit, furoris mei sufflabo in te : ut faciam te igne consumi, et tradam te in manibus hominum stultorum et imperitorum, qui artem non habent crudendi gladios et acuendi ; ut nequaquam ultra acuaris, limeris, et fulgeas ad occidendum ; sed sis ignis cibus, sanguisque tuus, quem fudisti cunctis spectantibus, in te potius redundet ; et tradaris æternæ obliuioni, et pereas in perpetuum, quia ego Dominus locutus sum, cujus dixisse, fecisse est.*

(Cap. XXII.—Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, non judicas [Bis est in Vulg. nonne judicas] civitatem sanguinum, et ostendis ei omnes abominationes suas. Et dices : Hæc dicit Dominus Deus : Civitas effunde-*

sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus, et quæ fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur. In sanguine tuo qui a te effusus est, deliquisti, et in idolis tuis quæ fecisti, polluta es, et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium gentibus, et irrisio nem universis terris. Quæ iusta sunt, et quæ procul a te, triumphabunt de te (sive illudent tibi), sordida nobilis, grandis interitu. Ecce principes Israel, singuli in 253 brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Patrem et matrem contumeliis affecerunt in te (sive patri et matri maledixerunt). Advenam calumnias sunt in medio tui. Pupillum et viduam contristaverunt (sive oppresserunt) apud te: sanctuaria mea sprevisti [Vulg. sprevisti et polluisti], sabbata mea polluitis. Viri detractores (sive latrones) fuerunt in te ad effundendum sanguinem, et super montes comedebant in te. Scelus (sive ut significantius in Hebreo babel ζελοντα (ζελοντα), hoc est, incestum) operati sunt in medio tui. Verecundiora patris discooperuerunt in te, et immunditiam menstruatae humiliaverunt in te, et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est abominationem, et sacer nurum suam polluit nefarie. Frater sororem suam, filiam patris sui, oppressit (sive humiliavit) in te. Munera acceperunt apud te, ad effundendum sanguinem. Usuram et superabundantium acceperisti, et avare proximos tuos calumniata es (sive ei complebo consummationem malitia tuae in oppressionis tua); meique oblitera es, ait Dominus Deus. Ecce comploxi manus meas super avaritiam tuam quam fecisti, et super sanguinem qui effusus est in medio tui. Numquid sustinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tue in diebus quos ego faciam tibi? Ego Dominus locutus sum, et faciam. Et a disperdam te in nationes, et ventilabo te in terras, et deficerem faciam immunditiam tuam a te, et possideo te in conspectu gentium (sive iusta Aquilæ primam editionem, et Theodotionem: Et contaminabo te: vel juxta Symmachum: Et vulnerabo te in conspectu gentium): et scies quia ego Dominus. Et tu, ait, fili hominis (utar enim consueto ad te vocabulo), judica civitatem sanguinum, et ostende illi omnes abominationes suas, ut sciat se imminentem captivitatem merito sustinere, et in multisanguinibus adduxisse tempus ruinæ suæ. Primum omnium scelerum, pro Deo idola venerata es; et adorasti opera manuum tuarum, et appropinquare fecisti tempus annorum tuorum, quod mulio tempore dicebatur, et differebatur, ut ageres penitentiam. Tu autem secundum impoenitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iræ (Rom. ii). Idecirco dedi te opprobrium gentibus, et illusionem universis terris, quæ in circuitu tuo sunt, 254 tam iuxta, quam procul: quæ triumphabunt de te, sive illudent tibi. Sordida, nobilis, grandis interitu. Sordida, quia munda esse desisti. Nobilis in malo, quæ quandam in bono cunctas urbes nobilitate superabas. Grandis interitu: ut quanto sublimior eras, tanto fortius

* Victorius ait, dispergam, est vera lectio: non disperdam; sicque ex vi Hebraici verbi replicat in

A rueres. Et interim, ut cætera prætermittam, pauca numerabo quæ in te fuerint. Principes tui non iustitia, sed roboris et brachii fortitudine dicentes, fuderunt in te innoxium sanguinem. Alii patrem et matrem contumeliis affecerunt, sive maledixerunt parentibus, Scriptura dicente: Qui maledixerit patri et matri, morte moriatur (Exod. xxi, 17). Advenam et peregrinum oppresserunt in medio tui: quasi non illis sufficeret pro omni angustia peregrinatio et exsilium patriæ. Pupillum et viduam contristaverunt, sive oppresserunt apud te: ut quorum omne prædiu m est in legum iustitia, non solum contristarentur, sed opprimerentur a te. Sanctuaria mea, sive sancta contemptis, et sabbata mea polluitis: ut non discerneretis inter sanctum et pollutum, inter B decretum religioni diem, otiumque sabbati ad culturam Dei, et ceteros dies, quibus operari et servire carnis necessitatibus lege permisum est. Viri detractores, sive juxta Symmachum et Theodotionem, dolosi, quod in Hebreo dicitur βασιλις (βασιλις), et homicidæ erant in te, ut blasphemarent Deum, sive cuncta dolo agerent, aut violentia. Et comedenter in montibus alta sapientes, et elevati contra Deum superbia, scelus, sive incestum, operati sunt in medio tui: ut quod in angulis quoque et secreto raro sit, quando a malis conscientiæ hominum devitantur, hoc tu in propatulo feceris. Quid sit autem incestus, sequens sermo significat: Verecundiora patris nudaverunt in te, novercae contra fas et licitum copulati, et immunditiam menstruatae humiliaverunt in te, non parcentes naturæ, nec inducas dantes turpidini, et ad uxorem proximi sui adhucientes. Quodque hoc sceleratus est, sacer exarsit in nurum, et frater sororis jura ne-civit: ut non uterinam, sed de eodem patre violaret sororem. Acceperunt munera; ut innocentem 255 sanguinem funderent. Necessitatem pauperum veiterunt in lucrum, ut usurram acciperent, et superabundantium; et propter avaritiam amicos (calumniati sunt). Hoc autem, inquit, fecisti, o Jerusalem, quia mei oblitera es. Memoria enim Dei excludit cuncta flagitia. Unde habatum Domini irascentis assumpsi, et comploxi manus meas contra avaritiam tuam, et contra sanguinem qui effusus est in medio tui; ut intelligas, et mente cognoscas, utrum vel animo, vel manibus possis D meam iracundiam sustinere. Ego enim Dominus locutus sum, et ego faciam: et postquam capta fueris, Jerusalem, dispergam te in nationes, et ventilem in aerem, quasi inutiles paleas huc illucque rapiendas: tantæque clementiæ sum, ut saevitia mea revertatur in misericordiam. Omnia enim faciam, ut deficiat immunditia tua a te, et recipias pristinam puritatem. Quam cum receperis, possideo te in conspectu omnium gentium: ut cum a me possessa fueris, tunc intelligas quod ipse sim Dominus. Sin autem interpretationem Symmachi et Theodotionis sequimur, quorum alter ait: Et vulnerabo te, sive subnexa expositione Hieron. In Græco autem διασκορπισθαι.

confodiam : alter : Contaminabo te in conspectu gentium, ad malam partem cuncta referenda sunt : quamquam illud huic sensu contrarum sit, quod supra dicitur : Et despicere faciam immunditiam tuam a te. Defectio enim immunditiae, restitutio puritatis est. Utramque editionem pariter disserui, ut librorum magnitudinem declinarem.

(Vers. 17 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me dicens : Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam. Omnes isti, æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis : scoriae argenti facti sunt. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Eo quod versi estis omnes in scoriam : idcirco ecce ego congregabos in medio Jerusalem congregatione argenti, et æris, et ferri, et stanni, et plumbi in medium fornacis, ut succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, et in ira mea, et requiescam, et conflabo vos, et succendam vos in igne furoris mei, et conflabitimi in medio ejus ut conficiatur argentum in medio fornacis : sic critis in medio ejus, et sciatis quia 256 ego Dominus [Vulg. addit cum] effuderim indignationem meam super vos. Verbum Hebraicum sic (Σέ) b Symmachus scoriari, Aquilæ prima editio στέμφυλον ετ γηγερτον, quod utrumque acinum vincii significat, interpretati sunt. Secunda autem ejus translatio, et Septuaginta vertere, commixtione. Porro scoria, sordes et purgamenta metallorum sonat; ut consequenter captivitate vicina, immo jam imminentे urbis excidio, ignis adhibetur : ut sub translatione conflationis, purum argentum remaneat, quod ære, stanno, ferro, plumboque mixtum fuerat atque violatum : quorum tria, æs, stannum, et plumbum, fusilis materiae sunt, et igni solvuntur. Ferrum vero inter incidem et malleum mollescit atque tenuatur, et diversas accipit formas, prout voluntas artificis fuerit. Sicut igitur argentum quod supradicta metalla violarunt, in fornacem mittitur, ut ablatis sordibus, et adulterinis materiis, purum remaneat : ita, inquit, congregabo vos in medium Jerusalem, et Babylonie obsidione circumdabo, ut succendam in vobis ignem ad conflandum. Quodque ibi facit flammorum ardor immensus, hic famæ et pestilentia faciet : ut postquam congregavero vos, atque succendero in igne furoris, tunc requiescam, et contemptus dolorem, pœnârum vestiarum ultione compescam. Et hoc totum faciam, ut postquam effuderio indignationem meam super vos, finis vestri cruciatus, mei notitia sit : et sciatis quod ego sim Dominus judex omnium et retributor. Quod autem dicatur esse conflator, et in multis quidem aliis locis, sed maxime in Malachia, et Isaia legimus, quorum alter : Ecce, inquit, Dominus egreditur quasi ignis conflator et sicut herba lavantium, et sedebit conflans c quasi aurum et argentum, et conflabit filios Levi (Mal. III, 1, 3). Alter : Et lavabit Dominus sor-*

* Victor. interserit, et congregabo vos, ex Vulgata, Hebreico, Graecisque textibus.

† Atque ita Σέ, Sig, reponi debere, monet Massorethica nota in hodiernis Hebreis exemplaribus,

A des filiorum et filiarum Sion, et sanguinem mandabis de medio eorum, spiritu iudicandi, et spiritu combustoris (Isa. iv, 4). Et puto illud sonare, quod in Psalmis dicitur : Proba me, Domine, et tenta me (Ps. xxv, 2). Post quod insertur : Uro renes meos et cor meum : ut universa lumborum noxii in me humoris pituita sclera sua, et velamen quod positum 257 est siecetur. Quod de Jerusalem intelleximus, intelligamus de animarum statu, quæ posse a Deo conditæ sunt : aurumque in sensu atque sapientia, et argentum in sermone atque eloquio suscepserunt, ut quod mente conceperint, verbis expileant. De argento legimus : Eloquia Domini, eloqua casta : argentum igne examinatum, probatum terra, purgatum septuplum (Ps. xi, 5). De auro similiter et argento,

B sexagesimus septimus continet psalmus, in quo scriptum est : Si dormialis inter medios cleros penne columbae deargentatas, et posteriore, sive interiora dorsi ejus in virore, aut pallore auri (Psal. LXXVII, 14). Omnis enim gloria filiæ regis intrinsecus (Psal. XLIV, 14), quæ loquitur in Cantico Canticorum : Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. I, 3). Qui inter duo dormierit et requieverit Testamento, statim assunxit pennas columbae deargentatas, aurique in cordis thesauro fulgere irradiebat. Ad hunc sensum reor et illa esse referenda, quod peccatoribus et qui meruerunt offensam Dei, coelum æneum, terra sit ferrea, et maxime terra Ægypti, de qua eduxit Dominus Israel, quasi de fornace ferrea. In Zacharia quoque iniquitas sedet super talentum plumbi (Zach. v).

C Et in Exodi cantico dicitur : Demersi sunt quasi plumbum in aqua violentissima (Exod. xv, 10). Gravi enim peccatorum pondere premebantur, et loqui poterant : Quasi onus grave gravata sunt super me (Ps. XXXVII, 8). Quomodo autem auri speciem adulterina æris similitudo mentitur, sic argenti candorem stannum simulat, quod simplex et rusticus non facile dignoscit. Et sepe accidit, ut aurum et argentum heretica pravitate commixtum, igne spiritus sancti et Domini iudicio separetur, et purum aurum remaneat et argentum, de quo propheta dicit : Dedi eis argentum et aurum ; ipsi autem fecerunt ex eis Baal (Osee n, 8). Cui simile est : Eduxi eos in argento et auro, et non erat in tribubus eorum infirmus (Psal. civ, 37) : finisque pœnarum omnium sit, nosse quod D ipse sit Dominus. Lapidem stannenum, sive maxiam stanneam, et in Zacharia legimus (Zach. IV) : quæ quid significet, suo loco interpretati sumus.

(Vers. 23 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic ei : Tu es terra immunda, et non compluta in die furoris. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens rapiensque prædam : animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt. viduas ejus multiplicaverunt in 258 medio illius. Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, et polluerunt*

in quibus est Σέ.

* Supplet Victor, ex Graeco textu, conflans et emundans quasi argentum et aurum, et emundabit filios Levi.

*sanc*taria mea. Inter sanctum et profanum non habuere distentum, et inter pollutum et mundum non intellexerunt, et a sabbatis meis averterunt oculos suos, et coquinabat in medio eorum. Principes ejus in medio illius quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, et perdendus animas, et avarus ad sectanda lucra. Prophetæ autem ejus linebant eos absque temperamento, videntes vanam, et divinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus. Populum terræ calumniabantur columnia [Vulg. Populi, et columniam], et rapiebant violenter: egenum et pauperem affigebant, et advenem opprimebant columnia absque iudicio. Et quæsivi de eis virum, qui interponeret maceriam, et staret oppositum contra me pro terra, ne dissiparem eam, et non inveni. Et effudi super eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos. Viam eorum in caput eorum reddidi, et Dominus Deus. Poterat diligens auditor inquirere, que esset scoria quæ argenti violaverit puritatem, et ære, plumbo, stanno, ferroque miscuerit. Quod ibi igitur sub persona urbis, et fornaci expressum est, et huic sub specie terræ, qua non sit rigata, nec pluviam suscepit, prædicatur. Pluvias illas debemus intelligere, de quibus scriptum est: Mandabo nubibus ne pluant super eam imbræm (Isa. v, 6): quem eispectamus, quando datur nobis pluvia temporanea et serotina, de qua scriptum est: Pluviæ voluntariam segregabis, Deus, hereditati tue (Ps. LXVII, 10). Dies autem furoris est, quem sibi unusquisque conciliat multitudine peccatorum. Scire cupimus que sit urbis scoria, qui terræ durissimæ et plenæ reprimunt sentiumque squalor. Conjuratio, Inquit, Prophetarum, sive juxta LXX, dacum in medio ejus habentium similitudinem leonis, de quo scribit et Petrus: Adversarius noster diabolus, quasi leo rugiens circuit (I Petr. v, 8). Qui leo omnesque ejus socii non querunt corpora devorare, sed animas, accipiuntque mercedes, et pecunia cuncta dilapidant. Quod in illo quidem tempore accidisse populo Iudeorum, nulli dubium est. Propter sacerdotes enim et principes et prophetas adduxit Dominus super eos maleum. Sed in nostra Jerusalem hoc sèpe conspicimus: qui juxta Septuaginta devorant animas in potentia, et **259** pretium accipiunt, ut multas viudas faciant, quæ sponsum Dominum perdidierunt. Horum autem prophetarum factio est, et conjuratio, ut invicem sunt fautores sint, et omnia turpis lucrati faciant. Sacerdotes qui præsules templi esse deberent, et ex quorum ore notitia Legis inquiritur, violent sanctuaria, nullamque inter sanctum et profanum, nisi pecuniae habent distantiam. Avertunt oculos a sabbatis, et Dei requiem quæ in notitia Scripturarum est, non recognitant; nec dicunt cum propheta: Revela oculos meos, et considerabo misericordia de lege tua (Psal. cxviii, 18). Neque illud Apostoli: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplamur (I Cor. iii, 12). Inter tales**

A prophetas et sacerdotes medius Dominus inquinatur, de quo scriptum est: *Medius autem inter vos stat quem vos ignoratis* (Joan. i, 26). Prophetæ igitur, sive duces, leonibus comparantur. Principes autem quos inferior gradus homines intelligimus, luporum imitantur rapinam, ut effundant sanguinem non corporum, sed animarum, et avare sectantur lucra, nequaquam illo contenti: *Qui servient altari, vivant de altario* (I Cor. ix, 13): sed postquam ad ministerium Dei accesserint, Croesi divitias congregant. Prophetæ quoque illi qui ventura prænuntiant, liniebant eos absque temperamento, de quo et supra diximus, valicinant prophetarum, qui absque commixtione palearum linierunt parietem, qui imbribus dissipatur. Istiusmodi vident vana, et non tam prophetant, quam divinant mendacium, dicentes terra misera: *Hæc dicit Dominus, Dominus ista promittit: cum Dominus non sit locutus ad eos. Populus autem terræ nequaquam Dei, sed terrenorum operum, principum ac sacerdotum æmulator existens, per columniam et potentiam cuncta faciebat: non divites, sed pauperes opprimens, de quibus scriptum est: Pauper autem non sustinet comminationem.* Et: *Redemptio animæ viri propriæ divitiae* (Prov. xiii, 8). Advenam quoque et peregrinum, qui needum civis Ecclesiæ fuerat effectus, sed tantum auditor, et habens initia fidei, opprimebant columnia: ut postquam circuissent mare et aridam, ^a facerent unum proselytum, et facerent eum filium gehenbæ. **260** Inter tanta autem vitia et scelerum multitudinem, quæsivi de eis virum qui iræ meæ posset resistere, et instar Moysi, et Aaron, et Samuelis, igni meo et incendio se opponeret; et non potui reperire. Unde loquebatur ad Moysen: *Dimitte me, et delebo populum istum* (Exod. xxxii, 10). Et quia resistentem mihi, retinebantque me, non potui reperire: propterea totam super eos effudi indignationem meam, et consumpsi illos, non absque mensura atque iudicio, sed ut redderem vias eorum in capita illorum, vel propria peccata quæ fecerant, auctoribus tribuens, vel certe in capita populi ducis, principis, ac prophetarum, quorum nullus fuit qui irascenti Domino auderet resistere, et quorum causa terra squalida atque deserta imbreu Domini suscipere non meruit.

D (Cap. XXIII. — Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris unius fuerunt, et fornicatae sunt in Ægypto, in adolescentia sua fornicatae sunt. Ibi subacta sunt ubera earum, et fractæ sunt mammæ pubertatis earum (sive, ut in LXX continetur, Ibi ceciderunt ubera earum, et ibi devirginatae sunt). Nomina earum, Oolla major (sive senior), et Ooliba soror ejus. Et habui eas (sive factæ sunt mihi), et pepererunt filios et filias. Et nomina earum, Samaria Oolla, et Jerusalem Ooliba. Fornicata est igitur Oolla super me, et insatia nitit (sive abilit) ad amatores suos in Assyrios, qui*

^a Duo mss. ut facerent unum proselytum, facerent eum, etc.

*appropinquabant [Vulg. appropinquantes] ei, vestitos A hyacinthinis [Vulg. hyacintho], principes et magistratus, juvenes cupidinis (sive electos) universos equites ascensores equorum. Et dedit fornicationes suas super eos electos filios Assyriorum universos, et in omnibus super quos insanivit in immunditiis (sive adinventionibus) eorum polluta est. Insuper et fornicationes suas quas habuerat in Ægypto, non reliquit. Nam et illi dormierant cum ea in adolescentia ejus, et illi confrerant ubera pubertatis ejus (sive et ipsi devirginarent eam): et effuderunt fornicationem suam super eam. Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidinem. Ipsa discooperuerunt ignominiam ejus: filios et filias illius tulerunt; et ipsam occiderunt gladio. Et factæ sunt famosæ mulieres (sive facta est in sermone mulierum); et judicia (sive ultiones) 261 fecerunt in ea. Duodecim tribus Israel quæ fuerunt juncta in Ægypto, postea esse divisas in duas et decem tribus, appellatasque Judam et Israel, Regum et Paralipomenon Scriptura testatur. Judæ regnavit de stirpe David, Roboam filius Salomonis in Jerusalem, ubi erat templum et sacerdotes, et magna pars tribus Levi. Decem autem tribubus in Samaria Jeroboam filius Nabat de [Al. Nabadi] tribu Ephraim et Joseph; quarum Samaria nunc appellatur Oolla, quod in lingua nostra sonat tabernaculum: Jerusalem vero Ooliba, hoc est, tabernaculum meum in ea. Si quidem et in decem tribubus erat tabernaculum non Dei, sed idolorum. Aureos enim Jeroboam, ut populum averteret a cultu Dei, vitulos collocarat in Dan et Bethel. Dicamus ergo de singulis. Duæ istæ mulieres, Samaria et Jerusalem, filiae fuerunt matris unius de Israel stirpe generatae, et fornicatae sunt in Ægypto in adolescentia sua. Neque enim accipisset Legem eductæ de Ægypto in monte Sina, prohibentem eas venerari idola, nisi in Ægypto fuisse Ægyptia portenta veneratae. Potest autem mater ambarum esse Chethæa, de qua supra legimus: *Pater vester Amorrhæus, et mater vestra Chethæa* (*Supra xvi, 3*). Sed et quando dicitur: *Unusquisque abominationes Ægypti auferat ab oculis suis*, hoc significat, quod in Ægypto Israel idolis servierit, et ibi ceciderint, sive fracta sint ubera virginitatis ejus; majorque Samaria dicitur et senior, vel propter multitudinem decem tribuum, vel quia post mortem Moysi de Ephraim tribu Jesus filius Nave populo præfuit: unde et Jeroboam, qui scidit eas, a domo David fuisse legimus (*III Reg. xi*). Et habuit eas Deus, sive factæ sunt ejus, quando ingemuerunt ab operibus Ægypti, luto prius et lateri servientes. Quæ postea illi filios et filias, vel in solitudine, vel in reprobationis terra generunt. Primumque fornicata est Oolla, id est, Samaria, super Deum, quando insanivit in Assyrios, qui vestiti ejus hyacinthinis, et non quoslibet de populo, sed duces et magistratus, nec æstate confectos, sed juvenes omnes, equites electos, quorum secuta est Idola, et a quibus contra jussionem Dei postulavit*

A auxilium. Qui venerunt et polluerunt eam, ut quid in adolescentia fecerat in Ægypto, 262 non relinqueret. Nam et Ægyptii concubuerant cum ea in adolescentia ejus, quorum simulacra venerata est; ibique devirginata, et confracta sunt ubera illius: et tanta fuit fornicationis abundantia, ut non fornicati curru ea, sed fornicationem suam super illum effudisse dicantur. Propterea tradita est ipsis amatoribus suis, Phul et Theglathphalassar, et Salmanasar, in quorum insanivit libidinem, et ipsi discooperuerunt ignominiam ejus, τροπολογῶσ, quasi mulieris meretricis (*IV Reg. xvii et xviii, I Paral. v*). Revelatio autem urbis, captivitas est, qui filios et filias earum duxere captivas, et ipsam gladio trucidarunt, ita ut in omnium mulierum B exemplum jugulata sit; et in malam partem cunctarum sermone celebretur. Qui judicia et ultiones fecerunt in ea, ut nihil in illa salutis relinquerent; sed usque hodie decem tribus captivæ teneantur in montibus et in urbibus Medorum, ad quas translate sunt. Juxta anagogen in Osee propheta quid significet Joseph, Ephraim, Samaria, Jezrael, et Israel, et quomodo contrariae sint domui David, et Jerusalem, quæ significat Ecclesiam, plenius disseruimus. De quibus et septuagesimus septimus psalmus sonat: *Fili Ephraim intendenies et mittentes arcum, consensi sunt retrorsum in die belli* (*Psal. LXXVII, 9*). Et iterum: *Repulit tabernaculum Joseph, et elegit tribum Juda* (*Ibid. 67*). Elegit enim Deus domum confessionis Ecclesiam, et repulit tabernaculum Joseph, quod interpretatur augmentum. Qui, praetermissa Lege Dei, aureos culturæ suæ vitulos addiderunt: et appellantur Oolla, id est, tabernaculum, non Dei, sed erroris et dæmonum. Et soror major ac senior, propter multitudinem et captivitatem ab Assyriis fornicata est contra Deum, quia dereliquit fidem veritatem, et insanivit in haeticorum priuipes amatores suos, qui vestiti erant hyacinthinis, excelsa illi et cœlestia promittentes; et ascensores, de quibus dictum est: *Hi in curribus, et in equis* (*Ps. xix, 8*), electos filios Assyriorum et duces ac magistratus, qui scientiam sibi et eloquentiam reppromittunt. Hoc autem propterea fecit, quod easdem fornicationes quas habuerat in Ægypto, id est, antequam crederet, et adhuc in sæculo versabatur, etiam in haesi exercuit. Et devirginata est [*Al. devirginata sunt*] a viris Assyriis qui in militia perseverant, 263 sive ultirobus. Adversarius enim noster diabolus, ipse est inimicus et ulti (*I Petr. v*). Illi confrerunt ubera Samariæ; et virginitatem ejus quam habuerat in Ecclesia, perdiderunt. Propterea tradita est amatoribus suis, juxta Apostolum qui scribit: *Tradidi eos Satanæ, ut dicant non blasphemare* (*I Tim. 1, 20*). Et: *Tradidi eos in interitus carnis, ut spiritus salvus fiat* (*I Cor. v, 5*). Illi discooperuerunt ignominiam miseræ Samariæ, et omnem illius ostenderunt turpitudinem, filiosque et filias, qui de illa generati sunt, scientia prædictos, et simplices atque imperitos duxere captivos, et ipsam

interfecerunt gladio spiritali: totiusque mundi in malam partem sermone celebrantur, et sunt famosæ inter cuncta sæculi dogmata, ut in exemplum omnium seminarum turpitudo illius puniatur.

(Vers. 11 seqq.) *Quod cum vidisset soror ejus Ooliba, plusquam illa insanivit libidine: et fornicationem suam super fornicationem sororis sue ad filios Assyriorum præbuit impudenter: ducibus ac magistratibus ad se venientibus, induit ueste varia (sive pretiosa); equitibus, qui vectabantur equis, et adolescentibus, forma cunctis egregia. Et vidi quod polluta esset via una ambarum, et auxit fornicationes suas. Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldaeorum expressas coloribus, et accinctos baltheis renes, et tiaras tinctas in capitib⁹ eorum: forma [Vulg. formam et similitudinem] ducum omnium (sive tristatarum omnium) similitudine filiorum Babylonis, terræque Chaldaeorum in qua orti sunt: et insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldaæam. Cumque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile manmarum (sive divergentium), polluerunt eam stupris suis, et polluta est in eis, et saturata est (sive recessit) anima ejus ab illis. Denudavitque fornicationes suas, et discooperuit ignominiam suam: et recessit anima mea ab ea, sicut recessit anima mea a sorore ejus. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dierum adolescentie sue, quibus fornicata est in terra Ægypti. Et insanivit libidine super concubitu eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: et sicut fluxus equorum, fluxus eorum (sive verenda equorum, verenda eorum). Et visitasti scelus adolescentie tua: quando subacta sunt in Ægypto ubera tua, et confractæ sunt 264 mammæ pubertatis tuæ. Juxta liueram facilis interpretatio est, quod videns Ooliba, id est, Jerusalem, in qua erat Dei tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, ut retraheret ab errore pedem suum; sed auxit germanæ fornicationem. Illa enim semel et foris idola fabricata est in Dan et Bethel: ista autem crebro in excel·is, et in templo Dei adoravit statuam Baal, et cum Assyriis fornicata est. Idolum autem Baal, sive Bel, et (ut apertius dicam) Belis, Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris. Et fornicationem suam Assyriis præbuit impudenter, ducibus et magistratibus, qui indui erant ueste varia, et multicolori, equitibus et adolescentibus forma cunctis egregia: ita ut ambarum sororum una fieret fornicatio. In eo autem auxit Jerusalem fornicationes suas, quod videns in parietibus imagines Chaldaeorum, insanivit libidine, et forma eorum vestitumque decepta, misit ad eos nuntios, ansilium postulans: qui venerunt, et polluerunt eam. Et quia voluptas non est perpetua, sed cito affert satietatem: polluta et saturata in eos, recessit ab eorum sedere. Unde et ego cernens turpitudines et fornicationes omnibus publicatas, recessi ab*

A ea, ut quæ sororis scelera vicerat, pœnaru quoque sororem magnitudine superaret. Quæ tanta procacitatis fuit, ut cunctos errores adolescentiae sue in graviori jam ætate committeret: et Ægyptia vitia, in Chaldaeorum quoque libidine sectaretur. Insanivit enim quondam in concubitu Ægyptiorum, quorum carnes sunt ad similitudinem asinorum, et tam largus semen fluxus, sive verenda tam grandia, ut equorum superent deformitatem. Nec cessavit scelus adolescentiae ejus: immo reversa est postquam facta est mihi, ut et in eremo et in terra remissionis ^a superaret antiquam libidinem, in qua devirginata est, et fracta sunt ubera ejus, et omnis decor periit virginitatis. Porro secundum tropologiam, difficilis intelligentia, quomodo Ecclesia hæreticam vincat libidinem, nisi forte possimus hoc dicere, quod servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulabit multis (*Luc. xii, 47*): et quod hæretici **265** foris nefanda committant, et extra arcam Noe naufragio pereant: Ecclesiastici autem si veram fidem sequentes, Assyria atque Chaldaæ imitentur vitia, et discolores sequantur imagines peccatorum, majoribus digni sint crucifixibus. An non mittimus nuntios ad Chaldaeos, qui interpretantur quasi dæmones, quando pandimus eis, atque præbemus eis frangenda in pectore ubera, ubi mentis hospitium est, et saturati voluptatibus, ab aliis transimus ad alias; et non tam fornicationem, quam meretricum numerum desideramus, et ad tantam venimus rabiem, ut post multa tempora **C** Dominicæ servitutis revertamur ad Ægyptum, et ea faciamus, quæ in sæculo fecimus, antequam nomen fidei acciperemus?

(Vers. 22 seqq.) *Propterea, Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua, et congregabo eos adversum te in circuitu: Filios Babylonis, et universos Chaldaeos, nobiles, tyrannosque et principes, omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces et magistratus, universos principes principum, et nominatos ascensores equorum. Et venient super te instructi curru et rota multitudo populorum: lorica et clypeo et galea armabuntur contra te undique. Et dabo ^b eis judicium, et judicabunt te judiciis suis, et ponam zelum meum in te, quem exerceant tecum in furore. Nasum tuum et aures tuas præcident, et quæ remanserint, gladio concident. Ipsi filios tuos et filias tuas capient et novissimum tuum devorabit igni, et denudabunt te vestimentis tuis, et tollent vasa gloriae tuae. Et requiescere ^c facient scelus tuum de te, et fornicationem tuam de terra Ægypti: nec levabis oculos tuos ad eos, et Ægypti non recordaberis amplius.* **LXX:** *Propterea, Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo amatores tuos contra te, a quibus recessit anima tua, et adducam eos adversum te per circuitum filios Babylonis, et omnes Chaldaeos ^{φακούδης}*

^a Penes Rabanum, suspiret, pro superare.

^b Maluit Victor., coram eis, quemadmodum est in Hebreo, Graeco, et Vulgata.

^c Denuo Victor., faciam, ex Hebreo, Latinaque Hieronymi editione fecit.

et cum et nos, et omnes filios Assyriorum cum eis, ju-
venes, electos, duces, et magistratus, omnes tristatas,
et nominatos equitantes in equis. Cuncti venient super
te ab Aquilone, currus et rotæ, **266** cum multitudine
populorum, clypeo et peltæ, et mutant custodiam super
te in circuitu. Et dabo ante faciem eorum judicium,
et judicabunt te judiciis suis, et dabo scelum meum in
te, et facient tecum in ira furor. Nasum tuum et au-
res tuas auferent, et reliquos tuos gladio deficiant.
Ipsi filios tuos et filias tuas tollent, et residuos tuos
devorabit ignis, et denudabunt te vestimento tuo, et
assument vasa gloriationis tuæ, et avertent impietas
tuas a te, et fornicationem tuam de terra Ægypti, et
non eleverabis oculos tuos ad eos, et Ægypti non recor-
daberis amplius. Quia Ægyptiarum carnium recor-
data es, et imitata turpitudinem gentis immundæ,
que omnium bestiarum simulaera veneratur : pro-
pterea adducam contra te amatores tuos, quorum sa-
tiata complexu, recessisti ab eorum fôdere : ut
quantus prius amor fuerat, in tanta odia vertereris.
Filios, inquam, Babylonis, omnesque Chaldeos,
nobiles, tyrannos et principes; pro quibus in He-
braico habetur, פְּנָאכָב (פְּנָאכָב) et sus (שׁוּס) et curæ (קַרְבָּה),
quas multigentes Orientales intelligunt, cum hujuscemodi
nomina, nec in Regum volumine, nec in Parali-
pomenon, neque in Jeremia quidem, qui describunt
captivitatem Jerusalem, aut in aliquo loco Scriptura
sanctæ inveniamus. Nec mirum, si Septuaginta ipsa
Hebraica posuerunt nomina, cum Symmachus quo-
que et Theodosio in eadem verba consentiant. Omnes,
inquit, Assyrios, equites, et juvenes, forma egregia,
duces et magistratus, sive tristatas, quos nos principes
principum interpretati sumus. De quibus et in Exodo
legimus (*Exod. xv, 4*). **Electos ascensores tristatas**
(επιστάτας), pro quibus Latina simplicitas, **ternos**
et statores transtulit. Tristatas autem nomen est apud
Græcos, secundi gradus post regiam dignitatem.
De quibus scriptum est: Verumtamen ad tres primos
non peruenit, qui principes equitum peditumque erant
et tribulorum [Al. tribunorum] (I Par. xii, II Reg.
xxiii): quos nos magistratus utriusque militiae, et
prefectos annonarii tituli nominamus. Omnes, in-
quit, in curribus et in equis, lorica armati, galea et
clypeo, obsederunt te per circuitum, et dabo eis
267 judicium, ut quos reliquas, et quorum irri-
tum feceras pactum, ab his judicaris: et judicabunt
te judiciis suis quasi adulteram. **Et ponam**, inquit,
scelum meum in te, quem exercent tecum in furore.
Zelus enim meus est inter hostes, fidei etiam non
servatae. Nasum, inquit, taum et aures tuas præci-
dent, quasi adulteræ et deprehensæ in stupro: ut
desformata placere desistas. Quomodo enim in facie
omnis pulchritudo oris in narium decore consistit,
et in auribus, et quibus in feminis uniones et mar-

* Mendose etiam post Victoriem *emendationem* Mar-
tianus retinuit *stratores*, quod non secundi post
regiam dignitatem gradus, sed insimi potius officii
est nomen, ab equo insternando derivatum. *Statores*
vero nostri quoque præserunt mss.

Agaritae dependent : ita dignitas regis et iudicium, quæ in ore auribusque signatur, eorum gladio præcidetur. Ipsi filios tuos et filias tuas capient. Tuas, inquit, et tuas, non meos et meas, quia de adulterio generati sunt, et cætera verabuntur incendio. Et denudabunt, inquit, te vestimentis tuis, quibus te ornaveram, et vasis gloriae tue, quæ libi ad cærimonias templi aurea argenteaque concesseram, de quibus scriptum est : *Ego dedi sis aurum et argentum, et ipsi fecerunt ea Baal* (*Osee n. 8*). Hæc autem omnia faciam, ut perdita pulchritudine et vultu venefico [*Al. beneficio*] deturpato, quiescat aliquando scelus tuum, et fornicatio quam didicisti et exerquisti in *Ægypto* : ut postquam nasum auresque perdidieris, nequaquam audeas oculos tuos levare ad **B**Chaldæos, et amatoribus pristinis ostendere fidelitatem tuam : nec recorderis amplius *Ægyptiorum* libidinis, quorum magnitudine carnem delectabaris. Quæ universa dicuntur sub translatione adulteriæ, et propter adulterium deturpatae : ut nequaquam ultra glorietur in decore suo ; sed erubescat in fœditate, quam magnitudine meruit voluptatum. Quidquid de Jerusalem τροπαῖς dicitur, et ad animam referri potest, quæ virtutibus, Dei juncta complexui, postea adulteravit in vita, et recessit ab eo, et patesactis universis scleribus ejus, denudata est atque turpata et ostensa omnibus, ut a scelero suo aliquanto desistat : nec glorietur in nominis dignitate, sed pro mali conscientia et recordatione *Ægypti*, oculos ultra ad coelum non audeat tollere. Unde **C**et nasus ei præciditur, et aures amputantur, quia odorem **203** bonæ fragrantie verterat in fetorem, et audierat iudicium sanguinis, quod non solum de odore et auditu, sed de viu quoque intelligimus, quo, quia male fuerant abusi, Samson et Sedecias privantur. *Surdum quoque Deus et mutum fecit* (*Exod. iv. 11*) : ne lingua eorum pertranseat usque ad terram, et tactus omnis auferetur in his qui vitam penitus perdiderunt. Et hæc sicut, ut igni cuneta pergentur, et pereat *Ægypti* fornicatio : nec ultra oculos suos ad mala possit attollere.

(Vers. 28 seqq.) *Quia haec dicit Dominus Deus : Ecce ego tradam te in manus eorum , quos odisti: in manus de quibus satiata est anima tua. Et agent tecum in odio , et tollent omnes labores tuos , et dimiscent te nudam , et ignominia plenaria , b et reverberabitur ignominia fornicationum tuarum. Scelus tuum , et fornicationes tue secerunt haec tibi : quia fornicata es post gentes , inter quas polluta es in idolis eorum . In via sororis tue ambulasti : et dabo calicem ejus in manus tua. Haec dicit Dominus Deus : Calicem sororis tue bibes profundum et latum. Eris in derisione et in subuationem quae est capacissima : ebrietate et dolore repleberis , et calice morioris et tristitiae , calice sororis*

^b Hanc alteram hujus versiculi partem, et revelabitur ignominia fornicationum tuarum, quæ deeral, susfecimus ex ms. et Rabano. Victorius quoque ante suppleverat more suo ex Hebreo, Latinaque versione, et Græco.

tua Samaritana. Et bibes illum, et epotabis usque ad A fæces, et fragmenta ejus devorabis, et ubera tua lacerabis (sive ut LXX transtulerunt : festivitates et neomenias ejus auferam) ; *quia ego locutus sum, ait Dominus [Vulg. addit. Deus]. Propterea haec dicit Dominus Deus. Quia oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum: tu quoque porta scelus tuum et fornicationes tuas. Prodest Jerusalem inimicities habere contra Assyrios atque Chaldeos, et nequaquam Aegypti recordari; sed tradi eis in manus ad puniendum, qui illum oderant: quibus ante non traditur, nisi satiata fuerit de eis anima ejus, ut postquam paenitentia veterum peccatorum, tunc purgetur supplicis, et perdat omnes labores quos arte meretricia conquisivit: videatque nuditatem suam et ignominiam; et sciatis quod haec universa non est Dominus B fecerit, sed fornicationes suas, quibus fornicata est per gentes quas supra enumeravit, ut earum coleret simulacra. In viii, ait, sororis tuae Samariae ambulasti: propterea debes calicem illius bibere, 269 cuius peccata sectata erit. Calix autem, quod saepe accipitur pro paenitentia atque suppliciis, multa exempla sunt, e quibus illud est: *Calix in manu Domini vinci plenus mixto, et inclinavit ex hoc in hoc: verumtamen sex ejus non est exinanita, bibent ex eo omnes peccatores terræ (Psal. lxxiv, 9, 10).* Et in Isaia Calix ruine, et poenitentia furoris dicitur (Isa. li, 17). Et ad Jeremiam loquitur Deus: Accipe calicem vinci de manu mea, et potabis omnes gentes, ad quas ego mittam te, et bibent, et voment, et insanient (Jerem. xxv, 13). Sicut enim quædam dantur cathartica, ut noxius humor qui inest corporibus egeratur: sic et Dominus dat calicem tormentorum meracissimum, ut quidquid sellis amaritudinisque est, auferat a peccatoribus, et pristinæ eos restituat sanitati. Et ipse calix erit profundus et latus. Profundus, paenitentiarum magnitudine: latus tempore captivitatis. Quando autem, ait, inebrata fueris et dolore comprehensa, et biberis calicem usque ad fæces, et instantum hauseris, ut fragmenta quoque ipsius calcis devores: tunc tædebit te fornicationis pristina, et lacerabis ubera que fracta fuerant in Aegypto, et que amatoribus tuis subacta atque collisa sunt: sive omnes festivitates, et neomenias tuas auferam, ut pro solemnitate atque lætitia, æternum planetum habeas et mœrem. Quia igitur ista fecisti, et oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, sive retrorsum. propter corporis vitia, vel post genitalia, quibus turpitudinis foeditas indicatur: propterea porta scelus et impietatem tuam, videlicet supplicia que propter impietatem et scelera meruisti. Potest hoc quod dicitur: *Et potabis usque ad fæces, et fragmenta ejus devorabis,* significanter intelligi super Jersu-*

* Pro unica voce meum, quam ad miss. Idem cum Rabano substituimus, Martian. post Erasmum reliquit duobus verbis et oleum. Reponitum a nobis lectionem probat Hebraeus quoque textus, et Latina versio, que testimonia Victorius cumprimit laudat. Nec sane aliter ex Hebreo saltem positum ab Hieronymo, ipsa ejus exppositio persuadet, ubi ait:

A lem, que calicem Samariae sororis sue bibit novissima, et quasi fæces tormentorum ejus usque ad fundum epotavit.

(Vers. 36, 37 seq.) *Et ait Dominus ad me dicens: Fili hominis, numquid judicas Oollam et Oolibam, et annuntiis eis aceleru (vel iniquitates) earum: quia adulteræ [Vulg. adulterata] sunt, et sanguis in manibus earum, et cum idolis 270 (sive adinventionibus) suis fornicatae sunt: insuper et filios suos quos genuerant mihi, obiulerunt eis ad devorandum (sive transduxerunt) per ignem. Sed et hoc fecerunt mihi, polluerunt sanctuarium meum in die illa: ei sabbata moa profanaverunt. Cumque immolarent filios suos idolis suis, et ingredierentur sanctuarium meum in die illa, ut polluerent illud, etiam haec fecerunt in medio domus meæ. Misericordia ad viros vententes de longe, ad quos nuntium miserant. Iaque ecce venerunt, quibus te lavasti (sive, cum venissent, statim lavabaris): et circumstivisti [Vulg. addit. stibio] oculos tuos: et ornata es mundo multebri. Sedisti in lectulo pulchro, et mensa ornata [Vulg. ordinata] est ante te. Thymiana meum et unguentum * meum posuisti super eam, et vox multitudinis exsultantis erat in ea (sive et vox composta persultabat); Et in viris quidem b multitudines hominum adduccebantur, et veniebant de deserto (sive ebræi de deserto): posuerunt armillas in manibus suis, et coronas speciosissimas in capitibus suis. Et dixi ei que attrita est in adulterio: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam haec. Et ingressi sunt ad eam: quasi ad mulierem mereetricem, sic ingrediebantur ad Oollam et Oolibam mulieres nefaræ (sive ut sacerdent iniquitatem). Viri ergo justi [Vulg. interserit isti] sunt: hi judicabunt eas judicio adulterarum, et judicio offendientium sanguinem, quia adulteræ sunt, et sanguis in manibus earum. Haec enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, et trade eas in tumultum et in rapinam, et lapidentur lapidibus populorum, et confodiantur gladiis eorum: filios et filias earum interficiat, et domos carum igni succendent, et auferam scelus (sive impietatem) de terra, et discent omnes mulieres ne faciant secundum scelus (vel impietatem) earum. Et dabunt scelus (sive impietatem) vestrum super vos: et peccata idolorum vestrorum portabitis, et sciatis quia ego Dominus Deus. Ut saepe commonui, parva in quibus Septuaginta editio discrepat ab Hebraico, ex latere copulavi, lectoris fastidio providens. Consequens autem erat, ut qui Samaritæ et Jerusalem adulteria separatim descriperat, pariter earum supplicia nuntiaret. 271 Omnia autem dicuntur quasi ad adulteras, et facta anacephalosi, breviter earum scelera proponuntur: ut recte juxta Legis imperium in adulteras [Al. adulteris] lapidatio populi consequatur. Quia igitur adulteræ sunt, justam*

Thymiana meum, et unguentum, quod mihi specialiter jusserram fieri, etc. Sic autem opinor, cum pro unguento, oleum LXX interpretati sint, utramque lectionem fuisse annotatum eo, qui tam saepe occurrit, modo: unguentum (sive oleum) meum posuisti, etc.

b Victorius, quid e multitudine: et paulo post adulteris, pro adulterio, ex Hebraico, Graecoque fontibus.

deprime sententiam. Sunt enim moechatæ in idolis, et sanguis in manibus earum, eorum videlicet quos idolis immolarunt : ut filios quos mihi genuerant, dæmonibus consecrarent. Nec hoc fecerunt foris et in montibus, ac lucis, ut saepe facere consueverant; sed ad extremum polluerunt templum meum, ut statuam Baal in eo ponerent. Et sabbata mea profanaverunt : ut nec loci, nec temporis custodiret apud eos religio. Sed nec presentibus tantum adulteriis contentæ erant, neque suffecit eis, quod filios meos immolaverunt idolis suis vel dæmonibus ; sed peregrinis quoque voluptatibus lascivientes, Assyrorum atque Chaldæorum simulacra veneratæ sunt. Qui cum venissent, Ooliba * Jerusalem, omnem adulteræ habitum implesti super eos, ut lavares corpus, oculos stibio linires : ut assumeres cultum muliebrem, sederes in lectulo libidini præparata [Al. præparato], epulas proponeres, quibus fractas ad libidinem vires reparares amatorum tuorum ; thymiam meum et unguentum quod mihi specialemente jussoram fieri (*Exod. xxx*), et exterminari animam illam de populo, quæ in privatos usus hoc facere voluissest, tu offerres idolis ; ut congregares frequentiam populorum, sive omni genere musico-rum caneres : ut non solum visu, sed et auditu et odoratu, et cunctis sensibus placeres amatoribus tuis, qui generunt ad te ebrii : non urbanæ alicujus elegantiæ, sed de deserto ac solitudine, rusticorum ac latronum habitum præferentes. Et in tantam exarsisti, o sorores pessimæ, insaniam volutatum, ut armillas vestras et discriminatorya imponeretis manibus et capitibus amatorum vestrorum, sive vobis ipsis, ut plenæ ornatum turparemini. Quamobrem dixi ei, vel Jerusalem, vel Samariæ, vel ultrique : Sic attrivistis frontem, ut nequaquam secreto polluamini, vel mariti, vel hominum vitetis asperatum ; sed instar meretricum publice **273** prostituantmini, qui ingressi sunt ad vos, quasi ad meretrices, certatim vos polluere cupientes. Tad adam igitur vos ad puniendum his quibus ultro traditæ estis ad deturandum. Justi enim viri sunt, in eo quod adulterauit et parricidam, me jubente, discruciant. Haec enim dicit Dominus Deus : Monitu vocis tuæ congrega ad eas, o propheta, multitudinem populorum, et primum diripiatur earum universa substantia ; deinde lapidentur et confodiantur gladiis, et filii earum et filiae trucidetur, et domus ardeant. Et haec omnia sient, ut auferatur de terra impietas ; et discant omnes mulieres universæque provinciæ prout posita, pœnis earum similia devitare : ut postquam receperitis quæ meremini, et portaveritis sceleria idolorum vestrorum : tunc cognoscatis quod ego sum Dominus. Haec autem omnia tropologice, et sub typo adulterarum dicta sunt contra Samariam et Jerusalem, quod Assyriis traditæ atque Chaldaeis, ductæ sint in captivitatem, et urbes earum incendio

A conceremarint : interficiunt sint populi^b, qui pro Deo dæmonum simulacra venerati sunt. Possunt haec et post adventum Christi intelligi, quod viri justi de populis nationum ipsi Samaritanos et Judæos comparatione sui judicent, et tradant eos ad devorandum, quibus Dominus dixerat (*Matth. xxiii. 38*) : *Relinquetur vobis domus vestra deserta.* Et : *Quando videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, scitote quia appropinquat desolatio ejus* (*Luc. xxi. 22*). Usque hodie enim adulteratæ sunt, et totius orbis lapidibus opprimuntur. Quoniam miserunt nuntios ad eos qui erant procul, et dicere non poterant : *Ego Deus appropinquans, et non Deus de longe, dicit Dominus* (*Jerem. xxiii. 23*) : et præparaverunt se amatoribus suis dæmonibus : et omnem cultum atque ornatum quem a Deo acceperant naturali bono, verterunt in cultum dæmonum, et opera sua decoremque, quem in armillis et diademate intelligimus, adulteris amatoribus præbuerunt, quorum pœna gentibus timor est, immo his qui ex gentibus crediderunt, ne similia patientur, si ea fecerint quæ fecit Samaria et Jerusalem. A quibus tunc auferentur impietates, cum receperint **273** sceleris sua, et velamen quod positum est ante vultum Moysi (*Exod. xxxiv*), abstulerint ab oculis suis, ut cognoscant quod ipse sit Dominus Jesus Christus, quem Dei Filium negaverunt (*II Cor. iii*).

(Cap. XXIV. Vers. 4 seq.) *Et factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima mensis, dicens : Fili hominis, scribe tibi nomen diei hujus in qua confirmatus est rex Babylonis adversum Jerusalem hodie. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, et loqueris ad eos : Hæc dicit Dominus Deus : Pone ollam, pone, inquam, et mille in eam aquam. Congere frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur et armum, electa et ossibus plena. Pinguissum pecus assume : compone quoque strues ossium sub ea : efferbuit coctio ejus, et discocia sunt ossa illius in medio ejus. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Væ civitati sanguinum, ollæ cuius rubigo in ea est, et rubigo ejus non exivit de ea : per partes, et per partes suas ejice eum : non cecidit super eam sors. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum, non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere. Ut superducere [Vulg. superinducere] indignationem meam, et vindicta ulcisceret : dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operieretur. Propter hæc dicit Dominus Deus : Væ civitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram. Congere ossa quæ igne succendam, consumentur carnes, et concoquetur universa compositio, et ossa tabescant. Pone quoque eam super prunas vacuam, ut inclescat et liquefiat as ejus, et confetur in medio [Vulg. interserit ejus] inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus. Multo labore sudatum est ; et non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem. Immunditia*

* Penes Rabanum, *Ooliba, hoc est, Jerusalem.*

^b Amovimus hinc vocem tui, quam mss. ignorant,

et contextus respuit.

tua execrabilis, quia emundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis; sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. Ego Dominus locutus sum: venit, et faciam: non transibo [Vulg. transeam], nec parcam, nec placabor. Juxta vias tuas et justa adinventiones tuas ^a judicavi te, dicit Dominus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima mensis, dicens: Fili hominis, scribe tibi diem ab hac die, qua obfirma-
tus est rex Babylonis super Jerusalem ab hodierna die, et die ad domum exasperantem parabolam, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: 274 Pone lebetem et infunde super eum aquam, et mitte in eum divisiones: omnem incisuram bonam, crus, et humerum, carnibus separatis ab ossibus de electis pecoribus assumpta, et incende ossa sub eis: ferbuil, et sunt cocta ossa ejus in medio illius. Propterea hæc dicit Adonai Dominus: O civitas sanguinum, lebes in quo est rubigo in eo, et rubigo non est egressa ex eo: per partes suas protulit: non cecidit super eam sors, quia sanguis ejus in medio illius est. Super levissimam petram posui illum: non effudi illum super terram, ut operiretur terra. Ut ascenderet furor in ultionem vindicite: dedi sanguinem ejus super limpidissimam petram, ut non operiretur. Propterea hæc dicit Adonai Dominus: Vœ, civitas sanguinum, et ego magnificabo terrorem, et multiplicabo ligia, et succendam ignem, ut tabescant carnes et immundetur jus, et ossa concrementur et stet super carbones suos. Incensa est ut exuratur et frigatur aës ejus, et concrementur in medio illius immunditia ejus, et deficiat rubigo ejus. Humiliabitur rubigo, et non exiet de ea multa rubigo ejus: confundetur rubigo illius: immunditia tua **ZEMMA**, pro eo quod contaminata es tu, et non emundata ab immunditia tua. Et quid erit si non fueris emundata ultra donec impleam furorem meum in te? Ego Dominus locutus sum, et veniet, et faciam: non differam, nec miserebor, nec deprecabilis ero. Secundum vias tuas, et secundum adinventiones tuas judicabo te, dicit Adonai Dominus. — Propterea ego judicabo te juxta sanguinem tuum, et juxta cogitationes tuas judicabo te, immunda atque famosa, et nimia ad irritandum: Quoram pleraque de Theodotione addita sunt, et verbum Hebraicum **ZEMMA** (זְמָה), pro quo nos execrabilem immunditiam interpretati sumus. Illeque ab eis additum est, quod in Hebreo non habetur, et obelo prænotandum est: Propterea ego judicabo te juxta sanguinem tuum, et juxta cogitationes tuas judicabo te, immunda atque famosa, et nimia ad irritandum. Dicamus ergo de singulis. Non anno captivitatis regis Joacim (quinto enim exorsus est prophetare) et decimo mense ejusdem noni anni, derima die mensis decimi, factum est verbum Domini ad Ezechiel prophetam, in 275 Babylonis regione constitutum, et dixit ei: Fili hominis, scribe tibi hanc eamdem diem, et scito quod rex Babylonis hodie in regione Judæa obsidere cœperit Jeru-

^a In Hebreo est תְּמִימָה, judicaverunt te, quod Victorius corruptum arbitratur, substituitque libere judicabo, pro judicavi, ex versionibus Latina et

salem, et vallare eam exercitu; et obsidionem istam per parabolam describe atque proverbium, quæ in praesenti loco metaphoram translationemque significat. Pone, inquit, ollam æneam, id est, lebetem, et mitte in eam aquam, et pinguissimorum animantium omne corpus in frusta concide, tam femur, quam crus et armum, carnesque diligenter ab ossibus separa, et carnibus missis in lebetem, ossa pone vel compone sub lebete, et fac strues, et cunulos ossium, ut effervescat non semel, sed frequenter coctio lebetis, et discoquuntur carnes intrinsecus, et ossa subter incendio concrementur. Vis autem scire, propheta, quis sit iste lebes, vel quæ carnes aut ossa? Loquere hæc, dicit Dominus Deus: Vœ civitati sanguinum, id est Jerusalem, lebeti, cuius rubigo, id est malitia nimia est, et licet ignis suppositus sit, tamen rubigo ejus non exivit de ea. Perseveraverunt enim etiam capti atque cruciati in pristino scelere. Per partes, et singillatim consumite eam, nemo remaneat in salutem. Non cecidit super eam sors ut alii perirent, et alii salvarentur, sed cunctis communis venit interitus. Sanguis enim ejus, id est, homicidia, et filiorum neces, in medio illius sunt. Quem sanguinem effudit super limpidissimam petram, ut pateret omnibus, nec terra operiretur aut pulvere: ne transiret videlicet indignatio mea, sed super apertissimum sanguinem ultio properaret. Naturæ est enim, ut si sanguis fundatur in terrain, combibat humus humor sanguinis, vel paulatim terra operriatur et pulvere. Cum autem super limpidissimam petram et nullam habentem foveam, sanguis fuerit effusus, labitur et latam obtinet sedem. Hoc autem indicat, quod non occulta, sed publica fecerit homicidia, secundum illud quod dicitur ad Cain: *Sanguis fratris tui clamat ad me (Genes. iv, 10)*: propterea dic civitati, non unius sanguinis, sed sanguinum multorum: Ecce ego grandem in te pyram faciam, sive educam torrem, quem 276 vulgus titionem vocat, et non solum carnes in te molles et teneras, sed durissima quoque ossa sic succendam, ut nihil in te remaneat quod non cremetur incendio. Cumque et carnes et ossa consumpta fuerint et cremata, ipsum lebetem vacuum pone super prunas, ut aës quoque illius ^b incalescat et consumatur, et aëre consumpto, rubigo quoque illius pereat, id est, civitate incendio concremata, malitia cum urbe dispereat. Sed quid prodest fecisse quod jussum est? Ne per ignem quidem rubigo atque malitia lebetis, et urbis potuit auferri; sed permanet in ea immunditia celesta et execrabilis: hoc enim **ZEMMA** significat. Et apostropham ad ipsum lebetem, id est ad ipsam urbem, facit. Mundare te volui, et non es mundata sordibus tuis, nec ultra poteris emundari, donec in te compleam indignationem meam. Ego Dominus locutus sum, et sententia mea non potest praeterire. Venit jam urbis obsidio, faciam quod minatus sum:

Græca.

^b Vitiose legebatur invalescat. Rabanus, tabescat;

nec transibo, sicut saepe feci, scelera tua ; et ultra non parcam, nec placabor tibi etiam si multiplicaveris preces ; sed vias tuas, et adinventiones tuas reddam tibi, immo judicabo te juxta opera et cogitationes tuas, ut in hoc quoque ostendam clementiam meam instar medici, qui putridis non parcit carnisbus, ut sana membra * salventur : non parcit, ut parcat ; crudelis est, ut misereatur ; nec considerat patientis dolorem, sed vulneris sauitalem, juxta illud Evangelicum magis volens unum perire membrum, quam totum corpus interfici (*Matth. v.*). Notandum quoqua quomodo a principio prophetus usque ad presentem diem, quando observi copit Jerusalem, per ordinem captivitas veniat. Primum gladius provocatur ; deinde due viæ poununtur, Ammon et Jerusalem, quarum ad dexteram partem sors cadit Nabuchodonosor ; conflatur argentum in civitate, æs, stagnum, plumbum et ferrum ; terra quoqua non compluitur, sed sensibus occupatur : postea sub nomine duarum sororum Oollæ et Oolibæ, Samaria et Jerusalem peccata narrantur, quomodo illa sit capta, et ista expienda. Ad extrenum nono anno, decimo mense, **277** decima die mensis, in captivitate posito Ezechiel et his qui cum eo erant, et tradiderant se cum rege Jechonias, ostenditur qua die urbe exeperit obseveri, et similitudo lebetis ponitur ; ut quomodo carnes et ossa congesta in lebetum, incendio concremantur, sic caucta civitas cum suis interitura sit civibus, et nullus remaneat eorum qui obcessi sunt, quia fame, gladio, pestilentia consumantur, et pars reliqua captiva ducatur in Babylonem. Potest haec eadem propheta et ad tempus pertinere Dominicæ passionis, propter quam exercitu circumdata est Jerusalem, et interfeciit filii ejus, et obidente Tito filio Vespasiani, ad salutem nullus evansit, templanque subversum est ; et post quinquaginta annos sub Hadriano, civitas aeterno igne consumpta est. Presentem autem captitatem quando Ezechiel in Babylone ista cernebat, et Jeremias in principio ponit voluminis sui : *Quid tu vides, Jeremia ? Qui respondens, ait, Ollam succensam, et faciem ejus a facie Aqilonis* (*Jerem. i. 13*). Sunt qui juxta tropologiam, totum locum iustum ad consummationem mundi [*Al. seculi*] transferant, nonnunquam numerum, qui in Scripturis sanctis paucorum et dolorum est, et semper sequitur justitiam, decimi mensis et diei declina clementia temperant. Ideioco enim adhibentur ægrotantibus posse, et dolorem sanitatis consequatur. Mundus ergo quo in morte positus est (*1 Joac. v. 19*), diei judicii divino igne succeditur ; et civitas sanguinum ponitur super carbones ignis, ut impluat illud quod scriptum est in Isaia : *Habes carbones ignis, sedibus super eos : erunt tibi in adjutorium* (*Isai. xlvi. 14*). Illudque difficile est, quomodo cum carbones et ossa consumantur, quibus pleni sunt etiam Pharisæi, quibus Dominus loquitur in Evangelio : *Vobis, Scribæ et Pharisæi, qui similes eritis sepulcris*

* *Bene supine quidem erunt, nonnunquam contextu ac Hieronymi menti contrario, ut sana membra non*

A dealbatis : quæ intus plena sunt spuria, et osibus mortuorum (*Matth. xxiii. 27*), *nunc dicatur quod rubigosoresque mundi consomptæ non sint, sed etiam post iudicium severtatem militia remaneat. Quod facile solvitur, si intelligamus illud Apostoli : *Conclusus Deus omnis sub peccato, ut omnibus misereatur* (*Galat. iii. 22*). *Venit enim creatura subjecta est* (*Rom. viii. 22*). Et ponitur sanguis qui effusus est in propulso creaturae universæ, ut omnium scelerata pateant. Petram autem limpidissimam possumus **278** accipere, et Dominum Salvatorem, quem sequebatur in solidatione populum Israel, de qua scriptum est : *Bibebant autem de spiritu consequente eos petra : petra autem erat Christus* (*1 Cor. x. 4*) : quod in illo revelentur omnia ; et implatur quod scriptum est : *Nihil occultum quod non revelabitur*. Dicitque se Dominus non miseri, nec mundi preterire peccata ; neque parcere impiis, nec placari, ut viae pereant impiorum, secundum illud quod in primi psalmi fine penitit : *Ei iter impiorum peribit.**

(Vers. 15 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga, et non planges, neque plorabis, neque fluens lacrymas tuas. In genice lacrima, mortuorum luctum non facies. Corona tua circumdata sit tibi, et calcamenta tua erunt in pedibus tuis : nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes. Locuta sum ergo ad populum nunc, et mortua est uerba mea desperi, fecique [Vulg. fecisse] nunc sicut precepérat mihi. Et dixit ad me populus : Quare non indicas nobis quid ista significent, quæ tu fecis ? Et dixi ad eos : Sermo Domini factus est ad me dicens : Loquerer domini Israel : Haec dicit Dominus Deus : Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo parvet anima vestra, et filii vestri, et filia quæ reliquistis, gladio cadent. Et facietis sicut feci : ora amictu non velabis, et cibos lugentium non comedetis. Coronas habebitis in capitibus vestris, et calcamenta in pedibus : non plangetis, neque fletis : sed tabescetis in iniurialibus vestris, et unusquisque genuit ad fratrem suum. Eritque Ezechiel vobis in portentum, iusta omnia que fecit, facietis cum veneri istud, et actioles quia ego Dominus Deus. Et tu, fili hominis, ecce in die quo tollam ab eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum super quo resquiescent animæ eorum, filios et filias eorum. In die illius vobis fugient ad te, et munieris tibi : in die, inquam, illa, aperietur os tuum cum eo qui fugit, et loqueris, et non silebis ultra, erisque eis in portentum, et scistis quia ego Dominus. LXX : Et factum est sermo Domini ad me dicens : Filii hominis, ecce ego auferam a te desiderabile oculorum tuorum in actis (sive in preparatione) ; non planges, neque fletis, nec venient lacrymas ibi, genitus sanguinis, renunt lacrima est. Erant crines tui **279** colligati super te, et calcamenti tua in pedibus tuis, nec consolaberis in labore eorum, et panem hominum non comedes. Locutus sum ad posseveras. Nec negandi particulam ad nos. Idem, clamabat vero res ipsa, deteinvimus.*

C ad eos : Sermo Domini factus est ad me dicens : Loquerer domini Israel : Haec dicit Dominus Deus : Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, et desiderabile oculorum vestrorum, et super quo parvet anima vestra, et filii vestri, et filia quæ reliquistis, gladio cadent. Et facietis sicut feci : ora amictu non velabis, et cibos lugentium non comedetis. Coronas habebitis in capitibus vestris, et calcamenta in pedibus : non plangetis, neque fletis : sed tabescetis in iniurialibus vestris, et unusquisque genuit ad fratrem suum. Eritque Ezechiel vobis in portentum, iusta omnia que fecit, facietis cum veneri istud, et actioles quia ego Dominus Deus. Et tu, fili hominis, ecce in die quo tollam ab eis fortitudinem eorum, et gaudium dignitatis, et desiderium oculorum eorum super quo resquiescent animæ eorum, filios et filias eorum. In die illius vobis fugient ad te, et munieris tibi : in die, inquam, illa, aperietur os tuum cum eo qui fugit, et loqueris, et non silebis ultra, erisque eis in portentum, et scistis quia ego Dominus. LXX : Et factum est sermo Domini ad me dicens : Filii hominis, ecce ego auferam a te desiderabile oculorum tuorum in actis (sive in preparatione) ; non planges, neque fletis, nec venient lacrymas ibi, genitus sanguinis, renunt lacrima est. Erant crines tui **279** colligati super te, et calcamenti tua in pedibus tuis, nec consolaberis in labore eorum, et panem hominum non comedes. Locutus sum ad posseveras. Nec negandi particulam ad nos. Idem, clamabat vero res ipsa, deteinvimus.

palum mane, sicut præceperat mihi, et mortua est uxor A mea vesperi, secique mane sicut præceptum est mihi. Et dixit ad me populus: non anuuntias nobis quid sunt hec quæ tu facis? Et dixi ad eos, Sermo Domini factus est ad me, dicens: Die ad domum Israel: Hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego contaminabo sancta mea, superbiam fortitudinis vestræ, desiderabilia oculorum vestrorum, et quibus parcunt animæ vestræ. Filiæ vestri et filiæ vestræ quos reliquistis, in gladio cadent, et facietis sicut feci. Ore eorum non consolabimini, et panem virorum non comedetis, et comeæ vestræ super capita vestra, et calciamenta vestra in pedibus vestris. Non plangetis nec fletibilis, et consummimi in iniquitatibus vestris, et consolabitur unusquisque frater suum, et erit Jezechiel vobis in portentum. Secundum omnia quæ fecit, facietis. Cumque venerint B hec, cognoscetis quoniam ego Adonai Dominus. Et tu, fili hominis, noune in die quando abstulero fortitudinem ab eis, elationem gloriationis eorum, desiderabilia oculorum eorum, et elationem animæ eorum, filios et filias eorum. In die illa veniet qui saluus factus fuerit ad te: ut annuuliet in auribus tuis. In die illa aperietur os tuum ad eum qui fuderit, et loqueris, et nequaquam ultra reticebis, et cris eis in portentum, et cognoscet quoniam ego Dominus. Supra ollæ lebetisque successio, obsidionem urbis ostenderat, nunc capiam eam atque delebam, et omnem populum, vel imperfectum gladio, vel ductum in captivitatem, prophetalis sermo testatur. Et primum juxta consuetudinem nostram, historie fundamenta jaciamus. Fili, inquit, hominis, ecce auferam de conspectu oculorum tuorum quidquid tibi desiderabile est, et auferam in plaga, sive, ut LXX verterunt, in præparatione: ut videlicet præpares te ad ea non facienda, quæ solent in luctu fieri. Non planges, neque plorabis, nec fluentes lacrymæ dolorem cordis 280 ostenderis: sed si forte nimio fueris morore superatus, tacitum habebis gemitum, nec prostreris in verba. Mortuorum lacuum non facies, vel, ut vertere LXX, gemitus sanguinis, rerum luctus est. Per quod ostendit uxorem ejus esse morituram. Statim eni sequitur: Et mortua est uxor mea vesperi (Prov. xix); quod proprio ad conjunctionem rerum pertinet. Nihil enim viro uxore bona amabilius, quæ a Deo homini provideatur, et cui Dominæ lege conjungitur, et unum cum ea corpus officitur. Quodque sequitur: Corona tua circumligata sit tibi, et calciamenta tue erant in pedibus tuis, hoc significat: habebis coronam quæ laudetur in luctu, et calciamenta in pedibus, quæ lugentes solent abjecere. Unde et David Abes-

salon filium fugiens, et paenitens super hece Uriæ, nudis pedibus incedit (I Reg. xii, xv, xviii). Aliunt Hebrei hucusque Babylonios magistros, Legis præcepta servantes, decalogum ^a scriptum in membranulis circumdare capiti suo, et hoc esse quæ juventur ante oculos et in fronte pendere, ut semper videant quæ præcepta sunt. Et quia Ezechiel sacerdos erat, nequaquam eum debere deponere coronam gloriationis, sed ligatam habere in capite. Hoc illi dixerint. Nos autem, juxta LXX, coronam capillorum intelligamus caesariem: licet et ipsorum interpretatio nequaquam vim Hebraici sermonis expresserit. Nec amictu, inquit, ora velabis, nec cibos lugentium capies, quæ solent in luctu fieri, ut operant vultum, et quæ Græci πεπίδεται vocant, a consolatoribus accipiant. Locutus sum, inquit, ad populum mane, quæ mihi Dominus imperarat, et vesperi mortua est uxor mea, oculorum desiderabile, lumborumque et sanguinis luctus. Statimque die altera mane feci omnia quæ mihi fuerant imperata: Interrogavitque me populus, cur contra morem omnium fecerim. Causasque querentibus tantæ patientie, respondi: Sermo Domini qui ad me factus est, ut ad populum Israel loquerer, ista præcepit: Ecce ego, 281 id est, jam nunc polluam sanctuarium meum, ut incendatur templum et cunctis alienigenis pateat ac profanis, et in quo habebitis superbiam, id est confidentiam et spem ac desiderium salutis vestræ, et ad cujus obsidionem vestræ animæ formidabant: et filies quoque et filias quos vobis fames ac pestilentia reliquos fecerant, consumam gladio. Quidquid ego feci, et vos facietis. Quando consuetudo servatur in luctu, medius dolor est; quando autem tanta malorum ineumbit necessitas, ut omni ploratu major sit, unusquisque de sua necessitate sollicitus, ad aliorum quamvis sint proximi miseras non ingemiscit. Nihil, inquit, facietis quod solet in luctu fieri: sed urbe temploque successis, stupebitis ad malorum magnitudinem. Non attendebitis, nec nudis incedetis pedibus, nec plangetis, nec amictu ora velabis, nec cibos capietis a consolantibus: sed tabescetis, et conuenientem in iniquitatibus vestris, et vix liberum habebitis gemitum, ne offendatis victorum superbiam, si publice fieri videamini; ita ut Ezechiel propheta sit vobis in portentum, et omnia, quæ ille non fecit in morte uxoris sue, vos in eversione urbis et templi non faciat: Et adhuc apertus: O, inquit, fili hominis, in tempore quando abstulero ab eis fortitudinem eorum, templi, ut diximus, confidentiam et gaudium dignitatis, et in quo spem solam

^a Paria habet sub initium libri quarti in Mathernum cap. xxiii, ad illud Deuteronomii præceptum, Ligabis ea in manu tua, etc. Hoc, inquit, Pharisæi male interpretantes scridebant in membranis Decalogum Moyæ, id est, decem verba Legis, complacantes ea, et ligantes in fronte, et quasi coronam capiti sufficietes, ut semper ante oculos moverentur, quod usque hodie Indi, et Persæ, et Babylonii faciunt, et qui hoc habuerit, quasi religiosus in populis judicatur. Falendum nihilosecius, si qua Rabbinis res suas narrantibus siles

babebant, ac desiderium in quo requiescebat anima eorum, insuper filios eorum et filias, subauditur ex superioribus, abstulero : eo, inquit, tempore, cum venerit ad te de Jerusalem fugiens, vel qui evaserit, dicens urbem esse subversam, tunc qui prius tacueras et gemitum liberum non habebas, et tantæ eras patientia, ut in uxoris nece et lumborum dolore, lacrymam non emitteres, aperies os tuum, et loqueris, non ad eum qui venerit, sed cum eo : ut quæcumque tu ventura prædixeras, **282** ille nuntiet jam perfecta, et ultra non tacebis; sed argues eos, et dices cuncta illis merito provenisse : ita ut sis illis in portentum, juxta illud quod in Zacharia scriptum est : *Prophetas viros esse portendentes* (*Zach. iii, 8*). Et Dominus alibi loquitur : *in manibus prophetarum assimilatus sum* (*Osee XII, 10*). Hæc juxta historiam dicta sint. Veniamus ad anagogen (sicut tamen violenta non fuerit visa cauti lectoris prudenter). Filium hominis dici Dominum Salvatorem, nulli dubium, qui extrema hora, hoc est, ad vesperam mundi hujus, uxorem pristinam perdidit, nec levavit eam, nec amictu ora velavit, nec recepit ullam hominum consolationem, et hæc ventura prædicta

A mane, quæ completa sunt vesperi, et rorsum mane in secundo adventu facta probavit quæ ventura prædixerat, sanctuarium Judæorum, et quod desiderabile habuerant in oculis, et super quo tremebant animæ eorum, esse polluta : filios quoque eorum et filias Romano gladio concidisse. Quod autem dicitur : *Coronam habebitis in capitibus vestris, et calciamenta erunt in pedibus*, ad illam partem referemus, quod nequam lugere debeant, nec signa luctus assumere, postquam pro umbra receperint veritatem, et Nazarei quidam facti fuerint, et unusquisque super fratre suo consolabitur : ita ut Ezechiel quem confortavit Deus Pater, sit eis in portentum, ventura prænuntians, et postquam subversa fuerit Jerusalem, templumque successum, et hoc totus mundus audierit, et dispersio Israel, quæ orbis terminos colit, tunc verba Domini opere completa, habeant libertatem, et polluto sanctuario ejus, Lege completa, vel destrutta secundum occidentem litteram, aperta sit Evangelii gloria, et cognoscat Israel, quod ipse sit Dominus et Deus, qui hæc mane ventura prædicta, et vesperi atque in consummatione mundi esse completa, suo probarit adventu.

LIBER OCTAVUS.

283-284 Quid aliis prosit in prophetas nostra dictatio, Dei judicii est, eorumque conscientia, qui, omissis declamationibus ac plausu et compositione verborum, cupiunt scire quid eorum sermo, vel narrat præteritum, vel præsens arguat, vel prædicat esse venturum. Nobis interim ^a prodest : dum enim hoc facimus, et nihil aliud cogitamus, in modum furti explanationes aggredimur, et dierum miseras, nocturnum studio compensamus : pascitur animus, et obliviscitur sæculi calamitatum, quod in extremo sine jam positum congregescit et parturit (*II Thess. II*), donec qui tenet de medio fiat, et pedes statuae quondam ferrei, fragilitate ditorum sictilium conterantur. Cadit mundus, et cervix erecta non flectitur. Pereunt divitiae, et nequaquam cessat avaritia. Congregare festinant, quæ rursum ab aliis occupentur. Aruerunt lacrymæ, pietas omnis ablata est. Multi qui petant, pauci qui tribuant. Nec erubescimus, paupertatem vili palliolo præferentes, Cræsi opibus incubare ; ^b famemque et interitum plurimorum nostris custodiare thesauris, secundum illum divitem purpuratum, qui ut nihil aliud fererit, neque enim rapinas ejus et iniquitates Scriptura testatur (*Luc. XVI*), crudelitas ejus atque superbìa non habebat modum : Lazaro ante fores jacenti atque semineci, ne ea quidem jus sit dari quæ canibus projiciuntur. Quantu nunc Lazari jacent, et ^c quantorum purpura diversis vestimentis coloribus proteguntur, ne in usus quidem

C proprios vertentium quæ peritura conservant ! Hæc virgo Christi Eustochium, ex cordis abundantia os locutum sit, et paulo liberius quam humilitati nostre convenit, dixerimus. Cæterum octavus in Ezechielem liber, qui filiorum Ammon et gentium cæterorum increpationem continet, et vaticinium futurorum, hoc habebit exordium.

(Cap. XXV.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone (sive obfirma) faciem tuam contra filios Ammon, et prophetabis de his, et dices filiis Ammon : Audite verbum Domini Dei, hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod dixistis, euge, euge super sanctuarium meum (sive quia gavisi estis super sanctuarium meum), quia pollutum est, et super terram Israel, quia desolata est, et super domum Juda, quia ducti sunt in captivitatem : idcirco ego tradam te filiis Orientalibus (sive CRDEM) in hereditatem, et collocabunt caulas suas in te, et ponent in te tentoria sua : ipsi comedent fruges suas, et ipsi bibent lac [Al. additur tuum] (sive libertatem tuam), daboque Rabbath in habitaculum camelorum (sive civitatem Ammon in passu camelorum) : et filios Ammon in cubile pecorum, et scietis quia ego Dominus. Quia hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod plausisti manu, et percussisti (sive insonasti) pede, et gavisa es ex toto affectu (sive insultasti ex animo tuo) super terram Israel : idcirco [Vulg. addit ecce] ego extendam manum meam*

thesauros.

^d Præsert idem ex iisdem mss. : et quanti purpuri.... in usus quidem proprios vertentes.

^a Penes Rabanum, Nobis interim primum prodest.
^b Placuit Victorio ex Brixianis codicibus, in samenque et interitum plurimorum nostros custodiare

*super te, 285 et tradam te in direptionem gentium, A et interficiam te de populis, et perdam te de terris, et conteram, et scies quia ego Dominus. Capta vel obessa Jerusalem, postquam venit in Babylonem, qui poterat [Al. potuerat] evadere, et nuntiavit urbem jam jamque capiendam, vel cum templo esse subversam, juxta consuetudinem omnium prophetarum adversum cæteras in circuitu nationes, quæ insultaverant ruinæ Jerusalæm, templique incendio, sermo convertitur prophetalis, primumque contra filios Ammon, qui habebant metropolim nomine Rabbath, quæ hodie a rege Ægypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui Arabiam tenuit cum Judæa, Philadelphia nuncupata est. Fili, inquit, hominis, pone, sive obfirma faciem tuam contra filios Ammon, qui de Lot stirpe generati sunt, et dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus (non sunt enim prophete verba, sed Domini. De obfirmatione vultus, in hoc eodem propheta plenius disputavimus) : Pro eo quod dixistis : *Euge, Euge*, sive insultatis, et gavisi estis, quia templum et sanctuarium meum hostium ingressione pollutum est, et super terram Israel, quoniam desolata est, et specialiter super domum Juda, id est, duarum tribuum, quæ nunc ductæ sunt in captivitatem : propterea et ego tradam te filii CEDEM [Al. Edem], quos Orientales interpretari sumus. Nullique dubium est, Madianitas, et totam erem vestitatem adjacere terræ Arabiæ, qui habent camelorum greges, oviumque et caprarum multitudines, et his opibus vicitant. Quod et terræ Israel in Judicium libro accidisse narrat historia (Judic. vi), quando venerunt Madianæi, et depasti sunt, usque Gazam, omnes regiones eorum. Metapœsis ergo per Madianæos, Ismaelitas et Agarenos, qui nunc Sarraceni appellantur, assumentes sibi falso nomen Saræ, quo [Al. quod] scilicet de ingenua et domina videantur esse generati, Scriptura significat : diciturque de rege Nabuchodonosor et omni ejus exercitu, quod veniat et capiat urbem Rabbath, quæ vel proprie hoc appellatur nomine, vel ob magnitudinem. *Rabbath* enim *maxima* dicitur. Et ne dubitemus Nabuchodonosor subvertisse Arabiam, postquam capta est Jerusalem, supra Scriptura testatur : *Et tu, fili hominis, pone tibi duas vias, Ammon 286 et Jerusalem, et veniet gladius regis Babylonis.**

Et iterum : *In capite viæ civitatis conjiciet, et viam D ponet, ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, et ad Judam in Jerusalem munitissimam* (Supra, xxi, 19, 20). Et rursum : *Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum* (vers. 28). Venient ergo filii CEDEM, et collocabunt caulas suas, quasi pastores, ligentque tentoria. Ipsi vastabunt fruges tuas, et bibent lac, et ubertatem terræ, immisis gregibus camelorum, et omnium populorum : ita ut sint filii Ammon in cubile pecorum, et malorum necessitate intelligent, quod ipse sit Dominus qui et

^a Victor. : diversorumque vitiorum, quod pollutum, etc. ; sicque olim et Rabanus legit.

^b Victor. : et quod dominus Israel, hoc est, sensus

futura praedixit, et ut fierent imperavit. Nec hoc suffecit filii Ammon, ut insultarent, et dicerent : *Euge, euge* super templo et sanctuario Domini, quod pollutum erat diversarum introitu nationum ; sed tanta fuit insultandi lascivia, ut cunctus simul populus manibus et pedibus concreparet, et ex toto cordis clamaret affectu : eo quod terra Israel esset desolata. Propterea non per Angelos, neque per alia ministeria, sed ipse Dominus, extendens manum suam ad percutiendum, tradet eam in direptionem, nequaquam camelis et ovium gregibus, sed manifestius gentibus, ut de populorum numero penitus eradiceretur, et pereat, et redigatur ad nihilum : et postquam contrita fuerit, tunc intelligat quod ipse sit Dominus qui cuncta dijudicet, et in omnes terras habeat potestatem. Possumus juxta tropologiam filios Ammon intelligere, qui de Lot in spelunca generati sunt semine, et generati in ebrietate et incestu, omnes hereticos, de quibus Scriptura dicit et Apostolus Joannes : *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, permanessent utique nobiscum* (Joan. ii, 19). Isti enim de inclinatione orti sunt, hoc enim *Lot* in linguam nostram vertitur : *Quia omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (Ps. xiii, 3). Adversum hos ponitur, sive obfimatur, facies prophetalis : ut eos sua austeritate conterat, et dicit eis : *Quia insultatis Ecclesiæ meæ tempore persecutionis : ^ eo quod diversorum vitio pollutum esset sanctuarium meum, sive eorum vitio qui mihi serviebant, 287 sive hostium crudelitate, qui meos persecuebant : b terram quoque Israel, sensus videntes Deum, esse desolatam virtutum choro ; et quomodo filii domus Juda, id est, Deum contumelias, in qua est vera fides et recta confessio, ducti sunt [Al. sint] in captivitatem, et servire Domino desiderunt [Al. desierint] : idcirco, o omnis insultans, traderis filii Orientalibus qui de vero lumine sunt profecti et traderis in hereditatem, ut tu quoque discas Dominum confiteri. Et per translationem dicitur, quod filii Orientis ponent super eos caulas suas, et figant tentoria, et bibant lac, et comedant fruges, et civitas quondam superbiz fiat in habitaculum camelorum, qui possint, deposito onere peccatorum, intrare perforamen acus* (Math. xix), et in cubile pecorum, quæ reguntur a pastore bono (Joan. x), ut cum hoc fecerint, mixti et traditi Orientalis pastoribus, intelligent quod ipse sit Dominus. Rursumque exprobatur eis, quare insultaverint nimio cordis affectu ruinis populi Dei, et terræ Israel putaverint omnino desertam : pro quo mereantur manum ulciscentis Dei, ut qui excesserant modum exultationis et gaudii super ruina domus Judæ, nequaquam tradantur filii Orientis, sed sint in direptionem cunctarum gentium, et interficiantur de populis, et pereant, et conterantur, et nequaquam de stirpe Abraham, sed

videntes Deum, esset desolata virtutum choro, et quod filii domus Judæ, etc.

de oynchia nationibus esse eredendi sint, et tunc matorum cognoscent magnitudine, et contritio sua, et ierentiae populi, quod ipsa sit Dominus. Quid generaliter de Ecclesia intelleximus, super unum, quemque sanctorum intelligi posset, ad quorum rem gaudent seculi homines, et adverterat potest, si multi temporis perdidissent pudicitiam: dum malis consolacionem aurum scelerum putant, si pharases habeant consortes crimina signa supplicii: et hoc nemo faciat, nisi fuerit filius Ammon, hoo est filius populi, qui in declinatione generatus est.

(Vers. 8 seq.) *Hec dicit Dominus Deus: Pro eo quod dicerunt Moab et Seir, ecce sicut omnes gentes domus Iuda; idecirco ecce ego aperiam humorum Moab, de civitatibus inquam ejus,* 230 *et de finibus ejus inclita terra Beth Jesimoth, et Beclmeon, et Cariathaim: filii Orientis cum filio Ammon, et dabo eam in hereditatem, ut non sit ultra memoria filiorum Ammon in gentibus, et in Moab faciam iudicia, et sciens quia ego Dominus.* LXX: *Hec dicit Adonai Dominus: Pro eo quod dicit Moab* ¶ *et Seir: ecce sicut omnes gentes domus Iuda: Idcirco ecce ego dissoluam humorum Moab de civitatibus praeuentoribus ejus, obiectum terram domum Beth Jesimoth, super fontem urbis maximam, filios Orientis super filio Ammon dedidit ei hereditatem, ut non sit memoria filiorum Ammon in gentibus, et in Moab faciam iudicium, et cognoscant quoniam ego Dominus.* Hoc quod nos interpretati sumus et Seir, in LXX non habetur, sed de Theodosianis editione, additione est. Ridiculum vero in hoc loco Hebrei narrant fabulam. Postquam unde aperta, templa que reservatum est, filiique Ammon, et Moab, et Seir ingressi sunt templum, viderantque Cherubim protegente propitiatoria, et dixerunt: *Sicut cunctae gentes colunt simulacra; ita et Iuda habet suae religionis idola; et Ideo, inquit, Iesus est Dominus, et tradidit eos captivitati.* Nos autem hoc dissemus, quod et huius incolta veritatis domini Judee, quando a Chaldeis capta est, putantes sicut in exercitu gentibus non ibi esse auxilium Dei, et ideo regnum Judee, et Ierusalem Dei praesidio desolatum, patuisse Babylonie potest. Ideo non multo post tempore, sed in presentierum Dominus comminatur se humerum, robur uidelicet et fortitudinem Moab de civitatibus ejus dissipularum, sive aperiunrum, ut ad ipsos quoque Babylonios victor intrebat, et civitates in Moab esse desistant, et in finibus ejus ac terminis urbes inclita destruantur: quare penitus nomina, Beth Jesimoth, et Beclmeon et Cariathaim: pro quibus nescio quid volentes LXX interpretari sunt, domum Beth Jesimoth, cum hoc vocabulum vittum desertam significet: Beclmeon quoque usque hodie in Moab vicus sit maximus, quem illi verterunt, super

* *Victori voces decipitatis, ex Hebriaco, et Hieronymi editione his, repetit, moxque inclitas legit pro inclita, concinente subnexa Hieronymi expositione, qui, ad canticos verbum illud referens, sic: Et ad ipsos quoque Babylonios victor intrebat, et civitates in Moab esse desistant, ut in finibus ejus ac terminis urbes*

A 230 *fontem, et Cariathaim, civitatem maritimam;* traditurque et ipsa cum filiis Ammon filiis Orientis, Babyliani, videlicet, juxta illum sensum quem contra filios Ammon interpretati sumus. Et dabo, inquit, Moab in hereditatem, ut quomodo filiorum Ammon non est memoria ultra in gentibus, sic et in Moab ultiones faciam atque iudicia: ut cognoscant quid ego sim Dominus, qui Iudam tradidi pro peccato, et ip filios Ammon, et in Moab aliorum existam. Usque hodie autem Moab, qui interpretatur ex patre, et Seir, qui in pietate vertitur et hirsutum, despiciat et contemnit domum Iuda, in qua vera confessio est, et putat tam facile eam posse subverti, quam exterrarum subvertunt urbium monumenta. Unde et Dominus comminatur aperitorum se, sive dissolutorum omnem fortitudinem Moabitum: ut civitates habere desistant, et nequaquam in dialectica arte confundant [Ad. confidere]: sed cuncti illius termini, quos pro illitione fluctuum vocant promontoria, destruantur; et inclita atque electa terra Beth Jesimoth, quae interpretatur domus solitudinis atque deserti, et Beclmeon, quae et ipsa vertitur habens fontem, sive super fontem, et Cariathaim, quam LXX *sicutatem mariannam* transulerunt, pereant. Quemvis enim habeant robora pugnatorum, et inclita pergent ad prædictam arte pugnandi, et ex omni parte circumscripti manique gradientur: tamen inclita eorum terra non est domus habitationis, sed dominus solitudinis. Quodque se putant habere fontem scientiae, et urbem mariannam, quae cunctas suscitare possit saeculi tempestates, patientiam sibi et fortitudinem promittentes: tamen illuc convertentur, ut et ipsi tradantur filii Orientis, veri in Christo lemnis; sicut tradidit sunt filii Ammon, qui sibi in heretica multitudine confidebant. Et consideremus protectum, atque in ipsa comminatione clementiam Dei, ut tradantur cum filiis Ammon filii Orientis in hereditatem: et nequaquam heresis ultra nominetur in gentibus; sed factis in Moab iudicis suis, et ultoribus pro arrogantiâ, rerum sine cognoscant Dominum esse qui cuncta 230 dispenseat. Ad approbadum autem quod Moab in praesenti loco super Philosophorum intelligatur superbia, de quibus dicuntur: *Perdam sapientiam sapientium, et intelligentiam intelligentium reprobabo* (1 Cor. 1, 19), pauca de prophetis exempla replicanda sunt. Amos loquitur: *Hec dicit Dominus: Super tribus impietatis Moab, et super quatuor non aversabor eum, pro eo quod combussit ossa regis Idumeæ in cineres* (Amos II, 1). Vere enim quidquid in saeculo dogmatum perversorum est, quidquid ad terrenam scientiam pertinet, et putatur esse robustum, hoc dialectica arte subvertitur, et instar incendiis in cineres favillaque dialegit destruuntur.

^a Sic Brixianorum codicum ope. Victorius restituit super, loco per, quod Martian. post Erasmus restituit perpergam. Vox enim ipsa יְהוָה ex quo nomen יהוָה בָּבֶל Beclmeon constitutum est, non per sonum, sed supra.

solvitur; ut probetur nibilis, quod putabatur esse fortissimum. Sed Isaia superbiam arguit Moab, dicens: *Audivimus contumeliam Moab: contumeliosus es nimis: superbiam ejus abstat!* (Isa. xvi). Jeremias quoque, contra omnes vaticinans nationes, proprie loquitur ad Moab: *Quoniam confidebas in munitionibus tuis* (Jerem. xlvi, 7). Et post paululum: *Babebis fiduciam in gloria tua.* Et iterum: *Quomodo dicitis, fortis sumus?* Ac deinde: *Juxta est dies Moab ut roxi, et mafixa ejus veloz nimis* (Ibid. 14, 16). Et manifestus: *Dicite quomodo coritius est baculus gloriosus, virga magnificentiae* (Ibid., 20)? Et iterum: *Constrinx eum cornu Moab.* Hoc autem dicuntur, ut sub nomine Moab, stulta saeculi in eodem se efforen superbia conteratur.

(Vers. 12, 13, seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit Idumæa ultionem, ut se vindicaret de filiis Juda: peccatoque delinquens, et vindictam expedit de eis.* Idcirco hoc dicit Dominus Deus: *Extendam manum meam super Idumæam, et auferam de ea hominem et jumentum.* Et faciem eum desertum ad Austrum, et qui deserunt [Vulg. sunt] in Dedan, gladio cadent. *Ei dabo ultionem meam super Idumæam, per manus populi mei Israel, et faciam in Edom fuxa iram meam, et furorem meum, et scient indignationem meam,* dicit Dominus Deus. LXX: *Hæc dicit Adonai Dominus: Pro eo quod facit Idumæa, ut alcidicerentur ultionem de domo Juda, et memoriam retinuerunt malis, et ulti sunt ultione: propterea hæc dicit Adonai Dominus: Extendam manum meam super Idumæam, et interficiam de ea hominem et pecus, et 291 ponam eum desertum: et de Theman fugientes gladio cadent.* *Ei dabo ultionem meam super Idumæam, in manu populi mei Israel, et facient in Idumæa fuxa iram meam, et furorem meum, et cognoscent ultionem meam,* dicit Adonai Dominus. *Sepa duo proposuerunt, pro eo quod dixerant Moab et Seir, et postea de Seir tacens, contra Moab locutus est: nunc reddi coptum problema, quid Seir, hoc est, Idumæa fecerit. Qnod autem Esra et Seir, et Edom, et Idumæa, et Duma, una gens appellentur, non ambiget qui scientiam haberunt scripturarum. Et ut de ceteris propheticis taceam, Isai, Jeremias, Amos, qui contra Idumæam, et Dumam, et Edom vaticinat sunt: *Abdias propheta totam prophetiam contra hanc dirigit nationem, quæ et potius omnè dissimilitus.* Arguitur igitur Seir, qui quia Mispidus erat, pilosum nomen accepit, et Edom sanguinarius, qui ob lenticulae rufa coctionem primogenita perdidit, et ab edullo sortitus vocabulum est (Gen. xxv), Esau quoque facta interpretatur. Et hoc sciendum, quod in Hebreo numquam scribatur Idumæa, sed semper Edom, quem Idumæam expressit Graeca translatio. Nequaquam ergo Munera [Edom]; et Moab locutus est, sed fecit ultionem de filiis Juda: peccavitque, sive memoriam*

* Victor. faciens, juxta Vulgatam editionem, et Hebreum γενη, Graecumque τοιχουσιν. Ad quorum

A pristini doloris tenet, ut tritionem de eis caperet, a quibus in utero supplantatus est. Idcirco non per Angelos, neque per alium quemlibet: sed ipse Dominus manum extendens super Idumæam, abstulit de ea hominem et jumentum, et civitates illius rediget in desertum, id est Theman, quam nos in Austrum vestimus: de qua et de alia urbe Dedan, Interfecti gladio cadent. Cumque filii se de Juda filii fuerint, ego dabo ultiōnem super Idumæos per manus, sive in manu populi mei Israel: ut ab his opprimantur, in quos exercuerant vindictam. Qui facient in Edom, sive Idumæam, juxta Iram et furorem meum, ut meam expleant indignationem, et per manus populi mei Israel, in inimicam gentem mea ira deserviat, et intelligant contra iniquam ultiōnem Idumææ, meam justam fuisse vindictam, dicit Adonai Dominus. Secundum tropologiam, hic mihi sensus videatur. Idumæa terrena appellatur et carnea, quæ consurgit contra 292 spiritum, ut non faciamus ea quæ spiritus sunt, et animam in meditullio positam ad se retrahere festinat; vultque ultiōnes reddere, quidus prius subdita fuerat, filiis Juda, et recordatur doloris antiqui, quod non propriæ fuerit protestatis, et ideo vindictam expetivit de eis, qui recedentes a carne spiritum sequebantur. Propterea ipse Dominus fistorum Juda ultior existens, extendit manum super Idumæam, et auferat de ea hominem et jumentum, quidquid vel rationis videtur habere, vel simplicis fidei, ut eam redigat in solitudinem. Et de Theman, quæ interpretatur deficiens, et Dedan, quæ et ipsa cognationem sonat, omnes gladio interfecit, quem posuit in manu populi sui Israel, ut subvertatur Edom, et Iram Domini sentiat ac furorem, et intelligat vindictam ejus ad hoc prosecuisse, ut serviat domum Judæ. Hoc est illud de quo et Apostolus disputat scribens: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (Rom. ix, 13). Diligit autem Jacob, quia carnem atque terrenum suppluat et superat, et benedictiones filius meretur accipere. Primum enim fuxa carnem, et postea secundum spiritum vivimus. Ante vitia, deinde virtutes, quibus vitia subruuntur, quia appositum cor hominis ad malitiam a pueritia, erroresque adolescentiae vetas matura condemnat (Genes. viii). Unde et David: *Desista, inquit, juvenitus meus, et ignorans meas ne memineris* (Ps. xxiv, 7). Et tamen sciendum quod Jacob primam accepit benedictionem, Esau secundam. Et quod ad extremum dicitur de eo: *Servus eris fratris tui* (Gen. xxvii, 40), hoc significat, quod postquam caro spiritus subjecta fuerit, illique conjuncta, caro esse desistat, et Idumæa transeat in Judæam.

(Vers. 15, 16.) *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini in vindicta [Vulg. vindictam], et ulti sunt se toto animo interficienes, et implentes inimicitiæ veteres.* Propterea hæc dicit Dominus Deus: *Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, et*

codicium sensum mox quoque vindictam pro indignationem substituit.

interficiam intersectores, et perdam reliquias maritimæ A regionis, faciamque in eis ultiones magnas, arguens in furore, et scient quia ego Dominus, cum dedero vindictam meam super eos. LXX : *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod fecerunt alienigenæ ultionem, et suscitaverunt vindictam insultantes, ex animo, ut delerent usque in æternum : propterea 293 hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego extendam manum meam super alienigenas, et disperdam, sive interficiam Cretenses, et perdam reliquias littoris maritimæ, et faciam in eis ultiones magnas in rinaicta furoris, et cognoscent quia ego Adonai Dominus, cum dedero ultionem meam super eos.* Post filios Ammon, Moab, et Seir, qui et ipsi sunt Idumæi, et per Lot et Esau populo Israel, et domui Judæ cognatione sociantur, venit ad Philisthiim, quos Septuaginta ἀλλοφύλους, id B est alienigenas transtulerunt, non generali nomine omnium gentium, quæ non sunt de genere Judæorum, sed speciali gentis suæ, quæ nunc dicitur Palæstina, mutata ρητ littera, juxta Græcorum consuetudinem, in πι (π), sicut et apud nos pro Hebraico PHASE (פָּסָה). Gracum et Latinum pascha celebratur. Philisthiim interpretantur carentes poculo, qui et ipsi de aureo Babylonis calice inebriati sunt, et saeviunt, et toto animo insultant, inimicitarum contra Israel veterum recordantes, quibus a Dei populo divisi sunt. Cumque Dominus dicat : *Mihi vindictam, et ego retribuam* (Deut. xxxii, 35), ipsi se ulciscuntur interficientes, et implentes antiqua odia. Propter quæ extētam super se manum Domini sentient, quæ interficiet intersectores. Pro quo LXX, nescio quid volentes, Cretenses interpretati sunt, cum et Aquila et Symmachus, et Thendotio ipsum verbum Hebraicum CHORETHIM (חוֹרֶתִים), vel intersectores, vel intersectionem verterint, non solum in præsenti loco, sed etiam in Sophonia, ubi contra Palæstinos ista dicuntur : *Gaza direpta erit, et Ascalon in perditionem, et Azotus* ^a *et Accaron eradicabuntur.* Væ habitatoribus funiculi maris, accolæ Cretarum, verbum Domini super vos Chanaan terra alienigenarum, et disperdam vos ex habitatione, et erit Creta in pabulum pastorum, et cubile ovium (Sophon. ii, 4 seqq.). Et hic enim cum Septuaginta Cretam verterint, cæteri translatores διεθρού [Al. κάρρόν], id est intersectionem, vel perditionem, interpretati sunt. De quo in supradicto propheta, Deo præstante, quod nobis visum est, diximus. Unde et duarum legionum David, quarum una appellabatur Phelethi, et altera Cerethi (II Reg. xv), ultima ab eo quod interficerent atque jugularent, Choretim [Al. Cherehim], hoc est, intersectorum 294 nomen accepit. Perditque Dominus omnes reliquias maritimæ regionis, quæ salsis [Al. falsis] tunditur fluctibus, et vindictas non parvas, sed magnas faciet in furore, ut furor ejus finem habeat misericordiæ, et postquam ultionem fecerit, arguens cum furore, tunc cognoscant Palæstini, quod ipse sit Dominus.

^a Supplet Victorius ex ipso τῶν LXX textu ad hunc modum : et Azotus in meridie ejicietur, et Accaron

(Cap. XXVI.) *Et factum est in undecimo anno, prima (sive una) mensie, factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus (sive Sor) de Jerusalem : Euge, confractæ sunt portæ populorum (sive gentes) : conversa est ad me, implebor, deserta est (sive quæ fuit plena, deserta est) ; propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego super te, Tyre (sive Sor) : et ascendere faciam super te [Vulg. ad te] gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans. Et dissipabunt muros Tyri, et destruent turres ejus, et b^b radam (sive ventilabo) pulverem ejus de ea, et dabo eam in limpidissimam (sive nitidissimam) petram. Sicatio sagènarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus, et erit in direptionem gentibus. Filiae quoque ejus quæ sunt in agro (sive in campo) gladio interficiuntur, et scient quia ego Dominus. Consequenter prophetiæ ordo contexitur. Locutus erat contra filios Ammon et Moab et Seir, qui et ipsi sunt Idumæi, et Philisthiim qui sunt in littore, et in funiculo maris eudem limitem tenent. Post Palæstinos enim succedit Phœnicis regio, cuius metropolis est civitas Tyrus, quæ appellatur Hebraeo Syroque sermone sor (תְּרֵז). Et quia capta Jerusalem, etiam ipsa gavisa est, et insultavit ac dixit : Confractæ sunt portæ populorum, ego portum tutissimum habeo, illaque subversa, ad me omnis multitudo conversa est, quæ illius regebatur arbitrio, et quia illa deserta est, idcirco ego implebor, sive quæ plena fuit ante, redigetur in solitudinem. Quia igitur ista dixisti, et ruinis Jerusalem, quæ Dei iudicio propter peccata sua subversa est, insultasti, propterea non per nuntios, nec per quoslibet alios, sed ego ipse ero adversum te, Tyre, et instar fluctuum maris ascendere faciam contra te Babylonios cum plurimis nationibus, quarum 295 oppugnatione muri tui et turres destruentur, intantum ut usque ad solum concidant, et pulvis illius radatur, sive in partes varias ventiletur, et sic humiliabitur, ut petræ nitidissimæ comparetur : tantaque erit in urbe, quondam frequentissima, solitudo, ut sagenæ piscatorum expandantur et siccentur in medio ejus. Ego enim Dominus locutus sum, cuius verba irrita esse non possunt, et tradam eam in direptionem gentibus. Filiae quoque ejus, quæ sunt in agro sive in campo, hoc est in Phœnicis littore, urbes et oppida, vici atque castella interficiuntur gladio : metaphoricæ, quia filias appellarunt, intersectionem ponit gladii, ut rerum sine cognoscant me esse Dominum, qui fieri ista præcepi. Potest juxta tropologiam quia sor nomen Hebraicum vertitur in angustiam, omnis anima quæ perturbationibus occupata est, Sor appellari, quæ quando viderit pro suis viitiis atque peccatis Dei iudicio subverti Jerusalem, in qua fuit templum ei patris visio, exultat et ad se putat urbis quondam inclytæ imperium transferendum. Quod et in contrariis dogmatibus accipitur, et in hominibus sæculi,*

eradicabitur.

^b Viliose erat tradam, pro radam.

quando viderint hominem sanctum per negligentiam esse prolapsum et gaudent et exsultant, quasi aliorum ruina, sua sit resurreccio. Propterea Dominus conminatur, quod ipse contra hujuscemodi homines dicet, et ascendere faciat contra eos instar mariorum fluctuum plurimas nationes, quae destruant in eis quidquid munitissimum et firmum videtur, et ita omnia eorum argumenta subvertat, ut in pulvrem redigantur. Sagenas quoque et retia quibus prius deceplam multitudinem piscabantur, cessare faciat, et in desertæ urbis solo, expandi atque siccari, ut pro illis alii subeant pescatores, quos Dominus ad piscandum misit. Sed et filias ejus, quae prius quasi in ibalamo servabantur, et pro mysticis secretioribus que doctrinis nulli facile credebantur, processuras protrahendasque in publicum, et Ecclesiastico munrone truncandas, ut intelligent quod ipse sit Dominus, qui et Jerusalem pro peccatis parumper reliquit, et Tyri pro insultatione ejus et gaudio munimenta destruxit.

296 (Vers. 6 seq.) *Quia hæc dicit Dominus a: Ecce ego adducam ad Tyrum (sive ad te sor) Nabuchodonosor regem Babylonis ab Aquilone, regem regum, cum equis, et curribus, et equitibus, et cœtu populoque magno. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet, et circumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro, et levabit contra te clypeum, et vineas, et erites (sive lanceas) temperabit in muros tuos, et turre tuas destruet in armatura sua. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum, a sonitu equitum, et rotarum, et currum movebuntur muri tui, dum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatae (sive quasi ingrediens urbem de campo). Unguis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, et statuæ tuæ nobiles in terram corruent (sive substantiam fortitudinis tuæ in terram ducet). Vastabunt (sive vastabit) opes tuas, diripient negotiationes tuas (sive spoliabit substantiam tuam) et destruent (vel destruet) muros tuos, et domos tuas præclaras (sive desiderabiles) subvertent (sive vertet) et lapides tuos et ligna tua et pulverem tuum in medio aquarum ponent (sive medio maris injiciet.) Et requiesceret faciam multitudinem cantorum [Vulg. canticorum] tuorum (sive destruam multitudinem musicorum tuorum), et sonitus cithararum tuarum (sive vox organorum tuorum) non audietur amplius. Et dabo te in limpidißimam (sive nitidissimam) petram. Siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis ultra, quia ego locutus sum, dicit Dominus Deus. Utramque editionem ex more conjunxi, et in quibus discrepant, ex latere copulavi, brevitat voluminum providens. Ergo quod dixerat, Ascendere faciam ad te gentes multas sicut ascendit mare fluctuans, et erit Tyros in direptionem gentibus, tunc ponit manifestis, quod Nabuchodonosor regem Babylonis adducat Dominus ab Aquilone, regem regum, cum equis et curribus, et cum infinita exercitus multitudine, qui prius subditas Tyro in*

A littore civitates et castella subvertat, et postea obserdi faciat Tyrum, valletque eam exercitu, et aggere, et munitionibus, vineisque [Al. clypeisque] et arietibus impugnet muros et destruat, et tanta sit multitudine equitum ejus, ut pulvere equitatus, et sonitu ululantis exercitus, rotarumque strepitu et **297** equorum binnitu, urbis fundamenta moveantur, et sic ingrediatur civitatem dissipatis muris, quasi de campo securus ingrediens, tantaque securitas sit vincentis exercitus, ut plateas Tyri conculcent equorum ungulae, et omnis populus in medio corrut civitatis, et status quondam nobiles, sive universa substantia in terram corrut, nibilque pristinarum divitiarum in expugnata urbe servetur, sed cum muris domus quoque nobiles destruantur, et tanta sit victorum saevitia, ut ligna et lapides, qui residui incendio fuerint, in medium mare projiciantur, et vel Nabuchodonosor, vel ipse Dominus quiescere faciat universam urbis letitiam, qua prius in canticis et psalteriis personabat, et ad solum usque subversa, sit siccatio sagenarum. Quodque sequitur: *Non ædificaberis ultra*, videatur facere quæstionem, quomodo non sit ædificata, quam hodie cernimus Phœnicis nobilissimam et pulcherrimam civitatem. Ex quo quidam volunt in ultimo tempore hæc Tyrum esse passuram, quæ postea non sit ædificanda. Sed quomodo Nabuchodonosor personam servare poterunt: præsentim cum legamus in consequentibus Nabuchodonosor oppugnasse Tyrum, et laboris sui non accepisse mercedem: et propterea tradi ei *Egyptum*, quia Dei sententiae in Tyri oppugnatione servierit? Græcas et Phœnicum maximeque Nicolai Damasceni, et alias Barbarorum aiunt se, qui huic historiæ contradicunt, legisse historias, et nihil super oppugnatione a Chaldæis invenisse Tyriæ civitatis, cum probare possimus multa dici in Scripturis facta, quæ in Græcis voluminibus non inveniantur; nec debere nos eorum auctoritati acquiescere, quorum perfidiam et mendacia detestamur. Potest ergo quod dicitur, *nec ædificaberis ultra*, sic accipi, quod nequaquam ultra sit regina populorum, nec proprium habeat imperium, quomodo habuit sub Hiram et cæteris regibus; sed vel Chaldæis, vel Macedonibus, vel Ptolemæis, et ad postremum Romanis regibus servitura sit. Nulli autem ambiguum juxta anagogen Nabuchodonosor regem Babylonis, qui venit ab Aquilone, diabolum intelligi, qui cum sit ventus durissimus et sinister, nomine *dexter* vocatur, præsumens sibi nominis dignitatem, et est rex regum **298** omniumque regnum, quæ ostendit Domino, dixitque ad eum: *Hæc omnia mihi tradita sunt, quæ dabo tibi si procidens adoraveris me* (*Matt. iv, 9*). Iste habet equos et currus, de quibus scriptum est: *Fallax equus in salutem* (*Ps. xxxii, 17*). Et: *Dormierunt omnes qui ascenderunt equos* (*Ps. lxxv*). Et in alio loco: *Equum et ascensorem projectit in mare* (*Exod. xv, 1*). Iste filias Tyri, animas in angustia et in quo-

^a Addit Victorius Deus, ex Vulgata Hebraicoque textu.

dam peccatorum carcere positas, interficit in agro campoque latissimo, et circumdat Tyrum munitionibus suis, ut clausam teneat, et nullus ex ea Babylonii regis evadere possit imperium. Destruet muros turresque subvertet, et quidquid forte habuit in dogmatibus, inundatione equorum ejus et sonitu equitum rotarumque et curruum strepitu pertremiscet, et ingredietur portas ejus, nullo prohibente, et plateas civitatis: *Quia lata et spatiovia est quae dicit ad mortem* (*Mosch. vii, 13*), equorum ejus calcabunt ungulae, universamque substantiam sive statutas nobiles, quibus sibi imagines linxerant falsitatis, de quibus scriptum est: *Domine, in cibitate tua imagines eorum dissipabis* (*Ps. lxxii, 20*), ad terram dejicet, et destructis muris, domus quoque nobiles subvertentur, quassabi paraverat, et in quibus exultabat, atque in tantam desolationem veniet, ut lepides ejus et ligna quibus aedificaverat muros, et casamenta construxerait, projiciant in profundum, canticaque ejus et musica, quibus sibi in sapientia hujus saeculi confidebat, et omnis cithararum sonus non audierit amplius, et piscatio ejus cessabit, et erit huius, ita ut siccatio sagerarum, et ultra non aedificetur, quia ad Domini sententiam tradita Nabuchodonosor, omnino subversa est, juxta quod et Apostolus dicit: *Quos tradidi Satana, ut discant non blasphemare* (*1 Tim. i, 20*). Loca difficilia sunt, et prudens lector ac diligens debet ignoroscere labori meo. Aut si melius quid potuerit invenire, et ego in ejus translibo sententiam: dummodo noverit veniam quam mihi tribuet, se ab aliis accepturam.

(Vers. 18 seq.) *Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinas tuas, et gemitu intersectorum tuorum, cum occisi fuerint in medio tui, commovebuntur insulae? Et descendenter de sedibus suis omnes principes maris: et auferent exurias suas, et vestimenta sua varia abficiant, et induentur 290 stupore. In terra sedebunt, et astanti super repentina casu tuo admirabuntur, et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi quæ habitas in mari, urbe inclita, quæ fuisti fortis in mari ovm habitatoribus tuis quos formidabant universi? Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulae in mari, eo quod nullus egreditur ex te, sive, ut Septuaginta transtulerunt, in die egressionis tuæ: quando fuerit ducta captiva.* *Hæc interim quasi quedam historia jacta sint fundamenta: nunc spirituale nitemur culmen imponere. Finga aliquem, diu servata pudicitia, multis florisse virtutibus, et postea in aliquo gravi mortalique peccato esse collapsum: nonne ad sententiam ruinas ejus intersectorumque virtutum omnes insulae movebuntur: hi videlicet qui salsis amarisque hujus saeculi tandem fluctibus? et descendenter de throno superbiam suæ, omnes qui in saeculi hujus salvigne principes videbantur, et humilitate dejecti, auferent diademata de capitibus suis, quæ videbantur bonis operibus possidere, et vestimenta varia diversitate virtutum abficiant et induentur stupore, sive timoris magnitudine quodammodo videbuntur insanii; sedebuntque humili, et stupentes super repentina casu ejus admirabuntur: intentum et omnes assumant planctum et lamentationem super eum qui corruit, et dicant: Quomodo peristi, qui prius salvas eras? quomodo corrueisti, qui tanto tempore stateras, qui in mari hujus saeculi inter omnes inclitos putabaris, qui eras cunctorum optime robustus? et habitatores tui, hec est, cogitationes*

* Pro tui, quod Vaticanus ms. ope restituimus, vi-

A sensum dictorum aperientes. *Hæc dicit Adonai Dominus Tyro, quæ Hebraice appellatur ser (-y): Numquid in die ruinæ tuæ, quando Nabuchodonosor oppugnante, corrueris, et in gemitu vulneratorum, sive intersectorum, qui occisi fuerint in medio tui, non commovebuntur insulae? Et descendenter omnes reges de sedibus, sive soliis suis, et principes maris qui diversis imperant insulis, et auferent diademata de capitibus suis, omnem regnandi gloriam deponentes et vestes pretiosissimas, et incredibili varietate fulgentes, abficiant a se, et stuporis magnitudine vententur in amentiam, atque humilitate dejecti, sedebunt in terra, et cum te viderint corrueisti, sibi similia formidabunt: nihilque putabunt in terra bonis esse perpetuum; sed e contrario assument super te lamentum, et flebile canticum commemorabunt, dicentes: Quomodo peristi quæ habitas (Al. habitas) in mari, urbe inclita, sive laudata? Tyrum enim suisse insulam, et nullum habuisse de terra introitum, in Græcis, Latinisque, et Barbaris historiis legimus: sed postea a Nabuchodonosor rege Chaldaeorum, vel, ut nonnulli affirmant, ab 300 Alexandro, rege Macedonum, jactu esse aggredes, et opugnatione vincisque, et arietibus locum preparatum, ac de insula factam esse peninsulam. Tu igitur, o Sor, o Tyre, quæ quondam suisti in cunctis fortissima insulis, sive in urbibus omnium voce laudata cum habitatoribus tuis, quos universi timebant, quomodo subito corrueisti? Nunc stupebunt, sive pavebunt super te insulae, et ut melius habet in Hebreico, naves, in die pavoris et ruinæ tue, et turbabuntur insulae in mari. Unde consequentius est supra naves legere, ne secundo ponantur insulae; eo quod nullus egreditur ex te, sive, ut Septuaginta transtulerunt, in die egressionis tuæ: quando fuerit ducta captiva. *Hæc interim quasi quedam historia jacta sint fundamenta: nunc spirituale nitemur culmen imponere. Finga aliquem, diu servata pudicitia, multis florisse virtutibus, et postea in aliquo gravi mortalique peccato esse collapsum: nonne ad sententiam ruinas ejus intersectorumque virtutum omnes insulae movebuntur: hi videlicet qui salsis amarisque hujus saeculi tandem fluctibus? et descendenter de throno superbiam suæ, omnes qui in saeculi hujus salvigne principes videbantur, et humilitate dejecti, auferent diademata de capitibus suis, quæ videbantur bonis operibus possidere, et vestimenta varia diversitate virtutum abficiant et induentur stupore, sive timoris magnitudine quodammodo videbuntur insanii; sedebuntque humili, et stupentes super repentina casu ejus admirabuntur: intentum et omnes assumant planctum et lamentationem super eum qui corruit, et dicant: Quomodo peristi, qui prius salvas eras? quomodo corrueisti, qui tanto tempore stateras, qui in mari hujus saeculi inter omnes inclitos putabaris, qui eras cunctorum optime robustus? et habitatores tui, hec est, cogitationes**

tiose, nulloque, aut incongruo sensu erat, Tyri. Li-

fortissime adversum omnia ignita diaboli jacula resistentes, quae prius erant formidini omnibus adversariis, veras sunt in stupore. Sed et naves, omnes videlicet sancti, qui hujus saeculi fluctus transcurvant, obstupescunt cum te viderint concidisse. In die parsim et ruinas tuas turbabuntur insulæ, ne et ipsæ similia sustineant. Alerum enim ruines exempla justorum sunt, dum omnes infirme et imbecilli statu fluctuantique vestigie in isto saeculo commorarunt, et numquam est nostra certa securaque victoria: quando egredientur ex te qui prius steterunt; vel in exitu tuo, in fine et consummatione tua. Non enim ex præteritis, sed ex presentibus judicamur. Cavendumque est, et semper timendum, ne veterem gloriam et solidam firmitatem, unius horæ precellat subvertat.

(Vers. 19 seq.) Quia hæc dicit Dominus [Vulg. addit Deus]: Cum dedero te urbem desolatam sicut civitates quæ non habitantur, et adduxero super te abyssum, et operueriant te aquæ multæ, et detrahero te cum his qui descendunt in lacum (sive ad eos qui descendunt in foveam) ad populum sempiternum, et collocaero te in terra nobisima (sive in profundo terrarum) sicut solitudines veteres, cum his qui deducuntur in lacum (sive descendunt in foveam), ut non habiteris, et [Vulg. Porro cum] dedero gloriam in terra viventium (sive ut non resurges in terra viventium), ad nihilum redigam te (sive perditionem dabo te) et non eris, et requisita non invenieris [Vulg. addit ultra] in sempiternum, dicit Dominus Deus. Cum superioribus jungs que dicta sunt. Quando te dedero, o Tyre, urbem in perpetuum desolatam, sicut civitates sunt alias quæ omnino non habitantur, et adduxero super te abyssum, et operuerint te aquæ multæ, vel hostium infinitas multitudines, vel certe qui ad insulam loquuntur et ad urbem in insula constitutam tropologice adversariorum frequentiam abyssi fluctibus comparat: et detrahero te cum his qui descendunt in lacum, sive in foveam, ad eos qui in inferno sunt, de quibus et in Psalmis legitimus: Introibunt in inferiori terræ: tradenunt in manus gladii, partes vultuum erunt (Ps. lxxii, 10, 11); ad populum sempiternum, ubi est fons oculorum, et stridor dentium, et posueris te in terra novissima, in qua antiquæ draeo constitutas es, et sicut veteres solitudines atque deserta, ubi nulla bonorum recordatio, sed poenæ erunt sempiternæ, neque te fecero susciri in terra viventium, de qua scriptum est: Beati milites, quoniam ipsi possidebant terram (Matth. v, 4). Et in alio loco: Placebo Domino 302 in regione vivorum (Ps. cxiv, 9): tame redigere te nihil, sive perfidis in se-

quel Hieronymum insistere Scriptura verbis ad Tyrum, quæ fuisse fortis in mari cum habitatoribus suis, quæ formidabant universi.

* Omittebat editio libri particulam, tamen, legentes διπλοῦ, quod sine tamen non potest sonare in sempiternum. MART.

* Pateribus haec de te in fine commentariorum in Ierayam diximus, et ad dialog. i contra Pelagian., num. 23. Duplicem nempe damnatorum classem dis-

A nuna, et ultra non eris, secundum illud quod in alio psalmo scriptum est: Dimittit misericordia tuæ, et amplius non ero (Ps. xxviii, 14). Non quod esse desistas qui in peccatis est sempiternis: sed quod qui Deo non vivit, in Scripturis sanctis dicatur non subsistere. Unde et Esther contra idola loquens: Ne tradas, inquit, scepterum tuum his qui non sunt (Esther xiv). Utique erant quibus obsecrat ne tradater; sed Deo non erant, qui virtutibus, et viventi Deo esse cessarant. Et hoc nondum, quod queritur Tyrus ab eo qui venit querere, et salvum facere quod perierat, et nonaginta novem ovibus in montibus derelictis, querit unam erroneam ovem (Luc. xix). Mulier quoque quæ unam drachmam perdiderat, querit, et invenit, et

B vicinas convocat ad letitiam societatem (Ibid., 15).

Sin autem requisita non invenitur Tyrus, non est quarentis vitium, sed ejus qui boni pastoris fugerit manum. Et ultra, inquit, non eris in sempiternum; sive ut in Hebreoι λογαριθμόν, et in Græco αἰών, scribitur, unum saeculum significat, juxta illud Isaiae, qui post septuaginta annos dicit Tyrum restituendam in integrum statum (Isa. xxiii). Aibit autem unum saeculum, id est, humanæ temporis ætatis, septuaginta annorum numero suppeditari, Psalmista dicente: Dies annorum nostrorum, in tempore septuaginta anni. Six autem in potentibus, octuginta anni, quidquid supra, labor et dolor est (Ps. lxxix, 10). Hoc metaphrasito breviter de Tiro diximus. Quod et ad eos referri potest qui in angustiâ hujus saeculi

C constituti, deducuntur ad inferos, et operiuntur abyssis fluctibusque poenarum, et trahuntur ad inferiora terra, et his copulantur qui in veteri solitudine sunt, et deducuntur in lacum, sive in foveam sempiternam, ut ultra non habentur a Spiritu sancto. De quibus scriptum est: Impius cum cedebat in profundum malorum, contemnit (Prov. xviii, 3). Nec de eastero erunt in terra viventium, sed peribunt, et redigentur ad nihil, et Deo esse cessabunt. Quibus testimonis abutuntur, qui dicunt impiorum et non peccatorum poenas esse perpetuas: qui quasi a Deo, non sunt inventi, 303 et in æternum esse cessarunt: quia suo vitio perdidérunt eum qui dicit: Ego sum vita (Iohann. xiv, 6).

(Cap. XXVII.) Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum lamentum, et dices Tyro quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas (sive ab insulis multis). Hæc dicit Dominus Deus. Si volueris totam prophetiam contra Tyrum, sive super lamentatione Tyri, uno sermone comprehendere, et lon-

tingui oportere ad Hieronymi mentem, quodcum aliis, quos ille impies vocat, aeternis, siuos quos peccatores, sive quos aut peccatorum penitentia, aut leviora crimina obstrinxerint, finiebat aliquando crucifixibus deputata. Confuso autem antea atque incommodo sensa legebatur, qui dicunt imploratum atque peccatorum poenas non esse perpetuas. Nobis ad veram lectionem restituendam suppetet latere Vallicano Chartæ et Rabanus.

gum faciam, et sensum lectoris obscurum; dum omnia simul non potest mente retinere, præcipue in quibus ab Hebraico in hoc loco LXX editio discrepat, hoc est, que addiderint, quæve substrixerint. Itaque nostra erimus interpretatione contenti, et sicubi dissonant, ex latere copulabimus, perfectam omnium Deo ^a scientiam relinquentes: et quid nobis videatur in singulis, breviter admonebimus. Qui plangitur, adhuc curæ est ei a quo plangitur. Unde et Samuel flebat atque plangebat super Saul (II Reg. xv). Et apostolus Paulus lamentatur et luget super his qui fornicati sunt et non egerunt penitentiam (II Cor. xi). Et Jeremias Lamentationes super eversione Jerusalem quatuor sribit alphabetis. Habitat ergo, juxta litteram, Tyrus, sive Sor, in introitu maris: vel quod prius insula fuit; vel quod portu tutissimo de alto venientes recipit naves, et est negotiatio populorum ad insulas multas, sive de insulis multis. Quod quidem usque hodie perseverat, ut omnium propemodum gentium in illa exerceantur commercia. Cœptam autem interpretationem sequentes, quidquid de Tyro dicitur, referamus ad συνοχὴν, id est, angustias istius mundi, qui in maligno positus est, et variis perturbationibus quasi fluctibus coarctatur atque percutitur. De hujusmodi negotiatoribus et in psalmo mystico sermone narratur: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationes in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo* (Ps. cvi, 23, 24).

(Vers. 3.) *O Tyre, dixisti, Perfecti decoris ego sum* (sive dixisti, Circumdedi mihi ego decorum) et *in corde maris sita*. Primum crimen est Tyri, si quid videtur habere boni, non Dei putare, sed suum, et **304** omnem pulchritudinem, que illi de diversis venit regionibus propriæ estimare diligentia atque virtutis. Dixit enim: *Perfecti decoris ego sum*, sive *ego mihi circumdedi decorum*, cum sit in corde, hoc est, in medio maris sita, et quasi insula moveatur, et fluctuet, et undaram illusionibus confringatur. Quod autem cor maris, medium significet, et ille propheticus sermo demonstrat: *Propterea non timebimus cum turbata fuerit terra, et translati montes in cor maris. Sonuerunt et turbatae sunt aquæ eorum* (Ps. xlvi, 2, 3). Sed et Dominus noster in corde terræ, hoc est, in medio, ad [Al. et ad] inferos dicitur descendisse. Vera autem et perfecta pulchritudo in nullo hominum, nisi in Christi corpore, quod interpretatur Ecclesia, et multorum sanctorum virtutibus congregatur. Unde et ipse loquitur ad sponsam: *Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te* (Cant. iv, 7).

^a Sic habent post Victor. mss. quoque nostri. Martianæns, post Erasmum, *sententiam*.

^b Qui suo loco subsequitur ex LXX interpretatione versiculos, hic quoque frustra, atque incommodo ad seriem orationis respectu ponebatur, quem nos ad mss. fidem expungimus, et suo semel loco recensemus.

^c Legunt iidem editores Erasm. et Marian., secundam vocem benzich, quæ filios tuos significat; sed

A (Vers. 4, 5.) *Finitimi tui qui te ædificaverunt, implerunt decorem tuum. Abietibus de Sanir extruderunt te cum omnibus tabulatis maris. Cedrum de Libano tulerunt, ut facerent tibi malum.* ^b Pro quo uescio quid volentes, ita LXX transtulerunt: *Beelim filii tui circumdecederunt tibi decorem: cedrus de Sanir ædificata est tibi: tenues tabulas cypressinas de Libano tulerunt, ut facerent tibi malos abiegnos.* Sermo enim Beelim, in hoc loco apud Hebreos penitus non habetur, sed pro Beelim scriptum est GEBULAJC (גְּבֻלָּאֵךְ), quod significat terminos tuos. In eo quoque quod dixerunt, filii tui, verbi ambiguitate decepunt, et scripturaræ similitudine, dum pronuntiatione diversa eadem litteræ, cœmentiariorum, ^c et filiorum, SONAICH et BENAICh (סֹנַּאִיכְׁ וּבֶן־אִיכְׁ) leguntur. Oigitur Tyre, quæ dixisti per superbiam, Perfecti decoris ego sum, sive ego decorem mihi circumdedi, cum sis sita in medio mari, audi quanta tibi Dei largitate collata sint. Finitimi et contermini tui, qui non de longinquis, sed de vicinis sunt regionibus, ipsi implerunt decorem tuum, et tu putas tuum esse quod alienum est? Et loquitur quasi ad narem τροπικῶς, urbis significans pulchritudinem, et rerum omnium abundantiam, ut postquam universam illius supellectilem descripserit, malum, antennas, **305** remos, vela, proram, carinam, funes, opertoria, pelles, et cætera quibus navium optime instructarum usus indiget: tunc tempestatem illi, et ventum austrum, quo fluctus maximi commovebuntur, venire denuntiet, et eam subjacere naufragio. Per quæ significat urbis Tyriæ eversionem a rege Nabuchodonosor, sive, ut multi putant, ab Alexandro rege Macedonum, qui sex mensibus ipsam urbem obsedit, et cepisse narratur, postquam Darium vicit in Lycia. Juxta mysticos vero intellectus, abietibus sive cedris de Sanir, navis Tyriæ tabulata cæduntur, quibus texitur atque compingitur, et cedro sive cyparisso de Libano malus ejus: ^d abietibus propter levitatem [Al. levitatem] juncturasque tabularum mollius invicem se tenentium atque mordentium: sive cedris, quod lignum imputribile est. De Sanir autem dicitur, quod interpretatur via lucernæ; aut ut nos verius arbitramur, dens vigilarum, eo quod omnis navis prosperitas, et illustratio venerit ex vero lumine.

C D Sanir autem mons juxta litteram ipse est qui et Ilermon, quem alii vocant Sanior. Lege historiam. Libanus interpretatur candor, sive dealbatio: quod et ipsum ad gratiam pertinet aliunde venientem. (Vers. 6.) *Quercus de Basan dolaverunt in remos tuos: transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, et*

non legunt primam bonaich, quæ cœmentarios, sive ædificatores tuos sonant. Distincte tamen mss. codices retinent voces a nobis editas; unde facilis est conjectura, nulla manuscrita exemplaria contulisse mox citatos autores ad restitutionem Hebreorum verborum. MART.

^d Supplet Victor, quorumdam opé mss. verbum erigitur.

prætoriola de insulis Italiæ. LXX : De Basan fecerunt remos tuos, et templo tua, et fecerunt tibi ex ebore domos silvestres de insulis Chettiim. Quanta pulchritudo navis, et supellecritis ejus, ut remos haberet cedri nos, non undelabit, sed de Basan, et transtra eburnea, et prætoriola, sive cellaria, in quibus merces pretiosissimæ reponuntur, de insulis Chettiim, quod nos in Italiam vertimus : ex ea regione quæ Græcia propinquior est, omnes Occidentalium insularum partes intelligentes. Dicamus ergo juxta anagogen, remos fieri naves Tyriæ de Bazan, de qua et in Psalmis scribitur : Dixit Dominus, de Bazan conterem profundo maris (Ps. LXVII, 23). Basan in lingua nostra interpretatur ignominia. Eos igitur qui fuerunt in profundo maris, et ignominia peccatorum, convertit Deus, et convertit in remos, ut cum Apostolis navigantes, possint ad terram, et 306 ad liuora pervenire ; et fiunt transtra de ebore, cum mortificaverint corpora sua : vel usum dentium ad laudes Dei contulerint, et prætoriola, sive cellaria de insulis Chettiim, quæ juxta Ilebraici sermonis etymologiam vertitur in percussam, ut plagis diaboli non tam interfecta sit, quam probata. Possimus ex ebore, et silvestres domos dicere de insulis Chettiim, quas haeretici non in domo Dei, sed in navi Tyria fabricare conantur. Et ipsi habentes ebur suum sermonis, et linguae adfiscantes templo Dei templo contraria, et domos silvestres, habitacula bestiarum, cum Scriptura dicat in domo Dei nemora, et silvas, ac lucos non esse plantandos (Deut. XII).

(Vers. 7.) *Byssus varia de Ægypto texta est tibi in velum, ut poneretur in malo : hyacinthus et purpura de insulis Elisa, facta sunt operimentum tuum. LXX : Byssus cum varietate de Ægypto facta est tibi in stratum, ut circumdaret tibi gloriam, et operiret te hyacintho, et purpura, de insulis Elissa facta sunt operatoria tua. Quia dixerat Tyrus, Perfecti decoris ego sum, vel circumdedi mihi ipsa pulchritudinem, arguitur quid a singulis acceperit regionibus, secundum illud Scriptura : Quid habes quod non acceperisti ? Si autem acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis (I Cor. IV, 7) ? Describitur ergo quid unaquæque mittat provincia, secundum illud Virgilianum (Georg., lib. I) :*

*India mittit ebur : molles sua thura Sabæi :
At Calybes duri ferrum, virosaque Pontus
Castorea,*

et cætera. Byssus in Ægypto quam maxime nascitur, ex qua contextum est Tyriæ naves velum, quod

* *Consule Scaligerum in Append. ad librum de Emendatione Temporum. Victorius quoque Biblia supra atque infra legi vult ad Hebreum לְלָא, faciunque errore librariorum penes LXX בְּלֹא, pro רְלֹא. At vero questionem præcidit omnem Hieronymus in Eusebiano Libro Locorum ad litteram ex libris Regum, Biblos, inquiens, civitas Phœnicis cuius meminit Ezechiel, pro qua in Hebraico continetur GOBEL. Idem itaque Biblia sunt atque Giblîi. Vid. III Reg. v, in fine.*

^b *Hoc Psalmi testimonium laudans S. Doctor, ut probet Sidonios in venatores veri, memoriae videtur*

A suspenditur malo, et operimentum illius, quod in solis calore atque tranquillo nautis atque vectoribus præbet umbraculum, de hyacintho et purpura fit ; quæ sunt de insulis Elisa, Ionii maris sic appellans insulas. Porro juxta Septuaginta de byso in stratum, et in requiem Tyriæ naves velamenta texuntur, ut his opera gloriosior sit, et circumdata amictum habeat pulchriorem. Byssum autem referri ad terram, quia ex terra oriuntur, et hyacinthum ad aerem, purpuram ad mare ex quo consicitur, addito coccinis tincto, quibus Pontificis vestimenta 307 texuntur, saepe admonuimus quod quatuor elementa significant : terram, ignem, aerem, et aquas, ex quibus constant omnia, quæ sibi assumit Tyrus, ut Dei creaturis non utatur cum gratia, sed dicat : Perfecti B decoris ego sum : vel, decorem mihi ipsa circumdedi.

(Vers. 8, 9.) *Habitatores Sidonis, et Aradii fuerunt remiges tui. Sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui. Senes Biblii et prudentes ejus præbuerunt nautas ad ministerium variae supellecritis tuæ. Omnes naves maris, et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ. LXX : Principes tui habitabant in Sidone, et Aradii fuerunt remiges tui. Sapientes tui Sor qui erant in te, isti gubernatores tui. Senes Biblii, et sapientes ejus erant in te : isti confortabant consilium tuum, et omnes naues maris, et remiges eorum facti sunt tibi in Occidentem Occidentis. Dixerat supra : Finitimi tui qui te adfiscaverunt, impleverunt decorem tuum : antequam veniant ad eos qui longe habitant, proximarum provinciarum describit auxilia.*

C *Habitatores, inquit, tui, sive principes Sidonis et Aradii, quæ vicina est insula, remiges tui. Sapientes tui, o Tyre, facti sunt gubernatores tui. Ad sapientes enim proprie pertinet gubernatio, Scriptura dicente : Quibus non est gubernatio, carent quasi folia (Prov. XI, sec. LXX). Senes sive seniores Biblii, et prudentes ejus præbuerunt nautas ad ministerium tuum, sive confortaverunt consilium Tyri, et variam supellecitem præbuerunt : omnesque naues maris, et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis Tyriæ, sive in Occidentem Occidentis. Hoc interim secundum litteram. Cæterum juxta mysticos intellectus quia Sidonii interpretantur venatores, et Aradii, deponentes : dicemus Tyrum gloriosam, et superbissimam civitatem, quæ, vento flante, postea D conterenda est, habere cives, sive principes venatores, de quibus scriptum est : 308 Anima nostra quasi passer erepta est de laqueo venantium. Ubi enim nos legimus venantium, ^b in Hebreo scriptum est,*

confusus sur, Hebraicum exemplar consulere prætermissee. In omnibus enim libris hoc loco habetur in Hebreo Jocesim. יְהִי רֵא, non, ut ipse ait, Sidonim; Et Joces quidem aucep; venator autem תְּאַד propriæ dicitur. Quamobrem rectius in libro Nominiū, Sidon, interpretatur venator mæroris. Verum, inquit Victor, adeo constanter Hieron. hoc semper asserti, ut non eum lapsu memoria, sed mutatum codicem Hebraicum jam credam. Infra cap. xxviii : Sidonii, inquit, interpretantur venatores, de quibus et in Psalmis scriptum est : Anima nostra sicut passer, etc. Et cap. xxxii : In Hebraico verius positum est,

Sidoniorum. Isti vénantur incandas animas in subtilibus constitutas, ut ad terrena deducant, et efficiuntur remiges, ut ducant eas ad naufragia. Sapientes autem Tyri, qui in malam partem accipiuntur, per quam sapientiores sunt filii tenebrarum a filiis lucis, ipsi gubernant Tyrum naufragio præparatam (*Luc. xvi.*). Seniores Biblia et prudentes ejus præbuerunt nautas Tyro ad ministerium, sive confortaverunt consilium ejus. Sacra narrat historia, seniores plurimos fuisse a Domino reprobatos, et juniores electos in typum Synagogæ et Ecclesiæ. Senior Cain adjicitur, et Abel junior eligitur (*Genes. iv.*): Ismael filius Abraham alienus a patre est, et Isaac junior hereditatem arcepit (*Genes. xxi.*). Filiorum quoque Isaac senior Esau venator est, et vagatur in saltibus, junior Jacob simpliciter habitat domi (*Genes. xxv.*). Unde scriptum est et in Malachia: *Jacob dilexi: Esau autem odio habui* (*Mal. 1, 2.*) Et recte juxta Apostolum (*Rom. ix, 13.*) nihil in matris utero constituti boni vel mali fecerant, nec habebant meritum nec offensam, ut alter eligeretur, et alter abjiceretur, nisi quod in typo, ut diximus, Synagogæ et Ecclesiæ, senior repellitur, et assumitur junior. Omnes, inquit, naves maris et nautæ earum fuerunt in populo negotiationis Tyræ, sive in Occidentem Occidentis. Quomodo dicitur Canticum Cantorum, et sæculum [*Al. sæcula*] sæculorum, et opera operum; ut canticum majus aliis canticis sit, et sæculum prolixius aliis sæculis, opusque cæteris operibus utilius: sic appellatur Occidens Occidentis, ut magnitudinem Occidentalium partium significet. Et pulchre naves maris, et nautæ earum, et remiges qui in Tyriæ navis auxilio sunt, non pergunt ad Orientem, nec ad ortum luminis, ubi sol justitiæ nascitur, sed ad Occidentem Occidentis, ubi lumen occumbit, **309** et ubi tenebrarum exordium est.

(Vers. 10.) *Persæ et Lydi* [Vulg. *Lydia*] et *Libyes* erant in exercitu tuo, viri bellatores tui: clypeum et galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo (sive peltas, et galeas suspenderunt in te ipsi dederunt gloriam tuam). Persas fuisse fortissimos, quorum rex Cyrus, ut Isaiae vaticinio prædicatur (*Isa. xlvi.*), subverso Astyage, rege Medorum, Babylonem ceperit, et sacra, et sæcularis narrat historia. Lydos quoque illo tempore inter gentes robustissimas reputatos, quorum rex Croesus ab eodem Cyro captus sit, Xenophon scribit plenissime. Et Libyas cum Troglodytis et Æthiopibus venisse contra Jerusalem, in Paralipomenon volumine legimus (*Il. Par. xii.*): qui quia illis temporibus florentissimi erant, famosi ad prælia pugnatores, Tyriæ urbis defensores esse

universi Sidoni, quos nos in venatores vertimus, justa illud quod scriptum est: *Anima nostra erpta est sicut passer de laqueo venantium, pro quo in Hebraico positum est Sidoniorum.*

* Ad mas. fidem restitutim post Victorium surribus, juxta Hebræum תְּרִיבָנָה, et Latinam Hieronymi versionem. Martianæus cum Erasmo surribus

A memorantur, et ad tertios hostes scuta et galeas inter murorum propugnacula suspendisse. Spiritu- lis autem intelligentia illud sonat, quod Persæ, qui interpretantur tentantes, sive tentati; et Lydi, quos generatos intelligimus; et Libyes, qui Hebraico sermone appellantur פְּרַת (פְּרַת), et vertuntur in os (ab ore, non ab osse), frustra Tyram nitanur defendere, cum tentatione superentur, et generationi ac libidini serviant, cassaque tantum verba multiplicant, non habentes galeam salutis, nec scutum fidei (*Ephes. vi.*); sed gloriam tantum strepitumque sermonum prætendant ad ornatum illius.

(Vers. 11.) *Filiæ Aradii* cum exercitu suo [*Al. suo*] erant super muros tuos in circuitu: sed et Pygmæi qui erant in τοις τούς turribus tuis, pharetras suas [*Al. tuas*] suspendebant in muris tuis per gyrum, ipsi compleverant pulchritudinem tuam. LXX: *Filiæ Aradiorum, et fortitudo tua super muros tuos, in circuitu custodes in turribus tuis erant. Pharetras suas suspenderunt super propugnacula tua per gyrum. Ipsi persecerunt decorem tuum. Verbum GAMADIM (גָּמָדִים). Aquilæ prima editio, Pygmeos: Symmachus, b Medos: Septuaginta, custodes: Theodosio Gomadim, ipsum Hebraicum, interpretati sunt. Aradum insulam quæ tota sit civitas, et contra se positum oppidum Antaradum habeat, vicinaque sit Tyro, et prætendat in Phoenicis littore **310** continentis terræ, usque hodie terminus: hi sunt in exercita urbis Tyriæ custodesque torriam ejus, et suspendebant pharetras suas per gyrum, complevitque pulchritudinem ejus, ut sagittarii C esse doceantur, sive pygmæi sunt, hoc est bellatores, et ad bella promptissimi, ἐπὶ τῷ τρυγάνῳ, quæ Græco sermone in certamen vertitur. Sin autem Aradii deponentes sonant, omnis qui prætendit falso nominis scientiam, et habet in pharetra pectoris sui ignita diaboli jacula, quibus deceptorum corda vulnerata que succedit, Aradius appellandus est. Capit enim deponere eos qui nituntur ad alta conscendere, et complet pulchritudinem Tyri, de qua in Proverbis scriptum est: Non te decipiat pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis (Prov. vi, 25). Et iterum: Sicut inauris in naribus porcæ, sic mulier malorum pulchritudo (Ibid. xi, 22).*

(Vers. 12.) *Carthaginenses negotiatores tui a multitudine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno, plumboque repleverunt nundinas tuas.* Nod solam in præsenti loco, sed et in Isaia, ubi scriptum est: *Ullulate naves Carthaginis* (*Isai. xxiii, 14.*) cæteri Interpretes verbum Hebraicum transtulerunt THARSI (תְּרֵשִׁים), quam coloniam esse Tyriorum nulli dubium est. Ipsa de Occidentis partibus argento, ferro, stanno, et plumbō, Tyri nundinas repleverunt. Tarsis in lingua nostra

retinuit.

b Duobus facile verbis תְּרֵשִׁים וְתְּרֵשִׁים, *Gam madim*, pro uno *Gamadim* legerit Symmachus, qui Ἀλλὰ καὶ Μῆδοι, sed et Medi, est interpretatus. Max Achint. ms.: *Theodosio Gomadim ipsum*, etc.—*Theodosio legebat Gomadim, non Gammadim*, ut falso ponitur in antea editis libris. MART.

sunt exploratio gaudii. Exploratores autem hic non in bonam partem debemus intelligere, quales Moy-ses miserat ad explorandam terram reprobationis (Num. xiii), sed in contrariam, quales et Apostolus videt se dicit: Propter subintroductos falsos fratres, qui intraverunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo (Galat. ii, 4): et de quibus Joseph loquitur: Exploratores estis: considerare vestigia regionis penitentis (Gen. xlvi, 9). Fratresque ejus intelligentes crimen esse non modicum aliena per insidias explorare, responderunt: Non sunt exploratores servi tui. Iste ergo nundinas Tyri non auro, nec lapide pretioso, sed argento, ferro, stanno, plumbo que multiplicant, habentes eloquii venustatem, et arma ad expugnandum; et in stagno eloquii similitudinem quod mentitur argentinum; et in plumbum impietatem gravissimam, 311 juxta Zacharium (Zech. v), in quo mulier sedit super talentum plumbi, et Aegypti demersi sunt in profundum sicut plumbum. Longa singulorum disputatio metallorum, sed brevitas studendum est.

(Vers. 13, 14.) *Gracia, Thubal, et Mosoch ipsi in-stitores tui, mincipia et vasa ænea* [Vulg. ærea] ad-duxerunt populo tuo: de domo Thogorma equos et equites, et mulos adduxerunt ad forum tuum. LXX: *Gracia universa, et adjacentia ejus, ipsi negotiatores tui in animabus hominum, et vasa ænea dederunt mer-catum tuum: de domo Thorgama, equos et equites, et mulos dederunt nundinas tuas.* Jones, inquit, qui He-bræcæ appellantur Javan, et Thubal, id est, Iberi Orientales, vel de Occidentis partibus Hispani, qui ab Ibero flumine hoc vocabulo nuncupantur, et Mo-soch, quos Cappadocas intelligimus, quorum metro-polis que postea ab Augusto Cesare Cesarea ap-pellata est, usque hodie lingua ipsorum Mazaca dicuntur: isti pretiosissima Tyri fecere commercium, ut mincipia, et seneca vasa ex Corintho adducerent Ty-ram, et de domo Thogorma, id est, de Phrygia equos, et equites et mulos, quoram quondam illa provicia maximam habuit capiam. Aliut Hebreæ Greciam, id est, ^a Javan, interpretari ^b est, et non est: quod proprie refertur ad sapientiam sæcularem, in qua si recte aliquid reperiunt, est appellatur; si in contrariam partem, non est. Molti enim naturæ bonæ [A. bona] et ipsi disserunt de officiis, de con-tinentia, de epibus contempnendis: quod proprie sibi Stoici vindicant, et videntur animas hominum quos decepterunt, lucifacere: habentque vasa ænea, quibus montantur auri similitudinem, quæ ingerunt populi Tyri, ut eos feliciter doctrinæ opinione sup-

^a De hac vocis Javan etymologia et interpretatione Hieronymiana cum nonnulla dixisset tom. II, col. 538. Plautina prudentiae Joannis Clerici placere kred poterit; sed mea non refert hujusmodi adversario displicuisse, modo ut placeam studiosis ac bene-volis lectoribus. MART.

^b Non igitur suo sensu, sed ex Hebraeorum sen-tentia ita exponi ait nomen Javan, est et non. He-bræi, gens excogitandis etymis nata, utcumque extuderint ex יָבָן, est, 'et, יָבָן, non, quemadmodum

A plantent. De domo quoque Thogorma, quod inter-pretatur peregrinus et adserna, ad forum et nundinas ejus equi adducentur, et equites et muli, de quibus scriptum est: *Fallax equus ad salutem* (Ps. xxxii, 17). Et in alio loco: *Dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos* (Ps. lxiv, 7). Et in Psalmis: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* (Ps. xxxi, 9). Quamobrem et Dœch 312 accutator et interfector sacerdotum, præfectorum multorum fuit (Il Reg. xxii), et hos esse de domo advenæ atque peregrini, qui non comedunt carnes agni, de quibus scriptum est: *Advena et mercenarius non comedent ex eo* (Exod. xii, 43); ut omnes nundinas Tyri his mercimonii compleantur.

Filiæ Dadan negotiatores tui. Pro quo nescio quid B volentes Septuaginta, filios Rhediorum interpretati sunt: nisi forte primæ litteræ falsi similitudine (י ו ת), ut pro Dadan legerent Radan, quæ et ipsa Cycladum maxima est, et in Ionio mari quondam urbs potentissima, navalique certamine gloriosa, et propter tutissimum portum mercatorum omnium re-ceptaculum. Et quia Rhodii in linguam nostram ver-tuntur videntes judicium, de his nunc tropologice dicuntur, qui cernunt judicii veritatem, et ipsi non faciunt, dicente Apostolo: *Propter quod inexcusabili es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alium, te ipsum condemnas. Eadem enim facis quæ judicias* (Rom. ii, 1). Sed melius est DADAN alterius loci nomen accipere, ut et in Hebreico, et apud ce-teros interpretes habetur.

(Vers. 15, 16.) *Insulae multæ negotiatio manus tue: dentes eburneos et hebeninos commutaverunt in prelio tuo.* Syrus negotiator tuis, propter multitudinem ope-rum tuorum, ^c gultam, purpuram, et scutulata, et byssam et sericum, et Chodchod [Vulg. coccum] propo-suuerunt in mercatu tuo. LXX: *Ex insulis multiplicaverunt negotiationem tuam: dentes elephantinos, et his qui introducebantur reddebas mercedes tuas.* Homi-nes negotiationem tuam a multitudine mercatus tui: in aphee, stacten, et polymita de Tharsis et Ramoth et Chodchod dederunt in nundinas tuas. Multum ab He-breico in presenti loco Septuaginta editio discrepat; ideo juxta utrumque paucæ dicenda sunt: ne in Tyri mercimonis occupati, ad reliquas prophetias tardius transeamus. Filiæ Dadan negotiatores Tyri, de multis insulis multiplicaverunt negotiationem ejus, ita ut dentes elephantorum darent his qui veniebant ad commercium ejus, et haberent homines in nundi-nis propter negotiationis multitudinem. Haberent autem 313 in Aphech, ^d quod de Theodotionis edi-

Martianæus animadvertisit. Monendum vero violentiam hanc falsamque esse etymologiam, nomenque suum Javan trahere ex יָבָן, cuius radix est יָבָן, quod pul-chrum esse significat.

^c Mavult ad Vulgata ingenium Victor., gemmam legi. Hebraum יְבָן, infra, cap. xxviii, veritut pro carbunculo, sicut alibi.

^d Theodotus vero translatis τὸ Ναπέχ, in Naphech: nam quod Latine legitur in Aphech, et Græce τὸ Αφέχ, cum Naphech legendum sit juxta Hebraum, ex

tione in Septuaginta additum est : pro quo Symmachus vertit, *polymita*. Stacten quoque, pro quo omnes alii *puroram* interpretati sunt, quæ Hebraice dicitur **ARCANUM** (אַרְכָּן) : et *varietates ex Tharsis*, pro quo in Hebreo **BUS** (בּוּס) dicitur, quæ ab omnibus in *byssum* translata est. Tharsis autem in præsenti loco penitus non habetur. Et *ramoth*, inquiunt, et *chodchod dederunt in nundinis tuis*; quod ita habetur in Hebreo, nisi quod pro *ramoth*, *Aquila serica*, vel *subtilia*, interpretatus est. *Chodchod* vero omnes interpretes, ita ut in Hebreo positi sunt est (**כָּדָחֶד**), transstulerunt. Igitur, juxta Septuaginta, filii Rhodiorum negotiatores Tyri, de insulis plurimis multiplicaverunt negotiationem ejus : juxta Hebraicum, post filios Dadan negotiatores ejus, insulæ quoque diversarum gentium auxerunt in mercimonium ejus, affrentes dentes eburneos ex India, et ligna hebenina, quæ nigri coloris pretiosissima sunt, et commutaverunt cum aliis Tyri mercibus. Syrus quoque fuit negotiator Tyri : pro quo in Hebreo positum est **ARAM** (אַרְםָן), in cuius loco Septuaginta *homines* interpretati sunt, pro **ARAM** legentes **ADAM**, et **RES** et **DALLET** litterarum, sicut supra, decepi similitudine. Usque hodie autem permanet in Syris ingenitus negotiationis ardor, qui per totum mundum lucri cupiditate discurrent, et tantam mercandi habent vesaniam, ut, occupato nunc orbe Romano, inter gladios, et miserorum neces querant divitias, et paupertatem periculis fugiant. Istiusmodi homines negotiatores Tyri sunt, qui *polymita*, *puroram* et *scutulata* mercantur : *byssum* quoque et *sericum*, et *chodchod* proponunt in mercatu ejus. Pro *purpura*, quam omnes interpretati sunt ; *stacten*, id est, *guttam* ; Septuaginta transstulerunt. Chodchod autem quid significet, "usque in præsentiarum invenire non potui. A iunct Hebrei, omnes pretiosissimas merces hoc nomine significari, vel speciem quandam esse pretiosarum mercium, quam Romanus sermo non resonet, vel communis vocabulo **314** scruta videntium. De multis autem insulis, ut transeamus ad anagogen, quæ salvis [Al. falsis] et amaris hujus saeculi tunduntur fluctibus, deferunt negotiatores Dadan dentes eburneos, candorem eloquentiae pollicentes ; de quibus scriptum est : *A domibus eburneis ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.* (Ps. LIV, 9). Sed non sunt candidi, nec imitantur sponsam, de qua dicitur : *Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innitens super fratrelem suum* (Cant. VIII, 5) ? verum hebenini nigri coloris, qui non possunt suam mutare nigredinem, Jeremia dicente : *Si mutantib^{is} Äthiops pellem suam, et pardus varietatem suam* (Jer. xix, 21). Syrus quoque, id est, Aram, qui interpretatur *excelsus*, et tumet superbia, negotiator Tyri est, et in multitudine operum Tyriorum desert

concursu duarum N factum est, quarum alteram libraril perperam omisere.

* *Ipsæ interpretatis est jaspidem in Isaiae LIV, 12, qua de re in commentariis : Ubi, inquit, nos jaspidem, sequentes LXX, diximus, in Hebraico, scriptum habet*

*falsi nominis scientiam, multas varietates, et stacten odoris optimi reppromittens, et purpuram regiæ dignitatis, et scutulata ex arte dialectica, et byssum, pro qua Septuaginta *Tharsis* interpretati sunt terra operibus deditus : et sericum, pro quo in Hebreo scriptum est **RAMOTH** (רָמוֹת), quod interpretatur *ri-
gio mortis*. Omnia enim opera terrena ad interium properant ; et chodchod, quidquid illud est quod intelligitur, proponens in nundinis Tyri. Dadan autem ex his mercibus quæ a negotiatoribus ejus insulique dicuntur afferri, vel India regio intelligenda est, vel Idumæorum ac vastæ solitudinis, ut nonnulli estimant, sonaque *cognitionem*, ut similitudinem divinorum dogmatum in hereticis cognoscamus.*

(Vers. 17.) *Juda et terra Israel ipsi institores tui, in frumento primo : balsamum et mel, et oleum, et resinam proposuerunt in nundinis tuis. LXX : Judæ et filii Israel, isti negotiatores tui in frumenti commercio et unguentis : primum mel et oleum, et resinam dederrunt in nundinis tuis. Verbum Hebraicum **PHANAC** (פְּנָאָךְ) Aquila, Symmachus et Theodosio ita, ut apud Hebreos positum est, transstulerunt : pro quo LXX *unguenta*, nos *balsamum* vertimus. Dicitur autem, quibus terra Judæa, quæ nunc appellatur Palæstina, abundet copiis, frumento, balsamo, melle et oleo, et resina, **315** quæ a Juda, et Israel ad Tyri nundinas deferuntur. Cumque manifesta sit littera, juxta spiritualem sensum dicemus, non debere terram confessionis, et sensum cernentis Deum qui refertur ad Ecclesiam, deferre Tyro primum triticum, quod cadens in terram multiplicatur, et accipitur pro verbo Dei : *Non enim in pane solo vivit homo, sed in omni sermone Dei* (Deut. viii, 3). Deinde balsamum quod nascitur in vineis Engaddi, sive unguentum, de quo scriptum est : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron* (Ps. cxlii, 2). Et mel super quo loquitur et Salomon : *Mel invenisti, comedere quantum satis est. Si enim plus comedeleris, evomes illud* (Prov. xxv, 16), dum saturitate nimis mel vertitur in absynthium. Oleum quoque de quo in tabernaculo Dei lucerna accenditur, ne aptetur nobis illud propheticum : *Oleum in Ägypto venundabas* (Osee XII, 1). Quod si in Ägypto, et in Tyro fuerit, vertetur in contrarium, et dicetur de eo, *Oleum at-tem peccatoris non impinget caput meum* (Ps. cxl, 5). Sed et resina lenis [Al. levis] est, apta corporibus, et pro medicina accipitur. Unde et in Jeremia scriptum est : *Numquid resina non est in Galaad : aut medicus non est ibi ? Quare non ascendit curatio filia populi mei* (Jer. viii, 22). Hanc resinam habebat et Jacob, quam mitiebat filio suo Joseph cum melle, et terebintho, nucibus thymiamate, et stacte (Gen. XLIII). Ismaelitæ quoque qui emerunt Joseph de terra*

*Chodchod, quod solus Symmachus καρχιθόνος trans-
luit. Et vero recentiores plerique interpretes lapi-
dem pretiosum designari automant. Victorius, qui
Saphirum interpretatur, magis probat.*

Israel, hæc in *Egyptum* portabant thymiamata, et resinam de Galaad, et stacten (*Ibid.*, 37). Et ut manifestius scire possimus quid sit frumentum, balsamum, mel et oleum resinamque ad mercatum ferri Tyri, audiamus Domini verba dicentis: *Nolite dare sanctum canibus: neque margaritas vestras mittatis ante porcos* (*Matth.* vii, 6). Mulieri quoque Chananeæ, quæ pro filia precabatur, dicens: *Filia mea male rexatur a dæmonio*, respondit Dominus: *Non oportet tollere panem filiorum, et dare eum canibus* (*Matth.* xv, 22, 26). Sed quia exierat de finibus Tyri et Sidonis, et propinquabat terræ Israel, idcirco quod rogaverat consecuta est.

(Vers. 18.) *Damascenus negotiator tuus in multitudo operum tuorum: in copia [Vulg. multitudine] diversorum opum: in vino pingui, in lanis coloris optimi.* LXX: *Damascus negotiator 316 tuus in multitudo operum tuorum, ex multitudine omnis fortitudinis tue: vinum ex Chelbon, et lanas de Miletō.* Pro vino pingui, quod interpretatus est Symmachus, et apud Aquilam et Theodotionem, et in ipso Hebraico habet, *rinum de HELBON* (חֶלְבּוֹן). Rursumque ubi nos posuimus *lanis coloris optimi*, sive *splendensibus*, et *Aquila* et *Theodotio* transtulerunt in *lanis Soor*. Significat autem quod inter cæteras negotiations Tyri, ad nundinas ejus de Damasco deferebatur *vinum pinguisimum*, et *lana precipua*: quod usque hodie ceruimus. Sin autem *Damascus* interpretatur *sanguinem bibens*, et *Hebraeorum vera traditio* est, campum in quo interfectus est Abel a parricida Cain (*Gen. iv*), suis in Damasco, unde et locus hoc insignitus vocabulo sit, justus et Paulus post intersectionem Stephani primi in Christo martyris perrexit Damascum, ut credentes in Christo vincitos duceret Jerusalem: Deique misericordia, qui fecit videntem et cæcum, oculos carnis amisit, ut mentis acciperet: cecideruntque squamæ draconis ex oculis ejus, quibus lumen perdiderat veritatis, ut iret ad vicum qui appellatur *rectus*, et inveniret *Ananiam*, qui in lingua nostra interpretatur *obediens* (*Act. ix*). De hac igitur terra, cui dictum est: *Maledicta terra quæ operitur os suum, et hausit sanguinem fratris tui* (*Gen. viii, 11*). Tyri nundinæ congregantur, et *vinum pingue*, ^a et *lanæ splendentes*: sive *vinum de Chelbon* quod interpretatur *lacteus*. Septuaginta pro *lanis coloris optimi*, *lanæ de Miletō*, sive *Soor* senserunt, *Miletum* in Hebraico non habetur; sed quia inde *lanæ præcipuae* deferuntur, pro *Soor*, *Miletum* interpretati sunt. Ex quo perspicuum, quod *Tyrus lacte ruminatur infantiae*, et vestimenta non habeat propria, sed aliunde et ex variis congesta provinciis. Illud quod *Damascus* interpretatur *sanguis cilicii*, et *sanguis*

^a Concinnior hæc est, quam reposuit Victorius, lectio, cui et Rabanus ex parte consentit. Martian. post Erasmum, *vinum pingue*, sive *lanæ splendentes*. *Vinum de Chelbon* interpretatur, etc.

^b In hanc sententiam Josephus Antiquit. m, 11, laudatur, haud scio tamen, quam vere. Concinunt quidem recentiores aliquot Græci, Philostorgius, et

gnis osculi, præsenti non convenit loco. Frequenter enim Hebræa nomina pro diversitate accentuum, et mutatione literarum vocaliumque, vel maxime quæ apud illos habent proprietates suas, varie interpretantur.

(Vers. 19.) *Dan et Græcia et Mozel in nundinis tuis posuerunt* [Vulg. proposuerunt] *ferrum fabrefactum: stacte 317 et calamus in negotiatione tua.* LXX: ~~×~~ *Dan et Javan et Mozel in nundinis tuis: quæ in editione eorum de Theodotione addita sunt. Ferrum factum opere, et rota in commissione tua est.* Ex nomine patriarchæ *Dan* et tribus, et locus in quo habitavit tribus, nomen accepit, ubi hodie *Paneas*, quæ quondam *Cæsarea Philippi* vocabatur. Unde et *Jordanis* fluvius sortitus est vocabulum, ^b *Jor*, rivus videlicet, *Dan*, qui fluit de Libano. *Javan* autem Græciā sonat, quæ interpretatur, ut diximus, *est*, et *non est*. Pro *Mozel* quoque *Symmachus* transtulit *deserens*, ut sit sensus: *Dan et Græcia detulerunt in nundinis tuis ferrum fabrefactum, et cætera.* Aquila vero pro *Mozel*, posuit de *Uzal*. De quibus credendum est regionibus, ferrum et stacten et calamus ad Tyri nundinas deportata. Dicamusque quod Græcia, id est, *Javan*, ferrum habeat fabrefactum, et ad bella promptissimum, dialecticaque arte constructum jactans se cuncta judicio et ratione proferre: vocemque sonum, qui interpretatur in calamo, et stacten odoris optimi repromittat, sive ferrum fabrefactum, et rotam quæ verborum compositione volvatur, et cursum habeat orationis.

(Vers. 20.) *Dadan institores tui, in tapetibus ad sedendum.* LXX: *Dedan negotiatores tui, cum jumentis electis ad currus.* Multum Hebraicum et Septuaginta in præsenti loco discrepant, præter nomen regionis quod *viciunum* est *Dedan*, et *Dadan*. Insinita quippe distantia in tapetibus ad sedendum, et jumentis electis ad currus: nec dubium quin quadrigæ currus et equi, in malam partem accipiuntur, si terreni sint. Alioquin et Elias ad cœlestia curru rapitur, appellaturque ab *Elisæo pater*, *pater*, *auriga et currus Israel* (IV Reg. ii, 12). Et Giezi aperiuntur oculi, ut currus in monte, et equos videat sine ascensoribus, sessioni Domini præparatos (*Ibid.* 6). In tapetibus autem, sermonum pulchritudo monstratur; in quibus vehuntur et requiescent institores *Dedan* sessio ne composita, venientes ad nundinas Tyri.

(Vers. 21.) *Arabia et universi principes Cedar, ipsi 318 negotiatores manus tuæ, cum agnis, et arietibus et hædis venerunt ad te.* ^c Pro agnis, arietibus et hædis, Septuaginta camelos et arietes, et agnos interpretati sunt. Arabia autem et principes *Cedar* (quæ hodie Sarracenorum regio est, sicut in Jeremiæ ser-

Joannes Antiochenus περὶ Ἀρχαιολογίας; sed confer quæ ad epist. 78, de Mansionibus, mans. 41 in fine observavimus.

^c Supplet Victor. ad Vulgatae versionis fidem, negotiatores tui. Pro venerunt autem, Hebraice est וְיָבִרְכֵנִי, et Græce, τὸν φέρειν.

mone, qui adversum Cedar scribitur, et plenissime demonstratum est) abundant his animalibus, agnis videlicet, et arietibus, et hædis, et Tyri nundinis hoc illatione multiplicant (*Jerom. xlxiij.*). Sed et camelorum fertilissima regio est ob pascuorum [Al. pasenarum] eremi laitudinem, aerisque temperiem, quibus hoc animal delectatur. Arabia autem interpretatur *vespera*: et Cedar, *tenebras*. De qua et in Psalmis dicitur: *Habitavi cum habitantibus Cedar* (*Ps. cxix, 5.*) Quæ regiones deserunt Tyro camelos, gravissimis peccatorum oneribus prægravatos, sive agnos, et arietes, et hædos, quos immolant in altaris suis, quæ de iniquo ac rebelli corde simularunt. Sed et in hoc eodem propheta in visione pastorum, arietes aquas purissimas conturbantes, et impingentes lateribus oves, et cornibus dimicantes legimus (*Infra xxxiv*): hædos quoque, qui ad sinistram stare consueverunt, et agnos qui mentitur agnum (*Mat. xxv*): de quo scriptum est: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. i, 29.*) In bonam autem partem camelos scribit Isayas (*Isa. lx*), de Madian, quod interpretatur *Dominus judicium*, venire Jerusalēm, et Ephā, et arietes de Nabajoth, et Saba deserentes auro et thos: quorum duo ultima etiam a Magis offeruntur Domino (*Math. ii*). Isteque cameli, deposito onere peccatorum, possunt intrare arcam et angustam viam, quæ ducit ad vitam (*Math. vii et xix*).

(Vers. 22.) *Venditores Saba et Reama* [Al. *Reama*], ipsi negotiatores tui cum universis primis aromatibus, et lapide pretiosissimo [Vulg. *pretioso*], et auro quod proposuerent in mercatu tuo. In Psalmis ubi scriptum est: *Reges Arabum, et Saba munera offerent tibi* (*Ps. lxxi, 10*), in Hebraeo habet, *reges Saba et Saba munera offerent tibi*: quorum unum Saba per similitudinem scribitur, alterum per SAMECH, quæ nostræ litteræ similis est. Quia igitur Saba interpretatur *conversio*, hoc dicendum est, quod in praesenti loco non conversionem significet, sed aversionem, **319** de qua Tyro munera deseruntur cum universis aromatibus, et odoribus opimis, et lapide pretioso, et auro quæ omnia in Tyri nundinis proponuntur. Et ipsi enim mentitur odorem optimum, lapidemque pretiosum, quo extruere perversatis suæ nituntur Ecclesiæ, et aurum quod pollicetur in sensu, omnianque perversa sunt. Nihil enim gratus accipiunt, nec gratis tribuant, sed universa mercantur, cum regis Arabum, et Saba gratis Christo munera offrant. Hi sunt qui omnia turpis lucri causa faciunt: et ab eo haec munera suscepserunt, qui dicit in Evangelio: *Hæc enim tradita sunt mihi: quæ dabo tibi, si procidens adoraveris me* (*Math. iv, 9.*) *Reama*, sive juxta Septuaginta *Rhegma*, in nullo alio Scripturarum

A loco invenire posui, nee quæ regio sit, quidve significet; nisi quod manifestum est, et ex eo quod jungitur, Saba vicinam hanc provincie esse regionem.

(Vers. 23, 24.) *Aran, et Channe, et Eden*, negotiatores tui *Saba, Assur, Chelmad*, venditores tui: ipd negotiatores tui multifariam involucris hyacinthi, et polymitorum gazaramque pretiosarum, que oboluse et astricte erant funibus. **LXX**: *Charan, et Chan, et Edne, isti negotiatores tui: Sabba, Assur, et Chalman, institutores tui, deserentes negotiationem*: *Machalim, et in Galima: hyacinthum, et polymita: thesauros electos funibus colligatos*. Et istæ gentes diversorum locorum nomina continentur. Quod autem de Theodotione in Septuaginta additum est, in *Machalim, et in Galima, Symmachus* interpretatus est *preiosis involucris*. Polymita quoque, quæ Theodotio varia interpretatas est, de Aquila et Symmacho addidimus. Tam pretiosæ autem vestes negotiatorum involucris ferebantur, ut funibus hyacinthinis surgerentur. Aran, sive, ut Septuaginta dixerit, *Chorren*, in nostra lingua sonat *foramina*: *Channe, preparationem: Eden, delicias*: pro quo apud Septuaginta *Edne*, quod in Hebreico non habetur, qui sonet ignoramus: et facti nominis etymologiam querere non debemus. In negotiatione ergo Tyri per carnos sensus qui indicantur in foraminibus, tota saeculi domini preparatio est qui solas delicias putant si augeant Tyriæ orbis commercia. **320** De Saba supra diximus. Assur interpretatur, dirigens: *Chelmad*, sive ut in quibusdam exemplaribus continetur, *Chenna*, transfertur in *vineas*: haud dubium quin Sodomorum, qui veniunt in mercatu Tyri, ut prava dirigant, immo arguant pœnis, et corrigan quæ fuerant depravata, fuxta illud quod in Psalmis dicitur: *Undestruas inimicum et ultorem* (*Ps. viii, 3*). Habentque multifariam supellectilem, et incredibiliter varietate distinctam, quæ involucris hyacinthi astricta est; sive thesauri eorum funibus constringuntur, quos thesaurizaverunt sthi in terra, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* (*Prov. v, 22*). Nec babuerunt negotiationem liberam, sed cuncta peccatorum vinculis innoxuerunt. Involucra hyacinthina, propter coloris similitudinem, referamus ad aereas potestates, quæ thesauros suos saeculi nundinis largiuntur.

Cedros quoque habebant in negotiationibus tuis. *Naves maris* (sive ut in Hebreico continetur, *Tharsis*), principes tui in negotiatione tua. Pro cedris, Septuaginta *cyparisos* transtulerunt. Et quia supra de utroque diximus, superfluum est lectoris augere fastidium.

(Vers. 25.) *Et repleta es, et glorificata* (sive *aggrata*) *nimiris in corde maris*. Nihil, inquit, tibi defuit.

XLIX, vers. 28, morte preoccupatus compiere potuit. MARTIAN.—Puta ad ipso Jeremias, non in Hieronymi in eum Prophetam Commentariis, quos du post eleubravit; finmo nec ad eum usque sermonem adversus Cedar, cap. *xlxiij*, vers. 28, morte intercedente, perdidit.

* Legendum demonstratur, vel demonstrabatur, non demonstratum est, cum Hieronymus scripsisset in Jeremiam præ absoluto omnibus commentarios in locum, Ezechielem et Dauidem, ut ipse nos docuit præfatione commentariorum in Jeremiam, quos neque ad sermonem adversum Cedar, qui legitur cap.

quod ad divitias pertinet insularum. Quae tamen gloriosissime, fuit aggravatio possidentis, dum non potest moderate ferre divitias, quamquam et paupertatis sepe tentatio sit (Prov. xxx). Unde et Salomon necessaria tantum postulat; et divitias, et paupertatem pariter detestatur, ne in altero superbia, in altero subrepate impatiens atque mendacium.

(Vers. 26.) *In aquis multis adduxerunt te remiges tui.* Supra remiges Tyri civitatis Sidonius legitimus, et Aradios, quorum altiori venatores, alteri interpretantur dependentes. Venantur enim eorum animas, quae inter saeculi hujus fluctus suo discunt arbitrio, et non ad excelsa sublevant, sed in profunda demergunt: nec imitantur eos qui usque ad matutinam vigiliam navigantes, fregerunt insanos maris fluctus, et Dominum Salvatorem suscipere meruerunt, statimque tali vectore et comite pervenerunt ad portum quietis. De quo in Evangelio plenius scribiuntur.

Venit Auster contritus te in corde maris (Matth. xvii.). **321** Omnes divitiae Tyri, Austrum flante dispersent, qui significantius ^b CADIM (ΚΑΔΙΜ), Graece καύτης interpretantur: quem nos in sensu urendem transerro possumus. De quo dicebat sonitus David: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem* (Ps. cxxi, 6). *Hoc vesti Jacob exustus erat, et tamen non contritus,* dum loquitur: *Fui per diem exustus est, et gero noctis* (Genes. xxxi, 40). Illi quoque qui ab hora prima condinet sunt, totius diei calorem et zelus inferunt, et tamen accipiant denarium, quia tristii sunt, et non contriti. Unde et sponsa dicit in Cantico: *Nigra sum, sed formosa, quia despezit me uisus* (Cant. i, 4): sive, ut metius in Hebraico continetur, decoloravit me sol.

Divitiae tuæ et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum. Multi ita legunt: *In corde maris diuinitus tuæ et thesauri tui, et multiplex instrumentum tuum;* ut omnes Tyri divitiae et thesauri, universaque substantia in corde maris sit posita, et secundi fluctibus obruatur, nibilque habeant stabilitate habitatores ejus atque perpetuorum, Impletio illio Evangelico: *Sicut haec nocte auferend animam suam a te, quæ autem preparasti eis* (Luc. xiii, 20)? Et illio apostolico: *Qui volumen divitiae mari, incidunt in lassitudinem et incipiunt mordet, et trahuntur in profundum* (1 Tim. vi, 9). Manifesta est historie; et propterea singulis pene versiculis breves sententias coquimus. **D**omini nam ad finem libri festinat oratio.

(Vers. 27). *Nautæ* (sive remiges) *tui, et gubernatores tui,* qui tandem expeditiōnem tuam, et populo tuo prouidunt: *virgines bellatores tui qui erant in te, cum universa multitudine tua quæ est in medio tui, endent in corde maris in die ruinae tuæ.* Remiges sive nautas uide Tyria, Sidonios legitimus et Aradios, de qui-

A bus jam dictum est; et juxta editionem Septuaginta consiliaries Byblii, quæ Hebraice appellatur GEBAL (גְּבָל): viros quoque bellatores ejus Persas, Lydos, et Libyas, qui omnes cadent, et esse nihil monstrabuntur, cum ceciderit Tyrus, et universa gloria ejus finem habuerit ruinarum. Multitudinem autem quam commissionem Septuaginta transtulerunt, exceptis principibus, vulgus significat; qui ab auctoritate nominis dignitatem, **322** simili iudicio conteruntur. Mixtaque propheta est inter urbem et naveam, ut ex altero alterum intelligas: et tamen utrumque ad consummationem saeculi pertineat, alique in naufragio.

(Vers. 28, 29.) **A** sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabantur classes, et descendentes de navibus suis omnes qui tenebant remum. Nautæ, et universi gubernatores maris [vectoresque et proretæ] in terra stabunt, et ejus labunt super te voce magna, et clamabunt amara: et superjacient palverem capitibus suis, et cinere conspergentur (sive cinerem sternent sibi). ^c Quod autem sequitur: Et radent super te calvum, et acribent cilicii: et plorabunt te in amaritudine animarum plorata amarissimo, et assumunt super te carmen lugubre, et plangent te, in Septuaginta non habetur, sed de Theodotionis Editione additum est. Quando Tyrus ceciderit, gubernatores illius turbabuntur, descendentesque de classibus, et remiges vectoresque ac proretæ sive nautæ, et universi gubernatores maris justi fluctibus, stabili aliquando consistente gradu; et ejus labunt super ea voce magna, quæ prius suis locupletabant mortibus, et mentis amaritudinem clamore signabunt: palverem quoque sive terram jacent super capita sua, pro personis operibus agentes penitentiam. Et cinereo conspergentur velutulu, juxta Legem (Num. xx), ut purifcentur: vel certe subtercent cinerem sibi, juxta illud quod dicitur ad Jerusalon: Spargit terram super caput tuum, et cinerem subterne tibi, et fac planetum (Jerem. vi, 16). Et in Evangelio scriptum est: Si in Tyro et Sidone facta essent signs hec, etiam in saeclo ei cuncti egissent penitentiam (Luc. x, 43). Et Psalmista dicit: Cinerem quasi panem mandauit (Psalm. cr, 40). Radentque super Tyre caput, et facient calvum, quod in luctu fieri solet, eo tempore quo magnitudo doloris omnem excluserit luctitiam. Apostolorum vero capituli numerati erant, quia cinerem suum instar Nazarenorum Domino consecraram (Matth. x; Luc. vi). Et Samson quando eritis habuisti, possedit fortitudinem, abdita vero excessio, captus est ab Altophyllis (Judic. xv). Quando autem dictebitur, et accingentur cilicii, vetus lumborum libido, **323** damnatur, ut qui vixerant in deficiis, postea peni-

^a In Tanto. ms., quamquam et paupertas, sepe, etc.

^b Penes Rabanum, significantius Hebraice CADIM.

^c Qui subsequitur versiculus, Et tradent, etc., hic quoque incommoda serie orationis contra mss. item ponebatur.

tentes vivant in austertate atque duritia. Ninivitae habuere saccos (*Jon.* iii). Et iterum ad Jerusalem dicitur : Plange ad me quasi sponsa accincta cilicio super virum suum virginalem (*Joel* 1, 8). Et plorabunt te, inquit, in amaritudine animæ ploratu amarissimo. Melius est enim ingredi in domum luctus, quam in domum convivii (*Ecli.* vii) : ut plangant Tyrum, et carmen lugubre congregent, quod sequens Scriptura subjungit. Ut autem sciamus profectum esse eorum, qui plangunt ruentem, et qui prius in maris corde, et in medio illius versabantur, prophetæ nos doceat exemplum : qui et ipse plangere jubetur Tyrum, ut, expleto tempore pœnitentia, restituatur in antiquum statum, et, assumpta cithara, Domino personet. Lege Isaiam. Quidam ridicule (sed tamen quod legimus est dicendum) gubernatores episcopos bæreticorum, consiliatores presbyteros, proretas archidiaconos, remiges atque nautas diaconos interpretantur, vectores vero ad cunctum populum referunt, quod si addidissent nauclerum diabolum, implessent tragœdiam. Qui omnes ejulabunt pariter, et flebunt amarissime, et agent pœnitentiam, postquam naufragium senserint navis suæ, et in terra steterint, omnemque decorem falsi nominis scientiæ amiserint ; et pro gaudio atque lætitia, in cordis amaritudine pœnitentiam mœrore signaverint.

(Vers. 33 seqq.) Quæ est ut Tyrus, quæ obmutuit (sive conticuit) in medio maris ? (Quod in LXX non habetur.) Quæ in exitu negotiationum tuarum (sive quam invenisti mercedem) de mari, implesti populos multos. In multitudine divitiarum tuarum, et populorum * ditasti reges multos. Nunc contrita es a mari (sive in mari) in profundis aquarum opes tuae (sive negotiatio tua¹) et omnis multitudo tua, quæ erat in medio tui cederunt. Universi habitatores insularum obstupuerunt (sive contriti sunt) super te, et reges eārum omnes tempestate perculti (sive versi in amentiam) mutaverunt vultus (vel fleverunt). Negotiatores ^b gentium (sive populorum) sibilaverunt super te, ad nihilum deducta es (sive facta perditio es : et non eris 324 ultra [Vulg. tacet ultra] usque in sæculum (sive in perpetuum). Gubernatores, remiges, proretæ, atque vectores, in planctu Tyri ista memorabunt, quæ alia civitatum ita conticuit, ut luquendi fiduciam non haberet ; et audiret illud Evangelicum, Tace, et obmutesce (*Marc.* iv, 39). Et de Psalmis : Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum (*Ps.* xlvi, 16) ? Quantis mercibus, o Tyre, ditata es ? Et quid tanto labore quæsisti, ut diebus

* Addit Rabanus et Victorius tuorum. Tum hic pro voce *multos*, legit *terre*, ex Vulgata, Hebraico, Graecoque textu : quibus et codices aliquot mss. et subnexam Hieronymi expositionem ait consentire.

A ac noctibus peritura naufragio congregares ? Implesti quidem populos multos, et opibus suis locupletasti reges, de quibus scriptum est : Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversum Dominum et adversus Christum ejus (*Psal.* ii, 2). Sed nunc contrita es in mari, et in aquarum profundis, juxta illud quod de Pharaone scriptum est : Currus Pharaonis, et fortitudinem ejus proicit in mare (*Exod.* xv, 4). Qui demersus est in profundum quasi lapis, et dicere poterat : Veni in profundum maris, et tempestas demersit me (*Ps. xiv*, 4). Omnes insulæ, vel habitatores insularum, quæ seculi hujus fluctibus verberantur, stupebunt super te, et reges eorum, tempestate perculti, sentient interium suum, imitantesque vocem colubri, sibilabunt et dicent : Ad nihilum deducta es, sive facta perditio es ; ut non naturam perditionis habueris, sed voluntatem. Et non eris. Quod si hucusque dixisset, magna quæstio nasceretur, quomodo non esset, quam nunc videmus exstructam. Sed ex eo quod sequitur : Usque in sæculum, unius sæculi tempus ostendit, quod juxta ætatem hominis annorum septuaginta circulo supputatur. Sive non eris Deo, dicente Apostolo : Qui vocavit ea quæ non erant (*Rom.* iv, 17). Et Isaías propheta : Ecce confundentur, et erubescunt omnes adversarii tui. Erunt enim quæ non sint (*Isa.* xli, 11) : Et Esther juxta Septuaginta Interpretes : Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt (*Esther* xiv, 11). Et in psalmo : Dimitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, et amplius non ero (*Ps. xxxv*, 14). Quæ testimonia quo sensu accipienda sint, supra diximus. Omnia autem hæc ad bæreticorum possumus referre personam, qui in contritione Tyri atque naufragio, 325 sentient errorem suum, et in medio maris positi, liberae suas animas concupiscent, plangentque male divitias congregatas, quibus multos ditaverant reges, patriarchas videlicet suos, et vulgus ignobile, quorum opes in medio corruent mari. Habitatores quoque omnium insularum [si tamen voluerimus ad bonam partem referre quæ dicta sunt] obstupescunt super contritione Tyri, et reges insularum 326 omnium, vel ipsi quasi tempestate perculti, mutabunt vultus, vel certe cordis mœrorem fletu, et lacrymis indicabunt, stuporisque magnitudinem, admiratione et sibilo testabuntur quomodo nihil facta sit, et perierit quæ salutem multis gentibus promitterebat. Et ultra non erit, nequaquam certo tempore, ut *ἀλών* interpretenur in sæculo ; sed in perpetuum : quia idem sermo utrumque significat.

^b Ordine inverso, Victor, *negotiatores populorum*, vel *gentium*. Nam, inquit, Hebreum ἡγεμονοί, Hieronymus verit, *populorum*, LXX vero ἀθρῶν *gentium* : debetque adeo illa, quæ Hieronymi est versio, præcedere.

LIBER NONUS.

325-326 Consequens erat, filia Eustochium, A ut prophetiam Tyri, et principis Tyri, uno volumine comprehenderem, et tam locis quam vaticinatione conjunctos, nequaquam librorum ordine separarem. Sed quia plura sunt quæ dicuntur, et modum prolixitatis excedunt: ideo in nonum librum dilata est explanatio, quam orationibus tuis omniumque sanctorum ad calcem credimus perventuram: ut contra Pharaonem quoque, et universam Ægyptum, quæ in Ezechiel scripta sunt, disseramus. Quæ et ipsa nobis longitudine, sui, in librum decimum dividenda sunt: quo et voluminum inter se mensura servetur; et divisus dictantis, sribentisque, et legentis labor respiret in partibus.

(Cap. XXVIII. — Vers. 1 seqq.) Et factus est B sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi (*Vulg. sedeo*) in corde maris: cum sis homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei: ecce sapientior es tu Daniele? Omne secretum non est absconditum a te. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem et acquisisti aurum et argentum in thesauris tuis. In multitudine sapientiae tuæ, et in negociatione tua multiplicasti tibi fortitudinem, et elevatum est cor tuum in robore tuo. Propterea hæc dicit Dominus (*Vulg. addit. Deus*): Eo quod elevatum est cor tuum quasi cor Dei: idcirco ecce ego adducam super te alienos robustissimos gentium, et nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiae tuæ, et polluent decorum tuum. Interficiant et tradent te, et morieris in interitu occisorum in corde maris. Numquid dicens loqueris: Dens ego sum, coram interficiens te, cum sis homo et non Deus, in manu occidentium te? Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum, habitationem Dei habavi in corde maris: tu autem es homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei, numquid

A sapientior es Daniele? Sapientes non erudierunt te disciplina sua: numquid in eruditione tua, aut prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, et fecisti aurum et argentum in thesauris tuis, aut in multa eruditione tua, **327** et negotiatione tua multiplasti fortitudinem tuam? Elatum est cor tuum in fortitudine tua, propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia dedisti cor tuum quasi cor Dei, propter hoc ecce ego adducam super te alienos pestilentes de gentibus, et evaginabunt gladios suos in te super pulchritudine doctrinæ tuæ, et humiliabunt pulchritudinem tuam in perditione, et deducent te, et disponent te, et morieris morte vulneratorum in corde maris. Numquid loquens dices, Deus ego sum, in conspectu intersistentium te? Tu autem es homo, et non Deus, in multitudine vulnerantium te. Mortibus incircumcisorum morieris in manibus alienorum, quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus. Ubicumque juxta Septuaginta secundo ponitur, Dominus, Dominus, primum ^b nomen tetragrammaton est (יהי), quod proprie ad Deum pertinet, et ineffabile dicitur: secundum commune (הנ), quod sæpe in hominibus invenitur. Quomodo autem Tyriæ urbis sub figura navis primum divitiæ, deinde ruina planetusque descriptus est: sic ad principem Tyri primum sermo sit prophetalis, quod erectus sit per superbiam, nec bene abusus opibus quas habebat: deinde luctus et lamentatio, de quantis bonis ad mala quanta pervenerit. Primum igitur prima dicenda sunt. Scriptum est in Isaia (*Isa. iv*) ad regem Babylonis Nabuchodonosor, quod se Dei potentiae coæquari, et in tantam elatus sit arrogantiæ, ut auderet dicere: Super sidera cali ascendam, et ero similis Altissimo. Praecipitatusque de solio, meruit audire: Quomodo cecidit Lucifer qui mane oriebatur? Et de Pharaone in hoc eodem propheta: Mea sunt flumina, et ego feci ea (*Infra xxix*, 9). Et de principe Tyri, quod elato corde dixerit arroganter: Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi, sive in habitaculo Dei habitavi, cum sit homo, et non Deus. Quæ quamquam videantur vires humanæ fragilitatis excedere, et non tam hominum verba esse quam insanientium dæmonum, tamen hyperbolæ debemus accipere, D quod intantum intumuerint, et nescierint mensuram

* Victor. et detrahent, nam et *Vulg.* edit. ita legit, et sonat Hebræum יְהֹוָה, et Græc. καταβιβασονται σε.

^b Immo alterum, sive secundum tetragrammaton est, primum vero commune: nec porro dubito, quin sit mendum hocce veterum librariorum incurias ascribendum, qui numericas notas temere commutarunt. Sux enim rectæ scriptioñis ipse sive jussor Hieronymos est in hoc ipso Commentario paulo superiorius sub init. cap. vi: Quando, inquit, duo Domini Domini juncta sunt nomina: prius commune est, secundum

proprie Dei, quod appellatur ἄρπτον, id est, ineffabile, et quod scriptum fuit in lamina aurea, quæ erat in fronte pontificis. Atque hæc certe in Ezechielis prophetia perpetua obtinet consuetudo; sed non ignoramus, in aliis interdum librīs, præcipue autem in Psalmis passim tetragrammaton præponi τῷ Adonai: quæ causa est, cur in proposito Hieronymiano textu nihil mutemus. Vide quæ infra in Homilias 4 et 12 Origenis in hunc ipsum prophetam annotamus.

suam, **328** ut elati felicitate sæculi, et regni potestitia, dum præsentia bona putant esse perpetua, homines se esse nescierint, et æternum aibi imperium vendicarint. Licet sub typo principium, regnum, et singularum (Al. singularium) urbium, vel provinciarum, potestates adversariæ demonstrantur, de quibus scribit et apostolus Paulus: *Non est nobis pugnare adversum carnem, et sanguinem, sed contra principes, et potestates rectoresque tenebrarum istarum, et spiritualia nequitiae in cœlestibus* (Ephes. vi, 12). Et in alio loco: *Sapientiam loquimur inter perfectos: Sapientiam vero non mundi hujus, neque principium sæculi istius, qui destruuntur* (I Cor. ii, 6). Et iterum de sapientia disputans, ait, *quam nullus de principiis hujus mundi cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent* (I Cor. ii, 8). In Danielis quoque prophetia perspicue legitur, Princeps Israelitici populi Michael, et princeps Graeciae, princepsque Persarum (Dan. x). Et Moyses apertius scribit in Deuteronomii Cantic: *Quando dividebat Altissimus gentes, et disseminabat filios Adam, constituit terminos nationum, juxta numerum angelorum Dei* (Deut. xxxii, 8); sive ut melius habetur in Hebraico: *juxta numerum filiorum Israel*. Et facta est pars Domini populus ejus Jacob, sumculus hereditatis ejus in Israel. Nec mirahimur in parte contraria pessimos reges in typo, prævaricatorum præcedere principium, cum optimos reges David, et Salomonem, et Josiam, et patriarchas, ac prophetas, in figura Domini Salvatoris præcessisse doceamus. Igitur juxta utramque intelligentiam, regum pariter superborum et apostatarum principium, quæ scripta sunt, disseramus. Ait ergo (Al. Cum sit, ait): *Licet in medio mari, et insulae tenearis angustiis, plus dicam, cum sis homo, et humanæ carnis fragilitate circumdatus, tumore cordis elatus, in solio Dei, in cœlis te habitare arbitratu es*. Simulque quia iactas sapientiam, in tantum ut regni tui homines, Salomonem ænigmatibus provocarent: numquid sapientior es Danielo, qui Dei gratia vicit omnes magos et hariolos, **329** et nunc in Babylone sapientissimus est? Sive ita intelligentum: *Etiam si sapientior sis Daniele, qui omnium confessione sapientissimus est, et divitiarum ac potentiarum magnitudine Dei te cupias potentiarum coquere: tamen capieris ab adversariis, et urbe perdita, multis confodieris vulneribus: et ultra non dices, Deus ego sum: sed doctus interitu, hominem te esse cognosces, non Deum. Sin autem voluerimus principem Tyri eamdem dicere potestatem, cui a Deo tradita est ipsa civitas, sive provincia, illud assumamus testimonium. Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis* (Psal. lxxxi, 7). Traditiones enim illis sunt ad regendum provincie quasi judicibus ab Imperatore. Qui oblii honorem suum ex

A alterius jussione pendere, qualis nuper Heraclianus (Al. Heraclianus) in Africa fuit, ericti sunt mente tyrannica contra regem et Dominum suum: ut in toto orbe dispersi, sub nominibus idolatriæ, deorum sibi nomina assumerent, et inflati superbia, in judicium diaboli inciderent et laqueum. Da quæ et Salvator locutus in Evangelio est: *Vidi Satanam quasi fulgur cadentem de caelo* (Luc. x, 18).

(Vers. 41 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, leva planctum super regem Tyri, et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decor: in deliciis paradisi Dei fuisti. Omnis lapis pretiosus, operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolythus, onyx, et berillus, sapphirus, carbunculus, et smaragdus. Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die qua conditus es, preparata sunt. Tu Cherub existens et protegens, et posui te in monte sancto Dei. In medio lapidum ignitorum ambulasti: perfectus in ruis tuis, a die conditionis tuae: donec inventa est iniquitas in te. In multitudine negotiationis tuae repleta sunt interiora tua iniquitate, et peccasti, et ejeci te de monte Dei, et perdidisti te, o Cherub, protegens de medio lapidum ignitorum. Et levatum est cor tuum in deo tuo: perdidisti sapientiam in pulchritudine tua [Vulg. tuam in deo tuo], in terram projeci te: ante faciem regum dedi te, ut cernerent te. In multitudine iniquitatum tuarum et iniquitate **330** negotiationis tuae polvasti sanctificationem tuam. Producam ergo ignem de medio tui, qui conmedat te, et dabo te in cinerem super terram, in conspectu omnium videntium te. Omnes qui ridentur te in gentibus, obstupescunt super te. Nihil factus es, et non eris in perpetuum. LXX: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, sume planctum super principem Tyri, et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et corona decoris: in deliciis paradisi Dei fuisti. Omnis lapide bono circumdatus es: sardio et topazio, et smaragdo, et carbunculo, et sapphiro, et jaspide, et argento, et auro, et ligorio, et achate, et amethysto, et chrysolito, et berillo, et onychino, et auro repletæ thesauri tuos, et horrea tua in te, a die qua conditus es, paraverunt cum Cherub uncto a Deo, et habitante in tabernaculo, dedi te in monte sancto Dei: factus es in medio lapidum ignitorum. Fuisti immaculatus in diebus tuis, a die qua creatus es: donec inventæ sunt iniquitates in te, a multitudine negotiationis tuae replesti cellaria tua iniquitate, et peccantiæ, et vulneratus es a monte Dei, et adduxit te Cherub obumbrans de medio lapidum ignitorum: Elatum est cor tuum in deo tuo: corrupta est disciplina tua cum deo tuo. Propter multitudinem peccatorum tuorum in terram projeci te: in conspectu regum dedi te, ut dehonestarerio. Propter multitudinem peccatorum tuorum, et iniquitates negotiationis tuae contaminavi sancta tua. Et educam ignem b in medio tui, hic devorabit te. Et dabo te in cinerem super terram in*

Græco; verum exstitisse olim, conjici ex Hebraico potest, et Hieronymi Commentario,

b Victor. de media tui, et Græco in paterem eou.

conspicu omnium videntium te, et omnes qui noverunt te in gentibus, contristabuntur super te. Perditio factus es: et non eris ultra in saeculum. Quia diximus, qui sit princeps Tyri, et quomodo corruerit per superbiam, lamentationes ejus super pristina gloria cognoscamus. Primum commonetur quid fuerit, ut doleat se perdidisse quod habuit. Tu, inquit, signaculum similitudinis; iuxta illud, quod proprio de Salvatore dicit Joannes Evangelista: Hunc enim Deus signavit Pater (*Joan. vi, 27*). Et de hominibus: Signavit, quoniam Deus verax est (*Joan. iii, 33*). Et in Psalmis: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine (*Psalm. iv, 7*). Et in alio loco: Charissimi, nunc illi Dei sumus, et nec dum **331** apparuit quid futuri sumus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus (*I Joan. iii, 2*). Unde et ad Deum dicitur: Quis similis erit tibi? (*Ps. xxiv, 10*). Aliud est enim similitudo, aliud æqualitas. Unde sævissima heres est, quæ in Christo tantum Patris similitudinem constitutur, auctor naturam. Nos autem in Filio non solum similitudinem dicimus, sed æqualitatem. Propterea enim eum persecutus est Iudei: quia non solum solvebat subbatum, sed et æqualem se faciebat Deo (*Joan. v*). Ubi autem æqualitas est, ibi eadem natura unaque substantia. Hoc est illud quod de similitudine loquitur et Apostolus: Filioli mei, quos iterum parturio: donec Christus formetur in vobis (*Galat. iv, 19*), ut recipiatis, videlicet similitudinem ejus, quam vestro vitio perdidistis. Et quia in Latinis codicibus pro signaculo, resignaculum legitur, dum ρεσιγνατον verbum e verbo exprimens, qui interpretatus est iuxta Septuaginta translationem ἀπερρύπτωμα, id est, resignaculum posnit. Unde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei et figura quæ velut in cera molissima expressa sit, rex Tyri resignaverit atque perdidit, ut pro signaculo fecerit resignaculum, nequam habens imaginem et similitudinem Dei, juxta quam et primus homo conditus est, diceat Deo: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (*Genes. 1, 26*). Et notandum, quod imago tunc facta sit tantum similitudo in Christi baptismate compleatur. Et consequenter ei cui dictum est: Tu signaculum similitudinis, jenititur, plena sapientia, perfectus decor, sive, corona decoris. Ubi enim similitudo Dei est, ibi et plenitudo sapientiae, et perfectus decor, sive quasi diversis floribus ornata, atque composta corona virtutum, quam proprio studio auget diligens, deum naturæ bonum nutrit industria, et negligens minuit, iuxta illud quod in Proverbii subspira mulieris potestra, et male morata dicitur: Sicut inservit in naribus poræ, sic mulierit male morata potestra (*Prov. xi, 22*). Sequitur: In delictis paradisi Dei fuisti: pro quo in Hebreo habete zoen (*τζωη*) quod et Genesios narrat historia. Ediu autem veritatem in delictis. Et pulchre ad distinctionem paradisum Dei nominat; ut ostendat esse et contrarium paradisum non Dei, apud eos qui veritatem mutant mendacio (*Rom. i*), et paradisum

A 332 habere se jactant. Quo sermone demonstrat, nequaquam hominem esse de quo scribitur, sed contrariam fortitudinem, quæ quondam in Dei paradise commorata sit: licet Iudei hoc per τρόπον, quæ appellatur ὑπέρβολη, de Hiram rege Tyri astiment prophetari. Cui autem dicitur: In deliciis paradisi Dei fuisti, sive factus es, quid habuerit, ostendit, quidve perdidit. Porro quod habitationi paradisi copulatur, omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sive colligatio tua, et circumdatio, sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus, et onyx, et berillus, sapphirus, et carbunculus, et smaragdus, sive, ut in LXX, diverso ordine nominibusque allis, duodecim lapides continentur, hoc observandum est, non omni lapide pretioso regem Tyri fuisse circumdata, sive operatum, et ut Symmachus transtulit, vincum atque constrictum: sed omnem lapidem quem habuit princeps Tyri, fuisse pretiosum. Alioquin multi sunt pretiosi lapides quos in præsenti loco Scriptura non nominat, chalcedonius, sardonyx, chrysoprasus, hyacinthus, crystallos quoque, et pretiosissimum margaritum. Sed et Aquila et Symmachus ac Theodosio in præsenti loco multum inter se, et LXX Interpretes non solum ordine, sed et numero discrepant atque nominibus. In Apocalypsi quoque Joannis, ubi de vivis lapidibus Jérusalem exstructa memoratur, paululum in extremis partibus ordine commutato, iidem in fundamentis ejus ponuntur lapides, ita ut portæ illius crystalli lumine scribantur ædificatæ (*Apoc. xxi*). Sed et in pectore pontificis, per quatuor ordines in Rationali (*Exod. xxviii*), iudem lapides describuntur, et in humeris ejus duo lapides onychini, in quibus duodecim patriarcharum scripta sunt nomina, quos verus pontifex, de quo scriptum est: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech (*Ps. cix, 4*), portat in pectore, portat in humeris, ut in duodecim lapidibus apostolorum numerum; et in duobus utriusque Testamento sacramenta demonstret, quorum unus Joannes Evangelista recubuit in pectore ejus, ut hauriret fluentia sapientiæ, et posset dicere: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum (*Joan. i, 1, 2*). Iste sunt vivi lapides, de quibus ædificatur Ecclesia, et **333** de quibus scribit Apostolus Petrus: Si creditis, quia suavis est Dominus: ad quem accedentes lapidem viventem, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum honorabilem, et ipsi sicut lapides viventes, ædificamini domus spirituales in Sacerdotium sanctum, offerre spirituales victimas placentes Deo per Jesum Christum: quoniam dicit Scriptura (*Isa. xxviii, 16*): Ecce ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui eredit in eo, non confundetur (*I Petr. ii, 3 et seqq.*). Super quo et vas electionis pars voce consentil, dicens: super ædificati in fundamento apostolorum et prophetarum, ipso angulari lapide Christo Jesu Domino nostro, in quo omnis ædificatio constructa, crescit

In templum sanctum ^a Dei (*Ephes.* ii, 10). Hi sunt lapides, de quibus et in alio loco legimus : Lapidès sancti volvuntur super terram instar rotarum (*Zach.* ix, 16), paululum tangentes humum, et volubilitate sua ad cœlestia festinantes. De quibus et Scriptura commemorat : Ecce ego præparo carbunculum lapidem tuum : et fundamenta tua sapphirum, et ponam propugnacula tua jaspidem, et portas tuas ^b lapide crystallo, et murum tuum lapidibus electis : et omnes filios tuos doctos a Deo, et in multa pace filios tuos, et in justitia ædificaberis (*Isa. LIV.* 11-15). Super quo quid nobis videretur, in ejusdem prophetae explanationibus diximus. De hujuscemodi lapidibus et vigesimus psalmus canit : Domine, in virtute tua lætabitur rex, et super salutare tuum exultavit vehementer. Desiderium animæ ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis : posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso (*Psal. XX.* 1 seqq.). Ista sunt margaritæ prophetarum et apostolorum quæ comparatione Christi, omnes venundantur in Evangelio (*Math. XIV.*), ut ematur pretiosissimum margaritum, et lapis de quo Zacharias scribit, quod septem habeat oculos, id est, septem gratias Spiritus sancti (*Zach. III.* et *IV.*). Lege Isaiam. Et ponitur per apostolum Paulum in fundamento Ecclesiæ, super quo ædificantur aurum, argentum, et lapides pretiosi (*I Cor. III.*) : quorum colores atque naturas et efficientias singulorum, non est hujus temporis disserere ; sed proprium volumen desiderant : ita ut in Ezechiel, et in Exodo, et in Apocalypsi et in Isaia, **334** sibi omnes lapides, et lapidum ordines comparati, magnam et legenti, et disserenti faciant quæstionem. Super quibus et vir sanctus Epiphanius episcopus proprium volumen mihi præsens tradidit. Et **XXXVII** liber Plinii Secundi, Naturalis Historiæ, post multiplicem omnium rerum scientiam, de gemmis et lapidibus disputat. Ad quorum notitiam diligens à nobis mittendus est lector. Porro Symmachi interpretatio, istum principem Tyri, quasi pretiosissimum monile lapidibus scribit esse distinctum. Denique auri tympanum vocat, in quo infixa sint lapides. Unde et juxta Hebraicum sequitur : Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die qua conditus es, præparata sunt. Pro quo posuere Septuaginta : Auro replesti thesauros tuos et apothecas tuas, ad sensum mentemque referentes, quod cogitatio ejus divinis patuerit sacramentis, et congregaverit sibi divitias spirituales, de quibus Dominus præcepit : Thesaurizate vobis thesauros in cœlo : ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, nec fures effodiunt et furantur. Ubi est enim thesaurus tuus, ibi est et cor tuum (*Math. VI.*, 21). Iste est thesaurus absconditus, de quo et in Evangelio loquitur : Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenerit, abscondit, et prægaudio suo va-

dit ; et vendit omnia quæ habet, et emit agrum illum (*Ibid.*, 13). Apothecæ autem sunt, sive horreæ, de quibus in alio loco scriptum est : Benedictæ apothecæ tuæ, et reliquiæ tuæ (*Deut. XXVIII.*, 5). ^c Post hæc dicitur, juxta Hebraicum : Tu Cherub extensus et protegens, subauditur arcam Dei et propitiatorium, vel juxta Septuaginta, quod ipse cum Cherub unctus sit et creatus. Ex quo ostenditur ad hominem urbis Tyriæ principem hoc pertinere non posse : sed ad sanctam quondam et præcipuam fortitudinem, quæ urbis Tyriæ princeps posita sit. Et posui [*At. additur te*], inquit in monte sancto Dei ; laud dubium quin paradisum significet, ad quem post cœlum tertium Paulus apostolus raptum esse se dicit (*I Cor. XIII.*). Cherub autem genere masculino, numero singulare : et plurali dicuntur Cherubim, qui interpretantur scientiæ multitudine : super quibus requiescit, et sedet Deus, et hoc curru utitur, dicente propheta **335** ad eum : Qui sedes super Cherubim, manifestare (*Ps. LXXIX.*, 2.). Et in alio loco : Ascendit super Cherubim, et volavit : volavit super penas ventorum, (*Ps. XVII.*, 11). Iste autem Cherub, sive creatus cum Cherub, extensus et protegens sacramenta, positus est in monte sancto Dei, de quo crebro diximus. Et Paulus apostolus loquitur, si quis tamen ad Hebræos Epistolam suscipit : Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem, et millia angelorum (*Hebr. XIII.*, 22). Vel certe mons sanctus Dei, paradiſus (ut diximus) intelligendus est. Ambulavit quoque in medio ignitorum lapidum, de quibus scriptum est : Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (*Ps. CIII.*, 4). Et non solum Deus qui vocatur ignis consumens, fenum, ligna, stipulamque consumat (*Deut. IV.*) : sed et angeli qui vocantur igniti lapides, spirituque ferventes. Unde et Dominus : Ignem, inquit, veni mittere super terram, et quam volo ut ardeat (*Luc. XIII.*). Quodque sequitur : Perfectus in viis tuis a die conditionis tuæ (pro quo posuere LXX : Fuisti immaculatus in diebus tuis, a die qua conditus es), donec inventa est iniquitas in te, ostendit omnem creaturam bonam a Deo conditam, et perfectam habuisse virtutem, et per hoc principem quoque Tyri fuisse immaculatum, ut deinceps macula non naturæ sit, sed voluntatis. Donec inventa est iniquitas in te. Inventa a Deo, quæ in thesauris pectoris tui per superbiam et abusionem potestatis quam acceperas, tenebatur inclusa. In multitudine quoque negotiationis ejus repleta sunt interiora illius, sive cellaria, iniquitate. Dum enim multa conquirit, et non est contentus scientia quam acceperat, nec potestate qui præpositus erat, replevit cellaria, et interiora pectoris sui : ut saturatus, et in crassatus calcitraret contra Creatorem suum. Manducavit enim Jacob, et saturatus est, et recalciavit dilectus, incrassatus et impinguatus, et dilata-

^a Victorius, sanctum in Domino.

^b Idem, lapides crystalli et muros tuos lapides electos : ad textum LXX, utque concinnior Latina lo-

cupio sit.

^c In Vatic. ms., pôrro quod dicitur.

tas, et dereliquit Deum qui fecerat eum (*Deut. xxxii, 15*). Et de corde procedunt cogitationes pessimæ (*Matt. xv, 19*): propter quas dicit Deus: Peccasti, et ejeci te de monte Dei, sive vulneratus es a monte Dei, quod legentes, timere compellimur. Si enim Cherub extensus et protegens, positus in monte sancto Dei, et in medio **336** ignitorum lapidum perfectus, et immaculatus, propter multitudinem negotiationis replevit interioria sua iniquitate, et peccavit, et ejectus est de monte Dei, hoc est, de habitatione paradisi, sive vulneratus a monte Dei, qui perspicue Christus intelligitur, aut certe in monte Dei constitutus et habitans, a semetipso vulneratus est, et conscientiæ compunctus malo, dum se intellegit habitatione montis indignum: quid de nobis estimandum est? Propter quod dicitur ei: Et perdidisti te, Cherub, protegens de medio lapidum ignitorum: ut nequaquam inter ignitos lapides constiteres, sed perires. O ipse Cherub, sive Cherubim qui te protegebat, eduxi te de medio lapidum ignitorum: juxta illud quod et de Adam scriptum est: Ejecit Adam, et constituit eum (*Ad. Cherubim*) contra paradisum deliciarum (*Genes. iii, 24*). Causasque reddit, cur eductus sit, sive projectus de medio lapidum ignitorum. Elevatum est enim cor tuum in decoro tuo: dum tuum putas esse quod Dei est. Unde et apostolus, stimulum carnis et angelum Satanæ accepisse se dicit, qui eum colaphizaret, ne revelationum magnitudine superbiret, et in judicium incideret diaboli (*II Cor. xi*). Et idcirco corrupta est, inquit, doctrina tua cum decore tuo, sive, perdidisti sapientiam tuam in decore tuo: ut dum plus vis esse quam conditus es, et magis sapere quam a Deo acceperas, etiam id perderes quod habebas, et propulchritudine atque doctrina, deformitas te et stultitia possideret: unde in terram projectus es, qui ante habitabas in monte Dei. De quo et Isaías scribit: Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur (*Isa. xiv, 12*)? Et Salvator in Evangelio: Videbam, inquit, Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem (*Luc. x*). Quod et Jeremias loquitur ad Jerusalem. Quomodo obscuravit Dominus in ira sua filiam Sion: projecit de cœlo in terram gloriam Israel (*Thren. ii, 1*)? Projectus es autem in conspectu omnium regum, ut tu terrenetur exemplo, vel bonorum regum, quorum cor in manu Dei est (*Prov. xxi*), vel malorum, quorum regna ostendit diabolus Salvatori (*Matt. iv*): qui occurrerunt regi Babylonio, dicentes: Ettu captus es sicut nos, atque inter nos reputatus es. Quonobrem et polluit sanctificationem **337** suam quam habuerat, quando habitabat in monte, et conversabatur in medio ignitorum lapidum. Sequitur: *Producam ignem in medio tui qui devoret te.* Iustum ignem in Tyri regis corde succederat ille cuius ignita sunt jacula, et de quo

A scriptum est: *Omnes adulterantes quasi clibanus cor- da eorum (Osee).* De quo igne loquitur et Isaías: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis (Isai. l)*, ut foras egrediens, devoret possidentem, juxta illud quod in eodem Isaia scriptum est: ^b *Devoravit sicut fenum materiam (Isai. v)*. In die illa extinguentur montes, et colles, et saltus, et devorabit ab anima usque ad carnes. Hunc ignem qui alienus appellatur, Nadab et Abiu ad altare Domini obtulerant, et idcirco divino igne consumpti sunt (*Levit. x*). Unde et Moyses ait: *Hoc est verbum quod dixit Dominus: In his, qui appropinquant mihi sanctificabor.* Sanctificatio autem Dei est poena peccantium. Post hæc dicitur: *Et dabo te in cinerem, ut omnia quæ superadilcasti, malæ con- scientiæ tuæ ignis absumat.* Qui cum debueras re- quiescere in sabbato, et nequaquam opus facere servile, ligna in sabbato collegisti: ut haberet quod in pectore tuo devoraret incendium. ^c Perdet quoque omnia mala opera, convertens in cine- rem, ut ignis noxius penitus extinguitur, ut omnes conspiciant et obstupescant perisse regem Tyrium, et nihil factum esse, non in multis sæculis, sed in uno, vel certe in perpetuum, ut impleatur illud quod scriptum est: *Non parcam tibi, et non miserebor.* Solent Hebræi inter cæteras fabulas suas et genealogias atque interminabiles quæstiones, hæc contra Hiram regem Tyri dicta intelligere, cum a Salomone usque ad Ezechielem anni sint plurimi, quos eo tempore homines non vixisse perspicuum est: et sic pronuntiare, quasi per ironiam propheta ad eum loquatur: *Numquid tu es signaculum similitudinis Dei, plenus sapientia, et perfectus decore: tu cunctis ornatus lapidibus, tu Cherub, vel crea- tus cum Cherub: cum econtrario peccaveris, et in cinerem dissolvendus sis?* Adduntque fabulæ suæ miraculum, ut **338** contra Scripturam, immo sine Scripturæ auctoritate, dicant, Hiram mille vixisse annis. Verum hæc quam violenta sit interpretatio, absque nostro iudicio prudens lector intelligit.

(Vers. 20 seq.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, pone (sive obfirma) faciem tuam contra Sidonem, et prophetabis de ea, et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Sidon, ^d et glo- rificabor in te (sive in medio tui): et scient quia ego Dominus, cum fecero in ea (sive in te) iudicia, et sanctificatus fuero in te (sive in ea). Et immittam in eam (sive in te) pestilentiam, et sanguinem in plateis ejus (sive tuis): et corruent intersecti (sive vulnerati) in medio ejus in gladio (sive in gladiis) per circuitum, et scient quia ego Dominus.* Et non erit ultra domui Israël offendiculum amaritudinis, et spina dolorem infe- rens undique per circuitum eorum qui adversantur eis (sive qui fecerint contumeliam): et scient quia ego

opera converti in cinerem, etc.

^d Victorius glorificabor in medio tui (sive in te) et scient, etc. Et mox, sanctificatus fuero in ea (sive in te). Nam in te LXX interpretatio est, in te, eam que adeo Hieronymianæ subjicit

Dominus Dens : Hæc dicit Dominus Deus : Quando A congregavero domum Israel, de populis (sive de gentibus), in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus. Et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob, et habitabunt in ea securi (sive in spe) : et ædificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt confitenter (sive in spe) cum fecero iudicia in omnibus qui adversantur [Vulg. addit eis] per circuitum (sive fecerint eis contumeliam) : et scient quia ego Dominus Deus eorum. Quodque sequitur juxta LXX : *Ettu Deus patrum eorum, in Hebreico non habetur.* Consequentes autem post Tyrini, sermo fit ad Sidonem; unius enim utraque urbs provinciae est. Et in Evangelio Tyrus et Sidon pariter nominantur : *Si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes que factæ sunt [Al. fuerunt] in te* (*Math. xi, 21*). Unde et Chananæa, cuius filia a dæmonio vexabatur quia egressa est de finibus Tyri et Sidonis, quod postulaverat, impetravit (*Ibid. 15*). Prædicti autem sermo divinus quod a Babylonis, et ipsa capienda sit, et malorum cognoscat pondere, quod ipse sit Dominus : cum judicaverit eam, et sanctificatus fuerit in illa, et fame eam ac pestilentia, gladioque consumperit : ita ut corruat in plateis illius, et nequaquam ultra sit in offendiculum populo Dei, **339 nec eos frequenter impugnet. Cum autem hoc factum fuerit, revertatur populus Israel, quos in diversas disperserat nationes, in terram suam, et sanctificetur in eis, nequaquam ut in Sidone in malam partem, sed in bonam, cum eis misertus fuerit, et habitaverint in terra, quam dedit patri eorum Jacob, et habitaverint securi, et in Domino confidentes, et ædificaverint domos, et plantaverint vineas, cum sua promissa compleverit : et tunc cognoscant quod ipse sit Dominus, cuius promissa firmissima sunt. Quod multi ad tempus referunt Zorobabel, Esræ, et Neemiac, quando reversus est populus Israel, et habitavit in terra Judæa. Alii vero in ultimo tempore et in milie annis sperant esse complendum. Porro secundum intelligentiam spiritualem, hic nobis sensus videtur. Sidoni interpretantur **venatores**, de quibus et in Psalmis scriptum est : *Annia nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (*Psalm. cxxiii, 7*). Et in Proverbii : *Oculus meretricis laqueus est peccatoris* (*Prov. xxiii, 27*). Sunt autem et in bonam partem his contrarii **venatores**, de quibus scribit et Jeremias : *Ecce ego mittam piscatores et venatores, qui venient vos de omni colle et monte* (*Jerom. xvi, 16*) : quos et Dominus mittit ad piscandum, et facit eos de piscatoribus piscium, piscatores hominum (*Math. iv*). Unde et viculus Petri et Andreæ hoc appellatur **vocabulo** : Bethsaïda enim in lingua nostra interpretatur, **domus venatorum**. Adversum hos igitur **pessimos venatores**, Dei sermo dirigitur, et impensatur prophetæ, ut ponat, sive obfirmet faciem suam contra Sidonem, et nequaquam fluctuet omni vento doctrinæ : sed in veritate consistent, interficiat suos**

* *Hebreus, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד לֹא שָׁבַת, in decimo, cap. 30.*

A venatores. Quæ sunt ergo quæ Sidoni Dominus comminatur? Ecce ego ad te ipse veniam, et glorificabor in te, cum te interfecero, et scient omnes qui vixerint, quod ego sum Dominus, cum tibi reddidero quæ mereris : mittamque pestilentiam, et sanguinem in plateas tuas. Receteque plateæ dicuntur Sidonis : *Lata enim et spatiovia via est quæ ducit ad mortem* (*Math. vii*). Et corruent interficti qui male steterant, gladio per circuitum : illo gladio quem venit Dominus mittere super terram, ut male juncta dissociet, et sciunt qui remanserint, quod ipse sit Dominus. Cumque **340** illi cessaverint, nequam ultra erit offendiculum amaritudinis, et spina doloris compungens et vulnerans populum Dei. Omnia autem hæc dicuntur contra adversarias potestates, **B** quod in extremo tempore delcantur, et sit æterna securitas, quando congregaverit Dominus domum Israel, eos qui sensu cernunt Deum : et sanctificatus fuerit in eis, et complebitur illud quod scriptum est : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* (*Levit. xix, 2*). Et habitaverint in terra sua, de qua et alibi legimus : *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Ps. xvi, 13*). Quam dederat Jacob, qui priorem supplantaraverat fratrem, et primitiva ejus meruerat accipere. Et habitabunt in ea securi, sive in spe, et ædificabunt domos, plantabuntque vineas, et habitabunt secundo in spe, juxta illud quod legitur in Isaia : *Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem exspectate, et spem super spem* (*Isa. lx*). **Ædificabunt** autem domos, quas et in Evangelio ædificant, qui non super arenam, sed super petram fundamenta constituit (*Math. vii*). De quibus scriptum est : *Nisi Dominus ædificaverit dominum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Ps. cxvii, 1*). Et in Exodo, juxta Septuaginta : *Quia timebant obstetrics Dominum, fecerunt sibi domos* (*Exod. 1, 21*), et multa hujusmodi. Cum autem fecerit Dominus iudicium contra eos qui adversantur, sive contumelias afficiunt Israel in circuitu : tunc omnis creatura cognoscet quod ipse sit Dominus, cuius verajudicia sunt, et justificata in semetipsis. (Cap. XXIX.—Vers. 1, 2.) *In anno decimo* (sive juxta LXX, duodecimo), *in decimo mense* (sive, juxta Hebreicum, a duodecimo), *in prima* (sive una) *mensis die, scilicet est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, D* pone (sive obfirma faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti, et prophetabis de eo, et de Ægypto universa loqueris, et dices : *Hæc dicit Dominus Deus*. Post Sidonem, quæ et ipsa in Phœnicis littore constituta est, sermo fit ad prophetam decimo anno captivitatis regis Iacobim, et duodecimo mense, et una die mensis, ut ponat faciem suam, sive obfirmsit contra Pharaonem regem Ægypti, et loquatur de eo, et de universa Ægypto, sive ad omnem Ægyptum : ex alia enim parte Judææ in eodem littore constituta Ægypti provincia est, **341** et quæ illi ventura siat, prophetet. Sin autem oportet de numeris aliquid dicere, quem in duodecima die mensis. Confer comment., infra,

locum habebat inter decem dies una : unde et illi principio Geneseos non est dictum : *Factum est vespere et mane dies prima, sed una* (Gen. 1), ut eandem diem revolvit semper doceat : eundem ordinem inter decem decadas, hoc est, centenarium numerum decimus numerus possidebit, quod ad victimam agnus assumitur, ut immoletur die quartadecima, atque hoc modo usque ad mille et decem millia, et centum millia, et ultra per decadas suas numerorum ordo procedit. Post decimum autem annum, mensis duodecimus ponitur, ut perfectus duodecim apostolorum ac prophetarum (qui in uno volumine continentur) numerus demonstretur. Porro juxta LXX, decimus mensis qui Hebraice appellatur *תְּבִטָּה* (תְּבִטָּה), et apud *Ægyptios τύει*, apud Romanos *Januarii* dicitur, eo quod apud illos anni sit janua : omni calore sublati, hiberni frigoris continet principatum. Hoc de numeris dixisse sufficiat. Ceterum illud vel maxime requirendum est, utrum ipse sit Pharaon qui in Exodo, et Isaia, et Jeremia, et Ezechiel, multisque aliis in locis, et in Cantico Cantorum nominatur : *Equitatul meo in curribus Pharaonis assimilavi te proxima mea* (Cant. 1) : an alias sique alius? Videturque mihi non esse unus, sed apud *Ægyptios* hoc vocabulo demonstrari regiam dignitatem, sicut apud Romanos, caesares et augusti reges eorum appellantur a primo Caio Cæsare, et secundo adoptivo ejus Octaviano, qui postea Augustus est nominatus : et apud Syros, Antiochi, apud Persas, Arsaciæ, apud Philistium, Abimelech, et post Alexandrum in *Ægypto* Ptolemæi usque ad Cleopatram, qua victa apud Actium, *Ægyptus Romana* est facta provincia. Ergo in præsentiarum adversum unumquemlibet regem *Ægypti* sermo fit Domini, qui interpretatur διαστρεβάσθης, *intersector* videlicet et *lacerator*, et gladio cuncta concidens et dividens. Quod *juxta* mysticos intellectus referendum est ad eam potestatem, cui subjecta est *Ægyptus*. Numquam enim homo auderet dicere : *mea sunt* **342** *fluminia*, et ego feci illa, nec draco appellareter *magnis*, et sedens in medio flumen saorum ; *Ægyptus* autem Hebraice appellatur *mes-sam* (מֵשֶׁׂם), et in linguis nostram vertitur ἔχθλι-*goea, coangustans* videlicet et *tribulans* eos, qui sibi subdit sunt : et non dimittens oculos ad cœlum levare; sed *juxta* *Evangeliū* et exemplum mulieris illius, quam decem et octo annis diabolus incurvaverat, semper ad terram demergens (*Luc. xiii*). Videamus igitur quae sit comminatio contra Pharaonem et omnem *Ægyptum*.

(Vers. 3 seq.) *Ecce ego ad te, Pharaon rex *Ægypti*, draco magna, qui cubas (sive sedes) in medio flumen tuorum, et dicas : Meus est fluvius, et ego feci memetipsum (sive eos). Et ponam stenum (sive laqueum) in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum*

* Victor. *te in desertum (sive velociter) et omnes pisces, etc.; ex eo scilicet quod velociter τῶν LXX versio sit, qui reddiderunt, τὸ τάχει. In desertum vero Hieronymi ex Hebr. הַבְּרוּכָה, hæcque adeo illi*

A tuorum squamis (sive pennis) tuis, et extraham te de medijs fluminum tuorum : et universi pisces tui, squamis tuis adhærebunt. Et projiciam (sive deponam) a te velociter (sive in desertum) : et omnes pisces fluminis tui, super faciem terræ (sive campi tui) cades. Nec colligeris, neque congregaberis : bestiis terræ et volatilibus cœli dodi te ad devorandum. Et scient omnes habitatores *Ægypti*, quia ego sum Dominus : pro eo quod factus es (sive fuisti) baculus (sive virga arundinea) domui *Israel*, quando apprehenderunt (sive apprehendit) te manu sua [Vulg. tacet sua], et confractus es, et lacerasti omnem humerum eorum, et innitentibus eis super te, comminutus es, et dissolviasti (sive confregisti) omnes renes eorum. Studio brevitatis editionem ultramque misceimus, ubi non multum inter se discrpant. Alioquin ubi magna diversitas est, utramque proponimus. Dicit autem contra Pharaonem principem *Ægypti*, et sub figura ejus ad magnam loquitur potestatem, cui *Ægyptus* tradita est ad regendum, et nihilottihius superbit contra Creatorem suum, sibi dominatiōinem terræ vendicans, et se colendam *Ægyptiis* gentibus tradens. Loquiturque juxta situm provinciæ, quasi ad regem, quod in Nili inundatione confidat, et pluvias de cœlo non magnopere desideret, auctoretque sui seipsum putet, vel fluvios, hoc est, δωρυχές, et rivos Nili a se factos jactitet. **343** *Noli*, inquit, Angelum militam, sed, o draco magne, qui cubas et résides in medio flumen tuorum, ipsè ad te veriam puniendum. Ausus es enim dicere : *Meus est Nilus fluvius, et ego mei conditor sum* : vel, ipse feci flumen, quo omnis *Ægyptus* irrigatur. Cumque venero, ponam frenum in maxillis tuis : sive constringam laqueis os tuum, quo magnifice loquebaris, et omnes socios et duces tuos, quos pisces vocat, adhærere faciam pennis, vel squamis tuis, ut extractus e flumine, projiciatis, sive deponaris. Niium enim te extuleras in deserto. Et cades super faciem campi, vel terræ tuæ, eo quod *Ægyptus* campestris provincia sit. Nec colligetur cadaver tuum, nec congregaberis, id est, nequaquam sepeliris, sed bestiis et volatilibus cœli dabo te devorandum, ut cum haec viderint in te ^b mea judicia perpetrata habitatores *Ægypti*, cognoscant quod ipse sim Dominus. Haec autem tibi evenient, quoniam populum meum *Israel* tuo auxilio deceperisti, ut nequaquam in Deo creatore stu, sed in te confiderent. Fuisti tuis baculus arundineus *juxta* Isaiam (*Isai. xxx*), vel virga vacua, et calamus fragilissimus, cui innitentes cassum deprehendere præsidium, ita ut incumbentibus illis frangeris, et lacerares humern, et manum qua tenebaris, et dum in te securi sunt, comminuerentur omnes lumbi eorum cadentium in terram, et pro auxilio accipientium vulnera. Haec autem per metaphoram efficiuntur quasi ad regem *Ægypti*, eo quod et ipsa provincia

præponenda. Eadem ratione mox legit : *Pro eo quod fuisti (sive factus es) baculus arundineus (sive virga arundinea) domui, etc.*

^b Apud Raban., meo judicio perpetrata.

nequaquam adversaria fuerit Israeli, sed dum magna promittit, a Dei eos auxilio separaret. Draconem autem juxta anagogen, contrariam potestatem sæpe legimus. Unde et Pharaon dicitur διαρκεστής, quod a Deo separat atque sejungat, et *Ægyptus*, id est, MESRAIM (מִצְרַיִם), in tribulantes et afflentes vertitur, eos videlicet quo sibi potuerit subjugare. Iste draco est prævaricator, de quo Job plenissime loquitur (Job. xl, 41). Et in Psalmis scriptum est : Tu confregisti capita draconis, dedisti eum in escam populis *Æthiopum* (Ps. lxxiii, 14). Et draco magnus ad comparationem minorum draconum dicitur, de quibus canitur in psalmo : Tu confregisti capita draconum in aquis (Ibid.). Et in alio loco : **344** Hoc mare magnum et spatiostum manibus. Illic reptilia quorum non est numerus : animalia pusilla cum magnis, illic naves pertransibunt : Draco iste quem formasti ad illudendum ei (Ibid., cii, 25 seqq.). De quo et in alio loco dicitur : Ipse est rex omnium qui in aquis sunt, et principiam configurationis Domini, qui factus est, ut illudetur ab Angelis ejus (Job. xli, 24, sec. LXX). Sedet autem, sive cubat, in medio fluminum suorum, non unius fluminis, sed multorum, quæ in diversis hæresibus accipimus, per quas fluxit in *Ægyptum* sæculi istius, et irrigavit animas seductorum, non pluviis de coelo venientibus, sed de terra aquis turbidis, quas bibere non prohibet Jeremias dicens : Quid tibi et via *Ægypti*, ut bibas aquam Geon (Jerem. xi, 18)? Pro quo in Hebraico sior (רָאשׁוֹ) scriptum est, quod verbum in aquas turbidas transfertur atque cœnas. Ut autem intelligamus quæ sint *Ægyptii* draconis flumina, ex contrariis scire poterimus. Dominus loquitur de fluminibus suis : Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 37). Et ad Samaritanam : Qui biberit de aqua quam ego dederò ei, non sitiet in æternum : sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (lb. iv, 13, 14). Ista sunt flumina de coelo venientia, de quibus David canit : Fluminis impetus lætitiat civitatem Dei (Ps. xlvi, 4) : haud dubium quin Ecclesiam significet. Consideremus ergo, quæ draconis poena, quodvè supplicium sit. Sequitur : Et ponam frenum, vel laqueum in maxillis tuis. Cui simile est illud Job : Adduces autem draconem in hamo, et pones capistrum circa nares ejus. Confidit quod introeat Jordanis in os ejus : in oculo suo suscipiet illum. Perforabit autem nares ejus armilla, et labia illius (Job. xl, 19). Ponit autem Dominus in maxillis draconis istius frenum, et perforat labia ejus atque constringit armillæ circulo, quando per Ecclesiasticos viros, qui in Scripturis sanctis eruditæ sunt, imponit ei silentium, et universa peruersitatis dogmata dissolvuntur. Agglutinatque pisces flumen ejus pennis ipsius, vel squamis, quibus hæretici per superbiam ad alta festinant, ut et ipsi vinci cum dracone, unum cum eo corpus efficiant, et copulentur ei vel in erroris consortio, vel in poena similitudine : quomodo qui adhæret Domino, unus spiritus est (I Cor. vi, 17). Neque vero unum

A 345 habet flumen draco *Ægyptius*, sed multa flumina, quibus irrigat *Ægyptum* humilem atque dejectam nihil in se habentem montium : nec aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, sed turbidas et cœnas (Isa. viii). Unde et extrahit eum Dominus de medio fluminum suorum, ut nequaquam eis incubet, nec sedeat in eis : et omnes pisces squamis illius adhærent, pro qualitate vitorum per totum corpus draconis, vel capiti, vel ventri, vel caudæ, et extremis partibus adhærentes : ut extracto dracone, pisces quoque, qui adhærent ei, pariter extrahantur. Et : Projiciam te, inquit, in desertum, ut nequaquam reperias quos decipias. Vel certe deponam te de culmine superbie tuæ, et deponam velociter, juxta illud Apostoli : Deus autem pacis conterat Santam sub pedibus vestris velociter (Rom. xvi, 20) ; ut draconem contrito atque deposito, pisces quoque fluminis illius deponantur, et cadat auctor criminum, qui prius stare se arbitrabatur, et in toto orbe discurrere. Cadat autem super faciem terræ suæ, ad quam de celo præcipitatus est, ut nequaquam ultra in hæreticorum Ecclesiis colligatur, neque congregate, sive sepeliatur in his qui crediderint ei, cum ab eo fuerint liberati, sed detur ad devorandum bestiis terræ, et volatilibus cœli. Bestiis, de quibus scriptum est : Ne tradas bestiæ animam confidentem tibi (Ps. lxxiii, 19). Et volatilibus cœli, quæ juxta viam sementem comedunt, et a Salvatore interpretantur esse diaboli (Matth. xiii). Non solum enim princeps malitiae, sed et discipuli ejus, diaboli nominantur, juxta illud quod de Juda dicitur : Nonne ego vos duodecim elegi, et unus de vobis diabolus est (Joan. vi, 71)? Cœli autem vocantur volatilia, quia sibi sublimia reprobunt, ut postquam draco cum piscibus suis depositus fuerit atque projectus, et traditus ad devorandum bestiis terræ, quæ nihil in se habent mansuetudinis, et his qui circumferuntur omni vento doctrinæ (Ephes. iv), tunc intelligent omnes habitatores istius sæculi, quod ipse sit Dominus. Omnis autem causa pœnorum est, quod frustra domui Israel promisit auxilium, et fuit ei virga, vel baculus arundineus, vacuus et inanis, nihilque in se habens plenitudinis, quia non poterat dicere : Nos autem omnes de plenitudine ejus accepimus (Joan. i, 16) ; cum Scriptura præceperit : **346** Non apparebis in conspectu Domini Dei tui vacuus, aut inanis (Exod. xxiii, 15). Quod autem non debeamus ab *Ægypto* auxilium postulare, et alibi Scriptura testatur : Væ eis qui descendunt in *Ægyptum* ad auxilium (Isa. xxxi, 1). De istiusmodi baculo arundineo et Rabsaces frustra reprobat Ezechie regi Judæ dicens : Ecce confidis in virga arundinea atque contracta ista, super *Ægypto*: cui : qui innixus fuerit, ingreditur in manum ejus. Sic est Pharaon rex *Ægypti* omnibus [Al. et omnes] qui confidunt in eo (Isa. xxxvi, 6). Et ille quidem de justo rege mentebatur ista commemorans, qui interpretatur multus poculo. Inebriatus enim erat de aureo calice Babylonis, et idcirco quæ sua erant.

ingerebat populo Dominum consitenti. Hic vero ex-
probratur Pharaoni , quod fueruit domui Israel,
virga, sive baculus arundineus, vanum eis et fra-
gile et cito comminuendum auxilium repromittens.
Ut autem scire valeamus, qui sit baculus arundi-
neus, super quo domus Israel considere non debeat,
ex contrario baculo et virga Domini intelligere po-
terimus, de qua ad Dominum dicitur : *Virga tua et
baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (*Psal. xxii, 4*).
Hanc virgam habuit et Aaron , quæ dracones *Ægypti*
pios devoravit, et quando percussit aggeres Nili,
et Cynipes in tota *Ægypto* generatae sunt (*Exod. vii, viii*). Moyses quoque, juxta LXX, extendit hanc
virgam, et levavit in cœlum , et Dominus induxit
veatum austrum super terram toto illo die et tota
nocte, et mane levavit ventus, et adduxit locustas
super omnem terram *Ægypti*. De bac puto virga
scribi et in Numerorum libro, quod floruerit, et nu-
ces sive amygdalas germinarit (*Num. xvii*). Hanc
habebat et Apostolus cum dicebat : *Quid vultis, in
virga reniam ad vos* (*I Cor. iv, 21*) ? Et qui Pascha
celebrabant, baculos tenebant manibus, sine quibus
imbecillitatem humani corporis sustentantibus, car-
nes agni comedere non poterant. Hæc est virga de
radice Jesse, super quam septem spiritus requiever-
unt. Sed non talis Pharao, nec baculus *Ægypti* et
virga arundinea quæ decipit apprehendentes se , et
laecrat humeros eorum , id est , fortitudinem. Et
quicumque super eam fuerit innixus , dissolvuntur
lumbi ejus et stare non potest : nec accinctus reni-
bus Pascha celebrare. Quod his congruit , quorum
scrutatur corda et renes Deus.

(Vers. 8 seqq.) **347** *Propterea hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego adducam super te gladium, et interficiam de te hominem et jumentum. Et erit terra *Ægypti* in desertum (sive perditio) et a solitudo : et scient quia ego sum Dominus : eo quod dixerit (sive dixeris) fluvius meus est, et ego feci eum (sive fluvii mei sunt, et ego feci illos). Idcirco ecce ego ad te et ad flumina tua : daboque terram *Ægypti* in solitudines, gladio dissipatam (sive disperdatam) a turre Syenes (sive a Magdalo et Syene) usque ad terminum *Æthiopiarum*. Non transibil per eam pes hominis, neque pes jumenti gredietur in ea, et non habitabitur quadraginta annis. Daboque terram *Ægypti* desertam in medio terrarum desertarum, et civitates ejus in medio urbium subversarum erunt [Vulg. et erunt] desolatae quadraginta anni. Et dispergam (sive disseminabo) *Ægyptios* in nationes , et ventilabo eos in terras. Quia hæc dicit Dominus Deus : Post finem quadraginta annorum, congregabo *Ægyptum* (sive *Ægyptios*) de populis (vel gentibus) in quibus dispersi fuerant. Et reducam captivitatem *Ægypti*, et collocabo eos in terra Phatures, in terra nativitatis suæ (sive in terra de qua assumpti sunt). Et erunt ibi in regnum (sive principatum) hu-
mili, inter regna cetera erit humiliissima [Al. humili-*

^a Victor., in solitudinem , ad Hebr. Vulgat. edit. ipsiusque Hieronymum in commentario.

^b Alibi, μαγδαλὸν . Et forte, inquit Drusius, Hiero-

A mum]. Et non elevabitur ultra super nationes , et im-
minuam eos, ne imperent gentibus (sive ne plures sint
inter gentes). Neque erunt ultra domui Israel in confi-
dentia (sive in spe) docentes iniqitatem , ut fugiant,
et sequantur eos (sive reducant eos in memoriam ini-
quitatis ut sequantur illos) et scient quia ego sum Do-
minus Deus. Junge prioribus quæ sequuntur. Quia fuisti baculus arundineus domui Israel , et non so-
lum confractus es in manu ejus, sed juxta Isaiam
(*Isa. xxxvi*), perforasti manum ejus, et nunc lace-
rasti humerum, et ipse communatus es, et inniten-
tium super te dissolvisti lumbos : idcirco ego indu-
cam super te hostium gladium , et cum hominibus
jumenta vastabo, et redigetur terra *Ægypti* in soli-
judines, et secundo scient *Ægyptii* quod ego sum
Dominus. Nec hoc ero sine contentus ; sed quia in
tantam prorupit blasphemiam, ut suos esse diceret
fluvios, et omnem abundantiam *Ægypti* : ideo et ipsum
auferam **348** qui se dixerat Creatorem, et flumina
quæ a se creata jactaverat , et redigam terram
Ægypti in longissimam solitudinem, et gladio dis-
sipatam, a turre Syene usque ad terminos *Æthiopiae*.
Pro turre quæ Hebraice MAGDAL (מַגָּדָל) dicitur,
LXX loci nomen posuerunt, ut ^b Μαγδαλὸν scriberent. Turris autem Syene usque hodie permanet,
castrum ditioni Romanæ subditum , ubi sunt Nili
cataractæ, et usque ad quem locum de nostro mari
Nitus navigabilis est. Totam igitur *Ægyptum* dicit
esse depopulandam usque ad terminos *Æthiopiae*,
quibus extrema *Ægypti* regio jungitur, ita ut pes
hominis in *Ægypto* non pertranseat, nec jumenta
reperiatur in ea, et non habitetur per quadraginta
annos. Parcitur enim *Ægyptiis*, et quia hospites
quondam fuere Israel, brevior temporis condemna-
tio est. Tyrus sabbatizavit sabbata sua per annos
septuaginta, et sic in antiquum statum restituta est.
Captivitas quoque Judææ , templique subversio,
usque ad Cyrus regem Persarum septuaginta com-
plevit annos. Potentes enim potenter tormenta patientur
(*Sap. vi, 7*). Quod autem dicit : *Dabo terram
Ægypti* desertam in medio terrarum desertarum, Pa-
lestinos significat, Idumæos et Moabitas, omnesque
alias regiones, adversum quas supra Prophetæ va-
ticinium est. Tunc disperget , sive disseminabit
Ægyptios in nationes, et ventilabit eos in terras. Et
quia clemens et miserator est Dominus, patiens, et
multarum miserationum, post quadraginta annos
Ægypti restitutio est, et reducetur in antiquum so-
lum universa captivitas, et collocabitur in urbe me-
tropoli, quæ appellatur Phature, ubi orta est , et
unde profecta est : ita dumtaxat ut pro utilitate sua
amittat antiquam superbiam, et sit in regnum hu-
mili , immo humiliissima omnium nationum : ut non
elevetur ultra gentes, nec in eas habeat imperium ;
sed redacta in paucitatem, nequaquam decipiat
domum Israel sui confidentia , nec doceat eos ini-
nexus scripsit magdal , pro magdal . Nam et hæc
vox appellative sumitur pro turri.

quilitatem ; sive redigunt eos in memoriam iniquitatis, quod deserto Dei auxilio, *Ægypti* quæsierunt adminiculum. Et hæc omnia sicut, ut tertio cognoscant **349** *Ægyptii*, quod ipse sit Dominus. Hæc brevi sermone perstrinximus, historiæ fundamenta jacientes. Nunc allegoriæ nubilum disserendum est, et eadem brevitatem vitare cohabimur et hujus explanationis longitudinem. Ad draconem sermo est, qui dixerat: *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (*Supra, eod.*): quod inducat super eum ipse Dominus gladium, de quo in Isaia scriptum est: *Inebriatus est gladius meus in celo: nunc descendet in terram, ut perdat ex ea hominem et jumentum* (*Isa. xxxiv, 5*), quidquid vel rationis videtur habere, vel simplicitatis: et perdat, non absolute, sed draconi, ut draconi pereant, et vivant Deo, et fiat *Ægypti* terra perditio, secundum superiorem sensum, quod [At. quo, aut quid] draconi pereat, et post perditionem redigatur in solitudinem, pessimum hospitem habere desistens. Et tunc cognoscent homines et jumenta, et terra disperdita quod ipse sit Dominus: illo sensu quo in septuagesimo septimo Psalmo scriptum est: *Cum interficeret illot, tunc quererent eum* (*Ps. lxxvii, 34*). Omnis enim qui querit, inveniet. Dei quidem misericordia est, ut mundi hujus pereat abundantia, et *Ægypti* fluenta siccentur, immo terra eorum sit in solitudines, et sententia Domini dissipetur a turre *Syene*, quæ interpretatur *gyrus*: ut nibil in se recui habeat, usque ad terram *Aethiopum*, qui humiles appellantur: ut videlicet omnis superbia quæ se contra Dei scientiam erexerat, destruator, et humiliator in salutem suam. Nec pes hominis, hoc est, rationale quippiam transeat per *Ægyptum*, neque pes jumenti gradiatur in ea: ut simplices quosque non teneat, quos dimisis hominibus, Pharaon in *Ægypto* tenere cupiebat, Moyse contradicente, et volente jumenta quoque de *Ægypti* captivitate liberari. *Et non,* inquit, *habitabitur quadraginta annis*, qui numerus semper afflictionis et poenæ est. Unde et *Moses*, et *Elias*, et ipse *Salvator*, quadraginta diebus jejunaverunt et noctibus, et per quadraginta annos populus erat in solitudine, ut postea circumcisus in Galgalis, opprobrio et ignominia *Ægypti* liberaretur (*Exod. xxxiv; III Reg. ix; Matth. iv; Num. xiv*). In cuius numeri sacramento, et hic idem propheta pro tribu *Juda* quadraginta diebus dormit in dextro latere, et quadringintis annis populus servitorus in *Ægypto* nuntiatur (*Gen. vii*): qui faciunt quadraginta **350** decadas, sive quatuor *éxatovtadæcæ*. Pluviae quoque diluvii quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Justum enim erat, ut qui per quatuor elementa mundi, quibus omnia constare dicuntur, dum ea diligat et sovet, Deum offendat, in ipso numero puniretur: et *Israel* qui peccaverat in sabbatum, septem decadarum, hoc est, septuaginta annorum suppliium sustineret. Daturqua terra *Ægypti* deserta, et

^a Victor., *de Tyro*, ex Vulg. editione, et Hebraico, *תְּבוּ*, nam *ἐπὶ* *Tύπον* dixerunt LXX.

^b Idem, et erit merces exercitui illius, et operi quo

A civitates ejus in medio terrarum et urbium subversarum, quæ non sunt exstructæ de lapidibus, sed latere et paleis, ut dispersetur *Ægyptus* quæ male sibi fuerat copulata, et ventiletur in terras, quo scilicet frumentum a paleis separetur, et quadraginta annorum fine completo, sit restitutio *Ægypti*, et reducatur captivitas ejus, et collocetur in terra *Phatres*, quæ interpretatur *panis conculcatus*; ubi panis ille qui dixerat: *Ego sum panis qui de celo descendii* (*Joan. vi, 5*), pravitate hæretica conculcatus est: ut cum venerint ad Ecclesiam, habitent in pane conculato, et nequaquam eleventur in superblam, sed sint in regnum humile. Et ut etiam cum restituti fuerint in pristinum statum, se per humilitatem deiciant, quod in *Ægypto* vixerint, et latericias exstruxerint civitates, et inter multa regna Ecclesiæ sint humiles, et sciunt in quem peccaverint, et ultra non elevetur *Ægyptus* super Ecclesiæ in toto orbe divisas, sed redigatur in paucitatem, et pauci in ea remaneant inter gentes, juxta illud quod scriptum est: *Da illis, Domine. Quid dabis illis? Da illis vulvam sterilem, et ubera urentia* (*Osee ix, 4*): ut nequaquam gaudeant ei extollant se in multitudinem deceptorum, sed redigantur in paucos: *Multi enim vocati, pauci vero electi* (*Matth. xx*). Et ultra non decipiunt domum *Israel*, id est, Ecclesiæ; nec vanam eis spem confidentiamque repromittant, docentes iniquitatem, ut fugiant Ecclesiasticam disciplinam, et sequantur *Ægyptias* voluptates. Hæc autem sunt, ut tertio cognoscant *Ægyptii*, quod ipse sit Dominus. Quod mihi propterea videtur dici, ut cognitio prima *Ægyptiorum* in carne sit, secunda in anima, tertia in spiritu. Primo, super terram, secundo, mundi hujus couversatione finita, tertio, post resurrectionem.

(Vers. 17 seq.) **351** *Et factum est in vicesimo et septimo anno, in primo, et una die mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babyloni seruire fecit exercitum suum servitute magna adversum Tyrum: omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est, et merces non est redditia ei, neque exercitui ejus super Tyro, pro servitute qua seruivit mihi adversam eam. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra *Ægypti*, et auferet [Vulg. accipies] multitudinem ejus, et deprædabitur manus ejus, et diripiet spolia ejus, et erit b in mœdem exercitui illius et operi, pro quo seruivit mihi adversum eam: dedi ei terram *Ægypti*, pro eo quod labraverunt [Vulg. laboraverit] mihi, ait Dominus Deus. In die illo pullulabit cornu domus *Israel*, et tibi dabo apertum os in medio eorum, et scient, quia ego Dominus. Quæritur quomodo post decimum annum superioris sermonis, statim vicesimus et septimus ponatur annos, et in consequentibus decimus duodecimusque, et in extrema descriptione templi, vicesimi servit aduersum eam, dedi ei terram *Ægypti*. Ad Vulgam editionem et Hebraicum: et quod prærea voces, pro et mihi, in Græco quoque desint.*

mus quintus. Sed facilis solutio est. Quia enim de A *Egypto* et superior, et haec quæ nunc dicitur, prophetia contextitur, licet diversis sit facta temporibus: tamen quia de una provincia prophetatur, iuncta sibi sunt. Quod et in *Jeremias* crebro legimus, ut proposito ordine tempora describantur. Prius enim Sodecum in quibusdam gesta referuntur, et postea Joachim qui ante eum fuit. In *Psalmis* autem quia carmen est lyricum, historia ordo non queritur. Dicamus ergo prius juxta litteram. Nabuchodonosor cum oppugnaret Tyrum, et arietes, machinas, vineasque eo quod cincta esset mari, moris non posset adjungere, insulam exercitus multitudinem jussit sara et aggeres comportare, et expleto medio mari, immo freto angustissimo, vicinum littus insultare fecit continuum [Al. *contiguum*]. Quod cum viderent B Tyri jamjamque perfectum, et percussione arietum, murorum fundamenta quaterentur, quidquid pretiosum in auro, argento, vestibusque, et varia supellectili nobilitas habuit, impositum navibus, ad insulas 352 asportavit: ita ut capta urbe, nihil dignum labore suo inveniret Nabuchodonosor. Et quia Dei in hac parte obedierat voluntati, post aliquot annos captivitatis Tyriæ, datur ei *Egyptus*; multoque b savior Tyrus *Egypto*. Illa enim oppugnabat Jerusalem; haec vanum pollicebatur auxilium. Aliud est enim spe imbecillitatem decipere: aliud adversum populum Dei dimicare. Hoc est ergo quod dicit Nabuchodonosor rex Babylonis, in oppugnatione Tyri suum mihi servire fecit exercitum, ut impletarem voluntatem meam: Omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus est, gestantium cophinos terræ, et lapides quibus raduntur humeri, et decalvatur caput; et tamen nec ipse, nec exercitus eius aliquid dignum invenit in Tyro. Et cum in hoc mihi servierit, et meam contra Tyrum impleverit voluntatem, idcirco debo ei terram *Egypti*. Quod quidam dicunt sub Nabuchodonosor esse completum: alii sub Cambyses filio Cyri, qui *Egyptum* usque ad *Ethiopiam* vastavit, ita ut Apim interficeret, et omnia illorum simulacula deleret. Quam ob causam putant eum versum in amentiam easu equi, et proprio pogione confossum. Plenissime hanc historiam narrat Herodotus: ubi et omnis *Egyptus* per pagos et castella et viros describitor, et Nili origo gentisque illius populi, et mensura terræ per circuitum usque ad desertum *Ethiopiam* et littora Magni maris, Libiaque et Arabiacæ confinia demonstrantur. Causa autem ira Domini contra *Egyptum*, illa est, quod populum Dei suo deceperit auxilio, ne speraret in Deum, et illum ad iracundiam provocaret. In illo, inquit, die quo *Egyptus* capta fuerit, pullulabit cornu dorsum Israel: baud dubium quin regium genus significet. Quod quidam [Al. quidem] ad Zorothabel filium Salathiel, qui per Jechoniam de David stirpe generata est, alii ad ultimum tempus refe-

^a *Meroeannus*, in Can. *Egypt*, legendum continebat minori numero, ad *Insulam*. Impressam vero lectionem mss. editique libri omnes, atque ipsa de-

A runt, quando putat et Eliam esse venturum. Nos autem cornu Domini super [Al. pro] Christo intelligentes, praesentem carpimus historiam. Cumque sit, o Prophetæ, hoc prius fuerit expletum, 353 tunc aperietur os tuum, et vaticinium tuum nequaquam dubia promissione pendebit, sed cernetur opere perpetratum: ut sciant omnes qui audierint, me esse Dominum, cuius dixisse, fecisse est. Haec secundum litteram, immo juxta veritatem dicta sint prophetæ. Ceterum ex eo quod Nabuchodonosor mercedem accepit boni operis, intelligimus etiam ethnicos, si quid boni fecerint, non absque mercede Dei judicio præteriri. Unde et per *Jeremiam* Nabuchodonosor columba Dei appellatur, eo quod adversum populum peccatorem Dei servicerit voluntati. Et adducam, inquit, serrum meum Nabuchodonosor (*Jerem. xxv*). Ex quo perspicuum est condemnari nos compatatione gentilium, si illi lege faciant naturali, quæ nos etiam scripta negligimus. De quo plenissime ad *Romanos* Paulus apostolus disputat. Ac ne aliquid præterire videamur secundum intelligentiam spiritalem, querimus ubi hunc numerum, hoc est, vicesimum septimum legerimus. In *Geneseos* libro Scriptura testatur (*Genes. vii*), sexcentesimo anno vita Noe, secundo mense, vicesima septima die mensis secundi, super faciem terræ aquas inductas esse diluvii, et postea septimo mense ejusdem anni, qui vicinus est sabbato, et vicesima septima die ejusdem mensis septimi, aquas cessasse diluvii, et sedisse arcam Noe super montes Ararat, qui interpretatur Armeniae. Ex quo intelligentibus, medium esse numerum et ad ultimum posse conferri, quando in hoc et ira Dei incipit a diluvio, et clementia ejus septimo mense in eodem dierum numero demonstratur. Et quia apud *Hebreos* mensis, qui apud nos Kalendis et Nonis Idibusque devolvitur, secundum lunæ cursum suppatur: unde et Græco vocabulo μήν, id est, *luna*, a mense nomen accepit, hoc dictum est in vicesimo septimo lunæ die parum quid luninis remansisse, ne penitus ira ejus absque misericordia sit. Quando autem totus lunæ orbis impletur, tunc et pascha celebratur, et omnes maximæ solemnitates. Quod strictum possumus, ut sciamus in hoc numero, et bona et mala pariter contineri. Bona Nabuchodonosor, cuius labori merces redditur; mala 354 *Egyptiis*, quorum vastitas nuntiat.

(Cap. XXX. — Vers. 1 seqq.) Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, propheta, et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ululate, vœ, vœ dici: quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini, dies nubis, tempus gentium erit. Et veniet gladius in *Egyptum*, et erit pavor in *Ethiopia*, cum ceciderint vulnerati in *Egypto*, et ablata fuerit multitudo illius, et destructa fundamenta ejus. *Ethiopia* et *Libya*, et *Lydia*, et omne reliquum vulgus, et *Chub*, et flitti terræ federis cum eis gladio cadent. Hæc dicit Dominus mun historiæ veritas asseruntur.
^b In uno Vatic. ms. senior, pro sætor, et paulo post, spei imbecillitate decipere.

Deus : Et corruent fulcientes Ægyptum, et destruetur superbia imperii ejus, a turre Syenes [Al. Soenes] gladio cadent in ea, ait Dominus ^a exercitum. Et dissipabuntur in medio terrarum desolatarum, et urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt. Et scient quoniam ego Dominus, cum dedero ignem in Ægypto, et altriti fuerint omnes auxiliatores ejus. In die illa egredientur nuntii a facie mea in trieribus ad contendam Æthiopæ confidentiam, et erit pavor in eis in die Ægypti, quia absque dubio veniet. *Hæc dicit Dominus Deus : Et cessare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis : ipse et populus ejus cum eo fortissimi gentium adducentur ad disperdendam terram. Et evaginabunt gladios suos super Ægyptum, et implebunt terram intersectis. Et faciam alveos fluminum aridos, et tradam terram in manu pessimorum, et dissipabo terram et plenitudinem ejus in manu alienorum : ego Dominus locutus sum.* *Hæc dicit Dominus Deus : Et disperdam simulacula, et cessare faciam idola de Memphis, et dux ^b in terra Ægypti non erit amplius, et dabo terrorem in terra Ægypti. Et disperdam terram Phatures, et dabo ignem in Taphnis, et faciam judicia in Alexandria, et effundam indignationem meam super Pelusium robur Ægypti, et interficiam multitudinem Alexandriæ, et dabo ignem in Ægypto. Quasi parturiens dolebit Pelusium, et Alexandria erit dissipata, et in Memphis angustiae quotidianæ. Juvenes Heliopoleos et Bubasti [Al. Bugast] gladio cadent, et ipsæ captivæ ducentur. Et in Taphnis nigrescet dies, cum contrivero ibi sceptra Ægypti, et defecerit in ea superbia potentiae ejus :* **355** *ipsam nubes operiet, filiæ autem ejus in captivitatem ducentur. Et faciam judicia in Ægypto, et scient quia ego Dominus. LXX : Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, vaticinare, et dic : Hæc dicit Adonai Dominus : O o dies : quoniam iuxta est dies, et iuxta via Domini : dies nubis, finis gentium erit. Et veniet gladius super Ægyptios, et erit conturbatio in Æthiopia. Et cadent vulnerati in Ægypto, et auferent multitudinem ejus, et concidentur fundamenta illius. Persæ, et Cretenses, et Lydi, et Libyes et omnes commixti, et de filiis Testamenti mei gladio cadent. Hæc dicit Adonai Dominus. Et concident sustentacula Ægypti, et descendenter contumelia fortitudinis ejus a Mugdalo usque ad Syenem gladio cadent in ea dicit Adonai Dominus. Et desolabitur in medio regionum desolatarum, et civitates ejus in medio urbium desertarum erunt, et scient quoniam ego sum Dominus, quando dedero ignem super Ægyptum, et contriti fuerint omnes qui auxiliantur ei. In die illa egredientur nuntii a facie mea, festinantes disperdere Æthiopæ spem, et erit conturbatio in eis in die Ægypti, quia*

^a Victor. Deus pro exercitum legit, ex Hebræo, קָרְבָּנִי. Ipsa autem Hieronymi versio utrumque præfert Deus exercitum.

^b Idem, de terra, ex Hebr. יְמִינָה, consentiente Graeco τὸ γῆς, et Vulgata.

^c Sunt qui ipsum hic falli Hieronymum putent, cum vocem Chub dicit a Symmacho versam in Ara-

A ècce veniet. Hæc dicit Dominus Deus. Et disperdam multitudinem Ægyptiorum per manum Nabuchodonosor regis Babylonis ipsius, et populi ejus cum eo, pestilentes qui de gentibus missi sunt ad perdendam terram. Et evaginabunt omnes gladios suos super Ægyptum, et replebitur terra vulneratorum. Et dabo fluvios eorum desertos, et tradam terram in manu pessimorum, et disperdam terram, et plenitudinem ejus in manibus alienigenarum : ego Dominus locutus sum. Quia hæc dicit Dominus Deus : Et perdam abominationes, et deficerem faciam optimates de Memphis, et principes de terra Ægypti, et non erunt ultra. Et dabo terrorem in terra Ægypti, et disperdam terram Phatures, et dabo ignem super Taphnism¹, et faciam ultionem in Diospoli, et effundam furorem meum super B Sain, robur Ægypti, et disperdam multitudinem Mempheos. Et dabo ignem super Ægyptum, et conturbatione conturbabitur Sais, et in Diospoli erit scissura, et diffundentur aquæ. Juvenes Heliopoleos et Bubasti gladio cadent, et mulieres captivæ ducentur, et in Taphnis tenebrescat dies, quando **356** contrivero ibi sceptra Ægypti, et peribit ibi contumelia fortitudinis ejus, et ipsam nubes operiet, et filiæ ejus ducentur, et faciam judicia in Ægypto, et scient quoniam ego sum Dominus. Post vicesimum et septimum annum captivitatis regis Joacim, revertitur ad præsens tempus, quando contra Ægyptum cooperat prophetare, id est, ad annum decimum, et decimum mensem, undecima mensis die, et dicit sibi præceptum a Domino, ut loquatur ad omnes nationes, et cum omnibus speciatis liter ad Ægyptum. Quæ sunt ergo quæ loquitur? Ululate, vœ, vœ diei, quia juxta est dies, et appropinquat dies Domini : non claro sole rutilans, sed operta nubibus, et Babyloniam afferens tempestatem. Cumque cœperit gladius vastare Ægyptum, pavor erit in Æthiopia, quæ vicina est Ægypto, ne ad se usque Babylonius muero perveniat. Cadent enim in Ægypto vulnerati, et auferetur multitudine illius, et usque ad fundamenta omnia destruentur : ita ut si quis in Ægypto reperiatur de Æthiopia, et Libya, et Lydia, et in commune de variis populis et Chub, quod ^c Symmachus vertit in Arabiam, et de filiis terra foederis, hoc est, de populo Judæorum, cum illis gladio cadat. Pro quibus gentibus LXX posuerat, Persæ, et Cretenses, et Lydi, et Libyes, et omnes commixti, et filii Testamenti mei gladio cum ipsa cadent. D Et ut sciremus has omnes gentes fuisse in auxilio Ægypti, sequens sermo demonstrat : Et corruent fulcientes Ægyptum, sive sustentacula Ægypti, id est, socii, et omnis superbia imperii, sive contumelia fortitudinis illius destruetur ac deponetur a turre Syene, quam in extremis finibus Ægypti sitam dixi-

biam, cum longe credibilis sit, ejus interpretationem, καὶ πᾶσα ἡ Ἀραβία, respicere duo proxime præcedentia verba, בְּכָל וְעַדְבָּרִים, quæ proprie et omne vulgus interpretantur, sed radicem nominis Arabice non spectat. Nihilominus et paulo inferioris idem repetit Hieron., et Chub, id est, Arabes.

mus, sive Magdalo usque ad Syenem, sicut LXX A transtulerunt: omnes civitates *Ægypti* desertæ erunt, ut cognoscant Dominum, quando ignis Chaldaeorum universa vastaverit, et attriti fuerint universi auxiliatores ejus, et pervenerint nuntii juxta Aquilam et Theodotionem *sim* (シム), quos Symmachus transluit, *festinantes*: nos in *trieres* vertimus; ita enim ab Hebreis accepimus: ut omnis *Æthiopia* fiducia conteratur, et quando fuerit vicina provincia 357 desolata, pavor teneat proximam. Ut autem sciremus quis esset iste gladius, qui vastaret *Ægyptum* et terroret *Æthiopiam*, sequitur manifestius: Et cessare faciam multitudinem *Ægypti* in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, qui non solum veniet, sed veniet multis comitatus nationibus, ita ut omnis *Ægyptus* interfectorum sanguine compleatur, tanta que erit ira Domini, ut siccentur alvei fluminum, hoc est, Nili δάρυχες, usque ad solum, et in manu pestilentium, sive hominum pessimorum plenitudo *Ægypti* desoletur. Mea enim verba irrita esse non possunt, illucque prosciet indignatio, ut simulacra *Ægypti* disperdantur, et cessent idola de Memphis, que usque hodie metropolis est superstitionis *Ægypti*, sive optimates et principes de Memphis, et de terra *Ægypti*. Tantus autem terror cunctam *Ægyptum* possidebit, ut terra Phatures omnis pereat, et ignis vastet Taphnis, sive ut Septuaginta transtulerunt, *Tain*. Faciamque, ait, judicia in Alexandria, que hodie sic vocatur. Cæterum pristinum nomen habet *no*, quod *Aquila*, Symmachus, et Theodotio, sicut in Hebreo positum est, transtulerunt. Pro quo C nescio quid volentes Septuaginta dixerunt *Diospolim*, quæ *Ægypti* parva civitas est. Nos autem pro *No*, *Alexandriam* posuimus, per anticipationem, quæ Graecæ πόλην appellatur, juxta illud Virgilianum (*Eneid. lib. iv.*):

Lavinaque venit

Littora;

non quo eo tempore quando venit *Æneas* in Latium, Lavinia dicerentur; sed quæ postea Lavinia nuncupata sunt, ut manifestior locus fieret lectoris intelligentiæ. Et effundam, inquit, indignationem meam super *Sain*, quam nos in *Pelusium* vertimus, et robur appellatur *Ægypti*, eo quod portum habeat tutissimum, et negotiationes marisibi vel maxime exerceantur. Unde et poeta Pelusiacam appellat lentem (*Virgil. I Georg.*), non quod ibi genus hoc leguminis dignatur, vel maxime; sed quod e Thebaida et omni *Ægypto* per rivum Nili illuc plurimum deferatur. Et interficiam, ait, multitudinem Alexandriæ, quæ rursum in Hebreo posita est *no*, pro qua nequaquam *Diospolim*, ut supra, sed *Memphim* LXX transtulerunt. Et ut ostendat populosam jam illo tempore fuisse 358 urbem, *Perdam*, ait, multitudinem *no* (乃); et dabo ignem, hoc est, regem Babylonis in *Ægypto*, qui instar ignis cuncta depopuletur. Quasi parturiens dolebit *Sain*, id est, *Pelusium*: sive conturbatione turbabitur; et in Alexandria, id est, in *No*, erit scissura, et diffundentur aquæ, pro qua rursum LXX *Diospolim*

transtulerunt. Moris autem *Ægyptiorum* est, propter inundationem Nili, excelsos aggeres construere ad ripas Nili. Qui si custodum negligentia, vel nimia aquarum magnitudine rupti fuerint, subjacentes campos nequaquam rigant aquæ, sed opprimunt atque populantur. Per quod significatur, sic Chaldaeorum exercitu occupandam *Ægyptum*, quomodo inundantibus Nili aquis, et super modum crescentibus operiri solet atque corrumpi. Pro inundatione aquarum, et irruptione atque scisura aggerum, in Hebreo positum est: *Et erunt in Memphis angustiae quotidiane*, ut unde Nilus dividitur, et ubi Apis templum est, et consulta respondent oracula, ibi quotidiane angustiae fiant. Juvenes quoque Heliopoleos, quæ Hebraice appellantur *on* (온) [Ali. Aven.], et Bubasti alterius B civitatis, gladio corrulent: ita ut ipsæ urbes, hoc est, habitatores, sive mulieres earum ducantur in captivitatem, qui sexus injuria subjacet. In Taphnis vero que est regia civitas, conterentur sceptra *Ægypti*, id est, omne regium genus. Cumque potentia ejus, interfectis principibus, defecerit, tunc nigrescit dies, et caligine ac tenebris omnia complebuntur, ita ut ipsa urbs operiatur nube macroris ac luctus, et filiae ejus, id est, oppida reliqua ducantur in captivitatem; ut postquam fecero judicia in *Ægypto*, et me cunctis judicem demonstravero, tunc sciant *Ægyptii* quod ego sum Dominus. Hæc quasi parvulus clementia descriptsimus, ut per litteras, syllabas, nomina, verborumque contextum, possint ad lectio- nem prosæ vel carminis pervenire. Nunc aggrediamur tropologiam, et latissimum disputationis pelagus, brevi quasi picturæ tabula, demonstremus. Sermo Domini qui erat semper in Patre, factus est ad prophetam, et vocat eum nequaquam nomine suo, sed filium hominis. Quod in Scripturis sanctis in bonam partem semper accipitur, dumtaxat numero singulari, ut in hoc eodem propheta, 359 et in Daniele, et in Evangelio. Alioquin plurali numero in contrarium legitur, ut est illud: *Filiī hominū, dentes eorum arma et sagittæ: et lingua eorum gladius acutus* (Ps. lvi, 5). Et rursum: *Filiī hominū usquequo gravi corde* (Ps. iv, 3)? *Leo enim rugiet et quis non timebit? Dominus locutus est, et quis non prophetabit?* (Amos. iii, 8). Ulula, inquit, vœ, vœ diei quia juxta est dies, et appropinquat, dicit Dominus, dies nubis, tempus sive finis gentium erit. Duplex consummatio est, aut generaliter omnium, quando finis advenerit, aut specialiter singulorum, quando tempus mortis institerit. Juxta autem dicitur, quia æternitati comparatum, omne tempus breve est. Unde et Jacob centum et triginta annos quibus dixerat: *pauci*, inquit, et *pessimi sunt dies mei* (Gen. xlvi, 9). Et Psalmista de universi generis humani fragilitate disputans, ait: *Dies nostri quasi umbra pertransierunt* (Ps. cxliii, 4). Quod reputantes, nec potentia erigemur, nec divitiis incubabimus, nec felicitate lætabimur, cito omnia auferenda noscentes. Pulchreque dies dicitur Domini, quando omnis sæculi conversatio destruetur, et errore sublati, una

veritas apparebit; diesque nubis et nebulæ. Nullus enim intrepidus incertusque de sententia, absque pavore Judicem præstolatur. Et tempus sive finis gentium erit, non unius gentis Ægyptiæ, sed universarum, ut manifestum fiat de cunctis gentibus prophetari. Sequitur, veniet in Ægyptum gladius, gladius versatilis flammœus, sermo divinus, qui bonos a malis dividat, et pessimos suo igne consumat. In Ægyptum autem hujus saeculi, ita ut pavor sit in Æthiopia, qui trans Ægyptum in nocte erroris, et tenebris commorantur, et quorum nigredo in candorem, aut difficulter, aut nequaquam convertitur. Cadentque vulnerati in Ægypto, qui male steterant in nequitia. Et auferetur multitudo Ægypti. *Lata enim et spatiose est via qua dicit ad mortem (Math. viii, 13).* Et fundamenta illius destruentur: ut nihil in Ægypto pristinæ residet firmitatis: sed desertis fundamentis pessimis, ponatur fundamentum Christi, super quo ædificetur Ecclesia. Omnis quippe plantatio, quam non plantavit coelestis Pater, eradicator (Math. viii). **360** Unde et Jeremias destruens jubetur quæ constructa erant, ut ædificet meliora (Jerem. i). Peribunt quoque in Ægypto Æthiopes, Libyes, et Lydi, sive juxta Septuaginta, Persæ, Cretenses, et Lydi, et Libyes, et Chub, id est, Arabes, et omne reliquum vulgus, quos Hybridas atque mixtios Septuaginta transtulerunt. Quos omnes pro diversitate vitiorum et interpretatione nominum, quæ in visione Tyri possumus, diversas possumus intelligere nationes. Unde et Apostolus: *Vos, inquit, gentes in carne, qui dicimini Præputium (Ephes. ii, 11).* Numquam enim dixisset in carne gentes, nisi essent aliae in spiritu, ut in alio loco: *Videte Israel secundum carnem.* Unde magnopere providendum est, ne corde revertatur in Ægyptum, de qua semel exivimus, et inter ceteras gentes inveniamur; et perennius gladio, de quo in consequentibus dicuntur: *Juvenes Heliopolites et Bubasti gladio cadent, maxime cum jungalur, et alii terre foederis, sive Testamenti mei animæ macrone ferientur, de quibus scriptum est: Vos qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, inquisit curribus confidentes (Isa. xxxi, 1).* Sin autem exterarum gentium homines trucidantur in Ægypto, quanto magis alii terra foederis et Testamenti Dei, qui contumacentes Angelorum panem, Ægypti peponum, et coparum, et alliorum et eucumerorum recordati sunt (Num. xi). Tunc corrugent sustentacula et futera Ægypti, que eam in nequitia sectabantur, dialecticorum argutie, et philosophorum strophæ. Contumeliosum quoque ac superbum imperium destruetur, qui omnia loquantur per arroganiæ, et Ecclesiastica simpliciæ ducunt pro militi. A turre enim Syenes cudent in ea quæ in extremis terminis Ægypti, Æthiopicæ Blennymysramque confinia est: ubi Nilus innavigabilis est, et estuariorum frigor, et omnia iuria plenaque serpentum, et venenatorum animalium. Sin autem

* Legit Rabanus, cui ferme consentit Vaticanus, pertinet, ubi, etc.

A (ut supra diximus) Magdalus, magnificentiam, et Syene, gyrum sonat, perspicuum est quod Ægyptiæ opes, et contumeliosa fortitudo et magnificencia, id est, jacentia, et exaltationes^a vi percreant, usque ad gyrum Ægypti, ubi nihil stabile est; sed in certo **361** volvitur lapsu, et peruenit ad ruinam. Tunc dissipabuntur Ægyptiæ civitates, et terra deserta erit, et nulla congregatio remanebit, habens aliquid firmitatis, ut rerum fine cognoscant quod ipse sit Dominus, quando miserit ignem in Ægypto, quem Dominus ardore, desiderat, ut fenum, ligna, stipulae, quæ supra fundamentum Christi ædificata sunt, concrementur, et omnes auxiliatores perverorum dogmatum conterantur. Ex quo intelligentum, falsi nominis scientiam, et eos de quibus scriptum est: *Dissipa gentes qua bella volunt (Ps. lxxvii, 32), socios et auxiliatores Ægypti nuncupari.* In die, inquit, illa egredientur nuntii a facie Dei, de quibus scriptum est in Evangelio: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in celis est (Math. xviii, 20).* Et in sementis parabola, messores Angeli, id est, qui nuntii sunt, mittuntur, ut universa scandala congregent, et militant ea in caminum ignis, ubi est fletus oculorum, et stridor dentium (*Ibid. xii*). Festinabuntque implere præceptum, ut deterreant, sive conterant Æthiopicæ confidentiam, qui ad summum malitia verticem pervenerunt ut in everione Ægypti Æthiopia conteratur, et paveat, eo quod dies Domini sit ultioris atque vindictæ, quæ fognentur tenebrae peccatorum, et lux virtutum remaneat. Et cessare, inquit, faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, cui traditi sunt ad puniendum. Ipse est enim inimicus et vindic qui etiam mercedem accepit, eo quod servierit in expugnatione Tyri, Ægypti multitudinem: ut multi in Ægypto esse desistant, qui semper in ea sunt. Sin autem aliquis opposuerit, quomodo illud dicatur in Deuteronomio: *In septuaginta annibus descenderunt patres vestri in Ægyptum: nunc autem facti estis ut stellæ certi in multitudine (Deut. x, 22)*: facile solvitur. Neque enim exemplum terræ multitudinis posuit, sed coelestis, quæ virtutibus fulgeat, et plena sit luminum, super quam multitudinem Ægypti, adducuntur fortissimi gentes, et disperdant terram, pro quibus Septuaginta peccantes, interpretati sunt. Quod noscere quomodo conveniat his qui adducantur a Domino, nisi forte *juxta illud exemplum, inundationem per Angelos pessimos (Psal. lxxvii, 19)*: qui evaginabunt gladios suos super Ægyptum, et impliebunt terram **362** interfectis, sive vulneratis, ut occisos vulneratosque esse se sentiant, et in tantum Ægyptum esse destruam, et ad nulli pervenisse, ut omnia flaminis eloquentia quibus errores Ægyptiæ, jaceant et calamites rigabuntur, arestant, et tradentes in manus pernitorum, qui eos torquent, et plenitudo terra Ægypti, quæ male creverat, dolentur in manu alienis. exaltationes vituperentur, qui ad gyrum Ægyptiæ

norma a Deo. Neque enim boni, sed mali Angeli tormentis praepositi sunt. Hoc necesse est ut sciant, quia Iesu est Dominus. Quod frequenter assumitur, ut sciunt qui audiunt non propheti; verba esse, sed Domini, cuius præcepta irrita esse non possunt. Sequitur: *Et disperdam simulacra, quæ abominationes. Septuaginta transtulerunt: Et cessare faciam idola vel optimates de Memphis, et dux, sive principes in terra Ægypti, non erunt amplius. Clemensissimi enim Domini est, male facta subvertare, ut nulla similitudo quæ meatur imaginem veritatis, remaneat in Ægypto: optimates quoque pereant de Memphis, quæ interpretatur ex ore; de quo omnia idola confiserunt, ut truncatis capitibus et magistris idolorum, non sit principia in Ægypto, et terrae ac perditione omnia Ægyptus compleatur. De cujus urbibus dicitur: Et disperdam terram Phatures, et dabo ignem in Taphnis, sive in Tauin, et faciam judicia in eo, quam Septuaginta Diospolim transtulerunt: et effundam indignationem meam super Seim, robur Ægypti. Phatures interpretatur, panis concutatio: Taphnis, mandatum humile: Diospolis, pro qua in Hebreo posita est no, requies. Sain, tentatio: quibus nominibus diversa haereticorum et omnium mendaciorum conciliabula demonstrantur: qui conciliant panem ecclesiasticum atque contemnunt, et sequuntur mandatum humile, et ad coelestia non perducens, et delicias vacant, et sunt in requie; quem in Evangelio legimus divitem purpuratum (Luc. 1); et tentatoribus [A. tentationibus] inserviunt: quorum manus expati a Domino, ut tentandi Job habet potestatem. Hoc omnia Dominus disperdet atque succendet, et effundet super ea indignationem suam, et robur Ægypti dissipabit, ut redacti ad nihilum, nequaquam populum Dei sollicitent, et in suo sperare faciant auxilio; ut deserta veritate, querant mendacium, et quasi a baculo arundineo sic suo 363 præsidio vulnerentur. Post hæc dicitur: Et interficiam sive disperdam multitudinem Mempheos, pro qua in Hebreo habet no, quam supra iidem Septuaginta Diospolim transtulerunt, quæ interpretatur, requies. Multi enim sunt qui querunt requiem, et jace volunt super lectos eburneos, et comedere agnos lactentes. Sive juxta Septuaginta, qui interpretati sunt Mempheos, nauti sunt qui loquuntur alii: *Dimitte ut auferam festucam de oculo tuo, cum ipsi urbes habeant in suo. Daturque ignis in Ægypto, qui verbositates atque delicias suo ardore consumat. Dolebit universa tentatio, et in Diospoli, querendum in Hebreo no ponitur, erit scissura; ut effundantur agna omnisque pessima congregatio dissipetur, et hoc illucque dispereat. Vel juxta Hebraicum in Memphis erunt angustiae quotidiane, ut promai verbo quicquid reddant rationem, ut intelligentib[us] dictorum, suorum Domini, iudicium præterire.**

^a Rescribit Victorius, surciretur, quod propius ad Vulgata lectionem est, fasciare tur, eique satis bene respondit, quod est in Hebraico verbum ἀποστέλλω. Nam וְלִי significat alligare, Exod. xxvii, lvi. xxi. Sic

A Juvenes quoque Heliopoleos, et Bubasti gladio cadent. Heliopolis Hebraice ον dicitur, quod interpretatur dolor. Bubastus autem juxta linguam Ægyptiacam, ορις experimentum. Omnes isti qui dolorem scculi ferre non poterant, sed delicias Diospolcos secebat, et confidebant sibi in volubilitate sermonum et adversum cetera dogmata disputantes, habuerant experimenta victoriae, gladio sermonis Dei coincident: et qui nequaquam juvenes, sed imbecillitate mentis mulieres appellantur, captivi ducentur. Sive ipsæ urbes, dolore et oris jactantia, ducentur in captivitatem. Et in Taphnis, inquit, nigræcet dies. *Taphnae interpretantur, cedentes ori, subauditur diaboli: cui qui cesserint, amittent lumen veritatis, et diem in noctem mutabunt, et sceptra Ægypti, atque omne imperium sentient in Taphnis esse contritum, ita ut deficiat in ea contumeliosa fortitudo, sive superbia potentia ejus, et solis justitia radii in nube crescentur, et nequaquam mulieres, sed filiae ducantur in captivitatem; faciatque Dominus non unum iudicium, sed multa iudicia in Ægypto. Sicut enim honorum apud Patrem 364 diversæ sunt mansiones: ita et Ægypti suppliciorum diversa iudicia; ut cum hæc omnia facta fuerint; cognoscant Ægyptii, quod ipse sit Dominus, cuius iudicia vera justificata in semelipsis.*

(Vers. 20 seq.) *Et factum est in undecimo anno, in primo [Vulg. addit mense], in septima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, et ecce non est obrolutum, ut restitueretur ei sanitas, et ligatur pannis, et sarciretur linteolis (sive ut acciperet malagma): et accepto robore, posset tenere gladium. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, et comminuam brachium ejus forte, sed confractum (sive brachia fortia, et disposita): et dejiciam gladium de manu ejus, et dispergam (sive disseminabo) Ægyptum in gentibus, et ventilabo eos in terras [Vulg. terris]. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus, et constringam brachia Pharaonis, et gement gentibus intersecti coram facie ejus (sive ut in LXX continetur: *Et inducet gladium super Ægyptum, et populabitur prædas ejus, et spoliabit spolia illius. Sequitur: Et confortabo brachia regis Babylonis, et brachia Pharaonis cadent: et scient quia ego Dominus, cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Ægypti, et dispergam [Vulg. dispergam] Ægyptum in nationes, et ventilabo eos in terras, et scient quia ego Dominus. Revertitur ad ordinem prophetæ; post vicesimum enim et septuagesimum annum nunc ponit undecimum. Quæ querunt etiam in superioribus continetur. Cum enim sermo Domini contra Tyrum factus sit in anno undecimo, qui prius positus est, in consequentibus loquitur ad Pha-**

in expositione subnexa Hieronymus Brachium, inquit, ejus confregisse dicit, et non esse obrolutum, neque ligatum, nec sanitatem linteolis. Mex pro accepto, idem Victor. recepta ex Vulgata posuit.

raonem anno decimo : rursumque ponit vicesimum septimum, ut diximus, et nunc undecimum. Ut cætera prætermittam quæ in psalmorum ordine continentur : quæritur, quomodo tertius psalmus preponatur his psalmis in quibus mutavit faciem suam David coram Abimelech, et de Doce Idumæo, et quando inventus est in spelunca, et quinquegesimus pœnitentiae, in cuius titulo demonstratur, quod introierit ad Bethsabee uxorem Uriæ, **365** cum priores sint isti psalmi tertio, in quo suggere notatur a facie filii sui Abessalon. Sed in Psalmis facilis responsio est, carmen esse lyricum, et in hujuscemodi opere non quæri ordinem historiæ ; sed factorum carmina singulorum. In historia vero illud dicendum est, ea quæ de una re diversis sunt dicta temporibus, non debere oratione dividi, sed unius loci narratione concludi. Verbi gratia, ut quæ de Ægypto dicta sunt alio atque alio tempore, uno lectionis ordine cognoscantur. Cum hæc dixerimus, manet nihilominus quæstio : Cur in hoc eodem loco primum factus sit sermo Domini ad Pharaonem anno undecimo, et postea vicesimo septimo, et deinceps anno decimo, cum utique juxta ordinem, primo decimus, secundo undecimus, tertio vicesimus septimus annus, singulis prophetiis debuerint prænuntari. Ad quod illud possumus respondere : *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia judicio ejus et investigabiles viæ ejus (Rom. ii, 33).* Et in alio loco : *Abyssum et sapientiam quis investigabit (Eccli. i, 2, 3).* Possumus autem hoc dicere, quod et in Prophetis nequaquam historiæ ordo servetur, dumtaxat non in omnibus, sed in quibusdam locis, neque enim narrant præterita, sed futura prænuntiant, prout voluntas Spiritu sancti fuerit. In historia vero, ut sunt Moysi quinque libri, et Iesu, et Judicum volumina, Ruth

^a Vatic., robur accipi, et fortitudo potest, dicente Scriptura, etc.

^b Editi legunt confictam vocem τετραγύμνα, cum mss.

A quoque et Esther, Samuel et Malachim, Paralipomenon liber et Ezra, juncto sibi pariter Nehemia, præpostoram narrationem nequaquam reperiri. Hæc de annorum ordine dixisse sufficiat. Nunc videamus quæ contra Pharaonem, **366** sive de Pharaone prophetia sit. Brachium ejus confregisse se dicit, et non esse obvolutum neque ligatum, nec sartum intolis, nec accepisse malagma, juxta illud quod scriptum est : *Non est malagma imponere, nec oleum, nec alligaturas (Isa. i, sec. LXX).* Quod si factum fuisset, utique recepta fortitudine, posset tenere gladium, et ad bella procedere. Idcirco clemens et misericors Deus rursum comminuit brachium ejus, sive brachia, ut penitus cadat gladius de manu ejus, et in gentes Ægyptus dispergatur, et ventiletur in terras. In brachio autem robur ^a accipe et fortitudinem, dicente Scriptura : *Contere brachium peccatoris et maligni (Psal. ix, 15).* Quod conteritur in adversariis nostris, quando nos persequuntur quidem, sed opprimere nequeunt. Et pro salute servorum Dei adversus Pharaonem rex Babylonis sepe consurgit, ut potentem opprimat potentior, et malitradantur pejoribus, confortante Deo brachia pessimorum, ut sciat qui liberatus est, quod ipse sit Dominus : profectum autem esse virtutis, scire quod ipse sit Dominus. Econtrario possumus dicere : *Fili Heli, filii pestilentiae, nescientes Deum (I Reg. ii, 22).* Et in bonam partem de regibus qui rectum fecerunt in conspectu Dei scriptum est, quod noverint Dominum. Illud autem quod in LXX dicitur : *Et conteram brachia ejus fortia et disposita, quod Graece dicitur τετραγύμνα, scriptorum vitio depravatum est illi enim interpretati sunt non τετραγύμνα, ^b sed τετράτυνα, hoc est, non disposita, sed extensa. Pro quo juxta consuetudinem suam alii interpres excusa posuerunt.*

codices hic retineant Latino charactere tetramena, id est, porrecta, a verbo τετρά. MART.

LIBER DECIMUS.

Vellem, ut ante jam dixi, prophetias contra Ægyptum, aut unum regem, iisdem explanare libris, et nequaquam sensum lectoris dividere. Sed quid faciam longitudini, quæ nisi dividatur in partes, modum voluminis egreditur; et infinita congeries, tam dictanti, quam legenti **367-368** molesta est? Itaque post sermonem contra Ægyptum et planctum ejus, regemque Ægypti, de cuius brachio nequaquam obvoluto, neque restituto pristinæ sanitati, in ultima parte noni libri diximus, transimus ad principium decimi libri contra eundem Pharaonem regem Ægypti, qui comparatur regi Assyrio, et post longissimam prophetiam, lamentatio super eodem assamitur, et deinceps contra omnem Ægyptum. In quibus disserendis, o virgo Christi, Eusto-

chium, eleva cum Moyse manus ut nostra victoria tuarum orationum fructus sit. Non est enim volentis neque currentis, sed miserentis (Rom. ix, 16), Dei qui loquitur ad prophetam : Aperi os tuum et adimplebo illud (Ps. LXXX, 11); propheta ad Dominum respondente : Aperi os meum, et attraxi spiritum (Psal. cxviii, 534); qui ubi vult spirat. Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas (Joan. iii, 8; II Cor. iii, 17), qua libertate donavit nos Dominus. Quam frustra se Judæi habere jactabant dicentes : Semen Abraham sumus, et nemini servivimus umquam (Joan. viii, 33), multis vitiis peccatisque subjecti, et ignorantes illam sententiam : a quo quis vincitur, ejus et servus est (II Petr., ii, 19).

(Cap. XXXI.) *Et factum est in undecimo anno, tertio mense, una mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic Pharaon regi Ægypti et populo ejus : Cui similis factus es in magnitudine tua? Ecce Assur quasi Cedrus (sive Cyparissus) in Libano, pulcher ramis et frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, et inter condensas frondes (sive in medio nubium) elevatum est cacumen ejus. Aquæ nutririunt illum : Abyssus elevavit [Vulg. exaltavit] eum : flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, et rivos suos emisit ad universa ligna regionis. Propterea elevata est altitudo ejus super omnia ligna regionis (sive campi) : et multiplicata sunt arbusta (sive rami), et elevati sunt rami ejus præ aquis multis. Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli, et sub frondibus ejus genuerunt omnes bestie saltuum, et sub umbra [Vulg. umbraculo] illius habitatbat cœtus gentium b universarum. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatione (sive multitudine) arbustorum (vel ramorum) suorum: c erant enim radices illius juxta aquas. Cedri (sive Cyparissi) non fuerunt altiores illo in paradiſo Dei, et abies (sive pinus) non adequarent summitem ejus, et platani (vel abies) non fuerunt æquæ (vel similes) frondibus (sive rami) illius. Omne lignum paradiſi Dei (sive in paradiſo Dei) non est assimilatum ei et pulchritudini ejus, quoniā speciosam [Vulg. speciosum] feci eam [Vulg. eam], et multis condensisque frondibus, et emulata sunt eam omnia ligna voluptatis (sive deliciarum) quæ erant in paradiſo [Vulg. addit Dei]. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod sublimata [al. sublimatus] est in altitudinem, et dedit summitem suam tacentem atque condensam (sive in medio nubium), et levatum est cor ejus in altitudine sua : tradidi eam (sive eum) in manu fortissimi (sive principis) gentium : faciens faciet ei : (sive et faciam perditionem ejus) : juxta impietatem ejus ejeci eam. d Et succident eam alieni et crudelissimi nationum (sive pestilentes gentium), et projicient eam super montes, et in cunctis convallibus corruent rami ejus, et confringentur arbusta ejus in universis rupibus (sive campis) terræ, et recessent de umbraculo ejus omnes populi terræ, et relinquent eam. In ruina ejus habitaverunt (sive re-*

Aquiererunt) omnia volatilia cœli, et in ramis ejus fuerunt universæ bestiæ regionis. Quamobrem non elevabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum : neque ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa (sive in nubibus) : nec stabunt in sublimitate [Vulg. eorum] sua omnia quæ irrigantur aquis : quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam, in medio filiorum hominum ad eos qui descendunt in lacum. Hæc dicit **369** Dominus Deus : in die quando descendit ad inferos, indixi [Al. induxi] luctum (sive luxit eum abyssus) : operui eum abysso, et prohibui flumina ejus et coercui aquas multas. e Contritus est (sive contencibatus) super eum Libanus, et omnia ligna agri concussa sunt (sive defecerunt). A sonitu ruinæ ejus commovi (sive commotæ sunt) gentes, cum f dederem eum (sive eam) ad infernum cum his qui descendebant (sive descendunt) in lacum ; et consolata sunt in terra infirma omnia ligna voluptatis (sive deliciarum) egregia atque præclaræ in Libano : universaque irrigabantur aquis. Nam et ipsi cum ea (sive cum eo) descendenter (sive descenderunt) ad infernum ad imperfectos (sive vulneratos) gladio, et brachium (sive semen) uniuscujusque b habitantium sub umbraculo ejus, in medio nationum (sive vitæ suæ) perierunt. Cui assimilatus es, o inclite, atque sublimis inter ligna voluptatis! Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam, in medio incircumcisorum dormies, cum his qui imperfecti sunt gladio. b Sic Pharaeo et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus. Ultramque editionem ex more commiscui, ubi tamen plurimum discrepabant, ne duplex propositio augeret librorum magnitudinem. Ac primum sciendum, quod quæcumque dicuntur de rege Assyriorum futuro tempore, in LXX quasi transacta memorantur, et sic vel ad arbitorem, vel ad principem loquitur Assyriorum, ut tam, masculino quam feminino genere de una persona intelligatur, dum et arbor refertur ad Assyrium, et Assyrius in arbore nominatur. Nec de rege Babylonio in præsenti sermone ulla sit mentio; ne videatur contra captivum populum positum [Al. positus] in Chaldæa, dominorum atque regnantium iracundiam provocare, sed dicitur de rege Assyriorum, qui eo jam tempore captus fuerat a Chaldæis, et omne robur Assyriorum Babylonio subjacebat

^a Hæc verba, et elevati sunt rami, ex Vatic. ms. et Rabano sufficimus post Victorium, qui ad Scripturæ domitaxat testimonium suppleverat : Martinus enim Erasmo prætermisit.

^b Victor. gentium plurimarum, ad Vulgatæ instar, Hebreo, ipsaque subnexa Hieronymi expositione assentientibus. Nam universarum proprie est LXX, τὸν πλῆθος ἦθων : nisi si Hieronymus, utramque posuit lectionem, gentium plurimarum (sive universarum).

^c Idem ad Vulgata rursum atque Hebrei textus idem, erat enim radix illius juxta aquas multas. Sed et Rabanus consentit in ea quam supplet voce multas.

^d Rescribimus post Victorium succident. Manifesto enim, inquit, scèdōque errore succident legebatur antea : nam succident habent Hebr., Græc., Vulg. et commentarius ipse Hieronymianus.

^e Victorius Contristatus est, etc., pro contritus, ex

D Vulgata reponit, atque Hebreo ΤΤΩΝ, quod aut obtenebri significat, aut contristari. Alterum, quod est contritus, verterunt LXX.

^f Antea erat deducere. Nos Victorio hic assentimur præter Scripturæ textus, Brixianos mss. codicis proferenti.

^g Pro habitantium, Rabanus, et Victorius ad Vulgata exemplar sedebit. Legitique mox (sive in medio vitæ suæ perierunt) ipso verbo perierunt, utpote τῶν LXX intra lineas recepto, suffictisque vocibus, in media, ex eorumdem interpretatione; nihil enim in Hebreo est cui verbum Græcum ἀπόλοντο, perierunt, respondeat.

^h Iterum cum Rabano Victorius, Ipse est Pharaeo. Cui lectioni subnexa cumprimit Hieronymiana expeditio suffragatur, ubi S. Pater cum Septuaginta viralis propriam versionem componit.

imperio. Unde et decem tribus, hoc est, Israel, Assyrii capiunt; duas autem, hoc est, Judam et Benjamin, **370** Chaldaei superant, et urbem subvertunt Jerusalem. Dicitur igitur contra Pharaonem regem Aegypti, et populum ejus sermo divinus, tali adversum illum est usus exordio: Cui similis factus es in magnitudine tua? Ecce Assur quasi Cedrus in Libano, et reliqua. Et est sensus: Non mireris si a Babylonii sis vincendus atque peritrus, et tuum perditurus imperium, omnesque opes Aegyptiae destruendas sint, cum Assur multo te fortior, eodem Chaldaeo superante, deletus sit. Describitque potentiam regis Assyrii sub figura arboris Cedri, juxta Hebraicum, juxta LXX, Cyparissi, in monte Libano constitutae, quæ sit pulchra ramis et condensa frondibus, et ad nubes usque subrecta, quæ idcirco tantum crevit, quod non aquis, sed abyssis, hoc est, aquis abundantissimis irrigetur. Abyssus enim multitudo sonitus aquarum: ita ut omnes aves nidos fecerint in ramis ejus, et sub frondibus illius generent omnes bestiæ saltuum. Et ne dubitaremus quæ essent cœli volatilia, quæ silvarum bestiæ, apertius posuit: Et sub umbraculo illius habitabat cœtus gentium plurimarum. Cedri, inquit, ^a et cyparissi, abies, sive pinus et platani, sive cyparissi, non fuerunt æquæ ramis illius. Et ne sigillatim de cunctis arboribus diceret, et omnia, inquit, ligna paradisi Dei non sunt assimilata illi, et pulchritudini ejus. Per quæ nonnulli intelligunt non de rege dici Assyrio, sed de contraria fortitudine, quæ in sermone Tyri inter Cherubim dicitur esse generata, et pretiosis distincta lapidibus, et postea ad terrena suo vitio concidisse, qui et in Isaia cadens, Lucifer appellatur (*Isa. xiv.*), et in Evangelio signatur a Domino: Videbam Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem (*Luc. x. 12*). Sed nos hæc omnia ut interim sequamur historiam hyperbolicō dicta intelligamus, quod tanta: Assyrius fuerit potentia, et sic cunctas oppresserit nationes, ut se Angelorum fortitudini compararit. Omnia autem metaphorice sub altissima cedro, sive **371** cyparisso dicuntur ad Assyrium, interfactioque illius appellatur successio. Quodque sequitur: Tradidi eam in manu fortissimi gentium, regem Babylonum vocat, ut quod vicit Assyrium, non propriæ fortitudinis, sed divinæ intelligat potestatis. Juxta impietatem, inquit, ejus ejeci eam, ut occulere Babylonum moneat, non debere esse crudelem, nec opprimere populum Dei, qui sibi traditus sit, ne similia patiatur ab Assyrio, qui crudelis et impius fuit. Et succident illam alieni, et crudelissimi nationum; sive, juxta LXX, pestilentes: quod numquam diceret [*Al.* voluit dicere) positus in Chaldaea, ne illum adversum gentem suam commoveret. Projicitur quoque super montes, et in

^a Contendit Victor. legendum, *seu cyparissi*: nam vocem Hebraicam Hieron. *cedros* semper vertit, LXXX vero *cyparissos*.

^b Nimirum diversitate lectionis; nam vocalium quæ olim aberant, nulla est hic ratio. Videsis infra

A cunctis convallibus eorruunt rami ejus, et confringuntur in rupibus, et a cunctis derelinquitur populis, hoc est, volatilibus cœli et bestiis campi, et in tantam veniet perditionem, ut omnes arbores quæ putabantur excelsæ comparatione Assyriae arboris, suo exemplo elevari, et in sublime erigi ultra desistant, nec stent in altitudine sua, sed illa succisa, omnes metu pariter succidantur. Quodque per translationem dictum erat, fit manifestius. Omnes, ait, traditi sunt (subaudiatur reges in mortem) ad terram ultimam (hoc est, ad infernum), in medio filiorum hominum (nequaquam inter arbores) ad eos qui descendunt in lacum. Haud dubium quin inferna significet. Post succisionem arboris Assyriae, sive in die quando descendit ad inferos Assyrius, et induxit **B** [Al. indixit] Dominus luctum, rureum per translationem de eo loquitur, quod opertus sit abyso, iuxta illud quod scriptum est: Veni in profundum maris, et tempestas demersit me (*Ps. LXVIII, 5*); et omnia flumina, omnes videlicet nationes, eum ultra rigore cessaverint, et contristatus sit, rive contenebratus super eam, id est, arborem, vel eum, id est, Assyrium, Libanus. Ac ne putaremus de arbore esse sermonem, sequitur: A sonitu ruinæ ejus commovit gentes. Quæ enim tanta ruina esse unius arboris potest, ut ad sonitum ejus universæ commoveantur gentes? Cum deducerem [Al. deducerent], inquit, eam ad infernum, juxta litteram, arbor ad inferos deduci non potest cum aliis qui in lacum, id est, ad **372** inferos descendebant. Et consolata sunt in C terra infima, in corde videlicet terræ, omnis ligna voluptatis, sive deliciarum, quod Hebraice appellatur EDEN (*יֶדֶן*), ut nemorosos salutis, silvasque significet egregias atque præclaras, quæ fuerint in Libano, et irrigabantur aquis. Nam et ipsæ arbores cum eo, hoc est, Assyrio descendedent in infernum, ad imperfectos, sive vulneratos gladio. Ligna gladiis non vulnerantur, sed cæduntur, nec descendant ad infernum. Et brachium, inquit, sive semen (quoniam apud Hebreos sermo ZARA (*צָרָה*), ^b utrumque significat), requiescat in umbraculo ejus in medio nationum, nequaquam silvarum, sed gentium. Ad extremum fit apostropha ad ipsum Assyrium, sive ad Pharaonem. Cui assimilatus es, o inoxyle, atque sublimis inter ligna voluptatis? Nullus tibi, inquit, D par fuit, sed omnes reges potentia superasti, et tamen cum cæteris regibus, qui erant in comitatu tuo ad terras ultimas, id est, ad inferos deductus es, dicente Scriptura: Ingredientur ad extrema terræ, tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt (*Ps. LXII, 10, 11*). In medio, ait, incircumcisorum dormies cum his, qui imperfecti sunt gladio. Ostendit quæ essent ligna, quæ cedrus, sive cyparissus gladiis vulnerata, et jacens cum in circuncisiosis. Et

Commentar. in Daniel. xi, 31, ubi et varia ejus vocis apud Veteres interpretatio annotatur: quod enim vulgo habetur, *Et brachia ex eo stabunt*, alias interpretatus est, *Et semina ex eo stabunt*.

ut extrema anterioribus jungeret, quia supra dixerat : Cui similis factus es in magnitudine tua : ecce Aesur quasi Cedrus in Libano, pulcher in ramis et frondibus, et reliqua, nunc infert : Sic est Pharaon, et omnis multitudo ejus, dicit Dominus. Quomodo, inquit, Assyrus, cedrus et cyparissus, Babylonio occidente, dejecta est : sic Pharaon et populus ejus, hoc est ipsa arbor et rami illius a Babylonio succidetur. Haec interim juxta historiam dicta sint, quae plerique in consummatione mundi futura intelligunt ei regem Pharaonem, hoc est eam potestatem cui Aegyptus subjecta sit, comparari regi Assyriorum potentissimo, id est, antichristo : quod si ille corruerit, utique et alii rectores tenebrarum istarum et principes mundi faciliter corrugant. Dicamus ergo de singulis, breviter omnia perstringentes, ut non iam disseramus **373** et explanemus obscura, quam explanare cupientibus materiam dedisse videamur. Primumque discutiendum, cur undecimo anno, tertio mense, una die mensis, factum est verbum Domini ad Ezechielan, dicens : Fili hominis, dic Pharaoni Aegypti et multitudini ejus. Locuturo ad Pharaonem, undecimo anno sermo fit Domini : neandum enim venerat ad duodecimum, qui numerus plenæ consummatæque virtatis est. Unde et duodecim sunt filii Jacob (Genes. xxxv), a quibus postea duodecim nomina Prophetarum uno volumine continentur. Et Apostoli duodecim sunt (Luc. vi), quorum quia unus Judas proditor fuit, in locum ejus Matthias eligitur. Et archisynagogi [Al. archisynagoge] filia annorum duodecim a Domino suscitatur (Marc. v). Hemorrhouma quoque anno duodecimo recipit sanitatem. Sed quia corripitur Pharaon, et postea plangitur, propterea tertius mensis et unus dies undecim annorum numero copulantur. Unde et in consequentibus duodecimo anno, mense duodecimo, una mensis, fit verbum Domini ad Ezechiel, dicens : Fili hominis, assume planetum super Pharaonem regem Aegypti, et dices ad eum. Qui enim plangitur, ideo plangitur ut intelligat quanta bona perdidit ; et tamen quia Pharaon erat, et brachium ejus neandum fuerat colligatum, nec pristinam receperat fortitudinem : propterea in anno et in mense duodecimo, viginti novem dies adhuc remanent, ut duodecim annorum numerus compleatur. Uno igitur mensis dic, sermo fit Domini ad Prophetam, et præcipitur ei ut loquatur regi Aegypti et multitudini ejus. In quo mirandum quod quatuor Interpretes non populum dixerint, sed multitudinem. Multi enim vocati, et pauci electi (Math. xxii, 14). Et in lege scriptum est : Non eris cum multitudine in malo. Diciturque ad regem Aegypti : Cui similis factus es in magnitudine, sive in altitudine tua ? Quod et ipse se exaltaverit, et subjaceat illi sententia : Omnis qui se exaltat, humiliabitur (Luc. xiv, 11) : sed tamen non sit ejus altitudini similis, qui quasi cedrus, sive cyparissus in Libano fuerit, pulcher rarus et frondibus nemoresus ; excelsusque al-

A titudine et ad nubes usque exeret caput, ad quas secundum David (Psal. xxxv) veritas Dei pervenit, et quibus mandatur ne pluant **374** super Israel imbre. Pulchritudo quoque illius prædicatur, quæ in turpitudine prava voluntate mutata est (Ps. lxxvii) ; ita ut dicatur de eo : Confringet Dominus cedros Libani (Ps. xxviii, 5) : et excelsus ipse in altissimo montium Libano constitutus, quanto sublimior fuerat, tanto fortius caderet. Cujus Scriptura sancta volens altitudinem demonstrare, appellat cedrum magnum, quam nutrierunt aquæ, non aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio (Is. viii), sed aquæ Rasin, et aquæ Aegypti, de quibus scriptum est : Quid tibi ut bibas aquas Geon (Jerem. ii, 18), sive Sior ? quod aquas turbidas sonat. Abyssus quoque exaltavit eum super quam in principio mundi tenebrae se-rebantur (Genes. 1), et ad quam in Evangelio dæmones ne militantur, rogant (Luc. viii). Flumina ejusdem abyssi in circuitu radicum ejus erant, de quibus dicitur : Quid tibi et vias Assyriorum, ut bibas aquas fluminum (Jerem. ii, 18) ? Et in alio loco : Ecce Dominus inducit super vos aquam fluminis forte et multam, regem Assyriorum et omnem gloriam ejus (Isa. viii, 7). Rivos quoque suos emisit abyssus ad universa ligna regionis, ut non solum principem mundi hujus, sed et socios illius irrigaret. Propterea elevatus est, et super omnia ligna altissima succedit, et multiplicata sunt arbusta ejus, et totius orbis possedit imperium dicens : Haec omnia mihi tradita sunt (Math. iv, 9). Et elevati sunt rami ejus, qui aquis abyssi fuerant irrigati. Qui extendit, sive dilatavit umbraculum suum, ut omnes subjiceret suæ ditioni. In ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia ceci. Omnis enim qui facit peccatum (Joan. viii, 34), de diabolo natus est, et de ramorum ejus numero computatur. Illa autem volatilia fecerunt nidos in ramis ejus, quæ juxta viam Evangelicam comedere sementem (Math. xiii), sive quia omnes peccaverunt, et indigent misericordia Dei (Rom. iii), de quibus dictum est : Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (Ps. xiii, 3) : Idcirco in ramis ejus fecerant nidos. Sequitur : Et sub frondibus ejus generunt omnes bestie saltuum, quæ Christi mansuetudinem perdiderunt, et sub umbraculo illius habitabat cactus gentium plurimarum, ut nullus esset, qui non ejus * legeretur umbraculo, præter eum qui dixit : Ecce venit princeps mundi istius : et invenerit in me nihil (Joan. xiv, 30). Per unum enim hominem peccatum intravit in mundum, et **375** per peccatum mors (Rom. v, 12) ; et sic in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccavimus, et in Adam omnes morimur, cunctique peccavimus, et indigemus gloria Dei (I Cor. xv). Et tamen in ipsa habitatione diversa conditio est. Alii habitant in ramis ejus quasi volatilia, scientiam sibi in philosophia, et in hereticorum dogmatibus pollicentes. Alii quasi bestie feræ, immites atque crudeltes :

* Cum Victorio regeneratur, ex mas. Brixianis, legimus. Martian. cum Erasmo, tangatur.

quasi multitudo gentium plurimarum ; ut commixtos diversis vitiis significet atque peccatis. Erat autem Assur pulcherrimus in magnitudine sua, et in dilatatione arbustorum suorum, quia aquis multis radix ejus fuerat irrigata, in tantum ut in paradyso Dei nulla cedrorum et cyparissorum esset altior, nec abies pinique adæquarent sublimitatem ejus; sive platani non essent æquæ frondibus illius. Idecirco nulla arborum in paradyso plantarum ei fuerat adæquata, quia omne lignum paradyxi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini ejus. Nequaquam enim erectæ sunt per superbiam, sed scierunt humilitatem suam, neque similitudinem Dei sacrilego sibi animo vindicare conatae sunt. Quodque sequitur : Et æmulata sunt eam omnia ligna deliciarum quæ erant in paradyso, sic edisserimus : Æmulata sunt ligna paradi multitudinem ramorum ejus : Multi enim vocati, et pauci electi (*Matth. xx, 16*). Et : Lata et spatiose via quæ dicit ad mortem (*Ibid. vii, 13*). Cupit enim tantos habere in salutem, quantos Assur habuit in perditionem. Unde quia Assur sublimatus est in altitudine ; et dedit sublimitatem suam virentem atque condensam, sive usque ad nubes cacumen erexit, et elevatum est cor ejus ut diceret : Ero similis Altissimo (*Isa. xiv, 14*), propterea traditus est in manu fortissimi gentium : quam intelligimus aliam detestabilem potestatem, cui traditur ad punendum : ipse est enim inimicus et ultor ; ut Assur intelligatur Antichristus, et fortissimus gentium cui traditus est, Satanæ, juxta illud Apostoli : Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare (*1 Tim. ii, 20*) : Qui faciens faciet ei quæcumque ei a Domino fuerint imperata. Ista autem cyparissus ejecta est de paradyso Dei proprie impietatem suam ; et succident illam alieni et crudeles, sive pestilentes in gentibus, ut **376** impleatur illud quod scriptum est : Pestilente flagellato, stultus astutior fiet (*Prov. xix, 25*). Et iterum : Jam securis ad radices arboris posita est (*Matth. iii, 10*) : qui ^a præcedent eam super montes, ut corruat in superbia sua. In cunctis autem convallibus corrument rami ejus : ut ad tartarum deducantur omnes, qui in ejus fuere comitatu, et recedant de umbraculo illius, et relinquant eam : ut volatilia cœli et bestiæ terræ, quæ prius sub illa fuerant, et illius umbraculo tegebantur, postea pœnæ ejus participes sint. Cumque viderint cætera ligna silvarum, sive paradi, Assur cyparissum sententia Dei corruisse, non elevabuntur in superbiam, nec se esse aliquid æstimabunt, nec irrigationem aquarum suarum proprias arbitrabuntur divitias : eo quod omnes rami et volatilia cœli, et bestiæ terræ, quæ erant sub imperio Assur, deducantur in morte ad terram ultimam. De quibus scriptum est : In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram (*Ps. xxi, 30*). Et in alio loco : Ingredientur ad extrema terræ (*Ps. lxii, 10*) : et erunt nequaquam cum Angelis, sed cum filiis hominum, qui descendunt in lacum,

Asive in soveam sempiternam. Cum autem ille descendit ad extrema terræ, et pars vulpium fuerit a quibus lacerandus est : tunc luctus erit vel omnium sociorum ejus, vel sanctarum fortitudinum, quæ illum dolebunt ad inferos descendisse. Unde dicit Dominus : Operui eum abyssu, cujus aquis fuerat ante nutritus ; et prohibui flumina ejus, id est abyssi, et coercui aquas multas, ne eum irrigarent, sed magis opprimerent. Contristatus est super eum Libanus, in quo fuerant exaltatus, et omnia agri ligna concussa sunt, succisionem similem formidantia. A sonitu ruinæ ejus commovi gentes, ut nullus perditionem illius ignoraret, et deductionem ad inferos cum cæteris sociis ejus. Acceperuntque consolationem omnia ligna voluptatis, id est, paradi dum vident et mala malis, et bona bonis restituunt. Hæc autem ligna Libani sunt, aquis irrigata sumnum Domini, in quibus et illa arbor fuerat irrigata quæ corruit. Sive omnia ligna, quæ quondam fuerunt bona, et irrigabantur aquis, et in Libani altitudine morabantur, accipient consolationem, **377** quando principem suum simili viderint sustinere tormenta. Et ipsa enim descendit ad infernum ad imperfectos gladio Domini, et omnis fortitudo lignorum habitabit sub umbraculo ejus, id est, in pœna, in medio omnium nationum quæ claustris inferni tenebuntur. Post hæc ad ipsum Pharaonem sermo convertitur, cui dictum fuerat in principio, cui similis factus es in magnitudine tua? et dicitur ad eum : Cui assimilatus es, o inclyle, atque sublimis inter ligna voluptatis? Nempe Assyrio qui corruit. Et tu eras inclytus atque sublimis inter ligna Eden, hoc est, deliciarum et paradi, et ex deductus es sicut Assyrius, cum omnibus lignis, quæ quondam fuerant in deliciis, ad terram ultimam et ad inferos, et dormies non in requie, sed in pœna in medio incircuncisorum, hoc est, immundorum, et cum his qui in gladio Domini conciderunt. Et ut sciamus qui sit ille cui dixerit : O inclyle, atque sublimis inter ligna voluptatis, ponit manifestius : Ipse est Pharao, et omnis multitudo ejus. Sive juxta Septuaginta, sic est Pharao, et omnis multitudo ejus, ut quomodo supra Assyrius succisus est, et corruit, sic et Egyptius subruatur.

D. (Cap. XXXII. — Vers. 4 seq.) *Et factum est duodecimo anno, in mense duodecimo (sive decimo), in una die [Vulg. tacet die] mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Egypti, et dices ad eum : Leoni gentium assimilatus es, et draconi qui est in mari, et ventilabas cornu in fluminibus tuis, et conturbabas aquas pedibus tuis, et conculcas flumina earum [Vulg. eorum] (sive tua). Propterea hæc dicit Dominus Deus : Expandam super te rete meum in multitudine populorum multorum, et extraham te in sagena mea (sive extraham te in hamo). Et projiciam (sive extraham) in terram : super faciem agri*

* Maluit Victor. *projicient eam, ex superiori inferiorique, ut sibi videtur, contextu.*

*objiciam te (sive campi replebuntur tui) : et habitare (sive sedere) faciam super te omnia volatilia cœli , et saturabo de te bestias universæ terræ , et dabo carnes tuas super montes , et implebo colles [Vulg. addit *tus*] (sive valles) sanie tua (vel sanguine tuo) et irrigabo terram (sive irrigabitur terra) putore [Vulg. *scure*; al. *pædore*] sanguinis tui (sive stercoribus tuis) super montes , et **378** valles implebuntur ex te . Et operiuncum extinctus fueris, cœlum, et nigrescere faciam stellas ejus : Solem nube tegam , et lunam non dabit lumen suum. Omnia luninaria cœli marceret faciam (sive contenebresent) super te : et dabo tenebras super terram tuam , dicit Dominus Deus. Et irritabo cor populorum multorum cum induxero contritionem (sive captivitatem) tuam in gentibus super terras (sive in terra) quam nescis. Et stupescere faciam (sive contristabentur) super te populi : (vel gentes multæ) et reges eorum horrore nimio formidabunt super te , cum volare coeperit gladius meus super facies eorum, et obstupescerent repente singuli pro anima sua in die ruinæ (sive expectantes ruinam suam a die ruinæ) tuæ. Quia hec dicit Dominus Deus : Gladius regis Babylonis veniet tibi. In gladiis fortium (sive gigantium) dejiciam multitudinem (sive fortitudinem) tuam : inexpugnabiles gentes omnes hæc (sive pestilentes de gentibus cunctis) : et vastabunt (sive perderent) superbiam (vel injuriam) Ægypti , et dissipabitur multitudo ejus (sive conteretur omnis fortitudo illius). Et perdam omnia jumenta ejus quæ erant super aquas plurimas (sive ab aquis multis) : et non conturbabit eas pes hominis ultra, neque ungula jumentorum turbabit (sive calcabit) eas. Tunc purissimas reddam aquas eorum (sive ut aliquando quiescant aquæ eorum), et flumina eorum quasi oleum adducam (sive ut oleum fluent), ait Dominus Deus , cum dedero terram Ægypti desolatam (sive perditam). Deseretur autem terra a plenitudine sua (sive cum plenitudine) quando percussero (sive disseminerem) omnes habitatores ejus : et scient quia ego sum Dominus. Planctus est , et plangent eum filii gentium ^b super Ægyptum et super multitudinem ejus (sive omni fortitudine illius) plangent eum, ait Dominus Deus. Editionem utramque miscemus , in his dumtaxat in quibus discrepant. Alioquin ubi unus sensus est , Hebraicum sequimur. In multis autem exemplaribus , juxta LXX , duodecimus annus et mensis decimus ponitur; juxta cœteros autem interpres , decimus annus et duodecimus mensis , ut vel jam capta sit Jerusalem , et gaudium Pharaonis , malis **379** sibi imminentibus , auferatur : vel certe capienda , et suis magis miseriis doleat , quam aliorum captivitate lætetur. Et interim breviter quædam historiæ fundamenta jacientes , quid Hebrei super hoc loco intelligent percurramus. Leoni comparatur Pharao , non unius gentis , sed multarum gentium ; sive draconi in mari , ut terram aquasque possideat qui irrigatione fluminum erigebatur in su-*

A perbiā , quæ cornu vocatur , et multitudine exercitus sui , omnes aquas transiens poterat conturbare : idcirco expandere se dicit rete suum super multitudinem ejus , et extrahere eum sagena sua vel hamo , et projicere , sive extendere eum super terram , qui quasi coluber multis spiris fuerat involutus , ut a cunctis cœli volatilibus devoretur. Cumque non solum aves , sed omnes bestiæ terræ eum lacerarent , reliquæ carnes ejus , montes et valles camposque complebunt , ita ut cuncta vermis scateant. Hæc autem loquitur per metaphoram , ut postquam volatilia cœli et bestiæ carnibus ejus fuerint saturatae , id est , exercitus ejus , et universa multitudo reliqua pars in vermes et saniem convertatur. Tunc inquit , cœli tenebris obvolventur : sol , et luna , et cœtera luminaria non dabunt lumen suum , sed super te cuncta nigrescent : nihilque tibi læsum erit , et ad tuum interitum omnes populi et cuncti reges eorum horrore nimio formidabunt consipientes gladium meum hoc illucque volitare et nulli parcere , et in tua ruina , ruinam similem pertimescent. Ut autem scias quis iste sit gladius , audi manifestius : Gladius regis Babylonis veniet tibi : in gladiis fortium , sive gigantium dejiciam omnem multitudinem tuam. Qui gigantes , inexpugnabiles gentes sunt , quæ Babylonii regis tenebantur exercitu. Istei vastabunt sive disperdent superbiam Egypti , et omnem multitudinem ejus : nihilque in Ægypto remanebit , sed cum hominibus , et jumenta brutaque animalia pariter auferentur. Et tanta erit solitudo in Ægypto , ut nec pede hominis , nec ungula jumenti aquæ illius conturbentur , sed quieta sint omnia : et aquæ fluminum ejus quasi oleum fluant purissimæ ac nitentes , nullo per eas transeunte , nec earum fluenta turbante. Hoc autem siet propter Ægypti solitudinem , quæ redigetur in desertum ab omni multitudine sua : quando habitatores ejus Dominus **380** percusserit , ut intelligant qui remanserint quod ipse sit Dominus. Idcirco planetus est Pharaonis , et plangent eum filii gentium in circuitu. Non solum autem super illo , sed et super multitudine ejus , quæ , Domino vastante , deleta est. Hæc super simplici littera cursim dixisse sufficiat , veniamus ad intelligentiam spiritualem. Nec puto magnopere laborandum nosse qui sit Pharaon rex Ægypti , cum supra plenius dixerimus , D eam videlicet potestatem , cui Ægyptus credita est ; vel una provincia , vel Ægyptus totius mundi , quæ non est leo condita , sed proprio vitio assimilata leoni gentium. Homo enim cum in honore esset , non intelligit ; comparatus est jumentis insipientibus , et similis factus est illis (Psal. XLVIII, 13). De hoc leone et Petrus loquitur : Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit , quærens quem devoret (I Petr. v, 8). Et in nono psalmo (Vers. 9) scriptum est : Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua ; insidiatur ut rapiat pauperem. Et in Je-

^a Victor. , populos multos , vel gentes multæ , ad Vulgate præcipue textus fidem : vixque uno verbo multæ pro multæ Rabanus abludit.

^b Idem repetit voces , plangent eum , quæ bis in Hebræo , et Vulgata quoque editione sunt , quin etiam penes LXX.

remia Spiritus sanctus ait : Leo de silva percussit eos (*Jer.* v, 6). Draconem autem dici diabolum (pro quo Aquila interpretatus est Leviathan, nomen draconis expoenens) iuxta superiorē explanationē multis testimoniis docui, qui dixerat : Mea sunt flumina et ego feci ea. Iste igitur draco fluminibus suis quasi cornibus ventilabat plurimas nationes : quae super Marcione, Valentino, Ario, Eunomio, certisque hæresēon principib⁹ intelligere possumus, qui imitantur ecclesiasticos viros, dicentes ad Dominum Salvatorem : In te inimicos nostros ventilabimus cornu (*Ps. xlvi*, 6) : et non ventilant ad salutem, ut de terra ad cœlum levant, sed ut in profundum abieciant. Denique sequitur : Et conturbabas aquas pedibus tuis ; juxta illud Apostoli : Qui autem conturbat vos, portabit iudicium (*Gal. v, 10*). Non vult enim aquas Siloe bibere, quæ vadunt cum silentio (*Isa. viii*), sed aquas Ægypti turbidas atque conoscas, quæ antequam pedibus conculcarentur draconis, puræ erant, et suo fluentes ordine : postquam autem pedibus illius conturbatae sunt, cursus sui ordinem perdiderunt. Neque enim utuntur hæretici testimoniis Scripturarum sibi cohærentibus, sed conturbant omnia. Et quia ipse est inimicus et ulti⁹, non solum aquas alienas draco Ægyptius conturbat pedibus suis, sed conculcat flumina sua, ne parcat eis, quos semel in suam redegerit potestatem.

381 Quod devitare cupiens justus, precatur : Non veniat mihi pes superbiae (*Ps. xxxv, 12*). Et in alio loco, conculcatus petis ne iterum conculeetur : Misere, inquit, mei, Domine, quoniam conculcavit me homo (*Ps. lv, 1*). Inimicus autem homo diabolus est, de quo et alter psalmus loquitur : Ut non magnificetur ultra homo super terram. Prepterea haec dicit Dominus Deus : Expandam super te rete meum, in multitudinem populorum multorum (*Ps. ix, 18*). Rete Domini veteris et novi Testamenti ratione contextum, mittitur super draconem, qui habitat in populorum multitudine, et semper turbis et populorum multitudine delectatur : ut extrahat eum in sagena sua, sive in hamo suo. Ista est sagena, quæ in mare hujus sæculi mittitur, et extrahit pīces multos alias eligendos, et alios abiciendos (*Matth. xiii*). Sive iste est hamus, de quo in Job scriptum est : Adduces autem draconem in hamo, et circumdabis capistrum circa nares ejus (*Job xl, 19*); pro quo interpretatus est Aquila : Extrahes Leviathan in hamo, et funibus colligabis linguam ejus. Extrahitur autem draco, sive Leviathan de mari hamo, vel sagena Domini, ut projiciatur, sive extedatur super terram, et omnes spiræ ejus, quibus suas insidias occultabat, aperiantur et proferantur in publicum, et in terram abjiciantur, et jaceant qui in cœlo posuerat os suum, et se Altissimum similem esse jactabat. Unde sequitur : Et habitare, sive sedere faciam super te omnia volatilia cœli et satyra de te bestias universæ terræ, secundum illud quod scriptum est : Dediisti eum escam populis Æthiopum (*Ps. lxxiii, 14*). Qui vel volatilia vocan-

A tur, vel bestiae terræ (*Matth. xiii; Luc. viii*). Volatilia, quæ semetipsum, ut diximus, iuxta viam rapiunt. Bestiae terræ, vitiis efferațe, quod ad hæreticos atque gentiles referri potest. Quod autem sequitur : Edabo carnes tuas super montes, et implebo colles tuos sanie tua ; sive, implebo valles sanguine tuo, hunc habeb sensum : ut volatilia costi, et bestias terræ, deceptorum populos intelligamus, crudelitatemque gentilium, montes autem ad principes referamus hæresēon, qualis fuit Valentinus et Marcion, collesque successores eorum qui saturarunt suis draconia; sive valles, quæ implentur draconis sanguine, inferiores quoque credentium. Aut certe montes adversarias potestates, quæ in aere discurrunt, et valles, quæ inferna penetrant, et aeternis suppliciis mancipate sunt. Porro quod dicitur : Et irrigabo terram putore [*At. pedore*] sanguinis tui super montes, sive, irrigabitur terra de stercoibus tuis super montes, et valles impletuantur ex te, illud significat quod omnis superbia et arrogans hæreticorum tumor, non tam vitali et pure, quam putrido atque fetenti sanguine compleatur, juxta illud quod scriptum est : Pone eos sicut sterca terra (*Ps. lxxxii, 11*). De quo sanctus a Domino liberatur : Qui auscitat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem. Ut collocet eum cum principiis, cum principibus populi sui (*Ps. cxii, 7, 8*). Valles autem in ima depressæ, ut supra diximus, aut inferna significant, aut humilem hæreticorum sensum propriei voluntatis et terrenas opes cuncta facient. Quod autem jungitur : Et operiam eam extinctus fueris, cœlum, et nigresecere faciam stellas ejus : solem nube tegam et luna non dabit lumen suum, omnia luminaria cœli moerere, vel tenebracere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam, ait Dominus Deus, si sequamur litteram, penitus intelligi non potest. Quando enim interfecit Pharaone, sive draconem sol, et luna, et stellas non dederunt lumen suum, et cœlum opertum est tenebris, juxta illud poeticum (*Virgil., i Georg.*) :

Impiaque aeternam timuerunt sæcula noctem.

Ergo hoc dicendum est, quod extinctio Pharaonis, qui transfigurabat se in Angelum lucis, de quo in alio loco scriptum est : Lux impiorum extinguetur (*Job xviii*), cœlum sive cœli operientur tenebris. De quibus et Paulus loquitur : Et spiritualia nequit in coelestibus (*Ephes. vi, 12*). Et nigresecere faciat Dominus stellas ejus, vel draconis, vel cœli. Super quo et Judas Apostolus scribit : Sidera errantia, quibus caliga tenebrarum in aeternum reservatur (*Judas xiii*). Sol quoque nube tegetur, sol iniquitatis, qui contrarius est soli justitiae, nebulæ autem, vel ipso Domino Salvatore, qui descendit in Ægyptum super nubem levem (*Isa. xix*), nullo peccatorum pondere pragmatam, vel prophetam et apostolam, de quibus legimus : Mandabo nubibus ne pluant super eam imbre (*Isa. v, 6*). Et in Psalmis : Veritas tua usque ad nubes (*Ps. xxxv, 6*). Cum autem sol iniquitatis

fuerit obscuratus, luna quam haereticorum sentimtis Ecclesiam, et quæ a sole 393 iniquitatis lumen petabatur accipere, non dabit lumen suum, nec decipiet credentes falsi nominis scientia. Omnia quoque luminaria et quidquid videtur in haereticis esse doctrinæ, extincto dracone, siccabitur, sive mœrabunt, principe perduto, ita ut ipse Dominus terram haereticorum operiat tenebris, ignorantia scilicet veritatis, ut eacci cæcos ducant in foveam, et habitatores terræ mittantur in tenebras exteriores, ubi est fletus et stridor dentium. Post hæc dicitur: Et irritabat eorum populorum multorum, tam induxero contritionem, sive captivitatem tuam in gentibus super terram quam nescis, ut qui prius Pharaoni servierant, irascantur contra eum, videntes captivitatem ejus ad aliam terram, quam draco nesciebat esse, perductam. Nec debemus ambigere bonas esse terras, quas Pharaon nesciat, scilicet quando captivitas Pharaonis alia captivitate mutatur, de qua dicunt ad Salvatorem: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem: accepit (sive, juxta Apostolum (*Ephes. iv, 8*), dedit) domum hominibus (*Psal. lxvi, 19*). Et stupescere, inquit, faciam super te populos multos, et qui prius Pharaonis admirabantur potentiam, postea eum admirantur de suo culmine cecidisse. Reges quoque populorum hotrote nimio formidabunt super eum, quorum regna Dominus diabolus ostendit, et de quibus in psalmo dicitur: Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum (*Ps. ii, 2*). Hoc autem flet cum volare corporis gladius Domini super facies eorum, subaudier regum, sive populorum. Gladius autem Domini intelligendus est vivens sermo Dei, et efficax, et acutus super omnem gladium ex utraque parte acutum, qui volat atque discurrat et perstringit certantium oculos vultusque deterret, ut obstupescentes super ruina Pharaonis, se in illo videant esse dejectos. Et Domini quidem gladius, de quo scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum (*Luc. ii, 34*), jacentes elevat, et male erectos, humilitate commutat. Gladius autem regis Babylonis veniet super draconem Ægyptum, ut in gladiis fortium, sive gigantium dejiciat Dominos multitudinem ejus, qui regem Ægypti sectabatur. Inexpugnabiles, inquit, sive pestilentes de gentibus omnes isti, et 394 mali ad puniendum tradantur pejoribus, de quibus scriptum est: Immissionem per Angelos pessimos (*Ps. lxxvii, 49*). Et Apostolus: Quos tradidi, inquit, Satanæ, ut dicant non blasphemare, vel in imeritum carnis; ut spiritus salvus fiat (*I Tim. i, 20*). Cum autem per hujuscemodi ministros dejecta fuerit superbia Ægypti, et multitudine illius dissipata, perdentur

A omnia jumenta illius, quæ erant super aquas plurimas, et non conturbabit eas pes hominis ultra. Si enim beatus qui seminat super aquas, ubi bos et asinus calcat (*Isa. xxiii*): e contrario infelix qui simplices quidem suo ultra poterit errore retinere, ita ut pes hominis non calcet in eis, quo ne signum quidem sapientiæ atque rationis aquæ Ægyptiæ in se habere videantur. Ungula quoque jumentorum non turbabit eas, ut de limpidissimis atque nitentibus faciat turbidas atque coenosas. Tunc reddentur non ab alio, sed ab ipso Domino, aquæ purissimæ, quæ draconis fuerant dominatione turbatae: ita ut flumina eam labantur quasi oleum, et sint veri lumenis nutrimentum. Hæc autem sient, cum dederit Dominus terram Ægypti desolationem, et perdididerit B multitudinem ejus, et petiussi fuerint omnes habitatores illius, ut isto profectu scire possint quod ipse sit Dominus. Quod autem jungitur: Planctus est, et plangent eum filiæ gentium super Ægyptum, et super multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus, perspicuum est animas omnium gentium, quæ prius oppressæ fuerant sive earum gentium quæ nequaquam in Ægypto morabantur, sed in regione viventium, intersectum draconem plangere, et omnem multitudinem ejus: non spe salutis, sed quod de tanta potentia suo vitio et superbìa dejec-tus sit in æterna supplicia.

(Vers. 17, seq.) Et factum est in duodecimo anno, in quinta decima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, cane lugubre super multitudinem Ægypti, et detrahe eam ipsam, et filias gentium robustarum ad terram ultimam, cum his qui descendunt in lacum. Quo pulchrior es, descende, et dormi cum incircumcisio-nis. In medio intersectorum gladio cadent: gladius datus est: attrixerunt eam, et omnes populos ejus. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus [at suis] descenderunt, et dormierunt 395 cum incircumcisio-nis, intersectisque gladio. Ibi Assur et omnis multitudine ejus, in circuitu illius sepulcra illius, omnes intersecti, et qui ceciderunt gladio, quorum data sunt sepulera in novissimis laci: et facta est multitudine ejus per gyrum sepulcri ejus, universi intersecti cadentesque gladio qui dede-rant quandam formidinem in terra viventium. Ibi Ælam et omnis multitudine ejus per gyrum sepulcri illius [*Vulg. sui*]: omnes hi intersecti ruentesque gladio, qui descenderunt incircumscisi ad terram ultimam: qui posuerunt terrorem suum in terra viventium: et portaverunt ignominiam suam cursum his qui descendunt in lacum. In medio intersectorum posuerunt cibile ejus in universis populis

ampius opus non erat; immo magis conveniebat ut exponeret postea, quinam essent incircumcisisti, cum quibus dormire debebat, potentissimi, inquieti, robustorum, qui incircumscisi dormierunt, intersectique sunt. Impressa autem factio magis LXX quam Hieronymi est.

^a De more Victorius cum Vulgata et Hebraico, dormierunt incircumscisi intersecti gladio. Et sensus, inquit, ipsos potentissimos robustorum descendisse et dormisse incircumscisos, intersectosque, non cum incircumscisis intersectisque. Hoc enim cum supra dixerit illis verbis, *Dormi cum incircumcisio-nis*, repetere

ejus : in circuitu ejus sepulcrum illius. Omnes hi incircumcisi, interfectique gladio. Dederant [Vulg. Dederunt] enim terrorem [Vulg. addit suum] in terra viventium, et portaverunt ignominiam suam cum his qui descendant in lacum : in medio intersectorum positi sunt. Ibi Mosoch et Thubal, et omnis multitudo ejus in circuitu illius sepulcrum ejus. Omnes hi incircumcisi, interfactique cadentes gladio, * qui dederunt formidinem suam in terra viventium. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque, et incircumcis, qui descendunt ad infernum cum armis suis, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis : et fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum, quia terror fortium facili sunt in terra viventium. Et tu ergo in medio incircumisorum contereris, et dormies cum interfectis gladio. Ibi Idumaea, et reges ejus, et omnes duces ejus qui dati sunt cum exercitu suo cum interfactis gladio, et qui cum incircumcis dormierunt, et cum his qui descenderunt [Vulg. descendunt] in lacum. Ibi principes Aquilonis omnes : et universi Sidonii (sive venatores) qui deducti sunt cum interfactis paventes, et in sua fortitudine confusi, quia [Vulg. qui] dormierunt incircumcisi cum interfactis gladio, et portaverunt confusionem suam cum his qui descendant in lacum. Vedit eos Pharao, et consolatus est super universa multitudine sua, quae interfacta est gladio, Pharao, et omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus. Quia dedi [al. dedit] terrorem meum in terra viventium, et dormivit in medio incircumisorum cum interfactis 386 gladio, Pharao et omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus.

Multum in hoc loco Septuaginta interpretum editione, et ordine et translatione discordat, et quedam in ea de Theodotione addita sunt. Unde necesse habuimus et ipsam ponere, nequaquam parcentes longitudini, et studiosi lectoris diligentia servientes.

LXX. *Et factum est in duodecimo anno in quinta decima mensis : factus est sermo Domini ad me : dicens : Fili hominis, plange super multitudinem Aegypti, et deducent filias ejus gentes mortuas in profundum terrae, ad eos qui descendant in soveam (Porro sub asteriscis additum est : ☩ De aqua pulcherrima descendet ; ☩ et dormi cum incircumcisio : Rursum ordo sequitur) : In medio vulneratorum gladio cadent cum eo, et dormiet omnis fortitudo ejus, et dicent tibi gigantes, in profundo soveae, descende, quo melior es, descendet, et dormi cum incircumcis in medio vulneratorum gladio. Ibi Assur, et omnis congregatio ejus. (Quodque sequitur : 〽 Omnes vulnerati ibi dati sunt, 〽 et sepulcrum ejus in profundo soveae, 〽 et facta est congregatio ejus : in Hebreo non habetur, sed a Septuaginta additum est. Rursum dicitur) : In circuitu sepulcri ejus omnes vulnerati qui ceciderant gla-*

* Idem quia pro qui maluit ex Hebreo. 〽.

^b Rescripts, post Victorium, fortitudine, pro quo erat formidine; nam præter Vulgat. et Hebreum textum, sic olim et Rabanus legit, sicque a se posi-

A dio. (Et iterum de Theodotionis Editione sub asteriscis additum est : ☩ Qui dederunt sepultra ejus in lateribus laci; ☩ et facta est congregatio in circuitu sepulcri ejus. ☩ Omnes isti vulnerati, cadentesque gladio. Post quæ posuere Septuaginta) : Qui dederunt timorem suum in terra vita. Ibi AElam, et omnis fortitudo ejus in circuitu sepulcri ejus, omnes vulnerati, et cadentes gladio : et qui descendant incircumcisi in terræ profundum, qui dederunt terrorem suum in terra vita, et acceperunt tormentum suum cum his qui descendant in soveam in medio vulneratorum. Ibi datatu Mosoch, et Thubal, et omnis fortitudo eorum in circuitu sepulcri ejus, omnes 387 vulnerati ejus, universi incircumcisi, et vulnerati gladio, qui dederunt terrorem suum super terram vitæ, et non dormierunt cum gigantibus qui ceciderunt ab æterno : qui descenderunt in infernum cum armis quibus utebantur ad bella, et posuerunt gladios suos sub capitibus suis, et factæ sunt iniquitates eorum in ossibus eorum, quia laruerunt gigantes in vita sua. Et tu in medio incircumisorum contereris, et dormies cum vulneratis gladio. Ibi Edom, et reges ejus, et omnes principes Assur, qui dederunt fortitudinem ejus in vulnera gladio : isti cum vulneratis dormierunt cum his qui descenderunt in soveam. Ibi principes Aquilonis omnes universi magistratus Assur, qui descenderunt vulnerati cum terrore suo, et in fortitudine sua confusi dormierunt incircumcisi cum vulneratis gladio, et abstulerunt tormentum suum cum descendantibus in soveam. Videbit eos Pharao, et consolationem accipiet super omni fortitudine eorum : C vulnerati gladio Pharao, et omnis fortitudo ejus, dicit Dominus Deus. Quia dedi formidinem ejus super terram vitæ, et dormiet in medio incircumisorum cum vulneratis gladio, Pharao et omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus. Non ignoro, fastidiosam fore delicato lectori tantam inter duas editiones discrepantiæ. Sed quid faciam calumniatoribus meis, qui si aliquid de LXX interpretum translatione subtraxero, me sacrilegum et absque timore Domini vociferantur, maxime qui cum in fidei veritate discordent, et Manichæorum sequantur errores, in eo imperitorum animas commovent, si de veteri quidpiam monstrare potuerint mutatum consuetudine, libentius errare cupientes, quam aliquid ab æmulo verum discere. Et interim juxta historiam manifestus est sensus. In eodem enim anno duodecimo, et in eodem, ut putamus, mense, sed non in una, ut supra, mensis, versus in quinta decima die, nequaquam super Pharaone, sed super fortitudine, sive multitudine Aegypti planctus assumitur, qui detrahitur de superbia sua cum universis filiabus suis, sive gentium robustarum ad terram ultimam, id est, in profundum inferni, diciturque ad regem Aegypti : Quo melior es, ut mortem merearis evadere? Cum enim Assur, et AElam, id est, Persæ, et Mosoch, qui interpretantur Cappatum testatur in subnexa expositione Hieronymus.

^c Tametsi ambigua in Hebreo vox est, Vulgata autem meum præfert; Victor., suum, ex Graeco κύριον, maluit.

doceat, et Thubal, quos alii Iberos, alii Italos intel-
ligi volunt : **388** Idumei quoque et principes Aqui-
lonis, ac Sidonii cum universis exercitibus suis,
quorum auxilio horrorem cunctis gentibus præbue-
runt, mortui sint, et interfici gladio, et posuerint
gladios suos sub capitibus suis, quod dictum εμπατ-
έρεψον accipendum est, tu solus poteris non eadem
testinere? Quin potius cum videris tantam tecum
σπὸδ inferos multitudinem dormientium, et sepul-
cruum tuum fortissimorum quandam principum cir-
cumdati memoriis, habebis consolationem, leviora
tormenta æstimans consortio plurimorum. Hæc in-
teriorum juxta simplicem sensum strictum dixisse suffi-
ciat. Nunc eadem brevitate, quantum explanationis
patitur difficultas, spiritualis intelligentiae summa
queque carpamus. Supra una mensis die factus est
sermo Domini ad Prophetam : hic quinta decima. In
prima autem eis, hoc est, in kalendis, mensis exor-
diū est : in quinta decima, quando totus lunæ or-
bis impletur, et siquidem primus mensis fuerit,
æymorum est prima dies; sin autem septimus, sce-
nepiagram, quando figuruntur tabernacula (quæ so-
lemmitates apud Hebreos, vel maxime sunt). Fit au-
tem planctus super fortitudinem Ægypti, ut fortis in
malo esse desistat : et recipiat infirmitatem, et
quando infirmior fuerit, tunc fortior. Pro fortitudine
Ægypti, in Hebraico habet multitudinem. Lata enim
et spatiovia est quæ ducit ad mortem, et multi in-
grediuntur per eam (*Matth. vii, 13*) : sicut e contrario
dicitur ad Israel : Vos autem estis pauci inter omnes
gentes (*Deut. xxviii*) : semper enim virtus rara est,
et arcta et angusta via quæ ducit ad vitam, et pauci
sunt qui ingrediuntur per eam. Quod autem Ægyptus
plangitur, et mortuæ filiæ ejus, juxta LXX, sive
genitum robustarum deducuntur ad terram ultimam
in lacum, sive in foveam profundissimam, signifi-
cantur animæ in Ægypto hujus saeculi commorantes
quæ perdiderunt eum qui dicit : Ego sum vita (*Joan.*
xiv, 6) : et peccatis mortuæ, pondere eorum ad in-
feros detrahuntur, dicente peccatore : Quoniam ini-
quitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sic-
ut onus grave gravatæ sunt super me (*Ps. xxxvii, 5*).
Iste sunt de quibus scriptum est in alio loco : Ingre-
discaut in inferiora terra, tradentur in manus gladii,
partes vulpium erunt (*Ps. lxii, 10*). Qui enim sodit fo-
veam, incidet in eam (*Eccli. xxvii, 29*; *Ps. vii, 16*). Un-
de **389** et legimus : Lacum aperuit, et effudit eum,
et incidit in foveam quam fecit. Quodque sequitur :
Quo pulchrior es descendere, et dormi cum incircum-
cis, proprie ad Pharaonem regem Ægypti sermo
dirigitur, sive ut in LXX de Theodotione additum
est, ad ipsam Ægyptum : De aqua pulcherrinia de-
scende, et dormi cum incircumcis. Quod specialiter
ad eum pertinet, qui in baptimate Christi renatus,
et audiens cum Ecclesia : Quæ est ista quæ ascendit
deatbara, innitus superfatriuelum suum (*Cant. viii,*
5)? postea vel fornicatione, vel alii vitiis sordidatus,

A ejicitur de Ecclesia, et dicitur ad eum : De aqua pul-
cherrima descende, et dormi cum incircumcis, id
est, cum immundis, juxta illum seūsum quem ponit
Apostolus : Nos sumus circumcisio (*Philipp. iii, 3*), qui in spiritu Deo servientes, et gloriantes in Domino,
et non in carne confidentes. Hi omnes in medio vul-
neratorum, sive intersectorum cadent cum Pha-
raone, illo gladio quem venit mittere Dominus super
terram. Sicut enim Christi gladius bonos a malis se-
parat, dicens : Non veni pacem mittere super ter-
ram, sed gladium (*Math. x, 34*) : sic hæreticorum
gladius omnes truncat [*Al. trucidat*] populos, et vul-
neratos ad infernum deducit. Isti sunt gigantes po-
tentissimi, et rebelles, et ponentes in excelsum os
suum, et quanto per superbiam se ad excelsa sustol-
lunt, tanto ad profundum foveæ, et inferni novissima
detrahuntur, qui omnes interfici sunt gladio. Et ut
sciret vel Pharaon, vel omnis Ægypti fortitudo, quæ
ad inferna detracta est, quos haberet in pœnis socios,
sequens sermo demonstrat : Ibi Assur, et omnis mul-
titudo ejus, vel synagoga ejus. Princeps enim hære-
ticorum diabolus, cuius vere congregatio synagoga
est, de qua in Apocalypsi dicitur : Qui sunt synago-
gæ Satanæ (*Apoc. ii, 9*). Sequentes autem versicu-
los, qui * obelo prænotantur, prætereundos puto,
dicendumque quod habetur in Hebraico : In circuitu
illius, sepulcra eorum, videlicet deceptorum ab eo.
Qui omnes vulnerati, vel interfici sunt gladio, et
ideo corruerunt, quorum sepulcra data sunt in no-
vissimis laci. Quod autem lacus vocetur infernus,
perspicue psalmus ille demonstrat, in quo pœnitens
loquitur : Assimilatus sum cum his qui descendunt in
lacum **390** (*Psal. xxvii, 1*). Quem nequaquam debemus
juxta Latini sermonis proprietatem eum intelli-
gere qui Græce λίμνη dicitur, ut est lacus Tyberiadis,
et lacus Larius, et Benachus, multique alii, sed quas
non solemus appellare cisternas. Quos lacus, quia
aqua refrigerant, et omnem ab eis calorem spiritus
auferunt peccatores cunctique hæretici fodiunt, et
quantum in mea memoria est, nullum sanctorum la-
cum, id est, cisternam fodiisse, Scriptura testatur;
sed omnes peccatores, quorum fuit Ozias rex lepro-
sus et qui per suam superbiam corruit, de quo scribi-
tur quod homo fuerit terra operibus incubans, et
multas superbias turres ædificari in angulis, et lacus
foderit (*Il Par. xxvi*). E contrario ad justum dici-
tur : Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuo-
rum fontibus (*Prov. v, 15*). Et rursum : Fons aquæ
tuæ sit proprius. Unde loquitur et Dominus : Me de-
reliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibilacu, id est, cisternas, quæ aquas continere non possunt
(*Jer. III, 13*). Sequitur : Et facta est multitudo ejus
per gyrum sepulcri ejus. Illi omnes cingunt Assy-
rium, et est eorum plurima multitudo, qui universi
vulnerati sunt et interfici, et cadentes gladio. Nemo
enim eorum stare potest cum Moyse, nec audire :
Qui statis in domo Domini (*Psal. cxxxiv, 2*);

* Legit Rabanus qui apud LXX obelo, etc.

sol omnes vulnerati interfectique sunt, et cadentes qui quondam dederant formidinem in terra viventium, formidinem autem his qui erant Ecclesiis præpositi, ne in terra viventium facerent populos mortuorum, et simplices quosque deciperent. Unde et Paulus aiebat: Timeo autem, ne forte sicut serpens decepit Evas malitia sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo (II Cor. xi, 3). Sed hic timor spe Domini mitigatur, dicente Ecclesiastico viro: Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vita meæ, a quo trepidabo (Ps. xxvi, 1, 2)? Post hæc dicitur: Ibi Aelam [Al. Assur], et omnis multitudo ejus per gyrum sepulcri ejus, haud dubium quin Assyrii. Aelam in lingua nostram vertitur, ascensus eorum. Omnes enim qui Christi humilitate contempta, diaboli ascendere superbiam, et se in falsi nominis scientia esse aliquid aestimaverunt, Aelamitæ sunt nuncupandi, qui Assyriis regis sepulcrum ambiunt, 391 et interficti sunt vulneratique gladio. Et licet in excelso posuerint os suum, tamen descenderunt immundi, et incircumscisi ad terram ultimam, ut quanto sublimius fuerant elevati, tanto fortius caderent. Isti posuerunt terrorem suum non semel, sed secundo in terra viventium. Quis enim Ecclesiastico-rum ab hujuscemodi Aelamitarum terrore securus est, et non aliquem sui perdidit gregis? Pulchreque Ecclesia Christi appellatur terra viventium, ut econtrario hæreticorum conciliabula mortuorum terra esse credantur. Et portaverunt, inquit, ignominiam, sive tormentum suum cum his, quos secum detraxerunt C in lacum, et in profundum inferni: quorum cubile in medio intersectorum est: eorum videlicet quos suo mucrone jugularunt, et circumdantur hujuscemodi populis. Hi populi, Assyrii regis populi sunt, et licet circumcisos esse se jacent: tamen incircumscisi interfictique sunt gladio, et tertio dederunt terrorem atque formidinem in terra viventium. Unde portaverunt tormentum suum atque supplicium in medio eorum, quos suis fraudibus deceperunt. Ibi quoque est, id est, juxta Assyrium Mosoch, et Thubal, et omnis multitudo ejus in circuitu sepulcri ejus: omnes incircumscisi interfictique, et cadentes gladio, qui dederant formidinem suam in terra viventium. Pro Mosoch et Thubal, Symmachus et Theodosio interpretati sunt a cubile eorum, ut ostenderent cubilia hæreticorum, immo soveas sempiternas, Assyrii regis esse supplicia. Mosoch interpretatur insania: Thubal, conversio, non in bonum a malo, sed de bono in malum; sive universa, ut offendat omnes hæreticos insanire, et pari studio ad pejora converti (Rom. xii). Nec mirum si insanientes, et coacervati in malum babent multitudinem, cum Egyptii regis socii sint, qui gaudet multitudine. Omnes hi interficti gladio qui dederant formidinem suam, non semel, nec secundo, sed tertio in terra viventium, de quibus supra plenius diximus. Sequitur: Et non dormient

* Legerint vero pro תְּבִלָּה, uno verbo תְּבִלָּה.

¹ Ad sacri textus fidem legendum videatur confusi,

A cum fortibus, sive gigantibus eadentibusque, et non circumcisiosis, qui descenderunt ad Infernum cum armis suis: et posuerunt gladios suos sub capitibus suis; et fuerunt iniuriantes eorum in ossibus eorum; quia terror fortium 392 facti sunt in terra viventium. Hi, inquit, qui hæreticorum principes existabant, ad tantum malitiae pervenere culmen atque cruciatum, ut nec cum fortibus atque gigantibus, qui a principio corruerunt, similia mercantur ferre supplicia. Qui, nequaquam erroris sui acta paenitentia, descendebant ad inferos cum armis suis, rebelles contra Deum, et Ecclesiam ejus; secum arma deferentes, de quibus scriptum est: Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ (Psal. LVI, 5); et posuerunt, ait, gladios suos sub capitibus suis, requiescentes B in animo perduelli; et pro summa victoria, sententiæ suarum jacula complexantes: in tantum si iniuriantes eorum fuerint in ossibus eorum, hoc ex fortissima fligentia, et erroris sui dogmata possidentes. Quia terror fortium facti sunt in vita sua, sive in terra viventium. Quod quarto dicitur, ut fortissimos quosque, et habentes scientiam Scripturarum, et qui essent de regione viventium, sua perversitate ternerent, dum descendunt ad infernum cum armis suis, et ponunt gladios suos sub capitibus suis, et iniuriantes eorum usque ad ossa perveniant. Post hoc scriptum est: Et tu ergo in medio incircumscisorum contereris (Rom. XVI, 20), quod vel ad Pharaonem, vel ad fortitudinem, sive multitudinem Aegypti dicitur, et quod ipsa conteratur, juxta illud quod scriptum est: Deus autem conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Et dormies, inquit, cum interfictis gladio, somno perpetuo. Ibi cum Assyrio, et cum Aegyptio multitudine erit Idumæa, et reges ejus, omnes qui terrenis operibus servierunt, sive sanguine delectati sunt. Etenim Idumæa, et terram, et sanguinariam sonat. Omnes reges et universi principes de quibus crebro et Apostolus loquitur (Phil. iii), terrenis operibus incubantes, et effundentes quotidie sanguinem eorum quos sua fraude deceperint, cum incircumcisio et immundis dormierunt, et cum his qui descenderunt in lacum, de quibus supra diximus. In ipso comitatu erunt, et principes Aquilonis, a quo exardescunt mala super terram. Et a quo vel in Jeremias (Jer. 1), vel in hoc eodem propheta (Supre xxii), olla illa plena carnium ossiumque succenditur. Et non solum principes Aquilonis, rerum omnes 393 magistratus Assur, pro quo in Hebraico verius positum est, universi Sidoni, quos nos in rationes verius, juxta illud quod scriptum est: Anima nostra sicut passer crepta est de laqueo re- nantium (Ps. cxviii, 7), pro quo in Hebraico positum est, Sidoniorum. Qui Sidonii, sive rationes, deducuntur ad inferos paventes, in sua quondam confisi fortitudine, et dormient immobili, et portabent confusionem sive tormentum suum, habentes mala conscientiae paenititudinem sempiternam: ita et ignis quod Victorius reportat. Confer superiorum annotationem in hunc locum.

corum non extinguitur (*Iesai. LXXI*), et vermis eorum non moriatur (*Marc. IX*). Quos omnes cum viserit Pharaon, consolabitur, vel habens adhuc malitiam pristinam, et multos poenae suae socios habere secernens, vel certe consolatus est, videns et illos confundi in suppliciis et terroribus suis super universa multitudine sua quæ interficta est gladio, Pharaonis scilicet, vel omnium sociorum ejus, præcipueque Assyrii regis, et Mosoch et Thubal et Idumæorum, et principum Aquilonis, et Sidoniorum. Hi enim dererant terrorem suum in terra viventium. Quod quanto dicitur, ut omnes istiusmodi nationes cavere, et fugere debeamus, quæ cunctis nos sensibus decepterunt, et scire esse horribiles, nec facile posse vitari, nisi omni custodia servaverimus cor nostrum. Dormivit, inquit, et ipse Pharaon cum sociis suis interfictis gladio, qui socii, multitudo ejus sunt, per latum, et spatiosam viam pergentes ad supplicia sempiterna.

(Cap. XXXIII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere ad filios populi tui, et dices ad eos: Terra cum induxero super eam gladium, et tulerit populus terræ virum unum de novissimis suis (sive hominem unum de suis), et constituerit eum super se speculatorum; et ille videbit gladium venientem super terram; et cecinerit buccina, et annuntiaverit populo. Audiens autem quisquis ille est sonitum buccinae, et non se observaverit: venerisque gladius, et tulerit (sive comprehendenter) eum: sanguis ipsius super caput ejus erit. Sonitum (vel vocem) buccinae audivit, et non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem se custodierit, animam suam salvabit. Quod si speculator viderit gladium 394 venientem, et non insonuerit buccina; et populus non se custodierit, venerisque gladius, et tulerit de his [Vulg. eis] animam: ille quidem in iniuitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requirami. Et tu, fili hominis, speculatorum dedi te domui Israel. Audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me. Si me dicente ad impium, impie, morte morieris, non fueris locutus, ut se custodial impius a via sua, ipse impius in iniuitate sua morietur: sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Si autem annuntiante te ad impium, ut a viis suis convertatur, non fuerit conversus a via sua, ipse in iniuitate sua morietur: porro tu animare tuam liberasti. Rursum ad prophetam sermone fit Domini, qui aliquanto siluerat tempore, eo quod non possit propheta, nec humana fragilitas juge ad se atque continuum sustinere vaticinium; et loquitur eadem quæ in superioribus continentur. Fili hominis, speculatorum dedi te domui Israel, et audies ex ore meo verbum, et comminaberis eis ex me, in eo quod dicam iniquo, morte morieris, et non annuntiasti ei, nec locutus es ut annuntiales iniquo, et converteretur a viis suis et viveret, iniquus ille in iniuitate sua morietur, et sanguinem ejus de manu tua requiram. Et tu si annuntiaveris iniquo, et non conversus fuerit ab iniuitate sua, et a via sua, iniquus ille in iniuitate sua morietur, et tu animare tuam liberasti [Al. liberabis]. Quæ si diligenter in-*

A spicias, intelligi similia quidem esse: sed non eadem, dum in plurisque discordant. Et hoc in omnibus Scripturis sanctis observare debemus, ubi videtur aliqua similitudo esse sententiae, non in omnibus eadem dicti: sed vel subtrahi pleraque, vel addi, et singulorum inter se verborum discrepantium habere rationem. Et interim priusquam ad altiora veniamus, brevis est explicanda sententia. Si speculator fuerit constitutus in populis, ut annuntiet gladium Domini iramque venientem, et, annuntiante eo populus audire noluerit, speculator liber erit, et ille qui oppressus est gladio, ipse sanguinis sui sustinebit reatum: quod si audierit, salvabit animam suam. Si autem speculator non sonuerit buccina, et populus ignorans venturum gladium nequaquam 395 se observaverit, populus quidem in sua morietur iniuitate, attamen sanguinem morientis de speculatoris requiram manu. Et ut sciret propheta Ezechiel generalem disputationem ad se potissimum pertinere. Et tu, inquit, fili hominis, non a terra et a populo terræ, ut supra dixi, sed a me constitutus es speculator domui Israel. Si ergo me dicente ad impium: Impie, morte morieris, non fueris locutus ad eum, ut se custodias, et de interitu libereret: et ille quidem in sua iniuitate morietur, quam prins commiserat, de qua si annuntiasses, potuit liberari; sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Quod si tu annuntiaveris atque præceperis impio ut convertatur a viis suis pessimis, et ille hoc facere noluerit: ille quidem in sua iniuitate morietur; tu autem liberasti de interitu negligenter animam tuam. Ex quibus verbis discimus, posse hominem quamvis iniquum, et impium, si magistri verba audierit, et egerit penitentiam, a sua impietate salvari: nec in hunc magistrum subire disserimus, si docere noluerit, vel timore discriminis, vel desperatione peccantis: dum reus est sanguinis ejus qui liberari potuit, et de morte erit, nisi magistri silentio concidisset, et in utroque liberum servari arbitrium, dum et in magistri voluntate est vel tacere, vel loqui, et in auditoris arbitrio vel audire, et facere atque salvare, vel contemnere, et proprio perisse contempni. Nec statim sequitur: ut quia propheta prædictit, venias quod prædictum. Non enim prædictit ut venias, sed ne venias: nec quia Deus loquitor, necesse est fieri quod ministratur, sed ideo comminatur, ut convertatur ad penitentiam cui minatur, et non fiat quod futurum est si verba Domini contemnuntur. Possimus autem tripliciter locum istom disserrere: ut terra quæ sibi speculatorum constituit, vel juxta litteram, terra Iudeæ sit, vel juxta spiritualiter intelligentiam, Ecclesia, quæ serpe de novissimis populis sui speculatorum eligit, illum videlicet, quem et Apostolus scribens ad Corinthios assumit judicem (I Cor. xv), vel certe anima credentis, quæ mentem atque rationem præponit populo ac turbas cogitationum 396 suarum: ut non omnia cogitationum incentiva suscipiat, sed judicet atque discernat quæ secta sibi, quæve fugienda sint. Speculator terræ Iudeæ, vel rex potest intelligi, vel propheta: spe-

culator autem Ecclesiae, vel episcopus, vel presbyter, quia a populo electus est, et Scripturarum lectione cognoscens, et prævidens quæ futura sint, annuntiet populo, et corrigat delinquentem. Unde magnopere formidandum est, ne ad hoc officium accedamus indigni et assumpti a populo, negligenter nos demus atque desidia: et quod his pejus est, deliciis ventrique et otio servientes, honorem nos accepisse putemus, non ministerium. Siquidem Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (*Matth. xx.*, 28): et pedes discipulorum lavit (*Joan. xiii.*), ut ostenderet omnes sordes et vitia a magistris in discipulis debere dilui atque purgari. Nec statim respondeamus, quid prodest docere, si nolit auditor facere quod docueris? Unusquisque enim ex suo animo atque officio judicatur. Tu si locutus non fueris, ille si audire contempserit. De magistris negligentibus Salomon loquitur: Sapientia abscondita, et thesaurus occultus, quæ utilitas in utrisque (*Ecclesi. xx.*, 32)? Tale quid significatur et in Evangelio (*Marc. ix.*), quod qui scandalizaverit unum de minimis Ecclesiae, expedit ei ut alligetur ad collum ejus mola asinaria, et abiciatur in profundum, quam in specula constitutus, plurimis noceat.

(Vers. 10 seqq.) *Tu ergo, fili hominis, dic ad dominum Israel, sic locuti estis dientes: Iniquitates nostræ, et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo vivere poterimus? Dic ad eos: Viro ego, dicit Dominus Deus: Nolo mortem impii, sed ut revertatur impius a via sua, et vivat. Convertimini a viis vestris pessimis: Et quare moriemini, domus Israel? Tu itaque, fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit; et impietas impio non nocebbit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua, et justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit. Etiam si dixeris justo, quod vita virat; et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus est, in ipsa 397 morietur. Sin autem dixeris impio, morte morieris; et egerit paenitentiam de peccato suo, feceritque judicium et justitiam, pignus restituerit [Vulg. addit ille impius], rapinamque reddiderit, in mandatis vita ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum, vita vives, et non morietur. Omnia peccata [Vulg. addit ejus], quæ peccarit, non imputabuntur ei: judicium et justitiam fecit, vita vives: Et dixerunt filii populi tui: Non est æqui ponderis via Domini, et ipsorum via injusta est. Cum enim recesserit justus a justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium et justitiam, vives in eis. Et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque iuxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. Si negligenter legamus, videtur nobis eadem*

^a Repetit Victorius verbum convertimini, quod et in Hebreo bis legitur, conversione convertimini.

^b Præferrem cum Victorio iniquitatis in gignendi casu ex Græco textu cœdia.

A prophetia esse, quæ supra in qua dicitur: Numquid volens cupio mortem iniqui, dicit Dominus, nisi converti cum a via sua mala et vivere (*Supra xviii.*, 23)? Et in fine ejusdem prophetæ: Convertimini et redite ab universis impietatibus vestris, et non erunt vobis in tormentum ^b iniquitates (*Ibid.*, 8). Ibi enim ad eos sermo fit, qui volunt agere paenitentiam, et justitia peccata delere, ut cum fiducia convertantur, et pleno animo agant paenitentiam. Hic autem ad eos loquitur qui magnitudine peccatorum, immo impiatum suarum, desperant salutem et dicunt: Iniquitates nostræ, et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? Et est zensus: Cum semel nobis mors proposita sit, et vulneribus nostris nulla medicina possit restituere sanitatem, quid necesse est laborare, et frustra consumi, et præsentem vitam non cum desperatione transigere, ut saltem hac fruamur, quia futuram perdidimus? Quibus respondet Deus, non velle se mortem impii, sed ut revertatur et vivat. Et apostropham facit ad impios desperantes: Convertimini a viis vestris pessimis. Atque ut sciamus qui sint impii ad quos loquitur, sequens sermo demonstrat: Quare moriemini, domus Israel? Vita autem et mors in hoc loco non hæc significatur, qua omnes communi cum bestiis lege naturæ vel vivimus, vel morte dissolvimur; sed illa de qua scriptum est, Placebo Domino in regione viventium (*Psal. cxiv.*, 9); et, 398 Anima quæ peccaverit ipsa morietur. Et a speciali commonitione quia Israel domini loquebatur, ad generalem transit disputationem: quod et justum præteritæ non salvent justitiae, si novis sceleribus fuerit occupatus, et peccatorem vel impium antiqua peccata non perdant, si operibus justitiae veteres emendarit errores: Deumque non præterita in utroque judicare, sed præsentia. Si dixeris, inquit, Justo, vita vives, et ei præmia justitiae pollicies fuero, confisusque ille peccaverit, omnes justitiae ejus pristinæ oblivioni tradentur, et præsenti iniuitate morietur: nec mea est mutata sententia, cum non possim in eodem homine peccatore redire quod justo promiseram. E contrario si peccatori, et impio fuero comminatus et dixeris: Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur; et ille egerit paenitentiam, bonisque operibus emendarit errorum, ita ut judicium faciat, et justitiam, pignus restituat, rapinamque reddat, in mandatis vita ambulet, nec faciat quidquam injustum: nonne debet vita, quæ Christus est vivere, et nequaquam mori, cum communatio peccatoris justum punire non debat? Tale quid loquitur sermo divinus ad Jeremiam quando descendit in domum figuli, et audit vel promissa, vel comminationem Dei id agere, ut vel homines provocent ad salutem, vel deterrent a peccato (*Jerem. xviii.*). Unde qui dicunt: Non est æqua

^c Ita habent et nostri, et quos Victor. consuluit codices Florentini. Martian. post Erasm. retinuit eidem homini.

via Domini, arguuntur quod ipsorum sit iniqua sententia, habentium oculum pessimum, et nequaquam nova, sed vetera judicantium. Quibus omnibus demonstratur, nec peccatorem salutem desperare debere, si agat poenitentiam: nec justum in sua confidere justitia, si perdiderit negligenter quod magno labore quæsierat. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur, in quibus autem præsens prophetia discrepet a præterita, et in quibus loquaciter similia, collatio utriusque poterit indicare. Porro quid sit judicium facere et justitiam, pignus restituere, rapinam reddere, in mandatis vitæ ambulare et cetera, in hoc eodem propheta supra diximus.

(Vers. 21, 22.) *Et factum est in duodecimo anno, in 399 decimo mense [Vulg. taret mense], quinta mensis transmigrationis (sive captivitatis) nostræ: venit ad me qui fugerat (sive qui salvatus fuerat) de Jerusalem, dicens. Vastata (sive capta) est civitas. Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere antequam veniret qui fugerat: aperuitque os meum donec veniret ad me manu et aperio ore meo non silui amplius.* Undecimo anno regni Sedeciae, quinto mense, capta est civitas Jerusalem. Hæc autem prophetia, duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis captivitatis, sive transmigrationis, quando captus est Jechonias [Al. cum Jechonia]. Ex quo ostenditur, post unum annum et quatuor menses, et viginti quinque dies, capta Jerusalem, venisse Babylonem unum civium Jerusalem, qui nuntiaret captiam urbem atque vastatam. Ante unum autem diem quam veniret qui ista narraret, vesperi facta est manus Domini ad Ezechielem prophetam, quæ aperuit os ejus quod diu clausum fuerat; et quidquid erat ille dicturus, hic factum ante replicavit: nec siluit amplius, videns prophetiam suam opere completam, et nequaquam dubitare populum qui erat in Babylone, vel eos qui capti erant de vaticinio prophetali. Tunc enim aperitur os prophetæ, quando quod prius nuntiaverat, opere monstrarit effectum: et tota libertate proclamat, qui nequaquam futura, sed vel præsentia, vel transacta demonstrat. Hoc secundum litteram. Cæterum juxta anagogen, si Ezechiel interpretatur fortitudo Dei: Christus autem est Dei virtus, et sapientia (I Cor. 1, 24), hoc intelligendum, quod capta Jerusalem et subversa, quicumque perfidiæ Judæorum potuerit evadere, quales fuerunt apostoli, et reliquæ quæ salvæ factæ sunt, ipse Christo nuntiat omnes cæremonias Judæorum esse subversas, quas quidam usque hodie observandas putant, non audientes illud Apostoli: *A gratia excidistis qui in Lege justificamini (Galat. v, 4).* Mirorque hominum pertinaciam, id velle sermone defendere, quod opere implere non audeant, nisi forte sub pelle ovium, id est, Christianorum, lupi celantur Judaici. Quid defensor [Al. defensores et personæ] synagogæ in Christi Ecclesiis personalis? Capta

A ergo Jerusalem atque subversa, aperitur os Domini 400 per apostolos, et apostolicos viros, qui possunt dicere: *Os meum apertum est ad vos, o Corinthii; et: Aperitum est mihi ostium magnum et efficax (II Cor. vi, 11).* Et illud: *Os meum aperui, et attraxi spiritum (Psal. cxviii, 131), quod numquam tacere poterit, nec audire cum Israel: Audi, Israel, et tace: sed in toto orbe resonabit, et Christi Evangelium pandet [Al. pandetur] gentibus.* Unde juxta hunc sensum et duodecimus annus ad duodecim resertur tribus, et decimus mensis ad tempus propitiationis Judaicæ, quæ Græce dicitur Δεσμός: et quinta dies mensis ad sensus carneos, quæ omnia, capta Jerusalem, et Evangelio succedente, deleta esse, et transisse monstravimus: et vespere, hoc est, in consummatione mundi factam manum Domini ad verum Ezechiel, qui futuras ruinas urbis cecinerat per prophetas, et mane impletas esse monstravit.

(Vers. 23 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, qui habitant in ruinosis his super humum Israel loquentes, aiunt: Unus erat Abraham, et possebat terram: nos autem multi sumus [Vulg. taret sumus], nobis data est terra in possessionem. Idcirco dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immundicias vestras, et sanguinem funditis, numquid [Al. numquam] terram hæreditate possidebitis? Stetis in gladiis vestris, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui polluitis, et terram hæreditate possidebitis? Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia qui in ruinosis habitant gladio cadent, et qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum: qui autem in præsidii et in speluncis sunt, peste morientur. Et dabo terram in solitudinem, et in desertum, et deficiet superba fortitudo ejus, et desolabuntur montes Israel, eo quod nullus sit qui per eos transeat. Et scient quia ego sum Dominus, cum dedero terram eorum [Vulg. taret eorum] desolatam et desertant, propter universas abominationes suas, quas operati sunt. Et tu, fili hominis, filii populi tui [Vulg. addit. qui] loquuntur de te juxta muros, et in ostiis domorum, et dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes: Venite, et audiamus qui sit sermo egrediens a Domino. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus (vel quomodo populus congregari solet); et sedent coram te populus meus, et audiunt 401 sermones tuos, et non faciunt eos, quia in canticum oris sui vertunt illos; et avaritiam suam sequitur cor eorum (sive ut in LXX continetur: *Quoniam mendacium in ore eorum ipsi faciunt, et post abominationes suas cor eorum graditur. Sequitur:*) : Et es eis quasi carmen musicum quod suavi dulcique sono canitur, et audient verba tua, et non facient ea, et cum venerit quod prædictum est, ecce enim venit: tunc scient quod propheta b sit in medio eorum. Primum*

^a Supplet Victor., *hæreditatem* ex Hebræo textu: quam quidem vocem et Rabanus olim hic legit et Hieron. in subnexa expositione innuit posuisse.

^b Penes Rabanum, et Vulgat. *Prophetæ*, vel *Propheta fuerit inter eos.* Fallitur porro Drusius dum pro octo, quot versiculos Hieron. tradit penes LXX

sciendum, ^a quod octo plus vel minus versus ab eo loco quem posuimus: Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias vestras, usque ad eum locum ubi scriptum est: *Hæc dices ad eos, sic dicit Dominus Deus, in LXX non habetur, qui cum multis aliis, et hæc prætermiserunt, sive interpretata ab eis, scriptorum paulatim sublata sunt vicio.* Et Latini nostri, immo invidi Christiani, et ut aperi- tius dicam, ^b Grunniæ factionis heredes, adver- sum nos latrant, cur juxta Hebraicum disseramus: quasi nolentibus ingerendi sint cibi, et non his epulae præparentur qui eas cum gratiarum actione suscipiunt. Certe si nobis non habent fidem, legant alias editiones, Aquilæ, Symmachî, et Theodotionis; interrogent Hebreos non unius loci, ne eos a me redemptios jactitent, sed diversarum provinciarum; et cum errori meo vel imperitiæ cunctos viderint consonare, tunc se intelligent nimium esse pruden- tes, et magis cupere dormire quam discere; habi- tentque in septuaginta cellulis Alexandrini Phari, ne vela perdant de navibus et funiū detimenta suspi- rent. Hæc contra invidos: nunc quod proposuimus disseramus. Capta, ut diximus, Jerusalem templo- que subverso, pauperes terræ, de quibus scribit Je- remias (*Jerem. xxxix*), soli relicti fuerant in Jeru- salem, qui vineas et agros colerent, et in ruinis in- censæ urbis habitarent. Cumque deberent agere pa- nitentiam super his propter quæ captivitas venerat, seipso cassa spe decipientes loquebantur: Unus fuit pater noster Abraham, et tamen hanc terram hæreditate possedit, non quod ipse possederit, sed quod semen ejus terram repromotionis **402** accep- perit. Si igitur ille unus in tantos multiplicatus est populos, nos multo plures qui relicti sumus in terra Iudea, et habitamus in urbibus desertis ac ruinosis, utique multo amplius multiplicabimur, ut possidea- mus plures quod unus ille possedit. Quibus respon- dit Dominus: Abraham unum fide possedisse ter- ram repromotionis. Credidit enim Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam (*Genes. xv, 8*). Is- totus autem incredulitate, et sceleribus occupatos, etiam si plures sint, possidere non posse. Simulque enumerat quid facientes offendant Deum, sex videlicet genera peccatorum. Qui in sanguine comeditis, et oculos vestros levatis ad immunditias, hoc est, ad idola vestra, et sanguinem funditis, hoc est, homi- cidium perpetratis: numquid ista facientes poteritis terram hæreditate retinere? Nec hoc estis scelerum sine contenti, sed statis in gladiis vestris quotidie, parati ad occidendum, et imitantur Esau, qui stetit, et vixit in gladio suo, facitis abominationes incre- dibiles, videlicet libidinum turpitudinea, et unus- quisque uxorem proximi sui polluit; ut in eo sit

desiderari, rescribendum contendit duos ad parti- tions hodiernæ instar, non animadvertis, fuisse etiam apud sæculum Hieronymianum versiculos per- quam brevissimos, ut ferme ex illis octo, duobus Vulgate divisionis respondeant.

^a Consule Bibliothecæq; divinam S. Hieronymi,

A scelerior, quod amici, et proximi polluerit uxo- rem. Et cum hoc, inquit, faciat, arbitramini vos terram hæreditate retenturos? Responde igitur eis, o propheta, et haec super eos ex meo sermone preme- sentiam. Juro per memet ipsum, quod qui habi- tant in ruinosis, et parietinis, gladio eadant: et qui in agris sunt, sive in campo, a bestiis devorentur: et qui in muratis, sive in praediis ac speluncis, Dei iram vitare non possint, sed fame moriantur, et pestilentia. Et dabo, inquit, terram Judæam in soli- tudinem, et desiccam superba fortitudo ejus, que quondam fuerat fortitudo. Superbis autem resistit Deus, et humiliis dat gratiam (*Jacob. iv, 6*). Ma- tes quoque, et omnia deserentur, et in tantam ve- nient solitudinem, ut nullus per eos transeat, et B tunc nequaquam confident in multitudine sua paci qui remanserant; sed cognoscant solitudinis magni- tudine quod ego sim Dominus, qui dedi terram in desertum propter omnes abominationes quas operati sunt. Hæc dicta sunt adversus eos qui, capta **403** Jerusalem omnique Judæorum regione vastata, paci habitabant in ruinosis, et in desertis urbibus villu- lisque. Nunc veniamus ad tropologiam, et juxta co- suetudinem nostram, latam disputationem stringa- mus potius quam disseramus. Omnis hereticus in parietinis habitat, et desertis, et possidere se patet terram Israel, dicitque: Si Abraham fide sua unus homo in tantam venit beatitudinem, ut semen ejus multiplicaretur sicut arena maris, et sicut astra cœli: quanto magis nos plures terram Israel, hoc est, cernentium Deum, et Judæam confessionis Domini- nicae possidebimus? Quibus respondit Dominus: Ille possedit terram fidei merito; vestra autem ini- delitas, immo blasphemia terram Israel, id est Ec- clesiasticam possidere non poterit. Primum enim come- ditis in sanguine, effundentes eorum sanguinem, quos scandalizatis. Deinde oculos vestros levatis ad immunditias vel abominationes vestras, quas de- vestro animo confixistis: cum debueritis imitari ecclæ- siasticum virum, et dicere: Ad te levavi oculos meos, qui habitas in celo (*Ps. cxxii, 1*). Tertio san- guinem funditis, non vivificant eos quæ seduxi- tis, sed interficiens. Nec vobis sufficiat tria ista fecisse, sed statis in gladiis vestris, hec est, perse- veratis in pravitate sententiaz, et parati estis ad D cardes, et fecisti abominationes, ea agentes in ca- bilibus quæ turpe est loqui, et uxorem proximi ve- stri polluistis, ecclæsiasticam videlicet conversatio- nem, quotidie de complexu Christi deceptos rapere festinantes. Et cum hæc feceritis, patatis vos ter- ram Israel hæreditate tenturo? Quibus lequitur Deus, quod quicumque in ruinosis hæreticorum habi- taverit conciliabulis, gladio cadat Ecclæsiastico, de-

hoc est, tom. I, editionis nostra, ubi leguntur octo versus, quorum hic numerum indicat doctor egregius. In Vulgata nostra duo tantum numeran- tur. MART.

^b Discipuli Rubini voluntur.

quo scriptum est : Gladii ancipites in manibus eo-
rum (*Ps. cxlix*, 6). Et in Evangelio : Non veni
pacem mittore , sed gladium (*Matth. x*). Et servus ,
qui se luxuriae tradit ; et otio, dividetur, id est, mu-
crones ferietur , et pars ejus ponetur cum infidelibus
(*Lac. xii*). Et qui in agro sive in campo est , bestiis
tradetur ad devorandum, quas propheta vitare desi-
deratas , deprecatur : Ne tradas bestiis animam con-
fiteorem tibi (*Ps. lxxiii*, 40). Qui autem in praesidiis
et in muratis est, de quibus scriptum est : Civitates
firmas ascendit justus , et destruxit munitiones ea-
rum , in quibus contidebant impli (*Prov. xxi*, 22) ;
405 et versatur in speluncis, de quibus dieitur : Scrip-
tum est, Domus Patris mei domus orationis voca-
bitur : vos autem fecistis eam speluncam latronum
(*Matth. xxi*, 33) : iste faine sermonis Domini , et
peste morietur, et dabitur ominus terra haereticorum
in solitudinem , ita ut frangatur corum superbia , et
redigantur montes in solitudinem , qui sibi altitu-
dinem scientiae promittebant. Qui montes vocantur
Irael , quia sub Christi nomine deceptos quosque
supplantant : nullusque per eos transibit , nec di-
cere poterit quod Moyses : Transiens videbo visio-
nem hanc magnam (*Ezod. iii*, 1); habitatores enim
sunt perversorum montium , non peregrini , et ac-
colai : ut cum haec passi fuerint , tunc cognoscant ,
quod ipse sit Dominus , qui dederit terram eorum in
solitudinem propter abominationes quas operati-
sunt. Sequitur : Eadem quidem die , et eodem tem-
pore, hoc est , duodecimo anno, decimo mense , in

A quinta mensis , quando venit qui fugerat de Jerusa-
lem, et quando locutus est propheta ad eos qui
erant in terra Iudea , et aeternae possessionis sibi
spem pollicebantur , et jubet prophetæ ut dicat po-
pulo qui in Babylone versatur, et habitat cum eo ,
et arguat eos super insidiis blandientibus , qui pro-
phete verba audire desiderant , non ad animæ sa-
lutem, sed ad aurium voluptatem. Isti juxta muros
sedebant , et in ostiis domorum : nequaquam in sen-
sum prophetæ intrare cupientes ; sed mutuo se hor-
tantur et dicunt : Venite et audiamus qui sit sermo
egrediens a Domino; et sic veniunt quasi populus
qui ingrediatur Ecclesiam Dei , et sedent coram te ,
populus meus , qui meum esse se dicit , et nolunt
facere quod audierunt. Istiusmodi nihil videntur eo-
B rum similes, qui theatralibus luduntur carminibus :
et vel tragœdos audiunt , vel comœdos , et ibi cum
voluptate palpantur: ita ut cum egressi fuerint a te ,
replicant ea , et decantent , et dulci sono se deci-
piant. Et audient , inquit , verba tua et non facient
ea. Tales sunt usque hodie multi in Ecclesiis , qui
alunt : Venite audiamus illum et illum , mira elo-
quentia prædicationis suæ verba volventem : plau-
susque commovent , et vociferantur , et jactant ma-
nus , et quæ operibus neglexerant , postquam
advenisse cognoverint (necessæ est enim evenire
quod propheta Del sermone pronuntiat), tunc inci-
pient approbare , et nosse , quod cuncta quæ audie-
rant , non fuerint hominis verba , sed Domini , qui
per prophetam , et virum ecclesiasticum locutus est.

LIBER UNDECIMUS.

405 406 Undecimus in Ezechielem explana-
tionum liber in extrema sui parte contra Gog et
Magog vaticinium continebit, et usque ad exordium
civitatis in monte positæ, et templi in ea siti veniet^a.
Quem si, adjuvante Domino, et sua mysteria dis-
serente, potuero ad calcem usque perducere, diu
mibi erit multumque dubitandum, utrum ad spiritale
tempulum debeam mittere manus, an aperte ignoran-
tiæ consiliteri : præsertim cum et apud Iudeos, et
apud nos super interpretatione ejus grande silen-
tium sit : aliis in futuro tempore extruendum esse
censemibus : aliis bono quidem animo, sed imperito,
scientibus spiritualia esse quæ dicuntur, et tamen
ipsa spiritualia, quomodo dissensi debeat, nescien-
tibus. Et interim, ut præsentis operis cura nos te-
neat, scias, o virgo Christi Eustochium, orandum
tibi esse pro nobis. In prophetia difficultissima illud
breviter admoneo, quod ^b vir nostræ statutæ hand

ignobilis, ad Imperatorem scribens, super hac na-
tione dixerit : Gog iste, Gothus est ; cui qua ratione
possint omnia quæ in ea scripta sunt coaptari, non
est meum, sed eorum qui hoc putant, disserere.

(Cap. XXXIV.) Et factum est verbum Domini ad
me, dicens : Fili hominis, propheta de pastoribus (sive
ad pastores) Israel, propheta, et dices pastoribus :
Huc dicit Dominus Deus : Væ pastoribus Israel qui
pascebant semetipos. (Sive : O pastores Israel, numquid
pascentis pastores semetipos?) Nonne greges pascentur
a pastoribus ? (Sive nonne oves pascunt pastores?)
Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod oras-
sum erat occidebatis : gregem autem meum non pasce-
batis. Quod infirmum fuit non solidastis (sive confor-
masti) : et quod ægrotum, non sanastis : quod fractum,
non alligastis, et quod abiectum erat (sive errabat)
non reduxistis ; quod perierat, non quæsistis : sed cum

^a Addit Martianus, post Erasmum, *Jerusalem*,
quam vocem jure Victorius, duobus Brixia mass. co-
dicibus, tertioque typis excuso suffragantibus, dele-
vit. Nam, inquit, præter quod infra, cap. xl, descri-
bitur tantum, non autem de terrena Jerusalem illud
interpretator, si ponendum erat nomam, non hic, sed

supra ponendum erat, hoc modo : Et usque ad exor-
dium civitatis Jerusalem in monte positæ, et templi in
ea siti veniet.

^b S. Ambrosius, lib. ii de Fide ad Gratianum Au-
gustum, c. 16.

austeritate imperabatis eis, et cum potentia (sive quod forte erat, affixistis labore). Et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor (sive pastores), et faciæ sunt in devorationem omnibus bestiis agri, et dispersæ sunt. Erraverant greges mei (sive oves) in cunctis montibus, et in universo colle excuso, et super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei (sive oves) et non erat qui requireret: non erat, inquam, qui requireret (sive qui reduceret). Propterea, o pastores, audite verbum Domini: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia pro eo quod facti sunt greges mei (sive oves) in rapinam, et oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor (sive pastores): neque enim quæsierunt pastores [Vulg. addit mei] gregem meum, sed pascebant **407** pastores semetipsos, et greges meos non pascebant. Propterea, pastores, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non passant gregem meum [Vulg. tacet meum]; nec passant amplius pastores semetipsos (sive oves), et liberabo gregem meum (sive oves) de ore eorum, et non erunt ultra eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum (sive quando fuerit caligo, et nubes in medio ovium suarum separatarum): sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis et caliginis. Et educam eas (sive eos) de populis (sive de gentibus), et congregabo eas (sive eos) de terris (sive regionibus), et inducam eas (sive eos) in terram suam, et pascam eas (sive eos) in montibus Israel, in risis et in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas (sive eos), et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum (sive ovilia eorum): ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascetur super montes Israel. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam (sive requiescere), dicit Dominus Deus. Quod perierat, requiram, et quod abjectum erat (sive erraverat) reducam: et quod confractum fuerat, alligabo, et quod infirmum erat, consolidabo (sive confortabo): et quod pingue et forte, custodiam, et pascam illas in judicio (sive cum judicio). Vos autem, greges mei (sive oves meæ), hec dicit Dominus Deus: Ecce ego judico inter pecus, et pecus, arietum et hircorum. Nonne satis vobis erat pascua bona [Vulg. pascuam bonam] depasci? Insuper et reliquias pascuarum vestrarum conculcabatis [Vulg. conculcastis] pedibus vestris, et cum purissimam aquam biberelis, reliquam pedibus vestris turbabatis [Al. turbastis]. Et oves meæ his quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, et quæ pedes vestri turbaverant, hec bibebant. Propterea hæc dicit Dominus Deus ad eos [Vulg. vos]: Ecce ego ipse judico inter pecus pingue, et macilentum (sive inter pecus forte et infirmum): pro eo quod lateribus, et humeris ^a vestris impingebatis,

A et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras. Salvabo gregem meum, **408** et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter pecus et pecus (sive inter arietem et arietem). Et suscitabo super eas [Vulg. ea hic atque infra] (sive eos) pastorem unum qui pascat eas (sive eos), servum meum David: ipse pascet eas (sive eos): et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum (sive testamentum) pacis, et cessare faciam bestias pestinas de terra, et qui habitabant [Vulg. habitant] in deinceps securi dormient in saltibus. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionem, et deducam (sive dabo) imbrem in tempore suo, pluvias benedictionis erunt. Et dabit lignum agri (sive dabunt ligna camporum) fructum suum, et terra dubit germen suum (sive fortitudinem): et erunt (sive habitabunt) in terra sua abique timore (sive in spe pacis): et scient quia ego Dominus, cum contrivero catenas (sive torquem) jugi eorum, et eruero eos de manu imperantium sibi (sive servire eos facientium). Et non erunt ultra in rapinam gentibus: neque bestiæ terræ devorabunt eos: sed habitabunt confidenter (sive in spe) absque ullo terrore. Et suscitabo eis germen nominatum (sive plantationem pacis): et non erunt ultra imminuti (sive pereantes) sicut in terra, neque portabunt amplius opprobria gentium. Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum cum eis, et ipsi populus meus domus Israel, dicit Dominus Deus. Vos autem greges mei, greges [Vulg. greges] pascua mea (sive oves) homines estis, et ego Dominus Deus testes, dicit Dominus Deus. Sæpe commonui editionem ne utramque miscere, ut librorum vitem magnitudinem, in his dumtaxat, quæ non multum a se in translatione discordant. Post captiam Jerusalem, postquam annuntiavit in Babylone qui fugerat, locutus est de his qui habitabant in ruínosis Jerusalem, et deinde ad eos qui in captivitate positi, nihilominus perseverabant in malitia, prophetæ verba audire nolentes: nunc ad pastores, id est, ad principes sermonem dirigit, quorum vitio oves, id est, populi dissipati sunt. Et hoc notandum, quod a duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis transmigrationis, sive captivitatis Jechonie, et qui cum eo capti fuerant, usque ad vicesimum et quintum annum, quando **409** super montem urbis ædificatae templum extruxerit, et incredibilia Ecclesiæ sacramenta perduntur, nullus in medio annus, nullumque tempus est positum; sed simpliciter dicitur: Factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere ad illas et ad illos, ut intelligere debeamus omnia quæ leguntur tredecim annis, diversis dicta temporibus; et tamen certa inter se spatia temporum non habere. Ad pastores autem Israel sermo dirigitur, quos vel reges, vel principes, Scribes et Phariseos, ac magistros Judaici populi debemus accipere. Vel certe in Evangelico populo, episcopos, presbyteros,

^a Additum vestris, quod tantum sit penes LXX, Victorius expunxit.

et diaconos : aut *juxta mysticos intellectus, Angelos singularum Ecclesiarum, ad quos scripsit Joannes in Apocalypsi sua (Apocal. 1)*, et quorum Angeli quotidie vident faciem Dei (*Math. xviii*). Primumque dicitur: *Vae pastoribus Israel, qui cum gregem Domini pascere debeant, et saluti illius providere, pro sua festinant luxuria. Unde magnopere cavendum est, et observanda illa præcepta: Ne queraras iudex fieri, ne forte non possis auferre iniquitates (Eccli. vii, 6)*. Et iterum: *Quanto major es, tanto magis te humilia, et in conspectu Domini invenies gratiam (Ibid. iii, 29)*. Et rursum: *Ducem te constituerunt, ne eleveris: sed esto inter eos quasi unus ex illis (Eccli. xxii, 4)*. Unde et Apostolus, quasi parvulum atque lactentem inter discipulos esse se dicit (*I Cor. iii*). Quodque sequitur: *Lac comedebatis, et lanis operiebamini, per metaphoram pastorum ad principes loquitur, de quibus et in alio loco scriptum est: Qui devorant plebem meam sicut escam panis (Ps. lvi, 5)*. In lacte omnes escas intellige: in lanis, multiplicem vestium varietatem. Quod autem dicitur: *Et quod crassum erat, occidebatis, de divitibus populi loquitur, quos mali principes in Ecclesiis jugulare narrantur, dum eos [Al. eis] prædicant, et via eorum increpare non audent. De quibus et propheta dicit: Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitam pedum vestrorum supplantant (Isa. iii, 12)*. De quibus et Jacobus loquitur (*Jacob. ii, 3*), quod cum ingressi fuerint ad eos pretiosis circumdati vestibus, et annulo aureo, honorantur ab eis, et sanctis pauperibus dicitur: *Tu vero sede in scabello, sive in terra, aut sta. Isti quod infirmum est, non confortant, sive consolidant. Unde et Paulus loquitur: Suscipe infirmos (Rom. xiv, 1)*. **Ei: infirmum 410 in sude assumite.** Et: *Multi inter vos infirmi, et ægrotantes. Ad quos mittitur sermo divinus, de quo scriptum est in Psalmis: Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de corruptionibus eorum (Ps. cv, 10)*. Et quod fractum est, ait, non alligant: *nequaquam mortalia in populis considerantes vulnera, qualis est adulter, homicida, sacrilegus. Et quod abjectum est, sive quod errare viderint, non reducunt, permittentes eos ab hereticis decipi. Et quod perierit, non requirent, non tam perditos salvare cupientes, quam eos, qui sunt in Ecclesiis devorare: sed cum austeritate imperantes eis, et cum potentia, quod proprie ad supercilium episcoporum pertinet, eorum videlicet, qui operibus dedecorant nominis dignitatem, et pro humilitate assumunt superbiam, ut honorem se putent consecutos, non onus: et quoscumque in Ecclesia viderint præpotentes, et Dei habere sermonem, opprimere nituntur. Unde juxta Septuaginta scriptum est: Et quod forte erat, affigebatis labore. Et dispersus est populus Dei, vel vitiis, vel errore hereticorum: eo quod non esset pastor bonus, qui poneret animam suam pro ovibus: sed omnes mercenarii, qui lucra tantum de gregibus considerant, et cum lupum viderint, fugiunt. Quorum negligentia, gres Domini devoratur a bestiis agri, de quibus scriptum est: Posuisti tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiae agri, catuli leonum rugientes, ut rapiant, et querant a Deo escam sibi (Ps. ciii, 20, 21)*.

A Et dispurguntur, et errant in cunctis montibus, qui elevantur contra scientiam Dei, et universo colle excuso, qui per hereticam superbiam, Ecclesiasticam despiciunt simplicitatem. Et super omnem faciem terræ disperguntur; terrena, non coelestia requirentes. Et non erat qui requireret, nec qui reduceret: quia deliciis occupati, gregis Domini [Al. dominici] dannata non curant. Unde ad malos pastores sermo fit Domini, quia ista, et ista fecistis, quæ supra exposui, et quæ secundo enumerat: *Ecce ego ipse ad pastores veniam, et requiram gregem meum de manu eorum, quibus expedit, ut mola asinaria alligetur ad collum (Math. xviii)*, quam ut minimum scandalizent de populo meo. Et hæc erit eorum poena vel maxima, ut ultra non pascant gregem meum: ne sub occasione **411** ovium scipos pascant, et opes congregent: *Et liberabo populum meum de ore eorum. Requiram, inquit, de manu, et liberabo de ore, quod avidis fanticibus devoratur. Cum autem requisierit oves, visitat eas quasi ægrotantes atque macilentas, et pastorum negligentia dissipatas: et liberabit de omnibus locis in die nubis, et caliginis, de qua loquitur et Joel: Adest dies Domini, et prope est dies tenebrarum et caliginis, et dies nubis, et nebulæ (Joel. ii, 1, 2)*. Tunc educentur de terris, ut inducantur in terram suam, quæ est terra viventium: et ipse eas pascet in montibus Israel, de quibus loquitur David: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi (Ps. cxx, 1)*. Et non solum in montibus, sed in rivis, et in cunctis sedibus terræ, in pascuis uberrimis, et in monte excuso, de quo Isaías, et Michæas plenus vaticinantur (*Isa. xi; Mich. iv, vii*): sive in montibus excelsis Israel. Ibi requiescent in herbis virentibus, et dicent: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit: Super aquas refectionis educavit me (Ps. xxii, 1, 2)*. Et pascentur in pascuis pinguisimis super montes Israel. Est infinita promissio, spesque beatitudinis, quando ipse Dominus pollicetur dicens: *Ego pascam oves meas; et nequaquam eas committam malis pastoribus, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus, ut requiescant in sinu Abraham, Isaac et Jacob. Tunc quod perierat in gentium populis, requiretur: et quod erraverat in hereticorum persuasione, reducetur: et quod confractum fuerat, alligabitur: et quod contritum, atque infirmum, consolidabitur; ut impleatur quod scriptum est: Qui sanat infirmitates eorum, et alligat contritiones eorum (Ps. ci, 3)*. Cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit (*Psalm. l, 19*). Unde et sanctus loquitur: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea (Psalm. vi, 2)*. Et in tricesimo septimo Psalmo (*Vers. 4*) pœnitens: *Non est, inquit, pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: et quod pingue, ait, et forte, custodiam: ne voretur a bestiis. Et pascet oves suas in iudicio,*

sciens qui ovi quæ pascua debeantur. Diversæ enim sunt mansiones apud Patrem (*Joan. xiv.*). Et: Non judicat Pater quemquam: sed omne judicium dedit Filio (*Ibid., v.*) Hæc autem adversum pastores locutus est: nunc loquitur ad oves, id est, ad populum: et ad utriusque pecoris gregem, id est, ovium **412** et caprarum: et non solum ad oves et capras, sed et ad arietes et hircos, qui sunt in gregibus principes, quibus ait: Nonne vobis satis erat, quod bonis Scripturarum pascuis vescebamini? sed insuper reliquias pascuarum vestrarum conculcabatis [conculcabitis] pedibus. Et cum aquam eloquiorum Dei purissimam biberetis, reliquias aquas pedibus turbabatis, ut populus meus conculcata a vobis pascua, et turbidas aquas manducaret et biberet, et vestro vitio, quod per se bonum erat, corruptum violatumque susciperent. Quod et omnes quidem heretici faciunt, ut carpant eloquia Scripturarum, et quantum in se est, maculent. Sed et ecclesiastici viri qui dogmatum non custodiunt veritatem, sed de suo corde confugunt, magistrisque habent præsumptionem suam, simili errore retinentur. Qui cum populo persuaserint vera esse quæ singunt, et in theatram modum plausus concitaverint et clamores, immemores fiunt imperitiæ suæ, et adductio superciliosus, libratisque sermonibus, atque trutinatis, magistrorum sibi assumunt auctoritatem. Videamus igitur, quod sit judicium inter pecus et pecus: et quo judicio judicet eos bonus pastor et verus, qui accepit omne judicium a Patre. Ecce, inquit, ipse ego judico inter pecus pingue et macilentum, sive inter forte et infirmum. Fortes enim lateribus, et humeris suis impingunt atque collidunt infirma pecora, et cornibus ventilant, nescientes in lege taurum corrupdam debere puniri (*Exod. xxi.*) Impingebant autem lateribus, et cornibus ventilabant, donec dispergerent, et ejicerent oves foras. Superbia enim majorum, et præpositorum iniquitate, frequenter pelluntur de Ecclesia: ut dispergantur a Domino, quos ipse salvavit. Sed non dimittet eos ultra Dominus in rapinam, et judicabit inter pecus et pecus: non inter nomina dignitatum, quibus tument præpositi; sed inter hominem et hominem, juxta id quod uterque servus est Domini. Tunc suscitabit pastorem unum, qui dicit in Evangelio: Ego sum pastor bonus (*Joan. x, 11*); servum suum David secundum id quod formam servi dignatus est assumere (*Philip. ii.*); qui David interpretatur, manu fortis. Ipse pascat eos, et Dominus erit eis in Deum, vel Filius et Pater, vel certe pastor juxta assumptam carnem: **413** Dominus autem, et Deus, juxta Verbum quod erat in principio apud Deum. Qui David, proficiens pecudibus in rationale animal, nequaquam pastor vocabitur, sed princeps in medio eorum, de quo scriptum est: Medius autem vestrum stat, quem vos ignoratis (*Joan. i, 26*). Tunc ponet cum eis pacatum pacis, nequaquam bellorum, atque discordiarum, quia factus est in pace locus ejus (*Psalm. lxxv.*), sed pacis Christi, quæ exsuperat omnem sensum (*Philip.*

A iv), qui dicit: Pacem meam do vobis: pacem meam relinquo vobis (*Joan. xiv, 27*). Et cessare faciet bestias pessimas de terra, vitia, vel perturbationes, quibus animæ vexantur humanæ: vel adversarias potestates, a quibus impugnantur. Et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus. Dominus enim revelabit condensâ silvarum, et in templo ejus omnes dicent gloriam (*Psalm. xxvii, 9*). Ejectis autem bestiis, et redacta terra in solitudinem, ab istiusmodi animantibus securi dormient, et dicent: Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo (*Psalm. xxvi, 1*)? Et ponet eos, qui securi dormient in circuitu montis, vel collis sui, et erunt benedicti. Tunc dabit imbre in tempore suo, et pluviae benedictionis eruat, quas in Deuteronomii benedictionibus pollicetur (*Deut. xxviii*). Et dabit, inquit, lignum vite, de quo in Genesi scriptum est (*Genes. ii*): lignumque sapientiae, de quo dicitur, Lignum vite est omnibus qui assumunt eam (*Prov. iii, 18*). Dabit autem fructum suum, quando et terra dederit fructum suum: sive ligna regionum, sanctorum plurima multitudo. Et terra dabit germen suum: Veritas enim de terra erit est (*Ps. lxxxiv, 12*). Et erunt in terra sua absque timore, sive in spe pacis, in terra viventiam, in terra mansuetorum, de qua scriptum est: Beati mites; quoniam ipsi possidebunt terram (*Matth. v, 4*): ut rerum omnium felicitate cognoscant quod ipse sit Dominus: quando contriverit catenas, vel circulum ferrum jugi eorum, quo quasi gravissimo premebantur imperio, et eruerit eos de mons impetantium, sive servitute affligentium eos. Servus est enim unusquisque ejus a quo vincitur. Et nequam erunt ultra in rapinam daemoniacis gentibus; nec bestie terræ devorabunt eos de quibus diximus: sed habitabunt confidenter absque globo, ore, jecto superiore expositionem. Et suscitabo, inquit, eis germe nominatum, sive plantationem pacis, **414** quæ loquitur in Evangelio: Ego sum vitis vera (*Joan. xv, 1*). Et nam erunt ultra imminuti famæ in terra. Ergo famæ in terrenis est: famæ autem audiendi sermonem Dei, quæ sub pastore bone, et germine nominato, atque omnium sermone celebrato, et plantatione pacis, nequaquam erit in terra; neque amplius approbiis gentium subjacebunt, ut dicens: Ubi est Dominus Deus eorum (*Psalm. cxiii, 10*)? Et scient post hæc omnia, quod non solum ipse sit Dominus, quod et supra quaque dixerat; sed cum additamento, quod Dominus omnium proprie Deus eorum sit cum eis, qui dicit in Evangelio ad Apostolos: Ecce ego vobiscum sum cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi (*Matth. xxviii, 20*). Cum autem fuerit ipse Dominus Deus eorum, tunc et ipsi erunt populus ejus, non quilibet, sed qui meruerint appellari domus Israel. Ac ne putaremus universa quæ dicta sunt, ad pastores, et oves hircosque et arietes pertinere, solvit ænigma, immo metaphoram, et ponit manifestius: Vos autem oves meæ, et oves pascuae meæ homines estis. Omnis igitur sermo di-

vinus de hominibus est, ad quos dicit : *Ego sum Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.*

(Cap. XXXV.) *Et factus est sermo Domini ad me dicens : Fili hominis, pone (sive converte) faciem tuam adversum montem Seir, et prophetabis de eo (sive ad eum) et dices illi, haec dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et dabo te desolatum, atque desertum. Urbes tuas demoliar (sive in urbibus tuis faciam solitudinem) : et tu desertus eris, et scies, quia ego sum [Vulg. faciat sum] Dominus : eo quod fueris inimicus sempiternus, et concluseris filios Israel in manu [Al. manus] gladii (sive et assederis domui Israel fraudulenter in manu gladii), in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremae. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam sanguini tradam te (sive quoniam in sanguine peccasti) et sanguis te persequetur : et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te. Et dabo montem Seir desolatum et desertum, et auferam de eo euntem et redeuntem (sive homines et jumenta). Et implebo montes ejus occisorum suorum (sive vulneratorum) : in collibus tuis, et in rullibus tuis, atque torrentibus interfecti gladio cident. In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tue non habitabuntur : et sciatis (sive scies) 415 quoniam ego sum Dominus [Vulg. addit Deus] : eo quod diceris : duæ gentes et duæ terræ (sive regiones) meæ erunt, et hæreditate possidebo eas, cum Dominus esset ibi. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus : quia faciam iustum (sive inimicium) tuam : et secundum zelum tuum, quem fecisti, odio habens eos, et notus efficiar tibi [Vulg. per eos] cum judicavero te, et scies quia ego sum Dominus. Audiri universa opprobria tua (sive vocem blasphemiarum tuarum) que locutus es, (sive quia locutus es) de montibus Israel, dicens, deserti nobis dati sunt ad devorandum, et insurrexitis [Vulg. surrexistis] super me ore vestro (sive magnifice locutus es super me ore tuo) : et derogasti adversum me (sive vociferati esis contra me) verba vestra : ego audivi. Haec dicit Dominus Deus : Lætante universa terra, in solitudinem te redigam : sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata ; sic faciam tibi : Dissipatus (sive desertus) eris, mons Seir : et omnis Idumea, et scient, quia ego sum Dominus. Illud autem quod in LXX additum est, et consumentur, in Hebreo non habetur. Si semper in prophetis esset sermo Dei, et juge in pectore eorum haberet hospitium, numquam tam crebro Ezechiel poneret : *Et factus est sermo Domini ad me dicens. Sed quia ob humana fragilitatem, et vita hujus necessitates, interdum recedebat ab eis, propterea Joannes Baptista loquitur : Qui misit me baptizare, ipse dixit mihi : Super quem videris Spiritum sanctum in specie columba descendente et manente in eo, ipse est (Joan. i, 33). Numquam enim proprium esset in Christo**

* Legimus car. Victorio, ad mes. codicum vetustissimum editionum fidem. Martianus cum Erasmo incommodo sensu, suscepit filios, videlicet Jacob fratris sui, sed, etc. Nam, inquit laudatus Victor., de

A quod additur, et manentem in eo, nisi ab aliis nonnumquam recederet. Alioquin et ad Moysen loquitur Deus : Auferam de spiritu qui est in te (Num. xi, 17) : quem utique non haberet, nisi ad eum a Domino descendisset. Omnis autem istius capituli propheta est contra montem Seir, filiorum videlicet Esau et Edom, qui Graeca et nostra lingua appellantur Idumæi, eo quod tempore necessitatis et angustiae, quando Judas capiebatur a Babylonis, insultaverint eis, et ejecto populo Judæorum, sibi pataverint terram traditam ad possidendum, et non solum non suscepint 416 fratres * suos, filios videlicet Jacob ; sed persecuti sint, et concluserint in manus gladii. Unde manifestius interpretatus est Symmachus, *Sanguinem tuam odisti, et sanguis persequetur te.* B Prophetatur autem quod et ipse capiendus sit, et redigendus in solitudines sempiternas, et rerum sine cognoscere esse judicem Deum, eo quod dixerit : *Duæ gentes, et duæ regiones meæ sunt ; vel Idumæorum et Judæorum, vel certe Judæ et Israel, duarum videlicet et decem tributum. Et locutus es de montibus Israel, dicens : Deserti nobis dati sunt ad devorandum, non considerans quod haec contra Deum blasphemia reddundaret.* Unde sequitur : *Lætante universa terra, in solitudinem te redigam.* Et est sensus : cum omnis terra Judæa repererit pristinum statum, fu permanebis in solitudine sempiterna : Quodque infertur : *Sicuti gavisus es super hæreditate domus Israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi,* in LXX non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est. Omnis autem ira Dei hinc proscicit contra montem Seir, ut cum fuerit dissipatus, et ipse, et universa Idumæa cognoscant, quia ipse sit Dominus. Haec juxta historiam, et sensum magis quam verba cursim dixerim. Transibo ad anzogen, et studio brevitas pauca perstringam. Pone, inquit, sive converte faciem tuam adversum montem Seir. Et significanter sit, contorte, ab alia prophetia ad aliam prophetiam. Faciem autem non corporis, sed animi, de qua dicit et Apostolus : *Nos autem omnes revelata facie, gloriam Domini contemplantes* (II Cor. iii, 18). Mons autem Seir, qui interpretatur hispidus et pilosus, contraria fortitudo accipienda est, quæ præsidebat genti filiorum Esau, et se contra populum Juda, id est, confessionis et veræ fidei exerent. D Quod si prudens lector opposuerit, quomodo in isto loco Seir, hoc est, hispidus et pilosus, intelligatur in malam partem, cum Elias quoque vir pilosus dictus sit (IV Reg. 1) : breviter respondabo, de Elias scriptura esse, quod rufus fuerit, et quasi pellicis hispidus (Genes. xxv) : de Elia vero quod vir tantum pilosus. In Esau qui sanguinarius et cruentus, pelli hispidae 417 comparatur, mortarium operum, et ipsius mortis iudicium est, in Elii viriliteris argumentum. Quamobrem et habitatio ejus in solitudine es con-

filiis Esau, non de ipso Esau, cuius frater erat Jacob, sermo fit. Erant autem illi fratres filii Jacob, utpote ex duabus orti germanis.

versationis austerioritas, non solum virum, sed et vi-
rum fortissimum demonstrabat. Porro Jacob qui
supplantaverat Esau, et primogenita ejus acceperat
(*Genes.*, x), quia simpliciter habitabat domi, et non
erat venator, sicut gigas Nemrod : idcirco levis ap-
pellatur et nitidus. Videamus ergo quid dici præci-
piat Deus ad montem, sive contra montem Seir.
Ecce ego ad te, mons Seir, non mittam Angelos,
nec aliis utar ministris, sed ipse ad te veniam, et
extendam manum meam super te, et habitum percu-
tientis assumam, et dabo te desolatum atque deser-
tum, ut qui male habitabarit, et plurimos habebas im-
pietatis tuæ socios, intantum ut et urbes exstrueres,
imperiumque tibi proprium vendicares : nunc deso-
latus cum urbibus tuis, quas et Jeremias destruere
jubetur atque suffodere (*Jerem.* 1, li), ut bonas pro
eis exstruat civitates, iu eo proficies, ut scias quod
ego sim Dominus, quem ante solitudinem tui nosse
non poteras. Omnis autem causa peccati est, quod
fueris inimicus sempiternus. Unde dicit et psalmus :
Irascimini, et nolite peccare (*Psal.* iv, 5), ut cito
conciliemur inimicis, et odia charitate mutemus.
Sed non talis mons Seir, qui super inimicitias semi-
piternas conclusit, sive obsedit filios Israel dolo in
manu gladii. Ex quo intelligimus, quod quicumque
gladium arripuerit contra filios Dei, et dolose ali-
quid egerit, et obsederit eos, tradatur in manus gla-
dii, sicut mons Seir in tempore iniquitatis extre-
mæ, quando dies pessimi sunt, et mundus in malig-
no positus est (*I Joan.* v), et multiplicata iniqui-
tate, refrigerescit charitas multorum. Est autem et
aliud peccatum montis Seir : ut quoniam oderat
sanguinem justorum, quem singulis persecutionibus
cupiebat effundere, ab ipso sanguine sustineat per-
secutionem. Unde et sub altari sanctorum animæ
clamitant, et ultiōnem a Domino sui sanguinis de-
precantur (*Apoc.* vi). Et auferuntur de monte Seir,
euntes et redeuntes, id est, omnis habitator, sive
homines et jumenta quæ salvantur in Ecclesia, de
quibus scriptum est : Homines et jumenta salvos
facies, Domine (*Psal.* xxxv, 5). Quod in monte Seir
utrumque deletur, **418** ut et hi qui videntur ali-
quid habere rationis; et illi qui simplici fide con-
tentii sunt, Deo jubente, dispereant. Et implentur
montes ejus vulneratorum et occisorum. Et non so-
lum montes, qui ad impietatis verticem pervene-
runt : sed colles quoque, hoc est, inferiores disci-
puli montis Seir, et valles quæ in ima depressæ
sunt, sive torrentes, qui turbidas habent aquas, et
hinc inde collectas, venientesque de superbia, vel,
juxta LXX, campi [*Al.* campos], qui medii inter
colles et valles sunt. Hi omnes interfici cadent
gladio Domini, et extente manus ejus, atque percu-
tientis, ut redigantur in solitudines sempiternas ;
et si quæ erant civitates, hoc est, conciliabula ma-
lae habitationis, et ipsæ dispereant, et desinant in
malam partem habere consensum, et dividantur
linguae eorum (*Genes.* xi), ne turrem blasphemiae
contra Deum possint exstruere ; et redactæ in soli-

A tudem atque desertum, cognoscant quod ipse sit
Dominus. Nec sufficit monti Seir tanta dixisse, quæ
præteritus sermo narravit : sed hoc quoque per
superbiæ locutus est : Duæ gentes, et duæ terræ,
sive regiones meæ sunt, Idumea videlicet et Judæa,
et hæreticos, et Ecclesiasticos possidebo pariter. Et
hoc, inquit, dixisti, cum Dominus esset ibi, qui suo
populo præsidebat. Propterea jurat Dominus, et
dicit : Vivo ego, dicit Dominus Deus, quod iurâ
iram tuam, qua sæviebas in populum Dei, et zelum
tuum quo persequebaris Christi familiam, odio ha-
bens eos quos possidere cupiebas, cum te percus-
sero et judicavero, tunc tibi notus efficiar, et scis
quod opprobria tua et blasphemias non alio né-
rente, cognoverim : sed ipse audierim quæ locutus

B es contra montes Israel, dicens : Deserti nobis dati
sunt ad devorandum. Montes Israel, Moysen, pro-
phetas et apostolos debemus accipere, quos hæ-
retici et hæreticorum princeps diabolus sibi putant
traditos ad devorandum : quando aut rarus, aut nul-
lus in Ecclesia reperitur, qui possit pugnare pro
montibus Domini, et eorum lacerationem sua voce
defendere. Et insurrexisti, inquit, super me ore
vestro, sive magnifice locuti estis, non ut putatis
contra montes, sed per illos adversum me, et ro-
gasti [Al. derogasti], sive clamasti adversum me.

419 Omnes enim preces vestræ, o mons Seir, et
socii montis Seir, de quibus supra dictum est (*Su-
pra*, eod.) : Implebo montes ejus, et colles, et val-
les, et campos, sive torrentes, fuerunt adversum
me : nequaquam preces, et orationes, ut putatis ad
Deum, sed clamores, vociferationes, atque blasphemiae.
Unde et Dominus comminatur, et dicit : Sic-
uti gavisus es super hæreditate domus Israel, quan-
do tuis persecutionibus dissipata est, atque lacerata
et in toto orbe dispersa : sic faciam tibi. Lætante
enim universa terra viventium, terraque sanctorum,
et omnibus conversis ad servitatem Dei, tu dissipatu-
ris eris, mons hispide, mons pilose, et omnis Idumæa,
opera videlicet terrena, et crux et sanguini dedita,
ut tunc cognoscas quod ipse sim Dominus, qui alibi
sum locutus : Ego sum Dominus Deus vester.

(Cap. XXXVI. — Vers. 4 seqq.) « Tu autem, fili
hominis, propheta super montes Israel, et dices :
« Montes Israel, audite verbum Domini : hæc dicit
« Dominus Deus, eo quod dixerit inimicus de vobis,
« euge, altitudines (sive solitudines) sempiternæ
« in possessionem [*Vulg.* hæreditatem] datæ sunt
« nobis, propterea vaticinare, et dic : hæc dicit Do-
« minus Deus : Pro eo quod desolati estis, et con-
« culcati per circuitum (sive pro eo quod dispersi
« estis ab his qui in circuitu vestro sunt), et facti
« in hæreditatem (sive in possessionem) reliquis
« gentibus, et ascendistis super labium lingue, et
« opprobrium populis [*Vulg.* populi] (sive genti-
bus). Propterea, montes Israel, audite verbum
« Domini Dei : Hæc dicit Dominus Deus montibus
« et collibus, torrentibus, vallibusque et desertis
« parietinis (sive dissipatis) et urbibus derelictis

que depopulatae sunt, et subsannatae (sive conculcatæ) a [Al. et] reliquis gentibus per circuitum. Propterea hæc dicit Dominus Deus : Quoniam in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, et de Idumæa universa, qui [Vulg. quæ] dederunt terram meam sibi in hæreditatem cum gaudio [Al. gladio], et toto corde, et ex animo, et ejece- runt eam ut vastarent (sive cum odio despicien- tes animas, ut subverterent eas in vastatione). Idecirco ait [Vulg. tacet ait], vaticinare super ter- ram Israel, et dices montibus et collibus, jugis et vallibus, hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego in zelo meo, et in furore meo locutus sum, eo quod confusionem (sive opprobria) gentium sustinue- ri. Idecirco hæc dicit **420** Dominus Deus (sive Adonai Dominus) : Ego levavi (sive levabo) ma- num meam : ut gentes que in circuitu vestro sunt, ipse confusionem (sive ignominiam) suam por- tent. Vos autem, montes Israel, ramos vestros (sive uvas vestras) germinetis, et fructum ves- trum afferatis populo meo Israel : prope est enim ut veniat. Quoniam ecce ego ad vos, et convertar ad vos (sive respiciam vos), et arabimini, et acci- pietis sementem, et multiplicabo in vobis homi- nes, omnemque domum Israel, et habitabuntur civitates, et ruinosa instaurabuntur (sive deser- ta ædificabuntur). Et replebo vos hominibus et jumentis, et multiplicabuntur, et crescent, et ha- bitare vos faciam sicut a principio, bonisque do- nabo majoribus quam habuistis ab initio : et scie- tis quia ego sum Dominus. Et adducam (sive ge- nerabo) super vos homines, populum meum Israel, et hæreditate possidebunt te (sive vos), et eris (sive eritis) in possessionem [Vulg. hæredita- tem], et non addes ultra, ut absque eis sis (sive et non addetis ultra, ut absque liberis vos faciant). Hæc dicit Dominus Deus : Pro eo quod dixerunt de vobis (sive tibi), devoratrix hominum es, et suffocans gentem tuam : propterea homines non comedes amplius, et gentem tuam non necabis ultra, ait Dominus Deus : nec auditam faciam in te (sive in vobis) amplius confusionem (vel igno- miniam) gentium, et opprobria populorum ne- quaquam portabis (sive portabitis), et gentem tuam non amittes amplius (sive gens tua absque liberis ultra non erit), dicit Dominus Deus. Supra ponitur prophetæ facies, sive convertitur aduersum inontem Seir : hic filius hominis loquitur ad montes, sive super montes Israel, qui jubentur Dei audire sermonem. Et ut parumper differam tropologiam, totius ad montes Israel prophetæ breviter hic sensus est : Quia insultavit vobis inimicus, hoc est, mons Seir, et putavit quod in perpetuum ipse vos possideret, et altitudines quondam Domini nunc desertas cessisse sibi in hæreditatem, et non solum dixit, sed et aliquanto tempore vos possedit : intan- tum at superbe loqueretur contra vos, quod oppro-

A brium essetis cunctis gentibus : propterea hæc dicit Dominus Deus, non solum monti Seir, sed et mon- tibus ejus et collibus, torrentibus, vallibusque, **421** et desertis atque vastatis, et urbibus derelictis : quoniam igne zeli sui, et adversum omnes qui- dem gentes, sed præcipue contra Idumæam locutus sit, quæ cum cæteris, inquit, gentibus tenuit terram meam in possessionem, et possedit gladio, et toto cor- de possedit, ut ejiceret habitatores de ea, terramque vastaret. Propterea loquere, ait, propheta, super ter- ram Israel, et dices montibus, et collibus, et jugis (pro quibus Septuaginta ταῖς γῆταις interpretati sunt, quæ nos *nemorosa intelligimus loca*) et valli- bus. Hæc dicit Dominus Deus : in zelo, et in furore meo, opprobrii vestri ulti existam, et levabo ma- num meam, ut gentes quæ in circuitu vestro sunt, ignominiam et confusionem suam portent : vos au- tem, o montes Israel, secundum pristinum statum germinetis virgulta, ramosque mittatis, sive, *juxta LXX, afferatis uvas*, quibus populus meus saturetur Israel. Quod non putetis post longum tempus fu- rum, prope est, instat, et veniet tempus. Ac ne vo- bis videatur hoc esse difficile, ipse ego veniam ad vos, et qui a vobis recesseram, convertar ad vos, ut pristinam culturam recipiatis, et semente omnia compleantur, ita ut multi in vobis sint homines, et habitentur civitates, quæ prius destructæ fuerant. Et non solum homines multiplicabo : sed et jumen- ta æque multiplicabuntur et crescent, et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, quando Moyse duce, trans Jordanem duæ et semis tribus acce- perunt possessionem, trans Jordanem (*Num. xxxii*), et sub Iesu filio Nave, aliæ novem et semis tribus terram Judæam possederunt (*Jos. i, et xiii*) : bonisque vos donabo multo majoribus, quam habuistis ab initio priusquam captivitates varias sentiretis. Et cum hoc vobis fecero, tunc cognoscetis quod ego sim Do- minus. Et impleberis, inquit, o terra Israel, populo meo, qui te hæreditate tenturus est, et eris eis pos- sessio, et non addes ultra, ut absque filiis sis. Cum autem multiplicatus fuerit vester habitator, o montes Israel, tunc nequaquam dicent inimici vestri, contra vos, quod homines devoretis, et absque liberi- sit vestra possessio ; sed e contrario multiplicetis **422** homines : et largissimam prolem vestra poste- ritas germinet. Nec audies, inquit, amplius, nec sus- tinebis confusionem gentium, sed nec amittes gen- tem tuam, ut aliquando sustineas captivitatem, quia Dominus locutus est. Hæc παραφραστικῶς more Ju- daico dixerimus, quæ illi exspectant in mille anno- rum regno, quando civitatem Jerusalem asserunt exstruendam, et templum, quod in fine hujus volu- minis describitur, et rerum omnium felicitatem, quorum nonnulli arbitrantur sub Zorobabel hæc fuisse completa. Sed quomodo stare poterit hoc quod dicitur : Et habitare [Al. habitari] vos faciam sicut a principio, bonisque donabo majoribus, quam ha-

^a In instanti dicunt cum Vulgata Hebræoque textu legendum Victor. constituit; nam dixerunt ex LXX

buistis ab intio ? Sub Zorobabel enim, Ezra, et Nehemias pauci de populo suat reducti, et ipsi obediens Medis ac Persis, et deinceps Macedonibus et Aegyptis atque Romanis, usque ad Titum et Vespasianum diversarum gentium regibus servierunt, et usque hodie serviunt: ut stare omnino non possit hoc quod in extrema dicitur prophetia: Et opprobrium populorum nequaquam portabis, et gentem tuam non amites amplius. Et quia longum est nunc adversum dogma Judaicum, et beatitudinem ventri, et gutturi Iudaico servientem, qui omnia terrena desiderant, et dieunt: Manducemus et bibamus, de quibus et Apostolus loquitur: Esca ventri et venter escis: Deus autem et hunc et illam destruet (*I Cor. vi, 13*), in brevi explanatione dicere: nunc ad spiritualem intelligentiam transeamus, juxta quam et Isaiae extrebas partes interpretati sumus. Neque enim Juxta Judaicas fabulas, quas illi deuteronomio appellant, gemmatam, et auream de celo exspectamus Jerusalem: nec rursum paseuri circumcisiois injuriam, nec oblaturi taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum, et praeceps Tertulliani liber, qui inscribitur, *de Spe fidelli*, et Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini ^a Petabionensis episcopi crebrae expositiones, et super Severus noster in dialogo cui *Gallo* nomen imposuit. Et ut Graecos nominem, et primum extremumque coniungam, Ireneaus et Apollinarius. **423** Nos ergo montes Israel, prophetas et apostolos esse dicemus, qui audient verbum Dei, et quibus diabolus insultavit inimicus dicens: Ruge, excelsi quandam montes, de quibus scriptum est: Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (*Pb. cxiv, 2*), mihi dati sunt in possessionem, quando persecutionis angustiis desolati sunt, et conculeati per circuitum, et facti in haereditatem reliquis gentibus, et ab omnibus blasphemati. Propterea loquitur Dominus conculatis montibus et desolatis, et non solum montibus, sed et inferioribus ac per singulos gradus in terra Iudea, hoc est, in mente Ecclesie constitutis, de qua scriptum est: Non potest civitas abscondi super montem posita (*Matth. v, 14*); et collibus atque torrentibus, quorum hyeme persecutionum, et tempestate pressuræ augetur fides. Vallibus quoque his qui in humilitate depresso sunt, et desertis Ecclesias, et parentinis, atque in toto orbe Ecclesiarum conciliabulis derelictis: qualis sub Diocletiano et Maximiano in toto orbe persecutio fuit, per quam proscriptæ sunt Ecclesie atque vastatae: quando subannaverunt Ecclesiam omnes gentilium, et haereticorum gentes per circuitum, quod in igne zeli furoris sui locutus sit, et proprie adversum idumæam quæ terrenis operibus solebat omnes, deposita imagine celestis, portare imaginem terreni (*I Cor. xv*). Illi enim dederunt terram Dei sibi in haereditatem, et ex toto corde atque ex animo Ecclesiam Domini persecuti sunt, et

A ejecerunt eam de sedibus suis, et vastaverunt. Sed quid profuit nationibus, quid juvit haereticorum gentes insultasse terræ Domini: cum Dominus loquatur ad eam, et montibus illius collibusque ac jugis, sive nemorosis locis, quæ amoenitate virebant paradisi: et collibus, de quibus supra diximus, in zelo et in furore suo locutus sit: et pro opprobrio gentium levet manum suam contra adversarios, qui Ecclesiæ persecuti sunt, ut portent confusionem et ignominiam suam? Tunc persecutoribus interfectis, et pace Ecclesiæ redditâ, montes Israel, Apostoli videbilet et Apostolici viri, germinabunt arbores suas, et extendent ramos, uvasque afferent calcandas in prælo Domini, de quibus musta funduntur, quæ inebriant credentium **424** populos, et exprimitur B num quod lætitiat cor hominis (*Psal. ciii*): ut omnis fructus montium, de quibus consicitur panis de celo descendens, comedatur a populo Dei Israel. Et ne forsitan desperemus in persecutionibus, additur: Prope est tempus ut veniat. Veniens enim veniet, et non tardabit (*Abac. ii, 3*). Unde suum ad montes, et ad eos qui in tribulationibus perduraverunt, pollicetur adventum, atque promittit quod post persecutionis ardorem exerceatur terra prius decerpita Christi vomere, et omnem virtutum sementem recipiat, de qua nascantur et multiplicentur homines, et oannis domus Israel. Cumque civitates, hoc est, Ecclesiæ credentium fuerint inhabitatæ redempti turbis, tunc nequaquam solum homines qui pollebant [*Al. pollebunt*] scientia Scripturarum: sed et jumenta, simplices quique credentium, multiplicabuntur atque succrescent, et habitabuntur Ecclesiæ sicut a principio, hoc est, priusquam esset persecutio: hominesque florebunt majoribus, quam habuerunt ab initio, martyrum victoriis coronatae. Et tunc sciens quod ipse sit Dominus, qui restituit plebem suam pristino statui, quæ possideat Ecclesias, et ipsa sit Ecclesiæ haereditas, et nequaquam ultra absque liberis sit, quos in persecutione perdidera. Unde jubetur prophete, ut loquatur ad terram mansuetorum, terramque viventium, sive ad montes Israel, et dicat: Persecutorum ultra non patieris opprobrium, nec insultabunt jugulatum populum tuum, sicut oves occisionis. Pace enim redditâ, opprobria universa cessabunt, nec sustinebis confusionem, et ignominiam inter diversas in circuitu nationes, sed gentem tuam habebis et populum, quia veritas promissionis, Domino loquente, firmata est.

(*Vers. 16 seqq.*) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, domus Israel habitaverunt (sive habitarunt) in terra sua, et polluerunt eam in viis suis, et in studiis (sive idolis) suis: juxta immunditionem menstruatae facta est via eorum coram me. Et effudi indignationem meam (sive furorem meum) super eos, pro sanguine quem fuderunt super terram: in idolis suis polluerunt eam, et dispersi eos in gentes, et ventilati sunt (sive ventilavi eos) in terras (sive regiones) juxta vias eorum, et ad inventiones (sive peccata) eorum judica-*

^a Confer librum de Viris Illustribus cap. 74. Tertulliani autem liber de spe Fidelium intercidit. Vide quæ ad Præfationem libri xviii in Isaiam annotamus.

425 eos, et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, *Populus Domini iste est, et de terra ejus egressi sunt*. Et pepercit nomini meo sancto (sive pepercit eis propter nomen meum sanctum) quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel, haec dicit Dominus Deus: *Non propter vos ego faciam, domus Israel: sed propter nomen meum sanctum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis*. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum, ut sciant [Vulg. addit. gentes], quia ego sum Dominus, dicit Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis. Tolle quippe vos de gentibus, et congregabo [Vulg. addit. vos] de universis terris, et adducam vos in terram vestram. Et effundam (sive aspergam) super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundaboris. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et auferam cor lepidum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri (sive dabo vobis) et faciam ut in preceptis meis (sive justificationibus meis) ambuletis, et iudicia mea custodiatis, et operemini (sive facialis) ea [Vulg. taceat ea]. Et habitabilis in terra quam dedi patribus vestris, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Et salvos vos [Al. salvabo vos] faciam ex universis inquinamentis (sive immunditiis) vestris, et vocabo frumentum, et multiplicabo illud, et non imponam (sive dabo) vobis famem, et multiplicabo fructum ligni, et genimina agri, ut non portetis ultra opprobrium famis in gentibus. Et recordabimini viarum vestrarum pessimum, studiorumque non bonorum, et displicebunt vobis iniquitates vestrae, et scelerata vestra. Non propter vos faciam, dicit Dominus Deus, notum sit vobis. Consumdimini et erubescite super viis vestris, domus Israel. Hec dicit Dominus Deus: In die qua mandavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, et habitari fecero urbes, et instauravero ruinosa, et terra deserta fuerit exulta, quae quondam erat desolata in oculis omnis natorum, dicent: Terra illa inculta (sive deserta) facta ei ut hortus voluptatis, et civitates desertae, **426** et destitute atque [Vulg. quæcumque] suffossa, munitæ sederunt. Et scient gentes quæ derelictæ fuerunt in circuitu vestro, quia ego Dominus aedificavi dissipata, et planari inculta: ego Dominus locutus sim, et fecerim. Hec dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc inveniet me domus Israel (sive querar domui Israel) ut faciam eis [Vulg. in eis]. Multiplicabo eos sicut gregem hominum (sive ut oves homines) ut gregem sanctum (sive ut oves sanctas) ut gregem (sive oves) Jerusalem in solemnitatibus ejus: sic erunt civitates desertae, plena gregibus (sive oribus) hominum, et scient quia ego Dominus.

A Perspicua sunt quæ dicuntur, et omnis sensus montium Israel, qui prius deserti fuerant, et postea restituti, nunc manifestius ponitur. Redditque causas Deus quare populum Israel captivitati tradiderit, et propter suam clementiam pollicetur reducturum se eos in terram Judæam, et multo ampliora tributrum, quam abstulerat. Quod quidam Judæorum referunt ad Zorobabel tempora, quando, Cyro rege Persarum laxante captivitatem eorum, de tribu Juda, et Benjamin plurimi reducti sunt in Judæam. Alii vero ad mille annorum regnum referunt, quando sub Christo, quem putant esse venturum, ut civitas exstruatur Jerusalem, et aedificetur templum, de quo in ultima parte hujus prophetæ dicturi sumus. Et interim, ut Judaicas fabulas relinquamus, et **B** interminabiles genealogias, juxta consuetudinem nostram, breviter περιποτὴν hujus capituli percurramus, et quid nobis videatur, juxta ecclesiasticam intelligentiam disseramus. Domus Israel, hoc est, populus Judæorum habitavit quondam in terra sua, hoc est, in terra Judææ, quando educta est de Ægypto; sed polluerunt eam in viis et in studiis, sive idolis suis, et intantum extitere polluti, ut immunditia mulieris menstruatæ comparati sint. Propter quod Deus effudit indignationem suam super eos, pro sanguine prophetarum atque justorum, quem fuderant super terram, dicente in Evangelio Salvatore: Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt (*Math. xxiii, 37*). Et iterum (*Vers. 35*): Amen, amen dico vobis: requiretur sanguis qui **427** effusus est a generatione hac a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiae, quem effuderunt inter altare et templum. Non solum autem effuderunt sanguinem, sed et polluerunt terram sceleribus suis (*II Paral. xxiv*). Quamobrem dispersit eos, vel sub Babylonia captivitate, vel sub Romana: quando vere effuderunt sanguinem Christi, et ventilati sunt in terras, quomodo paleæ ventilantur, et juxta vias suas, et inventiones pessimas judicati, ita ut in gentibus quoque ad quas captivi ducti fuerant, polluerent nomen sanctum Dei: eo quod per irrisionem dicerent universæ nationes: Ecce populus Dei iste est, qui se jactabat proprie nosse cultum Dei. Quod cum vidisset, ait, non propter eos, sed propter nomen meum sanctum (Creator enim omnium sum) pepercit eis, et sanctificavi illos, et gloriæ pristinæ restitui, ita ut super credentes, et ab errore conversos, effunderem aquam mundam Baptismi salutaris, et mundarem eos ab abominationibus suis, et ab universis erroribus, quibus fuerant occupati, et darem eis cor novum, ut crederent in Filium Dei, et spiritum novum, de quibus David loquitur: Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis (*Psalm. L, 21*). Et considerum. Multiplicabitur, inquit, eis frumentum, de quo efficitur caelestis panis, et non patienter ultra famem sermonis Dei. Nihilosecius Martian. cum Erasmo retinuit fructum.

* Reposuimus frumentum, ne dum a Victorio, qui Vulgata Hebreoque textu nitebatur, sed a Vatic. quaque ms. et Rabano admoniti. Erat præterea manifestum ex S. Patris expositione illud ab eo

positum. Multiplicabitur, inquit, eis frumentum, de quo efficitur caelestis panis, et non patienter ultra famem sermonis Dei. Nihilosecius Martian. cum Erasmo retinuit fructum.

randum, quod cor novum, et spiritus novus detur per effusionem et aspersionem aquæ. Quando autem cor novum datum fuerit et spiritus novus, tunc auferetur de corde Judaico omnis duritia, quæ lapidi comparatur, ut pro lapideo corde sit cor carneum, molle et tenerum, quod spiritum Dei in se possit recipere, et inscribi litteris salutaribus. Tunc ambulabunt in præceptis Domini, et custodient judicia ejus, et habitabunt in terra confessionis, quam dederat patribus eorum Abram, Isaac, et Jacob, et cunctis sanctis ac prophetis, et erunt in populum Dei, et Dominus erit eis in Deum, quod præsenti tempore comprobatur. Cumque salvati fuerint, vocabit Dominus frumentum, et multiplicabit illud. Nisi enim granum tritici cadens in terra, mertuum fuerit, ipsum solum manet (*Joan. xi, 24*). Et nequaquam patientur famem (*Amos. viii, 11*): non famem panis et sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Dei, quam passus est ille qui a Patre profectus, omnem quam acceperat substantiam, dissipavit: quando **428** famis necessitate cogente, porcorum pastus est siliquis (*Luc. xv*). Tunc multiplicabitur fructus ligni, hoc est, sapientiae, de quo scriptum est: Lignum vitæ est omnibus qui requirunt eam (*Prov. iii, 18*): et genima agri in similitudinem Jacob, cuius odor erat quasi odor agri pleni, cui benedixit Dominus (*Genes. xxvii, 27*). Nec ultra portabunt opprobrium famis in gentibus, quod hodieque Judæorum patitur incredulitas: sed postquam beatitudinem fuerint consecuti, imitabuntur Apostolum qui dicit: Non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (*I Cor. xv, 9*). Et recordabuntur viarum suarum pessimarum, et studiorum non bonorum, quibus offendebant Deum: et displicebunt eis iniquitates suæ, et scelera sua quibus prius erraverant. Hæc autem omnia tributurus est Dominus, non propter eos qui proprio errore perierunt; sed propter nomen sanctum suum. Unde provocat domum Israel, ut confundatur et erubescat super prioribus vitiis, et suum intelligat Creatorem. Postquam autem mundaverit credentium ex Judæis populum ab iniquitatibus suis, et habitari fecerit urbes Ecclesiarum, et instauraverit ruinosa quæ in synagogis conciderant, et terra confessionis fuerit exculta cæmoniis Dei, quæ quondam visa est desolata omnibus sanctis, qui terrenæ conversationis opera prætereunt: tunc omnes dicent: Quomodo terra Judæa quæ quondam fuerat inculta, nunc habet similitudinem paradisi Dei; et civitates Judææ, quæ desertæ fuerant et destitutæ, et sua incredulitate suffossæ, nunc erectæ et munitæ sunt in confessione, et nomine Domini Salvatoris? ita ut omnis creatura cognoscat, et multitudines Angelorum, quæ terram ambiunt Israël, quod Dominus dissipatas ædificaverit civitates, et incolas plantaverit regiones, et quod pollicitus fuerat per prophetas, opere compleverit. Nec hoc erit liberalitatis suæ in populum quem salvaverit contentus munere; sed multo majora præstabit.

AInvenietur enim a domo Israel, qui multo tempore quæsitus fuerat, et non inventus. Et postquam invenerit eum, multiplicabit eos sicut oves: non brutorum animantium, sed oves hominum, quæ rationis confessionisque sunt plenæ, sicut oves sanctas et greges Jerusalem, in qua proprie Dei cultus, et visio pacis est, in solemnitatibus ejus **429** quando comedimus azyma sinceritatis et veritatis (*I Cor. v*), et Agni carnis vescimur et cruento potamur, et in septem hebdomadibus, et in tabernaculis hujus sæculi Dominica festa celebramus, ut civitates quondam desertæ plenæ flant gregibus hominum, et hac ratione cognoscant, quod ipse sit Dominus, qui cuncta præstiterit. Hæc juxta historię veritatem, immo juxta prophetie fidem: quomodo **B**populus Israel restituatur in integrum statum, et reliquiae populi Judæorum, Apostolo Paulo docente (*Rom. ix, 11*), salvæ sint in Apostolo, et in omnibus qui ex Judæis in principio crediderunt, et usque hodie redeunt ad Ecclesiam, breviter dixisse sufficiat. Nunc tropologæ eadem brevitate aperiendus est sensus. Quicumque de domo est Israel, et certat pacem Christi, quæ exsuperat omnem sensum, habitat in terra sua, hoc est, Ecclesia, vel in carnis hospitio, quod ei a Deo traditum est. Sin autem polluerit utramque terram in viis suis pessimis, et immunditiae mulieris menstruatæ fuerit comparatus: effundit Deus indignationem suam super eum, pro sanguine, vel suo, vel eorum, quos scandalizaverit, et effuderit super terram, et per versis cogitationibus quibus polluit eam. Tunc dispergetur in gentes, ut incredulis coæquetur, et ventilabitur in terra instar palearum, ut a frumento Ecclesiarum separetur, et judicetur secundum vias suas. Quod si nec sic senserit peccatum suum, sed polluerit nomen sanctum ejus, dicent omnes inter quos habitat: Ecce populus Dei, ecce qui egressus est de terra ejus, immo projectus. Sin autem egerint penitentiam, et sanctificatus fuero in medio eorum, tunc omnis gentilium turba cognoscet, quod ego eos tollam de terris, in quas dispersi erant, et reducam in terram Ecclesiarum, et effundam super illos nequaquam aquas Baptismi salutaris, sed aquas doctrinæ et sermonis Dei: et mundabo illos ab omnibus inquinamentis suis, et ab universis idolis atque erroribus quæ in **C**D suo corde simulaverant. Et dabo, inquit, eis cor novum, quod per peccatum perdiderant, et spiritum rectum innovabo in cordibus eorum. Et auferam cor lapideum, cor videlicet incredulum; et dabo cor carneum, molle, et tenerum; quod Dei præcepta suscipiat; **430** ita ut ambulent in præceptis meis, et faciant judicia; quæ prius neglexerant, et habitent in terra quam dederam patribus eorum, magistris videlicet atque doctoribus: et rursus sit populus Dei, et Dominus eis vertatur in Deum, quem prius offenderant. Tunc salvabuntur ab universis inquinamentis suis, et multiplicabitur eis frumentum, de quo efficitur cœlestis panis; et non patientur ultra famem sermonis Dei; et multiplicabitur

in eis lignum sapientiae, et genimina in eorum pectori complebuntur. Nec erunt ultra opprobrium in gentibus; sed postquam misertus fuerit eorum Deus, recordabuntur viarum suarum pessimarum, et scient ubi fuerint, et displicebunt sibi in inquitibus suis. Quod dicit Dominus, non propter illos, sed propter suam se facere clementiam. Unde et cohortatur errantes, ut confundantur, et erubescant in viis suis, et restituantur in urbes Ecclesiae, quae rursum habitentur ab eis, et omnia quae in eis corruerant, ædificentur: et ad pristinas redeant ceremonias, et terra quondam deserta, quae accolis et peregrinis, et mundi hujus conversationem trans-euangelibus visa fuerat desolata, revertatur in pristinum statum; omnesque mirentur, et dicant: Terra illa inculta, terra deserta, in qua omnes quondam periere virtutes, nunc facta est quasi hortus voluntatis et paradisus Dei; et civitates quondam deserte, quae Deum hospitem non habebant, et destituta erant a Spiritu sancto, et suffosæ credulitate, munitæ erunt sive Christi: ut sciant omnes in circuitu, quod Dominus ædificaverit animas dissipatas, et plantaverit in eis, atque conseruerit cunctarum virtutum arbores; et ipse rebus præstiterit, quæ sermone promisit. Rursumque cohortatur sermo propheticus penitentes, ut etiam cum regressi fuerint in Ecclesia, semper requirant Dominum, et inveniant eum: ut multiplicentur redeuntium turbis greges Domini: non jumentorum et brutorum animalium, sed greges hominum, qui sive rationisque sint pleni, greges sancti, greges urbis Jerusalem, in cunctis solemnitatibus, quas Dei clementia receperunt; ut postquam civitates Domini hujuscemodi gregum multitudine compleverit, tunc sciant omnes, quod ipse sit Dominus.

(Cap. XXXVII.—Vers. 1 seqq.) **431** *Facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini: et dimisi me in medio campi, qui erat plenus ossibus, et circumduxit me per ea in gyrum [Vulg. in gyro]. Erant autem multa valde super faciem campi, sicque vehementer. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vivent ossa ista? Et dixi, Domine Deus, tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis: et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum, et vivetis et sciatis quia ego Dominus. Et prophetavi sicut præcepere mihi: factus est [Vulg. factus est autem] sonitus, propheta tante me, et ecce commotio, et accesserunt ossa ad ossa: unumquodque ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper et spiritum non habebant. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum: Vaticinare, fili hominis, et dices ad spiritum: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super intersectos istos, et reviviscant. Et prophetavi sicut præcepere mihi, et ingressus est in ea spiritus et vi-*

Axerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus Israel est. Ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abscessi sumus. Propterea vaticinare, et dices ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et inducam vos in terram Israel: et sciatis quia ego Dominus, cum aperuero sepultra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, populus meus, et dedero spiritum meum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram, et sciatis quia ego Dominus locutus sum, et feci, ait Dominus Deus. LXX: Et facta est super me manus Domini, et eduxit me in spiritu Domini, et posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossium hominum, **B**et circumduxit me super ea per gyrum in circuitu, et ecce multa nimis super faciem campi et arida vehementer, et dixit ad me: Fili hominis, si vivent ossa hæc? Et dixi: Unde, Domine, Domine, tu nosti hæc. Et dixit ad me: Fili hominis, propheta super ossa ista et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus ossibus istis: **432** Ecce ego adducam super vos spiritum rite: et dabo super vos nervos, et inducam super vos carnes, et extendam super vos pellem, et dabo spiritum meum super vos, et vivetis: et cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et prophetavi sicut præcepit mihi: et facta est vox cum ego prophetarem, et ecce commotio, et accedebant ossa ad ossa ad juncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes oriebantur, et ascendebant super ea pelles desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Propheta, fili hominis, propheta super spiritum, et dic spiritui: hæc dicit Dominus Deus: A quatuor spiritibus veni, spiritus, et insuffla super mortuos istos et vivant. Et prophetavi sicut præcepere mihi, et ingressus est in eos spiritus, et vivebunt, et steterunt in pedibus suis: congregatio multa vehementer nimis. Et locutus est Dominus ad me, dicens: Fili hominis, ossa hæc omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Arida facta sunt ossa nostra: perit spes nostra, desperavimus: propterea vaticinare, et dic ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam memorias vestras, et reducam vos de sepulcris vestris, populus meus, et introducam vos in terram Israel, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus, cum aperuero sepultra vestra, ut educam vos de sepulcris vestris, populus meus, et dabo spiritum meum in vobis, et vivetis, et ponam vos super terram vestram, et cognoscetis quia ego sum Dominus: locutus sum et faciam, dicit Dominus Deus. Famosa est visio, et omnium Ecclesiarum Christi lectione celebrata: ob quam vel maxime causam utramque editionem ex integro posui; ne qua nobis ab Hebreis calumnia fieret, si saltem in verbis aliquid dispareat. Solent enim ridere de nobis, et atollere supercilium et inflatis buccis ructare scientiam Scripturarum, si non dicam sensum discrepantium (quæ si fuerit, jure reprehenditur), si verborum dissonantiam in nostris codicibus potuerint demonstrare. Qui ergo putant de resurrectione, quæ ab omnibus et Judæis, et

Christianis creditur, Dei esse sermonem, hæc solent dicere: Facta est super prophetam manus Domini, hoc est, Dominus, atque Salvator, per quem Pater euncta operatus est. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est^a. Eteducit me, **433** inquit, in spiritu Domini, subaudiatur, manus Domini. Eduxit autem eum in spiritu: non in corpore, sed extra corpus, et posuit illum, sive dimisit in medio campi, qui plenus erat humanis ossibus: nec eum est passa requiescere, sed fecit ossa omnia circuire, quæ non erant opera humi, sed super campum jacentia: nec solum multa, sed multa nimis, et propter temporis vetustatem arida siccaque vehementer, et nihil in se humoris habentia. Cumque interrogasset eum sermo divinus, utrum estimaret hæc ossa posse vivere? respondit: Domine Deus, tu nosti, qui plenam habes scientiam futurorum. Dixitque ad eum Dominus: Vaticinare de ossibus, sive super ossa hæc, et dices ad ea: Ossa arida, audite verbum Domini. In quo mirandum quomodo ad ossa arida sit locutus, quæ ante nervos, carnes, et cutem, et spiritum vivificantem, Dei possent audire sermonem. Primumque ossa cum aliis ossibus nervorum vinculis colligantur: deinde implentur carnibus, et desuper ob pulchritudinem extenditur cutis, que nudarum carnium operat fœditatem; et tunc accipiunt spiritum, qui vivere ea faciat, et postquam vixerint, tunc cognoscant, quod ipse sit Dominus. Dicente itaque propheta quod ei fuerat imperatum, statim est facia commotio, ossaque in suam sunt applicata compagm, astricta nervis, plena carnibus, pelle coopta: jacebantque humana corpora spiritum non habentia. Idecirco propheta vaticinatur ad spiritum, et ait: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni, spiritus: a quatuor videlicet mundi plagis, ut quoniam in prima conditione hominis, insufflavit Deus in faciem ejus, et factus est in animam viventem (*Genes. ii, 7*): sic et secunda conditio, id est, resurrectio mortuorum, insufflante spiritu, vivificetur: qui ingressus est humana **434** corpora, statimque vixerunt, steteruntque super pedes suos. Unde et resurrectio dicitur mortuorum, congregatio, sive Ecclesia multa (*Psal. cii, 30*), et ut in Hebreo

^a Constanter Hieronymus hunc Joannis locum sub hac legit interpunctione ac sensu, quoties eum laudat, laudat vero sapienti, tametsi lectorem hac de re antea non admonuimus. Verus autem est quæstio jam ab ipso S. Patris tèmo agitata, utrum verbis, *quod factum est*, subjungenda sint una serie, in ipso vita erat: an alias ex his sensus inchinandus. Hieronymus, ut vides, hanc alteram lectionem continuo prætulit, quam ex antiqua Vulgata interpretatione expressisse, non dubium est. Cum eo faciant veteres alii Patres, et cum primis Graeci; dissentient vero alii, Latini pariter et Graeci, quibus legi placet, *Quod factum est*, in ipso vita erat. Verum hanc lectionem Ariani ac Macedoniani in hereticum sensum deterrebant, ut cum hæc verba, *Quod factum est* in ipso vita erat, a præcedentibus distincta, propriam sententiam redderent, de Verbo ac Spiritu sancto essent intelligenda, quas divinas personas,

A habetur, grandis exercitus; eoque compleetur tempore: Emittit spiritum tuum et crebantur, et renovabis faciem terræ. Quod autem sequitur: Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa domus est Israel, videtur facere quæstionem, eo quod non de generali resurrectione, sed proprie de resurrectione dicatur dominus Israel, quæ dicat: Aruerunt ossa nostra, et perit spes nostra, et abscessi sumus a terra nostra, sine omnino desperavimus: quibus ista dicentibus, tertio Ezechiel prophetare compellitur, et dicere ossibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros. In quo queritur: Si aperit tumulos, quomodo supra dixerit: Erant autem multa vnde super faciem campi, siccaque vehementer. Et clam, inquit, vos de sepulcris vestris, populus mens, secundum illud, quod scriptum est in Evangelio: Venit hora; quando qui in sepulcris sunt, audient vocem Filii Dei, et exibunt qui bona egerunt in resurrectionem vite (*Joann. v, 2*). Et iterum: Qui audierint vivent (*Ibid.*). Et si, sicut (*Al. ut*) nonnulli arbitrantur, de generali resurrectione dicit sermo divinus, quid necesse fuit specialiter dici: Et inducam vos in terram Israel, cum in omni orbe terrarum resurgere debant mortui ex his locis in quibus sepulti sunt? Cumque, ait, eduxero vos de tumulis vestris, et dedero spiritum meum in vobis, et vivitis, tunc requiescere vos faciam super humum vestram; ut postquam requieveritis in terra Israel, tunc cognoscatis, quod ipse sim Dominus, qui promissa mea opere compleverim. Qui ergo de generali resurrectione hæc dicta intelligent, illud quod videtur facere quæstionem: Ossa hæc universa domus est Israel, ad sanctorum resurrectionem referunt, de qua **435** et Apostolus Joannes in Apocalypsi loquitur: Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima, super eum secunda mors non habet potestatem (*Apoc. x, 6*): quod videlicet alia sanctorum, alia peccatorum sit resurrectio. Unde et in psalmo primo dicitur: Non resurgent impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum. Terram autem Israel quam resurgentibus Dominus patitur, illam esse confirmant, de qua scriptum est: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. (*Matth. v, 4*). Et: Placebo Domino in regione

D nefarie ex hoc textu iis quæ facta sunt, annoverbant. Orthodoxi una omnes, quod par erat, sese impie huic expositioni objecerunt, ea tamen, quam quisque antea usurpaverat, lectione retinens. Hoc unum Fideles monet Augustinus, nec cum Manicheis ita distinguerent, *quod factum est in ipso*, vita erat, sed cum Ecclesia legerent, *quod factum est*, in ipso vita erat. Cæterum quancunque preferrent heretici etiæ, sive orationis distinctionem, false eam ac temere suo sensui accommodare, ostendit S. Ambrosius lib. iii de Fide: « Unde, inquietus, nec illud verendum, quod solent Ariani seu interpretatione componere, dicentes factum esse Dei Verbum: quia scriptum est, inquit, *quod factum est* in ipso vita est, etc. Deinde unde possunt docere, sic pronuntiasse evangelistam: plerique enim docti et Fideles sic pronuntiant: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

uentum: (*Ps. cxiv*, 9). Hæc loquuntur, qui de generali, ut diximus, resurrectione Ezechielem scripsisse autemant. Qui autem taliter interpretantur ista, non debent nobis facere invidiam, quod istum locum aliter exponentes, resurrectionem negare videamus. Scimus enim multo robustiora testimonia, et in quibus nulla sit dubitatio, in Scripturis sanctis reperiri, ut est illud Job: Suscitabit (*Al. suscitabis*) pellem meam, quæ ista sustinet (*Job. xix*). Et in Daniel: Multi qui dorminnt in terra pulvere, resurgent; isti in vitam æternam, et isti in opprobrium, et in confusionem æternam (*Dan. xi*, 2). Et in Evangelio: Nolite timere eos, qui corpus intersecent, animam autem non possunt occidere; timete autem eum magis, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam (*Matth. x*, 28). Et apostolus Paulus: Qui vivificabit mortalia vestra corpora propter inhabitantem spiritum ejus in vobis (*Rom. viii*, 11), et multa alia. Ex quo perspicuum est, non nos resurrectionem negare, sed hæc non scripta de resurrectione contendere, et per resurrectionis parabolam, de restituzione Israel prophetari qui eo tempore captivus erat in Babylone. Nec statim hæreticis occasionem dabitur, si hæc de resurrectione communis intelligi degemus. Numquam enim ^b poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem Israelitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura credetur: quia nemo de rebus non existantibus incerta confirmat. Totaque nostra illo tendit assertio, quod quonodo videtur incredulum, quod ossibus aridis, et multa vetustate confectis, futura resurrectio promittatur: et tamen futurum est quod promittitur; sic et restitutio populi Israel, qui ductus est in captivitatem, 436 et in toto orbe dispersus, videtur quidem incredibilis his qui Dei non norunt potentiam, sed tamen futura est: quia ego, inquit, Dominus locutus sum, et faciam sicut pollicitus sum. Denique et in anteriori prophetia, in qua montibus Israel antiquus repromittitur status, dicit ad eos Dominus: Et convertar ad vos, et arabimini, et accipietis semen tem, et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel (*Supra xxxvi*, 9, 10): et rursum, quod domus Israel habitatura sit in terra sua, quæ quondam incolta, postea futura sit quasi hortus voluntatis, et civitates desertæ, et destituta muniantur; et multiplicetur in eis domus Israel, sicut gressus ovium, et cetera quæ sequuntur ad enudem sensum pertinere, qui ^a nec sub tropologia et parabola dicitur aridorum ossium, et penitus nullum humorem vita habentium, impleto illo quod in Evangelio scriptum est: Quæ apud homines impossibilia videntur, apud Deum possibilia sunt (*Matth. xix*, 26). Ejeci sunt autem de sepulcris suis, de sepulcris captivitatis, et vinculis quibus servitute Babylonica tenebantur astrieti. Sed hæc omnia Judæi, vel sub Zoro-

A babel, ut prius dixi, expleta confirmant, quando magna est facta commotio; et regnum Chaldaeorum in Medos, Persasque translatum: vel in praesentia Christi sui, quem putant esse ventorum. Nos autem spiritualiter post crucem Domini Salvatoris completa memoramus; et quotidie fieri in his vel maxime, qui instar Lazari peccatorum suorum fasciis colligati, ad vocem Domini suscitantur (*Joan. xi*); et vere sunt domus Israel, arenas quondam, et nullam spem habens salutis: sed intrante in se spiritu gratiae, et porrigit Domino manum, de profundo inferi liberentur: et qui prius dixerant: Domine Deus, tu nosti haec, postea audiant liberi: Modice fidei, quare dubitasti (*Matth. xiv*, 31)?

(Vers. 45, seq.) B Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, sume tibi lignum unum, et scribe super illud Iude, et filiorum Israel sociorum ejus, et tolle lignum alterum, et scribe super illud Joseph lignum Ephraim, et omnis domus Israel, sociorum ejus. Et adjunge illa unum ad alterum tibi in lignum unum; 437 et erunt in unione in manu tua. Cum autem dixerint ad te filii populi tui, loquentes: Nonne indicas nobis quid in his tibi velis? Loqueris ad eos: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim; et tribus Israel, quæ junctæ sunt ei: et dabo eas pariter cum ligno Juda, et faciam eas [*Vulg. addit in*] lignum unum, et erunt unum in manus ejus. Erunt autem ligna super quæ scripoeris in manu tua in oenolis eorum: et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abiierunt: et congregabo eos undique, et adducam eos ad humum eam, et faciam eam gentem unam in terra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans. Et non erunt ultra duæ gentes, nec dividentur amplius in duo regna; neque polluantur ultra in idolis suis, et in abominationibus [*Vulg. addit suis*], et in cunctis iniquitatibus suis, et salvos eos faciam de universis sedibus suis, in quibus peccaverunt, et mundabo eos, et erunt mihi populus [*Vulg. in populum*], et ego ero eis Deus [*Vulg. in Deum*]. Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum: in iudicis meis ambulabunt, et mandata mea custodient, et facient ea. Et habitabent super terram, quam dedi servo meo Jacob: in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi et alii eorum, et filii filiorum eorum usque in sempiternum: et David servus meus, princeps eorum in perpetuum. Et pereat illis fedus pacis: pactum sempiternum erit eis, et fundabo eos, et multiplicabo eos [*Vulg. faciet eos*], et dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum

C cap. 30, ubi hæc præcipue ratio Hieronymiana est gemina: Nam etsi signum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui, necesse est esse prius sibi, quo alii configuretur, etc.

^a Supplet Victor. integrum testimonium hoc modo: Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit mortalia, etc., ex Florentinis codi.

^b Confer Tertulliani lib. de Resurrectione Carnis,

« in eis, et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus.
 « Et scient gentes quia ego Dominus sanctificator
 « Israel, cum fuerit sanctificatio mea in medio eo-
 « rum in perpetuum. LXX : Et factus est sermo
 « Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, assume
 « tibi virgam unam, et scribe super eam Judam, et
 « filios Israel qui appositi sunt ei, et virgam secun-
 « dam assumes tibi, et scribes super eam Joseph,
 « virgam Ephraim, et omnes filios Israel qui appo-
 « siti sunt ei, et conjuges eas invicem tibi in vir-
 « gam unam, ut copules eas, et erunt in manu tua.
 « Et erit quando dixerint tibi filii Israel loquentes :
 « Non indicas nobis quid sint ista tibi ? Et dices ad
 « eos : Haec dicit Dominus Deus : Ecce ego assu-
 « mam * in tribuni **438** Joseph per manum
 « Ephraim tribus Israel, quae adjunctæ sunt ei, et
 « dabo eos omnes super tribum Juda, et erunt in
 « virgam unam, et erunt una in manu Juda. Et erunt
 « virgæ quas inscripsisti sic in manu tua coram eis :
 « et dices eis, haec dicit Dominus Deus : Ecce ego
 « assumam omnem domum Israel de medio gentium,
 « ad quas ingressi sunt : et congregabo eos ex om-
 « nibus qui in circuitu ejus sunt, et inducam eos in
 « terram Israel, et dabo eos in gentem unam in
 « terra mea in montibus Israel, et princeps unus
 « erit omnium istorum in regem. Et non erunt ul-
 « tra in duas gentes : nec dividenter ultra in duo
 « regna, ut non polluantur ultra in idolis suis et in
 « offendiculis suis, et in omnibus impietatibus suis.
 « Et eruam eos ex omnibus iniquitatibus eorum, in
 « quibus peccaverunt, et mundabo eos et erunt mihi
 « in populum, et ego ero eis in Deum. Et servus
 « meus David princeps in medio eorum, et pastor
 « unus erit omnium istorum, quia in præceptis meis
 « ambulabunt, et judicia mea custodient, et facient
 « ea. Et habitabunt in terra sua quam dedi servo
 « meo Jacob, ubi habitaverunt patres eorum, et ha-
 « bitabunt in ea ipsi et filii eorum, et filii filiorum
 « eorum usque in sempiternum. Et David servus
 « meus, princeps eorum erit in perpetuum. Et dis-
 « ponam eis testamentum pacis, testamentum semi-
 « piternum erit cum eis : et dabo eos, et multiplici-
 « cabo eos, et ponam sancta mea in medio eorum
 « in perpetuum, et erit tabernaculum meum in eis,
 « et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus. Et
 « scient gentes quia ego sum Dominus qui sanctifico
 « eos, cum fuerint sancta mea in medio eorum in
 « perpetuum. » Regum narrat historia (III Reg. xii),
 sub Roboam filio Salomonis duodecim tribus suis
 divisas, et duas, hoc est, Judam et Benjamin cum
 Levitis ac sacerdotibus secutas esse Roboam, qui re-
 gnavit in Jerusalem, et regnum ejus appellatum est
 Juda. Alias vero decem tribus quæ dixerunt : Non
 est nobis pars in David, neque hereditas in filio
 Sai [Al. Jesse], Jeroboam filio Nabath de tribu
 Ephraim, qui fuit filius Joseph, submissoe cervices,
 et servisse ei : appellatasque ex magna parte populi
 antiquo nomine Israel ; et multo tempore regnum

* Delet Victorius ad Cræci textus fidem voculam in, cui Vulg. quoque et Hebraic. suffragantur.

A Juda et Israel adversum se habuisse certamina, propriisque paruisse regibus (IV Reg. xxv) : pri-
 masque decem tribus captas ab Assyriis, **439** et post aliquantum temporis eas quæ appellabantur
 Juda, a Chaldaëis in Babylonem ductas esse captivas,
 et tribum Juda post annos septuaginta , antiquæ
 terre redditam : decem autem tribus quæ vocaban-
 tur Israel, usque hodie in montibus, urbibusque Me-
 dorum servire captivas (IV Reg. xxv). Præseus ig-
 tur prophetia haec ex ore Domini pollicetur , quod
 utrumque sibi jungatur imperium, hoc est , regnum
 Judeæ, et regnum Israel ; tollaturque virga Ephraim,
 qui de Joseph stirpe generatus est, cum reliquib-
 bus, quæ ei sociatæ sunt, et jungatur virga Iudæ,
 ut nequaquam vocetur Juda, et Israel , sed uno no-
B mine appellantur Juda : et sub figura prophetæ, qui
 præcedit in typo Domini Salvatoris , nequaquam
 duabus manibus , sed una Christi teneantur manu.
 Dicit enim se assumere filios Israel de medio natio-
 num, ad quas captivi ducti sunt , et reducturum eos
 in terram et in montes Israel, de quibus supra le-
 gimus : et appellandam unam gentem, uniusque re-
 gis regendam imperio : ut ultra non polluantur in
 idolis, et abominationibus suis ; sed cum fuerint de
 captivitatis sedibus liberati, in quibus peccaverunt,
 omnibus vitiis esse mundandos, et futuros populum
 Dei, ita ut Dominus sit Deus eorum. Et servus, in-
 quir, meus David rex super eos (Luc. i). De quo et
 Angelus loquitur in Evangelio , quod regnaturus si
 super domum Jacob, et regni ejus non sit finis : tan-
 tæque erit clementia, ut non solum rex, sed et pas-
 tor appelletur, eo quod superbum nomen [Al. voca-
 bulum] imperii, pastoris vocabulo mitiget. Qui post-
 quam fuerint in gentem unam , et in terra Israel, ac
 montibus habitaverint, ambulaturi sint in omnibus
 judiciis Domini, et præcepta illius custodituri ; habi-
 taturi autem non in alia terra, sed in ea quam dedi
 servo suo Jacob, in qua habitaverunt patres eorum,
 Abraham, Isaac, et Jacob, et reliqui sancti, et non
 solum ipsi habitaturi sint, sed et filii eorum ac de-
 potes juxta illud Virgilianum (Aeneid. lib. iv) :

Et nati natorum, et qui nascentur ab illis :

habitentque non ad breve tempus, sed in perpetuum.
 Vultis autem, ait, scire quis sit iste rex et pastor ?
 Ipse est de quo supradixi , servus meus David. Qui
D cum in forma Dei esset, non est rapinam arbitrio
 esse se æqualem Deo ; sed se exinanivit , formam
 servi **440** accipiens , et factus est obediens Patri
 usque ad mortem, mortem autem crucis (Philip. ii,
 6 seq.). Cumque sub tali rege fuerint, percutiam illis
 fœdus pacis : nequaquam ut in veteri Testamento
 certaminum atque bellorum , sed pactum pacis, quæ
 exsuperat omnem sensum , de qua Salvator loquitur
 ad Apostolos : Pacem meam do vobis, pacem meam
 reliquo vobis (Joan. xiv , 27). Et propheta dicit :
 Factus est in pace locus ejus (Ps. lxxv , 2). Quos
 cum in Ecclesia fundaverit, et stabilierit, ita ut pos-

aut dicere : Statuit supra petram pedes meos (Ps. xxix, 5) : tunc multiplicabuntur vel credentium numero, vel multiplicatione virtutum. Et dabo, inquit, sanctificationem meam, sive sanctuarium in medio eorum in perpetuum, quod Iudei de templo interpretantur, quod sub Zorobabel exstructum est. Sed quomodo stare poterit hoc quod, dicitur, in perpetuum : cum templum illud quod a Zorobabel exstructum est et postea a multis instauratum, Romano igne successum sit ? Quæ omnia referenda sunt ad Ecclesiam, et ad tempora Salvatoris, quando tabernaculum ejus positum est in Ecclesia : ubi factus est Deus noster, et nos populus ejus. Profectusque omnium est, ut sciant quod ipse sit Dominus, et ipse sanctificet Israel, non juxta carnem, sed juxta spiritum : quando sanctificatio ejus in medio credentium facta est in perpetuum. Quo autem Dominus abjexit tribum Ephraim, et elegerit tribum Juda, et in Psalmis legimus, in quibus scriptum est : Et repulit ubernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Juda (Ps. lxxvii, 67, 68), de qua scriptum est : Non deficiet princeps ex Juda, neque de seminibus ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse erit exspectatio gentium (Gen. xl ix, 10). Vere enim in adventu Domini Salvatoris, duæ virgæ, et ut in Hebraico positum est, duo ligna in unum juncta sunt sceptrum, et in baptismate Christi dudum separata sociantur : ut stant in unum novum hominem, et in unam gentem, neque polluantur ultra in idolis et abominationibus ; sed mundi lavacro, sint populus Dei, et imperet eis Christus, et habitent super terram mitum, terram viventium, quam dederat servo suo Iacob, qui populum Israel in matris utero supplavit. Sin autem voluerimus juxta prophetiam Osee, [44] quæ pene omnis ad decem tribus dirigitur, id est, ad Joseph et Ephraim, et Samariam, et Israel, intelligere falsi nominis scientiam, et diversas turbas haeticorum, hoc dicemus, quod in ultimo tempore quando subintraverit plenitudo gentium, et omnis Israel salvus fuerit (Rom. xi), tunc etiam adversarii populi, qui contra domum Iudeæ et confessionem Ecclesie pugnaverunt, tradant se ecclesiastice fidei, et universis erroribus derelictis, et principibus mundi istius qui destruuntur [Ali. destruantur], et patriarchis suis, qui eos in blasphemiam barathrum deduxerunt, consurgent, et relinquent idola sua, et abominationes suas, quas de suo corde confinxerant, et de cunctis sedibus suis, in quibus peccaverunt, transeant ad ecclesiasticam fidem, et inundentur, et sint populus Christi, et ipse sit eorum : quæ plenius in Osee propheta dictasse novi. Quod si Iudei et Christiani Judaizantes, et ad mille annorum voluerint reserre regnum, necessitate coguntur, ut suscipiant omnes qui salvi sint habitatores in terra Israel, ædificandam Je-

Vic., populique multi, sive gentes, etc., quod splet. ex Vulg. et Hebr.

Idem, aversa pro perversa, ex subnexa Hieronimi expositione, ubi : Ad quorum terram..... venit

A Ierusalem, exstruendum templum, cunctas Legis ceremonias exercendas, observandum sabbatum, accipiendo circumcisio[n]is injuriam, manducandum et bibendum, et divitiarum abundantiam pro summa beatitudine et cunctis opibus æstimandam, cum Apostolus dicat : Esca ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et illas destruet (I Cor. vi, 13). Quomodo autem in typo resurrectionis superior sermo propheticus resurrectionem Judaici populi demonstravit, non carnalem, sed spiritualem : sic et ista propheta nequaquam ad carnis, sed ad animæ pertinet felicitatem, et ad Christi fidem, qua mundamur in baptismate, cuius regnum in perpetuum est, ut non exspectenus ventura quæ transacta sunt, et quotidie transigi novimus.

B (Cap. XXXVIII.) Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog, terram Magog, principem capitis (sive ros) Mosoch, et Thubal, et vaticinare de eo. Et dices ad eum : Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ad te Gog principem capitis (sive ros) Mosoch, **442** et Thubal, et circu[m]agam te, et ponam frenum in maxilla tuis, et educam (sive congregabo) te, et omnem exercitum tuum, equos et equites vestitos loris universos, multitudinem magnam, bastam et clypeum arripientium, et gladium (sive peltas et galæas, et gladios) : Persæ, Æthiopes, et Libyes, cum eis omnes scutati et galeati : Gomer, et universa agmina ejus : domus Thogorma, latera Aquilonis (sive ab extremis Aquilonis), et totum robur ejus, populique ^a (sive gentes) multæ tecum. Præpara et instrue te, et omnem multitudinem tuam quæ coacervata est ad te, et esto eis in præceptum (sive et eris mihi in custodiam). Post dies multis visitaberis : in novissimo [Ali. novissimis] annorum venies ad terram quæ reversa (sive ^b perversa) est a gladio : et congregata est de populis multis ad montem [Ali. montes] (sive terram) Israel, qui fuerunt deserti jugiter : hæc de populis educta est et habitabunt [Ali. habitaverunt] in ea confidenter universi. Ascendens autem quas tempestas venies, et quasi nubes, ut operias terram tu et omnia agmina tua, et populi (sive gentes) multi tecum. Hæc dicit Dominus Deus : In die illa ascendent sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam, et dices : Ascendam ad terram (sive super terram) absque muro (sive abjectam) : veniam ad quiescentes habitantesque secure (sive in pace) : omnes [Vulg. addit. hi] habitant sine muro, vectes et portæ non sunt eis : ut diripiatis spolia, et invadas prædam : ut inferas manum tuam super eos qui deserti fuerant, et postea restituti, et super populum qui est congregatus ex gentibus, qui possidere coepit, et esse habitator umbilici terræ. Saba

Gog expugnandam, quæ reversa est, sive aversa a gladio. In Hebraic. quoque גּוֹג וְמֹגֵג. Mox etiam projectam pro abjectam ex eadem expositione præferti.

et Dedan, et negotiatores Tharsis (sive Carthaginenses) et omnes leones ville ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? Ecce ad diripiendam praedam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum et aurum, et auferas supellectilem atque substantiam, et diripias manubrias infinitas. Propterea vaticinare, fili hominis, et dices ad Gog: Hæc dicit Dominus Deus: Nunquid non in die illo cuim habitaverit populus meus Israel confundenter (sive in pace) scies (sive consurges)? Et venies de loco tuo a lateribus (sive a novissimis) Aquilonis, tu et populi multi tecum, ascensores equorum universi, 443 cōtus magnus, et exercitus vehemens. Et ascendens super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris (sive erit) et adducam te super terram meam: ut sciāt omnes [Vulg. facit omnes] gentes me, eum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog. Hæc dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus sum in diebus antiquis in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illis atque temporibus [Vulg. illorum temporum] (sive annis): ut adducerem te super eos? Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus: ascendet indignatio mea in furore meo. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus sum, quia in die illa erit commotio magna super terram Israël, et commovebuntur a facie mea pisces maris, et volvētes cœli, et bestiæ agri (sive campi), et omnes reptiles quod moverat super humum: cunctaque homines qui sunt super faciem terræ, et subvertentur (sive scindentur montes, et cadent sepes (sive valles): et omnis murus in terram corruet. Et convocabo adversum eum in cunctis montibus meis gladium (sive omnem formidinem gladii): dicit Dominus Deus. Gladius unius eiusque (sive hominis) in fratrem suum dirigetur. Et judicabo eum peste (sive morte) et sanguine, et imbre vehementi et lapidibus insensis (sive grandinibus). Igne et sulphur pluam super eum, et per exercitum ejus (sive super omnes qui cum eo sunt), et super populos multis qui sunt cum eo. Et magnificabor, et sanctificabor, et notus ero in conspecto [Vulg. oculis] gentium multarum, et scient quia ego sum Dominus.

Primum historicæ fundamenta scienda sunt, sciendumque quod ad Ezechiel propheta iste extensus sermo sit Domini. Neque enim post hunc simile quid possumus invenire, præter illud quod in viessimo quinto anno scriptum est transmigrationis Jechoniae: Facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc, hoc est

Ex mss. ex Rabano sepes substituimus; pro quo antea, tametsi eodem sensu, erat maceræ.

b) Sanctus quoque Augustinus l. xx de Cisit. Dei c. 11: «Gentes, inquit, istæ, quas appellat Gog, et Magog, non sic sunt accipiente, tamquam sint aliqui qui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quos quidam snapianas sicutas, et Massagetas, properiter litteras horum nominum primas, sive aliquos

A in terram Israel, quando ædificatio templi describitur, et cæremoniæ ejus ordo narratur. Deinde observandum est, quod ponitur, sive obfirmatur faætes prophetae contra Gog terram, sive terram Magog. Obfirmatione enim 444 et multa consideratione vultus opus est, ut quæ dicuntur, nosse possimus secundum illud Apostolicum: Nos autem omnes revelata facte gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem reformamur, a gloria in gloriam quasi a Domini spiritu (1 Cor. iii, 18) Igitur Judæi et nostri Judaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes et innumerabiles, quæ trans Caucasum montem, et Mæotidem paludem, et prope Caspium mare ad Indian usque tendantur; et has post mille annorum regnum esse diabolo commovendas, quæ veniant in terram Israel, ut pugnent contra sanctos, multis secum gentibus congregatis. Primum, No-soch, quos Josephus interpretatur Cappadocias, deinde Thubal, quos idem Iberos, vel Hispanos, Belci Italos suscipiantur, habentes secum in exercitu Persas, Æthiopas, et Libyas: Gomer quoque et Thogarma, quos Galatas et Phrygas interpretantur: Sabæi quoque et Dedan, et Carthaginenses, sive Tharsis, et hoc est, quod Joannes quoque in sua ponit Apocalypsi: «Et cum finiti fuerint mille anni, soletur Salanas de custodia sua, et egredietur et seducat gentes in qualior angelis terræ, Gog, et Magog, et congreget eos ad bellum, quorum numerus et sicut arena maris. Et ascenderunt super hæc nem terræ, et circumcederunt castra sanctiorum, et civitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo et cæsto, et devoravit eos: et diabolus qui sedecet eos, missus est in stagnum ignis et sulphoris, ubi erat bestia et pseudopropheta: et crucibuntur diebus et noctibus in sæcula sæculorum (Apoc. 1, 7 seqq.).» non intelligentes totum volumen Jean-nis, quod Revelationis titulo prænominator, esse mysticum, et revelatione nos indigere, ut possimus cum propheta dicere: Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua (Ps. cxviii, 18). Ali vero terrenum sensum relinquentes, et iudaicas aliae amiles fabulas quæ noxias sunt (1 Tim. 1), et acquiescentes sibi, detrahunt in profundum, nimium ad alta conseruant, et multo peiores sunt, ut in contesti Jerusalem, diaboli et oasis exercitus ejus bella deseribant, et sub roribus [44. etymologiis] gentium singularum interpretantur spirituosa nequitice in ecclesiis. Quæ nos 445 omnia lectoris arbitrio concedentes, non tam aliena damnare, quam ecclesiasticam explanationem affirmare contineamus. A Gog et Græco sermone ògri Latino lectum dicitur. Porro Magog interpretatur, de

aliis alienigenas, et a Romano jure sejunctos. Recole Präfationem hujusmet libri, et Questiones Ile-briae in Genesim.

c) Idem laudato libro de Civitate Dei: Horas, interpretationem nominum esse compemimus, Gog, teuctum; Magog de teucto, tamquam domus, et ipse quod procedit de domo.

texto. Omnis igitur superbia et falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nonnibus demonstratur. *Ista sunt tecta, de quibus et Isaia loquitur in visione contra vallem Sion : Quid tibi factum est nunc, quoniam ascendisti omnes in tecta vana (Isa. xxii, 4) ? Tectumque interpretabimur hereticorum principes : et de lecto eos, qui illorum suscepere doctrinas. Et pulchre post multas et mysticas in hoc volume prophetias, extempsum valetinum est contra Gog et Magog. Si enim tempus judicii est, juxta Petrum, ut incipiat a domo Dei, et juxta hunc eundem Ezechielem, qui ait : *Et a sanctis meis incipite (Supra ix, 6), et novissimus inimicus destruetur mors (I Petr. iv) : in Isaia quoque primus sermo fit contra Iudeam, in qua confessio Domini est, et extremus contra quadrupedes, quæ in deserto sunt (Isa. ii) : recte et hic novissimus sermo fit contra Gog et Magog, qui oppugnant civitatem Dei, quam fluminis impetus levitatis (Psalm. xlvi). Et quæ in Isaia dicit : *Ego civitas a prima, quæ oppugnatur (Isa. xxvii, 10).* Et de qua in Evangelio scriptum est : Non potest civitas abscondi super montem posita (Matth. v, 14). Et plenius in psalmo : Jerusalem quæ aedificatur ut civitas, eujus participatio ejus in idipeum (Psalm. cxxi, 3). Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Psalm. cxxiv, 1). Porro quod in exercitu Gog, sive Magog, qui juxta Septuaginta, Symmachum, et Theodosionem, princeps est Ros, Mosoch, et Thubal : primani gentem Ros, Aquila interpretatur caput, quem et nos secuti sumus, ut sit sensus : Principem capitum Mosoch, et Thubal. Et revera, nec in Genesi, nec in alio Scriptura loco, nec in Josepho quidem, qui omnia Hebraicarum gentium in primo Antiquitatum libro exponit nomina, hanc gentem potuimus invenire. Ex quo manifestum est, Ros non gentem significare, sed caput. Illud quoque breviter annotandum, 446 quod in Ezechiel Gog, princeps terræ Magog esse dicatur. Apocalypsis vero et Gog et Magog nationes esse commemoret (Apoc. x), quæ egrediuntur de qualior angulis terræ. Et quomodo a Jacob qui postea appellatus est Israel, omnis populus Hebreorum Israel sortitus est nomen (Genes. xxxii), et ab Aram Syria, a Mesraim Ægyptus, quorum in Genesi scripta sunt nomina (Ibid., x) : sic et a principe Gog omnes qui ei subditi sunt, Magog appellantur. *Mosoch autem interpretatur, amentia : et Thubal, tata vel omnia.* Princeps igitur et caput superbientis amentiarum, et omnium malorum, juxta illud quod scriptum est : Mundus in maligno positus est (I Joan. v, 19), Gog et Magog appellantur. Quæ gen-**

tes inimicæ adversariæque sanctorum, egrediuntur ab angulis terræ, rectam lineam relinquentes, et dispositionem castrorum Dei ; quæ narratur in Numeris, et illud testimonium nescientes : Multi de Oriente, et Occidente, et Septentrione, et Meridie venient, et discubent cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno Dei (Matth. viii, 11). Et in alio loco : Dicam Aquiloni, affer ; et Africo, noli prohibere. Adduc filios meos de terra longinqua, et filias meas ab extremo terræ, omnes qui vocati sunt nomine meo (Isa. viii, 6). Sed non tales anguli terræ, de quibus egrediuntur Gog et Magog : juxta quos angulos stat meretrix in Proverbii (Prov. xxiii), quæ prætereuntes stultos juvenes per plateas, per latam videbant et spatiostam viam quæ ducit ad mortem, decisi per festinat. Scribe quoque et Pharisæi orant in angulis platearum, ut ab hominibus videantur, qui recuperant mercedem suam (Matth. vi). Quæ est igitur contra Gog communatio ? Circumagam te sive convertam, et ponam frenum in maxillis tuis. Primum, a sententia tua fluctuare te faciam atque converti. Et ponam frenum in maxillis tuis, de quo scriptum est : In casco et freso maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te (Ps. xxxi, 9); ut indomitus equus atque laeviens et corruens per præcipitia, freno Domini subjungatur : ad quem propheta dicit : 447 Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus (Abec. iii, 8). Et ad Job per nebem et turbinem dicitur : Tu circumdedisti equo fortitudinem (Job. xix, 19) ? Tales erant equi et equites ; quorum multititudinem Joannes vidit in celo (Apoc. vi). Dicit ergo ad Gog : Educam, sive congregabo te, et omnem exercitum, vel fortitudinem tuam. Qui educitur, et de dispersione congregatur, retrabitur ad salutem, juxta illud quod in lege promittitur : Si fuerit dispersio tua a summitate cœli usque ad summitem ejus, inde congregabo te (Deut. xxx, 3). Equos quoque ejus et equites vestitos loris, qui imitantur armaturam Apostoli, et loricas justitiae habere se jaetant (Ephes. vi) : multitudo nimia est, omnesque arripiunt contra Ecclesiam clypeum et gladium, et sunt gentes sævissimæ et inimicæ Israel, Persæ, Æthiopæ, et Libyæ : quorum adversum populum Dei in Scripturis sanctis bella narrantur. Cumer quoque et domus Thogorma, qui veniunt de lateribus Aquilonis, qui est ventus frigidissimus, et nomine Dexter vocatur, totumque robur Magog, et omnes qui subjecti sunt ei populi, venient cum illo ad prælium. Cui dicitur per ironiam : præpara te, instrue, et omnem multititudinem tuam quæ tuis paret imperiis coacerva ad te ; et scito quod post dies multis visitaberis, juxta

* Restituit Victorius firma ex Græco ὄχυρα quod est munita.

^b Matlet Bochartus *Hebraica*. Cui nec satis firmum Hieronymi argumentum videtur ad negandum Regionis, aut populi Rhos nomen esse. Multa enim alia sunt in Ezechieli locorum nomina, quæ alibi nusquam invenias : Chebar, Gamadim, Chetmad, Chub, Cheton, Sibram, atque his similia. Quin proprie Rhos putat Araxen fluvium esse ; pro gentis autem nomi-

ne præter LXX ἀρχοντα Πῶς, Symmachus, Theodosion, et Proculus episcopus apud Socratem, hist. l. vi, c. 45, accipiunt.

^c Vocem loco, quæ deerat, ex miss. post Victorium sufficiimus.

^d Victorius expuncta hic voce ejus, quæ in Bibliis non habetur, mox supplet quorum, id est, quorum multitudo, etc.

illud quod scriptum est : Visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum (*Ps. lxxxviii, 55*). In novissimo, inquit, annorum venies. Unde et Joannes loquitur : Filioli mei, novissima hora est (*I Joan. ii, 18*). Et populus gentium hora undecima ad operandam conducitur vineam (*Matth. xx*), ad quorum terram, id est, terram mitium, terramque sanctorum, quæ affert centenos, et sexagenos, et tricenos fructus, venit Gog expugnandam, quæ reversa est, sive aversa a gladio. Scit enim scriptum : Dissipa, Domine, gentes quæ bella volunt (*Ps. lxvii, 32*). Et in pace consistit, et congregata est de populis et gentibus multis ; ut nationum errore contemptio, veniret ad montes Israël, patriarchas videbet et prophetas, qui fuerunt quondam deserti jugiter sine lege et præceptis Dei : cui postea dicitur : Plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virom (*Isa. liv, 1*). Ista sunt deserta et inaquosa, in quibus diabolus locum **448** invenire non poterat, quia vocati fuerant ad salutem, et postea assumpatis aliis septem dæmonibus nequioribus se, reversus est in domum suam (*Matth. xi*), ad gentem videlicet Israël. Hæc, inquit, de populis educta est, subauditum terra ; sive hic de gentibus eductus est, ut intelligatur credentium populus qui habitavit in pace, et confidit in Domino. Ascendens autem Gog cum omni exercitu suo, quasi tempestas veniet, et quasi nubes, ut operiat terram credentium. Quis enim hæreticorum, quorum princeps diabolus est, non quasi tempestas venit contra Ecclesiam, et nube verborum suorum, simplices quosque credentium opprimere et operire festinat ? Unde dicitur ad eum : Quantum in te est, cuncta operies tu et omnia agmina tua, et populi multi tecum. Pulchreque ascendens Gog non habet pluviam voluntariam, non imbre tempora-neum et serotinum, qui arentia arva lætificet, sed tempestatem et caliginem, ut cuncta tenebris et errore confundat. Propterea hæc ei loquitur Dominus Deus : In illo tempore, hoc est, in diebus novissimis, ascendent sermones super cor tuum, et cogitabis cogitationem pessimam, Scriptura dicente : Si spiritus potestatem habentis ascendere voluerit super te,

* Hunc locum Erasmus hac conjectura sequenti mutandum voluit : Forsitan, inquit, legendum est : *Si enim כְּפִיר per ⌂ litteram in prima et ⌂ in ultima syllaba scribas, appellatur catulus leonis.* Sin autem sine ⌂, *אַפִּיר, ager appellatur et villa.* Quam notam marginalem Erasmi in ipsum Hieronymi contextum Marianus perperam derivare ausus est, ut sic lector simplex illius putet, Hieronymum scripsisse quod post eum tanta sacerdorum intercapidine Erasmus, vel quis alius pro eo, excogitavit. Error itaque horum editorum perspicuus est, qui non intellexerunt nomen *Chaphir*, scriptum per *chi*, significare *catulum leonis* ; scriptum autem per *c*, *caphir*, vel *capher*, significare *agrum*, aut *villam*, ut *Capharnaum* scriptum per *K* Græcum, *K*, et *C* Latinum æquivalent *coph* litteræ Hebræorum. MART. — Sciunt vero, Hebraice periti, per eamdem litteram ⌂ *chaph*, sive *ce* Latinum, nomen utrumque incipere, nec aliud esse inter ea discrimen, nisi *iod*, quæ in *Chaphir*, id est *leοnculo*, sonat, non est autem in *Chaphar*, id est *villa*. Atque hæc quidem diversitas, quæ

A locum tuum ne derelinquas (*Eccle. x, 4*). E contrario autem in sancti cor ascendit Deus, de quo scriptum est : Ascensiones in corde suo dispositus (*Ps. lxxix, 6*). Dicitque Gog : Ascendam ad terram absque muro, sive projectam, hoc est, quæ Dei auxilio destituta est, nec dialecticorum argumentatione munita; veniam ad quiescentes, habitantesque secure, sive in pace. Rex enim noster pacificus est, et in pace locus ejus (*Psal. lxxv*). Omnes, inquit, habitant sic muro, vectes et porte non sunt eis. Illoc diabolus princeps hæreticorum loquitur, quod nulla habet munimenta Ecclesia ; nec sapientiam sæcularem, quæ apud Deum stultitia est, ut diripiatur sp̄s, et invadat prædam Ecclesiæ, et inferat manum suam super eos qui deserti fuerant, quando Dei notitia non habebant : et postea restituti per Christum, vident ad Patrem, cui loquitur in Evangelio : Pater, revelavi nomen tuum hominibus (*Joan. xvi, 6*). **B** **449** Et ut sciamus populum qui desertus fuerat, et postea restitutus, significare populum Christianum, sequitur : Et super populum qui est congregatus ex gentibus (*Ps. lxxiii, 12*). Qui populus possidere cœpit hæreditatem Christi, et esse habitator umbilici terræ, de qua scriptum est : Operatus est salutem in medio terræ. Veritas enim de terra orta est (*Ibid. lxxxiv, 1*) ; quæ dicit in Evangelio : Ego sum via et vita, et veritas (*Jean. xiv, 6*). Hæc illo cogitante, atque dicente, et possessionem Ecclesie rapere festinante, gentes quæ ab errore pristinæ conversæ fuerant ad salutem, Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, Carthaginis, sive maris qui inter sæculi hujus fluctus bonis operibus querunt mercimonia, et omnes villæ carum, sive leones, aut catuli leonum ut in Hebraico continetur, loquentur ei quæ sequuntur. Ut autem pro catulis leonum, qui Hebraice dicuntur *CAPHIR* (כָּפֵיר), Septuaginta et Theodosio ponerent villas, error perspicuus est. Si enim per *chi* litteram scribas, appellatur catulus leonis : sin autem per *ce*, quæ Hebraice dicitur *coph*, ager appellatur et villa. Unde et Capharnaum, ager pulcherrimus dicitur. Dicent ergo Saba et Dedan, et negotiatores Tharsis, et omnes sancti, qui leonum

D una est, causanda videbatur : unde Erasmus ad libri marginem, quemadmodum esset emendandus locus, ascripsit : *Si enim כְּפִיר per ⌂ litteram in prima et ⌂ in ultima syllaba scribas, appellatur catulus leonis.* Sin autem sine ⌂, *אַפִּיר, ager appellatur et villa.* Quam lectionem nedum calculo suo Victorius probavit, sed et textui inseruit, rejecta vetere impressa. Verum obstat codicim mss. fides, quorum ingens copia ad hunc locum est in consilium adhibita, mirusque omnium repertus in hac lectione consensus quam proinde Martianeus jure censuit retinendam. Nec inficiar, vocem illam per *coph* numquam scribi, nihilque fere esse in Hebraica lingua. Hoc opinor sibi voluisse Hieronymum, non litterarum diversitatem, sed soni, sive pronunciationis annotare, quæ tum temporis esse aliquis potuit, ut alterum nomen, tametsi per idem ⌂ scriptum, efficeretur per *K*, vel *ce* Latinum, ut hoc ipsum est Καπηραον, alterum per *X*, sive *chi*, ut est Χρούσιμ, Χαβάκ alique his similia.

catali nuncupantur, vel certe villæ habitationesque A creditum : O Gog, numquid idecirco venis ut spolia rapias Ecclesiæ, et ideo multitudinem congregasti, ut Christi possessio tua sit hæreditas? Aut putas te argentum et aurum, quod in eloquio sensu que intelligitur, Ecclesiæ possessorum, ut auferas supellectilem omnemque substantiam, et diripias manubias infinitas, Christi victoriis congregatas? Propterea, o Prophetæ Ezechiel, qui in typo Christi appellaris filius hominis, loquere ad Gog, et dic ei: Hæc dicit Dominus Deus, quando totius mundi errore sublato, populus meus Israel qui mente cernit Deum, habitaverit **450** in Ecclesia confidenter, sive in pace: tunc scies, sive consurges, et venies de loco tuo. Qui sit autem locus hæreticæ pravitatis, sequens sermo demonstrat: A lateribus Aquilonis, qui omnem calorem credentium refrigerare conatur. Venientque cum eo populi multi, omnes ascensores equorum, de quibus scriptum est: Equum et ascensorem projecit in mare (*Exod. xv, 4*): cœtas magnus et exercitus vehemens, cum quibus ascendens, sit, super populum meum Israel quasi nubes et caligo, ut operias terram meam, de qua supradictum est: In novissimis diebus eris, quando Evangelica predicatio: et adducam te super terram meam. Oportet enim hæreses esse, ut probati quique manifesti flant (*I Cor. xi, 19*), et Dei voluntate ἀγνοητος diabolus et omnia perversitatis dogmata derelicta sunt: ut sciant omnes gentes, et intelligent me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, o Gog, hoc est, cum poenis tuis me intellexerint judicem. Et facit apostropham ad ipsum Gog; Nonne tu ille es de quo locutus sum in diebus antiquis, in manibus servorum meorum prophetarum Israel? Moysi videlicet, qui ait in Numerorum libro, dumtaxat juxta LXX: Egredietur homo de semine ejus, et dominabitur gentium plurimarum, et elevabitur Gog regnum ejus, et crescat regnum illius (*Num. xxiiv, 7*). Cæterum juxta Hebraicum ita scriptum reperi: Tolletur ^b propterea Agag [*Vulg.* Gog] rex ejus, et auferetur regnum illius: eo quod regnum Israel in Saule propter Agag regem Amalech destruunt sit. Et in alio loco: Mundabit terram populi sui (*Joel. iii*). Joel quoque in valle Josaphat, hoc est, judicii Dei, describit populos congregandos. Et Isaías omnesque prophetæ, in quorum manibus, et bonis operibus sermo sit Domini. Cum igitur veneris super terram Israel, ascendet indignatio mea in furore meo contra te, et in zelo meo pro populo **451** meo. In igne iræ meæ locutus sum, qui omnia vi torum tuorum ligna consumat. Illo, inquit, tempore erit magna commotio super terram Israel. Im militante enim diabolo, crebra contra Ecclesiam persecutio fiet: quæ quando sopita fuerit, et Dei victa præsidio, tunc commovebuntur a facie ejus pisces maris, et volucres cœli, et bestiæ agri, et omne reptile, quod movetur super terram, cunctique homines

^a In Vatic. ἀγνοητος: fortasse autem ἀγνοητος est rescriendum.

A qui sunt super faciem terræ. Quod manifeste de habitatoribus Ecclesiæ demonstratur: quorum alii, ut pisces maris; alii, ut volucres cœli; alii, ut bestiæ agri, et omnia reptilia, quæ moventur super terram; alii, ut retinentes hominis dignitatem, habitant super faciem terræ. Quod autem morum diversitas, variis signet nominibus, et Apostolus scribit ad Corinthios, qui alia corpora post resurrectionem dicit esse cœlestia, alia terrena (*I Cor. xv*); et aliud corpus piscis, aliud volucris, aliud bestiarum, aliud reptilium, et aliud hominum, qui nomen pristinum servaverunt. In acibus quoque apostolorum linteum illud, quod quatuor principiis tertio Petro apostolo demonstratur (*Act. x*), varietatem credentium significat, quæ in Arca quoque diluvii continetur. Tunc autem B a facie Domini, et a conspectu majestatis ejus subvertentur montes, qui se elevabant contra scientiam Dei: et cadent sepes sive valles, quæ vel humilitate sensus ad ima demersæ sunt; vel certe munitiones, quæ aliquid pollicentur, ut imitentur Ecclesiam Dei, de cuius sepibus dicitur: Qui destruit sepe, mordebit eum coluber (*Ecli. x, 8*). Et omnes muri in terram corruent. Cum enim Ecclesiastici sermonis apparuerit fortitudo, omnia hæreticorum corruent munimenta. Et vocabo, inquit, eum adversum illum, hoc est, hæreticorum principem Gog, in cunctis montibus ejus gladium, ut principes exercitus ejus gladio Domini conscientur. Tunc hæresis dimicabit adversum hæresim, quarum inter se compugnatio, nostra Victoria est. Et judicabo, inquit, eum morte, vel peste, et sanguine, et imbre vehementi, et lapidibus immensis, sive grandinis [*Al. grandinibus*]. Judicatur autem **452** Gog morte sua, et sanguine quem effudit, et imbre vehementi, sermonibus erudit et perfecti viri, et lapidibus immensis, qui eum obruant testimoniis Scripturarum, sive grandinis, qui calorem illius faciant refrigerescere: Omnes enim adulterantes, quasi clibanus corda eorum (*Osee vii, 4*). Igmem, inquit, et sulphur pluam super eum: per quæ demonstratur poena judicii sempiterni. Et non solum super eum, qui auctor perversitatis fuit, sed et super omnem exercitum et multitudinem ejus, et super populos multos, qui sunt cum eo. Plures enim habent hæretici socios, immo diabolus princeps eorum infinita multitudine circumdatur. Omnique errore sublato, et punitis atque de structis hæreticorum principibus, magnificatur Dominus, et sanctificatur in credentibus, et notus sit in oculis gentium multarum, quæ illius fidei crediderunt: et tam ex beatitudine sui, quam ex adversariorum poenis scient, atque cognoscent, quod ipse sit Dominus. Hæc ut potuimus interpretari sumus, obedientes illi præcepto: Neque ad dexteram, neque ad sinistram declinabis, sed via regia ingredieris (*Deut. xxviii, 14*). Si quis autem nostra reprehendit: aut meliora proferat, quæ sequamur, aut si nihil volunt dicere, perfectam Deo scientiam derelinquat;

^b Rectius fere Victor., ex Vulgata Versione, propter, pro propterea, legit.

dum tamen sciat nequaquam in nobis vires, sed animum judicandum.

(CAP. XXXIX.— Vers. 1 seq.) « Tu autem, filius hominis, vaticinare adversum Gog, et dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog principem capitum (sive Ros), Moesoch et Thubal; et circumagam (sive congregabo) te; et reducam (sive deducam) te; et ascendere [Vulg. addit te] faciam de lateribus (sive de novissimis) Aquilonis; et adducam te super montes Israel. Et percutiam (sive perdam) arcum tuum in manu (sive de manu) sinistra tua, et sagittas tuas de manu dextera tua; et dejiciam te super montes Israel, et cades tu et omnia agmina tua, et populi (sive gentes) quae tecum sunt. Feris, avibus, omnique volatili, et bestiis terrae dedi te devorandum. Super faciem agri (sive campi) cades: quia ego locutus sum, dicit Dominus Deus. Et emitte ignem in Magog, et in his qui habitant in insulis confidenter (sive et habitabuntur 453 insulae in pace): et scient quia ego Dominus. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, et non polluam (sive non polueretur) nomen sanctum meum amplius; et scient gentes quoniam ego sum Dominus sanctus Israel. Ecce venit, et factum est (sive et scies quoniam erit), dicit Dominus [Vulg. addit Deus]: haec est dies de qua locutus sum. Et egredientur habitatores urbium [Vulg. de civitatibus] Israel, et succendent et comburent arma, clypeum et hastas (sive peltas et contos), arcum et sagittas, baculos manuum [Vulg. manus]: et contos (sive lances): et succident ea igni septem annis. Et non portabunt (sive non assument) ligna de regiisibus (sive de campis), neque succident de saltibus: quoniam arma succident igni, et deprædabuntur eos quibus præda fuerant; et diripient vastatores suos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa, dabo Gog locum nominatum sepulcrum in Israel; vallem viatorum ad Oriente maris, quae obstupescere facit [Vulg. faciet] prætereunte (sive πελεύσθησαν) eorum qui venerint ad mare, et edificabunt per circuitum os vallis; et sepelient ibi Gog et omnam multitudinem ejus; et vocabitur vallis (sive οὖτος) multitudinis Gog. Et sepelient eos domus Israel, ut munderent terram (sive ut mundetur terra) septem mensibus. Sepeliet autem eos [Vulg. taceat eos] omnis populus terræ, et erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus. Et viros jugiter constituent, lustrantes (sive circumueantes) terram, qui sepeliant, et reuirant eos, qui remanserint [Vulg. remanserant] super faciem terræ, ut emundent eam: post mensses autem septem querre incipient. Et circuibunt peragrantes terram: cumque videriat os ho-

^a Penes Rabantini edicam: Victorius sedueam, ad Vulgatæ exemplum prætrahit.

^b Ierum Victor. ad Vulgatam resixit, de manu deinceps tua dejiciam. Super montes Israel cades tu, et

A minis, statuent juxta illud titulum, donec sepipliant illud pollinctores in valle (sive ex N°3) mollescit titudinis Gog. Nomen autem civitatis Amona (sive Polyandron): et munderent terram (sive mundebitur terra). » Et hoc Judaicæ traditionis heredes, et discipuli interminabilium fabularum, post mille annorum regnum futura contendunt: interficiendumque Gog principem Ros, Moesoch, et Thubal in finibus Israel; et ab omnibus volatilibus, et bestiis devorandum: et habitatores urbium Israel septem annis lignorum usum nequaquam habentes de successione silvarum, sed de armis Gog, scutis videlicet et hastis, sagittisque et baculis sive contis: ipsum autem Gog sepeliendum in valle, que Hebreæ dicuntur ex (N°3), et nomen sepulcri illius appellandum 454 polyandron; ubi scilicet multitudine hominum sit sepulta. Septem autem mensibus eum sepeliendum a domo Israel, ut terra munderetur: et inclytam futuram diem, quando interfactus sit Gog, constituendosque qui ossa diligenter inquirant et sepeliant, quo scilicet nihil in terra remaneat inspultum. Post menses autem, sive in mensibus septem peragrandam terrem; et sicuti os hominis jacere perspexerint, titulo prope posito demonstrandum, ut postea sepeliant illud, qui huic operi præpositi sunt: nomen autem civitatis appellari Amona, quæ Græce dicitur αὐλόνθρωπος, hoc est, multitudo hominum sepulchorum; et sic terram esse mundam. Hoc illi dixerint. Nos autem coepit explanationis sensum tenentes, siquid quæ proposuimus, disseramus. Habet Gog et ipse trinitatem suam: Ros, Moesoch, et Thubal; caput, videlicet, et manus, et universa; ut nullum sit vitium, quod non in Gog possessione consistat. Iste eductor, sive circumagetur, et palpabitur, sive tactabitur: ut speratus victoriam, occidens ducatur ad prelium. Et ascendet de lateribus, sive de novissimis Aquilonis, ex quo exardescunt mala super omnem terram (Jerem. 1). Et ab eo ipso adducetur super montes Israel: quos apostolos et apostolicos viros, atque ecclesiasticos intelligere debemus, ut postquam adductus fuerit ad montes Israel, tunc percutiatur arcus, qui est in manu sinistra ejus, et sagittæ, que manu tenentur dextero. Et ipse enim imitatur ad interficiendos eos quas deceperit, halere arma a sinistris et dextris, per bonam et malam famam. Iste sagittæ sunt, et hæc jacula, de quibus et Psalmista loquitur: Ecce enim peccatores intenderent arcum: paraverunt sagittas suas in pharetra, et sagittant in obscuro rectos corde (Ps. x, 2). Quæ ignita diaboli jacula scuto fidei restinguenda sunt (Ephes. vi). Dejicietur autem, sive cadet Gog, qui ascenderat super montes Israel, in spissis montibus cum omni exercitu suo cunctisque agminibus; et erit in escam feris, avibus, omnibusque volatilibus

omnia agmina tua, et populi tui (sive gentes) qui tecum sunt. Et paulo post, immittam pro emittam. Suffragauerit vero ei subiecta S. doctoris expeditio.

et bestiis terrae: adversariis videlicet potestatibus, que juxta viam comedere sementem, et sanguinariis bestiis. Quomodo enim scriptum est de dracone: Dediisti eum escam populis *Ethiopum* (*Ps. LXXXI*, 11); sic decepti quique ab hereticis, dæmonum cibis sunt. Cadet autem Gog, vel in campi latitudine, **455** vel in agro, qui cultus est a Dei agricolis. Neque enim fieri potest, ut Domini verba sint irrita. Tunc mittetur ignis in Magog, in eos videlicet qui Gog suscepere doctrinam, et in eos qui ad similitudinem insularum saeculi fluotibus verberantur, et patant se debere esse securos: ille ignis de quo Dominus loquitur: Ignem veni mittere super terram; et quam [*Ad. quem*] volo ut ardeat (*Luc. XII*, 49); ut sciatis omnes, et intelligant quod ego sum Dominus, et nomen sanctum meum notum fiat in medio populi mei, qui nequaquam Gog auctoritate seductus est: neque ultra per occasionem falsi nominis scientiae polluantur nomen meum in hereticis; et sciant gentes, quae in circuitu sunt, quod ego sum Dominus. Quod autem sequitur: Ecce venit, et factum est, de iudicio Christi dicitur: Qui veniens veniet, et non tardabit (*Abac. II*, 5). Et ipsa est dies pomorum aliquae vindictæ, de qua per omnes prophetas locutus est Dominus. Et egrediontur habitatores urbium Israel, credentium populi: urbes autem Israel intelligimus *Ecclesiæ* rectæ fidei. Et succendent, et comburent arma, de quibus et in alio loco scriptum est: Arcum conteret, et contringet arma, et scuta comburet igni (*Ps. XLII*, 10), clypeos et hastas, arcus et sagittas, baculos manus, in quibus parvum Pascha celebrabant: lanceas, sive contos, quibus lata et insensabilia inforebant vulnera doctrinarum: clypeosque, arcus et sagittas, de quibus supra dictum est. Quodque sequitur: Et succendent ea igni septem annis, de *Exodo* et *Levitico* exponendum est (*Exod. III*; *Levit. XXV*), in quibus Legi præcipitur, ut sepius anno remissionis, quando servis Hebreis liberas reddidit, et debita euncta solvantur, et ad dominos redit antiqua possessio, et quies terræ tribuunt, et omnes fruges pauperibus condonantur, quo telicet in septem annis numero sacro atque perfecta hereticorum armatura disperant, et ecclesiastici viri nequaquam ligna succident de campis et regionibus, silvisque et saltibus gentium, quos magna salvere cupiunt quam perdere; sed de heretico- rum, quos vicerint, clypeis, hastis, sagittis, baculis, contusisque et lanceis. Habent enim et ipsi ad impugnandum Ecclesiæ Christi tela diversa, quae ab omniis hominibus igne sancti Spiritus succendenda sunt; sermone **456** videlicet ecclesiastico, quem qui habuerit, poterit dicere: Nonne earum nostrorum erat ardens in via, cum operiret nobis Jesus Scripturas (*Luc. IV*, 18)? Nec possumus plenam habere pacem, et habitacionis confidemus, nisi cum clavis adversariorum suppelletilem deprædemur: ut perant omnia, et in eorum concrementur; et deprendemur eos qui nos fuerant ante prædati, et vastemus illos qui vastaverunt prius Ecclesiæ. In die

A illa, in clero prædicationis lumine: *Dabo*, inquit, *Gog locum nominatum sepulorum in Israel*; juxta Hebraicum, *vallum viatorum ad Orientem maris*, quæ obstupescere facit prætereuntes. Cujus sermonis hic sensus est: Sepulerum Gog non erit in montibus, sed in depressis vallibus, et in confragosis locis, quæ Hebraice appellantur *CE* (*N°*), quæ hereticæ, cum in Occidente sint, Orientis loca esse configunt; ut decipiunt viatores, eos videlicet qui æcclsum istud perfranseunt, et non sunt habitatores, sed peregrini, dicentes illud propheticum: *Advena sum ego, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (*Ps. LXXVIII*, 12). Quis enim prætereuntem, de quibus scriptum est: Et non dixerunt qui præteribant, benedictio Domini super vos (*Ps. CXXVIII*, 8), non admiratur et obstupecit cum vallum viderit viatorum, quæ viatoribus vallis, habitatoribus mons videtur? Hoc juxta Hebraicum. Ceterum Septuaginta transtulerunt, *polygonion eorum qui venerint ad mare*; et *adificabunt in circuitu introitum vallis*, Labor enim est eorum qui egreditur de urbibus Israel, ut omnem introitum et exitum hereticæ pravitatis qui venerant ad mare, et amaritudine illius delectabuntur, undarumque molibus et crudelitate manfragii, claudant et circumcedant, et in voraginebus terræ sepeliant, ne ultra exire valeant, et aliquos sua fraude decipere. Illi ergo sepelient Gog, et omnem multitudinem ejus, qua semper heretici delectantur. Et vocabitur nomen vallis illius, in qua Gog sepultus est, *multitudinis ga*, sive *πολυάνθρωποι*, hoc est, *sepulcrum plurimæ multitudinis*. Et quomodo supra diximus, per septem annos adversariorum arma succendi: sic per septem menses: ordibus hereticorum terra mundabitur. A primo enim mense, quando pascha Domini celebramus, et exterminatorem *Egypti*, agni in postibus nostris equore, **457** vitamus, usque ad exitum anni, hoc est, usque ad septimum mensum, quando tabernacula figimus, et inter cæteras frondes palmarum quoque remis protegimur: ut perfecta contra hostes victoria demonstretur: festivitates omnes complemus in populis: nec solum magistri, sed et omnis populus hoc certatim faciet, ut sepeliat Gog, et terra operiat; et nequaquam aerem liberum capere permitiat. Post necem autem et interfictionem, sive sepulcrum Gog, eligentur viri Ecclesiastici, qui hoc habeant studij, ne quid in terra Israel maneat sordium pristinarum, ne quid morticianum; qui lustrent terram, et requirant mortuos, et sepeliant, ut videlicet mundetur terra Ecclesiæ. Si autem post septem menses, quando debent esse cuncta purgata, hi qui terram peragranti atque circumveunt, in aliquo os hominis, hoc est, duritiam hereticæ pravitatis, sive morticianum quid doctrinæ pristinae viderint remansisse, ponent juxta illud, sive adscibent, titulum: ut postquam notati fuerint, qui hujuscemodi sunt: tunc vel emundentur, vel sepeliantur cum Gog, et in tumba [*Ad. turba*] sepulture illius retrudantur. Nomen autem civitatis, ubi ser-

vorum Domini victoria est, et jacent adversarii, et omnis inimicorum ejus multitudo prostrata est, appellabitur *amona*, sive *polyandron*: ut finis omnium, restitutio puritatis sit. Denique sequitur: *Et mundabunt terram*; haud dubium quin hi de quibus supra scriptum est: *Quærere incipient, et circuibunt peragrantes terram.*

(Vers. 17 seqq.) « Tu ergo, fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: dic omni volueri, et universis avibus, cunctisque bestiis agri (sive campi): Convenite et properate: concurrete undique (sive per circuitum) ad victimam meam quam ego immolavi [Vulg. immolo] vobis, victimam grandem super montes [Vulg. montem] Israel, ut comedatis carnem, et bibatis sanguinem. Carnes fortium (sive gigantium) comedetis, et sanguinem principum terræ bibetis: arietum, agnorum, et hircorum, taurorumque altilium et pinguium omnium. Et comedetis adipem in saturitate, et bibetis sanguinem in ebrietate, de victima quam ego immolavi [Vulg. immolabo] vobis. Et saturabimini super mensam meam de equo, et de equite fortis (sive gigante): et de universis viris **458** bellatoribus, ait Dominus Deus. Et ponam (sive dabo) gloriam meam in gentibus (sive in vobis): et videbunt omnes gentes judicium meum quod fecerim, et manum meam quam posuerim (sive induxerim) super eos. Et scient domus Israel, quia ego sum Dominus Deus eorum a die illa et deinceps. Et scient omnes [Vulg. tacet omnes] gentes quoniam propter iniquitates suas capta sit dominus Israel, eo quod reliquerint me, et abscondierim (sive averterim) faciem meam ab eis, et tradididerim eos in manus hostium (sive inimicorum eorum) et ceciderint in gladio universi. Juxta imundicias eorum et scelera (sive iniquitates) eorum feci eis, et abscondi (sive averti) faciem meam ab illis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, et miserabor omni domui Israel: et assumam zelum pro nomine meo sancto, et portabunt confusionem (sive ignominiam) suam, et omuem prævaricationem, qua prævaricati sunt in me, cum habitaverint in terra sua confidenter (sive in pace), neminem formidantes, et reduxero eos de populis (sive gentibus); et congregavero de terris inimicorum suorum (sive de regionibus gentium), et sanctificatus fuero in eis in oculis (sive in conspectu) gentium plurimarum. Et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, cum [Vulg. eo quod] transtulerim eos in nationes (sive cum apparuero eis in gentibus): et congregavero [Vulg. congregaverim] eos super terram suam, et non dereliquerim quemquam ex eis ibi. Et non abscondam (sive avertam) ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum (sive furorem) meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus. » Hoc quod transtulit-

* Isthaec LXX lectio est, διὰ τὰς ἀκαρπίας αὐτῶν. Textum recepta, illam de more Victorius eliminat.

A mus juxta Hebræos, et congregabo eos super terram suam, et non derelinquam quemquam ex eis ibi, in LXX non habetur. Rursumque, quod juxta Hebræos pro benedictione in ultimo ponitur, eo quod effuderim spiritum meum, LXX transtulerunt, furorem, qui ad iram pertinet, præsertim cum in Hebreo *RUBI* (רָעִי) positum sit: quod proprie sonat, spiritum meum, et nequaquam furorem meum. Omnia autem usque ad eum locum, in quo succedit templi ædificatio, hi quos supra diximus Judæos, et nostros judaizantes ad ultimum tempus reserunt: quod carnis Gog cunctique ejus exercitus, quasi pinguissimis hostiis volucres bestiæque **459** saturandæ sint: et restituatur Israel in pristinum statum, et nequaquam ultra a gentibus expugnetur, sed el-

B fundat spiritum suum super eos Deus, ut habent in terra sua: non omnes gentes, sed proprie domus Israel. Nos autem coepit tropologiam sequentes, hoc dicemus, quod omnes volucres et universas bestias convocet Dominus, ut tradat eis hæreticorum principes, quasi pinguissimas hostias, devorando. Volucres autem et bestiæ, vel propter celeritatem in omnia discurrenti, vel propter feritatem et crudelitatem appellantur, quibus traduntur adversarii in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat, et discant non blasphemare (I Tim. 1). Comedent autem grandem et pinguissimam victimam; non alibi, sed super montes Israel, quos prophetas et apostolos, et sanctos viros intelligere debemus. In illis enim contrariorum dogmatum magistri corruunt, et ab ipsis per-

C eunt vulnerati, super quos ædificatur Ecclesia: et ut verius dicam, super montium montem, de quo Isaías loquitur et Michæas: Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis vias suas (Isa. 11, 3; Mich. 4, 2). Iste autem aves et istæ bestiæ celeres atque crudeles comedent carnes et bibent sanguinem, que regnum Dei possidere non possunt: carnes fortium, sive gigantium, qui contra Dei scientiam rebellabant, et sanguinem principum, non cœli, sed terræ bibeant, qui cuncta terrena sapuerunt: sanguinem arietum, et agnorum, et hircorum, sive juxta Septuaginta, arietum, vitulorum, et hircorum, ut tria significant animantia, quæ in Dei victimis immolantur. Imitantur enim et hæretici ecclesiasticam mansuetudinem, sed oblatio eorum non in Dei cultum, sed in demum cibum proficit, quæ est pinguissima hostia eorum, et quasi adipe saturantur, et bibunt sanguinem deceptorum usque in ebrietatem. Hanc autem victimam Deus immolat per ecclesiasticos viros, ut multitudine deceptorum saturantur convivæ pessimi, et bibant usque ad vomitum et ebrietatem.

Quando videris sanctos viros, et Scripturis divinis eruditos truncare equos hæreticorum et ascensores, de quibus scriptum est: Equum et ascensorem proiecit in mare (Exod. xv, 1), et omnes rebelleret gigantes suo mucrone concidere, et cuoc-

Hebræus vero in iniquitate sua habet: quare hac in

torum **460** bellatorum falsi nominis scientiae sanguinem fundere: tunc scito mensam Domini præparatam, ut ponat gloriam suam in cunctis gentibus, quæ illius credunt nomini, et intelligent Ecclesiæ sanctorum illius judicium, quod fecerint super adversarios, et manum fortæm qua eos percuesserit: et sciant domus Israel atque cognoscant, quod ipse sit Dominus Deus eorum, qui locutus est: Ego sum Dominus Deus vester, a die victoriae Domini usque in perpetuum: et recognoscit idcirco captam esse quondam ab hereticis domum Israel, et in toto perverorum dogmatum orbe dispersam, quod reliquerint eum, qui parumper abscondit, sive avertit faciem suam ab eis, et tradiderit eos in manu hereticorum, et occiderunt illorum mucrone confossi, propter immundicias et iniquitates suas: quæ **B** causa exstitit, ut absconderet et averteret faciem suam ab eis. Expositis autem rationibus, secundum illud quod scriptum est: Oportet et hereses esse, ut probati quique manifesti flant (*1 Cor. xi, 19*), captivitatis Israel, videlicet Ecclesiæ, in qua habitant cernentes Deum: nunc pollicetur, quod reducat in Ecclesiam captivitatem Jacob, qui Judaicum populum supplantarat, et postea hereticorum fraudibus supplantatus est: et misereatur omni domui Israel, non juxta carnem, sed juxta spiritum. Et assumam, inquit, zelum meum pro nomine sancto meo, quod blasphemabatur in gentibus propter hereticos: ut postquam eos liberaverim, erubescant et confundantur, quare fide Ecclesiastica derelicta, prævaricati sint in me. Confundantur autem et erubescant valde velociter, cum habitaverint in terra sua, terra mitium, terraque sanctorum,

A et habitaverint confidenter, sive in pace, nequaquam hereticorum insidias formidantes (*Psal. vi*). Tunc reducentur de populis, et congregabuntur de terris inimicorum suorum in terram suam, et sanctificabitur Dominus in eis in conspectu gentium plurimarum, quæ et ipsæ credituræ sunt Domino: finisque sit beatitudinis, scire atque cognoscere, quod ipse sit Dominus Deus eorum: eo quod apparuerit eis in gentibus, sive transtulerit eos de nationibus, et congregaverit super terram suam, terram Judæam, terram confessionis, terram mitium, terramque **461** viventium, et ne unum quidem reliquerit hereticæ pravitati: et ultra non abscondat faciem suam ab eis, nec aversetur illos, eo quod effuderit spiritum gratiæ suæ, de quo et Joel propheta loquitur: In novissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem (*Joel. ii, 28*): effuderit autem super omnem dominum Israel. Sin autem pro spiritu, juxta LXX, *furorem* legerimus, qui in Hebraico non habetur, sic sentiendum est, quod ultra non abscondat faciem suam ab eis, in quos furorem suum ante effuderat. Hucusque in Ezechiel prophetam, Deo, ut opipamus et credimus, auxiliante et **462** aperiente os nostrum, locuti sumus: non aliorum, si qui scripserunt, vel deinceps, si scripturi sunt, sententiam destruentes; sed asserentes qualiacumque sunt nostra. In adiunctione autem templi, et ordine sacerdotum, terræque sanctæ divisione et flumine egrediente de templo, et de arboribus ex utraque ripa semper virentibus, et per singulos menses afferentibus fructum, et reliquis **C** quæ usque ad finem propheticò volumine continentur, aperte imperitiam constemur: melius arbitrantes interim nihil, quam parum dicere.

LIBER DUODECIMUS.

Trepidationem meam in explanatione templi Ezechiel, immo tacendi perseverantium, tuæ, filia Eustochium, preces et Domini promissa superarunt, dicentis: Petite, et accipietis: quærите, et invenietis, pulsate, et aperietur vobis (*Matt. vii, 7*). Et qua nos excusatione usi sumus, ut in calco anterioris voluminis diceremus, melius est nihil, quam parum dicere; tu eam vertisti in contrarium, ut referre pules saltem parum, quam nihil dicere: quia in altero voluntas prompta, in altero totius operis desperatio est: naturamque hujuscemodi hominum esse commemoras, ut non tantam gratiam habeant pro his quæ tribueris, quantum dolorem super his, quæ negaveris. Minore enim studio virtutes laudamus, quam vitia reprehendimus: et quamvis pulchra sint corpora, unius pravitate ac deformitate membris insigniora sunt. Obsequar igitur voluntati tuæ, et flante Spiritu sancto, vela suspendam, ignorans ad quæ sim littora perventurus, et cum hoc eodem propheta clamitans, A quatuor ventis veni, spiritus; fastidiosoque lectori, immo animo perduelli nostra

D lecturo, illud in explanatione templi tota libertate denuntio, ut si veritatem desiderat, quærat eam ab aliis. Nos autem ea, quæ in opere difficillimo possumus suspicari, simpliciter constemur atque dictamus, gratias acturi Domino, si non in omnibus, quod impossibile est, sed in plerisque nobis aperuerit fores scientiæ. Prima enim, ut ait sublimis orator, Quæque sectanti, honestum est etiam in secundis tertiiusve consistere. ,

(CAP. XL. — Vers. 4 seq.) « In vicesimo et quinto anno transmigrationis nostræ (sive captivitatis) in exordio anni (sive in primo mense) decima mensis, quarto decimo anno postquam percussa (sive capta) est civitas: in ipsa hac die (sive in die illa) facta est super me manus Domini, et adduxit me illuc. In visionibus (sive in visione) Dei, adduxit **463** me in terram Israel, et dimisit (sive posuit) me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium civitatis, vergentis ad Anstrum (sive e regione). Et introduxit me illuc:

et ecce vir, cuius etat species quasi species aeris A
(sive aeris splendentis); et funiculus linea (sive
et camentariorum) in manu ejus, et clamamus men-
tis ure in manu ejus. Stabat autem in porta : et
locutus est ad me Idem vir : Fili hominis, vide
oculis tuis, et auribus tuis audi : et pone cor tuum
in omnia, quae ego ostendam tibi (sive pone in cor
et illum omnia, quae ostendero tibi) : quia ut ostend-
erantur tibi adductus (sive ingressus) es hic : et
annuntia (sive monstrabis) omnia, quae tu vides
domini Israel. » Si quinto anno captivitatis, sive
transmigrationis regis Joachim, in quarto mense, in
quinta mensi aperti sunt oculi Ezechiel propheta,
juxta fluvium Chobar, et vidit visiones Dei, nunc
autem dicitur, quod in vicesimo et quinto anno
transmigrationis ejusdem **Jechoniam** in exordio anni,
decima mensis facta sit super eum manus Domini,
adductusque in terram Israel, et positus super mon-
tem excelsum nimis, ut videret aedificium civitatis
vergentis ad Austrum, nulli dubium est, quin decem
et novem annis, novemque mensibus et quinque die-
bus anni vicesimi complexis, omnix illius prophetia
contexto sit. Quod si juxta Theodotionem, qui in eo
loco ubi nos posuimus, in exordio anni, interpreta-
tus est, in **novo anno**, **decima mensis** (nexus autem
annus apud Hebreos vocatur mensis septimus, qui
apud eos habet vocabulum **THESRI** (תְּשֵׁרֶת), ut Kalen-
dis mensis septimi, sit tubarum clangor, et decima
dies ejusdem mensis, dies Iefunii et placationis;
quinta decima vero quando latus luna orbis expletur,
dies stenopogiarum) datut intelligi, quod decima die
placationis Dominice monstratum serat Ezechielis
aedificium civitatis. Et quomodo restitutionem po-
puli, immo vivificationem in ossibus campi sub re-
surrectionis imagine demonstravit : sic nunc instau-
rationem urbis quae Babylonio fuerat ante annos
quatuordecim igne deleta, sub descriptione ejus
Dominus pollicetur, ut sicut captivitatem et eversio-
nem, ollæ succensæ a facile Aquilonis monstraverat
typus, et prophetæ veritas opere comprobata est :
ita ex præteriorum fide, futuræ aedificationis veritas
vaticinio probaretur. **464** Nec hoc de illo tempore
dicitur, quod quidam imperiti Judæorum volunt,
quando sub Zorobabel et sub Jesu, filio Josedee,
sacerdotio magno, templum exstructum est, prophe-
tantibus Aggeo et Zacharia. Ille enim templum D
quod nunc describitur, et ordo sacerdotii, terræque
divisio et fertilitas, multo augustius est, quam sicut
quod Salomon exstruxerat. Illud autem quod aedi-
ficiatum est sub Zorobabel, in tantum parvum erat, et
prioris comparatione nihil : ut qui prius templum
viderant, et postea hoc aspiciebant, ejulerent, dolo-
remque suum lacrymis testarentur, et multo major
esset clamor ululantium, quam clangor tubarum.
Lege Ezra librum. Porro quod additur, quarto
decimo anno postquam percussa (sive rapta) est

^a Editi pro nomine **Jechoniam**, retinent **Joachim** ;
sed huiusmodi fuit iste **Joachim**, quem principes Na-
buchodonosor captivum duxerunt in Babylonem.

A civitas (III Edr. v), juxta mystens intellectus qua-
tuordecim significat generationes : quibus complexis
a David usque ad nativitatem Christi, urbis restitutio
promittitur ab eo, de quo scriptum est : Ipsæ xdi-
cabit civitatem meam, et captivitatem populi mei
reducet (Isa. xlvi, 13). Et iterum : Venit ut prædicans
captivis remissionem, et excaecis visum : dicens his
qui erant in vinculis, exite, et qui erant in tenebris,
revelamini (Ibid., lxi, 1). Fit autem super eum
manus Domini, ut juxta carnem in Babylonem positus,
in spiritu ad terram veniret Israel : et nequaquam
in visione, sed in visionibus Dei pueretur super
montem excelsum nimis, de quo Isaías et Michæls
vaticinantur : Venite, ascendamus in montem Domini,
ad dominum Dei Jacob (Isa. ii, 3; Mich. vii, 2). Qui
B mons excelsus est nimis, ad comparationem montium
cæterorum, de quibus propheta testatur, dicens :
Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium
mihi (Ps. cxx, 1). Et in alio loco : Montes in circuitu
ejus, et Dominus in circuitu populi eñi (Ps. cxiv, 9).
De quo et Isaiae dicitur : In montem excelsum aescende
tu, qui evangelizas Sion (Isa. xl, 9). Super hunc mon-
tem ostenditur aedificium civitatis, juxta LXX et Aqui-
lam, e regione, et ex adverso Aquilonis, unde ad ter-
ram Israel propheta veniebat ; juxta Theodotionem
vero et Symmachum, vergentis ad Austrum, ubi plen-
um lumen est, et sol justitia in summo coeli vertit
positus. Unde et in Cantico dicitur Cantorum : Ex-
surge, Aquilo, et veni, Auster, perfa hortuta mesæ, et
flavent aromata illius (Cant. iv, 18). Fugatur unio de
horum Domini Aquilo ventus durissimus, ne refrigeret
465 dilectionis calor, floresque marcescant.
Quando autem dicitur : Quesi aedificium civitatis, non
vere civitas, sed civitas similitudo monstratur, de
qua scriptum est : Gloriosa dicta sunt de te, civitas
Dei; (Ps. lxxxvi, 2) : quæ est Jerusalem aedificata ut
civitas, cuius participatio ejus in idipsum, et in qua
magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei
nostræ, in monte sancto ejus (Ps. xxvii). Et in tur-
ribus civitatis istius Deus cognoscitur, quando susci-
pet eam. De qua et alibi : Fluminis impetus fastidat
civitatem Dei (Ps. xlvi, 4). Et : Non potest abscondi
civitas super montem posita (Matt. v, 14), quæ lo-
quitur in Isaia : Ego civitas firma, civitas quæ op-
pugnatur (Isa. xxii). Non dixit quæ expugnatur, sed
D oppugnatur : quæ aedificata est super petram, et
nulla tempestate concutitur. Sequitur : Et introduxit
me illic, subauditur, manus Dei. Illic autem, hoc
est, quasi ad aedificium civitatis, ut mihi cuncta quæ
erant intrinsecus demonstraret. Et ecce, inquit, vir,
enius erat species sive visio, quasi species aeris ful-
gentis, ille videlicet, de quo scriptum est : Ecce vir,
Oriens nomen ejus (Zach. vi, 12). Habebat autem
speciem nequaquam electri, ut in principio hujus
voluminis dicitur, neque accinctus erat zona aurea,
ut in Joannis Apocalypsi continetur (Apoc. 1) : sed

Caveant ergo lectores vitia scriptorum, qui pro Je-
choniam, scipiis scribunt Joachim, et editi Joachim.

MART.

habebat species justa Hebraicum quasi seris. Hoc **A** enim materia cuncis metallis vocaliter est, et tinnitu longe resonat. Unde et in Daniel, in imagine qua erat ex auro, argento, aere, ferroque compacta, regnum Alexandri atque Graecorum in seris similitudine demonstratur (*Daniel. 11*); ut Graecæ linguae eloquentia signaretur: per quam manifestum est, adhuc eos indigere doctrina, qui templi spiritualiter edificandi modum plene novere mysteria. Funiculus quoque erat lineus, sive clementiariorum in manu ejus, de quo in Zacharia scriptum est (*Zach. 11*), quod funiculum habuerit geometricum, ut latitudinem et longitudinem urbis metiretur. Clementiariorum autem, vel angelorum qui Dei imperio ministrabant, vel Moysi, et omnium prophetarum, atque apostolorum, qui edificant civitatem Dei, et adjutores vel ministri sunt Dominicæ voluntatis. Unde et Paulus apostolus loquebatur: Dei agricultura, Dei edificatio sumus (*1 Cor. in, 9*). Quedque sequitur:

408 Et calamus mensura in manu ejus, designat gratiam prophetalem, de qua scriptum est in quadragesima quarto psalmo: Lingua mea calamus scribere, velociter scribentis (*Ps. xliv, 2*). Et de Joanne propheta atque baptista: Quid existis in desertum videre, calamum vento agitari (*Matt. xi, 7*)? Quem calamum imitari enipiunt, qui scribentes scribunt iniquitatem, et quibus imprecatur propheta: Incerea feras calami (*Ps. lxvii, 31*). Stabat autem in porta; quia per ipsum ad Patrem ingredimur, et sine ipso civitatem Dei intrare non possumus, et dignos suscipiat, indignos abhiciat. In porta quoque iudicium est. Unde et propheta dicit: Oderunt argenteos in porta (*Isa. xxix, 21*). Et in alio loco: Non confundetur cum loquetur inimicus suis in porta (*Ps. cxxvi, 5*). Hic vir leesus est ad prophetam, in cuius manu erat funiculus, et cuius erat species quasi seris, et qui calamum tenebat manu. Locutus est ad Ezechiem verus architectus, quem imitabatur et Paulus apostolus, dicens: Quasi sapiens architectus fundamentam posui (*1 Cor. in, 10*). Sapientem autem vocal architectum, ad distinctionem illius qui stultus est, et in Zacharia pastor insipientis appellatur; locutus est autem quae sequuntur: Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi (*Zach. xi*): non oculis carnis, sed spiritus; nec auribus corporis, sed animæ. Levate, inquit, oculos vestros, et videte, quia messes jam alba sunt ad metendum (*Jona. iv, 35*). Et: Qui habet aures audiendi, audiat (*Lue. viii, 8*). Videtur autem edificatio civitatis, et auditor ordo ex remonstram et sacerdotum, terraque descripicio. Nec sufficit præcepisse ut corneret oculis, et audiret auribus; sed adjectit: Et pone cor tuum in omnia; sive, et pone in cordis omnia quæ ego ostendam tibi. Nihil enim prodigiæ vidisse et audisse, nisi ea quæ videris et audieris, in memoria repositaria thesauro. Quando autem dicit, omnia quæ ego ostendam tibi, intentum facit auditio-

B rem, fact et cordis oculis preparatum, ut memoriter teneat quæ sibi ostendenda sunt, quia ut omnia ostendantur ibi, adductus es huc. Quo dicto ostendit specialiter nihil theoria et scientia dulcissima, quam propheta desiderat, dicens: Unam petivi a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vita mea. Ut videam voluptatem Domini, et visitem **407** templum ejus (*Psal. xxvi, 4, 5*). Unde jungit, et loquitur: Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitations gloriae tuæ. Annuntia, inquit, omnia quæ tu vides domui Israel, ut qui per se videre non possunt, per te discant, quæ tibi a Domino demonstrantur. Domui autem Israel his, qui mente conspicunt Deum, de quibus erat et Nathanael, qui Christum studiosissime requirebat, et meruit audi: Ecce verus Israëlista, in quo dolus non est (*Joan. i, 47*).

(Vers. 5 seqq.) **C** Et ecce murus forinsecus in circuitu domes undique, et in manu viri calamus mensura sex cubitorum et palmo, et mensus est latitudinem edifici calamo uno, altitudinem quoque calamo uno. Et venit ad portam quæ respiciebat viam Orientalem, et ascendit per gradus ejus, et mensus est limen portæ calamo uno latitudinem, id est, limen unum calamo uno in latitudine, et thalamum uno calamo in longum, et uno calamo in latum, et inter thalamos quinque cubitos, et limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus calamo uno. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, et frontem ejus duobus cubitis: vestibulum autem portæ era intrinsecus. Porro thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc et tres inde, mensura una trium, et mensura una frontium ex utraque parte. Et mensus est latitudinem liminis portæ decem cubitorum, et longitudinem portæ tredecim cubitorum. Et marginem ante thalamos cubiti unus, et cubitus unus fons utrinque: thalami autem sex cubitorum erant binae, et inde. Et mensus est portam a teclo thalami usque ad tectum ejus, latitudinem viginti et quinque cubitorum, ostium contra ostium. **LXX**: Et ecce murus extra domum per gyrum, et in manu viri calamus mensurae cubitorum sex, et palastes, et murum mensus est, latitudinem æqualem calamo, et altitudinem ejus mensuræ. Et ingressus est portam, quæ respiciebat Orientem, septem gradibus, et mensus est theæ \div sex hinc, et sex inde: ælam portæ æqualem calamo longitudine, et æqualem calamo in latitudine, et ælam in medio theelath cubitorum sex, et theæ secundum æqualem calamo in latitudine, et æqualem calamo in longitudine, et ælam cubitorum quinque. Et theæ tertium æqualem calamo in latitudine trium, et æqualem calamo in latitudine trium, et ælam portæ qui juxta ælam portæ octo cubitorum, et ælam duorum cubitorum, et ælam portæ intrinsecus, et theæ portæ **408** regione, tres hinc, et tres inde, et mensura una

* Victorius agitatum ex Graeco præsertim textu, σαλευόμενον.

et trium : mensura una ælam hinc et inde. Mensus est latitudinem introitus portæ decem cubitorum, et latitudinem portæ cubitorum tredecim, et cubitus unus redigebatur in conspectu *theeri* cubiti unius, et cubiti unius terminus hinc inde, et *thee* cubitorum sex hinc, et cubitorum sex inde. Et mensus est portam a muro *thee*, usque ad parietem *thee*, latitudinem viginti quinque cubitorum. Ilæc porta contra portam. » Dum essem Romæ puer, et liberalibus studiis erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis et propositi, diebus Dominicis sepultra apostolorum et martyrum circuire; crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossa, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulchorum, et ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud propheticum compleatur : Descendant ad infernum viventes (*Ps. liv.*, 16) : et raro despero lumen admisum, horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes : rursumque pedetentim acceditur, et cæca nocte circumdat illud Virgilianum proponit (*Aeneid.* lib. ii.) :

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.

Hoc mihi dictum sit, ut prudens lector intelligat, quam habeam sententiam super explanatione templi Dei in Ezechiel, de quo scriptum est : Nubes et caligo sub pedibus ejus (*Ps. xcvi.*, 2). Et rursum : Tenebrae latibulum ejus (*Ps. xvii.*, 12) : Unde et Moyses nubem ingressus est et caliginem, ut posset Domini mysteria contemplari, quæ populus longe positus, et deorsum manens, videre non poterat (*Exod. xxiv.* et *xxxiv.*). Denique post quadraginta dies, vultum Moysi vulgus ignobile, caligantibus oculis, non videbat, quia glorificata erat, sive ut in Hebraico continetur, cornuta facies Moysi. Ita et mihi legenti descriptionem templi mystici (quod Judæi secundum litteram in adventu Christi sui, quem nos esse Antichristum comprobamus, putant ædificandum, et nos ad Christi referimus Ecclesiam, et quotidie in sanctis ejus ædificari cernimus) accidit, ubicumque oculus cordis aperitur, et me aliquid videre æstimavero et tenere sponsum, et gaudens dixero : Inveni quem quæsivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam eum (*Cant. iii.*, 4); rursum me deserit sermo divinus, fugitque sponsus e manibus, et **469** clauduntur oculi cæcitate, ita ut cogar dicere : O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei ! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles via illius (*Rom. xi.*, 33) ! Et quod alibi scriptum est : Judicia Domini abyssus multa (*Ps. xxxv.*, 7). Et : De profundis clamavi ad te, Domine, Domine, exaudi vocem meam (*Ps. cxxix.*, 1) : et illud Elisæi, qui raptum a se magistrum cordis oculis sequebatur, dicens : Pater, pater: currus Israel et auriga ejus (*IV Reg. ii.*, 12). Simpliciter igitur est fa-

^a Martianæus σπειραμὴν hic atque alibi. Nominis originem derivat Eustathius παρὰ τὸ θαυμὰ σπίζεσθαι τοὺς δεκτύλους, τοτέστι, ἔτεινεσθαι. Tradunt porro

A tendum me templum beati Ezechieli, quod scenda cuncta tacuerunt, non temeritate velle disserere, sed fide et timore Dei, conjecturam animi mei cupere legentibus demonstrare; ut si ego in tabernaculum Dei pelles caprarum pilosque obtulero, unde peccatorum spinæ et aculei protegantur, et arceantur pluviae et tempestates : alius qui dives est, pro qualitate meritorum, vel ferrum, vel æs, vel argentum, aurumque et pretiosissimos lapides offerat, et non nostra, quia sunt minora, contemnat ; sed propriis gaudeat opibus. Nisi enim ima fuerint, summa esse non poterunt : et ut majora laudentur, minorum comparatione succrescent. Videamus igitur, quid ingressus Ezechiel ædilicium civitatis vergentis ad Austrum primum viderit, deinde audierit : *Et ecce,* inquit, *murus forinsecus in circuitu domus unicus.* Pro muro, quem Aquila et Theodosio interpretari sunt, Symmachus et Septuaginta posuere περίβολον. Murus ergo, sive περίβολος, ex omni parte domum, hoc est, templum Domini circumdabat, habebatque vir, cuius erat species quasi species æris, non solum funiculum geometricum et cæmentiariorum, sed et calatum tenebat in manu, cuius supra mensura tacita est, et nunc ponitur cubitorum sex et palmo, qui rectius Græce dicitur παλαιστή, et est sexta pars cubiti. Alioquin *palmus* ^a σπειραμὴν sonat, quam nonnulli pro distinctione *palmam* : porro παλαιστή, *palmum* appellare consueverunt. Hoc igitur calamo mensus est latitudinem et altitudinem muri, et utrumque, hoc est, latitudo et altitudo uno fuere calamo, hoc est, senis cubitis et palmo uno. Comque essent portæ plurimæ, noluit per alias intrare portas, sed per eam, **470** quæ respiciebat ad Orientalem plagam. Et quia non erat æqualis locus, et murus enim per circuitum, et ipsa ædes Dei in excelsioribus locis ædificata erat, propriea per gradus ingreditur, immo condescendit : quos soli LXX *septem* nominant, cum et in Hebræo, et in cæteris transitoribus gradus tantum absque numero legerimus. Ingressusque portam, statim mensus est limen portæ, quod LXX θεῖ nominant : pro quo in Hebreo scriptum est *SEPH.* Et diligentem et studiosum lectorum admonendum puto : si tamen scientia Scripturarum, et non vanis oratorum declamationibus ducitur, ut sciatur omnia prope verba Hebraica, et nomina, quæ in Græca et Latina translatione sunt posita, nimia velustate corrupta, scriptorumque vitio depravata, et dum de inemendatis scribuntur inemendatoria, de verbis Hebraicis facta esse Sarmatica, immo nullius gentis, dum et Hebræa esse desierint, et aliena esse non coeperint. Limen igitur portæ, si ve θεῖ, immo *seph*, quod Symmachus οὐδὲν : Aquila et Theodosio πρόθυρον interpretati sunt, habebat calatum unum, hoc est, sex cubitos et palmum in latitudine : pro quo nescio quid volentes LXX addidere de suo, *sex hinc et sex inde*. Post limen autem et Hebræi in aliquot templi rebus cubitos exhibitos fuisse palmorum quinque, in aliis sex.

portæ, juxta Hebraicum, mensus est thalamum sive cubiculum, ut Symmachus transtulit, παραστάδας, id est, portæ ex utraque parte calamo uno, tam in longum, quam in latum. Quod et ipsum LXX ἀελα (ελέη) transtulerunt, quod in consequentibus Symmachus antetiminaris interpretatus est. Inter thalamos autem duos, sive cubicula, et παραστάδας erant quinque cubiti, et aliud prolimen portæ juxta vestibulum intrinsecus calamo uno. Tertium quoque vestibulum portæ octo habebat cubitos, tet in fronte ejusdem, sive in marginibus duos cubitos. Quod vestibulum ne quis putet idem esse quod supra, addidit: Vestibulum autem erat portæ interioris: pro quibus LXX primum, et secundum, et tertium vestibulum transtulerunt. Thalami autem, id est, cubicula, quæ post portam Orientalem erant ædificata in vestibulis, respiciebant ad viam Orientalem. Et ut sciamus quoniam fuerint **471** thalami, jungitur, tres hinc, et tres inde: ad Septentrionem videlicet et ad Meridiem resipientes, et ad Orientalem viam: unaque mensura frontium erat ex utraque parte. Mensus est quoque mensuram in latum liminis portæ, et reperit decem cubita, et in longum tredecim cubita, et in unum cubitum aretabantur extrema thalainorum, vel ut Symmachus transtulit, παραστάδων, et utraque frons singulos habebat cubitos. Thalami autem, sive παραστάδες, et ut LXX de suo posuere θεηλάθ, ex utraque parte sena habebant cubita. Mensusque est portam a lecto thalami, sive παραστάδος, usque ad tectum sive ad parietem ejus, et invenit inter lectum et tectum, latitudinis viginti et quinque cubita. Tantum enim erat spatii inter ostium et ostium, sive inter portam et portam. Hæc breviter divinantis magis, quam explanantis animo dixerimus, volentes juxta litteram obscuram, et pene non apparentem adumbrare picturam. Ceterum pauca, quæ possumus suspicari, strictim, dubitantesque [Vulg. dubitanterque] ponemus. Apostolus Paulus volens Ephesios (Cap. iii) sacratoria cognoscere, imprecatur eis, ut repleantur sapientia et charitate Domini, ut radici atque fundati, scire valeant, et comprehendere quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum divitiarum ejus, et ad eosdem loquitur: Ergo nequaquam estis peregrini, sed cives sanctorum, et domestici Dei, ædificati supra fundamentum apostolorum, et prophetarum, ipso angusti lapide Iesu Christo, in quo omnis ædificatio compacta crescit in templum sanctum in Domino: in quo et vos superaedificati estis [Al. coædificamini] in habitaculum Dei et in Spiritu sancto (Ephes. iii, 2). Petrus quoque apostolus eisdem pene verbis, quia eodem spiritu, in Epistola loquitur: Si quidem credidist quoniam bonus Dominus, ad quem accedentes lapidem viventem, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, et honoratum, et ipsi ut lapides viventes ædificamini domus spirituallis in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales

A victimas acceptabiles Deo per Jesum Christum (I Petr. ii, 3 seqq.). Ex quo perspicuum est, Dominum Salvatorem, qui verus architectus est, probare lapides qui possint ponи in templi fundamentis, qui in medio, qui in superioribus locis, et inferioris **472** mensuræ, vel non tam solidæ firmitatis in muro, et extra templum in circuitu rō περιβόλου collocari. Non est enim parvi roboris nec minimæ firmitatis, impositos desuper lapides sustinere. Unde scribit Apostolus ad credentes: Invicem onera vestra portantes (Galat. vi, 2). Et in alio loco scriptum est: non debere nos pondus assumere, quod ferre non possumus. Calamus autem mensuræ, qui habebat sex cubita, et palmum unum, illud significat, notam esse Deo conversationem nostram, quæ in sex diebus in quibus mundus factus est continetur, et notam esse rationem operum singulorum, ut aliud ad opera pertineat, aliud ad mentem. Unde et latitudo æqua est altitudini: quorum latitudo ad opera, ut diximus; altitudo refertur ad animum, qui ad alta festinat. Illud autem scilicet monuisse sufficit: nosse me cubitum, et cubita neutrali appellari genere, sed pro simplicitate, et facilitate intelligentie, vulgique consuetudine, ponere et genere masculino. Non enim curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed Scriptura sancta obscuritatem quibuscumque verbis disserere. Ingreditur igitur vir, cui Orlens nomen est, per portam Orientalem, ut illuminet eos, quos in prima vestibuli fronte repererit, sive in ipso introitu portæ: non per unum, sed per plures gradus, quorum siletur numerus, ut ascensionis appearat difficultas, et quotcumque gradus tibi proposueris, scias minus esse ab eo, quod dubium derelinquitur. Istam arbitror portam, de qua et in Psalmis canitur: Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Ps. cxvn, 10). Mensusque est limen portæ, ut sciro valeamus omnia patere notitiae Dei. Quod limen in latitudine unius dicitur calami, et de altitudine silentur ac longitudine. Via enim est et introitus, et per eam ad interiora pergendum est (licet in hoc loco Septuaginta superflue longitudinem, vel, ut in plerisque codicibus continetur, altitudinem dixerint); cubicula autem ^a, id est, thalami et παραστάδες tam in longum, quam in latum singulos habeant calamos, sed inter thalamum et thalamum, quinque tantum sunt cubicula, ut interiora cubiculorum plenam habeant mensuram calami, id est, sex cubitorum, et palmi unius, dum opera **473** pariter ratioque consentiunt. Ea vero quæ extrinsecus sunt, hoc est, inter thalamum et thalamum, quinque cubita; needum enim Christi secreta penetrarunt, nec possunt dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. i, 3). Et alibi: Omnis gloria filii regis intrinsecus (Ps. xliv, 14). Sed discipulis cum Christo domi commorantibus, mysteria ejus audire non possunt, et foras ad se cupiunt Dei exire sermonem, et propterea quinque cubitorum mensura in eis ponitur, ut ad sensus

^a Apud Rahanum, cubicula autem dixerint thalamum; et mox, quinque sint cubita.

quinque omnia referre doceantur. Limen quoque alterius portæ , sive ut in Septuaginta continetur, secundi vestibuli et tertii, ejusdem calami unius mensuræ est. Post quod vestibulum ejus, hoc est, limen portæ , in introitu octo ponuntur cubita , ut interiora vestibuli nequaquam septenarium numerum , et sex cubita , et palmum unum , sed octonarium teneant, qui ad resurrectionis et diei Domini- niae pertinent sacramentum. Et in fronte , Inquit, ejusdem vestibuli duo erant cubita , quæ vel ad utrumque pertinent instrumentum , vel ad litteram , et spiritum , vel ad mysterium forcipis , qua in Isala de altari carbo comprehenditur , et desertur ad prophetæ labia purganda. Et ut sciamus , quod sit hoc vestibulum , quod octo et duobus cubitis terminatur, ponit manifestius : *Vestibulum autem portæ erat intrinsecus*, per quod pervenimus ad templum Dei. Thalami quoque , et cubicula quæ erant ad viam portæ Orientalis , pro quibus Septuaginta *Elaū*^a scribunt , tres erant hinc , et tres inde , mensuræ unius, id est , calamo uno, qui sex cubita , et unum palmum habebat , de quibus supra dictum est : *Et adūpū uno calamo in longum , et uno calamo in latum , et inter thalamos quinque cubitos.* Ne igitur putaremus duos tantum esse thalamos , ternos ex utraque parte posuit : ut senarium numerum demonstraret , qui et in hydriis Evangelii indicatur (*Joan. viii*), in quibus aquæ in vina mutatae sunt, et quotidie Judaici latices vertuntur in vinum , quod latifusat cor hominis : et Christi crux est dulcis. Mensus est quoque latitudinem liminis portæ decem cubitorum, qui perfectus est **474** numerus , et vel Decalogo continetur, vel Evangeliorum quatuor sacramento. Qui ab uno incipiens , ita ad quatuor pervenit , ut denarium ^b impletum numerum. Cujus longitudine habebat tredecim cubitus : pro qua in Septuaginta rursum ponitur latitudo , quod mihi videtur scriptorum negligentia depravatum. Neque enim in uno loco latitudinem , et rursum latitudinem decem , vel tredecim cubitorum Scriptura dixisset. Potest autem porta liminis , in quo sacratus est numerus veteris et novi Testamenti , vel ipse Dominus intelligi , qui dicit : *Ego sum ostium* (*Joan. x*, 9); vel certe omnes sancti , per quos ingredimur ad notitiam Dei , quorum apostolus Paulus loquebatur : *Os meum patet ad vos, o Corinthii; et: Dilatamini et vos* (*1 Cor. vi*, 11). Tredecim autem cubiti post octonarium numerum , librorum Moysi continent sacramentum , qui et in quinque monstrantur panibus (*Math. xiv*), et in Samaritanæ Evangelii (*Joan. iv*), quæ arguitur quod quinque habuerit viros , et sextum quem se putabat habere , non habebat : et tamen octonarius , et quinarius numerus , uno cubito , id est , quarto [*Al. tertio*] decimo consummatur:

^a Antea Græcis litteris θεῦ; sed et θεοῦ invenias in Græcis exemplaribus. Latine autem hic præferunt mss. *Elaū*. Sic paulo post pro *αὐτῷ* erat *θεῦ*; sæpius autem scriptoris vitia emendamus, lectori inconsulto.

A quia in Christo recapitulanter omnia. Unde dicitur: *Et cubitus unus fīnis utrinque: dum ei vetas ei novum Testamentum una Christi mensura complectitur*, et altitudinem triginta cubitorum arce Nue unus cubitus includit. *Thalami autem*, inquit, *sive ut Septuaginta posuere thau, vel theē, vertentes atque mutantem per singula loca, ut voluerant Hebreæ nomina, sex cubitorum erant ex utraque parte*, quod dicitur, *hinc et inde*, et nequaquam habebant palmum nec rationem desuper additam , quæ præsentem conversationem ad futuram beatitudinem provocaret, sed tantum sex cubita. Unde sequitur: *Et mensus est portam a lecto thalami usque ad tectum*, sive parietem ejus : *et invenit latitudinis viginti et quinque cubita*; qui et ipse numerus, tunc quadrus sit , tamen refertur ad sensus. Si enim quinos cubitos contra se quinques ordinaveris , vicesimum et quintum numerum efficies : qui est inter lectum thalamorum et tectum ; et tamen utrumque a regione sui positum , **475** a summis partibus habet ostium contra ostium. Haec non frivola videantur esse locutori, licet et mihi ipsi qui dico displiceant, sentiens me clausam pulsare januam; sed legenda cum venient sunt : alioquin potui simpliciter ignorantiam confiteri , et omne studiosorum amputare desiderium. Sicut enim a perfecta scientia procul sumus , levioris culpa arbitramur saltem parum , quam omnino nihil dicere.

(*Vers. 14 seqq.*) **C** *Et fecit frontes per sexaginta cubitos*, et ad frontem atrium portæ undique per circuitum. Et ante faciem portæ , quæ pertingebat usque ad faciem vestibuli portæ interioris , quinque quinaria cubitos , et fenestræ obliquas in thalamis , et in frontibus eorum quæ erant intra portam undique per circuitum. Similiter autem erant et in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecos: et ante frontes pictura palmarum. **LXX**: *Et sub divo ælam portæ sexaginta cubitis*, et theim atrii portæ per circuitum. Et sub divo atrii extrinsecos ælam portæ interioris quinquaginta cubitis : et fenestræ absconditæ super theim , et super ælam intra portam atrii per circuitum. Et similiter clavis motu , et fenestræ in circuitu intrinsecos , et super ælam palmae hinc et inde. **Symmachus** hunc locum ita interpretatus est : *Et fecit πρόπτερα*, quas nos circumstantias possunimus dicere : pro quibus in Hebraico habet *ΕΛΙΜ* (Ἐλίμ), quæ Aquila interpretatus est , *κρήπης*, et nos in frontes vertimus. Rursum ubi Septuaginta posuere theim atrii, in Hebraico habet *ΕΛ* (Ἐλ), numero singulari, quod Symmachus prope atrium , Aquila *κρήπης*, id est frontem atrii, translaterunt. **Sub** divo quoque ælam portæ , Aquila, ante faciem postium portæ; Symmachus, contra faciem vestibuli portæ , interpretati sunt. Fenestræ

^b Exponit Victorius, quod ex quatuor singillatione numeratis decem gigantur : nam cum in quatuor sint 1, 2, 3, 4, si in unum hos redigas numeros, decem prodibunt.

trah absconditis quae Hebreos appellantur atrium A (אָתְרֹם), Symmachus, τοξεῖς translit. Et ubi dixero Septuaginta, super θερμ., et super θερμ., idem Symmachus posse posuit, et circumstantias; Aquila, θελαμος, et frontes eorum: pro quibus in Hebraico scriptum est ΤΗΡΜ (תְּרֵם) et ΕΛΑ (אֶלָּה). Porro ΕΛΑΣΤΑ, quod Septuaginta et Theodosio similiter transstulerunt; Symmachus circumstantias, Aquila frontes, interpretati sunt. Αἴτιον autem, pro quo in Hebreo scriptum est ΕΛ [Mss. VI], ostium vel porticus appellatur. Pro palmis quoque in Hebraico scriptum est ΤΗΡΜΑΡΙ (תְּרֵמָרִי), numero plurali: quia singularis numeris, palmam, ΤΗΡΜΑΡ (תְּרֵמָר) vocal. 476 illuc festidioso letori scio molesta fore: sed volui breviter ostendere, quantum temporis longitudine, immo scriptorum vitio, et ut apertius loquar, imperitia, ab Hebraica veritate discrepet antiqua translation: pricipueque in Hebraicis nominibus, quae nos de aliorum editionibus in Latinum vernacionem expressissimes, non tam explanationem dictionum, quam suspicionem nostram simpliciter indicantes. Puto autem inter meritorum templi extrinsecus per circuitum, et ipsam zedem in atrio, hoc est, in medio, quedam suis proprie ornatum posita, quae Symmachus interpretatur circumstantias, id est, stantia quadam, et de terre solo ercta in sublime, et huc seckanta cibitorum obtinere spatium. Rerumque egredientibus de porta interiori ad faciem vestibuli, quod respiciebat portam exteriorem, quinquaginta cubitos obtinuisse lucem, in quibus fenestrae erant obliquas, quae Septuaginta absconditus, Symmachus τοξεῖς C vocat. Et haec fenestrae erant in thalamis, hoc est, in cubiculis singulis, et porticibus quae ante cubicula tendebantur, obtinentes cubitos quinquaginta. Quae fenestrae oblique sive τοξεῖαι, idcirco a sagittis vocabula percepimus, quod instar sagitarum angustum in ades lumen immissant, et intrinsecus dilatentur: omniaque per circuitum plena erant hujuscemodi fenestris. Et ante frontes, inquit, porticuum, pictura sive cælestaura palmarum: per quae ostenditur in introitu portæ, statimque ingredientibus munim, cælestria occurtere cibita cum variis ornamentis, quae referuntur ad conditionem mundi, ut ex creatoris Creator intelligatur: et omnia ordine, et ratione currentia, ostendunt mundi varietatem, qm apud Graecos ρύπος, ab ornare nomen accepit: et in sex diebus factus est, ut per singulos dies, decadas singulæ supplicantur, quem perfectum numerum supra diximus. Post haec ingredientibus nobis atrium interius, occurunt ante ipsum vestibulum portæ interioris thalami cum obliquis fenestris, quinquaginta cibitorum clementes spatium, qui et ipse sacratus est numerus. Et post septem hebdomadas plenas festivitas et gaudii, Ogdeadis prima incipit dies, quae ei resurrectionis, et introducit nos ad viciniam templi. Cum enim omnia fecerimus, 477 agentes prius terroris peccantium: tunc vicini et proximi efformur Deo, et in exteriori atrio, notitiam Creatoris creaturarum ordo nos doceat atque constantia,

A et in interiori Vetus jubilæus, in quo omnia nobis debita dimittuntur, instruet theologia, et introducat ad Sancta sanctorum. Notandum quoque quod interioris atrium plures fenestras habeat, non directas et requaes, sed obliquas, et angustas exterius, et se intrinsecus dilatantes, ut per parva quædam foramina possimus ad Interiora penetrare, et ad clarissimi luminis, quod versatur in templo, plenitudinem pervenire. Denique post sexaginta et quinquaginta cubitos, et thalamos, et porticus, et frontes porticum, et fenestras plurimas per circuitum, palmarum nobis cælestaura vel pictura monstratur, ut de mundo victoriam possidentes, digni efficiamur palmas videre virtutum.

(Vers. 17 seqq.) ¶ Et eduxit me ad atrium exterioris, et ecce gazophylacia, et pavimentum stratum lapide in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavimenti. Et pavimentum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferioris. Et mensus est latitudinem a facile portæ inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecus, centum cubitos ad Orientem, et ad Aquilonem. LXX: Et introduxit me in atrium interioris, et ecce thalami, et intercolumnia atrii per circuitum, triginta thalami per columnas, et porticus post Janas in longitudinem Januaruni ante columnas inferioris. Et mensus est latitudinem atrii ab eo loco qui erat sub divo portæ exterioris usque ad interioris: sub divo portæ interioris quæ respicebat exteriora, cubitos centum, et vergebat ad Orientem. Pro thalamis triginta, quos vertere Septuaginta, sive gazophylaciis siquæ collaris, ut interpretatus est Aquila, Symmachus posuit ἔδρας. Et pro centom cibitorum exterioris spati, qui tendebant usque ad portam Orientalem, in Hebraico idem cibitorum numero, et ad Aquilonem tendere dicitur: in Septuaginta vero nomen Aquilonis ablatum est. Vir ergo ille qui babebat funiculum cæmentarium in manu, et calatum mensuræ, et stabat in porta, inter cætera quæ prophete monstrabat aspectus, post atrium sexaginta cibitorum, et aliud vestibulum portæ interioris quod tenebat quinquaginta cibitos, eduxit 478 prophetam ad atrium exteriū, sive ut in Septuaginta continetur, introduxit ad atrium interioris. Satisque miror juxta litteram et Septuaginta, quomodo post exteriora atrii, sexaginta et quinquaginta cubitos tenentia, interior sit atrium, quod in latitudine centum cibitorum tendatur spatius: nisi forte juxta mysticos intellectus, et profectus ingredientium, quæ interiora in doctrinis fuerint, latiora sint. Introductus autem in atrium interioris, sive ductus ad exterioris atrium, ut in Hebreo continetur, statim intitulus est triginta thalamos vel gazophylacia, sive ut Symmachus interpretatus est, exedras, quæ habitationi Levitaram aliquæ sacerdotum fuerant preparata, et pavimentum vivis stratum lapidibus sive intercolumnia [A. intercolumnias], ut ostendatur interior atrium vel exterior habere ante foras ordinem columnarum, et pav-

mentum in fronte portarum, sive porticus post tergum portarum. In quibus porticibus puto columnas ordine suis dispositas, ut ante gazophylacia essent porticus, et in frontibus porticum columnæ porticus sustinentes. Pavimentum autem quod stratum erat lapidibus, et ante porticus atrii tendebatur, inferius erat in ascensione porticum, et eamdem habebat longitudinem quam thalamorum adiunctio possidebat. Mensusque est idem vir, in cuius manu erat funiculus et calamus, a facie portæ inferioris, sive ut Septuaginta volunt, exterioris, usque ad frontem atrii vel portæ interioris, centum cubitos ad Orientem, et ut in Hebraico dicitur, et ad Aquilonem. Ex quibus intelligimus illud Evangelicum quod a Salvatore narratur (*Math. xv*), missæ in agrum sementis in terram bonam, quæ multiplicet fruges pro varietate virtutum in tricenarium, et in sexagenarium, et centenarium numerum, hujus loci vaticinio convenire. Et hic enim tricesimus, et sexagesimus, et centesimus numerus ponitur, ut his quasi gradibus ad perfectam scientiam pervenire valeamus; ita dumtaxat ut ad interiora Ecclesiae quinquagenarius nos perducat numerus, qui finito septimo hebdomadarum sabbato, in diem resurrectionis erupit. Gazophylacia autem appellantur quæ plena sunt spiritualibus divitiis, de quibus scriptum est: *Redemptio animæ viri, propriæ divitiae* (*Prov. xiii, 8*). Super quibus et Paulus apostolus gratulatur **479** discipulis suis, quod pleni sint omni verbo et omni scientia (*Philipp. 1*). ^a Gaza autem lingua Persarum divitiae nuncupantur. Vel certe thalami, qui Græce dicuntur πατερόποια, ostendunt sponsi adventui cubicula præparata, quæ fuere triginta numero, ut perfectam ætatem habitantium demonstrarent. Et pavimentum stratum erat lapide: ne luto, et terra, et pulvere peccatorum habitantium polluerentur vestigia; sed ut super vivos incederent lapides, quibus adiunctum templum Dei: Sive intercolumnia erant ante thalamorum fores, quæ impositum desuper adiunctum sustentarent. Ista sunt columnæ, de quibus et Paulus apostolus scribit: Dexteræ dederunt mihi et Barnabæ, Petrus et Joannes qui videbantur columnæ esse (*Gal. ii, 9*). Et in alio loco: Columnæ et firmamentum veritatis (*I Tim. iii, 15*). Et in Joannis Apocalypsi legimus: Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius (*Apoc. iii, 12*). Pavimentum ergo quod erat in fronte portarum, de quo jam diximus, sive porticus post tergum portarum, quæ habitatores thalamorum ab imbris defendebant, erat inferius. Semper enim quæ inferiora sunt in aliioribus collificantur, ut ad mystica atque secreta, et plena divitias spiritualibus, ascensu et gradibus pervenire possimus. Plenusque numerus atque perfectus in decem decadarum numero est, qui et sementem Isaac centona fruge multiplicat (*Gen. xxvi*). Sed quia in terra erat, et adhuc dicere poterat: Advena ego

^a Hesychius Persis hanc vocem significare scribit, Βασίλειον ἡ τοὺς δὲ τῶν πολλῶν φερούσεν φόρους; Eu-

A sum, et peregrinus sicut ommes patres mei (*Psalm. xxxviii, 13*), hordeum sevisse, et centesimam frumentum messuisse narratur. Necdum enim granum tritici mortuum fuerat in terra, quod multas fruges faceret (*Math. xiii, Joan. xii*), et famem Judaici populi audiendi sermonis Dei, saturaret eo pane quod a cœlo descendit (*Amos viii, Juan. vi*). Quomodo autem centum cubiti non solum ad portam Orientalem fuerint, sed et ad portam Aquilonis, sequens testimonium demonstrabit.

(*Vers. 20, 21.*) ^c Portam quoque, quæ respiciebat viam Aquilonis atrii exterioris mensus est, tam in longitudine quam in latitudine, et thalamos ejus tres hinc, et tres inde, et frontem ejus, et vestibulum ejus, secundum mensuram portæ **B** prioris, quinquaginta cubitorum **480** longitudinem ejus, et latitudinem viginti quinque cubitorum. Fenestræ autem ejus, et vestibulum, et scutæ pluræ, secundum mensuram portæ quæ respiciebat ad Orientem. Septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam. Et porta atrii interioris contra portam Aquilonis, et Orientalem. Et mensus est a porta usque ad portam centum cubitos. **LXX:** Et introduxit me ad Aquilonem, et ecce porta respiciens atrium exterius. Et mensus est eam in longitudine, et in latitudine, et thes ejus tres hinc, et tres inde, et elau, et elamoth (quod in Hebraico non habetur, et palma ejus): et factum est secundum mensuram portæ, quæ respicit Orientem: quinquaginta cubitorum longitudine ejus, **C** et latitudo ejus viginti quinque cubitorum. Et fenestræ ejus, et elamoth et palma ejus sicut in porta quæ respiciebat Orientem; et in gradibus septem ascendebatur ad eam, et elamoth intrinsecus, et porta atrii interioris respiciens ad portam Aquilonis (et quod in Hebraico non habetur, sicut porta quæ respicit ad Orientem). Et mensus est atrium a porta usque ad portam centum cubitorum: Quid significant verba Hebraica *thee* (תְּהֵ), et *elau* (אֶלָּא) et *elamoth* (אֶלָּמֹת), supra plenus diximus: sed et in praesentiarum collatione sui docebit nostra translatio. Mensus est autem vir cuius funiculus in manu erat, portam quoque Aquilonis atrii exterioris, sive introduxit prophetam per portam Aquilonis ad atrium exterius. **D** Quo considerandum, quod primum introducatur per portam Aquilonis; secundo, per portam Austræ; tertio, per portam Orientalem. Ab Aquilone enim exadescunt mala super habitatores terræ (*Jerem. i, 14*). Pulchreque qui habitator terræ est, et non advena atque peregrinus, patet jaculis ejus qui venit ab Aquilone, cuius ignita sunt jacula, quæ iuxta Apostolum scuto sidei restinguuntur (*Ephes. vi*). Et ad Aquilonem exterius atrium nominatur: ad meridiem vero, hoc est, ad Austrum, non exterius, sed interiorius. Dicit enim Scriptura: *Et introduxit me ad atrium interiorum ad portam Australem*, quod et in Orientali atrio statius ad vers. 910 Dionysii Perieg.: Γάλαχ ἡ Ἀκα, καλοῦσθε δέ οὐτως οἱ Πέρσαι τὰ χρύματα.

criptum similiter invenitur. Primus enim ad virtutem ingressus est, Aquilonem calcore pedibus, et per quinqueagatinum, **481** et vicesimum et quintum numerum, ad summitatem centenarii pervenire: deinde introduci ad Australem plagam, et Aquilonis frigus expellere: et tunc ad perfectam venire virtutem, id est, ad portam Orientalem, in qua oritur sol justitiae, et per quam solus ingreditur pontifex. Et hoc observandum, quod cum quatuor plaga sunt, de Occidentali porta tacatur de qua in principio sexagesima septimi psalmi scriptum est: Iter facite ei qui ascendit super Occidentem, Dominus nomen ejus (*Psal. vii, 5*); ut postquam nobis præparantibus iter Domino, et illud impletibus quod Joannes Baptista clamat in eremo: Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus (*Matth. iii, 3*), possimus audire quod in extrema parte ejusdem psalmi dicitur: Cantate Deo, psallite Domino, qui ascendit super cœlum exi ad Orientem (*Ps. lxvii, 33*). Quod autem dicuntur thalami tres hinc, et tres inde, hoc docet, quod tam liuera quam spiritus, et ultraque intelligentia, et historiæ et tropologicæ, ad Trinitatis sacramenta pertineant. Illudque quod dicitur: Et frontem ejus, et vestibulum secundum mensuram portæ prioris, Orientalem portam significat, quæ prior non ordine, sed merito nuncupatur. Et habebat, inquit, quinquaginta cubitos in longitudine, et viginti quinque in latitudine; ut ^a in quinquaginta post septem hebdomadas æterna requies demonstretur: tendens per diem resurrectionis ad regna cœlorum, in quibus vera requies est. In viginti quinque autem, de quo numero ante jam diximus, quinque sensuum per quinque ordines quadranguli mensura servetur, quorum alterum longitudini, alterum latitudini coaptatur; ut in longitudine requies, et delectatio sacrae scientiæ: in latitudine præsentium quæ ad sensus pertinet, ratio demonstretur. Quodque inferitur: Et fenestras ejus, et vestibula, et sculpture, sive ut Septuaginta addidere, palmae erant juxta mensuram portæ quæ respiciebat ad Orientem, hoc subtiliter indicatur, quod quicumque in introitu virtutum positus, tres et tres thalamos fuerit ingressus, frontemque et vestibulum mensuræ portæ prioris agnoverit, ad ea parveniat, illaque **482** conspiciat, quæ et in porta Orientali plenissime suscipiuntur. Porro quod sequitur: Et septem graduum erat ascensus ejus, et vestibulum ante eam, sive interior, hunc habet sensum, quod per septem gradus hebdomadis, et ollæ quæ a facie Aquilonis accendit, et cærenomias Judæorum quibus dedit Deus precepta non bona, et justificationes in quibus non vivant in eis, scandamus ad altiora et ad vestibulum ejus, id est, portæ, pro quo Septuaginta elamothe transtulerunt. Quod vestibulum ante portam

A est, sive interior. Nec solum una porta est Aquilonis, quæ supra porta appellatur exterior: sed et altera interior, quæ habet similitudinem portæ Orientalis, ut manifestius dixerit Septuaginta. Et porta atrii interior respiciens portam Aquilonis, sicut erat porta quæ respiciebat ad Orientem. Mensusque est a porta exteriori Aquilonis usque ad portam ejusdem Aquilonis interiorē centum cubitos: ut his quasi gradibus atque mensuris, recedentes a porta exteriori, ad interiorē pervenire valeamus, de cuius numeri sacramento supra dictum est.

(Vers 24 seqq.) « Et eduxit me ad viam Australem, et ecce porta quæ respiciebat ad Austrum. Et mensus est frontem ejus et vestibulum ejus, juxta mensuras superiores, et fenestras ejus, et vestibula in circuitu, sicut fenestras cæteras: ^b in qua erat quinquaginta cubitorum longitudo, et latitudo viginti quinque, et in gradibus septem ascendebatur ad eam, et vestibulum ante foresejus, et cælatæ palmæ erant, una hinc, et altera inde in fronte ejus. Et porta atrii interioris in via Australi, et mensus est a porta usque ad portam in via Australi, centum cubitos. Et introduxit me in atrium interior ad portam Australem, et mensus est portam juxta mensuras superiores, thalamum ejus, et frontem ejus, et vestibulum ejus, eisdem mensuris, et fenestras ^c vestibulorum in circuitu, quinquaginta cubitos longitudinis, et latitudinis viginti quinque cubitos. Et vestibulum per gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, et latitudine quinque cubitorum. Et vestibulum ejus ad atrium exterius, et palmas ejus in fronte, et octo gradus ejus erant, quibus ascendebatur ad eam. » **483** Septuaginta in eadem verba consentiunt, præter *thee* (תְּהֵ), et *elau* (אֶלָּא), et *elamothe* (אֶלָּמֹותְּ), et *elam* (אֶלָּם), pro quo in Hebraeo positum est *ulam*. *Thee* autem interpretatur *limen*, sive *frons*; *elau*, *circa eum*, sive *sustentacula*; *elamothe*, *propyla*, sive *vestibula*; *ulam πρόπυλος*, id est, *ante foras*. Illud autem quod juxta Hebraicum posuimus: *Et vestibulum, sive πρόπυλον, in circuitu per gyrum longitudinis viginti quinque cubitorum, et latitudinis per quinque cubitos*, in Septuaginta non habetur. Sed et hoc notandum, quod in Australi porta juxta Septuaginta non dicatur via, sed simpliciter: *et eduxit me ad Austrum*, et ecce porta quæ respiciebat ad Austrum. Per singulos igitur introitus Ezechiel, quem confortavit Deus, hoc enim nomen ejus sonat, ducitur, et de porta Aquilonis transit ad portam Australem, cujus frontes, et limina τροπολαῖα, sive vestibula fenestræque per circuitum similes habebant mensuras, quinquaginta cubitorum longitudinem, et viginti quinque cubitorum latitudinem, et per gradus septem ascendebatur ad eam, id est, ad portam Australem, et ve-

^a Rabanus, in quinquagesima, scilicet die.

^b Victorius, fenestras cæteras quinquaginta cubitorum longitudine et latitudine viginti quinque cubitorum.

^c Idem, fenestras ejus et vestibulum ejus in circuitu, etc., juxta vulgatam editionem.
d Hoc nomen apud Septuaginta in diversis Exemplaribus diverse legitur, οὐσὶ scilicet, et οὐ, cum in Hebraico scriptum sit אֶלָּא, vel אֶלָּמֹותְּ. Id est, *elau*, ut hic legit Hieronymus. MART.

stibulum ejus, hoc est, elameth, ante foras ejus: duæ quoque palmas exelatae, de quibus in Septentrio-
nalis plaga porta diximus. Et hoc tantum admo-
duisse sufficiat, quod quacumque ibi ponantur,
juxta intelligentiam viiorem, hoc est, juxta litteram, in meridiana porta intelligentius juxta spiritualem
sensem. Eisdem enim lineis, et historia currit et tro-
pologia: sed illa humilior est, ista sublimior: illa
haeret terræ, ista ad cœlestia subvolat. Et in circuitu
per fenestras cuncta plena erant luminis. Singula
enim *προβλήματα* habent terminos suos, et proprium
per illa ad animam credentis lumen ingreditur: pre-
sertim si longitudo vita ejus quinquagenerii anni,
hoc est, jubilæi mysterio fuerit protelata, et ad di-
vinioris sensus latitudinem potuerit pervenire. In
qua latitudine et plateis agit sapientia confidenter,
et cum sublimi voce clamitat: septemque gradibus
ingreditur, ut perveniat ad vestibulum, et per pal-
mas propositi sui atque conatus, victoriam teneat
semipernam. Et ne putaremus unum esse ad Au-
stralalem partem atrium, de secundo dieitur atrio: *Et*
porta atrii interioris in via 484 Australi: et mensus
est a porta usque ad portam in via Australi centum
cubitos; ut post hebdomadis et Instrumenti veteris
sacramenta, ad terram bonam et Evangelii gra-
*tiam perveniret. Nec solum in porta Australi scen-*dum atrium est; sed tertium, de quo nunc dicitar:**
Et introduxit me in atrium interius ad portam Australi-
alem, et mensus est portam iuxta mensuras superiores,
etc. Singula enim atria habeant mensuras, et ordines
suos, et in eisdem mensuris diversa gratia est, dum
eadem res aliter in principio, aliter in prosecutu,
aliter in fine cognoscimus. Hoc vero quod in Septua-
ginta non habetur, et vestibulam, sive πρόπορον, per
gyrum longitudine viginti quinque cubitorum, et latitu-
dine quinque cubitorum, videtur facere quæstionem,
propter quod in veteri interpretatione non positum
est, quonodo post prosecutum tertii gradus viginti
quaque cubiti, et quinque ponantur. Sed tollit am-
biguitatem illud quod sequitur: *Et vestibulum ejus ad*
atrium exterioris: et palmas ejus in fronte; ut scilicet
hoc atrium quod habebat in longitudine viginti quin-
que cubitos, et in latitudine quinque, non interio-
ris, sed exterioris atrii sit, ut prioris atrii latitu-
dinem, hoc est, viginti quinque cubitos, exterioris
atrii possideat longitudine, et in latitudine quinque
cubitos teneat. Quas mensuras, id est, viginti
quinque et quinque, ad eadem sensus referimus,
visum videlicet, et auditum, gustum, et odoratum,
et tactum, quas si ad altiora consendimus, quin-
quies duplicamus, et de carnalibus sensibus facimus
spirituales, ut est illud: *Levate oculos vestros, et*
*videte, quoniam iam dies alteri sunt ad mete-*orum (Joan. iv, 55). Et: Qui habet aures audiendi,**
audiat (Luc. viii, 8). Et: Gustate et videte, quoniam
*suavis est Dominus (Psal. xxxiii, 8). Et: Christi bo-*nus odor sumus Deo in his qui credunt (II Cor. x,**

^a De more Vier. ad Vulgatæ locionem et vestibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, et paulo post in fronte pro in frontem.

▲ 15). Et in Joannis Epistola dicitur: *Quod audivimus et vidimus, et manus nostræ palpavimus de Verbo vita (I Joan. i, 1).* Et ad extremum nequam ut in septentrionali plaga septem tantum gradus sufficiunt: sed post septem octonariis penitit numerus, ut de Synagoga ad Ecclesiam, de veteri instrumento ad novum, de terrenis ad cœlestia trans-
eamus.

(Vers. 28 seqq.) Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: et mensus est portam secundum mensuras superiores; thalamum et ejus, 485 et frontem ejus, et vestibulum et ejus sicut supra, et fenestras ejus et vestibulum et ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. Et vestibulum ejus, id est, atrii exterioris (pro quo Septuaginta et Symmachus, *interiorem*, posuerunt); et palmas exelatae in frontem illius hinc etinde, et in octo gradibus ascensus ejus. De Septentrionali plaga, in cuius atrium septem tantum ascendebatur gradibus, transit ad Australen portam et atrium ejusdem plaga, ad quod non solum septem, ut supra, sed octo gradibus ascenditur: videlicet ut per vetera transeamus ad nova; et ut loquer manifestina, per patriarchas et prophetas, veniamus ad apostolos: ut in altero hebdomas, in altero ogdoe sit. Nunc autem venit ad ultimum, immo ad summum, et introductus prophetam per viam portæ interioris, sive per atrium, ad quod iter per viam Orientalem. Via juxta Septuaginta in hoc tantum habetur loco; in Septentrionali, et Australi plaga omnium tacita est, ut possimus intelligere in Orientali tantum porta illam intelligendam viam, qua dicit: *Ego sum via, veritas et vita (Joan. xiv, 6).* Per ipsum enim venimus ad Patrem, et de ipso scriptum est: *Beatissima immaculata in via (Psal. cxviii, 1), qui nihil de Christo sinistrum sapiens, sed fides eorum pura est, et nequam haereticorum sorde polluta.* Idemque numerus thalamorum, frontium et vestibolorum, et fenestrarum, et lumina eorum, et eadem mensura longitudinis, et latitudinis: quinquaginta videlicet, et viginti quinque cubitorum sacramenta conservans, et vestibulum ejus parte sive atrii interioris, quod iuxta Hebraicum ostendit, ut Orientali lumine omnia teneantur inclusa, secundum illud quod scriptum est: *Nec est qui se abscondat a calore ejus (Psal. xviii, 7).* Sicut autem et exterior, et interior accipiuntur atrium: sic intelligendum est, quod Deus et circumfatus sit et insitus, dicens per prophetam: *Qui tenet eum palma, et terram pugilla (Isa. xl, 12)*: ut omnia ab ille videantur includi. Et rursus: *Caelum nitti thoracum est: terra autem scabellum pedem inornum (Is. lxvi, 1), ut intra omnia esse credendus est: justa illud Virgilianum (Æneid. lib. vi):*

486 Principia mundi ac terræ, compaque Iapones, Lucomaque globula luna, Titaniaque Ares,

Spiritus iatus alit : totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Cumque per arma justitiae a dextris et sinistris, per gloriam et ignoriniam, per homini et malam famam, per laudes et vituperationes, victoriam de isto seculo coperimus (II Cor. vi) : tunc palmae nobis dantur ex utroque latere, quos nec gaudia mutare, nec moror, nec prospera, nec adversa superarunt : et nequaquam per septem [Al. octo] gradus, sicut in Aquilonis plaga, nec per septem et octo, sicut in meridie continetur : sed per octo (Al. septem) tantum gradus ad summae consequendimus : eo quod sufficiat nobis octonarii numeri, id est, Evangelicum sacramentum ; ut possimus juxta Apostolum dicere : *Ei si noveramus secundum carnem Christum, sed jam nunc non novimus eum* (II Cor. v, 16), subauditur juxta carnem.

(Vera. 35 seqq.) «Et introduxit me ad portam quae respiciebat ad Aquilonem, et mensus est secundum measuras superiores, tabalatum ejus, frontem ejus, vestibulum ejus, et fenestras ejus per circuitum : longitudine quipquaginta cubitorum, et latitudine viginti quinque cubitorum. Vestibulum ejus respiciebat in atrium exteriorius, et celatura palmarum in fronte illius hinc et inde, et in octo gradibus ascensus ejus. Et per singula gazophylacia ostium in foribus (Vulg. frontibus) portarum : ibi lavabunt holocaustum. Et in vestibulo portarum, duas mensas hinc, et duas mensas inde, immoletur super eas holocaustum, et pro peccato, et pro delicto. Et ad latus exteriorius, quod ascendit ad ostium portarum quae pergit ad Aquilonem, duas mensas, et ad latus alterum ante vestibulum portarum, duas mensas. Quatuor mensas hinc, et quatuor mensas inde : per latera portarum, octo mensae erant, super quas immolabant (Vulg. immolabant) : quatuor autem mensas ad holocaustum de lapidibus quadris exstructus, longitudine cubiti unius et dimidii, et latitudine cubiti unius et dimidii, et altitudine cubiti unius, super quas poneat (Vulg. ponat) vase in quibus immolatur holocaustum et victimae. Et labia eorum palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitum :

^a De nomine γέσα, id est, giso, pauca diximus in libro Hebraicorum Nonnius, sed ibi scribitur γέσα, sive γεστός, et significat clypeum, aut organum bellum, non labium mense, ut LXX voluerunt. Quamquam γέσα sit quoque septem et forica; γέσα porro agriculte dicuntur; et γέσα, sive γεστός sunt partes tegi prominentes, quibus stillicidia a parietibus acentur. Mirum quod hanc operam nostram non anteverterit Criticus, sive Clericus sycophanta adversus Hieronymum : sed suffici ei exultare in locis communibus, et praeferre littera ea quae possunt facere questionem. MART.

^b Quin potius Gallicum velut est, sic enim Galli jeculum appellabant, a quibus Grecos et Romanos vocabulum accepisse, primum est opiuari. Statius Thebaid. IV Gracis velutissimis per prolepsin tribuit;

Hec manus Adrastum numero ter mille sicuti Exstant, pars gessa manu, pars rotora flammis Indurata dura, etc.

Qua item licentia Silius lib. II Poenae ascribit : Omnia Possum

A ^c super mensas 487 autem carnes oblationis. Multum in hoc testimonio Hebraica Veritas a Septuaginta Interpretum editione discordat. Ille enim quod diximus : *Ibi lavabunt holocaustum, et in vestibulo portarum duas mensas hinc, et rursum : Ut immoletur super eas holocaustum et pro peccato*, in Septuaginta non habetur : sed in plerisque codicibus de Theodotio additum est. Rursum ubi nos diximus : *Et labia earum palmi unius reflexa intrinsecus per circuitum*, Septuaginta translaterunt, ^d et gispi palmi habentes dolatum intrinsecus per circuitum. Quod verbum, utrum Hebreum, ^b an Graecum sit, scire non possumus, nisi hoc tantum quod pro giso, Symmachus et Theodosio, *labia*, Aquila prima editio extiterant, numero plurali; secunda, *labia* translaterunt : pro quo in Hebreo habetur ^c ΑΣΡΕΨΑΘΑΙΜ (אַשְׁרֵתָהִים). Et ubi nos diximus, super mensas autem carnes oblationis, Septuaginta posuere de suo, et in mensis decasper lecta, ut operiantur a pluvia et siccitate. Illud autem quod Hebreis nomisibus ediderant, *Thea*, et *Elan*, et *Elalamoth*, et *Elam*, quid significet, et supra admonuimus, et e regione ostendere potest nostra translatio : nec necessare est super hoc saepe admonere lectorum, et prudentiae ejus studioque disfudere. Introducitur ergo rursus ad portam quae respiciebat ad Aquilonem : sed nequaquam ut supra ad atrium exteriorius, sed interius. In eo enim quod in consequentibus dicitur : *Vestibulum ejus respiciebat in atrium exteriorius*, ostenditur hoc atrium suisque intrinsecus. Per quae profectus ingreditur ostenditur ; duas in singulis locis nomina measuraque sunt propriis, et fenestras per circuitum luminis plena scientiae universas monstrantes, et per quipquaginta, et viginti quinque cubita remissionis divinorumque sensuum sacramenta sunt posita, ut in vestibulo atrii interioris positi, exteriora 488 videamus : praeteritorum et praesentium notitiam contemplantes, per quam veniamus ad duplices palmas atque victorias, et octo graduum mysteria cognoscamus, intregressi gazophylacia, in quibus templi divitiae continentur, et lavantur orationes nostrae ab omni sorde peccati : mensaque ex ultraque parte binas sunt posita, ut primum immoletur holocaustum,

Armenti vigiliem patro de more sequuntur,
Gesaque, laitoraque Sydon, etc.

D Nonnus, *Gessa, tela Galliarum* : qui etiam ex Varone Gallos cum binis gessis describit. Paria habent et Servius ad *Aeneid.* VII, ubi *alpina gessa* dicuntur, et *Cesar de Bell. Gall.* III, et *Proprietatis de Viridimaro Gallorum Rege lib. IV.* Denique et *Claudianus lib. II in Eutropium*, itemque secundo in *Stilichennem*. Sed jam audi S. Augustinum in *Josue*: *Quid, inquit, dicat Gessa, non facile intelligitur.* Ille interpres Symmachus actuonem appellasse pertibet. Septuaginta autem interpres, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt gesson, miror si in Graeca lingua hastam, vel lanceam (Gallicanam) intelligi voluerunt : ea quippe dicuntur *gessa*. ^e De vocali orthographia parum convenit inter Graecos, qui et γέσα, et γεστός, γέσα, et γεστός scribunt, atque inter Latinos quibus æque probatur *gessum*, *gessum*, *gesum*.

^c Omitunt editi libri articulus 7, sive A, quam litteram retinent omnes ms. codices. MART.

quod totum sacer ignis assumat, deinde pro peccato, et ad extremum pro ignorantia: quod vel scientes commisimus, vel ignorantes. Ad latus quoque exterius juxta Septuaginta erat rivus fabrefactus, qui holocaustorum cineres, et carnium virulentias (*Al. jurulentias*) efferebat exterius: sive erant duæ mensæ, et ad latus alterum vestibuli ejusdem portæ duæ mensæ, id est, ex utraque parte quaternæ, quatuor hinc, et quatuor inde, et post tergum, sive ad latus earum aliæ octo mense: ut simul faciant mensas sedecim: quo numero prophetarum mysteria demonstrantur: ut quidquid per Evangelicam offerimus dignationem, prædictum eorum vaticinationibus approbemus. Quodque inferuntur quatuor mense de lapidibus quadris exstructæ, et hæ ipsæ ad sacrificium et holocaustum (*Al. holocaustorum*), isti sunt vivi lapides qui voluntur super terram, et habent secum angularem lapidem, quo veteris, et novi Instrumenti parietes continentur. Quatuor autem numerus Evangelica sacramenta demonstrat, longitudine et latitudine habens unum cubitum et dimidium, id est, per quadratum, quæ simul juncta tres cubitos faciunt, qui tres cubiti habent in altitudine cubitum unum; ut mysteria Trinitatis unius cubiti, hoc est divinæ maiestatis mensura conservet, dicente Domino ad discipulos: Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti (*Math. xxviii, 19*). Nomen autem Dei, quasi unus (*Al. unus*) altitudinis cubitus est, qui **489** tres complectitur proprietates, etholocausta oblationum nostrarum semper assumit. Super ipsas autem quatuor mensas holocaustorum vivis lapidibus exstructas, quarum longitudo, et latitudo, et altitudo descripta est, ponuntur vasa in quibus immolatur holocaustum martyrum, de quibus dicitur: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (*Ps. cxxv, 5*); et eorum victimæ, qui continentia, et corporis sanctitate, animas suas immolant Domino. Mensarumque istarum nomine, puto in Matthæo, et Luca, Marco et Joanne apostolis contineri: quarum corona desuper flexa intrinsecus, per circulum margins ambiebat, ut holocausta contineret intrinsecus, et non passim fluere permitteret, tenebreque carnes oblationis, sive ut LXX transtulerunt: *Et ipsæ mensæ tectæ erant desuper*, proprie imbrum violentiam, et aestivi solis nimiam siccitatem: ut carnes desuper positæ, possint dicere cum propheta: Per diem sol non uret nos, neque luna per noctem (*Ps. cxx, 6*). Quorum alterum, nimiis pluvias, et tempestatibus tribulationum dissolvit oblationes; alterum vehementi æstu persecutionum arefacit quidquid oblatum est. Ignosce, lector, difficultati locorum: aut si melius quid invenire potes, doce: libenter discimus quod nescimus.

(Vers. 44 seqq.) *Et extra portam anteriorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis Aquilonem, et facies eorum contra viam Australem: una ex latere portæ Orientalis, quæ respiciebat ad viam Aqui-*

*lonis. Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium quod respicit viam meridianam sacerdotum [Vulg. addit erit], qui excubant in custodiis templi. Porro gazophylacium quod respicit ad viam Aquilonis, sacerdotum erit qui excubant ad ministerium altaris: Isti sunt filii Sadoc qui accidunt de filiis Levi ad Dominum, ut ministrent ei. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, et latitudine centum cubitorum per quadratum, et altare ante faciem templi. Et introdit me in vestibulum templi: et mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde, et latitudinem portæ trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, et latitudinem undecim cubitorum, et octo gradibus ascendebat ad eam, et columnæ earum [Sic. mss. Vulg. erant], in frontibus, una hinc, et altera inde. **490** Pro gazophylaciis, Septuaginta exedras transtulerunt. Illudque quod nos diximus exedræ, sive gazophylacia cantorum, ab eis prætermissum est. Rursusque post mensuram vestibuli quinque cubitorum hinc, et quinque cubitorum inde, addidere de suo, et latitudo portæ cubitorum quatuordecim, cum in Hebreo tantum positum sit, et latitudo portæ trium cubitorum hinc, et trium cubitorum inde. Hæc lectorem admonui, ne translationum diversitate turbetur, sed ut in præsenti loco, et maxime in mensuris templi, Hebraica veritate contentus sit. Igitur post murum, quem περιβόλον Septuaginta transtulerunt, qui locum templum per quadrum ambiebat in circuitu, introductum prophetam legimus in atrium interius, et deinde ad Aquilonem, et ad Austrum, et ad portam Orientalem, et rursum ad Aquilonem: de quibus, ut potuimus, diximus, et in quorum diversitatibus, vel nominum, vel mensurarum, quid nobis videretur, præteritus sermo monstravit: quorum sensum testimonium Salvatoris breviter ostendit dicentis: In domo Patris mei multæ sunt mansiones (*Joan. xiv, 2*). Quibus expletis, ingreditur templo, hoc est, Sancta sanctorum, de quibus nunc dicitur, et intra portam interiorem, gazophylacia, sive exedræ cantorum. Ad quos illud imperium est: Cantate Domino canticum novum (*Ps. xcvi, 1*). Qui cum Angelis clamitant: Gloria in excelsis Deo, et super terram pax in hominibus bonæ voluntatis (*Luc. ii, 14*). Quod atrium interius erat situm in latere portæ, quæ respiciebat ad Aquilonem, et ad Austrum, et ad Orientem; ut semper meminerint cantores Domini, et qui angelorum officio detineantur, per quos gradus ad summa pervenerint; et mysteria singulorum locorum diligenter agnoscant. Denique vir ille cuius calamus, et funiculus erat in manu, introducto propheta in atrium interius quod respiciebat viam meridianam, hæc locutus est, *Hoc est gazophylacium sive exedra; et ut Theodosio posuit, thalamus, qui habitationi sacerdotum separatus est, observantium in excubiis templi. Porro gazophylacium quod respicit ad viam Aqui-**

lonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris. In quo notandum, quod sacerdotes quibus custodiae templi delegatae sunt, habitant **491** in gazophylacio, quod respicit ad viam meridianam, in qua lux plenissima est. Hi autem qui excubant ad ministerium altaris, in quo offeruntur victimæ pro peccato, in gazophylacio sint quod respicit viam Aquilonis, eos qui ab Aquilone veniunt, et offerunt victimas pro peccatis, suscipere et salvare cupientes. Qui utrique pro officiis suis Domino servientes, appellantur filii Sadoc, qui interpretatur *justus*, sive *justificans*, omnipotens videlicet Deus, de quo scriptum est : *Justus Dominus, et justitas dilexit : equitatem vidit vultus ejus (Ps. x, 8)*. Isti autem filii Sadoc de filiis Levi, qui interpretatur *assumptus* : et ipsi assumuntur a Domino, ut accedant ad eum, et nequaquam de solo dicatur Moyse : *Moyses accedebat ad Dominum*; alii vero non accedebant (*Exod. xix*) ; sed et omnes qui serviunt ei, et ministrant, Domino appropinquare dicuntur. Iste autem vir qui introduxit Ezechielem in atrium interius, et ut ita loquar, ad Sancta sanctorum, mensus est ipsum atrium, in quo erant duæ exedræ sive gazophylacia custodum templi, sive altaris habitaculis delegata, et reperit longitudinis, et latitudinis per quadrum centenos cubitos : ut Sacerdotes Dei ministerio servientes, qui per aretam, et angustam viam intraverant, habeant deambulacula latissima, et in perfecto consummatoque virtutum numero commorentur. Et in ipso atrio erat altare ante faciem templi : ut numquam sanctorum ad Deum ccesserat oratio. Supradictus quoque vir introduxit Ezechielem in vestibulum, sive πρότυλον templi, quod mensus est quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde : quoniam qui introductus est, divinis sensibus fuerat eruditus, et nec dexteram noverant, nec sinistram, sed via regia ingrediebatur. Latitudo autem ipsius portæ, per quam introitus erat ad vestibulum templi, habebat ternos cubitos hinc et inde. In quo Scripturæ sanctæ observanda elegantia : quod non dixerit a dextera et sinistra, ne videretur in Sanctis sanctorum sinistrum aliquid **492** nominare ; sed hinc et inde, id est, ex utraque parte. Statimque prudens lector intelligit, trinum numerum ad Trinitatis mysterium pertinere, quæ porta est ingredientium ad Deum, dum et Pater in Filio est, et Filius in Patre, et in utroque Spiritus sanc-

A tus. Qui ternus numerus, una porta est eorum qui post baptismum Trinitatis pervenient ad salutem. Quod autem sequitur : *Longitudo vestibuli viginti cubitorum, et latitudo undecim cubitorum*, videtur sacre questionem, quomodo dualis numerus qui refertur ad duas decadas, et undecimus qui unum videtur habere minus, ut sacram numerum expletat duodecimum, in vestibulo templi esse dicatur. Quod plerique sic solvunt : Quamvis sancti sint sacerdotes et in templi ministeriis collocati, et quotidie victimas offerant Christo : tamen quia in hoc mortali fragilique corpusculo, et ægrotationibus vitiisque subiecto commorantur, vicenarium habent numerum et undecimum. Unde dicebat et Apostolus : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)*? Non quod juxta sævissimam hæresim, abolenda corpora esse credamus ; sed quod voti nostri sit supervestiri, non spoliari, et mortale hoc accipere immortalitatem, et corruptivum induere incorruptionem. Illud autem quod sequitur : *Et octo gradibus ascendebar ad eam (I Cor. xv)*, id est, ad portam interiorum, scientibus Hebræam linguam, facit magnam difficultatem. Denique Symmachus, quem in hoc loco secuti sumus, *octo gradus posuit : Septuaginta, decem* ; Theodosio et Aquilæ secunda editio, *undecim* ; prima autem nullum numerum posuit, sed absolute ait, *et gradibus in quibus ascendebar ad eam* : ut vel juxta consuetudinem priorum portarum, *octo intelligamus gradus*, sicut intellexit et Symmachus, **C** vel certe quos habebat porta interior, quorum numerum Scriptura non dixit (pro ^a quo in Hebræo positum est, *UROB* (עֲרוֹב), id est *et latitudo*, *ASTE* (אַסְטֵה), *ESRE* (אֶשְׁרֵה)). Quod si ita legatur, *undecim* significat : **493** sin autem pro *ESRE*, hoc est, *decem*, legamus *ESER* (אֶשֶּׁר), non significat *decem*, sed pronomen *qui*). Hæc Hebræi sermonis expertibus deliramenta videantur : sed nunc non controversias scribimus, aut orationes, in quibus ludi solet compositione verborum, sed explanationes, et commentarios Hebræorum voluminum. Verum redeamus ad cœptum. Octo sive decem gradibus qui perfectus est numerus, aut undecim, de quo jam diximus, ascenditur ad portam sanctorum, in cuius frontibus columnæ erant, una hinc, et altera inde. **D** Non dixit, duæ, ne in dualem incurrerot numerum, sed, una et una, qui perfectus est numerus, et

debatur, et quos Hieron. exponit, sed pro ejusmet versiculi priori parte posita sunt, et cubiculi ipsius latitudo cubitorum undecim dicitur : quæ ad propositam difficultatem nihil faciunt. Non adeo tamen hæc temere intrusa pericope suppositaque textui Hieronymiano putanda est, sed manca potius ac deformata veterum scribarum mendis ; siquidem et verba ipsa S. Doctoris ingenium probe referunt, et maxime subnexa orationis series, id genus aliquid ex Hebræo observatum antea, persuadet. Facile quidam excidit versus quem supplere quidem ex ingenio possim, nolim vero cum mss. suffragiis caream.

^a Falso legunt hic libri ante nos editi, *positum est* terob, etc., cum Hieronymus legat in mss. codicibus *urob* juxta morem antiquorum, et non juxta punctuationem hodiernam. Consequenter in manuscriptis exemplaribus scriptum reperio, *sed pro nomine sermonis*, etc.; *vel, sed pro nomine quibus Hebrei*, etc. Quæ deprivations sunt veterum librariorum, qui et ipsi expertes fuerunt Hebrei sermonis. MART. — Quatuor hos versus unciniis inclusos Victorius delet, cruditiorum, ut ait, judicio fretus, quod nec sensum sanctissimi viri assequerentur, nec interpretationis diversitatem, qualisnam vera esset, attingerent. Evidunt verba *Urob*, *Aste*, *Esre* in Hebræo non pro gradu numero quibus ascen-

unione sui imitatur Deum. Iste autem erant columnae duæ, de quibus et in Apocalypsi dicitur : Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur (Apoc. iii, 12). Et Petrus et Joannes columnæ appellantur Ecclesie (Galat. ii), per quos ingredimur ad Sancta sanctorum, et quorum doctrina, ad Christum noster introitus est.

(Cap. XLI. — Vers. 1 seqq.) « Et introduxit me in templum, et mensus est frontes sex cubitos et latitudinis hinc, et sex cubitos latitudinis inde, latitudinem tabernaculi. Et latitudo portæ decem cubitorum erat, et latera (sive humeri) portæ quinque cubitis hinc, et quinque cubitis inde. Et mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, et latitudinem viginti cubitorum. » Post multa mysteria, variosque introitus, et locorum singularium proprietates, tandem aliquando vir, cuius surniculus clementiariorum, et mensurae calamus in manu erat, Ezechielem prophetam introducit in templum, et mensus est frontem templi : pro quo *ælam*, Septuaginta ; et *ælim* Theodotio ; et in circuitu Symmachus transtulerunt. Et ex utraque parte latitudo tabernaculi senum cubitorum erat, sacramentum creaturarum omnium continens : in sex enim diebus mundus est consummatus. Per quorum notitiam causasque conditionis atque rationem intramus ad templum Dei, et ex creaturarum ordine atque constantia cognoscimus Creatorem. Latitudo autem portæ templi erat decem cubitorum, qui sacratus et perfectus est numerus, et in quo mense septimo, die decima mensis, jejunium et propitatio est. Decima autem die mensis primi, qui appellatur *Nisan*, ad immolationem, 494 et præparationem Paschæ agnus assumitur. Septimo igitur mense, decimæ offeruntur in Dei horrea, sive, ut Scriptura appellare consuevit, torcularia. Unde dicit et Apostolus : Dilatamini et vos (Il Cor. vi) ; ut postquam per decem portæ cubitos templum quis fuerit [Ali. qui fuerat] ingressus, ex utraque parte portæ ipsius latera, sive ut proprie in Hebraico dicitur, humeri mensurentur qui semper referuntur ad opera. Unde et Isachar desideravit bonum (Gen. XLIX), requiescens inter medios cleris, vidensque requiem, quia bona est, et terram, quia pinguis, supposuit humerum ad laborandum, et factus est vir agricola. Et in ueste pontificis, humerale cum rationale stringitur, ut rationi opera copulentur, et possit dicere vir Ecclesiasticus : A mandatis tuis intellexi (Ps. cxviii, 104). Qui humeri portæ, ex utraque parte, quinas habebant porticus, ut per terrenos sensus atque divinos, super quorum differentia saepè scrispimus, ingrediamur adyta templi, cùjus mensus est vir illa, qui ductor prophetæ erat, longitudinem quadraginta cubitorum,

« Locus depravissime editus apud Erasmus et Mariana : qui hoc modo legunt : In cūjus fronte sive adāpū (Er. elāu) pro quo Symmachus περὶ τὴν θύην, id est, circa portam Theodotio Hebraicum ἡλικία, et Aquila ostium, nos frontem interpretari cōsumus.

A et latitudinem viginti cubitorum, sive ut melius est, portæ longitudinem ac latitudinem : quia supra tantum de latitudine, et humeris ejus dixerat. Quod autem vices quadraginta octingentesimum numerum faciat, qui vicinus est octonario, nulli dubium est. Unde in Ecclesiaste præcipitur : Da partes septem : da et octo (Eccl. xi, 2). De cūjus numeri sacramento crebro disputasse me uovi, sive quia per tribulationes, et angustias hujus sæculi intramus ad sanctuarium [Ali. sanctum atrium] Domini : idcirco longitudine portæ habebat cubitos quadraginta, qui numerus semper in labore positus est. Unde et Moyses, et Elias quadraginta diebus non comedebat panem, et aquam non bibunt (Deut. ix; III Reg. xix; Deut. xxii) : et annis quadraginta populus Israel vexatur et probatur in solitudine, et per multas labores terram re-promissionis ingreditur : et Dominus ait Salvator secundum assumpti corporis fragilitatem quadraginta diebus tentatur in solitudine, ut post victoriam accedant angeli, et ministrent ei (Matth. iv) : Cum autem per tribulationes, et angustias poterimus dicere illud Apostolicum : In omnibus tribulati, sed non coangustati (II Cor. iv, 8), aitque illud propheticum : In tribulatione dilatasti mihi (Psal. xv, 1), tunc nobis latissimus aperitur introitus, qui viginti cubitorum habet 495 latitudinem, et separatis mundi certaminibus atque terrenis, qui et ipse dominus est numerus, ingrediamur templi penetralia, et audiamus imperantem discipulis Dominum : Confidite ego vici mundum (Joan. xvi, 34).

(Vers. 3, 4.) « Et ingressus intrinsecus (sive in atrium interius) mensus est in fronte (sive ælam) portæ duos cubitos, et portæ sex [Ali. decem] cubitorum, et latitudinem portæ septem cubitorum (sive et humeros portæ septem cubitis hinc, et septem cubitis inde). Et mensus est longitudinem ejus (sive ostiorum) viginti cubitorum et latitudinem viginti cubitorum ante faciem templi. Et dixit ad me : Hoc est Sanctum sanctorum. » Quantumvis proficiamus, semper nobis major prospectus aperitur. Unde post introitum templi rursum ingrediamur intrinsecus, sive ut Septuaginta transtulerunt, interius atrium, in cuius fronte, sive *æl*, pro quo Symmachus, circa portam, Theodotio *ælam*, Hebraicum *ul* (υλ). Aquila ostium, nos frontem interpretari sumus, duo erant cubiti : ut iuxta superiorēm secum per dualem numerum ingrediamur ad eum locum, ubi sunt Sancta sanctorum. Unde et ipsa porta sex cubitorum erat, per quam ingressi, æternam quietem possidemus, quæ in septenario numero demonstratur. Pro quo Septuaginta transtulerunt, et latitudinem portæ septem cubitorum hinc, et septem cubitorum inde, in Hebreo et ceteris editionibus semel tantum septem cubiti, in latitudine portæ, po-

Ubi nihil resperio Hieronymianum, cum pro isto posuerint adāpū, vel elāu; Graeca verba Symmachī addiderint de suo; et pro lectione Theodotiorum *ælam*, et Hebreico *ul*, *ἡλικία*, substituerint Hebraicum hodieatum *ἡρική*, *ail*, sive *el*. MART.

sunt sunt. Quod autem sequitur : *Et mensus est longitudinem ejus, sive ut Septuaginta transtulerunt, astorum viginti cubitorum, pro quo in plerisque codicibus juxta Septuaginta quadraginta continentur, latitudinem quoque viginti cubitorum ante faciem templi, illud significat, quod ante templi faciem, et introitum ejus, præteriti laboris atque certaminis nobis mensura semper occurrat. Quam enim rationem in singulis numeris duplex numerus possidet, eamdem dux habent decades. Et hoc considerandum, quod ingressus intrinsecus per portam duorum in fronte cubitorum, et sex habentem cubitos, septemque in latitudine ex utraque parte, et viginti cubitos in longitudine, 496 totidemque in ipsis templi foribus, doceatur propheta qui sit ille locus, vel quo appelletur vocabulo. Dixit enim, inquit, mihi : Hoc est Sanctum sanctorum. Sin autem ante templum, sive ut Scriptura cognominat, ante faciem templi Sanctum sanctorum est, quantam beatitudinem in templi adiutis, et in interioribus ejus existimare debemus! De qua propheta loquitur : *Hoc labor est in conspectu meo, donec ingrediar in sanctuarium Dei, et intelligavi in norissimis eorum* (Ps. LXXVU, 16, 17). Sed et hoc notandum, quod in descriptione tabernaculi dicuntur Sancta sanctorum, plurali numero; hic autem Sanctum sanctorum, numero singulari, ut post sancta veniamus ad sanctum : quomodo post multa cantica perveniamus ad Caecum canticorum, quod omnium carminum carmen est, et quod canentes, sponsi copula in oris amplexis.*

(Vers. 5 seqq.) « Et mensus est parietem domus sex cubitorum, et latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus. Latera autem tatus ad latos, his triginta trium [Vulg. tria], et erant eminentia quæ ingredenterat per parietem domus in lateribus per circuitum, ut contingerent, et non attingarent parietem templi. Et platea erat in rotundum ascendens : cursum per cochleam et in coenaculum templi deferebat per gyrum. Idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium ☘ et de mediis ad tristega et Thrael ; » Quod autem in LXX ponitur, *Et de mediis ad tristega, id est, ad tria coenacula, et Thrael*, in Hebraico non habetur. Pro Thrael quoque (quod nescio quid significet ; neque enim habetur in Hebreo) legitur apud illos URAITHI (וְרָאֵת), quod et nos, et caeteri transtulerunt, et vidi, ut sequatur ordo testimoniorum.

(Vers. 8 seqq.) « Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatio, et latitudinem per parietem lateris forinsecus, quinque cubitorum, et interior domus in lateribus domus, et inter gazophylacia latitudine viginti cubitorum in circuitu domus

A undique. Et osium lateris ad orationem (quod in Septuaginta non habetur), osium unum ad viam Aquilonis, et osium unum ad viam Australem, 497 et latitudinem loci ad orationem (quod et ipsum Septuaginta non transtulerunt), et quinque cubitorum in circuitu. Et aedificium quod erat separatum versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum : paries autem aedificii quipque cubitorum latitudinis per circuitum, et longitudine ejus nonaginta cubitis ». Postquam pervenit ad Sanctum sanctorum, de quo supra diximus, vir ille venerabilis mensus est Sancti sanctorum parietem, qui propter fabricam mundi, et omnem visibilem creaturam, quæ in sex diebus condita est, sex habebat cubitos, et latitudinem unius lateris quatuor cubitorum : non ex uno latere, sed per circuitum. Quatuor autem cubita tenebat per circuitum domus latitudine, ut quatuor elementa monstraret, ex quibus universa compacta sunt, et maxime humana corpora, contra quæ sancti dimicantes, et subjicientes se animæ potestati, interiora merebantur intrare, et Domini arcana cognoscere. Ipsa autem latera quæ in circuitu domus erant, et quatuor cubitorum spatio a templi parietibus separabantur, juncta sibi erant : ita ut unum latus aliud latus contingueret, et haberet in longitudine non triginta et tres cubitos, sed bis triginta tres, hoc est, sexaginta sex. Vetus in Levitico loquitur Testamentum, in ortu maris post unam hebdomadem, et illam quæ genuit, et illum qui genitus est, triginta tres explere dies, ut veniam ad purificationem (Levit. xii). Porro si genererit feminam, duplum observari numerum, id est, sexaginta sex. Et quia, ut veniamus ad sancta sanctorum, non solum prima iudicemus nativitate, sed et secunda, ut nati in carne, renascanur in spiritu : idecirco non sexaginta sex, sed bis triginta, et trium ponitur numerus : ut utraque nativitas Deo auctori debeat illiusque clementia, et dupli pauro circumveant latera domus quæ templi spiciunt aedificium. Quodque sequitur juxta Hebraicum : « Et erant quadam eminentia, quæ egredenterur per parietem domus per latera in circuitu, ut contingerent, et non attingerent parietem templi, » illud significat : quod sancti viri in multitudine credentium erumpant per parietem templi, per omnia videlicet latera in circuitu, et contineant Ecclesiæ fundamenta, et tamen non tangant parietem templi : 498 tantum vidisse contenti, et de longe inenarrabili adorasse mysteria. Nunc enim videamus per speculum in anigmate, et plenissimam tangere atque comprehendere non possumus veritatem. Quod autem platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, et in coenaculum templi deferebat per gyrum : et idcirco latius erat templum in superioribus, et sic de in-

carum similitudine decepti LXX pro verbis וְרָאֵת בַּיִת לְבִין יְהוָה, junxerintque aliter בית יהוָה Ve-thrael, sive et Thrael, domus, quæ vox neque Hebraica est, neque in Hebreo habetur, sed pro ea legitur Uraithi, Et vidi, etc.

* Victorio autem ishæc lectio impressa adeo visa est intellectu difficilis et corrupta, ut de suo scriptore non dubitari, necquid significet apud illos; in Hebreo legitur Uraithi, quod, etc. Illoc vero planissime ex Hieronymo constat, quod litterarum Hebraic-

ferioribus ascendebatur ad superiora, et medium: puto perspicuum esse lectori, semper angustiora esse quæ deorsum sunt in Ijeuniis, χαμενίαις, et victus continentia, paulatimque dum ad summa concendimus, latiorem nobis aperiri viam, et impleri quod scriptum est: in tribulatione dilatasti mihi (*Ps. iv, 1.*). Per rotundum autem et per cochleam ascendimus templi cœnaculum, quæ figura inter omnia σχήματα a philosophis quoque hujus sæculi pulchrior approbat: dum et cœlum, et sol, et luna, et astra cœtera, et punctum terræ, in corporibus quoque humanis, oculi, quasi altera sidera, et figura capitinis, quod omnium sensuum receptaculum est, teretesque digiti, et femina, et brachia hanc præferunt rotunditatem. Porro cœnaculum templi, ad quod de angustioribus ad altiora concendimus, illud puto esse, quod in regum volumine Elias habuit, et Elisæus, et in apostolorum Actibus, *Tabitha*, id est, δόρπις; et damula nostra possedit, quæ bonis operibus ad summam concenderat (*III Reg. xvii; IV Reg. iv; Act. ix; Act. xi.*). Apostolus autem Petrus, super quem Dominus Ecclesiæ fundamenta solidavit, transcendit cœnaculum, et venit ad tectum, quod significantius Græce δῶμα dicitur, id est, tecti solarium: et incognita prius sæculo Ecclesiæ sacramenta cognovit. Salvator quoque generis humani pascha fecit in cœnaculo, et magno latoque cœnaculo, atque omni sorde purgato stratoque, et ad spirituale convivium præparato, ubi mysterium corporis et sanguinis suis tradidit discipulis, et æternam nobis agni immaculati reliquit festivitatem. Quodque addidit: *Et de mediis ad tristega*, id est, *tertia cœnacula et Thrael*, videtur mihi obelo prænotandum. Quid enim necesse est dubia, et non scripta disserere: cum in ea quæ Hebraorum tenentur libris debeamus incumbere? Sequitur: « Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata **499** latera ad mensuram calami, sex cubitorum spatio: et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum, et inter gazophylacia » (quæ Symmachus ἔσδρας vocat) « latitudinem **1** cubitorum viginti per circuitum domus. Quibus numeris ostenditur, quod de mundo hoc, et de terrenis sensibus, et de duali duarum decadarum numero, qui refertur ad viginti, non solum in sancta sanctorum, sed et in cœnaculâ eorum mereamur ascendere, et semper habere in memoria, quod per sex dies conditionis nostræ, et per quinque sensus, et per viginti cubita latitudinis ascenderimus ad cœnaculum templi, et terrenam humilitatem, sensumque litteræ relinquentes, transierimus ad summitem Ecclesiæ, Spiritusque Sancti consortio gaudeamus. Et ostium, inquit, lateris ad orationem contra viam Aquilonis (*Jer. i, 14*), a quo exardescunt mala super omnem terram, et quem Dominus abacturum se a nobis pollicetur, dicens: *Et eum qui ab Aquilone est, abigam a vobis* (*I Joel. ii, 20*). Pulchreque in ostio contra Aquilonem locus orationis est, ut secundum Apostolum (*I Thess.*

* In Lat. Hier vers. *ethetas*: in aliis libris *ethecas*, quod idem est derivatum vocabulum ex Hebraico רְתִינָה.

A v), oremus sine cessatione, et dicamus cum Jeremia: Non sileat pupilla oculi mei (*Thren. ii, 18*), vel præsentia mala vitare cupientes, vel agentes gratias pro præteritis. Quamdiu enim in tabernaculo corporis hujus sumus, ingemiscimus, dicimusque: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (*Rom. vii, 24*)? Sed et ad viam Australem erat ostium, et ipsum juxta Hebraicum habens locum orationis et quinque tendens cubitis per circuitum. Post frigus enim Aquilonis ad Australem transimus calorem, et tamen rursum orationis quærimus locum, in Aquilonis ostio, ut evadamus pericula: in Australi, ut agamus gratias pro præteritis, et sit nobis victoriæ secura possessio. Quinque autem cibili, et in hoc loco divinos indicant sensus, per quos de terrenis ad altiora concendimus. Et ædificium, inquit, quod erat separatum versumque ad viam respicietem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum: ut post labores, et pericula, et sæculi istius fluctus atque naufragia, et annos septuaginta, de quibus Jeremiah scribit, et Daniel, et Zacharias (*Jer. xxv et xxxix; Dan. ix, Zach. ix*); verum et legitimum septem decadarum sabbatum **500** consequamur: ut sit nobis æterna requies, et per quinque cubitorum latitudinem veniamus ad longitudinem nonaginta cubitorum: in qua ætate de repromotione filium Sara generavit, quæ nonaginta annorum, id est, novem decadarum, peperit Isaac, juncta Abraham centenario (*Gen. xi*), id est, decem decadarum habenti mysterium. Qui numerus quid significet, sequens Scriptura monstrabit.

¶ (Vers. 13 seqq.) Et mensus est domus longitudinem centum cubitorum. Et quod separatum erat ædificium, et parietes ejus longitudinis centum cubitorum. Latitudo autem ante faciem domus, et ejus quod erat separatum contra Orientem, centum cubitorum. Et mensus est longitudinem ædificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum. * **EKΘETAC** (*id est, eminentia*) ex utraque parte centum cubitorum: Et templum interiorum, et vestibula atrii. Limina et fenestras obliquas **EKΘETAC**, in circuitu per tres partes contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu: terra autem erat usque ad fenestras: Et fenestrae clausæ. Super ostia, et usque ad dominum interiorum: Et forinsecus per omnem parietem in circuitu intrinsecus: Et forinsecus ad mensuram. Et fabrefacta Cherubim et palmæ: Et palma inter Cherub et Cherub: duasque facies habebat Cherub: faciem hominis juxta palmam ex hac parte, et faciem leonis juxta palmam ex alia parte; expressam per omnem dominum in circuitu. De terra usque ad superiora portæ Cherubim et palmæ cœlatae erant in pariete templi. Limen quadrangulum erat: Et facies sanctuarii aspectus contra aspectum altaris lignei, trium cubitorum altitudo ejus: Et longi-

tudo ejus duorum cubitorum : Et anguli ejus, et longitudine ejus, et parietes ejus lignei. LXX : Et mensus est contra¹, domum longitudinem cubitorum centum : et reliqua et separantia et parietes ejus, in longitudinem cubitorum centum : Et latitudinem contra faciem templi, et reliqua contra cubitorum centum. Et mensus est longitudinem separantis contra faciem reliquorum, quae erant post tergum domus illius, et reliqua hinc et inde cubitorum centum longitudinem. Et templum et anguli, et Elam exterius strata ligno, et fenestrae in modum retis factae tres, ad lucendum, ut prospiceretur per eas. Et domus, et ea quae proxima erant, strata ligno per circuitum : Et pavimentum, 501 et de pavimento usque ad fenestras. Et fenestrae aperiebantur tripliciter, ut prospiceretur per eas: et usque ad domum interiorem, et exteriorem, et per omnem parietem in circuitu intrinsecus et extrinsecus mensura, et cælata Cherubim, et palmæ inter Cherub et Cherub. Duæ facies Cherub: facies hominis ad palмam hinc, et facies leonis ad palmam inde: cælatus omnis paries per circuitum a pavimento usque ad laquearia Cherubim, et palmæ cælatae. Et sanctuarium et templum aperiebatur per quatuor angulos contra faciem sanctorum: visio quasi species altaris lignei: trium cubitorum altitudo ejus, et longitudine cubitorum duorum: et latitudo cubitorum duorum: et cornua habebat, bases quoque et parietes ejus lignei. Verbum contra, quod LXX transtulerunt in principio testimonii, ubi scriptum est: Et mensus est contra domum, in Hebraico non habetur, et idcirco obelo prænotandum est: ut sit rectius et verius, et mensus est domum longitudine cubitorum centum, et reliqua. Describuntur autem Sancta sanctorum et templum interius, quod post nonaginta cubitos, ex tribus partibus centenos cubitos habere dicatur, a perfectum videlicet numerum decadarum decem: ut et mente, et sermone, et operibus Domino serviamus, recordantes illius Apostolici exempli in quo ait: Ut scire possumus quae sit latitudo, et longitudine, et profundum, et altitudo (Ephes. iii, 18). Quod autem in Hebraico dicitur, ædificium separatum et parietes ejus, LXX reliqua interpretantur et separantia, que non hærent parietibus templi, sed propinquos et suos habeant parietes. Ipsu quoque templum et anguli ejus, et Elam, id est, πρόπυλον, sive vestibulum, exterius erant strata ligno, sapientia videlicet, quod lignum vitæ situm in paradiſo Scriptura commemorat (Genes. ii). Fenestrae quoque erant factæ in modum retis, instar cancellorum: ut non speculari lapide, nec vitro, sed lignis interrasiliibus et vermiculatis clauderentur: pro quibus in Hebraico obliquas fenestras habet, quae in tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram videlicet et sinistram, et post tergum, id est, ad Meridiem, et ad Aquilonem, et ad Occidentem. Orientem

¹ De hac depravatione jam dixi in annotationibus ad caput istud Ezechielis tom. I, col. 713 et 714.

A talis autem pars non habebat fenestras, quia ipse introitus clarum immittebat lumen intrinsecus, et cuncta interiora templi, januarum lumine 502 complebantur, ita ut per singulas fenestras et cancellorum foramina intro quis posset aspicere. Et non solum exteriora erant strata ligno, sed tanta erat lignorum copia per circuitum, ut et pavimentum et de pavimento usque ad fenestras, lignis omnia jungentur. Quæ fenestrae juxta Septuaginta aperiebantur tripliciter: ut apertis eis, triplex in templo Dei intelligentia monstraretur, juxta illud quod alibi dicitur: Tu autem describe ea tripliciter (Prov. xxii, 20). Prospicitur autem per eas non solum interiorus, sed et exteriorus: ut quæ interiora sunt, invisiabilia; quæ exteriora, visibilia cognoscamus: ut aliud mentem, aliud carnem, aliud spiritualem intelligentiam, aliud simplicem monstraret historiam, et per omnes parietes in circuitu, tam intrinsecus, quam extrinsecus, erant mensuræ suæ. Nihil enim absque ratione et mensura in templo Dei, et maxime in sancto [Al. sancta] sanctorum a Deo factum est. Cælata quoque erant Cherubim, haud dubium quin in lignis, de pavimento usque ad fenestras pertingentibus, et tam fabrefactæ erant cælaturæ, ut non sculptæ, sed appositæ viderentur. Cherubim interpretantur scientiæ multitudo. Igitur intrinsecus in interioribus templi post scientiæ multitudinem cælantur et palmæ, in quibus signum victoriæ est, dicens Apostolo: Persequor autem ad statutum bravum supernæ vocationis Dei, in Christo Jesu (Philip. iii, 14). Quæ palmæ erant inter Cherub et Cherub, ut unum Cherub duarum palmarum lateribus vallaretur: quod Cherub nequaquam, ut in principio hujus prophetæ legimus, quatuor habebat facies, hominis scilicet, et leonis, et vituli, et aquilæ; sed tantum duas, hoc est, hominis et leonis, quorum primum ad rationem pertinet, sequens ad furorem, qui significantius Græce θυμὸς appellatur. Furorem autem dicimus, non eum qui perturbationi, et vitio proximus est: sed qui mentis consolidat molitiem, et fortiorum facit animum dimicantis. In principio enim subjacemus concupiscentiæ, quæ refertur ad vitulum, propter terrena opera; et alia sunt carnalia, alia spiritualia, quorum extremum aquilæ deputatur. Cum autem intraverimus sancta sanctorum, et interiora templi possederimus, nequaquam alia re indigemus, nisi ratione atque fortitudine, 503 quorum alterum ad sensum atque prudentiam, alterum refertur ad animi perseverantiam. Omnis igitur paries per circuitum templi a pavimento usque ad laquearia, Cherubim habebat, et palmas mira arte cælatae: post quæ aperiebatur sanctuarium et templum per quatuor angulos contra faciem sanctorum. Prius enim habemus scientiæ multitudinem, per quam victoram de hoste consequimur, et postea nobis sanctuarium aperitur et templum, quod habet quatuor angulos, et stationem firmissimam,

Consule locum, et vides falsam Marianu restitucionem. MART.

et quæ in nullam partem declivior sit. Nam enim habet naturam mensura quadranguli, ut stabili consistat basi, et in mysterio numero, qui prædentiæ letori perspicuus est, elementa quatuor, ex quibus constant omnia, solida perpetuaque possideat. Et cuncta contra faciem sanctuariorum aspicerent: ante quod sanctuarium, sive in quo sanctuario erat species altaris ligni triam cubitorum altitudine, et longitudine cubitorum duorum, latitudine cubitorum duorum, qui juxta faciunt septem cubitos. Quod altare habebat cornu; et tam bases quam parietes ejus, hoc est, latera erant lignea, in quo Scripturæ sanctæ mysteria, humanos sermo non potest explicare: quoniam altare, in quo ignis succendens erat, mensa videlicet thymiamatis nihil ab igne partitur, sed ut ita dicam, igne purius fuit. Sicut enim sanctorum opera, de quibus scribit Apostolus: Universoque opus quæ sit, ignis probabit (1 Cor. iii, 15), non percutiunt, sed per ignem puriora monstrantur, ita et altaris ligna quæ de lignis paradisi sunt, non tremunt igne vicino, sed puriora reduntur. Nec mirum hoc de sanctuariorum, et de interioribus templi et altari thymiamatis credere, cum etiam ^a apóstolorum, quod lignum est, vel ligni habens similitudinem, quanto plus arserit, tanto mundius inveniatur. Ignosce, lector, difficultati, et veniam trahue pauperi intelligentie. Per fenestras enim oblique et in modum retis factas, et quæ semper clausæ sunt, vix usque ad interiorum domum cordis nostri oculum possumus intrinsecus, ut omnia quæ cernimus, in umbra videamus et in imagine, et cum C 504 Apostole clamemus: O profundum divitiarum sapientiam et scientiam Dei! quid inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles tunc filii (Rom. xi, 13)! Et: Quis cognovit sensum Dei (Iovi. xl, 18), nisi ille qui est magni consilii angelus, et sua potest dignis aperire mysteria? ^b dicitur, auctor Romæ appellavit ostia de conuaciorum parietibus eminentia, sive Meniana ab eo qui ea primus invenit, quæ noualli Grecorum ^c ἔγκριψεν vocant.

(Verg. 25 seqq.) Et locutus est ad me: Hæc est mensa eorum Domino, et duo ostia erant in templo et in sanctuario, et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se invicem plicabantur. Bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum, et celata erant in spolis ostiis templi Cherubim et sculptura palmarum,

^a Amiantus lapis in Cypro nascitur, scissili aluminis similis, quo, utpote lento, telas constent, quæ in ignem conjectæ accendantur quidem agnitus flammis, sed nulla amissa parte nitidiores evadunt. Hæc R. Constantinus ex Dioscor. lib. v, cap. 148; Plin. lib. xxxvi, cap. 19. Iiusmodi partem lapidis, sive ligni observari vobis curiositatem, cum e Pyrenæis montibus ad nos doluti essent lapides amianti. MART.

^b Aliibi Ethicas: ἔχεται, quod ipsum ex voce Hebraica מִנְיָן, quæ hic habetur (significatque angulos ejus) videtur expressum. De Menianis reroles quæ in epist. 106, ad Suniam et Fretellam, observavimus pag. 661. Denique Victorius Ἐγένετος pro ἔγκριψεν legit.

^c Qui Mariani hotas in hunc, et superiorum locum legere voluerit, multa falsa nec satis eruditæ

A stet in patribus quoque expressæ erant. Quamobrem et crassiora [Vulg. grossiora] erant ligna in vestibulo fronte fornicata: super quæ fenestrae erant oblique, et similitudo palmarum hinc atque inde in anterius vestibuli, secundum latera domus latitudinemque parietum. Multam in hoc loco Septuaginta editio ab Hebreach veritate discordat. Unde hoc solum adhucne quod pro crassioribus lignis, et ovata, hoc est, necessaria, sive cura digna transulerint, et pro obliquis fenestræ, absconditus, et quod in fine testimonio positum est: et mensa est hinc et inde taquearia superluminaria, sive vestibuli, et [Al. per] latera domus compacta, sive conjuncta, quæ illi dixerunt, Κυρία, pro quibus possumus te qui ponderis venire. Vir ergo ille qui prophetam in abdita templi introduxerat, et inter extera ostenderat ei altare lignorum, quod et angulos et cornua juxta LXX, et parietes habebat ligneos, dixit ei: Hoc altare quod respiciens, ipsa est mensa eorum Domino, quæ in similitudine robi ardet, et non comburitur; de quæ sanctus loquitur ad Deum: Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me (Ps. xxii, 5). Unde quoque ostia erant in templo et in ipso sanctuario, per quæ intrinseque instrumenti sacramenta monstrantur, et in duabus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se in vicem plicabantur: ut et in historia spiritualem habeas intelligentiam, et in topologia historiam veritatem, quæram alioquin altera indiget, 505 et si unum defuerit, perfecta caret scientia. Quod autem sciatur: Bina etiam ostia ex utraque parte ostiorum, juxta litteram perspicuum est. Solent enim in majoribus cruciatus bina sibi habere atque conjungi: ut major introitus nequaque duobus et ingentibus, sed qualuot minoribus claudatur, vel aperatur foribus. In quibus usus templi, sive sancti sanctorum celata erant Cherubim, de quibus supra diximus, et sculptura palmarum, ut post scientiam multitudinem, victoria intrantibus præberetur. Quæ sculptura palmarum in omnibus quoque parietibus Templi erat. Reddique eras quare celata [Al. celata] fuerint Cherubim in ipsis ostiis, et palmarum expressæ similitudines. Unde et crassiora [Al. grossiora] erant ligna in vestibulo portæ fornicata: ut et firmitatem haberent, et celaturam possent recipere. Pulchritudo juxta intelligentiam spiritualem, firmiora et celata

reperiatur, quæ nos carpere noluimus, nomini ejus pardentes et fastidiosos lectori. Quid sint porro meniana non ab alio discere debuit Marianus, quam ab ipso Hieronymo dicente in epistola ad Suniam et Fretellam: δῶμα in Orientalibus provinciis ipsum dicitur quod apud nos lectum: in Palestina enim et Aegypti... non habent in tectis culmina, sed δωματα, quæ Romæ vel solaria, vel meniana vocant, id est, plana tecta quæ transversa trabibus sustentantur.... Et quando præcipitur nobis ut faciamus domati nostro coronam, hoc præcipitur, ut in tecto faciat per circuitum quasdam eminentias, ne factis in præcepis lapsus sit. Meniana itaque a Meni censoria dicta, erant exæcta et exacta, de conuaciorum parietibus eminentia solaria. Non legas Meniana in epistola ad San. et Fretel. sed meniana. MART.

sunt ostia, ut et firmitatem habeant et pulchritudinem, ne quis in sancta sanctorum simillis Oziæ possit irrumpere, et sibi sacerdotium vendicare (Il Par. xxvi). Super quæ ostia erant fenestræ obliquæ, sive absconditæ, ut ipsum quoque lumen quod præbebat intrinsecus, non haberet perfectam scientiam, nec clarum lumen et cunctis patens: sed plerisque **506** ex parte esset absconditum. Nunc enim videamus in rhymate (I Cor. xiii, 12); et nec dum novimus stet oportet nos sciere: cum autem venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte fuerat, destruetur. Et erat similitudo palmarum hinc atque inde. Eleganter in interioribus Templi, et in sanctis sanctorum non posuit dexteram et sinistram: ne quid sinistrum in his quæ magna sunt et arcana dicere videretur; sed hinc atque inde, juxta illud quod

A in Evangelio scriptum est: Qui te percosserit in dexteram maxillam, præbe ei et alteram (Matth. v, 39). Numquid dicere non potuit, et sinistram? Sed quando percussitur dextra, præbetur altera dextra: quia in sancto viro utrumque dextrum, utrumque perfectum est. Et in humerulis vestibuli secundum latera domus, latitudinemque parietum: pro quo LXX transtulerunt, in laquearibus Aælam, *hoc est*, propylæ [Al. προπύλου], et latera domus, æqualis ponderis, sive mensuræ: per quæ latenter ostenditur, et postes superliminaris, sive vestibuli (hoc enim humeruli videntur significare) et latera domus, et latitudinem parietum, cuncta rationis plena esse atque mensuræ, et nihil in templo Domini reperiri quod absque mensura et sapientia constitutum sit.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

505-506 Tertius decimus Explanacionum in B xiii, 2)? Igitur granum hoc sinapis, etiam si modicum fuerit, in magnam succrescit arborem, et volatilia cœli habitant in ramis ejus (Luc. xiiii). Quamobrem tibi, filia Eustochium, quæ nostra qualiacumque fuerint libenter accipis, contestatum volo, et illud rhetoris Victorini breviter admoneo, ut obscuritatem voluminum ex tribus rebus fieri scias, vel rei magnitudine, vel doctoris imperitia, vel audientis duritia: quorum primum et secundum liquido in hoc opere confitebor; tertium, acumen ingenii tui et desiderium Scripturarum facile renuit: quæ pri, vilegio virginali, et virtus continentia, non dicam frequentem, sed jugem hospitem possides Deum. Igitur tertium decimum in Ezechiel arripiamus librum, cuius hoc principium est:

C (Cap. XLII. — Vers. 1 seqq.) « Et eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, et induxit me in gazophylacium quod erat contra separatum ædificium, et contra ædem vergentem ad Aquilonem. In facie longitudinis centum cubitos ostii Aquilonis: et latitudinis quinquaginta cubitos, contra viginti cubitos atrii interioris: et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius: et ostia eorum ad Aquilonem, ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora, quia superportabant [Vulg. supportabant] porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et de mediis ædificiis. Tristega enim erant, et non habebant columnas, sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus et de mediis [Al. additut atriis] a terra cubitis quinquaginta. Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quæ

D

* Maluit Victor, in atria, ex Graeco τῶν LXX et Hieronymianis aliquot mss.

erant in via atrii exterioris ante gazophylacia: longitudo ejus quinquaginta cubitorum. Quia longitudine erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum et longitudo ante faciem templi centum cubitorum. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori: in latitudine periboli atrii quod erat contra viam Orientalem in faciem ædificii separati. Et erant ante ædificium gazophylacia, et via ante faciem eorum juxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis, secundum longitudinem eorum, et sic latitudo eorum. Et omnis introitus eorum, et similitudines, et ostia eorum, secundum ostia gazophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad Austrum [Vulg. Notum], ostium in capite viæ, quæ [Vulg. addit via] erat ante vestibulum separatum per viam Orientalem ingredientibus. LXX: *Et eduxit me in atrium exterius ad Orientem: contra portam Aquilonis, et introduxit me, et ecce exedrae quinque a juxta partem ædificii, et prope ædificium separatum ad Aquilonem: 509 et contra cubitis centum longitudinis ad Aquilonem, et latitudinis quinquaginta cubitis descriptæ sicut portæ atrii interioris, et sicut columnæ atrii exterioris, per ordinem contra faciem porticus ternæ, et contra exedras deambulatio cubitorum decem latitudinis, per cubitos centum longitudinis in interiore viam cubiti unius, et hostia earum ad Aquilonem. Et deambulationes cœnaculorum similiter, quoniam eminebant columnæ a columnis inferioribus, et spatium simile erat. Et porticus triples erant, et columnas non habebant sicut columnæ in exterioribus: properea eminebant ab his quæ erant inferioris, et in medio de terra quinquaginta cubitorum, et lumen exterius sicut exedrarum atrii exterioris, quæ respiciebant contra exedras Aquilonis, longitudine cubitorum quinquaginta. Longitudo enim exedrarum respicientium in atrium exterius, erat cubitorum quinquaginta.* Et hæc sunt contra faciem suam, omnes cubitorum centum et hostia exedrarum istarum ad introitum Orientalem, ut ingrediatur per eadem in atrio exteriori, secundum lumen quod erat in principio deambulationis ad Austrum contra meridiem et faciem reliqui ædificii, et separati. Et exedrae et deambulatio contra faciem suam, juxta mensuras exedrarum et viam ad Aquilonem, et longitudinem earum, et latitudinem earum et omnis exitus earum, et introitus, et luminaria, et ostia exedrarum contra Meridiem, et introitus ab initio deambulaciæ ad luminare spatio calami: et ut ad Orientem iretur per ea. Hoc quod LXX transiulerunt ad Orientem, in Hebraico non habetur, et superfluum esse manifestum est. Quomodo enim educitur ad portam exteriorem ad Orientem, cum sequatur, contra portam Aquilonis? Illud quod supra, et in

* Rescribit Victorius, *quinque de reliquo ædificio et prope, etc., ad Græcum textum, non dissentiente*

A hoc loco posuimus: *Et b eduxit me in gazophylacium, quod erit contra separatum ædificium, et contra ædem vergentem ad Aquilonem pro quo habetur in LXX: Et eduxit me: et ecce exedrae quinque de reliquo ædificio et juxta separatum ad Aquilonem: pro separato, quod Aquilæ et Symmachus transtulerunt, secunda Aquilæ editio, et Theodosio ipsum verbum posuere, GAZERA (ΓΑΖΕΡΑ), in omnibus locis similiter exprimentes: multaque alia quæ in præsenti loco posita sunt inter Hebraicum et LXX non 510 solum ordine, sed et numero, et verborum interpretatione discordant, ut si voluerimus hærente in singulis, et diversitate eorum querere, et explanare rationem, multum aberremus a proposito. Volueramque desperatione et magnitudine rei præsens testimonium silentio præterire: sed melius arbitratus sum quodcumque dicere, quam omnino nihil dicere, Socraticum illud assumens: Scio quod nescio [Al. nesciam]. Pars enim scientiæ est, scire quod nescias. Postquam igitur ea quæ erant intus, propheta diligentius contemplatus est, eduxit eum vir, cuius funiculus et calamus erat in manu, ad atrium exterius, per viam ducentem ad Aquilonem, quod et supra jam viderat, antequam interiora penetraret. Sed aliter videmus perfectam habentes scientiam, aliter in principio discipline. Et necesse est, ut qui interiora conspexerit, secundum eamdem formam atque mensuras et recondita sacramenta, etiam quæ exteriora sunt, videat. Eductus autem est in gazophylacium, sive ut Symmachus et LXX transtulerunt, exedram, vel ut Theodosio, πατοφόρον, quod in thalamum vertitur: quod erat contra separatum ædificium. Quod autem LXX addidere pro gazophylacio, exedras quinque, in Hebraico non habetur. Quod gazophylacium erat contra separatum ædificium, de quo supra jam diximus, GAZERA. Separatum autem erat, eos suscipiens qui ab Aquilone veniebant, et erat contra ædem vergentem ad Aquilonem, id est, respicientem quidem Aquilonis partes, sed non in Aquilone positum, ut facilior esset transitus his, qui Aquilonis frigora relinquebant, a quo exardescant mala super terram (Jer. 1). Legimus in Numerorum libro, tribus Dan et Nephtalim, et Aser filiorum Bale et Zelphæ ancillarum Rachelis et Lize, ad Aquilonis plagas castra tenuisse. Nunc quoque in facie longitudinis ostii Aquilonis centum fuisse cubitos, et latitudinis quinquaginta: ut ex decem decadis, quadrangulus numerus atque perfectus, et ex septem hebdomadibus, qui remissionis est numerus, et in principium unionis, id est, ogdoadis erumpit, sacerdotalia "in templo Dei spatia monstrarentur. Illudque quod 511 juxta Hebraicum jungitur, contra viginti cubitos atrii interioris, pro quo LXX transtulerunt, descripla erant sicuti portæ atrii interioris, hunc habet sensum: quod exterioris atrii centenarius et quinquagenarius numerus, eamdem*

in Comment. Hieronymo.

^b Idem introduxit ad Græc. εἰσῆγετε.

vim babeat, quam vicenarius atrii interioris. Si enim quatuor quinques suppites, in numero vicenario, utrumque reperies Testamentum: ut et Lex tenetur in Evangelio et Evangelium de Legis radice nascatur. Pro quo numero LXX, simulitudinem atrii interioris, interpretati sunt, forsitan formidantes vicenarium numerum, in quo offeruntur Esau muneris, in atrio interiori ponere. Sequitur: *Et contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris: ubi erat porticus, juncta porticuli triplici; pro quo LXX transtulerunt: Et sicut columnæ atrii exterioris per ordinem positæ, contra faciem porticum triplicium.* Significat autem, quod pavimentum atrii exterioris, vivo fuerit stratum lapide: ut nec æstatis pulvere, nec luto hyemis, sacerdotum vestigia polluantur. Unde et Dominus ascensurus ad Patrem, Apostolorum lavat pedes (*Joan. xiii*), ut mundatis purgatisque vestigiis scandant regna cœlorum: et imperat apostolis, ut in quamcumque ingressi fuerint civitatem, et non suscepient eos, excutiant pedum suorum pulverem (*Matt. x; et Marc. vi*): quo scilicet nihil murum terrenorum ab eis apud se remanere paliantur. Non solum autem pavimentum stratum erat lapide: sed et porticus erat juncta porticui triplici. Una Porticus ab imbre et æstu protegens sacerdotes, et juncta porticui triplici demonstrat mysterium Trinitatis, quod cum Patris et Filii, et Spiritus sancti dividatur nominibus, tamen una sibi divinitate conjungitur. Erat quoque ante gazophylacia, sive exedras, vel thalamos, deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius. Quodque a LXX additum est: *Per cubitos longitudinis centum, superfluum est: quia in Hebraico non habetur, quod ponentes, tulerunt id quod habetur in Hebreo, ad interiora respiciens viæ cubiti unius, quod nos de Hebraica veritate transtulimus.* Significat autem, quod ante foras gazophylaciorum omnium, sive exedrarum, et thalamorum fuerit deambulatio, latitudinem habens cubitorum decem, **512** qui et ipse perfectus est numerus, vel propter Decalogum, vel propter Evangelii sacramentum. Si enim ab uno per duos et tres ad quartum numerum venias, decenarius [*At. denarius*] Evangeliorum numerus efficitur: in cuius latitudine deambulant sacerdotes, ante singula gazophylacia gradientes: ita dumtaxat ut semper ad interiora respiciant viæ ejus, quæ ducit ad cubitum unum, ad cultum videlicet unius divinitatis, dicente Filio ad Patrem: *Revelavi nomen tuum hominibus* (*Joan. xvii, 6*). Ipea est enim via, interiora respiciens, quæ dicit in Evangelio: *Ego sum via, et vita, et veritas* (*Joan. xiv, 6*): quia nemo venit ad notitiam Patris, nisi per Filium. Sequitur: *Et ostia earum ad Aquilonem, ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora: quia supportabant porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et mediis ædificiis.* Tristega enim erant, et non habebant columnas sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta. Quod jungitur: *ostia ea-*

*A rum, subauditur, exedrarum, sive gazophylaciorum de quibus sermo supra fuit. Quæ gazophylacia erant in superioribus, id est, in coenaculis humiliora. Quæ coenacula ascendit Elias et Elisæus (*Reg. iii, 17; iv, 14*): et Dominus cum discipulis Pascha facturus (*Marc. xiv*), et Thabita quæ et fide Apostoli et virtutum suarum merito suscitata est (*Act. ix*). Ista sunt coenacula, de quibus in psalmo scriptum est: Qui rigat montes de coenaculis [At. superioribus] suis (*Psal. cxi, 13*). Nisi enim quis mons fuerit effectus, et ad altiora surrexerit, pluviis Domini non irrigabitur, qui pro diversitate meritorum de primo, secundo, et tertio irrigatur coenaculo. Ipsa quoque gazophylacia, hoc est, thesauri gazarum Domini in superioribus humiliora sunt (*Ephes. iii*). Quanto enim quis excelsior fuerit, tanto cum Apostolo humilitate dejicitur, dicens: Qui non sum dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (*I Cor. i, 95*). Erant autem ipsa gazophylacia in coenaculis humiliora, quia supportabant porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus et de mediis ædificiis. Redditque causas cur gazophylacia in coenaculis posita, humiliora fuerint. Quia supportabant, inquit, porticus, quæ libertate aeris fruebantur, et eminebant de inferioribus, et de mediis ædificiis: ut secundum coenaculum pavimento inferioris **513** domus esset eminentius, et tertium coenaculum secundo esset excelsius, et quanto quis ad superiora concenderet, tanto altiori uleretur coenaculo, quod humilitate crescebat, dicente Domino: Qui vult inter vos major esse, fiat omnium minimus (*Marc. ix, 34*). Neque enim columnis aliis portabantur, sicut in atriorum columnis legimus; sed eminebant de inferioribus et de mediis a terra cubitis quinquaginta, numero remissionis omnium debitorum. Hæc sunt autem tristega, de quibus præcipitur: *Describe ea tripliciter, consilio et scientia, ut respondeas sermonibus veritatis his quæ propounderunt tibi* (*Prov. xxii, 20, 21*). Inferiora igitur et exteriora, columnis indigent; quæ autem altiora sunt et interiora, columnarum, id est, alieni auxiliis usu non egent. Post hæc dicitur: *Et peribolus exterior secundum gazophylacia, quæ erant in via atrii exterioris ante gazophylacia, longitudo ejus quinquaginta cubitorum: quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris quinquaginta cubitorum, et longitudo ante faciem templi, centum cubitorum.* Peribolus, murum significat qui erat exterior, et cingebat gazophylacia in via atrii exterioris, habens in longitudine quinquaginta cubitos: de cuius numeri sacramento crebro diximus. Porro longitudo ante faciem templi, nequaquam quinquaginta cubitorum erat, ut ante gazophylacia; sed centum cubitorum: ut post remissionem omnium peccatorum, perfecta præmia in centenario numero præstolemur (*Levit. xii*). Pro peribolo, sive muro, quod Hebraice dicitur GADER (*גָּדֶר*), LXX *lumen* interpretati sunt, quod venit extrinsecus, et illuminat cordis nostri oculos: non sufficiente natura nostri luminis, quod versatur*

Digitized by Google

In sensu, perfectum scientiae habere fulgorem, nisi extrinsecus per Dei gratiam introeat. Quod primum oculos nostri cordis illuminat, et omne atrium exteriorius, quod quinquaginta cubitorum latitudine tenditur, facit clarecerere. Postea vero cum venerimus ante faciem templi, perfecta in centenario numero recipiemus præmia. Erat autem subter gazophylacia introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori. Oportet enim Dei nos possidere divitas, et de atrio exteriori subtergazophylacia Orientis introitum reperire, et per latitudinem periboli, qui respicit viam Orientis, venire **514** ad ædificium quod sanctis est separatum, ante quod sunt gazophylacia, et in ipsa via similitudo gazophylaciærum, quæ erant in via Aquilonis. Licit enim ad Orientis perveniamus introitum, tamen similitudo majorum est in minoribus, et non possumus ad Orientis pervenire lumen, nisi per viam Aquilonis, id est, per minora et humiliora ad majora et altiora tendamus. In ipso autem introitu longitude erat similis latitudinis, id est, eadem mensura per quadrum: omnisque ingressus et similitudines, et ostia eamdem habebant mensuram et similitudinem quam gazophylacia quæ erant in via respiciente ad Austrum. Per Orientem quippe Aquilonis frigore restingentes, pervenimus ad Austrum, in quo sponsus recubat in meridiæ, et in pleno versatur lumine. In capite autem ejusdem viæ, hoc est, Orientalis, quæ patet ingredientibus, ostium est, quod nisi apertum fuerit ab eo qui dicit: *Ego sum ostium* (*Joan.* x, 9) et qui habet clavem David, ad vestibulum sanctorum virtutibus separatum, et quod ab Aquilone venientes suscipit, non possumus pervenire (*Isa.* xxii). Superfluum est juxta LXX singula loci hujus verba disserere: cum et haec quæ dicta sunt, obscuritate non careant, et illa quæ retinemus, similia prope sint his quæ dimicimus.

(Vers. 13, 14.) *Et dicit ad me: Gazophylacia Aquilonis, et gazophylacia Austræ quæ sunt ante ædificationem separatum, haec sunt gazophylacia sancta in quibus vescuntur sacerdotes qui appropinquant ad Dominum in sancta sanctorum. Ibi ponent sancta sanctorum, et oblationem pro peccato et pro delicto: locus enim sanctus est. Cum autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atrium exteriorius, et ibi reponent vestimenta sua in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimentis aliis, et sic procedent ad populum. Vir ille qui ductor prophete fuit, postquam eum duxit in atrium exteriorius, et monstravit omnia quæ præteritus sermo narravit, gazophylacia quoque, sive exedras, in quibus diutissime commoratus est, dixit ad eum: Haec sunt gazophylacia, vel exedrae, thalamique ad Aquilonem et ad Austrum, quæ sunt ante ædificium separatum, et appellantur sanctæ gazophylacia, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum **515** in sancta sanctorum. Ex quibus discimus, multas eborum esse diversitates, quibus*

*A vesel sacerdotibus licet, vel non licet, et de his ipsis quos licet in eibos sumere, non in omnibus sumuntur locis, nec ab omnibus, nec omni tempore. Gazophylacia Aquilonis Austri puto esse, quæ vel historiæ contineant simplicitatem, vel spiritualis intelligentiæ sacramenta, ut per Aquilonem veniamus ad Meridiem. Neque enim sic legenda est litera, et historiæ fundamenta jacienda, ut non veniamus ad culmina; nec ita pulcherrimo ædificio tecta ponenda ut hecquam fundamenta sint solida. Sacerdotes autem qui vescuntur in cellariis, in quibus multæ divitiae continentur, ipsi sunt qui appropinquant ad Dominum: de quibus Scriptura testatur (*Exod.* xxiv), quod Moyses appropinquaret ad Dominum, et cæteri accedere non potuerint. In ædificatione templi mystici, et in Ecclesiæ sacramento multi sunt sacerdotes et apostolici viri qui accedunt ad Dominum, et non in quolibet loco, sed in sancto sanctorum. Quodque juxta LXX dicitur: *Filius Sacerdos, qui interpretatur justus, in Hebreo non habetur. Ibi, inquit, sacerdotes ponent sancta sanctorum, et oblationem, hoc est, victimam holocausti, et pro peccato, et pro ignorantia: ut non solum judge offerant sacrificium, sed pro diversitate temporum, et qualitate peccati, alioque ignorantie, scient placare Dominum, quis ipse locus sanctus est, et sacerdotalis in eo dignitas commoratur, quæ possit rogare pro cæteris. Quando autem procedendum est ad eos, qui non possunt templi adytæ penetrare, nec divinitate scientia arenas cognoscere: egreditur, inquit, foras ad eos sacerdotes in atrium exteriorius: nequaquam cum his vestimentis quibus intrinsecus induiti erant, viscera videlicet misericordia, et Dominum Salvatorem, de quibus scriptum est: Indumenti Domini Jesum Christum (*Rom.* xiii, 14); nec his utantur sermonibus, de quibus loquitur Deus: Mysterium meum mihi et meis: ne incurvant in illud quod Salvator prohibet, dicens: Nolle dare sanctum canibus, nec projiciatis margarites ante porcos (*Math.* viii, 6). Sed ponent vestimenta **516** sua intrinsecus, quibus induuntur, quando ministrant in templi adytis; sancta enim sunt, et ad eos qui perfectam non habent sanctitatem, non debent profieri: accipientque via testimenta, et sic procedent ad populum. Sic, inquit, loqueruntur ad populum, quomodo potest audire populus. Unde et Apostolus Corinthiis loquebatur (*I Cor.* v), in quibus audiiebatur fornicatio, et talis fornicatio, quæ nec inter gentes quidem: *Lac vobis potum dedi, non essem, id est, solidum cibum: neendum enim capere poteratis (*I Cor.* vi, 2).* Ad quos rursus dicit: Filioi mei, quos iterum parviro, dohec Christus formetur in vobis (*Gal.* iv, 19). Purulis enim agne lacteum non solum non prodest solidæ cibæ, sed interficit eos, qui perfectæ statuti hominibus congruit. Hunc autem quod a Septuaginta addidit est: *Propterea non egredientur in atrium exteriorius sacerdotes, ut semper sancti sint qui offerant, obolo prænotemus, quia in Hebreo non habetur.***

(Vers. 45 seqq.) *Gam/ue complesset mensuras do-*
mus interioris, eduxit me per viam portæ quæ respi-
cibes ad viam orientalem; et mensus est eam unigque
per circuitum (sive similitudinem domus per circuitum
*in ordine) **Mensus** est autem contra ventum Orienta-*
lem (sive et steti post tertium portæ respicientis ad
*Orientalem) **calamo mensuræ** per circuitum quingentos
calamos, in calamo mensuræ per gyrum [Vulg. circuitum]. **Ei** mensus est contra ventum Aquilonis quin-*
gentos calamos, in calamo mensuræ per gyrum. Et
ad ventum Australis mensus est quingentos calamos,
in calamo mensuræ per circuitum. Et ad ventum occi-
dentalis mensus est quingentos calamos, in calamo
mensuræ. Per quatuor ventos mensus est [Vulg.
addit illud] murum ejus undique per circuitum, lon-
gitudine quingentorum cubitorum, et latitudine quin-
gentorum cubitorum, dividendem inter sanctuarium et
adagi locum. Scendum quod post ventum Orienta-
lem et Aquilonem, in vento Australi et Occidentali
apud Septuaginta orto præposterus sit. Illi enim
primum postuerunt, Occidentalem, id est mare; et
postea Australem, cum apud Hebreos primum po-
natur ventus Australis, et postea Occidentalis. Quod-
*que Scriptura hanc dicit: **cumque complesset mensuras***
domus** [§ 17] **Asteribis**, **eduxit me per viam portæ quæ
***respiciebat ad viam Orientalem**, ostendit cuncta quæ su-*
pra dicta sunt, et surinsecas, et intrinsecus et in
interioribus templi, hoc est, sancti sanctorum, pro-
prie ad templi adiunctionem pertinere, et templi intè-
rioris. Unde nunc sequitur: Eduxit me per viam
portæ, quæ respiciebat ad viam Orientalem, et
mensus est eam unigque per circuitum, sive simili-
tudinem domus. Per quod demonstratur, non ipsam
domum, sed similitudinem domus esse quæ cernitur:
quia nunc per speculum videlicus in signata: cum
autem venerit, quod perfectum est, tunc quod ex
parte est destruetur (I Cor. xii). Unde et Moyses in
tabernaculo, et Salomon in aedificio, non verita-
tem tentorii templi, sed similitudinem figuramque
fuerunt: ut per hec quæ minora sunt et terrena,
ex quæ in coelestibus, et in spirituali aedificio sunt,
intelligere possimus. Vir autem qui prophetam edu-
xerat, nequaquam in atrium exteriore, sed per viam
portæ, quæ respiciebat ad viam Orientalem, pri-
mo mensus est contra ventum Orientalem, id est,
ad Orientalem plagam quingentos calamos per gy-
rum; secundo, ad Aquilonem; tertio, ad Austrum;
quarto, ad mare; id est, ad Occidentem, per qua-
tuor videlicet ventos, murus in circuitu, tam in lon-
gitudine, quam in latitudine, hoc est: per quadrum,
qui murus simet habebat duo millia calamos. Si
*autem calamus est cubitorum erat, et ^a **παλαιστὴ** uno,*
*qui **παλαιστὴ** sexta pars cubiti est, persplenum*
est murum exteriorem habuisse per circuitum cala-
mos duo millia, qui faciunt cubitos duodecim millia
tercentos triginta tres, et trientes duobus milli-

* Debet Victorius Vulgatae edit. et Hebraici codicis
 auctoritate hæc verba per circuitum, quæ ex eo
 etiam, aii, constat superflua esse, quod statim ad-

A hunc. Prudens lector et diligens legat libruin Jesu
 Nave, et inveniet quomodo in suburbanis hæc men-
 sura servetur. Unde et legio dæmonum, hunc nume-
 ruin elegit in suffocatione porcorum (Luc. viii), ut
 qui servientibus Deo, præcepio Domini separatus
 est, in contrariam partem referatur ad perditionem
 eorum qui vitam cœno dignam, et sordibus con-
 sequantur. Omnis autem murus qui est exterior, et
 habet spatiotissimam longitudinem et latitudinem
 per quadrum, apostolorum continet numerum, id
 est, duodecim **518** millium: ut singulis apostoliis
 millenus numerus depuletur, et tamen ad mensuram
 plenitudinis Christi et perfecti viri non ventiat, nisi
 jungantur ei et **παλαιστὴ**, qui trecenti triginta et tres
 cubiti sunt, et cubiti tertia pars: per quæ sanctæ et
 B venerabiles Trinitatis mysterium demonstratur, quæ
 cingit et vallat omnia, et habitatores templi sul-
 prastat tuissimos. Unde trecentorum cubitorum ar-
 ea Noe habet longitudinem, et triginta cubitorum
 altitudinem, quæ consummatur in uno cubito
 (Gen. v). Quod autem ibi adduntur quinquaginta
 cubiti in latitudine, remissionis (ut sepe diximus)
 significat sacerdotium. Unde et Dominus triginta
 annorum venit ad baptismum, et hic ipse propheta
 in principio voluminis sui annum ponit tricesimum!
 qui trecentesimus, et tricesimus numerus, tribus
 additis et tertia parte completerur. Illud autem quod
 per simplicitatem interpretationis, dum parum at-
 tendimus celeritate dictandi, et Septuaginta habent
 et nostra translatio, murum ejus undique per circuitum,
 longitudine quingentorum cubitorum, et latitudine
 quingentorum cubitorum, Hebreus sermo non conti-
 nit: sed simpliciter, longitudinem quingentorum, et
 latitudinem quingentorum, ut subandiator, calamo-
 sum: scuti quartu supra dictum est, ad Orientalem
 ventum, et ad Aquilonem, et ad Austum et ad mare
 quingentis calamis, murum partim singularum ab
 eo qui tenebat calamus fuisse dimensioni. Quinqun-
 gesimus autem numerus qui vicinus est quinque-
 gario, quod ad remissionem pertinet omnium pè-
 catorum, non solum vetus Scriptura (Lxx. xxv);
 sed et Salvatoris in Evangelio verba demonstrant,
 dicentes: **Duo debtores erant feneratori cuidam!**
 unus debebat denarios quingentos, et aliis quinqua-
 ginta (Luc. vii, 41). Et murus dividit inter sanctua-
 rium et vulgi locum. Ex quo intelligimus, omnem
 supra templi descriptiōnem, Sacerdotum, qui sunt
 filii Sadoc, fuisse ministeriis delegatam. Hunc autem
 murum, qui tanto spatio dilatetur, et universa
 circumeat, separare sanctuarium et vulgi locum.
 (Cap. XLIII. — Vers. 1 seqq.) Et edoxit [Vulg.
 duxit] me ad portam quæ respiciebat ad viam
 Orientalem: et ecce gloria **519** Dei Israel ingre-
 diebatur per viam Orientalem: et vox erat in qua-
 vox aquarum multitudinē: et terra splendebat a
 majestate ejus. Et vidi visionem secundum speciem
 datur per gyrum.
 b Victorius sequiori genere, **παλαιστὴ** unus, quæ
παλαιστὴ, etc.

« quam videram, quando venit ut disperderet civitatem : et species secundum aspectum quem videbam juxta flumen Chobar, et cecidi super faciem meam. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem. Et elevavit me spiritus, et introduxit me in atrium interius : et ecce repleta erat gloria Domini dominus. Et audivi loquentem ad me de domo. Et vir qui stabat juxta me, dixit ad me : Fili hominis, locus solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum. Et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et reges eorum in fornicationibus suis, et in ruinis regum suorum, et in excelsis : qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, et postes suos juxta postes meos : et murus erat inter me et eos : et polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerunt : propter quod consumpsi eos in ira mea. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, et ruinas regum suorum a me : et habitabo in medio eorum semper. LXX : Et adduxit me ad portam, quæ respiciebat contra Orientem ÷ et eduxit me : et ecce gloria Dei Israel veniebat per viam Orientis : et vox castrorum quasi vox geminantium multorum : et terra resplendebat quasi fulgor a gloria per circuitum. Et visio quam vidi secundum visionem quam videram quando ingrediebar, ut ungerem civitatem ÷ Et visio currus quam vidi : secundum visionem quam videram super flumen Chobar : cecidique in faciem mean. Et gloria Domini ingressa est domum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem. Et assumpsit me spiritus, et introduxit me in atrium interius : et ecce plena gloria Domini domus. Et steti, et ecce vox de domo loquentis ad me : et vir stabat juxta me, et dixit ad me : vidisti, fili hominis, locum solii mei, et locum vestigii pedum meorum, in quibus habitabat nomen meum in medio domus Israel in sempiternum. Et non contaminabunt ultra domus Israel nomen sanctum meum, ipsi et duces eorum in fornicatione sua et in homicidiis ducum in meo dio sui, cum ponerent limen meum in liminibus suis, et postes meos juxta postes suos. Et dedecunt parietem meum 520 quasi connexum inter me et se : et contaminaverunt nomen sanctum meum in iniquitatibus suis quas faciebant. Et contrivi eos in furore meo et in occisione. Et nunc abjiciant fornicationem suam, et homicidia ducum suorum a me : et habitabo in medio eorum in sempiternum. Primum de translationis varietate dicendum est. Hoc quod ponunt Septuaginta : Et eduxit me, in Hebraico non habetur. Si enim ad ductus fuerat ad portam, quæ respiciebat Orientem, quid necesse fuit ut educeretur, cum ideo inductus sit, ut videret quid in porta fieret Orientali ? Deinde ubi dicitur : Vox erat ei, haud dubium quin Dei,

A quasi vox aquarum multarum, quod et Joannes in sua confirmat Apocalypsi, Septuaginta posuerunt : Et vox castrorum quasi vox geminantium multorum (Apoc. xiv). Tertio in Hebraico habetur : Vidi visionem secundum speciem quam videram, quando venit, ut disperderet civitatem. Venit autem ille qui in principio hujus prophetæ vestitus erat lineis, et atra mentarium habebat ad lumbos, cum aliis sex, ut disperderet civitatem, non ut ungeret, quod Septuaginta transtulerunt, qui quarto dixerunt : Et visio currus quam videram, quod in Hebraico non habetur. Dicamus strictum de singulis, quantum explanationis patitur difficultas : ne dum studemus brevitas, velamentum non solum Moysi, sed et propheta Ezechielis remaneat in nobis, qui cupimus revelata facie veritatem Domini contemplari (Exod. xxxiv; II Cor. iii). Gloria ergo Dei Israel ingreditur per viam Orientalem, per quam et egressa fuerat, quando civitas Domini furore percussa est. Ingreditur autem, immo regreditur ad eam quia templum Domini sacrificium in monte monstraverat. Et tamen multo plus est quod in consequentibus dicitur : Levavit me spiritus, et introduxit me in atrium exterius : et ecce repleta erat gloria Domini domus. Hic enim gloria tantum Dei Israel ingreditur : ibi autem dicitur, quod plenitudo gloriae Domini fuerit in Templo : de qua et Isaías scribit : Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum : et plena erat domus gloria ejus (Isai. vi, 1); quando revelata facie gloriæ Domini contemplantes, reformamur in imaginem Creatoris. Vox quoque erat Dei, quasi vox aquarum multarum, omnium 521 scilicet in toto orbe populorum, ut Joannes Evangelista interpretatur (Apoc. xiv) : sive quasi vox castrorum, et sicut vox geminantium multorum, ut exercitus Dei sacramenta cognosceret. Quod intelligens Jacob, vocavit nomen illius loci, castra (Genes. xxxii). De quibus et alibi scriptum est : Currus Dei decem millium multiplex, millia letantium (Ps. lxvii, 18). Una autem vox dicitur castrorum et multitudinis, propter unum in Dei laude consensem. Geminaturque vox canentium Patri, et Filio, et Spiritui sancto : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est terra gloria ejus (Isai. vi, 3). Sequitur : Et terra splendet a maiestate ejus (Psalm. xviii). Quod proprium in adventu Christi factum est ; quando in omnes terram exiit sonus apostolorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Rom. xviii) : quotidieque impletur in credentibus, et ad perfectum complebitur, quando corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale istud fuerit immortalitate vestitum (I Cor. xv). Quod autem inserit : Et vidi visionem secundum speciem quam videram, quando venit ut disperderet civitatem ; pro quo Septuaginta transtulerunt : quando ingressus sum, ut ungerem civitatem, cum juxta Hebraicum perspicuum sit ; juxta Sep-

^a Victor., fulgor pro fulgur, ex Græco φέγγος.

maginta plurimam obscuritatem habet : quomodo A Ezechiel ingressus sit ut ungeret civitatem ; ad cuius prophetiam comminationemque ceciderit : nisi forte illud dicamus, quod correptio prophetæ, sit unctionis civitatis, et unctionis olei exultationis sacerdotalis, et regii, quod qui libenter receperint, et audire voluerint, efficiuntur uncti Domini, de quibus scriptum est : Nolite tangere Christos meos : et in prophetis meis nolite malignari (*Ps. civ*, 15). Ille autem potest juxta anagogen ungere civitatem, de qua scriptum est : Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (*Ps. lxxxvi*, 2) ; qui vident visionem currus et misteriorum Dei, quam intuitus est Ezechiel super fluvium Chobar, qui *onus pondusque* significat. Quid enim gravius fluminibus Babyloniis, super quæ David sedet et levit cum recordaretur Sion ? B De quibus scriptum est : Præterit enim figura hujus mundi (*Psal. cxxxvi*). Nihilque puto in sæculi hujus confusione esse perpetuum : sed omnia præterire et fluere (*I Cor. vii*, 31). Quæ qui consideraverit, cadet super faciem suam intelligens quam procul sit a majestate Dei, et flectet genua ad Patrem in nomine Iesu Christi. 522 Cumque, ait, ego corruisse, majestas Domini ingressa est tempulum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem, statimque me elevavit spiritus (ipse enim jacens pergere non valebam), et introduxit me in atrium interitus, foris enim cecideram ; et ecce, qui prius conspexeram gloriam Dei Israel venientem per viam Orientalem, vidi repletam gloria Domini domum ejus, et vocem ad me de domo interiori loquentem audivi. Quæ quid sit locuta, Scriptura non narrat, nisi forte illud Apostoli : Et audiri verba ineffabilia quæ non licet homini loqui (*II Cor. xii*, 4). Vir autem, inquit, qui stabat juxta prophetam, dixit ad eum : quem perspicue Dominum intelligimus. Cui enim alii poterit convenire quod sequitur : *Fili hominis, locus soli mei, et locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum*, nisi illi qui habitat in Ecclesia in medio filiorum Israel cernentium Deum, et habitat in perpetuum, non secundum templum Salomonis ad tempus ? Et locus ejus est ille de quo scriptum est : Et factus est in pace locus ejus (*Ps. lxxv*, 2), quæ exsuperat omnem sensum : Et locus vestigiorum pedum illius, Apostolis dicentibus : Adoremus in loco ubi steterunt pedes ejus (*Ps. xxxi*, 7). Et pulchre dixit, steterunt : in Ecclesia enim stant pedes Domini, in synagoga ambulant et prætereunt. Ut autem sciamus hoc dici de Ecclesia, jungitur : Et non polluent ultra domus Israel nomen sanctum meum : quod proprie ad eos pertinet, qui sanctæ conversationis in Ecclesia commorantur. Qui sint autem qui polluerint prius nomen sanctum Dei, ponit manifestius : *Ipsi et reges eorum, tam populus quam sacerdotes, in fornicationibus suis quibus a Deo fornicati sunt : et in ruinis regum suorum, qui frustra sibi per superbiam, regium nomen assumunt. Denique sequitur : Et in excelsis. Arrogans*

A enim mens offendit Deum : humiliis ad misericordiam provocat. Qui post superbiam, immo per superbiam, fabricati sunt limen suum juxta limen Dei, et postes suos juxta postes illius. Audiant hæc juxta litteram mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ, semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes ; mentem junciam Deo, non vicinitatem Ecclesiarum, et habitationem 523 proximam, Dei in se provocare clementiam ; quin potius indignationem Domini comoveri, quando in consecratis Deo locis, indignus habitator est. Fabricati sunt, inquit, limen suum juxta limen meum, ut nihil interesset inter sacrum et prophanicum, et postes suos juxta postes meos, ut unus laicorum et sacerdotum esset introitus. Unde et Apostolus dicit : Probet autem se homo, et sic accedat ad corpus et sanguinem Domini (*I Cor. xi*, 28). Et ut gravius ficeret quod dicebat, sequentem jungit versiculum : *Et murus erat inter me et eos ; ut sacerdotalia sacrificia et loca sacramentorum corporis et sanguinis Christi, brevissimus murus divideret. Et polluerunt, inquit, nomen sanctum meum, in abominationibus quas fecerunt. Quid prodest habitationis vicinia, et medius inter cellulam nostram et altare Domini paries, cum in his quæ secreto facimus, et quæ turpe est etiam dicere, contaminetur et polluat nomen Domini ? Ego hoc arbitror, quod non polluat nomen Domini, nisi ille qui visus est nomini ejus credere, et illius censeri vocabulo. Et quomodo tollit membra Christi, et facit membra meretricis, qui prius Christo credidit : sic ille polluit nomen Dei, qui prius nominis ejus fidem suscepit. Alioquin ethnicus, et Judæus cum sint polluti, et contaminati, immo contaminatio ipsa atque pollutio, nomen Dei polluere et contaminare non possunt : quod illi polluant, ad quos dicitur : Nomen meum per vos blasphematur in gentibus (*Rom. ii*, 24). Propter has igitur causas consumpsi eos in ira mea, quia hæc fecere quæ diximus. Et tamen clemens Dominus rursum prophetæ præcipit, ut jubeat eis procul a se removere fornicationes pristinas, et ruinas regum suorum ac principium derelinquere, et repellere non tam a se, quam a Deo : et boni operis statim præmia pollicetur dicens : *Et habitabo in medio eorum, de quo in Evangelio dicitur : Medius inter vos stat quem vos nescitis (*Joan. i*, 26) : et habitabit non parvo tempore, ut in Synagoga ; sed in perpetuum, quod in Christi Ecclesia comprobatur.**

(Vers. 10 seqq.) *Tu autem, fili hominis, ostende domui Israel templum : et confundantur ab iniurietibus 524 suis, et metiantur [Al. meditentur] fabricam, et erubescant ex omnibus quæ fecerunt. Figuram domus et fabricæ ejus, exitus et introitus, et omnem descriptionem ejus, et universa præcepta ejus : cunctumque ordinem [Vulg. addit ejus], et omnes leges ejus ostende eis, et scribes in oculis eorum, ut custodiant omnes distributiones [Vulg. descriptiones] ejus, et præcepta illius, et faciant ea. Ista est lex domus in*

summitate montis : *Omnès fines [Vulg. Omnis finis]* A ejus in circuitu, Sanctum sanctorum erit [Vulg. est]. *Hæc est ergo lex domus.* LXX : *Et tu, fili hominis, ostende domui Israel domum, et cessabunt a peccatis suis, et visionem ejus, et dispositionem illius : et ipsi sustinebunt tormentum suum pro omnibus quæ fecerunt.* Et describes domum et præparationem ejus, et exiūs atque introitus ejus, et substantiam ejus et omnia præcepta illius, et omnia legitima ejus, et omnes leges ejus ostendet illis, et describes coram eis : et custodient omnes justificationes et omnia præcepta mea, et facient ea, et descriptionem domus in vertice montis, omnes termini ejus in circuitu Sancta sanctorum sunt. *Ista est lex domus.* Non parvi operis est, quod oculus carnis, vel mente conspexeris audientibus demonstrare, ut et ipsi tecum vidisse videantur. Quamobrem scribit et Josephus, eos qui ad describendam terram missi sunt ab ^a Iesu filio Nave, fuisse γεωμέτρας, et artem quæ nunc philosophorum propria est, habuisse Geometriæ. Domui igitur Israel, eorum qui animo conspiciunt Deum, ostenditur domus, hoc est templum quod Ezechiel situm in monte conspergit, et non solum in monte, sed sicut nunc dicitur, in summitate montis : quam nequaquam illam potemus, quæ a Salomone constructa narratur in Regum et in Paralipomenon libris. Illa enim alterius ordinis atque mensuræ est, et in singulari magnam habens diversitatem : tantumque inferior templo, quod nunc ostenditur Ezechiali, ut non solum cultores ejus, et æditi; sed et ipse fabricator ejus Salomon peccaverit, et offenditer Deum, licet postea C egerit pœnitentiam, scribens Proverbia, in quibus ait : *Novissime ego egī pœnitentiam, et respexi ut eligerem disciplinam (Prov. xxiv, 2).* Ista autem quæ Ezechiali, et per Ezechielem domui Israel ostenditur, talis est : ut qui eam **525** mente conspexerit, cesseret ab iniquitatibus suis : non quibusdam, sed omnibus : sive ut in Hebraico continetur, confundatur et sustineat tormentum suum pro omnibus quæ fecerit. Sustinet autem tormentum iniquitatuum suarum, qui cessat præterita facere peccata: multumque prodest ei, qui ante percaverit, videre dominum Dei, et omnis fabricæ ejus posse rationem; ut peccare desistat, et habens illius desiderium, dicat ad Dominum : *Domine, dilexi decorem domus tuæ : et locum habitationis gloriae tuæ (Ps. xxv, 8).* Et iterum : *Unum petivi a Domino, hoc requiram : ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ (Ps. xxvi, 4), cum capero vivere et esse cum Christo, qui est vita credentium.* Sequitur : *Exitus ejus et introitus, subauditur, domus.* Exitus autem eorum qui egrediuntur ad eos qui foris sunt, et introitus eorum qui per magistrorum disciplinam ad interiora penetrant. Et omnia, inquit, descriptionem ejus, sive substantiam ejus, ut Septuagista

* Ad terram utique Jericho, non Sanctam, ut alii notant, describendam ; hi enim a Moyse, non a Jo-sue exploratores misi sunt, e quibus unus ipse Jo-sue fuit. Num. xiii. Sed neque eo in toto Josephus

A transtulerunt, quæ non tam ad naturam domus, quam ad supellectilem pertinet atque divitias. Et universa præcepta, cunctumque ordinem, et omnes leges templi ostendes eis, qui portaverunt tormentum iniquitatuum suarum, et cessaverunt, sive confusi sunt super his quæ ante gesserant. Idecirco animi ostende ei, ut custodiant omnia quæ præcepta sunt. Nihil enim protest scire descriptionem domus et omnes distributiones ejus, de quibus scriptum est : *Multa mansiones apud Patrem meum (Joan. xiv, 2).* Et iterum : *Statuit terminos gentium secundum numerum filiorum Israel, sive angelorum Bei (Deut. xxvi), nisi feceris quæ præcepta sunt. Domus autem et lex omnium præceptorum Dei, et urba quæ in summitate montis est constituta, illa credenda est, de qua scriptum est : Non potest civitas abscondi super montem posita (Matth. i, 14).* Et : *Fluminis impetus levigat civitatem Dei (Ps. xlvi, 4) : quæ perspicie referunt ad Ecclesiam, et sita est in eo monte, qui in vertice omnium montium est, et a quo vulneratus est princeps Tyri : omnesque fines et termini domus hujus, sancta sanctorum sunt. In illa domo, hoc est, in tabernaculo quod fabricatus est Moyses, et in templo quod a Salomone constructum est, interiora tantum, ubi erant **526** Cherubim, et propitiatorium, et arca testamenti, et mensa thymiamatis, appellabantur sancta sanctorum. In hac autem domo quæ monstratur Ezechiali, et quæ in summitate montis est constituta, omnes termini ejus representantur in sancta sanctorum. Quodque insertar : Hæc est lex domus, vel ad præterita pertinet, de quibus jam dictum est, vel ad ea quæ dicenda sunt postea.*

(Vers. 13 seqq.) * Isiae mensuræ altaris in cubiculo verissimo qui habebat cubitum et palmum (sive παδαστή) in sinu ejus erat cubitus : et cubitus in latitudine : et definitio [Vulg. addit. ejus] usque ab labium ejus in circuitu palmi unius [Vulg. palmarus unus]. Hæc quoque erat fossa altaris. Et de sinu terræ usque ad crepidinem sevisimam duo cubiti, et latitudo cubiti unius, et a crepidine minori usque ad crepidinem maiorem quatuor cubiti, et latitudo unius cubiti. Ipse autem ariel quatuor cubitorum, et ab ariel usque sursum [Vulg. ad sursum] cornua quatuor. Et ar el duodecim cubitorum in longitudine, per decim cubitos latitudinis, quadrangulum [Vulg. quadrangulatum] æquis lateribus. Et crepido quatuordecim cubitorum longitudinis, per quatuor decim latitudinis in quatuor angulis ejus, et corona in circuitu illius dimidii cubiti, et sinus ejus unius cubiti per circuitum. Gradus autem ejus versi ad Orientem. LXX : Et hæc mensura altaris in cubito perfecto cubitus et galerae, sinus illius altitudo per circuitum et cubitus lati-

Antiquit. lib. v, cap. 1, eos, quos Josue miserat, geometricæ artis peritos tradit.

* Victor. supplet hic quoque vocem cubitos ex Hebreo et Vulgata.

tudinis: et gisus per labium ejus in circuitu palmi unius. Et haec est altaris altitudo a profundo exordii in sinu ejus usque ad propitiatorium magnum, quod erat subter cubitorum duorum, et latitudo cubiti. Et a propitiatorio minori usque ad propitiatorium majus cubiti quatuor: et latitudo cubiti et ariel cubitorum quatuor: et ab ariel usque ad superiora cornuum cubitus. Ipsum autem ariel duodecim cubitos habebat in longitudine: et duodecim cubitos in latitudine quatuor angulorum per singulas partes ejus: et propitiatorum quatuordecim cubitorum in latitudine per quatuor partes ejus: et gisus ejus per circuitum gyros illud dimidio cubito: et circuitus ejus cubito: per gyrum et gradus ejus respicientes ad Orientem. Scriptum est: Abyssum et sapientiam quis investigabit (Eccl. 1, 2)? Et: O profundum sapientiae et scientiae Dei (Rom. xi, 33): cuius alta profunditas, et quis inveniet eam? Multum est si voluerimus templum Salomonis huic templo, 527 et omnes partes ejus et tabernacula comparare. Quod quia difficillimum est, interim in praesentiarum altare, quod Ezechieli ostensum est, altari quod in Exodo legimus, ex parte modica conferamus (Exod. xxxviii). Ibi altare quinque cubitorum in longitudine et quinque cubitorum in latitudine, id est, quadrangulum, et trium cubitorum in altitudine describitur: hic vero recedens a sensibus quinque, tendit ad unionem, in qua cubitus perfectus, sive verissimus ponitur, cui jungitur palmus, id est, παλαιστὰ, sextam, ut supra diximus, habens partem cubiti. In sinu autem ejus, hoc est, altaris, erat cubitus, qui scilicet ea quae igne consumebantur suscepiebat, et in latitudine ejus aliis cubitus: ut interiora, hoc est, secreta, et spatia altaris quae in latitudine demonstrantur, uno cubito finirentur. Quod autem sequitur: Et definitio usque ad labium ejus, pro quo Aquila, Symmachus et Theodotio posuerunt terminum, Septuaginta rursum gisum interpretati sunt. Cujus verbi, ^a ut ante jam dixi, non possum scire rationem; nec cujus linguae sit dicere confidenter: nisi hoc admonere lectorem, quod ubi nunc definitionem interpretatus sum ^b supra coronam transstuferim. Illudque breviter demonstratur, quod in circuitu ipsius altaris, id est, in margine, et circulo repandum fuerit labium, et quasi corona in modum Illi, habens in aspectu plurimam venustatem. Quae definitio, sive gisus per circuitum palmi unius, sive παλαιστῆς latitudine tendebatur. Foves autem altaris, sive profundum et altitudo, pro qua in Hebraico ponitur CAB (כָּבָ), de sinu terrae usque ad crepidinem novissimam, vel usque ad propitiatorium magnum, duobus cubitis erat, et latitudo ejus cubiti unus. Inferiora enim et profunda, et terrae cohaerentia, duali numero, qui et in immundis animalibus positum est, continentur (Genes. vii): super-

^a Recole quae paulo superius annotamus col. 497.
^b Sinuo infra, inquit Victor.; est enim paulo post ubi verbum ipsum Hebraicum מִזְבֵּחַ, quod hic defi-

Ariora autem et ad crepidinem, sive propitiatorium pervenientia, quod Theodotio ipso Hebraico nomine appellavit AZARA (אֶזְרָה), unius cubiti habent latitudinem, ut dualis numerus transeat ad solitarium; et bonum nuptiarum, quod inferius est, ad unionis perveniat beatitudinem. 528 Quodque sequitur: Et a crepidine minori usque ad crepidinem majorem, quatuor cubitorum, et latitudo unius cubiti, pro quo in Septuaginta positum est: Et a propitiatorio minori usque ad propitiatorium majus; et Theodotio in utroque AZARA translit, illud est intelligendum, quod propitiatorium minus, lapis sit excisus de monte sine manibus, et propitiatorium majus, ipso lapis qui crevit in montem magnum, et implevit universum orbem (Dan. ii). Sive juxta alterum sensum, propitiatorium minus est, quando exinanivit se formam servi accipiens (Philipp. ii), et propitiatorium majus, quando recepit gloriam, quam habuit apud Patrem antequam inundus fieret (Joan. xvii). Prius enim Christi humiliora cognoscimus, et sic ad divinitatis ejus altitudinem pervenimus: et tamen utriusque naturae propitiatorium, hoc est, minoris atque majoris, ad unius altaris pertinet sacramentum. Inter duo autem propitiatoria, minus atque majus, quatuor erant cubita, quatuor mundi elementa significantia, quae et ipsa pervenient ad unius cubiti altitudinem. Et hoc animadvertisendum quod in mensura altaris primus cubitus in latitudine nulli copulatur, sed sua unione perfectus est: secundus autem latitudinis cubitus, post duos cubitos crescit ad summum, et tertius cubitus, post propitiatorium minus et majus per quatuor elementa ad unius cubiti mysterium tendit; et unus et alter, et tertius cubitus in altare Domini, nequaquam primus, secundus, et tertius; sed unus et unus, et unus esse dicatur. Ipse autem ariel quatuor cubitorum erat, et ab ariel usque sursum cornua quatuor: sive ut in Septuaginta dicitur, ab ariel usque ad superiora cornuum cubitus unus. Ariel (אֶרְיָה) ut plerique astant interpretatur, lux mea Deus. De quo et in Isaia propheta, ubi scriptum est: Vae tibi, civitas Ariel, quam expugnavit David, sive circumdedit, pleniū diximus (Isai. xxix, 2). Ut autem ego arbitror, leo vel fortis Dei: quod nomen resertur proprio ad altare, in quo vel illuminatio Dei est, vel leo et fortitudo ejus, dicente Jacob ad Judam: Catulus leonis Juda, ad prædam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, et quasi 529 leæna, quis suscitabit eum (Gen. xl ix, 9)? Cubitorum autem quatuor est, et cornua habet quatuor: sive superiora quatuor cornuum, uno cubito finiuntur; ut Evangeliorum mensura et in totum orbem fortitudo discurrens, sub illuminatione Dei, et Leonis fortitudine demonstretur, ad unumque cubitum perveniant divinæ confessionis. Et ut paulatim obscuritas præsentis loci manifestior fiat, sequitur: Et Ariel dationem, postea vertit coronam.

^c Alias, azera. Græc. Theodotienis, ἀζέρα.

decim cubitorum in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum æquis lateribus. Quod nemo dubitat ad duodecim tribus pertinere, quæ in Joannis Apocalypsi scriptæ sunt, et ad Apostolorum numerum, de cuius sacramento supra dixisse me memini (Apoc. vii). Per quatuor autem latera mundi, duodenii cubiti simul efficiunt quadraginta octo cubitos sacerdotalium civitatum, ut istis quasi fundamētis in toto orbe divisis, Ecclesiæ fortitudo solidetur. Porro *crepido*, pro qua Septuaginta propitiatorum, Theodotio ut supra AZARA; Symmachus περιδρομή, hoc est circuitum interpretati sunt, quatuordecim cubitorum erat longitudinis per quatuordecim latitudinis, in quatuor angulis ejus, et corona in circuitu ejus dimidii cubiti; pro qua rursum Septuaginta gisum interpretati sunt, et sinus, sive juxta Symmachum consummatio ejus atque perfectio, cubiti unius per circuitum, illud latenter ostendit, quod Dominus noster, qui vere propitiatorum dicitur non solum pro peccatis nostris, sed pro omni mundo, per quatuordecim generationes venerit ab Abraham usque ad David; et rursum per alias quatuordecim usque ad captivitatem Jechonias, et ejusdem numeri sacramento ad terrena descenderit: ut in tertia τετραπλαστά, et divini numeri (Al. muneric) sacramento salvaret quatuor angelos mundi, de quibus scriptum est: Multi ab Oriente et Occidente, et ab Aquilone et Meridie venient, et accubabunt cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum (Matt. viii, 11). Quodque sequitur, et corona, sive gisus per circuitum ejus, 530 subauditur propitiatorii, habebat dimidium cubitum, et sinus ipsius propitiatorii, sive consummatio atque perfectio, quam Symmachus interpretatus est περιδρομή, habebat unum cubitum, illud significat quod et peccatores et justi Domini propitiacione salventur, dicente apostolo Paulo: Reconciliati sumus Deo in sanguine Filii ejus (Rom. v, 10). Et de peccatoribus dicitur, quod dimidii cubiti mensuram habeant per circuitum; qui tamen salvantur misericordia Creatoris, juxta illud quod in Psalmo scriptum est: Pro nibili salvos facies eos (Ps. lv, 8). De justis: quod in uno salvantur numero solitario atque perfecto, et imitentur unam divinitatem, dicente eodem Apostolo: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi (Il Cor. v, 19). Quod autem in fine hujus testimonii ponitur, et gradus ejus versi ad Orientem, gradus hujus propitiatorii vel viginti quatuor libris veteris Instrumenti debent accipi: qui habebant citharas in Apocalypsi Joannis (Cap. v), et coronas in capitibus suis: vel sacramentum Patris et Filii et Spi-

* Hunc quoque locum, quem vitiatum olim a sciolis criticis opinor, præstat immutatum relinquere, quando nullas mss. codices suppetias ferunt. Nam quod legit Rabanus, *septuaginta quatuor libros . . . debemus accipere*, nec satis restituendæ lectioni juvat, et graviore cubat in mendo. Liquebat vero Hieronymum senioribus Apocalypsis viginti quatuor veteris Instrumenti libros conferre; quemadmodum et in prologo libri Ezrae Neemiasque, ait, *quæ non habentur*

A ritus sancti, in quo vera nobis datur propitiatio. Et ut dicamus apertius, propterea graduum numerus incertus relinquitur, ut quantocumque studio ad altiora scandere potuerimus, in inferioribus nos putemus collocatos, et cogitemus illud Psalmista: Ibunt de virtute in virtutem (Ps. lxxxviii, 8).

(Vers. 18 seqq.) Et dixit ad me: Fili hominis, haec dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus altaris, in quacumque die fuerit fabricatum, ut offeratur super illud holocaustum, et effundatur sanguis. Et dabis sacerdotibus, Levitis qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt ad me, ait Dominus Deus: ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato. Et assumes de sanguine ejus, pones super quatuor cornua [Vulg. addit ejus], et caper quatuor angulos crepidinis, et super coronam in circuitu: et mundabis illud et expiabis. Et tolles vitulum qui oblatus fuerit pro peccato, et combures illum in separato loco domus extra sanctuarium. Et in die secunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato, et expiabunt altare sicut expiaverunt in ritulo. LXX: 531 Et dixit ad me: Fili hominis, haec dicit Dominus Deus: Haec sunt præcepta altaris in die quæ factum fuerit, ut offerantur super eo holocausta, et effundatur super illud sanguis. Et dabis Sacerdotibus Levitis qui sunt ex semine Sadduc, et appropinquant ad me, dicit Dominus Deus, ut ministrarent mihi vitulum de bovis pro peccato: et tollent de sanguine ejus, et ponent super quatuor cornua altaris, et super basim ejus in circuitu, et mundabunt et expiabunt illud. Et tollent vitulum pro peccato, et comburent in loco separato domus extra sancta. Et die secunda tollent hædos duos de capris immaculatos pro peccato, et expiabunt altare sicut expiaverunt in vitulo. Postquam prophetæ monstravit altare, et cubitum ejus, cubitosque duos; et rursum cubitum et quatuor cubitos, et tertio cubitum, duodecim quoque cubitos per alios duodecim, et quatuor altaris cornua: Ariel quoque duodecim cubitorum, per duodecim cubitos, et crepidinem, hoc est, propitiatorium quatuordecim cubitorum, per quatuordecim cubitos: coronam quoque illius, et sinum dimidio cubito b et uno cubito per circuitum: gradusque ad Orientem, quorum incertus est numerus, locutus est vir, cuius calamus et funiculus erat in manu, et docet enim quomodo, altaris opere perfecto, altare debeat expiri et consecrari. Primumque offertur victimæ, et datur sacerdotibus de genere Levi, qui sunt de semine Sadoc, quem cur Septuaginta Sadduc nominent, scire non valeo. Sadoc autem interpretatur *iustus*: offereturque juxta Septuaginta et Theodotionem *vitalis*; juxta Symmachum *taurus*, qui Hebraice dicitur PHAR.

apud Hebreos, nec de viginti quatuor senibus sunt, procul abjicienda. Sed quid æque est dissonum, ut libros habere citharas, et coronas in capitibus suis? Omnino igitur senum ingerenda est mentio, ad quos ista referantur; quodque habet Rabanus, *septuaginta quatuor*, legerim *senes* *viginti quatuor*: atque ita conjicio restituendum, vel *senes* *viginti quatuor* in libris veteris Instrumenti, etc.

b Cod. Vatic. voces et uno cubito ignorat.

Vitulum autem qui pro nobis immolatus est , et multa Scripturarum loca, et præcipue Barnabæ Epistola, quæ habetur inter scripturas apocryphas, nominat. Et hircus caprarum secundo offertur die. Unde et Pascha facturi assumunt de grege agnum et hædum, et qui primum pascha facere non potuerunt, in secundo mense faciunt : quorum alterum ad justos pertinet, alterum ad poenitentes. Sin autem Septuaginta nobis interpretatio placet qui dixerunt : *die autem secundo tollent hædos duos immaculatos* 532 *pro peccato*, audax quidem est quod dicturi sumus, sed tamen aliorum simpliciter ponenda sententia est, qui aiunt duos hædos immaculatos post passionem Domini oblatos esse ad altare Domini , Jacobum et Stephanum : quorum alter de apostolorum numero, alter de septem electis in ministerium Domini principes fuit (*Actor. xxii*). I-te est Jacobus qui transformatum Salvatorem vidit in monte (*Ibid., vn*), qui resurgentem filiam archisynagogi cum Domino Petrone et Joanne intuitus est (*Matt. xvii*), qui in catalogo apostolorum , in quo bina junguntur nomina, prior fratre ponitur (*Marc. ix*). Hunc interfecit Herodes (*Matt. ix*), et quasi hædum immaculatum post passionem Salvatoris in die immolavit secunda (*Marc. iii*). Stephanum quoque (cujus sapientiae et doctrinæ nullus poterat resistere (*Actor. xiv*), et qui statim vidit Filium ad dexteram Patris , et dixit (*Act. xiv, 7*) : *Domine Jesu , suscipe spiritum meum*) lapidibus obruere Judæi. Et quomodo quosdam credentium primitias Achaiæ et Asiæ Apostolus nominat : sic et isti primitiæ fuere martyrum (*I Cor. xvi*), quos Christi postea confessio coronavit. Et hoc notandum quod vitulus lotus offertur in holocaustum, et crassitudo corporis ejus divino igne consumitur. *Etsi enim neveramus Christum a secundum carnem : sed jam nunc non novimus eum secundum carnem* (*II Cor. v, 16*). Jacobus autem et Stephanus qui secunda die oblati sunt, sive hircus, qui juxta Hebraicum narratur oblatus, offertur quidem in victima, sed holocaustum præsentiae Domini reservatur. Quod autem tollitur sanguis, de quo loquitur Petrus : *Redempti sumus de vana nostra conversatione paternæ traditionis pretioso sanguine Christi* (*I Petr. 1*) ; et Paulus apostolus docet : *Precio redempti estis* (*I Cor. vii, 23*) ; et in alio loco : *Pacem faciens per sanguinem crucis suæ, sive in terra, sive super cœlos* (*Coloss. i, 20*), illud significat, quod sanguine Salvatoris, quatuor cornua purificentur altaris, id est, quatuor mundi plagæ : aspergiturque corona propitiatorii, sive bases per circuitum, ut universa purgentur , et firma sit propitiatio. Propterea autem in secunda die, vel duo hædi, de quibus supra diximus, vel hircus assumuntur ; quia animal est semper ad excelsa festinans, et nihil periculi sustinens in 533 præcipiis, et ibi invenit viam, ubi cæteris animantibus interitus est. Unde et Græco sermone caprarum et hircorum grex , sublimium conversatio dicitur, hoc

A est, αἴπολιν quasi αἴτοπολιν, siquidem αἴπος, excelsum, πόλιν [Mss. πολεῖν], conversationem significat. Porro altare Christi expiatum sanguine, ut orationes sanctorum mundæ permeent ad Deum. Hoc quoque notandum, quod juxta Hebraicum ipse Ezechiel, quasi sacerdos vitulum jubetur assumere, et holocaustum facere, et sanguinem ejus in circuitu aspergere, tam altaris quam angulorum et corona , sive basis. Septuaginta autem interpretes alios sacerdotes hoc facere demonstrant , de quibus dictum est : *Dabis sacerdotibus Levitis, qui sunt ex semine Sadoc, qui accedunt ad me.*

(Vers. 23 seqq.) « Cumque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, et arietem de grege immaculatum. Et offeres eos in conspectu Domini, et mittent sacerdotes super eos sal ; et offerent eos holocaustum Domino. Septem diebus facies bircum pro peccato quotidie, et vitulum de armento et arietem de pecoribus immaculatos offerent. Septem diebus expiabunt altare, et mundabunt illud : et implebunt manum ejus. Expletis diebus in die octavo et ultra facient sacerdotes super altare holocausta vestra , et que pro pace offerunt, et placatus ero vobis, ait Dominus Deus. LXX : Et cum compleveris expiationem, offerent vitulum de bobus immaculatum, et arietem de ovibus immaculatum, et offerentis coram Domino, et aspergent sacerdotes super ea sal ; et offerent ea holocausta Domino. Septem diebus facies hædum pro peccato quotidie, et vitulum ex bobus, et arietem de ovibus immaculatum facient septem diebus. Et expiabunt altare, et mundabunt illud, et implebunt manus eorum , et consummabunt dies. Et erit a die octavo et ultra, facient sacerdotes super altare holocausta vestra, et pro salute vestra, et suscipiam vos, dicit Dominus Deus. » Postquam altare et mensuræ ejus in montis vertice demonstratae sunt ; rursumque expiatio, et consecratio illius prophetæ ostensa est, per unum vitulum immaculatum et hircum, sive duos hædos, quorum primum ad Dominum Salvatorem, duo sequentia ad apostolos ministrosque retulimus, ne in consecratione spiritalis altaris et proprie ad Ecclesiam pertinentis, 534 lex et prophetæ viderentur exclusi, propterea consecrato altari, vitulus immaculatus assumitur et aries, et offertur in conspectu Domini ; et filii Sadoc, hoc est, justorum sacerdotes aspergunt super capita eorum sal, ut et Lex et Prophetæ sapore Evangelii condiantur. Nec ullum est sacrificium (juxta legis imperium et interpretationem Apostoli, qui ait (*Col. iv, 6*) : Sermo vester sit sale conditus) quod sale caret. Utrumque autem offertur holocaustum Domino, ut corpus pinguis litteræ, quod significatur in Lege, et prophetæ nubilum, igne Domini, hoc est , Spiritu sancto , de quo dicit Paulus, *Spiritu serventes* (*Rom. xii, 11*), in spiritualem et tenuem substantiam convertantur. Volu-

*In cod. vatic. verba secundum carnem desiderantur.

mus scire apertius qui sit vitulus de armento immaculatus, et aries de ovibus purissimo vellere, intelligamus Moysen et Eliam (*Num. xii, III Reg. xix.*) ; quorum prior mansuetissimus fuit inter omnes homines qui versabantur in terra ; alter ardore fidei similis Moysi. Unde et audebat dicere : Ego relictus sum solus. Quod autem in Hebraico scriptum est : *Offeres vitulum, in Septuaginta, offerent sacerdotes,* nulla sit quæstio. Et ipse enim Ezechiel cui hæc dicuntur, de numero sacerdotum est, plena ætatis atque perfectæ ; et sacerdotalem gradum prophetæ auxit gratia. Et Moyses et Elias videtur in monte cum Domino, id est, lex et prophetæ, qui ei nuntiabant quæ Jerosolymis passurus esset. Expiatio autem altari, septem diebus offertur hircus, sive hædus pro peccato quotidie, et vitulus de armento, et aries de pecoribus immaculatus, ut per hæc sacrificia septem dierum ad perfectum expietur altare. In septem diebus sabbatismus ostenditur qui juxta Apostolum (*Hebr. iv*) populo Dei reservatur : in quibus æternam veramque speramus requiem, et nequam servile opus faciamus [*Al. faciemus*] peccatorum. In hirco autem, et vitulo, et ariete tria generalia delicta demonstrantur, quibus omne mortaliū subjacet genus. Aut enim cogitationibus, aut sermone, aut opere peccamus. Cogitatio referitur ad arietem, quæ prima est omnium peccatorum, et ex qua alia duo peccata nascuntur. Hædus autem, sive hircus, ad eloquium sive sermonem, qui semper de excelsioribus disputat. Opera vero proprie vitulo deputantur : quoniam vomeri **525** et labore et terrenis operibus inancipatus est. Hæc igitur immaculata per septem dies veri sabbati atque perfecti Deo offerre debemus, et expiare altare, ut oratio nostra munda perveniat ad Deum. Quod autem inferitur : *Et mundabunt illud, et implebunt manus ejus,* quod et Hebraicum et exterioris interpretes transluerunt, illud significat, quod ipsi quoque altaris, pro cuius expiatione offertur sacrificium, dona complenda sint, sicut offertur pro sacerdotibus et populo atque pontifice; ne quid vacuum stetisse videatur in conspectu Domini. Pro quo posuere Septuaginta : *et mundabunt illud, et implebunt manus suas,* ut subaudiatur sacerdotes, qui cum pleni fuerint bonis operibus, hoc enim plene significant manus, transacto sabbato, veniant ad diem resurrectionis octavam, et dicant cum Apostolo : *Resurreximus cum Christo* (*Rom. vi, Coloss. iii*) ; et ultra octavam tendant ad cœlestia, et offerant pro nobis holocausta, sive quæ pro pace peccatorum nostrorum et salute sunt nostra : ut per ignem Spiritus sancti, omnia quæ cogitamus, loquimur, et facimus, in spiritualem substantiam convertantur : et bujuscemodi Dominus delectatus sacrificiis, nobis placabilis sit.

(Cap. XLIV. — Vers. 1 seqq.) *Et convertit me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem, et erat clausa. Et dixit Dominus ad me :* Porta hæc clausa erit, et non aperietur, et vir non transibit per eam : quoniam Dominus Deus Israel in-

gressus est (sive ingredietur) per eam ; orique clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino. Per viam vestibuli (id est, *Eblam*), porta egredietur, et per viam ejus egredietur. Pro eo quod in Hebraico scriptum est : erit clausa principi, LXX translulerunt, erit clausa ; quia dux ipse sedebit in ea. Multæ sunt portæ quas in descriptione templi Ezechielis Scriptura commemorat, tam ius quam foris. Altaris quoque figuram, et consecrationem et sacrificia sermo præteritus percurrit. Quo finit, venit ad portam sanctuarii exteriorem, quæ respiciebat ad Orientem, et erat clausa : statimque vir ille qui erat duxor prophetæ, et ei omnia demonstrabat, locutus est ad eum : Porta hæc quam respicis clausam, semper clausa erit, et non aperietur,

B 526 nullusque virorum transibit per eam. Et reddit causam cur clausa sit semper : quoniam Dominus Deus Israel ingressus est, vel ingredietur per eam : eritque clausa juxta Hebraicum, principi, quem ducem LXX translulerunt. Qui princeps et dux, id est, *Nael* (*נָאֵל*), sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino : et per viam vestibuli portæ ingredietur, et per ipsam egredietur. Quenam ista porta est, quæ semper clausa est, et solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam ? Nempe illa de qua Salvator loquitur in Evangelio : *Vae vobis, Scribe et Pharisæi hypocrites, et vae vobis doctribus legis, qui tollitis clavem scientiæ : ipsi non ingredimini, et intrantes prohibetis* (*Math. xxiii, 23*). De hac sub nomine libri scribit et Isaías : *Eritis verba libri istius, sicut verba libri signati : quæcum dederis hominī negesci litteras, et dixeris eis, Logo : et respondebit tibi, nescio litteras. Et dubium illius homini sciendi litteras, dicentes : Logo : et dicas : Non possum legere, quia signatus es* (*Isa. xxix, 11*). Ista autem liber est, cujus nemo potest solvere et aperire singacula, neque in celo, neque in terra, nequa sub terra, nisi illo de quo in Apocalypsi Jeannis dicitur : Ecce vicit leo de tribu Juda, radix et genus David : ut aperiat librum et solvat signacula ejus (*Apos. v, 5*). Prius enim quam Salvator humanum corpus asserret, et humiliaret se, formam servi accipiens (*Phil. ii*), clausa erat Lex et Prophetæ, et omnis scientia Scripturarum, clausus erat paradiſus. Postquam autem ille pependit in cruce, et locutus est

D ad latronem, Hodie mecum eris in paradiſo (*Luc. xxiii, 43*), statim velum templi sciassum est, et aperia super omnia ; ablataque velamine diciimus : *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam* (*II Cor. iii, 18*). Siu autem revelatu sunt omnia, in Christo enim juxta sermonem Pauli omnia revealantur (*Ibid., xiii*), quomodo porta clausa erit et non aperietur, et vir non transibit per eam ? Ex quibus discimus, quanvis ad summam scientiam venerimus, comparatione divine scientie, nunc ex parte nos scire et ex parte cognoscere; quando autem tenuerit, quod perfectum est, tunc quod ex parte est destrueretur. Unde et in alio loco ipso Apostolus imperfec-

tum se esse loquitur, tursumque perfectum. Quod si interpretatione caret, videtur esse contrarium. Dicit enim : **537** Non quia jam accepi, aut quia jam perfectus sum ^a. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse : Unum vero, posteriora obliviscens et ad priora me extendens, statutum persequor ad bravium supernae vocationis Dei (*Philipp.* iii, 12, 14). Cumque putarem usum secundum professionem suam non esse jam perfectum, et magis querere quam inventisse quod verum, non solum se, sed et alios dicit esse perfectos : *Quotquot ergo perfecti sumus hoc sapiamus.* Est autem sensus hujus loci : Ad comparisonem cæterorum hominum, qui curam non habent notitiae Scripturarum nec mysteriorum Dei, perfectum esse me fateor ; quantum autem ad scientiam divinæ majestatis, nunc in anigmate video et per nubilum et caliginem, et dico cum propheta : Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam (*Ps. xxxviii*, 8). Hæc igitur porta, que omnibus clausa est (vir enim non transibit per eam), erit clausa principi, sive duci, et illius adventu reserabitur, qui sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino : de quo ipse in Evangelio profetatur, dicens : *Meus cibis est ut fasciam voluntatem ejus qui misit me, et compleam opus ejus* (*Joan. iv*, 34). Ipse est princeps, et pontifex secundum ordinem Melchisedech, et hostia et sacerdos, qui in conspectu Patris nobiscum cœlestem comedit panem, et vinum bibit, de quo loquitor in Evangelio : *Non bibam de genitmine vitis hujus, nisi cum biberem illud novum in regno Patris mei* (*Math. xxvi*, 29) : in illo videlicet regno, de quo et ipse et alibi ait : *Regnum Dei intra vos est* (*Lac. xvii*, 21). Clausaque erit porta. Nemo enim potest passionis Domini, corporisque ejus et sanguinis pro maiestate rei sacramenta cognoscere. Tantæque bonitatis est, et elementæ princeps nosser, ut eam soles sedeat in porta, quæ clausa est, et panem coram Domino comedat, velut mensæ sue atque convivis plures habere consortes, et dicat : *Ecce ego sto ad ostium et pulsio ; si quis aperuerit mihi, ingrediar ad eum et euenabo eum illo, et ipse mecum* (*Apoc. xi*, 20). Solus autem panem comedit eorum Dominus, quia substantia ejus divinaque natura a cunctis creaturæ substantiis separata est. Ipse per eandem vestibuli portam ingreditur **538** et egreditur : quia ^b et intus et foris, hoc est, infusus est circumfusus omnibus ; ingrediensque per portam, ut secum introducat eos, qui absque doctrinam et ejus ratione intrare non possunt ; et egrediens, ut rursum alios introducat ; et loquatur eis qui difficiliora non capiunt. Quod autem porta Orientalis extra terminos mundi semper clausa sit, et humano nequam patet asperiet, Joannis Evangelium probat Eticonis : *Deum nemo vidit umquam : Unigenitus*

A Filius qui est in sime Patris, ipse enarravit (*Joan. i*, 18). Quasi alias verbis dixerit : Eritque clausa principi. Princeps solus sedebit in ea, ut comedat panem perfectæ et consummatæ scientiæ. Nemo enim novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelaro (*Math. xi*, 27). Putebre quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, et dux cui porta clausa est, Mariam Virginem intelligunt, quæ et ante partum, et post partum virgo permansit. Etenim tempore quo angelus loquebatur : *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit te, quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (*Lac. i*, 28), et quando natus est, virgo permansit eterna ; ad confundendos eos, qui arbitrantur **B** eam post nativitatem Salvatoris habuisse de Joseph filios, ex occasione fratrum ejus quib[us] vocantur in Evangelio (*Marc. iii*). Super qua quæstiuncula, Romæ aduersum Helvidium illius temporis hereticum, in adolescens non grandeum librum scripsisse me hovi.

(*Vers. 4 seqq.*) *Et addaxit me per viam portæ Aquilonis in conspectu domus, et vidi, et ecce impleverat [Vulg. implevit] gloria Domini domum Domini, et cœdi ^c ante faciem meam. Et dixit ad me Dominus : Fili hominis, pone cor tuum, et ride oculis tuis, et auribus tuis audi omnia quæ ego loquar ad te de universis ceremoniis domus Domini, et decencis legibus ejus, et pones cor tuum in ritu templi per omnes exitus sanctuarum. Vir qui duxit prophetam est, et quo cuncta in templo monstrante cognoscit, postquam clausam ei ostenderat portam nesciat raserandam, et tamen apertam ei qui clausis ingressus est ostiis, ducit prophetam ad viam portæ* **539** *Aquilonis, quæ tamen et ipsa esset in conspectu domus, haud dubium quin templum significet. Cunctique propheta et regione vidisset plenam domum Domini gloria Domini, eamdem videlicet quam in Aquilonis plaga posites contra cernebat, statim eccledit in faciem suam, maje-tatem glorie Domini ferre non sustinens. Unde quia fuerat humilitate dejectus, dicit ad eum, nequam vir, sed Dominus : *Fili hominis, pone cor tuum, et reliqua. In consummatione tabernaculi et sedis illius templi quod a Salomoene constructum est, apparuit gloria Domini, quæ postea evangelicæ gloriæ comparatione destructa est, dicente Apostolo : Etenim non est glorificatum, quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod destruitur, per gloriam est : multo magis quod manet in gloria est* (*II Cor. iii*, 10). Cavendumque ne destructionem prioris gloriæ abolitionem patemus ; sed sic sentiendum, quod postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte fuerat, destruetur : velut si solis radiis lampadem compares, aut lampadis lumen lucernæ [*Al. lucernula.*] Quantobrem et de Joanne Baptista dicitur : *Hie erat**

^a Supplet Victor. reliquum versum, sequor autem et comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu, quod commodius ad probandum quod Hieron. intendit, videatur.

^b Victor. est reposuit pro et.
^c Idem pro ante, ad Hebraicum, Græcum, Latinumque codicem in restituit.

lucerna lucens in domo (*Joan.* v., 55). Postquam autem venit sol justitiae, lucernæ lumen absconditum est, dicente ipso propheta atque Baptista: Illum oportet crescere, me autem minui (*Joan.* iii, 50). Cecidit autem in faciem suam propheta, ne dum plus cernere cupit quam potest humana fragilitas intueri, etiam ipsum oculorum lumen amitteret. Unde familiarius eum vocat Dominus, filium hominis; præcipitque ut ponat cor suum, et videat oculis, et auribus audiatur. Primum enim ad intelligendum quod dicitur aperiendus est animus; secundo, cordis intelligendum oculis, de quibus dicitur ad Abraham: Leva oculos tuos, et vide stellas cœli (*Gen.* xv, 5); tertio, his auribus audiendum, de quibus Salvator ait: Qui habet aures audiendi, audiat (*Luc.* viii, 8); ut possit cunctas templi ceremonias et legitima ejus intellegere, et ad extremum ponere cor suum in viis templi; quia diversi ad ^a Deum introitus sunt. Sive per vias templi, ceremoniarum ordinem significat, et exitus sanctuarii. Proœmium igitur est, et **540** preparatio prophetæ, ad intelligenda quæ postea super templi ordine cogniturus est. Ethoc notandum, quod in mundi hujus plaga qui in maligno positus est, et in Aquilonis frigore constitutus, cœlestis nobis ceremoniarum ordo monstratur.

· (V. 6 seqq.) *Et dices ad exasperantem me domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: sufficienteis vobis omnia scelera vestra, dominus Israel, eo quod inducitis filios alienos (sive alienigenas) incircuncisos corde et incircuncisos carne, ut sint in sanctuario meo, et polluant domum meam, et offertis panes meos, adipem et sanguinem, et dissolvistis (sive præteristis) pactum meum in omnibus sceleribus vestris; et non servastiis præcepta sanctuarii mei et posuistiis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.* Quando dicit, sufficienteis vobis omnia scelera, sive iniquitates vestræ, ad priorum peccatorum hortatur poenitentiam, ne augeamus peccata peccatis, et materiam futuro paremus incendio; sed audiamus illud quod Isaias loquitur: *Vae his qui atrahunt peccata sicut funiculo longo, et sicut jugo corrigiæ vituli iniquitates (Isai. v., 18).* Primumque peccatum est, quod inducunt filios alienos, sive alienigenas incircuncisos corde, et incircuncisos carne, ut sint in sanctuario Dei, et polluant domum Dei. Modicum enim fermentum totam massam corrumpit (*1 Cor.* v, 6); et in quibusdam exemplaribus fertur Proverbiorum: *Ne introducas impium in tabernacula justorum.* Urgent nos in hoc loco Judæi et Ebionitæ, qui circumcisionem carnis accipiunt: quomodo possumus præsentem locum exponere incircuncisos corde et incircuncisos carne? quo videlicet post spiritualem intelligentiam, etiam carnis circumcisionem suscipere debeamus. Sed qui legimus Paulum dicentes: *Contestor autem omnem hominem qui circumcisionem: quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. v., 2).* Et illud Jermæ: *Ecce incircuncisæ aures vestræ, et ^b noluntis*

Audire (*Jer.* vi, 10). *Et in Exodo locutus est Moyses in conspectu Domini dicens: Ecce filii Israel non audierunt me; et quomodo audiet me Pharaon?* Ego autem sum tardi sermonis (*Exod.* vi, 12), pro quo Septuaginta dixerunt: ἐγὼ δὲ ἀλογός εἰμι; quod melius habetur in Hebreo: *Ego autem 541* incircumcisus sum labiis, interrogemus eos, immo cogamus circumcidere aures, et labia desequare, ut Scripturam implere videantur. Sin autem cœperint circumcisionem aurium interpretari, quando nihil turpe et dishonestum audire nos patimur, et circumcisionem labiorum, quando nihil indecens loquimur: dicamus eis, eamdem expositionem etiam in corde et in carne servare debetis. Cor circumcidimus cultello Dei, et auferitur de corde nostro præputium, quando turpes cogitationes nequaquam exirent de corde nostro, nec de nobis dicitur: *Impinguatum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt (Actor. xxviii, 27).* Ergo et caro similiter circumciditur, ut nequaquam faciamus terrena opera, quæ pro necessitate corporis facere compellimur, cibum capere, et potum et somnum, et uti vestibus: quæ tunc circumcidimus, si non ad delicias, et ad luxuriam, et ad inertiam, sed ad necessitatem naturæ et corporis istius sustentaculum cuncta faciamus. Qui bibit vinum modicum propter stomachum et frequentes infirmitates, et odit ebrietatem, circumcidit carnem suam (*I Tim.* v). Qui dormit quantum natura patitur, audiet a Salomone: *Si sederis, absque timore eris: Si dormieris, suaviter dormies, et non timebis pavorem supervenientem tibi: neque impetus impiorum supervenientes (Prov. iii, 24).* Et qui fugit fornicationem, et uxori debitum reddit revertens ad id ipsum ne tentet eum Satanus (*1 Cor. vii*), audiet eum populo Israel: *In hac die abstuli opprobrium Ægypti a vobis.* Vestibus quoque utetur, quæ frigus repellant; non quæ tenuitate sui, corpora nuda demonstrent. Attenuata jejunis caro et circumcisiona continentia (*Jos.* v), fugit opprobrium Ægyptiorum qui sunt magnis carnibus, et illud potest dicere quod in plerisque juxta editionem Septuaginta legitur: *Quonodo contabuit caro mea, in terra deserta, invia, et in aquosa, sic in sancto apparui tibi (Ps. LXII, 3).* Si quando ergo alienigenas introducere voluerimus in templum Dei, circumcidamus aures eorum, et labia, et cor, et omnem carnem, oculosque, gustum et odoratum, ut omnia cum Dei timore et ratione faciamus. Audiant hoc episcopi atque presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus, ut non inducant filios alienos incircuncisos corde, et incircuncisos carne, ne sint **542** in sanctuario Dei, et polluant domum ejus. Si enim hoc fecerint, aptabitur illis quod sequitur: *Et offertis panes meos,* panes videlicet propositionis in cunctis Ecclesiis et orbe terrarum, de uno pane pullulantes, et non solum panes, sed adipem quoque de quo scriptum

^a Antea erat ad eum.

^b Maluit Vict., et non possunt audire, juxta receptam lectionem.

est: Ex adipe frumenti saturavit eos (*Ps. LXXX, 17*), et sanguinem qui in Christi passione effusus est. Legendumque ita, et sic lectionis ordo reddendus: Cum filios alienigenas incircumcisos corde et corpore inducatis in sanctuarium meum, et polluatis domum meam, audetis offerre panes et adipem et sanguinem, mystica sacramenta, et non intelligitis quod solveritis, et prætergressi sitis pactum meum in omnibus sceleribus et impietibus vestris, et non servaveritis præcepta sanctuarii mei, neque posueritis custodes ceremoniarum mearum in sanctuario meo. Omnis autem adversus eos est comminatio, qui non audierunt Apostolum præmonentem: Manus cito nemini imposueris: neque communices peccatis alienis (*I Tim. v, 22*). Vel certe sic intelligendum: Dissolvistis pactum meum in omnibus sceleribus vestris, et non servastis præcepta sanctuarii mei, et audetis indignos alienosque custodes ponere in observatione sanctuarii mei vobismetipsis, ut subaudiatur, non mihi. Et est sensus: Qui vobis in carnalibus serviant ac ministrent: et ob vestra refrigeria meum polluant sanctuarium.

(Vers. 9, seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: Omnis alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum: omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel. Sed et Levitæ qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et erraverunt a me post idola sua, portabunt iniquitatem suam, qui erant in [Vulg. et portaverunt iniquitatem suam, erunt in, etc.] sanctuario meo æditiui et janitores portarum domus, et ministri domus; ipsique mactabant holocausta et victimas populi, et ibi stabant ante eos, ut ministrent pro illis. Pro eo ergo, quod ministraverunt pro eis in [Vulg. ipsi mactabunt, stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis pro eo quod ministraverunt illis in, etc.] conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis: idcirco levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus, et portaverunt [Vulg. portabunt] iniquitatem suam. Et non appropinquaverunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi: neque accedunt ad omne sanctuarium meum juxta sancta sanctorum: sed portabunt confusionem suam et scelera sua quæ fecerunt. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, 543 et universis, quæ fiunt [Vulg. fient] in ea. Sacerdotes autem Levitæ filii Sadoc, qui custodierunt ceremonias sanctuarii mei, cum errarent filii Israel a me, ipsi accedunt ad me, ut ministrent mihi: et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem et sanguinem, ait Dominus Deus. Ipsi ingredientur in sanctuarium meum: et ipsi accedunt ad mensam meam, ut ministrent mihi, et custodiant ceremonias meas.* LXX: *Propterea hæc dicit Dominus: Omnis filius alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingredietur in sancta mea in omnibus filiis alienigenarum qui sunt in medio domus Israel, sed et Levitæ qui longe recesserunt a me cum erraret Israel a me post cogitationes suas, et accipient iniquitatem suam, et erunt in sanctis meis ministrantes, ostiarii in-*

*A portis domus, et ministri domus. Isti immolabunt holocausta et victimas populo, et isti stabunt ante populum ut ministrent eis. Pro eo quod ministraverunt eis ante faciem idolorum suorum, et factum est domui Israel in tormentum iniquitatis: propterea levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus, et accipient iniquitatem suam: et non accedent ad me, ut sacerdotio fungantur mihi: neque ut offerant ad omnia sancta filiorum Israel: nec ad sancta sanctorum meorum: et suscipient ignominiam suam in errore, quo erraverunt. Et ponent eos ut servent custodias domus in omnia opera ejus: et in universa quæ fecerunt in ea. Sacerdotes Levitæ filii Sadduc, qui custodierunt custodias sanctorum meorum cum erraret domus Israel a me, isti accedunt ad me ut ministrent mihi, et stabunt ante faciem meam ut offerant mihi hostiam, adipem et sanguinem, dicit Dominus Deus. Isti ingredientur in sancta mea, et isti accedunt ad mensam meam, ut ministrent mihi, et observent custodias meas. Juxta utramque editionem posui testimonium, ut ex comparatione earum quid LXX senserint, quid Hebraicum teneat, scire valeamus. Septuaginta hoc significant, quod alienigenæ incircumcisæ corde, et carne qui habitant in medio filiorum Israel, ingredi non debeant sanctuarium Dei: Levitæ autem, hoc est, sacerdotalis gradus, qui longe recesserunt a Domino in errore filiorum Israel, et erraverunt post idola sua, postquam receperint iniquitatem suam, stent in sanctuario Domini æditiui et janitores, ministrique domus, et mactent holocausta 544 et victimas populi: et isti sint in conspectu eorum ut ministrent eis quod ministraverint illis in conspectu idolorum suorum, et facti sunt domui Israel in tormentum iniquitatis: et idcirco manum levasse se dicit super eos Dominus Deus: ut non accedant ad eum, et sacerdotio fungantur illi, neque offerant illi in sancta sanctorum, portentique ignominiam suam in errore quo erraverunt: ut scilicet ponantur in observatione custodiarum domus in omnia opera ejus, et in universa quæ fiunt in domo. Quod si ita est, quomodo stare poterit, ut Levitæ qui longe recesserunt a Deo in errore filiorum Israel, et erraverunt ab eo post idola sua, ipsi ministrent in domo et mactent holocausta et victimas populi, et ipsi stent in conspectu eorum, ut ministrent eis? Quid enim amplius facturi sunt sacerdotes filii Sadoc, qui custodierunt ceremonias sanctuarii Dei, de quibus dicit: *Ipsi accedunt ad me ut ministrent mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant mihi adipem, et reliqua?* Hebraicum autem hunc habet sensum: *Omnis alienigena incircumcisus corde et carne, non ingredietur sanctuarium meum, licet cum populo Israel esse videatur. Levitæ autem, hoc est, sacerdotalis gradus, qui longe recesserunt a me in errore filiorum Israel, et secuti sunt idola, portabunt iniquitatem suam, eo quod fuerint in sanctuario meo ministrandes in officio portarum domus, et ministri ejus. Ipsi enim offerebant holocaustum, et victimas populi, et ipsi stabant in conspectu eorum, ut mini-**

strarent pro eis. Quia ergo ministraverunt pro illis **A** iuxta conspectum idolorum sporum, et fuerunt domini Israël in offendiculum iniquitatis, propterea levavi manum meam super eos, dicit Dominus Deus : et portaverunt iniquitatem suam, et non appropinquarebunt ad me, ut sacerdotio fungantur mihi : neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta sancta sanctorum : sed portabunt confusionem suam, et scelerata sua quae fecerunt. Pro sacerdotali enim officio, qui holocaustum et victimas omneque sacrificium offerre consueverant, redigentur in ultimum gradum, et erunt janitores domus, in ignominiam sempiternam, ut ab universo populo videantur intrante et excepte, de qua sublimi dignitate ad quem ultimum gradum **545** pervenerint. Sacerdotes autem, inquit, id est, Levitæ, qui sunt filii Sadoc, hoc est, justorum, sive justi Dei, et qui tempore erroris universi Israelitæ, custodierunt ceremonias sanctuariorum meorum, ipsi accedent ad me, ut ministrent mihi, et stent in conspectu meo, et offerant mihi adipem, hoc est, pinguissimam hostiam et sanguinem, vivam scilicet et placentem hostiam Deo, et ipsi ingredientur sanctuarium meum, et accedent ad mensam meam, ut accendant thymiamam mihi, et omnem ritum sacrificii custodiant. Si autem hoc ita est, ut qui in tempore erroris et persecutionis idola sunt secuti, quæ de suo corde confixerant, et non solum voce, sed et subscriptione manus asseruerunt Dei Filium creaturam, et servierunt creaturæ magis quam Creatori, qui est benedictus in secula, quomodo sibi sacerdotale et pontificale assumunt fastigium, et audent offerre victimas Deo, cultores quondam idolorum? Sed, ut ardentissimus poeta testatur,

Quidquid a multis peccatur, inulum est :

Multitudine peccantium impetrabiliorēm fecit impiis veniam, ut qui redacti in laicos pristina sacrilegii sui debuerant [*Al. debuerunt*] scelerata depolare, nunc resupini in pontificali solio sedeant, et ructent nobis simulatæ fidei nauseas, immo a operæ perfidiae aperta compendia. Audiant igitur saltem sero, et observent præcepta omnipotentis Dei. Omnis alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum. Licet ille sit filius, licet cognatione sociatus, licet antiqua nobis hæreat necessitudine: si incircumcisus corde vel carne est, non introducatur in sanctuarium Dei: ne ministros Christi, nostros faciamus ministros, et pro carnalibus refrigeriis, altaria Domini polluamus. Pro eo quod nos posuimus: *Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, et universis quæ sunt in ea: eos videlicet Levitarum qui longe recesserunt a Deo in errore filiorum Israel, et secuti sunt idola quibus victimas immolaverunt.* Symmachus ordinem lectionis sensumque

^a Rescripsimus post Victorium operæ perfidiae, quod alteri isocolo, simulatæ fidei, concinnius respondet. Martianæ nibiloscie retrouit apertæ.

^b Interpolatus est, si quid video, luxatusque per ferme quinquaginta versus subsequentes contextus,

considerans, rectius interpretatus est, dicens: *Potueram enim eos custodes januarum domus universi ministerij ejus et cunctorum quæ sunt in ea, ut non ad eos pertineat qui **546** futuri sunt in templo, sed ad eos qui fuerunt.*

(Vers. 17 seqq.) *Cumque ingredientur portas atrii interioris, vestibus (sive stolis) lineis induentur: nec ascendet super eos quidquam laneum (sive et non induentur lanificiis) quando ministrant in portis (sive a portis) atrii interioris et intrinsecus. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum (sive cibares lineas habebunt super capita sua) et seminalia linea erunt in lumbis eorum, et non accingentur in sudore (sive violenter). Cumque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis (sive stolis) suis, in quibus ministraverant, et reponent ea (sive eas) in gazophylaciis [Vulg. gazophylacio] (sive exedris) saeculariis (vel sanctorum) et vestient se vestimentis (sive stolis) aliis, et non sanctificabunt populum in vestimentis (sive stolis) suis. Caput autem suum non radent, teneant comam nutrient, sed tundentes attundebunt capita sua (sive capita sua non radent, et comas non ad pressum tundebunt: operientes operient capita sua). Et vittæ non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atrium interioris. Primum historiarum verba pandenda sunt. Inter cetera quæ sacerdotibus præcipit sermo Dominicus, hoc quoque observandum jubet, pt in ipsis portis interioris atrii, vestibus, id est, stolis lineis induantur: nec utantur laeci indumentis tam in portis atrii interioris, quam intrinsecus, hoc est, in adytis sanctisque anctorum: vittæque sive cibares lineæ sint in capitibus eorum, et seminalia linea in lumbis. Quodque sequitur juxta Septuaginta: *Et non accingentur violenter, pro quo Aquila et Symmachus transtulerunt, in sudore: Theodosio ipsum verbum Hebraicum exprimens, posuit in JEZE (γε): Aquila secunda editio, BUSA [Al. BUZA] (γετε): per quod significat, non eos violenter, arce atque constrictæ instar vincorum esse cingendo, ne ip ministeriis sacerdotalibus atque Leviticis iaphantes stant, et tenere et cædere victimas, atrahere quoque nequeant atque discurrere. Et quia semel præceperat quibus vestibus uti deberent sacerdotes, quando intrinsecus in ministeriis essent, rursus jubet ut egredientes in gazophylaciis, sive in exedris sanctorum, exuant se pristinis vestibus, et induantur aliis: ne si sanctas vestes habuerint, sanctificant **547** populum loris positum, qui nequum fuerit sanctificatus, nec se præparaverit in sanctificationem templi, ut sit Domini Nazareus. Per quæ discimus, non quotidianis et quibuslibet pro usu vitæ communis pollutis vestibus nos ingredi debere in sancta sanctorum, sed munda conscientia, et mundis vestibus tenere Domini sacramenta.* ^b Quod*

ab hinc scilicet, ad Pauli testimonium I Tim. v. Movet enimvero me interrupta atque hinc explicationis series, quæ, repente intermissa oratione de vestibus, nonnulla de convarmarum cultu ingerit, quæ ad sequentem versiculum spectant, tum pauca que-

autem sequitur: *Caput autem suum non radent, neque comedam nutrient, sed tondentes attundebunt capita sua,* perspicue demonstratur, nec rasis capitibus, sicut sacerdotes, cultoresque Isidis atque ^a Serapidis nos esse debere: *nec rursum b comedam demittere, quod proprio luxuriosum est, barbarorumque et militiam;* sed ut honestus habitus sacerdotum facie demonstretur. Pro quo dixere LXX, *Capita sua non radent, et comas suas ad pressum non tondendebunt: sed operientes operient capita sua, juxta quod discimus, nec calvitium novacula esse faciendum, nec ita ad pressum tondendum caput, ut rasorum similes esse videamur, sed in tantum capillos dimittendos, ut opera sit cutis.* Vel certe sacerdotes semper operire capita sua debent, juxta illud Virgilianum (*Aeneid. lib. iii*):

Purpureo velare comas, adopertus amictu.

Sed haec violenta interpretatio est. Vinum autem non solum in ministerio sacerdotes non bibent atque Leviæ: sed ne ingressuri quidem sancta sanctorum, ne opprimatur mens, et sensus crassior fiat. Unde et *Apostolus*: *Bonum est, inquit, vinum non bibere, et carnem non manducare (Rom. xiv, 21).* Et in alio loco: *Et vinum, in quo est luxuria (Ephes. v, 18).* **548** Manducavit enim populus et bibit, et surrexerunt ludere. Quodque coucedit *Timotheo*, ut vini paululum bibat, perspicue demonstrabat [*Al. demonstrat*] cur hoc concesserit: propter stomachum, inquit, et frequentes infirmitates (*I Tim. v*). Vestibus lineis utuntur *Egyptii sacerdotes non solum iorriosecus, sed et extrinsecus.* Porro religio divina alterum habitum habet in ministerio, alterum in usu vitaque communij. Feminilia rote assumuntur, ut honestas decorque servetur: ne scilice assumentes altaris gradus, et in ministerio discordantes, reverent turpitudinem. Rasa capita habet supersticio gentilis. Vino autem quantum ad meam scientiam [46. notitiam] pertinet, non reor aliquem se absinthere gentilium. Quæ univera quid juxta sensum indicent spiritualem, sequentia verba monstrabant. Esse indumenta sancta et spiritualia, docet et *Apostolus*, dicens: *Iudiciumque Dominum Je-*

*dam de abstinentia a vino, tandemque abrupte in priore recedit sermonis de vestibus, post quarum sane luculentam enarrationem, rursum de fugienda capillorum luxuria, atque ebrietate disserit. Nec fore dubito, quin ita sentiat, quicumque totam hujusce capituli expositionem sedulo expenderit. Quia autem pacto ad pristinum rectumque ordinem restitui queat, non obscurae docet Rabanus. Amovenda primum hinc sit tota subsequens lacinia triginta novem versuum, ut pro illis e vestigio, atque una serie contiguet: *Vestibus lineis utuntur Egyptii sacerdotes, etc., ad fere medium col. 550, post alterum locum e Proverbii xx, 25.* Tunc ipsa lacinia secunda in duas veluti partes, quarum prima quæda capillorum cultu agit, ibi inserenda usque ad ea verba post Virgilii versum: *sed haec violenta interpretatio est.* Altera quæ temperantiam a vino laudat, cui capitul subiungenda. Atque hoc quidem ordine Rabanus legit. Sed quando non etiam nos. præsto est auctoritas, impressa lectione nequaquam immu-*

A sum Christum (*Rom. xiii, 14*). Et in alio loco: *Induite vos viscera misericordiae, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, et patientiae (Coloss. iii, 12).* Et iterum: *Exsoliati vetera homine cum operibus ejus, et induiti novo qui renovatur in scientiam, juxta imaginem Creatoris (I Cor. xv, 54);* quod et illud significare puto: Oportet enim corruptivum hoc indui incorruptionem, et mortale hoc indui immortalitatem. Cum autem corruptivum hoc indutum fuerit incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem, tunc siet sermo qui scriptus est, et reliqua. De sacerdotalibus vestibus in *Exodo plenus* scriptum est (*Exod. xxviii*): et nos olim edidimus librum (*Epist. 64, ad Fabiolam*), ad cuius interpretationem diligens mittendus est lector. Neque enim possumus

B latam materiam brevi sermone comprehendere. Hæc vestimenta proprio nobis labore conficimus, quæ texta sunt desuper, quam et Dominus habebat tunicam

549 quæ scindi non potuit (*Joan. xviii*); quibus induimur, quando secreta Domini et arcana cognoscimus, et habemus spiritum qui scrutatur etiam alta et profunda Dei, quæ non sunt monstranda vulgo, nec proferenda ad populum, qui non est sanctificatus, nec Domini sanctitudini preparatus: ne si majora se audierint, majestatem scientiae ferre non possint, et quasi solido suffocentur cibo, qui adhuc lacte infantiae nutriendi sunt. Esse autem econtrario pessima vestimenta, docet Scriptura divina, ut est illud quod in *Psalmis de Iuda proditore cantatur: Indutus est maledictione sicut vestimento (Ps. cviii, 29)*. Et

C post paululum: *Fiat ei sicut vestimentum, quo circumdatur, et sicut zona qua semper accingitur. Unde et Dominus qui pro nobis doluit, et nostra peccata portavit, in Zacharia sordida dicitur habere vestimenta, de quibus scriptum est: Et Jesus erat induitus vestibus sordidis (*Zach. iii, 4*): quæ postea deponit, Scriptura dicente: Ayserte ab eo vestimenta sordida, et induite eum podere, et reliqua. Quod autem sequitur: *Vittæ, sive cidares lineæ erunt in capitibus eorum*, puto coronam ostendere gratiarum, de qua scriptum est: *Coronam enim gratiarum suscipiet tuus vertex (Prov. iv, 9)*. Nec illud nobis de operto et nudo capite faciet questionem, quod Apo-*

tata, lectorem de luxatione monuisse satis abunde sit.

^a Antea erat *Serapis*. S. Ambrosius epist. ad *Sabinum: Ipsi capita et supercilie sua radunt, si quando Isidis suscipiunt sacra.*

^b Mos. bodiernus comas dimittendi, Barbarorum fuit et luxuriosorum et militantium; non honestiorum virorum et Christianorum, quibus præcipitur, ne comam nutritant. *MART.*

^c Erant uenient laicorum vestes et clericorum primis Ecclesie sacerulis communes, at clerici iis, quibus in vita communij, vestibus utebantur in sacris operaulis, mundioribus atque optimis. Paria his habet S. doctor lib. i contra *Pelagium*, vestiuin ornamenta improbantem: *Quæ sunt rogo, inquit, iniuriticæ contra Deum, si tunicam habuero mundiorum? si episcopus, prebyter, et diaconus, et reliquæ ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum cum candida teste processerint?* Vide quæ in hunc locum annotavimus tom. II, col. 713.

stolus loquitur : Mulier debet velamen habere super caput, propter angelos. Si enim non velatur mulier, attondeatur. Sin autem, turpe est mulieri tonderi a radii, operiatur. Vir enim non debet operire caput, cum sit imago et gloria Dei : mulier autem gloria viri est (II Cor. xi, 10). Si enim virorum est non operire caput, videtur esse contrarium, quomodo nunc sacerdotes capita vittis, vel cidare operire jubantur. Sed si legamus diligentius, ex prioribus solventur presentia. Supra enim dicitur : *Quando ministrant in portis atrii interioris et intrinsecus.* Si enim ingrediamur ad sancta et stemus in conspectu Domini, capita nostra operire debemus : Quia non justificabitur in conspectu Domini omnis vivens (Ps. cxlii, 2). Et : Ab infanthia cor hominis appositum est ad malitiam. Denique et seminalibus intrinsecus utimur, ne ulla in conspectu Dei pollutæ conscientiae et operis nupialis appareat turpitudo. Quibus seminalibus accungi vult Salvator apostolos, dicens : Sunt lumbi vestri accincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (Luc. xiii, 35). Et Apostolus creditibus 550 loquitur : State ergo accincti lumbos vestros in veritate (Ephes. vi, 1). Et imitatores Christi audiunt illud, quod de eo scriptum est : Erit justitia accinctus lumbos, et veritate circumdatus latera (Isa. xi, 5). Et hac ipsa zona, qui sanctus est et ad virtutum culmen ascenderit, nequaquam violenter astringitur : ne invitus bonum continentiae observare videatur, et in sudore vultus sui comedere panem, sed præceptum Domini facere voluntate. Denique quando foras egredietur, et miscet se populo, sacerdotalia vestimenta deposit in gazophylacio, in quo dominicæ divitiae conservantur : et aliis utuntur vestibus sacerdotes, aliaque doctrina ad vulgus ignobile, ne sanctificetur populus in stolis eorum. Grave est multitudini onus ultra vires suscipere, dicente Salomone : Laqueus est viri, cito quid de suis sanctificare : cum enim votum fecerit, surrexit pœnitentia (Prov. xx, 25, sec. LXX). Denique et Nazaræi sponte se offerunt : et quicumque aliquid voverit, et non impleverit, voti reus est. Unde et de viduis dicitur : Cum luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt : habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v, 11, 12). Melius est enim non promittere, quam promittere et non facere. Anna obtulit Samueleum, qui in æterna sanctitate permanxit (I Reg. i). et Manue obtulit Samson filium, sed sanctificationem capillorum ejus Dalilæ libido turpavit (Judic. xiii). Denique Dominus recessit ab eo, et excitate damnatus est, nisi quod postea crescentibus capillis, pristinum robur accepit, et in typo Christi multo plures alienigenarum mortuus quam vivus occidit. Vult autem Dominus sacerdotes suos capillos sanctificationis habere perpetuos, et operiri capita eorum, non aliquo extrinsecus velamento, sed sua naturalique cæsarie, non ad ornatum atque luxuriam, sed ad honestatem. Unde et capilli capitum apostolorum numerati sunt, dicente Salvatore : Vestri autem capilli capitum numerati

A sunt (*Mat. x, 30*). Illius capitum, de quo in Ecclesiaste scriptum est : Sapientis oculi in capite ejus (*Eccles. ii, 14*). Caput autem viri Christus est, quod peccator conculcat et despicit, et ut ita loquar, radit novacula, et aufert ejus pulchritudinem. Quod et filii Ammon fecerunt his quos David legatos miserat (II Reg. x). Sin autem legis prævaricatio inhonorat Deum, consequenter qui, legis præcepta conservat, honorat 551 eum : ut impletatur quod scriptum est : Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem (*Joan. v, 13*). Porro quod sequitur : Ut omnis sacerdos quando ingressurus est atrium interius, vinum non bibat, perspicuum est, in ebrietate et sincera statum mentis everi : et non plene nos sapere, quando vini satietae [*Ali. vino et satietae*] animus B occupatur. Ebrietas autem non solum in potionе vini, sed in omnibus rebus ostenditur, quibus et in contractibus et in negotiis sæculi, et damnis aletaris, amore et odio mens inebriatur et fluctuat, et statum suum tenere non potest. Et quia fragili carne circumdamur, et cogimur pro victu atque vestitu et necessariis, quæ ad corpus pertinent, aliqua facere, quæ facere non debeamus, saltem hoc a nobis exigitur, ut quando in nos revertimur, et scimus cur nati sumus, et interiora atque adyta templi ingredimur, recedamus a vitiis sæculi, et ne minima quidem peccata faciamus. Per quæ ostenditur et peccare nos pro necessitatibus carnis peccata levia : et rursum esse tempus quando atrium ingredientes interius, ab omni ebrietate mundi atque alieni esse debemus.

(Vers. 22 seqq.) *Viduam et repudiatam* (sive ejectam) non accipient uxores, sed virginem [Vulg. virginem] de semine domus Israel. Sed et viduam quæ fuerit vidua a sacerdote, accipient : et populum meum docebunt quid sit inter sanctum et pollutum, et inter mundum et immundum ostendent eis. Et cum fuerit controversia (ut in LXX additum est, *sanguinis*) stabent in judiciis meis, et judicabunt leges meas, et præcepta [Vulg. addit mea] in omnibus solemnitatibus meis custodiunt. Omnis hic locus præcepta continet sacerdotum, qui post multa quæ supra exposuimus, jubentur viduam, et repudiata, sive ejectam, non accipere uxores. Vidua et repudiata est synagoga, id est congregatio Judæorum, quæ Dominum non recepit. Unde ejecta recte dicitur, sive vidua synagoga. Ejecta vero hareticorum frequentia, qui exierunt a nobis, quia non erant ex nobis. Sed virginem, inquit, de semine domus Israel, quæ nutrita est in domo Dei, in lege et prophetis, de qua et Apostolus loquitur : Volo omnes vos virginem sanctam exhibere Christo (II Cor. xi, 2). Ista est virgo de qua et alibi dicit sermo divinus : Ama illam, et servabit te : circumda 552 illam, et exaltabit te : honora eam, ut te amplexetur (Prov. iv, 8). Quæ sit autem virgo quæ amanda sit, et suum custodiat amatorem, sciet qui illud legerit : Hanc dilexi et quæsivi ab adolescentia mea, et quæsivi sponsam ducere mihi, et amator cui decoris ejus (*Sapien. viii, 2*). Et iterum : Et omnium Dominus dilexit eam. Non solum autem virginem, sed et vi-

duam debent sacerdotes ducere, quæ tamen alterius sacerdotis uxor fuerit; scientiam videlicet, quam alius Dei cultor invenerit. Neque enim nova tantum contenti debemus esse doctrina, sed et veterem excolare, et nostro jungere comitatui, si tamen in sacro cultu fuerit erudita. Sacerdotis quoque officium est docere populum quid inter sanctum et pollutum, inter mundum et immundum sit; ut prius referamus ad dogmata, secundum ad opera quæ per carnem efficiuntur. Delicta enim quis intelligit (*Ps. viii, 13*)? Et cum fuerit contrroversia de omni re, sive ut Septuaginta transtulerant, *sanguinis*, hoc est quod ad mortale pertinet crimen, stabunt sacerdotes in judicis meis, ut non judicent secundum honorem, nec accipiant personam pauperis, sive divitis in iudicio: sed stent in iudicis Dei, et recordentur illius psalmi: Deus stetit in *synagoga* deorum, in medio autem deos dijudicat (*Ps. lxxxi, 1*), deos appellans qui habent iudicandi de hominibus potestatem: qui in quo iudicio judicaverint, judicabitur de eis (*Mat. vii*). Leges, inquit, meas et præcepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, ut sciant quomodo nobis Christus Pascha sit immolatus; quomodo septem hebdomadas implere debeamus gaudii atque letitiae, et humiliare animas nostras in jejunio; clangoremque tubarum intelligere et scenopegias spirituales, in quibus dicimus: Advena sum ego et peregrinus sicut omnes patres mei (*Ps. xxxviii, 13*). Haec sunt veræ solemnitates Dei, quas consequentius quis Pentateuchum disserens interpretabitur. Prima virtus est sacerdotis, non tantum docere quæ noverit, sed omnes Dei festivitates custodiare, ut possit alius custodienda præcipere quæ et ipse observaverit. Sacerdotum autem officium esse legis habere notitiam, et in Malachia discimus, qui ait: Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituuum est (*Mal. ii, 7*).

(*Vers. 25 seqq.*) *Et sabbata mea sanctificabunt, et ad 553 mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur* (pro quo Septuaginta transtulerunt, et super animam hominis non ingredientur, ne polluantur): *nisi ad patrem, inquit, et matrem, filium et filiam, fratrem et sororem quæ virum non habuit, contamina- buntur.* *Et postquam fuerit mundatus, septem dies numerabuntur ei, et in die introitus sui in sanctuarium et ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo Domino Deo* (sive offeret placcationem). *Non erit autem eis hæreditas: ego hæreditas eorum, et possessiones non dabis eis in Israel: ego possessio eorum.* Adbuc sacerdotibus præcipitur: in quibus observandum, quod non dixerit absolute: *et sabbata sanctificabunt; vel juxta Isaiam: Neomic- nias et sabbata vestra edit anima mea (*Isai. i, 13*): sed cum distinctione, sabbata mea.* Unde et in

^a Vulg., quæ alterum virum non habuerit: attamen Hier. in subnexa expositione, si soror, inquit, virgo permanerit, nec ullius viri fuerit maculata complexu. Tunc Raban. quoque, in quibus contaminabatur. Paulo post Victor. ad Vulgam lectionem, pro peccato suo

A *Evangelio scriptum est: Sacerdotes in templo sab- batum violent, et absque culpa sunt (*Matt. xii, 5*): non sabbatum Dei, sed sabbatum litteræ, sabbatum Judæorum, quod recte violent qui sunt genus elec- tum, regale, sacerdotale.* Porro sabbatum quod sanctificatum est, illud intelligamus, quod et Apostolus docet, relictum esse populo Dei, de quo dici- tur: Si intrabunt in requiem meam (*Ps. xciv, 11*): quod Hebraice ^b *sabbatum* nominatur. Sanctificat autem sabbatum Dei, qui non portat onus peccati in sabbato, nec dicit: Sicut onus grave gravata sunt super me (*Ps. xxxvii, 5*). Qui talis est, non colligit ligna in sabbato; nec superedificat fundamento Jesu Christi, ligna, fenum, stipulam (*I Cor. iii*): nec accedit ignem qui inutilem consumat materiam, et die sabbati in uno permanet loco: nec foras egredie- tur, sed quasi columna in templo Dei positus per- manet, super quo Joannes scribit in Apocalypsi: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egreditur amplius (*Apoc. iii, 12*). Quodque sequitur: Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur: proprie sacerdotialis officii est, morticina non tangere, ut qui pro aliorum vitiis deprecatur, ipse ad altare mundus accedat. De quibus mortuis et Salvator loquitur in Evangelio: Dimitte mortuos ut sepeliant mortuos **554** suos (*Matth. viii, 22*). Isti contaminantur in patre mortuo, quando relinquunt Creatorem suum: et in matre mortua, de Ecclesia recedentes: in filio quunque et filia, quod aliud ad cogitationes, aliud ad opera per- tinet, quod significantius Græce dicitur τὰ νοντὰ καὶ αἰσθητά. Fratrem quoque et sororem, qui eodem renatus est spiritu, si putaverit mortuum, contami- natur in eo: ita dumtaxat si soror virgo permane- rit, nec ullius viri fuerit maculata complexu. Ex quibus intelligimus privilegium virginalis, quod cu- juslibet viri contactus, perfectam auferat puritatem, quæ utrum recte, perperam ne dicta sint, lectoris arbitrio relinquamus. Naturæ quoque super hoc pro- batur affectus, ut ordine charitatis juxta quod scri- ptum est: Ordinate in me charitatem (*Cant. n, 4*), post rerum parentem Deum, carnis quoque pater diligatur et mater; filius et filia; frater et soror; ita dumtaxat si de domo non exierit, nec in alterius transierit potestatem. Postquam autem sacerdos fue- rit emundatus purificationis ordine, quæ in Mosaica lege conscripta est, septem dies numerabuntur ei, vel perfectus numerus pœnitutinis, vel post consum- mationem mundi, quando ad veram transimus ogdoa- dem, ut introeat sancta sanctorum (hoc est enim interius atrium) et possit ministrare in sanctuario et semper offerre pro peccato conscientiæ victimam: nec ullum tempus sit quo non recordetur maculatum se fuisse super patre et matre, filio et filia, fratre et

^a *ait Dominus Deus.*

^b In Hebraico, inquit Victor., est מִתְחַדֵּת, non sab- batum. Verum Hieron. ad vocem quietis, quæ sabbatum quoque significat, alludit, non vocem sabbati.

sorore. Multa quippe facere compellimur in saeculi hujus angustiis constituti, vel conditione carnis, vel fragilitate naturae. Qui autem talis existenter, ut minister in sanctuario, et atrium ingrediatur interius, et offerat semper Deo sacrificium, ita ut verus sacerdos sit, immo imitator ejus, de quo scriptum est: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedechi (*Ps. cix, 4*), iste nullam habebit hereditatem, nisi Deum qui est hereditas ejus: nec accipiet possessionem in Israel, hoc est, inter vulgus ignobile; sed sacerdotalem, ut dicat de eo Dominus: Ego sum hereditas, **555** et ego possessio eorum. Quem cum invenerint, loquentur ac dicent: Tenebo eum, et non dimissem illum; et psallent cum propheta: Pars mea Dominus (*Ps. ii, 26*).

(Vers. 29, 30.) Victimam et pro peccato et pro delicto (sive pro ignorantia) ipsi comedent, et omne volum (sive separatio) in Israel ipsorum erit. Et primitiva omnium primogenitorum, et omnia libamenta ex omnibus quae offeruntur, sacerdotum erunt, et primitiva ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui sue [Vulg. tua] (sive ut ponat benedictiones super domos restras). Pro victimâ et sacrificio, quod Hebraice dicitur **MANAA** (מן), Aquila et Symmachus interpretati sunt, *donum*. Rursum pro yoto quod Septuaginta ἀρότρα, hoc est separatio, transtulerunt, Aquila et Symmachus et Theodotio ἀνάθημα interpretati sunt, quod Hebraice dicitur **HEREM** (הָרֵם). Et considerandum quod omnia quae nunc per prophetam Dominus loquitur, per Moysen ante iam dixerit. Quærendumque cur eadem quædicta sunt repeatata: Ut videlicet quæ in mentibus hominum sunt, vel legendi negligentiæ, vel audiendi contemptu et oblivione deleta, viya voce innoveptur, quæ non sit scripta calamo et atramenta, sed spiritu et verbo Dei. Unde et S. Iovator nullum volumen doctrinæ suæ proprium dereliquit, quod in plerisque apocryphorum deliramenta confingunt: sed Patris et suo Spiritu quotidie loquitur in corde credentium. Et hæc erit responsio adversum eos qui calumniantur prophetas, cur quæ in Pentateucho continentur in suis voluminibus replicent. Victimam igitur, et pro peccato, et pro delicto, sive ignorantia, comedant sacerdotes, de quibus scriptum est: Peccata populi mei comedent (*Osee iv, 8*). Nec tantum gaudendum est ad oblationem munerum, quantum timendum ad honoris condemnationem, si eo abutamur indigne. Primitiva juxta litteram sunt animantium, et inanimantium quæ prima nascuntur, et quæ primum terra gignit. Primitiae quoque ciborum nostrorum sacerdotibus offeruntur, ut nihil gustemus novarum frugum, nisi sacerdos ante gustaverit. Hoc autem facimus, ut reponat sacerdos benedictionem, et oblationem nostram in domo sua: sive ut ad imprecationem suam Dominus benedicat dominibus nostris. **556** Grandis dignitas sacerdotum: sed grandis ruina eorum si peccant. Lætemur ad ascensum, sed timeamus.

^a Adito hujus loci interpretes, quorum recoquere notissimas doctrinas non libert.

mus ad lapsum. Non est tanti gaudii excessa tenuisse, quanti mororis de sublimioribus corruisse. Neque enim solum pro nostris delictis redemus rationem: sed pro omnium, quorum abutimur donis, et nequaquam sumus de eorum salute solliciti.

(Vers. 51.) Omne morticinum et captum a bestia de avibus, et de pecoribus, non comedent sacerdotes. Et juxta litteram, omni generi electio, regali et sacerdotali, quod proprie ad Christianos referitur, qui uncti sunt oleo spirituali, de quo scriptum est: Unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis praeparticipibus tuis (*Ps. xlii, 8*), haec praecpta conveniunt, ut morticinum non comedat tam de avibus quam de pecoribus, cujus nequaquam sanguis effusus est, quod in Actibus apostolorum dicitur suffocatum; et que

^b a necessario observanda, apostolorum de Jerusalem Epistola monet (*Acto. xv*): et captum a bestia; quia et ipsum similius suffocatum est: et condemnat sacerdotes, qui in turdis, scedula, gliribus, et ceteris hujuscemodi, haec aviditate gula non custodiunt. Possimus autem juxta anagogem morticinum dicere, in quo animæ sanguis emortuus est, et imitatur *Nabal Carmelium*, qui interpretatur *stolidus*: et audita ira David pavore contremuit, et mortuum est cor ejus in eo (*I Reg. xxv*). Captus autem a bestiis, quarum ne morsibus lanetur, propheta suspirat, dicens: Ne tradas bestiis animam cunctilem tibi (*Ps. lxxvii, 19*), ille dicendus est qui adversarii Iensis morsibus devoratur et pardi qui non mutat varietatem suam, et ursæ quæ raptis sævit catulia, et luporum Arabiae [*Al. rabie*], et reliquarum bestiarum, ^b quas in varietate dæmonum accipimus. Aves autem illas esse dicimus, quæ ponunt in cœlum os suum, et illa peccora, quæ prona in terramque virginem, ventri tactum, et his quæ sub ventre sunt servient.

(Cap. XLV. — Vers. 1 seqq.) Cumque cœperitis terram dividere in possessionem [Vulg. sortito], separate primitias Domino sanctificatum de terra longitudinis [Vulg. longitudine] viginti quinque millia: et latitudinis [Vulg. latitudine] decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum. Et erit ex hoc [Vulg. omni parte] sanctificatum, quingentos per quingentos quadrifariam per circuitum, et quinqaginta cubitis **557** [Vulg. addit. in] suburbana ejus per gyrum. Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium, et in ipso erit templum (sive sanctificatio) sanctumque sanctorum. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini, et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis. Viginti quinque millia longitudinis, et decem millia latitudinis. Levæ autem qui [Vulg. erunt Levitis, quæ etc.] ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia (pro quibus Septuaginta transtulerunt: ipsi tenebunt circiter: ut habeant). Et possessionem civitatis dabitis quinque millibus latitudinis, et longitudinis viginti quinque milli-

^b In Vatic. ms., quarum varietate dæmones scripsi.

bus, secundum separationem sanctuarij omni domui Israel. Principi quoque hinc et inde^a de separatione (vel primitis) sanctuarii in possessionem civitatis contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis a latere maris usque ad mare, et a latere Orientis usque ad Orientem, longitudinis autem juxta unanquamque partem a termino Occidental i usque ad terminum Orientalem, terrae [Vulg. de terra] erit ei possessionis Israel: et non copulabuntur (sive vastabunt) ultra principes populum meum: et [Vulg. sed] terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum. Post ceremonias sacerdotum, cultumque eorum et cibum, quae debeant sumere, quae vitare: nunc terrae sanctae facit descriptionem, et antequam omnem in tribus dividat, de cunctis tribibus jubet eligi locum, qui in longitudine habeat viginti quinque millia, et in latitudine decem millia. Et quia non est positum cubitorum sive pedum aut ulnarum, subintelligi datur significare calamus qui erat in manu viri, et habebat mensuram sex cubitos, et sexam partem unius cubiti, id est, παλαιστήν. Diligens suppetet lector, quot calami in illis passus faciant, et quam multa milia in longitudine fuerint, et latitudine. Post quam descriptionem, rursus præcipit, ut de sanctificatione terra, quae electa est ex omnibus tribubus Israel, id est, viginti quinque millium calamorum in longitudine, et decem millium in latitudine, eligatur ad sed sicutum sanctuarium, id est templum Domini, alia intrinsecus terra quingentorum calamorum per circuitum. 558 hoc est, duum millium. Et ne forsitan ædificio templi ædes aliae jungentur, præcipit ut quinquaginta cubitis per circuitum terra sit vacua in suburbana: vel ut Symmachus et Theodosio et LXX transtulerunt, in terminum, et separationem et spatium. Hac descriptione finita, alia ex integro separanda: sanctificationis mensura præcipitur, ut viginti quinque millium calamorum in longitudine, et latitudine decem millium, post superiorem mensuram terra alia metiatur, in qua nequaquam sit templum, id est sanctum, sed sanctum sanctumque sanctorum, et habitent in ea sacerdotes, qui accedunt ad ministerium Domini. Habitent autem eo tempore, quando sacerdotali funguntur officio, et sit ipsa, ut diximus, possessio viginti quinque millium calamorum in longitudine, et decem millium in latitudine. Porro Levitæ, qui sacerdotibus seruent, et Phabent propria ministeria, accipient locum ad adiuvanda viginti gazophylacia; juxta Aquilam, exedras; juxta Symmachum, thalamos; juxta Theodotionem, gazeras, sive ut LXX transtulerunt, ciritatem. Per quod intelligimus, separatum quemdam locum ad habitationem Levitarum, urbis vocabulo nuncupari, qui locus quinque millia habeat calamorum in latitudine, et viginti quinque millia in longitudine. Hæc autem omnia, id est, sanctuarium, et alterum sanctuarium, sanctumque sanctorum, et habitacula sacerdotum, et domus Levitarum, qui ministrant sa-

cerdotibus, appellantur loca separata et consecrata in ministerium, et in sanctificationem domui Israël. Post quadruplicem terræ sanctæ descriptionem, ponitur quinta divisio. Princeps, sive dux populi accipiat hinc et inde, hoc est, ex utraque parte sanctuarii in possessionem suam, et in urbe versetur: resipiciatque ejus possessio ad separatum templo lacum, et faciem urbis: siquaque a latere maris, hoc est, ab Occidente, usque ad alterum latus maris, latitudinem habens, quam inferius in descriptionem tribuum singularium propheta describit. Denique sequitur: In longitudine autem juxta unanquamque 559 partem, quam singulæ tribus accipiunt, a termino Occidental, id est, maris, usque ad terminum Orientalem, qui ubi finiatur, in tribuum descriptione no- B seemus. Et hæc erit possessio ducis, sive principis in terra Israel. Hæc interim dicta sint, ut simplex historiæ sermo noscatur. Cæterum si voluerimus comparare spiritualibus spiritualia, et justa quodam interprete ad altiora concordare, qui asserunt figuram futurorum esse praesentia, et omnia quae dicuntur pertinere ad cœlestem Jerusalem, quae est mater omnium nostrorum, et Ecclesiam primitivorum, non quidem difficile erit dicere quae dicta sunt ab aliis: sed vobis ne hujusmodi expositionem prudens lector nequaquam recipiat. Unde ad præsentem tempus, et ad Ecclesiam quæ nunc laborat in mundo, et ad cœlestia ire festinat, referenda sunt omnia, ut de universo mundo elegantur alii in possessionem Dei, qui sanctum possideant; alii, qui ad majora profererint, teneant sapientia sanctorum. In ministeriis quoque ordo diversus est sacerdotum et Levitarum quorum alii orationibus suis atque virtutibus quotidie sacrificia offerunt Deo; alii in secundo, et minori gradu sunt, ut eis ministrent, et per eos qui ad virtutum culmina consenderunt, et ad extremum sit dux sive princeps, qui tantum possit, ut contra unam tribum possessionem accipiat; unusque meritum compenset merita plurimorum, et primum dum versatur in sæculo, de mari usque ad mare latitudinem possideat; deinde ab Occidente, sive a mari usque ad Orientem, ut præsentia derelinquent, ad futuram festinet, et habeat certam possessionem suam, et nequaquam principes aliena desiderent, et unaquamque tribus suam partem teneat: quod proprio ad episcopos et Presbyteros, referri potest, quibus dicuntur, ut non vident atque depopulent ultra populum Dei, nec terram Israhel hæreditate possideant: sed unusquisque habeat possessionem suam que gradus illius constituta est. Viginti quinque autem millia referuntur ad sensus, quæ quater posita sunt. Porro decem millia ad perfectam scientiam, ut in altero simplex tantum teneatur historia, in altero etiam de theologia, et supernis virtutibus disputetur: 560 quia decenarius perfectus est numerus. Illud quoque considerandum, quod sacerdotes, qui in majori gradu sunt constituti, viginti quinque millia possideant

^a Victorius, hinc et inde in separationem, vel primitias sanctuarii, et in possessionem, etc., juxta Vulgatam atque Hebreum textum, et Græcum.

in longitudine, et decem millia in latitudine. Levitæ autem, id est inferior gradus, eumdem quidem numerum habeat in longitudine, hoc est, viginti quinque millia: sed latitudo ipsorum quinario numero finiatur. Unde et viginti tantum tenent gazophylacia: in quo numero offeruntur munera Esau. Princeps vero qui vere princeps in populo est, et meretur duois nomen accipere, hinc inde accipit possessionem sanctuarii: ex omnibus videlicet qui ei voluntate subjecti sunt, et urbis habitator est, multorumque salutem, suam mercedem facit. In priori templo, quod dicitur sanctuarium, quingenti per singula latera calami describuntur: et rursum quinquaginta cubiti, quibus omnis sacerdotum possessio separatur. In secundo autem sanctuario, ubi sunt sancta sanctorum, latitudo templi et spatium non describitur, sed incertus numerus est. Quod quidem et in possessione principis invenimus, qui absque ullo numero habet possessionem in populo Israel, dum profectus universorum redundat ad principem: et discipulorum salus, præmium magistrorum est.

(Vers. 9.) *Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel: iniquitatem et rapinas intermitte, et judicium, et justitiam facile, et separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus.* Pro rapinis LXX miseriam transtulerunt: pro confiniis, oppressionem. Est autem sensus: Quia accepistis partem vestram, o principes, Scriptura dicente: Principi quoque hinc inde in separationem sanctuarii possessionem civitatis, subauditur dabitis; et tanta est vestra potentia, ut unius tribus partem acceperit vestra possessio: idcirco præcipio atque commoneo, ut sufficiat huc usque iniquitatem fecisse et rapinas, dum aliena invaditis atque diripitis. Et quia scri-

^a Verba istæc, *Hinc per Isaiam dicitur, Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci, nos prium sufficiimus integrando sensui, qui antea absque illis habebat manifesto enim (quod mirum est, ueminem hactenus Hieronymianorum interpretum avimadvertisse) quæ causali quia conjunctioni responderet, collectiva altera deerat.* Suppleximus autem non ex ingenio, sed Rabanicæ lectionis auctoritate: quamquam ille longam præterea laciniam ex commentariis in lau-

A ptum est: Dimitte malum, et fac bonum; econtrario, judicium facite atque justitiam (*Ps. xxxvi, 27*), judicantes pupillo, et justificantes viduam: separate vestra confinia a populo meo, ne videlicet terminos transfrateris. Et quia ipsa vicinia hædit humiliorem, qui supercelium **561** majoris et potentioris non potest sustinere, ^a hinc per Isaiam dicitur: *Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Hoc interim dictum sit ad illius temporis populum. Cæterum et nostris principibus præceptum poterit coaptari, qui in morem Pharonis, et Ægyptiorum opprimunt filios Israel per potentiam, nec meminerunt scriptum: Duce te constituerunt, ne eleveris: sed esto inter eos quasi unus ex ipsis (*Ecclesiastes xxxii, 1*). Et illud quod in Evangelio B κατὰ Λουκᾶν Dominus loquitur: Si autem dixerit servus ille in corde suo, moratur dominus meus venire, et cœperit percutere servos et ancillas, comedere et bibere, et inepti, **562** dominus servi illius in die qua non putat, et hora qua nescit, et dividet eum, et partem ejus ponet cum infidelibus (*Luc. xii, 45, 46*). Discipulos quoque suos in Evangelio secundum Mattheum his præceptis erudit: Scitis quoniam principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non sic erit inter vos: sed qui voluerit ^b esse primus, sit omnium servus. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemtionem pro pluribus (*Math. xx, 25*). Multa sunt si voluero de sacris Scripturis revolvere, ubi majorum superbia coercetur, et ad humilitatem omnes Domini provocantur dicentes: Discite a me quia mitis sum et humilis corde (*Math. xi, 29*).*

datum Isaiae locum subdit, quæ minimæ erat ad rem nostram. Pronum quoque fuit opinari, vocum similitudine *Hinc et Hoc*, quarum altera reposita a nobis pericope, altera subsequens periodus inchoatur, deceptum veterem scribam, priora verba, qui solemnis est lapsus, properantibus oculis prætermissee.

^b Videtur juxta Raban., quemadmodum et in sacro est textu, supplendum, qui voluerit in vobis magnus esse, fiat minister; et qui voluerit esse, etc.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

561-562 Quod in principio templi Ezechielis D debui dicere, nunc præpostero ordine in fine dicturus sum, illius versiculi memor (*Virgil. lib. vi. Aeneid. v*):

Hic labor ille domus, et iuextricabilis error.

De quo et in alio loco idem poeta decantat (*Aeneid. v*):

Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta: Parietibus texuum cæcis iter, ancipiensque Mille viis habuisse dolum, qua signa sequentiæ falleret indepresus, et irremueabilis error.

Ita et ego istarum Scripturarum ingressus Oceanum, et mysteriorum Dei, ut sic loquar, labyrinthum, de quo scriptum est: *Posuit tenebras labyrinthum suum; Et: Nubes in circuitu ejus (*Ps. xvii, 12*)*: perfectam quidem scientiam veritatis mihi vindicare non audeo, sed nosse cupientibus aliqua doctrinæ indicia præbuisse, non meis viribus, sed Christi misericordia, qui errantibus nobis ipse dolos tecti ambagesque resolvit, cæca regens Spiritu sancto vestigia; quem sequentes, ad portum explanationum

prophetæ Ezechieli pervenire poterimus, in quem extremus, id est, quartus decimus liber est. Quem si, orante te, virgo Christi Eustochium, ad finem usque perduxero, et Dominus vitæ hujus concederit spatum, transibo ad Jeremiam, qui unus nobis remanet prophetarum; cujus interpretatio, mei quidem laboris, et tuarum orationum, sed proprie Christi erit clementia.

563 (Cap. XLV.—. Vers. 10, seqq.) « Statera justa et ephi justum et batus justus erit vobis. Ephii et batus æqualis [Vulg. æqualia], et unius mensuræ erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori, ephi: juxta mensuram cori erit æqua libratio eorum. Siclus autem viginti obolos habet [Vulg. habeat]. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli minam faciunt [Vulg. facient]. LXX : Statera justa, et mensura justa, et chœnix justus erit vobis ad mensuram, et chœnix similiter unus erit ad accipendum. Decima pars gomor chœnix, et decima pars gomor, ephi. Gomor erit æquum * ad pondus viginti oboli. Viginti sicli: quinque et viginti sicli, et quindecim sicli mina erit vobis. » Hic locus juxta LXX non coharet, et pœnitus intelligi non potest, dum non solum numeros mensurarum, sed etiam nomina commutarunt. Pro ephi enim interpretati sunt mensuram, generale nomen pro speciali, et pro bato chœnica: pro homer quoque Hebraico, qui Græce dicitur ἄρος, transtulerunt gomor: rursumque pro bato chœnica. Dicamus ergo juxta Hebraicum et litteram, et quid nobis videatur, in singulis apertius explices. Statera quæ Hebraice dicitur MOZENE (מוֹזֵנֶת), in his intelligitur quæ appenduntur. *Epha* autem, quæ in Græco sermone corrupte dicitur "Eph.", ad mensuram pertinet variarum frugum, verbi gratia, tritici, hordei, leguminum. Porro *batus*, qui Hebraice BATB (בָּתְבָ), eadem mensura est quæ et *ephī*, et in speciebus tantum liquidis, vini et olei, et istiusmodi. *Corus* triginta habet modios, et in utraque mensura, hoc est, tam aridarum quam liquentium tenet principium. Decima pars cori in his, quæ modio mensurantur, appellatur *epha*, id est, tres modii: et decima pars cori in speciebus liquidis, vocatur *Batus* sive *Vadus*: ut ejusdem mensuræ sit *epha* et *batus*. Porro *siclus*, qui Græce dicitur σταθῆ, viginti habet obolos. *Mina* vero quæ appellatur *mna*, habet siclos sexaginta: qui faciunt obolos mille ducentos. Quod autem dicitur, viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli minam faciunt, lectorem turbare non debet. Idcirco enim difficultas in numeris ponitur, ut **564** intentum animum faciat auditoris. Unde et multa dicuntur in parabolis et ænigmatis, ut qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii). Omnisque prophétia in obscuritate continet veritatem, ut discipuli intrinsecus audiant: vulgus

* Pro ad pondus Victorius juxta Græcum substiuit, et appendiculum, nam et Hieron. pro siculo LXX vertisse appendiculum tradit.

† Vides quæ de hac sententia diximus ad ep. 53,

A ignobile, et foris positum, nesciat quid dicatur. Præcipit ergo Scriptura divina, ut justa sint pondera, dicens: Non erit in marsupio tuo mensura grandis et minor: statera vera et justa erit vobis, et mensura vera, et justa erit vobis [Al. sibi] (Levit. xix, 36). Et in Proverbiis dicitur: Statera grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei (Prov. xi, 1). Quod quidem non solum in commerciis, et in usu quotidiane vitæ nobis est observandum, sed in omnibus custodienda justitia, dicente Scriptura: Sermonibus tuis facies stateram, et appendiculum (Eccl. xxviii, 23), ut et in verbis, et in opere, et cogitationibus, omnia pondere et ratione faciamus. Obolum autem, hoc est, vicesimam partem sicli, sive stateris, esse minimam portiunculam, in alio loco legimus: ^b Ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum: illius autem qui infidelis est, neque obolus (Prov. xvii, 6 sec. LXX). Quasi aliis verbis dixerit: Infidelis nihil in mundo possidet: sed etiam minima indiget portione. De quo aliis verbis in Evangelio dicitur: Non egredietur inde, nisi reddat novissimum quadrantem (Matth. v, 26), hoc est, etiam extrellum numimum et minutum. Legimus decem mnas singulis servis ad negotiandum traditas (Luc. xix): et in alia parabola inter servos talenta divisa: et debitorem quingentorum deñariorum, et quinquaginta (Matth. xxv): et operarios vineæ qui singulos accipiunt denarios (Luc. vii): et mulierem viduam, quæ drachmam perdidera, et vix cam lucernæ accensione reperit (Matth. xx, Luc. xv). Quæ omnia quem sensum habeant, non est hujus temporis disserere.

(Vers. 13, 14). « Et hæ sunt primitæ quas tollitis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei. Mensura quoque olei: batus olei, decima pars cori est: et decem bati corum faciunt: quia decem bati implent corum. LXX : Et hæ sunt primitæ quas separabis. Sextam partem mensuræ de gomor tritici, et sextam partem Ephii de coro hordei, et præceptum olei cotylem, id est, cyathum, olei decem cotyles, quia decem cotyles sunt gomor. » **565** Et hic mutatis nominibus mensurarum in LXX editione confusa sunt omnia, ut quid dicatur non possit intelligi. Qui enim supra pro ephi, mensuram, et pro bato, chœnica dixerant, et pro coro, gomor, pro siculo, appendiculum, et hic pro ephi posuere mensuram: pro coro, nunc gomor: nunc ipsum corum: et in mensura olei pro bato κετύλῳ, id est, cyathum. Dicamus igitur primum juxta litteram, δεκάδας [Al. δεκάδας], hoc est decimam partem omnium frugum, Leviticæ tribui populus ex lege dehebat. Rursum ex ipsis decimis, Levitæ, hoc est, inferior ministrorum gradus, decimas dabat sacerdotibus: et hæc est quæ appellatur δευτεροδεκάδη. Erant quo sub finem.

c Victorius, cotylam, id est cyathum olei de decem cotylis, quia decem cotyla, etc., ad Græcum exemplar.

que et aliæ decimæ, quas unusquisque de populo Israel in suis horreis separabat, ut comederet eas cum iret ad templum in urbe Jerusalem, et in vestibulo templi, et sacerdotes ac Levitas invitarent ad convivia. Erant autem et aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant, quæ Græco sermone appellantur πτωχοδίκας. At vero primitiva quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offertenium arbitrio derelicta. Traditione que accepimus Hebreorum non lege præceptam, sed magistrorum arbitrio inolitam: qui plurimum, quadragesimam partem dabant sacerdotibus; qui minimum, sexagesimam: inter quadragesimam et sexagesimam licebat offerre quocumque voluissent. Quod igitur in Pentateuco dubium derelictum est, hic specialiter definitur propter sacerdotum avaritiam, ne amplius a populo exigant in primitiis deferendis, id est, ut sexagesimam partem offerant eorum, quæ gignuntur e terra. Si enim corus, qui Hebraice appellantur *homines* (γένον), et a LXX dicitur *gomor*, triginta habet modios, tam in aridis speciebus, quam in liquentibus: ephæ quoque et batus juxta quod supra diximus, decima pars est cori, præcipiturque ut sexta pars tam ephi, quam batus juxta sacerdotibus in primitiis offerendis, quæ de tribus modiis dimidium facit modium, perspicue suppatur, sexagesimam partem primitiarum sacerdotes accipere debere. Hæc interim juxta litteram, et juxta Hebraicam veritatem et sensisse, et audisse sufficiat. Nunc revertamur ad intelligentiam spiritualem, 566 in qua primum querendum quomodo dicatur: Honora Dominum de tuis justis laboribus, et da ei de fructibus justitiae tuæ: ut impletantur cellularia tua frumento, et vino torcularia tua redundant (*Prov.* iii, 9); ut postquam obtuleris primitias laborum tuorum atque virtutum, et dixeris: Ecce nunc ego attuli tibi primitias frugum terræ, quas dedisti mihi, Domine: merearis audire: Benedictus tu in civitate, et benedictus tu in agro: benedicti filii uteri tui, et genimina terræ tuæ, et fructus iumentorum tuorum (*Deut.* xxviii, 3), et cetera, et possideas, juxta Apostolum (*Ephes.* i), omnem benedictionem spiritualium in cœlestibus in Christo: dum quidquid habes, non tuæ putas esse virtutis, sed ejus misericordie, qui fruges dedit. Et siquidem tantum habuerimus scientiam Scripturarum, ut mystica quæque pandamus, et doceamus homines, id est, rationale animal, damus primitias frumenti nostri. Si autem post anagogen, puram tantum sequamur historiam, quæ simplices nutritre potest, juxta illud quod scriptum est: Homines et jumenta salvos facies, Domine (*Ps. xxxv*, 7), damus primitias hordei nostri, quod hordeum sevit Isaac, sed in terra alienigenarum, et ortum est ei centuplum (*Gen. xxvi*). Qui hordei dei primitias, potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascue

^a Sufficiamus hic præpositionem ἀπὸ, quæ debeat: tum lectionem alteram Græcam, que anteferat: κατηγόρων castigamus, substituentem κατιστάσιον. Sic

A ibi me collocavit: super aquas refectionis educavit me (*Ps. xxii*, 1, 2). Qui autem rationalia pascit animalia, vertit sententiam, et dicit: Præparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Et postquam olei et vini obtulerit primitias, jugit et loquitur: Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quæ præclarus est, illo olio quod absque fæce mundissimum, ad lucernam Domini præparatur. Quod qui præparaverit, exilaratur facies ejus in oleo; oleo exultationis, quo unctus est Christus præ participibus suis; et effectus oliva, cum propheta cantabit: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei (*Ps. li*, 10). Et illo vino, quod de vera vite redundat in torcularibus Salvatoris, dicens Domino: Ego sum vitis, vos autem propagines, B Pater meus agricola (*Joan. xv*, 5). De his torcularibus tres psalmos legimus, octavum, et octogesimum, et octogesimum tertium, qui omnes ad Ecclesiæ sacramenta referuntur. Et in veteri quidem lege, absque mensura erant, et numero primitis: non enim ad mensuram Dous spiritum dabat. 567 In secunda autem ædificatione templi, quod Ezechiel propheticus continet, certa mensura est, id est, sexagenarius numerus, quo mundus expletur, ut dicitur nobis: In qua mensura mensa fueritis, remejetur vobis (*Matt. vii*, 2).

(Vers. 15 seqq.) Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutrit [Vulg. nutrunt] Israel in sacrificium, et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus: Omnis populus terræ tenebitur primitis his principi in Israel. Et super principe [Vulg. principi] erunt holocausta, et sacrificium, et libamina in solemnitatibus, et in kalendis, et in sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel. Ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum, et pacifica, ad expiandum pro domo Israel. Supra dixit quota pars eorum quæ appenduntur, mensuræ quoque tam aridiorum specierum quam liquentium, debeat offerri principi: nunc euidenter primitiarum in animantibus ordinem tenet: ut unum de grege ducentorum arietum jubeat offerri, quæ nutrit Israel, in sacrificium et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro populo Israel, ait Dominus Deus. Quod nos interpretari sumus, de his quæ nutrit Israel, in Hebraico scriptum est μεταρρυθμός, quod Aquila et Symmachus interpretantur, ἐπὶ τῶν οὐδάτων, Septuaginta et Theodosius ἐπὶ τῶν πετροτρηπίων: quærum alterum de irriguis, alterum de canaliibus sive piscinis sonat: ut videtur primitie principis non alibi nisi in irriguis nutritanter. Et quomodo in superioribus legitimæ sexagesimam partem debere offerri principi do bis quæ appenduntur et quæ mensuræ subjacent: sic namque ducentorum pars animalium jubetur offerri, et huiuscmodi legis præceptis omnem populum esse subjectam, ut

vero legendum, primam Drusi conjectura, non Sangermanensis end. a Montfauconis heredes, denunciat quæ penes Rabanum est lectio, manuscurva.

offerat duci sive principi, quod videlicet per illum holocausta, et sacrificia, et libamina in singulis solemnitatibus offerantur pro populo, et expietur dominus Dei. Ex quo animadvertisendum, quod quomodo populus debitor est primitiarum offerenda unum principi; sic princeps debitor est populi offerre pro victimas, quem juxta tropologium non alium intelligere possumus, nisi Dominum Salvatorem. Iste est qui de ducentis **568** animantibus suscipit arietem, sive ut significantius Hebraicus sermo demonstrat, *βέρακα*, quod ad cuncta animantia, et non proprie ad arietem referri potest, et suscipit animal vel arietem, qui nutritus est in locis irriguis, sanctarum, videlicet Scripturarum, et potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquas refectionis educavit me (*Psal. xxii, 1, 2*). Haec erant irrigua, immo hi canales, ad quos et Jacob ducebatur pecora sua, ut in ipsis biberent atque conciperent, et juxta virgarum colorem, felis ederent Domino (*Genes. xxx*). Pro sacrificio, hoc est *θυσία*, Aquila et Symmachus donum interpretantur: quod in Hebraico dicitur *ΜΑΝΑΑ* (מָנָא), et proprie non pertinet ad hostiam, sed ad ea quæ ex simili, et polenta et oleo offeruntur in sacrificio. Holocaustum vero est, quod totum offertur Deo, et sacro igne consumitur. *Pacifica*, quando reconciliamur Deo; et pro nobis Apostolus loquitur: Precamur pro Christo, reconciliamini Deo (*II Cor. v, 20*). Et in alio loco: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi (*Ibid.*, 19). Iste autem princeps, cui primis de animantibus offeruntur, ipse est et rex: ut in crucis quoque titulo demonstratur Hebraicis et Græcis litteris ac Latinis. Nitentibusque Judæis, ut deponeretur titulus triumphalis, gentium in Pilato turba respondit: Quod scripsi, scripsi (*Joan. x, 22*). Sub principe, inquit, erunt. Pulchre sacerdotalis dignitas commonetur, cui subiecta sit officio; ut sciat se sacrificium, et libamina quæ offeruntur ex vino [*Al. humo*], pro populo offerre debere in cunctis solemnitatibus: tam videlicet in kalendis, id est, neomeniis, quam in sabbatis: quando tenebris cuncta operientibus, lunaris exordium luminis est: et in requie sabbatorum: ut faciat videlicet pro peccato, ad expiandum pro domo Israel, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna, et firmamentum veritatis. Ista est enim dominus Del viventis, et dominus Israel, quæ expiatione suorum indiget peccatorum.

(Vers. 18 seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium. Et tollet sacerdos de sanguine **569** quod erit pro peccato, et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portæ atrii interioris. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque qui ignoraverit [Al. ignoravit], et errore deceptus est, et expiabilis [Vulg. expiabis] pro domo. In primo mense, quartadecima die mensis, erit sabbæ paschæ solemnitas: septem diebus azyma*

^a Rescritit Victorius, *Et in eodem loco: quod hæc ibi juncta sint testimonia.*

^b comedant. Et faciet princeps in die illa pro se, et pro universo populo terræ vitulum pro peccato. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino: septem vitulos, et septem arietes immaculatos quotidie septem diebus, et pro peccato hircum caprarum quotidie. Et sacrificium ephi [Mss. Oeph] per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate, faciet sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, quam pro holocausto, et in sacrificio et in olco. Totum capitulum posui, ne divisum per singula legentis animum conturbaret. Et primum de interpretationis varietate dicendum est. Ubi nos interpretati sumus, in quatuor angulis crepidinis altaris. LXX translaterunt, et super quatuor angulos templi, et super altare. Et ubi nos diximus, pro unoquoque qui ignoravit, et errore deceptus est: illi posuerunt, pro ignorantia, et pro parvulo. In eo quoque ubi nos diximus, et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi: illorum editio tenet: et sacrificium, et coctionem vitulo, et coctionem arietis dabis, et olei hin coctionis. In extremo quoque versiculo, ubi nos diximus: in sacrificio et in oleo: illi dixerunt, sicut in manaa, sicut in oleo: In primo, inquit, mense et prima die mensis (haud dubium, quin Nisan significet) sumes vitulum de armento: non qui domi nutritus sit, sed qui in armento, hoc est, de grege et numero plurimorum. In septima quoque ejusdem mensis die: quæ duæ solemnitates, hoc est, primi mensis prima dies, et ejusdem septima, in lege Mosaica non habentur. Quartundecimum autem diem mensis, quo Pascha celebratur, et Moyses præcepit observandum, quando septem diebus azyma comedimus. Quartam vero solemnitatem, de qua dicit: septimo mense quintadecima die mensis in solemnitate (*Exod. xii*), et cætera, videtur mibi **570** significare scenopiegiam, quam hic sine nomine posuit. Curramus ergo ad singula, et quid nobis videatur, breviter dissramus. Esse solemnitates spirituales, et Apostolus docet: Ne ergo quis vos judicet in cibo et potu, aut in parte solemnitatis, aut neomenie, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum (*Coloss. ii, 16*). Et sic per Isaiam loquitur Deus: Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non suscipio: jejunium, et ferias, et neomenias, et solemnitates vestras odit anima mea (*Isai. i, 15*). Manifestum est quod qui solemnitates oderit Judæorum, suas diligat, sabbatum videlicet quod relictum est populo Dei: ut videamus quæ a Deo donata sunt nobis, et loquamur, non in doctis humanæ sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. In præsenti enim sæculo quod in maligno positum est, dies bonos videre non possumus, sed in novo: de quibus diebus in carmine Mosaico Spiritus sanctus canit: Memento dierum antiquitatis: intellige annos generationis generationum

^b Idem maluit comedentur, ex Vulg. et mss. Brixiens. In Hebreo est *τέλειον*.

(*Deut. xxxii, 7*). De quibus et Sanctus loquebatur in A psalmo : Nocte in corde meo meditabar (*Ps. lxxvi, 7*). Et iterum : Et annos æternos in mente habui, et meditatus sum (*Ibid., 6*). Qui istum non suscipit intellectum, respondeat quo possit illud exponere quod Isaías de futuro, et novo sæculo vaticinatur : Erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato : et veniet omnis caro adorare Dominum (*Isai. lxvi, 23*) : quando veri adoratores nequaquam adorabunt in monte Garizim, nec in Jerusalem, sed in spiritu, et veritate (*Joan. iv*) ; quando erit cœlum novum, et terra nova, et liberabitur omnis creatura a servitute corruptionis, in libertatem filiorum Dei, et sol septies tantum lumen accipiet, et luna soli comparabitur (*Rom. viii, Isai. lxv*). Accessimus enim ad montem Sion, qui interpretatur *specula*, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et ad millia angelorum solemnitates. De qua solemnitate loquitur et aliis propheta : Quid facietis in diebus congregatiōnis, et in diebus solemnitatis Domini (*Ose. ix, 5*) ? Hoc est illud quod et alibi dicitur, Celebra, Juda, festivitates tuas : redde vota tua (*Num. i, 15*). Si ergo didicimus solemnitates spirituales, consequenter docebimur et victimas spirituales. Assumitur vitulus de armento, sive *taurus*, ut interpretatus est **571** Symmachus, liber et nullo pressus jugo, hoc est, onere peccatorum, et immaculatus : qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, vitulus novellus, cornua efferens, et ungulas : ut in ipso mundetur, et expietur sanctuarium. Et tollet, inquit, sacerdos de sanguine ejus quod erit pro peccato omnium : qui aliis verbis agnus appellatur in Exodo, et in Evangelio, Baptista Joanne dicente : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi (*Joan. i, 29*). Sanguis autem ipse est pretiosus in quo redimimur in passione Domini Salvatoris; cuius carnis alimur, et cruento potamur; quo tanguntur quatuor anguli crepidinis altaris, quod Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit, AZARA (אֶזְרָא), sive templi, ut LXX translaterunt : ut sanctificetur domus et altare. Universa enim mundi elementa hoc sanguine sanctificantur : ut cum quis expiatus fuerit atque mundatus, ingrediatur portam atrii interioris, et possit Domini arcana cognoscere, et consequenter venire ad septuaginta diem mensis primi, et consequenti requiem, et Domino offerre sacrificium tam pro ignorantia, de qua David loquitur : Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris (*Ps. xxiv, 7*), quam pro parvulo, qui cum ad perfecti viri mensuram pervenerit, destruet ea quæ parvuli sunt, et loquetur considerenter : Dum essem parvulus, quasi parvulus loquebar, quasi parvulus sapiebam (*Il Cor. xiii, 11*). Sive pro eo qui errore deceptus est, et non tam voluntate, quam boni opinione peccavit. Completis autem duabus solemnitatibus primi mensis, hoc est, primæ diei, et septimæ ejus, venit ad quartumdecimum diem mensis, in quo

Paschæ solemnitas est : de qua scriptum est : Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus (*1 Cor. v, 7*). Tunc comedimus septem diebus azyma in requie et securitate rerum omnium, quando fermentum malitiæ, et nequitiæ destruēt, manducamus azyma sinceritatis et veritatis, principe nostro cuncta hæc pro nobis offerente, et primum pro seipso. Suscepit enim corpus humanum, et per peccatum destruxit peccatum, qui pro nobis dolet, et portat infirmitates nostras : deinde [*Vulg. proinde*] pro domo sua, quod in LXX scriptum est ; sed in Hebreico non habetur, id est, pro Ecclesia, et pro omni populo terræ, **572** universo videlicet humano genere. Salvator est enim omnium hominum, et maxime fidelium, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris ; et non solum pro nostris, sed pro omni mundo. Oblato autem vitulo pro universo populo terræ, in septem diebus reliquis Dominicæ passionis septem vituli, et septem arietes immaculati offeruntur quotidie, ut holocausto et igne Dominico concrementur. Septem autem vituli, et septem arietes sunt, qui configuranter Dominicæ passioni, ut imitantur verum vitulum, et verum arietem, sanguinem martyrum per septem dies totius mundi peccata purgentur. Hircus quoque caprarum offertur pro peccato quotidie, septem videbitur diebus. Attendendumque diligenterius, quod in sacrificio ephi per vitulum, et ephi per arietem, et olei hin offeruntur quæ Lege præcepta sunt. In oblatione autem hirci, nec ephi, nec (ut Septuaginta transtulerunt) coctio ponitur, qui pro ephi πίπα, hoc est, coctionem interpretati sunt. Hin vero quæ olei certa mensura est, de qua ante jam diximus, assumitur in sacrificio vituli et arietis : ut fomentum luminis semiperni, et requiem laboris, et lassitudinis sanitatem, post placationem peccatorum accipere possimus. In septimo quoque mense, quintadecima mensis die, hoc est, scenopégiarum, a idem oblationis et sacrificiorum ordo servandus est, tam pro peccato quam pro holocausto, et in sacrificio, et in oleo; ut festivitatem Domini, fugatis tenebris et orto lumine olei, consequamur : clarioresque habeamus solemnitates, in quibus omnia peccata donantur.

(Cap. XLVI.—Vers. 4 scqq.). *Hæc dicit Dominus Deus : Porta atrii interioris quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit : die autem sabbati aperietur, sed et in die kalendarum aperietur. Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ desoris, et stabit in limine portæ : et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, et adorabit super limen portæ, et egredietur : porta autem non claudetur usque ad vesperam. Et adorabit populus terræ ad osium portæ illius in sabbatis, et in kalendis coram Domino. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati : sex agnos immaculatos, et arietem **573** immaculatum, et sacrificium ephi per arietem : agnis [Vulg. in agnis] autem sacrificium quod dederit*

* Sic post Victorium emendamus : perperam cum Erasmo Martian. retinuit id est.

*manus ejus, et olei hin per singula ephi : In die autem kalendarum vitulum de armento immaculatum, et sex agni, et arietes immaculati erunt. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium : agnis [Vulg. de agnii] autem sicut invenerit manus ejus, et olei hin per singula ephi. Ubi nos interpretati sumus ephi, quæ est decima pars cori, LXX translaterunt πέμπτα, quod in nostra lingua *cognitionem* sonat. Et ubi nos diximus, sacrificium, illi ipsum Hebraicum posuere verbum ΜΑΝΑ (ΜΑΝΑ), quod Aquila, donum, vel sacrificium, Theodotio, sacrificium translit. Et interim priusquam quid ista significent, disseramus, ipsa Scripturæ παρερραστικῶς verba pandenda sunt. Porta, inquit, atrii interioris sex diebus, de quibus scriptum est: Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua (Exod. xxiii, 12), erit clausa; nec quilibet porta, sed quæ respicit ad Orientem, unde oritur sol iustitiae. Porro die sabbati, id est septimo, in quo requies est, aperietur per singulas hebdomadas, et rursum completis diebus triginta, quando alterius mensis finis, et alterius exordium est, id est, neomenia, die videlicet kalendarum, aperietur, ut quod privilegium habet septimus dies in hebdomada, hoc habeat privilegium mensis exordium. Cur autem aperiatur die septimo, et die kalendarum porta interioris atrii quæ respicit ad Orientem, sequens sermo monstrabit. Et intrabit, inquit, princeps per viam a vestibuli portæ desoris, atrii videlicet exterioris: et stabit in limine portæ interioris atrii, quæ respicit ad Orientem: nec ingredietur atrium interius, sed illo stante, alii sacerdotes facient pro ipso holocaustum, quam oblationem interpretatus est Symmachus: et pacifica, sive quæ ad salutem pertinent, ut postquam hostia principis, sacro igne fuerint concremata, et dux reconciliatus Deo, tunc adorare possit super limen portæ interioris atrii in quo steterit, et egrediatur. Quid igitur? Post egressionem principis statim porta claudetur? Nequaquam, sed aperta erit usque ad vesperam; ut post principem, omnis populus terræ adoret contra ostium portæ illius: adoret autem in sabbatis, et in kalendis 574 quando aperitur porta. Et quia supra dixerat: Facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, nec significaverat holocaustorum numerum; nunc insert: Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati. Offeret autem non per se, sed per sacerdotes, de quibus scriptum est: Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: sed, inquit, agnos immaculatos, et arietem immaculatum: ita ut sacrificium arietis mensura ephi sit, quæ Hebraice appellatur ΕΡΗ (ΕΡΗ). Sex autem agnis sit sacrificium quod offerre potuerit manus ejus qui offert; et per singula ephi, erit olei mensura quæ appellatur hin. Kalendarum autem, hoc est, neomeniarum dies, hoc habebit privilegium amplius a die sabbati, ut vitulus immoletur de armento, sive taurus immaculatus. Cætera autem, hoc*

A est, sex agni immaculati, etaries immaculatus, et sacrificia eorum, ritum sabbati possidebunt: ita duntaxat, ut sicut in ariete ephi offertur sacrificium [F. leg. sacrificium], id est, similæ et bin olei, ita offeratur, et in vitulo. Hæc perspicuitatis causa sint posita: nunc spiritualem sensum, Domino donante, reseremus. Sex diebus quibus operamur in mundo, porta Orientalis atrii interioris clausa nobis est. Postquam autem venerimus ad diem septimum, id est, ad diem sabbati, in quo alterna requies est, sive ad diem kalendarum, quando post cæcum noctem et horribiles tenebras, lucis exordium est, aperitur nobis porta Orientalis: et si quis nostrum per merita virtutum, ducis nomen et dignitatem fuerit consecutus per viam vestibili portæ desoris, hoc est, per mundi hujus labores: et portam Ecclesiæ, quæ adhuc in terrenis finibus posita est, ingredietur: non interius atrium, hoc enim in præsenti loco scribitur; sed ad limen portæ interioris, et stabit in ea. Sin autem princeps in præsenti Scriptura non ingreditur atrium interius, sed stat in limine ejus, nulli dubium est, nunc ex parte nos videre, et ex parte cognoscere; et nequid revelata facie gloriam Domini contemplari (1 Cor. xiii). Denique stante principe in limine portæ atrii interioris, cæteri sacerdotes, quibus hoc officium delegatum est (quos possumus 575 intelligere virtutes angelicas), facient pro ipso holocaustum et pacifica. Indigemus enim misericordia Dei, et omnis creatura ad comparationem Creatoris immunda est, et divino igne purganda, quo et Isaïæ prophetæ purgata sunt labia: ut postquam per sacrificium pacem receperit, tunc in limine constitutus, adoret omnipotentiam Dei, et se atrii interioris ingressu fateatur indignum, et statim ingrediatur (Isai. vi). Postquam autem qui primus est, fuerit egressus, non claudetur usque ad vesperam hujus sæculi ipsa porta interioris atrii, sed aperta erit: ut populus quoque terræ sit ad ostium, et adoret ad eum: nequaquam omni tempore, sed quando requieverit a peccatis, et fugatis tenebris fidei, scientiæ lumen acceperit. Illoc autem ipsum holocaustum quod offert princeps per sacerdotes in die sabbati, sex agnorum immaculatum numero terminatur; pro sex videlicet diebus in quibus operamur in mundo, et arietem immaculatum, qui princeps gregis est; ita ut per singulos arietes offeratur in sacrificio ephi, id est, decima pars cori. In agnorum autem sex sacrificio, certa mensura non ponitur: sed quantumcumque dederit manus ejus qui offert, hoc est, pro operum qualitate atque mensura (Math. xxv). Olei autem hin offeret per singula ephi, hoc est, oleum quod sibi quinque virgines præparaverunt; ut unga similam, sive commisceat, et omnis oblatio Dei plena sit lumine veritatis, et exhibaretur facies offerentis oleum. Die autem kalendarum, hoc est, die tricesimo, quando primogenita et Levitæ numerantur in Lege, præter omnem Israel, de quibus supra diximus, offertur vi-

^a Iterum cum Victorio vocem vestibuli supplemus ex mss.

tulus immaculatus de armento, super quo plenius in A priori capitulo disseruimus, et agni sex, et arietes immaculati, et cætera quæ offeruntur in sabbatis, ut æternam requiem consequamur, et mereamur audire : Euge, serve bone, quia in paucis fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in requiem Domini tui (*Math. xxv, 21; Luc. xix, 17*) ; et non solum ad portam interioris atrii pervenire, sed etiam penetralia ejus intrare possimus, et illud opere possidere : Plantati in domo Domini : in atriis Dei nostri florebunt (*Ps. xcI, 14*).

576 (Vers. 8 seqq.) Cumque ingreditur [Vulg. ingressus est] princeps, per viam vestibuli portæ ingrediatur, et per eamdem viam exeat. Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus, qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ, et qui ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis. Non revertetur per viam portæ, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum, cum ingredientibus ingreditur, et cum egredientibus egredietur. Et in nundinis, et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem. Agnis autem erit sacrificium sicut invenierit manus ejus : et olei hin per singula ephi. Princeps ille, de quo supra dictum est : Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et per eamdem portam ingreditur, et per eamdem egredietur (*Joan. x*), liberi enim arbitrii est, et potestatem habet ponendi animam suam, et rursum resumendi eam : tamque ad nos veniens, quam ad coelestia conscendens, eadem maiestatis suæ utitur libertate. Denique non quærerit nundinas, nec solemnitates, nec differentiam ullam observat dierum : quia omne tempus ei festivitas est. Populus autem in nundinis tautum, et in solemnitatibus ingreditur et egreditur : et non per eamdem viam, sed per alteram atque alteram. Scriptum est enim : Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus : qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ, et qui ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis : non revertetur per viam portæ per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Quod non solum his præcipitur qui egreditur de Sodomis, et dicitur eis : Ne respicias retrorsum (*Gen. xix, 17*) ; neque illis qui manum mittunt ad aratum, ut non respiciant ea quæ post tergum sunt : sed in domo quoque Domini constitutis, jubetur ne post terga respiciant, et revertantur ad egens et infirma elementa, et incipientes spiritu, carne consumantur [*Al. consumentur*] : sed ut de spiritualibus quoque ad majora procedant, et dicant eum Apostolo : Præteriorum obliviscens, et in priora me extendens (*Phil. iii, 13*) : ut nequaquam ex parte cognoscant, et ex parte prophetent, **577** sed veniant ad perfectionem juxta eam tam perfictionem quam potest capere humana na-

tura, ut intelligamus illud Evangelicum : Et vos cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus : quod debuimus facere, fecimus (*Luc. xvii, 10*). Unde et Apostolus in eadem Epistola de duabus loquitur perfectionibus : quasi imperfectus enim scribit : Non quia jam accepi, aut quasi jam perfectus sim : persequor autem si apprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo (*Philipp. iii, 13*). Statimque quasi perfectus loquitur : Unum autem posteriorum obliviscens, ad ea quæ in priora sunt me extends : juxta propositum persequor ad bravium supernæ vocationis. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus [*Al. sapimus*] (*Ibid. xiv*).^b Quomodo enim potest stare sententia, ut qui dixerat, Non quia jam accepi aut quia jam perfectus sum, audeat dicere : Quotquot B ergo perfecti sumus, hoc sapiamus ? Ex quo perspicuum est omnem hominem, et universam creaturam, quanvis ad perfectionem venerit, et tamen indigere misericordia Dei, et plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Præcipitur itaque populo terræ, ut si ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portæ meridianæ. Quis est iste populus cui hoc præcipitur ? Nempe gentilium ; ut qui derelinquens portam Aquilonis, a quo exadescunt mala super terram, ingressus fuerit templum, non egredietur nisi per viam portæ meridianæ, ad portam luminis, ad portam caloris, ad portam in qua sponsus cubat in meridie (*Jer. i*). Denique dicitur in eodem Cantico canticorum : Surge, Aquilo, et veni, Auster (*Cant. iv, 16*). Qui vero ingreditur per viam portæ meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis. Quisnam ille est populus ? scilicet Judæorum, qui derelinquens portam viæ luminis, vadit ad portam Aquilonis, de quo dicitur : Aquilo ventus durissimus (*Jer. i*). Nam et olla Jeremie a facie Aquilonis accenditur. Dicamus et aliter : Per portam Aquilonis ingreditur, qui peccata dimittit, et egreditur per portam meridianam, qui virtutes sequitur. Et econtrario, si iustus lapsus fuerit in peccatis, ingreditur quidem per portam meridianam, sed egreditur per viam portæ Aquilonis. **578** Princeps autem, inquit, in medio eorum erit, ingredientium scilicet, et egredientium, juxta illud quod scriptum est : Medius inter vos stat, quem vos ignoratis (*Joan. i, 28*). Et Apostolus : An ignoratis, quia Christus in vobis est (*Il Cor. xiii, 5*) ? Sin autem ignorantibus dicitor, quod medius inter eos sit Christus : quanto magis scientibus ! Sed cum inter scientes Christus steterit : tunc corpus mortuum siet propter peccatum, et spiritus vivens propter iustitiam. Ingreditur autem princeps cum ingredientibus, et egreditur cum egredientibus, utrumque virtus atque peccati testis assistens. In nundinis ergo, et in solemnitatibus, sabbatorem videlicet, et kalendarum, et universas festivitatis, de qua in anterioribus locis sumus, tam in vitulo, quam in ariete per singula ephi offerentur in sacrificio. In agnis vero non erit certus numerus, nec voluntati

^a Vulgata, Victorius, atque alii libri *In agnis.*

^b Antea erat quo pro quomodo.

* Hic quoque vitiouse erat tunc pro lamen. Utrumque locum mihi. Vatic. castigat.

dimisum arbitrium; sed viribus quis utetur, et bono conscientiae: ut quantum potest, non quantum vult offerat, et super omnia olei hin per ephii singula, ut tangatur simile, et lucerna accendatur in conspectu Domini; et qui eo utitur, possit dicere: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini (*Ps. 15. 10.*)

(Vera. 12 seqq.) Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, aperiet ei porta qua respicit ad Orientem, et faciet holocaustum omnium, et pacifica sua, sicuti fieri solet in die sabbati: et egredietur claudeturque porta postquam exierit. Et agnum anniculum immaculatum sacrificium holocaustum quotidie Domino [Vulg. addit semper]: manus et mane faciet illud. Et sacrificium (sive manaa) faciet super eo^a mane, mane sextam partem ephi (sive mensuræ); et de oleo tertiam partem hin, et [Vulg. vi] misceatur (sive juxta Symmachum, aspergatur) similæ sacrificium (sive manaa), Domino legitimum, juge atque perpetuum.^b Faciet agnum et sacrificium, et oleum mane, mane, holocaustum sempiternum. Ubi nos legimus, immaculatum, et in Hebreico scriptum est THAMIM (תְּמִימָן): Aquila perfectum interpretatur. Et ubi LXX MANAA (מןָאָה): Theodotio, sacrificium; Aquila et Symmachus, donum transferunt. Pro eo autem quod nos diximus, spontaneum, LXX ἀπολύτην, id est, confessionem, verterunt: et 579 pro principe, ducem, hoc enim NASI (נָסִי) significat. Adhuc autem sermo de principe est, de quo Isaia loquitur: Ecce testimonium in gentibus, dedi eum principem et præceptorum in gentibus (*Isa. 45. 4*). Et Ezechiel: Et ego Dominus ero eis in Deum: et David princeps in medio eorum (*Eze. xxiv. 24*). Cum igitur iste princeps fecerit spontaneum, et dixerit: Voluntaria, sive spontanea oris mei beneplacita fac, Domine (*Ps. cxviii. 108*): spontaneum autem holocaustum, ut totum se offerat Deo, et pacifica voluntaria, quod in prioribus non invenitur; scriptum est enim: Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: et de spontaneis ac voluntariis, quibus nunc dicitur, omnino reticetur, ut non necessitate faciant, sed voluntate: post holocaustum offerat pacifica, et reconcilietur Deo. Unde et virginitas major est nuptiis (*1 Cor. vii. 29*), quia [*Al. qua*] non exigitur, nec redditur, sed offertur. Pro pacifica, quæ Hebreice dicuntur SELAMIM (סֵלָמִים), LXX salutaria interpretantur: ut ipsa reconciliatio pacificorum, salus sit offerentis. Cum ergo hoc fecerit princeps, aperiet ei porta: vel juxta Septuaginta, aperiet sibi portam qua respicit ad Orientem; illam videlicet portam, de qua scriptum est: Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (*Ps. cxvii. 20*), et unde oriatur sol iustitiae. Et faciet, inquit, holocaustum suum, et pacifica sua; de quibus nunc diximus. Faciet autem, quia spontaneum sacrificium est, et non alii pro eo facient sacerdotes, videlicet sicut

A fieri solet in die sabbati. Ergo omni tempore holocaustum, et pacificum, quod offertur voluntarie, reseratam habet portam Domini: nec observat sabbatum, sed omnes dies ei reputantur in requiem. Denique postquam obtulerit holocaustum et pacifica, statim egreditur, et clauditur post eum janua, sive claudit januam: ut servetur principi privilegium suum, nec sacrificia ejus populo misceantur. Et quia generaliter dixerat, spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, nec apposuerat taurum sive vitulum, et arietem vel ovem, hircumque pro peccato, docet quod sit ipsum holocaustum: Agnum, inquiens, anniculum immaculatum faciet holocaustum: et non certis diebus, sed quotidie, nec qualibet hora, sed mane, **580** mane faciet illum: per singula videlicet mane, quando, orto sole, lucis exordium est. De quo mane David loquitur in psalmo: Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi et videbo (*Ps. v. 4*). Et alio loco: Ad vesperum demorabitur fletus, et in matutino [*Al. ad matutinum*] latitia (*Ps. xxxix. 6*). Et iterum: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (*Ps. lxii. 1*). Qui sit autem iste agnus immaculatus, sive perfectus et anniculus, Isaia plenius docet, dicens: Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus in conspectu tondentis se sine voce et non aperuit os suum (*Isa. lxi. 7*). Et Jeremias: Ego autem sicut agnus innocens ductus ad victimam, non cognovi (*Jer. xi. 19*). Et Joannes Baptista: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi (*Joan. i. 29*). Iste est agnus qui immolatur in Ægypto, de cuius sanguine armantur postes^c sidei, et exterminator excluditur (*Exod. xii.*). Anniculus autem, quia prædicavit annum Domini acceptabilem, et diem retributionis. Nec miretur lector, si idem et princeps est, et sacerdos, et vitulus, et aries, et agnus, cum in Scripturis sanctis pro varietate causarum legamus eum Dominum, et Deum, et hominem, et prophetam, et virgam, et radicem, et florem, et principem, et judicem, et regem, justum, et justitiam, apostolum, et episcopum, brachium, servum, tinguendum, pastorem, filium, et puerum, unigenitum, et primogenitum, ostium, viam, angelum, sagittam et sapientiam, et multa alia, quorum omnium, si voluero testimonia dicere, proprio libro indigent. In holocausto itaque istius agni immaculati et anniculi, qui mane semper offertur, faciet ipse princeps sacrificium, sive MANAA: et similam, sive donum mane, mane sextam partem ephi, subauditur similæ. Sexta autem pars ephi, dimidius modius est. Si enim ephi, decima pars cori est, id est, tres modii: nulli dubium, quin sexta pars ephi, dimidium facial modium. De oleo quoque mensuræ bin, tertia pars offertur: ut misceatur, sive aspergatur similæ sacrificium Deo, legitimum, juge atque perpetuum, quod nulla intermittitur die: sed omni tempore, orto sole, semper offertur, ut impleatur quod in fine capi-

^a Vulg. et Rabanus cum hic, tum sequenti versiculo, ubi mane bis recurrit, plus efferunt cata mane.

^b Idem faciet, quod et Victor. præstulit ex Vulgata.

^c Ex aliquot mss. Victor. Adelium præseri.

uli hujus ponitur : *Faciet agnum in sacrificium : et oleum mane, mane holocaustum sempiternum.*

581 (Vers. 16, 17 et seqq.) *Hæc dicit Dominus Deus : Si dederit princeps (sive dux) donum alicui de filiis suis, hæreditas ejus filiorum suorum erit : posseidebunt eam hæreditarie. Sin autem dederit legatum de hæreditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis (pro quo Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit, DEROR) sed revertetur ad principem : hæreditas autem ejus filii ejus erit. Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, et de possessione eorum : sed de possessione sua hæreditatem dabit filii suis : ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua.* Huc usque sermo de principe, nunc de hæreditibus ejus præcepta tribuuntur : immo de donis, hæreditate atque legatis, quibus dare debeat, et quorum sit vel ad tempus, vel æterna possessio. Si, inquit, filii suis dederit vel donum, vel hæreditatem, ipsi possidebunt eam : quia eis successionis jure debetur, et de alio ad alium non potest transire possessio. Sin autem dederit uni servorum suorum legati nomine, tam diu habebit possessionem, quamdiu vel septimus annus remissionis, qui dicitur DEROR (דָרֹר), vel jubilæus, hoc est quinquagesimus, adveniat : quando omnis emptio, atque donatio revertitur ad priores dominos : ita ut servus usum habeat pro tempore, et proprietatem possessionis filii principis. Quod autem sequitur : *Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam (Lev. xxiii), sive ut Septuaginta transtulerunt, ut opprimat eos, vel ut Aquila et Symmachus, ut affligat eos atque contristet : sed de possessione sua hæreditatem dabit filii suis : suggillat non solum illius temporis sacerdotes, et principes, sed nostri quoque, qui ditiores sunt sacerdotii dignitate, et præter ea quæ sibi Domini dispositione debentur, tollunt a pauperibus per violentiam : vel sub honoris nomine divites spoliant, ut ipsis quoque filii suis, quibus paterna debetur hæreditas, nil debeant derelinquere, nisi quod sibi a parentibus derelictum est.* Ergo qui dicitur est sacerdos, quam venit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filii debet dare, sed pauperibus, et sanctis fratribus, et domesticis fidei, qui vincunt merita liberorum, ut reddat ea quæ Domini sunt, **582** Domino suo, qui loquitur in Evangelio : Quidquid uni istorum fecisti, mihi fecisti (Mat. xxv, 40). Ipse enim in pauperibus suscipitur hospitio; visitatur in carcere : nudus legitur : sitiens bibit : saturatur esuriens. Ut non dispergatur, inquit, populus meus a possessione sua. Si enim licentiam habuerit princeps, vel accipere, vel rapere, vel sub figura honoris tenere quæ non sunt sua, et liberis derelinquere, populus qui in nomine Dei fuerat con-

A gregatus, dispergetur in partes atque lacerabitur : sive juxta Legem, ne paulatim alterius hæreditas transeat ad alium, et pereat funiculus divisionis, per quem forte ad unumquemque venit hæreditas. Dispergit ergo populum Dei, et aufert ab eo possessionem fidei sempiternam, qui aliena dona vel bona, vel rapina, vel adulacione, vel blanditiis, vel praetextu religionis, filii fratribusque, et consanguineis derelinquit.

(Vers. 19 seqq.) *Et introduxit me per ingressum qui erat in latere (vel post tergum) portæ in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes (sive in exedras et thalamos) qui respiciebant ad aquilonem : et ecce ibi erat locus vergens ad occidentem (sive ad mare : et ut LXX transtulerunt, separatus). Et dixit ad me : Iste est locus ubi coquunt sacerdotes, pro delicto, et pro peccato (sive pro ignorantia et propere) ubi coquunt sacrificium (sive manuæ et donum) ut non efficiant in atrium exterius, et sanctificetur populus. Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii : et ecce atriolum erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum. Mensuræ unius quatuor erant : et paries per circuitum ambiens quatuor atria : et culinæ fabricatae erant subter porticus per gyrum (sive propter accubita quæ Aquila, στιβάδας interpretatus est : Symmachus περιφέργυατα, Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit a TUROTE). Et dixit, inquit, ad me : *Hæc est domus culinarum, in qua coquunt ministri domus victimas populi* [Vulg. addit. Dominus (sive victimam)] : *Hoc enim Hebraice significat ZEBA (צְבָא) : Vir qui calamus tenebat manu et funiculum clementarii, quo ædificium 583 metitur, introduxit, inquit, me per ingressum, qui erat ex latere portæ, vel post tergum portæ. Nec posuit eam portæ, Orientalis, Australis, aut alterius plage : sed reliquit incertum, ut irem ad locum sanctuarii, et in gazophylacia, sive in cubicula sacerdotum, quæ respiciebant ad aquilonem et ad mare : ad septentrionem videlicet et ad occidentem : hanc habente Scriptura sacra consuetudinem, ut pro sua terræ Judææ, semper mare Occidentem vocet. Et considerandum quod locus sacerdotum, ubi pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato coquuntur sacrificia, ne cruda offerantur, in atrium exterius ad Aquilonem et Occidentem positus sit : unde ventus frigidissimus oritur, et ubi solis lumen occumbit. Ex quo ostenditur, quidquid ad edulium pertinet, vel pro errore esse, vel pro peccato. Sin autem et pro ignorantia offertur sacrificium, quanto magis pro delicti conscientia ! Unde et Job offerebat mane quotidie hostiam pro filiis suis (Job. 1), timens ne per ignorantiam delinquissent. Quod autem sequitur :**

^a Non Tiroth cum Massorethis legebat Hieronymus in suo exemplari Hebraico, sed תְּרוֹת, Thuroth cum schourec, id est, cum τὰ ρῶν, vocali. MABT. — Martianæus aspirat THUROTH, sicque retinendum contendit; sed præterquam quod secus habent mas.

et præcipue antiquiss. Sangerm. apud Montfaucon, in Hebreo non per τὰ scribitur, sed ρῶν : tametsi altera iod sit, non rau littera : תְּרוֹת, et Theodosionis Græc. præferat τερόθ.

*U*ti non offerant in atrium exterius, et sanctificetur populus, qui sanctificationi non fuerat præparatus, illud significat, ne facile non sanctificatis sancta tribuanus : nec mittamus, juxta Evangelium, margaritas ante porcos, nec demus sanctum canibus (*Mat. viii.*). Denique Moyses tribus diebus ab omni immunitate, et ab uxorum complexu vult populum sanctificari, ut accedat ad montem Sina, et sanctificatus sancta suscipiat (*Exod. xix.*). Si autem accessuri ad audienda et suscipienda verba Dei, sanctificari jubentur ab uxoribus, manifestum est in Lege illud Apostolicum contineri : Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi (*I Cor. vii. 5*) : et ex consensu abstinentiam ab uxoribus, ut vacemus orationi. Post hæc scriptum est : Et eduxit me in atrium exterius, et circumdauit me per quatuor angulos atri : et ecce atrium erat in angulo atri, atriola singula per angulos atri, in quatuor angulis atri atriola disposita. Ille vir quem sepe commemorat, eduxit eum de loco sacerdotum qui vergebatur ad Aquilonem, ^a sive 584 qui erat separatus, ubi coquunt sacerdotes pro delicto, et pro peccato, vel ignorantia : eduxit autem in atrium exterius. Ex quo intelligimus illud atrium de quo egressus est, fuisse interius, et multa esse atria in Scripturis sanctis, de quibus legimus : Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri (*Ps. cxxxiv. 2*). Et in Joanne : Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc atrio, et illas oportet me adducere : et vocem meam audient, et fieri unum atrium et unus pastor (*Joan. x. 16*) : hoc enim Græce αὐλὴ significat, quod ^b Latina simplicitas in ovile transtulit. Quando autem dicit, ex hoc atrio, ostendit esse et aliud : quod vel in gentium turba ad distinctionem Israel, vel in cœlis ad separationem terreni atri demonstratur : et pro qualitate meritorum unicuique officio atrium delegatum, super quo in anterioribus plenius disputatum est. Hoc autem atrium de quo nunc sermo est, per singulos angulos quatuor habebat atriola, quæ LXX minora vocant, et nos pro facilitate sensus ὑποκριτικῶς, atriola diximus. Quadragesima cubitorum erant per longum, et trigesita per latum. De quibus numeris in hoc eodem Propheta disputasse me memini, quod aliud ad tribulationes et angustias, aliud ad perfectam referatur ætatem. Unde quadragesita diebus Moyses, et Elias, et Dominus atque Salvator in eremo jejunarunt (*Exod. xxxiv. III Reg. xix; Mat. iv; Luc. iii*) : et ad sacerdotale officium non post ^c vicesimum quintum ætatis an-

A num, sed post tricesimum accedunt. Quamobrem et Dominus triginta annorum erat, cum venit ad baptismum : et in hoc eodem Propheta tricesimus annus ponitur in exordio. Ubi igitur cibi, ibi et angustia atque tentatio, per quæ parantur cibi. Et ubi in perfecti viri venerimus ætatem, ibi calcanda sunt omnia, et dicendum : Habentes victimum et vestitum, his contenti simus (*I Tim. vi. 8*). Et : Si dederit mihi Dominus cibum ad vescendum, et vestem ad operiendum (*Gen. xxviii. 20*). Vel certe illud : Esca ventri, et venter escis : Deus autem et hunc et illas destruet (*I Cor. vi. 13*). Neque enim in futuro manducabimus et bibemus, sed illo vescemur pane qui de cœlo descendit, de quo in Psalterio canitur : Panem angelorum **585** manducavit homo (*Ps. lxxvi. 25*). Et : Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me (*Joan. iv. 34*). Quod autem mensura una atriolorum erat quatuor, quæ atri majoris angulos possidebant, quatuor mundi significat plagas (*Genes. vii*) : quod in sudore vultus nostri comedamus panem, et omnis labor ventri sterniorique proficiat : quæ quatuor atriola, vel unus paries ambebat, et culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum, vel propinquæ habebant accubita : ut ubi cibi, ibi et mensurarum præparatio. Et ne forsitan ignoraret propheta quid essent quæ cerneret, dixit ad eum : Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri Domini victimas populi. Populi quidem victimæ, quæ offerentur pro delicto, ^d sive peccato, et ignorantia, sunt alimenta, et refrigeria C sacerdotum : ut meminerint nihil se aliud deberet appetere, cum etiam in templo carnes ad eorum refrigeria præparatae sint.

(Cap. xlviij. — Vers. 4 seqq.) Et converti [Vulg. convertit] me ad portam domus, et ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad Orientem. Facies enim domus respiciebat ad Orientem. Aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem, et ecce aquæ redundantes a latere dextro cum egredieretur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos, et transduxit me per aquam usque ad talos (sive transiit in aqua aquam remissionis). Rursumque mensus est mille, et transduxit me per aquam usque ad genua (sive transiit in aqua aquam usque ad femora). Et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes (sive et transiit aquam usque ad lumbos). Et

^a Supplet Victorius, ubi erat locus vergens ad occidentem ex Sacro codice, junctis LXX; nam et verba, inquit, sive qui erat separatus, aliam interpretationem præcessisse denotant, eam scilicet Hieronymi, vergens ad Occidentem.

^b Simplicitatem hujusmodi Latinam non mutavit S. Doctor, cum jussu Damasi novum Testiamentum Græcæ fiduci reddidit. MART.

^c Hoc propter LXX interpretationem observat Hieronymus; nam Numerorum capite quarto ipsi legunt a vicesimo quinto, ubi juxta Hebraicam veritatem legendum est, a tricesimo anno. MART. — Ni-

mirum ubi Num. 4 in Vulg. juxta Hebræum scribitur, a tricesimo anno sumi ministros in tabernaculo fœderis, a vicesimo quinto verterunt LXX, quod et Victorio notatum et Martianæ est.

^d Inverti mavult Victorius verba hoc modo, pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato, quomodo et supra scribitur : Et considerandum, quod locus Sacerdotum, ubi pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato coquuntur sacrificia, etc. Præterea verbum Hebr. οὖν, quod utique delictum significat, usurpari tamen pro delicto per ignorantiam commisso, et ignorantiam interdum appellari.

mensus est mille torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquæ profundæ [Al. profundus] torrentis, qui non poterat [Vulg. potest] transvadari. Pro quo LXX transtulerunt : *Et mensus est mille, et non poterat pertransire : quoniam ferebatur aqua instar precipitis torrentis, qui transiri non potest.* Aquæ istæ quæ egrediebantur subter lumen domus, id est templi, non ferebantur ad Aquilonem et ad **586** Occidentem : sed et ad Orientem, et in latere templi dextro, id est, ad Meridiem, ipsamque Meridiem non eujuslibet loci, sed altaris. Ex quo perspicuum sit, sacras esse aquas, et Salvatoris nostri significare doctrinam, juxta illud quod scriptum est : *De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem (Isai. ii, 3).* Et in alio loco : Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare (Isai. xi, 9). De his aquis et Zacharias Propheta *vaticinatus* est, dicens : *In die illo egreditur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum : medium autem illius in mare novissimum (Zach. xiv, 8).* De his aquis et ad Samaritanam Dominus loquebatur : *Si scires quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses eum, et dedicas tibi aquam viventem (Joan. iv, 10).* Et iterum : *Omnis qui bibit de aqua ista, sicut denuo : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sicut in æternum (Ibid., 13).* Et in templo clamabat atque dicebat : *Si quis sicut, veniat ad me, et bibat.* Qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluunt aquæ vivæ : hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Joan. vii, 37, 38). Istæ sunt aquæ de quibus propheta loquebatur in psalmo : *Super aquas refectionis educavit me (Ps. xxii, 2).* Et Ezechiel : *Assumam vos de gentibus * et de terris, et aspergam super vos aquam mundam, et mundabitim ex omnibus immunditiis vestris (Ezech. xxxvi, 24, 25).* Apparuerunt enim fontes aquarum. Et in nonagesimo secundo Psalmus canitur : *Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas ^ a vocibus aquarum multarum. Mirabiles clationes maris (Ps. xcii, 2, 3).* Istæ sunt aquæ Sitoe, quæ vadunt cum silentio, de quibus loquitur Isaïas : *Haurietis aquas de fontibus Salvatoris (Isai. xxii, 5).* Et Psalmista : *Benedicite Domino de fontibus Israel (Ps. lxvii).* Et idem Isaïas de Domino Salvatore : *Iste, ait, habitat in excelsa spelunca petra fortissimæ. Panis ei dabitur, et aqua illius fidelis (Isai. xxxiii, 16).* Erupit enim in deserto aqua, et vallis in terra stienti. Diciturque credentibus : *Noli timere, quoniam redemi te ; mea es tu, et si transieris per aquam, tecum ego sum (Isai. xlvi, 1, 2).* Et rursum : *Qui sicutis, ite ad aquam (Isai. lv, 4).* Et per Jeremiam loquitur Deus (Isai. lv, 4) : *Duo mala **587** fecit populus*

* Integrando Victorius testimonio supplet, et congregabo vos de multis terris, et adducam vos in terram vestram, et aspergam, etc.

[^] Eadem ratione supplet hic quoque Victor. elevaverunt flumina fluctus suos.

A meus. Medereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus, qui aquam continere non possunt (Jer. ii, 13). Sicut igitur legimus in bonam partem aquas quæ egrediuntur de limine templi, et referuntur ad doctrinam Ecclesiae : sic sunt aquæ amarae, et aquæ pessimæ ad quas Jeremias prophetæ nos prohibet accedere, dicens (*Ibid. 18*) : *Quid vobis et viae Ægypti, ut bibatis de aquis Geon? quæ Hebraice dicuntur sior (הַנּוֹר), id est, turbidæ aquæ coenosæ. De quibus iratus super hæreticis loquitur Deus : Ecce ego cibabo eos angustiis, et dabo eis potum aquam fellis (Jerem. ix, 15) : in qua draco regnat Ægyptius, qui dicit : Mea sunt flumina, et ego feci ea; qui omne excelsum videt, et ipse est rex eorum qui in aquis sunt. Unde vir Ecclesiasticus Dominum deprecatur, et dicit : *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et noa est substantia, et tempestas demersit me (Ps. LXVIII, 1, 2).* Et iterum : *Libera me ab his qui oderunt me, et de profundis aquarum : non me præcipitet tempestas aquæ, nec absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum (Ibid. xv, 16).* Et in alio psalmo : *Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel : nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exsurgerent homines in nos, forsitan vivos degluttissent nos. Cum irasceretur furor eorum super nos, forsitan aqua absorbusset nos (Psal. cxxii, 1-3).* Et Sponsa in Canticō cantorum : *Aqua multa bona poterit restinguere charitatem, et flumina non demergent eam (Cant. viii, 7).* Ista est aqua, de qua dicit Osee : *Contempsit me Galaad civitas, quæ operatur vanitates, conturbans aquam, et fortitudo ejus viri piratae (Osee vi, 7, 8).* Quæ aqua allo nomine vocatur MARA, hoc est, amaritudo ; in quam lignum Crucis mittitur, et amara vertuntur in dunkia. Considera legem Moysi, si intelligatur juxta sensum carneum Judæorum, quomodo amara sit, effodiens oculum pro oculo, dentem pro dente (*Exod. xxii*) : ^d vide in Thamar fornicationem (*II Reg. xiii*), et Osee jactum fornicariæ, Jeremiæ περικώμα (Osee i, Jerem. xiii), Moysi uxorem Æbiopissam, et interficationem Ægyptii, et mille alia, quæ si intelligamus juxta occidentem litteram, et non juxta spiritum vivificantem, amara sunt, et lectorem suum non tam ædificant quam desirunt (*Num. xii, Exod. ii*). **588** Istæ igitur aquæ quæ egrediuntur de tempore Domini, et pergunt ad Orientem, et descendunt in latere Templi dextrum, ad altaris Meridiem, ubi sponsus convivas suos pascit, et accubat. Quod autem sequitur : *Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, et convertit ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem, illud latenter ostendit, quod statim ad portam Orientalem pervenire non**

^c Iterum et tertio Victor. supplet, *veni in altitudinem maris.*

^d Pro, vide, olim erat Judam, pro quo maluit Victor. Judæ, ut pendeat a superioribus locutio, a verbo scilicet considera, etc.

possumus, nisi per viam portæ Aquilonis longo circuitu perveniamus ad eam. Nisi enim ventum frigidissimum vicerimus calore fidei, et calcaverimus regiones ejus : ut impletur illud in nobis Apostolicum : Deus autem conteret satanam sub pedibus vestris velociter (*Rom. xvi, 20*), portam per quam egrediuntur aquæ, et sunt a latere dextra, ingredi non valebimus. Et nota quod aquæ istæ quæ ingrediuntur per portam Orientis, intantum lœvas partes fugiunt, ut a dextris altaris ad Meridiem pergere describantur. Vir autem, inquit, ille qui habebat funiculum in manu, cum me duxisset per portam Aquilonis fornicatus ad viam, quæ respiciebat Orientem, et ipse quoque esset in eodem loco, mensus est ejusdem aquæ mille cubitos : et transduxit me per aquam usque ad talos, quos Aquila et Symmachus, et Theodosio ἀπραγάλον interpretati sunt, pro quibus LXX transtulerunt : et transivit [Al. sed transibit] in aquam, aquam remissionis: quod intelligere possumus prima hominum significare peccata, quæ ingredientibus nobis aquas Domini dimittuntur, et baptismi ostendunt gratiam salutarem et initia sunt profectuum, tamen ipsa sublimia. Denique ad talos usqne pertingunt, qui plantæ calcaneoque vicini sunt, ^a qui patet morsibus colubri, dicente Domino : Tu ejus observabis caput, et ipse observabit tuum calcaneum (*Gen. iii, 15, seq. LXX*). Et in Psalterio de Juda dicitur proditore : Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplationem (*Ps. xl, 10*), sive calcaneum, hoc enim Græcum πτίρων [Mss. πτίρων] significat. Post mille autem cubitos quæ pervenient usque ad talos, mensus est alios mille cubitos in aqua, et transduxit me usque ad genus. Post remissionem siquidem peccatorum, et iter profectum, quando pavimentum de terrenis ad altiora 500 conatur ascendere, flectimus Domino genua, dicente Apostolo: Ut omne genu flectatur [Al. flectat], coelestium; terrestrium et infernum: et omnia lingua constitetur, quoniam Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (*Philip. n, 10*). Tertio mensus est mille alios cubitos, et transduxit, inquit, me per aquam usque ad renes. His enim gradibus ad sublimia pervenimus: quæ tamen ipsa sublimia usque ad lumbos et renes pervenient, ut omnis in nobis ignobilis libido truncetur; et possideamus sanctificationem corporis, sine qua nemo videt Deum. Unde et in hoc eodem propheta (*Supra viii*): a pedibus usque ad lumbos Deus igneus cernitur. Indigent enim igne, et purgatione opera lumborum, dicente justo: Quoniam lumbi mei repleti sunt illusionibus (*Ps. xxxvii, 8*), per quos nobis et in die, et in nocturnum phantasma illudit inimicus. A lumbis vero usque ad caput et verticem, pretiosissimo metallo electri fulgore resplendet: ut nihil in se sordidum, nihil babeat vilitatis. Unde nunquarto dicitur: Et mensus est mille, subauditur, cubitos, torrentem (quod LXX non transtulerunt)

A quæ non potui pertransire: multo mellius quam Septuaginta qui dixerunt, et non poterat [Al. quem non potuit] pertransire. Propheta enim et omnis humana natura, post lumbos torrentem cogitationum, et incentiva in corde vitiorum, non potest pertransire. Vir autem ille qui induitus erat BADDIM, et duxor prophetæ, liquido pertransiit: qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (*Isai. lvi*). Causaque reddit, cur propheta mille quartos [Al. quarto] cubitos non potuerit pertransire: quoniam, inquit, intumuerant aquæ profundæ torrentis, qui non potest [Al. poterat] trans vadari. Et quomodo scriptum est, gloriante propheta: Torrentem pertransivit anima nostra (*Ps. cxxiii, 5*)? Sed facile solvit, si sciamus pro hoc scriptum esse in Hebreo: **B** Torrens pertransiit animam meam. De hoc torrente et Isaias loquitur: Ecce ego inclino super eos sicuti fluvium ^b pacis, et sicut torrentem inundantem gloriam (*Isai. lxvi, 12*). Et in trigesimo quinto psalmo de sanctis dicitur: In protectione alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente deliciarum tuarum 590 potabiseos; quoniam apud te est fons vitae (*Psalm. xxxv, 8, 9*). Et in centesimo vicesimoquinto: Converte, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in Austro (*Psalm. cxxv, 5*). Et super Salvatorem: De torrente bibet in via (*Ps. cix, 7*). Quis enim hominum gloriari potest castum se habere cor (*Prov. xx*)? vel ad eius mentem per oculorum fenestras, mors concupiscentiae non introbit [Al. introiit] (*Jerem. ix*), et (ut parum dicam) animi titillatio? Mundus enim in mallico positus est (*I Joan. v, 19*); et a pueritia appossum est cor hominis ad malum, ut ne unius quidem diei a nativitatis suæ exordio, sine peccato sit humana conditio (*Job. xv*). Unde et David constiterat in psalmo: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (*Ps. l, 7*). Non iniquitatibus matris meæ, vel certe meis, sed in iniquitatibus humanæ conditionis. Unde et Apostolus dicit: Regnavit mors ab Adam usque ad Moyensem, etiam super eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ (*Rom. v, 14*). Quod cubitos genere masculino, et non neutrali, cubita dicimus, juxta regulam grammaticorum, et in superioribus docui, non nos ignorantia hoc facere, sed consuetudine propter simplices quosque et indoctos, quorum in congregacione Ecclesiae major est numerus.

(Vers. 6 seqq.) Et dixit ad me: Certe vidiessi, fili hominis; et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis (sive fluminis). Cumque me convertissem (sive convertisset), ecce in ripa torrentis (sive fluminis) ligna multa nimis (sive arbores multæ nimis) ex utraque parte. Et ait ad me: Aquæ istæ quæ egreditur ad tumulos sabuli Orientis [Vulg. Orientalis], et descendunt ad plana deserti (sive aquæ ista quæ egreditur in Galileam, quæ vergit ad Orientem, et descendit

^a Victorius quod: ut referat ad calcaneum.

^b Victorius ad Græcum, sicut fluvius pacis, et sicut torrens inundans.

ad Arabiam), intrabunt mare, et exhibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens (vel animalium) quæ serpit (sive serpentum), quocumque venerit torrens (sive fluvius), viret: et erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquæ istæ: et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens (sive fluvius). Et stabunt super illas pescatores ab Engaddi usque ad Engallim, siccatio sagernarum erit. Plurimæ species erunt piscium ejus: sicut pisces maris magni, multitudinis nimia. In his autem quæ egrediuntur ripas et sunt palustria, 591 non sanabuntur, sed [Vulg. quia] in salinas dabuntur. Et super torrentem (sive fluvium) orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum (sive frugiferum), non defuet folium ex eo (sive non inveteraset ex eo): et non deficiet fructus ejus. Per singulos menses afferet primitiva (sive innovabuntur omnia); quia aquæ ejus de sanctuario egredientur, et erit fructus ejus in cibum, et solia ejus ad medicinam (sive et ascensio ejus ad sanitatem). Totum capitulum quamquam prolixum sit, simul ponere volui, ne sensum legentis interrumperem, et lectionis ordo divisus in partes, audientis intelligentiam conturbaret. Primumque dicendum, quod pro torrente in Hebraico dicitur NEHEL (נֶהֶל), et Græco sermone χειμάρρος appellatur, LXX flumen transtulerunt. Deinde pro Galilæa, quæ Hebraice dicitur GALILA (גָּלִילָה), Aquila ^b θύες interpretatus sit, quod tumulos significat arenarum; Symmachus μεθόριον, quod possumus transferre confinium. Pro Arabia quoque Symmachus, inhabitabilem; Aquila, humilia vel plana; Theodosio, ^c Araba transtulerunt. Dicamus ergo quid nobis videatur in singulis. Vir ille qui erat ductor Ezechielis, commonet prophetam, ut diligentius intueatur et videat, et occulta mysteria oculis mentis attendat. Vocat autem filium hominis, vel in figuram Domini Salvatoris; et enim Ezechiel interpretatur, fortitudo, vel imperium Dei: vel certe ad commotionem fragilitatis humanæ; ne obliscatur conditionis suæ, dum ei magna monstrantur: et communitionem ducit, atque convertit ad ripam torrentis, ut quoniam medium profunditatem transire non potuerat [Al. poterat], saltem ea quæ in ripis sunt recognoscat. Cumque, ait, me convertissem, sive ille me convertisset, qui ductor erat et monitor; ecce in ripa torrentis, sive fluvii, ligna multa, vel arbores plurimæ nimis ex utraque parte. Torrens iste qui pro aquarum abundantia

^a Præponit huic versiculo Victor. alterum, quem Hieronymianum esse probat ex subnexa expositione. Sic vero legit: In littoribus autem ejus, et in palustribus, sive In his autem, etc. Quæ prior lectio et in Vulgata est; utramque vero abs Hieronymo referri autumat, quippe cum utraque ejus sit, non altera LXX, illi enim aliter locum transtulerunt.

^b Corrupte erat θύες pro θύες, et paulo post μεθόριον, pro μεθόριον. Ms. Sangermanen. castigat. Confer Commentarios in Osee xii, 11.

^c Hactenus vitoiose lectum est, Arabas, pro Araba, sive ἀράβα, qua voce Theodosio planitiem, sive plana loca est interpretatus. Vide tom. III, librum de Locis, ad nomina Araboth moab, et Araba, etc.

A fertur more torrentis, et suscipit de cœlo pluvias, de quo in præterita diximus lectione, ipse a LXX 592 appellatur fluvius, eo quod perpetuas aquas habeat: nec de pluviis hinc inde collectas, sed de vivo et perpetuo fonte manantes. De quo fluvio multa in Scripturis sanctis legimus; sed in præsentiarum pauca dicenda sunt, ac primum illud: Fluminis impetus latifaciat civitatem Dei (Ps. xlvi, 4). Et in alio loco: Flumen Dei repletum est aquis, præparasti cibum eorum, quia sic est præparatio ^d tua (Ps. lxiv, 10). Rursumque pluraliter: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas, ^e a vocibus aquarum multarum: Mirabiles elationes maris (Ps. xcii, 2-4). Et in Isaia: Faciam in deserto viam, et in invio flumina (Isai. xliii, 19). Et B in alio ejusdem loco manifestius: Apparebit in Sion fluvius decurrens gloriosus in terra sitiens (Isai. xliv, 3). Super hunc fluvium erant arbores plurimæ ex utraque parte ripe; ut inter duo scilicet Instrumenta, vetus et novum, clausus curreret fluvius. Ligna autem multa, vel arbores plurimas et multas nimis, illas arbitror quas in paradiiso Scriptura commemorat ponis variis abundare; docetque prophetam ductor prævius et magister, et dicit: Aquæ istæ quæ egrediuntur, vel in Galilæam gentium, juxta LXX, vel (ut verius in Hebreo continetur) ad tumulos sabuli Orientalis, et descendunt ad plana deserti, vel ad Arabiam, intrabunt mare, vel ad exitus maris, et sanabuntur aquæ. Aquas vel baptiſti gratiam, vel Evangelicam significare doctrinam, dudum diximus. Quas si egrediantur de lamine templi Domini, et Apostolicam teneant disciplinam, tumulos sabuli, steriles prius, et infertiles faciunt esse frugiferos, et omnia plana atque deserta ita irrigantur, ut exprimant in se Jerichontini fluvii sacramentum (IV Reg. ii): quem Elisæus Evangelico et Apostolico curavit sale, intantum ut ubi prius sterilitas fuerat et mors, ibi libertas esset et vita. Nec solum deserta sanarunt, sed intrant mare Orientale, mare videlicet mortuum in quo nihil poterat esse vitale, et mare amarissimum, quod Græco λίμνην ἄσφαλτετν, id est, stagnum bituminis vocant. 593 Mirumque in modum aquis Evangelicis aquæ sanantur mortuæ, quæ ab eo quod nihil in se vitale habeant, nomen mortis sortiliæ sunt. Non enim D noverant eum qui dicit: Ego sum vita et veritas (Joan. xiv, 6). Et revera juxta litteram hoc usque

^d Victor. ejus pro tua ad Vulgatæ exemplar. In Græco neutrum legitur. Vid. epist. ad Sun. et Fretel.

^e Supplet hic iterum Victorius integrando textui, elevaverunt flumina fluctus suos.

^f Antea erat ἄσφαλτετν pro ἄσφαλτετν. Jam vero buic στόρτου Hieronymi testimonio de nigra lacu amaritudine adde luculentissimum Galeni lib. v de Simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 19. Atque ubi negat S. Doctor, ne cochleolas quidem inter ejus aquas vivere, scias Maundrelum a Relando laudatum aliquot tradere ad littus ejus periri.

nibil quod spiret, et possit incedere, præ amaritudine nimia, in hoc mari reperi potest: nec cochleole quidem parvique vermiculi et anguilla, et cetera animantium sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse quam nomina. Denique si Jordanis auctus imbribus pisces illuc influens rapuerit, statim moriuntur, et pinguibus aquis supernatant. Cum hæc itaque nibil utilitatis habeant, ut simplex sermo testatur, etiam si facta fuerint, quod stulta Judæorum superstitione credit, juxta intelligentiam spiritalem Domini torrente curatae, habebunt pisces plurimos, et vivent omnia ad quæ torrens iste pervenerit; ita ut piscatores stent super ripas ab Engaddi, usque ad Engallim: quorum prius fontem, sive oculum hædi: sequens fontem oculum vitulorum sonat. Engallim enim in principio est maris Mortui, ubi Jordanis ingreditur. Engaddi vero, ubi finitur atque consumitur. Mare autem Mortuum illud puto esse, de quo Zacharias loquitur: In die illa egredietur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum (Zach. xiv, 8). Daniel quoque in hæc verba consentit: Videbam, et ecce quatuor venti cœli innitebantur in mari magno (Dan. vii, 2). Et David: Mirabiles elevationes maris (Psal. xcii, 4). Et ex persona Salvatoris in psalmo: Veni in profundum maris et tempestas demersit me (Psal. lxviii, 2). Rex quoque Egypti juxta eundem Ezechielem draco appellatur (Ezech. xxxii), qui habitat in mari, et ventilat fluminibus quasi cornibus suis. Et iterum, Hoc mare magnum et spatiosum (Psal. ciii, 25). Quod quamdiu non suscepit in se aquas fluminis, sive torrentis, omne quod in se habet, mortificat; sed Dominus de quo dictum est, Percutiet, et curabit post duos dies, et in die tertio surgemus, et vivemus in conspectu ejus (Osee vi, 23), ipse loquitur in eodem Propheta Osee: Ego colligavi Ephraim, suscepimus in brachio meo, et non cognoverunt, quia sanavi eos in corruptione hominis (Osee xi, 9); qui vulneratus est propter peccata nostra, 594 et infirmatus pro iniuritatibus nostris. Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus (Isai. lii, 5). Ipse istud mare quod est salsissimum, et nimia amaritudine mortuum, sua morte sanavit, qui dicit per Isaiam: Spiritus Domini super me, propitor quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me; sanare eos qui contriti sunt corde (Isai. lxi, 1). Unde et per Jeremiam clamitat: Convertimini, filii convertentes, et sanabo contritiones vestras (Jerem.

^a Cum Rabano et Victorio legimus corruptione: pro quo antea erat correptione. In Græco autem textu est τὸ διαρροϊκόν, in corruptione, nbi et ἀνθρώπων προτερόπουν legitur.

^b Josephus lib. vii de bello Judaico, cap. 12, narrat hanc vocem fuisse auditam: sed non loquitur de passione Domini, unde benignè intelligenda sunt verba Hieronymi, non ad vivum resecanda. MART.

^c Codices mss. legunt hoc modo, de quibus Oppianus Cilix est poeta doctissimus. Alii, Appianicus, etc. Fuit porro Oppianus genere a Zerbo Ciliciae civitate, et scripsit ἀλευτικά elegantissimis versibus, quæ

A iii, 22). Dicit enim populus impatiens, et dolorem vulnerum suorum diutius ferre non sustinens: Transivit æstas, pertransiit messis, et nos salvati non sumus. Unde respondit eis Dominus: Numquid resina non est in Galaad, aut medici non sunt ibi? Quare non ascendit sanatio filiae populi mei (Jerem. viii, 22)? Et ipse Jeremias vociferatur, et dicit: Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvus ero (Jerem. xxvii, 14). Denique angelii qui præsides erant populi Judæorum eo tempore quando clamavit multitudo insipiens, et ait, Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. xxvii, 25); et, Velum templi scissum est, et omnia Hebraeorum sacramenta reserata, responderunt præcipienti Domino, atque dixerunt: Curavimus Babylonem, et non est sanata: relinquamus eam (Jerem. li, 9), urbem videlicet confusionis atque vitiorum. Unde et Josephus in sua narrat Historia, quod postquam Dominus crucifixus est, et velum templi scissum est, sive liminare templi fractum corruit, audita sit vox in adytis templi virtutum cœlestium, Transemus ex his sedibus. Hoc totum non superfluo, sed necessario dictum sit, quia mare Mortuum, influente in se flumine Domini, dicitur esse curatum. Super hoc mare ab Engaddi, oculo et fonte hædi, qui pro peccato semper offertur ad Engallim, fontem vitulorum, qui mactantur Domino, et imitantur vitulum cornua efferentem et ungulas, qui in typo Salvatoris ad altare mactatur, erunt piscatores, quibus loquitur Dominus Jesus: Venite ad me, et faciam vos piscatores hominum (Matth. iv, 19): de quibus et Jeremias: Ecce ego, inquit, mittam piscatores (Jer. xvi, 16). Et plurimæ species, immo genera piscium erunt in mari quondam mortuo. Quos pisces ad dexteram partem jubente Domino extraxit Petrus, et erant 595 centum quinquaginta tres: ita ut præ multitudine eorum re:ia rumperentur (Joan. xxi). Aliunt autem qui de animantium scripsere naturis et proprietate, qui ἀλευτικά tam Latino, quam Græco didicere sermone, de quibus ἡ Oppianus Cilix est, poeta doctissimus, centura quinquaginta tria esse genera piscium quæ omnia capta sunt ab apostolis, et nihil remansit incaptum, dum et nobiles et ignobiles, divites et pauperes, et omne genus hominum de mari hujus sæculi extrahitur ad salutem. Quod autem sequitur: In littoribus ejus, et in palustribus, sive in his quæ extra littora egrediuntur, aquæ non sanabuntur, illud latenter ostendit, quod qui in Noe arca non fuerit, pereat regnante diluvio: et quos

Antonio Imperatori Severi filio obtulit, non sine doctrinæ sua maxima commendatione. MART.—Mss. omnes Oppianicum, vel Appianicum vocant. Vulgo autem Oppianus audit Anazarbus, Cilix, poeta notissimus. Id vero perquam eruditæ, quod piscium tot genera aptat Hieronymus historiæ Joannis xxi, 11, de centum quinquaginta tribus piscibus ab apostolis captis et a Petro tractis in terram; quo numero et S. Augustinus in eum locum significari docet, ex omni genere, sorte ac statu hominum electionem in cœlestem patriam.

iste flavius non attigerit, non suscipient sanitatem; sed in salinas, inquit, dabuntur, juxta illud quod scriptum est: Pestilente flagellato, stultus sapientior erit (*Prov. xix.*, 25). Erudiunt enim bonos exempla pejorum. Sive in salinas dabuntur, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: Bonum est sal: si autem sal infatuatum fuerit, in nihil est utile (*Math. v.*, 13): ut in perpetuum frugibus careant et virore. Quod et urbs post ruinam sale conspersa demonstrat. Super torrentem vero sive fluvium orietur in ripis ejus ex ultraque parte omne lignum pomiferum, sive ut omnes voce consona transtulerunt, βρώσμενοι [Al. βρῶμα] quod cibum et escam tribuit, et quod mandi potest: appellaturque lingua Hebraica, ^a MACHAL (מַאכָּל) et nihil juxta Septuaginta veterascat in eo, sed quotidie innovabuntur fruges ejus, sive non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus; juxta illud quod in primo psalmo scriptum est: Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet (*Psal. i.*, 3). Per singulos, inquit, menses afferet primitiva, sive ut in LXX scriptum est: *Fructus ejus in renovatione sui primitiva dabit*; ut omnes credentium fructus primitiae sint, et singuli menses singulis apostolis deputentur. Hoc autem eveniet, quoniam aquæ ejus de sanctuario egredientur: Ne putemus riparum esse, vel arborum, aut mensium, **596** tantarum frugum abundantiam, reddit causas ubertatis, et infert: Quia aquæ ejus de sanctuario egredientur. Non ergo volentis neque currentis, sed miserentis Dei est (*Rom. ix.*, 16). Horum omnium lignorum principatum tenet lignum vitae, quod intelligitur sapientia, de qua scriptum est: Lignum vitæ est omnibus credentibus in eam (*Prov. iii.*). Illudque quod dicitur: *Et erunt fructus ejus in cibum, et folium ejus ad medicinam, divinorum librorum sacramenta demonstrat*: quorum alterum pertinet ad litteram, alterum ad spiritum: ut verba simplicia intelligamus in foliis, in fructibus vero sensum latenter. Sicut enim scientia Scripturarum ducit ad regna cœlorum; et præphet nobis panem qui dicit: Ego sum panis, qui de cœlo descendit (*Joan. vi.*, 41): sic folia ejus mortalem doctrinam continent, et tribuant sanitatem, ut peccantium current vulnera. Pro foliis quæ Hebraice dicuntur ALB (אַלְבָה), propter verbi et vocis similitudinem, LXX *ascensionem* trans-tulerunt, quod et ipsum sic edisseri potest, ut post cibos fructuum, verborum monitis ad cœlestia con-scendamus.

(Vers. 13, 14.) *Hæc dicit Dominus Deus: Hic est terminus in quo possidebitis terram in duodecim tribus Israel, quia Joseph dupicum funiculum habet.* Possidebitis autem eam singuli ^bque ut frater suus, ^bin quam levavi manum meam, ut darem patribus vestris: et cadet terra hæc robis in possessionem. Pro eo quod nos diximus, quia Joseph dupicum funiculum

A *habet*, LXX *transtulerunt, augmentum funiculi*. Et-nim Joseph interpretator *augmentum*; rem intelligentes pro nomine, et lectoris animum confundentes. Subtracta enim Levitica tribu, et templi sacrificis delegata, remanebent undecim tribus, quarum tribus Joseph divisa est in duas, Ephraim, et Manasse, qui dixerunt ad Josue filium Nun: Quare dedissumibi possessionem sortis et funiculi unies, cum sim tantæ multitudinis, et benedixerit mibi Dominus? Quibus respondit Josue: Si populus multus es, as-cende in silvam, et succede tibi spatha in terra Pherezæ et Raphaim, quia angusta est tibi possessio montis Ephraim (*Jos. xvii.*, 14, 15). Et iterum: Di-xitque Josue ad domum Ephraim et Manasse: **597** Populus multus es, et magnæ fortitudinis: non habebis sortem unam, sed transilias ad montem, et succedes tibi atque purgabis ad habitandum spatha, et poteris ultra procedere, cum subverteris Chananæum, quem dicas ferreos habere currus, et esse fortissimum (*Ibid.*, 27). Hoc propterea dixerint, quia nunc Scriptura commemorat Joseph, hoc est, Ephraim et Manasse duplicem habere funiculum. Singulæ autem tribus juxta multitudinem suam, æqualia accipiunt terræ spatha, nequaquam arbitrio dividentis, sed sorte quæ in Domini potestate consistit. Denique et ipse Josue qui divisor terræ fuit, non propriam sibi separavit terram, ne optimam elegisse videretur; sed accepit a principibus omnium tribuum Thamnathæareth in monte Ephraim.

C (Vers. 15 seqq.) *Hic est autem terminus terra ad plagam Septentrionalem, a mari magno, via Ethalon venientibus Sadada, Emath, Berotha, Sabarim, que est inter medium Damasci, et confinium Emath: atrium Thicon [Vulg. domus Athicon], que est juxta terminos Auran (sive Auranitidis). Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon (sive Seraranan) terminus Damasci, et ab Aquilone ad Aquilonem terminus Emath plaga [Vulg. et terminus Emath; plaga autem] Septentrionalis. Inter descriptionem terræ sanctæ duodecim tribum Josue filii Nun, et quæ nunc per Ezechielem fieri imperatur, hoc interest, quod ibi inter tribus sorte terra dividitur, hic Domini jubantis arbitrio delegatur. In Numerorum igitur libro (*Num. xxxiv.*), in quo omnis terra reprobationis per quator plagas brevi sermone dividitur, ab Aquilone, id est, plaga Septentrionali ista descrip-tio est: *Porro ad Septentrionalem partem* [Vulg. plагам] *a mari magno termini incipient, pervenientes usque ad montem altissimum, a quo renies* [Vulg. re-nient] *in Emath, usque ad terminos Sadada, ibut confinia usque Zephrona et villam Enam, sive Asor Enon. Dicuntque Hebrei Septentrionalem plagam incipere a mari magno, quod Palæstinae, Phœnicis, et Syriæ quæ appellatur Cœle, Ciliciæque prætentidit litoribus, et per Egyptum tendit ad Libyam.**

^a In aliis libris et fortasse rectius MAACHAL.

^b Ad Vulgatae exemplar Victorius super quam; nam in quam τῷ LXX lectionem vult esse.

^c Victor. inter terminum Damasci, etc., ex Vulg. Hebraico, ipsoque Hieronymi Commentario.

Quod autem dicit : Pervenient termini usque ad montem altissimum (Num. xxxiv, 7), idem Hebrei autem, vel Amanum montem significari, vel Taurum, quod nobis videtur **598** verius. A quo, inquit, venies in Emath, quae nunc Epiphania nominatur, ab Antiocho crudelissimo tyrannorum nomine commutato : nam cognomentum habuit Επιφανίς. Usque ad terminos, inquit, Sadada, qui locus et in praesenti Ezechieli ponitur lectione, ibunt confinia usque Zephrona, quam urbem hodie Zephrynam oppidum Cilicie vocant.^a Hoc autem quod sequitur : Et villa Enam, pro quo in Hebraico scriptum est, אֶןָּן (אַנְיָן), sive Enan, et præsens continet locus. Et interim secundum historiam breviter suminxisse sufficiat, et tam Numerorum, quam Ezechieli descriptionem sibi ex latere copulasse : ut prudens lector intelligat, in quibus, vel eadem, vel vicina, vel diversa commemorarint. Nunc interpretatis nominibus singulorum, sequamur anagogen, et quid nobis videatur in singulis, præbente Domino, disseramus. Ethalon interpretatur, incunabula mororis : Sadada, latus ejus, a latere, non a latitudine intellige : Emath, furor, qui Graece dicitur χελῶν : Beratha, putei : Subarim, circuitus montium : Damascus, sanguis sacci et osculi, sive poculi. Domum autem, sive atrium Thicon, Symmachus interpretatur, atrium medium, quod pergit ad terminos Auran. Igitur Thicon, medium sonat : Auran, quam LXX in Græcum vertere sermonem, Auraniæ, iracundiam. Aser, autem Enon, quæ est terminus Damasci, in lingua nostra dicitur atrium fontis. C Septentrionalis igitur plaga incipit a mari magno per viam Ethalon, quod interpretatur, incunabula mororis, et per pœnitentiam venit ad Sadada, ubi est ex latere declinatio. Intelligimus enim impudentem nobis Emath, hoc est, indignationem Dei : sive Emath, veritate comperta, aperiuntur nobis putei Beratha, quos foderunt principes, Abraham, Isaac, et Jacob : longoque circuitu pervenimus ad montes Sabarim, qui positi sunt inter Damascum, hoc est, sanguinem cilicium, et conlinium Emath, ut supra diximus, veritatis. Sicut enim per mororem declinamus mala imponentia, et ex latere devitamus : sic post sanguinem, et cilicium vitæ sanguinarie, antequam veniamus ad confinia Emath, **599** circuimus et pervenimus ad montes, de quibus scriptum est : Montes in circuitu ejus, Et Dominus in circuitu populi sui (Psal. cxxiv, 2). Qui locus appellatur, atrium Thicon, hoc est, atrium medium, ut interpretatus est Symmachus, juxta terminos Auran, quod iracundiam sonat, et cum propheta dicamus : Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi et (Micah. iv, 9). Et a mari usque terminos Damasci ;

^a Prorogant enim Hebrei hujuscemodi lateris terminos, vel Amanum, vel Taurum. Intelligentes sub altissimi montis vocabulo, quod verius plerique interpretantur de Libano, quamquam aliter hic sentit Hieronymus.

^b Hunc locum depravatum legimus apud Mariannum, qui imperite castigavit editionem Erasmianam

A in quo et apostolus Paulus (Act. ix) a furore Judaico et effusione Ecclesiastici sanguinis, lumen cæcitate conspexit, et assumptio cilicio persecutionis veteris, Evangelium prædicavit, ut perveniret ad atrium fontis æterni, et in Aquiloniæ quondam positus, apprehenderet terminum veritatis.

(Vers. 18.) Porro plaga Orientalis de medio Auran, et de medio Damasci, et de medio Galaad, et de medio terræ Israel : Jordanis disternans, ad mare orientale metientini [Vulg. addit etiam] plagam Orientalem. Pro quo in Numerorum libro ita scriptum reperi : Inde metientur fines contra Orientalem plagam de villa Enan, hoc est, Aser Enon, usque Sephama : et de Sephama descendunt termini Rebla contra fontem : inde perrent contra Orientem in mare Chenereth, et tendent usque ad Jordanem, et ad ultimum claudentur mari. Supra dixerat : Et erit terminus a mari usque ad Aser Enon, terminus Damasci (Num. xxxiv, 10, 11). A fine igitur Septentrionalis plague, hoc est, atrio Enan, tendunt fines juxta Numerorum librum usque Sephama, quam I'ebrei Apamiam nominant : et de Apamia descendunt termini in Rebla, quæ nunc Syriæ vocatur Antiochia. Et ut scias Reblam hanc significare urbem, quæ nunc in Syria Cœle nobilissima est, sequitur : Contra fontem, quem perspicuum est significari Daphnem : de quo fonte supradicta urbs aquis abundantissimis fructus. Illic autem locus a Cneo Pompeo, qui primus Judæam Romano subiugit imperio, militari manu consitus est ; et ab eo juxta fabulam poetarum, Daphnes nomen accepit, ob lauros et cyparisso, quæ arbores in ipso loco frequentissimæ sunt. Inde, inquit, pervenient termini contra Orientalem plagam ad mare Chenereth, usque ad stagnum Tyberiadis. Mare autem dicitur, cum habeat dulces **600** aquas, juxta idioma Scripturarum, quo congregations aquarum appellantur maria. Et tendent, inquit, termini usque Jordaneum, et ad ultimum claudentur mari, vel mari mortuo, vel ut alii putant, lingua maris Rubri, in eujus littore Ahilla posita est, ubi nunc moratur Legio, et præsidium Romanorum. Hoc juxta Numerorum librum dictum sit. Juxta Ezechiem vero de medio Auran : quod est oppidum Damasci in solitudine, et de medio Galaad, qui mons Libani collibus copulatus cecidit in sortem Roben, et Gad, et dimidiæ tribus Manasse, et est a tergo Phœnicis et Arabie : ad quem montem pervenit de Charris profectus Jacob, et comprehensus est a Laban (Gen. xxxi), de quo et Jeremias loquitur : Galaad, in mihi initium Libani (Jerem. xxii), quam cepit de Amorrhæorum regione Galaad filius Machir, filii Manasse : finisque hujus plague, Jordanis fluvius disternans, et mare Orientale, quod in

hoc scholio sequent : pro quo in Hebraico scriptum est יְמֵן יְמִינָה Haser Enan, et præsens locus continet olim, sive Enan. Certe nihil intelligit. MART.

^c At neque primum a Pompeio consitum, neque ab eo, sed diu ante, Daphnem appellatum eum locum Veterum testimonia probare possunt.

hoc loco mare Mortuum, non linguam maris Rubri intelligunt. Dicamus juxta tropologiam: Post terminos Aquilonis longo circuitu per Ethalon, et Sadada, et Berotha, Sabarim quoque, Thicon, et Auran, et Damascum, et atrium Enon, ad Emath usque pervenit orientalis plaga: de medio iracundiae Auran, et de medio Damasci sanguine videlicet poenitentia, et de medio Galaad, quod interpretatur *revelatio*, vel *tumulus testimonii*; ut post iram et poenitentiam, spem salutis ostendat: et de medio terrae Israel, quæ visionem continet pacis, usque ad dulcissima Jordanis fluenta pertingat: quæ longe separato mari lumen Orientis consequitur, ita ut fluvio Jordanis, qui interpretatur *rivus judicii*, et Orientis termino finiatur. Quod autem in LXX ponitur φονικῶν, id est, palmeti, in Hebraico non habetur: pro quo nos, metiemini interpretari sumus: Errorque manifestus, quod pro THAMODU (תָּמוֹד) litteræ decepti similitudine, daleth et res, legerunt ^a THAMORRU (תָּמוֹרְרָה).

(Vers. 19.) *Plaga autem Australis meridiana a Thamar usque ad aquas contradictionis* (sive ad aquas Mariboth: hoc enim contradictio, sive διαδικασμὸς, hoc est iurgia sonat). *Cades quoque et torrens, usque ad mare magnum* [Vulg. *plaga*] *hæc est plaga ad 601 meridiem Australis*. Pro quo in Numerorum libro ita scriptum est: *Incipiet a solitudine Sin, quæ est juxta Edom, et habebit terminos contra Orientem mare* [Al. additur *salsissimum*], *qui circuibunt Australem plagam per ascensum Scorpionis, ita ut transeant Senna, et pervenient in Meridie usque ad Cadesbarne: unde egredientur confinia ad villam nomine Addar, et teudent usque ad Asemona: ibique per gyrum terminus ab Asemona usque ad torrentem Ægypti, et maris magni littore finietur* (Num. 34, 3, 4 et 5). Quod breviter hoc significat (ne per occasionem Ezechielis, ad expositionem videamur Numerorum transisse latissimum), a solitudine Sin, quæ est juxta Edom, et mari Rubro terminum circuire, et per ascensum Scorpionis, et per Senna et Cadesbarne, et atrium Addar, et ab Asemona pervenire usque ad torrentem Ægypti, qui juxta urbem Rhinocoruram mari influit. Hic vero terminus plagæ australis, hoc est meridianæ, incipit a Thamar, quæ urbs in solitudine est, quam et Salomon miris operibus exstruxit, et hodie Palmyra nuncupatur: Hebræoque sermone THAMAR (תָּמוֹרָה) dicitur, quæ in lingua nostra, *palmam* sonat, usque ad aquas contradictionis Cades, quan in deserto esse nondubium est, et torrens ingrediens mare magnum, hoc quod Ægypti Palestinæque prætendit littoribus, et hæc est plaga Australis ad Meridiem. Post plagam ergo Aquilonis et Orientis, quando ortus nobis fuerit sol justitiae, accipimus Meridianam plagam, quando eorum nobis desuper lumen insunditur, et cum Abraham inimicus convivium (Gen. xix), et inebriamur vino, quod lætitia cor hominis (Ps. cui), cum Joseph et fratribus ejus

^a Editi falso legunt תָּמוֹרְרָה Thamaroth, pro Thamoru quod mss. codices retinent. Error enim non fuit in nomine, sed in mutatione elementi Resch

A (*Gen. xlvi*). Incipit autem ista possessio, et hi termini Thamar, a palma videlicet victoriaque virtutum, usque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur. Unde et prædicationi Evangelicæ, Judæi contra Paulum disserentes, in toto orbe asserunt contradicti (*Act. xv*). Et in Evangelio legimus, Simeone dicente: *Hic erit in ruinam et resurrectionem multorum, et in signum, cui contradicetur* (*Luc. ii, 34*). Omnis autem contradicton est sanctitatis, quod interpretatur Cades, dicente Psalmista: *Concutiet Dominus desertum Cades* (*Ps. xxviii, 8*); quod videlicet primum non habebat Domini sanctitatem: sed concussum est atque commotum, ut recuperet hospitem Deum, qui dicit: *Super quem 602 requiescit [Al. requiescat] spiritus meus, nisi super humilem et quietum, et trementem verba mea* (*Isa. lxvi, 2*)? Post desertum Cades, usque ad mare magnum in meridie, plagæ Australis torrens est, de quo supra diximus; qui non de terra, sed de cœlo pluvias habet diversarum virtutum varietate collectas:

¶ (Vers. 20.) *Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath, hæc est plaga maris.* De qua manifestius et brevius scribit Numerorum liber. Plaga autem occidentalis a mari magno incipiet, et ipso fine concludetur, hoc est, de mari usque ad mare: ad torrentem [Al. a torrente] videlicet Rhinocoruræ, qui influit in mare, usque ad eum locum qui est contra Emath urbem Syriæ, de qua supra diximus. Occidens autem juxta leges tropologizæ semper in mari est: semper in salo et fluctibus, C ubi quotidie naufragia suscitantur, et miserorum neces, et divitiarum et mercium amissio, et tamen quum hæc omnia patientia fregerimus, venimus per directum ad Emath, hoc est, ad Domini veritatem, qui victimis persecutionibus, æterna nobis præmia re-promisit.

(Vers. 21 seqq.) *Et diridetis terram istam robis per tribus Israel, et mittetis [Al. metietis] eam in hereditatem vobis, et advenis qui accesserunt [Vulg. accesserint] ad vos, qui genuerint filios in medio restri, et erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel: vobiscum divident possessionem in medio tribus Israel. In tribu autem quacunque fuerit advena, ibi dabitis possessionem illi, ait Dominus Deus.* Per hoc capitulum discimus (et decutitur supercilium Judæorum) nihil D inter Israel et gentium populum esse divisum. Si enim advenis et alienigenis cum his qui sunt de populo Israel, hoc est indigenis, terra dividatur; nulli dubium eamdem esse hereditatem populi gentium et populi Judæorum: si tamen conversi fuerint ad cultum Dei Israel, quod proprio nomen possidet Christianum, habentibus Judæis Legis litteram, et nobis spiritum: illisque tenentibus membranas, et nobis eum qui scriptus est in membranis. Et apud Moysen sorte terra dividitur; hic autem, ut diximus, Domini iudicio delegatur: unaque possessio est ad-

pro Daleth; unde Thamoru, pro Thamoddu. MART. In aliis libris Thomurru.

venæ et Israeli, et in singulis tribubus datur hæredi-
tas, jubente Domino Deo.

(Cap. XLVIII. — Vers. 1 seqq.) *Et hæc nomina tribum, a finibus Aquilonis juxta viam Ethalon pergentibus* **603** *Emath atrium Enon, terminus Damasci ad Aquilonem juxta*^a *Emath, et erit ei a plaga Orientali [Vulg. plaga orientalis] mare, Dan una. Et a termino Dan a plaga Orientali usque ad plagam maris, Aser una. Et super terminum Aser a plaga Orientali usque ad plagam maris, Nephthali una. Et super terminum Nephthali a plaga Orientis usque ad plagam maris, Manasse una. Et super terminum Manasse a plaga Orientali usque ad plagam maris, Ephraim una. Et super terminum Ephraim a plaga Orientali usque ad plagam maris, Ruben una. Et super terminum Ruben a plaga Orientali usque ad plagam maris, Juda una.* Descripta terræ sanctæ possessione, tam juxta præsentem Ezechielis prophetiam, quam juxta Numerorum librum : nunc singularum tribuum a plaga Orientali, usque ad plagam Occidentis, id est, maris possessio describitur : et primum fines accipiunt ab Aquilone juxta viam Ethalon pergentibus Emath, atrium sive Aser-Enon terminum Damasci ad Aquilonem juxta Emath, de quibus ante jam diximus. Incipit autem primum tribus Dan : secunda Aser : tertia Nephthali : quarta Manasse : quinta Ephraim : sexta Ruben : septima Judæ, hoc est, a sinistra parte, et completetur numerus septenarius. Deinde primitiæ sacerdotum, et Levitarum, et sanctuarium Domini in medio, sanctumque sanctorum. Urbs quoque ipsa describitur per singula latera in quadrum, quatuor millia et quingentos habens calamos. Suburbana quoque sacerdotum et Levitarum per ordinem describuntur, et possessio principis. Rursumque a parte dextera succedunt quinque tribus a plaga similiter Orientis, usque ad plagam Occidentis, quorum prima est Benjamin : secunda Simeon, suam specialiter habens possessionem, et nequaquam ut prius mixtam cum Juda : tertia Isachar : quarta Zabulon : quinta Gad : portæque civitatis ternæ per singulas plagas : et nomen ipsius civitatis, quod in fronte Pontificis auri lamina continetur. De quibus universis in suis disseremus locis. Hocque notandum, quod quadraginta octo civitatum, quæ in Numerorum volumine tribui Levitica dantur **604** ad habitandum cum suburbanis suis, hic silentur nomina, et civitates fugitivorum : quarum tres trans Jordanem, Bosor videlicet, et Ramoth, et Gaulon in duabus et dimidia tribu datæ sunt : et tres intra Jordanem, Cades videlicet, et Sichen, et Cariatharbe. Neque enim opus erat in descriptione mystica, et habitatione sanctorum, et conversatione perfecta, fugitivorum describi auxilia, quibus Israel indiguit adhuc in terra positus, et per multos labores atque discrimina ad hanc civitatem venire festinans, et in singulis sanctis loquens : Advena sum atque peregrinus sicut omnes patres mei (*Ps. xxxviii*, 43). Et in alio

A loco : habitavi cum habitantibus Cedar, multum peregrinata est anima mea (*Ps. cxix*, 5).

(Vers. 8, 9.) *Et super terminum Juda a plaga Orientali usque ad plagam maris, erunt primitiæ quas separabitis, viginti quinque millia latitudinis et longitudinis : sicut singulæ partes a plaga Orientali usque ad plagam maris, et erit sanctuarium in medio ejus. Primitiæ quas separabitis Domino, longitudo viginti quinque millibus, et latitudo decem millibus. Superfluum est disserta disserere, et in quibus supra laboravimus, quasi non sint dicta, iterum laborare. Post septem tribuum terminos, ab Oriente usque ad Occidentem describuntur primitiæ; quarum latitudo teneat vigintiquinque millia calamorum : longitudo vero sicuti tenent singulæ tribus ab Oriente, usque ad mare, cuius longitudinis incertus est numerus. Neque enim in singularum descriptione tribuum, mensura descripta est. Sin autem latitudo habet vigintiquinque millium calamorum, conjiciatur, multo majorem esse numerum longitudinis, quæ semper major est latitudine. In medio autem sanctuarium ponitur juxta primitias, quæ sunt Domino separatæ, longitudinis viginti quinque millium calamorum, et latitudinis decem millium : quæ legens nihil aliud possum dicere, nisi illud Apostoli : O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam inscrutabilia judicia ejus et investigabiles viæ ejus (*Rom. xi*, 33) ! Et in alio loco : Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas, et profundum : scire etiam supereminenter scientiæ charitatem Christi, ut* **605** *impleamini in omnem plenitudinem Dei (*Ephes. iii*, 18) : Vigesimum quintum autem numerum referri ad sensus, de quibus dictum est : Sensum divinum possidebitis, et decem millium, ad perfectam consummatamque virtutem, quæ Decalogo veteris Instrumenti, ad Evangelicum perveniat sacramentum, et prius brevi sermone perstrinximus, et hic ex parte commonebimus. Si enim ab uno addens numero, ad quatuor pervenias, denarium implebis numerum ; atque ita fieri, ut et vetus Testamentum constringatur in novo, et novum in veteri dilatetur.*

(Vers. 10 seqq.) *Hæc autem erunt primitiæ sanctuarii Sacerdotum ; ad Aquilonem longitudinis viginti quinque millium, et ad mare latitudinis decem millia, sed et ad Orientem latitudinis decem millia, et ad Meridiem longitudinis viginti quinque millia : et erit sanctuarium Domini in medio ejus. Sacerdotibus erit sanctuarium de filiis Sadoc, qui custodierunt ceremonias meas, et non erraverunt cum errarent filii Israel, sicut erraverunt Levitas. Et erunt [Vulg. addit eis] primitiæ de primitiis [Vulg. primitiis] terræ sanctum sanctorum, juxta terminum Levitarum. Quatuor primiæ sanctuarii describuntur plaqæ, quæ non ad populum, nec ad vulgus ignobile, neque ad Levitas, inferiore gradum, sed proprie ad cultum pertinent sacerdotum : Aquilonis videlicet, et Occidentis, et*

^a Victorius, *juxta viam Emath* : et paulo post, et super terminum Dan, ex Hebr. scilicet et Vulgata. Impressa autem lectio LXX est ἐπὶ ὅπιον τοῦ Δάνου.

Orientis, et Austris: et per partes profectuum ordo narratur, ut Aquilonis frigora relinquentes, veniamus ad Occidentem: quod scilicet occidant nobis vi-
ta atque intereant, et inde transeamus ad Orientem: orto que nobis sole justitiae, veniamus ad Meridiem, in quo clarissimum lumen, atque perfectum est: et tam ab Aquilone usque ad mare, quam ab Oriente usque ad Meridiem, viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia sunt: ut ubique eadem longitudinis, et latitudinis mensura servetur. Sanc-
tuarium autem, id est, Templum Domini, in medio erit primitiarum Sacerdotialium, et aequo latere ex omni parte vallabitur. Et quod dixerat: *Hæc autem erunt primitiae sanctuarii Sacerdotum*, ne communi vocabulo omnes Sacerdotes vindicarent sibi hujus loci possessionem, et cæremonias observandas, ponit specialiter inferens: *Sacerdotibus sanctuarium erit de filiis Sadoc*, 606 qui interpretatur, *justus*; de quo dicitur: *Justus Dominus, et justitas dilexit: æquitatem vidit vultus ejus (Ps. x, 8)*. Pro quo *Sadoc*, LXX scribunt *Sadduc*. Iste *Sadoc* loquitur in Evangelio: *Non enim Pater judicial quemquam, sed omne judicium dedit Filio (Joan. v, 22)*. Et de hoc sub nomine Salomonis mystice Propheta decantat: *Deus, Judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (Ps. lxxi, 1)*. Illi autem sacerdotes Domini sanctuarium possidebunt, et custodient cæremonias ejus: qui non erraverunt cum errarent filii Israel atque Levitæ, de quibus in superioribus disputationum est: qui non offerunt victimas, sed privilegio nominis, et erroris sui humilitate contenti, semper loquuntur in corde: *Iniquitatemi meam ego agnosco, et peccatum meum contra [Al. coram] me est semper (Ps. l, 4)*. Audiat hoc sacerdotialis gradus, et Arianae per-
secutionis ardore superatus, ac veræ postea lidei, ne opibus caret, potentia colla submittens, sufficere sibi si non expellatur ex templo, si pristini nominis umbram quamdam et imaginem teneat, et non resupinas ructans delicias, quasi immaculatus et purus de excelso throno nobis imperitiae suæ, et barbaræ garrulitatis ructet nauseam. Erunt, inquit, *cis primi-
tiae de primitiis terræ*, hoc est sacerdotibus: et qui non erraverunt, cum errarent filii Israel et Levitæ. Primitiae autem de primitiis, sicut decimarum decimæ, sanctumque sanctorum, juxta terminum Levitarum: ut habent quidem Levitæ confinia sacerdotum, sed umbilicum, id est, medium ejus, et ipsam possessionem tenere non valeant.

(Vers. 43 seqq.) Sed et Levitis similiter juxta fines sacerdotum viginti quinque millia longitudinis, et latitudinis decem millia: omnis longitudo viginti quinque millium, et latitudo decem millium. Et non venundabunt ex eo, neque mutabunt (sive melientur) nec trans-

^a Voces et in latitudine Victor. respuit.

^b Iluc refer epistolam 146; ad Evangelum, atque illud cum primis, si ex diacono ordinatur presbyter, noverit se lucris minorem, sacerdotio esse majorem. Observandum quoque obiter, Sacerdotum vocabulo præter usitatum Antiquorum morem, presbyteros, non episcopos significari. Eo intellectu hac voce uti-

ferentur primitiae terræ (sive auferentur), qui sanctificatae sunt Domino. Quinque millia autem que super sunt in latitudine per viginti quinque millia, profana erunt urbis in habitaculum, et in suburbana: et erit ci-
vitas in medio ejus. Quod nos vertimus in profanum, pro quo Aquila βίβηλον, Symmachus et Theodosius λαῖχὴ translulerunt; LXX dixerat πρωτέχωρα quod antemurale possumus dicere. Profanum autem 607 est et laicum, id est, vulgare, quod omni populo habita re passim licet. Illud autem quod dixerunt LXX: Nec mensurabitur, nec auferetur, pro eo quod nos diximus, non mutabitur, nec transferetur, sensum non habere, perspicuum est. Describitur quoque Levitum possessio, quæ vicina quidem est finibus sacerdotum, et eadem habet spatium in longitudine, et in latitudine pro multitudine Levitarum, quæ habet pa-
cias Sacerdotum, sed tamen propriis utiis terminis, et intelligit se a Sacerdotali gradu ene disjunctam: ad decutieendam superbiam ministrorum, qui ignorantis humilitatem status sui, ultra Sacerdos, hoc est presbyteros, intumescunt, et dignitatem non merito, sed divitiis existimant. Certe qui primus fuerit ministrorum, quia (Al. qui) per singula concionatur in populos, et a Pontificis latere non recedit, injuriam putat, si presbyter ordinetur: et non meminat membrorum et viduarum minister, in obsequium scilicet ministerium non solum Sacerdotum, sed et viduarum, et pauperum delegatum. Et non venundabunt, inquit, ex eo, neque mutabunt, ut permaneat Leviticæ distributionis cœsterna possessio, nec vincatur pretio meritum dignitatis, nec ab alio trans-
feramus ad alium: quia quæ sanctificata sunt De-
mino, non eorum quibus data sunt, sed ejus cuius nomine possidentur. Quinque millia autem que se-
persunt in latitudine, per viginti quinque millia, sub-
auditur longitudinis, profana erunt urbis: ut can-
tus habitare liceat Israëlitis, omnique de plebe: non
quod immunda sint, aut aliiquid in habitacione terre sanctæ contaminatum, potridum putetur et cordi-
dum; sed quod præter Sacerdotes omnibus in eis
habitare permisum ait. Per quæ intelligimus eundem
quæ referimus ad sensus, hoc est, ad corporis volu-
ptates, quæ visu, et auditu, tactu, odore et separe
capimus, exse profana, et templi sanctimonium non
habere, nec sacerdotiale esse privilegium [Al. sacer-
dotialis et privilegi], sed laicæ 608 vilitatem. Ci-
vitas autem erit in medio, de qua scriptum est: Flu-
minis impetus læsifcat civitatem Dei (Ps. xlvi, 4).
Et: Non potest civitas abscondi super montem posita (Math. v, 14): de qua dicimus in consequen-
tibus. Πρωτέχωρα, hoc est, antemurale, et διάκονος, id est, spatium, quod LXX pro suburbanis interpretati sunt, quem sensum in hoc loco habeant, ignoramus.

tur Innocentius I, epistola ad Alexandrum Antiochenum episcopum, num. 1, ubi sacerdotes ministrorum, qui in civitate sunt, memorial. Qui tamen alibi presby-
teros secundos sacerdos vocat.

^c Cur voces et viduarum hic Victor. expangat, non video.

(Vers. 16.) *Et hæ mensuræ ejus, ad plagam Septentrionalem, quingenti et quatuor millia: et ad plagam Meridianam, quingenti et quatuor millia, et ad plagam Orientalem, quingenti et quatuor millia: et ad plagam Occidentalem, quingenti et quatuor millia.* Quod dicit: *Et hæ mensuræ ejus, subaudiendum est, civitatis.* In fine enim præteriti capituli positum est: *Et erit civitas in medio ejus, id est, terre.* Primumque a plaga Septentrionali incipit, et e regione ponit plagam Meridianam. Rursumque par reddit pari: ut Orientali plaga e contrario ponat Occidentalem, id est, mare: singulaque latera civitatis habeant quatuor millia et quingentos calamos; qui faciunt suppeditatum [*Al. supputati*] undecim millia passuum et octoginta quinque, ut simul omnis urbs, sicut in fine hujus voluminis scribitur, per circuitum habeat decem et octo millia calamorum, qui faciunt quadranginta quatuor millia passuum, et trecentos quadranginta. Unde et quadragesimus quartus Psalmus, qui inscribitur, *In finem pro his qui commutabuntur,* et pertinet ad *Idida*, id est, ad amabilem Domini, sive ut interpretatus est Aquila, *pro liliis, Symmachusque pro floribus, Ecclesie,* quæ urbs Domini est, continent sacramenta, de qua scribitur in eodem psalmo: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (*Psal. xliv, 10.*). Et iterum: *Omnis gloria filiae regis intrinsecus* (*Ibid., 14.*) : ut non sit similis sepulcris forinsecus dealbatis, sed et intas et foris omnia lavet paropsidis (*Math. xxii.*). Cumque recesserimus ab Aquilone, vento frigidissimo, transimus ad meridiem, et post ortum in nobis lumen scientiae, occasum fortitudinum formidamus, nequaquam **610** præterita, sed futura considerantes, nec habentes certam virtutis possessionem, sed quotidie in oratione dieentes: *Ne inducas nos in tentationem, quam ferre non possumus* (*Math. lxxvi, 13.*).

(Vers. 17.) *Erunt autem suburbana civitatis ad Aquilonem, ducenti quinquaginta: et ad meridiem, ducenti quinquaginta: et ad Orientem, ducenti quinquaginta: et ad mare, ducenti quinquaginta.* Pro suburbanis, que Hebraice dicuntur *MACRAS* וְאַרְבָּה, rursum LXX διώρυα, id est, spatium transluxerunt. Quod autem dicitur, ducenti quinquaginta per singulas plagas, subanditur calami, qui sera cubita habent, et unum palmum; et per singula latera faciunt passus sexcentos decem et septem pavimentos, et in communione milles calamos, habentes passus duo millia quadringentos sexaginta octo: que spatia muros per circuitum ambient civitatis, ut inter urbem et ea quæ reliqua sunt, dividant. Ex hoc ostenditur nul-

Alum de his spatiis ad exercendum opera civitatis, capiendorumque fructuum habere licentiam, sed vacare ab usu et opere hominum: ut circummuralia urbis, sponte nascentium virgultorum atque berbarum, et cæterorum quæ terra gignit, habeant amoënitatem.

Quod autem reliquum fuerit in longitudine secundum primitias sanctuarii, decem millia in Orientem, et decem millia in Occidentem, erunt sicut primitiae sanctuarii: et erunt fruges ejus in cibum (vel in panes) his qui serviunt (vel operantur) civitati. Servientes autem (vel operantes) civitati, servient (vel operabuntur) ex omnibus tribubus Israel. Omnes primitiae vi-

ginti quinque millium per viginti quinque millia in quadrum, separabuntur in primitias sanctuarii, et possessionem civitatis. Post urbis sanctæ descriptionem, et suburbana ejus, reliquam partem primitiarum sanctuarii decem millia calamorum in Orientem, et alia decem millia ad Occidentem tendentium, delegari vult his, qui opera civitatis exercent ad varios usus, quibuscumque urbs indiget: ut scilicet seruantur, et ex frugibus quæ in hoc terræ nascuntur **610** spatio, vescantur operarii, qui vel mœnia urbis extruunt, vel interrupta et ruinosa restituunt, ut habeat civitas cultum suum, et sarta lecta, cum possicerit necessitas, instaurentur. Et hæc [*Al. hoc*] non solum in Israel, vel in possessione terræ sanctæ spiritualiter Ecclesia mysterio continetur: sed in Romano quoque fieri probamus imperio, ut quedam villes sint pertinentes ad jura urbium, vel regia munificencia, vel hereditatibus et donatione [*Al. dona*] multorum, ne scilicet paulatim afflictia collabantur, et ædes publicæ, quæ ornamento sunt civitati, longa vexentur incuria. Operarii autem, inquit, sive qui serviunt in operibus civitatis, erunt ex omnibus tribubus Israel: ut nullus se ab opere civitatis immunem putet, sed omnes certatim exstruant Ecclesiam. Quod in tabernaculo quoque factum legimus, ut pro varietate virium, aliis aurum et argentum, coccum, byssum, et purpuram, variaque et diversa subtegmina: alii pelles et caprarum offerant pilos: et cum essent dona diversa pro qualitate substantiæ, unum donatum esset præmium: immo majus eorum qui parva quidem obtulerint, sed majora pro viribus, in exemplum vidue pauperis, quæ duo minuta in gazophylaci dona mittebat; Domini est judicio laudata, dicentis: *Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit: Nam omnes hi ex abundantia sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod doest illi, omnem viatum suum quem habuit misit* (*Luc. xii.*). Sicut ergo diximus de operibus civitatis, sic illud bre-

* Ex hoc loco manifestum nobis est antiquitus additum fuisse in Oratione dominica hujusmodi clausulam, *quam ferre non possumus*, iuxta verba Apostoli dicentis: Non patieris vos Deus tentari supra id quod potestis. MART. — Alli miss. non possumus. Porro quod ad Orationis dominicae textum pertinuerint hec verba, non autem, quod Clericus peccat, explicationis gratia abs Hieronymo additis sint, evincuntaliorum Patrum testimonia: puta Hilarii in Psalm. cxviii, lit. f; Ambrosii de Sacram. Hb. v, et qui eum

descripsit Auctoris, sermone 84 in Append. Opp. S. Augustini. Et sane luculentissime S. Ambrosius: Vide, inquit, quid dicat: Et ne patiaris induci nos in tentationem, quam ferre non possumus. Non dicit: non inducas in tentationem, sed quasi Athleta talem vult tentationem quam ferre possit humana contitio. Adde quod totidem continuo verbis, nisi in aliquibus libris petitionis parlem fecissent, referri non poterant. Habent utram alii apud S. Hieronymum locis, ut in Matth. c. xxvi.

viter perstringendum est, quod omnes primitiae sanctuarii, et possessio civitatis pariter suppunctata per quadrum contineat, millia ducenta quadraginta sex, et partem terciam. Si enim viginti quinque millia calamorum, qui senos cubitos habent et palmum unum, faciunt nostra, hoc est, Romana sexaginta, et unum millia, et sexcentos sexaginta septem passus; nulli dubium est, hæc in quadruplum suppunctata superiorem efficer numerum. **611** Ex quo perspicimus omnia intelligenda spiritualiter, Ecclesie possessionem multo latiorem esse, quam quandam fuit in Judæa, qui ne accepere quidem partes terræ sanctæ: sed ex singulis tribubus quadraginta octo civitatum, non ex pleno possessionem, sed habitationem et hospitium suscepérunt: ut ipsi quoque qui videntur laici, nec pervenisse ad sacerdotalem et Leviticum gradum: tamen si operentur in Domini civitate, vescantur de sancta terra, terram itum, terraque creditum, quorum unus loquebatur: Credo videre bona Domini, in terra viventium (*Ps. xxvi, 13.*).

(Vers. 21, 22.) *Quod autem reliquum fuerit, principis erit ex omni parte, sive hinc, sive inde* [Vulg. tacet sive hinc, sive inde] *primitiarum sanctuarii et possessionis civitatis e regione* (sive contra faciem) *viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem, sed et a mari* [Vulg. ad mare] *e regione* (sive contra faciem) *viginti quinque millium usque ad terminum maris similiter in partibus principis erit, et erunt primitiae sanctuarii et sanctuarium templi in medio ejus. De possessione quoque Levitarum, et de possessione civitatis in medio partium principis erit inter terminum Juda et inter terminum Benjamin, et ad principem pertinebit. De hoc principe supra plenus disputatum est, et quod tantum solus acciperet quantum una tribus. Nunc autem aliud discimus, quod ex cunctis tribubus quidquid reliquum fuerit, hic solus accipiat: ut nulla tribus sit, quæ principi dona non offerat: non aliunde, sed ex primitiis quæ templo et sanctuario et delegatis urbis partibus serviunt. Hoc est enim quod dicit: *E regione, sive contra faciem viginti quinque millium primitiarum usque ad terminum orientalem, sive usque ad terminum maris: ut sint primitiae inter septem et quinque tribus, et in ipsis primitiis civitas, et suburbana ejus, et in medio civitatis sanctuarium templi.* Sed et de possessione Levitarum et de possessione civitatis quidquid reliquum est, principi deputabitur: eritque pars extrema septem tribuum vicina primitiis et civitati, et templo in tribu Juda; et pars extrema quinque tribuum eodem jure quo supra in tribu Benjamin, ipsa extrema pars ad principem pertinebit. Ex quo Scripturæ sanctæ sacramenta miranda sunt, et cogitanda **612** magis, quam eloquio proferenda (*Dan. xxxii.*). In priori enim divisione terrarum trans Jordanem per Moysen duabus tribubus Ruben, et Gad, et dimidiæ tribui Manasse terra divisa est (*Josue, xiii.*): intra Jordanem autem per Josue silium Nun,*

Aet Eleazar filium Aaron, Judas possedit ab Austro (*Josue, xv.*); et Ephraim, et Manasse tribus dimidia, ab Aquilone (*Josue, xviii.*). Postea vero de Silo missis exploratoribus per singulas tribus, et descriptione terræ allata ad Josue et Eleazar, Benjamin juxta Judam ab Austro, et juxta Ephraim et dimidiæ tribum Manasse accepit possessionem. Secunda tribus Simeon hereditatem accepit in [Al. de] tribu Juda: ut impleretur quod scriptum est de Levi et Simeon: *Dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel* (*Gen. xl ix, 7.*). Tertia Zabulon Galilæam accepit, in qua est nuns Thabor. Quarta Isachar, ubi est Jezrael, usque ad Jordanem. Quinta Aser, usque ad montem Carmelum, qui imminet mari magno, Tyrumque et Sydonem. Sexta Nephthali, in Galilæa usque ad Jordanem, ubi Tyberias, quæ olim appellabatur Chenereth. Septima Dan usque Joppam, ubi sunt ^a turres Ailon, et Selebi, et Emaus, quæ nunc appellatur Nicopolis: licet postea legerimus, quod ceperint sibi, transensis aliis tribubus, urbem Lesem in tribu Dan, quæ hodie appellatur Paneas. Cum hæc se ita habeant, et inter priorem tribuum descriptionem et quæ nunc habetur, tanta diversitas sit, hoc consideremus quomodo et in praesenti descriptione, et in præterita inter tribum Juda et Benjamin urbs, et Templum collocatum sit. Et in priori quidem descriptione Judas erat ab Austro, et Benjamin ab Aquilone: hic vero econtrario fit, ut Judas sit ab Aquilone, et Benjamin ab Austro: post quem secundus est Simeon, tertius Isachar, et quartus Zabulon, quintus Gad: quinque videlicet tribus, sicut in consequentibus dicitur; scriptum est enim:

(Vers. 23 seqq.) *Et reliquis tribubus, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Benjamin una. Et contra terminum Benjamin a plaga Orientali usque ad plagam Occidentalem, Simeon una. Et super terminum Simeonis, a plaga Orientali usque ad plagam Occidentis, Isachar una. Et super terminum Isachar, a plaga Orientali usque **613** ad plagam occidentalem, Zabulon una. Et super terminum Zabulon, a plaga Orientali usque ad plagam maris, Gad una. Et super terminum Gad ad plagam Austri in Meridiem, et erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades: hereditas contra mare magnum. Hæc est terra quam metierinti [Vulg. mitietis in sortem] tribubus Israel, et hæc partitiones earum, ait Dominus Deus. Quod in quinque et septem tribubus semper in fine ponitur una, subintelligitur vel pars, vel possessio, vel hereditas: licet Aquila et Symmachus interpretentur genere neutrali τὸ ὅπερ, quod significat terminum. Illudque breviter attendendum, in extrema quinque tribuum, tribum Gad, quæ in priori descriptione fuit trans Jordanem, poni in eam partem quam prius Judas tenuit, ad plagam videlicet Austri in meridiem, et esse terminum de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hereditatem contra mare magnum: Thamar*

^a Conjicit Relandus pro turres legendum urbes, vel urbes tres. Nihil vero contra mss. fidem audendum.

ipsam, de qua jam diximus, quam nunc Palmyram vocant, et olim a Salomone constructa est: palma enim Hebræo sermone Thamar appellatur, et ab eo quod ibi palmeta sint plurima, quidam putant hoc soritiam vocabulum. Quodque sequitur: *Usque ad aquas contradictionis Cades, hæreditas contra mare magnum; pro quo LXX transtulerunt de Theman, et aqua Mariboth, [Al. Marimoth] Cades, hæreditas usque ad mare magnum,* illud est observandum in Hebraico eundem sermonem NEHELA (נְהֵלָה), quia ambiguus sit, et *hæreditatem sonare, et torrentem:* et hic magis torrentem accipi debere, quam *hæreditatem.* Iste est enim torrens qui ingreditur mare magnum Rhinocoruræ, ut ante jam diximus. Cades autem quæ in libro Josue appellatur Cades-Barne, in deserto est, quod extenditur usque ad urbem Petram: Mariboth vero quod interpretatur *contradictionis*, non vocabulum loci est, ut plerique astimant, sed aquarum, in quibus populus Domino contradixit, et Moyses offendit Deum, dicente Psalmo: *Tentaverunt eum ad aquam contradictionis, et afflictus est Moyes propter eos* (Ps. cv, 32). Omnisque terræ sanctæ hæreditas ab Australi plaga juxta terminos Ægypti, Rhinocorura et torrente finitur. Et quia Gad interpretatur *tentatio*, in possessione ejus de palmetis transimus ad aquas contradictionis usque Cades, quæ interpretatur *sacra*, ut intelligamus nos etiam post victoriæ mundi debere esse sollicitos, et semper in meatu, 614 et recordari illius versiculi: *Tentatio est vita hominum super terram* (Job. vi, 1); et ad sanctitatem, adversariis impugnantibus, pervenire: sic que obtinere victoriam, ut e vicino torrentem plenum imbruum contemplemur.

(Vers. 30 seqq.) *Et egressus civitatis a plaga Septentrionali quingentos et quatuor millia mensurabis. Et portæ civitatis ex hominibus [Al. omnibus, Vulg. in nominibus] tribuum Israel: portæ tres a Septentrione. Porta Ruben, una: porta Judæ, una; porta Levi, una. Et ad plagam Orientalem quingentos et quatuor millia, et portæ tres. Porta Joseph, una: porta Benjamin, una: porta Dan, una: Et ad plagam Meridianam quingentos et quatuor millia metieris, et portæ tres. Porta Simeonis, una: porta Issachar, una: porta Zabulon, una. Et ad plagam Occidentalem, quingentos et quatuor millia, et portæ eorum tres. Porta Cad, una: porta Aser, una: porta Nephthali, una: per circuitum decem et octo millia, ei nomen civitatis ex illa die, et Dominus ibidem. De ambitu civitatis, quod per latera singula in quadrum quatuor millia quingentos calamos habuerit, præteritus sermo narravit: qui faciunt decem et octo millia calamorum, ut in præsenti capitulo quoque positum est, id est, quadraginta quatuor millia passuum, et trecentos quadraginta passus. Nunc scribitur per singula latera, hoc est, per undecim millia passuum et octoginta quinque passus, ternas suis portas, quas Aquila, Symmachus, et Theodosio διεξόδους, LXX διεκβολάς vocant: nos interpretati sumus, egressus et exitus civitatis. Illudque primum breviter admonendum, eas-*

Adem tribus in circuitu tabernaculi ita castrametatas, ut ad Orientem fuerit Judas, Issachar, et Zabulon, filii Liæ: et ad Meridiem, Ruben, Simeon Gad, duo filii Liæ, et tertius filius Zelphæ ancillæ Liæ. Ad Occidentem vero Ephraim, et Manasses, et Benjamin, duo videlicet filii Rachelis: quia Joseph pro tribu Levi, quæ sacrificiis deputata est, in duas tribus Ephraim et Manasse divisa est. Ad Aquilonem autem Dan, et Aser, et Nephthali, quorum primus et tertius filii sunt Balæ ancillæ Rachelis, secundus filius Zelphæ ancillæ Liæ ignobiles, et ad Aquilonem positi: quippe qui ex ancillarum inter se dissidentium stirpe generati sint. Hoc juxta Numerorum librum, et descriptionem tabernaculi, quæ, jubente Deo, Moysi ore dictata est (Num. xxiv). Nostra vero urbs, quæ est civitas 615 magni regis, cuius artifex et conditor est Deus, de qua et Psalmista canit: *Numquid Sion dicet homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (Ps. lxxxvi, 5), aliam habent tribuum in terra sancta descriptionem, et mensuram civitatis et possessionis ordinem, et plagas tribuum singularum. Primum enim plagæ Aquilonis opponuntur tres portæ, sive exitus civitatis, quorum est primogenitus Ruben, et Judas regie stirpis auctor, et Levi super cuius nomine, in tabernaculo et sacrorum descripitione nil dictum est: ut primogenita possidentes, quasi genus regale et sacerdotiale, Aquilonis frigora contemnamus. Secundo vero ad Orientem est Joseph, Benjamin, et Dan: ambo filii Rachel, et unus Balæ ancillæ ejus. Ad Meridiem vero Simeon, Issachar et Zabulon, qui tres Liæ filii sunt. Porro ad Occidentem Gad, Aser et Nephthali: quorum priores duo filii Zelphæ sunt ancillæ Liæ, tertius filius Balæ ancillæ Rachelis. Quis sapiens et intelligit hæc: intelligens et cognoscet ea? Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis: prævaricatores vero 616 corrulent in illis (Osee, xiv, 10). Has duodecim portas, sive exitus, pro qualitate meritorum atque virtutum singulis tribubus sub Apostolicis et Patriarcharum nominibus arbitror delegatas: de quibus et in Apocalypsi Joannis apertius scribitur, et multa divinarum Scripturarum sacramenta testantur (Apoc. xxi). Et necesse est, ut talis civitas decem et octo millia per circuitum teneat calamorum: sub quo numero, et in duodecimo psalmo lex naturalis est scripta, gratiaque Evangelii describitur: quibus Ecclesia, id est, urbs Salvatoris exstructa est. Nomen quoque ipsius civitatis nequam erit, ut prius Jerosolyma, quæ interpretatur visio pacis, sed ADONAI SAMA [Al. ADONAI SAN et ADONAI SAMIA] (אֱלֹהִים סָמָא) quod in Latinum sermonem vertitur, Dominus ibidem, qui recedat numquam ab ea, ut a priori populo ante discessit dicens ad discipulos: *Surgite, abeamus hinc* (Joan. xiv, 31). Et ad Judæos: Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. xxiii, 38): sed æternam habeat possessionem, et sit ei ipse possessio, iisdem discipulis repromittens: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20).

S. EUSEBII HIERONYMI,
STRIDONENSIS PRESBYTERI,
***COMMENTARIORUM**
IN DANIELEM PROPHETAM
AD PAMMACHIUM ET MARCELLAM,
LIBER UNUS.

Prologus.

617-618 Contra prophetam Danielem duodecimum librum scripsit Porphyrius, nolens eum ab ipso, eius inscriptus est nomine, esse compositum: sed a quodam qui temporibus Antiochi qui appellatus est Epiphaneus, fuerit in Iudea, et non tam Danielum ventura dixisse, quam illius narrasse præterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere: si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum. Qui solertissime responderunt Eusebius Cæsariensis Episcopus tribus voluminibus, id est, octavo decimo, et nono decimo, et vicesimo; Apollinaris quoque uno grandi libro, hoc est, vicesimo sexto, et ^b ante hos ex parte Methodius. Verum quia nobis propositum est, non adversarii calumnias respondere, quae longo sermone indigent: sed ea quæ a propheta dicta sunt nostris disserere, id est, Christianis, illud in præfatione commonee, nullum prophetarum tam aperte dixisse de Christo. **619-620** Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum ceteris: sed etiam quo tempore venturus sit docet; et reges per ordinem digerit, et annos enumerat, ac manifestissima signa prænuntiat. Quæ quia vidit Porphyrius universa completa, et transacta negare non poterat, superatus historiae veritate, in hanc prorupit calumniam, ut ea quæ in consummatione mundi de Antichristo futura dicuntur, propter gestorum in quibusdam similitudinem sub Antiocho Epiphane impleta contendat. Cujus impugnatio testimonium veritatis est. Tanta enim dictorum fides fuit, ut propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse; sed narrasse præterita. Et tamen sic ubi se occasio in explanatione ejusdem voluminis dederit, calumnias illius strictim repondere cona-

A bor, et philosophiæ artibus, immo malitia sceleri, per quam subvertere nititur veritatem, et quibusdam præstigiis clarum oculorum lumen auferre, explanatione simplici contrarie. Itaque obsecro vos, Pammacius φιλομαθέστερος, et Marcella, unicum Romanum sanctitatis exemplar, juntos fide et sanguine, ut conatus meos vestris orationibus adjuvetis: ut Dominus atque Salvator pro causa sua, suo sensu, meo ore respondeat, qui loquitur ad prophetam: *Aperi os tuum, et implebo illum* (*Ps. lxxv, 11*). Si enim cum apprehensi fuerimus ante judicis et tribunalia, monet ne cogitemus quid responderemus blasphemus (*Luc. xii*): quanto magis contra adversarios blasphemantes, sua potest bella bellare, et in servis suis vincere? Unde et psalmi plurimi illud Hebraicum, quod in titulis ponitur ΛΑΜΑΝΑΣ (ΛΑΜΑΝΑΣ), pro quo LXX traçtulerunt, in finem, magis prævictoria continent. Aquila enim interpretatus est τὴν υπόποιην, hoc est, ei qui præbet victoriam. Symmachus ἐπείγων, quod proprio triumphum palamque significat. Sed et haec nostra debemus inter cetera, Porphyrium de Danielis libro nobis objicare, idcirco illum apparere conspicuum, nec haberi apud Hebreos, sed Græci sermonis esse commentum, quia in Susanna fabula continetur, dicente Daniel ad ^c presbyteros, ἀπὸ τοῦ σχισμοῦ σχισαται, καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου σχισματοῦ, quam etymologiam magis Græco sermoni convenire, quam Hebræo. Cui et Eusebius et Apollinaris pari sententia responderunt: Susanna Belisque ac Dracopis fabulas non contiperi in Hebreico, sed partem esse prophetiæ Abacuc filii Jesu de tribu Levi: sicut juxta LXX interpretes in titulo ejusdem Belis fabulæ ponuntur: *Homo quidam erat sacerdos, nomine Daniel, filius Abda, concubina regis Babylonis: eum Danielem et tres pueros de tribu*

^a Hanc quæ uno libro continua serie contexta est, explanationem in Danielem Cassiodorus insit. c. 3, tribus libris distinctam laudat. Nos illam ad per vetustos codices mss. unum Vaticanum, num. 333, alterum Palatino-Vaticananum 173 prænotatus exegimus ac recensuimus.

^b Palatinus ms. voces *ante hos* non agnoscit.

^c Vatic. præferre videtur ἀπείρων.

^d Addit optimum ac per vetustum exemplar Corbiense nomen Dei; sic enim legit, CXICHCCECI ΘΕΟC, etc., pro σχισματοῦ, σχισματοῦ Θεοῦ.

Juda fuisse, sancta Scriptura testatur. Unde et nos A plurimos annos cum verteremus P̄p̄ḡlēm, has visiones obelo prænotavimus, significantes eas in Hebreico non haberi. Et miror quosdam μεμψυχούσου indicari mihi, quasi ego decurtaverim librum: cum et Origenes et Eusebius et Apollinaris alique ecclesiastici viri et doctores Græcias has, ut dixi, visiones non haberet apud Hebræos lateantur, nec se debere respondere Porphyrio, pro his, quæ nullam Scripturæ sanctæ auctoritatem præbent. Illud quoque lectorem admoneo, Danielem non juxta LXX interpretes, sed juxta Theodotionem Ecclesiæ legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit: licet eum quidam dicant abionitam, qui 631-632 altare genere Iudaicæ est. Sed et Origenes de Thondotionis opera in editione^a Vulgate asteriscos posuit, docens deluisse quæ addita sunt, et rursus quosdam versu, obelis prænotavit, superflua quaque designans. Cumque omnes Christi Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque et Egyptiorum hanc sub asteriscis et obelis editionem legant, ignorant invidi labori meo, qui volui habere positivis, quod Græci in Aquilæ et Theodotionis ac Symmachii editionibus lexitant. Et si illi in tantis divisionibus doctrinæ non contentiunt studia hominum Judæorum: cur Latina paupertas despiciat hominem

^a Parum sibi constare hoc loco Hieronymus Montfauconio videtur, quod cum modo dixisset, Danieli non juxta LXX, sed juxta Theodotionem Ecclesiæ legere, statim subjicit, omnes Christi Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque et Egyptiorum editione uti vulgata (quæ utique r̄ LXX intelligitur) ab Origene ex editione Theodotionis aucta atque emendata cum obelis et asteriscis. Atque hoc quidem, inquit, si de ejus usu in publicis Ecclesiæ conventibus intelligendum sit, perquam difficile est creditu; quomodo enim duce ejusdem prophetæ editiones indiscriminatum in omnibus Ecclesiæ legebantur? Certum præterea quod ipse Hieron. iterum in Comm. tradit. iv, vers. 5, iudicio magistrorum Ecclesiæ editionem r̄ LXX in hoc volumine repudiasset, at Theodotionis vulgo legi, que et Hebreo, et ceteris translatoribus congruit. Sic itaque antilogiam conciliandam putat, ut cum dicitur, ab omnibus Christi Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum, etc., recognitam ab Origene Vulgâ am legi, intelligas, eam quidem pro manibus omnipium habitam, sed privatum, non autem in publicis conventibus, ubi sola Theodotionis editio obiungebat, saltem apud Græcos, ut ss. Patres Græci, presertim Chrysostomus et Theodoreus indicio esse possunt, qui non aliam editionem afferunt. Verum non habere fuisse Hieronymi mentem, nullumqua adeo inesse huic loco difficultatem contendo. Neque enim de peculiaris libri Danielis Vulgata editione hic loquitur, quæ cum in ceteris libris tota Septuaginta viralis esset, in uno isto de Theodotionis interpretatione sumpta est: ut una ea demque plane res sit, cum de Danieli agitur, Vulgata ejus editio ac Theodotionis versio. Hoc nemo, opinor, nedum cl. Montfauconius ierit insicias: manifestum quippe est, cum ex modo laudatis testimoniis, tum ex tota hac præstatione, itidemque alia in ipsum Danieli ab Hieronymo Latine redditâ, Vulgatam editionem ceteros quidem omnes Scriptu-

A Christianum? Cujus si opus displiceat, certe voluntas recipienda est. Verum jam tempus est, ut ipsius prophetæ verba texamus, non juxta consuetudinem nostram proponentes omnia, et omnia disserentes, ut in duodecim prophetis fecimus; sed breviter et per intervalla ea tantum, quæ obscura sunt explanantes, ne librorum innumerabilium magnitudo lectori fastidium faciat. Ad intelligendas autem extremas partes Daniellis, multiplex Græcorum historia necessaria est: Sutorius videlicet ^b Callinici, Diodori, Hieronymi, Polybii, Posidonii, Claudii, Theonis, et Andronici cognomento Alipli, quos et Porphyrus esse secutum se dicit: Josephi quoque et corum quos ponit Josephus, præcipueque nostri Livii, et Pompeii Trogli, atque Justini, qui omnem [Ali.] omnes] extremæ visionis narrant historiam, et post Alexandrum usque ad Cæsarem Augustum, Syriæ et Egypti, id est, Seleuci, et Antiochi, et Ptolemaeorum bella describunt. Et si quando cogimur litterarum sæcularium recordari, et aliqua ex his dicere quæ olim omisimus, non nostræ est voluntatis, sed, ut dicam, gravissimæ necessitatibus: ut probemus ea quæ a sanctis prophetis ante sæcula multa prædicta sunt, tam Græcorum, quam Latinorum, et aliarum gentium littoris contineri.

C rae libros ex LXX: Danielis vero ex Theodotione sibi ascrivisse, ut proinde Vulgata Danielis ipsa sit Theodotionis editio. Igitur proposito loco cum ait S. Doctor, Origenem in editione Vulgata asteriscos alique obelos de Theodotionis opere posuisse, minime omnium intelligi potest de singulari Danielis hoc libro dicere: qui enim id fieri potuit, aut quæ tanta esset perissologia, ut de Theodotionis editione ad Theodotionis editionem (neque enim Vulgata erat ejus libri alia) Origenes obelos poparet et asteriscos. Est ergo quam quod maxime manifestum, de universo Scripturæ opere seruonam hic esse, ad eujus Vulgatam editionem hoc impendi laboris Adamantins, eamque ejus recognitionem Hexapla rem et Hieronymus testatur, et nemo jam nescit fuisse Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque et Egyptiorum probatam ac lectam in sua quaque lingua. Inferior quoque contextus universam Scripturam, non unicum Daniellis librum laudari, perspicue probat. Scilicet occasionem arripit Hieronymus ex Theodotionis incredulitate, ut suum studiosum laborem impendio magis commendet, aut contra temulos tueatur. Nam si ejus heretici diligentia tantum apud Ecclesiæ favoris sibi promeruit, ut Origene suffragante, nequum in Danieli, sed et in reliquis libris utilis probaretur, quanto magis ipse, Christianus homo, suscipi debet, qui et imitatus Origenem, volebat habere suos, quod Græci in Aquilæ, et Theodotionis ac Symmachii editionibus lexitabant.

^b Antea Sutorium: illud vero perporam, quod Sutorius a Callinico, quasi duo auctores essent, distinguerebatur. Est autem iste Callinicus Syrus, vel Arabs sophista, qui sub Galieno floruit, et cum monumenta alia, tum Rerum Alexandrinarum historiam libris X ad Cleopatram scripsit, quos hic Hieronymus innuit. Σωτήριος cognominatus est, ut Suidas annotavit.

INCIPIT LIBER.

623 (Cap. I.—Vers. 1.) *Anno tertio regni Joacim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Jerusalem, et obredit eam.* Joacim filius Josiae cuius tertio decimo anno prophetare orsus est Jeremias, sub quo et Olda mulier prophetavit, ipse est qui alio nomine appellatur Heliachim, et regnavit super tribum Juda et Jerusalem annis undecim: cui succedit in regnum filius ejus Joachim, cognomento Jechonias; qui tertio mense regni sui, die decimo, captus est a ducibus Nabuchodonosor, ductusque est in Babylonem, et in loco ejus constitutus est Sedecias filius Josiae patruus ejus, cuius anno undecimo Jerusalem capta atque subversa est. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio esse Joacim, qui in Ezechielis exordio Joachin scribitur. Iste enim extrema syllabam *Ch* in habet, ille *Cim*. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthaeum una videtur deesse generatio, quia secunda *τεσταράδεκας*^a in Joacim desinit filio Josiae, et tertia incipit a Joachin filio Joacim. Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit (*Mss. instruit*) Ecclesiæ, suam ostendens imperitiam, dum evangelistæ Matthæi arguere militat falsitatem.

(Vers. 2.)^b *Et tradidit Dominus in manu ejus Joacim regem Juda.* Quodque traditus scribitur Joacim, monstrat non adversariorum fortitudinis suis victoriam, sed Domini voluntatis.

Et partem vasorum domus Dei, et asportavit ea in terram Sennaar, c in domum Dei sui, et vasa intulit in domum thesauri Dei sui (Gen. xi). Terra Sennaar locus est Babylonis in quo fuit campus Dura, et turris quam usque ad coelum hi qui ab Oriente moverant pedes suos, aedificare conati sunt. Unde et a confusione linguarum locus nomen accepit Babylon, quæ in linguam nostram transfertur confusio. Simil et animadverendum secundum anagogen, quod rex Babylonis non potuerit universa Dei vasa transferre, et in idolio quod sibi fixerat collocare, sed partem vasorum **624** domus Dei, quæ intelligenda sunt dogmata veritatis. Si enim cunctos philosophorum revolvas libros, necesse est ut in eis reperias aliquam partem vasorum Dei. Ut apud Platonem, fabricatorem mundi Deum, ut apud Zenonem Stoicorum principem, in-

A feros et immortales animas, et unum bonum, honestatem; sed quia jungunt mendacium veritati, et naturæ bonum multis perdunt malis, ideo partem vasorum domus Dei, et non omnia vasa integra aliæ perfecta cepisse memorantur.

(Vers. 3.) *Et ait rex Asphanez præposito eunuchorum suorum* [Vulg. facet suorum], d ut introduceret de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum, pueros in quibus nulla esset macula. Pro Asphanez in editione vulgata ἀριστόπι scriptum reperi, et pro φορούμην, quod Theodosio posuit, LXX et Aquila, electos transtulerunt, Symmachus Parthos, pro verbo, nomen gentis intelligens, quod nos juxta editionem Hebreorum quæ καὶ ἀριστέως legitur, in tyrannos vertimus: maxime quia precedit, *de regio semine*. B Unde et arbitrantur Hebrei, Danielem, et Ananiam, et Misael, et Azariam fuisse eunuchos, impleta illa prophetia quæ ad Ezechiam per Isaiam prophetam dicitur: *Et de semine tuo tollent, et facient eunuchos in domo regis Babylonis* (Isai. xxxvii, 7). Si autem de semine regio fuerunt, nulli dubium quin de genere fuerint David. Nisi forte huic sensui illud contrarium sit quod sequitur: *Pueros, sive juvenes, in quibus nulla esset macula, ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum.* Philo arbitratur linguam Hebreorum ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de Chaldais fuerit. Quod si recipimus, querendum est, quomodo nunc Hebrei pueri linguam quam noverant, doceri juheantur: nisi forte juxta quorundam opinionem duas Abramam linguas, et Hebreorum et Chaldaeorum scisse dicamus.

(Vers. 7.) *Et imposuit eis præpositus eunuchorum nomina, Danieli, Balthasar: et Anania, Sedrach: Misael, Misac: et Azaria, 625 Abdenago.* Non solum præpositus eunuchorum, sive magister, et ut alii transtulerunt, ὁ ἀρχυνουχος sanctis immutat nomina, sed et Pharao Joseph in Aegypto appellavit (Gen. 41), f Somtonphanech, nolentes eos in terra captivitatis vocabula habere Judeorum [Al. Judæ]. Unde propheta dicit in Psalmo: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Ps. cxxxvi, 4)? Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula: et

^a Palat. *τεσταράδεκας*. Notatum vero est Victorio, Jechoniam vocari a Matthæo tam Joachim, in quo sub transmigratione Babylonis desinit secunda *τεσταράδεκας*, quam Joachim ejus filium, in quo post dictam transmigrationem incipit tertiae, sicut IV Reg. xxiii uterque a LXX appellatur Joacim: quod non animadvertis Porphyrius, dum in Matthæo Jechoniam pro uno tantum accipit homine, unam deesse apud illum generationem dicebat, propterea falsitatem eum arguere nitebatur.

^b Versiculo hocce prætermisso, expositionem Hieronymianam mss. nostri continuant.

^c Victorius, in *Dei dominum Dei sui*, neandum ad Vul-

D gate, sed ad trium quoque mss. quos laudat fidem. ^d Reliquum Danielis textum subnexæ expositioni necessarium, mss. nostri peragunt. Porro Vatican. ABHICAPI, Palatinus cum Sangermanen. penes Montfauc. Latinis litteris Abiesdri. Sic mox Vatic. IIOPOMIM, et cum Sangerman. Palatinus Portomimi.

^e Nomen Babylonis nostri codices ignorant.

^f Falso in editis legitur *sapharaphanech*, juxta Hebrewicum, cum Hieronymus hic ex LXX editione posuerit samtonphanech. MART. — Mss. duo COMTOΦANHC.

Abram appellaret Abraam, et Sarai, Sara (Gen. xvii). In Evangelio quoque quondam Simon Petri nomen accipit (*Marc. iii.*), et filii Zebedæi appellati sunt, sibi tonitrus : quod non ut plerique putant boanerges, sed emendatius legitur ^a benereum.

(Vers. 8.) *Proposuit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa regis, et [Vulg. neque] de vi- no potus ejus, et rogavit eunuchorum præpositum ne contaminaretur.* Qui de mensa regis et de vino potus ejus non vult comedere ne polluantur, utique si sciret ipsam sapientiam atque doctrinam Babyloniorum esse peccatum, numquam acquiesceret dicere quod non licebat. Discunt autem non ut sequantur, sed ut judicent atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitus μαθητας, risui pateat, et adversum philosophos disputans, si ignoret dogmata philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldaeorum, qua et Moy-ses omnem sapientiam ^b Ægyptiorum didicerat.

(Vers. 9.) *Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum, etc.* Qui propter peccata majorum ductus est in captivitatem, propter virtutum suarum magnitudinem statim mercedem recepit. Proposuerat enim in corde suo, ut non pollueretur de mensa regis, et epulis regiis præposuerat viles cibos : idcirco gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum accepit, Domino largiente. Ex quo intelligimus pro necessitate rerum, si quando diliguntur sancti ab infidelibus, Dei esse misericordiæ [*Al.* misericordiam], non bonitatis hominum perversorum.

(Vers. 12.) *Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus de- cem, ^c et dentur nobis legumina ad rescendum, et aqua ad bibendum.* Incredibilis **626** fidei magnitudo non solum sibi corpulentiam polliceri esu vilioris cibi, sed et tempus statuere. Non est ergo temeritatis, sed fidei, ob quam regias dapes contempserunt.

(Vers. 17.) *Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia, Danieli au- tem intelligentiam omnium visionum et somniorum.* Nota quod Deus dederit sanctis pueris scientiam et disciplinam sæcularium litterarum in omni libro et sapientia. Pro quo Symmachus interpretatus est, artem grammaticam, ut cuncta quæ legebant, intel- ligenter, et spiritu Dei de Chaldaeorum scientia ju- dicarent. Daniel autem hoc extra tres pueros habe- bat insigne, quod visiones et somnia quibus per symbola quædam et ænigmata, futura monstrantur, sagaci mente cernebat : ut quod alii videbant in phantasmate, hic oculis cordis aspiceret.

(Vers. 18.) *Compleatis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur, introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor.* Completo dies, triennii tempus intellige, quod rex consti-

Ctuera, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis.

(Vers. 20.) *Et omne verbum sapientæ et intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum super cunctos hariolos et magos qui erant in uni- verso regno ejus.* Pro hariolis et magis, vulgata edi- tio sophistas et philosophos transtulit : non juxta hanc philosophiam et sophisticam disciplinam, quam Græcorum eruditio pollicetur; sed juxta doctrinam gentis barbaræ, qua usque hodie Chaldaeï philoso- phantur.

Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis. Dicemus in consequentibus, quomodo qui usque ad annum primum regis Cyri hic fuisse descri- bitur, postea tertio anno ejusdem Cyri regis, et primo Darii fuisse memoretur.

(Cap. II. — Vers. 4.) *In anno secundo regni Na- buchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnum, et conterritus est spiritus ejus, et somnum ejus fugit ab eo.* Si post tres annos pueri ingressi sunt in conspectu ejus, ut ipse præceperat, quomodo nunc se- cundo anno regni sui somnum vidiisse narratur ? Quod ita solvunt Hebræi, secundum hic annum dici regni ejus, omnium **627** gentium barbararum, non Judææ tantum et Chaldaeorum, sed Assyriorum quo- que et Ægyptiorum, et Moabitarum, et reliqua- rum nationum, quas, Domino concedente, supera- rat. Unde et Josephus in decimo Antiquitatum scri- bit libro : Post annum secundum Ægyptiæ vastita- tis, rex Nabuchodonosor vidit mirabile somnum, et conterritus est spiritus ejus, et somnum ejus fugit ab eo. Vidit rex impius somnum futurorum, ut inter- pretante sancto quod viderat, Deus glorificaretur ; et captivorum Deoque in captivitate servientium sit grande solarium. Hoc idem in Pharaone legimus, non quod Pharao et Nabuchodonosor videre merue- rint, sed quod Joseph et Daniel digni exstiterint, qui interpretatione eorum omnibus præferrentur.

(Vers. 2.) *Præcepit ergo rex, ut convocarentur ha- rioli, et magi, et malefici, et Chaldaeï, ut indicarent regi somnia sua.* Qui cum venissent; steterunt coram rege. Quos nos hariolos, cœteri ἴταριδον^d interpretati sunt, id est, incantatores. Ergo videntur mihi incan- tatores esse, qui verbis rem peragunt. Magi, qui de singulis philosophantur : Malefici, qui sanguine Duntur et victimis, et sœpe contingunt corpora mortuorum. Porro in Chaldais γενεθλιαλόγους [*Al.* γενεθλιαλόγους] significari puto quos vulgus math- ematicos vocat. Consuetudo autem et sermo communi- nis magos ^e pro maleficiis accipit : qui aliter haben- tur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldaeorum, et ad artis hujus scientiam reges quo- que et principes ejusdem gentis omnia faciunt. Unde et in nativitate Domini Salvatoris ipsi primum or-

^a Valic., baneraem. Palat. banarehem.

^b Palat., sapientiam Cham et Ægyptiorum, etc.

^c Hic denuo reliquum versum mss. nostri sufficiunt.

^d Ex Brixianis mss. atque editis vetustioribus libris prefert Victor. de signis pro singulis.

^e Iluc refer S. Hilarii testimonium lib. IV de Trinit. num. 37, et in Commentario in Matthæum : in quem Evangelistam vide auctorem Operis imper- fecti, auctorem quoque Question. ex N. T. quest. 63. Nam et plures sunt e Veteribus qui magos absolute pro maleficiis accipiunt.

tum ejus intellectefunt, et venientes in salutem Deth^a leem, adoraverunt puerum, stella desuper ostendente (*Matth.* n.).

(Vers. 3.) *Et dixit ad eos rex : Vidi somnium, et mente confusus ignoro quid viderim. Umbra quedam, et ut ita dicam, aura domini atque vestigium remansit in corde regis : ut referentibus allis, 628 posset feministi eorum quae viderat, et nequaquam eum deciperent mentientes.*

(Vers. 4.) *Responderunt Chaldaei regi Syriace. a Hucusque quae lecta sunt, sermone narrantur Hebreos. Ab hoc loco usque ad visionem anni tertii regis Balthasar, quam Daniel vidit in Susis, Hebreis quidem litteris, sed lingua scribuntur Chaldaica, quam vocat hic Syriacani.*

(Vers. 5.) *Nisi indicaveritis mihi somnium et conjectarum ejus, peribitis vos, et dominus vestris publicabatur, etc. Conmincatus est prenam, proponit et praemila : ut si potuerint somnium dicere, consequenter credat etiam his quae incerta sunt, hoc est, quid significet somnium. Quod si non potuerint ea dicere, de quibus rex in plerisque confusus poterat recordari, etiam futura interpretationis perdant illam. Denique sequitur.*

(Vers. 9, 10.) *Somnium itaque dicit mihi, ut sciatis quid interpretationem quoque ejus veram logiamini. b Respondentes ergo Chaldaei coram rege dixerant : Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implete, etc. Consenserunt magi, consenserunt haroli, et omnis scientia secularis litteratura, praedicti tamen scititorum non esse hominum, sed Dei. Et quo probatut prophetae Dei spiritu locutus, qui futura cecinerunt.*

(Vers. 12, 13.) *Quod audito, rex in furore et ira magna praecepit, ut periret omnes sapientes Babylonis. Et egressa scientia stupentes interficiabantur, etc. Quarunt Hebrei, cum Daniel et tres pueri non sint ingressi ad regem cum aliis sapientibus, et prolata sententia subiecta periret cum ceteris. Quod ita edisserunt, ut in tempore quo rex præmia et dona, et honores maximum prohibebat, ire voluerint, ne impudenter divitias et dignitatem Chaldaicam videbentur appetere. Aut certe ipsi Chaldaei invidentes gloriae eorum et scientie, soli ingressi sunt, quasi nulli præmia percepit, et postea in periculo voluntati habente cotisortes quos in spe gloriae resuavérant.*

(Vers. 15.) *Et interrogavit eum qui a rege accepit 629 potestatem, quam ob causam iam crudelitatem sententia a facie regis esset egressa. Scientes Chaldaei, quod decuplum super cunctos hariolos et ma-*

gos qui erant in universa Chaldaia, Daniel et tres pueri saperent et intelligerent, celaverunt eos interrogacionem regis, ne preferrebat sibi in interpretatione somni. Et ob hanc causam interrogavit Daniel de crudelitate sententiae, qui causam periculi sui nesciebat.

(Vers. 16, 17.) *Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rugavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est ad domum suam, Ananiaque et Misaelem, et Azariae scolis suis indicavit negotium, etc. Daniel tempus postulat : non quo tractatio et sagacitatem mehili occulta perquireret; sed quo occultorum Dominum precaretur. Et ideo Ananiam, et Misaelem, et Azariam jungit ad preces, ne solus de suo merito videatur presumere : ut quotum erat commune discrimen, communis esset et oratio.*

(Vers. 19.) *Tunc Daniell per visionem nocte mysterium revelatum est. Somnium regis suo discit somnio : immo et somnium, et interpretationem ejus, Dei revelatione cognoscit, quod demones ignorabant, sapientia saeculi sciens non poterat. Unde et apostoli mysterium, quod cunctis retro generationibus fuerat ignoratum, Domino revelante, cognoscunt.*

(Vers. 20.) *Et Daniel benedixit Deo caeli, et locutus, ait, etc. Ad distinctionem eorum qui versantur in terra, et demoniacis artibus atque presulgis terrena delindunt, Daniel Deo caeli benedixit. Unde enim qui non fecerunt caelum et terram, peribunt.*

(Vers. 21.) *Et ipse mutat tempora et aetas, et transvert regna atque constituit. Non ergo mirum, si quando cernimus, et regibus reges, et regnis regna succederet, que Dei gubernantur et mutantur, et finiuntur arbitrio. Causasque singulorum horit ille qui conditor omnium est, et semper malos reges patitur suscitari, ut mali malos puniant : similique subostendit, et generali disputacione preparat auditorem, somnium 630 quo vidit esse de mutatione et successione regnorum.*

*Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Juxta illud quod scriptum est. Audiens sapiens, et apponet sapientiam (*Prov.* 1, 5). Qui enim habet, dabitur illi (*Matth.* xxv, 29); et anima quae servet amorem sapientiae, liberenter spiritus Dei infunditur. In perversam autem animam non introibit sapientia (*Sap.* iii).*

(Vers. 22.) *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. Cui Deus revelat profunda, et potest dicere : O profundum divitiarum sapientie et scientie Dei (*Rom.* xi,*

^a Amovimus hinc ad miss. nostrorum hunc subseqentes sancti textus versus, *Rex in eternum vive : Sic somnium servis tuis, et interpretationem ejus tibi indicabimus. Et respondens Rex ait Chaldaeis : Sermo recessit a me : qui perperam et contra S. Doctoris mentem subiungebantur, cum Syriace ipsiusne scripti sint, atque adeo excludendi.*

^b Pro hisce verbis. Respondentes ergo, etc., miss. nostri haec alia sacri textus substituunt, *Sermo*

quem tu, Rex, queris, gravis est, nec repeteatur quisquam qui indicet illam in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

^c Addunt miss. nostri, quarebaturque Daniel et scilicet ejus ut perirent.

^d Priora haec verba, *Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli : tum integer alter versus, Et ingressus est ad domum suam, etc., in miss. nostris non habentur.*

38), iste, habitante in se Spiritu, scrutatur eam profunda Dei, et in profunda anima sua seddit altissimus puleos, et omnem terram egreditur, quae profundas aquas operire consuevit: servatque mandatum Dei, dicens: *Bibe aquam de tuis vasibus, et de pectinum tuorum fonte* (*Prov. v. 15*). Quodque sequitur: *Nos in tenebris constituta, et lux cum eo est: tenebrae significant ignorantiam, et lux scientiam sive doctrinam. Itaque Deum ut perversa non existat, ita recta ambient, sive circumdat*. Sive interpretatione est, quod tenebrae mysticae siveque et profunda significat, juxta illud quod legimus in *Proverbii: Intelligit quoque parabolam, et tenet rosum sermonem, hoc ipsum significat quod in Psalmis legimus: Tenebrosa aqua in nubibus aeris* (*Ps. xvii, 12*). Qui enim ad excelsa conceendent, et terrena deserent, instar avium tenuissimum aerem et tenebrae siveque desiderat, iste nubes efficitur, ad quam veritas Dei pervenit, et quae super sanctos plueret consuevit: repletusque multitudine scientiae, habet multas aquas in corde suo tenebrosas et involutas caliginem, quam solus Moyses ingreditur (*Exod. xxxiii*), et loquitur Deus facie ad faciem, de quo scriptum est: *Posit tenebras latitum suum* (*Pt. xvii, 12*).

(Vers. 25.) *Tibi Deus patrum et meorum confiteor, teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi. Ne cui videatur meriti, quod impetravit, referit ad patrum justitiam et ad veritatem Dei, qui seminas eorum etiam in captivitate miseretur.*

Et nunc ostendisti mihi quae rogavimus te, etc. Quod quatuor rogant, ual. **63** ostenditur: ut ei arrogantium fugiat, ne solus impetrassere videatur, et agat gratias, quod mysterium somnii solus audierit.

(Vers. 26.) *Sapientes Babylonis ne perdatis. Introduc me in conspectum* [Vulg. conspectu] regis, et solutionem regi narrabo, etc. Imitatur clementiam Dei, qui pro persecutoribus deprecatur, et non vult eos perire propter quos fuerat ipse periturus.

(Vers. 25.) *Inveni hominem de filiis transmigrationis Iuda, qui solutionem regi annuntiet. Dei gratiam ad suam referit diligentiam, et iuvenisse se dicit, cum Daniel ultra se obulerit, ut introduceretur ad regem; in quo b. nos ostenditur nuntiorum, qui cum bona nuntiant, sua videri volunt. Qui autem solutionem somnii repromittit, utique ante narraturus est somnium. Et nota quod de filiis Iuda sit Daniel, non sacerdos, sicut in fine Belis fabula continet.*

(Vers. 26.) *Putasne vere potes indicare mihi somnum quod vidi, etc. Servat ordinem questionis, ut*

* Sic habent Vatican. et Palatin. mss. siveque olim ad Vulgatae et Chaldaici textus exemplar Victorius testiunt: fatus, haud scio tamen quam bono argumento, nostrorum, quod post Erasmum retinuit et Martinus de Theodotionis versione esse

^b Pro ὑπόστατος Latine habet Vatic. mos. Palatin. ign.

^c Vnde ante oblinebat θύρα, quod emendant mss. nostri, tametsi ΘΥΡΑ pro θύρα minus recta scriptura parti consensu præferant. Sic reponendum monuerat et Montfaucon ex scholio edit. Rom. τῶν

A primum somnum quod se magi ignorare responderant, et postea interpretationem quærat somni: ut cum somnum audierit, et quæ viderat recognoverit, tunc credat, et interpretationem, quæ variam recipit conjecturain.

(Vers. 27.) *Mysterium quod rex interrogat, suspentes, magi, et harpioli, et haruspices non querunt indicare regi. Pro haruspiciis, quod non vertimus, in Hebreo ΖΑΖΑΡΕΝΟΣ habet, quod solus Symmachus οὐτας interpretatus est, quos Graci solent θεοφόρους appellare: qui exā inspicunt, ut ex his futura prædicant. Mysterium autem vocans ordinem somnii revelati, ostendit quidquid occultum est, et ab hominibus ignoratur, posse mysterium nunciari. Tollit quoque regi pravam suspicionem, nō humana ræsimet inveniri posse alertia quod Dei solius notitia reservatur.*

(Vers. 28.) *Sed est Deus in celo revelans mysteria. Frustra igitur ab hominibus querit [Al. quærit] in terra, quod Deus solus novit in celo. Et occulte retrahens eum a multorum deorum cultu, ad unius Dei notitiam dirigit.*

632 *Qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ venturi sint [Vulg. sunt in] novissimis temporibus. Absque adulatioñis vtilio veritate sociata, blandiunt ut regi: quod illi a Deo mysteria sint revelata quæ novissimi temporibus sint videntur. Novissimi autem dies, aut ex eo numerandi sunt tempore, quod Danieli somnum revelatum est, usque ad consummationem mundi. Aut certe hoc sentiendum, quod universa interpretatio somni tendat ad Iherem, in quo imago ^a statuaque quæ cernitur, contendat est.*

Somnum idem et visitatione capitis tui in cubili tuo, hujuscemodi sunt. Non dixit, visiones oculorum tuorum: ne quid putaremus esse corporeum, sed capitis: Sapientia enim orati in capite ejus (Eccl. ii, 14): In principali videlicet cordis, Juxta illud quod in Evangelio legimus: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. v, 8). Et: Quid ^b cogillaris in cordibus vestris (Ibid., 4)? Alli vero ex hujus occasione capituli et hypocritos non in corde, sed juxta Platonem: in cerebro suspicantur.

(Vers. 29.) *Tu, rex, cogitare ceperis in stratis inde quid esse futurum post haec. Pro eo quod est, post haec, soli LXX. dies novissimos transstulerunt. Quod si ita legitur, sollestitios requiramus, ubi dies novissimi scripti sunt [Al. sint]; et redat quamus eos qui mundum non putant esse peritulum. Numquam enim dies apparetur novissimi, si mundus esset aeternus. Quodque dicitur: Tu, rex, cogitare ceperis;*

LXX in cap. iv, vers. 4: Ταχαρπωτὸς δὲ τοῦτο τὰ θυραὶ λαζαρουράς, θύρα γὰρ ταχαρπωτὸς θεωδοτικῆσθαι. Ubi θεωδοτική nomine positum pro Symmacho ex Hieronymo intelligas ms. Sangerm. habet εας, inde. Moribusque corundem ope mss. emanatus prædicant, tam esset antea corruptio prædicta.

^a Idem mss. imago statuaque cernitur, etc.
^b Supplet Victor.: mala ex Fessulano ms. et Vulgata.

indical causas somnii : quod idcirco ei Deus futurorum mysteria revelarit, quia ipse rex voluerit scire ventura, et ut Nabuchodonosor divinæ inspirationis miretur gratiam, non ^a solum quid in somnio viderit, sed ante somnum quid tacitus cogitarit, exponit.

*Et qui revelat mysteria, ostendit tibi que ventura sunt. Illud quod in Evangelio legimus : Qui solem suum oriri facil super malos et bonos (Math. v, 45), etiam super Nabuchodonosor intelligimus esse completum. Tanta enim est clementia omnipotens Dei, ut etiam Nabuchodonosor dispensatio sua mundum regit, **633** mysteria revelaret. Interrogemus eos qui diversas asserunt esse naturas, cuius naturæ Nabuchodonosor intelligent, bonæ an malæ. Si bonæ : cur impius dicitur? Si malæ (ut certum est) cur malo atque terreno, id est, χοτέω sua Deus sacramenta monstravit?*

(Vers. 30.) *Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plusquam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est : sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tue scires. Putaverat rex notitiam futurorum solertia mentis humanæ posse comprehendendi ; et ideo sapientes Babylonis interfici jussérat. Ergo Daniel eos excusat qui dicere non potuerant, et ipse invidiam fugit, ne quis aestimet, eum quæ dicturus est propria dixisse sapientia. Causa autem revelationis propheticæ, regis est desiderium, qui voluit ventura cognoscere. Ergo honorat regem, quando propter illius scientiam sibi dicit a Deo mysteria revelata. Et hoc considerandum, quod somnia in quibus aliqua ventura signantur, et quasi per nubilum veritas demonstratur, non pateant conjectoribus et humanæ mentis arbitrio, sed Dei solius scientiæ.*

(Vers. 31.) *Tu, rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis. ^b Pro statua, id est ἀνδράρι, quod solum interpretatus est Symmachus, cæteri imaginem transtulerunt, volentes hoc nomine similitudinem ostendere futurorum. Sequamur interpretationem propheticam, et Danielis verba ^c interpretantes, quæ ab illo breviter dicta sunt, latius exponamus.*

(Vers. 38.) *Tu es ergo caput aureum. Caput, inquit, aureum tu es, rex. Per quod ostenditur primum regnum Babylonum auro pretiosissimo comparatum.*

(Vers. 39.) *Et post te consurget regnum aliud, minus te, argenteum [Vulg. tacet]. Medorum videlicet atque Persarum, quod argenti habet similitudinem, minus priore, et majus sequente.*

Et regnum tertium æneum [Vulg. æreum], quod imperabit universæ terræ. Alexandrum significat, et re-

^a Idem non enim pro non solum ex quatuor mss. reposuit.

^b Sex alios integros sacri textus versus subjungunt nostri mss. Porro pro ἀνδράρι ab ἀνδράς nomine, antea legebatur ἀνδράντη. Ms. Sangerini. pro ἀνδράρι : quæ, inquit Monisauc., si vera lectio sit, sane Hieronymus voci Græcæ terminationem Latinam dededit, ut cum prepositione pro quadraret. Palatinus posterioriē hic manum expertus andante prefert Latinis litteris.

^c Vatic. et Palat., calcantes.

A gnum Macedonum, successorumque Alexandri. Quod recte æneum dicitur : inter omnia enim metalla ^d vocalius est, et tinnit clarus, et sonitus ejus longe lateque diffunditur, **634** ut non solum famam et potentiam regni, sed et eloquentiam Græci sermonis ostenderet.

(Vers. 40.) *Et regnum quartum erit veluti ferrum : quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hec, etc. Regnum autem quartum, quod perspicue pertinet ad Romanos, ferrum est quod comminuit et domat omnia. Sed pedes ejus et digitæ ex parte ferrei, et ex parte sunt fistiles, quod hoc tempore manifestissime comprobatur. Sic enim in principio nihil Romano imperio fortis et durius fuit, ita in fine rerum nihil ^e imbecillius : quando et in bellis civilibus, et adversum diversas nationes, aliarum gentium barbararum indigemus auxilio. In fine autem horum omnium regnum auri, argenti, æris et ferri, abscissus est lapis, Dominus atque Salvator, sine manibus, id est, abeque coitu et humano semine, de utero virginali, et coitatis omnibus regnis, factus est mons magnus, et implevit universam terram : quod Judæi et impius Porphyrius male ad populum referunt Israel, quem in fine sæculorum volunt esse fortissimum, et omnia regna conterere, et regnare in æternum.*

(Vers. 45.) *Deus magnus ostendit regi que futura sunt postea : et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus. Rursum revelationem somnii, non sui dicit meriti, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et doceret regem, quod Deus solus esset colendus.*

(Vers. 46.) *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit : et hostias, et incensum præcepit ut sacrificarent ei. ^f Loquens ergo res ait Danieli. Hunc locum calumniatur Porphyrius, quod numquani superbissimus rex captivum adoraverit, quasi non et Lycaones ob signorum magnitudinem Paulo et Barnabæ voluerint hostias immolare. Error ergo gentilium, qui omne quod supra se est, deos putant, Scripturæ non debet imputari (Acto. xiv), que simpliciter refert universa quæ gesta sunt. Sed et hoc possumus dicere, quod causas adorandi et immolandarum hostiarum, et incensi atque sacrificii ipse rex exposuerit, dicens ad Danielem :*

635 (Vers. 47). *Vere Deus vester Deus deorum es, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam potuisti aperire hoc sacramentum. Ergo non tam Danielem, quam in Daniele adorat Deum, qui mysteria revelavit. Quod et Alexandrum magnum regem Macedonum, in Pontifice Joiada fecisse ^g legimus. Quod*

^d Confer Præstationem libri xi in Ezechielem.

^e Rectius in Vatic. et Palat. mss. verba, *Loquens ergo rex ait Danieli*, desiderantur.

^f Et est quidem iterum lectu dignissima apud Josephum Antiquit. lib. xi, cap. 8, num. 5, facti ejus historia ; et cum primis Alexandri responsum ad Parmenionem : οὐ τούτοις προσεκίνησα, τὸ δὲ Θεόν, οὐ τῷ ἀρχιερωτῶν αὐτὸς τετίμηται. Non hunc adoravi, sed Deum, cuius ille summo sacerdotio decoratus est.

si displicet hoc , dicendum est Nabuchodonosor si gnorum magnitudine et stupore confusum, quid faceret ignorasse, ut qui Dominum verum intelligebat et Dominum regum, et servum ejus adoraret, et illi adoleret incensum.

(Vers. 48.) *Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera magna, et multa dedit ei, ^a et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis , etc.* Et in hoc calumniator Ecclesie prophetam reprehendere nititur, quare non recusarit munera, et honorem Babylonum libenter suscepit : non considerans ideo regem vidiisse somnum, et interpretationis mysteria per puerum revelata , ut Daniel cresceret, et in loco captivitatis princeps omnium fieret Chaldaeorum, et Dei omnipotentia nosceretur. Quod quidem et in Joseph apud Pharaonem et Ægyptum factum legimus (*Gen. xli*) : et in Mardochæo apud Assuerum (*Esther, viii*), ut in utraque gente haberent captivi et ^b peregrinantes Judæi solatia, videntes hominem gentis suæ Ægyptiorum esse principem vel Chaldaeorum.

(Vers. 49.) *Daniel autem postulavit a rege, et constituit super opera provinciae Babylonis Sedrach, Misac, et Abdenago.* Ipse autem Daniel erat in foribus regis. Non obliviscitur eorum cum quibus Dominum deprecatus est , et qui secum periclitati fuerant. Itaque facit eos judices provinciarum : ipse autem a regis latere non recessit [*Al. recessit*].

(Cap. III. — Vers. 1.) *Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex.* Velox oblivio veritatis, ut qui dedidum servum Dei , quasi Deum adoraverat , nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse adoretur in statua. Quod autem aurea **636** ^c sit, et infiniti ponderis, illud in causa est, ut stuporem videntibus creet, et res inanimata adoretur ut Deus, dum unusquisque suam consecrat avaritiam. Datur autem per occasione captivorum barbaris nationibus salutis occasio (*Coloss. iii*) : ut qui primum per Danielis revelationem potentiam cognoverant unius Dei, in trium puerorum quoque fortitudine discant mortem contemnere [*Al. debere contemni*], et idola non colere.

(Vers. 1.) *Et statuit eam in campo Dura provinciae Babylonis.* Pro *Dura*, *Theodotio*, *Deira*, *Symmachus* ^d *Dura*, *LXX περιβολον* transtulerunt, quod nos rituum vel *conclusum* locum dicere possumus.

(Vers. 2.) *Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus et judices, duces et tyrannos, et praefectos ^e omnesque principes regionum.* Excelsa periculosius stant, et citius corrunt quæ sublimia sunt. Principes congregantur ad adorandum statuam, ut per principes seducantur et gentes. Qui

A enim divites sunt et potentes , dum timent carere divitiis et potentia, facilius supplantantur. Seductis autem magistratibus, subditi populi majorum exemplo pereunt.

(Vers. 4, 5.) *Et præco clamabat valenter : Vobis dicitur, populis, tribibus et linguis, in hora qua audieritis sonitum tubæ, etc.* Non quo omnes populi universarum nationum in campo Dura potuerint congregari, et adorare statuam auream, sed quo in principibus cunctarum gentium, omnes gentes et populi adorasse credantur. Omnem Scripturam sanctam mente percurrens (nisi tamen me fallit oblivio) nequaquam reperio , quod sanctorum quisquam Deum cadens adoraverit : sed quicumque idola , et dæmones , et res illicitas adoraverit, cadens dicitur adorare, ut in praesenti loco non semel, sed crebrius. Et in Evangelio diabolus loquitur ad Dominum : *Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me* (*Matth. iv, 9*). Sed et hoc dicendum : omnes haereticos qui fulgore eloquentiae sæcularis falsum dogma componunt , auream statuam facere , et **637** quantum in se est , persuasione compellere, ut cadentes adorent idolum falsitatis.

(Vers. 7.) *Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, etc.* Eodem sensu accipiendum quo supra, ut omnes populos intelligamus in principibus. Neque enim adesse universæ simul poterant nationes.

(Vers. 8.) *Statimque et ipso tempore accedentes viri Chaldae accusaverunt Judæos, etc.* Quos præpositos in Babylone regis operibus invidebant, et offendebantur peregrino cultu, et aversione idolorum, nacti occasionem criminantur ad regem. Denique sequitur :

(Vers. 12.) *Sunt ergo viri Judæi quos constituisti super opera regionis Babylonie, Sedrach, Misac, et Abdenago, qui contempserunt decretum [Vulg. viri isti contempserunt, rex, decretum] tuum.* Et quodammodo sic loquuntur : Quos prætulisti nobis, et captivos ac servos principes esse fecisti, hi elati in superbiam, tua præcepta contemnunt, deos tuos non colunt, et statuam auream quam erexit, non adorant. Quod in principio hujus visionis diximus, hic manifestius approbatur, alios esse deos Nabuchodonosor, et aliam statuam auream quam in cultum sui jussit erigi : nam et in consequentibus ipse rex loquitur :

Deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis? etc. Alii hanc dicunt Scripturæ sanctæ consuetudinem, ut unum idolum appellat pluraliter, ut est illud in Exodus de vitulo : *Isti sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti* (*Exod. xxxii, 4*). Et in Regum volumine, Jeroboam ponens aureum

tiquiss. Sangermanens. supraponitur *Dura* , cum tamen accentum ibi indices , non m. Verterit Symmachus Δουραῦ, Theod. Δερᾶ, Vatic. mss. : *Theodotio*, ΔΕΙΠΑ ; *Sym.*, ΔΥΤΥΜ.

^e Verba *omnesque principes regionum*, Vatic. et Palat. mss. supplent.

^a Reliquum versiculum mss. nostri sufficiunt.

^b Idem mss., *peregrinantes ex Judæis*.

^c Victor. *fit*, ex tribus Florentiæ mss. excudit.

^d Antea erat *Dura*, sive revera et unus e nostris mss. præferbat. Placuit vero Montfauconii sententia, qui putat factum m ex lieuela , quæ in an-

vitalum in Bethel, idola fecisse narratur (III Reg. xii). E contrario multa dæmonia singulari numero appellantur, ut in Isaia: *Inclinat se, et adorat illud, et votum faciens dicit: Deus meus es]tu* (Isai. XLIV, 17).

(Vers. 14.) *Prosternite vos, et adorate statuam quam feci.* Quiaquam in furore præceperit adduci pueros, tamen dat spatium penitentis, ut si ceciderint et adoraverint, prior culpa veniam consequatur: sibi autem adorare contempserint, præsens poena sit fornacis ardoris.

(Vers. 15.) *Et quis est deus qui eripiat vos de manu mea?* etc. Ille videlicet cuius servum dudum adorasti, quem vere Deum deorum, et Dominum regum esse dixisti.

633 (Vers. 16.) *Nabuchodonosor rex, non oportet nos de hac re respondere tibi.* In Hebreo non habet regem, ^a sicut in LXX, ne adulari viderentur impio, aut regem vocare eum qui ad iniquis compelleret. Quod si quis contentiosus regem quoque legerit: dicemus eo non procaciter regem ad effusionem sui sanguinis provocare, sed ita reddere regi honorem debitum, ut Dei cultus non laedatur. Quod autem aiunt: *Non oportet nos de hac re respondere tibi.* Ille sensus est: non debes audire verba, quorum jam rebus ipsis probabis fortitudinem atque constantiam.

(Vers. 17.) *Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardoris et de manibus tuis, o rex, liberare.* Unde se putaverat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, sed in præsens sibi pollicentur auxilium dicentes: *Ecce enim Deus noster quem colimus, ipse nos et de eo, quod minaris incendio, et de tuis potest manibus liberare.*

(Vers. 18.) *Quod si noluerit:* Pulchre ad id quod dixerant: *Potest eripere nos, non intulit contrarium, si non poterit, sed si noluerit:* ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint.

Nolam tibi sit, rex, qui ad eos tuos non colimus, et statuam auream quam erexisti, non adoramus. Sive statuant, ut Symmachus, sive imaginem auream, ut cælesti transtulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eum adorare non debent. Ergo judicet et principes sæculi, qui imperatorum status adorant, et imagines, hoc se farere intelligent, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo. Et notanda proprietas, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.

^a Verba sicut in LXX. mss. nostri non agnoscunt.
^b Haec vero, et aspectus faciei illius commutatus est: iidem mss. sufficiunt.

^c Quia hinc subsequitur, sacri textus pericopen mss. hostri ignorant, nec eam subnexa postulat expositio.

^d Idem mss. et Vulg., cum braccis.

^e Corruptum Σαράβαρα est τὸν LXX, Pollucis, Hesychii, Phronti, allorunique. Rectum σαραβάλα Aquilæ, Theodotionis atque Arabum. Nec est cur vo-

A (Vers. 19.) *Tunc Nabuchodonosor repletus est furor,* ^b et aspectus faciei illius commutatus est. In quibusdam psalmis tituli prænotantur: *Pro his qui commutabuntur.* Sermo igitur commutationis ambiguus est, et de bono in malum, et de malo in bonum. Neque enim commutatio virtus Nabuchodonosor bona parti poterit coaptari. Licet quidam et inscriptio Psalmorum de bono ad malum referant: quod hi qui naturaliter debuerant intelligero Deum, contra **633** Christum et sonos ejus perturbationis mentis et furore metati sunt.

(Vers. 20.) *Et præcepit ut succenderetur fornax septuplum, quam incendi consuerat:* ^c et viris fortissimis de exercitu suo iussit ut ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenugo, mitterent eos in fornacem ignis ardoris. Quasi non posset simplex et solitus ignis trium puerorum consumere corpora: sed furor et ira que insanit proxima est, modum tenere non potest. Et vult eos multiplicis poenæ comminatione terrere, quos paratos videbat ad mortem.

(Vers. 21.) *Et confestim viri illi vincti à braccis suis, et tiaris, et calcamenti, et vestibus, missi sunt in medium fornacem ignis ardoris,* etc. Pro braccis (**בְּאֶחָד**) quas Symmachus ἀντίποδας interpretatus est, Aquila et Theodotion saraballa dixerunt: et non ut corrupte legitur *sarabara.* Lingua autem Chaldeorum saraballa crura hominum vocantur et *tibiae*: et ὄφενός etiam braccia eorum quibus crura teguntur et tibiae, quasi crurales et tibiales appellantur sunt. Tiara autem verbum Graecum est, et usu versum in Latinum; de quo et Virgilius (*Aeneid.* vii):

Sceptrumque sacerque tiara.

C Est autem genus pileoli quo Persarum Chaldeorumque gens utitur.

(Vers. 22.) *Perro viros illos qui miserant Sedrach, Misac, et Abdenugo, interfecit flamma ignis.* Eos viros scilicet de quibus supra dixerat: *Et viris fortissimis de exercitu suo iussit ut, ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenugo, mitterent eos in fornacem ignis ardorem* [*Al. ardoris*]. Non ergo prompti quoquaque ministros perdidit Nabuchodonosor, sed viros fortes de toto exercitu suo et ad bella promptissimos: ut non solum miraculum [*Al. miraculo*] pertimesceret, sed exercitus sui damna sentiret.

D ^e (Vers. 23.) *Viri autem hi tres* [Vulg. addit. id est] *Sedrach, Misac, et Abdenugo ceciderunt in medio camino ignis ardoris colligati.* Et ambulabant in medio flammæ laudentes Deum, et benedicentes Domino.

cis originem, quam a Persicâ lingua plerique derivant, alii repetamus, Monnerat Oratio minus recte scriptum esse in Hieronymo Saraballa cum duplici, cum unicum dumtaxat sit in scriptura Chaldaica, נַדְבָּד. Confer quæ annotavimus epistola prima ad Innocentium num. 9. Nam ex varia hujus vocabuli scribendi ratione varia etiam ortha interpretatione est. Isidorus lib. xix, c. 23, refert, alio significare regnum capitum, alio flama ac sinuosa vestimenta, quod ei ipsi placeat.

Stans autem Azarias ornavit sic, aperiebatque os suum in medio ignis 640 ignis sit: Grande miraculum, ligati militantes in fornacem, et cadunt in medium ignis præcipites: ardeat vincula quibus ligati sunt, et vincorum corpora timens flatim non tangit. Hucusque Hebrei legunt t media quæ sequuntur usque ad finem Cantus trium puerorum, in Hebreico non habentur: de quibus ne omnino præterisse videantur, pauca dicenda sunt.

(Vers. 26.) *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis [Al. laudabilis] et gloriósus nomen tuum in secula, quia factus es in omnibus quæ seculi nobis [Vulg. in nobis], etc. Quando diversis premitur angustis, ex toto cordis hoc loquuntur affectu, et quidquid nobis acciderit, Juste nos sustinet faleantur, ut compleatur in nobis illud quod scriptum est: Exultaverunt et latenter sunt filii Iudei in omnibus iudicis tuis, Domine (Ps. xcvi, 8).*

(Vers. 29.) *Peccarimus enim et inique regimus recedentes a te, et delinquimus in omnibus. Et certe tres pueri nostri peccaverant, nec ejus aetatis erant quando duci sunt in Babylonem, ut propter sua vita punirentur. Ergo quomodo hi ex persona populi loquantur: sic illud Apóstoli legendum est: Non enim quod vobis, sed ago: sed quod nolo, illud operor (Rom. vii, 19), et cetera quæ in eodem loco scripta sunt.*

(Vers. 37.) *Quoniam, Domine, immuniti sumus plusquam omnes gentes, et sumus humiles in universa terra. Nostre proprieatates peccata nostra, et non est in tempore hoc princeps, et Propheta, et dux, etc. His versiculis utendum est, si quando Ecclesiæ proprieatates populi, sanctorum virtutum et magistrorum qui in lege Dei docebantur sunt, sustinent periculam, et quando in persecutionibus non uisentur sacrificium et oblatio. Quidam hanc locum et ad caelestem refe-*

^a Additum nostri mss., et universa opera tua vera, et vice tua recta, et omnia iudicid tua vera. Judicata enim vera fecisti iusta omnia quæ induxisti super nos.

^b Hic quoque addunt, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum veram te, ut possumus inventre misericordiam.

^c Plotinus, et post eum Apollinarius episcopus ejusmodi stullam sententiam effutuerunt, hominem scilicet ex tribus substantiis compositione suis, ex carne, anima et spiritu, sive ut Nemesius resert in lib. de Nat. Hom. cap. 1, ex anima, corpore et intelligentia. Sed et Didymum quoque reprehendit. S. Augustinus lib. de Ecl. Dogn. cap. 20, quod spiritum, uirtutem, quidpiam in hominibus substantia esse opinatus est. Recole Hieronymi nostri epist. ad Hebridam quest. 12. Quod hic subdit excepto Spiritu sancto, Catholicam insert doctrinam, in omnibus scilicet facta præter animam inhabilare Spiritum sanctum.

^d Minus, opinor, recte nostri mss. *Napta* legunt, aut *Naphtha*. Porro quod ait, in Sallustii historiis de hac somnis specie scribi, nulla hodie, neque in fragmentorum collectione superest mentio. Jacuram sorcire poterunt auctores alii, quos inter luculentissime Aminianus Marcellini, cui *Oleum medicum* dicitur lib. xxiii: In hac, ait, regione oleum conficitur Medicum, quo illum telum, si emissum lenti laxiore arcu (nam ictu extinguitur rapido) bœserit usquam, tenaciter cremat: et si aqua voluerit abluere

A ruit Jerusalēm, quod animæ ad terram defapsæ, et in loco lacrymarum et confusionis positæ, plangant antiqua delicia, et cetera quæ prophetæ sermo complectitur; sed hæc non recipit Ecclesia Del.

(Vers. 39.) **641** *Sed in anima contrita et spiritu humiliatis suscipiamur, sicut in holocausto cricatum et laurosum, etc. Et ex praesenti loco, et ex eo quod sequitur: Benedicte, spiritus et animæ justorum, Dominus. Et in Psalmitis: Sacrificium Deo spiritus contrubatus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciat (Ps. L, 19), sunt et qui alium velint esse spiritum in homine, excepto Spiritu sancto, et aliæ animam. Sed laborandum eis erit, quomodo absque carne et gratia Spiritus sancti duæ substantiæ, et duo interiores homines in uno homine esse dicantur.*

B (Vers. 48.) *Et non cessabant qui misérant eos ministri regis succendere fornacem naphtha, et stupu. Sallustius scribit in histuriis, quod naphtha sit genit somnis apud Persas quo vel maxime nutrantur incendia. Alii ossa olivartum quæ projiciuntur cum horrea aresfacta, naphthan appellari putant: unde et Graeci tropum dicitur ab eo quod τοῦ, id est, ignem habent.*

(Vers. 49.) *Angelus nunc Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excusit flammam ignis de fornace, etc. Oppressa perturbationibus anima, et variis molestiis occupata, cum hominum desperaverit auxilium, et tota ad Dominum fuerit mente conversa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet, sermo divinus, et excusit flammæ restunntis ardore: ut nequaquam ignis jacula inimici cordis nostri arcana perferrent, nec illius fornace claudamur:*

(Vers. 57, 58.) *Benedicte, omnia opera Domini, Domino: laudate et supplexitate eum in secula. Be-*

quisquam, testis excitat acierios incendiiorum: nec remedium ullo quam jactu pulveris consupitur. Paratur autem hoc modo: Olemus usus communis herba quadam infectum conditum harum rerum periti, ad diuturnitatem servantes, et coalescens durant ex materia ventre naturalis similiis oleo crassiori. Quæ species dignitur apud Persas, quam, ut diximus, Naphtham vocabulo appellavere gentili. Et rursum eodem libro. ^c Hic et Naphtha dignitur, piecas specie glutinosæ, similisque ipsa quoque bituminis: cui etiam si avicula in oderit brevis, præpedito volatu, submersa penitus evanescit, et cum hoc liquoris ardere cooperit genus, nullum inueniet humana mens, præter pulverem, extinguendi commentum. ^d Plinius quoque lib. II, c. 195, cum de libro quem Maltham vocant, dixisset, subdit: Similis est natura Naphthæ, ita appellatur circa Babyloniam, et in Austagenis Partibia, profluens, bituminis liquidi modo. Illic magna cognatio ignis, transilientque protinus in eam undecimque visam. Ita ferunt, a Medea pellitum crematam, postquam sacrificatura ad aras accesserat corona igne rapta. ^e His addas e Græcis Strabonem lib. XVI, ubi ex Eratostheni, Asphalti tradit alteram esse speciem, quam Naphtham vocant, ejusque admirabilem vim flammam describit. Sed et Plutarch. in Alexandro, Xiphilinus ex Dionae, Dioscorides lib. I, Procopius lib. V de Bello Vandal., Suidas non uno in loco, aliquæ de Naphtha loquuntur, quos describere non vacat.

nedicite, angeli Domini, Domino: laudate et superexaltate, etc. Generali laudatione præmissa, quod omnis creatura debeat laudare Dominum, in consequentiibus per partes singulas cohortatur **642** angelos et cœlos, aquas atque virtutes, solem et lunam, imbrems et rorem, spiritum, ignem et æstum, frigus et cauma, et cætera quæ longum est texere: ita ut fontes quoque et maria, et cete et volucres, bestiasque et pecora ad laudem Domini provocet, et filios hominum, et post omne hominum genus Israelem, et de ipso Israel sacerdotes et servos Domini, spiritus animasque justorum, sanctos et humiles corde: Et ad extremum Ananiam, Azariam, Misaelem, qui ad laudem Domini præsenti beneficio provocantur. Omnis autem creatura non voce, sed opere laudat Dominum, quia ex creaturis consequenter creator intelligitur, et in singulis operibus atque effectibus Dei magnificentia demonstratur.

(Vers. 87.) *Benedicite, sancti et humiles corde*, etc. Humilitatem cordis habere, et præsens versiculos docet, et illud quod in Evangelio dicitur: *Discite a me quia misericordia sum et humiliis corde, et invenietis re-quietum animabus vestris* (*Mat. xi, 29*). Cordis autem illa est humilitas, quæ in alio loco pœupertas spiritus appellatur: ut non erigamus superbiam, nec fletia gloriam humilitate queramus: sed toto corde inclinemur. Hucusque de Theodosianis editione pauca perstrinximus, confessionis et laudum trium puerorum quæ non habentur in Hebreo: exinde sequamur Hebraicam veritatem.

(Vers. 91.) *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos. Punitis principibus, rex corripitur, ut vivens glorificet Deum.* Interrogat autem optimates suos, quorum accusatione et consilio tres pueros in ignem fornacis miserat, ut, illis respondentibus se misisse tres pueros in fornacem, iste eis ^a nuntiet et ostendat.

(Vers. 92.) **643** Qui respondentes regi dixerunt: *Vere rex. Respondit rex* [*Vulg. tacet rex*], *et ait: Ecce ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et nihil corruptionis in eis est, et species quarti ^b similitudo filii Dei.* Rursum dicam: *O quam sapiens ignis, quam inenarrabilis Dei potentia: vinculis stricta sunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur.* Speciem autem quarti quem similem dicit filio Dei, vel angelum debemus accipere, ut Septuaginta transtulerunt, vel certe, ut plerique arbitrantur, Dominum Salvatorem. Sed nescio quomodo rex impius Dei Filium videre mereatur. Ergo juxta Symmachum qui interpretatus est: *Species autem quarti similitudo filiorum, non Dei, sed deorum; angeli sentiendi sunt, qui et dii, et deorum vel Dei filii sapissime nuncupantur.* Illoc juxta historiam. Cæterum in typo præfigurat iste angelus sive filius Dei Dominum nostrum Jesum

A Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausæ, et peccatorum et justorum animæ tenebantur, ut absque exustione, et noxa sui eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret.

(Vers. 93.) *Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardantis, et ait: Sedrach, Misac, et Abdenago servi Dei excelsi, egredimini et venite. Stalimque egressi sunt Sedrach, Misac, et Abdenago de medio ignis.* Pavore perterritus, non per nuntios querit a pueris, sed ipse eos ex nomine vocal, servos Dei excelsi appellans, et petens ut ad se egrediantur quos vincos in fornacem miserat.

(Vers. 95.) *Benedictus Deus* [*Vulg. addit eorum*] *Sedrach* [*Vulg. addit videlicet*], *Misac, et Abdenago, qui misit angelum suum, et eruit servos suos qui crediderat*

B in eum, etc. Quem supra filium Dei, hic angelum vocat, quamquam [Al. quid] in superioribus similitudo filii Dei non veritas appellata sit. Rursum ergo Nabuchodonosor Dei confessionem recipit, et damnatis idolis laudat tres pueros, qui noluerunt servire et adorare omnem Deum, excepto Deo suo, et maturat quod sanctos Dei ignis tangere non potuerit. Quod autem ait:

(Vers. 96.) *A me ergo propositum* [*Vulg. positum*] *est hoc decretum: ut omnis populus, tribus et lingua quæcumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sedrach, Misac, et Abdenago,* **644** *dispereat, et dominus ejus vastetur. Neque enim est Deus alius qui possit ita salvare.* Quidam pessime ad diabolum referunt, quod in consummatione, et fine mundi etiam ipse recipiat notitiam Dei, et omnes ad poenitentiam cohortetur, et hunc volunt esse regem Ninive qui novissime descendit de throno superbie, et humilitatis præmia consecutus sit.

(Vers. 97.) *Tunc rex promovit Sedrach, Misac et Abdenago in provincia Babylonis.* Qui dicunt supra tres pueros non judices provinciarum, sed præfectoris operum singulorum suis in Babylone, hic volunt etiam eos provinciarum judices constitutos.

(Vers. 98 seqq.) *Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in universa terra: pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus: placuit ergo mihi prædicare ejus signa, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus, quia* [*Vulg. tacet quia*] *regnum sempiternum, et potestas ejus in generatione et generationem.* Epistola Nabuchodonosor in prophetæ volumine ponitur: ut non fictus ab alio postea liber sicut sycophanta (*Porphyrius*) mentitur, sed ipsius Danielis esse creditur.

(Cap. IV. — Vers. 4.) *Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo. Historia quidem manifesta est et non magna interpretatione indiget, quod ad offensam Dei Nabuchodonosor versus in amentiam, septem annis inter bruta animalia vixerit, et herbarum radicibus alitus sit,*

^a Victorius, quartum hic interset, sive eis quartum nuntiet, etc. Sed mss. minime suffragantibus.

^b Victor., similis filio Dei ad Vulgatae lectionem, subnexa expositione tantum non renuentem.

ac postea misericordia Dei restitutus in regnum, laudaverit et glorificaverit regem cœli, quia omnia opera ejus vera; et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare. Sed qui volunt per Nabuchodonosor contrariam intelligere fortitudinem, de qua Dominus loquitur in Evangelio: *Videbam Satanam quasi fulgor cadentem de cœlo* (*Luc. x, 18*). Et Joannes in Apocalypsi, quod draco cadens in terram, tertiam partem stellarum secum traxerit (*Apoc. xii*). Et Isaïas: *Quomodo cecidit lucifer, qui mane oriebatur* (*Isai. xiv, 9*)? asserunt nequaquam potuisse fieri, ut feno per septem annos vesceretur homo qui nutritus est in delicis, et septem annis absque ulla laceratione corporis sui, inter bestias vixerit. Et quomodo amenti homini per septem annos **645** imperium reservatum sit, regnumque potentissimum absque rege tanto tempore fuerit: aut si alius illi successerit in regnum, cuius recordiæ testimandus sit, ut cederet imperio, quod tanto tempore possidebat: præsertim cum historiæ Chaldaeorum nihil tale contineant; nec potuisse fieri, ut qui de minoribus scriperant, majora reticerent. Hæc autem omnia querunt et replicant: ut cum historia non steterit, per Nabuchodonosor diabolus significetur. Quod nos nequaquam recipimus, ne omnia quæ legimus, umbras videantur et fabulæ. Quis enim amentes homines non cernat instar brutorum animantium in agris vivere locisque sylvestribus? Et ut cuncta præteream, cum multo incredibiliora, et Græcae et Romanæ historiæ accidisse hominibus prodiderint; Scyllam quoque et Chimeram, Hydram, atque Centauros, aves et feras, flores et arbores, stellas et lapides factos ex hominibus narrent fabulæ: quid mirum est si ad ostendendam potentiam Bei, et humiliandam regum superbiam, hoc Dei judicio sit patratum? Quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo, sive in throno, ut interpretatus est Theodotio. Domum autem diaboli, qui sensum sequuntur contrarium, mundum istum intelligunt. De quo et in Evangelio ipse loquitur ad Salvatorem: *Hæc omnia mihi tradita sunt* (*Matt. iv, 9*). Et Apostolus dicit: *Mundus in maligno positus est* (*I Joan. v*).

(Vers. 2.) *Somnium vidi quod perterritum me: et cogitationes meæ in stratu meo*, etc. Respondeant quale somnium viderit contraria fortitudo: nisi forte omne quod in hoc mundo habere videtur, umbra et somnium est.

Et visiones capitum mei conturbaverunt me. Nota

a Ita quibus utimur mss. et Vict. ex vetustioribus vulgatis præferunt. Martian. cum Erasm., querant et replicant.

b *Palat.* Omissis reliquo versu, continuo subdit: *Cæteri similiter, exceptis LXX, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt. Unde judicio, etc.*

c Non collegam, sed alterum, sive non ἑταῖρος sed ἑτέρου legerunt veteres, et nominatum Chrysostomus ac Theodoreus. Estque illa interpretatio, sive quæ amicun aut collegam præfert, longiora Chaldaica veritate: quare visus est doctis viris Hieronymus

A quod et Nabuchodonosor visiones non oculorum et cordis, sed capitum noverit: quia propter gloriam servorum Dei futurorum illi mysteria revelantur.

(Vers. 6.) *Donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, b cui nomen Balthasar secundum nomen Dei mei.* Exceptis LXX **646** translatoribus, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt, tres reliqui, collegam interpretati sunt. Unde judicio magistrorum Ecclesiæ, editio eorum in hoc volumine repudiata est; et Theodotionis vulgo legitur, quæ et Hebreo, et cæteris translatoribus congruit. Unde et Origenes in nono Stromatum volumine asserit se quæ sequuntur ab hoc loco in propheta Daniele, non juxta Septuaginta interpretes, qui multum ab Hebraica veritate discordant, sed juxta Theodotionis editionem disserere.

Qui habet spiritum deorum sanctorum in semelipso: et somnium coram ipso locutus sum, etc. Pro eo quod hic dicitur, deorum sanctorum, lingua Chaldaica, qua scriptus est Daniel, legimus ELAIN CADISIN (אֱלָיָן כָּדִישִׁין), quod *Deos sanctos*, et non *Deum sanctum* significat, ut Theodotio interpretatus est. Nec mirum si erret Nabuchodonosor; et quidquid super se cernit, non Deum, sed deos arbitretur. Denique et in consequentibus: *Balthasar, inquit, princeps hariolorum, quem ego scio quod spiritum deorum sanctorum habeas in te.* Balthasar princeps hariolorum sive incantatorum, ut alii interpretati sunt. Non mirum si princeps hariolorum omnium constitutus sit, qui ad præceptum regis sapientiam didicerat Chaldaeorum; et decuplum omnium sapientior fuerat inventus. Quæramus ab his qui in hac visione non recipiunt historiam, quis iste sit Nabuchodonosor qui somnium viderit; et quis Daniel qui somnium ejus edisserat, et ventura prædicat; et quomodo hic ipse Daniel, qui utique juxta eos, sancta intelligenda est fortitudo, a Nabuchodonosor princeps hariolorum ejus constitutus et collega appellatur?

(Vers. 7.) *Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus nimia, etc.* Non solum de Nabuchodonosor rege Chaldaeorum, sed de omnibus impiis propheta loquitur: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* (*Ps. xxxvi, 55*): qui non virtutum magnitudine, sed sua elevantur superbia: et ideo exciduntur, et corruunt. **647** Unde bonum est illud sectari quod Dominus docet in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (*Math. xi, 29*). Quod autem ait juxta Theodotio-

codicibus usus parum emendatis, ut acciperet collegam pro altero sive ἑταῖρος pro ἑτέρῳ in Græco legere. Potuit vero Nabuchodonosor Danielem eo nomine collegam voluisse appellare, quia alter ipse et secundus a rege esset. Notum quippe illud Clementis Alexandr. effatum Cent. secundo ὃ δὲ ἑταῖρος ἑτός. Denique Origenes homil. 18 in Numeros, *Relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipsis Danièle, et tribus amicis ejus: scripserat Græce ἑταῖρος.*

dem, τὸ κῦτος, id est, altitudo ejus, sive ἡ ἀνθεῖα.
ut postea ipse interpretatus est, id est, dominatio,
pro quo nos vertimus, aspectus ejus, iudicem contem-
ptores historiæ calumniantur, quod nequaquam do-
minatio Nabuchodonosor regis orbem terrarum pos-
sederit. Neque enim Græcis et Barbaris, cunctisque
Septentrionis et Occidentis nationibus imperavit,
sed tantum Orientis provincias tenuit, id est Asiam;
non Europam et Libyam. Ex quo intelligi volunt
cuncta ad diabolum referenda esse: cum hæc om-
nia nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob
superbiæ regis impii, qui tantum gloriatur in Isaia
(Cap. xiv), ut cœlum se tenere jactet, et orbem
terrarum quasi nidum et ova volucrum.

(Vers. 10, 11.) *Et ecce vigil et sanctus de cælo
descendit, clamavitque fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et præcidite ramos ejus, etc. Pro vigili
Theodozio ipsum Chaldaicum verbum posuit HIR,
quod per tres litteras ΑΙΝ, ΙΩΝ et ΡΕΣ scribitur: signifi-
cat autem angelos quod semper vigilent; et ad Dei
imperium sint parati. Unde et nos crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia. Et de Domino
dicitur: Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Ps. cxx, 4). Denique in consequentibus le-
gimus, In sententia vigilum, hoc est, angelorum, de-
cretum: et sermo sanctorum et petitio. Consuetudo
autem Græci ^b Latinique sermonis ἵψη vocat, quæ
per multicolorem arcum ad terras descendere dic-
tum.*

(Vers. 16.) *Tunc Daniel cuius nomen Balthasar,
cepit intra semelipsum tacitus cogitare quasi hora
una: et cogitationes ejus conturbabant eum. Respon-
densque rex ait: Balthasar, somnum, et interpretatio
ejus, non conturbet te. Respondit Balthasar et dixit.
Tacitus intellexit Daniel somnum esse contra
regem: et timorem cordis vultus pallore signabat:
dolebatque pro eo qui ei plurimum honoris detulerat.
648 Et ne videretur insultare atque letari contra
hostem regem: denique detestatus id quod intelli-
gebat, loquitur ad eum.*

*Domine mi^c, somnium hoc his qui te oderunt, et
interpretatio ejus hostibus tuis sit. Videns ergo Na-
buchodonosor eum metuere: ne sinistrum quid at-
que contrarium contra regem dicere videretur: co-
hortatur eum ut simpliciter et vere loquatur quod
intelligit; nec quicquam metuat.*

(Vers. 17.) *Arborem quam vidisti sublimem atque
robustam, cuius altitudo pertingit ad cælum, etc.
Absque regis injuria explicat veritatem: ut non eum*

^a Palat. ΚΥΡΙΩΤΕC, ex quo malum profecto reponi
in texu χυρίωτες pro χυρίαι, minus proprio minus-
que eleganti ad dominationem significandam vo-
cabulo.

^b Quasi nempe in Chaldaeo scriberetur ḥN cum
aleph, pñc τὴν cum hain. Veteres eam vocem in-
terpretati sunt splendorem, aut lucem. Chrysostomus
in hunc locum ὅπα, φραγὶς εἰπε φῶς μέγα, καὶ λαμπάδων.
Vide, Ir vocat lumen magnum et splendorem. Et Suidas
εἰπε λαμπάδων, Ir, splendor. Unde et Nazianzenus,
quæcumque angelis significari quemadmodum et

A superbice, sed potentiæ videatur arguere.

(Vers. 20.) *Et vinciat ferro, et ære in herbis se-
ris, et rare cæli conspergatur; et cum seris sit pab-
lum ejus, donec septem tempora commulcentur super
eum. Et supra similiter scriptum est. Quarunt ergo
a nobis qui historiæ contradicunt: quomodo in vin-
culo ferreo et æreo fuerit Nabuchodonosor; aut
quis eum vincerit et compedibus alligaverit: cum
perspicuum sit omnes furiosos, ne se præcipient et
alios ferro invadant, catenis ligari.*

(Vers. 21, 22) *Hæc est interpretatio sententia Al-
tissimi, quæ perenit super Dominum meum regem:
Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit
habitatio tua, etc. Austeritatem sententia, verborum
temperat blandimentis: ut [Al. et] cum dura præ-
cesserint, mitioribus reprobatis relevet [Al. re-
levat] animum territi. Denique insert.*

(Vers. 23.) *Regnum tuum tibi manebit, postquam
cogoveris potestatem esse cælestem. Unde hi qui
historiæ contradicunt, et volunt diabolo reddi pri-
stinam dignitatem, in hoc loco velificant: quod post
tormenta, post effractiōnēm, post herbarū et sc̄i
cibos, et septem annorum circulos, conficiatur Do-
minus, et sit qui prius fuerat. Qui respondero de-
bent quomodo congruat, ut angeli qui numquam
corruerant, eum rursus principem habent qui per
pœnitentiam sit reversus.*

(Vers. 24.) *Quoniam rex, consilium meum pla-
ceat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, **649** et
iniquitates tuas misericordiis pauperum, forsitan
ignoscat Deus delictis tuis. Si prædictit sententiam
Dei, quæ non potest immutari, quomodo bortatur
ad eleemosynas et misericordias pauperum, ut Dei
sententia commutetur? Quod facile solvitur Ezechias
regis exemplo, quem Isaías dixerat esse moritum
(Is. xxviii); et Ninivitarum, quibus dictum est:
Adhuc quadraginta dies, et Nineveh subvertetur (Jone
iii). Et tamen ad preces Ezechias, et Nineveh, Dei
sententia commutata est; non vanitate judicii, sed
eorum conversione, qui meruere indulgentiam. Alio-
quin et in Jeremias loquitur Deus se mala minari su-
per gentem (Jer. xviii); et si bona fecerit, mīnas
clementia commutare. Rursum bona agenti se asse-
rit polliceri; et si mala fecerit, dicit se suam mulare
sententiam: non in homines, sed in opera quæ mu-
tata sunt. Neque enim Deus hominibus, sed viis
irascitur: quæ cum in homine non fuerint, ne-
quaquam punit quod mutatum est. Dicamus et alter:
Fecit quidem Nabuchodonosor iuxta Danielis con-*

Bieronymus doceat, non tamen ut illæ ex ea quod
semper vigilent, sed ex eo quod lucent, exponi. Ip-
sum deinde ḥN Jobi xxxvi, 30, vertunt LXX in ve-
tustiore saltem Alexandrino exemplari τόξον, id est
arcum, quem cœlestem, sive Iridem passim accipiunt
loci ejus interpres. Sed et in præsenti Danielis
pro Ir Origenes Irin sive ἵψη legit.

^c Ad Valic. et Palat. mas. fidem expunximus ad-
ditum rex, quod et Victor. annotaverat in Vulgata,
Chaldaeo, Græcoque codicibus non haberi.

suum misericordias in pauperes; et idcirco usque ad mensum duodecimum in eum est dilata sententia: sed quia postea ambulans in aula Babylonis, gloriatur et dicit: *Nonne haec est Babylon magna, quam ego adficari in domum regni; in robore fortitudinis meæ in gloria nominis mei? bonum misericordiæ perdidit malo superbæ.*

Forsitan ignoscet Deus delictis tuis, Cum beatus Daniel prescius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt, qui audacter peccatoribus indulgentiam pollicentur. Et tamen sciendum quod si Nabuchodonosor bona opera facienti venia reprobuitur; in multo magis aliis promittitur qui leviora peccata commiserunt. Legimus et in Jeremia præceptum populo Judæorum; ut orent pro Babyloniiis; quia in pace eorum, sit pax captivorum.

(Vers. 28.) *Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de celo irruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex, regnum tuum transiet [Al. transii] a te; et ab hominibus ejicent te. Arrogans gloriatio statim punitur a Domino. Et ideo non differtur sententia, ne videatur misericordia in pauperes minime profuisse. Sed statim ut locutus est per superbiam, perdidit regnum quod 650 ob eleemosynas fuerat reservatum.*

(Vers. 29.) *Donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum. Magna miseriae consolatio, quando in tormentis positus, scit prospera secutura: quamquam Nabuchodonosor tanti furoris sit et amentiae, ut malorum tempore, bonorum quæ ei Deus promiserat, non fuerit recordatus.*

(Vers. 31.) *Ego Nabuchodonosor oculos meos ad celum levari: et sensus meus redditus est mihi. Nisi oculus levasset ad celum, sensum pristinum non recipisset. Quando autem dicit sensum sibi redditum, ostendit non formam se amississe, sed memorem.*

Et regnum ejus in generatione et generatione. Si hoc quod in Scripturis dicitur, in generatione et generatione, simpliciter accipimus pro eo quod est, in omnia futura tempora, nulla questio est. Sin autem (ut sæpe diximus) generatio et generatio, duas generationes significat, Legis et Evangelii, querendum est quomodo Nabuchodonosor Dei sacramenta cognoverit. Nisi forte hoc dicamus, quod postquam oculos ad celum levavit, et recepit pristinum statum, et exaltavit et benedixit Deum viventem in sempiternum, etiam hoc non ignoraverit.

(Vers. 32.) *Juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus caeli, quam in habitatoribus terræ, etc.*

^a *Pro magna, quam vocem ager lexius tacet, Victorius substituit civitas.*

^b *Mss. nostri, tam in celo quam in terra.*

^c *Confer Berosi locum apud Josephum lib. i contra Apionem cap. 80. Hunc eni postremum regem, quem Nabonidum vocat Berossus, Balthasarum appellat Hieronymus, et filium Labosordachi facit, Berossus hominem quemdam dicit ex Babylonie ex eadem gente. Sed et major infra dissensio inter utrumque est, quod hunc S. Doctor intersectum a Dario rege Medorum, dicit, qui Cyri regis Persarum*

^A *Et hoc loquitur quasi homo sæculi. Non enim quod vult, hoc facit: sed quod bonum est, hoc vult Deus, Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immittere poenas sustinuerit.*

(Vers. 33.) Et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regnum meum restitus sum: et magnificencia amplior addita est mihi. Ergo juxta eos qui historiæ contradicunt, omnes angelicæ fortitudines requisiturae sunt diabolum; et in tantam crescit potentiam, ut qui quondam adversus Deum superbierat, major futurus sit, quam fuit ante peccatum.

(Vers. 34.) Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem caeli: quia omnia opera ejus vera, et via ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare. Intellexit Nabuchodonosor, quare septuaginta poenas sustinuerit; et idcirco 651 se humiliatum, quia contra Deum superbierit.

(Cap. V. — Vers. 4.) Balthasar rex fecit grande convivium optimatis suis mille: et unusquisque secundum suam bibebat etatem. Sciendum est non hunc esse filium Nabuchodonosor, ut vulgo legentes arbitrantur; sed juxta e Berorum, qui Chaldaæ scripsit historiam, et Josephum, qui Berorum sequitur, post Nabuchodonosor qui regnavit annis quadragesima tribus successisse in regnum ejus filium qui vocabatur Evilmarodach, de quo scribit Jeremias, quod in primo anno regni sui levaverit caput Joachin regis Judæ, et eduxerit eum de domo carceris (Jerem. lvi). Resert idem Josephus, quod post mortem Evilmarodach, in regnum patris successerit filius ejus Neglisar: post quem rursum filius ejus Labosordach: quo mortuo Balthasar filius ejus regnum tenuerit, quem nunc Scriptura commemorat: quo interfecto a Dario rege Medorum, qui Cyri regis Persarum avunculus fuit, et Cyro Persa (quæ duo regna Isalas (cap. xxi) ascensem bigæ, camelæ, et asini vocal) destructum esse imperium Chaldaærum. Quod quidem et Xenophon in Cyri majoris scribit infantia: et Pompeius Trogus, et multi alii qui barbaras scripsere historias. Hunc Darium in Græcis voluminibus quidam Astyagen [Al. Astyagea], alii Astyagis filium putant, et alio apud eos appellari nomine. Unusquisque autem principum vocatorum juxta suam bibebat etatem: Sive ut ceteri interpres transtulerunt: Bibebat ipse rex vinum coram cunctis principibus quos vocaverat.

(Vers. 2.) Præcepit ergo jam temulentus, ut affer-

avunculus fuit. Berossus autem septimo decimo Nabonidi anno Cyrum imperium in Babyloniam fecisse; unde fugatum Nabonidum inclusum quissee in Bursipensionum civitate, atque inde expulsum imperasse a victoris Cyri clementia, ut sibi daretur οἰκητήριον Καρπαύλων, habitaculum in Carmania, ibique τὸ διοικήτου χώρον διαγενόμενον ἐν ἔστιν τῷ χώρᾳ καρπαύλεψ τὸ βίον, reliquin scilicet vitæ tempus exigit, in eaque provincia diem obiit supremum.

^d *Palat. constanter hunc vocat Laborzedech; Vatic., Laborsardech.*

rentur vasa aurea atque argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo quod fuit in Ierusalem, ut biberent in eis rex, etc. Tradunt Hebræi hujusmodi fabulam : usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitatem populi Iudeorum dixerat esse solvendam, 652 de quo et Zacharias in principio voluminis sui loquitur, irritam putans Dei pollicitationem Balthasar, falsumque promissum, versus in gaudium, fecerit grande convivium, insultans quodammodo spei Iudeorum, et vasis templi Dei, sed statim ultio consecuta est. Quod autem Balthasaris patrem Nabuchodonosor vocat, non facit errorem scientibus sanctæ Scripturæ consuetudinem: qua patres, omnes proavi et majores vocantur. Et hoc considerandum, quod sobrius ista non faciat; sed temulentus, oblitusque poenæ quæ Nabuchodonosor proavum illius consecuta est.

(Vers. 4.) *Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos, et argenteos, et æreos, ferreos, ligneosque et lapideos.* Quanta stultitia ! in aureis vasis bibentes, deos ligneos laudabant et lapideos. Quādiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus : videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrassæ: postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim poena sequitur post sacrilegium. Laudant autem deos suos, insultantes Deo Iudeorum; quod illis victorian tribuentibus, bibebant in vasis ejus. Juxta tropologiam, hoc dicendum est : quod omnes haeretici, et doctrina contraria veritati, quæ assumpt verba prophetarum; et testimoniis divinæ Scripturæ abutitur ad sensum suum; et dat bibere his quos decipit, et cum quibus fornicata est : tollat vasa templi Dei, et inebletur in eis : et non Deum cuius vasa sunt, sed deos laudet aureos et argenteos, et æneos, et ferreos, ligneosque et lapideos. Aurei mihi videntur ^a hi qui sacerdotali ratione compositi sunt. Argentei, qui habent eloquii venustatem, et rhetorica arte constructi sunt. Qui autem inferunt fabulas poetarum, et vetustis utuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantiam vel stultitiam differentiam, 653 isti vocantur ænei et ferrei. Qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur et lapidei. Quos omnes in duas partes Deuteronomium dividit, scribens : *Maledictus quis facit scuptile, et confatile, opus manuum artificis, et ponit illud in abscondito* (Deut. xxvii, 15). Abscondunt enim omnes haeretici, et operiunt mendaciorum suorum dogmata, ut sagittent in obscuro rectos corde.

(Vers. 5.) *In eadem hora apparuerunt digli quasi manus hominis* scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae. Et rex aspiciebat articulos manus scribentis. Pulchre dixit : *In eadem hora*, sicut et supra legimus de Nabuchodonosor : *cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de caelo ruit; ne ob aliud sibi illata supplicia, sed ob blasphemiam cognosceret.*

^a In iisdem MSS. dñi pro hi.

^b Invenias econtrario saltem apud Ciceronem

A Videntur autem digli in pariete scribere contra candelabrum : ne et manus, et id quod scribatur, longius a lumine non parerent. Et scribunt in pariete aulae regiae, ut intelligat rex ad se pertinere quod scribitur.

(Vers. 6.) *Tunc facies regis commutata est*, etc. Et hic notandum propter eos psalmos qui habent titulos : *Pro his qui commutabuntur*, quod immutatio non solum sancti, sed et peccatoris quoque sit. Nam et in consequentibus legimus : *Rex Balthasar satis conturbatus est, et rutilus illius immutatus est.*

(Vers. 7.) *Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldaeos et haruspices*, etc. Oblitus eorum quæ Nabuchodonosor acciderant, antiquum et inolitum suæ gentis sequitur errorem : ut non B Dei prophetam, sed magos, et Chaldaeos et haruspices vocet.

Purpura vestielur : et torquem auream habebit in collo. Rem quidem facio ridiculam, ut in expositione prophetarum de verborum generibus quasi grammaticus disputem : sed quia a quodam nihil scient, et omnia pollicente reprehensus sum, cur torquem genero feminino transtulerim, breviter annotabo, quod ^b Cicero et Maro torquem in genere feminino, Titus Livius masculino dixerint.

Et tertius in regno meo erit, etc. Vel tertius post me, vel unus ex tribus principibus, quos alibi *præteritas* legimus.

Regina autem, pro re quæ acciderat regi et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est, etc. Hanc Josephus aviam Balthasaris, Origenes matrem scribent: unde et novit præterita, quæ rex ignorabat. Evigile ergo Porphyrius, qui eam Balthasaris somniatur uxorem, et illudit plus scire, quam maritum.

(Vers. 10.) *Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se.* Præter Symmachum, qui Chaldaicam veritatem secutus est, cæteri spiritum Dei interpretati sunt.

Et in diebus patris tui sapientia et scientia invenientur in eo, etc. Patrem vocat Nabuchodonosor, ut supra diximus, proavum ejus, secundum consuetudinem Scripturarum. Imitanda autem est sancti viri et inter barbaros conversatio, cum regis avis vel mater pro virtutum magnitudine tantis eum laudibus elevet.

D (Vers. 11.) *Ad quæ respondens Daniel ait coram rege : Munera tua sint tibi : et dona domus tuæ alteri da*, etc. *Æmulemur Danielem, Regis dignitatem et munera contemnentem, qui absque pretio profrens veritatem jam illo tempore præceptum Evangelicum sequebatur : Gratiæ accepistis, gratis date.* Alioqui, et tristia nuntiantem, indecens erat libenter dona suscipere.

(Vers. 19.) *Quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat : quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat.* Nabuchodonosor proavi ponit

exempla, ut est illud notissimum in Offic., 31, de Manlio, qui, torque detracto, *Torquati nomen inventit.*

exemplum : ut et Dei justitiam doceat , et propter A superbiam etiam pronepotem similia sustinere confirmet. Si autem Nabuchodonosor quos volebat , interficiebat , et quos volebat , percutiebat ; quos volebat , exaltabat , et quos volebat humiliabat : in hujuscemodi honoribus , et percussionibus , exaltatione et humiliatione , non est Dei providentia , nec præceptum : sed eorum voluntas percutiunt quos voluerint , et exaltant , et reliqua. Quod cum ita sit , querendum est , quo sensu illud legatur : *Cor regis in manu Dei : quocumque voluerit , illud declinabit* (Prov. xxi. 4) , nisi forte sanctum quemque dicamus **655** regem , cuius non regnat peccatum in mortali corpore , et cuius ideo servatur cor , quia in manu Dei est (Rom. vi). Quidquid autem in manu Dei Patris fuerit juxta Evangelium , nullus potest rapere ex ea et quicumque raptus fuerit , intelligitur in manu Dei non fuisse.

(Vers. 22.) *Tu quoque , filius ejus Balthasar , non humiliasti cor tuum cum scires hæc omnia : sed adversum dominatorem cœli elevatus est*, etc. Proavus tuus , quia elevatum est cor ejus et spiritus illius affirmatus est ad superbiam , depositus est de solio regni sui et gloria ejus ablata est et reliqua (Jer. iv). Et tu igitur *eum hæc de parente cognovisses , et scires quod superbis resistit Deus , humiliibus autem dat gratiam , non debueras adversus dominatorem coeli elevate cor tuum , et insultare majestati illius , et ea facere quæ fecesti*. Hunc locum quidam ad Antichristum referunt , quod imitatus patris sui diabolii superbiam , contra Deum erectus sit. Sed quærendum est ab eis , quis sit Daniel qui eis scripturam Dei interpretetur , et qui Medet Persæ occidentes eum et succedentes in regnum ejus. Nullienim dum , quin post Antichristum sancti regnaturi sint.

(Vers. 25.) *Hæc est autem scriptura quæ digesta est : MANE , THECEL , PHARES . Et hæc interpretatio sermonis : MANE , numeravit Deus regnum tuum , et complevit illud. THECEL , appensum [Vulg. appensus et inventus es] est in statera , et inventum est minus habens. PHARES , divisum est regnum tuum , et datum est Medis et Persis . Tria tantum verba in pariete a scriptura signaverat : Mane , Thecel , Phares , quorum primum , numerum , secundum , appensionem , tertium , divisionem sonat. Non solum ergo lectione opus fuit , sed interpretatione eorum quæ legerat : ut intellegeret qui hæc verba prædicerent : quod scilicet numerasset Deus regnum illius atque complessisset , et apprehendisset in statera judicii sui : et ante eum jugularet gladius , quam natura dissolveret , et imperium ejus in Medos divideretur et Persas. Cyrus enim , ut ante jam diximus , rex Persarum , juncto sibi Dario avunculo , subvertit imperium Chaldaeorum.*

^a Ita Victorius restituit ex Brixianis codd. Mart. scripta cum Erasmo retinuit.

^b Victorius lactentibus uteri. Sic enim , ait , textus vocal lactentes uteri infantulos. Fructum ventris est in Hebreo. Nec de matribus , quæ lac præberent sed de parvulis qui illud suggesterent , dicitur.

^c Græca Josephi , lib. Antiqui. x. c. 11 , verba sic habent , Δαρεῖον δὲ τῷ καταλύσαντι τῷ Βαβυλωνίῳ

(Vers. 29.) **656** *Tunc jubente rege induitus est Daniel purpura et circumdata est torques aurea collo ejus , et prædicatum est de eo , quod haberet potestatem tertius in regno . Sive tertiae partis regni . Accepit autem insigne regium , torquem et purpuram , ut Dario qui erat successurus in regnum fieret notior , et per notitiam honoratior . Nec mirum si Balthasar audiens tristia , solverit præmium , quod pollicitus est . Aut enim longo post tempore creditur ventura quæ dixerat : aut dum Dei prophetam honorat , sperat se veniam consecuturum . Quam si non impetravit , majus fuisse credendum est sacrilegium in Deum , quam honorem in hominem .*

(Vers. 30.) *Eadem nocte imperfectus est Balthasar rex Chaldaeus , et Darius Medus successit in regnum , B annos natus sexaginta duos . Josephus scribit in decimo Judaicæ antiquitatis libro , obsessa Babylone a Medis et Persis , Dario videlicet et Cyro in tantam venisse Balthasar regem Babylonis oblivionem sui , ut celeberrimum iniret convivium , et in vasis templi biberet , et obsessus vacaret epulis . Unde potest stare historia , quod eadem nocte sit captus atque jugulatus : dum omnes aut visionis interpretationisque pavore terrentur , aut occupati sunt festivitate , et ebrietate convivii . Quod autem vincente Cyro rege Persarum , et Dario rege Medorum solus Darius successisse in regno scribitur , ordo ætatis , et propinquitatis , et regni est . Darius enim sexaginta duorum annorum erat : majus regnum Medorum quam Persarum legimus : et avunculus qui prior erat jure naturæ , successor regni debuit numerari . Unde et in visione quæ contra Babylonem in Isaia legitur , post multa quæ longum est ponere , hæc futura narrantur : Ecce ego suscitabo super eos Medos , qui argentum non querant , nec aurum velint : sed sagittis parvulos interficiant , et lactentibus^b uteris non misereantur (Isai. xiii. 7) . Et Jeremias : Sanctificate , inquit , contra eam gentes , reges Medie , duces ejus , et universos magistratus ejus cunctamque terram potestatis illius (Jer. li. 28) . Et in consequentibus : Filia Babylon quasi area tempus trituræ ejus : adhuc modicum , et veniet tempus missionis ejus (Ibid., 33) . Quod autem in convivio capta sit **657** Babylon , quam hortatur ad pugnam , manifestius scribit Isaías : Babylon dilecta mea facta est mihi in miraculum : pone mensam , contempnare in specula comedentes et bibentes : surgite principes , arripite clypeum (Isai. xi. 4, 5) .*

(Cap. VI.— Vers. 1 seqq.) *Placuit Dario , et constituit supra regnum satrapas centum viginti , ut essent in toto regno suo : et super eos principes tres ex quibus Daniel unus erat . Josephus de quo supra diximus , hujus loci scribens historiam , ita locutus est : Darius ^c autem qui Babyloniorum destruxit*

πηγεμονίαν μετὰ Κύρου τοῦ συγγενοῦς , ἐπος δὲ ἔπος τὸν Βαβυλῶνα εἶλεν , δεὶς δὲ Δαστυάρους νιός , ἐπερον δὲ πατέρα τοὺς Ἑλληστιν ἐκαλέστο δύομα . Οὐ καὶ Δαστυλὸν τὸν προφῆτην λαβὼν , ἀγαγεν εἰς Μηδίαν πρὸς αὐτὸν , καὶ πάστος αὐτῷ τεμῆς μεταδόσις εἶχε σὺν αὐτῷ τὸν τριῶν γὰρ στατραπῶν ἥν , οὓς ἐπὶ τῶν ἔποντα καὶ τριακοσίων στατραπῶν κατέστησε .

imperium, juvante se, et pariter dimicante Cyro A proponit imperio suo, annum vita agebat sexagesimum secundum, quando cepit Babylonem : eratque filius Astyagis, qui altero apud Grecos vocabatur [Al. vocatur] nomine : iulique secum Danielem prophetam, et adduxit in Mediam, et unum fecit e tribus principibus, qui universo regno ejus praeerant. Ex quo intelligimus subversa Babylone, Darium reversum esse ad regnum suum in Medium, secumque adduxisse Danielem in honore endem, quo a Balthasar proiectum [Al. profectum] acceperat. Nec ambiguum est, audisse eum signum atque portentum, quod Balthazar acciderat, et interpretatione quam Daniel exposuerat, et quomodo Medorum regnum Persarumque predixerit. Nemo ergo perturbetur, quod nunc in regno Darii, nunc in regno Cyri, Daniel fuisse dicatur. Pro Dario, Septuaginta Artaxerces interpretati sunt. Quod autem ordo praeposterus est, ut ante sub Dario narretur historia, quam sub Balthasar, quod postea lecturi sumus, qui a Dario intersectus est, illud videtur mihi in causa, quod statim historiam historiae copulavit. in fine enim superioris dixerat Visionis : Et Darius Medus successit in regnum annos natus sexaginta duos. Sub hoc igitur Dario, qui interfecit Balthasar, hanc gesta sunt quae dicturi sumus.

(Vers. 4.) Porro rex cogitabat constituere cum super omne regnum, unde principes et satrapæ quererent occasionem, ut invenirent Danieli ex latere regis, etc. Pro principibus, 658 quod Symmachus transtulit : Theodosio ταρταρούς, Aquila συνεπτεῖούς interpretatus est. Cumque quererem qui essent isti principes ταρταροί, vel συνεπτεῖοι, in Septuaginta editione legi manifestius, qui dixerunt : et duos viros quos constituit cum eo, et satrapæ centum viginti. Quia igitur inter duos principes, inter quos erat tertius, hunc primum facere rex engitabat, invidiae et insidiarum nata occasio est. Querebant ergo occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis. Et in hoc loco Hebrei tale pessimo quid auspicantur : latus regis, regina est, vel concubinæ ejus carerie que uxores, quæ ex latere dormiunt. Querebant ergo occasionem in rebus hujuscemodi, si in sermone, tactu, putu, internuntio possent accusare Danielem. Sed nullam, inquit, causam et suspicionem reperire poterant [Al. posuerunt] : quia eunuchus erat, et cum in re stupri arguere non poterant. Hoc illi dixerint, qui propter occasionem unius verbi longas solent fabulas texere. Nos interpretemur simpliciter, quod nullam occasionem adversus eum reperirent, in qua regi noxius fuerit, eo

^a Præponit Victor., Unde principes et satrapæ querebant, etc.

^b In Chaldaico legitur hodie πατητῷ Ueckabitha, et corruptelam. Legunt editi πατητῷ schekhithah ad marginem, non intelligentes literonymum non citasse contextum Chaldaicum ; sed dixisse suspicioneum Chaldaico sermone appellari Ezechitha, id est, πατητῷ, quod vero corruptelam, et primitus significat. Hocque forte legebat in suo exemplari Micronymus. MATT.

A quod fidelis esset, et omnis culpæ suspicio non inveniret in eo. Pro suspicione Theodosio et Aquila ἀμβλάκηρα interpretati sunt, quæ Chaldaice ^b dicitur Εσσαΐται. Cumque ab Hebreo quererem quid significaret, respondit vim verbi sonare δλερ, quam nos illechram sive σφάλμα, hoc est, errorum dicere possumus : Porro Euripides in Medea ἀμπλεκέσθαι, per κ ει non per β, ἀμπτικε, id est, peccata appellat.

(Vers. 5.) Dixerunt ergo riri illi : Non invenimus [Al. invenimus] Danieli aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. Felix conversatio in qua inimici nullam reperirent occasionem, nisi forte in legitimis Dei.

(Vers. 6.) Tunc principes, et satrapæ surripuerunt B regi, et sic locuti sunt ei. Pulchre dixit, surripuerunt : Non enim hoc locuti sunt, quod agere cogitabant, sed per honorem regis, inimico molientur insidias.

(Vers. 8.) Nunc itaque, rex, confirma sententiam et scribe decretum, ut non immuletur, 659 quod statutum est a Medis atque Persis. Perspicuum fit [Al. sit] quod supra diximus, unum regnum fuisse sub Dario et Cyro Medorum atque Persarum.

(Vers. 10.) Quod cum Daniel compumperet, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam, et, fenestræ apertis in cenaculo suo contra Jerusalem, tribus temporibus in die festibal genitrix sua, et adorabat : confitebaturque coram Deo suo sicut aucto facere consueverat. Da omni Scriptura sancta colori memoria congregandum est, ubi δώματα. quem Latine dicuntur ^c menia vel tecta, sive solaria, et ^d οὐρανοί, id est, cenacula legitimis. Nam et Dominus noster Pascha celebrat in cenaculo (Matth. xii) : et in Actibus Apostolorum super centum viginti animas credentium Spiritus sanctus descendit in egenaculum (Act. 1). Et vnde Daniel regis iussa contemporans, et in Deo habens fiduciam, non orat in humili loca, sed in excelso : et fenestras aperit contra Jerusalem, ubi erat visio pacis. Orat autem secundum preceptum Dei, Dictaque Salomonis, qui contra templum orandum esse admonuit. Tria autem sunt tempora quibus Deo flectenda sunt genua : tertiam horam, sextam et nonam ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertia hora descendit Spiritus sanctus super Apostolos (Act. iii). Sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cenaculum (Act. 3). Nonna, Petrus et Joannes pergebant ad templum (Act. iii).

(Vers. 11.) Viri igitur illi curiosius inquirent, invenerunt Danielum orantem, et obsecrantiem Deum

^c Menia legunt mss. codices; Erasmus, μενία; consule supra annotationes nostras in cap. xli Ezechielis. MARY. — Ita, vel cum diphthongo μενία habent et mss. nostri. Nihilosecundus malum cum Victorio post Erasmum substitui Meniana ex uno ms. Brixie, alteroque olim edito libro. Vide que superius in cap. xli Ezechiel. et epist. ad Sanniam et Fretel. observamus.

^d Non incongrue Palatin. ms. αὐλῆσθαι, id est, accessibilitate loco.

suum : Ex hoc loco, discimus, ne temere nos efferramus periculis : sed quantum in nobis est, insidiias declinemus. Unde et Daniel non in foro, non in plateis faciebat contra regis imperium : sed in abscondito, ut veri Domini Dei omnipotentis iudea non negliceret.

(Vers. 12.) *Rex, num quid non constituisti, ut omnis homo qui rogaret quemquam de diis et hominibus, usque ad dies triginta, nisi te [Al. a te], rex, mittenter in lacum leonum? Ad quas respondens rex ait: Tacent de Danielis nomine, ut cum rex generaliter se jussiso responderit, verbo suo tencatur : ne aliter super Danielem faciat quam locutus est.*

660 Verus est sermo juxta decretum Medorum atque Persarum, quod prævicari non licet. Crebrius annolatus, ubicumque dicitur regnum Medorum atque Persarum : ut solvamus difficultissimam questionem, qua nunc sub Dario, nunc sub Cyro Daniel suisse memoratur.

(Vers. 13.) *Tunc respondentes dixerunt eorum rege : Daniel de filiis captivitatis Iudeæ [Vulg. Iudeæ] non curavit de lege tua, etc. Ut major sit * indignitas contemnitatis, eum qui regis jussa contemnunt dicunt esse captivum.*

(Vers. 14.) *Quod verbum eum audisset rex, satis contristatus est, et pro Daniele posuit car ut liberaret eum. Intellexit se propria responsione esse decepsum : et quod causa insidiarum esset invidia. Itaque ne contra auam legem facere videretur, non auctoritate regia, sed ratione atque consilio vult Danielem de discrimine liberare. Et intantum nititur, et laborat, ut rex potentissimus usque ad so-lici occasum cibum non accipiat : et illis tanta in malo pertinacia est, ut nec voluntate regis moveantur, nec injuria.*

(Vers. 15.) *Viri autem illi intelligentes regem, disserunt ei : Scito, rex, quia lex Medorum est atque Persarum, ut omnes decretum, quod constituerit rex, non licet immutari. Sicut rex intelligebat principes accusare propter invidiam : sic et illi intelligebant regis animum, quod vellet Danielem de praesenti morte eruere. Unde juxta legem Medorum atque Persarum, dicunt regis jussa non posse fieri irita.*

(Vers. 16.) *Tunc rex præcepit, et adduxerunt Daniel, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque D rex Danieli : Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te. Cedit multititudini, et consentientibus adversariis, mortem amici [Al. iniunici] non audet negare : quodque ipse obtinere non potuit, Dei tradidit potentia. Nec ambigue loquitur : ut dicat, si potuerit liberare te ; sed audacter, et confidenter : Deus, inquit, tuus quem colis semper, ipse te liberabit. Audierat enim tres pueros qui inferioris a Danielis gradus erant, flammis viciisse Babylonias ; et Danieli multa mysteria revelata, unde et diligebat*

* Victorius, ut major sit indignatio, contemnentes eum qui, etc., partim ex ipsa. partim ex edito libro restituit. Ut nempe ad majorem indignationem

A sum, hominemque **661** captivum habebat in horo maximo.

Allatuseque est lapis unus, et positus super os laci, quem obsignavit rex annulo suo, etc. Obsignavit an-nulo suo lapidem, quo os laci claudebatur : ne quid contra Danielem moliantur inimici. Creditur enim eum Dei potentia : et qui de leonibus securos est ; de hominibus pertimescit. Obsignat autem et annulo optimatum suorum, ne quid suspicionis contra eos habere videveret.

(Vers. 18.) *Et abiit rex in domum suam, et dormit incœnatus, etc. Quanta regis benevolentia, ut cibum nec die nec nocte caperet ; somnum oculis non concederet : sed cum perielitante propheta ipse penderet affectu. Si autem rex nesciens Deum, hoc facit pro altero, quem vult de discriminis liberari : quanto magis nos pro peccatis propriis inedia et vi-gilia debemus Deum ad clementiam flectere.*

(Vers. 19.) *Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perresit. Lacum vocat de-pressum in alium soveam, vel arenem cisternam, in qua leones nutriebantur. Festinus autem primo diluculo pergit ad lacum, credens eum vivere. Lacus autem Latine, aquarum dulcium congregatio nun-cupatur, ut lacus Benacus [Al. Venacus], et Larius, et cæstori, quem Greci λίπανον, id est, stagnum vo-cant.*

(Vers. 20.) *Appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum. Cor-dis affectum laerynis indicat ; et oblitus regiae digni-tatis, victor ad captivum, dominus currit ad ser-vum.*

Daniel serve Dei viventis. Viventem vocat, ad distinctionem deorum gentilium, qui simulacula sunt hominum mortuorum.

Deus tuus cui tu servis semper, putasne valuit libe-rare te a leonibus ? Non quod dubitet de Dei poten-tia, de quo supra dixerat : Deus tuus quem colis sem-per, ipse liberabit te ; sed ambiguam sententiam temperat, ut cum Daniel illæsus apparuerit, quanto res incredibilior est, tanto adversum principes ju-stior indignatio sit.

(Vers. 21.) *Rex, in æternum vive. Honorat hono-rantem se : et ei vitam imprecatur æternam.*

(Vers. 22.) **662** Deus meus misit angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi, etc. Non leonum feritas immutata est : sed rictus eorum, et rabies conclusa est ab angelo, et idecirco clausa, quia prophetæ bona opera præcesserant : ut non tam gratia liberationis sit, quam justitiae retributio. Has autem voces, omnis sanctus vir proferat qui eripit est de ore leonum invisibilium, et de lacu inferni : quia creditur in Deum suum.

(Vers. 23.) *Tunc Darius rex scripsit universis po-pulis, tribubus et linguis habitantibus in universa*

regem incitarent, contemnendo eum qui regis jus-sa contumxit, aiunt captivum ac veluti mancipium illum esse.

terra : a Pax vobis multiplicetur. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo, tremitant et pavent Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, et aeternus in saecula, et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in aeternum. Ipse liberator atque salvator, faciens signa, et miracula in caelo et in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum. Sicut Nabuchodonosor scribente linguis et gentibus, quidam interpretatus est in contrarias fortitudines, ita et Darium interpretatur, quod omnes ad penitentiam provocet. Et querit [Al. queritur] utrum hoc in isto mundo futurum sit, an in altero, vel certe post alios mundos. Quae nos pro deliramentis, et cassis ducentes fabulis, hoc solum dicimus : ideo signa fieri per servos Dei apud barbaras nationes, ut unius Dei cultus, et religio praedicitur.

(Vers. 28.) *Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persæ. Ergo quod supra legimus in fine primæ visionis : Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis, non vitæ illius tempus accipiendum est. Siquidem in ultima legimus visione : Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danielis cognomento Balthasar : sed hoc significatur, quod usque ad primum annum Cyri regis, qui Chaldaeorum destruxit imperium, Daniel potens fuerit in Chaldaea : postea vero a Dario in Medos translatus sit.*

(Cap. VII. — Vers. 1.) *Anno primo Balthasar regis Babylonis Daniel somnium vidit. Visio autem capituli eius in cubili suo. Et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens, ait. Hæc pericope, 663 quam nunc conanum exponere, et sequens, de qua dicturi sumus, priores sunt, juxta historiam, quam duæ superiores. Ista enim et sequens, primo et tertio anno Balthasar regis accidisse memorantur (Jer. xxxix). Illa autem quæ ante superiore lecta est, novissimo anno, immo novissima die regni Balthasar scribitur. Et hoc non solum in Daniele, sed in Jeremias quoque et Ezechielegimus (Ezech. xvii) : sicut in locis ipsis, si vita comes fuerit, docere poterimus. Sed in superioribus ordo sequitur historia : quid sub Nabuchodonosor et Balthasar, et Dario, sive Cyro mirabilium signorum acciderit. In his vero narrantur somnia quæ singularis sint visa temporibus : quorum solus propheta conscientis est, et nullam habent apud barbaras nationes signi vel revelationis magnitudinem ; sed tantum scribuntur, ut apud posteros eorum quæ visa sunt, memoria perseveret.*

(Vers. 2, 3.) *Videbam in visione mea nocte : et ecce quatuor venti caeli pugnabant in mari magno, et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diverse inter se. Quatuor ventos caeli, quatuor arbitror angelicas potestates, quibus principalia regna com-*

a Quæ hinc subsequuntur sacri Textus verba nec subnexæ expositioni necessaria sunt, nec in nostris mss. habentur. Passim vero supra atque infra, si qua ejusmodi occurrunt, de quibus Lectorēm monuisse parum intererat, in proponendis Scripturæ

A missa sunt, juxta illud quod in Deuteronomio legimus : Quando dividebat Altissimus gentes : quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei. Pars autem Domini populus ejus : Jacob funiculus hereditatis ejus^b (Deut. xxxii, 8). Mare autem mundum istum, saeculumque significat, salsis amarisque fluctibus redundantem : sicut Dominus in parabola sagenæ missæ in mare interpretatur (Math. xiii). Unde et draco rex dicitur omnium quæ in aquis sunt, et cuius secundum David in mari confringuntur capita (Psal. lxxii). Et in Amos legimus : Si descendenter in profundum maris, ibi mandabo draconi, et mordet eum (Amos ix, 3). Quatuor autem bestias, quæ ascendebant de mari, et erant diverse inter se, angelo disserente noscamus. Hæc, inquit, quatuor bestiæ magnæ, quatuor regna concurent de terra. Quatuor autem venti qui pugnabant in mari magno, ideo venti coeli esse dicuntur : quia unusquisque angelus facit pro eo regno quod sibi creditum est. Et hoc notandum, quod regnum 664 feritas atque crudelitas bestiarum nomine demonstretur.

(Vers. 4.) *Prima quasi leæna, et alas habebat aquilæ. Aspiciebam donec evulsæ sunt alas ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit (Al. steterit), et cor ejus datum est ei. Regnum Babylonium propter saevitiam, et crudelitatem, sive propter luxuriam, et vitam libidini servientem, non leo, sed leæna appellatur. Aliunt enim hi qui de bestiarum scriptere naturis, leænas esse ferociores, maxime si catulos nutrant, et semper gestire ad coitum. Quod autem habebat alas aquilæ, superbiam significat regni potentissimi, cuius princeps loquitur per Isaiam : Super sidera caeli ponam thronum meum : et ero similis Altissimo (Isai. xiv). Unde dicitur ad eum : Si alte feraris ut aquila, inde te detraham (Abdia.). Alioquin, ut leo inter bestias, ita aquila inter aves regnum tenet. Sed et hoc dicendum, aquilam multo tempore vivere, et regnum Assyriorum multis ætibus suis dominatum. Quod autem evulsæ sunt alas ejus, id est, leæna, sive aquilæ, cetera regna significat, quibus prius imperabat, et volitabat in mundo. Et sublata est, inquit, de terra ; subverso videlicet in imperio Chaldaeorum. Quodque sequitur : Et super pedes quasi homo stetit, et cor ejus datum est ei, si de Nabuchodonosor intelligimus, perspicuum est quod postquam perdidit regnum, et potentia ejus ablatæ est, rursum in pristinum statum restitutus sit, et non leænam, sed hominem se esse didicerit, et cor receperit quod amiserat. Sin autem generaliter de regno Chaldaeorum hoc sentiendum est, quod interfecto Balthasar, et Medis Persisque imperio succedentibus, Babylonii homines, et humilis fragilisque naturæ se esse intellexerint. Nota ordinem : qui in imagine caput aureum dicitur, hic leæna appellatur. locis, taciti ad concinniorum mss. regulam exigentes.*

^b Apponit Victor. nomen Israel ex Græco textu, quo sine dubio atque imperfectum sensum esse contendit.

c Vitiōse antea legebatur impio : quod ms. cāstigat.

(Vers. 5.) *Et ecce bestia alia similis ursu in parte uerit, et tres ordines erant in ore ejus, et in dentibus ejus; et sic dicebant ei : Surge, comedere carnes plurimas.* Bestia secunda ursu similis, ipsa est de qua in visione statuæ legimus (*Supra* II, 32) : *Pectus ejus et brachia de argento, hæc ob duritiam, et ferocitatem ursu comparatur.* Rigidum enim et parcioris' victus in morem Lacedemoniorum, **665** regnum Persarum fuit : ita ut in pulmento sale ueteretur et cardamio. Legamus Cyri majoris infantiam (*Educa-*
nem sive institutionem). Quodque dicitur : *In parte una stetit, sic Hebræi interpretantur, nihil eos ad-*
versum Israel crudele gessisse. Unde et in Zacharia Propheta, equi albi appellantur (Zach. I). Tres au-
tem ordines, sive versus qui erant in ore ejus, et in dentibus, quidam sic interpretatus est, ut regnum Persarum in tres principes diceret suisse divisum : sicut in περιχοπῇ Balthasar et Darii legimus, tres suisse principes, qui centum viginti satrapis præfuerint. Alii autem, tres reges post Cyrum suisse Persarum autumant, et ^a quæ illis sint nomina reticent. Nos vero cum post Cyrum qui regnavit annis tri-
ginta, sciamus apud Persas regnasse Cambyses filium ejus, et fratres magos, et deinceps Darium, cuius secundo anno cœptum est ædificari templum in Jerusalem. Quintum, Xerxem filium Darii : sextum, Artabanum : septimum, Artaxerxem, qui μα-
χόχερ, id est, longimanus cognominatus est : octauum, ^b Xerxem : nonum, Sogdianum : decimum, Darium cognomento νόθον : undecimum, Artaxerxem, qui appellatus est μυῆμων, id est, recordans : duo-
decimum, alium Artaxerxem, qui et ipse cognominatus est *Ochus* : tertium decimum, Arsen, Ochi filium : quartum decimum, Darium Arsami filium, qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est : Quomodo tres reges Persarum suisse dicemus ? nisi forte eligamus aliquos sævissimos, quos ex historiis reperire non possumus. Ergo tres ordines in ore regni Persarum, et in dentibus ejus, tria regna debemus accipere, Babyloniorum, Medorum, atque Persarum : quæ in unum redacta sunt regnum. Quodque infertur. Et sic dicebant ei : comedere carnes plurimas, illud tempus significat, quando sub As-
suero, quem Septuaginta Artaxerxem vocant, ad suggestionem Aman Agagite, una die omnes Judæi jussi sunt trucidari (*Esther. III*). Et pulchre non ait, devorabat eos ; sed, sic dicebant ei : ut conatus tan-
tum fuerit, et nequaquam rei exitus sit consequens.

(Vers. 6.) *Post hoc aspiciebam, et ecce alia quasi pardus, et alas habebat avis quatuor* **666** *super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei.* Tertium regnum Macedonum, de quo in sta-
tuæ legimus : *Venter et femora ejus ex are, pardo bestiae velocissimæ et ὄφητης comparatur, quæ præcepit fertur ad sanguinem, et saltu in mortem*

A ruit. *Et alas habebat quatuor.* Nihil enim Alexandri victoria velocius fuit, qui ab Illyrico, et Adriatico mari usque ad Indicum Oceanum, et Gangem flu-
vium, non tam præliis, quam victoriis percurrit, et in sex annis partem Europæ, et omnem sibi Asiam subjugavit. Quatuor autem capita eodem dicit duces ejus, qui postea successores regni exstiterunt, Pto-
lomæum, Seleucum, Philippum, Antigonum. Quodque additur : *Et potestas data est ei, ostendit, non Alexandri fortitudinis, sed Domini voluntatis fuisse.*

(Vers. 7.) *Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis, et fortis ni-*

B mis : *dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans.* Quar-
tum quod nunc urbem tenet terrarum, imperium Romanorum est, de quo in statua dicitur : *Tibi ejus ferreæ : 'pedum quædam pars ferrea, quædam fictilis ; et tamen ipsius ferri ex parte nunc meminit, dentes ejus ferreos, et magnos esse contestans.* Satisque miror, quod cum supra leænam, et ursum, et pardum, in tribus regnis posuerit, Romanum re-
gnum nulli bestiæ compararit : nisi forte ut formidolosam saceret bestiam, vocabulum tacuit, ut quid-
quid ferocius cogitaverimus in bestiis, hec Romanos intelligamus. Illoc quod hic tacitum est, Hebrei in Psalmis dictum putant : *Devastavit eam aper de silva ; et singularis ferus depastus est eam (Ps. LXXIX, 14).* Pro quo in Hebræo habet : *Omnes bestiæ agri lacera-
verunt eam ; dum in uno imperio Romanorum, omnia simu-
l regna cognoscimus, quæ prius fuerant sepa-
rata. Illud autem quod sequitur : Comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans, signi-
ficat omnes nationes, vel intersectas ab eis, vel tri-
buto, et servituti subjugatas.*

Dissimilis autem erat cæteris bestiis quæ videram prius [Vulg. ante eam]. In prioribus enim bestiis singula formidinum signa, in hac omnia sunt.

667 *Et habebat cornua decem.* Porphyrius duas posteriores bestias, Macedonum et Romanorum, in uno Macedonum regno ponit, et dividit : Pardum volens intelligi ipsum Alexandrum : bestiam autem dissimilem cæteris bestiis, quatuor Alexandri suc-
cessores, et deinde usque ad Antiochum cognomento Epiphanen, decem reges enumerat, qui fuerunt sæ-
vissimi : ipsosque reges non unius ponit regni, verbi gratia, Macedoniæ, Syriae, Asiae, et Ægypti, sed de diversis regnis unum efficit regnum ordinem, ut videlicet ea quæ scripta sunt : *Os loquens ingentia, non de Antichristo, sed de Antiocho dicta credantur.*

(Vers. 8.) *Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis et vulsa sunt a facie ejus.* Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os lo-
quens ingentia. Frustra Porphyrius cornu parvu-

^a Palatin. ms. qui illi sint omnino reticent.

^b Idem ms. octavum aliun Xersem.

^c Interserit Victor. quasi ex Vulgata et Hebraico.

lum, quod post decem cornua ortum est, Epiphanem Antiochum suspicatur, et de decem cornibus tria evulsa cornua, ^a sextum Ptolemaeum cognomento Philometorem, septimum Ptolemaeum Evergetem, et Artaxiam regem Armenie, quorum priores multo antequam Antiochus nasceretur, mortui sunt. Contra Artaxiam vero dimicasse quidem Antiochum novimus: sed illum in regno pristino perinansisse. Ergo dicamus quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se dividant, et undecimum surrecturam esse regem parvulum, qui tres reges de decem regibus superaturus sit, id est, Aegyptiorum regem, et Africæ et Aethiopie, sicut in consequentibus manifestius dicemus. Quibus interfectis, etiam septem alii reges victori colla submittent. Et ecce, alt, oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto. Ne eum putemus juxta quorundam opinionem, vel diabolum esse, vel daemonem; sed unum de hominibus, in quo totus satanas habitatus sit corporaliter. Et os loquens ingentia (II. Thes. II). Est enim homo peccati, filius ~~XXX~~ perditionis, ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.

(Vers. 9.) Aspicebam donec throni positi sunt, et antiquus dterum sedet. Vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capite ejus quasi lana munda. Thronus ejus flammæ ignis: rotæ ejus ignis accensus: fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus. Simile quid et in Joannis Apocalypsi legimus (Apoc. IV, 2 et seqq.). Post hanc statim exi in spiritu, et ecce thronus positus erat in caelo, et super thronum sedens, et qui sedebat, similitudinem habebat lapidis jaspidis et sardini, et iris erat in circuitu throni similis aspectus smaragdino, et circa thronum alii throni viginti quatuor et super viginti quatuor thronos, viginti quatuor senes sedentes, amicti vestibus candidis, et super capita eorum corona aurea, et de throno egrediebantur fulgura, et voces, et tonitrua. Et septem lampades ardentes ignis in conspectu throni, que septem sunt spiritus Dei. Et in conspectu throni, sicut mare vitreum simile chrysallo. Multi igitur throni quos vidit Daniel, hi mibi videntur esse, quos Joannes viginti quatuor thronos nuncupat. ^b Vetus autem dierum ille est, qui apud Joannem

^a Deerat Ptolemaeus Philometor, et sextus pro septimo Ptolemaeum Evergetes recensebatur in antea vulgatis libris, quos supplent emendantque pari sensu Palatin. et Vaticanus mss. et quibus verba quæ inter utrumque sunt Ptolemai nomen expressimus: Idque ipsum visum est, fraudi fuisse antiquario, quod vox eadem recurreret, ut properanti oculo, quod usuvenit, intermedia præteriret.

^b Substitutus Victor. pluriam numero doronæ aureæ ^c ex Brixianis codicibus.

^c Sic nostri et Victorii mss. omnes rectius præferunt. Antea erat Vetus.

^d Pro cruciatibus, prout editi ac mss. retinent libri, sunt qui cruciatibus reponi velint, quorum lectioni S. Thomæ Aquinatis in hunc prophetam auctoritas suffragatur. Verum ut alibi præsides civitatum angelos Hieron. memoret, hic de aliis profecto lo-

A solus in throno sedet. Filius quoque hominis, qui venit ad velustum dierum, ipse est qui apud Joannem leo dicitur de tribu Iuda (Apoc. v); radix David, et cetera his similia: Hos thronos esse reor, de quibus Paulus Apostolus loquitur: Sive throni, sive dominaciones (Coloss. I, 16). Et in Evangelio legimus: Vos autem sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel (Math. X, 28). Sedens autem et velustus dierum dicitur Deus, ut aeterni iudicis habitus demonstretur. Vestimentum ejus quasi nix candidum, et capilli capitis ejus, quasi lana munda. Et Salvator transformatus in monte, et gloriam divinæ majestatis assumens, in candidis videtur vestibus (Math. XVII). Quodque capilli ejus lana mundissimæ comparantur, purum ostenditur sincerum. B que judicium, et nullam personam in judicando recipiens. Senex quoque describitur, ut materies comprobetur sententia. Thronus ejus flammæ ignis, ut peccatores tormentorum magnitudinem ~~CCO~~ pertimescant, et justi salventur, sic tamen quasi per ignem. Rotæ ejus ignis accensus, sive currus ejus. Et in Ezechiel quadrigæ sedens inledicatur Deus (Ezech. I), et omnia Dei flammæa sunt. De quo et alibi dicitur: Deus ignis conuincens est (Deut. IV, 24): ut lignum secum, stipulam, arsura in die judicii noverimus. Et in Psalmis legimus: Ignis ante eum præcedet, et inflammabit in circuitu omnes inimicos ejus (Ps. XCVI, 3). Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus, ut peccatores traharet in gehennam.

(Vers. 10.) Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. Non quo iste ministrorum Dei numerus definitus sit, sed quo majorum multititudinem humanus sermo explicare requirerit. Ista sunt millia, et istæ myriades, de quibus in Psalmis legimus: Currus Dei decem millibus, multiples millia latitum, Dominus in eis (Ps. LXXVII, 18). Et in alio loco: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (Ps. CIII, 4). Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt, aliorum qui singulis præsumt^d eratibus.

Judicium sedet, et libri aperti sunt. Conscientiae, et opera singulorum in utramque partem, vel bona, vel mala omnibus revelantur. Bonus liber ille est, quem

D quitur, præmiorum scilicet ac poenarum ministri. Eo sensu et superioris Commentarii in Ezechiele lib. IX, cap. XXX: Non boni, inquit, sed mali angeli tormentis præpositi sunt: quod de inferorum tormentis accipias. Cæterum et S. Ambrosius epistolar. I. V. epist. olim 38: Ax ipsos quoque, inquit, angelos qui in istius mundi laboribus diversa sustinent ministeria, stet in Apocalypsi legimus Joannis, non ingeniare credimus, cum adhibentur pœna: um et excidiorum ministri, qui habentes vitam aeternam, malentes utique eam in illo superiore tranquillitatibus suæ statu currere, quam nostrorum peccatorum pœnis ultricibus interpellari. Et vetus Auctor Commentarius. in Epist. ad Hebreos inter laudati Ambrosii opera cap. I, vers. 7: Potest, inquit, dici quando lenia nuntiare mittuntur, angelos esse; quando ad vindictam mittuntur, ministros esse, id est, ignem urentem.

sepe legimus, liber viventium. Malus liber, qui in accusatoris tenetur manu, qui est inimicus, et vindex, de quo et in Apocalysi legimus : *Accusator fratrum nostrorum* (Apos. xii, 10). Liber iste terrenus est, de quo et Prophetæ dicit : *In terra scribantur* (Jer. xviii, 15).

(Vers. 11.) *Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur. Dei judicium venit propter humiliandam superbiam. Idcirco Romanum delebitur imperium, quia cornu illud loquebatur grandia.*

Et vidi quoniam imperfecta esset bestia, et perisset corpus ejus. In uno Romano imperio propter Antichristum blasphemantem, omnia simul regna delecta sunt, 670 et nequaquam terrenum imperium erit, sed sanctorum conversatio, et adventus Filii Dei triumphantis, de quo dicitur :

(Vers. 13.) *Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Qui in somno Nabuchodonosor, lapis scribitur abscissus sine manibus, et crevisse in montem magnum, et communis testam, ferrum, æs, argentum, et aurum, nunc sub persona filii hominis introducitur, ut assumptio carnis humanae significetur in filio Dei, juxta illud quod in Actibus Apostolorum legimus : *Viri Galilæi, quid statis aspiciens in cœlum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum : sic veniet quædammodum vidistis eum euntem in cœlum* (Acto. 1, 11).*

(Vers. 14.) *Et usque ad antiquum dierum perrenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestam, et honorem, et regnum. Totum quod dicitur, oblatum eum omnipotenti Deo, et accepisse potestam, et honorum, et regnum, juxta illud Apostoli accipendum est : Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratu*s* est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo : humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. ii, 6-8). Quis cuncta si heres Arianorum pio vellet adverte re sensu, nequaquam Filio Dei calumniam iniquitatis moveret.*

Et omnes populi [Al. omne populus], tribus, et linguis ipsi servient. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corruptetur, etc. Hoc cui potest hominum convenire, respondeat Porphyrius : aut quis iste tam potens sit, qui cornu parvulum, quem Antiochum interpretatur, frerget aique contriverit? Si responderit Antiochi principes, a Juda Machabæo fuisse superatos, docere debet quomodo cum nubibus cœli veniat, quasi filius hominis, et offeratur vetusto dierum, et detur ei potestas, et regnum, et 671 omnes populi, tribus ac lingue serviant illi, et potestas ejus æterna sit, quæ nullo fine claudatur.

^a Duo mss. *In tantumque erigetur superbia, ut, etc.* Et rectius paulo post, *supra omne quod dicitur Deus et religio, cuncta suæ, etc.*

^b Reliqua ad finem versiculi ex mss. nostris sus-

A (Vers. 17.) *Hæ quatuor bestiaz magnæ, quatuor sunt regna quæ consurgent [Vulg. quatuor regna consurgent] de terra. Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi. Quatuor regna, de quibus supra diximus, fuere terrena. Omne enim quod de terra est, revertetur in terram (Eccl. iii, 20) : sancti autem nequaquam habebunt terrenum regnum, sed cœlestis. Cesset ergo mille annorum fabula.*

Et obtinebunt regnum usque in sœculum, et sœculum sœculorum, etc. Si hoc de Machabæis intelligitur, doceat qui ista contendit, quomodo regnum eorum perpetuum sit.

(Vers. 25.) *Et sermones contra excelsum loquitur [Al. loquitur]. Sive ut interpretatus est Symmachus : Sermones quasi Deus loquitur, ut qui Dei assumit potentiam, verba quoque divinæ sibi vendicet munera statis.*

Et sanctos altissimi conteret, et putabit quod possit mutare tempora et leges. Prælibabit enim Antichristus contra sanctos, et superabit eos : in tantumque erigetur superbiam, ut leges Dei, et ceremonias mutare conetur, et elevetur supra omne quod dicitur Deus, religionem cunctam sue subjiciens protestati.

C *Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Tempus, annum significat. Tempora, juxta Hebraici vernonis proprietatem, qui et ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurant. Dimidium autem temporis, sex menses : quibus sancti potestati Antichristi permittiendi sunt, ut condementur Judæi, qui non credentes veritati, suscepérunt mendacium. De quo tempore et Salvator in Evangelio loquitur. Nisi abbreviati essent dies illi, nequaquam salva esset omnis caro (Mat. xxiv, 22). Non convenire hæc tempora Antiocho, in extrema visione dicemus.*

(Vers. 6.) *Et judicium sedebit, ut auferatur potestia, et conteratur, et dispereat usque in finem. Hoc de Antichristo, id est, de cornu parvulo, quod grandia loquebatur, quia regnum ejus destruendum sit in perpetuum.*

D 672 (Vers. 27.) *Regnum autem ei potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum altissimi, cuius regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. Huc loquitur de Christi imperio, quod sempiternum est.*

Huc usque finis verbi. Istius verbi atque sermonis, quem mihi in praesenti visione Dominus revelavit,

^b *Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me verbum autem in corde meo conservavi. Hactenus liber Danielis Chaldaico Syriacoque sermone conscriptus est. Cætera quæ sequentur usque ad finem voluminis, Hebraice legimus.*

fecimus : ut scilicet liquido constaret, ad quæ usque terminum Chaldaicus sermo procederet : qui videbatur in antea vulgatis in verbo conturbaber ex Hieronymi sensu desinere.

(Cap. VIII.—Vers. 1.) *Anno tertio regni Balthasar regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod videram in principio. Post duos annos superioris revelationis, hæc visio. Illa enim in primo anno Balthasar : hæc in tertio cernitur. Unde infert : Post id quod videram in principio.*

(Vers. 2.) *Vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Elam regione [Vulg. civitate]. Sive ut Symachus interpretatus est, civitate, a qua etiam regio nomen accepit, ut a Babylone, Babylonii, et ab Elam, Elamitæ, pro qua Septuaginta Elimaïdem regionem interpretati sunt. Susis autem metropolis est regionis Elamitarum, in qua Daniel secundum historiam a Josephi, turrim exstruxit excelsam, et quadro ædificatam marmore, tanta que magnitudinis et pulchritudinis, ut usque in præsens videatur esse nova. In caue regum Persarum atque Medorum conduntur reliquiae, et custos sive æditius, ac sacerdos ejudem loci, Judæus est. Cum essem in Susis castro. Non quo castrum ipsa sit urbs, ut diximus, metropolis et potentissima, sed quo tanta firmitate ædificata, ut castrum esse videatur.*

*Vidi autem in visione me esse super portam Utai. Pro quo Aquila transtulit, super Ubal Utai : Theodotio, super Ubal ; Symmachus, super paludem Utai ; Septuaginta, ^b super portam Utai. Sciendum est autem Utai, nomen esse loci ; sive portæ, ut in Troja, σταύρος porta, **673** et apud Romanos, Carmentalis dicitur : habentes singulæ ex propriis causis origines nominum.*

Et levavi oculos meos et vidi. Quamvis in somnis videantur, quæ videntur in umbra, videbile et imagine : tamen ne ipsa quidem videre possumus ^c.

(Vers. 3.) *Et ecce aries unus stabat ante paludem (sive ante portam, quod Hebraice dicitur UBAL) habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Arietem, Darium vocat avunculum Cyri, qui post Astyagen patrem regnavit in Medis. Cornu autem unum excelsius altero atque succrescens, ipsum Cyrum significat, qui post Astyagen avum maternum cum avunculo Dario, quem Græci κυράπεν vocant, Medis imperavit et Persis.*

(Vers. 4.) *Postea vidi arietem cornibus ventilantem contra ^d occidentem, et contra aquilonem, et contra meridiem, etc. Non ipsum arietem, Cyrum videlicet, vel Darium, sed ejusdem regni arietem, id est, Darium alterum, qui ultimus potentiae Persicæ rex fuit, et quem supererat Alexander Philippi filius rex Macedonum. Quod autem Darius iste rex potentissimus, et ditissimus fuerit, tam Græcae, quam Latinæ, ac barbaræ narrant historiæ.*

Et ego intelligebam. Ex superioribus enim visionibus, in quibus secundum regnum per arietem et hircum significatum est, etiam nunc intelligit,

^a Hæc pene ad verbum ex Josepho descripta sunt, quem videsis lib. X Antiquit. cap. ultimo.

^b Palat. juxta portam, etc.

A quod Medorum atque Persarum cernat imperium.

(Vers. 5.) *Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terræ, et non tangebat terram, etc. Ne quis me putet proprium sensum ponere, Gabrielis exponentis visionem prophetæ, verba dicamus : Aries, inquit, quem vidisti habere duo cornua, rex Medorum est, atque Persarum. Darius videbile Arsamii filius, in quo Medorum et Persarum regnum destructum est. Porro hircus caprarum, qui veniebat ab occidente, et propter nimiam velocitatem terram tangere non videbatur, Alexander est, rex Græcorum, qui, subversis Thebis, in Persas arma corripuit, et apud Granicum fluvium inito certamine, Darii duces superavit, et ad extremum ipsum*

674 *percussit arietem, et duo ejus confregit cornua, Medos, atque Persas : mihi que eum sub pedibus suis, et utrumque cornu suo subjugavit imperio. Cornu autem grande, ipse est rex primus Alexander, quo tricesimo secundo ætatis suæ anno mortuo in Babylone, surrexerunt pro eo quatuor daces ejus, qui sibi imperium diviserunt. Ægyptum enim Ptolomæus Lagi filius tenuit : Macedonas Philippus, qui et Arideus [Al. Arius] frater Alexandri : Syriam, et Babyloneam, et omnia regna Orientis, Seleucus Nicanor : Asiam regnavit Antigonus. Sed non, inquit, in fortitudine ejus. Nullus enim magnitudini Alexandri potuit coæquari. Et post multa tempora Syriæ rex impudens facie, et intelligens propositiones consurget Antiochus ἐπιφανής filius Seleuci, qui et Philopator appellatus est. Qui cum obses suisset Romæ, et nesciente senatu, per dolum cepisset imperium, contra Ptolomæum Philometorem dimicavit, hoc est, contra Meridiem, et contra Ægyptios. Rursumque ad Orientem, et contra eos qui res novas in Perside moliebantur ; ad extremum contra Judæos dimicans, capta Judæa, ingressus est Jerosolymam ; et in templo Dei simulacrum Jovis Olympii statuit : et usque ad fortitudinem cœli, id est, filios Israel, qui angelorum vallabantur auxilio, erexit magnificientiam suam, ita ut de sanctis plurimis idololatriæ subjeceret ; et velut stellas cœli conculcaret pedibus suis. Atque ita factum est, ut Meridiem, et Orientem, id est Ægyptum et Persidem suo teneret imperio. Quodque ait : Usque ad principem fortitudinis magnificatus est, hoc significat, quod erectus sit contra Deum, et sanctos illius persecutus est ; et tolerat ἐθέλεισμα, id est, iuge sacrificium, quod mane offerebatur, et respere, et polluerit atque dejecerit locum sanctificationis ejus. Et hoc non sua virtute, sed propter peccata populi. Atque ita factum est, ut veritas prosterneretur in terram, et, cultu idolorum florente, Dei religio conquiesceret.*

(Vers. 13.) *Et audiri unum de sanctis loquentem : et dixit unus sanctus alteri nescio, cui loquenti. Pro altero nescio quo, quod Symmachus interpretatus est*

^c Addunt duo mss. sine oculis elevatis.

^d Vatic. contra Orientem et contra Occidentem. Palat. Orientem dumtaxat pro Occidentem.

^a τοντι ποτε, quem et nos secuti sumus, Aquila et A 675 Theodotio, et LXX (וְנִצְחָה) b φελμονι, ipsum verbum Hebraicum posuerunt. Nomen ergo angelii tacentis, generaliter unum quenlibet de angelis indicavit.

Usquequo visio et iuge sacrificium, et peccatum desolationis quæ facta est, et sanctuarium, et fortitudo concilcabitur? Unus angelus interrogat alterum angelum usque ad quod tempus Dei judicio sub Antiocho rege Syriæ, templum futurum sit desolatum, et simulacrum Jovis staturum in templo Dei, juxta id quod subjunxit, dicens: Et sanctuarium et fortitudo concilcabitur.

(Vers. 14.) Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium. Legamus Machabæorum libros, et Josephi historiam, ibique scriptum reperiemus, centesimo quadragesimo tertio anno a Seleuco, qui primus regnavit in Syria post Alexandrum, ingressum Antiochum Jerosolymam, et universa vastasse, reversumque anno tertio, in templo posuisse statuam Jovis, et usque ad Iudam Machabæum, id e-i, usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, per annos vastitatis Jerusalem sex, contaminationis autem templi tres, duo millia trecentos dies, et tres menses esse completos; post quos templum purgatum est. Quidam pro duobus millibus trecentis, duo millia ducentos legunt: ne sex anni, et tres menses superesse videantur. Hunc locum plerique nostrorum ad antichristum referunt, et quod sub Antiocho in typico factum est, sub illo in veritate dicunt esse compleendum. Quod autem insert: Mundabitur sanctuarium. Judæ Machabæi significat tempora, qui de vico Modin d fratribus ac propinquis secum annentibus, et multis de populo Judeorum, Antiochi duces superat juxta Emmaus, quæ nunc Nicopolis dicitur. Quod audiens Antiochus qui contra principem principiam surrexerat, id est, Dominum dominantium, et regem regum in Elimaeide, quæ regio Persarum est, templum Diana spoliare cupiens, quod habebat pretiosa 676 donaria, et ibi quoque amissi exercitu, sine manibus contritus est, id est, tristitia morbo periit. Vespre autem et mane, successio diei noctisque significat.

(Vers. 15.) Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem, et quererem intelligentiam. Videbat visionem per picturam, et imaginem, et illius intelligentiam nesciebat. Non ergo omnis qui videt intelligit: quonodo si Scripturam sanctam legamus oculis et corde non intelligamus.

^a Palatin. ms. TINNOTE, secunda manu tinipote; legebatur antea cum circumflexo τίνητος.

^b Vatic. ms. quemadmodum et Sang. pones Montfaue. Latinus litteris PHELMONI, alii libri pelmoni, aut pelmoni.

^c Vox dies, inquit Victor. nec in Hebræo, neque in Brixianis codd. habetur: adjecta autem fuerit vel ex Theodotione, vel ut subintellecta e margine hoc translat.

^d Duo mss. vetustioresque editi libri filii pro fratribus, quod pridem Victorius Florentinorum codd. vpo emendavit, ipsa cogente historia I Machabæor.

Et ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. Non enim viri sunt angeli, sed in specie videntur virorum. Sicut Abraham ad quercum Mambræ tres visi sunt viri (Gen. viii), qui utique viri non erant; e quibus unus adoratur ut Dominus. Unde et Salvator loquitur in Evangelio: Abraham vidit diem meum; vidit et latens est (Joan. viii, 56).

(Vers. 16 et 17.) Et audivi vocem viri inter Ulai, et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istam [Vulg. istum] visionem. Et venit et stetit juxta ubi ego stabam. Cumque venisset, pavens corrui in faciem meam. Virum istum qui præcepit Gabrieli ut Danielem faceret intelligere visionem, Judæi Michælem autemant. Consequenter autem quia visio de præliis erat, regumque certaminibus, immo regnorum successionibus, Gabriel, qui præpositus est præliis huic officio mancipatur. Gabriel enim in linguam nostram vertitur fortitudo, vel robustus Dei. Unde et eo tempore quo erat Dominus nasciturus, et indicturus bellum dæmonibus, et triumphatus de mundo, Gabriel venit ad Zachariam, et ad Mariam (Luc. i). Et postea in Psalmis legimus de Domino triumphante: Quis est iste rex gloria? Dominus fortis et potens, Dominus fortis in prælio; ipse est rex gloria (Psal. xxiii, 8). Ubicumque autem medicina, et sanatio necessaria est, Raphael mittitur, qui interpretatur curatio; vel medicina Dei^e: si cui tamen placet Tobias librum recipere. Porro ubi populo prospera promittuntur, et ðæσμος, quod nos vel propitiationem, vel 677 expiationem possumus dicere, necessaria est, Michael, dirigitur, qui interpretatur quis sicut Deus? hoc videlicet nominis interpretatione significanta, quod in Deo sit medicina vera.

Et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniā in tempore finis complebitur visio, etc. Ezechiel, et Daniel, et Zacharias: quia s̄pē inter angelos esse se cernunt [Al. cernuntur], ne eleventur in superbiam, et angelicæ vel naturæ, vel dignitatis se esse credant, admonentur fragilitatis suæ, et filii hominum nuncupantur, ut homines se esse nōverint.

(Vers. 18.) Et tetigit me; et statuit me in gradu meo. Dixitque mihi, etc. Propheta qui pavore lapsus, quadrupes et pronus jacebat in terra: ad tactum angelii erigitur, ut possit absque formidine audire et intelligere quæ dicuntur.

(Vers. 26.) Tu ergo signa Visionem: quia post dies multos erit. Exposita Gabriel Angelus Visione, quam

ii; item ii, 8. Fratres Judæ Machabæi, Simon, Josephus et Jonathas sunt. Cæterum et conferendus Josephus Antiquit. lib. xii, c. 9.

^e Huc transfert. Palat. ms. verba hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit vera medicina: ferme cum Erasmi Victoriique editionib. quæ Martian. ad finem capitulo rectius distulit.

^f Idem cum antiquis editionibus: necessarium est ut Michael dirigatur, qui interpretatur Quis sicut Deus. Ut scilicet intelligatur, quia propitiationem, vel expiationem nullus possit conferre nisi Deus.

supra ut potius dissenserimus, ponit in fine : *Tu ergo signa Visionem : quia post dies multos erit.* Ex verbo ostendens signaculi, obscura esse quae dicebantur, et non patere multorum auditui, nec posse ante intelligi, nisi rebus et operibus impleantur.

(Vers. 27.) *Et ego Daniel langui et ægrotavi per dies: Cumque surrexissem, faciebam opera regis.* Hoc est illud, quod in Genesi de Abraham legimus : quod postquam Dominum audierit loquentem sibi, terram et cinerem esse se dixerit (Gen. xviii). Ergo Daniel ad visionis horrorem languisse, et ægrotasse se dicit : et cum surrexisset, fecisse opera quæ sibi a rege fuerant imperata, reddens omnibus omnia, et Evangelicum illud sciens : *Reddite quæ sunt Cæsarib[us] Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Luc. xi, 25).

Et stupebam ad visionem, et non erat qui interpretaretur. Si non erat qui interpretaretur, quomodo supra interpretatus est angelus ? Sed quod dicit, hoc est, reges audierat, et eorum nomina nesciebat : futura cognoverat, et quo tempore futura essent, dubius fluctuabat. Itaque quod solum facere poterat, stupebat ad visionem, et Dei scientiae cuncta relinquebat.

(Cap. IX.— Vers. 1.) *In anno primo Darii filii Asueri, de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldaeorum, anno uno regni ejus.* Illic est Darius, qui cum Cyro Chaldaeos Babylonioque superavit, ne putemus illum Darium, cuius anno secundo templum aedificatum est (quod Porphyrius suspicatur, ut annos Danielis extendat) vel eum qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est. Addit ergo nomen patris, additique victoriam, quia primus de semine Medorum, subvertit regnum Chaldaeorum, ut auferat propter similitudinem hominis, lectionis errorem.

(Vers. 2.) *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.* Prædixerat Jeremias septuaginta annos desolationis templi (Jer. lii, 29) : post quos rursus veniret populus in Judæam, et aedificarentur templum et Jersalem : quæ res Daniel non facit negligentem, sed magis provocat ad rogarandum : ut quod Deus per suam promisit clementiam, per bujus [Al. horum] impletat preces, ne negligenteria superbiam, et superbia pariat offensam. Denique in Genesi legimus (Gen. ix), centum viginti annos penitentia constitutos ante diluvium : qui quia tanto tempore, hoc est, centum annis, noluerunt agere penitentiam, nequaquam exspectat ut et viginti alii compleantur : sed insert ante, quod postea fuerat comminatus. Unde et ad Jeremiam dicitur, ob duritiam cordis populi Judæorum : *Ne ores pro populo hoc: quia non exaudiam te* (Jer. vii, 16). Et ad Samuel : *Usquequo luges super Saul? et ego abjeci eum* (I Reg. xvi,

* Unus Palatinus impie gessinus, peccatis polluti. Quia unus e populo est, etc. Vatican. impie fecimus. Peccata populi, etc. Victorius ut viaret perissol-

A 1). In cinere igitur et saeco postulat impleri quod promiserat Deus : non quo esset incredulus futurorum; sed ne securitas negligentiam, et negligentiam parerer offensam.

Obsecro, Domine Deus magne et terribilis. Adversus eos qui tua præcepta contemnunt.

(Vers. 4.) *Custodiens pactum et misericordiam diligenteribus te, et custodientibus mandata tua.* Non ergo quod pollicetur Deus statim futurum est; sed in eos sua promissa complet, qui custodiunt mandata illius.

(Vers. 5.) *Peccavimus, inique egimus, impie egimus, et recessimus, etc.* Peccata populi, quia unus e populo est, enumerat 679 ex persona sua, quod et Apostolum id epistola ad Romanos facere legimus.

B (Vers. 7.) *Tibi, Domine, justitia: nobis autem confusio faciei, etc.* Juste enim patimur, quod meremur.

(Vers. 8.) *Tibi Domino Deo nostro misericordia, et propitiatio: etc.* De quo supra dixerat : *Tibi, Domine, justitia;* nunc quia Dominus non solum justus, sed et misericors est, dicit : *Tibi, Domine, misericordia,* ut post sententiam judicantis, eum provocet ad clementiam.

(Vers. 11.) *Et stillavit super nos.* Non totam in nos effusisti iram, quam ferre non poteramus ; sed stillam furoris tui, ut correpti in plaga, reverteremur ad te.

Maledictio et detestatio quæ scripta est in libro Mosis servi Dei, etc. In Deuteronomio maledictiones et benedictiones Dei legimus (Deut. xxvii), quæ postea dictæ sunt in monte Garizim, et Hebel, justos super et peccatores.

(Vers. 13.) *Omne malum hoc venit super nos: et non rogarimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniurietibus nostris, et cogitaremus veritatem tuam.* Grandis duritia, ut in plagiis positi, Deum non rogarent, quod et si rogarunt, ideo non rogarunt, quia non sunt reversi ab iniurietibus suis. Reversio autem ab iniuritate est cogitare veritatem Dei.

(Vers. 14.) *Et vigilabit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos, etc.* Quando propter peccata corripimur, vigilat super nos Deus, et visitat nos. Quando vero a Deo deserimur, et non judicamur, indignique sumus correptione Domini, tunc dormire dicitur. Unde et in Psalmis legimus : *Seruit quasi dormiens Dominus, et quasi a crupulatu et vino (Psal. LXXVII).* Malitia enim et iniurias nostra inebriat Deum : que quando in nobis corripiunt, evigilare dicitur, et de sua ebrietate consurgere ; ut nos peccato ebrios evigilare faciat iustitiam.

(Vers. 15.) *Et nunc, Domine Deus noster, etc.* Memor est antiqui beneficii, ut ad similem Deum clementiam provocet.

(Vers. 17.) *Et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est.* Impie opere, quod segregiam, ad Vulgat. edit. scripsit iniuriam fecimus, impie egimus.

* Addit Victor. potens ex Psalmi textu.

mone pollicitus es : vicinum tempus desolationis A impletur.

(Vers. 18.) Propter temetipsum inclina, Deus meus, autem tuam, et audi : aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, etc. Ἀνθρώποις 680 hæc loquitur, ut quando exaudimur, inclinare Deus videatur aures suam : quando respicere nos Deus dignatur, aperire oculos suos : quando vero avertit faciem suam, et oculis ejus et auribus videamur indigni.

(Vers. 20.) Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel : ut [Vulg. ei] prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei. Ergo ut supra diximus, non populi tantum peccata, sed et sua replicat ; quia unus e populo est : sive humiliiter, cum peccatum ipse non fecerit, se jungit populo peccatori, ut ex humilitate veniam consequatur. Nota quod hic dixerit, confiterer peccata mea. In multis enim sanctæ Scripturæ locis confessio, non paenitentiam, sed laudem sonat.

(Vers. 21.) Adhuc me loquente in oratione : ecce vir Gabriel quem rideram ^a in visionis principio. Principium vocat præteritam visionem, quam hæc sequitur. Et graudis orationis effectus est ; impletaque promissio Domini qui ait : Adhuc te loquente dicam, ecce adsum (Isai. lxxviii, 9). Videtur autem Gabriel, non angelus vel archangelus, sed vir : ut nequaquam sexum, sed nomen virtutis ostenderet.

Cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. Volare dicitur, quia (Al. qui) ut vir apparuerit, et in tempore sacrificii vespertini : quia oratio prophete a sacrificio matutino usque ad sacrificium vespertinum perseverarat : et propterea Dei in se flexit misericordiam.

(Vers. 22.) Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque. Tunc obscura est visio, ut propheta angelii doctrina indigeat.

Daniel nunc egressus sum ut docerem te, et intelligeres. Nunc ad te missus sum, et egressus ^b sum, non a facie Dei, ut ab eo recederem, sed ut ad te venirem.

(Vers. 23.) Ab exordio precum tuarum egressus est uero : ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Ut rogare coepisti, statim impetrasti misericordiam Dei : et egressa est sententia, et ego uero missus sum, ut exponerem tibi quæ ignoras : quia vir desideriorum es, sive amabilis, et Dei amore dignus, ut Salomon appellatus est Idida [Al. Je-dida], sive vir desideriorum, quod pro desiderio tuo, Dei secreta audire merearis, et esse conscientius futuron.

681 Tu ergo animadverte Sermonem, et intellige visionem. Si Daniel dicitur : diligenter attende, ut audias et intelligas, quod vides : quid nos facere

^a Palat. ms. in visione in principio, Vatic. in principio tantum.

^b Vatic. et egressus sum a facie Dei non ut ab eo etc. In Palat. Verba et egressus sum penitus desiderantur.

^c Subsequens pericope sacri textus tota in nostris Miss. vacat.

A oportet, quorum oculi ignorantia tenebris, et caligine vitiorum obsecrati sunt.

(Vers. 24.) Septuaginta hebdomades abbreviata sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam : ^c ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna : et impleteur visio, et prophetia, et ungotur Sanctus sanctorum. Scito ergo et animadverte ab exitu sermonis, ut iterum edificetur Ierusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duas erunt : et rursum edificabitur platea et muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus : et non erit ejus (^d populus qui cum negatur est), et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo : et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio : Confirmabit autem pactum multe hebdomada una : et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. Et erit in Templo abominationis desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. Quia Prophetæ dixerat : Educisti populum tuum, et nomen tuum invocatum est super civitatem tuam, et super populum tuum, propriea ex persona Dei loquitur Gabriel : Nequaquam populus Dei est, sed populus tuus : nec urbs sancta Dei, sed sancta, ut dicas [Al. discas] ubi. Simile quid et in Exodo legimus, quando Deus loquitur ad Moysen : Descende, peccavit enim populus tuus (Exod. xxxii, 7), hoc est, non populus meus, quia me deseruit. Quia igitur postulas pro Jerusalem, et oras pro populo Iudeorum, audi quid in septuaginta annorum hebdomadibus futurum sit populo tuo, et urbi tuae quæ sequuntur. Scio de hac quæstione ab eruditissimis viis varie disputatum, et unumquemque pro captiu ingenii sui dixisse quod senserat. Quia igitur periculosem est de magistrorum Eclesiae judicare sententiis, et alterum præferre alteri, dicam quid unusquisque senserit, lectoris arbitrio derelinquens, cuius expositionem sequi debeat. Africanus in quinto Temporum volumine, de septuaginta hebdomadibus hæc locutus 682 ad verbum est. Capitulum quod in Daniele de septuaginta hebdomadibus legimus multa et mirabilia continet, quæ nunc longum est dicere : ergo quod ad præsens opus pertinet, de temporibus disserendum est. Nullique dubium quin de adventu Christi prædicatio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et delecta est iniquitas : et annuntiata justitia sempiterna, quæ legis justitiam viiceret : et impleta est visio, et prophetia : quia lex et Prophetæ usque ad Baptismum Joannæ (Luca, xvi). Et uactus est Sanctus sanctorum : quæ omnia priusquam Christus humanum corpus assumeret, sperabantur magis

^d Isthaec parenthesi inclusa verba in Hebreo non sunt.

^e Fragmentum istud ex Opere Africani Graecæ habetur penes Eusebium de Præparat. Evang. lib. viii, cap. 1.

^f In Vatic. usque ad baptismum Joannis.

quam tenebantur. Dicit autem ipse Angelus septuaginta annorum hebdomadas, id est, annos quadringtones nonaginta, ab exitu sermonis, ut respondeatur, et ut ædificetur Jerusalem, vicesimum Artaxerxis regis Persarum annum habere principium. Neemias quippe hujus pincerna (*Neem. 1*), sicut in Esdrae libro legimus rogavit regem, accepitque responsum, ut ædificaretur Jerusalem. Et iste egressus est sermo qui exstremæ urbis, et circumdandæ muris daret licentiam: quæ usque ad illud tempus vicinarum gentium patebat incuribus. Si quidem ad Cyri regis imperium, qui volentibus reverti Jerosolymam dererat potestatem, Jesus Pontifex et Zorobabel, et postea Esdras Sacerdos, et cæteri qui cum eis proflicisci voluerant, Templum et urbem, et muros ejus ædificare conati sunt, prohibentibus in circuitu nationibus, ne impleretur opus, quasi hoc rex non jussisset. Mansit itaque imperfectum opus usque ad Neemiam, et vicesimum annum regis Artaxerxis: [Ergo captivitas ante regnum Persarum annis 70.] quo tempore regni Persarum, centum et quindecim anni fuerant evoluti, captivitatis autem Jerusalem, centesimus octogesimus, et quintus annus erat: tunc primum Artaxerxes jussit muros exstrui Jerusalem: cui operi præfuit Neemias, et ædificata est platea, et muri circumdati: et ex illo tempore si numerare velis septuaginta **683** annorum hebdomadas usque ad Christum poteris invenire. Quod si harum principium ab ^a alio tempore voluerimus sumere, et tempora non concurrent, et multa reperiemus contraria. Nam si a Cyro, et prima ejus indulgentia, quæ Judæorum est laxata captivitas, septuaginta numerentur hebdomadæ, centum et eo amplius inveniemus annos, qui statutum septuaginta hebdomadarum excedant numerum: et multo plus si ex qua die locutus est Danieli angelus: additurque amplior numerus, si captivitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permansit enim regnum Persarum, usque ad initium Macedonum, annis ducentis triginta: et ipsi Macedones regnaverunt annis trecentis: atque exinde usque ad annum (ιεχαδεκατον) quintumdecimum Tiberii Cæsaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta, qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita ut centum supersint anni. A vicesimo autem anno Artaxerxis regis usque ad Christum, compleuntur hebdomadæ septuaginta, juxta lunarem Hebræorum supputationem, qui menses non juxta solis, sed juxta lunæ cursum numerant. Nam a centesimo et quintodecimo anno regni Persarum, quando Artaxerxes rex ejusdem imperii, vicesimum regni sui habebat annum, et erat octogesima: et tertia Olympiadis annos quartus, usque ad ducentesimam [*Al. centesimam*] secundam Olympiadem, et secundum ejusdem Olympiadis annum, Tiberique Cæsaris annum quintumdecimum, colliguntur anni quadringtoni septuaginta quinque, qui faciunt annos Hebraicos quadringtonos nonaginta, juxta lunares (ut diximus) menses. Qui secun-

Adum illorum suppurationem possunt facere per singulos menses dies viginti novem [*Al. viginti octo*], et semis: ita ut solis circulus per annos quadringtones nonaginta plus habeat dies trecentos sexaginta quinque, et quartam diei partem: et per duodecim menses singulorum annorum undecim dies et quarta diei pars amplius reperiatur. Unde Graci et Judæi, per octo annos trium mensium μεσολέπους faciunt. **684** Si enim octies undecim, et quartam partem volueris suppulare, nonaginta dies, hoc est, tres menses efficies, et in quadringtonis septuaginta [*Al. quadraginta*] quinque annis octonarii reperiuntur anni quinquaginta novem, et menses tres: qui simul faciunt plus minusve annos quindecim: quos si quadringtonis septuaginta quinque annis volueris addere, septuaginta annorum facies hebdomadas, hoc est, simul annos quadringtonos nonaginta. **B**Hæc Africanus eidem verbis quibus expressimus locutus est. Transeamus ad Eusebium Pamphili, qui in octavo libro οὐαγγελικῆς ἀποδείξεως tale nescio quid suspicatur: « Non mihi videtur frustra septuaginta hebdomadarum facta divisio: ut primum dicatur *septem*, deinde *sexaginta duæ*, et ultima adderetur *hebdomas una*, quæ et ipsa in duas partes secta est. Scriptum est enim: *Scies et intelliges ab exitu sermonis: ut respondeatur, et ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem hebdomadas septem, et hebdomadas sexaginta duæ.* Et post alia quæ narravit in medio, ponit in fine: *confirmabit testamentum plurimi hebdomadae* [*Al. hebdomas*] una. Hæc non frustra **C**et absque inspiratione Dei Angelum respondisse manifestum est. Quæ observatio cautam atque sollicitam videtur expetere rationem, ut lector diligenter attendat, et causam divisionis [*Al. visionis.*] inquirat. Sin autem necesse est nos dicere quod sentimus, juxta aliam expositionem, quæ in præsentि versatur lectione, in eo quod Angelus ait: *Ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem*, non alios arbitramur quam principes, qui post hanc prophetiam, et reversionem de Babylone Judaico populo præfuerunt, hoc est ἀρχαρχοι, et Pontifices quos *Christos*, ab eo quod uncti sunt, Scriptura cognominat: quorum princeps fuit Jesus filius Josedec, Sacerdos magnus: et qui fuerunt usque ad adventum Domini Salvatoris. Hosque significat vaticinum prophetale, dicens: *Ab exitu sermonis, ut respondeatur et ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomadæ septem, et hebdomadæ sexaginta duæ*, **685** id est, ut septem hebdomadæ, et postea sexaginta duæ, quæ faciunt annos quadringtonos octoginta tres a Cyro numerantur. Ac ne videamur procacem tantum ferre sententiam, et non probare quæ dicimus, numeremus eos qui post Jesum filium Josedec usque ad adventum Domini populo præfuerunt Christi, id est, uncti in pontificatum. Primus igitur, ut ante jam diximus, post Danielis prophetiam, quæ facta est sub Cyro rege, postquam de Babylone re-

^a Duo mss. ab illo tempore noluerimus sumere.

versus est populus, Jesus filius Josedec fuit, sacerdos magnus, et Zorobabel filius Salathiel, qui templi fundamenta jecerunt: impeditoque opere a Samariis, et alias in circuitu nationibus, septem hebdomadarum anni completi sunt, id est, quadraginta et novem, in quibus imperfectum opus templi fuit: et quas prophetia a reliquis sexaginta duabus hebdomadibus separat. Denique et Judæi in Evangelio ex hac opinione [Al. opinatione] loquuntur ad Dominum: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus suscitabis illud (Joan. ii, 20)*? Tot enim anni sunt a primo anno Cyri regis, qui libertatem dedit voluntibus Judæis reverti in patriam, usque ad sextum annum Darii regis, sub quo templi opus omne completum est. Porro Josephus, et alios tres annos addidit, in quibus περιβολαι templi, et quedam alia quæ remanserant perfecta sunt: qui additi quadraginta sex annis, faciunt annos quadraginta novem, id est, septem annorum hebdomadas. Reliquas autem sexaginta duas hebdomadas ab ejusdem Darii septimo anno enumerant. Quo tempore Jesus filius Josedec, et Zorobabel jam majoris ætatis populo præerant: sub quibus prophetauerunt Aggæus, et Zacharias: post quos Esdras et Neemias de Babylone venientes, muros urbis estruxerunt, teneente pontificatum Joachim, filio Iesu, cognomento Josedec: post quem successit in sacerdotium Eliasub, ac deinde Joiade, et postea Joannes: post quem Jaddus, cuius ætate Alexander, rex Macedonum, condidit Alexandriam, **686** ut ^a Josephus in Antiquitatum libris loquitur: veniente Jerosolymam, et victimas in templo immolavit. Mortuo autem Alexandro, centesima tredecima Olympiade, anno ducentesimo trigesimo sexto regni Persarum: quod cœperat primo anno quinquagesimæ quintæ Olympiadis: quo tempore Cyrus rex Persarum, Babylonios, Chaldæosque superavit, et post mortem Jaddi sacerdotis, qui sub Alejandro templo præfuit, suscepit pontificatum Onias: quo tempore Seleucus, subjugata Babylone, diadema totius Syriæ, et Asie capiti suo imposuit, anno duodecimo mortis Alexandri. In quod tempus supputantur omnes anni a Cyri imperio, ducenti quadraginta octo. Ex qua ætate Scriptura Machabæorum regnum Græcorum eaumerat. Post Oniam præfuit Judæis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuaginta Interpretes Scripturas sanctas Alexandriæ dicuntur in Græcum versisse sermonem: post quem alter Onias, cui successit Simon, quo regente populum, Jesus filius Sirach scripsit librum qui Græce πανεπετρος appellatur, et plerisque Salomonis falso dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Judæos diis gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Judas Machabæus purgavit templum, et idolorum simulacra contrivit. Cui successit frater Jonathan:

A et post eum rexit populum Simon frater utriusque, in cuius morte ducentesimus septuagesimus septimus regni Syriæ impletus est annus: et usque ad hoc tempus, Machabæorum primus liber historiam continet. Supputanturque a primo anno Cyri regis Persarum, usque ad finem primi Machabæorum voluminis, et mortem Simonis pontificis, anni quadragesimi viginti quinque. Post quem Joannes tenuit Pontificatum, annis viginti novem: quo mortuo Aristobolus, uno anno præfuit populo: qui primus reversus de Babylone, diadema insigne regiae potestatis cum honore pontificatus assumpsit. Hujus successor fuit Alexander, rex **687** pariter, et pontifex, qui rexit populum annis viginti septem: et hactenus, a primo anno Cyri regis, et captivorum B redditu, qui in Judeam venire voluerunt, supputantur anni quadragesimi octoginta tres: quos septem, et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, sexaginta novem simul efficiunt. Et hoc omni tempore pontifices rexerunt populum Judæorum, quos ego nunc arbitrator vocari Christos duces. Mortuo autem novissimo eorum Alexandro, huc atque illuc in varias partes absque ullo duce gens Judæorum seditionibus vexabatur, in tantum ut Alexandra, quæ et Salina vocabatur, ejusdem Alexandri uxor, obtineret imperium, et pontificatum quidem Hircano filio reservaret: Aristobolo autem alteri filio regnum traduceret, quod obtinuit annis decem. Pugnantibus autem contra se intestina seditione germanis, et gentem Judæorum in diversa studia trahentibus, supervenit Cneus Pompeius dux Romani exercitus, captaque Jerosolyma; usque ad adyta templi ingressus est, quæ vocabantur *santa sanctorum*: vincitumque [Al. victumque] Aristobolum Romanum misit servans triumpho suo, et pontificatum Hircano fratri ejus tradidit. Tunc prius genit Judæorum Romanis facta est tributaria. Post quem Herodes filius Antipatris, interfecit Hircano, regnum Judæorum senatusconsulto accepit, et primus alienigena Judæis præfuit. Qui pontificatum quoque nequaquam juxta legem Moysi, mortuis parentibus, tradebat liberis, sed alienis, et nec ipsis inulto tempore, ^b nisi ob gratiam et pretium, divinæ legis jussæ contemnens. Ponit et aliam idem Eusebius explanationem, quam si voluerimus in Latinum sermonem vertere, extendemus libri magnitudinem. Hæc est ergo interpretationis ejus sententia: A sexto anno Darii, qui post Cyrum, et Cambysen filium ejus regnavit in Persis, quando templi opera consummata sunt, usque ad Herodem, et Cæsarem Augustum, numerat hebdomadas septem et sexaginta duas, quæ faciunt annos quadragesimos **688** octoginta tres: quando Christus, hoc est, Hircanus, novissimus pontifex de genere Machabæorum, ab Herode jugulatus est, et cessavit juxta legem Dei pontificum successio. Civitatem quoque et ipsum

Alexandriam, minime Josephus narrat.

^b Istud nisi nostri miss. non habent. Consule Græcum textum.

^a Libro quidem xi, c. 8, Jerosolymam venisse Alexandrum tradit Josephus; et in templo sacrificasse τῷ Θεῷ κατὰ τὴν τοῦ Ἀρχιερίως ὑπήνωσεν; tum vero temporis, sive Jaddi ætate, conditam ab eo

sancuarium sub duce Romano, Ronianus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indebitum in Judæos arripuit imperium. Quodque insert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomadae [Al. hebdomadis]. Una, et in dimidio hebdomadis deficit hostia, et sacrificium, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judæam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangeliam Joannem Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: haud dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dienidia rursum hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non sicut sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matt. xxvii, 25). Et: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Quem locum in Chronico ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam lingua verimus, diligens lector plenus edissertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, intersecto Hircano Herodes Judæam obtinuit, septem et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, quadragecenti octoginta tres suppulantur anni, sic possimus approbare: sexagesimæ sextæ [Lege utrobiusque septimæ]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completa est templi ædificatio, et centesimæ octogesimæ sextæ Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judæos cepit imperium: qui faciunt annos quadragecentos octoginta tres, per singulas Olympiades, quadriennio suppunctato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non ^a reprobato: quod plerique unam hebdomadem annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio suppunctato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judæos Romana primum **639** arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadam annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alios esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadem de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una.* In totum enim orbem per apostolos Evangelium prædicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Hæc Eusebius. Hypollitus autem de eisdem hebdomadi bus opinatus est ita ^b: Septem hebdomadas ante redditum populi suppunctat, et sexaginta duas post redditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora*

omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta suppulantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Eliz tempora, et antichristi, ut tribus et semis annis ultimam hebdomadis, Dei notitia confirmetur. De qua dictum est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (Dan. xi, 27): Et tribus aliis annis sub antichristo deficit hostia, et sacrificium. Adveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinaris autem Laodicenus omni pæteritorum temporum se liberans quæstione, via extendit in futurum, et periculoso de incertis profert sententiam. Quæ si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem querere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non diceuti: *In quadragecentis nonaginta annis peccata, et omnia **639** que ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quæ ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virgine, usque ad quadragesimum nonum annum, id est, finem septem hebdomadarum, Israelis expectatam poenitentiam. Postea vero ab octavo Claudi Cæsaris anno, contra Judæos Romana arma correpta. Tricesimo enim iusta evangelistam Lucam anno ætatis suæcepit in carne Dominus Evangelium prædicare (Luc. 1), et iusta Joannem evangelistam (Joan. ii, et xi), per tria pacchata duos postea implevit annos, et axinde sex Tibérii suppulantur anni, et quatuor C. Camarais cognomento Caligulae, et octo Claudi, id est, simul anni quadrageinta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadragecenti triginta quatuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duæ hebdomadæ, tunc ab Elia, qui venturus est iusta sermonem Domini Salvatoris (Luc. 1), ut resurrexit cor patrum ad filios, in ultima hebdomado ædificandam Jerusalem, et templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et iusta apostolica sessurum in templo Dei (II Thess. 2), et interficiendum spiritu Domini Salvatoris, postquam omnia sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut media hebdomas confirmet testamentum Dei cum sanctis, et rursum media cessationem victimarum esse praenuntiet sub Antichristo, qui ponet abominationem desolationis, id est, idolum et statuam propriæ Dei in templo, et erit extrema vastitas, et condemnatio populi Iudeorum, qui spreta veritate Christi, repperient Anti-christi mendacium. Afferit autem idem Apollinaris hanc se temporum capere conjecturam, quia Africana*

^a Vatic., non reprobatur: Palat. quæ ex parte non reprobatur: tum quod plenius hebdomadas annorum in septuaginta etc.

^b In Commentariis in Danielem, sive Opere de Sacra Historia.

nus scriptor temporum, cuius supra expositionem posui ultimam hebdomadam in fine mundi esse testetur: nec posse fieri, ut junctas dividantur annates; sed omnia sibi juxta prophetiam Danielis esse tempora copulanda. Clemens vir eruditissimus, presbyter Alexandrinus Ecclesiae ix., parvipendens annorum, numerum, 691 a Cyro rege Persarum, usque ad Vespasianum, et Titum imperatores Romanos, septuaginta annorum hebdomadas dicit esse completas, id est, annos quadringentos nonaginta, additis in ipso numero duobus millibus trecentis diebus, de quibus supra diximus: Persarumque, et Macedonum, et Caesarum tempora in his hebdomadibus enucleare conatur, cum juxta diligentissimam supputationem, a primo anno Cyri regis Persarum atque Macedonum, in quo imperavit et Darius, usque ad Vespasianum, et eversiuncem templi, supputentur anni sexcenti triginta. Origines cum profuisset hoc idem capitulum, bortatus est nos, ut queramus quod non intelligimus, et quia non habebat locum allegoria, in qua est libera disputatio, historias veritatem conclusas, huc in decimo Stromatum volumine breviter aenotavimus: et Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darii filii Assueri usque ad adventum Christi, quot anni sint, et que in illis gesta dicantur, et videndum est in ea possimus adventui Domini coapitare. et Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quem contra Judaeos scripsit, nosse poterimus, cujus verba breviter ponenda sunt: « Unde igitur ostendemus, quia Christus venit intra sexaginta duas et hebdomadas? Numeremus a primo anno Darii, quoniam ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim ei: Intellige, et conjice a prophetatione 692 sermonis respondere me tibi haec. Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc vidi visionem Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius annis regnavit

• Ponens Tertullianum inter septuaginta duas et dimidiam hebdomadas.

^b Legit Pomerius a Pamelio laudatus, intellige prophetationes sermonis hujus: sed placet, inquit Pamelius, vulgata lectio a profactione sermonis, etc.

^c Hunc plerique omnes appellant Arsen. Canon Mathematicus. Arogum vocat.

^d In Vulgatis Tertulliani annos viginti duos.

^e Addunt nostri mss. editique Tertulliani codd. Post eum, quas voces Victorius, utpote jam apposita parenthesi redundantes, expunxit.

^f Huic quoque alterum annum largitur, sive annos ponit triginta novem vulgatus Tertullianus, cui Pomerius et Glossa consentiunt. Atque adeo est, inquit Pamelius, etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus.

^g Nostri mss. viginti septem dumtaxat numerant, quemadmodum et Pomerius.

^h Pamelius triginta octo restituit, sicut emendandum contendit etiam apud Hieron. et Pomerium, ut constet numerus annorum 436, maxime, inquit, cum Eusebius Ptolemaei Cleopatrae filio (si mendosus non sit codex) octo, et Ptolemaei Dionysio triginta annos attribuat, quos duos pro uno et eodem alii consumperant.

ⁱ Idem restituit sex ex Glossa ordinaria tum hic tum postea, et ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro quadraginta octo: nam tredecim ann: eum Cleopatra, et quadraginta tres post illam,

decem et novem; Artaxerxes annis quadraginta; Ochus qui et Cyrus, annis viginti quatuor; et Argus anno uno. Darius alias, qui et Melas nominatus est, annos viginti unum. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum (qui et Medis, et Persia regnauerat, quos devicerat, et in Alexandria regnum suum firmaverat, quando et nomine suo eam appellavit) regnavit illuc in Alexandria Soter annis triginta quinque: cui successit Philadelphus, regnans annis triginta octo. Post hunc Evergetes regnauit annis viginti quinque: deinde Philopator annis decem et septem, et post hunc Epiphanes annis viginti quatuor. Item aliis Evergetes annis viginti et novem. Soter annis triginta octo. Ptolemaeus annis triginta septem. Cleopatra annis viginti mensibus quinque. Itom Cleopatra conregnauit Augusto annis tredecim. Post Cleopatram Augustus alias annis quadraginta tribus imperavit. Nam omnes anni Augusti imperii fuerunt numero (41. anni) quinquaginta sex. Videamus (41. videamus) autem quoniam in quadragesimo primo anno imperii Augusti, qui post mortem i Cleopatrae imperavit, 693 nascitur Christus, et supervixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi, in annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatrae, anni quadringenti triginta septem, menses quinque. Unde adimplentur sexaginta duas hebdomades et dimidia, quae efficiunt annos quadringentos triginta septem, menses sex in diem Nativitatis Christi. Et manifestata est justitia aeterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et propheta, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, signari viatum et prophetiam? quoniam omnes prophetae nuntiabant de ipso quod esset venturus, et pati haberet. Igitur fuerunt anni quinquaginta sex. Mox apud Tertullianum adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto, etc.

I Pamelius ait: Quod hic et paulo post habet Author: post mortem Cleopatrae, certe ad lapsum memorie pertinet, et tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti ann. CCCCXXXVII, computet et annos Cleopatrae sub Augusto XIII, et praeterea Augusti XL, cum revera solum debuisse computare (uti Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram XXIX. Atque adeo rursum hallucinatur, quem dicit supervixisse Augustum post natum Christum annos XV, qui alioquin secundum priorem ejus computationem non potuit vixisse post Cleopatrae an. 13, et suos 41, quam annos duos; quippe quem facit juxta communem omnium sententiam imperasse dumtaxat annos numero LVI, ubi etiam hoc loco, additur vox numero, ex lectione Pomerii. B. Hieronymi ac Glossa ordinaria, qui etiam legunt: Et erunt reliqua tempora annorum in diem nativitatis Christi et in annum Augusti XL post mortem Cleopatrae anni CCCCXXXVII, menses sex: rectius vero iudicio, quam vulgati codd. in diem nativitatis Christi anni XL. Efficiuntur autem anni 137, menses quinque. Sicut etiam quod habet Pomerius, remittuntur, magis placet quam quod erat, tribuuntur, quia improprie dicerentur tribus peccata, pro dimitti. Item: ipso, pro illo; ex iisdem legitimus, ipso est signaculum. Perinde est autem, sive legas: neque prophetas est qui, sive: neque prophetia est qua.

sanctuarium sub duce Romano, Ronianus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indebitum in Judæos arripuit imperium. Quodque insert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomada [Al. hebdomadis]. Una, et in dimidio hebdomadis deficiens hostia, et sacrificium, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judæam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangelistam Joannem Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: band dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dimidia rursus hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non sicut sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth. xxvii, 25). Et: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Quem locum in Chronicō ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam linguam verimus, diligens lector plenius edissertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, intersecto Hircano Herodes Judæam obtinuit, septem et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, quadringenti octoginta tres supputentur anni, sic possimus approbare: sexagesimæ sextæ [Lege utrobique septimæ]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completa est templi ædificatio, et centesimæ octogesimæ sextæ Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judæos cepit imperium: qui faciunt annos quadringentos octoginta tres, per singulas Olympiades, quadriennio supputato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non ^a reprobato: quod plerique unam hebdomadem annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio supputato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judæos Romana primum 689 arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadæ annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alias esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadæ de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una.* In totum enim orbem per apostolos Evangelium prædicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Hæc Eusebius. Hypolitus autem de eisdem hebdomadi bus opinatus est ita ^b: Septem hebdomadas ante redditum populi supputat, et sexaginta duas post redditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora*

^a Vatic., non reprobatur: Palat. qua ex parte non reprobatur: tum quod plenius hebdomadas annorum in septuaginta etc.

omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Eliæ tempora, et antichristi, ut tribus et semis annis ultima hebdomadæ, Dei auctoritas confirmetur. De qua dicitur est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (Dan. ii, 27): Et tribus aliis annis sub antichristo deficiens hostia, et sacrificium. Adveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinaris autem Laodicenus omni præteriorum temporum se liberans quæstione, vota extendit in futurum, et periculoso de incertis profert sententiam. Quasi si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem querere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non dicens: In quadringentis nonaginta annis peccata, et omnia 690 que ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quæ ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virgine, usque ad quadragesimum nonum annum, id est, linea septem hebdomadarum, Israelis expectatam paenitentiam. Postea vero ab octavo Claudi Cæsaris anno, contra Judæos Romana arma correpta. Tricesimo enim iuxta evangelistam Lucam anno ætatis suacepit in carne Dominus Evangelium prædicare (Luc. i), et iusta Joannem evangelistam (Joan. ii, et xi), per tria parvata duos postea implevit annos, et exinde sex Tibérii supputantur anni, et quatuor C. Cæsaris cognomento Caligulae, et octo Claudii, id est, simul anni quadraginta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadringenti triginta quartuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duæ hebdomadæ, tunc ab Elia, qui venturus est iusta sermonem Domini Salvatoris (Luc. i), ut resulsum cor patrum ad filios, in ultima hebdomadae ædificandam Jerusalem, ei templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et iuxta apostolum sessurum in templo Dei (II Thess. ii), et interficiendum spiritu Domini Salvatoris, postquam contra sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut media hebdomas confirmet testamentum Dei cum sanctis, et rursum media cessationem victimarum esse præsumat sub Antichristo, qui poset abominationem desolationis, id est, idolum et statuam proprii Dei in templo, et erit extrema vanitas, et condemnatio populi Iudeorum, qui spreta veritate Christi, reciperant Antichristi mendacium. Afferit autem idem Apollinaris hanc se temporum capere conjecturam, quis Africa-

^b In Commentariis in Danielem, sive Opere de Sacrae historia.

nus scriptor temporum, cuius supra expositionem posui ultimam hebdomadam in fine mundi esse testitur: nec posse fieri, ut junctae dividantur annates; sed omnia sibi juxta prophetiam Danielis esse tempora copulanda. Clemens vir eruditissimus, presbyter Alexandrinus Ecclesiae, parvipendens annorum, numerum, **691** a Cyro rege Persarum, usque ad Vespasianum, et Titum imperatores Romanos, septuaginta annorum hebdomadas dicit esse completas, id est, annos quadringentos nonaginta, additis in ipso numero duobus millibus trecentis diebus, de quibus supra diximus: Persarumque, et Macedonum, et Caesarum tempora in his hebdomadiis enumera-re conatur, cum juxta diligentissimam supputationem, a primo anno Cyri regis Persarum atque Macedonum, in quo imperavit et Darius, usque ad Vespasianum, et eversionem templi, supputentur anni sexagesimi triginta. Origines cum profuisset hoc idem capitulum, bortatus est nos, ut queramus quod non intelligimus, et quia non habebat locum allegoria, in qua est libera disputatio, historica veritate conclusus, haec in decimo Stromatum volumine breviter annotavit: « Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darii filii Assueri usque ad adventum Christi, quot anni sint, et que in illis gesta dicantur, et videendum est in ea possimus adventui Domini computare. » Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quem contra Judaeos scripsit, nosse poterimus, cujus verba breviter ponenda sunt: « Unde igitur ostendemus, quia Christus venit intra sexaginta duas hebdomas? Numeremus a primo anno Darii, quoniam ipso C tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim ei: Intellige, et conjice a prophetatione **692** sermonis respondere me tibi haec. Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc vidi visionem Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christij. Darius annis regnavit

^a Pecces Tertullianum inter septuaginta duas et dimidias hebdomas.

^b Legit Pomerius a Pamelio laudatus, intellige prophetationes sermonis hujus: sed placet, inquit Pamelius, vulgata lectio a profecitione sermonis, etc.

^c Hunc plerique omnes appellant Arsen. Canon Matthei. Aroqum vocat.

^d In Vulgatis Tertulliani annos viginti duos.

^e Addunt nostri mss. editique Tertulliani codd. Post eum, quas voces Victorius, utpote jam apposita parentheses redundantur, expunxit.

^f Huic quoque alterum annum largitur, sive annos post triginta novem vulgatus Tertullianus, cui Pomerius et Glossa consentiunt. Atque adeo est, inquit Pamelius, etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus.

^g Nostri mss. viginti septem dumtaxat numerant, quoniammodum et Pomerius.

^h Pamelius triginta octo re-tinuit, siveque emendandum contendit etiam apud Hieron. et Pomerium, ut constet annorum annorum 436, maxime, inquit, cum Eusebius Ptolemaio Cleopatra filio (si mendosus non sit codex) octo, et Ptolemaio Dionysio triginta annos attribuat, quos duos pro uno et eodem alli consumarent.

ⁱ Idem restituit sex ex Glossa ordinaria tum hic tum postea, et ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro quadraginta octo: nam tredecim anni eum Cleopatra, et quadraginta tres post illam,

A decem et novem; Ariarthes annis quadragesima; Ochus qui et Cyrus, annis viginti quatuor; ^c Argus anno uno. Darius alias, qui et Melas nominatus est, annos viginti ^d unum. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum (qui et Medis, et Persia regnaverat, quos devicerat, et in Alexandria regnum suum firmaverat, quando et nomine suo eam appellavit) ^e regnavit illuc in Alexandria Soter annis triginta quinque: cui successit Philadelphus, regnans annis triginta ^f octo. Post hunc Evergetes regnauit annis viginti quinque: deinde Philopator annis deceun et septem, et post hunc Epiphanea annis viginti quatuor. Item aliis Evergetes annis viginti ^g novem. Soter annis triginta octo. Ptolemaeus annis triginta ^h septem. Cleopatra annis viginti incensibus ⁱ quinque. Item Cleopatra conregnavit Augusto annis tredecim. Post Cleopatram Augustus alii annis quadragesima tribus imperavit. Num omnes anni Augusti imperii fuerunt numero (*Al. anni*) quinquaginta sex. Videamus (*Al. videmus*) autem quoniam in quadragesimo primo anno imperii Augusti, qui post mortem i Cleopatra imperavit, **693** nascitur Christus, et supervixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi, in annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatrae, anni quadringenti triginta septem, menses quinque. Unde adimplentur sexaginta duas hebdomas et dimidia, quae efficiunt annos quadringentos triginta septem, menses sex in diem Nativitatis Christi. Et manifestata est justitia eterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et propheta, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, *signari visum et prophetiam?* quoniam omnes prophetae nuntiabant de ipso quod esset venturus, et pati haberet. Igitur fuerunt anni quinquaginta sex, Mox apud Tertullianum. Item adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto, etc.

I Pamelius ait: Quod hic et paulo post habet Author: post mortem Cleopatrae, certe ad lapsum memorie pertinet, et tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti ann. CCCXXXVII, computet et annos Cleopatrae sub Augusto XIII, et preterea Augusti XL, cum revera solum debuisse computare (ut Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram XXIX. Atque adeo rursum hallucinatur, quem dicit supervixisse Augustum post natum Christum annos XV, qui aliqui secundum priorem ejus computationem non potuit vixisse post Cleopatra an. 15, et suos 41, quam annos duos; quippe quem facit juxta communem omnium sententiam imperasse dumtaxat annos numero LVI, ubi etiam hoc loco, additur vox numero, ex lectione Pomerii, B. Hieronymi ac Glossae ordinariae, qui etiam legunt: *Et erunt reliqua tempora annorum in diem nativitatis Christi et in annum Augusti XL post mortem Cleopatrae anni CCCXXXVII, menses sex: rectius vero iudicio, quam vulgati codd. in diem nativitatis Christi anni XL.* Efficiuntur autem anni 157, menses quinque. Sicut etiam quod habet Pomerius, remittuntur, magis placet quam quod erat, tribusuntur, quia improprie dicentur tribui peccata, pro dimitti. Item: *ipso, pro illo;* ex iisdem legibus, *ipso est signaculum.* Perinde est autem, sive legas: *neque prophetas oculi, sive: neque prophetia est qua.*

quoniam impleta est prophetia per adventum ejus, propterea signari visionem, et prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retro de eo prophetæ nuntiabant. Post adventum enim, et passionem ejus [Al. Christi], jam non est visio, neque Prophetia [Al. prophetes] quæ Christum nuntiet esse venturum. Et post paululum : Videamus, inquit, ^a quid aliæ septem, et dimidia hebdomades quæ sunt subdivisæ in abscissione priorum hebdomadarum, in quo acti sint adimpletæ. Post Augustum enim, ^b qui supervixit post nativitatem Christi, anni quindecim efficiuntur. Cui successit Tiberius Cæsar, et imperium habuit annis viginti duobus, mensibus septem, diebus ^c viginti octo. Hujus imperii decimo quinto anno ^d patitur Christus, annos 694 habens quasi triginta tres cum pateretur. Item Caius Cæsar qui et Caligula, annis tribus, mensibus octo, diebus tredecim. Nero annis novem, mensibus novem diebus tredecim. Galba mensibus septem, diebus ^e viginti octo. Otho mensibus tribus, diebus quinque. Vitellius mensibus octo, diebus ^f viginti octo. Vespasianus anno primo imperii sui debellavit Judæos, et fuit anni numero quinquaginta duo, menses sex. Nam imperavit annis undecim, atque ita in diem expugnationis suæ, Judæi impleverunt hebdomadas septuaginta predictas a Daniele. ^g Hebrei quid de hoc loco sentiant brevi sermone pertringam [Al. perstrinxii], sicut dictorum his a quibus dicta sunt dereliquens. Dicamus igitur ταραφρωστικῶς, ut sensus manifestior fiat. O Daniel, scito quod a die hac qua tibi nunc loquor (erat autem annus primus Darii, qui occidit Balthasar, et regnum Chaldaeorum in Persas Medosque transtulit) usque ad septuagesimam annorum hebdomadam, hoc est annos quadringentos nonaginta, hæc populo tuo per partes accident. Primum propitiabitur tibi Deus, quem nunc magnopere deprecaris, et delebitur peccatum, et finem accipiet prævaricatio. Nunc enim urbe deserta, et templo usque ad fundamenta destructo, in luctu est populus constitutus : sed non post grande tempus instaurabitur. Et non solum hoc flet in his septuaginta hebdomadibus ut ædificetur civitas, et templum instauratur, sed nascatur Christus, id est, justitia sempiterna.

^a Superfluum quid Pamelius expungit.

^b Palat. ms. quibus supervixit : mox anni quindecim pro annis quindecim ex Vatic. aliisque mss. emendamus, interpunctione insuper castigata. Pamelius videtur, inquit, legi debere primum Augusti pro. Post enim Augustum : quia isti anni xv ipsius sunt Augusti.

^c Penes Tertullianum viginti dumtaxat, in quem locum Pamelius, tametsi, inquit, B. Hieronymus, Pomerius et glossa ordinaria legunt viginti octo, placet tamen vulgata lectio, maxime cum dies Auctor non computet. Nam uti est in Fastis Consularibus Gotizii : ANNO AB UAB. C. DCCLXXXIX. AD XVII. KAL. APRIL. TIB. CÆSAR DIVI AUG. F. DIVI JULII NEPOS AUGUSTUS MORTUUS EST. A mente autem Augusto supradicito anni v. c. 766, ad mensem usque Martium anni 789, sunt dumtaxat anni xxxii, menses vii.

^d In Vatic. ms. baptizatur pro patitur, ferme cum Glossa ordinaria, omittens et illud paulo post, cum

A tera. Et signabitur visio, et prophetia, ut nequaquam propheta inveniatur in Israel, et ungatur sanctus sanctorum. De quo in Psalterio legimus : Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae ⁶⁹⁵ præ consortibus tuis (Ps. XLIV, 8). Qui et in alio loco dicit de se : Sancti estote, quia et ego sanctus sum (Lev. xix, 2). Scito igitur quoniam a die hac qua huc tibi loquor, et Dei sermone promitto, quod revertatur populus, et Jerusalem instauretur, usque ad Christum ducem, et perpetuam desolationem templi, hebdomadæ numerentur sexaginta duæ, necnon et aliæ septem hebdomadæ, in quibus juxta ordinem suum duas res fient, de quibus et ante jam dixi, quod revertatur populus, et ædificetur platea a Neemia et Esdra. In fine ergo hebdomadarum complebitur Dei B sententia in angustia temporum, quando rursum destruetur templum, et capietur civitas. Nam post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est, sive ut illi dicunt, non erit illius [Al. illis] imperium, quod putabant ^g se retenturos. Et quid dico de Christo occidendo, et populo penitus deserendo auxilio Dei, cum civitatem, et sanctuarium dissipatur sit populus Romanus, cum duce venturo Vespasiano? Quo mortuo, transactis septem hebdomadis, id est, annis quadraginta novem, ^h Elius Hadrianus, et quo postea de ruinis Jerusalem urbs ⁱ Elia condita est, rebellantes Judæos, Timo Riso magistro exercitus pugnante, ^k superavit. Et tunc deficiet hostia et sacrificium, et usque ad consummationem mundi, et finem perseverabit desolatio. Nec nos, inquit, moveat, quod primum numerentur septem hebdomadæ, et postea sexaginta duæ, et rursum una, que in duas partes dividitur. Est enim hoc idioma sermonis Hebraici, et antiquorum sermonis Latini, ut ante ^l minorem numerum suppudent, et postea maiorem. Verbi gratia, non juxta proprietatem lingue nostræ nunc dicimus : Abraham vixit annis centum septuaginta quinque : illi econtrario loquantur : vixit Abraham annis quinque, et septuaginta, et centum. Non igitur ut legitur ita impletur, sed ut totum pariter suppudentur, ita finem accipit. Nec ignoramus quosdam illorum dicere, quod una hebdomada, de qua scriptum est : ^m 696 Confirmabit pactum nullis

D patetur. Quin etiam juncto Palatino ipsiusque Tertulliani codicibus non triginta tres, sed triginta tantum Christi annos computat. Apparet innui Evangelii testimonium, quod anno xv Tiberii baptizatus est Christus, quasi annorum triginta.

ⁿ Praetulit Pamelius sex pro viginti octo : quia, inquit, imperavit dumtaxat vii mensibus et diebus paucissimis, nempe a iv idus Junias, usque ad xviii kal. Februarias.

^o Iterum pro viginti octo penes Tertullian. decem legitur, quod Pamelius ex eo probat, quod A. Vitellius imperarit a die xii kal. Maias usque ad ix kal. Januarias quo die occisus est, mensibus nempe octo et diebus aliquot.

^p Sic emendat. Vatic. ms. Antea erat, quod palebat se redempturum.

^q Fortasse superabit. Mox vero Vatic. defecit pro deficit.

^r Adito conterraneum meum Card. Norisium de

hebdomada una : dividatur in Vespasiano et in Hadriano : quod juxta historiam Josephi, Vespasianus et Titus tribus annis et sex mensibus pacem cum Judeis fecerint. Tres autem anni et sex menses sub Hadriano suppulantur, quando Jerusalem omnino subversa est, et Judæorum gens catervatim cesa; ita ut Judææ quoque finibus pellerentur. Ilæc loquuntur Hebrei, non magnopere curantes a primo anno Darii regis Persarum, usque ad extremam subversionem Jerusalem, quæ sub Hadriano eis accidit, suppulari Olympiades centum septuaginta quatuor, id est, annos sexcentos nonaginta sex, qui faciunt hebdomadas Hebraicas nonaginta novem, et annos tres: quando Cochebas dux Judæorum oppressus est, et Jerusalem usque ad solum diruta est.

(Cap. X. — Vers. 1.) *Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danieli, cognomento Balthasar, et verbum verum, et fortitudo magna: intellectus que sermonem. Intelligentia enim est opus in visione. Et quomodo in fine primæ legimus visionis: Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis? Fuisse ergo eum apud Chaldaeos in pristina dignitate purpura byssinæ vestitum, usque ad annum primum Cyri regis intelligimus, quando subvertit Chaldaeos, et postea cœpit esse cum Dario filio Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldaeorum. Aut certe jam Dario mortuo, cuius anno primo septuaginta hebdomadarum sacramenta conoverat: nunc tertio anno regis Cyri hæc vidiisse narratur. Et verum verbum, et fortitudo magna. Sive Dei qui ista facturus est, sive prophetæ qui hæc intellecturus est.*

(Vers. 2.) *In diebus illis ego Daniel lugebam trium hebdomadarum diebus: panem desiderabilem non comedi, et caro, et vinum non introierunt in os meum: sed neque unguento unctus sum, donec completerentur trium hebdomadarum dies. Hoc docemur exemplo, tempore jejuniū a cibis delicioribus abstinerem (quod ego puto nunc dici panem desiderabilem), nec carnem comedere, nec ^a vinum bibere: 697 insuper et unguenta non quererere. Qui mos apud Persas et Indos hodie quoque servatur, ut probalneis utantur unguentis. Tres autem jungit hebdomadas affligens animam suam: ne transitoria et fortuita videatur deprecatio. Secundum Anagogen vero hoc dicendum est quod qui in luctu est, et*

Epochis Syro-Macedonum Dissert. III, cap. 4, qui plura ad hunc Hieronymi locum illustrandum ex Nummis consert. Sed et veteres Inscriptiones ejusmodi suppulationis nonnullas superant.

^a Sic Epi-t. c, sive Theophilii Paschalis III, n. 6: *Nequaquam diebus quadragesimæ, sicut luxuriosi divi es solent, rixi pocium surpiremus.* Et num. 8, *jejuniorum tempore a vino et carnis abstinendum.* Vid. quæ in eum locum observamus. Mox Palat. ms., et unguento non ungere.

^b Duo mss.: *Hoc autem jejuniū impetrabiles, etc. omissa sponsæ nomine.*

^c *Tota subsequens periodus: Unde eorum deliramenta, etc. contra Origenistas in nostris mss. non habetur.*

^d *In aliis mss. Ἑραπέτας, et Latinis litteris exerce-*

PATROL. XXV.

A sponsi luget absentiam, non comedit panem desiderabilem, qui de cœlo descendit; neque solidum capit cibum, qui intelligitur in carne, nec bibit vinum, quod latifaciat cor hominis, nec exhilarat faciem in oleo, juxta illud quod in psalmis legimus: *Ut exhilararet faciem in oleo* (Ps. cxii, 45). Hoc autem ^b jejunio sponsa impetrabiles facit lacrymas, quando sponsus fuerit ablatus ab ea. Recete quoque Daniel audet Dominum deprecari, quia jam ex parte primo anno regis Cyri, Judæorum fuerat laxata captivitas.

(Vers. 4.) *Die autem vicesima et quarta mensis primi, eram juxta fluvium magnum qui est Tigris. Et Ezechiel juxta fluvium Chobar vidi visionem magnam* (Ezech. i). *Et Domino Salvatori, et Baptisæ*

^B *Joanni super fluente Jordanis aperiuntur coeli* (Mat. iii). ^c *Unde eorum deliramenta conticescant, qui umbras et imagines in veritate querentes, ipsam conantur evertire veritatem, ut flumina, et arbores, et paradisum putent allegoriæ legibus se debere subrue.*

(Vers. 5.) *Et levavi oculos meos, et vidi. Elevatio opus est oculorum, ut visionem mysticam cernere valeamus.*

Et ecce vir unus vestitus lineis. Pro lineis, quod interpretatus est Aquila, Theodotio ~~BADDIM~~ posuit, Septuaginta, byssina, Symmachus ^d Ἑραπέτα, id est præcipua. Pro eo autem, quod nos juxta Hebraicum vertimus: ecce vir, Symmachus posuit, quasi vir: non enim vir erat, sed viri habebat similitudinem.

Et renes ejus accincti auro obryso. Pro quo in Hebreo legitur ^e ΤΕΙΝ ΟΡΦΑΖ, quod Aquila ita interpretatus est: Et lumbi ejus accincti erant colore ὄφες.

698 (Vers. 6.) *Et corpus ejus quasi chrysolithus.*

^f *Pro chrysoliho, qui unus est de duodecim lapidibus qui ponuntur in Logio Pontificis, in Hebreo babel ψιλὴ ΘΑΡΣΙΣ, quod Theodotio et Symmachus eodem verbo interpretati sunt: Septuaginta vero mare appellaverunt, juxta illud quod in psalmo legimus: In spiritu violento confringes nares Tharsis (Ps. xlvi, 8), id est, maris. Et Jonas fugere cupiebat non in Tharsum urbem Ciliciæ, ut plerique aestimant, litteram ponentes pro littera, vel Indiæ regionem, ut ^g putat Josephus: sed absolute in pelagus (Jon. i).*

Dtan. Aquilæ autem hanc interpretationem Palatin. ms. ascribit, non Symmacho.

^e *Palatin. cum Sangermanen. penes Montfaucon. ms. Opaz, et pro Græco ὄφας, quod subsequitur, latine ophaz legunt.*

^f *Post hæc verba addunt editi libri: De quibus in explanatione Ezechielis plenius interpretati sumus: nunc de chrysolitho pauca dicamus. Quem imperissimū commentarium nullus codicū mss. nostrorum retinet, falsum quoque et suppositum agnoscimus, quia Hieronymus nondum scriperat in Ezechiele, cum Daniele commen. ariis illustravit. MART.*

^g *Quod Josephum laudat, inutile est, inquit Drusius. Libro enim ix, c. ii Antiquit. diserte ait Jo-nam prophetam navigare proposuisse Tarsum urbem*

(Vers. 7.) *Vidi autem ego Daniel solus visionem : porro viri qui erant mecum non viderunt : sed terror nimius irruit super eos, et fuderunt in absconditum.* Et Paulus apostolus simile quid in Actibus apostolorum passus est, ut, ceteris non cernentibus, visionem solus aspiceret (*Acto. xxii.*).

(Vers. 10.) *Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, etc.* In hominis figura videatur angelus, et humanam ad prophetam jacentem mitit manum : ut sui generis corpus aspiciens nequam paveat.

(Vers. 11.) — *Et dixit ad me : Daniel vir desideriorum, etc.* Congruenter vir desideriorum vocatur, qui instantia precum et afflictione corporis, jejuniorumque duritia cupid scire ventura, et Dei secreta cognoscere. Pro viro desideriorum Symmachus interpretatus est, *virum desiderabilem.* Omnis enim sanctus habens in se animæ pulchritudinem, amatitur a Domino.

(Vers. 12.) *Et dixit ad me : Noli metuere, Daniel : quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei [Al. Domini] tui, exaudita sunt verba tua, et ego egressus sum ad verba tua* [Vulg. *veni propter sermones tuos.*] Vicesima quarta die mensis primi, id est, Nisan, expletis tribus hebdomadiis, hoc est, viginti diebus et uno cernit hanc visionem : et audit ab angelo, quod ex die primo quo orare cooperit, et affliger se in conspectu Dei, exaudita sunt verba ejus. Quæritur, si statim exauditus est, cur non statim **699** ad eum missus sit angelus. Data est ei per moram occasio amplius Deum deprecandi : ut ex eo quod plus desiderat, per laborem plus audire mereatur. Quod autem ait : *Et ego ingressus sum ad verba tua*, hunc habet sensum : Postquam tu cœpisti bonis operibus, et lacrymis atque jejunio Dei invocare misericordiam, et ego acceperi occasionem, ut ingrederer in conspectu Dei, et orarem pro te.

(Vers. 13.) *Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus.* Videtur mihi hic esse angelus cui Persis credita est, juxta illud quod in Deuteronomio legimus : *Quando dividebat Aliissimus gentes et disseminabat filios Adam : statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei* (*Deut. xxxii, 8.*) Iste sunt principes de quibus et Paulus apostolus loquitur : *Sapientiam loquimur inter perfectos, quam nullus principum sæculi hujus cognovit.* Si enim cognovissent, numquam *Dominum gloria crucifixissent* (*1 Cor. ii, 8.*). Restitit autem princeps, id est, angelus Persarum, faciens pro credita sibi provincia, ne

A captivorum omnis populus dimicaret. Et forsitan cum prima die ex quo posuit cor suum propheta ad intelligendum, exauditus sit a Deo, idcirco non statim missus est angelus qui ei Dei iudicamentum nuntiaret : quia viginti et uno diebus restitit ei princeps Persarum, enumerans peccata populi Judeorum, quod juste tenerentur captivi, et diuinitus non deberent.

Et ecce Michael unus de principibus primis venit in adjutorium mihi [Vulg. *meum*]. Resisteunte Persarum angelo precibus tuis, et meæ legationi, qui orationes tuas Deo offerebam, venit in adjutorium mibi angelus Michael qui præest populo Israel. Principes autem primos, archangelos intelligimus.

Et ego remansi ibi juxta regem Persarum. Regem Persarum angelum, id est, principem vocal, et ostendit quod juxta Michaelum sit paululum moratus, qui contra principem Persarum loquebatur.

(Vers. 14.) *Veni autem ut docerem te que videntur sint populo tuo in novissimis diebus.* Quod Daniel deprecatus est, hoc a Deo meretur audire, quid futurum sit populo Israel non in vicino tempore, sed **700** in novissimis diebus, id est, in consummatione sæculi.

(Vers. 16.) *a Domine mi, in visione tua dissolata sunt compages meæ, etc.* Sic Theodosio interpretatus est, juxta illud quod in ecclesiismo secundo psalmo legimus : *Benedic, anima mea, Dominus, et omnia interiora mea, nomen sanctum ejus.* Prius enim quam visionem Dei videre merebatur, interiora nostra foras aspiciunt ; cum autem viderimus visionem Dei, convertentur in nos interiora nostra, ut in illis sumus de quibus et in alio psalmo scribitur : *Omnis gloria ejus filie regnum b ad intus, in fimbriis aureis* (*Ps. xlii, 41.*).

(Vers. 19.) *Cumque loqueretur mecum, corde lui, et dixi : Loquere, Domine mi, quia confortasti me.* Et ait. Nisi enim confortasset eum tactus quasi filii hominis, et pavor recessisset ex corde, sacramenta Dei audire non poterat, et idcirco ait : *Quia confortasti me, loquere, Domine.* Tamen fecisti ut possim, et audire, et secundum quæ loqueris.

(Vers. 20.) *Nunquid scis quare venerim ad te?* et nunc revertar ut prælier adversum principem Persarum. Quod dicit hoc est : *Venii quidem ut docerem te exauditas preces tuas : sed reversurus sum rursum ut pugnem contra principem Persarum in conspectu Dei, qui non vult papulam tuam de captivitate laxari.*

Cum enim [Vulg. ergo] *egrederer, apparuit princeps Graecorum ingrediens* [Vulg. veniens]. Ego, in-

Citice. Sed et lib. 1, c. 11 : *Tharsis, inquit, est Tharsas.* Sic antiquitus vocabatur Cilicia. Unde hodieque Turcæ apud eos maxima civitatum totius provincie antiquum nomen reservat, & in T mutato. Quia ipse quæque Hier. ubi Jonæ locum enarrat, sic habet : *Unde inciliatus Cithi, et recedens a facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quam Josephus interpretatur Turcum Cithide civitatem, prima tantum tifera communica.* Proutus suspicitor hunc locum cubare in mem-

do, sieque fortasse restituendum : *Nax in Tassum Cilicie, ut putat Josephus, litteram posens pro littera, vel India regionem, ut plerique existimant.*

^a *Nostri miss. : Domine, in visione tua coursera sunt interiora mea in me.*

^b *Vatic. et Palatin., intrinsecus, lacerisque posterum in fimbriis aureis.* Victor. ex Vulgata editione et Graeco filiae regis ab intus. Paulus ante vocem psalmi quæ deerat, ex miss. suffecimus.

qui, egrediebar de conspectu Dei, ut tibi nuntiarem que ventura sunt populo tuo in novissimis diebus: licet adhuc non sim securus, stante Persarum principe, et contradicente tuis precibus ac meæ legaliæ. Et ecce princeps Græcorum, id est, Macedonum, veniebat, et ingressus est in conspectu Dei, ut accusaret Persarum principem atque Medorum: ut in locum eum, regnum Macedonum succederet. Et revera mira sacramenta Dei; laxato enim de captivitate populo Judæorum, Persarum regnum atque Medorum, interfecto Dario, subvertit Alexander, rex Macedonum, et princeps Græcorum vicit principem Persarum.

Vero etiam annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis. Hic ordo lectionis est: Adhuc res in dubio est. Te enim precante Dominum, 701 *et me offerente orationes tuas, stat e regione princeps Persarum, et non vult populum tuum de captivitate laxari. Ego autem, quia venit princeps Græcorum, et interim pugnat contra principem Persarum, habens illic Michaelm in adjutorium, donec illi inter se dicant, referam tibi que Deus mihi futura prædicterit, et tibi narranda præcepit. Nullique oritur scrupulus quare pro principe Macedonum, principem Græcorum dixerit, hoc est, Ἐλλάς. Alexander enim rex Macedonum, primum subversa Græcia, et subjecta potestati sue, in Persam arapa corripuit.*

Ei nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps uester. Ego sum, inquit, angelus ille qui offero Deo orationes tuas, et nullus est aliud qui adjutor meus sit rogandi pro vobis Deum, nisi Michael archangelus, cui creditus est populus Judæorum. Et interim hoc tempore ego et princeps Græcorum communè labore adversum Persarum principem dimicamus. Revolvendæ sunt veteres historiæ, et considerandum ne sorte illud tempus significat quando Persæ a Græcis victi sunt. Juxta editionem Vulgataꝝ usque ad fine libri una putatur visio, quæ anno tertio Cyri Regis Persarum apparuit Danieli. Porro juxta Hebraicam veritatem, separata sunt quæ sequuntur, et scripta ordine præpostero. De cujus causa supra diximus: Non enim sub Cyri anno tertio, sed sub Darii primo qui subvertit Balthasar, narrantur ista quæ scripta sunt.

(Cap. XI.—Vers. 1.) *Ego autem ab anno primo* 702 *Darii Medi stabam, ut confortaretur et roboraretur. Ego, inquit Daniel, ab anno primo regis Darii qui subvertit Chaldaeos, et me de manu inimicorum, quæcumque in se fuit, liberavit (ob custodiæ meæ ciam lacum leonum suo signans annulo, ne me adversarii intersicerent), stabam in conspectu Dei, et rogabam ejus clementiam, pro eo qui me diligebat, ut confortaretur, vel ipse, vel regnum ejus, et roboraretur. Cumque in oratione persistarem, haec, Dominus respondente, cognovi. Consequendis autem*

Nostri mss. ipsoque Victorius ex Florentia sicut legunt. Antea considerandæ.

Abest a nostris mss. mea, quæ vox neque in Græco est texu.

A prophetarum est, repente personas 702 introducere sine ulla præfatione verborum: ut est illud in psalmo tricesimo primo; cum epiph rogasset Dominum prophetæ, et dixisset: *Tu es refugium meum a tribulatione mea quæ circumdedit me; exultatio mea, erue me a circumfantibus me, repente persona Dei introducitur respondentis: Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos* (Vers. 7, 8). Ergo et nunc narrante prophetâ: Ab anno primo Darii Medi, stabam et deprobar, ut confortaretur et roboraretur ejus imperium, Deus repente respondit:

(Vers. 2.) — *Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Estque sensus: Quia sis nosse de Persarum regibus quid futuri sunt, audi ordinem rerum, et ausculta quod queris.*

Et ecce tres adhuc reges stabunt in Perside: et quartus dilabitur apibus nimis super omnes: et cum invaluerit divitias suis, concitat omnes adversum regnum Græcia. Quatuor reges post Cyrum ficiunt in Perside surrecturos, Cambyses filium Cyri, et Smerdes Magum qui Panæpten filiam Cænbyosis duxit uxorem. Qui cum a septem Magis fuisse occisus, et in locum ejus Darius suscepisset imperium, eadem Panæptes nupsit Dario, et ex eo Xerxes genuit filium, qui potentissimus rex et diuissimus, adversum Græciam innumerabilem duxit exercitum, et ea gesta quæ Græcorum narrant historiæ. Succedit enim Athenas sub principe Callia, hellumque eo tempore gestum est in Thermopylis, et apud Salaminam navale certamen: quando Sophocles et Euripides clari habeantur, et Themistocles in Persas fugiens, hausto lauri sanguine, periiit. Frustra igitur quidam Darium regem quartum, qui ab Alexandro superatus est, scribit; qui non quartus, sed quartus decimus post Cyrum Persarum rex fuit: quem septimo imperii sui anno et superavit, et occidit Alexander. Et notandum quod, quatuor post Cyrum regibus Persarum enumeratis, novem præsterent et transierint ab Alexandrum. Non enim curæ fuit spiritui propheticæ historiæ ordinem sequi, sed præclara quæque perscribere.

703 (Vers. 3.) *Surget vero rex fortis, et dominabitur potestate multa: et faciet quod placuerit ei. Et cum sterilit, conteretur regnum ejus. Perspicue de magno Alexandro regre Macedonum loquitur, qui Philippi filius fuit: hic enim Illyricis, Thracibusque superatis, victa Græcia Thebisque subversis, transiit in Asiam: et fugatis Darii ducibus, urbem Sardis cepit: posteaque capta India, et urbe Alexandria condita, cum triginta et duos ætatis haberet annos, et duodecimum imperii annum, in Bahylone veneno periiit.*

(Vers. 4.) *Et dividetur in quatuor ventos caeli; sed non in posteris ejus, neque secundum potentiam illius quæ dominatus est. Post Alexandrum in qua-*

• Puto Artaxerxes Longimanum, Xerxes, Sogdianum, Darium Nothum, Artaxerxes Memnonem, Artaxerxes Ochum, Arsetem, Darium Codomanum qui ab Alexandro superatus est.

tuor ventos cœli : orientem videlicet, et occidentem, meridiem, et septentrionem, regnum illius divisum est. In Ægypto enim primus regnavit Ptolemaeus Lagi filius, id est, ad meridiem. In Macedonia Philippas, qui et Aridens, frater Alexandri, id est, ad occidentem. Syrie et Babylonis, et superiorum locorum, Seleucus Nicanor, id est, ad orientem. Asie et Ponti cæterarumque in ipsa plaga provinciarum Antigonus, id est, ad septentrionem. Haec secundum totius orbis plagas dicimus. Cæterum qui in Iudea est, ad Aquilonem Syriam, et ad Meridiem Ægyptum habet. Quod autem ait : sed non in posteros ejus, hoc significat, quod liberos non habuerit : sed regnum ipius in alios laceratum sit : excepto fratre Philippo, qui Macedonas tenuit. Neque secundum potentiam illius qua dominatus est. Divisum enim in quatuor partes regnum imbecillus fuit : dum adversus se dimicant, et intestino furore bæchantur.

Lævissimus [Al. dicitur] enim ejus regnum etiam in extremitate : excepit his. Praeter regna quatuor, Macedonia, Asia, Syrie et Ægypti, etiam in alios adiacentes, et in eis reges Macedonum regnum laceratum est. Sogdiana et Achaia Perdicam, et Craterea, et Lycaonia, Van Capadocia, et Armenia, Bithynia, et Heraclea, Bosphorusque et a le province de potestate Mæcenas in recentes, diversos sed reges evitare fecerat.

(Vers. 3.) Et coniunguntur rex Austris. Ptolemaeus ad eum est, id est Lagi, qui primus regnavit in Ægypto, et ut prædictus iste regnus fortissimumque ac dominans fuit. 704 et taliter eodem tempore, ut Pyrrhus regnum Epiroticum expulsus a restituente, id est restituente a regnum, Cyrenæae obiuerit et Phœniciam : et recte Demetru sio Antigonus, Seleucus regis suus patrem, qui ab Antigono fuerat ablata, revoluavit. Curiam quoque obtineret, et multas novitas ubique et regiones, de quibus non est hucus tempore scribere. Idecirco autem cætera regna dividuntur. Macedonia videlicet et Asie, tantum de Cœli et Syrie narrat regibus : quia in medio Iudea pars ea, nunc ab iulis, nunc ab istis regibus teneatur. Et Scriptura sancte propositum est, non externam aliquo Judæis historiam texere, sed eam quae Israeli populo expulsa est.

Et de peregrinibus ejus prævalebit super eum : et dominabitur domine. Multa enim dominatio ejus. Iste est Ptolemaeus Philadelphus secundus rex Ægypti, alias Ptolemaei superioris : sub quo LXX interpres Alexandri Scripturam sanctam in Græcum dicuntur verissimo sermonem : qui et Eleazar pontifici multa Jerusolymam, et in templi donaria vasa transfert : ejus bibliotheca præfuit Demetrius Phœnix, idem apud Graeos orator, et philosophus : quoque potentias suus narratur, ut Ptolemaeum omnes vincere. Narrant enim historie habuisse redditum ducenta millia, et ultum viginti millia, in verò duo millia, elephantos quos primus ex Africa, quadringentos. Naves longas,

A quas nunc Liburnas vocant, mille quingentas; alias ad cibaria militum deportanda, mille : auri quoque et argenti grande pondus : ita ut de Ægypto per singulos annos quatuordecim millia, et octingenta talentsa argenti acceperit : et frumenti artabas (que mensura tres modios et tertiam modii parte habet) quinquies et decies centena millia.

(Vers. 6.) Et post finem annorum fæderabuntur (sive, ut Theodosio interpretatus est : Et post annos illius commiscentur). Filiaque regis Austris veniet ad regem Aquilonis, facere amicitiam : et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus ; et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam juvenes [Vulg. adolescentes] ejus : qui confortabant eam in temporibus. Primum Syria regnavit, ut diximus, Seleucus, cognomento Nicanor. Secundus Antiochus, qui appellatus est Sother. Tertius et ipse Antiochus, 705 qui vocabatur Æös, id est, Deus. Iste adversus Ptolemaeum Philadelphum, qui secundus imperabat Ægyptiis, gessit bella quamplurima, et totis Babylonis atque Orientis viribus dimicavit. Volens itaque Ptolemaeus Philadelphus post multos annos molestem finire certamen, filiam suam nomine Berenice, Antiocho uxorem dedit, qui de priore uxore nomine Laodice, habebat duos filios, Seleucum, qui cognominatus est Callinicus, et alterum Antiochum. Deduxitque eam usque Pelusium : et infinita auri, et argenti millia dobris nomine dedit : Unde popopopos, id est, dotalis appellatus est. Antiochus autem Berenice consortem regni habere se dicens, et Laodice in concubinæ locum, post multum temporis amore superatus, Laodice cum liberis suis reducit in regiam. Quæ metuens ambiguum viri animum, ne Berenice reduceret, virum per ministros veneno interfecit. Berenice autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadieni et Genneo Antiochis principibus occidendam tradidit : filiumque suum magorem Seleucum Callinicum in patris loco regem constituit. Et hoc est quod nunc dicitur : Post multis annos Ptolemaeus Philadelphus et Antiochus Æös ; facient amicitias : et filia Austris regis, hoc est Ptolemaei, veniet ad regem Aquilonis, id est, ad Antiochum, ut inter patrem ac virum jungat amicitias. Et non poterit, inquit, obtinere, nec semen illius stare in regno Syriæ : sed et ipsa Berenice, et qui eam adduxerunt, interficiuntur. Rex quoque Antiochus qui confortabat eam, hoc est, per quem poterat prævalere, veneno uxoris occisus est.

(Vers. 7-9.) Et stabit de germine radicum ejus plantatio : et veniet cum exercitu, et ingredietur provinciam regis Aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa auri et argenti captiva ducet in Ægyptum : ipse prævalebit adversus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austris, et revertetur ad terram suam. Occisa Berenice, et mortuo Ptolemaeo Philadelpho patre ejus in Ægypto, frater illius et ipse Ptolemaeus cognomento Evergetes, tertius successit in regnum, de plantatione et de germine radicis ejus, eo quod ex-

set germanus: et venit cum exercitu magno, et ingressus est provinciam **706** regis Aquilonis, id est, Seleuci cognomento Callinici, qui cum matre Laodice regnabat in Syria, et abusus est eis, et obtinuit, instantum ut Syriam caperet, et Ciliciam, superioresque partes trans Euphraten, et propemodum universam Asiam. Cumque audisset in *Ægypto* seditionem moveri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, et vasa pretiosa simulacraque deorum, duo millia quingenta: in quibus erant et illa que Cambyses, capta *Ægypto*, et in Persas portaverat. Denique gens *Ægyptiorum* idolatriæ dedita: quia post multos annos deos eorum reuelerat. *Eregeten* eum appellavit. Et Syriam quidem ipse obtinuit; Ciliciam autem amico suo Antiocho gubernandam tradidit, et Xanthippo, alteri duci, provincias trans Euphraten.

(Vers. 10.) *Filiī autem ejus provocabuntur: et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et renier properans, et inundans, et revertetur, et concilabitur: et congregietur cum robore ejus.* Post fugam et mortem Seleuci Callinici, duo filii ejus Seleucus cognomento Ceraunus, et Antiochus qui appellatus est Magnus, provocati spe victoriae et ultione parentis, exercitu congregato adversus Ptolemæum Philopatorem, arma corripiunt. Cumque Seleucus major frater, tertio anno imperii esset occisus in Phrygia per dolum Nicanoris et Apaturii: exercitus qui erat in Syria Antiochum fratrem ejus cognomento Magnum de Babylone vocavit ad regnum. Et propterea nunc infert, quod duo quidem filii provocati sunt, et congregaverunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed quod unus Antiochus Magnus venerit de Babylone in Syriam, quæ eo tempore tenebatur a Ptolemæo Philopatore filio Evergetis, qui quartus regnavit in *Ægypto*; tumque pugnasset adversum duces ejus, immo proditione Theodotii obtinuisse Syriam, quæ per successionem jam a rebus *Ægypti* tenebatur, in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatorem, et magicis artibus, quibus inservire dicebatur, ut ultra *Ægypti* bellum conaretur inferre.

(Vers. 11, 12.) *Et provocatus rex Austri, egredietur, et pugnabit adversum regem Aquilonis: et preparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. Et cōpīet **707** multitudinem, et exaltabitur cor ejus: quia [Vulg. et] dejicet multa millia: sed non prævalebit.* Ptolemæus enim cognomento Philopator, amissa Syria, proditione Theodotii, congregavit plurimam multitudinem, et ingressus est adver-

* Tota hæc de Onias templo historia ex Josephi de Bello Jud. lib. vii, c. 40, translata est. Ille vero fuisse reg oneum, quam a Ptolemæo accepit Onias, describens, διδωσιν, ait. αὐτῷ χώραν ἔκατον ἐπὶ τοῖς ὄροσσοντα σταδίοις ἀπέχουσαν, Μίδας τὸν νόμον δὲ οὗτος Ἐλαπολίτης καλεῖται, ἵνα φρούριον κατασκευάσμενος Ονίας, τὸν μὲν ναὸν οὐχ ὅμοιον ὠροῦμεν τῷ ἐπί Ιεροσολύμων, ἀλλὰ πύργον παραπλήσιον. Ubi vides abs Hieronymo, qui ait, simile exstructum Judaico templi, Josephum dissentire, qui dissimile suisse tradit.

^b Immo trecentos quadraginta tres numerat Jose-

A sus Antiochum Magnum, quem nunc regem Aquilonis vocat, iuxta situm *Ægypti* et *Judææ* provincie; idem enim locus pro qualitate regionis, alteri ad Austrum, alteri ad Aquilonem situs est. Verbi gratia: Si de *Judæa* dicamus, *Ægypti* ad aquilonem, *Syria* ad austrum est. Initio ergo certamine iuxta oppidum Raphiæ, quod in foribus *Ægypti* est, omnem Antiochus amisit exercitum, et per deserta fugiens, pene captus est. Cumque cessisset Syria, ad extremum fœdere et quibusdam conditionibus pugna finita est. Et hoc est quod Scriptura nunc dicit: *Dejicet multa millia*, Ptolemæus Philopator; sed non prævalebit. Adversarium enim suum capere non potuit. Quodque sequitur.

(Vers. 13, 14.) *Et convertetur rex Aquilonis, et preparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum, annorumque veniet, properans cum exercitu magno et opibus nimis. Et in temporibus illis, multi consurgent adversum regem Austri. Antiochum Magnum significat, qui contempta Ptolemæi Philopatorem ignavia, eo quod deperiret Agathocleam [Al. Agathoclidam] psaltriam, fratremque ejus, et ipsum Agathoclen haberet concubinum, quem postea *Ægypti* ducem constituit, incredibilem de superioribus locis Babylonis exercitum congregavit. Et Ptolemæo Philopatore mortuo, adversum filium ejus, qui tunc quatuor annorum erat, et vocabatur Ptolemæus Ἐπιφανής, rupto fœdere, movit exercitum. Tantæ enim dissolutionis et superbiae Agathocles fuit, ut subditæ prius *Ægypto* provinciæ rebellarent: ipsaque *Ægyptus* seditionibus vexaretur. Philippus quoque rex Macedonum, et Magnus Antiochus, pace facta, adversum **708** Agathoclem et Ptolemæum Epiphanem dimicarent, sub hac conditione, ut proximas civitates regno suo singuli de regno Ptolemæi jungerent. Et hoc est quod nunc dicit, multos consurgere adversus regem Austri, Ptolemæum scilicet Epiphanem, qui erat ætate puerili.*

*Filiī quoque prævaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruant [Vulg. corruent]. Pugnantibus contra se Magno Antiocho et ducibus Ptolemæi, in medio *Judæa* posita in contraria studia scindebatur: Aliis Antiocho, aliis Ptolemæo faventibus. Denique Onias sacerdos assumptis *Judæorum* plurimis fugit in *Ægyptum*, et a Ptolemæo honorifice susceptus, ^a accepit eam regionem quæ Heliopoleos vocabatur: et concedente rege, templum exstruxit in *Ægypto* simile templi *Judæorum*. quod permansit usque ad imperium Vespasiani, annis ducentis ^b quinquaginta. Ipsa autem ^c urbs quæ voca-*

phus: χρόνος ἦν εἰς τὴν ἀπόλειστην τοῦ ναοῦ γεγονός ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἐπὶ τριά καὶ τεσσαράκοντα καὶ τριακόσια. Rosinus vertit cccxxxiii; legendum vero nuperus Josephi editor monet, cxxxxiii: quod clausum fuerit templum illud Vespasiani jussu paulo post Ierosolymitanum excidium circa annum U. C. 824. Vide Seldenum lib. 1 de Success. in Pontif. Hebr. c. viii.

^c Unde ait Josephus templum exstructum ē τῷ Ονίῳ καλούμενῳ.

tuor ventos cœli : orientem videlicet, et occidentem, meridiem, et septentrionem, regnum illius divisum est. In Ægypto enim primus regnavit Ptolemæus Lagi filius, id est, ad meridiem. In Macedonia Philippus, qui et Arideus, frater Alexandri, id est, ad occidentem. Syriae et Babylonis, et superiorum locorum, Selencus Nicanor, id est, ad orientem. Asiae et Ponti cœterarumque in ipsa plaga provinciarum Antigonus, id est, ad septentrionem. Ille secundum totius orbis plagas dicimus. Cœterum qui in Judæa est, ad Aquilonem Syriam, et ad Meridiem Ægyptum habet. Quod autem ait : sed non in posteros ejus, hoc significat, quod liberos non habuerit : sed regnum ipsius in alienos laceratum sit : excepto fratre Philippo, qui Macedonas tenuit. Neque secundum potentiam illius qua dominatus est. Divisum enim in quatuor partes regnum imbecillus fuit : dum adversus se dimicant, et intestino furore bactrantur.

Lacerabitur [Al. delebitur] enim ejus regnum etiam in externos : exceptis his. Praeter regna quatuor, Macedoniae, Asiae, Syriae et Ægypti, etiam in alios obscuriores, et minores reges Macedonum regnum laceratum est. Significat autem Perdiccam, et Crateron, et Lysimachum. Nam Cappadocia, et Armenia, Bithynia, et Heraclia, Bosphorusque et alias provinciae de potestate Macedonum recedentes, diversos sibi reges constituerunt.

(Vers. 5.) *Et confortabitur rex Austri.* Ptolemaeum indicat filium Lagi, qui primus regnavit in Ægypto, et vir prudentissimus fortissimusque ac ditissimus fuit. **704** et tanta potestia, ut Pyrrhum regem Epirotarum expulsum restituerit [Al. restitueret] in regnum, Cyprumque obtinuerit et Phoenicen : et victo Demetrio filio Antigoni, Seleucum regni sui partem, quæ ab Antigono fuerat ablata, restituerit : Cariam quoque obtineret, et multas insulas urbesque et regiones, de quibus non est hujus temporis scribere. Idcirco autem cœtera regna dimittens, Macedoniae videlicet et Asiae, tantum de Ægypti et Syriae narrat regibus : quia in medio Iudea posita, nunc ab illis, nunc ab istis regibus tenebatur. Et Scripturæ sanctæ propositum est, non externam absque Iudeis historiam texere, sed eam quæ Iraeli populo copulata est.

Et de principibus ejus prævalebit super eum : et dominabitur ditione. Multa enim dominatio ejus. Iste est Ptolemæus Philadelphus secundus rex Ægypti, filius Ptolemei superioris : sub quo LXX interpretes Alexiae Scripturam sanctam in Græcum dicuntur vertisse sermonem : qui et Eleazar pontifici multa Jerosolymam, et in templi donaria vasa transmisit : cuius bibliotheca præfuit Demetrius Phalereus, idem apud Græcos orator, et philosophus : tantaque potentiae suis narratur, ut Ptolemaeum patrem vinceret. Narrant enim historie habuisse eum peditum ducenta millia, equitum viginti millia, curruum vero duo millia, elephantos quos primus eduxit ex Æthiopia, quadringentos. Naves longas,

Aquas nunc Liburnas vocant, mille quingentas; alias ad eibaria militum deportanda, mille : auri quoque et argenti grande pondus : ita ut de Ægypto per singulos annos quatuordecim millia, et octingenta talentsa argenti acceperit : et frumenti artabas (quæ mensura tres modios et tertiam modii partem habet) quinque et decies centena millia.

(Vers. 6.) *Et post finem annorum sœderabuntur (sive, ut Theodosio interpretatus est : Et post annos illius commiscentur). Filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis, facere amicitiam : et non obtemperabit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus ; et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam juvenes [Vulg. adolescentes] ejus : qui confortabunt eam in temporibus. Primum Syriae regnavit, ut diximus, Seleucus, cognomento Nicanor. Secundus Antiochus, qui appellatus est Sother. Tertius et ipse Antiochus, **705** qui vocabatur Θρόνος, id est, Deus. Iste adversus Ptolemaeum Philadelphum, qui secundus imperabat Ægyptiis, gesit bella quamplurima, et totis Babylonis atque Orientis viribus dimicavit. Volens itaque Ptolemæus Philadelphus post multos annos molestum fluire certamen, filiam suam nomine Berenice, Antiocho uxorem dedit, qui de priore uxore nomine Laodice, habebat duos filios, Seleucum, qui cognominatus est Callinicus, et alterum Antiochum. Deduxitque eam usque Pelusium : et infinita auri, et argenti millia doris nomine dedidit : Unde populi opes, id est, dotalis appellatus est. Antiochus autem Berenicensis consortem regni habere se dicens, et Laodicen in concubinae locum, post multum temporis amore superatus, Laodicen cum liberis suis reducit in regiam. Quæ metuens ambiguum viri animum, ne Berenicensis reduceret, virum per ministros veneno interfecit. Berenicensis autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni et Genneo Antiochis principibus occidendam tradidit : filiumque suum magorem Seleucum Callinicum in patris loco regem constituit. Et hoc est quod nunc dicitur : Post multos annos Ptolemæus Philadelphus et Antiochus Θεοi ; facient amicitias : et filia Austri regis, hoc est Ptolemaei, veniet ad regem Aquilonis, id est, ad Antiochum, ut inter patrem ac virum jungat amicitias. Et non poterit, inquit, obtinere, nec semen illius stare in regno Syriae ; sed et ipsa Berenice, et qui eam adduxerunt, interficiuntur. Rex quoque Antiochus qui confortabat eam, hoc est, per quem poterat prævalere, veneno uxoris occisus est.*

(Vers. 7-9.) *Et stabit de germine radicum ejus plantatio : et veniet cum exercitu, et ingredietur provinciam regis Aquilonis, et abutetur eis, et obtemperabit. Insuper ei deos eorum, et sculptilia, vasa quoque preiosissima auri et argenti captiva ducet in Ægyptum : ipse prævalebit adversus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram suam. Occisa Berenice, et mortuo Ptolemaeo Philadelpho pare ejus in Ægypto, frater illius et ipse Ptolemæus cognomento Evergetes, tertius successit in regnum, de plantatione et de germine iudicis ejus, eo quod ex-*

set germanus: et venit cum exercitu magno, et ingressus est provinciam **706** regis Aquilonis, id est, Seleuci cognomento Callinici, qui cum matre Laodice regnabat in Syria, et abusus est eis, et obtinuit, instantum ut Syriam caperet, et Ciliciam, superioresque partes trans Euphraten, et proprium uniusversam Asiam. Cumque audisset in Ægyptio seditionem moveri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, et vasa pretiosa simulacraque deorum, duo millia quingenta: in quibus erant et illa quæ Cambyses, capta Ægypto, et in Persas portaverat. Denique gens Ægyptiorum idolatriæ dedita: quia post multos annos deos eorum reuelerat, *Eregeten* eum appellavit. Et Syriam quidem ipse obtinuit; Ciliciam autem amico suo Antiocho gubernandam tradidit, et Xanthippo, alteri duci, provincias trans Euphraten.

(Vers. 10.) *Filiī autem ejus provocabuntur: et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et tenet properans, et inundans, et revertetur, et concitabitur: et congregietur cum robore ejus.* Post fugam et mortem Seleuci Callinici, duo filii ejus Seleucus cognomento Ceraunus, et Antiochus qui appellatus est Magnus, provocati spe victoriae et ultione parentis, exercitu congregato adversus Ptolemæum Philopatorem, arma corripiunt. Cumque Seleucus major frater, tertio anno imperii esset occisus in Phrygia per dolum Nicanoris et Apaturii: exercitus qui erat in Syria Antiochum fratrem ejus cognomento Magnum de Babylone vocavit ad regnum. Et propterea nunc infert, quod duo quidem filii provocati sunt, et congregaverunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed quod unus Antiochus Magnus venerit de Babylone in Syriam, quæ eo tempore tenebatur a Ptolemæo Philopatore filio Evergetis, qui quartus regnabat in Ægypto; cumque pugnasset adversum duces ejus, immo prodizione Theodotii oblinuissest Syriam, quæ per successionem jam a rebus Ægypti tenebatur, in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatoris, et magicis artibus, quibus inservire dicebatur, ut ultra Ægypti bellum conaretur inferre.

(Vers. 11, 12.) *Et provocatus rex Austri, egredietur, et pugnabit adversum regem Aquilonis: et præparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. Et capieat **707** multitudinem, et exaltabitur cor ejus: quia [Vulg. et] dejicet multa millia: sed non prævalbit.* Ptolemæus enim cognomento Philopator, amissa Syria, proditione Theodotii, congregavit plurimam multitudinem, et ingressus est adver-

* Tota hæc de Onias templo historia ex Josephi de Bello Jud. lib. vii, c. 10, translata est. Ille vero fuisse regnum, quam a Ptolemæo accepit Onias, describens, διδωσιν, ait, αὐτῷ χώραν ἐκατὸν ἑπτά τοῖς ἑγδοκατασταδίοις ἀπέχουσαν, Μίμφεις νόμος δὲ οὗτος Ἐλαιούστης καλεῖται, ἔνθε φύροντος κατασκευασμένος Ονίας, τὸν μὲν ναὸν οὐχ ὄμοιον ἀκόδομος τῷ ἐν Ἱερονύμῳ, ἀλλὰ πύργῳ παραπλήσιον. Ubi vides abs Hieronymo, qui aut. simile exstructum Judaico templi, Jo-ephum dissentire, qui dissimile suisse tradit.

* Immo trecentos quadraginta tres numerali Jose-

A sus Antiochum Magnum, quem nunc regem Aquilonis vocat, juxta situm Ægypti et Iudeæ provinciæ; idem enim locus pro qualitate regionis, alteri ad Austrum, alteri ad Aquilonem situs est. Verbi gratia: Si de Iudea dicamus, Ægypti ad aquilonem, Syriis ad austrum est. Inito ergo certamine juxta oppidum Raphiæ, quod in foribus Ægypti est, omnem Antiochus amisit exercitum, et per deserta fugiens, pene captus est. Cumque cessisset Syria, ad extremum fædere et quibusdam conditionibus pugna finita est. Et hoc est quod Scriptura nunc dicit: *Dejicet multa millia*, Ptolemæus Philopator; sed non prævalebit. Adversarium enim suum capere non potuit. Quodque sequitur.

(Vers. 13, 14.) *Et convertetur rex Aquilonis, et præparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum, annorumque veniet, properans cum exercitu magno et opibus nimis. Et in temporibus illis, multi consurgent adversum regem Austri.* Antiochum Magnum significat, qui contempta Ptolemæi Philopatoris ignavia, eo quod desperaret Agathocleam [Al. Agathoclidam] psaltriam, fratremque ejus, et ipsum Agathoclen haberet concubinum, quem postea Ægypti ducem constituit, incredibilem de superioribus locis Babylonis exercitum congregavit. Et Ptolemæus Philopatore mortuo, adversum filium ejus, qui tunc quatuor annorum erat, et vocabatur Ptolemæus Ἐπιφανής, rupto fædere, movit exercitum. Tantæ enim dissolutionis et superbie Agathocles fuit, ut subditæ prius Ægypto provinciæ rebellarent: ipsaque Ægyptus seditionibus vexaretur. Philippus quoque rex Macedonum, et Magnus Antiochus, pace facta, adversum **708** Agathoclen et Ptolemæum Epiphanem dimicarent, sub hac conditione, ut proximas civitates regno suo singuli de regno Ptolemæi jungerent. Et hoc est quod nunc dicit, multes consurgere adversus regem Austri, Ptolemæum scilicet Epiphanem, qui erat auctate puerili.

Filiī quoque prævaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruant [Vulg. corruent]. Pugnantibus contra se Magno Antiocho et ducibus Ptolemæi, in medio Iudea posita in contraria studia scindebatur: Aliis Antiocho, aliis Ptolemæo faventibus. Denique Onias sacerdos assumptis Iudeorum plurimis fugit in Ægyptum, et a Ptolemæo honorifice susceptus, accepit eam regionem quæ Heliopoleos vocabatur: et concedente rege, templum exstruxit in Ægypto simile templi Iudeorum, quod permansit usque ad imperium Vespasiani, anni ducentis b quinquaginta. Ipsa autem ^c urbs quæ voca-

plus: χρόνος ἦν εἰς τὴν ἀπόλεσμαν τοῦ ναοῦ γεγονὼς ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἦν τρία καὶ τεσσαράκοντα καὶ τριακόσια. Rufinus vertit cccxxxiii; legendum vero nuperus Josephi editor monet, cccxxxiii: quod clausum fuerit templum illud Vespasiani iussu paulo post Jerosolymitanum excidium circa annum U. C. 824. Vide Seldenum lib. i de Success. in Pontif. Hebr. c. viii.

* Unde ait Josephus templum exstructum ē τῷ Ονίῳ καλούμενη.

battit Onia, dimicantibus postea adversus Romanos Iudeis, ad solum usque deleta est: et neque urbis, neque templi, ultum restat vestigium. Sub occasione ergo Oniae Pontificis, instituta examina Iudeorum Aegyptum consuegunt. Eo tempore et Cyrenaeorum multitudine repleta est. Asserebat enim ^a Onia se Isaiae implere vaticinium scribentis: *Erit altare Domini in Aegypto, et titulus Domini in terminis ejus* (Isai xix, 19). Et hoc est quod nunc dicit: *Fili i prævaricatorum populi tui, qui dereliquerunt legem Domini, volentes in alio loco præterquam jussum erat, Deo victimas immolare, extollentur in superbiam, et visionem, hoc est, Domini præceptum se implere jactabunt. Sed corruent: quia et templum et urbs postea destruentur.* Cumque Antiochus tenebat Iudeam, missus Scopas ^b Aethioli, dux Ptolemaei partium, adversus Antiochum fortiter dimicavit, ceplique Iudeam, et optimates Ptolemaei partium sectum abducens, in Aegyptum reversus est.

709 (Vers. 15, 16.) *Et reniet rex Aquilonis, et comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas, et brachia Austris non sustinebunt: et consurgent electi ejus ad resistendum, et non erit fortitudo. Et faciet veniens super eum iuxta placitum suum, et non erit qui stet contra faciem ejus: et stabit in terra inclita, et consumetur in manu ejus.* Antiochus enim tolens Iudeam recuperare, et Syriæ urbes plurimas, Scopati ducem Ptolemaei juxta fontes Jordanis, ubi nunc Panæas condita est, initio certamine fogavit, et cum decent millibus atmalorum obsedit clausum in Sidone. Ob quem liberandum misit Ptolemaeus duces inclitos Etopum, et Meroëm, et Damoxenum [Vulg. Damoxeum]. Sed obdictionem sulvere non potuit: donec lame superatus Scopas manus dedit, et natus cum sociis dimissus est. Quodque alt., *Comportabit aggerem, illud significat, quod præsidium Scopæ in arte Jerosolymorum, amnitibus Iudeis, multo tempore oppugnarit: et ceperit alias urbes, quæ prius a Ptolemaei partibus tenebantur, Syriæ, et Ciliciæ, et Lyciæ* [Al. Lydiae]. Eo enim tempore captæ sunt Aphrodisias, et Solœ, et Zephyrion, et Mallos, et Anemurium [Al. Anemurum], et Selenus, et Coracesium, et Coricus, et Andriace, et Limyra, et Patara [Al. Patra], et Xanthus, et ad extremum Ephesus: de quibus universis et Græca, et Romana narrat historia. Quodque intulit: *Et stabit in terra inclita, et consumetur, sive perficietur in manu ejus; terram inclitam, sive, ut Septuaginta interpretati sunt, voluntatis, hoc est, quæ complacent Deo, Iudeam significat, et proprie Jerusalem, in qua honorifice susceptos eos qui partium Scopæ erant; prosecutus est. Pro terra inclita, quod inter-*

^a Hanc Isaiæ prædictionem alibi S. Doctor in Commentariis. In illo locum contra ipsum Oniam exigit. Isaias quippe spiritu Christi regnum describens dixerat in Aegyptum usque propagatum iri.

^b Nostri mss. Aethioli, sive Eptoli filius legunt. Vide Polyblum lib. iv, cap. 26, etc.

^c Rescrit Victorius ex ingenio, sive ad superbis contextus seriem, susceptus, scilicet Antiochus:

A pretatus est Aquilla, quem nos in hoc loco secuti sumus. Theodosio ipsum Hebraicum verbum posuit et σαδιν, pro quo Symmachus vertit, terram fortitudinis.

(Vers. 17.) *Et ponet faciem suam ut venial ad tenendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo. Et filiam seminorum dabit ei, ut evertat illum* [Vulg. illud]. Ut evertat illum, hoc est, Ptolemaeum, sive illud, hoc est, regnum ejus. Volens Antiochus non solum Syriam, et Ciliciam, et **710** Lyciam, et alias provincias, quæ Ptolemaei fuerant partium, possidere, sed in Aegyptum quoque regnum suum extendere, filiam suam Cleopatram per Euclem Rhodium septimo anno regni adolescentis, despöndit Ptolemaeo, et tertiodécimo anno tradidit, data ei dotis nomine omni Cœlesyria et Iudea. Filiam autem seminarum per πλούσιον vocat, ut est illud poetum:

. Sic ore locuta est.
. Vocemque his auribus hausa.

(Vers. 18, 19.) *Et non stabit, nec illius erit. Et converget faciem suam ad insulas, et capiet multas: et cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium ejus convertetur in eum. Et convertet faciem suam ad imperium terræ suæ, et impinget, et corruet, et non invenerit. Neque enim obtinere potuit Aegyptum: quia Ptolemaeus Epiphanes et duces ejus, sentientes dolum, cautius se egerunt, et Cleopatra magis viri partes, quam parentis sovit. Unde verit se ad Asiam, et navali certamine adversum plurimas insulas dimicans, cepit Rhodium [Al. Ilrodum], et Samum, et Colophonam [Al. Colophoniam et Boëclam], et Phœciam, et alias multas insulas. Sed occurrere L. Scipio Nasica cum fratre suo Publio Scipione Africano, qui Annibalem vicerat. Cum enim consul Nasica frater Africani hebetioris esset ingenii, et contra regem potentissimum senatus ei bellum nolle credere, spontaneam legationem obtulit Africanus pro fratriis injuria. Victor ergo Antiochus, intra Taurum regnare jussus est, et inde fugit ad Apamiam, ac Susam, et ultimas regni sui penetravit urbes. Cumque adversum Elimenes pugnaret, cum omni est deletus exercitu. Et hoc est, quod nunc Scriptura dicit, quod multas insulas cuperit: et vincente Romano, regnum Asiae perdidit: et opprobrium ejus conversum sit in caput ejus: et ad extremum de Asia fugiens, reversus sit ad imperium terræ suæ, et impegerit atque coruerit, et locus ejus non sit inventus.*

(Vers. 20.) *Et stabit in loco ejus vilissimus, et indignus decore regio: et in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio. Seleucum dicit cognomento Philopatorem **711** filium Magni Antiochi, qui nihil dignum Syriæ et patris gessit imperio,*

et mox persecutus pro prosecutus.

^d Verius, ut videtur, mss. Palatin. et penes Montefaucon. Sangerm. habent eum et Latinis litteris Sabir. Sic Theodoritus: Τρίτη τῶν τριῶν Ἐρπατων γαννεῖται τὸν Ἑλλάδα μεταβεβλήσθων, γὰρ τοῦ Σαβίου κτελέκατο. Videtur nihilosecius Theodosio posuisse Sabit, vel Σαβεῖν.

saque illis præliis inglorius perit. Porro Porphyrius non vult bunc esse Seleucum, sed Ptolemaum Epiphanen, qui Seleuco sit molitus insidias, et adversum eum exercitum præparat, et idcirco veneno sit interficiens a ducibus suis. Quid cum unus ab illo quereret, tanta res moliens ubi haberet pecuniam? respondit, sibi amicos esse divitias. Quod cum divulgatum esset in populis, timuerunt duces ne auferret eorum substantiam, et idcirco cum maleficiis artibus occiderunt. Sed quomodo potest in loco Magi Antiochi stare Ptolemaea, qui hoc omnino non fecit: maxime cum LXX interpretati sunt, et stabit de radice ejus plantatio, id est, de germine ejus, et semine, percussions dignitatem imperii: et in pœnæ diebus conteretur absque ira et prælio? liebri vilissimum et indignum decore regio Tryphonem intelligi volunt, qui tutor pueri arripiuit tyrannidem.

(Vers. 21 seqq.) Et stabit in loco ejus despectus: et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia. Et brachia pugnantia expugnabunt a facie ejus, et conterentur insuper et dus foderis. Et post amicitias omnium eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico populo. Et abundantes, et uberes urbes ingredietur: et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus: rapinas, et predam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus. Hucusque ordo historiæ sequitur, et inter Porphyrium ac nostrus [Al. nos], nulla contentio est. Cætera quæ sequuntur usque ad finem voluminis, ille interpretatur super persona Antiochi qui cognominatus est Epiphanes, frater Seleuci, filius Antiochi Magni, qui post Seleucum undecim annis regnavit in Syria, obtinuitque Judæam, sub quo Legis Dei persecutio et Machabæorum bella narrantur. Nostrum autem hæc omnia de Antichristo prophetari arbitrantur qui ultimo tempore futurus est. Cumque eis videatur illud opponi: quare tantos in medio deroliquerit sermo propheticus, a Seleuco usque ad consummationem mundi: respondent quod et in priori historia ubi de regibus Persicis dicebatur, quatuor tantum reges post Cyrum Persarum posuerit, et 712 multis in medio transiit, repente venerit ad Alexandrum regem Macedonum: et hanc esse Scripturæ sanctæ conueniudinem, non universa narrare, sed ea quæ majora videantur exponere. Cumque multa quæ postea lecturi et exposituri sumus, super Antiochi persona convenient, typum eum volunt Antichristi habere: et quæ in illo ex parte præcesserint, in Antichristo ex toto esse complenda. Et hunc esse morem Scripturæ sanctæ, ut futurorum veritatem premittat in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in septuagesimo primo psalmo dicitur, qui pronotatur Salomonis, et omnia quæ de eo dicuntur, Salomon non valent convenire: Neque enim permansit ille cum sole et ante lunam generationis generationum (Psal. lxxi): neque dominatus est a mari

A usque ad mare, et a flumine neque ad termines orbis terrarum, nec omnes gentes serviorunt ei, neque ante solem permanebat nomen ejus: nec hene dietæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem et quasi in umbra, et imagine veritatis in Salomonem præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur. Sicut igitur Salvator habet, et Salomonem, et cæteros sanctos, in typum adventus sui: sic et Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violavit, recte typum sui habuisse credendus est. Sequamur igitur expositionis ordinem, et juxta utramque explanationem, quid adversariis, quid nostris videatur, breviter annotemus. Stabit, inquit, in loco Seleuci,

B frater ejus Antiochus Epiphanes, cui primum ab his qui in Syria Ptolemaeo favebant non dabatur honor regius, sed postea simulatione clementia obtinuit regnum Syriæ. Et brachia pugnantis Ptolemaei, et universa vastantis, expugnata sunt a facie Antiochi atque contrita. Brachia autem fortitudinem vocatae et manus appellatur exercitus multiudo. Et non solum, ait, Ptolemaum vicit fraudulentia, sed ducem quoque foderis, hoc est, Judam Machabæum superavit dolis. Sive quod dicit hoc est: Cum ipsa obtulisset pacem Ptolemaeo, et suisset dux foderis, postea est ei molitus insidias. Ptolemaum autem hic non Epiphanen significat, qui quintus regnavit in Ægypto, sed Ptolemaum 713 Philometorem, filium Cleopatrae sororis Antiochi, cuius hic avunculus fuit. Et cum post mortem Cleopatrae Euclius eunuchus nutritius Philometoris, et Leneus Ægyptum regerent, et repotenter Syriam quam Antiochus fraude occupaverat, ortum est inter avunculum et puerum Ptolemaum prælrium. Cumque inter Pelusium et montem Casium prælrium commississent, victi sunt duces Ptolemaei. Porro Antiochus parcens puer, et amicitias simulans, ascendit Memphis, et ibi ex more Ægypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modice populo omnem Ægyptum subjugavit sibi, et abundantes atque uberrimas ingressus est civitates. Fecitque quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim regum Syriæ ita vastavit Ægyptum; et omnes eorum divitias dissipavit; et tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, sua fraude subverteret. Ille Porphyrius sequens, ^a Sutorium sermone laciniostissimo prosecutus est, quæ nos brevi compendio dimisimus. Nostrum autem et melius interpretantur, et rectius: quod in fine mundi hæc sit facturus Antichristus, qui consurgere habet de modica gente, id est, de populo Judæorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non datur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum, et brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo, et conterantur: et hoc faciet quia simulabit se

D jusee Commentarii sub fin. nota b.

^a Antea Sutorium, alii libri Saturium: tum latissimo pro laciniostissimo. Vide superius Prologum hu-

ducem esse foederis, hoc est, Legis et Testamenti Dei. Et ingredietur urbes ditissimas, et faciet quae non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim Iudeorum absque Antichristo in toto umquam orbe regnavit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum inhibit consilium, facietque universalis usque ad tempus: donec eum Dei voluntas facere ista permiserit.

(Vers. 25, 26.) *Et concitatibus fortitudo ejus, et cor ejus adversus regem Austrum in exercitu magno. Et rex Austrum provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis: et non stabunt, quia inibunt adversum eum consilia. Et comedentes panem cum eo conterent eum: ex exercitusque ejus opprimetur,* 714 *et carent interfici plurimi.* Hæc Porphyrius interpretatur de Antiocho, qui adversus Ptolemaeum sororis sue filium profectus est cum exercitu magno. Sed et rex Austrum, id est, duces Ptolemaei provocati sunt ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis, et non potuerunt resistere Antiochi consiliis fraudulentis; qui simulavit pacem cum sororis filio, et comedit cum eo panem, et postea occupavit Ægyptum. Nostri autem secundum superiorem sensum interpretantur omnia de Antichristo, qui nasciturus est de populo Iudeorum, et de Babylone venturus, primum superaturus est regem Ægypti, qui est unus de tribus cornibus, de quibus ante jam diximus.

(Vers. 27, 28.) *Duorum quoque regum cor erit ut male faciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficiunt: quia adhuc fuis in aliud tempus. Et revertetur in terram suam cum multis opibus.* Nulli dubium est quin Antiochus pacem cum Ptolemaeo fecerit, et iniuriet cum eo convivium, et dolos machinatus sit, et nihil proficerit: quia regnum ejus non potuerit obtinere, sed a militibus Ptolemaei ejectus sit. Verum ex eo quia Scriptura nunc dicit duos fuisse reges, quorum cor fuerit fraudulentum, ut sibi mutuo malescerent, hoc secundum historiam non potest demonstrari. Ptolemaeus enim parvus aetate erat, et deceptus Antiochi fraude, illi malum cogitare quid potuit? Unde volunt nostri hæc omnia referre ad Antichristum et ad regem Ægypti, quem primum superatus est.

(Vers. 29, 30.) *Et cor ejus adversum Testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. Statuto tempore revertetur, et veniet ad Austrum: et non erit priori simile novissimum. Et venient super eum trieres, et Romani, et percutietur. Sive ut alius interpretatus est: et comminabuntur ei.* Et Graeca, et Romana narrat historia, postquam reversus est An-

^a Victorius ex Brixianis codd., referri, et mox superaturus est.

^b Nostri mss., Pompilius: solemne autem est has voces confundi, unde et Pompilia lex et Popilia dicuntur, et Pompilius Rufus, et Popilius Rufus.

^c Concinnior hæc lectio est Vatic. ms., Romanorum protinus auxilio, etc. Nec male Palat., Romanorum timore pro ejus, etc. Nullo autem sensu anteas erat. Romanorum pro ejus auxilio.

^d Ita sine arbitrio est, ut aliquem de nomine proferam, Victorius in Apocalypsin: quam sen-

A tiochus expulsus ab Ægyptiis, venisse eum in Judæam, hoc est, adversus Testamentum sanctum, et spoliasse templum, et auri tulisse quamplicimum, positoque in arce præsidio Macedonum, reversum in terram suam. Et post biennium rursum contra Ptolemaeum exercitum 715 congregasse, et venisse ad Austrum. Cumque duo fratres Ptolemaei, Cleopatrae filii, quorum avunculus erat, obserderentur Alexandriæ, legatos venisse Romanos: quorum unus Marcus ^b Popilius Lenas, cum eum stantem invenisset in littore, et senatusconsulum dedisset, quo jubebatur ab amicis populi Romani recedere, et suo imperio esse contentus, et ille ad amicorum responsionem consilium distulisset, orbem dicitur fecisse in arenis baculo quem tenebat in manu, et circumscriptisse regem atque dixisse: Senatus et populus Romanus præcipiunt, ut in isto loco respondeas, quid consiliī geras. Quibus diebus ille perterritus ait: Si hoc placet senatu et populo Romano, recedendum est, atque ita statim movit exercitum. Percussus autem dicitur esse, non quod interierit, sed quod omnem arrogantiæ perdidit magnitudinem. De Antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit adversus Testamentum sanctum, et primum contra regem Ægypti dimicans, et Romanorum protinus auxilio terreatur. Hæc autem sub Antiocho Epiphane in imagine præcesserunt, ut rex sceleratissimus, qui persecutus est populum Dei, præfiguret Antichristum, qui Christi populum persecutus est. Unde multi ^c nostrorum putant C ob saevitie et turpitudinis magnitudinem, Domini Neronem Antichristum fore.

Et revertetur, et indignabitur contra Testamentum sanctuarium, et faciet ac revertetur, et cogitabit de his [Vulg. adversum eos] qui dereliquerunt Testamentum sanctuarium. Hæc plenius in Machabœorum gestis legimus (I Mach. 1): quod postquam eum de Ægypto pepulerunt Romani, indignans venerit contra Testamentum sanctuarium, et ab his invitatus sit qui dereliquerunt Legem Dei et se ceremoniali miscerant ethnicorum. Quod plenius complendum est sub Antichristo, qui indignabitur contra Testamentum Dei, et cogitabit adversum illos quos vult Legem Dei derelinquere. Unde significantius interpretatus est Aquila: 716 *Et cogitabit, ut deseratur pactum sanctuarium.*

(Vers. 31.) *Et brachia ex eo stabunt, et polluent [Vulg. et polluant] sanctuarium fortitudinis, et auferent jugescificium, et dabunt abominationem in desolationem.* Pro brachiis, ^e alius interpretatus est semina, ut signi-

tentiam prohe refutat Lactanius de mortibus Persecutorum cap. ii, in fine; sed et Augustinus de Civitate Dei lib. xx, cap. 19; Ambrosiaster in primam ad Corinthios iv, 9; Severus Sulpicius Hist. lib. ii, c. 29, et Dialog. 2, cap. ultimo: denique et Gracis Chrysostomus Homil. 4, in secundam ad Thessalonicenses. Vid. Epist. 121, ad Algasiam, Quæst. ultima. Porro mss. Domitianum pro Domitium legunt: Vatic. Domitianum vel Neronem.

^d Pro alius maluisset Victorius Aquila, prout duos, quos laudat, mss. præferebant.

scaret stirpem atque progeniem. Volunt autem eos significari qui ab Antiocho missi sunt post biennium quam templum expoliaverat, ut tributa exigerent a Judæis, et auferrent cultum Dei, et in templo Jerusalem, Jovis Olympii simulacrum et Antiochi statuas ponerent, quas nunc *abominationem desolationis* vocat, quando ablatum est holocaustum, et iuge sacrificium. Quæ universa in typo Antichristi, nostri præcessisse contendunt, qui se sessurus est in templo Dei, et se facturus ut Deum. Judæi autem hoc nec de Antiocho Epiphane, nec de Antichristo, sed de Romanis intelligi volunt, de quibus supra dictum est: *Et venient trieres*, sive Itali atque Romani, et humiliabitur. Post multa, inquit, tempora de ipsis Romanis, qui Ptolemeo venere auxilio, et Antiocho comminati sunt, consurget rex Vespasianus, surgent brachia ejus, et semina, Titus filius cum exercitu, et polluent sanctuarium, auferentque iuge sacrificium, et templum tradent æternæ soliditudini. **SIM** (ΘΙΓ), quippe et **CHETHIM** (ΧΕΤΗΜ) quos nos *trieres* et *Romanos* interpretati sumus, Hebrei Italos volunt intelligi atque *Romanos*.

(Vers. 52.) *Et impii in testamentum simulabunt fraudulentiter. Populus autem sciens Deum suum, obtinebit et faciet.* Et hoc in Machabæis legimus, quod quidem simula verint se Legis Dei esse custodes, et postea cum gentibus pactum fecerint: alii vero permanerint in religione; quod et Antichristi temporibus futurum arbitror, quando refrigescet charitas multorum. De quibus Dominus loquitur in Evangelio: *Putas, Filius hominis veniens inveniet fidem super terram* (*Luc. xviii, 8*)?

Et docti in populo decebunt plurimos, et 717 ruerint in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in repina dierum. Quanta Judæi ab Antiocho passisunt, Machabæorum libri referunt, et triumphi eorum testimonio sunt: qui pro custodia legis Dei, flammis, et gladiis, et servitatem, et rapinas, et pœnas ultimas sustinuerunt. Quæ futura nemo dubitet sub Antichristo, multis resistantibus potentiae ejus, et in diversa lugientibus. Quæ Hebrei in ultima eversione templi, quæ sub Vespasiano et Tito accidit, interpretantur, suisce plurimos de populo qui scirent Dominum suum, et pro custodia Legis ejus interfici sunt [*Al. sint*].

(Vers. 34, 55.) *Cumque corruerint, sublevabuntur auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditis ruent, ut conflentur, et elegantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia adhuc aliud tempus erit.* Parvulum auxilium, Mathathiam significari arbitratur Porphyrius, de vice [*Al. monte*] Modin; qui adversum duces Antiochi rebellavit, et cultum veri Dei servare conatus est (*I Mach. ii*). Parvum autem, inquit, auxilium vocat, quia occisus

A est in prælio Mathathias, et postea Judas filius ejus qui vocabatur Machabæus, pugnans cecidit, et cæteri fratres ejus adversariorum fraude decepti sunt. Lege Machabæorum libros. Hæc, ait, omnia idcirco sunt facta, ut probentur et elegantur sancti, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia in aliud tempus erat dilata victoria. Sub Antichristo parvum auxilium nostri intelligi volunt, quia congregati sancti resistent ei, et utentur auxilio parvulo, et postea de eruditis corrent plurimi. Et hoc siest, ut quasi conflentur in fornace, et dealbentur, et elegantur donec veniat tempus præfinitum, quia vera victoria in adventu Christi erit. Hebræorum quidam hæc de Severo, et Antonino principibus intelligunt, qui Judæos plurimum dilexerunt. Alii vero de Juliano imperatore: quod quando oppressi fuerint a Caio Cæsare, et in captivitatis angustiis multa persessi, ille consurgat, Judæos amare se simulant, et in templo eorum immolaturum se esse promittens: in quo parvam spem auxilii habebunt, et applicabuntur illis **718** gentilium plurimi, non in veritate, sed in mendacio. Pro idolorum enim cultu, ejus simulabunt amicitias. Et hoc facient, ut qui probati sunt, manifestiiantur. Tempus enim veræ salutis corruat, et auxilii futurum esse Christum, quem falso putant esse venturum: cum sint recepturi Antichristum (*I Cor. xi*).

(Vers. 56.) *Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversum omnem deum, et adversum Deum deorum loquetur magnifica: et diriget [Vulg. dirigetur] donec compleatur ira [Vulg. iracundia], perpetrata quippe definitio est.* Sive ut alius interpretatus est: in ipso enim erit consummatio. Ab hoc loco Judæi dici de Antichristo putant, quod post Juliani parvum auxilium surrecturus sit rex qui faciat juxta voluntatem suam, et elevetur contra omne quod dicitur deus, et adversum Deum deorum loquatur ^b magnifica: ita ut sedeat in templo Dei, et seipsum faciat Deum, et dirigatur voluntas ejus, donec compleatur ira Dei, quia in ipso erit consummatio. Quod quidem et nos de Antichristo intelligimus. Porphyrius autem et cæteri qui sequuntur eum, de Antiocho Epiphane diei arbitrantur quod erectus sit contra cultum Dei, et in tantum superbiam venerit, ut in templo Jerosolymis simulacrum suum ponи jusserit. Quodque sequitur: et diriget, donec compleatur ira, quia in ipso erit consummatio, sic intelligunt, tam diu eum posse, donec irascatur ei Deus, et ipsum interisci jubeat. Siquidem Polybius et Diodorus qui ^c Bibliothecarum scribunt historias, narrant eum non solum contra Deum fecisse Judæas, sed avaritiæ facibus accensum, etiam templum ^d Diana in Elimae, quod erat ditissimum, spoliare conatum: oppressumque a custodibus tem-

^a Πατ. et Vatic. mss. quem falso sperant esse, etc.
^b Victorius ad Vulgatæ exemplum loquetur, et paucum post dirigetur.

^c Est qui valde velit describi et corrigi, Bibliothecas scribunt historiarum, ex ipso Diodoriana operis titulo; atque Eusebii loco Præpar. Evang. I. 1., c. 6:

^d Confer et Machabæorum I. 1, cap. 7, et Appianum in Syriac. qui tenplum istud non Diana, sed Veneris appellat; Diana vero, præter Polybium ac Diodorum, Josephus.

pli et vicinis circum gentibus, et quibusdam phantasiis atque terroribus versum in amentiam, ac postremum morbo interiisse, et hoc ei accidisse commemorant, quia templum Dianae violare conatus sit. Nos autem dicimus, etiamsi acciderit ei, ideo accidisse, quia in sanctos Dei multam exercuerit crudelitatem, et polluerit templum ejus. Non enim pro eo quod **719** conatus est facere, et acta paenitentia, desivit implere, sed pro eo quod fecit punitus esse credendus est.

(Vers. 37 seqq.) *Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis seminarum: nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget. Deum autem MAOZIM in loco suo venerabitur; et Deum quem ignoraverunt patres ejus, colet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. Et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem a cognovii, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito. Pro eo quod nos interpretati sumus, et erit in concupiscentiis seminarum, LXX transtulerunt, et concupiscentiis mulierum non subjacebit. Rursum pro Deo MAOZIM (מָאוֹזִים), quod habetur in Hebraico, Aquila transtulit, Deum fortitudinum; LXX, Deum fortissimum. Quia vero in Hebraico pro eo, quod nos diximus: et erit in concupiscentiis seminarum, ambiguo positum est, dicente Aquila, qui verbum expressit e verbo: καὶ ἐπὶ Θεῷ πατέρων αὐτοῦ οὐ συνίσται, καὶ ἐπὶ ἀπόδυμίᾳ γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ συνίσται, id est, et super Deum patrum suorum non intelligit, et super concupiscentiam seminarum, et super omnem Deum non intelligit. Quibus verbis intelligitur habere eum concupiscentiam seminarum, et non habere. Si legerimus, et intellexerimus ἡπὸ κοντοῦ, et super concupiscentiam seminarum non intelligit, de Antichristo facilitior interpretatio est: quod ideo simule casitatem, ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, et super concupiscentiam seminarum, ut subandatur erit, Antiochi personae magis coaptabitur, qui luxuriosissimus suisse dicitur, et in tantum dedecus per stupra et corruptelas venisse regis dignitatis, ut minimis quoque et scortis publice jungeretur, et libidinem suam, populo praesente, completeret. Deum MAOZIM ridicule Porphyrius interpretatus est, ut dicceret in vico Modin, unde sicut Mathathias, et filii ejus, Antiochi duces, Jovis posuisse statuam: et compulisse Judros, ut ei victimas immolarent, id est, deo Modin. Quod autem sequitur, et deum quem ignoraverunt patres ejus, colet, hoc magis Antichristo quam Antiocho convenit. Legimus enim Antiochum idolorum **720** Graecia habuisse cultum, et Iudeos atque Samaritas ad venerationem suorum deorum compulisse. Necnon et hoc quod insert, et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit: et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito, Theodoto interpre-*

Atatus est: *Et aget haec ut muniat praesidia cum deo alieno: et cum eis ostenderit, multiplicabit honorem, et dominari eos multis faciet, et terram dividet gratis. Pro praesidiis, confugia interpretatus est Symmachus: quod Porphyrius ita edisserit: faciet haec omnia ut muniat arem Jerusalem, et in ceteris urbibus ponat praesidia, et Iudeos doceat adorare Deum alienum: haud dubium quin Iovem significet. Quem cum illis ostenderit, et adorandum esse persuaserit: tunc dabit deceptis honorem, et gloriam plurimam, et faciet ceteris, qui in Iudea fuerint dominati, et pro praevaricatione possessiones dividet, et dona distribuet. Antichristus quoque multa deceptis munera largietur, et terram suo exercitu dividet: quosque terrore non quiverit, subjugabit avaritia.*

(Vers. 40, 41.) *Et in tempore praefinito praeliabitur adversum eum rex Austri: et quasi tempestas venit contra illum rex Aquilonis in curribus, et in equitibus, et in classe magna: et ingredietur terras, et conteret, et pertransiet. Et introbit in terram gloriosam, et multi corruent. Pro quo interpretatus est Symmachus: et multa milia corruent: Theodotio, et multi infirmabuntur. Multas autem corruere juxta Aquilam, vel urbes, vel regiones, vel provincias intellige. Et haec Porphyrius ad Antiochum referat: quod undecimo anno regni sui rursus contra sororis filium Ptolemaeum l'bilometorem dimicaverit. Qui audiens venire Antiochum, congregavit multa populorum milia. Sed Antiochus quasi tempestas valida in curribus, et in equitibus, et in classe magna ingressus sit terras plurimas, et transcedendo universa vastaret: venerisque ad terram inclytam, id est, Iudeam, quam Symmachus terram fortitudinis interpretatus est: pro qua Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit SABA [Al. SABAM et SABA] (שָׁבָע): et arcem manierit de ruinis murorum civitatis, **721** et sic perrexerit in Aegyptum. Nostri autem ad Antichristum et ista referentes, dicunt quod primum pugnaturus sit contra regem Austri, id est, Aegypti, et postea Libyas, et Aethiopas superaturus: quoniam de decem cornibus tria contrita cornua supra legimus; et quia venturus sit in terram Israel, et multae ei vel urbes, vel provinciae daturae manus.*

Hæc autem solæ salvabuntur de manibus ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon. Antiochus, D aiunt, festinans contra Ptolemaeum regem Austri, Idumæos, et Moabitas, et Ammonites qui ex latere Iudeæ [Al. Idumææ] erant, non tetigit: ne occupatus alio prælio, Ptolemaeum redderet fortiorum. Antichristus quoque Idumæam, et Moabitas, ac filios Ammon, id est, Arabiam relinquit intactam: quia illuc Sancti ad deserta consurgunt.

(Vers. 42, 43.) *Et mittet manum suam in terras, et terra Aegypti non effugiet: et dominabitur thesaurorum auri atque argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti. Per Libyas [Vulg. Libyam et Aethiopiam]*

* Hic atque inferius ubi locus iste reccurrit, cum negandi particula, quem non cognovit, in Palat. ms. effertur.

† Supplevimus hic vocem fact ex ms. Vaticano, quæ ante ob earumdem litterarum in subsequenti verbo recursum, fuerat prætermissa.

quoque et *Aethiopias transibit*. Hæc Antiochum ex parte fecisse legimas. Sed quod sequitur, per *Libyas et Aethiopias transibit*, magis nostri asserunt Antichristo convenire. Antiochus enim Libyam quam plerique Africam intelligunt, *Aethiopiamque non tenuit*: nisi forte quia in ipso climate sunt provinciae *Egypti*, et longe per deserta vicinæ, capit^l *Egypti*, etiam iste provinciæ conturbatae sunt. Unde non dicit, quod ceperit eos: sed per Libyas *Aethiopiasque transierit*.

(Vers. 44, 45.) *Et fama turbabit cum [Vulg. eam] ab Oriente et ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, ut conterat et interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum in Apedno: inter duo mari super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summitatem ejus, et nemo auxiliabitur ei.* Et in hoc loco Porphyrius tale nescio quid de Antiocho somniant: Pugnans, inquit, contra *Aegyptios*, et *Libyas Aethiopiasque pertransiens*, audiet sibi ab Aquilone et ab Oriente prælia concitari, unde et regrediens capiet Aradios resistentes, et omniem in littore Phoenicis vastabit provinciam. **722** Confestimque perget ad Artaxiam regem Armeniae, qui de Orientis partibus movebitur, et intersectis plurimis de ejus exercitu, ponet tabernaculum suum in loco *Apedno*, qui inter duo latissima situs est flumina, Tigrim, et Euphratem. Cumque hucusque processerit, in quo monte inclyto sederit et sancto, dicere non potest: quainquam inter duo maria eum sedisse, probare non potest, et stultum sit duo Mesopotamie flumina, duo maria interpretari. Montem autem inclytum idecirco præterlit, quia secutus est Theodosianis interpretationem, qui ait: *inter media maria super montem Saba sanctum*. Cumque *Saba* nomen montis, vel Armeniae, vel Mesopotamie putet, quare sit sanctus dicere non potest: etiam hac licentia mentiendi, possumus nos addere quod ille continebat: *sancutum dici montem*, quia juxta errorem Armeniorum sit idolis consecratus. *Et veniet*, inquit, *usque ad summitem ipsius montis*, in Elmaide provinciæ, quæ est ultima Persarum ad Orientem regio; ibique volens templum Diana spoliare, quod infinita donaria habebat, fugitus a barbaris est, qui mira veneratione fanum illud suspiciebant, et mortuus est moerore consumptus in Tabes, oppido Persidis. Hæc ille in suggillationem nostri artificio-
tissimo sermone composuit, quæ etiam si potuerit approbare, non de Antichristo dicta, sed de Antiocho, quid ad nos, qui non ex omnibus Scripturarum locis Christi probamus adventum, et Antichristi mendacium? Pone enim hæc dici de Antiocho, quid nocet religioni nostræ? Numquid et in superiori Vi-

^a Expungit Victorius *duo*, quæ vox tametsi in expressione subintelligitur, in nulla tamen editione sacri textus habetur.

^b Illic vero ad superioris contextus seriem addit Victorius voces *Sabin vocans*.

^c Duo mss. *Gaza*, minori numero. Sed quod *Gazas* plurali dicat S. Doctor, ex eo videtur, quod urbem utramque, Majumam scilicet, et *Gazam* pro-

A stone, ubi in Antiocho propheta consummata est, aliquid de Antichristo dicitur? Dimittat itaque dubia, et in manifestis hæreat: dicatur quis sit ille lapis, qui de monte abscessus sine manibus, creverit in montem magnum, et orbem impleverit, et quadrigiformem imaginem contriverit: qui sit ille filius hominis, qui cum nubibus ventrus sit, et staturus ante vetustum dierum, et dandum ei regnum quod nullo fine claudatur: omnesque populi, tribus ac lingue, ipsi servituri sint. **723** Hæc quæ manifesta sunt præterit, et de Judæis asserit prophetari, quos usque hodie servire cognoscimus. Et dicit eum qui sub nomine Danielis scripsit librum, ad refocillandam spem snorum suis mentitum. Non quo omnem historiam futuram nosse potuerit, sed quo jam facta memoraret; et in ultimæ visionis calumniis immoratur, flumina ponens pro mari, et montem inclytum et sanctum *Apedno*^b, quem ubi legerit, nullam potest proferre historiam. Nostri autem extremum Visionis hujus capitulum super Antichristo sic exponunt, quod pugnans contra *Aegyptios Libyasque, et Aethiopias*, et tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus sit de Aquilonis et de Orientis partibus adversum se bella consurgere, quod veniens cum magna multitudine, ut conterat et interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in *Apedno* juxta Nicopolim, quæ prius Emmaus vocabatur: ubi incipiunt Judææ provinciæ montana consurgere. Denique inde se erigens usque ad montem Oliveti, Jerosolymorum regio ascenditur; et hoc esse quod nunc Scriptura dicit: *Et cum fixerit tabernaculum suum in montanæ provinciæ radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur Mortuum ab Oriente, et mare Magnum in cuius littore Cæsarea, Joppe, Ascalon, et ^c Gazæ sitæ sunt.* Tunc veniet usque ad summitem montis ejus, hoc est, montanæ provinciæ, id est, verticem montis Oliveti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus atque Salvator ascendit ad cœlos. *Apedno* verbum compositum est, quod si dividas, intelligi potest, θρόνος αὐτοῦ, id est, solii sui. Et est sensus: *Et figet tabernaculum suum et thronum suum inter maria super montem inclytum et sanctum*. Ilunc locum Symmachus **724** ita interpretatus est: καὶ ἔτενε τὰς σκηνὰς τοῦ ἀποστατοῦ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὅρος τῆς δυνάμεως τὸ ἄγιον, καὶ ἦσε ἡώς ἄχρου αὐτοῦ, quod in Latino sonat: et extendet [Al. extendit] *papilioes equitatus sui inter maria, super montem fortitudinis sanctum, et veniet usque ad verticem montis*. Theodo-

prie dictam intelligit, quæ tamen aliquo spatio a mari aberat. Sozomenius Hist. lib. vii, cap. 21, proprio nomine etiam illam *Gazam* vocat, et maritimam dicit: Ἐν Γάζῃ ποός θαλασσαν, ὅπερ καὶ Μαίουμαν ὄνομαζοστι.

^d Palatin., *tabernaculum throni sui inter duo maria*, quæ postrema verba in Vat. penitus desiderantur.

tio : *Et figet tabernaculum suum in * Aphedano inter maria in monte Saba sancto, et veniet usque ad partem ejus.* Aquila : *Et plantabit tabernaculum prætorii sui in Ἀφαδάνῳ inter maria, in monte gloriose et sancto, et veniet usque ad finem ejus.* Soli Septuaginta omnis nominis quæstione liberantes interpretati sunt : *Et statuet tabernaculum suum tunc inter maria, et montem voluntatis sanctum, et veniet hora consummationis ejus.* Quos Apollinaris secutus, de nomine *Apedno* omnino conticuit. Hoc ideo prolixius posui, ut et Porphyrii ostendam calumniam qui hæc omnia ignoravit, aut nesciro se finxit, et Scripturæ sanctæ difficultatem : cuius intelligentiam absque Dei gratia et doctrina majorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant. Notandum autem, quod P litteram Hebræos sermo non habeat, sed pro ipsa utatur PHE, cuius vim Græcum φ sonat. In isto tantum loco apud Hebræos scribatur quidem ^b PHE, sed legatur P. Quod autem Antichristus veniat usque ad summitein montis sancti et incliti, et ibi pereat, Isaías plenius loquitur : *Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes, et eum qui dominatur cunctis populis, et ^c uncionem quæ uncta [Al. qua unctus] est contra universas nationes.*

(Cap. XII. — Vers. 1 seqq.) *In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ex eo quo [Vulg. ab eo ex quo] gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus : omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt : alii in vitam æternam, et alii in opprobrium,* ⁷²⁵ *ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiant multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Ilactenus Porphyrius utcumque se tenuit, et tam nostrorum imperitis, quain suorum mā'e eruditis imposuit : de hoc capitulo quid dicturus est, in quo mortuorum describitur resurrectio : aliis suscitatis in vitam æternam, et aliis in opprobrium sempiternum ? Nec potest dicere qui fuerint sub Antiocho fulgentes quasi splendor firmamenti, et alii quasi stellæ in perpetuas æternitates. Sed quid non facit pertinacia ? Quasi contritus coluber elevat caput, et moritur in eos qui morituri sunt venena diffundit. Et hoc, inquit, de Antiocho scriptum est, qui vadens in Persideum, Lysiæ qui Antiochiae, et Phœnicie (Al. Phœnici) præterat, reliquit exercitum, ut adversum Judæos pugnaret, urbemque eorum Jerusalem subverteret ; quæ omnia narrat Josephus historiæ auctor Hebrææ, quod talis fuerit tribulatio, qualis numquam, et tempus advenerit quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt usque ad illud tempus. Redditæ autem victoria, et cæsis Antiochi ducibus,

A ipsoque Antiocho in Perside mortuo, salvatus est populus Israel : omnes qui scripti erant in libro Dei, hoc est, qui Legem fortissime defenderunt, et econtrario qui deleti sunt de libro, hoc est, qui prævaricatores extiterunt Legis, et Antiochi fuerunt partium. Tunc, ait, hi qui quasi in terræ pulvere dormiebant, et operti erant malorum pondere, et quasi in sepulcris miseriarum reconditi, ad insperatam Victoriam de terræ pulvere surrexerunt, et de humo elevaverunt caput, custodes Legis resurgentem in vitam æternam, et prævaricatores in opprobrium sempiternum. Magistri autem et doctores qui Legis notitiam habuerunt, fulgebunt quasi cœlum, et qui inferiores populos exhortati sunt ad custodiendas ceremonias Dei, ad instar astrorum splendebunt in perpetuas æternitates. Ponit quoque historiam de Machabœis, in qua dicitur multos Judæorum sub Mathabia et Juda Machabæo ad eremum confusisse, et latuisse in speluncis, et in cavernis petrarum, ac post victoriam processisse (I Mach. n). Et hec ^d περιποπλῶς ⁷²⁶ quasi de resurrectione mortuorum esse prædicta. Tempore autem Antichristi talem tribulationem fore, qualis numquam fuit ex eo quo gentes esse cœperunt, verius intelligitur. Ponamus enim vicisse Lysiam qui vicius est, et penitus oppressos Judæos esse qui vicerunt : numquid fuit talis tribulatio qualis eo tempore quo Jerusalem capta est a Babylonis, templumque subversum, et omnis populus ductus in captivitatem ? Oppresso igitur Antichristo, et spiritu Salvatoris extincto, salvabitur C populus qui scriptus fuerit in libro Dei, et pro diversitate meritorum, alii resurgent in vitam æternam, et alii in opprobrium sempiternum. Magistri autem habebunt similitudinem cœli, et qui alias erudierunt, stellarum fulgori comparabuntur. Non enim sufficit scire sapientiam, nisi et alias erudias : tacitusque sermo doctrinæ, alium non adificans, mercédem operis (Al. otii) recipere non potest. Quem locum Thendotio et Vulgata editio ita expressit : *Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de justis plurimi (Al. plurimis) quasi stellæ in eternum et ultra.* Solent nonnulli querere, utrum ductus sanctus, et simplex sanctus eamdem mercedem habeant, et unam in Cœlestibus mansionem. Unde nunc iuxta Theodotionem dicitur, quod docti similitudinem cœli habeant, et absque doctrina juvæ, stellarum fulgori comparentur : tantumque sit inter eruditam sanctitatem et sanctam rusticitatem, quantum cœlum distat et stellæ.

(Vers. 4.) *Tu autem, Daniel, clande sermones, et signa librum usque at tempus statutum. Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia.* Qui Danieli multiplicem revelaverat veritatem, ipsa occulta esse significans quæ locutus est, præcepit ut involvat sermones, et signet librum, ut legant plurimi, et querant

* Nostri mss. *Ephadano*, vel *Epadno*, rectius absque in præpositione. Ms. quoque Sangerini, *EPAANO*, secunda manu *EPEANO*, sicque mox ad Aquilam, *Prætorii sui, APEANO*. Lectiones autem per P probat

ipse Hieronymus paulo post.

^b Plerique mss. absque aspiratione se constanter habent.

^c Palatin., et junctionem, quæ juncta est.

historiæ veritatem, et propter obscuritatis magnitudinem diversa opinentur. Quod autem ait: *Pertransibunt, id est, percurrent plurimi, multorum significat lectionem.* Solemus enim dicere: percurri librum, pertransivi historiam. Quod quidem et Isaías de obscuritate sui voluminis loquitur: *Et erunt sermones libri istius, quasi verba voluminis signati, quod si dederint homini nescienti litteras, dicentes ei, lege: respondebit, 727 nescio litteras. Sin autem dederint illud homini scienti litteras, et dixrint: Lege librum: Respondebit, non possum legere: signatus est enim (Ia. xxix, 11).* Et in Apocalypsi Joannis liber videtur signatus sigillis septem intus et foris. Cumque nullus posset signacula illius solvere, ait Joannes: *Flebam nimis. Et venit ad me vox dicens: Ne plores: Ecce vicit leo de tribu Juda radix David, aperte librum, et solvere signacula ejus (Apoc. v, 4).* Librum autem illum potest solvere qui Scripturarum sacramenta cognovit, et intelligit ænigmata, et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolæ, et occidentem litteram transserit in spiritum vivificantem.

(Vers. 5, 6.) *Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro qui induitus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: usquequo finis istorum mirabilium?* Vedit Daniel duos angelos stantes ex utraque parte super ripam Babylonii fluminis, qui cum hic ponatur absque nomine, secundum præteritam visionem puto eum esse Tigrim, qui Hebraice dicitur EDDECEL (הַתִּיר), et tamen non interrogat eos qui stabant super utramque ripam, sed eum quem in principio viderat, qui induitus erat vestibus lineis sive byssinis, quod Hebraice dicitur BADDIM (בָּדִים). Et hic ipse Angelus stabat super aquas fluminis Babylonii, suo eas calcans pede. Ex quo intelligimus superiores duos angelos, quos vidit stantes super ripam, et non interrogat, nec putat sciscitatione, condignos angelos esse Persarum atque Græcorum. Hunc autem esse angelum clementissimum, qui orationes Danielis in conspectu Dei obtulerat (*Al. obtulerit*), quando ei viginti et uno diebus Persarum angelus resistebat. Interrogabat (*Al. interrogat*) autem hæc mirabilia quæ in præsentí Visione dicuntur, quo complenda sint tempore, quod Porphyrius more suo de Antiocho, nos de Antichristo interpretamur.

(Vers. 7.) *Et audiri virum qui induitus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dextram, et sinistram suam in cœlum, et jurasset per viuentem in 728 aeternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis, tres et semis annos interpretatur Porphyrius, quod et nos juxta Scripturarum sanctarum idioma, non negamus. Nam et supra legimus,*

A quod septem tempora transierint super Nabuchodonosor, id est, septem anni efferationis ejus, et in visione quatuor bestiarum scriptum est, leonis, et ursi, pardi, et alterius bestiæ, cuius nomen taceatur, quæ regnum significat Romanorum, et postea de Antichristo, quod "reges humiliet, et sermones contra Excelsum loquatur, et sanctos Altissimi conterat, et putabit, ait, quod possit mutare tempora et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia et conteratur, et dispereat usque in finem. Et manifeste de adventu Christi atque sanctorum dicit: Regnum autem et potestas, et magnitudo regni quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum Altissimi, cuius regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. Si itaque superiora quæ perspicue de Antichristo scripta sunt, refert Porphyrius ad Antiochum, et ad tres et semis annos, quibus emblem dicit fuisse desertum (*Supra 1*): ergo et hoc quod sequitur: *Regnum ejus sempiternum, et omnes reges servient ei, et obedient,* debet probare super Antiochum, vel ut ipse putat, super populo Judeorum: quod nequaquam stare manifestum est. Legimus in Machabæorum libris, Josephus quoque in eamdem consentit opinionem (*Joseph. lib. xi, cap. 10*), quod tribus annis templum polluum fuerit in Jerusalem, et in eo ^b Jovis idolum steterit sub Antiocho Epiphane, centesimo quadragesimo quinto anno regui Macedonum, a Casleu mense ejusdem anni nono, usque ad mensem nonum centesimi quadragesimi octavi anni, qui faciunt annos tres. Sub Antichristo autem non tres anni; sed tres et semis, hoc est, mille ducenti nonaginta dies, desolationis templi sancti et eversionis futuræ (*Al. futuri*) esse dicuntur.

Et cum completa fuerit dispersio manus 729 populi sancti, complebuntur universa hæc: Quando, inquit, populus Dei dispersus fuerit: vel Antiochó perseguente, ut vult Porphyrius, vel Antichristo, ut nostri verius probant, tunc hæc omnia complebuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc? Et ait: Wade, Daniel, quia clausi signaque sunt sermones usque ad tempus consummationis. Eligentur et dealbabuntur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii: neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.* Vult propheta intelligere quod viderat, immo quod audierat, et futurorum cupit cognoscere veritatem. Audierat enim regum bella diversa, et inter se prælia, et multiplicem historiam: sed nomina non audierat singulorum. Si autem propheta audivit, et non intellexit, quid facient hi qui signatum librum, et usque ad tempus consummationis, multis obscuritatibus involutum, præsumptione

^a Reponit Victor. *quod tres reges*, quod sic legaliter supra cap. 7, atque ita ibi interpretetur Hieron. denique mss. aliquot suffragentur.

^b Victorius, et in eo loco idolum, etc.

^c Victorius ad Vulgatae lectionem præfinitum pro consummationis.

mentis edisserunt? Cum autem, inquit, finis advenit, impii non intelligent, et qui docii fuerint disciplina Dei, intelligere poterunt. In perversam enim animam non introibit sapientia: nec potest se infundere corpori, quod peccatis subditum est.

(Vers. 11.) *Et a tempore quo [Vulg. cum] ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abominatione in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Hoc mille ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore Antiochi, et in desolatione templi dicit completos, quam et Josephus et Machabaeorum (ut diximus) liber, tribus tantum annis suis se commemorant. Ex quo perspicuum est tres istos, et semiis, annos de Antichristi dici temporibus, qui tribus et semiis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuturus est, et postea corruxit in monte inclito et sancto. A tempore igitur ἐδελέχησαν, quod nos interpretati sumus juge sacrificium, quando Antichristus orbem [Al. urbem] obtulerit, Dei cultum interdixerit, usque ad internacionem ejus, tres et semiis anni, id est, mille ducenti et nonaginta complebuntur.*

730 (Vers. 12.) *Beatus qui exspectat, et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque. Beatus, inquit, qui, intersectio Antichristi, dies supra numerum praefinitum quadraginta quinque prestatatur: quibus est Dominus atque Salvator in sua maiestate venturus. Quare autem post intersectionem Antichristi, quadraginta quinque dierum silentium sit, divina scientia est: nisi forte dicamus: Dilatio regni sanctorum, patientiae comprobatio est. Porphyrius hunc locum ita edisserit, ut quadraginta quinque dies qui super mille ducentos nonaginta sunt, victoriae contra duces Antiochi tempus significent: quando Judas Machabeus fortiter dimicavit, et emundavit templum, idolumque contrivit, et victimas obculit in templo Dei. Quod recte dicit, si Machabaeorum liber, tribus et semiis annis templum scriberet suisse pollutum, et non tribus (I Mach. iv).*

(Vers. 13.) *Tu autem, b Daniel, vade ad praefinitum, et requiesce [Vulg. requieaces] et stabis in sorte tua in fine dierum. Pro quo Theodosio ita interpretatus est: Tu autem vade et requiesce, et resurges in ordine tuo in consummatione dierum. Quo verbo ostenditur omnem prophetiam viciam esse resurrectionis [Al. resurrectionis] omnium mortuorum:*

a Duo Mss., Dei cultui interdixerit, usque ad intersectionem ejus.

b Nomen Daniel, quod in sacro Testu non sit, Victorius expungit.

c Subsequens postrema periodus, subnexusque capituli xiiii e saeculo xxiiii versiculus, in Palat. ms. non habentur; in Vatic. autem eorum loco isthac habetur epigrafe ex minio: *Incipit historia Susanna secundum beatum Hieronymum.*

d *Noequi isthac verba, que locis suis subnotabis, nonunt mss. nostri. Porro nec Hieronymus totidem videtur Origenem verbis Latine expressisse.*

e Pro hoc versiculo, quem mss. nostri substituerunt, alius proponebat: *Erat autem Joacim dives valde, et erat ei pomarium ricinum domui sua: qui nihil ad subnexam expositionem pertinet. Ceterum eadem*

A quando et propheta surrecturus est. Et frustra Porphyrius, quæ in typo Antiochi de Antichristo dicta sunt, vult omnia referre ad Antiochum. Cujus calumpnia (ut diximus) plenius responderunt Eusebius Cæsariensis, et Apollinaris Laodicenus, et ex parte discretissimus vir martyr Meliodius, quæ quisire voluerit, in ipsorum libris poterit invenire. ^e Ille usque Danielem in Hebreo volumine legimus: cetera quæ sequuntur usque in fine libri, de Theodosionis editione translata sunt.

(Cap. XIII. — Vers. 1, 2.) *Et erat vir habens in Babylone, et nomen ejus Joacim, et accepit uxorem nomine Susannam filiam Helcias, pulchram nimis, et timorem Dominum [Vulg. Deum]. Expositis, ut potuit [Al. potius], quæ in Danielis libro iuxta Hebreum continentur, ponam breviter quid Origenes in decimo Stromatum suorum libro de Susanne et 731 Belis fabulis dixerit. Cujus haec verba sunt, d quæ locis suis subnotabis.*

(Vers. 3.) *Et parentes ejus justi [Vulg. cum essent justi erudierunt] edocuerunt filiis suam iusta legem Moysi. Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Dei, sermonemque divinum non solum filios, sed et filias suas,*

(Vers. 4.) *Et constituti sunt duo senes de populo [Vulg. tacet de populo] judices in anno illo. Referebat Hebreus istos e-se Ahab et Sedeciam [Al. Alchiam et Sedechiam], de quibus scribit Jeremias: Faciat te Dominus sicut Ahab et Sedeciam, quos frixit rex Babylonis in igne, propter iniuriam quam fecerant in Israel, et adulterabant [Al. adulterabant] uxores civium suorum (Jerem. xxxix).*

(Vers. 5.) *De quibus locutus est Dominus: quis egredies est iniqitas de Babylone a senibus iudicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequenterbant dominum Joacim, etc. Pulchre de presbyteris peccatoribus non ait: Qui regebant populum: sed, qui videbantur regere. Qui enim bene præsunt populo, regunt populum: qui autem tantum nomes habent iudicium, et injuste præsunt populo, regere videbantur populum, magis quam regant.*

(Vers. 8.) *Et exarserunt in concupiscentia ejus, et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum, neque meminissent iudiciorum iustorum. Quod Graeci vocant πάθος, nos perturbationem magis quam passionem recipimus interpretamur. Ille igitur perturbatio, et cupidio libidinis tui*

Origenis sunt pene verba in epistola ad Africanum de Susanna historia dum. 7: Μέμφει μέν τοι γε παλαιᾶς Ἐβραιῶν, καὶ χρηματίζοντες πάρα πότερος Σοργοῦντο... συμμίκτας περὶ πλεύσαντον ἀφ' οὐδὲ μη επιτρέψαντο τὸν περὶ Σωστῆν τοποπεῖαν, ἐμπεστεῖν τὴν τῶν πρεσβυτέρων ἀώματα, τὰς παρὰ τὴν ἱεραρχίαν τούτον ἔχοντα τὸν τρόπον ποιήσας διῆριος, etc. Memini certe me cum studio Hebreo, vocalique apud illos viri sapientis filio.... collocutum ab ipso perinde ac si Susanna historia vera sit, deditaesse omnium oriorum nomina pro ut existant in Jeremia, et hoc modo se habent: Te faciat Dominus ut Sedeciam et ut Achias, quos, etc.

f *Hic denuo ut et saepè alibi propositum Scripturæ testimoniū ex mss. sive ad subpœnam expositionem supplemus.*

illavit, immo percussit corda seniorum. Sed ut in A animis eorum jaceret fundamentum, et cogitarent desiderata complere, ipsi everterunt sensum suum : quo subverso, oculi eorum inclinati sunt, ut coelestia non viderent, nec recordarentur judiciorum justorum, sive Dei, sive honestatis, sive naturae : quæ omnibus ad bonum insita est.

Et ecce Susanna inambulabat, juxta consuetudinem. Ante jam dictum est quod facto mane inambularet Susanna. Nec incongruum est ad placandos eos 732 qui omnia quæ gerimus de Scripturis sanctis quæ ruit exempla, hunc inambulandi locum assumere : quod recte quis ad vegetandum corpusculum deambulet. Quem locum, inquit, de Septuaginta editione nunc posui : quo dicto Origenes ostendit cetera se non iuxta Septuaginta interpretes disseruisse.

(Vers. 19.) *Ingemuitque Susanna et ait: Angustie mihi sum undique. Qui ad summitatem perfecte virtutis venerit,* cumquaque dicit sibi immunitate discrimen, si adulterorum manus non effingerit, dicendum : *Assentire nobis, et commiscere nobiscum.* Alioquin, et si nolueris, dicemus testimonium contra te, quod fuerit tecum juvenis, et hac de causa dimiseris puellas a te. Humanæ quippe fragilitatis est, mortem timere, quæ insertur pro justitia : nisi forte angustum interpretaberis, non imminentis mortis, sed opprobrii et ignominiae, qua profundenda erat illis accusantibus atque dicentibus : *Fuit cum illa juvenis, et idcirco dimisit puellas.*

(Vers. 22.) *Si enim hoc egero, mors mihi est : si autem, non,* etc. Peccatum mortem vocat. Sicut ergo ei qui facit adulterium, mors est adulterium : sic omne peccatum quod ducit ad mortem, mors appellandum est. Et toies mori credimur, quoties peccamus ad mortem. Unde concurrio tales resurgimus et vivificamur, quoties vita digna opera facimus.

(Vers. 23.) *Sed melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.* In Græco non habet, *πεπτάτερον, ad* est, melius, sed *αλπέτων*, quod bonum interpretari possumus. Unde eleganter noui *Septuaginta* : *Melius mihi est incidere in manus iniquorum presbyterorum, quam peccare in conspectu Domini :* ne videretur comparatione peccati, *quod non erat bonum, hoc appellare melius.* Sed bonum est, inquit, mihi non facere malum, et incidere in manus vestras, ne peccarem in conspectu Domini. 733 Non ergo per comparationem legendum est : *Melius mihi est incidere in manus res-*

A Rectius multo colligit in laudata ad Africorum epistola num. 6 et 7, ubi ita propositæ objectione respondet, ut quamquam in Hebreo qui intercederat textu illa etymologia duarum arborum scissionis et sectionis exhiberi nequeat, nihil tamen dubitari velit, quin esse poterit, cum ad genus alii in Scripturis occurrant verborum lusus. Et vero libet quædam ejus reponsi saltem ex Latina interpretatione describeremus. *Arboras*, inquit, quæ in oratione ipsa criminari. Et primum inquitur ad eo quod agere requeat, ne admittatur historia, nempe ab ea quæ accidit non potest impetrari, et cum non originis origines habet, derivatione, de qua tu pronuntiasti, ac si com-

bras, quam peccare in conspectu Domini : sed absolute : Bonum mihi est non facere malum et incidere in manus vestras, ne peccarem in conspectu Domini.

(Vers. 24.) *Et exclamavit vox magna Susanna, etc.* Magna vox erat, non aeris percusione, et clamore fauicum, sed pudicitæ magnitudine, per quam clamabat ad Dominum. Unde et sancta Scriptura in exclamatione seniorum non apposuit magnam vocem. Seguitur enim : *Clamaverunt et senes adorans eam.*

(Vers. 42.) *Exclamavit autem Susanna vox magna,* etc. Cordis affectus, et mentis pura confessio, ei bonum conscientie, vocem ejus fecerant clariorem. Unde magna erat exclamationis ejus Deo, quæ ad huminibus non audiebatur.

(Vers. 44.) *Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus Spiritum sanctum pueri junioris.* Quo sermone ostenditur, non intrasse in Danielum Spiritum sanctum : sed eum qui erat in illo, et quiescebat propter etatis infirmitatem, nec sua poterat opera demonstrare, data occasione pro sancta semina a Domino suscitatum.

(Vers. 46.) *Et exclamavit vox magna : Mundus ego sum a sanguine hujus,* etc. Suscitato in se Spiritu sancto, et quæ puer deberet dicere suggerente, vox ejus magna erat. Et notandum sicubi in Scripturis sanctis, peccatoris vox magna vocatur [46. dicitur].

C 734 (Vers. 58, 59.) *Dic sub qua arbore videris eos loquentes sibi.* Qui ait sub schino, dixitque ei Daniel : *Recte mentitus es in caput tuum; ecce enim Angelus Dei accepta sententia ab eo scindet te medium.* Et post medium alter senior ait, sub prino, dixitque ad eum Daniel : *Recte mentitus et tu in caput tuum. Mansuetus Angelus Dei gladium habens ut secat te medium.* Quia Hebrei reprobant historiam Susanæ, dicentes eam in Danielis volumine non haberri, debemus diligenter inquirere nomina, *σχιών καὶ πρίον*, quæ Latini *ilicem* et *lentiscum* interpretantur, si sint apud Hebreos, et quani habeant etymologiam, ut a *σχιών*, *scissio*, et a *πρίον*, *sectio*, sive *serratio* dicatur lingua eorum. Quod si non fuerit inventum, necessitate cogemur et nos eorum acquiescere sententiae, qui Græci tantum sermonis hanc volunt esse *περικοπήν*, quæ Græcam habeat tantum etymologiam, et Hebraicam non habeat. Quod si quis ostenderit a duarum latarum arborum scissionis et sectionis in Hebreo stare etymologiam : tunc poterimus eam hauc Scripturam recipere.

D (Vers. 60.) *Exclamavit autem omnis synagoga [Vulg. cœtus] vox magna, et benedixerunt Deum qui*

pentum haberes, quo modo Græce quidem hæc consonare contingat, Hebraice autem distent penitus. Ego vero etiamnum dubito. Nam et ego de hoc loco sollicitus, cum et ipse dubius hæcerem, non paucos Hebreos consului, sciscitans quomodo apud ipsos nominetur *πρίον*, et quomodo dicant *πρίον*, nem quæ vox reddat *σχιών*, arborum, et quoniama dicitur eis *σχιών*. Illi autem dicebant ignorare se Græcas voces *πρίον* et *σχιών*, et ipsas sibi poscebant ostendit arbores, et scirent quasnam eis tribuant voces. Ego vero non dubitavi (amicæ enim veritas) ipsa ligna in eorum conspectum adducere. Alius autem dicebat quæ nusquam nominata sunt in Scripturis,

salvat sperantes in se, etc. Si interfecit eos omnis synagoga, videtur illa opinio refutari ^a, de qua supra diximus, secundum Jeremiam (*Jerem. xxix*), quod ipsi essent presbyteri Achab et Sedecias: nisi forte hoc, quod scriptum est: *Interfecerunt eos*, sic interpretetur pro eo, quod est, regi Babylonis occidentes tradiderunt. **735** Sicut et nos dicimus, quod Judæi interfecerint Salvatorem: non quo ipsi percusserint, sed quo tradiderint occidendum, et succulentes dixerint: *Crucifige, crucifige eum* (*Joan. xix, 15*).

(Vers. 63.) *Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna, etc.* Digne [Al. Digni] quasi sancti laudant Deum: nou quia liberata est de manu presbyterorum Susanna, hoc enim non satis

se non posse affirmare quemadmodum dicantur Hebrei; in promptu autem esse, ut qui dubitat, Syriaca utatur voce loco Hebraicæ. Item dicebat etiam a sapientissimis dictiones nonnullas aliquando queri. Si ergo, inquietabat, alicubi potes ostendere nonindatam in aliqua Scriptura Primum, vel Schinum, ibi certe invenietur quod querimus, et ea que inde oriuntur, nominum derivatio. Si vero nullibi nominatae sunt, id quoque nos latet. Haec igitur cum ab Hebreis quibuscum consuetudinem habui, historiam non agnoscentibus dicunt, religio nihil est pronuntiatae utrum apud Hebreos similis nominum derivatio servetur necne. Tu vero cur non esse affirmaris, fortasse nosti?

^a Haec ex Hebreorum sensu difficultatem urget impedio magis Hieronymus in Commentariis in *Jeremiæ cap. xxix ad illud Prophetæ, Faciat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab*, etc. Atum, inquit, Hebrei hos esse presbyteros, qui fecerint

A laudabile est, nec magni discriminis, si non esset liberata, sed quia non est inventa in ea res turpis.

(Cap. XIV.—Vers. 1.) *Statimque cum aperisset ostia, aspiciens 736 rex super mensam* [Vulg. *ostium intuitus rex mensam*], exclamavit vox magna: *Magnus es, Bel, et non est apud te ullus dolus.* Iloc quod Scriptura nunc dicit: *Exclamavit vox magna, quia de idololatra et ignorantie Deum, dicitur, videatur observationem nostram subvertere, qua dudem asseruimus vocem magnam in sanctis tantum reperiri.* Quod solvet facile qui hanc historiam in libro Danielis apud Hebreos dixerit non haberi. Si quis autem potuerit eam approbare esse ^b de canone, tunc querendum est quid ei respondere debeamus.

B stultitiam in Israel, et machati sunt uxores civium suorum, quorum uni loquitur Daniel: *In trenta dierum malorum: Et alteri: Semen Chanaam, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum.... Sed illud quod in presentiarum dicitur: quos frixit rex Babylonis in igne*, videtur Danielis historicæ contraire. Ille enim asserit eos ad sententiam Danielis a populo esse lapidatos: hic vero scriptum est, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. Unde et a plerisque ac pene omnibus Hebreis, ipsa quasi fabula non recipitur, nec legitur in synagogis eorum. Qui enim, inquieti, fieri poterat, ut captivi lapidandi principes et prophetas suis haberent potestatem? Et magis hoc esse verum affermant, quod scribit *Jeremias*, convictos quidem e- se presbyteros a Danieli, sed latam in eos sententiam a rege Babylonis, qui in captivos, ut viceret dominus, habebat imperium.

^b Recole Epist. ad African. num. 4 et 5.

S. EUSEBII HIERONYMI,

STRIDONENSIS PRESBYTERI,

TRANSLATIO

HOMILIARUM ORIGENIS

IN JEREMIAM ET EZECHIELEM,

AD ^a VINCENTIUM PRESBYTERUM.

Prologus.

741-742. Magnum est quidem, amice, quod postulas, ut Origenem faciam Latinum, et hominem juxta Didymi videntis sententiam, alterum post Apostolum [Al. apostolos], Ecclesiarum magistrum etiam

Romanis auribus donem. Sed oculorum, ut ipse nosti, dolore cruciatus, quem nimia impatiens lectione contraxi, et notariorum penuria, quia tenuitas hoc quoque subsidium abstulit, quod recte cupis, tam

^a Hic idem illo Vincentius est, cui et interpretationem Eusebiani Chronicus Pater inscripsit, et quem loudat epist. 61, ad Vigilantium, num. 3.

ardenter ut cupis, implere non valeo. Itaque post A quatuordecim homilias in Jeremiam, quas jam pridem confuso ordine interpretatus sum, et has quatuordecim in Ezechiem per intervalla dictavi, id magnopere curans, ut idioma supradicti viri a simplicitate sermonis, quæ sola Ecclesiis prodest, etiam translatione conservaret, omni rhetorica artis splendore contemptu: res quippe volumus, non verba laudare; et illud breviter admonens, ut scias Origenis opuscula in omnem Scripturam esse triplicia. Primum ejus opus Excerpta, quæ Græce σχόλια nuncupantur, in quibus ea quæ sibi videbantur obscura, atque habere aliquid difficultatis, summatim breviterque per-

A strinxit. Secundum homileticum genus, de quo et præsens interpretatio ejus est. Tertium quod ipse inscripsit Τόπους nos volumina possumus nuncupare, in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit, et recedens a terra in medium pelagus aufugit. Scio te cupere, ut omne genus transferam dictio- nis: præmisi causam, cur facere non possim. Hoc tamen spondeo, quia si, orante te, Jesus reddiderit sanitatem, non dicam cuncta, quia hoc dixisse temerarium est, sed permulta sum translaturus, ea lege qua tibi saepe constitui, ut ego vocem præbeam, tu notarium.

INCIPIUNT HOMILIÆ XIV IN JEREMIAM.

HOMILIA PRIMA.

Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam filium Chelciæ, etc. (Jerem. i, 1).

743 Deus ad beneficiendum promptus est: ad puniendos autem eos qui poena digni sunt, dissimulat. Cum possit quippe tacens sine contestatione venturi punire eos quos semel dignos supplicio judicavit, numquam hoc facit: sed etiam si condemnaverit, dicit quod sibi semper dicere propositum est, ut liberen- tur a condemnatione per poenitentiam, qui con- demnati fuerant per delictum. Horum exempla cum de Scripturis multa possimus accipere, sufficiunt ad præsens incidentia, ut veniamus ad eorum quæ lecta sunt, contemplationem. Niniuite peccatores con- demnati erant a Deo: *Adhuc enim^b tres dies, et fu- turum ut Ninive subvertatur (Jon. iii, 4).* Noluit Deus cum silentio punire damnatos; sed dans eis locum poenitentiae et conversionis, misit ad gentes Hebræo- rum prophetam, ut dicente illo: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur, qui condemnati fuerant, non perirent: sed agentes poenitentiam, impetrarent mi- sericordiam Dei, qui in Sodomis et Gomorrhis jam erant exitio destinati, 744 ut manifestum est ex sermonibus Dei, quos locutus est ad Abraham: atta- men quod erat suum, fecerunt angeli, volentes eos salvare qui se indignos salute judicaverunt, hæc di- centes ad Loth: Est tibi hic aliquis gener, aut filii, aut filie (Gen. xix, 12)? Neque enim ignorabant non esse eos secuturos Loth, sed ostenderunt suam pa- riuit, et ejus qui eos miserat, benignitatem in homi- nes et amorem. Horum quiddam simile invenimus*

B et in Jeremias scriptum esse: est enim annotatum tempus prophetæ ejus quando cœpit prophetare, et quoque. Ergo qui Scripturas legit, si lectioni diligenter intendat, et requirat eorum quæ scripta sunt voluntatem, dicere potest^c ex historiæ super- scriptione, quo tempore Jeremias exorsus sit, et quod consummaverit prophetiam. Quid igitur ad me tempus historiæ? Legens didici, quia cœperit prophetare in diebus Josiæ filii Amos regis Juda, usque ad annum tertium decimum regni ejus; deinde prophetaverit in diebus Joachim, filii Josiæ, regis Juda, usque ad consum- mationem **745** undecimi anni Sedeciæ, filii Josiæ, regis Juda. Et legens didici quia per tres reges prophetia ejus contempta sit, usque ad captivitatem Je- rusalem in quinto mense. Quid ergo docemur per hæc, si lectioni simus intenti? Condemnaverat Deus Jerusalem proprie peccata quæ fecerat, et hæc erat extrema sententia, ut captivitati^d relinquetur. Verumtamen cum hominum sit amator, nec quemquam velit perire, antequam depopulationis tem- pus instaret, misit et hunc prophetam, ut per ser- mones ejus ad poenitentiam^e converteretur; misit eumdem et sub secundo rege post primum, misit quoque sub tertio. Quid plura? jam captivitas im- minebat, et adhuc adhortabatur Deus tribuens (ut ita dicam) et ante unam diem locum poenitentiae: unde scriptum est, usque ad captivitatem Jerusa- lem, et usque ad quintum mensem prophetasse Je- remiam. Jam hostium vincula restrinxerant manus, D et nihilominus hæc quodammodo dicebat Deus: Ecce captivi facti estis: agite, licet sero, poenitentiam:

^a Verbi jubet Huetius, prædicti ei, quod sibi propositum est, cum in Græco sit, προλέγει εὐτῷ τῷ προσί- πνον.

^b Ia LXX et Arabs; at Hebreus, et Jonathan, et Syrus et Vulgata habent quadraginta, quæ secu- tis est Hieronymus in suis ad Jonam commentariis. Huetius.

^c In Græco sub negandi forma est, ἐὰν μὴ προσίχηται ἀναγνώσσει, μηδὲ ἔχεται τὸ βούλημα: quam negati-

vam particulam non agnoscit Hieronymus, et sic legit: ἐὰν προσίχηται ἀναγνώσσει, μηδὲ ἔχεται τὸ βούλημα: optimè; sic enim in fine periodiæ hujus: ἐὰν προσίχωμεν τῷ ἀναγνώσσει. Legendum quoque in Hieronymo: dicens po. est, non discere. Huetius.

^d Ms. Reg. apud Huetium, historia super scripta est, quo.

^e MSS. Regii penes Huetium, relinquentur.

^f Unus ms. R. penes eumdem, converterentur.

rogate me, et parcam vobis: possum eruere de captivitate, qui tradidi. Habetum itaque quædam necessaria ex superscriptione ista, quæ continet tempora prophetiæ, quia juxta suam clementiam exhortatur Deus semper homines ad salutem, iut, cessante delicto, etiam captivitas conquiescat. Hæc autem et de nobis possumus intelligere: si peccaverimus, et nos captivi futuri sumus. Etenim tradi peccatorum Satanæ (I Cor. v, 5), nihil distabat eo quod Judæi sunt traditi Nabuchodonosor. Utique illos Deus concessit adversario, propter frequentes impietas; sic nos propter peccata quæ fecimus, tradimur spiritali Nabuchodonosor: et quostradidi, inquit, Satanæ, ut discant non blasphemare (I Tim. i, 20), Apostolus de aliis peccatoribus. Puta quantum malum est peccare, ut tradamus Satanæ captivanti animos eorum qui relinquuntur a Deo. Non 748 sine causa autem, neque sine judicio Deus relinquit quos deserit. Cum enim miserit pluviam super vineam, et vinea pro uva attulerit spinas, quid faciet, nisi ut mandet nubibus, ne pluviant super eam imbre? Quapropter in proximo est propter delicta nostra, quorum nobis conscië sumus, et nos captivari. Poterit enim, ut tradamus, si non egerimus penitentiam, Nabuchodonosor, atque Babylonis, qui nos sensibiliter excrucient. Iusti jam adjacentibus, sermones prophetarum, sermones Legis, sermones Apostolorum, sermones eiusdem Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi hortantur ad penitentiam, provocant ad salutem. Si autem audierimus, credimus ei qui dixit: Et ego penitentiam agam de omnibus malis, quæ locutus sum facere eis (Jer. xxviii, 8). Et hæc quidem in Proclamatio. Post proclamatio autem ita scriptum est: Factus est Domini sermo ad eum: certum est quia ad Jeremiam. Quid dicit sermo Domini ad eum? præcipuum ab omnibus quæ prophetis dicta sunt cæteris. Hoc enim nonquædam ad ultum prophetarum dictum éveniuntur. Abramum 4 propheta nuncupatur est, in eo quod dicitur: Propheta est, et orabit pro te (Gen. xx, 7): et tamen non dixit ad eum Deus: Priusquam te plasmarem in utero, novi te: et priusquam oculos de tua, sanctificavi te (Jer. i, 5). Sed postea in extremo jam tempore sanctificatus est Abraham, quando egressus est de terra sua, et in cognatione sua, et de domo patris sui (Gen. xx, 1).

^a Idem ms., quiddam necessarium.

^b Mūrsum idem ms., tradat; al. traitat.

^c Ms. R. Dei relinquens; al. Deo relinquente.

^d Quin et Adamo ipsi locum inter prophetas tribuit Origenes commentator, in Cantic.: Inter prophetas autem numeratur et Adam, quia magnum mysterium prophetavit in Christo, et in Ecclesia, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori sue, et erunt ambo in carne una. Evidenter enim de his dictis ejus dicit Apostolus, quæstio mysterium hoc magnum sit, ergo antea dico in Christo et in Ecclesia. HUETIUS.

^e Loquimur nos omaculavimus, cum ante blasphematio fere sensu esset, quasi major sit Jeremias. Monum vero, qui hanc monimenta in pervertentis magisque emendatis codi. olim legit, Rabanus, ac tandem verbis describens eis in Jeremiam commentartis in-

A Ex reprimione natus est Isaac, et tamen neque ad eum reperimus hunc dictum esse sermonem. Et quid me necesse est per singulos currere? Jeremias præcipuum inter cunctos consecutus est donum, dicente Domino: Priusquam te plasmarem in utero nati te: et priusquam exires de vulva, sanctificavi te. Neque vero ignoramus quosdam esse qui ista referant, quasi majora Jeremias, super Salvatorem nostro et Dominum Iesum Christum: sciendumque plurima exhibe esse quæ 747 possunt Salvatori convenire, quæ etiam nos interponemus. Pauca autem eorum quæ ad Jeremiam dicta sunt, coarctant intellectum, quasi non possint, ut plures existimant, ad Dominum referri. Quæ sunt ergo quæ possunt convenire Domino? Ad omnes ad quoscumque mittam te, ibis: et omnia quæ mando tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum, ut crana te: dicit Dominus (Jer. i, 7, 8). Nec dum ista otiose videntur ad Salvatorem referri: ea vero quæ sequuntur: Extendit Dominus manum suam ad me, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me: Ecce dedi sermones meos in ostium tuum; ecce constitui te hodie super gentes et regna, eradicare, et disperdere (Jer. i, 9, 10); de Jeremias difficultem faciente Interpretationem: quas enim gentes eradicavit Jeremias? quæ Regna subvertit, ut merito ei dictum sit: Ecce constitui te hodie super gentes et super regna eradicare, et raffigilare? quam habuit potestatem ad disperdendum, ut audierit: et disperdere? Quos vero et edificavit, ut consequenter addatur, edificare? Jeremias dixit: Non profui, neque profuit nisi aliquis: et quomodo data est ei adiutorio atque plantatio? Hæc, ut diximus, ad Salvatorem relata non coarctant interpretationem. Jeremias enim in istis Salvatoris figura est. Sed et ea quæ sequuntur, et [Al. etiam] doctissimum homini difficultatem expositionis important, quomodo possint congruere Domino: Et dixi: Quis es, dominator, Domine, ecce nescio loqui (Jer. i, 6). Qui est sapientia, qui est virtus Dei, in quo plenius divinitatis inhabitat corporaliter (Colos. ii, 9), quomodo hoc apari potest: Nescio loqui? Sed et illud: Quia juvenis ego sum: interceditur ei, quasi non bene responderit. Si etenim ei dicit Dominus: Noli dicere, quia juvenis sum, manifestum est quasi non bene dicentem fuisse reprehensum. Nam sunt quæ Salvatori videntur non convenire. Superiora autem

D seruit: ex quo et nos reposavimus, quasi major de remia. Sed et Græcus Origenis textus sic præstat: οὐ πτιζοντα ἵτεπιον, non ὡς μὲν ἔπειρια.

^f Anteverserit Rabanus quasi Hieronymi verba: Nisi forte accipiamus eo modo, quo supra diximus, ut ceperit in manu calicem meri plenum, et iussus sit prepinare cunctis in circuitu nationibus, quæ tamen nec in Græco sonant.

^g Huelius Quoniam vero, cum et ms. Bag. penes evindem, et Rabanus, quos vero legant: quemadmodum, et Græco textu suffragante, nos repousimus.

^h Idem retinuit, quis es: moquit vero reponendum qui es, ut et Rabanus restituit.

ⁱ Antea erat interdicitur enim quasi, etc. Nos cum Reg. miss. et Rabanus legimus ei pro enim. Rabanus præterea qui pro quasi habet; sed est in Greco: δύοτα.

facili intellectu ad eum referuntur. Dicere vero alia super Jeremiam, alia super Salvatorem interpretanda **748** esse, non pessimum est. Sed qui bene Scripturas nosse conatur, vehementer in isto instabat loco, videns sub uno textu sermonis dividi intellectum, et dici, haec, quoniam minora sunt, non convenient Salvatori, sed Jeremiæ: illa vero, quoniam majora sunt, non Jeremiæ, sed Christo. Ob id cuncta nos ad Jeremiam referre tentabimus: hoc est, et ea, quæ cum majora sint, videntur conditionem ejus excedere. Quicumque a Deo accepit verba, sumens gratiam cœlestis eloquii, idcirco ea accipit, ut regna gentesque eradicet atque subvertat. Sed cum nominentur gentes, et regna, omnes qui divina verba suscipit, nolo eum corporaliter intelligere regna, et gentes, sed considerans animas hominum ^a regnatas a peccato, juxta id quod in Apostolo scriptum est: *Non regnet ergo peccatum in resto mortali corpore* (Rom. vi, 12): videns quoque multas species delictorum allegorizet regna et gentes per^b varia delicta, quæ humanas animas possederunt: et haec erunt quæ evelletur atque suffodientur a sermonibus Dei, qui dali sunt siye Jeremiæ, sive cæteris sanctis. Ita fiet, ut prima quæ non videbantur congruere Salvatori, ab Jeremiam referantur: et secunda ab eo qui scit ^c figurata dicta quæ dicta sunt, Jeremiæ deputentur.

Dicit mihi aliquis auditorum, etiam alium pande sermonero, et cuncta quæ scripta sunt super Salvatorem, quasi de eo sint scripta, constitue: de secundis noli esse sollicitus. Apparet enim quia Salvator eradicaverit regna diaboli, et nationes subverterit, gentilem destruens vitam. In istis quod intellectum difficultatem facit, hoc est, quomodo possit Salvator dicere: *Nescio loqui, quia juvenis ego sum*, et cætera. In hoc sermone interpretantes ^d coangustantur. Jesum Christum scimus Deum: quærimus verba quæ dicta sunt juxta personæ exponere dignitatem: quapropter necessæ est nobis Scripturas sanctas in testimonium vocare: sensus quippe **749** nostri et enarrationes siue iis testibus non habent fidem: et hoc quod dictum est: *In ore duorum vel trium testium stabit omnia verbum* (Mat. xviii, 16), magis convenit ad interpretantis probationem, quam ad quorūcumque hominum numerum: ut firmem verbum intellectus mei, accipiens duos testes de novo et veteri Testamento, accipiens tres testes de Evangelio, de Propheta, de Apostolo. Sic enim stabit omne verbum. Quomodo igitur valebimus ista

A conjungere Salvatori? Det mihi testimonium vetus Testamentum: *Quia priusquam agnoscat puer bonum aut malum* (Isai. vii, 16), et cætera. Det etiam Isaias: *Eccce Virgo concipiet in utero, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel* (Isai. vii, 14): ibique additur: *Priusquam cognoscat puer*. Si autem et de Evangelio accipere oportet testimonium, Jesus nondum vir, sed adhuc infans, quia se exinaniverat formam servi accipiens, proficiebat (Luc. ii, 32). Nemo autem proficit, qui est perfectus; sed ille proficit, qui indiget profectu. Ergo proficiebat ætate, proficiebat sapientia, proficiebat gratia, et apud Deum, et apud homines. Nam si evacuaverat se ipsum ad nos descendens, et evacuans seipsum resumpsit iterum ea de quibus se prius evaniverat, quid indignum est profecisse cum sapientia, profecisse ætate, profecisse gratia apud Deum, et apud homines, et vera de eo esse ista quæ dicta sunt: *Priusquam cognoscat puer bonum aut malum* (Isai. vii, 16), et ea quæ de eodem interpoquimus? Sed dicet mihi aliquis: Etiam si ^e potest de Salvatore intelligi dictum esse quia nesciat, et cætera hujusmodi quæ majora sunt, et si puerum eum accipias, nonne offendis ista sentiendo de unigenito, et primogenito universæ creaturæ; de eo qui antequam conciperetur, annuntiatus est, loquente Gabriele: *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obrumbrabit te* (Luc. i, 37): et audes dicere quia nesciat loqui? Quamobrem videbo si potero aliquid dignum de Salvatore in hoc loco afferre quod [Al. quomodo] quædam nesciens major sit, si ea ignoraverit, quam si scierit. Utamur voce ejus, quomodo sint aliqua quæ nesciat. Respondit **750** eis, qui sibi dicebant: *Nonne in nomine tuo comedimus, et in nomine tuo bibimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus?* Discedite a me, non novi vos (Mat. vii, 22). Putasne hoc quod ait: *Non novi vos*, minorem ejus virtutem approbat, an majorem atque mirabilem, quia malos periturosque nesciat? Scit enim ^f ab his differentias, scit meliora, scit Dominus eos qui ejus sunt, et si quis ignorat, ignoratur. Igitur (ut constat) peccator ignoratur a Deo. Dicit mihi aliquis de auditoribus: ostendisti quia nesciat peccatores Deus, ostendisti quia ignoret eos qui operantur iniquitatem, neque enim digni sunt agnitione ejus: quomodo approbabis magnum et gloriosum esse quod ab eo dictum est: *Nescio loqui*? Loqui ^g humanum est, et eloquio semper utili- mur, verbi causa, Hebræorum voce, sive Græcorum,

^a Rabanus, gubernatas pro regnatis; contra est in Græco βασιλευομένας. Quædam levioris momenti inferius castigamus.

^b Hinc recite monet Huetius, emendandum in Græco κατὰ τὴν γῆν, prout Hieronymus Jageral, pro κατὰ γῆν, quod librarii est mendum.

^c Ms. Reg. apud Huetium, figurata, quæ dicta sunt.

^d Idem miss., de Deo.

^e Penes Rabanum, sermo interpretantis coangustatur, pressius ad Græcum ὁ λόγος στρεψοχωρεῖται.

^f Rabanus, etiam si potes illud de Salvatore intelli-

gere, e: paulo post, quæ minora sunt.^g

^g In Græco εἰπεν γέρων τῷ διαφέροντα καὶ κρέττονα. Hic lapsus est Hieronymus: *Solit enim ab his differentias, scit meliora, scit maliore*, scit Dominus eos, qui ejus sunt. Verte: *Norit enim præstabilita et meliora*. HUETIUS.

^h Pro Loqui, quod justa Græcum τὸ λαλεῖν, ex Rabano reponimus, erat quod, et orpe pro semper. Sed et illud paulo post, sive reliquo sermone, longius à Græco distat, quam quod legit Rabanus, quærumcumque ergo sermone, si ascenderis, etc.

sive reliquorum sermone. Ergo si ascenderis ad Salvatorem, et scieris eum in principio apud Deum Verbum, inspice quia nesciat loqui, cum humanum sit hoc quod dicitur loqui, si [Al. sed] ideo nesciat, quia sint majora quæ noverit. Si autem et Angelorum linguas humanis comparaveris linguis, et scieris quia iste major sit ^a Angelis (sicut testatus est de eo Apostolus in Epistola sua quam scribit ad Hebreos [Hebr. 1, 4, 5], intelligens majorem eum et Angelorum linguis fuisse, quando tantum Deus [Al. Dei] Verbum erat apud Patrem. Dicit ergo, et quodammodo accipit disciplinam non magiorum, sed inferiorum ac minorum. Sicut et ego balbutire disco, violentiam mibimetipsi faciens, quando cum parvulis loquor, neque enim scio (ut ita dicam) infantiliter loqui, et infractis verbis jam grandevus cum pueris sermocinari: eodem modo Salvator in magnificientia quidem gloriae Dei, et in Patre consistens, non loquitur humana, nescit affari eos qui deorsum sunt. Quando autem venit in corpus humanum, dicit in exordio: *Nescio loqui, quia juvenis ego sum* (Col. 1, 15): juvenis, propter dispensationem: senex, juxta hoc quod primogenitus omnis creaturæ: juvenis, quia in consummatione jam sæculorum, et in extremum hujus vitæ **751** tempus advenit. Dicit itaque: *Nescio loqui; scio enim quædam majora loqui, scio quædam* ^b *majora isto sermone mortali. Vis me loqui terrestribus? needum assumpsi humanam fragilitatem, habeo eloquium tuum, Verbum tuum sum, tibi scio loqui, hominibus nescio loqui, juvenis sum. Noli dicere: Juvenis ego sum, quoniam ad* ^c *omnes quoscumque mittam te, ibis.* Deinde commovit manum ad tangentem os ejus, ut ei det verba, quibus eradicet imperia. Neque vero indigebat Salvator verbis, ut ea acciperet, quando erat in Patre, nullis in cœlo dignis, quæ mererentur everti. Sed nunc accipit parva, ^d differens majora paulisper. Atque ita ex hoc approbatur, sicuti alibi gloriose dixerat: *Nescio vos, quia operari estis iniquitatis* (Luc. XIII, 27), et nunc verba gloriose accepisse, cum Deus sit, et juxta magnificientiam suæ dixisse gloriae: *Nescio loqui, id est, humana non novi. Sive autem ad Jeremiam, sive ad Salvatorem dicitur: Priusquam te plasmarem in utero, novi te* (Jerem. 1, 5); legens Genesim et observans ea quæ ibi de conditione mundi scripta sunt, invenies quia Scriptura divina, multum in sermonibus cauta, non dixerit: *Priusquam te facerem in utero, novi te*: quando enim juxta imaginem conditio est, dicit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1, 26),

^a Rabanus, major sit et ab Angelis.

^b Penes Rab., meliora. Et pridem luxata valde erat Hieronymi scriptura, scio quædam isto sermone mortali viz eloqui terrestribus, etc., quæ Huetius restituit.

^c Reposuimus ad omnes quoscumque mittam, etc., pro quo erat aucta ad omnia, ad quæcumque militam, etc. Rabanus, tum Reg. penes Huetium ms., denique Græcus textus, πρὸς πάντας, οὓς τὰς ἐκποστέλλεις, et Latinus quoque non semel supra laudatus

A et non dicit, plasmemus. Quando autem accepit ultimum de terra, non est scriptum: *Fecit hominem, sed: Plasmavit hominem* (Gen. II, 7), et posuit in paradiso hominem quem plasmavit, operari et servare eum. Si potes intelligere differentiam facturæ et plasmationis, cum dicens sive ad Jeremiam, sive ad Salvatorem, non dixerit: *Priusquam te facerem in utero.* Quod enim sit, non sit in utero, sed quod creaturæ de terræ pulvere, hoc plasmatur in utero. *Priusquam te plasmarem in utero, scio te.* Si omnes novit Deus, quonodo quasi præcipuo [Al. præcipuum] a cæteris Jeremiæ dicit: *Novi te?* An eos tantum sit Deus qui scientia ejus digni sunt, et cognoscit eos qui ejus sunt; indignos vero **752** nescit neque Pater, neque Filius, dicens: *Non novi vos* (Matt. VII, 23)? B Nos cum simus homines, si aliqua fuerimus prædiū dignitate, alios nostra notitia dignos, alios judicamus [Al. judicavimus] indignos; et quos scire nolumus, neque audire volumus, eos nescimus. Quid arbitris de universitatibus Deo? Vult scire Pharaonem, vult Ægyptios nosse, sed indigni sunt notitia ejus; sed ipsi faciunt ut ignorentur. Scit autem Moysen, scit prophetas, et si quis similis eorum est. Multum oportet laborare, ut nosci incipiari a Domino. Jeremiam quidem, priusquam plasmaverit in ventre, cognovit: alium vero de prophetis trigesinta annorum coepit nosse, alium quadraginta. Sermones sunt ineffabiles de Salvatore, et non magnopere quærendi: de Jeremia vero, eorum qui scientiam Scripturarum habent, auribus ^e indigemus, quonodo dicit: *Priusquam te plasmarem in utero, novi te: et priusquam exires de vulva matris tuæ, sanctificari te: Deus sibi ipse sanctificat aliquos.* Istum noui expectat, ut sanctificet genitum, sed prius sanctificat quam de vulva egreditur. Si ad Salvatorem (ut dixi) referas, non est malum dicere prius eum sanctificatum esse, quam natum. Sic de Domino intellegis ^f, qui antequam de vulva exierit, sanctificatus est, sed infinito ante tempore semper sanctus fuit: hic vero antequam de utero exiret, sanctificatus est. *Prophetam in gentibus posui te.* Si ^g de Jeremia queris, quonodo sit propheta in gentibus positus, observa in consequentibus cum jubetur prophetare ad omnes gentes: nam istius modi scriptio est, quod [Al. superscriptio est quæ] prophetavit Jeremias D super omnes gentes Elam, Dainasci, Moab: et habebis quia prophetaverit ad omnes gentes, juxta id quod dictum est: *Prophetam in gentibus posui te,* si tamen volueris hæc de Jeremia dicta sentire. Si autem intelligentiam ad Dicūm transferas, iste vere in universas gentes prædicavit. Est quippe ^h monuerunt.

^d Laudatus ms. et Rabanus, deserens, al. differens.

^e Apud Raban., indigentes, ad Græc. debitos.

^f Idem, de Domino intelligas non solum antequam de vulva exire.

^g Antea erat: *Si Jeremias queris.* Raban. castigat.

^h Ms. Reg., teste Huetio, *Est quippe sicut princeps Prophetarum, sic et Propheta.* Raban., alia similia pro multa.

gient alia multa, sic et propheta. Ut est princeps sacerdotum, ut est Salvator, ut est **753** medieus; similiter et propheta est. Moyses annuntians de eo, non solum prophetam, sed admirabilem inter cunctos nominavit prophetam, dicens: *Prophetam ex fratribus vestris suscitatib[us] vobis, a Domino Deus, quasi me audite eum. Et erit, quicumque non audierit prophetam illum, interibit de populo suo* (Deuter. xviii, 15). Iste est prophetes constitutus in gentibus, et accepit gratiam a Deo effusam in labiis suis, ut non solum cum praesens aderat corpore, sed etiam nunc cum adeat virtute, et spiritu, prophetet ad omnes gentes, et prophetia sua ex toto orbe attrahat homines ad salutem. Et dixit: *Quis est dominator, Domine? Ecce nescio loqui, quia juvenis ego sum.* Et dixit Dominus ad eum: *Noli dicere, quia juvenis ego sum, quoniam ad omnes ad quoscumque te mittam, ibis* (Jer. i, 6). Sæpe diximus solere esse aliquem puerum, juxta eum qui intus est hominem, licet etiam senili corporis sit ætate: et econtrario frequenter inveniri parvulum secundum eum hominem qui extrinsecus est, et esse interius perfectum virum. Talis erat Jeremias habens jam sibi concessam a Deo gratiam in ætate corporis adhuc puerili, propter quod ait ei Dominus: *Noli dicere, quia juvenis sum. Signumque hujus rei, quia non sit juvenis, sed vir consummatus,* ^c ostendit dicens: *Quoniam ad omnes ad quoscumque mittam te, ibis: et juxta quæcumque mando tibi, loqueris: nec timeas a facie eorum.* Scit enim eos sermo Dei, qui verbi legatione funguntur, incurrire ab iis periculum qui audire contemnunt. C Increpati enim oderunt increpationes, coarguti insequantur arguentes. Omne quodcumque malum est, semper patiuntur prophetæ: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et domo sua* (Marc. vi, 4). Cuius rei ^d nuper quoque secimus mentionem. Scit ergo (ut dicere cœpimus) Deus mittens prophetam, quanta discrimina perpressurus sit, **754** ideo exhortatur eum dicens: *Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus* (Jer. i, 8). Quæcumque Jeremias passus est, scripta sunt: in lacum missus est luti, mansit ibi comedens panem diei, et aquam tantum bibens, aliaque multa quæ pertulit, in libro ejus continentur. *Quem autem prophetam non persecuti sunt patres vestri* (Act. vii, 52)?

^a Exponimus hic verbum dixit, tum noster post Deus: sufficiimus vero, *Et erit, quicumque juxta Græcum textum* et Rabani lectionem.

^b Rescribendum videtur juxta Græcum, καὶ εἶπε, οὖν. *Et dixi: Qui es. Hebraic. habet, Et dixi A, a, a, Domine Deus, etc.*

^c MSS. Reg. penes Huetium, ostenditur: *Quoniam.*

^d In Græco tantum est καὶ πρῶτη ἀμνομονάδας: legit vero Hieronymus οὐ καὶ πρῶτη ἀμνομονάδας, quod verum est. Non absurde crediderit aliquis commentator Origenis in Matthæum hic significari, in quorum XL tomo locus hic, qui habetur Matth. xii, 57, prolixe explanatur. Quamvis enim in Matthæum tomos elucubrare jam sexagenario major Origines incepit: non prius tamen homilia illas ad populum habuit; nam ex eo homiliarum genero sunt, quas cum ex tempore funderet, post sexagesi-

A dicit Dominus ad Judeos. Et necesse est eos qui vivere religiose in Christo cupiunt, omni genere a contrariis virtutibus, per ea quæ reperiuntur vasa, persecutionem pati. Quia de causa nihil novum aut peregrinum videatur his, • qui in tribulationibus affligitur: omnia quæ præcepta sunt faciant, tantum orient ut persecutionis causa Christus sit; ne propter iniquitatem, ne propter delicia, ne propter avaritiam deprimentur. Si quando autem propter justitiam aliquis exagitatur, audiat: *Beati estis cum exprobant vobis, et persequuntur, et dicunt omne malum adversum vos, mei causa: gaudete et exultate, quia merces vestra magna est in cælis.* Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerant ante vos (Matth. v, 11). Quoniam tecum sum ut eruam te, dicit Dominus; et extendit manus suam ad me Dominus, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me (Jer. 1, 8, 9). Observa differentias Jeremiæ et Isaiae. Isaías ait: *Immunda labia habens, in medio populi imundata labia habentis ego habito, et regem Dominum sabaoth vidi oculis meis* (Isa. vi, 5). Et quoniam confessus est non habere facta imunda, sed verba tantum (usque ad hunc enim finem peccata commiserat), non extendit Dominus manum suam, neque ^f unum ex Seraphim manus sua labia ejus tetigit, sed forcipe solum tangens ait: *Ecce abstuli iniquitates tuas.* Jeremias autem, quia sanctificatus fuerat in vulva, non forceps mittitur, neque de altari carbo succensus; nihil quippe habebat igne dignum, sed ipsa manus Domini tetigit **755** eum, propter quod dicit: *Extendit Dominus manus suam ad me, et tetigit os meum.* Et dixit Dominus ad me: *Ecce dedi sermones meos in os tuum, ecce constituui te ^g hodie super gentes, et regna eradicare* (Jer. 1, 9, 10). Qui sic beatus est, ut regna multa quæ Christo diabolus ostendit, regna dæmonum, regna peccati eradicet, ^h opus habet iis qui ei dati sunt a Deo sermonibus. Scriptum est enim: *Ecce dedi sermones meos in os tuum. Ecce constitui te hodie super gentes, et regna eradicare* (Jer. 1, 10). Quomodo autem regna sunt plurima, plures similiter et gentes. Nec protest aliquod regnum dici, nisi quod sub se continet nationes. Verbi gratia dictum sit: regnat fornicatio (in homine peccatore), necesse est ut regnum fornicationis habeat gentes suas. Ipsum illud generale delictum avaritiae et fraudis, quo vix

mum annum a notariis in litteras referri permisit, quod ante semper veterat. Vide Eusebium, libro vi Hist. cap. 36. Eidem quoque huic conjecturæ facit vocula, πρῶτη, quæ non pridem, ut a Corderio, sed nuper verienda est, ita ut veritatem Hieronymus: circa idem quippe tempus in Matthæum scripsit, ei homilia suas ex ore concionantis excipi passus est. HUGTIUS.

^e Ms. Reg., quod his tribulationibus: alter, qui his, etc. Idem.

^f Græc. τὸ δὲ δύ τῶν σεραφίμ. Legit Hieron. μηδὲ δύ, etc., neque unum ex Seraphim; quod verum est, et ex Isaiae vi, 6, satis exsistat. Idem.

^g Debeat vox hodie, quam Raban. et Græc. σήμερον supplent.

^h Verba opus habet Rabanus ignorat, neque in Græco sunt textu, nec denique, quod Huetius opinatur, erat cur Hieronymus suppleret in Græco.

aliquis immunis est, habet regnum suum, et sub regno uno multas possidet gentes, per plurimas scilicet species avaritiae, et ob id opus est sermonibus Dei, et istiusmodi regna cum suis gentibus evelluntur. Salvator in Evangelio ostendit dicens: *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus caelensis, eradicabitur* (Matth. xv, 13). Sunt quædam intrinsecus in animabus vestris [Ali. animis nostris] insita, quæ non plantavit celestis Pater. Omnes quippe cogitationes pessimæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonio, blasphemie, plantationes sunt, quas non plantavit celestis Pater. Si autem vis scire cujus sit plantatio istiusmodi cogitatus, audi quia *inimicus homo hoc fecit, qui superseminavit zizania in medio tritici* (Matth. xiii, 25). Instat ecce Deus, instat et Zabulus habentes semina sua. Si derelinxerit locum Zabulo, inimicus homo superserit plantationem, quam [Ali. quoniam] non plantavit celestis Pater, utique eradicandam. Sin autem repulso Zabulo, locum dederimus Deo, gaudens Deus super principale [Ali. sub principali] cordis nostri sparget semen suum. Nec aliquis existimet ^a triste quiddam 756 Jeremiam recepisse, quia constitutus sit ad eradicationem regnum et gentium. Bonitatis Dei istud est in delictum, eradicare vitia per sermones, inimica celestis regni regna destruere, et bellantes cum sua gente evertere nationes, eradicare et subverttere. Est quædam ædificatio Zabuli, et est quædam ædificatio Dei: quod super arenam exstruitur, hoc Zabuli est, super nullo enim stabili, ^b robustoque solidator. Quod autem super petram ædificatur, hoc Dei est. Unde et his qui ejus sunt, dicitur: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis* (1 Cor. iii). ^c Super gentes et regna eradicare, et subverttere, et disperdere. Si eradicatur aliquid, et eradicatio ipsa ^d non dispergit: adhuc permanet quod evulsum est. Si subrulitur domus, et lapides in ruina sunt integri: dissipata est domus, non tamen perdita. Opus est igitur be-

^a Rabanus, existimet Deum triste quiddam Jeremias præcepisse, qui constitutus, etc., Græco textu refragante.

^b Vtiose antea erat, super nullo enim stabilitur, abortumque non solidatur: et in R. mss. penes Huetium, ab isto quo solidatur, vel ab isto quo solidetur. Optime Rabanus hec locum monuit restituendum, super nullo enim stabili robustoque solidatur. Sic habet et Græcus, ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἀτέρικται ἔρασι καὶ βεβαιῷ καὶ πορεύῃ.

^c Interscrit Græci οἱ λόγοι τούτου τοῦ Θεοῦ, sermones itaque Dei, quæ aut Hieronymus præteriit, aut, quod Huetius putat, ex ejus interpretatione temporis diuturnitas erat. Mox voces et regna sussecimus ex Rabano et Græco καὶ βασιλεῖς.

^d Placuit legi cum Rabano dispergit, ad Græcum ἀπόληται; et Reg. ms. dispergit pro illo quod antea oblinebat dispergit.

^e Vtiose erat, plateas pro paleas.

^f Penes Rabanum, dispergit, et mox, quomodo et subversio redigatur, etc., ultrabique rectius ad Græcum.

^g Illud similiter sussecimus ex Rabano et Græco ὄμοιως.

^h Græcæ subdit continuo, τίνα ἀποκτενῶ; Παῦλον τὸν προδότην, Παῦλον τὸν διάκονον καὶ Ἰησούν ποιῶν, ἵνα γένηται Παῦλος ἀπόστολος, etc.; id est, quem occidam? Paulum proditorem, Paulum persecutorem: et rivere

Agnitatem Dei, ut eradicatio ipsa et subversio tolla dispereat. Diligentius lege quomodo eradicata perdantur: ⁱ Paleas autem comburet igni inextinguibili. Et: *Ligate manipulos zizaniorum, et tradite eos igni* (Matth. ix, 42, 30). Sic ea quæ sunt eradicata perduntur. Si autem vis scire quomodo dispersio redigatur in nihilum, quomodo ædificationis pessima [Ali. pessima] materia in pulverem comminatur, domus ea quæ propter lepram destrui jubetur (Levit. xiv), cum fuerit pulvis effecta, extra civitatem projectetur, ut ne lapis quidem ex ea residuus sit, juxta quod scriptum est: *Similiter & ut lutum platerum delebo eos* (Ps. xvii, 43). Oportet quippe penitus interire malitiam. Subversum est aliquid, lapides quoque ipsi qui destructi sunt, conterantur, ne ad aliquam [Ali. aliam] ædificationem, quam diabolus concinnare potest, assumi valeant. Eradicatum est quippiam, invenit adversarius etiam inter ea, quæ eradicata sunt, aliquam sementem, quam iterum seminet. Propter quod jubet Dominus: *Colligate, dicens, et comburite ea igni*, scilicet ut eradicatio quoque Zabuli, et ipsa subversio consumatur. ^j 757 Verum non tantum in hoc stat sermo divinus, ut eradicet, et destruat, et disperdat: esto enim, eradicata sint omnia in me mala, destruta et dispersa sint pessima, quid mihi prodest, si non pro eis quæ eradicata et suffossa sunt, meliora in me plantentur atque ædificantur? Propterea Dei verba primum faciunt, quod necesse est, eradicant, destruant, perdunt, et post hæc ædificant, atque plantant. Observavimus semper in Scripturis sanctis, primum ea quæ videntur tristia nominari, deinde ea quæ hilariora sunt, secundo dici: *Ego occidam, et ego vivificabo* (Deuter. xxxii, 39). ^k Non dixit prius, Ego vivificabo, et postea, occidam. Impossibile est enim, quod semel vivificavit Deus, aut ab eo ipso, aut ab alio occidi. Sed: *Ego interficiam, et ego vivificabo*. ^l Quem interficiam? Paulum proditorem, faciam, ut fiat Paulus apostolus, etc. Ut plane videas, non longius recedere arbitratu suo Hieronymum; sed ab eo, qui nunc superat, Græco textu, eorumdem verborum καὶ ζῆν ποιῶν occursu, intermedia, qua S. Doctor interpretatus est, excidiisse.

ⁱ Quod hic habet Hieronymus: *impossibile esse quod semel vivificavit Deus, aut ab eo ipso, aut ab alio occidi*, sic interpretor, eum qui vita eternæ particeps a Deo factus est, tam firmis a Deo soveri auxiliis, ut eam nequaquam possit amittere. Interpretationem nostram sequentia confirmant, in quibus ad resurrectionem mortuorum ista reseruntur. Quomodo autem in futura vita Beati a lapsu contineantur, sic tradit ipse Origenes lib. v in Epist. ad Rom.: *Quid autem sit quod in futuris saeculis teneat arbitrio libertatem, ne rursum corrucas in peccatum, brevi nos sermons Apostolus docet dicens: Charitas numquam cedat. Idecirco enim et fide, et spe major charitas dicitur, quia sola erit, per quam dolinqui ultra non poterit. Si enim in id anima perfectionis ascenderit, ut ex toto corde suo, et ex toto anima sua, et ex totis viribus suis diligat Deum, et proximum suum tamquam seipsum, ubi erit peccati locus?* Et paulo post: *Et ideo merito charitas, quia sola omnium maxima est, omnem creaturam continebit a lapsu, tunc cum erit Deus omnia in omnibus.* Huetius.

^j Tota isthæc pericope, quem interficiam? Paulum proditorem, Paulum persecutorem, et vivificabo, cum

Paulum persecutorum; et vivificabo, ut fiat Paulus apostolus Christi Jesu. Hæc si intelligerent miserimi ^a hæretici, numquam ad nos deferrent, crebro ista dicentes: Videsne Deum Legis et Prophetarum, quomodo ferus est et inhumanus? quomodo dicit: *Ego occidam, et ego vivificabo?* non advertentes in Scripturis annuntiationem suscitationis mortuorum, non considerantes resurrectionem jam cœpisse per singulos: *Consepeimus enim Christo per baptismum, et consurgemus cum eo* (*Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12*). A tristibus semper, sed necessariis inchoat Deus, veluti: *Ego occidam, et ego vivificabo: ego percūtiām, et ego sanabo.* **758** Quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit (*Heb. xii, 6*); et post hæc curat. Ipse dolorem facit, et iterum restituit lætitiam. Similiter et in præsentī Dominus ait: *Constitui te hodie super gentes, et regna eradicare, et suffodere, et disperdere, et ædificare, et plantare.* Verumtamen primum est, ut mala afferantur a nobis. Non potest in loco ædificationis malæ ædificare Deus: *Quæ enim participatio justitiae et iniquitatis? aut quæ communicatio luci ad tenebras* (*Il Cor. vi, 14*)? Oportet malitiam ex imis sedibus eradicare: oportet et ædificationem pessimam ab animabus [Al. animis] nostris penitus auferri, ut postea sermones ^b Dei ædificant atque plantent. Possimus siquidem et aliter intelligere quæ scripta sunt: *Ecce dedi sermones meos in os tuum.* Et quid faciant sermones dicit: *Eradicare, et suffodere, et disperdere.* Sermones eradicant nationes, sermones regna suffodiunt; sed non regna ista earnis et sæculi, ^c digna destruentibus, digna eradicatoribus verbis. Ea quæ eradicata et subversa sunt senti, putas, in his quæ dicimus modo non est virtus quam Dominus tribuit, secundum quod scriptum est: *Dominus dabit verba evangelizanti virtute multa* (*Psal. lxvii, 12*)? virtus eradicans atque suffodiens, si qua infidelitas, si quod mendacium, si qua malitia, si qua luxuria, si qua discordia non

magnus sensus dispendio deerat, nosque primum ex Rabano sufficiamus. Ostendimus autem superiori nota ^d totidem haberi in Græco verbis, riva ἀπαρτεῖσαι; Παῦλον τὸν προδότην, Παῦλον τὸν διάκονον, καὶ ζῆν ποιέων: quæ cum in Latinis Hieronymi codd. Huetius non invenias, ab Origeniano exemplari Hieronymum longius exapatriari dixit.

* Basilidianos, Valentinianos, Cerdonianos, Marcionistas, aliasque ejus farinæ hereticos suggillat. Origenes in Matth. xix: ἔτθησε δὲ πᾶς τὰς ἀγαθότερος αὐτοῖς πνεῖ καὶ μὴ νοούμενα ἡτοί τῶν, τὸ ὅσον ἐπ' ἑαυτοῖς, συνοφερούντων τὸν τοῦ νόμου Θεὸν καὶ κατηγορούντων αὐτούς, ἀ οὐδὲ περὶ ἀσθρώπου τάχη λέγειν εὐκολόν εστιν πειθομαι γάρ Θεοῦ ἀγαθότερος πνεὺν καὶ τὸ Ἔγώ ἀποκτενών, οὐκ ἀμπτευτῷ τῷ. Καὶ ζῆν ποιέων ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Πετάξω, οὐκ ἄττον τῷ, Εἰγώ λέσσομαι: Quæres autem quomodo bonitatem illius ea etiam spirent, quæ ab illis minime intelliguntur, qui Deum Legis, quantum in se est, calumniantur, enīque hoc criminantur nomine, quo ne hominem quidem reprehendere promptum foret. Sic enim animum meum induco, non minus id Dei bonitatem significare: *Ego occidam; utquæ illud: Et ego vivere faciam: item et hoc: Percūtiām, haud tecus ac: Et ego sanabo.* Idem homil. 17, in Lue.: Aiant enim (Valentiniani): *Ecce Deus legis et Prophe-*

A est suffossa. Sicuti idolum in corde constructum est, illo deposito, ædificetur templum Dei, et inventatur gloria ejus in eo, et fiat non infertilis, sive locus exsurgens, sed plantatio paradisi, ubi templum Dei sit in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA SECUNDA.

De eo quod scriptum est: *Fugite de medio Babylonie* (Jere. li, 6).

759 Quomodo corpus nostrum in aliquo terræ loco consistit, eodem modo et anima secundum statum suum in aliquo ^d nuncupativo terræ loco est. Quod dico, sic flet manifestius. Corpus nostrum aut in Ægypto est, aut in Babylone, aut in Palæstina, aut in Syria, aut certe ubicumque. Similiter et anima in aliquo ejusdem ^e terræ nominis loco est, alia in Babylone, alia in Ægypto, alia in Ammanitarum regione: et sic segregatim [Al. sacrata] secundum sententiam Scripturarum, pro qualitate vitæ locorum diversitate ^f distinguitur. In Babylone est, quando confunditur, quando turbatur, quando, pace deserita, bella sustinet [Al. sustinent] passionum, quando tumultus malitiæ circa eam fremit, tunc ut diximus, in Babylone est. Et ad istam animam prophetalis sermo dirigitur, dicens: *Fugite de medio Babylonie, et resalvate unusquisque animam suam.* Donec enim quis in Babylone est, salvari non potest. Quod ^g etsi recordatus ibi fuerit Jerusalem, ingemiscit et dicit: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal. cxxxvi*)? Et quia impossibile est in Babylone

C constitutos Deo organis canere, otiosa quippe ibi sunt organa hymnorum Dei, propterea [Al. propter eam] dicitur per Prophetam: *Super flumina Babylonis illic [Al. ibi] sedimus, et elevimus, dum recordaremur tui, Sion: in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra.* Suspensa sunt organa nostra, quamdiu in Babylone sumus in salicibus fluminum Babylonum. Si autem venerimus in Jerusalem, in locum visionis et pacis, organa, quæ ante otiosa pendebant,

D tarum, videte qualis sit. Ego, inquit, occidam, vivere faciam; percūtiām, et ego sanabo; et non est qui errat de manibus meis. Audiunt: Occidam, et non audiunt: Vivificabo. Audiunt: Percūtiām, et audire contemnunt: Et ego sanabo. Istiusmodi occasionibus Creatorem calamitantur. HERTIUS.

^b Vitoſe aberat vox Dei, quam ex Rabano Græco textu, οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομήσαντο, sufficiimus.

* Regili ms. penes Huetium, digne destruentibus, digne eradicantibus.

^d Hoc vocabulo et paulo post uitur. Quare quad diximus in præfatione tomī quarti, ubi de interprete homiliarum in Isaiam, nusquam illud in Hieronymi scriptis inveniri, rescindi uno atque altero exemplo cupimus.

* Elegiantius penes Raban., ejusdem cum terra nominis.

^e Antea erat, locorum diversitates distinguuntur. Melior quam reponimus Rabani est lectio, diversitate distinguuntur: id est anima, ad quam sensum referri licet.

^f Apud Raban., Qui etiam recordatus ubi fuerit Jerusalem.

tunc assumuntur in manibus, tunc jugiter ^a cithari-
zamus, et non est tempus, quando **760** non laude-
mus Deum per organa, quæ habemus in manibus.
Igitur ut dicere cœperamus, semper anima in aliquo
nuncupativo terræ loco est: et sicut peccatores in
Babylone, sic econtrario justi in Judæa. Verumta-
men juxta qualitatem vitæ et fidei, et in ipsa Judæa
locis inter se variis separantur. Sive enim in Dan
est, quæ extremæ Judææ partes sunt, sive in super-
ioribus paululum locis, melioribusque quam Dan,
sive in mediis finibus Judææ, sive circa Jerusalem:
et est omnium beatissima, quæ in media Jerusalem
urbe consistit. Qui vero peccator est, et nimiis [Al.
nimis] sceleribus oppressus, hic in Babylone est.
Hoc autem modico minor, et neendum usque ad sum-
mum peccatorum culmen ascendens, in Ægypto et
in partibus Ægypti commoratur. Et sicut qui in Ju-
dæa sunt non æqualia cuncti possident loca: alius
quippe in Jerusalem est, et alius in Dan, alius in
Nephatalim, alius in finibus Gad: sic ^b omnes, qui in
Ægypto sunt, non æquales Ægypti partes incolunt;
alius in Taphni, alius in Memphi, alius in Syene,
alius in Bubasti habitat. Quæ loca propheta Eze-
chiel plena mysteriis voce testatur, nomina quoque
partium Ægypti exponens, de quibus si quis lector
fuerat spiritualis dijudicans omnia, et ipse a nemine
dijudicatus, non solum majores regiones allegoriza-
bit, veluti Judæam, et Ægyptum et Babylonem, sed
particulars quoque terræ. Et quomodo in Judæa Jeru-
salem, et Bethlehem, cæterasque civitates: ita in
Ægypto legens Diopolim, Bubastim, Taphnim, Mem-
phim, Syenem, pro intellectu rerum figurabit. Quis
761 sapiens et intelligit ista? aut quis intelligens
et cognoscit ea? Quis saltem in tenuiori sensu
constitutus cognoscere poterit voluntatem quam Spi-
ritus sanctus habet litteræ? Verum nunc aliud pro-
positum est, quid his, qui in Babylone sunt, Dei
sermone præcipiat [Al. sermo præcipiat]: *Fugite de medio Babylonis.* Nec gradatim, non pedentium,
sed cum velocitate, cum cursu fugite; hoc est enim
fugere: *Fugite de medio Babylonis.* Quicumque con-
fusam habetis animam a variorum passione viti-
orum, ad vos dirigitur sermo: et mihi quoque id ipsum
jubetur, siquidem adhuc sum in confusione ^c inver-
teratus, et ideo in Babylone sum. Quid ergo præci-
pit Deus? Non dixit, exite de medio Babylonis; hoc
enim potest fieri et gradatim; sed: *Fugite de medio Babylonis.* Ego ^d quidem et in eo, quod dicitur de
medio, rationem quarto sermonis. Potest quippe evenire,
ut aliquis in Babylone sit; sed cum in extremis
ejus finibus commoretur, quodammodo extra Baby-
lonem esse videatur. Aliud autem est in medietate

^a Idem, tunc jugiter psallimus, tunc continuatim
citharizamus.

^b Idem, sic cum in Ægypto omnes sint, non, etc.

^c Raban., in confusione sum mentis.

^d Idem, Ergo et in eo, etc.

^e Raban., ut in medietate Babylonis, etc., scilicet
esse.

^f Interserit Rabanus Babylonis nomen, rectius.

A Babylonis consistere, ut ex omni parte æquale sit
spatium, et ita in umbilico ejus, quasi in medio cor-
dis animalis, habitet. Sicut enim animalis medietas
cor est, et in Evangelio secundum Lucam, cor terre
(Luc. xvii) medietas terræ nominatur: sic mihi vi-
detur, et in Ezechiele dictum, in cor maris posita
Tyrus (Ezech. xxvi), et nunc peccatores de medio
Babylonis, hoc est de corde ejus fugere debere. Fu-
gite ergo de medio Babylonis, ut ^g medietatem Ba-
bylonis deserentes, in finibus ejus incipiatis esse,
non in medio. Quod si cui videtur obscurum, sic fiet
manifestius: quia qui valde demersus est in viuis,
hic medius ^h habitator est. Qui vero paulatim relia-
quens malum, et naturam suam ad meliora conver-
tens, non tam cœperit virtutes possidere, quam cupe-
re, iste licet ex medio fugerit Babylonis, tamen nec-
dum de Babylone discessit. Secundum istius modi
expositiones decet [Al. docet] sacras Litteras cre-
dere, ne unum quidem apicem habere vacuum sa-
pientia Dei. Qui enim mihi homini præcipit [Al.
præcepit], dicens: **762** *Non apparebis ante conspet-
tum meum vacuus* (Deut. xvi, Exod. xxiii), multo
plus hoc ipse agit, ne aliquid vacuum loquatur. Ex
plenitudine ejus accipientes prophetæ ea, quæ erant
de plenitudine sumpta, cecinerunt, et idcirco ⁱ sa-
cra volumina spiritus plenitudine spirant, nihilque
est, sive in Prophetis, sive in Lege, sive in Evan-
gelio, sive in Apostolo, quod non a plenitudine di-
vinæ majestatis descendat. Quamobrem ^k spirant in
Scripturis sanctis hodieque plenitudinis verba, Spi-
rant autem his, qui habent et oculos ad videnda co-
lestia, et aures ad audienda divina, et naras ad ea
quæ sunt plenitudinis sentienda. Hæc dixi, quia non
sit simpliciter positum: *Fugite de Babylonie,* sed
cum additamento necessario: *Fugite de medio Baby-
lonis, et resalvate unusquisque animam suam.* Primum
oportet fugere de medio Babylonis, deinde singulos
animas suas resalvare, cum fugerint. Neque vero
dixit salvare, sed resalvate. Appositio syllabæ signi-
ficat sacramentum. Quia quondam gustantes sal-
tem, et de ea propter peccata postea corruentes,
venerunt ad [Al. venimus in] Babylonem. Cuius rei
causa oportet ^l resalvare animam suam, ut incipiat
recuperare quod perdidit, secundum apostolum Pe-
trum dicentem ita: ^m *Reportabimus finem fidei sal-
tem, de qua salute exquisierunt et scrutati sunt pro-
phetæ, qui propter nostram prophetaverunt gratiam* (I
Petr. i). Verumtamen in nobis est fugere de Baby-
lonie, et in nostra positum est potestate, si velimus
resuscitare quod corruit. Tertium mandatum est: *Et
neque projiciamini in iniquitatem ejus.* Cum quis ⁿ fa-
gerit injustitiam Babylonis, et non egerit paeniten-

ⁱ Idem, idcirco semper sacra volumina spiritum
plenitudinis, spirant.

^j Idem, *Quamobrem spirant hodie, quæ in sanctis
Scripturis sunt, plenitudinis verba.*

^k Idem, oportet unusquisque salvare, etc.

^l Vito se erat, dicentem. *Ista reverberavimus finem*,
etc.

^m Raban., *Cum quis fuerit iniustitia Babylonis, etc.*

quam, tunc consequens est ut projiciatur. Observa **A** vero Scripturam, quomodo licet ex Hebræa lingua, in Græcam sit translatæ, nihilominus, quantum recipere potest differentias verborum, significanter expresserit. Dicit quippe in alio loco : *Elegi abjectus esse in domo Domini* (*Psal. LXXXIII*), et non ait projectus. In præsenti autem non posuit, et ne abjiciamini in injustitiam ejus, sed, *Ne projiciamini in injustitiam ejus*. Aliud **763** est enim projici, aliud abjici. Quod enim in despectione est, et neglectu, hoc non projicitur, sed abjicitur. Quod vero foris ^a est a salute, et beatitudine alienum, hoc projicitur. Quod et in alio loco declarat Scriptura divina dicens : *Duces populi mei projicientur ex ^b domo deliciarum suarum, propter pessimas voluntates suas*. Cleri enim eorum non proderunt eis (*Mich. II, 9*). Sed et tu ipse poteris congregare, sicuti in Scripturis projectionis, et abjectionis nomen inveneris, ut ex comparatione verborum, magis possis confidens ferre sententiam. Quia dispensatio providentia, etiamsi non magnopere curavit, ut disertitudinem, quæ in Greco sermone laudatur, Græce interpretando sequeretur : curavit tamen ea quæ significantia sunt exhibere, et differentiam eorum explanare dilucide his qui Scripturas diligentissime perscrutantur. *Ne projiciamini in iniquitatem Babylonis, quia tempus vindictæ ejus est a Domino*. Miro sensu supplicia dicit irrogari propter ejus qui ea patitur ultiōnem. Quando enim quis non vindicatur, et relinquitur impunitus, frequenter me dixisse memini id quod in duodecim Prophetis scriptum est : *Et non visitabo super filias vestras, quando fornicantur, et super nurus vestras, quando adulterantur* [*Al. adulterant*] (*Osee IV*). Non ergo, ut quidam existimant, Deus peccatores punit iratus ; sed, si sic expedit loqui, magna ira est, a Deo tormenta non perpeti. Qui enim punitur, etiamsi ab ea quæ vocatur ira Dei corripitur, ad hoc punitur, ut emendetur. *Domine*, ait David, *ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me* (*Psal. IX*). Sed etiamsi argues, argue nos in judicio, et non in furore, dixit Jeremias. Invenies autem etiam ex reprobatione Dei in quosdam correptionem dari. Ideo cum [*Al. Cum in eo*] peccantibus Christi filiis, poena promittitur, misericordia non denegatur [*Al. ne misericordia degenet*], ut scriptum est : *Si dereliqueris filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint ; si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga facinora eorum, et in flagellis iniuriantes* **764** eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis (*Ps. LXXXVIII*). Ista considerans, vide quomodo necdum poena dignus sit, qui usque ad præsens tempus committit scelera, nec punitur. Visitatio quippe Dei per visitati tor-

menta monstratur; qui autem peccans corripitur, nescio quid ei excurrat pro [*Al. ex*] poena. Hæc propter hoc quod dictum est, *Quia tempus vindictæ ejus a Domino est*. Sequitur : *Retributionem ipse retribuet ei*. Non per ministros retribuet Babylonii Deus, sed ipse retribuet, quod meretur. Volo quiddam dicere in additamento pronominis in eo, quod scribitur, *ipse*; ait enim : *Retributionem ipse retribuet ei*. Non omnibus Deus ipse retribuet quod merentur, sed sunt quidam, quibus per alios restituit, sive puniens, sive medicans per dolorem, ut in Psalmis continetur : *Misit in eos iram indignationis sue, furorem, et iram, et angustiam, immissionem per angelos pessimos* (*Psal. LXXVII*). His enim non ipse restituit, sed ad retributionem illorum ministris usus est **B** gelis pessimis : et aliis forsitan non per malos reddit, sed per bonos, ut in eis, qui pro sceleribus puniuntur. Multaque ^c istiusmodi, si Scripturas scruteris, invenies. Est autem quando, ministrorum ^d officio refutato, retributionem Deus ipse restituit, ut nunc Babylonii. Timeo quiddam obscuri in loco manifesto interponere, quod mibi videtur latere si laceam. Verumtanen audendum est saltem pauca perstrinere. Quando sunt vulnera facilia, et prompta curatio [*Al. curationi*], medicus mittit servum suum, mittit discipulum, ut [*Al. ei*] per eum languentem medicetur [*Al. medicatur*] : neque enim magna sunt vulnera. Evenit quoque aliquoties, ut sectionis et ferri indigeat, qui sanatur : attamen non ipse medicus pergit ad eum ; sed eligens unum ex discipulis, qui curare valeat, eo uititur ministro. Quando vero insanabiles plague sunt, ut, et ^e emortua carne, putredo contabuerit, et intantum mala valetudo est, ut non servi, vel discipuli, qui jam prope eum per scientiam artis accesserunt [*Al. accessit*], sed ipsius magistri manibus indigeat, tunc ipse ^f magnus **765** medicus præcinctus lumbos, ad sectionem terrimi vulneris concitatur. Similiter itaque quando sunt minora peccata, non restituit Deus ipse peccantibus, sed aliis uititur ministris. Quando vero per merita sua ingens hominem regritudo comprehendit, ut nunc Babylonem, quæ gravibus propriæ malitia est ^g confossa vulneribus : tunc ad retributionem Deus ipse festinat. Similia quædam huic si requiris invenies et de Jerusalem, quæ ei acciderunt post prophetas, ob id, quia insidiata sit Christo. Sic si nita est primi capitulo continentia. Videamus et cætera : *Calix aureus Babylon in manu Dei* [*Al. Domini*] inebrians omnem terram. *De vino ejus biberunt gentes* [*Al. omnes gentes*], propter hoc commotæ sunt gentes, et subito cecidit Babylon, et contrita est. Nabuchodonosor volens decipere homines, per calicem Babylonis dolosum, non miscuit in vase scilicet, ^h quod

^a Raban., *foris penitus a salute*.

^b Sic ex eodem restituimus et Græco textu ἐν τῷ οὐρανῷ τρυφῆς αὐτῶν. Antea corrupte legebatur *ex domicilio rerum suarum*.

^c Antea, *Multaque similia istiusmodi per Scripturas, si scruteris, etc.*

^d Erat, officium refutatur.

^e Raban., *et in emortua carne alta putredo contabuit*.

^f Idem, *ipse manibus medicus*.

^g Corrupie anteā legebatur confusa.

^h Rab., *quam parabat potionem : tum rectius et plenius, in paululum meliore, ferreo scilicet et æreo vase, etc.*

parabat potari, sed neque in paulo meliore, et aereo vase, vel stanneo, et quod ista præcellit argenteo: verum eligens vas aureum, in eo poculum temperavit, ut quis videns decorum auri, dum radiantis metalli pulchritudine delectatur, et totus oculis hæret in specie, non consideret quid intrinsecus latitet, et accipiens calicem, bibat nesciens calicem Nabuchodonosor. ^a Intelliges autem calicem aureum in præsenti nominatum, si animadvertis pessimorum dogmatum verba mortifera qualem habeant compositionem sermonum, qualem decorum eloquentia, qualem rerum divisionem: et cognosces quomodo unusquisque poetarum, qui putantur apud vos disertissimi, calicem aureum temperaverit, et in calicem aureum venenum injecerit idolatriæ, et venenum turpiloquii, venenum eorum, quæ animam hominis interimunt dogmatum, venenum falsi nominis scientiæ. Sed mens Jesus contra fecit, sciens aureum calicem Zabuli, et præcavens ne aliquis ad fidem suam veniens, suspicaretur etiam Christi talem esse calicem, qualem esse ^b requirat, et per similitudinem materiae formidaret errorem: ideo curavit **766**, ut haberemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Sæpe vidi aureum calicem in pulchro sermonis ornatu, et dogmatum venena considerans, deprehendi calicem Babylonis. *Calix aureus Babylon in manu Dei.* Non semper calix aureus Babylon. Cum autem venerit ad vindictam, et in manu Dei posita fuerit, tunc efficitur terra, quæ quondam tacia est in Jubath. [Al. Job]. Neque vero jugiter in manu Dei continetur, sed ultioris tantum tempore, cum cœperit Dominus ei restituere quod meretur: tunc in manu ejus ^c inebrians omnem terram iste calix aureus Babylon inebriabit. Quomodo autem universam terram inebriabit [Al. inebriaverit]; facile scies, si consideraveris omnes homines ebrios. Inebriamus ira, inebriamus tristitia, inebriamus ^d mente, excedimus amore, concupiscentiis et vana gloria. Quanta pocula temperaverit, quot ^e inebriantes porrexerit calices calix iste, quid necesse est dicere? *Calix aureus, Babylon, inebrians omnem terram.* Animadverte omnem terram plenam esse peccatis, et non quæres quomodo Babylon omnem terram inebriaverit. Sed si forte ^f videris justum, ebrium non esse de calice peccatorum, noli putare Scripturam esse mentitam, quæ dixerit: inebrians omnem terram, cum iste non inebrietur a Babylone, et tamen consistat in terra. Audi quia justus non sit terra [Al. in terra]: Omnem terram inebriat calix iste aureus. Justus vero cum sit super terram, conversationem in cœlis habet. Et propter hoc non convenit ulterius justo dici: *Terra es, et in terram ibis* (Gen. iii). Sed ^g si necesse

^a Subsequentem periodum pluribus locis misere deformataam, sensuque laborantem, ad Rabanicam lectionem exigimus, ac restituimus.

^b Penes Raban., qualem reliquerit, sed neutra satiis arridet lectio.

^c Plenius apud Raban., in manu ejus fiet inebrians omnem terram. Iste calix aureus abylon inebriavit omnem terram.

est audenter loqui, dicit justo Deus adhuc consistenti super terram: Cœlum es, et in cœlum ibis. Portat enim imaginem cœlestis. Igitur ut concludam, calix aureus inebriat omnem terram, id est, omnes ab eo inebriamur quandiu terra sumus. *De [Al. a] vino ejus biberunt gentes, propter hoc commotæ sunt.* Sic ut in his, qui bibunt istum, qui in usu est, vini liquorem, si super sitem, et super mensuram biberint, videamus ebrietatem corporis motum, vacillantes pedes, caput ac tempora **767** prægravata, os dissolutum, lingua significantem sermoues ebrii, et hærenibus labilis verba præcisa: similiter est videre eos, qui de calice aureo biberint Babylonis, quomodo moveantur, quomodo instabiles gressu sint, quomodo debilitata mente, et fluctuante cogitatu [Al. constat] nihil firme [Al. firmi] teneant, sed semper in turbationibus agantur incerti. Quamobrem Scriptura divina de istius modi hominibus in alio loco ita ait: Propterea commotæ sunt. Interponamus aliquid mysterii, quid de peccatore dicatur Cain. Cum egressus est a facie Dei, habitavit in terra Naid, contra Edem (Gen. iv). Naid in Græca lingua interpretatur *commotio*. Qui enim derelinquit Deum, qui deserit sensum de eo jugiter cogitandi, iste in terra Naid hodieque habitat, id est, in tribulatione mali cordis, et mentis commotione consistit. *Biberunt gentes, propterea commotæ sunt, et subito cecidit Babylon, et contrita est* (Luc. xviii). Quando dicit repente cecidit Babylon, videtur mihi prophetazare consummationem mundi subito futuram. Quomodo [Al. quando] enim diebus diluvii coinebant, et bibeant, emebant, et vendebant, plantabant, et ædificabant, donec venit [Al. veniret] diluvium, et tulit omnes, et subito venit inundatio: similiter autem, et in diebus Loth, sic et consummatio mundi non per partes flet, sed repente. Huic conferendum existimat [Al. æstimo], id quod scriptum est in Jesu Nave (Jesue vii), quando a voce sola tubæ, Jerico civitas corruens subito disperlit: et juxta hanc similitudinem Babylonem quoque in consummatione secoli casaram esse, et subito contereundam, et hac quidem de consummatione dicta sunt. Si vero veneris ad adventum Domini mei Jesu Christi, et videris ejus magnum opus, quomodo subverterit omnia gentium de idolis dogmata, ut credentes de erroris eximeret jugo, intelliges quia in tempore passionis ejus Babylon extemplo corruit et contrita est. Unusquisque nostrum consideret seipsum, et animadvertis Babylonem in suo pectore corruisse. Si autem et in aliquius corde non cecidit civitas confusionis, huius Christus needum advenit. Veniente quippe eo, Babylon ruere consuevit. Propter hoc ad orationum præsidia

^d Apud eudem, inebriamus, et mente excidimus amore, concupiscentiis, etc.

^e Item, quot ebrietatis porrexerit calices.

^f Perperam Vulgati addunt te.

^g Si voculam Rabanus sufficit. Sunt vero ejusmodi multa, quæ, lectore non admonito, restituimus.

^h Lectum ante, corpus motum.

consigentes, petite ut veniat Jesus in corda vestra, et conterat Babylonem, et faciat ruere omnem malitiam ejus, **768** et reædificet pro his, quæ subversa sunt, et pro Babylone, quæ fuerat ante constructa, in ipso principali cordis vestri [Al. nostri] Jerusalem civitatem sanctam Dei. *Plangite eam, et accipite resinam corruptionis ejus, si quomodo sanabitur.* Plangite, ait, Babylonem. Deflue quia omnis anima recipere potest salutem, et neque una apud Deum est insanabilis, idcirco consilium datur his, qui possunt transmigrare [Al. transmigrationis] in Jerusalem ad testimonium [Al. et testimonii] habere resinam ad emplastra facienda, ut assumant medicamina, et quanto valent studio, sanitati restituant Babylonem. Hoc experiamur et nos facere, deprecantes Deum, ut de nobis resinam rationabilem [Al. rationalem], et de rationabili resina discamus ei malagma imponere, et oleum, et alligaturas, et imponentes alligemus vulnera Babylonis, imitantes Samaritanum, et [Al. ut] sanetur misera civitas, et curata desinat esse quod fuerat. *Istud est, quod ait accipere;* [Al. accipe] resinam corruptionis ejus si quomodo sanabitur. Ubi sunt haeretici? ubi sunt, qui naturas quasdam introducentes, asserunt esse naturam [Al. materiam] desperabilem, quæ penitus non recipiat salutem? si est natura, quæ pereat, quæ alia talis erit ut Babylon? Altamen neque istam despicit Deus. Præcipit enim medicis Deus ut recipient resinam super Babylonem, si quomodo sanetur. Quidam igitur eorum, qui mandatum acceperant, accipientes resinam corruptioni [Al. corruptioni] Babylonis, si quomodo sanetur, fecerunt quod fuerat imperatum, repererunt [Al. acceperunt] resinam ad corruptionem [Al. corruptionem] ejus, audientes posse fieri, ut Babylon reciparet sanitatem. Et quia quod putaverunt non effecerunt [Al. repererunt]. Babylon quippe in pristina [Al. proposita] malitia perseverans, noluit se curari, satisfaciunt boni medici, et dicunt; *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Relinquamus eam. Vide autem, homo, ne quando angelis præcipiat Deus, ut ad languorem animæ, tuæ medicinum emplastra conficiant, si quomodo possis ab ægrotatione sanari, et respondeant angeli: *Curavimus Babylonem, istam ostendentes a passionibus confusam animam suam [Al. tuam], et non est sanata.* Non scientiam artis suæ, neque resinæ vim criminantur; sed te, qui præceptis eorum obsequi noquisti, dicentes: *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Relinquamus eam. Steterunt medici sub **769** magno medico angeli Dei, volentes curare imbecillitates nostras, volentes animam liberare de vitiis, sed nos ipsi repellimus eos, dum consilio eorum non acquiescimus. Vident se operam perdere, cum loquuntur invicem, et dicunt: *Relinquamus eam, et abeamus unusquisque in terram suam.* Hoc

A est, credita nobis est a Deo medicina, ut animam curaremus humanam: adhibuimus adjutorium, medicinam [Al. medicinam] impostum: multum contumax est, non vult observare, quod dicimus, studium nostrum non sequitur effectus. *Relinquamus eam, et abeamus unusquisque in terram suam,* id est, a domesticum locum, et proprium. Cavè, homo, ne quando relinquat te medicus, sive Angelus Dei, sive quicumque hominum, cui credita est cura sermonum ad salutis medicinam deferendam [Al. medicinam deferenda]. Si enim te dereliquerint et dixerint: *Abeamus unusquisque in terram suam, quia appropinquavit in cœlum judicium ejus,* manifestum est quia abscessio eorum condemnatio tua sit, ut irremediabilis, nolentisque curari. Cum autem te deseruerint **B** [Al. deseruerunt], quid tibi aliud eventarum est nisi quod solet his accidere, qui a medicis desperantur, utentes voluntate morbi sui, ut ad pejora demergantur? **b** Fiunt his similia et in consuetudine istius vitæ a prædentibus medicis. Accedit aliquis eorum ad languorem, **770** quantum ars patitur, et industria medicinæ non cessat: sed si aut ægritudo tanta sit, ut repugnet curationi, aut ipse invalidus per impatiens doloris contra faciat quam jubetur, relinquit medicus, desperans [Al. desperat] hujusmodi hominem, et recedit ne inter manus suas exspirans, causam interitus ejus ad se retorqueat. Si ergo et nos, ne in sanctorum angelorum manibus, qui ad nos curandos a Domino destinati sunt, moriamur, relinquunt nos desperantes animam nostram, et aiunt: *Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas, quia appropinquavit in cœlum judicium ejus.* Et elevatum est usque ad astra. Qui parvum habet peccatum, non usque ad cœlum et sidera judicium suum effert [Al. ejus assertur]. Pasillum enim, et humile est. Qui vero crescit in scelere, crescit et in judicio, simulque cum vitiis augetur et poena: et quia intantum delinquit [Al. deliquit], ut judicium ejus usque ad cœlestia sublevetur, et per impietatem suam resistens Deo ad superiora condescendat, profert Deus judicium suum in **c** humilationem ejus judicil, quod celatum est a peccatore, et proferens judicium suum, humiliat quidem peccatorem, retribuit autem justis digna vita ejus in Christo Iesu Domino nostro, cui est gloria et imperium in secula seculorum.

D Amen.

HOMILIA TERTIA.

De eo quod scriptum est: *Et contritus malleus universæ terræ (Jerem. L, 23).*

769 Quomodo, ait, *confractus, et contritus est malleus universæ terræ?* quomodo facta est in exterminium Babylon? Querendum **c** inter hæc quis sit malleus universæ terræ, quæve ejus contritus: unde ait propheta, quia ante confractus est quam contritus, ut congregantes eam, quæ alicubi de malleo scripta exaltatum est a peccato, et perserens judicium suum, humiliat quidem peccatum, retribuit autem justo digna vita ejus, etc.

d Penes Rab., *Querendum igitur quis sit spiritualiter malleus universæ terræ, quæve ejus contritus prophetata.*

^a Penes Raban., *domesticum et proprium negotium. Care.*

^b Antea erat, *Sic et his similiter in, etc.*

^c Legebatur antea medicamina non cessant.

^d Apud Raban., *in humilatione ejus judicil, quod*

sunt, cum invenerimus nomen ejus, investigemus etiam nominis voluntatem ex his, quæ afferimus exemplis. Domus quondam componebatur Dei, **770** juxta tertium Regnum librum (iii Reg. vi), et Solomon erat construens, et ædificans eam. Ubi-que quasi in laude dicitur de domo Dei, quia malleus et securis non sunt auditæ in domo Dei. Ergo quomodo malleus non auditur in domo Dei : sic quia domus Dei Ecclesia est, malleus in Ecclesia non auditur. Quis est iste malleus volens quantum in se est impedire lapides ædificationis templi, ut contriti non convenient fundamentis ejus ? Vide ^a nunc **771** Zabulum, si non ipse est malleus universæ terræ. Ego autem pronuntiabo confidens, esse aliquem, qui non magnopere curet de malleo universæ terræ. Et quoniam exemplum ^b assump-tum est de sensibili malleo, quæro materiam malleo fortiorum, quæ nihil ab eo percussa patiatur. Quam quidem querens reperi [Al. reperiri] in eo quod scriptum est : *Ecce vir stans super muros adamantinos, et in manu ejus adamas.* Refert autem de adamante historia, quia fortior sit omni cædenti se malleo, incontritus et inconvincibilis permanens [Al. perseverans]. Licet supra stet malleus Zabulus, et suppositus sit draco, qui est quasi incus indomabilis, nihil tamen in manu Dei, et in conspectu ejus consistens adamas perpetitur. Duo itaque contraria sunt adamanti isti, malleus, et incus inproducibilis. Jam quoddam est et apud nationes tritum vulgi ser-mone proverbium, ut de his, qui anxietatibus et ingentibus malis premuntur, dicant : Inter malleum sunt et incudem. Tu autem hoc refers ad Zabulum et draconem, qui istiusmodi semper in Scripturis pro varietate causarum nominibus insigniuntur : et dicas quia sanctus qui quasi murus adamantinus, vel in manu Domini adamas est, non curet neque de malleo, neque de incude; sed quanto plus cæsus fuerit, tanto plus ejus virtutem splendescere. Aiunt eos, qui inercimonia lapidum exercent, cum value-rint probare adamantem, ignorantes utrum sit adamas, an non sit, quamdiu malleum et incudem non invenerint : tunc autem persuaderi esse verissimum adamantem, si indomitus lapis, si [Dele alter si] inter incudem et malleum perseverat, si percutiente desuper malleo, et incude supposita, durior lapi-dum natura compingit. ^c Talis vir est ante tentacio-nes, ab his probare lapides nesciunt, ignoratur. Certissime autem novit adamantinorum lapidum na-turam solus Deus plurimis ignoratam. Ego ipse ad-huc nescio utrum, veniente malleo, et percu-tiente me, confringar et conterar, convictus, quia non sum adamas, an certe verus adamas ostendar, si ingrumentibus persecutionibus, periculis, tentationibus, tam contritus fuero ad ictus mallei, **772** quam probatus. Et tu ipse percurre Scriptu-

^a Emendamus ex Rabano *nunc*, pro quo erat mihi.

^b Pro *assumptum*, quod Rabani lectio substituit, manifesto antiquarii malevetores notas assecuti erro-re, tribus verbis erat in antea vulgatis libris, ad

A ras, et quæres, si quod potes invenire vestigium, bene a Deo promitti, ut malleus percutienda percutiat. Verbi gratia dictum sit (ad intelligentiam enim ob-curiorum sumuntur exempla), si malleus non esset, non esset tuba productilis, quæ juxta Legem ad so-lemnitates Dei excutiat, quæ audientium animos clangore suo accendit ad bellum. Necessarius est malleus, ut tuba productilis fiat. Multa cooperatus est iste malleus tubæ productili Paulo, ut eum per varia tentamenta produceret, et approbaret, quia illæsus posset excudi, figuramque assumere tubæ magnisonæ, non incertam dans vocem in audientes, ut præparentur ad militiae bellum. Et quoniam malleus invenitur contraria fortitudo, et draco incus producibilis, istius modi semper in Scripturis malleo, vel quacunque alia materia compositum nomen assumens, instabo sermone : Cain generavit filios, et de Cain ortus est faber æris et ferri. Ergo ut Za-bulus, qui omnium temptationum operator est, malleus dicitur : ita qui ministrat, malleator est filius Cain. Quotiescumque enim in temptatione incidet, scito malleum Zabulum esse, et malleatorem eum, per quem te Zabulum insequitur. Velut in proditione Salvatoris malleus Zabulus, malleator Judas fuit. Et multi erant malleatores in tempore illo, quo Dominus passus est, clamantes : tolle de terra talam : crucifige, crucifige eum. Omnia malleatoribus plena sunt. Quotquot enim in actu suo Zabulum suspiciunt, et ministrant ei ad probandum justum, et injustum coargendum, omnes malleatores sunt. Idcirco si C heri malleator eras, et in manu malleum continebas, nunc disrens, quia a Cain fraticida oriuntur malleatores, projice malleum de manu tua, et transmigra ad malleatorum, quæ spiritualis est, generationem, sicut Enos et reliquorum, qui Scripturarum laudibus effueruntur. Verumtamen finis contractio est atque contritio. Est sciendum quidem, quoniam prophetatus nunc malleus Zabulum sit, malleus non partis alicujus terræ, sed universæ terræ, pro eo quod in omni terra malitia ejus dispersa sit, et ubique **773** malleus iste malum operatur. Est autem etiam hoc dicendum, Zabulum universæ terræ malleum esse, non cœli malleum. Neque enim tenuiori substantiæ convenit malleus, sed crassiori. Si portas imaginem terreni, malleus te, quia terrenus es, per-cutit ; si peccas, et terra es, et in terram ibis, ex-perieris malleum universæ terræ et in te operantem. Juxta istum intellectum, illud quoque animadver-tendum est, universæ terræ malleum, quia adversum cuncta terrena potentiam suam exerceat, Zabulum esse : posse autem etiam minorem malleum intelligi, qui non universæ terræ sit malleus, sed illius, ut ita dicam, et illius partis terræ. Et siquidem una aliqua contraria fortitudo mili repugnat, et col-luctatur tecum, non valens cum universis simul ho-sanctum Spiritum.

^c Hæc misere luxata sunt; Græcus quoque textus qui suppetias ferat, hoc loco desideratur. Ulcumque resarcias si legeris, *Talis vir est*, qui ante tentaciones, ut ab his qui probare, etc.

minibus congregdi, ut Zabulus : tunc est quidem A malleus in me, sed non universæ terræ malleus; verum, ut ita dicam, meæ tantum malleus terræ. Confracto autem et contrito malleo universæ terræ, quid necesse est arbitrari de malleo partium terræ? Simulque existimò admiratione dignum, quoniam universæ terra malleus sit communius. Quid enim magnum, si fractus fuisset, et contritus malleus partium terræ? Sed vere nuc admirandum est, quia universæ terra malleus confactus atque contritus est. Post hæc quæro quis sit iste, qui universæ terra malleum confregerit et contriverit: et dicam Moysen non potuisse confringere aique conterere malleum universæ terra, neque ante eum Abraham, neque post eum Jesum Nave, neque alium quemquam prophetarum. Quis ergo potuit talem, tantumque ^a malleum universæ terra confingere, et conterere? Quis est iste? Jesus Christus configit, atque contrivit malleum universæ terra. Et hoc aunc admirans in Spiritu Sancto prophetes ait: *Quomodo confactus, et contritus est malleus universæ terra?* Primo confactus ^b est, deinde contritus. Et quoniam reperi Salvatorem esse, qui confregerit malleum universæ terra et contriveriteum, veniam ad Evangelium, ut videam primam tentationem, quando dixit ei Zabulus: **774** *Ista omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me, et reliqua:* et dicam, quia in illo tempore non contrivit [Al. contriverit] Jesus malleum universæ terra, sed tantum confregit eum. Cum vero recessit [Al. secessit] ab eo usque ad tempus, et tempore postea venuit instanti, tunc contritus est, non solum confactus ut primum, malleus universæ terra. Et quia contritus est, qui fuerat ante confactus, malleus universæ terra, idcirco per unumquemque nostrum confringitur quidem quando introducimur in Ecclesiam, et proficimus ad [Al. in] fidem. Conteritur autem, et comminuitur, quando ad ^c profectum venimus. Quod si dubites conteri Zabulum ad profectum venientibus nobis, audi Apostolum benedictione quadam benedicentem justum, atque dicentem: *Deus autem conterat Satanam sub pedibus vestris velociter* (Rom. xvi). Animalis est iste malleus, fortasse nunc furit adversum nos, et querit quia ista de eo pandimus, et conteritur a nobis (neque enim confringitur tantum, et non etiam conteritur per nos), confringere nos con contrario et conterere. Et multos quidem contrivit eos, qui non attendunt sibi, neque custodia servaverunt cor suum. Verum nos confidentes in Deo, credentes in Christum Dei, non timeamus Zabulum. Timor Dei facit nos non timentes Zabulum, nihilque ab eo perpeti, sed et dicere non tantum generaliter, verum et de nobis ipsis: *Quomodo confactus est, et contritus malleus universæ terra?* Illo autem confacto, et comminuto, Babylon fit in exterminium: nec prius confusionis civitas dissipatur, quam malleus universæ terra confringatur, et conteratur.

^a Sic Rabanus restituit. In antea vulgatis erat, tam tantumque virum, et universæ terra malleum confringere, etc.

Unde et mirabiliter et præclaro ordine prophetæ usus est dicens: *Quomodo confactus est, et contritus malleus universæ terra?* *Quomodo facta est in exterminium Babylon?* Quod primo factum est, primum enarravit: quod secundo consequenter exposuit. Et hoc oportet per singulos Scripturarum observare sermones. Quando itaque fit in exterminium Babylon? Quando exterminantur omnes confusiones de anima mea, neque ulterius me confundit mors filii, aut obitus uxoris: cum non est qui me irritet, et provocet ad tristitiam, ad iram, ad concupiscentiam, **775** ad voluptatem, quando maneo inconsus, agsuuiens rationem, quæ me confirmet, et roboret, tunc mihi accedit quod dictum est: *Facta est in exterminium Babylon*, hoc est universa confusio. Fiunt autem ista, id est, constringi, et conteri malleum omnis terra, et demoliri Babylonem, cum gentes superponuntur malleo, et Babylon. Scriptum est enim: *In gentibus superponentur tibi*, hoc est, ii qui de gentibus sunt superponentur tibi, o Babylon, superponentur tibi, o malleo, ut constringaris et conteraris. Quando ista facta sunt? In adventu Domini mei Iesu Christi, cum Evangelium cunctis gentibus prædicatum est, tunc superpositi sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus Babylon, et malleo universæ terra, et impletum est hoc quod scriptum est: *In gentibus superponentur tibi, et capieris, Babylon, et non cognoscis*. Utinam caperetur Babylon et per singulos nostrum. Ex anterioribus autem potest intelligi captivitas Babylonis, quando capita suffodiunt, subvertuntur, desolatur, nihil in nobis resideat confusio. *Et capieris, Babylon, et non cognoscis; inventa es, et comprehensa, quia Domino restitisti*. Ergone sola Babylon Domino restituit, et non potius omnes gentes, dum, creatore deserto, idola veneratae sunt; Domino restiterunt? An figuraliter dicit omnem animam contrariam Jerusalem, id est visioni pacis, Babylonem esse. Unde et Sancti in Jerusalem, peccatores in Babylone erant. Etsi peccabant Jerosolymitæ, mittebantur in Babylonem, et sic convertebantur ad penitentiam in Babylone consistentes. Sancti vero regrediebantur in Jerusalem. Capitur ergo Babylon, et non cognoscit. Babylon quippe legi non subjicitur, neque enim potest non inventa Babylon comprehensa esse; sed ob id comprehensa est cum inventa est, quia Domino restitit. Deinde exordium alterius capituli. *Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasæ iræ suæ, quia opus Domino virtutum in terra Chaldaeorum*. Quoniam venerunt tempora ejus aperire apothecas ejus, scrutunii eam quasi speluncam, et disperdiste eam, ne sint ejus reliquiae. *Exciccate omnes fructus ejus, et descendat in occisionem*. Væ eis, quoniam venit dies eorum, tempus vindictæ eorum (Jer. L). Volens intelligere hoc quod dictum est: *Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit*

^b Antea legebatur: primo confactus, et contritus est deinde.

^c Apud Raban., ad perfectum veneramus.

776 vasa iræ suæ, quæro de alia Scriptura vasa iræ Dei, et invenio ad pleniorum comparationem istius Scripturæ Scripturam Apostolicam, ibique invenio Apostolum mihi subjacentem quæ sint vasa iræ Dei. Ait enim : Si autem volens Deus ostendere iram suam, et notam facere potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ præparata ad perditionem, ut ostenderet divitias gloriae suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, quos et vocavit non solum ex Iudeis, verum etiam ex gentibus (*Rom. ix.*). Generaliter Apostolus omnes homines divisit bisarium, dicens quosdam esse vasa misericordiæ, quosdam vasa iræ. Verbi gratia, Pharaonem et Ægyptios vasa iræ : rursus se qui primus misericordiam consecutus est, et eos qui in tempore de Iudeis et gentibus crediderunt, vasa misericordiæ nuncupavit. Sunt ergo in thesauro Dei vasa iræ. Scriptum est enim : Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ. Quis est iste thesaurus Domini, in quo vasa iræ inveniuntur ? Aliquis forsitan queret, utrum in thesauro Domini tantum vasa iræ sint, et thesaurus Dei, qui est thesaurus omnium, non habeat [*Al. habet*] vasa misericordiæ : an aliud quid intelligi oporteat de thesauro Dei, unde efferantur vasa iræ ejus ? Thesaurum Domini ergo confidens dicam esse Ecclesia ejus, et in isto thesauro, id est Ecclesia, saepe homines latitare, qui sunt vasa iræ. Veniet igitur tempus, quando aperiat Dominus thesaurum Ecclesiæ : nunc enim clausa est Ecclesia, et vasa iræ cum vasis misericordiæ inhabitant, et paleæ cum frumento sunt, et pisces perdendi ac projiciendi, cum bonis piscibus, qui in retia inciderant, continentur. Quam cum aperuerit judicii tempore, et protulerit exinde vasa iræ suæ, dicet forsitan is, qui est vas misericordiæ, de egredientibus vasis iræ : *Exierunt ex nobis, non enim erant ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, permanissent usque nobiscum.* Sed ideo egressi sunt a nobis, ut ostenderetur, quia non erant omnes ex nobis (*I Joan. ii, 19.*) In aliud quiddam cupit sermo prorumpere : quod autem audemus dicere, istiusmodi est. In thesauro Dei vasa iræ sunt, extra thesaurum vasa peccantia non sunt vasa iræ, sed vasis iræ minora sunt. Servi enim sunt ignorantes voluntatem Domini sui, et non facientes voluntatem **777** ejus. Qui autem ingreditur Ecclesiam, aut vas iræ est, aut vas misericordiæ. Qui extra Ecclesiam est, neque vas misericordiæ est, neque iræ. Aliud quoddam nomen ejus inquirō, qui extra Ecclesiam commoratur : et quomodo decerno confidens, non esse eum vas misericordiæ : sic econtrario ex rationis veritate communitus aperte promo sententiam, neque vas iræ posse eum dici, sed vas in aliud quiddam reservatum. Ergone patero de Scripturis approbare, nec misericordiæ eum esse vas, nec iræ : ut et secunda expositorum aliquid nobis utile in praesenti loco interponat, et sane rursus audeat in id, quod Jamdudum conatur, sermo prorumpere ? Ait Apostolus : *In domo nostra magna cum sunt tantum*

A *vasa aurea et argentea, sed et lignea, et fictilia : alia quidem in honorem, alia porro in contumeliam* (*Il Tim. ii.*) Si igitur quis mundaverit semel ipsum ab his, erit vas in honorem, et sanctificatum, utile Domino, ad omne bonum opus præparatum. Putasne, magna domus in præsenti est, et in ea sunt vasa in honorem, et alia in contumeliam ? An in illa quæ futura est domo, vasa quidem aurea et argentea, que sunt in honorem, invenientur vasa esse misericordiæ : reliqua autem, id est, mediocres homines, qui extra thesaurum sunt, ne sint vasa iræ, seu misericordiæ, hi poterunt juxta dispensationem quandam profundam Dei vasa esse in magna domo, quæ mundata non sunt, sed sunt vasa testea in contumeliam, attamen necessaria domui ? Vide autem si voluero et B hoc ipsum exemplum ex alio Scripturæ testimonio comprobare. In honoratus est, inquit, Jechonias, quasi vas cuius nulla est utilitas (*Jerem. xxii.*) Non ait, est quidem ejus utilitas, in contumeliam autem ejus est utilitas : sed quia erat ex domo Dei, et peccavit, in totum non est ejus utilitas. Habeo et aliam Scripturam, in qua dicitur de alio quodam pecatore : Et erit quasi testa, in qua atrahes aquæ pusillum, et in qua carbonem bajulabis. Et rucus affirmat non necessarium penitus, et ex omni parte esse vas inutile. Numquid non igitur nos qui in domo ista Dei sumus, quando aperire coepit Dominus thesaurum **778** suum, incipiems mundari, si tantum fuerimus vasa misericordiæ, projectis vasis a nobis iræ ? A certe jam exordium est, oportere nos satagere, non C solum ut non simus vasa iræ, sed ut ii qui sunt præjiciantur a nobis ? Tale enim quiddam est hoc quod Apostolus Paulus Corinthiis ait : *Intantum auditur inter vos fornicatio, quæ nec in genibus, ut uxorum quidem patris aliquis habeat, et non magis planxit, ut auferatur de medio vestrum, qui hoc opus gessit* (*1 Cor. v.*) : quasi dicaret, aperito thessabro Dei, egreditur vasa iræ suæ. Aperuit siquidem Dominus thesaurum, et protulit vasa iræ suæ. Legi alibi quasi Salvatorem dicente : et quæro, sive quis personam figuravit Salvatoris, sive in memoriam adduxit, an verum sit hoc quod dictum est : *Ait autem ipsi Salvator : Qui juxta me est, juxta ignem est : qui longe est a me, longe est a regno* (*Marc. vii.*) Ut enim qui juxta me est, juxta salutem est, ita et juxta ignem est. Et qui audiens me, et audita prævaricans, facies est vas iræ, præparatum in perditionem, cum juxta me est, juxta ignem est. Si vero quis cavens, quoniam qui juxta me est, juxta ignem est, longe facies fuerit a me, ne juxta ignem sit, talis quidem longe futurus est et a regno. Et quomodo athleta, qui non est in agone conscriptus, neque flagella portuit, neque exspectat coronam, qui autem servet nomes professus est, si victus fuerit, verberatur atque præjicitur; si vero vicerit, coronatur : eodem modo qui ingressus est Ecclesiam, o Catechumene, auscultat ; qui accessit ad sermonem Dei, nihil aliud quam conscriptus est in certamine pugnatis, et conscriptus si non legitime certaverit, creditur flagellis, quibus

non verberantur ⁱⁱ, qui non in principio conscripti sunt. Si autem contenderit fortius ad fugienda verbera, et contumelias, non solum injuria liberabitur, sed incorruptam gloriæ accipiet coronam. *Opus Domini virtutum in terra Chaldaeorum.* Juxta diversos intellectus terrenus locus multipliciter nominatur, et quomodo differenti inter se ^a notione plura Salvator habet vocabula, cum unus in ^b subjacenti sit, varius autem in virtutibus: sic et propter malitiam **779** generis humani: terrena negotia, cum unum sint in subjacenti, intellectus diversitate sunt plura. Quod autem dico sic fiet manifestius, cum exemplum, quod a Salvatore assumpsi, edisserens, ad ea, quæ sunt subjecta, explananda, transcederet. Unum subjacens est Domino in eo Jesu Salvatori. Hoc uno subjacente, alio intellectu medicus est, juxta quod scriptum est: *Non necesse habent sani medicum, sed male habentes* (*Math. ix; Luc. v.*). Alio intellectu pastor, secundum quod irrationalibus præest. Alio intellectu rex, secundum quod rationalibus principatur. Alio intellectu vitis vera, secundum quod inserti in eam homines uberrimos afferunt fructus, et exulti a patre agricola, pinguedinem vitis verae ex unius radicis consortio assumunt. Juxta alium intellectum sapientia, juxta alium veritas, juxta alium justitia. Verumtamen subjacens unum est. Quomodo ergo in Salvatore, uno subjacente, plurimi intellectus sunt diversorum ejus nominum: sic et terrena negotia, juxta subjacentem quidem unum sunt, juxta autem intellectum plurima. Frequenter allegoriantes Babylonem diximus negotia esse terrena, quæ semper confusa sunt vitis, *Egyptum* similiiter aliquid. *Chaldaeorum vero terram*, ob id, quia ^c plurima, quæ geruntur in terris, stellis consecrent, et peccatorum nostrorum causas, sive virtutem eorum quæ accidente nobis, ex eamē *meatibus* asserant *hunc*, eos esse diuersos, qui talibus se superstitutionibus deieaverunt. *Omnis* igitur, qui his credit, in terra Chaldaeorum est. Si quis vestrum mathematicorum deliramenta sectatur, in terra Chaldaeorum est. Si quis nativitatis tamen suppeditat, et variis horarum momentorumque rationicationibus [*Al. rationibus*] credens, hoc dogma suscipit, quia stellae talibus, et taliter agerant factum homines luxuriosos, adulteros, castos, aut certe quodcumque eorum, iste in terra Chaldaeorum est. Jam quidam existimant ex astrorum curibus Christianos fieri. Quotquot autem fuit sapientis, quoiquint, dictis istis creditis, in terra Chaldaeorum estis. *Communias ergo Deus*, qui in terra Chaldaeorum sunt, his spiritualiter **780** communinatur, quæ ipsos genealogiis et tato consecraverint, assertentes hanc, quæ inter mortales sunt, aut ex astrorum motibus, aut ex fusi necessitate pondere. Sed

A Deus Abraham promovens ad meliora dixit ei: *Ego sum, qui te educo de terra Chaldaeorum* (*Gen. xv*). Potens enim Deus, qui et nobis tribuat de terra Chaldaeorum exire, ut nullum alium absque eo esse credamus, qui dispensans universa, et regens vitam nostram pro qualitatibus meritorum, accidentium diversa moderetur. Neque enim micans aliquod sidus, vel Phaetonis, ut aiunt, vel corrupti ^d catamiti stella nostrorum causam continet negotiorum. Et juxta unum quidem argumentum in terra Chaldaeorum est, quæ supradictis rationicationibus credidit; juxta aliud vero ascendit quis super tecta, et veneratur militiam cœli. Invenimus autem in *Jeremia* multam et his fieri comminationem, quæ libant militiae Dei. *Opus ergo Domino virtutum in terra Chaldaeorum* quia venerunt tempora ejus. *Aperi apothecas ejus.* Manifestum est, ^e quia terræ Chaldaeorum. Sunt autem apothecæ Chaldaeorum, doctrinæ nativitatum. *Scrutamini eam quasi speluncam, et disperdite eam.* Qui respuit suppitationem natalium: qui veritatis sermone uititur adversum eam: qui ostendit nihil eorum, quæ mathematici dicunt, verum esse: qui docet inscrutabilia judicia Dei, nec ea posse ab hominibus comprehendendi: qui [Al. quia] asserit, quia sidera non sunt causæ eorum quæ sunt super terram, minus artem eorum, quæ nobis Christianis accidentunt, iste exsequitur præceptum Domini *Disperdit eam.* Quid autem sic hoc quod sequitur, *Non sicut ei reliquæ, quærendum est.* Ne aliqua, inquit, rescindatis Chaldaeorum, aliqua reservetis. *Ob id jubet, ne pusillum quidem retinquetur in ea. Eksiocate omnes fructus ejus.* Quis haec beatus est, et possit eksiceare omnes fructus terræ Chaldaeorum, et descendant in occisionem? *Vox eius,* quia venit dies eorum, et est tempus vindictæ eorum. Post hæc rursus alterius capituli continentia: *Vox fugientium, et resalvatorum de terra Babylonis, 781 ad annuntiandum Domino nostro in Sion vindictam.* De his *deus propheta*, qui aures patios relinquentes, ^f et leges gentium, et incredulitatem veterum, veniunt ad sermonem Dei. Tali enim quidam significatur in ea, quod dicit: *Vox fugientium et resalvatorum de terra Babylonis.* Utinam ei nostra, Catechumeni, vox fugientium esset de Babylone, fugientium vita, fugientium peccata. *Vox enim fugientium et resalvatorum.* Non sufficit fugere de terra Babylonis, sed et resalvari ex terra Babylonis ad annuntiandum in Sion vindictam Domino Deo nostro, ut fugientes de terra Babylonis veniant ad Sion, speculatorum [*Al. speculatorum*] *Becketum Del.* Ad annuntiandum in Sion, id est, Ecclesiam, vindictam a Domino Deo nostro. *Vindictam papuli ejus sicutem* videlicet in Babylone multis, omni intendantे oreum. Signifi-

^a *Cum Babreno legitimes notiones, cum minus recte non esset ratione.*

^b *Sed plures, quid est Generatio notitiam est, appellant subjectum sive suppositum.*

^c *Fuisse rectius apud Raben. legas, quia plurimi ea qua geruntur in terris, stellis condecorant, et sive pas-*

caturum nostrorum, sive virtutum eorum, quæque accidunt nobis, ex eamē multis asserant fieri, etc. Tum perspicitionibus pro superstitionibus.

^d *Raben. de nomine vocali Chaldaeorum.*

^e *Idem, manifestum quæ ait in terra Chaldaeorum.*

^f *Interserit Raben. et gentes.*

flanter positum est, *multis*; multi enim sunt, qui in Babylone sunt, in Jerusalem vero pauci. Non enim idcirco, ait, dilexit vos Dominus Deus vester, quia multi eratis, vos quippe estis pauci **782** ab omnibus gentibus. Et bene his, qui ex parte Dei erant, dictum est: *Pauci estis ab omnibus gentibus.* Intellige porro et hoc: *Pauci sunt qui salvantur.* Sed et illud: *Contendite intrare per angustam portam. In lata autem et patenti multi incedunt (Mat. vii, 11).* Annuntiate in Babylone *multis*, omni intendentis arcum. Non sit ex ea qui salveatur: *disperdite, interficie omnia Babylonis.* Nuper diximus de ^b parvulis Babylonis, de viris Babylonis, de semine Babylonio. Non sit et qui resalvetur de semine Babylonis, retribuite ei juxta opera ejus, secundum omnia quae fecit, et facite ei, quia Domino restituit, et adversum **B** Dominum Deum Sanctum Israel [Al. sanctum Deum Israel]. Quamdiu habes in te cogitationes nequam resistentes pietati et fidei veræ, habes in te Babylonios. Sed fac vindictam, et interfice omnes peccatores terræ, quae in te est, id est, omnes Babylonios, ut possis mundatus in Jerusalem transgredi civitatem Dei in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in *sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA QUARTA.

De eo quod scriptum est: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum judicio. In medio dierum ejus derelinquent eum, et nonissimi suis erit insipiens. Jerem. xvii, 11.*

781 *Thronus gloriae exaltatus ab initio locus,*

* *Verba multi incedunt ex Rabano sufficiemus. Deearant vero antea manco imperfectoque sensu: quin potius contra orationis seriem sic perperam huc jungabantur, in lata autem et patenti annuntiate in Babylonie, etc., perinde atque unum esset Scripturæ testimonium.*

^b *Hunc quoque locum Rabanus castigat, substituens parvulus, pro quo vulgati libri alii præferebant parabolis.*

^c *Origenes in Catena Græca, quam Ghislerius suis in Jeremiam Commentariis attulit: ἐν τῷ περὶ ζώων ἰστορίᾳ λέγεται χακοδέσπιτος εἶναι ὁ πέρδεξ· περὶ τοὺς πόδας γάρ στρεψόμενος τοῦ θηρεύοντος, καὶ τοῦ ἀλοῦν ἐπλίπα διδύνεις. ἀποσπᾶ τῆς καλιάς ἔστρων, καὶ ὅταν στοχάζεται περιφυότας τοὺς νεοττοὺς, καὶ αὐτὸς ἀφνίδιως ἀφίκεται· εῖτι δὲ καὶ ἀκάθαρτος (γρ. ἀκάθαρτος) ὥστε τοὺς θηρεύοντας (γρ. χηρεύοντας) μονοραχεῖν ἀλλάζεις περὶ τῆς μῆρας, καὶ ἀρρενοῦ μετὰ νίκην ἐπιβαίνειν τοῦ ἄρρενος. In historia animalium fertur vaferrima esse perdix: circum pedes enim venatoris voluta, et sui capienda spem dans, se nido subducit et removet; et cum pullos ausfigisse conjicit, ipsa quoque repente evolat. Impura quoque ei illa est, adeo ut quæ conjugæ sua vidualue sunt, singulari certamine invicem pro concubitu decertent, et mas post victorium marem ineat. Quem locum ex eane quam tractamus Origenis homilia depropnserit Carens concinnator, et pro ejusmodi consarcinotorum more recoxerit, an aliunde integrum translulerit, incertum est. Id autem ex Aristotele petitum est, lib. ix Histor. Animal. cap. 8: ὅταν δὲ τις θηρεύη περιπεσὼν τῷ νεοττᾷ, προκυλνόεται ἡ πέρδεξ τοῦ θηρεύοντος, ὡς ἀπλεπτος οὐσα, καὶ ἐπικτάται, ὡς ληρόμενον, ἵρι ταῦτα, ἡνὶς ἀν διαδράστη τῶν νεοττῶν ἔκστασις· κατὰ δὲ τεκτὰ ἀνακτᾶσα αὐτὸν, ἀκαλαίται πάλιν. Et μηχ: διπλεῖς δὲ λιραται, κακοῦθες τὸ δριμόνιον τοις καὶ πανούργουν. ut aliquis venando in nidum inciderit, provolvit sese*

A sanctificatio nostra, sustentatio Israel. Domine, omnes qui te dereliquerunt, confundantur decadentes, super terram scribantur, quia dereliquerunt soniem vite Dominum. Sana me, Domine, et sanabor; salrum me fac, et salvus ero, quoniam gloriatio mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me: *Ubi est sermo Domini? veniat. Ego autem non laboravi subsequens post te, et diem hominis non concupivi: tu sis.* Ad famosam venimus **782** quæstionem, inspicere quid sit perdix de quo Scriptura nunc loquitur: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas, non cum judicio. In dimidio dierum ejus derelinquent eum, et in nonissimis suis insipiens erit (Jer. xvii, 12 seqq.).* Ex natura volucris dignum videtur quamdam historiam commemorare, ut animal cognoscentes, scire possimus utrum ad bonam, an malam partem nunc nominati perdicis intelligentiam referamus. Dicitur ^c autem hoc esse **783** animal malignum, fraudulenum, callidum, multumque decipiens venatores. Sepe quippe ante pedes aucupis volvitur, et in medio ejus conatu, quasi jam apprehendendus elabitur. Prædam sui ex vicinitate promittit: et hoc agit, ne ad nidum sotuum ejus citus venator occurrat. Cumque jam senserit fugisse pullos suos, tunc et ipse illuso hoste discedit. Sed nequitiam ejus vincit ^d impunitas. Ambigendum non est de eo quod dicturi sumus, quod ex iis qui mansueti in casis nutruntur, veritas approbat: masculus in masculum consurgit, obliviscitur sexum libido præceps, pugnatur ad coitum, et una palma victoris est polluisse quem vicerit. Si igitur

C perdix ante venatorem, quasi jamjam capienda sit, et sic hominem ad se, sui capienda spe, allicit, donec singuli pulli profugerint: interreu arolat ipsa, et pullos rursum revocat, et mox: *Quenadmodum autem dictum est, vasea est hæc avis, et astuta.* Eadem hauserunt indidem Plinius lib. x, cap. 33, et ex Plinio Solinus cap. 7, *Ælianu lib. ix de Animal. cap. 16, Atheneus lib. ix; Commentarius in Hexaem. Eustathio tributus; Phile in Iambis, et Aristophanis Scholiastes in Avib. IIUETIUS.*

^d Auctor quoque Aristoteles loco laudat: ὅτι δὲ ἀποδράσα ἐπωάζῃ, οἱ ἄρρενες χαράγματα, καὶ μάχηται συνιότες: καλοῦσι δὲ τούτους χρόνος· ὃ δὲ ἀπόδοτος μάχόμενος ἀκολουθεῖ τῷ νικήσαντι, ὑπὸ τούτου ὁ χειρόπονος μόνον· ἕτερος δὲ κρατεῖ τε ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ὃ ἀπονοεῖ, τούτος λάθρα ὀχεύεται ὑπὸ κρατιστεύοντος. Cum autem effugit, ut ovis incubet, clamitant mares, et inter se decertant. *Hos viduatos vocant. Qui vero fuerit in certamine inferior, viciorem sequitur, ab eoque solo initur. Quod si a secundo etiam vel alio quoquis, vincatur aliquis; ab eo quoque viciore clam subigitur; et lib. vi, cap. 8: καὶ τοὺς νεοττούς, ὅταν πρῶτον ἔχῃ, ὀχεῖν αὐτοὺς δὲ ἄρρεν. Pullos etiam, cum primum foras educit, mas init. Antigonus Carystius in Paradoxis cap. 110, de Perdicibus: καὶ τοὺς νεοττούς ὅταν πρῶτον ἔχαγγάστων, ὀχεῖν αὐτοὺς, τοὺς δὲ πρὸς ἀλλήλους μάχεσθαι: et pullos, cum primum educunt, subigere ipsos; simulque decerpere. Quem locum non intellexit Xylander. Eadem hæc habent Plinius, Solinus, *Ælianu*, Atheneus, et Phile locis proxime laudatis, et ex Origeni Hieronymus in euudem hunc Jeremia locum, et præter eos Isidorus lib. xii, Orig. cap. 7. At non perditces solum, sed galli etiam sordam hanc inter se libidinem exerceant; nam qui victoriam reportavit, non vicii solum conjuges, sed ipsum etiam gallum subigit. *Idem.**

malignam, si immundum, si dolosum hoc animal est, impium videbitur ad meliorem partem hujus referre nomen, et ad Salvatoris nostri Jesu Christi intelligentiam temperare. Magis autem convenit mala Zabulo adjungere, et super adversario lectio- nem intelligere praesentem: si tamen **784** totius capituli nos secuta fuerit interpretatio. Incipiamus ergo ab eo quod scriptum est: *Clamavit perdix, congregari quæ non peperit.* Non ^b proprias creaturas congregat Zabulus, non ea colligit quæ ipse generavit; sed cum clamaverit, alienas congregans crea- turas, facit eas suas. Clamavit perdix per Valentini- num, clamavit per Basilidem, per Marcionem, per omnes ^c qui alienæ a Deo gloriæ cupiditate rapti sunt. Nullus enim eorum sonare poterat vocem Domini Jesu: *Mæ oves meam vocem audient* (Joan. x, 27). Sed erat vox Christi in Paulo, erat in Petro; propter quod Paulus dicebat: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitor Christus* (II Cor. xiii, 3)? Vox autem congregantis quæ non peperit perdicis, in illis est qui simplices quosque fide- lium laqueo hereticæ factionis impedunt. *Clamavit itaque perdix, congregavit quæ non peperit, facere delicias suas non cum iudicio, dives factus est perdix.* Ecce ejus quanta sunt millia, ingens turba, multi sunt populi captivorum, et **785** facit divitias suas, non cogitans iudicium, ne- que habens in corde justitiam, sed omnia sine lege gerens; merito arguitur non cum iudicio fecisse di- vitias. *Meus autem Jesus facit divitias suas cum ju- dicio.*^d Examinata est et delecta ejus opulentia. In medio

^a Epiphanius tamen, in Physiologo cap. 9, homi- nem piùm perdici comparavit. *Idem.*

^b Perinet id ad aliām perdicis proprietatem ab Origene hoc loco neutiquam commemoratam. Ferunt siquidem aliena eam ova furari, et incubare, ac sovere. Ita Hippolytus martyr in Catena in Jerem., Epiphanius in Physiol. cap. 9, Ambrosius l. vi Hexaem. cap. 3, et Epistol. 49, Philastrius Praefat. in lib. de Hær., Phile in Jambis. Hieronymus in hunc Jeremiæ locum, Augustinus contra Faust., l. xii, cap. 12, Isidorus lib. xii Orig. cap. 7, et Rupertus Abbas lib. i in Deuter. cap. xiv. Ita et Chaldaeus Paraphrastes, Jerem. xvii, 11. Quia cum apud auto- res rōm. ἔξωθεν, qui physica tractarunt, non compa- reant, verisimile est ex hoc Jeremiæ loco profluxisse, ubi Ηγρὴ perdicem reddiderunt LXX, ex iisque reli- qui: quia cum vocem nullam haberent, qua aveam illam Europæis ignotam appellarent, quam similli- ma, et specie proxima avis nomen sub-sidio ascive- runt, perdicis videlicet, ejusque non propriæ diciae, D sed quæ Rustica, seu Rusticula, et ἄγρια, et ab Aristotele σχολόπτες nuncupatur. Ηγρὴ enim illam præ- longum rostrum gerere, brevibus esse pedibus, colo- re viridi, edulem, montanam, infra columbæ magnitudinem, pluviae prænuntiam Hebrei et Ara- bes scribunt, locupletes auctores, quorum in regio- nibus ea avis frequens est. Atque hac omnia fere utrique communia sunt. In eo præterea utrique con- venit, quid a rostri longitudine nomen traxerint; nam quemadmodum ἀπὸ τοῦ σχολόπτος dicitur σχολό- πτες: quod pali simile rostrum gerat; ita Hebraice Ἄρη est σχολόψ, unde Ηγρὴ. At non coloris solum vi- riditate ea a rustica perdice discrepat, sed eo etiam quod aliena ova soveat, id quod de rusticula nemo prodidit. Hoc porro, aliaque permulta eximiæ eru-

A [Al. dimidio] dierum ejus derelinquent eum (Jer. xvii, 11). Nos omnes qui quandam suimus sub clamantis potestate perdicis (clamavit quippe non solum per eos quos supra memoravimus, sed per omnes gene- raliter ^e qui quasi ad pietatem et ad religionem vo- cantes, sub contrario veritati dogmate clamaverunt) nos, inquam, universi in dimidio dierum ejus dere- liquimus eum. Et omnes quidem ^f dies ejus, dies hujus sæculi; sed quia eruit nos ex instanti sæculo nequam Dominus Jesus, idcirco in medio [Al. dimi- dio] dierum ejus dereliquimus eum. *Et novissi- mum ejus erit insipiens* (Jer. xvii, 11). Quando autem sapiens fuit, ut novissimum ejus merito insipiens fiat? Sed dicamus eum suis sapientem: *Serpens quippe sapientior erat omnibus bestiis super terram,* B *quam [Al. quas] fecit Dominus Deus* (Gen. iii, 1). Sa- piens fuit juxta id quod scriptum est: *Adducam su- per sensum grandem principem Assyriorum. Dixit au- tem: Violentia mea faciam, et sapientia intellectus au- feram fines Gentium, & virtutes eorum* **786** *depa- scam, et commovebo civitates inhabitatas* (Isai. x, 12, 13). Si quis potest, intelligat, quomodo novissimum ejus erit stultum. Iste ab eo quod fuit sapiens male (sapientior enim erat omnibus bestiis super terram) fit e contrario, eo [Al. fiet contrario ei] quod sapiens fuit, male insipiens. Intelliges vero quid sit: *No- vissimum ejus erit insipiens*, si scias quomodo etiam tibi per Apostolum præcipiatur, ut pro salute tua insipientiam recipias: *Si quis, inquit, videtur sibi sapiens esse in vobis in isto sæculo, stultus fiat* (I Cor. iii, 18). ^g Solvit qui ante clamavit: stultus esto et

C ditionis laude cumulatissimo viro Samuely Bocharto debere me prositeor. Id ipse argumentum in luculen- tissimo de Scripturæ animalibus opere fusius per- traciat. Ad hæc nos illud quoque adiiciemus, que- cumque de Ηγρὴ Hebrei et Arabes tradunt, universa fere Pico, quem δρυοδάρτην appellant, convenire: nam et longiusculum gerit rostrum, et est eximii roboris, utpote quo arbores tundit, et excavat; brevibus est pedibus; viridi colore est: corporis mole columbam non æquat; montanus est; edulis est; pluviisque inter reliquas aves præcipue præ- nuntiat. Quodque animæ dversione dignissimum est, vel a Ηγρὴ, fudit, effudit; vel a Αἵρη, trabs, stipes, truncus, lignum, Picum Ηγρὴ dictum non inepte quis argutari possit, cum rostro truncos persodiat; unde et δρυοδάρτης Græcis dicitur. Quod si alienorum ovorum curam, et incubitum Pico tribuisset auctor ali- quis, voce Αἵρη eum significari non dubitarem. *Idem.*

^c Pessime id interpretatus est Hieronymus: *per omnes qui aliena a Deo gloriæ cupiditate rapti sunt.* Ἐπερόδοξος apud Ecclesiasticos auctores opponitur ὄρθροδοξῶν, et vertere debuit: *per omnes qui perversis opinionibus adhærescant.* *Idem.*

^d Vitiōse legebatur, *Exinanita est et deleta*, ab ipso, quod mirum est magis, Huetio, quem adversa columnæ Græci textus, ubi est καὶ χειριμένος ὅπλουτος καὶ ἐκλεγμένος, demendo admonere debui- set. Nos post Rabanum ad Græcum exemplar locum emaculavimus, rescribentes *Examinata est et delecta.*

^e Voculam qui contextui necessariam, Rabanus supplet.

^f Hic quoque voces *dies ejus*, quas pridem Huetius desiderari suboluit, ex Rabano suffecimus.

^g Penes Raban., depascat et vires eorum.

^h Pro Solvit qui ante clamavit, Rabanus legit, At- tende, quia non solum non clamavit, etc.

satus, ut sapiens fias [At. 8at]. Si itaque est quædam sapientia culpabilis, juxta quam filii æculi hujus sapientiores sunt filii lucis in generatione ista, bonus est Deus qui contrarijs diversa subvertit, ut faciat compleri id quod dictum est: *Novissimum ejus erit insipiens.* Quando novissimum ejus erit insipiens, oportet Christum regnare, usque dum popat omnes inimicos ejus Deus sub pedibus ejus. Cum autem omnia ei subjecerit, novissimus inimicus destruetur mors; cum destruta fuerit

* Et paulo infra, Ἀθάδες Θνήτος καὶ οὐδέποτε περιεστός, quod ita reddidit Hieronymus: sic πάντα αἱ εἰδη τοῦ δευτέρου secundi capituli circumscripsiō; et Homilia in Jeremiā, juxta Latinam dispositionem, tertia: Deinde exordium alterius capituli: Aperuit Dominus th̄saurū suū, etc. Idem in Isaiae xxxii, 9: *Hebrei capitulū superius, in qua legitur: Vōi qui p̄edabat: nonne et ipse p̄edaberis, et reliqua usque ad finem, etc.* Quod capitulum dixit Hieronymus, aliquando omnia unum est, sive versus unus recentioris illius, quam hodie sequitur, divisionis; aliquando plures: hic certe Origenem interpretans, quod περιεστόν dixit Origenes, ipse capitulum reddit, quo versus 13 et 14 caplū xvii Jeremiā continentur. Observatum est a nobis ad Homil. iā I Reg. περιεστόν illuc appellasse Origenem, quæ in hodierna et recepta distinctione pro capitibus habentur: et Homil. 18 in Jerem. μίαν περιεστόν appellat, quidquid habetur a septimo versu ad duodecimum. Sed hæc quæ elasiva stant, rem altius repetemus. Biblia sacra non ita olim fuisse secta, quemadmodum nunc sunt, notum est eruditis; sive Judaica exemplaria intelligas, sive τὸν οὐ, sive Vulgata editionis. Ac prius de Judaicis. Scribit Elias Levita universam Legem versus unum olim fuisse. Hieronymus Praefat. in Josue, et Paralip. et Isaiam, interpretationes suas novo scribendi genere sese distinxisse testatur: unde proclivis conjectura est ab Hebraicis codicibus ejusmodi partitionem abfuisse; hauc vero ab Hieronymo per colla et commata divisionem, vitanda confusione, et sensuum barbarie, adhibitam fuisse, testis ipse est. In synagogarum antiqui usum distributioni sunt libri Mōsis, idque non uno modo. Cum enim quotis quibusque sabbatis pars aliqua Legis ac prophetarum populo prælegenda esset, juxta sabbatorum numerum, Lex in lectio[n]es distributa est, quæ πρώτη appellatur, et ad Mosem a nonnullis, ab aliis ad Esdram referuntur. Talis videtur fuisse, quam περιοχὴ τῆς γραφῆς appellat Luc. Act. viii, 32. Distinctiones ad hæc invexerunt quædam, quas Aperiſtas et Clausas dixerunt, πρώτη et πλευτὴ; indeque librorum suorum oram his litteris δὲ et ρι insinuunt. Ac deinde in Π̄τ̄ρον, sive versus, iam inde ab antiquis temporibus Lex divisa est, ab ipso Mose juxta nonnullos, ab Esdra juxta alios, a Masorethis juxta reliquos; eorumque versusum Thalmudistæ meminerunt. Norum omnium, sed et singularium etiam litterarum collectum numerum in line describant, hodieque describunt. Quem in se laborem διαβήτη recipiebant. Prophetæ quoque in γρ̄αψαν et versus jam olim secti fuerunt. Haphtararum interpretationem ad Antiochii Epiphanius tempora; versusum etiam ad antiquorem Christo atatem, sed levibus argumentis referunt. Addendum id quoque, quod ex Origene refert Eusebius lib. vi Histor. c. 25, librum Regum primum et secundum unicum apud Hebreos volumen constitutere; ac unum item, tertium et quartum, et unum quoque Paralipomenon utrumque, unum etiam, Esdræ primum et secundum; Jeremiā item prophetam cum Lamentationib[us] et Epistola, unum. Quod ad LXX Senum interpretationem pertinet, cum in Synagogis Judæorum Hellēpiastūm prælegeretur, probabile est hos eam in psus suos distribuisse, sed ita tamen ut in synagogis so-

mers, tunc extrema perditio erunt, et novissimum ejus fiet insipiens. Hæc de perditio. Principium vero capituli * secundum istud lectum est: *Thronus gloriae 787 exaltatus ab initio locus, sanctificatio nostra, sustentatio Israel. Domine, unnes qui te dardiquunt, expfundantur, descendentes, super 788 terram sororiantur, quis dereliquerunt fontem vita Domini nostri (Jerem. xvii, 13).* Dixit Isaiae (Cap. vi), beatus propheta videns Dominum, et regnum 789 ejus: *Vidi Dominum Sabaoth sedentem super lumen divisiones illæ obtinerent. Exemplaria duo antiquissima LXX interpretum editionis, quorum alterum Romæ habetur; alterum ab Hierachie, ut videtur, ependatum, Alexandria Constantinopolim a Cyrillo Lucare patriarcha Constantinopolitan translatum, ad Carolum deinde Britannicum regem transmissum in Anglia servatur, ultraque annos mille supra ducentos exaratum, nullam capitū, aut versum, immo ne verborum quidem distinctionem pra se fert, exceptis solum libris στιχωποῖς, quaque per versus primum ab ipsis auctoribus compitos suisse credibile est, Job dico, Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten, et Canticum. Cum bac autem interpretatione maxima Patrum Graecorum pars, dum Scripturam sacra commentarij illustraret, meretur, unusquisque contextum saeculum, quem εἶπε appellabant, pro arbitrio et capitu distinxit: unde nullam tuum fuisse distinctionem pra ceteris probatam, ac vulgo receptam appareat. Neque in capitulo solo, sed in versus etiam pro capitulo suo vetusti illi Patres Scripturam distribuerunt. Origenes Hexapla sua in colla discreverat, ut est apud Euseb. lib. vi Histor. cap. 16. qd iu duodecim prophetas secisq[ue] sa testatur Hierachius presbyter Jerosolymitanus, eumque morem ab antiquis ductum temporibus tenuisse. Videatur tamen Origenes Prol. in Cantic. aliquam in ipsa Cantico titulu distinctionem jam receptam, et inolitam observassse: sed vereor ne de suo Ruffino, interpres Duxa fidei, id adjecterit. Quod si genuinus est locus, vetusto aliquo codice, suis distinctionibus instructo, e Symmacho fortasse Bibliotheca deproprio, usum Originem fuisse dicendum est. Ordo illè quo dispositos habemus Psalmos LXX Secundum diligentia debetur, si Hierarium Pictaviensem audimus. Scribit enim illi psalmos primum dispersos et inordinatos, ab Esdra sc̄inde in unum volumen fuisse collectos, et a Septuaginta denum interpretibus in numerum et ordinem fuisse refactos. Hæc si sit, post Esdræ tempora in quinque libros partitum fuerit Psalterium ab Hebreis, quemadmodum factum refert Epiphanius lib. de Ponder. et Mens. cap. 5. Id commentum refellit Hieronymus in Prefat. in Psalmos juxta Hebraicam veritatem, ad Sophroniom: *Nos, inquit, Hebreorum auctoritatem accutus, et maximo Apostolatum, qui semper in nostro Testamento Psalmorum librum compaginamus, unum esse omnium Psalmorum volumen.* Conveniabitur umerque, si in quibusdam Hebreorum codicibus hanc omnissime distinctionem dicamus, secus in aliis. Nec quoquam eritis Hieronymus hoc arguendo, usum esse Psalmorum volumen: facturum quippe Epiphanius unicum esse volumen, at in libro quaque distributum. Quoniamq[ue] in Psalterio Latino distinctionem obtinuisse sua aetate satis indicat Hieronymus initio epistole 24, ad Marcellinum; ea vero cuiusmodi fuerit, incipiat est. Notandum istud Hieronymi ex processu Commentariorum ipsius in Psalmis; Psalmi, inquit, qui prædicti sunt esse non videlicet, quia Hebreos pro hac psalmis uidentur. Præter quintuplicem istam Psalmorum divisionem, in viginti partes socium illud exhibent veteres Graecorum Liturgia et Euchologia. Partes illæ zodiacatae appetiuntur, quasi dies Sessiones. Nec Latina Veteris Testamenti editio certam habuit divisionem. Ea que nunc usurpatur per versus distinc-*

sedem excelsam et elevatam. Videlicet et Jeremias quomodo Deus regnat, propter quod glorificans eum

Ait : *Thronus gloriae, exaltatus ab initio locus, sanctificatio nostra. Sive de Christo volueris ista intelligere,*

cuius recentissima est, et hodie vel heri nata: antiquior distinctione per capita. Prior illa in Latinos primum inducta libros, Hebreos, Graecosque pervasis; posterior hec a Latinis, an Graecis profecta sit, non liquet. Ex antiquis Patribus nullus plane Scriptura loca deprimitus, versus vel capitum hodie receptorum numerum notavit, Augustinus quidem ita Bibliorum versus videtur distinctuisse, ut sex dictiones unusquisque versus contineret; sed id Augustiniano codice videtur suisse peculiare, non omnibus communis. Libros Scripturarum plerosque, et fortasse omnes per versus distinctxit Hieronymus, sed hodierna distinctiones nulla apud eum existant vestigia. Quod si recentia per capita divisionis, qua tota inedita Biblia, statim quavitas, ante sexcentos annos repertam eum responderemus. Eam certe tenuit Theophylactus, qui ante undecim saecula fuisse floruit, ut declarant traditiones, quae Evangelii praesbitus; et illam etiam habentate velutius praeferunt manuscripsi. Hieronymo tamen recentiorem putamus. Eadem fere ac Hebrei in dividendo Veteri Testamento rationem servarunt Syri, Samaritani et Copti, sed peculiares quam sibi distinctionem habent. Genesim in 1554 versus distribuit Hebrei; Syri in 4509. Samaritanorum, et Coptitarum divisionem notavit Kircherus in *Prodromo Copto*. Hic de Veteri Testamento, accedamus ad Novum. Velutissimum Navi Testamenti Graeci divisionem eam esse reperio, quae est per Titulos, qui et θεοπαται, et ληματα. Tituli dividuntur in καρδια, seu περικοπας, representatis στιχον seu compuncta, seu colla, quae et incisa et cæsa. Στιχοι autem, seu versus sensu fere definitiabantur, ita ut breviores essent nonnulli, alii longiores, et summam demum στιχον in fine libri collecta, quemadmodum et ἔθιστα τῷ δερπάτω initio, annobatur. Quod in variis autem codicibus στιχομετρia variant, ex eo evenit, quod pro capitu suo librarii sententias ultra, et irore defluerint, et interdicto distinguenter. Titulus integrum aliquod argumentum complectebatur; καρδια certam aliquam argumentum hujus partem; στιχος periodum ab alia distinctam, determinatamve sententiam. Falluntur multi, qui quoiescumque περικοπας aliquam designant Patrem, ad divisionem tunc temporis vulgo receptam eos respsessos putant: sepiissime enim itemata a reliquo contextu, ad libitum ac pro tempore divisa haec voce noncupabant. In vulgaris codicibus certi erant tituli in aliqua capita distributi, que capita versusque numerum determinatum exhiberent. Nem exemplum illustrabit. Matthaei liber divisus est in titulos lxxviii. Hi Tituli καρδια, quoque ab Eusebium, et Tatianum. Suidas, Μαρθονος έχει τίτλους ξη, καρδια της. Στιχοι autem varium numerum vari repräsentant codices; alii βρ., alii βρ. Nequitque ergo audendum Casaubonus, qui Veteribus idem fere καρδιαν fuisse docet, ac nobis hodie versiculum. Quamvis enim καρδιαν, et capitulum aliquando pro verso uno sumatur, vel si proprie loqui decet, verso unum complectatur, eju-modi tamen καρδια, hie non intelligit Casaubonus, sed illa in quod Novi Testamenti tituli distributi sunt: nostrorum autem versicularum numerus antiquorum καρδια numerum triplo circiter superat. At Veterum στιχον hodiernis breviores erant. Eustathius Antiochenus libro De Engastrimybo a Joa. viii, 39, ad 1, 34, στιχος numerat 135, cum recentior partitio 72 solum habeat. Origenes apud Eusebium scribit posteriores duas Joannis Epistolas centum versiculos

los vix absolvere, cum partitio hodierna 99 tantum versus complectatur. At Novi Fœderis στιχομετρia secundæ Epistole tringula, tertia quatuor et triginta tribuunt. Recentior vero divisio e Latinis codicibus profecta Graecos denum occupavit. Sane tota hac distinguendi ratio ex Auctorum, librariorumque arbitrio peperit. Libri quidam peculiarem nobis presentant Evangeliorum distinctionem. Lucæ Evangelium in 85 capita distribuit Euthymius; Ammonius in capita 345; distinctio Latina vetus in capita 107; hodierna in 24; Ambrosius in titulos 164; Beda in capita 193. Receptissima tamen et velutissima distinctio ea fuit quam invertit Ammonius, quaque apud Suidam expressa est, eam quippe Cæsarius Nazianzeni frater, et Epiphanius agnoscunt. Eadem quoque in reliquorum Novi Testamenti librorum distinctione varietas reperitur. Latina porro Novi fœderis distinctioni causa videtur. Id vero Latinis moris fuit, ut longiora Novi Testamenti capita in septem partes, breviora in quatuor distibuerent: easque partes litteris alphabeticis signarent: id quod in excusis etiam Novi Fœderis libris serpere servatur. Duxi στιχομετρia librorum Novi Testamenti colligi suisse solitam et ascribi. Hoc in Veteri quoque Testamento a Syris, Samaritanis, Iudeis, Graecis, et Latinis factum est. Neo in sacris solum libris, sed in exoticis etiam Graecis et Latinis usurpatum. Id eruditus probat Salmasius in Prolegom. ad Solin.; id quoque declarant lemmata præixa Asconii Pediani commentatioibus in Corneliam, aliasque Tullii orationes; declarant et prefationes Digestorum Justiniani Aristotelis, Zenonis, Chrysippi, aliorumque libros per versus fuisse distinctos ex Laertio notum est. Traditam sibi a Iudeis dividendorum versuum, et colligendorum rationem Arabes quoque retinuerunt. Alcoraaus per capita et versus divisus est; versum et litterarum numerus in fine collectus et ascriptus: sed prior ille variat, nec eundem semper codices præ se ferunt. Quamquam id fieri ab illis observatum videas, ut in ἀριθμητικâ singuli versus desinant, nulla æqualitatis illorum ratione habita. Hic autem magno Salmasio neutrum assentiri possum, qui post Henricum Stephanum et Casaubonum, Hebreos et Arabes versus suos sensu determinatis, et ejusmodi versuum numerum in fine subduxisse scribit; Latinos autem et Graecos sententiam unam in plures, paucioresve lineas pro codicis angustia disponeuisse, στιχος vero seu versus appellasse, non totam illam sententiam, sed singulas lineas, proindeque nescire se addit quid emolumenti Graeci, Latinique ex hac linearum collectione ceperint, cum pro angustius codicis variaverint. Mirandum profecto foret illud, si ita esset; quod certe non est: nam ut versum lineam aliquando significare fatear, summe certe illa versuum, non lineas singulas, seu ductus, seu sulcos librorum, sed totas sententias complectebantur: id quod ipse agnovit tandem Salmasius in Epistola ad Sarvium, sive mutata priore sententia, sive oblationi data: Interdum quippe, inquit, duas, interdum tres, aut plures lineas singuli versus occupab. int. Graeci στιχος appellant. Opera autem ipsa numerabantur per versus, quorum summa in fine libri subducta notabatur. Inde πολὺ στιχον βιβλιον, etc. Hoc non eo comminemoro, quo de viri supra fidem eruditus, ac de me oīm optime meriti laude quicquam diminutum velim, nam

"Ἄλλοισι δοθεῖσι τόποι ἀπωθεῖσαι φέρον.

Una ergo fere fuit Hebreorum, Arabum, Graecorum et Latinorum, cum in sacris, tum in exoticis libris, versus subducendorum, et notandorum ratio. Quod cum omnes tamē non facerent, immo libros suos una serie nonnumquam scriberent, ii post-

non peccabis, sive de Patre, non impie senties : est enim thronus gloriæ [Al. claritatis] excelsus, et a principio Salvator est. Thronus gloriæ est propter quod ^a excelsum regnum ejus. Sanctificatio nostra huius est: *Quia et iste sanctificans, et nos sanctificati ex uno omino sumus* (Hebr. ii, 11). Sustentatio Israel. Sicut ipse justitia Christus, ipse veritas, ipse sanctificatio, similiter est ipse etiam sustentatio. Et non est aliquid justum ^b sine Christo, neque sanctum sine eo, neque patiens, quod in se non habet Christum : ipse est enim sustentatio Israel. Si autem ad Patrem et hoc retuleris, non impie intelligis. *Dominus, omnes qui te derelinquent, confundantur discendentes* (Jer. xvii, 13). Unusquisque nostrum quando peccat, per ea quæ peccat, Christum relinquit : relinquens autem Filium, reliquit et Patrem. Injustus a justitia longe est, pollutus a sanctimonia, bellator a pace, et qui sub potestate inimici esse incipit, a redemptione fit alienus, et qui extra sapientiam **790** Dei est, sapientiam ^c Dei derelinquit. Docens itaque nos propheta, quid de omnibus, qui Dominum deserunt, sit futorum, ait: *Universi qui te derelinquent, confundantur discendentes*, hoc est, quantum deserunt, tantum confundantur discendentes. *Super terram scribantur*. Omnes homines describuntur, sancti in cœlo, peccatores super terram. Dicit ad discipulos Jesus: *Gaudete autem, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis* (Luc. x, 4). Igitur oportet lætari si talis quis fuerit, ut nomen ejus scribatur in cœlis. Et quomodo justorum nomina in superioribus conscribuntur, sic econtrario eorum qui conversantur terrene, qui non pertransiunt terram Edom, sed agros terræ Edomi et vineas possident, scribuntur nomina quasi relinquentium Deum super terram. *Confundantur discendentes, super terram scribantur*. Quo enim metro mensi sunt, remetetur eis ipsis (Matth. vii, 1). ^d Sibi unusquisque causa est, ut scribatur super terram, si non cœlestia requirat in terra, si semper anima ejus de istius mundi negotiis astuet, quæ videntur sæculo bona. Si vero audiens Jesum loquenter: *Nolite vobis thesaurizare thesauros super terram, ubi linea et vermes exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur, sed thesaurizate vobis thesauros in cœlo* (Mat. vi, 19): qui the-

modum in capita ab indoctis librariis distracti sunt; unde inimicæ saepè optimis auctoribus errore, spissæque tenebre afflues sunt. Quin et eo audacie sunt progressi, ut ineptissima lemmata capitibus affligerent. Atque hæc labes maximam bonorum scriptorum partem pervagata est. Sed hæc sunt alterius loci. Nunc redeamus ad propositum. Patet ex supra dictis frustra in lodierum Scriptoræ divisione rationem queri περικοπῶν Origenis, et Capitulorum Hieronymi. Περικοπὴ dixit Adamantius certum aliquod Scriptoræ membrum ad libitum determinatum et circumscripsum. Capitulum endem sensu usurpavit Hieronymus; nempe pro eo quod Gallice dicimus: *un passage*. Ita sexcentis locis accipitur apud Ruthnum: velut cum ait in interpretatione Apologie Pamphili: *In tuis præcipue (libris) in quibus plures unius capituli interpretationes exponit.* Et mox: *Ponemus exemplum quod illi superiori conveniat ex eo*

A saurizaverit **791** sibi in cœlo, ipse sibi causa est, ut scribatur in cœlis. Hæc propter id quod scriptum est: *Super terram scribantur; causamque commemorat: Quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum.* (Jer. i, 13). Et in principio ipse propheta ex persona Domini dicit: *Me dereliquerunt fontem vitæ: et nunc: Quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum.* Dicamus ergo et nos, si nolamus derelinquere fontem vitæ Dominum, voce proximorum Jesu Christi discipulorum, qua locuti sunt ad magistrum, cum eis diceret: *Numquid et vos vultis recedere. Quid igitur dicemus? Domine, ad quem ibimus? verba vitæ tu habes* (Joan. vi, 68). Sic finita est etiam secundi capituli circumscriptio. Sequens oratio est ista continens: *Sana me, Domine, et sanabor, salvum me fac, et salvus ero: quoniam gloriatio mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est sermo Domini? reniat. Ego autem non laboravi subsequens post te et diem hominis non concupivi, tu scis* (Jer. xvii, 10, 15, 16). Soli, qui propter male habentes venit, medico dicent: *Non indigent sani medico, sed male habentes* (Matth. ix, 1), dicendum est consideranter ab eo qui ægrotantem suam animam vult salvare: *Sana me, Domine, et sanabor. Etenim illa in Evangelio mulier sanguinem fluebas, omnem substantiam suam expendit in medicis* (Luc. viii, 43), nec potuit a quoquam eorum sanari: ad nullum quippe ex eis dignum erat dici: *Sana me, domine, et sanabor, nisi ad solum cui sufficit vestimenti tantum simbriam tangere, cui ego uni dicam: Sana me, Domine, et sanabor. Tunc siquidem medicinam sanitas sequitur, si Christus curare dignetur: Salvum me fac, et salvus ero. Falsus equus in salutem* (Psal. xxxii, 47). Propterea ei dicam: *Salvum me fac et salvus ero.* Et hoc ita gaudabo loqui, si omni renuntians gloriæ sæculari potero et reliqua dicere: *Quoniam gloria [Al. lass] mea tu es: aut cum complevero mandatum in quo præcipitur: Non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in virtute [Al. fortitudine] sua, neque dives in divitiis, sed in isto glorietur qui gloriatur, intelligere et scire, quia ego sum Dominus* (Jer. ix, 23). Beatus itaque qui renuntiaverit omni **792** gloriæ quæ deorsum est, veluti super nobili genere, super pulchritudine et corporalibus bonis, super divitiis

D libro quem in Epistolam Pauli apostoli ad Titum scripsit, de eo capitulo, in quo dicit Apostolus: hereticum hominem post trinam correptionem devita, sciens quia perversus est, et peccat, qui est a semper damnatus. Nec alius Paulastrius illar. 45: *Quæ autem quasi de homine dicunt Scripturæ, ea accipiunt capitulo: et illar. 50, Isti utuntur capitulis Scripturarum, quæ de Christo, velut de homine edocent. ILLUSTRIUS.*

^a Legimus cum Rabano: in aliis editis sub diversa interpunctione et sensu erat, propter quod regnum ejus, et sanctificatio nostra. Christus est: *Quia, etc.*

^b Debet illæc verba, sine Christo, neque sanctum sine eo, quæ nos ex Rabano suscicimus, cogente ipso Græco textu, χωρὶς Χριστοῦ, οὐτε ἀγνοὶς χωρὶς αὐτῷ.

^c Rabanus. *Dei nomen hic non agnoscit.*

^d Idem paulo concinnius, *Ipse sibi unusquisque.*

^e Desunt in Genebrardi editione verba, et nunc, quia dereliquerunt fontem vitæ.

et jactatione. Beatus qui, ^a contempta vana gloria, dicit ad Dominum : *Quoniam gloriatio [Al. laus] mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me : Ubi est sermo Domini ? venial. Ego autem non laboravi subsequens post te* (Jer. xvii, 15, 16). Jesus tibi dixit : *Tolle crucem tuam, et veni, sequere me* (Mat. xvi, 16). Et : *Qui non reliquerit patrem aut matrem, et secutus fuerit [Al. non fueris] me, non est dignus meus esse discipulus* (Luc. xiv, 26). Si igitur talis fueris, ut semper Christum sequaris quanto plus secutus fueris, tanto minus laborabis. Non enim lassitudo erit in Jacob, neque apparebit dolor in Israel. Propterea dixit, ut non laboremus ulterius, laborantes antequam incœperimus eum sequi : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28). Si laborantes venerinus ad Jesum, et eum fuerimus secuti, tunc dicere poterimus : *Ego autem non laborari subsequens post te, et diem hominis non concupivi. Est quædam dies hominis : est quædam dies Domini, id est, dies resurrectionis, quam omnis sanctus desiderat, non illam de qua scriptum est : Væ eis qui desiderant diem hominis. Nam dies ista est tenebrae, et non lux* (Amos v, 18). Quis est qui possit dicere : *Et diem hominis non concupivi ? Explanatio verbi convincit nos, quia diem concupiscamus hominis. Frequenter quippe ægrotantes, cum in phantasmate esse febrium cœperimus, et mortis limine urgeri, ad eos qui nos visitant fratres lassas manus attollimus, orantes eos, ut pro nobis Dominum deprecentur, atque dicentes : Roga mihi aliquod vitæ spatium, roga ut aliquantis per in hac luce permaneam. Ista memorantes, non diem sanctum Domini, sed diem hominis desideramus. Quapropter, longæ vitæ amore deposito, et desiderio humanæ diei queramus illam diem videlicet, in qua participes ejus beatitudinis, quæ in Christo est, efficiamur, cui est gloria et imperium in sæcula saeculorum. Amen.*

HOMILIA QUINTA.

De eo quod scriptum est : *Qui fecit terram in fortitudine sua.* (Jerem. x, 12.)

793 Tres quodammodo virtutes assumens propheta fortitudinem, sapientiam, atque prudentiam, uniuersique earum propria opera distribuit: fortitudini terram, sapientie orbem terrarum, prudentiae cœlum. Audi quippe Scripturæ ordinem : *Dominus qui fecit terram in fortitudine sua, et erexit orbem in sapientia sua et in sua prudentia extendit cœlum.* Et nos igitur in nostra terra (dictum est quippe ad Adam : *Terra es*

^a In Græco ἀρχόμενος. Vertit Hieronymus : qui contempta vana gloria; quod ipsum habet unus Regiae Biblioth. codex. Alter habet : qui contentus una gloriam. Quid si legamus : qui contentus una gloria? Sane id oratio Græca postulat, et facile inde Vulgata lecio detorta est. *Huetius.*

^b Vulgati inhabitatus. At sequiori genere Rabanus iuxta Græcum, ut et Origenem et Hieronymum continuo accepisse infirmus constabit.

^c Penes Raban. quod habitata, id est, orbis terrarum in sapientia Dei fabricata sit. Nec valde ab ludu R. mss. penes Huetium, orbis terrarum in sapientia Dei fabricatus sit. Concedit Rabanicæ impre-

A (*Gen. iii*); necessariam habemus fortitudinem Dei, quia absque ea impossibile nobis est exsequi quod carni repugnet. Cum autem mortificata fuerint membra super terram, tunc parent spiritus voluntati. Si quidem iuxta apostolum, spiritu gesta carnis mortificantur (*Col. iii; Rom. vii:1*). *Dominus ergo qui fecit terram in fortitudine sua.* Si autem et ad hanc terram venias, et consideres id quod in Job scriptum est (*Job xxvi, 7*), iuxta emendatissima tamen exemplaria, quomodo statuerit eam super nihilum, inveniens fortitudinem Dei in mediata mundi, terræ libram sustinere. Veniam vero ad orbem terrarum, qui Græce οἰκουμένη nuncupatur, id est, ^b inhabitata. Scio animam meam inhabitatam, scio animam desertam. Si enim non habet Filium dicentem : *Ego et Pater meus veniemus ad eum [Al. eam] et mansionem apud eum faciemus* (*Joan. xiv, 23*); si non habet spiritum sanctum, anima deserta est. Habitata autem est, quando plena est Deo, quando habet Christum et Spiritum sanctum. Verum hæc differenter et varie in Scripturis dicuntur in anima hominis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum commorari. Nam et David in psalmo confessionis tres spiritus postulat; dicens : *Spiritu principaliter confirma me.* **794** *Spiritus rectum innova in visceribus meis. Spiritum sanctum ne auferas a me* (*Ps. l*). Qui sunt isti tres spiritus? Principalis Spiritus, Pater est : *Spiritus rectus, Christus : Spiritus sanctus, Spiritus sanctus est.* Hæc ad probationem ejus rei diximus, quod ^c habitatus est orbis terrarum in sapientia fabricantis cum. Sapientia quippe auxiliabitur iusto super decem potestatem ^d habenti civitates (*Eccl. vii, 20*). Sapientiam autem et disciplinam qui abjicit, infelix est, et vana spes ejus : *et labores ejus insensati, et inutilia opera ejus* (*Sap. iii, 11*), ait Sapientia, que titulo inscribitur Salomonis. Idcirco quantum possumus, laborare [*Al. labore*] nitamur, ut habitata ^e nostra a sapientia Dei erigatur. Cecidit quippe, et de sublimi corrut, venientibus nobis in locum istum miseriarum. Cecidit habitata ^f nostra postquam peccavimus, inique fecimus, injuste egimus, impie gessimus, et post ruinam indiget erectione. Si autem non vis ista sententia adduci, communem totius orbis queramus ruinam, ut post casum ejus consequenter Deus erigens prædictetur. Quicunque est in isto orbe, ante erectionem cecidit. Si autem cecidit, consequenter erigendum fuit: nemo quippe sine casu sublevatur. Si autem erectus est, videamus quæ ruina præcesserit. Omnes

mis lectioni Græcus, τὴν οἰκουμένην οὐκ ἄλλως γνω-
μένην ἢ ἐν τῇ σοφίᾳ τῶν Θεῶν.

^d Rabanus super decem potestatem habentes in civitate, pressius ad Græcum, ὑπὲρ δέκατου στάχυος, τοὺς ὅγες τῷ πόλει.

^e Exponimus hinc vocem anima, quam vulgati libri contra auctori mentem interseribant. Habitata nostrum vocat Origenes mundum nostrum, nec infelior propriè mente, sive animam debere intelligi, ait autem, neque in Græco haberi ψυχὴν, neque in Latina Hieronymi interpretatione lectum a Rabano animam.

^f Iterum vocem anima hinc amovimus; quam

corrinet per peccatum in orbem [Al. orbe] terrarum. Et Dominus qui erigit eos, elevavit nos jacentes (Psal. cxlv). In Adam omnes morimur: atque ita correxit orbis terrarum, et indiget rectione, ut in Christo omnes viviscemur. Igitur duplicem intellectum de orbe tradidimus: unum quomodo singularē animā, aut habitatō sint, aut desertae: alterum quomodo universus orbis 795 orbis pariter ceciderit. Et in sua prudentia extendit cælum. Non fortuito sapientia in cœli extensione [Al. ostensione] assumpta est: invenies et in Proverbii dictum: *Dominus sapientia fundavit terram, preparavit cœlos prudentia* (Prov. iii, 19). Est ergo aliqua prudentia Dei, quam nulo ut extra Christum requiras. Omnia quippe que sunt Dei, Christus est: ipse sapientia ejus, ipse fortitudo, ipse sanctificatio, ipse justitia, ipse sanctitas et redemptio, ipse, ut ad præsens veniam, etiam prudentia. Sed cum sit unum in subjacenti pro varietate sensuum diversis vocabulis nuncupatur. Aliud significat sapientia, aliud justitia. Quando enim sapientia dicitur, disciplina ista divinarum rerum humanarumque institutio, quando justitia, distributor et judex meritorum significatur. Quando sanctitas illa virtus describitur, quæ credentes Deo efficit sanctos. Ita ergo b) mihi et prudentia ejus intelligitur doctrina et demonstratio bonarum ac malarum rerum, sive neutrarum, atque in hunc modum extendisse nunc dicitur cælum in prudentia. Quomodo autem extendatur cælum, extende eum prudentia: *Audi quoniam extendi verba, et non intendisti* [Al. attendisti] (Prov. i, 24). Aserit quippe, extensionem quamdam esse verborum similiter ut nunc dicitur cœli; juxta illud quoque quod in alio loco scriptum est: *Qui extendit cælum ut pellam* (Psal. cuius, 2). Extenditur autem anima nostra, quæ prius fuerat contracta, ut possit capax esse sapientiae Dei. Verum ut ad propositum revertamur, diximus quod prudentia c) ejus cœlum factum sit, et nunc affirmamus eos qui cœlestem hominem portant, esse cœlos. Si enim ad peccatores dicitur: *Terra estis, et in terram ibitis;* quare non dicatur ad justum cuius est regnum cœlorum, Cœlum es, et in cœlum ibis? Aut si propter choicum dicitur ei qui portat imaginem choici, 796 id est terreni; Terra es, et in ter-

neque Origenes, neque Hieron. juxta puriorē Rabani lectionem habet. Quid sit habitata nostra juxta Origenis sensum diximus.

a Rectius penes Raban. quando sapientia dicitur, disciplinis te divinarum humanarumque rerum instituit. Graece est: ὅτε μὲν γὰρ σοφίαν, τὴν ἐπιστήμην λαμβάνεις τὸν θέτων καὶ διδόντων, ad verbum: Quando sapientiam, disciplinam accipis humanarum divinarumque rerum.

b Mas. R. teste Huetio, et Rabanus legunt: *Ita ergo hic prudentiam ejus intellige cum doctrina est et demonstratio: omnino proprius ad Græcum et verius.*

c Antea incongruo atque Auctoris menti contrario sensu legebatur, quod prudentia hujus saeculi in malum sit. Lectionem, quam nos restituimus, quod prudentia ejus cœlum factum sit, suppeditavit Raban. probatque unus apud Huetium Regius ms.; alter enim paululum ab ludit, quod prudentia sæculum

ram ibis (Gen. iii, 10), cur propter ecclesiem, ei qui imaginem cœlestis portat, non conveniat dici: Cœlum es, et in cœlum ibis? Unusquisque autem nostrum, aut cœlestia facta habet, aut terrena: si terrena facta sunt, ad cognatam sibi terram deducunt eum qui thesaurizat ea in terra, et non in cœlo. Rursumque hæc quæ justa virtutem gesta sunt, thesaurizatorem suum ad proquinquas sibi cœlorum regiones subvehunt. Et junxit: *Educens nubes ab extremo terra* (Psal. cxxxiv, 7). Istiusmodi disputatio et in Psalmo nuper incidit, et dictum est a nobis quomodo Deus eduxerit nubes ab extremo terra. Quod quidem nunc rursum cogimur retractare, ut hi qui audierunt, plenissime quæ sciunt reminiscantur, et hi qui non interfuerunt, aut obliiti sunt, tertium sermonis agnoscant, quem tunc, prout valimus, exhibuimus. Diximus autem sanctos esse nubes. Etenim hoc quod scriptum est: *Veritas tua usque ad nubes* (Psal. xxxv, 6), non potest referri ad inanimales nubes: sed veritas Dei usque ad illas nubes est, quæ audiunt mandatum Domini, et neverunt quo pluvias deferant, et a quibus eas suspendant. De his nubibus dictum est: *Et mandabo nubibus meis, ne pluant super eam imbre* (Isai. v, 6). De his enim quæ ex denso [Al. densato] aero dicuntur constare, si non fuerit pluvia, non præcepit Deus ne pluant super viueam, aut quæcumque regionem imbre; sed omnino non apparent, ut in tertio Regnorum libro legimus [III Reg. xviii]: quando in tempore siccitatis nubes nulla apparuit, et postea juxta prophetiam Eliæ futræ pluvia signum in vestigio hominis ostensum est, atque ita post nubem conglobatam imber descendit ad terras. Istis vero quasi subsistentibus nubibus [Al. nebulis] jubetur pluviam continere, cum indigna fuerit anima imbre cœlesti et dicitur: *Mandabo 797 nubibus ne pluant super eam imbre.* Itaque [Al. Ita] unusquisque sanctorum nubes est. Moyses nubes erat, et quasi nubes loquebatur: *Attende, cœlum, et loquar, et audiat terra sermones ex ore meo. Exspectentur [Al. Exspectet] ut pluvia verba mea* (Deut. xxxii). Si non fuissest nubes, numquam dixisset: *Exspectentur ut pluvia verba mea, et descendant ut ros eloquia mea.* Quasi nubes dicebat: *Ut imbres super gramen, ut pruina [Al. pluvia] super*

D factum sit. Evicit autem ita rescribendum cum orationis series, tum præcipue Græcus Origenis textus, ἀλέγοντες τοῦ τὸν οὐρανὸν τὸν προνότερον γραμμήν.

d Ita Rabanus, quin ipse etiam Origenes καὶ ἄλλοι εἰσαὶ οὐρανός. Falso antea legebatur, cœlestes. e Isti hæc verba, aut si propter choicum, quæ in vulgaris haec tenus derant, ex Rabano sufficiens, cogente ipso Græco Adamantii textu, ἡ διὰ μὲν τὸν γενέτων. Paulo post glossema, id est terreni, rectius ad libri oram amandabis. Cætera etiam ejus periodi verba ex iisdem Rabano et Græco emendamus. Procur propter cœlestem ei, erat quapropter cœlesti et: tum convenit pro non conveniat, sub interrogandi nota.

f Vitoise penes Rabanum quod pro quo, et penes Huetium differant pro deferant; quæ ipsa menda de restituenda lectione nos monuerunt: optimè vero Græcus τοῦ ἔκτιμποντος αὐτῶν.

fumam, quia nōmēn Domini invocavi. Similiter et Isaías ut nubes loquebatur : Audi, cœlum, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est (Isai. 1). Et quia ipse nubes erat, et sciebat alias nubes comprophe-
tantes sibi, ideo vaticinans siebat: Mandabo nubēs mēs, ne pluant super eam imbrēs. Si autem jam di-
dicimus qui sunt nubes, videamus quomodo Deus
educat nubes ab extremitate terræ. Ait Salvator: Qui
tali in obibis esse primus, sit omnium novissimus (Matt.
ix). Servavit hēc mandatum Paulus, et fuit novissi-
mus in hoc mundo dicens: Puto enim Deus nos apo-
stolos novissimos ostendit, quasi mortificatos; quia [Al.
quasi] spectaculum facti sumus in hoc mundo angelis
et hominibus (I Cor. iv). Si quis ergo sanctus custo-
diens præceptum Salvatoris factus fuerit in hac vita
novissimus, iste sit nubes; et educat Dominus nubes
non a primis terræ, non a consulibus, non a duci-
bus, non a divitibus: Beati enim pauperes, quoniam
vestrum est regnum cœlorum (Matt. v). Vides quo-
modo ab extremitate educat Deus b et corporei nebu-
las? Propterea si volumus nubes fieri, ad quas per-
veniat veritas Dei, novissimi omnium flamus, et tam
afficiu, quam opere [Al. ore] dicamus: Puto enim
nos Deus apostolos novissimos ostendit. Quod si non
sim apostolus, licet tamen mihi fieri extrellum, ut
educent nubes Deus ab extremitate terræ, educat me.
Et fulgura in pluviam fecit (Ps. cxxxiv, 7). Aiant
naturalium causarum scrutatores, quia fulgura ex nu-
bium collisione generentur, in morem silicium durio-
rum, quos cum comploseris sibi, medius ex his elab-
itur ignis; atque ita cum fulgere pariter et toni-
trua mugire; tonitruo scilicet sonitum indicante
concessus, et fulgere 798 excussi luminis clar-
itatem. Si intellexisti exemplum: considera nunc nu-
bes rationales. Moyses nubes erat: Jesus Nave nubes
erat: isti si secum loquantur [Al. colloquantur], ex
sermonibus eorum fulgura micant. Jeremias et
Baruch nubes erant, sermocinentur invicem, et vide-
bitis rutilare fulgura. Potes et tu ipse de Scripturis
sanctis in hunc modum d invenire concursus, ex
quibus ignis emittatur. Ut autem ad novum Testa-
mentum veniamus, Paulus et Silvanus duas nubes in
unum convenerunt, et ecce totum mundum Epistolæ
eorum fulgore illuminant: Fulgura in pluviam fecit,
et edidit ventos de thesauris suis (Ps. cxxix, 7). Er-
gene hi venti qui super terram perlant in thesauris
Dei sunt, et non horum est natura manifesta, quo-
modo et qua ratione subsstant? Sed sunt quidam
ventorum thesauri, thesauri spirituum, Spiritus [Al.
thesauri] sapientias et intellectus, spiritus consili-
et virtutis, spiritus scientiae et pietatis, spiritus timo-

^a Hactenus obtinuit judicibus, dissentiente Græco
et Rabani lectione.

^b Falso et incongruo sensu vulgati hactenus præ-
ferebant has corporeas nebulas, pro et corporei ne-
bulas, quod ex Rabani testimonio nos substituimus
clamante Græco Adamantii και σωματοκοι, quod est,
in corpus cogit, sive corporet.

^c Scilicet concussionis, sive collisionis. Rabanus
concursus legit: antea erat concussum; tum vero ma-

A ris Dei, fortitudinis, et dilectionis et charitatis. Potes et ipse de Scripturis hos ventos congregare, et isto-
rum spirituum invenire thesauros. Ubi sunt isti
thesauri? utique c in quo sunt thesauri scientiae
absconditi: in Christo sedem habent. Inde oriuntur
hi spiritus, ut alius sapiens sit, alius fidelis, alius
eruditus, et alius aliud [Al. quodcumque] donorum
Dei possident. Alii enim per spiritum datur sermo sa-
pientiae, alii sermo scientiae justa eundem spiritum
alii fides in eodem spiritu (I Cor., xii). Eduxit ergo
nubes ab extremitate terræ, et fulgura in pluviam fecit, et
edidit ventos de thesauris suis, et juxta misericordiam
Dei ad hos thesauros nos occursuros speramus
[Al. putamus]. Et quia plures sunt thesauri, forte
juxta ordinem resurgentium erit et requies in the-
sauro Dei. Quod autem dico istiusmodi est: Resur-
rectio mortuorum in quibusdam ordinibus futura est.
Ait quippe apostolus: Unusquisque autem resurget in
sue ordine (I Cor., xv), et non ut libet miscentur
ordines resurgentium: alius ordo erit in illo et in
illo thesauro Dei, et alius ordo in alio et in alio the-
sauro Dei. Iste omnes thesauri unum habent 799 the-
saorum, in quo sunt thesauri sapientiae et scientiae abs-
conditi (Coloss. ii, 3). Et quomodo possideo unam
et pretiosissimam margaritam per plures alias mar-
garitas: sic venio ad thesaurum thesaurorum, et Do-
minus dominorum, et regem regum, cum dignus
fuero spiritibus in Dei thesauris commorantiibus.
Eduxit enim ventos de thesauris suis (Psal. xiii). Infatuatus
est omnis homo ab scientia (Jer. xx, 14). Si
omnis homo infatuatus est ab scientia, et Paulus ho-
mo est, Paulus infatuatus est ab scientia. Ex parte co-
gnoscimus, et ex parte prophetamus (I Cor. xiii). Infatuatus
ab scientia, videns per speculum, videns in ænig-
mate, portiunculam quamdam videns, et si sic ex-
pedit dicere, ipsius quoque portiunculae partem ini-
minam recognoscens. Econtrario autem d intelliges
quid sit: Infatuatus est omnis homo ab scientia. Com-
paratione peccatorum Jerusalem, Sodomorum pec-
catum justitia est. Justificata est enim, ait, Sodoma
ex te (Matt. x). Quomodo ergo non habent justi-
tiam Sodomorum peccata per se, sed ad collationem
majorum scelerum justificantur: sic econtrario
scientia Pauli ad illam cœlestem scientiam, ad illum
consummatum rationis [Al. lectionis] intellectum
stoliditatis reputatur. Idcirco infatuatus est omnis homo
ab scientia. Tale quiddam Ecclesiastes, ut arbitror,
deprehendens effatus est: Dixi, & sapientia efficiar,
et ipsa elongavit se a me longus quam erat, et [Al. o]
alta profunditas, quis inventet eam (Eccles. vii, 14)?
Volumus quiddam (si licet) audenter [Al. audenter

lim sonitu pro sonitum.

^d Haud male interserit Rabanus nubium. Alia est
in Græco sententia.

^e Raban. utique in eo, in quo sunt thesauri scientiae
absconditi.

^f Ms. Regii penes Huetium, intelligeret: ipse au-
tem intelligis legit.

^g Penes Raban. sapiens efficiar. In Græco est co-
quidam copia.

licet j dicere : quoniam hoc quod descendit in mundum, evacuavit seipsum, ut evacuatione ejus mundus completeretur. Si autem hoc quod descendit in mundum evacuavit se, evacuatione ipsa sapientia est : quoniam quod *fatum est Dei, sapientius est hominibus* (I Cor. 1, 25). Si ego [Al. ergo] dixisset **800** *fatum Dei*, quomodo aucupes sermonum meorum, et semper dediti ad criminandum, veneficas in me linguas vibrarent? Nunc vero Paulus quasi sapiens, et potestatem habens apostolicam, ausus est dicere, omnem sapientiam terrenam, quæ in se, quæ in Petro, quæ in cæteris apostolis erat, quæ in istum mundum descenderat, stultitiam esse Dei : ad comparationem quippe illius sapientiæ, quam terrenus non capit locus : ad illam sapientiam quæ celestis est, quæ mundi limitem excedit, hoc quod descendit ad homines *fatum Dei* est. Verum id ipsum *fatum Dei sapientius est hominibus* : quibus hominibus? non utique stultis, sed sapientibus : dicas licet ^a sapientes sæculi istius, sive principes, sive vates istis sapientibus sæculi, hoc quod exposuimus : *Fatum Dei sapientius est hominibus*. Mirabile quiddam volumus inserere : quoniam *sapientia mundi stultitia est apud Deum* (I Cor. 1, 25), et infatuavit Deus sapientiam mundi. ^b Nam in sapientia sua infatuavit sapientiam mundi : nec potest capere sapientiam Dei sapientia mundi, ut esse stultitia argatur. Neque enim dignatur sapientia Dei ad mundi sapientiam ^c convincendam tota descendere, sed potius ^d modicum quod necessarium fuit, quod *fatum Dei* erat, ut hoc parvo et *fatuum Dei* infatuaretur sæculi sapientia. ^e Non enim valebat sæculi sapientia magnitudinem in se venientis sapientiæ impotens sustinere. Verum exemplum interponamus, ut perspicue possit intelligi quomodo *fatum Dei* stultam fecerit sapientiam mundi : singam paulisper me, qui aliquid putor ^f nosse, cum insipiente aliquo, et ineruditio conferre sermonem, qui nihil intelligat, nihil **801** acutæ disputationis interroget. Numquidnam opus mihi est ad illius stultitiam ^g arguendam, dialecticam calliditatem, et profundorum sensuum acumen adhibere? Nonne ad unius sermunculi jaclum vilis et modici, qui tamen illius intelligentiæ

^a Sic præter Raban. mss. quoque Regii penes Huetium legunt : tametsi ille vulgatam lectionem retinuit, *sapientibus sæculi istius, sive principibus, sive vanis istis*, etc., quæ ut in cæteris bene habeat, in eo certe falsa est, quod *vanis pro vates legit*. Optime enim Græcus textus, καὶ τοὺς σοφὸύς εἶπες τοῦ αἰώνος τούτου, εἴτε ἀρχότας εἴτε πρόπτας, τὰν ἀρχόντων τοῦ αἰώνος τούτου τῷ μαρτὶ τοῦ Θεοῦ, etc.

^b Ist hæc pericope, *Nam in sapientia sua infatuavit sapientiam mundi*, in hactenus vulgatis deerat, estque in promptu arbitrari quod ob ejusdem mundi, in quam vocem desinit, recursum, ab Antiquario fuerit solemini lapsu prætermissa. Manifesto enim nedum Rabanus legit, sed et mss. Regii penes Huetium : quamquam hi gravius in sequentibus peccant. Expresso autem, quod *rei capitul est*, in Græco scripsit Origenes, ἄρα τὸν σορῆλον τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, καὶ οὐ δυναται κωρῆσαι τὴν σοφίαν, ὥς θεογόνη μαρὰ εἰναι ἢ τοῦ κόσμου σορία. Quæ reddas Lutine, utique in sapientia infatuavit sapientiam mundi, nec potest capera

A videatur acerrimus, fatum eum et insipientem esse convineam? Sic igitur ad mundi sapientiam stultificandam non est opus sapientiam Dei descendere, et cum ea collectari, quæ deorsum est sapientia, **802** sed sufficit *fatum Dei* : quoniam *fatum Dei sapientius est hominibus, et infirmum Dei fortius hominibus*, et omnia contraria Salvator meus et Dominus assumpsit, ut contrariis dissolvat contraria, et nos confirmemur ab infirmitate ejus [Al. Jesu] et sapientes efficiamur a *fatuum ejus*, et in hoc [Al. hæc] introducti possimus ascendere ad sapientiam et virtutem Dei, Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA SEXTA.

Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, dicens :
Audi verba Testamenti hujus (Jerem., xi, 1); Usque ad eum locum in quo dicitur : *Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum* (Ibid., 40).

E **801** Juxta historiæ quidem veritatem non negamus præsentiam Domini nostri Jesu Christi corporaliter factam, et toti mundo illuxisse, quando *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. 1, 14). Oportet autem nosse, quoniam et antequam corpus assumeret ad sanctos quoque descendit : et post hanc præsentiam corporalem ad cœlos victor ascendens, rursus ad nos veniet. Si vis hujus rei capere argumentum, ansulta quod dicitur : *Sermo qui factus est super Jeremiam a Domino, dicens : Audi, et reliqua. Quis enim est hic sermo qui factus est a Domino, sive ad Jeremiam, sive ad Isaiam, sive ad quemlibet prophetarum?* An ille est qui erat in principio apud Deum? Ego nescio aliud verbum Domini præter ipsum, de quo dicit Evangelista : *In principio erat Verbum [Al. sermo], et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan., i, 1). Hoc autem scire debemus, quia hæc sit utilitas credentium, si sermo ad singulos quosque fiat. Quid mihi enim prodest si descendat in mundum, et ego ipsum non habeam? E diverso autem etiam si ad universum mundum non veniat, et ego similis fuero prophetarum, habeo ipsum. Dicam autem, quia et ad Moy-sen, et ad Jeremiam, et ad Isaiam, et ad singulos quosque sanctorum **802** idem sermo commeaverit :

D sapientiam (suppl. *Dei*) ut stultitia esse arguatur, sapientia mundi. Quamobrem et mox sufficiens ex eodem Rabano voces sapientiam Dei, quæ deerant, in commido sensu atque biulco : nunc præter Rabani testimonium Græcique textus auctoritatem ipsa orationis series optime restitutum locum prolata.

^c Corrupe in vulgaris obtinebat commiscendam, pro convincendam, quod ex Rabano restituimus, clamente Græco textu ἵνα ἐλεγχθῇ.

^d MSS. Regii penes Huetium, sed potius modicum, hoc est, incarnationis sacramentum. Quid necessarium fuit.

^e Sufficiunt hæc verba quæ in antea vulgatis deerant imperfectio aut nullo sensu : non enim valebat sæculi sapientia, post Rabanum mss. quoque Regii penes Huetium, Græco ipso textu suffraganæ.

^f Antea legebatur esse, dissentiente Græco tibiam. Rabanus castigat, nosse.

^g Apud Raban. ad illius stultitiam conguendam dialecticæ artis et profundorum, etc.

et illud quod a Domino discipulis dictum est : *Ecce A ego vobis sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi* (*Matt. xxviii*), opere servatum est ante adventum suum, quem omnibus manifestavit. Erat quippe cum Moyse, cum Isaia, cum omnibus sanctis. Quomodo enim poterant effari sermonem * Dei sine ipsius sermonis adventu? Hæc autem nos qui Ecclesiastici sumus, magis debemus advertere, qui volumus eumdem Deum esse legis, et Evangelii, ipsum Deum et antiquitus, et nunc, et in omnia sæcula sæculorum, Amen. Sunt quidam qui opinione sua veterem divinitatem ab ea quæ in Christo annuntiatur, dividant. Nos unum novimus Deum, et in præterito, et in præsenti, unum Christum et tunc et modi similiiter, et unum Spiritum sanctum, cum Patre, et Filio sempiternum. Hæc propter hoc, quod locutum est : *Sermo qui factus est super Jeremiam a Domino dicens* : quid ergo dicat, et nos audieramus. *Audite verba testamenti hujus, et loquimini ad viros Juda, et inhabitantes [Al. inhabitatores] Jerusalem.* Viri Juda nos sumus propter Christum, nec dubium est, quod [quis] Dominus noster ex Juda ortus sit. Nomen quoque ipsum Juda si juxta Scripturas probavero ad Christum referri, ^b viri **803** Juda non erunt increduli Christo Judæi, sed nos qui in Christo credimus. *Juda, te collaudant fratres tui : manus tuae super dorsum inimicorum tuorum* (*Gen. xlviij, 8*). Te laudant. Non illum Judam filium Jacob fratres sui laudaverunt, sed nunc Judam laudant fratres sui. Ait quippe iste Judas : *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae canabo tibi* (*Ps. xxi, 23*). Dicitur ad illum Judam : *Manus tuae super dorsum inimicorum tuorum.* Ubi repetitur ille Judas super dorsum inimicorum suorum manus suas posuisse? Historia nihil de eo tale conscripsit. Si autem consideres adventum Domini mei [Al. nostri] Jesu Christi, destruenti Zabulum, expoliantis principatus et potestates (*I Cor. xv, 24*), ostentati eos facientis, et triumphantis in ligno, videtur quomodo super istum Judam completa sit prophetia dicens : *Manus tuae super dorsum inimicorum tuorum.* Et nunc cum ad viros Juda sermo fit, nulli dubium est quin ad Christianos sermo fiat propter Christum, qui ex tribu Juda natus est. Fit quoque sermo et ad inhabitantes Jerusalem, scilicet ad eos

* Vulgati hactenus manco atque imperfecto sensu, sermones sine Dei ipsis adventu : nos, sermones Dei, sine ipsis sermonis adventu restitutimus, faciem præferent. Græco textu, πῶς δύναται ἐπενοι λόγον Θεοῦ μαλακεῖν, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ; et Rabano totidem verbis repositam lectionem approbante.

^b Supplevimus vocem viri, quæ deerat, tum ex Rabani lectione, et Græco, ἀνδρες τούδε, cum ex ipsiusmet Hnetii conjectura.

* Penes Raban., hymni sacrificabo te, leg. fort. uno verso hymnificabo, ad Græc. ψυχήσω.

^a Deerat nomen Deus, quod Raban. et Græc. supplent. Levia quedam id genus sepe alibi restituimus.

* Verba, Et nos eduxit Deus de terra Ægypti, de fornae ferrea, cum in hactenus vulgatis decessent;

A qui in Ecclesia habitant. Hæc est civitas magni Regis, hæc est visio pacis. Pax quippe in nobis, si tamen filii pacis sumus, multiplicatur et cernitur. *Audite ergo verba testamenti hujus, et loquimini ad viros Juda, et inhabitantes Jerusalem, et dicetis ad eos : Hæc dicit Dominus : Maledictus homo qui non audierit verba testamenti hujus, quod mandavit patribus vestris* (*Jer. xii, 2, 3*). Quis magis audit verba testamenti, quod mandavit Deus patribus? Nos qui in Christo credimus, an illi qui nec Moysi crediderunt, dum in Christo non credunt? ad quos Salvator ait : *Si crederetis Moysi, crederebis utique et mihi, de me enim ille scripsit : Si autem litteris illius non creditis, quomodo verbis meis credituri esis* (*Joan. v, 46*)? Ilaque illi Moysi [Al. Moysen] non crediderunt, nos vere credentes in Christo, credimus testamento, quod traditum est per Moysen, et ad nos dicitur, ne maledicti fiamus : *Maledictus homo qui non audierit verba testamenti* **804**, *hujus, quod mandavit patribus vestris.* Ergo illi maledicti sunt, neque enim audierunt testamentum, quod mandavit Deus patribus : *In die, inquit, qua educi eos de terra Ægypti, de fornae ferrea.* ^c Et nos eduxit Deus de terra Ægypti de fornae ferrea : maximè juxta intelligentem id quod scriptum est in Joannis Apocalypsi, quia locus, ubi crucifixus est Dominus, vocetur spiritualiter Sodoma et Ægyptus. Si enim spiritualiter Ægyptus quispiam nominatur, et non est Ægyptus secundum intelligentiam corporalem : haud dubium est, quin si intellexeris Ægyptum spirituale, et exieris de ea, tu sis egrediens ex terra Ægypti de fornae ferrea, et tibi dicatur. *Audite vocem meam, et facite iuxta hæc omnia.* Deinde re promissio Dei est ad audientes, si fecerint quæcumque præceperit Dominus dicens : *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum* (*Jer. xi, 4*). Non omnis qui se populum Dei dicit esse, populus Dei est. Judæorum populus populum se venditans Dei, meruit audire, *Quia non populus meus vos*: et dictum est ad eum : *Non populus meus.* Et rursum iste populus vocatus est ^f non populus : *Ipsi enim cœmulati sunt me, inquit, super non Deum* (*Deut. xxxii, 21*). De illis dicit : *Irritaverunt me in idolis suis, et ego cœmulabor eos super non gentem. In gentem autem insipientem irritabo eos.* Nos igitur in populum Dei facti sumus, et annuntiatur justitia po-

D duæ periodi, nullo constante sensu, in unam co-aluerant. Recursus ejusdem vocis ferrea, ut quæ inter utramque sunt verba Antiquarius solenni errore præteriret, in causa fuit. Verum ut nihil de aliis Editoribus dicam, Huetium saltem monere debuerat Græcus, quem in adversa columnæ excudit, textus, καὶ ἡμᾶς ἔτερογενεῖς οἱ Θεοὶ ix τῆς Αἰγύπτου, τὰ τῆς καρπίου τὰς σιδηράς, μάλιστα κατά, etc. Quæ totidem verba Latine sonant, Et nos eduxit Deus, etc. Nos ex Rabano præterea sufficiimus : et superius quoque Scripturæ testimonium pristinæ integratitudinis.

* Nihil dubitavimus ad rei veritatem, et S. Doctoris mentem, quin ipsum quoque Origenem in Græco οὐ λας, quæ deerat, negandi particulam, non populus, hic supplere : tametsi illam in Latinis codicibus non invenerimus.

pulo, qui nascetur de genitibus. Iste enim populus subtilio nascitur: et in propheta scriptum est: Si nata est gens in seculo. Quando Salvator ascendit ad eos, et crediderunt una die quinque millia (Act. iv, 4), et alia die addita sunt tria millia: vero tunc sicut cernere populum in seculo natum sermonem Dei, et repente sterilem, parturientem, ad quem dicitur: *Lactate, sterilis, que non paris; erumpes et clama quia non parturis: quia plures filii deserunt magis quam ejus quae habet virum* (Gen. iv, 27). Deserta Ecclesia a Lege, deserta a Deo erat. Habens autem 805 virum synagoga Legem habebat et Deum. Quid ergo pollicetur Deus? Eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Non est omnium Deus, sed cordi tantum quibus se largitus est, quomodo patriarchæ illi ad quem dicit: *Ego sum Deus tuus* (Gen. xvii, 1): et iterum aliis: *Ego Deus ero Deus tuus* (Exod. xxix, 45): neenon de aliis: *Ego, inquit, Deus eorum.* Putasse aliquando consequimur id quod per singulos dico, ut Deus omnium sit Deus noster. Si autem vis plenius disseire, quorum sit Deus, et quibus vocabulum sibi nominis largiatur: *Ego, inquit, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. iii, 6): idque ipsum exponens Salvator ait: *Deus aeternus non est mortuorum, sed vivorum* (Luc. xx, 38). Quis est mortuus? Utique peccator, qui non habet dictionem: *Ego sum vita* (Joan. xi, 25), qui habent mortua opera, qui needum penitentiam agit ab operibus mortuis: de quo [Ali. quibus] Apostolus ait: *Non rursus fundamentum jacientes penitentes ab operibus mortuis* (Hebr. vi, 1). Si ergo Deus non est Deus mortuorum, sed viventium: et scimus esse viventem eum qui conversatur in Christo, ut fiat particeps ejus: et si volumus ut et Deus noster sit, renuntiemus operibus mortuis, ut pollicitationem suam in nobis compleat dicens: *Et ero vobis in Deum, ut statuam [Ali. suscitem] testimonium, etc.] juramentum meum, quod juravi patribus vestris dare [Ali. daturum me] illis terram fluentem lac et mel* (Jer. xi, 4). Observa quid dicat: *Statuam juramentum, quod juravi patribus vestris, dare illis terram fluentem lac et mel.* Hæc enim non est terra de qua Salvator docuit dicens: *Boniti mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matt. v, 4). Deinde ad hæc quæ dixerat Deus, propheta respondit, id est ad id quod ait: *Maledictus homo qui non audierit verba testamenti hujus* (Jer. xi, 3): et dicit: *Et respondi, et dixi: Fiat, Domine. Quid est quod ait: Fiat, Domine?* Utique id quod pronuntiavit Deus: *Maledictus homo*

^a Antea legebater continua serie quasi Scripturæ testimonium, et his, qui foris sunt. Audite verba divina provocantis nos ad salutem: sive, Legimus verba divina provocantis eos ad salutem, cui lectioni Graecus cum primis textus hic refragatur. καὶ τοῖς ἔτοις ἀναγνωσουσι τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, προσχωλούμενοι αὐτοὺς ἐτί σωτηρίας, τοὺς λόγους τῆς διαθήκης, εἰδ. Favel vero, simulque cum Graeco huic concinit quoniam repositum unius est. R. pones illud: *Etiā hīs qui foris sunt, legimus verba divina, provocantes eos ad salutem.* Verba Testamenti hujus, etc. Malo alias

A qui non audierit verba testamenti hujus. Et dixit Dominus ad me: *Lege verba ista in civitate Juda, et extra Jerusalēm* (Jer. xi, 6). ^a Et bis qui 808 foris sunt, legimus verba divina, provocantes eos ad salutem. Verba testamenti hujus, et facite illa. Et dixit Dominus ad me: *Inventa est colligatio in viris Juda et in habitantibus Jerusalēm.* Si peccaverimus nos qui proper Christum ^b Christiani vocamur, et inventi fuerimus in numero peccatorum, et de nobis dicitur: *Inventa est colligatio in viris Juda, et in habitantibus Jerusalēm* (Jer. xi, 9). Cum in Ecclesia Dei tales sunt in quibus reperiatur laqueus iniquitatis, et vincula peccati, in tantum ut id quod de peccatore dicitur, eis valeat convenire: *Vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur* (Prov. v, 22), tunc dicit B Deus: *Inventa est colligatio in viris Juda.* Verum non invenietur colligatio in nobis. Quomodo autem non invenietur colligatio in nobis, si usque ad hanc horam colligatio in quibusdam est. Sed: *Solus omne vinculum iniquitatis, dissolve obligationes violentarum commutationum, omniem conscriptionem iniquam dissipat. Frange esurientibus panem tuum* (Isai. Lvi, 6). Inventa est ergo colligatio in viris Juda, in habitantibus Jerusalēm. Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum (Jer. xi, 10). ^c Conversi sunt ad iniquitates. Quorum? Non ait simpliciter, patrum, sed cum additamento, patrum suorum priorum. Diximus hæc de nobis dici, et his qui in nobis sunt peccatores. Quomodo igitur qui inter nos sunt peccatores, conversi sunt ad iniquitates patrum, et patrum suorum priorum? Duplices habemus patres, et una species est pessimorum patrum. Siquidem antequam crederemus, diabolus pater noster fuit, ut sermo Evangelicus ostendit, dicens: *Vos de patre Zabulo nati estis* (Joan. viii, 44): cum autem creditimus, facti sumus filii Dei. Si ergo post hæc peccaverimus, convertimur ad iniquitates patrum non simpliciter, sed patrum priorum. Ad probationem autem hujus rei, quia duplices habemus patres, ultimur et David testimonio, in quadragesimo quarto psalmo ita dicentis: *Audi, filia, et vide, et incaute rem tuam, 807 et obliviscere populum tuum, et domum patris tui* (Ps. xliiv, 11). Quasi pater quippe esset: *Audi, filia. Ergo duplè nostri patres sunt.* Sed obliviscere, inquit, domum patris tui prioris. Si igitur oblitus domum patris tui prioris rursus fueris ad peccata conversus, incidisti in id quod nunc dicitur peccatum. Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum. Dicebaramus dudum Zabulum patrem nostrum fuisse, antequam Deus factus sit pater, si quoque erat, codem Huetio teste: *Etiā et his foris sunt. Audite verba divina provocantis vos ad salutem, verba testamenti hujus, etc.*

^b Mss. Regii penes Illudum, viri Juda vocantur: et inventi fuerint in nobis nodi peccatorum: cui lectioni sere proprius est Graecus testitus.

^c Que dinc subsequuntur ad finem usque perferram nonno in Isaiam Homiliæ, que Hieronymum interpretarem mentiuntur, sunque a nobis in Appendix quarti Tomi editas, subjuncta sunt tandem verbis ad ejus mutilationem suppleandam.

tamen nunc non habemus etiam Zabulum patrem quod etiam de Joannis epistola approbamus, in qua illa scribitur : *Omnis qui peccatum facit, ex Zabulo natus est* (Joan. iii, 8). Toties ex Zabulo nasciuntur, quoties peccamus. Infelix iste qui semper generatur a Zabulo. Rursumque multum beatus qui semper ex Deo nascitur. Neque enim semel dicam justum ex Deo natum, sed per singula virtutis opera semper justus nascitur **808** ex Deo. Hoc autem ut plenius possit probari, etiam de Salvatoris nostri quotidiana nativitate dicamus, liquido id in justis obtinentes quod in Domino præcesserit. Salvator noster splendor est gloriæ, splendor autem non semel nascitur, et deinceps desinit nasci : quotiescumque ortum fuerit lumen ^a, ex quo splendor ortur, toties ortur et splendor gloriæ. Salvator noster sapientia est Dei. Sapientia vero splendor est lucis æternæ. Sic igitur Salvator semper nascitur, et idcirco dicit : *Ante omnes colles generat me, non, ut quidam male legunt, generavit. Si semper ex Patre nascitur Dominus, etiam tu in similitudinem ejus tantum adoptionis scriptum habens, semper generaris a Deo per singulos intellectus, per singula opera, et efficeris filius Dei in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum.* Amen.

HOMILIA SEPTIMA.

De eo quod scriptum est : *Exterminata est exterminio omnis terra; et in istud : Cinctorium* (Jerem. xi, 11, et xxiii, 1).

807 Quis est iste qui dicit : *Propter me exterminata est exterminio omnis terra?* Christus haec loquitur : nam ante adventum ejus multa quidem peccata fuerunt in populo Israel, sed Dominus veniens prohibuit talio, ut penitus relinquerentur, et in longam traderentur captivitatem. Quando autem compleverunt mensuram patrum suorum, et addiderunt ad occisionem prophatarum, persecutionemque justorum, et Salvatoris intersectionem, tunc completum est : *Dimittet vobis domus vestra deserta.* Et quia iste ab eis, quæ in Evangelio scripta sunt, passus est : idcirco nunc dicitur : *Exterminata est exterminio omnis terra.* **808** Quod si subtilius volueris intelligere : *Propter me exterminata est exterminio omnis terra :* considera eam quæ in te est quomodo exterminata sit terra, et tunc videbis,

^a Eadem, annotante Huetio Origenianorum lib. 2, num. 24, utitur similitudine Tertullianus Apologet., cap. 21 : *Etiam cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa. Sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de Spiritu spiritus, et de Deo Deus, ut lumen de lumine accensum : manet integra et indefecta materia matrix, et si plures inde traduces qualitatis mutueris. Ita et quod deo profectum est, Deus est, et Dei Filius, et unus ambo. Quibus haec adsonant e libro contra Praxeum cap. 9, Pater tota substantia est. Filius vero derivatio totius et portio, sicut ipse proficitur : Quia Pater major me est. Unde liquet quo sensu dixerit : Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius esse substantiam, et unius status, et unius potestatis, et Filium non aliunde deducere se quam de*

A post adventum Iesu Christi impieta esse quæ dicta sunt mortificatis membris nostris super terram, cum Jani non operetur [Ai. operatur] terra opera sua, non sicut apud justum ea, quibus antea caro sovrebatur, non fornicatio, non immunditia, non ^b ultra luxuria, non idolorum servitus, non beneficia. Dominus loquitur : *Quid putatis, quia veni pacem mittere super terram? Non veni pacem mittere, sed gladium* (Matt. xxiv). Vere antequam ille descendaret, non erat gladius super terram, neque caro concupiscebatur **809** adversus spiritum, neque spiritus adversus carnem. Quando autem venit, et edociti sumus, quæ carnis quæve sint spiritus, et doctrina ejus quasi gladius immissus divisit carnem, id est terram a spiritu, et exterminavit eam (Il Cor. iv, 10), quia mortificatio-

B nem Jesu Christi circumferimus in corpore nostro, et non vivimus ultra juxta carnem, vivit autem spiritus, et seminamus non in carne, sed in spiritu, ut non melanias corruptionem de carne, sed de spiritu vitam æternam (Galat. vi, 8). Dicitur autem peccatoribus : *Seminatis triticum, et spinas metitis* (Jer. xii, 13). Qui enim neque juxta voluntatem Scripturarum, neque juxta fideli veritatem profert eloquia Dei, seminat triticum, et metit spinas. Hoc hæretici faciunt qui legunt Scripturas, et spinas non de libris sanctis, sed de propriis sensibus metunt. Cleri eorum non proderunt eis. Haec ante me alii exposuerunt, et quia non improbo interpretationem eorum, consentiens eamdem profero, non quasi ipso reperrim, sed reperta jam repetens, ut mibi pariter,

C vobisque conducat : si tamen quæ dicenda sunt, intentus animus excipiat. Nos qui putamur aliquid esse, id est, qui in clericatus vobis ordine præsidiemus, intantum ut quidam de minori gradu ad hunc locum cupiant pervenire, nosse debetis non statim in eo esse salvandos, quia clerici sumus ; multi enim et presbyteri pereunt, et laici beatissimi periuntur ; sed si ordinem clericatus et mereamur pariter, et habeamus. Quia igitur sunt quidam clericci non ita viventes, ut et ipsi ex ordine cipient fructum, et ornamento suæ sint dignitati : idcirco aiunt qui exposuerunt prophetam ^c nunc dicentem : *Cleri eorum non proderunt eis* (Jer. xii, 13) ; utilitas quippe clericatus non in eo est, si aliquis in agmine sedeat presbyterorum, sed si juxta locum suum, et

D juxta præcepta Domini dignus incedat. Verum, cha-
substantia Patris. Augustinus ipse comparatione eadem generationem Verbi explicat lib. vi de Trinit. ipso initio, sed non eadem inde colligit : *Ipse ARIUS, inquit, dixisse fertur : Si Filius est, natus est : si natus est, erat tempus quando non erat Filius ; non intelligens, etiam natum esse, Deo sempiternum esse, ut sit coæternus Patri Filius, sicut splendor, qui gignitur ab igne, atque diffunditur, coævus illi est, et esset coæternus, si esset ignis æternus.*

^b Pro ultra luxuria, quod ex Rabano hic rescripsimus, vitiis in vulgatis obtinebat, adulterii luxuria. Dissentiebat vero et Græcus, οὐχ ἀσθενεῖα, ipsaque orationis series ratio concinnior.

^c MSS. Regii apud Huetium, qui exposuerunt ea, quæ prophetæ nunc dixit. Rabanus, qui exposuerunt prophetam hunc, dixit.

rissimi, nolite putare hoc **810** tantum de nobis A esse dictum ; et nos, et vos commonet divina maiestas, ut juxta Scripturarum præcepta vivamus, et si sic expedit dicere : *Potentes potenter tormenta patientur [Al. patiuntur]. Plus a me exigitur quam a diacono [Mss. Reg. Zacono], plus a diacono quam a laico.* Qui vero totius Ecclesie arcem * obtinet, pro omni Ecclesia reddet rationem. Propter hoc apostolus Paulus (videlicet ut is cui fuerant multa commissa) siebat : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores sacramentorum Dei. Hic jam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* (I Cor. iv, 4). Intantum rarum est bonum dispensatorem invenire, ut Jesus, qui antequam orientur ea quæ erant futura cognoverat, loqueretur : *Quis putas est fidelis dispensator et sapiens, quem constituit Dominus super familiam suam, dare in tempore cibaria conservis suis?* (Luc. xii, 42.) Et post pusillum causatus de quibusdam dispensatoribus intulit dicens : *Si autem incipiat malus servus dicere : Moratur dominus meus venire, et cœperit cädere servos et ancillas, et comedere, et bibere, et inebrari, venit dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividit illum, et partem illius cum infidelibus ponit* (Luc. xii, 45, 46). Hæc in eo quod scriptum est : *Cleri eorum non proderunt eis.* Videamus autem et reliquis necessariam correptionem, quam, ut mihi videtur, in morali loco debemus accipere : *Confundimini a gloriacione vestra, ab opprobrio in conspectu Domini* (Jer. xii, 13). Multa sunt in quibus gloriantes insipientiam nostram ostendimus. Verbi gratia, si qui in multis possessionibus gloriantur, dicitur eis : *Confundimini a gloriacione vestra.* Si qui gloriantur in generis nobilitate, dicitur ad eos : *Confundimini a gloriacione vestra.* Si qui jactabundi incedunt [Al. quis lætabundus incedis] super pretiosissimis vestibus, super domo multis exornata divitiis, aliena est quippe b hæc gloriatio a gloriacione sanctorum, dicitur ad eos : *Confundimini a 811 gloriacione vestra.* Verum hoc parum est. Audi quid loquatur in Jeremias sermo divinus, jubens ut ne in sapientia quidem nostra gloriemur : *Ne glorietur,*

* Placet disserentis in hunc locum Huetii verba describere. Loci, alt, quidem illius, in quo perorabat, episcopum, vel metropolitam Origenes videtur significasse. Ille autem homiliae Cæsareae Palaestinæ suisse recitatas verosimile est. Ita vel Theoctistum episcopum Cæsariensem, vel certe Babylam Antiochenum patriarcham designavit. Quamquam Tyrumne jam tum concesserit, certum non habeo. Id vero Hieronymum convertisse verosimile est ad Romanum pontificem (ut ejus verba indicant) quem summum sacerdotem appellat præf. in Evan. ad Damnum, et de cuius potestate multis disserit in ep. ad eundem. Quamquam, inquit, *tui me terreat magnitudo, irritat tamen humanitas.* A pastore præsidium ovis flagito. Fcessat iridie : Romani culminis recedat ambitio : cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tue, id est, cathedrae Petri communione consocior. Super illam petram edificatam Ecclesiæm scio. Quicumque extra hanc domum agnum hominem dedit, profanus est. Si quis in terra Noe non fne-

A inquit, sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, nec dives in divitias suis ; sed in isto gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quia ego sum Dominus (Jerem. ix, 23, 24). Vis gloriari, et gloriabundus non audire ? Confundimini a gloriacione restra. Gloriare ut apostolus [Al. additur Paulus], et dic : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per [Al. propter] quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. vi, 14). Vis gloriari et non audire : Confundimini a gloriacione vestra, audi Paulum gloriantium, et disce cum loquitur : *Liberenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabet in me virtus Christi.* Audi quæ sint glorie, in quibus se e vir effert : *In laboribus abundantanter.* Quis hoc potest dicere : *In carcerebus supra modum, in mortibus sæpe, a Judæis quinques quadragenas una minus accepi, ter virginis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium passus sum* (II Cor. xi, 23-25) ? Discames differentias gloriatarum, et nonnullos esse qui super his glorientur, quæ rubore digna sunt, quorum gloria est in confusione. In his quippe gloriantur, quæ cum faciunt, latebras, et secreta perquirunt (Phil. iii, 19). Post hæc consideremus quid de cinctorio preceptum sit. Hæc dicit Dominus : *Vide et accipe tibi cinctorium lineum, et circumda lumbos tuos, et per aquam non transabis.* Et accepi cinctorium secundum verbum Domini ad me dicens : *Accipe cinctorium, quod circa lumbos tuos est, et vade ad Euphratem, et absconde illud in caverna petrae* (Jer. xiii, 4). Post dies venit propheta, et accepit cinctorium de loco ubi infoderat illud, et ecce computruerat, quod nulli usui esset. Et ne quis juxta voluntatem animi sui de hoc loco sibi præsumeret intellectum, dñe Dominus interpretationi occasionem, addidit dicens : *Sicut enim adhæret cinctorium circa lumbos hominis, sic agglutinavi ad me domum Israel, et omnem dominum Juda, ut fierent mihi in populum nominatum, et in exultationem, et gloriam, et non obaudierunt me* (Jerem. xiii, 11). Igitur propheta in loco pro Deo accipiat, circumdans lumbos snos cinctorum lineum, id est populum Deus. Agglutinari quippe, ait, ad me domum **812** Israel, et quodammodo cincto-

D rit, peribit regnante diluvio. Similia habet Ambrosianus in cap. iii ep. I ad Tim. : *Ut cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus ejus dicatur, cuius hodie rector est Damasus :* Romanum itidem posicitem a Rusino designari probabile est, cum sit in interpretatione homiliae 17 Origenis in Genes. : *Non deficit princeps ex Juda, id est, hic qui post resurrectionem ejus (Christi) Ecclesiarum princeps ordinatur.*

b Voces hæc gloriatio ex Rabano sufficiemus, consentiente Graeco textu, ἀλτορία ὁστε ἡ χαύχης χαύχητος ἄγιον. Tum dicitur ex iisdem rebus pro dicit. Rabanus præterea eum pro eos cohærenter legit.

c MSS. Regii penes Huetium, quibus se vir sanctus efferebas.

d Annotat Huetius haberi apud LXX, où διδέσθαι. Vulg., et in aquam non inferes illud, quod librae consonat. Hoc endem recidunt, nam si cinctu restringitus aquam subeat, subire quoque cinctum ipsum necesse est.

rium Dei homo justus efficitur. Quæres quam ob causam? Lege Ezechielem, et intellige quomodo Deus videatur in corpore, et quamobrem a lumbis ejus usque ad pedes ignis appareat, et a lumbis usque ad caput electrum (*Ezech. 1, 27*): tunc poteris etiam præsentis Scripturæ invenire rationem, quamobrem inferiores Dei partes igneæ sunt. Renes generatione, et lumbi igne censemur. Omnia quippe quæ ex coitu, et voluptate sunt, indigent purgatione, et ipsa purgatio immixta est supplicio. Ea vero quæ a renibus in superiora consurgunt, libidinis opera sua virtute transcendunt, quasi quædam materia purior ad electri similitudinem referuntur. Dicitur quippe electrum auro esse pretiosius. Quid igitur exemplis Scriptura uitur, ut ostendat supernum Dei corpus esse magnificum, et inferius vilius? Idcirco nunc introduxit^a Dominum ex igne et electro subsistentem. Ex quo unusquisque nostrum iuxta exordium nativitatis suæ ad ignem refertur: iuxta studium vero et profectum, Dei corpus efficitur illud superius, illud ex electro, ab igne nobis, a penis, a cruciatu abscedentibus. Adjunge ergo circa lumbum tuum cinctorum lineum. Cur?^b ut ostendatur populus regnum esse Dei. Adversum eos quippe qui volunt Dei accusare providentiam, resistit et protegit Dei sui opera, nec sinit aliquid indecens de majestate ejus narrari. Sed cum peccaverimus, ut cinctorum illud propheta depositum, et abjecit illud in Euphratem fluvium, ut ibidem computresceret: sic et nos abjiciemus a lumbis suis Deus, et projectos relinquemus ad Euphratem fluvium Mesopotamiae, ubi Assyrii habitant inimici Israel, ubi Babylonii, et ibi putresceremus. Cur enim tantis in toto orbe fluminibus prætermisis, de Judea ad Euphratem propheta tranmittit, nisi ut sacramentum iuxta vim dominis doceat intellectum? Post hæc quærimus quare cinctorum lineum dicatur.^c Linum ex terra nascitur; nam cum semen ejus in humum fuerit abjectum, primum in gramine pullulat, deinde et infinita præterea, demessum transfertur domum, pectitur, lavatur, teritur, tunditur, et ingenti (ut ita dicam) opera excutitur, quo tale fiat ex quo 813 possit cinctorum^d, aut aliud quid in usus necessarios operari. Et nos ergo universi qui generationem habemus ex terra,^e qui in cinctorum Dei plectumur, multa cura indigemus, ut pectamur, ut lavemur, ut colorem terræ abjiciamus. Alius quippe

^a MSS. Reg., introduxit Domini corpus ex igne et electro.

^b Haud recte penes Rabanum, *Linum de terra pascitur. Et paulo post de messe pro demessum.*

^c MSS. Regii, *cinctorum componi, aut aliud quid in usus necessarios coaptari, pro quo ultimo verbo Rabanus habet comparari.*

^d Hanc placuit, quæ et in vetustis codd. oblinebat, lectionem ex Rabano reponere, qui in cinctorum Dei plectumur, utpote Græco Origenis textui consonam magis et commodiorem, καὶ ἡμῖς οὐ πάντες τὸν γένος ἔχομεν, ὃς περιέωμεν τὸν Θεοῦ, etc. Antea erat, aut linum, quod in cinctorum Dei pectitur: minus ms. penes Huelium, ut linum quod, etc.

A color generationis in lino est, alias cum fuerit opera mundatus [*Al. opere mundatum*]. Generationis color obscurior est, et nigror [*Al. et nigrum dicimus*], operis autem lucidior. ^e Tale nescio quid et nobis in exordio evenit: nigri enim sumus quando regeneramur, quando credimus, quando in Canticorum Cantico dicimus: *Nigra sum et speciosa* (*Cant. 1, 4*). Æthiopibus similem habemus animam^f indecorum; abluiimur ut siamus candidi, ut nitorem qui nobis insitus ex natura non fuerat, diligentia consequamur, juxta illud, quod in eodem loco scribitur: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?* et efficiamur linum **814** candidum & purumque. Aique ita cum digni fuerimus societate Dei, in cinctorum ejus plicamur [*Al. plectimur*], neque ab eo aliquando deponimur, si tamen candorem, quem nobis concesserat, semper habeamus. Cum itaque Iudei, et omnis domus Israel indigni existenterint Deo, et projecti sint ab eo, nobis pro illis accinctus est. Neque enim putandum est, cinctorum abjicientem mansisse incinctum: statim ut illos projecti, alios sibi contexuit. Hoc cinctorum Ecclesia est de Gentibus congregata: quæ scire debet, quia si prioribus non pepercit Deus, nec sibi parceret, si eum dereliquerit, si non fuerit digna lumbo ejus, si non adhærens Domino, unus spiritus fuerit in Christo Jesu, cui est gloria, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA OCTAVA.

De eo quod scriptum est: *Notum fac mihi, Domine, et cognoscam* (*Jer. xi, 18*), usque ad eum locum in quo ait: *Ite, congregate omnes bestias agri* (*Jer. xii, 9*).

813 Si Dei eloquia sunt in Lege et Prophetis, Evangelii et Apostolis, oportet discipulum Dei divinorum sermonum magistrum Deum ascribere. Qui enim docet hominem scientiam (*Ps. xciii, 10*), secundum Psalmistam, Deus est. Salvator quoque perhibet testimonium, nullum debere super terras magistrum nuncupari, dicens: *Et vos, nolite vocare magistrum super terram. Unus quippe est magister vester, Pater qui in cœlis est* (*Math. xxiii, 8*): Pater autem qui est in cœlis, erudit [*Al. erudit*] homines sive per se, sive per Filium, sive per Spiritum sanctum: et ut ad minora veniamus, erudit per Paulum, per Petrum, per alium quemlibet sanctorum: tantum Dei [*Al. Deus*] spiritus, et Dei sermo descendat et doceat. Cur hæc diximus? videlicet quia propheta:

^e Hic quoque Rabanum describere potius fuit: pro hisce enim verbis, nescio quid et nobis, una erat in Vulgatis vocula quid. Luculentius vero Græcus textus τούτου οὐκ εἰ καὶ ἐπίσημος.

^f Vocem indecorum rectius hinc amoveas, neque enim aut Rabanus novit, aut in Græco est textu. Pro uno autem verbo subsequenti, abluiimur, legit Rabanus *deinde cur eluimur?* Græcus fere concinit εἴτε ἀποστυχόμεθα.

^g Legebatur antea, purumque aqua. Ita cum, etc. Nos ad Rabani lectionem expuncta voce aqua, quæ abundat, neque est in Græco, exordium, Atque ita, etc. Sic et Origenes citæ καὶ.

Notum fui mihi, ait, Domine, et cognoscam. Neque enim seire possum, nisi tu mihi revelaveris. Sin autem, demonstranto te, §14 potero [Al. potuero] nosse, quod necio, tunc videbo cogitationes singulorum, et cognoscam quid unusquisque gerat, et cuius sit voluntatis [Al. voluntas]. Hec propheta. Itenide videamus quid Salvator loquitur in propheta: Ego ut agnus innocens duxus ad immolandum, et nesciebam. Adversum me cogitaverunt consilium dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus, et canterimus eum a terra viventium, et nomen ejus non transgrabitur amplius (Jer. xi, 19). Isaias quoque, quod Christus ut ovis ad victimam duxus sit, et ut agnus eorum tendente se sine voce, sic non aperuit os suum, pronuntiat: et ibi quidem ille de Christo, hic vero de se ipso Christus: Ego inquit, ut agnus innocens duxus ad immolandum, et nesciebam (Isai. lxi, 7). Nec addit quia non cognoverit. Non enim dixit: Non cognovi mala, non cognovi bona, non cognovi peccatum, sive iniquitatem; §15 verum simpliciter, non cognovi. Tibi igitur doreliquit, ut queras, quod nescieret. Lege Apostolum: Qui cum peccatum non cognovisset, pro nobis peccatum fecit (Il Cor. iii, 21). Peccatum quippe nosse, peccare est: ut iustitiam nosse, justus est agere. Ex quo manifestum est, cum qui iustitiam praedicat, et non agit justus, nescire iustitiam. Adversum me cogitaverunt consilium dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus. Crucifixum esse a Judaeis Dominum, nulli dubium est: et cum hoc tota libertate praedicamus, quod profeta avertimus eis, quod dicitur: Adversum me cogitaverunt consilium dicentes: hoc quod inferunt: Venite, mittamus lignum in panem ejus, nimirum difficultatis est. Panis Iesu quo nutriri, sermo ejus interpretatur. Quia igitur docente ea, voluerunt quidam scandalum ponere doctrinam ejus, crucifigentes eum dixerunt: Venite, mittamus lignum in panem ejus (Jerem. xi, 19). Cum enim verbo Iesu et discipline ejus corripungitur magistri crucifixio, in panem lignum mittitur. Et illi quidem a ipsi dantes dicant: Venite, mittamus lignum in panem ejus. Ego vero admirabile quiddam ipsorum in panem ejus, panem fecit meliorem. Exemplum accipe de lege Moysi. Sicut lignum, quod missum est ip amaram aquam, fecit dulcem: sic lignum passionis Christi missum in doctrinam ejus, fecit panem illum dulcijorem. Ante enim quam immitteretur lignum in panem ejus, quando tantummodo panis erat, et non erat lignum, in universa terram non exierat sonus ejus: postea vero quam assumptam fortitudinem per lignum, tunc in universum orbem passionis ejus dissimilatus est sermo. In cuius figura et aqua in

* Ad hunc modum ex Rabani lectio emendari possum, insidianter digan, cum hacemus turpi sane mendo obtineret, nisi dantes dicimus. Gracius queque archetypus ita monitum restituendum: habet enim, traxi p̄t̄ t̄ḡ ἀπόθετος διαδικαύεται λεπίσεται, etc.

* Depravat pridem istibet sacri complexus verba, ipsum solum manet; si ergo mortuum fuerit; legelatur autem, nisi granum frumenti cadens in terram mor-

A Veteri Testamento ad tactum ligni dulcis effecta est. Ego quippe aio, Legem non intellectam, amaram aquam esse. Cum autem venerit lignum Jesu Christi, et sermo Salvatoris mei descenderit in eam, tunc dulceratur, et sit suavisissimi saporis, intellecta preter et lecta lex Moysi. Dicentes igitur: Venite, mittamus lignum in panem ejus, etiam hoc addunt, et conferamus eum: §16 a terra viventium, et nomen ejus non memorabiliter amplius (Jerem. xi, 20). Sic enim illum interforerunt, quasi nomen ejus penitus eradicerent [Al. erradicerent]. Sed Jesus scilicet quare et quomodo morietur. Propter quod ait: Nisi granum frumenti cedens in terram mortuum fuerit, non solum manet; si vero mortuum fuerit, multum fructum effert (Jer. xii, 24). Ergo more Iesu Christi, B spica frumenti facta est, septuplum et multo amplius restituens quam fuerat seminatum. Fungamus enim paulisper non suissem eum crucifixum, neque post mortem ad inferos descendisse: sequitur ut solum granum maneat frumenti, et multi pon naescantur ex eo. Altendo diligenter eloquia divina, quid in se valint intelligi. Granum frumenti si non cedens in terram mortuum fuerit, non multum fructum effert (Joan. xii, 24). More Iesu istos opes fructificavit. Si autem more tantas aliquid fruges, resurreccio cuius futura est abhorbit? Bonum virtutum, judicans justa, probans recta, et corda, videam quae ex te eas, vindictam de eis (Ies. xi, 20). Prophetice erat, ut vident vindictam de eis aper Patrem; circumdata est quippe ab exercitu Ierosalem, et appropinquauit subversio ejus, et id quod dictum ad eam fuerat: Ecce dimidetur rabis dominica nostra deserta (Matth. xxiii, 32), complutum est. Videam ergo quae ex te eas, vindictam de eis; quia ad te revelavi justificationem meam. Propterea hoc dicit Dominus in vires qui erant in Anathoth, qui querunt animam meam, quia dico: Non prophetaberis in nomine Domini, alioquin moriaris in manus meorum. Ecce visitabam ego in eis: juvenes eorum gloria cadent, et filii eorum et filii morientur in feno, et solique eorum non erunt. Quoniam inducerunt multa super inhabitantes in Anathoth, in anno visitationis eorum (Jerem. xi, 21-23). Figuraliter nunc [¶] nomen Anathoth aspernitur. Totum autem Iudeum sacramentum in eo est, Interpretatur quippe Anathoth, obedientia: Quia ergo obedientia Dei in illo populo fuit, sicut regnum ejus; et factum est de regno id, quod novimus predictum: Afferetur aetate regnum Bei, et dabitur genti faciens fructus ejus (Matth. xxi, 43): nunc quoque vixi qui sunt in Anathoth, §17 hoc est in obedientia, querens animam, non Jeremie, neque enim hoc historia ullum fuerit, non multum fructum effert. Nos e Rabano restituimus ipsoque, ut ab Origene tradatur, Graeco textu, εὐτὸς μόνος μένετ δὲ ἀποθέτης πολλῆς, etc.

* Vocem populo, quae in ante vulnibus dicerat, ex Rabano sufficiens et Graeco archetypo, tunc tamen tanta loca. Alia inferius, quae levioris momenti sunt easligantur.

commemorat, quia viri Anathoth quiescierunt [Al. querunt] animam ejus. Habemus Regnorum libros: meminist ibi Scriptura Jeremiae, nihil tale conscribitur. Habemus Paralipomenon, et ipsum, quod pugnat interpretator volumen Prophetarum, nihil locuti sunt viri Anathoth: sed Christi querunt animam Domini mei, qui dicunt: Non prophetabis in nomine Domini. Legimus et hoc [Al. hic] a Judaeis prohibitum, ne doceret Christus: Alioquin morieris in manus nostris, Ecce ego visitabo in eis, juvenes eorum gladio cadent, et filii eorum, et filiae morientur fame (Amos viii, 11). Non Jeremiae temporibus gladio occiduerupt, sed post adventum Domini: tunc et fames replet in eos, non fames panis, neque sitis aqua, sed fames audiendi sermonem Dei. Jam quippe apud eos ultra non dicitur: Hoc dicit Dominus Deus omnipotens. Ista fames est propheticæ cessantis in eis. Sed quid loquar de Prophetis? Neque magis iri, neque doctores in Iudea aliqui remanserunt; et licet sint innumerabiles, qui sibi sapientiam vendicent, non est jam sermo Dei in eis. Completum est enim illud vaticinium: Aus eret Dominus a Iudea, et ab Jerusalem validum et validam, virtutem panis, et virtutem aquæ, gigantem et fortem, et hominem bellatorem, et judicem, et prophetam, et arbitrum, et seniorem quinquagenarium, et admirabilem consiliatorem, et sapientem architectum, et intelligentem auditorem (Isai. iii, 1). Jam non est apud eos qui possit dicere: Quasi sapiens architectus fundatum posui (I Cor. iii, 10). Migraverunt ab eis architecti, venerunt ad Ecclesiam, posuerunt fundamentum Iesum Christum. Huic superadiscant quicumque post eos crediderunt. In fame ergo ille populus delicijs est: Adducamus quippe mala super inhabitantes Anathoth, in quo visitationis eorum. (Jerem. xi, 23) Justus es, Domine, quia excusabo me apud te. Verumtamen iudicia loquar ad te. Quid est, quod via peccatorum prosperatur? Abundaverunt omnes, qui spreverunt contemnentes (Jerem. xii, 1). Quæramus 818 an bonus sit Deus, qui Legem prophetasque largitus est, videntes viam impiorum prosperari, et nihil eos ab eo pro merito sustinere. Abundaverunt enim omnes qui spreverunt contemnentes, et qui adversum conditorem rabidis fauibus latranti, qui eum blasphemis sermonibus criminantur: Abundaverunt, plantati sunt, et radicem miserunt; procreaverunt filios et fecerunt fructus. Quantos fructus Marcion fecit procreans filios infidelitatis? quantos Basilides? quantos Valentinus? De his quippe nœ, prophetat

^a Necius enim Graeco textu vocem, Deus, ignorat hoc loco Barbarus.

^b Pater Barbarus, fames est prophetica vocis cœlum, etc.

^c Sic et Rabanus habet, et Graeca ipsa ali. Origene laudat ipsius, yizwara vel lexivora vel ἀνθρώπων πολεμιστήν.

^d Haec interpretationis (Inquit Huelius) rationem communici pessimum possum, eas enim in Graeco vides ad absconderet absconditam. Ita et Conderius: Omnes qui pessimum possumus preconizationem.

^e Adit Origenem, ut: tum iudic, tunc me: quoniam

A dicens: Procederunt filii, et facerunt fructum. Prope est tu ori eorum, et longe a regione eorum (Jerem. xii, 1). Nominauit Iesum, et non habebit eum, neque illum consistenter ut Christum. Et iu, Domine, nescio, et probasti cor meum in conspectu tuo. Sanctifica illos in die intersectiis eorum (Jerem. xii, 3). Quid faciam ut hoc exprimam? Toremata sanctificationem vocat carcerem qui torquentur. Sanctifica quippe eos, si, in die intersectiis eorum, id est, per hoc, quod intersectis eis, sanctifica eos. Quem enim diligat Dominus corrigit; flagellat autem omnes filium quem recipit (Hebr. xii, 6). Quomodoque lugabit terra, et feniunt aquæ agri crescer a malitia habitacionum in terra? (Jerem. xii, 4.) Quasi enim sit terra, sic nunc loquuntur prophetæ, dicens lugere eam quandoq; malis sunt habitatores, qui in ea commorantur. Per iniquitatemque eum nostrum terram, aut latitatur in vicinitib; accipitrum, aut luget in vitiis. Si autem terra, consequenter et elementa cœlera, ex quibus est aqua, id est, angelus qui super aquam constitutus est. Neque enim aliter possunt lugentes terram expondere, seu latitare; nec sensus recipit, ut insensibilis oportere seculorum credamus: nisi ut intelligamus, omnibus regibus angelos praesideret, tam terræ et aquæ, quam aeris et igni, id est, principiari elementis, et hoc ordine pervenire ad omnia animalia, ad omnes gerentes, ad ipsa quoniam est terra cœlestis. Alius angelus præpositus est terra; Alius ita unicus ii angelii, cum quibus versantur in terra, gaudent quando justæ aguntur, quando peccantibus, lugentur. Lugebis 818 terra ab omnibus inhabitationibus in ea, sedem nominem angelum terræ appellat, qui ipsa nuncupatur. Quoniam vero hoc quod manu factum est cum maledicatur, maledicetur et ipso qui fecit illud, non quod maleficium sit, quod anima ac sensu caret, sed idcirco dicitur maledicetus, qui assisteret insensibili simulacro, podest vocatus nomine, qui vocatur id quo manu factum est: sic et nunc terra appellatur is angelus qui præpositus est terræ. Nec hoc tantum accipiatis in terra; et aquæ etiam Angelus ejus vocatio nuncupatur, juxta illud quod in alio loco dicitur: Viderunt te aquæ et similes, turbatus sunt ab ueste. Multitudine sonitus aquarum, vocem deferunt ubique, etenim sagittæ tunc transierunt. Dereliquerunt domum meam, dimisi hereditatem meam (Psal. lxxvi, 17). Dedi dilectam animam meam, in manus iniuriorum ejus (Jer. xii, 7). Vide mihi eum qui in forma Dei consistebat in cœlis. Vide dominum ejus, Thronos, et excelsas quasi virtutes. Si

admodum et apud Rabanum, et in Vulgata legas, noster me, vidisti me, et probasti, sic.

Huetius ait, Cum terram inanimatam esse definit hoc loco Origenes, animatam autem non aliter dici posse, quam per angelum, longuam formam assistentem, non inservientem, talis inde evincitur, non huius causa pessima aduersitate error, quoniam ei omnium illorum, in omnibus, ad Axiump et Panachicum, et Justinianum, epist. ad Nestrum, extra indicet nos agmina solum esse, sed Beccare suam posse, ac saltem expectare.

autem vis aliquid sublimius intelligere propter hoc A quod ait: *Ego in Patre, et Pater in me: vide domum ejus Patrem Deum.* Relinquit patrem suum, et matrem suam cœlestem Jerusalem, venitque in hunc terrenum locum, et ait: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam.* Illa erat hæreditas ejus, possessiones Angelicæ, et sanctorum ordo virtutum. Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum meorum. Tradidit animam suam in manus inimicorum suorum, in manus Judæorum interficiens eum, in manus principum congregatorum adversum se, in manus regum, quoniam: *Astiterunt Reges terre, et principes convenerunt in unum adversus Dominum,* et adversus Christum ejus (*Psal. ii, 1*). Facta est hæreditas mea mihi, sicut leo in silva (*Jer. xii, 8*). Ista quæ super terram erat hæreditas ejus quam sibi B 820 elegerat in possessionem, quæ pars ejus fuerat, efflerata est adversus eum, et facta est hæreditas ejus, id est, Judæi quasi leo in silva. Nec mirandum est si tam [Al. tunc] truci belluæ comparata sit: usque ad præsentem diem leones sunt in silva, anathematizantes Dominum Jesum, et blasphemantes illum, et insidiantes credentibus [Al. credentes] nomini ejus. Facta est hæreditas mea mihi sicut leo in silva. Dedit super me vocem suam, ideo odivi eam. Numquid spelunca est hyæna hæreditas mea mihi (*Jerem. xii, 8*)? De sua hæreditate prænuntiat, quod spelunca hyæna futura sit, bestiæ rabidæ et ferocis, mortuorum cadaveribus viventis, quæ semper sepulcris et ossibus incubat. Numquid spelunca hyæna hæreditas mea mihi, aut spelunca in circuitu ejus? C (Jer. xii, 9.) Quoniam tales sunt, impero vobis, angeli, ut eatis, et congregate bestias, et tradatis eos ad dilacerandum. Ite, congregate omnes bestias agri, veniant, et manducent eos. Venerunt bestiæ agri, devoraverunt populum Judæorum. Vide exesa corda omnium a fortitudinibus contrariis: Si illis Deus non pepercit, sed ait: Ite, congregate bestias, quanto magis nobis non parcer? Si non fecerimus legem ejus, si sermonem Evangelii neglexerimus, rursus dicet: Ite, congregate bestias, et tradite eam. Sed nos confidamus in Domino, et in oratione dicamus: Ne tradas bestias animam confidentem tibi (*Psal. LXXIII*). Agamus pœnitentiam super peccatis nostri, confitemur delicta quæ fecimus, et bestiæ non trademur: quin potius angeli venient, qui nos in sinu suo gestantes, de terrenis locis ad coelestia transferant, et de præsenti sæculo in perpetuam collocent æternitatem, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA NONA

De eo quod scriptum est: *Omnis uter implebitur vino*

^a Antea, et tradite eos, dissidentie Rabano, et Græco textu, καὶ παρέδοτε οὐτόν.

^b Interseruit Rabanus, de istribus: idque verius ad Græcum saltem archetypum: ἀκολούθως αὐτοῖς περι τῶν ἀσκῶν ὄψομεν, οἵ τις ἀληθής, εἰτε.

^c Integrando texui, qui antea manus erat, ex Rabano verba sufficiens, vinea eorum, et palmes eorum, quæ et in Græco Origenes laudat, νὰ ἀπέλος.

(*Jerem. iii, 12*), usque ad illud: *Et deducent oculi vestri lacrymas, quia contritus est grec Domini (Jerem. XIII, 17)*.

Quand a Deo prophetæ jubetur ut dicat, debet dignum esse imperio Dei. Sed non videtur dignum, si maneamus in littera, et nihil altius requiramus, 821 instantum ut si quis rudis auditor existiterit, dicat ineptum esse Scripturis aurem accommodare, et ea cognoscere quæ in eis lectitantur. Hoc est dictum animalis: *Animalis quippe homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim ei est* (*I Cor. n, 14*). Considereremus ergo Dei sermonem quid jubeat: *Et dices ad populum sermonem istum: Hæc dicit Dominus Deus Israel.* Quod dicit Dominus Deus Israel, dignum quæso sit Domino Deo Israel. *Omnis uter implebitur vino.* Eritque, si dixerint ad te: *Numquid cognoscentes [Forte et] non cognoscimus [Al. cognoscemus], quia omnis uter implebitur vino?* Hæc respondentes, si tantum litteram sequuntur, et dicunt nosse, quia omnis uter implebitur vino, falluntur. Non enim necessario sequitur, ut omnes utres impleantur vino. Sunt utres oleo pleni: sunt alii a qualibet liquentis naturæ materia vacui, aut certe non pleni. Dominus autem dicit omnem utrem impletum vino: et populus respondit: *Numquid cognoscentes non cognoscimus [Al. cognoscemus] quia omnis uter implebitur vino?* Quæ quidem juxta paupertatem ingenii mei sic poterunt interpretari, si prius vini differentias perspexerimus [*Al. perspexerimus*], ut tunc consequenter tractemus, verum esse quod dictum est, quia omnis uter implebitur vino. Sive enim quis bonus est (ut ita loquar) inter utres, uter implebitur vino bonitatis suæ: sive malus juxta hoc, quod malus est, in quo vino implebitur. Quomodo ergo possumus de Scripturis accipere differentias vini? Super malo vino ista conscripta sunt: *De vinea Sodomorum, ε vinea eorum, et palme eorum de Gomorrah, uva [Al. uva] eorum uva [Al. uva] sellis, botrys amaritudinis in eis, venenum draconum vinum eorum, et virus aspidum insanabile* (*Deut. xxxii, 32*). De bono hæc dicuntur: *Calix tuus inebrians quam præclarus est* (*Psalm. xxii, 5*)? Et sapientia convocat ad craterem suum, dicens: *Venite, manduocate panes meos,* 822 *et bibite vinum, quod miscui vobis* (*Prov. ix, 5*). Est ergo vinum de Sodomis, et est d^o vinum, quod miscuit Sapientia. Rursusque: *Vinea facta est dilecta [Al. dilectio] in cornu, in loco uberi, plantata a Deo, quæ vocatur vinea Sorec, electa ε quadam et inter omnes vineas mirabilis.* Est autem alia vinea Ægyptiorum, quam percudit Deus, secundum id, quod scriptum est: *Percussit in grandine vineas eorum, et fucus eorum in gelu* (*Psalm. LXXVII, 47*). Consideremus ergo omnes homines figuraliter capaces esse αὐτῶν, καὶ η κληματικ αὐτῶν.

^d Deerat vox haec altera, vinum, quam et Rabanus legit, et Græcus textus.

^e Legebatur antea, electa quidem inter omnes rinas; mirabilis autem est alia, etc., dissidente Rabani conciuniore admodum lectione et Græco, διάλεξις οὐσια καὶ θεωρατικ ἔστι δὲ τις καὶ ἀμπελος, etc. et minime ad Ægypti vineam mirabilis appositum, refe-

vini, nec aliud eis possumus nomen imponere, A qui capaces vini sunt, quam utrum, et dicere quia nequam homo plenus sit vino de vinea Sodomorum et *Egyptiorum*, plenus vino inimicorum Israhel: sanctus vero et is qui in virtutibus proficit, plenus sit vino de vinea Sorec, vino de quo scriptum est: *Calix tuus inebrians quam præclarus est* (*Psal. xiiii, 5*), vino quod miscuit Sapientia. Et haec quidem intellecta ^b mihi sint secundum nequitiam atque virtutem, ut agnoscamus quomodo omnis uter implebitur vino. Si autem nequitia, seu virtutibus impletant uires, consequens est, ut suppliciis impletant ob nequitiam, benedictionibus ob virtutem. Exhibeant sacræ litteræ testimonium quo pacto tormenta seu reprobationes vinum nuncupetur [*Ali. nuncupantur*]. Accipe calicem vini meri istius et potabis omnes gentes, ad quas ego te mitto (*Jerem. xxiii, 15*). Jeremias autem haec loquitur: super quod infert: *Et bibent, et ^c voment, et insanient, et cadent.* Igitor supplicia in praesenti loco vinum meracum nuncupavit. Quidam ^d bibunt meraca vina, id est meracis cruciatibus digni sunt: alii autem bibunt supplicia: vina quidem non penitus meraca, sed ex parte aliqua temperata: *Calix enim in manu Domini vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illud, verumtamen sæx ejus non est exinanita, bibent ex eo omnes peccatores terræ* (*Psal. lxxiv, 9*). Si vis et benedictionis calicem ^e perspicere, 823 quem bibunt justi, licet sufficiat Sapientiae testimonium, in quo ait: *Bibite vinum quod miscui vobis* (*Prov. ix, 5*), tamen vide Salvatorem ascendentem die Paschæ, C grande coenaculum stratum atque mundatum, et agentem diem festum cum Discipulis suis, illumque eis calicem propinante, de quo in Evangelio (*Luc. xxi, 12*), ^f quod miscuerit eum, et ita tradiderit; Jesus enim lætificans discipulos meracum eis polulum propinat, et dicit: *Accipite et bibite: Hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum* (*Math. xxvi, 27*). *Hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem* (*I Cor. xi, 24*). Et: *Amen dico vobis, non bibam illud amodo, donec bibam illud vobiscum novum in regno Dei* (*Math. xxvi, 28*). Vides calicem novi Testamenti? vides calicem suppliciorum quem supra exposuimus, vini meri plenum esse? Est et alias calix, qui pro compensatione bonorum actuum, seu malorum tibi miscetur et traditur. Intellige [*Ali. intelligis*] enim mihi

^a Hic iterum vitiouse lectum est hactenus, *quam capaces vini, quam utrem, et dicere, etc.* Veram lectionem restituit Rabanus, cui assentitur et Græca sententia, tametsi paululum ab ludat in verbis. Inferius quoque quedam alia levioris momenti restituimus.

^b Pro mihi, corrupte legebatur ibi, renuente Græco, *νοιστὸν μοι κατὰ τὴν*, etc., et vetere lectione Rabani. Paulo quoque post imperfecto sensu, *ut particula deerat*, quam idem Rabanus sufficit, et Græcus *ἴκε*.

^c Perperam et venient legebatur pro et voment. Rabanus et Græcus uterque textus, *καὶ ἐξεμέστοται*, restituerunt.

^d MSS. Reg. penes Huetum, *bibent meraca vina*;

PATROL. XXV.

A eos qui penitus a pietate discedunt, et ex omni parte religioni adversantur, [*Ali. religionem aversantur*] in tantum ut fortuitu et pecudum more vivant, bibentes calicem vini meri quem de Jeremias libro protulimus: eos vero qui non penitus recesserunt, sed cum sint peccatores, et indigni judicentur calice novi Testamenti, et faciant saepe bona opera, saepe contraria, bibentes calicem mero mixtum. *Inclinavit enim Deus ex hoc in illud.* Quid est quod ait, *ex hoc in illud?* duo pocula video. *Inclinavit ex hoc in illud, verumtamen fæx ipsius non est exinanita* (*Psal. xlvi, 9*).

^e Animadverte calicem bonorum tuorum operum in una manu Domini. Sin autem pateris aliquid me audacius dicere, sit in dextra manu ejus calix virtutum, sit in sinistra vitiorum. Cum igitur B cœperis propter peccata torqueri, quia et bona opera fecisti, calix in manu Domini est vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illud: id est de eo qui erat in dextera, in illum qui in sinistra continebatur. Neque enim potes bonorum tantum calicem bibere, quasi bona tantummodo feceris: neque rursum peccatorum tantum, quia et bona aliquando gessisti. Idcirco inclinavit ex 824 hoc in illud, ut juxta compensationem operum tuorum misceatur tibi supplicium aquatius, seu meracius, et secundum merita tua, aut obtundatur iræ divinæ aculeus, aut exacutatur. Si vero bonus fueris, et Dei mandata servaveris, attende quid dicas: *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (*Psal. cxv, 15*). Omnis igitur uts, sive bonus sive malus, implebitur C vino qualitatis suæ, nec oleum mittetur [*Ali. mittitur*] in eum, aliudve quid liquens, nisi vinum Sodomorum, aut Sorec. Deinde docet, interim ut litteram sequamur, propter eos qui peccaverunt in Jerusalem, et in Iudea illo tempore morabantur, quali vino istiusmodi utres implendi sunt. Sequitur enim: *Si dixerint ad te: Numquid cognoscentes non cognoscimus, quia omnis uts implebitur vino? dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego impleo omnes inhabitantes terram istam, et reges, et filios David qui sedent super sedem ejus, et sacerdotes ebrietate* (*Jerem. xiii, 12*). Nulli parcit [*Ali. parcet*] qui puniturus est peccatores. Non quia prophetes, non quia sacerdos quis vocatus est, a suppliciis liberabitur. *Hæc autem de illis commemorantur*, ut ait Apostolus: *scripta sunt propter nos, in quos fines sæculorum devenerunt* (*I Cor. x, 11*). Si quis ergo et in his Sacerdotibus, atque unus paulo post, *supplicia non penitus meraca*.

^f Vulgati. Si vis ad benedictionis calicem respicere, minus recte ad Rabani lectionem et Græcum, *εἰ θελεῖς καὶ ποτίρια τύλογια ιδεῖν*.

^g Legendum omnino est contrario sensu, supplerendumque ita: *de quo scriptum est, non quod miscuerit eum.* Cogit enimvero Græcus textus, *περὶ οὐ γιγραπταὶ, οὐχ ὅτι ἔχεισθαι.* Penes Rabanum autem tres integri versus subsequentes non habentur, legit enim: *de quo in Evangelio scriptum est: Accipite et bibite, etc.*

^h Sic et Rabanus et mss., Reg. penes Huetum legunt: erat tamen antea, *Amodo adverte: Græce est οὐτι.* Mox quoque addidimus ex iisdem, tuorum quod debeat.

in nobis dico presbyteris, sive in his qui circumstant populum Levitis, id est diaconibus [Ms. Zaconibus], peccaverit, sustinebit supplicium, quod nunc per prophetam Dominus ominatur : quomodo econtrario quedam sunt sacerdotales benedictiones, de quibus, Deo tribuente, post istius loci expositionem, cum ad Numerorum librum ventum fuerit, disputabimus : ibi quippe de sacerdotibus quedam scripta sunt : *Et sacerdotes igitur, et prophetas, et Iudam, et omnes habitantes Jerusalem testatur Deus de vine inebriandos, et dispergendo virum a fratre suo, et pares a filii* (Jerem. xiii, 11, 19). Quae quidem (ut mihi videtur) sic sunt intelligenda : Justos quidem congregat Deus, et peccatores separat. Denique ideo quamdiu non sunt commoti ab oriente homines, non sunt dispersi [Al. dissipati]. Quando autem sunt moti ab oriente, et ait homo ad proximum suum : *Venite, edificemus civitatem, et 225 terram, cuius caput pertinet usque ad cælum* (Gen. xi, 4). Deus locutes est, dicens : *Venite, descendamus, et confundamus ibi linguas eorum* (Gen. xi, 7, 9). Et post pusillum subinsert : *Et [Al. Ecce] dispersit eos Deus inde a facie omnis terra.* Populus quoque Israel antequam peccaret, in Iudea erat, post peccata in universum orbem dispersus est. Tale mihi quiddam et de nobis omnibus intellige. Est quedam Ecclesia primitiorum, eorum scilicet qui conscripti sunt in coelestibus, ubi mons Sion, et civitas viventis Dei Jerusalem caelestis. Beati qui illuc congregabuntur. Peccatores autem dividentur ab invicem, ut etiam in hoc excruciatione pariter terquentur. Scio quosdam reges, eos qui imperio suo insidiati sunt ad desertas insulas deportare solitos, et pro magnis suppliciis hoc jubere, ne in uno loco exilii penuriam [Al. paenam] sustineant, sed in aliam partem orbis uxori, in aliam liberi exterminentur, ut ne in calamitatibus quidem suis perfruantur solatio, aut pater filii, aut mater filia, aut frater fratris. Simili modo et peccator per quandom dispensationem Dei amariora [Al. maiora] soliditudinis tormenta perpetitur, si solus in exilium relegatur, ut emendatur in statu pristinum redeat. Et quomodo tu propinquos vel liberos tuos non fortuna, nec irrationali ira, sed per verba reducere queris ab errore, in quem incubuerant: sic Deus eos qui non poterant [Al. potuerant] sermone converti, detoribus et tormentis ad id retrohit quod fuerunt, se-

^a Apud Rabanum, cuius sit caput usque, etc. Græce, οὐται ἡ κεφαλὴ ἐώς τοῦ οὐρανοῦ.

^b Vtiose legebatur antea, et de bonis hominibus intellige, pro et de nobis omnibus intellige, quod restituum ex Rabani lectione, consentiente Græco texiu, νόοι καὶ τρπαί πάντων ἥπεν.

^c Antea editi libri, non in forti iactu et irrationali, etc., quos Rabanus atque ipsi penes illudum R. mss. castigant, non fortuita nec irrationali, etc. Legit deinde Rabanus, sed per verba reducere cupis ab errore, pro per verba reducere queris. Græcus latuetsi idem in sensu est verbis tantisper abdidit.

^d Ita Rabanus legit proprius ad Gr. textum: erat latuens ait, *Justum quoque et commodum erit, etc.*

^e Obtinuit hactenus sibilo explodenda lectio, qua-

A cundum Scripturam dicentem : *Per omnem dolorem et flagellum emendabis Jerusalem.* Ut igitur crevit dolor poenitentia corripientis, et qui corripientur, ab invicem separantur. Nam quodammodo levius fit supplicium, si plures in eodem loco constituti, mutuis se consolentur allegui. Si autem hecesse est etiam quoque rationem divisionis malorum introducere, etiam hanc exhibebimus. Mali cum simili fuerint, **226** ea quae mala sunt cogitant, et in pristina negligunt perseverantes, augent peccata peccatis: quomodo econtrario boni cum simul fuerint, de honestis sermocinantur. Dissolvitur ergo, et ad nihil deducitur nequam cogitatio, cum non habuerit allocutionem alterius nequioris. Idecirco per dispensationem Dei providetur, pessimos a peccatis separari, in suum quoque commodum, ut a pristinis sceleribus ipsa solitudine et penuria consorii aliquando desistant. Haec de eo, quod dictum est : *Et disperger illos, virum et fratrem ejus, et patres eorum, et filii eorum in idipsum, dicit Dominus : Non requiram, et non parcam, et non miserebor ab interitu eorum* (Jer. xiii, 14). His et istiusmodi sermonibus haereticis surgunt dicentes : *Videsne qualis sit. Creator, prophetarum et legis Deus quid loquatur? Non parcam, et non miserebor ab interitu eorum.* Quomodo potest iste bonus esse? Accipiam ergo exemplum iudicis boni pro utilitate communis quibusdam non misericordis, ut perspicere possimus, quomodo multis parcens uni non parcat [Al. parcat] Deus: accipiam et medici, ostendens eam uoi membro non parere, ut membris omnibus parcat. Verbi quoque gratia dictum sit : *Habeat judex propositum, quietem civitati, et pacem genti, cui præsidet, providere.* Huius si offratur latro honesta forma, relate satis integer, et alio latere maler expansis crinibus deprecatur, ut senectutis suæ misereatur, et ex alio uxori ne virum suum interficiat, lacrymabili voce deploret, circumstent et parvuli liberi cito orbi futuri: quid faciet judex? miserebitur latromis, anno? s quid in commune expedit civitati? Si misertus fuerit, reveretur homicida ad pristinum scelus: eis vero in iudicaria severitate permanescit, unus homo interibit, et universo populo providebitur. Sic Deus si peccaverit peccatori, et miserans ejus, noluerit eum punire pro scelere, **227** quis non accipiat licentiam D b malorum? Qui nunc saltem propter supplicia terretur, nonne invadet tempus ut expletat quemque

Ils sit error Prophetarum, pro qualis sit creator, Prophetarum et Legis, etc. Notum hoc fuisse Valentini et Basilidis blasphemum dogma, Creatorem ac veteris Testimenti Deum malum existisse: itaque est, quo de hunc Origenes loquitur. Rectissime adeo restituit Rabanus creator pro error, nam et in Græco est δημοφυρόν.

^f Præteri Rabanus, homicida pro latro. Græce etiam Origenes scripsit γονέος. Tum illud, etate saith integra pro integer.

^g Rabanus, quod in commune expedit cito lati exscitatur.

^h Antea erat, quis non accipiat licentiam? quis malorum, qui nunc saltem propter supplicia terrentur, non frondet, etc.

vulnerit, et praeceps feratur in via? Hæc autem in Ecclesia æpe accidentia possumus considerare. Peccavit quispiam, et post peccatum postulat [Al. postule] communionem. Si si conceditur quod rogat, in incommodum omnium venia procedit, et latratis freuis, sceleribus panditur via. Sin vero cum rationabili deliberatione, non^a ut immisericors, nec rursus ut crudelis judex, sed et quasi uni providens, et de omnium salute pertractans, consideraverit populi damnum in unius venia, haud dubium est^b quin faciat ejici unum de Ecclesia, ut multos salvet incolumes. Age nunc considera mihi et medium, si cessaverit a sectione ejus vulneris, quod secundum est, si non usserit id, quod indiget cauterio, videlicet propter dolores qui ex talibus remedii consequuntur, quomodo crescat infirmitas, et in deteriorius^c veternus exuberet. Si vero (ut ita dicam) temerarius ad^d vulneris sector accesserit, et inusserit plagam, curat eum qui secatur et uritur, quia paululum severitatis assumpsit, licet visus fuerit ægrotantis ad horam non misereri. Ita et Deus non unum hominem, sed universum curat orbem, coelestia atque terrena, et omnia ubique dispensat. Et cum hoc provideat, quod uni commodum sit, multo magis provideat quid toti mundo conducat et hominibus universis. Provideat quidem et ea quæ uni expediunt, verum ita, ne unius [Al. illius] utilitas omnium damno sit. Idcirco et ignis æternus preparatus est, et gehenna, et tenebræ exteriore: quæ omnia non tam ob eum qui puniendus est, quam propter universos homines constituta sunt. Si autem vis hujus rei testem accipere Scripturam, quod in aliorum eruditionem, licet jam desperabiles sint peccatores, et a curatione penitus alieni, torqueantur, audi Salomonem in Proverbii dicentem: Pestilente flagellato, imprudens callidior erit (Prov. xix, 25).

828 Non eum qui flagellatur dixit callidorem futurum, et sapientiorem propter castigationem suam, sed insipientem a stultitia ad prudentiam converti propter supplicia pestilentis: hoc quippe ex ipso nomine calliditatis significatur, et converti eum a calliditate, dum alios cernit propter ea, a quibus ipse obnoxius est, peccata cruciari. Igitur prodest nobis, si^e tamen digni sumus salute, ut alii in utilitatem nostram torqueantur. Et quomodo utile fuit peccatum Israel in salutem gentium, sic utilis est quorundam poena aliorum salui. Et ideo bonus et clemens Deus: Non parcam, inquit, et non miserebor ab intentio eorum. Circumscripsi autem hoc capitulo, videa-

A *nous* subsequens Scriptura quid deceat: Audite et auribus percipite, et nolite extollit, quoniam Dominus locutus est. Date Domino Deo vestro gloriam priusquam obsecret, et præsequam offendere pedes vestri super montes tenebrosos: *Mel* sustinebilis lumen, et illuc umbra mortis, et ponentur in tenebras. Si non audieritis occulite, plorabit anima vestra a facie contraria, et deducent oculi vestri lacrymas, quia contritus est grec Domini (Jer. xiii, 13, 16, 17). Eosdem vult audire, et auribus percipere, non contentus, neque auditione solummodo, neque aurium perceptione; propter quod ait: Audite et auribus percipite, et quod his majus est, nolite extollit, et reliqua quæ sequuntur. Quid est ergo audire, et quid est auribus percipere, ex ipsis sermonibus consideremus. Auribus percipere est (ut mihi quidem videtur) auribus quæ dicuntur audire. Quod autem præedit, Audite, si ad distinctionem ejus præcepti dicitur, quod postea inserit, auribus percipite hoc imperat ut in mentem et sensum ea quæ dicuntur, excipiunt. Neque vero hoc solum in loco, sed in omni Scriptura sunt quædam et facilia et prompta ad intelligendum, quæ statim ut lecta fuerint, utilitatem legentibus tribuunt. Suntalia secretiora^f et ineffabilia, et (ut ita dicam) quibusdam obscuritatibus involuta. De his igitur **829** quæ latent, et expositione indigent, arbitror nunc dictum esse: Audite: de his autem quæ sine scrupulo interpretantis auditori commoda sunt: Auribus percipite. Percurramus universas Scripturas, et probati nummularii effecti dicamus, hoc audire debemus, hoc auribus percipere. Denique cum audierimus et perceperimus auribus quæ dicuntur, non elevemur: Omnis quippe qui se humiliat exaltabitur (Luc. xviii, 14). Et Salvator noster, dicens: Discite a me quia misericordia sum, et humilis corde, et invenietis requiem in animabus vestris (Matth. xi, 29): daceat nos ne extollamur. Nam cum multis vitiis genus vexetur humanum, hoc peccato vel maxime premitur. Nec unus est modus superbie. Alius irrationaliter [Al. irrationaliter], et stultorum more in iis effertur, quæ magis pudore digna sunt, aut certe modum elationis excedunt [Al. excedit]. Alius quasi^g verisimili ratione seductus super iis elevatur, quæ sibi digna gloria putat, cum et in talibus pericolosum sit gloriariri. Exemplum assumam, quo fiat manifestius. Sunt quidam in eo se jactantes, quia filii i ducum sunt, et nobili familia nati. Istiusmodi homines ne umbram quidem et imaginem elationis suæ possunt ostendere. Sunt alii qui de eo sublevantur, quia potestate ha-

^a Econtrario Vulgati antea libri, non ut misericors: dissentit vero vetus Rabani lectio, et cum primis Graecis, ἀνθείσιον.

^b Rabanus, haud dubium est quid faciat: ejicit unum de Ecclesia, ut multos reservet, etc.

^c Duobus verbis erat, vetus humor, pro quibus ex Rabano et Regiis penes Huilem mss. restituimus veternus.

^d Hic quoque vitiis legebatur, cultus, pro vulnera, quod Rabanus castigat.

^e In Graeco οὐ γε σωτηρίας ἄξεις γενόμεθα δι' ἄλλου κολαζομένου, quæ Huilem fidus interpres red-

dit, si modo per aliorum punitionem digni salute offici- mur, Hieronymiana versione improbata.

^f Ms. Regii, teste Huilei, ut postea inserat, Rabanus, quod postea inserit.

^g Rab., sacriora; forte sacraiores. Graec., πεπτικώτερο.

^h Vulg. ii libri, quasi verisimilior se uictus. Concinnius apud Raban. quasi verisimili ratione, etc., et in Graeco quidem est, πεπτοντος.

ⁱ Pro ducum, quod nomine ex Rabano substani- mus, legebatur antea regem, Graecò ipso aschetyllo discentiente: vidi ὥγημένων, βαῖι ducum.

bent occidendi homines, et, ut ipsi putant, ea fulti sunt dignitate, ut quorum velint, capit a secent. Horum gloria in confusione sua est. Alii super divitiis sibi applaudunt, non his veris, sed iis divitiis quae deorsum sunt. Alii superbunt super domo splendida, super possessionibus multis: in quibus universis non est penitus gloriandum. Quod autem verisimile et dignum judicatur [Al. videtur], ut quidam putant, ^a gloria, illud est, cum aliquis ob sapientiam suam elevatur, aut conscius sibi est, quia decem jam annis ^b res venereas non tetigerit, sive ab infantia integer, castusque permanserit. Rursumque alius erigitur, quia vincula pro Christo portaverit. Recta quidem videntur hæc **830** omnia, et ^c subjicientia quamdam persuasionem ad gloriandum; sed ne in his quidem (si tamen sequimus veritatem) rationabiliter quis effertur, quia et in rebus bonis ^d gloriari, non est sine discrimine. Paulus habuit materiam elationis [Al. gloriationis], habens in se visiones, revelationes, signa, virtutes, propter labores quos Christi causa perpassus est, propter Ecclesias quas constituit, contendens, ubi Christus non erat nominatus, ibi jacere fundamentum. Hæc omnia materiae erant gloriationum, et si sic expedit dicere, verisimilis causa quæ honestam subjiceret jactationem. Sed quia ne in talibus quidem sine periculo est sublevari, benignus et providus Pater quomodo ei largitus est revelationes, et gratias differentes, sic ad tuitionem donorum suorum tradidit Angelum Satanæ (II Cor. XII, 7), ut eum colaphizaret [Al. colaphizet], ne extolleretur, et propter hoc ter Dominum rogavit, scilicet ut ab eo discederet Angelus Satanæ, qui juxta dispensationem ei appositus fuerat. Sed respondit ei Dominus (dignus quippe erat responsione Domini Paulus) et dixit ad eum: *Sufficit tibi gratia mea; virtus enim in infirmitate perficitur* (II Cor. XII, 9). Super nullo igitur gloriandum est. Sequitur quippe ruina jactantiam, Scriptura dicente: *Ante contritionem elevatur cor viri, et ante gloriam humiliatur* (Prov. XVIII, 12). Et hæc quidem dicta sunt de eo quod ait: *Audite et auribus percipite, et nolite extolli, quoniam Dominus locutus est* (Jer. XII, 15, 16). Videamus autem et cætera. *Date Domino Deo nostro gloriam, priusquam obscureat, et priusquam offendat pedes vestri super montes tenebrosos, et sustinebitis in lumen.* Eum qui daturus est gloriam Deo, vult dare

^a Perperam in hac tenus impressis, gloriandum est. Nos Rabani lectio de mendo monuit. Constat vero ex sensu, ipsaque orationis serie restituendum, ut fecimus, duobus verbis, gloria (scilicet, quod dignum judicatur) illud est, etc.

^b Legit Rabanus, mulieres pro res venereas: in Græco autem proprie est, οὐχ' ἡθοῦ ἀφροδιτίων: non tetigit res venereas: seu, venere abstinuit.

^c Antea erat minus recte, subjicienda quadam persuasions. Optime econtrario vim Græci textus, πνεύματος μήτε ἐπαύθα ὑποβάλλουσα, ὅτι εὐλόγως τε ἐπαιρεται, et Latinæ interpretationis germanum sensum hæc refert, quam ex Rabano substituimus, lectio, subjiciencia quamdam persuasionem ad glo-

^A in lumine, quasi jam non possit gloriam prædicare, cum tenebræ ortæ fuerint. Quando tenebrescit, et quando non sunt tenebræ? Operamini donec lumen est in vobis. Lumen in te est, si habes in te dicentem: *Ego sum lumen mundi* (Joan. VIII, 12). Quamdiu tibi lux ista oritur, clarifica Deum, **831** sciens quia futuræ sunt tenebræ. Nec tibi expedit; ut eas opperiaris; sed antequam flant, da gloriam Deo. Forsitan intelliges præsens capitulum, si de Evangelio sumpseris exemplum, quod ita contextur: *Operamini donec dies est, renit nox quando nullus potest operari* (Joan. IX, 4). Diem ibi sæculum istud nuncupavit, et necessario apposui ibi. Scio quippe in aliis locis dissonantia præsentibus ex diei vocabulo significari. Diem itaque nuncupavit B sæculum istud, tenebras vero et noctem, consummationem mundi, propter supplicia quæ futura [Al. ventura] sunt. Ut quid enim nobis desiderare diem Domini? *Et ista est tenebra et non lux* (Amos V, 18), Amos inquit prophetæ. Si consideres post consummationem mundi lugubre illud, quod passurum est universum pene hominum genus pro his quæ peccavit, videbis quomodo tenebræ occupatae sint omnia, et nullus possit in illo tempore glorificare [Al. clarificare] Deum. Si quidem et iustis in Isaia jubetur: *Vade, populus meus, in promptuaria tua intra, clade ostium tuum, et abscondere pusillum quantulum, donec ira Dei transeat* (Isai. XXVI, 20). Simul autem et in his qui potest observet, quare dixit pusillum quantulum: ^e quippe hoc quantulum quod pusillum est, non est pusillum hominibus. Et debemus inspicere quomodo singulis aut parum sit aliquid, aut magnum. Ad quod probandum etiam exemplo utimur. Unicuique animalium pro natura et modo corporis sui, aut parvus est cibus, aut magnus; et quod alii pusillum est, æque id ipsum alii multum est. Quid de animalibus loquar? in ipso quoque homine rerum differentiæ sunt. Quod viro parum est, hoc insanti superfluit. Atque in hunc modum omne tempus vitæ humanæ, etiam centenariam excedat etatem, ad comparationem æternitatis breve est: unde pusillum Dei nobis multum est, et vicissim universa sæcula ad Deum relata brevissima sunt. Sic ergo dicitur: *Vade, populus meus, intra in promptuaria tua, clade ostium, abscondere pusillum **832** quantulum.* Quantulum pusillum illud non ad illius naturam refertur, qui

riandum, etc. Eadem mox recurrit sententia.

^d Contrario, sive potius nullo sensu editi libri ferebant, gloriandum est sine, etc. Clamat res ipsa, hanc fuisse scriptoris mentem, ut inferret, neque in bonis rebus gloriari, esse sine periculo. Sic et paulo post, ne in talibus quidem sublevari, sine periculo est. Hanc adeo lectionem ex Rabano reposimus: in Græco enim textu nihil est, quod huic sententie respondeat. Levia quædam inferius castigantur.

^e Unus ms. Reg. penes Huclium, Quantulum pusillum quippe hoc, quantulum pusillum est Domini, non est pusillum hominibus. Alius: Quantulum pusillum est? non est pusillum hominis.

in promptuaria sua jubetur intrare, sed ejus qui jubet, cui pusillum est hoc omne quod grande est. Si enim donec pertranseat ira Dei, oportet quosdam intrare promptuaria sua; sunt autem alii, quibus non sunt dimittenda peccata, non solum in praesenti seculo, sed etiam in futuro, manifestum est, pusillum ad ea referendum quae diximus. *Date itaque Domino Deo vestro gloriam* (Jer. xiii, 16). Quomodo damus Domino Deo nostro gloriam? non verbis et vocibus tantum glorificandus est Dominus: glorifica [Al. clarifica hic et infra] eum in castitate, et justitia, et beneficentia: glorifica eum in fortitudine, patientia, pietate, sapientia, ceterisque virtutibus. ^a Sic autem est glorificandus Deus, si contraria intuler, nolo me arbitremini blasphemare. Exhibeo quippe Scripturam sensus mei testem, quomodo castus glorificet, luxuriosus in honore Deum ^b: Templum enim ejus, quasi Nabuchodonosor, destruit atque corruptit, et secundum Apostolum per prævaricationem legis, Deum in honoret (Rom. ii, 23). Igitur glorificat Deum: justus, contumeliis afficit quicumque peccator est. Nam et illud quod quidam dubitant, an sit providentia Dei, nullam aliam ob causam nisi ob vitia nascitur. Aufer ea, abstulisti pariter et causas providentiae destruendæ sursum ac deorsum. Qui adversum providentiam disputatione, hæc dicunt. Quare tanti adulteri? quare tanti molles? quare tanti sacrilegi? quare tanti irreligiosi sunt? Atque ita contumelias in providentiam, et offensas in Deum, et criminationes in Creatorem peccatores generant. Ex quibus liquido apparet alios dare Deo gloriam, alios convicium facere, dum passionibus et vitiis servinnt. *Date gloriam Domino Deo vestro antequam tenebrescat*, et antequam offendant pedes vestri in montes tenebrosos (Jer. xiii, 16). Sunt alii montes tenebrosi, alii lucentes. Verumtamen quia utrique montes ^c sunt magni, montes lucentes sunt angeli Dei et prophetæ: Moses famulus ejus, apostoli Jesu Christi, de quibus' arbitror dici: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (Ps. lxxxvi, 1). Montes tenebrosi sunt qui eriguntur adversus scientiam Dei (Il Cor. x, 5). Zabulus mons tenebrosus est. Principes saeculi hujus qui destruuntur, montes sunt tenebrosi. Daemonium lunatici, mons erat et tenebrosus: mons erat de quo Salvator ait: *Si dixeris monti huic* (Mat. xvi, 19): de lunatico quippe daemonio sibi quæstio inciderat: et dicentibus discipulis: *Non potimus ejicere illud*, respondit Salvator: *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis*

^a Præponendam si conjunctionem suspicatur Huetius, ut hæc subsequenti jungatur sententia, estque revera in Graeco: *εἰ δὲ ταῦτα οὐτως ἔχει, καὶ οὐτω δέξαται τὸν Θεὸν, ἵνα εἴπω τὰ ἴναγτα*, etc. Rabanus autem alter dividit, legitime: *sic autem clarificandus est Deus. Si contraria intuler, nolo me arbitremini clarificare, sed blasphemare. Exhibeo quippe Scripturam, etc.*

^b Expunximus hic vocem qui, sane contextui religio incommodam, totamque periodum ad Rabanicæ lectionis exigimus normam, atque ibi cum primis, ubi legimus: *per prævaricationem legis Deum*

A monti isti, de quo quæsistis, de quo proposuistis: *dicitis monti huic: Transmigra hinc, et transmigabit*, id est ab homine ad locum definitum sibi. Qui ergo offendunt, non offendunt super montes lucentes, sed super montes tenebrosos; si fuerint cum zabulo, et angelis ejus montibus tenebrosis. *Et sustinebitis in lumen*. Potest quidem aptari huic quod dicitur: *Date gloriam Domino Deo nostro* (Jerem. xiii, 16), hoc quod modo insert: *Et sustinebitis in lumen*. Si dederitis Domino Deo vestro gloriam, antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri super montes tenebrosos, haud dubium, quin etiamsi contenebrescat, et sustineatis lumen, vos suscipiat. Alius vero dicat, nescio utrum recte an perperam, quia et hi qui offendunt super montes tenebrosos, exspectant aliquando misericordiæ lumen. Hoc enim videtur ostendere: *Et sustinebitis in lumen*. Si autem quis venerit ad montes tenebrosos, vide quid ibi inveniat. Est illuc umbra mortis, ibi tenebrosi montes, ibi umbra mortis ex ipsis montibus procreata. *Et ponentur in tenebras. Et nisi audieritis occulte, gloriabit anima vestra a facie contumelie* (Jer. xiii, 17). De his qui audiunt, quidam occulte audiunt: quidam vero cum audiunt, non occulte audiunt. Quid est itaque occulte audire? nempe illud: *Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio absconsam: quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram* (Il Cor. ii, 7). Et rursum alibi dicitur, quia *plura operum Dei sunt in absconsis* (Eccl. xvi, 22). Si audio legem, aut occulte audio, aut non occulte. Judæus quia Legem non audit occulte, in manifesto circumciditur, nesciens ^c eum qui in manifesto circumciditur, Judæum non esse, neque eam quæ in palam est in carne circumcisionem. Qui auditor est autem circumcisionis occultæ, et in occulto circumciditur. Qui audit Legem occulte de mysteriis Paschæ, ove vescitur Christo; *Pascha quippe nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v, 7); sciens carnem Verbi Dei vere cibum esse, vescitur ea. Occulte quippe de Pascha audivit. At vero miserabilis Judæus idcirco Dominum Jesum interfecit, et usque in præsentem diem reus est mortis ejus, quia non audivit occulte Legem et prophetas. Si quando leges de azymis potes audire occulte, potes audire manifeste. Quicumque de vobis (prope quippe est Pascha) azyma celebraverit, id est, azyma hæc ^c corporalia, non audivit mandatum dicens: *Nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra. Et de sabbato quædam muliereulæ non audientes*

inhonorat, cum antea esset, *prævaricatur et Deum in honoret*. Præsto autem fuere post Rab. testimoniū mss. quoque Regii, quos laudat Huetius, qui que in eo tantum a Rabani lectione ab ludunt, quod vocem legis non agnoscunt. Sed præ ceteris Graecus concinit textus: *τὸν γὰρ κακὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Νεκυοδόνοσορ κατατέρφει, καὶ φθίτε... καὶ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀπίμαχει; λέξις ἡστὶ καὶ αὕτη ἀποστολική*.

^c Corrupte antea legebatur corpora. Græc. σωματικά.

prophetam, non audiunt occulte, sed patet die A sabbato levantes se, et iterum revertentes ad egena, et infirma eleminta, quasi nondum descenderit Christus, et nea baptismo suo laverit a Legalibus initis in Evangelicam perfectionem. Ideo diligentius attendamus, si quando Legem legimus, et prophetas, ne incidamus in maledictionem, quas nunc dicimus: *Nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra a facie consumptio.* Quicumque jejunium Judaeorum, quasi ignorantes redemptionis diem post adventum Jesu Christi observatis, non auditis redemptianem occulte, sed tantummodo patet. Absconsa quippe est propitiationis auditio, scire quomodo posuerit Iesum Deus propitiationem pro peccatis nostris, et quia ipse est propitatio pro peccatis, non solum nostris, verum etiam totius mundi (It. Joan. II, 2). Parabolæ quoque cum leguntur in Evangelio, et est auditor extraneus, non potest eas occulte audire. Si vero auditor fuerit Apostolus, et unus eorum qui ingrediuntur domum Jesu, accedit ad eum, interrogat de obscuritate parabolæ, et si interpretatus ei sit quia audivit, intelligens Evangelium audire occulte, ut non ploret anima ejus. Eorum quippe, qui occulte non audiunt plorabit anima. ^a Quam admirande non sit: Plorabit, nisi occulte audieritis, verum: *Plorabit anima vestra.* ^b ¶ 35 est quippe solius animæ fletus, et semitan iste sit, de quo Salvator ait, *Ibi erit fletus et stridor dentium* (Matt. VI, 28). Haec quoque comminatio, qua ridentibus luctum lacrymamque denuntiat, de hoc fletu est, quem commemorat propheta ^c bone, dicens: *Nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra a facie consumptio* (Jer. XIII, 17). Cum enim sueritis passi contumeliam, tunc plorabit, et deducent oculi vestri lacrymas, quia contritus est grex Domini. Si consideremus statim, ^d in quo modo sunt Judæi, et comparemus illum antiquæ felicitati, videbimus que pacto contritus sit grex Domini. Fuit quippe aliquando hic grex Domini, et quia indignos se judicaverunt salutem, conversus est sermo Domini ad Gentiles. Si ergo grex ille contritus est, nos eleganter, qui contra naturam inserti ^e sumus in bonam olivem Patriarcharum (Rom. XI, 24), nonne plus debemus vereri, ne et iste grex Domini couteratur? Futurum quippe est ut aliquando et iste grex conteratur, juxta illud quod a Salvatore dictum est: *Cum multiplicatas fuerint iniquitates, tunc refrigerescet charitas multorum* (Matt. XXIV, 12): de quibus enim hoc dicitur, refrigerescet charitas multorum? nonne de his qui nun-

^a Penes Raban. Et notandum, quæ admirando, etc.

^b Illud nunc quod et in Græco sonat, et apud Rabanum, in antea vulgatis libris debeat.

^c Legebatur antea, quomodo sit, Judæorum. Nobis verior visa Rabani est lectio, quam reposuimus, et quæ proprius accedit ad Græcum, iā τῶν νῦν τις τὰ ἰουδαϊκά, etc.

^d Ita rescripsimus ex Rabano, efficiamur perfecti, cogente Græci archetypi verbo τελεωθῆμεν. Antea lectum vulgo est, efficiamur grex Domini, quas duas voces grex Domini annotata Hueitus in Reg. mss.

A cupantur Christiani? de quibus hic sermo est: Veneruntamen veniens Filius hominis, putas inveneris? dem super terram (Luc. XVIII, 3)? nonne de nobis? Idecirco provideamus attentius, ut per singulos dies iste grex Domini melioretar, convalescat, integer perseveret, ut [Al. si] omni contritione ab animabus nostris [Al. vestris] recedente, ^d efficiamur perfecti in Christo Jesus, cui est gloria et imperium in sæculo sæculorum. Amen.

HOMILIA DECIMA

Quis parcer super te, Jerusalem? etc. (Jerem. 21, 5 et seq.).

¶ 35 Ea quæ ad Jerusalem cum ingenti comminatione dieuntur, volumus intelligere, ita se habentia. Quis parcer super te, Jerusalem? aut quis constitabitur super te? Quis convertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi? Aversata es a me, dicit Dominus, Retro ambulabis, et excedendam manum meam ex parte, et disperdam te, et ultra non sisam te, et dispergam illos in dispersione. Dixi: Sine fætore effectus sum: egasias tenuis me. Exemplum accipiam: Hostia quippe ac perduellia contra Imperatorem hujus terræ judicatus [Al. adjudicatus] est: ab hoc omnis misericordia afferatur; scilicet ne dum damnato quis miseretur, incipiat offendere condemnationem. Sunt etiam [Al. autem] nonnulli qui adjiciunt ad severitatem, ut ne [Al. non] contisterentur quidem super eo, id magnopere devitantes, ne per mortuorum ^e virtus monstrarentur judicio regis offendendi. Si intellexisti, & considera mihi propter peccata nostra **¶ 36** a Deo condemnatum peccatorum, et vide quomodo innumerabilibus angelis humanæ generi praesidentibus, ne ab uno quidem misericordia dignata judicetur. Singuli ^f quippe angelorum perapicientes, quia Deus est qui condonavit, quia Creator est qui aversatur, et tale esse peccatum, ut misericordia et clemens ^g Deus quodammodo necessitatem passus sit super [Al. ut super] eum sententiam promere [Al. promeret], non parciunt, non cantristabunt, neque miserentur, non revertuntur, ut rogent pro eo pacem. Jerusalem igitur, quæ [Al. quæ] ad priores cleras etiam hoc adjectit, ut crucifigeret Dominum meum Jesum, et in tantum surrexit scelus, ut de eadiceret Salvator: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit Prophetas, et lapidas missos ad te, quoties vulni congregare filios tuos, quasi gallina congregans pullos suos sub alas, et nati sunt?* Ecce dimittetur vobis domus vestra derelicta (Mat. XXIII, 37; Luc. XIII, 34), idea dimissa est, et neque

penitus non inveniri, legique continentem, efficiamur in Christo, etc.

^e Intersecit Rabanus, rebellis.

^f Apud Rabanum, ne per errorem vulnus patuerit judicia regis offendendi. Unus ms. Reg. penes Huelium, ne per mortuorum, Judicium regis offendandi.

^g Idem addit, exemplum: tum legit, considera tunc ob peccata, etc.

^h Editi, singuli quidem angelorum præsidentes. Paulo quoque post, adversatur pro aversatur.

ⁱ Vocem Deus, quæ debeat, Rabanus Græcisque textus restituunt.

837 ad praesens tempus destituta. Angeli quippe qui semper auxiliabantur ei, per quos etiam lex Moysi tradita est, deposita per Angelos in manu mediatoris (*Galat. iii, 19*), deseruerunt eam, et dixerunt: Multis facinoribus oppressa est, Jesum interfecit; et in Dominum nostrum misit manus. Quamdiu minora peccavit, potuimus rogare pro ea, potuimus obsecrare Dominum, potuimus parcere ei: * super isto vero quis parcer? Si peccans peccaverit vir in virum, exorabitur pro eo; si autem peccaverit in Deum, quis orabit pro eo? Grande piaculum commisi Jerusalēm, grande perpetravit nefas, ideo in commotione facta est (*Thr. i, 8*): Et dicitur ad eam: ^b Quis parcer super te, Jerusalēm, aut quis contristabitur super te? Nos non contristamur [*Al. contristabimur*] super Jerusalēm, et calamitatibus ejus, et emmis populi illius. Illorum quippe delicto salus nobis facta est ad amissandū eos. Et quia sic peccaverit ut voce Domini dicatur: Quis parcer super te, Jerusalēm? ego quoque dico ad interficētorem Domini malum: Quis parcer super te, Jerusalēm? et quis contristabitur super te? Transcendam autem ad spiritualem intellectum ab humilitate littorē, viam mihi pandente ratione, ut [*Al. et*] videam quonodo unaquaque anima, digna pace Dei Jerusalēm puncupetur. Post disciplinam quippe divinam ^c factā es, Jerusalēm, quae prius fueras Iebus. In historia refertur, quod nomen loci istius fuerit Iebus, et postea, commutato vocabulo, nunquam sit Jerusalēm. Iebus autem Iebræorum posteri tradunt interpretari, Conciliajam. Iebus ergo [*Al. autem*] conculcata a fortitudinibus contrariis anima nostra transmutata est, et facta Jerusalēm, *Visio pacis*. Si itaque post demutacionem [*Al. diminutionem*] a Iebus in Jerusalēm peccaveris, et sanguinem testamenti, sicut quidam, et tu communem existimaveris, dicitur [*Al. dicitur*] et de te: Quis parcer super te, Jerusalēm, et quis contristabitur super te? Quis enim contristabitur, si talis fueris ut tradas Jesum? Unusquisque nostrum, ^d quando peccat, **838** maxime quicumque peccat ingentia, in Jesum peccat. Si autem et recesserit a fide, hæc facit spiritualiter Christo, quæ corporaliter fecit Jerusalēm. Quamobrem quanto plus arbitramini deteriora mereri supplicia eum, qui *Filiū Dei* concuscauerit, et sanguinem testamenti [*Al. novi Testamenti*] pollutum duzerit in quo sanctificatur [*Al. sanctificatus est*], et spiritui gratiae contumeliam fecerit (*Hebr. x, 29*)? Si conculcasti Jesum *Filiū Dei*, ^e fecisti convictionē

* Minus recte vulgati antea, *super ista quis*, etc., Rabanus emendat, et Graecus ἐτι τοῦτο. Mox quoque vocem *peccans*, quæ debeat ex iisdem sufficiamus.

^b Desiderabatur in antea vulgatis versiculis iste, *Quis parcer super te, Jerusalēm, aut quis contristabitur super te?* quem ex Rabano, Graecusque Origenis sufficiamus, utpote contextui cum primis necessarium.

^c Apud Rabanum, *satus est Jerusalēm*, qui prius fuerat Iebus. Historia refert quia uoxen, etc.

^d Nulla fere sensu, aut certe nimium impedito, legerant vulgati haecenus libri, unusquisque nostrum quandoque peccat, maxime quæ cum peccat ingensia, in Jesum peccat. Veram lectionem quam sponte proba-

^A spiritui gratiae, quis parcer super te? quis contristabitur super te? quis revertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi? Ipsum Jesum qui rogabat pariter, et præstebat ea quæ erant in pacem, prodidit ^f anima peccatrix, quis potest ultra rogare, conversus ad ea quæ sunt in pacem tibi? Scientes ergo quia impossibile est eos qui semet illuminati sunt, gustaverunt etiam donum celeste, et participes sunt facti *Spiritus sancti*, gustaverunt nihilominus bonum *Dei verbum*, virtutesque sancti venturi, et prolapsi sunt, renovari rursus ad patitentiam, iterum crucifigentes in semetipsis [*Al. sibimetipsis*] *Filiū Dei*, et habentes ostentui (*Hebr. vi, 4*), omni labore militem, ne et de nobis dicatur: *Quis parcer super te, Jerusalēm?* aut *quis contristabitur super te?* aut *quis revertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi?* Ad reliquam autem interpretationem, quod sequitur capvenit: *Tu aversata es me, dicit Dominus, retro ambulabis* (*Jerom. xv, 8*). Quia aversata es *Filiū Dei*, et per hoc etiam a Deo Patre recessisti, retro ambulabis. Quid autem necesse est manifesta replicare? Jerusalēm quæ quondam in Iudea erat, a qua figuraliter universi Judæi intelliguntur, quia aversata est Christum, id est retro ambulat. Fuit quippe tempus quando non ambulaverat retro: nunc vero ambulant, et conversi sunt corde in Egyptum, ut retro ambularent [*Al. ambularent*]. Quid autem sit, retro ambulare, sive extendi in priora, considera. Justus eorum quæ retro sunt abliviscens, in priora extenditur (*Philip. iii, 13*). Peccator posteriorum meminit, priora non appetens. Qui autem **839** posteriorum meminit, prævaricatur in legem Iacob dicens: *Ne conversatur retrorum tollere vestimentum suum* (*Mar. xii, 26*): Inobedientia est dictio ejus: *Memento uxoris Loïk* (*Luc. xvii, 52*), & contemnit imperium Salvatoris dicens: *Nema illens manus super aratum, et respiciens retrorum apices est regnum Dei* (*Luc. ix, 62*). In Lega quoque scriptum esse repemus, angelos ad Loïk egrediens de Sodomie dixisse: *Ne resperxeris retro, et ne steteris in tota regione: in monte salutis te fac, ne forte comprehenderis* (*Iren. xvi, 17*). Habes et hunc intellectum dignum spiritu Dei: *Ne, inquit, resperxeris retro, id est in priora, extende. Dimisisti Sodomam, ne revertaris in Sodomam. Dimisisti vitia atque peccata, ne regrediaris ad ea. Ne steteris in iolla regione. Eliam si præcedens imperium custodiens, de quo **840** dicitur: Ne resperxeris retro, non tibi sufficiat ad salutem, nisi et consequens observayeris; Ne steteris*

bis, Rabanus restituit, Graecusque Adamantii textus, ἔκστος ἡμῶν ἀμαρτάνων, καὶ μᾶλιστα εἰ μεῖναν, εἰς Ἰνοῦν ἀμαρτάνει.

^f Proprius Rabanus, si, conjunctionem. Graecus habet xxi, etc.

^g Male antea erat, perdidit, castigat Rabanus, prodidit, prout et Graecus habet, προδιδων, si quis ipse deinceps Huius rescribendum conjecterat. Mox quoque recens legit Rabanus, rogare conversus est quæ, etc.

^h Delivimus hoc superfluum conjunctionem, cum ad Rabani et Graeci textus fidem. Pleraque autem alia levioris momenti supra atque infra emendamus.

in tota regione; non enim expedit incipienti profice-re, ut stet in regionibus Sodomorum. Et si Sodomam transcendisti, et a Satanæ regione discedens, incipis liber esse suppliciis, expedit ut salveris in monte. Ne respexeris retro, nec steteris in tota regione: in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris. Si vis a Sodomorum ruina non comprehendendi, ne convertaris retro, ne steteris in regione eorum, ne ad alia pergas loca, sed cum inde discesseris, ascende in montem, in quo solo salus est, nomen Jesu Christi, cui est gloria et imperium in sæcula sæcu-lorum. Amen.

- HOMILIA UNDECIMA

Ab eo loco in quo scriptum est: Heu mihi ego mater (Jerem. xv, 10), usque ad locum in quo ait: Si conversus fueris, restituam te (Jerem. xv, 19).

839 Medici corporum, ægrotantibus assistentes et juxta disciplinam artis suæ volentes curare eos qui in infirmitatibus constituti sunt, ^a vident tristia, injucunda pertractant, et in alienis calamitatibus mœrore proprio conficiuntur: semper enim conver-satio eorum in gemitu, semper in curis est, num-quam cum lætis consortium habent: cum vulneratis, cum his quorum carnes incommodis variis debilitantur, qui febribus æstuant, qui dolore torquentur, jugi servitio perseverant. Et si quis eorum vult implere medicinam, non indignatur, non obliisci-tur propositi artis suæ, postquam cum his fuerit quos sermo præfatus est. Hæc idcirco in procœmio diximus, quia et prophetæ medici quodammodo sunt animarum, et illuc semper ire jubentur, ubi languentes sint: *Non enim necesse habent sani medi-cum, sed ii qui se male habent* (Luc. ix, 31). Quod autem a deliciosis ægrotantibus medici patiuntur, hoc sustinent prophetæ ac magistri ab his **840** qui curari nolunt. Odio quippe habentur quasi præci-pientes adversum desideria languantium, quia prohibent deliciis et cibis variis uti eos, qui cum sint infirmi, nolunt escis infirmorum vesici. Fugint ergo inobedientes atque languentes medicos, et maledic-tis atque injuriis repellunt, eaque prorsus iis faciunt, quæ faciat quis inimicis et hostibus suis. Abo-minantur enim eos quasi inimicos venire, quasi id tantummodo desiderantes, quomodo dolores et vic-tus parcimonia, ex eorum dispositione nascantur: quomodo acutissimo ferro corpora secant; et exse-crantur eos quasi auctores tantorum cruciatnum, et non sanitatis quæ ex doloribus redditur. Populus igi-tur ægrotabat variis languoribus, et misit illis me-dicos prophetas Deus. Unus ex medicis et Jeremias

^a Unus ms. Reg. apud Huetium, videntes eos ve-xari, tristantur, injucunda, etc.

^b Ex Græco textu βουλόμενος, describere in La-tino non dubitavimus, volens, pro quo antea satis incongrue erat, vident. Auctor porro sum, ut hu-jusc homiliæ procœmio cum illo conferas, quod præponitur Abbreviationi illi suppositiæ, quam ex-eudimus in Appendice quarti tomii ex Veronensi ms.

^c Unus apud Huetium Reg. ms., eorum perversi-tate, qui quantum in se fuit, curati erant; juxta pro-

A fuit, corripiens peccatores, et convertere ^b volens a viuis ad virtutes. Illi vero cum deberent ea quæ dice-bantur audire, econtrario accusabant prophetam apud judices **841** similes sui. Ex quo factum est ut sem-per in calumniis et in tristitiis fuerit Jeremias, ^c eo-rum perversitatis, quantum in se fuit, curam gerens. Juxta propriam autem incredulitatem adhuc ægrotantibus istiusmodi aliquando loquitur: *Et disi: Non loquor, neque nominabo nomen Domini. Et fa-cutum est ut ignis ardens in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Aliquando autem videns se maledictis semper clamoribus et injuriis insectari: *Heu mihi, inquit, mea mater, ut quid me genuisti virum, qui judicer et discernar omni terra?* Et quia ægrotantes bene consulentem, et juxta me-

B dicinæ disciplinam audire contempserunt: *Non profui,* inquit. Rursusque quia illo spiritales pecunias commodante, auditores accipere noluerunt, ut utilitatem consequerentur, et fructum ex his quæ acce-perant, redderent, ait: *Neque profuit mihi quisquam.* Verum hæc anticipans locutus sum, priusquam ex-ponerem: *Non profui, neque profuit mihi quisquam* (Jer. XX, 9). Duplex quippe scriptura est: nam in multis exemplaribus continetur: *Non profuit, neque profuit mihi quisquam.* In his vero quæ exemplaria veriora sunt, et cum Hebræis consonant, habetur: *Non debui, neque debuit mihi quisquam.* Oportet igitur et id quod in usu est, atque in Ecclesiis legitur, exponere; et hoc quod in Hebræis codicibus inveni-tur, intactum non præterire. Prædicavit Jeremias

C mandata divina; nemo his quæ prædicabantur atte-dit. Quamobrem quasi medicus libens ac promptius medicamina languentibus tribuit, et illis non secundum artificium curantis, sed juxta voluntatem suam agentibus dicit: *Non profui, neque profuit mihi quisquam.* Quodammodo enim beneficium consequitur ipse qui curat, si fructum sui laboris in ægrotante conspiciat, et per lætitiam mentis etiam ipse conse-quitur utilitatem, secundum illud, quod alibi dici-tur: *Beatus qui loquitur in aures audientium.* Hanc igitur utilitatem ^d quam consequitur magister ab audi-toribus suis si proficiant audiendo, dum fructus ex salute eorum consequitur, quodammodo **842** Jere-mias videns de Judæis non habere se, dicit: *Non profuit mihi quisquam.* Si enim debet auditoribus

D prodesse, quod loquor: auditores vero quæ dicuntur, abiciunt: et ego dico: *Non profui, neque pro-fuit mihi quisquam;* quia hanc utilitatem non sum consecutus, quam' consequitur is qui beatus effici-tur, dum in aures loquitur audientium. Potest autem

priam autem incredulitatem adhuc ægrotabant. Alter, ob eorum perversitatem, qui tantum in se fuit, curam gerebat eorum, juxta propriam autem incredulitatem, adhuc illis ægrotantibus istiusmodi, etc.

^d Apud Rabanum, ovans consequitur magister ab audi-toribus suis, si proficiant audiendo, dum fructus ex salute eorum quodammodo metit. Jeremias in Judæis non habere se locum dicit. Ideo inquit, non pro-fuit, etc.

et aliter intelligi. Quicumque discipulis præcipit, A iste, si ingeniosos, et audientis naturæ habeat auditores, quanto plus præcipit, tanto plus proficit, illis interrogantibus, et de eo quod dicit sæpe quærentibus, qui sit sensus in dicto, qui ordo, quæ scripti voluntas. Unde econtrario ait: *Non profui, neque profuit mihi quisquam.* Quia autem et alia nobis expositio residua est, propter exemplaria certiora, in quibus continetur: *Non debui, neque debuit mihi quisquam,* et hunc locum consideremus. Qui omnibus omnia restituit, cui rectigal rectigal, cui timorem timorem, cui tributum tributum, cui honorem honorem (Rom. III, 7), et universis omnia repræsentat, nulli debens aliquod officium, verbi gratia, honorans parentes, fratres ut fratres, filios ut filios, episcopos ut episcopos, presbyteros ut presbyteros, diaconos ut diaconos, fideles ut fideles, catechumenos, ut catechumenos; si omnia omnibus reddat, nulli debet officium. Si vero reddere debet, et non reddit, non potest dicere: *Non debui;* cum enim debuerit, non exsolvit. Quod autem sequitur: *Non debuit mihi quisquam,* sic intelligendum est: Ego quidem fenerari volui: et spiritales pecunias commodare, sed illi averterunt aures suas ab iis quæ dicebantur, neque voluerunt præbere se dociles, ut mibi deberent quæ audiebant. Idcirco non debuit mibi quisquam. Si quis enim voluerit sermones qui dicuntur audire, debitor sit eorum, et quasi debitor etiam usuras reddere exigitur. Ex quo magis expedit auditoribus accipere disciplinæ verba cum senore, et fieri debitores, quam non accipere, nec debere. Accusantur quippe tales, dicente propheta: *Non debuit mihi quisquam.* Quod ait: *Heu mihi, mea mater, quare 843 me genuisti virum, qui judicer et discernar omni terræ* (Jerem. xv, 10)? non sic existimo convenire aliis prophetis ut Jeremiæ; multi siquidem prophetarum post aliquod spatium, primo mali, et jam post peccata conversi, prophetare cœperunt: Jeremias vero a puero sumpsit vaticinationis exordium. Et hujus rei possumus de Scripturis accipere testimonium. Isaías non audivit: *Anlequam te plasmarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te:* neque ait: *Nescio loqui, quia juvenis ego sum: sed, visione sibi revelata, ait: Væ mihi miserio, quoniam compunctus sum, quia inimunda labia habens in medio populi immunda labia habentis ego habito, et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis, et missum est ad me unum de Seraphim, et tetigit labia mea, et dixit: Ecce abstuli iniquitates tuas, et peccata tua purgavi* (Isai. v, 5). ^a Pristina igitur peccata purgata sunt, et dignus effectus Spiritu sancto Isaías prophetavit. De aliis quoque similia si quæras, reperies. At non talis Jeremias; ab ipsis enim cunabulis Spiritu sancto plenus prophetare orsus est: propter quod ait (secundum communem quippe sensum pri-

A mum debemus exponere): *Heu mihi, mater, quare me genuisti virum, qui judicer et discernar ab omni terra?* Quidam autem hunc locum interpretans, ait prophetam non ad matrem corporalem hæc locutum fuisse, sed ad eam quæ generot ^b prophetas: nec aliam esse matrem prophetarum, nisi sapientiam Dei, ad quam ait: *Heu mihi, mater mæa:* quasi dicat: Cur me genuisti, o Sapientia? Filios vero Sapientiæ et alibi legimus, Scriptura dicente: *Amitit Sapientia filios suos.* Heu mihi, inquit, mater mea, Sapientia, quasi dicat: Cur me genuisti virum qui judicer? Quis ego sum qui in hoc natus sum, ut judicer atque discernar propter increpationes, propter correptionem, propter magisterium, dum corrigerem nitor habitantes super terram? Si Jeremias dicit: Cur me genuisti virum B qui judicer; et discernar terra? non possumus exponere quid sit, omni terræ; neque enim ab omni terra dijudicatur Jeremias, nisi forte violenter Scriptura trahentes, dicamus positum esse, omni terræ, **844** pro omni Iudea. Necdum quippe prophætia ejus illo tempore in universam terram pervenerat: nisi forte sicuti et in aliis multis locis ostendimus Jeremiam pro Domino nostro Iesu Christo positum, sic et in præsenti loco interpretemur. Annotavimus in principio hujus libri dictum: *Prophetam in gentibus posui te, regna eradicare, et subverttere, et disperdere, et ædificare, et plantare.* Porro Jeremias ista non fecit, sed Dominus meus Jesus qui eradicavit regna peccati, et ædificatione nequitæ subversa, fecit in animabus nostris justitiam, veritatemque regnare. Quomodo igitur magis illa convenient Christo quam Jeremiæ, sic, arbitror, et alia plura, et hac quæ nunc dicuntur ad Dominum sunt referenda. Et primo quidem videndum est an possit id quod incongruum, et blasphemum videtur esse si referatur ad Dominum, id est: *Heu mihi, mater, Salvator noster dicere miserans alios.* Ad quod probandum exhibenda sunt testimonia, quæ manifeste nulli allii apta sint nisi Salvatori: quomodo videns Jerusalem fleverit super eam, quia dixerit: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos* (Matth. xxiii, 37), et reliqua. Nec non et illa quæ manifeste a Salvatore dicuntur: *Heu mihi, quoniam factus sum sicut qui collegit stipulam in messe, et sic ut racemos in vindemia, cum non supersit botrus ad manducandum uvæ primitiva.* *Heu mihi, anima, quia periit reverens a terra, et qui corrigat inter homines non est.* Omnes in sanguine judicantur (Mich. vii, 4). Venit enim ut meteret fructus, et quasi stipula in segete reperta propter plurimos peccatores, ait: *Heu mihi, quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe.* Venit vindemiare botros uvæ in hominibus, et in messe sceleribus inventis, dicit: *Et sicut racemos in vindemia, cum non supersit botrus uvæ ad manducandum primitiva.* In alio quoque loco similia his

^a Ms. Reg. quos laudat Huetius, post pristina igitur peccata dignus est effectus Sancto Spiritu.

^b Unus apud eundem Huetium Reg. ms. Prophetas, Dei sapientiam, nec alia, etc.

ad Patrem laquitur dicens : Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendere in corruptionem? Quid tantopera nominibus prosui, qui nec in sanguine meo, quem fudi pro eorum salute, profecerunt? quæ utilitas **845** in sanguine meo, dum descendere de cœlis, dum venio in terram, dum contumelias affector [Forte afflictio], dum porto corpus humatum? quid his omnibus dignum inter homines perpetratum est? Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendere in corruptionem? Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam? Tale ergo est quod in Jeremias dicitur : Heu mihi, mater mea, quare me genuisti virum? Non juxta quod Deus Salvator est, dicit : Heu mihi, mater, sed juxta id quod homo est, sicut in alio propheta : Heu mihi, inquit, anima mea, quia reverens periit a terra. Anima autem hominis est quæ conturbatur, et tristis est usque ad mortem, non Verbum quad erat a principio apud Deum, quod nunquam morietur, numquam turbatum est, numquam dixit : Heu mihi : neque enim Verbum [Al. Sermon] sustinet mortem, sed homo qui istos patitur affectus, ut sepe exponimus : Quare me genuisti virum, qui judicer, et discernar omni terræ? (Mich. vii, 2). Si consideres ubique martyres condemnatos, et de singulis Ecclesiis exhibitos ad tribunal, videbis quomodo per singulos martyres Jesus Christus condemnatur, Ipse enim est qui in perhibentibus ^b veritati testimonium judicatur : et hoc fideliter suscipes, [Al. suspiciens], quia non te dixerit esse in carcere, cum fueris in carcere : non te esurire, cum esurieris : et cum sitieris, non te sitire, sed semetipsum, In carcere, inquit, fui et veniens ad me : esurivi et dedistis mihi manducare : sitivi et potasti me (Math. xxv, 36). Itaque si condemnatur etiam Christianus, non pro alia tamen re, neque pro sceleribus suis, sed pro hoc tantum quod Christianus est, Christus est qui condemnatur, ex quo efficitur, ut in omni terra condemnetur Jesus, quotiescumque is addicitur, qui pro eo condemnatur. Non solum autem apud iudices sacruli et tribunalium potestates Christus addicitur, sed etiam si calumniam Christianus ab aliquo patiatur [Al. patitur et provocatur], et provocatur ad litem, tunc quoque ^d Christus dijudicatur injuste : Quasi quem me genuisti **846** virum, qui judicer et discernar omni terræ. Possimus et alijer intelligere quomodo Jesus condemnatur, et dijudicetur in omni terra. Quis improborum non condemnat Christi quam

^a Vitoiose legebatur antea, utique, quod Rabanus castigat, ubique, concinente Graeco textu παταχοῦ, Max quoque deerat nomen Christus.

^b Hic quoque ex Rabano restituimus, veritati, con gente Graeco ipso archetypo, τῷ ἀλθεῖ, pro quo antea legerant vulgati libri divinitati.

^c Verba, cum sitieris, quæ deerant suffecimus ex Rabano, probante Origene in Graeco, οὐτοὶ σὺ πατεῖς.

^d Pro Christus, male preferebant vulgati, ut antithesim captarent, justus: est vero in Graeco Χριστός, et penes Rabanum, ut reposuimus; seriesque orationis postulat, Christus.

• Iterum, ubique ex Rabani lectione, et Graeco, παταχοῦ, rescripsimus pro utique. Liqueat enim vero

A religione? quis Gentilium saltem transitorie non excutit eam? quis Judæorum non de Christianis loquitur? quis de philosophis? quis de imperiis? Ubique Christus condemnatur atque discernitur: et ab aliis quidem condemnatur, ab aliis non condemnatur. Si autem non condemnatur, excipit [Al. excipietur], aperis [Al. aperies] ei oculum et ingreditur [Al. ingredietur] ad te; credis in eum, vescitur tecum. Si vero de religione audiens Christiana non suscepis [Al. cooperis] eam, nihil aliud facis [Al. facies] quam condemnas [Al. condemnabis] Jesum, ut mendacem, ut seductorem hominum, et in errorem mundum detrabentem. Quasi quem me genui virum, qui judicer et discernar omni terræ. Quicumque penitus ei non credunt, condemnant illum. Qui autem credunt, et adhuc ambigunt, dicunt illum. Duo igitur apud hominea Christus perpetuit: ab incredulis condemnatur, ab ambigibus discernitur. Si portas imaginem coelestis, deposita imagine terreni non es terra condemnans eum, neque ^e terra in qua judicatur atque discernitur (1 Cor. xv, 49) : Virtus mea defecit in his, qui maledicunt mihi (Jer. xv, 10). Apostolus loquitur de Salvatore nostro, quia crucifixus ex infirmitate sit. Cui propheta similia testatur dicens : Domine, quis credidit audiui nostro, et brachium tuum, cui revelatus est? Aununtiabitur corum ea sicut insans, sicut radix in terra sitiens. Non est species ei neque gloria; vidi mus eum et non habebat speciem neque formam, sed species ejus in honorata et deficiente circa filios hominum. Homo in plaga et dolore, sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, deprepiatus est nec computatus. Hic peccata nostra fert, et pro nobis dolet; et nos existimavimus in doloribus eum esse, et in plaga et in vexatione. Ipse autem vulneratus et infirmatus est propter iniurias nostras. Doctrina pacis nostræ super eum: livore ejus sanati sumus (Isai. liii, 1 seqq.). Igitur **847** suscepit infirmitates peccatorum nostrorum, et portavit ^b nos, et venit ad eos qui maledicebant sibi, et virtus ejus defecit ab eis qui maledicebant e celestibus descendenter. Similis enim et assumptus servi formam; Verbum caro factum exinanivit se, et juxta Apostolum dicentem: Exsanxit seipsum formam servi accipiens (Philip. ii, 7), nonne quoque loquitur: Virtus mea defecit in iis qui maledicunt mihi. Videamus autem ^c ipso nobis tribuente sensu, et sermone, si possumus et aliud quid manifestius

hanc esse Scriptoris mentem, ut ubique, sive in omni terra ex proposito Jeremiae textu Christum adjudicari et damnari prohet.

^d Voce hominum suffecimus ex Rabano ipsoque Origine, ὃς πλειάσαται τούς ἀληθέως. Alterum quoque ut ex iisdem supplemus.

^e Falso erat in antea vulgatis, neque in terra sua judicatur, pro, neque terra in qua judicatur; quemadmodum restituit Rabanus, scriptisque olim Origenes, οὐδὲ εἰ γὰρ ἐχαρακτήσαται.

^f Rescripsimus, nos ex Graeco ημᾶς, et Regis mss. apud Iluetium, antea erat, eas.

^g Totidem in Graeco est verbis: θῶμεν εἰ κύριος τοῦ λόγου δυνάμεθα καὶ ἄλλο τριπλάσια, etc.

ab eis quod dicta sunt dicere. *B*rus *lux vera quae illuminat omne hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1, 9). Lux vera Filius est Dei, quae illuminat [Al. illuminavit] omnem hominem venientem in hunc mundum. Quicumque rationalis est, participes veræ lucis efficitur. Rationalis [Al. Rationabilis] autem est omnis homo. Cum igitur omnes homines rationales sint, in quibusdam virtus rationalis augetur, in quibusdam minatur. Si videris animam vitiiis plenam, et perturbacionibus servientem, videbis quomodo virtus Verbi deficiat in ea: si videris sanctam et justam, videbis quod [Al. ut] per singulos dies virtus Dei proficit et crescat in ea: et hoc quod servitur Iesu, aptabis et. Neque enim tantummodo in eo Jesus proficiebat sapientia, et scientiam, et gratia apud Deum et homines (Luc. ii, 52); verum et in singulis prefectum sapientiam, et scientiam, et gratiam recipientibus, proficit Jesus sapientia, scientia, et gratia apud Deum et homines. Sermo ergo Filius Dei qui erat Deus Verbum, qui habitat in dicente: *Hec mihi, mater mea, et reliqua, juxta naturam maiestatis sue loquitur: Virtus mea defecit in maledicentibus mihi.* Si quis maledixerit Verbo, statim recipit vicem, et tormenta perpetuitur. Virtus quippe Iesu defecit in eo, cum ratio minatur. Si quis econtrario benedixerit et receperit Jesum, virtus ejus diversa, quam est in maledicentibus ei, passa, perpetuitur, ut enim in maledicentibus deficerat; sic in benedicentibus **849** crescit: *Fiat, Domine, dirigenibus eis, si non astiti tibi in tempore malorum eorum* (Jer. xv, 41). Quid est hoc quod dicitur: *Fiat, Domine, qui potest ex ipso sermone consideret. His ipsis, Domine, dirigenibus, qui maledicebant mihi, virtus quae deficiebat in eis, fiat in eis, cum ad penitentiam conversi post maledicta quibus me persecuerant, ambulare experient rectam viam.* *Fiat, Domine, dirigenibus eis, si non astiti tibi.* Reddit rationem quare, iis qui maledicabant sibi, postulat directionem atque virtutem dicens: *Si non astiti tibi in tempore malorum eorum.* Astitit Patri propitatio pro peccatis nostris, et deprecatus est enim in tempore malorum nostrorum: neque enim astitit post tempus afflictionis nostra, sed cum adhuc peccatores essemus, Jesus Christus pro nobis mortuus est. *Si non astiti tibi in tempore malorum eorum, et in tempore tribulationis eorum,*

Totidem et Rabanus Latine legit, satis commoda sententia, atque expedita. Seu ipsi, sive sermonem hic accipe ipsum, ad quem continuo interpretationem suam referit, λόγον, sive Verbum. Erat vero in antea vulgaris libris, *Vidēmus autem, ipso nobis sensum tribuente, si ex hoc sermone passim et aliud, sit. Nec minus male in uno Reg. ms. penes Huetium, ipso nobis sensum tribuente sermone, si possimus et aliud quid manifestius.* etc.

^a Istud, plenam, neque Rabanus novit, neque ipse Origenes.

^b Supplemus ex Rabani lectione voces, in se, que et contextui necessariae, et ab ipso Origene prefectae sunt, οὐ γὰρ καθ' εἰστοὺς μόνον ὁ ἵστος, etc.

^c Duo inter haec verba gratis ac cœperunt videri possunt ex Hieronymianis codicibus excidiisse haec aut his similia in commutationem propter omnia pec-

A exurgat inimicus: ego astiti tibi pro eis (I Joan. ii, 2). Quis autem est inimicus noster, nisi zabolus, qui tribulabat nos, et jugo servituli premebat; adversum quem astitit Patri Salvator, et de captivitate nos liberans, reddidit libertati. Haec prophetice Dominus dixerit. Potest autem de [Foris et] propheta eadem dixisse pro populo, et in tempore malorum eorum. Super quem respondit Deus, et loquitur ad populum, qui a Salvatore sive propheta fuerat accusatus, dicens: *Ferrum et opertorium æreum virtus tua dura, indomabitis, que moliri non querit, que via producatur* (Jer. xv, 12). Ferrum et opertorium æreum virtus tua, id est secans et dividens, et bene composita disturbans, maledicta virtus. *Divitias tuas et thesauros tuos in deprædationem dabo gratis* (Jer. xv, 13). ^d Concedit Deus, et dat eos commutationem propter omnia peccata eorum. Utrumne hos quos sibi in terra thesaurizaverint? unusquisque enim hominum thesaurizat sibi; si est peccator, in terra; si justus, in cœlo, ut nos docuit [Al. docet] Evangelium. Aut [Al. an] quod dicit, **849** istiusmodi est: *Ecce unus thesaurus Jeremias, alius thesaurus est Isaías; thesaurus erat et Moyses, et reliqui.* Hos thesauros abstulit Deus a populo, et per Christum qui dixit: *Ausseretur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus, largitus est nobis.* Dabo ergo propter peccata tua thesauros tuos in deprædationem. Dedit nobis thesauros illius populi Dominus, quia primum illis credita sunt eloquia Del, et nobis delinceps attributa. Idque quod scriptum est: *Ausseretur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Math. xxi, 42), osservimus [Al. asservimus] jam esse completum. Non quod Scriptura ab ois ablata sit: habent quippe Legem et Prophetas, habent volumina divinarum literarum: sed quod non intelligent ea. Atque ita regnum Dei ablatum est ab eis, dum Scripturæ sensus aufertur. Cessavit apud eos Legis et Prophetarum interpretatio: legunt omnia, et non intelligunt. Explata [Al. iam] est illa post adventum Domini prophétia: *Dic populo huic: Auditione audietis, et non intelligetis, et cernentes videbitis, et non scietis, incrassatum est enim cor populi hujus* (Math. xiii, 14). Nenon et illud quod ab Isaia dicitur: *Ausserat Dominus a Iudea, et ab Jerusalem validum et validam, gigantem et hominem bellatorem,*

*D*ata tua. Quos thesauros peccantium in deprædationem concedit Deus, etc., quæ sub interrogandi nota legenda sunt. Absque his certe præmissis minus cohereret inferior contextus: sunt vera illa et in Greco archetypa, ἀνταλλαγμα δια πάσας τὰς ἀμαρτίας σου. Tίνας θεσαυρούς τὸν ἀμαρτωντων διδωσιν εἰς προσοῦθι Θεος, καὶ διδωσιν αὐτοὺς ἀνταλλαγμα δια τ. λ. Verum ex hoc ipso Greco textus conspectu pronuntiarim, ob earumdem vocum ἀνταλλαγμα δια πάσας, etc., quibus ea concluduntur, recursum, in eu ipso, quo Hieronymus uebatur, Greco exemplari suisesse solemniter scribarunt lapsu prætermissa, neque enim in Latino tanta potuit verborum similitudo fraudi suisesse amanuensibus.

^d Apud Rabanum, sed abegit intelligentia, aliqua ita, etc.

et judicem, et prophetam, et arbitrum, ^a et prudentem architectum, et sapientem auditorem (Isai. iii, 1). Haec omnia abstulit ab illis Deus, et nobis qui ex gentibus sumus, si tamen accipere voluerimus, tradidit. *Et thesauro tuos in deprædationem dabo, commutationem propter omnia peccata tua in omnibus finibus tuis.* Quod dicit tale est : Ista omnia ^b propter peccata tua, quæ in universos fines tuos provenerunt, tibi redditæ sunt. Nullus quippe finis illius est populi, qui non peccatis ejus repletus sit : **850** nec poterat non omnis peccatis eorum finis repleri qui, quantum in se fuit, interfecere [Al. eo interfecit] justitiam, si est Christus justitia, interfecere sapientiam, si est Christus sapientia; interfecere veritatem, si est Christus veritas. Unde propter crudeles contra Filium Dei acclamations hæc omnia perdiderunt. Et resurgens Dominus meus Jesus Christus non apparuit ultra intersectoribus suis, sed tantum credentibus sibi ex mortuis victor ostensus est. *Et dabó te in servitutem inimicis tuis, in terram quam nesciebas* (Jer. xv, 14). Servivit populus Judæorum inimicis suis, et dispersus est in terram quam ignorabat. *Quoniam ignis accensus est in ira mea, super vos ardebit.* Post ista quæ exposuimus, et comminationis verba ad populum, ille qui superius oraverat, completationem, et prioribus quæ sequuntur, adjungit: *Tu cognovisti, Domine, menror esto mei, et visita me : innocentem me fac a persequentibus me non in patientia* (Ibid., 15). Et Prophetes potest hoc dicere, persecutionem passus ab his quos increpabat, qui veritatem audire nolebant, inimicus quippe eis factus est vera dicens. Potest autem et Salvator hæc dicere, usque ad crucem persecutionem passus a populo, *Non in patientia.* Quid est hoc quod ait : *Non in patientia* ^c? Longanimis fuisti semper huic populo delinquenti; sed super hoc ^d quod etiam adversum me erexit temeritatem suam, noli esse longanimis. Et

^a Exciderat vox, prudentem quam Rabanus atque ipse Origenes supplent : καὶ σόφον ἀρχιτέκτονα.

^b Sic et Rabanus, propter peccata, et Origenes διὰ τὰς ἀκριτὰς præferunt, sicque rectus postulat sensus. Erat tamen in hactenus vulgatis libris satis mendose, *ista omnia peccata*, etc. Subsequentem quoque contextum non uno in loco leviter hiantem sarcimus.

^c Glossema, *hoc est, in patientia*, perperam in vulgatis antea libris intrusum hinc amovimus : quod neque in Græco esset archetypo, nec in Latina interpretatione Rabano cognitum, nec denique orationis contextui sit nisi incommodum.

^d Imperfecto obscuroque sensu lectum hactenus, sed per hoc etiam, etc. Pristinam integratatem Rabani vetus lectio, sed super hoc quod etiam, etc., restituit : comprobat et Græcus Adamantii textus, ἐπὶ δὲ τοῖς κατ' ἐμοῦ τετολμημένοις, etc.

^e Penitus deerant verba isthæc, quæ præcipua contextus sunt, numerantur anni quadraginta duo, quare et subsequens sensus laborabat. Ad Rabani lectio-nem, Græcique archetypi fidem τεσσαράκοντα καὶ δύο πεντάρχωνται ἐπι, pristinæ integratæ locum reddidimus. Addit Huetius locum Origenis lib. iv contra Celsum, τεσσαράκοντα γὰρ καὶ δύο οἷματ, ἀρ' οὐ δευτέρων τὸν Ἰνστοῦν, γεγονται ἐπι τὴν Ἱεροσολύμων πεδιάρετον. In eoque, ait, præceptorem suum Clemensem Alexandrinum secutus est, qui Stromat. lib. i.

A revera non fuit patiens Deus; si enim consideres [Al. consideras] tempora passionis Dominicæ, et ruinæ Jerusalem, quando subversa est, videbis quomodo non in patientia abusus sit eis Deus. A quinto decimo quippe anno Tiberii Cæsar is usque ad subversionem Templi numerantur anni quadraginta duo; quia oportuerat modicum aliquid interesse temporis **851** ^f in pœnitentiam derelinqui, propter eos qui persigna atque portenta apostolorum crediturierant. *Scito quomodo accepi propter te opprobrium a contemnentibus sermones tuos.* Potest fieri ut prophetes hoc dicat contemptus a populo peccatore super ^g his quæ prædicabat : ait quippe et alibi : *Complevi dies meus in irrisione* (Jer. xx, 7). Opprobrium ergo patitur ab his qui sermones Dei audire contemnunt, et deprecatur ut Dei habeat auxilium dicens : *Scito quomodo acceperim propter te opprobrium a contemnentibus sermones tuos. Consumma* [Al. Consummati] *eos* (Jerem. xv, 16). Prophetes potest hoc dicere, sed magis convenit Salvatori, cuius post passionem venit consumptio Jerusalem et interfectio populi Judæorum. Post hæc quia multa passi sunt prophetæ propter ^h legationem verbi et ⁱ increpationes Dei, quas ad populum proferebant, oportet auditores paucis commoneri de vita eorum, atque promissis, et nostra voluntate, ut juxta possibilitatem virium, si volumus requiem consequi cum prophetis, etiam opera eorum facere nitamur. Quod autem loquor istiusmodi est : frequenter in oratione dicam : Deus omnipotens, da nobis partem cum prophetis, da cum apostolis Christi tui, tribue ut inveniamur ad vestigia Unigeniti tui. Hæc loquentes non sentimus quæ petimus : re enim hoc dicimus : *Fac nos sic odio haberi, ut odio habiti sunt prophetæ, et da nobis verba talia super quæ persecutionem patiamur : da in istas incidere calamitates quas apostoli sustinuerunt.* Dicere quippe, da mihi partem cum prophetis, do-

sic habe : Ἀρ' οὐδὲ ἔπαθεν (κύριος) ἡώς τῆς καταστροφῆς : ἵερουσαλήμ γένονται ἐπι μὲν, μῆνες γ'. Hæc nimur fuit eorum ratio, qui Christum anno Tiberii xv, passum crediderunt, et anno circiter uno prædicasse. Origenes lib. iv Περὶ Ἀρχῶν cap. 1, Christum ait, anno et aliquot mensibus docuisse, et Homil. 32 in Luc. : *juxta simplicem intelligentiam αἰκινόν anno anno Salvatorem in Iudea Evangelium prædicasse, et hoc esse quod dicitur, Prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.* At in an. 18 Tiberii mortem ejus confert Eusebius, cum post annos 40 excisa docet Jerosolyma Hist. lib. iii, cap. 7. Utraque opinio magnis sese auctoribus tuetur. Minime autem stare potest Phlægontis Tralliani sententia quem in Olympiadis sive Chronicis scripsisse resert Origenes a 15 Tiberii anno ad Jerosolymitanam ἄλωσιν 40 annos intercessisse.

^f Falso excusi hactenus libri, in patientia dereliquit, cum et Græcus præferat συγχωρῆσαι εἰς μετόπου : et Rabanus, in pœnitentiam derelinqui, quæ eadem Latine sententia est, prout et nos reposuimus, verissime legerit. Leviora inferius nonnulla, lectore inciso, castigamus.

^g Apud Rabanum, super quem prædicabat ea, Græco abiudente.

^h MSS. Reg. penes Huetium, legationem et increpationes Verbi Dei.

lentem pati id quod prophetæ, omnium injustissimum est : dicere, da mihi partem cum apostolis, nolentem ex affectu Pauli vere loqui : *In laboribus plurimis, in plagiis abundantier, in carceribus supra modum, et in mortibus sæpe* (I Cor. xi, 23), et reliqua omnia est iniquissimum. Si itaque volumus requiescere cum Prophetis, consideremus vitas prophetarum, quomodo ex eo, quod increpabant et arguebant delinquentes, judicati condemnataque sunt^a : *Lapidati, secti in occisione gladii occubuerunt, circumantes in melotis et in caprinis pellibus, in egestate, in tribulatione et miseria, in solitudinibus errantes* (Job xii, 37). Eo tempore quo erant synagogæ plurimæ in Israel, nihilominus illi in desertis, et 852 montibus, et speluncis, et cavernis petrarum latitabant. Quid ergo est ? Si quis vult imitari vitas prophetarum, increpet, arguatque peccatores, statim odium merebitur, statim ei detrahetur, statim patientur insidias. Quod etiam nunc in Ecclesiis sæpe videntur accidere. Peccaverit quodlibet quispiam : is qui presidet populo, et regit Ecclesiasticam disciplinam, ejicit eum de congregatione sanctorum : illico ille circuit civitatem, lacerat eum qui, quantum in se fuit, Ecclesiam vindicavit. Verum nos non præbeamus his aurem, qui propter excommunicationem sui tam præpositos, quam omnem Ecclesie conventionem vesano ore dilacerant. Beati vero apostoli omni admiratione digni innumerabilibus propter veritatem injuriis affecti loquebantur : *Propterea complacito mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus et angustiis pro Christo* (II Cor. xii, 10). Hoc tantum laborare convenit, ut pro nulla alia re nisi pro Christo sustineamus contumeliam, et necessitatis causa sit Christus. Id optemus ut maledicta perpessi, pro veritate nos maledici sciamus, qui eam defendimus, et Scripturarum voluntate omni cum fiducia eam prædicamus. Igitur, quantum possumus, ad vitam prophetarum et apostolorum conversationem imitandam nos extendamus, molestias et pericula non vitantes. Athleta enim si difficultatem certaminis fugerit, cum lætitia non coronatur, et laudis gloriam non consequitur. *Et erit sermo tuus mihi in lætitiam.* Non ait, *Est : sed, Erit ;* siquidem in præsenti tempore carceres, exsilia, contumelias, ac labores mihi tribuit, sed horum omnium finis erit lætitia. *Et erit sermo tuus mihi in lætitiam, et gaudium cordis mei, quia invocatum est nomen tuum super me, Domine b pater omnipotens* (Jer. xv, 17). Etiam si Christus hoc dicit, non abhorret ab intellectu : nomen quippe Patris invocatum est super

A eum. *Non sedi in concilio ludentium.* Si quando videbat prophetæ non sollicitorum concilium, sed ludentium, fugiebat illud. Unde oportet nosse differentias conciliorum, solliciti atque ludentis. Si hoc concilium nostrum sollicitum est, si omnia cum Ecclesiastica diligentia querit, si sermo cum disciplina, si vita sollicita est, si negotia cum 853 cautela, concilium est, non ludentium, sed sollicitorum. Si autem dereliquerit studium religionis, et vacaverit lusibus mundi istius, qui veniunt a pravitate, fit concilium ludentium. Ait itaque prophetæ : *Non, sedi in concilio ludentium, sed timebam a facie manus tuæ.* Cum duo mihi essent proposita, sedere in concilio ludentium, et offendere majestatem tuam, aut certe surgere de eo, et ea facere quæ tibi placita erant, magis elegi surgere de congregatione ludentium, ut amicus tuus essem, quam contraria faciens, inter eos, qui hostes sunt, computari. *Non sedi in concilio ludentium, sed timebam a facie manus tuæ.* Et Salvator noster non sedit in concilio ludentium, sed surrexisse se docens ait : *Dimitte vobis dominus vestra deserta* (Luc. xiii). Reliqui enim sermo^c divinus concilium Judæorum, et aliud sibi concilium ex gentibus congregavit. *Solus sedebam.* Et ipse tantum sine expositione sermo ædificat audientes, quando est multitudo peccantium, nec sustinet secum justum pie [Al. justo pium] vivere, non indecens est fugere congregationem eorum, et imitari prophetam loquentem : *solus sedebam : imitari*^d Eliam miserabiliter conquerentem : *Dominè, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et querunt animam meam accipere illam* (III Reg. xix, 14). Si autem voluerimus sacrificium aliquid accipere in eo quod dicitur : *Solus sedebam,* forsitan inveniemus dignam interpretationem Spiritu sancto. Quando vitam multitudinis imitamur, nec conversatio nostra a populo melior, nec, contemptio judge Deo, ab hominum malitiis separatur, non possumus dicere : *Solus sedebam;* sedemus quippe cum plurimis. Quando autem vita nostra fuerit istiusmodi, ut nullus nobis^e sensu, sermone, gestis coæquetur; tunc possumus dicere : *Solus sedebam.* Liceat ei qui non est presbyter, aut episcopus, aut diaconus, aut alia qualibet decoratus Ecclesiæ dignitate, bene 854 viventi dicere : *Solus sedebam, quia amaritudine plenus sum* (Math. vii, 14). Si arcta et angusta est via quæ dicit ad vitam, expedit tibi ab omni dulcedine recedenti, ut amaritudine in præsenti sæculo complearis. An ignoras quoniam solemnitas Dei adjunctis amaritudinibus cele-

Rabanus in suis olim legit exemplaribus, quemadmodum restituimus, non indecens est fugere, etc., corrupta autem et falsa haec erat vulgata lectio, tunc indigens est fugere, etc.

^f Pro Eliam, quod et in Græco est nomen, et penes Rabanum, et loci postulat sensus, deridiculo errore legebatur, etiam.

^g Reg. unus, Huetio teste, ms., sensus vel sermo peccantis coæquetur.

^a Idem apud Huetium mss., Serrati, secti, etc.
^b In Græco et penes Rabanum nomen, pater, non habetur.

^c Unus ms. Reg. ab Huetio laudatus, et amicus tuus esse.

^d Vitiosa perissologia excusi antea libri, sermo Dei divinus. In Græco tantum est, τοῦ Θεοῦ, penes Rabanum, quod retinemus, divinus.

^e Ita ad verbum Græcus Origenis textus, ὃς εὐδήλωτος ἴστι φανεῖται τὸ συνέδριον, etc. optime adeo

bratur? Ait quippe sermo divinus: *Cum habueritis adiem festum, azyma super amaritudinem manducabitis* (Exod. xii, 8). Similiter autem considerandum puto quid velit haec iussio, quae præcepit agentem pascha Dei azyma cum amaritudinibus manducare. Et de azymis quid est mea interpretatio, Apostolus Paulus exposuit. De amaritudine vero quod sequitur, necesse est ut aliquid Apostolicæ disputationi simile reddatur. De azymis itaque Apostolus ita dicit: *Festa celebremus non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (I Cor. v, 8). De amaritudinibus necesse est ut talis ratio reddatur, quæ doceat sic eas celebrandas, quomodo azyma comedantur. Ilabeto sinceritatem et veritatem, et amaritudines te sequentur, et manducabis azyma cum sinceritate et veritate. Quia Paulus istius modi azyma comedebat, sequebatur eum amaritudo dicentem: *Inimicus vobis facius sum vera dicens* (Galat. iv, 16). Manducabat amaritudines in dolore, in labore, in vigiliis frequenter, in fane et siti (II Cor. xi, 27), extra cetera quæ protinus mundi salute pandebat, et quæ eum faciebant præsidem veritatis azyma cum amaritudinibus manducare. Et Lex quidem haec dicit: *Azyma cum amaritudinibus comedite et implemini, sicut et alio loco dicitur de quibusdam: Manducate et implete vos.* Propheta vero non ait: Amaritudinem comedi; sed: *Amaritudine repletus sum: hoc est, in me tantum sæculi persecutionum pondus incubuit [Al. in cumbit], ut plenus amaritudine fierim.* Quare qui me contristant, confortantur in me? Multa passus est C Jeremias ab his qui veritatem audire nolebant, et erant illo in hoc sæculo fortiores, quoniam 855 non est regnum Dei de sæculo isto, sed de alia quadam viventium regione, ut Salvator ait: *Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri mei laborarent ut non traderer Judæis* (Joan. xviii, 36). Confortantur ergo adversus eum in sæculo isto. Et quod justus debilior sit a persecutibus se, vide martyrum passiones. Judex in altis tribunalibus sedet ad ructum, et ad delicias sententias promens: Christianus in quo Christus habitat, judicatur plenus amaritudine, et ad mortem usque subjectus, confortatis inimicis suis adversum se. *Plaga mea firma est.* Qui confortantur in me, vulnera inferunt mihi: et plaga mea firma est. Sive de cruce Domini prædicatum, sive de justis, sive specialiter de Jeremia volueris accipere, non abhorrebit a sensu. *Plaga mea firma est, unde sanabor?* Et Salvator potest dicere, *Unde sanabor?* resurrectionem suam post clavorum annun-

^a Huetius ait: LXX reddiderunt μετὰ πικρίδων, quod Hebreo est בְּרִירָה לְבֶן. Jonathan בְּרִירָה לְבֶן, εανι παρθενος οι ταχησι. Hieron. εανι λακτι-
cις αγριστιbus. Cyprianus cum picridib, Ambrosius
cum amaritudine, quemadmodum et plerique inter-
pretes. Rufinus bonitatem Origonis xxii in Numeros
interpretatur *Manducabitis enim azyma cum amari-
tudine sive picris.* בְּרִירָה generale monem est, quo
amar. επιμικη, et si εανι μετησι, amara επιμι-
edulia continentur. Id autem his locis ad certainam
speciem LXX interpretes revocarunt πικρίδας nem-

tias vulnera: et justus qui post plagas recipit au-
titatem. Facta est mihi (subauditur plaga) sicut
aqua mendax non habens fidem (Jer. xv, 18, 19). Si
quidem plaga mea non maneat, 856 sed super me
transit. Ideo haec dicit Dominus: *Si conversus furis,
restitutam te.* Ad omnes haec loquitur Deus, quos
reverti vult ad salutem. Videtur autem quiddam si-
gnificare mysterii in eo quod ait: *restitutam te;*
nemo quippe restituiri potest, nisi in eum locum unde
ante discesserat, ut puta si membrum corporis mei
fuerit a compage disjunctum, medicus illud in pri-
mum locum restituere conatur. Si aliquis separatur
e patria, in exsilio mittitur, et postea per indi-
gentiam eorum qui possunt exsiles solvere, redditur
libertati: reddit unde fuerat expulsus. Miles quoquin
abjectus ex ordine suo, restituitur ordini, si accep-
rit veniam. Ita et nunc dicunt ad mortale genus, id
est ad nos homines, qui a Deo fueramus aversi:
Si conversi fueritis, restitutum vos. Finis quippe
repromissionis restitutio est, ut in Actibus aposto-
lorum legimus: *Usque ad tempora restitutiois om-
nium quæ locutus est Deus per os sanctorum propheta-
rum suorum, in Christo Iesu, cui est gloria et impe-
rium in sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA DUODECIMA

De eo quod scriptum est: *Ecce ego mitto picatores
multos, dicit Dominus, etc.* (Jerem. vi, 16).

855 In Evangelio quod secundum Matthæum est, scribitur Salvator noster venisse juxta mare Galilææ, et ibi vidisse Simonem et Andream fratrem ejusmittentes retia in mare. Erant quippe pisca-
res. Ibique additur: *Videns autem eos Jesus, dixit
eis: Venite post me, et faciam vos pisca-
tores hominum.* Et relinquentes sua retia secuti sunt eum (Math. iv, 18). Et fecit eos Salvator de pisca-
toribus piscium, pisca-
tores hominum. Alios quoque duos fra-
tres invenit Dominus, Jacobum Zebédæi, et Joau-
num fratrem ejus, in navicula cum patre Zebedæo
rescipientes retia sua (Math. iv, 21). Quos cum si-
militer ad Evangelii ministerium provocasse, pis-
ca-
tores hominum reddidit. Si quis ergo juxta hanc
historiam consideret discipulos Salvatoris, ut ha-
beant non solum gratiam sermonis, ita Scriptura-
rum ratione contextam ut retia, que possit super

D humanas animas gyro artificis supersuadi, et con-
sideret hoc ipsum cum summa ratione fidei, videbit
quomodo non tunc tantum Salvator, 856 sed et ei
usque ad præsentem diem raitat hominum pisca-
tores, instituens eos animas liberare de mari, et ex-
pe, quod deterius est Lactucæ genus. LXX autem
Hieronymus secutus est.

^b Iterum unus ms. Reg. apud Huetium omittit re-
periatur.

^c Pro duobus hisce verbis, sententias primum,
quæ ex Rabano substituimus, cogente recto sensu,
ipsaque Origene scribente, ε διανοειται
δικαιων, και τρυφων εν τη δικαιοτηται. In apice vulga-
tis libris nullo sensu aut certe incongruo legebatur,
prominens.

acerbissimis fluctibus ad suram producere liberòrem. Verum illi pisces cum sanguinis, rebus atque humis extracti de aqua fuerint, morientur. Apud nos vero cum aliquis fuerit sermonis rete comprehensus, et eductus de mari excoeli : moritur quidem et ipse, sed peccato, sed mundo : ut consurgens Christo, vivat Deo. Si ergo possis, ad intelligentem sensum quem conatur exponere, animò indebet, pisces de mari extractos aliam rursus vitam absumere, et aliud corpus induere, tunc scies quo nullus proficerit exemplum. Nemo blasphemet, nemo male laceret, non vocetur crimen quod ab alterius abducent est intelligentia. Et tu igitur cum de seculi istius fluctibus per discipulos Domini fueris extractus, muta corporis vita, muta sensum animae; non sis ille pisces qui in salinis versabaris undis, sed **857** de profundo gurgite erutus ad meliora convertere, secundum illud Apostolicum : *Nos autem omnes, revelata facie, gloriam [Al. claritatem hinc infra] Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformati de gloria in gloriam, quasi a Domini spiritu (II Cor. iii, 18).* Et cum fueris ab apostolis ac discipulis Iesu marinis fluctibus liberatus, noli querere profundum, sed in mentibus sit conversatio tua; ut jam non habeas opus piscatoribus, qui te rursus de fluctibus extrahent, sed alii quibusdam, quos venatores Scriptura nuncupat, qui te postea venentur de monte, de colle, de locis altioribus : ibi sit deambulatio tua, ibi meas, gressus et statio : obliviscere maris : obliviscere vallium ac profundorum : veni ad montes, Prophetas ; veni ad colles, justos [Al. ibi]; in ipsis sit conversatio tua; ut cum dies mortis ad venerit, mittantur venatores, alii quidam a piscatoribus, qui super assumptionem constituti sunt ^a animarum, et te cum ceteris sanctis de colle et de monte, de altiori loco accipient. Vide autem si non sacra voce in eadem sententia Propheta consentit dicens : *Ecce ego mitti pescatores multos, dicit Dominus, et pescabuntur eos : Et post haec mittam venatores multos, ut capiant eos supra omnem montem et collem (Jer. xvi, 16).* Si vis et tu ab his venatoribus capi, cave ne verseris in vallibus, ne in alia humili regione consistas. Quare colles, quare montem, in quem, viso populo, Dominus ascendit, et seculi sunt eum discipuli, ex quo aperiens os suum docuit eos, dicens : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum (Matth. v)* et

^a Dearat vox, animarum, in antea vulgatis libris, quam ex Rabani lectione ipsoque Origenis textu, οὐτε τοῦ παραδερόντος τὰς ψυχάς, sed sensum, qui multulus erat, integrandum suffecimus.

^b Apud Rabanum, neque vero potest licere. In Greco tantum est, οὐκ ἔστι γε, etc. Pro eo autem quod paulo post legimus, capere, juxta Rabani lectionem ipsumque Origenem in Greco, συλλαβεῖν, nihil recte lectum est antea, querere.

^c Trium fere subequenitum versuum hic lacunam implevimus, qui solemnii Antiquiorum lapsu ob earundem vocum, foramen petræ, retrorsum ex editis antea libris excedenter, eburnique defectu, aut nullus, aut ad rem non erat praesentis periodi sensus. Siquidem legebatur : *Si consideres quid ibi petra dicatur et foramen petræ, intelliges et ceteras petras,*

A reliquias septem beatitudines. Neque vero b putes licere his venatoribus, aliunde homines, nisi de montibus ac collibus capere, et quod sequitur, de cavernis petrarum. Unde possum [Al. possumus] intelligere petras? unde cavernas petrarum? Venio ad Exodum : quero aliquam interpretationis occasionem, ibique invenio volentem Moysem videre Dominum, **858** et Dominum eidem prominentem, atque diebus item : *Ecce pono te in caverna petræ, et conspicies posteriora mea, faciem autem meam non videbis (Exod. xxxiii, 22).* Si consideres quid [Al. qui] ibi petra dicatur, et foramen petræ, ^c in quo Moyses super petram stans, et de petræ caverna intinens, vident Deum per foramen petræ, intelliges et ceteras petras, et petrarum foramina. Quæ igitur est petra? Dominus Jesus Christus : Bibebant enim de spiritali sequente eos petra (I Cor. x, 4). Et super petram stantib[us] pedes meos, in trigesimo nono psalmo dicitur (Ps. xxxix, 3). Quod est foramen petræ? Vide Deut[eronomium] [Al. eum] apud Deum Patrem, Verbum Deum, videbis integrum petram : vide dispensationem assumpti corporis, videbis foramen petræ, per quod posteriora Dei iusta possibilitatem subiectilitatis eius humanus intueretur aspectus. Hoc enim est quod ait : Videbis posteriora mea (Exod. xxxiii, 23). Inveni enim cavernam unius petras, quæcetera alias petras, et alias cavernas : venio ad chorus prophetarum atque Apostolorum, et transcendentium sanctorum Angelorum, et dico quia omnes imitatores Christi petræ sint [Al. sunt], ut petra est ille qui docuit. Et sicut iste habet foramen per quod videntur posteriora Dei : eodem modo unusquisque nostrum ^d qui per sermones suos viam pavidus ad intelligentem Deum, facit et se [Al. se fecit esse] foramen petræ. Si autem aliter via intelligere petram, et petras foramen, vide per Moysen Legem : per Iosiam prophetam : per Jeremiam alia eloqua divina. Si vero Angelus fuerit et loquatur in homine, iuxta illud Propheeticum : *Angelus qui loquebatur in me (Zach. ii, 3), aste in Angelo, et per foramen ejus Angelice video Deum.* Exemplum habeo necessarium, ut deceam quomodo possit aliquis in Angelo consistens videre Deum. Scriptum est in Exodo : *Apparuit Angelus Domini in flamma rubi Mosis, videbat Moses quia ardebat rubus, et non comburebatur (Exod. iii, 1).* Et **859** noui sicuti cooperat D Scriptura in eo quod dixerat : *Apparuit Angelus Do-*

etc. Nos de mutilatione loci primum Rabanus admonuit, cuius lectionem religiose descripsimus, triplex que inserimus. Tum vero esserent Origenes igni, cuius haec ipsa sunt verba, ἐὰν νοήσῃς ἐκεὶ τὴν πέτραν, καὶ τὸς ἐκεὶ τὴν ὄπην τῆς πέτρας, τινὰ τρόπου εἰσὶ τῆς πέτρας λοτάς καὶ τὴν ὄπην τὴν ἐν τῇ πέτρᾳ ἴδων βλέπει τὸν Θεὸν διὰ τῆς ὄπης τῆς πέτρας, οὐχὶ τε καὶ τὰς πολλὰς πέτρας, etc. Quia ad verbum Latine sic habent, *Si consideres ibi petram, et vi feris ibi foramen petræ, quomodo (Rabanus legerat in Hieronymianis exemplaribus, in quo Moyses) super petram stans, et quid erat in petra foramen videns, videt Deum per foramen petræ : intelliges et multas petras, etc.*

^d Apud Rabanum, unusquisque justorum, in Greco dumtaxat est, unusquisque, exortos.

mini, sic et in reliquis subsecuta est, ut diceret: *Ego Angelus Domini; sed ait: Ego Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob (Exod. iii, 6).* Erat ergo ibi Deus in Angelo visibilis, et per foramen ejus apparebant posteriora ejus. Quia igitur nescis quo tempore mittantur venatores, cave ne aliquando de monte descendas, ne relinquas colles, ne de cavernis petrarum exeras. Si enim foris fueris inventus, diligenter tibi ea quae ii, qui foris sunt, merentur audiire: *Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te: quae autem parasti cuius erunt (Luc. xii, 20).* Dicentur autem tibi ista, si dixeris: *Destruam apothecas, et majores aedificabo, et dicam animae meae: Anima, habes bona reposita in annos multos; requiesce, comedere, bibe, letare.* Animadvertis de montibus et collibus descendantem? animadvertis consistentem extra petrae foramen? quomodo erret et ea putet bona esse quae nulla sunt, dicens: *Dicam animae meae: Anima, habes multa bona reposita: frumentum et ubertatem [Al. utilitatem] terrenorum fructuum esse arbitratus est bona, nesciens quia vera bona non nascuntur in maledicta terra, sed in coelestibus regionibus: thesaurizavit sibi in terra, quia in terra esse thesauros arbitratus est. Si quis autem, sublata cruce, sequitur Dominum Jesum, et thesaurizat sibi in celo, non dicitur ei: Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te: sed venientes venatores, et querentes animalia de montibus, de collibus, de cavernis petrarum, etiam illum cum eis pariter accipient de venatione sublimi, et ad sublimiora beatitudinis regna portabunt. Quia oculi mei super omnes vias eorum (Jer. xvi, 17).* Super omnes vias istiusmodi hominum qui in montibus conversantur, in collibus ambulant, in cavernis habitant petrarum, habet oculos Deus. Non se absconderunt a facie mea. Qui sancti sunt, non se abscondunt a facie Dei; qui autem injusti, absconduntur a facie ejus. Adam post transgressionem coelestis mandati auditiv vocem Domini Dei deambulanis in **860** paradiiso post meridiem, et abscondit se (Gen. iii, 8). Sanctus hoc non facit, sed conscientia actuū suorum habet fiduciam ad [Al. apud] Deum: *Si enim conscientia nos non reprehenderit, fiduciam habemus ad Deum, et quocumque petierimus, accipiemus ab eo (I Joan. iii, 21).* Verum Adam, quamvis peccaverit, tamen non usque [Al. usqueque] ad perfectam malitiam mens ejus corruit [Al. corruerat], et ideo absconsus [Al. absconditus] est a facie Dei. ^b Cum autem peccavit impiissimus fratricida, animadverte quid fecerit: *Egressus est a fa-*

^a Cohærenter ad Græcum textum, ut ab ipso laudatur Origene, ἀπαρτοῦσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ, reponimus ex Rabani lectione, *animam tuam repetent a te: quemadmodum recurrit hic locus et paulo post. In antea vulgatis erat, anima tua repente auferetur a te.*

^b Concinnior Rabani lectio videatur, *Cum autem impiissimus fratricida animadvertis quid fecerit, egressus est, etc.* In mss. vero Reg. apud Huetium, *Tu autem, impiissimus parricida, animadverte, quid fecerit, mendose.*

A cie Dei, et habitavit in terra Naid (Gen. xl, 16). Si ad malorum comparationem venias, melius est abscondi a facie Dei, quam fugere eum. In alio quippe conscientiae vulnus inflictum [Al. infixum] tenebras et secreta perquirens, levare oculos non patitur ad celum. In alio autem ex desperatione nata contumacia negligit Dominum. *Non se absconderunt ergo a facie mea, neque absconditæ [Al. absconditæ] sunt iniquitates eorum contra oculos meos.* Justi super quas iniquitatis non se absconderunt a facie Dei? Ali quando fuerunt in peccatis, quando erant in mari, ex quo a piscatoribus extracti sunt. Ne itaque suspicentur, quia non ex misericordia Dei, sed ex proprio merito ^c de profundo ad montes venerint, commonens [Al. commonet] illos sermo divinus, et in illis nos ^d delicti prioris, et idcirco post prospera atque felicia, tristia inferens [Al. insert] dicit: *Neque absconditæ sunt iniquitates eorum contra oculos meos.* Quæ sequuntur difficultatem nobis interpretationis objiciunt: sive enim intelligamus ea cohærente superioribus, nihilominus de retribuendis suppliciis pertimescimus: sive videtur non hærente cum superioribus, quæ de piscatoribus et venatoribus diximus, et sic non modicum nobis scrupulum generant. Et retribuans illis primum duplices iniquitatis eorum, et peccata ipsorum in quibus contaminaverunt terram meam, in morticinis abominationum suarum, et iniquitatibus suis, quibus impleverunt hæreditatem meam (Jerem. xvi, 18). Quod ait, *primum*, sive non intelligentes, quidam quod scriptum est, abstulerunt: sive Septuaginta interpretes, sicut et cetera, secundum dispensationem suam **861** auferre ^e voluerunt, Deus viderit. Nos istum locum cum ceteris editionibus conferentes invenimus positum: *Et retribuam illis primum duplices iniquitatis eorum: ut ostendatur quia etsi ex posterioribus factis digni effecti sunt beatitudine Dei, attamen quia aliquando peccaverunt, et humanis viliis non carebant, primum oportet eos recipere sua delicta.* Et vide si non vera sit ratio, quis peccata non recipit? nempe ille qui post credulitatem et baptismum audierit Dominum dicentem: *Dimissa sunt tibi peccata (Matth. ix, 2; Joan. viii, 11), nec ultra peccaveris [Al. peccaverit].* Si autem post lavacrum et veniam delictorum rursus ad pristinas sordes fuerimus reversi, et adhuc imperfecto sensu ab apostolorum vestigiis recedentes, aut injusta gesserimus aliqua, aut certe in ipsa justitia sint aliqua mixta [Al. nata] peccata, quid nobis fiat consideremus, utrumne

^c Voces, *de profundo*, ex Rabani veteri lectione et mss. Regiis apud Huetium, non renuente Græco textu suffecimus.

^d Denuo ex Rabani lectione suffecimus hic verba, *delicti prioris, quod et Origenes scripsit, τὸν περὶ πάτηματα.*

^e Hic se Interpretibus LXX parum æquum præbet Hieronymus; quodque mireris, cum eos ad libitum omnia et temere detruncare conqueritur, Origeni ipse aliena et spuria affinxit, voces illas nimis: *sicut et ceteræ.* HUETIUS.

egredientes de praesenti saeculo, si habuerimus vitia vel virtutes, recipiemus pro virtutibus premia, et dimittentur nobis ea quae scientes peccavimus; et plectemur pro delictis, neque recipiemus premia pro virtutibus. Sed neutrum horum verum est, quia ei pro peccatis torquebimur, et pro justitia recipiemus premia quae meremur. Si enim post fundamentum Jesu Christi, non solum in tuo corde aurum, et argentum, et lapidem pretiosum (si tamen habes aliquid auri vel argenti) superaedificaveris; verum et ligna, fenum, et stipulam, quid tibi vis fieri cum anima se juncta [Al. seducta] fuerit a corpore? utrum nam ingredi in sancta cum lignis tuis, cum feno et stipula, ut [Al. et] polluas regnum Dei: an propter lignum, fenum, et stipulam foris residere? et pro auro, argento, et lapide pretioso nihil mercedis accipere? Sed neque hoc aequum est. Quid igitur sequitur, nisi ut primum propter ligna ignis tibi detur, qui consumat lignum, fenum, vel stipulam? Deus quippe noster apud eos qui possunt intelligere divina, ignis dicitur esse consumens. Et cum dicat propheta: *Deus noster ignis consumens est* (*Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29*), non apposuit quid consumat, tibi derelinquens de manifestioribus intellectum. Neque enim **862** id quod ad imaginem et similitudinem suam permanet, ignis iste consumit, non proprias creature: sed superaedificata ligna, fenum, stipulam. Locus est difficilis, et ad interpretandum nimili sudoris egens, ut cum primis secunda consentiant. Repromissiones legimus, et post prospera repente tristia praedicantur: *Et retribuam, inquit, illis primum duplices injusticias eorum; necessario appossum est, primum: primum quippe propter injusticias tormenta perpetuimur, deinde propter justitiam coronamur.* Neque enim econtrario ante tribuenda sunt justa, et sic reddenda peccata, ut cessantibus bonis vitia aeterna permaneant, sed ante recipiemus mala, et deinde bona, ut, sublatis vitiis, virtutes permaneant in aeternum. Observa omnem thesaurum Scripturarum, et invenies semper Deum ea primum comminans quae tristia sunt; et ea deinceps infrenant quae laetitiam praebant audientibus. Occidit, et vivificat: percutit et sanat; ipse dolorem facit, et rursum restituit, percussit, et manus ejus sanaverunt (*Deut. xxxii, 39*). Super his ergo, qui justus est, intellectu pio considerans quae dicuntur, ingemiscat, et dicat: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiesceret in monte sancto tuo? Qui ingreditur, inquit, sine macula, et operatur justitiam, qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum, et opprobrium non accepit adversus proximos suos* (*Ps. xiv, 1-3*). Nos etiam non his oppremus qui a peccatis

A ad poenitentiam convertuntur, Scriptura dicente: *Ne impropores viro convertenti a peccatis* (*Eccles. viii, 6*). *Opprobrium non accepit adversus proximos suos: ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominum magnificat* (*Ps. xiv, 3-4*). Omnes igitur quicunque materiam illius ignis habemus in nobis, primum recipiemus nostra delicia. Sed dicet mihi aliquis de audientibus, expone et id quod sequitur: *Duplices injusticias eorum. Esto quippe, recipio mea [Al. recipere me] peccata, ut compleatur id quod ab Apostolo dictum est: Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem **863** salvis erit, sic tamen quasi per ignem* (*1 Cor. iii, 15*): cur vero duplicita recipio peccata? Cui respondendum est, quia servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, plagis vapulabit multis (*Luc. xn, 47*): dignum siquidem est eos qui de Gentibus [Al. gentes] sunt, simplicia recipere peccata, et nos duplicita, dicente Apostolo: *Voluntarie peccantibus nobis post cognitionem veritatis jam ultra non remaneat pro peccato hostia. Horribilis autem quedam exspectatio judicii ignis, zelus comedere habens adversarios* (*Hebr. x, 26, 27*). Prophetatum est de his qui a peccatoribus et venatoribus de profundo in montibus sunt abstracti, quomodo recipient primum duplicita peccata sua. Posthaec de vocatione gentium prophetatum est, non eorum qui needum cognoverunt Christum, sed qui jam vocati sunt, ut scient laudes referre pro gratia: et in Ecclesia consistentes, confiteantur, et adorent nomen ejus: *Domine, fortitudo mea, et adjutorium [Al. robur] et refugium meum in die malorum, ad te gentes venient ab extremo terrae, et dicent: Quoniam falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est in illis utilitas* (*Jerem. xvi, 19*). Quomodo ab extremo terrae venerunt Gentes ad Dominum, et dixerunt: *Quoniam falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est in illis utilitas?* Quinam isti qui veniunt ab extremis? Sunt alii primi terrae, sunt alii novissimi. Qui sunt primi? Sapientes saeculi, nobiles, divites, optimates. Qui sunt extremi? Stulta mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ea quae non erant, ut destruant quae sunt. *Venient Gentes ab extremo terrae: quasi dixerit: de his omnibus qui sunt novissimi super terram, de fatuis, de ignobilibus, de abjectis. Et dicent: Quoniam falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est illis utilitas: non quia vera sint idola, ad quorum distinctionem nunc falsa dicuntur, sed idola quae falsa sunt per naturam, nulla est in eis utilitas.* Si faciet sibi homo deos, et isti non sunt dii. Non solum de corporeis simulacris faciunt sibi homines deos, sed et de corde consingunt: qui enim possunt simulare alium creatorem extra universitatis Deum, **b** alium Spiritum sanctum, alium

C

D

^a Notam ex hoc praecipue loco Origeni inurunt, quod piacularibus modo, non aeternis addixisse poenis hominum sclera videatur: constet vero ex fide post resurrectionem et iudicium nullam superesse emendationis spem. Confer in hanc rem Bellarmum, lib. ii de Purgatorio (cap. 9, atque Huetium,

Origenianor. lib. ii, quæst. 11, num. 17.

^b Addidimus ex Rabani lectione et Græco textu vocem *alium*, quæ deerat. Paulo quoque infra, homines, substituimus pro *omnes* ex iisdem Rabano et Græco: pleraque autem his similia passim taciti castigamus.

Christum, alia sœcula extra hæc quæ cornimus, ii homines fecerunt sibi **864** deos, et adoraverunt opera manuum suarum. Omnes philosophi qui varia dogmata proddiderunt, omnes heretici qui auctores ad aliter credendum de Deo miseric mortalibus extiterunt, fecerunt sibi idola, et animi [Al. animæ] voluptatem pulaverunt Deum, et conversi adoraverunt opus manuum suarum, putantes vera esse quæ fixerant. Omnes igitur tam de visibili materia, quam de falsis dogmatibus fingentes sibi deos, corripit nunc sermo divinus dicens: *Si facies sibi hominem deos, et isti non sunt Dii; propterea manifestabo illis in tempore isto opus manuum mearum, ostendam illis virtutem meam* (Jer. xvi, 20): in quo tempore, nisi in isto, quo Salvator noster assumpsit corpus humandum? *Et ecce quia ego sum Dominus.* Deinde alia sequitur propheta (quam nescio quare apud Septuaginta non invenientes, in cæstis editionibus, que cum Hebreo conseantur sermone reperimus), que plena est necessariis rebus, et tam utilibus, ut possit, si animus fuerit attentus, a vitiis revocare Lectorem. Sic autem sequitur: *Peccatum Iuda conscriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum* (Jer. xvii, 1). Quoniam difficile est aliquem se malum consideri, ideo Judæi qui exemplaria nonnulla falsarent, etiam in hoc loco pro peccato Iuda, peccatum eorum posuerunt. Sed si figuraliter consideres (ut sæpe ostendimus) Judam Christum nuncupari, forsitan peccatum Judæi peccatum nostrum est, qui credimus in Christum de tribu Iuda, et ex ejus secundum carnem stirpe nascentem. Si autem volueris sacratius intelligere de proditore Iuda dictum: *Peccatum Iuda scriptum est in stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum, repugnabit tibi quod sequitur, Eorum.* Igitur (ut supra diximus) super nos qui peccamus ista convenient, quorum peccata non fornicatus alicubi conscribuntur, sed in cordis conscientia, stylo exarata ferreo, sculpta ungue adamantino. Quod autem peccata nostra scribantur in pectore, ex his quæ sequuntur, intellige. Antequam peccatum faciam nulla in corde meo peccati imago versatur: cum autem conscientia peccati **865** *ginem sumpserit, habeo formam illius, et semper ante oculos cordis mei delicti pompa depingitur.* Et siquidem esset peccatum meum atramento conscriptum, forsitan delerem illud; nunc autem scriptum est in stylo ferreo, et in ungue adamantino, scriptum [Al. sculptum] est super pectus cordis mei, ut mecum ad tribunal veniat, et compleatur illud quod a Christo prophetatum est: *Nihil absconsum, quod non manifestabitur, et nihil occultum quod non palam fieri* (Mat. x, 26). Nudabitur pectoris mei conscientia, et aperio corde, videbuntur litteræ peccatorum, quæ in stylo ferreo, in ungue adamantino

^a Confer Hieronymum in Commentarij. in hunc locum tom. iv, col. 156, et quæ ibi a nobis annotata sunt.

^b Regii apud Huetium mss., *salutares fecit gener-*

A sculptæ sunt. Atque ita universa spectantium [Al. peccantium] multitudo leget in pectore meo signas imagines peccatorum **866** *Nihil enim absconsum [Al. absconditum], quod non revelabitur.* Et inter se inicem cogitationum accusantium sive defendantium (Rom. ii, 15), Et: *Nolite ante tempus judicare, donec venias Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum et manifestet consilia cordium* (II Cor. 4, 5). Cui manifestabit [Al. manifestetur] utique non sibi, qui antequam sunt cuncta cognoscit: sed his qui cum illo venturi sunt, et propter puritatem mentis et corporis Agnum sequentur [Al. sequuntur], ostendet delicta in corde peccatoris expressa ut resurgent justi in gloriam, peccatores vero in opprobrium et confusione eternam; a quibus liberet nos Deus resurgentibus cum Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæculorum, Amen.

HOMILIA DECIMA TERTIA.

De eo quod scriptum est: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitæ aliena* (Ierem. II, 24, 28), neque ad eum locum in quo ait: *Maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis*, dicit Dominus.

866 *Deus mortem non fecit, neque delocatur in perditione viventium.* Creavit enim ut esset omnia, et salutares ^b generaliones mundi, nec est in eis venenum mortis, neque inferni regnum super terram (Sap. i, 13). Deinde paulum ultra procedens reperiens unde si mors: *Invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum* (Sap. ii, 24). Omnia igitur bona in nobis et propter nos condidit Deus, sed nosmetipsi ^c malitiam atque peccata propria in nobis ultraximus voluntate. Unde et in præsenti lectione per prophetam nunc queritur Deus, et quodammodo dubius inquirit, quonodo in quibusdam amara sit anima, quam dulcem ipse considerat, et ait: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitæ aliena?* Quod dicit tale est, Ego feci pedes, quibus ingredieretur mortale genus; qua causa factum est ut claudicent plurimi? Ego feci omnia membra valida, atque integra; quonodo video in multis debilia atque inutilia? Itaque non solum primi hominis anima, sed et universorum ad imaginem et similitudinem Dei facta est (Gen. i, 26), **866** et antiquior est hæc imago quæ Dei est, imagine Zabuli, quam postea nobis induimus ob peccatum. Unde debemus magnopere laborare, ut quonodo delinquentes portavimus imaginem terrestris: ita ad penitentiam conversi portemus imaginem coelestis, ad quam et universa prium condita creatura est, ob cujus in malum conversionem nunc peccantes sermo corripiens ait: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitæ aliena?* Ego autem plantavi eam fructiferam, universam veram. Et ante diximus, et nunc eadem plenius ut intelligatis, repetimus, quia Deus bonam plantavit hominis animam, sed ipsa vitio suo adversus conditoris depræ-

^a Confer Hieronymum in Commentarij. in hunc locum tom. iv, col. 156, et quæ ibi a nobis annotata sunt.

^b Unus ex hisdem mss., *malitia aliqua peccato proprio nobis ultraximus mortem.*

vata sit voluntatem. Ego autem plantavi te vitam fructiferam, universam seram: non ex parte veram et mendacem ex parte plantavi, sed universam veram. Quomodo contra plantacionem meam conversus es in amaritudinem, et facta es vita aliena? Post hanc sequitur: Si ab tua facie nito, si multiplicaveris tibi herbam a poam, maculata es in conspectu **387** meo in iniquitatibus tuis, dicit Dominus. Ergone hoc arbitrandum est, quia anima peccatrix nito econata sit purgari manus sua, et accusans peam, quae erit ex terra, immunditiam delictorum a se mundare contendoris? Unde nunc ad eam loquitur sermo divinis: Si ab tua facie nito, si multiplicaveris tibi poam, maculata es in conspectu meo, in iniquitatibus tuis, dicit Dominus. An id quidem verius existendum est, quia ut sacra verbamina omni virtute sunt plena, ita et Dei sermo omni virtute sit plenus, et habeat istiusmodi fortitudinem, quae possit purgari vita, et, cordibus detractionis, ad colorem pristinum revocare? Vixit est quippe sermo Dei, et efficax, et crux super omnem gladium utrinque acutum (Hebr. iv, 12), et reliqua. Ex quibus diximus pro passionib[us] animar[um] remedia habere sermonem, esse in edidimus, eas poam, quibus sordes abluantur. Neque vero omnes peccatum nito sermonis et poa potest emundari, sed sunt aliquae delicta, quae non indigeant facili curatione, nec ad nitum et poam tantum ablata discedent. Sic nunc dicitur: Si ablueris te nito, et multiplicaveris tibi poam, maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis, dicit Dominus. Et quomodo sunt quedam vulnera quae malagmatibus, et oleo, et alligaturis redduntur pristinæ sanitati: tunc vero sunt istiusmodi, de quibus dicatur: Non est malagma imponere, neque oleum, nec alligature, sed terra nostra deserta, cibitales vestras igne caecuta (Joni. i, 6, 7): sic sunt quedam peccata quae antimeta cordiant, et indigent homine qui habeat poam, utriques sermonem; alia vero tali sunt, ut non possint supradicti sermonis virtute curari, neque enim cordibus comparantur. Idecirce sciens differentias

^a Hieronymus: et multiplicaveris tibi herbam poam: et tota hac Homilia, πόαν, non alterum vertit, quam, poam: at Hebreæ habent Jerem. ii, 22, ηράτη, ubi id LXX. redditur πόαν, Hieronymus, *herbam borith*. Ita Malach. iii, 2, τηράτη, πεπάσαντι vertunt LXX πόα πλυνόμενον, Hieronym. *herba fullonum*. Quid sit τηράτη, multifaria disputatur: alii smegma esse volunt, et quidquid detergendi facultate possit, a τηράτη, expurgare; Syrus caput, sulphur; alii saponem; alii, σπρωθίον, herbam a Latinis lanarium dictam; sive radiculam; alii herbam eam quia saponaria appellatur, quaque expurgandis, et detergentis pantis utuntur fullones. Verisimiliter base est postrema sententia, quam testatur Hieronymus in Jerem. ii, 22: *Pro herba borith, inguit, quam nos ut in Hebreo posita est, vertimus.* **BFX** translatuerant πόαν, ut significarent herbam fullonum, qua juxta ritum provinciarum Palæstinæ in virientibus et humectis nascent locis, et ad lavandas sordes eamdem rite habebat, quam et nitrum. Matthæus Sylvaticus in Proverbio, πόα, Fulloner: *Saponante vocatur herba fullonum, quod ex ea lavant, et abstergent pantos fullones, borith, θατή: ita et in Borith, et in Gadiso; ita et in Joni. Tunc difficultandum minime est, quin*

A peccatorum, per Iesum Dominus dicit: Lavabit Dominus sordes filiorum Sion (in sanguine). Emundabit **388** de medio eorum spiritu iudicij, et spiritu combustionis sordes et sanguinem (Is. lv, 4). Sordes spiritu iudicij, sanguinem spiritu combustionis. Si peccasti, et peccatorum sordes pollutes es, lavabit Dominus sordes filiorum, et filiorum Sion, et sanguinem emundabit de medio eorum. Si autem mortali peccatum es, non possebas nito porroque intendavi, sed spiritu iudicij, spiriū combustionis et pena. Forsan et Jesus baptizat Spiritu sancto ^b et igne (Luc., iii, 16): non quia emundat in Spiritu sancto atque igne baptizat; sed quo sanctos Baptizat Spiritu sancto, et is qui post fidem et ^c maiestatum Delitum ad sceleris contumus est, crucifixus pergitur incendii. Beatus qui lavacrum accepit Spiritus sancti, et ignis lavaero non indiget. Misericordia aeterni et omni fletu digna, qui (post lavacrum Spiritus) baptizandus est igni. Utremque siquidem habet baptismum Jesus: *Eritis namque virgo de radice Jesæ, et flos de radice ejus ascendit* (Isai. xi, 1); virga peccatoribus (flos justi). Sic Deus ex igne consumens, et lumen in Scripturis dicitur (Hebr. xii, 29, I Joan. iii, 5), ignis peccatoribus, lumen sanctis: et: *Beatus qui habet partem in resurrectione prima*. Si quis servaverit lavacrum Spiritus sancti, iste in resurrectione prima parte communicat. Si quis vero in secunda resurrectione servatur, iste peccator est, qui ignis indiget baptismum, qui combustionem pergitur, ut quidquid habuerit lignorum, feni, et silpulas, ignis consumat. Quamobrem cum talia post mortem nobis residere videamus, Scripturas diligenter simul recitantes, reponamus eas in cordibus nostris, et juxta carum vivere præcepta nostram, ut atra excessionalis dilectio, si fieri potest, peccatorum cordibus emundati eam Sanctis valeantibus assumi, in Christo Jesu, cuius cægloria et imperium in ætæcula stœculorum; Amen.

HOMILIA DECIMA QUARTA.

De eo quod scriptum est: *Ez dicit Dominus ad me in diebus regis Jacob* (Jerom. iii, 6), uocis ad eum

eam πόαν herbam, rediderunt LXX, seponerunt herbam intellexerint; quam cum propria voce appellaro non possent, generali, πόαν, nuncuparunt; utpote cuius in detergenda vestibus tritissimus esset et non usus, dubioque locum non refingueret. Theodoretus in hunc locum, πόαν, τὸ ἄνθεψθαι φύματα ὀνομάζει. Herbam appellat, quae detergendi vi prædicta et terra proveniunt. Porro ex πόα factum est Rabbiniōn, Ραβδον, quod Rubiēm Ρούβριτi significat. Usurparunt quoque Arabes: Græci redidunt, ἐρυθρόδανον. Hinc Philo in libro, Τις ὁ τῶν θριῶν ψληρωόμενος φονὰ δι ερυθρὸν ζερπυνεῖται. Origenes, Huiusli. 2-18 Exod., Fua, quæ apud nos Rubens vel Verocunda dici potest. Hieronymus de Nom. Hebr. in Exod., Fua, rubrum. Huetius.

^b Contrarium porro docet Origenes homil. 24 in Luc. eos nimis dumtaxat igneo flumine a Christo baptizatum iri, qui aqua et spiritu fuerint baptizati, et purgatione eguerint. At homil. 6 in Exod. et homil. 25 in Num. et hom. 3 in psalm. xxxvi, unumquemque igne purgandum pronuntiat, ut a nobis fusing in Origenianis explicatur. *Idem.*

^c MSS. Regi apud illudum, mysterium:

Christum, alia saecula extra haec quae cornimus, ii homines fecerunt sibi **864** deos, et adoraverunt opera manuum suarum. Omnes philosophi qui varia dogmata prodiderunt, omnes heretici qui auctores ad aliter credendum de Deo miseric mortalibus extiterunt, fecerunt sibi idola, et animi [Al. animæ] voluptatem putaverunt Deum, et conversi adoraverunt opus manuum suarum, putantes vera esse quae fixerant. Omnes igitur tam de visibili materia, quam de falsis dogmatibus fingentes sibi deos, corporis nunc sermo divinus diceas: *Si facies sibi hominem deos, et isti non sunt Dii; propterea manifestabo illis in tempore isto opus manuum uearum, ostendam illis virtutem meam* (Jer. xvi, 20): in quo tempore, nisi in isto, quo Salvator noster assumpsit corpus humanum? *Et scient quia ego sum Dominus.* Deinde alia sequitur prophetia (quam nescio quare apud Septuaginta non invenientes. in easteris editionibus, que cum Hebreo consealunt sermone reperimus), que plena est necessariis rebus, et tam utilibus, ut possit, si animus fuerit attentus, a vitiis revocare Lectorem. Sic autem sequitur: *Peccatum Juda conscriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum* (Jer. xvii, 1). Quoniam difficile est aliquem se malum consideri, ideo Judæi qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiam in hoc loco pro peccato Juda, peccatum eorum posuerunt. Sed si figuraliter consideres (ut saepe ostendimus) Judam Christum nuncupari, forsitan peccatum Judæ peccatum nostrum est, qui credimus in Christum de tribu Juda, et ex ejus secundum carnem stirpe nascentem. Si autem volueris sacratus intelligere de proditore Juda dictum: *Peccatum Juda scriptum est in stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum, repugnabit tibi quod sequitur, Eorum.* Igitur (ut supra diximus) super nos qui peccamus ista convenient, quorum peccata non fornicatio alicubi conscribuntur, sed in cordis conscientia, stylo exarata ferreo, sculpta ungue adamantino. Quod autem peccata nostra scribantur in pectore, ex his quæ sequuntur, intellige. Antequam peccatum faciam nulla in corde meo peccati imago versatur: cum autem conscientia peccati **865** ginem sumpserit, habeo formam illius, et semper ante oculos cordis mei delicti pompa depingitur. Et siquidem esset peccatum meum atramento inconspectum, forsitan deterem illud; nunc autem scriptum est in stylo ferreo, et in ungue adamantino, scriptum [Al. sculptum] est super pectus cordis mei, ut mecum ad tribunal veniat, et compleatur illud quod a Christo prophetatum est: *Nihil absconsim, quod non manifestabitur, et nihil occultum quod non palam fieri* (Mat. x, 26). Nudabitur pectoris mei conscientia, et aperto corde, videbuntur litteræ peccatorum, quæ in stylo ferreo, in ungue adamantino

^a Confer Hieronymum in Commentarii. in hunc locum tom. iv, col. 156, et quæ ibi a nobis annotata sunt.

^b Regii apud Huicium mss., *salutares scilicet generales*

A sculptæ sunt. Atque ita universa spectantiam [Al. peccantium] multitudo leget in pectore meo signatas imagines peccatorum **866** *Nihil enim absconsim [Al. absconditum], quod non revelabitur.* Et inter se invicem cogitationum accusantium sive defendantium (Rom. ii, 15), Et: *Nolite ante tempus judicare, donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum et manifestet consilia cordium* (II Cor. 4, 5). Cui manifestabit [Al. manifestetur]? utique non sibi, qui antequam sunt cuncta cognoscit: sed his qui cum illo venturi sunt, et propter puritatem mentis et corporis Agnum sequentur [Al. sequuntur], ostendet delicta in corde peccatoris expressa ut resurgent justi in gloriam, peccatores vero in opprobrium et confusione eternam; a quibus liberet nos Deus resurgentibus cum Christo Jesu, cui est gloria et imperium in secula saeculorum, Amen.

HOMILIA DECIMA TERTIA.

De eo quod scriptum est: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena* (Jarem II, 21, 22), neque ad eum locum in quo sit: *Maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis*, dicit Dominus.

865 Deus mortem non fecit, neque delectatur in perditione viventium. *Creavit enim ut essent omnia, et salutares generationes mundi, nec est in eis venenum mortis, neque inferni regnum super terram* (Sap. i, 13). Deinde paulum ultra procedens reperi undesil mors: *Invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum* (Sap. ii, 24). Omnia igitur bona in nobis et propter nos condidit Deus, sed nosmetipsi ^c malitiam atque peccata propria in nobis attraximus voluntate. Unde et in praesenti lectione per prophetam nunc queritur Deus, et quodammodo dubius inquirit, quonodo in quibusdam amara sit anima, quam dulcem ipse condiderat, et ait: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena?* Quod dicit tale est, *Ego feci pedes, quibus ingredieretur mortale genus; qua causa factum est ut claudicem pluri? Ego feci omnia membra valida, atque integra; quomodo video in multis debilia atque inutilia?* Itaque non solum primi hominis anima, sed et universorum ad imaginem et similitudinem Dei facta est (Gen. i, 26), **866** et antiquior est hanc imago quæ Dei est, imagine Zabuli, quam postea nobis induimus ob peccatum. Unde debemus magnopere laborare, ut quomodo delinquentes portavimus imaginem terrestris: ita ad poenitentiam conversi portamus imaginem coelestis, ad quam et universa prium condita creatura est, ob cujus in malum conversionem nunc peccantes sermo corripiens sit: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? Ego autem plantavi eam fructiferam, universam veram.* Et ante diximus, et nunc eadem plenius ut intelligatis, repetimus, quia Deus bonam plantavit hominis animam, sed ipsa viuio suo adversus conditoris depravationes.

^c Unus ex hisdem mss., *malitia aliqua peccato proprio nobis attraximus mortem.*

vata sit voluntatem. Ego autem plantavi te vitam A fructifera, universam seram: non ex parte veram et mendacem ex parte plantavi, sed universam veram. Quomodo contra plantationem meam conversa es in amaritudinem, et facta es vita aliena? Post hanc se- quitur: Si ablati fueris nito, et multiplicaveris tibi herbam a poam, mactata es in conspectu 867 meo in iniurias tuis, dicit Dominus. Ergone hoc arbitrandum est, quia anima peccatrix nito conata sit purgare maculas suas, et accensum poam, quae erit ex terra, inveniendum dilectorum a se mundare contendit? Unde nunc ad eam loquitur sermo di- visionis: Si ablati fueris nito, et multiplicaveris tibi poam, mactata es in conspectu meo, in iniurias tuis, dicit Dominus. An id quidem verius existimat- dum est, quia ut sacra verbamina omni virtute sunt plena, ita et Dei sermo omni virtute sit plenus, et habeat istiusmodi fortitudinem, quae possit purgare vitiis, et cordibus dedicatis, ad colorem pristinum revocare? Vetus est quippe sermo Dei, et efficax, et auctor super omnem gladium utriusque acutum (Hebr. iv, 12), et reliqua. Ex quibus diximus pro passioni- bus animis remediis habere sermonem, esse in eo nitemus, esse poam, quibus cordes abluantur. Neque vero omne peccatum nito sermonis et poa potest emundari, sed sunt aliquae delicta, quae non indigent facili curatione, nec ad nitum et poam tantum ablata discedent. Sic nemo dicitur: Si ablueris te mi- te, et multiplicaveris tibi poam, mactata es in con- spectu meo in iniurias tuis, dicit Dominus. Et quomodo sunt quedam vulnera quae malagmatibus, et odo, et alligaturis redduntur pristine sanitati: sicut vero sunt istiusmodi, de quibus dicatur: Non es malagma imponens, neque oleum, nec alligature, sed terra nostra deserta, cibitales vestras igne coquunt (Jesu. i, 6, 7): sic sunt quedam peccata quae ant- manu corditant, et indigent homine qui habeat poam, utriusque sermonem; alia vero talia sunt, ut non pos- sent supradicti sermonis virtute curari, neque enim cordibus comparantur. Idcirco sciens differentias

A peccatorum, per Iesum Dominus dicit: Lavabit Do- minus cordes filiorum Sion (ita sanguinem). Et mundabit 868 de medio eorum spiritu judicii, et spiritu combus- sionis cordes et sanguinem (Is. lv, 4). Sordes spiritu judicii, sanguinem spiritu combustionis. Si peccasti, et peccatorum sorte pollutus es, lavabit Dominus cordes filiorum, et filium Sion, et sanguinem emundabit de medio eorum. Si autem mortali pec- catum es, non possumus alio porro mandari, sed spiritu judiciali, spiritu combustionis et poam. For- sitam et Jesus baptizat Spiritu sancto^b et igne (Luc. , iii, 16): non quis emundet in Spiritu sancto atque igne baptizatus; sed quo sanctos baptizatur Spiritu sancto, et is qui post fidem et ^c magis libertum Deli- rans ad scelerata conturbans est, crucis paretur incendiis. Beatus qui lavacrum accepit Spiritus sancti, et ignis lavaero non indiget. Misericordia aeterna et omni fletu digna, qui (post lavacrum Spiritus) baptizan- dus est igni. Utremque siquidem habet baptismus Jesus: Ecce namque virga de radice Jesu, et flos de radice ejus ascendit (Isai. xi, 1); virga peccatoribus (flos justi). Sic Deus et ignis consumens, et lumen in Scripturis dicitur (Hebr. xii, 29, I Cor. iii, 8), ignis peccatoribus, lumen sanctis: et: Beatus qui habet partem in resurrectione prima. Si quis servaverit lavacrum Spiritus sancti, iste in resurrectionis prima parte communicat. Si quis vero in secunda resurrectione servatur, iste peccator est, qui ignis indiget baptismum, qui combustionis paretur, ut quid- quid habuerit lignorum, fusi, et silpules, ignis con- sumat. Quemobrem cum talis post mortem nubis re- sidero videamus, Scripturas diligenter simul reci- tantes, reponamus eas in cordibus nostris, et juxta carum vivere precepta nitarum, ut scire exceptionis diem, si fieri potest; peccatorum cordibus emun- dati eam Sanctis valeant assumi, in Christo Iesu, cuius gloria et imperium in secula seculorum, Amen.

HOMILIA DECIMA QUARTA.

De eo quod scriptum est: Et dicit Dominus ad me in diebus regis Jacob (Ierem. iii, 6), deoque ad eum

cum πάντα herbam, reddiderunt LXX, seponerunt her- bam intellexerint; quam cum propria voce appellare non possent, generali, πάντα, nuncuparunt; utpote cuius in detergendi vestibus tristissimum esset et no- tissimum usus, dubioque locum non retinqueret. Theodoreus in hunc locum, πάντα, τὸ ἀπὸ γῆς φύσεω πῦματα ὄνομαζε. Herbam appellat, quae detergendi vi prædicta e terra proveniunt. Porro ex πάντα factum est Rubbinum, Ρύθμος, quod Rubram titelum significat. Usurparunt quoque Arabes: Graeci reddunt, ἐρυθρόδανον. Hinc Philo in libro, Τίς ὁ τῶν θεῶν κληρονόμος φουά δι ἐρυθρὸν λέγεται. Origenes, Homil. 2 in Exod., Phua, quæ apud nos Rubens vel Verscunda dici potest. Hieronymus de Nom. Hebr. in Exod., Phua, rubrum. HUETIUS.

B Contrarium porro docet Origenes homil. 24 in Luc. eos nimurum dumtaxat igneo flumine a Christo baptizatum iri, qui aqua et spiritu fuerint baptizati, et purgatione eguerint. At homil. 6 in Exod. et homil. 25 in Num. et homil. 3 in psalm. xxxv, unum- quaque igne purgandum pronuntias, ut a nobis fu- sing in Origeniatis explicatur. Idem.

C MSS. Regii apud illudum, mysterium:

^a Hieronymus: et multiplicaveris tibi herbam poam: et tota hac Homilia, πάντα, non alter verit, quam poam: et Hebrew habent Jerem. ii, 22, יְמִינֵךְ, ubi id LXX redi- dierunt πάντα, Hieronymus, herbam borith. Et Malach. iii, 2, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, vertunt LXX πάντα πλυνόντα, Hieronym. herba fullonum. Quid sit πύρρος, multifaria disputatur: alii smegma esse volunt, et quid- quid detergendi facultate pollet, a πύρρῳ, expurgare; Syrus exponit, sulphur; alii saponem; alii, σπρωθεῖον, herbam a Latinis lanarium dictam; sive radiculum; alii herbam eam quæ sapomaria appellatur, quoque expurgantis, et detergendi pantis utuntur fullones. Verisimiliter base est pecten sententia, quam tecum tuor Hieronymus in Jerem. ii, 22: Pro herba borith, inquit, quam nos ut in Hebrew posita est, vertinus, EXX translitterant πάντα, et significarent herbam ful- lonum, qua juxta ritum provincie Palæstinae in videnti- bus ei humectis nascitur locis, et ad lavandas sordes eam- dem vitia habet, quam et nitrum. Mattheus Sylvaticus in Panopœia, πάντα, Fullonen: Seponeris vocatis herba fultonum, quod ex ea levavit, et abstergit pantos ful- lones, borith, διατί: ier et in florith; et in Gadiso; Et et Ier. Jom. Tunc diffundendum minime est, quin

locum in quo ait: *Justificavit animam suam Israel a peccatrice Juda* (Jerem. iii, 11).

869 Ipsius primum lectionis sermonem, qui perobscurus est, debemus excutere, et postea, si Dominus dederit viam intelligendi, ad altiorem sensum venire. In Regnorum libris fertur historia, quæ docet post Salomonis interitum, temporibus Roboam duodecim tribus fuisse divisas: id est in decem tribus regnasse Jeroboam, et vocatas eas esse Israel: duabus vero præfuisse Roboam, et vocatas eas esse Judam. Quæ ^a discretio populi juxta fidem libri, usque ad præsentem diem permanet. Neque enim in aliquibus voluminibus invenitur ubi Israel et Juda sub uno rursus imperio redigantur. Primus itaque peccavit Israel sub Jeroboam, et cæteris successoribus ejus; et tanta peccavit, ut a Deo traduceretur captivitati, et serviret apud Assyrios usque ad præsentem diem. Et Juda peccavit, traditusque est Babylonis, non usque ad hodiernam diem, sed (ut Scriptura testatur) septuaginta annis, de quibus Jeremias prophetavit, et Daniel. Si intellexisti historiam quæ in Regnorum libris scripta est, considera verba prophetæ, et videbis eumdem exprimi sensum. Accusatur Israel et dicitur: Audiens congregatio Juda, quod ob peccata sua Israel traditus sit captivitati, non egit pœnitentiam, nec conversa est ad me: sed intantum peccata peccatis cumulavit, ut ad comparationem vitiorum ejus justior inveniatur Israel. Deinde propheta prædicare jubetur ad Israel, ut quia Juda pejor illo factus sit, convertatur ad Dominum, et Israel, et Juda sub uno imperio futuros esse, et ad pristinam reddituros concordiam. Quod ut planius fiat, ipsius Scripturæ verba ponenda sunt: *Et dixit Dominus ad me in diebus Regis Josiae: Vidisti quid fecit mihi habitatio domus Israel (Jer. iii, 6, 7, 8)? Non dixit Juda, sed prius Israel. Abiit subtus omnem montem excelsum, et subiis omne lignum* **870** *nemorosum, et fornicata est illuc et dixi, postquam fornicata est hæc omnia: Convertere ad me, et non est conversa. Et audivit prævaricationem ejus, id est populi Israel, prævaricatrix Juda. Et viderunt, id est, ii qui erant de Juda, quoniam de omnibus comprehensa est in quibus mæchabatur habitatio Israel. Dimisi eam et dedi ei libellum repudii. Dimisi enim populum Israel, et ejeci eos in Assyrios: Et dedi ei libellum repudii in manu ejus, et non timuit prævaricatrix Juda (Jer. iii, 9).* Post tanta quæ passa est Israel, dimissa a Deo, accipiens libellum repudii in manus suas, debuerat a vitiis Juda converti, et per aliena peccata correpta, sibi similia præcavere: quæ non solum peccare non desit, sed pristina sceleræ duplicavit, intantum ut ad comparationem ejus congregatio Israel, quæ prius fuerat ipsa damnata,

sit justior. *Et dedi ei libellum repudii in manus ejus, et non timuit prævaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est et ipsa, et facta est fornicatio ejus in nihilum, et mæchabatur in lignum et lapidem: et in his omnibus non est conversa ad me prævaricatrix Juda, ex toto corde suo, sed in mendacium* (*Ibid.*, 10): nec timuit ex his quæ fecerat Israel, ut toto corde converteretur ad me, et deposito mendacio, in quo perseverabat, vere ageret pœnitentiam. *Et dixit Dominus ad me, justificavit animam suam Israel a prævaricatrice Juda* (*Ibid.*, 11): Peccata Israel cum Judæ vitiis comparata justificant quodammodo animam ejus. *Vade et lege sermones istos ad Aquilonem* (*Ibid.*, 12). Si intellexisti historiam, videamus quid in his sermo mysticus significet. Vocatio gentium, exspectatio Israel, habuit exordium, ut testantur apostoli, post annuntiationem quam Judæorum predicaverunt Synagogis: *Ad vos, dicentes, erat missus sermo; sed quia indignos vos* **871** *judicatis alienæ vitæ, ecce convertimur ad gentes* (Act. xiii, 46). Paulus quoque sacra voce loquitur: *Illorum peccato salus gentibus facta est ad zelandum eos* (Rom. xi, 11). Igitur multa peccata illius populi fecerunt eum a Domino derelinqui, et nos ad spem salutis venire, qui alieni eramus testamentorum, et reprobationis. Unde etenim mihi nescio ubi extra sanctam terram nato, nunc de reprobationibus disputare, et credere in Deum patriarcharum Abraham, Isaac, et Jacob, et in Jesum Christum qui omnium prophetarum vocibus prædicatus est? ^b Si intellexisti duos populos, Israel et Gentium, intellige transmigrationem Israel de [Al. in] populo Judæorum, et de eo scriptum esse: *Dimisi eam, et dedi ei libellum repudii. Dimisit enim vere Deus populum Israel, et dedit ei libellum repudii, ut* ^c *sequens firmat exemplum. Jubet lex Moysi mulieri displicenti viro suo dari libellum repudii, et dimitti eam, et tunc viro licere, ut alteram ducat. Juxta hunc sensum intellige actientes Judæos libellum repudii, et omnino derelictos a Domino. Ubi enim jam apud eos prophetæ? ubi signa virtutum? ubi manifestatio Dei? Non templum, non victimæ, non alias quilibet cultus voluminibus Legis expressus. Ejecti sunt de regionibus suis, atque ita dedit Dominus libellum repudii Israhel. Post eos nos qui in Scripturis Judæi vocamur (Ju-*

D*dæi autem propter tribum Juda, ex cuius Salvator stirpe descendit) conversi sumus [Al. simus] ad Dominum, et novissima nostra, quæ utinam saltem in hoc tempore non completeruntur, similia futura sunt peccatis Juda, immo pejora. Et ut credas in consummatione sæculi deteriora nobis eventura quam evenerunt Judæis, audi Salvatorem in Evangelio prædicantem: Cum multiplicaretur iniquitas,*

^a Unus Reg. ms. apud Huetium, quæ discessio.

^b Hieronymus. Si intellexisti duos populos, Israel, et gentium: sententiam retulit, a verbis discessit. Origenes paulo inferius: εἴτα ὑμεῖς Ἰουδαίοι, Ἰουδαίοι δὲ διὰ τὸν σωτῆρα εἴτε Ἰουδαίοις ἀνατείλαντα, et homili.

^c οὐραὶ εἰς Ἰουδαία ἀνατέλλειν ὁ Κύριος ἡμῶν, et homili. 16, ἀλλ' εἰς τὸν τροπικῶν λόγομον τὸν Χριστὸν, μήποτε ἀμαρτία Ἰουδαίοις ἐστι, τῶν πιστεύοντων τῷ τὸν Χριστὸν τὸν εἰς φυλῆς Ἰουδαίου. HUETIUS.

^c Apud Rabanum, ut relinquens firmat exemplum.

*refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Mat. xxiv, 12). Et in alio loco: Fient [Al. faciet] signa et prodigia in celo et in terra, ad decipiendos, si fieri potest [Al. posset], etiam electos (Ibid., 24) : 872 tantaque incredulitas in universo humano genere futura est, ut Salvator noster (qui omnia quae sunt ventura cognoverat) loqueretur: Putas veniens Filius hominis inveniet fidem super terram (Luc. xviii, 8)? Vere quippe si judicemus fidem ^a et veritatem, non multitudinem, et respiciamus voluntatem hominum, non congregationem, videmus in tanto numero Ecclesiarum ^b fidelem difficile reperiri. Tunc erant vere fideles, quando martyrum victimæ seriebantur, quando crueltas exsequias prosecuti, tristes ad Ecclesiam ^c revertebamur, omnis erat multitudo lugentium, quando catechumeni in prima statim ^d fide pro ferendo martyrio docebantur, quando mulierculæ et infirmior [Al. infirmus] sexus usque ad mortem manebat [Al. permanebat] intrepidus. Tunc vere signa de celo, tunc siebant portenta de terra. Tunc erant pauci quidem, sed vere fideles, angustam et arctam ingredientes viam, quæ dicit ad vitam. Nunc vero quando facti sumus plures (quia difficile est plores esse bonos, neque enim mentitur Jesus dicens: *Multi vocati, pauci autem electi* (Mat. xx, 16); ex tantis Christianam fidem pollicentibus pauci sane [Al. satis] reperiuntur qui habent fidem, et ^e veritatem, et beatitudine digni sint. Si itaque dicit: Primum propter peccata dimisi Israel, et reliqui eum in commigrationem [Al. comminationem]: Judas autem audiens ea quæ acciderant Israel, noluit ad me converti: de nostris loquitur peccatis, qui legentes ea quæ passus est populus Judæorum, non timemus, neque dicimus: *Si naturalibus ramis non pepercit, quanto magis nec nobis parcer Deus?* Si illos gloriantes esse se olivam bonam, et de radice [Al. radicem] patriarcharum, Abraham, Isaac, et Jacob, Christus ^f clementissimus Deus pro suo merito eradecavit, quanto magis neque nobis parcer, si similia fecerimus? Vide benignitatem et severitatem Dei. Neque enim benignus tantum est, et non severus: neque severus tantum, et non etiam benignus. Si benignus 873 esset tantummodo, bonitatem ejus contemneremus: si severus tantum, desperatio nos saluis, propter peccata quæ fecimus, præcipitaret in vita. Nunc vero quasi ^g Deus, necessariam quippe habemus homines bonitatem ejus ob pœnitentiam, et se-*

^a Legit Rabanus, fidem nostram, et non multitudinem.

^b Legebatur antea, fidem: Rabanus juxta Græcum, fidem, substituit, qui et mox, siebant, legit pro, seriebantur. Græce quoque est, δύνατος.

^c Sic habet Rabanus et Græcus ἡρχόμεθα: antea, revertebantur, erat in vulgatis.

^d Idem, in prima statim fidei perceptione de diffrendo martyrio docebantur, quod postremum verbum rescribere in textu non dubitavimus, cum minus bene antea esset, duecabantur: coegit enim et Græcum verbum κατηχοῦντο.

^e Rabanus, et vera beatitudine dignam. Si, etc.

A veritatem ob delicta: sicque benignus est, et severus, et loquitur ad nos per Prophetam dicens: *Vidisti quid fecit mihi habitatio domus Israel* (Israel in praesenti pro Judæorum populo accipe) *abiit super omnem montem excelsum, et subiit usque ad omnem lignum nemorosum.* Si consideres Pharisæum ascendentem templum cum superbia, et non percutientem pectus suum, neque mala propria sentientem, quomodo dicat: *Gratias tibi ago, quia non sum ut cæteri homines, raptiores, injusti, adulteri, et sicut iste publicanus: jejunio bis in sabbato, decimas do de substantia mea* (Luc. xviii, 11). Vides quomodo ascendit super omnem montem excelsum, et inflammatus arrogans ista presumat. Sunt autem alii qui ascendunt super colles, et sunt subtus omne lignum non fructiferum, sed nemorosum: siquidem alterius naturæ est lignum, quod ubertate fertile est, alterius quod tantum abundat fronde foliorum. In nemoribus et lucis nemo plantat sicutum, nemo vineam, nemo arbores fertiles, sed oblectationi visus tantum ligna frondentia. Tales sunt hæretici, qui orationem suam verborum decore componunt, non ut convertant audientes a vitiis, sed ut delectent. Igitur qui istiusmodi seductione persuasus est, abiit subtus omne lignum. Simulque attende quare non dixerit, omne lignum, et facuerit, neque rursum addiderit omne lignum fructiferum, sed significanter adjecerit: *subtus omne lignum frondosum.* Quamobrem si intelligas cur præcipiatur in Lege: *Non plantabis omne lignum iuxta altare Domini Dei tui,* ^h nec facies nemus (Deut. xvi, 21): nominatum quippe interdicitur ne lucus plantetur in templo, si observaveris quare dictum sit: *Fornicata est illic, et dixi postquam fornicata est hæc omnia: Ad me convertere, et non est conversa, et vidit prævaricationem ejus prævaricatrix Juda, de nobis dici intellige, qui derelinquentes 874 pactum, quod cum Deo fecimus, non servamus, neque respicimus priorem populum, testamentum, et repromissiones, et nobilitatem generis per peccatum simile perdidisse. Si essetis filii Abraham, opera patris vestri faceretis* (Joan. viii, 39): dicit eis Dominus. Et in alio loco Joannes Baptista: *Ne incipiatis, inquit, dicere in vobis, quia patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quia potens est Dominus ex lapidibus istis suscitat filios Abrahæ* (Luc. iii, 8): lapides esse nos significans, quia ad similitudinem lapidum obdurantes corda nostra renunimus veritatem. Et vere omnipotens Deus suscitat filios Abrahæ de lapidibus, si permaneamus in

ⁱ Interserit Rabanus, qui suavis, etc.

^g Legimus cum Rabano, unoque penes Huetium ms. Reg., quasi Deus, necessariam quippe habemus homines bonitatem, etc., cui lectioni concinit Græcus textus νῦν δὲ ὡς Θεὸς ἀμφότεροι ἔχει, χρῆσμα γάρ οἱ ἀνθρώποι μετανοοῦντες, etc. Tantum ex eodem Græco malim suppleri præterea locum ita, quasi Deus utrumque habet, necessarium, etc. Nihilosecius præferenda hæc lectio fuerat alteri hactenus impressæ, quæ non uno laborat mendo, quasi dans necessaria, quippe habemus omnes bonitatem ejus ob pœnitentiam,

adoptione ejus, et spiritum per quem adoptati sumus, custodiamus in nobis. Videl ergo prævaricationem Israel prævaricatrix Juda, quæ non servavit pactum quod cum Deo fecerat : *Et videlicet quoniam de omnibus, in quibus mox habatur, comprehensa est illa generatio.* Omnia quippe quæ passus est Israel, nos qui sumus Juda, legentes in sacris voluminibus, invenimus quoniam de omnibus quibus comprehensa est, in quibus mox habatur habitatio Israel, dimisit eam Dominus, et dedit ei libellum repudii. Et cum debemus ex his quæ illi passi sunt, nos ad melliora converti, et inspicere quod illi propter peccata traditi sunt captivitati, et interficii ab inimicis, et civitates eorum igni exusta sunt : *cum Hisque, ut diximus, hæc nobiscum deberemus [Al. debuerimus] reputare, quia si Deus naturalibus ramis non papercit, quantum magis nec nobis parcerit si illos qui de patriarcharum genere descendebant, sic propter peccata dimisit, quid nos necessè sit vocatos ex gentibus pati? nihil horum reputamus, et tideo nos vocatos ut illi incitentur ad zelum, videntes serves aliquando [Al. quondam], liberos, ignobiles aliquando, nunc Dei filios. Si autem illi tanta passi sunt, quanto magis nos, si peccaverimus, pejora patiemur?* In quibus mox habatur habitatio domus Israel, dimisi eam, et dedi ei libellum repudii in manus ejus, et non timuit prævaricatrix Juda base, quæ fecit habitatione Israel, quia dimisi eam, **873** et dedi ei libellum repudii. Nec timuit prævaricatrix Juda, ut ne ipsa propter peccata sua, similius sustineret. Si quis nuper emptus domum emptoris et domini fugit in gressus, secessor ab aliquo conservo, quis de prioribus servis offenditur dominum, quid promoveret: et si voluerit in domo domini perseverare, cavit ea facere, que eos fecisse apud [Al. audivit], qui verbacibus et argumentis, et relegatione digni exstiterunt. Deinde diligenter inquirens quid fecerunt illi qui libertatem a domino meruerunt, omni labore nimirum, ut ea faciat, quæ eos fecisse cognovit. Et nos itaque qui neq; epamus servi Dei, sed ideorum, et dæmonum, et postea ex gentibus congregati

* Multus sensus, aut verius nullus erat in antiquis vulgaribus libris, de omnibus mox habatur habitatio, etc. prætermis hisce, quæ ex Rabani lectione substitutum, quibus comprehensa est, in quibus mox habatur, etc. Restitutam hoc pagio lectionem comprimat Græcus ipse archetypus, ὅτι πέρι πάντων ὡν κατείχθη τὸ κατοικία τοῦ Ἱερουπόλεως, τὸ δὲ ἐμοὶ χάρτος.

A credidimus in Christum, legamus Scripturam, vidimus quis iustificatus sit, quis offenditur Deum, et cum omni obseruatione nitamus ea facere que justus legitimus faciose, et caueamus in hoc incidere in quo incederunt hi qui traditi sunt captivitati, et ejecti de hereditate Dei. *Et non timuit prævaricatrix Juda, sed [Al. et] abiit, et fornicata est et ipsa, Post fornicationem, in qua prius [Al. primus] corravit Israël, formata est etiam Juda.* *Et facta est fornicatio ejus in nihilum, et mox habatur in ligno [Al. lignum] et lapide [Al. lapidem].* Quando peccavimus duro contra Deum corde, nihil aliud facimus, nisi cum lapide fornicamur. Quando in ^b voluptate peccavimus, mox habemus subitus omne lignum nemorequam. *Et in his 878 omnibus non est conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo, sed in mendacio.* Et nos conversi sumus ad Dominum; sed quia non ex toto corde conversi, dicitur: *Non est conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo, sed in mendacio.* Neque vero ait: *Non est conversa ad me prævaricatrix Juda et tacens; sed, Non est, inquit, conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo, verum in mendacia;* ut ostenderet eos qui convertuntur, si non ex toto corde convertuntur, in mendacio, non in veritate converti. Quapropter legamus veteris Testamenti historias, et prophetas, et si quos justificantos invenimus, imitemur ea, per quæ illi iustificati sunt. Legamus Evangelia, et omne novum Testamentum. Legamus apostoli Pauli Epistolas universas, et scribamus in cordibus nostris, viventes juxta precepta apostolia, ut non tradatur et nobis libellus repudii, sed emphemodes [Al. heredes] efficiamur cum Christo Iesu, et videbimus quod plenitudo gentium Ecclesiam Dei introuente, in novissimis salvetur Israel, secundum illud dicendum: *Cum autem plenitudo gentium introuerit, tunc omnis Israel salvus erit, et sicut unus gressus, et unus pastor (Rom. xi, 25; Joan. x, 10), decans in communione populum suum magnificare omnipotentem Dominum cum Christo Iesu, cui est gloria et imperium in secula seculorum, Amen.*

^b Rabanus, voluntate, quod et ms. Reg. penes Huetium præferunt; tum erat, peccavimus, pro, peccamus: in Græco est, δικαιούμενοι.

* Ms. Reg. apud Huetium, et plenitudine gentium Ecclesiam Dei introuente, novissimus salvetur Israel.

¶ Confer Huetium Origenianorum lib. II Quæst. 2, num. 29, sub finem.

INCIPIUNT HOMILIÆ XIV IN EZECHIELEM.

HOMILIÆ PRIMA.

De prima visione Ezechieli (Cap. 1).

877. Non omnis qui captivus est propter peccata sustinet captivitatem. Nam cum omnis multitudo Judæorum causa peccati derelicta fuerit a Deo, et captivitatem sustinens comprehensa sit a Nabu-

chodonoset, alioq; ejecta de terra sancta, in Babyloniam usque perducta sit: pauci tamen justi, qui erant in populo non qd culpam suam suscipiuerunt captivitatem, sed eb id ne peccatores, qui fuerant jugo captivitatis oppressi, omnino subdilium non haberent, Fingamus quippe, peccatoribus in Babyloniam abducitis, justos in antiquis flibus regedisse: Gebat

et numquam peccatores remedium consequerentur. Disposuit igitur clemens et benignus, et hominum amator Deus inter supplicia quibus peccatores punit, etiam visitationis suæ misericordia pietatem, nec immoderata poena miseros premere. Semper talis est Deus noster, excusat nocentes, sed quasi plus pater tormentis clementiam sociat. Si autem vis agnoscere vera esse, ¹quæ dicimus, vide quid acciderit in Ægypto a fame. Si voluisset interficere tantum Ægyptios, et punire cruciatos in septennali fame, fecisset utique quod voluerat, et neque Joseph in Ægyptum descendisset, neque Pharaon vidisset somnum de his, que Ægyptio fuerant eventura, nec regi fuisse ostensem a principe vinitorum, esse quendam, qui possit regi somnum interpretari. Nunc vero, ut cernis, Deus flagellat quasi pater, pareit autem **878** non solum Israel, verum et Ægyptis, cum alieni sint ab eo, propter propriam mansuetudinem. Et manifestum est quia boni Dei opus super eos exerceatur, dum Joseph descendit in Ægyptum, dum Pharaon somnis admonetur, dum princeps vini interpretem indicit, dum interpres disserit vasa, atque ita ubertatis tempore, frugibus congregatis, posterioris famis penuria vincitur. Et quibus omnibus perspicuum est non esse immoderatam iram, qua ab harretis in Creatore reprehenditur. Peteramus quidem metas historias retrahere ad hanc probanda quæ dixi, sed ne videar a proposito recedere, compendium facio sermonis. Propositum quippe mihi est explanare de eo, quod propter peccata sua captivus abductus sit populus Israel. Et ne forte aliquis arbitretur peccatores a Deo traditos, ab eo ultius non gubernari, et semel in captivitatem redactos, ultra dispensationem ejus, et misericordiam non mereri, præsentem locum diligenter consideremus. Daniel non peccavit, Ananias, Azarias, Misael a peccato immunes fuerunt, et tamen captivi effecti sunt, ut ibi positi captivum populum consolarentur, et per exhortationem vocis suæ penitentes in Jerusalem restituerent castigatos pro tempore. Septuaginta quippe annis servitatis supplicia peperciderunt, ac sic deinde in sedes proprias reversi sunt, quia sapientia prophetarum sermo dejectas apimas sublevaverat. Verum non solum illi quatuor **879** in captivitate prophetæ existitorunt, sed et Ezechiel unus ex eis fuit, et Zacharias filius Barachie captivitatis tempore sub Dario rege cecinit. Invenimus etiam Aggæum multosque alios prophetarum iisdem prophetaesse temporibus, ex quibus indicatur, Deum non tantummodo punire peccantes, verum et misericordiam misericordia supplicijs. Quod si dubitas, audi voces tormenta patientium, quomodo sacratim, et in cruciatibus suis elementiam Dei eloquuntur: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potabis nos in lacrymis et in mensura. Non sit indifferenter, in lacrymis; sed, in lacrymis et in mensura. Misericordia quippe Dei in pondere. Si non esset utile conversioni peccantium*

A adhibere tormenta peccantibus, nunquam misericordia et benignus Deus poenis scelera puniret: sed quasi indulgentissimus pater ob hoc corripit filium, et erudit: quasi providentissimus magister ita severitate frontis lascivum discipulum castigat, ne amari se sentiens pereat. Vide Salomonem sapientissimum omnium, quid de Dei correptionibus suspicetur: *Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei, neque deficias correptus ab eo* (*Ecol. vii*). Quem enim diligenter Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit. Nullus est enim, inquit Apostolus, filius, qui cum peccaverit, non flagelletur a patre. Et ad hoc mirabiliter addidit dicens: *In disciplina perseverate. Tamquam filii vobis offert se Deus* (*Hebr. xn*). Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes ^a, adulterini, et non filii estis. Sed sit [Al. si] forsitan aliquis, qui ipso nomine iræ offensus criminetur eam in Deo. Cui respondebimus, non tam iram esse iram Dei, quam necessariam dispensationem. Audi quod sit opus iræ Dei, ut arguat, ut corrigat, ut emendet: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me* (*Psal. vi*). Qui hæc loquitur scit Dei furorem non esse inutilem ad sanitatem, sed ad hoc adhiberi ut curet agrotantes, ut emendet eos, qui sermonem ejus audire contempserunt. Idcirco nec deprecatur ne talibus remedii enendetur, ne cum poenali medela recipiat pristinam sanitatem, quasi si servus jam inter flagella positus, **880** Dominum precetur, repromittens ei se imperata facturum, et dñe: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me. Omnia quæ Dei sunt, bona sunt, et meremur corripi. Ausculta quid dñe: Arguam eos in auditu angustias eorum. Ideo audivimus ea, quæ de tribulatione sunt, ut emendemur. In maloletis quoque Levitici scriptum est: Si post ista non obedierint, neque conversi fuerint ad me, apponam eis plagas septem super peccata eorum. Si autem post hæc conversi non fuerint, emendabo eos* (*Levit. xxvi*). Omnia Dei, quæ videntur amara esse, in eruditionem et remedia proficiunt. Medicus est Deus, pater est Deus, dominus est, non asper, sed lenis est dominus. Si veneris ad eos, qui paupiri sunt secundum eloquia Scripturarum, compone Scripturas Scripturis, ut et te Apostolus doceat, et videbis ibi dulcisissima esse, ubi amarissima existimantur. Scriptum est in propheta: *Non vindicat bis in idipsum in iudicio* (*Num. i*). Vindicavit semel in iudicio per diluvium (*Gen. vii, 19*), vindicavit semel in iudicio super Sodomam et Gomorrham, vindicavit semel in iudicio super Ægyptum, et sexcenta milia Israëlitarum (*Exod. xiv*). Noli existimare quod hæc ultio penitentium fuerit peccatoribus, quasi post mortem, et supplicia iterum a supplicio excipiendi sint. Puniti sunt in presenti, ne in futuro jugitar punirentur. Cerne pauperem in Evangelio, squalore et penuria premitur, et postea in Abraham simu requiescat,

^a Corrupte adulteri legebatur pro adulterini, et mox si pro sit.

Récepit mala sua in vita sua (Luc. xvi). Unde scis an reperint, qui in diluvio sunt necati, mala sua in vita? Unde nosti utrumne restituta sint Sodomæ et Gomorrhæ mala sua in vita sua? Audi testimonium Scripturarum. Vis Testimenti veteris testimonium discere? vis novi edocere? Restituetur Sodoma in antiquum: et adhuc dubitas an bonus sit Dominus puniens Sodomitas? Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, dicit Dominus miserans Sodomitas (*Mar. vi*). Benignus ergo est Deus, clemens est Deus. Solem suum vere oriri facit super bonos et malos: et pluit vere super justos et injustos: non solum hunc, quem oculis cernimus solem, sed et illum solem, qui oculis mentis aspicitur. Ego malus eram, et ortus est **881** mibi sol justitiae. Ego malus eram et venit super me pluvia justitiae (*Matth. v*). Bonitas Dei est etiam in his, quæ amara existimantur. Igitur in civitate constitutus est Prophetes, et cerne quæ videat, ne dolores sentiat captivitatis (*Ezech. i*). Deorsum videt labores, sed sursum elevans oculos, apertos suspicit cœlos, cernit sibi reserata coelestia, videt similitudinem gloriae Dei, videt quatuor animalia, de quibus multus sermo, et difficilis interpretatio est. Cernit aurigam quatuor animalium. Cernit rotas se invicem continentis. Auriga quatuor animalia non totus est igneus, sed pubetenus a pedibus, et exinde usque ad summum electri fulgore rutilat. Non enim solum tormenta habet Deus; sunt in eo etiam refrigeria. Punit peccatores; sed per ea mysteria, quæ deorsum sunt. Neque enim Propheta ignem **C** vi dit in capite, aut in his membris, quæ a lumborum confinio ad summa consurgunt. Igneus est Dominus; sed a renibus usque ad pedes, ut demonstret eos, qui in generatione versantur, igne indigere. Renis quippe coitus significatio est. Adhuc in lumbis Abraham patris erat Levi, quando ei occurrit Melchisedec (*Hebr. vii.*) Et in psalmo dicitur: *De fructu lumbi tui ponam super sedem meam (Ps. cxxxii)*. Igneus est a renibus usque ad deorsum Dominus. Generationis enim et libidinis opera gehennæ suppliciis corripuntur. Igneus est Deus; sed non totus est igneus: superiora ejus electrum sunt. Electrum non solum argento, verum et auro pretiosius est. Electrum autem pro exemplo fulgoris Scriptura posuit,

^a Paria habet lib. I, de principiis cap. 1, quæ *huc* referre opere prelium est: Quid enim, inquit, consumet Deus secundum hoc, quod ignis est? Numquidnam putabilius consumere materiam corporalem ut est lignum vel fenum, vel stipula: et quid in hoc dignum de Dei laudibus dicitur, si Deus ignis est hujusmodi materias consumens? Sed si consideremus quia Deus consumit quod exterminat: si consumit mala mentium cogitationes, consumit gesta turpia, consumit desideria peccati, cum se credentium mentibus inserit, et eas animas, quæ verbi ejus ac sapientiae efficiuntur capaces, una cum Filio suo inhabitans, secundum quod dictum est: *Ego et pater venieamus, et mansioem apud eum faciemus, omnibus eorum virtutis passionibusque consumptis, sibi eas seque dignum efficit templum*. Ita et homil. 2 in Cantic. Cantic.: *Denuo ob hoc Deus noster ignis dicitur esse consumens,*

A non quod Deus vere electrum sit. Et quomodo non est tale electrum Deus, quale videbatur: sic non est talis ignis, qualis a renibus usque ad pedum finem apparuit. Ignis iste consumit, et non est appositum quid consumat, ut tu querens reperias, quid sit illud, quod a Dei igne consumitur. **882** Deus noster ignis consumens est (*Deut. iv*). Quid consumit^a ignis iste? Non ligna, quæ cernimus, non sensibile fenum, non stipulam, quæ videtur: sed si superædificaveris fundamento Jesu Christi opera peccati ligna, opera peccati fenum, opera peccati inferiora stipulam, venit ignis, et universa ista examinat (*I Cor. iii*). Quis est iste ignis, quem Lex prædicat, et Evangelium non tacet? Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Quis est, Apostole, ignis iste, qui probat opera nostra? Quis est ignis iste sic sapiens, ut custodiat aurum meum ut argentum meum splendidius ostendat, ut illæsum relinquat eum, qui in me est lapidem pretiosum, ut mala tantum consumat quæ feci, quæ superædificavi ligna, fenum, stipulam? Quis est iste ignis? *Ignem veni mittere super terram, et quæ volo ut accendatur (Luc. xii)*. Jesus Christus dicit, *quam volo ut jam accendatur*. Bonus enim est, et novit quia si ignis iste fuerit accensus, malitia consumetur. Scriptum est in Prophetis: *sancificemus eum in igne ardenti, et voravit tanquam fenum silvam (Zach. xiii)*. Et rursum: *Emittit Dominus Sabaoth in tuum honorem contumeliam, et in tuam gloriam ignis ardens accenditur, id est, ut tu glorificaris emittitur ignis in opera peccatorum tuorum*. Vis adhuc a Propheta discere, quia tormenta boni Dei sint ad utilitatem eorum, qui ea sustinent, constituta? Ausculta eundem prophetam dicentem: *Habes carbones ignis, sedebis super eos: ii erunt tibi adjutorio (Esai. lvii)*. Hæc oportebat abscondere, et in medium non proferre, sed c. hæretici nos impellunt, ut celanda efferamus in publicum, quia tecta sunt utiliter apud eos, qui adhuc parvuli juxta animæ ætatem sunt, qui metu indigent magistrorum, minis et terroribus corripiendi sunt, et possint consequi bonitatem, ut per amara remedia a vulneribus peccatorum aliquando desistant. **883** Semper enim sacramenta Dei propter parvulos auditores ve-laminibus quibusdam operiuntur. *Quam magna malitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti*

et nihilominus lux in quo tenebrae non sunt, lux sine dubio justis, et ignis efficitur peccatoribus, ut consumat in eis omne, quod in anima eorum corruptibilitatis aut fragilitatis invenerit.

^b Confer quæ inferius ad hunc Evangelii locum in homilia 5 laudatum observamus.

^c Puta Simonis, Valentini, Cerdonis aliorumque id genus hæreticorum assecias, qui duo principia, sive duos deos statuebant: alterum malum, tametsi justum, mundi conditorem, Legis opificem: bonum alterum, Christi patrem, et novi Testamenti auctorem. Adversus horum vesaniam cum aliis Patres, ut sunt Tertullianus et Irenæus, tum præcipue Origenes passim velitatur, ut illi demandare et confutare solerissimus audiat ab auctore dialogi de recta in Deum Fide.

timentibus te. Legis et Prophetarum Deus abscondit multitudinem bonitatis suae non diligentibus, sed timentibus se. Parvuli quippe sunt, nec possunt cum emolumento suo discere quod amentur a Patre, ne dissolvantur, ne despiciant bonitatem Dei. Quapropter cum audieris de populi captivitate, credere quidem vere accidisse eam juxta historiae fidem, sed in signum rei alterius processisse, et subsequens significasse mysterium. Nam et tu, qui vocaris fidelis, qui conspicis pacem, Christus quippe pax nostra est, in Jerusalem commoraris. Si autem peccaveris derelinquet te visitatio Dei, et traditur captivus Nabuchodonosor, et traditus duceris in Babylonem. Cum enim confusa fuerit anima tua a viuis, et perturbationibus, abducatur in Babylonem, quoniam Babylon confusio interpretatur. Etsi rursum penitentiam egeris, et per conversionem veri cordis misericordiam Dei impetraveris, mittitur tibi Esdras, qui te reducat, et aedificare faciat Jerusalem. Esdras quippe interpretatur adjutor, et mittitur tibi verbum juvans, ut revertaris in patriam tuam. Sacramentum est et id quod in enigmate et a Daniele dicitur, et ab Apostolo abscondente pariter et revelante narratur: *In Adam omnes morimur, et in Christo omnes vivificamur* (1 Cor. xv). Fuit quippe Adam in paradyso, sed serpens captivitatis ejus causa exstitit, et fecit, ut ejiceretur sive de Jerusalem, sive de paradyso, et veniret in locum hunc lacrymarum. Serpens hostis est contrarius veritati. Contrarius autem non a principio creatus est, neque statim super peccatum, et ventrem suum ambulavit, neque fuit ab initio maledictus. Sicuti Adam et Eva non statim ut facti sunt, ^a non peccaverunt: ita et serpens fuit aliquando non serpens, cum in paradyso deliciarum moraretur. Unde postea corruens ob peccata meruit audire: *Tu signaculum similitudinis, corona decoris in paradyso Dei natus es, donec inventa est iniquitas in te, ambulasti immaculatus in omnibus* **884** *viis tuis* (Ezech. xxviii). De quo etiam Job memorat, quia in conspectu omnipotentis Dei superbierit: *Cecidit quippe de celo lucifer, qui mane oriebatur, contritus est super terram* (Job xi). Vide consonantiam prophetici Evangelicique sermonis. Propheta dicit: *Cecidit de celo lucifer,*

^a Rectius hinc amoveas alteram negandi particulam, ut sensus constet.

^b Praeiusse Origenem Pelagio, notum: suntque adeo caute cum hoc tum ejusmodi alia ejus legenda dogmata.

^c Audi ipsum Origenem hujus appellationis, qua *τέλος τοῦ Χριστοῦ* Christus *Filius hominis* dicitur, causam edisse retem in commentarii in Matthæum cap. xxii, ex Latina interpretatione: *Causam repere possumus, propter quam τέλος τοῦ ἀνθρώπου* (*Filium hominis*) vel, *τέλος τοῦ ἀνθρώπου* (*Filium hominis*) se ipse hospitator frequenter appellat, quod quemadmodum hominum curam gerens Deus homo in parabolis dicitur, et quodammodo fortasse efficitur: ita et Servator, qui *Filius Dei* primo et præcipue est, Deus quoque est, et *Filius amoris ipsius*, et *imago Dei* invisibilis, sed in eo quod primo ipse præcipue est, non permanet; at *juxta illius administrationem*, qui homo, in parabolis dicitur, revera autem Deus est, *Filius hominis* efficitur, imitando Deum, cum homines regit,

^A qui mane oriebatur, contritus est super terram (Isa. xiv). Jesus loquitur: *Videbam Satanam, quasi fulgur de celo cadentem* (Luc. xvi). In quo differt dicere fulgur aut luciferum de celo ruuentem? Quod ad rem pertinet, omnis consonantia de cadente est. Deus quippe mortem non fecit, nec malitiam operatus est. Liberum arbitrium et homini, et Angelo ad universa permisit. Hic jam intelligendum est, quomodo per arbitrii libertatem, alii ad bonorum condescenderint summitem, alii corruerint in malitia profundum. Tu vero, homo, quare non vis arbitrio te tuo derelictum? Quare ægre fers nisi, laborare, contendere, et per bona opera te ipsum causam ^b tuæ fieri salutis? An magis te delectabit dormientem, et in otio constitutum æterna prosperitate requiescere? *Pater meus*, inquit Dominus Jesus Christus, *usquemodo operatur, et ego operor* (Joan. xv); et tibi displicet operari qui ad opera natus es? Non vis opus tuum fieri justitiam, sapientiam, castitatem? Non vis tuum opus esse fortitudinem, aliasque virtutes? Igitur in captivitatem ducuntur, qui propter peccata sua servitutis meruere supplicia. *Et venit Jesus Christus prædicare captiuis remissionem, et cæcis visum* (Luc. iv). Iste clamat eis, qui sunt in vinculis: *Egredimini, et iis, qui versantur in tenebris*: Videete. Et nos fuimus in vinculis peccatorum, et nos aliquando versabamur in tenebris, adversum rectores tenebrarum mundi istius concertantes: *venit Jesus omnium prophetarum vocibus prædicatus, dicens ligatis: Exite: et constitutis in tenebris: Aspicite*. Si autem vis audire Ezechielem filium hominis in captivitate prædicantem, et iste typus erat Christi: *Ideo factum est, ait, in trigesimo anno in quarto mense, in quinta mensis, et ego eram in medio captivitatis secus flumen Chobar, et aperti sunt cœli*. Secus flumen ergo Chobar Ezechiel cum triginta esset annorum apertos vidit cœlos. *Et Dominus **885** Jesus Christus incipiens erat quasi triginta annorum secus flumen Jordanem, et aperti sunt cœli* (Joan. i; Luc. iii). Et per omnem prophetiam Ezechieli dicitur: *Filius hominis*. Quis autem ^c filius hominis, ut Dominus meus Jesus Christus. Respondeant mihi haeretici, ^d qui nativitatem illius ut phantasma eludent, quare Christus filius hominis appellat-

^C qui in parabolis appellatur homo, et aliquo modo efficitur. Nec sane homo aliquis querendus est, ipsiusque filius dicendus est Servator, sed hac Dei natione stando, et parabolas qua ipsum hominem esse sciscunt, sequendo, prudenter et caute intelligendus est, cum *Filium hominis* se ipse appellat.

^d Cum Docitarum haeresim iam saepè Origenes insectetur elidaque validissimis argumentis, mirum plane est hoc ipsum illi objecum, quod ementitum Christi corpus, et specie tenus apprens, non verum crediderit. Quarta, inquit Pamphilus in apologia, criminatio, post istas est, que istis omnibus adversatur (*cæca enim est malitia*) quod dicunt eum dicere *δοκάσται*, id est, putative tantum, et per allegoriam, non etiam secundum ea, que justa historiam referuntur, gesta esse omnia, quæ a Salvatore gesta sunt. Nequo enim decedit a vero alibi. Operæ pretium est suæ ipsum fidejussorem audire, tum aliis sexcentis locis, cum præcipue homil. 14, in Lucam ex ejusdemmet

latur? Ego affirmo filium hominis eum fuisse. Nam A qui passiones assumpsit humanas, necesso est ut ante passionem suscepit nativitatem. Neque enim potuit humanos affectus, verba, consuetudines, crucem, mortem recipere, si non reciperet humanitatis exordium. Et consequens erat, nativitatem ejus auferentes, auferrent etiam passionem, et simileiter dicere: Non est crucifixus Jesus. Nunc vero crucem consideris, et non erubescis. Judæi scandalum predicas crucifixum, et gentibus stultitiam (1 Cor. 1), et minus scandalum passionem vel morte, erubescis nativitatem ejus consideri. Nimirum minus scandalum est, Jesum natum fuisse, quam mortuum, aut si scandalum Christiana fidis non veretur, cur times dicere minora, qui [Ali. quia] majora ausus es consideri? Præsertim cum nativitas illius non ex semine viri, et mulieris somno convenienti esse credatur, sed juxta prophetæ oloquium diecentis: Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel (Isai. vii). Hoc quod dicitur, Emmanuel, non unum nomen sonat, sed rem significat. Adveniente quippe Jesu, dieimus, nobiscum Dominus. Non frustra ergo in trigesimo anno prophetat Ezechiel. Nam et nomen ejus figura Christi est. Interpretatur quippe Ezechiel, imperium Dei: imperium autem Dei nullus est nisi Christus Jesus. B 880 Filius quoque Buxi scribitur, quod interpretatur, contemptus. Si venias ad haereticos, et audias eos spernentes, et pro nibilo ducentes Creatorem, et insuper etiam criminantes, videbis juxta illos contemptissimi Creatoris Filium Dominum nostrum Iesum Christum. Quod si quis reluctatur, et non vult hæc, quæ exposuimus, quasi prophetam recipere, queram ab eo cur scriptum est, in trigesimo annæ vitæ Ezechieli apertos fuisse eos, et vidisse cum eas visiones, quæ in libro ejus continentur. Quid mihi prodest annorum numerus, nisi hoc ut diseam, trigesimo anno et Salvatori, et prophetæ coætaneis fuisse reseratoe, et spiritualibus spiritualia comparans, cognoscam universa, quæ scripta sunt, ejusdem esse Dei sermones? Quippe verba sapientium ut stimuli, et quasi clavi in altum confisi quia compungentibus dantur a pastore uno (Ecel. xii). Ego et hoc quod dicitur, in quarto mense, quinta mensis, juxta possibiliterem sequens mei investigans, precor a Deo, ut idipsum possim intelligere, quod Scripturarum ejus congruit voluntati. Novus annus imminet Jam Judæis, et primus mensis apud eos a novi anni numeratur exordio. Agitur autem pascha de numero novi anni. Principium mensum iste vobis erit in mensibus anni (Exod. xii). Ab hoc anno numera mihi quartum mensem, et intellige baptizatum Jesum in quarto mense novi anni. Eo enim mense, qui apud Roma-

A nos Januarius nuncupatur, baptismum Domini factum esse cognoscimus, qui est mensis quartus ab anno novo juxta suppurationem Hebræorum. Et quia de quatuor elementis mundi subsistens corpus asserat, recipiens etiam sensus humanos, ideo forsitan et in quarto mense, et 887 in quinto die mensis est intuitus visionem. Et ego eram in medio captivitatis. Videtur mihi ironicō dictum: Et ego eram in medio captivitatis. Et ego, quasi si dicat juxta historiam quidem propheta, et ego qui non tenebar in peccatis populi, eram in medio captivitatis: juxta allegoriam autem Christus, et ego veni in locum captivitatis, veni ad eos fines, ubi servi, ubi captivi delineabantur. Habet istiusmodi Salvatoris nostri voices in Prophets, indignantis, quia non faciamus homines digna dispensatione ejus, et maxime nos, qui in eum putamus credere. Dicit quippe ad Patrem suum: Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendō in corruptionem? Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam (Psal. xxix): Invenio quoque et aliam istiusmodi vocem, quæ ex Salvatoris nostri persona dicitur per prophetam querentem animas plenas justitiae, plenas sensum divinorum, plenas sanctorum fructum, et querentem veritatis veros botros, sed invenientem plurimos peccatores, et inferaces bonorum, et idcirco dicentem: Hen mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemos in vindemia, ad quam non superavit botrus ad manducandum primitiva. Hen mihi (Mich. vii). Quod dicitur, hen mihi, non est primo-geniti totius creature, non est divinitatis vox, sed humanæ animæ, quam suscepit, unde infert: Hen mihi, anima mea, quia periit revertens a terra: et qui corrigit inter homines non est. Omnes in sanguine judicantur, unusquisque proximum suum tribulat. Hæc idcirco memorata sunt, quia ait prophetes: Et ego eram in medio captivitatis juxta flumen Chabor: quod interpretatur gravitudo. Gravis autem est hujus saeculi fluvius, sicut et alibi sacrate dicitur. Et juxta simplices quoque historiam explicat: juxta eos vero, qui spiritualiter Scripturas audiunt, de anima significat, quæ in vita istius incidentur turbines. Super flumina Babylonis ibi sedimus, et levimus, dum recordaremur Sion: in salicibus, in medio ejus suspendimus organa nostra, quia iussi interpretare nos, qui captivos duxerunt 888 nos, morte canicorum (Ps. cxxxvi). Ista sunt flumina Babylonis, juxta quæ sedentes, et reminiscentes patris cœlestis, lugent aliqua deglorant, ubi suspendunt organa sua, in salicibus Legis et mysteriorum Dei. Scriptum est in quadam libro, quia salignum omnes credentes accipiunt coronam. Et in Isaiâ dicitur: Crieget quasi in medio aquæ fons, et salis super aquam

Hieronymi interpretatione: Jesus erat induitus vestibus sordidis. Quod quidem et adversus eos facit, qui negant Dominum nostrum, humanum habuisse corpus, sed caelestibus et spiritualibus fuisse contextum. Si enim de caelestibus, et ut illi falso asserunt, de sideribus, et alia quadam sublimiori spirituale natura corpus

ajus fuerit, respondet quare possumus spiritale corpus esse sordidum, aut quomodo hoc interpretentur, quem possumus: Jesus erat induitus vestibus sordidis? Parvus habet et l. u de Principiis cap. 6, et lib. viii epist. ad Rom., et lib. contra Celsum, c. 2, quem laudat Huicjus, testimonia.

uentum (*Isai. xliv*). Et in solemnitate Dei, quando tabernacula ejus componuntur, salignos ramos in tabernaculorum fixione constituunt. Secus fluvium Chobar. Secus flumen istud gravissimum saeculi. Et aperte sunt caeli. Clausi erant caeli, et ad adventum Christi aperi sunt, ut reseratis illis, veniret super eum Spiritus sanctus in specie columbae. Neque enim poterat ad nos commereare, nisi primum ad suæ naturæ consortem descendisset. Ascendit Jesus in altum, captiuam duxit captivitatem, accepit dona in hominibus. Qui descendit, ipse est, qui ascendit super omnes caelos, ut impleret omnia. Et ipse dedit alios apostolos, alios prophetas, alios evangelistas, alios pastores et magistros in perfectionem sanctorum (*Eph. iv*). Aperi sunt caeli. Non sufficit unum cœlum aperiri, aperiantur plurimi, ut descendant non ab uno, sed ab ^a omnibus caelis Angeli ad eos, qui salvandi sunt. Angeli qui ascendebant et descendebant super filium hominis, et accesserunt ad eum, et ministrabant ei. Descoenderant autem Angeli, quia prior descoenderat Christus, metuentes descendere priusquam Dominus virtutum omnium rerumque præciperet; quando autem viderunt principem militiae coelestis in terrestribus locis commorari, tunc per apertam viam ingressi sunt sequentes Dominum suum, et parentes voluntati ejus. Qui distribuit eos custodes credentium nomini suo. Tu heri sub daemonio eras, hodie sub Angelo. *Nolle*, inquit Dominus, contemnere unum de minimis istis, qui sunt in Ecclesia. Amen autem dico vobis, quia Angeli eorum per omnia vident faciem Patris, qui est in celis (*Matth. xviii*). Observantur saluti tuis Angeli, concessi sunt ad ^b ministerium filii Dei, et dicunt inter se: Si ille descendit, et descendit in corpus, si mortali iudicata est carne, et sustinuit crucem, et pro hominibus mortuus est, quid nos quiescimus? quid parceremus nobis? *Eia* omnes Angeli descendamus e cœlo. Ideo et multitudo militiae coelestis erat laudantium, et glorificantum Deum, quando natus est Christus. Omnia Angelis plena sunt: veni, Angele, suscipe sermone conseruam ab errore pristino, a doctrina demoniorum, ab iniunctio in altum loquente, et accipiens eum quasi medicus bonus, confove atque institue: parvulus est, hodie nascitur senex repugnans; et suscipe tribuens ei baptismum secundum regenerationis, et ad te tibi alios socios ministerii tu ut euntes pariter eos, qui aliquando decepti sunt, erogabis ad fidem. *Gaudium enim est maius in celis super unum peccatorum penitentiam agentem, quam supra nonagentem nonem justas, quibus non est opus penitentia* (*Luc. xv*). *Exultat omnis creatura, salutatur, et applaudit his qui salvandi sunt. Nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat* (*Rom. viii*). Et licet nolint ii, qui Scripturas

^a In aliis libris est, plurimis. Videlicet vero Origenes tua ibi, cum maximo subsequenti contexta, non quidem omnibus singulique hominibus, sed sanctis tantummodo, qui Christi fidem proliferentur, custodem Angelum assignare. Distribuit, ait monx, custodes credentium nomini suo. Tu heri sub daemonio eras,

Apostolicas interpolaverunt, illiusmodi sermones inesse libris eorum, quibus possit Creator Christus approbari, exspectat tamen omnis creatura filios Dei, quando liberentur a delicto, quando auferantur [*Al. auferentur*] de Zabulon manu, quando regenerentur a Christo. Verum jam tempus est, ut de praesenti loco aliqua tangamus. Vedit Propheta non visionem, sed visiones Dei. Quare non vidit unam, sed plurimas visiones? Audi Dominum pollicentem atque dicentem: *Ego visiones multiplicavi* (*Osee xii*). Quinta mensis Hic annus quintus captivitatis regis Joachim: trigesimo anno ætatis Ezechielis, et quinto captivitatis Joachim, Propheta mittitur ad Iudeos. Non despexit clementissimus pater, nec longo tempore incommuniti populum dereliquit. Quintus est annus. Quantum temporis intercessit? Quinque anni interfluxerunt ex quo captivi servient. Statim descendit Spiritus sanctus, aperuit caelos, ut hi qui captivitatis jugo premebantur viderent ea quae videbantur a propheta. Dicente quippe eo; et aperi sunt caeli, quodammodo et ipsi intuebantur oculis cordis, quae ille etiam oculis carnis aspergerat: ^c *Et factus est sermo Domini ad Ezechiel filium Buzi sacerdotem*. Sermo Domini, qui in principio erat apud Deum Patrem, Deus Verbum, sermo qui credentes efficit Deos. Si enim dixit illos deos, ad quos sermo dei factus est, et non potest solvi Scriptura, ad quoscunque sermo Dei factus est, facti sunt illi. Ezechiel quoque Deus fuit, quia factus est sermo Dei ad eum: *Ego dixi: Illi estis, et filii altissimi omnes*. Vos vero ut homines morienti, et quasi unus ex principibus cadetis (*Ps. lxxxii*). Ubi habetis in novo Testamento istiusmodi reprobationem? Si oportet instrumenta distinguere, et dicere inter se dissidentes deos, quod quidem nefas est etiam suspicari, sed juxta abusione dicimus, audacter profecto dicam, multo majorem in veteri Testamento ostendi humanitatem, quam in novo: *Ego dixi, Dili estis et filii altissimi omnes*. Non alt, quidam illi estis, et quidam non estis: verum omnes illi estis. Si autem peccaveritis, ausulta quid sequitur: *Vos vero ut homines morienti*. Non est haec culpa vocantis ad salutem, non ipso causa mortis, qui invitat ad divinitatem, et ad coelestis naturæ adoptionem, sed in nostro peccato, et in nostro scelere consistit. *Quod dicitur: Vos autem ut homines morienti, et quasi unus de principibus cadetis*. Multi principes erant et unus ex eis erruit, de quo et in Genesi scribitur: *Eesse Adam factus est, non, quasi nos, sed quasi unus ex nobis* (*Gen. iii*). Ergo quando peccavit Adam, tunc factus est quasi unus. *Et factus est sermo Domini ad Ezechiel filium Buzi*. Etiam si de Salvatore hoc dicta volueris intelligere, ne timeas, habet et sic allegoria intellectum suum: *venit sermo Domini ad hodie sub Angelo*. Et locupletius paulo post. Confer que in hac rem concessit Huetius Origenianorum lib. ii, quest. 5, num. 18. Sed et illud animaduertendum, distinctionem hanc pluralis numeri a singulari Hebreorum linguam minime pati.

eum, qui de Virgine nascebatur, id est, hominem, sermo semper in Patre manens, ut fierent ultraque unum, et consociaretur homo, quem ob sacramentum et salutem universæ humanitatis indueret, divinitati ejus et naturæ unigeniti Dei. *Factus est sermo Domini ad Ezechiem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldaeorum.* Chaldaei de cœlestibus disputant: Chaldaei nativitates hominum ratiocinantur. In terra Chaldaeorum, quasi si dicat, eorum qui asserunt fatum, eorum qui causas universitatis astrorum circuitu vendicant. Iste ergo nunc error, et **891** ista mentis perversitas figuraliter in Chaldaeorum terra significatur. In terra Chaldaeorum secus flumen Chobar. Et facta est illic super me manus Domini. Et sermo Domini factus est ad prophetam et manus, ut et factis ornaretur et verbis. Et vidi **B** visiones. Aliqua perstringam, et licet pro angustia temporis ea, que dixi, possint sufficere, tamen etiam de toto corpore visionis summa quaque libabo. Et vidi, et ecce spiritus surgens veniebat ab Aquilone. Diligenter considera rerum numerum quæ dicuntur: Spiritus surgens, sive auferens veniebat ab Aquilone, ecce una res. Et nubes magna erat in eo: ecce duæ. Et splendor in circuitu ejus: ecce tres. Et ignis resurgens: ecce quatuor. Et in medio ejus sicut visio electri in medio ignis: ecce quinque. Et lumen in eo: ecce sex. Post hæc similitudo quatuor animalium, et visio eorum, et narratio visionis: ecce septem. Et in medio animalium, quasi carbones ignis: ecce octo. Quis potest ista minutatim exponere? Quis ita est capax spiritus Dei, ut hæc Sacraenta dilucidet? Oportebat accusatores Creatoris, et Dei prophetarum primum intelligere quæ dicuntur a prophetis, et postea criminari. Qui enim vere accusat, ea debet accusare, quæ novit. Si vero hæretici ne prope quidem sunt intellectui divino, quomodo rationabiliter accusant, quos eos nescire convincimus? Discant, quis in hac visione sit sensus. Primum apparet spiritus auferens; secundo nubes magna in spiritu auferente; tertio splendor in circuitu spiritus auferentis; quarto ignis resurgens; quinto in medio ejus sicut visio electri, haud dubium quin in medio ignis; sexto splendor in eodem electro. Confiteor libenter a sapiente, et fideli viro dictam sententiam, quam sæpe suscipio. De Deo et vera dicere periculum est. Neque enim ea tantum periculosa sunt quæ falsa de eo dicuntur: sed etiam quæ vera sunt, et non opportune proferuntur, dicenti periculum generant. Margarita vera est, sed si perverse, disserimen ejus est, quod ^a dicit pedibus eorum. Et ut juxta nos aliquod ponamus exemplum, collectiones istæ non solum in *Ælia*, non tantum Rōmⁱ, non in Alexandria, sed in omni semel orbe **892** similitudinem referunt sagenæ, quæ ex omni genere piscium capit. Non possunt universa bona esse quæ incident in eam. Ait quippe Salvator: Cum extraxerint, et secus littus sederint, eligent bona quidem in vasa sua,

^a Sic et Genebrardi et Basileensis vetusior editio habent. Nec dubito tamen, corruptum locum esse,

A mala vero foras projicient. Oportet ergo in sagena totius Ecclesiæ esse et bona et mala. Si jam universa munda sunt, quid derelinquimus judicio Dei? Et juxta aliam parabolam, et frumentum et paleæ in area continentur, cum frumentum tantum in Christi horrea congregandum sit, et discernantur paleæ ab eo, cujus ventilabrum in manu ejus, et mundabit aream suam, et congregabit frumentum in horreum, paleas vero consumet in igne inextinguibili (*Lac. iii*). Neque enim assero aream totum esse mundum, sed aream intelligo esse cœtum populi Christiani. Quomodo unaquæque area circumscribitur, et est plena frumento, vel paleis, nec totum frumentum est, nec totum rursum palea: sic in Ecclesiis terrestribus aliis est frumentum, aliis est palea. Verum ubi non sua causa, nec per voluntatem paleæ sunt (neque enim ex proprio arbitrio frumentum est) hic vero in tua potestate positum est ut sis palea, vel frumentum. Haec nos docere debent, ut si aliquando aliquis in congregatiōnibus nostris viderit peccatorem, non scandalizetur, neque dicat: Ecce peccator in cœtu sancto est. Si hoc licet, si hoc conceditur, quare et ego non peccem? Num in præsenti sæculo sumus, id est in area et in sagena, et boni et mali in ea continentur. Quando autem venerit Christus fiet discretio, et implebitur illud quod ab Apostolo dicitur: Omnes nos oportet assistere ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis sui, quæ gerit sive bona sive mala (*II Cor. iv*). Haec in procēcio de interpretationibus visionum æstuans animus est locutus, et ambigens quæ sileat, quæ proferat, quæ leviter tacta dimittat, quæ ex iis manifestis, quæ obscurius exponenda sint, si tamen poterimus implere quod cupimus. Primum ergo videtur spiritus auferens: id quod paulo ante diximus, quia Dominus noster ignis consumens sit, etiam nunc repetimus, et dicimus huic testimonio congruere. **893** Quomodo ponitur spiritus auferens? Deus spiritus est (*Joan. iv*), et spiritus auferens cernitur. Quid a me auferit, et ab anima mea, ut merito auferens prædicetur? Utique mala: et tunc sentio bonitatem ejus, si a me pessima quæque sustulerit. Neque vero putandum est finem esse beatitudinis, si a malis liberemur, initium felicitatis est carere peccato; et in Jeremia scribitur (omnia quippe quæ in Prophetis scripta sunt clementissimo Deo vendico): Ecce dedi sermones meos in os tuum, ecce constitui te super gentes et regna eradicare, et suffodere, et disperdere, et ædificare, et plantare (*Jer. 1*). Benignus est Deus, dans sermones ad eradicandum. Verum quid est quod eradicari debeat, et subverti? Si quæ plantatio in animo mala est: si qua secta nequam, hanc eradicat, hanc subvertit sermo propheticus. Utinam autem contingat ut mihi talis sermo donetur, qui eradicet hæreticorum semina, et doctrinam ex Zabulî fonte manantem, qui de ejus anima, qui nunc primum Ecclesiam ingreditur, idolatriæ auferat planaut mutillum; sed quando veteres libri suppetas non ferunt, ex ingenio refigere non libert.

tationem. *Dedi sermones meos in os tuum. Ecce constitui te eradicare, et suffodere: scilicet ut si qua sedificatio pessima est, destruatur. Quam vellem et ego suffodere, quidquid Marcion in auribus deceptorum edificavit, eradicare, et subvertere, et disperdere, ut Jacob disperdidit idola. Usque ad hodiernum diem est disperdere et edificare. Hæretici disperdere et subvertere tantum audierunt, in edificationis autem plantationisque sermone surdas aures averterunt. Neque enim volunt inspicere, quia tristia quæque prima dicuntur, et secunda quæ lœta sunt. Quare nunc ista memoramus? Videlicet ut manifestetur Dei sermo subvertere mala, et edificare optimam, eradicare vitia, quasi agricola bonus, ut in purgato campo uberrima virtutum messis oriatur. Hæc propter spiritum auferentem. Vedit enim primum spiritum auferentem, deinde nebulam magnam in eo. Quando purgatus fueris ab auferente spiritu, tantum ut auferatur omne malum a te, et omne quod in tua anima nequitæ versatur, tunc incipies etiam magna nebula frui, quæ in spiritu auferente consistit. Quæ nebula proxima est ei nebulae, quam in Evangelio legimus, de qua venit vox: *Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui (Matth. iii).**

894 Spiritus vero auferens, deinde nebula magna in eo, postea splendidissimum lumen in circuitu ejus. Ablatum est a te malum. Data est tibi nebula magna, ut pluat imbre super vineam tuam. Secundum illud, quod alibi dicitur: *Mandabo nubibus, ne pluant super eam imbre (Isai. v),* super pessimam videlicet vineam. Si autem hoc de mala jubetur, haud dubium est quin econtrario si bona vinea fueris, pluat super te nebula. *Et splendor in circuitu ejus.* Deinde: *Ignis fulgens, et in medio ejus quasi visio electri.* Dupliciter auferat a nobis mala Deus, spiritu et igni. Si boni et intenti ad præcepta Dei sumus, et sermonibus illius erudiamur, spiritu mala nostra auferat, secundum illud, quod scriptum est: *Si autem spiritu opera carnis mortificaveritis, rivetis. Si vero spiritus mala non abstulerit a nobis, purgatione ignis indigemus (Rom. viii).* Idcirco diligenter observa coniunctiones singulas. Prima conjunctio est spiritus et nebulae, secunda ignis et luminis, tertia electri et splendoris, ac singula, quæ quasi tristitia videntur, jucundiorum vicinitate pensantur. Sive enim spiritus oritur, statim sequitur nebula: sive ignis appareat, adjunctum est ei lumen: sive electrum præcedit, splendor in circuitu ejus est. Oportet quippe nos quasi aurum in fornace, et electrum vehementissimo igne conflari. Et in hoc propheta, quem nunc exponimus, habes sedentem Dominum in medio Jerusalem, et conflantem eos, qui mixti sunt argento et stanno, et æramento, et plumbo, querula voce causantem de his, qui habent in se commixtionem materiæ vilioris. *Argentum, inquit, commixtum facti esis, et tamquam granum uva reprobum argentum facti esis (Ezech. xvi).* Quando enim creature Dei, quæ ab initio bona est, superinducimus de malis nostris vitia ac passiones: tunc argento et auro, et stannum plumbumque miscemus, et necessarius est

A ignis ad purgandum. Ideoque sollicite providendum est, ut cum venerimus ad ignem istum, securi transeamus per eum, ad instar auri argentei, et lapidis pretiosi, quæ sine foco adultera sunt, vel qui sine foco adulteri sunt: non tamen uramur incendio, quam probemur. *Ecce spiritus auferens veniebat ab Aquilone.* Et hoc quod ab Aquilone veniebat spiritus auferens, et postea redit, habet **895** rationem. Ab Aquilone quippe exardescunt mala super habitantes terram. Aquilo violentissimus ventus, quem ali nomine Dextrum vocamus, qui in quatuor cardinibus cœli, de quibus venti spirare dicuntur, frigidior est atque vehementior. Nec non et illud quod de ordine castorum apud Israel in Numeris scribitur (*Num. i*), hujus rei obtinet figuram. Novissima enim castra ad Aquilonem ponuntur Dan; prima castra Juda ad Orientem, deinde pone eum Ruben, postea secundum mare Esse, in extremo, ut diximus, ad Aquilonem Dan. Et olla, quæ succensa describitur, a facie Aquilonis accenditur. Aquilo quippe figuralter dicitur contraria fortitudo, id est, Zabulus, qui est vere duressimus ventus. *Venit enim ab Aquilone spiritus auferens, et nubes magna in eo: vitia ab eo esse expoluimus. Et splendor in circuitu ejus, et ignis fulgens.* Potuit dicere, ignis exurens, verum piguit Scripturam tristitiam nominare, et opus ejus ascribere, ideoque pro penali vi splendorem tantum apposuit. *Et in medio ejus, quasi similitudo quatuor animalium. Ista visio eorum. Similitudo hominis in illis. Et quatuor facies uni, et quatuor pennæ uni, et crura eorum recta, et pennati pedes eorum.* Vides qualia sint quæ reguntur a Deo, ut ibi: *Qui sedes super Cherubim appare.* Cherubim interpretatur, plenitudo scientiæ, et quicumque scientia plenus est, efficitur Cherubim, quem regit Deus. Quid sibi autem volunt quatuor facies? Quæ salvanda sunt genulectunt Domino Jesu, et ab Apostolo tripliciter nominantur, *ut in nomine Jesu omne genulectatur cœlestium terrestrium et infernum (Phil. ii).* Quæ autem genulectunt Domino Jesu, subjecta sunt ei. Et quæ subjecta sunt dicunt: *Nonne Deo subjecta est anima mea? Apud ipsum enim salutare meum (Ps. lx).* Et: *Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (I Cor. xv).* Quid est ergo quartum? Cœlestia, terrestria, et inferna tria tantum sunt. **896** Nempe illud: *Laudate Dominum, cœli cœlorum, et aqua, quæ super cœlos est, laudet nomen Domini (Psal. cxlviii).* Omnia ista reguntur a Deo, et ducuntur a majestate ejus. *Quicumque spiritus ibat, ibant et animalia.* Hæc ipsa animalia habent similitudinem super se hominis, cum sint quatuor facierum. Nec dictum est in principio, quia facierum quatuor sint, sed quia inter quatuor facies eminet, et principatum tenet facies humana, describitur, et quæ dicitur facies humana, et facies leonis a dextris quatuor partium, et facies vituli a sinistris quatuor, et facies aquilæ a quatuor partibus. Videamus ergo an tripartitam animam significet, de qua etiam aliorum opinionibus disputandum est, ut animæ tripartitæ alia quarta fortitudo præsideat. Quæ est

B

C

D

tripartitio animæ? Per hominem rationale ejus indi-
catur, per leonem iracundia, per vitulum concipi-
scens. Spiritus vero qui præsedit ad auxiliandum,
non est a dextris, ut homo, vel leo: non est a sini-
stris, ut vitulus; sed super omnes tres facies consi-
stit. Aquila quippe in alio loco nuncupatur, ut per
aquilam, spiritum præsidentem animæ significet. Spi-
ritum autem hominis dico, qui in eo est. Atque ita
omnia ducuntur nutu Dei, cœlestia, terrestria et in-
ferna, et ea quæ super caelos sunt: et officium nos
omnes Cherubim, quæ sub pedibus Dei sunt, quibus
conjunctione sunt rotæ, et subsequimur ea. Non sub
rota, neque sub æsculi ditione rebusque versamur,
cum jam per passionem Christi sumus a mundi ne-
gotiis liberati. *Et rota in medio rotæ.* Si consideres
quomodo per contrarios eventus salvatur universitas
rerum, sive in his, qui putantur errare, sive in his,
qui ab errore dicuntur alieni, videbis quomodo rota
in medio rotæ sit. Haec autem regit omnia, et quo-
cumque vult torquet totius universitatis Deus in Chri-
sto Jesu, cui est gloria et imperium in æcula æcu-
lorum, Amen.

HOMILIA SECUNDA.

*De eo quod dicitur: Fili hominis, propheta super pro-
phetas Israel, qui prophetant de corde suo, usque:
Extendam manum meam ad prophetas, qui vident
vana, et divinant mendacia (Cap. xiii).*

897 Nullam speciem peccatorum Scriptura reti-
det, de qua non doceat legentes. Oportuit enim ver-
bum Dei missum ad sanandos eos, qui audiebant,
tinnem spiritum peccatorum perstringere, et univer-
sis hominibus loqui, ut nemo fraudaretur remedii
salutaribus, et his medelis, quæ vulneribus possint
prodesse curandis. Quomodo ergo dicuntur alii de
populo, alia de sacerdotibus magnis, et quedam de
presbyteris, ac nonnulla de dispensatoribus, et qui-
dem bonis dispensatoribus laus, malis vero culpa as-
cribitur: ut alii exhortationem accipiant ad meliora,
alii vero ut in pejora non corruant: sic oparet de
falsis ac veris prophetis divinam edoceri discipli-
nam, ut prophetæ quidem accipiantur in eam demum
partem, qui verbis Dei ministrant: per pseudopro-
phetas vero designentur Ecclesiarum magistri, qui
non recte, seu sermone, seu vita congruent ei, quam
prædicant, disciplinæ. Læti quapropter simus, si nos
Scriptura commoneat, docens ut recedamus a vitiis,
magis autem si ordinis nostri aliquos Dei sermo per-
stringat, volentes sanari, et converti a peccatis no-
stris. *Factus est sermo Domini ad prophetam Eze-
chielem dicens ei, Fili hominis, propheta mihi super
prophetas Israel.* Fuerunt quidem et prophetæ Israel
nomine potius quam veritate. Sunt autem et hodie
in vero Israel, id est, Ecclesia, quidam pseudopro-
phetæ, et falsi magistri, quibus hic sermo prænun-

tiat. Si me arguat Dei sermo, tentabo converti, nec
quia aduersum me aliqua dicuntur, qui videor doc-
tor esse Ecclesiæ, debo tacere: verum mihi metipi
non parcens, cuncta revelabo, quæ dicta sunt, ut
convertar a vitiis, ut siam non ex his quos Scriptura
nunc corripit, sed ex his qui sermonem Dei veris-
sime prædicantes, in Ecclesia extiterunt magistri,
*Propheta super prophetas Israel, qui prophetant, et
dices prophetis.* Quomodo **898** opus prophetarum
erat hæc spiritu prædicere quæ videbantur: sic eodem
spiritu opus est ei, qui exponere cupit ea, quæ
sunt latenter significata, ut monstraret ^b, non ad eum
sleri prophetiam, qui contra Dei docet voluntatem,
qui prophetat de corde suo. Juxta simplicem quidem
intellectum, quidam prophetarum de divino spiritu,
loquentes, non de corde suo locuti sunt, sed de
sensu Dei: quidam vero simulantes se prophetas,
atque dicentes: *Hæc dicit Dominus, Dominus non lo-
quente in eis, pseudoprophetæ extiterunt.* Potest
autem et super eos, qui docent in Ecclesiis, si alter
quam possit veritas, docent, præsens sermo con-
gruere. Si quis enim ea, quæ Jesus Christus Domi-
nus locutus est, et ipsa æque doceat, non de corde
suo, sed de Spiritu sancto loquitur sermones Filii
Dei Jesu. Si consentit Sanctus spiritus voluntati
ejus, qui in Apostolis locutus est, non de corde pro-
prio loquitur, sed de corde Spiritus sancti, qui est
locutus in Paulo, qui est locutus in Petro, et in ca-
teris apostolis est locutus. Si quis vero legens Evan-
gelium, proprium sensum aptat Evangelio, non ita
intelligens, ut Dominus locutus est, iste falsus pro-
pheta est, loquens de corde proprio in Evan-
gelio. Et de hæreticis quidem nihil absurdum est
hæc dicta intelligere. Dixerunt quippe quasi in
Evangelii, et quasi de Apostolis, adhuc suorum
fabulas proprio corde exponentes, non in
corde Spiritus sancti. Neque enim possunt dicere:
Nos autem sensum Christi habeamus, ut videamus a,
quæ a Deo donata sunt nobis (I Cor. xii). Cum autem
et super me venerit, qui dicor ecclesiasticus, qui
accipio librum sanctum, et nitor eum interpretari,
hoc quod de hæreticis intelligi potest, queso au-
dientes, ut diligenter attendant, et accipiant gra-
tiam spiritus de qua dictum est: *Discretio spirituum,*
ut probati trapezitæ facti, diligenter **899** obser-
vent quando falsus sim magister, quando vero præ-
dicem quæ sunt pietatis ac veritatis. Si itaque in-
venio in Moyse, et in Prophetis sensum Christi, non
de corde proprio, sed de spiritu sancto loquo. Si
autem nihil congruum inveniens, mihi metipi con-
singor quæ loquar, fluctuans in sermonibus, qui sunt
alieni a Deo, de meo potius corde, quam de Dei
sensibus loquo: *Propheta, et dices prophetis, qui
prophetant de corde suo.* Non aut simpliciter de corde;

prophetant de corde suo.

^a Denovo idem, quæ Jesus Christus Dominus locutus est, ipse qui docuit non de corde suo, sed de Spiritu sancto.

^a Legisse videtur Rabanus quomodo opus prophetae erat hoc dñe, quæ fidebantur, sic eodem spri-
tu, etc.

^b Idem contrario sermone sensu, ut monstraret, nunc
ad eos sieri prophetam, qui contra Dei voluntatem pro-

sed de corde suo. Et prophetabis, et dicas ad eos : Audit verbum Domini. Haec ad me, haec ad eum dicuntur, qui doctorem se esse promittit, ut timor Dei major oriatur in nobis, ne periclitemur quasi sub commentario scripto non ab hominibus, sed ab Angelis Dei, sic proferre sermonem. Novi quippe quia cum in judicio illo ordo considererit, de quo propheta Daniel (Dan. vii) : et libri fuerint aperti, omnes mei conatus, omnes meæ expositiones proferentur in medium, sive in justificationem, sive in condemnationem meam. In justificationem quidem mihi erunt, quæ benedicta sunt : in condemnationem vero, ea quæ secus quam veritas possit explanata. Ex sermonibus, inquit, tuus justificaberis et ex sermonibus tuis condemnaberis (Math. xii) : quasi habenti non omnes sermones, de quibus justificaretur, neque rursum omnes sermones, de quibus condemnaretur. Si aliquis a sermonibus purus est alienis, et eis qui possint reprehendi, ex sermonibus suis justificabitur, et non condemnabitur. Si autem numquam recte locutus est, sed semper protulit prava, ex sermonibus suis condemnabitur, et non justificabitur. Verum quia nos, qui non sumus ex omni parte perfecti, neque sic dicimus ut semper justificemur, neque sic econtrario sumus peccatores, ut semper condemnemur, et habemus alia verba ex quibus justificemur, et alia ex quibus condemnemur : Deus super satleram suam utraque ponens, expendit diligenter, et iudicat in quibus justus sim, et in quibus sermonibus condemnandus. Quod autem in sermonibus facili, hoc idem facit et in gestis. Necesse est enim, ut sint alia facta in quibus justificemur, et alia in quibus condemnemur. Neque enim sic perfecti sunt, ut omnia facta habeant, in quibus justus existam : neque sic peccator, ut talia cuncta fecerim, quæ me omni ex parte condemnent. Esse autem et alia facta istiusmodi, **¶¶¶** et alia istiusmodi, ex hoc manifestum est quod dicitur : *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, precedentia ad judicium : quorumdam autem et subsequuntur* (Rom. ii). Similiter autem et bona facta manifesta sunt, et quæ aliter habentur, latere non possunt. Aequo de intellectibus. Propter quod si inter se invicem cogitationum accusantium, sive satisfactionum judicium me expectat de omnibus, quæ facio, quæ intelligo, quæ loquor, et interitus opperior, quidnam mihi in illo judicio futurum sit. Quantoque magis timor Dei mihi incutitur ad recipienda cuncta quæ feci, tanto magis custodiire me debeo : utinam quidem ab omnibus peccatis, si autem hoc non possum, saltem queam a maximis. Haec de eo, quod proposuimus de prophetis, qui prophetant de corde suo, ad quos dicitur : *Audite sermonem Domini, haec dicit Adonai Dominus, vobis etis, qui prophetant de corde suo, qui ambulant post spiritum suum*. Duo peccata sunt, unum cordis, aliud spiritus. Primum de meliori parte videamus, ut pos-

Asimus etiam ea, quæ contraria sunt, considerare. Apostolus loquitur : *Orebo spiritu, orabo et sensu*. Qui sensus in corde habet habitaculum : *Psallam spiritu, psallam sensu* (I Cor. xiv). Igitor et spiritus est et sensus in nobis. Et quomodo sanctus orat spiritu, orat et sensu : *psallit spiritu, psallit et sensu* : sic iste qui est sales prophetae de corde proprio prophetat, et ambulat nea post spiritum Dei, sed post spiritum suum. Est quippe quidam spiritus hominis, qui versatur in eo, post quem procul absit ut ego ambulem ; sed intelligens sanctum Spiritum Dei post Dominum Iesum meum ambulem. Itaque prophetas, qui prophetant de corde, et ambulant post spiritum non tem Dei, quam suum, omnino, quod Graece dicitur..... non vident, et est ambigua ex sermone sententia. Sive enim ea, quæ sunt generalia..... id est, generalia non vident, licet quadam ex parte conspiciant, sive (quod ego melius reor) omnino non vident, licet sibi ex parte quadam videantur videre. Alii quippe in nobis oculi sunt meliores his, quos habemus in corpore. Qui oculi aut Iesum Dominum vident, qui eos ad se intuendum creavit, aut certe creci sunt. Si peccator sum, nihil video, nec possum veritatem lumen aspicere. In judicium quippe, ait, **¶¶¶** in mundum istum veni, ut non videntes videant, et videntes cœci fiant (Joan. ix). Si autem justus, accipio gratiam a Deo, et de me quoque dicitur videntes. Prophetæ enim vocabentur ante videntes. Et : *Qui vides, ait, vade, descende in terram Juda, et ibi commorare, et ibi prophetabis*. In Bethel autem, jam non adficiens ut prophetas (Amos vii), Et rorsum alibi : *Videt quā videt locias filius Amos* (Ies. i). Beatus cui reuelabit Dominus oculos ad videnda mirabilia de lege Dei, juxta obsecrationem prophetæ dicentis : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (Ps. cxviii). Videamus autem et alium sermonem, per quem pseudoprophetæ, et falsi magistri corripuntur, a quo queso ut, orantibus vobis, ego purus inveniar. Quis est ergo igitur [*N. ista*] correptio ? *Sicut vulpes in deserto prophetas tuis, Ierusalem*. Animal vulpes nequam est, vorax, indomabile est, ferua est. Dicit, ait Salvator, vulpi iei : *Ecco sonantes perficio hodie, et cras, et tertia die consumor* (Ezech. xxiij; Lus. xiiij). Has vulpes necessarias habuit adversum alienigenas Samson, quarum caudas cum igne vinclitis (strecetas enim corpora) in perditionem eas frangere misit hostilium. Imitansmodi sunt falsi magistri, vescuti, maligni, et bestiis similes. Si talis sum, vulpes sum, sed non simpliciter vulpes, verum vulpes in desertis, vulpes in parietinib, vulpes in rupibus, haec enim in diversis sensibus continentur. Versipelles isti et nequam semper in desertis, semper in solitudinibus morantur. Ubicunque enim anima habilitatur a Deo, et Spiritu sancto plena est, ibi non potest haereticorum doctrina penetrare, nec valet eorum sermo perturpare. Ubi autem solitudo Chris-

* Legit Rabanus fuit pro igne. Vid. Jud. xv, 4. seq.

^b Idem, in diversis seditionibus continentur versipelles. Versipelles isti, etc.

ti, ubi desertum justitiae, ibi nequissimae disciplinae venena versantur. Idecirco: *Sicut vulpes, ait, in desertis prophetæ tui, Israel. Non steterunt in firmamento.* Si considerare volueris ^a magistros, videbis eos infirmos, instabiles, et non valentes dicere: *Statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos* (*Ps. LXXXIII*): et quia non sunt tales ut steterint, robusta radice fundati: ideo non steterunt in firmamento, sed dilexerunt movere pedes suos. Est autem et hoc grande peccatum saltem paululum **902** pedes movere, ut David psalmista canit: *Quam bonus Israel Deus rectis corde: mei vero pene moti sunt pedes.* Beatus ille multumque felix, cui robustissime consistenti firmos animæ pedes habere concessum est, qui audire a Deo dignus est: *Tu vero sis tecum.* Verum non tales pseudoprophetæ, non tales falsi magistri; neque enim sic steterunt in firmamento. *Et congregabant greges filiorum Israel,* quos docent, quos instituunt sive hæretici dogma impium predicantes, sive falsi magistri decipientes eos, quorum aures pruriunt, colligunt greges schismatum adversum Ecclesiam Dei, adversum domum Israel. *Non surrexerunt qui dicenter,* *In die Domini:* falsa videntes hi non surrexerunt. Isti vero surgentes dicunt: *Consepulti sumus Christo per baptismum, et consurreximus ei* (*Rom. vi*). Habemus quippe ut pignus Spiritus sancti, quem accipiemus ad plenum postquam venerit quod perfectum est: sic pignus resurrectionis, quia in resurrectione perfecta nemo adhuc resurrexit de nobis. Verumtamen resurreximus, Paulo dicente: *Consepulti sumus Christo per baptismum, et consurreximus ei.* Nondum ergo resurrexerunt, hoc est, neendum resurrectionis baptisma consecuti sunt falsi prophetæ, et falsi magistri, qui dicenter, ^b *In die Domini,* videntes que falsa sunt, neque aliquando possunt conspicere veritatem. Accipe exemplum. Qui Scripturam legit, et aliter quam scripta est accipit, Scripturam mendaciter videt. Qui vero audit Scripturam, ut ^c se veritatis intellectus habet, et sic eam interpretatur, videt veritatem. Et sancti quidem non divinant. Non enim divisione in Jacob. Peccatores vero divinant falsa, dicentes: *Hæc dicit Dominus: et Dominus non misit eos.* Audi hæreticos, quomodo traditionem apostolorum habere se dicant. Audi falsos magistros, quomodo affirmant doctrinam suam Domini esse doctrinam, sensum ^d suum congruere prophetarum, et dicunt: *Hæc dicit Dominus, et Dominus non misit eos.* *Et ceperunt suscitare sermonem.* Non visionem falsam vidiisti (*Num. xxiii*). Et hi enim volunt in defensionem sui quemdam pro se suscitare sermonem; sed arguit eos Dominus, et **903** dicit: *Non visionem falsam vidiisti, et divinationes vanas locuti estis, et dixisti, dicit Dominus, et ego non sum locutus?* Pro-

^a Interseri malim falsos cum Rabano, si considerare volueris falsos magistros: de illis enim proprio sermo contextur.

^b Penes Rabanum, que dicunt a Domino videntes, falsa sunt, neque, etc.

^A pterea dic: *Hæc dicit Dominus pro eo quod sermones vestri mendaces sunt.* Orate pro nobis, ut sermones nostri non sint falsi. Licet quidam homines ignorantia judicii eos asserant falsos, Dominus non dicat, et recte nobiscum agetur. Si vero mille hominum eos dixerint veros, judicio porro Dei fuerint falsi, quid mihi proderit? Dicunt et Marcionitæ magistri sui veros esse sermones, dicunt et Valentini robustissimam sectam, qui fabularum ejus commenta suscipiunt. Quæ utilitas? Quia plurimi Ecclesiæ hæretica pravitate decepti in eorum conspiravere sententiam, hoc est quod queritur, ut Dominus sermonum meorum testis assistat, ut ipse comprobet quæ dicuntur sanctorum testimonio Scripturarum. Propter haec ergo ad nos dicit Adonai Dominus: *Extendam manum meam ad prophetas, qui vident mendacia.* Hæc comminationes sunt adversum falsos magistros, et eos, qui loquuntur mendacia. Videamus autem quid de his comminetur: *In disciplina 904 populi mei non erunt.* Non uno modo a Domino peccatores corripuntur. Alter ergitur populus Domini, aliter alienus ab eo: *Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, neque fatigeris, dum argueris ab eo.* Quem enim diligit Dominus castigat: *flagellat autem omnem filium, quem recipit* (*Prov. iii*). Argue nos, Domine, verum in judicio, et non in furore: ista correptio populi est. Correptio peccatoris et alieni illa est, quam justus renuit dicens: *Domine, ne in ira tua arguas me neque in furore tuo corripas me* (*Psal. vi*). De falsis itaque magistris, et de pseudoprophetis dicitur: *In disciplina populi mei non erunt, neque in scriptura Domus Israel scribentur.* Sicut et alibi: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur.* Et nunc Scriptura ait: *In domum Israel non scribentur, et in terram Israel non intrabunt.* Extra reprobationis terram hæretici morabuntur, quæ est terra valde bona, et in quam, ut introducamur, oramus, in libro viventium ante conscripti a Jesu Christo, cui est gloria et imperium in æcula sæculorum, Amen.

HOMILIA TERTIA.

De eo quod scriptum est: *Fili hominis, obfirma faciem tuam super filias populi tui, quæ prophetant de corde suo, usque: Obfirma faciem meam super hominem illum, et ponam illum desertum* (*Cap. xiii*).

903 Primum de eo, quod dicitur: *Obfirma faciem tuam,* requirendum. Deinde si Dominus dede-rit, investigare debemus filias populi prophetantes de corde suo, et facientes ea, in quibus eas Dei sermo corripiat. Et quod sit alia facies præter hanc corporis nostri faciem, licet ex multis manifestata sit, altamen et ex his, quæ Apostolus memorat, indicatur: *Nos vero omnes revelata facie gloriam Do-*

^c Apud eundem, et sicut veritatis intellectus habet, sic eam interpretatur.

^d Supplenda vox sensui, quemadmodum et Rabanus habet, sensum suum sensu: congruere prophetarum.

mini speculantes, in eamdem imaginem transformiamur A a gloria in gloriam, quasi a Domini spiritu (Il Cor. iii). Hanc faciem corporalem omnes homines habemus revelatam, nisi forte calamitatibus et angustiis premimur. Vultus autem ille, de quo sermo Apostoli est, in multis tectus est, et in paucis revealatus. Qui enim fiduciam habet in vita immaculata, in sebsu cano, in fide vera, iste tantummodo non habet confessionis, fraudulentiae, peccati velamen; sed propter puram conscientiam, **904** revelata facie gloriam Domini contemplatur. Procul autem absit a nobis, ut velatam habeamus hanc faciem. Hæc pauca de facie, ut possimus intelligere quid sit, quod sequitur: *Obfirma faciem tuam super filias populi tui.* Ista facies, id est, principale (*ὑπεροκόν*) cordis nostri, nisi obfirmata fuerit super eo, quod intelligendum est, ut quomodo videt, sic annuntiet gentibus, illud quod aspicitur, non videtur. Impossibile quippe est, ut aliquis sine obfirmatione vultus, vagus, fluctuans, circumflatus omni vento doctrinæ, videat quod debet, videat ut debet. Oportet enim volentem intelligere habere faciem, in eo quod intelligere ntitur, obfirmatam: ob hanc semper causam prophetaturis primum jubetur, ut faciem suam obfirment; ut nostram autem et nos possimus obfirmare faciem in Evangelio, in Lege; in Prophetis, in apostolis, obfirma eam super **905** Christo, et non super sæculi negotiis. Sed cum in mundanis curis anima nostra versetur, cum semper ardeat habendi fame, non obfirmamus faciem nostram super ea, quæ imperavit Deus, sed super ea, quæ Dei sunt adversa præceptis. Quis, putas, in nobis immundus est ob obfirmationem faciei super his, quæ interdicta sunt? Quis instantum sollicitus et cautus, ut diebus ac noctibus in ea obfirmet cordis sui faciem, quæ jubentur? Nunc quoque si intellecturi fuimus præsentem scripturam modo prophetæ dicatur: *Obfirma faciem tuam super filias populi tui*, ut videat ea quæ dicturus est, debeamus obfirmare intelligentiam, plenum in intentatione cordis habere tractatum, quod sit hoc, quod significetur, ut tandem ratione superati, recedamus a littera. Ac secundum communem quidem intellectum, videntur quedam filiæ populi prophetantes hoc quod sequitur admisisse peccatum. Assumentes cervicalia consuebant; consuentes non ponebant ea sub capite, sed sub cubito audientium, et velaminibus quibusdam tegebant capita universæ ætatis. Hæc sunt, quæ prophetantibus filiabus populi reputantur quasi magna peccata. Quis autem potest in verbo consistens dicere, quia si quis cervicalia consuat, et consulta sub cubito ponat alterius, delinquat, et a Deo corripiatur? Quis potest asserere, quia si quis velamina faciat ad tegendum caput universæ ætatis, impie agat? Invitis nobis ab ipsa Scriptura necessitas imponitur, ut ab apicibus litteræ recedentes, verbum, et sapientiam, et voluntatem ejus requiramus ad aperienda peccata, quæ clausa sunt, ad illuminanda quæ caligant, ut possimus a maledicto ex-

PATROL. XXV.

A tranei fieri, omni cubito manuum, sive manus. Qui in victu corporis occupati sunt, et ne per somnum quidem spirituales videre delicias, quas nos habere vult sermo divinus dicens: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*; qui non neverunt voluntatem beatorum, de qua scribitur: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*: réquirunt quasi amatores luxuriæ, et non amatores Dei, semper in corporalibus esse deliciis. Signum autem mihi videtur voluptatis carneæ, sub cubito manuum cervical assutum. Quia enim in tempore discumbendi ad beneficia corporalia videmur uti consutis quibusdam, et acupictis sub cubito **906** manuum nostrarum, forsitan sermo divinus per istius modi figuram et argumentum eos culpat magistros, qui per vaniloquientiam, et beatas quasque reprobationes, multitudinem audientium libidini, vitiis, voluptatique permittunt. Debet enim Dei verbum, et Deus homo ea proferre, quæ saluti sunt audienti, quæ illum hortentur ad continentiam, ad conversationem sanctorum actuum, ad cuncta, quæ homo studiosus laborum, et non libidinum, debet incunbere, ut possit ea consequi, quæ a Deo sunt reprobationes. Cum ergo aliquis aptus moribus populi, ut placeat eis, quibus aures pruriunt, loquitur quæ gratariter accipient, loquitur quæ vicina sunt voluptati, talis magister consult cervicalia sub omni cubito manus. Sequitur hoc peccatum habentem, ut faciat etiam amictus ad velandum caput omnis ætatis. Cujus autem rei figura sit etiam velamen, cautius consideremus. Qui fiduciam habet, et vere vir est, velamen non habet super caput suum, sed intecto capite orat Dominum, intecto capite prophetat: per signum corporalis rei etiam spiritalem latenter ostendens, ut quomodo non habet velamen super caput carnis suæ, ita non habeat velamen super principale cordis sui. Si quis vero confusionis velamen gerit, et peccati, iste quasi muliebris velamina habet super caput suum. Itaque cum aliquis docuerit ea, quæ aurem populi mulceant, et strepitum potius laudatorum, quam gemitum moveant, si blandus inimicus palpaverit potius quam secuerit vulnera, talis homo amictus contextit in capite. Cum autem in luxuriosam orationem dicentis se sermo fuderit, et in lascivum persultaverit eloquium, contextit velamen super caput omnis ætatis; non modo puerorum et juvenum, verum et senum. Quomodo enim faciat signa et portenta ad decipiendos (si fieri potest) etiam electos falsus Christus, et falsus propheta: similiter et hi, qui ad voluptatem meditata deportant, et ista semper inquirunt, quæ delectent potius audientes, quam convertant a vitiis, faciunt velamina super caput non modo puerorum et juvenum, sed (si fieri potest) senum quoque et patrum, instantum ut etiam eos decipient, qui juxta laborem animæ in spirituali ætate et senio processerunt. Et **907** potuit quidem dicere propheta super filios populi tui, qui prophetant, sed quasi homines, qui velamina contextant, et cervicalia consuant sub

omni cubito manus , mulieres sint , et nullus inter eos viri nomine dignus habeatur , ait propheta : *In filiis populi tui , quæ prophetant de corde suo , et ea faciunt , quæ sequuntur.* Effeminate quippe sunt eorum magistrorum et animæ , et voluntates , qui semper sonantia , semper canora componunt , et (ut quod verum est dicam) nihil virile , nihil forte , nihil Deo dignum est in his , qui juxta gratiam et voluntatem audientium prædicant : idcirco omnes filias potius , quam filios dixit assuentes cervicalia . Et observa proprietatem verbi , assuentes , ait , non contexentes . An ignoras quod tunica Domini tui Jesu nihil in se habeat consutile , sed ex omni parte contexta sit ? Ista ergo constuant dicta dictis fraudulenter et callide , assuentes potius quam contexentes : et faciunt cervicalia , non in quibus capita reclinent , sed in quibus cubitum : id est , ut manus eorum non sint in labore , non in opere lasciviant , sed sint in requie , sint in otio , sint in his gestis , quæ voluptatibus serviunt . Haec autem quæ diximus , ita se habere ut a nobis intellecta sunt , sequens sermo prophetæ lucidius ostendit , dicens : *Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego ad cervicalia vestra , in quibus vos convertitis illic animas in dissolutionem . Aperuit enigma quod latebat , perspicue ostendens consulta cervicalia in dissolutionem animarum fieri .* Quis autem potest super sermonem qui legitur , audiens Deum comminantem , quia ipse disrumpat talem subclam , et talia cervicalia ? Ait enim : *Ecce ego , non jubeo , sed ipse disrumpo cervicalia consuta sub omni cubito manus .* Dei opus est , omnem arguere texturam et dissolvere universam fictionem pessimam , quæ nocet his , qui nolunt manibus operari , sed otiosus eis uti . *Et disrumpam ea a brachiis vestris , id est , cervicalia , ne ulterius ea cubitis vestris subjecta habeatis .* Et emittam 908 animas , quas vos subvertitis , animas eorum . Quæ ergo subversio est consuere cervicalia , et subjecere cubitis ? Sed ut sermonis sacramentum intellegas , videbis grandem subversionem esse , delicatum hominem juxta corpus efficere . Talia autem sunt verba hereticorum , ubi non est conversatio rigida . Invenies discipulos Valentini moribus dissolutos ad nihil forte , ad nihil virile tendentes , similiter et sectatores Basilidis . Docent insuper et negare inverecunde , quasi præceptio ^a quod de eorum martyrio est . Non id docent quod ostendunt Ecclesiastici , parati tollere crucem , et sequi Salvatorem . Disrumpit ergo , qui haec comminatur sermo Filius Dei , consutiones nequissimas . Præsta mihi , Christe , ut disrumpam cervicalia in animarum consuta luxuriam . Sed quid aliud sequitur ? Et velata

^a Hæc nempe erat nefaria Basilidis doctrina , licet persecutionis tempore idola venerari , dum id specie tenus , non ex animo facias . Illoc ipse Origenes expessius nota in fragmento ejusdem Homilie in psal . LXXXII , ex Latina Henrici Yatesii interpretatione . Docet , inquit , præterea , indifferentem rem esse Christum abnegare , et eum qui sapit , ore quidem tenus in typicâ discrimine negaturum esse , vel

mina disrumpam . Quæ se disrupturum esse testatur ? non solum cervicalia , verum et velamina . Ideo autem disrupturum , ut caput nudum fiat , ut accepta fiducia , et revelata non solua facie , sed etiam capite , constanter vir ecclesiasticus posset orare . Disrumpam velamina vestra , et liberabo populum meum de manu vestra . Licet vos subvertatis animas per cervicalia , et velamina , ego ista disrumpens liberaabo populum meum . Liberat autem populem Deus per conversationem austoram , et a voluptatibus recedentem . Et ultra non erunt in manibus vestris in subversionem : in manibus vestris , qui decipiatis audientes , jam non erunt ista cervicalia : *Et cognoscetis quia ego Dominus .* Si non extincionis fuerint cervicalia , si non velamina disrumpo , non cognoscetis quia ego Dominus . Delicias quippe et otium , et resolutione non sinunt cognoscere eum , qui dicit : *Ego sum Dominus . Pro eo quo exortasti cor fusti inique .* Quomodo in loco signorum dictum est , quia decipiunt etiam electos Dei : sic evenit semper ut iustos quaque heretici supplantent . Ament enim homines voluptatem : quia statim ut apparuerit , tranquilla est , et 909 lasciva , et delectans sensum , et provocans nos ad usum sui . Fugimus amara , licet salutaria sint , et nolumus laborare voluptatibus deliciis , nescientes quia impossibile est , eundem amorem esse Dei . Propter quod Apostolus ait de possimis , quia sint amatores voluptatis magis , quam amatores Dei (II Tim . iii) . *Et ego non avertebam ad confortandas manus iniquorum . Ego non avertebam , sed omnia quæ erant ædificationis dispensabam .* Ista vero prophetissæ effeminate animæ avertabant ad confortandas manus iniqui , hoc est , ut fortior manus iniquitate fieret , ne omnino averteretur de via sua mala , et viviscaretur , id est , nullus penitus converteretur a via sua pessima , et viviscaretur . Propterea falsa non videbitis , qui docetis falsa . Jam vos non faciam ultra conatu prospero pergere , ut possitis insinuare quæ dicitis : et divinationes non divinabitis amplius : *Et liberabo populum meum de manu vestra .* Oremus , ut et nos liberet Dens de manu talium magistrorum , qui ubicunque fuerint , ad voluptates audientium Joquentes , scindunt ac dividunt Ecclesiam , quia plures sunt magis amatores voluptatum , quam amatores Dei . *Et sciatis , quia ego Dominus .* Si convertero divinationes vestras , si fecero silere mendacia , tunc sciatis quia ego Dominus . Haec prior prophetia : sequitur et alia , quæ ita contextur : *Et venerunt ad me riri seniorum Israel , et sederant ante faciem meam (Ezech . xiv) .* Omnia Dei sermo perstringit , et nullam speciem ordinum , qui in Ecclesia constituti sunt , dimittit

non ex animi sententia . Confer S. epiphanius hæres . 19 , cap . 1 , et qui ejusmodi infidelitatem a Priscillianistis postmodum adoptatam consultat S. Augustinus lib . de Hæresibus , damnataque exemplo S. Petri , qui tametsi Christum ore testis , non vero ex animo negaverit , gravioris lacrimas peccati reus fuit , quod amaris lacrymis lavit .

*Innotetam; verum universa percurrentes, omnes sanare desiderat, veluti nunc quedam ad presbyteros loquitur. Ea enim quae præcesserunt dicta sunt de magistris. Idecirco consideremus et de presbyteris quid dicatur, escentes nosmetipso, ne quis nostrum presbyter talis sit, qualis infra exponitur. Et remansit ad me viri centrum Israel, et sedent ante faciem meam. Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis. Videamus **¶10** accusationem, ut scire possimus, utrumne eam in nobis deprehendamus. An non vici isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et penam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam? Numquid respondens respondebo eis: Besti qui mundo sunt corde (Matth. v). Qui enim mundum habent oī, cogitationes suas non ponent in cordibus suis, sed magis habeant in sermone Dei. Qui autem laborant in secularibus caris, et nihil aliud requirant nisi quomodo præsentem transigant vitam, hi cogitationes suas ponunt in cordibus suis, ut puta si viderit hominem nihil aliud cogitarem nisi mundi negotia, luera corporalia, et ciborum abundantiam: ex his quas indigerit, in quibus sollicitus est, in quibus suspirat, futuram tantum alimoniam eam dolore conquirens, peccata cogitationum suarum posuit in corde suo. Arguens igitur quodam presbyteros iugis medi ait ad prophetam sermone divinas: Viri tali, id est, supradicti presbyteri, posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et penam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam. Nemo vestrum existimet cruciatus nobis ab alio, quam a nobis irrogari. Deus non fecit peccates, sed ea quae patimur ipsi nobis præparamus. Itaque testimonio, quo frequenter esumus, etiam nunc opportune ulamur. Ambulare in lumine ignis vestri, et in flamma quam accendiatis. Non est ignis alterius nisi vester, qui ligna, qui stipula, qui materialia futuro incendio coacervastis. Dicit ergo de presbyteris, procul autem absit a nobis. Viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et penam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam. Sed respondens respondebo eis: Numquidnam dignum est talis me respondere, qui venientes ad te prophetam videntes discere sermones meos? Propter hoc loquere ad eos, et die eis: Haec dicit Adonai Dominus. Homo, homo ex domo Israel. Omnes et homines non sunt homines, sed non omnes homines homines sunt, **¶11** sicut expissime notavi, id quod in Leviticis scriptum est: Homo, homo filiorum Israel, cui adversarum, qui apponunt sunt in nobis. Estote homines, homines scilicet, quia non omnes homines sunt. Ostendamus de*

A Scripturis quomodo quidam homines non sint homines. Homo in honore positus non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, assimilatus est eis (Psalm. xlix). Iste non est homo homo, sed homo jumentum. Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura (Malch. iii)? Tali non est homo homo, sed serpens homo. Equi in seminas instantes facti sunt, undeque super uxorem proximi sal hinnebat. Et iste non est homo homo, sed homo equis. Absit igitur a nobis, ut tales simus, qui mereamur audire, non esse nos homines homines; sed aliud quid præter homines. Si enim bonus et inanis est sumus, duplicamus hominis nomen: ut sit illi nobis hōi simpliciter homo, sed homo homo. Considera an invente valeamus, quid B sit illud quod nominet hominis duplacet. Quando iste homo, qui est exterior, homo fuerit, et qui est interior homo, serpente existente, non est in nobis homo homo, sed tantum homo. Quando vero interior homo juxta imaginem perseveraverit conditoris, tunc nascitur homo, et sit istiusmodi secundum exteriorem, et interiorum hominem, his hominibus homo. Porro si quis in hoc vocatus, ut fiat homo homo, posuerit cogitationes suas in corde suo, et peccata suam ante faciem suam, et tenerit ad prophetam: Ego, inquit Dominus, respondebo et in his quibus detinetur mens ejus. Docet nos sermo praedens, quomodo poterat singulis respondere, nec importuna admovere medicathina, sed præ qualitate morborum congrua quaque proferre. Animadverte C quod dicimus. Ad medicum decem vadunt decem habentes species infermitatum. Non omnes eodem modo curat, sed aliud iste, et aliud illo, ut puta, sanas entipastro, et aliud tribuit medicamentum, nonnullis quod cacterium annepater imponit, aliud amara, aliud dulci temperat potionem, cuiusdam vero vulnera crassiore ungue delinit. Sic et sermo Dei pro qualitatibus hominum loquitur, nec paucim septenties suæ ingredit sacramenta. Ait itaque: Ego respondebo ei in his, quibus detinetur mens ejus. Ut ita videlicet curat, in quibus **¶12** mens ejus detinetur, et non faciat declinare dum dum Israel. Quicumque se ipsum exemplum non præbet bona vita, sed perversus incedit, iste per suam pravitatem, dum ad hunc quae non debet, inclinatur, D facit quodammodo etiam Dei populum declinare secundum corda eorum, quae ab alienata sunt a me. Et qui hoc facit, secundum alienatum cor a Deo, in cogitationibus suis facit. Propter quod respondeatur eis, in His, in quibus detinetur cor eorum, et dicitur: Die ad dominum Israel: Haec dicit Adonai Do-

* Apponenda hic sunt quæ totidem sere verbis commentatur Hieron. in Ezechielis cap. xiv, quæque ex hoc Origene loco descripta apparent. et Multi, inquit, habentes hominis faciem corporalem, diversarum bestiarum assumunt imagines, quas dissipari propheta cupiens, deprecatur: Domine, in civitate tua* imaginem eorum dissipabis. Alii, de quibus scriptum est: Homo erat in honore eius, non intercessit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis

factus est illis, non sunt homines, sed homines jumenta. Rursum qui in Evangelio audiunt, Serpentes genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ventura ira? non sunt homines homines, sed homines serpentes. Et de quibus scriptum est: Vulpes foveas habent, et volucres caeli nidos; ac de Herode: Dicite vulpi huic; non sunt homines homines, sed homines vulpes. *

minus, Convertimini, et avertite vos a studiis vestris. Quia pollicitus est locutum se eis ea, in quibus definitur cor eorum: ideo nunc quasi peccatoribus loquitur dicens: *Convertimini, et avertite vos a studiis vestris, et avertite facies vestras.* Nonne tibi videtur hoc facere? Facies vestrae obfirmatae sunt super ea, quae non debent; convertite eas, et obfirmate in haec, quae vestro sunt emolumento. Propter quod homo homo de domo Israel, et de proselytis qui adveniunt in Israel, quicumque abalienatus fuerit. Potest fieri et hominem hominem, sive creatum hominem hominem: seu perfectum sui hominem hominem effectum abalienari contingit: siquidem et justus secundum eundem Ezechielem convertitur aliquando a justitiis suis, et peccat. Si ergo istius modi homo posuerit cogitationes suas in corde suo, et paenam iniquitatis suae ante faciem suam, et venerit ad prophetam, ut interroget eum in me: *Ego, inquit Dominus, respondebo ei in ipso, in quo detinetur: et obfirmabo faciem meam in hominem illum.* Considera quomodo in principio spoponderit clementer se responsurum, ac deinde quomodo, si rursus venerit, necdum curatus, prioribus verbis, obfirmabo, dixit, faciem meam super hominem illum, et ponam illum in desertum. Si enim non obedierit sermonibus commonitionis, sed in delicto perseveraverit, ponam eum in desertum, et in exterminium, et tollam eum de medio populi mei. Ne auferas nos, Deus omnipotens, de medio populi tui, verum conserva nos in populo tuo. Juste autem projicitur, qui digna facit abjectione, ut auferatur a populo Dei, et eradicetur ab eo, et tradatur Satanæ. Et in praesenti quidem potest quis egrediens de populo Dei, rursum per **913** paenitentiam reverti; si vero eradicatus fuerit illo ex populo, de quo in quadam parabola dicitur venisse et recubuisse, et introisse quandam, qui non habebat vestimentum nuptiale, dicente ad eum patrefamilias: *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem* (*Math. xxii.*)? atque ita præcipiente ministris, ut vincientes eum manibus et pedibus, **914** mitterent in tenebras exteriore, difficilime in locum pristinum revertetur. Sed nos non eradicabimur; verum et in praesenti, et in futuro saeculo in Domino nostro Iesu Christo plantabimur, et in eo fructus uberrimos afferemus, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA QUARTA.

De eo, quod scriptum est: *Terra cum peccaverit mihi, ut prævaricetur prævaricans, extendens manum meam super eam, usque ad id, quod dicitur: Et si fuerint tres viri in medio ejus, Noe, Daniel, et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas* (*Cap. xiv.*).

913 Sermo Domini, qui factus est ad prophetam, de peccatrice terra loquitur, quomodo propter delicta sua variis sit excruciauta suppliciis, fame, bestiis malis, gladio, morte, morte autem repentina, quæ aut ex corrupti aeris vitio sit creata, aut ex quocunque acciderit eventu, et dicitur: *Quod si etiam*

A quatuor ultiones meas misero in terram peccatricem, fuerint autem isti tres viri Noe, Daniel, et Job in terra peccatrice, ipsi soli salvi erunt. In comminatione prima, in qua paenam famis a peccatis ceteris aperuit, filiorum et filiarum nomina tacuit. In eo vero sermone, in quo bestias malas minatus est terra, ait: *Si filii et filiae eorum salvi fient, sed ipsi soli salvabuntur.* Terra autem, et cum paululum reticuisse, adjectit: *Et erit in introitu.* Rursum in comminatione gladii: *Non liberabunt, ait, filios, aut filias.* Et in morte similiter est locutus: *Non derelinquentur filii aut filiae eorum, sed ipsi soli Noe, et Daniel, et Job liberabunt animas suas.* Ingens igitur nobis cura expositionis incumbit, et ob id diligenter debemus attendere, et obsecramus auditores, ut quasi ad ali-

B quod grande spectaculum confluentes faciem mentis intendant, ne obscuritas, relaxatis sensibus, elaboratur. Non dixit in praesenti, si peccaverint civitatis aut loci alicujus accolæ, sed si terra peccaverit. Et scio, quia simplicior quisque cum audierit, si terra peccaverit, statim ad proclivem feratur intelligentiam, ut terram dicat nominatam pro his, qui morantur in terra: verum sequentia Scripturæ istam statim eximent expositionem. **914** Cum enim peccaverit terra, et in sua peccata corruerit, extenditur manus non super habitantes terram, sed super ipsam terram: prima correptione conteritur, ut videlicet ab ea firmamentum panis auferatur, quasi poena sit terræ si famæ in ea obtineat, ut fruges semini denegentur. Nam quomodo homo peccator sine

C prole, et sterilis inter maledictos punitur, juxta id quod in quodam loco scriptum est (ex contraria enim contraria intelliguntur) et de justo dicitur, non erit sine prole, neque sterilis in vobis, et peccatores sine liberis, et posteritate sui æterna infirmitate damnantur, ut in domo Abimelech factum est (*Gen. xx.*), et earum quarum clausit Dens vulvam propter peccatum, quod in Isaac commissum est: sic et terra quodammodo sine prole et sterilis relinquatur, fame missa in eam. Putas, verum est, quod asserere sermo præludit non de habitatoribus terræ, sed de ipsa terra dicitur? Possum paulisper ad aliiora concordans Scripturarum testimoniiis approbare quomodo peccator terra dicatur. Dicitur enim ad Adam: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen. iii.*). Possumus dicere, quia et nunc delinquens terra peccator sit. Sed econtrario latissimam Scripturæ silvam reconsens, coarctor ad suspicandum, quia animalis sit terra ista quam cernimus. Si enim hoc, quod scriptum est: *Qui aspicit super terra, et facit eam tremere* (*Ps. cxii.*), juxta id quod scriptum est volumes accipere, intelligimus ad aspectum Dei terræ motas concitari: non quos Judæi suspicantur. Nam illi asserunt tremorem terræ commotionem **915** ejus esse, quod longe a veritate diversum est. Et nos quippe solliciti et trementes propter peccata nostra in terra sumus, nec tamen tremor noster corpus concutit ad tremendum: sicuti et in alio loco dicitur: *Super quem respiciam, ait Dominus, nisi super*

humilem et quietum, et trementem sermones meos (Isai. ult.)? Ex quo manifestum est mansuetus et humiliter Deo servientem ad sermones ejus mente potius tremere, quam corpore. Et haec quidem in medio dicta sunt satisfactione ejus testimonii, quod intulimus: *Qui aspicit terram, et facit eam tremere. Accipe autem alia dicta de terra: Offenditur terra ab his, qui insident in ea. Quomodo offenditur terra, et quando aversatur ab his, qui in se commorantur? Quando fuerint peccatores. Accipe aliud exemplum: Complacebit sibi terra in sabbatis suis. Econtrario enim quædam terræ sabbata nuncupantur, in quibus sibi complacet et lætetur. Necdum dico: Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba oris mei (Isai. i).* Neque aliud: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra. Sed nec Jeremiæ prophetiam: Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum (Jerem. xxii).* Multa nos latent propter paupertatem memoriae, propter ingenii tarditatem. Multa sunt quæ condidit Deus rationabilia, et sunt capacia, non solum principatus et potestates, et rectores tenebrarum istarum, verum etiam et in meliore parte thronos, dominationes, et cætera, quæ in nostro intellectu Apostolus reliquit dicens: *Et super omne nomen, quod nominatur non solum in sæculo isto, verum et in futuro (Ephes. i).* Aer quoque animalibus plenus est, secundum ejusdem Apostoli testimonium prædicantis: *In quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis et aeris spiritus, qui nunc operatur in filiis dissidentiæ. Est ergo terra, et universa C 916 animalia, et per partes animalium varietates. Quando enim offenditur terra, et rursum complacet sibi in sabbatis suis, non omnis offenditur, non omnis exsultat. Quodammodo enim erudita est cum habitatoribus suis, et didicit sabbata sive in umbra, sive in veritate juxta naturæ suæ agere qualitatem. Unde sacratio quadam intelligentia sabbatismus exercetur post septem annos terræ sanctæ, donec complacet Deo in ea habitare. Si vero peccatores in ea fuerint, jam non ultra per septimanas annorum, sed per septuaginta terra sabbatum gerit. Habetus sermonem de septuaginta annis tam apud Jeremiam (Jerem. xxv), quam apud Danielem (Dan. ix) sanctis litteris consignatum, et futurum est ut in die judicii non solum homo, sed etiam universa conditio judicetur. Omnis quippe creatura congemiscit,*

^a Nempe sideribus ipsis atque elementis Origenes bene vel male agendi potestatem asinxerat. Vid. Huetium, Origenianor. lib. II, quest. 10.

^b Solemnis hic error est Adamantii, Angelos vel nobis gubernandis delegatos, vel Ecclesiarum regimini adhibitos, pro hominum sibi commendatorum bene gestis mercedem, aut pro peccatis damnationem, et culpam recepturos. Errori ansam dedisse apparet prave intellectus locus in Apocalypsi, ubi Asianarum Ecclesiarum Angeli, qui non alii quam episcopi sunt iisdem Ecclesiis prefecti, laudibus, aut reprehensionibus, pro meritis excipiuntur. Sicut et ille I Cor. vi, 3: *Nescitis quoniam Angelos judicabimus: et ex Petri altera II, 4: Angelis peccantibus non pepercit, atque his similes in Scripturis alii.*

A et condolet (Rom. viii). Si omnis creatura congemiscit et condolet, est autem creaturarum pars terra, et cælum, et cetera quæque, quæ sub cœlo sunt, et quæ super cœlos, et liberabitur omnis creatura a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei; quis scit et de terra, an secundum naturam suam in aliquo peccato teneatur obnoxia? Si enim animal est, si rationabilis est, si indiget auditione sermonis propheticæ dicentis: *Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba oris mei: Et: Audi, cælum, et auribus percipe, terra: cur non dicamus, ut inter homines est homo audiens et faciens verba, quæ jesus est facere, et aliis est qui audit, et non implet, quod præcipitur, sicut et Angelus prævaricator? Angelos enim non custodiens principatum suum, sed deserentes proprium habitaculum suum in iudicio magnæ diei vinculis sempiternis sub tenebris servabit (Judei).* Quando ergo Angeli b prævaricantur, et alii sunt, qui Dei præcepta custodiunt, et iudicium præstolantur non solum hominum, verum etiam Dei, **917** ut frequenter diximus tam de his, quæ in Apocalypsi conscripta sunt, quam et ex aliis innumerabilibus; quare, inquam, non terræ et aeris iudicium sit futurum? Si autem non putas huic disputationi consentiendum, per quam asserimus omnem creaturam judicandam, audi et aliud testimonium de terra. Interrogat Deus Cain, qui occiderit Abel fratrem suum: et post multos sermones quos in Genesi legimus, ad extremum de terra dicit: *Maledicta terra quæ aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua (Gen. iv).* Ego nec illud prætereo: *Maledicta terra in operibus tuis: et econtrario si quando benedicitur. Legimus et maledictam, et benedictam Dei vocibus terram. Vides ergo, quia merito dicitur: Congemiscit omnis creatura. Et ut ad præcedens revertar exemplum, offenditur terra in incidentibus sibi. Puto quia terra nos ut mater sustinens, et lætetur super bonis filiis, et doleat super peccatoribus. Ita quippe patri filius insipiens dolor est, et ei matri, quæ genuit eum. Et non solum huic patri et matri, de quorum semine orimus, sed et illi matri, quæ vere mater nostra est. Acceptique Deus humum de terra, et plasmavit hominem. Igitur terra mater nostra est: lætatur quando filium justum sustinet. Lætabatur terra ferens Abraham, Isaac et Jacob. Lætabatur terra in adventu Domini nostri Jesu Christi, dignam se cernens filii Dei sustentato. Quid*

excusare autem illum nititur S. Thomas, p. I, qu. 113, art. 7, et Genebrardus in Collectaneis, quasi id sibi voluerit, Angelos duci in iudicium pro peccatis hominum, non quasi reos, sed quasi testes, ad convincendum homines de eorum ignavia. At vero Angelis omnibus, ut Huetius nota, primam gratiam morte sua promeruisse Christum, et iis qui in integritate perseverarunt, beneficium illud sanguine suo impetrasse, per Ecclesiam credere licet. Quod quidem Cyrilus, lib. IX de Adorat., Augustinus lib. I de Consensu Evangelistarum cap. 3b, aliquae Patres videntur censuisse. Vide eundem Huetium, Origenianor. lib. secundo quest. 5, num. 14, et 21 et seqq.

necessus est dicere de Apostolis, et prophetis, cum de Domini adventu scriptum sit: *Omnis terra clamat cum laetitia?* Consistentur et miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari, sed stulte ignorant personam cui videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ ante adventum Christi unius Dei consensit religionem? Quando terra Maurorum, quando totus semel orbis? Nunc vero propter Ecclesiæ, quæ mundi limites tenent, universa terra cum laetitia clamat ad Dominum Israel, et capax est bonorum secundum fines suos. *Statuitque fines gentium juxta numerum filiorum Israel, et facta est pax Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* (*Deut. xxxii*). Capax est, inquam, ut animal juxta partium qualitates, et bonorum actuum, et malorum in quibus **918** aut laudem mereatur, aut poenam. Cum igitur dicitur: *Terra, quæ peccaverit mihi, ut delinquat delictum, mysterium quoddam significatur.* Aliter quippe de habitatoribus, aliter de ea dicitur, quæ inhabitatur: *Cœlum et terra pertransibunt* (*Matt. xxiv*). Cur cœlum prætergreditur, cur terra pertransit, nisi quia transitus sui quædam digna fecerunt? Et alio loco: *Corrupta est, ait, omnis terra* (*Gen. vi*). Quando corrupta est? apte diluvium, non quod per inundationem diluvii sit corrupta. Ait ergo: *Terra quæ peccaverit mihi, ut delinquat delictum, extendam manum meam, et conteram ejus firmamentum panis.* Extendens Deus manum suam super peccatricem terram, famem immittit in eam. Possum et aliter interpretari, quia terra aliquando delinquat. Terra quippe est anima nostra, ut in parabola Evangelii significatur (*Matt. xiii*). Anima petra, anima terra bona et fertilis permulcam patientiam. Ista igitur terra sive peccat, sive non peccat. Et siquidem peccaverit, extendit manum super eam, et conterit omne firmamentum panis ejus. Ne conteras, Omnipotens Deus, firmamentum panis ab ista terra nostra, quin potius largire nobis somnum tuum, ut faciat in nobis fructum centuplum. *Et emittam in eam fumum, et tollam de ea hominem et pecus.* Quomodo possum tam reconditas res in publicum proferre? unde mihi ut exponere valeam, cur famæ, cur fertilitas, cur abundantia, cur egestas terre accident? *O profundum dæliarum sapientia et scientia! Dei!* Utrum propter homines et animarum malitiam immititur famæ? an propter Angelos, quibus sunt commissa terrena, si peccaverint, accident ea quæ videmus accidere? Si autem sunt quidam cœlestis dispensatio ministræ, qui fructibus præsunt, forte et propter illos infertilitas terræ eveniet. Plurima enim operum ejus in abeconsis sunt. Non possumus magnitudinem sapientia effari. *Arenam maris et pluvias stillas, et dies saceruli quis dinumerabit?* Altitudinem certi, et latitudinem terræ, et profundum sapientiae quis investigabit (*Eccles. i*)? Varie ergo mittitur famæ super peccatricem terram. *Et auferam, inquit, ex ea hominem et pecus.* Aliud est terra, aliud homo.

A Non habitatores terræ, ut quidam putant, nupsa pro terra **919** nominat. Si enim habitatores terra per terram accipi velit, superfluum fuerat dicere: *Auferam ex ea hominem et pecus.* Gaudet enim terra quando plena est accolis: inquit cum id quæ dicitur, acciderit: *Auferam ab ea hominem et pecus.* De quibus si Dominus, vobis orantibus, ministraverit sensum (si tamen sensus Domini capaces fuerimus effecti), volumus pauca disserere. Quomodo pona matris est in exsiliu[m] destinatæ privari filii, aut certe filios suos ad aliam videre provinciam destinari: sic quodammodo mater nostra terra flagellatur pro peccatis suis a Deo, quando auferuntur ab ea homo et pecus: laetatur quando homines habent, magis autem quando habet homines optimos, et in Dei studiis viventes, sicut supra exposuimus. Dicitur ergo, quando terra peccaverit, quasi dicatur, si quando peccaverit mater, auferam de dome ejus filium: sic et nunc auferam de ea hominem. Laetatur quippe terra non super bestiis et seris rabidis, sed super peccatis, quia placida et mansueta animalia diligit. Et auferam de ea hominem et pecus. *Et si fuerint tres viri, de medio ejus.* Quomodo potest in terra peccatrice trium istorum pariter numerus commorari? Quomodo tam diversis temporibus, viventium potest inter se vita conjungi? In præsenti legimus in peccatrice terra eos pariter consistere, id est, Noe, qui in diluvio fuit, et Daniel, qui in captivitate Babylonis commoratus est, et Job, qui temporibus patriarcharum et Moysi vixisse perhibetur. Hoc enim tempus invenimus vitæ Job. Quid ergo possumus dicere? Meminisse debemus (ut sæpe jam diximus) quia ut homo hominem general, et Israel general Israel. Israel quippe cum esset Jacob, generavit Israel populum. Et invenimus in Scripturis, Israel nomen tam in uno homine quam in universo populo dici. Sic non solum Israel Israel, verum et Ruben generat Ruben, et Simeon generat Simeonem, et Levi Levi, et Judas Judam, et reliqui omnes, qui in tribu Juda sunt ab illius stirpe venientes, Judas nuncupantur: et replicatae sunt Scripturæ in tribu Juda hominibus Juda. Ea que in **920** benedictionibus Jacob, per Moysen de Ruben et Simeon et Levi et Judæ dicuntur (*Gen. xlvi*), et cæteris non sic convenienti patriarchis, ut his qui cognomines eorum propter familie radicem extiterunt. Benjamin lupus rapax ad matutinum comedit, et ad vesperam dabit escam. Benjamin ille numquam fuit lupus rapax. Benjamin ille numquam in vesperam dedit escam; sed is, qui natus est ex tribu Benjamin, Hebreus ex Hebreis Juxta legem Pharisæus, circumcisus octavo die, Benjamin prædicabatur lupus rapax ad matutinum comedens, quando juvenis fuit, et in vesperam dans escam, quando credens spiritalem præbuit cibum a se Ecclesiis institutis. Igitur Benjamin Benjamin generat. Quomodo ergo homo ex homine, Benjamin ex Benjamin, sic Juda ex Juda, Ruben ex Ruben nascitur, Ruben quippe rivotat ei

* Expunimus hic alteram negandi particulam perperam intrusam.

non moriatur, et sit multus in numero. Intantum videlicet ut praesentem locum exponerem de Noe, et Daniele, et Job. Quomodo enim Israel generat, et Job Job, et Ruben Ruben, reliqui reliquos; sic Noe Noe. Et dicam quia de filiis Noe, sem Noe fuerit. Cham vero non fuerit Noe: neque enim habuit similitudinem patris sui. Et ut non omnes, qui ex Abram filii Abraham, licet sint de semine ejus, non sunt filii ipsius, quoniam peccatores sunt: sicut hi qui habent similitudinem factorum Danielis, Daniel sunt; qui imitantur patientiam Job, Job sunt. Noli ergo dicere: Beatus Noe, quoniam dignus effectus est, ut in diluvio solus eligeretur a Domino, et cæteris inundatione pereuntibus, cum suis servaretur incolmis: sed considera, quia si et tu feceris ea, quæ fecit Noe, eris Noe. Audi Salvatorem dicentem: *Si essetis filii Abraham, opera Abraham faceretis* (Joan. viii). Igitur si quis filius est Abraham, facit gesta Abraham: si quis filius est Noe, facit opus Noe: si quis filius est Danielis, facit id quod fecit Daniel. Si quis sequitur per quod gloriose effectus est, ut puta omnis qui substantiam suam perdit; et sustinens patienter tam iacturas rerum 921 familiarium, quam mortes filiorum, dicit: *Dominus dedit, Dominus abstulit; ut Domino visum est, ita factum est: sicut nomen Domini benedictum in sæculo* (Job. 1): qui incenditur corporis malis, et flagellatur vario malorum suorum dolore, et nihilominus in ipsis suppliciis glorificat Dominum; qui potest respondere divina, et inter cruciatu propheticam vocem emittere, qualem emisit Job, imitatore est Job. Atque ita in hunc modum et Noe, et Daniel, et Job in eodem possunt tempore reperiri. Quia autem nunc Ezechiel non de his dixerit, quos in Scripturis lectitamus, videlicet quos aut translatio, aut mors de praesenti vita substraxerit, de alio quoque loco approbare conabimur. Daniel qui traditus est Eunuchorum principi cum Anania, Azaria, Misaele, eunuchs fuit, et est in praesenti dictum: *Noe et Daniel et Job, filios et filias non liberabunt* (Dan. i), et reliqua. Fingamus

A quippe filios habuerit Noe, quomodo filii Danielis, docebuntur, quem eunuchum fuisse Judæi tradunt? Verum quia fertili et sancta fuit anima illius, et prophetis divinisque sermonibus multos liberos procreavit, idcirco dicitur: *Si fuerint in tempore illo, vel isto, ut Noe et Daniel et Job, et ipsi soli salvabuntur.* Et nos ergo possumus Ileri Daniel, et ut non enumerem omnes sanctos, possum esse Paulus, si fuero imitator ejus dicentis: *Imitatores mei estoite* (I Cor. xi); si cauterium, quo signatus est Paulus, habuero; si eamdem figuram, qua ille figuratus est in Christo, possederem, porquam, ut bonus pater, siebat: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in rebus* (Galat. iv). Si vero ex dissimilitudine signaculi

B 922 coarguor, quia aliam formam habuerit Paulus quam ego in anima habeam, me ipsum decipio dicens: *Filius meus es tu, semen Pauli.* Noli mirari quod filius Apostoli has. Habeto virtutes, et eris filius Christi. *Filioli,* inquit, *adhuc pusillum vobiscum sum* (Joan. xiii). Cum autem fueris Christi, eris et omnipotentis Patris, quia unum sunt, unitusque naturæ. Ad hoc laborat justus, in hoc studium suum omnes convertit, ut Danielis et Job, et Noe, et Abraham filius ostendatur ad adoptionem Dei, et iam non vocetur hominum nominibus, sed vocabulis filiorum Dei. Si ergo fuerint tres viri isti. Non indiget Spiritus sanctus, ut etiam nunc Noe et Daniele, et Job ostendat: *Tres viri isti in medio ejus.* Dicit mihi eruditus auditor: Tres in praesenti nominantur, sermo vero tuus plurimos affirmat, et Daniel et Job, et Noe. Cul C sic respondebimus: Omnis multitudo similium unes est, et non plures, qui similes sunt. Non plura corpora, sed unum corpus omnes sumus, juxta id quod scriptum est: *Vos autem eatis corpus Christi, et membra ex parte.* Et Salvator noster venit querere et salvare quod perierat (I Cor. xii), in sacramento nonaginta novem ovium non errantium, et unius perditæ. Venit quippe filius hominis querere et salvare quod perierat. Quomodo enim unum corpus plura sunt corpora, et una ovis plures sunt oves, quæ perierant, hoc pacto omnes Noe, Daniel, et Job in unum Noe, Job et Daniele remittuntur. *Ipsi in justitia sua salvabuntur,* dicit Dominus

* Hebreorum brevi proprie sententia est, quam et studiose promovent, ut hac de causa Danielem et prophetarum numero excludant. Juxta Moysen, qui eunuchos a coetibus Israëlitarum jussit exsulare. R. Eliezer, in Pirke cap. 52: *Isti autem fuerunt Daniel, Chanania, Michael, et Azaria, qui facti sunt eunuchi in palatio regis Babel, neque generarunt filios.* Origenes paulo inferius ex ipso Danielis libro constare hoc ait: *Quid respondebis mihi de Daniele? Et hic ante captivitatem in patria floruit nobilitate, et deinceps in Babylonem translatus eunuchus effectus est, ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest.* Quod rursus luculentissime exponit ex Hebreorum traditionibus in Comment. in Matth. Sed et Hieronymus noster concinit lib. 1 in Jovianum: *Superbum autem est de Daniele dicere, cum Hebrei usque hodie autem, et illum et tres pueros fuisse eunuchos, ex illa Dei sententia, quam Isaías loquitur ad Ezechiam: Et de filiis his, qui nascentur ex te, tollent et facient eunuchos in domo regis.* Rursusque in Daniele

legimus: *Et dixit rex Asphanez principi eunchorum, ut introduceret de filiis captivitatis Israel, et de semine regio, et de phorthommimi pueros, in quibus non esset macula, pulchros facie, et intelligentes sapientia.* Et argumentatur, si de semine regio electi sunt Daniel et tres pueri; de semine autem regio eunuchos fore Scriptura prædictit, hos esse, qui eunuchi facti sunt. Quin etiam in Commentar. in Daniele 1, 5: *Unde et arbitrantur Hebrei, Daniele, Ananiam et Azariam fuisse eunuchos: impleta illa prophetia, quæ ad Ezechiam per Isaiam Prophetam dicitur: Et de semine tuo tollent et facient eunuchos in domo regis.* Aborum quoque Patrum haec videtur fuisse sententia, ex laudato Isaiae vaticinio derivata. Sanctus tamen Epiphanius in vita Danielis, eum pro eunicho habitum ob morum tantummodo castitatem atque integritatem putat: in quam sententiam plerique alii postmodum concessere. Josephus non ipsum de nomine Daniele, sed aliquot ex his, quos sibi pueros Nabuchodonosor seleggerat, ejus fuisse jussu execatos tradit.

Adonai. Prius ^a nomen Dei; quatuor litterarum est, quod interpretatur naturaliter Deus. **923** Ergo emittitur propter peccata terrae fames. Terra vero secundum oinnes sensus quos supra diximus, et quos cumque intelligentiae auditorum relinquimus, ut ex nostris dictis ipsi sibi alias intelligentias reperirent. Videamus autem et aliud opus irae divinae emittentis in terram peccatricem bestias pessimas. Aliunt etiam Judaei, si quando lupi homines devoraverint, impetum facientes in domos, et ceterae bestiae, ut historia refert, leones quondam in humanum genus immissos, et alio tempore ursos, istiusmodi devorationes ex Dei indignatione descendere. Et hunc interim sensum, ut sequamur litteram ab altiori intellectu recedentes, nunc sequi videmus prophetam. Qui autem spiritualis est, judicans omnia, et a nullo dijudicatur, confidenter dicit multas esse bestias, quas emittit Deus in peccatricem terram, si tamen terra nostra peccaverit: *Adversarius noster diabolus ut leo rugiens ambulat querens quem devoret* (I Pet. v). Illa quoque historia, quae Scripturas diligenter observantibus in planum se praebet intellectum, istiusmodi habet significationem: quando duo ursi ad parvulos missi sunt, qui contumelias faciebant prophetae, dicentes: *Ascende, calve; ascende, calve.* Ursi namque illi in signum erant aliarum bestiarum, quae vere feræ, vere sunt rabidae, quae mittuntur in hanc peccatricem terram. Procul autem absit a nobis, ut bestiae ad nos pro Dei ultione mittantur, quin potius in oratione dicamus: *Ne tradideris bestiis animam confidentem tibi.* Ego novi perseverantes in fide justos feris traditos, et laceratos ab eis consummasse martyrum, nec tamen beatos esse desisse. Non enim bestiis fuerant traditi spiritualibus et invisibilibus, quae lacerant animas peccatorum, et dentes suos in impiorum corda defigunt. Quemadmodum enim si pastor ex ore leonum evellat duo crura ovis, vel extremum auriculæ, ita evellentur filii Israel. Traditur ergo aliquando terra bestiis, ad eversionem, ut auferatur ab ea homo et pecus (Amos iii). Et observa diligenter differentias comminationum. In prima comminatione famis ait: *Ipsi soli salvabuntur*, **924** Noe, Daniel et Job. In secunda vero, ubi bestias immissurum se esse testatur, filii et filiae nuncupatae sunt: *Verumtamen ipsi soli salvi erunt, dicit Adonai Dominus.* Qui locus dupliciter intelligitur. Ac prium secundum communem sensum exponamus ob nonnullorum insipientiam, qui sensum animi sui,

^a Eundem errorem errasse videtur Hieronymus, sive ex Origene properanti calamo descriptissime in Commentariis in Ezechiel. lib. ix, cap. 28: « Ubicumque, ait, juxta LXX, secundo ponitur Dominus, Dominus, primum nomen tetragrammaton est, quod proprie ad Deum pertinet, et ineffabile dicitur: Secundum commune, quod saepe in hominibus inventur.» Diximus vero in eum locum, cum plane constet, in Ezechielis, de qua sermo est, prophetia, perpetuum econtrario consuetudinem obtinere, ut primum commune, alterum Dei proprium sit nomen, videri non S. Doctoris, sed scribarum veterum hunc fuisse lapsum, qui numericas notas 1 et 2 temere ibi com-

A Dei esse asserunt veritatem, et frequenter dicunt: Futurum est ut unusquisque nostrum precibus suis eripiat quoscumque voluerit de gehenna: et iniquitatem introducunt ad Dominum, non videntes, quod justitia justi super eum erit, et iniquitas iniqui super eum, et unusquisque in proprio peccato morietur, et in propria justitia vivet. Nihil mihi conductus martyr Pater, si non bene vixero, et ornavero generis mei nobilitatem, hoc est testimonium ejus, et confessionem, qua illustratus est in Christo. Nihil prodest Judæis dicentibus: *Nos de fornicatione nati non sumus, unum patrem habemus Dominum* (Juan. viii), et post modicum: *Abraham pater noster est.* Quæcumque dixerint, quæcumque sibi assumere voluerint, si non habuerint fidem Abraham, incassum gloriatur. Negue B enim ideo salvabuntur, quia sunt filii Abraham. Quoniam ergo quidam non recte opinantur, necessario interposuimus etiam sensum litteræ dicentis: *Filios et filias non liberabunt Noe, Daniel et Job, sed ipsi soli salvi erunt.* Nemo nostrum confidat in justo patre, in matre sancta, in fratribus castis. Beatus homo, qui spem habet in semetipso, et in via recta. Ad eos autem qui in sanctis fiduciam habent, non incongrue proferimus exemplum: *Maledictus homo, qui spem habet in homine* (Jer. xvii). Et illud: *Nolite confidere in hominibus.* Sed et aliud: *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus* (Ps. cxlv, cxviii). Quod si necesse est in aliquo sperare, omnibus derelictis, speremus in Dominodicentes: *Si constiterint adversum me castra, non timebit cor meum.* Cum haec se ita habeant, etiam alia nobis quæstio oboritur, quam diligenter debemus excutere, ut Scripturarum veritas elucescat: Quare cum tanti sint justi, nunc tantummodo tres nominantur, Noe, Daniel et Job? **925** Audivi quondam a quodam Hebreo hunc locum exponente atque dicente, ideo hos nominatos, quia unusquisque eorum tria tempora viderit, latum, triste, et rursus laetum. Vide Noe ante diluvium, considera mundum integrum, et eumdem post, Noe in totius orbis naufragio solum cum filiis suis et animalibus in arca servatum: considera quomodo post diluvium egressus sit, et plantaverit vineam, quodammodo secundi rursus orbis creator existens. Talis est justus: *vidit b mundum ante diluvium, in corruptione et in interitu peccatorum, que in die sunt eventura judicii: rursum videbit mundum in resurrectione omnium peccatorum.* Dicit

mularint; nam alibi, sive cap. 6, rectissime contrarium docet. At Origenis testimonio quam recte isthac aptari possit medicina, non video, neque enim hic tantum expressum verbis, sed et inferius, homilia 12, satis luculentem idem asserendo fallitur.

^b Redolet hic locus sententiam illam Origenis, que in eius scriptis tam saepe occurrit, finem impositum iuri damnatorum poenis; tum plenam omnium ἀποκατάστασιν, et perfectam felicitatem futuram, cum Deus erit omnia in omnibus. Dicemus hac de re paulo fusiis infra ad homiliam 10 per quam similem locum.

mihi aliquis : Concedo de Noe, ut tria tempora videbit, quid respondebis mihi de Daniele ? Et hic ante captivitatem in patriæ floruit nobilitate, et deinceps, in Babylonem translatus, eunuchus effectus est, ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest : vidi et reversionem in Jerusalem. Ut autem probetur, quod ante captivitatem in Jerusalem fuerit, et post captivitatem eunuchus effectus sit, assumamus id quod ad Ezechiam dictum est : *Accipient de fluis tuis, et facient spadones in domo regis (Isai. xxxix).* Deinde post sepluaginta annos invenitur deprecans Deum, ut completo jam tempore captivitatis, rursum ingrediatur Jerusalem. Habemus orationem ejus in volumine proprio conscriptam (*Dan. ix*), nec tamen **926** possumus invenire ubi sit mortuus. Vedit ergo tria tempora, ante captivitatem, in captivitate, et post captivitatem. Talis justus est. Videamus autem, an et Job tria tempora habuerit. Fuit quidem locuples : erant quippe ei oves septem millia, cameli tria millia, juga boum quingenta, et supellex multa valde, filii septem, et filiae tres. Deinde accepit potestatem diabolus adversus eum. Vide tempora commutata. Dives in liberis pater, repente orbus efficitur : dives in censu Dominus, ad ultimam deducitur egestatem : ecce duo tempora. Post haec apparet ei Dominus, et loquitur ei de nube, et ipse Job ea, quæ sunt in libro ejus scripta, respondit (*Job. i*). Igitur in primo tempore Dei laudibus prædicatur ; in secundo tentationi traditur, et sevissimo ulcere percussus a pedibus usque ad caput tristia et dura perpetitur. Ad extremum factæ sunt ei oves quatuordecim millia, cameli sex millia, juga boum mille, asinæ pascentes mille, et nascuntur ei filii septem et filiae (*Job. ult.*). Atque ita et in Job tria tempora deprehendimus, quæ in justis hominibus reperimus. Tria vident justi tempora ; præsens, et commutationis, quando judicaturus est Deus, et futurum post resurrectionem mortuorum, id est, vita cœlestis perpetuitatem in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA QUINTA.

De eo quod quatuor ultiōes pessimæ, id est, gladius, famæ, bestiæ male, et pestilentia inducunt super terram peccatricem : et de parabolâ qua dicitur : *Fili hominis, quid fiet ligno vitiis (Cap. xiv et xv) ?*

925 Fames, quæ propter peccatricem inducunt terram, juxta possibilitatem nostrarum virium discussa est, et post famem de bestiis pessimis diximus, quas immittet Deus super peccatores. Quatuor enim ultiōes in principio proposuimus, e quibus reliquæ duæ sunt de romphæa, et de morte. Et in prima quidem filiorum et **926** filiarum nomen

* Scripserit Origenes quemadmodum in commentariis in Exodo, ubi hunc ipsum laudat Lucas locum, πῦρ θέλον βαλλεῖ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἶτε ὅδη ἔχει. Ignem veni mittere in terram, atque utinam jam arsisset. Quod si non ita conceptus Lucas textus ipse tunc fuerit, hæc certe fuerit sententia, quam probe tenet, dum locum ex memoria recitat. Id ipsum

A tantum est : in secunda vero et tertia, quam nunc conamur exponere, filiorum et filiarum nomen annexum est, id est, in romphæa, qua corrunt, qui ex eis digna fecerunt. Quis est ergo iste gladius, id est, romphæa, quam nos formidare debemus, ne quando mittatur super terram nostram, super terram **927** quam figuraler exposuimus, ut et nobis necesse sit transire per gladium duplex aliquid habentem in pena ? Habitus quippe ipsius gladii dividit et secat eum, in quem infertur : si vero ad acumen aciei ejus etiam tactus ipse poenalis est, dupliciter torquetur, qui hoc gladio puniendus est. Scriptum est enim : *Statuit igneam rompheat, et Cherubim custodire viam ligni vitæ (Gen. iii)*. Et quomodo si gladius acutus et cædens inferatur in corpus, duplice tribuit cruciatum adustionis et cædis : sic et romphæa, quæ ad custodiam Paradisi statuta memoratur, quam nunc ob expositionem gladii præsentis assumpsimus, duplia infert tormenta, dum adurit et dividit. Ut autem necessarium aliquid, ex quibus Deus sensum nostrum illuminat, in loco præsenti interponamus, accipe exemplum. Aiunt studiosi medicinalis disciplinæ, ad quasdam corporum curationes necessariam esse non solum sectionem ferri, verum etiam adustionem. Nam ad eos, qui canceris veterno computrescant, candenter sive novaculæ laminani, sive quodcumque acutissimi ferri genus adhibent, ut per ignem râdices canceris evellantur, per incisionem autem putrida caro truncetur, et via pateat medicaminibus injiciendis. Quis, putas, nostrarum canceris, ut ita dicam, habet simile peccatum, ut non ei sufficiat, aut simplex acumen ferri, aut sola ignis adustio, sed utraque adhibeantur, quo uratur, et secetur ? Audi Salvatorem rationem ignis et ferri in duobus locis significantem. In alio loco ait : *Non veni mittere pacem super terram, sed gladium (Matt. x)*. In alio vero : *Ignem veni mittere super terram, et a utinam jam ardeat (Luc. xii)*. Igitur desert utrumque Salvator, gladium et ignem, et baptizat, quæ non potuerunt Spiritus sancti purificatione purgari. Sacra menta divina sunt ineffabilia, et soli Deo cognita : plus tamen in gratiarum donatione, quam in tormentorum varietatibus constituta. Neque enim medici ex disciplina artis suæ rationabiliter eos, qui

D bus medentur, secant, urunt, dantque poculum amarissimi temperamenti, **928** multaque alia, prout causa postulat, faciunt : Deus autem universitatis Dominus, sine rationabili quadam sapientia, et sine dispensatione digna majestatis suæ poenæ tantum infert peccatoribus. Neque enim, ut existimant, ad hoc tantum adhibet supplicia, ut torqueat, sed quasi pater scit vulnera omnium nostrum : scit qua

quod in hodiernis codicibus scriptum est, καὶ τι θέλω, et οὐδὲν ἀνίσθη ; Grotius ab Huetio laudatus ita distinxit, καὶ τι θέλω, et οὐδὲν ἀνίσθη, sive expavit : *Quid autem est quod opto? Utinam jamjam accendatur: ostenditque satis eruditæ et cuin indicativo, Utinam, apud Hellenistas significare.*

ex causa, quod uetus natum sit, quæ putredo infelicitas animæ, ex quo ducatur exordio, qualis species doloris, ex quo peccato veniat: scit et formas, modos, et numeros peccatorum; qui semel, bis, terque peccaverit; qui in una specie delictorum semper ruit, qui in diversis vitiorum speciebus singulatim vocibus erraverit. Hæc omnia nos juxta sapientiam Dei querere [Sup. debemus], secundum illud, quod scriptum est: *Scutans corda, et renes Deus, et supplicia, quæ ab eo irrogantur, sic intelligere, quasi digna Deo, et convenientia dispensationi ejus, nos vult non tantummodo cruciari.* Omnia quippe ad hoc condidit, ut essent; et salutares fecit generationes mundi, et non est in eis medicamentum perditionis; sed quia quod ille voluit nos contempnendo non fecimus, et ille quod cupierat, non exercuit in nobis, disputatio nos coagit, ut aliquid de poenarum specie diceremus, quæ inferuntur ad terram. Debemus autem nosse, quia non statim ubi famæ fuerit, sequatur et mors. Potest quippe fieri, ut aliquis famam sustinens perseveret in vita, licet inedia, et squalore, et macie discrucietur. Potest fieri, ut, immissis bestiis malis, statim non omnes pereant, fugæ auxilio reservati. Potest evenire ut, cedente romphæa, cesseret interitus. Modo vulnerantur quidam, et secantur, et, ut ita dicam, crebris ictibus confunduntur, nec tamen pereunt. Idcirco nunc pena novissima in enumeratione poenarum mortis infertur. Istiusmodi quiddam et sacratissimus Apostolus sentiens loquebatur: *No-vissimus inimicus destruetur mors* (I Cor. v). Autem debo dicere, sed novissimus inimicus destruetur mors. Fuit quidam ante mortem inimicus, id est **929** romphæa: fuit quidam ante mortem inimicus, bestiae pessimæ: fuit quidam ante bestias pessimas inimicus, famæ. Hæc omnia inimica sunt religionis inimicis. Si enim non vis amicus fieri Deo invitanti te ad reconciliationem, et dicenti per Apostolum: *Obsecro vos per Christum reconciliari Deo* (I Cor. v), quid de Deo causaris, cum in causis sub inimicorum imperio esse voluisti? An ignoras idcirco Deum in Ægypto immisisse furem et iram, et angustiam, immissionem per Angelos pessimos, quia inimici illius erant, et ab ejus adversario regebantur? Procul autem absint a nobis quatuor istarum supplicia poenarum, famæ, bestiæ pessimæ, gladius, mors. Quidquid enim horum fuerit illatum, ad eos venit qui inimici Dei sunt: amicos ejus præterit, neque ausum est eos contingere, qui de ejus necessitudine gloriantur. Et quomodo de igne bene creditum est, Scripturis testantibus, quia transeant per eum justi, et non comburantur: *Uniuscujusque enim opus quale sit, ignis probabit*: sic et in his suppliciis inventiatur aliquis Daniel, Noe, et Job, et nihil poenarum sustinebit. Hæc specialiter per singula supplicia exposuimus, quæ in extrema parte in unum propheta consocians ait: *Hæc dicit Adonai Dominus: Si autem*

A *quatuor vindictas meas pessimas, romphæam, et famam, et bestias pessimas, et mortem immisero. Quo? non super terram, sed super Jerusalem. Terra enim si puniatur, sufficit ei una correplio. Si autem corripiatur Jerusalem, super quam invocatum est nomen Dei (II Petr. ii), quatuor ei cruciatus pariter inferuntur. Multo nobis utilius fuerat divine non credidisse sermoni, quam post credulitatem adhuc rursum ad peccata converti, quæ ante commisimus. Considera enim quomodo Scriptura super terram singillatum supplicia dicat inferri, et nos apponat quam terram: quando vero ad Jerusalem veniat: Si autem et quatuor vindictas meas pessimas, romphæam, et famam, et bestias pessimas, et mortem immisero in Jerusalem; nos indicans Jerusalem, qui peccantes quidem nos Jerusalem sumus, quæ destruitur; in præceptis vero permanentes, Jerusalem dicitur, quæ salvator. Omnes lamentationes, quas legimus in Jerusalem, omnes querimoniae, quibus eam plangit Deus, **930** ad nos pertinent, qui gustavimus sermonem Dei, et postea mandatis ejus contraria fecimus. Non plegitur Salomonis iura contineiens, non sic punitur Lycurgi scita desituens. Aliud supplicium est ejus, qui legem Dei per Moysem traditam conculeat, et despicit: maxima omnium est ejus poena, qui præcepta filii Dei pro nihilo duxerit. Irritam enim quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur (Hebr. x); quanto magis putatis deteriora supplicia mereri illum, qui Filium Dei conculcaverit! Ait ergo, quos enumeravimus, Filium Dei non conculcaverunt, sed tantum legem Dei ingressi sunt: inaximeque hi, qui ante adventum Domini fuerunt. Sed neque hi, qui crucifixerunt Salvatorem meum, rei sunt ingentis poenæ, sicut hi, quibus ait Apostolus: *Filium Dei conculcans, spiritui gratiæ contumeliam faciens* (Ibid.): et si quid aliud significat in eo loco in quo eorum peccata replicat, qui post fidem in Deum peccaverunt. Hæc propter quatuor ultiones pessimas, quæ inducuntur super Jerusalem. Et omnes quidem, qui didicimus divinas Scripturas, sive bene, sive male vivamus, Jerusalem sumus. Si male vivimus, illa Jerusalem, quæ crucifixibus punitur, et sustinet quatuor ultiones: si bene, illa Jerusalem, quæ in Dei sinu requiescit. Et est magna distantia, ut in reliqua terra, sic et in ipsa Jerusalem. Omnes enim, qui in Ecclesia peccatores sunt, qui sermonem Dei gustaverunt, et transgredierunt eum, merentur quidem supplicia; verum pro modo graduum unusquisque turquebitur. Majorem poenam habet, qui Ecclesiæ præsedit, et delinquit. An non magis misericordiam proueneretur ad comparationem fidelis Catechumenus? Non magis vonia digna est laicus, si ad diaconum conferatur? Et rursum comparatione presbyteri diaconus veniam plus meretur? Quæ autem sequantur, me tacent, cognoscitis. Idcirco formidans judicium Dei, et ante oculos mihi proponens illum judicij ordinem, qui in*

^a Legendum omnino est, confodiuntur

Scripturis continetur, recordor dicti illius : *Pondus ultra te non levos. Sed et illud : Noli querere fieri iudeas, ne non valeas auctoritate iniqualitate. Quid mihi prodest quia prior sedeo in cathedra resupinus, honorum 931 majoris accipio, nec possum habere dignitate mea opera condigna? Nonne majori poena cruciabor, quia bonae justi mibi ab omnibus deferuntur, cum peccatoris sima (Eccl. vii)? Necessarium fuit diligenter retractantem ea, quae de quatuor terris ultioribus dicebantur, id addere, quod Jerusalem quippe erat in tribu Benjamin : et sacerdotes templi, et Levitas, qui Dei ministeriis serviebant, et ceteri ordines, quos scripturarum sermo comprehendit, in ea morabantur. Haec accipit quatuor ultiones pessimas, quae non sunt similes in his qui in ea habitant. Naque enim eodem modo, et ad populum, et ad Levitas communatio dirigitur. Iraelites enim peccans in Israelicum delictum corruerunt. Qui autem major est ab Israelita, quanto nobilior fuerit in ordine idem Levites, et sacerdos, tanto majora supplicia sustinuerunt. Si autem princeps sacerdotum peccaverit, dicit ad eum Heli consagardos suus : *Si delinquens peccaverit vir tu virum, orabunt pro eo : si autem in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo (I Reg. ii)?* Ille in expositionem ejus sermonis, quo comminabantur et singulare specialiter in peccatricem terram ultionis, et pariter congregatae in infeliciem Jerusalem. Videamus autem et sequentia Scripturarum. Quo cum in parabola audierit propheta, nos tantum sensum debemus exponere, ipsum testimonii ordinem derelquentes et auditorem mittentes ad librum : Lignum vitis ut in fructu est honorabilius lignis omnibus, maxime his quae in salto fructificant : sic et cetera opera inutilia omnibus lignis est (Ezech. xv). Et vascula quedam possunt fieri, et in diversa opera necessarii usus ad ministrandum ; de palmitibus autem vitis non solum vas aliquod, et in opus utile quid fieri non potest, sed neque paxillus quidem est utilis. Ait ergo sermo divinus, quia ut palmes vitis honorabilior fit ceteris lignis, si afferat fructus : sic ab omnibus inferior judicetur, si id non habeat, unde praecelet; atque in hunc modum eos, qui imbuti sunt eloquij Dei, honorabiliores esse omnibus, et quocumque modo in vine positos dignitate, cum afferant fructus, botros salutis, de qua scriptum est : *Ego vere plantavi vineam fructiferam totam veram (Jer. ii).* Et alii : *Vineam Domini domus Israel est (Isai. v).* Et rursus : 932 *Vineam de Egypto transtulisti (Ps. lxxix), et reliqua.* Si autem non attulerint fructus, instantur ut a Deo dici possit : *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienae?* tunc multo deteriores inveniri ab his lignis, quae licet viliora sint, tamen suos afferunt fructus. Quomodo enim praeceplunt ligna silvarum vineas inferaces, eodem modo, intra quamdam dispensationem sapientiae divinæ, ex lignis vilioribus aliqua domui necessaria fabricantur. Neque vero turberis, putans nos extra Scripturas affirmare quod dicens futurum esse, ut de lignis silva aliiquid utile flat, id est, de me ipso si non at-*

A tulero proprias naturæ meæ fructus. Siquidem et Apostolus imaginem quamdam eorum vasorum, quae sunt in humana conversatione, assumit dieens : *In magna autem domo, non sunt tantum [Al. autem] vasæ aurea et argentea, sed et lignea et felicia (nota quia vasa lignea nuncupaverit); et alia quidem in honorem, alia vero in consumeliam (II Tim. ii).* Ista vasa lignea, quæ esse in magna domo Apostolus prædicat, non sunt facta de vitibus, non de palmitibus vinearum, sed ex aliis lignis, quæ vilioris ordinis in nemoribus fructificaverunt. Quantum ergo malum est, et quale discrimen, ut ligna quondam vilia inveniantur in magna patrisfamilias domo, et palmes vitis meæ inutilis in domo sit, et in ignem projiciatur? Hoc enim scriptum est, quia annuam putationem ejus consumat ignis. Haec in Ezechielem. Salvator vero hujus parabolæ sensum in Evangelio ita perstrinxit, dicens : *Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus agricola : omnem palmitem, qui in me manet, et fructus afferat, Pater meus putat, ut fructus majores afferat : palmitem, qui manet in me, et fructum non afferat, Pater meus excidat et in ignem mittit (Joan. xv).* Vides vicinitatem utrorumque sermonum? Vides quomodo Pater exigat, et in ignem jaciat? Nos insensati, quasi negligenda quidem Scriptura sit, nolentes ea discere, quæ nobis inculciant metum, sed ea audire cupientes, quæ prurientibus auribus inculcunt voluptam, libenter audivimus quæ nos subvertant, quæ decipiunt. Qui dicit proximo suo, ignoscit nobis peccata nostra Deus, siquidem et in talibus sacramentis ludimus, vicissim nobis pollicentes, mappam mittet Deus. Et quia bonus est, et omnium peccata dissolvit, 933 oportebat nos sedere, et sollicito corde dicere : *Si heri peccavimus, hodie penitentiam agamus. Verum huic palmiti (animal quippe est) qui dicit : Potens est Deus, et bonus agricola, qui non me excidat, et in ignem mittat : respondebit agricola ; Sed si talis est palmes, ut frustra sit in vite, numquid poterit relinquere? Nonne si dimittatur impeditum item, ne pro sicco palmito, virides et fructuum feraces afferat palmites? Quomodo enim boni agricultor est excidere, et amputare [Al. computare] quæ sicca sunt, et tradere in escam ignis infructuosos ramos : sic boni Dei est, de omnibus vitibus infructuosos 934 palmites amputare, et igni tradere in perditionem, Verum nos ipsi nos ludimus, et decepti pariter ac decipientes volumus magis errare cum plurimis, quam ab errore converti : cum magis id quæc debeamus, quod sedificet, quod timorem Dei augeat, quod ad penitentiam revocet, quod in confessionem sceleris adducat, quod nos faciat diebus ac noctibus cogitare, quomodo Domino placeamus, ut siamus in vita Christi Jesu fructiferi palmites, et radici ejus adhaerentes : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA SEXTA.

De eo quod dicitur : *Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas; usque : Effudisti fornicationem tuam in omni transitu (Cap. xvi).*

933 Consideranti mibi constantiam prophetarum,

miraculum subit, quomodo vere credentes Deo magis quam hominibus contempserint mortem, pericula, contumelias et omnia quæ passi sunt ab eis: qui arguebantur, dum voluntati Dei in prophetatione deserviunt. Admirabar quondam Isaiam antequam compararem Ezechieli, et obstupescbam quomodo diceret: *Audite sermonem Domini, principes Sodomorum; attendite legem Dei, populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus (Isa. i).* Dicebat enim haec, cum posset dicere, vel tacere. Neque enim (ut quidam suspicantur) mente excidebant prophetæ, et ex necessitate spiritus loquebantur. Si alii, inquit Apostolus, reralatum fuerit sedenti, prior taceat (*I Cor. xiv.*). Ex quo ostenditur potestatem habere eum, qui loquatur, cum velit dicere, et cum velit tacere. Et ad Balaam dicitur: *Verumtamen verbum, quod immutto in ostium, hoc observa loqui (Num. xxii)*: quasi potestatem habente eo, ut accepto verbo Dei, diceret seu taceret. Quid est ergo, quod in Ezechiele admiror? Quia cum ei fuisse imperatum, ut testaretur, et notas faceret Jerusalem iniquitates ejus, non posuit ante oculos ejus periculum, quod ex prædicatione erat secuturum; sed ut Dei tantum præcepta servaret, locutus est quæcumque **934** mandavit. Esto, sit mysterium, sit revelatio sacratæ intelligentiæ de Jerusalem, et his quæcumque super eam dicuntur; attamen prophetans, et fornicationis illam arguit, quia divaricaverit pedes suos omni transiunti, et maledica voce testatur, increpans scelerum civitatem. Sed quia confidebat Dei se facere voluntatem, paratus et mori et videre, loquebatur intrepidus. Videamus ergo ipsam prophetiam, et primo quidem, quomodo in potestate sit positum prophetæ, utrum dicat an non, consideremus. Factus est sermo Domini ad eum, dicens: *Fili hominis, testificare Jerusalem iniquitates ejus, et dices: Hæc dicit Dominus*, non in necessitate aspirationis, sed in voluntate dicentis Dominus posuit, ut testificaretur ad Jerusalem iniquitates ejus, et ait: *Dices. Quid dices? Hæc quæ sequuntur. In propheta erat audiente, dices: utrum dicere necne, quomodo fuit positum in Jona. In potestate quippe ejus erat audientis: Dic, adhuc tres dies, et Ninives subvertetur (Jon. iii)*, si velit dicere, vel tacere. Et quia in arbitrio ejus positum erat, et noluit dicere, vide quanta eum sunt consecuta postea: periclitata est navis propter eum, sorte repertus est latens, cetus devoravit abjectum. Huius ergo prophetæ, quicumque post Jonam fuerunt, considerantes forsitan ea, quæ venerunt ei, sive aliis prophetis: **935** videbant quoniam ex omni parte angustiæ eis imminebant: secundum sæculum persecutio, si dicerent vera: secundum Dominum offensa, si timentes homines, proferrent falsa pro veris. Idcirco testificatus est Ezechiel, et notas fecit Jerusalem iniquitates ejus, et dixit: *Hæc dicit Dominus: Radix tua et generatio tua de terra Chanaan, Pater tuus Amorræus et mater tua Cethæa. Quæ civitatum sic fuit elevata, et altum sapuit in mundo*,

Aut civitas Dei? Et tamen haec ipsa sibi magna promittens, quasi proxima Dei, et civitas ejus, quia peccavit, arguitur a Spiritu sancto, ut degener, et extranea. Pater enim ejus Amorræus, jam non Deus. Quamdiu non peccavit, pater ejus erat Deus: quando vero peccavit, pater ejus Amorræus factus est. Quamdiu non peccavit, pater ejus Spiritus sanctus fuit: quando peccavit, mater ejus Cethæa facta est. Quamdiu non peccavit, radicem habuit Abraham, et Isaac, et Jacob: quando peccavit, radix ejus Chananæa facta est. Sæpe miratus sum id, quod dictum est a Daniele ad presbyterum peccatorem, cui pro peccato nomen imponens, *Semen*, inquit, *Chanaan, et non Juda*. Magnus quidem Daniel constantissime presbyterum peccatorem semen Chanaam appellans et non Juda (*Dan. iii*). Major vero comparatione ejus Ezechiel, non uni presbytero, neque duobus hominibus nativitatem objiciens contumeliosam, sed, *Radix, inquiens, tua, et generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorræus, et mater tua Cethæa*. Quia Jerusalem multa peccata commisit, ideo increpans illam propheta, non uno neque duobus, sed tribus nominibus insignivit. Septem in Genesi gentes enumerantur a Deo in uno loco, quem tradidit filiis Israel. Septem autem haec sunt, *In terram, inquit, Chananæorum, et Amorræorum, et Cethæorum, et Pheresæorum, et Eræorum, et Gergesæorum, et Jebusæorum*. Si possibile fuisse et septem istas congregare, ut per eas ignobilitatem peccatricis Jerusalem exprobraret, fecisset utique propheta. Nunc vero quid fecit? Amorræum elegit ex septem, et Chananæum, et ait habere communionem peccatricem Jerusalem, quippe ad Chananæum, juxta radicem, et nativitatem, proprie ad Amorræum secundum **936** patrem, proprie ad Cethæam secundum matrem. Si in Jerusalem tanta dicuntur, de qua tam grandia, et tam mira conscripta sunt, quæ ei sunt re promissa, quid futurum est misero mihi, si peccavero? Quis mihi erit pater, aut quæ mihi erit mater? Tanta talisque Jerusalem radix, et generatio de terra Chananæorum, pater ejus Amorræus, et mater Cethæa nuncupatur. Ego si peccavero, qui in Christo Jesu credo, et tanto me magistro tradidi, quis mihi futurus est pater? Non utique Amorræus, sed nequior quidam pater. Quis est iste? Quivis, qui peccatum facit, ex diabolo natus est: Et iterum: *Vos ex patre diabolo estis (I Jona.)*. Si igitur Jerusalem dicitur de radice, et nativitate terræ Chananææ, quid dicetur ad nos? Inveniuntur et nobis patres, qui nos generant in peccatis. Ut enim si bonus fuero, et in optimo acutu constitutus, dicit mihi Jesus: *Fili, dimittuntur tibi peccata tua (Matt. ix)*; dicit mihi Paulus discipulus Jesus: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui: ita si factus fuero peccator, generans me in peccatis diabolus, et assumens sibi eam vocem, quæ pater Deus ad Salvatorem locutus est, dicit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psal. iv)*. Et alii autem plures patres mei erunt, ad quos iturus sum,

Unusquisque ad suos proficiscitur patres. Si quis est ab Abraham, dicitur ad eum: Tu autem vade ad patres tuos, cum pace educatus in senectute bona. Si quis vero egreditur de sæculo non cum pace, sed cum peccatorum bello, et senectute non bona, invenitatus dierum malorum, utique dicitur ad eum: Tu autem vade ad patres tuos cum bello nutritus in senectute mala (*Gen. xv.*). Docemur a Deo sub aliis nominibus, quid facere debeamus. In qua die nata es, non alligaverunt manus tuas, sive non est excisus umbilicus tuus. In Hebræo quippe sic habetur: non est excisus umbilicus tuus. Allegorice inducit Jerusalem quasi puellam ab infantia genitam. Quæ autem de Jerusalem dicuntur, sciamus ad omnes homines, qui in Ecclesia sunt, pertinere. Primum ejus tempus tale est, secundum quale describitur: procul autem absit a nobis ut tertium tempus tale habeamus, quale dicitur ad Jerusalem. Omnes enim qui primum fuimus peccatores, Jerusalem vocantur a Deo, et habemus ea quæ prima dicuntur. Secunda autem si post visitationem et notitiam Dei perseveravimus in peccatis, ad nos pertinent. Tertia vero mala quæ penitus detestamur, secundum ordinem prosequemur. Nunc ut ad primum redeam, scriptum est quasi de Jerusalem: In qua die nata es, non est excisus umbilicus tuus. Adiutorio Dei indigemus, ut possimus umbilicum non præcisus peccataris Jerusalem invenire, aut certe præcisum umbilicum ejus, quæ non peccavit, expondere. Sive igitur Jerusalem, sive cuiuscumque alterius de alia Scriptura quæro umbilicum, ut spirituibus spiritualia comparans, inveniam quomodo non sit præcisus umbilicus Jerusalem. Scriptum est in Job de dracone: Virtus ejus in umbilico, et fortitudo ejus super umbilicum ventris (*Job xl.*). Scio ex his, quæ mihi gratia divina largita est, cum præsentem locum exponerem, me dixisse, quod draco sit fortitudo contraria. Iste est enim draco, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, et Satanás, decipiens orbem terrarum universum. Istius fortitudo in umbilico est. Nec dubium: nam principium malorum omnium in lumbo versatur. Et ideo adhuc in lumbo patris constitutus, qui nasciturus erat, resurgentur, quia in lumbos semina humana collecta sunt. Fortitudo ergo contraria ubicumque sunt semina, ibi insidiarum suarum vim conatur ostendere. Adversum masculos virtus ejus in lumbis est; adversum feminas virtus ejus in umbilico ventris est. Et vide quomodo honeste viri mulierisque genitalia obiectis nominibus Scriptura nuncupaverit, ne per ea vocabula, quæ in promptu sunt, turpitudinem significaret. Si intellectum est exemplum, quod protulimus de Job, intellige mihi quia ut in viro præputium circum-

^a Muliebrem innuit circumcisionem, quæ in iis præcipue regionibus, in quibus ipse agebat Adamantius, sive in Ægypto obiinebat. Eam S. quoque Ambrosius memorat lib. II de Abraham cap. 41: Ægyptii quartodecimo anno circumcidunt mares, et feminas eodem anno circumcidi ferunt, quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare passio virilis, et seminarum

A ceditur, sic in femina ^a umbilicus amputatur. Cum enim pudica fuit mulier, et mundis usus mutationibus seminarum, scilicet ne in sordidas res, et in peccatorum turpitudines ruat, tunc umbilicus ejus abscisus est. Si vero peccaverit, non est umbilicus ejus abscisus. Increpat ergo Jerusalem quasi 938 mulierem, cui non sit præcisus umbilicus. Septuaginta interpretati sunt in hoc loco: Non alligaverunt ubera tua, sensum magis eloquii exponentes, quam verbum de verbo exprimentes. Ubera autem in Canticis canticorum assumpta sunt in cogitationum tuarum et mentis loco: Quia bona ubera tua super vinum (*Cant. 1.*). Et recubuit super pectus Jesus (*Joan. XIII.*), ubi ubera tua sunt, is qui communionem intellectum ejus habiturus erat. Quando ergo sensus est rigidus, et notio obstricta atque solidata, nec defluit sermo, manifestum est quia alligata sunt ubera tua. Cum vero ea quæ dicuntur dissoluta sunt, et defluunt, non sunt ubera alligata. Aqua non es lota in salutem. Videamus ea, quæ sunt in Jerusalem, ne forte et in nobis reperiantur. Verbi gratia dictum sit: Est quædam mulier nunc lota, verum quæritur an et in salutem? ut et nos timeamus propter hoc, quod ait, in salutem. Non lavantur omnes in salutem. Qui accepimus gratiam baptismi in nomine Christi, loti sumus: sed nescio quis lotus sit in salutem. Simon lotus est, et baptisma consecutus perseverabat in Philippi societate: verum quia non erat lotus in salutem, condemnatus est ab eo, qui in Spiritu sancto dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem (*Act. viii.*). Ingens est difficultatis eum qui lavatur, lavari in salutem. Attendite, catechumeni, audite, et ex his quæ dicuntur, præparate vosmetipsos, dum catechumeni estis, dum needum estis baptizati, et veniam ad lavacrum; et lavemini in salutem, nec sic lavemini ut quidam qui loti sunt, sed non in salutem, ut qui accipit aquam, et non accipit Spiritum sanctum. Qui lavatur in salutem, et aquam accipit et Spiritum sanctum. Quia non fuit Simon lotus in salutem, accepit aquam, et non accepit Spiritum sanctum: putans, quia possit donum Spiritus pecunia comparari, in qua non est locutus [*F. lotus*], in salutem. Ad omnem animam peccataricem, quæ videtur credere, ista dicuntur quæ nunc dicta legimus ad Jerusalem, ut non 939 ad maiora concendam, et ea quæram, quæ ultra meas viras sunt et ingenium. Neque sale salita. Et hoc crimen est Jerusalem, quia non fuerat digna sale Dei. Ego si credidero Domino meo Jesu Christo, ipse me sal faciet, dicetque mihi: Vos estis sal terræ (*Matt. v.*). Si credidero spiritui, qui in apostolo locutus est, sale condior, et possum præceptum custodire dicens: Sermo vester sit semper in gratia sale conditus (*Col.*

menstrua sumant exordia. Et Strabo, lib. xvii ab Ægyptiis tradit, τὰ θιλα ἔκτηνται, *feminas excidi.* Videndi, quos Huetius laudat, medici insignes, Paulus Ægineta lib. vi, c. 70, et Aetius, *Tetrabibl. IV.*, serm. 4, c. 103, et qui eam consuetudinem hodieque retinere nedum Ægyptios ferunt, sed et Persas, Coptasque, Bellonius lib. III *Observat. cap. 28.*, et Leo Africanus lib. xxviii.

iv). Grande opus est insultari. Qui sale conditum, gratia plenus est. Nam et in communione proverbio saltem dicitur gratiosus, et econtra insultus, qui non habet gratiam. Si igitur gratia nobis a Deo venit, et completemur dono ejus, sale salimur. Rursum peccatrix Jerusalem non est involuta pannis. Observa quod dicimus: Anima renascens et primum in lavacro edita, involvitur pannis. Ipse Dominus natus Jesus pannis involutus est, ut scriptum reseretur in Evangelio secundum Lucam (Luc. ii). Oportet ergo eum qui renascitur utique in Christo renascentem rationabile et sincerum lac desiderare, et prius quam rationabile et sine dolo lac desideret, debet sale saliri, et pannorum involucris colligari, ne dicatur ad eum, sale non es salitus, et pannis non es involutus. Quia autem ista Jerusalem sinit criminis, non circumcidit eam umbilico, ei sale non saliri, et pannis non involvi, et aqua non lavari in salutem, sermo inducat reliquias, qui in ea contexitur: *Neque pepercit in te oculus tuus, ut faceret tibi unum ex omnibus iustis.* Propterea nihil ubi horum feci, ut pateretur aliquid super te, dicit Dominus. Exemplum ab hominibus accipiam: deinde si Spiritus sanctus dederit, ad Jesum Christum et ad Deum Patrem transmigrabo. Quando ad hominem loquer, et deprecor eum pro aliqua re, ut misereatur mei, si sine misericordia est, nihil patitur ex his, quae a me dieuntur: si vero melius est animo, **840** et nihil in eo rigidi cordis obdurrat, audit me, et misereatur mei, et mellium tur viscera ejus ad meas preces. Tale mihi quidam intellige super Salvatorem. Descendit in terras micans humanum genus, passiones perpassus est nostras, antequam ericem pateretur, et carnem nostram dignaretur assumere. Si enim non fuisset passus, non venisset in conversationem humanæ vitæ. Primum passus est, deinde descendit, et visus est. Quæ est ista, quam pro nobis passus est, passio? Charitas est passio. Pater quoque ipse, et Deus universitatis, longanimis et multum misericors et miserator, nonne quodammodo patitur? An ignoras quia quando humana dispensat, passionem patitur humanam? Supportavit enim mores tuos Dominus Deus tuus, quomodo si quis supportet homo filium suum. Igitur mores nostre supportat Deus, sicut passiones nostras portat Filius Dei. Ipse Pater non est impassibilis. Si rogetur, misereatur, et condolet, patitur aliquid charitatis et sit in eis, in quibus juxta magnitudinem nature sue non potest esse, et propter nos humanas sustinet passiones. Non pepercit oculus tuus, inquit, tu

^a Huc referenda sunt quæ lib. ii de Principiis habet cap. 4: «Si vero propter illa quæ dicuntur in veteri Testamento, quod irascitur Deus, vel penitit, vel si quæ alia humanæ affectus passio designatur, materiali sibi ad consulandos nos præberi putant, affirmantes penitus impossibilem Deum, atque his omnibus carentem affectibus sentienti, ostendendum est eis etiam in evangelicis parabolis haberi similia, etc.» Sic et in Commentarij in Matthæum cap. xxii: «Nobis maxima exemplorum copia ex Evangelio appetit, in quibus juxta parabolam quendam homini assimilantes est. Ad eam ergo parabolam

A te, ut faceret tibi unum ex omnibus iustis, ut pateretur aliquid super te. Et quia talis effectus es, projecta es in faciem campi. Deus, ne nos tales esse patiaris, et projiciamus a te et ab Ecclesia tua in faciem campi, sed magis ut ab angustiis sensuum egrediamur ad campum. Et projecta es in faciem campi. Quare? Pravitate animæ tue in qua die nata es. Potestne aliquis in eadem die qua natus est habere animæ pravitatem? Describit passiones nostras, et vita humana, et solitas pravitatis. Pravitate enim nostra, si non rectum fuerit cor, projiciatur in campum in die qua nascimur, et post regenerationem lavaori, si post sermonem Dei rursum peccaverimus, in die qua nascimur, projiciatur. Tales sepiissime reperiuntur **841** lavati lavacro secundæ regenerationis, et non facientes dignos fructus poenitentiarum, neque exhilarantes mysterium baptismi timore majoro ab eo, quem dum Catechumeni essent, habuerunt, et charitate ampliori ab ea, quam exercuerunt dum audidores sermonis essent, et sanctioribus genitis, quam ante gesseront. Sequitur istius modi homines hoc, quod dicitur: Projecta es in faciem campi prædictæ animæ tue in die, qua nata es. Sed vide misericordiam Dei, vide clementiam singularem. Læcer projecta sit Jerusalem in faciem campi, non ita comedens, ut projecta sit semper; non ita pravitudine relinquit, ut in totum ejus obliviscatur, ut non ultra elevet jacantem. Altera quid sequitur: Si transisi per te. Projecta es, ego tamen rursum veni ad te: visitatio mea non tibi deficit post ratione. Et vidi te conspersam in sanguine tuo. Quasi dicit: vidi te ream homicidiorum, ream sanguinis et mortaliū peccatorum. Et dies tibi: *De sanguine tuo rite adimplere.* Suge de sanguine tuo, et adimplere vita. Sicut hortus agri dedi te. Misertus sum tui, posquam projecta es: vidi te sanguinem peccatisque conspersam: effeci te sicut hortus est agri, et multiplicatus es. Quia ad te veni et visitavi te projectam, causa tibi factus sum, ut multiplicareris. Et multiplicatus es, et magnificata. Dedi te in multitudinem et magnitudinem, id est, erescere te feci, et multiplicari. Per id enim, quod crescimus, et multiplicamur. Et intrasti in civitates civitatum. Rursum errores esparsi Jerusalem introeuntes in civitates civitatum. Quomodo autem ingreas sit criminosa in civitates civitatum, consideremus. Si per singulas civitates, in quibus hereses sunt et doctrinas alienas a Deo, ingrediatur quispiam ecclesiasticus, et particeps fuit

defensionem, quæ verbo tenus Deum Christi Patrem humanæ conditionis affectibus obnoxium esse statutum, his utemur, quæ Deum hominem appellant, et hereticos, qui quod consimiles veteris Testamenti locos non animadverterint, in Dei legis ac prophetarum, et mundi conditoris offensionem induerint, ita compellabimus: Si juxta Evangelij parabolam homini comparatur Deus, quare consequenter his parabolam, parabolam quoque esse iram, et furorem, et penitentiam, et aversionem velut, et sessionem, et statuorem, et ambulationem Dei non vultis?

talium civitatum, audit : *Intraxi in civitatem civitatum. Mammæ tuæ eructæ sunt. Post tanta criminis rursum fornicii, et venit tibi tempus, et tempus divertendum. Dicatur mihi : Noli allegorizare, nisi per figuram exponere. Respondent quaeo : Jerusalem manumtas habet, et est quando non colligentur, est quando erigantur, et umbilicum habet, et qui non est praeciosus, arguitur : quemodo possent ista sine allegoria expositionis intelligi ? Mammæ tuæ 942 eructæ sunt, et capillus tuus exortus est. Cum omni honestate, ea quæ volent virginum evenire corporibus, dexterib[us] sermo divinus. Et capillus tuus exortus est, tu vero eras nuda et dishonestata. Qui non est Iesum Christum induitus, h[ic] nudus est ; qui non est induitus viscere miserationis, benignitatis, humilitatis, mansuetitudinis, longanimitatis, ut proximum sustineat, h[ic] inde honestatus est. Tu vero eras nuda et dishonestata, et transbol per te. Secunda vice venit ad eam, videt eam peccantem, herum proper peccata discedit, et tamquam rursum revertitur, iterum visitat clemens et benignus Deus. Et sent ad te, et vidi te, et ecce tempus tuum, et tempus divertendum. Quid est hoc, quid est tempus tuum ? Tempus significat adolescentium, he quo jam per etatem possint forniciari. Et rursum : Et tempus, inquit, divertendum. Qui sunt isti divertentes ? Dam sumus parvuli hi, qui divertere nolunt ad eos, qui noluntur evertire, ut sunt Christiani possenti, deponentia immunda, angelii diaboli, non habent locum, quemodo non possint divertere. Cum autem fuerimus etate maiore, et iam peccato possemus, querant aditem ad nos divertendi, et hoc tam Angeli Dei quam angeli Satanas. Impossibile autem est ut altrique ad nos divertere. Si peccamus, angelii diaboli divertant ad nos : si sumus tunc gradu, divertunt ad nos Angeli Dei. Venit ergo tempus tuum, et tempus divertendum. Quia tempus venerat divertendum, et Dominus noster Iesus Christus Deus noster rursum visitat misericordiam Jerusalēm, id est, peccatrirem suam nostram. Expandi alas meas super te. Consuevit Scriptura penas [Al. penas] mancipare vestrum summi latentes : ut in Ruth, quæ venit abscondebit, et, discoperto petito ad pedes Boz, dormivit sub axilla vestimenti ejus (Ruth. 4). Dene ergo quasi teste loquitor induitus : Expandi alas meas super te, et operari [Al. operari] confusione tuam. Beatus cuius alio suis Deus protegat confessionem : si tamen perseveraverit in beatitudine, in qua Jerusalēm noluit perseverare. Et iuravi nō in testamento, et iuravi in testamentum factum. Post tanto, ob quæ rursum revertitur, rursum procedit, post tam frequentem visitationem, nonne primum ingreditur cum en in testamento tuum. Et facta es 943 mihi, et loci te in aqua. Post hec omnia assumpsi te, et spes tuoi te in salutem, et ab his sanguinibus tuum abs te. Hinc intelligentes oreamus, ut veniat misericordia Dei super nos, et ab his sanguinibus ab animabus nostris. Si quid enim morte dignum fecimus, istud sanguis est nostra. Ab his sanguinibus tuum a te, et unxi te oleo. Et Christos nos*

A vult facere Deus. Et indu te versicoloria. Quanta est benignitas Dei in unamquaque animarum Jerusalēm ! non unius coloris tunica, sed multæ varietatis largitur credentibus sibi. Hanc versicolorem tunicam jam tunc in signum fecit Jacob, induens Alium suum Joseph, et vestivit eum versicoloria (Gen. xxxvii). Si consideres intellectus sectas, facia bona, vere videbis variam tunicam, quam visitatio Dei largitur his qui vocati sunt in salutem. Legem intelligo, prophetas comprehendendo, agnosce Evangelia, non me latet Apostolus : et cantus sum, justus sum, misericors sum, et adhuc quarris aliam tunicam versicolorem, quam induit Dominus Jerusalēm dicens : Et vestiri te versicoloria, et calceare te hyacithos ? Vult alceamenta nostra esse florentia et bene lucta. Quæ sunt alceamenta ? Audi Paulum apertius prædicantem : Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis (Eph. v). Et præcincti te byssos. Manifestus de hoc elocutorio Apostolus loquitor. Stantes præsticti lumbos vestros in veritate (Ibid.). Veritas enim pro bysso accipitur. Et operari te trichapio. Non inveniens neque intelligens quid esset trichaptum, inveni in alia editione pro trichapio, florens, et in alia indumentum. Igmar induit nos Deus post variam vestem et florenti tunice. Et ornari te ornamento, et imponi tibi armillas circa manus tuas. Cum mihi dederit occasiones bonorum actuum, armillas circumdat manibus meis. Et catena circa collum tuum. Si me post gesta justitiae intellectu ornauerit veritatis, tunc mihi ornamentum nuptiale, tunc catena collo decora circumdatur. Et dedi inanum circa narem tuam. Quando vero possum suavitatis et boni odoris sacramenta suscipere, tunc mihi ornat Deus inanibus narem. Et rotulas in auriculas tuas. Ut non solum auriculæ, sed etiam grandi rota aurea sit circa auditum tuum. Aurea vero rota est, que intellectibus volvitur sacris. Et corona glorificationis super caput tuum. 944 Omnipotens Deus, et nobis tribue, ut digni efficiamur corona glorificationis super caput nostrum. Et ornata es auro : id est divinis sensibus : et argento, id est sermonibus sacris. Et operaria tua byssina. Profunditas sensum operariorum est byssinum. Et florentia, pro quo verbo Septuaginta τρίχαντα posuerunt, subtiliæ nimis amictum, et quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem significantes. Et versicoloria. Ecos tota est Jerusalēm protecta alijs, vestita variis, ornata gemmis. Quid post haec facit magnus et hominum amator Deus ? Alit eam delicates cibis. Similam, et mel, et oleum manducasti. Non sit simpliciter farinam, neque hordeaceum patem : hoc quod modo ad vos loquimur, simila est. Sed miserabilis Jerusalēm post similam, post metta, post oleum, rursum quasi meretrix increpat. Idecirco caveamus attentius ne forte nos post verba munda similitæ, post sermones dulcissimes prophetarum, post oleum, quod laetificat faciem, quo volvamus perungere caput, ut jejunium nostrum acceptabile fiat, iterum delinquamus. Non solum autem perangimus hoc oleum, sed et secundum. Et facta es pulchra cardo nimis. Laudat

pulchritudinem ejus, laudat speciem, prædicat formam. *Et directa es in regnum.* Quantus prosector, ut etiam ad regnum dirigatur! *Et exit nomen tuum in gentibus.* Hæc apta sunt ei, qui postquam liber esse coepit a mundo, in conversatione proficiens ad beatam vitam, nomen quoque gloriosum in sæculo consecutus est. Sed procul absit id quod sequitur: ad hoc enim scriptum est, ut incutiat audientibus metum. Post pulchritudinem, post nomen magnum Jerusalem misera fornicatur. Ideo ne gloriari in crastinum; non enim scis, quid pariat adveniens dies. Et alibi: *Fratres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliquo peccato, vos ut spiritales sustinetis istiusmodi in spiritu mansuetudinis (Galat. vi).* Et rursum: *Considerans te ipsum, ne et tu teneris.* Et exit nomen tuum in gentibus in specie tua, quoniam consummatum erat in decore speciei, quam constitui in te, dicit Adonai Dominus. *Et confusa es in decore tuo.* Magna sapuit, et conscientia pulchritudinis suæ erecta est speciosa Jerusalem. Et quia alta sapuit, nec se humiliavit, nec glorificavit Deum, audi quid dicatur ad eam: **945** *Et fornicata es in nomine tuo, et effudiisti fornicationem tuam in omni transitu.* Quid est hoc, quod ait, *Effudiisti fornicationem tuam in omni transitu?* Circuit animas nostras fortitudo contraria, et varie perlustrans, querit locum, per quem possit irrumperem. Ira suo nomine vult fornicari necum: *juxta conjuncta moribus meis suo nomine tristitia, et vult me facere inorarentem: sua parte avaritia infert desiderium auri et argenti, et quorumcumque similium:* si me non custodiero, et clausero ostium meum, sed susceptero omnem orationem inimici; dicitur mihi: *Effudiisti fornicationem tuam in omni transitu, et acceperisti vestes tuas, et fecisti tibi idola sutilia.* De his quibus te ornavi, quibus **946** pulchra facta es, fecisti tibi idola sutilia. Volo adhuc exponere, quæ sunt idola sutilia, quæ quidem de vestibus consuerunt. Vester divina Scripturæ sunt, et sensus, qui est in eis. Considererunt has vestes hæretici, et consueverunt, dictum dicto, verba verbis jungentes, sed non cum opportuna junctura aptaque, et consuentes, impia sibi simulacra fecerunt, quibus illexerunt quosdam credere, et consentire ad cultum eorum, et fidicam suspicere disciplinam. Deus vero omnes nos ab his et aliis simulacris liberet, ut magnificemur in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA SEPTIMA.

De eo quod dicitur: *Sumens de vestimentis meis fecisti tibi excelsa hinc inde consulta usque: Et ne sic satiata es (Cap. xvi).*

945 Catalogus peccatorum Jerusalim, utcumque fuerit intellectus, ædificat audientem. Quomodo enim, si in domo sua quempiam de familia Dominus corripiat, et peccata ejus exponat, alius qui nuper emptus est servus, videns patris familie disciplinam, quæ culpet, quæ collaudet, instruitur ad non facienda ea quæ priores fecere conservi, et ad hoc omni labore festinat, ut ea faciat, per quæ alii hono-

A rem, et libertatem a Domino promeruerunt: ita et nos audientes, in quibus culpet Deus sive Jerusalem, sive universam Judæam, sive unam quamlibet ex tribubus specialiter delinquentem, non parum utilitatis accipimus, ne et in hæc corruamus, in qua cæteri corruerunt. Est autem principium hodiernæ electionis, quia vestes a Deo acceperit Jerusalem, et fecerit ex his sibi sutilia quædam simulacula, et fornicata sit super eis. De quibus juxta possibilitem meam in priori sermone disserui, docens istos, qui Scripturas lacerant, et a verbis verba disrumpunt consuentes ea, et commentitia dogmata componentes, servire idolis, quæ earum vestibus induerunt. Non in tabernaculum meum intrabis, foris es, et foris malebis. Scit Scriptura, sanctos intus, peccatores foris esse. Igitur Jerusalem, quia talia **946** peccata commisit, ut non mereatur intrare reprobationes Dei, et dicatur ad eam: *Et non intrabis: caveamus ne forte et nobis dicatur, et non intrabis.* Neque sed. Non est completum hoc, quod dicitur: *neque feli, et ideo subaudiendum extrinsecus,* ut sensus possit expleri. Ea quæ tibi repromissa sunt bona, et acceptura eras, non sient. Sequitur aliud delictum: *Et acceperisti vasa glorificationis tuæ de argento tuo, et de auro tuo, ex quibus dedi tibi, et fecisti tibi imagines masculinas.* Secundum communem sensum sic intelligi potest: *Vasa glorificationis, de quibus Moses scripsit in Numeris, thuribula, phialas, candelabrum aureum, arcum ab intus et a foris deauratam (Num. viii), et cætera cepisti, et conflasti ea, et fecisti effigies masculinas, et fornicataes in eis.* Secundum allegoriam vero ita explanabitur: *Vasa aurea et argentea, id est, thuribula, phialas et cætera istiusmodi habentur in sacris litteris;* quando ergo torqueamus sensus Scripturæ in alterum sensum, qui est contrarius veritati, verba divina conflamus, et res Dei in alias mutamus effigies. Quæ facientes incidimus in peccatum, quod nunc commiserat Jerusalem. *Vasa glorificationis nostræ sunt lex et prophetæ;* super his exsultamus, in his efferimur. Quos cum alter exponimus **947**, quam se veritas habet, convertimus vasa glorificationis nostræ de argento rationabili, et de auro sensibili, quod nobis dedit Deus; et facimus nobis imagines masculinas, et fornicamus in eis. Sequitur: *Acceperisti vestimenta varia et operisti illa.* Varia vestis est: et hinc unus de Scripturis locus, quo induimur, assumentes viscera misericordiæ, benignitatis, humilitatis, mansuetudinis, longanimitatis, ad sufferendum invicem. Has varias vestes, et pulchros amictus, quos nobis largitus est Deus, si laceramus, atque consindimus, et circumdamus falsæ doctrinæ ad deceptionem hominum, non dubium est, quin variis vestibus operiamus idola. Intelliges autem hoc quod dicitur, si ipsam rem manifestius describamus. Vide mihi aliquem Marcionistam, sive discipulum Valentini, aut certe cuiuslibet hæresis defensorem, et considera, quomodo idola sua, id est, figmenta quæ ipse composuit, mansuetudine et castitate vestiat, ut in aures audientium

facilius ex vita bonitate ornatus sermo subrepatur. Et cum hoc fecerit, intellige eum assumpsisse vestem variam morum, et conversationis optimam, et idolis subiecisse, quae ipse construxit. Ac juxta mei quidem animi sensum multo nocentior est haereticus bona vita, et plus in doctrina sua habet auctoritatis eo, qui doctrinam conversatione maculet. Qui enim vita pessimam est, non facile homines ad falsum dogma sollicitat, nec potest per umbram sanctitatis audiendum decipere simplicitatem. Qui vero sermone perversus est, et disciplinis saluti contrarius, mores autem compositos et ornatos habet, nihil facit aliud, nisi accipit indumenta varia instituti boni et conversationis quietae, et circumdat ea idolis suis, ut magis decipiatur auditores. Idcirco sollicite caveamus haereticos, qui conversationis optimam sunt, quorum forte vitam non tam Deus quam diabolus instruxit. Nam quomodo quasdam illecebras escarum aucupes proponunt, ut facilis aves capiant per oblectamentum gulæ, sic (ut audacius dicam) est quædam castitas diaboli, id est, decipula humanæ animæ, ut per istius modi castitatem, et mansuetudinem, et justitiam, possit facilis capere, et falsis sermonibus irretire. Diversis diabolus pugnat 948 insidiis, ut miserum perdat hominem, et bonam malis tribuit vitam ad decipiendos videntes, et malam bonis iniuri conscientiam. Mihil ipsi, qui in Ecclesia prædico, laqueos saepe tendit, ut totam Ecclesiam ex mea conversatione confundat. Et ideo plus hi, qui sunt in medio, oppugnantur ab inimico, ut per ruinam unius hominis, quæ celari non potest, omnibus scandalum fiat, et impediatur fides per conversationem pessimam clericorum. Omnia, ut diximus, diabolus operatur, et ea quæ videntur esse bona, nec sunt, et ea quæ per naturam suam mala sunt, omnia adversum humanam commentatur animam. Unde qui curam habet vita suæ, neque mansuetudine haereticorum capit, ad consentiendum doctrinæ eorum, neque meis deliciis, qui videor in Ecclesia prædicare, scandalizabitur; sed ipsum dogma considerans, et pertractans Ecclesiæ fidem, a me quidem aversabitur, doctrinam vero suspiciet, secundum præceptum Domini qui ait: *Super cathedram Moysi sederunt Scriba et Pharisei. Omnia quæcumque vobis dicunt, audite et facite: juxta opera autem illorum nolite facere: dicunt quippe, et non faciunt* (Math. xxiii). Iste sermo de me est, qui bona doceo, et contraria gero, et sum sedens super cathedram Moysi quasi Scriba et Phariseus. Præceptum, tibi est, o popule, si non habueris accusationem doctrinæ pessimæ et alienorum ab Ecclesia dogmatum, conspexeris vero meam culpabilem vitam, atque peccata, ut non habeas juxta dicentis vitam tuam instituere, sed ea facere quæ loquor. Nullum imitemur, et si volumus imitari quempiam, propositus est nobis ad imitandum Christus Jesus. Descripti sunt actus apostolorum, et prophetarum gesta de sacris voluminibus agnoscimus: illud exemplar firmum est, illud propositum solidum, quod qui sequi cupit, securus ingreditur: si vero

PATROL. XXV.

A quærimus nobis culpables, ad æmulandum, ut cum dicamus: Ille docet, et his quæ docet, facit ipse contraria, adversum præceptum Domini facimus, qui mandavit doctrinas magistrorum magis considerari debere, quam vias. Hæc dicimus de eo, quod scriptum est: *Accepisti vestem tuam versicolorem, et operasti illa*, id est vasa glorificationis, quæ in idola commutasti. Sequitur: 949 *Et oleum meum, et incensum meum posuisti ante faciem eorum* (Apoc. viii). Scriptura docente, didicimus, quia sanctorum oratio sit incensum. Ait enim: *Incensum autem orationes sanctorum sunt*. Si ergo instituti ad orationem cum illam Deo debeamus offerre, id est, Deo Legis et Prophetarum, Deo Abraham, Deo Isaac, Deo Jacob, et Patri Jesu Christi offerimus, quæ ipsi confinximus, intantum ut incensum Dei proponamus idolis, facimus id quod dicitur in presenti: *Oleum meum, et incensum meum posuisti ante faciem eorum*. Verum iste de incenso sit intellectus. Quid respondebimus de oleo? Oleum est, quo vir sanctus ungitur, oleum Christi, oleum sanctæ doctrinæ. Cum ergo accepit aliquis hoc oleum, quo ungitur sanctus, id est Scripturam sanctam instituentem quomodo oporteat baptizari: *In nomine Patris, et Fili, et Spiritus sancti*: et pauca commutans unixerit quempiam, et quodammodo dixerit: Jam non es catechumenus, consecutus es lavacrum secundæ generationis: talis homo accipit oleum Dei, et incensum, et ponit illud ante faciem idolorum. *Et panes meos, quos dedi tibi, simila, et melle, et oleo cibavi te*. Ecce panes nostri simila mundissima in Scripturis, et mella apum Prophetarum. Ista omnia dedit nobis Deus, et cibavit nos de panibus Prophetarum, et de simila Legis, melle Evangelii, e quibus cibati ponimus eadem ipsa idolis. Cum enim ex dogmatis falsis volentes assumere defensionem, dixerimus, scriptum est in propheta, testatur Moyses, loquitur Apostolus, quid aliud facimus, quam accipientes panes veritatis, proponimus eos simulacris, quæ ipsi finximus? Marcion fecit idolum, et proposuit ei panes Scripturarum. Valentinus, Basilides cæterique haeretici fecerunt similiter. *Et posuisti illa ante faciem eorum in odorem suavitatis*. Naturaliter suavissimi odoris sunt hæc, quæ nobis largitus est Deus. Quem odorem suavisimum ante idola ponit, qui adversum potestatem Scripturarum aut gerit, aut intelligit. *Et factum est, dicit Adonai Dominus, et accepisti filios tuos, et filias tuas, quas genuisti, et immolasti illos in consumptiōnem*. Cum genuerit peccatrix Jerusalem filios et filias, finis eorum, qui nascuntur, occisio est. Neque enim salus 950 finis est pessimorum. Idcirco scriptum est: *Immolasti eos in consumptionem*. Quam modica fornicata est: *interfecisti natos meos, et dedisti eos*. Proprie ait: *Accepisti filios tuos*: significanterque addidit: *Occidisti natos meos*. Quicumque enim nascuntur in haereticorum doctrinis, et ibi fidei suæ principia sumpserunt, hi filii sunt fornicariæ et peccataricis Jerusalem. Qui autem natus est in

24

Ecclesia, et deceptus postea fuerit haeretica falso late, iste cum Filius Dei sit, apprehensus est a peccatrice Jerusalem, et positus victima idolis ejus. *Hoc supra omnem fornicationem tuam, et abominatissimas tuas. Filios Ecclesiam accipere, immolare idolis, hoc supra omne peccatum tuum est. Et non fuisti memor dei in infancia tua cum eras nuda, et turpiter agens.* Praesatus est de nuditate et turpitudine Jerusalem. Oportuit ergo in iniuitate meminisse quomodo pennas meas expandarim super te, et assumperim te de sanguine tuo, et laverim te. Tu vero horum omnium oblitus fuisti. Haec, quae cordecent nudam, et turpiter agentem, et commixtam in sanguine suo. *Et factum est post omnes malitias tuas; Vt, ut tibi, dicit Adonai Dominus. Et adfecisti tibi domum meretriciam, et fecisti tibi expositionem in omni platea.* Si consideres animam expositam amatoribus suis, videbis quomodo facial domum meretriciam, et suscipiat omnes, quos prædiximus amatores. Intellige vero quod dicimus, ex sequestris, id est, qui sunt amatores Jerusalem. Anima humana multum speciosa est, et mirabilem habet pulchritudinem. Aries quippe ejus cum eam primum condaret, ait: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. i). Quid bac pulchritudine et similitudine pulchrius? Quidam ergo adulteri, et sordidi amatores, decore ejus illæcti, desiderant eam corrumpere et fornicari super eam. Quamobrem sapiens vir Paulus dicit: *Timeo autem, ne forte ut serpens decepit Evans in iniquitate sua, sic corrumpantur sensus vestri* (II Cor. xi). Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris sensus corrumpitur, et ipsa anima vulneratur. *Et contaminasti speciem tuam.* Etiam si non homo in peccatis maximis constitutus, tamen quia ingens est anima pulchritudo, minorum quoque societate turpat. Respic virtutes animæ, **951** quæ ei insitæ sint a Deo, vide pulchritudinem ejus, inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem, cuius sit ingenii, quomodo primum intelligat, inde intellecta dijudicet, ut incitetur ad sensus, ut melius sensa commonet, quos habet impetus, quos cogitat, deo. Hæc possidens magnæ pulchritudinis est, sed hæreticorum sectis, et extranea religionis institutione corrumpitur. *Et transierunt crura tua per omnem transitum, et multiplicasti fornicationem tuam.* Est [Al. et] fornicatio a fornicatione differens: et quomodo in fornicatione carnis est aliquis non nimis fornicationis, et tamen fornicatione pollutus, alius vero multiplicans fornicationem suam: sic et in ea fornicatione, quæ animam suam sensumque commaculat, alius multitudine fornicationis obruitur, alius vero non tam a fornicatione est seductus, Idcirco qua mensura mensi fuerimus remetetur nobis. *Et fornicata es in filios Ægypti confines tuos.* Filii Ægypti contrariae fortitudines sunt. Nec mirum est si confines nostri Ægyptii dicantur; confines Ægypti et Jerusalem in sua civitate sunt positi, qui sunt magnis carnisbus. Non quia isti Ægyptii in-

A gentes carnes habeant (et quidem honeste videtur pudenda eorum, immutato vocabulo, significasse, id est magnis carnisbus), sed quia carni intellectus magiarum nos carnium faciant: ut econtrario est quædam caro deficiens, de qua dicitur: *Quomodo caro mea in terra deserta, et invia, et in aquosa, sic in sancto apparuit tibi.* Fornicatur igitur Jerusalem super filios Ægypti, confines suos, et magnarum carnium. Et multiplicatur. Inquit, fornicata es ad me exasperandum. Multas species fornicationis commisisti ad me concitandum. Quod si extendero manum meam in te, auferam legitima tua, et tradam te in animas eorum qui te oderunt, filios alienigenarum. Vides quia in animas alienigenarum traditur, quæ indigna sit usus Legis et sermonum Dei. Qui te diverterunt de via tua, impiæ egisti, et fornicata es super filios Assur. Primum super filios Ægypti, deinde super filios Assur. Haec species peccatorum sunt. Nam et cum captivos acceperunt Assyrii filios Israel, sanctum est quidem id quod Scriptura referit, scriptum est autem propter frequentem nostram captivitatem quæ a spiritualibus **952** Assyrilis perpetratur: de quibus Apostolus dicit: *Non est nobis certamen adversus carnem et sanguinem, sed adversum spiritum iniquitatis.* Et nec sic satata es et fornicata es, et non satiaberis. Quando quis non impletur delinquens: sed semper prioribus peccatis nova peccata conjungit, colligans ut sine longo, et sicut loro fugi vitulæ iniquitates, numquam se ad meliora convertens, neque penitentiam agens super malis suis, dicitur ad eum: *Et non satiaberis.* Et multiplicasti testamenta tua ad terram Chanaam. Quando Deus ad nos fecit testamenta, et nos consentimus ei, beati omnes: quando vero fornicamus ad spiritum iniquitatis (Eph. vii), rite convertimus Dei testamentum ad terram Chanaam, peccatum (Al. factum) statuimus eum en. Hoc autem mihi intellige et in Chaldaeo, et in ceteris gentibus, quando in quolibet aliquo peccato reprehendiatur. *Et testamentum ad Chaldaeos,* et nec sic satiata es. Post catalogum peccatorum, ad peccatricem loquitur Jerusalem. *Quid constituum in te, dicit Adonai Dominus, cum facies tu haec omnia opera malitiae fornicarum procus?* Ascendamus paulisper eloquio, quia non semper utilis est de fornicationibus loqui, et procul absit, ut aliquis in Ecclesia sit, qui dehortatoriis a fornicatione indigne sermonibus. Nam si quis necesse habeat audire: *Non fornicaberis* (Exod. xx), sed illud: *Si quis templum Dei violaverit, disperset illum Deus* (I Cor. iii): iste simile est his, quos Apostolus dicit: *Juxta Lex non est posita, sed iniuriosa, et non subditissima, impia, et peccatoribus.* Quomodo ergo justa Lex non est posita, versus iniquis et non subditis; sic doctrina ea quæ a fornicatione monet recedendum, casto non est posita, sed iniquis, et fornicatoribus, et inobedientibus. Non habemus itaque necessarium, ut discamus a fornicatione discedere, vermo ad perfectione tendamus a principiis elementorum Christi (Rom. xiii). Sciamus enim dehinc, ait, magistri esse propriæ tempore, rursum indi-

getis, ut vos deescamini quae sint elementa exordii seruorum Dei, et facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibq (Heb. v). Quidam serm, qui præcepit, Non fornicheris, non adulterabis, non furaberis, non scanda esca est, sed quasi lac præbetur insantibus. Athletarum cibus est de omnipotenti Deo, de mysteriis ejus, quæ lepta sunt, et latenter 953 in Scripturis significata sunt. Vide querendam ad Corinthis Paulus loquitur : *Lacte vos potam, non cibo, nequum enim poteratis, sed naque nunc potestis* (1 Cor. iii). Et quia lacte adhuc indigebant, et discunt quæ discere parvuli solent : *Bonum est homini mulierem non tangere, propter fornicationem auctem* (1 Cor. vii), et cetera. Rursumque instituimus, ne ipmolatitja comedant. Ista omnis doctrina lac parvolorum est, et adhuc infantium in Christo. Quemadmodum vero Ephesiis scribitur, solidum illis præber cibum. Non auditur quippe in Epheso fornicatio, non auditur in Epheso idolatria, et esus immolationum. Ex quibus docemur quid sit solidus cibus, et quod rationabile et sine dolo lac : moralis locus, quod sit solidus cibus mysticus intellectus. Beatum est igitur, ut fessipemus ad ea, quæ imperfectiona sunt principia transeuntes. Et quod moralis locus lac sit, Apostolus docet, cum iam aliqua de lacte dixisset addens : *Nos rursum jacientes fundamentumque pacientiam ab operibus mortuis* (Hebr. vi). Tales ounnes sunt qui adhuc lacte potentur : perfectus autem alius indiget disciplinis. Hoc ipso medio dicta sunt, quia sermone corespondet, 954 ne ab alterius expositione fornicationis statim alias fornicationem incurserem, quam nunc explanabo. Dicitur quippe ad Jerusalem : *Ei fornicata es tripliciter in filiabus tuis*, Quid est quod ait, quod tripliciter fornicata est in filiabus suis Jerusalem ? Dei indigemus auxilio, ut ipse nobis obscuritatem isti ipsi laici edisserat. Et quomodo Moses audierat Deum, et deinde ea quæ a Deo audierat, proferebat ad populum : sic nos indigemus spiritu sancto loquenti in nobis mysteria, ut operationibus nostris Scripturam possimus audire, et rursum quod audivimus, populis intimare. Quid est ergo : Tripliciter fornicata es in filiabus tuis ? Si intelligas fornicationem carnis, et animæ, et spiritus, et videtas aliquem fornicatori in his omnibus, videbis tripliciter fornicantem Jerusalem. Qui vero tripliciter castus es, iste ab Apostolo meritorum audire : *Deus auctor tuus pacis sanctificet nos per propria, ut integer spiritus noster, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur* (1 Tim. ult.), cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA OCTAVA.

De eo quod scriptum est : *In quo constituam cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias tu hæc omnia opera meretricie procas ? usque ad illud : Dediisti mercedes omnibus amatoribus tuis,*

955 Quæ prius lacra sunt, exposuiamus hodie, sumamus exordium ab eo, quod scriptum est : *In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus, cum facias tu hæc omnia opera meretricie procas ? Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis : Hucusque jam*

A diximus. Sequitur : *Quando lupanar tuum ædificasti in capite omnis via, et basem tuam fecisti in omni platea, et non es facta ut meretrice sangregans mercedes. Mulier, quæ machatur similio tibi, a viro suo accepit mercedes, et tu dedisti mercedes : omnibus amatoribus suis dedit mercedes, et tu dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis, et honorabas eos, ut venirent ad te in circuitu a fornicatione tua.* Et homo hominem constituere potest, malus in male, bonus in bona. Corrumpti enim mores bonos confabulationes pessime. Nec dubium quin loquentis 956 sermo auditorem ad pejora sollicitet, cum haereticus loquens constitutus auditorem suum in haeretica pravitate. Et ut ad meliora veniamus, si potest prodesse, qui loquitur, et vita ejus eum sermone enquaerit, B in bonis constitutus auditorem suum. Nos qui minimi sumus loci, si audierimus verbum de castitate præcipiens, constitui super eos econamur. Si ipsi loqui- mur de pudicitia, et nosmet ipsi auditores statuimus in pudicitia. Si de justitia prædicamus, ad justitiam impellimus. Si de Æde, sicut incanus, ut dignæ majestati divinae obediamus in Demino. Si ergo nos homines cum simus mali, solemus constitutus cor audiencis, sive in bonis, si boni sumus, sive in malis, si male agimus : putasne quod Deus non habeat potestatem quompiam in melioribus constitutus ? aut certe derelinquens 955 eum, fieri ei occasio, ut in pessimis constitutatur ? Multum utique juxta præsens eloquium peccavit misera Jerusalem, quam amissim voluit Deus per prophetas suos in melioribus constitutus : sed quia noluit consilia audire, noluit Dei recipere præcepta, dubitat Deus, et se dicit ne- scire quid faciat. In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus ? Quid faciam ? in quo constituam ? Multis peccatorum vineulis stringeris, delicia tua prohibent vitam tuam, ut a meis sermonibus consti- tuaris. Ego ipse frequenter constituere valui, lo- quens tibi per sanctos meos, et non audisti. Nunc ignoro quid faciam, et dico tibi : In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus, cum tu facias hæc omnia opera mulieris meretricie et procacis ? Sepe diximus, quia fortitudines contrarie amant pulchritudines animæ humanæ, et quando suscipit apima humana semina amatorum suorum, quedammodo fornicatur cum eis : sed quia et in communis vita sunt aliquæ meretrices, quæ fornicantur cum verecundia latere cupientes ; aliae vero, quæ non solum pudore delicta non velant, sed cum omni se proca- citate prostituantur : ideo assumptis exemplis animæ meretricis in peccatrice ista Jerusalem, et uit eam similes suotam mulieris fornicariæ procacis in forni- catione sua. Sepe à nobis talia epomitiuntur. Qui enim a religione non penitus recesserunt, vincuntur vero a peccato, et peccantes latere desiderant, similia faciunt meretrici erubescenti. Qui vero reli- gionem penitus aversantur iniuriant, ut non current du episcopo, de presbyteris, de diaconis, de fratrebus, sed cum omni præcæritate delinqvunt, similes sunt meretrici cum fiducia præstitutæ. Queritur ergo

in præsenti loco de peccatrice Jerusalem Deus, quia facit opera mulieris meretricis inverecunda, et dicit ad eam : *Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis.* Exposuimus hoc, quando nobis dictum est : *Ædificasti lupanar tuum in capite omnis viæ, et basem tuam fecisti in omni platea.* Volumus autem et nunc interpretari quid sit ædificare lupanar, non similiter in omni via, sed in capite omnis viæ, ne susfecisse videatur ædificasse lupanar in capite omnis viæ, sed insuper et basem suam posuisse in omni platea. Duo ergo generalia peccata peccavit, cum ædificavit lupanar suum in capite omnis **956** viæ, et cum fecit basem, et constituit eam in omni platea meretrix Jerusalem. Quæ sunt ergo istæ viæ? *State in viis, et interrogate semitas Domini æternas, et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea.* Multæ sunt viæ semiperpetræ, si retinetis eam expositionem, quam frequenter exhibui. Scitis et Moysen viam esse, et singulos prophetarum. Et quomodo multæ sunt margaritæ, quas necesse est possidere eum qui venturus est ad unam pretiosissimam margaritam : sic oportet ingredi multas vias Mosi, et prophetarum omnium eum, qui venturus est ad dicentem : *Ego sum via.* Sed dicit mihi aliquis : Quid ad propositum pertinet, quod locutus es? Cui sic respondebo : *Ædificavit in omni via Jerusalem lupanar suum.* Si consideraveris hæreticos omnes alienos a veritate, ædificantes domum ex his sermonibus, qui in Mose leguntur, ex his, quos in Isaia, et Jeremia, et prophetis reliquis invenerunt, intelligis novas doctrinas fornicationem esse Jerusalem, quæ ædificat lupanar suum in omni via, sed in capite omnis viæ. Si enim præventus quis fuerit post principium Mosi, exordium prophetarum, ad profundum ejus, et scientiam omnium pervenire, nihil potest facere ista meretrix ædificans lupanar in capite omnis viæ : eum querit, qui primum Ecclesiam ingreditur, qui fidei elementa suscipit, qui rufus est in sacramentis, eum, qui in exordio fidei constitutus est, vult introducere in lupanar suum, ædificans meretricem domum. Et quia frequenter fornicatio in Scripturis nominatur, exponere volo sermonis istius causam. Ecclesiastici, qui in Ecclesia sunt magistri, mores purgant iam suos quam suorum, et ex hac diligentia ædificavit domum Dei Ecclesiam, et opus eorum ædificatio Dei est. Hæretici ædificant lupanar in omni via : ut puta magister de officina Valentini, magister de coetu Basilidis, magister de tabernaculo Iacobonis et ceterorum hæreticorum, ædificant meretrici domum. Congregatio enim omnium malignorum lupanar est. Sed quid dicit Scriptura? *Fili, ne intendas in malam mulierem; mel enim distillat de labiis mulieris meretricis* (Prov. v). Unde ei mel distillat? Distillat enim mel de labiis mulieris meretricis. Ingressa est ad Mosen, ad Isaiam, ad Jeremiam, et de Scripturis eorum sibi mella colligit. **957** *Vade ad hæreticos loquentes :* Hæc dicit Moses, hæc Isaias, hæc Jeremias, et videbis quomodo de labiis eorum non fluant mella, sed distillent

A decerpentium de Scripturis verba pancissima. Et ideo, *mel distillat de labiis mulieris meretricis* (Prov. v). In capite ergo omnis viæ ædificat lupanar. Esto, intellectum sit lupanar, interpretetur et basem, quam in omnibus plateis posuit meretrix Jerusalem. Scriptum est in alio loco, quomodo in plateis manifeste advocat prætereuntes meretrix : varie quippe peccatum nos ad se trahere festinat, sive per hæresim, sive per gentilem conversationem. Et per hæresim quidem, quando ædificat lupanar in capite omnis viæ; per gentilem autem conversationem, quando basem ponit in omnibus plateis. *Lata est enī, et patens via, quæ ducit ad perditionem* (Matt. vii). Cum ergo quæ dicit, et in quibus audientes instruere conatur, de Scripturis asserit, ædificat lupanar in capite omnis viæ. Cum vero moralis locus fuerit dissolutus, et luxuriosa præcipiens, lascivum fecerit auditorem, quid aliud fecit, quam basem posuit in omni via? *Non est facta ut meretrix, congregans mercedes.* Videamus meretricem mercedes congregantem, et aliam rursus non congregantein. De hac enim queritur quasi de meretrice non congregante mercedes. Cum video esse meretricem, quæ non congreget mercedes, et legero ad istam dictum, quia facta sit ut meretrix non congregans mercedes, dicam congregari mercedes, esse peccando divitem fieri, peccando gloriam in sæcularibus comparare, peccando feliciter in mundo agere. Quando per peccatum, ut dixi, ista nascuntur, fornicatur anima, et congregat mercedes fornicationis sue, gloriam, divitias et reliqua quæ in perditionem animæ suæ conquisivit : quando vero fornicatur, et non agit prospere in sæcularibus rebus, sed per hoc, quod peccavit, etiam infeliciter vivit in sæculo, **958** meretrix est non congregans mercedes, et contraria faciens, id est, fornicariis mercedes ultro tribuens. *Et tu dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis.* Nonnumquam anima divites facit amatores suos, latentes in eo, quod acceperint mercedes ab ea. Sed dicit mihi auditor : Manifestius expone quomodo fornicetur anima, mercedes tribuens de rebus viri sui. Sic enim ait et in præsenti, et in aliis frequenter locis sermo divinus, quia sustulerit ea, quæ sunt viri, et dederit meretrix Jerusalem amatoribus suis. Quid est hoc, quod largitus est ei vir suus, quæ postea facta adultera, omne quod accepit, donat amatoribus suis? Vir animæ serino Dicit, sponsus amator verus, qui dedit ei easilitatem, dedit justitiam, dedit cætera bona. Quando ergo voluerit anima sequi fortitudines contrarias, id est (ut planius dicam) decem annis pudice vivens ad extremum fuerit fornicata, accipit bona viri sui, quæ multo tempore cum labore quæsierat, et dat ea amatoribus suis. Qui sanguinarii amatores rapiunt ad se virtutes miseræ animæ, et incedunt jactabundi super divitias ejus, et dicunt : Abstuli ei decennalem castitatem, eripui ab ea quinquennii justitiam, vindicavi mihi fortitudines ejus : oblitus est omnium bonorum ejus Deus, quæ aliquando fecit, quoniam comprehensa est in peccato, et oblitus es

ejus, quia confessa est nobis amica nostra secreta, quæ audierat, et tradidit omnia bona nobis amatoribus suis. Quæ discentes omni custodia servemus cor nostrum, et attendamus, ne quando ea quæ viri sunt tradantur amatoribus suis : quin potius invitamus sponsum sermonem et veritatem, ut nobis faciat ornamenti aurea variis expressa signis, per varia præcepta, et ornati effecti præparemur viro nostro Iesu Christo : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA NONA.

Super Ezechielem de eo quod dicitur : *Mater vestra Cethæa et pater Amorrhæus, usque : Et manum egeno et pauperi non porrigebat* (Cap. xvi).

959 Qui legit in principio prophetæ Jerusalem, quomodo increpata sit, quasi habens radicem, et generationem de terra Chanaam, patrem Amorrhæum, matremque Cethæam : is si legerit etiam hæc, quæ nunc interpretari nislur, putabit eadem repeti, et unum sermonem dupliciter prædicari. Sed qui diligens lector est, et ad curam ejus divinæ Scripturæ significantia pertinet, et consert præterita præsentibus, et verbum verbo componit, videbit differentiam non fortuitam. Ibi quippe, radix, inquit, tua et generatio tua de terra Chanaam, quod in præsenti non dicitur : *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa*, quod nunc non significatur. Et iterum ibi primum ponitur, pater tuus Amorrhæus : secundum, mater tua Cethæa; hic vero : mater vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus. Ibi quasi ad unum sermo fit : hic quasi ad plurimas. Nec enim (ut superius dixerat) ait, mater tua, sed mater vestra. Quando ergo diffunditur peccatum, et longius malitia procedit, et peccatores sua inter se peccata discerpunt, tunc non peccator unus, verum in uno sunt plurimi; sicut in exordio, quando erat principium delinquendi, necdum erant tantæ, quantæ nunc sunt multitudines. Unde utile mihi videtur a præsenti sermone paululum recedentem, naturam considerare peccati atque virtutum. Ubi peccata sunt, ibi est multitudo, ibi schismata, ibi hæreses, ibi dissensiones; ubi autem virtus, ibi singularitas, ibi unio, ex quo omnium creditum erat cor unum et anima una. Et, ut manifestius dicam, principium malorum omnium est multitudo : principium autem bonorum coangustatio, et a turbis in singularitatem redactio : ut puta nos omnes, si salvandi sumus, ad unionem, ut perfecti efficiamur in eodem sensu, et in eadem sententia, et simus unum corpus et unus spiritus. Si vero tales simus, ut non nos unitas

A circumscribat; sed et de nobis dici possit : *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephas* (I Cor. i); et adhuc a malitia scindimur, atque dividimur, non sumus futuri ubi sunt illi, qui rediguntur in unionem. Nam ut pater et filius unum sunt, sic qui unum spiritum habent, in unionem coarctantur. Ait quippe Salvator : *Ego et Pater unum sumus*. Et : *Pater sancte, rogo, ut sicut ego, et tu unum sumus, ita et isti in vobis* [Al. nobis] *unum sint* (Joan. xvii). Et in Apostolo legitur : *Donec occurramus omnes in virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis in unitatem Christi* (Eph. iv). Et rursum : *Donec perenniamus omnes in unitatem corporis et spiritus Christi*. Ex quo significatur, quia virtus ex plurimis unum faciat, et necesse nobis sit unum per

B eam fieri, et fugere multitudinem. Et hæc quidem dicta sunt, quia in præterita lectione conscriptum est : *Pater tuus, et mater tua, et radix generationis tuae*; in præsenti vero : *Mater vestra, et pater vester*. Ibi non didicimus, licet fuerit sermo de patre Amorrhæo et de matre Cethæa, sorores habere Jerusalem : hic vero addit : *Mater, inquiens, vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus, et soror vestra senior Samaria, hæc et filia ejus, quæ habitat a sinistra tuis, et soror tua junior, quæ habitat a dextris, Sodoma*. Quomodo virtus me facit filium Abrahæ, si secundum eam vixero : opera quippe Abrahæ faciens, filius est Abraham : sic virtus faciunt me filium diaboli. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo natus est* (Joan. iii). Virtus me facit etiam fratrems habere Christum, ut cum bonus ac bene moratus fuero, dicat Patri suo : *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo te* (Psal. xxii). Et loquitur ad eam, quæ nuntiare poterat verba ejus : *Vade, et dic fratribus meis*. Quomodo autem virtus fratrem mihi facit Dominum Jesum, ita malitia plurimos fratres acquirit, et hos peccatores : et hæc ipsa tunc mihi fratres generat, cum

961 creverit. Siquidem quando exordium erat peccataricis Jerusalem, necdum habebat sororem Samariam, necdum ei erat germana Sodoma : cum vero processit in scelere, ut præteritus sermo monstravit, effecta est media duarum sororum, senioris Samariæ, et junioris Sodomæ. Quæ sunt istæ duæ sorores peccataricis Jerusalem? Schisma et separatio D populi fecerunt Samariam. Siquidem eo tempore cum decem tribus cesserunt discentes : *Non est nobis pars in David, nec soror in filio Jesse* (III Reg. xii), tunc duæ vacce aureæ constitute sunt a Jeroboam, et facta est Samaria scissio : quæ magis post captivitatem decem tribuum crevit, quando custodes ab

legis facti, Samaritæ nuncupati sunt. Et constat tamen, non ad custodiendam, sed ad replendam Juðæam, et non Assyriorum tantum, sed diversarum quoque nationum colonias missas. Quamobrem et Origenes, et qui eum secuti plerique drincept sunt, sicut pertinet a custodiendo Samaritani nominis etymologiam. Coarguit vero illos et locus III Reg. xvi, 24, *Emisque (Amri rex Israel) montem Samariæ a Somer duobus talentis argenti, et ædificavit eum, et*

* Paria habet Tom. XXVI in Joannem, quæ sic Latine sonant : *Hebrei Somer dicunt custodem, sicut que tradunt Samaritanos primum appellatos fuisse, quod missi fuerint ab Assyriorum rege ad custodiam terræ Israel, post captivitatem Israelis, qui diversus erat a Juda, etc. Iose etiam Hieronymus cum aliis, tum principie ex Eusebio in Chronicô : Sennacherib, rex Chaldaeorum, ad custodiendam regionem Juðæam, accolas misit Assyrios qui, æmulatores Judæe*

Assyriis ad Israelis terram misi sunt, qui vocantur Samaritani. Somer enim *cœstos* interpretatur lingua Hebreorum. Ergo (ut dicere coeparam) secundum *toror mea est Samaria, quamdiu a peccatis longe sum: quando vero peccavero, crescunt mihi duas sorores, senior Samaria, et junior Sodoma.* Quæ cujus figuram habent, considerentur. Quicumque promittunt verba divina, et non sicut pollicentur, habent in se prædicationis veritatem, ut in Scripturis figuraliter Samaria nominantur. Væ, inquit, spernentibus Sion, et fidicibus in monte Samariæ (*Amos vi*): vindemias principatus gentium. Quasi dixerit: Væ his qui spernunt Ecclesiam, et confidunt super arrogancia et verbis tumentibus hereticorum. Hoc enim est spernere Sion, et confidere in monte Samariæ. Si ergo peccamus et nos Ecclesiastici, non sunt a nobis alieni heretici in dogmatum pravitate. Male enim credit, quicumque peccat. Si conversationem malam habemus, Sodoma soror nostra est. Gentiles quippe sunt Sodoma. Atque ita fratres sumus hereticorum atque gentilium, quando delinquimus; quia Samaria accipitur in heresi, et Sodoma in gentilitate. Habitat autem a sinistris peccatriis Jerusalem Samaria, a dextris Sodoma. Honorabilius quippe apud eam præcotorum est quod facto committitur, et ideo a dextris ejus **932** Sodoma est. Rureumque nec Samaria longe est, quia a sinistris ejus commoratur, et incrèpatur, quia ambulaverit cum filiabus et sororibus suis in omnibus iniquitatibus, et intantum ambulaverit, ut comparatio delictorum ejus illarum iniquitates fecerit justitiam. Unde oportet agnosceri iniquitates Sodomorum, ut edocet custodiam me ab eis, nec capiat ignoratione, quæ sunt iniquitates Sodomorum. Verumtamen iniquitates Sodoma sororis tuæ. Quæ iniquitas? Superbia. In satritate panum et in abundantia affluebant ipsa, et filii ejus, et minimum prosperis indigenie non suspicabant. Quod iniquitatem sint peccata Scripturis utentibus nulli dubium est. Alia quippe magna, alia minora ab his esse docantur. Cum autem sunt iniquitiae, hoc est, parva, vel maxima, forsitan aliquis inquirat, quod inter universa peccata sit maior, et prolixe suscipitur, omnium peccatorum esse maior, sive fornicationem, sive immunditiam, sive quodcumque libidinis inquinamentum. Sunt quidem et iota vere abominabilia alique polluta, sed non talia quæ hoc, quod nunc ab Scriptura quasi maior omnium condemnatur, a quo nos observare debemus. Quod ergo est peccatum meius omnibus peccatis? utique illud propter quod, et diabolus corruxit. Quod est hoc peccatum in quod tanta sublimitas decidit, ut elatus in judicium incidat diaboli? Ait Apostolus: *Inflatio, sapientia, arrogancia peccatum diaboli est* (*II Tim. iii*): et ob hæc delicta ad terras migravit de cœlo. Unde, *Dens superbis rebicit, humilius autem dat gratiam:* Et quid superbis terra et cenis, ut hominibus arrogancia sublevetur, oblitus quid erit, et quam

A fragili vaseculo contineatur, et quibus stereoribus immersus sit, et qualia semper purgamenta de sua carne projiciat? Quid enim ait Scriptura? *Quid superbis terra et cenis* (*Eccl. x*)? et in vita ejus præjet interanea ejus? Superbia peccatis omnibus maior est, et ipsius diaboli principale **933** peccatum. Si quando Scriptura diaboli peccata describit, inventies ea de superbis fonte manantia. Ait quippe: *Viribus faciam, et opulentia intellectus baserant fieri gentium, et fortitudine eorum defaserunt, et commotis civitatis, quæ inhabitantur, et orbem terrarum universum comprehendam, ut nidum, et quasi confracta ore auferam* (*Iusti. x*). Vide sermones ejus, quomodo superbii sint, quothudo arrogantes, et universa pro nihilo ducant. Tales sunt omnes jactatione et superbis inflati. Materia superbie, divitiae, dignitas, gloria secularis. Frequenter causa superbis est ei, qui ignorat habere Ecclesiastici dignitatem, ecclesiastis ordo, et Leviticus gradus. Quantu presbyteri constituti oblii sunt humilitatis: quall idecirco fuerint ordinati, ut humiles esse desiderarent. Quin potius humilitatem sequi debuerant, quia dignitatem fuerant consecuti, diceente Scriptura: *Quanto magnum fueris, tanto humilia te ipsum.* Et dilectum Synagogæ te fecit, nobilium submittit caput tuum: dumte instituerunt, noli elevari, noli fieri ex eis, quasi unus ex ipsis. Oportet humilem, oportet eas dejectum, oportet fugere superbiam malorum omnium caput. Considera Evangelium quasi condemnationis Pharisæi superbia et jactatio feriatur. Stabat Pharisæus et talia intra se orabat: *Dens, gratias agilibi, quia non sum ut cœteri homines, raptore, iniqui, adulteri, et ut iste Publicanus: fefana bis in sabbato* (*Luc. xvi*). At vero Publicanus, humiliiter et mansuetius longius stans, non erat ausus neque odulos levare, et dicebat: *Propitius esto, Deus, mihi peccatori.* Et descendit in domum suam Publicanus justificatus. Non simpliciter justificatus, sed justificatus comparatione Pharisæi. Observandus quippe est diligentissime omnis Scripturæ sermo, ordo, junctura. Aliud est justificari, aliud ex alio justificari. Simile est Publicanum et Pharisæo justificatum suisce illi, quod Sodoma et Samaria ex comparatione peccatriis Jerusalem justificate sunt. Et necesse est nos id scire, quia unusquisque nostrum in die judicii ab alio justificetur, et ab alio condemnatur. Etiamcum fuerimus justificati ex alio, justitia illa non tam laudis, quam criminis loco ponitur. Ut puta, si inventus fuero Sodomita habere peccata, et alias protrahetur **934** in medium, qui duplicita sceleris commiserit, justificor quidem, sed justifieor non ut justus, verum ut ex comparatione ejus, qui plura commisit, judicor justus, cum a justitia longè sim. Væ illi homini, qui a multis peccatoribus justificatur: ut econtrario multum beatus, qui comparatione justorum justus ostenditur. Inventimus in Scripturæ laudibus positum, bodis esse meliorem: ut puta, nullus sic fecit rectum ante la-

vocavit nomen civitatis, quam exstructar, nomine

Somer Domini mons, Samarium.

ciem Domini, ut ille, et ille, nullus sic pascha celebavit ut Josias. Ex quo ostenditur comparationem fieri justorum, et illum vere esse justum, qui sibi justificari mereatur. Utinam et ego collatus sapientibus sapiens reperiar, et justis judicer justus! Nolo quippe justificari ab iniquis, quia talis justitia criminosa est. Hæc anticipans locutus sum quia in his quæ lecta sunt, dicitur: *Justificasti sorores tuas in omnibus iniquitatibus tuis, quas fecisti* (II Par. xxv). Justificate sunt enim Samaria et Sodoma ex iniquitatibus Jerusalem. In omnibus iniquitatibus tuis, quas fecisti illæ super te. Idcirco diligentes attendamus, ut possumus agnoscere, omnes nos in die iudicii a pejoribus nostris justificandos, et rursum a nobis alios justificari. Unus solus est qui justificatur ab omnibus, et ipse nullum justificat. Ut puta, Sodoma justificatur ab Jerusalem, quia ab se sceleriora commisit: et forte Jerusalem ab alia aliqua, quæ se pejor est, civitate. Sic est quidam justificandus ab Antichristo, qui ad illum comparatur, et illius iniquitate ac sceleribus minor reperitur. Pessimus vero dæmon est, et (ut aiunt) miser, qui ab illo justificatur: forte et pater illius ab eo non justificatur, multo illo scelerior repertus. Dominus vero meus Jesus Christus justificatur juxta dispensationem carnis, quam ob nostram salutem circumstulit, ab Abraham, ab Isaac, ab Jacob, et a reliquis prophetis. Quando enim omnibus justis, et prophetis, ac beatis, quibusque in comparationem missis inventur contrarium huic, quod dicitur de Sodoma et Jerusalem, magis glorifico Salvatorem nostrum. Quod autem dico istiusmodi est, et Deo largiente, orantibus vobis, præbebo de Scripturis explanationem. Fecit Sodoma peccatum: Samaria quoque peccavit, iniquitatibus obruta est Jerusalem; **965** sed minora peccata a majoribus justificantur sub exemplo, quo Sodoma justificatur a sorore sua Jerusalem. Quomodo igitur iniquitas justificat, sic condemnat aliquando justitia. Verum, quæso, exspecta paulisper, donec docearis quemadmodum dicatur condemnare justitia. Iniquitas mea justitia est comparatione majoris iniquitatis. Sic et justitia mea ex comparatione multiplicis justitiae iniquitas reputatur. Propterea non justificabitur in conspectu tuo omnis rivens (Psal. CXLII). Fuerit licet justus Abraham, et justus Moyses, justus unusquisque illustrum virorum: sed ad comparationem Christi non sunt justi. Lux eorum cum ejus luce composita tenebre reperiuntur. Et quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscureatur, et velut alia quædam cæca materies contenebrescit: sic, licet fulgeat justorum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum. Luceat quippe lumen vestrum, non simpliciter dictum est, sed luceat ante homines (Math. v). Ante Christum non potest lumen fulgere justorum. Ut splendor lunæ, et micantia cœli sidera, priusquam sol oriatur in stationibus suis rutilant, orto vero sole, absconduntur: sic lumen Ecclesiæ, ut lumen lunæ, priusquam oriatur lumen il-

A iud verum Solis justitiae resplendet, et clarum est ante homines: cum autem Christus venerit ante eum, contenebrescit. Dicitur et aliibi: *Lux in tenebris lucet* (Joh. i). Quæ est ista lux, quæ lucet in tenebris? Justorum lux in tenebris lucet. In quibus tenebris? ubi est nobis certamen adversus rectores tenebrarum ieterum (Eph. vi). Hæc qui diligentius longiusque discousserit, non poterit infulari, videns lumen suum ad comparationem majoris luminis tenebras reputari. Quid est justitia mea, etiam si Paulus Apostolus clam? quid castitas, etiam si Joseph? quid fortitudo, etiam si Judas Machabæus existimat? quid alia virtus sapientia, etiam si Salomon apparat, ad comparationem Deli, et ad eorum qui meliores sunt? Ergo, ut dicere oportet, iniquitas justificat, et justitia aliorum comparatione condemnat. Idcirco: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudicaris* (Psal. L), dicitur ad Deum: Si me vult salvare Deus non affer in iudicium lumen suum: si vult esse inocularem, non defert lumen **966** Christi sui: alibquin puniet me; defert vero lumen minorum, comparans mihi inferiores quoque. Quanto amplius maiores mihi melioresque contulerit, tanto plus justus ero, si illi a me separari fuerint minores. Similiter est illud intelligere, quod ab Apostolo dicitur: *Alia gloria vobis, alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum: stella enim a stella differt in claritate: sed resurrectio mortuorum* (I Cor. xv, 41). Verbi gratia: fulgens et illud sidus non in conspectu lucidioris stellæ, sed obscurioris inicit. Quis nostrum potest ad intar fulgera lunæ? Quis lucidioris siderum coruscat lumine? Secundum id quod scriptum est in Daniele: *Fulgebunt sicut stellæ in sæcula* (Dan. xi). Et hæc quidem necessario interpretatus, ut prævi a superbis recedamus: Bodoniticum quippe peccatum est superbii iniquitas. Hæc Sodomorum sororis tuæ superbìa unde nascitur, et quæ habent radices, adjungit: *In sarcina peccati, et in abundantia effubebant* (Gen. xiii). Si soli litteræ attendas, multa abundantia antiquitatis in Bodonite fuit. Erat quippe terra eorum ut paradise Deli, et terra Egypti. Si autem a carnali intellectu ad spiritualem consonderis, ut videoas quomodo superbia Sodomorum in saturitate panum et in abundantia fluxerit, utilitatem capies et ad viæ officium, et ad alia quædam majoribus corrígenda. Propontamus primum id, quod ante multis dies lectum est, divitem vestitum byssæ et purpura, quotidie deliciis luxuriisque letantem, et Lazarum vulnerum tabe et vermium pedere confessum, querentem, solaticium famis suæ, micâs, quæ de mænsa ejus decidebant (Luc. xvi). Opportune autem nunc in hunc locum exemplum istud incedit, ut perspicuum sit quæ iniquitas divitie fuerit. Locuples erat, abundabat deliciis. Non enim accusavit eum Scriptura, quasi divitie in iniquitate possederit: non eum criminator est sermo divinus, quod meretricibus dedit: non homicidam, aut aliud quocumque scelerum facientem. Sed si consideres hoc, quod in pre-

senti scriptum est, et illud quod in Evangelio A dicitur, videbis quia et illius maximum peccatum inter universa peccata superbiam fuerit: in saturitate panum et in abundantia affluens non habuit miserationis affectum ad eum, qui ante portas suas **967** confectus ulceribus jacebat: sed in tantam superbiam elatus est, despiciens paupertatem: ut non computaret neque inferorum supplicia, neque communia humanitatis jura, quia oporteret hominem humana sapere, et in alienis calamitatibus pro simili conditione sui quodammodo misereri. Est igitur et dives ille Sodomita. Si enim talia erant peccata Sodomæ, ut in saturitate panum et in abundantia fuerit, talis autem est et dives, qui in Evangelio describitur, nulli dubium quin dives ille Sodomita sit. Quomodo autem Sodoma, et filiae Sodomorum superbae fuerunt, tales sunt arrogantes animæ et filiae Sodomorum, quæcumque nesciunt dictum: *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (*Luc. xviii.*). Hoc erat ei et filiabus ejus. Dehinc sequitur aliud Sodomæ delictum, quod debemus dicere, ne in simili criminis reperiamur: *Et manum pauperis et egenitis non suscipiebat*. Considera diligenter enumerationem peccatorum Sodomæ. Ego ipse si juxta vires meas manum pauperis et egenitis non adjuvero, Sodomiticum habeo peccatum. Sequitur alia accusatio: *Et superbe gloriabatur*. Et jaclatio gloriæ Sodomiticum crimen est. Sunt autem quædam Ægyptia peccata, quædam Sodomitica: sunt alia Babylonica, alia Assyria, alia Moabitica, et alia Ammantica, *Quis sapiens, et intelligit ista? aut quis intelligens, et agnoscat ea* (*Ose. xxiv. 10*)? Quotiescumque legimus ea, quæ de Sodomorum subversione conscripta sunt, non dicamus, miserabiles Sodomitæ, quorum ulterrius fructus terra non affert: miserabiles multumque plangendi, qui tam lugubria et tam dira perpessi sunt; quin potius convertamus hunc in corda nostra sermonem, scrutemur renes et cogitationes nostras, et tunc videbimus eos quos plangimus, in nobis intrinsecus contineri, et quia Sodomitica, et Ægyptia, et Assyria, et alia universa peccata, quæ castigans Scriptura enumerat, versentur in nobis. Polliciti supra sumus majus aliquid de Scriptura dicturos. Sodomæ in saturitate panis, et in abundantia, atque deliciis, et istius modi peccatis delinquenti lex loquitur: *Attende tibi, ne comedens et bibens repletus, et domos bonas ædificans, oribus tua et bobus tuis multiplicatus tibi, argento et auro* **968** *multiplicatus obliniscaris Dominum Deum*. Et in alio loco: *Manducavit et bibit, et saturatus est et incrassatus, recalcitravit dilectus* (*Deut. xxxii*). Similia his Salomon in Proverbiis ait: *Constitute [Al. constituite] mihi autem necessaria et sufficientia, ut non repletus mendax fam, et dicam: Quis me videt? aut egens fu- rer, et jurabo nomen Dei*. Simpliciterque dicendum, quia nihil sic in arrogantiam elevet, ut divitiae et saturitas, et cibus opum plurimarum, dignitas quoque et potestas. Est autem etiam ad altiora transgressum videre, quia superbiam frequenter nutriam

B si divinum sermonem intellexero, si sapientior essetis fvero. Scientia quippe inflat (*I Cor. viii*): non ego dico, sed Apostolus. Et ideo vereor, ne et ipse sustoller. Dantur et charisma ad id, quod expediat. Si ad hoc dantur, quod expediat, quis est ille cui non expediat? Et cur non expediat, audi. Inferior sufficit inflationem, et quandam placitionem sui, dum se putat inter ceteros eminere. Sæpe igitur saturitas panum, et abundantia materia est arrogantiæ. Sæpe autem et de spiritualibus donis superbiae crimen exoritur, et non est utробique discrimen. Tantus vir Apostolus Paulus necessarium habuit colaphum angeli Satanæ ut eum colaphizaret, ne elevaretur multum (*II Cor. xii*): quia orans et deprecans Deum, impetravit pro multis sæpe, quod petiit: cum autem etiam pro hoc petiisset, nec esset quod petierat consecutus, dictum est ei: *Sufficit tibi gratia mea, virtus enim in infirmitate perficitur*. Oportet itaque timere eum, qui adhuc in genere humano, et in hac præsenti luce versatur, non solum ea, quæ bona putantur in sæculo, sed etiam quæ vere bona sunt: quia magna non possumus sustinere. Exhibeo ad probationem præsentis sententia historiam David, in qua conscribitur in Uriam eum commississe peccatum. Ante Uriam nullum delictum reperitur in David: beatus homo erat, et sine querela in conspectu Dei. Quia vero conscius sibi vitæ immaculatæ locutus est quod non debuerat, dicens: *Exaudi, Domine, justitiam meam, intende deprecationem meæ, auribus percipe orationem meam non in latu dolo*: *de vultu tuo judicium meum prodeat, oculi tui videant rexitates: probasti cor meum, et visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas* (*Ps. xvi*): **969** et hæc dixit, quia visitatio Dei propter conscientiam, et vitæ beatitudinem eidem præsentaretur, tentatus est, et nudatus auxilio, ut videret quid humana possit infirmitas. Recedente quippe præsidio Dei, ille castissimus, ille admirabilis in pudicitia, qui audierat: *Si mundi sunt pueri maxime a muliere* (*I Reg.*): et accepérat Eucharistiam quasi mundus, non potuit perseverare, sed in eo repertus est crimen, in quo sibi quasi continens applaudebat. Si quis ergo conscius puritatis suæ scipsum glorificaverit, non habens memoriam illius dicti: *Quid autem habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriari quasi non accéperis* (*I Cor. iv*)? **970** relinquitur, et derelictus discit experimentum, quia in his bonis quorum sibi conscius erat, nou tam ipse sui extitit causa quam Deus, qui virtutum omnium fons est. Ex quibus apparet et saturitatem panum, et dona spiritualia ei qui ea non potest sustinere, generare superbiam. Idecirco fugiamus a Sodoma et peccatis ejus: fugiamus a Samaria et criminibus, quibus castigatur misera Jerusalem, ut in universis Deo nobis fortitudinem ministrante, humilitatem et justitiam consequamur in Christo Jesu: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA DECIMA.

Super Ezechielem, de eo quod scriptum est: Ergo

et tu confundere, et porta ignominiam tuam, usque: Et suscito ego testamentum meum tecum (Cap. xvi).

969 Primum quidem est, nullum opus facere confusionis; sed omnia talia, quæ possunt Deum libera fronte respicere. Quia vero (ut homines) sæpe peccamus, sciendum secundam, ut ita dicam, navem post confusionis opera esse erubescere, et pro sceleribus suis verecundos oculos dejicere, neque sic procaci vultu incedere, quasi nihil omnino peccaverit. Bonum est quippe post confusionis opera confundi: quia sæpe et hoc malitia artifex inoperatur, ne peccator ad pœnitentiam redeat, et sic agat quasi abduc in justitia perseveret. Videre possumus, et ex quotidiana vita discere, multos hominum post peccata sua non solum non lugere, quod fecerunt, verum etiam procaci fronte defendere proprias ruinas. Grande itaque beneficium in Jerusalem conservatur, si tamen credit dicenti Domino: *Et tu confundere.* Non que putes ad Jerusalem tantum hæc esse dicta, et non ad singulos nostrum, qui delictis tenebrum obnoxii. Unusquisque enim seipsum consideret, quid fecerit confusionem dignum, quid turpe locutus sit, super quo non habeat audaciam quasi dicto bono, quid cogitarit tale quod rubore dignum videatur, ab eo qui cordis et renis occulta considerat: et cum diligenter pveriderit cogitationes, facta, **970** sermones, tunc audierit prophetam dicentem: *Et tu confundere.* Post quod a Prophetæ jungitur: *Et accipe ignominiam tuam in eo, quod justificasti sorores tuas.* Sequitur confusionem ignominia, et dat Deus ei, qui confusione digna gessit, etiam ignominiam: C dixitque ad eum, *Et accipe ignominiam tuam.* Poteris autem intelligere quod dicitur, si consideraveris quæ quotidie in civitatibus sunt. Inhonorio civi est de patria sua exsulare, et infamia decurioni eradi de albo curiæ, et cujuscumque alterius conditionis homini relinqu quidem in vita, sed cum ignominia, sive in operibus publicis, sive in insula aliqua solitudinis vivere. Intellige autem mihi justum judicem ei, qui digna infamia fecerit, dicentem: O tu, qui pœna reus es, noli exsiliu tuum cum mœrore suscipere: non enim mereberis misericordiam, si irasceris ad pœnam: quin potius intellige digne te pati quod pateris: et cum te humiliaveris, atque dixeris justum de te factum esse judicium, forsitan misericordiam consequeris ab eo, qui potest post condemnationem ad pristinum statum revocare. Quomodo enim licet magno principi liberare aliquem de insula, et de exilio, et de publicis vinculis: multo magis licet universitatis Deo eum, qui **971** inhonorus est, in honorem pristinum restituere, si tamen sentiens delictum suum confessus fuerit digne se sustinuisse quod passus est. Dabo et aliud exemplum de Ecclesiastica consuetudine. Infamia est a populo Dei et Ecclesia separari. Dedeceps est in Ecclesia surgere de consensu presbyterii, projici de diaconatus gradu. Et quidem eorum qui abiciuntur, alii seditiones commovent, alii vero judicium in se factum cum omni humilitate suscipiunt. Quicumque igitur exi-

A guntur, et dolore depositionis suæ congregant populos ad schisma faciendum, et sollicitant multitudinem malignorum, non accipiunt in honorationem suam in præsenti, sed thesaurizant sibi thesaurum in die iræ. Qui autem cum omni humilitate sive digne, sive indigne, depositisunt, Deo judicium derelinquent, et patienter sustinent, quod de se judicatum est, isti et a Deo misericordiam consequentur, et frequenter etiam ab hominibus revocantur in pristinum gradum et in gloriam quam amiserant. Doctrina ergo optima est: quomodo hoc quod dicitur: *Et tu confundere,* sic et illud quod sequitur: *Et accipe ignominiam tuam.* Et hæc dico, ut profundiorem aliquem sensum de futura in honoratione interponam. Et ibi quippe erit aliqua ignominia his, qui dignum B opus ignominia fecerant. Siquidem resurgent alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, et confusionem æternam (*Dan. xi*). Quid autem est hoc aliud nisi pœnam infamiae sustinere? Dum ergo adhuc licet nobis, debemus minorationem nostram patienter ferre, ut cum hic tristitiam fortiter sustinerimus, in futuro sæculo moveamus (ut ita dicam) viscera misericordiae Dei, et benignitatem ejus, ut nos revocet in pristinum statum de ignominia et confusione: quomodo econtrario impossibile est lapidei cordis aliquem, et penitus non sentientem delictum suum, et ante vultum Dei omnipotentis superbientem, misericordiam consequi. Videmus enim quosdam bonos quidem libenter de se latam ferre sententiam, et ob saltem suam Dei justificare judicium: malos vero blasphemare adversus providentiam Dei, et dicere: Non sum digne adjudicatus huic infamiae, injuste ista perpetior. Si justificamus providentiam, solvimus nostram infamiam. Si vero non recipimus judicia Dei, multiplicamus **972** infamiam. Quomodo autem infamiam, sic et supplicia, sic et cætera. Quæ sunt enim huic, accidere consuerunt his qui a Deo pro delictis propriis condemnati sunt. *Et tu confundere, et accipe ignominiam tuam in eo, quod justificasti sorores tuas.* Plus meremur ignominiam, quando talia facimus, quibus peccatores alii justificantur, ut comparatione delictorum meorum, malorum scelera antiquitus condemnata misericordia liberet, eo quod ego subsequens pejora commiserim. Dicitur ergo ad peccatricem Jerusalēm: *Accipe ignominiam tuam in eo, quod justificasti sorores tuas.* Deinde si quis complevit hoc, quod scriptum est: *Confundere:* si quis prosecutus est sententiam Dei sequentem: *Accipe ignominiam tuam in eo, quod justificasti sorores tuas:* videat etiam gratiam, quomodo pro confusione vicissitudo clementiae restituatur, quia non contempserit judicium Dei, sed cum omni humilitate suscepit quod de se fuerat judicatum. Quid ergo repromittitur? Avertam aversiones eorum aversione Sodomorum, et sororum ejus in eo, quod justificasti sorores tuas, Sodomam et Samiam. Sodomam minorem, et Samiam seniorem, ut in præteritis diximus. Avertam aversionem eorum, id est, trium, quarum averterat aversionem,

ad meliora convertit: primo Sodomorum, deinde **A** Samarii, tertio vero Jerusalemi. Cum autem, ait, avertio aversionem Sodomorum, et Samariae, et Jerusalemi, tunc in antiquum restituentur: primum Sodoma, cuius priores avorterit aversiones: secundo Samaria, quam secundo convertitur: tertio Jerusalemi, cui tertiae aversiones tribuuntur. Igitur sahitates peccantibus in aversione Sodomorum, et filiarum ejus, in aversione ipsius Jerusalemi: et tribuuntur his, qui magis amantur a Deo, tardius. Sodoma quippe justificata ab Jerusalem, prima consequitur misericordiam, id est, gentiles. Samaria vero, hoc est, heretici, in secundo loco accipiunt sanitatem. Tertio vero, quasi indigni velocioribus medelae in pristinum statum restituentur, qui fuerunt de Jerusalem. Ante ergo gentiles, ante heretici clementiam consequentur quam nos: si tamen fuerimus impii, et nos peccata depressoient. Quanto enim propiores fuerimus Deo, et ad beatitudinem **B** viciniores, tanto cum peccaverimus longius sumus ab ea, proximi terribilium maximarumque paenarum. Justum est quippe judicium Dei, et potentes potenter tormenta patiuntur (*Sap.* vi). Qui autem minimus est, moretur citius misericordiam. Minima est Sodoma: et post eam in comparatione Jerusalem minima, non tamen sicut Sodoma Samaria est: et ideo primum illarum avertit aversiones, et postea Jerusalem dicens: Avertam et aversionem tuam. Tertio enim gradu hoo dicitur ad Jerusalem. Unum quando avertit aversionem meam, si inventus fuero Jerusalem, et peccator in medio sororum meorum. Cum audiero: Ut seras torquentur tuum. Ideo tertio loco ait: Avertam aversionem tuam, et post omnes: Ut seras tormentum tuum, et de honestatis de omnibus que fecisti. Est quedam mensura peccati, quam unusquisque recipiet pro eo, quod peccavit. Si habuero quinquaginta peccata, quinquaginta habeo ignominias: si centum, duplicitur mihi poena pro factis, et pro magnitudine delictorum tribuelur mihi ignominia. Maximis peccatis magnus cruciatus adjungitur. Deus autem solus verus iudex magnitudes peccatorum, et ignominiae qualitates, et peccati numerum potest pavidere. Dicitur itaque ad Jerusalem: Ut seras tormentum tuum, et de honestatis de omnibus, que fecisti in exercendo me. Vide econtraatio salientem Deum, quodammodo per haec verba instantem, quod iram ipse non habeat, sed peccator sibi ad iram concitat Deum. Unde et Apostolus ait: An divisas bonitatis, et mansuetatis ejus, et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam donitas Dei ad peccantiam te adducat? Justa autem duritiam tuam, et impunitens cor therantias tibi iram (*Rom.* 1). Separavit hic sermo iracundiam a Deo. Revera enim iracundia aliud quidam a Deo est, nec ei ut insita copulatur. Unde et de peccatisbus dicitur: Emisisti

* Notanda, ut caveas, quam sepe Adamantius inculcat, falsa doctrina ex Hebraeorum cœnoscis fontibus derivata, de poenis damnatorum aliquando finiendis. Quamquam enim incertus et fluctuans in ea opinione videri possit ex eo, quod subdit: Si hoc se sic habet, et sic futurum est, sive non: querentur

C iram tuam, si comedis eos (*Paul.* lxxvii). Nemo quod sibi socium est et onus suum emittere potest, verum emititur quod aliud est ab eo, qui emisit. His et nos peccando **D** irritamus Deum ut mittat iram, quam ipse non habet. Post haec, id est, post aversionem dicitur: Sodoma, soror tua et filie ejus restituentur sicut erant ab initio. Venio ad imagines et figuræ, et video quanto tempore excruciauta Sodoma restituentur in antiquum. Si autem id quod per figuram dictum est, ita se habet, quid de eo fieri, qui vere Sodoma fuerit? Statim post diluvium decima generatione passa est Sodoma ea quæ in Genesi leguntur (*Gen.* xiii). Erat enim prius quasi paradise Dei, et quasi terra Ægypti: verumtamen factum est Sodoma id quod etiam nunc vestigis regionis ejus perspecti licet. Ecce quanti jam temporum circuitus transierunt, ecce tria millia annorum sunt, et Sodoma nondum est restituta: non illa Sodoma, que in signo et in ænigmate ponitur, sed illa, que in realitate ratione perspicitur. Ait Hebrei Sodomam in eundem statum restituendam, in quo et antea constituit, ut rursum paradiso Dei et terre Ægypti comparetur. Si hoc se sic habet, et sive futurum est, sive non: querentur enim istiusmodi res apud eos qui doctissimi sunt: ut autem fiat quod dicitur, complebuntur mihi annorum tria millia, et tunc restituetur excruciauta [*Ali.* excruciat] tribus millibus annorum Sodoma, id est, anima mea: Sodoma, mels paenit peccatis. Grande intervallum temporis inter restitutionem et rursum positum est. Etiam si restituatur illa ut antiquitus erat, vide quanta exhaustio mala, quantis primis calamitatibus opprimatur. Hod autem quod de Sodoma diximus, et de Samaria quoque intelligere debemus. Et ipsa quippe nequum est restituta, sed ex eo tempore, quo decretum tribus ejectæ sunt de Iudea et de Samaria, et captivitatem sustinuit, et hominem accepit, non habens nolum suos. Restituerit autem et illa, sicut in principio fuit, cum decem tribus fuerint revertentes, ut solvatur id quod scriptum est: Capibus ductis est populus in Assyrios usque in modernum diem (*IV Reg.* xvii). Si autem tanto post tempore restituerit id, quod precessit in signum, quando tu restituferis, si tamen restitueris, Samaria et heretica anima, que simulacris, et **E** 975 seris non veris, ne signis de Jeroboam corde venientibus credidisti? Quando restituferis, o anima infelix, cum post tanta secula restituatur exemplum tuum? Si autem hoc super Sodoma et Samaria sit quæ justificare sunt ab Jerusalem, quid dicendum est de ipsa Ierusalem, quæ supradictarum scelerum sclera [*Ali.* ecclere] justificavit? Et restitutio mini sicut ab initio statuit. Et tu et filie tua restitutio mini sicut fuisse in principio. Sic hoc, quod dicit: Sicut fuisse in principio, et tamen dicitur istiusmodi res apud eos qui doctissimi sunt: et expressius paulo post: et tamen restituta sunt tamen in ejus passim scriptis pleraque alii, que Huetius in *Origen.* recitat, de ejusmodi æroxæcæteri, sive in pristinum restitutione testimonia, ob quæ male continuo audit apud *Ecclesiæ Patres*.

cens : *Et constituant judices tuos ut prius, et constitui-
tios tuos ut in exordio (Isai. 1).* Et nisi esset Sodomā
soror tua in auditu, in ore tuo, in diebus superbiā
tuā, quemadmodum nunc opprobrium es filiarum
Syriæ, et omnibus, quæ sunt in circuitu tuo filia-
rum alienigenarum, quæ circumdant te in gyro. *Im-
pietas tuas tu porta.* O clementissimum Deum salis-
facentem de restitutione, siquæ dicentem : *Impieta-
tes tuas, et iniquitates tuas porta!* Noh frustra dico
restitueris : sed cum impietas tuas, et iniquitates
tuas exhauseris, tunc in locum pristinum restitueris.
Quomodo vulnera, quæ in corpore sunt, sœpe parvō
tempore accidunt : medelæ vero vulnerum cum tor-
mentis adhibentur ingentibus, non juxta æqualita-
tem temporis, quo illatæ sunt, sed juxta rationem
durationis et verbi gratia, in puncto horæ a fractura
manus et pedis contritio accedit : hoc quod in mo-
do factum est, mensibus sere tribus, ac longo tem-
pore vix curatur : sic et voluptas, quæ fieri oportet
animæ sufficit, et luxuria, et senectus universa peccata,
cum in parvo tempore infelicem animam illexerunt,
et ad vitia traxerunt, magnum postea tempus in sup-
pliciis et cruciatiis promerentur. Propter quod hoc
dicit Dominus : *Et factum in te sciat fecisti, sciat
spreviisti hanc prævaricando testamentum meum, et memor
ero.* Primum quomodo fecisti faciam tibi, deinde memor
ero testamenti mei, quod feci tecum in diebus infantiae
tuae. Fecit quippe testamentum in diebus infantiae ejus.
Diximus autem supra quomodo cum ea fecerit testa-
mentum. *Et suscitabo tibi testamentum in æternum.*
Ego occido, et ego vivificabo, dicit. Qui enim ista præmit-
tit, dolores facit, et rursum **976** restituunt. Percus-
sit, et mortis ejus sanabunt. Dicitur in Michæl : *Iram
Domini sustinebo, quia peccavisti, donec justificet ipsa
causam meam* (Mich. vii). Quomodo justificatur causa
mea ? Quando iram Domini sustinuerit, qui divitias
bonitatis ejus, et patientiae, et longanimitatis con-
tempsi, et juxta meam duritiam et impunitens cor-
thesaurizavi mihi iram in die iræ, et revelationis
justi judicii Dei. *Et de honestaberis in eo,* quod sus-
cepisti sorores tuas seniores cum adolescentiis, et
dabo tibi eas in ædificationem. Supra unam dixit so-
rorem Sodomam, et aliam Samariam, nunc repetit,
et dicit sorores tuas seniorib; cum senior tantum
Samaria sit, et adolescentior Sodoma ; verum quia
Aliæ eorum eis connumerantur, dicit omnium unum
esse speciem. Quantæ autem filie Sodomorum sunt,
sanæ et Samariae. *Et dabo tibi eas in ædificationem,*
et non ex testimonio tuo, et suscitabo ego tes-
tamentum meum tecum. Considera finem repro-
missionis et cognoscas quia ego Dominus, ut
memineris, et confundaris, id est, cum receperis
peccata tua, et rememorata fueris, tunc con-
funderis. Et ultra non erit tibi os aperire. Cum re-
cepero peccata mea, et restitutas fueris, facto me-
um testamento, tunc amplius intelligo mala mea,

A et confundor, et conscient mihi ultra memet puntum. Vide autem quid mihi eveniat. Ut ultra non sit libe-
ram os aperire a facie ignominie, et quando eveniat in
eo, quod propitiatur tibi. Nec tunc quidem, quando
propitiatur mihi multa peccanti, possum os aperire !
nec quando ignoscit sceleribus meis, alius sum ab
ignominia, sed sentiens scelera mea, perpetuo
conscientiae meæ ligae discrucior. Idcirco quia igno-
minia et confusio æternæ nobis reposita est, si pec-
caverimus, omni corde precemur Deum, ut dei nobis,
usque ad finem et animæ et corporis nisu pro
veritate contendere : ut etiam si aliquod tempus con-
stiterit, quod nostram examinet fidem (nam ut au-
rum probatur in fornacè, sic fides nostra in peri-
culo et persecutionibus examinatur), etiam si perse-
cutione eriperit, inveniat nos præparatos, ne domus
nostra in hyeme corrut, ne ædificatio quasi in arena
constricta tempestibus dissipetur : ut cum flavé-
rint venti diaboli, id est, spiritus pessimi, opera
nostra persistant, quæ usque ad hanc diem persti-
terunt, si lahem nosti sunt occulte subrula, et in ex-
peditionis accidit manifestemus charitatem nos-
tram, quam habemus ad Deum in Christo Jesu, cui
est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA UNDECIMA.

De eo quod dictum est : *Fili hominis, propone en-
igma, et dic parabolam ad dominum Israel, et dices :*
Aquila magnarum alarum, etc. (Cap. xvii).

977 Exercitatio corporis, et in totum fortitudi-
num comparat illos, qui exercentur, et per partes
tumultuosaque membrorum sensusque membrorum
vegetiores facit ad sufferendum quid, aut ad sen-
tendum; ut puta levitatem acies, si exercitetur in
visu, acutior fiat ad videndum : autres, si frequentius
audiant, melius possint vocum capere dissonantes.
Hoc autem et in ceteris membris licet reprehenderet,
quod in paucis ostendimus. Verum quid mihi pro-
dest ad beatitudinem et ad vitam sempiternam, si
corpus exercitationibus roboretur ? Quod mihi est
emolumen, etiam si fortissimo corpore Nam,
etiam omnibus membris vegetus incedam ? Econ-
trario autem, si sensus animæ habuerit exercitatos
ad sentendum quid, ad dicendum dies noctesque
contriverit, non solum in hac vita mihi conductit, sed
etiam recedentem de corpore prosequitur. Idcirco
in parabolis et in enigmatibus locutus est Deus, ut
extenderet se mens nostra, vel posilis in unum col-
ligens dictorum latheatur acuminha, et a corporis vi-
tis recedens, dum intelligit veritatem, vitæ suæ
cursum secundum eumdem dirigit. Hæc in proposito
diximus, quia sermo Dei factus est ad Ezetielem,
dicens : *Fili hominis, narra narrationem, et dic para-
bolam ad dominum Israel.* Pro hoc autem quod Sep-
tuaginta interpretes posuerunt narrationem, alias, de
interpretibus translatis, *propone b problem;* alias
bus colligere est. Aquilam posuisse ανηγμα, Symma-
chum et Theodosionem πρόβλημα.

^a Vito ante legebatur, *factura.*

^b In Hexaplorum collectione hic locus desideratur.
Ex romanæ tamen editionis τῶν LXX annotationi-

profer problema, alias significa ænigma. Igitur et problema et ænigma et parabola est quod lectum est. Si quando illuminatione indiguimus scientiæ Dei, nunc vel maxime et necessarie indigemus, ut non tam ego, quam, orantibus **978** vobis, gratia Dei in me edisserat solutionem problematis, et ænigmatis, sive parabolæ. Quæ est ergo parabola aquilæ, quam in præsenti Spiritus sanctus ostendit? Quæ non solum aquila, sed etiam comparatione cæterarum aquilarum, magna aquila, et ingentium alarum, et longa extensu, et plena unguibus, sive (ut quidam interpretatus est) plena plumis scribitur. Non solum his, quæ diximus, major est cæteris aquilis, verum in eo vel præcipua est, quod ductum habet intrandi in Libanum. Nam ingrediens illuc ab arbore cedri, quæ in Libano sita erat electa, teneritudines, et summa quæque decerpserat, et attulit in terram Chanaan, in civitatem sive negotiatorum, sive negotiaticem, sive translatorum, sive certe (ut Septuaginta interpretati sunt) muratam, et posuit hoc, quod de cedro Libani sumpserat, ut plantaretur et cresceret in terra Chanaan. Post hæc eadem aquila de semine terræ unde sumpserat summitates cedri, et extrinsecus sibi semen accepit, et plantavit illud in campo frondifero super aquam multam. Hoc autem ipsum, quod de terra Chanaan fuerat assumptum, ab ea, quæ Libani summa quæque decerpserat, id est, quod secunda vice acceperat, factum est in vitem non fortem, sed infirmam, verum etiam statuora pusillam: et palmites hujus vitis infirmæ reclinati sunt, pro eo quod de Libano et cedro fuerat assumptum, intantum ut radices suas sub ipsius trunco consitas haberet. Et quidem facta est vitis, et fecit propagines, et extendit arbusta sua. Et post hæc venit alia aquila, et ipsa magna magnis aliis, et copiosis vel plumis, sive unguibus: et **979** ecce ista vitis, de qua nunc diximus, veniente secunda aquila declinavit testamentum suum ad eam, spernens id testamentum, quod prius cum arbore fecerat, in qua reclinata vitis fuerat effecta, et propaginibus factis, arbusta latius fuderat, et complexa est secundam aquilam, et radices suas a priore transtulit ad sequentem. Deinde palmites eniçit ad aquilam secundam, ut irrigaret eam cum gleba plantationis ejus in campo bono: et aqua multa. Et quidem irrigata est hæc ipsa vitis et translata ad aquilam secundam, ut ficeret incrementa, ut afferret fructum, ut fieret in vitem magnam. Idcirco prophetæ imperatur ut dicat, quia testamentum transgrediens vitis, quod fecerat cum aquila priore, et statuens illud cum secunda, non dirigatur, neque radices teneritudinis ejus effloreant: quin potius fructus ejus propter transcenditionem ejus putreant et arescant omnia quæ de ea oriebantur, et jam ultra non habeat brachium magnum et populum multum; evellatur autem radicibus, et licet irrigata sit, tamen non perseveret, et non dirigatur in ubertatem, statimque ut contigerit eam ventus urens, arescat, et cum gleba plantationis suæ siccatur. Hoc propositio ipsius historiæ

A exposcit, ut quæ obscurius dicta sunt, quibusdam adjunctis sermonibus planius enarremus. Et si tantus labor est, ut ipsum, quod dicitur, intelligatur: quid necesse est dicere, ipsam questionem quantum habeat obscuritatem, quæ sit aquila prior, quid sit Libanus, quæ cedrus, quæ summa cedri, quæ aquila secunda, quæ translatio vitis a priore ad sequentem? Si aliquando Dei indiguimus auxilio, semper autem in intellectu Scripturarum Spiritu sancto indigemus: nunc profecto tempus est, quod nobis præstet auxilium, et pendat ipse quæ dixit. Quomodo Salvator noster in Evangelii quasdam parabolas ipse interpretatur: sic et nunc propheta in secunda propheetia, quæ in reliquis lecta est, significat, quia Aquila prior Nabuchodonosor sit rex Babylonis, qui ingressus est in Libanum, id est, Jerusalem: et accepit de summis cedri, id est, regem Jerusalem, et principes ejus, et attulit ea in terram Chaldaeorum, scilicet in Babylonem. Plantavit quippe in captivitatem accipiens filios Israel, et de regio semine, **980** et de genere principum in eadem terra constituit. Post hoc autem, et post regiam stirpem, alia quoque multitudo capta est ab eo, et vitis effecta est, non tam robusta quam fuerat cum fuisset in vinea Dei, et in terra sancta, ubi sacrificia Dei celebrantur, sed erat in Babylone translata vitis infirma. His ita gestis, inter Pharaonem regem Ægypti, et Nabuchodonosor regem Babylonis, bellum ortum est. Igitur populus, qui cum regibus suis ac stirpe optimatum ab Assyriis fuerat afflictus, reperta occasione, qua jugum Nabuchodonosor abjeceret, et ejus imperio liberaretur, intulit se ad secundam aquilam grandem, magnarum alarum, id est, Pharaonem (**IV Reg. xxv.**) Deinde, sic ordine currente rerum, quia Deus non Pharaoni tradiderat, sed Nabuchodonosor, et illi non sustinentes judicium et imperium ejus, excusserant jugum Nabuchodonosor de cervicibus suis, et ad Pharaonem transgressi fuerant, ira Dei super eos ingruit, et contra evenit, quam putaverant. Opportet quippe eum, qui a Deo damnatur, non fogere sententiam ejus, nec voluntatem judicantis velle mutare, verum patientissime sustinere, donec ipse Deus liboret qui damnavit. Igitur, quia ad Pharaonem transstulit se populus, relinquitur ab auxilio Dei, et pejora patitur, quam ante perpessus est a Nabuchodonosor. D Diximus solutionem parabolæ juxta litteram, et id quod scriptum est: sequitur durior interpretatio, et difficilis ad intelligendum, secundum verum Nabuchodonosor, et verum Pharaonem, et ea verba, quæ de aquilis praedita sunt. Idcirco autem ante interpositionem sequentis lectionis, hanc expositionem summatim strictiusque prædiximus, ut et præsens locus facilius intelligatur, et nihilominus servetur loco suo plenior exppositio, et consequens parabola etiam juxta allegoriam latissime disseratur. Verum nunc pauca debemus assumere, et quasi quodam armamento futura interpretationi viam sternere de his, quæ nobis Dei gratia largitur, scientes quid in sequenti plenius exponemus. Ac primum quidem videndum est, quæ

Nabuchodonosor et Pharaon aquilæ dicantur. Forsitan quærerit quispiam, qui non otiose et transitorie Scripturas legit : Nabuchodonosor aquila **981** est magna, et magnarum alarum, et hic Pharaon alia aquila magna similiter alarum ingentium, et in Lege inter immunda animalia posita est aquila : quare et justus dives effectus præparat sibi alas aquilæ, ut possit converti in domum principis sui? quare etiam reprobatio quædam est apud Isaiam prophetam dicentem : *Justi accipient pennas ut aquilæ, current, et non laborabunt, gradientur et non esurient?* Si enim immunda est aquila, non oportet nos pennas accipere ut aquilam, cum justi fuerimus : neque cum divitiæ nobis creverint, oportet præparare nos nobis pennas aquilæ. Cui primum respondendum est, quædam nomina animalium in Scriptura in utroque genere, id est, in malo ac bono posita : ut puta leo, in bonam accipitur et in malam partem. In bonam sic : *Catus leonis Juda ex germinatione, filii mi, ascendisti, accumbens dormisti, ut leo, et ut catus leonis : quis suscitabit eum* (Gen. xlix)? In malam vero partem sic : *Adversarius noster diabolus, ut leo rugiens, quærens devorare circuit, cui expedit nos resistere firmos in fide.* Sed et malignus supplantare cupiens insidiatur in occulto, ut leo in spelunca sua insidiatur, ut rapiat pauperem. Quomodo ergo leo dicitur et in malam partem et in bonam, non est incongruum etiam aquilam in utramque partem accipi. Et, ut ego suspicor, justus non est aquila, sed quasi aquila, simulatur quippe aquilam. Et quomodo serpens æreus typus fuit Salvatoris : neque enim serpens erat vere, sed imitabatur serpentem, dicente Domino : *Ut Moyses elevavit serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis* (Joan. iii) : eodem modo et justus non tam aquila est, quam aquilæ similis, quia ei utile est imaginem aquilæ sectari. Juxta hunc intellectum et in alio loco præceptum accepit justus, ut sit sapiens sicut serpens, non ut fiat serpens, sed ne a veri serpentis capiatur astutia. Si autem sermo Dei Scripturas diligenter excutiens, et spiritus, de quo scriptum est : *Spiritus omnia scrutatur etiam alta Dei* (I Cor. xii), in alicujus animam venerit, manifestissime ostendet de Scripturis, et aquilam et leonem in partem mundorum animalium posita : Cherubim Dei habere faciem hominis, et faciem leonis a dextris quatuor partium, et faciem vituli, et **982** faciem aquilæ a sinistris quatuor partium ; et haec, quæ in Cherubim videntur, id est, aquila et leo, munda sunt. Nihil quippe immundum est in curru Dei. Et quomodo tu de gentibus credens, mundus effectus es : *Et quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris*, dicitur de omnibus, quæ de cœlo pendentia ostensa sunt Petro : sic mundatus est leo et aquila, quæ in Cherubim apparuerunt. Nec non est aliud, quod in Christi adventu futurum prædicatur : novit mundum leonem, mundam et aquilam, quæ nuncupatur immunda : *Lupus enim et agni pascentur simul* (Isai. xi). Lupus enim qui cum ove innoxius pascitur non est ultra observan-

Adus. Non mihi dicitur de tali lupo : *Attendite ab eis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces* (Matth. vir). Signanter locutus est dicens : *Intus autem sunt lupi rapaces*. Sunt quippe alii non rapaces, quando lupi et agni pascentur simul, et vitulus et taurus, et leo pariter edent. Cum autem fuerit tam diversarum inter se naturarum in fide Christi facta sociatio, leo non erit jam immundus, verum seritatis suæ obliscescetur, et universa animalia, quæ in lege Dei dicuntur immunda, conditionis antiquæ recipient puritatem. Hoc autem et ex parte jam factum est, et plenissime [Al. planissime] in secundo complebitur adventu. Prævenit igitur sacramentum, quod ostensum est in Cherubim, rei veritatem : et intantum leonis et aquilæ facies cum aliis faciebus cognatae sunt, ut majus nobis videatur vitulo, et tauri, et leone simul pascentibus, id quod apparet in Cherubim. Ab Isaia quippe nihil de his, quæ prædicta sunt, sibi cohærens, et invicem conexum reprobmittitur. In Cherubim vero unumquaque animal cum alio cognatum est, facies vituli faciei leonis, et vultus hominis vultui aquilæ. Non igitur magnopere mireris cum Pharaon, et præcedens eum Nabuchodonosor, aquilæ nuncupantur : justus vero pennas assumere dicitur ut aquila, et in Dei parte dives effectus aquilæ sibi pennas præparet ad volandum. Verum ut ad propositum redeam, specialiter quiddam significatur de Nabuchodonosor, quia magna et magnarum alarum, et sui extensione longissima, intantum ut ausus fuerit dicere : *Viribus faciam, sapientia intellectus auferam fines gentium, et virtutem eorum* **983** depascar, et commovebo civitates, quæ inhabitantur, et orbem terrarum universum comprehendam manu ut nidum, et quasi confracta ova auferam (Isai. x). Ecce ista est extensio alarum ejus. Nec hoc ei sufficit, verum unguibus plenus est, et multis plumis, et habet ductum intrandi in Libanum, ut cedri ejus summa decerpatur. Quamdiu hi, qui commorabantur in Libano, non peccaverunt, id est, quamdiu in Jerosolymis positi, [Supp. non] sunt in sceleribus deprehensi, non accepit potestatem ista magna aquila, ut ingredieretur in Libanum, neque assumpsit sibi electa, et cedri semen regium, et principum stirpem. Ista quippe sunt teneritudinis ejus, quæ quodam tempore non fuerunt duro corde : atamen rapuit ea, quia peccaverunt in Dominum. *Aquila ista grandis*, etc., totius arboris cacumina in Chanaan transtulit, quia figurat Babyloniorum terra maledicti Chanaan dicitur. De quo ait Noe : *Maledictus puer Chanaan, famulus erit fratribus suis* (Gen. ix). In civitate quoque negotiatorum, sive negotiatrice, sive transferentium, aut certe murata, posuit hoc, quod de cedro abstulerat, et accepit sibi de semine terræ, jam non de altioribus solum, sed etiam de minoribus, et de populo Judæorum, et dedit illud in campum frondiferum, super aquam multam respiciendum constituit illud, et exortum est, et factum est in item firmam. Inserviatus est vere populus Dei in Babylone, et ideo

neque canticum Domini cantare poterat, dicens : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal. cxxxvi*)? Reversus non poterat ipsius firma non esse, quae plantata fuerat in Babylonie. Quia pacto vires pristinas reservaret, quae vitis Babylonica esse coepisset. Quia quia in sancta terra fructus non fecerat, ideo translata ab aquila, et in terra posita Chanaan, facta est in vite insirmam, et in pusillam statuam. Quamdiu in terra sancta fuit, ingens vitis erat : quando vero translata est in fines peccatorum, et insirmam et parva effecta est. Et tu igitur, vitis, quae me audis, si vis esse magna, noli exire de Ecclesiis finibus, permane in terra sancta Jerusalem. Quod si propter peccata in pejora corrueris, transfereris in aliam terram, et eris in vitam pusillam, et palmitas tui decideris, et radices tuæ siccabuntur, intantum ut postea desideres requiescere super aliam aquilam, **984** ut nunc dicitur, magnarum aliarum et plurimorum unguium. Bonum est condemnatum in condemnationis permanere sententia, quamdiu ei libet qui danicavit. Non curramus volentes ad Pharaonem ; si enim ad eum currimus, contra Deum facimus, qui dixit : *Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Egypti, de domo servitus* (*Deut.*). Ad Nabuchodonosor enim non tam sponte properavimus, quam condemnati, et perfracti ad eum sumus. Sequitur : *Et factum est altera aquila magna magnis alas, et copiosis ungibus, et ecce gressus ista amplexabitur eam, id est, secundam aquilam, Evenit saepe, ut ab una contraria sortitumque ad aliam transferatur. Jussus est enim Deus, ut Israëlitarum populus quod Nabuchodonosor jugum colla submittaret, ut legimus in Jeremias, intantum ut compinacetur ei, qui ab ejus servitio declinaret : et eo tempore, quo Jeremiam exposuimus, ea que nobis gratia Dei, orationibus vobis, largita est, sive certa uitiumque sensimus exponere conati sumus. Noluit autem id facere, quod fuerat imperatum ; sed palmitas suos extendit ad Pharaonem in gleba plantatiqnis ejus, ab eo constituta est in campo super aquam multam, ut fructus asserret uberrimos : et deserita Aegyptio, rursum Aegyptum concupivit, putans se ubertatem pristinam consueturam : hoc in primis cogitans, quod si Nabuchodonosor ad Pharaonem transcederet, radices firmaret, evelleret statuam, fructus asserret. Sed in contrarium quam pulchritudinem omnia reciderunt. Fructus quippe ejus omnis computrui, et nullulationes, quae saltem modice in Babylonem reverant, mutatione regiorum exaruerunt, intantum ut radicibus evulsa sit, ne ultra in brachio magno, aut in populo plurimo copysalesceret. Quid ita se hanc lapta, vel talia consipient sacramenta ? quid unusquisque sermone significat ? Possumus, si iam haec omnia auditores, ad aliam quamdam Jerusalem consondere, et ibi demonstrare quomodo aquila magna ductum suum fecerit, et in haec, quam nunc nos possidemus, Babylonem summittantes ejus desulerit. Possimus secreter quendam de Pharaone legui : verum, quia tempore coactio-*

A mur, et forte audenter promittimus, quod non valimus implere, ad minora redeamus, et secundum mensuram intellectus **985** nostri sic potius expopamus : Venit ad istum Libanum, hoc est, Egesijs, ubi hostiae Dei, ubi incensum orationum ejus celebratur, ista magna et vera aquila, Nabuchodonosor, id est Iacobus, et rapui. Absit autem a temporibus nostris : ut de summis cedri, id est, de principiis et de regio semine in Chanaan transferat. Oremus, ne sat quod saepe factum est. Assumpimus enim sunt quidam, et in Babylonem translati, qui in Ecclesia principes fuerunt, et propter peccatum suum de Libani summissate sublati. Super his dicendum est quia aquila magna magnorum unguium, plumis extensa accepit de cunctis cedri, et deraserit eos de Libano, id est, de Jerusalem, et plantaverit in terra Chanaan. Non solum autem aquila ista summa cedri, id est, de optimatum genere, sibi vindicat, **986** sed et terræ semen rapit, et transiert in terram Chanaan quando quis de populo peccat, et de Dei plebe diaboli laqueis pregeditur. Quapropter diebus et noctibus tam pro nobis quam pro fratribus nostris Dei imploremus auxilium, ne quis de Jerusalem transferatur in Chanaan, ne sententia ejus deserita, a voluntate illius ad aliam tendamus aquilam, et veniat super nos ira major, et putrescat universa plantatio, et fructus pariter cum radicibus arescat. Plantatio quippe Jerusalem non potest in alia terra ferre fructus, non facit palmitas in finibus alienis ; sed statim cum gleba sua siccatur, si non perseveraverit in voluntate Dei, et in Ecclesia ejus, id est, et facit et sermonibus et scientia veritatis Christi Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA DUODECIMA.

De eo quod scriptum est : *Fili hominis, dic ad dominum exasperantem, nescitis quid ista significat* (*Cap. xvii*).

985 Ea, quae jam supra memoravi de aquilis magnis, et magnarum aliarum, et magnorum unguium, nec non quae prima et secunda aquila gesserunt, nunc quasi in prophetia, scilicet figurata, vult ex parte sermo divinus exponere, nobis ad intelligendum relinquens quae ipse dimisit intanta, ac primum quidem, licet saepe jam dixerimus, iamque etiam nunc aliquid non novimus inserere conatur, quod nostræ animæ tribuat salutem, in eo, quod dictum est ad prophetam : *Dic ad dominum amaricantem, sive exacerphantem, Non spem addidisti dominum exacerphantem, sive exasperantem me.* Et si volamus videre cujusmodi sit peccatum exasperatio, audiamus quam dulcia ei, qui intelligit, eloquias Dei sunt, dicenti : *Quam dulcia gutturi meo eloqui fugit (Is. cxviii).* Hæc naturaliter dulcia cum assumpserint credentes, aut [Al. ut] bene vivunt, aut vere contrarium faciunt. Et siquidem juxta divinam regulam ingrediuntur, rescribunt gloriam Dei in ea dilectore quo natu sunt. Juxta mei amici motum ruit, quia

conversacionis bonitatem et augeant eloquiorum Dei amaritudinem, miscentes dulcedinem vitæ dulcori amaritatem. Si vero quis peccat, et extra præcepta Dei peruersus incedat, **986** iste accipiens dulcissima elocquia Dei per naturam amarissimi peccati (amorum quippe peccatum est, quod dulcedinem sermonis exterminat), in amarum saporem omnipotem redigit suavitatem. Quod dicimus plenius animadvertes, accipiens exemplum, Herba quæ phisiphorum nognatur, naturaliter amara est: hanc si secundum qualitatem, et quantitatem mellis ip mel in iugis, amaritudine sua vincit ejus suavitatem et cogit amarum esse quod dulce est. Hujus herbae vim habet peccatum. Si plura peccaveris, plus amaritudinis mutio in dulcedinem sermonum Dei. Si grande fuerit quod delinquas, totum dulcorem mellis verto in acerbum saporem. Et ideo Deus, qui sermonem suum a peccatoribus concelebat, ut cescitur, utique pro qualitate amatoris vitæ, et pro modo intentionis, amaritudinem pœnarum suppliciorumque restituit. Et siquidem nos, qui haec dicimus, et semel credimus Deo, peccaverimus, exasperare nitimus sermonem ejus: qui vero penitus a fide ejus recesserunt, neque ingressi sunt Ecclesiam, hi non faciunt amara eloquia Dei. Quomodo enim possunt suavitatem exasperare sermonum quibus nondum crediderunt? Ideoque nobis alia servantur **987** tormenta qui videmur credere, et in ipsa credulitate peccamus, ab eorum suppicio, qui ne iniustum quidem credulitatis habuerunt. Et ne solummodo putemus verbum nos exasperare Domini si peccemus, delictum nostrum usque ad ipsius Dei injuriam pervenit. Scriptum est enim, quod qui peccat, per prævaricationem legis Deum inhonoret. Parvus erat si dixisset: inhonoret angelum: nunc autem, per prævaricationem, inquit, legis Deum inhonoret. Quotiescumque prævaricamur legem Dei, toties inhonoramus Deum, et quanto majora delinquimus, tanto majoribus contumelijis afficiamus Deum: quanto plura peccamus, tanto plus inhonoramus Patrem et Christum ejus, sicut scriptum est: *Quanto magis putatis, deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaveris, et sparguius Testamenti pollutum duxeris, in quo sanctificatus es, et spiritui gratiae contumeliam feceris?* Igitur quicumque peccat exasperat et contumeliam facit, et inhonoret tam Dei eloquia, quæ suscepit, quam cum, qui docuit. *Dic nunc ad domum exasperantem: Nesciis quid sint ista, id est, quæ in parabolâ dicta sunt aquilarum.* Dic, cum veneris rex Babylonis ad Jerusalem, et cæperis regem ejus, et principes ejus. Quamvis ad historiam pertinet prophetantis, expositum est: *Quod Nabuchodonosor venerit in Ierosolymam, et captivos duxerit Sedechiam regem Judææ, et principes, qui erant cum eo, partem populi Judæorum (IV Reg. xxv): nec non etiam illud addemus, quomodo plantaverit eos in terra Babylonis.* Sed non stemos in littera, nec bæreamus in historia, magis autem tu, qui in Scripturis Dei profectum habes, et nosti quia ista omnia figuraliter contingere.

A hanc illis, scripta sunt autem pro nobis, in quos fines sæculorum decurrerunt. Instat ecce verus Nabuchodonosor, querens aliquos capere de nobis. Et primum quidem eupit (si beri potest) de principibus Ecclesiæ captivos sibi ducera. Verum quamdiu Ezechias, Jonas, aut certe quicunque justus rex regnat in populo, non potest iste Nabuchodonosor vincitos abducere, aut principes aut populum de Judæa. Si autem nos, qui videmur Ecclesiæ præesse, peccaverimus, locum dantes diabolo adversum Pauli præceptum deceptis: *Nolite locum dare diabolo (Eph. iv): quodammodo per delicta nostra, quæ facimus in Jerusalem, occasionem **988** tribuinus Nabuchodonosor, ut ingrediatur civitatem sanctam, et abducat quoniamque voluerit. Qui vere non peccat excludit Nabuchodonosor, ut non possit in terram Dei ingredi. Ergo omnibus viribus excludamus Nabuchodonosor, ut ad beatum istius Ecclesiæ conventum non appropinquet. Excludamus autem eum assumentes clavem scientiæ, excludamus eum conversatione, et factis bonis, ut non rapiat regem Jerusalem, et principes ejus, ut non abducat eos in Babylonem captivitatis suæ triumphum. Si vero aliquem ex nobis vincere potperit savus inimicus, dicit enim in Babylonem, non in locum amplum alienjus terre, sed in Babylonem animæ, id est, confusione. Frequenter diximus Babylonem confusione interpretari. Quicumque enim ab eo victus abducitur in confusione mentis suæ transfertur in Babylonem. Respiciamus ad quotidianam vitam. Si quando viderimus animam C a peccatis, a vitiis, a tristitia, ab ira, a desideriis, ab avaritia confundi, sciamus istam esse quam diabolus abducat in Babylonem. Si vero principali cordis tranquillitas, serenitas, pax fructum fecerit, sciamus quia Jerusalem versetur ip ea, visio quippe pacis intripsecus est. *Et ducit eos ad se in Babylonem, et sumit de semine regum, et disponit ad ipsorum testamentum.* Omnes qui sermonem Dei suscepimus, regium semen sumus. Etenim genus electum vocamus, et regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitiōnis (I Pet. ii. 9). Si quis ergo ex nobis, qui in ordine regalis seminis constituti sumus, per peccatum suum captivus abducitur a diabolo, haud dubium est, quin de regio genere sit abductus in Babylonem, et faciat testamentum cum Nabuchodonosor, qui jam testamentum Dei spreverit. Impossibile quippe est hominem sine testamento esse. Si habet testamentum Dei in te, non potest testamentum tecum facere Nabuchodonosor. Porro si repulisti testamentum Dei per prævaricationem mandatorum ejus, suscepisti testamentum Nabuchodonosor. Spiritum est enim: *Disponit ad eum testamentum suum, et inducit eum in maledictionem.* Deus in benedictione nobiscum testamentum facit: Nabuchodonosor vero testamentum suum in maledictione constituit. Non potest in benedictione esse qui pactum fecerit cum Nabuchodonosor. Sed dicit quilibet aliquis, qui in Scripturis divisus est eruditus: *Inscriptis in **989** lege Moysi maledictiones constitutas in pecca-**

torem : si ergo præceptio Dei maledictum constitutum est in peccatores, cur non et econtrario apud diabolum quædam benedictio sit, ut alii apud eum in benedictione flant, alii in maledictione? Huic ergo acute et acerrime interroganti sic conabor occurrere et dicere quia et quædam sit benedictio a Nabuchodonosor, quam Deus procul abjiciat a nobis : et maledictio, de qua nunc dicere debemus, quæ digne super peccatores venit. Quæ est igitur benedictio Nabuchodonosor? Quando aliquis in mundo isto locuples fuerit et feliciter gesserit, et omnia ei prospero cursu fluxerint, instantum ut illud, quod scriptum est, ei possit aptari, *Bos ejus non faciet abortiōnem* : et si universam sæculi habuit prosperitatem, benedictio Nabuchodonosor super eum est. Maledictio vero in eo, quando aliquis recedit a Deo, et nihilominus in parte diaboli constitutus miseriis suppliciisque torquetur. Vult igitur Deus; ut nunc Scriptura commemorat, testamentum Israeli maledictionem esse apud Nabuchodonosor. Et ideo quia voluit spernere testamentum Nabuchodonosor rex Jerusalem, et mittens angelos suos in *Ægyptum*, testamentum cum Pharaone facere conatus est, ait sermo divinus : *Non dirigetur, non salvabitur.* Quapropter oportet nos ferre patienter, cum a Deo tradimur ultiōni. Tradidit quendam de cœtu Ecclesie Apostolus diabolo in interitum carnis : et tradidit in carnis interitum, non ut perderet traditum, sed ut spiritum traditi conservaret. Ex quo Scriptura ait : *Tradere istius modi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvis fiat in die judicii Domini Jesu* (*1 Cor. v.*) C. Traditur autem tormentis peccator, ut recipiat in præsenti supplicia, et pro peccatis suis cruciatus, in futuro refrigerium consequatur, et dici possit de eo : Recepit mala sua in vita sua. Si quis igitur pœnis excruciatus juxta maledictum, in quo Deus posuit peccatores, maluerit fugere supplicia, et mittere ad *Ægyptum* pro auxiliis comparandis, ad Pharaonem, a quo liberavit Deus populum suum, non dirigetur, non salvabitur. Si quis autem patienter maledictionem sustinuerit, et supplicia Nabuchodonosor, et tempus peccatorum suorum in cruciatus compleverit : quomodo ille qui secundum Epistolas Pauli excruciatus est, ut spiritus ejus salvis fieret in die judicii, iste **990** finem optimum consequetur. Inducit ergo eum maledictionem, et duces terræ ejus accipiet, ut flant in regnum infirmi. Infirmum efficitur regnum, quod de sancta terra in Babylonem transfertur. Nullus quippe fortis in Babylone, id est, in confusione mentis suæ. Omnino non potest extolliri homo, qui confusus est, ut custodiat testamentum meum, ut statuat illud, et discedat ab eo, ut mittat nuntios suos in *Ægyptum*: Iste, quia Nabuchodonosor propter peccata sua tormenta perpetitur, et mittit nuntios suos in *Ægyptum*, non serens traditionem, qua hæsi concessus est a Deo, ut det ei equos et populum multum, id posuit quod in loco prohibitum est. *Non enim multiplicabis tibi equos* (*Deut. xvii.*), ait Scriptura. Si dirigatur, si salvabitur qui facit adversa, et

A prævaricans testamentum. Oportuerat eum, qui traditus fuerat testamento Nabuchodonosor, sustinere supplicium : verum non sustinet, et idcirco dicitur de eo, Non salvabitur. Vivo ego, dicit Dominus Adonai, nisi in loco regis qui constituit eum, qui spernit maledictionem meam, et transgressus est testamentum meum. Est quidam qui inhonorat maledictionem Dei, est et alias qui honorat eam. Nec dubium est quin in præsenti de isto queratur Deus, qui maledictionem suam inhonoraverit. Cum enim quis traditus fuerit suppliciis, ut castigetur, et non sustinuerit quod præceptum est, inhonorat maledictionem Dei. Si vero sustinuerit cum omni mansuetudine, et benedictione, et gratiarum actione ad Deum, iste honorat maledictionem, et cum honoraverit maledictionem, necesse est ut etiam benedictionem illius consequatur : *Et transgressus est testamentum meum, cum ipso in medio Babylonis morietur, et non in virtute magna, neque in turba multa faciet Pharaon bellum.* Non potest ei, qui transgressus fuerit et inhonoraverit maledictionem Dei, Pharaon tribuere auxilium; verum in medio Babylonis pro sua prævaricatione morietur. Deinde sequitur et narrat quid peccatores passuri sunt, et post hæc prosperiora quæque commemorat, dicens : *Accipiam ergo de electis cedri, et de vertice cordis eorum avellam, et plantabo ipsum in monte excelso.* Post maledictiones, quas supra memoravimus, re promissio beatitudinis et dulcissimæ pollicitationis in fine sermonis proferatur : quia jam qui suppliciis indigebant, fuerant pro peccatis suis tornienta perpessi. **991** Intra memel ipsum vero considerans, et diligenter istius loci sensum pertractans, arbitror de apostolis prophetari. Isti quippe sunt de electis cedri, de summitate, de vertice, quos dedit Deus in viorem sæculi, radens corda eorum, et plantans eos in monte celso Iesu Christo Domino nostro. *Et suspendam ipsum in monte alto Israel, et plantabo, et producet propaginem, et faciet fructum.* Fecerunt isti propagines, attulerunt fructus. *Et erit in cedrum magnam.* Considera magnitudinem et sublimitatem Ecclesie Christi, ut intelligas juxta promissionem Dei factum esse, quod dicitur : *Et erit in cedrum magnam, et requiescit super ea omnis avis, et omne volatile sub umbra ejus requiescat.* Assume tibi pennas sermonis Dei, et poteris repausare sub hac arbore, quæ plantata est in monte celso. *Et requiescat, et propagines ejus restituentur.* Vide quomodo in bona parte prophetia finiatur. Sequitur enim : *Et cognoscet omnia ligna campi, quod ego Dominus, qui humilio lignum **992** altum.* Lignum altum populus Judæorum est, qui nunc humiliatus, sceleris sui pœnas luit, quia in Deum nostrum Jesum Christum manus ausus est mittere. *Et extollo lignum humile.* Tu eras lignum humile, lignum dejectum, lignum terræ hærens, verum sublimavit te Deus. *Et arescio lignum viride.* Lignum viride circumcisiois est populus, qui quondam pullulans et florens fuit, verum nimia nunc siccitate contabuit. Ubi quippe nunc vividus sermo apud eos? ubi virtutum chorus?

Et revivescere facio lignum aridum. Tu fuisti lignum aridum, et fecit te revivescere Christi adventus. Ego Dominus locutus sum, et faciam. Quibus dictis, ut et nos revivescamus, ut fructus valeamus afferre, ut germinans lignum et non siccum efficiamur, ut nunquam ad radices nostras ponatur securis, quæ in Evangelio prædicatur, attentius Jesum Christum Dominum nostrum cum Patre suo precemur, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA DECIMA TERTIA.

De eo quod dicitur : *Fili hominis, leva planctum super regem Tyri, et pone faciem tuam contra Sidonem* (Cap. xxvii).

991 Præcipitur nobis ab episcopis discutere sermonem principis Tyri, ut laudes ejus culpasque dicamus : nec non jussum est, ut de Pharaone rege Ægypti aliqua retractemus. Plangitur itaque princeps Tyri : nec putandum est hunc hominem esse. In medio quippe Cherubim nullus hominum est creatus, et in paradyso Dei, si simpliciter litteram sequimur, hominum nullus est enutritus. Et cum in paradyso deliciarum, sicuti diximus, nemo fuerit : nunc dicitur princeps Tyri in paradyso deliciarum natus atque nutritus. Quis est iste princeps Tyri ? Veniamus ad Danielem, et occasionem intelligentiae reperientes, dicamus non esse principes corporeos, de quibus nunc queritur. Post Danielem ab Apostolo petamus exemplum. Deinde rursum prophetarum testimonia vocemus. His omnibus etiam ille copulandus est locus, qui a Moyse in Deuteronomio non tacetur. Age nunc replicemus exempla, incipientes a Daniele. *Princeps, ait, videtur Michael.* Ibi rursum, *princeps Israel* (Dan. x) : et in consequenti : *Michael adjuvabat principem regni gentium.* Ad hæc addat Apostolus : *Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judeo primum et Graeco.* Et adjuvare principem Israelitarum, principem regni Græcorum, fortasse jam factum est. In adventu quippe Domini mei Jesu Christi, princeps Israel adjuvit principem regni Græcorum, ut gentes consequerentur salutem, et illi credendo, salvarentur. Atque ita in hunc modum dicitur quidam princeps regni Persarum, sicut dictus est Michael princeps Israelitarum, et alias Græcorum. Non sunt ergo hi homines, nec secundum locorum vocabula, in quibus imperant, nominantur. Unde et Apostolus quasi non de hominibus disputans, ait : *Sapientiam enim loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus sæculi, neque [Al. nempe] principum sæculi istius, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconsam, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nullus principum sæculi istius cognovit.* Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent (I Cor. ii). Et quod istius sæculi principes crucifixerunt Salvatorem **993** et Dominum, prophetia testis est, dicens : *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum*

PATROL. XXV.

A *adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* Unde et alibi in Psalmis scribitur : *Ego dixi, dii estis et filii Excelsi omnes : vos autem ut homines morienni, et tamquam unus de principibus cedetis* (Psal. lxxxi). Et est ibi sermo de nullo penitus principe corporali. Si igitur est quidam princeps regni Persarum, si est princeps Israelitarum Michael, consequenter et Tyri princeps est : et de his nunc principibus propheticus sermo loquitur. Quoniam autem et de Moyse testimonium polliciti sumus, ausculta quod sequitur : *Quando dividebat Altissimus gentes, cum disséminavit filios Adam, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, sive, ut melius habet (secundum numerum filiorum Israel) et facta est pars Domini populus ejus Jacob* (Deut. xxxii). Alii B principi facta est pars Tyrus, alii Babylon, aliis aliæ nationes : atque ita in hunc modum principes possederunt omnes fines gentium. Si quis autem putat legens in Scripturis quasi de hominibus dictum, intelligat altius spiritualis, et a nullo judicatus. Dignoscuntur enim quædam de Nabuchodonosor rege Assyriorum, quæ non convenient personæ ejus. Dixit enim : *In fortitudine faciam, et sapientia intellectus auferam fines gentium, et commovebo civitates inhabitatias, et orbem terrarum omnem comprehendam, et ascendam super sidera cœli, et nubes, et reliqua, et ero similis altissimo* (Isai. x). Ilæc Nabuchodonosor. Sic et princeps Tyri et Pharaon. Neque enim intantum agitatus est furiis verus et corporeus Pharaon, ut dicaret : *Mea sunt flumina, et ego feci ea.* Hoc autem ante lectum est in prophetia, quæ est aduersum Pharaonem. Neque umquam principem illum, id est, corporeum Pharaonem, draconem nuncupasset, dicens : *Ecce ego super Pharaonem draconem, qui sedet in medio fluminum Ægypti, qui dicit, mea sunt flumina, ego feci ea* (Ezech. xxix). Verum hoc in loco proprio reservetur, quod nunc idcirco assumpsimus, ut per notionem Scripturarum manifestius fieret id quod videbatur occultum. Aduersum hos principes est nobis pugna. Et beati apostoli qui missi fuerant ad prædicandum, quando ab his, qui fines gentium possederant, homines abducebant, patiebantur insidiis. Verbi gratia dictum sit : *Ingressi sunt apostoli Tyrum, persecutus est eos princeps Tyri : ascenderunt Antiochiam, impugnavit eos princeps regni Syriæ : iste erat, qui bellabat aduersus eos, non omnes qui putabantur, ut Judas proditor.* Quomodo enim ille non principaliter putandus est prædidisse Salvatorem : sic etiam apostolis omnibus, qui perectionem passi sunt, alias fuit princeps perectionis. Scriptum est quippe de Juda : *Et post bucellam introivit in illum Satanus* (Joan. xiii). Non est enim nobis pugna aduersus carnem et sanguinem, licet videantur ex carne et sanguine qui nos perequantur. Non eos oderimus, quin potius diligamus, licet inimici nobis velint permanere; misereamur eorum, dæmonium habent, patiuntur insaniam. Non tam hi sunt aduersus nos, qui nos persequuntur, quam illi, qui corda eorum repleverunt. Verum Do-

mini deprecemur auxilium, ut infirmos habeant conatus tanti adversarii contra humanam animum dicimantes, et dicamus : *Nisi quia Dominus erat in nobis, in eo cum essurgarent homines in nos, forsitan vivos deglutiissent nos.* Igitur est quidam princeps Tyri, et prophetia non de Hyram nos docet; hoc quippe nomen in tertio Regnorum libro scriptum est (*III Reg. v.*), non de alio principe Tyri, neque de quoquam homine; non nos humana doceunt eloquia, sed divina, et quedam ineffabilia, et sacra sub personis hominum. Pharaon homo est: aliud quiddam erudior intelligere Pharaonem. Et Nabal Carmeli homo est, et Hyram homo (*I Rég. xxv.*): sed aliud sub eorum doceor effigie. Quis est tantus et talis, qui a corporalibus descendat, qui a visibilibus invisibilia contempletur, et possit unumquodque horum secundum Dei intelligere voluntatem? Quis est ergo princeps iste, discamus, ut cognoscentes lamentationem, etiam quod nunc super ea dicitur, evitemus. Plangitur princeps Tyri. Quam bonus Deus, qui etiam eos, qui se negaverunt, deflet! Et hoc venit etiam ex amoris affectu. Nemo quippe plangit quem odit: et qui plangitur, plangitur quidem ut mortuus: verum quasi adhuc queratur, quasi vivis desiderio sit, diligitur. Et Jerusalem quando plangitur, scriptum est: *Et factum est postquam captus est Israel, et desolata est Jerusalem, sedis Jeremias flevit, et lamentans lamentationem istam super Jerusalem, et ait: Quomodo sedet sola civitas, quae abundat populis, facta est ut vidua quae multiplicata erat in nationibus: princeps in regionibus facta est in tributum (*Thren. i.*)*. Plangitur et Nabuchodonosor. Ubi sunt haereses, ubi sunt qui aiunt istos in perditionem creatos esse? Criminantur **995** Creatorem, ut se criminibus absolvant. Accipe lamentationem istam super regem Babylonis, et dices: *Quomodo cessavit qui repelebat? quomodo quietus qui exigerat?* In regem Babylonis ista dicuntur: *Quomodo occidit Lucifer de caelo, qui mane oriebatur, contritus est in terram (*Isai. xiv.*)?* Et ille de caelo cecidit, et iste signaculum similitudinum, corona desertus, in Paradiſo deliciarum nutritus. Ecce omnes de caelo occidisse, non descendisse referuntur. Dominus vero mens de caelo descendit, et qui descendit, ipse est filius hominis. At non sicut satanas. Non enim descendit de caelo, neque ei mali quicquam acciderat, si descendisset. Audi Jesum dicentem: *Videbam Satananum quasi fulgur de caelo cadentem (*Luc. x.*), non descendente.* Verum non solum Salvator ex caelo descendit: quotidie multitudo descendit, et ascendit super filium hominis (*Joen. 1.*). Videlicet enim celum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super filium hominis. Et tu expecta ascensionem tuam. Tantum a ruina consurge, et audi: *Eksurge, Jerusalem, a ruinata. Spera quia sis ascensus in caelum, et cave ne tibi quoque dicatur: Numquid qui oedit, non resurget? aut amarus non convertitur (*Jer. viii.*)?* Vix qui convertuntur conversione peccata, dicit Dominus. Et iste itaque de his unus est, qui ruerunt, et plangitur ab ho-

mine princeps, cum princeps hominem fieri debuerit. Homo est Ezechiel, et filius hominis: qui vero plangitur, Nabuchodonosor est, rex Babylonis. Accipe et tu lamentationem tuam super regem Babylonis, et dices: *Quomodo quietis qui repelebat? et roliqua.* Considera in quantam spem vocatus sis, homo, qui carnis circumdatus dicas: *Quacum lac me emulisti, coagulasti autem me ad similitudinem cassi, os et carnibus me vestisti, ossibus et nervis me contexisti (*Job. x.*)*. Tu ergo, qui de conditione tua doleras, ecce plangis, et ille qui carne non est circumdatus, a te plangitur: vocatus es enim in eam spem, de qua ille cecidit. Peccato Israël, salus gentibus subintravit. Audebo aliquid sacratus dicere, in locum angelorum, qui ruerunt, tu ascensurus es, et mysterium quod aliquando illis creditum est, tibi credendum erit, de quo dicitur: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur? Tu vero lux factus es mundi, tu pro illo factus es Lucifer: unus de stellis erat Lucifer, qui de caelo ruit, et tu si tamē de semine es Abraham, inter stellas caeli computaboris. Eduxit enim **996** Abraham foras, et dixit ei Deus: Respice, sic erit semen tuum (*Gen. xv.*)*. Hoc autem tunc erit, quando stellae cadent ut folia de caelo, et erit alia gloria solis, et alia gloria lunæ, alia gloria stellæ. Stella enim ab stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum (*I Cor. xv.*). Verum noli gloriaris adversaria istiusmodi ramos, qui in infidelitate occiderunt, et fracti sunt (*Rom. xi.*): tu quis in fide tua, fide et ascendes. Et per hec quod plangis principem Tyri, et ea cum lamentatione deploras, que superioris interpositiones, edocere, ut furto in his bonis reportas, quae princeps Tyri habuit, etiam tu incipias ruere, si paululum facies gloriam, et non custodieris omni custodia certum tuum. Vido quippe quid dicat ad principem Tyri: *Tu signaculum similitudinum. Volo nosse quid fueris, ut signaculum similitudinis occupates sit.* Cum profeceris, acceperis signaculum; quoniam Deus vere hujus petet quem signavit, et misit, et ideo semper credentes signanter a Domino. Jam autem et communum proverbium venit, et dicamus: ille, et ille non accipit signaculum, et ille signaculum habet. Quis habet signaculum? Ille quem signavit Deus. Audebo aliquid dicere, quia signaculo isto ille signatus est, qui baptizat in Spiritu sancto, et igne, ille qui largitur imaginem celestem, qui format te ad superiora, ut ultra non portes imaginem terrestrem. Cave, homo, ne seculum istud agrediens, signaculo diaboli sis impressus. Habet quippe ille signaculum. Sicuti portavimus imaginem terrestrem, unde, vel quando, vel qui significavit, hoc signo portaverimus imaginem terrestrem. Circuit diabolus, et lustrat omnia, volens et ipse signare subjectos sibi. Signat autem singulorum corda considerans, et imprimat in eis figuram terreni per peccata, per vitia, ut portent imaginem terrestrem. Audi Jesum quid respondeat, quando imaginem et inscriptionem Cœsaris postulatur: *Qui habet aves endicari ardit (*Matth. xi.*)*; Nam quia non habebat eam imagi-

nein quam potestas, neque ipse, neque discipulus suus, docet ubi valeat reperiri imago quae queritur. *Vade, inquit, ad mare, et milite hamum, et eum pascum, qui prius ascenderis, tolle, et aperies os ejus : et cum inveneris staterem, tolle illum, et dabis proximo te* (*Math. xvii.*) Neque ego habeo hanc imaginem, et superscriptionem, neque tu, si tamen vere discipulus meus es, si portas inferiorum non praevaleat adversum te. Ergo Jesus aliter dat pro se imaginem **907** de mari illam accipiens, quae in piece fuerat iactans, similis his pisibus, de quibus hodie lectum est, qui adhaerent in squamis draconis, qui sedet super fluminis Egypti. Vere quippe istiusmodi pieces ibi adhaerent. Quanti et hodie pieces sunt quorum rex est iste qui in aquis multis regnat? Scriptum est quippe de invisibili dracone, quia ipse rex sit omnium qui sunt in aqua; verum tu non es in aqua, sed in ea terra, quae tibi repromittitur. Et haec dicta sunt, ut diligentius ventilaremus, quod sit signaculum similitudinis. Quemadmodum fuit in illo tempore quo signaculum similitudinis erat. Tibi adhuc deest ut similitudo signaculi sis, et procul es ab evanodi memore. Dixit quidem Deus : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen. i.*): allamen nocturna consecutus es similitudinem. Fecit quippe Deus hominem, ad imaginem Dei fecit: ubi Dei est similitudo. *Cum apparerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* (*I. Joan. iii.*). Ego sic accipio et hoc quod dicitur a propheta, *Dous, quis simili tibi* (*Psalm. xxxiv.*)? quasi illud: *Quis putas, fidata et sapiens dispensator?* sicut et hoc: *Cum enim apparerit, similes ei erimus.* Quis est, qui assimilatur ei? Pauca admodum sunt, qui receperunt similitudinem ut apostoli. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Iste ergo, qui nunc plangitur, signaculum erat, et plenus sapientia, quem et tu planges, si factus fueris Ezechiel. Nescio autem si et tu sapientia plenus fueris: interim iste, qui plangitur, plenus erat sapientia, et erat decoris corona. Considera qualis fuerit, qui fuit corona decoris. Non simpliciter decor, nec gloria erat in eo, sed corona gloriae. Ilunc autem decorum noli extra te querere, sed circa animae religionem, cogitatorium, ubi [*Ali. ibi ait meditatorium*] ubi intellectuale consistit, ubi vera est pulchritudo. Quod si volueris ibi querere decorum, ubi caro est et sanguis, humor et venae, ubi materia corporalis, non poteris invenire. Siquidem verus decor in Salvatore est, et ita ab illo juxta largitudinem et misericordiam ejus in cunctorum divisus est animas. *Accingere gladium tuum circa femur tuum, potentissime, specie tua, et decore tuo, et pulchritudine tua* (*Psalm. xliv.*, 3). Est igitur aliquis decor in principali cordis nostri, et in anima. Quia autem istiusmodi decor etiam ad animam pertingat humanam, **908** prophetes te doceat dicens: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliscare paupera, et domus patris tui, quia concepit rex decorum tuum* (*Ibid., 11*), id est, sponsas. Quis ita habet pulchram animam, quis tantum possidet decorum, quis

A ita est extraneus ab omni fuditate, ut possit ei dici: *Concupivi rex decorem tuum?* Et tu quidem adhuc istum queris decorem, et niteris ad placendum: iste vero a decore, quem habuit, in turpitudinem concidit. Et quomodo in corporibus saepe videntur accidere, ut mulier speciosa, et pulchra facie ab ægrotatione decorem suum perdat, et per senectutem splendorem vultus amittat, eodem modo et anima, quam pulchra erat, per infirmitatem amittit decorem, et per senectutem deformis efficitur. Cum enim suscepit veterem hominem cum actibus suis, senectute ejus pristinum perdit decorem. Venit Jesus ut transferat nos a velere homine, et senectutis insignibus: ruga quippe, senectutis indicium est: ut ait Apostolus: *Ut exhibeat sibi gloriam Eccliam non habendum maculam, aut rugam, aut aliquid istiusmodi, verum, ut sit sancta et immaculata* (*Ephes. v.*). Licet igitur a senectute et ruga ad juvenitatem transcedere: et hoc est in hac parte mirabile, quod corpus ab adolescentia pergit ad senium: anima vero, si venerit ad perfectum, a senecta in adolescentiam transmittitur. Idecirco etiam si exterior homo noster corruptitur, sed interior renovatur de die in diem. Oportuit te nosse decorem, quem rex concupiscit; oportuit te seire eam, qui aliquando fuit decoris corona: et tu cum fueris consecutus hanc gloriam, cave ne corrues. Siquidem et iste qui corruit, signaculum erat similitudinis, plenus sapientia, et decoris corona. *In deliciis paradisi Dei tui inquinatus es.* Nou ait simpliciter in paradyso, sed in paradyso deliciarum. Quero utrum sint quedam paradii differentiae, et cum quis in paradyso Dei fuerit, tamen non sit in paradyso deliciarum: sicut latro ille prima hora cum Iesu ingressus est paradii: si a te rogem, putasne, in paradysum intrgressus est, an non? non dubium quia cum respondeas introgressum. Deinde si rersum a te queram, quid ergo introgressus paradii, statione deliciarum loco exceptus est? dicas forsitan quia prima hora ingressus sit paradii, in paradyso **909** deliciarum Dei factus non est. Si autem jam videris eum accipientem de ligno vita, et de cunctis arboribus, quas non interdixit Deus, ita ut de omni ligno paradii vescentem: si aspiceris eum et illius ligni, et omnia quae nunc prohibita non sint, cibum edere: et a te rogem, putasne, iste non solum in paradyso factus est, verum etiam in paradyso deliciarum Dei? quid mihi aliud responsurus es, nisi eum in paradii deliciis constitutum? Ad hanc beatitudinem tu festinas, qui videris plangere. Iste vero, qui plangitur, fuit quondam in deliciis Dei: omnem lapidem bonum induitus est, sardinum et carbunculum, sapphirum et beryllum, et hyacinthum, et jaspinum, et reliquos duodecim lapides. Difficilis est, et ultra vires nostras naturamque hujus loci se exposatio sustellit. Quis enim potest naturam eminens jusque lapidis exponere, et describere sive colorem, sive vim ejus, ut sic valeat reperiire, quare lapides isti assumpti sint? Allamen licet non simus tales,

mini deprecemur auxilium, ut infirmos habeant conatus tanti adversarii contra humanam animum dimicantes, et dicamus : *Nisi quia Dominus erat in nobis, in eo cum exsurerent homines in nos, forsitan vivos deglutiissent nos.* Igitur est quidam princeps Tyri, et prophetia non de Hyram nos docet; hoc quippe nomen in tertio Regnorum libro scriptum est (III Reg. v), non de alio principe Tyri, neque de quoquam homine; non nos humana docent eloquia, sed divina, et quedam ineffabilia, et sacra sub personis hominum. Pharaon homo est : aliud quiddam erudior intelligere Pharaonem. Et Nabal Carmelii homo est, et Hyram homo (I Reg. xxv) : sed aliud sub eorum doceor esfugie. Quis est tantus et talis, qui a corporalibus concendat, qui a visibilibus invisibilis contempletur, et possit unumquodque horum secundum Dei intelligere voluntatem? Quis est ergo princeps iste, discamus, ut cognoscentes lamentationem, etiam quod nunc super ea dicitur, evitemus. Plangitur princeps Tyri. Quam bonus Deus, qui etiam eos, qui se negaverunt, deflet! Et hoc venit etiam ex amoris affectu. Nemo quippe plangit quem odit : et qui plangitur, plangitur quidem ut mortuus : verum quasi adhuc queratur, quasi vivis desiderio sit, diligitur. Et Jerusalem quando plangitur, scriptum est : *Et factum est postquam captus est Israel, et desolata est Jerusalem, sedet Jeremias flens, et lamentans lamentationem istam super Jerusalem, et ait : Quomodo sedet sola civitas, quae abundat populis, facta est ut vidua quae multiplicata erat in nationibus : princeps in regionibus facta est in tributum (Thren. i).* Plangitur et Nabuchodonosor. Ubi sunt haereses, ubi sunt qui auierunt istos in perditionem creatos esse? Criminantur **XXX** Creatorem, ut se criminibus absolvant. Accipe lamentationem istam super regem Babylonis, et dices : *Quomodo cessavit qui repelebat? quomodo quietis qui exigerat?* In regem Babylonis ista dicuntur : *Quomodo cecidit Lucifer de caelo, qui mane oriebatur, contritus est in terram (Isai. xiv)?* Et ille de caelo cecidit, et *iste signaculum similitudinis, corona decora, in Paradiiso deliciarum nutritus.* Ecce omnes de caelo cecidisse, non descendisse referuntur. Dominus vero mens de caelo descendit, et qui descendit, ipse est filius hominis. At non sicut satanas. Non enim descendit de caelo, neque ei mali quicquam acciderat, si descendisset. Audi Jesum **XV** *Item : Videbam Satanam quasi fulgur de (Luo. x), non descendentem. Verum vater e caelo descendit : quotidie redit, et ascendit super filium horribus enim celum apertum, edentes et descendentes super expecta ascensionem tuar surge, et audi : Exsurge, Jer quia scis ascensurus in que dicitur : Numquid conversus non convertetur conversione per que de his unus e-*

Amine princeps, cum princeps hominem rit. Homo est Ezechiel, et filius hominis plangitur, Nabuchodonosor est, rex **B** oipe et tu lamentationem tuam super nis, et dices : *Quomodo quietis qui regni liqua.* Considera in quantam spem vocato, qui carne circumdatu dicis : *Quasi sis, coagulasti autem me ad similitudinem carnibus me vestisti, ossibus et n* (Job. x). Tu ergo, qui de condite ecce plangis, et ille qui carne nota te plangitur : vocatus es enim in ille cecidit. Peccato Israeli, salus **C** vit. Audebo aliquid sacratus diclorum, qui ruerunt, tu ascensurum quod aliquando illis creditum erit, de quo dicitur : *Quomodo mane oriebatur? Tu vero lux* **D** illo factus es Lucifer : unus tu qui de caelo ruit, et tu si tam hain, inter stellas caeli cona **E** Abraham foras, et dicitur *semum tuum (Gen. xv)* quando stellæ cedent ut gloria solis, et alta gloria **F** Stella enim ab stella diffrectio mortuorum (I Cor aduersum istiusmodi rederunt, et fracti sunt **G** fide et ascenderet. Et **H** Tyri, et ea cum lameninterposimmo, edocerunt, que prince ruere, si paululum dieris omni custodi ad principem Ty nosse quid fuerit cupates sit. **I** quoniam Deus misit, et id mino. Jam dicamus : **J** signaculum quem si gnaeum **K** sancte qui si gine em q

ture incognita , et uni tantummodo
cum quicquid novit filius , hoc mundo
capit creatura , quod capit Deus ; et ut
cum , non capiunt signa aequaliter co-
us erat in Paulo quam in Timotheo ,
electionis . Et vere magnum in domo
deus rursum capit quæ ego capere non
est forsitan aliquis , qui etiam me minus
quædam quæ solus Christus capit , et
est janua templi Dei . Quæ est enim ista ?
terior , quæ extra mundanas res , et in-
et , ut ita dicam , immateriales aperit . Ne-
frustra positum est , exteriorem januam
se clausam . Quæ est ista janua exterior ?
m . Quare clausa ? quia Dominus Deus Israel
reditur et egreditur per eam . Quare ingre-
cognoscatur . A quo ? a duce . quis ad clau-
san dux iste ? Salvator est , qui panem come-
portam cum Patre claudit , qui spiritali pas-
so . Meus cibus est , dicens , ut faciam voluntatem
tui misit me , ut perficiam **1004 opus ejus**
vix . Clausa est itaque janua ut nemo videat ma-
nus sacerdotem panem in sanctis sanctorum com-
tem . Ad hæc autem probanda quæ dicimus , qui
tum legit (*Levit . vii*) , ablato ex corde suo velami-
poterit agnoscere mysterium sacerdotum . Ibi quip-
pe sacrificiis et cibis , quæ soli sacerdotes comedunt ,
pertinet . Sunt quidam cibi sacerdotales , quos non
comedit sacerdos in domo sua , non cum filiis , licet
sacerdotales sint , non cum uxore , licet legitime ei
nupserit ; sed in loco sancto comedit eos , et comedit
ibi escam in sanctis [*Al . sancta*] sanctorum . Quomodo
sacerdos non comedit escam in domo sua , aut in alio
quóquam loco , sed in sanctis sanctorum : sic Salva-
tor meus solus comedit panem , nullo valente come-
dere cum eo . Est autem quidam locus , in quo come-
dens , et me secum attrahit ad vescendum : *Ecce enim* ,
inquit , *ad ostium sto , et pulso , si quis mihi aperuerit* ,
ingrediar ad eum , et caenabo cum eo , et ipse mecum
(*Apoc . iii*) . Ex quo apparet , et alium posse coenare
cum eo . Porro quædam esca est , qua solus tantum-
modo vescitur . Excellens quippe ab universa condi-
tione natura ejus , et ab omnibus segregata , facilitat
eum quotidianum panem de Patris natura comedere .
Unusquisque nostrum petit panem quotidianum , et
D petens quotidianum panem , non eudem nec ejus-
dem mensuræ eum accipit , verum semper in oratio-
nibus puris , et munda conscientia , in factis justitiae ,
quotidianum comedimus panem . Si quis vero minus
purus est , alio modo quotidianum comedit panem .
Dominus autem , qui omnium iudex est , det nobis
panem viventem , ut cibati eo , et corroborati possimus
in cœlum iter facere , glorificantes Deum omnipoten-
tem , per Christum Jesum , cui est gloria et imperium
in sœcula sœculorum . Amen . }

qui cuncta intelligere possimus, pauca videamus, quomodo duodecim istis lapidibus induitus fuerit. Si cui divinæ litteræ curæ sunt (ad quam rem sæpe exhortamur adolescentes, sed ut video, nihil proficimus, tantummodo tempora consumentes : non enim potuimus aliquos eorum ad id perducere, ut sacris voluminibus insisterent) et duodecim illos lapides, et cætera requirat in Scripturis, inveniet et in Apocalypsi eodem modo, atque ordine nuncupato. Qui ibi primus : et hic primus est positus, qui secundus secundus, qui tertius tertius, qui quartus quartus, atque ita usque ad duodecimum lapidem, ordo servatus est. Cur ergo, et super quo lapides isti in Apocalypsi nuncupati sunt? Utique super portas Jerusalem coelestis, ibique dicitur, quia prima porta topazium sit, secunda smaragdus, tertia carbunculus, quarta sapphirus, atque ita in hunc modum in singulas portas singuli lapides distribuuntur. Si intellexeris portas Jerusalem, et portas filie Sion, ubi et oportet te canere Deo. *Cantabo quippe, ait, omnes laudes tuas in portis 1000 filie Sion (Psal. ix, 15)*: si animadverteris quomodo induitus sit aliquis duodecim lapidibus, et ingressus Jerusalem, et per alias portas ingressus, conspicies virgines duodecim. In libro Pastoris, ^a in quo angelus pœnitentiam docet, duodecim virgines habent nomina sua, Fides, Continentia, et cætera : potestis quippe legere, si vultis. Deinde quando turris aedificatur, cum assumpseris fortitudines virginum, pariter accipies et id quod de portis dicitur : ornatum quippe tibi est unaquæque virtus, atque ita in hunc modum superædificant fundamento Christi, non solum aurum et argentum, verum et lapides pretiosos. Prohibitum est autem ædificare ligna, fenum et stipulam (I Cor. iii). Intus est igitur iste lapis duodecimus. Et nobis adhuc imperatum est, ut dicamus de Tyro et Sidone, et Pharaone : angustia temporis neque superiora quæ cœpimus implere permisit, et hæc quæ volumus enarrare, quasi commenti more perstringenda sunt breviter. Comminatio est in Sidonem, quæ interpretatur ^b venatores. Anima nostra sicut passer erupta est de laqueo venantium (Psal. cxiii). Si Hebraice legis, habes, de laqueo Sidoniorum. Igitur Sidonii venatores sunt, et comminatio, quæ sit in eos, propter te sit, quoniam volunt te capere, et diligenter observant quomodo auditores Scripturarum de Ecclesia avellant, quomodo de finibus Judææ ad fines Sidonis transferant : verum tu omni custodia serva cor tuum, et disce quia comminatio in venatores tui causa sit. De Pharaone vero jam aliqua sermo memoravit, affirmans eum draconem sedentem in medio fluminum

^a Habes hæc lib. iii, Simil. 9, cap. 2 et cap. 16. Sæpe hunc Pastoris, sive Hermæ librum laudat Origenes, nec tamen pro Canonico umquam obtinuit. Quin immo homil. 9 in Num. *In libello*, inquit, Pastoris : si cui tamen Scriptura illa recipienda videtur, similia designantur.

^b Hieronymo impossuisse hic ipse videtur Origenis locus, scribenti in comment. in Ezechiele cap.

A atque dicentem : *Mea sunt flumina, et ego feci illa* (Ezech. xxix). Novi ego differentias fluminum, et scio flumina in quibus draco sedeat, super quæ flumina hi, qui de Israel capti fuerant, sedentes, cum carmen Sion canere non possent, flebant, secundum id quod in Psalmis scriptum est : *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus* (Psal. cxxxvi, 4). Et scio aliud flumen, cuius impetus lætitiat civitatem Dei, juxta Psalmistæ vocem dicentis : *Fluminis impetus lætitiat civitatem Dei*. Vis audire quis est iste fluvius, cuius impetus lætitiat **1001** civitatem Dei? Jesus Christus Dominus noster est fluvius, cuius impetus lætitiat civitatem Dei. Iste est qui sit per Isaiam : *Ecce ego declino in vos quasi fluvius pacis* (Isai. LXVI). Scio ego quosdam esse fluvios re promissos, qui ex hoc fluvio manant. Omnis enim, qui biberit ex aqua ista, sitiet rursum : *Qui autem biberit ex aqua, quam ego dedero*, ait Jesus, non sitiet in æternum, sed erit fluvius in eo sive aquæ salientis in vitam æternam, et flumina de ventre ejus egredientur (Joan. iv). Habet igitur fluvios sanctos, a quibus procul est draco. Quomodo enim tria sunt impossibilia mibi ad intelligendum, via serpentis supra petram, *Petra autem erat Christus*, et non est via serpentis ubi est Jesus : sic non possum in **1002** his fluminibus draconis invenire vestigia. Est autem quidam fluvius, quem draco fecit, dicit quippe draco, et comminatur Deus tam draconis, quam fluvii in quibus est draco : *Mea sunt flumina, et ego feci illa*. Audi hæreticum cum omni versutia et ingenio predicanterem, needum venisse Jesum Christum. Ista sunt flumina, in quibus versatur draco, et ipse fecit ea, et dicit draco : *Mea sunt flumina, et ego feci illa*. Idcirco diligenter attende, cum aquam biberis, ne forte de illo fluvio bibas, in quo sedit draco : sed bibe ex aqua viva, et de eo fluvio, in quo est sermo Dei, in quo Dominus noster Jesus Christus, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA DECIMA QUARTA.

De eo quod dicitur : *Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus transibit per eam* (Cap. XLIV).

D **1001** Et ait Dominus ad eum : *Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus Israel transibit per eam, et egredietur. Et erit clausa. Portas plures templi describit, specialiter Ezechiel filius hominis, et quod de singulis descripsit portis, nunc rursus exponit his, qui habent aures ad audiendum, de porta sanctorum extiore quæ respicit contra Orientem, et clausa sit semper. Et ait Dominus ad eum : Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia*

xxvii, de hoc psalmi testimonio : *Ubi nos legimus, Venantium, in Hebraico scriptum est. Sidoniorum. Monuimus vero nos in eum locum, in Hebreo וְעַמִּים Jocesim, non Sidonim legi, et Joces, auxiliem, venatorem vero proprie dici, Sajad יָסָד. Vide quæ ad excusandum memorie lapsum in Hieronymo Victorius congerit, nobisque notata sunt ad laudatum Ezechieli caput supra pag. 307; not.*

Dominus Deus Israel ingredietur per eam, et egredietur, et erit clausa. Et aliam causam addit cur clausa sit porta, non solum quia Dominus Deus transibit per eam, sed quia et dux sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino secundum viam Eloam, quod interpretatur *vestibulum portæ.* *Etiungredietur secundum viam ejus, et egredietur.* Dominus Deus universitatis conditor per aliquam portam, quæ ex sensibili materia est, atque clausa semper ingreditur et egreditur, et ejus causa, qui cœlum terramque fundavit, ingrediens et egrediens nusquam porta reserabitur. Verum alia ratio est portæ exterioris, et secundum viam sanctorum. Quæ est ergo illa ratio, ut clausa permaneat? Supradictus dux ibi sedet, ut nemo eum videat sedentem [Leg. edentem] panem in conspectu Domini. Qui hæc observeat legit, nonne quodammodo 1002 Scripturam audit loquentem: *Surge qui dormis?* Nonne stimulatur ut exsurget a mortuis, et ea, quæ clausa sunt, querat? Ego audenter dicam, secretiora quæque clausa esse, et manifestiora reserata, et non esse clausa. Aperientes ea quæ clausa sunt, hac nos dicimus; sed Evangelia testantur: *Vox vobis, scribae, et pharisæi hypocrita, et vobis legis doctoribus ræ, quia tulistis clavem scientiæ, et ipsi non intrastis, et ingredientes prohibuistis* (Luc. xi). Est igitur quædam clavis scientiæ ad ea, quac sunt clausa, reseranda: et sunt plurimi, neque ipsi ingredientes, neque eos permittentes, qui ingredi volunt. Et in alio loco sensus Scripturarum liber dicitur esse signatus: *E:* erunt sermones libri istius, quasi sermones libri signati: quem si dederint homini litteras nescienti, dicentes ei, lege, et dicet, nescio litteras: et dabunt eum homini scienti litteras, dicentes ei, lege, et dicet, non possum legere, signatus est enim (Isai. xxviii). Manifestius autem voluntatem hujus exempli, Apocalypsis Joannis continet, memorans: *Circuivit angelus dicens, quis dignus aperire signacula, et solvere ea, et legere quæ scripta sunt?* Et nemo inventus est in cœlo, neque in terra neque sub terra, qui possit aperire signacula, et legere quæ scripta erant in libro. Sed ego flevam. Et renit quidam ad me et dixit mihi: noli fovere. Ecce vicit leo de tribu Juda, radix et 1003 genus David, aperire librum et solvere signacula ejus. Et aperuit, qui erat de tribu Juda, et manifestavit quæ erant scripta (Apoc. v). Quamdiu non venit Deus meus, clausa erat lex, clausus sermo propheticus, velata lectio veteris Testamenti, et usque ad hanc diem, quando legitur Moses, velamentum in corde Judæorum est positum. Sunt autem quidam, qui amant velamentum, et odiunt eos qui de velamine interpretantur: sed nos convertamur ad Dominum, ut, ablato velamine, dicamus: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam* (II Cor. iii). Verum est quædam porta, et una, et clausa, per quam nemo transiit. Sunt quippe quædam

A universæ creaturæ incognita, et uni tantummodo nota. Neque enim quicquid novit filius, hoc mundo aperuit. Non capit creatura, quod capit Deus; et ut ad majora veniam, non capiunt signa æqualiter cognitionem. Plus erat in Paulo quam in Timotheo, cum esset vas electionis. Et vere magnum in domo vas, Thimotheus rursum capit quæ ego capere non possum. Et est forsitan aliquis, qui etiam me minus capiat: sunt quædam quæ solus Christus capit, et idcirco clausa est janua templi Dei. Quæ est enim ista? obsecro. Exterior, quæ extra mundanas res, et incorporeas, et, ut ita dicam, immateriales aperit. Neque enim frustra positum est, exteriorem januam semper esse clausam. Quæ est ista janua exterior? Sanctorum. Quare clausa? quia Dominus Deus Israel solus ingreditur et egreditur per eam. Quare ingreditur? ut cognoscatur. A quo? a duce. Quis ad clausam portam dux iste? Salvator est, qui panem comedit, qui portam cum Patre claudit, qui spiritali passitur cibo. *Meus cibus est, dicens, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus* (Joan. iv). Clausa est itaque janua ut nemo videat magnum sacerdotem panem in sanctis sanctorum comedentem. Ad hæc autem probanda quæ dicimus, qui Leviticum legit (Levit. vii), ablato ex corde suo velamine, poterit agnoscere mysterium sacerdotum. Ibi quippe de sacrificiis et cibis, quæ soli sacerdotes comedunt, refertur. Sunt quidam cibi sacerdotales, quos non comedit sacerdos in domo sua, non cum filiis, licet sacerdotales sint, non cum uxore, licet legitime eius nupserit; sed in loco sancto comedit eos, et comedit ibi escam in sanctis [Al. sancta] sanctorum. Quomodo sacerdos non comedit escam in domo sua, aut in alio quoquam loco, sed in sanctis sanctorum: sic Salvator meus solus comedit panem, nullo valente comedere cum eo. Est autem quidam locus, in quo comedens, et me secum attrahit ad vescendum: *Ecce enim, inquit, ad ostium sto, et pulso, si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, et cœnabo cum eo, et ipse tecum* (Apoc. iii). Ex quo appetat, et aliud posse cœnare cum eo. Porro quædam esca est, qua solus tantummodo vescitur. Excellens quippe ab universa conditione natura ejus, et ab omnibus segregata, facit eum quotidianum panem de Patris natura comedere. Unusquisque nostrum petit panem quotidianum, et petens quotidianum panem, non eumdem nec ejusdem mensuræ eum accepit, verum semper in orationibus puris, et munda conscientia, in factis justitiæ, quotidianum comedimus panem. Si quis vero minus purus est, alio modo quotidianum comedit panem. Dominus autem, qui omnium judex est, det nobis panem viventem, ut cibati eo, et corroborati possimus in cœlum iter facere, glorificantes Deum omnipotentem, per Christum Jesum, cui est gloria et imperium in sœcula sœculorum. Amen.]

APPENDIX.

ADMONITIO IN TRACTATUM SEQUENTEM.

Appendix tomii tertii Vallarsianæ editionis, præter tractatum sequentem in Lamentationes Jeremiæ, in Job Commentarios dubiæ fidei continebat. Sed quemadmodum Italicus editor hos commentarios ibi collocarat ut nimiam voluminis exilitatem effugeret: sic nos, lectori ab incommoda voluminis ampliitudine præcaventes, ad tomum sequentem eos rejecimus. Cæterum rationi sivebit transpositio.

Quod vero spectat ad Commentariolum in Lamentationes, loquatur editor. Porro, inquit, tractatum in Lamentationes Jeremiæ Erasmus in priore sua editione recensuerat inter gnesia cum reliquis tribus libris. Edocutus est postmodum esse istud operis aut certe videri Bedæ, cuius hoc præcipuum fuit studium ut ex Veterum libris contexteret suorum commentariorum veluti centones, in quibus quædam reperias de aliorum monumentis ad verbum descripta.

IN LAMENTATIONES JEREMIÆ.

Et factum est postquam in captivitatem ductus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedet Jeremias flens, et planxit lamentacionem hanc in Jerusaleme, et dicit: Aleph. Quomodo sedet sola civitas plebs populo. Sicut inter omnia cantica veteris et novi Testamenti, primatum tenet Canticum quod Salomon cecinuit in persona Christi et Ecclesie, in tantum ut præ magnitudine sui Canticum Gauiticorum appelletur: ita inter omnia lamenta veteris et novi Testamenti Lamentationes Jeremiæ primatum possident, in tantum ut recte possint Lamentationes Lamentationum appellari. Scindendum denique est has Lamentationes, quas Graeci Threnos vocant, ratione metri apud Hebreos compositas esse: et in principio omnium sententiarum, alphabeti series distincta est per ordinem; sed interpres qui transtulit eas de Hebrew in Latinum, soluit mores innocentes, ut hoc observaret, sed tantummodo elementa litterarum in principio posuit, quia sensus sententiae ex interpretatione litteræ pendet. Sed etiam hoc scindendum quia possunt base lumenta historialiter referri ad plebem Israeliticam, spiritualiter vero, etiam ad litteram, et ad saeculam Ecclesiam quæ est civitas, et plebs Dei, et moraliter ad unamque animam.

Aleph. Aleph interpretatur doctrina. Doctrina vera est cognitio sanctæ Trinitatis, et ut cognoscatur homo clementum et incrementum sui, hoc est, in quibus rebus possit crescere, et in quibus decrescere. Sed quia Iudei istam cognitionem licet haberent, non observaverunt: idcirco sedebat tunc, et sedet modo ipsa plebs sola. Quomodo ergo sedebat sola civitas, si plena erat populo? Dupliciter potest solvi: sedebat tunc sola, quia quondam plena fuerat populo temporibus David et Salomonis. Vel sedebat plena populo ipsa civitas, id est, illa plebs, quia maximus erat ibi numerus hominum; sed sola erat a Dei anxillo. Et est metonymicos intelligendum, ut per civitatem intelligatur populus in captivitate positus. Facta est quasi vidua domina gentium, id est, Jerusalem, quæ multis gentibus quondam dominata fuerat, quando habebat virum Dominum omnipotentem, ducta in captivitatem quasi vidua fuit. Sed non fuit

A vidua ex toto, sed quasi vidua: quia vir suus missus est ejus, et post septuaginta annos conjonxit illam sibi princeps provinciarum, subauditur illarum, quæ subjugaverant reges Israel, facta est sub tributo, Chaldaeorum. Similiter sancta Ecclesia, et anima quælibet plerunque propter vitia sua, sedet sola destituta anxillio Dei, et ducitur a diabolo in confessionem peccatorum, et efficitur decollata a viro suo, quæ dominæ erat gentium plurimarum. Et quæ suis princeps multarum provinciarum in apostolis, de quibus Psalmista dicit: Constitues eos principes super omnem terram, redigitur sub tributum diaboli, serviendo vitio.

Beth. Beth interpretatur domus. Significat illam domum, hoc est, plebem Israeliticam, quam allocutus Isaías propheta, inquiens: Domus Jacob, venite, et ambuletis in lumine Domini. Ista domus Israeliticæ populi plorans ploravit in nocte, dum duceretur in captivitatem: et lacrymæ ejus in axillis ejus. Quantum ad litterarum pertinet, Ideo in nocte plorabat, quia non audebat in die propter dominios suos, sed in nocte se consolabatur plorando. Quantum vero ad altiorem intelligentiam pertinet, in nocte plorabat, id est, in captivitate et tribulatione. Et quod bis dicit: plorans ploravit, angustum præstat repetitus verbi. Lacrymæ ejus in maxillis ejus, id est, in principiis ejus; licet enim omnes plorarent, tamen illi maxime qui scientiam habebant. Ideo autem principes et sapientiores per maxillas intelliguntur, quia sicuti a maxillis cibis in corpus deducitur: ita et ab illis doctrina descendere debuerat in populum. Non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus: ex prophetis videlicet, Regibus et sacerdotibus, patre Domini ascensionem. Haec verba proprie ad ultimum vastationem pertinent, post quam non habuerat ullum principem. Nam in Babyloniorum captivitate habuerant Daniellum et coetus ejus, Ezechielum et alios multos. Omnes amici ejus, id est, reges gentium, spreverunt eam, sive pro nihilo reputaverunt, et facti sunt ei nimicæ. Si vero ad Ecclesiam referimus, omnes angelii sancti amici ejus, pro nihilo depubabant eam, videntes eam a Creatore suo esse dejectam: et vi-

denter ei esse inimici, dum solitum auxilium ab ea subtrahunt.

Gimel. Gimel interpretatur plenitudo. Ista est plenitudo peccatorum, de qua dixit Dominus Iudicis : *Implete mensuram patrum vestrorum, hoc est, quod illi natus fecerunt peccando, vos adimplite.* Et in Genesi : *Nondum enim, inquit, impleta sunt peccata Amorrorum.* Quia ergo Iuda istam plenitudinem peccatorum habuit, migravit de terra sua propter afflictionem, qua affligebatur a Chaldaeis tunc temporis, et postea a Romanis : *Et propter multitudinem servitutis, qua servitus diabolo, habitavit inter gentes, nec inventit requiem.* Omnes persecutores ejus, Chaldaei scilicet et Romani, apprehenderent eam inter angustias. Similiter potest referri ad sanctam Ecclesiam, qua sepe propter peccata affligitur a paganis, ab hereticis, et plerumque captivatur tam ab hostibus, quam a demonibus.

Deleti. Deleti sonat in Latina lingua * tabulatum. Et cujus rei tabulatum? Domus Domini; domus siquidem Domini tabulata habet ex lignis imputribilibus. Vix Sion lugent, eo quod non sit qui veniat ad solemnitatem. Quomodo possunt vias lugere? translative dictum est. Vix, inquit, Sion lugent, hoc est illi quicquidam solitierant in praecipuis festivitatibus teodore gressus per vias Jerusaleni ad dominum Domini constructam ex tabulatis, positi in captivitate lugent, id est, transeuntes, illorum nullus erit qui veniat ad solemnitatem Domini. Vel aliter: Vix Sion lugent, id est, transeuntes per se provocant ad lugendum. Spiritualiter vero per vias Sion debemus intelligere principes qui in subsequentibus designantur per portas et sacerdotes; principes enim et sacerdotes, qui debuerant populo ducatum praebere, et portas vita sua predicatione aperire, positi in captivitate lugebant, quia destructi et desolati erant. *Virgines ejus squalidae, et ipsa Sion oppressa est amaritudine.* Non virgines solummodo corpore squalidae, id est, cordidae effecta sunt, quia antea erant speciosissimae; sed virgines mente, quia integratatem fidei habebant, ut Daniel aequaliter ejus squalidi erant propter nimia captivitatem. Vel qui debuerant esse virgines, integratatem fidei habendo, sordidos peccatorum squalidi effecti sunt. Hæc omnia ad Ecclesiam similiter possunt referri, cuius vias et portæ sunt predicatores prelati.

He. He interpretatur ista; et est sensus: Ista quæ sicribuntur, a Domino predicta sunt in Deuteronomio, quando præcepit Moysi scribere maledictiones et benedictiones: Si, inquit, non custodieris mandata mea, tradam te hostibus tuis, erisque tu in cuncta, et inimici tui in capite. Tamen non ideo hæc venerant, quia a Domino predicta sunt: sed quia ventura erant, ab illo prædicta sunt: et quia illi peccaverunt, idcirco hæc venerunt: *Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt, id est, divites facti sunt divitiae illius: quia Dominus locutus est super eam, sicut paulo supra diximus, quia antea erat in capite dominus aliarum gentium, facta est ancilla et tributaria.* Cætera quæ sequuntur pertinentia ad sensum hujus litteræ, sufficienter patent.

Vau. Vau interpretatur et, quod est copulativa coniunctio coniungens præcedentia subsequentib; ac si dicaret alius verbis: Et quia peccaverunt, egredens est a filia Sion omnis decor ejus. Quis erat decor ejus? Reges et principes ejus, sacerdotes et prophetae, altare aureum, et templum magnificum, civitas et omnia ornamenta ejus. Ista omnia egressa sunt a filia Sion, quando Sedecias cæcatus ductus est in Babylonem in cavea ut leones, principes ejus interfici, altare confractum, templum ejus inuenientem, civitas destruta, vasa aurea et argentea in Babylonem duxit. *Facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua,* quando oppressi sunt obsidione a Chaldaeis per spatium unius anni et di-

A midii. Et abierunt abeque fortitudine ante fratrem subsequentis, scilicet hostis, quia nullus illorum potuit resistere Chaldaeis. Similiter possunt referri ad extremam captivitatem et ad Ecclesiam, tam historialiter quam spiritualiter, cuius principes semper querunt pascua verbi Dei, sed non inventunt, quia Dominus misit famem in terram.

Zai. Zai interpretatur haec, et est sensus: Hæc vindicta omnipotens Dei super Jerusalem, ut caderet in manu hostili. Itaque hoc modo constructio est hujus sententiae: *Dum caderet Jerusalem, et populus ejus in manu hostili, recordata est dierum afflictionis eæ, qua affligebatur: et recordata est prævaricationis, scilicet mandatorum Dei, cognoscens quia propter peccata sua talia patiebatur.* *Et recordata est omnius desiderabilium suorum,* id est, omnium bonorum, quæ habuerat a diebus antiquis, ex quo de Aegypto egressa est. *Viderunt eam hostes, Chaldaei, et deriserunt sabbata ejus,* quæ volebat observare in captivitate, sicuti modo deridentur Iudei a Christianis. *Jerusalem quæ interpretatur, visio pacis,* sanctam Ecclesiam significat, quæ dum traditur in manibus haereticorum et paganorum, recordatur prævaricationis mandatorum Dei; *cujus sabbata,* id est, otium ab omnibus operibus, hostes ejus, maligni videlicet spiritus, derident; *quia postquam sua suggestione nos decipiunt, et faciunt quiescere a bono opere, insultant nobis, et derident nos.*

Heih. Heih interpretatur vita: et pertinet interpretatio hujus elementi ad aliud quod in fine hujus sententiae dicitur, *Ipsa autem gemens, et conversa retrorsum.* Conversa autem retrorsum in hoc loco in bonam partem accipio; idcirco etenim Deus inducit afflictionem super quemlibet hominem, ut convertatur ab errore, et vivat: et qui corruit in mortem propter peccatum, convertatur de vitiis ad virtutes, et per lamentum ac gemitus redeat ad vitam aeternam.

Teth. Teth interpretatur bonum. Cujus verbi interpretatio ad finem similiter sententia spiritualiter referunt, ubi dicitur: *Vide, Domine, afflictionem meam;* bonum est enim, si quando, vel generaliter Ecclesia sancta, vel spiritualiter unaquaque anima cognoscens reatum suum, convertatur ad Dei clementiam et dicat: *Vide, Domine, afflictionem meam,* et miserere mei, quoniam erectus est inimicus meus, diabolus, in superbiam contra me. *Sordes Jerusaleni in pedibus ejus,* id est, in illis a quibus debuerat portari. *Nec recordata est finis sui,* id est, malorum illorum quæ poterant ei evenire instanti fine moriis, vel etiam Christo adventiente in mundum: non est recordata Christi qui est initium et finis. *Depositus est vehementer,* de solio regni et sacerdotii; *nou habens consolatorem.* Spiritum sanctum qui dicitur Paracitus, id est, consolator.

Loth. Loth sonat principium in Latina lingua. Quæ hinc sequuntur principia sunt malorum vel Jerusaleni, vel Ecclesiae, vel unicuique animæ. Principium ergo ruinae Jerusaleni istud fuit, quia missi hostis, Nabuchodonosor, vel Romanorum exercitus, manum suam, et tulit omnem desiderabilitatem ejus, hoc est, regnum, sacerdotium, templum et civitatem. Spiritualiter hostis noster diabolus est, qui quando mixxit manum suam, hoc est, operationem et suggestionem malignam, auferit virtutes, bonaqua opera, quæ designantur per desiderabilia Jerusalem, et insuper in Babylonem, id est, in confusionem dicit nos; quod tunc pertulit Israel, vel quotidie patitur Ecclesia, vel unicuique anima.

Caph. Caph interpretatur manus. Manus, id est, operatio Dei, reddens illi qualia merentur. *Omnis populus ejus gemens et querens panem.* Quia ergo manus Domini percussit populum, ideo gemebat et lugebat, dum duceretur in captivitatem.

Lamed. Lamed interpretatur disciplina cordis. Dis-

* Vocum similitudine tabularum et tabulatum deceptus est Auctor. Vide not. ad Hieron. epist. 30, n. 5.

ciplina cordis est, quando homo intelligit malum suum, et de malo ad bonum convertitur, et justum omnipotentis Dei iudicium alii prædicat, sicut Jerusalem quæ dicebat: *O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videite, si est dolor sicut dolor meus; quoniam vindemiat me per Chaldaeos et per Romanos ducendo in captivitatem, qui quondam plantaverat in terra reprobationis. Et hoc fecit sicut locutus est, per servos suos prophetas, in die furoris sui, hoc est, in die vindictæ.*

Mem. Mein interpretatur ex ipsis. Quid ex ipsis? ex ipsis Iudeis, qui perierant per infidelitatem, fuerunt apostoli, quos modo appellat Ecclesia ossa, quia fuerunt fortissimi ad toleranda adversa; et sicut corpus sustentatur ab ossibus, ita Ecclesia illorum exemplis, et fide, et doctrina. Super illos ergo misit ignem de cœlo, quando die Pentecostes Spiritus sanctus in linguis igneis super eos descendit. *Expandit rete, mandatorum suorum, pedibus meis; convertit me retrorsum, hoc est, de vitiis ad virtutes, ne pergerem secundum opera carnis. Posuit me desolatam, a bonis temporalibus [A. temporibus], vel a suo auxilio, et a sua praesentia, tota die, id est, toto tempore, moerore confectam.* Ecce diximus secundum spiritualem intelligentiam, primum propter interpretationem litteræ, quæ proprie ad eundem sensum pertinet: videamus et ad litteram. Dicit ergo Jerusalem: *De excelso solio suo misit ignem, tribulationis et capti-vitatis, in ossibus meis: et erudit me, per tribula-tionem, quæ nolui erudiri per pacem et suavitatem.* Cætera patent in sensu.

Nun. Nun interpretatur sempiternum. Notandum quia ista, quæ in hac sententia dicuntur, proprie ad tempus ultima captitatis pertinent. Id est, ad diem iudicii, quando tradentur omnes reprobriœ pœnis semperioris. Vigilavit jugum, vel damnatio, iniquitatum mearum, hoc est, tempus vindictæ advenit. In manu ejus, in potestate omnipotentis Dei coadunata sunt omnes iniquitates meæ, et impositæ collo meo. Quis umquam vidit vigilare jugum? Per jugum, ut diximus, intelligitur vindicta et damnatio, quæ tunc vigilare dicitur, quando punit reos, dormire vero quando a flagello cessat.

Samech. Samech interpretatur adjutorium. Et quia adjutorium omnipotentis Dei recessit ab Jerusalem, abstulit ipse Dominus omnes magnificos ejus de medio ejus.

Ain. Ain interpretatur fons, vel oculus. Fons ergo lacrymarum est oculus: et quia Dominus torcular tribulationis filia Sion, idcirco propheta plorabat, et oculus ejus deducebat aquam lacrymarum.

Fe. Fe interpretatur oris, subauditur demonstratio. *Expandit Sion manus suas.* Per extensionem manuum debemus intelligere tribulationem maximam, quæ plerumque extensionem manuum ostendit; solent enim mulieres parturientes in nimia tribulatione et anxietate positæ, extendere manus, suspectam habentes mortem, quia volunt parere, et non possunt, et præ nimio dolore quod ore non valent exprimere, extensione manuum ostendunt. Sic et Jerusalem posita in maxima angustia, expandit manus suas, sed non fuit qui consolaretur eam.

Sude. Sade sonat justitiam: et justum, vel justitia est, ut homo in tribulatione constitutus, confiteatur vel justo iudicio Dei talia se pati, et majoribus sup-

A pliis dignum esse: quia prævaricator exstitit mandatorum Dei, dicens cum Jerusalem: *Justus est Do-minus, quia os ejus ad iracundiam provocavi.*

Coph. Coph interpretatur vocatio. Allusit ergo prophetæ ad interpretationem litteræ, et dixit: *Vocari amicos meos, ei ipsi deceperunt me, promittentes mihi pacem.*

Res. Res interpretatur capitinis, subauditur intellectus. Per caput ergo debemus intelligere principaliatem mentis ubi est intellectus; quia sicut a capite reguntur membra: ita a mente disponuntur voluntates et cogitationes. Vide, Domine, quoniam tribulor, venter meus conturbatus est. Quid per ventrem debeamus intelligere, idem propheta alibi ostendit dicens: *Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo, hoc est, sensus cordis mei conturbati sunt.*

Sen. Sen interpretatur dentium. Quid per dentes intelligere debemus? Dentes qui frangunt cibum et molunt, et a quibus in corpus traducitur, debemus intelligere doctores et predicatores qui mandata Dei ruminant, et qui plangunt suos et aliorum reatus et casus. Ex quoru persona loquitur propheta dicens: *Audierunt inimici mei quia ingemisco: et letat sunt, quoniam tu fecisti, id est, tu permisisti, ut ego ingemiserem, et illi exsultarent. Quod vero subjungi, Adduxisti diem consolationis, et fient similes mei, qui me afflixerunt, ad tempus extremum referendum est, et est præteritum pro futuro positum. Adduces, inquit, diem consolationis mee, et cætera quæ sequuntur. Fient similes mei, non in gloria, sed qualia mihi fecerunt, talia recipient. In hoc ergo fient mei similes, quia sicut ego fui moerens et dolens, dum affligerer ab eis: ita et illi erunt dolentes et gementes positi in penis.*

Tau. Tau interpretatur signa plurali numero. Judæi sicut habent viginti duas litteras, in quarum ordine ultima est tau: ita et viginti duos libros in quibus plena est cognitio sancte Trinitatis, quæ in viginti duobus libris consistit. Et quia mandata omnipotentis Dei, quæ in illis narrantur, observabant, loquitur propheta dicens: *Ingradiatur omne malum eorum coram te, et vindemias illos, sicut vindemiasi me propter iniquitates meas.* Possumus et aliter dicere de interpretatione hujus litteræ. Volo noveritis, quia hic usque apud Samaritanos, tau littera similitudinem crucis habet, quamquam apud Hebreos corrupta sit; ideoque per tau, quod interpretatur signa, intelliguntur illi qui signaculum crucis Christi in fronte et in corde ferunt, et per fidem passionis Christi, credunt se salvati posse. Expositio unius alphabeti ordine, reliqui tres qui sequuntur, eodem sensu sunt intelligendi: ideoque dignum duximus non esse necessarium id ipsum per singulos repetere.

D Sed admoneo te, o lector, ut quamvis aliam interpretationem istarum litterarum in aliis locis reperias, non ideo ista abhicias, quia suis in locis propriam expositionem et sensum requirunt, ut conjungi possint sequentibus: sicut in Psalmis invenitur a diversis auctoribus esse expositum. Quadruplici ergo alphabeto composuit Jeremias Lamentationes suas, quia illos deplorabat qui ex quatuor elementis constantes, iram omnipotentis Dei contra se excitaverant, transgrediendo præcepta illius, et sequendo voluptatem carnis.

INDEX

RERUM ET VERBORUM INSIGNIORUM QUÆ IN QUINTO OPERUM HIERONYMI TOMO CONTINENTUR.

A

Abraham fides commendatur, 403. *Hebræns*, id est, *transitor*, dicitur, 63.

Adorare cadens, quid? 638. *Adorare non licet statua et imagines regum*, 641.

Noa Adulandum implis, 637.

Adulter dicitur, qui sancta violat, casta corruptit, etc., 206.

Aedificatio Dei, 758. *Aedificatio diaboli*, *ibid.*

Ægypti sacerdotes utebantur linæs vestibus, 547.

Ælia Jerosolyma, 891.

Æris materia cunctis metallis vocalior est, 465.

Ætas matura perquirit prudens consilium, 78. *Ætas matura* errores adolescentiæ condemnat, 437.

Æternitati omne tempus comparatum, breve est, 559.

Æthiopia vicina est Ægypto, 558.

Alexandri Magni regnum, cur *zeneum?* 654. *Alexandri Magni victoria et mors*, 703. *Eius successores*, *ibid.* *Velox Alexandri Victoria*, 668. *Alexander Tyrum obsedit et cepit*, 303. *Idem Darius vicit in Lycia*, *ibid.*

Alienis a se pareit Deus propter propriam mansuetudinem, 871.

Non intelligitur quomodo Altare, in quo ignis succendens erat, nihil ab eo patiatur, 503.

Anatholus quid significet? 816.

Angeli rebus omnibus præsident, 818. *Angelorum officia*, 689. *Qualuor angelis principalia regna commissa*, 663. *Apostropha ad angelum custodem*, 889. *Angeli Dii sæpius nuncupantur*, 845. *Imitamus angelorum officia*, 647. *Mali angeli tormentis præpositi sunt*, 362.

Animæ puræ a Deo conditæ, 237. *Animarum, quæ de sanctitate pristina corruerunt, vastitas et miseria*, 171. *Animæ feditas cum adulterat in vita*, 267. *Animæ tripartita*, 898. *Animæ pulchritudo*, 931.

Annus unde dicitur? 11.

Antichristus, Judeorum Christus, 468. *Sicut Christus sanctos habuit in typum*, sic Antichristus, 715. *Superbia Antichristi in quo posita*, *ibid.* *Multi ex nostris putant, Domini Neronem fore Antichristum*, 715.

Antilogia conciliata, 577.

Antiochus Philopator, 674. *Judeorum pars Antiochum concitat ad persecutionem*, 49. *Antiochus cupit spoliare templum Dianaæ*, 675. *Mors ejusdem*, *ibid.* *Antiochus propter quid punitus*, 719. *Eius luxuria*, *ibid.*

Qui ab Apostolis e mari liberatus est, eum in collibus habilitare decet, 837.

Aqua gelu constricta dicitur apud Græcos crystallus, 20. *Quæ quomodo in bonam et malam partem accipiuntur*, 587.

Aquila inter aves regnum tenet, sicut leo inter bestias, 661.

Arabia abundat gregibus, 317.

Arabum insula notatur, 509.

Liberum Arbitrium in omnibus, 598, 885, 892. *Liberum hominis arbitrium cum præscientia Dei*, 24.

Argus centoculus, 17.

Arianorum hæresis notatur, 670. *Locus intelligendus de Arianis episcopis*, 345.

Arrogantia fuga, et gratiarum actio, 631.

Avaritiae vitium damnat Hieronymus, 283.

B

Baal statua vocabatur idolum Zeli, posita erat ad viam Aquilonis, 84.

Babylonium regum cur lesena dictum, 644.

Balthasar rex non fuit filius Nabuchodonosor, 651. *Quid scribit Josephus de rege Balthasar*, 636.

Baptizantur alii baptismo ignis, alii Baptismo Spiritus sancti, 868. *Mundanur in baptismate fide Christi*, 441. *Gratia salutari baptismi ostenditur*, 588. *Nihil in baptismō commutandum est*, 949.

Basilides hereticus, 784, 818.

Barba decor indicium est virilitatis, 49.

Barbarorum corpora Romanis corporibus rectiora erant, quare? 147.

Beatitudinis finis, cognoscere Deum, 460.

Beati qui propter justitiam vexantur, 755.

Bellis idolum, Assyriorum religio erat, 264. *Hanc consecravit Niuis in honorem patris sui Bellis*, *ibid.*

Quem per Beneficia non intelligimus, sentimus per tormenta, 79.

Berosus scripsit historiam Chaldaeorum, 681.

Qui Bestiarum diversarum assumunt imagines, 136.

Bethsaïda, quid significet? 359.

Bona vera non nascuntur in maledicta terra, sed in celo, 859. *Non statim sequitur, ut quod Bonum non est, malum sit*, 231. *Bonū indigent assiduo preceptore*, 34. *Unionis bonum*, 960.

Boobias nostra ex Deo, peccata ex nobis, 883.

Britannia et Mauritania tempore Origenis Christianæ, 917.

Büssus nascitur in Ægypto, 308.

C

Cæsarea Philippi, hodie appellatur Paneas, 317.

Cæsaries et barba virilitatis indicium est, 49.

Chaldaea, terra Chanaan, 170.

Chaldaei qui? 890.

Calix supplici, et calix benedictionis, 822; 829.

De Cambyses Cyri filio quid traditur? 332.

Cancer morbus, 927.

Cantantium laudes Domini dignitas et perfectio, 490.

Capitis calvitium, luctus est signum, 73.

Castitas diaboli, 947.

Catina auctor, ei ejus sententia, 12.

Chohar, quid? 5.

Chodchod, quid significet, nescit Hieronymus, 313.

Christiani soli polluent nomen Domini, 323. *Christiani, cur in Scripturis Judei dicuntur*, 871.

Christi imitatores petra sunt, 888. *Christus cum advenit, adventus ipsius a Judeis exspectabatur*, 804. *Christus cum advenit, mortificata est terra, et quando?* 808, 809. *Divinitas separat Christum a cunctis creaturarum substantiis*, 537. *Idem infusus, et circumfusus omnibus*, *ibid.* *Rex est et pastor*, 439. *In eo recapitulantur omnia*, 474. *Tam veniens ad nos, quam ad coelestia condescendens, sua usus est libertate*, 576. *Baptizatus est anno statim sue trigesimo*, 518. *Baptisma ejus quinta die Januarii, non dies Natalis*, 6. *Christus agnus immaculatus et anniculus*, 580. *Sacramentum corporis et sanguinis Christi institutum*, 498. *Descendit ad fornacem Interni*, 643. *Sanguis Christi, pretium redemptionis*, 571. *Saluator omnium hominum, maxime fiducium*, 572. *Caribus ejus alimus, et ejus sanguine potamur*, 571. *Nemo potest mysteria ejus passionis, corporis et sanguinis pro maiestate rei cognoscere*, 537. *Christus æternae sapientie*, 797. *Christus æternae sapientie*, *ibid.* *Christus æternae sapientie*, *ibid.* *Christus deficit in maledicentibus, proficit in benedictibus*, 847. *Christus descendit quoque ad sanctos, antequam corpus assumetur*, 801. *Christus reliquit pro nobis omnia sua*, *ibid.* *Christum relinquit quisquis peccat*, 797. *Christum sequi possumus absque labore*, 799. *Christus thesaurus thesaurorum*, 800. *Pro varietate causarum diversis*

donatur nominibus, 580. Probat lapides aedificii sui, 471. Salvator nullum doctrinæ suæ volumen reliquit, 553. Ante Christum erat clausi, 888.
 Cibus solidus mysticus intellectus, lacteus moralis, 933. Cidaris, quid? 250. Cinctorium Jeremiah, quid? 811. Circumcisio vera, quæ? 541. Cleopatra morte regnum Egyptiorum destructum, 341. Clericatus utilitas in quo sita sit? 809. Conam dimittere, luxuriosorum est et barbarorum, 547. Concupiscentia uitiationem vix ullus est, qui non sentiat, 690. Confessio peccatorum, et confessio laudis, 680. Non Confidendum in hominibus etiam sanctis, 139. Cogitationum thesaurum malarum pectus, 203. Deus non punit primos et secundos stimulos Cogitationum, 200, 201. Conjugatis dantur monita, 206. Conscientia peccatorum lucet in facie, 73. Portat tormentum suum, qui propria torquetur Conscientia, 183. Consolatio in miseria, quæ? 650. Consummatio duplex est, 550. Conversatio felix, in qua inimici nullam reperiunt occasionem, 668. Malæ Conversationis exemplum multos corrumptit, 185. Cor in Scriptura, pectus et mamillæ quæ nominentur, 143. Cor novum Israelis, et cor novum gentium in quo positum, 217. Non revertandum Corde in Egyptum, 360. Alia Correption est adversariorum, alia filiorum, 190. Creator mundi contemptus ab hereticis, qui non recipiunt vetus Testamentum, 6. Omnis creatura ad comparationem Creatoris immunda est, 875. Et creaturarum eridine et constanciam cognoscimus Creatorem, 403. Ex creaturis Creator intelligitur, 612. Omnis Creatura bona a Deo condita est, et perfecta, 333. Omnis Creatura Dei notitiam fulgurat, 16. Crucis Christi titulus, cur tribus generibus appellatur, 568. Cubilum et Cubitus, idem est, 473. Cyrus regnavit in Persis, subverso Astyage rege Medorum, 41. Babylonem cepit et Crossum, 226.

D

Daniel Eunuchus, 920. Quibus linguis conscriptas est liber Danielis, 627. Calumniatores historiæ Daniellis rejiciuntur, 635. Calumniator Ecclesiæ Daniellum reprehendit, et confutatur, 635. Quare Noe, Daniel et Job, ceteris omnibus, soli nominantur, 137. Darii tres, 677. Darius et Cyrus imperium Chaldaeorum subverterunt, 681. Unum fuit sub Dario et Cyro regnum Persarum et Medorum, 639. Darius vicitus ab Alexandro, 673. In decem Decadarum: numero plenus et perfectus numerus, 478. Decalogus non solida esca, sed luctus, 663. Decimaru variæ species, 565. Hebraeorum de iis traditio, ibid. Deus benignus et severus, 672. Deus prudentia extensis cœlum, 795. Deus fundavit terram fortitudine, 795. Deus fundavit terram sapientia, 795. Deus ignis consumens, 861. Deus quo sensu ignis et lumen appelletur, 868. Deus impressit imaginem suam animæ nostræ, deinde Diabolus suam per peccatum, 865. Deus inchoat a tristibus, in laetis desinit, 756, 767. Deus loquitur per sageum, 856. Deus non est omniam, 803. Deus percudit primum, deinde sanat, 801. Deus praceptor sacrorum Scriptorum, 815. Deus in puniendo lenitus, 744. Nomen Dei quatuor litterarum ineffabile, 327. Nullo concluditur loco, quia omnia pugillo concludit, et palmo, 483. Id quod hereticis appellant in Deo crudelitatem, soula elementiam, 238. In Deo nihil est corporale, 82. Clemens Dei est, male facta subvertens, 362. Uli similitudine Dei est, ibi et plenitudo sapientiae, 539. Futuronum scientia solius Dei est, 638. Alta et profunda Dei, cur vulgo non proferenda? 549. Vult omnes salvos fieri, 203. Dormire et vigilare Dei quid? 678. Deo etiam vera dicere periculorum, 891. Nomina Dei tetragramaton, quid proprio significet, 932. Mente et sermone Deo inserviendum, 501. Præseutia Dei impedit ne peccamus, 88, 235. Oblivio Dei unde? 182. Omnia quæ absque Deo sunt, non sunt, 502. Non hominibus, sed vitis irascitur, 619. Percutit delinquentes, et percutit corrigat, 23, 61, 68, 276. Locus ejus est omnis, in quo hominem inventus, 31. Non considerat verba loquacium, sed corda, 155.

Dei, qui appellantur, 552.

Diaconus publice recitat et offerentiam nomina, 209.

Diversa peritatis meditatio, quid in nobis operatur, 520.

Difficile semper, quod facimus invitati, 239.

Diospolis parva civitas Aegypti, 337.

Discipulorum salus, presentem magistrorum est, 500.

Divitis Evangelii quæ improbitas, 966. Multi probantur divitiis et paupertate, 320.

Doctores theologi Graeci et Latini Judaizantes, 422. Di-

stantis inter doctum sanctum et simplicem sanctum, 755.

Doctrina vetus et nova simul excolenda, 552.

Doctrina magistrorum magis consideranda quam vita, 948.

Dogmatum perversorum magistri ac turpitudinis, qui?

174. Duodecim, numerus perfectus, 373.

E

In Ebrietate status mentis evertitur, 531. Non solum in potionе vini, sed in omnibus rebus ebrietas ostenditur, ibid.

Ecclesia capit bonos et malos, 892. Non potest habere munditiam, qui extra Ecclesiam Domini est, 74. Nihil profuit gentibus et hereticis insultasse Ecclesiam tempore persecutionis, 423, 424. Quomodo arcanum Dei violatur in Ecclesia, 76. Similaora reperiuntur in Ecclesia, 203. Simplici contentus fide, quomodo versatur in ea, 61. Solus principes ejus opprimere plebem, 207. Superiora praesertim multos ejici de ea, 412. Perigonus est de sententiis magistrorum Ecclesiae judicare, 682.

Ecclesiastici ab hereticorum terrore non sunt scopri, 391. Graviora peccant, 180.

Editio LXX repudiata a magistris Ecclesiae, 645.

Electrum auro argenteoque pretiosius, 8, 213.

Eleemosyna cui facienda, 208. De farto non debet fieri, ibid.

Eliam esse Phinees Hebrei ex Apoeryphis portans habent, 813.

Emath vocant Syri Epiphanius, 598.

Engaddi et Engallim, quid sint, et significant, 591.

Epibi, batris, corus, ciclus, mina aive mys, quid? 563.

Epiphanius dies venerabilis tempore Hieronymi, 6.

Epiphanius, et Ninus Secundus scriptorium de natura lapidum et gemmarum, 334. Uterqua laudatur, 614.

Episcopi prohibent et omnis ordo Ecclesiasticus indocere in Ecclesiam incircumcisos corde et carne, 561, 519. Eorum supercilium, et virtus damnatur, 410.

Epistola B. Petri ad Hebreos, cur ei contradicunt ei dubia est, 333.

Epistola B. Barnabæ inter Scripturas apocryphas, 531.

Alios debemus erudire, 416.

Ezau et Elias viri pilosi, 416. Etymologie nominum Eze, 201.

Ethnici mercedem recipiunt, si quid boni fecerint, 333.

Etymologie falsorum nominum non sunt flagenda, 319.

Eusebi librum Origenis nomine Pamphili martyris donavit, 207.

Lex in Evangelio, et Evangelium de Legi nesciari, 511. Juncta sibi sunt Evangelia hebreaque mutuo, 13.

Nihil in iis, quod non lucet, 18. In Evangelio virtus augmentum supra Legem, 210. Evangelium Hebreorum Nazarenum, 158.

Evilmerodach filius Nabuchodonosor, 631.

Expedit ut non exaudiantur a Deo, qui peccant quid illis prosit, 91.

Excelso periculosis stat, 635.

Exploratores Terræ sanctæ Geometra fuerunt, 531.

Expositionem ridiculam afferit Hieronymus, 593. Quodam alio non proulant, 218. Falsa expositione non est recepta in Ecclesia, 610.

Ezechiel quare vocatur filius hominis, 591. In expositione visionis Ezechielis mutuæ sunt Judeorum synagogæ, 7. Ezechiel et Abacuc non in spiritu, sed in ipso corpore translati, 52. Ezechiel typus Christi, 884. Octo circumstantiae visionis Ezechielis, 891.

Ezechiel volens, et non coactus valiciatur, 954. Prudentia ejus, 369.

F

Fabula gentilis exponitur, 88.

Fames Judeorum, quæ? 817.

Fatuitas a scienza, 778, 800.

Fatuum Dei sapientia est hominibus, 800.

Filia Feminarum, pleonasmus, 710.

Fenestræ toxicæ, quæ? 476.

Fide sua unusquisque coronabitur, et impietate damna-

bitur, 210. Seruanda Fides etiam inter fratres, 495.

Figmenta et fabulae Veterum, 638.

Figura rotunda psalmorum, 498.

Filios malos multi parentes morti habent, et secostrato, 201. Fatis necessitate matres conederunt Filios, 61. In Fornacè Dominus Salvator cum tribus pueris juxta quondam, 612. Fugiti vorum urbes, quæ? 604. Fuligera ex nubibus collisione generantur, 798. Furor sumptus pro eo, quod mentis consolidat molli- tatem, 602.

G

Gabriel, Raphael, et Michael, quid significant? 675. Galaa, et Auran, quid? 600. Gentilitas nou ignoravit majestatem Dei, 186. Gentium religio adorat omnia genera bestiarum, 86. Error Gentilium qui omne quod supra se est, deos putant, 616. Vocatio Gentium notatur, 577. Gentes fortissimæ, quæ? 309. Una gens quinque appellata nominibus, 291. Genusflectere. Quibus temporibus genua sunt flectenda, 639. Geometria ars philosophorum propria, 524. Gergesa quid significet? 731. Gloria Deo quomodo danda? 832. Gloriar quibus de rebus deceat, 810, 811. Gloriantur arrogans statim paupera, 630. Graecorum auctorum non dehemus acquiescere auctoritati, 297. Ex Gratia, non ex merito plena perfectio, 577. Inter- dum Gratia Dei est resistere imprudentia, 30.

H

Hæremon compugnatio inter se, nostra victoria est, 451. Hæresis sevissima, quæ? 351. Hæretici sunt lignum frondosum et sterile, 673. Hæretici oratores sermonis elegantiæ, non auditorum emendationi studentes, *ibid.* Hæretici notantur, 362, 363. Superbia eorum quanta? 203, 476. Dicit gigantes potentissimi, 389. Princeps vorum diabolus, *ibid.* Omnes insani, 391. Cavendi sunt, 393. Vulpium similes, 124. Quare volucres dicti et bestiae, 459. Habitant in parietinis et desertis, 403. Cor eorum, tressaurus dogmatum perversorum, 86. Cito corrunt dogmata hæreticorum, 137. Hæreticorum conversatio dis- soluta, 908. Hæreticus bona vita nocebit, 947. Hæretici colloquium periculosum, 954. Quasi tempora venient contra Ecclesiam, 418. Perent extra Ecclesiam, 380. Imitantur viros ecclesiasticos, 439. Oukto eorum non in Dei cultu, sed in dæmonum cibum proficit, *ibid.* Quando hæretici doctores Ecclesie putant sibi traditos ad devorandum, 418. Eorum tela igne S. Spiritus a doctoribus succendenda, 455. Deum crudelitatis notant, 67. Doctrinam veteris Testamenti rejiciunt, 178, 199. Non utuntur testimonio Scripturarum sibi coherentibus, 380. Vocantur bestie vitis effaserat, 381. Quantum in se est, Scripturas maculant, 412. Consuetudo eorum in usu Scripturarum arguitur, 161. Turpi sonitu Deum blasphemant, 91. Lava- cra eorum, 116. Impenitent hæretici ut celanda efficerantur in publicam, 882.

Hebreorum traditio de Cain, 516. Fabula eorum de rege Hiram, 557. Longæ fabulae, 688. Hebrei incumben- dum, 496.

Heracles tyranthus, 838.

Herodotus plenissime scripsit de Cambyses et de omni Ægypto, 332.

Hieronymus solebat adhuc puer erytas martyrum ingredi et circumire, 468. Pulchra eas describit, *ibid.* Hieronymus contra Helvidium scriptit, 538. Non uno modo semper verit, 537. Questionem proponit et solvit, 649. Non curat vilia sermonis, sed, etc., 472. Fatetur obscuritatem scrip- turæ, 478. Servat consuetudinem loquendi propter indo- ctores, 599. De verborum generibus cur disputat, 635. Humilitas Hieronymi et modestia, 201, 298, 452, 462. Seipsum castigat, 469. Socraticum dictum suum facit, 510. Citat opus auctoris *suum* expositus non ignobitis, 403. Vitæ annales et calumniatores, 587. Iavidos arguit, 401.

Hircus, quare in sacrificiis offertur? 533.

Historia eidem lineis currit, quibus et tropologia, 485. Scriptores historiarum Barbararum, quæ? 631.

Holocaustum, quid? 568.

Homines, qui non sunt, 911. Imago Dei in homine facta in creatione, similitudo in baptismate, 331. Duo interiores homines, 641.

Humilitas cordis commendatur, 642. Arrogans inanes offendit Deum; humilis ad misericordiam provocat, 642. Quantocumque studio ad altiora tendimus, in inferioribus nos protegimus colligatos, 550. Quanto quis sublimior fuerit, debet timere, ne corrut, 160.

I

Illusiones nocturnæ ab inimico, 589.

Imaginem celestis gerit anima nostra ex creatione, et per penitentiam: imaginem vero terrestris per peccatum, 863. Nullus hominum qui aliquam imaginem non habeat, siue sanctitatis, siue peccati, 86.

Impii se abscondunt a facie Dei, 859.

Impii seminant tritum, et metunt spinas, 809.

Impiorum res prosperæ in hac vita, 818.

Injures unde dicantur, 153.

Infantum corpora, statim ut emittuntur ex utero, lavari solent, 146. Solent etiam ab obstetricibus sale contingi, 147.

Infernus vocatur lacus, 340.

Infidelis nihil in mundo possidet, 864.

Reversus ab Iniquitate, est cogitare veritatem Dei, 679.

Insidias declinandas, 659.

Interpretatio periculosa, 118, ;

Ira Dei necessaria, 879.

Iris, quid? 22. Numquid apparet nisi in pluvia, *ibid.*

Isaias et Jeremias quid differant? 752.

Israel peccavit primum, deinde Juda, 869. Israel levius peccavit quam Juda, *ibid.* Israel penitus a Deo repudiatur, 871. Israeli datus est libellus repudii, 871. Israeli repudium Judam non emendavit, 869. Israelites colebant idola in Ægypto, 261. Qui perierunt in deserto, non sunt deleti de libro viventium, 229.

J

Januarius, hiberni rigor continet principatum, 541. Unde sic dicitur? *ibid.*

Javan Etymologia, 311, 318.

Jejunis, et vigilis Deus flectendus, 661.

Jeremias et Ezechiel eadem, et eodem tempore prophetae erunt, 118. Jeremias ab utero sanctus, 791. Jeremias a cunabulis propheta, 845. Jeremias propheta eximus, 746. Jeremias quo tempore prophetaverit, 748. Jeremias figura Christi, 747, 844. Pleraque ad Jeremiam dicta Christo convenient, 741. Differentia Jeremiam inter et Isiam, 702.

Jerichontini fluvii sacramento, 590.

Jerusalem in medio mundi sitam, Prophetæ testatur, 49.

Paulatim gloria Domini recedit de ea, et quomodo, 112.

Imitate ojus, quantus? 271. Multo sceleratior peccavit quam Samaria et Sodoma, 264, 779. In capite xvi Ezechie- lis sub persona adulteræ et meretricis exponitur, 143.

Leerna appellatur, 818. Templi et urbis Jerusalem sub- versio, 277.

Job quo tempore, 919.

Jones quo fugere cupiebat, 698.

Jordanis, unde nomen habet? 317.

Josephus omnia Hebraicarum gentium nomina exposuit, 446.

Josias in peccatis populi peccator mortuus est, 158.

Juda peccavit post Israelem, 868. Juda gravior peccavit quam Israël, 869. Juda penitus a Deo repudiatur, 871.

Judea regio pulcherrima, 225. Si Judæi terram a Doo promissam nou receperunt causa est eorum incredulitas, *ibid.*

Judei eorumque magistri decalogum circumdabant capitibus suis, 280. Arxorum dies et Scenopœgiae solemnitates eorum, 388. Quando celebrabantur, *ibid.* Statuam Basil posuerunt in templo, 271. Quidam sibi vindicarunt frustra regnum Judaicum, 231. Impudentia populi Judaici, et Dei erga eum pietas, 238. Catalogus impietatum ejusdem, 520. Cassa eorum vota, 41. Usque hodie velamen habent positum in veteris Testimenti lectione, 27. Quærebant per prophetas quid sciæ cupiebant, 222. Audiebant pro- phetas ad aurum voluptam, non ad animæ salutem, 404. Non ultra merentur habere prophetas, 69. Ridebant dis- crepaniam verborum in codicibus Latini, 432. Eorum interpretationes, 444, 453. Quo cibo pascuntur, 44. Propter bona huius saeculi operantur, 46. Deus non vult mortem eorum, 217. Populi Judaici et Christiani discrimen, 602.

Judicis dies pavendus, 359.

Jovis simulacrum stans in templo, 716.

Juramenta fidis inviolabilis, 194. Finis est controversiae, 150.

Justitia in omnibus custodienda, 564. Quomodo iniqüitas justificet, et justitia condemnet? 961.

L

Labyrinthi descriptio, 561.

Lacus, quid? 661. Lacus Tyberiadis, Larius, et Benacus, 590. Lacus pro cisterna, *ibid.*
 Lamentationes, carmen, et vñ quibus conveniunt? 27.
 Lana Miletæ, 316.
 Lapis specularis, 501.
 Leæna natura, 664.
 Lectio varians notatur, 589.
 Leonum rabies in fovea conclusa ab angelo, quare? 664.
 Leviticæ tribui civitates XLVII dantur ad habitandum, 603.
 Lex repudii qualis? 871. Legem occulta audire, quid? 833, 834. Ejus interpretatio, sacerdotis officium est, 78.
 Docendi filii et filia juxta Legem Dei, 724. Præceptum Apostolicum in Lege manifestum, 583.
 Liber duplex, bonus et malus, 669.
 Libertas humani arbitrii, 790.
 Lignum in panem mittere, quid? 815.
 Lini incombustibilis genus, 503.
 A Litera interdum discedendum necessario, 903. Amaritudo intelligentiae litteralis, 587. Parvitas litterarum Hebraicarum, 239.
 Luci in templo ne plantentur, 873.
 Ludentes propter peccati periculum fugiendi, 853.
 Luna apud Græcos a mense nomen accepit, 533.
 Lupanar cœtus hæreticorum, 936.

M

Madianitarum opes in gregibus, 285, 286. Adjacent terre Arabiæ, 286. Appellantur Saraceni, *ibid.*
 Ad Majora pervenimus per minimam, 514.
 Maledictus qui non audit verba Dei, 803.
 Malitia nostra inebriat Deum, 679. Princeps Malitiæ et ejus discipuli, diaboli nominantur, 345.
 Malis prementibus, majorem habemus fiduciam in proximo, quam in nobis, 46.
 Marcion hæreticus, 784. Marcionis dogma et blasphemie, 90, 91.
 Mare Mortuum quare sic dictum, 590. Vocat Scriptura pro Siu terræ Judææ, mare occidentali, 583.
 B. Maria semper virgo, 538.
 Medorum regnum majus est quam Persarum, 636.
 Nihil prodest vidisse et audisse, nisi ea que yidentur et audiuntur, in Memoria thesauro reponantur, 468.
 In Memphis templum est Apis, 557. In eo oracula consuta respondent, 157. Metropolis superstitionis, *ibid.*
 Mens juncta Deo provocat ejus clementiam, non vicinias Ecclesiæ, 523.
 Mensis secundum lunæ cursum suppeditatur apud Hebreos, 353. Menses Hebrei numerant juxta lunæ cursum, 685.
 Mensis ratio, 6.
 Metallorum species non facile dignoscunt rustici, 257.
 In Metu semper debemus esse, etiam post victoriam, 614.
 Michael princeps populi Israelitici, 528.
 Ministrorum Ecclesiæ superbia decutitur, 591. Servientes ministerio Dei, virtutibus sint prædicti, 491.
 Misericordiam ad præsens non mereri, magnæ interdui felicitatis est, 92.
 Montanus confutatur, 933.
 Montes tenebrosi et lucidi, qui? 832.
 Morticinium, quid? 45.
 Morum diversitas variis signatur nominibus, 431. Unusquisque pro Moribus suis sortitur vocabulum, 25.
 Mulierum aurei circuli, 135.
 Mundus in sex diebus factus, 472. A Græcis Cosmos dicitur, 493. Dei misericordia est, ut mundi hujus pereat abundantia, 349. Redarguendi qui putant mundum non esse peritum, 632. Quot annos enumerabant aliqui usque ad consummationem sæculi, 41. Mundi hujus omnis gloria instabilis, 35. Omnia orta in mundo occidunt, et aucta senescunt, 79.
 Munera quæ parva sunt, majoribus sunt præposita, 610.
 Munitiores, aggeres, castra, arietes, 37.

N

Nabuchodonosor furor et amentia, 650. Successores ejus, qui? 651.
 Naphtah, quid? 644.
 Naves Liburnæ, 704. Secunda navis post naufragium, erubescere, 969.
 Necessariis quomodo utimur, et corpus circumcidimus, 341.
 In Nili inundatione mos Ægyptiorum, 358.
 Nomina diversorum interpretationes, 598. Nomina et

verba Hebraica in translationibus corrupta, 470. Unde vocabula et Nomina Hebreæ varie interpretantur, 316.
 Nonus numerus, doloris et penarum est, 277.
 Nosse peccatum, et nosse justitiam, quid significet? 813, 814.
 Nubes allegorica sanctos significat, 796, 797. Nubes est unusquisque sanctus, 797.
 Numerus dualis apud Hebreos, 671. Mos Hebreorum et veterum Latinorum in numeris suppeditandis, 695.
 Nuntiorum consuetudo, 631.

O

Oblivio veritatis velox, 635.
 Obolus, quid? 564.
 Obscuritas sermonis nascitur ex tribus rebus, 307. Car multa narrantur obscure, 564.
 Occidens Occidentis, quomodo dicitur Canticum Cantorum, etc., 308.
 Octavus numerus perfectus, 483.
 Offerentium nomina, quæ sanctificata sunt Domino, non sunt eorum quibus data sunt, sed ejus cuius nomine possidentur, 607.
 Opera bona sola prosunt, 79.
 Operandum, dum dies est, 831.
 Oppianus Cilix poeta doctissimus, 595.
 Orationis necessitas, 499. Clausula olim addita in Oratione Dominica, 601.
 Origenes presbyter, 810. Origenes multorum odio, et invida laborabit, 800. Origenes se pro eruditio haberi agnoscit, 801. Origenes Hebreum audit, 923. Ejusdem allegoriæ improbanter, *ibid.* Arguitur, 697. Notatur, 644. Otiositas vitanda, 183.

P

Pammachii et Marcellæ mors ointiatur Hieronymo, 1. Parabolæ et ænigmatis notiones, 190.
 Paradisus mons Dei, 335.
 In Parentibus et proximis contaminari, quid? 553.
 Parentes post Deum diliguntur, *ibid.*
 Partem petere cum Christo, cum Prophetis, cum apostolis, quid? 831, 832.
 Passiones quatuor notantur, 12. De his plenissime scriptit Cicero, *ibid.* Quatuor virtutes eis oppositæ, de quibus idem auctor disputat, *ibid.*
 Ad episcopos, presbyteros, et diaconos sermo divinus dirigitur, 409.
 Patres nostri duplices, 807.
 Paulus nomine Benjamin intellectus, 920. Apostolus Paulus poetam Græcum vocat prophetam, 121.
 Peccatum mortem sonat, 725. Peccata nostra causa omnium malorum, 53. Quo sensu Deus puniit peccata patrum in tertia et quarta generatione, 199, 224. Peccata nouæ equalia, contra quosdam et maxime Stoicos, 99. Peccata levia pro necessitatibus carnis, 531. Non temere indulgentia Peccatoribus pollicenda, 649. Torments, eorum remedia, 269. Unusquisque sibi parat supplicia, dum non vult errata corriger, 136. Mortui Peccatis quomodo resurgent, 436. Quid prodest peccatoribus, 525. Duo genera peccatorum, 900. Peccati et virtutis comparatio, 939. Male credit quicumque peccat, 961. Inequalia peccata, 962. Peccatorum superbia, *ibid.* Qui peccat, ex diabolo natus est, 807. Peccatores a Deo separantur et dispergantur, 824. Peccata nostra animis nostris inscripta, 861. Peccata nostra ex nobis, bonitas nostra ex Deo, 863. Peccata diversa, diversis remedii curanda, 867. Peccata quædam sanantur poa et nitro, quædam spiritu combustione et poena, 867. Peccata sua duplicita recipiunt quidam, quidam simplicia, 863. Dignitas Peccatoris majorem habet peccatum, 184. Non liberantur de gehennæ ignibus meritis parentum, 138. Domini propitiatione solvantur, 529.
 Pelusium appellatur robur Ægypti, 553. Habet portum tutissimum, *ibid.* Cur a poeta vocatur lantis Pelusiaca? *ibid.*

Perdix animal callidum, 782. Perdix animal salax, et impurum, 783. Perdix symbolum diaboli, *ibid.* Perdix pullos suos æstu servat, *ibid.*

Perfectio in quo posita, 537. Gradus ad Perfectiōnem, qui? 588, 589. Exhortatio ad perfectionem, 577. De duplice perfectione loquitur Apostolus, *ibid.*

Persicatio fuit in toto orbe sub Diocletiano et Maximiano, 435.

Persidis reges post Cyrum, 663, 691, 692, 702. Successio regum Persorum, 59. Mos apud Persas et Indos,

697. Persarum et Lacedæmoniorum victus parcior, 684,

663.

Petræ, qui sint? 852.

Pestilenta morbos animorum creat, et regiones vastat,

213.

Pestilens homo universa populatur, *ibid.*

Pharaonis etymologia, 541.

Philosophi et doctores multi cum suis sententiis notantur, 150. Quidam eorum sententias non probat Hieronymus, 10, 11. Error quorundam, 88.

Pignus cui debitori reddendum, 207.

Piscatio piscium, et piscatio hominum quid differant?

851.

Piscium genera, quot? 595.

Plantationes peccatorum, 733.

Poa herba, 865.

Poderis unde dicta, 94.

Pœna pro modo graduum, 930. Quidam dicunt pœnas impiorum non esse perpetuas, 302. Sanctificatio Dei est Pœna peccantium, 337. Separatio a Christi corpore pœna perpetua est, 142. Signum misericordiae, differre pœnam peccati, 199. Non insultandum his qui Dei iudicio pœnis traduntur, 110.

Per Peccantium omnis homo etiam impius potest salvare, 395, 397, 398. Provocamus ad pœnitentiam priorum peccatorum, 340. Anni centum viginti pœnitentiae constituti ante diluvium, 678.

Ca. Pompeius primus Judæam subegit Romano imperio, 599. Qua occasione cepit Jerusalem, 50.

M. Popillii Lenæ factum, 715.

Quis Populum Dei dispergit, 582. Varii populi notantur, 587.

Porphyrius scriptor contra prophetam Danielēm, 619. Eius impietas, quæ? *ibid.* Eusebius Cæsariensis, Apollinaris, et Methodius ei responderunt, *ibid.* Calumnia retunditur, 670. Refellitur, 634. Porphyrii expositiō, 683. Judæorum et impii Porphyrii explanatio confutatur, 721.

Porta singulæ ex propriis causis ducunt origines nominum, 673.

In Possessionum emptione naturale est latari, in venditione lugere, 96.

Prædicatores et doctores falsi, qui? 414. Auditores predicatorum, 420.

Prædicandi munus periculoseum, 752.

Prælati et Presbyteri attente legant quæ dicuntur, 395.

Preces sanctorum iræ Dei possunt resistere, 124.

Primi et extremiti terræ, qui? 782.

Primitias laborum et virtutum offerre, quid? 566. Populus offerre debet primitias principi, et princeps offerre pro populo victimas, 567.

Principibus monita dantur, 560. Vicinia principum laedit humiliorem, *ibid.*

Prisca et Maximilla falsæ prophetissæ, 130.

Profectus universorum redundant in principem, 560.

Semper ad altiora proficiendum, 479.

Non Promittere, mellus est, quam promittere, et non facere, 550.

Prophetæ obscuritas, 564.

Prophetae multi in captivitate Babylonica, 879. Con-suetudo Scripturæ sacræ in prophetarum nomine, 121.

Nomen prophetarum bonis malisque communæ, 122.

Vaticinium futurorum queritur a propheta, 78. Magna fides, et grandis audacia prophetarum, 144. Prophetæ prophetabant sponte et non ex necessitate spiritus, 933.

Prophetæ medici animorum, 840. Prophetæ vexationibus obnoxii, 752. Prophetæ omnibus periculis obnoxii, *ibid.*

Qui prophetarum felicitatem assequi student, vitam ipsorum imitantur, 853. Non sequuntur in quibusdam ordinem historiæ, 668. Domum prophetie non semper sicut in prophetis, 415. Cur repetunt quæ Moses scripsit, 555.

Proverbium pro metaphora sumptum, 275.

Providentia Dei omnia gubernantur, 9.

Proximus hominis, omnis homo accipiens, 203. Vix illus qui non opprimat proximum suum, 207.

In Psalmis carmen Lyricum, 331. Ordo historiæ non queritur in eis, *ibid.* et 665. Quæstio de ordine Psalmorum, 684. Titulus psalmorum quorundam, 638. Psalmi vñ et lxxiii pro torcularibus inscripti, 566. Psalmus xliv pertinet ad sacramentum Christi et Ecclesiæ, 608. Psalmus cxviii plenus præceptorum et justificationum, 212.

Ptolemaeus Philadelphus, 704. Ptolemaeus Lagi filius, 705.

Pygmalion, unde dicti? 510.

Pyrhus rex Epirotarum, 705.

Q

Quadragesimus numerus afflictionem significat, 549, 494.

Quinquagenerius numerus perfectus, 478.

R

Rabbath metropolis filiorum Ammon, 249. Philadelphia nominatur, 285.

Rabdomania, quid? 249.

Rapina omnis mixta est violentia, 208. Sancta violentia et Rapina quæ? *ibid.*

Ratione quidam reponunt in arce cerebri, 10.

Rebla nuoc vocatur Antiochia Syriae, 599. Nobilissima est, *ibid.* Irrigatur aquis fontis Daphnidis, *ibid.*

Regiones variae notantur, 49 et seqq., 444.

Regina peccatorum quæ? 753.

Reges a majoribus suis nomina sortiantur et retinent, 341. Successio regum Judeorum, 39.

Regis latus, quid? 638.

Rebus novis nova flinguntur nomina, 154. Quid sit in aspectu rei novæ et inusitatæ, 60.

De Resurrectione generali non dubitat Hieronymus, 433. Argumentum ejus ad eam probandam validum et manifestum, *ibid.* Resurreccio credita a Judæis et Christianis, 432. Hæresis negans Resurrectionem corporum, 492.

Restitutio omnium, 833.

Retro non ambulandum, 840.

Rhodus gloriosa navaliter prælia, 512. Receptaculum est omnium mercatorum, quare? *ibid.*

In Romano imperio unum facta sunt omnia regna, 666. Nulli bestiæ comparatur, cur? *ibid.* Fortitudo et imbecilitas ejus, 634.

Turbæ Romanorum fugientium Barbaros, 239.

Rotunditas omnium figurarum pulcherrima, 12.

Rufini discipuli notati, 401.

Ruina animæ prius sanctæ, 300. Ruinæ aliorum, exempla justorum sunt, 301.

S

Sabbatum et circumcisio in signum data sunt, 228.

Sacerdotum virtutes, 532. Commonentur sacerdotes, 568. Attente legant quæ dicuntur, 549, 530 et seqq. Altari servientibus castitas commendatur, 549. Munda conscientia et mundis vestibus debent sacerdotes ingredi in sancta sanctorum, etc., 547. Nec rasis capitibus, nec come dimissi accedant, *ibid.* Non tantum gaudendum est sacerdotibus ad oblationem munerum, quantum timendum ad honoris condemnationem, si eo abutantur indignè, 553, 556. Grandis eorum dignitas, sed grandis ruina si peccant, *ibid.* Victimæ populi, refrigeria eorum, 583. Quomodo debent uti bonis Ecclesiæ, 581 et seqq. Congregatio divitiarum in ipsis damnatur, *ibid.* De sacerdotibus librum edidit Hieronymus, 548. Sacerdotes Serapidis et Isidis radeant capita sua, 547.

Sacrifica, quibus delectatur Dominus, 535.

Nihil in hoc Sæculo perpetuum, 531.

Unius Sæculi tempus ostenditur, 524.

Salomon egit pœnitentiam, 524.

Pro Salute servorum Dei reges aduersus alios consurgent, 367.

Samaria dicitur major et senior, quare? 261.

Samson typus Christi, 530.

Sancta sanctorum quinam polluerunt, 76.

Sanctus omnis amat a Deo, 698. Nullus fodit cisternam, 390. In Sanctis nihil sinistrum, 508. Ad ruinam Sanctorum gaudent homines hujus seculi, 287, 295.

Sancti a Deo congregantur, 824.

Sancti scribuntur in celo, 790.

Sancti vexationibus obnoxii, 752.

Sancti non se abscondunt a facie Dei, 859.

Sancti debitores non sunt, sed suum tribuant unicuique, 842.

Sanctus a Deo dignatur, 806.

Sanctus amaritudine plenus, 834.

Sanctus unusquisque nubes est, 797.

Sancti juxta litteram est mons, etc., 303.

Liber Sapientiae inscriptus nomine Salomonis, 153.

Apud Salaminam certamen navale, 702.

Scipiones fratres, 710.

Scorpii plaga, 25.

Scientiarum utilitas, 596. Sacraenta intelligentiae Scripturarum exponuntur, 515. In divinis libris interpres nihil debet auferre, cur? 15. Triplex modus intelligentiæ Scripturas, 172. Natura humana totos Scripturas thesauros non potest percipere, 27. Mysteria Scripturæ humanus sermo non potest explicare, 303. Verba Scripturarum in opera vertenda, 79. Quidam sibi promittunt Scripturæ, Digitized by Google

plurarum intelligentiam absque Dei gratia, 724. Abusus testimoniorum Scripturæ sedificat lupanar, 172. Propositionum Scripturæ non externam historiam texere absque Judæis, sed, etc., 704. Regula in Scripturis observanda, 394. Consuetudo Scripturæ sancte, 632. Scriptura qui-busdam fons, quibusdam puteus, 166.

Scruta vendentes, 313.

Seniores plures reprobati, et juniores electi, 508.

Sequentia audax, 551.

Sephama Apamiam vocant Hebrei, 899.

Septentrionalis plaga juxta Hebreos, 897.

Septuaginta editio repudiata a magistris Ecclesiæ, 645.

LXX decepti similitudine litteræ, 609. LXX translatio scriptorum atque lectorum vicio depravata, 54, 401, 474. Schola omnis Iudeorum quinque tantum libros Moysi a LXX translatis asserit, 85. LXX metantes ut voluerunt Hebraica nomina, 474. Quodam in LXX interpretibus omittuntur, quare? 159.

Sermones Dei potest quis tacere triplici ex causa, 35.

Sexus non est in coelestibus, 20, 94.

Siclus, drachma, bin, quid? 44.

Signa apud Barbaras nationes quare flant per servos Dei? 662.

Similitudo et aequalitas in quo differunt? 331.

Simon Magus baptizatus in aqua, sed non in salutem, 146.

Solis cursus, et aliorum siderum definitur, 17.

Solemnitates duas notantur, que non sunt in lege Mosaica, 369.

Solus quis sedeat, 855, 854.

Sonus prophethica soli Deo patent, 635.

Specacula damnantur, 226.

Superbia proprium diaboli peccatum, 181.

Omnis Superbia offendit Deum, 77.

Materia Superbiae divina, 965.

Superbiæ ruina sequitur, et humilitatem gloria, 238.

Supplicia sanctitatem parunt, 818.

Supplicia impiorum alii prosunt, 825.

Susis metropolis Elamitarum, 672. In ea Daniel extruxit turrim excelsam, ubi conduntur corpora regum Persarum et Medorum, ibid. Hujus custos et Sacerdos Iudeus est, ibid.

Syene turris in extremis fluibus Ægypti sita est, 358, 500. Ejus descriptio, 543.

In Syris iogenitus negotiationis ardor, 313.

T

Taphnis, civitas regia, 359.

Templum Libanus appellatur, 190. Vox de ejus adytis exisse dicitur, etc., 110. Nihil absque ratione et mensura factum est in templo Dei, 502. Omnes ejus parietes diversi idolorum imaginibus pinguebantur, 85. Antiochi idolum, 712, 722. Tribus annis pollutum, 721. Templum ab Eusebiano descripsit, multo angustius quam templum Salomonis, 464. Per portam Aquilonis ingredi in templum, et egredi per portam Meridianam, et econtrario, quid? 578.

Terra promissionis ab Australi plaga juxta terminos Ægypti, Rhinocorura et torreute fluuit, 613. Quonodo inter Tribus divisa? 612. Terra quatenus exterminata sit, 809.

Thabor mons in Galilæa, 612.

Thamar hodie Palmyra nuncupatur, 601. Hanc Salomon miris operibus extruxit, ibid.

De Hittera Thau, quid dicitur? 98.

Themistoclis mora, 703.

Nihil Theoria et scientia dulcior, 466.

Thesauri Dei varii, 798.

Tiara, quid? 639.

Inter Tribum Juda et Tribum Benjamin urbs et templum collocabantur, 612.

Trinitatis mysterium in una divinitate, 492, 511. Una

substantia, et potestas Patris et Filii, 208. Mysterium SS Trinitatis adumbratum, 488. Trinitas cingit et vallat omnia, 518. In SS Trinitate vera datur propitiatio, 530. Omnis intelligentia tam litteræ quam Spiritus, etc., pertinet ad sacramenta SS. Trinitatis, 481.

Tristitia qui sunt, 266.

Tyrus metropolis Phœnicis, 294. Ejus vastatio, 298. De ea fit quæstio et solvitur, 297. Ex insula facta est peninsula, 299. Pulchritudo et divitiae navium Tyri, 306, 307. Describitur quid unquamque provincia iunxit Tyrus, 307. In Tyro usque hodie commercia omnium gentium exercentur, 303, 311.

U

Unicus numerus perfectus, 493.

De Usura in omni specie prohibita locis celebria, 310. Rubor Vultus, pudoris indicium est, 73. Obscuratio vultus, severitatis indicium est, 38.

Uter omnis implebitur vino et quatenus, 841.

Uxore bona nihil viro amabilius, 206.

V

Valentiniani confutatur, 808. Valentinianus hereticus, 818.

Vas luteum, vas testaceum, 793.

Valeinum juge non potest humana fragilitas sustinere, 394.

Venerea omnia purgatione indigent, 719.

Ventorum et spirituum thesaure, 798.

Vrba interioris hominis erumpentia pro signo sunt, 85.

Veritatem non meretur andire, qui tentandi animo interrogat, 134. Velox oblivio veritatis, 635. Liberalius erant aliqui quam discant verum ab aximula, 587.

Verbum Dei destruit et seducit, 755.

Vinum saeculorum, 823. Vinum impiorum, quid? 110, 823.

Virtus vitio antiquior, 865.

Naturale est, ut timore cogente, Veneta laxetur, 245.

Vetustas omnia consumit, 80.

Victorinus R̄htor citatus, 507.

Viginti quinque numerus numquam in humana partem sumptus, 107.

Cur virtus ad jura urbium, 610.

Alia Vincula Domini, alia diaboli, 42.

Vinea licet pulchra, si calamus substraxeris, arexit calore, 221.

Virginitas non exigitur, sed offertur, 579. Privilegium Virginalie in quo positum? 854.

Vitia nostra Deum amarum efficiunt, et crudeliam, 113.

Per parva vita majora monstrantur, 85. Jugulum qui vita non increpat, 409. Quidam testimoniad Deum non pertinere vitia nostra, 88.

Virtus rara est, 388. Non certa virtutis possessio, 609. Semper virtutibus contradicuntur, 602. Per virtutes, nomea et dignitatem ducis consequimur, 574. Primus ad virtutem ingressus, qui? 480. Qui una virtute caret, omnia caret, 14. Catalogus Virtutum justi, 203.

Quod Vivificavit Deus, ab ipso, aut ab alio oceidi non potest, 755.

X

Xenophon scriptor historiam Cyri, 601.

Xerxes ortus et victoriæ, 702.

Xysti Pythagorici pulchra sententia, 260.

Z

Zephrona appellatur hodie Zephyrium oppidum Cilicis, 598.

Zorebabel unde nomen accepit, 219.

S. EUSEBII

HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

OPERA OMNIA,

POST MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI & CONGREGATIONE S. MAURI

SED POTISSIMUM JOANNIS **MARTIANÆI** HUJUS ORDINIS RECENSIONEM,
DENUO AD MANUSCRIPTOS ROMANOS, AMBROSIANOS, VERONENSES ET MULTOS ALIOS,
NEC NON AD OMNES EDITIONES GALLICANAS ET EXTERAS CASTIGATA,
PLURIMIS ANTEA OMNINO INEDITIS MONUMENTIS,
ALIASQUE S. DOCTORIS LUCUBRATIONIBUS SEORSIM TANTUM VULGATIS AUCTA,
INNUMERIS NOTIS, OBSERVATIONIBUS, CORRECTIONIBUS ILLUSTRATA,

STUDIO ET LABORE

VALLARSII ET MAFFÆII

VERONÆ PRESBYTERORUM,
OPERAM NAVANTIBUS ALIIS IN EADEM CIVITATE LITTERATIS VIRIS.
EDITIO PARISIORUM NOVISSIMA

EX SECUNDA AB IPSIS VERONENSIBUS EDITORIBUS CURIS POSTERIORIBUS ITA RECOGNITA,

ATQUE EX **RECENTIUS DETECTIS** SIG DITATA
UT PRÆSENS EDITIO, AMPLITUDINE SOLA, CÆTERIS OMISSIONIS EMENDATIONIBUS,
PRÆCEDENTES OMNES EDITIONES, ETIAM BENEDICTINAS,

tertia parte seu triente materialiter superet,

ACCURANTE ET AD ULTIMUM RECOGNOSCENTE J. P. MIGNE, CURSUUM COMPLE-
TORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRES LA BARRIERE D'ENFER,
ou PETIT-MONTROUGE.

1845.

ELENCHUS OPERUM

QUE IN SEXTO OPERUM HIERONYMI TOMO CONTINENTUR.

In Osee commentariorum libri tres.
In Joelem liber unus.
In Amos libri tres.
In Abdiam liber unus.
In Jonam liber unus.
In Michæam libri duo.
In Naum liber unus.
In Abacuc libri duo.
In Sophoniam liber unus.
In Aggæum liber unus.
In Zachariam libri tres.
In Malachiam liber unus.

PRÆFATIO.

In duodecim minores prophetas Commentariorum viginti libros, quos nempe sunt, quoque fuerunt abs Hieronymo elucubrati, tomus iste in ejus partitione operum sextus complebitur. Tantum ab hac illud excipias recensione *Specimen Commentarii in Abdiam*, quod sive facturus eruditioñis periculum, in adolescentia provocatus ardore et studio Scripturarum adumbravit: postmodum ingenio per etatem magis subacto, delevit ipse, ex ejusque animi sententia jam diu olim intercidit. Nam quod ab his alias autumant docti viri, Tillenmontius ex eoque Martianæus, exstisit *Breviores in duodecim Prophetas Commentarios*, quos vel ipse S. Doctor postea respuerit, cum idem opus uberiori est calamo persecutus, vel sequior ætas ultro passa sit interire: nos in generalis præfationis parte altera (ubi de hujusmodi Hieronymi scriptis egimus, quæ doctorum hominum judicio intercidisse temporum injuria existimantur, nobis econtrario numquam exstisit persuasum est) ab omni veritatis specie abhorrere contendimus, bonisque opinor argumentis ita evicimus, ut nullus dubitationi locus videri reliquus possit. Errorem diximus ex eo natum, quod putarint eruditæ viri, quando se ait S. Doctor, in *duodecim Prophetas* aliquid esse commentatum, singulos quosque debere intelligi, quibus interpretandis operam suam collocarit: cum econtrario ἀπλῶς ille *duodecim Prophetas* nominans, eum proprie Librum, quid sic inscribitur, intellexerit. Allatis ibi in hanc rem sive testimoniiis, sive exemplis, hoc demum sane luculentum accedat corollarii loco ex Dialogo contra Luciferianos, num. 5, ubi Osée locum hunc singularem ex cap. ix laudatur S. Pater: *Sacrificia eorum tamquam panis luctus: Omnes qui manducant ea, contaminabuntur*, hoc ait, in DUODECIM prophetis inveniri (a). Cætera, ne actum agam, ex laudata generali præfatione, num. 29, si tanti sunt, malim ut repelas.

Nunc, ut de his dicam Commentariis, quos tomus hic exhibet, atque unice S. Doctor elucubravit, mirari hoc primum subit, cum sint omnes ab uno auctore adornati, eademque ratione splendidissimis ex omni antiquitate sententiis ad nativum Scripturæ sensum investigandum referti, alii tamen præstare aliis videantur, meliorique apud lectores fortuna uti. Sunt qui eos velint cæteris antecellere, qui Aggœum interpretantur; aliis elegantior Naumi expositio dicitur, quam ipse Auctor in Abdiæ, et Abacuchi, et Sophoniæ Prologis laudat. Hac item de causa alii Osée explanationem, utpote quam in Joele et Amoso commendet, reliquis præferunt. Ego si hanc iniero disputationem, deque unius præstantia contenderim facturusne operæ premium sim, nec satis scio, nec si sciam, dicere ausim: quippe qui et summa omnes cum dignitate stare videam, et malim econtrario legentium animos ad ipsa acriter intendi, quæ divinarum in ipsis litterarum veræque sapientiæ instituta continentur. Altamen silentio illud prætereundum non sit, quod Commentariis in Jonam sanctus Augustinus tantum tribuendum putavit, ut nedum magna illos voluntate complectetur, sed et nuper exortæ Pelagianorum hæresi quasi propugnacula murosque tulissimæ fidei tota confidentia opponeret. Peccati originalis catholicum dogma testimoniis exinde petitis insigniter constabiliri datis Epistolis, quas et nos inter Hieronymianas recensuimus, non semel professus est. Multo autem luculentius lib. III, de Peccatorum meritis et remissione n. 12. : Illud, inquit, scio, quod etiam S. Hieronymus, qui hodieque in litteris Ecclesiasticis cum excellentis doctrinæ fama ac labore versatur, ad quasdam solvendas in suis libris questiones, etiam hoc certissimum adhibet sine ulla disceptatione documentum: nam in eo, quod in Jonam prophetam scripsit Commentario, cum ad eum venisset locum, ubi commemorantur etiam parvuli jejunio castigati: Major, inquit, ætas incipit, et usque ad minorem pervenit. Nullus enim absque peccato, nec si unius quidem diei fuerit vita ejus, et numerabiles anni vitæ illius. Si enim stellæ non sunt mundæ in conspectu Dei, quanto magis vermis et putredo, et hi qui peccato offendentis Adam tenentur obnoxii. *Hunc doctissimum virum*

(a) Vide etiam præfat. interpretationis ex Hebræo.

si facile interrogare possemus, quam multos utriusque linguæ divinarum Scripturarum tractatores et Christianarum disputationum scriptores commemoraret, qui non aliud, ex quo Christi Ecclesia est constituta, senserunt, non aliud a majoribus acceperunt, non aliud posteris tradiderunt? Quibus gemina hæc sunt libro primo contra Julianum, cap. 7: Nec Sanctum Hieronymum, qui presbyter fuit, contemnendum arbitreri: qui Graeco et Latino insuper et Hebraico eruditus eloquio, ex Occidentali ad Orientalem transiens Ecclesiam, in locis sanctis atque in litteris sacris usque ad decrepitam vixit ætatem, omnesque vel pene omnes, qui ante illum aliquid ex utraque parte orbis de doctrina Ecclesiastica scripserant, legit: nec aliam de hac re tenuit prompsitque sententiam: qui cum exponeret Jonam prophetam, appetissime dixit: Quod etiam parvuli peccato offendentis Adam tenerentur obnoxii. Placuit vero isthæc proposuisse tantæ auctoritatis testimonia, ut si quid alii Hieronymianæ gloriæ vñuli, tum veteres, cum recentiores, obganniant, in nullo ponas discrimine, et surda aure pertransreas. Certe Rusinus, ut eum hic interim de nomine adducam, qui Rusino subjungitur, cum alt in hisce Commentariis in minores prophetas totum in eo fuisse Hieronymum, ut alienas, præcipueque Origenis interpretationes, traditionesque Hebræorum congereret, nihil de perquirenda consequentia sollicitum: selpsum magis invidentiæ crimine condemnavit, quam S. Doctorem obtrectando læserit. Quid enimvero est, quod magis Hieronymo cordi fuerit, quam ut ipse allegoriæ una invicem serie necterentur, atque ad historiæ veritatem sponte sua fluenter? Quin eum videoas sexcentis locis non alia de causa alienas expositiones, quam quod aut prioribus aut consequentibus non satis apte jungerentur respuere. Hoc nimirum tam sèpe facit, ut ipsa illustriora loca strictim velle persstringere, hominis foret otio abusus suo.

Melius autem id quam ratione ulla alia, legendis hisceme scriptis intelligas: quorum ut fructum lectu debitum facilius percipias, primum historiam, ut ita dicam, ætatemque de more exponam: hocque ipsum laboris mei præmium petam, ut quod postea exposuero ab ipso prius discas auctore, qui præfatione libri tertii in Amos ad Pammachium rem totam per singulas partes ita edisseruit. *Præpostero ordine, atque confuso, duodecim prophetarum opus et cæpimus, et Christo adjuvante, complebimus.* Non enim a primo usque ad novissimum juxta ordinem quo leguntur: sed ut potuimus, et ut rogati sumus, ita eos disserviuimus. Naum, Michæam, Sophoniam, et Aggæum primo φιλοπονητάταις Paulæ ejusque filiæ Eustochio προστέψαται; secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquileiensi episcopo delegavi; tertio, post longi temporis silentium, Abdiam et Jonam tibi imperanti edisserui: presenti anno, qui sexti Consulatus Arcadii Augusti, et Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exuperio Tholosanæ Ecclesia Pontifici Zachariam, et ejusdem urbis Minervio et Alexandro monachis, Malachiam prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Osee et Joel et Amos tibi negare non potui. Hoc jam ordine constituto, expeditum sit, suis unamquemque librum temporibus assignare. Nempe quatuor, quos primo loco nominat, in Naum, Michæam, Sophoniam et Aggæum, quemadmodum et quintus in Abacuc anno nonagesimo secondo supra trecentesimum affigendi sunt: idque persuadet, quæ eorum sit postremo loco mentio in Catalogo, quem fuisse hoc ipso anno a S. Doctore adornatum, nihil est dubium. Paulo autem, quod et notatu dignum est, ab eo quem superius exposuit, diverso hic ordine recensentur. *Scripsi, ait, in Michæum Explanationum libros duos. In Sophoniam librum unum. In Naum librum unum. In Abacuc libros duos. In Aggæum librum unum: multaque alia de opere prophetali nunc habeo in manibus, et necdum expleta sunt.*

Tres equidem ferme abhinc annos aliis distentus occupationibus inceplo abstinuit; neque enim ante trecentesimum nonagesimum septimum, Jonæ, quos tertio loco memorat, Commentariis admovit manum. Hujus quoque rei in prologo testis accedit ipse longe locupletissimus: *Triennium, inquiens, circiter fluxit, postquam quinque prophetas interpretatus sum, Michæam, Naum, Abacuc, Sophoniam, Aggæum; et alio opere delenlus non potui implere quod cæperam.* Tum paulo in serius: *Igitur tanto post tempore, quasi quodam postlēminto, a Jona interpretandi sumo principium.* Idem confirmat, cum ex his quæ interea dum scripsit, *Epitaphium quoque Nepotiani memorat, sive Epistolam in nostra recensione 60, quam ad proxime superioris anni priorem parlem certissime pertinere, suo loco ostendimus.* Nec moramur adeo Tillemontium, qui testimonium *liberæ soliditatæ, et ut minus, quadriennium*

*pro triennio rescribendum contendit, reclamantibus una omnibus mass. editisque libris, et quod pluris est, recta ipsa temporum ratione. Satis abunde hanc consulavimus conjecturam eruditissimi cæstroquin viri, et cui summa omnia tribuimus, ad epistolarum in nostra reconnectione 57 et 60 Chronologicas Notas. Quamquam aliud prætermittere non possum, quod illius ex præconceppta opinione in errorem induxisse video, cum ad Sophoniæ caput tertium laudari abs Hieronymo Commentarios in Jonam contendit. Cumque non dubitet, hosce illis posteriores esse, immo plus æquo etiam disserat: ut ab hac se expediat difficultate, *Breviores alios Commentarios*, quos supra ostendimus nequam extitisse, ibi quasi digito notari ait, hocque sibi putat palmarium invenisse quomodo opus astrueret, auctore, ut sibi videtur, fidejubente. At vero nihil eorum, quæ sibi fngit, eo loco, aut ullibi inventio. Quin econtrario cum passim ibi Jonæ testimonia pro re nata laudet S. Pater, nullam nec verbo tenuis abs se adornat in eum prophetam Commentarii mentionem ingerit: estque hoc ipsum silentium exsuslrandæ illi opinioni utilissimum. Cæterum ut ad genuinam, qua de sermo erat, explanationem Jonæ redeam, illam neque serius eo quem diximus, nonagesimo septimo supra trecentesimum anno differre patitur alterum ejusmet S. Patris testimonium in Commentariis in Matthæi caput duodecimum. De hoc, inquit (signo scilicet Jonæ) plenus in Commentariis Jone prophetæ disputavimus. Scilicet nihil est dubium, et suo nos loco certissimum argumentis probabimus, S. Doctorem ad medium insequentis anni 398 Matthæum per quam properante calamo exposuisse.*

Explanationem Abdiæ huicmet anno, cui Commentarios in Jonam, pari consensu ascributi eruditæ, quin etiam his illam ordine ac temporis prærogativa præcessisse autuant. Ac rationem quidem, quæ prima fronte certissima videatur, ex ipso repetunt Hieronymi testimonio, quod modo laudavimus e præfatione Commentariorum in Amos: *Tertio post longi temporis silentium Abdiam et Jonam tibi imperanti edisserui. Nihilosecius* multo mihi aliter persuasum est, ac pace dixerim receptæ vulgo sententiæ, tantum abest, ut ἀγνόους hasce putem lucubrationes, quin potius alteram, sive quæ Abdiam explanat, integro recensionem esse velim quinquennio. Et vero dicam, cur non sit illi testimonio acquiescendum, aut certe quæ sit acceptance explicablem. Nam Hieronymus par istud prophetarum sub una jungens recensione, non quo utrumque anno exposuerit, sed quem ipsi, habito ad reliquorum explanationem respectu, ordinem, sive locum obtinerent, docuisse voluit. Sub tertia igitur serie ac veluti classe locat, idque ut *verissimum*, ita et proposito suo satis abunde fuit: neque enim quot annorum periodo classis ipsa definiretur, dicere instituerat; et cum ait, *post longi temporis silentium* duobus hisce prophetis interpretandis admovisse manum, integrum lectori reliquit, immo, si quid video, non obscure innuit, longum illud tametsi incerti temporis spatium, necdum ab iis quos secunda classe recensuit, sed inter ipsorum invicem prophetarum Jonæ Abdiæque expositionem putare. Profecto nec ad Hieronymi quidem est mentem, quod triennio concluditur, longum tempus; bene vero, si quod posuimus, illud, et quinquenni, quod insuper intercessit ab Jona, spatium una computavit. Proinde nec debuit S. Pater in duas utramque lucubrationem classes dispertiri, in suam quamque pro temporis ratione trisbuens; nam etsi multum inter se ætate distent, quin et major ab Jona ad Abdiam, quam a superiori classe ad ipsum Jonam interstitium sit: consulto tamen una comprehendendi serie, cum non alios prophetas tota illa periodo fuerit interpretatus, hosque ipsos uni eidemque Pammachio inscriperit. Hoc prænotato, qui unus fuerat institutæ disputationis scopus, non alia de causa Abdiam recensendo præposuit, quam quod sibi succedentes prophetas ad Scripturæ obvium magis ordinem memoravit. Alioquin huic primum existimare impendisse operam, neque per adversarias rationes licet. Quid his nempe clarius est verbis prologo in ipsum Jonam: *Tanto post tempore a Jona interpretandi sumo principium?* Nihil est igitur quo vulgaris innitebatur fundamento sententia: jam qua de causa nos quinquennio, sive ad annum usque quadringentesimum tertium hosce Commentarios protelemus, aperiendum est. Palmare argumentum ipsiusmet auctoris præfatio in hunc librum suppeditat ex rerum quas narrat serie. Sed ait ab eo tempore quo specimen hujus Commentarii in adolescentia tentaverat, triginta jam annos in Dei opere ac labore sudasse: illudque ipsum tempus quale fuerit, inserens declarat, quando egressi, inquiens, mi Pammachi, scholam rhetorum, diverso studio ferebamur: quando ego et Heliodorus charis-

*simus pariter habitare Chalcidis solitudinem nitebamur. Est vero isthac perspicua anni trecentesimi septuagesimi tertii nota, quam ex Hieronymianæ peregrinationis, ejusque priorum scriptiorum indicis satis manifesto constituimus, ut videre est ex epistolarum a prima ad duodecimam usque chronologicis argumentis. His porro trecentis septuaginta tribus annis si alios triginta addideris, qui ab eo, ut ipse ait, *puerilis ingenii præludio, ad hoc maturæ senectutis opus intercesserunt, ipsum jam teneas quadringentesimum tertium, cui anno librum ascrisimus. Atque huic quidem rationi tantum tribuimus, ut hac una salva res sit; si alias inire velis, et Hieronymi vitæ vestigia, et plurium ex ejus scriptis ordinem atque etatatem susdeque verlas.**

De reliquis in Zachariam et Malachiam, tribusque aliis in Oseam, Joelem, et Amosum Commentariis expedita res est ex toties laudato S. Patris testimonio, quod criticis observationibus nihil reliqui fecit; satisque luculenter uno omnes illigavit anno, qui sexti consulatus Arcadii Augusti, et Anitti Probi fastis nomen imposuit. Hic est annus quadringentesimus sextus (non octavus, ut post Victorium falso Martianæus colligit) consentientibus in hanc epocham monumentis Veterum universis.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM IN OSEE PROPHETAM

LIBRI TRES
AD PAMMACHIUM.

Prologus.

Si in Explanationibus omnium prophetarum sancti Spiritus indigemus adventu, ut cuius instinctu scripti sunt, illius revelatione pandantur: et in Isaia atque Apocalysi signatum legimus (*Isa. xxix; Apoc. v.*) librum, quem Scribæ et Pharisæi, qui Legis litteras nosse se jactant (*Joan. vi.*), non possunt legere, quia signatus est, nullusque inveniri potuit, nisi leo de tribu Juda, quem signavit Deus Pater, qui ejus posset reserare mysteria: quanto magis in explanatione Osee prophetæ orandus est Dominus, et cum Petro dicendum: *Edissere nobis parabolam istam* (*Matt. xiii, 16*). Præsertim cum obscuritatem voluminis in fine testetur ipse, qui scripsit: *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscat ea* (*Osee xiv, 10*)? Quod non pro impossibili, sed pro difficulti debemus accipere, juxta illud Evangelii: *Quis putas est servus fidelis et prudens quem constituit*

Universos in duodecim prophetas, qui hoc continentur tomo, Hieronymi Commentarios exegimus a*l* duos mss. codices Palatino-Vaticanos antiquissimos, alterum 173, alterum 174, numeris prænotatos. Sex quoque posteriores prophetas ad reginæ Secorum codicem num. 93, sane perquam vetu-

A *Dominus super familiam suam (Matt. xxiv, 65)?* Quis enim non statim in fronte libri scandalizetur, et dicat: Osce primus omnium prophetarum more tricem accipere jubetur uxorem, et non contradicit! Non saltem noile se simulat, ut rem turpem facere videatur invitus; sed exsequitur lætus imperium, quasi optaverit, quasi multo tempore eum pudicitia vacasse pœnitentia: cum honestiora et absque peccato sanctos viros renuisse, Domino ^b jubente, legerimus. Moyses mittitur ad Pharaonem, et dux Israeliticæ populi constituitur: et tamén non imbecillitate, sed humilitate respondet: *Provide alium quem militas* (*Exod. iv, 13*). Jeremias puerum esse se dicit, ne peccantem arguat Jerusalem (*Jerem. 1*). Ezechiel de omni genere leguminis ac sementis unum subcincricium panem facere, et coquere illum in humano B stercore jubetur, et ait: *Nequaquam, Domine, quis*

stum, atque emendatum. Ex parte autem nunc hos, nunc illos, cum aliis consuluiimus optimæ note mss. quos suo quosque loco laudabimus.

^b Vox jubente in Palatinis mss. et Victorii editione non habetur.

numquam immundum introivit in os meum (*Ezech. iv. 14*). Et Ossee audiens a Domino : *Accipe uxorem fornicariam* (*Ossee 1, 2*), non frontem rugat, non mœrem pallore testatur, non vercundiam, mutato [*Al.* vercundia mutato] genarum rubore, demonstrat; sed pergit ad lupanar, et scortum ducit ad lectulum. Et non ^a initiat illam pudicitiae matronali; sed se luxuriosum ac nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur (*I Cor. vi*). Hæc igitur audientes quid possumus respondere nisi illud propheticum : *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscet ea?* (*Ossee xiv, 10.*) Unde et nobis dicendum est cum David : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de legè tua* (*Ps. cxviii, 18*); ut introducat nos rex in cubiculum suum (*Cant. 1*), et velamen quod ante oculos Moysi positum fuit in lectione veteris Testamenti (*Exod. xxxiv*), tollat a nobis (*II Cor. iii*). Statim enim ut locutus est Dominus : *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, et hæc dicens exspiravit* (*Luc. xxiii, 46*), velum templi scissum est, et omnia Iudeorum secreta patuerunt. Et fons qui egrediebatur de domo David [*Al. Domini*], ingressus est mare solitudinis; et verus Eliæsus aquas steriles atque mortiferas sapientiae suæ condivit sale, et fecit esse vitæles (*IV Reg. iv*) : ^b Maraque Legis, quæ interpretatur *amaritudo*, ligno patibuli dulcorata est (*Exod. xv*). Intelligimus enim quis sit Judas patriarcha electus in regem, nec miratur eur ad Thamar quasi ad meretricem virsanctus introierit (*Genes. xxxviii*); quare Samson, qui interpretatur *sol*, Dalilam amaverit, quæ transfertur in *pauperem*; et propter eam irrisus et mortuus adversariorum millia trucidarit (*Judic. xvi*); cur Salmon virum justum Booz de Raab meretrice generarit, qui Ruth Moabitæ pinna pallii sui operiens, et jacentem ad pedes, ad caput Evangelii transtulerit (*Ruth. 1, 11, 13*). Quid causæ sit ut cum David tot habuerit uxores, nullum alium regni sui fecerit successorem nisi eum qui de Bethsabee procreatus est (*III Reg. 1*): ut non solum meretrices, sed etiam adulteræ Deo placere videantur. Unde et in hoc ipso propheta legimus, quod junctus primum meretrici, secundo adulteræ copuletur, dicente ad eum Domino : *Adhuc rade, dilige mulierem dilectum amico* (*Ossee iii, 4*), sive diligenter malam [*Al. Malam*], et adulteram. Hæc est mulier meretrice et adultera, quæ in Evangelio pedes Domini lacrynis lavit, crine detersit, et confessionis suæ honoravit unguento, indignantibusque discipulis, et maxime proditore, quod non fuisset venditum, et pretium illius in alimenta pauperum distributum, Dominus respondit : *Quid molesti estis mulieri, opus bonum operata est in me, pauperes enim semper habe-*

bitis [Al. habetis] vobiscum : me autem non semper habebitis (*Matth. xxvi, 10, 11*). Et ne putaremus leve esse quod fecerat, et nardum pisticum, id est, unguentum fidelissimum, ad aliud quid, et non ad Ecclesiæ esse referendum, dat nobis occasionem intelligentiæ et magnæ fidei, magna præmia reprobrit, dicens : *Amen, amen dico vobis, ubicumque predicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur quod hæc fecit in memoriam ejus [Al. mei].* Hæc est meretrix de qua loquitur Dominus ad Iudeos : *Amen dico vobis, meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei* (*Matth. xxi, 31*). Vos enim missum ad vos Filium patris familiæ et Dominum vineæ, qui plantavit eam, suscipere noluitis. Ista meretrix exploratores meos duos fortissimos juvenes, quorum alterum in circumcisioinem misi, alterum ad gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, levavit in tectum, operuit lini stipula (*Jos. ii*). Quæ cæsa persecutionibus, et lota in baptismate, immutat colorem, et de tetro in album vertitur. Nec mirum si in figura Domini Salvatoris, et Ecclesiæ de peccatoribus congregatæ, hæc facta memoremus, cum ipso in hoc eodem dicat propheta : *Loquar ad prophetas ; ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum* (*Ossee xii, 10*); ut quidquid prophetæ jubentur operari, ad meam referatur similitudinem. Cujus uxor Æthiopissa est, contra quam Aaron et Maria, carnale sacerdotium Iudeorum, et prophetia litteræ serviens, mussitant et offendunt Deum (*Num. xii*): quæ dicit in Cantico Canticorum : *Fusca sum et formosa, filiae Jerusalem* (*Cant. 1, 4*). Alioquin si omnia quæ præcipiuntur ob causas, ut in similitudinem flant, vere facta contendimus : ergo et Jeremias accinctus lumbari, vestimento muliebri, inter innumerabiles nationes et Assyrios atque Chaldeos, gentes intimicissimas Iudeorum, ivit ad Euphratem, ut ibi absconderet lumbare suum, et post multa tempora reversus, invenit illud computruisse quod nulli esset usui (*Jerem. xiii*). Quomodo exire poterat, et ire tam longe obsessa Jerusalem, exstructis per circuitum munitionibus, fossa, vallo, atque castellis? Qui cum semel ad Anatoth viculum suum in tertio milliario ab urbe situm voluisset exire, in porta capitul [*Al. captus*], et reductus ad principes, quasi proditor verberatus in carcere mittitur. Si illud in typo, quia fieri non potuit : ergo et hoc in typo, quia si fiat, turpissimum est. Sed respondebis, Deo jubente, nihil turpe est : et nos dicimus, nihil Deus præcipit nisi quod honestum est, nec jubendo turpia, facit honesta quæ turpia sunt. Sed quia scimus nihil Deum velle nisi quod honestum est, hoc præcepit quod honestum est. Hæc in principio prolixius sum locutus, ut difficillimam primum solverem quæstio-

^a Hoc quoque verbum initiat in altero Palatino ms. desideratur.

^b Hunc locum depravant, dum corrigere volunt, Erasmus et Marianus; neque enim fidem mss. codicem attendunt, sed conjecturis propriis nimium tridentes mutant quæcumque volunt. Legunt itaque,

*Marah aut Marath aquæ legis, quæ interpretatur *amaritudo*, etc. Nos contextum et auctoritatem mss. sequentes restituimus, Maraque legis, etc., ut legit codex ms. S. Cygiranni, licet alii retineant myrra pro mura. Mart. — Veteres vulgati, Marah (aut Maroth) aquæ legis, etc.*

new, et ^a obositum in ipso exitu scopolum Dei auxilio prætergrediens, ad tua decurrerem. Ceterum non ignoro, Paulinachi charissime, a multis Ecclesiasticis prætermissam : et qui exponere sunt contenti, apud Græcos reperi Apollinarem Laodicenum, qui cum in adolescentia sua breves et in hunc et in alios prophetas commentarioles reliquisset, tangens magis sensus, quem explicans, rogatus est postea, ut in Osee plenius scribebat : qui liber venit in nostras manus ; sed et ipse nimia brevitate ad perfectam intelligentiam lectorem ducere non potest. Origenes parvum de hoc propheta scripsit libellum, cui hunc titulum imposuit, περὶ τοῦ πάντας ἀνθράκων τῆς Ἐφραίμ, hinc est, quare appellatur in Osee Ephraim, volens ostendere quæcumque contra eum dicuntur, ad hereticorum referenda personam. Et aliud volumen ἀπέραντον καὶ ὑπέστροφον, quod et capite careat et fine. Pierii quoque legi tractatum longissimum, quem in exercitu hujus prophetæ die vigilius Dominice passionis extemporali et diserto sermone profudit. Et Eusebius Cæsariensis in octavo decimo libro Εὐαγγελικῆς ἀποδεξίως, quedam de Osee propheta disputat. Unde ante annos ecreiter viginti duos, cum rogatu sanctæ et venerabilis sacerdotis, immo matris tue Paulæ

^a Ita legit ms. Codex Cluniacensis Monasterii, quem secuti sumus. Aliud exemplar S. Martini a Campis, retinet diversam lectionem, nempe et oppositum in ipso exitu scrupulum. Id ipsum legimus in mss. codicibus S. Albini Andegavensis et S. Cygiranni, nisi quod pro scriptu legunt scopolum. Erasmus maluit de suo ponere abditum in ipso, etc., quod Marianus imitatur, MART. — Nosri mss. obpositum, vel oppositum legunt, quemadmodum et nonnulli penes Martianæ.

A illud enim uocata carnis, hoc spiritus est : quæ monasteriorum et Scriptoriarum semper amore sagravit) esse Alexandriae, vidi b Didymum, et eum frequenter audiri, virum sui temporis eruditissimum, rogavique eum, ut quod Origenes non fecerat, ipse complebet, et scriberet in Osee Commentarios : qui tres libros, ^c me potente, dictavit, quinque quoque alias in Zachariam. Nam et in ipsum duo tantum Origenes scripsit volumina, vix tertiam partem a principio libri usque ad visionem quadrigorum edisserens. Hoc dico, ut noveris quos in Prophetæ hujus campo habuerim praesores : quos tamen ut simpliciter et non superbe (sicut quidam in eorum enicorum semper insibiles) tunc prudentia fatear, non in omnibus sum secutus; B ut judex potius operis eorum quam interpres existem, dicereisque quid mihi videretur in singulis, et quid ab Hebraeorum magistris vix uno et altero acceptum. Quorum et apud ipsos jam rara avis est, dum omnes deliciis student et pecunias, et magis ventris quam pectoris curam gerunt, et in hoc se doctes arbitrantur, si in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed jam tempus est ut prophetæ verba ponentes, ea quæ scripta sunt, dissenamus.

b Sic autem intelligito, ut plenos in Osee Commentarios scripsisse Origenem negat, non vero portatos et in aliquot ejus prophetæ partes libellos. Vide hac de re Huetum Origenian. p. 251, n. 41.

^c Quin sibi etiam inscripsit, ut in Catalogo, et Apologia ultima contra Rusticum ipse Hieron. tradit. C Hoc ipsum testatur latini codicis scriptor, qui legit tres libros ad me, me potente, etc. Ex Didymi opere fragmenta quædam recitat Damascenus in Parallelis.

LIBER PRIMUS.

I (Cap. I. — Vers. 1.) Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beeri. LXX similiter. Verbum Domini, quod in principio erat apud Deum Patrem, et Deus erat Verbum, factum est ad Osee filium Beeri, ut prophetam quoque Deum faceret, Salvatorem dicente: Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis, blasphematis: quia dixi, filius Dei sum (Joan. x, 35, 36). Ut quomodo Deus deos facit, et stat in syngoga deorum, in medio autem deos dijudicat (Psal. lxxxii); et cum ipse sit verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. i), ad apostolos loquitur: Vos estis lux mundi (Matth. v, 14), sic et ipse Salvator prophetam suum faciat salvatorem. Osee enim, in lingua nostra, salvatorem sonat: quod nomen habuit etiam Josue filius Nun (Num. xiv), antequam ei a Deo vocabulum mutaretur. Non enim (ut male in Græcis codicibus legitur et Latinis) Ause dictus est, quod nihil omnino intelligitur; sed Osee, id est, salvator; et additum est ejus nomini Dominus, ut salvator Domini dicere-

tur. Iste ergo salvator filius est Beeri, id est, pater mei, quos puto sodit Abraham, Isaac, et Jacob, et Allophyli eos semper conabantur obruere (Gen. xvi, xxi, xxvi, xlvi). Inter puteum et lacum, id est, cisternam, hoc interest, quod puteus perpetuas aquas habet, et de vivo fonte manantes. Cisterna, quæ refrigerat, aquas suas externas et adventitias possideat. D Unde per Jeremiam 2 prophetam loquitur Deus: Me dereliquerunt fontem aquæ viræ, et foderni ab cisternas, quæ aquas non valent continere (Jerem. ii, 13). De hoc fonte ad Deum psalmista proclamat: Apud te est fons vita, et in lumine tuo videbinus lumen (Psal. xxxv, 10). Unde quidam putant Beeri, interpretari, lumen meum; sed superior vera trascitio est.

In diebus Ozias, Joathan, Achaz, Ezechias regum Juda; et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. LXX similiter. Azarias, qui vocatur et Ozias, de stirpe David regnavit in Jerusalem super duas tribus, quæ appellabantur Juda, annis quinquaginta duabus, cui successit in regnum alius ejus Joatham, qui et ipse regnavit annis sedecim: post quem filius ejus

Achaz regnavit annis similiter ^a sedecim. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cuius anno sexto decem tribus, quae appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldaeorum, et in Medorum montibus colloncatæ. Ex quo perspicuum est, prophetante Osee, Isaya, et Joel, et Amos, et Abdia, et Jona et Michæa, qui σύγχρονος ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum, quod a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osse, permansit annis ducentis quinquaginta. Eo autem tempore, quo Ozias regnare coepit super Judam, ^b super Israel regnabat Jeroboam prænepos Jehu, cui Dominus repromiserat usque ad quartam generationem subolem illius regnaturam: eo quod percussisset duos reges impios, ^c Juda et Israel. Hoc dicimus ut tibi breviter ostendamus, Osee prophetam, et ante captivitatem Israel, et post captivitatem ejus vaticinatum, et tam vicinam, quam præsentem, et præteritam ^d vidisse, et denuntiasse venturam, et luxuriam ingruentem, et in emendationem Judæ retexuisse præterita: quod in ipso propheta juxta historiam conhabimur approbare. Ozias interpretatur *fornitudo Domini*: Joatham, *Domini consummatio*, atque *persecutio*: Achaz, *virtus*: Ezechias, *imperium Domini*. Hi regnabant in populo *Juda*, cuius nomen, *confessio*, est. Porro in Israel qui sibi idola fecerat, et a Dei populo fuerat separatus, regnabat Jeroboam ^d, qui interpretatur *χρονισμός*, id est, *temporalitas*, sive *mora*: quod mundum amaverit, et in ipso morari diu, vitam putaverit, sempiternam, nequaquam futuri, sed præsentibus delectatus.

^a Totum huncce locum restitui ex ms. codice S. Albini Andegavensis, cum depravatissime legatur in alijs mss. exemplaribus et in Erasmiana Editione. MART. Pro *sedecim*, hoc et superiori versu, *quindicim* præferunt Palatini mss. qui et pari consensu impressam olim lectionem ita continuant: *cujus anno undecimo decem tribus, quae appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldaeorum, et in Medorum montibus colloncatæ*. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis riginti et octo. Ad hunc vero, quo nunc est, modum, restituta prius a Victorio fuit, cuius de antiqua lectione hoc erat judicium. Falsum, inquit, et erroneous esse, dubio vertetur nemini. Erroris in ea conspicui duo. Primus, quod tempore Achaz decem tribus asserat capitias, idque factum anno ejus undecimo: cum tamen illæ in captivitate venerint sub Ezechiam anno illius sexto, ut clare constat IV Reg. xviii, his verbis: *Anno quarto regis Ezechiae, qui erat annus septimus Osee filii Ela regis Israel, ascendit Salmanasar rex Assyriorum in Samiam, et oppugnavit eam, et cepit*. Nam post annos tres, anno sexto Ezechiae, id est, nono anno Osee regis Israel, capta est Samaria, et transluit rex Assyriorum Israel in Assyrios, collocavitque eos in Illala, et in Haborfluvio Gozain, in civitatibus Medorum. Secundus error, quod dicat Ezechiam regnasse annis riginti octo, cum tamen ille regnaverit viginti novem, IV Reg. xviii, et II Paralip. xxix. Menda sacrorum codicum ope sublata sunt in hunc modum: *Post quem filius ejus Achaz regnabit annis similiter sedecim*. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis riginti novem, cuius anno sexto, decem tribus, quae appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldaeorum, etc. Erratum primum facile sublatum est suo loco versiculo, qui inferius jacebat, reposito. Porro et Martianæus ex ms. S. Albini Andega-

^A (Vers. 2.) *Principium loquendi Domini [Al. Domini et Vulg. Domino] in Osee. LXX : Principium verbi Domini ad Osee*. Quia, ut supra diximus, et aliis prophetis præferuntur in titulo, Ozias, Joatham, Achaz, et Ezechias, quibus regnantibus prophetaverunt: idcirco nunc dicit quod inter omnes hos primum in Osee Dominus sit locutus, et postea ad ceteros. Aliud est autem loqui Dominum in Osee, aliud ad Osee. In Osee, non ipsi loquitur Osee, sed per Osee ad alios; ad Osee vero loquens, ad ipsum significatur conferre sermonem. Alii autem non primum omnium prophetarum volunt fuisse Osee, ex eo quod dicitur: *Principium loquendi Domini in Osee*: sed ostendi quod haec quæ sequuntur, primum ad Osee Dominus sit locutus.

^B *Et dixit Dominus ad Osee : Vade, sume tibi uxorem fornicationum. LXX : Et dixit Dominus ad Osee : Vade, tolle tibi uxorem fornicationis*. Verbum Hebreorum ^e זאנוּנִים (*zannim*), non fornicariam et fornicationem, ut plerique aestimant, sed *multas fornicationes* sonat. Ex quo ostenditur mulier ista, quam propheta sumit in conjugem, non semel, sed frequentius fornicatam, ut quanto illa ^f sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem uxorem duxerit. Quodque additur:

Ac [Vulg. Et fac tibi] filios fornicationum : quia fornicans fornicabitur terra a Domino. LXX : Et filios fornicationis : quia fornicans fornicabitur terra post Dominum. Ἀπὸ κοντοῦ subauditur : Sume tibi uxorem fornicationum, et sume tibi filios fornicationum. Utrumque potest intelligi, quod et fornicariæ priores

^C vensis asserunt. Vide Chronicon ad n. 1272.

^b Sine numero annorum legit ms. codex Monasterii Cluniacensis, quem cæteris præferre non dubito, cum propter antiquitatem, tum propter elegantem scripturam et accuratam manum qua exscriptus est. Alii legunt, *duodecimum annum super Israel regnabat*, quod falsum esse Marianus ostendit contra Erasmum. Vides eorumdem Editiones. MART. — Iterum Palatini mss. cum olim impressis libris interserunt, *duodecimum annum*, quæ duo verba Martian. ad Cluniacensis ms. fidem expunxit. Victorius satis habuit animadvertisse in Notis: *Hic quoque, inquietus, etetus lectio falsa : Pro duodecimum enim legendom est, ricesimum septimum, IV Reg. xv : Annovicesimo septimo Jeroboam regis Israel regnabit Azarias filius Amasie regis Juda*. Eundem autem esse Oziam et Azariam nemo ambiget, si legerit IV Reg. xv et II Paral. xx.

^c *Verbum vidisse, neque habent mss. nostri, neque Victorius novit.*

^D ^d Per quam crudite, utque opinor, verissime notatum est Drusio, nomen Joas hic librariorum vitio ex Hieronymi textu excidisse, supplerique locum ita oportere: *regnabat Jeroboam, filius Joas*, qui interpretatur *χρονισμός*. Evidem *χρονισμόν*, sive *temporalitatem*, aut *moram*, sonare Jeroboam nequit, aut hanc apud Veteres sui nominis etymologiam unquam obtinuit: quæ Joas propria continuo fuit; ut econtrario ille δικαστής λαοῦ, *judicatio populi*, vulgo interpretatur. Hieron. ipse in Amos c. 1. vers. 1: *Jeroboam, δικαστὴς λαοῦ, id est, judicatio, vel causa populi*; *Joas, κυρίος χρονισμός, id est, Domini mora, sive temporalitas*. Suppleri duas voculas sacer ipse textus Osee jubet: *In diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, etc.*

^e In uno Palat., *zannin*.

[*Ali. prioris*] de fornicatione susceptos recipiat filios, et ipse ex meretrice generet filios, qui idcirco fornicationis appellandi sunt filii, quod sint de meretrice generati. Nec culpandus propheta, interim ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam, sed potius laudandus quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet, ipse polluitur, si societur malo; sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam fornicariæ copulatum; sed fornicariam assumpsisse pudicitiam quam antea non habebat: præsertim cum beatus Osee, non ob causam luxuriae, non libidinis, non propria fecerit voluntate, sed Dei paruerit imperio, ut quod in isto carnaliter legimus, in Deo factum spiritualiter probaremus. Qui suscepit Synagogam, hoc est, populum Judæorum fornicationi et libidini servientem. Ad quam Dominus loquitur per Ezechielem: *Et tu, meretrix, audi verbum Domini: Fractæ enim sunt in Ægypto mammæ ejus* (*Ezech. xxiii, 3*); et volubatur in sanguine, et fuerat polluta usque ad verticem, ut nulla pars corporis atque membrorum ejus esset, quæ turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem Dominus pallio, et suis junxit amplexibus, dedit ei mel et oleum et similam manducare, et induit eam vestibus pretiosissimis, posuit in collo ornamenta gemmarum, aures ornavit auro et lapide pretiosissimo, armillas quoque brachiis præbuit ut bonis uteretur operibus. Et nihilominus hæc contempta largitate et bonitate viri, prioris immemor turpitudinis, **5** amatores Chaldeos et Assyrios et Ægyptios, qui magnarum sunt carnium, secuta est. De Salvatoris et Ecclesiæ typo in præfatiuncula diximus, quod sumpserit sibi uxorem fornicariam, quæ prius idolis serviebat. Si quis autem contentiosus, et maxime gentilium, noluerit figuraliter dictum recipere, et irriserit prophetam fornicariæ copulatum, opponamus ei illud, quod solet laudare Græcia, et philosophorum scholæ concinunt. Qua ratione prædident virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum juvenem inter psaltrias atque tibicines et impudicas mulieres ebræum et ^a*hedera coronatum* fecit *obedire sapientiæ*, et adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum philosophorum. Cur Socratem ad cœlum levent, qui Phædonem, ex cuius nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem et avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam transstulerit? Et quidquid illi de philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referimus. Hæc adversum ethnicos et eos, qui Ethniconrum sunt similes, dixerimus. Cæterum nostris, qui tamen volunt suspicere veritatem, illud breviter ostendamus, ex eo quod dicitur: *Quia fornicans, fornicabitur terra a Domino*, non tam prophetam junctum esse meretrici, quam unne hominum genus a societate Domini recessisse. Potest quoque

A ex eo quod non est additum, *omnis terra*, nunc Ju-dæa accipi, vel proprie Samaria et Israel, id est, decem tribus, quæ eo tempore quo hæc dicebantur, a Domino recesserant.

(Vers. 3, 4.) *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaïm: et concepit et peperit* [Vulg. addit ei] *filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quoniam adhuc modicum et visitabo sanguinem Jezrael super domum Jehu: et quiescere faciam regnum domus Israel.* LXX: *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaïm: et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quia adhuc modicum et ulciscar sanguinem Jezrael super domum Juda: et quiescere faciam regnum domus Israel.* Prophetæ sic multa post sæcula deadventu Christi et vocatione gentium pollicentur, ut præsens tempus **6** non negligant, ne concessionem ob aliud convocatam non docere de his quæ instant [*Ali. stant*], sed de incertis ac futuris ludere videantur. Itaque et hæc Gomer filia Debelaïm, quæ ab Osee uxor accipitur, et concepit ex eo, et parit ei filium nomine *Jezrael*, qui interpretatur *semen Dei*, in cuius sanguinis ultiōnem, regnum subvertit *Jehu*, sive, ut male error obtinuit, *Juda*, sic ad vocationem referenda est nationum, ut illi tempori congruat, sub quo filium generasse memoratur. Et ne longo tractatu lectoris aviditatem differam, duas istæ mulieres quarum una vocatur Homer, et est meretrix, paritque tres liberos, primum *Jezrael*, secundam puellam, quæ vocatur absque misericordia, et tertium masculum, qui et ipso appellatur *non populus meus*: et altera mulier, quæ conducitur argenteis quindecim, et coro, et dimidio coro hordei, et vocatur adultera, referuntur ad Israel et ad Judam, id est, ad decem tribus quæ erant in Samaria sub rege Jeroboam, qui fuit de Ephraim, et ad Judam, qui regnabat in Jerusalem de stirpe David. Hæc sunt duæ mulieres, quæ in Zacheria upupæ, sive milvi, sive herodii pennas habere dicuntur, et ire in terram Sennaar, ubi Babylon condita est. Has mulieres sub nomine duarum sororum Oola significat et Oolibæ: hæc in duabus virginis, quas Ezechiel in unam virgam sociat, demonstrantur. Et quia commentarios, non lata volumina scribimus, singulis capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de præsentis capitulo disputemus. *Gomer* interpretatur *tetradecim*, id est, *consummata*, atque *perfecta*: alii *Græca*, id est, *loricas*, significari putant. Sunt qui *meretram*, sive *amaritudinem* suspectur, qui [*Ali. quod*] recte dicent, si *GIMEL* litteram non haberet. *Debelaïm παλάτρας* sonat, quarum in Palæstina permagna copia est, et quas Isaías propheta ulceri Ezechiel regis jubet apponi (*IV Reg. 11*, et *Isa. xxviii*). Est autem massa pinguium caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illæsse permaneant, calcant atque compingunt. Igitur et Israel consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ

^a Palatini mss. vocem *hedera* ignorant.

fruentibus suavis videtur et dulcis, in typo Domini Salvatoris ⁷ ab Ossee uxor accipitur: et primus ex ea Dei filius generatur, id est, *Jezrael*; est autem civitas metropolis decem tribuum, in qua interfectus est Naboth [Al. Nabutha], ob cuius sanguinem suscitatur Jehu, qui delevit domum Achab et Jezabel. Verum quia et ipse Jehu, ulti sanguinis justi, ingressus est per vias Jeroboam filii Nabath, qui fornicari fecit Israel, et constituit vitulos aureos in Dan et in Bethel (III Reg. xii), regnum quoque ejus dicitur subvertendum: sub cuius pronepote Jeroboam prophetare coepit Ossee: quo mortuo, filius ejus Zacharias successit in regnum; quem sexto mense imperii sui occidit Scellum de alia stirpe generatum (IV Reg. xv). Quam ob causam nunc dicitur: *Adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrael*, id est, occisionem populi mei, super domum Jehu regiam, quæ eo tempore præerat Israel. Nec mirum si domus Jehu subvertatur, cum etiam regnum dominus Israel, hoc est, decem tribuum post non multos annos omnino sit delendum. A Zacharia enim filio Jeroboam, cuius atavus fuit Jehu, usque ad nonum annum Ossee, sub quo decem tribus ductæ sunt in captivitatem, supputantur anni quadraginta et novem. Occisoque Zacharia, qui fuit ultimus de stirpe Jehu, statim reges Assyrii ceperunt Ruben et Gad et dimidiam tribum Manasse, quæ erant trans Jordanem; et deinde multas civitates Samariæ, et deinde totam Nephtali. ad extreum omnes reliquas tribus. Pro *Jehu* in Editione Vulgata legitur *Juda*: sed hoc mihi videtur non vitio Septuaginta interpretum, sed scriptorum inolevisse imperitia, qui ignorantis *Jehu*: quod magis tritum era, scripserunt *Juda*. Typus autem seminis Dei, et ultio sanguinis ejus referunt ad Domini passionem, propter quam et domus *Juda* et regnum universi Israel dicitur subvertendum.

(Vers. 5.) *Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrael.* LXX similiter. Quando ulti suero sanguinem Jezrael super domum ^a *Jehu*, et regnum Israel, Assyrio vincente, delevero, tunc illa die, et in illo tempore conteram omne robur exercitus Israel in valle Jezrael. Supra diximus Jezraelem, quæ nunc juxta Maximianopolim est, fuisse metropolim ^b Gregni Samariæ ^b prope quam sunt campi latissimi, et vallis nimiae vastitatis, que plus quam decem milium tenditur passibus. In hoc commisso certamine, ab Assyriis cæsus est Israel, id est, decem tribus, quæ ob Jeroboam de tribu Ephraim, qui primus schisma fecit in populo, appellatæ sunt Ephraim. Interdum propter Joseph, qui fuit pater Ephraim, vocatur Joseph: nonnumquam Samaria, quæ et ipsa altera urbs fuit metropolis decem tribuum, quæ postea ab Augusto Cæsare appellata est, Augusta, id est, Σεβαστὴ, in qua ossa Joannis Baptista condita sunt. Post divisionem ergo duarum et decem tribuum, ob maximam partem multitudinis quæ Jero-

^A boam aecuta est, nomen pristinum Israel remansit in decem tribubus. Et propter tribum *Juda*, quæ regnavit in Jerusalem, aliæ quæ tribus appellatæ sunt *Judas*: simulque typi veritas explicatur. Quomodo enim propter sanguinem Naboth [Al. Nabutha], qui effusus est in Jezrael, deleta est domus Achab, ut Elie vaticinium completeretur: sic propter sanguinem veri Jezrael, hoc est, seminis Dei, regnum destrutum est Judæorum. In omnibus quidem prophetis, sed præcipue in Ossee, decem tribus referuntur ad hæreticos, quorum multitudo maxima est: duæ autem tribus quæ appellantur *Juda*, Ecclesiæ personam possident, quæ sub stirpe David regnabant [Al. regnant]. Arcus igitur hæreticorum, de quibus scriptum, est: *Fili Ephraim intendent, et mittentes arcum, conversi sunt in die belli (Psal. lxxvii, 9)*, confringetur in valle seminis Dei, de quo humilia et terrena senserunt.

(Vers. 6, 7.) *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel; sed oblivione obliiscar eorum. Et domui Juda miserebor: et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in gladio, et in arcu, et in bello, et in equis, et in equitibus.* LXX: *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia; quia nequaquam addam ultra misereri domui Israel: sed adversans adversabor eis: filiorum autem Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in arcu, neque in gladio, neque in bello, neque in equis, neque in equitibus.* Postquam contritus est atque confactus arcus Israel, in valle Jezrael, et regnum decem tribuum destitutum, ita ut ducerentur in captivitatem, nequaquam jam Jezrael, id est, semen Dei, nec masculini sexus filius nascitur: sed illa, id est, semina fragilis sexus, et quæ victorium pateat contumacia, et vocatur Absque misericordia. Idcirco enim captiva ducta est, quia misericordiam Dei non habuit. Et consideranda Domini indignatio. Quod nequaquam domui Israel se dicat misereri ultra, sed eos de memoria sua æterna oblivione delere; quia usque hodie Persarum regibus serviantur, et numquam est eorum soluta captivitas. Domui autem *Juda* misericordiam pollicetur, et dicit, quia eos salvet in Domino Deo suo, vel in seipso qui loquitur: vel Pater salvet in Filio, juxta illud quod scriptum est: *Pluit Dominus a Domino (Genes. xix, 24).* Salvavit eos enim [Al. etiam] quando Israel Assyriis traditus est, de manu Sennacherib, non in arcu et gladio et bello et in equitum multitudine, sed in suo robore, quando misit Angelum, et percussit de exercitu Sennacherib regis Assyriorum una nocte centum octoginta quinque milia (IV Reg. xix).

^D Juxta typum dicimus, eos qui propter sanguinem seminis Dei vocantur Absque misericordia, et dicere ausi sunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios*

^a Duo Palatini, domum *Juda*, pro *Jehu*.

^b Idem, propter quam, pro prope:

^c Transponi Victorius mavult, in arcu et gladio, ad Hebræum, Græc. Latinumque contextum.

nostros (Mal. xxvii, 25), lucasque servire Romanis. Domum autem Juda, eos videlicet ex Judaeis, qui Dominum sunt confessi, non in exercitus fortitudine, sed in Evangelii prædicatione salvatos. Quod in Israel et Juda tam juxta historiam, quam juxta typum, interpretati sumus, referamus ad haereticorum conciliabula, et ad Ecclesiam Domini Salvatoris, quod, illis absque misericordia derelictis, regnunque perdentibus, Ecclesia Dei sui virtute superarit.

(Vers. 8, 9.) — *Et ablactavit eam quæ erat absque misericordia : et concepit, et peperit filium, et dixit : Voca nomen ejus, Non populus mens : quia vos non populus meus ; et ego non ero vester. LXX similiter. Qui vocabatur semen Dei versus in seminam [Al. seminulam] et propter imbecillitatem vi- rium, offensamque Dei, ductus in captivitatem, quia Domini misericordiam non habebat, nequaquam ablactatus dicitur, 10 sed ablactata : viri enim jam robur amiserat. Qui ablactatur, recedit a matre, parentis lacte non vescitur, alimentis sustentatur externis. Ita et Israel projectus a Domino, et captivitatis circumdatus angustiis, atque in Babylone cibis sustentatus inimundis, vocatur non populus Dei, et æterna gentilis alienæ feritur sententia, ut dicatur non populus meus, et abjiciatur [Al. abdi- cetur] in perpetuum. Quod recte intelligere possumus, et in omni populo Judæorum, qui propter of- fensam seminis Dei captivitati traditus, regnum per- didit, et provinciam, appellaturque non populus Dei : et in persona haereticorum. Si quis autem con- tentiosus interpres noluerit recipere ista, quæ dixi- mus, sed meretricem nomine Gomer filiam Deblaim, primum, et tertium masculos, secundam, quæ me- dia est, feminam intellexerit procreasse, hoc volens Scriptura sonare quod legitur, respondeat quomodo in Ezechiel illud exponat, ubi jubetur a Domino portare iniurias domus Israel, id est, decem tri- buum, et trecentis nonaginta diebus in uno latere sinistro dormire perpetuo, licet in LXX centum et nonaginta scripti sunt, et dormire ita ut numquam evigilet, nec mutet latus, nisi forte sopore satiates paululum aperuerit oculos ad sumendum sordidis- simum cibum subcinericil panis, qui de frumento, et hordeo, et faba, et lento, et milio coctus sit in huma- no stereore. Hoc enim rerum natura non patitur, ut quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in uno semper latere dormiat. Et rursus, inquit : Sub- cipies iniurias domus Juda, et diebus quadraginta dormies in latere dextro. Hi autem dies pro annis supputantur [Al. supputabuntur], quibus Israel et Juda obsidione et captivitate longissima detinen- tur, ita ut vinceti et immobiles, de altero in alterum latus se versare non possint. Si illa et cætera his similia, quæ in Scripturis sanctis legimus, facta non potuerit approbare, sed aliud*

^a Rursum duo Palatin, mss. deprimentur, pro de- tinentur.

^b Rescripsimus, mensurabilem, ex iisdem codici- bus mss. cogente ipso sacro textu, qui Israelem sine

A quid significare contendenterit : ergo et meretricia mulier, et alia adultera mulier, quæ aut prophetae jungabantur, aut servabantur a propheta, non tur- pem stupri conjunctionem, sed sacramenta indicant futurorum.

(Vers. 10.) *Et erit numerus filiorum Israel quasi 11 arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabatur. Et erit in loco ubi dicetur eis : Non populus meus vos ; dicetur eis, filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter : et ponent sibi caput unum, et ascendent de terra : quia mag- nus est dies Jezrael. LXX : Et erit numerus filiorum Israel sicut arena maris, quæ non mensurabitur, nec numerari potest. Et erit in loco ubi dictum est eis : Non populus meus vos : vocabuntur filii Dei viventis.*

B *Et congregabuntur filii Juda et filii Israel simul : et ponent sibi principatum unum, et ascendent de terra, quoniam magnus est dies Jezrael. Legimus objec- tionem decem tribuum, et non b' mensurabilem Israel, nec ultra populum Dei, indignatione perpetua con- demnatum. Nunc disceimus quomodo filii Juda et filii Israel pariter congregentur, et ponant sibi caput unum sive principatum [Al. principium], et ascen- dant de terra, et in loco ubi prius dicebatur, Non populus meus, appellantur filii Dei viventis, et hoc fieri, quia magnus sit dies Jezrael. Ambigunt et in variis sententias fluctuanti illud occurrit Pauli apostoli ad Romanos scribentis : Quod si volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sus- tituit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet diritas gloriae sue in vasa misericordiae, quæ præparavit in gloriam, quos et vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus : sicut in Osee dicit : Vocavi non plebem meam, plebem meam, et non misericordiam consecuta, misericordiam con- gressam. Et erit in loco ubi dictum est eis : Non plebs mea es, ibi vocabuntur filii Dei vivi. Isaías autem clamat pro Israel : Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquæ salvas fient. Verbum enim con- summans et brevians in æquitate : quia verbum brevia- tum faciet Dominus super terram. Et sicut prædictus Isaías (Cap. 1, 9) : Nisi Dominus sabaoth reliquerit nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorra similes fuissetis. Quid ergo dicemus : Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam ? justitiam autem quæ ex fide est : Israel vero sectans legem justitiae, in legem justitiae non per- renit (Rom. ix, 22, seqq.). Igitur beatus apostolus Osee prophetæ assumens testimonium, et expunens illud super vocationem gentium, 12 et eorum fide qui ex Judæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis obscidit, asserens Christi temporibus esse completum, ut scilicet in Israel eligantur duodecim tribus, hoc est, omnis populus Judæorum, et in Juda hi qui ex gentibus e Jesus Dominum confiduntur. Si quis autem alienus a fide*

C *mensura futurum denunciat antea erat miserabilem. Pro, Jesum Dominum, Palatin, mss. imperium Domini, præferunt.*

Christi , et non recipiens auctoritatem novi Testamenti , sed de numero circumcisionis , responderit filios Iuda et filios Israel duas tribus sonare et decem , de quibus crebro diximus , et in hoc dantes manus , nihil fidei nostræ nocere monstrabimus . Sed postquam fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris in toto orbe dispersus , et omnem suppeditationi vicerit populi multitudo , tunc habebit licentiam Israel , qui hodie quoque captivus est , et qui prius dicebatur ab eis misericordia , et non populus meus , cum duabus tribubus , id est , Iuda et Benjamin , quarum magna pars in Christum credidit , iniuste concordiam , ut corporibus separatos jungat fides , et unum sibi caput ponant et principem , de quo scripsit Ezechiel : *Et princeps unus in medio eorum , David servus meus , et resuscitabuntur quasi ab inferis mortui* (Ezech. xxxiv, 24) , Iuda scilicet et Israel qui in infidelitate mortui erant . Et haec omnia sicut , quia magnus est dies seminis Dei , qui interpretatur Christus . Ex quo perspicuum est , ideo in typo Naboth [Al. Nabutha] Jezraelitis sanguinem præcessisse , ut veritas completeretur in Christo . In hoc enim et non in illo magnus est dies Jezrael , de quo dicitur . *Hæc est dies quam fecit Dominus : exsultemus et lætemur in ea* (Psalm. cxviii, 24) . Interpretationis tertiae quam suscepimus , Israel in hereticis , Iuda in Ecclesiæ hominibus exponendis , hic sensus est : Ut postquam Dominus in claritate sua venerit regnaturus , hi qui ante vocabantur , non populus ejus , vocentur filii Dei viventis : cum Judge , id est , Ecclesiæ Dei fuerint copulati , et unum caput Christum habuerint , et ascenderint de terra , id est , de terrenis sensibus et humilitate litteræ , et susceperint magnum diem seminis Dei . Pro ὥν τὸν οὐρανόν , id est , absque misericordia , in quibusdam fertur exemplaribus , ὥν τὸν οὐρανόν , 13 id est , non dilecta ^a . Sed veriora sunt exemplaria , quæ habent , absque misericordia ; maxime quia ad distinctionem Israelis , cui non miseretur , infert Deus : *Domini autem Iuda miserebor* .

(Cap. II.—Vers. 1.) *Dicite fratribus vestris , populus meus , et sorori vestræ , misericordiam consecuta* [Al. consecutæ] . LXX : *Dicite fratri vestro , populus meus , et sorori vestræ , misericordiam consecuta* . Quia magnus est dies Jezrael , in quo Judas et Israel unum habebunt principem , et nequaquam dicitur Israeli , non populus meus : sed econtrario vocabuntur filii Dei viventis : idcirco , o homines tribus Iuda , nolite desperare decem tribuum salutem , sed eas quotidie ei sermone et voto et litteris ad poenitentiam provocate , quia frater vester appellantur et soror : frater , ex eo quod dicitur , *populus meus* : soror , ex eo quod appellantur , *misericordiam consecuta* . Alter : Qui in Christum creditis , et estis tam ex Judeis quam ex gentibus , dicite fratris ramis , et priori populo , qui projectus est : *populus meus* , quia frater tuus est ,

^a Alteram lectionem , sive , et non dilectam dilectionem , præfert S. Doctor epist. 120 , ad Iledibiam quæst. 10. Vulgata simul utramque retinet .

A et misericordiam consecuta , quia soror tua est . Cum enim intraverit plenitudo genitum , tunc omnis Israel salvus fiet (Rom. xi, 28) . Hoc idem nobis præcipitur , ne hereticos penitus desperemus , sed proximemus ad poenitentiam : et illorum salutem germitatis optemus affectu .

(Vers. 2, 3.) *Judicate matrem vestram , judicate , quoniam ipsa non uxor mea , et ego non vir ejus : auferat fornicationes suas a facie sua , et adulteria sua de medio uberum suorum : ne forte exopoliem eam nudam , et statuam eam secundum diem nativitatis suæ* . LXX : *Judicamini cum matre vestra , judicamini , quia hæc non uxor mea , et ego non vir ejus , et auferam fornicationem ejus a facie mea , et adulteria ejus de medio uberum illius : ut exopoliem eam nudam , et restituam eam juxta diem nativitatis suæ* . Hucusque ad Israel populum , hoc est , decem tribus sermo directus est . Nunc alterum caput incipit , et præcipitur filii , id est , populo , ut ineant judicium adversum matrem suam , quæ eos genuit , quæ de mere trice uxor effecta , mores pristinos non reliquit , et rursum fornicata est cum amatoribus suis . Et vide clementiam viri . Jam repudiata est , jam abjecta est , 14 jam ei locutus est : *Hæc non uxor mea , et ego non vir ejus : tamen præcipit filii , ut nequaquam ad uxorem patris* ^b *quam ille dimisit , sed ad matrem suam loquantur quæ eos genuit* . Loquantur autem ad poenitentiam provocantes , ut auferat fornicationes a facie sua , et adulteria sua de medio uberum suorum . Fornicaria est , quæ cum pluribus copulatur . Adultera , quæ unum virum deserens , alteri jungitur . Quorum utrumque est Synagoga , quæ si permanserit in fornicatione et adulterio , auferet ab ea Deus vestem et ornamenta quæ dederat . De quibus scribit Ezechiel : *In die quando nata es , non ligaverunt manillas tuas , et sale non es salita : et transvi per te , et inveni te nudam , et deturpatam , et conspercam in sanguine* (Ezech. xvi, 4, 5) . Et post paululum : *Indui te byssino et subtilibus , et ornamento circumposui tibi , et dedi armillas circa manus tuas , et monile circa collum tuum* . Hæc tunc ei dedit maritus largissimus , quando invenit illam in Ægypto idolatriæ libidine constupratam et divaricantem omnibus pedes suis . Et nunc comminatur , si ad virum suum poluerit reverti , ita eam futuram absque Deo ^c et viro , sicut prius in Ægypto fuerat . Ne semper triplici explanatione tendamus volumina , hoc raro admonuisse sufficiat , quæ dicta sunt convenire et Judæis negantibus Christum , et hereticis fidem Domini relinquenteribus : quorum fornicatio propriæ inter ubera est , et in artificio idolorum et variorum dogmatum corde versatur , qui revertentur ad diem nativitatis suæ , ut si non egerint poenitentiam , ethnoicis comparentur .

Et ponam eam quasi solitudinem , et statuam eam velut terram inviam , et interficiam eam sibi [Vulg. in

^b Sic Palatini habent mss. Autem erat quem ille dimisit .

^c Vtiose quidam libri absque Deo vero et æterno .

siti]. LXX: *Et ponam eam ut desertum, et statuam eam sicut terram sine aqua, et occidam illam in siti.* Si noluerit ad meliora converti, faciem illi quod feci in solitudine, ut ducti in captivitatem cadant in terra aliena, patientes sitim omnium bonorum, et ad patriam suam redire non valeant. Vel certe audiunt in Evangelio: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matth. xxiii*). Et mittet ei Dominus non famem panis, nec sitim aquae; sed famem audiendi **15** verbum Domini (*Amos. viii*). De quo et Isaia loquitur: *Ebrunt sicut paradisus aquam non habens* (*Isai. i, 30*). Haeretici qui abjecti sunt a Domino, si non redierint ad pristinam domum, sic omnium rerum patientur penuria, ut etiam quod falsum habere videntur, redigatur ad nihilum.

(Vers. 4, 5.) *Et filiorum illius non miserebor, quoniam filii fornicationum sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quae concepit eos, quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, et linum meum, et oleum meum, et potum meum.* LXX: *Et filiorum ejus non miserebor: quoniam filii fornicationis sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quae peperit eos*, dixit enim: *Vadam post amatores meos, qui dant mihi panes meos et aquam meam, et vestimenta mea, et linimenta mea, et oleum meum, et omnia quae, mihi necessaria sunt.* Hoc plus faciam ei cui dixi, non uxor mea, et ego non vir tuus, et ponam eam quasi solitudinem, et faciam eam velut terram inviam. Quando enim de Aegyptio eduxi eam, imperfectis parentibus, filii eorum terram repromotionis ingressi sunt. Nunc autem fornicariæ matris liberi peribunt cum matre meretricie, quoniam filii fornicationis sunt, et mali ex malis geniti. Quibus in Evangelio dicitur: *Generatio viperarum* (*Matth. iii, 7*): quae in tantam venit impudentiam, ut andiret per Jeremiam: *Facies meretricis facta est tibi: impudorata es tu* (*Jerem. iii, 3*). Au non est hoc duræ frontis et meretricie impudentiae, ut in suo scelere gloriatur, et dicat: *Sequar amatores meos; vadam ad idola quae mihi et ad victimum et ad vestitum necessaria præbuerunt.* Omnia quae propheticus sermo describit, spiritualiter a Domino accepere Judæi. Et quia Dei filium negaverunt, eligentes sibi Barabbam latrociniis et seditionis auctorem, et crucifigentes Filium Dei (*Joan. xviii*). Propterea usque hodie sequuntur demones, et Dei beneficia ad illos referunt, qui cultorum suorum animas perdidérunt. Panes et aquas habent et haeretici, quorum panis luctus est, et aquæ eorum coenosæ, quae suffocant et interficiunt baptizatos. Habent et lanam de scabidis ovibus, et linum in nigredine perseverans, oleumque, de quo propheta dicit: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* (*Psal. clx, 5*), et potum aquarum Aegypti, de quibus clamat **16** Jeremias: *Quid tibi et via Aegypti, ut bibas aquam Geon* (*Jerem. ii, 18*)? Et: *Quid tibi et via Assyriorum ut bibas aquas fluminum?* Breviter cuncta percurrimus, ut ad reliqua transeamus.

: (Vers. 6, 7.) *Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam*

A spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inventiet, et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et queret eos et non inveniet, et dicet: *Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc, magis quam nunc.* LXX: *Propterea ecce ego sepiam viam ejus in sudibus, et obstruam vias illius: et semitam suam non inveniat.* Et persecutur amatores suos, et non apprehendet illos, et queret eos, et non inveniet; et dicet: *Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc, quam nunc est.* Dixerat meretrix: *Vadani post amatores meos, qui omnium rerum mihi abundantiam præbuerunt.* Respondit Dominus: *Ego sepiam viam tuam spinis, sive sudibus, ne possis ire quo desideras, et interponam maceriam, sive murum et semitas tuas quæ crebro triveras pede, non invenies, ne apprehendas eos quos tanto studio sequebaris, ut rerum necessitate compulsa revertaris ad virum tuum, et dicas illud de Evangelio: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo.* Surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi: *Pater, peccavi in cœlum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Ex quo intelligimus quod providentia Dei sepe nobis accidunt mala, ne habeamus ea quæ cupimus, et variis oppressi calamitatibus hujus saeculi ac miseriis, ad Dei servitutem redire cogamur. Amatores autem Jerusalem et gentis Judææ, secundum historiam illius temporis, Assyrios atque Chaldaeos et Aegyptios nationesque cæteras intelligamus, **C** cum quorum idolis fornicata est, a quibus bellorum tempore, et prementibus malis frustra speravit auxilium. Ilos amatores juxta intelligentiam spiritualem sequuntur haeretici, a quibus sæpe deserti, malorum pondere ad sinum matris Ecclesiæ revertuntur. Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Israel.*

(Vers. 8.) *Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum, et argentum multiplicari ei et aurum, quæ fecerunt **17** Baal.* LXX: *Et ipsa nescivit quia ego dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: hæc autem argentea et aurea fecit ipsi Baal.* Ad superiora respondit, dixit enim: *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam, et linum, et oleum,* **D** et potum meum, quæ universa suscepérat, ut in Dei cultum vertere. Illa vero panem et vinum, qui confirmat, et quod laxificat cor hominis (*Psal. cxi*), et oleum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan. i*), et argentum de quo sæpe diximus: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum* (*Psal. xi, 7*). Et aurum de quo legimus: *Si dormiatis inter medios clerós, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in virore auri* (*Psal. lxxxvii, 14*), vertit in idola, et fecit Baal, quod interpretatur superior et devoratio: dum aut majora se putat habere dogmata quam Ecclesia, aut in ipsa false opinionis scientia devoratur. Quid autem

juxta litteram, auro et argento et cunctis opibus abundaverit Jerusalem, et fecerit idola Baal dæmoni Sidoniorum, sive, ut quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo et *Bet* dicitur, Ezechiel plenius in sue ponit volumine, et omnis prophetarum narrat chorus.

(Vers. 9.) *Idcirco revertar* [Vulg. *convertar*] *et summa frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam, et linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus.* LXX : *Propterea revertar et tollam triticum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et auferam vestimenta mea, et linteamina mea, ne operiant ignominiam ejus.* Gravior poena est, quando in tempore missis et vindemias sperate fruges auferuntur et vinum, et quodammodo tentæ tolluntur e manibus. Sin autem in tempore areæ et præli et torcularis, quando sterilitatem præteritam novis frugibus terra secundat, omnium rerum penuria est, quid de reliquo anni tempore, quando vetera conservantur, *estimare debemus?* Liberatur autem lana et linum, sive vestes et linteamina, ne ultra ignominiam operiant meretricis : ut scilicet Dei nudetur auxilio : et omnium ab eo angelorum tutela **18** discedat. Unde et apostolus ^a liberari dicit creaturam a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei (*Rom. viii*). Multi accepere aurum et argentum sapientiae et eloquentiae, de quibus sacerent candelabrum septem lucernarum ex auro purissimo, et mensam propositionis auream, et propitiatorium, et Cherubim auri splendore radiantia, et bases columnarum argenteas, et triticum sermonis Dei, et vinum gaudium Spiritus sancti : vestimenta quoque et linteamina quibus credentes vestirentur in Christo : quæ universa verterunt in idolatriæ cultum, varia errorum dogmata componentes, et decepti alios deceperunt. Quæ omnia auferet Deus, ut qui ex copia datorem non senserant, sentiant ex penuria.

(Vers. 10, 11, et 12.) *Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus : et [Ai. et nullus] vir non eruet eam de manu mea, et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus : et corruptam vineam ejus, et sicum ejus, de quibus dixit : Mercedes hæc mee sunt, quas dederunt mihi amatores mei : et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri.* LXX : *Et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius ; et nullus eruet eam de manu mea : et avertam omnes lætitias ejus, solemnitates illius, et neomenias, et sabbatha, et cunctas festivitates illius, et disperdam vineam ejus, et sicus illius, quæ dixit : Mercedes mee istæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei : et ponam eam in testimonium, et comedent eam bestiae agri :* ^b Quod sequitur : *Volatilia cœli et reptilia terræ, ÷ obelo prænotandum est. Pro saltu quoque, quod Hebraice dicitur c JAR*

^a Olim, erat liberatam, pro quo maluisset Victor, liberandam, ad Græc. ἀλυθερωθήσεται.

^b Expunimus ad mss. fidem verba, volatilia cœ-

A (־עִיר), unde CARIAH JARIM (כָּרֵיְתָה יָרִים), interpretatur villa silvarum, LXX translulerunt *testimonium.* Res ET DALETH litterarum falsi similitudine. Si enim PRORES DALETH legatur, *testimonium* dicitur : ita duimataxat, ut JOD littera non præcedat. Liberatis ergo ueste et linteamine, ne operient ultra ignominiam forniciariæ, omnis turpitudo Jerusalem, sive stultitia, per quam operata est turpitudinem, revelabitur in conspectu amatorum ejus, ut quam velatam desiderabant, apertam contemnant. Cumque tradita fuerit

19 amatoribus suis Assyriis, sive dæmonibus, quibus et ipsa et Assyrii serviunt, nullus, inquit, eam de manu mea poterit eripere, probata imbecillitate dæmoniaca, quod quos rebus omnibus abundantes reperant, oppressos malis liberare non possunt.

B Tradita autem Babylonie servituti, nequaquam tres solemnitates Pascha et Pentecostes et Tabernaculorum celobrare poterit. Non neomenia, id est kalendarum, non sabbati exercere lætitiam, nec omnes festivitates quas uno nomine comprehendit. Vinea quoque et sicut et rerum omnium abundantia corrumpetur : in vinea lætitiam, in sicut suavitatem et dulcedinem intellige, quæ auferuntur gravissimæ servitutis malis : et auferentur idcirco, quia non a Deo sibi donata quasi conjugi; sed ab amatoribus suis quasi meretrici pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc nequaquam habebit arbores pomiferas, sed omnia vertentur in saltum. Et quia semel metaphoram a silvis ceperat, finit in reliquo, ut hostes a quibus devoranda sunt omnia, bestias nuncupet. Hæc et juxta

C historiam et juxta tropologiam infelix Judæa persessa est, cuius omnis turpitude in oculis gentium revelata est, et nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Cessaverunt universæ ceremoniae, in luctum est versa festivitas : omnia quæ sibi putabat dari a dæmonibus, nunc ob offensam Dei ablata cognoscit. Devoraverunt eam primum Assyrii atque Chaldæi, Medi et Persæ atque Macedones, ad extremum sævissima laceravit bestia, Romanorum imperium, cuius in Daniele nomen facetur, ut major formido his qui devorandi sunt, augeatur. Quæ de Judæa diximus, refer ad haereticos, qui prima fronte doctrinam et scientiam promittentes, egressi de Ecclesia deseruntur a Deo, et omnis eorum ignominia in conspectu amatorum ponitur, quos prius decepterant, et traditi bestiis quas propheta declinat, dicens : *Ne tradas bestiis animam confidentem tibi* (*Psal. lxxxiii, 19*), earum morsibus derelinquentur.

D (Vers. 13.) *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua, et monili suo : et ibat post amatores suos : et mei obliviisceretur, dicit **20** Dominus.* LXX : *Et ulciscar super eam dies Baalim, in quibus immolabat eis : et circumdabat sibi inaures suas, et monilia : et ibat post amatores suos : mei autem oblita est, dicit Dominus. Ser-*

li, et reptilia terræ, quæ hic in antecessum ponebantur, cum statim suo loco recurrant.

^c Palatini mss. JAIR legunt.

vat personam meretricis, quæ auro ornatur et gemmis, ut placeat amatoribus suis, et quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquerit. Ilias inauræ, quibus aures ejus doctrina Dei fuerant adornatae, et has margarites quæ ex collo pretiosæ pendebant, ita ut sponens ad eam diceret et maritus: *Collum tuum sicut monilia* (*Cant. 1, 9*), misit ante pororum pedes, et dedit sanctum canibus (*Math. viii*). Et impletum est quod in Proverbii legimus: *Sicut inauris aurea in naribus suis: ita mulier pessima pulchritudo* (*Prov. xi, 12*). Hæc autem universa faciebat, ut sequeretur amatores suos, et reliqueret virum. Tantumque fuit desiderium voluptatis ac libidinis, ut omnem memoriam amiserit maritalem, et obliteret suis se conjugem. Quamobrem in ipsis solemnitatibus quibus incendebat thura dæmonibus, visitabitur in plagis, et corripitur in poenis. Baal, numero singulari, Baalim pluraliter, eadem idola nominantur genere masculino. Ubique enim in fine Hebraic sermonis in syllabam legimus, numero plurali est, genere masculino: ubi autem *era*, numero plurali, genere feminino. Ergo Seraphim et Cherubim plurali intelliguntur numero, genere masculino. Sabaoth autem quod interpretatur militarium, vel exercituum, vel virtutum, numero plurali, genere feminino. Itaque et Baalim masculino genere, numero sunt plurali: **Iocet quidam male tibi Baal et tibi Baalim* [Al. βαλίμ] legant genere feminino. Quomodo autem decipiunt heretici amatores suos, ei componantur elo; vii versus iste, structuraque verborum, ut b' mendacia simulant veritatem, et conjugalem pudicitiam derelinquant, et incendant Baalim, id est, idolis, quæ de uno corde finixerunt, quotidie cernimus. Non enim habent curam rusticæ simplicitatis, quæ meretricia ornamenta non querit; sed artificis elegantiæ mendacii, ut amatoribus suis diabolis et dæmoniis placeant.

(Vers. 14.) *Proprie hoc ecce ego lactabo eam : et ducam eam in solitudinem, et loquar ad 21 cor ejus.*
• *Ei dabo ei vinitores ejus, ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem. LXX : Ideo ecce ego seducum eam, et ponam illam quasi desertum; et loquar ad cor ejus, et dabo ei possessiones suas inde, et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus. Pro eo quod nos diximus, ad aperiendam spem, et LXX verterunt, ad aperiendam intelligentiam ejus, interpretatus est Symmachus εἰς θύραν ἐλπίδος, id est, in ostium spei, Theodotion ἀπενέχασθαι τὴν ὑπομονὴν κύτος, id est, aperire patientiam, vel, exspectatio-*

¶ Omitunt articulos Graecos τη̄ et ταῖς veteres editio-
nibus; quod tamen retinunt miss. codices, ac sile-
ntia sensus non est liquidus. **MART.**

b Nostri ius. mendacio, æquè bene : et mox. simplicis rusticitalis, pro rusticæ simplicitatis.

⁸ Subdidimus et isdem mss. hoc loco reliquum
versum : et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco, et
vallem Achor ad aperiendam spem. Et ad LXX
coherenter, et dabo ei possessiones suas inde, et val-
lem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus. Quae
contra subnexæ expositionis seriem, et S. Doctoris

Anem ejus. Postquam revelata fuerit ignomina Ierusalem, sive Judaei moretricis in oculis amatorum ejus, et cessaverit universa solemnitas, vineam et ficum vel siocitas vel grande corrumperit, et rodacea in silvas atque infructuosas arbores, a bestiis fuerit devorata, et reddiderit ei Dominus cruciatus atque tormenta; quia demonibus Baalim libera succenderat, et nequaquam se ultra de cineribus se levigatis putaverit posse consurgere, tunc, hoc est, in adventu Christi Filii sui, aperiet spem aeternam, et dabit locum peccantibus, et blandietur ei: *hoc enim significat, laetabo eam*; ut post poenarum magnitudinem, dolores pristinos recompensatione mitiget prosperorum. *Et ducam eam, inquit, in solitudinem, id est educam ex malis, sicut et prius de Aegyptianis* B_{eduzeram servitute: et loquar ad cor ejus verba molilia, verba consolatoria, ut tristitiam gaudio temperem, juxta idiomam Scripturarum: quibus verbis et Sichem locutus est ad eor Dinec (Genes. xxiv), et Joseph in Aegypto fratribus suis tristibus atque melentibus (Genes. xl), ut moderor gaudio mensetur. Quod sequitur.}

(Vers. 15.) *Et dabo ei vinitores ejus, et eodem loco.* ^c Quia blanditias et solitudinem in praeterite historice exequuntur de **Egypto** similitudine premisserat, in qua Moyses et Aaron de eadem gente Iudaeorum principes existiterunt, etiam nunc pollicitur, quod vinitores ejus de eodem loco daturus sit. Vineam intelligi Israel, omnis et veteris Instrumenti et novi Scriptura testatur. **¶** *Vinea Domini Sæc**baioth**, domus Israel est* (*Isa. v, 7*): Et: *Vineam ex Egypto transtulisti* (*Psal. LXXXIX, 9*). Et in Evangelio (*Math. xxi*). Pater familias locavit vineam suam, fructusque non recepit. Et **interfectio** filio suo, nevissime locavit eam alijs vinitoribus. Hoc igitur prophetalis sermo promittit, quod principes bujus vineæ exeuntes de gentibus et de captivitate hostium, sive vitorum, de ipso sint genere Judeorum, id est, apostoli: et locus tumultus, vallisque turbaram, hoc enim interpretatur **Achor**, mutetur in ostium spei, sive ad aperiendam spem aique patientium, quod idecirco supplicia et tormenta perpessa sit, ut per haec ad prospera perveniret. Quod autem vallis **Achor**, in qua **interfectus est** ^f Achab ob furtum eorum, que Deo fuerant consecrata, **confusio** et **tumultus** interpretetur: non ut quidam pertant **diacritopœ**, id est, perversitas, ipse Jesus interpretatur loquens ad Achab: *quia turbasti nos, confundete Dominus in die hac* (*Josue vii, 23*). Unde appellatus est locus ille **EMEG ACHOR** (**עֵמֶג אַחֲרָן**), id est,

mentem altero capitulo distinguuntur in tractatus
vulgatis libris.

^a Pro ἀνέφενθαι, nostri ms. ΑΙΑΝΟΙΕΙΔ, quod est, διανοίηται preferunt, quo verbo et LXX. usi sunt.

e Hic quoque contextum ad mas. Petatim, con-
gentio recta orationis serie, restituimus.

⁵ Videque ad librum Locorum ad nomen Achior
annotationem tom. III, col. 144.
⁶ Duo palatini miss. ANED, lego ANED. Erat paulo

valis conturbationis. Simulque et in hoc intelligimus, quæ in principio terræ sicutæ, juxta Jericho, quando de solitudine egressus est populus, propter fluente Jordani, in prima Ierusalim Victoria, mœror in gaudium commutatus sit. Ibiique aperta est spes, ubi fuerat desperatio : ut, punitis his qui peccavero in Christo, et commisero sacrilegiorum, salventur ex eis qui blasphemantes Judeos fuerint detestati, et quantum in se est interficerint. Hæc ^a Circumcisio et nostri Judaizantes ad mille annorum regnum referunt, quæ et in principio per apostolos vinitores et credentium multi millia ex Israel videmus esse completa, et compleri quotidie in his qui credere voluerint. Quodque nos diximus : *Lactabo eam, et LXX interpretati sunt : Seducam eam, ad Antichristi tempus referunt : ut qui Christi non recuperint veritatem, illius recipient mendacium, et postea, Christo adveniente, salventur.*

Et canet ibi juxta dies juventutis suæ, 23 et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. LXX : *Et humiliabitur juxta dies infantiarum suarum, et juxta dies ascensionis de terra Ægypti.* In eo loco ubi nos posuimus, canat, et LXX translulerunt, humiliabitur ; in Hebreo scriptum est ANATHA (אֲנָתָה), quod Symmachus interpretatus est affigetur, Theodotus respondebit, Aquila obediens, id est, ὑπακούει : nos ab Hebreo κατὰ λίθον magis accipimus, id est, præcines : ut quia semel jactationem et eductionem in solitudinem, et vinitores ex eodem loco, et vallem Achor, posuerat, et totam historiam excentum de Ægypto et pergentium ad terram sanctam brevi sermone perstringens, etiam nunc historiæ similitudinem conservaret. Ut quomodo es in tempore, quando egridiebatur de terra Ægypti, submerso Pharaone in mari Rubro, arripuit Maria tympanum, et præcinenas cæteris, exultavit et dixit : *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus es : equum et ascensem dejectis in mare* (Exod. xv, 1) : sic nunc quoque secundum dies juventutis suæ, sive adolescentie suæ, quando egressa est de terra Ægypti, canat atque latetur, et regnauit Christi ac suam salutem inter Ecclesiæ choros concinat. Et animadverte quia quando eximus de Ægypto, et ad meliora transimus, dicamus ascendere : quia Jerusalem in montibus sita est, de qua qui in Jericho descendere voluerat, vulneratus est (Luc. x). Ad eos autem qui Ægypti, id est, sæculi hujus querunt auxilia dicitur. Væ qui descendunt in Ægyptum prop' auxilium (Isa. xxxi, 1). Interpretatio Aquilæ et Theodotonis, e quibus alter ὑπακούει posuit, id est, audiet, alter ἀποχρέωται, id est respondebit, nobiscum

^a In episcopate suo more hoc verbum circumcisio mutat Marianus in concisionem et perleopen, non intelligens Judæos vocari abs Hieronymo Circumcisionem, juxta consuetudinem apostoli Pauli. MART. — Victorio Legenti, concisio, quasi textus περικοπὴν, unus e nostris ms., secunda manu assentitur. Liquet vero circumcisio hæc Judeorum geniem appellari.

^b Villiose erat, qui præcinenibus, etc.

A facit, ^b quod præcinentibus aliis, alii respondent concidentes. Humiliabitur autem et affigetur, quod LXX et Symmachus translulerunt, non convenit tempore letitiae, nisi forte humiliabitur Paulum, qui postquam vocatus est apostolus, plangit antiqua peccata, et se dicit indignum vocacione apostoli; quia per ecentus sit Ecclesiam Det (1 Cor. xv) : ut humiliatio et afflictio in conscientia præteriti vulneris, non in dolore malorum praesentium accliplatur.

24 (Vers. 16 et 17.) *Et erit in die illa, ut Dominus, vocabit me vir meus, et non tocabit me ultra Baalim : et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.* LXX similiter. Primum omni Asia regnasse Niniviam, Belli filium; ottimes et Graecos et Barbaros narrant historiæ : qui apud Assyriæ Niniam sui nominis condidit civitatem; quam Hebrewi vocant Nihivæ. Hujus uxor Semiramis, de qua multa et miranda referuntur, mutus Babylonis exstruxit : de qua insignis poeta teatatur (Ovid. Metam. iv, 58) dicens :

Quam dicitur oīna
Cocilibus maris cinxisse Semiramis urbem.

Ilio adversus Zoroastrem magnum, regem Bactrianorum, fortis certamine dimicavit : et in tantam peruenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebrewi dicuntur BEL (בֵּלְהָ), et in multis prophetis, maximeque in Daniele juxta Theodotionem, sub idolo Babylonis, hoc appellatur nomine. Hunc Sidonit et Phœnices appellant ^c BAAL (בָּאָל) : eadem enim inter BETH et LAMED litteras consonantes, BETH vocalis littera ponitur, quæ juxta linguæ illius proprietatem nunc Bel, nuno Beli legitur. Unde et Dido Sidonia regil generis, cum Æneam suscepisset hospitio, hac paterna Jovi vina delibat, ^d qua Belus et omnes a Belo soliti. Didicimus exordium dæmonis, inimico hominis in dæmonem consecrati : omnia enim idola ex mortinorum errore ereverunt. Audiamus cætera : Lingua Hebrewæ et Syra BAAL interpretatur ἔχων, id est, habens. Si voluerimus dicere, habens me, dicamus BAALI (בָּאָלִי) : et apud ultraquæ gentes avores viros suos vocant Baali, id est vir meus, quod intelligitur, habens me : et est sensus, qui me habet in conjugio. Eadem Hebreworum lingua vocatur vir is (וְיַהְיֶה) : unde et uxoris quæ de viro sumpta est, in Genesi appellatur israh (וְיַהְיֶה, Gen. ii, 1), quasi a viro : virago.

Quod ergo dicit Dominus, hoc est : cum utroque sermone, issi et BAALI appelletur vir meus, sive maritus meus, tantum odi idolorum nomina, ut etiam quod bene dici potest, propter ambiguitatem

^c Nostri ms. constanter aspirant, Bahal.

^d Virgilius sub libri prioris Æneidos finem :

Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti, etc.

^e Idem niss., utroque sermone, hoc est, Is., et Bahali.

et verbi similitudinem, nequaquam velim dici, sed appellari me issi, magis **25** quam BAAL : ne dum aliud loquitur, alterius recordetur, et virum nominans, idolum cogitet. Ignosce obscuritati, quæ tribus nascitur modis : aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut dissentis nimia tarditate. Neque enim Hebreuni prophetam edisserens, oratoriis debeo declamatiunculis ludere, et in narrationibus atque epilogis Asiatico more cantare, sed auxilio orationum tuarum, et incredibili discendi studio, aperire quæ clausa sunt. Denique Aquila diligens et curiosus interpres : *Vocabit, inquit, me vir meus, et non vocabit me ultra habens me, id est, BAAL.*

(Vers. 18.) *Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestia agri, et cum volucre cœli, et cum reptili terræ : et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra : et dormire eos faciam fiducialiter.* LXX : *Et disponam eis testamentum in die illa cum bestiis agri, et cum volatilibus cœli, et cum reptilibus terræ : et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra : et habitare eos faciam in spe.* Quando omnia religionis adversæ vocabula fuerint ablata de populo Dominum considente, et vocaverit me, inquit, *vir meus*, et nequaquam Baali, id est, *idolum meum*, tunc percutiam eis fœdus atque concordiam cum bestiis agri, et volucribus coeli, et reptilibus terræ. De hoc tempore et Isaías loquitur : *Habitabit lupus cum agno ; et pardus cum hædo accubabit. Vitulus, et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos.* Vitulus et ursus pascentur, et simul requiescent catuli eorum : et leo quasi bos comedet paleas (*Isa. xi, 6, 7*) ; nequaquam carnem sanguinemque desiderans, sed mundis atque simplicibus vescens cibis. Quando Petro, ut Cornelium susciperet ex nationibus (*Act. x, 15*), revelatum, jussuque est ut comedaret omnes bestias, et nihil immundum esse cognosceret, quod cum gratiarum actione perciperetur : super quibus audit postea : *Quod Deus mundarit, tu ne commune dixeris* (*Ephes. ii, 4*). Ergo in adventu Domini Salvatoris, post resurrectionis ejus triumphos, et ascensum ad Patrem, duo parietes angulari lapide copulati sunt ab eo, qui fecit utrumque [*Ali. utraque*] unum. Et vocavit eam quæ dicebatur, absque misericordia, misericordiam consecutam : et eum qui dicebatur non populus meus, populum suum : pacatisque omnibus, arcus et gladius contenetur ac bellum. Non enim erunt **26** necessaria instrumenta pugnantium, cum qui pugnant, defuerint. Jungetur Israel gentibus, et implebitur illud Deuteronomii : *Lætamini gentes cum populo ejus* (*Deut. xxxii, 43*). Notus enim in Judea Deus, in Israel magnum nomen ejus. Et : *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion* (*Psal. lxxv*), hoc est, in Ecclesia, in qua confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum : quibus fractis atque contritis, dormient credentes fiducialiter, et

A sub uno pastore requiescent, sive sperabunt, in his quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se (*I Cor. i. 1*).

(Vers. 19.) *Et sponsabo te mihi in sempiternum : et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in [Vulg. absque in] miserationibus : et sponsabo te mihi in fide : et scies quia ego Dominus.* LXX similiter. O quanta clementia Dei ! meretrix quæ cum multis amatoribus fornicata est, et ob crimen bestiæ tradita, postquam revertitur ad virum, nequaquam reconciliari ei dicitur, sed desponti. Et vide quid sit inter Dei conjunctionem et hominum : homo cum uxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id est, non virginem ; Deus etiam inereticibus copulatus, eas mutat in virgines, iuxta illud quod adulteræ dicitur per Jeremiam : *Non ut dominum me invocasti, aut patrem, aut principem virginitatis tuæ* (*Jer. iii, 4*). Unde et apostolus post fornicationem et idolorum cultum credentibus Corinthiis loquitur : *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (*Il Cor. xi, 1*). Quærimus cur tertio desponsionis nomen repetierit. Primo enim ait : *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Secundo : *Sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus.* Nec hoc sine contentus jungit et tertium : *Sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus.* Primo despontit eam in Abraham, sive in Ægypto, ut uxorem habeat sempiternam. Secundo in monte Sinai, dans ei pro sponsalibus Legis justitiam atque judicium, et junctam Legi misericordiam, ut quando peccaverit, tradatur captivitati, cum egerit pœnitentiam, revocetur in patriam, et misericordiam consequatur. De his sponsalibus in diversis locis psalmista decantat : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (*Ps. cx, 2*). Et : *Misericordia et veritas* **27** obvierunt sibi, et justitia et pax deosculata sunt u (*Ps. lxxxiv, 11*). Quos duos calices in septuagesimo quarto psalmo legimus : *Calix in manu Domini rini plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illum : de justitiae calice in calicem misericordiæ, et rursum de calice misericordiæ in calicem justitiae.* Si iniquitates, inquit, observaveris, *Domine, Domine, quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est* (*Psal. cxxix, 3, 4*). Ista igitur meretrix, quæ primum solo sponsi in æternos fuerat juncta complexus, ut numquam a vinculo recederet maritali, quia recessit et in Ægypto fornicata est, rursum per Legem assumitur : quam quia præteriit, prophetis quasi sponsi sodalibus, qui ad se missi fuerant, interfectis, novissime venit Dei Filius, Dominus Jesus : quo crucifixo, et a mortuis resurgentे, desponsata nequaquam in Legis justitia, sed in fide et gratia Evangelii, ut cum cognoverit Unigenitum, cognoscat et Patrem. Dicit enim ipse ad Philippum : *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me !*

^a *Mss. Palatini, in exteris fuerat, etc., et paulo post per legiūma assumitur.*

Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum : quo modo tu dicis, ostende nobis Patrem ? non credis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. xiv, 10, 11). Qui in fide fuerit despensus et crediderit Evangelio, statim sciet, quia ipse sit Deus, credens in eum quem prius negaverat.

(Vers. 20 seqq.) Et erit in die illa : Exaudiam, dicit Dominus : exaudiam cœlos, et illi exaudient terram, et terra exaudiet triticum et vinum et oleum, et hæc exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu : et ipse dicet, Deus meus es tu. LXX : Et erit in die illa, dicit Dominus : Exaudiam cœlum, et cœlum exaudiet terram, et terra exaudiet frumentum, vinum, et oleum, et hæc exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi super terram, et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu : et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu. In die illa et in illo tempore, quando te mihi in fide despondero, et cognoveris quod ego sim Dominus, exaudiam cœlos, qui enarrant gloriam Dei (Psalm. xviii), et cœli exaudient terram, ut eam cœlesti pluvia 28 irrigent, et terra, de qua orta est veritas (Psalm. lxxxiv), et in cuius agrum paternæfamilias egreditur, ut seminet semen suum (Matthew. xiii, 3) exaudiet triticum et vinum et oleum, de quibus supra diximus, et hæc omnia exaudient Jezrael, id est, semen Dei, ut intelligatur omnium rerum abundantia atque fertilitas ob Dei semen, qui [Al. quod] Christus est, condonari, quod Dei semen seminatur in terra, ut multiplices fructus afferat, centenarium, sexagenarium, et tricenarium (Ibid., 8). Et illa meretrix, quæ Deo fuerat copulata, et tres ediderat liberos, duos masculos, et unam feminam; primum Jezrael, secundam, absque misericordia; tertium, non populus meus, videat propter semen Dei mutata esse rerum vocabula, et in Christi fide consequentiam misericordiam, quæ absque misericordia erat, et vocatum populum Dei, qui prius, non populus vocabatur. Ex quo prospicimus posse universa quæ dicta sunt referri et ad decem tribus quæ Israel vocantur, et sub nomine meretricis tres liberos ediderunt, et ad omnem gentem Judaici nominis. De exauditione cœli et terræ, et frumenti, vini, et olei, et Jezrael, hoc quidam sentiunt, quia postquam Christus advenerit, omnia suo currant ordine, et utilitati hominum cuncta deserviat creatura, ut ab initio condita est. Quæ omnia Judæi et nostri Judaizantes post Antichristum in fine mundi corporaliter præstolantur.

(Cap. III. — Vers. 1.) Et dixit Dominus ad me : Adhuc vade, diligere mulierem dilectam amico et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respectant [Vulg. respiciunt] ad deos alienos, et diligunt

* Pro hisce, et miserebor ejus, quæ fuit absque misericordia, quæ Alexandrini, atque Aldini codicis lectio est, substituunt mss. nostri, et diligam non dilectam, quæ Græcorum ferme et omnium est co-

A vinacia uvarum. LXX : Et dixit Dominus ad me : Adhuc vade et diligere mulierem diligenter mala et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel : et ipsi respiciunt ad deos alienos, et amant coctiones cum vinaciis. Priori mulieri in typum decem tribuum, vel totius Judaici populi fornicantis, propheta conjungitur, et abjectos filios atque cruciatos tandem recepit in salutem : hic jubetur ut adhuc diligat adulteram mulierem. Quando dicitur, adhuc, ostendit quia prius amaverit fornicariam : quæ adultera, vel diligit illa mala, 29 vel diligatur ab amico et proximo : RE (רֵעַ) enim verbum Hebraicum, vel malum legitur, vel amicus. Et ne putemus dilectionem prophetæ in adulteram, aliud quid significare quam Dei dilectionem in filios Israel, intulit : sicut B diligit Dominus filios Israel. Ergo quia propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem, typus Dei est, qui filios Israel pessimos diligit, qui cum diligentur a Domino, ad deos alienos idolaque respiciunt, et diligunt vinacia uvarum, quæ vina non habent, et pristinam gratiam perdiderunt, sicut dæmones qui lapsi de propria dignitate, et nihil antiquæ gratiæ possidentes, aridi sunt, et veteri siccitate marcentes. Unde pro vinaciis, quod Hebraice dicitur, ASISE (אֲסִיסֶה). Aquila interpretatus est παλαιά, id est, vetera. Symmachus ἀκάρπον, id est, steriles : et non solum vinacia sunt, sed et vetera vinacia, ut antiqua delecta testentur. Et notandum quia hæc adultera præsens tempus significet Judæorum, qui absque Deo et notitia Scripturarum et gratia Spiritus sancti diligentur a Domino, qui omnium expectat salutem, et aperit januam poenitentibus, et nibilominus illi res inutiles amant, traditiones honinum et δευτερωτῶν somnia diligentes, et nequaquam uvas habeant et vinum et plena musto torcularia, sed vetera vinacia quæ projecta sunt. Pro pemmatibus quæ LXX transtulerunt, et comeduntur cum uvis passis, sive vinaciis, placetas Latine possumus dicere, vel crustula, quæ idolis oferuntur, et Græce appellantur πόνησα. Filii autem Israel in præsenti loco duodecim vocantur tribus; supra vero decem quæ erant in Samaria, et possidebant metropolim, Jezrael.

D (Vers. 2.) Et sodi eam mihi quindecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei, et dixi ad eam. LXX : Et conduxi eam mihi quindecim argenteis, et yomor hordei, et nebel vini, et dixi ad eam. Pro Gomor in Hebraico scriptum est OMER (עֹמֶר), quod omnes interpres, absque LXX, corum interpretati sunt, sermone Græco et maxime Palestino, qui habet triginta modios. Et pro nebel vini, in Hebraico legitur LETHECH b SEORIM (לְתֵחָם קְרֵב) 30 quod cæteri interpres οὐ μικρὸς hordei transtulerunt, id

dicunt, καὶ ἀγαπήσω τὴν οὐκ ἀγαπημένην.

* In Hebræo tamen archetypo est, מִרְעָם, absque Vau.

est, *mediam partem cori*, quæ facit quindecim modios. Quodque jungitur in editione Vulgata: *Neque eris alteri viro: alteri in Hebreico non habetur, sed simpliciter, non eris viro.* Si enim ponatur alteri, subauditur quod a suo habeatur viro. Quando autem absolute dicitur, *non eris viro*, intelligimus quod nulli jungatur omnino, et absque coitu maritali sit. Mensuram autem cori in Ezechiel legimus (*Ezech. xlvi*), et in Evangelio (*Luc. xxvi*). Fodit itaque eam sibi, id est, adulteram, sive conduxit quindecim argenteis. Quando dicit, *fodi*, ostendit vineam, quæ a Domino plantata est, et in multis locis ponitur Scripturarum, significans populum Judæorum. Sin autem legerimus, *conduxi*, adulteræ pretium est, non ut cum propheta dormiat; sed ut contenta mercede sua, adulterare desistat, nec passim cæteris copuletur. Foditur etiam, sive conductur coro hordei, et dimidio coro hordei, id est, quadraginta et quinque modiis, et hac mercede suscepta, audivit a Domino:

(Vers. 3.) *Dies multos exspectabis me: non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego exspectabo te.* LXX: *Dies multos sedebis mihi: et non fornicaberis, nec eris alteri viro, et ego tibi.* Hoc est, nec aliis amatoribus turpiter te prostituas, nec mihi, viro a quo conducta es, legitime conjungeris. Ac ne putas factam tibi injuriam, quia dixi *exspectabis me*, par pari referam, et *ego exspectabo te*. Quinta decima die lucecente mensis Nisan percussa sunt Ægyptiorum primogenita, et Israelis de Ægypto eductus est populus, ac in servitatem Dei mercede conductus (*Exod. xii*). Denique pro primogenitis Israel quæ plagam non sensere communem, qui os argenti accipe siclos (*Num. iii*), qui in templi donaria conforuntur. Plerique nostrorum quindecim, ad hebdomadam Legis, et ogdoadem referunt Evangelii, id est, sabbatum, et diem resurrectionis, quo exercetur circumcisio spiritualis. Sed quomodo adultera mulier quæ hordeo pascitur, et a viro aliena est, utrumque in mercedem accipiat Testamentum, explanare non possunt. Quadragesimo quinto die ad montem Sina pervenit populus, statimque altero die ut sanctificentur **31** a coitu seminarum per triduum, et se præparent ad accipiendam legem Dei, edicitur (*Exod. xix*). Transactis tribus diebus, quinquagesimo die Moyses ascendit in montem, et decalogum suscepit. Sedet itaque populus Judæorum, qui quondam quindecim argenteis, et quadraginta quinque hordei modiis est conductus, post adventum Domini Salvatoris, et viri sui exspectat adventum. Quodque dicit: *Non fornicaberis, et non eris viro*, hoc ostendit quod interim modo idolis non serviat, nec tamen habeat Deum; sed et amatoribus et viro spoliata sit. Et quia virum non habet, non vescitur cibo hominum, frumento et legumine, sed hordeo irrationabilium jumentorum, ruminans vilitatem litteræ, quæ interficit, et non habens spiritum vivificantem.

A Unde et in lege mulier, quæ a marito accusatur adulterii, in potionē δέργυμον, id est, *corrictionis*, quando arguitur in peccato, farinam accipit hordei (*Num. v*), quæ enim imitata est equos et mulos, quibus non est intelligentia (*Psal. xxxi*), equorum atque mulorum sustentatur alimentis. Pro dimidio coro hordei, *nebel vini* Septuaginta transtulerunt, quod penitus in Hebreico non habetur. Et possumus dicere, in *nebel vini*, hoc est, mensura plena atque perfecta inebriatam adulteram, et plenis afflictam esse suppliciis. Unde et Jeremias calicem meri propinat gentibus et Jerusalem (*Jer. xv*). Vir quoque sedet, immo exspectat adulteræ poenitentiam, ut postquam plenitudo gentium subintraverit (*Rom. xi*), et novissimus crediderit Israel, ita ut qui fuerat caput, vertatur in caudam (*Deut. xxviii*), et cauda vertatur in caput, tunc fiat unus gressus et unus pastor.

(Vers. 4, 5.) *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine teraphim.* Et post hæc revertentur filii Israel et querent Dominum Deum suum et David regem suum: *et parcunt ad Dominum et ad bonum ejus in novissimo dierum.* LXX: *Quia diebus multis sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus* (quæ Græce dicuntur δῆλοι). Et post hæc revertentur filii Israel, et querent Dominum Deum suum, et David regem suum: **32** et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus in novissimo die. Pro *ephod*

C et *theraphim* (τεραπη) Septuaginta ἐπαρτίαν, id est, *sacerdotium*, et δῆλος, id est, *manifestationes* interpretati sunt. Scendum autem, ut crebro diximus, *ephod* significare indumentum sacerdotale, quod in Exodo et Levitico a LXX ἐπωπὶς dicitur, id est, *superhumeralē*, ab Aquila ἐπινδυμα, id est *superindumentum*. *Theraphim* autem propriæ appellant μορφῶματα, id est, *Aguræ et simulacra*, quæ nos possumus in præsenti dumtaxat loco *Cherubim* et *Seraphim* sive alia quæ in templi ornamenta fieri iusta sunt, dicere. Verum quia Septuaginta δῆλοι interpretati sunt, pro quibus Aquila φωτισμὸς transtulit; et hæc ipsa sunt in λόγιστῳ, id est, in *Rationali*, hoc intelligimus, quia in pectore et corde pontificis δῆθες et φωτειολ, id est, *veritas esse debet atque doctrina*: ut non eolum sciat rectam fidem; sed et quod neverit, possit ore proferre. Quod et apostolus Paulus scribit ad Titum, docens qualis episcopus ordinandus sit: *Oportet enim episcopum sine crimenne esse tamquam Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non violentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplecentem eum, qui secundum sanam doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sacra, et eos qui contradicunt arguere (Tit. 1, 7-9).* Ephod ac theraphim et in *Judicum* libro legimus (*Judic. xvi*) et

* Nostri mss. non intersetunt sanam, quam vocem Græcus quoque textus hoc loco ignorat.

xvii), quæ sibi fecerat Levites, qui postea cum sexcentis de tribu Dan armatis profectus est. Post passionem Domini Salvatoris usque in præsentem diem, **a** paulominus quadringentesimus annus expletus, et quantum temporis resideat usque ad diem judicii, nec angeli neverunt, nec Filius. Qui ideo ignorare se dicit, quia nobis non expedit discere [Al. scire]. Hi sunt ergo multi dies, quibus infelix Synagoga et mulier adultera hordeo pascitur, et sedet contracta, quia cum Christo stare non potest. Sine rege, de quo locutus est Pater: *Sicutavi regem cum justitia* (Isa. xlvi, 15). Et ipse dicit in Psalmo: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* (Psal. ii, 6). Sine principe, vel ipso Domino Salvatore, vel certe pontifice, de quo scriptum est: **33** *Principi populi tui non maledices* (Exod. xxii). Et sine sacrificio, et sine altari. Subverso enim templo, et incensa Jerusalem, nec sacrificium, nec sacerdotium Judaica gens exercere potest. Et sine ephod et sine theraphim, id est, instrumentis sacerdotalis habitus. De hoc rege et Jacob in benedictione Jude Patriarcha loquitur: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de seminibus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse erit exspectatio gentium* (Gen. xlix, 10). Ergo postquam defecit princeps ex Juda, et dux de seminibus ejus, et Herodes alienigena et proselytus suscepit imperium, intelligimus venisse cui regnum repositum est, et ipse erat exspectatio gentium. Hæc est cæcitas quæ ex parte accidit Israeli, ut subintraret plenitudo gentium, et tunc omnis Israel salvus fieret (Rom. xi): et multo post tempore revertentur, et querent Dominum Deum suum, et David regem suum, qui de David stirpe generatus est, et interpretatur *fortis manu*. Ipse enim solvit captivitatem populi sui, et dedit vincitis remissionem. Cumque eum viderint filii Israel, qui a suis fratribus degeneratus est, in Patris et sua majestate regnante, pavebunt, et stupebunt ad Dominum et ad bonum ejus. Qui bonus filius, de bono natus est patre, sive ad bona Domini, de quibus sanctus loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Ps. xvi, 13): hæc enim quam incolimus peccatores, terra est mortuorum. Præsens capitulum, alii Judæorum super Babylonica captivitate interpretantur, quando septuaginta annis desolatum est Templum, et altare et victimæ ac sacerdotium non fuerunt, et posita sub Zorobabel in sedes pristinas sunt reversi. Alii, ut nos, in futurum tempus differunt [Al. deserunt], et quæ sit causa tam grandis offensæ, ut tanto tempore relictæ sint, maxime cum idola non colant, præter intersectionem Salvatoris, aliam non valent invenire.

(Cap. IV. — Vers. 1, 2.) *Audite verbum Domini, filii Israel; quia judicium Domino cum habitatoribus*

^a Deerant tantum anni 25 aut 27 ad explecionem quadringentorum annorum: unde dicit paulominus, etc.

^b Delevimus, quæ hic addebat, prophetæ votum, utpote superfluum, et quam nostri mss. et

A terræ: non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et **34** adulterium inundaverunt: et sanguis sanguinem tetigit. LXX: Audite verbum Domini, filii Israel; quia judicium Domino ad habitatores terræ, quia non est veritas, nequa misericordia, nequa scientia Dei super terram. Maledictio, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium effusum est super terram, et sanguinem sanguini miscuerunt. A principio prophetæ usque ad hunc locum sub mereetricis descriptione et adulteræ, quarum post gravissimas poenas et relictionem longissimam, postea fit in pristinum, vel in meliorem statum restitutio, decem tribuum, vel duarum, et in commune omnium peccata numerantur. Nunc **B** rursum ad Israel, id est, decem tribus sermo convertitur, exponens non frustra iratum Deum tam gravia communari et inferre supplicia: ne forsitan non ex judicii veritate, sed ex potentia Dei injuste videatur in eos qui non peccaverunt, lata sententia^b. Audite, inquit propheta, verbum Domini, o filii Israel: quia vult Dominus cum suo populo judicari et exponere causas indignationis suæ. Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. Nec veritas enim absque misericordia sustineri potest, et misericordia absque veritate efficit negligentes: unde alterum miscetur alteri, quæ qui non habuerit, consequenter et Dei notitiam non habebit. Sed e contrario pro veritate mendacium, et pro misericordia maledictum, homicidium, furtum, adulterium. Non dixit, est; sed ut delictorum abundantiam demonstraret, intulit, inundaverunt (Al. redundaverunt): et pro scientia Dei, quæ non est in terra, sanguis sanguinem tetigit, sive sanguinem sanguini miscuerunt, ut augerent peccata peccatis, et novis vetera cumularent. Recte autem qui habitatores terræ sunt et non incolæ, ad judicium provocantur: quia a facie Aquilonis exardescunt mala super habitatores terræ (Jerem. 1). Et in Apocalypsi Joannis: Væ, væ, vae dicitur super habitatores terræ (Apoc. vi). Qui autem potest cum propheta dicere: *Advena sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 1), et pertransit mundum istum qua-i incola et peregrinus, veritatem sequitur et misericordiam, **35** et scientiam Dei, ne inundatione maledicti atque mendacii, homicidii, et furti, et adulterii et saquinis opprimatur.

(Vers. 3.) Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea: in bestia agri et in volucro cœli, sed et pisces maris congregabuntur. LXX: Ideo lugebit terra, et minuetur cum omnibus qui habitant eam, cum bestiis agri, ^c cum serpentibus terræ, et cum volatilibus cœli, et pisces maris deficient. Quia

quos Victor. consuluit, qui sunt numero tredecim, non agnoscent.

^c Isthaec, cum serpentibus terræ, in altero Palat. non sunt, quæ in Græco Complut. desunt.

non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei super terram, sed e regione maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tegit: idecirco lugebit terra cum habitatoribus suis, et infirmabitur, ut non habeat bestias agri, et volucres cœli, et pisces maris deficient. Cum enim captivitas decem tribuum venerit, habitatore sublato, bestiæ quoque et volucres cœli et pisces maris deficient; iramque Domini etiam muta elementa sentient. Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam atque Pannonias, omnemque terram, quæ a Propontide et Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, et probabit cum hominibus et animantia cuncta defiscere, quæ in usus hominum a Creatore prius alebantur. Sin autem voluerimus, ut quidam putant, feros homines bestias interpretari, et volucres cœli eos, qui elevantur in superbiam, et omnia humana contemnunt, et pisces maris, qui irrationalibes sunt, et ita bruti, ut nihil omnino sapiant, et aerem liberum cœlumque non videant: hoc non tam irati quam clementis est Domini, ut quæ mala sunt, auferantur de terra.

(Vers. 4, 5.) Verumtamen unusquisque non judicet, et non arguatur vir: *populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, et corruies hodie, et corrue etiam propheta tecum.* LXX: *Ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam: populus autem meus quasi sacerdos, cui contradicetur, et infirmabitur per diem, et infirmabitur etiam propheta tecum.* Secundum Septuaginta interpres, hoc quod posuimus, *ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam,* superiori capitulo coapandum est: sed nos Hebreos 36 sequimur. Provocati ad judicium Dei, filii Israel, qui habitabant in terra ut causas Dominicæ indignationis audirent, et præterita peccata cognoscerent, propter quæ hostibus traderentur, nunc quia in sceleribus perseverant, et impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est ut veniatis ad judicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantæ estis impudentiae, ut nec convicti quidem, pudorem habeat et verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro sacerdoti plebecula contradicat, quæ non habet sacerdotii dignitatem. Et quia tales estis, ideo hodie corruetis [Al. corruitis, et ducimini, et perditis], id est, ducemini in captivitatem, et perdetis regnum Israel. Quod dicit, *hodie*, aut præsens tempus significat, aut non fraude et insidiis, sed clara in captivitatem luce ducenti, tantaque erit vestri infirmitas, ut etiam prophetæ, qui vobis solebant prophetare mendacium, vobiscum corruant, et sentiant captivitatem. Hic prophetas, aut pseudoprophetas debemus accipere, aut certe omnem gratiam prophetalem. Quamdiu

A enim non sunt captiæ decem tribus, habuerunt et Eliam prophetam et Elisæum, et cæteros filios prophetarum, qui prophetaverunt in Samaria. Unde et Amos propheta qui de tribu Juda erat, et de viculo Thecue, cogiturn redire ad patriam suam, ne in alieno regno et Samaria prophetaret.

(Vers. 6.) *Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te et ego [Vulg. facit et ego], ne sacerdotio fungaris mihi: et oblitera es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum et ego.* LXX: *Nocti assimilari matrem tuam, et assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam: quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: oblitera es legis Dei tui, et ego obliuiscar filiorum tuorum.* Non quod alia mater sit, et alii filii, matrem vocat et filios; sed quomodo Dominus loquens ad populum Judæorum dicebat: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregabat pullos suos sub alas suas, et nolasti (Matth. xxiii, 5)?* Non quod alia 37 Jerusalem, et alias populus ejus: neque enim absque populo ad cæmentia urbis et ligna et lapides loquebatur. Sic mater vocatur populi frequentia et omnis turba nationis Hebrææ, ad quaro loquitur: filii autem, vel singuli ex populo, vel per oppida villasque dispersi. In nocte ergo ac tenebris captivitatis et mœroris et prementis angustiæ traditur Israel, et populus ejus æterno silentio conticescit; quia non habuit legi scientiam, nec Dei præcepta servavit, receptique quod fecerat. Ipsa enim Dei repulit legem, et ideo sacerdotium perdidit in æternum, colens vitulos aureos in Dan et Bethel: et quia oblitera est legis Dei, et penitus Ægyptiis se idolis mancipavit, idecirco et Dominus obliuiscetur filiorum ejus, tradens eos æternæ captivitatì: *Qui enim ignorat ignorabitur* (I Cor. xiv), et in Psalmis legimus: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant* (Ps. lxxi, 5). Omnia quæ dicuntur ad decem tribus, referre possumus ad hereticos, qui reliquerunt regnum David et Jerusalem, id est, Christum et Ecclesiam: et ideo æterna nocte cooperti sunt, nec habent scientiam Dei, et repelluntur a Domino ne sacerdotio fungantur ei, et filiorum quos genuerint, numquam meminit, quia filii alieni facti sunt ei.

(Vers. 7 seqq.) *Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo, peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum, et erit sicut populus, sic sacerdos, et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei.* LXX: *Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt mihi, gloriam eorum in ignominiam ponam [Al. pandam]: peccata populi mei comedent, et in iniquitatibus eorum accipient a aliis animas eorum, et erit sicut populus, sic*

^a Vocem, alii, non habent Palatini mss. sed neque Græcus, excepto cod. Aldino, textus. In uno Barberinio, pro ἀλλοι, est λαοι.

et sacerdos, et ulciscar super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei. Quot homines habuit Israel, tot aras extruxit dæmonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, et Deo idola præserebant, in ignominiam commutabo, ut et sacerdotes capiantur et populi. Siquidem **38** sacerdotes peccata populi mei comedunt, de quibus scriptum est: *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis* (*Ps. xiii, 8*): Et idcirco peccata populi mei comedunt, consentientes sceleribus delinquentium: quia cum eos peccare perspexerint, non solum non arguant, sed laudent atque sustollunt, et beatos prædicant. De quibus et Isaías loquitur: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant* (*Isai. iii, 12*). De his et per Psalmistam clamat: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur* (*Ps. ix, 24*). Unde æqualiter populus et sacerdos indignantis Dei sententiam sustinebunt; quia non solum opera eorum visitabit, quæ appellantur *viae*, in quibus ingrediuntur; sed et cogitationes, quibus ut talia facerent, tractaverunt. Non solum enim opus, sed et cogitatio mali operis pœnas luet. De hæreticis facilis intelligentia est, quod quanto plures fuerint, tanto magis delinquunt Deo, et glorientur in populis: et idcirco decipient infelices, ut peccata populi comedant, et per dulces sermones devorent domus viduarum (*Luc. xx*). Cum enim viderint aliquos delinquentes ^a aiunt: *Nihil aliud querit Deus nisi fideli veritatem, quam si custodieritis, non curat quid agatis.* Hæc enim dicentes, in iniquitatibus eorum sublevant animas eorum, ut non solum non agant pœnitentiam, nec humilientur; sed gaudent in sceleribus suis, et erecta cervice gradiantur. Unde et populus et sacerdos, et hi qui docti sunt, et hi qui docuerunt, pari judicio constrin-
gentur.

(Vers. 10 seqq.) *Et comedent, et non saturabuntur: et fornicati sunt, et non cessaverunt: quoniam Dominum reliquerunt in non custodiendo: fornicatio, et vinum, et ebrietetas ausert cor.* *Populus meus in ligno suo interrogavit: et baculus ejus annuntiavit ei.* *Spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo.* LXX: *Et comedent, et non implebuntur: fornicati sunt, et non dirigentur: quia Dominum reliquerunt, ut non custodirent: fornicationem et vinum, et ebrietatem suscepit cor populi mei: in auguriis interrogabant:* **39** *et in virgis suis annuntiabant ei: quoniam spiritu fornicationis seducti sunt* ^b *et forni-*

^a *Quam apposite, inquit Victorius, novatores nostri depingit temporis, qui fidem tantum necessariam esse, opera autem nequaquam, tam perficta adlatrant fronte. Exploxit a principio hanc hæresim D. Jacobus, et veluti male intellectum Paulum declaravit, dum fidem absque operibus inanem prouersus esse, ac mortuam tam eruditis verbis asseveravit; sed mala herba, quantumvis saepius evelatur, semper repullulat; dum quilibet maxime probat opinionem, qua dicitur, hominem ex otio et deli-*

A cati sunt a Deo suo. Voluptas insatiabilis est, et quanto magis capit, tanto plus utentibus se famem creat. Econtrario beati esurientes et sitiens justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (*Mat. vi*). *Sicut justitia saturat, sic iniustitia substantiam non habens,* ^c *vana comedentes fraude deludit, et uteros devorantium vacuos derelinquit. Fornicati sunt, et non cessaverunt. Vires in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit. Fornicatae sunt et decem tribus cum idolis Jeroboam filii Nabaoth: et reliquerunt Dominum Deum suum, non custodiendo quæ jusserrat, dicens: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* (*Deut. vi, 13*), *ιμφατικῶς autem legendum: Fornicatio et vinum et ebrietas ausert cor.* Sicut enim vinum et ebrietas eum qui biberit, *B* *mentis suæ impotem facit: ita et fornicatio ac voluptas pervertit sensum, animumque debilitat: et de rationali homine, brutum efficit animal, ut ganeas et lupanaria et libidinum lustra sectetur. Cumque ita cor loco suo motum fuerit, ligna et lapides deos putat, et adorat opera manuum suarum.* Unde et propheta quasi stupens et mirabundus eloquitur: *Populus meus qui quondam meo vocabatur nomine, lignum interrogavit et virgas: quod genus divinationis Græci ραθδομαντιῶν vocant.* Unde in Ezechiel legimus, quod virgas suas miscuerit Nabuchodonosor contra Ammon et Jerusalem, et exierit virga contra Jerusalem (*Ezech. xxv*): *causaque hujus amentias fornicationis est spiritus, qui decepit eos, ut fornicareptur a Deo suo.* *Fornicationem* ^d *autem idolatriam nominat, juxta illud quod in Jeremia legimus: Et mæchabantur in ligno et lapide, et dixi: postquam fornicati sunt cum his omnibus, revertere ad me, et non est reversa in toto corde sed in mendacio.* Et rursum: *Me dereliquisti et dixisti: Vadami super omnem collem excelsum, et diffundar in fornicatione mea subter omni ligno frondoso* (*Jer. iii, 5, 6*). *Et* **40** *in Psalmo dicitur: Perdidisti omnes qui fornicantur abs te* (*Ps. lxxii, 27*). Principium enim fornicationis, idolorum inventio. Numquam hæretici suo errore satiantur, nec cessant a fornicationis turpitudine, et quotidie non custodiendo Legem et Scripturas sanctas, Dominum derelinquent, insaniunt et inebriantur, et, perditio mentis judicio, adorant idola, quæ de suo corde finixerunt, fornicationisque spiritu possidentur.*

D (Vers. 13.) *Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebat thymiana: subtilis querum et populum et terebinthum, quia bona erat umbra ejus.* LXX: *Super verticem montium sacrificabant, et super colles immolabant: subtilis querum et populum et ne-*

ciis in colum transferri, militemque sine certamine aliquo coronari.

^b *Verba, et fornicati sunt, deerant, quæ ex nostris mss. sufficiamus, astipulante subnexa expositione, et Græco quoque textu, ἀπλωθῆναι καὶ ἐπεργυτεῖν. Vocabla sunt his repetita oscitantes fellicit librarios, qui ex prima ad alteram transierunt.*

^c *In uno Palatin. bona comedentes fraude, etc.*

^d *Mss. nostri, fornicatio autem idolatriam sonat, iuxta, etc.*

morosas arbores, quia bonum erat umbracum. In Lega praeceptum est ut non sacrificetur Domino, nisi in loco quem elegerit Dominus Deus: et juxta altare lucis et arbores non plantentur, ne scilicet passiva et voluptuosa religio austoritatem unius et veras religionis evertat. Econtrario Israel sacrificabat in montibus, et in collibus adolebat incensum, excelsa terrae diligens loca, quia excelsum reliquerat Deum, et umbram querens perdiderat veritatem. Hoc est quod legimus de singulis regibus: *Verumtamen excelsa non abstulit: adhuc populus immolabat et sacrificabat in excelsis* (III R. xii, 44), quod Hebraice appellatur **BAMA** (בָּמָה). Hæretici sublimitatem sibi dogmatum repromittunt, et sacrificant subter querum et populum et terebinthum, infructuosas arbores, si. uim et vineam non habentes, sub quibus Sanctus requiescere dicitur. Assumunt autem sibi interdum terebinthum, quæ juxta Isaiam folia non habet, ut Abraham imitari videantur exemplum (Isai. vi).

(Vers. 14.) *Ideo fornicabuntur filiae vestrae, et sponsæ vestrae adulteræ erunt. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur [Vulg. versabantur], et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit.* LXX: *Propterea fornicabuntur filiae vestrae, et sponsæ vestrae Maachabuntur, et non visitabo ἡμῖν super filias vestras cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus miscebantur: et cum initiatis immolabant, et populus non intelligens adhuc rebat meretrici.* Verbum **CADESOTH** (כָּדֵשׁוֹת), quod Aquila ἐνθλημάτων, Symmachus ἑταρίδων, Septuaginta τετελεσμένων, Theodotion οὐχιαρισμένων interpretati sunt, nos effeminatos vertimus, ut sensum verbi nostrorum auribus pandere possemus. Hi sunt quos hodie Romæ, matri, non deorum, sed dæmoniorum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine, in honorem Atys (quem eunuchum dea meretrix fecerat) sacerdotes illius manciparint. Propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romanam ceperant, bac feriantur ignominia. Istiusmodi idolatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beel-

a Notatum Victorio, alludi caput Genesis xviii, ubi enim legitur apparet Dominum Abramam in convalle Mambre, pro convalle, יְמִן is in Hebrew, quam vocem Septuaginta querum transtulerunt, alii terebinthum, eo quod terebinthus τέρη dicitur, ut constat Genesis xix, item I Reg. xvii et III Reg. xiii. Quamvis I Par. x, pro queru accipiatur. Ab ἡμῖν autem dudatur γένος.

b Abest a Palatinis mss. negandi particula, Graeco ipso textu renuento, tum Symmachus quoque nomen, et Graeca interpretatio desideratur. Porro pro Aquila verbo ἐνθλημάτων, iidem mss. cum hic tum infra, ubi vox eadem recurrat, præferre videntur ἐνθλημάτων, quod et magis placet.

c Gallorum gentem, a quibus capita Roma olim fuit, mœsi, ut videtur, Hieron, cum cognominiibus Gallis Cybeles sacerdotibus, a Galles in Phrygia flu-

A phegor ob obsceni magnitudinem, ^d quam nos Priapum possimus appellare. Unde et Asa rex tulit excelsa de populo, et hujuscemodi sacerdotes, et matrem de augusto depositum imperio, sicut Scriptura testatur, dicens: *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus, et abstulit effeminatos de terra, purgavitque omnes sorores idolorum, quæ secerant patres ejus. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in loco ejus quem consecraverat: subvertisque specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron.* Excelsa autem non abstulit: verumtamen cor Asa perfectum erat coram Deo cunctis diebus suis (III Reg. xv, 11 seqq.). Sciendum autem quod in praesenti **CADESOTH**, meretrices, ^e ἵπαται, id est, sacerdotes, Priapo mancipatas vocet. In aliis autem locis viros exsectos libidine, **CADESIM** (כָּדֵשׁים) legitimus, Isaia dicente, *Et illusores dominabuntur eorum, pro quo in Hebreo scriptum est: Et CADESIM dominabuntur eorum, quod nos in effeminatos verimus.* Aquila autem ^f ἐνθλημάτων interpres, id est, mulatos, **ἡμῖν** hoc ostendere voluit, quod suam naturam mutaverint, et de viris facti sint feminæ. Symmachus ἑταρίδας proprio meretrices appellavit. Septuaginta τετελεσμένων, id est, consecratos, et initios, ut cultores idolorum ostenderent: Theodotion, οὐχιαρισμένων, id est, a populo separatos, qui sibi videbantur a vulgo aliquid plus habere. De verbo breviter disseruiimus, nunc ad sensum capituli revertamur. Grandis offensa est postquam peccaveris, iram Domini non mereri. Fornicatus fuerat Israel a Domino Deo suo, et spiritu fornicationis seductus: ideo fornicantur et filia ejus et sponsæ, et absque ulla vindicta in suo scelere relinquuntur, ut quod filii et uxor vero parenti fecerant et marito, hoc in liberis suis et uxoribus sentiant, et ex proprio dolore intelligent dolorem Dei, qui intantum iratus est, ut nequaquam percutiat delinquentes. Quod et Apostolus ad Romanos scribens, mystico sermone testatur: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum* (Rom. x, 22 seqq.). Et quia cum idolis fuerant fornicati, tali seruntur sententia: *Propter quod tradidit illos*

D mine ita nuncupatis, confundit. Errorem ex ὄποιοι sic perbello canit Ovidius lib. iv Fastorum v. 316:

Cur igitur Gallos, qui se excludere vocamus?

Cum tanto Phrygia Gallica distet humus.

Inter, ait, vridem Cybelem, aliasque Celenas

Annis it irosa nomine Gallus aqua.

Hujus fluminis in Phrygia, a quo Galli sacerdoles nomen accepere, meminit etiam Plin. I. v. c. ultimo.

^d Vid. contra Jovinianum lib. i, c. 12.

^e Rescribimus ἵπαται, cum ex nostris, tum ex aliorum mss. Antea erat ἵπατο, vel ἵπατη, menses.

^f Haud scio, cur Græcum hic lexum proponant menses. nostri, καὶ ἀμαζόκαιοι χρησύνεται αὐτῶν.

^g Nostri, ut supra invenimus, menses preferunt ἐνθηλημάτων.

Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelii afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creature, potius quam creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Ut autem sciamus, visitatione in quasi vulneratorum et languentium ideo inferri a Deo, ut veluti cauterio et amarissimis potionibus recipient sanitatem, et morbis careant, per prophetam loquentem audiamus Dominum: Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo (Ps. lxxxviii, 33, 34). Qui igitur amat, corripiatur: qui negligitur, suis peccatis dimittitur. Tantusque fuit numerus fornicatorum Israel, ut casset ultio, desperans emendationem. **43** Quid enim turpis quam viros meretricum cultui copulari, et cum effeminatis immolare hostias libidinis suae? Quod autem jungit: *populus non intelligens vapulabit*, pro quo Septuaginta transtulerunt: *Et populus non intelligens adhærebat meretrici*, hoc significat quod vapulet in captivitate, et diversis afficiatur plagiis, ut per dolorem recipiat disciplinam. De hæreticis facilis intelligentia est, quod filii eorum fornicentur, et sponsæ, id est, animæ quas in errore genuerunt, et suis dogmatibus despontarunt. Istiusmodi indigni sunt correptione Dei: quoniam omnis eorum cultus fornicatio est, et turpes turpibus commiscentur, et propterea vapulabunt, ut aliquando per plagas intelligent quem requirant Deum. Quando videris peccatorem divitiis afluere, jactare se potentia, sanitate gaudere, delectari conjugi, corona circumdari liberorum, et impleri illud [Al. aliud] quod scriptum est: *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur* (Ps. lxxii, 5), dico in illo comminationem Prophetæ esse completam: *Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, et super sponsas vestras cum adulteraverint.*

(Vers. 15, 16.) *Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda, et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis, vivit Dominus, quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel. Nunc pascet [Al. pascit] eos Dominus quasi agnum in latitudine. LXX: Tu autem, Israel, ne ignores, et Juda, nolite ingredi in Galgala, ne ascendatis in domum α , et ne juretis, vivit Dominus: quoniam sicut vacca asylo percussa insanivit Israel. Nunc pa-*

^a *Duo Palatini, numerus fornicantium in Israel, ut ultimo desperet emendationem.*

^b *Hic iterum nostri ms. negandi particulam responunt. Tum legunt, quod vapulet Israel captivitate, etc.*

^c *In Palatin. ms., et cum Deo idola colere.*

^d *Labi hic Hieronymem manifesto, editores et critici omnes clamant, qui falsos in eo dicat LXX, quod recte vau legere voci $\gamma\eta\lambda$ intermedium: cui ut suppetat ferat Victorius, in contrarium sensum S. Doctoris textum mutat, nisi pro vau littera media, quæ aleph et nun litteris ex utraque parte vallatur, jod, quæ sola differt magnitudine, putaverunt. Quamquam nec bonis se testibus hæc tuerit loccio, nec*

*A scet eos Dominus sicut agnum in spatio. Pro domo α in quibusdam exemplaribus, et maxime in Theodotione legitur *domus iniquitatis*, quod Aquila et Symmachus interpretati sunt domum α ωφελοῦ, id est, inutilis, quæ nihil prospicit, et alio verbo *idolum* nuncupetur. Est autem *Bethel*: et quæ prius vocabatur *domus Dei*, postquam vituli in ea positi sunt, **44** appellata est *Bethaven*, id est, *domus inutilis*, et *domus idoli*, quod nos ut in Hebreo legitur expressimus. Videtur autem mihi idcirco et populus Israel in solitudine fecisse sibi caput vituli, quod coleret, et Jeroboam filius Nabath vitulos aureos fabricatus, ut quod in *Ægypto* didicerant α πων et μ ενων, qui sub figura boum coluntur, esse deos, hoc in sua superstitione servarent. Dicamus sensum capituli: Si semel, o Israel, errore deceptus es, et te cum meretricibus miscuisti, ita ut quicumque impleret [Al. impleverit] manum vel suam vel regis, offerendo [Al. afferendo] et dando ei munera, sacerdos fieret excelsorum: saltem tu, Juda, qui possides Jerusalem, et habes ex Lege Levitas, et exerces templi cærenonias, non debes sororis quondam tuæ Oollæ in fornicatione exempla sectari, et cum ea idola colere. Non ingrediari Galgala, de qua in hoc eodem propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgalis* (Ossee ix, 15), in qua Saul unctus est in regem: in qua exiens populus de deserto, primum castramatus, secunda circumcisione purgatus est. Ex quo tempore religionis adversæ, in loco celebri error inolevit. Et ue ascendas in Bethaven, id est, quæ quondam vocabatur Bethel, quia postquam aurei ibi vituli positi sunt a Jeroboam filio Nabath, non *Domus Dei* appellatur, sed *domus idoli*. Pro qua miror cur Septuaginta *domum α* interpretati sunt: ^a nisi forte errore consueto pro *jod* littera media, quæ *ALEPH* et *NUN* litteris ex utraque parte vallatur, *vau*, quæ sola differt magnitudine, putaverunt. *Neque juraveritis, vivit Dominus.* Nolo enim per os verstrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum est. Sicut enim vacca lascivians et abjiciens jugum: ita Israel, id est, decem tribus, declinavit a Domini servitute. Pro lasciviente vacca, Septuaginta transtulerunt παροιστράσαν, quæ *œstro*, *asyloque percussa sit*, quem vulgo *tabanus* vocant. De quo et **45** Virgilius in tertio Georgicorum libro refert:*

..... Cui nomen asilo,

levior in ea superat difficultas, qui potuerint LXX, si *jod* intermedium putaverunt, $\gamma\eta\lambda$, non *in*, aut *en*, sed *on* pronuntiantur. Manifestum porro est in Hebreo, non ut hic Hieron. opinatur, per *jod*, sed per *vau* scribi $\gamma\eta\lambda$, quæ vox et *Aven* et *Aan* et *On* legi potest, siveque est pro lóbite ab antiquis interpretibus redita. Quin ipse S. Doctor hoc ipso in loco per *vau* legit, *Betharen*: idque eo certius est, quod *domum idoli*, seu *vanitatis* interpretatur. Quamobrem mirum est magis, dici ab eo potuisse, LXX, ut α veriterent, *vau* pro *jod* accepisse. Alioqui enim scio et B. thaim a Grecis lectum, quod Bonfrerius ad librum Locorum Eusebii, sive Hieronymi notat.

Romanum est : cestrum Graii vertere vocantes,
Asper acerba sonans : quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta : furiu[m] mugitibus æther
Concussus, silvæque et siccæ ripa Tanagri.

Quia ergo insanivit Israel, et percussus fornicatio[n]is spiritu, incredibili furore bacchatus est, ideo non multo post tempore, sed dum propheto, dum spiritus hos regit artus, *pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine*. Quia metaphoram a vacca lascivente, sive œstro ceperat, servat in reliquis, ut captivitatem in Assyrios, et in latissimam Medorum terram dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo et in spatiosa terra gregis et agnorum pasturam vocet. Super hæreticis prona intelligentia est, ad quos, vel de quibus dicitur : Si semel fornicaris, hæretice, saltem tu, ecclesiastice, ne delinquas, nec [Al. ne] ingrediaris in Galgalam, hæreticorum conciliabula, ubi peccata omnium revealantur [Al. relevantur], et instar porcorum voluntur in cœno. Ne te ascendere putas ad superbas et arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Nec Juraveris per nomen Christi, cuius majestatem miscendo idolis polluisti. Sicut enim vacca percussa asilo, percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, et Legis notitiam reliquerunt : ideo pascentur in lata et in spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum.

(Vers. 17 seq.) *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum, separatum est convirium eorum : fornicatione fornicati sunt ; dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus, ligavit spiritus eum [Vulg. eam] in alis suis ; et confundentur a sacrificiis suis.* LXX : *Particeps idolorum Ephraim posuit sibi scandala, provocavit Chananaeos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu ejus ; turbo spiritus a sibilabit in alis ejus et confundentur ex altaribus suis.* Ephraim, de qua tribu Jeroboam filius Nabath, qui primus aureos vitulos in Bethel Danque 46 constituit, rex est decem tribuum. O igitur Juda, cui supra dixi, si fornicatur Israel, non delinquit saltem Juda, audi consilium meum, prophetæ verba non spernas ; quia Ephraim semel idolorum amicus et particeps est, dimitte eum, ne sequareis impietatem ejus, cuius cultus et religio et cibus a tuo convivio separatus est. Illi enim semel idolis servivunt, et demonibus immolant, et quotidie fornicantur, et diligunt fornicationem suam : immo principes et protectores ejus, id est, reges dilexerunt ignominiam afferre populo, id est, vitio principum, infelix populus suscepit cultum idolorum, quorum immundus spiritus ligavit Israelem in alis suis, et eum libere volitare non patitur. Confundentur igitur in sacrificiis suis, et ignominiam principum in sua confusione suscipient. Symmachus pro eo quod nos interpretatus sumus, *ligavit spiritus eum in alis suis*, hoc modo vertit in Græcum, *velut si quis liget ventum in alis*

A venti, ut scilicet et principes et populum, immo et dæmones et Israelem, vanos vanis, inanibus inanis asserat copulatos. Ventus enim et spiritus apud Hebrewos uno verbo appellantur *RUA* (ΡΥΑ). Id quod Septuaginta transtulerunt [Al. posuerunt] *provocavit Chananaeos*, in Hebraico non habetur : tamen sic interpretari potest, ut dicamus tantum studium habuisse Israelem in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananaeos, id est, ethnicos ; sed ad imitationem sui eos provocavit erroris. Hoc ipsum et ad hæreticos referri potest, et dicitur ad Judam, id est, ad virum ecclesiasticum, quia Ephraim qui interpretatur *χαρποφόρος*, falsam sibi doctrinæ ubertatem, et frugifera dogmata promittiit, et semel amicus est dæmonum, dimitte eum atque contemne : **B** præsentim cum sacrificia eorum a suis sint sacrificiis separata. Hoc est enim quod dicit separatum est convivium eorum, semel fornicati sunt, et principes eorum infelicem populum deceperunt ; et pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorum, et ligavit eos diaboli spiritus in alis suis, qui circumferrunt omni vento doctrinæ ; et stabili in Ecclesia pede permanere non possunt. Qui vere in suis sacrificiis confundentur, quia panis eorum panis luctus est. **47** Quodque dicitur, *prorocavit Chananaeos*, eodem sensu referri potest ad hæreticos, quod tam spurca plerique hæreticorum et nefanda confinxerint, habeantque immunda sacrificia, ut idolatria inferior sit. Vel certe quia Chananaeus interpretatur, *negociator*, sive μετάβολος, id est, translator, omnes qui domum Patris faciunt domum negotiacionis (Joan. II), et luera querunt de populis, et Ecclesiæ veritatem transferunt in mendacium, Chananaei appellandi sunt.

(Cap. V. — Vers. 1, 2.) *Audite hæc* [Vulg. hoc], *sacerdotes, et attendite, domus Israel, et domus regis, auribus* [Vulg. tacet auribus] *auscultate, quia vobis judicium est : quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinatis in profundum.* LXX : *Audite hæc, sacerdotes, et attendite domus Israel, et domus regis, auribus percipite, ad vos enim est judicium, quia laqueus facti estis speculationi, et sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt, venationem confixerunt.* Sacerdotes decem tribuum ad judicium vocantur, **D** et reges, non quod sacerdotes sint de tribu Levi, sed quod sacerdotes vocentur a populo. Unde et sacerdotes Baal, et prophetæ quadringenti quinquaginta quos interfecit Elias (I Reg. xviii), et postea Jehu filius Namsi (IV Reg. ix, 10), præsente Jonadab filio Rechab, appellati sunt sacerdotes ; sed et Israel, id est, populus, vocatur ad judicium, et nullus excipitur, ut et sacerdotes et populus et reges, qui induxerant populum, et constituerant sacerdotes, simul audiant quid fecerint, et cur tradantur inimicis. Speculatorum, inquit, vos posui, et princi-

* Pro sibilabit verbo, mss. Palatini tu es præferunt, quemadmodum et in Græco codice plerique ev. et, pro svpse.

pes in populo, et in excelso dignitatis culmine constitui, ut populum regeretis errantem. Vos autem facti estis laqueus, et non tam speculatores et principes, quam venatores appellandi. Expanditis enim rete super montem Thabor, quem Septuaginta ἑταῖρον transtulerunt (Mss. *Itabyrium*), hanc habentes consuetudinem, ut Hebræa nomina Græco sermone declinent, sicut Edom, hoc est, Esau, et Seir, semper Idumæam interpretantur. Est autem Thabor mons in Galilæa, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, et ex omni parte finitur equaliter. De hoc monte et in psalmo legimus : *Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt* (Ps. lxxxviii, 13). Hunc montem et in *Jeremias* 48 Septuaginta *Itabyrium* transtulerunt, in quo aves laqueis capi solent. *Et victimas, inquit, declinastis in profundum* (Jer. xlvi), ut nullus ageret poenitentiam, nec occisus elevaret caput. Prohibuerunt et reges, et sacerdotes ire populum ad templum Jerusalem : idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur. Juxta tropologiam, accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine, si inductus sit a regibus et a sacerdotibus, quos hæreticorum principes intelligimus. Ipsi quoque principes accusantur, quod quasi laqueus, ceperint populum, et positi speculatores in Ecclesia, eos duxerint in errorem. Et in monte *Thabor* excuso atque pulcherrimo, qui interpretatur *teniens lumen*, insidias posuerunt, ut deceptos quosque pertraherent in profundum, et immolarent dæmonibus, et in barathrum victimas declinarent, ne aliquando resipiscerent, ne domum Dei Ecclesiam suspirarent. Quidam Thabor interpretari putant lacum, id est, cisternam, et præsenti sensu convenire, quod hæretici foderint lacum, et incident in foveam quam fecerunt (Ps. lvi).

(Vers. 3, 4.) *Et ego eruditior omnium eorum, et ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me : quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel : non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.* LXX : *Ego enim magister vester : ego cognovi Ephraim, et Israel non recessit a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, commaculatus est Israel : non dederunt cogitationes suas ut revertantur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis est in eis : Dominum autem non cognoverunt.* O sacerdotes et reges, qui meum populum decepitistis ; et tu, popule, qui deceptus es, tam graviter deliquistis, ut non solum occideritis victimas, sed et in profundum eas miseritis inferni : nolle arbitrari magnitudine sceleris vos a me penitus recessisse. Ego sum magister vester, immo eruditior, qui emendare cupiam, non punire ; et salvare, non perdere. Ego, inquit, scio Ephraim, id est, Je-roboam, a quo seductus est populus, et omnes reges qui eum et dignitate et scelere sunt secuti, et Israel non est absconditus a me, id est, decem tri-

A buum populus, quia fornicante rege, contaminatus est Israel. Rex primo 49 cepit a Dei cultu fornicari, vitulos aureos cupiens adorare, et volens secutus est populus, paremque impietatem pari studio compleverunt (Hl Reg. xii). Denique non revertentur ad Dominum, quia quod voluerant, invenerunt, et spiritus fornicationis, qui juxta apostolum operatur in filiis dissidentiæ, possidet eorum corda captiva, et idcirco illo regnante, Dominum nescierunt, immo oblii sunt Creatoris sui (*Ephes.* ii). Unde et principes dogmatum perversorum et populum Dominus [Al. Domini] non ignorat : non quod ejus notitia digni sint, sed quia nihil eum lateat eorum quæ occulte faciunt, quorum alii decepti, alii sunt decepti. Nec dabunt cogitationes suas ut agant poenitentiam, qui semper in perditione proficiunt. Spiritus enim fornicationis quo fornicati sunt in Ecclesia, et a vero matrimonio recesserunt, versatur in medio eorum : ideo Dominum non cognoverunt.

(Vers. 5.) *Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus, et Israel et Ephraim ruent in iniuitate sua, ruet etiam Juda cum eis.* LXX : *Et humiliabitur injuria Israel in faciem ejus : et Israel et Ephraim infirmabuntur in iniuitatibus suis, infirmabitur etiam Judas cum eis.* Verbum GAON (גָּאֹן) Septuaginta et Symmachus interpretantur *injuriam*, Aquila et Theodotion *superbiæ*. Quidquid igitur fecit Israel, vel superbe agens contra Dominum, vel in *injuriam* Creatoris idola venerans, respondebit in facie ejus ut non beat abeat impunitus, sed humilietur ejus contumelia, et populus et reges in iniuitate sua pariter corrunt, sive infirmantur, ut qui fortes erant in scelere, infirmi ad Dominum redire cogantur. Et hoc non solum eveniet Israeli et Ephraim, id est, decem tribubus et regibus earum, ut ducantur in captivitatem ; sed etiam Judas, id est, duæ tribus quæ regnabant in Jerusalem, sequentur vestigia captivorum, ut quorum imitantur scelera, imitantur et poenam. Hæretici matrem habent iniuitatis sua superbiam, dum semper altiora scire se jactitant, et in Ecclesiæ contumeliam debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum et populus ac magistri pariter corrunt : Judas quoque qui videtur esse in domo Dei, et in Ecclesia, non mente 50 sed corpore commoratur : et eamdem habet cum hæreticis in errore sententiam ; frustra nomen ecclesiasticum reprobavit, quia et ipse cum hæreticis puniendus est. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur.

(Vers. 6, 7.) *In gregibus suis et in armentis suis vadent ad querendum Dominum, et non invenient : ablatus est ab eis : in Domino [Vulg. Dominum] prævaricati sunt, quia filios alienos generunt, nunc derobabit eos mensis cum partibus suis.* LXX : *Cum ovibus et vitulis ibunt et a querent Dominum, et non invenient eum, declinavit ab illis, quia Dominum reliquerunt :*

* MSS. Palatini, ut querant, perinde atque in Græco τοῦ ἔχεντος.

quia filios alienos genuerunt sibi, nunc devorabit eos rubigo, et clerros eorum. Non solum Israel et Ephraim ibunt cum gregibus et armentis ad Dominum requirendum, sed etiam Judas, de quo supra scriptum est: *Ruet etiam Judas cum eis, hoc habentes omnes certamen, ut quem prævaricationibus offendierant, hostis placare nitantur; et non invenient quem requirunt, quia a recentibus et ipse discessit.* Præsertim cum et alibi loquatur: *Numquid manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum bibam?* Et iterum: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* (Ps. xlix, 13, et ix). Et in Isaia: *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum atque taurorum nolo* (Isai. 1, 11). Prævaricati sunt enim in Domino; quia fornicaentes cum idolis, non Deo filios genuerunt, sed dæmonibus. Alii putant hoc significari quod in Esdra multo post (l Esdræ 1) tempore dicitur, quando uxores alienigenas assumpserunt, creantes ex eis liberos, et postea repudiare compulsi sunt. Sed hic melius est alienos filios accipere, qui in idolorum errore generati sunt, sive quos ducentes per ignem, idolis consecrarunt. Quia igitur hoc fecerunt, non multo post tempore, non annorum spatiis infinitis, et ut solitus eram prius, longe post futura prædicere; sed nunc et in præsentiarum advenient Assyrius, atque Chaldaeus, et devorabunt eos cum partibus, sive cleris suis, id est cum possessiobibus quas in divisione terræ ad mensuram funiculi suscepserunt. Pro eo quod nos diximus, *devorabit eos mensis, Septuaginta rubiginem transtulerunt:*

* Idem mss., quod eleemosynas redimant, etc.

Acum utique rubigo, id est, ἐρυθρὰ BASIL 51 (רְדִין) appellatur, ut ipsi quoque dixerunt in Prophetæ Joel: *Reliquias bruchi comedet rubigo* (Joel. 1, 4), id est, **BASIL.** Mensis autem **MONES** (וְרַתִּיר) dicitur: denique Aquila *neomenias*, id est, *Kalendas* interpretatus est: Symmachus et Theodotion *mensem*; et est **sensus**, per singulos menses hostis adveniet, et cuncta vastabit. Legamus Regum et Paralipomenon libros, et inveniemus sub rege Phasee, qui regnabat decem tribubus, venisse Teglatphalasar regem Assyriorum, et magnam partem populi Samoræ in Assyrios transtulisse, quo tempore apud Graecos secundus annus primæ Olympiadis fuit; et apud Latinos (nec dum Roma condita) Albe vicesimo anno Amulius imperabat, quem postea Romulus regno pepulit. Hæretici suspicuntur quod in sacrificiorum 52 multitudine placent Deum; et ecclesiastici, quod a faciendo eleemosynas, redimant peccata, in quibus permanent: cum omne sacrificium præterita scelera deleat, non præsentia; ideo non inveniunt Dominum, qui auferunt a talibus, et procul recedit. Isti vero [Al. vero] prævaricati sunt in Deum, et alienos filios non Christo, sed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta sunt opera eorum, et cuncta quæ faciunt, cruenti coloris rubigo populatur, quia sanguini et interfectioni proxima sunt. Rubigo autem proprie descendere dicitur in rore nocturno, ac lactantia in spicis frumenta maculare colore minii, vel sinopidis, et congrue juxta ἀναγνώσθαι vastat clerros hæreticorum, de quibus dicitur: *Cleri eorum non* **C**roderunt eis (Jerem. xii, 13, secundum LXX).

LIBER SECUNDUS.

51—52 Qui st̄epe navigat, aliquando patitur tempestatem: qui viam frequenter ingreditur, aut sustinet latronum impetus, aut certe metuit, omnique in arte, tam gloria quam obrectatio, secundis adversisque ventis oritur, dum autem inimici plus merito laudant, aut inimici plus justo detrahunt: rarumque invenias qui in utramque partem non favore, aut odio, sed rerum requitate ducatur. Quod mihi in Scripturarum explanatione sudanti accidere [Al. accidisse] video. Alii enim quasi parva contemnunt, et quidquid dixerimus, contracta nare despiciunt: alii odio nominis nostri, non res, sed personas considerant: magisque aliorum silentium, quam nostrum studium probant. Sunt qui audacter nos facere asse-

rant, quod arripimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare ausus est. Quidam in eo se disertos arbitrantur et doctos, si alieno operi detrahant, et non quid ipsi possint, sed quid nos non possumus dijudicent. Tu autem, Pammachi, qui nos facere præcepisti hoc, necesse est ut fautor sis imperii **53—54** tul [Al. imperio tuo], et **b** Amafinios se Rabirios nostri temporis, qui de Gracis bonis, Latinæ faciunt non bona; et homines eloquentissimos, ipsi elingues transferunt, Evangelico calceo pede: hydramque [Al. viperamque] et scorpium juxta fabulas posturarum, aduras cauterio, solea coneras: et Scylleos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranscas: ut pariter audire et nosse

* Pro duabus verbis, *contracta nare*, quæ ex nostris mss. recto id exigente sensu, substituimus, hactenus obtinuit in vulgatis libris *contractare*, quod verbum hic nihil erat, satisque manifesto apparebat pro duabus, *contracta nare*, scriptura compendio positum.

† Sic Amafinios restituimus ad historiæ veritatem, nostrorumque mss. fidem. Vitiose antea oblinebat Amafinios, pro quo Amasios minus recte substituen-

dum Victorius conjecterat, quod Amasis maximus quidam prædo apud Herodotum, lib. 1, fuerit. At de Amafinio, ac Rabirio non semel Cicero ejus testimonia Hieronymus alludit. Vide Academiar. Quart. lib. 1, n. 2, et Tusculanar. lib. iv, n. 3, in eumque notas Lambini, Gruteri, aliorumque. Notum præterea ex Terentii prologo in Andr. sumptiu illud:

De Græcis bonis, Latina faciunt non bona.

valeamus quid vaticinetur Osee propheta, in cuius explanationem secundum dictabimus [Al. dictamus] librum. Cumque tuo læter adminiculo; et in prima urbe terrarum, primum et nobilitate et religione habere me gaudeam defensorem: tamen magis optarem illud mibi contingere, quod Titus Livius scribit de Catone, cuius gloriæ nequæ profuit quisquam laudando, nec vituperando * nociuit: cum utrumque summis prædicti fecerint ingenii. Significat autem M. Ciceronem et C. Cæsarem: quorum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim vivimus, et in vase fragili continemur, videntur amicorum prodesse studia, et nocere amulorum opprobia. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit, et alia veneris generatio, primisque cadentibus foliis vires sylva succreverit, tunc sine nominum dignitate, sola judicantur ingenia: nec considerat qui lecturus est, cuius; sed quale sit quod lecturus est: sive ille episcopus, sive sit laicus, imperator et dominus, miles et servus; aut purpura et sericio, aut vilissimo penno jaceat; non honorum [Al. bonorum] diversitate, sed operum merito judicabitur.

(Vers. 8, 9.) *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven post tergum tuum Benjamin: Ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus Israel ostendi fidem.* LXX: *Clangite tuba super colles, sonate super excelsa, prædicte in domo dñi: mente excidit Benjamin, C Ephraim in desolatione factus est in diebus correptionis, in tribubus Israel ostendi fidelia.* Ephraim et Israel et Juda menses singuli, sive rubigo cum suis partibus devorabunt. Quamobrem præcipio vobis qui auditis, ut non voce sublimi, sed clara buccina concrepetis: clara enim auditu opus est, ut omnes audiant qui in circuitu sunt. *Clangite buccina in Gabaa, cuius etymologiam in colles Septuaginta transtulerunt: et tuba in Rama, quæ interpretatur excelsa:* istæ autem duæ sunt in tribu Benjamin, vicinæ sibi mutuo civitates, id est, Gabaa, in qua natu est Saul; et Rama, quæ est juxta Gabaa, in septimo lapide a Jerosolymis sita; et quam rex Israel occupare conatus est, ut exitium et introitum clauderet tribui Judæ. In Gabaa itaque et in Rama clara buccina et tuba personale; quorum buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur: unde et proprie Hebraice soephar (~שָׁפַר), Græce παπιτης appellatur. Tuba autem de ære efficitur, vel argento, qua [qua] in bellis et solemnitatibus conorepabant [Al. concrepat]. Super Bethaven, quæ quondam vocabatur Bethel, et est in tribu Ephraim, in qua vultus aureus erat, non clangore et sonitu, sed ululatu opus est: quia vicina captivitas est. Et pulchre dixit quod Bethaven post tergum sit Benjamin: ubi enim tribus finitur Benjamin,

A haud procul in tribu Ephraim, hæc urbs condita est. Idecirco autem dico atque præcipio: Clangite buccina in Gabaa, et tuba in Rama, et ululate in 55 Bethaven; quia domus regia Ephraim, sive ipse Ephraim, hoc est imperium Israel, jam in desolatione erit; et instat vicina captivitas. In die correptionis atque supplicii decem tribuum Israel, ostendi mea fidelia verba, quæ per prophetas comminatus sum: ut quod sermone prædixeram, opere comprobarem. Quidam Bethavenu juxta Septuaginta qui dixerunt domus dñi, civitatem solis, interpretati sunt: et sole justitiae Christum dicentes, urbem illius Ecclesiam esse voluerunt. Quod mihi displaceat: neque enim domus idoli, quam Aquila interpretatus est, *domum iniuriam*, juxta tropologiam ad Ecclesiam referri potest. Sed hoc dicamus, quod Hæretici qui in Gabaa et Rama, excelsam sibi scientiam pollicentur, jubentur ululare [Al. jubillare] in domo idoli; et non sint ante faciem Benjamin, qui interpretatur, *filius dexteræ*: sed post tergum ejus, ubi oculos non habet. Omnis enim Ephraim jactantia, quæ interpretatur *ubertas*, brevi in desolatione erit, et cum judicii, inquit, dies et tempus correptionis advenerit, verba mea non esse inania rebus ostendam. Pro eo quod nos translucimus post tergum tuum Benjamin, Septuaginta verterunt, mente motus est Benjamin: semper ἔχοντες, id est, mentis excessum, Benjamin, viro ecclesiastico complantes. Unde et in sexagesimo septimo psalmo (v. 28) dicitur: *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu.* Et in benedictionibus Jacob, sub persona Benjamin, de qua tribu Paulus apostolus fuit, scriptum legimus: *Benjamin lupus rapax: mane comedet prædam et ad vesperam dabit escam* (Gen. XLIX, 27). Qui enim in principio persecutus Ecclesiam, postea in toto orbe Evangelii credentibus alimenta largitus est. Unde et Saul qui de tribu Benjamin fuit, in mentis excessu, tota die usque ad vesperum vaticinatus est inter prophetarum chorū (I Reg. x).

(Vers. 10.) *Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum; super eos effundam quasi aquam iram meam.* LXX: *Facti sunt principes Juda quasi transferentes terminos: super eos effundam sicut aquam impetum meum.* Ductis Ephraim et Israel in captivitatem, et redacta terra eorum in solitudinem, principes Juda qui flero debuerant, et suum populum cohortari ut recederent ab idolatria, ne et ipsi similia sustinerent, ceperunt gaudere atque lætari, quod pateret sibi terra eorum ad possidendum latius: et facti sunt 58 quasi assumentes terminos Israel, transeuntes fines suos; et in locis quondam eorum regnum suum et possessionem dilatare cupientes. Quamobrem dicit Dominus: *Et super ipsos principes Juda venient Babylonii; et ita eos quasi aquæ impetus occupabunt: non suis viribus, sed indignatione mea.* Dicit quoque et ad principes Juda, hoc est, Ecclesiæ,

* Addunt denuo impressi libri, quisquam, quod miss. ignorant.

quod non debeant exultare ; et haereticorum perditionem suam salutem ostendere : sed potius plan gere, quod illi perierint. Unde et apostolus Paulus docet ecclesiasticos viros, ne glorientur super fractione Iudaicorum ramorum, sed potius timeant ne et ipsi frangantur (*Rom. xi.*). Et in alio loco : *Quis, ait, scandalizatur, et ego non uror* (*II Cor. ii, 29*) ? Alioquin super tales principes qui in aliorum misericordiis gloriantur, et idcirco se stare putant, si alii corrunt, effundet Dominus quasi aquam iram suam. Pro ira Septuaginta ὄψης id est, *impetus latifidat civitatem Dei* (*Ps. xlvi, 4*). Sed rectius (ut omnes preter Septuaginta transtulerunt) ira accipienda est : præsertim cum nomen [nomini] effusionis et iræ conveniat, dicente propheta ad Dominum : *Efsunde super eos iram tuam, et furor iræ tuae comprehendat eos* (*Ps. lxviii, 25*). Transferunt principes Iuda terminos quo posuerunt patres eorum, quando immutant mendacio veritatem; et aliud prædicant quam ab apostolis acceperunt.

(Vers. 11.) *Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio, quoniam cœpit abire post sordem.* LXX : *Oppressit Ephraim adversarium suum, conculcavit iudicium, quia cœpit abire post iana.* Si impius est Ephraim, et propter impietatem suam erit in desolationem, quomodo nunc dicitur : *calumniam patiens Ephraim fractus iudicio?* qui enim calumniam patitur, et frangitur, iudicium ejus inique opprimitur, maxime cum causa justa ponatur, quare sit traditus captivitati. Sequitur enim : *quoniam cœpit abire post sordem*, hoc est, post idola quæ sordibus comparantur. Quod ergo dicit, hoc est : opprimitur Ephraim ab Assyriis, primum a Phul, deinde a Teglatphalasar (*IV Reg. xv*), postea a Salmanasar: non quod illi justi fuerint, qui eum oppresserunt, et idcirco traditus eis sit; sed quod qui quondam fuerunt populus meus, me eos deserente traduntur ad poenas, et in hoc videtur esse calumnia, 57 non Deo [*Al. a Deo*], qui justam infert sententiam : sed his qui tormenta sustinent, dum pejoribus se adversariis conceduntur. Redditque causam Dominus, idcirco eos in hac parte calumniam sustinere, et tradi pejoribus, et erga illos iudicium non servari : quia coepit Ephraim, id est, Jeroboam abire post idola, et Deum derelinquere: ipse enim aureos fabricatus est vitulos. Secundum Septuaginta interpretationem, oppressit Ephraim, id est, Jeroboam adversarium suum Roboam, id est, tribum Juda et in eo oppressit : quia deserta Jerusalem et templo, Ægyptiarum sordium simulacra sectatus sit. De haereticis manifestus est sensus : quod falsis sophismatibus suis et arte dialectica saepe opprimant ecclesiasticos : sed cum hoc fecerint, non munditiam veræ fidei, sed sordes sequuntur mendacii, qui traditi diabolo et angelis ejus, viden-

A tur sibi calumniam pati, et in se fractam esse iudicii veritatem. ^a Taliter vastatur Israel; et omnes labores ejus Assyrio vincente populantur : Deumque perdidit [*Al. perdit*] præsulem, et idcirco fractus iudicio est; quia secutus est idola.

(Vers. 12.) *Et ego quasi linea Ephraim, et quasi putredo domui Juda.* LXX : *Et ego quasi conturbatio Ephraim, et quasi stimulus domui Juda.* As lingua Hebraica (אָשֵׁר) linea dicitur: RECOB (רְכֻבָּה) putredo et caries; quorum alterum vestes, alterum ligna consumit: pro quibus LXX, ταπαχήν, id est, tumultum, vel conturbationem, et stimulatum transtulerunt. Et notandum quod linea referatur ad Ephraim, et putredo ad domum Juda. Quomodo igitur linea vestimenta consumit, et putredo vel caries ligna: B quod utrumque longo sit tempore: ita Deus et decem tribibus, et postea tribibus duabus longo tempore dans locum pœnitentiae, et eos provocans ad salutem, thesaurizantes sibi iram in die iræ, quasi linea efficitur et putredo, non quod Deus linea sit vel putredo, aut conturbatio vel stimulus, sed quod sustinentibus poenas hæc universa videatur. Primus igitur consumptus est Ephraim et Israel, deinde secuta est et domus Juda: non ipse Juda, sed domus ejus; alioquin reservabatur de genere Juda cui repositum fuit: Et ipse erat exspectatio gentium. Punitis autem haereticis, qui 58 intelliguntur Ephraim, etiam Judas, scilicet hi qui cum Ecclesia permanent, et haereticorum vel erroribus vel vitiis continentur, simili sententiæ subjacebunt.

(Vers. 13.) *Et vidit Ephraim languorem suum et Judas vinculum suum, et abiit Ephraim ad Assur: et misit ad regem ultorem, et ipse non poterit sanare vos: nec solvere poterit a vobis vinculum.* LXX : *Et vidit Ephraim infirmitatem suam, et Judas dolorem suum, et abiit Ephraim ad Assyrios, et misit legatos: ad regem Jarib, et ipse non potuit [Al. poterit] liberare vos, nec cessare faciet a vobis dolorem.* Legatos non habetur in Hebreo. Et ubi Septuaginta posuerunt Jarib, nos juxta Symmachum, ultorem vertimus: nam Aquila et Theodotion, iudicem interpretati sunt. Quod autem JARIB (גַּרְיָה) ultorem significet et iudicem, nomen Gedeonis ostendit (*Judic. vi*), quem cum cultores Baal expeterent ad supplicium, eo quod lucum Baal arasque evertisset, respondit D pater, ulciscatur se Baal, aut judicet eum Baal, et appellatus est, inquit, Jerobaal, id est, ulciscatur se Baal. Intelligens itaque Ephraim infirmitatem suam, et Judas vinculum suum, quo cum decem tribibus peccato fuerat colligatus, non a Deo qui solvere poterat, sed a rege Assyriorum quæsivit auxilium. Legimus, quod sub rege Manaben, qui decem tribus præfuit (*IV Reg. xv*). Israel Assyriis dona transmisserit; et Judas sub rege Achaz, præsidium flagitarit Teglatphalasar regis Assyriorum, qui eos adversante Deo liberare non potuerunt, nec captivitatis vinculum solvere. Possumus vinculum, pro quo in

^a Nostri mss. Aliter pro Taliter, rectius ut videtur habent.

Hebraeo scriptum est ^a MEZUR (מְזֻר), et Aquila interpretatus est ἐκιδέτης sive συνδεσμὸν, id est, colligationem sive conjugationem, et ad illud tempus referre, quando Rasin et Phasee filius Romelie multa de tribu Juda hominum millia vastaverunt (*Ibid. xvi*), quod frustra Judas adversus reges duos non Dei, sed Assyriorum auxilium flagitarit. Quidam juxta tropologiam Ephraim et Judam, ad haereticos et ad viros ecclesiasticos referunt, eo quod et illi et Judas peccatorum vinculis colligati, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* (*Prov. v, 22*), miserint ad Assur et ad regem ultorem, id est, diabolum de quo legimus: *Ut destrinas 59 inimicum et ultorem* (*Ps. viii, 3*). Et quia non verum vel auxiliatorem vel judicem deprecati sunt; idcirco permanere eos fecit in dolore languoris et vinculis delictorum. Legi in eujusdam commentariis regem *Jarib*, Christum interpretari. Et quia sequitur: *Ipse non poterit sanare vos*, hoc argumento usus est, quod haereticos vel ecclesiasticos peccatores Christus sanare non possit in tempore judicii, ubi nulla est misericordia, juxta illud quod scriptum est: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (*Ps. vi*)? Et quod sanare vel liberare non possit, nequaquam sua imbecillitate, sed eorum merito, qui sero auxilium postularint. Quomodo et Dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse: et causa cur non potuerit, exponit: *quia, inquit, non credebant in eum*. Haec ille dixerit: nos in malam partem regem interpretemur ultorem. Pro eo quod nos exposuimus *Jarib*, id est, *ultorem*: alii male legunt *JARIM* per *MEM* littaram, quod transfertur in *sylvas*: unde et *CARIATH JARIM*, interpretatur *villa sylvarum*.

(Vers. 14.) *Quoniam ego quasi leæna (V. leæna) Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda.* LXX: *Quia ego sum quasi panther Ephraim, et quasi leo in domo Juda.* Illis euntibus ad Assur, et miltentibus ad regem vindicem, vel ultorem, qui eos sanare non poterit; nec solvere vinculum colligatum, ostendam quod me adversante omne hominum auxilium vanum sit: ero enim quasi leæna Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda. Pro leæna, quod Hebraice dicitur ^b SOHEL (סָחֵל), Septuaginta interpretati sunt pantherem, quæ Græce similiter dicitur et Latine, et tam nomen bestie quam omnis bestia accipi potest: ut quidquid saevum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius: in panthere velox per Assyrios ^c regni Samariae significatur interitus; et in leone fortissimum contra Jerusalem et Judam aliquanto post tempore regnum ostenditur Chaldaeorum. Et quia leænam sive pantherem, et leonem se esse dixerat, metaphoram servat, et dicit:

(Vers. 15.) *Ego ego capiam et vadam, et tollam et non est qui eruat: vadens revertar ad locum meum*

A donec deficiatis, et queratis faciem meam. LXX: *Et ego rapiam, et 60 vadam et tollam, et non erit qui eruat: ibo et revertar in locum meum donec dispereant et querant faciem meam.* Quæratur si capiente, et tollente, et tenente Deo, nullus de manibus ejus potest eripere, juxta illud quod scriptum est: *Nemo potest rapere de manu Patris mei* (*Joann. x, 29*) quomodo Judas de manu Dei proditione sit raptus? Ad quod breviter respondebimus, nullum posse rapere de manu Dei: posse autem eum, qui tenetur, propria voluntate de manu Dei excidere. Quodque sequitur: *Vadens revertar ad locum meum*, locum Dei, magnificentiam et majestatem ejus debemus accipere: ut nequaquam pro dispensatione descendat ad homines, irascatur, misereatur, obliviscatur, fiat **B** quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias: sed res spernat humanas, et permituat eos quos antea protegebat hostibus subjacere, ut tabescant, et deficiant, et interficiant, et postea querant faciem Domini, et dicant: *Illumina faciem tuam et salvi erimus* (*Ps. lxxix, 4*). Et: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis* (*Ps. lxxxiv, 8*). Haereticis quoque et Ecclesiæ negligenti, Deus in pantherem vertitur et leonem; et tollit ab his prædam quam Ecclesiæ ante rapuerunt: ut capti salventur qui liberi perierant; et nequaquam habitabit in conciliabulis perversorum, sed revertetur ad locum suum, de quo dicit: *Ego in Patre, et Pater in me* (*Joan. xiv, 1*) et eos spernet atque despiciet, donec deficiant in iniustitate, et querant eum per penitentiam a quo fuerant derelicti. Alii locum Dei cœlum putant; quo offensus Deus ab his qui in terra habitant revertatur, et eos faciet disperire, qui clementissimum Dominum magnitudine peccatorum in ferarum sibi rabiem converterant.

(Cap. VI.— Vers. 1, 2.) *In tribulatione sua mane consurgent ad me: venite et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos: percutiet et curabit nos; vivificabit nos post duos dies, et in die tertio suscitabit et vivemus in conspectu ejus: sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum.* LXX: *In tribulatione sua mane vigilabunt ad me, dicentes: eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum: quia ipse verberabit, et sanabit nos: percutiet, et curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in tertio resurgemus et*

D 61 *vivemus coram eo, et sciemus, et perseguemur, ut cognoscamus Dominum.* Ideo Deus tradidit Ephraim et Judam captivitati, et nullus est qui de manu ejus possit eripere, et revertetur ad locum suum donec deficiant, et querant faciem ejus, ut quem propitium præsentemque non senserant, iratum et absentem requirant, et in tribulatione sua, orto eis lumine pœnitentiae, mane consurgent ad eum, juxta illud quod in Isaia legimus: *In tribulatione, Domini recordatus sum* (*Isa. xxvi, sec. LXX*). Et in primo gradu psalmo: *Ad Dominum cum tribularer clamavi,*

^a Idem mss. MEZUR legunt.

^b Nostri mss. codices SOHOL.

^c Quod restituimus Samariae nomen ex mss. editisque libris, Martianus expunxerat.

et exaudivit me (*Ps. cxix*, 1). Cumque ad Dominum in mane surrexerunt, quid loquentur? *Venite et revertamur ad Dominum*. Non sunt propria salute contenti, sed se mutuo provocant, ut revertantur ad Dominum quem reliquerant, quem propter peccata deseruerant, a quo fuerant derelicti. *Quia ipse cepit, et sanabit nos*: qui supra dixerat: *Ego ego capiam et vadam*, percutiet, et curabit nos. Pro eo quod diximus, *curabit*, omnes similiter transtulerent, *percutierent* propriæ autem pôræ appellantur *linteola* quæ inseruntur [*Al.* inferuntur] vulneribus, ut putridas carnes coquendan, et extrahant purulentias: artisqué medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, ^b et per dolorem reddere sanitatem. Perout ergo Dominus, et curat nos: quia quem diligit Dominus corripit, et castigat omnem filium quem recipit (*Heb. xii*); et non solum curat, sed vivificat post dies duos et die tertio resurgens ab inferis, omne hominum secum suscitans genus. Cumque percussos curaverit, et curatos vivificaverit, et vivificatos suscitaverit, tunc vivemus in conspectu ejus, qui, illi absente, mortui jacebamus. Vivemus [*Al.* viventes] autem in conspectu ejus: sciemus eum, et omni studio sectabimur, ut cognoscamus Dominum, quo tertia die resurgentem, resurrexiimus. His sermonibus explicatur illud quod saepè jam admonuimus, et Israelem et Iudam, id est, decem et duas tribus, tunc unum habituras esse pastorem, et regem David, cum crediderint in Dominum resurgentem: frustraque Judæi mille annorum sibi somnia pollicentur cum salus universorum die tertio repromissa sit, **62** qua Dominus ab inferis resurrexit. Hebrei diem secundum in adventu Christi sui interpretantur, et diem tertium in iudicio, quando salvandi sunt. Quod ut concedamus, respondeant nobis, quæ sit dies prima, hoc est, primus Salvatoris adventus. Et cum responderemus non potuerint, inferamus primum diem esse iuxta quod ipsi volunt, in humilitate Salvatoris adventum, secundum in gloria, tertium in habitu judicantis. Qui autem secundum tertiumque suscipiunt, primum se perdidisse testantur: quia secundus et tertius sine primo non potest appellari.

(*Vas. 3.*) *Quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ*. LXX: *Quasi mane paratum inveniemus eum, et veniet nobis quasi pluvia temporanea et serotina terra*. Venite, inquit, et revertamur ad Dominum, quia ipse qui cepit, et sanabit nos, percutiet et curabit nos, et vivificabit nos, post dies duos, et die tertio suscitat nos, ipse et non alijs, quasi mane et aurora paratus est nobis. De quo et vicesimi primi psalmi titulus est: *Pro assumptione matutina*: licet in Hebreo scriptum sit: *Pro cervo matutino*: eo quod interfecta morte, et tortuoso antiquoque serpento cupiat ad montana descendere, et ipse, te-nebris dissipatis, oritur nobis vel justitiae, ut nostram

^a Voces, et vadam, reticent mss. nostri: tum sanabit, pro curabit, unus et alter præferunt.

^b Martian. post Erasm. et pro dolore, reverentibus

A illuminet cæcitatem. Et pulchre, *præparatus est*, inquit, *egressus ejus*. De quo juxta tropologiam in octavo decimo psalmo legimus: *Eliipse tamquam sponsus egreditur de thalamo suo* (*Ps. xviii*, 5). Qui non solum mane vocatur, et aurora, et diluculum: sed veniet nobis quasi imber temporaneus et serotinus terræ. Nos Christum [*Al.* Christi] recipimus temporaneum, quando fidei in nobis iacta sunt fundamenta et suscipiemus eum imbre serotinum, quando metus segetibus, fruges capiemus æternas, et in dominica horrea recondemur. Ergo Judæi, qui temporaneas pluvias non receperunt, et absque pluviis jecere semen, segetum fructus in ultimo tempore non recipient. Haec est pluvia de qua Dominus pollicetur dicens: *Dabo vobis pluviam temporaneam*,

B et serotinam (*Deut. xi*, 14). Juxta allegoriam, datur **63** pluvia temporanea, quando ex parte cognoscimus: datur pluvia serotina, quando venit quod perfectum est. Semperque Dominus mane surgenibus paratus est, qui possunt dicere, *Consurgam diluculo* (*Ps. lvi*, 1). Et: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit in te anima mea* (*Ps. lxii*).

(*Vers. 4, 5.*) *Quid faciam tibi, Ephraim?* quid faciam tibi, *Juda?* misericordia vestra, quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propter hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei, et iudicia tua quasi lux egredientur. LXX: *Quid faciam tibi, Ephraim?* quid faciam tibi, *Juda?* misericordia autem vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propriea succidi prophetas vestros, occidi eos in verbis [*Al.* verbo] oris mei, et iudicium tuum quasi lux egredientur. Quando dicit: *Quid faciam tibi, Ephraim?* quid faciam tibi, *Juda?* parentis in perditos filios monstrat affectum, juxta illud quod in Isaia legimus: *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ et non feci ei* (*Isa. v*, 4)? Etin Michæa: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fuisti tibi?* Responde mihi; quia eduxi te de terra Ægypti, de domo servientium liberavi te, et nisi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam (*Mich. vi*, 2, 4). Quid igitur faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi, *Juda?* misericordia vestra, qua vobis semper misertus sum quasi nubes matutina pertransiit, et quasi ros mane consurgens, qui, orto sole, siccatur. Jam enim captivitas prope est, jam vos cerno duci in Assyrios et in Babylonios catenatos: dolavi vos in prophetis, et verbis terribilibus comminatus sum, scalpellum, ignes et cauteria protuli, ut qui clementem contemnerebat, timeatis offensum, et occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret. Et haec universa foci, ut iudicii, quo te iudicaturus sum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos juste quæ patiniini suisce perpesces. Pro eo quod est, dolavi in prophetis, Septuaginta transiabant, succidi prophetas vestros, ipsos pseudoprophetas occidit nos tristis mss. et Victorio.

^c Non est in Palatin. mss. tuum: Graci autem plerique codi. mou habent, id est, menum.

cios a Domino intelligentes : ut qui causa erroris fuerant, prospéra promittentes, interficti verterentur in occasionem salutis. Et est sensus : Ne 64 diceretis, prophetis credidistis, etiam ipso interfici : ut omnis vobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in Regum volumine ^a quadringentos quinquaginta Prophetas Baalim interfictos sub Elia (III Reg. xvii.), et aliam innumerabilem multitudinem sub Iehu (IV Reg. x.), qui subvertit domum Achab. Haec eadem et ad haereticos, et ad verum [Al. virum] Judam, qui similia perpassurus est, dicta sentimus, quod provocet eos Dominus ad misericordiam, et reverti cupiat ad salutem. Sed illi delicias hujus saeculi et refrigeria quasi nubem et rorem, qui cito transeat consequentur, quibus in Evangelio dicitur : *Stulte, hac nocte repetuerunt animam tuam a te : quæ autem parasti cuius erunt* (Luc. xii, 20)? Et dives ille purpuratus, qui ante januas suas jacentem Lazarum contemnebat (Luc. xvi), omne quod fructus est, instar nubis ac roris transisse cognovit. Semper autem prophetas haereticorum interficit Deus : dum æterna eis supplicia comminatur, et auferit de vera vita, et morti scelerum derelinquit. Nos autem nubem diligamus illam, quæ perpetua est, et quæ a mundi hujus ardore nos protegit, cui sedens Dominus venit in Ægyptum, et omnia Ægyptiorum simulacra confregit. Amemus illum rorem, de quo Moyses loquitur : *Descendant sicut ros verba mea* (Deut. xxxii, 2). Et de que Isaías dicit : *Resurgent mortui, et resuscitabuntur qui in sepulcris sunt : ros enim qui a te es, sanitas eorum est* (Isai. xxvi, 19, sec. LXX). Sunt qui prophetas interfictos vere [Al. viros] sanctos testamenti, eo quod causa populi peccatoris etiam prophetæ occisi sint, et hostibus traditi.

(Vers. 6, 7.) *Quia misericordiam volui, et non sacrificium : et scientiam Dei plus quam holocausta ; ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum : ibi prævaricati sunt in me.* LXX : *Quia misericordiam volo, et non sacrificium, scientiam Dei magis quam holocausta : ipsi vero sunt sicut homo præteriens testamentum.* ^b Quod sequitur in Septuaginta : *Ibi contempsit me Galad civitas, quæ operatur vana, et reliqua, sequenti capitulo coaptanda sunt [Al. aptandum est] : nos quod proposuimus, disseramus : Dolavi eos in prophetis, occidi in verbis oris mei, gravia communatus sum, ut misererer pœnitentium, ut lapsis atque surgentibus porrigerem manum.* 65 *Neque enim sacrificiis delector et victimis, et holocaustorum multitudine. Victimæ mee et holocausta, salus credentium, et conversio peccatorum est.* Ipsi autem imitati sunt Adam, ut quod ille in paradiſo fecerat, pactum meum legemque præteriens, isti in terra

^a Idem mss., trecentos prophetas, dum laxat.

^b Amovimus hinc verba, *Ibi enim contempsit me,* quæ frusta, et contra mss. fidem his ponebantur, cum statim post suo loco Hieronymus semel subdividerit.

^c Contextum hunc ex mss. refiximus ad Hieronymi proponentis mentem. Antea verba, *Utramque enim legi potest, posponebantur ipsi eis* LXX interpretationi, cui et deserant verba, *Ibi contempsit me*

A facerent. Et ibi, hoc est, in paradiſo, omnes prævaricati sunt in me, in similitudinem prævaricationis Adam. Non enim in irum si quod in parente præcessit, etiam in filiis condemnatur. Quotidie Deus et eos qui extra Ecclesiam sunt, et qui peccant in Ecclesia commorantes, provocat ad pœnitentiam, et dicit eis : *Misericordiam volo, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta.* Illi vero offerunt panem sacrilegum, et dant eleemosynas, et sectari videntur humilitatem : quæ ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Cum autem scientiam Dei reliquerint, frustra, truncato capite fidei, cætora membra habere se jactant, prævaricati sunt enim pactum Dei in Ecclesia, sicut Adam prævaricatus est in paradiſo; et B imitatores se antiqui parentis ostendunt, ut quomodo ille de paradiſo, sic et isti ejiciantur de Ecclesia.

(Vers. 8.) *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, et quasi fauces virorum latronum* (sive viri latronis) ^c utrumque enim legi potest. LXX : *Ibi contempsit me Galaad, civitas quæ operatur vana, et conturbat aquam, et fortitudo tua viri pirata.* Legimus in Ramoth Galaad unctum esse in regem Iehu (IV Reg. ix), qui sanguinem sanguini miscuit, et Achab subvertit dominum, etante solis ortum acervos capitum filiorum ejus jussit statui ; in hac urbe Irenus Jordani in possessione tribus Gad, idolum consecratum est : quæ habitabatur a sacerdotibus, nam et ipsa fugitivorum civitas fuit. Quanto igitur celebrior et majoris auctoritatis, quia in partem sacerdotum fuerat delegata, tanto trans Jordane habitanti Israel principium idolatriæ, et malorum omnium fuit, ut qui primi peccaverant, primi ab Assyriis capientur. Et quoniam 66 ipsa provincia plena est latrociniorum, comparat eos latronibus, ut quomodo illi viatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt. Porro secundum tropologiam, *Galaad* interpretatur *transmigratio testimonii* ; et contempsit Deum, dum testimonia Scripturarum ad perversa depravata dogmata, et omnia opera illius vana sunt, conturbatque Ecclesiæ aquas, et de purissimis fontibus cœnos et sordidos rivos facit, qui placulent potius quam mundent baptizatos. Omnisque fortitudo hujus urbis, quasi viri pirate est, dum imitatur diabolum, qui in hujus sæculi mari, in quo naves pertransiunt, insidiatur his qui ad portum pervenire contendunt. Denique Symmachus manifestius interpretatus est, dicens : *Et fauces tuæ quasi viri insidiatoris.* De istiusmodi piratis in Job legimus : ^d *Non est dilatio piratis* (Job xxv, 3, sec. LXX). Quamvis enim in præsenti sæculo se jactare videantur, et conturbare aquas, et operari vana, et exercere pirata *Galaad*, quæ huic copulanda capitulo superius 8, ipse Pater docuerat.

^d Notatum Victorio, testimonium istud inveniri apud LXX in Job. cap. xxv, in hac verba, μὴ γέ τις θελάσθε ὅτι λοιποὶ παρέλαυσις πειράται. Quid in loco editionis nostra legit : *Numquid est numerus militum ejus ? παρέλαυσις autem dilationem significat, ab ἀλιτρῳ trahere;* Suidæ quoque ὑπέθεσε exponiuntur.

ticam, tamen non est mora poenarum, quæ eos ve-
lociter comprehendent.

(Vers. 9.) *Particeps sacerdotum in via interficien-
tium pergentes de Sichem : quia scelus operati sunt.*
LXX : *Absconderunt sacerdotes a viam Domini, inter-
fecerunt Sicima : quia iniquitatem operati sunt. Sym-
machus hunc locum ita interpretatus est : Societas
sacerdotum in via interficiebat Sichem : Theodotion
hoc modo, Absconderunt sacerdotes viam, interficie-
bant in dorso : Aquila, Participatio sacerdotum in via
occidebant humeros : quorum cum intelligentiam
juxta historiam quereremus ab Hebræo, ita nobis ex-
positum est : Sacerdotes Bethel, immo fanatici Be-
thaven, temporibus Pascha et Pentecostes, et Sce-
nopegiæ, quando per Sichem, quæ hodie Neapolis
appellatur, eundum erat Jerosolymam, ubi solum
lincebat victimas immolare, ponebant in itinere latro-
nes, qui insidiarentur pergentibus, ut magis vitulos
aureos in Dan et in Bethaven, quam in Jerosolymis et
in templo adorarent Deum. Quod autem dicit *'Partici-
pation et societas sacerdotum, conjurationem eorum* 67
*significat, et in malam partem consensum. Sin autem
legerimus, ut nos interpretati sumus : particeps
sacerdotum, ad Galaad, inquit, referendum est, quæ
operatur idolum : est et supplantata sanguine,
quod sacerdotum impietatem secuta sit, et latroci-
niis vacet ac sanguini. Hoc illi dixerint : Nos autem
dicamus intercludere hæreticos viam, ne de Sichem,
id est, de bonis operibus pergamus in Jerusalem,
id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces virorum
latronum, et interficiunt eos, qui per hujus sæculi
viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem inter-
pretatur ^b ὄψοι, id est, humeri : in humeris opus in-
telligimus, et omnes falsi sacerdotes abscondunt
viam, et occidunt homines malis operibus, ne per-
veniant Jerusalem. Quod autem humerus opus si-
gnificet illud ostendit : *Da cor tuum in humerum
tuum* (Genes. rv, 9, 15), hoc est, quæ intelligis, verte
in opera. Et de Issachar legimus, quod supposuerit
humerum suum ad laborandum, et vir agricola sit.**

(Vers. 10, 11.) *In domo Israel vidi horrendum, ibi
fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel; sed
et, Juda, pone messem tibi, cum convertero captivita-
tem populi mei.* LXX: *In domo Israel vidi horribilia,
ibi fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel et
Juda : incipe vindemiam tuam cum convertero captivi-
tatem populi mei.* De hoc scelere et horrore terribili
est [Al. et] Jeremias locutus [Al. loquitur] : *Obstu-
puit celum super hoc, et exhorruit terra vehementer* (Jerem. ii). Quid enim horribilius, quam decem tri-
bus ad idolorum cultum repente transgressas? Unde
ad metropolim earum dicitur : Aufer vitulum tuum,
Samaria, in qua primus fornicatus est Ephraim,

^a Nostri mss. *in via*, tantum absque addito *Domini*, quod nomen in Alexandrino dumtaxat, atque Al-
dino exemplaribus legitur, Hebræo archetypo dis-
sentiente. Ad Symmachi quoque interpretationem,
quæ subsequitur, reticent nomen *Sichem*.

^b Idem mss. ΟΜΗΑΚΙC hoc litterarum ductu pre-

A id est, Jeroboam de tribu Ephraim, et illo
fornicante, contaminatus Israel est, populus vi-
delicet Samariæ, qui magna est parte communie
Israelis nomen obtinuit. Unde et ad Judam sermo
convertitur : Tu quoque Juda, pone messem tibi, et
est sensus : Non te putas esse securum, quod Israel
captivus abducitur : tu quoque præpara tibi segetes,
ut metantur; non multo enim post tempore duce-
ris captivus in Babylonem, et missionis tuæ tempus
adveniet. Cumque te Chaldæi 68 messuerint, con-
vertam rursum captivitatem populi mei, et sub Cyro
rege Persarum, et Artaxerxe reducam populum
meum. Et nota quam significanter Judæ captivitas,
et regressio pariter prophetetur ; de Israel autem,
hoc est, de decem tribubus, et nunc tacitum est, et
B si quando prosperum quid dicitur, in Christi differtor
adventum. In domo autem hæreticorum quotidie vi-
demus horrenda : fornicantibus primum magistris,
et populo qui ab eis inducitur sordidato. Judæ quo-
que, hoc est, Ecclesiæ præcipitur, ut et ipse propter
peccata paret sibi messem, sive vendemiam, cum
judicii tempus advenerit. Sed huic ignoscitur, et
veniam Dominus pollicetur, quia quem diligit corri-
pit, et castigat omnem filium quem recipit (Heb.
xii), ut probatum et purgatum condat in thesauris
suos. Quidam hoc quod dicitur, *Juda, incipe vinde-
miam tuam, sive, pone messem tibi, ad bonam par-
tem referunt, ut punito Israel, iste operum suorum
fructus recipiat juxta illud quod scriptum est : Qui
seminant in lacrymis, in gaudio metent* (Psalm. cxxv, 6).

Nobis superior sensus magis placet.

(Cap. VII. — Vers. 1.) *Cum sanare vellem Israel,
et revelata est iniqitas Ephraim, et malitia Samariæ :*
^c *quia operati sunt mendacium, et fur ingressus est,*
spolians latrunculus foris. ^d LXX similiter. Multa
sæpe Israel idolatriæ accepti vulnera, et maxime
illud, quando in eremo vituli conflaverunt caput,
atque dixerunt : *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxer-
unt de terra Ægypti* (Exod. xxxiii, 4). Unde ego qui
malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech.
xviii, xxxiii), et postea loquor in Evangelio : *Non
indigent sani medico, sed hi qui male habent* (Luc. v,
31), vulnera populi mei sanare conatus sum. Et cum
hæc omni arte tractarem, ut miserabilis populus
curaretur, subito exsistit Jeroboam de tribu Ephraim,
qui vitulos aureos faceret, et malitia Samariæ
revelata est, sequentis regem impium : operati sunt
enim et rex et populus mendacium, hoc est, idolum.
Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendaci-
um veritati. Ipse autem rex instar furis ingres-
sus est ad populum Israel, et quasi latrunculus in-
felicem 69 plebem Dei expoliavit auxilio. Et est
sensus : *Cum vellem vetera populi mei peccata de-*

*serunt. Porro οὐλας qui repandis est humeris, ap-
pellatur.*

^c Post Victorium expunimus copulam superva-
caneam et, editionum omnium testimonio.

^d Hic verba, LXX similiter, quæ in ante vulgatis
deierant, suffecimus ex nostris mss.

lere, propter antiquam idolatriam, Ephraim et Maria nova idola repererunt. Sed et hoc dici potest, quod Domino Salvatore post effusionem sanguinis sui, et Ecclesiam suam tam de Judæis quam de gentibus congregatam, volente populi peccata sanare, et eos ad penitentiam reducere; subito Ephraim, qui ubertalem falsorum dogmatum reprobavit, et populus Samariæ qui se dicit Dei præcepta servare, surrexerunt et operati sunt idolum falsorum dogmatum, et per illos ingressus est fur et latro diabolus in Ecclesiam: sive ipsa doctrina hæreticorum ingressa est, quasi fur et latrunculus, de quibus Salvator dicit in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones* (Joan. x, 8). Fures insidunt, et occulta fraude decipiunt: latrones audacter aliena diripiunt. Qui enim furantur, nocte furantur et in tenebris. Unde significanter ait, quod fur ingressus clam sit, et latrunculus expoliet foris. Non enim possunt expoliare veste Christi quos docuerunt, nisi eos de Ecclesia foras eduxerint, et in perversa doctrinarum suarum via fecerint ambulare. Fures et latrones qui venerunt ante Domum, non Moysen et prophetas qui semper Salvatoris ore laudantur, sed pseudoprophetas debemus accipere, et postea hæreticos, qui non missi sunt a Domino, sed sua voluntate venerunt.

(Vers. 2.) *Et ne forte dicant in cordibus suis, omnis malitia [Vulg. omnem malitiam] eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos ad inventiones suæ: coram facie mea factæ sunt.* LXX: *Ut concinuant quasi canentes in cordibus suis, omnes malitias eorum recordatus sum: nunc circumdederunt eos cogitationes suæ, contra faciem meam factæ sunt.* Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: vetera nobis Deus peccata restituit, et patrum delicta persolvimus: illi comedenterunt uvam acerbam, et dentes ^b filiorum obstupuerunt (Jerem. xxxi); idcirco quæ nunc et in praesentiarum, me vidente, fecerunt, et quotidie faciunt, sequenti sermone narrabo, et ostendam illis adventiones suas, sive cogitationes quibus mala studiosissime consecrati sunt, **70** et quæ me præsente gesserunt, non timentes faciem meam. Quod autem in Septuaginta legimus, *ut concinuant quasi canentes in cordibus suis, ad illud referendum est, quod ideo fur ingressus, sive latrunculus expoliaverit foris, ne in pristinis divitiis et vestibus permanentes, repellent furis latronisque consensum; sed cum spoliati fuerint, concinuant cum eis, et uno corde efficiantur* (*Dist. 4, de Pœnit., cap. Cum ita:*) idcirco recipient quæ fecerunt, et omnes cogitationes corum vel opera meum non merebuntur aspectum. Hæretici quoque non possunt vetera contra Deum peccata causari; cum quotidie antiquis operibus novam adant impietatem, et cum perditis pereant, suisque

^a Interseruimus verbum, *forte*, ad mss. nostrorum et Vulgatae editionis fidem.

^b Duo Palatini, et dentes nostri obstupuerunt.

^c Martian. post Erasin., *pacificare promittunt. Peccatum est, inquit Victorius, in distinctione. Florentini quatuor codices veram retinuerunt lectionem:*

A ligentur erroribus, et cum Deum se cœlare putent, oculos ejus vitare non valeant.

(Vers. 3.) *In malitia sua lætificaverunt regem, et in mendaciis suis principes.* LXX: *In malitiis suis lætificaverunt reges, et in mendaciis suis principes.* Exponit que coram facie ejus fecerunt: In malitiis suis lætificaverunt regem Jeroboam, et in mendaciis suis principes qui sub Jeroboam populo præfuerant. Hæretici quoque in malitia operum suorum lætificaverunt regem diabolum, et in mendaciis dogmatum perversorum principes, haud dubium quin mundi hujus, quorum falsam sapientiam destruit Deus. Possumus regem apud hæreticos dicere, qui primus hæresim reperit, et principes eos qui præpositi hæreticorum populis, falsum sibi vindicant sacerdotium. Et simul notandum, quod in peccatis nostris gaudeant contrariae fortitudines et rectores ac principes tenebrarum istarum.

(Vers. 4.) *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* LXX: *Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum in deustionem flammæ a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* Qui in malitia sua lætificaverunt regem, et in mendaciis suis principes, omnes adulteri sunt, et instar clibani ab Jeroboam idolatriæ igne succensi, ut panem coquerent impietatis, qui cum erroris in animas eorum misisset incendium, quasi caminus et clibanus primo igne succensus, paululum conquivievit, ut non vim faceret **71** populo, sed suæ eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur onne mendacium: quidquid enī necessitate fit, cito solvit: quod voluntate arripitur, perseverat. Ideo et hic quia translationem a clibano sumpserat, qui ad coquendos panes succenditur, servat in reliquis, ut in commixtione fermenti totius populi monstret assensum: quo scilicet et rex et populus pari in idolatria ardore corruerint. Hæreticorum corda diaboli igne succensa, ut in eis panes coquantur Antichristi, nemo ambigit: qui idcirco primum quiescunt in Ecclesia, et loquuntur occulte, et omnia pacifica ^c reprobavit, ut cancer paulatim serpat in populos, et fermentum doctrinæ eorum (quod et Dominus intelligens loquitur: *Cavete a fermento Pharisæorum* (Matth. xvi, 6) cum intumerit in cordibus deceptorum, tunc in apertam prorumpunt insaniam, et impletur in eis quod a Joanne Apostolo dicitur: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* (I Joan. i, 19)).

(Vers. 5 seq.) *Dies regis nostri: cœperunt principes furare a vino: extendit manum suam cum illusoriis: ^d qui applicuerunt quasi clibanum cor suum cum nsidiaretur eis. Tota nocte dormivit coquens eos, mane*

Et omnia pacifica reprobavit. Loquitur autem de hæreticis, qui semper prospera et felicia pollicentur, et sine laboribus operibusque, cœlorum regnum sibi vindicant: quæ lues nostro tempore mirifice per Ecclesiam serpit.

^d Maluit Victorius, quia, pro qui, ex Hebræa

*ipse succensus quasi ignis flammæ : omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt judices suos : omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet ad me ex [Vulg. in] eis, LXX : Dies regum vestrorum. Coperunt principes furere a vino : extendit manum suam cum pestilentibus, quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum, cum precipitarentur tata nocte, Ephraim [Al. Israel] somno repletus est : mane factum est : incensus est quasi ignis flammæ [Al. flamma]. Omnes calefacti sunt quasi clibanus a ignis ardore, et ignis devoravit judices suos. Omnes reges eorum ceciderunt : non est in eis qui invocet me. Obscurus locus et attento lectoris sensu indigens, ut primum historiam cognoscamus. Paulum Israel et Samarie civitas conquievit, receptio in se erroris ardore, doneo tota massa fermento similia fieret, et creceret atque erumperet, ac **72** populus intumescens clamaret ad fores Jeroboam regis, et dicaret : Hic est dies Jeroboam regis nostri, hic est festus dies quem nobis constituit imperator noster : hunc celebremus, hunc capimus, in hoc exultamus et ludimus, in hoc virtuos aureos adoramus. Clamante populo, principes non irati sunt, ut quidam putant ; sed et ipsi coeperrunt furere a vino, et intelligentiam sua mentis amittere, oblivisci Dei, et in idolorum ligna impinguere. Quodcum rex cerneret, clamare scilicet populum et dicere : dies iste regis nostri est, et principes quasi temulentos et fanaticos, nescire quid dicerent, extendit manum suam illisoribus, populavit assensum his qui ei vanis laudibus illudebant. Qui illudores, cum insidiaretur eis rex suus, et eos a Deo suo abduceret, praebuerunt ei quasi clibanum cor suum, ut ea succederet et idolatriæ flammis ardere faceret. Idcirco enim assensus est populo, quia intellexit omni eos ad errorem mente conversos. Quodque sequitur : *tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus est quasi ignis flammæ*, hoc significat : postquam misit ignem in clibanum cordis eorum, et vidit eos furere, et nullum esse qui suæ resisteret voluntati, tota nocte dormivit, id est, securus fuit : versatus in tenebris est, dum illi coquerentur et impietas panem officerent. Unde postea surrexit manus, et scelerum suorum flammam aperta ostendit insaniam, ut nequaquam per insidias, sed impudenter a Dei cultu ad idolorum ceremonias transilirent. Quid plura ? omnes quasi clibanus, idolatriæ igne calefacti sunt, et devoraverunt judices suos, ut etiam qui bonus esse poterat per naturam, et religionis Domini recordari, videns et principes et populum vitulos subditos, et illos putare deos, etiam ipse a scelere devoraretur. Denique omnes reges ceciderunt Israel, et ambulaverunt in viis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecerit Israel, et nullus inven-*

Græca, Latinaque editionib[us]. Mss. autem libri nulli suffragantur.

^a Palatini duo mss. pressius sic ad Gracum : *Omnes calefacti sunt quasi clibanus, et comederunt principes suos, omnes reges eorum ceciderunt ; non est, etc.* Græce : Πάντες θερμάνθησαν ὡς κλίβανος, καὶ κατέφαγον τοὺς κριταὶ αὐτῶν πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπεσσον.

A tus est qui, desertis idolis, revertetur ad Deum. **73** Haec juxta Hebræorum traditionem audacter magis quam scienter locuti sumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes. Nunc ad spiritualem intelligentiam transeamus : Infelices populi, qui a rege diabolo, et ab eius principiis seducentur : sive qui ab heretico principiis, et ejus duabus solitaires alias suscepserunt, relinquentes Ecclesiam, et veritatem concubantes fidei, solent clamare et dicere : Haec est dies regis nostri : verbi gratia, Valentini, Marcionis, Arli, atque Eunomii. Quod audiunt qui eis prepositi sunt, non inebriantur vino, ne leve putetur esse peccatum ; sed inaspiunt ei vino, de quo Moyses scripsit in Cantico Deuteronomii : *Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis* (Deut. xxxii, 33) : hi enim comedunt cibos impietatis, et vino iniquitatis inebriantur. De quo dicit et Apostolus : *Nolite inebrari vino, in quo est luxuria* (Ephes. v, 18). Et in Proverbii legimus : *Principes vinum non bibant : ne obliviouscunt septentria, et recta judicare non possint* (Prov. xxi, 5). Unde deceptio et populis et duobus, princeps extendit manum suam vel illisoribus et pestilentibus, quales erant filii Heli, et de quibus in primo psalmo legimus : *In cathedra pestilentium non sedis* (Ps. i, 1) ; de quo dicitur : *Ejice pestilentem de consilio, et egredietur cum eo contentio* (Prov. xxix, 10) : quorum succensa sunt corda, ut allidant quos desperant. Hoc enim juxta Septuaginta significant *cataclasis*, qua non sursum levant, sed allidunt deorsum. Quodque dicit : *Tota nocte Ephraim in somno repletus est, ostendit hereticos dormientes luceam solis justiciæ non videre. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt : quia oppressus est sensus eorum. Et de his in Psalmis legimus : Dormierunt somnum suum, et nihil insenerunt* (Ps. lxxv, 6). Horum corda calefiant variis perturbationibus : ira, amore, avaritia ; et devorant judices suos, vel si quid possunt in animo habere virtutum, vel sensus quibus mala discarnant a bonis. Sive hoc dicendum quod duces hereticorum a suis populis devorentur, ut quorum domos devorant turpis lucri gratia, ipsi eorum devorentur assensu. Omnes hereticorum principes ceciderunt : quamvis clamet ad Dominum, nullus est qui invoca nomen ejus : *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvis erit* (Rom. x). Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus : *invocabant Dominum, et ipse exaudiens illos* (Ps. xcviij), qui hereticorum reges et principes non exaudit, quia non est inter eos qui clamet ad Dominum.

(Vers. 8-10.) *Ephraim in populis ipse commiscetur, Ephraim factus est subcinericias ponis, qui non reversatur : comederunt alieni robur ejus, et ipsos esci-*

Impressa lectio Alexandrina aut Aldinæ codicibus magis heret.

^b Hebreus textus tantum habet τύπον, nec addit δῆ πανις. Vetus quoque suctior commentatori in Osee, qui Rufinus olim audit. Hieronymianam editionem sequi profassus, legit tantummodo subiectum qui, etc., panis nomine pronuntiatur.

vit : sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit ; et humiliabitur superbia Israel in facie ejus : nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. LXX : Ephraim populis suis commiscebatur : Ephraim factus est subcinericus, qui non reversatur : comederunt alieni fortitudinem ejus, ipse vero nescivit, et cani effluerunt ei, et ipse ignoravit : et humiliabitur contumeliam Israel in facie ejus, et non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. Factum est regnum decem tribuum, sicut omnium nationum, quia recesserunt a Domino : et sicut subcineritus panis, qui non reversatur, hoc est, non agit penitentiam, comederunt Assyri atque Chaldaei fortitudinem ejus, et quidquid virium habere poterat, devoraverunt. Tantæque recordie fuit, ut devoratum esse se ne- sciret : aut certe ignoraret causam propter quam fuisse devorantibus traditus : denique usque ad se- noctutem, id est, usque ad ultimam captivitatem, in excepto errore permanxit. Unde humiliabitur superbia Israel non multo post tempore, sed nunc et in praesenti : hoc est enim quod dicit, in facie ejus : humiliabitur autem, quia se erexerat et non in Deo, sed in multitudine confidebat exercitus. Et quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam (Jacob. iv) ; pro superbis, id est, gaon (גָאֹן), more suo Septuaginta ἕρπη, id est, injuriam, transtulerunt. Et quia supra dixerat : Ephraim factus est subcinericus panis qui non reversatur, et videba- tur ambiguum, nec satis sonare quid dicere, nunc ponit manifestius : Non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. Quod si fuissent reversi ad Dominum Deum suum, audissent utique per Jeremiam loquentem Deum, Revertimini ad me, et ego revertar 75 ad vos. Et cum tanta fecerint, non quæsierunt eum, quem suo vitio perdiderunt. Cum autem debeat * Ephraim, ut ad sensum alium transeamus, docere populos, et ad similitudinem sui trahere, ipse populis commis- cetur, et similis eorum efficitur, juxta quod supra dictum est : Erit sicut populus, sic sacerdos. Sive Ephraim populis et gentibus commisetur, ut omnes haeretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui quondam fuit princeps in Ecclesia, factus est subcinericus panis, ex omni parte immundo cinere et ignium ardore circumdatus, ut non reverteretur ad Dominum, sed in corpore permaneret errore. Come- derunt daemones robur ejus : isti sunt enim alieni et hostes omnium Christianorum, et ipse nescivit, adversarios amicos putans, et devoratores suos arbitranti esse convivas ; sed et cani effusi sunt in eo, immo effluerunt, id est, multo erravit tempore ; et nihilominus ignoravit senectutem et vetustatem suam, de qua scriptura est : Quod veteratur et sene-

A scit, prope exterminium est (Hebr. viii, 13). Et si ad justum virum, et ad ecclesiasticum dicitur : Cani hominis sapientia ejus (Sap. iv, 8) ; quare non dicatur ad iniquum, et ad haereticum : Cani hominis stultitia ejus? De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum : Inveterate dierum malorum (Dan. iii, 52). Unde et in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula, ^b et sponsa erubens adornata. Cumque humiliatur superbia haereticorum, sive contumelia, quam quotidie faciunt ecclesiasticis viris, non revertuntur ad Dominum; sed in omnibus his nequaquam requirunt eum : quia calumni sunt quasi cibanus, et non quæsierunt eum : devoraverunt judices eorum, et reges periter con- siderunt, nec est qui clamet ad Dominum. Quæ uni- versa persessi sunt, ut Dominum quererent, quem querere noluerunt.

(Vers. 11, 12.) Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. *Ægyptum* invocabant, ad Assyrios abierunt : et cum profecti fuerint, exten- dam [Vulg. expandam] super eos rete meum, quasi volucrem [Al. volucres] cœli detrahram eos, cedam illos secundum ^c auditionem 76 cœtus eorum. LXX : Et erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor. *Ægyptum* invocavit [Al. invocabit], et in Assyrios abie- runt sicut ibunt. Mittam super eos rete meum, ut volatilia [Al. volatile] cœli detrahamb illos, corripiam eos in auditu [Al. adventu] tribulationis eorum. Præcepit Dominus in Evangelio (Matth. x), ut simus simplices quasi columbae, et astuti quasi serpentes, ut imitan- tes simplicitatem columbarum, et serpentis astutiam, nec aliis nocere possimus, nec ab aliis patiamur insidias, sed simplicitate et prudentia exhibe- mus hominem temperatum : quia prudentia absque bonitate, malitia est : et simplicitas absque ratione, stultitia nominatur. Factus est ergo Ephraim quasi columba seducta, quod Hebraice *የወጥና* (የወጥና) : ab Aquila et Symmacho, θελημάν, vel ἀκατωμέν dicitur, id est, lactata, sive decepta : et a Septuaginta insipiens, sive insenata : ἄνοις enim utrumque ex- primere potest. Et pulchre columba seducta, sive insipiens appellatur, quia est columba et sapiens, quæ dicit in Psalmis : Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam (Ps. liv, 7)? Cujus pennæ deargentatae sunt, et posteriora dorsi ejus in virore auri. Ephraim autem columba insipiens, et non habens cor, intantum brutæ mentis ostenditur, ut *Ægyptum* invocans, ad Assyrios perrexerit. Qui enim deprecatus *Ægyptiorum* auxilium est, ab Assyrīis captivus abducitur. Baculus arundineus *Ægyptus*, cui qui innixus fuerit, statim conteret eum, et fractus atque contritus manum transforat incum- bentis. Et ut ostenderet Deus, quod communantes

D verat.

* Coteleius maluit, ut sponsa. Invenit vero S. Doctor ejus libri Hermæ visionem 1, cap. 2, et vis. 4, cap. item 2.

^b Paterni miss., secundum ad hanc rationem cœtus, etc.

loca, oculos ejus vitare non possumus, et semper Dei regimur potestate : Cum, inquit, profecti fuerint in Assyrios, etiam ibi extendam rete meum, et si exaltati fuerint ut volucres, inde detrahamb illos. Detrahamb illos autem non in perditionem, sed ut cædam quasi filios : et cædam non in pœnarum magnitudine, sed in timore, ut audientes ventura [Al. vetera] supplicia, solis terroribus emendentur. Quaritur cur Ephraim non aliis avibus, sed columbæ comparsus sit. Aves cætere pullos suos etiam cum periculo vitæ suæ protegere festinant, **77** et cum ad nidum suum accipitrem, colubrum, corvum, sive cornicem accedere viderint, huc illucque volitant, et immittunt se morsu, et unguibus lacerant, et dotoarem parentis querula voce testantur; sola columba ablato pullos non dolet, non requirit : et ideo huic recte comparatur Ephraim, quod vastatum per partes populum non sentiat, sed negligens sit salutis suæ. Quodque dicit, cædam eos secundum auditio-nem cætus eorum, hoc significare potest : sicut juncto consilio omnes idola fabricati sunt : ita me irato, omnes pariter vastabuntur. Magistros contraria-iorum dogmatum, qui Christum reliquere sapientiam, et de Ecclesia sunt egressi, recte insipientem et exordem columbam possumus dicere, qui terrena desiderantes, Assyriis traditi sunt. Et cum profecti fuerint de Ecclesia, expandit Dominus super eos rete suum, testimoniis Scripturarum, et artifici sapientiæ sermone contextum, ut elevantes se contra sapientiam Dei, et instar avis ad excelsa volitantes, ad humilia detrahant, et corripiat eos comminatione, et auditione pœnarum, ut correcti non pereant in æternum.

(Vers 13.) Væ eis, quoniam recesserunt a me : vastabuntur, quia prævaricati sunt in me. Ego [Vulg. Et ego] redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia, et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis. LXX : Væ eis, quoniam recesserunt a me : manifesti sunt, quoniam impie egerunt in me : ego vero redemi eos : ipsi vero locuti sunt contra me mendacium, et non clamaverunt ad me corda eorum, sed ululabant in cubilibus suis. Me extende-re rete meum, ut eos comprehendere, et quasi volucrem cœli de superbia deponerem, et cæderem in auditu angustiæ, illi recesserunt et resilierunt a me, hoc enim significat ἀπενάντας, quod Septuaginta transtulerunt : et propterea vastabun-tur, quia prævaricati sunt in me. Pro eo quod nos diximus, vastabuntur, et in Hebræo scriptum est

^a In Palatin. mss., vaccarum, quod non passim ob-via ^b et ^v litterarum in pronuntiando similitudine, sed consulto factum ad superioris contextus normam videatur.

^b Nihil simile ad Arii mores et bæresim referas. Optime vero ad Aerium, qui Encratitarum secte, cuius et Tatianus, aut alumnus, aut ἰδιόχος fuit. Omnino igitur describi hic velim Aerius : quod preterea ex Philastrii probaverim testimonio, ubi, ^c Ae-rii, inquit, ab Aerio quodam sic appellati sunt, qui abstinentiis vacant, et in provincia Pamphylia quam

A sod laem (סָדַל תְּוֵ) , id est, vastatio eis : Symma-chus, interitum : **78** Theodosio, miseriā interpretati sunt. Porro in editione Vulgata dupliciter legimus; quidam enim codices habent, δῦλοι εἰστο, hoc est, manifesti sunt : alii δειλαῖοι εἰστο, hoc est, meticulosi, sive miseri sunt. Vastabuntur igitur et miseri erunt, et semper timentes ac formidantes, quia prævaricati sunt in Deum, adorantes vitulos aureos, et relinquentes eum qui redemit eos de Ægyptia servitute, et eduxit in excelso brachio. Ipsi vero loculi sunt contra Dominum mendacia, dicentes de idolis : *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti* (Exod. xxxii), et non clamaverunt ad Dominum in corde suo, sed in idolatriæ fornicationibus voluntabuntur. Sive quia dæmonum cultum sequitur libido et luxuria, qui colebant dæmones, consequenter instar poreorum in coeno libidinum versabantur. Et pulchre cantica idolis servientium, non carmina in Deum, sed ululatum appellat. Super hæreticis facilis interpretatio est, quod vœ habeant sempiternum, quia recesserunt a Deo, et miseri sunt, quia reliquerunt Creatorem suum qui redemit eos sanguine suo : et ipsi loquuntur contra eum mendacia, impia falsitatis dogmata componentes, et non clamant in cordibus suis, sed ululant semper in conciliabulis, quæ pulchre cubilia appellant, et ferarum lustra. Istiusmodi non possunt dicere : *Lavabo per singulas noctes le-ctum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. vi, 7) : sed voluntur in sordibus libidi-ni, vacant stupris, et quidquid loquuntur et pu-taverint se in laudem Dei dicere, ululatus luporum et ^a baccharum insanientium sonitus est. Raro hæreticus diligit castitatem, et quicumque amare pudicitiam se simulant, ut Manichæus, et Marcion, et ^b Arius, et Tatianus, et instauratores veteris hæ-reos, venenato ore mella promittunt. Cæterum iuxta Apostolum, quæ secrete agunt, turpe est dicere (Ephes. v).

(Vers. 14 seq.) Super triticum et vinum ruminabunt : recesserunt a me, et ego erudivi ^c et confortavi brachia eorum : et in me cogitaverunt **79** malitiam : reversi sunt, ut essent absque iugo : facti sunt quasi arcus dolosus : cadent in gladio principes eorum, ^d surore linguae suæ : ista subsannatio eorum in terra Ægypti. LXX : Super tritico et vino ^d diesecabantur : eruditi sunt in me, et ego confortavi brachia eorum, et contra me cogitaverunt mala : conversi sunt in nihilum, facti sunt quasi arcus intentus, cadent in gla-

plurimi commorantur, qui et Encratitæ dicuntur, id est, abstinentes. Ili non possident aliquid, escas abominantur, quas Deus cum benedictione humano generi tribuit. ^e

^c Victorius voculam eos addit, ex Vulgata editio-ne, et Hebraico. Hieronymiana autem editio illa, quam auctor commentarii in Oseam sub nomine Ru-fini laudat, minime agnoscit.

^d Miss. Palatini, concidebantur : et paulo post, ista est subsannatio, pro sic est, etc.

dio principes eorum propter imperitiam linguae eorum; A sic est subsannatio eorum in terra Ægypti. Propter abundantiam, inquit, rerum omnium corruerunt. Quod etiam Ezechiel in Sodomis et Gomorribus factum esse commemorat (*Ezech. xix.*), ut nihil aliud nisi cibos et luxuriam ruminarent: pro quo Septuaginta transtulerunt, *super frumento et vino disseccabantur, in exemplum prophetarum Baal*, qui praesente Elia, concisione membrorum pluvias precebatur (*III Reg. xviii.*). Simulque ut ostenderet eos jumentorum similes, non dixit, comedebant, sed ruminabant: et ideo recesserunt a Domino qui dicit: ego eos erudiui, ego fortitudinem præbui, et contra me suas erexere cervices; non quod aliquid possint facere et nocere Creatori suo: sed quod solum facere potuerunt, cogitaverunt mala contra me. Et quomodo a principio fuerunt, priusquam vocarem eos per Abraham, et postea per Moysen et Aaron, et erant absque jugo legisque notitia, et cunctis nationibus miscebantur: ita etiam nunc reversi sunt in pristinum statum: ut absque jugo et frenis deforrentur per præcipitia, et mutarentur in arcum dolosum, ut ^a quem Deus contra adversarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, et mitterent adversus eum blasphemiarum sagittas. Unde principes eorum, qui infelicem populum decepterunt, cadent gladio propter furorem linguae suæ, quod vitulos aureos deos appellare sunt ausi, ut hoc facerent in terra repromissionis, quod in Ægypto didicерant: colentes Apim Ægyptum, et omnia eorum portenta venerantes: ita enim et in solitudine, quando egressi sunt de Ægypto, Dominum subsanaverunt, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel* (*Exod. xvi. 3.*) Et: **80** *Utinam essemus in terra Ægypti, ubi sedebamus super ollas carnium* (*Exod. xxxii. 4.*), et cætera. Super tritico et vino, ^b et falsis mysteriis corporis et sanguinis Christi, qui dicit in Evangelio: *Nisi ceciderit granum tritici in terram, et mortuum fuerit, ipsum solum manet* (*Joan. xii. 24.*): Et in alio loco: *Ego sum vitis vera* (*Joan. xv. 1.*): Et: *Nisi biberitis sanguinem meum* (*Ibid. vi. 54.*). Super hoc ergo tritico et vino hæretici conciduntur, et diversa sibi construunt tabernacula: sive præcinduntur ab Ecclesiæ corpore, et legem Dei meditari, et ruminare se simulant. Sed hoc facientes recedunt a Domino qui docuit eos in Ecclesia, et dedit eis fortitudinem, qua contra adversarios dimicarent. Illi vero cogitaverunt malitiam contra Dominum, impiissimas hæreses exstruentes, et reversi sunt in statum gentilium, ut essent absque Dei notitia et jugo: sive reversi sunt in nihilum, non quod desie-

^a Sic ad fidem quatuor Florentiae codicum corxit Victorius, quem Deus, ut subintelligas arcum. Marian. post Erasmum retinuit, *quos.*

^b In uno Palatino, *falsi mysterii*, in altero, ipsa vox, *falsi expungitur.*

^c Hoc quoque notatum Victoriis est, ideo dici, secundum LXX dumtaxat, quia in Hebraico non inventur capitulum quartum decimum, ubi id proditur, sicut nec tria alia superiora. A dimidio enim

A rint esse, sed quod ad comparationem ejus, qui loquitur ad Moysen: *Vade, dic populo Israel: Qui est misit me* (*Exod. iii. 14.*), omnes qui contra Dominum sapiunt, non esse dicantur [Al. dicuntur]. Juxta illud quod in Esther legimus in Septuaginta ^c dumtaxat: *Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt* (*Esther xiv. 11. sec. LXX.*), haud dubium quin idola significet. Si enim Deus est veritas, quidquid contrarium veritati est, mendacium est, et nihil nominatur. Hoc hæreticis convenit, qui instructi de Scripturis sanctis, adversum Dominum Legis et Prophetarum et Evangelii verba vertunt: et sunt quasi arcus dolosus sive perversus. Dolosus arcus atque perversus est, qui percudit dirigentem, et vulnerat dominum suum. Sive facti sunt quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam et contentiones, in subversionem audientium. Unde principes eorum, id est hæresiarchæ, Domini mucrone feriuntur, propter insaniam linguae suæ, qua Dominum blasphemaverunt: hoc idem facientes in falsi nominis Ecclesia, quod faciebant eo tempore quo in Ægypto sæculi morabantur, hoc est, quando gentiles erant. Omnes enim hæreticorum et gentilium questiones eadem sunt, quia non Scripturarum **81** auctoritatem, sed humanæ rationis sensum sequuntur.

(Cap. VIII. — Vers. 1 seq.) *In gutture tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt sedes meum, et legem meam prævaricati sunt. Me invocabunt [Al. invocabant], Deus meus, cognovimus te Israel. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes extiterunt, et non cognovi. Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent.* LXX: *In sinu eorum quasi terra sicut aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt testamentum meum, et contra legem meam impie egerunt. Me invocaverunt [Al. invocabant], Deus, cognovimus te: quia Israel aversatus est bona: inimicum persecuti sunt, ex semetipsis regnaverunt^d, et non per me: principes extiterunt, et non indicaverunt mihi: argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut dispereant.* Hoc quod interpretati sumus, in gutture tuo sit tuba, pro quo in Hebreo scriptum est, **ALECHHAC SOPHAR** (אַלְכָחָק סּוֹפָר), Aquila et Symmachus et Theodosius similiter transtulerunt. Soli Septuaginta dixerunt: **D** in sinu eorum quasi terra: quod quid significet, incertum est. Quidam enim aestimant sinum dupliciter accipi, et inferiore partem vestimentum a genitalibus usque ad pedes: et colpum maris, id est, sinum, verbi gratia, Hadriatici, et Ionii, et Propontidis, falsosque magistros, qui blasphemiam Ægypti sunt

decimi capitinis, ea quæ postea leguntur in Esther, ex Vulgata LXX editione accepta sunt: desunt enim penes Hebreos.

^d Ita et nostri cum Victorio mss. *aversatus*: Marian. cum Erasmo, *adversata*. Redolet vero scoli glossatoris manum, quod statim in iisdem mss. subditur, *iniquum seculi sunt*, pro *inimicum persecuti sunt*: Græc. ἐχθρὸν κατεδίωξαν.

secuti, omnia in sinu suo libidini servientia et terrena retinere: vel certe in portu et refugio navigationis sua, nihil pretiosarum mercium, sed terrena conquerere. Nos autem sequentes veritatem Hebraicam, coepit explanationis texamus ordinem. Praecipitur prophetæ, et dicitur ad eum: *In gutture tuo sit tuba*, hoc est, sic exalta vocem tuam, ut tuba similis sit: ut plurimi audiant, quia plurimi peccaverunt. Cumque exaltaveris vocem tuam, hoc dicto cum clamore, quasi aquila super domum Domini, et est sensus: Veniet Nabuchodonosor cum omni exercitu suo tam rapiti, tam velociter, ut aquilæ imitetur volatum festinantis ad prædam: et veniet non ad alium locum, sed ad Jerusalem, in qua templum Deli situin est, 82 ut eam destruat atque subvertat. De hac aquila et Ezechiel plenius loquitur (*Ezech. xvii*): magnarum alarum plumarumque et ungulum, quæ habet ductum intrandi in Libanum, hoc est, in templum Deli. Juxta Zachariam prophetam, in quo scriptum est: *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas* (*Zach. xi, 1*). Hoc autem, o prophetæ, quod tibi dico atque præcipio: *In gutture tuo sit tuba, ut vocifereris et diccas, quasi aquila super domum Domini*, regem venire Chaldaeorum, non aliam ob causam jubeo, nisi quod transgressi sunt fœdus meum, et meas ceremonias reliquerunt. Unde tempore necessitatis et angustiae, quando captivitas venerit, me invocabant et dicent: *Deus meus, cognovimus te, Israel*; nos qui appellamur Israel, scimus te atque cognoscimus, et nomen Jacob, qui tibi placuit, servamus antiquum, ut dicamur Israel. Quibus respondit Dominus: Quoniam vocamini Israel, cum Israel projeccerit bonum, id est, Dominum Deum suum, a quo appellatus est Israel? Idcirco quia Israel projecit bonum, inimicus, hoc est, Assyrius persecutus eum, atque comprehendet: qui, me rego deserto, petierunt sibi regem, sicut et gentes reliquæ, et fecerant contra voluntatem Deli [Al. meam]. Denique Samuel ideo cis dura regis exponit imperia, et filios eorum ac alias dicit regibus servituras, et ad Dominum regem elementissimum convertantur (*I Reg. xxviii*); sed illi absque voluntate Deli principes existiterunt. Et non eis sufficit hoc scelus, nisi mejori impietate facinus duplicitarent, ut argentem saum et aurum quod acceperant ad divitias et ornatum, in idola verterent. Ergo Saul non ex voluntate Deli, sed ex populi errore rex factus est. Et quia radicem pietatis non habuit, statim ut regnare coepit, impletate successus est. Potest hoc quod dicit: *Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes existiterunt, et non cognovi*, etiam de Jeroboam accipi filio Nabath, et de ceteris principibus, qui ei in imperio successerunt: Nec statim, quia Deus Salomonis iuratus, regnum ejus dividi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim iuxta legis præcepta interregare Dominum, non vellit hoc fieri. Nam de Salvatore 83 dicitur: quod

^a Victorius ex Vulg. Edit. juncto Hebreaco, in eis. præcedenti sermone. Nulli vero mss. suffragantur.

A oportent quidem tradiri Filium hominis, sed ræ illi, per quem tradendus sit (*Mat. xxvi*). Diabolum qui ponere cupit supra astra cœli nîdum suum, aquilam sapissime legimus: *Si exaltatus fueris ut aquila, inde detrahā te, dicit Dominus* (*Abdiæ 1, 4*). Oculus quoque qui irridet patrem, et despiciet senectatem matris, effodiatur a corvis, et devorabunt eum polli aquilarum (*Prov. xxx*): per diabolum ac dæmones, clarum visionis sui lumen amittens. Unde in Lege præcipitur, ut non comedamus aquilam (*Levit. xi*). Haec igitur aquila venit super hæreticorum concilia, quæ quondam fuerant domus Domini: et idcirco venit, quia prævaricati sunt fœdus ejus, et legem Deli dereliquerunt: et sine causa invocant eum, et dicunt: *Deus meus es, et cognovimus te*, B nos qui vocamur Israel, cernentes Deum, et vocamur nomine Christiano. Frustra, inquit, haec sciunt, cum ipsi sibi reges constituerint, et contra meam fecerint voluntatem, et principes habeant adversarios meos, quos ego nescio, quia mel noltiam non merentur. Argentum quoque suum, et aurum, et quidquid habere poterant naturaliter, sermones ac sensus verterunt in idola, quæ de suo corde finzereunt: et verterunt, non ut interirent; sed quia verterunt, ideo interierunt. Neque enim hac ratione fecerunt, ut perirent; sed quia fecerunt, idcirco perierunt. (Vers. 5, 6.) *Projectus est vitulus tuus, Samaria. Itatus est furor meus in eis: usquequo non poterunt emundari? quia ex Israel et ipse est: artifex fecit illud, et non est Deus: quoniam in arænearum telas C erit vitulus Samariae. LXX: Projice vitulum tuum, Samaria: concitatus est furor meus super eos: usquequo non poterunt emundari in Israel? et hoc artifex fecit, et non est Deus: quia seducens erat vitulus tuus, Samaria. In eo loco, in quo nos posuimus arænearum telas, in Ilebraeo scriptum est SABABUM (סָבָבָע), per rō litteram penultimam: non ut quidam falso putant, SABABUM (סָבָבָע), id est, per vau, quod Septuaginta et Theodotion, πλεύσιον interpretati sunt, id est, seducens, atque decipiens: Aquilla erransibus, sive conversis: Symmachus, inconstans, vel instabile, id est, ἀκαταστατῶ: 84 Quinta editio, περιβολή, vagus et fluctuans. Nos ab Hebreo didicimus SABABUM proprio nominari arænearum filia per aerei volantia, quæ dum videntur interirent, et in atomos atque in nihilum dissolvantur. Et recte his Samariae vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretii magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Hoc quod supra dicerat: Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent, nunc exponit mahilellus: *Projectus est vitulus tuus, Samaria, itatus est furor meus in eos: vel in vitulos, quia duos fecerant: vel in Samariae habitatores, qui eos adorabant. Porro quod in Septuaginta legimus: Projice vitulum tuum, Samaria, cohortatur habitatores ejus, non unius urbis, sed omnium decem tributum, quæ appellantur Samaria (aliоquin in urbe Samaria vituli non**

Item, artifex fecit illum, id est, vitulum, de quo in

erant, sed in Dan et in Bethel), ut projiciat vitulos super quos iratus est Deus : sive ἀποπλήσσεται, id est, deficeret : ut quos multo tempore eduerat, paulatim a se deficeret et emundet. Illisque non audientibus, convertitur ad alios, et quasi ad tertiam personam loquitur : *Usquequo non poterunt emundari?* Quae ista, inquit, insanis est, me dante [Al. mediante] locutum punitentia, illos ad sanitatem nolle converti. Et quia dixerat : *Projice titulum tuum, Samaria,* exponit quid sit vitulus : quid ex Israel et ipso est : non ab aliis alt, vitulum gentibus accepisti, ut Baal et Astaroth a Sidonitis, ut Chamos a Moabitis, ut Moloch ab Ammonitis (IV Reg. xxii); sed vos ipsi, et rex vester Jetoboam, quod in *Egypto* didiceratis, fecistis in Israel. Aut qualis ille est deus, qui manu formatur artificis ? Denique illi aranearum filia dissolvuntur in ventum, ita vitulus Samaritæ redigetur in nihilum. Projicit Dominus hereticorum vitulos et Samaritæ, qui se dicunt legis præcepta servare : qui vituli hærent humo, et operantur in terra, non spiritu, nec oculos ad cœlum levant; et idcirco iratus est futor Domini super eos, et miratur quæ sit tanta perversitas, ut nolint reliquere idola, quæ sibi fabricati sunt, et ament [Al. amant] sordes hereticas pro Ecclesiæ munditiis. Quos vitulos non accepit Israel, qui Dominum viserè se flingit **G** a cæteris gentibus : sed de Scripturis sanctis sibi ipse conflavit intelligentia pravitatem, et artifex est Dei sui, qui cito peribit et aranearum telas imitabitur, quæ levii rumpuntur attactu.

(Vers. 7.) *Quia venit seminabunt, et turbinem metent: cælum stans, non est in eo germen, non faciat farinam: quod et si fecerit, alieni comedent eam.* LXX : *Quia corrupta vento seminaverunt, et subversio eorum suscipiet ea: manipulus non habens vires ut faciat farinam: quod et si fecerit, alieni comedent eam.* Archeatam tellis, Samaritæ vitulum comparat : Idcirco metæphoram servat in reliquis, ut quos aranearum telas diximus, comparet vento, et turbini, culmisque non stanibus : et si steterint, farinam non habentibus ; et si farinam, inquit, fecerint, ab aliis devorabitur. Et quia tam de hereticis quam de his, qui in Samaria fabricati sunt idola, communis est scelus, communiter disputandum est. Iusti ventum seminant, sive quæ a vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Graeci tristram vocant, et idcirco vacua seminantes, humanæ vultusque recipiunt : immo seminantes in carne, de carne metent corruptionem, et circumferuntur omni vento vobis. Cumque ventum seminaverint, metent turbines et tempestates, et primum quidam culmus, hoc est, stipula non erit ex his se-

^a Vocatis, a se, nestiunt mss. hosti.

^b Interserit Victorius Graecum vocabulum ἀρπάξειν, quod mas. ignorant. De tristriis alibi Hieron. ubi Origenis sententiam impugnat lib. contra Ieron. Jerosolymit. num. 26 : *Neque enim in grano tristri radices, culmus, folia, aristæ, paleæ sunt dissolutæ: sic et in ratione humanorum corporum makent quedam surgendi antiqua principia, et quasi tristrii.*

A milibus, nec aliquam poterunt speciem segetis habere secundæ. Quid si raro acciderit, ut Ecclesiastici quid dogmatis simile habere videantur : ipsum germen et spica farinam non faciet. In cuius farinetis satis tribus militit fermentum Evangelicæ mulier (Math. xiii) : ut et spiritus quo sentimus, et anima qua vivimus, et corpus quo incidimus, in unum sanctum Spiritum redigantur, justa Apostolum : *In ipso vivimus, movemur et sumus* (Act. xvii, 18). Quid si raro acciderit hereticis, ut farinam quoque sementis eorum faciat, de his farinæ sicut subincertus panis, qui non reversatur, et quem alieni comedent. Unde et Hunc ait : *Quod et si fecerit farinam, alieni comedent eam.* **G** Alienos autem illos debemus accipere, de quibus scriptum est : *Filiis aliorum mentiti sunt mihi* (Ps. xvii, 46). Et in octavo decimo psalmo : *Ab occulis meis mundata me, Domine, et ab alienis patre seruo meo.* Qui si Justo viro non fuerint dominati, tunc immundatus erit, et mundabitur a delicto maximo.

(Vers. 8.) *Devoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum. Septuaginta præ immundis, inutile transstulerunt, et cælestis similiter. Immundum vas, sive inutile, Hebrei matulati vocant, qua ad suscipienda et projicienda stercore uti solemus. Hunc immundissimis idololatras et hereticos comparat, qui inserviunt gentibus, dum Dei nos custodiunt veritatem, et factivas in honoré, contumeliæ sunt in vasa [Al. vas] contumelias. Quid enī immundius diabolico spiritu, et hereticorum dogmatibus, quæ eos ethnici miscuerunt ? Talis erat Jechonias idolis mancipatus, de quo per Jérémiam loquitur Deus : *In honoreatus est Jechonias, scilicet vas cuius nulla est utilitas* (Jer. xxxi, 18). Econtrario Paulus qui dicere poterat : *An experimentum quod ruitus ejus qui in me loquitur Christus* (II Cor. xiii) ? appellatur vas electionis aureum et argenteum : quia habebat sapientiam, et eloquium, quod Christus Evangelium prædicabat. *Quod autem dicit, devoratus est, vel absorptus, hoc significat, quod mixtus idolis et nationibus, propterea Israëlis et Christiani nomen attiserit.**

(Vers. 9, 10.) *Quia ipsi ascenderunt ad Absot, onus get sottilitas tibi: Ephratim misera dederunt urbariis, sed et cum mercede conducentur nulli habent ! nunc congregabo eos, et quiescent paucisper ab oriente regio et principum.* LXX : *Quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, germinavit apud semelipsum Ephratim: miseri dilexerunt: idcirco tradentur in gentibus, nunc suscipiant eos, et quiescent parvum, ut regnent reges et principes. Devoratus est, inquit, Israel, et factus est tamquam vas inutile, sive immundum, de quo non*

id est, seminatum mortuorum sive terra confundetur. Et inferius ex domino sensu : Quid potentiam Deli catalinariis ? qui potest de medulla, et de seminario vestro tristriis non carnes tantum de carnibus, sed corpus educere, et aliud ex alio facere, etc.

^c Ex nostris mss. sufficiunt verba, cætera similiter, que in hactenus vulgatis libris desiderabantur.

supersit testa, in qua bauriri possit aqua, aut modicū quid igniculi. Et quia factus est vas immun-dum, ideo ascenderunt ad Assyrios imitantes onagrum solitarium : **87** nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, et educti in captivitatem, quos propheta plangit et dicit : *Ephraim munera dederunt Assyriis, et conduxerunt mercede amatores suos, de quibus scribit Ezechiel : Omnis meretricibus dantur mercedes : tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis* (*Ezecl. vi, 33*), et econtrario factum est in te. Cumque dederit dona gentibus, et mercede ad auxiliandum sibi conduixerint nationes, congregabuntur ad pugnam, et vincit pariter abducentur. Et quia amant offerre adversariis munera, ideo paulisper beneficium consequentur, ut non solvant stipendia regi et principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa, et stipendia dabunt ut liberi; sed redigentur in ultimam servitutem. De haereticis non ambigimus, quin juxta errorem mentis suæ euntes ad Assyrios, ascendere se putent, et non descendere. Unde dicitur ad eos per Isaiam : *Quid factum est tibi nunc, quia ascendistis omnes in lecta vana* (*Isa. xxii, 1*)? quorum Assyriorum princeps est sensus magnus. Unde in semetipso germinavit Ephraim, præsumptione sui testimans se crevisse. Sive onager factus est solitarius, ut non Ecclesiæ consita, sed diaboli deserta penetraret. Amavit munera pro errore suo, ipse sibi præmia repromittens, sive turpis lucratia omnia faciens. Vel certe dedit amatoribus suis dæmonibus munera atque mercedes, et cum hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut enim nationes corporalia simulacra venerantur : sic isti idola deos putant, quæ de suo corde finixerunt, et ideo reputabuntur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc, et in præsenti sæculo egerint pœnitentiam, et suscepimus eos, cessabunt parvum super se regem constituere et principes ejus. Ut intelligamus parvum regem diabolum, ad distinctionem magni regis, qui societatem cum Belial habere non potest; sed statim ut receptus fuerit, de corde credentium fugat parvum regem et principes ejus. Juxta Hebraicum autem, congregabuntur in Ecclesia Dei qui fuerant antea dispersi, et mercede sibi conduxerant nationes, et quiescent ab onere regis. **88** super quo Apostolus scissos ab Ecclesia increpat, dicens: *Sine nobis regnatis: atque ultimam regnetis* (*1 Cor. iv, 8*), et a principibus quos habent in synagogis diaboli constitutos.

^a Est hoc alterum inepti glossatoris commentum in Palatinis miss., *facta sunt ei altaria delicta*, pro *dilecta*, contra Græci textus fidem, nis ἀκαρπίας ἔγνωτο αὐτῷ θυσιαστήρια πύγαπημένα.

^b Interserunt hoc quoque loco Palatini mss. *altaria delicta*, pro quibus reponendum ex Græco sit, *altaria dilecta*, θυσιαστήρια τὰ πύγαπημένα. Hunc præterea versiculum cum ex Hebræo, tum ex LXX superiori proposito jungunt, sicutque post verba retrahent ad salutem, Hieronymianam expositionem continuant : *Scribam*, inquit, *eis rursus leges, quas prius dederam per Moysen. Sed*, etc.

^c Vitiōse erat, sed et ethnicorum. Porro Victorius :

A (Vers. 11.) *Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum.* LXX: *Quia multiplicavit Ephraim altaria: in peccatum sunt ei altaria dilecta.* Ducli, sit, in captivitatem cessa-bunt paulisper ab onere regis et principis. Et hoc patientur quia Ephraim princeps eorum multipli-cavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret : que alta-ria, id est, aræ vertentur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicantur. Deinde ut supra dixerat : *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Iuda?* velut ambigens et requirens, quo medicamine sanaret infirmum, et quibus consi-liis peccantem retraheret ad salutem.

B (Vers. 12.) *Scribam ei multiplicles leges meas, que velut alienæ reputatae* [Vulg. computatae] *sunt : hostias offerten* [Vulg. afferent], *immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas.* LXX: *Scribam eis multitudinem : legitima ejus in aliena reputata sunt altaria* ^b : *quia si immolaverint hostias, et comederint carnes, Dominus non suscipiet eas* : quas prius dederam per Moysen. Sed quid prodest ultra alias scribere, cum contempserit eas quas ante suscepit? Annon contemptus Dei est, quando, me ju-bente, ut unum in Jerusalem esset altare, per omnes montes et colles idola fabricati sunt, quibus ir-ritarent Dominum? Altaria quoque iudeico fece-runt, non ut mibi placerent; sed ut, multis hostiis immolatis, carnes earum comedenter, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio : *Amen, emen dico vobis, queritis me, non quia vidistis signa; sed quia manducatis de panibus, et saturati estis* (*Joan. vi, 16*). Omne enim studium victimarum in eo ha-bent, ut devorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus quas non illi, sed suo ventri immolaverunt et gutturi. Unum autem esse altare in Ecclesia, et unam fidem, et unum baptisma apostolus docet (*Ephes. iv*), quod haeretici deserentes, multa sibi altaria **89** fabricati sunt, non ad placandum Deum, sed in delictorum mul-titudinem. Propterea leges Dei accipere non merentur, cum eas quas acceperant, ante contempserint. Et si quid dixerint de Scripturis, nequaquam di-vinis verbis, sed ^c ethnicorum sensibus comparandum est. Isti multas immolant hostias et comedunt carnes earum, unam Christi hostiam deserentes: nec comedentes ejus carnem, cuius caro cibus credentium est. Quidquid fecerint, sacrificiorum or-

Placuit, inquit, hæc verba ante lectorum oculos po-nere, ut ex his quilibet discere possit, quam appo-site novatores nostri temporis in priscis illis haereticis Hieron. describat. Nostri tamen tanto illis pe-jores sunt, quanto sacrificium, quo terrarum orbis numquam caruit, ab Ecclesia tollunt: Christique incruentam victimam, mente tantum agitandam, non etiam re ipsa offerendam contendunt: contra illud quod Christus ipse in Apostolis nobis præcepit, cum dixit: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.* Audis etiam veram Christi carnem in Eucharistie sacramento nos sumere, non umbras illius, aut figuram, ut iidem blasphemant.

dinem ritumque simulantes, sive dederint eleemo-
synam, sive pudicitiam repromittant, sive humili-
tatem simulent, sicutisque blanditiis simplices quo-
que decipient, nihil de hujuscemodi sacrificiis Do-
minus suscipiet.

(Vers. 13, 14.) *Nunc recordabitur iniquitates* [Vulg. iniquitatis] eorum, et visitabit peccata eorum : ipsi in [Vulg. ad] *Ægyptum convertentur*, et oblitus est Israel factoris sui, et ædificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas, et mittam ignem in civitate ejus, et devorabit ædes illius. LXX : *Nunc recordabitur iniquitates eorum, et ulciscetur injusticias eorum : ipsi in Ægyptum conversi sunt, et oblitus est Israel eum qui fecit illum, et ædificaverunt delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas* [Al. muratas], et emittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta ejus. Inter ἀνομίαν, id est, iniquitatem, et peccatum, hoc interest, quod iniquitas ante legem, peccatum post legem est, et qui permanent in delictis, iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant : peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem. Ideo autem et veterum iniquitatem recordabitur, et peccata pristina visitabit : quia in *Ægyptum sunt reversi*, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverant, ἄτερ et πρέσει. Oblitus est enim Israel factoris sui, et ædificavit delubra in excelsis, totos colles et montes, et umbrosas arbores, Baal et Astaroth, et 90 alii idolis consecrancs. Judas quoque intelligens Israelem de Dei amore recessisse, et visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destrukturum esse se dicit, "et usque ad fundamentum illius voraturum. Illius, haud dubium, quin Judam [Al. Juda] significet : licet quidam fundamenta eorum, id est, urbium pro illius legant. Secundum autem anagogen iniquitates, id est, ἀνομία et ἀδικία vocantur, quas ante baptismum commisimus, et quæ nobis in baptisme sunt dimissæ : peccata autem quæ post baptismum egimus, de quibus et in psalmo scriptum est : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Ps. xxxi). Quæ omnia imputabuntur hæreticis ut et veteres iniquitates, et nova eis peccata reddantur. Qui enim de *Ægypto* exierant per confessionem Christi, perduit in *Ægyptum* sunt reversi. Oblitus est Israel factoris sui, et Creatore contempto, alium sibi finxit dominum. Judas quoque, id est, vir Ecclesiasticus, in malis operibus, vel in sanctarum Scripturarum interpretatione perversa, ædificavit sibi urbes

^a In uno Palat., destructurum esse se dicit usque ad fundamentum illius voraturum ædes. Illius haud dubium, etc. In altero, et usque ad fundamenta voraturum, etc.

^b Corrupte hactenus editi scribunt βάπτις : et jam non magnas domos, sed grave quid notant; non enim a βάπτις, sed a βάπτις vocabulum istud deducitur. Errorum hunc nos alibi cavimus, docente ipso Hieronymo epist. 65 ad Principiam num. 14 de ps. XLIV, ubi, *Pro eo, inquit, quod nos transtulimus, a domi-*

A munitas, non auxilio Dei, sed artifici [Al. artificis] mendacio : quas Dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit, et devoraturum ^b βάπτις ejus, id est, magnas et in modum turrium ædificatas domos : et fundamenta male posita subversurum, ne possint sacrilega contra Deum delubra construere. Quidam urbes a Iuda munitas in bonam partem accipiunt, et illud quod huic sensui contrarium videbatur : *inimittam ignem in civitates ejus, et devorabit ædes illius*, ita temperare nituntur, ut postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruatur. Quod juxta LXX interpretes legimus, ^c et in Assyriis immunda comedenterunt, in Hebraico non habetur, et idcirco obelo prænotandum est. Possumus autem 91 dicere, quod desiderantes *Ægyptum* B Israëlitæ, capti ab Assyriis, ibi immunda comedenterunt, juxta Ezechielem, qui eos in Chaldæa idolothya comedisse describit (Ezech. iv) : et in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercori comparentur. Hæretici quoque, quorum principes sunt Assyrii (de quibus crebro diximus), comedunt apud eos immunda, dum illorum sordibus inquinantur.

(Cap. IX.—Vers. 1, 2.) *Noli latari, Israel : noli exsultare sicut populi : quia fornicatus es a Deo tuo : dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area et torcular non pascat eos, et vinum mentietur eis.* LXX : *Noli gaudere, Israel, et noli latari sicut populi : quia fornicatus es a Deo tuo : dilexisti munera super omnem aream tritici. Area et torcular non cognovit eos, et vinum mentitum est illis.* Qui a Deo recesserunt, cum in profundum venerint peccatorum, et desperaverint salutem suam, universa contemnent (Prov. xviii). Denique et Israel recedens a lege Dei, et colens idola, ex multis gentibus unam gentem esse se dicit : gaudens et gratulans quod a Dei noitia recesserit, et sit gens mixta cum cæteris, et propterea nunc corripit eos, et dicit : Ne gaudreas, ne lataris, nec putes te talem esse, ut sunt cæteræ nationes. Aliter enim nesciens Deum, aliter punitur recedens a Deo, quia servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit ^c multum (Luc. xii). Mercedem fornicationis tuæ areas multas et torcularia reputasti, ut rerum omnium abundantia fruereris : ideo area et torcular, triticum vinumque non facient, et mentientur eis torcular, sive negabunt vinum suum, quo se inebriantos putabant. Legimus sud Acab rege Israel, et Elia propheta, famem gravissimam fuisse in Samaria : ita ut matres filiorum suorum cadaveribus vescerentur (III Reg. vi). Eo tempore, juxta litteram, area et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est eis, et in egestate tabuerunt. Dicibus eburneis, quia in Græco scriptum est, ἀπὸ βαρύων διεφερτιῶν, quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem, a gravibus interpretati sunt ; cum βάπτις verbum sit ἐπιχώριον Palesinæ ; et usque hodie domus ex omni parte conclusæ, et in modum ædificatae turrium ac mœnium publicorum, βάπτις appellantur. Vide quæ in hunc locum fusius annotavimus.

^c Victor. ex quatuor Florentiæ codicibus, et Vulgata editione, vapulabit multis.

et ad hereticos, ne exsultent atque laetentur, et putent se cæterarum similes nationum. Illæ enim **92** non crediderunt in Deum; isti vero sub nomine Dei idola colunt, et fornicantur a Deo suo: et plures sibi areas, et torcularia infinita multiplicant, et comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, et bibunt vinum Sodomorum, quod cum aspidum felle calcatur. Et quia sibi plura torcularia, et multas areas præpararunt: idecirco de vera et de una area, et de torculari quod calcavit Dominus Jesus, non vescentur, et non bibent; sed quocumque se habere putaverint, mendacio depravabitur.

(Vers. 3 et 4.) *Non habitabunt in terra Domini. reversus est Ephraim in Ægyptum, et in Assyris pollutum comedit: Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium, omnes qui comedunt [Vulg. comedent] illum, contaminabuntur, quia panis eorum, animæ ipsorum, non intrabunt in domum Domini.* LXX: *Non habitaverunt in terra Domini, habitavit Ephraim in Ægypto, et in Assyris immundum comedit: non libaverunt Domino vinum, nec placuerunt ei sacrificia eorum: quasi panis luctus ejus: omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur; quia panes animarum eorum non intrabunt in domum Domini.* Non solum area, et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est in terra Israel, quando per triennium, et menses sex cuncta perierunt, sed et ipsi habitatores recedent de terra Domini, et ducentur in terram alienam, ne habitent in terra sancta quam suis fornicationibus polluerunt. *Reversus est, inquit, Ephraim in Ægyptum, et in Assyris pollutum comedit.* De hoc loco quidam supra addiderunt: *et in Assyris pollutum comedit, quod in Hebraico non habetur, de quo jam diximus.* Cum autem fuerint in Chaldaea absque templo et absque altari, non libabunt Domino vinum, sed dæmonibus, et non placebunt ei, qui libant diis alienis, et qui in captivitate retinentur atque in Assyris idolothyla comedunt, et quasi panes lugentium sunt. Non est enim heluum de sacrificiis comedere lugentium, et si comederit, immundum fiet quod licite oblatum est. *Lugentium* **93** *cœnas Græci*^d *verpôdeîtria* vocant, nos *parentalia* possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obtulerit, sed etiam qui comederit de hujuscemodi cibis immundus erit: *panis enim eorum, hoc est cibus quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ delecta est, quæ Babylonio igne succensa est; sed*

^a Victor. substituit minori numero, *intrabit*, ex Vulgata editione, et Hebraico נְבָנִים: intellige autem, inquit, de pane. Unde Hieronymus: *Panis eorum, hoc est eibus, quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ delecta est.* Apud LXX enim legitur, *non intrabunt*, et hoc, quia transtulerunt panes.

^b Palatini mss. *quia panis luctus eis.* Et vero *eis*, pro *ejus*, ad Græcum αὐτοῖς, placet magis.

^c Ita Victor. ex quatuor Florentiae mss. Antea, quod et Martian. retinuit, perierint.

^d Non immuto, quod vulgati omnes libri præferunt: verius tamen id puto esse, quod nostri habent

Aerit animæ eorum. Et est sensus, suæ gulæ, et suæ provident voluptati; cæterum mihi non placent polluta. Non habitabunt in terra domini, qui ab Ecclesia recesserunt, et reversi sunt mente in Ægyptum, et Assyriorum, id est, dæmonum comedunt [Ali. comederunt] sacrificia: nec libant Domino vinum quo inebriati sunt in luxuriam, et non placent ei nec illa quæ offerunt, nec ipsi qui offerunt. Sacrificia hæreticorum panis luctus est et lacrymarum: omnia enim quæ faciunt vertentur in fletum. Nec audire poterunt: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur* (Matt. v, 5); sed econtrario audient: *Venientibus, quia ipsi lugebunt* (Luc. vi, 25). Quidquid offerunt non Deo, sed mortuis offerunt: his videlicet qui sceleratas hæreses confinxerunt; et quicumque de eorum comederit victimis, contaminabitur, Cæci in soveam ducentur a cæcis. Quidquid fecerint, deliciarum causa faciunt, ut populum decipient, ut domos devorent viduarum. Panem luctus possumus dicere, verba mortisera, quibus iniuritatem loquuntur contra Dominum: qui panis non ingreditur in domum Dei: hæreticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, sed speluncæ latronum.

(Vers. 5. et 6.) *Quid facietis in die solenni, in die festivitatis Domini? Ecce enim profecti sunt a vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argenteum eorum urtica hereditabilis, lappa in tabernaculis eorum.* LXX: *Quid facietis in die convetus, et in die solemnitas* **94** *Domini?* Ideo ecce ibunt de miseria Ægypti, et suscipiet eos Memphis, et sepeliet eos Machmas, argenteum eorum interitus possidebit, spinæ in tabernaculis eorum. Cum venerit, inquit, dies captivitatis et sævissimus hostis ingruerit, quæ mea solemnitas est? quam ego placabilem habeo hostiam? quia me de meis hostibus vindicat, et injuriae ponit modum, et flagellat impios filios. Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? Respondete. Illisque tacentibus, sibi ipse respondet, immo quæ facturi sint, divinis oculis intuetur: Ecce, inquit, miseria et vastitate prementibus, et Assyrio atque Chaldaeo captos ligare cupientibus, ad Ægyptum conseruant. Ibi Memphis sepeliet eos, quæ eo tempore erat metropolis Ægypti, antequam Alexandria, quæ prius appellabatur no (καὶ), ab Alexandro Macedone et magnitudinem urbis et nomen acciperet. Quod autem in Septuaginta dicit, *sepeliet eos Machmas, in Hebreo non habetur; sed* ^e *MAMAD* (ΜΑΜΑΔ), quod appellatur *desiderabile*. Ex quo perspicuum est,

mss., *περιόδεια*, quæ nomine *sitternis*, seu *cœnas funebres*, Græci appellant; Latini, *parentalia*. Econtrario *verpôdeîtria* an hoc intellectu a boho aliquo Scriptore umquam usurpatum sit, atque omnino an Græcum sit verbum, dubito. Gertz alibi Hier. *verpôdeîtria* vocabulo continuo utitur. In Commentariis in Jer. cap. xvi: *Moris est, inquit, lugentibus ferre cibos, et præparare convivium, quæ Græci *verpôdeîtria* vocant, et a nostris vulgo appellant Parentalia, et quod parentibus justa celebrentur.*

^e Nomen *Mamach* sive *Mamachas* restitui in contextu Septuaginta Interpretum, ac in Commentariis S. Hieronymi, apud quem viuatum inveni proper

fałsos eos esse similitudine litterarū DALETH (ד) et CAPH (כ) ; et pro *Mamad*, quod ḥ omnes desiderabile transulerunt, putasse *Machmas* Ἀgypti civitatem esse. Possimus hoc quod dicitur: *Ecce enim profecti sunt e vestiis, Ἀgyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, et de tribu Iuda accipere: quando, interfecit Godofia ab Ismaele, quem Nabuchodonosor terrae preposuerat, reliquæ populi cum Jeremia propheta ad Ἀgyptum transfugerunt, et ibi persequenteribus postea Chaldaeis, vel captae sunt, vel sepulta (IV Reg. xxv).* Desiderabile autem argentum eorum, quod ursula possedit, villas et omnia ornamenta villarum intelligamus, que prelio emunitur argenti. Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant, ibi luppen et ursiles naseantur* (א) ac spinae. Dicitur B et ad hereticos: *Cum dies solemnis advenierit, quid facti estis? Pro die solemnis, Aquila interpretatus est, tempus. Ex quo manifestum est, non festum diem sonare, sed tempus retributionis: statim enim sequitur: Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuus. Ecce vastati estis a multis hostibus: Assyrii vos Chaldaeique jugularunt, fugistis ad saeculum, et crux estis nationibus comparati: ibi vos Memphis sepeliet, quod interpretatur ex ore; et est sensus: iuxta vestras blasphemias recipietis, et quod locuti estis, in suppliciis sentitiis: desiderabilia, hoc est, dogmata quoniam verbis artifici composueratis eloquio, quod interpretatur argentum, possidebit ursula, quae vos interno ardore consumet: ei erit lappa vel spina in tabernaculis vestris, spinas quippe orientur in manib[us] eorum, qui inebrinati sunt calice Babylonia (Jer. li). Et in Evangelio legimus, turpes cogitationes et curas hujus mundi, et iubarentia vita, spinas appellari, quoniam surgentia in herbis frumenta suffocent (Matth. xv).*

(Vers. 7.) *Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: eccl[esi]ote, Israel, stultum prophetam, insanum spiritualem propter multitudinem iniquitatis tuas, et multitudinem amentie.* LXX: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuas, et affigetur Israel sicut propheta insaniens, homo qui habebat spiritum, propter*

*ignorationem linguae Hebraicæ; nisi enim modo legerimus, inepta erit atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit Septuaginta deceptos fuisse similitudine litterarum daeth et caph, 7, 7. Ergo pro Mamad מַמָּד, legerunt Mamach מַמְּחָךְ; et non Machmas מַחְמָס, cum Schin in fine, quod elementum nullam habet similitudinem cum Daleth. Porro in libro Locorum Hebraicorum, idem nomen scribitur Graece Μάχας, et Latine *Machaas*. Unde exploratum nobis est vocem hanc ubique apud LXX depravatam fuisse; cum pure legatur in libro Hebraicorum Nominum S. Hieronymi et hic in cap. ix Ossee. MARY. Martianæns, nullo quidem suffragante ms. libro, hic et superius confineater, *Mamachas* supposuit, pro *Machmas*, aut *Magmas*. Una haec illi mutantur nominis causa fuit, quam pluribus in Notis exaggravat: quod nisi hoc modo legerimus, inepta erit, atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit LXX deceptos fuisse similitudine litterarum, Daleth, et Caph, 7: unde pro מַמְּחָךְ, Mamad,*

A multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia tua. Et in hoc loco error est solitus: ubi enim nos interpretati sumus, scitote, Israel, hoc est, Israelite, et in Hebreo legitur JADAU (יְהָדָע), Septuaginta transliterunt et affigetur: sed litteram וְאֵן putantes, et pro DALETH legentes RES: quorum alterum scientiam, alterum afflictionem, vel malitiam sonat. Venerunt igitur dies visitationis, de quibus supra (Vers. 5) dixerat: *Quid facti in die solemni, et in die festivitatis Domini?* Venerunt dies retributionis. O Israel, nunc tua verba cognosce, qui prophetam tibi vera dicentem, et prophetam Spiritu sancto, stultum et insanum vocabas, Juxta illud quod in Ramoth Galaad principes locuti sunt ad Jehu: *Quid renit ad te iste vestitus?* (IV Reg. ix, 11)? Igitur propter multitudinem 98 iniquitatum tuarum, quibus in seclero diu debacchatus es, non prophetam meum, sed te insanum esse cognosce, qui ad hoc laborasti, ut mea verba calcares. Pro amentia, Aquila vertit ἐγκότητιν, quam nos vel fructum, vel memoriam doloris, in Latino possumus dicere. Diem ultionis et retributionis, quidam interpretantur diem judicil, quando affigetur Israel, qui nunc Deum se videre jactat, et non sancto Spiritu regitur, sed dæmoniaco in partes varias circumfertur, nesciens quid loquatur: dicens Dei Filium creaturam, sanctum Spiritum Deum negans. Et rursum alium Deum bonum, alium mundi asserens creatorem: quorum vesania multiplex est, quia et iniquitates suere quamplurimæ. Quem nos stultum prophetam diximus, septuaginta pseudoprophetam interpretari sunt. Et ne eadem sæpe repentes, videamus lectoris prudentiae diffidere, breviter admonemus, quidquid de Israel et de Ephraim in hoc propheta dicitur, ad hereticos esse referendum, qui vere insanentes, contra Deum loquuntur mendacla

(Vers. 8. et 9.). Speculator Ephraim cum Deo meo: prophetia laqueus ruinas super omnes vias ejus; insania in domo Dei ejus, profunde peccaverunt: sicut in diebus Gabaa, recordabiles iniquitates eorum, et visitabil peccata eorum. LXX: *Speculator Ephraim cum Deo propheta: laqueus tortuosus super omnes vias ejus, insanum*

legerint בְּמַמְּחָךְ Mamach. Scripsisset igitur ipse etiam *Mamach*, non *Machmas*. Profecto si semel ex præconcepta opinione liceat Scriptoris sui taxum immitare, nihil non pro hominum captu resligendis auctoribus liceat. Nos veterem lectionem, quæ omnium quoque mss. est, restituimus, maxime cum in ipso archetypo Graeco constanter sit Μάχας: neque porro dixerit Hieronymus, si quam pro Daleth Septuaginta accepere, in prima posuerint, an altera syllaba.

^a Vocem, omnes, quam temere Martianus expunxit, mss. nostri post Victorium restituunt. In iisdem paulo post, desiderabile autem argenti.

^b Palatini mss. quæ surgentia et in herbis, etc.

^c Idem mss. Scito, Israel, te stultum: et paulo post, multitudine amentie.

^d Interserunt, juxta Vulgatam, Palat. mss., factus est. Porro pro iniquitates, Victorius rescribit, iniquitatis, in gignendi casu, ex eadem Vulgata, atque Hebraico. Leviora quedam nos infra emendamus.

in domo Dei confinxerunt : corrupti sunt secundum dies collis : recordabitur iniquitates eorum, ulciscetur super peccata eorum. Idcirco Deus principes dedit, ut populum corriperent delinquentem, et ad rectum iter retraherent : unde et ad Ezechiel loquitur : *Speculatorum te dedi domui Israel* (*Ezech. v, 17*). Ergo Jeroboam quasi speculator datus in populo est, et quasi propheta cum Deo meo, hoc est, cum Deo, qui haec Osee loquitur. At ille juxta id quod supra scriptum est : *Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinatis in profundum, etiam nunc populi Israel laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corrunt, maxime cum insaniam in domo Dei posuerit, sive confinxerit, id est, in Bethel vitulum aureum* **97** fecerit, hoc enim interpretatur domus Dei : et tam profunde in scelere peccaverit, sique in impietatis barathrum sit demersus, ut vincat scelus, quod quondam gestum est in Gabaa, quando uxorem levitae revertentis de Bethleem illicito necavere concubitu (*Judic. xix*). Possimus dies Gabaa et illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt sibi regem de urbe Gabaa, id est, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccasse, eligendo Jeroboam et adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul : hic enim schismati etiam idolatria copulata est : ibi vero Dei cultus permansit in populo. Ideo recordabitur iniquitates eorum, qui nunc per patientiam putatur oblitus, et visitabit [Ali. visitat] peccata eorum, et vulnera, quæ longo tempore computruerunt. Veteres scrutans historias, invenire non possum sciisse Ecclesiam, et de domo Domini populus seduxisse, præter eos qui sacerdotes a Deo positi fuerant et prophetæ, id est, speculatores. Isti ergo vertuntur in laqueum tortuosum, in omnibus locis ponentes scandalum, ut quicumque per vias illorum ingressus fuerit, corruiat, et in Christo stare non possit, variisque abducatur erroribus, et semitis tortuosis ad præcipitia deferatur. Hi sunt speculatores Ephraim, qui insaniam in domo Domini confinxerunt, hoc est, in Ecclesia, sive in Scripturis sanctis, perverse eas interpretantes, vel certe in unoquoque credentiū, qui dominus Dei rectissime nominatur. Propterea corrupti sunt, et interierunt juxta dies collis, quando iniquitatem in excelsos locuti sunt, et ascenderunt in tecta vana. Recordabitur Deus iniustitiae eorum, per quam inique gesserunt in proximum, educentes eum de Ecclesia, et visitabit peccata eorum, quibus in suas animas peccaverunt. Hoc est quod in psalmo legimus : *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (*Ps. cxxxix, 6*). Nisi enim quis Dei viderit semitam, id est, Christi nomen audierit, non ingredietur per eum. Idcirco et heretici sub nomine Christi juxta semitam ponunt laqueos, ut qui

^a Omnia corrumptunt veteres editiones, ubi occurrit nonnulla lectionis difficultas. Hic igitur reclamantibus mss. codicibus turpem hujuscemodi ac falsa retinent lectionem, Denique interpretatur Beelphegor, idolum, tentigines habens in ore, id est, in summitate pelle. Quod quam sit absurde positum cum ex etymologia nominis Beelphegor, tum ex consequenti

A in Christo calcare se credit, de quo legimus, quod ipse sit via, calcet et in eorum laqueis, qui insaniam in domo Dei confinxerunt.

(Vers. 10, 11.) Quasi uvas in deserto inveni Israel,

98 quasi prima poma fculnea in cacumine ejus, vidi patres eorum, ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et alienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. LXX : Sicut uram in deserto inveni Israel, et sicut ficum in arbore ficus temporanea vidi patres eorum, ipsi autem ingressi sunt Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut dilecti. Pro quo in aliis exemplaribus legimus : et facti sunt dilecti, quasi abominabiles, quod magis congruit veritati. Cum omnis orbis esset desertus, et Dei notitiam non haberet, inveni, ait, populum Israel quasi uani in solitudine, et quoniammodo eum invenerit, dicit : Sicut prima poma fculnea, in cacumine ejus vidi patres eorum. Ergo in Abraham, in Isaac, et Jacob inventus est populus. Et nota proprietatem, parentes videntur, populus invenitur et in utroque vinea est, et fculnea, sub quibus requiescere dicitur qui confidit in Domino. Ipsa autem educti de Ægypto, fornicati sunt cum Madianitis (*Num. xxv*), et ingressi sunt [Ali. egressi] ad Beelphegor idolum Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. Denique interpretatur Beelphegor, idolum tentiginis, *habens in ore*, id est, in summitate, *pelle* ; ut turpitudinem membra virilis ostenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco abalienati sunt a Deo, confusioni suæ, id est, idolo mancipati, ut propter quod recesserant a Deo, illud colerent, secundum quod scriptum est : *A quo enim quis superatur, hujus et servus est* (*Il. Petr. ii, 19*), et sicut gulæ servientes, habent ventrem Deum (*Philipp. iii*) : ita qui libidini deserviunt, habet Deum Beelphegor. Et facti sunt, inquit, abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt, juxta illud quod scriptum est in Psalmis : *Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Ps. cxxxiv, 18*), ut non solum idololatriæ, sed idola nuncupentur. Dicente autem Domino in passione sua : *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir tecum* (*Isa. lxiii, 3*). Et in psalmo : *Sabu me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (*Ps. ii, 1*). Cum omnis mundus teneretur in peccato, et gentes ignorant Deum, et Israel repulisset quem ante cognoverat, primum in apostolis, et in apostolicis viris, invenit Dominus Israel **99** populum Christianum, et sensu videntem Deum : et dulcissimis eorum satiatus est fructibus, uva et ficu, quæ si in deserto inveniantur, et necdum maturo tempore, ob raritatem majoris sunt gratiae. Ipsi autem, hoc est, Israel, qui sibi Christianum nomen assumunt (neque enim de patribus intelligendum est), intraverunt ad idolum

commentario, ubi dicitur, intraverunt ad idolum Beelphegor, quod habet in ore pelle, manifeste declaratur. Ergo Beelphegor non interpretatur, tentigines habens in ore; sed erat idolum tentiginis, quod propter nomen בְּלֵפֶגּוֹר, Beelphegor, interpretatur habens in ore pelle. MART. — Nostri mss., id est idolum tentiginis.

Beelphegor, quod habet in ore pellem. Quidquid enim loquitur haereticus, mortiferum est, et a vivente Dei sermone sejunctum. Sive intraverunt ad libidinem : difficile est enim haereticum reperire, qui diligat castitatem, non quod eam preferre desistat in labiis, sed quod non servet in conscientia, aliud loquens, et aliud faciens ; unde et ab alienati sunt a Deo, et habent gloriam in confusione suam, et facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autem voluerimus legere, facti sunt abominabiles, sicut dilecti, quod tamen in Hebraico non habetur : dicemus ita factos esse gentiles, qui sunt abominabiles, quomodo et haereticos qui prius diligebantur in patribus, hoc est, ut et hi, et illi pariter abominabiles sint et culpe rei.

(Vers. 12.) *Ephraim quasi avis avolavit : gloria eorum a parti, et ab utero, et a conceptu : quod et si enutrirent filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus. Sed et vae eis cum recessero ab eis. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine : et Ephraim educet ad interfectorum filios suos.* LXX : *Ephraim quasi avis avolavit : gloria eorum in parti, et in partitionibus et conceptu : quia etiam si enutrirent filios suos, sine filiis erunt in hominibus : quia et vae eis est : caro mea ex eis.* Ephraim, sicut vidi, in captionem præbuit filios suos : et Ephraim, ut educeret ad interfactionem filios suos. Multum in hoc loco inter se discordant interpres. In eo enim loco, in quo nos diximus, vae eis cum recessero ab eis, Septuaginta et Theodotion translulerunt, vae eis, caro mea ex eis : quarensque causam cur sit tanta varietas, hanc mihi videor reperisse : *Caro mea*, lingua Hebreæ dicitur BASARI (בָּשָׂר) : rursum si dicamus, *recessio mea*, si ve, *declinatio mea*, dicitur BASORI (בָּשָׁרוֹן). Septuaginta igitur et Theodotion pro eo, quod est *recessio mea*, et *declinatio mea*, verterunt, *cario mea*. Rursum ubi nos posuimus : *Ephraim, ut vidi, Tyrus erat, 100 Septuaginta interpretati sunt, θήρας, id est, venationem, sive capturam* : Aquila et Symmachus et Theodotion, *petram durissimam, id est, silicem, quæ lingua Hebraica appellatur sur* (שָׁר) ; quod si legamus son, *Tyrus* dicitur. Putantes autem Septuaginta interpres ob litterarum similitudinem *RES* et *DALETH*, non esse *RES*, sed *DALETH*, legerunt *SUD*, id est, *venationem, sive capturam*, unde et *BETHSAIDA* (בֵּית צְדִיקָה) *domus* dicitur *venatorum*. Diversitatem interpretum diximus : revertamur ad sensum. Ephraim, id est, decem tribus, quasi avis avolavit in captivitatem, et de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut velocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus, quasi avis avolavit gloria eorum, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit et avolaverit auxilium. Quodque sequitur, *a parti, et ab utero, et a conceptu*, dupliciter intelligi potest, ut gloria quæ avolavit ab Ephraim, etiam a parti, et ab utero, et a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, et posteros derelinquet. Aut certe dicimus,

A omnem gloriam Israel habuit in multitudine, et in eo se majorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus praefuit. Unde Dominus loquitur, quod etiam si enutrirent filios, et liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci : et nunc eis verum incumbat vae, cum ab eis recesserit Deus. Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui tunc desertus est : tam pulcher, inquit, erat, et sic Dei vallabatur auxilio; ut Tyrus quæ mari cingitur, vel certe, ut scopolus durissimus, qui fixus in terra, omnes contemnit processas, et de turbinibus ventisque non curat. Ipse autem, id est, Ephraim, sive Tyrus, quæ erat fundata in maris pulchritudine [Al. plenitudine], educet ad captivitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad

B Azaelis tempora reserunt, qui obsedit Samariam, et longo tempore afflitit fame, ut levius arbitrarentur obsessi gladio perire, quam inedia (IV Reg. vi, vii, et viii). Nos autem dicamus juxta tropologiam, Ephraim, id est, haereticos, quasi avem de Ecclesia recessisse, et omnem habere gloriam in parti, et in utero, et in conceptu, si multos genuerint filios, quos Dominus comminatur, etiam si enutrii fuerint, et

C 101 puniendos, non ab alio quolibet, sed ab ipso Domino, quoniam filios fornicationis generarint, et verum illis sit vae, cum Deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit Ephraim : quando, inquit, in Ecclesia erat, ita sæculi hujus tentationibus, quasi Tyrus maris fluctibus tundebatur, et tamen nihil adversi poterat sustinere, quia habebat fundamentum Christi, super quo ædificata domus, everti non potest (Math. vii). Nunc autem filios suos educit ad interfectorum : hoc est, ad diabolum. Et pulchre dixit, educit, id est, de Ecclesia facit exire foras. Possumus filios Ephraim, cogitationes pessimas dicere, et contraria dogmata veritati, quæ interficit Dominus spiritu oris sui, et eos tales liberos habere non patitur, et æterno interitui derelinquit. Quod autem in Septuaginta legimus, *Caro mea ex eis : Ephraim, quomodo vidi, in venationem præbuit filios suos*, ita intelligimus : Si Christus caput est corporis, id est, Ecclesiæ, omnes nos Christi et Ecclesiæ membra sumus. Qui ergo de Ecclesia recesserit, Christi corpus lacerat : igitur et Ephraim caro fuit et membrum Domini Salvatoris. Sed in venationem

D præbuit filios suos, in venationem autem eorum, de quibus scriptum est : *Anima nostra sicut passer creptu est de laqueo venantium* (Psal. cxxiii, 7). Et eduxit de Ecclesia liberos suos, ad occisionem, sive ad vulnerandum : ut vulnerentur ab his qui mittunt ardentes sagittas, ut percutiant pariter et exurant.

(Vers. 14.) *Da eis, Domine : quid dabis eis ? da eis vulvam sine filiis* [Vulg. liberis], et ubera arenaria LXX similiter. Si bis quæ Deus pro benedictione donavit, male abutamur, et in contrarium quam ab eo data sunt convertantur, expedit ut auferantur a nobis. Denique lingua data est ad laudandum Domini-

* Verba LXX similiter, quæ deerant, ex nostris mss. suffecimus.

nun Deum, et quæ bona sunt eloquenda : Si quis ea abutatur in blasphemiam, contra hunc Psalmista Dominum deprecatur : *Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia et in abusione* (Ps. xxx, 19). Et in alio loco : *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam* (Psal. xi, 4). Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, et in conceptu, et in partu, et in populum multitudine, **102** Propheta Dominum deprecatur et dicit : *Da eis, Domine. Sibique ipse respondit : Quid dabis eis?* et statim insert : *Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia, ne habeant causas superbias, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur.* Quod et de magistris contrariorum dogmatum intelligi posse, perspicuum est, qui in populorum multitudine gloriabantur, et in iis liberis quos nutriri in interitum, ut educerent eos de Ecclesia et inducerent ad interfectorum. Tot enim diabolus jugulat, quot hæretici in errore genuerint filios. De istiusmodi anima dicitur : *Beata sterilis immaculata, quæ non cognovit cubile in peccato* (Sap. iii, 12). Beatus est enim vir Ecclesiasticus, qui comparatione hæretici in errore filios non procrearit. Et in alio loco legimus. *Melius est filios non habere cum virtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit* (Sap. iv et iii, sec. LXX) : et cum longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum et ignobilis in novissimis erit senectus eorum : secunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis; neque enim æstimare debeamus, quod vulvam sterilem, et ubera arentia corporaliter deprecatus sit.

(Vers. 15.) *Omnes nequitiae eorum in Galgal : quia ibi exosos habui eos.* ^a LXX similiter. In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nuntiante (I Reg. x). *Ibi, inquit, exosos habui eos,* et sibi regem hominem postulantes, a meo imperio recesserunt. Sive quia Galgala idolatriæ locus est, ubi ommnia scelerata commiserunt. Verum quia Galgala interpretatur *revelatio*, aut *χολησταλ*, id est, *volutabra*, omnes malitias hæreticorum dicit eo tempore revealandas, cum eis dederit Deus vulvam sterilem et ubera arentia, et viderint ignominiam suam. Et qui se jactabant per superbiam, quod ad excelsa condescenderint, devolventur in terram, sive ad inferos pertrahentur. Vere hæretici odio Dei digni sunt, qui loquuntur contra Dominum mendacium, de quibus dicit in consequentibus :

Propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos. Non addam ut diligam eos : omnes principes eorum recedentes, sive inobedientes. ^b Quod et Septuaginta similiter. Et de hæreticis quidem non est dubium, quin de domo **103** Dei ejecti sint,

^a Eadem rursus verba, LXX similiter, supplent nostri mss.

^b Iterum et tertio addidimus e nostris mss. quæ deerant verba, Quod et LXX similiter.

^c Victorius, venit et mox invenit, ex Vulgata editione et Graeco codice, cuius tectio[n]i, inquit, non solum impressa omnia sacrorum codicum exemplaria, sed etiam quæ sunt apud me collata mss. omnia

A et non addat ut diligit eos, quamdiu in errore permanserint, omnesque principes eorum recedentes a Deo sunt, sive inobedientes, ut Valentinius, Marcion, et cæteri. Possimus principes hæreticorum demones dicere, qui vere a Deo recesserunt, et appellantur principes, juxta quod Dominus loquitur in Evangelio : *c Veniet princeps hujus mundi, et inueniet in me nihil* (Joan. xiv, 30). Et Apostolus adversus protestates, principatus et rectores tenebrarum iatarum pugnare nos dicit (Ephes. vi). Quæritur autem juxta historiam, quomodo de domo sua ejecerit eos, id est, decem tribus, cum in domo Dei non fuerint? Sed domus Dei, vel terram sanctam appellabimus, in quam introducti sunt, vel falsum nomen Israelis, vel quod ad eos quasi ad populum Dei mittebantur prophetæ. Quod autem non addat, ut diligit eos, et omnes reges Israel a Deo fuerint recedentes, perspicuum est : usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est, *de domo mea ejiciam eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod et ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari, non addam ut diligam eos, cum postea Jerosolymam sint reducti : et omnes principes eorum sint recedentes, cum legerimus David, Absalom, Josaphat, Ezechiam, et Josiam reges fuissent justos? Unde ad Christi tempora transeundum est, quod in adventu ejus ejecti sint de domo Dei, et nequaquam salventur ut Israel, sed ut populus Christianus. Unde et Dominus fecit sibi flagellum de funiculis, et ejecit eos de templo : quia dominum Patris ejus fecerant domum negotiationis (Joan. ii).

(Vers. 16 et 17.) *Percussus est Ephraim : radix eorum exsiccata est : fructum nequaquam faciat ; quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abjecit eos Deus ^d meus, quis non audierunt eum : et erunt vagi in nationibus.* LXX : *Doluit Ephraim radices suas : arefactus est, fructum nequaquam assert : quia et si genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum : et **104** erunt vagi in nationibus.* Metaphoram sumit ab arbore, cuius si radices aruerint, fructum asserre non poterit, et si pauculum fecerit, statim in ipso flore siecabitur. Dicit autem de Ephraim, cuius radix aruit, quia Deum, in quo suadatus erat, perdidit, sive patres suos Abraham, Isaac, et Jacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit : et propterea fructum justitiae non facit ; quod et si fecerit, *Interficiam*, inquit, amantissima uteri ejus, juxta id quod supra dixerat : *Si trahirint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus : unde et abjecit eos Deus, et fecit ire captivos. Et erunt vagi in nationibus.* Possimus hoc ipsum et

assentimur. Sunt autem illa numero quadragesimæ sex, quorum quindecim Longobardicis characteribus exarata, et monasterio Montis Cassini scopæ, annorum sunt non minus noningentorum. Locus est Joan. xiv : *Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.*

^d Palatini mss. reticent, meus.

de omnibus Judæis dicere quorum quia principes a Deo recesserunt, commoventes populum, ut eum ad mortem expeterent : propterea ejecit eos de domo sua, et non addet, ut ultra diligit eos. Percussit radicem eorum et exsiccavit, et fructum ultra non facient : quod et si fecerint, et visi fuerint Scripturam sanctam, Legemque meditari, et quasi ^a amantissimos filios aliquid scientia atque doctrinae de suo corde protulerint, adversante Domino, succidetur. Abjecit enim eos Deus omniū prophetarum, quia non audierunt eum : et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non civitatem propriam. Unde et David loquitur in psalmo : *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei : disperge illos in virtute tua* (Psal. lvi, 12). Et in alio loco : *Secundum multitudinem impiatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine* (Psal. v, 12). De hac arbore etiam in Evangelio legimus : *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (Matt. iii, 10). Hæreticos fructus facere non posse virtutum, quia Dominum perdiderunt, super quo [Al. quod] juxta Apostolum radicati esse debuerant et fundati (Ephes. iii), nemo dubitet : quod et si fecerint, et aliquos uteri sui secunditate generant, Domino adversante, morientur. Sive quia fructus eorum sunt universa quæ singunt, et de suo corde generant, arescent et peribunt : et erit **105** cunctis perspicuum, siccām radicēm fruges afferre non posse. Iste abjicientur, immo abjecti sunt a Deo : quia non audierunt eum dicentem : *Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui* (Deut. xix, 14). Et idcirco vagi erunt in nationibus, nunc ad has, non ad illas sententias transeuntes : dum non eis placet, quod semel repererint, sed semper vetera mutant novis, et ethnicorum imitantur errores.

(Cap. X.—Vers. 1.) *Vitis frondosa Israel : fructus adæquatus est ei : secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria : juxta ubertatem terræ sue exuberavit simulacris.* LXX : *Vitis frondosa Israel : fructus abundans in ea : secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria : juxta bona terre eorum ædificabunt titulos.* Pro vite frondosa, Aquila interpretatus est, ῥυδόν, quam nos aquosam, vel ^b ἔρων, possumus dicere, eo quod vīnū perdat saporem : Symmachus ^c ὑλοπανῶσσαν, quæ tota in frondibus creverit. Vites quæ putatae a vītōre non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, et humorem quem debuerant in vīna mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperidunt : istiusmodi vītīs damnosa est agricolis. Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolæ Deo

^a Martin. post Erasmum, amantissimi filii, in recto, contradicentib[us] mss. Pro succeditur, paulo post, mss. Florentiae codd. apud Victor., succidentur, quod communè referas ad eos, qui protulerint.

^b Pro ἔρων, quæ vox proprie tenuit, vīno que madidum sonat, nostri mss. ἔρτηλον legunt, quod omnino verius puto, ac velim, veteri lectione expuncta, substitui. Significat enim cranescentem, elu-

A debitos. Dicamus et aliter : Vitis frondosa sive juxta Septuaginta τύλαρπαστέα, id est, bona habens propagines, et flagella fructifera, multos botros annulit, et uavarum secunditas, ramorum magnitudinem coequavit : sed hæc quæ prius talis erat antequam offendere Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offendæ multitudinem : ut quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria, et abundantiam terræ numero vinceret idolorum. Pro simulacris, Septuaginta verterunt στύλας, quas nos status, vel titulos appellamus, qui proprie dæmonum sunt, aut hominum mortuorum. Ita et hæretici dum essent in Ecclesia plantati, et crescerent in domo Dei, vocabantur vinea Sorec, et afferabant uberrimos fructus : postea vero quanto plures facti sunt, tanto sibi multiplicaverunt altaria, **106** ut pro uno altari quod verum est, plures erroris sui aras exstruerent, et juxta ubertatem terræ sue exuberaverunt simulacris. Hæreticorum terra secunda est, qui a Deo acumen sensus et ingenii percipientes, ut bona naturæ in Dei cultum verterent, fecerunt sibi ex his idola. Nullus enim potest hæresim struere, nisi qui ardenter ingenii est, et habet dona naturæ; quæ a Deo artifice sunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos doctissimos legimus. Talis Bardesanes, cuius etiam philosophi admirantur ingenium. Isti ergo terra sue bona verterunt in titulos mortuorum, quia omnis doctrina eorum non ad viventes refertur, sed ad mortuos, tam eos quos colunt, quam illos quos decipiunt.

C (Vers. 2.) *Divisum est cor eorum : nunc interibunt : ipse confringet simulacra eorum : depopulabitur aras eorum.* LXX : *Diviserunt corda sua : nunc peribunt : ipse suffodiet altaria eorum : affligerunt tituli eorum.* Tradunt Hebræi hejuscemodi fabulam, suspicionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes : Quamdiu et reges et populi pariter vitulos aureos adorabant, et habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, de quo scriptum est (IV Reg. xvii), quod fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non aiebat reges Israel, qui fuerunt ante eum, cuius nono anno Salmanasar, rex Assyriorum, cepit populum Israel, et eduxit eos in Assyrios, et habitare fecit juxta flumen Gozan in civitatibus Medorum. Quæritur ergo quare sub pessimis regibus ^d capti non fuerint, sed sub eo qui cœperat ex parte aliqua ad meliora converti? Ad quod ἡγεμονοῦσσα inveniunt : excusabat se primum populus, et dicebat, Regum paremus imperiis, nec possumus eorum resistere tyramnidì : colimus vitulos quos adorare compellimur. In diebus autem Osee ab eodem rege præceptum est, ne tanto studio

tum, sive perdentem aliquis rei saporem. Hocque ipsum est, quod Hieron. notat, dictam ab Aquila vineam aquosam, quæ exolesceret, seu perderet saporem vīni.

^c Vito legebatur antea ὑλοπάνωσσαν, quod nostri mss. emendant. Thema est ὑλοπανών, quod silycere, aut luxuriare arborum propriæ sonat.

^d In nostris mss., capti non fuerint.

vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, et in Templo sacrificaret Deo; huic, aiunt, sententiæ populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicit: *divisum est cor eorum*, hoc est, regis et populi, **107** et nulla excusatione remaneunte, nunc interibunt, et tradentur æternæ captivitati; statim enim ut populus dissensit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Hereticorum inter se corda divisa, et contrariis repugnare sententiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperduntur, et confringet, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quæ de suo corde finixerunt, et vastabit titulos, quibus singuli suis appellantur nominibus, et vocaverunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiae, sed illius vel illius esse dicantur.

(Vers. 3 et 4.) *Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, et rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, et serietis fœdus, et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri.* LXX: *Propterea nunc dicent, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orientur sicut gramen judicium super desertum agri.* Postquam confregerit Deus simulacra Israel, et depopulatus fuerit aras, vel status eorum, et extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis.* Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addidit: *Nunc dicent, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum: ideo rex ablatus a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse quid poterat?* Dicite quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quæ vertentur in contraria, fœdus serietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post fœdus, quod Septuaginta interpretati sunt, *testamentum*, germinabit vobis, non seges secunda frumenti, non saltem jumentorum cibus, hordeum, non legumina varia,

A non vites quæ fructus **108** suos in musta desudant, non poma arbores germinabunt, quæ humorem terræ in varios mutant sapores; sed orientur vobis amaritudo, immo amaritudinis judicium, sive æpocrisia, quam Latine in *gramen* vertimus. Est enim genus herbae calamo simile, quæ per singula genicula fruticem sursum et radicem mittit deorsum, rursusque ipsi frutices et virgulta alterius herbæ seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Hæc diximus iuxta LXX interpretes, cæterum in Hebraico nos (**וְנִ**) scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis judicium, de quo et Dominus loquitur in Evangelio: *In judicium ego in mundum istum veni* (*Joan. ix, 39*): et de aliis scriptum est, quod recipiant amplius judicium (*Marc. xii*). Discipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, et aræ lucique subversi, sero dicent: Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus decipientibus, Dominum non timuimus; quid enim nobis profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Hæc loquentur quærentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur. Unde et LXX verba eorum, excusationes falsas transtulerunt, quas propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis* (*Ps. cxl, 4*). Libenter vilis nostris applaudimus, et superati voluptatibus, obtendimus carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba et visiones hæreticorum inouiles erunt. Et serient fœdus, nequaquam cum Deo, sed cum amaritudine, quæ cum dies judicii advenierit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, flent: qui habuerunt consolationem, lugent.

LIBER TERTIUS.

109-110 Non ignoro, Pammachi, difficillimum me duodecim Prophetarum opus [*Al. opusculum*] cedere, certe interpretatum Latinis, et quod magis temeritatem nostram possit arguere, quam scientiam prodere. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil possumus, et pro offerentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis æra superarunt (*Luc. xxi*): quidquid possumus, pri-

num Deo, deinde tibi, qui Dei es, solvimus: illiusque semper versiculi recordamur: *Pollio et ipse facit nova carmina.* Cumque aperium fauorem pro jure amicitiae esse te gaudeam, tacitum eruditiois tuæ judicium pertimesco: magisque te laudantem, quam adversarios detrahentes metuo. Illis enim simulatio detrahit fidem, et non tam judices quam accusatores vocandi sunt. Tu autem qui [*Al. quod*]

Sunt, inquit, qui audacter nos facere auerant, quod arripiimus opus, quod NULLUS ante nos Latinorum tenere ausus est.

b Duo mss., tibi, qui Dei es pontifex, solvimus.

a Malim utique ininterpretatum uno verbo describi. Quamquam Victorius, certe interpretatum, inquit, idem est, quod Græce dicitur, ἀξιός ἡμενεμένον, diligenter interpretatum. At vero luculentus Hieronymus superioris præfatione libri ad Pammachium:

diligis, nequaquam personarum, sed rerum promis sententiam : quamquam et amor recipiat errorem, pulchrumque sit illud ^a Θεοφάστου, quod Tullius magis ad sensum, quam ad verbum interpretatus est, τυρὸν τὸ φύλον περὶ τὸ φύλον μενον, id est, aman-tium cœca judicia sunt. Attamen in istam partem ^b peto magis ut labaris, non odio, sed amore. Tertium in Osee prophetam dictamus librum, et ad vaccas Bethaven usque pervenimus : nobisque interpretationis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere : *A quatuor ventis cœli veni, spiritus, ut celeri cursu ^c varios insidiantium scopulos transeuntes, merces Dominicas, ex omni parte senviente naufragio, ad portus tutissimos perferamus.*

(Vers. 5 et 6.) Vaccas Bethaven coluerunt habita-tores Samariae, quia luxit super eum populus ejus : et æditui ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ulti, confusio Ephraim capiet : con-fundetur Israel in [Al. a] voluntate sua. LXX : Apud titulum domus ^D ὀμορabuntur qui habitant in Samaria : quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus : quia translata est ab eo, et ipsum in Assyrios ligantes, tulerunt munera regi Jarib in domo. Ephraim suscipiet confusionem : confundetur Israel in consilio suo. Quæ sit Bethaven, pro qua LXX transtulerunt, domum ^D, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ulti, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Beihel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariae, quas cum ir-rißione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit : ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sen-tendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, super eo, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare æditui ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebrei vitulos aureos a sacerdotibus ^D ^d furto esse sublatos, et pro his æneos et deauratos reposi-tos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cœlera Assyriis regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant æditui, quod fraus eorum nequaquam posset argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, æditui ejus, id est, vi-tuli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assy-rios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

A perspicue sequens versus ostendit : *Siquidem ipse in Assur delatus est, munus regi ulti.* Statimque sequitur : *Confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua, sive, in consilio suo.* Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel litteris indicatur, et unde se placere æstimaverant, inde vel maxime confunduntur, et offendunt eos quibus mu-nera miserant, æstimantes [Al. æstimantium] non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manaben regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli ar-bitrantur etiam vitulos aureos esse ^e directos. Pro Jarib in præsenti loco Symmachus interpretatus est ^f ὑπερμάχοντι, id est præsuli et defensori. Juxta spi-ritalem intelligentiam laborandum est, quomodo omnia hereticis coaptamus. Vaccas Bethaven, sive, domus ^D, quod interpretatur labor, coluerunt hereti-ci, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare jactabant, dieque judicii quando germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri, lugebit populus super eum, hoc est super vitu-lum, et super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed et æditui, non dixit, exsultabunt, sed exsulta-verunt, ad præteritum tempus referens super gloria sua, qua quondam gloriosa confixerant, eo quod mi-grasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei mi-grasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur hereticici, et pulchro sermone componunt, ^G **112** mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in æternum, et confundentur in voluntatibus suis. Qui-dam et supra et in præsenti loco in commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino dispi-cet. Impium enim est quod juxta historiam intelligi-tur de rege Assyrio, juxta tropologiam ad Christum referri.

(Vers. 7 et 8.) Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ, et disperdenter ex-celsa idoli, peccatum Israel. LXX : *Projecit Samaria regem suum sicut crenum super faciem aquæ, et au-serentur aræ ^D peccata Israel.* Pro spuma, quam LXX et Theodosio φύγοντο, id est, crenum, transtule-runt aridas, ^g scilicet herbas siccaque virgulta, quæ camino et incendio præparantur, Symmachus posuit ἐπίζεμα, volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, et in spumam bullasque assurgentem, quas Græci πομπόλυγας vocant. Sicut igitur spuma, quæ

^a Idem mss. illud Θεοφάστου, æque bene.
^b Brixiana, inquit Victorius, exemplaria legunt : Attamen in istam partem peccato magis, ut labaris non odio, sed amore : quæ lectio non displicet. Estque sensus : Cum in aliorum scriptis judicandis odio, vel amore peccare quis magis soleat : tu in istam partem, mea dijudicando, magis peccato, ut labaris non odio, sed amore.

^c Rectius ferme nostri mss. avaros, pro varios le-gunt.

^d Fabulam hanc narrat Seden-Olam a quo Hieronymus hoc uno abudit, quod Sennacheribo regi fraudem factam tradit : quod Judæi libro illo dicunt Salmanassaro.

^e Alii mss. delatos, alii derelictos præserunt.

^f Quamquam idem est sensus, magis tamen pla-cet Palatinor. codd. lectio ὑπερμάχητη.

^g Ita mss. et Victor. Antea scilicet deerat. Leviora infra castigantur.

super aquam est, cito dissolvitur: sic regnum devum tribuum velociter finietur, et peribunt excelsa, id est, **BA'OMOT** (בָּאֹמֶת), de quibus scriptum est: **Verrum tamen adhuc populus immolabat et adolebat in excelsis** (III Reg. xxii, 44). Ipsa autem excelsa ab sunt, sive **AVGN** (אַגְּנָה), id est, idoli, quod interpretatur inutile, quod idolum et inutile peccatum est Israel. Dissipato autem idolo et excelsis ejus.

(Vers. 9.) **Lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.** LXX: **Spinæ et tribuli ascendent super altaria eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.** Signum ultimæ solitudinis, ut ne parietes quidem et extrema ædificiorum vestigia relinquantur. Eo tempore, dicent montibus, operite nos, et collibus, eadite super nos. Quod Dominus in ultimo tempore captivitatis Judaicæ dicit esse comprehendendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, sive contra omnem dicitur Israel, sciamus τυπικῶς etiam ad totum populum posse transferri, ut quando Romani ceperint Jerusalem, et subverterint templum, sive cum judicii dies venerit, ut alii suspicantur, **113 dicant magno horrore metuentes, montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos,** mori magis optantes quam cernere quæ afferunt mortem. Sed et spiritualis nequitiae Samaria, quæ se a populo Dei divisorat, fecit regem suum transire velociter, sermonem videlicet hæreticorum, atque doctrinam quasi spumam, sive crenum super faciem aquæ, quorum aliud dum videtur, repente dissolvitur, aliud facile est tollere de aquarum summitatibus, et in ignem mittere. Tales sunt hæretici spumantibus verbis lumentes, et arsura præcepta Christi baptismati ac sermonibus illius commiscentes. Quæ omnia pertransibunt, et verba magnifica in quibus laboraverunt, quod interpretatur ab, illico dispergentur, in quibus peccavit Israel: tantaque erit solitudo doctrinæ possimæ, ut spinæ et tribuli ascendant super aras eorum. Spinæ et tribulos ibi nasci, ubi agrorum nulla cultura est, omnibus patet. Isto: spinæ sunt, quæ suffocant sementem, et crescere non sinunt quæ nascentur in manu temulentii, quas pro uva fecit Israel. Dominus enim exspectavit ut saceret uvas, et fecit spinas, sive labruscam habentem uvas similitudinem, et amaro gusto vescentium ora torqueat. Ideo cum judicil tempus advenierit, si fuerint cuncta subversa, dicent montibus, quos prius excelsos putabant, et magistris quandam suis, operite nos: collibusque, cadite super nos. Sed quia in montibus posuit, operite nos: et in collibus, eadite, sacratius aliiquid explanandum est. Montibus, id est, sanctis qui veram habent et non fictam altitudinem, dicent: operite nos. **Beati enim quorum operæ sunt iniquitates** (Psal. xxxi). Et collibus qui non habent altitudinem naturalem, quos dudum putabant habere aliiquid summitatis, loquentur: cadite super nos: montes

^a Pro super, Victor. propter, ad Vulgata lectionem.

^b Idem ad Brixianos codd. neglexerit, quod idem

A enim operient, et colles cadent: hoc autem feci præ pavore et in redibili formidine, per quam et montes et colles humiliabuntur.

(Vers. 9, 10.) **Ex diebus Gabaa peccavit Israel: ibi steterunt.** Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis: **Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripiantur** **114 super duas iniquitates suas.** LXX: **Ex quo colles sunt, peccavit Israel: ibi steterunt: non comprehendit eos in calle bellum super filios iniquitatis: venit ut corriperet [Al. corrumpere] eos: et congregabuntur super illos populi, quando corrupti fuerint in duabus iniquitatibus suis.** Ex eo die quo uxorem Levite turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel (Judic. xix): non quia ultius est injuriam, et scelus sauguiæ vindicavit; sed quia dolore maritali prosilivit ad pugnam, et sacrilegium in Deum suum noluit vindicare: eo quod in domo Michæ ephod et theraphim quæ pro idolis adorabantur, ^b neglexerint. Hic igitur stetit Israel: ibi sum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini: idcirco non eos comprehendet proper Gabaa prælium, sive captivitas, sicut ipsi putant: ibi enim bene fecerunt ut persecuerentur filios iniquitatis; sed corripiam, inquit, eos atque eruditam tota animi mei voluntate, et congregabo adversus illos populorum multitudinem, quia duos fecerunt iniquitates, vindicando hominem, et Dei sui injuriam negligendo. Sive duas iniquitates: quia primum peccaverunt in idolis Michæ, secundo in vitulis Jero-boam: vel certe ^c duos vitulos Samariæ in Dan et Bethel, possumus duas iniquitates appellare, de quibus et Jeremias loquitur: **Duo pessima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquæ viræ; et foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquas contineare** (Jerem. ii, 13). Haec duæ iniquitates contra duo Decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: **Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dii alii absque me** (Exod. x, 2, 5). Septuaginta Gabaa, colles interpretati sunt: A diebus ergo collum peccavit Israel: quando montes Ecclesiæ dereliquerunt, et ad colles, sive clivos descendit hæreticos: doctiorem se putans quam Ecclesia est, et sublimius aliquid reperiisse: ibi steterunt, hoc est, in errore perseveraverunt. Quodque sequitur: **Non comprehendet eos in colle prælium, quidam sic interpretati sunt: quia genuerunt filios iniquitatis, et de Ecclesia recedentes, coeperunt esse in collibus, cum persecutio advenerit, non eos comprehendet prælium, diabolo suos impinguare** **115** nolente. Alii ita: Quoniam ex diebus collum peccavit Israel, et ibi stetit et ultra ambulare non potuit: nonne oportet eum in collibus a prælio comprehendendi? Nonne debent pugnare adversus eum viri Ecclesiastici, ut illus destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint comprehensi et superati, ultra generare non poterunt. Similique Dominus pollicetur, quod corripiat eos atque est.

^c Unus Palatin., vel certe duas iniquitates, duos vitulos, etc., expressius.

erudit, ut cum superali fuerint magistri, congregantur adversus eos discipuli sui, quos ante deceperant, et videant correptionem propter duas iniustitiae, quia et Ecclesiam fontem Domini reliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, speluncas scilicet hereticorum, qui non possunt aquas, id est, doctrinam Salvatoris et sacramentum baptismi contare.

(Vers. 11.) *Ephraim vitula docta diligere trituram: et ego transvi super pulchritudinem colli ejus, et ascendam super Ephraim: arabit Judas: confringet sibi sulcos Jacob.* LXX: *Ephraim vitula* (sive vacca: etenim quod Hebraice dicitur *בָּקָר* (בָּקָר), id est, μόσχος ei δάμαλς, utrumque significat), *Ephraim ergo vitula edocia diligere contentionem: ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus: a superponam Ephraim, et reticebo Judam: roborabitur sibi Jacob.* Locus iste, immo omnia que hoc capitulum sequuntur, magnis obscuritatibus involuta sunt. Hude et nos qui explanare conamur, et prudens simul lector attendat, ut si non veritatem, quod difficillimum est, saltem suspicionem verisimilium investigare valeamus. Haec habet consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam et metaphoram historias exprimat veritatem. Igitur Ephraim similius est vaccæ vel vitulæ, que a juventute sua didicit aream terere, et farreos orbes super acervos segetum trahere, ut palæ a tritico separarentur: et non solum didicit, verum nimia consuetudine coepit amare, quod docta est. Et ego, inquit, transvi super pulchritudinem colli ejus. Verbum Hebreum ^b *אֶבְרַתִּי* (אֶבְרַתִּי), id est, *transvi*, maxime quando a Deo dicitur, semper plaga et adversa significat. Denique et exterminator in Aegypto transisse memoratur. Quia ergo Ephraim vacca vel vitula **116** diligit aream terere, ego, inquit, transvi super pulchritudinem colli ejus, et tumentes cervicum toros jugo imposito edomui. Quid memorem Legis jugum? ipse ascendi super eam, et me ita laborante, Judas, hoc est, due tribus cooperunt arva scandere vomere, et in sulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim, et arante Juda, confregit sibi sulcos Jacob. Hic Jacob ad distinctionem Israel et Judeæ, duodecim tribus intelligamus: quod experient aratis [Al. rastris] glebas frangere, terramque coimmunere: ut emollita recipiat semen tem, et secunda post modicum seges pullulet. Pro tritura, vel area, contentionem Septuaginta transtulerunt, et est sensus: Quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo et aseendam super pulchritudinem colli ejus: ut dicat contentious vacca atque lascivens laborare, quod non vult. Judas autem arabit sponte sua: quia habet templum, et moratur in lege, ut tota certam duodecim tribus arva præparent ad serendum. Quidque sequitur juxta eisdem Septuaginta; *Superponam Ephraim: et reticebo Judam, roborabitur sibi Jacob,*

^a Legimus ex nostris mss. *superponam*, juxta Graecum *περιβάνω*, vel *ἐπιθάσω*, ipsumque Hieronymum *inferius*, ubi locum hunc repleat. Antea erat *superponam*.

^A hic esse sensus potest: Ephraim qui contentiousus est et non vult Legis onera portare, imponeat captivitatem. Judam autem parumper relinquam, et nihil loquar de eo: quicumque autem tam de Ephraim, quam de Juda mea præcepta servaverit, roborabitur sibi et vocabitur Jacob. Secundum ἀναγνώστην hoc dici potest, quod Ephraim qui eruditus fuit in lege Dei, ut terret aream Scripturarum, et meditaretur in eadie ac nocte, coepit diligere contentionem et jugum Legis abdicere, et contendere contra Ecclesiasticos in subversionem audientium. Unde Dominus elevatam cervicem et sibi sublimia promittentem, vel jugo premet, vel ipse trahiens calcabi pedibus suis, et ascendet super eum, ut sciat se habere Dominum. Judas autem, hoc est, Ecclesiasticus arabit, in cœpto opere perseverans. Sive: *Retinebo*, inquit, *Judam, Non enim sani indigent medico, sed qui male habent* (Luc. v). Jacob vero qui interpretatur *supplantator*, et quotidie supplantat vitia atque peccata, et accipit primicia fratris sui, et heres paternæ **117** possessionis est, et dormit in Bethel, quod interpretatur *domus Dei*, sulcos glebasque confringet, ut molli sinu jactantam semen terræ augecipiat, et faciat centum indios hordei, sive, ut habetur in Hebreo, centuplum. Neque enim credendum est quod patriarcha Isaac hordeo studuerit, et non frumento. Usque hodie vir Ecclesiasticus Jacob glebas historias et litteras duritiæ confringit in partes, et spiritualiter dividit, ut possint fruges reddere spirituales. Quod quidem et Dominum legimus, ut quinque Legis panes, C quos integrum populus comedere non poterat, in frusta conciperet: ut per apostolorum manus descendos credentibus daret (Luc ix). Quod autem dicit juxta Septuaginta, roborabitur sibi Jacob, ostendit sibi omnem laborantem laborare, ut fructus capiat sempiternos.

(Vers. 12.) *Seminata vobis in justitia, metite in ore misericordiae. Innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui decebit vos justitiam.* LXX: *Seminata vobis in justitia, vindemiate structum vitæ; illuminate vobis lumen scientiæ, quoniam est tempus: querite Dominum, donec veniant fruges justitiae vobis. Servat ab agricolis semel cœptam translationem. Dixerat Ephraim vitulam edociam trituram areæ amare ac diligere, et se ascendisse super collum ejus, et arasse Judam, et confregisse sulcos, sive glebas Jacob. Nunc præcipit ut seminant sibi per poenitentiam, et seminant in justitia, id est, in Lege, metantque in misericordia, id est, in gratia Evangelii. Ibi enim: *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. xxi): hic legimus: *Qui te percusserit in dexteram manillam, præbe ei et alteram* (Matt. v, 39). Cumque seminaveritis in justitia, et mesqueritis in misericordia, innovate vobis læta novalia. Redditque causas cur seminant, cur metant, cur innoverent læta*

^b Idem mss. aspirant, *Habarthi*.

^c Interserunt Palatini mss. *vobis*, hic atque inferius, ubi iste recurrat locus: estque revera et in Graeco Alexandrino codice levior.

novalia. *Tempus, inquit, requirendi Dominum est, A* *cum venerit, Christus atque Salvator, qui docebit nos justitiam, quam nunc speratis in Lege : Finis enim Legis Christus est ad justitiam omni operanti bonum (Rom. x).* Pro eo quod nos diximus, metite in ore misericordie, Septuaginta transtulerunt, vindemiate fructum vitae : magisque semini convenit messio, quam vindemia : fructus autem vitae ipse est, qui et lignum vitae. Et 118 pro eo quod nos posuimus, innovate vobis novale, illi verterunt, illuminate vobis lumen scientiae, ut ex operibus atque mandatis Legis notitiam habere mereamur, juxta illud quod in quodam libro legimus : *Desiderasti sapientiam : serva mandata, et Dominus dabit eam tibi (Eccli. i, 33).* Qui enim mandata in opera verterit, seminat in justitia, et metet ex ea fructus vitae. Unde et alibi legimus : *Mandatum Domini lucidum illuminans oculos (Psal. xviii, 9).* Et Isaías ad Dominum dicit : *Lux præcepta tua super terram.* Et in alio loco : *A mandatis tuis intellexi (Psal. cxvii).* His quoque, qui ab Ecclesia separati sunt, et falsum sibi Christianorum nomen assumunt, præcipitur ut agant poenitentiam, et utrumque recipient Testamentum : in Veteri justitiam seminarent, in Novo metant misericordiam : et illuminent sibi lumen scientiae, sive innoverent sibi novalia, et requirant Dominum, qui docere eos potest veram justitiam, falsosque magistros destruant, a quibus non discunt justitiam, sed iniquitatem.

(Vers. 13.) *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis : comedistis frugem mendacii.* LXX : *Quid reticetis impietas, et iniquitates ejus vindemias : comedistis fructum mendacem.* Cogor contra voluntatem meam saepius de Hebræe linguae proprietatibus disputare : neque enim rhetorum more sententias repetimus, verba construimus, et audientes vel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamus : sed quæ obscura sunt, maxime alienæ linguae hominibus explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus, arabit *Judas*, in Hebraico legitur JEROS (יְהוָה) per Iod primam litteram, quam Septuaginta VAS (υἱός) putantes, interpretati sunt, et tacebo. Nunc quoque in Hebræo scriptum est ARASTHEM, (אַרָּשֵׁת) quod nos vertimus, arastis : pro quo Septuaginta transtulerunt, quid reticetis : simili errore quo supra, silentium pro aratione interpretantes. Est autem sensus iste dictorum : Super collum vitulæ Ephraim contentiosæ amantisque tritaram ego transivi, et ego ascendi, ut, arante Juda, et confringente sulcos, Jacob tereret aream, et solis ferret calorem. Monique eos ut seminarent in justitia, et meterent in misericordia, et facerent sibi novalia : tempusque requirendi Dominum illud esse 119 cognoscerent, quo venturus est qui docebit nos justitiam. Me hæc jubente, et volente de lætis novalibus fructus justitiae ac misericordiae accipere, araverunt impietatem, qua egerunt impie contra Dominum, re-

A linquentes Creatorem, et colentes idola, et messuerunt iniquitatem, de malo semine malas fruges recipientes, de quibus fecerunt non solum panem subcinericum, sed fraudulentum atque mendacem, qui vana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt hæretici, qui arant sermone composito, et protegunt vel tacent impietatem : ne inpietas esse videatur, sed credatur pietas. Unde quia dixerunt in corde suo, non est Deus (Psal. xiii), corrupti sunt et abominabiles facti sunt, et messuerunt, sive vindemiarunt iniquitates. Quomodo enim radix omnium malorum est avaritia (1 Tim. vi) : sic peccatorum scelerumque cunctorum radix est impietas, quam qui araverit, sive seminaverit, metet iniquitates. Qui igitur araverunt impietatem, et messuerunt iniquitates, comedenterunt fructum mendacii : omnia quæ falsa sunt deceptis populis prædicantes, ut non querant panem verum, qui de cœlo descendit : sed panem mendacii, qui suffocat et interficit devorantes.

(Vers. 14 et 15.) *Quia confusus es in viis tuis : in multitudine fortium tuorum consurget tumultus in populo tuo, et omnes munitiones tue vastabuntur : sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit [Vulgat. judicavit] Baal in die prælii, matre super filios allisa, sic fecit vobis Bethel a facie malitiae nequitiarum restrarum.* LXX : *Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuae, consurget perditio in populo tuo, et omnia murata tua ubibunt ; sicut principes Salmana de domo Jerobaal in diebus belli, matrem super filios alliserunt, sic faciam vobis, dominus Israel , a facie malitiarum 120 restrarum.* Ideo comedistis frugem mendacii, et in cunctis quæ proposuistis, spes vos vana decepit; quia confusus es, o Ephraim, in viis idolatriæ tuae : hæc sunt enim viæ tuae, et in multitudine fortium tuorum, non in Deo habens spem, sed in exercitus robore. Itaque consurget tumultus in populo tuo, quod Hebraico dicitur, SAON (שָׁׁוֹן), id est, sonitus et fremitus ululantis exercitus, quibus clamantibus, omnes munitiones tue vastabuntur, et ea quæ munita arbitraris et tuta, patebunt hostibus, et sic vastabuntur, quomodo vastatus est atque contritus Salmana princeps Madianitarum, qui interfactus est a domo Jerobaal (Judic. viii). Haud dubium quin Gedeonem significet, qui ex eo quod destruxit sanum Baal, lucumque succidit, et ille se vindicare non potuit, cognomenum Jerobaal sortitus est, id est, ulciscatur se Baal ; ut quomodo Salmana interfecit filios coram matribus suis, ipsis quoque matribus deinceps interfecit : sic et filii tui, o Ephraim, te præsente interficiantur [Al. interficiuntur], qui et ipse trucidandus es. Querimus, ubi scriptum sit, quod Salmana matrem super filii occiderit : legimus in Judicum libro loquente Gedeone ad principem Madian : *Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita sine filiis erit inter mulieres mater tua (Judic. viii).* Sicut

^a Sic ferme eleganter mss. Antea erat comedetis.

^b Victorius ait : Hæc non Gedeonis ad Salmana, sed Samuelis ad Agag verba sunt, ut constat II Reg.

xv. Gedeonis autem et Salmana historia scribitur Judicum octavo capite : in quo hoc tantum proditur quod a Salmana occisi fuerint in Thabor fratres Ge-

igitur vastatus est Salmana ab Jerobaal, quem male quidam arbitrantur Jeroboam filium Nabath, qui decem tribibus praefuit, et vastatus est, ut in Hebreo continetur, ab ΑΑΒΕΛ (אַבָּאֵל), id ipsum significante, quod et *Jerobaal*, sed breviori disertiorique sermone : sic fecit vobis, o Israel, a facie malitiarum vestiarum Bethel, in qua vitulum aureum posuistis, et estis venerati *Ægyptios* deos. Pro *Bethel*, quod interpretatur *domus Dei*, LXX transtulerunt *domus Israel*, 121 quod in Hebreo penitus non habetur. Evasimus ultiunque de confragois locis : nunc in altum vela tendentes, allegorix pelagus transeamus. *Quia confusus es*, o Ephraim, in viis, sive, in curribus tuis, de quibus scriptum est : *Hi in curribus et hi in equis* : nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur (*Psalm. xix, 8*) : et confusus es in multitudine fortium tuorum, quos tibi falsa scientia roborasti : ideo consumget tumultus et sonitus in populo tuo. Quidquid enim loquuntur haeretici, non habent vocem sententias explicantem, sed tumultum clamoremque et sonitum. Et omnes munitiones tuas, sive quæ murata sunt, vastabuntur (non enim testimonii Scripturarum, sed arte dialectica, et argumentis philosophorum munita sunt atque constructa) sicut vastatus est quondam Salmana a Gedeone, matre super filii imperfecta. Cujus historiæ et octagesimus secundus psalmus meminit : ubi inter cæteros duces Madian etiam Salmana fuisse commemorat, dicens : *Fac eis, Domine*, haud dubium quin eos significet qui contra Dominum inierunt pactum sive testamentum, sicut Madian et Sisarae (*Ps. lxxxii, 12, 13*). Et post reliqua : *Pone*, inquit, *principes eorum sicut Oreb et Zeb, et Sebee, et Salmana, omnes principes eorum qui dixerant : haereditate possidemus sanctuarium Dei*. Et in hoc eodem psalmo duces haereticorum describuntur, qui altare Dei sibi vindicare conati sunt. Quodque sequitur : *Sicut fecit vobis, Bethel, a facie malitiae nequitarum vestiarum*, proprie haereticorum principibus coaptatur, quod eis fecerit Bethel quam ipsi vocant Bethel, hoc est, *domum Dei*, et falsam Ecclesiam ; ut sit sensus : Sic vobis faciet Ecclesia vestra quam vocatis domum Dei : cæterum ex quo a vobis tenetur, appellanda est Bethaven, id est, *domus idioli*, propter multitudinem malitiarum vestiarum.

deonis uterini : propterea que Gedeonem ad eum dixisse : *Vivit Dominus, quia si servassetis eos, non vos occiderem*. Verum tamen fuisse historiam, quam Hieronymus prodit, negari non potest, asseverante illam Osee propheta hic, dum ait : *Sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa*. Sicut enim in libro Iudicum uterinos Gedeonis fratres occisos, ita hic una cum illis matrem quoque necatam a Salmana scribitur. Nec refert quod in libro Iudicum hujusmodi verba non recenseantur, quando aliqui tunc dicta ex utroque loco, Samuelis exemplo Hieronymus conjicit. Jungit enim ipse sapientius testimonia, et ex diversis locis unam contexit historiam. Constat hoc Zachariæ capite undecimo, ubi ea Prophetæ verba : *Non pascam vos, veluti ad Moysen dicta interpretatur, dum scribit : Quamobrem indignatus dici ad Moysen : non pascam vos, dimille me, et disperdam*

A (Cap. XI. — Vers. 4 et 2.) *Sicut mane transiit, pertransit rex Israel* : quia puer Israel, et dilexi eum, et ex *Ægypto* vocavi filium meum : vocaverunt eos : sie abierunt a facie eorum : *Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant*. LXX : *Mane projecti sunt, projectus est rex Israel, quia parvulus Israel, et ego dilexi eum, et ex Ægypto vocavi 122 filios eius*. Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea ipsi : *Baalim immolabant, et sculptilibus adolebant* b. Diversis figuris eumdem explicat sensum. Qui supra dixerat : *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ* ; eo quod spuma et bullæ in aquarum summitatibus natantes celeriter dissolvantur : nunc eamdem rem sub alia ponit similitudine. Sicut enim ortus aurora et diluculum et principium diei, quod B appellatur mane, inter noctissolisque viciniam transit celeriter ; ita ut finiat nox et clarescat dies : sic rex Israel, id est, decem tribuum velociter transit. Exponitque beneficia quæ in ipsum contulerit Deus. Dum, inquit, esset puer et parvulus, et captus in *Ægypto* teneretur, intantum eum dilexi, ut mittemer servum meum Moysen, et ex *Ægypto* vocarem filium meum, de quo dixi in alio loco : *Filius primogenitus meus Israel* (*Exodus. iv*). Et quia Israel singulariter quidem dicitur, sed pluraliter intelligitur : quomodo et populus et Ephraim et Judas : siquidem in numero singulari multus est numerus, qui hoc numero continentur, veteris recordatur historiæ, quod vocaverit quidem eos per Moysen et Aaron, qui vocaverunt eos, ut egredierentur de *Ægypto* : ipsi vero vocati ab eis recesserunt a facie eorum, vertentes ei terga, et mentis duritiam gestu corporis indicantes. Nec eis suffecit vocantes contemnere, nisi immolarent Baal et sculptilibus suis, sive simulacris adolerent incensum. Adorasse eos Baal primum sub Achab rege Israel legimus, qui Sidonii regis filiam Jezabel duxit uxorem, et Babylonum ac Phœnicis idolum transtulit in Samariam. Ergo distantia peccata temporibus, uno sermone conjungit : quomodo primum vocati sint de *Ægypto* et appellati filii, deinde in solitudine recesserint a Deo, Beelphegor magis colentes, quam Deum, et postea in terra sancta Baalim et Astaroth, et ceteris idolis servierint. Et transire haereticos instar diluculi, et regem eorum diabolum, vel haeresiarcham intelligit C eos.

D eos. Et paulo inferius scripta ab Isaia, veluti in erro ad populum dicta sint, prodit in hæc verba : *Quibus et in eremo locutus sum : Si audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis*. Hæc enim verba non nisi Isaiae primo capite reperiuntur : Sic Paulus Apostolus Rom. ix, ex Genesi et Malachia connectens testimonium, veluti unius loci illud sit, ponit, dum ait : *Quin major serriet minor, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui*. Sic Marcus cap. i, Malachia et Isaiae testimonia jungens, Isaiae tantum, non etiam Malachia nomen apponit. Itaque toto aberrant coelo, qui hic memoria lapsum D. Hieronymum putant.

^a Victor. transit, ex Vulgata et subnexa Hieronymi expositione. Sed et pertransiit continuo legendum erat ex eadem Vulgata : ut et duo præferunt Palatini codd.

^b Addunt ms. duo Palatini incensum.

gimus, quos in infanthia (quando crediderant in Ecclesia, et erant parvuli, et Christi nomine censebantur) dilexit eos Deus, et vocavit **123** illos de tribulatione et tenebris Aegypti. Vocavit autem per apostolos et doctores Ecclesiarum. Cumque a meis, inquit, ducibus sint vocati, recesserunt a scie eorum, et adoraverunt Beelphégor, hoc est, suis vitiis et libidinibus servierunt, et postea immolabant Baalim et simulacris, quae sibi confinxerant. Singuli enim hereticorum habent deos suos, et quodcumque simularient, quasi sculptile colunt [Al. ponunt] atque constat. Pro eo quod nos diximus: *Ex Aegypto vocari filium meum* (*Math. ii*), Septuaginta transstulerunt: *Ex Aegypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur: nullique dubium est, Matthæum de hoc loco sumpsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostræ translationi, dent Scripturam, de qua Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus sit in Domino Salvatore, quando de Aegypto reductus est in terram Israel. Et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare. Hunc locum in septimo volumine Julianus Augustus quod adversum nos, id est, Christianos evomuit, columnatuer, et dicit: quod de Israël scriptum est, Matthæus evangelista ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breviter respondemus: Primum Matthæum Evangelium Hebreis litteris edidisse, quod non poterant legere nisi hi qui ex Hebreis erant. Ergo non propterea fecit, ut illuderet ethnicis. Sin autem Hebreis illudera voluit, aut stultus, aut imperitus fuit: stultus, si aperatum fixit mendacium: imperitus, si non intellexit, de quo haec dicentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinataque compositum est: Imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimonis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus quod ea quae τυποὶ precedunt in aliis, juxta veritatem et adimplectionem referantur ad Christum: quod Apostolus in duabus montibus Sina et Sion, et in Sara et Agar fecisse cognovimus. **124** Neque enim non est Sina mons, et non est Sion: non fuit Sara, et non fuit Agar; quia haec apostolus Paulus ad duo retulit Testamenta (*Gal. iv*). Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo Israel, qui vocatur ex Aegypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriæ quasi insans et parvulus est vocatus: sed perfecte referuntur ad Christum. Naga et Isaac in typo Christi fuit quod futuræ mortis ligna sibi ipse portaverit (*Genes. xxii*): et Ja-

^a Mendosa hec tenus obtinapit, videant Scripturam, neque enim aut ipse locum innuit Hieronymus, aut in scrutantur de Scripturis, auctor est; sed omnes provocat, si sciunt, ut dixi locum notent. Frequens est S. Doctoris istib[us] provocandi formula: *Domi Scripturam: indicent locum.* Nos ad mss. fidem corrigimus, e quibus alter Palatinus etiam pro verbis, de

A coh quia Liam dolentem oculos, et Rachel pulchram habuerit uxorem (*Gen. xxix*). In Lia que major erat, cæcitatem intelligimus Synagogæ, in Rachel pulchritudinem Ecclesiæ: et tamen qui ex parte typi fuerunt Domini Salvatoris, non omnia que secesserant, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum precedat in typo, jam non est typus, sed historia veritas appellanda est. Hæc breviter ut in Commentariis diximus: nunc ad reliqua recurramus.

(Vers. 3, 4.) *Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachii meis, et nescierunt quod curarem eos.* In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. *Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum,* et declinavi ad eum ut vesseretur. LXX: *Et ego colligavi* [Al. collocavi] *Ephraim, suscepit eum super brachium meum;* et non cognoverunt ut sanarem illos in corruptione hominum: extendi eos in vinculis charitatis meas. *Et ero illis, quasi dans alapas homo super maxillas ejus:* et respiciam ad eum prævalens ei.

Multum inter se Hebraicum et Septuaginta Interpretum editio dissonant. Tentemus igitur juxta Hebreas historiam: juxta LXX, ἀνεγέρθη τερρε. Qui supra dixerat: *puer Israel et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum;* et postea intulit quod perpetraverit nefas, Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant, nunc narrat quo Israel amore dilexerit, secundum illud quod in Deuteronomio legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut sole homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum* (*Deut. i. 31*).

125 Et in alio loco: *Expandit alas suas et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis* (*Ibid. xxxii, 11*). Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne lediceretur in solitudine, et ne vel sciu vel tenebris terretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna (*Exod. xiii*): ut quos protexeram, mea illustrarem et sanarem lumine, cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dodi locum penitentiae, et ignoraverunt quod curarem eos, et vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, et pristines redderem sanitati. Curavi autem eos propter funiculos et vincula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac, et Jacob astrinxeram. Pro Adam enim Aquila et Symmachus et Septuaginta et Theodosio, et homines transstulerunt: ut dicent, in funiculis hominem traham eos, in vinculis charitatis. Quidque sequitur: *Ero eis quasi exaltans jugum,* pro quo interpretatus est Symmachus: *et pulaverunt quod imponerem jugum super maxillam eorum,* duplicitate accipitur: aut abstuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum: aut Legem meam quasi gravissimum jugi

qua Evangelista repetit, dentque unde Evangelista. Mox quoque sit reposimus pro est.

^b Proprius tamen ad fidem est. Græcis spissæ litteris ab ipso Evangelista conscriptum. Vide que hac de re notavimus ad Catalog. cap. 3.

* Duo Palatini mas., universi homines.

pondus arbitrii sunt. Et dedi eis escam manna in A deserto (*Exod. xvi*), quo vescerentur, hoc est enim, quod ait, *declinavi ad eum, ut vesceretur*: pro quo interpretatus est Symmachus, et *declinari ad eum cibos*. Non quod Deus ad eum declinaverit, sed quod cibam mannas ad eum fecerit declinare. Alter: Instantum dilexi eos, et tam clemens pastor sui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem (*Luc. xv*): ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem: et qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Nemo renit ad me, nisi Pater qui misit me truxerit eum* (*Joan. vi, 44*). Et arbitrii sunt jugum meum leve, esse gravissimum: et *declinavi ad eos deserens regna celorum*, ut cum eis ^a vescerer, assumpta forma hominis, sive dedi eis esum Corporis mei: ipse et cibus et conviva. Transeamus ad intelligentiam spiritualem, juxta Septuaginta duntaxat interpretes: ne si utrumque et secundum historiam, et 126 secundum ἀναγνώσθη voluerimus exponere, tandem libri magnitudinem. Illis immolantibus Bealim quæ de suo corde finxerunt, et me vocante, fugientibus a facie mea (ita enim in Septuaginta continetur), ego clementissimus Dominus ligabam pedes Ephraim, ne a me longius fuderent: hec enim significat οὐκερόδειξ. Ligabam ^b autem testimoniis Scripturarum, et disputatione magistrorum Ecclesiæ, ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret, non intelligentes quod patientia Dei salutis eorum esset occasio. Unde in corruptione hominum, videlicet magistrorum, qui eos decepterant contractos perfidias frigore, extendi calorem fidei, et quasi repugnantes vinculis meæ dilectionis astrinx. Et quia non sua sponte currebant, sed vinci funibus trahabantur, paululum maxillas eorum alapis verberavi, non puniens; sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciæ. Qui autem pater est, lascivientem filium palma percudit manus [*Al. manu*]. Et pulchre non dixit, ero eos alapis verberans, sed quasi homo maxillas manu percutiens. Percudit autem Deus filios aberrantes comminatione poenarum, Evangelica lectione, et testimoniorum prophetarum. Cumque sic percosserit in maxilla, ut haeresicorum panem atque doctrinam excusat de ore polluto: tunc respicit ad eum, dicensi sibi filio verberato: *Respic in me, et miserere moi* (*Psal. lxxv, 16*). Et iterum: *Respic et eaudi me, Domine Deus meus* (*Psal. xii, 4*). Cumque en respererit, prævalebit, sive proderit eis, id est, superabit adversarios, et de fugitivis servos faciet. Sivedabit eis verum et dulcem cibum, qui prius haereticorum mendacia et cibos amarissimos devorabant.

^a Idem mas., *sum eis versarer: et corruptius pa-*
lo post, dedi eis optime sensum corporis mei, etc.

^b Corrigit Victor. *Ligabat ex quatuor Florentiae codicibus, mutari sentiens personam. Nostri vero mss. non suffragantur. Tantum pro patientiam, quod bis paulo post nomen recurrat, legunt potentiam, et*

(Vers. 5, 6 et 7.) *Non revertatur in terram Ægypti, et Assur ipse* [Vulg. addit est] *rex ejus, quoniam noluerunt converti. Cœpit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus: et comedet capita eorum, et populus meus pendebit ad redditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.* LXX: *Habitabit Ephraim in Ægypto, et Assur ipse rex ejus: quia noluit converti. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requieavit 127 in manibus illius, et comedent de cogitationibus suis: et populus ejus suspensus est ex incolatu suo, et Deus super pretiosa ejus irascetur, et non exaltabit eum. Quando dicit: non revertetur in terram Ægypti, ostendit quod reverti cupiat, sed ire non possit. Reverti autem cupiebat Israel ab Ægyptiis auxilium efflagitans; sed possessus est ab Assyrio, qui cepit eum, et dominatus est illius jure victoris, et hoc passus est, quia converti noluit, nec agere penitentiam. Vel certe dicamus, quod reversus sit in terram Ægypti, quando Ægyptios in terra sancta adoravit deos, vel illo sensu accipendum, quo supra dictum est: *Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt. Cœpit itaque gladius in civitatibus ejus, sive irruet, ut interpretatus est Aquila, aut vulnerabit, ut Symmachus translutit.* Et vide quantum pondus sit miseriarum, ut non agri vel possessiones ac rura vastentur; sed medias civitates hostis introeat, et consumat electos ejus, sive *brachia* illius, ut interpretatus est Symmachus, quod Hebraice dicitur *BADDU* (υτω). Cumque consumpsert gladius electos, et principes, sive robur exercitus, et devoraverit vel capita vel consilia eorum, ut non possint aliquid invenire praesidium, tunc plebs miserabilis quæ ad me reverti noluit, meum ad se redditum præstolabitur. Et sero aget penitentiam, hostibus cuncta vastantibus. Itaque quia peccata grandia grandibus sunt punienda suppliciis, imponent eis qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Assyrio mucrone truncatis) jugum gravissimum servitutis, et imponent pariter quod non auferetur juxta litteram, nisi spiritualiter tollatur in Christo. Juxta Septuaginta ^c habilitabit Ephraim in Ægypto, terram sanctam se habere dicens, et Ecclesiam Domini Salvatoris; sed vitiis atque peccatis et perversitate fidei semper in Ægyptio commoratus est. Quia igitur habitavit in Ægypto, sensus magnus Assyrius erit rex ejus: non luit enim reverti ad Ecclesiam, et virtute perdita, id est, Christo, qui est Dei virtus et Dei sapientia, semper in languore versatus est, et infirmus fuit, cunctis dæmonibus ac perturbationibus subjacens: indecirco gladius, 128 hoc est, scientia spiritualis, vel sermo Ecclesiastici viri, vastans atque debellans semper versusabitur in urbibus ejus, quas impie exstruxit*

inferius attrahi pro astrinx.

^c Rursus Victorius ex Florentinis eodd. emendat habitavit juxta Græcum κατάχνεται: itemque inducit copulam et in hunc modum, *terram sanctam habere* se dicens Ecclesiam Domini Salvatoris.

contra Dominum, et ipse gladius requiescat in manibus ejus, ut occisus ab alio, alium non possit occidere, nec contra adversarium levare manum. Denique recipient, et vorabunt secundum consilia sua. Ius felix autem populus et vulgus indoctum suspirabit antiquam patriam, et captum se esse sentiet, sive penderit in incolatu suo, nesciens quid agat, et quo vertatur ignorans. Deus vero super pretiosa eorum, aurum videlicet et argentum quae acceperant ab eo, de quibus saepe diximus, irascetur, et nequaquam liberabit eum qui suo vitio corruit. Hoc juxta LXX; eudem autem sensum et Hebraico coaptabimus.

(Vers. 8 et 9.) *Quomodo dabo te, Ephraim: protegam te, Israel?* quomodo dabo te sicut Adama: ponam te ut Seboim? *Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est paenitudo mea.* Non faciam furorem irae meae: non convertar, ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego sum [Vulg. tacet sum] et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem. LXX: *Quid faciam tibi, Ephraim: protegam te, Israel?* Quid faciam tibi? sicut Adama ponam te, et sicut Seboim: conversum est cor meum ^a in ipso: simul conturbata est paenitudo mea. Non faciam juxta iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim: quoniam Deus ego sum, et non homo: in te sanctus: et non ingrediar civitatem. In eo loco ubi nos et LXX interpretati sumus: *protegam te, Israel?* in Hebraico scriptum est AMAGGENACH (אַמְגָנָח) quod Aquila transtulit, ὅπλω κυκλώσω σε, id est, scuto circumdabo te. Quod cum in bonam partem putaremus intelligi, et significare protectionem, ex editione Symmachii contrarius nobis sensus subjicitur; dicentis, ἔπλωσε σε, id est, tradam te. Ex translatione quoque Theodotionis non prospera, sed adversa demonstrantur: ἀφοτίσσεις οὐδὲν significat, nudabo te, et auferam a te ὅπλον, hoc est, scutum, quo te ante protexeram: et hic sensus magis convenit Domino comminanti. Quod igitur dicit, hoc est: quoniam noluerunt converti, et Assur factus est rex eorum, devorabit gladius et urbes et 129 principes et populum, et imponetur eis jugum, quod non auferetur ab eis: et quia videbatur dura sententia, nequaquam eis locum paenitentiae derelinques, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: *Quid tibi faciam, Ephraim?* quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama et Seboim ponam te, quae duæ sunt quinque urbium, sicut in Genesi legimus: *Sodoma et Gomorrah, Adama, et Seboim et Bale,* quæ est Segor, et Syro sermone Zoara dicitur. Ponam itaque et vertam te in solitudinem, et delebo usque ad cineres ac favillas, sicut delevi Adama et Seboim. Cumque duram, immo crudelem sententiam protulisset, rursum parentis affectu misericordia vincitur, et austeritatem judicii pietate mitigat patris. Dicit enim: *Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est paenitudo mea.* Statim ut locutus sum, me Ephraim et Israel

A sicut Adama Seboimque positurum, mea comuta sunt viscera. Pœnituit me meum quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam secundum furorem iracundie meæ, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim: non enim percutio ut perdam in perpetuum; sed ut emendem. Crudelitas mea pœnitentiae et pietatis occasio est: *Deus enim ego sum, et non homo.* Homo ad hoc punit ut perdat, Deus ad hoc corripit ut emendet. *In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem,* hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam, quibus jus summum summa malitia est; mea autem lex meaque justitia est salvare correctos. Possumus et aliter dicere: quia B primus Cain parricida exstruxit civitatem in nomine filii sui Enoch, in hujuscemodi urbem Dominus non ingreditur, quæ ex scelere et sanguine et parricidio fabricata est. Sin autem voluerimus legere, *quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel?* Sic intelligentum est: Quid tibi faciam? num protectione dignuses, qui tanta fecisti? Notandum quoque quod ubi contra Judam dicitur, id est, populum Dei, non Adama ponitur et Seboim, sed Sodoma et Gomorrah. Legimus enim in Isaia: *Audite legem Dei, 130 principes Sodomorum: attendite verbum Domini, populus Gomorrhæ (Isai. 1, 10).* In Evangelio quoque civitas, quæ et apostolos non receperit, excutientibus eis pulvrem pedum suorum, dicitur de ea, quod in die judicii tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ, quam civitati illi (*Mat. 10*). Et ad Jerusalem prophetalis sermo dirigitur: *Justificata est Sodoma ex te (Ezech. xvi).* Datur ergo nobis suspicio, quod Sodoma et Gomorrah principes fuerint in peccato, et Adama et Seboim earum exempla selectæ sint, quod potentes potenter tormenta patiantur (*Sapien. vi*): et servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulet multis (*Luc. xii*). Unde et Ecclesiastici viri, si iisdem quibus haereticis sceleribus continentur, nequaquam Adama et Seboim, quæ inferiores sunt; sed Sodoma et Gomorrah, quæ majorum criminum esse dicuntur, cruciatis subjacebunt. Ad haereticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur Dominus, quod nisi egerit pœnitentiam, ponantur sicut Adama et Seboim, ut nullam spem habeant salutis. Rursum ut clementissimus pater dicit se suam mutare sententiam, et pœnitere quod talia sit locutus, ut illos quoque ad conversionem et ad pœnitentiam provocet. Non faciam, inquit, in furore meo, non disperdam Ephraim. Quantum, inquit, in me est, quantum ego cupio, si errorem veritate correxerit, si me magis amaverit quam principes haereses, Deus enim ego sum, et non homo, lapsis manum porrigan, errantes ad salutem vocabo. Et quia sanctus sum, propterea non ingrediar civitatem, id est, conciliabula et urbes haereticorum. Foras exeuntes de ur-

^a *Voces in ipso, tum ad subsequentis finem versiculi, in te, mss. Palatini ignorant.*

bibus suis, libenter recipio : in civitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixit, *non ingrediar civitatem*, et juxta LXX sequitur : *post Dominum ambulabo*, quidam sic interpretati sunt, ut dicerent Domino populum respondisse, et esse sensum : Quia conversum est cor tuum in te, et non secundum peccata nostra fecisti nobis; sed imitaris clementiam tuam, et nostra delicta non punis, et polliceris te sanctum et clementem in nostri medio versaturum ; idcirco et ego malorum hominum non ingrediar civitatem : nec ero de numero peccatorum ; sed ambulabo post Dominum Deum meum. Hebrei autem ex persona Dei ita edisserunt : **131** Non te derelinquam : non ibo ad aliam gentem : nec ingrediar alteram civitatem.

(Vers. 10 et 11.) *Post Dominum ambulabunt* : quasi leo rugiet : *quia ipse rugiet* : et *formidabunt filii maris*, et *volabunt* [Vulg. *avolabunt*] *quasi avis* [Al. *aves*] *ex Aegypto*, et *quasi columba de terra Assyriorum* : et *collocabo eos in domibus suis*, dicit Dominus. LXX : *Post Dominum ambulabo* : *sicut leo rugiet* : *quia ipse rugiet*, et *formidabunt filii aquarum*, ^a et *volabunt quasi avis ex Aegypto*, et *quasi columba de terra Assyriorum* : et *collocabo eos in domibus suis*, dicit Dominus. Dominus prospera pollicente, populus converteretur ad eum : et ambulabit post Dominum ; *quia Dominus rugiet quasi leo*. De quo et Amos propheta commemorat : *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam* (Amos 1, 2). Rugiet ^b autem quando dicit : *sicut Adama, ponam te ut Seboim*. Cumque ille rugierit, tunc *formidabunt filii maris, sive aquarum*, ut LXX translaterunt. Etenim verbum **MAIM** (מַיִם), quod per tres litteras scribitur **MEM**, **JOD**, **MEM** : *si legatur MAIM, aquas significat* : *si MEJAM, de mari intelligitur*. Hæc Hebrei ad adventum Christi referunt, quem sperant esse venturum. Nos jam transacta convincimus ; *quia et de Aegypto, et de Assyriis, hoc est, ab Oriente et Occidente, et ab Aquiloni et a Meridie venerunt, et quotidie veniunt qui discubant cum Abraham, Isaac et Jacob* (Matt. viii). Filios autem maris, sive aquarum, eos possumus appellare, qui sagena Domini comprehensi sunt, et abstracti de mari hujus saeculi (Matt. xiii, 47). Cumque capti fuerint de morte ad vitam, collobabuntur in domibus suis : quæ horrea vocat Evangelium (Matt. xii), in quibus electa et a paleis separata frumenta conduntur. Natura leonum esse dicitur : *ut cum infremuerint et rugierint, omnia animantia contremiscant, et fixo gradu se movere non possint* : tantus pavor est et tanta formido. Itaque et Dominus cum instar leonis rugierit, et intonuerit, ac dederit vocem suam, cunctæ aves et universa volatilia perhorrescent : et ibunt ad nidos, id est, ad domos suas in quibus Dominus habitabit cum eis. Dicamus et aliter : Cum verus leo infremuerit, falsus leo qui

A est **132**, juxta apostolum Petrum, adversarius noster (I Par. v), illico conticescat, et omne dogma perversum os suum aperire non poterit : *qui ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis soluti et combinatione terribili, sequentur Dominum Deum suum*. Tunc timebunt filii maris, sive aquarum, qui in amaritudine et ^c *salsis haereticorum aquis fuerant procreati*; et assumptis pennis, volabunt quasi aves ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et dicent : *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam* (Ps. lxx, 7) ? ut qui apud haereticos laboraverant, requiescant in Ecclesia, et habitent in domibus suis, de quibus fuerant errore seducti. Aegyptum, id est, **MESRAIM** (מצרים) tribulationem interpretari, et angustiam novimus : Assyrios quoque, dirigentes, sive, ut melius arbitramus, arguentes. Ab his ergo liberabuntur haeretici, cum habitare cœperint in domibus suis, et malis parentibus dixerint : *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matt. xxiii).

(Vers. 12.) *Circumdedit me in negatione sua* [Vulg. *abest sua*] Ephraim : et in dolo domus Israel : Judas autem testis descendit cum Deo et cum sanctis fidelis. LXX : *Circumdedit me in mendacio Ephraim* : et in impietate domus Israel et Juda : *nunc cognovit eos Deus* : et *populus sanctus vocabitur Dei*. Tradunt Hebrei hujuscemodi fabulam : In exitu Israel ex Aegypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebat exercitus, et inclusus populus tenebatur, cæteris tribubus desperantibus salutem, et aut reverti in Aegyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare, unde et regnum meruit accipere, et hoc esse quod nunc dicatur : Judas testis sermonum Dei, et astipulator ac vindicta descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. Hoc illi dicunt. Nos cœptæ explanatio-
Cnis sequamur ordinem, quod circumdederit Ephraim regia tribus et domus Israel, populus qui tribui regiae serviebat, et circumdederit eum in negatione sive mendacio, dum Dominum negant, et idola consenserunt. Judas autem, hoc est, duæ tribus, quæ habebant Templum, Legem, Prophetas, et servabant præcepta **133** legalia, erant testes, gradientes cum Deo et cum sanctis fideles. Sanctos possumus dicere vel angelos, vel patriarchas ac prophetas, et ceteros qui Dei imperio serviebant. Ad comparationem enim illius temporis quo hæc dicebantur, aberrante penitus Ephraim, et decepto in idolorum cultu Israel, solus Juda remanserat, qui in Dei cultu et testimoniis versaretur, et posset descendere cum eo, sive fortis esse cum forte : **RAD** (רָד) enim et *descensionem et fortitudinem* significat : pro quo Aquila transtulit ^d ἐπιχράτειαν. Juxta ἀναγνώσθη circumdant haeretici Dominum in mendacio,

^a Pro reliquo versiculi contextu Palat. mss. habent Cætera similiter : eadem nempe utrobius sunt.

^b Victor. ex Florentinis quatuor codd. *Rugit autem quando dicit, sicut Adama ponam te, et ut Seboim:*

^c Martian. retinuit falsis : tametsi erroris manifesti Victorius pridem admonuisset.

^d Sic habent rectissime cum Victorii editione Pal. mss. ἐπιχράτειαν, tametsi nonnulli corrupte scribant

immo in negatione. Quidquid enim loquuntur, negotio, immo mendacium est: et circumdant eum in dolo, sive in impietate dominus Israel; dum universa que simulant, artifici sermone componunt, et impietatem loquuntur contra Dominum. Judas autem, hoc est, vir ecclesiasticus, non superbit, non inflatur timore haeretico, sed humiliatur cum Deo, et cum sanctorum choro fidelis est et robustus: dum ædificat domum suam super petram, que nulla tempestate qualetatur (*Matt.*). LXX multo aliter transtulerunt: quod et Ephraim et dominus Israel et Judas circumdederint Deum in mendacio et in impietate, et tantæ clementia: sit Deus ut non ab eis abscondat spem salutis; sed cognoscat illos, et paratus sit vocare populum sanctum et populum Dei, qui nunc impietate perversus est. Juxta tropologiam quoque, velle Deum et haereticos salvati, et ecclesiasticos peccatores, et omnes suo vocabulo nuncupari. Qui autem vere sanctus est, non circumdat Deum in mendacio, sed in veritate, Psalmista dicente: *Potens es, Domine: et veritas tua in circuitu tuo* (*Psal. LXXXVIII, 8*).

(Cap. XII. — Vers. 1.) *Ephraim pascit ventum, et sequitur æustum: tota die mendacium et vastitatem multiplicat: et sedus cum Assyriis initit: et oleum in Ægyptum ferebat.* LXX: *Ephraim autem possimus spiritus, prosecutus est æustum: tota die inania et vana multiplicavit, et testamentum cum Assyriis pepigit, et oleum in Ægypto mercabatur.* Sacra narrat historia, Manahem regem Israel, pace facta cum Assur, ab Ægyptiis auxilium postulasse (IV Reg. xv), 134 et hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique καύσωνα, hoc est, æustum, et ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die nisi sibi illudera. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem et eversionem suis urbibus preparare. Annon est vastitas atque mendacium, pepigisse sedus cum Assyriis, et oleum tulisse in Ægyptum? συνεκδοχας a parte totum, quod videlicet munera Ægyptiis miserit. Licet quidam arbitrentur quod nequaquam in Ægypto oleum gignitur; sed pretiosissimum missum esse ab Ephraim, cuius terra Samaria olei fertilissima est. Porro secundum tropologiam omnes haereticos pessimo dæmonum spiritu continentur, de quo et in Apostolo scriptum est: *Adversus spiritualia nequitiae in celestibus* (*Ephes. vi, 10*). Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenerit, septem alias spiritus negligentes se sibi conpulat, et ad pristinam revertitur dominum (*Luc. xii*). Spiritu igitur pessimo sequuntur καύσωνα, id est, ariditatem, sive ventum urentem, qui contrarius floribus est, et germinantia cuncta disperdit, tota die inania vacuaque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, immo comites suos vanitatis errorisque multiplieat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, ut quæcumque fluerit, sapiens

ἐπιχρήστων: Martian. retinuit viltiosum ἐπιχρήστων.

* Unus Palatin. καύπα, quod idem sonat. Et paulo post, *At non est: al., Aut non est vastitas, etc.*

A ter simulasse videatur, ea sapientia que destruitur a Deo, quam et Apostolus præcipit declinandam, dicens: *Videte, ne quis vos deprædetur per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi* (*Coloss. ii, 8*). Sed et oleum fert in Ægyptum, sive mercatur Ægypti sapientiam, Ecclesiasticis cupiens miscere dogmatis oleum unctionis, quo ungebantur prophetae ac sacerdotes, quo ungebantur et reges. Hoc oleum habent et sancti, de quibus dicitur: *Filli tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ* (*Ps. cxlviii, 4*). Et bona oliva in qua oleaster noster insertus est. Quamvis autem contentur haeretici veritati miscere mendacium, oleum aquis et ceteris bumentibus atque liquentibus rebus non potest copulari. Semper B veritas supra est, deorsumque mendacium. 135 Omnes aliae species, id est, haereses, que non habent, ut diximus, oleum veritatis, possunt sibi misceri, et de pluribus unum effici corpus. Sed harum oleum quod desertur in Ægyptum, et de terra sancta ad Pharaonis regna descendit, detestatur propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinguat caput meum* (*Ps. cxl, 8*).

(Vers. 2, 3 et seqq.) *Judicium ergo Domini [Al. Dei] cum Juda: et visitatio super Jacob: justa vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet [Al. reddere] ei. In utero supplavit fratrem suum: et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invulnus ad angelum, et confortatus est: flevit, et rogavit eum, in Bethel invenerit eum, et ibi locutus est nobiscum, et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus, et tu ad Deum tuum converteris: misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo semper.* LXX: *Et judicium Domino [Al. Domini] cum Juda, ut ulciscatur Jacob, justa vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei. In utero supplavit fratrem suum et in labore suo prævaluuit Deo, et confortatus est cum angelo, et portauit: fleverunt et deprecati sunt me: in domo autem innerunt me, et ibi dictum est ad eos: Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale ejus, et tu in Deo tuo converteris, misericordiam et judicium custodi: et propinquus Deo tuo semper.* Ephraim semel pascere ventos, et sequente mendacium, qui in tantum venit amentiam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyria, et oleum portans in Ægyptum, nunc mihi omne judicium est cum Iudeo, et visitatio super Jacob. Visitationem autem vocat Agella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Iudee quoque, qui de Jacob ortus est semine, reddat iuxta vias et juxta adinventiones suas, qui non tantum fortis errore deceptus est, et humana concidit fragilitate; sed inquisivus et adjinventus in quibus pascaret et renserat. Exponit autem quanta bona Judas, hoc est, Jacob accepit, et in patre filius nominatur, veterisque recordatur historia, ut et Dei misericordia erga Jacob, et illius contra Dominum duritia cognoscatur.

tur. Dum alius esset in utero Rebeccæ, supplavit fratrem suum Esau (*Gen. xxv*), non utique fortitudine propria, qui sentire non poterat; sed misericordia Dei, qui cognoscit et diligit eos, quos prædestinavit. **136** Et non solum in utero supplavit fratrem suum; sed in fortitudine quoque directus est cum angelo, quando ad torrentem Jacob adversum angelum tota nocte pugnavit (*Gen. xxxii*). Et quia directus est cum angelo, propterea εὐθύτατος [*Al. εὐθύτων*], quod Hebraice dicitur ISAB (אִשָּׁבֵךְ), hoc est, *dirigentis*, sive *directi*, nomen accepit. *Et invaluable*, inquit, *adversum angelum*; et ejus benedictione quem vicebat, confortatus est. Flevit quoque, et rogavit eum, id est, angelum, dicens: *Non te dimittam, nisi mihi benadixeris* (*Ibid.*, vers. 26). Cumque patris matrisque consilio in Mesopotamiam fugeret, inventit eundem angelum in Bethel, qui locutus est ad eum, locutus est nobiscum, id est, in patre locutus et filii est, et in Jacob dilexit et Judam: ex quo tempore usque ad præsens, nominis ejus quod illi ab Angelo et a Deo impositum est, memoria perseverat. Cum hæc se habeant ita, et tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora et roga Dominum exercitum, et ad eum convertere. Custodi et misericordiam et judicium, et cum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora præficiens. Pro eo quod in Hebraico habet, *flevit et rogavit eum: in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum, legimus in editione Vulgata: fleverunt et rogaverunt me, in domo domini invenient me, et ibi dicatum est ad eos; ἦν interpretatur dolor*. Si quis igitur dicit, et agit pœnitentiam, et Dominum deprecatur, inveniet eum in dolore cordis sui, et cum eum invocaverit, sibi audiet respondentem. Possunus Judæum Ecclesiasticum virum intelligere, qui a Domino corripitur, quod non sit pristinorum in se beneficiorum ejus memor, sed quotidie peccatis peccata consociet, et exponit quæ sint ipsa beneficia: Cum te, inquit, nascentem in fide Ecclesia porturaret, supplasti Judæum sive gentilem fratrem tuum, et ejus accepisti primogenita, et in fortitudine tua directus es cum angelō, vel vincens adversarias fortitudines, vel roboratus benedictionibus angelī, qui ipse est Deus, et invalusisti per figuram contra angelum, ut invalesceres contra homines, et confortatus es. Cumque esses victoriam consecutus, flevisti, et rogasti angelum Domini, et peccatorum veterum recordatus, invenisti eum in Bethel, hoc est, in domo Dei, quæ est Ecclesia, **137** sive in domo domini, doloris et lacrymarum et pœnitentiæ. Et ut sciremus quis esset iste Judas, ibi, inquit, locutus est nobiscum, hoc est, nobis Christianis, et ex eo tempore usque in præsentem diem, Christi censemur nomine, et ipso dirigente corrigimur. O itaque, vir Ecclesias sic, qui appellariis Judas, et consitens, convertere quotidie per pœnitentiam ad Dominum tuum, et si forte peccaveris, imitare prophetam dicentem: *Laboravi in genitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (*Ps. vi, 7*). Nec

A hoc dixisse sufficiat, sed Dei serva mandata, fac in alios misericordiam, ut et ipse misericordiam consequaris. Judicium verum judica, ut in quo judicaveris, judicetur de te. Et spera in Deo tuo semper, sive appropinquā Deo tuo jugiter, ut omni tempore in virtute proscientes, appropinquā Deo tuo.

(Vers. 7, 8.) *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit, et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi.* LXX: *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit: et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum: inveni requiem mihi, omnes labores ejus non invenientur ei, propter iniquitates in quibus peccavit.* Monuerat Judam ut converteretur ad Dominum Deum suum, et misericordiam servaret atque judicium, et speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei jugiter. Nunc ad Ephraim, hoc est, ad deceni tribus sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud quod loquitur Daniel ad presbyterum, qui utique erat de semine Juda: *Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te* (*Dan. xiii, 56*). Et in Ezechiel ad Jerusalem dictum legimus: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa* (*Ezech. xvi, 3*). Et in Isaia dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorrhae* (*Isai. i, 10*). In Zachariæ quoque extremitate versiculo legimus: *Et non erit Chananeus ultra in domo Domini* [*Al. De civitate*] (*Zach. xiv, 21*). Dicit

B autem Chanaan, hoc est, Ephraim, habere in manu sua statera dolosam, sive iniquam, jubente Scriptura, *Equa sint tibi pondera* (*Levit. xix*); et non solum habere statera iniquam ac dolosam; sed diligere calumniam, et opprimere homines per **138** potentiam. Et ne putaremus Chanaan alium quemquam seniendum, ponit manifestius qui sit iste Chanaan. Dixit Ephraim: *Verumtamen dives effectus sum: et est sensus: Non resert unde possideam, dummodo possideam. Hoc morbo laborant plurimi, de quibus scriptum est: Divitiae congregatae inique evomuntur* (*Job xx, 15*): *Redemptio enim animæ viri, propriæ divitiae* (*Prov. xiii, 8*). Unde precipitur, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos possint recipere in æterna tabernacula (*Luc. xvi*),

D Ephraim autem qui gloriatur et dicit: *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi, sive ἀνωφελές*, hoc est, AVEN (אֲוֹן), quod nou prosit possidenti, cassando labore sudavit. Sicut autem gulosi et luxuriosi venter deus est, ita et avarus adorat auri idolum, et dicit in corde suo: *inveni quod quærebam: sed audiet: Stulte, hac nocte rapietur anima tua a te: quæ autem preparasti, cuius erunt* (*Luc. xii, 20*)? Cumque semel oculos ejus divitiarum, non dicam fulgor, sed excitas occuparit, loquitur: *Omnis labores mei non invenient iniquitatem meam, in qua peccavi. Et est sensus: quidquid peccavero, si habuerimus divitias ab his, qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, secundum illud quod scriptum*

est: Et qui iniqua gerit, benedicitur (Ps. ix): Divitum enim amici multi. Unde et ad haereticos hoc ipsum refertur. Chanaan quippe interpretari potest, quasi moventes. Et nota quod dixerit, quasi moventes [Al. moventis], non moventes. Moventes sunt, eos quos deceperint, quasi moventes, illos quos tentaverint. Sed quia fundati sunt super petram (Matth. vii), nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, statera dolosa est et iniqua; quidquid enim haereticus loquitur, Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudum; unde et calumniam diligunt, dum depriment innocentes, sive opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper ecclesiasticus verborum et argutias haereticorum, qui postquam aliquos deceperint, solent dicere: Divites facti sumus, habemus plurimam multitudinem; discipulorum turba nos sequitur; invenimus idolum vel refrigerium nobis. Idecirco enim vel maxime haereses componuntur, ut devorent domos viduarum, quae semper discunt, et numquam ad scientiam perveniant 139 veritatis (II Tim. iii). Et pulchre, inveni, ait, idolum mihi. Omnia enim haereticorum figmenta idola sunt et simulacula gentilium: nec multum differunt in impietate, licet in nomine discrepare videantur. Solentque dicere, quidquid fecero, quidquid egere, mihi non poterit imputari: habeo enim divitias meas, argumenta philosophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aspexerit, me peccare non arbitrabitur.

(Vers. 9 et 10.) *Et ego Dominus Deus tuus a qui eduxi te de terra Aegypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis, et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum. LXX: Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Aegypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus solemnitatis, et loquar ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum. Tu quidem tanta peccasti, ut laetareris in scelere, et multitudinem peccatorum putares esse divitias, et dices: Dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei peccata mea invenire non poterunt. Ego autem Dominus Deus tuus qui te eduxi de terra Aegypti (Exod. v), quando serviebas Pharaoni, et aedificabas de luto et paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum penitentiae, et magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis. Diem festivitatis, Scenopiegiam vocat, septimo mense, quintadecima die mensis, quando de Aegypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Aegypto liberavi, et habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, et ad locum templi ire festinans: sic etiam nunc educam te de tribu-*

^a Verba, qui eduxi te, Hebr. et Vulgata editio penitus nesciunt. Legunt vero, Ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, etc.

^b Delevimus in, præpositionem, quæ sensum in

A latione et angustiis, et imminentे captivitate, si tamen feceris quæ præcepi. Ego enim sum qui per omnes prophetas et varia genera visionum assimilatus sum hominibus, et te ad poenitentiam provocavi. An non est humanae similitudinis, quando Moses in altum extollens manus orat, ut Jesus vincat Amalec (Exod. xvii), et crucis in eo sacramenta monstrarentur? Nonne in manibus prophetarum assimilatur 140 Deus, quando Jonas tribus diebus ac noctibus in profundo est, ut Dominum significet die tercia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autem visiones in omnibus prophetis legimus, quando b Ezechiel Dominum cernit in aurigæ modum sedentem super Cherubim (Ezech. xvii). Et Isaías, Vidi, inquit, Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, et duo Seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem, sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth (Isai. vi, 1, 2). Et Abacuc stabat in specula [Al. spelunca] sua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita est fortitudo ejus (Abac. iii). Unde et Psalmista conclamat: Axiā quid loquatur in me Dominus Deus (Ps. lxxxiv, 9). Ut autem sciamus omnem prophetam in Scripturis sanctis appellari visionem: Et omnis, inquit, populus videbat vocem Domini (Exod. xxviii, 18): unde et prophetæ ante dicebantur videntes. Ad eos quoque qui ab haereticis seducti sunt, dicitur ut revertantur ad Dominum, qui mavult poenitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii): ipsum enim esse qui eos eduxerit de terra Aegypti, id est, de tenebris et errore gentilium. Et ne forsitan peccati memores tardius revertantur: adhuc, inquit, sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis: ut quod facit baptismus, hoc faciat penitentia, et habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est, in Ecclesiis, de quibus dicitur: Plantati in domo Domini, in atris domus Dei nostri florebant (Ps. xc, 14). Et ne putent haeresiarchas et principes erroris sui, Dei locutos spiritu: Ego sum, inquit, qui locutus sum ad prophetas, et non ad magistros vestros: et ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum meorum qui sunt in Ecclesia constituti, assimilatus sum.

(Vers. 11.) *Si Galaad idolum, ergo [Al. tamen] frustra erant in Galgal bobus immolantes; nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri. LXX: Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgala principes immolantes, et altaria eorum quasi testudines super desertum agri. Pro eo quod nos transtulimus, bobus, qui Hebraice appellantur surim (סְרִים), LXX interpretati sunt, principes, qui vocantur sarim (סָרִים), verbi similitudine atque ambiguitate decepti. Rursum ubi nos posuimus, acervos, 141 qui Hebraice appellantur gallim (גַּלִּים) et proprie οὐρανος significant, hoc est, ex arena tumulos*

Benedictina editione pervertebat.

^c Aut si mavis οὐρανος, quamquam mss. θεῶς præferunt: male enim Martian. θεῶς. Consule Comen. Ezechiel. xlvi, 8, et infra in Joel iii, 1.

congregatos, qui maxime in deserto, et in littoribus flante vento, vel augentur, vel minuantur, LXX transtulerunt, *testudines* (χελώνας) : pro quibus ^a Symmachus, *acervos lapidum*, interpretatus est : Theodosio colles. Et revera si θίνας respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. Quod ergo dicit, hoc est, si in *Galaad*, de qua scriptum est : *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, falsi sunt dii et perversa religio, et est trans Jordanem ubi duæ tribus habitant, Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, ergo et Galgal de qua in hoc eodem propheta legimus : Omnis malitia eorum in Galgala, quæ est post tergum Betharen; quicumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt sacrificia, imitantes errorem Samariae. Eo enim tempore quo hæc prophetabantur, *Galaad* in regno decem tribuum erat; et *Galgal* sub imperio duarum tribuum, quæ appellabantur *Juda*. Ergo et decem tribus et duæ pari idololatriæ errore deceptæ sunt, et altaria eorum sicut acervi et tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Cumque et illi et hi in captivitatem fuerint abducti, aræ quondam eorum absque cultoribus testudinum vel tumulorum habebunt similitudinem. Quia vero *Galaad* interpretatur, *translatio testimonii*, et *Galgal*, *volutabrum*, hoc dicere possumus, quod principes hæreticorum testimonia veritatis transferant in mendacium, et quidquid colunt, idolum sit, et sacrificia eorum habeant similitudinem, vel acervorum de lapidibus congregatorum, vel testudinum. Quomodo C enim θίνας [Al. θίνα], et acervi hinc atque illinc de lapidibus et sabulo congregantur : ita ei hæretici de sapientia sæculari et argutis hominum, fraude atque mendacio simulacula componunt. Et cum hoc fecerint, tardis gressibus in uno moventur loco, et totum orbem occupare 142 non possunt. Testudo tardigrada et onerata, immo oppressa pondere suo, non tam ambulat quam movetur, hæreticorum gravissima peccata significans, qui suis in cœno et volutabro luti erroribus immolant, adorantes opera manuum suarum, et instar boum cuncta pro terrinis frugibus laborantes.*

(Vers. 12 et 13.) *Fugit Jacob in regionem Syriae, et servirat Israel in uxore, et in uxore servavit. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est. LXX : Et recessit Jacob in campum [Al. campos] Syriae, et servivit Israel in uxore, et in uxore custodiret, et in propheta eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est. Videatur absque ratione et ordine prophetali post idolum Galaad et Galgal et altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse nar-*

^a Ex uno Palat. ms. qui habet, *pro quibus Symmachus acervos interpretatus est, acervos lapidum, Theodosio, etc.*, facile conjicias nomen excidisse Aquilæ, quod ita fortasse supplendum est, *Symmachus, acervos, Aquila acervos lapidum*, etc. Concinxit fere et Palat. alter, qui post Symmachi nomen inane restituendæ lectioñi spatium reliquit. Quamquam secus multo

A rare : quod statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit : *In utero supplantavit fratrem suum, et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invenerit ad angelum, et confortatus est : flevit et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum*. Iste igitur Jacob non frustra ab angelo confortatus est ; sed quia tota nocte pugnavit, et vicit adversarium, ut ex hoc fratrem disceret non timere, cujus metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum (*Gen. xxvii*), et servivit in uxore Rachel septem annis, et pro Lia oves socii Laban, eodem annorum spatio custodivit. Et quia semel Jacob dixerat Israel, patrem filiosque conjungit, et sequentis recordatur historiæ, quando in propheta Moyse eduxit Dominus Israel de Ægypto, et duodecim tribus, quæ generatæ sunt de Israel, propheta educente, servatæ sunt. Non errabit qui supplantatorem Jacob, et Israel videntem Deum, in typo Domini dixerit præcessisse, et Rachel primum sterilem atque formosam, quam plurimum dilexit Jacob, significare Ecclesiastem : Liam autem, lippientibus oculis atque fetosam, Synagogæ sacramenta monstrare, et quod ipse credentium populum eduxerit de 143 tenebris humani sæculi, et ad dulcissima Jordanis, id est, baptismi fluenta pervenerit.

(Vers. 14.) *Ad iracundiam me provocarit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium illius restituet ei Dominus suus.* ^b LXX similiter. Cum ergo Ephraim tanta præstiterim, ut nudum et exsulem et solum, divitem dominum que reducerem, et multorum filiorum parentem, deseruit me Ephraim, immo ad iracundiam provocavit : et amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis sum. Unde sanguis ejus super eum veniet, id est, ipse erit causa mortis suæ, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, et a se regem Israel cæsus esse memorabat : *Sanguis tuus super caput tuum* (*II Reg. 1, 16*). Non mea sententia, sed Saulis [Al. pro Saulis] sanguine tuus sanguis effundetur. Quodque sequitur : *Et opprobrium ejus restituet ei Dominus*, illi sensui congruit quem Nathan loquitur ad David : *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem* (*I Reg. xi*), hoc est, propter hoc peccatum quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, vertetur in caput tuum. Semper hæretici ad iracundiam provocant clementem Dominum, et eum qui mavult poenitentiam peccatoris, quam mortem, duritia cordis sui punire compellunt, et sanguis eorum, quo et suum et multorum effuderunt sanguinem, veniet super caput eorum, et opprobria quibus Dominum blasphemaverunt, restituet eis Dominus suus, non quod eorum

habet codex hexaplaris Barberinius a Montfauconio laudatus, ubi Theodosio ranas, Aquila vulpes dicuntur transtulisse. Sed Ezechielis xlvi, 8, versum ab Aquila θίνα nihil est dubium.

^b Addidimus hic quoque ex mss. verba, LXX similiter : quæ in Vulgatis libris desiderabantur.

Dominus sit, sed quia quondam Dominus eorum fuit.
 (Cap. XIII.—Vers. 1, 2.) *Loquente Ephraim horror invasit Israel et deliquit in Baal, et mortuus est, et nunc addiderunt ad peccandum : feceruntque sibi confatile de argento suo quasi similitudinem idolorum : factura artificum totum est, his ipsi dicunt : immolate homines, vitulos adorantes.* LXX : *Justa verbum Ephraim justifications accepit ipse in Israel, et posuit ad [Al. absque qd] Baal, et mortuus est, et nunc apposuit ut peccaret, et fecerunt sibi confatile ex auro et argento suo, secundum imaginem 145 idolorum, opera artificum completa ; his ipsi dicunt, immolate homines, vituli enim defecerunt.* Pro eo quod LXX interpretati sunt, *immolate homines, vituli enim defecerunt* ; et nos vertimus, *immolate homines, vitulos adorantes,* Symmachus interpretatus est, *immolate, homines vitulos adorant* ; ut sit sensus : *Immolate, hoc est, sacrificare idolis, et hucusque distinctio sequatur : rationale animal, homines, adorant vitulos, muta animalia.* Loquente ergo Ephraim, id est, Jeroboam filio Nabath de tribu Ephraim, horror invasit Israel, id est, decem tribus. *Pro horrore qui Hebraeis dicitur RATHATI (ΡΑΤΗΤΙ), quem Symmachus et Theodosius tremorem interpretati sunt ; nescio quid volentes, δικαιώματα, id est, justifications, LXX translulerunt.* Et tantus Israelem horror invasit, ut^b delinqueret et offendere Deum in Baal et moreretur perdens eum qui dicit : *Ego sum vita (Joan. xiv, 6).* Anima enim quae peccaverit, ipsa morietur (*Ezech. xviii*). Et Apostolus : *Vidua, inquit, quae in delictis est, vivens mortua est (I Tim. v, 6).* Et non solum mortuus est in Baal, sed addidit peccata peccatis, ut ex argento quod Dominus dederat, idola fabricaretur, opera manuum hominum. Quibus ipsi dicunt, id est, sacerdotes et principes qui populum bona docere debuerant : *Immolate homines, vitulos adorantes* : quod quidem et in psalmis dicitur : *Immolarebant filios suos, et filias suas daemonis (Ps. cv, 37).* Pro eo quod juxta Symmachum et Theodosionem vertimus., adorantes ; Aquila interpretatus est καταφεύγοντες, id est deosculantes. Qui enim adorant, solent deosculari manum suam : quod Job fecisse se negat, dicens : *Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, et hoc mihi ad iniuriam maximam reputetur (Job xxii, 27, 28).* Sin autem ut quidam volunt, demones loquuntur ad populum : *Immolate homines, vituli enim defecerunt*, ostenditur ingluvies eorum, qui sanguine victimarum aluntur, et holocaustorum fumo : quod deficientibus hostiis, homines sibi cupiant immolari, quorum non solum interitu, sed et cruento beatantur. Loquentibus autem hereticis, immo principibus hereticorum, id est, Ephraim, horror et tremor invasit [Al. in-

A vade] infelicem populum ; et deliquit [Al. deliquerit] 145 in idolis, que de suo corde confinxit, et mortuus est cum populo quem seduxit. Et non sufficit corrui esse, nisi lingua quam ad canendum Deum accepere, veritas in imagines idolorum, et artifici eloquo simile veritatis dogma componat, quod nihil est aliud, nisi excogitatio pravitatis humanae. Preципiuntque discipulis suis, ut et ipsi immolant homines, hoc est, furentur de Ecclesia Dei, et introducant ad haereticos, et occidant quos decaperint : Quodque sequitur, *Vituli enim defecerunt*, hunc habet sensum : Nolite querere quos seducatis de gentibus, qui vocantur bruta animalia ; sed eos rapite, eos immolate, qui in Ecclesia constituti, Christi censentur nomine, et homines appellantur c.

(Vers. 3.) *Idcirco erunt quasi nubes matutinae, et sicut ros matutinus pertransiens [Vulg. praeteriens], sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de sumario.* LXX similiter : *hoe solum quod in ultimo est immutantes : et sicut vapor de locustis, sive de lacrymis, quia in plerisque codicibus ἀπίστων, in aliis δακρύων positum reperimus. Quia, inquit, 4 homines pro vitulis immolaverunt, et adoraverunt vitulos : idcirco erunt quasi nubes matutinae, et sicut ros matutinus pertransiens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de sumario. Quae omnia videntur ad tempus et subito dilabuntur, iuxta illud quod dixerat : Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae. Et iterum : Sicut mors transit, pertransit rex [Al. pertransiet rex] Israel. Et nubem quidem aut rorem transire velociter, et pulverem ex area, et fumum de sumario, nemo ambigit, juxta illud quod scriptum est : Sicut deficit fumus, deficiant (*Psal. lxvi, 2*). Querimus autem quare LXX pro sumario, quod Theodosio transtulit καπνόδοχην (Editi legunt καπνοδόχην), locustas interpretati sunt ? Apud Hebreos locusta et sumarium, iisdem scribitur litteris ΑΛΕΠΗ, ΒΕΣ, ΒΕΤΑ, ΙΩ. Quod si legatur ΑΡΡΕ (ἌΡΡΕ), locusta dicitur ; si ροβρα [Al. arabba], sumarium : pro quo Aquila καταπάτεται, Symmachus foramen interpretati sunt. Cataractam autem proprio vocal foramen in pariete fabricatum, per quod fumus 146 egreditur. Si quis autem contentiosus et nolens recipere Hebraicam veritatem, locustae sensum quiescerit, audiat Ephraim ἀτραπή, id est, vaporis sive auræ et spiritui comparari : qui illa tenuis de ore locustæ egreditur, ut non sensibilis : quod si econtrario objicerit, quare non aliis, quæ minora sunt, peritum Ephraim assimilaverit : verbi gratia pulci, qui omnia membra habet, caput, oculos, pedes, ventrem, et cætera : quæ licet oculis non videamus, tamen sensu intelligimus ; intuimus ut es pulicis ac dentes non videntes oculis, mortales*

^a *Voces, ex auro, quæ neque in Graeco resonant, uno Aldino codice exceptio, nostri ms. non agnoscunt. Moque pro completa legunt confata : estaque revera in Complutensi Graeco exemplari, συγχρονεψεν.*

^b *Mss. nostri et Victorius sic legunt. Mortuissimum cum Erasmo prætulit, derelinqueret.*

^c *Subdunt continuo sensu mss. nostri, justæ illæ propheticum, ecclesiam autem electam.*

^d *Idem ms. homines vitulos adorantes, pro militis, immo vitulus immolatur, et adoratur, etc.*

^e *Verius fortasse mss. ΑΤΜΙΔΙ ; lamelai idem est intellectus.*

seculamque. Respondendum est ei, quod ideo vaporis locustae, sive auræ tenuissimæ, peritiorum gloria comparata sit: quia locusta noxia est, et sic inimica mortalibus, ut famem faciat, et segetum culta populetur; instantum ut arbores quoque et vineas decorticet: quod plenius in Joel Propheta legimus (Joel 1 et 2). Et huic locustæ et nubi matutinæ et rori et pulveri hereticæ comparantur, de quibus et in Epistola Catholica dicitur: *Hæ sunt nubes sine aquis (Jude 12)*. Habeunt enim speciem prophetarum, et nubium apostolicarum, ad quas Dei veritas pervenit: sed non habent aquas, id est, gratiam Spiritus sancti, dicente Domino in Evangelio: *Qui credit in me, (sic ut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluunt aquæ vivæ. Hoc autem, inquit, dixit de spiritu quem accepti erant credentes in eum (Joan. vii, 38, 39)*. De lacrymis autem, quæ sermone Graeco habent aliquam similitudinem locustarum, δακρύων καὶ ἀπίστων, manifestus error est, quibusdam pro locustis, lacrymas testimanitibus.

(Vers. 4.) *Ego autem Dominus Deus tuus*^a qui eduxi te de terra Ægypti. Pro quo in LXX legitur: *Ego autem Dominus Deus tuus: firmans cælum, et creans terram: cuius manus creavit omnem militiam cæli, et non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea**. *Et ego eduxi te de terra Ægypti. Quæ quoniam et in Hebreico non habentur, et a nullo vertuntur Interpretum, in antiqua quoque editione LXX non leguntur, obelo prænotanda sunt: præsertim cum sensus eorum perspicuus sit. Unde ad reliqua transeamus, cum his quæ sequuntur* 147 *jungentes superius capitulum.*

(Vers. 5 et 6.) *Ego autem Dominus Deus tuus*^b qui eduxi te de terra Ægypti, et Deum absque me nescies: et salvator non est præter me: ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis: juxta pascua sua adimpti sunt et saturati sunt: et elevaverunt cor suum et oblieti sunt mei. LXX: *Ego autem Dominus Deus tuus, et ego eduxi te de terra Ægypti: et Deum præter me non cognosces, et salvator non est absque me. Ego pascebam te in solitudine, in terra inhabitabili, secundum pacuam sua: et repleti sunt in saturitate, et elevata sunt corda eorum: idcirco oblieti sunt mei. Qui [Al. quia] supra dixerat: Fugit Jacob in regionem Syriæ: et servivit Israel in uxore, et in uxore servavit; in propheta eduxit Dominus Deus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est: etiam nunc quid eis præstiterit, refert: Ego Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, qui tibi mandavi per Moysen: attende, ne forte comedas et satureris, et obliviscaris Dei tui, qui eduxi te de terra Ægypti: non est enim alias Deus præter me, et qui possit salvare, nullus est alias. Ego qui conditor omnium sum, cognovi, sive pavi te in deserto et in terra inhabitabili, ubi*

rerum omnium penuria, ubi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cælo, et aquarum fontes produxi de petra durissima. Qui juxta illud, quod alibi scriptum est: *Incrassatus est, impinguatus, dilatatus, et recalcitravit dilectus (Deut. xxxii, 15)*: nunc quoque considerunt et saturati sunt, et elevaverunt cor suum, et oblieti sunt ejus, cuius beneficiorum memores esse debent. Neque enim per tantam eremi vastitatem, ubi non solum fruges et arbores vineæque, sed nec herba quidem gignitur, et nullæ aquæ ardorem temperant solis, quadraginta annis poterat Israhel ad terram pervenire Jordani, nisi Dominus omnia præstitisset. Hereticos quoque eduxit Dominus de terra Ægypti, de domo servitutis, et de camino ferreo: qui primo serviebant regi Pharaoni et ducibus ejus: præcepit que eis in Ecclesia, ut alium nescirent Deum, nisi eum qui creator est omnium, et novit salvare quis fecit. Ipse cugnavit eos et pavit in terra solitudini; ita 148 ut possint dicere: *Dominus pascit me et nihil mihi deerrit: in loco pascue ibi me collocavit: super aquam refectionis educavit me (Ps. xxii, 1, 2)*. Deditque eis angelorum panem manna de cælo, quod in Ægypto numquam comedebant, et aquas de sequenti eis petra. Petra autem juxta Apostolum Christus est (I Cor. x): qui considerunt et impletati sunt, et cibos Domini non tolerant. Quibus idem Apostolus loquitur: *Jam saturati esatis, et jam dirites facti estis: siue nobis regnat, atque ultinam regnetis, ut et nos regnemus vobiscum (I Cor. iv, 8)*. Comedebant enim in sanctis Scripturis panem qui de cælo descendit, et cum David dixerunt: *Inculta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi (Psal. l, 8)*. Impletique et saturati elevaverunt contra Creatorem cor suum: et alterum sibi fixerunt deum, quidquid liberauit et coepiderant, suis meritis, non Dei misericordiæ deputantes. Idcirco oblieti sunt Dei, qui præceperat eis, ut Legis verba religarent inter oculos et in manibus, atque in fimbriis palliorum, ne umquam obliviscerentur Dei sui.

(Vers. 7, 8.) *Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis quasi ursa raptis catulis: et disrumpam interiora jecoris eorum: et consumam eos ibi quasi leo: bestia agri sciendet eos. LXX: Et ero eis quasi panther, et sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis sicut ursa indigens cibo, et disrumpam interiora cordis eorum, et devorabunt eos ibi catuli silvarum, bestias agri disrumpent eos. Illi adimpti sunt et saturati: elevaverunt corda sua, et oblieti sunt mei. Ego autem, inquit, ero eis quasi leæna, sive panther, de quo supra plenus diximus: et sicut pardus in via Assyriorum, quando ducentur captivi ab Assyrüs: et occurram illis quasi ursa raptis catulis, sive indigens cibo: et disrumpam eorum universa vitalia. Ajunt qui de be-*

qui eduxi te: secus in expositione subnexa. Vid. superior, annotationem.

^c Induximus hic vocem *ego*, quam præter Hebraic. et Vulgat. editionem ipsi respondunt Palatini Hieronymiani mes.

^a *Vulgata, sive Hieronymian. ipsa versio lacet,*

stiarum scripsere naturis, inter omnes feras nibil esse ursa sœvius cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis; et non solum pantheræ, pardi, et ursæ ferociam comminatur, sed leonis quoque et omnium bestiarum, quæ gignuntur in saltibus: et in hæc omnia dicit se esse vertendum, quando ierint ad Assyrios: ne cum ibi dura fuerint perpessi, non **149** potentiae et indignationi Domini, sed hostium fortitudini assignent miserias suas. Simulque consideremus, quod qui in Evangelio creditibus loquitur: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: jugum enim meum suave est et onus meum leve* (*Matth. xi, 28, 29*), nunc per prophetam incredulis, et nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, ursa et leo efficitur: non solum Israelitis, quia [*Al. qui*] propter idolatriam in Medorum urbibus sive montibus collocati sunt: sed etiam hæreticis; quia [*Al. qui*] propter mentis superbiam, et falsorum dogmatum vanitatem, oblii sunt Dei sui, ^a finxerunt idola, et secuti sunt deos alienos.

(Vers. 9, 10 et 11.) *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus? maxime nunc te salvum [Vulg. salvet] faciat in omnibus urbibus tuis; et judices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem et principes: dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea.* LXX: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur? ubi est rex tuus iste? et salvum te faciat in cunctis urbibus tuis: judicet te de quo dixisti: Da mihi regem ^b et principem, et dedi tibi regem et principem, et dedi tibi regem in ira mea, et habui in furore meo.* Pro eo quod LXX interpretati sunt *habui*, omnes abstuli transulerunt. *Iufelix Israel et dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietas descendit profundum, ut solius Dei salvetur misericordia.* Potest autem in Hebreo et hoc sensu legi: *Dispereas, Israel, quia nihil tibi reliquum est nisi ut mea solum clementia conserveris.* In LXX autem alter est sensus: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur?* id est, captivitat tuæ et ultimæ servituti quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi præsules æstimasti? *Ubi est rex tuus, de quo dicebas ad Samuel: Constitue super nos regem, ut judicet nos: sicut et gentes habent caeteræ* (*II Reg. viii, 5*). Cumque ille contradiceret, respondebas: nequaquam, sed rex erit nobis, et erimus etiam nos sicut et gentes omnes, et judicabit nos rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit pro nobis. De quo ergo tibi promiseras, quod tua bella bellaret, nunc in necessitate subveniat, et universas urbes tuas liberet de servitute. Ubi sunt judices tui? ubi reges? **150** Tu enim dixisti: *Da mihi regem et principes:* itaque dedi tibi Saulem regem in furore meo; intantum ut in diebus messis pluviam demonstrarem contra naturam Judææ provinciæ. Et

A abstuli, inquit, in indignatione mea regem, videbet Se deciam: ut quem cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regem Jeroboam filium Nabath, et ablatum in indignatione Osee ultimum regem decem tribuum. Hoc quod exposuimus, dedi tibi regem et abstuli regem in indignatione mea, Hebrei ad futurum tempus referunt. Eo, inquit, tempore quo dicebas: da mihi regem et principes; ego tibi respondebam per Samuelem, quod datus tibi essem in furore meo, et ablatus in indignatione mea. Perditus est omnis hæreticus et corruptioni traditus; qui enim corrupit templum Dei, corruptum illum Dominus: et in nullo alio habet auxilium, nisi in sola misericordia Dei, quam pœnitudine consequitur. Hujus rex et judices B diabolus est et dæmones, sive omnes principes dogmatum perversorum, qui eos tempore necessitatis et angustie liberare non poterunt, qui dati sunt in furore, et auferentur in indignatione: non quod Dominus tales eos voluerit habere reges: alioquin non auferret quos sponte dederat, sed quod dimiserit eos voluntatibus suis: ut comedentes et incrassatis carnis, pausearent, et evomerent per narres suas, et odisse inciperent eos, quos tanto studio sequebantur.

(Vers. 12 et 13.) *Colligata est iniquitas Ephraim: absconditum peccatum ejus: dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.* LXX: *Congregatio iniquitatis Ephraim: absconditum est peccatum ejus: dolores quasi parturientis venient ei: iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum.* Quomodo si ligetur quid in sæculo, conservatur, et non perit ei cui ligatum est: sic omnis iniquitas qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei, et abscondita quasi in marsupio reservatur. Denique cum dies ultionis advenerit, et extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei, sive apprehendent illum. Melius **151** parturiens multo antequam pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse paritum, et expectat quotidie extrema tormenta cruciatusque venturos. Ita et Ephraim filius insipiens, de quo supra dixerat: *Ephraim columba insipiens, non habens cor in contritione filiorum et populi sui.* Cum ^c dies parturitionis et captivitatis advenerit, aut stare aut sufferre non poterit. Pro *Inspiente filio* in LXX per ironiam legitur: *Iste filius sapiens, hoc est quem sapientem putabas, ut econtrario intelligatur insipiens.* Omnibus autem hæreticis iniquitas colligata est, quam in excelsa locuti sunt: et absconditum est peccatum eorum, dum se putant venena sui cordis abscondere et habere secreta: quæ cum dies parturitionis advenerit, dolore ejulationibusque pandentur. Iste Ephraim filius insipiens est, quia Dei sapientiam dereliquit, de quo in *Jeremia* scriptum est: *Norissi-*

^a Duo mss. et confinxerunt, et secuti sunt, etc.

^b Totam hanc pericopem, et principem, et dedi tibi regem, et principem, et dedi tibi regem, quæ solenni errore ob ejusdem vocis regem occursum in Benedictina editione fuerat prætermissa, nostrorum

codicum ope suffecimus.

^c Particulam in, quam cum bonæ locutionis danno Benedictina obrudebat editio, post Victorium ad mss. fidem delevimus. Pleraque autem id genus alia taciti castigamus.

num ejus erit insipiens (*Jer. xvii*), et in contritione filiorum suorum quos interfecit, quos jugulavit Dei iram sustinere non poterit.

(Vers. 14.) *De manu mortis liberabo eos : de morte redimam eos. Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis : quia ipse inter fratres dividet [Al. dividit]. LXX : De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos : ubi est causa tua, mors ? ubi est aculeus tuus, inferne ? consolatio abscondita est ab oculis meis : quia ipse inter fratres dividet [Al. dividit].* Secundum utramque intelligentiam Ephraim, hoc est, et decem tribuum, et haereticorum, qui sustinere non poterunt in contritione filiorum suorum, cum dolores quasi parturientis advenerint, Dominus pollicetur de manu mortis se eos liberaturum, et de morte redempturum. Manum autem mortis appellat opera quibus interficit, juxta illud quod scriptum est : *In manu linguae mors et vita* (*Pror. xviii, 21*). Liberavit autem omnes Dominus, et redemit in passione crucis et effusione sanguinis sui : quando anima ejus descendit in infernum, et caro ejus non vidi corruptionem, et ad ipsam mortem atque **152** infernum locutus est : *Ero mors tua, o mors.* Idcirco enim mortuus sum, ut tu mea morte moriaris. *Ero morsus tuus, inferne*, qui omnes tuis fauicibus devorabas. Videntes mortis duram necessitatem, et quod nullus sit hominum qui vivat et non videat mortem (*Psal. lxxxviii*), clementissimus pater sententiae recordatur antiquae : quia [Al. qua] in Adam omnes morimur (*I Cor. xv*). Sive propheta intelligens fragilitatem suam, et conditio nem carnis humanae : *Consolatio*, ait, *abscondita est ab oculis meis*, et est sensus : Non valeo consolari, quidquid mente concepero, dolore meum non potest mitigare, cernentis [Al. cernens], charissima inter se nomina morte se Jungi : ipse enim [Al. inquit] infernus inter fratres dividit. Quidquid igitur separat fratres, infernus est appellandus : et maxime mulier meretrice, quae vocans insipientem ad se, dicit in opibus prudentiae : Panes occulti libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem ^a bibite : et nescit insipiens, quoniam terrigenæ apud eam pertinet, et in profundum inferni incurront. Quidquid enim non licet, magis desideratur, et quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur. Et mel distillat de labiis mulieris meretricis, quæ ad

^a Verbum *bibite*, neque Victorius, neque nostri habent mss.

^b De purgatorii loco post hanc vitam, ex hoc Hieronymi testimonio Victorius prolixè disputat : quod ut apposite faceret, et luculentissime, otio tamen abutatur, qui in eam rem conferre huc velit, quæ vis proprio opere, ingentibus autem libris theologi disseruere. Quid vero si nulla hic purgatori sit intentio ? Evidem opinor quod ait Hieron. in refrigerio, beatorum sedes intellexisse, quibus opponit damnatorum penas. Nemo est autem hominum qui nesciat, commune esse præmisæ ad suppliciis denotandis inferni nomen : nec aliud primitus significare quam, quod ipse notat S. Doctor, separatarum animalium locum.

^c Sic vetus serebat Latina interpretatio : Porro Victorius, Claram, inquit, ex hoc loco appetet

A tempus impinguat fauces insipientis, novissime autem amarus selle invenitur, et acutius magis quam gladius utrumque acutus (*Prov. v*). Quicumque terrena est, et de celo non nascitur, interficitur ejus amplexibus, et ligatur institis lectulorum, et insipientæ pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte ad inferos. Inter mortem autem et infernos, hoc interest : Mors est, qua anima separatur a corpore : infernus, locus in quo animæ recludentur, sive in refrigerio ^b, sive in poenis, pro qualitate meritorum. Hoc diximus, ut ostendemus, id mortem facere, quod meretricem mulierem. Mors enim dividit fratres, hoc et mulier facit. In fratribus, omnem intellige charitatem, quod et mater dividatur a filia, et pater a filio, et frater a fratre. Quod autem aliud sit mors, et aliud infernus, et psalmista **153** demonstrat, dicens : *Nou est in morte qui memor sit tui : in inferno autem quis confitebitur tibi* (*Ps. vi, 6*) ? Et in alio loco : *Veniat mors super eos, et descendant in infernum viventes* (*Ps. liv, 16*). Pro eo quod nos interpretati sumus : *Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne*, LXX, transtulerunt : *Ubi est causa tua, o mors ? ubi est stimulus tuus, inferne ?* Pro quo Apostolus posuit : *Absorpta est mors in contentione ; ubi est, mors, contentio tua ? ubi est, mors, aculeus tuus* (*I Cor. xv, 54 et seqq.*) ? Et expoenens virtutem testimonii intulit : *Aculeus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex ; Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.* Itaque quod ille in resurrectionem interpretatus est Domini, nos aliter interpretari nec possumus, nec audemus. Potest mors, et infernus et diabolus accipi, qui Christi morte jugulatus est, de quo et Isaías loquitur : *Devoravit mors invalescens* (*Isai. xxv, 8, sec. LXX*). Et postea sequitur : *Abstulit Dominus omnem lacrymam ab omni facie.* Duos autem fratres inter se morte divisos, juxta historiam illius temporis, quidam Israel et Judam intelligunt : ut quod tunc figurabatur in parte, nunc sentiatur in toto, et cum omni humano genere Israel et Judas liberandus sit et redimendus. In eo loco, in quo LXX transtulerunt, *ubi est causa tua ? et nos diximus, ero mors tua* : Symmachus interpretatus est, *ero plaga tua* : Quinta editio et Aquila : *ubi sunt sermones tui ?* ^d quod Hebraice scribitur *DABARACH* (דָבָרֶךְ) : legentes *DABAR*, hoc est, *verbum*, pro *DEBER*,

C *I Cor. xv, Hieronymum legisse νέκος, contentio, non νέκος victoria, ut est in Vulgata editione, et eodem modo locum citat xiii Isaiae capite, secunda expositione, scribens his verbis : Unde et Apostolus Paulus, interfacta morte, ad quam per Osee sermo propheticus loquebatur : Ero mors tua, o mors ; ero morsus, inferne : loquitur ad eam : Ubi est, mors, contentio tua ? ubi est, mors, stimulus tuus ? Tertullianus quoque eodem modo locum citat. Et Cyprianus ad Quirinum ita scribit : Tunc fit verbum quod scriptum est. Absorpta est mors in contentionem : Ubi est, mors, aculeus tuus ? ubi est, mors, contentio tua ? Vetusissimus Vaticanæ bibliotheca Græcus codex hanc retinuit lectionem : τις νέκος enim habet, ubi nos habemus τις νέκος ; est autem νέκος pugna, contentio, λοιδορία, jurgium, ut penes Homerum in *Odyssaea*.*

^d Legit Hieronymus more Chaldaico *Dabarach*,

quod interpretatur mors : juxta illud quod in Isaia legimus : *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel* (Isai. ix), hoc est, *deber*, pro quo nos interpretati sumus : *Verbum misit a Dominus in Jacob, et venit in Israel*, id est, *dabar*. Pro aculeo quoque, quem nos morsum transtulimus : Symmachus ἀπάντημα, id est, *occursum* : Theodotion et quinta editio, *plagam*, et conclusionem interpretati sunt.

(Vers. 15.) **154** Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasa desiderabilis. LXX : Adducet urentem ventum Dominus de deserto super eos, et siccabit venas ejus, desolabit fontes illius ; iste aresciat terram ejus, et omnia vasa desiderabilia. Legi in cuiusdam Commentariis, ventum urentem quem adducet Dominus de deserto, illum esse qui percusserit domum Job in quatuor angulis, et fecerit eam super filios ruere convivantes (Job. i), et unum esse de his ventis, quos in Evangelio legimus flare et venire cum turbine, pluviis atque fluminibus, ut subvertant domum, quae super petram ædificata est, sive super arenas (Matth. vii). Quod nequaquam mihi videtur : neque enim in Job scriptum est, quod ventum de deserto Dominus adduxerit ; sed nomen Domini tacitum est, ut ventus de solididine, qui contra sanctum virum sua venerat voluntate, contraria possit accipi fortitudo, et venti qui domorum fundamenta subvertant, utique ad bonam partem non poterunt referri. Superest ut ventum urentem quem adducet Dominus de deserto ascendentem, illum intelligamus, de quo et in Abacuc legimus : *Deus ab Austra veniet, et sanctus de monte Pharan* (Abac. iii, 3) : qui utique in solididine et in meridie situs est. Et in Canticō legimus : *Ubi pascis, ubi cubas in meridie* (Cant. i, 6) ? Hunc itaque ventum urentem, qui siccet venas mortis, et fontes ejus aresciat, adducet Dominus de deserto ascendentem : de deserto autem humani generis, in quo et diabolus quærens requiem, invenire non potuit. Sive desertum intelligimus sanctæ Mariæ uterum virginalem, quod absque semine humano nullo [Al. nulla] frutice pululaverit : sed virga simplex atque purissima et ^b unione secunda ediderit eum florem qui dicit in Canticō canticorum : *Ego flos campi et liliū centrallium* (Cant. ii, 8). Et pulchre tam in **155** Isaia, quam in presenti loco, flos ascendens

A et ventus ascendens dicitur : quia de humilitate carnis ad excelsa concedit, et nos secum duxit ad Patrem, dicens in Evangelio : *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me* (Joan. xii, 32). Ipse quasi radix ascendet de terra inhabitabili, et nequaquam mors in eum, sed ipse morti superveniet, neque enim mors in eo ullam sua potestatis viam reportit, et hoc est, quod in Proverbii dicitur : *Impossibile est super petram serpens inventire vestigia* (Prov. xxx). Et ipse loquitur in Evangelio : *Ecco veniet princeps mundi hujus, et inveniet in me nihil* (Joan. xiv, 30). Iste siccabit venas mortis, et desolabit fontes ejus. Venas mortis et fontes et aculeus, peccata ab Apostolo dominantur : quibus aresciat, mors quoque ipsa siccabitur. Quodque sequitur : *Ipse diripiet thesaurum omnis vasa desiderabilia*, duplice accipitur, sive quod desiderabilia suat his, qui in morte habitant, sive vasa desiderabilia que in thesauro relinabantur inferni, sanctos intelligimus, quos alligatos forte Dominus eripuit et tulit de inferis, et quasi vasa pretiosissima secum perduxit in paradisum. Pro thesauro, LXX *terram transtulerunt* : terra haud dubium ^a quia mortem significet. Et in Psalmis legimus : *Credo videre bone Domini in terra riventum* (Psal. xxvi, 13). Et iuxta Evangelium : *Mites possidebunt terram* (Matth. v). Econtrario debemus accipere terram inferni non eas terram viventium, sed mortuorum, quae diripitur atque vastatur, quando morte Christi vincit apud inferos animas liberantur. Secundum tropologiam in eisdem (de quibus supra diximus) Commentariis legimus ventum urentem, diabolum intelligi et singulos heresiarchas. Quod nobis diaploet : Neque enim diabolus venas mortis fontesque erroris siccare potest : cum ipse fons et initium mortuorum sit. Itaque sermo Ecclesiasticus, urens intelligentius est ventus, qui omnia hereticorum dogmata aresciat et perducat ad nihilum, et diripiat eos atque dispergat, qui hereticorum doctrina in morte fuerant congregati.

(Cap. XIV. — Vers. 1.) **156** Pereat Samaris : quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum : in gladio pereant : parvuli eorum elidantur, et foetus ejus discindantur. LXX : Disperdetur Samaria quoniam restitit Deo suo, in gladio corrivent, et lactentes eorum elidentur ad ^c petram, et habentes in utero dierumpentur. Sæpe diximus decem tribus appellari Samarium

nos Devarecha juxta Massorethorum punctuationem hodierum. Mart. — Fortasse Dabarich scripsit S. Doctor, nam et Dabari nostri legunt mss. et דברי הדרים quoque textus Hebraicus præfert.

^a Debeat hic Dominus quod supplent mss. Pro renit Hieronymian. versio ipsa cecidit.

^b Scilicet sui singularitate, aut unitate, absque hominis commercio. Vide quæ annotavimus in Epist. xxii ad Eustoch. de Virginitate, num. 19, ad ea verba : *Virga Mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo exrinsecus germino cohærente, et ad similitudinem Dei UNIUS secunda*.

^c Ex hoc loco multa obscuriora apud Hieronymum sunt explananda, nam conceptis verbis asserit animas vincetas apud inferos morte Christi liberatas.

MART.—Sic mss. antea erat eripuit, et rapax, et tulit. ^d Eadem est in Apologia Pamphili pro Origene, quam Rufinus Latine vertit, tropologica hujus sententiæ expositio, ut terra ad mortem significandam accipiatur. Unde minime ferendus est Drusius, qui Hieronymi hanc interpretationem, quasi novam atque abnormem, sannis ac risu exceptit. In uso Palatin. mss. haud dubium quia mortis significat.

^e Victorius corrigit ad terram, pro petram, ex ipsa Hieronymi expositione subiecta. et novem mss. exemplaribus, Brixia quinque, Florentia quatuor. Vox Graeca est ἰδειρθίσται : significat autem ἕρπετον, terrestre allido : quippe cum ἕρπετος solum pavimentumque sonet, non petram. Seida quoque ἔδαφος, hoc est, terra, exponiatur, non petra.

a metropoli Samaria, quæ ex nomine Augusti nunc vocatur Augusta, id est, Sebaste. Cur autem Samaria dicta sit civitas, in Regum volumine legimus. Imperat igitur propheta, et, ut verius dicam, optativo modo loquitur, ut Samaria pereat. Cui cum Deus tanta præpararit bona, illa contra Denm faciat, et magis dæmonum simulacula sectetur. Symmachus autem non dixit pereat, sed ματαθάναι, id est, aget pœnitentiam, sive eam pœnitibet erroris, quod dulcissimum Deum in amaritudinem verterit, ita ut bellatores ejus in gladio pereant, parvuli et lactentes elidantur ad terram, et fetæ ejus atque prægnantes disrumpantur in mortem. Quæ omnia ei accidisse credendum est tempore captivitatis et angustiæ, quando suam patriam perdiderunt, et qui evasere gladium, in servitatem perpetuam sunt abducti. De hæreticis facilis intelligentia est, quod videntur Samaria, eo quod Dei præcepta servare se jacent, non quod custodes sint Legis ejus; sed quod hoc esse se dicant, in similitudinem schismatis Novatianorum, qui et ipsi καθαροὶ, id est mundos, se vocant, cum sint omnium iumundissimi, negantes pœnitentiam, per quam peccata mundantur, juxta illud quod scriptum est: *Lavabis me, et super nivem dealabor* (Ps. x). Et in Isaia: *Lavamini, mundi estote* (Isai. 1, 16). Lævacrum autem non baptismum vocat, sed omnem pœnitudinem, quæ sordes abluit peccatorum. Pereat igitur hujuscemodi Samaria: quia quidquid loquitur, repugnat Deo suo, et clementiam ejus vertit in crudelitatem, usque adeo, ut qui viri sunt apud illam et ad malitiæ [Al. militiæ] statem venere perfectam, spirituali mucrone truncantur. **157** Qui autem parvuli atque lactentes, elidantur ad petram. De quibus et in psalmo legimus: *Beatus qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram* (Ps. cxxxvi, 9). Fetæ quoque ejus atque prægnantes quæ de malo semine conceperunt, ideo disrumpentur, ne pessimos liberos faciant. Tale quid et in Evangelio nobis subjicitur: *Væ prægnanibus et nutrientibus in diebus illis* (Luc. xxi, 23): diebus videlicet tribulationis et angustiæ. Interficiuntur autem et bellatores Samariæ gladio, et lactentes eliduntur, et prægnantes disrumpuntur: ut, pereunte malo semine, zizaniisque ejus exustis, solum remaneat triticum, quod in Domini horrea recondetur.

(Vers. 2, 3 et 4.) *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniuritate tua, tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum; dicite ei: Omnam aufer iniuriam, et accipe bonum, et reddemus vitulos labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus qui in te est miserebis popilli [Al. populi]. LXX: Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniurialibus tuis: sumile vobiscum sermones, et revertimini ad Dominum, dicite ei ut non tollatis iniuriam, sed assumatis bona, et reddemus fructum labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nequaquam ultra dicemus: Dii nostri, operibus manuum nostrarum:*

A qui in te est miserebitur pupilli. Pereunte Samaria, et viris ejus, et parvulis et prægnantibus occisis, elisis atque discisis, totus Israel ad pœnitentiam provocatur: ut qui infirmatus est, sive corruit in iniurialibus suis, revertatur ad medicum et recipiat sanitatem, vel stare incipiat qui corruerat: doceturque quomodo debeat agere pœnitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiscum verba*, id est, preces, et delictorum confessionem, et convertimini ad Dominum tam verbis, quam operibus; et dicite ei: *Omnam aufer iniuriam, nihil languoris in nobis et ruinæ pristinæ derelinquas, ne rursum mali seminis pullulent rediiva plantaria: et accipe, inquit, bonum*: Nisi enim tuleris mala nostra, bonum tibi quod offeramus, habere non possumus, juxta illud quod alibi scriptum est: *Declina a malo, et fac bonum, et reddemus*, ait, *vitulos labiorum nostrorum* (Ps. xxxvi, 27). Pro vitulis qui Hebraice appellantur **158 PHARIM** (פָרִים), fructum Septuaginta transtulerunt qui dicitur *phari* (פָרִי), falsi sermonis similitudine. Vituli autem labiorum, laudes in Deo sunt et gratiarum actio: *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus* (Ps. l, 19). Igitur illo jam tempore carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hostia est pura confessio. Qui reddituros se esse dicunt labiorum vitulos, et Dei laudes perpeti voce canturos, etiam illud reprobant quod nequam in Assyriis spem habeant, nec super equos Ægyptios, quia fallax equus ad salutem (Psal. xxxii), et ultra non adorent opera manuum suarum, vitulos aureos, quos in Dan Bethelque confaverunt, et idcirco, inquit: Nequaquam operi manuum nostrarum dicemus: dii nostri, quia tu ejus qui in te est pupilli [Al. populi] misereberis, hoc est, populi Israel, de quo dixeras: *Filius primogenitus meus Israel* (Exod. iv, 22). Et: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (Isai. 1, 2). Et in alio loco: *Filli alieni mentis sunt mihi* (Ps. xvii, 46). Pupillus autem vocatur, quia Deum perdidit patrem. Quidam autem pupillum exposuit eum qui a malo patre recesserit diabolo, et idcirco Dei misericordia sublevetur. Ad omne quoque dogma perversum quotidie propheta loquitur, et sectatores ejus ad pœnitentiam provocat, dicens: Convertimini ad Dominum Deum vestrum, qui corruistis, sive clanguistis, Domini perdita sanitatem: tollite vobiscum verba, veram fidei confessionem et dicite: *Aufer iniuriam quæ in nostro corde versatur, et accipe bonum fidei: Quia [Al. quæ] corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x). Vituli et victimæ, sive fructus labiorum, sunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et in passionem et resurrectionem Domini credere: quam qui obtulerit ei, nequaquam sperabit in rege Assyrio, de quo crebro diximus. Nec ascendet super equum quem præcipit Dominus nequaquam multiplicandum (Deut. xvii), quem habens Pharaon, cum suo est demersus equitatu (Exod. xiv). Omnis enim hæreticus ascendit equos per superbiam, quos in errore suo ipse generavit. Et nequaquam ultra dicent operibus manuum suarum, quæ ipsi artifici elo-

quo confinxerunt, di nostri. Gulosi venter deus est: Avarus colit mammona, hereticus dogma quod finxit; qui universa haec deseruerit, id est, Assur et equum et **159** opera manuum suarum, revertetur ad Dominum, et placabit patrem suum a quo fuerat abjectus.

(Vers. 5 seqq.) Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab eo [Vulg. eis]: ero quasi ros. ^a Israel germinabit quasi lily, et erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico, et germinabunt quasi vinea. Memoriale ejus sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola: ego exaudiam et dirigam eum: ego ut abiectem virentem, ex me fructus tuus inventus est. LXX: Sanabo habitatores eorum: diligam eos manifeste, quia aversa est ira mea ab eis, ero quasi ros: Israel florebil ut lily, et mittet radices suas quasi Libanus: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor illius quasi Libani, convertentur et sedebunt sub umbra ejus: bibent et ^b inebriabuntur frumento, et efflorebunt ut vinea memoriale ejus quasi vinum Libani Ephraim. Quid ei ultra et idolis? ego humiliavi eum, et ego confortabo illum, ego sicut juniperus condensa: ex me fructus tuus inventus est. Conversis ad poenitentiam, et instar pupilli patrem quem reliquerant cognoscentibus, respondit Deus: Sanabo contritiones, vel habitacula eorum in quibus fuerant vulnerati, sive contracti, vel in quibus tam male habitaverant: diligam eos spontanee; quod LXX translulerunt ^c ὡμολογουμένως, perspicue atque aperte, vel absque ulla dubitatione. Diligit autem Dominus diligentes se, de quibus et in alio loco ait: Ego diligentes me diligo (Prov. viii, 17). Qui enim prius irascerat eis propter peccata quae fecerant: nunc miserebor propter clementiam meam. Et ero eis quasi ros; ut fornacem Babyloniam, et caminum aestuantis incendii meo rore restinguam, qui et per Isaac patriarcham ad Jacob servum meum locutus sum: De rore caeli erit habitaculum tuum. Quomodo enim Dominus sit creditibus lumen, via, veritas, panis, vinea, ignis, pastor, agnus, janua, vermis, etc.: sic qui indigemus illius misericordia, et peccatorum febribus aestuamus, in rorem nobis vertitur, ad quem dicit Isaia: Ros enim qui a te est, sanitas **160** eorum est (Isai. xxvi, 19, sec. LXX). Et in Deuteronomii Cantico Moyses loquitur: Descendant sicut ros verba mea (Deut. xxxii, 2). Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, et siccitatem pectoris nostri suis pluviis irrigarit, germinabimus, immo floreibimus ut

^a Legendum necendumque isocolon ita: Ero quasi ros Israeli: germinabit, etc. Consule quae in Pseudo-Rulinum observamus.

^b Martian. inebriantur, contra mss. et Graecum textum: μεθυσθίσονται.

^c Palatini mss. ὥμολόγως, quod idem est.

^d Apud Hebreos Λιβάνος, Lebanon, significat thus et montem Libani, similiter apud Graecos Libanus est mons et thymiana: unde Hieronymus uno nomine dicit appellari montem et thymiana. MART. — Verius sane in Commentariis in Abacuc, cap. ii, juxta

A lily, imitantes Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico canticorum: Ego flos campi et lily convallium (Cant. ii, 1), et loquitur ad sponsam suam, quae non habet rugam neque maculam: Sicut lily in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. Quinque creverimus in Domino, mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quae quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant. Harum arborum rami hue illueque tenduntur, ut veniant volatilia coeli et habitent in eis. Et ne forsitan putaremus, quia dixerat, erumpet radix ejus, sive emitte radices suas quasi Libanus, de cedris eum loqui et infructuosis arboribus, sanctum virum et conversum ad Dominum, olivæ frugiferæ comparat, qui dicit in alio loco: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei (Psal. li, 1). Cujus fructum quinque sibi sapientes virgines paraverunt (Math. 25), ex quo vulnerum mitigatur tumor, languentis membra requiescant, in tenebris lumen accenditur, unguntur in agone certantes. Haec oliva habebit odorem quasi Libani, vel thuris, quod genus est thymiamatis: ὥμωνύμως ^d apud Graecos et Hebreos et mons appellatur, et thus, vel certe montis Libani, qui fertilissimus et virens, densissimis arborum comis protegitur, ita ut possit oliva dicere: Christi bonus odor sumus (II Cor. ii, 16). Qui autem conversi fuerint ad Dominum, accipient conversionis sue præmium, ut sedeant in umbra ejus et dicant: Sub umbra ejus requievi et sedi, et fructus ejus dulcis est in ore meo (Cant. ii, 3). Cumque sederint in umbra illius, vivent qui prius mortui fuerant, sive iuxta Septuaginta, bibent et inebriabuntur tritico, hoc est, rerum omnium abundantia. Quod autem hic ebrietas non eversionem mentis, sed copiam rerum **161** omnium significet, versiculos ille declarat, dicens: Visitasti terram et inebriasti eam (Ps. lxv, 10). Et Joseph convivium, in quo inebriasse dicitur fratres suos (Gen. xliii). Et Dominus loquens ad apostolos: Comedite, amici mei, et bibite, et inebrimini, fratres (Cant. v, 1). Sive quia Dominus noster ipse est frumentum et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur: Et forebit quasi vinea memoriale ejus sicut vinum Libani. Vinum autem Libani possumus appellare mixtum et conditum thymiamate, ut odorem suavissimum habeat, vel vinum Libani quod Domino libatur in templo, de quo in Zacharia sub Libani vocabulo legitur: Aperi ^e, Libane, portas tuas (Zach. xi, 1). Cum ergo

Græcum dumtaxat sermonem ὥμωνυμων esse thuri Libanum dixit: quamquam enim haud consuat, utrum ita appellatus a thure sit Libanus, immo proprius sed fidem videatur, nomen sumpisse ab albedine, nivium scilicet, quibus tegitur, ut Alpes dictæ sunt ab alijs, sive albo: certum tamen est, Graece Lebanon thes dici. In Hebreo autem quedam est vocis similitudo, nam incensum בָּרְגָּה dicitur, mons ille בָּרְגָּה.

^e Victorius ait: De vino, quod inter Missarum mysteria, Christi sanguis effectum, Domino libatur, offeriturque, intelligit: de qua re diserte Malachia

tanta rerum abundantia sit futura, o Ephraim omnis, qui agis pœnitentiam, et qui meus esse cœpisti, dimitte idola, simulacra contemne: ego enim sum qui humiliavi te, et ego exaltabo te, sive ego exaudiam et dirigam, et faciam eum quasi abietem virentem, ut de illo juxta Hebræos dicatur in psalmo: *Abies domus ejus* (*Ps. cxi, 18*). Aut certe ego ero quasi juniperus condensa, ut sub mea umbra requiescat. *De ἀποστολῃ*, id est, *juniperis*, juxta Septuaginta Interpretes, Salomon januas templi fecisse memoratur, quia Christus, per quem ad Patrem accedimus, hanc habet naturam, ut semper floreat, semper novos afferat fructus, et numquam deponat viorem suum. Hæc juniperus sub umbra sua quiescentibus, ne mundi hujus ardore feriantur, et percussiæ æstus caput eorum, sicut quandam percussit et *Jonas* (*Cap. iv*), dat fruges, et non solum dormientibus requiem et sedentibus; sed et saturitatem vescentibus præbet. Quidquid secundum ḥayyayn interpretati sumus, in adventu Domini Salvatoris, et in conversione veri Israel, hoc tam ad hæreticos et Judæos, quam ad gentes et ad omne dogma perversum referri potest: ut cum egerint pœnitentiam, veniam consequantur. **162** Si ergo plenitudo reprobationis adimpta est in adventu Salvatoris, et quotidie impletur in Ecclesia, credendum est quod plenius impleatur, quando perfectione veniente, quod nunc ex parte est, destruetur. Notandum quod sepe jam diximus, salutem Israelis et reversionis ad Dominum, et de captivitate redemptionem, non carnaliter accipere, ut Judæi putant, sed spiritualiter, ut verissime comprobatur.

(Vers. 10.) *Quis sapiens et intelliget ista? intelligens et sciens hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis, prævaricatores vero corrueant in eis.* LXX: *Quis sapiens et intelliget hæc, aut intelligens et cognoscet ea? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt [Al. ambulant] in eis: qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis.* Quando dicit: *Quis sapiens et in-*

primo capite his verbis prodit: Non in una orbis provincia Judæa, nec in una Judææ urbe Jerusalem, sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel, sed mundam, ut in ceremoniis Christianorum. Item Ezechielis *xlvi*: *Sacrificium Deo, legitimum, juge, atque perpetuum: quod nulla intermititur die, sed omni tempore orto sole semper offertur, ut impleatur quod in fine capituli hujus ponitur: Faciel agnam in sacrificium: et oleum mane, mane holocaustum semipernum.* Quæ

A telliget hæc? intelligens et cognoscet ea? obscuritatem voluminis et difficultatem explanationis ostendit. Si autem ipse qui scripsit, vel difficile, vel impossibile constitetur: quid nos facere possumus, qui lippientibus oculis et peccatorum sordibus obscuratis, clarissimum jubar solis non possumus intueri, nisi dicere illud quod scriptum est: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (*Rom. ii, 33*)! Quis enim potest absque Christo docente cognoscere quid significet Jezrael: quid soror ejus, non misericordiam consecuta: quid tertius frater, non populus meus: quæ sit adultera, quæ sine lege Dei multo sessura sit tempore: quod sit pactum cum bestiis terræ, et cum volatilibus coeli: qui sit David ad quem populus reversurus sit, cuius sit die tertia resurrectio, et egressus ejus diluculo comparetur: quæ sit pluvia prima et novissima: qui sit quem propheta dicit esse venturum, qui nobis monstrat justitiam, aut in cuius typo Israel educatur ex Ægypto, et portetur in brachiis, et ducatur in funiculis charitatis: qui sit qui **163** interficiat mortem, et sicci venas ejus et fontes arefaciat, et diripiatur vasa quæ in thesauro condita tenebantur, et cætera quæ longum est retexere? Unde quicumque sanctus et justus est, rectas vias Domini esse cognoscet. Vias autem Domini esse cognoscimus lectionem veteris et novi Testamenti, sanctorum intelligentiam Scripturarum. In his viis qui ambulat, nisi convertatur ad Dominum et ablatum ab eo fuerit velamen, quod erat ante oculos **164** Moysi, rectum iter invenire non poterit. Sin autem dixerit cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps. cxviii, 18*), ambulabit in eis, et Christum inveniet: et Judæos atque hæreticos, quos vel prævaricatores vel impios Scriptura nunc nominat, offendere in eis, et infirmari atque corrueare sentiet, juxta illud quod scriptum est: *Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel* (*Luc. ii, 34*).

verba quantum nostri temporis Novatores, qui sacrificium, quo numquam caruit terrarum orbis, ab Ecclesia tollunt, convincant, nemo non videt.

^a Victorius: Psalmo, inquit, cui, ubin os juxta LXX legimus: *Herodii domus dux est eorum*: in Hebraico scriptum est *הַבָּתָה בְּנֵי*: vox autem *בְּנֵי* abietem significat, ut in Reg. v et II Par. III. item Isai. *xli* et *lx*, licet non ignorem LXX, II Par. *ii*, vertisse *ἀποσύθος*, id est, juniperus.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM
IN JOELEM PROPHETAM
LIBER UNUS.
AD PAMMACHIUM.

Prologus.

165 - 166 Non idem ordo est duodecim prophetarum apud septuaginta interpres, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim ponunt secundum Amos, tertium Michæam, quartum Joel, quintum Abdiam, sextum Jonam, septimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum Malachiam : Hebrei autem post Osee, qui apud utrosque primus est, secundum legunt Joel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Jonam, sextum Michæam, septimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum, qui et ultimus est, Malachiam. Et quia semel omnes unius voluminis prophetas enumeravimus, utilis nobis videtur ἀριθμολογία singulorum et Graece et Latine breviter annotare. Osee interpretatur σώζων, quem nos salvatorem possumus dicere. Joel ἀπρόκεκρος, id est, incipiens. Amos, βαστάζων, qui apud Latinos portans dicitur. Abdias δούλος Κυρίου, id est, servus Domini. Jonas, περιστερά, hoc est, columba. Michæas, τίς ὁς [Al. ὁστισοῦν], ex duabus orationis partibus nomen compositum, quod apud nos sonat, quis quasi, aut quis velut? Naum, παράχλησις, id est, consolatio. Abacuc, περιλαμβάνων, id est, amplexus sive luctans [Al. amplexans]. So-

* Verbum pugnandi duo mss. ignorant. Alludit Pammachii nomen.

^b Quanta sit depravatio hujus vocis et sententiae Hieronymi, vix poterit mente comprehendere, qui eam oculis viderit in antiquis editionibus Erasmi et Mariani, qui absurdissimum ostendunt S. Hieronymum legentes γραπτόν, id est, suffragatorem, vel calculatorem, non ψυλλία, hoc est, Psyllum juxta fidem omnium mss. codicum. Sunt autem Psylli populi Libyæ in Africa, a Psyllo rege dicti, quibus est virus ingenitum exitialis serpentibus, et cuius odore eos possunt sopire. Vide Plin. lib. vii, cap. 2. Scribit porro Plutarchus in Catone, eumdem Catonem per deserta Libye iter facientem, secum Psyllos duxisse, qui morsibus serpentum mederentur, ore trahentes venenum, et ipsos serpentes cantibus mitigantes. Totum hunc locum respicit S. Doctor, qui in Pammachio spiritualem cupit habere Psyllum, ad ænulorum atque hæreticorum virus ac venena supe-

A phonia, κεκρυμμένος Κυρίου, hoc est, arcanus Domini. Aggæus, ἑρτάζων, quem nos festinum, sive solemnem possumus dicere. Zacharias, μημην Κυρίου, id est, memoria Domini. Malachias, ἄγγελος πον, id est, nuntius meus. Quæ omnia quo sensu accipienda sint, in suis voluminibus disseretur. Quatuor autem reliqui prophetæ, ut sedecim compleamus, Isaías, Ezechiel, Jeremias, Daniel, hanc habent intelligentiam: Isaías σωτήρια Κυρίου dicitur, id est, salus Domini: Ezechiel χρήστος Κυρίου, quid nos robur vel frumentum Domini 167-168 possumus appellare: Jeremias ψύλλος Κυρίου, id est, excelsus Domini: Daniel, ἔργεμε Κύριος, id est, judicavit me Dominus. Quæcum ita se habeant, obsecro, mi Pammachi, qui omni arte pugnandi adversum diabolum diligicas, ut nobis contra Amalec pugnantibus leves cum Moyse ad Dominum manus, et adversarios Israel orationibus superes. Nuper de Ægypto egressi sumus, et in Osee Pharaone submerso, Rubrum transivimus mare (Exod. xiv, xv) : nunc post latam eremi vastitatem, multo nobis labore sudandum est, ut ad Septuaginta palmas et fontes apostolicos pervenire valeamus. Insurgat licet scorpio, et arcuato vulnere ferire conetur : tu comes itineris, et excantator venenatorum morsum, spiritualem nobis ψυλλά

randa, ut prudenti lectori manifestum est. MART. — Alludit, quam Plutarchus narrat, de Catone historiam, qui Libye deserta penetratus, itineris comites et excantatores venenatorum morsum Psyllos habuit. Psyllorum porro, hominum Cyrenaicam regionem olim incolentium, notissima ea est apud veteres scriptores ingenita virtus contra serpentes et seras, a quibus non modo ipsi non kederentur, sed et alios innocuos facerent. Videndum in hanc rem præ ceteris Strabo lib. xvii, et Dio Cassius in Cæsar. Octavianio, ubi Cleopatrae corpori, ut vitæ restituere, Psyllos tradit adhibuisse. Plinius quoque lib. vii, cap. 2, et quæ Lucanus cecinit lib. ix :

Gens unica terras
 Incolit a sevo serpentum innoxia morsa,
 Marmaridae Psylli : par longa potenteribus herbis,
 Ipse crux tutus, nullumque admittere virus,
 Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
 Jussit, ut immunes mixti serpentibus esseat.

exhibe: quoddque sanctæ ac venerabilis Paulæ p[ro]p[ter]a tatione possulumus, amici favore sustentâ, nec in nob[is] renti tuae polliciti sumus, plus h[ab]eres suscipe, et quidquid vel ingenio vel doctrina minus tua exspectabis vires consideres, sed voluntatem.

INCIPIT LIBER.

167(Cap.I.—Vers.1.) *Verbum Domini quod factum est ad Joel filium a Phatuel.* Septuaginta interpres pro PHATUEL (פָתְעֵל) verterunt Bathuel; quod apud Hebreos omnino nil resonat. Phatuel autem in linguam nostram vertitur *latitudo Dei*, vel *aperiens Deus*, ut in Marco legimus Salvatorem^b ad surdum mutumque dicentes: Ερημετα (Ἐρημέτα), quod est, *adaperire* (*Marc. vii*). Quia enim cum Apostolo diceret poterat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatum est* (*Il Cor. vi, 11*): et audiebat a Domino: *Dilata os tuum, et implebo illud* (*Ps. lxxx, 11*): ipsa quoque oris adapertio, non in hominis, sed in Dei potestate est, Paulo dicente: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens; sed adversarii multi* (*I Cor. xvi, 9*); idcirco aperiens dicitur Deus. Cumque sanctus semper proliciat, ex parte cognoscens et ex parte prophetans, donec veniat quod perfectum est, de latitudine et adaptione generatus, appellatur *Joel* (יֹאֵל), quod apud nos sonat *incipiens*, vel *est Deus*, **168** dicente Apostolo: *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse* (*Phil. iii, 13*); qua humilitate succrescens cum Moysi meretur audire: *Qui est, misit me* (*Exod. iii*). Ad distinctionem enim eorum qui non sunt, de quibus et in Esther legimus: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt* (*Esther xiv, 11*), Deus et sancti ejus esse monstrantur. Hæc de nomine Joel et patris ejus perstricta sint breviter, ut recte verbum Dei, quod erat in principio apud Deum, factum esse narretur, Baptista Joanne referente: *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat* (*Joan. i, 30*). Porro factum esse sermonem ad meritum ejus resertur, cui sit, non ad conditionem illius qui fieri dicitur, ut alibi legimus: *Dominus mihi factus est in salutem* (*Ps. cxvii, 21*). Quomodo autem in Osee propheta, quem in principio duodecim prophetarum ante hunc librum explanavimus, sub nomine Ephraim ad decem tribus consertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israel sæpe memorantur: **169** sic in Joel, qui juxta

Hic penes Hieronymum pro ψυλλίᾳ aut ψύλλῳ, Erasmus et Victor, legerant ψυριστήν, id est, suffragatorum: quos supra meritum acerbe castigat Martianus, suam ipse annotationem e Calepino describens.

* Cave falsam horum verborum intelligentiam, ne imperitum invenias in lingua Hebraica S. Hieronymum, qui et ipse in libro Nominum Hebraicorum dicit nomen Bathuel significare ac resonare virginem, sive filiam Dei. Itaque sic intellige, quod hoc loco nomen Bathuel non resonat: nullus enim sensus congruus resonaret, Joel diceretur filius Bathuel, id est, patris virginis Dei. MART. — MSS. nostri Patuel et Batuel constanter absque aspirationibus legendi. Quod vero ait S. Doctor, Bathuel nihil apud

Hebreos secundus est, omne quod dictum ad tribum Juda, et ad Jerusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est, decem tribuum in hoc fieri mentionem. Tempora quoque, in quibus prophetavit, eadem debemus accipere, quæ et in Osee legimus: *In diebus Oxiae, Joathan et Achaz et Ezechiae, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Jeas, regis Israel.*

(Vers. 2, 3.) *Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, si factum est illud* [Vulg. istud], in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum: super hoc filii vestris narrate, et filii vestri filii suis, et filii eorum generationi alteri. LXX: *Audite hæc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, si facta sunt talia in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum: pro his, filii vestris narrate, et filii vestri filii suis, et filii eorum in generationem alteram.* Senes jubentur audire, habitatores terræ auribus percipere. Senibus non dicitur, Audite, omnes; habitatores terræ additur, Auribus percipite, omnes. Auditus enim in Scripturis sanctis non est iste qui in auro resonat: sed qui corde percipitur, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: *Qui habet aures audiendi, audiat* (*Mat. xiii, 9*). Quod autem nos interpretati sumus, auribus percipite, et apud Graecos et apud Hebreos unum verbum est, apud Graecos ἀκούεσθαι; apud Hebreos ^c Εβρινου (אֶבְרִינָה), quod proprie non corde, sed aure percipitur. Et ut sciamus sacramentum esse auditum, quam id quod in auribus resonat, Isaia loquente, discamus: *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra* (*Isai. 1, 2*). Qui senes sunt et coelestes, audiunt spiritualiter; qui habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Et hoc in omnibus Scripturis notandum, ubi hæc duo verba juneta ponuntur. Quod in Lamech quoque legimus peccatores, qui locutus est ad uxores suas Ada et Sella: *Audite verba mea, uxores Lamech, auribus percipite verba mea, quia virum occidi in vulnus*

Hebreos resonare, ita accipito, ut nihil hic velit esse. Juxta Hebraicam etymologiam qua Bathuel filia Dei interpretatur: suissetque perinde ac dicere, *Joel filium filia Dei*, quod et Marian. notat.

^b Editi legunt Hebr. פָתְעֵל Hippathehh, cum legendum sit per Aleph ab initio פָתְעֵן Eppethahh, sive Ephphetha cum Antiquis et Evangelista Marco, cap. vi, v. 34: Εφφεθά, ὁ ὄστρι, Διάνοιχθωτι. A Syriaco igitur passivo פָתְעֵן, Etpethahh, apertus fuit, sit imperativum פָתְעֵן Eppethahh, sive Ephetha, id est, *adaperire*. MART.

^c Magis Victorio placet memorantur, quæ Florentinorum est codicum lectio.

^d Unus Palatin. Hiezina, quod corde proprie, non aure percipitur.

*meum, et juvenem in livorem meum (Gen. iv, 23) : A sciebat obscura esse quæ loquebatur, et idcirco uxores suas non ad simplicem tantum verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam provocabat. Si quis igitur senex est, et maturæ **170** ætatis in Domino electus [Al. et latus est] senex, ut in consequentibus juxta Septuaginta Interpretes legimus, ac parvolorum reliquit infantiam, audiat quæ dicuntur. Qui autem adhuc habitat in terra, et non potest dicere: *Advena sum et peregrinus sicut omnes patres mei* (Ps. xxxviii, 14), auribus percipiat. Si factum est, inquit, istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum. Arte rhetorica ex rerum magnitudine attentum auditorem facit: nulla hæc, inquit, ætas meminit, quæ dicturus sum, nec vestro, nec patrum vestrorum atque majorum facta sunt tempore. Patres autem avos atavosque cognosce et filios filiorum, omnem deinceps sobolem, juxta illud Virgilianum (*Aeneid. lib. iii*) :*

Et nati natorum, et qui nascentur ab illis :

Et senes ergo et habitatores terræ, filiis vestris posterisque narrate; qui senex est, liberos suos doceat sacramenta: qui habitator est terræ, simplicem narret historiam. Unde usque hodie nos qui in Christo credimus, quorum cum Moyse ablauum est velamen ab oculis, et de quibus dicitur: *Cani hominis sapientia ejus* (Sapien. iv, 8), filiis nostris secreta et mira narramus. Judæi autem qui habitant in terra, loquuntur terrena, et humi cohærentia, de quibus scriptum est: *Qui de terra est, de terra loquitur: qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. iii, 31).

(Vers. 4.) *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et résiduum bruchi comedit rubigo.* LXX similiter. Exordium sequitur narratio: ibi ut attentum ficeret auditorem, magna et incredibilia se dicturum esse promisit, quæ nec vetus sciret historia, nec præsens ætas facta cognosceret. Hic erucam, et locustam, et bruchum, et rubiginem posuit, ut quæ singula raro eveniunt, omnia simul facta memorentur, et ideo mirabilia sint. Erucam quæ Hebraice *כְּזֵם* (כְּזֵם), Græce dicitur *χάπτην*, Hebræi Assyrios interpretantur, Babylonios atque Chaldaeos, qui de uno orbis climate procedentes, tam decem tribuum quam duarum, hoc est, Israelitici populi cuncta vastarunt. Locustam autem, Medos interpretantur et Persas, qui subverso imperio Chaldaeorum, Judæos habuere captivos. Bruchum, **171** Macedonas, et omnes Alexandri successores, maximeque regem Antiochum cognomento Epiphanem, qui instar bruchi sedet in Judæa, et omnes priorum regum reliquias devoravit, sub quo Machabæorum bella narrantur. Rubiginem referunt ad imperium Romanorum, qui quarti et ultimi intantum oppressere Judæos, ut de suis filiis eos pellerent. Scribit

A plenus Josephus septem voluminibus, Vespasianus et Titi narrans triumphos. Elii quoque Hadriani contra Judæos expeditionem legimus, qui ita Jerusalem murosque subvertit, ut de urbis reliquiis ac favillis, sui nominis Eliam conderet civitatem. Hæc quatuor regna quæ subvertere Judæam, in quatuor cornibus Zacharias vidisse se scribit, dicente ad eum Angelo: *Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam et Israel et Jerusalem* (Zach. i, 19). Et rursum: *Leravi, inquit, oculos meos et vidi, et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, et montes, montes ænei: in quadriga prima, equi rufi; et in quadriga secunda, equi nigri; et in quadriga tertia, equi albi; et in quadriga quarta, equi variis fortis* (Zach. vi, 1). Cumque propheta dixisset ad angelum qui loquebatur in eo: *Quid sunt hæc, Domine mi?* respondit angelus: *Isti sunt quatuor venti cœli, qui egrediuntur ut stent coram Dominatore omnis terra:* et est sensus: isti sunt qui egrediuntur a facie Domini, ut ejus impleant voluntatem. Cum habitatoribus terræ perceptimus auribus quid eruca, locusta, bruchus, rubigo, significant: nunc cum senibus quod dictum est audiamus. Quatuor esse perturbationes, quibus animarum sanitas subvertatur, omnes philosophorum scholæ concilant. Duæ præsentes sibique contrariæ, duæ futuræ mutuo dissidentes. Præsentes, ægritudo et gaudium. Ægritudinem animi dicimus, alioquin corporis non ægritudo, sed ægrotatio nominatur. Aut igitur tristes sumus, et mœrore conficimur, statusque nostræ mentis evertitur: unde et Apostolus monet, ne abundantiori tristitia absorbeatur frater (I Cor. u). Aut econtrario gaudemus, gestimusque lætitia, et bona nostra moderanter ferre non possumus; justique et fortis viri est, nec adversis frangi, nec prosperis sublevari, sed in utroque esse moderatum. Diximus de **172** perturbatione præsentium; dicamus et de futurorum, in quibus metus, aut spes est. Adversa timemus, prospera præstolamur; et quod ægritudo et gaudium operantur in præsenti, metus et spes faciunt de futuro, dum aut adversa plus quam decet timemus esse ventura, aut prospera quæ speramus intantum nos faciunt exultare, ut non teneamus modum, maxime in his quæ ^a incertæ sunt, quia futura sperantur potius quam tenebuntur. Has perturbationes uno et nec pleno versiculo illustris poeta comprehendit (*Aeneid. lib. vi*):

Hi metuant cupiunque (*hoc de futuro*), dolent gaudiente (*hoc de presenti*) neque suras, *inquit,* Rescipiunt, clausi tenebris et carcere cœco.

Qui enim perturbationum tenebris obvolvuntur, clarum sapientiae lumen non valent intueri. Cavidum est igitur ne ægritudo, quasi eruca, nos comedat; ne locusta vastet in gaudio, huc illucque volitans, et gestiente lætitia, per diversa se jactans; ne bruchus, id est, pavor et futurorum metus, ra-

^a Iterum contrario sensu Phalatin. ms. in his quæ certa sunt: fortasse verius.

dices sapientiae devoret, ne rubigo et desiderium futurorum res inutiles concupiscat, et nos perferat ad ruinam: sed ut in omnibus, quatuor quadrigas et quatuor cornua, et quatuor equos rufos, et variros, et albos, et nigros, id est, vel adversa, vel prospersa, vel ex utroque sociata, frenis sapientiae gubernemus. Ego reor erucam esse incipientem in animo passionem, quae tarda est, et discurrere non potest, et mora ipsa ac pertinacia ebibit et exsugit omnem viorem: quam si non occiderimus, in nobis crescit et avolat, et nunc devorat quidquid attigerit, nunc semesa dimittens, pergit ad alia: revertensque ad pristinam sedem bruchus efficitur, ut non solum fruges, et folia et cortices, sed et ipsam medullam devoret tarditate. Sin autem evenerit, quod tamen rarum est, ut etiam post bruchum vitalis quippiam in nobis spiritus resideat, cuncta rubigo populatur, ita ut stipulam et vile fenum verlat in nigredinem, ut non solum esui, sed et simo inutilia sint. De his quatuor perturbationibus, in principio quoque Amos, si vita comes fuerit, 173 disseremus: ubi scriptum est: *Super tribus sceleribus, et super quatuor Damasci, Gazæ, Tyri, Idumææ, filiorum Ammon, et Moab, et Juda, et Israel, non convertam eos, dicit Dominus (Amos 1, 3 seqq.). Quas nos perturbationes interpretati sumus, Graci πάθα appellant, quae si κυροξένως in passiones vertamus, verbum magis quam sensum verbi expresserimus.*

(Vers. 5.) *Expergiacimini, ebrii, et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore vestro. LXX: Evigilate, qui ebrii estis in vino vestro: et plorate et plangite, omnes qui bibitis vinum in ebrietate: quoniam ablatum est de ore vestro.* Quasi senes atque presbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat ut animi perturbatio. Est tristitia quae ducit ad mortem: hæc abominanda ebrietas est. Est ira quae justitiam Dei non operatur, et furori proxima, mentis suæ impotem facit: intantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. Recteque illud laudatur Archytæ Tarentini, qui cum villico suo esset iratus: *Jam te, inquit, occidem, nisi iratus essem.* Quid referam de gaudio et voluptate, et maxime amore, qui excæcat cordis oculos: et nihil aliud, amantem, nisi id quod amat, cogitare permittit. Annon est dicenda ebrietas, cum propter vite scortum, et ignominiosam corporis partem, animæ libertas in serviles blanditias inclinatur? cum labore suum alterius facit esse delicias? cum surto, scelere, atque perjuriis, opes futuræ preparat voluptatis? et cum videatur ab omnibus, se existimat non videri: dummodo potiatur eo quod desiderat. Sed et avaritia excæcat animum ejus, cui nihil satis est: et muliebris timor, et dulcium cupido vitiorum. Unde dicitur ad eos: *Evigilate et*

^a *Duo Palatini, quod amat et cogitat, videre permittit.*

^b *Deerat vox meam, quæ et in Graeco est textu, et in nostris mss.*

A expergiscimini, qui ebrii estis: nequaquam vino, ut in solis LXX continetur, sed omni perturbatione vitiorum: Flete, et plangite, et agite pœnitentiam: et assumite tristitiam quæ dicit ad vitam, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine (Prov. iii), sive, in ebrietate. Dulcia enim sunt vitia: quia mel distillat de labiis mulieris meretricis: et idcirco in Dei 174 sacrificia non offertur: quoniam perit, sive ablatum est de ore vestro vinum, ebrietas atque dulcedo quæ vos deceperat. Sæpe quippe Dei fit providentia, ut qui non cognoverunt Deum in prosperis, cognoscant in adversis: et qui divitiis male abusi sunt, ad virtutes penuria corrigitur. Juxta hunc sensum audiant senes: habitatores autem terræ percipient auribus, de illo vino nunc præcipi, in quo est luxuria, et quo qui inebriati fuerint, regnum Dei possidere non possunt (Ephes. v). Qui vini ebrietate sopitus est, evigilet et ploret ebrium se fuisse, et ululet: ut postea ululatus ejus et fletus vertatur in risum, et gaudeat se ebrietatis materiam non habere, quæ eum per abundantiam ebrium fecerat et vesanum.

(Vers. 6, 7.) *Gens enim ascendit [Vulg. ascendit] super terram meam fortis et innumerabilis: dentes ejus, ut dentes leonis, et molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt rami ejus. LXX: Quia gens ascendit super terram fortis et innumerabilis: dentes ejus, leonis: et molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam ^b meam in dissipationem, et ficos meas in confractiōnem: scrutans scrutatus est eam, et projecit: dealbarit ramos ejus. Judei putant in diebus Joel tam innumerabilem locustarum super Judæam venisse multitudinem, ut cuncta completerent: et non dicam fruges, sed vinearum quidem et arborum cortices ramos quo dimitterent, ita ut, omni virore consumpto, ^carentes arborum rami, et sicca vinearum flagella remancerent. Hoc utrum factum nec ne sit, liquido affirmare non possumus: neque enim Regum et Paralipomenon narrat historia (III Reg. xvii). Quod utique si fuisse, quomodo famem sub Elia trium annorum et sex mensium legimus, nonquam Scriptura tacuisse. Tantum dicimus, quod sub metaphora locustarum, hostium describatur adventus, sive Assyriorum et Babyloniorum, qui tunc imminebant: sive Medorum atque Persarum, qui post futuri erant: sive Macedonum, quos multo tempore post fuisse cognovimus: sive ultimo Romanorum, de quibus supra diximus. Licet nunc nobis magis 175 de Babylonis dici videatur atque Chaldæis, quorum crudelitas in populum Dei feritasque describitur: et, ni fallor, videor mihi in hoc Propheta aliiquid repperisse. Narratur impietas hostium sub figura locustarum: et rursum sic de ipsis locustis dicitur, quasi hostibus compa-*

^c *Unus Palatin., albentes: in quem sensum et Hier. infra, Omni, inquit, virore consumpto, albos ramos et aridos derelinquet.*

rentur, ut cum locustas legeris, hostes cogites; cum A hostes cogitaveris, redeas ad locustas. Ascendit ergo gens locustarum de solitudine, sive exercitus Chaldaeorum super terram Dei, et fortis, et innumerabilis. Quid enim locustis innumerabilius et fortius, quibus humana industria resistere non potest? Dentes ejus, ^a gentis videlicet locustarum (omnia autem τυπικῶς intellige), quasi dentes leonis; et molares illius, ut cātuli leonis, ut qui in fortitudine et multitudine locustis coequantur, in ferocitate et crudelitate leonibus comparentur. Hæc, inquit, gens possuit vineam meam in desertum, quam de Aegypto transtulí et plantavi, et sicum meam decorticavit, populum Judæorum [Al. meum Judaicum], ad quem venit Salvador, ut comederet fructus, et non invenit: maledixitque ei, et aruit in æternum (Matth. xi). Omnia autem sub metaphora locustarum, dicta noscamus: quæ intantum cuncta populantur, ut derodont arborum cortices, exutasque projiciant, et omni virore consumpto, albos ramos et aridos derelinquant. Diximus juxta historiam; transeamus ad intelligentiam spiritualem, ut cum semibus audire possimus: *Ascendit gens super terram Dei, animam videlicet humanam.* Omnes enim animæ Dei sunt: sicut anima patris, sic et anima filii. Et ascendit gens principum mundi istius, et tenebrarum, et spirituallia nequitiae in cœlestibus, adversum quos nobis est lucta atque certamen, de quibus dicitur: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (Eccl. x, 4): cujus gentis dentes sunt sicut dentes leonis, de quo Petrus apostolus loquitur: *Adversarius noster diabolus, quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret* (1 Pet. v, 8). Et molares illius quasi cātuli leonis. Cātulum leonis, vel eum intellige, qui elevatur contra omne quod dicitur, Deus et religio, vel certe omne dogma perversum. De cuius contritis molaribus, qui **176** intrinsecus latent et non videntur, ne facile vitentur, etiam Psalmista lætatur dicens: *Molas leonum confringet Dominus* (Ps. lvii, 7). Si ergo dederimus locum huic genti, ut ascendat in nobis, statim ponet vineam nostram in desertum, de qua vinum facere solebamus, quod lætitificat cor hominis (Ps. ciii): et sicut nostras decoartat, sive confringit, ne habeamus in nobis Spiritus sancti dona dulcissima, ne sub nostra vinea et sicut vir sanctus requiescat; sub quibus cum fuerit, adversiorum impetus non timebit. Nec sufficit huic genti vineam disperdere, sicutque confringere, nisi scrutans scutuletur ea, et quidquid in illis vitale fuerit, interficiat: ut, omni virore consumpto, albi atque emortui ramusculi remaneant, et compleatur in nobis: *Si in viridi ligno hæc faciunt, in siceo quid facient* (Luc. xxiii)?

(Vers. 8.) *Plange quasi virgo accincta sacco, super virum pubertatis tuæ* [Vulg. suæ]. LXX: *Plange ad me super sponsam accinctam cilicio, super virum*

^a Pro gentis, Palat. mss. dentes: et pro τυπικῶς, fortasse rectius τροπικῶς preferunt.

^b Corrigendum contendit Victorius, *Hujuscemodi*

A *scuum virginem.* Vir pubertatis, sive, ut Septuaginta transtulerunt, παρθενός, quem vulgo virginem vocant, eo quod primus florem virginitatis abstulerit, non aliis intelligitur nisi Deus, qui in Abraham, Isaac et Jacob despondit sibi virginem sponsam nulla idolatriæ sorde maculatam. Ad quam et per Jeremiah loquitur: *Non ut dominum me vocasti, et potrem, et principem virginitatis tuæ* (Jerem. iii, 4). Unde et Apostolus ad credentes loquitur: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (1 Cor. xi, 2). Quamdiu cum hac sponsa sponsus fuerit, non potest jejunare (Matth. ix), nec plangere, nec absenti sponsi desiderium lacrymis indicare. Cum autem ablatus fuerit sponsus ab ea, plangit et plorat, et accingit se sacco et cilicio, et pro zona rese circumdatur. Intelleximus quis sponsus sit virginalis: verum quia iste sponsus, sive maritus, non solum virginem accepit sponsam, sed et meretricem in Osee ducit uxorem, propriea scriptum est in Deuteronomio: *Si egressus fueris contra inimicos tuos: et tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivusque duxeris, et videris in numero captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam, voluerique habere uxorem: introduces in domum tuam: quæ reddet casariem, et circumcidet unguis suos, et deponet vestem* **177** *in qua capta est, sedensque in domo tua, flebit patrem et matrem suam uno mense, et postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, et erit uxor tua* (Deut. xxi, 10 seqq.). Hujusmodi ^b mulieris non est maritus, id est, dominus virginalis, sed meretricem C de gentium sordibus duxit uxorem. Quod et de omni anima credentium possumus dicere. Si a parate credidit Domino, habet sponsum Dominum virginalem. Sin autem ex Judæis, sive gentilibus, et hereticorum spurcissimis fæcibus, ad fidem venerit veritatem, et de tenebris ad lucem transierit, habebit quidem sponsum, sed non virginem: et de hujuscemodi hominibus dicitur: *In Aegypto fratre sunt mammæ tuæ, et ibi devirginata es* (Ezech. xxiii, 5).

D (Vers. 9 seqq.) *Perit sacrificium et libatio de domo Domini: et luxerunt sacerdotes ministri Domini: depopulata est regio, luxit humus, quoniam devastatum est triticum. Consassum est vinum, elanguit oleum, confusi sunt agricultæ. Utuloverunt vinitores super frumento et hordeo, quia perit messis agri: vinea consusa est, et ficus elanguit; malogranatum, et palma et malum, et omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium a fittis hominum.* LXX: *Adlatum est sacrificium et libatio de domo Domini: lugete, sacerdotes ministri Domini, quoniam desolati sunt campi: lugat terra, quoniam afflictum* [Al. confictum] *est triticum, aruit vinum, immunitum* [Al. immutatum] *est oleum: aruerunt agricultæ* [Al. ligna]: *lugete, possessiones, pro frumento et hordeo, quia periit vindicta de agro,* ^c *vinea aruit, et ficus immunita sunt: malogranatum et mulieri non est maritus dominus virginalis, justa codi. Florentinos.*

^b MSS. Palatin., ficus aruit, et vineæ immunitæ sunt.

*palma et malum et omnia ligna agri aresacta sunt, quoniam confuderunt gaudium filii hominum. Quantum ad historiam pertinet, ob locustarum, sive hostium multitudinem, qui sub earum specie describuntur, vastatis omnibus atque consumptis, perire sacrificium et libatio de domo Domini : quorum alterum de simila, alterum de vino offerre soliti erant. Idecirco luxerunt sacerdotes, qui sunt ministri Domini, nec sacrificiis, nec libamentis rite celebratis : maxime quia et decimae, quas accipere consueverant, nequaquam oblates sunt. Regio enim universa 178 popula est. Luxit humus, μετωπακάς, pro eo quod est, hi qui versantur in humo : triticum, vinum oleumque elanguit : ipsi quoque agricolæ et vinitores confusi sunt, et ululaverunt : quia non solum frumentum, sed hordeum quoque, quod vilius fertilius que est, aruit. Et legumina quæ ego puto significari in eo quod ait, *perit messis agri*, id est, cuncta quæ solet humus gignere. Quid loquar de frumento, vino, oleoque et hordeo, cum etiam arborum poma siccata sint, fucus elanguerit, et malogranatum, et palma, et malum, et omnia ligna, vel in fructuosa, vel frugifera, locusta vastante, consumpta sint? quæ facta sunt omnia, ut auferretur, sive confundenderetur gaudium a filiis hominum. Possumus hæc eadem et post adventum dicere Salvatoris accidisse populo Judeorum, quando pari furore clamantes dixerunt : *Crucifige, crucifige Iulam : non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. xix, 9 et 15) ; quando circumdata est Jerusalem ab exercitu, et in tantam necessitatem venerunt famis ac pestilentia, ut filiorum needum maturis corporibus C rescerentur : b et sacrificia universa sublata sunt, et confusum est gaudium a filiis hominum, quia gaudium recipere noluerunt, de quo angelus loquitur ad pastores : *Annuntio vobis gaudium magnum* (Luc. ii, 10). Juxta ἀναγνώριστον iste nobis sensus videtur : Postquam sponsa, quæ receperat doctrinam Dei, per peccata a sponso fuerit separata, et pro byssinis lineaisque vestibus, cilicio circumdata, id est, habitum lugentis assumpserit, tunc peribit sacrificium, de quo scriptum est : *Sacrificium Deo spiritus contributatus* (Ps. l, 19), et vini libatio, quod lætitias cor hominis, de domo Dei, quæ est Ecclesia, dicente Apostolo ad Timotheum : *Ut scids quomodo in domo Dei conuerseris, quæ est Ecclesia Dei viventis* (1 Tim. iii, 15). Auferetur autem sacrificium et libatio de domo Domini, quando, multiplicata iniquitate, restringerit charitas multorum (Math. xxiv) : et principes populi ac ministri altaris viderint campos et plana credentium fractus non afferre virtutum; sed omnia vitii inhorrescere : quando frumentum et hordeum, vineaque et oleum, eruca, locusta, bruchus, 179*

* Rursum Victor. ex Florentinis codd. reponit versabuntur : nam et ea, inquit, quæ præcedunt, et quæ sequuntur, præteritum respiciunt tempus.

^b Unus Palatin., et in sacrificia inversa sublata sunt.

^c Interserit Victor. Domini, quæ vox, inquit, in Hebreo invenitur, eamque habent tredecim antiquissima mūnūs Cassini exemplaria, et aliquos Bononiensia : et quod ego multifacio, codex sancti Pauli

A rubigo consumptæ sint, et nequ quam habuerimus calicem, de quo scriptum est : *Calix tuus inebrians quam præclarus est* (Ps. xxi, 5)! Et perierit oleum, de quo in Ecclesiaste legimus : *Omni tempore sint candida vestimenta tua, et oleum de capite tuo non deficit* (Eccl. ix, 8) : quo exhilaratur facies, et caput jejunantis ungitor. Tunc confundentur agricolæ, cum viderint in possessionibus suis non nasci triticum, quo aluntur homines, et hordeum quo jumenta irrationalia sustentantur, et confusam esse vineam, de qua scriptum est : *Vinea frondosa Israel, fructus abundans in ea* (Isai. v, 2) : exspectante Domino, ut faceret uvas, et fecit spinas. Ficus quoque elanguit sub qua suit, antequam crederet, Nathanael (Joan. i), et malogranatum, cuius cortici genæ sponste in Cantico comparabitur (Cant. vi), et palma quæ, perdita virute, siccata est, de qua olim dicebatur : *Justus autem ut palma florebit* (Ps. xcii, 13) : et malum de quo in eodem Cantico legimus : *Sicut malum in medio lignorum : ita fratruellis meus in medio filiorum* (Cant. ii, 31). Quid necesse est omnes arbores percurrere, cum universa aruerint, et pro gaudio atque laetitia, illios hominum mœror oppresserit et confusio?

(Vers. 13, 14.) *Accingite vos et plangite, sacerdotes ; ululate, ministri altaris ; ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei, quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio ; sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum.* LXX : *Accingite vos et plangite, sacerdotes ; lamentamini qui ministratis altari ; ingredimini, dormite in saccis, ministri Dei, quoniam defecit de domo Dei vestri sacrificium et libatio ; sanctificate jejunium, prædicante curationem [A]. prædicationem curate] ; congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei ^a vestri, et clamate ad Dominum vehementer. Qui sanctus sacerdos est, et comedit pascha Domini, accingatur balteo casitatis, et audiat cum apostolis : *Sint lumbi vestri præcincti, et lucerna ardentes in manibus vestris* (Luc. xii, 35). Qui autem peccator est, et quem remordet propria conscientia, cilicio accingatur et plangat, vel propria delicta, vel populi, et ingrediatur 180 Ecclesiæ, de qua propter peccata fuerat egressus, et cubet, vel dormiat in sacco, ut præteritatis delicias, per quas offenderat Deum, vita austerrate compenset. Qui enim mollibus vestiuntur, in dominibus regum sunt (Math. xv). Accingantur autem sacerdotes et plangent et ululent, et dormiant in sacco, propheta eos ad poenitentiam cohortante, qui dicit : * *Ministri Dei mei, quomodo interiit de domo Dei vestri sacrificium et libatio* (Joel. ii), de*

- in via Ostiensi a Carolo Magno illi ecclesiae donatus : ut impressos multos et aliquot Florentiae inisse. omittam.

^a Antea erat nostri, cum et Palatinus mss. vestri, et Græcus quoque textus υμῶν præferant.

^b Unus Palatin., qui dicit, cubate in sacco, ministri Dei : quomodo interiit sacrificium, etc.

quibus supra dictum est. Nec sufficit flere, vel plan gere et habitum lugentis assumere, nisi sanctificant jejunium, et vocent cœtum. Si omne jejunium placet Deo, ^a numquam diceret : *Sanctificate jejunium.* Et : *Non tale jejunium elegi, dicit Dominus (Isai. lviii).* Et in Evangelio condennantur qui exterminant facies suas, ut videantur hominibus jejunare (*Matth. vi*) ; et in diebus, inquit, jejuniorum vestrorum percutitis pugnis, et opprimitis pauperem. Idcirco nunc dicit : *Sanctificate jejunium.* Jejunat Manichæus, et multi hæretici, maximeque Encratitæ, quorum princeps Tatianus est, sed hoc jejunium saturitate et ebrietate deterius est. *Et vocate cœtum, sive curationem, ut per poenitentiam nostra peccata curemus.* Pro cœtu in Hebraico legitur, ASARA (ΑΣΑΡΑ), quod Symmachus synodus, Aquila diem collectæ interpretatus est. *Congregate senes,* quorum ætas vicina morti, maturæque sententia, magis timorem et cultum suscepit Dei. Omnes quoque habitatores terræ, de quibus supra dixerat : *Audite hoc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ,* ut et senes et habitatores terræ in domum Dei, quæ est Ecclesia, congregentur. Cumque fuerint in Ecclesia, et de dispari grege sacerdotum et populi, senum et habitatorum terræ, unus grex fuerit effectus, clamate, inquit, ad Dominum in cordibus vestris et dicite :

(Vers. 15.) *Ah, ah, ah diei, quia prope est dies Domini, et quasi vastitas [Al. tempestas] a potente veniet.* LXX : *Heu mihi, heu mihi, heu mihi in die!* quoniam juxta est dies Domini, et quasi miseria de miseria veniet. Pro eo quod nos transtulimus, a potente, et Hebraice dicitur SADDAI (ΣΑΔΔΑΙ), quod unum 181 esse de decem Dei nominibus, aliquoties diximus, LXX interpretati sunt miseriam, sed (ΣΑΔΔΑΙ), pro SADDAI legentes. Vox igitur sacerdotum et populi ad Dominum clamantis inducitur, ut tertio dicant, *Heu mihi! credo, quia propter peccata quæ fecerunt, sanctam offenderant Trinitatem.* Dies autem retributionis omnium delictorum illa est, de qua universi scribunt prophetæ, et maxime Isaias clamitat : *Ecce dies Domini insanabilis venit [Al. veniet], furoris et iræ, ut ponat universum orbem desertum, et peccatores perdat ex eo (Isai. xiii, 9).* Hic dies recte appellatur insanabilis; quia cum dies judicii venire, non erit locus poenitentia, qui [Al. quia] æternitati comparatus, prope est, et non longe. Quodque sequitur : *Et quasi miseria de miseria veniet, sive, vastitas a potente veniet,* hic sensus est, quod mala succedant malis, et omnis afflictio Deo judice dispensetur, qui potens est et corpus et animam perdere in gehennam (*Matth. x*). Quod generaliter de die judicii diximus, specialiter referamus ad tempus Judaicæ captivitatis, quando Jerusalem capta, templumque destructum est; non multo enim post tempore venit et decem et duarum tribuum ab Assyriis

^a Martian. etiam absque interrogandi nota, numquid; mss. castigant.

A Chaldaïisque captiuitas : prædictiturque ventura, ut cum venerit, non casu accidisse videatur, aut hostium fortitudine; sed ira et comminatione Dei, vel certe, agente populo penitentiam, non veniat, quæ ventura est, si permanserit in delictis.

(Vers. 16.) *Numquid non coram oculis nostris alimenta perierunt; de domo Dei nostri, lætitia et exultatio?* LXX : *Ante oculos vestros alimenta perierunt : de domo Dei nostri lætitia et gaudium.* Ante oculos perirent alimenta peccantium, quando jam speratae fruges e manibus auferuntur, et prævenit locusta messorem, ut quod spe [Al. sæpe] in horreis conditum est, bruchus et rubigo consumant. His quoque qui in Ecclesia commorantur, pro qualitate meritorum, frumentum spiritus, et hordeum litteræ si peccaverint tollitur, ut patientur famem sermonis Dei. Cumque fuerint alimenta sublata, consequenter gaudium et lætitia tollitur de domo Dei, ut qui audiebant ante Apostolum dicentem : *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete (Philip. iv, 4);* postea Dominum audiant ad poenitentiam provocantem : 182 *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. v, 5).*

(Vers. 17, 18.) *Computuerunt jumenta in stercore suo : demolita sunt horrea, dissipatae sunt apothecæ, quoniam confusum est triticum; quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? quia non est pascua eis; sed et greges pecorum disperierunt.* LXX : *Subsaltaverunt vituli in præsepiis suis : dissipati sunt thesauri, suffossa sunt torcularia, quia arefactum est triticum;* quid reponemus nobis? fleverunt armenta boum, quia non erant pascua eis, et greges ovium disperierunt. Postquam alimenta perierunt, et de domo Dei gaudium lætitiaque sublata sunt, jumenta quoque computuerunt in stercore suo, sive, juxta intelligentiam spiritualem, lascivierunt in præsepiis suis, et calcitraverunt contra Creatorem suum, ut impletur quod scriptum est : *Si saturati non fuerint, murmurabunt (Ps. lviii, 16).* Computrescit in stercore suo cuius Deus venter est, et qui dicit : *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur (Isai. xiii, 16)*: huic demolita sunt horrea ^b futuræ felicitatis, et apothecæ æternæ abundantiae dissipatae sunt, vel subversa sunt torcularia, quia si frumenta et vina non fuerint, frustra horrea et torcularia præparantur. Cumque omnia aruerint, tunc voce flebili querentur et dicent : *Quid reponemus nobis?* Quidque sequitur juxta LXX : *Fleverunt armenta boum, quoniam non sunt eis pascua,* compellit nos non de boibus et armentis accipere quæ dicta sunt; sed de his, qui propter simplicitatem boves vocantur et oves. De quorum pascuis Salvator loquitur : *Ingredietur et egredietur, et pascua inveniet (Joan. x, 3).* Hæc autem omnia intellige sub metaphora, erucæ, leucastæ, bruchi et rubiginis, quod, subiatis frugibus, atque vastatis, famæs et pestilentia cuncta possederint.

^b Verba, futuræ felicitatis, tum illa, æterna abundantia, neque Victor. neque nostri mss. agnoscent.

(Vers. 19, 20.) *Ad te, Domine, clamabo : quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succedit omnia ligna regionis ; sed et bestiae agri, quasi area sitiens imbre, suspererunt ad te : quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.* LXX : *Ad te, Domine, clamabo, quoniam ignis consumpsit speciosa deserti, et flamma succedit omnia ligna agri, et jumenta campi suspererunt ad te, quoniam aresfactae sunt emissiones aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti.* Propheta clamante ad Dominum, vel populo 183 per prophetam : quia ignis comederit speciosa deserti, et flamma succenderit omnia ligna regionis, bestiae et jumenta agri, sive campi, suspererunt ad Dominum, quasi areola sitiens imbre. Hoc enim uno verbo significat Aquila dicens, ^a ἐπρασίων : et suspererunt ad eum, quoniam aruerunt fontes, vel emissions aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti, quod scilicet hoc eruca, et locusta, et bruchus fecerint et rubigo, quod ignis in stipula, flamma in vepribus. Speciosa autem deserti, quæ Hebraice dicuntur NAOTH (נָאוֹת), intelligamus aut plana camporum, aut pratorum florentia, aut viventia herbis loca, quæ pascua præbuerunt jumentis. Clamare autem ad Dominum per prophetam, jumenta ad eum suspicere fecit ignis, qui devoravit speciosa deserti, et flamma quæ succedit omnia ligna regionis, ut fruges et poma pariter interirent, et quia siccatae sunt fontes aquarum, ^b et quidquid in deserto poterat inveniri, vorax flamma consumpsit. Simulque consideremus, quod nisi propter angustiam, et ablationem deliciarum, nec propheta, C nec bestiae clamassent ad Dominum, aut ad Dominum suspexissent, quod quidem et ad justum quondam virum referri potest, qui cum declinaverit et fecerit malum, nequaquam ei virtutes pristinæ proderunt ; sed judicabit eum Dominus in quibus invenierit. Speciosa deserti appellare possumus, de quibus scriptum est : *Plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum* (Isa. LIV, 1). Flamma autem quæ succedit omnia ligna regionis, illa esse credenda est, quæ immittitur ardentibus diaboli sagittis, ut nihil in nobis bonarum frugum remaneat ; sed cuncta incendio consumantur. Omnes enim adulterantes [Al. omne semen adulterantis], quasi cibanus corda eorum ; et non solum propheta, vel populus per prophetam, qui rationale animal est (Ose. vii), sed jumenta quoque, de quibus dictum est : *Homines et jumenta salvos facies, Domine* (Ps. XXXV, vii). Et alibi : *Quasi jumentum factus sum apud te* (Psal. vii, 23). Et iterum : *Seminabo eos semine hominum et jumentorum* (Jer. XXXI, 27), suspererunt ad Dominum, et rorem illius misericordiae flagitabant ; quia exsiccati sunt fontes aquarum, 184

A quos cervus desiderat. Et de quibus Dominus loquitur per Jeremiam : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* (Jer. ii, 13). Siccatis autem fontibus aquarum, qui arentia quæque irrigant atque refrigerant, consequenter quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis ardore consumptum est, de quo Dominus loquitur in Evangelio : *Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de caelo* (Luc. x, 18).

(Cap. II. — Vers. 1 seqq.) *Canite tuba in Sion : ululate in monte sancto meo : conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis ; quasi mane expansum super montes, populus multus ac fortis, similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. Ante faciem ejus B ignis vorans, et post eum exurens flamma ; quasi hor-tus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti : neque est qui effugiat eum : quasi aspectus equorum, aspectus eorum, et quasi equites sic current, sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium, a facie ejus cruciabuntur populi : omnes vultus redigentur in ollam, sicut fortes current, quasi viri bellatores ascenderunt [Al. ascendent] murum : viri in viis suis gradiantur [Vulg. vir.... gradietur], et non declinabunt a semitis suis : unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt. Sed et per fenestras in-trabunt quasi sur : a facie ejus contremuit terra, moti sunt cœli, sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum, et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus. Ma-gnus enim dies Domini et terribilis valde, et quis sustinebit eum ?* LXX : *Canite tuba in Sion, prædicate in monte sancto meo : conturbentur omnes habitatores terræ : quoniam adest dies Domini, quoniam juxta est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et pru-næ ; sicut mane fundetur super montes populus multus 185 et fortis, similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque ad annos generationis generationum. Ante eum consumens ignis, et post eum flamma succensa. Sicut paradisi voluptatis terra ante faciem ejus ; et posteriora illius, sicut campus solitudinis, et qui salvetur non erit ei ; sicut aspectus equorum, aspectus eorum, et sicut equites sic persequentur. Sicut vox quadrigarum super vertices montium exsilient, et sicut vox flammæ ignis devorantis stipulam, et sicut populus multus et fortis præparatus ad prælium, a facie ejus conterentur populi, omnis vultus sicut adustio ollæ, sicut pugnatores current, et sicut viri bellatores*

^c Victor., confundantur, pro conturbentur, vult legi, quod Græce sit συγχύθετωσαν. At vero in aliis exemplaribus, et cum primis Alexandrino est συγχύντωσαν, in Complutensi autem συνταράθετωσαν, quod proprio sonat confundantur.

^d Unus Palatin., similis ei non erit, nec fuit, etc., qui et infra perperam a Græco dissentit archetypo.

^a In uno Palatino, ἐπρασίων. Aquilæ, πρασίων verbum sonat imbre sitire : quo et Psal. XL, vers. 1, utitur, ubi nos habemus, quemadmodum desiderat cervus ad fontem aquarum, etc.

^b Inducit Victorius et copulam, Florentinorum codd. auctoritate. Erat quoque olim, poterant inventire, pro poterat inveniri.

ascendent super muros, et unusquisque in via sua ambulabit, et non declinabunt a semitis suis, singuli a proximo suo non recedent, aggravati armis suis ibunt, et in jaculis suis carent, et non consumentur, urbani apprehendent, et super muros discurrent: super domos ascendent, et per fenestras intrabunt sicut fures, a facie ejus confundetur terra, et commoverebitur cælum, sol et luna contenebrabuntur, et stellæ auferent lumen suum, et Dominus dabit vocem suam a facie fortitudinis sue, quoniam multa sunt nimis castra ejus, quoniam fortia opera sermonum illius, quia magna dies Domini, magna et illustris nimis, et quis erit sufficiens ad eam? Rursum per metaphoram locustarum, describitur impetus Chaldaeorum, et jubet prophetæ, immo per prophetam omnibus qui posunt Dei audire sermonem, ut quasi tuba exaltent vocem suam, et in Sion prædicens, et clangant in monte sancto ejus, ut ad strepitum clamoris et buccinæ omnis Jerusalæm populus contremiscat. Cumque, aut, cecineritis, hoc dicite: Nequaquam dies Domini ultra differetur, id est, dies ultionis atque vindictæ; adeo vicina captivitas, jam de suo loco Babyloniorum est egressus exercitus, prope est dies tenebrarum, et angustiæ, dies caliginis et nubis et turbinis, in qua auseveretur lumen omne latitiae [Al. justitiæ], et cuncta tenebris opprimentur. Sicut, inquit, mane et diluculum subito tenebras fugat, et cunctos montes aurora collustrat: ita Babyloniorum super omnem terram vestram fundetur exercitus. Nec putetis turbam esse invalidam, populus **186** multis et fortis est, cuius similis nec in praeterito, nec in futuro, ulla gens alia poterit inveniri: quidquid attigerit, quasi vorax flamma consumet, nihilque post se integrum derelinquet; quasi hortus et paradisus voluptatis omnis terra est, quam non tetigerit: quasi solitudo et desertum, quidquid fuerit deprædatus, neque ullus poterit inveniri qui illius effugiat manus. Aspectus eorum quasi ferocium equorum, et quasi equites hac illucque discurrent. Non quo Babylonii equitibus comparentur; sed quo locustæ per translationem hostium quasi equites dicantur hic illucque discurrere: *Sicut sonitus, inquit, quadrigarum et currus, sic erit sonitus locustarum.* Super capita montium exsilen, ut omnia excelsa condescendant; et sicut stipulam cito flamma consumat, ita sonitus et terror vocis eorum cuncta populabitur. Quedque insert: *Velut populus fortis præparatus ad prælium, rursum ad locustas referit, ut non quasi de hostibus, sed quasi de locustis referre videatur; et tamen dum locustas legimus, Babylonios cogitemus.* Tantus terror erit, ut omnes per circuitum nationes, et animo et corpore perhorrescant, immo crucientur: et pavoris magnitudine, vultus omnium in olla similitudinem convertantur, que igne combusta, nigredinem et fuliginem foedi monstrat aspectus. Diacurrent, inquit, quasi viri fortes, haud dubium quin locustæ: et quasi viri bellatores ascondent murum, ut murorum

A sublimitas impetum fortium prohibere non valeat, et nequaquam per portas, sed per muros ingrediantur: Singulæ in viis suis gradientur, et non declinabunt a semitis suis. Hoc nuper in hac provincia vidimus. Cum enim locustarum agmina venirent, et aerem qui inter cœlum et terram est occuparent, tanto ordine ex dispositione jubentis Dei volitant, ut instar tesserularum quæ in pavimentis artificiis figurantur manu, suum locum teneant, et ne puncto quidem, et, ut ita dicam, ungue transverso declinent ad alteram. Et ut apertam ficeret metaphoram, et per fenestras, ait, carent, et non demolientur. Nihil enim locustis invium est, cum et agros, et sata, et arbores, et urbes, et domos, et **187** cubiculorum secreta penetrent. Hoc autem de locustis dicitur, ut de hostibus intelligatur. Quodque nos interpretari sumus per fenestras carent, et non demolientur, LXX translaterunt, aggravati in armis suis ibunt, et in jaculis suis carent et non consumentur: quod nequaquam mihi videtur expositionis ordini convenire, sed in eo errorem esse generatum, quia SALA (σάλα) verbum Hebraicum, illi jacula, nos fenestras intelleximus. Servatque coptam narrationem, ut eos dicat urbem ingredi, in muris discurrere, domosque condescendere, et per fenestras intrare quasi fures, non quod surum timorem habent qui victores sunt; sed ut fures solent ingredi per fenestras, et occulæ rapere, sic illi, clausis Januis, ne ulla sit mora, per fenestras tota irrumpent audacia. A facie istiusmodi locustarum terra contremuit, et cœli moti sunt, que dicta hyperbolice sentiamus, non quod locustarum aut hostium tanta vis sit, ut possit movere cœlos, et terram concutere; sed quod adversa patientibus præ terroris magnitudine, et cœlum ruere et terram fluctuare videatur. Denique præ multitudine locustarum obtexentium cœlum, sol et luna convertentaria tenebras, et stellæ retrahent splendorem suum: dum lumen in medio nubes posita locustarum, ad terram non sinit pervenire. Dominus quoque dabit vocem suam ante faciem tam potentis exercitus, quia multa sunt castra ejus, et magnitudo virtutis illius in parvis quoque animantibus demonstratur. Hæc autem multa castra, et innumerabilia fortia sunt nimis, et facientia verbum illius. Quo dicto ostenditur Babylonios Dei voluntate venturos, et illius Imperio parturos. *Magnus est, inquit, dies Domini, quo capienda est Jerusalem, et valde terribilis, et nullus eum poterit sustinere, et de necessitate captivitatis aut mortis evadere.* Junetam et coherentem sibi pericope dividere nolui, ne quod sensu unum erat, diversis capitulis carperetur. Transeamus ad intelligentiam spiritualem, singula quæque repetentes. Tubarum buccinarumque clangore non solum in Levitico et Numerorum libro legimus (*Num. x*), in quibus jubetur, ut duas argenteas tubas faciat Moyses, quibus et in kalendis, et in septimo mense, prima die measis, et in jubilæo, et in **188** cæteris festiæstibes, et

a Nostris mas. audivimus. Tum pro ventrent, et occuparent, Victorius ex Florentiæ codi. venerabilis et occupari.

quando ad bella procedunt, canant hi qui huic officio mancipati sunt; sed etiam muros Jericho ad tubarum clangorem scriptum est corruiisse (*Iesue vi*). Et Dominus angelum missurum se dicit esse cum clangore tubae (*Malich. xxiv*), et Apostolus resurrectionem mortuorum, ad tubae sonitum fieri praedicat (*I Cor. xv*). Et in Apocalypsi quoque Joannis legimus, septem angelos accepisse tubas singulas, quibus per ordinem canentibus, facta sunt quæ Scriptura describit (*Apocal. viii*). Præcipitur ergo nunc sacerdotibus et magistris, ut exalcent quasi tuba vocem suam, et impleant illud quod scriptum est: *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion: exalta rocentiam qui annuntias Jerusalem* (*Iad. xlviij, 9*), ut canat tuba in Sion, id est, in Ecclesia, quæ interpretatur specula atque sublimitas. Et in sancto Dei monte qui Christus est, ut conturbentur, sive confundantur omnes habitatores terræ, et confusio eos pertrahat ad salutem. Diem autem Domini, diem intellige judicij, sive dieū exitus uniuscujusque de corpore. Quod enim in die judicij futurum est omnibus, hoc in singulari die mortis impletur. Dies tenebrarum est et angustie, dies nubis et turbinis; quia cuncta pena-
rum plena sunt atque cruciatum. Veniet angelorum populus multus et fortis, ut reddat unicuique secundum opera sua; et sicut mane et aurora consurgens primum occupat mentes, sic iudicium ab excelsis et potentibus incipiet, ut potentes potenter tormenta patientur. Similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque ad annos generationis et generationis (*Sapien. vi*). Omnia enim mala, quæ veteribus historiis continentur, et aut inundatione maris, aut illuvione fluminum, aut pestilentia, morbis, fame, bestiis, hostium vastitate, hominibus aeriderunt, his suppliciis, quæ in die sunt reddenda iudicij, non poterunt comparari. Ante faciem hujus populi qui fortis et multus est, erit ignis vorax, sive consumens, ut omne in nobis ferum, ligna, stipulamque consumat. Unde et de Deo dicitur: *Dens ignis con- sumens est, et post eum urens flamma* (*Deut. iv, 24*); ut nihil absque suppliciis derelinquit. Quemcumque hic populus non attigerit, nec invenerit in eo combustionis materiam, horto Dei et paradiiso assimilabitur voluptatis, qui **180** Hebraice dicitur *noen* (νην). Si quem autem exsenserit, quasi solitudinem in cinorem rediget ac savillas, nec est qui furorem ejus possit evadere, cuius crudelis aspectus frementium equorum habebit similitudinem, et sic discurrent ad oruciandas quos in potestate acciperint, quasi equites hoc illucque volantes: terribilis erit sonitus eorum, quasi quadrigarum per propria currentium; et super capita monstrium exsilient, excelsos quoque et in Ecclesia culmine constitutos cruciare cupiantes. Et quia ante faciem eorum ignis est vorax, atque consumens, sic

A cuncta vastabunt, quomodo stipulam flamma consumit: ita venient ad puniendum: ita expediti erunt et parati, ut populus fortis ad prælium. Tantus erit timor omnium, tanta conscientia peccatorum, ut nullus luceat, nec splendorem habeat gaudii, sed instar adustæ ollæ facies ejus vertatur in tenebras. Ascendent murum et omnem munitionem; injunctumque sibi explentes opus, non declinabunt in partem alteram; sed ^a inhibunt miserorum suppliciis, nec tormentis eorum satiabuntur; sed unusquisque credita sibi in peccatores supplicia prosequetur. Sed et per fenestras intrabunt, sive cadent; vel aggravati armis suis ambulabunt, et in jaculis eorum [*Al. suis*] cadent hi, quos acceperint consumendos. Hæ sunt fenestræ, de quibus et Jeremias dicit: *Mors intrabit per fenestras nostras* (*Jer. vi, 21*): omnes enim sensus nostros ingredi hostes desiderant, et capere urbem bonæ conscientie, et per nostra munimenta discurrere, domosque quas nobis bonis operibus sedilecavimus, destruere. Omnia autem faciunt introeuntes per fenestras, quasi fur: libere enim non ingrediuntur, ut sagittent in obscuro rectos corde (*Psal. x*). A facie istius populi, qui est multus et fortis, terra contremuit, et cœli commoti sunt. *Cœlum enim et terra transibunt, verbum autem Domini permanet in eternum* (*Malich. 24*). Sed et sol et luna tanta miserorum supplicia videre non poterunt, et morebunt, ^b non habentia officii sui justitiam, et pro claro lumine, tenebris oportentur horrendis; stellæ quoque retrahent fulgorem suum, **190** dum etiam qui sancti sunt præsentiam Domini absque formidine non videbunt. In his omnibus dabit Dominus vocem suam, ante faciem exercitus sui. Quomodo enim Babylonii punientes Jerusalem, Dei vocantur exercitus: sic angeli peccatori (de quibus scriptum est: *Furorem et iram et angustiam, immissionem per angelos peccatos* (*Psal. lxxvii, 49*)) Del exercitus dicuntur, et castra illius nominantur, dum Domini faciunt voluntatem. Magnus est dies Domini atque terribilis, de quo alibi scriptum est: *Ut quid desiderat diem Domini* (*Amos v*)? et hi post tenobras, et non lux; et terribilis valde; rarusque aut nullus eum poterit sustinere, quin in eo prebeat materiam sciviendi.

^D (Vers. 12 seqq.) Nunc ergo diei Domini: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, et fletu et planctu; et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus et misericors est, patiens et ^c multis misericordia, et præstabilis super malitia: quis sit si convertatur et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium et libamen Domino Deo nostro [Vulg. vestro]? LXX: Et nunc dicit Dominus Deus noster: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, in cilicio, in fletu, et in planctu; et scidite

Sangerman, pro variante lectione ad marginem, Carcassoniensis in ipso prefert textu.

^d Verba, in cilicio, nesciunt mss. nostri; nec nisi Aldinus e Græcis τῶν LXX codi. agnoscit.

^a Unus Palatin., sed haerebunt suppliciis.

^b Idem negandi particulam respuit.

^c Rursus idem ms., et multus misericordia, et deprecabilis; quod quidem postremum verbum in Canone Hebraicæ veritatis, ut *Martian.* vocat, codex

corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia misericors et misericordia est, patiens et multæ misericordiæ, et pœnitens super malitiis: quis novit si revertatur et peniteat eum, et dimittat post se benedictionem, sacrificium et libamen Domino Deo nostro? Superius capitulum ab eo loco ubi scriptum est: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo: conturbentur omnes habitatores terræ, usque ad eum locum, ubi legimus: Magnus est dies Domini et terribilis valde, quis sustinebit eum?* per translationem locustarum, adventum nuntiat Chaldaeorum, et quæ mala ventura sint populo. Nunc eos ad pœnitentiam provocat, et converti ad Dominum cohortatur, ut tota mente correcti, non patientur quæ Dominus comminatur, et est sensus: *Omnia quæ sermone præterito continentur, propterea sum locutus, ut vos 191 comminatione mea terrem.* Unde convertimini ad me in toto corde vestro, et aniini pœnitentiam jejunio et fletu et plancibus indicate; ut nunc jejunantes postea saturenimi, nunc flentes postea rideatis, nunc plangentes postea consolemini. Et quia consuetudinis est, ut in tristibus atque adversis scindatis vestes, quod et pontifex ad Domini Salvatoris crimen augendum in Evangelio fecisse memoratur (*Matt. xxvi*), et Paulum et Barnabam audientes verba blasphemiae, legimus perpetrasse (*Act. xiv*): idcirco ego præcipio vobis, ut nequaquam scindatis vestimenta, sed corda quæ plena sunt peccatis, quæ instar utrius, nisi scissa fuerint, sponte rumpentur. Cumque hoc feceritis, redite ad Dominum Deum vestrum, quem vobis priora peccata alienum fecerant: nec desperatis veniam scelerum magnitudine; quia magna peccata magna delebit misericordia. Est enim benignus et misericors, malens pœnitentiam peccatorum, quain mortem (*Ezech. xxxiii*), patiens et multus in misericordia, qui non humanani imitatur impatientiam; sed longo tempore nostram præstolatur pœnitentiam: et præstabilis, sive pœnitens super malitiis, ut si nos egerimus super peccatis pœnitentiam, et ipsum pœnitentiam comminationis suæ, et mala quæ comminatus est nobis non inferat, nostræque mutatione sententia, et ipse mutetur. Malitiam autem in hoc loco non contrariam virtutum debemus accipere, sed afflictionem, juxta illud quod alibi legimus: *Sufficit diei malitia sua* (*Matt. vi, 34*). Et: *Si est in civitate malitia, quam Dominus non fecerit* (*Amos iii, 6*). Similiterque quia supra dixerat, benignus et misericors, patiens et multus in misericordia, et præstabilis, sive pœnitens super malitiis, ne forsitan magnitudo clementia nos saceret negligentes, ex persona Prophetæ jungit et dicit: *Quis scit si convertatur et ignoscatur, et relinquat post se benedictionem?* Ego, inquit, hortor, quod meum est, ad pœnitentiam, et Deum ineffabiliter novi esse clementem, dicente David: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum delinquitatem meam* (*Psal. l, 1, 2*). Sed quia profundum divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei nosse non possumus, sen-

A tentiam tempero, et opto potius quam præsumo, dicens: *quis scit si convertatur 192 et ignoscatur?* Quod ait quis, aut impossibile, aut difficile sentendum est: *Sacrificium et libamen Domino Deo nostro;* ut postquam dederit benedictionem, et nostra nobis peccata donaverit, Deo hostias offerre valeamus.

(Vers. 15 seqq.) *Canite tuba in Sion: sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate populum: sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos et sugentes ubera. Egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo: inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine [Vulg. add. parce], populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominantur eis nationes. Quare dicunt in populis: Ubi est Deus eorum?* **B** LXX: *Clangite tuba in Sion, sanctificate jejunium, prædicate curationem, congregate populum, sanctificate Ecclesiam, eligite senes: congregate parvulos et sugentes ubera, egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo. Inter crepidinem et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine, populo tuo, et ne dederis hereditatem tuam in opprobrium, ut dominantur eorum gentes, ne dicant in nationibus: Ubi est Deus eorum? Adhuc eos ad pœnitentiam cohortatur, antequam veniat hostilis exercitus. Supra, inquit, dixeram: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, et reliqua, quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, annuntians vobis populum multum et fortè esse venturum, qui vestras possessiones urbesque subverteret. Nunc quia benignus sum et misericors, patiens, et multus misericordia, rursum præcipio et dico: Clangite tuba in Sion, et pœnitentiam in populis prædicate; sanctificate jejunium, prædicate curationem, sive cœtum, de quibus jam ante diximus: congregate populum, ut qui dispersus peccaverat, congregatus peccare desistat. Sanctificate Ecclesiam, ut nullus in Ecclesia non sanctus sit, ne forsitan impediatur orationes vestræ, et modicum fermentum totam massam corrumpat (*I Cor. v*). Coadunate, sive eligite senes, ut non ætas in eis, sed sanctitas deligitur. Congregate quoque parvulos et sugentes ubera, ne ulla sit ætas quæ non convertatur ad Dominum. Parvulos atque lactentes, de quibus in Psalmis et in Evangelio legimus: *Ex ore infantium et lactantium perfecisti laudem* (*Psal. viii, 3; Matth. xi, 16*). **193** Quos Petrus rationali et absque dolo dicit lacrie nutritos (*I Petr. ii*): quibus [*Al. de quibus*] Paulus loquitur: *Lac vobis potum dedi, non escam* (*I Cor. iii, 2*): quorum et Salvator meminit: *Ne contempturis unum de minimis istis* (*Mat. xviii, 10*). Egrediatur quoque sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo: ut in tempore jejunii, vocationis et cœtus, sanctificationis Ecclesiæ, electionis senum, congregationis parvolorum et sugentium ubera, non serviat sponsus et sponsa operi nuptiali, quibus et Lege permisum est, ut ad bella non procedant. Unde et Apostolus recedendum parumper a coitu præcepit, ut vacare**

possimus orationi (*I Cor. vii*). Ergo qui in castigatione victus, et jejunio atque eleemosynis dicit se agere paenitentiam, frustra hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo, et sanctum purumque jejunium pudica expleat pœnitentia. Quodque sequitur: *Inter vestibulum et altare plorabunt Sacerdotes, pro vestibulo LXX crepidinem interpretati sunt: Symmachus* ^a προπύλαιον: Aquila πρόδομον: Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit *ULAM* (עַלְמָה): quam nos ante feres templi porticu[m]que possumus dicere. Et nota quæ [Al. quod] sacerdotibus præcipiat qui sunt ministri Domini, ut plorent inter templum et altare, et dicant cum Apostolo: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (*II Cor. xi, 29*)? Et: *Flere cum flentibus. Locusque aptus pœnitentiae et confessioni, templum est et* B *altare: docetque quid dicere debeant sacerdotes, immo quomodo Dominum deprecari: Parce, Domine, populo tuo; qui quando peccabat, vocabatur non populus tuus: nunc postquam recessit a vitiis, appellatur populus tuus. Et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominantur eis nationes. Apertum est enigma quod latebat. Populus enim ille multus et fortis, qui supra sub erucæ, et locustæ, et bruchi, et rubiginis descriptus est nomine, nunc manifestius qui sit ostenditur: Ut dominantur, inquit, eis nationes. Datur autem in opprobrium hæreditas Domini, quando servierint hostibus, et dixerint nationes: Ubi est Deus eorum, quem sibi præsulem, quem defensorem esse jactabant? Possumus nationes interpretari et adversarias potestates, quæ quamdiu non* C **194** *agimus pœnitentiam, dominantur nostri, et exprobrant et dicunt: Ubi est Deus eorum? Judæi istum locum ad Gog et Magog referunt, saevissimas nationes, quas in ultimo tempore contra Israel dicunt esse venturas, de quibus plenius scribitur in Ezechiel.*

(Vers. 18 seqq.) *Zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo: et respondit Dominus et dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum et vinum et oleum, et replebimini eo, et non dabo vos ultra opprobrium in gentibus: et eum qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis, et expellam eum in terram inviam et desertam: facies [Vulg. faciem] ejus contra mare orientale, et extremum ejus ad mare novissimum: et ascendet fetor ejus, et ascendet putredo illius, qui* D **[Vulg. quia]** *superbe egit.* LXX: *Et zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo, et respondit Dominus, et dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum et vinum et oleum, et implebimini ex eis, et non dabo vos ultra opprobrium in gentibus, et eum qui ab Aquilone est repellam a vobis, et educam eum in terram quæ est sine aqua, et disperdam faciem ejus in mare primum, et posteriora ejus in mare novissimum: et ascendet fetor ejus, et ascendet putredo illius, quoniam magnificata sunt opera ejus. Post-*

^a Palatini mss. πρόπυλον, quod idem sonat.

^b Id exaggerat in Commentariis in Ezechiel. cap. XLVI, col. 593: *Hucusque nihil quod spiret, et possit incedere, præ amaritudine nimia in hoc mari reperiri*

A quam sacerdotes pro populo deprecati sunt, et dixerunt: *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, fecitque populus quod præceptum est, ut sanctificaret jejunium, prædicaret curationem, congregaret [Al. cogeret] multitudinem, sanctificaret Ecclesiam, eligeret senes, parvulos et sugentes ubera congregaret, et egredetur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo, et nequaquam carni et voluptati, sed animæ et fletibus inservirent. Zelatus est Dominus terram suam, quam prius quasi alienam contempserat, et passus fuerat locusta vastante populari, et intantum pepercit pœnitentibus, ut eos dignos sua responsione faceret, diceretque, quoniam omnes fruges vestras, locusta, bruchus, rubigoque vastavit: ideo dabo vobis frumentum, et cætera quæ propheta describit, et ultra vos non tradam captivitati. Et Assyrium atque Chaldaëum qui ab aquilone [Al. a Babylone] est, procul faciam a vobis, de quo supra scriptum est: Populus multus et fortis, 195 ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma, quasi aspectus equorum aspectus eorum. Et expellam, inquit, eum in terram solitudinis, et primæ partes illius cadent in mare Orientale, et posteriores in mare novissimum, et ascendet fetor ejus, id est, qui ab Aquilone est, et putredo, quia superbe egit. Sæpe commonui sub translatione locustarum describi impetum Chaldaeorum, quo Judæa vastata est. Itaque servat metaphoram in reliquis, et juxta situm provinciarum sic loquitur, quasi non de hostibus, sed de locustis referre videatur. Etiam nostris temporibus vidimus agmina locustarum terram texisse Judæam, quæ postea misericordia Domini inter vestibulum et altare, hoc est, inter crucis et resurrectionis locum, sacerdotibus et populis Dominum deprecantibus atque dicentibus: Parce populo tuo, vento surgente, in mare primum et novissimum præcipitatæ sunt. Mare primum quod juxta solitudinem est, et vergit ad Orientem, illud intellige, in quo fuit quondam Sodoma et Gomorrha, Adama et Seboim, b quod nunc Mortuum nominatur, eo quod nulla ibi vivant animalia. Mare autem novissimum, hoc quod ad Occidentem est, et quod dicit in Ægyptum, in cuius littore Gaza, et Ascalon, Azotusque et Joppe, et Cæsarea, et cæteræ urbes maritimæ sitæ sunt. Cumque littora utriusque maris acervis mortuarum locustarum, quas aquæ evomuerant, implerentur, putredo earum et fetor intantum noxius fuit, ut aërem quoque corrumperet, et pestilentia tam juuentorum quam hominum gigneretur. Quærat eruditus lector ubi hoc juxta litteram factum sit de Chaldaëis? Non multo post tempore quam hæc propheetata sunt, siquidem in Isaia legimus, centum octoginta quinque millia Chaldaeorum sub rege Ezechia in una nocte angelo sæviente percussa (*Isai. xxxvii*).*

potest; ne cochleolæ quidem, parvique vermiculi et anguillæ, et cætera animalium, sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse, quam nomina. Vide quæ in hunc locum observavimus.

Hoc juxta historiam dixerimus. Cæterum juxta topologiam, omnis anima terra est Domini, in qua seminat paterfamilias sementem suam, quæ cum pro tritico zizania fecerit, id est, avenas et lolium, et offendit Dominum suum, et postea egerit pœnitentiam, **196** plangensque dixerit: *Parce, Domine, populo tuo*, zelatur Dominus terram suam, et parcer ei quam dudum contempserat, suoque eam dignatur alloquio et dicit: *Mittam tibi frumentum*, de quo scriptum est: *Amen amen, dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multis fructus facit* (*Joan. xn*): et vinum quod lætitificat cor hominis, et oleum quod exhibilat faciem, ut vetus tristitia peccatorum, frumenti et vini et olei, id est, virtutum lætitia temperetur, tantamque habebunt bonorum omnium abundantiam, ut repleantur eis atque saturentur. Cumque hoc fuerint consecuti, nequaquam tradentur in opprobrium gentibus, de quibus Apostolus loquitur: *Non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates: adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitias in caelis* (*Ephes. vi, 12*). Eum quoque qui ab Aquilone est (de quo Jeremias loquitur: *Ab Aquilone exardescere mala super omnes habitatores terre* (*Jerem. i, 14*)): de quo et Solomon scribit: *Aquilo ventus durissimus* procul, inquit, a vobis faciam, et expellam eum in terram inviam et desertam, quæ non habet notitiam Dei, in qua non habitat Spiritus sanctus. Faciesque ejus erit in mari primo et in mari novissimo, in his qui aperuerint ei januam peccatorum, et apud quos usque ad extremum vitæ tempus permanserint, et fetor illius et putredo ascendit etiam in eos qui sibi magna promittunt, et cadunt per superbiam: quia numquam tutæ est humana fragilitas, et quanto virtutibus crescimus, tanto magis timere debemus ne de sublimibus corruiamus. Juxta litteram, greges locustarum magis Auster quam Aquilo consuevit adducere, id est, non ex frigore veniunt, sed ex calore: verum quoniam de Assyriis loquebatur, locustarum ponens similitudinem, ideo Aquilonem interposuit, ut non veram locustam, quæ ab Austro venire consuevit, sed sub locusta intelligamus Assyrios atque Chaldæos.

(Vers. 22 seqq.) *Noli timere, terra: exulta et lætare quoniam magnificavit Dominus ut facheret: nolite timere, animalia regionis; quia germinaverunt **197** speciosa deserti, quoniam [Vulg. quia] lignum altulit fructum suum, ficus et vinea dederunt virtutem suam: et filii Sion, exultate et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiae, et descendere faciet ad vos imbreum matutinum, et serotinum [Vulg. addit sicut] ^a in principio, et implerunt areæ frumento, et redundabunt torcularia vino et ollo, et reddam robis annos, quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca. Fortitudo mea ma-*

*gnæ quam misi in vos: et comedetis vescentes, et saturabimini, et laudabilis nomen [Vulg. addit Domini] Dei vestri, qui fecit nobiscum [Vulg. vobiscum] mirabilia, et non confundetur populus meus in sempiternum: et sciatis quia in medio Israel ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius, et non confundetur populus meus in sempiternum. LXX: Confide, terra, gaude atque lætare, quia magnificari Dominus ut facheret: confidite, jumenta campi, quoniam germinaverunt campi soliditudinis, quia lignum altulit fructum suum, ficus et vinea dederunt fortitudinem suam: et filii Sion, gaudeat atque lætamini in Domino Deo vestro, quoniam dedit vobis escas justitiae, et pluit vobis imbreum temporaneum et serotinum, sicut a principio, et replerbunt areæ tritico, et redundabunt torcularia vino et oleo. Et reddam vobis pro annis in quibus comedit locusta, et bruchus et rubigo, et eruca. Fortitudo mea magna quam misi in vos, et vescentes comedentes, et saturabimini: et laudabilis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia et non confundetur populus meus in æternum, et sciatis quia in medio Israel ego sum, et ego Dominus Deus vester, et non est amplius præter me, et non confundetur populus meus in æternum. Omnibus quæ [Al. quibus] supra fuerat comminatus, nunc contraria pollicetur. Supra dixerat: ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis, et bestie agri quasi area sitiens imbreum suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, et ignis devoravit speciosa deserti, Nunc lætis tristitiam mitigat, et lacrymas vertit in risum. Nolite, inquit, timere, animalia regionis: quia germinaverunt speciosa deserti: quia lignum altulit fructum suum, ficus et vinea dederunt virtutem suam: et tanta erit rorum omnium abundantia, ut nequaquam desit [Al. dem] vobis frumentum, viuum **198** et oleum quo saturarunt; sed adimpleantur areæ frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo, ut non solum ipsi comedere, sed etiam aliis præberet veleatis. Ad filios quoque Sion specialiter loquitur, ut exsultent et gaudent, non in quacumque re leví: sed in Domino Deo suo, qui dedit eis aliquid justitiae: et ut Septuaginta trapstulerunt, et imbreum temporaneum et serotinum, ut comedant atque lætentur, et laudent nomen Domini Dei sui, qui fecit cum eis mirabilia, et nequaquam confundantur; et sciatis quia Dominus Deus Israel habitet in medio eorum, et præter illum nullus sit alius, quia Pater in Filio, et Filius in Patre: et non confundetur populus illius [Al. meus] in æternum. Hæc juxta litteram, quia a Domino remissa sunt, credimus accidisse, et sterilitatem posteritatem novis frugibus compensatam: ut quidquid locusta, bruchus, et rubigo, et eruca consupserat, annis sequentibus impleretur. Quærimus cur eruca fortitudo, vel virtus Domini appellata sit, et non solum virtus, sed virtus magna? Quomodo po-*

* Vide Rufini, sive ejus qui Rufinus audit, Commentarios in hanc locum.

^b Interserit Palatin. τροπικῶς.

tentia Dei in *Egyptis* plagi ostensa est per parva animalia, et præcipue cinipes, qui tam parvi sunt culices, ut vix cernantur oculis. Sic et nunc in parvo tardoque vermiculo, qui vix moveri potest, et levitatem conteritur, Dei potentia et humana fragilitas demonstratur. Non quo Deus ad nutum suum et potentiam majestatem nequeat terras subvertere, et operire cuncta diluvio, vel fulmine concremare; sed per parva, et, ut ita dicam, puncta corporum, ostendit humanam fragilitatem. Unde et illud solemus Marciioni et cæteris respondere hæreticis qui vetus lanianum Testamentum, quod et pulices et culices et cimices, et hujuscemodi animantia idcirco fecerit Deus, ut fragilitatem et imbecillitatem nostræ carnis ostenderet, quæ ignorantum nihil est, ut ab his quæ parva sunt vulneretur. Si autem eruca tardus parvusque vermiculus fortior hominæ est, quid gloriatur terra et cinis; et elata per superbiam (cum ex humo sit, a quo homo appellatur) humana contemnit? Quidam locum istum sic interpretantur: A dextris et a sinistris virtutes et fortitudines Dei 199 legimus, quas Graeci δυνάμεις vocant. A dextris Seraphigo et Cherubimo, cunctasque angelicas potestates, a sinistris contrarias fortitudines, de quibus scriptum est: *Misi in eos iram indignationis suæ, furorem et iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos* (*Ps. lxxvii. 49*); de quibus et Michæas in Regnorum [Al. Regum] volumine loquitur: *Vidi Dominum Deum Israel sedentem super thronum suum, et omnis exercitus caeli stabat juxta eum a dextris, et sinistris ejus* (*III Reg. xxiii*). Ego puto sinistrum suisse spiritum, qui egressus est, et stetit coram Domino, et ait: *Ego decipiam Achab, et egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus*. Ad quam sinistram et contrariam potestatem, quæ apta erat ad decipiendum, et exercitata ad rujnas, et multos ante deceperat, loquitur Deus: *Decipies et prægalebis: egredere et fac sic*. Spiritus quoque ille qui suffocabat Saul, de quo dixerunt ad eum pueri sui: *Ecce spiritus Dei malus obstupescere te facit* (*I Reg. xvi. 15*), de sinistris partibus erat, qui ministrant Domino ad puniendo eos qui cruciari propter peccata meruerunt. Non solum enim homines ministri sunt, et ultores iræ ejus, in his qui malum operantur, et non sine causa portant gladium; sed etiam contrarie fortitudines, quæ appellantur furor et ira Dei, quos propheta declinans ait: *Dominæ, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tuo corrripias me* (*Ps. vi. 1*). Istiusmodi (ut ita dicam) questionaris atque tortoribus tradidit Apostolus peccatorem in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret (*I Cor. v*), de quibus et Satanæ est, cui tradidit alios ut discerent non blasphemare (*I Tim. i*). Hæc de cruce cur Dei appellata sit virtus. Transcendamus ad ordinem intelligentie spirituallis; Ne timetas, terra, ignis confide atque latare, quæ prius segmentum dominicum tuæ ariditatem perdideras: quia magnificavit Dominus, ut faceret tecum misericordiam, intentum, ut etiam sumenter regionis et deserte solitudinis Iætus novilibus completerentur, et

A lignum crucis afferret fructum suum, et Spiritus sancti dona dulcissima suam cunctis tribuerent largitatem. Vos quoque quos juste post pœnitentiam voco filios Sion et Ecclesiæ, lætamini atque gaudebet, quia dedit vobis Deus pater doctorem justitiae, sive tribuit vobis alimenta justitiae, et descendere fecit ad vos pluvias temporaneas atque serotinas (*Isai. xxx*). Pluvia 200 tempestiva est quando primum doctrinam suscipimus pluvia; serotina quando laboris nostri fructus recipimus, et ad perfectam sanctarum Scripturarum scientiam pervenimus. Potest pluvia temporanea et serotina, vetus et novum accipi Testam̄entum. Et non solum, inquit, hoc dedit; sed fecit vos novis virtutum frugibus abundare, et satyram atque inebriari frumento, vino et oleo, de quo sæpe diximus. Et annos quos perturbationibus ante regnabitibus perdideratis in vobis, quando opera vestra locusta, bruchus, rubigo, erucaque consumperant, Deus vobis perire non passus est. Tunc comedetis fructus justitiae, et saturabitimini, et laudabis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia. Si autem post pœnitentiam tantam ubertatem Deus rerum opium pollicetur, quid respondebit Novatus negans pœnitentiam, et reformari posse peccatores in pristinum statum, si digna secerint opera pœnitentiae? Intentum enim Deus recipit pœnitentes, ut vocet eos populum suum, et nequaquam asserat confundendos; et habitaturum se in eorum medio repromittat, nec amplius eos alium habituros Deum; sed in eum toto animo confisuros, C qui in illis maneat in æternum.

(Vers. 28 seqq.) *Ei erit post haec, effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filii vestrum, senes vestri somnia somniabant, et juvenes vestri visiones videbunt; sed et super servos meos et [Vulg. addit super] ancillas meas [Vulg. facit meas] in diebus illis effundam spiritum meum, et dabo prodigia in celo et in terra, sanguinem, et ignem, et vapores sumi. Sol convertetur [Vulg. perfetur] in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvis erit. LXX: Et erit post haec, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filii vestrum, et senes vestri somnia somniabant, et juvenes vestri visiones videbunt: et super servos meos et super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo, et dabo prodigia in celo, et super terram sanguinem, ignem, et vapores sumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustris. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvis erit. Hunc locum beatus apostolus Petrus 201 in plenum tempore Dominicæ passionis exposuit, quando descendit die Pentecostes Spiritus sanctus super erudentes, et omnes loquebantur sicut Spiritus sanctus dabat eis: ita ut mirarentur qui aderant, et dicerent: Nonne omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt; et quomodo nos audivimus linguam nostram in qua nati sumus? Paribi, et Medi, et Elamitæ*

(Act. ii), et reliqui; alii vero dicebant, *quid vult hoc esse?* Irridentibusque aliis atque dicentibus: *musto pleni sunt*, stans Petrus cum undecim elevavit vocem suam, et ait: *Viri Iudei, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc notum sit vobis, et auribus percipite verba mea: Neque enim ut vos aestimatis, isti ebrei sunt, cum sit hora tercia diei; sed hoc est quod dictum est per prophetam Joel.* Et erit post haec, dicit Dominus: *Esfundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt, et reliqua usque ad eum locum, quem in capitulo proposuimus.*^a Cum igitur Petrus illo tempore quo passus est Dominus, prophetiam Joel impletam esse memoret, hoc tantum quererimus, quomodo et superiora et media, et quæ sequuntur usque ad finem voluminis sibi valeant coherere, ne sub uno textu consequentiaque sermonis, diversa et dissonans inter se explanatio scatere videatur? A principio ergo usque ad eum locum ubi scriptum est: *Magnus dies Domini et terribilis valde, et quis sustinebit eum?* comminatio est atque descriptio, quæ peccatori populo Dominus illatus sit. Ab eo autem loco ubi legimus: *Convertimini ad me in toto corde, et in jejunio, et in fletu, et in planctu, usque ad eum locum, ubi ait: Quare dicunt in populis, ubi est Deus eorum?* cohortatio Domini est post poenas atque supplicia ad poenitentiam provocantis. Rursum ab eo loco qui sequitur: *Zelatus est Dominus terram suam et pepercit populo suo, et respondens Dominus dixit, usque ad eum locum, ubi scriptum est: Et non confundetur populus meus in aeternum, repromissio futurorum est, quæ bona postquam egerint poenitentiam, debeant praestolari.* Et post multa quæ nunc longum est retexere, haec quoque in promissione dicuntur, quæ in presentiarum conanur exponere: *Esfundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri,*^b **202** *et filiae vestrae, et reliqua.* Videor mihi a principio usque ad hunc locum, textum servasse sermonis. Laboris est maximi, quomodo quæ sequuntur, his quæ nunc disserimus, coaptanda sint. Alius dicit quæ generaliter in ultimo tempore re-promissa sunt, nunc ex parte completa. Et quia præmium futurorum in primo adventu Domini apostoli sentiebant, libamenta quædam et primicias mirabilium expletas memorare, ut donec veniat quod perfectum est, id quod ex parte præcesserat, sentiremus. Alius vero apostolica esse asserit consuetudinis, juxta illud quod de sancto viro scriptum est: *Dispensabit sermones suos in iudicio* (Ps. cxi, 5): ut quidquid utile audientibus esse cernebant, et non repugnare præsentibus, de alterius temporis testimentiis roborarent, non quod abuterentur audiendum simplicitate et imperitia, ut impius calumniant Porphyrius, sed juxta apostolum Paulum, prædicarent opportune, importune (Il Tim. iv). Et sequentes regulam prophetarum, quidquid Iudei in ultimo tempore sibi carnaliter repromittunt, spiritualiter

^a Vide Commentarios veteris scriptoris, qui Rufinus audit, et Hieronymum audaciæ temeritatis atque imperitiæ accusare audet.

A in primo adventu Domini Salvatoris dicerent esse completum: maxime cum et illi, et nos quæ promissa sunt, in Christo dicamus esse complenda: in hoc tantummodo discrepantes, quod illi futura contendunt, nos jam facta convincimus: de quo in his quæ sequuntur, plenus disserendum est. Omnis autem caro super quam effusurum se de spiritu suo Dominus pollicetur, illa est de qua Isaia loquitur: *Et videbit omnis caro salutare Dei* (Isai. xl, 5). Ergo salutare Dei videri non potest, nisi Spiritus sanctus effundatur. Et quicumque credere se dicit in Christum, non credens in Spiritum sanctum, perfectæ fidei oculos non habebit. Unde et in Actibus apostolorum, qui baptizati erant baptismate Joannis in eum qui venturus erat, hoc est, in nomine Domini B Jesu: quia responderunt Paulo interroganti: *Sed ne si sit quidem Spiritus sanctus, novimus* (Act. xix), iterum baptizantur: immo verum baptisma accipiunt, quia sine Spiritu sancto et mysterio Trinitatis, quidquid in unam et alteram personam accipitur, imperfectum est. Neque vero omnis qui acceperit Spiritum **203** sanctum, statim habebit et gratiam spiritus-lem; sed per effusionem Spiritus sancti diversas gratias consequetur (I Cor. xi). Alii prophetiam, ut filii et filiae qui majoris sunt meriti; alii somnia, ut senes jam provectionis ætatis: alii visiones, ut juvenes qui vicerunt malignum. Servi vero et ancilla qui adhuc spiritum timoris habent, et non dilectionis, quia perfecta dilectio foras mittit timorem, non habebunt prophetiam, non somnia, non visiones; sed, Spiritus sancti effusione contenti, fidei tantum et salutis gratiam possidebunt. Tunc dabit prodigia Dominus in cœlo et in terra: in cœlo, quia sol est versus in tenebras, et luna in sanguinem: in terra, quia tam vehementi et insolito motu terra contremuit, ut monumenta aperta, et saxa disrupta sint. Quod autem dicit, *sanguinem et vapores, sive reperim sumi, sanguis ille est, de quo in Psalmis legimus: Ut intingatur pes tuus in sanguine* (Psalm. xlvi, 2). Et in Isaia: *Quam rubicunda sunt vestimenta tua* (Isai. xcm, 2)! et quem, percuesso latere Salvatoris, mixtis aquis Romanus miles effudit (Joan. xix). Et ignis Spiritus sancti, qui descendit de cœlo, ut in Actibus apostolorum legimus: *Apparuerunt illis dispertite lingue tamquam ignis, sed itaque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et caperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabo eloqui illis* (Act. ii, 3 seqq.). Hic est ignis quem venit Dominus mittere super terram, et antequam patetur, in discipulis suis optabat ardere (Luc. xii). Ignis naturæ est duplicitis: habet lumen credentibus; habet tenebras suppliciaque incredulis, qui appellantur vapores sumi. Iste fumus est amarissimus, qui excæcavit oculos Judeorum, de quo in proverbiis legimus: *Sicut fumus noxius est oculis, et immatura terra dentibus, sic iniquitas uenitibus ea* (Prov.

^b Unus Palatin., et quia præmium futurorum, etc. Ex eodem post Victorium mox et copulam, quæ loci libamenta præponebatur, delevimus.

x, 26). De hoc fumo et Isaías in visione magna loquitur, in qua prædicebatur cæcitas Judæorum : *Et superliminare motum est, et domus impleta est fumo.* Unde postea sequitur : *Vade, et dic populo huic : Auditu audietis, et non intelligetis ; et videntes aspicietis, et non videbitis : incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt (Isai. vi, 9, 10).* Sol quoque est versus in tenebras, quando pendentem Dominum suum videre non ausus est, et luna in sanguinem, quod aut juxta historiam factum esse credamus et ab evangelistis 204 silentio prætermisso, neque enim omnia quæ fecit Jesus, scripta referuntur, quæ si scribebentur per singula, ne ipsum quidem arbitror mundum capere eos, qui scribendi sunt, libros (Joan. xxi). Aut certe quomodo sol versus in tenebras est, non quod ipse sit mutatus in tenebras, sed quod tenebras mundo induxerit : sic et luna non est versa in sanguinem, sed Judæos blasphemiarum et negationis in Christum horrore coopteros, æterno testimonii sui sanguine condemnavit, dicentes : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Math. xxvii, 25).* Hæc omnia priusquam dies Domini veniat magnus et horribilis, futura describit. Dies autem Domini magnus et horribilis aut resurrectionis esse credendus est, aut certe, multa post tempora, dies judicii, qui vere magnus est et horribilis. Sed quia sequitur : *Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit,* * et hoc apostolus Paulus resert ad tempus Dominicæ passionis, magis de resurrectionis die intelligendum est. Ait enim scribens ad Romanos : *Non est distinctio Judæi et Græci. Idem enim ipse Dominus omnium : dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo autem prædicabunt nisi mittantur (Rom. xviii, 12 seqq.). Quodque ait : *Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, non leve esse credamus, licet enim idem apostolus scribat : Nemo dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto (I Cor. xii, 3); tamen hoc ipsum dicere, non sermone, sed affectu cordis est ponderandum. Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Unde et Paulus et Sostenes scribunt Ecclesiæ Dei quæ est Corinthis : *Sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis cum universis qui invocant nomen Domini Iesu Christi (I Cor. i): secundum illud quod in Psalmis legimus : Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. Invocabant Dominum, et ipse exaudiens*

A eos : *in columna nubis loquebatur ad eos (Ps. xcvi, 9).* Si igitur de creditibus Corinthiis, et de Moyse et Aaron ac Samuele scribitur, quod invocaverint nomen Domini, non incipientium, sed perfectorum, hanc gratiam esse credamus. Verbum quoque effusionis, quod Hebraicæ 205 dicitur *ESPOCH* (Ἐποχή), et omnes similiter transtulerunt, ostendit munera largitatem, quod nequaquam in paucos Prophetas (ut olim fiebat in veteri Testamento), sed in omnes credentes in nomine Salvatoris, Spiritus sancti dona descenderint [Al. descendenter] : nequaquam in hunc et illum, sed in omnem carnem. Neque enim est distinctio Judæi et Græci, servi et liberi, viri et feminæ : quia omnes in Christo unum sumus (Rom. x). Unde et Agabus Cæsareæ prophetavit (Act. xxi), et in Antiochia erant prophetæ plurimi : et Apostolus præcipit, ut si, altero prophetante, alteri fuerit revelatum, prior laceat (I Cor. xiv). Et quatuor filias Philippi evangelistæ legimus prophetasse (Act. xxi). Senes quoque viderunt somnia, quando Paulus jam senex audivit virum Macedonem, dicentem sibi : *Transiens in Macedonia adjuva nos (Act. xvi, 9).* Et omnes juvenes qui in Christo exsilitere fortissimi, et b Domini bella bellarunt, viderunt visiones, Domino sua promissa completa : *Ego visiones multiplico [Al. multiplicabo], et in manibus prophetarum assimilatus sum (Osee x, 12).*

(Vers. 32.) *Quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio : sicut dixit Dominus : et in residuis quos Dominus vocaverit. LXX : Quia in monte Sion et in Jerusalem erit qui salvatus fuerit : sicut dixit Dominus : et annuntians quos Dominus vocavit. In eo loco, in quo nos posuimus, salvatio, sive salvatus, et in Hebreico scriptum est PHALETA (פָּהַלְתָּא), Symmachus transtulit, qui fugerit. Et rursum ubi nos diximus, in residuis, et LXX transtulerunt, annuntians, in Hebreico legitur SARIDIM [Al. SARADIM] (סָרִידִים), quod Judæi loci nomen existimant. Postquam igitur venit dies Domini magnus et horribilis : et salvus effectus est, quicumque post Domini resurrectionem nomen illius invocavit, omnis qui suit * in monte Sion, et in Jerusalem salvatus est : de Sion enim egressa est lex : et verbum Domini, de Jerusalem (Isai. ii), de qua scriptum est : Non capit prophetam perire extra Jerusalem (Luc. xiii, 33). Principium ergo eorum qui salvati sunt suit in Sion et Jerusalem, in specula, et in visione pacis, et in his qui residui fuerunt, quos vocavit Dominus. Residuos eos debemus intelligere, qui de Judæorum populo crediderunt, de quibus Isaías loquitur : Nisi Dominus Sabaoth 206 reli-*

cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, ipse intrabit in regnum cælorum. Quod additamentum in nullo codice ms. reperiere potui, neque scire unde illud assumpserit Erasmus. MART.

b Retinuit Martian. Et in Domino bellarunt, contra mss. fidem. Quam nos e Palatinis, Victorius primus et Florentinus codd. lectionem restituit, et Domini bella bellarunt, docuitque hoc loquendi genere saepè D. Hieronymum uti.

c Ignorant Palatini mss. verba, in monte Sion, etc.

quisset nobis semen, sicut Sodoma facti essentus, et sicut Comortha similes fuissetis (Isai. 1, 9). Hos residuos Dominus vocavit, sive et angelizavit eos, quos vocavit: sic enim LXX Interpretati sunt. Locus hic difficilimus est, et multiplicem recipiens explanationem: ut sub tropologia omnia quae dicta sunt, ad illa tempora referamus, ad quae Petrus et Paulus apostoli retulerunt, hoc est, quando passus est Dominus et resurrexit. Neque enim fieri potest, ut superiora in tempore passionis, et quae sequuntur intelligamus in die judicil, maxime cum sequatur: Quia ecce in diebus illis, et in tempore illo, et iste versiculos, praecedentibus inferiora connectens, uno dicat cuncta tempore perpetrata.

(Cap. III.—Vers. 1 seqq.) Quia ecce in diebus illis, et in tempore illo, cum convertero captivitatem Juda et Jerusalem, congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi super populo meo, et hereditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus: et terram meam divisorunt, et super populum meum miserunt sortem: et posuerunt puerum in prostibulo, et puellam vendiderunt pro vino, ut biberent. LXX: Quia ecce ego in diebus illis, et in tempore illo quando convertero captivitatem Juda et Jerusalem, congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis ibi pro populo meo, et hereditate mea Israel, qui dispersi sunt in gentibus: et terram meam divisorunt, et super populum meum miserunt sortem: et posuerunt puerum in prostibulo, et puellas vendebant pro vino, et bibeant. Dicamus ut polliciti sumus, ^a primum juxta anagogem prioribus posteriora jungentes, eadem si poterimus, ad diem judicil referre tentabimus. Salvatis credentibus in monte Sion, et Jerusalem, et vocatis residuis de populo Iudeorum, qui cum apostolis et per apostolos crediderunt, in tempore illo postquam convertitur Dominus captivitatem Juda et Jerusalem, qui venerat praedicare cesis vistum, et captiuis remissionem, et liberavit eos qui Dominum confitentur, et qui versantur in Ecclesia, in qua visio pacis est, congregabit omnes gentes quae credere noluerunt: et **207** deducet eas in vallem Josaphat, quod significantius, juxta Hebraicam veritatem Graece dicitur *xarāzō*, id est, deorsum ducam, et de sublimibus ad inferiora detraham. Simulque considera, quando incredulos quosque, vel adversarias potestates Dominus ad judicium provocat, et disceptat cum eis pro populo suo: deducam, inquit, eus in vallem Josaphat. Quando autem credentes ad primum cohortatur, dicit: Suscitate robustos: accendant, ascendant omnes viri bellatores: consurgent et ascendant gentes in vallem Josaphat, non descendere, sed ascendere cohortantur. Omnis enim qui judicatur, ^b propter peccata sua, in valle positus est, quae appellatur Josaphat, id est, Domini judicium. Qui enim credit in Domino, non iudicabitur. Ibique disputabit

^a Victorius restituji vult locum praeposito hic puncto, inductaque mox et copula.

A cum eis, non potentia majestatis, sed rationis eos veritate convincens, qui partiti sunt populum Dei, et hereditatem illius disperserunt in nationibus, ut servos Dei sibi servire compellerent: et terram illius divisorunt, multis eam inter se erroribus separantes, ut alli colerent Jovem, alii Junonem, et Minervam, et febrem, et rubiginem, et Anubim et crocodilum, et ibin, noctuas, accipitres, et eiconias. Sub his nominibus quandam divisus est populus Dei: quae adversarie nationes, id est, principes mundi istius, et rectores tenebrarum, non solum divisorunt sibi populum Dei, sed posuerunt pueros in prostibulum, ut virilem cogarent mutare naturam, de quibus Apostolus loquitur: Propterea tradidū illos Deus in passiones ignominiae: siquidem feminæ eorum mutaverunt naturalem usum [Al. naturam suam], in eum usum qui contra naturam est. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminæ, accensi sunt in desiderium sui in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem quam oportuit erroris sui in semelipsos recipientes. Nec hoc fecisse contenti, vendiderunt puellam pro vino, ut biberent, et libidini præferrent gulam. Quæ universa Judæi, Vespasiani, Titique temporibus, et maxime Hadriani, juxta litteram impleta esse commemorant. Si autem ad diem judicil, quæ scripta sunt, voluerimus refere, dicius omnem qui salvatur, salvari in Ecclesia, sive in coelesti Jerusalem. Et postquam Judea fuerit et Jerusalem **208** conversa captivitas, tunc congregandos et deducendos omnes in vallem Josaphat: alibi disceptaturum Dominum cum eis qui suum populum persecuti sunt, et divisorunt sibi hereditatem Domini, et disperserunt eos in nationibus, et super terram illius miserunt sortem: quæ non solum super hereticis debemus accipere, qui sibi Dei populum divisorunt, et eos faciunt esse gentiles, sed ad omnem rigidum superbumque doctorem, qui sub nomine doctrinæ et sacerdotij dominuntur cleris, et opprimunt eos qui subjecti sunt. Cumque fuerint negligentes, et scandalizaverint unum de minimis, etiam pueros ponunt in prostibulum, sive tradunt meretricibus: et causa voluptatis suæ (quorum Deus venter est, et gloria in confusione eorum (Philip. iii) vendunt puellas, ut bibant vinum. Tradit autem adolescentes meretricibus, et puellas vendit luxuriae, qui turpis lucri gratia non corripit delinquentes.

(Vers. 4-6.) Verum quid vobis ei miki, Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palæstinorum? Numquid ultionem vos redditis [Al. redditis] miki? Et si ulciscimini [Al. ulciscemini] vos contra me, cito velociter reddam viciisitudinem vobis super caput vestrum. Argentum enim meum et aurum meum [Vulg. lac. meum] tulistis: et desiderabilia mea, et pulcherrima intulistis in delubra vestra: et filios Juda, et filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum: ut longe sacrellis eos de-

^b Verba isthæc, propter peccata sua, Victorii ignorat editio.

Añibus suis. LXX : *Quid mihi ei vobis, Tyrus et Sidon, et omnis Gallœ alienigenarum? Numquid retributio-* nem vos redditis mihi : aut iram in corde retinetis ad-
versum me (hoc enim Græce significat μνησασθετε?)
relociter et cito reddam retributionem vestram in capi-
tibus vestris : pro eo quod argentum meum et aurum
meum tulistis : et electa mea et optima intulistis in
templo vestra : et filios Juda, et filios Jerusalem ven-
didistis filii Græcorum : ut ejiceretis eos de finibus
suis. Et hæc Judæi adversum Tyrum et Sidonem et
Palæstinorum terminos, sive Galilœam alienigenarum
dicti arbitrantur : quod tempore captivitatis Judaicæ,
quando vicis sunt a Romanis, Dei populum persecuti-
sent : immo in populo Dei ipsum Deum qui præfuit
populo, secundum illud quod scriptum est : *Qui vos re-
cipit, me recipit* (Mat. x, 40). Ergo econtrario, qui per-
sequitur populum Dei, ipsum Deum persecutus, cuius
est **209** populus. Reddam, inquit, vobis quæ fecistis
populo meo : quia argentum meum et aurum, id est,
vasa templi, et quidquid in eo pretiosissimum et
speciosissimum fuit, candelabrum aureum et men-
sam propositionis auream, et duos Cherubim aureos,
et propitiatorum, et phialas ac thuribula aurea tu-
listis, et consecratis idolis vestris (IV Reg. xxv).
Hæc autem narrat historia Chaldaeos magis fecisse,
qui vasa templi Domini posuerunt in templo Bel :
unde postea Balthasar potat in phialis, et statim re-
gnum ejus in Medos et Persas transfertur (Daniel.
v). Sed quia post diem Domini magnum et horribil-
lem, haec futura dicuntur, quæ apostoli in resurrec-
tione Domini interpretantur, et Hebræi in futurum
judicii tempus differunt, magis de Romanis est in-
telligendum : quod Vespasianus et Titus, Romæ
templo Pacis ædificato, vasa Templi et universa do-
naria in delubro illius consecrarunt : quæ Græca et
Romana narrat historia. En tempore filii Juda et Je-
rusalem (nequaquam Israel, et decem tribuum, quæ
usque hodie in Medorum urbibus et montibus habili-
tant) venditi sunt filiis Græcorum, ut extermina-
rentur de finibus suis, et omnis orbis Judaica cap-
tivitate completus est. Hoc illi referunt, ut ultiorem
sanguinis Christi et subversionem Jerusalem, quæ
Dei judicio accidit, contra Tyrum et Sidonem ^a per se
accidisse confirmant. Nos autem juxta cœpiam tro-
pologiam, Tyrum et Sidonem et Palæstinos eos in-
terp etemur, qui Dei populum coangustant et tribu-
lant et persequuntur (hoc enim Tyrus in lingua
nostra resonat) et eum venantur [Al. ut venentur]
in mortem; quod nomen Sidonis indicat, et biben-
tes sanguinem corrunt, sive voluntur in cœno,
quod Philistium Galilœaque significat. Velociter et
cito restituunt eis Dominus quod marentur, quia per-
secuti sunt eum. Et argentum illius et aurum, elo-
quia videlicet Scripturarum, et vox patrum, id est, sen-

B tentias, et omne quod pulchrum in Ecclesia fuit,
suis erroribus manciparunt. Hæreticus quoscumque
deceperit, et sua fecerit adorare simulacra, filios
Juda et filios Jerusalem vendit Græcis, sive genti-
libus, et eos de Christianis ethnicos facit : ut ex-
terminet de finibus suis, in quibus in Christo fue-
rant procreati, et **210** nequaquam in Judæa, et
veritatis confessione, sed in gentium errore versen-
tur. Quæ omnia et ad diem judicii referre possumus,
non discrepante vindicta : licet in tempore a supe-
rioribus discrepare videantur. Pro Galilea in He-
braeo scriptum est, GALILOTH (גָּלִיל֙ת), quod Aquila
^b Θῆρας, Symmachus Terminos transtulit : Θῆρας au-
tem, id est, Tumulos Arenarum, referamus ad littora
Palæstinae, non ad Galilœam Philistiūm, quæ omnino
nulla est.

(Vers. 7, 8.) *Ecce ego suscitabo eos de loco, in
quo vendidistis eos, et convertam retributionem vo-
stram in capitulum vestrum, et vendam filios vestros, et fi-
lias vestras, in manibus filiorum Juda, et venundabunt
eos Sabæis, genti longinquæ : quia Dominus locutus
est.* LXX : *Ecce ego suscitabo eos de loco in quo ren-
didistis eos, et reddam retributionem vestram in capita
vestra, et vendam filios vestros et filias vestras in ma-
nibus filiorum Juda, et venundabunt eos in captivita-
tem genti, quæ procul abest, quoniam Dominus locutus
est.* Verbum Hebraicum SABAIM (סָבָאים), quod
Aquila et Symmachus ita ut scriptum est transtule-
runt, LXX captivitatem interpretati sunt, quod me-
lius captivos significat. Sabaim autem gens trans In-
Cdiam dicitur, de qua fuit et regina Saba, quæ venit
sapientiam audire Salomonis (III Reg. x), de quibus
et Isaías loquitur : *Et Sabaim viri excelsi ad te trans-
ibunt* (Isai. XLIII, 14). Unde et thus venire perbi-
betur, dicente Virgilio (*Aeneid. lib. I.*) :

... Centumque Sabæo
Thure calent aræ :

licet quidam Sabæos, Arabes suspicentur. Promit-
tunt ergo sibi Judæi, immo somniant, quod in ulti-
mo tempore congregentur a Domino, et reducantur
in Jerusalem. Nec hac felicitate contenti, ipsum
Deum suis manibus Romanorum filios et alias asse-
runt traditum, ut vendant eos Judæi, non Persis
et Æthiopibus et ceteris nationibus quæ vicinæ
sunt; sed Sabæis, genti longissimæ : quia Dominus
locutus sit, et populi sui ulciscatur injuriam. Hæc
illi et nostri Judaizantes, qui mille annorum regnum
in Judæa sibi finibus pollicentur, et auream Jeru-
salem, et victimarum sanguinem, et filios ac nepo-
tes et delicias incredibilis, et portas gemmarum
211 varietate distinctas. Nos autem dicamus,
quod et suscitavit Dominus post adventum suum, et
quotidie suscitat, et susciturus est eos, quos va-
rius error eduxerat de finibus suis. Pulchreque sus-
tribus modis scribitur apud Hieronymum in libris edi-
tis et manuscriptis, Θῆρας scilicet, Θῆρας et Θῆρας. Ut,
sive legerimus Θῆρας, sive Θῆρας, malum cum Scapulæ
lexico Graeco scribere cum accetu circumflexo in
penultima quam cum gravi in ultima. MART. — Mar-
tinian. Θῆρας Recole Comment. in cap. Ezech. XLVII,

^a Vocales, per se, Victor. ignorat.

^b MSS. codices legunt Θῆρας, non Θῆρας. Quod no-
men Hieronymus recitat in cap. XLVII Ezechielis,
dicens : *Deinde pro GALILEA, quæ Hebraice dicitur
GALILA, Aquila Θῆρας interpretatus sit, quod Tumu-
los significat Arenarum. Vox itaque Græca Aquilæ*

citabo, ait, « quasi jacentes et corruentes, ut qui jacebant in haeresi, stent in Ecclesia, reddens haereticis quod fecerant : Ut filios eorum et filias, quos et in mysticis et in carnalibus erudierant, tradat in manibus filiorum Juda, in manibus eorum, qui Ecclesiarum principes extiterunt; et instructi sunt armatura Apostoli, et habent scutum et lanceam veteris et novi Instrumenti. Ut cum ceperint, filios eorum et filias vendant Sabaeis, et faciant esse captivos, ut procul sint a finibus suis : et ad meliora conversi, Ecclesiasticis dogmatibus incipient esse subjecti.

(Vers. 9 seqq.) *Clamate hæc [Al. hoc] in gentibus : sanctificate bellum : suscitate robustos. Accendant, ascendant omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat, quia fortis ego sum. Erumpite, et venite, omnes gentes de circuitu, et congregamini, ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos [Al. suos]. LXX : Prædicate hæc [Al. hoc] in gentibus : sanctificate bellum, suscitate pugnatores, adducite et ascendite omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, et falces vestras in lanceas. Fortis dicat, quia prævaleo ego. Congregamini et introite, omnes gentes per circuitum : et congregamini illuc, mansuetus sit pugnator. Locus iste duplice intelligitur : quidam enim arbitrantur hæc sanctis gentibus prædicari, ut præparentur ad bellum, et pro populo Dei dimicent, ut omnia instrumenta agriculturae in gladios lanceasque convertant, ut infirmus dicat se esse robustum, et veniant omnes de circuitu, et in certamen Domini congregentur, maxime quia juxta LXX sequitur : *Mansuetus et mitis sit pugnator*, juxta illud quod in Paralipomenis scriptum est (I Par. v, 8) : *Et trans Jordanem de Ruben et Gad et dimidia tribu Manasse, in omnibus vasis bellis centum viginti millia : omnes isti viri bellatores parati ad pugnam mente pacifica*:^b hos esse volunt imitatores veri David, de quo legimus : *Memento, Domine, David, et omnis mansuetus ejus* (Ps. cxxxii, 1).*

212 Et ipse loquitur in Evangelio : *Discite a me, quia humilis sum, et mitis* (Math. xi, 29), sive *mansiuetus*. Viros quoque eos intelligi volunt, qui destruentes initia parvolorum, ad perfectæ ætatis robur accesserint, et omne studium quo prius animarum suarum exercebant agros, ad necessitatem prælli contulerint. Nobis autem Hebræorum opinionem sequentibus videtur esse contrarium. Ideo enim gentes adversariæ Israeli parantur ad pugnam, et aratra sua ligonesque, vel falces in gladios lanceasque commutant (*Isa. ii*), et infirmus robustum se esset dicit, erumpuntque et veniunt de circuitu, et contra Domini exercitum congregantur, ut [Al. et] occubere Dominus faciat robustos earum, et [Al. ut] intelligant, se Deo adversante, superatas. Ilæc juxta litteram sibi Israel miserabilis repromittit. Nos juxta coepitam tropologiam, et gentes dæmonum, et

A eos qui quotidie contra Ecclesiam dimitant, et in ultimo, qui sub Antichristo adversum sanctos Domini pugnaturi sunt, accipere possumus, qui idcirco congregantur, ut pereant.

(Vers. 12 seqq.) *Consurgant, et ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu : militie falces, quoniam maturabit [Vulg. maturuit] messis. Venite et descendite, quia plenum est torcular : exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum. LXX : Consurgant et ascendant omnes gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu : emilitie falces, quoniam adest vindemia. Introite et calcate, quia plenum est torcular, et redundant torcularia, quia repleta sunt mala eorum. Et hæc juxta superiorem sensum interpretantur bisariam. Alii enim gentes ascendere in vallem Josaphat, quæ interpretatur Domini judicium, et sedere ibi Deum, ut dijudicet omnes gentes, quæ de circuitu veniunt, in bona partem intelligent : quo scilicet et sancti contra Dei adversarios congregentur, et mittant falces suas, ut maturam hostium messem demetant, et veniant atque descendant, calcentque torcularia, quia adsit vindemia, et intantum musta exuberent, ut torcularia capere non possint. Et ut sciremus quæ sit vindemia, plenumque torcular, **213** intulit [Al. intulisse] : multiplicata est malitia eorum, haud dubium quin eos significet, qui contra Dominum congregati sunt. Alii autem consurgere gentes, et convenire in vallem Josaphat, et sedere Dominum, ut omnes dijudicet nationes, ideo asserunt, ut parent se et assumant universa arma pugnantium, et in valle Josaphat Domini falcibus demetantur. Venisse enim contra eos tempus judicii, et intantum eorum crevisse mala, ut Dei vincerent patientiam. Nam et Amorrhæi tunc expulsi sunt, quando expleta sunt peccata eorum. Judæi istum locum ad Gog et Magog gentes sævissimas referunt, de quibus supra diximus, arbitrantes ultimo tempore quando Jerusalem fuerit instaurata, sub mille annorum imperio contra Dei populum esse venturas, et in valle Josaphat quæ ad Orientalem partem templi sita est, esse ruituras [Al. sævituras] : advenisse enim tempus occisionis ecarum, et effundendi sanguinis instare vindemiam.*

(Vers. 14, 15.) *Populi, populi in valle concisionis* D *quia juxta est dies Domini in valle concisionis. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. LXX : Sonitus exauditi sunt in valle judicii, quia juxta est dies Domini in valle judicii. Sol et luna obtenebrabuntur, et stellæ occidere facient splendorem suum. In eo loco ubi nos posuimus, populi, populi, et Septuaginta transtulerunt, sonitus exauditi sunt, in Hebreico scriptum est, AMONIM, AMONIM (אָמוֹנִים אָמוֹנִים), quod utique multitudinem, et turbas eorum qui judicandi sunt, et strepitum sonitumque significat. Rursum ubi nos diximus in valle conci-*

* Non incongrue addit unus Palatin. *quia suscitat* *quasi*, etc.

^b Vitiose Martian. *hoc esse volunt. Unus Palat., nos esse volunt imitatores David, absque veri.*

sionis, sequentes translationem Aquilæ et Symmachi et quintæ editionis, Septuaginta et Theodotio τὰς δόξας καὶ τὸς χριστῶν, id est, cause et judicii transwlerunt: pro quo in Hebraico scriptum est HARUS (חָרָע), quod Hebræi non solum concisionem; sed et aurum interpretari putant, quo scilicet in valle iudicii, quam suspicantur gehennam, excoctis soribus peccatorum, purum aurum remaneat. Idcirco autem gentium, de quibus supra diximus in valle iudicii, sive concisionis, populi congregantur, ut interficiantur et corruant, et a Domino judicentur. Cujus mœrorem diei et tormenta pereuntium, ne sol quidem et luna astraque cætera poterunt intueri; sed retrahent fulgorem suum, et severitatem iudicantis reddentisque uniuscujusque opus in 214 caput sum, aspicere non audebunt. Non quod clementiora sint quam Dei iudicia; sed quod omnis creatura in tormentis aliorum de suo iudicio pertimescat.

(Vers. 16, 17.) *Et Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, et movebuntur cœli et terra, et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel, et sciens quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion [Vulg. addit. in] monte sancto meo, et erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius.* LXX: *Dominus autem de Sion clamabit, et de Jerusalem dabit vocem suam, et movebitur cœlum et terra, et Dominus parcat populo suo, et confortabit filios Israel, et sciens quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion monte sancto meo, et erit Jerusalem sancta, et alienigena non transibit per eam amplius.* Cum solis et lunæ cunctarumque stellarum splendor tenebris fuerit commutatus, Dominus de Sion instar leonis rugiet, sive clamabit, et tam excelsa vox ejus erit atque terribilis, ut cœlorum cardines et terrarum fundamenta quatiantur. Cumque tam severus in eos fuerit qui puniendi sunt, erit clemens erga populum suum, et dabit eis fortitudinem qui appellantur filii Israel, mens scilicet certens Deum; vel οὐδέτερος Θεοῦ, quem nos rectissimum Dei dicere possumus: qui non ambulaverunt per pravas semitas, sed gradientes in via Christi, omnia recta fecerunt. Tunc scient et hi qui puniuntur, et illi qui assumentur in gloriam, quod Dominus habitat in specula sua Sion, et in Christo monte sancto suo, sive in eo qui se dignum Dei habitaculo præparavit. Tunc erit sancta Jerusalem visio pacis, a qua et Salomon nomen accepit, et alieni non pertransibunt per eam amplius. Alienos vel dæmones intellige, qui externi a Deo sunt: vel omnes pessimas cogitationes atque peccata, de quibus propheta loquitur: *Ab alienis parce servo tuo* (Ps. xviii, 24): quæ nequaquam ultra in nobis viam reperirent, si habuerimus Dei pacem, et cor nos-

^a Nostri mss. χονίων, quemadmodum et Græc. Complut. legit. Porro corrupte unus Palatin, quod autem funiculus significet, ut juxta Aegyptios, mensuram certi itineris, Psalmista dicente, didicimus.

^b Glossarium Germanic. Georgii Wachteri Lipsiæ

A trum adversariis non patuerit. Hæc Judæi et nostri, ut diximus, judaizantes, ad mille annorum fabulam referunt, quando putant Christum habitaturum in Sion, et in Jerusalem aurea atque gemmata sacerdotum populos congregandos, ut qui in isto sæculo oppressi sunt ab universis gentibus, in hoc eodem cunctis imperent nationibus:

(Vers. 18.) **215** *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Judæ ibunt aquæ.* LXX: *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et omnes emissiones Judæ fluent aquis.*

Habitante Domino in Sion et in monte sancto suo, quando nullus per Jerusalem sanctam pertransire tentaverit, qui cumque in ea mons fuerit, et ad virtutum excelsa

B pervenerit, dulcedine et melle sudabit, et stillabunt ex eo gratiae spirituales, de quibus propheta loquitur: *Quam dulcia gutturi meo eloqua tua, super mel ori meo* (Ps. cxviii, 103)! Qui autem inferior montibus est, et needum ad perfectionis culmen ascenderint, vocabitur collis, et fluent de eo rivi lacus, quibus rudis in Christo nutritur infantia, et aquarum flumina, quæ de ventre suo Dominus manare testatus est (Joan. vii). Omnes enim rivi, sive emissiones Juda, implebuntur aquis, et nihil in eis siccum erit, redundantibus cunctis gratia spirituali.

Et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem [Al. fontem] spinarum. Pro torrente spinarum, Septuaginta transtulerunt, torrentem funicularum, id est, σχολῶν: ^a quod aut funiculus significat, aut juxta Aegyptios mensuram certi itineris, Psalmista dicente: *Semitam meam et funiculum meum tu investigasti* (Psal. cxxxviii, 2). In Nilo enim flumine, sive in risis ejus, solent naves funibus trahere, certa habentes spatia, quæ appellant funiculos, ut labori defensorum, recentia trahentium colla succedant. Nec mirum si unaquaque gens certa viarum spatia suis appellat nominibus, cum et Latini mille passus vocent, et Galli leucas, et Persæ parasangas, et ^b rastas universa Germania, atque in singulis nominibus diversa mensura sit. Hæc propterea, quia verbum Hebraicum SATTIM (שָׁתִים) Septuaginta funiculos transtulerunt. Carterum nulli dubium est, omnia quæ in tabernaculo Dei legimus, de lignis Sætim suis perfecta: quæ LXX interpretati sunt ligna imputribilia. Est autem genus arboris in eremo, spina alba simile, colore et foliis, non magnitudine. Alioquin tam grandes ^c arbores sunt, ut latissima 216 ex illis tabulata cedantur, lignumque fortissimum est, et incredibilis levitatis ac pulchritudinis, ita ut ex his etiam vasa torcularium, quæ ἀποτελοῦνται, et θηλύες vocant, dilissimi quique et studiosissimi faciant, quæ ligna in locis cultis, et in Romano solo, absque

1717: ^a Rost, requies; Rast, milliare. Rasta in Evangelio Gothicō ponitur pro milliari: in Lexico Runico Rost ponitur pro mensura vic. Vide nostrum Hieron. in Præfati. ad lib. II Comment. ad Galatas.

^b Huc refer Plinium lib. XIII, cap. 19, et lib. xxiv,

Arabiæ solitudine non inveniuntur. Pro torrente *funicularum*, sive *spinarum*, Symmachus interpretatus est, *vallem spinarum*. Est autem locus juxta Liviadēm trans mare mortuum, sexto ab ea distans milliariorū, ubi quondam cum Medianis fornicatus est Israel. Hujus loci ex persona Dei Michaelis propheta meminit, dicens: *Populus meus, memento, quæso, quid cogitaverit Balach, rex Moab, et quid responderit Balnam filius Beor de Settim usque ad Galgalam* (*Mich. vi, 5*). Pro quo et ibi Septuaginta transtulerunt, ἀπὸ τῶν σχολῶν, hoc est, a *funicularis* usque ad *Galgalam*. Ergo egredietur Ions de domo Domini, qui interpretatur Ecclesia. De quo et Ezechiel et Zacharias ponunt in fine voluminum suorum (*Ezech. XLVII, Zech. XIII*), ut spinas nostras et vicia atque peccata, quæ nullam frugem habuere justitia, commutent in Domini novalia, et aridatatem nostram rigent anguis largissimis, et pro spinis ac vepribus, florer virtutum multiplices germinemus. Et in eo loco, ubi quondam fornicatus est Israel, et initiatus est Beelphegor, lilia castitatis et rosæ pudoris ac virginitatis exuberent.

(Vers. 19.) *Ægyptus in desolatione* [Vulg. *desolationem*] erit, et Idumæa in desertum perditionis, pro eo quod inique egerunt [Vulg. *egerint*] in filios Juda, et effuderunt [Vulg. *effuderint*] sanguinem innocentem in terra sua. LXX: *Ægyptus in perditione erit, et Idumæa in campum desolationis, propter iniquitates filiorum Juda, pro eo quod effuderunt sanguinem justum in terra sua.* Et in hoc loco Judæi gravissimo somno dormiunt: in ultimo tempore, quando non Christum, sed Antichristum suscepturi sunt, vindictam sui, in *Ægyptios* qui vicini sunt, et in Romanos quos interpretantur Idumæos, spe vanissima consingentes. Ut scilicet quomodo Pharaon et omnis ejus exercitus, qui per quadringentos et triginta annos populum Dei captivum tenuit, in mari **217** Rubro submersus est: sic etiam Romani qui eodem annorum spatio Judæos possessuri sunt, ultione Domini deleantur. Hoc illi spe sibi cassa promittant. Neque enim possunt expouere quare cum in orbem tantæ sint nationes, duæ solum gentes, *Ægyptiorum* et Idumæorum expertantur ad pœnam; aut cur pro Idumæis intelligentur Romani, cum eadem licentia mentiendi e diverso possimus asserere, sub Idumæorum vocabulo vel Persas, vel Elamitas, vel D

c. 12; Theophrastum quoque Hist. Plant. lib. iv, c. 3. ubi ἄκαθον arborem esse tradit, ex qua δωδεκάπτυχος ὅλη, cæditur, etc.

* Ad Vulgatam edition. Victorinus, quem: probatque ex ipso Hieronymo inferius: *Et mundabit Domi-*

nus Francos, Alemanno, gentesque alias significari. Nós autem dicamus tempore Dominicæ resurrectionis, vel die Iudicij (utrumque enim recipimus) et *Ægyptum et Idumæam*, In eo quod *Ægyptus et Idumæa* sunt, destruendas. *Ægyptus* dicitur *mesraim* (מִשְׁרָאֵם), quod interpretatur ἐξαίσθοντα, id est, sanctos Dei persecutus est, et terrenis vacaverit operibus, ac multitudine delictorum quotidie fuderit sanguinem innocentem, eorum scilicet, quos decipit (*Al. deceperit*), erit in perditionem, ut animas quoque martyrum sub altari clamare cognovimus: *Usquequo, Domine sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra* (*Apoc. vi, 10*)?

(Vers. 20 seqq.) *Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem: et mundabit sanguinem eorum, * quos non **218** mundaveram, et Dominus commorabitur in Sion. LXX: Judea autem in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem, et requiram sanguinem eorum, inultumque esse non patiar, Et Dominus habitabit in Sion.* Non utique hæc Judæa in æternum habitabitur, quam videmus esse desertam: non ista Jerusalem, cuius ruinas cernimus: sed illa Judæa, cujus filii exsultaverunt et lætatae sunt in omnibus iudicis Domini. Et de qua in fine quinquagesimi psalmi legimus: *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et edificantur muri Jerusalem.* In hac provincia confessionis et glorie, et in hac urbe in qua pax Domini cernitur, erit æterna habitatio, non in unam, vel in tres, aut plures generationes, sed in generatione et generationem, hoc est, in diuibus generationibus eorum, qui de Judæis et de gentibus crediderunt. Et mundabit Dominus sanguinem omnium peccatorum, quem prius non mundaverat, ut mundet in Evangelio, quos in Legi percutentes immundos reliquerat. Ideo enim conclusit omnia sub peccato, ut omnibus misereatur (*Rom. xi*); sive ulciscetur servorum suorum sanguinem, quenam in martyrio pro nominis ejus confessione fuderint. Et Dominus commorabitur in Sion, de qua scriptum est: *Fundamenta ejus in montibus sanctis; dilitgit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (*Ps. LXVIII, 4*).

nus sanguinem omnium peccatorum. QUEM prius non mundaverat. Mox quoque, penes LXX, pro in generatione et generationem, reponit, in generationes generationum, juxta Graecum, τις γένεσις γένεσιν.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM^a
IN AMOS PROPHETAM
LIBRI TRES.

PROLOGUS^b

219-220 Amos propheta, qui sequitur Joelem, et est tertius duodecim prophetarum, non est ipse, quem patrem Isaiae propheta legimus. Ille enim scribitur per primam et ultimam nominis sui litteram ALEPH et SADE, et interpretatur fortis, atque robustus. Illic vero per AIN et SANECH, et interpretatur populus oris: mediae litterae MEM et VAU utriusque communis sunt. Apud nos autem qui tantam [Al. tantum] vocalium litterarum, et s [Al. si] litterae, quae apud Hebreos triplex est, differentiam non habemus, hæc et alia nomina videntur esse communia, quæ apud Hebreos elementorum diversitate, et suis proprietatibus distinguuntur. Hic igitur propheta quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod

A sex millibus ad meridianam plagam abest a sancta Bethlehem, quæ mundi genuit Salvatorem; et ultra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ et surnorum similes, quas Afri appellant mapalia. Tanta est eremæ vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque et Æthiopum atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cunæ sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum Amos propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim, qui per omnes prophetas, in eo Spiritus sanctus loquebatur. Unde nos ex Hebreo verius.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I. — Vers. 1.) **221** Verba Amos, qui fuit in pastoralibus de Thecue, quæ vidit super Israel. Septuaginta autem, nescio quid volentes, Interpretati sunt: Sermones Amos, qui facili sunt in Accarim B

de Thecue, quos vidit pro Jerusalem. Sciendumque hunc prophetam, non pro Jerusalem, quod in Hebreo penitus non habetur; sed super Israel, id est, In diebus Oziae regis Juda, et in diebus Jeroboam

^a Praeter laudatos Palatinos codices, uno deinceps utemur Nonantulanico, nunc bibliothecæ Sanctæ Crucis in Ierusalem de urbe, qui num. 90 prænotatur, et cuius ætatem ex hac colligimus epigraphæ, quæ in prima libri pagella legitur: *De acquisitione Domini Ansfrit abbat.* Etenim vetus auctor Catalogi Nonantulanorum abbatum, quem pridem Hughellus edidit, ita de illo scribit: *Ansfrit annos xvii (suppl. sedi).* Ordinatus anno Domini ccxxxi. *Hic fuit religiosus, et Deo devotus vir, et sanctissime vixit. Fecit autem capsam Evangelii totam auream, et pretiosis lapidibus ornatam; fecit calicem grandem argenteum, et patenam, quos mirifice vestivit auro, et ornavit lapidibus.* Obiit tertio Idus Martii (anni scilicet 838). Ejus legationem memorat Eginhardus decennio ante: *Halidarius Cameracensis episcopus, et Ansfridus abbas monasterii Nonantulae Constantinopolim missi, et a Michaeli imperatore honorifice suscepit sunt.* Nisque porro hæc ultima laus ejus fuerit, quod colligendis cum aliorum sanctorum Patrum, tum præcipue Hieronymi libris animum adjectit, siquidem corum ope codicum, quos sane vetustissimos atque emendatos Cisterciensium Romæ bibliotheca servat, nobisque ad utendum perhmanenter obtulit reverendissimus ejusdem monasterii abbas, Bessotius, vix dictu est, quantum Hieronymianis plerisque scriptoribus emendandis profecerimus.

^b Pammachio isthæc Expositio inscribitur, quod

ex tertii in hunc prophetam libri Præfatione constat.

^c Fallor, aut nisi agrestes quedam casæ, pro ne agrestes quidem legendum est. Quid enim, si nullæ prorsus erant, ne agrestes quidem, eas vocat surnorum similes, et mapalibus Afrorum comparat? Ad hæc si cuncta erant plena pastoribus, et sterilitatem terræ compensabat pecorum multitudo: igitur erant et antra et cavae et toguria, in quibus noctu saltem pastores agerent. Ita equidem opinor, et si quid ingenio dandum est, opem denegantibus mas. libris, ita pro mendosa lectione impressa restitui velim: quando et levis est litterarum immutatio, nisi, pro no, et quedam, pro quidem. Jam vero et Cassiani testimonium adducam Collat. vi, cap. 1, nec ea tantum de causa, quod huic Hieronymiano sit geminum, quam ut ab uno altero mendo purgem: *In Palæstina*, inquit, partibus, juxta Thecue vicum, qui Amos prophetam meruit procreare, solitudo vastissima est usque Arabiam, ac mare Mortuum, quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum, amplissima extensione correcta. Primum, pro mari Mortuo, rescribendum arbitror, mare Rubrum, nam et Iheron. usque ad Rubrum mare pretendi eremæ vastitatem auctor est, atque econtrario mare Mortuum non ita multum, immo vix supra duodecim millia aberat Thecue. Deinde perperam illa videntur adjecta, quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum.

decem tribus quæ appellantur Israel, et erant in Samaria, prophetasse. Quod quidem et Aquila et Symmachus et Theodosio similiter transtulerunt. Primus ergo Osee propheta ad decem tribus quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph et Israel, loquitur. Secundus Joel, ad Jerusalem et duas tribus quæ vocantur Juda et Jerusalem et Jacob, profert vaticinum, ^a nullam omnino Israelis faciens mentionem. Tertius Amos, nequaquam ad Jerusalem quæ regebatur a tribu Juda; sed ad Israel in Samaria prædicat. Quod et de toto volumine ejus probari potest, et maxime ex eo quod scriptum est : *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens : Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel* (Amos vii, 10). Et post paululum dixit Amasias ad Amos : *Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et convede ibi panem, et ibi prophetabis, et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis et domus regni est.* Cui respondit Amos : *Non eram propheta, nec prophetæ filius, sed opilio ruborum mora distingens :* ^b 222 *tulitque me Dominus cum sequerer gregem, et dixit ad me : Vade, propheta ad populum meum Israel : non utique ad Judam et Jerusalem, ut male apud Græcos et Latinos habetur, sed ad Israel, id est, decem tribus, que ob populi multitudinem, pristinum nomen obtinuerant.* In eo autem loco ubi Septuaginta transtulerunt, in Accarim, Theodosio ipsum verbum Hebraicum posuit : *in NOCEDIM* (ΝΟΚΤΙ), quod Aquila vertit *τὸν ποιμνιοτρόποις*, id est, *in pastoralibus* : Symmachus et quinta editio *τὸν ποιμένον*, id est, *in pastoribus*. Et puto propter DALETH et RES litterarum similitudinem hic quoque deceptos, pro NOCEDIM, quasi NOCEAM : et exinde Accarim posuisse sermonem, quamquam in principio nominis NUN littera nullam excusationem relinquat erroris. Accarim autem usque in presertiarum Hebreum esse non legi. Et qui sterilitatem, id est, στειρωταν interpretatur, magis ACCARON urbem Philistium, quam Accarim exprimunt, quæ omnino non legitur. Sermones itaque Amos, qui sicut de oppido Thecue ex numero pastorum, quia pastoralis et ipsa est regio, hoc volumine continentur, quos vidit super Israel, non carnis oculis, sed mentis intuitu : quia Prophetæ vocabantur videntes ; alioquin secundum litteram sermones non videntur, sed audiuntur. Unde et populus videbat vocem Dei, et Moyses tacens loquebatur 223 ad Dominum, quando dicebat ei : *Quid clamas ad me* (Exod. xiv, 15) ? In novo quoque legimus Testamento : *Quod vidimus, et audivimus ^b oculis nostris, et manus nostra palpaverunt de Verbo ritæ* (Joan. i, 4). Verbum enim Dei quod per se invisible est, vident apostoli, et tractant manibus suis. Quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i, 14). Vedit autem hos sermones.

^a Hæc, nullam omnino Israelis faciens mentionem, in nostris mss. non sunt. Duoque ex iisdem paulo post, regnabatur tribus, pro regebatur a tribu.

^b Tres mss. alterum interserunt, vidimus.

A filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus. Quando apud Assyrios urbesque Ciliciae regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator : Turpior, inquit, vitiis, quam nomine. Et apud Latinos Procas Silvius, cui Anulius, expulso Numitore germano, successit in regnum. Quo interfecto, congregata pastorum et latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. Hic est autem Ozias rex Juda, cognomento Azarias, qui indebitum sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra percussus in fronte est (III Paral. xxvi), quando iram Domini non solum poena ejus, qui sacrilegus fuit; sed et terræ motus ostendit, quem Hebrei tunc accidisse commemorant. Jeroboam vero non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel (III Reg. xn), sed filius Joas filii B Joathan [At. Joachaz et Joachan], filii Jehu proponens ejusdem Jehu, sub quo prophetaverunt Osee et Joel et Amos. Igitur interpretatur Ozias κύπρος κυπίου, id est, imperium, vel fortitudo Domini. Jeroboam δικαισμὸς λαοῦ, id est, judicatio, vel causa populi, licet quidam per chi Græcam litteram legentes, divisionem populi, suspicentur. Joas κυρίου χρόνου, id est, Domini mora, sive temporalitas. Verba itaque Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ, quæ interpretatur Thecue. Et recinerunt super Israelem, qui quondam erat rectissimus Dei, id est, εὐθύτατος Θεοῦ. In diebus Ozias regis Juda, in quo propter templum et sancta sanctorum, fortitudo Domini permanebat, suoque regebat imperio populum conscientem. Nomen autem Jeroboam, qui divisionis populi causa extiterat, significat Israelem longo tempore in idolatriæ 224 errore mansisse, priusquam captivitas universa conculeret, quæ in duabus annis duplē ostendit angustiam decem tribuum, ac durarum : ut agentes, si relleniant, pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent.

Hæc, Pammachi animo meo charissime, qui ex interpretatione nominis tui, quodam vaticinio futrorum omni arte pugnandi adversum diabolum et contrarias potestates te ^c bellare demonstras, quasi argumentum et ὑπόθεσιν Amos prophetæ longo sermone complexus sum. Illud breviter admonens, explanationem et hujus et Osee et Zacharie prophetarum, me et aliis quidem sanctis viris, sed præcipue sanctæ et venerabilis memoriae parenti tue Paulæ, dum viveret, promisisse. Nec multum errare in sponsionis slide, si quod matri pollicitus sum, redam filio. Verum jam tempus est, ut ipius Prophetæ verba proponens, quid mihi videatur, in singulis edisseram.

(Vers. 2.) *Et dixit : Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam. Et luserunt speciosa*

^c Uno verbo Palestini mss. debellare. Sonat vero Παρημάχος Græce, quod Hieron. notat, omni pugnandi arte peritum virum.

pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. LXX : *Et dicit : Dominus de Sion effatus est, et de Jerusalem dedit vocem suam, et luxerunt pascua pastorum, et aresfactus est vertex Carmeli.* Naturale est, ut omnes artifices sue artis loquantur exemplis, et unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat : verbi gratia, qui nauta est et gubernator, tristitiam suam comparat tempestati ; damnum, naufragium vocat ; iunimos suos, ventos contrarios appellat. Rursum prosperitatem et lætitiam, auram placidissimam et secundos nominat ventos ; tranquilla maria et æquora, campi similia. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus, et victoriam sonat. In ore philosophorum semper Socrates et Plato, Xenophon et Theophrastus, Zeno et Aristoteles, Stoici versantur et Peripatetici. Oratores Lysiam et Hyperidem, Periclem et Demosthenem, Gracchos, Catones, Tullios, et Hortensios in cœlum laudibus ferunt. Poetae, si epicis sunt, Homerum atque Virgilium ; si lyrici, Pindarum et **225** Flaccum crebro sermone concelebrant. Cur hæc dicta sunt ? ut scilicet ostendamus etiam Amos prophetam, qui pastor de pastoribus fuit, et pastor non in locis cultis et arboribus ac vineis consitis, aut certe inter silvas et prata virentia, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feritas et intersectio pecorum, artis suæ usum esse sermonibus, ut vocem Domini terribilem atque metuendam, rugitum leonum et fremitum nominaret. Eversionem Israeliticarum urbium, pastorum solitudini [Al. sollicitudini] et aridati montium comparans : *Dominus, inquit, de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam.* ^a *Rugiet* Hebraice dicitur *JESAG* (יְשָׁגֵג) : Pulchreque de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, ubi erat templum et Dei religio, ut doceret, Deum non in Israel urbibus, id est, in Bethel et Dan, ubi erant aurei vituli, nec in metropoli Samaria et Jezrael, sed in vera religione versari, quæ illo tempore colebatur in Sion et Jerusalem. Quo rugiente de Sion, et dante vocem suam de Jerusalem (de Sion enim egreditur lex (*Isai. ii.*), et verbum Domini de Jerusalem), omnia pastorum et regum Israel speciosa luxerunt, et exsiccatus est vertex Carmeli, qui quondam lætis pascuis abundabat. Carmelus Græce dicitur et Latine, Hebraice autem appellatur *CHERMEL* : et sunt duo montes, qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Australem plagam. Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluvias impetravit (*I Reg. xv.*). Si ergo de Chermel dicit, in quo habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit, quia est juxta solitudinem (*III Reg. 18.*) . Sin autem de illo, qui vicinus est littori, ad reges et superbiam pertinet regum Israel,

A quo imminentे captivitate, instar montium desertorum dicit esse vastandos. Aliter: Cum Dominus de Sion et Jerusalem, de specula Ecclesiæ, quæ super montem sita latere non potest, et in qua visio pacis est, dederit per vetus et novum Instrumentum, et per doctores Ecclesiasticos vocem suam, et quasi clara buccina insonuerit, tunc **226** omnia speciosa pastorum, id est, doctrina hæreticorum, quæ pulchro videbatur sermone composita, et cognitio circumcisionis (hoc enim interpretatur *CHERMEL* [כֶּרְמֵל] per quam sibi veræ circumcisionis scientiam pollicentur, lugebit atque siccabitur, et populorum millia, quæ propter simplicitatem vocantur greges, subita ariditate marcescent.

(Vers. 3.) *Hæc dicit Dominus: Super tribus scelebus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod tritaverint in plaustris ferreis Galaad.* LXX : *Et dixit Dominus: Super tribus impietibus Damasci, et super quatuor non aversabor eos [Al. eum], pro eo quod seuerunt serris ferreis prægnantes in Galaad.* Pro tribulis, quæ Hebraice appellantur *ARSOTH* (אֲרֹסֹת), et a Theodotione translate sunt *rotæ ferreæ*, quæ nos *plausta ferrea* intepretati sumus, Septuaginta transtulerunt, *serris ferreis*. Est autem genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in areis conterat, et in cibos jumentorum propter feni sterilitatem paleas comminuat. Rursum ubi in Hebraico habetur *BENADAD* (בְּנַדָּד), et unum nomen est, Septuaginta interpretati sunt, *filii Ader, RES et DALETH* elementorum falsi similitudine. In eo quoque loco ubi nos diximus, *de domo voluptatis*, quod Hebraice dicitur *MEBBETH EDEN* (מִבְּבַת אֶדֶן), et omnes similiter transtulerunt, Septuaginta interpretati sunt, *ex viris Charran, DALETH mediam nominis litteram RES arbitrantes, et juxta consuetudinem suam AIN primæ Hebraicæ litteræ, Chi (χ) Græcam præponentes.* Cyrenem etiam quæ Hebraice dicitur *CIRA* (כִּירָה), ἐπάκλυτον, id est, *vocatum*, vel *nominatum* transtulerunt, propter verbi similitudinem, quia ^b *CARAE* (כִּירָה), *vocatio* dici potest, et nomen proprium, appellativum intellexerunt. De causis diversæ translationis breviter diximus : nunc ad sensum eorum quæ dicta sunt transeamus. Primum adversum Damascum, in qua regnabat Azael, sermo Dei dirigitur, qui eo tempore quo Amos prophetabat, graviter urgebat Israel, id est, decem tribus : instantum ut, superato Achab rege Israel in Ramoth Galaad, omnem regionem quæ appellabatur **227** Galaad, et in hæreditatem cesserat dimidiæ tribui Manasse, instar tribularum frumentum in areis triturantium jugularet atque contereret. Quod plenius Elisæus propheta in Regum volumine loquitur, ubi scriptum legimus : *Stetitque cum eo, et conturbatus est usque ad suffusionem vultus : flevitque vir Dei. Cui Azael ait : Quare dominus meus flet ? Et [Al. at] ille*

lectione boni quidpiam excudi posse video, LXX legere in Hebraico טְפָח.

^a In Cisterc. ms., *Rugitus.*

^b Idem ms., *care, et ciru etiam vocatio : ex qua*

respondit : Quia scio quæ facturus sis filius Israhel mala. Civitates eorum munitas igne succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos elides, et prægnantes dividies. Dixitque Azael : Quid sum enim servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam? Et ait Eliseus : Ostendit mihi Dominus te regem Syrie fore (IV Reg. v. 11 seqq.). Quod autem sequitur in propheta.

(Vers. 4.) Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli. LXX : Et emittam ignem in domum Azael, et devorabis fundamenta filii Ader, et conteram vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo dñi. Dat intelligentiam, quod Azael, regnabitibus Ozia et Jeroboam, jam in Syria mortuus erat, et ei in regnum successerat filius eius Benadad, a quo omnes postea reges Aram, id est, Syriae et Damasci, Benadad vocabulum possederunt. Unde pulchre non dixit, mittam ignem in Azael, sed in domum Azael, id est, in domum ejus regiam, cui Benadad filius eo tempore præserat. Et conteram, inquit, vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli. Omnem videlicet Syrorum fortitudinem [Al. multitudinem], quæ veluti quodam plauso et vectibus adversariorum impetus submovebat. Campum autem idoli quod Hebreo dicitur AVEN (אָוֶן), et Septuaginta et Theodosio interpretati sunt dñs : Symmachus et quinta editio transtulerunt, iniquitatem : Aquila, ἀνωγελοῦ, id est, inutilē, ut ostenderet vana idolorum auxilia, cum populus Damasci, Assyrio veniente, capieatur [Al. capiatur]. Legimus enim quod Theglatphalasar rex Assyrius, interfecto Basio rege Damasci, de quo et Isaías loquitur, omnem Syriae populum, qui appellabatur Aram, in Cyrenem transtulerit, et ob hanc causam esse nunc dictum (IV Reg. 16).

(Vers. 5.) 228 Tenentem acerbum de domo voluptatis ^a, et transferetur populus Syriae Cyrenen, dicit Dominus. LXX : Et concidam tribum ex viris Charran, et captivus duce:ur populus Syriae nominatus, dicit Dominus. Ut subaudiat, conteram et disperdam, et populus Syriae in flues Ægypti ultimos transferetur. Quodque in principio dicitur: Super tribus sceleribus Damasci, et super quartuor, non [Al. nonne] convertam eum, et secundum Septuaginta, non [Al. nonne] averto eum, id est, Damasci populum, sive Aram, id est, Syrum, hunc sensum juxta historiam habere potest: Si semel meum esset populum persecutus, aut secundo, darem veniam; nunc vero cum tertio et quarto crudelis extiterit, ut captivam multitudinem plaustris ferreis ticeret: nonne debet eum plaga corripere? nonne clemen-

^a Parí consensu tres mss. addunt, atque luxurias. Iste ultimus, pro aliis, restituimus, levioraque alia ex iisdem mss. castigamus.

^b Victorius, quem fecimus super terram.

^c Vulgatam lectionem Eusticius, quam nullo suffragante ms. Martianus in Actis mutaverat, nos restituimus. Neque vero illud est hominis crudelis, quod opinatur, si Eusticius recteas, pro Actio, ne-

liz meæ vultum aversare ab eo? Juxta tropologiam vero hoc possumus dicere: Primum peccatum est, cogitasse quæ mala sunt. Secundum, cogitationibus acquiescisse perversis. Tertium, quod mente decreveris, opere complesse. Quartum, post peccatum non agere penitentiam, et in suo sibi complacere delicto. Hoc omnes faciunt haeretici, qui non solum cogitant, et faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, et in morem Damascenorum, qui interpretantur, sanguinem bibentes, eorum quos deceperint, sanguinem bibunt. Super hujuscemodi, inquit, peccatis Dominus: nonne dignum est, ut eos plaga corripiam, et avertam ab eis faciem meam? ut qui veritatem dogmatum meorum non vident, aversione vultus mei tenebris obruantur. Contriverunt enim, sive dissecuerunt in plaustris ferreis prægnantes Galaad. Iste sunt prægnantes, de quibus Dominus in Evangelio loquitur: *Ve prægnantibus, et nutrientibus in illis diebus* (Luc. xxi, 23). Prægnantes sunt apimæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: *A timore tuo, Domine, concepimus et parturivimus* (Is. xxvi, 17, 18); et si non fuerint plaustris ac rotis ferreis ac dentatis (de quibus Psalmista dicit: *Filiī hominum dentes eorum arma et sagittæ* (Ps. lvi, 5), concisa atque ferrata, possunt etiam ea dicere quæ sequuntur: *Et peperimus, spiritum salutis tuae* ^b faciemus super terram. Simulque 229 considera quod perfectæ ætatis viros secare non possint; sed eos qui adhuc in utero sunt, vel qui solidum cibum capere nequeunt, et adhuc lacte nutriuntur infantiae. Iste autem prægnantes de Galaad sunt, quod interpretatur *translatio*, sive *transmigratio testimonii*. Migraverunt enim de Ecclesia in haeresim, et testimonia Dei quæ prius accepérant, ad alienos terminos transtulerunt. Sed mittit Dominus ignem in domum Azael, quam ipsi vocant AZAEL (אַזָּאֵל), id est, *visionem Dei*: ignem qui ligat in eis stipulamque consumat, et devoret fundamenta filii Ader. Debemus enim et juxta Septuaginta dicere, ne eos frustra proposuisse videamur: *Ader interpretatur εὐπρεπεῖα, quem nos decorum possumus dicere: eo quod omnis sermo haereticorum concinnus atque compositus, et habens pulchritudinem eloquentie sæcularis, facilius decipiat audientes. Vectes autem Damasci, quasi seræ robustissimæ atque firmissimæ [Al. fortissimæ], hi intelligantur, qui instruti sunt arte dialectica, et argumentis philosophorum. Verbi gratia: Ostium vocatur, qui falsum dogma concepit et peperit, ut Arius in Alexandria: vectes ejus et firmissimæ seræ ejus, ^c Euticius et Eunomius, qui syllogismis et entymematis, imino sophismatis, et pseudomenis atque soritis, quæ ab aliis male in-*

quæquam id reperiri consentaneum Ecclesiasticæ Historiæ. Notum econtra, Aetium ab Ariano dissipessisse, quod illi Filium Patri per omnia similes natura dicerent: hic cum ipsam Dei naturam, sive essentiam in eo constitueret, quod æquivocat, sive in genitus sit, Filium, quia sit genitus, dissimilis a Patre naturæ esse intulit. Quæde Anomœus nova haeresis exortus, omnes duas quæsi socias, eorum qui

venta sunt, robore conantur. Cumque contriti fuerint atque contracti vectes Damasci, disperdet etiam habitatores de campo ^aQuod, quod interpretatur *labor*, sive *dolor*. Omnes enim heretici labore nimis ac dolore querendi ordinem aliquem, et consequentiam hereticos suae reperiire conati sunt. Et concidam tribum ex viris Charam, quod lingua nostra in foremina vertitur. Non enim habent fenesiras, per quas ad eos lumen veritatis introeat; sed foramina quedam et occultos meatus, per quos noxia et imunda ingrediantur animantia. Et captivus ducetur Aram, populus excelsus atque sublimis, qui erectus est in superbiam, et sibi celestia reprobuit, ut **230** capiatur in salutem suam: et juxta Hebraicum in Cyrenen, ubi vocatio Dei est, transferatur.

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus: super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum [Al. eos], eo quod transtulerit [Vulg. transtulerini] captivitatem perfectam, ut concluderet [Vulg. concluderent] eam in Idumæa, et mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus, et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone, et convertam manum meam super Accarou, et peribunt reliqui Philistinorum, dicit Dominus. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis Gazæ, et super quatuor non aversabor eos, eo quod captivam duxerunt [Al. duxerint] captivitatem Salomonis, ut concluderent eam in Idumæam, et emittam ignem super muros Gazæ, et devorabit fundamenta ejus, et disperdam habitatores Azoti, et auferetur tribus de Ascalone, et inferam manum meam in Accaronem [Al. post Accaron], et peribunt reliqui alienigenarum, dicit Dominus. In tertia et quarta generatione peccata patrum se Dominus comminatur in Legi filii redditum: non in æqualitate judicii, ut alii peccent, et alii puniantur, sed magnitudine clementiae, dum semper exspectat penitentiam: et quod in prima generatione delinquitur, non prius corripit et emendat, nisi tertia et quarta generatio venerit. Tale quid et Paulus apostolus loquitur ad Romanos: *An diritas bonitatis ejus et sustentationis et patientie contemnis; ignorans quoniam benignitas Dei ad penitentiam te adducit: Secundum duritiam autem tuam et cor impoenitens thesaurizasti libram in die iræ, et revelationis justi judicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua [Al. ejus] (Rom. iii, 4 seqq.).* Quod ergo dicit, hoc est: Exspectavi multo tempore ut agerent penitentiam, et ideo nolui [Al. volui] punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem. Verum quia tertio et quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam, et plagi corrigere delinquentes. Videamus autem quid Philistinum, et urbes ejus peccaverint, quos Septuaginta semper alienigenas transstylerunt; ubicumque enim in veteri **231** Testamento ἄλλοφύλους, id est,*

ab Euthymio, et qui ab Eunomio appellati sunt. Vide hac de re Socratem lib. v, c. 24, et Sozomenum lib. vi, c. 26.

^b Multus Victorius, reliqua Philistinorum, dicit Dominus Deus, quod postremum verbum Christiano-

alienigenas legerimus, non commune nomen omnium externarum gentium, sed proprie Philistium, qui nunc Palæstini vocantur, accipiendi sunt. Quid fecit Gaza, ut ad iracundiam atque vindictam Dominum provocaret? Transtulit captivitatem perfectam populi Judæorum, et conclusi eam in Idumæa, ut Idumæi venderet, quos ceperat ex Judæis. Pro captivitate perfecta, Septuaginta captitatem Salomonis interpretati sunt: verbum Hebraicum ^b SALMA (ſלָמָא), quod significat perfectam atque completam, nomen Salomonis testimontes. Denique Aquila ἀπηρτομένων transtulit, et ἀναπεπληρωμένων: Symmachus et Theodore telicav, quod non Salomonem, sed perfectam significat atque completam: ut nullus remanserit captivorum, qui non sit traditus Idumæis. Unde ignem se in Gaze muros et ædes, sive fundamenta dicit esse inasurum, qui universa devoret et absorbeat. Et quia Palæstiniorum quinque legimus civitates, quæ propter areæ injuriam percussæ sunt plagiis, post Gazam transit ad Azotum (I Reg. v), quæ appellatur ESDOD (עֵדֶד), et rursus ad Ascalonem, et voce terribili comminatur habitatores se Azeli perdiuntur, et tamen sceptrum de Ascalone, regiam videlicet potestalem, sive tribum Ascalonis, ut nullus ibi remaneat, ne ultimæ quidem ætatis homines, qui trementes artus baculo regente sustentent. Rursumque transfigit manum suam, ut percutiat Accaron. Et quatuor enumeratis urbibus, reliquas Philistium civitates uno sermone comprehendit. Et peribunt reliqui Philistium: quos aut Geth civitatem, aut omnes vicos qui supradictis urbibus subjacent, debemus accipere. Secundum tropologiam sic nobis exponendum videtur: *Gaza* quæ Hebraice dicitur AZA (אַזָּה), sonat fortitudinem vel imperium: Salomon, pacificum: Idumæus, sanguinarium, atque terrenum: Azotus, id est, Esdod, iguem uberis, sive patrui: licet quidam dor, pro dor male legentes, ignem generationis putent: Ascalon interpretatur ignis homicida, sive appensa et ponderata: Accaron, οὐειρώσις, id est, sterilitas, et ἐξικάστις [Al. ἐξιόστις], quod interpretatur eradicio. **232** Igitur Gaza quæ sibi fortitudinem scientiæ suæ et imperium reprobit, accusatur in eo quod captivos de familia Salomonis concluderit in Idumæa. Hos ego arbitror Judæorum magistros, et omnes qui occidentem sequuntur litteram, noluntque recipere spiritum vivificantem; sed quæcumque interpretantur et sapiunt, volunt esse terrena, nec audiunt cum discipulis parabolæ Domini disserentem, et dicentem eis: *Qui habet aures audiendi, audiat* (Mat. xi, 15): præsertim cum Apostolus manifestam historiam in duobus intelligat Testamentis (Gal. iv). Unum super montem Sina, quæ est Agar, et servit cum filiis suis: alterum super Jerusalem liberam, quæ est mater nostra. Ignem

rum quoque codicum auctoritate suppletur.

^b Quidam mss., *Salma*; alihi *Salomo*.

• Cisterciens. cum *Palatin*, mss., *Uno super montem Sina, quæ est Agar, et servit cum filiis suis: altero super*, etc.

igitur se in muros Gazæ, et omnia ejus dicit argumenta missurum, quibus sua mendacia circumdare ntitur et tueri. Cumque ignem in muros miserit, devorabuntur ædes, sive fundamenta illius, quidquid firmum habere poterit [Al. potuerit], et dialectica arte constructum. De Azoto quoque, quæ et ipsa alienigenarum est, auferet habitatorem: cuius, quia litteram sequitur, ubera non lacte, sed igne sunt plena: et quæ mentitur ignem habere se patrui, ^a ejus universa generatio ignibus deputanda est. (Osee ix, 14). Et tollet sceptrum, sive tribum de Ascalone, ubi ignis homicida est. Sicut enim ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetraverit: sic ignis iste qui de cœlo decidit, quasi fulgor, qui succendit diaboli sagittas, quoscumque afflaverit, interficiet. Transferet quoque manum suam super Accaron, ubi sterilitas et eradicatio est. Quicumque enim spiritualem non receperit intelligentiam, audiet per Osee: Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia. Et ut omnia semel uno sermone comprehendenteret, perditurum se esse dicit omnes reliquias Philistiim, vel Geth civitatem, in qua torcular diaboli est, vel omnes reliquias Philistiim, qui interpretantur cadentes poculo. Cum enim inebriati fuerint, corruent, et in suo vomitu volutabuntur.

(Vers. 9, 10.) Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum, eo quod concluderint captivitatem perfectam in Idumæa, et non sint recordati **233** fæderis fratrum, et immittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis Tyri et super quatuor non aversabor eam ^b, pro eo quod concluderunt captivitatem Salomonis in Idumæa, et non sunt recordati testamenti fratrum. Et emittam ignem super muros Tyri, et devorabit fundamenta ejus. Eadem ^c tres et quatuor impietas sive scelera quæ imputaverat Damasco, Gazæ, et Azoto, et Ascaloni, et Accaroni, et reliquis urbibus Philistiim, etiam Tyro ingerit, et exprobrat quare concluderit captivitatem consummatam atque perfectam in Idumæa, de quibus supra diximus: Et non sunt [Al. sint] recordati fæderis fratrum suorum. Quærimus quomodo Tyrii fratres sint Ju-dæorum? Fratres hic amicos vocat et necessitudine copulatos, eo quod Hiram princeps Tyri cum David et Salomone habuerit amicitias, intantum ut et ille in ædificationem Templi atque palatii, ligna cedrina ratibus Joppen usque perduceret: et hi frumentum et oleum Tyriis largirentur, et viginti urbes in Basan ei [Al. eis] donodarent: quas ille quia graminis plenæ erant, suspicere noluit (III Reg. v, II Paral. ii). Ignem igitur in muros ejus se missurum esse dicit, et devoraturum ædes vel fundamenta ejus, quod Eze-chiel propheta in visione Tyri, Nabuchodonosor regem Chaldæorum fecisse commemorat, ubi ait: Cir-

Acumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro (Ezech. xxix, 6). Et rursum: Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversum Tyrum. Omne caput decalvatum, et onus hunc depilatus, et merces non est redditia ei, neque exercitiu ejus super Tyrum pro servitute, qua servit mihi adversum eam (Ibid., xxix, 18): eo quod aggerem ad capiendam Tyrum, quæ fuit prius insula, illius comportarit exercitus. Quod et Alexandrum Macedonem fecisse narrat historia, ut ex insula peninsulam facheret, quam Græci vocant χερπόντον [Al. χερπόντων]. Tyrus interpretatur tribulatio, sive coangustans: omnisque doctrina perversa capere nititur veritatem, et concludere cam in terrenis sensibus, et non recordabatur fæderis fratrum suorum, quod de littera debeamus ascendere ad **234** spiritum, de terrenis ad cœlestia: præceptumque sit nobis describere sacram Scripturam in corde nostro tripliciter. Mittet autem Deus ignem in omnes munitiones Tyri, qui non solum muros, sed et fundamenta illius devorabit. De captivitate Salomonis, pro quo in Hebraico habetur, consummata atque perfecta, supra diximus.

(Vers. 11 seqq.) Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom et super quatuor non convertam eum: eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenerit furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem: mittam ignem in Themam, et devorabit ædes Bostræ. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis Idumæa et super quatuor non aversabor eos, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit vulvam super terram, et rapuit in testimonium horrorem suum, et impétum suum custodivit in æternum: et emittam ignem in Themam, et devorabit fundamenta murorum ejus. Edom ipse est qui et Esau, ob coctionem rusæ lentis ita appellatus, cuius edulio primogenita perdidit: hic alio nomine appellatur Seir, pilosus et hispidus. Unde montes Idumæorum vocantur montes Seir, et ab Edom Græco sermone Idumæa dicitur. Iste persecutus est in gladio fratrem suum, filios videlicet Jacob, de quibus in benedictionibus Isaac, quibus benedit primum Jacob, et postea Esau, plenius scriptum est: ut odium fratrum servaretur in posteris, et gens Idumæa intantum persequeretur fratres suos, ut egredientibus de Ægypto ne transitum quidem in terram sanctam concederet; et non solum in gladio persecutus est fratrem suum; sed violavit misericordiam, sive vulvam ejus, vel ut apertius interpretatus est Symmachus, viscera propria: ut oblivisceretur germanitatis, et obduraret viscera misericordiae, fratremque se esse nesciret, et contemneret vulvam Rebeccæ, quæ uno partu geminos edidisset infantes. Quodque sequitur: Et tenuit ultra furorem suum, et indignationem suam servavit usque in finem, odium

^a Tres mss., vel cuius universa generatio.

^b Hæc ms. Cisterciensis lectio, quam reposuimus, Græco quoque textui, οὐκ ὑποστραφίσομαι αὐτῷ, ἀνθ' ὅν, etc., conformis est! Antea legebatur, non aversabor eos, eo quod, etc.

^c Deerat penes Martian., tres.

^d Martian. egredienti, et pejus paulo post, ruborem ejus, ut apertius, etc., absque interjecto vel quod mss. nostri, et Victor. supplent.

monstrat antiquum, quod numquam sibi pace **235** juncti sunt [Al. conjuncti sint]. Unde poenam pro sceleribus comminatur, et dixit: *Mittam ignem in Theman*, quæ Idumæorum regio est, et vergit ad Australem partem, quod interpretatur *Theman*: quæ provincia non solum *Theman*, sed et *Daron* et *Nageb* dicitur, eo quod *Eurum* et *Austrum Africumque* respiciat. Quodque dicit: *Devorabit ædes Bosræ*, non ut quidam putant, alteram civitatem, sed Idumæam, ḥ̄χρωμνη et [forte id est] munitam significat, juxta illud quod in Isaia legimus: *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra: iste [Al. sic] formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis sue* (*Isai. LXIII, 2*)? Quidquid de *Esau* et *Jacob* diximus, referamus ad *Judæos* et populum Christianum. Illi enim terreni et sanguinarii persecuti sunt fratrem ^a *Jacob*, qui eos supplavit, et abstulit primogenita eorum, et persecuti sunt in gladio, ita ut substantias possessionesque credentium publicarent, quod in Actibus apostolorum legimus (*Act. II, 4*): et violaverunt misericordiam ac jura naturæ, oblitique sunt matris suæ *Rebecca*, quæ interpretatur *patientia*, et simul eos generavit in Christo: antiquumque furorem et iracundiam tenentes, usque hodie in synagogis suis sub nomine Nazarenorum blasphemant populum christianum: et dummodo nos interficiant, volunt igne comburi. Sed Dominus mittet ignem in *Theman*, in deserta siccaque *Judææ* (quæ nequaquam irrigantur imbris prophetarum), et devorabit omnes munitiones eorum, sive fundamenta murorum ejus, ut omni sensu litteræ concidente, C superadiscetur Ecclesia Christi Domini fundamentis. Pro misericordia, Septuaginta vulvam transtulerunt. Et pro furore, *horrorem*: et pro indignatione, *impetu*, ducti ambiguitate verborum: quia *REBEM* (ΡΕΒΗ), et *vulvam* et *misericordiam*: *APPHO* (ἌΦΗ), et *furorem* ejus, et *horrorem suum* significat: *EBRATH* (ἘΒΡΑΤ) vero et *indignatio* et *impetus* dicitur. Porro *ARMANOTH* (ἌΡΜΑΝΩΘ), quas nos *ædes* interpretati sumus, Aquila et Symmachus βάπτε^b, id est, *domos*; Theodotio, *habitatores* transtulit: soli Septuaginta et hic et supra, *fundamenta* dixerunt.

(Vers. 14, 15.) *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus **236** filiorum Ammon et super quatuor non convertam eum: eo quod desecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum; et succendam ignem in muro Rabbæ, et devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis: et ibit Melchom in captivitatem, ipse et principes ejus simul, dicit Dominus.* LXX: *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis filiorum Ammon et super quatuor non averterebor eos, eo quod desecuerit prægnantes Galaaditarum, ad dilataret terminos suos: et succendam ignem super*

^a Pro *Jacob*, Palatini mss. *suum* legunt, Victorius *ulrumque* retinuit. *Levia* id genus alia prætermis.

^b Recole quæ supra observamus in *Osee VIII, col. 9.*

^c Turpi errore ob ejusdem vocis *Galaad* occursum in *Martian.* editione, prætermissa est hæc

muros Rabba, et devorabit fundamenta cum clamore in die belli, et commovebitur in die consummationis suæ: et ibunt reges in captivitatem, ÷ sacerdotes eorum: et principes eorum simul, dicit Dominus. Filios Ammon qui de Lot stirpe generati sunt, et habitant in Arabia, ubi nunc est Philadelphia, corripit sermo diuinus: quare sub Saule rege *Judeæ* Naas Ammonites, princeps eorum, vastaverit *Jabes* *Galaad*, et desecuerit prægnantes ejus, ut dilataret terminos suos, et omnem *Galaad* in suo imperio subjugaret (*I Reg. XI*). Unde comminatur succensurum se ignem in muros Rabba, quæ fuit metropolis Ammonitarum, ut devorentur ædes illius in clamore et in ululatu vincentis exercitus: in die commotionis et turbinis, quando captivi ejus, *Nabuchodonosor* vincente, ducentur: et idolum Ammonitarum, quod vocatur *Melchom*, id est, *rex eorum*, feretur in *Assyrios*: et principes ejus, id est, sacerdotes ejus pariter abducantur. *Sacerdotes* in *Hebræo* non habetur, sed principes. Addiderunt itaque Septuaginta *sacerdotes*, ut si velis scire qui scint illi principes, audias sacerdotes. Inter crudelitatem autem Damasci et filiorum Ammon hoc interest, quod illi contriverunt in plaustris ferreis *Galaad*, sive in serris ferreis prægnantes *Galaad* ^c: isti autem dissecuerunt prægnantes *Galaad*, ad dilatandum terminum suum. In Damascenis, qui bibunt sanguinem, accipiuntur haeretici, qui non solum populum Dei ab Ecclesia ^d diripuerunt, sed et contriverunt eum, et commolierunt ferreis dentibus, de quibus scriptum est: *Quid devorant plementem meam, sicut escam panis* (*Ps. LII, 5*)? **237** In filiis Ammon, qui interpretatur *populus maioris*, vel *populus meus*, schismaticos accipimus, qui separant quidem deceptam multitudinem ab Ecclesia Dei, et rudes animas, quæ nuper Christi concepere sermonem, abrumpunt et dividunt: tamen hoc non faciunt crudelitate, qua haeretici deceptos quosque trucidant, sed in eadem regula fidei permanentes, dilatare cupiunt terminos suos, et nomen gloriae in posteros mittere. Itaque Dominus comminatur se muros Rabbæ, id est, multitudinis, in die ululatus et belli, commotionis et turbinis incensurum, et regem eorum, auctorem schismatis ire captivum, et principes Ecclesiæ jugo colla submittere.

(Cap. II. — Vers. 1 seqq.) *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab: et super quatuor non convertum eum: eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad [Al. in] cinerem. Et mittam ignem in Moab, et devorabit ædes Carioth: et morietur in sonitu Moab in clangore tubæ: et disperdam judicem [Al. de] in medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.* LXX: *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis Moab et super quatuor*

maxime necessaria ad Ammonitarum differentiam notandam pericope: *isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad.*

^d Legendum est, ait Victorius, diruperunt, ut aliquot Brixiae codd. legunt: quæ vox magis pertinet ad scissuram et sectionem, de qua in propheta scribitur.

non aversabor eos [Al. eum] : pro eo quod incenderit ossa regis Idumææ in cinerem : et emitam ignem in Moab, et devorabit fundamenta civitatum ejus, et morietur in infirmitate Moab cum clamore, et cum voce tubæ : et disperdam judicem ex ea, et omnes principes ejus interficiam ^a, dicit Dominus. Non solum filii Ammon, sed et Moab de Lot semine procreatus est, qui fratri Abraham filius fuit. Et ut ostendat se Deus omnium Dominum, et cunctas animas ad suum, qui earum conditor est, imperium pertinere, regis quoque Idumæorum injuriam vindicat, immo scelus quod in eum a Moabitis perpetratum est, ut ossa ejus usque ad cinerem concremarent, et sævitiam suam et rabiem nec in morte finirent. Tradunt Hebrei, ossa regis Idumææ jam sepulti, qui cum Joram rege Israel et Josaphat rege Juda ascenderat adversum Moab, in ultionem doloris a Moabitis postea convulta atque succensa (IV Reg. vi). Ob hanc ergo, inquit, causam Deus missurum esse se dicit ignem in Moab, vel metropolim Moabitarum, a qua tota est appellata **238** provincia, vel universam provinciam, ut devoret [Al. devoraret] ædes Carioth, quod nomen est civitatis : licet Septuaginta urbium ejus interpretati sint, id est Moab : peritramque in sonitu et in ululatu vincentis exercitus : quorum Hebraice alterum dicitur **SAON** (שׁוֹן), alterum ^b **TERHUA** (תְּרֵהָה) : et in clangore tubæ sive buccinæ, hoc enim **SOPHAR** (סּוֹפָר) significat. Cumque perierit Moab ; vanum erit principum judiciumque consilium, urbibus pariter ducibusque subversis. Quomodo autem non oportet transferre captivitatem perfectam, sive Salomonis, et concludere eam in Idumæa, ut de excelsis atque cœlestibus humiles faciat atque terrenos, quod Gaza et Tyrus fecisse memorantur : sic ossa regis Idumææ comburere non debemus, et in cinerem favillamque dissolvere. Judæi transferunt intelligentiam spiritalem in carnes Idumæas : sensumque regium, qui versatur in littera, et est solidissimus atque firmissimus, genealogiis quibusdam et traditionibus superfluis enervant atque comminuant, et in pulverem redigunt ; et non solum illi hoc faciunt, sed omnes heretici, qui volunt in modum humanæ similitudinis sedere Deum in solio excuso et elevato, et pedes ponere super terram, ne scilicet pendeant : habere nasum, quo odoreetur odorem bonæ fragrantiae : oculos, quibus videat : manus, per quas operetur : pedes, per quos ambulet : aures, quibus audiat : os, quo loquatur : dentes, quibus cibos conterat. Qui legit introisse Judam ad Thamar meretricem et ex ea duos filios procreasse (*Genes. xxxviii*) : si turpidinem sequatur litteræ, et non ascendat ad decorum intelligentiae spiritalis, comburat [Al. comburit] ossa regis Idumææ. Qui putat Osee accepisse uxorem **frnicariam** (*Osee i*), et nihil plus sentit in dicto, quam verbis simplicibus continetur, ossa com-

^a Addit C storsiens. ms. cum eo, quæ verba in plurimæ etiam Græcia codi. reperiuntur.

^b Duo mss., *Thruah* et *Supkar*.

A baret regis Idumææ. Et idcirco mittet Dominus ignem in Moab, qui interpretatur *ex patre*, en quod natus quidem sit ex Deo, sed eum reliquerit. Et devorabit civitates, sive oppida ejus, quod interpretatur Carioth. Unde et Cariatbarim in linguam nostram vertitur, *villa silvarum*. Et non aliter morietur Moab, nisi in clamore, et sonitu, et ululatu, et clangore buccinæ, **239** ut excelsis sensibus opprimantur, quæ in sanctis libris clangoribus buccinæ comparantur. Tunc et judices et principes, et omnes qui præsunt terrenis operibus, destrukt sermo divinus, et præcipit Ecclesiæ doctoribus : *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion, exalta vocem tuam qui prædictas Jerusalem* (*Isai. xl. 9*).

(Vers. 4, 5.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Juda, et super quatuor non convertam eum : eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit : deceperunt enim eos idola sua post quæ abiabant patres eorum, et mittam ignem in Juda, et devorabit ædes Jerusalem.* LXX : *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietibus filiorum Juda, et super quartuor non aversabor eos : quia repulerunt legem Domini, et præcepta illius non custodierunt, et decepti sunt in vanitatibus suis, et quas secuti sunt patres eorum : et emittam ignem in Juda, et devorabit fundamenta Jerusalem.* Cæteris supradictis urbibus, gentibusque Damasco et Azoto, Asealoni, Gazæ, Accaron, et reliquis oppidis Palæstinorum, Tyro quoque et Idumæa, et filiis Ammon et Moab non exprobret quod legem Dei abjecerint, et illius mandata contempserint; C non enim habuerunt scriptum legem, sed naturalem. Unde dicit eos violasse viscera propria et viscera misericordiae, et contrivisse in planis ferreis prægnantes Galaad, et transtulisse captivitatem Salomonis, sive perfectam, et conclusisse in Idumæa, nec esse recordatos fœderis patrum suorum, et persecutos esse in gladio fratrem suum : et in tantum non dico crudelitatem, sed rabiem prorupisse, ut incenderent ossa regis Idumææ, et non potenter mortem esse omnium extremam malorum. Judas autem, in quo illo tempore, quo hæc dicebantur, erat Dei religio et templum et cœremoniae, qui accepérat legein, et præcepta, et judicia, et testimonia, atque mandata (super quorum differentia in decimo octavo psalmo, et in centesimo decimo octavo plenius disputatur), increpat a Domino atque convincitor, et digna supplicia recepturus est, quare abjecerit legem ejus, et mandata illius **240** non custodierit. Quæ quia abjecit atque contempsit, ordine et via deceperunt eum idola sua. Non enim poterat ante ab idolis decipi, nisi legem Domini repulisset, et mandata illius non fecisset. Hæc sunt idola post quæ abiabant patres eorum in *Egypto*, *Egypti* bovis simulacra singentes, et adorantes Beelphegor, et colentes Astaroth et Baalim. Unde Dominus comminatur etiam in Judam se ignem esse missurum,

^c Iterum Cisterciens. ms. hic supplet, quæ fecerunt, et quæ, etc., quæ quidem et in Græcia plurimæ codicibus verba sunt, & *troinoi* : desunt vero in Aldino.

qui devoret ædes, et fundamenta Jerusalem : non illius in qua pacis visio commoratur, sed earum quæ sub nomine Jerusalem in diversis urbibus stræxerunt. Quidquid de Juda diximus, referunt ad Ecclesiæ, in qua est vera confessio, et pax Domini, et visio veritatis. Et ideo [Al. in eo] arguitur, quod legem Dei contempserit, et ejus mandata non fecerit, et unusquisque adorans vitia sua atque peccata, Deum cœperit habere a quo victus est, dicente Petro apostolo : *A quo enim quis superatur, hijs et servus est* (Il Petr. ii, 19). Avarus aurum, gulosis ventrem, libidinosus penem et Beelphegor colit : lasciva mulier, quæ cum sit in deliciis vivens, mortua est, adorat venerias voluptates. Unde mittet Dominus ignem in Juda, et devorabit ædes pessimas, et fundamenta vitiosæ, quæ Jerusalem gloriam perdidérunt; simul que discimus Creatorem omnium, non solum Jude et Israel, sed universarum gentium habere curant, et juxta Apostolum, eos qui sine lege peccaverunt, perire sine lege, et qui in lege commisero delicta, lege Domini judicari (Rom. ii).

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum : pro eo quod vendiderit argento [Vulg. pro argento] justum, et pauperem pro calciamentis, qui conterunt super pulvrum terræ capita pauperum, et riam humilium declinant, et filius et pater ejus introierunt [Vulg. abierunt] ad pueram, ut polluerent nomen sanctum meum, et super vestimentis pigneratis accubuere juxta omne altare, et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.* LXX : *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietibus Israel, et super quatuor non aversabor eos [Al. eum] : pro eo quod vendiderit argento justum, et pauperem propter culciamenta, quæ calcant super pulverem 241 terræ : et pugno percutiebant capita pauperum, et viam humilium declinabant, et filius et pater ejus ingrediebantur ad eamdem pueram, ut contaminarent nomen Dei sui : et vestimenta sua alligantes fanibus, faciebant umbracula juxta altare, et vinum de calumniis bibebant in domo Dei sui.* Idecirco ponit novissimum Israel, id est, decem tribus, quoniam prope omnia quæ sequuntur, ad ipsum scripta prædictimus, ut sub uno textu sermo propheticus libri ordinem contineret. Primum ergo eorum scelus est, sive impietas, in tribus criminibus enumerata, vel quatuor, quod propter pecuniam hominem vendidérunt, et hominem justum, qui in eo admirabilior est, quod nec paupertate superatus est, ut iniquum aliquid ficeret : et si quidem pauperem justum famis necessitate compolsi pretio vendidissent, esset aliqua sceleris excusatio : nunc autem pro re vilis-

^a Quod Victor. ad Vulgatae dumtaxat exemplum, ut idem servaretur tempus, rescripsit, declinant, pro declinabant, nunc ex Hieronymianis quoque mss. asservimus : in quorum uno Cisterc. paulo post, violarent, etiam Vulgata legitur pro polluerent.

^b Vocem, pugno, Cisterc. ms. non agnoscit ; in Graeco tamen εἰ λέγειν : quod est, pugnis reverberabant.

^c Interseruant, quibus alimar, mss., id est, qua-

A sima, calciamentis, quibus pulvrem calcant et simum, pretiosam animam hominis vendiderunt. Isti, juxta Septuaginta, percutiunt in capite pauperem; secundum Hebraicum, conterunt super pulvrem terræ capita pauperum, et in tantam elevantur superbiam, ut nolint cum hominibus ambulare. Et ne parvum videretur hoc sanctis, filius et pater ad unam ingressi sunt pueram, ut nomine Dei sanctum violarent. Quidquid ergo sit turpiter, ad Dei referunt injuriam qui dicit : *Per vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Il Petr. ii, 2). Illoc est quod et Apostolus scribit ad Corinthios : *Omnino auditur in robis fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris habeat aliquis. Et vos infasti estis, et non potius luxuritis, ut tolleretur de medio vestrum quod hoc opus fecit* (Il Cor. v, 1, 2). Crebro evenit, ut pater filii sui uxorem, et socer polluat nurum, quod in Lege utrumque prohibetur : *Turpitudinem patris tui non revelabis, et turpitudinem nurus tuæ non discoperies* (Levit. xviii, 7). Habet itaque et littera utilitatem maximam si servetur. Et quia omne flagitium, si terminum pudoris excesserit, crimina auget criminibus, et semper ad deteriora procedit, etiam super vestimentis pigneratis [Al. oppigneratis] 242 accubuere decem tribus juxta omne altare, quod Ita interpretantur Hebrei : Super vestimentis eorum, qui ad idola ire solebant, et quæ vi extorcerant epulantes in idolio, accubabant. Secundum Septuaginta autem tantus erat contemptus in Deum, ut vestimenta sua in quibus dormiunt, vel in quibus fornicantur, juxta altare funibus extenderent, et facerent παραστάσια, id est velamina, quo fornicantes in Templo nullus aspicere posset : et ebrietati et libidine servientes etiam ipsu[m] vinum quod bibebant, non de proprio labore, sed de calumniis emerent : et hoc faciebant in fano dei sui, ut quos putabant deos, turpitudine ac stupris polluerent. Illoc loquuntur, et sic edisserunt, qui simplicem sequuntur historiam. Nos autem, qui in Osee docuimus, sub nomine Israelis, et Samariæ, et Ephraim, et filiorum Joseph (de qua tribu fuit Jeroboam, qui a regno David et Jerusalem, et templo Dei populum segregavit [III Reg. xi]), haereticos significari : etiam nunc post Judam et Jerusalem, quæ interpretatur Ecclesia, intelligamus ad haereticos sermonem dirigi propheticum, qui vendunt virum sanctum justum, sed pauperem, pro pecunia. Vir pauper et justus, ille est ecclesiasticus, qui non habet scientiam Scripturarum, sed simplicitate contentus, facit mandata, quæ jussa sunt, de quo scriptum est : *Pauper*

quidem sufficta vócula, sensus nesciisque constat. Verum quod subdit, utrumque in Lege prohiberi, sive ut in iisdem est mss. *quorum in Legem utrumque prohibetur*, idque re ipsa præfert Leviticus, pro diversis accipi debere, manifesto loquitur, cum tamen econtrario hic unum atque idem sit, si pater filii sui uxorem, et socer polluat nurum. Quamobrem facile assentias Victorio corridenti, ut filius patris sui uxorem, socier, etc.

non sustinet comminationem (Prov. xiii, 8). Et ad Galatas : Tantum ut pauperum memores essemus (Gal. ii, 10). Hæc omnes hæretici pro divitiis faciunt, et pro calciamentis, quibus calcant pulverem terre : quia enim non possunt nudis pedibus stare super terram sanctam (in qua stetit Moyses, et Jesus filius Nave (Exod. xi; Jos. v) : unde apostoli nudis pedibus jacentur incidere (Luc. x), ne quid mortis habeant et pellium, quæ referuntur ad carnes), ideo percutiunt in capite pauperes. Et Salvator discipulis præcepit, ut si forte, quoniam adhuc versabantur in terra, mortale quid in eorum operibus adhæsisset, excuterent pulverem de pedibus suis (Mat. x, Marc. v). Percutiunt autem hæretici capita pauperum, quamquam hoc in Hebraico 243 non legitur [Al. legatur] : quia viam humilium declinaverunt. Via humilium illa est, quæ dicit : *Ego sum via, vita et veritas (Joan. xiv, 6)*, quæ nos provocat, ut ambulemus per eam, et dicit : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* (Malth. xi, 28). Omnes autem hæreticorum principes intumescunt superbia, de quibus et Apostolus loquitur : *Ne inflatus incidat in judicium diaboli* (I Tim. iii, 6), qui dicit : *In celum ascendam, super sidera cœli ponam nidum meum ; ero similis Altissimo* (Isai. xiv). Unde et superbis hæreticis Deus resistit : humilibus autem Ecclesiasticis dat gratiam (Jacob. iv). Filius quoque et pater introierunt ad unam pueram, ut violarent atque polluerent nomen sanctum Dei. Patrem nostrum esse populum Judæorum, sæpe legimus, dicente Paulo : *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari* (I Cor. x, 1, 2). Et in alio loco : *Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi : seniores tuos, et dicent tibi* (Deut. xxxii, 7). Et rursum : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. xliv, 17). Unde et Ecclesia gentium loquitur : *Filii matris meæ pugnaverunt contra me* (Cant. i, 5). Nos ergo filii sumus, et pater populus Judæorum. Peccamus et scelus committimus, quando ad observationem sabbati circumcisionis injuriam, cæremonias legis abolitæ cum parente nostro ingredimur, quibus dicit Apostolus : *Ecce ego Paulus dico vobis : quia si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest* (Galat. v, 2, 4). Et iterum : *Qui in lege justificantur, a gratia exciderunt.* Qui ita ingreditur Ecclesiam, ut Legem servet in Evangelio, iste cum patre ingreditur ad pueram, et committit stuprum, et violat nomen Domini. Unde qui dicunt non nocere Judæis post adventum Christi, si ita credant in Dominum, ut Legis quoque præcepta custodian, patrem et filium una fornicatione contaminant. Sed et vestimenta sua ligantes funibus, velamina faciunt juxta altare, prætendentes fidem Christi. Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt (Galat. iii), et vestimenta sua, quæ peccatorum funibus ligaverunt, opponunt oculis videntium, ne eorum cernantur flagitia : ut qui altare respicunt, stuprum non suspi-

A cetur. Hoc faciunt omnes hæretici sub Christiano nomine fornicantes, et erroribus suis atque mendaciis 244 obtendentes testimonia Scripturarum. Unde et apostoli vestimentis suis straverunt pullum asinæ, ut mollius sederet Dominus (Mat. xxi), et ex Lege ac Prophetis stratam calcaret viam. Econtrario hæretici non substernunt vestigiis Salvatoris vestimenta sua ; sed ligant ea juxta altare, et prætendunt peccatis suis, ut bibant vinum de columnis, sive damnatorum, qui ex eo quod egressi sint de Ecclesia, damnati sunt. Hoc vinum est Sodomorum, furoris draconum et aspidum, quod qui biberit, sanari non poterit. Bibunt autem vinum non in domo Dei, ubi templum est et Jerusalem ; sed in domo Dei sui, quem sibi artifici sermone finxerunt.

B (Vers. 9 seqq.) *Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum, cuius altitude cedrorum altitude ejus, et fortis ipse quasi quercus : et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, et educi [Vulg. duxi] vos in deserto quadraginta annis, ut possidetis terram Amorrhæi : et suscitatui de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos. LXX : Ego autem abstuli Amorrhæum a facie eorum : cuius erat sicut altitude cedri sublimitas ejus, et fortis quasi quercus : et arefeci fructum ejus desuper, et radices ejus deorsum. Ego eduxi vos de terra Ægypti, et circumduxi vos in deserto quadraginta annis, ut possidetis terram Amorrhæorum : et assumpsi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris in sanctificationem.* Vos quidem vendidistis argento justum et pauperem pro calciamentis, percutientes ejus caput, sive conterentes in pulvere capita pauperum, et viam humilium declinatis [A. declinantes], intantum ut pater et filius ad unam introirent pueram, et violarent sive polluerent nomen sanctum meum, et vestimenta vestra lupanaribus et fornicatione polluta, peccatorum vinculis nexuistis : ita ut in loco sancto committeretis adulterium, et ebrietati injustitiam copulantes, vinum biberetis alienum, et hoc faceretis in domo Dei vestri. Ego autem econtrario pro malis vestris, quæ mihi redidistis, vobis tribui bona, ut exterminarem, egredientibus vobis de Ægypto, ante faciem vestram. Seon regem Amorrhæorum, qui tam excelsus erat et fortis quasi cedrus et quercus, et contrivi ejus fructum desuper, et radices deorsum. 245 Ego vos eduxi de Ægypto (Deut. xxix), et per quadraginta annos longo ad terram sanctam feci pervenire circumitu, ut possidetis terram Amorrhæi, de qua supra diximus : quam divisit Moyses filiis Ruben et Gad, et dimidiæ tribui Manasse (Num. xxxii) ; et post tanta beneficia etiam hoc addidi, ut de filiis vestris assumerem mihi prophetas, et de juvenibus vestris, sive electis, facerem Nazaræos, quos Septuaginta interpretati sunt sanctificatos. Neque vero ubi de laudibus dicitur Dei, historiæ ordo servandus est ; sed frequenter evenit ut quæ prima facta sunt, extrema dicantur, et que-

novissima, referantur ad prima. Quod septuagesimus et septimus psalmus, et centesimus quartus, ubi signorum potentia, non ordo describitur, docere nos poterunt, et tituli psalmorum, de quibus duo tantum ponamus exempla, tertii psalmi, et quinquagesimi primi, ubi quæ prius facta sunt, narrantur extrema, et quæ extrema legimus, referuntur in principio. Ante enim de Doce Idumæo scriptum legimus in Regum volumine (I Reg. xx, xxii), qui titulus est quinquagesimi primi psalmi, quam Absalon contra patrem surgeret (II Reg. xv), quod in tertii psalmi titulo prænotatur. Itaque et Amorrhæus novissimus exterminatus est, sive deletus, quod nunc primum resertur, et quod ascendere eos fecit de terra Ægypti, et reduxit in eremum per quadraginta annos, in principio factum legimus (II Reg. xxii), quæ hic ultima dicuntur ordine commutato. Prius ergo quam educeret nos Deus de terra Ægypti, de fornace ferrea, exterminavit ante faciem nostram Amorrhæum, qui dicitur *amarus*, sive λαλητὸς, id est, *loquens*, sive *famosus*, et frequenti sermone celebratus. Hic autem Amorrhæus et rex Amorrhaeorum appellatur Seon, arbor infuctuosa et sterilis, non quod fructus non faciat; sed malos afferat fructus, de quibus dicitur: *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur et in ignem mittetur* (Matth. iii, 10; vii, 19). Et de pseudoprophetis legimus: *Qui veniunt in vestimentis [Al. vestitu] ovium, et intus sunt lupi rapaces, ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. vii, 15, 16): ex malis videlicet fructibus. Sive igitur fructum non faciat; sive faciat, sed non bonum; infuctuosa arbor appellatur. Iste Seon, **246** de quo scriptum est: *Jam securis ad radices arborum posita est* (Luc. iii, 9), quia infuctuosa arbor fuit, Domino percutiente, succisus est, cuius altitudo cedrorum altitudini comparatur, de quibus legimus: *Vidi impium exaltatum et elevatum sicut cedros Libani: et transivi, et ecce non erat; et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus* (Ps. xxxvi, 35, 36). Et pulchre transisse se dicit, quia ei qui transit de seculo, et dicere potest: *Transiens videbo visionem hanc magnam* (Exod. iii, 3), auferetur cedrus, et locus superbiæ non poterit innervari. Fortitudo quoque ejus, quasi *quercus arboris durissimæ atque fortissimæ*. Ex cuius vocabulo Philo, vir disertissimus Hebræorum, Esau appellatum putat δρύνον, id est, *quercinum et roboreum*: licet et Esau possit κοίνη, id est, *factura intelligi*, ut ad mala opera referatur. De hoc fortí atque robusto **a** Dominus loquitur in Evangelio: *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia [Al. ea] quæ possidet: si autem fortior illo supervenient vicerit eum, universa arma ejus auferet [Al. auferit], in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet [Al. distribuit]*. Nobisque præstitit Dominus, ut fructus hujus Amorrhæi Seon, quem interpretari infuctuosam arborem

Adiximus, quia mali erant, contereret desuper, et auferret, ne quis bonos æstimans, comedet et periret. Radices quoque illius succidit atque communuit, ut nihil postea malæ arboris pullularet. Ipse Dominus fecit nos exire de sæculo, et per annos quadraginta, qui numerus semper afflictionis et jejunii luctus est et doloris, per tribulationes et angustias pervenire in terram sanctam, ut possideremus primum terram Amorrhæi, et illius quondam regio fieret nostra possessio, et postea suscitaret de filiis nostris Prophetas, omnes sanctos viros, qui accepérunt spiritum prophetalem, de quibus in prima Epistola ad Corinthios plenius legimus (I Cor. xiv). Et de juvenibus **b** nostris, vel electis, assumeret Nazaræos et sanctificatos, qui Deo animas suas immolantes, vinum quod inebriare potest, et statum mentis evertere, non attingunt: ut habeant comam Samson, in cuius capite (quia caput viri Christus est) fortitudo et Victoria consistebat (Judic. vi).

(Vers. 12.) *Numquid non est ita, filii Israel, dicit* **247** *Dominus, et propinabatis Nazaræis vinum et prophetis mandabatis, dicentes: Ne prophetetis.* **c** LXX similiter. Me vobis tanta præstante beneficia, ut adversarios vestros interficerem, et terram eorum vobis tradarem, et de filiis vestris ac juvenibus prophetas eligerem et Nazaræos, meoque cultui consecram. Numquid potestis dicere quod ista non fecerim, et meam erga vos clementiam, per quam vivitis, denegarim? Qui in tantam rabiem prorupistis, ut inebriaretis Nazaræos meos vino, quibus lege præceptum est, ut omne quod inebriare potest, non bibant (Num. vi): et prophetis mandaretis, ne in meo nomine prophetarent. Quod et Anos prophetæ, quem nunc habemus in manibus, præcepit Amasias sacerdos Bethel: et Jeremiæ a rege mandatum est, ne verbis Domini loqueretur ad populum, intantum ut etiam sermones ejus ignibus concremaret. De hoc loco hæresim suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur, vinum asserens non bibendum, cum et lege præceptum sit, ne Nazaræi bibant vinum, et nunc accusentur a propheta, qui propincent Nazaræis vinum. Qui si litteram sequuntur in omnibus, et Judaicas fabulas Ecclesiis ingerunt Christi, ergo et comam nutrire debent, et uvam passam ac viridem non comedere, et super matre et patre mortuis non ingredi; et si forte hæc fecerint et fuerint humana vel fragilitate, vel necessitate superati, radant capita, et iritti sint omnes dies consecrationis et laboris eorum. Quod si hæc non faciunt, neque possunt more Judaicorum cauponum miscere aquam vino, umbras veritati, Evangelii gratiae Legis necessitatem, ebrietatem illam intelligent, qua curis sæcularibus inebriatur et obruitur animæ vigor, et illos prophetis mandare, dicentes: *Ne prophetetis*, qui, livore superati, prohibent eruditos viros doctrinæ

trum sciunt.

c Deerant verba, LXX similiter, quæ nostri supplent mss.

* Hic post Victorium vocem *Dominus*: supra ubi Psal. xxxvi laudat, verbum *legimus*, et passim ejusmodi alia contextui necessaria ex mss. restituimus.

† Martian. *vestris, pro nostris*: quidam mss. neu-

proferre sermonem. Et dicente Domino : *Vade et dic populo huic* (Is. vi, 9), illi econtrario jubent, ne loquaris in nomine Domini, maxime si ille qui doceat, non surpi lucro et gloriæ atque jactantie, sed utilitati legentium audientiumque provideat.

(Vers. 13 seqq.) *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet 248 plastrum onustum feno, et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam, et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam, et robustus corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit Dominus.* LXX : *Quapropter ecce ego volvam subter vos sicut volvitur plastrum plenum stipula, et peribit fuga a cursore, et fortis non obtinebit fortitudinem suam, et pugnator non salvabit animam suam, et sagittarius non sustinebit, et velox pedibus salvari non poterit, et eques non salvabit quinam suam, et inventum cor ejus inter potentes, et nudus fugiet in die illa, dicit Dominus.* Me vobis praestante beneficia, et educente vos de terra Ægypti, et interficiente ante faciem vestram Amorphaeum, ut possideretis terram ejus, et suscitante de filiis vestris prophetas, et de juvenibus vestris Nazareos, vos ineibriabatis Nazareos in eos vino, et prophetis dicebatis : Ne prophetetis. Idecirco sicut plastrum stipula vel seni onere prægravatum, stridere et sonitu longe exululat : sic ego peccata vestra ultra non sustinens, et quasi stipulam tradens incendio, clamabo et dicam : *Peribit fuga a veloce : quem b Hebrei Jeroboam filium Nabath intelligent, qui prius in Ægyptum fugerat* (III Reg. xi). Hic autem non ipsos principes, sed domos eorum, et sobolem accipiamus. *Et fortis non obtinebit virtutem suam :* fortem Basan interpretantur, qui fuit ad bella promptissimus (III Reg. xv). *Et robustus non salvabit animam suam :* hunc hic Amri [Al. Omri] sentiunt. *Et tenens arcum, non stabit, sive sustinebit :* de Jehu filio Namsi [Al. Nemsi], qui Joram regem Israel s. gitta percussit (IV Reg. ix), dictum putant. *Et velox pedibus suis non salvabitur :* Manahen intelligent, qui frustra festinans regi Assyriorum dona direxit (IV Reg. xv) : *Et ascensor equi non salvabit animam suam :* hunc Phacee, filium Romeliae, interpretantur, qui juncto Aram, id est, Syro, sub rege Achaz Judæa multa vastavit. *Et robustus corde, inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit Dominus* (Ibid.). Solus Osee qui ultimus rex decem tribuum fuit, et errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est (IV Reg. xviii), quasi nudus egredietur [Al. egreditur] de 249 incendio. Nudum autem vocat, quia sub ipso decem tribus captæ sunt. Hoc Hebrei autumnant, et sicut nobis ab ipsis traditum est, nostris fideliter ex-

^a Mirum hoc loco, quantum ipsa ab invicem dissidentia Græca exemplaria. Quamquam sibi Alexandro isthac adhæret interpretatio, verba tamen, et inventum cor ejus inter potentes, in Cist. ms. non sunt.

^b Auctori, qui Rusinus audit, tota hæc Hebreorum traditio non magni ponderis dicitur.

^c Martianæ editio addit, quia in hoc non perseve-

possumus. Nunc autem ad nostra redeamus. Volvere se subter eos plastrum [Al. sicut plastrum] cominatur Deus, feno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fenum eorum et stipula incendio concremetur. Hoc est fenum de quo propheta dicit : *Fiant sicut fenum ædificiorum, quod priusquam evellatur, exaruit* (Ps. cxxviii, 6). Et : *Omnis caro fenum* (Isai. xl, 6). Stipula autem illa est, super cuius incendio flebiliter propheta conspicatur, dicens : *Heu mihi ! quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut rascos in vindemia, cum non sit botrys ad manducandum primitiva. Heu mihi ! anima* [Al. additur mea], *qui periret reverens de terra, et qui rectum faciat, in hominibus non est : omnes in sanguine judicantur* (Mich. vii, 1), et reliqua. Hoc est fenum et stipula, de qua et Apostolus loquitur : *Ligna, fenum, stipula, uniuscujusque opus manifestum fiet* (I Cor. iii) : quoniam in die Domini in igne revelabitur. Plastrumque quod volvitur, illud est, de quo in I-aia legimus : *Conculcabitur a Moabitis, sicut conculcatur area in plastris* (Is. xxv, 10). Et in alio loco : *Ponam, inquit, te sicut rotas plastrum novas cum serrarum dentibus, et conteres montes, et comminues colles* (Ibid., xli, 15) : et postquam montes collesque contriveris, periret fuga a veloce, dicente Paulo : *Nescitis quia hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium* (I Cor. ix, 24). Et in alio loco : *Currebatis bene, quis vos impedivit non acquiescere rebitati* (Gal. v, 7)? Unde et de se timens ait : *Nos quia jam accepi, aut perfectus sum : curro autem si apprehendam, in quo et apprehensus sum a Christo* (Philip. iii, 12). Hæc universa faciebat, ne periret fuga a veloce : quamobrem cum jam pervenisset ad calcem, et accepisset bravum victoriae, securus aiebat : *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de cætero deposita est mihi justitia corona, quam reddet mihi Dominus in die illa justus iudex : non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus* (II Tim. iv, 7, 8). Si gradu concito fugerimus, peccatum nos apprehendere non vallet; sin autem ligaverit malitia pedes nostros, 250 loquemur cum propheta ad Deum : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* (Ps. cxxxviii, 7)? De malis cursoribus Apostolus loquitur : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ix, 16). Sequitur : *Et fortis non obtinebit virtutem suam : non quo fortis sit, sed quo fortem se esse jactitet. Sive qui confidit in fortitudine sua, et non in Dei misericordia, juxta illud quod scriptum est : Perdam sapientiam sapientium, et intelligentiam prudentium reprobab* (I Cor. ii, 19) : non quo perire possit vera

raverit : quæ verba neque ullus e nostris mss. neque ipse Victorius novit.

^d Pro Moabitis, vulgati libri præserebant *Moab sub eo*, contradicentibus mss. quibus utimur, et Græco, καταπαυθίσεται ἡ Μωάβιτις ὁ τρόπον πατούσεται, etc. Erat quoque viciose apud Martian. in area.

^e Nostri mss. ut postquam, et mox, pereat.

sapientia, et veritatis intelligentia reprobari; sed quo eorum pereat sapientia, qui apud se videntur esse sapientes, et in sua eruditione confidunt. Robustus quoque, sive pugnator, qui non salvabit animam suam, ille est qui nequaquam Apostoli possidet armaturam, habens scutum, sed non fidei: accinctus loricis, sed non in veritate: indutus lorica, sed non justitiae: portans gladium, sed non salutis (*Ephes. vi.*). Hujusmodi pugnator non sanctificat prælium, nec Domini potest bella bellare, contra veritatem dimicans pro mendacio. Talis pugnator non potest dicere: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. Misericordia mea et refugium meum* (*Ps. cxxii, 1*). Habent et sagittarios hæretici qui frustra tendentes arcum, sagittam Domini sustinere non poterunt, qui loquitur per Isaïam: *Ego autem sicut sagitta electa in pharetra Domini* (*Isai. xlxi, 2*). Isti sunt sagittarii, de quibus et David canit: *Ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde* (*Ps. x, 2*). Et velox (inquit) pedibus suis non salvabitur, qui propter acumen ingenii discurrevit per testimonija Scripturarum, et oratorum eloquentia, vel sophismatibus dialecticorum opprimere nittitur veritatem, et in eo præpeditur [*Al. præpedetur*] et corruebit, quia non in Deo, sed in suis pedibus confidit. Ascensor quoque equi non salvabit animam suam, qui ignorat dictum per prophetam: *Fallax equus ad salutem* (*Ps. xxxii, 17*). Et nescit scriptum esse: *Dormierunt omnes qui ascenderunt equos* (*Ps. lxxv, 7*). Hic non salvabit animam suam; sed periens audiet: *Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Isti impediti sunt, et ceciderunt: 251 nos autem surreximus et erecti sumus* (*Ps. xix, 8, 9*). Robustus etiam corde inter fortis nudus fugiet. Qui locus dupliciter exponi potest: Ut aut ideo possit evadere, quia expoliavit se veterem hominem, et pelliceas tunicas peccatorum, et nulla fuit sarcina prægravatus, aut econtrario, quia nudus est et Christi perdidit vestimentum, de quo in Apostolo dicitur: *Induite vos Christum Jesum* (*Rom. xiii, 14*). Et in alio loco: *Siquidem induit non nudi irre ni amur* (*Il Cor. v, 3*); nihil ei proderit fortitudo sua; sed in die prælia atque certaminis fugiet persequentes, et absque armatura Apostoli resistere non valens, hostibus terga præbebit.

(Cap. III.—Vers. 1, 2.) *Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel: super omni cognatione, quam eduxi de terra Ægypti*, dicens: *Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognitionibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras*. LXX: *Audite verbum hoc, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel, et contra omnem tribum quam eduxi de terra Ægypti*, dicens: *Verumtamen vos cognovi de universis tribubus terræ: idcirco ulciscar super vos omnes malitiæ vestras*. Ad filios Israel pro-

^a *Vocem, suum, quam Victorius ex duodecim codicibus, post Vulgatæ editionis, Hebreici, Græcique*

aphetalis sermo dirigitur, et qui sint isti filii Israel, sequens versus ostendit: *Super omni, inquit, cognatione, quam eduxi de terra Ægypti*: quod non solum in decem tribibus, sed in omnibus duodecim, adentes Judam et Benjamin, debemus accipere. Omnes enim de terra Ægypti eduxit, et ait: *Tantummodo, sive, ut Symmachus interpretatus est: Solos vos cognovi ex omnibus cognitionibus terræ*. Et quia solos vos cognovi, qui Creator sum omnium, et vos habui peculiarem populum meum, idcirco super solos vos omnia peccata vestra restituam: *Potentes enim potenter tormenta patientur* (*Sapien. vi*); qui autem minimus est, dignus est misericordia. Et in Ezechiele legimus: *A sanctis meis incipite* (*Ezech. ix, 6*). Et judicium Dei de domo ejus dicitur habere principium (*I Petr. iv*). Hoc interim juxta historiam dictum sit. Cæterum quia auditus in Scripturis sanctis, non solum iste accipitur quem auribus carnis excipiunt, sed etiam ille, de quo Dominus ait: *Qui habet aures audiendi audiat* (*Luc. viii, 8*). Unde et omnis populus videbat **252** vocem Dei (*Exod. xx*), proprie ad eos sermo fit Domini, qui sensu vident Deum, quos eduxit de terra Ægypti, et de potestate Pharaonis (ut nequaquam luto et paleis deservirent, extruentes Ægyptias civitates), et quos ex omnibus tribubus terræ cognovit, dicente Apostolo: *Nunc autem cognoscentes Deum, magis autem cogniti a Deo* [*Al. ab eo*] (*Gul. iv, 9*). Et in alio loco: *Qui ignorat, ignorabitur* (*Il Cor. xiv, 38*). Non ergo omnes cognoscit Deus, sed eos, qui ejus cognitione sunt digni, loquens in Evangelio: *Recedite a me, operari iniquitatis, nescio vos* (*Luc. xiii, 27*). In eo enim quod operari iniquitatis sunt, ignorantur a Deo: idcirco inquit: *Quia solos vos cognovi, et meos habui, visitabo super vos omnes iniquitates vestras, Quem diligit Dominus, corripit, et castigat omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii*). Et pulchre dixit: *Visitabo, et non percutiam; quia plaga Dei visitatio est, aquæ curatio*. Et omnes, inquit, iniquitates sive peccata vestra visitabo, ne quid impercussum remaneat, ne quid non recipiat sanitatem.

(Vers. 3 seqq.) *Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis? Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? Numquid cadet avis in laqueum terræ, absque auxiliu?* *Numquid auferetur laqueus de terra, aptequam quid ceperit? Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescat? Si erit malum in civitate, quod Dominus non faciet [Vulg. fecerit et facit]; quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, et quis non prophetabit?* LXX: *Si ambulabunt duo simul omnino, nisi cognoverint se? Si ructabit leo de saltu suo, prædam non habens? Si dabit catulus leonis vocem suam de cubili suo omnino, nisi aliquid rapuerit? Si cadet aris super textus auctoritatem, reposuerat, Martianus nihilosecius omiserat, nostri quoque mss. asserunt.*

terram sine aucupe? Si deponatur laqueus super terram, nisi aliquid apprehenderit? Si clanget tuba in civitate, et populus non timebit? Si erit malitia in urbe quam Dominus non facit [Al. fecerit]: quia non faciet Dominus Deus aliquid, nisi revelaverit eruditonem suam ad servos suos prophetas. Leo ructabit, et quis non timebit? Dominus Deus iocutus est, et quis non prophetabit? **253** Legi in cuiusdam Commentariis, rem difficultem persuadere cupientis, octo sceleribus sive impietatibus atque peccatis: primum Damasci: secundo Gazæ, et cæteris urbibus Palæstinæ: tertio Tyri: quarto Idumææ, id est Edom: quinto filiorum Ammon: sexto Moab: septimo Judæ, hoc est, duabus tribubus: octavo, quod ultimum est, Israeli, id est, decem tribubus, totidem comminationes nunc redditas, et primam primæ, id est, Damasci, secundam secundæ, id est Gazæ, et reliquas reliquis respondere. Quod utrum verum sit, noverit ipse qui scripsit. Alius autem putat ^a sex exempla proposita, duorum pariter in via ambulantium, et leonis rugientis in saltu, et catuli leonis dantis vocem suam, cum aliquid apprehenderit, et avis captæ ab aucupe, et laquei qui in terra defigitur ad capiendam prædam, et tubæ in civitate clangentis, hisque exemplis redditam similitudinem, ut quomodo superiora causam habent, et non fiunt nisi illa præcesserint: sic nullum in civitate accidere malum, quod Domino præcipiente non factum sit. Sunt qui primum exemplum æstiment continere doctrinam, quia non possint duo pariter ambulare, nisi sibi ante consenserint in eum qui fecit utraque [Al. utrumque] unum, et medium parietem maceræ destruxit, et duos condidit in unum novum hominem (*Ephes.* ii): secique inter eos pacem, et copulavit vinculo charitatis, ut cum fuerint simul duo, postulent a Patre, et impetrant quidquid rogaverint. Hæ sunt duæ virgæ quæ sibi in Ezechiele copulantur (*Ezech.* viii), et duo populi circumcisionis et gentium, de quibus ad Eliam loquitur Dominus: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal* (*III Reg.* xix, 18). Et in alio loco Deus: *Inventus sum, ait, his qui me non quererebant: apparui eis qui me non interrogabant* (*Isai.* lxv, 1). Cum autem duo redacti fuerint in unum, adhærebunt Domino, et fiet unus spiritus: *Qui enim adhæret Domino, unus est spiritus* (*I Cor.* vi, 17). Iste ergo duo qui sibi consentiunt, et in via Christi pariter ambulant, nullius adversariorum possunt impetum pertimescere. Quod si discordia separantur, statim eos leo rugiens invadet, de quo et Petrus Apostolus ait: **254** *Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit querens quem devoret* (*IPet.* v, 8). Qui leo rugiens, non versatur in agris consistit, non in vineis, non in olivetis, nec inter ligna pomifera, quæ laudant Deum; sed ubi silvæ sunt et inulta humus, et bestiae commorantur. Et non solum leonis patebunt morsibus, sed apprehendet eos catulus leonis, et ducet ad cubile suum, fugiens lucem, et

A pergens ad tenebras. Omnis enim qui peccat, amat tenebras et odit lucem (*Joan.* iii), de quibus in psalmo legimus: *Posuisti [Al. Posuit] tenebras, et facta estnox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ [Al. seræ] silvarum. Catuli leonum [Al. leonis] rugientes, ut rapiant, et querant a Deo escam sibi* (*Psal.* ciii, 20). Quærerit enim catulus leonis non eam prædam, quam possidet, quæ suæ est potestatis; sed ut de Ecclesia Christi rapiat, de quo in Abacuc scribitur: *Esce ejus electæ* (*Abac.* i, 16). Tertia poena est eorum quos discordia separavit, ut perdant alas, quibus prius sublimiter serebantur, et de cœlis in terram corruant, et teneantur ab aucupe, qui melius dicitur *Æturus*, eo quod hærent visco, aves liberas capiat, quæ propria voluntate ad terrena descendunt. De quibus in B Proverbiis scriptum est: *Non injuste tenduntur retia aribus* (*Prov.* i, 17, et xxix, 5). Justa enim ruina est peccatorum, qui cum habuerint alas columbæ, et per aerem volitare debuerint, pondere peccatorum ad terrena depressi sunt, et vitio suo adhæserunt visco. De quo in Apostolo legimus: *Qui adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur* (*I Cor.* vi, 16). Quarta poena est discordantium, ut capiantur laqueo, qui non in coelo positus est, sed in terra: de quo quod evaserit, sanctus gloriatur, et dicit: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo renantum: laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (*Ps.* cxxiii, 7). Iste est contritus laqueus, de quo Apostolus loquitur ad credentes: *Deus conteret satanam sub pedibus restris velociter* (*Rom.* xvi, 20). Rursumque in David legimus: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (*Ps.* cxxxvi, 6). Non enim possunt decipere simplices quoque credentium, nisi nomen Christi proposuerint, ut dum putamus nos Christum invenire, pergamus ad Antichristum. Quinta poena est eorum qui reliquerunt pacem, quæ exsuperat omnem sensum (*Philipp.* iv), et quam Dominus pergens ad Patrem, Apostolis dereliquit, dicens: *Pacem 255 meam do vobis, pacem meam relinquendo vobis* (*Joan.* xiv, 27), ut in civitate Domini constituti, tubæ sonitu terreantur. Quidquid enim in Scripturis sanctis dicitur, tuba communans est, et grandi voce aures credentium penetrans. Si justi sumus, per tubam Christi ad beatitudinem provocamur: si peccatores, audimus quæ simus tormenta passuri. Malum autem quod Dominus D facit in civitate, non contrarium est virtuti, sed afflictio et cruciatus, de quo legimus: *Sufficit diei malitia sua* (*Math.* vi, 34), id est, tribulatio et angustia. Et in Prophetâ legimus: *Ego Deus qui facio lucem et tenebras, qui facio pacem, et condo mala* (*Isai.* xlvi, 6, 7). Sicut enim tenebræ contrariae sunt luci et diei: sic et paci bellum contrarium est, quod non per se malum est, sed malum videtur his esse, qui sustinent. Et ut sciamus in Scripturis sanctis malitiam interdum non contrarium virtuti accipi; sed afflictionem poenasque et angustiam, unum adhuc de Jona sumamus exemplum: *Et vidit Deus opera*

^a Corrupte Martian., ss exempla, pro sex, etc.

eorum, qui conversi essent a viis suis pessimis, et paenituit eum super malitia, quam locutus est ut ficeret eis (*Jonæ* iii, 10). Malitia utique ibi subversio Ninivitum est, quam per prophetam Deus fuerat comminatus, et non virtuti contraria, quæ ad peccatum pertinet, pro quo comminabatur tormenta peccantibus. Sequitur: *Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum, sive correptionem suam servis suis prophetis: non quo omnia Deus revelet prophetis, quæ in cœlo faciat, vel ante jam fecerit; sed quæ facturus in terris sit.* Revelavit Noe servo suo quod esset inducturus diluvium (*Genes.* vi). Revelavit Abraham et Lot servis suis quod arsarus esset Sodomam et Gomorrah, Adamam et Seboim (*Ibid.*, xviii). Revelavit Joseph interpretationem somni septem annorum famis in *Ægypto* (*Ibid.*, xli), et *Jonæ* prophetæ subversionem Ninivæ (*Jon.* iii): ut qui audirent ventura supplicia, aut agerent poenitentiam, et tormenta vitarent: aut contemnentes justius punirentur. Ita et nunc Dominus revelat per Amos servum suum et prophetam, quid facturus sit decem tribubus, ut si fuerint ad meliora conversæ, et idola deseruerint, de imminentि periculo liberentur. Et nota quod clemens et benignus Deus semper futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia. Et quod hæretici calumniantur **256** in Creatore, quasi severo et truculento, crudeli, et tantum judice, eo quod nullum sit malum in civitate, quod ille non faciat: hoc nos referimus ad magnitudinem misericordie, quod non inferat poenias, nisi ante prædixerit. Qui autem prædictit, non vult punire peccantes. Leo, inquit, rugiet, et quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? *Quis in hoc loco non pro impossibili, sed pro raro accipitur.* Ille enim non timebit, et ille non prophetabit, qui propter duritiam suam Dominum audire contempserit. Et est sensus juxta historiam: si ad leonis vocem omnia contremiscunt, et cuncta animantium natura terretur, nos, jubente Deo ut loquamur et annuntiemus populo ventura supplicia, non prophetabimus? non loquemur? Scio quemdam in suis scriptum Commentariis reliquisse leonem rugientem diabolum intelligendum, et rugientem his qui perituri sunt: Deum autem, qui loquatur per Prophetas, referendum esse ad Dominum Salvatorem, ut quomodo illi in malam partem audiunt leonis rugitum, et capiuntur in mortem, sic sancti in bonam partem Dominum præcipientem audiant, et salventur.

(*Vers. 9, 10.*) *Auditum facite in ædibus Azoti, et in ædibus terræ Ægypti, et dicite: Congregamini super montes Samariæ, et videate insanias multas in medio ejus, columnas [Vulg. columnam] patientes in pene-*

^a Erat Latinis litteris scriptum Abraxas, et paucum post *Mythran*, atque adeo nulla horum inter se nominum conformitas, neque par numerorum constabat ratio: quem errorem errant, et qui *Miθρα* cum u, aut cum i *Miθρα* scribunt: aut enim per litteras hoc quoque nomen in numeros resolutum det 363 dierum totius anni summam, aut *Miθρα*

Atralibus ejus, et nescierunt facere rectum, dicit Dominus: theaurizantes iniquitatem et rapinas, in ædibus suis. LXX: Annuntiate regionibus in Assyriis, et in regionibus terræ Ægypti, et dicite: Congregamini super montem Samariæ, et videate mirabilia multa in medio ejus, et oppressionem in ea, et ignoravit quæ futura sint coram [Al. in] ea, dicit Dominus, qui theaurizant iniquitatem et miseriam in regionibus eorum. Supra diximus Amos prophetam specialiter, immo magnam voluminis partem ad decem tribus, quæ appellantur Israel et Ephraim, et Samaria, prophetare. Itaque etiam nunc jubetur ut annuntiet Azoto et terræ Ægypti quæ sequuntur. Pro Azoto nescio quid volentes Septuaginta *Assyrios* posuerunt, cum Azotus lingua Hebræorum appelletur *ESDOD*, et *Assyrii*, *ASSUR*. Pro ædibus quoque quæ dicuntur *ARMANOTH*, verterunt *regiones*, quæ vocantur *SADOTH*: et nihil **257** in verbis similitudinis habent. Dicite, inquit, ut congregentur omnes gentes quæ in vicino sunt, et videant scelera Israel, ne iniustum putent Dei esse judicium. Quomodo si diceret: Prius videte quæ faciant, et tunc meam sententiam comprobate. Pulchreque intulit: *Super montes Samariæ, vel civitatis, quæ nunc Sebaste, tunc Samaria vocabatur, vel universæ provinciæ, quæ in montuosis sita est: et videate insanias multas in medio ejus, ut pro Deo adorent vitulos, et immolent filios suos: nec hoc scelere contenti, calumnientur pauperes in penetralibus suis, et omnino rectum facere nesciant, theaurizantes sibi non aurum et pecunias, quæ interdum labore queruntur, sed iniquitates et rapinas in ædibus suis: ut quia, deserto Dei cultu, adoraverrunt idola, tradat eos Deus in reprobum sensum (Rom. 1), ut faciant quæ non oportet. Et quia semel juxta leges tropologiæ, Samaria refertur ad hæreticos, qui custodes mandatorum Dei esse se mentionant, præcipit sermo divinus, ut in gentibus prædicent, quæ non habent notitiam Dei, in quarum doctrina ignis exurens est, et tribulatio et angustia: ut considerent falsam Samariam, et descendant ad montes superbiæ ejus, et videant multas insanias in medio civitatis, dum unusquisque flingit quod voluerit, et adorat sigmentum suum: ut Marcion bonum Deum et otiosum: ut Valentinus *ædovac* trinitas, et extreum Christum, quem appellat, *τρόπα*, id est, *abortivum*: ut Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat *Ἄεράξας*, et eundem secundum Græcas literas, et annui cursus numerum dicit in solis circulo contineri, quem ethnici sub eodem numero aliarum litterarum vocant *Μιθρα*. Et liberae ineptiae in Balsamo Barbeloque mirantur. Nonne hæ insaniae sunt, et multæ insaniae, unoquoque singente quod in animum ejus*

Dscribendum, aut *Μιθρα* est. Ισοψηφία litterarum alibi exhibemus. Confer librum contra Luciferianos, num. 23, ubi de Basilide, qui *summum Deum Abraxas cum trecentis sexaginta quinque editionibus commentus est*; Epistolam quoque 75, ad Theodoram, num 3; et 107, ad Lætam, num. 2; denique præfatione in Pentateuchum, ad Desiderium.

incidet? Calumnam quoque patiuntur in penetra-libus ejus, sive opprimuntur simplices quique credentium; dum syb nomine veritatis colunt praenda-cium, **258** et omnino rectum facere nesciunt, quia perdiderat trahitatem veritatis, nec credunt in eo qui dicit: *Ego sum veritas* (*Ioann. xiv, 6*): et thesa-urizant sibi dogmata iniquitatis, et rapiunt atque con-clidunt in aedibus suis, quos potuerint falso errore decipere. Sin autem placuerit ut legamus *Assyrios* (quod tamen in Hebraico non habetur), dicamus hos esse, de quibus scriptum est: *Inducam super sensum magnum principem Assyriorum, qui dixit, Fortitudine mea faciam*, et cetera, ut capiantur haeretici ab Assyrio et teneantur in terra *Egypti*, de qua jam venientes ad Ecclesiam liberati sunt.

(Vers. 41.) *Propterea hec dicit Dominus Deus: Tribulabitur et circumietur terra, et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur aedes tuæ.* LXX: *Propter- ea hæc dicit Dominus Deus: Tyrus et in circuitu ter- ra tua deserta erit: et detrahet de te fortitudinem tuam, et diripientur regiones tuæ.* Pro Tyro, quæ in Hebraico duabus litteris scripta est, *sade* (שׁ) et *res* (רֵשׁ); et appellatur *sor* (שׁוֹר): quod et Aquila et Septuaginta similiter transtulerunt: *Hebræus qui me in sanctis Scripturis erudit, tribulationem inter- pretatus est, nec renimus ejus sententiam: quia et Symmachus, qui non solet verborum ραχοερλιαν, sed intelligentiae ordinem sequi, ait, obsidio et circum- datio terræ.* Pro obsidione ^a, quæ ab eo dicitur πολοποιία, *fortitudo a Theodotione posita est qui pu- tavit non sar* (שׁוֹר) *et sor* (שׁוֹר), *quod tribulatio, vel Tyrus dicitur, sed sur legendum: quod proprie re- ferunt ad petram durissimam, quæ Græce appellatur ἀκρότορος, et quam nos Latine sisicē dicere possumus.* Loquamur ergo de singulis, LXX dixerunt: *Tyrus et per circuitum terra tua.* Videbaturque pendere sententia: addidere ergo de suo, *deserta erit: nec error interpretum est, ubi propter verbi ambi- guitatem, et tribulatio et Tyrus dici potest.* Et est sensus: Super montes Samarie multas populus meus insanias perpetravit: calumniam faciens, et rectum penitus ignorans, et thesaurensis sibi iniquitatem et rapinas: **259** ideo tribulabitur, sive con-teretur, et Assyrio exercitu terra circumdabitur eorum, et detrahetur, ait, ex te, o Samaria, o deceuntribus, o quandam populus meus, *fortitudo tua: et diripientur in aedibus tuis, que per calumniam ex misericordia lacrymis congregasti.* Haereticus quoque aut tribulabitur in die judicii, et omnis eorum fortitudo attenuabitur, et diripientur quæ habuerant de rapinis, ut liberentur populi quos decepterant: aut certe quotidie per viros ecclesiasticos tribula-buntur, et circumdabuntur testimonii Scriptura-rum, et detrahetur ex eis fortitudo sylogismorum, et verborum argutiae quibus suum dogma firmave-

Arapt, Et aedes eorum diriplentur: ut qui rapti fuerant de Ecclesia, ad Ecclesiam revertantur.

(Vers. 12, 13.) *Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic eruentur filii Israel qui habitant in Samaria in plaga lectuli et in Damasci grabato.* LXX: *Hæc dicit Dominus: Quomodo si avellat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic avellen- tur filii Israël qui habitant in Samaria contra tribum et in Damasco.* In principio Amos, ubi versiculos illos disseruimus: *Dominus de Sion rugiet, et de Je- rusalem dabit vocem suam: et luxerunt speciosa pas- torum, et exsiccatus est vertex Carmeli, diximus illum artis suæ usum esse sermonibus: ut quia pastor gregum nihil terribilis leone cognoverat, iram Do-*

Bmini leonibus compararet. Juxta hunc ergo sensum etiam nunc de eo quod sæpe viderat sunnit exemplum, et sic deceuntribum parvas reliquias de As-syriorum narrat manibus eruendas: quomodo si pastor, devoratis omnibus membris, duo crura aut extremum auriculæ de leonis fauibus rapiat: po-sitoque comparationis exemplo, ita, inquit, eruentur filii Israël, deceun videlicet tribus quæ habitant in Samaria, in plaga lectuli et in Damasci grabato. Quod mihi sic explanandum videtur: legimus in Isaia Itasin regem Aram, id est, Syrorum, qui re-gnabat in Damasco, et Phacee filium Romeliam regem Israël, inito fœdere, contra Judam venisse pugnantes (*Isai. viii*): de quibus Dominus præcipit Achaz re-gi Judæ et Jerusalem ne timeat duos semiustos tor-res: quando in signum plena libertatis, Virginis ei et conceptus et partus **260** ostenditur. Filii ergo Samariæ habitant in regione et plaga lectuli, requie-scentes in Syrorum auxilio, et in Damasci grabato sibi victoriam pollicentes: ut quomodo qui fessus est, refocillatur in lectulo: sic illi fractas vires vicinæ gentis auxilio roborarent. Unde et in eodem Isaia per typum dicitur futurorum, quid nasciturus sit puer, qui priusquam sciat patrem et matrem vo-care, accipiat spolia Samariæ et virtutem Damasci, quæ scilicet contra Jerusalēm, junctis viribus, dimi-cabant (*Ibid.*). Pro plaga lectuli et Damasci grabato, Septuaginta transtulerunt *contra tribum et in Dama- sco: ut juxta tropologiam referamus tribum ad Ju-dam, et Damascum ad vocationem gentium: de qui* **D**ibus unus grex factus est Domini: cuius sæpe oves leonum feritas laniat: de quorum fauibus vix duo crura aut extremum austertur auriculæ. In errore via ostenditur doctrinarum, in aure sacramenta dictio-num. Unde et apostoli absque calcamentiis et illa mortui animalis pellicula nudis pedibus jubentur [*Al. jubebantur*] incedere (*Matth. x*). Et ad creden-tes dicitur: *Qui habet aures audiendi audiat* (*Lc. viii, 8*). In Apocalypsi quoque Joannis legimus: *Qui habet aures audiat, quid spiritus dicit Ecclesiis* (*Apoc.*

^a Amovimus hinc vocem terræ, quam pridem Victorius expunxerat ad septem Florentinorum codicium fidem, quibus et nostri quines concinunt; vix-

que adduci possum ut credam, a Martianæ, qui eam retinuit, in mss. potuisse inveniri.

ii. 7). Et manifestus per prophetam: *Ponite, inquit, sermones vestros in auribus cordis vestri.* Hoc iter tam haeretici quam magistri eorum demones impedire festinant, et intexere retibus, ut in via quæ Christus est, corruamus. Sed si venerit vir ecclesiasticus et homo Dei, et Samson, qui interpretatur *sol*, leonem interficit: descendensque in inferni lacum, qui aquas refrigerat, tempore nivis, tempestatis, et hyemis, suffocat leonem: ut seculo pede et tutis auribus Dominum sequi et verba ejus audire valeamus.

(Vers. 14, 15.) *Audite et contestamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum, quia in die cum visitare cœpero prævaricationes Israel super eum, visitabo et super altaria Bethel: et amputabuntur cornua altaris, et cadent in terram: et percutiam domum hyemalem cum domo æstiva, et peribunt domus eburnæ: et dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.* LXX: *Sacerdotes, audite: contestamini domum Jacob, dicit Dominus Deus omnipotens: quia in die qua ulciscar iniquitates Israel super eum, ulciscar et super altaria Bethel: et suffodientur cornua altaris, et cadent super terram.* 261 *Confundam et percutiam domum pinnum super domum æstivam, et peribunt domus eburnæ, et adjicientur domus aliae multæ, dicit Dominus.* Quod in principio capituli juxta Septuaginta positum est, *sacerdotes, in Hebraico non habetur, sed pro hoc verbo legitur ARES* (Ἄρες), quod Aquila interpretatus est *grabatum*; et puto Septuaginta ipsum verbum posuisse Hebraicum, quod quidam non intelligentes pro ARES legerunt ἵπεται, id est, *sacerdotes*. Præcipit autem sermo propheticus ut primum audiant, deinde contestentur in domo Jacob, id est, in decem tribubus quæ Dominus dixerit. Cum cœpero, inquit, visitare prævaricationes, vel impietas domus Israel, et ei reddere quæ meretur, et captivitatis tempus advenerit: tunc destruentur altaria Bethel, ubi erant aurei vituli, et amputabuntur cornua altaris, quod, Jeroboam quoque manum extende, diruptum est (III Reg. xiii); et ruent in terram, Assyrio vastante, confracta. *Et percutiam,*

A inquit, *domum hyemalem cum domo æstiva, quod simpliciter juxta litteram accipere possumus: tantum eos fuisse opum, ut duplices haberent domos, hyemales et æstivas, quarum aliæ versæ essent ad Aquilonem, aliæ ad Austrum, ut pro varietate temporum, frigoris et caloris, cœlique temperiem, providerent. Possumus domum hyemalem appellare regnum Israel, in qua frigus erat religionis et cultus Dei, variique ventorum turbines, et sæva tempestas; et domum æstivam, Judam et Jerusalem, in qua erat templum, et offerebantur holocausta mane et vesperi, et vigebat calor* 262 *religionis. Et peribunt, ait, domus eburnæ: quod et juxta historiam stare potest. Legimus enim Achab regem Israel tantum fluxisse deliciis, ut domum sibi eburneam fecerit* (III Reg. xxii). *Pro eburneis, domos dentis, id est, elephanticas in Hebreo invenimus. De quibus et iu quadragesimo quarto psalmo scriptum est: A domibus eburneis: ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.* Quando visitare cœperit Dominus prævaricationes Israel, qui prius Deum mente cernebat, visitabit et super altaria Bethel: non unum altare, quod habet Ecclesia, sed altaria haereticorum plurima. Tot enim habent altaria, quot schismata, Amputabit et cornua altaris, quod per superbiam unum se habere jacent. Cadentque eorum cornua, id est, arrogantia in terram; et percutiet domum hyemalem, eos haereticos qui laborant continentia et iuguniis, xerophagiis, chameuniis, e quibus Tatianus est et Manichæus. Et domum æstivam, ut Nicolaitas et Eunomianos, et veteris haereseos novos sectatores, qui propter ventris ingluviem, omnem recipiunt voluptatem. Et peribunt domus eburnæ, que artifici dente et rhetorici nitoris splendore composite sunt. Et dissipabuntur ædes multæ, que in toto orbe dispersæ sunt. Una enim veritate surgente, multa mendacia destruentur. Pro domo hyemali, οἵκου τὸν περίπτερον, Septuaginta transtulerunt: quod nos interpretati sumus, *pinnatum*, eo quod ostiola habeat per fenestras, et quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam.

LIBER SECUNDUS.

263-264 Legi in quadam controversia: Imbellitas corporis animi quoque vires secum trahit. E contrario ^a Paulus apostolus: *Quando infirmor, inquit, tunc fortior sum* (II Cor. xii, 10); et: *Virtus in infirmitate perficitur* (Ibid., 9). Spiritus enim contra carnem, et caro contra spiritum (Galat. v); hæc invicem sibi adversantur, ne quæ volumus, illa faciamus. Unde et in Evangelio dicitur: *Spiritus promptus est, caro autem infirma* (Math. xxvi, 41). Senectus multa secum et bona assert et mala. Bona, quia nos ab impudentissimis dominis liberat volupiatibus, gule im-

^a MSS. duo Paulus tacent, moxque fortis pro fortior leguntur.

D ponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia; et frigescente corpore, dormit cum perpetua virgine Sunamite: luxuriamque contemnens cum Berzellai, delegat eam filio adolescenti Chamaam [Al. Maacha], et non vult transire Jordanem, atque in alienos fines de suis finibus, id est, regionibus exire (II Reg. xix). Quæ autem putantur senectutis mala, ista sunt: crebræ infirmitates, pituita molestissima, quam Græcorum alii χόρυζαν, alii φλέγμα nuncupant, caligantes oculi, acecentes cibi, tremqns interdum ma-

^b Cisterciens. duoque Palatini codd., in alienos fines de suis exire regionibus.

nus, nudi gingivis dentes, et inter cibos cadentes. Ad hæc torminibus et aculeis stomachi, podagræque et chiragræ doloribus sæpe torquetur : ita ut ne stylum quidem aut calatum tenere queat ; ut [Al. et] suis pedibus non possit incedere magna parte vitæ videatur esse truncata, et multis membris præmortua. Cum hæc ita se habeant, ^a in malorum comparatione tolerabilius sustinebo morbos, dummodo una et gravissima domina libidine caream. Patitur quidem et senectus nonnumquam incentiva vitiorum : nullusque juxta sanctum martyrem Cypriani, diu tutus est periculo proximus. Sed aliud est titillari, aliud obrui voluptatibus. Ibi cum apostolo adolescentia loquitur, quæ novit virentis corporis necessitates : *Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod nolo malum illud facio* (*Rom. vii, 15*) ; et : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Ibid., 24*) ? Hic autem raro inter emortuos cineres scintilla sublucens reviviscere nititur, et tamen incendia non potest suscitare. Quam ob ^b *mem*, Pammachi, cano jam mecum capite, impetra mihi a Domino, ut comitem ^c mihi merear habere sapientiam, de qua scriptum est : *Ama illam, et servabit te : honora illam, et amplexabitur te* (*Prov. iv, 8*) : ut, ipsa adjuvante et socia, coeptum in Amos opus expleam, secundusque liber principium sumat a vaccis Basan : ut qui in Osee propheta de vaccis sive vitulis Bethaven pleno sermone tractavi : nunc quoque de vaccis ^d pinguissimis possim disserere.

(Cap. IV. — Vers. 1 seq.) **265** Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ : quæ columniam facitis egenis, et confringitis pauperes : quæ dicitis dominis vestris, *Afferte et bibemus*. Juravit Dominus Deus in sancto suo : quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis serventibus : et per aperturas exhibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus. LXX : *Audite verbum istud, vaccæ Basanitidis* [Al. *Basanitides*], quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, et conculcatis egenos, quæ dicitis dominis vestris : *Date nobis ut bibamus*. Jurat Dominus per sanctos suos, quoniam ecce dies venient super vos, et tollent vos in armis, et eos qui vobiscum sunt in ollis, negotiatores pestilentes, et ejiciemini nude contra invicem, et projiciemini super montem Remmam, dicit Dominus ^e. Pro vaccis pinguibus, Septuaginta posuerunt Basanitidis : Aquila et Theodosius ipsum verbum Hebraicum **ΒΑΣΑΝ** (**ΒΑΣΑΝ**) ; nos Symmachus interpretationem secuti, qui ait, *αἱ βόες τοῦτοφοι*, id est, *boves saginatae*, vaccas pingues interpretati sumus. Loquitur autem ad principes Israel et optimates

^a Unus Palatin. : *Cum hæc ita se habeant, utile mihi in malorum comparatione tolerabilius sustinere morbos.*

^b Alterum hoc mihi nostri ignorant miss.

^c Palatin, *de votiis Basan tractem.*

^d Addit Cister. Deus, quemadmodum et Graeca ferunt aliquot exemplaria, κύρως ἡ Θεὸς. Pro Basanitidis, quam vocem ex miss. et Graeco restituimus,

A quoque decem tribuum, qui deliciis ac rapinis vacabant, ut audiant sermonem Dei, et non aratores boves, sed vaccas pingues de armento se esse noverint, sive quæ nutritur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima : ac per hoc significat eos, non agriculturæ, sed immolationi et esui præparatos. Vos vaccæ pingues estis in monte Samariæ, et humiles quoque confringitis, et dicitis dominis vestris, id est, pastoribus, per quos reges intelligimus, *Date nobis, et bibemus*, id est, jubete tantum, et nos cuncta vastabimus. Ex eo autem quod posuit, *date nobis, et bibemus* : et non dixit, *date et comedemus*, ebrietatem earum significat in vino atque luxuria, quæ statum mentis evertunt. Juravit itaque Dominus Deus in sancto suo, vel in semelipso, vel in Filio, vel in Templo, vel in omni qui sanctus est et appellatur templum Dei, quod adventura sit dies non longe et post multa saecula, sed jam imminens, dies captivitatis et angustiæ, in quo vaccæ leventur in contis, et reliquiae earum in ollis serventibus, pro quo et in Hebraico **266** et apud Aquilam scriptum est in *lebetibus pisciculorum*. Pro contis quoque qui Hebraice dicuntur **SANNOTIS** (**סַנְנֹתִים**), Aquila interpretatus est *clypeos* : Symmachus et LXX, *arma*; solus Theodosius *δόπατα*, quem nos secuti, *contos* vel *hastas* interpretati sumus. Hoe autem significat, quod capiantur in prælio, et portentur atque auferantur jure victoriæ : servans tamen coeptam vaccarum metaphoram, ut quas esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis vel scutis esse portandas. Et sicut lebes serventissimus minutus pisces pariter involvit : ita et vaccas Basan absque ullo ordine captivitatis miseriis opprimeendas. Quodque sequitur : *Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, sic explanari potest : Aperita vobis est captivitatis via, et cum lebetes vestri fuerint exusti, exhibitis altera contra alteram, secundum Hebraeorum idioma, qui pro eo quod nos ^f mutuo vel vicissimi, mulierem et mulierem, hoc est, alle-rani contra alteram vocant. Et projiciemini, inquit, in locis Armeniae, quæ vocantur Armona* (**ԱՐՄՈՆԱ**). Denique Symmachus ita interpretatus est : *Et projiciemini in Armenia, pro quibus Septuaginta, mon tem Remman, Aquila ^g montem Armona, Theodosius montem Mona : quinta autem editio, excellens mon tem, transtulerunt. Verbum autem Domini quod vaccæ Basan jubentur audire, secundum coepiam tropologiam, hereticis præcipit, qui ventri et galæ servientes, recte appellantur vaccæ pinguissimæ, sive vaccæ ignominiosæ : hoc enim interpretator Basan, id est, αἰσχύνη, quam si confusionem dicere voluerimus, Babylonem magis quam Basan inter-*

continuo erat supra atque infra Basanitides.

^f Supplet Victorius, *dicimus*, ex septem Florentiæ codicibus.

^g In libro tamen de Locis ad vocem Remma, aliter Aquila dicitur interpretatus : et ut quidem Eusebius notat, ὁπος τὸ Περιπολῆ, ut vero Hieronymus, mon Emmona.

pretabitur. Haec vaccæ pingues, sive ignominiosæ et aride, nam Basan et hoc intelligitur, in monte Samariæ sunt, cui et in Osee dicitur : *Aufer vitulum tuum, Samaria.* Et rursum in eodem, *Quia seducens erat vitulus tuus, Samaria* (*Ose. viii, 5, 6*) : et ideo in monte Samariæ, quia semper eriguntur in superbiam, et sibi sublimia repromittunt. Samaria quoque custodia dicitur, non quo custodian sermons Domini : sed quia custodes præceptorum ejus esse se jacent. Quæ calumniam faciunt egenis, et confringunt pauperes. Egenum et pauperem **267** intellige ecclesiasticum virum, qui veritatis simplicitate contentus, hæreticorum supellectilem, et eloquentiam fulgorem, argumentorumque divitias non requirit. Haec vaccæ dicunt dominis suis : *Afferte, et bibemus.* Dominos earum vel principes perversorum dogmatum possumus appellare, Valentiniū, et Marcionem, et Arium, et Eunomium : aut eos qui per multiplices libros ab aliis male inventa corroborant. Isti dicunt vaccæ Basanitidis : *Afferte nobis, et bibemus.* Nisi enim illi dederint, isti quod devorent non habent, immo quod bibant ut inebrientur. Ut autem sciamus aquas et pocula significare doctrinam, Dominus loquitur ad Samaritanam : *Omnis qui biberit [Al. bibit] ex aqua hac, sicut iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sicut in æternum* (*Joan. iv, 13*). Ergo qui de Samaritanæ, id est, hæreticorum aquis biberint, semper sicut et ardorem fauicium siccarum refrigerare non poterunt, Isaia de hoc eodem [*Al. bac eadem*] conclamante : *Sicut somniat qui sicut quasi bibat, et cum surrexerit, adhuc sicut, anima autem ejus frustra speravit : sic erunt omnes gentes quæ pugnant contra Jerusalem* (*Isai. xxix, 8*). Vere enim qui de hæreticorum aquis biberint, et pugnaverit contra Jerusalem Ecclesiam Dei, in somnis bibit, et anima ejus vanis imaginibus illuditur. Cumque aestimaverit se satiatum, tunc sitiendi habebit principium. Unde et ad virum ecclesiasticum dicitur : *Bibe aquas de vasis tuis, et de putoerum fontibus aquas tuas, et sint tibi soli* (*Prov. v, 15*). Et jurat Dominus Deus tuus in sancto suo contra vaccas saginæ et dapibus servientes, sive jurat in sanctis suis, quod venient dies super eas, dies judicii atque poenarum, ut portent eas in armis suis, et eos qui cum ipsis sunt, mittant in lebetes, sive portent : et vel ipsæ vaccæ sint negotiatores pestilentes, vel ipsi qui veniunt ut portent eas, et ejiciantur nudæ invicem se videntes : projicianturque super montem Remman, dicit Dominus Deus. Debemus enim et juxta LXX dicere, ne frustra eos proposuisse videamur. Quando venerit contra hæreticos dies judicii atque vindictæ, tunc auferentur in armis, hoc est, cum **268** armis suis, quibus adversus Ecclesiam dimicaverant : vel victi armatura Dei, et ab illius pugnatoribus superati, mittentur in lebe-

^a Victorius ait : Vox Hebreæ וְאַפֵּרָה, affere significat, quem sensum reddidere etiam LXX, dum interpretati sunt ἀπέντε, αὐτούσις. Vulgata editio constanter in cunctis codicibus tam mss. quam im-

tes, ut exurantur et excoquuntur qui fuerunt prius negotiatores pestilentes ; ad hoc enim negotiabantur [*Al. negotiabantur*], ut morti traderent quos deceperant. Isti sunt de quibus dicitur : *Fili Heli, filii pestilentiae* (*I Reg. 11*), qui in cathedra pestilentiae [*Al. pestilentium*] sederunt. Cumque exculti fuerint et exusti, egredientur nudi, nihil eorum habentes, quæ sibi antea præsumebant. Et videbunt ignominiam suam, et projicientur super montem Remman, qui interpretatur *sublimitas*, ut in superbia sua conterantur. Quidam Remman, *visionem alicujus*, id est, δρακον τροφ, interpretantur. Non enim omnia videre poterant ; sed sibi partis alicujus scientiam promitebant, ut projiciantur, eo [*Al. in eo*] quod se scire credebant. Possumus juxta litteram, quando venerint dies captivitatis super vaccas Samariæ, intelligere quod superent eas in prælio, et opprimant armis suis, et in congreessione superatas compellant ad urbes munitas, quæ comparentur ollis ferventibus : ut quomodo Jerusalem habens clausos populos et obsessos, assimilatur ollæ ferventi et plenæ carnium ; sic et urbes Samariæ ollis ferventibus comparentur, quæ fame et pestilentia clausos populos exire compellant, et ire in captivitatem mutuo se vindentes, et transferri in Armon montes Armeniæ, qui Medis Persisque confines sunt.

(Vers. 4 seq.) *Venite ad Bethel, et impie agite : ad Galgalam, et multiplicate prævaricationem, et afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras. Et sacrificare de fermento* [*Vulg. fermentato*] *laudem, et vocate voluntarias oblationes, et annuntiate. Sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris : et non estis reversi ad me, dicit Dominus. LXX : Introistis in Bethel, et inique egistis, in Galgala multiplicastis impie agere : et intulistis mane hostias vestras, in die tertio decimas vestras. Et legerunt foris legem, et invocaverunt confessiones. Annuntiate quia haec dilexerunt filii Israel, dicit Dominus Deus. Et ego dabo vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus.* Primum historiæ fundamenta jaciamus : O Israel miserabilis, jam tibi vicina captivitas, jam Assyrius instat exercitus : fac quod libet, age impie : cum idolis libere fornicare, ut quanto tu fueris impudentior, tanto mea super tormentis tuis justior videatur sententia. *Venite, inquit, in Bethel, in qua aureum posuistis vitulum, et impie agite in Deum.* Venite ad Galgalam locum idolatriæ, de qua per Osee locutus sum : *Omnis malitia eorum in Galgalis* (*Ose. ix, 15*). Et rursum in eodem : *Frusta erant in Galgala bus immolantes* (*Ibid., xii, 11*). Cumque veneritis ad Galgalam : *multiplicate prævaricationem.* Quidquid

pressis legit, offerte. Hieronymus in Commentario utramque agnoscit lectionem. Libuit præmonuisse, quando a nobis nihil est immutatum. Sensus idem utraque in voce.

enim ibi egeritis, prævaricatio contra Deum est, cui idola prætulisti. Et afferte mane victimas vestras, ne in scelere sit nulla dilatio. Tribus diebus decimas vestras: sive, ut interpretatus est Symmachus, *tertia die decimas vestras*. Cujus loci hæc nobis videtur explanatio: in Levitico lege præceptum est (*Levit. vii*), ne quædam hostiæ in alterum diem reseruentur, et ne aliæ in diem tertium remaneant: quod si remanserint, immundæ sint. Est igitur sensus: immundas quotidie victimas cedite, et contaminata offerte sacrificia, et sacrificiate de sermento laudem, quod juxta præcepta Moysi Deo penitus non offertur. Pro laude εὐχαριστίας, id est, gratiarum actionem interpretatus est Aquila, quæ Hebraice dicitur θυΩΔΑ (תְּהִוָּדָה). Et vocate, inquit, voluntarias oblationes, quas Hebræi appellant ΝΑΔΑΒΟΤΗ (נַדָּבָות), id est, spontaneas. Ultroneum [Al. ultraneum] autem sacrificium ad letitiam pertinet: quod Latine epulum possimus appellare. Cumque hoc feceritis, impietatem vestram omnibus nuntiate: ut non solum fecisse, sed et alios docuisse videamini. Hæc autem præcipio, et imperativo modo loquor, ut vestræ satisfactionem voluntati, quia sic egistis et sic voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Quapropter et ego dedi vobis stuporem dentium, ut LXX transtulerunt, quos in hoc loco propter simplicitatem verbi secuti sumus: sive munditiam dentium, ut interpretati sunt **270** Aquila et Symmachus, ut per mundos dentes, famis magnitudinem demonstrarent. Et feci indigeniam panum, non in una urbe, sed in omnibus urbibus vestris; nec in uno loco, sed in omnibus locis vestris. Cumque hoc fecerim, non puniens, sed occasionem tribuens pœnitentiae: nec sic quidem reversi estis ad me, dicit Dominus. Hæc juxta Hebraicum diximus: transeamus ad LXX interpretes, et quid nobis juxta anagogen videatur in singulis, breviter disseramus; neque enim si in utraque editione utrumque dicere voluerimus, librorum patitur magnitudo. Ingressi estis in Bethel, id est, in domum Dei, quod sentitur Ecclesia: et impie egistis in Dominum, illius præcepta calcantes. In Galgala autem, quod interpretatur revelatio, sive volutabrum, impietas multiplicatis, sanctarum vobis Scripturarum scientiam vindicantes: et dum erigimini in superbiam, estis in coeni ultima devoluti. Intulisti quoque mane hostias vestras, die tertia decimas vestras, transfigurati in angelum lucis: et triplicem intelligentiam Scripturarum (de qua nobis præceptum est, ut describamus eam tripliciter in cordibus nostris) in unius diei sententiam coartantes. Debemus enim Scripturam sanctam, primum secundum litteram intelligere, facientes in ethica quæcumque præcepta sunt. Secundo juxta allegoriam, id est, intelligentiam spiritualem. Tertio secundum futuro-

^a Denuo Victorius: Novo, inquit, dicendi genere malorum charitatem vocavit, pro malorum amore, hoc est, affectum ad mala. Hoc autem fecit, ut LXX versioni, quam hic exponit, ad verbum responderet: *Est autem illa: Hæc, ἡμένον, dilexerunt*

A rum beatitudinem. Vos autem primam, inquit, et secundam contemnentes diem, spiritualia vobis quædam fragmenta componitis sine fundamento, et parietibus tectum desuper imponentes. Nec hoc sunt hæretici, de quibus, et ad quos dicitur, impietatis sine contenti: sed legerunt foris legem Dei de Ecclesia recedentes, et singulis dogmatibus suis, quæ perverso corde simularunt, confessiones et testimonia sociare conati sunt: sive sacrificaverunt de sermento, super quo in Evangelio dicitur: *Cavete rotis a sermento, id est, doctrina Pharisæorum (Matth. xvi, 6)*. Et hæc fecerunt non errore, sed studio: non fortuita voluntate, sed majorum ^a charitate plenissima. Unde ultiorem super his comminatur Dominus: **271** *Dabo, inquiens, vobis stuporem dentium,* **B** qui Graece γούφεσμός dicitur. Si quis enim secundum Ezechiel (*Ezech. xviii*), uvam acerbam comedet, stupebunt dentes ejus: ut non bene Scripturarum sanctorum testimonii abutentes, comedentesque ea immatura et absque sua dulcedine, perdant robur dentium: ne possint dura commolare, et in alvum tota corpori profutura transmittere. Hunc stuporem dentium ciborumque penuriam dabo et in cunctis urbibus, atque in omnibus locis vestris, ut paliamini famem sermonis Dei, et ejus panis qui de cœlo descendit (*Joun. vi*), et de quo in Psalmis scriptum est: *Panem angelorum manducavit homo (Ps. lxxvii, 15)*. Quæ universa feci, non ob crudelitatem et saevitiam, ut hæretici calumniantur, truculenti et trisis ^b judicii, sed ut converteremini ad me, juxta illud quod scriptum est: *Frusta percussi filios vestros, disciplinam non recepistis (Isa. ii, 30)*.

C (Vers. 7 seq.) *Ego quoque prohibui a vobis imbrem: cum adhuc tres menses superessent usque ad messem. Et pluia super civitatem unam: et super civitatem alteram non pluia. Pars una compluta est: et pars una, super quam non pluia, aruit. Et venerunt duæ et tres civitates ad civitatem unam, ut biberent aquam, et non sunt satiatae: et non redistis ad me, dicit Dominus. LXX: Et ego repressi a vobis pluriam ante tres menses vindemiae: et pluam super civitatem unam, et super civitatem unam non pluam. Pars una irrigabitur; et pars super quam non pluero, arescit. Et congregabuntur duæ et tres civitates in civitatem unam, ut bibant aquam, et non satiabuntur: et non estis reversi ad me, dicit Dominus.* Non solum stuporem dedi dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris; sed prohibui a vobis imbrem, cum adhuc superessent tres menses usque ad messem, quæ appellatur pluvia serotina, et agris Palestinae arvisque sistentibus vel maxime necessaria est: ut quando herba turgeret in messem et triticum parturiret, nimia siccitate ^c aresceret. Significat

^a filii Israel, aut in Vulgata: *Sic enim robustis, filii Israel.* Alioqui charitas non est nisi ad bonum.

^b Cisterciens. duoque Palatini mss., et trisis jadicis, sed ut converterem vos ad me, etc.

^c Tres iidem mss., marcesceret.

autem vernum tempus extremi mensis Aprilis, a quo usque ad messem frumenti, tres menses super sunt. Maius, Junius, Julius. Pro messe, LXX, suo more, *vindemiam* transtulerunt, quod **272** si recipi pennis, omnino juxta Orientis omnes regiones et insolitum et impossibile est. Numquam enim in fine mensis Junii, sive in mense Julio, in his provinciis, maximeque in Iudea, pluvias vidimus. Denique in Regum libris pro signo magno atque portento diebus zetatis et messis, orante Samuele, pluviae concitate sunt (I Reg. xii). Et superfluum erat nunc communiari mensis Julii siccitatem, in quo numquam pluvias dederat. Prohibuit autem imbre, ut non solum indigentiam panum, sed et siti ardorem et bendi penuriam sustinerent. In his enim locis in quibus nunc degimus, praeter parvos fontes, omnes cisternarum aquæ sunt, et si imbræ divina ira suspenderit, majus sitis quam famis periculum est: quod ei in diebus Elie propheti tribus annis et sex mensibus factum Scriptura commemorat (III Reg. xvii). Et ne forsitan putarent hoc lege naturæ, et astrorum cursu, ac varietate temporum urbibus et populis accidisse, super unam urbem et agros ejus phuere se dicit, et ab altera imbre suspendere: ut duæ et tres civitates pergant ad aliam civitatem, et tamen non satientur aquarum potibus. Cumque hec fecerit, non in poenam, sed in medicinam, inerepat in scelere permanentes: et nee sic quidem ad me reditis, dicit Dominus. Prohibet quoque sive reprimit ab hereticis Dominus pluvias spirituales, et omnem rationem divinæ sapientiæ; et mandat nobibus suis, ne pluant super eos imbre ante tres menses messis, sive vindemiam, ut ad fructus mysterii Trinitatis pervenire non possint. Et quomodo sol iste, quem cernimus, annuum cursum, donec ad pristinam metam redeat, duodecim explet mensibus, qui singuli tricenis volvuntur diebus, et luna quæ Hebraice *JAR* (יָרֵא), Græce πάνη dicitur, juxta utramque linguam ex suo nomine mensibus nomen dedit, et solis illustratur radiis ab ea parte qua ei vicina est, vel plus vel minus pro varietate temporum lumen accipiens: sic et Ecclesia, veri Solis splendore decorata, duodecim implet apostolorum numerum. Unde et duodecim in Israel appellantur tribus, et in testimonium æternæ memorie, de Jordaniis **273** alio duodecim lapides auferuntur, ut ponantur in loco secundæ circumcisionis (Jos. iv). Pluit autem Dominus super unam civitatem vera confessionis Ecclesiam, et super alteram non pluit, quæ in hereticorum conciliabulis est. Cumque illa imbre recipiat sempiter-

^a Palatini codd. prior: e quibus, juncto Cisterciensi ac septem penes Victorium Florentini, coram paulo post, quidquid superfuit siccitat, vento urente percussi. Erat enim in Mariana juxta Erasmus editione, quidquid superfuit, siccitat, vento, etc. Repositam nobis lectionem ipse probat S. Doctoris contextus, quem ad hunc modum Victorius exposuit. Loquitur, ait, supra quod siccitate concta Deus percusserit, pluens super unam civitatem, et super alteram non pluens: vox subdidit: *Percussi*

A num, ista jugi ariditate siccatur: ut qui silit, coacti penuria, veniant ad Domini civitatem, de qua egreditur fons largissimus, qui irrigat torrentem spinarum. Iste autem est fons qui dicit per Jeremiā: *Me dereliquerunt fontem aquæ viræ, et foderunt sibi lacus contritos, qui aquas continere non possunt* (Jerem. ii, 13). Hic fons de una fonte procedens, triplici unione decurrat: quos fontes Patris et Filii et Spiritus sancti in cervi sicuti modum Psalmista spirat, dicens: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus* (Ps. xli, 1). Cumque duæ et tres civitates ad unam perrexerint civitatem, in qua aquæ sunt abundantes, spel, fidei, charitatis, non satiabuntur, quia ad divinam gratiam requirendam, non voluntate, sed necessitate venerunt.

(Vers. 9.) *Percussi vos in vento urente, et in auragine. Multitudinem hortorum vestrorum, et vinearum restrarum, oliveta vestra et sicula vestra comedit eruca, et non reditatis ad me*, dicit Dominus. LXX: *Percussi vos in ardore et in auragine. Multiplicastis hortos vestros, vineas vestras, et ficus vestras, et oliveta vestra comedit eruca, et ne sic quidem conversi estis ad me*, dicit Dominus. Non solum^a priora feci, ut vos corrigerem; sed quidquid superfuit siccitat, vento urente percussi et auragine. Pro vento urente, ἀργοθόπτες Aquila et Symmachus et Theodosio interpretati sunt: *Septuaginta τύρωσα*, quam nos combustionem possumus dicere. Auraginem autem omnes ἔτερον similiter transtulerunt, absque Theodosio, qui solus ὁχπιαστών, quæ pallorem significat, interpretatus est. Cumque adversum iram Domini multiplicarent hortos et vineas et ficas et oliveta, omnia eruca consumpsit, de qua in Joel plethius dicitur (Joel. i). **274** Et ne plagis quidem ac malorum pondere ad Denm venire voluerunt. Quo dieto, confundantur heretici, qui disciplinam Creatoris, et, ut ita dicam, medicinam, crudelitatem interpretantur. Percutit autem spiritualiter hereticos Dominus exustione ea de qua Paulus apostolus: *Melius est, inquit, nudere, quam irt* (I Cor. vii, 9). Et princeps apostolorum: *Charissimi, nolite peregrinari in ardore, qui ad temptationem vobis accidit* (I Pet. iv, 12): et auragine quæ, felle diffuso, ruborem sanguinis in pallorem [al. pallore] commutat, et nihil in corpore sani esse permittit, instantum ut etiam melia dulcissima amara videantur. Et qui dudum audiebant in Ecclesia: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: ipsique dicebant: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua super mel ori meo* (Ps. cxviii)?

Vos in vento urente, et in auragine. Auraginem ἔτερον, omnes interpretati hic sunt; qui morbus nihil aliud est nisi fellis per corpus suffusio, regius ab apparatu regio, quo curatur, Celso dictus, et fetus ab ave ejusdem coloris, quam rauclii nostres reatinī vocant: Theodosio ὁχπιαστών verit, id est, pallorem. Dicitur autem aurugo, ab auro quod ejus coloris sit morbus: diversaque vox est ab ærugo, quæ aeris corruptionem significat.

vocentur παραπεπάνοντες, et aquæ eorum et pluvia non stillent dulcedinem: nec sint de reprobationis terra, quam legimus lacte et melle manantem: sed appellantur *Mara*, id est, *amaritudo*. Iste multiplicaverunt sibi hortos, in quos ne sua vinea mutaretur, Naboth [Al. Nabutha] occumbere voluit (*III Reg. xxi*). Qui enim infirmus est, olera manducet (*Rom. xiv*). Et quia semper hæretici tumentes superbia, et incidentes in judicium diaboli magna sibi promittunt, et bonorum singunt imagines, ut melli venena commisceant: etiam vineas et oliveta et sœta habere se jactant; sed vinea eorum vinea Sodomorum est; oliveta eorum non sunt de bonis olivis, sed oleastris, quos Apostolus radicibus bonarum olivarum præcipit inserendos (*Rom. xi*). Ficeta quoque talia habent, quæ calathum pessimum impletant sicutorum, quas Jeremias præ amaritudine comedи non posse testatur (*Jerem. xxix*). Ad quæ cum Dominus venerit, æterna eis ariditate maledicit (*Marc. xi*), ut numquam fructum afferant, ne virore soliorum decipient transeuntes. Et ut intelligamus hortos hæreticorum et vineas et oliveta et sœta ad malam partem referri, singulis sermonibus addidit, *vestra*: ut non Dei, sed hæreticorum ea esse monstraret: *hortos 275 vestros, vineas vestras, oliveta vestra, et sœta vestra*: quæ omnia eruca populata est, extrellum poenarum omnium: quæ non avolat ut locusta, et hoc illuc discurrens semesa dimittit; sed permanet perituis frugibus, et tardo lapsu pigriusque morsibus universa consumit. Cumque hæc passi sunt, nec sic quidem ad Dominum redire voluerunt.

(Vers. 10.) *Misi in vos mortem in via Ægypti, percussi in gladio juvenes vestros usque ad captivitatem eorum vestrorum. Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, et non redistis ad me*, dicit Dominus. LXX: *Emisi [Al. Misi] in vos mortem in via Ægypti, et occidi in gladio juvenes vestros cum captivitate eorum vestrorum. Et eduxi in igne castra vestra in ira mea, et ne sic quidem reversi estis ad me*, dicit Dominus. Per omnia flagella et tormenta eruditur Israel: unde et eo tempore quo ab Ægyptiis auxilia postulabant, mittitur in eos mors, et percutiuntur in gladio juvenes eorum, et equos quos sibi contra Dei præceptum multiplicaverant, captivitas sæva concludit, ut putredo castrorum et fœtor morientis exercitus, viventium nares implete. Cumque et hæc fecerit, ut corripere delinquentes, et emendare errantes, nec sic quidem redierunt ad eum, dicit Dominus. Qui non solum illo tempore, sed quotidie mittit mortem in via Ægypti, ut qui Ægyptiam triverit semitam, audiatur moriens docentem Apostolum: Quod enim mortuus sum, mortuus sum peccato; quod autem vivo, vivo Deo (*Galat. ii*). Et in alio loco: *Si mortui sumus cum Christo, simul etiam vivemus cum eo* (*Rom. vi, 8*). Et iterum: *Semper mortificationem Jesu in corpore meo porto* (*II Cor. iv, 10*). Et rursum: *Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus* (*Gal. ii, 20*).

A Hac morte vivificare nos vult Dominus, ut morientes peccato, vivamus Deo. Morimur autem peccato, quando mortificamus membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idolatriam et reliqua. Legimus in Isaia, dumtaxat juxta Septuaginta interpres: alioquin in Hebraico alter continetur: *Misi mortem in Jacob, et venit super Israel* (*Isai. ix*). Jacob, vocabulum est nascentis corporis; Israel, nomen benedictionis. Quia enim tota nocte luctavit et vicit in certamine (*Genes. xxxii*), et oriente lucifero **276** dicere potuit cum Apostolo: *Nox præcessit, dies appropinquavit* (*Rom. xiii, 12*), propterea Israel, videntis Deum, sortitus est nomen. Mittitur ergo primum mors in Jacob, ut mortificamus membra nostra super terram, et per mortificationem membrorum corporalium, veniamus ad mortem Israelis, ut omnia perturbationum in nobis incentiva moriantur. Percutit Deus quidquid robustum in malis est, et perversa erigitur juventa, ne ad senectutem usque perveniat, equosque tradit captivitati, ne per præcipitia labantur inferni: et ascendere facit putredinem castrorum in nares eorum, ut sua peccata cognoscant, et putere sentiant, dicantque cum David: *Putruerunt et corrupte sunt cicatrices meæ a facie insipientia meæ* (*Ps. xxxvii, 6*). Cumque hæc sanantis voto fecerit, nec sic quidem reversi sunt ad eum, dicit Dominus.

(Vers. 11.) *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorram, et facti estis sicut torris raptus de incendio, et non redistis ad me*, dicit Dominus. LXX: *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorram, et facti estis sicut torris erutus de igne, et ne sic quidem conversi estis ad me*, dicit Dominus. Extrema medicina est, et decem tribuum, et hæreticorum, et omnium peccatorum, ut postquam mortem miserit in via Ægypti, et percusserit juvenes eorum gladio, equosque consumpserit, et ascendere fecerit putredinem castrorum in nares eorum, et nec sic quidem ad eum reversi fuerint, subvertat eos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorram: et cum subversi fuerint, ob similitudinem criminum Sodomæ et Gomorrhæ, pessimaque in eis ædificia divinis ignis exusserit, ipsi liberentur quasi torris raptus de incendio. Et quomodo Lot, Sodoma pereunte, servatus est, amittens substantiam et partem corporis sui, quam intelligimus uxorem (*Genes. xix*): sic omnes isti Sodomorum divitias amittentes erant nudi, juxta illud quod in Apostolo legimus: *Si cuius opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet: si cuius autem opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvis erit, sic tamen quasi per ignem* (*I Cor. iii, 14, 15*). Qui ergo salvatur per ignem, quasi torris de incendio rapitur. Et ad istiusmodi homines, quos in Evangelio Salvator arguens loquebatur: *Si filii essetis Abraham, opera Abraham faceretis* (*Joan. viii, 39*), **277** Joannes Baptista dicit: *Progenies viperarum, quis demonstravit rebus fugere a ventura ira* (*Matt. iii, 7, 8, 9*)? facile ergo fructum dignum [Al. fructus dignus] penitentie,

et ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam [Al. quomodo] potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham? Igitur et Israel et cuncti haeretici, quia habebant opera Sodoma et Gomorrhæ, subvertuntur ut Sodoma et Gomorrah: ut quasi torris raptus de incendio liberentur. Et hoc est quod in propheta legimus: Restituetur Sodoma in antiquum (Ezech. xvi, 55): ut qui suo viilio Sodomites est, postquam in eo Sodomæ opera arserint, in antiquum restituatur statum.

(Vers. 12, 13.) *Quapropter hæc faciam tibi, Israel: postquam autem hæc [Vulg. hoc] fecero tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel, quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium eum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ Dominus Deus exercituum nomen ejus.* **LXX**: Propterea sic faciam tibi, Israel: verumtamen quia sic faciam tibi, præparare ut invoces Deum tuum, Israel. Quia ecce firmans tonitruum, et creans spiritum, et annuntians in homines Christum suum, faciens mane, et nebulam, et ascendens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens nomen ejus. Pro eo quod nos interpretati sumus, postquam, in Hebraico scriptum est εκείνος (בְּעֵד), et Aquila interpretatus est ὃτιπον, id est, postea, et Theodosio novissime, et Septuaginta verumtamen; in Hebraico sic legi potest: *Quapropter hæc faciam tibi, Israel, postea, id est, malto post tempore, et in novissimis sæculis, ut rursus ab alio principio versus incipiat: Cumque hoc facturus sim tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel. Rursumque in eo loco ubi Septuaginta trans-tulerunt, præparare ut invoces Deum tuum, et nos juxta Theodosionem posuimus, præparare in occursum Dei tui, Symmachus et Quinta Editio transtulerunt, præparare ut aduerseris Deo tuo: quod Hebraice dicitur, ΗΕΧΙΝΑ ΛΑΚΕΡΑΘ ΕΛΟΙΚΑ (חַנִּילָן לְקָרְבָּן). Pro montibus quoque qui Hebraice dicuntur ARIM (אַרִים), soli Septuaginta βρόντην, id est, tonitruum verterunt. Cur autem illi spiritum, et nos dixerimus ventum, qui Hebraice vocatur RUA (רֻעָה), causa manifesta est, 278 quia hoc verbo et ventus et spiritus appellatur. Quodque sequitur, annuntians homini eloquium suum, cunctis ita ut nos vertimus interpretantibus, soli Septuaginta transtulerunt, annuntians in homines Christum suum: verbi similitudine et ambiguitate decepui. Si enim legamus Christum suum, quod Hebraice dicitur MESSIO (מֶשִׁיחָה), scribitur per has litteras ΜΕΜ, ΣΙΝ, ΙΩΒ, ΗΕΤΗ, et ΒΑΥ, quod LXX putaverunt. Sin autem ut in Hebreo est, juxta Aquilam τὸν ὄμηλον αὐτοῦ: juxta Symmachum τὸ φῶνημα αὐτοῦ: juxta Theodosionem, τὸν λόγον αὐτοῦ: juxta quintam editionem τὸν ἀδαλεσχίαν αὐτοῦ, quæ omnia interpretantur, quod sit eloquium ejus, his litteris scribetur, ΜΕΜ,*

^a Hodierna Hebraica exemplaria γνωστα cum vnu pro iod.

^b Insinuat Cisterciensis ms. lectio isthæc, τις ὄμηλας αὐτοῦ, vel ἀντοῦ, ut in aliis est libris, rectissime posse Aquilæ interpretationem ita restitui τις ἡ ὄμηλα αὐτοῦ, vel ἀντοῦ, quæ conversatio tua? Et vero

A Ή, quod dicitur μά (מָה), hoc est, *quod*, vel *quid*. Deinde σιν, ιωβ, ηετη, quod legimus σια (מִשְׁׁוּא), id est, *eloquium*. O autem, quod scribitur per solam litteram ναυ, αὐτοῦ, id est, *eius*, significat, simulque commixtum legitur μασιο (מִשְׁׁוּא), a superiori verbo ΗE secundam litteram plus habens. De varietate interpretationis diximus, quæ molesta erit negligentibus, studiosis grata: nunc ad sensum eorum, quæ scripta sunt, transeamus. Dedi stuporem dentibus vestris, et non redistis ad me, dicit Dominus. Prohibui a vobis imbreu, et plui super civitatem unam, et super alteram non plui, et venerunt duas et tres civitates ad unam ut biberent aquas, et non sunt satiate: et nec sic redistis ad me, dicit Dominus. Percussi vos in vento urente, et auragine hortos vestros et vineas et oliveta atque siceta, et non redistis ad me, dicit Dominus. Misisti in vos mortem in via Αἴγυπτοι, et percussi in gladio juvenes vestros, et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in náres vestras, et non redistis ad me, dicit Dominus. Subverti vos sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrah, et facti estis quasi torris raptus de incendio, et non redistis ad me, dicit Dominus. Idcirco hæc faciam tibi, o Israel, ut qui præterita contempsisti, saltem ad ea quæ illaturus sum, corrigaris. Cumque dixerit, *hæc faciam tibi*, quid facturus sit tacet, et ut dum ad singula poenarum genera Israel pendet incertus (quæ 279 ideo terribilia sunt, quia omnia suspicantur), agat poenitentiam: ne Deus inferat que minatur. Postquam autem fecero tibi quæ me facturum esse contestor, præparare ad invocandum Dominum Deum tuum. Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (Joel. ii). Si ve præparare in occursum Dei tui, ut venientem ad te Dominum, tota aviditate suscipias. Iste est qui firmat tonitruum, sive montes ^c confirmat, ad cuius vocem cœlorum cardines et terra fundamenta quantiuntur (Eccl. xvi). Iste qui creat spiritum, quem in hoc loco non Spiritum sanctum, ut haeretici suspicantur; sed ventum intelligimus, sive spiritum hominis: quia nemo scit quæ sunt in homine, nisi spiritus qui est in eo; et ipse spiritus interpellat pro nobis gemitis ineffabilibus (Rom. viii). Vel certe spiritum, animam debemus accipere, secundum illud quod scriptum est: *Austeres spiritum eorum, et deficiunt, et in pulvrem suum revertentur* (Ps. ciii, 19). Et: *Pater, in manus tuas commendō spiritum meum, et hoc dicens expiravit* (Luc. xxiii, 46). Cumque creaverit spiritum, annuntiat hominibus eloquium suum, sive annuntiat homini eloquium ejus, qui cogitationum secreta cognoscit, et quid latens animus tacito sermone tractet, intelligit, juxta illud quod in Jeremia secundum Hebraicum legimus:

Romana τῶν LXX editio sic melius quam apud Hieronymum, Aquilæ verba ipsa recitat.

^c Confer eum, qui Rufinus audit, et S. Patris expositionem suggillat.

^d Interserunt hic duo mss. argue.

Parvum est cor hominis [Al. omnium et hominum] et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes (Jer. xvii, 9, 10). Quod et in centesimo tricessimo octavo psalmo Scriptura testatur: Imperfictum meum viderunt oculi tui. Et est sensus: Antequam conderer, priusquam deformatur in membra, dum adhuc in semine continuerer, videbant me oculi tui. Et Jeremias audit a Domino: Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te (Jerem. 1, 5). Et evangelista: Videntes, ait, Dominus cogitationes eorum (Luc. xi, 17). Sin autem legerimus, annuntians homini eloquium suum, juxta superius dictum accipendum, in quo ait: Non facies Dominus Deus verbum, nisi revelaveris secretum eorum servis suis propheteis (Supra, iii, 7). Qui autem annuntiat cogitationes hominis, et eloquium ejus, sive suum, ipse est qui facit auroram et diluvium, et compleat rubibus omnia, et graditur super excelsum terrarum; cuius nomen est Dominus Deus omnipotens. Pro quo in Septuaginta legitur: Annuntians in homines Christum suum: sub qua occasione haeretici, Spiritum sanctum creatum volunt ordines sequente: creas spiritum, et annuntians in homines Christum suum: ut ille creatus sit, hic annuntietur in populis. Quibus respondebimus juxta sensum eorum, et Vulgatam editionem: Qui creator est omnium, et firmat terram, sive fingit montes, consequenter educit ventos de thesauris suis, et quasi universitatis conditor, Filium suum Christum hominibus repermittit. Postquam autem Christus fuerit nuntiatus, tuac nobis veritatis lumen aperitur, non ad perfectum; quia nunc ex parte videntur, et ex parte cognoscimus, et per speculum et imaginem ea quae ventura sunt, contemplamur (I Cor. xiii). Unde sequitur: faciens mane et nebula, et ascendens super excelsa terrae. Excelsus enim in excelsis est Dominus, et non habitat in humilibus, qui excelsus est; sed creator montium ascendit in montes, in his qui municipatum habent in coelestibus, et in carne ambulantes non vivunt secundum carnem, sed secundum spiritum. Qued si juxta Symmachum et Aquilam legerimus: hoc faciam tibi, Israel, postea, et cum hoc fecero tibi, prepara te adversari Deo tuo, sic intelligendum est: Feci ut te corrigerom, quia praeteritus sermo descripsit, et quia nolisti reverti ad me, faciam tibi, quae meo continentur arcane. Occidisti servos, quos ad te miseram: militiam novissime Filium meum: tu autem juxta consuetudinem tecum, quia semper voluntati Domini restitisti, prepara te ut contradicas et adverseris Deo tuo: juxta illud quod scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum, et in signum cui contradicetur (Luc. ii, 34). Et hoc dicit, non quo praecepit quid facere debeat; sed ante praedicit quid sponte facturus sit, quasi inveniens et arguens, ut saltem correptus non facial quod praedictum est.

* Pro in Septuaginta, praeferunt mss. in Ecclesia.

A (Cap. V. — Vers 1, 2). Audite verbum istud, quod [Al. quo] ego levo super vos planctum. *Domus Israel* 281 cecidit: non adjicet ut resurgat. *Virgo Israel* projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. LXX: Audite verbum istud, quod ego assumam super vos planctum. *Domus Israel* cecidit, non adjicet amplius ut resurgat. *Virgo Israel* projecta est super terram suam, non est qui suscitet eam. Quantum ad ordinem litterae pertinet et cooptam historiam veritatem, decem tribus, quae appellantur Israel, ducunt in captitatem, nequaquam in terram suam postea sunt reversæ. *Virgo* autem appellatur populus Israel: non quia in virginitatis permanserit puritate, sed quia quondam instar virginis sit Domino copulatus. Unde et planctum super eum propheta jubetur assumere, quod nequaquam in antiquum restitutar gradum. Quantum vero ad intelligentiam spiritualem: planctum super omnem Israel, qui Deum mente cernebat, et postea ei servire desivit, assumit propheta, secundum illud quod Ezechieli præcipitur (Ezech. ii), ut devoret librum, in quo etintus et foris scriptum erat lamentatio, et carmen, et vñ. Intus intellige Salomonis cantum sequens, qui ait: Introdixit me rex in cubiculum suum (Cant. 1, 3). Et quadragesimum quartum psalmum, in quo scriptum est: Omnis gloria filia regis intrinsecus. Foris autem est quidquid in littera legitur, et videtur in cortice, et in medulla spiritus non tenetur. Itaque et juxta litteram, et juxta tropologiam, in omnibus prophetarum libris scriptus est planctus super eos C qui post peccata agnosco penitentiam: Carmen super illos qui nulla peccatorum sorde maculati, cantico et laude sunt digni: Vñ super eos qui non agnosco penitentiam; sed juxta duritiam cordis sui thesaurizant sibi iram in die iræ. Si autem, ut diximus, planctus est saper eos qui agnoscunt penitentiam; et penitentia reddit vulneris sanitatem: quomodo juxta Septuaginta dicitur, *Domus Israel* cecidit, amplius non resurgent. *Virgo Israel* erravit in terra sua, non est qui suscitet eam? Quod sic solvi potest: Postquam domus Israel sua voluntate corruerit, nequaquam pristinam recipiet dignitatem: postquam virgo Israel erraverit in terra sua, ultra invenire non poterit suscitantem. Et considera verborum proprietates. Qui 282 domus est, et numeratur in turba, cadere dicitur. Qui autem de numero virginum, si erraverit, ob levo quoque [F. quodque] peccatum non poterit suscitar: non quo non suscitetur, sed nequaquam suscitetur virgo Israel, et nequaquam resurgat Dominus Israel. Non est enim eadem gloria ejus qui semper secutus est Dominum, et ejus qui aberraverit a grege, et postea boni pastoris reportatus est humeris (Luc. xv). Unde et per alium prophetam Dominus ait: Malo penitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii, 32). Penitentia non sanitati purissimæ et Ecclesie Christi (qua non habet rugam neque maculam), sed D b Chiericiens., preparare: tam patet adversanti pro adversari.

morti et inferis comparata sit melior. Hec dicimus, A non quo juxta Novatum tollamus spem pœnitentiae, sed quo timidiiores faciamus eos, et idcirco sollicitos, qui aperta janua pœnitentiae, dum sperant futura, perdunt præsentia, et qui absque vulnere poterant permanere, incauti vulnera accipiunt, ut postea dolore crucientur. Multæ mansiones sunt apud Patrem meum (*Joan. xiv.*), et stella a stella differt in claritate : ita et resurrectio mortuorum (*I Cor. xv.*) : sanctis splendentibus sicut sol et luna, vesper et Lucifer. Qui attem post peccatum egerint pœnitentiam, pro diversitate meritorum stellis aliis æquabuntur.

(Vers. 3.) Quia hæc dicit Dominus Deus : Urbs de qua egrediebantur mille, relinquuntur in ea centum, et de qua egrediebantur centum, relinquuntur in ea decem in domo Israel. ^b LXX similiter. Causas quibus dominus Israel corrugat, et virgo Israel errans, vel projecta in terram, non habeat suscitantem, reddit sermo divinus : Urbs, inqulens, de qua egrediebantur mille, relinquuntur in ea centum : et de qua egrediebantur centum, relinquuntur in ea decem in domo Israel : ut ubi quondam fuerat multitudo, propter nimiam vastitatem, vix decima remaneat pars. Et ne omnino haerentes litteræ, sacramenta numerorum relinquamus intacta : septenarium numerum esse sanctum, etiam sabbatum probat, in quo requievit Deus ab omnibus opribus suis (*Genes. ii.*). Et jubet ne quid in eo operis servilis sit, nisi ea tristitia quæ ad animam pertinent : ei ne tu es onera portemus (*Num. xv.*). Unde **283** et in solitudine qui die sabbati ligna collegerat, quæ astuta sunt, sententia Domini condemnatur. Et septem hebdomades complevit numerum sanctæ Pentecostes : et Jubilæus annus remissionis turbulentes et angustissimos hoc numero textur. In septimo quoque mense figurunt tabernacula, et Hebreus, cum sex annis servierit, anno septimo et habebitur. Novit et hoc secularis philosophia, et medicorum libri, quorū Galenus disertissimus atque doctissimus scripsit terminos libros ^a xp̄t̄wv τετράv απτετράv ἡμεράv, in quibus septenaria numeri ascendentes potentiam, ardentesissimas subres septimo dicit solvt die : aut si tanta humoris nuxii et pitoitæ fuerit magnitude, ut prima hebdomadis nequaquam fervore consumpta sit, secundæ hebdomadis ultimus exspectatur dies, id est, quartus decimus. Quod si hanc, et iuxta Hippocratem loquar, vobis videbit, transcurat ad vicesimam primam diem, hoc est, ad finem tertiae hebdomadis : ita ab initio mundi diebus conditis, et omnes labores et moles-

^a Duo Palatini mss. quemadmodum et in uno S. Martini a campis. Martianæus invenit, pro diuersitate *Asceſt̄orum*.

^b Verba, *LXX* similiter, quæ in vñigatis deinant, nostri sufficiunt.

^c Victorius ad Florentinos codd. maluit liberatur.

^d Videamus prætentenda præpositio περὶ, ut et Victorii editio, et ipse prefert ejus libri titulus. Ceterum pro xp̄t̄wv in aliis libris est xp̄t̄ip̄wv.

^e Petrus Petitus in libris Miscellanearum observationum lib. iii, cap. 3, legendum hic contendit

A tia septimo numero conquiescant. Denique et captivitas populi Israel, tempisque subversio, septuagesimo anno desolationis impleta est, et septem astra juxta numerum dierum dicuntur ^a errantia. De cuius numeri sacramentis in Scipionis somnio plenus narrat Tullius : et obscurissimus Platonis Timæus ^b liber est, qui ne Ciceronis quidem aureo ore ^c sit planior. Sicut igitur Septenarius numerus habet sacramentum suum, sic sanctificatus atque perfectus, et ut ita dicam, verus est numerus, qui unione retinetur, et unius Dei majestate concluditur [*Al. recluditur*]. Unde dicit Filius : *Ego in Patre, et Pater in me* (*Joan. xiv. 11*): volensque omnes unum esse cum Patre, loquuntur ad eum : *Pater, da, ut sic ut ego et tu unum sumus, sic et Iusti in nobis unum sint* (*Ibid. xvii. 21*). Prima ergo beatitudo est esse in primo numero, qui unus et verus est ; secunda, in secundo, id est, in decade : tertia in tertio, id est, in hecatontade. Sicut enim decas decima unione completur, sic hecatontas ex decadib⁹ struitur. Quartus numerus, **284**, qui millenario continetur, de decem constat hecatontadibus. Cum igitur quis egerit pœnitentiam, de millennario et quarto numero vix revertitur ad centenarium et tertium numerum. Rursus qui in centenario est, vix redit ad secundum primæ decadis numerum, atque ita sit ut dominus Israel quæ corruerat, non possit resurgere, et virgo Israel quæ erraverat, in terra non habeat suscitantem : quia qui semel ab unione discesserit, et illam purissimæ virginitatis C perdidit gloriam (de qua Apostolus dicit : *Zelo enim vos zelo Deli, et statui vos uni viro virginem castum exhibere Christo* (*II Cor. xi*), in qua non est manuæ neque ruga), pristinum statum et unionis beatitudinem recipere non valebit : et vix ei concedetur, ut de mille revertatur ad centum, et de centum ad decem redeat. Hæc breviter sum locutus, ne omnino in hoc capitolo propter numerorum difficultatem fugisse viderer tropogrammum.

(Vers. 4, 5.) Quia hæc dicit Dominus domui Israel : querite me, et vivetis, et nolite querere Bethel, et in Galgala nolite intrare, et in Bersabee ne transiteritis : quantam [Vulg. non transibitis, quia] Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis. *LXX* : Quia hæc dicit Dominus ad domum Israel : querite me, et vivetis, et nolite querere Bethel, et in Galgala ne ingrediānti, et super puluum juramentum non transeat, quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit quasi non sit. Moris [*Al. mos*] est Scripturarum semper adversis laeta subjungere, et posquam tristia Deus

hebdomada pro erranda. ^f

^f Idem sic legi vult, et obscurissimus Platonis Timæus, qui liber ne Ciceronis quidem, etc.

^g Sic Prefat. in libr. xii in Isalam, Denique, inquit, *Timæum de Mundi harmonia*, aeterrimumque cursu et numeris disputantem, ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur. Quin ipse etiam Cicero, vii ad Attic. 13 : *Enigma Oppiorum ex Velia non plane intellexi; est enim numero Platonis obscurior.*

fuerit comminatus, ad poenitentiam eos quos ter-
ruit, provocat, juxta illud quod in Isaia legimus :
*Væ, gens peccatrix, populus plenus delictis, semen pes-
simum, filii iniqui (Isai. 1, 4).* Cumque dixisset,
terra vestra deserta, civitates vestrae igne consumptæ,
regiones vestras coram vobis [Al. in conspectu vestro]
alieni comedent, loquitur ad eos meliora promittens :
*Lavamini, mundi estote : auferite malitias vestras ab
animis vestris. Discite benefacere [Al. bonum facere] :
quererite judicium, judicate pupillo, justificate viduam :
et venite, disputemus, dicit Dominus (Ibid. XVI, 17).*
Quomodo ergo in Isaia, quos severa voce terruerat,
blanda oratione sustentat : ita et 285 in hoc pro-
pheta, quibus dixerat : *Domus Israel cecidit, non ad-
jiciet ut resurgat : virgo Israel erravit in terra, non
est qui suscit eam.* Non loquitur ad eos, et dicit :
* *Domus Israel, id est, decem tribus, querite me et
vivitis : quoniam in eo quod me non queritis, estis
mortui. Cumque quæsieritis, invenietis : et cum in-
veneritis, vivetis. Et nolite querere Bethel, in qua
erat vitulus aureus, et Galgala locum idolatriæ,
de quo et supra dixi : *Omnis malitia eorum in Gal-
galis (Osee IX, 15).* Et in Bersabee non transibitis.
Pulchre in Bersabee, inquit, hoc est ad puteum ju-
ramenti, non transibitis : ubi si quando errabat
tribus Juda, idola adorare consueverat. Intantum
autem simulacrorum cultu surebat Israel, ut nequa-
quam contentus idolis suis, ad aliena transiret.
Denique *Galgula*, inquit, *captiva ducetur, et Bethel
erit inutilis*, sive penitus non subsistens, cum idola
in ea subversa fuerint. De Bersabee omnino tacuit ; C
quia *victis decem tribibus, urbs nomine Bersabee,*
quæ erat in tribu Juda illo tempore, nec capta nec
destructa est. Simulque animadvertisendum, quod
Septuaginta interpres in præsenti loco nomen
Bersabee interpretati sint, dicentes, *puteum juramenti*,
et in posterioribus ipsum nomen posuerunt : *Vivit
Deus tuus Dan : et vivit via Bersabee.* Viam autem
Bersabee posuerunt, quod de Israel longo itinere
pergebant ad ultimos terminos Judæ, qui erant in
Geraris, et *Ægyptiæ solitudini* jungabantur, ut idola
colerent. Est autem locus in quo habitavit Abraham :
et ex eo quod cum Abimelech, datis septem ovibus,
in foedus mutuum juraverunt, appellatus est *puteus
juramenti*, sive *puteus septimi*, propter numerum
septem ovium (*Genes. xxv*) : *SABE* (שׁבֵע) enim utrum-
que significat. Præcipit autem secundum leges alle-
gorię domui Israel, id est, his qui sibi notitiam Dei
pollicentur, ut non querant Bethel, et non in-
troieant in Galgalam, et non transeant, vel ascendant
ad puteum juramenti ; sed magis querant Deum, et
vivant in eo. Quærunt autem *Bethel*, quod interpretatur
domus Dei, qui dicunt : *Templum Domini, templum
Domini : et confidunt in ædificiis, de quibus Do-
minus ad discipulos loquebatur : Venient 286 dies,
in quibus non refinquetur lapis super lapidem qui non
destruatur (Luc. xxi, 6).* Et ingrediuntur in Gal-*

A galis, qui post adventum Christi rursum cupiant circumcidì. In Galgalis enim secundo populus circumcisus est. Unde et ipse locus nomen accepit : eo quod abstulerit Dominus opprobrium *Ægypti* ab eis (Jos. v). Et in Bersabee, inquit, sive ad puteum ju-
ramenti non transibitis : ne illos putetis terminos Judææ, quos olim secundum litteram Scriptura pro-
miserauit a Dan usque Bersabee : nec dicatis ultra
cum propheta : *Notus in Judæa Deus, in Israel
magnum nomen ejus (Psal. LXXV, 1)*; sed audie
cum apostolis : *In omnem terram exiit sonus eorum :
et in fines orbis terre verba eorum (Psal. XVIII, 4)* :
quia Galgala, id est, carnis circumcisio, captiva du-
cetur a vera circumcisione cordis : et Bethel, quam
putatis domum Dei, non subsistet, sive, ut melius
arbitror, erit inutilis, id est, *AVEN* (אָוֶן) : ut nequa-
quam appelletur *domus Dei*, sed vocetur *domus inutilis*, sive *idoli*. Alter : *Quærerit Bethel*, qui tan-
tum litteram sequitur occidentem, nec sensum, qui
Deus est, quererit in verbis : et intrat in Galgala, qui
ad majores emititur revelationes, supernorum sibi
scientiam reprobmittens, transitque, sive ascendit ad
puteum, de quo Samaritana haurire cupiens aquas,
quæ situm satiare non possent, ignorabat eum, de
cujus ventre procedunt flumina salientis aquæ in
vitam æternam (Joann. iv).

(Vers 6.) *Querite Dominum, et vivite : ne forte com-
buratur ut ignis domus Joseph : et devorabit, et non
sit [Vulg. erit] qui extinguat Bethel. LXX : Quærite
Dominum, et vivite : ne forte succendatur ut ignis do-
mus Joseph : et devoret eam, et non sit qui extinguat
domum Israel.* Quomodo ex persona Dei dicitur :
Quærite me, et vivetis, ita propheta de Domino loqui-
tur, ut querant eum, et vivant. In eo enim quod
querunt Dominum, vivere incipiunt : sin autem non
quæsierint eum, et idcirco non vixerint, statim suc-
cendetur ut ignis domus Joseph, quam propter Je-
roboam, qui de tribu Ephraim et de domo Joseph
fuit, decem tribus sentire debemus, quæ appella-
bantur Israel, et ex majore populi parte nomen
pristinum possidebant. Duæ autem tribus quæ rego-
bantur a stirpe David, qui de tribu Juda 287 fuit,
vocatae sunt Judas, et possidebant Jerusalem, in qua
erat templum Dei. Cumque succensa fuerit domus
Joseph, devorabit atque consumet Bethel, de qua
superius dixi : *Nolite querere Bethel*, et non erit qui
extinguat, cum a regibus suis fuerit incensa. Pro
Bethel in LXX legitur *domus Israel*, sensum magis
quam verbum interpretantibus, ut, succedente rego
Jeroboam, et cunctis deinceps regibus qui ei im-
perio successerunt, ardeant decem tribus, quæ appella-
bantur Israel. Iste est ignis qui succenditur, sive
resplendet et inflammat domum Joseph, ut con-
sumatur Bethel, de quo alibi dicitur : *Amulale in lu-
mine ignis vestri, et in flamma quam succendit is (Isai.
L, 14).* Et quia crebro domum Joseph (propter Je-
roboam, qui a stirpe David populum Dei separavit,

* Tres mss. *Domui Israel, id est, decem tribubus.*

et vaccas fecit aureas in Dan et in Bethel, et dixit, *non est pars nobis in David, neque haereditas in filio Jesse* [I Reg. xxii, 36]) ad personam haereticorum retulimus, qui sermone composito, decora atque formosa, et ut ita dicam, aurea simulacra fixerunt, et adorant opera manuum suarum, et agriculturæ sub vaccarum specie sibi imaginem repromittunt, dicitur ad eos : *Querite Dominum, et vivite, eum qui dicit : Ego sum via, veritas et vita* (Joan. xiv, 16) : ut postquam ambulaverint in eo et invenerint veritatem, tunc incipiunt vivere qui prius mortui erant. Et nisi hoc fecerint, diaboli comburentur ardoribus : nullusque poterit inveniri de principibus eorum qui et ipsi haeretico igni succensi sunt, qui possit vorantem cuncta flammam extinguere, et præcipue Bethel, quæ falsum sibi domus Dei nomen assumit.

(Vers. 8 seq.) *Qui convertitis in absinthium judicium, et justitiam in terra relinquitis, facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem nocte* [Vulg. noctem] *mutantem. Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ : Dominus nomen ejus. Qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert.* LXX : *Qui facit in excelso judicium et justitiam in terra posuit : qui facit omnia, et transformat et convertit in mane umbram mortis, et diem nocte contenebrat* [Al. contenebrans]. *Qui vocat aquam maris,* 288 *et effundit eam super faciem terræ : Dominus Deus omnipotens nomen ejus. Qui dividit contritionem super fortitudinem, et misericordiam super munitionem adducit.* Multum in hoc loco ab Hebraica veritate editio Vulgata discordat, sicut absque commonitione nostra ex his quæ proposuimus, prudens statim lector intelligit. Itaque exponamus primum juxta Hebreos, et postea quid nobis videatur in translatione LXX, Christo si merulimus pandente, dicamus domus Joseph, id est, domus Ephraim, ac per hoc regia, et Bethel, sive sicut LXX transtulerunt, *domus Israel*, id est, et reges et populi, et cultores et idola pariter subvertentur, qui iniquo judicio Deum ad iracundiam provocaverunt. Et converterunt dulcedinem judicij in absinthii amaritudinem, quod genus est herbae amarissimæ, assumentes iniquitatem, et justitiam relinquentes. Quæ sit autem ista justitia, sequens versus ostendit : *Facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem nocte mutantem.* De quo supra dixerat : *Formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ :*

^a *Voces Dominus omnipotens, in Cisterciensi ms. non sunt, et in Græcis quoque nonnullis exemplariis, Romano præsertim, desiderantur. Mox verba super fortitudinem, quæ in hactenus vulgatis libris omnibus deerant, ex eodem Cisterciensi ms. utpote genuina ac necessaria sufficiimus : sunt enim et in Græco textu, nullo quod sciām, codice dissentientes : ὁ διαιρῶν συντριψμὸν ἐπὶ ῥαχὴν, καὶ τελαπορίαν ἐπὶ ἔχυρωμα ἀπέργων.*

^b *Post Victorium sufficiimus hic verbū scire, quod illi Brixiani codices subministrarunt, et cuius*

A *Dominus Deus exercituum nomen ejus, ipse est Creator Arcturi qui Hebraice חַמָּה (חַמָּה) dicitur, et a Symmacho et Theodotione, εἰς πλεύσας vertitur, quem vulgo Bootem vocant : quodque sequitur, Orion, qui Hebraice dicitur חָסִיל (חָסִיל), Symmachus absolute stellas, Theodotio interpretatus est vesperum : Hebreus autem, qui nos in Scripturis sanctis eruditus, chasil interpretari putat splendorem, et significare generaliter astra fulgentia. Quando autem audiimus Arcturum et Orion, non debemus sequi fabulas poetarum, et ridicula ac portentosa mendacia, quibus etiam cœlum infamare conantur, et mercedem stupri inter sidera collocare, dicentes (*Aeneid. lib. I et III*) :*

*Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones :
Armatumque auro circumspicit Orion :*

B Sed b scire Hebreæ nomina, quæ apud eos aliter appellantur, vocabulis fabularum 289 gentilium in linguam nostram esse translatæ, qui non possumus intelligere quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ usu didicimus et errore combibimus. Unde et in Regum volumine RAPHAIM (רָפָהִים) Hebreum, Græci titanias transtulerunt : quæ apud ethnicos celeberrima fabula est, ex qua c in laudes deorum scribunt γεραπομαχίας, et tela Typhoea, et impositum Enceledo Ætnam montem, de cuius motu [Al. ad motum] Trinacria contremiscat. Iste autem Deus creator omnium, qui facit Arcturum et Orionem, noctem in diem et diem in noctem commutat, et aquas maris amarissimas æthereo calore suspensas excolat, et eliquat in dulcem pluviarum saporem, instar medicinalis cucurbitæ, quæ calore superioris gyri, humorem et sanguinem sursum trahit : ex quo discimus unde sint pluviae. Quodque sequitur : *Qui subridet vastitatem super robustum, ad præsens tempus revertitur, et est ordo : Qui Creator est omnium, comminatur etiam captitatem super Samariam, et depopulationem super potentem adferit : quoniam convertit in absinthium judicium, et justitiam relinquit in terra. Ubi nos diximus, qui subridet, Aquila Interpretatus est, ὁ μεδιῶν. Proprie autem μεδιῶνa dicitur, quod nos subriditionem possumus appellare, quando quis irascitur, et apertis paululum labiis subridere se simulat, ut ira ostendat magnitudinem.* Dicamus et juxta LXX. Deus in excelso facit judicium, quando judicat veritatem, et reddit unicuique secundum opus suum : et omnis qui imitator et filius ejus esse desiderat, et esse perfectus, sicut Pater ejus perfectus est, qui moratur in coelo (*Matt. v*), facit in excelso judicium, et non imitatur eum

defectu mancus erat atque imperfectus sensus.

^c *Claudianus de Gigantomachia opus reliquit, quod imperfectum ad nos pervenit. Vide Macrobius lib. I Saturnal. cap. 20. MART. — Hoc inscripsit titulo suum poema Claudianus, cuius pars bona desideratur. Eum Hieronymus in commentariis in cap. Isaiae xxvii laudat : Pulchre quidam poeta in Gigantomachia de Encelade lusit :*

*Quo fugis, Encelade ? quascumque accesseris oras,
Sub Jove semper eris.*

judicem, qui Deum non timebat, et hominem nos verebatur, et perversitate judicii, sententiam suam non levabat ad celum, sed ad humilia destrahebat (*Luc. xviii.*). Quodque sequitur: *et justitiam in terra posuit*, iuxta illud debemus accipere, quod dederunt nobis Christum justitiam suam, et non projecterit eam: sed deposuerit in terram, ut, omni iniquitate superata, nos de terrenis caelestes facheret. Ego puto ex hoc loco etiam gentilem poetam suratum **290** fuisse, qui de rusticorum simplicitate et beatitudine edisserens, intulit:

Extrema per illos

Justitia, excedens terris, vestigia fecit.

Quod autem dicunt, faciens omnia atque transformans, uno verbo Arcturum et Orionem comprehendunt, negligentes proprietatem nominum in Graecum transference sermonem. Transformat autem Deus omnia, quando facit de terrenis ecclesia, et homines Angelorum donat similitudine: quando luna solis fulgere rutilabit, et sol habebit lumen septuplum, quando animalis, et infirmus et corruptibilis homo transformatur in spiritualem et robustam et in incorruptum, mutans gloriam, non naturam: quando intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, et implebitur quod scriptum est: *Alia gloria solis, alia gloria lunae, alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in claritate: sic et resurrectio mortuorum* (*I Cor. xv, 44*). Quando omnis creatura liberabitur de servitute corruptionis in libertatem glorie filiorum Dei. Iste Deus qui cuncta transformat, etiam umbram mortis instat in lucem (*Luc. i*): quando hi qui sedebant in tenebris et umbra mortis, viderunt lucem magnam, et qui erant filii noctis et tenebrarum, facti sunt filii lucis, et filii diei. Ista est Deus qui etiam diem veritatis in tenebras: eorum diem qui dixerunt: *Crucifige, crucifige eum* (*Joan. xxx, 6*), aufer de terrae talam: quando ab hora sexta in typum Iudaicum exercitatis dies in noctem versus est. Et non solum secundum litteram, sed etiam secundum altiorum intelligentiarum, lux quae ois eriebatur in Legi et prophetis, versa est in tenebras, ignorantibus, quid legant, quid audiant, ut impletatur de illis quod scriptum est: *Obscurerunt scuti eorum ne videantur: et dorsum eorum semper incurva* (*Psal. lxviii, 24*). Iste Deus vocat ad se aquam maris, et effundit eam super faciem terre, de peccatoribus justos faciens. Ad quod exponendum, unum tantum studio brevitatis ponamus exemplum. Paulus apostolus quasi turbo violentus et seva tempestas, et tamen *[At. tumentibus]* maris gurges persecutus, et opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus a Domino, effusus est super **291** faciem universae terre, ut prædicaret Evangelium de Ierosolymis usque ad Illyricum, et redificaret non super alterius fundamentum, ubi jam fuerat prædicatum (*Rom. xv*); sed neque ad Hispanias tenderet, et a mari Rubro, immo ab Oceano us-

A que ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum et solem justitiae, do quo legis: *A aurum certe egressio ejus, et occurans ejus neque ad summum ejus* (*Ps. xviii, 7*), ut ante eum terra desiceret, quem studium praedicandi. Iste Deus et contritionem dividit super fortitudinem, ut eos qui male fortis sunt, imbecilles faciat, et imitari possint Apostolum dicentem: *Quando infirmus sum, tunc fortior sum* (*H Cor. xiv*). Nam et illi huius aetati prudenter sunt filii lucis in generatione sua (*Luc. xxvi*). Fortitudo corporis, imbecillitas animae est: et rarus anima fortitudo, imbecillitas corporis est. Igitur Dominus qui omnis ratione dispensat, et vero facit cuncta judicio, dividit contritionem super robustum inimicum, ut inducat misericordiam super maledictionem, quae se erigit contra scientiam Dei. De qua et in Proverbii legimus: *Civitates robustas ingressus est sapiens, et destruxit munitionem, in qua confidabant impi* (*Prov. xxi, 22*). Hoc et ad omnem quidem fortitudinem saccularem; sed propriè contra hereticos facit, qui argumentis et sophismatibus, et arte dialectica, dogmatum falsitatem roborare conantur. Sed destruit eum sapientia vir, et Dei adjutus auxilio, omnem munitionem ostendit esse vanissimam, ut indicat super eam miseriam, et inclinata superbia, posse cum Apostolo dicere: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (*Rom. vii, 24*)?

(Vers. 10.) *Odio habuerunt in porta corripientes, et loquentem perfecte abominati sunt.* LXX: *Odio habuerunt in portis arguentem, et verbum sanctum abominationis sunt.* Hi super quos Deus subridet vanitatem, et assert in eis populationem, qui in male robusti sunt, et ad opprimentem potentes, odio habuerunt in porta, id est, in judicio corripientem: vel me, vel alios prophetas, qui ad eos resiunt, et loquentem perfecte, sive verbum immaculatum, ut interpretatus est **292** Symmachus, aut sermonem sanctum, ut Theodosio et LXX transcriuerunt. In porta autem, juxta veterem Judaici morem, populi suisse judicia, et saepe legimus, et crebro interpretatione sumus, ut non agricultor ad causam veniens, frequentia civilatis et novo terrarentur aspectu, nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectione quereretur jumentorum. Hoe juxta litteram dixerimus. Ceterum grande pecuniam est odire corripientem, maxime si te non odio, sed amere corripies, si solus ad solum, si assumptione fratre altaro, si postea praesento Ecclesia, si non studio destrahendi, sed emendationis tua videatur crimen ingerere (*Math. xviii*). Duplices portas, mortis et vitae, vitiorum atque virtutum, saepe in Scripturis legimus, ut illud in Psalmis: *Qui exaltas me de portis mortis, et annuntias omnes laudationes tuas in portis filie Sion* (*Isai. ix, 16*); haud dubium quin Ecclesiam significet excelsus ^a mons Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalēm caelestem, et multitudinem angelorum: et Ecclesiam

^a Ita ad Brixianos codices Victorius restituit, cum tamen et nostri mss. et libri alii in accusandi casu preferant excelsum montem.

primis eorum, qui scripti sunt in capitulo. Qui in portis Sies fuerit exaltatus, portas mortis tibi non poterit, de quibus Propterea Dominus loquens ait: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam tuam: et portas inferi non preualebunt adversus eam (Matth. xvi. 18). Portas virtutis manifeste in alio psalmo discimus: Aperite mihi portas justitiae: ingressus in eas confiteretur Domino. Haec porta Domini: iusti intrabunt in eam (Ps. xvi. 19). Denique et Sapientia in portis civitatis confidens dixit: Quanto tempore innocentem obtinueri justitiam, non confundentur (Sapien. vi. 11). Ego portas civitatis, hoc est, animas credentis in Christum, puto esse virtutes, per quas ad credentes Christus ingreditur. Et quia non est scriptum in quibus portis oderint corripientes, utrum in malis, an in bonis, nos ad utrumque referamus. In vitiis portis stantes peccatores arguit propheta, et idcirco detestationi habentur ab eis. Aut certe ipse propheta stat in portis initiaque virtutum, et odio habentur ab his, quos corrigit, nec sufficit peccatoribus odisse in portis arguentem, sive corripientem. 293 nisi verbum sanctum abominantur quod de ejus ore profertur. Qui enim non recipit prophetam, non recipit eum qui misit illum (Matth. x.). Si autem verbum sanctum, vel qui perfecte loquebatur, abominantur (porro verbum sanctum Dominus est Iesus, de quo dicitur: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem [Ps. xv. 10]), omnes Judaei dicentes anathema Iesu, verbum Dei abominantur, quod et perfectum et sanctum et immaculatum est. Abominationem enim peccatori est pietas. Quidquid autem de Judaeis diximus, tam ad ethnicos quam ad hereticos referri potest, quorum alii omnes Scripturas sanctas abominantur, in quibus verbum Dei est: alii dum perverse intelligunt quod legunt, abominationem ponunt in domo Dei.

(Vers. 11 seqq.) Idcirco pro ea quod diripiebatis pauperem, et prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, et non habitabitis in eis. Vineas amantissimas plantabis, et non bibetis vinum earum; quia cognovi multa scelera vestra, et fortia peccata vestra, hostes justi, accipientes munera, et pauperes in portis degredientes; ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. LXX: Preterea quia a pugno percutiebatis pauperes, et munera electa accipiebatis ab eis, domos dobatis lapidibus ædificatis, et non habitabitis in eis. Vineas desiderabiles plantabis, et non bibetis vinum earum; quia ego cognovi multas impietas vestras, et fortia peccata vestra: concubantes justum, accipientes commutationes, et

^a Non sernenda Cisterciens. ma. lectio mortis, pro inferi: nam et de portis mortis superior est sermo, et quod in Graeco est γένος vocabulum, pro morte. ^b Græcis poetis aliquando sumi, non ignoramus.

^b Martian., considerans, refragantibus nus. et Græco δαρπόνεα.

^c Victor. minori numero, munus, ad Vulgatam edit. ipsumque Hieronymum ubi ait, Nos munus diximus.

^d Hic quoque vocem pugno ms. Cisterciens. latet.

pauperes in portis declinantes: ideo qui intelligis, in tempore isto cilebis, quia tempus malum est. Ne forsitan putaret Israel quod propter solam idolatriam hostiliter tradiceretur ad paucum, jungit et cetera, quia, amissa veritatis religione, commiserit. Diripibatis, inquit, pauperem ut ab eo tolleretis, qui [Al. que] vicini necessaria vix habebat, et quidquid pretiosum videbatis et pulchrum, vestris usibus tradebatis. Unde et ex prelio eorum, quæ rapiebatis et tollebatis a paupere, domos quadro lapide ædificatis, ut spoliante homines, 294 parietes marmoribus vestiretis, quas quia ædificatis de rapinis, et non solum mansio[n]i ei tecto, quod exigit humana fragilitas, sed pulchritudini et deliciis præparatis, repentina captivitate, vel morte subtracti, non habitabitis in eis. Viveas quoque amantissimas futuri potibus providentes plantatis, et non bibetis ex eis vinum, quia ego universa sclera vestra et peccata cognovi, et peccata fortia, quæ meam iracundiam provocarunt. Qui estis hostes justitiae, siue omnis justi, et accipitis munera, et pauperes in judicio deprimitis. Ideo qui pauper et prudens est, cum redemptum judicem viderit, tacebit in tempore illo, quia tempus malum est. Vel certe ita intelligendum: quid prodest nunc vicina captivitate vestra enumerare peccata, cum iam nullum remedium sit, et muros urlium vestrarum hostilis cingat exercitus? Possimus hoc ipsum et de hereticis dicere, qui diripiunt pauperem, sive stricta manu percutiunt caput ejus, hoc enim Græce significat κατεγορούμενος, juxta illud quod supra legimus, percutientes in capite pauperem. Non enim percutiunt heretici nisi pauperem, qui sustinere non potest comminationem: nec in aliis membris, sed in principali cordis et in fidei veritate. Pauperes reor qui simplici contenti fide, hereticorum malitia non valent respondere. Sed et quidquid boni operis in Dei munera præpararunt, nisi adversarii restiterint, perdeant [Al. perderent] tempore pugnae atque certaminis: qui adversarii compositione structuraque verborum ædificant sibi domos, ut tuli maneant et securi. Sed non habitabunt in eis, cum ab ecclesiasticis viris destructæ fuerint atque subversæ. Et non solum domos ædificant, verum etiam amantissimas quoque et desiderabiles plantant vineas, ut Christi mysteria mentiantur; sed non habent ex eis vinum, nisi quod est furor draconum insanabilis. Exspectavit enim Dominus, ut istæ vineæ afferrent fructus, et non attulerunt uvam, sed spinas vel labruscam: nec judicium, sed clamorem, quo contra Deum

^e Pro redemptum, quod ex mss. Palatino ac Cisterciensi repositorius, Martianæs retinquit furentem. Notatum vero pridem fuerat Victorio, exponi illa verba: Hostes justi accipientes munera: Verum, inquit, quia iudei manus accipiens redemptum dicunt, pro furentem, redemptum nos emendavimus, septem Florentiæ codicium ope, quam expeditationem germanam esse constat ex ipsomet Hieronymo, qui inferius ita scribit: Pauperes quoque oppresserunt, ut contra iudicii sententias, prelio sententiam venderent.

suum insano **295** ore blasphemant. Ideo autem non habitabunt in domibus suis, et non bibent vinum earum quas plantaverant, vinearum, quia cognovit Dominus multas impietas eorum. Hic cognitio, non juxta illud intelligenda est quod alibi legimus : *Cognovit Dominus eos qui ejus sunt* (Il Tim. ii, 19), sed quod nihil Deum lateat, et omnia peccantium secreta cognoscat. *Cognovi*, inquit, *multas impietas* : quae non solum multæ, sed et fortes sunt, et opprimentes, sive conculcantes ipsam justitiam, vel eum qui justus est. *Et accipitis*, inquit, *commutationem* : ^b pro qua omnes similiter ἔδασμα, id est, propitiationem transtulerunt : nos munus diximus ; ^c ἀλλαγμα autem juxta idioma Scripturarum pretium dicitur, quod in Evangelio quoque legimus : *At quam dabit homo commutationem pro anima sua* (Matt. xvi, 26) ? Pauperes quoque in portis declinaverunt : sive ut Symmachus interpretatus est, oppresserunt, ut contra judicii veritatem pretio sententiam venderent, incurentes in illud quod scriptum est : *Munera excæcant oculos etiam sapientium* (Deut. xvi, 19). Quæ accipiunt hæretici, ut austeriorum Scripturarum, quæ peccatoribus tormenta denuntiant, vertant in beatitudinem : et cum divitibus prospera quæque promittant, tantum apud pauperes truculenti sunt et severi. Quando igitur vir ecclesiasticus et prudens atque intelligens multas impietas in ea, quæ vocatur domus Dei, esse cognoverit, et non solum multas, sed et fortes, et quæ opprimere possint justitiam, et intantum doctorum rabiem processisse, ut accipient pretium in judicio, et omnia pro muneribus faciant, pauperes quoque devitent in portis, et audire contemnant : taceat in illo tempore, ne det sanctum canibus, et mittat margaritas ante porcos (Matt. vii), qui conversi conculcent eas, et imitetur Jeremiam dicentem : *Solus sedebam : quia amaritudine repletus sum* (Jer. xv, 17). Et illud in Psalmis : *Singularis sum ego donec transeam* (Is. cxi, 10).

^a Tres mss., conculcantes justum, vel ipsam justitiam.

^b Hanc Hieronymi sententiam imperitissime depravarunt Erasmus et Marianus legentes, contra fidem mss. codicum, *pro qua commutatione omnes similiter ἀλλαγματα*, id est, *propitiationem transtulerunt*, etc., et impingentes S. Doctori imperitiam linguae Græcae, quasi nescivisset ἀλλαγματα significare *preia et commutationes*, non *propitiationem* quæ ἔδασμα dicitur, ut optime noverat, juxta omnium exemplariorum manuscriptorum lectionem, quam ego restitui. MART.

^c Sic vertunt LXX, verum ipsum tacet Græcum verbum alter Palatin. ms. legitime munus diximus, quod juxta idioma. etc. ¹

^d Addiunt duo Palatini mss. id est pietatem, quæ duo verba in suis quoque exemplaribus cunctis Victorius reperit : faciunque adeo, ut præcedens vox Graeca ἐπιτάχος, quæ pietatem, probitatemque significat, tametsi parum in usu est, hic obtinuerit præalia, ἐπιτάχος, quam nos in Cisterciensi, ille in Brixiano uno legit ms. Præterea, inquit, videtur Hieronymus, agipsum explicare in primam sententiam, *et Nam fectionem de pietate magis tueri*, dum statim insert : *Odit malum, qui non solum vo-*

A 286 (Vers. 14, 15.) *Quærite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit Dominus Deus exercitum vobiscum sicut dixistis : Odite malum, et diligite bonum, et constituite in portis judicium, si forte misereatur Dominus Deus exercitum reliquias Joseph. LXX : Quærite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit sic Dominus Deus omnipotens vobiscum, sicut dixistis : Odio habuimus mala, et dileximus bona, et reddite in portis judicium, ut misereatur Dominus Deus his qui reliqui sunt de Joseph. Dicitis Deum esse vobiscum, quia sitis filii Abraham; audite quod sequitur : Si filii estis Abraham, opera patris vestri facite (Joan. viii, 39). Quæ sunt opera patris vestri Abraham? Diligite bonum, et non malum. Grande peccatum est, non solum facere malum, sed et diligere. Multi peccant, B et expleto voluptatis ardore, mordentur conscientia sua, et poenitet eos peccati sui. Qui autem non solum non dolet se fecisse quod malum est, sed in suo scelere gloriatur, iste implie illud quod scriptum est : *Peccator cum venerit in profundum impietatis, contemnit* (Prov. xviii, 3). Quærite ergo bonum, et non malum. Si enim quæsieritis bonum, in eo quod quæsieritis bonum, statim repellitis malum. Numquam autem quæreretis bonum, nisi prius repelleretis malum, implentes verba Psalmistæ dicentis : *Declina a malo, et fac bonum* (Ps. xxxvi, 27). Cumque quæsieritis bonum, et vitaveritis malum, tunc vivetis in eo qui dicit : *Ego sum vita* (Joan. xiv, 6). Bonum quærit, qui credit in eum qui in Evangelio loquitur : *Ego sum pastor bonus* (Ibid., x, 11). Repellit malum, qui fugit eum de quo scriptum est : *Mundus in maligno positus est* (I Joan. v, 16). Et in oratione Dominica dicit : *Libera nos a malo* (Matt. vi, 13). Cumque quæsieritis, inquit, bonum, et non malum, et vixeritis, tunc erit Dominus Deus exercitum vobiscum, sicut dixeratis ideo eum esse vobiscum quia nati essetis de Abraham. Nec sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπιτάχος habeatis in **297** utroque, ut primum odi-*

luptate non vincitur, sed odit opera voluptatis. Et diligit bonum qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est; sed idcirco quia bonum est. Nobis nihilosecius ἐπιτάχος magis placet, quæ vox accessionis, sive additamentum significat, eaque utitur persæpe Hieronymus, ut incrementum in agendo atque intentionem noteat. Sic in comment. in Ezechiel. cap. xviii, de decima quinta sententia : Judicium verum fecerit inter virum et virum, sine proximum suum. Quod, inquit, videtur idem sonare quod primum, ubi scriptum est : Si fuerit justus, et fecerit judicium; sed addita veritate judicii, quod facit inter virum et virum, sive proximum suum, ἐπιτάχος cernitur habere virtutem. Id genus alia passim occurunt loca. Porro sensus longe concinnior, ac exterior. Non sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπιτάχος habeamus in utroque, id est ordinem atque incrementum ad utriusque respectum, ut primum oderimus malum (odisse enim plus est quam non quærere), deinde diligamus bonum. Haec profecto est quam ἐπιτάχος vocal, nullusque dubito hunc præ illo sensum lectoribus probatum iri. Unum interim in textu mutamus ad mss. auctoratem, oderitis pro odiatis.

ritus malum, deinde diligatis bonum. Odit malum, qui non solum voluptate non vincitur, sed odit opera voloptatis : et diligit bonum, qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est; sed idcirco quia bonum est, ut mercedem boni operis habeat conscientiam suam [Al. conscientia sua], et dilectionem quam erga bonum possidet. Unde et apostolus : *Hilarem*, inquit, *datorem diligit Deus* (Il Cor. ix). Non enim omnis eleemosyna placet Deo, nisi quæcum hilariitate profertur. Cumque oderitis malum, et dilexeritis bonum, constituite in portis judicium, de quo supra dictum est, ut, iniuriate expulsa, veritas redeat. Et si feceritis hoc, forsitan miserebitur Dominus Deus omnipotens residus Joseph ^a de tribu Ephraim et de decem tribubus, et captivitatem evadere poterunt. Quæ omnia possunt et hæreticis coaptari, ut deserto errore, quem finixerunt, redeant ad Ecclesiam, et oderint priora dogmata, diligentque in Ecclesia Domini veritatem, et judicium verum exerceant in portis viatorum et virtutum, relinquentes illas, et ad has transeuntes, et sperent misericordiam qui ex fauibus diaboli evadere quiverint. Juxta LXX autem ordine commutato, sic manifestior lectio præsentis capituli reddi potest : Quomodo dixistis, odio habuimus mala, et dileximus bona, sic quærите bonum et non malum, ut vivatis, et sicut Dominus Deus omnipotens vobiscum, et reddite in portis judicium, ut misereatur Dominus Deus omnipotens reliquias Joseph.

(Vers. 16, 17.) Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator : In omnibus plateis planctus, et in cunctis quæ foris sunt dicetur vœ, vœ. Et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere. Et in omnibus vineis erit planctus : quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus. LXX : Ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens : In cunctis plateis planctus : et in omnibus viis dicetur vœ, vœ. Vocabitur agricola ad luctum, et ad planctum hi qui sciunt lamentationem, ²⁹⁸ et in omnibus viis planctus : quia pertransibo per medium tui, dicit Dominus. Præcepi ut quæreretis bonum, et non malum, ut viveretis, easque Dominus vobiscum. Et iterum intuli (ne semel tantum vos monitos diceretis) : Odio habete malum, et diligite bonum et restituite judicium in portis, qui odio habuistis in porta corripiantem, ut misereatur Dominus reliquias Joseph : et quia facere noluitis, mea præcepta calcantes, et vertistis ad me scapulam recessentem : ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens, qui est exercituum Dominus : ubique planctus, ubique mœstitia. Agricolæ vocabuntur ad luctum, et qui sciunt more provinciæ præcinere ad concitandas lacrymas vocabuntur, ut nequaquam in omnibus plateis, sicut supra dictum est, sed in vineis sit planetus atque luctus ; ubi quondam fuit materia lætitiae, sit origo lacrymarum. Et hæc omnia

A flent, quia pertransibo, inquit, in medio tui. Verbum Hebraicum, *pertransibo*, quo eorum lingua dicitur ZEBOR (זְבֹר), quoties in Scripturis sanctis ex persona Dei ponitur, pro poena accipendum, ut nequam apud eos maneat ; sed pertranseat ac relinquit. Unde et in aliis locis secundum interpretationem Aquilæ, quando irascitur Deus, furorem suum et iram ἀνερθετίαν ^b vocat, quæ omnia referri possunt ad hæreticos, ut quia illa et illa quæ justa sunt, facere noluerunt, sit in omnibus plateis eorum luctus. Lata enim et spatiovia quæ dicit ad mortem (Matth. vii) : singulique hæreticorum et gentilium in sabulis suis atque fragmentis habent plateas, quibus consequenter infertur : Et in cunctis quæ foris sunt dicetur, vœ, vœ. Qui enim in Ecclesia fuerint, non audiunt vœ, quod pœnatum ultimum est ; sed si forte peccaverint, sumetur super eos lamentum. Ideo autem foris sive in omnibus viis dicetur, vœ, vœ : quia non habent unam viam quæ dicit ad vitam, et quæ via regia est, sed pravas atque perversas, et declinantes ad dexteram ac sinistram, dum ²⁹⁹ non audiunt Dominum dicentem : Ne sis justus multum. Et : Perversæ sunt viæ, quæ a sinistris sunt. Incurruntque in duplex vœ, carnis et spiritus, præsentis sæculi atque futuri. Cum econtrario ecclesiastici audiunt : Gaudete, iterum dico, gaudete (Philip. iv, 4). Sed et agricola vocatur ad luctum (habent enim hæretici agricolas suos, in quorum arvis tribuli nascuntur et spinæ), et ad planctum vocantur qui norunt plangere, vel sua, vel aliena peccata ; quanquam et hæc in bonam partem possimus accipere, ut vir ecclesiasticus et potens ad pœnitentiam provocare, imitetur Dominum suum dicentem : Lamentati sumus, et non planxit (Luc. vn, 32), et plangat hæreticos [Al. hæreticum], sicut Saulem regem Israel planxit quondam Samuel (I Reg. xv). Et Apostolus lugere se dicit super eos qui non egerunt pœnitentiam (Il Cor. xii). In omnibus quoque vineis erit planctus, quia vineæ Sodomorum vineæ eorum. Et pro vino lætitiae, quod lætitiat cor hominis, attulerunt vinum draconum et furorem aspidum insanabilem. Et hæc universa patientur ; quia pertransibit per medium eorum Dominus, ut non habitet inter eos, nec dicat : Habitabo in eis, et in ambulabo. Et : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem D sæculi (Matth. xxviii, 20).

(Vers. 18-20.) Vœ desiderantibus diem Domini, ut [vulg. ad] quid eam vobis ? Dies Domini iste tenebrae, et non lux : quomodo si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordet eum coluber. Numquid non tenebrae dies Domini, et non lux ? caligo, et non splendor in ea ? LXX : Vœ desiderantibus diem Domini, ut quid hanc vobis diem Domini ? Et ea est tenebrae, et non lux. Quomodo si fugiat homo a facie leonis, et incidat in eum ursus, et introeat in domum

hæc significatio verbo זְבֹר, transibo, quod pœnam significat, eo quod ira Dei non permaneat in eo quem tangit, sed pertranseat, ac derelinquet.

^a Cisterciens. juncto altero Palatin. ms. : Joseph, qui de tribu, etc. ; et mox, potuerint ; al., poterint.

^b Victorius ait, id est, dilationem : respondetque

et iniuriantur manibus suis super parietem, et mordetis eum coluber. Nonne tenebrae dies Domini, et non lux? et caligo, et non habet splendorem. Ne de tribu Iuda Theocrites propheta omnino homines tribus suae negligere videretur, et ad decam laetitia tribus conferre sermonem, ad utrumque regnum; huc est, Iudam et Israel aunc dirigit sermonem yaticijii, quod ex multis **300** quidem aliis, sed præcipue ex eo quod sequitur: Væ qui opulentis estis in Sion, et confiditis in monte Samaria, intelligi potest; Væ igitur Iudei Israeliisque dicentibus: Veniat dies, veniat prædicia captivitas, dummodo quod promittiunt per prophetas, etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captivitatis injuria, quantum boni in his qua post captivitatem Dominus pollicetur: quibus prophetæ respondit, frustra eos quod longo tempore post futurum est, in adventu Filii Dei post septuaginta annos captivitatis Babylonie præstolari, quos vastitas atque pauperies et infumrabiles miseriae consequentur. Fugientibus enim, inquit, a facie Nabuchodonosor leonis, occurreret Asuerus^b sub quo Esther narratur historia, sive, delecto Assyriorum et Chaldaeorum imperio, Medi, Persæque consurgent, Cumque, regnante Cyro, fuit reversi, et præcipiente Dario, cœperitis edificare domum Domini, et omnem fiduciam habueritis in templo: ita ut requiescatis in eo, et lassas manus super parietes inclinetis: tunc veniet Alexander rex Macedonum, sive Antiochus cognomento Ἐπιφενες, qui moretur in templo, et vos instar colubri mordet, nequaquam foris in Babylono, et in Susia, sed intra terminos terræ sanctæ [Al. vestræ]. Quibus rebus probatur, diem quam concupiscitis, non esse lucis et gaudii, sed tenebrarum atque tristitia. Hæc juxta historiam breviter diximus, ne penitus Judiorum opinionem relinquemus intactam. Ceterum nulli dubium est, omnes nostros diem tenebarum, diem intelligere judicii, de qua scribit et Sophonia; Juxta est dies Domini magnus, et juxta est et velox nimis: vox diei Domini amara et dura (Sophon. 1, 14). Et Isaïas: Ecce dies Domini inseparabilis venit, furoris et iræ, ponere orbem terrarum desertum, et peccatores perdere ex eo (Isai. xiii, 9). Simulque debeat copia confidentia superborum, qui, ut apud homines justi apparet, solent diem exspectare judicii, et dicere: Utinam veniat Dominus, utinam nobis licet dissolvi et esse cum Christo (Philip. 1), iunctantes Pharisæum qui in Evangelio loquuntur (Lvc. xviii, 11, 12): Deus, ago gratias tibi, quia non sum sicut ceteri homines, **301** raptiores, injusti, adulteri, et sicut hic publicanus. Jejuno bis in sabbato: decimas do omnium

^a Tres mss., dirigit yaticium, quod, etc., et paulo post, etiam restitutio consequatur.

^b Interserit Victorinus vocem ursus, quam hic necessariam vult esse, cum exprouat ea prophetæ verba: Quomodo fugial vir a facie leonis, et occurrerit ei ursus. Brixianus miss. eam illi subministrarunt: nostri non ita.

^c Una littera Ianum fecit errorem Mariano, ut putaverit Hieronymum edidisse Commentarios in

quæ possideo. Ex hac enim ipso quod dies Domini desiderant, et non perfumescent, digni supplicio iudicantur, quia nullus hominum absque peccato est, et pater immundus sunt coram eo (Job. xxv). Et conclusit omnia sub peccato, ut omnium misericordias [Al. misericordiarum] (Galat. iii). Cum igitur nemo possit de Dei iudicatore judicari, et de otioso quoque verbo reddiijuri simus [Al. sumus] rationem (Matth. vii); et Job quotidie pro filiis suis obfuscerat hostias, ne quid fuisse personam contra Dominum cogitarent (Job. 1), quia temeritas est audire eam Coriathis: Sine nobis regnat [Al. regnatis]: atque nunc etiam regnare, ut et nos vobiscum regnaremus (I Cor. iv, 8). Carte si ens etiam propria conscientia non remiseret, debuerant iusti Paulum dicentem: Quis scandalizatur, et ego non eror (I Cor. ii, 29)? et pro omnibus esse solliciti, ne, quasi amatores eui, et ipsi regnent, aliorum tormenta desiderarent [Al. desiderent]: quomodo si quis veli capi patriam suam urbemque subveri, ut solus amicitia victorum perfruantur. Solemus in angustiis et tribulationibus dicere: Utinam milii licet exire de corpore, et speciali hujus miseriis liberari, nescientes quia quādiū in hac carne versamur, bahemus locum penitentiae: si autem recesserimus, audiemus illud Prophetæ: In inferno autem quis confitebitur tibi (Ps. vi, 6)? Ita est sancti tristitia, quæ ducit ad mortem, quæ Apostolus non vult perire cum qui cum uxore patris fuerat fornicatus (I Cor. v), quæ et Judas perire infelix, qui abundantiori absorpius tristitia, proditioni homicidium copulavit (Math. xxvi), et homicidium omnibus pejus homicidiis: ut ubi putabat remedium, et mortem suspendit finem malorum, ibi leonem et ursum et colubrum reperiret. Quibus nominibus videntur mihi significari vel diversa supplicia, vel ipsæ diabolus, qui recte et leo et ursus et coluber appellatur. Cumque nos putaverimus Isaiam audire dicentem: Vade, populus meus, inde cubicula tua: clande ostium, abecondere pusillum donec transeat ira Domini (Isai. xxvi, 20), et esse quasi in domo nostra, quasi in inferno requiescere: tunc mordebit nos coluber qui in praesenti loco Nabis, in Job appellatur Leviathan. ^d De cuius **302** natura et terrore multiplici plenius in ipso volumine discimus. In caligine autem et tenebris quæ contraria sunt luci et splendori, tormentorum diversis explicatur.

(Vers. 21, 22.) Odi et projici festivitates vestras, et non capiam odorem certuum vestrorum. Quod si adulterialis [Vulg. obtuleritis] mihi holocausta et munera vestra, non accipiam, et sola pinguium restitu-

Job, quia hic legebat, plenius in ipso volumine discimus. Vide admonitionem nostram in expositionem libri Job, tom. III in appendice. Nos autem e duabus antiquis codicibus mss. restitutus genuinem lectiōne discimus, quæ argumenta nostra roboret adversus Marianum Victorium. MARI.

^d Vide Admonitionem, quam interlineari in Jobum Expositioni præfiximus in Appendice tom. III, pag. 825.

rum non respiciam. LXX : *Odit habui et repuli fedi-
tates [Al. solemnitates] vestras, nec odorabor in con-
ventionibus vestris. Et si obtuleritis mihi holocausta et
sacrificia, non suscipiam, et salutare presentiae vestrae
non respiciam :* Proprie hoc contra tribum Juda dicitur, et eos qui ex Israel ad Dei ceremonias com-
migrarant, et nihilominus non recedebant de excel-
sis, colebantque idola, et peccatorum magnitudine
Dei sacrificia polluebant. Numquam enim reor quod
de oblationibus vitulorum, quas offerebant in Dan
et Bethel, dixerit : *si obtuleritis mihi holocausta et
manera vestra, non suscipiam.* Odit autem Deus et
non solum odit; sed et projicit festivitates eorum,
qui fugiunt leonem et incurrit in ursum, et ingre-
diantur domum, et a serpente mordentur, quia non
celebrant festivitates Dei, sed festivitates suas, di-
cente Domino : *Odi et projici festivitates vestras.* Et
bujuscemodi hominum conventum odoremque non
suscepit, nec habet in odorem bona fragranteria, et
omnia eorum manera detestatur, et pinguissima
vota non respicit. Quod quidem non solum illius
temporis hominibus, sed et nobis accidet, si simi-
lia detinquamus, et da rapinis et porjuriis seculibus-
que quiesca , Deo nos putemus offerre, et nostra
peccata redimere, cum legerimus Zacheum quid-
quid rapuerat in quadruplum reddidisse, et de his
qua bene quiescerat, median obtulisse substantiam
(Luc. xix). Neque enim quod male quis situm erat in
Dei donaria poterat offerre, nisi prius dominis suis
redderet, et postea impleret quod scriptum est :
Honora Dominum de justis tuis laboribus (Prov. iii, 9); et : *Redemptio animae viri proprias divitiae* (Prov.
xiii, 8) : de mercede enim meretricis Dens vota non
suscepit (Dent. xxii). E contrario justus dicere po-
test : *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conse-
cute tuo* (Psal. cxl, 2). Quae oratio Judae proditori
versa est **303** in peccatum : non enim habebat be-
num odorem; sed opere loquebatur : *Putruerunt, et
corruption sunt cicatrices meas, a facie insipientiae meas* (Psal. xxvii, 6). Quae omnia et de haereticis di-
cere possumus, qui dum fugiunt leonem, incurvant
in ursum, et ingressi domum, quam putant Ecclesiam
Dei, inquitur parietibus, quos ipsi fecerunt, et a serpente mordentur, quorum lucem et diem te-
nebrae eripiunt et caligo, ita ut palpabiles tenebras
sint, et interficiantur primitiva eorum. Horum Deus
odit sacrificia, et a se projicit, et quotiescumque
sub nomine Domini fuerint congregati, detestatur
focorem eorum, et claudit narres suas. Odisse autem,
et projicere, et non odorari, humana loquitur simili-
tudine, ut nos affectum Dei, nostris sermonibus
cognoscamus. Et si obtulerint holocausta, ^a aut vi-
deantur jejunare, dare eleemosynas, pudicitiam pol-
leeri, quae holocausta sunt vera, non ea suscipit
Dominus, nec dignatur aspicere pinguissimas ho-
stias eorum. Non enim sacrificiorum magnitudinem,
sed offerentium merita causasque dijudicat. Unde

^a Victorius ad Brixian, codd. Martian. retinuit ut
videantur, etc.

A et vidua, quae in Evangelio (Luc. xxi) in peribonam
duo misera miserat, omnibus a Salvatore preler-
tar, qui vota pinguissima et hostias mediujllares et
offerre credebant, de multa gantes parum : cum illa
totum quod habuit, obtulisset. Manifestus et verius
hac post adventum Domini dicuntur populo Iudeo-
rum, qui destrucio templo et altari, hostias offerre
se credunt : quorum Deus odit et projicit festivita-
tes, et non capitulo odorem hostis eorum, quando con-
gregati dicunt : *Crucifige, crucifige Iacob* (Iohann. xix, 6); et : *Sanguis ejus super nos et super filios
nostros* (Matth. xxvii, 25). Et si obtulerint holocausta
in synagogis, et munera in concilis salantes, et vota
pinguissima, non ea respicit Dominus, sicut non
respexit munera Cain (Genes. iv). Qui bene quidem
unum Deum colunt, et regla offerunt; sed in ea
non respiciuntur, quia non dividunt in Patrem, et
Filium et Spiritum sanctum confessionem. Nostra
autem munera, id est, Ecclesia, quae offerimus de
primitiis nostris, respicit Deus, sicut respexit
quondam sacrificia Abel,

304 (Vers. 25.) *Auer a me tumultum carminum
tuorum, et cantica lyrae tuae non audiam.* LXX ;
Transfer a me sonum carminum tuorum, et peritum
organorum tuorum non audiam. Pulchra cantica Le-
vitarum, quibus laudabant Deum, tumultum vocat,
sonituque confusum; quia non est pulchra laudatio
in ore peccatoris, et haec eadem idolis offerre
quoque consueverant (Eccles. xv). Iudeorum quo-
que oratio et psalmi, quos in synagogis cantant, et
barericorum composta laudatio tumultus est Do-
mino, et ut ita dicam, grunitus suis, et clamer
asinorum, quorum magis cantibus Israels opera
comparantur, Psalmum autem et carmina, lyram
et organa, vel iuxta litteram accipe in populo Israel,
qua olum debant in imagine futurorum, vel iuxta
spiritum in nobis et in barericis, qua si bonis ope-
ribus dirigamus, audiuntur a Domino : si malis,
concludit aures suas, impiorum cantica non digna-
tur audire.

(Vers. 26.) *Et revelabis quasi aqua judicium, et
justitia quasi terrae fortis.* LXX : *Et solvetur sicut
aqua judicium, et justitia sicut terrae invicta.* Sicut
aqua si labitur in pressum, quod prius tenebat, nu-
dat, et patere facit omnium oculis : sic judicium
Dei atque justitia, quae de suo quondam populo ju-
dicavit, patet omnibus, et seretur instar torrentis
fortissimi. **b** Quidquid arripuerit, secum trahit, et
sibi obsertere non patitur. Juxta Septuaginta autem
volvitur quasi aqua judicium pessimorum; quia non
stat in una sententia; sed circumfertur omni vento
doctrinæ, quod probaverat improbans, et quod
prius laudaverat, pugnans esse nihil. Justificationes
eorum non fluminibus et purissimis fontibus, sed
turbidis ecenosisque torrentibus comparantur, qui
sueas aquas non habent; sed de axis rupibusque et
veribus collectas. Quas qui transire voluerit, star-

^b Victor. torrentis fortissimi, qui quidquid arripue-
rit, etc.

tim rapietur in præceps, et subversis pedibus, di-
cere non poterit : *Statuit supra petram pedes meos* (Ps. cxxii, 5) : calcat enim super arenas, quæ non
habent fundamentum, et cum periclitatus fuerit, lo-
quetur juxta Hebræos : *Torrens transivit super ani-
mam meam* (Ps. xxxix, 3). Econtrario de justis le-
gimus, quorum **305** non volvitur sicut aqua judi-
cium, et justitia non fertur quasi torrens invius :
Cogitationes justorum iudicia (Prov. xii, 5).

(Vers. 25, seqq.) *Numquid hostias et sacrificium
obtulisti mihi in deserto quadraginta annis, domus
Israel? Et portasti tabernaculum Moloc vestro, et ima-
ginem idolorum vestrorum, sidus dei vestri, quæ fe-
cisti vobis. Et migrare vos faciam trans Damascum,*
*dixit [Vulg. dicit] Dominus : Deus exercituum nomen
ejus.* LXX : *Numquid hostias et victimas obtulisti mi-
hi in eremo quadraginta annis, domus Israel, et as-
sumpsisti tabernaculum Melchom, et sidus Dei vestri
Repham, figuræ eorum quæ fecisti vobis. Et trans-
feroram vos trans Damascum, dicit Dominus : Deus om-
nipotens nomen ejus.* Ex hoc loco discimus, omnes
hostias et sacrificia quæ in deserto obtulit Israel,
non Deo obtulisse, sed Moloch regi suo, cuius por-
taverunt tabernacula, et imaginem idolorum suo-
rum statuarumque venerati sunt. Et quæ sit ipsa
imago vel idolum, sequenti sermone demonstrat :
Sidus dei vestri, quod Hebraice dicitur CHOCAB,
id est, Luciferi, quem Sarraceni & bucusque vene-
rantur. Quam ob causam migrare eos fecit Dominus
trans Damascum, id est, in Assyrios atque Chal-
daeos : cuius omnipotentia ex eo quod Dominus
Deus exercituum est, demonstratur. Quærimus quo-
modo hostias et sacrificium non Deo obtulerint in
deserto ; sed regi suo, quem Luciferum nuncupant ?
Ex eo tempore quo astrum in caput vituli transfor-
marunt, dicentes : *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxer-
unt de terra Ægypti* (Exod. iii, 24), omnia quæ feci-
erunt, non Deo, sed idolis fecisse monstrantur. Et
quod postea quedam Domino eos legimus obtulisse,
non voluntate, sed poenarum fecerunt metu, et eo-
rum intersectione, qui propter idola corruerunt :
Dominus autem non ea quæ offeruntur, sed voluntat-
em respicit offerentium. Denique ubicumque occa-
sio **306** fuit, semper corde reversi [Al. versati]

a Voces in eremo, quemadmodum et in Græco
quædam exemplaria, Cisterciens. ms. ignorat. Ca-
tera ad hunc modum recitat : *tabernaculum Molchon,*
*Ræphan figurat eorum, et sidus dei vestri, quæ feci-
stis, etc.*

b Minus recte Martian. omnes bestias : certe contra
mss. fidem.

c Al. nunc usque. Et in Vita S. Hilarionis, Tom. II,
col. 27 : *Luciferi cultui Sarracenorum nationem de-
dicatam esse Hieronymus docuit. Vide quæ in eum
locum observamus de Abdala Sarracenorum Impe-
ratore, qui Molochi templo, et Luciferi culturam
augere satagebat. Vide singularem Millii dissert.*

d Totum hunc locum curiose ac religiose resti-
tuimus adjuti multis perantiquis exemplaribus manu-
scriptis, quia in antiquis editionibus multa inveni-
mus omissa, multa falso posita. Conferat utraque
qui voluerit, et statim percipiet in editione LXX
interpretum lectum suisce Melchon et Remphan, vel

A sunt in Ægyptum, desiderantes alia et cepe, et cu-
cumeres et carnes Ægyptias, et manna quod de cœ-
lo datum est, contemnentes (Num. xi). Quod ut sic
intelligamus, Stephanus primus martyr Evangelii,
dignus nomine suo, in Apostolorum narrat historia :
*Et vitulum fecerunt in illis diebus, et obtulerunt hos-
tiam simulacro, et lætabantur in operibus manus sue-
rum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire mi-
litiae cœli, sicut scriptum est in libro Prophetarum :*
*Numquid victimas aut hostias obtulisti mihi anni
quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepisti
tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rhemphan,*
*figuras quæ fecisti adorare eas, et transferam vos trans
Babylonem* (Act. vii, 41 seqq.). Nec putandus est pri-
mus martyr errasse, qui [Al. quia] pro eo quod
B in propheta scriptum est : *trans Damascum, dixerit,
trans Babylonem.* Magis enim intelligentiam quam
verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in
Babylonem, sive trans Babylonem. In eo autem loco
ubi Lucas posuit Moloch, et in Hebraico scriptum est
MELCHECHEM (מֶלֶךְכֵם) : Aquila et LXX verterunt
Moloch : Symmachus et Theodosio, regis vestris.
Pro eo quoque quod in Septuaginta legitur Rephan ;
Aquila et Symmachus ipsum Hebraicum transferen-
tes, posuerunt chion (חִוָּן), Theodosio ἀκαρύων,
id est, obscuritatem. Rursum pro sochoth (סֹכוֹת),
Aquila συσκισμοὺς, id est, tabernacula : Symma-
chus et Septuaginta, tabernaculum : Theodosio trans-
luit, visionem. Et hoc iu omnibus Scripturis san-
ctis observandum est, apostolos et apostolicos
C viros in ponendis testimonis de veteri Testa-
mento, non verba considerare, sed sensum : nec
eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sea-
tentis non recedant. Quidquid autem juxta litteram
dicitur contra populum Judæorum, hoc omne refer
ad eos qui sub nomine Christi venerantur **307**
idola, et prava sibi dogmata consingentes, portant
tabernaculum regis sui diaboli, et imaginem statu-
rum et idolorum suorum. Non enim unum colunt
idolum ; sed pro varietate doctrinæ diversos adorant
deos, et sidus dei sui (II Cor. xi). Qui cum sit an-
gelus satanæ, transfiguratur in angelum lucis, et ca-
dit de cœlo quasi fulgor (Luc. x), et imitatur Chris-
tum Antichristus. Pulchreque intulit, quæ fecisti re-

D Rephan, non Moloch, et Paepha, juxta falsam editio-
nenem Erasmi et Marian. MART. — Quæ vero super-
sunt exemplaria τῶν LXX, Moloch : Aquilæ aut Moloch, aut Μόλων legunt : fortasse adeo verius Septuaginta
Victorius hic non nominat. Cisterciens. Latine praefert Molchon et Ræphan.

e Rectius videtur, quod et Victor. præfert, umbras-
cula. At mss. non suffragantur.

f Indicio sunt de multis hæc pauca, quæ suis que-
que locis Hieron. notat : Marci i et Matthæi xi : *Ecce
ego misso angelum meum ante faciem tuam, qui pre-
parabit faciem tuam ante te, quod habetur Malach. ii*
juxta Hebr. et Græcum : *Ecce misso angelum meum,
et preparabit viam ante faciem meam.* Sic Matth. xxvi et
Marc. xiv : *Percutiam Pastorem.* Ex Zechar. xiii,
juxta Hebr. et Græc., percute. Et I ad Corinth. ii :
Quod oculus non vidit, nec auris audivit, etc. Ex Isaiae
lxiv : *Oculus non vidit, Deus, abeque te, quæ pro-
prasti expectantibus te, etc.*

bis. Non enim ea a Deo acceperunt; sed de propria mente finixerunt. Unde migrare eos faciet Dominus trans Damascum, ut non bibant sanguinem Domini; sed transeant in Babylonem, et audiant per prophetam: *Calix aureus Babylon, inebrians omnes gentes* (*Jer. li, 7*). Damascus enim, ut crebro diximus, interpretatur *sanguinem bibens*, sive *sanguis cilicii*, ut per poenitentiam ad bibendum Domini sanguinem provocemur.

(Cap. VI.—Vers. 1.) *Vae qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates, capita populum, ingredientes pompatice domum Israel.* LXX: *Vae qui despiciunt Sion, et confidunt in monte Samariæ: vindemiarunt primitias gentium, et ingressi sunt sibi*^a. Ad Sion, ut supra diximus, et ad montem Samariæ, id est, ad duas tribus, quæ appellabantur Juda, et ad decem, quæ Israelis nomine vocabantur, propheta sermo confertur, maxime ad eos, qui in utroque populo optimates sunt^b et principes, et vacant deliciis in exemplum illius divitiae purpurati, qui lætabatur **308** in convivio, et in tantam erigebatur superbiam, ut Lazarum ante ostium suum plenum ulceribus indignaretur aspicere, et ne hoc quidem ei tribueret, quod peritum esset ex mensa (*Luc.*

^a Verba *domus Israel*, quæ subsequenti Hieron. apud versiculo, continuo hic subdit Cisterc. ms.

^b Copulam et sufficiimus, tum vacant legimus pro

A *xvi*). Isti sunt capita populum, qui confidunt in divitiis, et opulentis sunt in Sion, et habent fiduciam in monte Samariæ, et ingrediuntur pompatice domum Israel, ut tumorem animi corpus ostendat, et pomparum ferculis similes esse videantur. Juxta leges autem tropologiaz et Septuaginta interpretes, Sion refertur ad Ecclesiam, de qua scriptum legimus: *Qui exaltat me de porta mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filie Sion* (*Psalm. ix, 15*). Mons vero Samariæ, propter superbiam et jactantiam custodie mandatorum Dei, intelligitur super haereticis, qui despiciunt Ecclesiam; quia infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et stulta, ut perdat sapientiam sapientium, et intelligentiam prudentium reprobet (*1 Cor. i*). Isti vindemiarunt primitias gentium, ut sub nomine Christiano introducerent eos in torcularia sua, ubi non calcatur uva, sed perditur: ubi non mustum exprimitur, sed venenum. *Et ingressi sunt sibi*. Pulchre dixit, *sibi*: non enim ingressi sunt Deo, sed sibi ingressi sunt. Alioquin Deo magis egressi sunt, dum recedunt de Ecclesia. Quodque sequitur, *Domus Israel*, juxta Septuaginta, in principio capituli sequentis legendum est; juxta Hebreos, in fine hujus, quod exposuimus.

vacabant, ad mss. fidem. Persæpe vero id genus levia menda taciti castigamus.

LIBER TERTIUS.

309 - 310 Præpostero ordine atque confuso duodecim prophetarum opus et cœpimus, et Christo adjuvante, complebimus. Non enim a primo usque ad novissimum, juxta ordinem quo leguntur, sed ut potuimus, et ut rogati sumus, ita eos disseruimus. Naum, Michæam, Sophoniam, et Aggæum, primo φιλοπονοτάταις Paulæ ejusque aliæ Eustochio προσφένσα: secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquileiensi episcopo delegavi: tertio post longi temporis ^a silentium, Abdiam et Jonam tibi (*Pammachio*) imperanti edisserui: præsenti anno, qui ^b sexti consulatus Arcadii Augusti, et Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exsuperio Tolosanæ Ecclesiæ pontifici Zachariam, et ejusdem urbis Minervio et Alexandro monachis Malachiam prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Osee et Joel, et Amos, tibi negare non potui. Et post gravissimam corporis ægrotationem, dictandi celeritate ostendi temeritatem meam: ut quod alii stylum sæpe vertendo non audent scribere, ego committerem casui, qui semper ^c dictantes se-

C quitur, et de ingenio atque doctrina, audacia periculum facit: quoniā, ut sæpe testatus sum, laborem propria scribendi manu ferre non valeo, in explanatione sanctorum Scripturarum, non verba composita, et oratoriis floribus adornata, sed eruditio et simplicitas queritur veritatis.

(Vers. 2 seqq.) *Transite in Chalane, et videte: et inde ite in Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum: ad optimæ quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniuriantis. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sic ut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti sunt, et nihil patiebantur super contritione Joseph.* LXX: *Domus Israel, transite omnes, et videte*^d *in Chalane, et pertransite inde in Emath Rabba, et descendite in Geth alienigenarum optimas ex omnibus regnis*

^c Pal. mss. qui prædictam sequitur: puta, temeritatem.

^d *Voces in Chalanem* in Cisterciens. ms. non sunt. Absunt quoque a Græco textu, si unum aut alterum exemplar excipias. Legendi tamen e Græcis Patribus Theodoritus atque Justinus.

his, si ampliores sunt termini eorum terminis vestris, qui venitis in diem malum, * qui appropinquatis et langitis sabbata mendacia. Qui dormitis in lectis eburneis, et affluitis deliciis in stratis vestris, et comeditis hædos de gregibus, et lactentes vitulos de medio armentorum, qui concrepatis ad vocem organorum: quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia; qui bibitis vīnum defecatum, et primis ungueulis ungimini, et nihil patiebamini super contritione Joseph. Transite omnes in Chalane, quæ nunc appellatur Ctesiphon, et transite omnes. Qui sunt isti omnes? utrique illi de quibus supra dixerat: Optimates, capita **311** popolorum, et qui opulentis estis in Sion, et confiditis in monte Samariae. Vos igitur transite in Persidis civitatem, et diligenter attendite, et inde pergitte in Emath magnam, que nunc ^b Antiochia nominatur. Magnam autem vocal, ad distinctionem minoris Emath, que appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur Emmae, corrupto quidem vocabulo; sed pristini nominis vestigia retinens, cuius regio appellatur Robtaiba, in qua præsente Nabuchodonosor, regis Iudeæ (*Al. Judeæ*) Sedechia interfecti sunt filii, et oculi illius excœlati. Et descendite, inquit, in Geth Palæstinorum (*IV Reg. 25*). Vos qui habitatis in monte Sion, et in monte Samariæ, descendite ad Palestinos, qui morantur in campestribus, et ad optimæ quæque regia horum, quæ diversis civitatibus subjacent, Gaza et Ascaloni, Azoto, Accaron, et Geth, et videte si latior terminus eorum termino vestro sit, utrum vos, an illi, majores obtineatis provincias: vos, inquam, vos de populo Israel, qui separati estis in diem malum, in diem videlicet captivitatis, et appropinquatis solo iniquitatis, ad iniquum judicem pergentes regem Babylonum. Qui cum haec passuri sitis, nunc dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis molibus, ut somno libidinem copuletis. Qui comeditis non ad repellendam famam, et ad sustentandum corpus humanum; sed ad delicias atque luxuriam, ut quidquid in gregibus et in armentis tenuerum atque pingue est, vestras quæ pareatis: quibus non sufficit libido penis, et gutturis, et cæstuantis cibis aqualicibus, nisi et tibiarum et peitorii et tyreanticis aures vestras malecentis, ut quod David fecit in cultum Dei (*1 Par. xxm-xxvi*), Levitaram ordines, et orgauerum reperiens varietates, vos ad voluptatem et luxuriam conferatis. Et bibitis in phialis vīnum, non ad satiandam sicut, sed ad eprimendum animum. Et ungimini, non ad labores **312** cor-

* Deeral qui relativum, quod et mss. præferunt, et Græcus textus.
^b Vereor, ne dictandi festinatione hic errerit S. Doctor. Nam Autiochia que conditores suos Syriæ reges agnoscit, immane quantum Amiso recentior est. Et vero Emath, que ob amphitheatram Magne, sive Emath-Rabba dicebatur, non Autiochiam, sed Emassum esse docet Theodericus in *Jerom. xxix*, celebrem tempore Syria urbem ad Orientem Libano proximam. Convenit et corruptum monere Emmae, quod mox Hieronymus notat, adsequit et ipsum Emath: et enim et s ex Orientalium linguarum

A poris mitigandos, oleo purissimo, sed unguentis pretiosissimis. Cumque his affluatis, si quos videritis perire de populo, nulla misericordia super intermissione eorum fluctuanti, sed contemnitis quasi bruta animalia, et in suo bestias creare porentes. Hunc eundem sensum etiam Ezechiel propheta sub pastorum ponit exemplo: Qui comedunt lacus, et quidquid primum est derorent, et vulnerata non sanant, confracta non solidant, percutita non requirant (*Ezech. xxxiv, 3, 4*). Cuncta quo juxta historię diximus veritatem, secundum Septuaginta interpretes, ad allegoriam unibutum transferimus. Domus Israel, que a me recessisti, que confidisti in monte Samariæ, que vindemiasti primis nationum, transi, et vide, et pergo ad muros plurimos, B hoc enim interpretator Emath Rabba: atque inde clementer descende in torcular eorum, qui eadē bibentes: Geth enim et Philistium hoc resonant. Et omnia contemplare, præcipueque optima (*Al. omnia*) regna, vel optimas civitates de omnibus regnis: et considera si plures sint termini eorum quam vestri. Si enim voluntarius mente tractare, et universarum gentium discutere philosophiam, Agyptiorum, Indorum, atque Persarum, reperiemus angustiores earum terminos sanctarum terminis Scripturarum: In omnem enim terram existit sonus eorum, et in fines orbis terræ (*Al. terrarum*) testa eorum (*Po. xviii*). Isti quibus supra dixerat: Domus Israel, transite omnes, et ridete, a qualibus vitiis ad meliora transire jubante, sequens sermo describit: Qui veniunt in diem malum, parantes sibi vitio suo diem malum: non quo dies ullus sit malus; sed quo unusquisque paret sibi malum, juxta illud quod in Ecclesiastico legimus: Ne dixeris, dico priores meliores erant nulli quam isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc (*Ecccl. vii, 11*): statim est enim referre ad tempora, cum in nostra sit potestate, vel bonum diem nobis facere, vel malum. Isti ^c omni qui appropinquant **313** atque contingunt sabbata mendacia. Quomodo enim circumcisio carnis, et circumcisio cordis appellatur, et sunt in manifesto Iudei, et in occulo, quorum alterum abjectur, et alterum compabar: ita sunt sabbata Domini sancta, et veritate submixa, et alia non sancta atque mendacia, que occidentis litteræ sequuntur olim. Quodque sequitur: qui dormitis super lectos eburneos, sic interpretari possumus: Qui athleta est Domini, et exercetur ad loctam, et preparat se contra adversarias potestates, dormit in modis butas insidias ja-

ingenio facile commutantur. Ad haec et Rebellis, quam tertio loco nominat, in ejus erat regione constituta, ut aliis Scripturæ locis docetur. Alteram Emath, sive Minorem, novit enim Josephus Antiquit. lib. 1, cap. 7, qui eamdem esse aique Epiphaniam, ut et Hierosyam, tradit. Confer Quæst. Hebræic in *Genesian*, cap. 10.

^c Tres mss., cestuant cibis aqualicibus.

^d Nostri mss.: Isti appropinquant, neque contingunt sabbata facere mendacia: quomodo omnis concilio carnis, etc.

eob (*Gen. xxvii*) ; et ponit sibi lapidem ad caput, quem reprobaverunt sedicentes, et factus est in caput anguli (*Ps. cxvi*, et *Act. iv*). Qui vero delicis vacant atque luxuriae, et omnia causa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, et immundis hærent ossibus ; et quia pulchra videntur vitia, et præsenti nitore delectant, requiescent in eorum lectulis, et sopora gravissimo deprimuntur. Iste non comedunt solidum cibum et alkoholum, de quo roborantur vires iuuentum, sed mollem, et teneram et sinistrarum partium : quales sunt hædi de gregibus et vituli saginati, et tenelli, immo adhuc lacte nutriti : hoc enim significat πορχύδια γαλακτών. Concrepant quoque manibus ad vocem organorum et sonitum, ut omnia opera eorum exspectent voluptatem : nihilque faciunt nisi quod ventri procurant et libidini. Nec statim nobis illud prudens lector opponat, et quonodo scriptum est : *Flumina concrepent manibus* (*Ps. xcvi*, 8). Et : *Omnes gentes, plaudite manibus* (*Ps. xlvi*, 1). Et : *Jubilate Deo adjutori nostro* (*Ps. lxxx*, 1). Ibi enim non ad organorum sonitum dicuntur concrepare ; sed in laude Dei habere unum consensem. Post organorum vocem intulit : *quasi stantis putaverunt, et non quasi fugientia*. Res enim seculi, et omnia corpora, secundum Epicenrum, per momenta fluunt et abeunt, et nihil in suo constisit statu, sed vel crescent omnia, vel decrescent, et aquarum more torrentium labuntur in præceps. Unde et in saeculari literatura legimus (*Virgil. in Georg.*) :

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in alio loco (*Horat. ii Carm.*, od. 14) :

Ehen fugaces, Postlasse, Postlasse,
Labuntur anni.

Nihil enim fugaces a circulo retrusque saeculi. Quam dum tenemus amillimes, **314** et per infantiam, pueritiam, juventutem, ac virilim et imgravescentem et matutam et latem, annosque ultimos senectutem, in quæ septem spatia Philo vitam describit humanam, mutamus, et currimus, et noscientes ad mortis terminos pervenimus. Quodque sequitur : *Qui bibunt defacatum vimum, proprie referunt ad haereticos potest, qui quasdam scripturas probant, quasdam reprobant, defacata empentes vina potare : cum in sanctis Scripturis nihil turbidum aique coctusum sit, sed totum de superiori uanda purissimum. Iste primis angustat vnguentis, qui non habentes artem inguentiarum, absque illa scientia Scripturarum, et traditionibus aique doctrina apostolorum, vindicant sibi sacerdotali dignitatem, et unicos Domini dicunt se esse : olimque purissimum serum cui fecerit contumaciter. Cuique hoc faciant in interficienam eorum quae uocoperunt, nolle dolore craciuntur ; sed gaudent in alienis mortibus, et misericordiam sanguine delectantur. Sossestis pulcherrimus in quo dictur : quasi stantis putaverunt, et non quasi fugientia, in Hebraico non habetur ; sed pro eo scriptum est : dicit*

A David putaverunt se habere vasa cantici. Unde videtur mihi ab interpretibus additum, qui in descriptione luxurie, contra vitia et voluptates hujusmodi sententiam protulerunt, ut non verterent quod scriptum erat, sed de suo, quod sibi videretur, adderent, immo mutarent.

(Vers. 7 seqq.) *Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantum, et auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercitum : Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis : quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur ; et tollent eum propinquus suus, et comburet eum, ut effera ossa de domo ; et dicet ei qui in generalibus domus est : Numquid adhuc apud te est ? et respondebit, finis est ; et dicet ei : Tace, et non recorderis nomines Domini. LXX : Propterea nunc captivi erunt ab initio fortium, et auferetur hinnitus equorum ex Ephraim ; quia juravit Dominus per semetipsum, dicit Dominus Deus virtutum : quia ego abominabor omnem contumeliam Jacob, et regiones ejus odi, et ansetam civitatem cum omnibus habitatoribus suis.*

315 *Et erit, si remanserint decem viri in domo una, et mortui fuerint ; et tollent domestici ejus, et conabantur ut auferant ossa eorum de domo ; et dicent his qui presunt domum : Si adhuc est apud te ? et dicet, nequaquam ; et dicet, Tace, nec nomines nomen Domini. Propterea superiores causas quas propheticus serino describit (eorum qui dormiunt in lectis eburneis, et lasciviant in stratis, et comedunt agnos de grege, et*

C *vitulos de medio armenti, et canant ad vocem psalterii et bibunt in phialis, et optimo unguento delubri sunt, et insuper nihil patiuntur super contritione populi ejus, qui de Joseph stirpe generatus est), nunc Dominus comminatur, et dicit : Quia ista et ista feceront, nunc migrabunt in capite transmigrantum. Et est sensus : Nequaquam in futurum pena differtur, nec de longis post saeculis prophetatur : quod nunc ingruit, nunc venturum est, meus sermo prædictus, eos illos esse in principio transmigrantum, principes videlicet et potentes, quibus supra dixerat : *Audite verbum hoc, vacue pingues, quæ estis in monte Samarie* (*Supra, iv, 1*). Et rursus : *Vœ qui opulentis estis in Sion, et confiditis in monte Samarie : optimates, capitula populorum, ingredientes pompa tice dominum Israel. Vos qui primi estis divitiis, primi captivitatis sustinebilis jugum, secundum illud quod in Ezechiele scriptum est : A sanctuario meo incipite* (*Ezech. ix, 6*). Non a sanctis, ut plerique assimant ; sed a subversione templi, quod sanctum fuit. Potentes enim potenter tormenta patiuntur (*Sapien. vi*), et cui plus creditur, plus exigeretur ab eo (*Lac. xii*). Et auferetur, inquit, factio lascivientium, qui in capiendis voluptatibus unum habere consenserunt, et comedationes exercuerunt ac symbola : hi pariter auferentur, ut quorum nra fuit luxuria, ita sit pena. Pro quo LXX interpretati sunt, auferetur hinnitus equi de Ephraim : quod in Hebreo non habetur, et*

* Victor. equorum, quod et plurimum numero in Greco sit, Irrav.

ex superfluo disseretur a nobis, cum tropologiam A texere coepimus. *Juravit Dominus in semetipso*, sive ut in Ilebræo legimus, in anima sua, juxta illud quod in Isaia scriptum est : *Neomenias et sabbata vestra, et dies festos odit anima mea* (*Isa. 1, 13*) : non quo Deus animam habeat, sed quo humanis loquatur affectibus.

316 Nec mirum si animam habere dicatur, cum etiam membra cætera, quæ viliora sunt anima, pedes, manus, et ventrem, et artus cæteros se habere testetur. Quod si opposuerint nobis hi, qui Christum negant humanam habuisse animam ; sed in humano corpore Deum suisse pro anima, audiant in Christo substantiam animæ demonstrari : quomodo et membra corporis ejus habuere substantiam. In Deo autem Patre ^a caput et pedes et cætera, quæ dicuntur, non sunt membra, sed per eorum vocabula efficientiarum diversitas indicatur : sic et animam non esse substantialem, sed affectum mentis internæ, et cogitationum locum, per quem Deus suam indicet voluntatem. *Juravit ergo Dominus, Deus exercituum*, id est, *Sabaoth* (pro quo, *virtutum Septuaginta* transtulerunt), se detestari superbiam Jacob, et domos ejus odisse. Hic Jacob secundum superius capitulum, ubi scriptum est : *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*, aut decem tribus accipe, aut certe universam domum duodecim tribuum. Et traditurum civitatem cum habitatoribus suis ; vel Samariam, vel certe Jerusalem, vel in communi utramque. Quod ad tempus Domini Salvatoris referre possumus ; post cuius adventum et passionem detestatus est Deus omnem superbiam, vel injuriā Jacob, qua [Al. quia] illum fabri filium et Samaritanum, et habentem dæmonium conclamabant (*Matth. XIII; Joan. viii*) : idcirco Jerusalem tradita est cum habitatoribus suis Romanis exercitibus. Et instantum contra eos Dei ira desævit, ut etiamsi remanerint decem viri in domo una, ipsi quoque moriantur, et propinquus, sive vicinus comburat cadavera mortuorum, ut efficerat ossa de domo sua ; quia præ morientium turbis, integra corpora efferrī non valeant. Cumque jam lassus fuerit asportando, interroget eum qui in penetralibus domus est, utrum supersint quos sibi tradere debeat, et ille respondeat : *Finis est, jam non habeo quem tibi tradam ad sepeliendum*; et antequam non habere se juret, ille, qui interrogaverat, et foris erat, et non esse cognoverat, imperat ei, et dicit : *Tace, et non recorderis nominis Domini*. Hoc autem **317** idcirco commemorat, ut ostendat, nec malorum quidem pondere et necessitate compulsose velle nomen Domini confiteri, et in tantam apud Israël oblivionem, Dei venisse vocabulum, ut ne in simplici quidem juramento nomen ejus dignetur audire. Tenues historiæ lineas duximus, nunc allegoriæ imprimamus manum. Principes hæreticorum, qui propter delicias suas meum populum devorabant, et nihil patiebantur super contritione Joseph, primi du-

^a Fortasse rectius Cisterciens. ms., *In Deo autem Patre, ut cætera quæ dicuntur, etc.*

A centur ad poenas, et auferetur hinnitus equi ex Ephraim : qui in Scripturis sanctis dupliciter accipitur, aut in superbiam potentiamque eorum, qui hinniunt, aut in libidinis magnitudinem. In superbiam malorumque consensum, ut ibi : *Hic in curribus, et hi in equis* (*Ps. xix, 8*). Et : *Fallax equus ad salutem* (*Ps. xxxii, 17*). Et regibus Israel præcipitur, ne sibi multiplicent equos (*Deut. xvii*). Et in libro Job, vox equi clangori tubæ comparatur (*Job. xxxix*). In Zcharia quoque legimus, quod Evangelii testimonio comprobatur, et refertur ad præsentiam Salvatoris. *Gaudet nimis, filia Sion : prædicta, filia Jerusalem. Ecce rex tuus venit tibi justus et Salvator : ipse mansuetus, et ascendens super asinam et pullum asinum : et disperdet quadrigas ex Ephraim, et equos de Jerusalem* (*Zach. ix, 9*). In libidinis vero magnitudinem, et effrenatum coitus desiderium, ut in Jeremia, qui luxuriosos adulterosque describebus, intulit : *Unusquisque super uxorem proximi sui hinniebat* (*Jer. v, 8*). Tales equos, Christi adventus, et Dei ira subnervat. Et jurat Dominus per semetipsum (quia majorem per quem juret non habet) se detestari omnes hæreticorum contumelias, et universas regiones eorum odisse (*Hebr. vi*). Quidquid enim loquuntur injuria est, et dignum Dei odio. Et ablaturum civitatem et conciliabula eorum cum his qui habitant, et populum videlicet, et magistros, etiam reliqui fuerint decem viri (qui si fuissent in Sodomis et Gomorrhis (*Genes. xix*), nequam super eas descendisset incendium), omnes esse morituros ea morte, quæ ducit ad tartarum, de qua Ezechiel scribit : *Animæ quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech. xviii*). Istorum ossa sepelunt propinqui et domestici eorum, de quibus dicitur : *Sine, 318 mortui sepeliant mortuos suos* (*Luc. ix, 60*). Et ille qui foris est, et domum non ingreditur mortuorum ; sed magis mortues horas ejicit, imperat ei qui comburit mortuos, et dissolvit in cineres, et eorum ossa commissit, ut taceat : et purissimum Dei nomen mortuo ore non maculet. Peccatori enim dicit Deus : *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum* (*Ps. xlvi*)? Unde et nos providere debemus, ne mortui sepeliamus mortuos ; sed ut magis viventes, eos qui sunt mortui, ^b producamus ad vitam. Quod si non fecerimus, imperatur nobis et dicitur : *Tace, quia indigni Dei nomine judicamur.*

(Vers. 12 seqq.) *Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorē scissionibus : numquid currere queant in petris epi, aut arari potest in bubalis ? Quoniam convertit in amaritudinem judicium, et fructum justitiae in abominationem. Qui lætamini in nihili, qui dicitis : Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua ? Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercitum, gentem, et conterent vos ad introitū Emath, usque ad torrentem deserti. LXX: Propterea ecce Dominus mandabit, et percutiet domum*

^b Maluit Victor. perducamus.

*magnam ruinis, et domum parvam scissionibus. Si A persequentur in petris equi : si reicebunt ad feminas? quoniam convertit in suorem judicium, et fructum justitiae in amaritudinem. Qui lætamini super nullo verbo ^a bono, qui dicit : Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua? Quia ecce ego suscitabo super vos, domus Israel, ut Dominus Deus ^b virtutum, gentem, et conterent vos : non ut introeatis in Emath, et usque ad torrentem Occidentis. Quia in tantam rabiem pro-siliistis, ut etiam mortis tempore, et imminentibus malis, nolueritis nomen Domini nominare : ideo mandabit Dominus, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus. Si mandat, quomodo percutit? Si percutit, quomodo mandat? Sed in eo quod mandat et jubet ministris, videtur ipse percutere. Quomodo in jubente Patre et faciente B Filio, facit ipse qui jussit, impleto illo versiculo : *Ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt* (Ps. cxlviii, 5). Omnia enim **319** per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, ^c quod factum est (Joan 1). Et in Ægypto, ubi primogenita quæ ab exterminatore cæsa referuntur, se Dominus interfecisse testatur (Exod. xii). Sic et in præsenti loco mandat Dominus, et ipse percutit per ministros domum majorem ruinis, id est, decem tribus, quæ appellabantur Israel, et domum minorem scissionibus, duas tribus, quæ regebantur a stirpe domus David. Et nota singulorum proprietates. Israel, quia majora peccaverat, feritur ruinis, et in æternam traditur captivitatem. Domus autem Juda, in qua erat templum, et quæ ex parte peccaverat, LXX annorum captivitate retinetur, et non percutitur ruinis, sed scissionibus. Scissa enim domus sarciri potest : ruinæ non tam instaurationem, quam ædificationem desiderant. Cujus utriusque domus ruinæ, scissiones, equis et bubalis comparat, quorum priores in petris currere nequeunt, posteriores tam indomiti sunt, ut jugum cervicibus non recipient, et cum silvestres boves sint, propter feritatem nolint terram vomere scindere. Vos autem cum equi et bubali uaturam suam mutare non possint, mutastis naturam Dei, ut dulcem amarum facereis, et fructum justitiae ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima. Qui lætamini in nibili, vel idolis vitulisque aureis, qui nihil sunt, dicente Esther ad Dominum : *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt* (Esther xiv, 11), vel in nihili atque mendacio. Qui propria fortitudine putatis assumpsisse vos cornua et reges et potentiam, quibus ventilaretis inimicos. Quia igitur ista fecistis, ecce ego suscitabo super*

vos, o domus magna, et domus minor, quæ seriedæ estis ruinis et scissionibus, id est, o domus Israël et omnes duodecim tribus, gentem siveissimam Assyriorum et Chaldæorum, quæ vos conterat atque subvertat a principio usque ad finem, a capite usque ad caudam, a terminis terræ vestræ, qui solem respiciunt, usque ad torrentem deserti, sive Occidentis, ut LXX transtulerunt, id est, ab Emath, usque ad Rhinocoruram, inter quam et Pelusium rivus **320** Nili, sive torrens de eremo veniens, marc ingreditur. Emath supra Epiphaniam diximus, quæ ab Antiocho cui cognomentum Ἐπιφάνης fuit, nomen sortita est. Qui autem putant quod hic dominus Israel decem tribus significet, explanare non poterunt, quomodo in comminatione dicatur adversus decem tribus, quod conterendæ sint ab Epiphania usque ad terminos Ægypti : quibus terminis, non utique decem tribus, sed omnes duodecim concluduntur, in quibus fuit etiam Judas et Benjamin. Quidam juxta anagogen, domum magnam et domum minorem, Judaicum populum significari putant, et de gentibus Ecclesiam congregatam. Illi enim magni propter patres vocantur, et legem, et prophetas : nos minores, quia absque Testamento fuimus et mandatis Dei, de quibus et in Cantico legimus : *Soror mea parvula est, et ubera non habet* (Cant. viii, 8). Quæ domus magna et parva, in unam Dei familiam congregata, si non habuerit disciplinam, et Dei mandata non fecerit, percutietur ruinis et scissionibus. Quotiescumque ergo vel in persecutionibus, C vel in hæresibus et schismatibus domus Dei, quæ est Ecclesia, corruit atque laceratur, Dei percutientis ostendit manum : quam si volumus effugere, comparationis audiamus et faciamus exemplum. In petris equi persequi non valent. Petra Christus est (I Cor. x), qui donavit apostolis suis, ut ipsi quoque petræ vocentur : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Mat. xvi, 18). Qui in ipsis petris fuerit, adversariæ potestates, quæ appellantur equi, de quibus supra diximus, persequi eum non poterunt, cursibus præpeditis, et per singulas petras corruebantibus. Venianus et ad aliam similitudinem, juxta consuetudinem nostram, editionem LXX interpretum disserentes, ne si hæreamus omnino Hebraico, illusus lectoris diligentia, et tacendo D de editione Vulgata, frustra eam proposuisse videamus. Aut reticebunt, inquit, in ^d feminis, haud dubium quin equos significet, de quibus supra dixerat. Si persequentur in petris equi. Isti equi, id est, contrarie **321** fortitudines, qui insaniunt ad feminas,

^a Additum bono Cisterc. ms. reticet, neque est in Græco textu, exceptis Barberino atque Aldino codicibus.

^b Reponimus ex Cisterc. ms. virtutum : quæ propria est τὸν LXX interpretatio δύναμεων : antea erat exercituum. Tum maluit Victor. ut non introeatis, pro non ut, etc.

^c Recole quæ in cap. Ezechiel xxxvii, col. 432 et seq. annotamus. Mox habent mss. nostri, Et in Ægypto primogenita, absque intermedio ubi.

^d Supra ubi textum proposuit, ad feminas legit : et quamquam, inquit Victor. Græco legitur ἵνα λίσται, in feminis : clarior tamen sensus, ad feminas : quem ipse quoque D. Hieron. sequitur, dum statim subdit : *Isti equi, id est, contrarie fortitudines, qui insaniunt ad feminas, etc.* Non reticere autem ad feminas, significat se ad aspectum feminarum contineere non posse, cuiusmodi est illud Jeremias : *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.*

quando virilem viderint animum, et Dei fortitudine A roboratum, non audent accedere. Quando vero effeminatam mentem, et unguentis et delicis ener- vatam, et in muliebrem versam mollitatem, statim insaniant, et se tenere non possunt; et gestiunt ad libidinem. Sequitur: *Quia convertistis in furore iudicium.* Convertit in furorem iudicium, qui iuratus judicat, et dicente Domino: *Non accipies personam in iudicio* (*Deut. xvi, 19*). Et in alio loco: *Non misereberis pauperis in iudicio; quia Dei iudicium est* (*Exod. xxii, 3*): ille irata ad judicandum mente descendit, immo cum causam nesciat, nec iudicii noverit veritatem, ante præjudicat qualem debeat ferre sententiam: fructum quoque justitiae, qui dulcissimus est, vertit in amaritudinem. Quod de una virtute diximus, intelligamus et de reliquis, prudens, fortitudine, temperantia, quarum qui iratus fuerit, fructus capere non poterit, et cum ceperit, amari erunt. Unde dicitur in Isaia: *Vix qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce* (*Isai. v, 20*). Hoc autem illi dicunt, qui non causas in iudicando, sed personas considerant, et fructum Christi justitiae, qui est dulcissimus, vertunt in amaritudinem. Quicumque igitur aut consanguinitate, aut amicitia; et econtra-rio, vel hostili odio, vel inimicitis in iudicando du- citur, pervertit iudicium Christi, qui est Justitia; et fructum illius vertit in amaritudinem. Qui hoc sa- ciant, lætantur in nullo verbo bono, sive frustra, ut Symmachus transtulit, id est, ἀλόγως, et erecti in superbiam dicunt: *Nonne in fortitudine nostra ha- buimus cornua?* cum e regione justus in Domino glorietur, et dicat: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Et in alio [Al. eodem] loco: *Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me* (*Psalm. xlvi, 6, 7*). Unde et in Exodo iuxta Hebraicum, et Aquilæ editionem, legimus: *Et Moyses ne- sciebat, quia cornuta erat species* [Al. facies] *vultus ejus* (*Exod. xxxiv, 29*), qui vere dicere poterat: *In te inimicos meos cornu ventilo.* Legimus et in alio loco: *Et exaltabit cornu populi sui:* Et: *Exaltabit cornu Christi sui* (*Ps. cxlviii, 14, et I Reg. ii, 10*), et cornu altaris, et **322** munda animalia atque cor- nuta, quæ sola offeruntur Deo, quorum interpreta-
tio non hujus est temporis. Ob hæc tanta peccata et extremam superbiam, quæ iniquitatem loquitur con- tra Deum, et ponit in excelso os suum, gentem sæ- viam Dominus Deus omnipotens se suscitarum esse dicit, quæ conterat, et tribulet eos, immo prohi- beat ingredi in Emath, et usque ad torrentem Occi- dentis. *Emath interpretatur murus, aut murata.*

^a Hanc equidem opinor Arabæ, sed Arabæ, Græce τὸν Ἀράβην, versum a Thendotione, que solemnis est illi vocis usurpatio ad planitatem significandam. Diximus huc de re sapient ad librum Nominum: dicendumque erit non semel infra.

^b Falsum hic lectionem obtrudunt Erasmus et Marianus, nempe: *Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusus muniri posse peccata, etc., quod quid significet sciore non possum.* MART.—Duo Palatin. mss. muniri, pro mori, quemadmodum et veteres editiones Erasmi ac Victorii,

Velabuntur itaque ab hac gente sævissima, cui sup- plicia delegata sunt, confugere ad civitatem munici- tam, quæ est ecclæstis Jerusalem, ne introeant et salventur: in modum illius capituli quod in Genesi legimus, ubi posuit Deus Cherubim et flammeam rompheam (*Genes. ii*), quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ, ut qui ejectus fuerat de para- diso, nequaquam illuc ingredereetur indignus. Qnod- que sequitur: *Usque ad torrentem Occidentis, de sexagesimo septimo Psalmo interpretabimur, in quo scriptum est: Cantate Domino, psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum: De- minus nomen illi* (*Psalm. lxvii, 3*). Nisi enim mala opera in nobis occiderint, Christus non ascendet super nos. Cumque illa occiderint, et Christum ha- buerimus aurigam: tunc nobis proficiens et ad meliora pergentibus in eodem psalmo imperabitur: *Cantate Deo, psallite Domino qui ascendit super ca- tum cœli ad Orientem* (*Psalm. lxvii, 33, 34*). Unde et in mysteriis, primum renuntiamus ei qui in Occi- dente est, nobisque moritur cum peccatis, et sic versi ad Orientem, pactum inimicus cum sole justitiae, et ei servituros nos esse promittimus. Pro torrente Occidentis, Symmachus interpretatus est, vallem campestrem: Theodosio, torrentem ^a Arabiae: Aquila, torrentem qui est in planicie. Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis,
^b mori posse peccata, nec pervenire illos ad torrentem campestrem et planum sive deserti, qui torrens di- citur voluptatis, juxta illud quod legimus: *De tor- rente voluptatis tuæ potabis eos* (*Psalm. xxxv, 9*).

(Cap. VII. — Vers. 1-3.) *Hec ostendit mihi Domi- nus Deus: Et ecce ^c factor locustæ in principio ger- minantium **323** serotini imbris, ^d et ecce post seroti- num tonsor (sive tonsura) regis. Et factum est cum consummasset comedere herbam terræ, et dixi: Do- mine Deus, propitius esto, obsecro: quis suscitabit Ja- cob, quia parvulus est? Misericors est Dominus super hoc: non erit, dixit Dominus. LXX: Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce fetus locustarum veniebat ma- tutinus: et ecce brachus ^e unus Gog rex. Et erit si compleverit, ut devoret fenum terræ, et dixi: Domine Deus, propitius esto: quis suscitabit Jacob, quoniam modicus est. Pœnitentia te, Domine, super hoc: et hoc non erit, dicit Dominus. Non solum ea quæ multa post sæcula futura sunt propheticus sermo prædictus, sed et vicina, et quæ statim vaticinium consequan- tur. Solemus enim homines multo plus de nobis, quam de posteris cogitare, dicente Ezechia: *Fiat pars in diebus meis* (*IV Reg. xx*). Ut qui viderint re-*

quæ præterea addunt contra peccata.

^c Mendose retinuit Martian. vitor, quod et Victorius pridem, et mss. omnes, resque demum ipsa clamat emendandum factor.

^d Unus Cisterciens. ms. ferme ad Hebreia. ac Vul- gatam editionem: *Et ecce serotinus post tonsorem* (sive tonsuram) *regis.* Impressam lectionem probat magis Hieronymi subnexa expositio.

^e Idem ms. in pro unus: et quidem pro ^f sic, Græca Complutens. editio sic præfert.

bus expleta quæ ante nuntiata sunt, convertantur ad cultum Dei, in cuius prophetis divinationis est veritas. Ostendit igitur Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, in star locustæ universa tondenti, esse venturum in principio imbris serotini, quando extrema Dei omnipotentis misericordia indigebat Israel : hujus autem locusta fector et creator est Dominus. Quæ locusta venit in principio imbris serotini, quando cuncta virent et parturit omnis ager, et diversarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur. Et ut uno sermone indicem quod volo, cunctiarum abundantiam rerum, flores arborum, atque herbare segetum pollicentur. Has autem locutas, quæ primo vera volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, et appellabatur tonsor vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit, et nihil penitus reliquerit herbare virentis in terra. Hunc tonsorem, sive tonsuram, Isaías acutam novacula vocat (*Isai. vii*), quæ pilos omnes et capillos Israelitici corporis raserit. Cumque, ait, dubitarem, quæ esset ista novaacula, statim intulit, regem Assyriorum. Novaacula igitur et tonsor **324** regis, exercitus Chaldaeorum est, qui in modum bruchi universa populatus est, et non solum fruges, sed ligna, fenum, stipulamque consumpsit. Factum est autem cum consummasset bruchus qui venerat post lacustam comedere herbam terræ, et propheta intelligeret quod videbat, ad preces vertitur, et ait: *Domine Deus, propitius esto, obsecro.* Nolo in subversione populi mei mea verba compleri: nolo me ad hoc electum de pastorum numero, ut ruinam decem tribuum nuntiem. Quis enim poterit suscitere Jacob, nisi tu solus? quo allidente, nullus est qui suscitet. Parvulus est Jacob, et crebra hostium incursione deletus. Cumque ille precaretur, et interioris hominis lacrymas funderet, misertus est Dominus super hoc, et respondit: Non perdam omne genus Israel, reliquæ salva erunt. Aut certe sic accipiendum: duo pariter futura conspexit. Primum lacustam, deinde bruchum. Pro utroque Dominum deprecatus est, et in uno tantum exauditur, ut bruchus usque ad internectionem cuncta non vastet. Locusta autem volitans quædam devoret, quædam integra derelinquit. Videntur mihi LXX interpretes, verbum Hebraicum *gozi* (גּזִי), quod interpretatur tonsor, sive tonsura, intellexisse ^a *coz*, *zai* litteram *vau* arbitrantes, et bruchi innumerabilem multitudinem Gog genti saevissimæ comparasse, quæ terram Iudeam vastatura describitur. Quid autem voluerit Aquila dicere: *Ecce serotinus post Gazæ regem, cum Gaza verbo Hebraico גּזִי (גּזִי)* appelletur, non sat intelligo, nisi forte ipsum sermonem *gozi* (גּזִי)

A posuit, et paulatim in *Gazam* errore corruptus est. Dicamus et spiritualiter: qui post opera justitiae (de quibus in propheta dicitur: *Seminate vobis in justitia, et innove vobis novalia: et ne seminetis super spinas* (*Osee x, et Jer. iv*) gravia peccata commiserint, inducitur super eos fetus, vel generatio locustarum veniens matutina, quando transeuntibus noctis tenebris incipiunt sua peccata cognoscere, et quia non egerant poenitentiam **325** adducitur bruchus, qui appellatur Gog rex: *Gog autem in linguam nostram vertitur b tectum, superba quædam et arrogans fortitudo.* Cumque terra nostra fenum stipulamque consumpserit, quicumque sancti in populo fuerint, veniam precabuntur, et dicent: *Domine Deus, propitius esto.* Quis enim alias suscitat poterit Jacob (*Isa. x*)? quis medicorum sanare αἰμορρόων, nisi tu solus, ad cuius tactum simbriæ, statim sanitas reddit (*Luc. viii*)? Parvulus est enim Jacob, sive modici numeri, quia nulla in eis vel pauca virtutum remansere vestigia. Poeniteat te, Domine, super hoc, quod te facturum tuo populo comminatus es. Poenitentiam autem Dei in Scripturis sic debemus accipere, quonodo somnum et iram: non quod Deum poeniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam: *Ego Deus, et non mutor* (*Mal. iii, 6*). Et cui nos dicimus: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (*Ps. ci, 28*); sed quod, nobis ad meliora conversis, et ipsum poeniteat sententia suæ, ut nec justo reddat præmia quæ promisit, si declinaverit ad iniquitatem, nec peccatori poenas, quas comminatus est, si conversus fuerit ad salutem. Dicitur ad eum qui acturus est poenitentiam: *Ne dederis sonnum oculis tuis, neque dormitionem palpebris tuis, ut liberaris quædam de cassibus, et sicut avis ex laqueis* (*Prov. vi, 4, 5*). Qui si Domini primum mandata contempserit, et postea in angustiis constitutus evigilare cœperit, suscitat Dominum dormientem sibi, et dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine* (*Ps. xliii, 23*)? Econtrario, qui thesaurizaverit sibi iram in die iræ, Deum iratum sentiet (*Rom. ii*). Quod si egerit poenitentiam, ira vertetur in misericordiam, et cum perturbationibus nostris atque virtutibus in ultraque partem poenarum atque clementiæ Dominus commutabitur.

D (Vers. 4 seqq.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, et ecce c vocavit judicium ad ignem Dominus Deus: ei devoravit abyssum multum et comedet simul partem.* Et dixi: *Domine Deus: quiesce, obsecro: quis suscitat Jacob, quia parvulus est?* Misertus est Dominus super hoc: sed et istud non erit, dicit Dominus Deus. LXX: *Sic ostendit mihi Dominus Deus, et ecce vocavit 326 judicium in igne Dominus Deus, et devoravit abyssum*

legerint, ad Gog significandum illud retulisse potuerunt.

^b Duo mss., *vertitur δῶμα, id est, tectum.*

^c Sic Palatin. miss. quibus sere concinit et Cisterc. Vulgata, *vocabat.* Antea erat, *vocabit.* Mox quoque pro comedet, unus Cisterc., juxta Vulgat., *comedit.*

multam, et comedat partem, et dixi: Domine Deus, de-sine, quis suscitabit Jacob, quoniam parvulus est? Pa-nite te, Domine, super hoc, et hoc non fiet, dicit Do-minus Deus. Primum Dominus ostendit prophetæ fictorem locustarum in principio germinantium sero-tini imbris, et post imbre serotinum, tonsorem re-gem, sive regis, et ut verbum exprimamus e verbo, tonsuram regis Sennacherib, qua cuncta decem tri-buum totonderit atque vastaverit. Nunc idem Do-minus ostendit Nabuchodonosor, immo vocat et ve-nire præcipit contra Judam et Jerusalem. Vocat autem, ut templum et Jerusalem igne succendat, et faciat in igne judicium, de eo qui quondam fuit po-pulus suus. Cumque venisset ignis ad judicium, ut impleret Domini iussionem, devoravit abyssum mul-tam, et comedit simul partem, cunctas urbes Judææ, et partem Domini quæ vocabatur templum ejus. Cumque hoc propheta vidisset, dixit ad Dominum, non ut supra, *propitius esto, obsecro*: sed quiesce, vel de-sine; ut quem cœpisse jam viderat, cessare precibus impetraret: præsertim cum nullus sit alias qui ja-centem et parvulum et humiliatum Jacob valeat sus-citare, nisi Dominus qui potest captos in Chal-dæamque translatos reducere in terram Judam. Quia vero semel juxta Osee prophetam et Psalmistam di-cidentem: *Fili Ephraim intendent et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* (Ps. LXXVII, 9), decem tribus ad haereticorum personam retulimus, quæ appella-bantur Israel, et duas, quibus Judas præerat, ad Ecclesiam et Ecclesiæ peccatores, qui cōsūlentur qui-dem rectam fidem, sed propter vitiorum sordes pur-gantibus se indigent flammis: idcirco nunc Dominus ad ignem judicium vocare se monstrat: ut uniuscunque opus quale sit ignis probet (I Cor. iii), et im-pleatur illud quod scriptum est: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis* (Isai. I, 11). Unde et ad Babylonem dicitur: *Habes carbones ignis, sedebis super eos; hi erunt tibi in adjutorium* (Isai. XLVII, 14, sec. LXX). Et in psalmo, Lingua dolosa et plena mendaciis, igne carbonum dicitur esse purganda: **327 Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?** *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis* (Ps. cxix, 3, 4). De his altaris carbonibus desolator carbo duorum Testa-mentorum forcipe prenditur, et Isaiae labia purgat immunda, ut possit verbum Domini prophetare (Isai. vi). Vocatus autem ignis ad judicium, devorat pri-mum abyssum, id est, omnia genera peccatorum, li-gna, fenum, stipulam, et postea comedit simul par-tem, hoc est, ad sanctos illius pervenit, qui in pecu-lium Domini et in ejus parte reputantur; tempus enim est ut incipiat judicium a domo Domini. Et in Ezechiele præcipitur his qui poenas illaturi sunt: A

A sanctis meis incipite (Ezech. ix). Et in Apostolo legi-mus: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvis erit: sic tamen quasi per ignem* (I Cor. iii). Cumque omnes fuerimus in peccato, et ja-cuerimus ad sententia veritatem, miserebitur Do-minus nostri, et quia parvuli sumus, resurrectionis nos tempore suscitabit, sive suscitabit per virtutes qui in vitiis jacebamus, hoc Domino promittente, atque dicente: *Sed et istud non erit.* Pulchre autem dixit, *sed et:* quia jam supra dixerat: *hoc non erit.* Non enim in finem irascetur, neque in æternum comminabitur (Ps. cx). Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates no-straras retribuit nobis. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostræ. Quo modo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se.

(Vers. 7 seqq.) *Hæc ostendit mihi: Et ecce Do-minus stabat [Vulg. stans] super murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel. Non adjiciam ultra superinducere eum, et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jero-boam in gladio.* LXX: *Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce vir stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Adamantem.* Et **328** dixit Dominus ad me: *Ecce ego injiciam adamantem in me-dio populi mei Israel. Nequaquam ultra addam ut per-transem eum, et dissipabuntur aræ risus, et sacrificia Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jero-boam in gladio.* Priusquam de adamante disseramus, quem Symmachus et LXX, pro eo quod in Hebraico ENACH (אָנָח) scriptum est, transtulerunt, dicendum est breviter, quod hoc verbum ἀ Αquila γένοσθαι, Theo-dotio τηνόμενον interpretati sunt: quorum alterum stannaturam, alterum tabescensem significat; ut illa sartago (quam legimus in Ezechiele (Cap. iv), in qua populi obsidione vallati, frixura significatur [Ali. si-gnetur]), etiam in decem tribus, et in regno Jero-boam (qui nepos erat Jehu, sub quo prophetia hæc cernitur) (IV Reg. 1) per stannaturæ vocabulum de-monstretur. Dominus itaque cernitur stans supra

D murum stannatum sive litum, et in manu ejus stan-natio sive trulla cæmentarii, qua solent superinduci parietes, et non solum pulchritudinem accipere, sed et fortitudinem contra injuriam imbrium et creber-imas tempestates. Legimus in Ezechiele (Cap. xii), Do-minum comminantem, quod tempestate et gran-dine consurgente, nequaquam linat nec vestiat pa-rietem Israel, sed dimittat eam pluviis dissipari.

¶ a More suo mutant hanc lectionem Græcam Eras-mus et Marianus, fictam aliam ponentes, ἀλειφωστ̄ scilicet, quæ causa erroris fuit lexicographis, præ-sertim medico Constantino, qui hanc vocem ex Hieronymo sumptam Amos cap. vii interpretatur in hunc modum: ἀλειφωστ̄-στ̄, ἡ, stagnatū: sic Hie-

ronymus in cap. ix Amos prophetæ. Porro γένοσθαι, genuina vox Aquilæ et lectio Hieronymi, interpre-tatur a nobis splendor, et illustratio sive illustra-mentum, quod maxime convenit stanno, sive stannatū, de qua sermo est in hoc commentario. MART.

Unde et nunc dicit ille, de quo scriptum est: Structor maceriz vocabitur, ipse angularis lapis, ædificator domus, quod deponat trullam in medio populi sui Israel, et cessare faciat atque torpere, ut nequaquam ultra superinducat eum, et suo vestiat ac tueatur auxilio. Cumque Dominus protectionem suam, et, ut ita dicam, parietis vestimentum trulla cessante subtraxerit, tunc demolientur excelsa idolorum, quæ Hebraice appellantur **בָּמֹתָה** (בָּמֹתָה), et sanctificationes decem tribuum desolabuntur, ut destruantur Dan et Bethel, in quibus adorabantur vituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab Hebreis nobis juxta historiæ sit traditum veritatem: transeamus ad anagogen, de * Xenocrate, qui scribit super lapidum gemmarumque naturis pauca verba ponentes: « Adamas sui nominis lapis est, quem Latine **329** *indomitum* possumus appellare: eo quod nulli cedat materiæ, nec ferro quidem. Nam si ponatur super incudem, et gravi ictu feriatur mallei, antea incus et malleus vulnus accipiunt, quam adamans conteratur. Cumque ignis omnia domet, et universa metalla consumat, reddit adamantem duriorum, ut ne parvulum quidem in eo angulum vis nimii ardoris obtundat. Vidi et in auro adamantem magnitudine millii: cumque vicinum consumantur aurum longo usu ac nimia vetustate, solus adamans non atteritur, et nulla lima imminui potest: sed econtrario limam terit, et quidquid attigerit, lineis sulcat. Hic lapis durissimus et indomabilis solo hircorum cruento dissolvitur, et missus in calidum sanguinem, perdit fortitudinem suam. Est autem parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli. Quatuorque adamantis genera describuntur. Primus est Indicus: secundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiam possidentes. Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, et maleficio resistere artibus. Talis est Dominus et Salvator: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humilians semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Phil. II). De quo Isaías scribit: Non est species illi [Al. illius], neque decor: vidimus eum et non erat pulchritudo: despectum et novissimum hominum, virum dolorum, et scientem ferre infirmitatem (Isai. LIII, 2). Hic stat supra murum adamantinum, id est, super sanctos et apostolos suos, quibus donavit, ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo superati dicerent: Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an famæ, an nuditas, an periculum, an

A gladius? Et iterum: Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angelii, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. VIII, 35 seqq.). Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non **330** prævaluerunt adversus eum (Matt. XVI). Hic vir et Dominus, qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, qui nisi Dei teneatur manu, et illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evangelio: Nemo potest rapere de manu Patris mei (Joan. I, 29). Et intantum robustus est, ut dicatur ad eum: Si transieris per ignem, flamma non comburêt te (Isai. XLIII, 2): quantoque magis tentationibus cœditur, tanto fortior fit, et pro nomine Salvatoris inter flagella lætatur. Cumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, et quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruar. Ponit ergo Dominus bujuscemodi adamantem in medio populi sui Israel, et ultra non transit eum, nec dimittit ut dissipentur aræ, quæ risu et subsannatione sunt dignæ, et omnia hæreticorum mysteria domumque Jeroboam, qui primus Dei populum separavit, perentiat gladio, atque subvertat.

(Vers. 10 seqq.) Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellarit contra te Amos in medio domus Israel: Non poterit terra sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere [Al. egredere]: fuge in terram Juda, et comedere ibi panem, et ibi prophetabis, et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis et domus regni est. LXX: Et misit Amasias sacerdotes Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Congregationes facit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere omnes sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus ducetur de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, egredere [Al. gradere], recede in terram Juda, et ibi vive, et ibi prophetabis: in Bethel autem non adjicies ultra prophetare, quia sanctificatio regis est, et domus regni. Salomonis proverbium est, immo mandatum: Noli arguere malos, ne oderint te (Prov. IX, 8): Et econtrario de bonis præcepit: Argue sapientem, et diliget te. In alio quoque loco: Qui arguit, inquit, hominis vias, gratiam habebit magis quam is qui loquitur quæ delectent (Prov. XXVIII, 23). Itaque **331**

colligas esse, quem citat Galenus lib. X Simplicium Medicamentorum, ubi de vespertilionum agit sanguine: videlicet περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων ὁρείας, De percipienda ab animalibus utilitate. Enimvero ita persuadent, quæ hic de hirci sanguine emolliendo adamanti disputantur.

* Non illo quidem celeberrimo Platonis auditore, cuius vitam et scripta recensuit Laertius; sed ju niore alio Aphrodisensi, qui medicam callebat artem, et claruit Tiberii æste, passimque a Plinio et Galeno, Tralliano et Aetio laudatur. Quin eliam librum, ex quo isthæ Hieronymus describit, et nondem

et Amos emendationis affectu loquebatur ad populum, et ex sermonibus Dei terribilia minabatur, ut agentes pœnitentiam, reverterentur ad Deum et idola desererent. Tunc sacerdos Bethel, in qua erat vitulus aureus, quem constituerat Jeroboam filius Nabit (III Reg. xi), et alii qui illi in imperio successerant, mittit ad Jeroboam nepotem Jehu, qui ei nuntiet, dicens : *Rebellavit contra te Amos, sive congregationes facit atque conventus in medio regni tui, Iudea;* et tanta loquitur, ut terra regni tul verba ejus sustinere non possit. Audet autem mittere ad regem Israel quasi pontifex : metuens ne si populus convertatur ad cultum Dei, ille sacerdotii perdat gloriam. Cumque duo audierit, demolientur excelsa idolis, sive aræ risus, et sanctificationes, vel cæromoniæ Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio, eo quod idola penitus destruantur, quibus prærerat Amasias sacerdos, et contra Jeroboam Deus consurgat in gladio, nisi egerit pœnitentiam : ille de sua non mandat injuria, ut de regis tantum contumelia dolere videatur. *Hæc enim, inquit, dicit Amos.* Erras, calumniantor. In omnibus enim sermonibus suis non quasi ex se propheta loquitur, sed semper præponit in titulo : *Hæc dicit Dominus.* Igitur quæ locutus est Dominus, Amos prophetam dixisse commemorat, ut magis regem provocet ad vindictam. Quæ sunt quæ dicit Amos ? *In gladio morietur Jeroboam.* Et in hoc mentiris : non enim dixit, morietur ; si enim hoc dixisset, videbatur non suscipere pœnitentiam ; sed, *consurget Dominus super domum Jeroboam in gladio :* comminans pœnam, non inferens. Nec dixit : *In gladio morietur Jeroboam :* sed, *consurgam in gladio super domum Jeroboam.* Jeroboam quippe gladio non est mortuus, sed dominus ejus, id est, filius Zacharias, Deo percutiente, deletus est. *Et Israel,* inquit, *captivus migrabit de terra sua :* additæ et cetera, si non egerit pœnitentiam. Porro Jeroboam vanissima Amasie mandata contemnens, nihil ad ea quæ ille mandaverat voluit respondere : unde ipse sibi assunit auctoritatem sacerdotalis fastigii, et loquitur ad Amos : *Qui vides, gradere : fuge in terram Juda.* Prohetæ, ut crebro diximus, 332 prius appellabantur videntes, quia quæ ventura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector, quare videntem vocet et nomine prophetali, quem de terra Israel exire compellit? Cui respondendum est : aut cum irrisione eum dicere *κατὰ ἀρισταῖς*, quod omnia mentiatur : aut quia videbat multos esse in populo, qui cum libenter audirent : propter quod et regi retulit, *congregationes facit contra te Amos :* aperte injuriam non audet facere, ne audientes lœdere videatur. Vade, inquit, in terram Juda, in qua natus es, ubi libenter audiuntur insanii : et comedere ibi panem tuum, vel ibi vive, aut certe exerce artem tuam per quam ibi reperias cibos, et ibi valicinare, qui habes multos quos consuevisti seducere : in

A Bethel autem, in qua ego sum sacerdos, ultra non adjicies prophetare, quia sanctificatio regis est, et dominus regnij. Et hoc quasi falsus sacerdos loquitur, adulans regali fastigio, ut non dicat : sanctificatio Dei nostri est, et dominus idoli; sed sanctificatio regis, et dominus regnij : hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinem, ut superbiam suam regibus imputent, et quod ipsi faciunt, rex fecisse videatur. Omnia quæ de Amasia, et Jeroboam, et Israel, et Amos interpretati sumus, τροπολογεῦσθαι ad hæreticos referenda sunt : quorum sacerdos Amasias solet interdum millere ad Jeroboam regem hæreticum, atque hæreticorum patronum, et sanctos viros ac præcones fidei accusare apud eum, et jubere doctoribus, ne prædicent in Israel, ne contra regis B faciant voluntatem ; quia Bethel, hoc est, *domus Dei*, et falsa Ecclesia sanctificatio regis sit, et dominus regni. Solent enim dicere : Imperator nobis *communicat*, et si quis eis restiterit, statim calumniantur : ergo tu contra Imperatorem facis ? Augusti mandata contemnis ? Et tamén consideremus, quod multi reges Christiani qui persecuti sunt Ecclesiam Dei, et Arianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt, vincant in scelere Jeroboam regem Israel. Ille enim falsi sacerdotis mandata despexit, neo ad suggestionem ejus quidquam voluit respondere. Isti autem cum multis Amasiis sacerdotibus suis, fame et penuria, carceribus et exiliis 333 Amos prophetam et sacerdotes Domini necaverunt.

(Vers. 14 seqq.) *Et respondit Amos, et dicit ad Amasiam :* Non sum propheta ego, et non sum filius propheta, sed ^a opilio ego sum velticans sycomorus, et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit ad me [Vulg. addit Dominus] : *Vade, propheta ad populum meum Israel, et nunc audi verbum Domini : tu dicies,* Non prophetabis super Israel, et non syllabis super domum idoli. Propterea haec dixit [Vulg. dicit] Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui, et filias tuis in gladio cadent, et humus tua funicula mortietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua. LXX : *Et respondit Amos, et dicit ad Amasiam :* Non eram propheta ego, neque filius propheta, sed pastor velticans sycomina [Al. more], et tulit me Dominus ex orbibus, et dixit Dominus ad me : *Vade, et prophaliza super populum meum Israel,* D et nunc audi sermonem Domini : tu dicies, *Noli prophetare super Israel, et ne congreges audientes contra dominum Jacob.* Propterea haec dicit Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filias tuis in gladio cadent, et terra tua funicula dividetur, et tu in terra immunda morieris ; Israel autem captivus ducatur de terra sua. Hoc quod beatos apostolos fecisse Scriptura commemorat, quando denuntiaverunt eis Scripturæ et Pharisæi ne docerent in nomine Jesu ; et illi responderunt dicentes : *Obedire Deo magis oportet, quam [Al. an] hominibus* (Act. iv, 16), etiam Amos prophetam fecisse cognoscimus, qui jubente idolorum

^a Victor., ad Vulgat. edit. armentarius, pro opilio posuit, quod et Hieron, in subiecta probat expositione.

peccato, ne prophetaret, in Bethel, non solum prophetat, et ostendit se magis Deum timore mitilem, quam illum probinentem; sed audacter et libere ipsi denuntiat supplicia qui vetare conatus est, et Dei impedire sermonem. Non solum, inquit, non sum propheta, sive non eram (quorum alterum humilitatis, alterum veritatis est) nec filius prophetæ, nec de prophetali stirpe descendens; sed cum essem armentarius et ruborum mara distinguerem, tulit me Dominus sequentem greges. Pro armentario, qui Hebraice dicitur *BOCK* (בָּקָר), Aquila et Symmachus et Theodotio, et quinta editio βούκόλων translulerunt, qui armenta pascit, non oves. Soli Septuaginta αἴπολος dixerunt: qui proprio pastor caprarum **334** appellatur ἄρτος τῶν αἰπολῶν, quod interpretatur quidem grex, qui in altioribus conversatur: ut ostendat greges caprarum semper rupes et asperas cautes et altiora condescendere. Sed quoniam infert: *Et tulit me Dominus ἄρτον προβάτων*, id est, de pecoribus, videtur oves magis significare, quam *capras*: licet in principio Levitici legimus, et oves et capras, pecorum nomine demonstrari. Ita enim Dominus loquitur. *Si abtulerit ἄρτον προβάτων*, id est, de pecoribus Damno agnum, vel *hædum*, et *ovem*, sive *capram* (*Levit. 1, 10*). Porro hoc quod ait, *vellicans sycomina*, quod Aquila interpretatus est, *scrutans sycomatos*, et Symmachus, *habens sycomatos*, quidam ita edisserunt, ut sycomina velint appellari genus arborum, quae Palæstine nascentur in campestribus, et agrestes afferunt iesus, quæ si non vellicentur, amarissimas caricularas faciunt, et a culicibus corrumpuntur. Nobis autem (quia solitudo in qua morabatur Amos, nullam hujuscemodi gignit arborem) magis videtur *rubos* dicere, qui afferunt *mora*, ac pastorum famem et penuriam consolantur. Utqumque quererit lector accipere, hoc dicendum est, "quod humilem pastorem et rusticum assumpserit Dominus, et misericordia populum suum Israel, et preceperit ei, ut egrediens de terra sua, Samariam pergeret: et ibi quæ ventura sunt prophetaret. Quia igitur Domino, inquit, jubente ut loquar, tu Amasia dicas mihi: *Noli prophetare super Israel, et non stillabis super domum idoli*: audi quæ contra te Dominus comminetur. Pro domo idoli, in Hebraico scriptum est *BETH ISAAC* (בֵּית יַעֲקֹב), id est, *domus risus* (*Isaac enim risus interpretatur*), quod LXX translulerunt, *domum Jacob*, nomen pro altero nomine, et non rem intelligentes. Rursum ubi nos posuimus, *Et non stillabis*; Symmachus interpretatus est, *non increpabis*. Stillare autem prophetas, idioma Scripturarum est: quod non totum Dei simul inferant iram, sed parvas scillas com-

^a Apodus fuit Amos propheta juxta LXX, consequenter et insimus inter pastores: nam Donatus in V. a Virgiliis sit αἴπολος insirmos esse inter pastores. Est autem αἴπολος pastor proprio caprarum, id est, *caprarius*, sive ποιμὴν τῶν αἴγανων, et αἴγονος, hoc est *caprarum ductor*. Vidi ego scipius in Vasconia hujuscemodi pastores ruborum mora distingentes, quia maxima est in regionibus nostris copia rubo-

A minatioce denuntiant. Quia ergo dixisti mihi, *non prophetabis*, *uxor tua in civitate fornicabitur*, quod melius interpretatus est Symmachus, πογνευθέσται: non quod ipsa fornicetur, sed quod passivo genere, ab aliis constuprata **335** sustineat fornicationem. Grandis autem dolor, incredibilisque ignominia, quando maritus in media civitate, presentibus cunctis, uxoria injuriam prohibere non potest. Filii quoque, inquit, tui, et filiae tuae gladio cadent. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta, nec tantus dolor in uxore occisa, quantus in filia trucidatis. Maritus enim libertius ^b audit uxorem interfici, quam pollui. Nec hoc sufficit ad injuriam, nisi et terra ipsius funiculo ab hostibus dividatur, et novos cultores recipiat. Ipse quoque Amasias, ^C qui nunc gloriatur in sacerdotii potestate, nequam morietur in terra sua; sed ductus in captivitatem morietur in terra quæ polluta est idolis, et non ante morietur, nisi populum quem decepserat, servientem videat atque captivum. Secundum tropologiam, Amasias sacerdos interpretatur robustus et rigidus [*Al. frigidus*], eo quod rebellis et feroci ecclesiasticum virum et vere prophetam vetet Dei ^c verba proferre et doctrinam, et errantem populum corrigerem prohibeat. Hujus uxor falsa Ecclesia, patebit fornicationi omnium: et filii ejus ac filiae quæ mala in errore generavit, Domini mucrone ferientur: humus quoque illius et universa possessio erit pars dæmonum, et ipse morietur in terra polluta, quæ non habeat habitatorem Deum, sed multis prævaricationis contaminetur erroribus, et omnis populus qui falsum sibi pomen assuumit Israel, captivus migrabit de terra sua, ut non serviat Deo, sed hereticorum ac dæmonum jugo colla submittat.

(Cap. VIII. — Vers. 4 seqq.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus: Et ecce uncus pomorum, et dixi: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomarum.* Et dicit Dominus ad me: *Venit finis super populum meum Israel, non adjiciam ultra ut pertranseam eum, et stridebunt cardines templi in die illa*, dicit Dominus Deus. Multi morientur, in omni loco projectetur silentium. LXX: Sic ostendit mihi Dominus Deus; *Et ecce vas aucupis.* Et dixit: *Quid tu vides, Amos? Et dixi, Vas aucupis.* Et dicit Dominus ad me: *Venit [Al. Veniel] finis super populum meum Israel: non addam ultra* **336** *ut pertranseam eum; et ululabunt laquearia templi in die illa*, dicit Dominus Deus. Multi cardentes erunt: in omni loca injiciam silentium. Quod Jeremias sub virga cernit vigiliarum, sive nucis (*Jerem. 1*) eo quod vigilaverit super peccata populi sui, ne quasi clausis et conniventibus oculis eorum

rum mora nigra afferentium, quæ famem et penuriam pauperum consolantur; qui si multa comedunt, statim in mortuum dysentericum incurunt.

MART.

^b Nostri omnes miss. habet, pro audit: et paulo inferius moriatur, constanter, pro morietur. Denique unus Palatinus, servientem idolis videat, etc.

^c Duo Palatin. vetet Dei proferre doctrinam, etc.

delicta non viderit : hoc nunc Amos adversus Judam et Israel pariter intuetur sub specie uncini, qui Hebraice appellatur **CHALUB** (כָּלֹב) et a LXX in *vas aucupis* vertitur : cum *auceps* proprie *moxes* (מַחְקֵּן) nuncupetur, sicut supra in hoc eodem propheta legimus : *Si cadet avis super terram sine auceppe.* Et est sensus : Sicut uncino rami arborum detrahunt ad poma carpenda : ita ego proximum captivitatis tempus attraxi. Et ut sciamus hoc esse, quod dicimus, ipse interpretatur Deus, quid significet visio, quam prophetæ ostenderat. *Venit finis super populum meum Israel.* Quodque sequitur : *Non adjiciam ultra ut pertranseam eum,* hoc significat, quod iniuriantes populi sui ultra non transeat, nec negligat, neque impunita scelera transire permittat. Et ne solum de decem tribibus dicere videretur, intulit : *Stridebunt cardines templi, sive laquearia in die illa, dicit Dominus.* Hoc autem ὑπερβολικὸς accipiendo est, quod tam grave malorum pondus incumbat : ut ipsi quoque portarum cardines et excelsa laquearia ululent, et incredibilem sentiant vastitatem : quando multi morientur, et captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projiciatur silentium. Sin autem voluerimus legere pro uncino pomorum *vas aucupis*, hoc dicendum est, quod quomodo aucupes visco vel retibus aves volantes per aereum, ei sublimius discurrentes ad terram detrahit, sic Deus per Sennacherib sive Nabuchodonosor, quos nunc aucupes intelligimus, populum suum prius liberum, et Legis observatione sublimem comprehendenter, vinxerit, transtulerit, enecarit. Non enim injuste tenduntur retia avibus. Et hoc non solum ad Babyloniam captivitatis tempus referendum est, sed et in adventum Domini Salvatoris, quando dixerunt : *Aufer de terra talen : crucifige eum, crucifige eum* (Joan. xix. 15), et perdiderunt alas columbae. Et venit **337** finis super eos, et extrema captivitas, ultraque non pepercit eis Dominus. Et ululaverunt cardines templi, vel laquearia templi, super occisum populum corruentia. Et in omni loco projectum est silentium, habentibus Iudeis Moysen et Prophetas, et non habentibus Verbum Dei : legentibus litteram, et perditibus spiritum, quando facta est mensa eorum in laqueum, et in retributionem, et ruinam, et excæcati sunt oculi eorum, ut non viderent, et obturatae sunt aures eorum, ut non audirent : et incurvatum est dorsum eorum, ne cœlum suspicerent; sed cum Evangelica illa muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis (Marc. vii), semper terræ incumberent. Et effusa est super eos ira Dei, et furor iræ ejus comprehendit illos, ita ut fieret habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non esset habitator : quando completum est : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et emittam famem super terram : non famem panis, ne-*

A que sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini (Infra, v. 11) : de quo in posterioribus, si pervenerimus ad calcem, plenius disserendum est. Nos ergo cernentes, quia Deus naturalibus ramis non percipit, timeamus eadem perpeti, et aucupis laqueos declinemus, dicamusque ad Dominum : *Ne taceas, neque compescaris, Deus, et ne sileas a me, et assimilabor descendantibus in lacum* (Psal. xxvi. 1). In toto orbe terrarum projectum est silentium Iudeorum : ubicumque fuerint, mussitant potiusquam loquuntur, et cum blasphemia eorum contra Dominum Salvatorem ad cœlum usque perveniat, omnis interpretatio Scripturarum muta est et silens, et aures non penetrat audientium.

(Vers. 4, seqn.) *Audite hoc qui conteritis pauperem, et deficere facitis a egenum terræ, dicentes : quando transbit mensis, et venundabimus merces, et sabbatum, et aperiāmus frumentum, ut imminuāmus mensuram, et augēamus sicutum : et supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, et pauperes pro calciamentis, et quisquiliis frumenti vendamus.* LXX : *Audite hoc qui conteritis mane pauperem, et opprimitis egenos de terra, qui dicitis : Quando pertransbit mensis, et negotiabimur : et sabbata, et speriemus 338 horreum, ut faciamus minorem mensuram et majus pondus : et faciamus stateram iniquam, ut possideamus in pecunia pauperes, et egenum pro calciamentis, et de omni venditione negotiemur.* Ne frustra videatur uncinus pomorum, et *vas aucupis* esse monstratum, et per hæc vicina imminere captivitas, causæ offendæ Dei breviter describuntur. O tu, Iuda, o tu, Israel, audite quæ scelera feceritis, de nocte surgentes, pro oratione et hymnis in Deum : studium habetis opprimendi, sive contendit pauperes, ut fame et egestate confecti afferantur de terra. Qui exspectatis kalendas, ut negotiemini, et usuras augeatis de usuris, et sabbata, ut aperiatis horrea, detisque frumenta amplius recepturi, et Dei solemnitates turpis lucri gratia in vestra compendia vertitis : qui minorem in vendendis mercibus mensuram facitis, et majora pondera in accipiendis, stateramque iniquam, ^b ut possidentis pecunia pauperes, et tam viles habeatis homines, ut impletatis illud, quod supra de vobis dixeram : *Pro eo quod vendidistis argento justum, et pauperem pro calciamentis* (Supra, II, 6) : in tantam lucri rabiem prosilistis, ut non frumenta, quorum esu hominum corpora sustentantur, sed quisquiliis et purgamenta frumenti vendatis pauperibus, pulverem et paleas tritico commiscentes. Quod quidem et perversos doctores ac principes, qui absque Dei timore dominantur cleris, de quibus Jeremias loquitur : *Cleri eorum non proderunt eis* (Jer. xii, 13, just. LXX), nonnumquam facere cernimus, qui putant questum esse pietatem, et sedentes in templo nummulari

^a Juxta Hebraic. et Vulgatam Victorius *egenos*.

^b Fœdo errore deerant isthæc in Martianæ editione verba : *ut possideatis pecunia pauperes, et tam viles*

habeatis homines, quæ utpote ad orationis integratatem necessaria, ex mss. nostris omnibus, editissime aliis libris sufficiimus.

proponunt columbas, non in caveis, sed in cathedris quasi magistri, Spiritus sancti dona vendentes : qui faciunt mensuram minorem atque majorem, ut pauperibus, vel parum, vel nihil : divitibus autem et his, de quibus sectantur lucra, in modum concionatorum loquantur sermone longissimo : et propter pecuniam conterant capita pauperum atque concubent, et non frumentum Domini, quod confirmat cor hominis, sed quisquiliis et vilissimum pulverem avidis fauibus ingerant: etiam haec quae nullius sunt pretii venditantes, cum Dominus apostolis præceperit:

339 *Gratis accepistis, gratis date* (*Matt. x, 8.*)

(Vers. 7, 8.) Juravit Dominus in superbiam Jacob, si oblitus fuero usque in {Vulg. ad} finem omnia opera eorum. Numquid super isto non commorebitur terra : et lugebit omnis habitator ejus : et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus *Ægypti*. *LXX* : *Juravit Dominus contra superbiam Jacob, si obliviscetur in finem omnia opera vestra. Et super his non conturbabitur terra, et lugebit omnis habitator ejus, et ascendet quasi flumen consummatio ipsius : et descendet quasi fluvius Ægypti. Jurantem Deum saepius Scriptura describit. Primum in Genesi : vocavit Angelus Domini Abraham secundo de cœlo, dicens: Per memetipsum juravi, dicit Dominus : quia fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo charissimo, benedicens benedicam tibi, et multiplicans multiplicabo te quasi stellas cœli, et sicut arenam quæ est in littore maris* (*Genes. xxii, 16, 17.*) *Et in centesimo nono psalmo : Juravit Dominus, et non paenitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Psal. cix, 5.*) *Quod, quicumque est ille qui ad Hebreos scripsit epistolam, disserens ait : Quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum* (*Supra, iv, 2.*) *Et in hoc eodem propheta supra legimus : Juravit Dominus in sancto suo, sive per sanctos suos : quia ecce dies venient super vos, et tollent vos in armis, sive in contis, et reliqua. Qui ergo prius in sancto suo, sive per sanctos suos juraverat, nunc jurat contra superbiam Jacob : ut si non credunt communianti, credant juranti in humanam similitudinem : qui juramentum tunc assumunt, quando simplicibus eorum verbis non creditur. Nec mirum est si Deus jurare dicatur, cum dormientibus dormiat, et vigilantibus vigilet : hisque qui sibi thesaurizaverunt iram in die iræ, dicatur irasci* (*Rom. ii, 1.*) *Jurat autem, quod non obliviscatur usque in finem operum eorum ; superbis enim Deus resistit, humiliibus autem dat gratiam* (*Jacob. iv,*) ; sed omnia memoriter teneat quæcumque peccaverint, et usque ad finem et judicii tempus adducat. Unde poenitentes [Al. patientes] rogant : *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum* (*Psal. lxxviii, 8*) : præsertim cum adversus superbos ipsa terra moveatur, sive turbetur et lugeat, non colonus et advena, sed habitator ejus : et ascendat sicut flumen consummatio, et descendat sicut

A *fluvius Ægypti, et ingressus mare absorbeatur. Ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus, æternis supplicii devorandam.*

(Vers. 9, 10.) *Et erit in die illa, dicit Dominus* [Vulg. addit Deus] : *Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis : et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum unigeniti : et novissima ejus quasi diem amarum.* *LXX* : *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus : occidet sol meridie, et contenebrescet super terram in die lux : et convertam solemnites vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omnem lumbum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum dilecti : et qui cum eo sunt, quasi diem doloris.*

B Dies illa [Al. diem illam], diem captivitatis significat, quando uterque populus ducetur in Assyrios atque Chaldæos, quibus præ tristitia magnitudine occidet sol meridie : et clara omnibus luce, tenebræ cuncta complebunt : quando festivitates eorum et omnia cantica in luctum planctumque conversa sunt. Et super omne dorsum, sive lumbos, accincti sunt cilicio, et juxta consuetudinem veterum lugentium, super capita habuere calvitium : quod et Job in mortibus filiorum fecisse legimus (*Job 1*). Et tanta erit magnitudo luctus atque tristitia, ut unici illi morientis matrisque charissimi vincat dolorem : et omnia planctu et amaritudine compleantur. Possimus C hunc locum et in Domini intelligere passionem, quando sol hora sexta retraxit radios suos, et pendentem in cruce Dominum suum spectare non ausus est (*Luc. xxiii*) : quando tenebris cuncta complentibus, festivitates eorum et cantica, Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt : quando lacrymarum et poenitutinis et ciliciorum repleta sunt omnia, et capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie, comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei, populus Israel, qui in Unigenitum et vere Filium Dei misserat manum, æterno luctui traditus est : et novissima ejus, sive qui **341** cum eo erant, amaritudine sunt repleta. Nunc ergo illis habentibus tenebras, qui repulerunt solem justitiae : nos qui sedebanus in tenebris et in umbra mortis, vidimus lucem magnam (*Isai. ix*), et illorum universa festivitas ad Ecclesie translata est mysteria, ut, illis silentibus, nos laudes Domino concinamus. Illi pro zona accinguntur funibus et ciliciis : nobis cum apostolis dicitur : *Sint lumbi vestri præscincti* [Al. accincti], et *lucernæ ardentes in manibus vestris* (*Luc. xii, 35*). Nos accincti sumus Christi veritate, implentes illud quod scriptum est : *State accincti lumbos vestros in veritate* (*Ephes. vi, 14*). Illi autem pro veritate circumdati sunt diaboli mendacio. Nostrum caput, de quo Salvator loquitur : *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt* (*Matt. x, 30*), habet comam perpetuam, et in capite nostro, qui Christus est, fortitudinem possidemus, ut inter-

Stetamus leonem. Illi autem dormierunt in meretricis synagogæ genibus (*Judic.* xvi), et diabolo toundente derasi, virtutem capitil perdididerunt, amittere cum robore oculos, de quibus in Ecclesiaste scriptum est: *Sapientis oculi in capite ejus: qui autem stultus est, in tenebris ambulat* (*Eccli.* ii, 14). Ilorum socii versantur in luctu, nostri comites induuntur laetitiae vestimento.

(*Vers. 11, 12.*) *Eccœ dies veniunt, dicit Dominus, et emittam [Vulg. mittam] famam super terram: non famam panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Et commovebuntur a mari usque ad mare: et ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt querentes verbum Domini, et non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti: qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt. Vivit deus tuus, Dan, et vivit via Bersabee: et cadent, et non resurgent ultra.* LXX: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus Deus, et emittam famam super terram: non famam panis, neque sitim aquæ, sed famam audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ de mari usque ad mare: et ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt querentes verbum Domini, et non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, et juvenes in siti: qui jurant per propitiationem Samariæ: qui dicunt: Vivit deus tuus, Dan, et vivit deus tuus, Bersabee: et cadent, et non 342 resurgent amplius.* Aquæ in Hebraico non habentur, et propitiation, quam nos in delictum vertimus, et ab Hebreis vocatur ASAMATH (אֲסָמַת), idolum significat: quod principium peccatorum est. Vetus narrat historia, tam Latina quam Græca, et omnium gentium barbararum, nihil fame durius, quæ sëpe compellit obsessos humanis vesci carnibus, et in suam sævire naturam: ita ut nec parentes parvulis parcant liberis, et maritalis affectus dudum amatæ uxoris membra dilaceret. Si hoc facit famæ corporum, quid de famæ dicendum est animarum? que in die resurrectionis Domini oppressit populum Judæorum, et juncta fami ardentissima siti, non habentium panem, qui de cœlo descendit, et eas aquas, quæ de Iesu ventre manarent. Ablata est ab eis Lex, et Prophetæ æternæ conticuere silentio: moventur a mari ad mare, et ab oceano Britannico, usque ad oceanum Atlanticum, id est, ab Occidente ad Meridiem, et ab Aquilonem usque ad Orientem, toto orbe peregrini, verbum Dei non valent invenire. In quo loco interrogabimus Judæos, quam illam diem significari putent, in qua sustineant famam audiendi verbum Dei: præsertim cum legant Scripturas, et humilitatem sequantur litteræ? Quibus ingerimus [*Al.* ingemus] famam esse prædictam intelligentiæ spiritualis,

a Ad nostrorum codicum fidem, et Florentino-ruin quos Victorius consuluit locum hunc ita emen- lavinij: quem Marianus corrupum, imperfectum, aut nullo sensu, etiam post Victorii monitum reiunxit ad hunc modum: *Virgines pulchræ, quas synagogas interpretantur, etc.* Mox quoque ex hisdem miss. et Brixianis apud Victorium docent reposuimus prædicent: scilicet ostendunt, maledictiones Deuter-

A in qua Christus cœritur, passio Domini et resurrectione reperitur. Circumebunt orbem, et querent verbum Domini, et non inveniunt: quia Verbum Domini negaverunt, quod factum est in manibus omnium prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est, et habitavit in nobis (*Iohu.* i). In illo tempore defecerunt virgines pulchræ, et adolescentes, sive electi, aique doctores (hoc enim significat BAURIM (בָּאוּרִים)) defecerunt in siti. Virgines a pulchras synagogas interpretantur, et electos, magistros populi. Qui cum defecerint, maledictiones Deuteronomii in populo Judaico decent esse completas (*Deut.* xxvii, xxviii, xxx). Illi electi atque doctores juraverunt in idolo Samaria, in vitulis scilicet aureis, et dixerunt: *Vivit deus tuus, Dan, in terminis 343 terræ Judaicæ, ubi nunc Pœnas est, et eo tempore vitulus aureus colebatur: et vivit via Bersabee, quia longo ille et raro itinera commeabant, propter reges Judei justos patriter et injustos. Et quia hoc fecerunt, idcirco corrident, et non resurgent amplius, id est, non recipient eum statum, quem prius habuerant: Nisi autem Dominus famem in terram super eos, qui terrena sapiunt: et fameam non panis, sicutque non aquæ, sed audiendi verbum Domini, quando propter peccata populi doctrina desicit [*Al.* desicit] in Ecclesiis: et a mari usque ad mare, id est, balsalis et amarissimis fluctibus usque ad mare perveniunt: non occurentes fluminibus, non dulcissimis et variis fontibus, sed rursus ad amara carentes: et ab Aquilone usque ad Orientem, cupientes Aquilonem deserere (qui est ventus durissimus, et ab ignorantibus dexter vocatur) et pervenire ad Orientem, quem reperire non poterunt: quia non recto pergit itinere, sed deviis circumebunt collibus: viamque regiam non tenentes, curvis ducuntur anfractibus. In illo tempore deficient anime virginales, quas incorruptas Apostolus nominat: et cupit eternam pudicitiam possidere, scribens ad Corinthios: *Despondi enim ros uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Eram sed uixit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quæ est in Christo* (*II Cor.* x, 2, 3). Et si essent omnes virgines pulchre vel bonæ, numquam dixisset, deficient virgines bona: sed ad distinctionem malarum virginum bonas posuit, quæ sunt sanctæ corpore et spiritu. Malæ virgines quinque sunt stultæ, quæ lampadibus suis oleum non paraverunt (*Mat.* xxiii). Bonæ et speciosæ virgines illæ sunt, quæ lumen habuerunt virtutem, et sponsi [*Al.* sponsæ] thalamum ingressæ sunt. Deficient autem virgines, quia verbum Domini*

nomil jam esse completas, postquam venit tempus, quo defecerunt electi populi magistri: post quod habetur, cap. 28, Judæum populum in caudam perundum, servitum inimicis suis, et ad paucos numero redigendum.

b Corrupte Marianus, et contra mas. editorumque librorum fidem, falsis,

ni non inventient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesiis, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes **344** abire virtutes: quia non comedebant verbum Domini, quod qui comedenter saginas ejus oib[us], audierat per Salomonem: *Justus comedens saturat animam suam: anima autem imperium esurient* [Al. esurient] (Prov. xiii, 2). ^a Et David qui ad senectutem pervenerat, libere decantabat: *Jurens sui, et sensui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem* (Ps. xxxvi, 26.) Quantu[m] martyres in persecutionibus perierunt fame, et indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit p[ro]p[ter]e, qui de c[on]cilio descendit, quem qui comedenter, nec esurire poterit, neq[ue] sit[ur]. Deficientibus autem virginibus, et adolescentibus deficent, qui prius vicerant mundum; et idecirco deficent, quia jurant in idolo Samariæ, quam in hæreticorum persona semper accipimus, dicente hoc eodem propheta: *V[er]o qui despiciunt Sion, et confidunt in monte Samariæ* (Supra vi, 1). Despicunt enim hæretici Ecclesiam Dei, et confidunt in falsitate dogmatum suorum, erigentes se contra scientiam Dei, sciso populo ejus, dicentes: *Non est pars nobis in David, neque hereditas in filio Jesse* (III Reg. xii, 16.) Si quis ergo jurat in delicto Samariæ, et dicit: *Vixit deus tuus, Dan, vivit via Bersabee;* iste cadet et resurgere ultra non poterit. Dan tribus in ultimis Iudeorum terminis possessionem invenire non potuit, sicut in libro Judicum (Cap. xviii), scriptum est, interpretaturque judicium. Bersabee autem pro varietate accentuum vertitur in linguam nostram, putens juramenti, aut, putens satietatis, ac septimi. Itaque ei hæretici in extremis Scripturarum sanctarum finibus sicuti, Dei judicium cōtempnentes, et desiderantes viam Bersabee, quæ fuit in tribu Iuda; multaque Ecclesiae imitari sacramenta cupientes, saturatos et repletos esse se dicunt. Quibus apostolus exprobrat Paulus: *Jam saturati estis, jam divites facti estis* (I Cor. iv, 8), et jurant in nomine Domini, qui semel cadentes, quia deos idolorum, deum arbitrantur sump[er] amplius non resurgent. Qui autem voluerint agere penitentiam, **345** et non dixerit: *Vixit deus tuus, Dan, et vivit via Bersabee,* audient per Jeremiām: *Numquid qui cadet* [Al. cedit], *non resurget; qui qui aversus est, non revertetur* (Jerem. viii, 4).

^a Addunt hic editi libri ac mss. quamplyures nomen Abrahæ, *Et David qui ad senectutem pervenerat Abrahæ, libere decantabat, etc.*, quod perspicie falsum est, quia Abraham pervenit ad senectutem annorum centum septuaginta quinque (Gen. xxv, 7): David vero fato functus est cum ad annos septuaginta pervenisset, uti exploratum nolis est e lib. II Reg. cap. v, vers. 4. Ergo nomen Abrahæ ali impensis positum est, quod ms. codex monasterii S. Cygiranni non legit. MART.—Interserunt mss. editique ante Martianæ libri Abraham, aut Abrahæ, quod nomen Cisterciensia pro subsequenti verbo libere substituit. Atque est quidem ejus lectionis sensus paulo impediens, neque enim ad Abrahæ senectutem, qui centum septuaginta quinque annos, David, qui solos vixit septuaginta, pervenit. Nihilosecius

A (Cap. IX. — Vers. 1.) Vidi Dominum stantem super altare, et dixit: *Percute cardinem, et commoveantur superliminaria: avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam.* Non eris fugia eis: *fugiet* [Vulg. eis, qui fugient], et non salvabitur ex his qui fugerit. LXX: *Vidi Dominum stantem super altare, et dixit: Percute super propitiatorium, et commovebuntur vestibula: et disjice in capita omnium, et reliquias eorum gladio interficiam.* Non fugiet ex eis, qui fugerit: et non salvabitur ex illis, qui fuerit resalvatus. Qui cum Ezechiele et Joanne Baptista apertos viderit cœlos (Ezech. i; Mat. iii), et velamen, quod positum erat ante faciem Moysi (Exod. xxxiv), ab oculis ejus fuerit ablatum, ut impleatur in eo quod scriptum est: *Mandatum Dei lucidum illuminans oculos* (Ps. xviii, 9); iste videbit stantem Dominum super altare, et præcipiantem prophetæ, sive, ut multi putant, angelo, qui reddendis peccatorum supplicijs mancipatus est, ut percutiat cardines templi, sive propitiatorium, et commoveantur superliminaria ejus, sive vestibula. Cumque, ait, templum propter malitiam bominum dissipatum fuerit et destructum, et ira mea a sanctuario meo cœperit, unusquisque cognoscet se non posse evadere, avaritia omnia possidente, et novissima sua esse mortem, nullaque præsidia ad evadendam sententiam Dei posse succurrere: quodque juxta LXX legimus: *et ut disjiceret in capita omnium, pulchre earum capita dividuntur, qui ab eo, qui est caput omnium, sua sponte divisi sunt atque dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. xix, 15), qui voce impia clamaverunt: *Crucifige, crucifige talēm.* Et: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.* Quæ omnia et ad hæreticos referre possumus, quorum altare percutitur, et omnes initiationes et sacramenta sacrilega commoventur, qui avaritiam habuerunt in capitibus suis, clamante per eos perdice, et congregante quos non peperit, et faciente divitias absque judicio (Jer. xvii). Unde et novissima ejus sive reliquias Dominus interficiet, ut coptum capitulum compleatur, et novissimum ejus erit **346** insipiens. Cum autem Dominus percutserit cardines, et induxerit super eos gladium, nullus erit qui possit evadere, et impendentem Domini gladium declinare. Simulque et hoc erit notandum, quod, stante super **B** altare Domino, primum percutitur propitiatorium,

preferenda illa sit vetus, quæ librorum omnium est, lectio, huic quam ex uno ms. sancti Cygiranni Martianæus expressit. Et facile t[em]p[or]e[rum] anima se nectus, id est, iustitia ad S. Doctoris mentem ex toto superiori contextu. Ipsoque laudati psalmi argumento accipienda est, non annorum, ut sensus sit, Davidem cum ad iustitiam pervenisset Abrahæ, libere decantasse, *Jurens sui, et sensui; et non videt justum derelictum nec semen ejus querens panem.* Congruit et modo propositum e Proverbii testimonium, *Justus comedens saturat animam suam, etc.*

^b Antea deerat tuus. De Bersabee, quæ ipso varietate interpretari, vid. Quesit. in Gen. col. 337, et quæ ibi annotamus.

^c Cisterciensia duoque Palatini mss., *ut dissecaret in capitibus omnium, etc.*

sive cardines templi, deinde commoventur vestibula, tertio capita omnium dividuntur, quarto qui reliqui sunt, interficiuntur gladio. Nisi enim superbiam hæreticorum suo Dominus calcaverit pede, et perversem sceleratamque doctrinam spirituali mucrone percusserit, et magistros eorum, qui accipiuntur in capitibus, inter se divisorit, atque in bonam partem occiderit, non possunt discipuli vivificari, secundum illud quod scriptum est : *Ego occidam, et vivificabo : ego percutiam, et sanabo* (*Deut. xxxii, 39*). Occiduntur et perciuntur magistri, ut viviscenur discipuli : capita dividuntur, ut cætera membra sanentur.

(Vers. 2 seqq.) Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos : et si ascenderint usque in celum, inde detrahunt eos : et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos : et si celaverint se ab oculis meis in fundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos : et si abierint in captivitatem cōram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescit [Vulg. tabescet], et lugebunt omnes habitantes in ea, et ascendet sicut rivus omnis, et defluet sicut fluvius Ægypti. LXX : Si defosset fuerint in inferno, inde manus mea evellet eos : et si ascenderint in celum, inde detrahant illos : si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde [Al. ibi] scrutans auferam eos : et si demerserint se ab oculis meis in profundum maris, ibi mandabo draconis, et mordebit eos : et si abiurint in captivitatem ante faciem inimicorum suorum, ibi præcipiam gladio, et interficiet eos, et obfirmabo oculos meos super illos in mala, et non in bona. Et Dominus Deus omnipotens qui tangit terram, et commovet eam, et lugebunt omnes habitatores ejus, et ascendet sicut fluvius consummatio eorum, et descendet sicut flumen Ægypti. Qui supra dixerat, non erit fuga eis : fugiet, et non salvabitur qui fugerit, nunc ipsam fugam in partes secat, et hyperbolice 347 etiamsi hoc et hoc fecerint, evadere eos non posse testatur. Si descenderint, ait, usque ad infernum, inde manus mea educet eos :^a non quod ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur ; sed quod et in inferno positi, in illius potestate sint. Quod super Dathan et Abiron impletum esse cognoscimus, quos viventes terræ hiatus absorbut (Num. xvi). Et si ascenderint, inquit, usque ad celum, inde detrahunt eos : quia et Enoch et Elias rapti cum corporibus in celum (Gen. v; IV Reg. n), Dei reguntur arbitrio. Et cerne proprietates : ad infernum descenditur, ad celum concenditur : de inferno educimur, de celis detrahimur. In altero extrema desperatio est, in altero superbæ magnitudo. Si absconditi fuerint in vertice Carmeli, vel juxta Phœnicis terminos in septentrio-

^a Ita legit ms. codex Cluniacensis, et ita legendum docet Marianus Victorius. Erasmus autem et mss. codices non pauci alio sensu legunt, non quod ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur. Quod de resurrectione corporum intelligimus. MART.—Sic habent nostri omnes mss. sicque rei veritate clamante,

A nali plaga, vel ad meridiem propter eremi vastitatem, ubi habitavit quondam Nabal Carmelius (I Reg. xxv), inde, inquit, scrutans auferam eos : et si in profundo maris (*Jonæ 1*), atque ut de propheta loquar, in Tharsis, Dei oculos vitare conentur, ibi mandabo serpenti, quem [Al. qui] in hoc loco Leviathan, sive cete significat, ut servet metaphoram, et per serpentem atque cetum [Al. cete] ad hostes veniat. Et mordebit eos, id est, suis fauibus devorabit. Et ne forsitan per superiora quæ dixit, aliud quidquam captivitatem ab hostibus sentiremus, juxta morem suum aperit [Al. aperuit] Scriptura quod prius sub ænigmatibus dixerat. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, ne scilicet extrema malorum suorum vestimenta servitutem ; sed etiam captos hostilis muero confodiatis : et qui superesse potuerint et mortem evadere, Dei aspectum non effugiant ; sed ponat super eos oculos suos in malum, et non in bonum, ut semper eos visitet, et ad pœnitentiam per tormenta compellat. Et hæc facturuin esse se dicit omnipotens Deus, ad cuius tactum et nutum terræ fundamenta quatuntur, sive tabescunt, et omnis ejus habitator planetu et Iuctibus occupatur. Quæ loquitur, ut ostendat magnitudinem divinæ potentie, ne forsitan velit quidem facere quod minatur ; sed vires non implant voluntatem. Sin autem terra tabescit, sive concutitur, 348 et Creatorem suum insensibilis quoque natura præsentit [Al. persentit] : quanto magis homo, fragile animal, cuius animæ thesaurus in vasis fictilibus atque corporeis clauditor ? Et quomodo Ægypti fluvius decurrit in mare atque sorbetur : ita et terra Israel, de qua supra dixerat : Qui tangit terram, et tabescit, ibit in captivitatem, et ab hostibus devorabitur : πτωνυμικῶς, ab eo quod habet, id quod habetur, divino significante sermone. Et hæc quidem sequentes historiæ ordinem, utcumque potuimus interpretati sumus : si tamen in quibusdam nos intelligentia non defecit. Cæterum omnem loci istius περιοχὴν David explicat, dicens : Domine, probasti me, et cognovisti me (Ps. cxxxviii, 1). Statimque inseri : Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in celum, tu illuc es : si descendero in infernum ibi es. Si sumpsero penas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua (Ibid., 7-9). In Deuteronomio quoque simile quid legimus : Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est : neque procul positum, nec in celo situm, ut possis dicere : Quis nostrum ad celum valet concendere, ut deferat illud ad nos, et audierimus atque opere compleamus ? Neque trans mare positum, ut causeris et dicas : Quis e nobis transfretare

Victorius restituit, cum esset antea sensu prorsus contrario nullus. Hoc interim mirum, Marianum et mendosam lectionem nullus in textu relinquisse, et veram cod. Cluniacens. et Victorii emendationem probasse in Notis.

poterit mare, et illud ad nos usque deferre ut possimus adire, et facere quod praeceptum est? sed juxta te est sermo valde in ore tuo, et in corde tuo ut facias illum [Al. illud] (Deut. xxx, 11, 12). Quando enim anima vinculis laxata corporeis, volandi quo velit, sive quo ire conpellitur, propter tenuitatem substantiae habuerit libertatem, aut ad inferna ducetur (de quibus scriptum est: *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ oblitiviscuntur Deum* (Ps. ix, 18). Et: *In inferno quis confitebitur tibi* (Psal. vi, 6)? Et: *Descendit in infernum gloria tua* (Ps. xlvi, 18). Aut certe ad coelestia sublevabitur, ubi sunt spiritualia nequitiae in coelestibus, et si sibi veræ circumcisio[n]is scientiam voluerit vindicare, hoc enim interpretatur *Carmelus*, et humilitate contempta, habitare in montibus, et ibi scrutantem manum Dei evadere non valebit. Quod si desperans salutem, oculos Domini vitare tentaverit, et in ultimos falsorum **349** fluctuum terminos pervenire, etiam ibi mandabit Dominus serpenti tortuoso et antiquo (Apocal. xx), qui est inimicus et ulti[m]or, et mordebit eam. Capita quoque vitiiis atque peccatis gladio Domini a punitur, et ponet oculos suos super eam in malum, et non in bonum, ut per cruciatu[s] atque supplicia ad Dominum revertatur. Cumque Deus omnipotens teligerit terram eorum atque concusserit, et tabescere fecerit cuncta terrena, intelligentes sceleris sua, vertentur in luctum, et ipse Dominus dupliciter ascendet atque descendet. Ascendet super sanctos quasi fluvius consummationis ejus, id est, terræ: ut opera eorum terrena consumat. Descendet super peccatores quasi flumen Ægypti, ut in tormentorum amaritudinem impetu Domini detrundantur.

(Vers. 6.) Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit: qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ: Dominus nomen ejus. LXX: Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, et promissionem suam super terram fundat: qui vocat aquam maris, et effundit eam super faciem terræ: Dominus omnipotens nomen ejus. Dominus Deus omnipotens, qui respicit, sive tangit terram, et commovet eam, ipse est qui quotidie ædificat in cœlo [Al. cœlum] ascensionem suam, et dicit in Evangelio: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Et non solum de costa Adam in typum Ecclesiæ semel ædificavit Eavam (Genes. ii), sed quotidie credentes et membra corporis sui ædificat, et de terris ad cœlum levat, ut in illis ipse consendat. Ascendit Dominus in cœlum cum Enoch (Genes. v), ascendit cum Elia (IV Reg. ii), ascendit cum Moyse, ^b cuius sepulture locus, quia in cœlum ascenderat, in terra non potuit inventari (Deut. xxxiv). Ascendit cum Paulo qui vas electionis, in apostolum de persecutore mutatus est

^a Medicus quidam cod., Victorio teste, percutitur: quæ lectio, inquit ille, magis congruit Vulgatae editioni, quæ legit occidet, et LXX qui habent, interficiet. Eligat lector, quam maluerit.

A (II Cor. xii), et de humiliis raptus in sublimia, ita ut ascenderet in cœlum tertium, et per Spiritum sanctum et Filium perveniret ad Patrem, et audiret verba ineffabilia, mysterii [Al. mysteria] Trinitatis, quæ hominibus audire non licitum est. Iste ergo qui quotidie ascendit in sanctis, fasciculum suum fundavit super terram, **350** de quo in Evangelio loquitur: *Ne timeas, grex parvule, quia complacuit Patri meo habitare in te* (Luc. xii, 32). Iste fasciculus una Domini religione constrictus est. Unde et ipsa religio a religando, et in fascem Domini vinciendo nomen accepit. Porro juxta Septuaginta, reprobmissionem suam fundat [Al. fundavit] super terram, ut omnes illius reprobmissiones quas sancti prophetæ suo ore cecinerunt, non inanem sonum habent, et ^c cassa solius tropologiae nomina; sed fundentur in terra. Et cum historiæ habuerint fundamenta, tunc spiritualis intelligentiæ culmen accipiunt: ut vere Christus de Virgine natus sit, vere Lazarum mortuum suscitarit, vere ad tactum ejus αἰμορρόωσα sanata sit, vere in adventu Domini cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extensæ sint, lepra mundata sit; licet secundum tropologiam quotidie de anima virginali nascatur sermo divinus, quotidie peccato mortui, et vitiorum funibus alligati, de sepulcro scelerum suorum jubeantur exire, quotidie sanguinis opera constringantur, cæci in fidelitate Christi lumen aspiciant, claudicantes prius fide, currant in via Domini, et aridæ manus avaritia, extendantur ad eleemosynam, et lepra C Mariæ, quæ contaminat quidquid attigerit, recipiat pristinam puritatem (Num. xii). Iste autem Dominus amarissimas quoque aquas maris vocat, et effudit [Al. fundit] eas super eos, qui faciem suam verteunt ad Dominum. Ideo autem vocat amaras aquas, ut dulces faciat, et educat ventos de thesauris suis, et graves salsuginis aquas sua in altum jussione suspendat, aliquansque eas, et æthereo calore decoquens, dispensem in pluvias, et emittat super faciem terræ, ut arentia quæque rigentur imbris, et ubi abundavit peccatum, superabundet gratia.

(Vers. 7, 8.) Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus? Numquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti, et Palæstinæ de Cappadocia, et Syros de Cyrene? Ecce oculi Domini D Dei super regnum peccatorum, et conteram illud a facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus. LXX: Nonne ut filii Æthiopum vos estis **351** mihi, filii Israel, dicit Dominus? Nonne [Al. Non] Israel eduxi de terra Ægypti, et alienigenas de Cappadocia, et Syros de fovea? Ecce oculi Domini Dei super regnum peccatorum, et auferam illud a facie terræ. Verumtamen non in finem auferam domum Jacob, dicit Dominus. Pro Cyrene, Aquila et quinta editio ipsum verbum Hebraicum posuerunt

^b Alludit ad Moysis ἀνάβασιν, sive ἀνάληψιν, de qua vide cod. Pseudepigraphum veteris Testimenti pag. 839.

^c Vitoise Martianæ crassa.

ειν (אָרֶן), Septuaginta foream, id est, βέθρον, Theodotio parietem, Symmachus Cyrenem: quem et nos in hoc loco secuti sumus. Totam loci hujus quem proposui, et omnium quae hoc capitulo continentur, intelligentiam brevi sermone concludam, usque ad eum locum in quo scriptum est: *Qui dicunt, non appropinquabit, et non veniet super nos malum*, ut possimus nosse quod dicitur: *Ego Dominus Deus omnipotens, quem celari (Al. celare) nihil potest, qui tango terram, et movebitur: qui sedifico in celo ascensionem meam: qui voco aquas maris, et effundo eas super faciem terrae: cuius est nomen Dominus, qui creator sum omnium: cunctas gentes de eodem fluxi luto, et aequali sorte generavi.* Denique *Aethiopes*, Palæstinæ, Syros atque Judæos, distantes locis atque corporibus, mortalitatis lege sociavi, et pro arbitrio meo servos meos *huc illucque commuto*, et in universas provincias transfero. Ne erigamini in superbiam, quod vos de *Ægypto* eduxerim, et quasi peculiarem populum meum Pharaoni servire non passus sim: hoc idem feci et Palæstinis, quos Septuaginta *alienigenas* transtulerunt, "qui Hebraice appellantur *capthorim*" (כַּפְתֹּרוּם), ut transferrem eos de Cappadocia, et in Palæstinæ regionibus collocarem: Syros quoque, id est, *aram* (אַרְםָן) transtuli de Cyrene: ex quo qui aequali conditione sunt facti, aequali judicii mei sententia punientur, et omnia absque discretione personarum, impia regna subvertam. Vos autem, o filii Israel, de quibus dixi: *Primum genus filius meus Israel* (*Exod. iv, 22*). Et: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (*Osee xi, 1*), percutiam in virga, et visitabo peccata vestra; sed non in perpetuum conteram, et **352** misericordiam meam non auferam a vobis (*Ps. lxxxviii*), et quasi in cribro agitos atque concusso, mundabo et eligram, ut qui lapillus fuerit, et per penitentiam roboratus, de cribro meo non excidat: qui autem instar pulveris ceciderit in terram, percutiatur gladio, ut (*Al. et*) moriantur peccatores populi mei: non quia ante peccaverint; sed quia usque ad mortem perseveraverint in peccatis. Omnis autem qui est Israel et prius Deum mente consciens, ^b eductusque de *Ægypto*, si desiderans vitia *Ægypti*, et saeculi voluptates, non solum in *Ægyptum*, sed in *Aethiopiam* revertatur, in qua qui fuerit, juxta Jeremiah (*Cap. xiii*), peleam suam mutare non potest, Christi salvatur (*Al. saluat*) advenit, et impletur in eo quod scriptum est: *Aethiopia præveniet manus ejus Deo* (*Ps. lxxvi, 52*). Cumque eum adoraverit, dicetur de illo: *In conspectu ejus procident Aethiopes* (*Ps. lxxi, 9*). Qui cum prociderint, et trans flumi-

^a Luxatus omnino est locus iste, legendusque inverso ordine, ut transferrem eos de Cappadocia, qui Hebraice appellantur Capthorim. Etenim quis nesciat Palæstinæ Hebraice אַרְםָן, Phœthethim appellari, non *Cappadocim*, Capthorim, quod est Cappadocum nomen? Alter Victorius de suo corrigit: qui Hebraice appellantur כַּפְתֹּרוּם ut transferrem eos מִכְּפָתָרְדָּר, id est de Cappadocia: quod minus probatur, cum pos-

^A na *Aethiopæ* inde detulerat victimas Domino, dire-re poterunt: *Nigra suæ et speciosa, quoniam decolor-
atis me sol* (*Cant. i, 4*). Corpora enim umbris oio-
que marcentia, tentationes et zetus seculi ferre non
possunt: quæ autem ad luciam et ad certaminia pra-
parantur, sole siccata superant mundi injurias, et
benedictionem sancti Spiritus consequuntur, dicen-
tis ad justum: *Per diem sol non uret te, neque luna
per noctem* (*Psal. cxx, 6*). *Aethiopes* ergo vertun-
tur in filios Dei, si egerint penitentiam, et filii Dei
transeunt in *Aethiopes*, si in profundum venerant
peccatorum. Ipse enim Creator omnium Deus Cap-
padoces vertit in Palæstinæ, et eos qui versabantur
in frigore fidei, et Aquiloni vento durissimo subjec-
tant, fecit bibentes cadere, et deposita superbia, Do-
^B mini sentire judicium. Syros quoque, id est, excel-
sos atque sublimes, qui dicuntur *aram* אַרְםָן transtu-
lit de Cyrene, infirmo parie, sive quæ imminebat
amarissimo mari, et vicina Syribus erat, et iusta
LXX in sovea tenebatur, mutavit in bonam partem,
ut excelsos faceret. Oculi enim Domini super omnia
sunt regna **353** peccantia, quæ ostendit diabolus
Domino (*Math. iv*), et de quibus Apostolus dicit:
*Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obe-
dientiam desideris ejus* (*Rom. vi, 12*). Verumtamen
cum in virga visitet peccatores, et conterat eos al-
que percutiat, qui permanenter in peccato: eas am-
mas, quæ appellantur domus Jacob, et supplantant
peccatum, et in certamine superant, et plantant
cruenti fratris invadunt, in æternum perire non
patiuntur.

^C (Vers. 9, 10.) *Ecce enim ego mandabo, et concu-
tiam in omnibus genibus domum Israel, sicut concu-
titur [Addit Vulg. triticum] in cribro, et non cadet le-
pillus super terram. In gladio morientur omnes pecca-
tores populi mei qui dicunt: Non appropinquabit, et
non veniet super nos malum.* *LXX*: *Quia ecce ego pre-
cipio et ventilabo in cunctis genibus domum Israel, si-
ut ventilatur in ventilabro, et non cadet contritio su-
per terram. In gladio morientur omnes peccatores po-
puli mei, qui dicunt: Non appropinquabit, neque re-
nient super nos mala.* Deus qui mensus est aquas ma-
nu, et cælum palmo, et onum terram concludit
pugillo (*Isai. xi*), ipse pro magnitudine sua, utra-
que manu tenens margines terræ, quasi cribrum buc-
^D illucque concutiet: ut paleis ac sordibus peccatorum
in terram cadentibus, purum fragmentum remaneat,
quod condatur in horrea: sive ut *LXX* transtule-
runt, ventilabrum tenebit in manu, et purgabit
aream suam, et triticum coadet in horreis, paleis
autem comburet igni inextinguibili; de quibus lo-

sit locus, nullis inductis ex ingenio verbis, ordine
tantum, ut innuimus, incisorum mutato, restitu. Sed nullam ineat a lectoribus gratiam Martianæ,
qui errorem, ut ait Victorius, complicita manus
explodium dissimulavit, aut penitus non animad-
verit.

^b Hæc omnium librorum est lectio, eaque sat-
perspicua: nec video cur nauta Victor. In edaciu-
s est, dicatque, aliter nou constare sensum.

quitur per Jeremiam : *Quid paleis ad frumentum, dicit Dominus (Jer. xxiii, 28)*? De hoc eodem sub figura alterius parabolæ, sageda illa demonstrat, que mittitur in mare hujus saeculi, et extrahit pisces omnium generum, projectisque malis piscibus, boni tantummodo reservantur (*Math. xiii*) : ita et Dominus miserabilem domum Israel toto orbe dispersit, et concussit in cribro et ventilavit pala : lapillisque et calculis super terram non carentibus, morientur in gladio, qui propter sordes et pulverem peccatores populi nominantur. Et hoc patientur quia non credunt vaticinia prophetarum, nec **354** putant esse ventura quæ per eos Dominus comiminatur. Cumque sibi prospera repromittant, mala postea sustinebunt, e regione sanctis timentibus, et non peccantibus, et idecirco nequaquam morientibus gladio, quia dixerunt : Appropinquabunt nobis mala, et venient super nos supplicia, quæ peccata nostra meruerant, de quo plenius in Jeremias loquitur Deus : *Assunam, et loquar super gentem et regnum, ut anserem eam et disperdam; si conversa fuerit gens illa a malis suis, et ego agam paenitentiam de his quæ cogitaveram facere ei (Jer. xviii, 7, 8)*. Non ergo Deus mutatur, qui semper est immutabilis ; sed nos eum nostra conversione mutamus. Sævit, irascitur, comiminatur, et dicit se illaturam esse supplicia : si agamus paenitentiam, ipsum quoque suæ paenitebit sententiæ. Rursum juxta eundem Jeremiam (*Cap. xvii*)^a promittit prospera : si negligentia dissolvamur, et illum paenitebit sponsionis suæ, promissaque mutantib. Cujus rei exemplum Ninivitas et Jerusalem habere possumus, quorum alii de imminentibus suppliciis liberati sunt : alii quæ patribus promissa fuerant, perdiderunt.

(*Vers. 11 seqq.*) *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo, et reædificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ, et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc. LXX : In die illa suscitabo tabernaculum David quod ceciderat, et ^b reædificabo ea quæ corruerant, et quæ suffossa sunt suscitabo, et instaurabo ea sicut dies antiquos, ut querant me reliqui hominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc omnia.* Ubi apostolorum præcedit auctoritas, ^c maxime Petri et Jacobi, quos columnas Ecclesiæ Vas electionis vocat (*Galat. ii*), ibi omnis variæ explanationis tollenda suspicio est, et quod a tantis viris exponitur, hoc sequendum. In Actibus apostolorum quæstione inter apostolos suscitata,

^a In uno Cisterciensi alteroque Palatin. ms. juxta eundem Jeremiam prospera, si agamus paenitentiam; quod si negligentia dissolvamur, etc.

^b Antea erat ædificabo, minus recte pro reædificabo, quod præferunt mss. et Græc. ἀναστροφίσω.

^c Corrupie Martian. retinuit, suffusa pro suffossa, quod et nostri mss. et Victorius pridem ex septem Florentinis ad Græcum κατεσχεμένα restituent. Mox pro antiquos, unus Cisterc. habet antiqui : denique

A cur homines ex gentibus, **355** Paulus et Barnabas absque circumcisione et obseruantia sabbati suscepissent, Petrus respondit, ut debuit : *cujus sententiam probans Jacobus, hæc locutus est : Viri fratres, audite me : Simon enarravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo, et huic concordant verba prophetarum, sicut scriptum est : Post hæc revertar, et ædificabo tabernaculum David quod cecidit, et diruta ejus reædificabo, et erigam illud : ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc : notum a saeculo est Domino opus suum (Act. xv, 13 et seqq.). Hoc igitur tabernaculum David quod ceciderat (ceciderat autem in his qui dicunt, non appropinquabit, et non veniet super nos malum : quos Dominus cribro suo concescerat et probaverat, et quorum aream maiestatis suæ purgaverat ventilabro, et quicumque peccatores fuerant interfecit gladio) nunc juxta consuetudinem Scripturarum, post tormenta, post poenas, prospera et lœta promittens, suscitaturum esse se dicit, et in resurrectione Domini omnia restituturum, ut quod in synagogis ceciderat, surget in Ecclesiæ, et possideant credentes reliquias Idumææ, et omnes nationes, ut quidquid reliquum fuerit de regno sanguinario atque terreno, in cœlestia regna mutetur, et omnes gentes quæ oblita sunt Domini, convertantur et revertantur ad eum. Sin autem juxta LXX legere voluerimus, ut ^d querant me reliqui hominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, reliquos hominum eos debemus accipere, qui de Judaico populo crediderunt, et quasi ^e lapillus non ceciderunt de cribro, nec cum pulvere paleisque et sordibus sunt projecti. Reliquæ enim in principio fidei salvæ flent, et in fine mundi, ut cum subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salves flat [Al. siet] (*Rom. xi*). Nomen autem Domini quod invocatur super reliquos et super omnes gentes, illud est de quo Salvator dicit : *Pater, revelavi nomen tuum hominibus (Joan. xvii, 6)*. Et ne longo sermone regulam differam sponsionum, et in hoc propheta, et in cæteris quæcumque de ædificatione Jerusalem [Al. muri Jerusalem] et templi, et rerum **356** omnium beatitudine prædicantur, Judæi in ultimo tempore vani sibi exspectatione promittunt, et carnaliter implenda commemorant. Nos autem qui non occidentem litteram; sed spiritum sequimur vivificantem, jam in Ecclesia convincimus expleta, et quotidie impleri in singulis, qui ruentes per peccatum, reædificantur per paenitentiam.*

D postremam vocem, omnia, prætermisit, quam et in Græco Alexandrinum et Complut. exemplar ignorat.

^d Martian., auctoritas maxima, Petri, Jacobi, etc. minus recte, et contra mss. fidem.

^e Tres mss. ut requirant reliqui Israel, et omnes, etc.

^f Vide pseudo Ruslinum Comment. in hunc prophetam pag. 557 et seq., ubi de lapillis in cribro positis ad impetum cribro conciliandum loquitur.

(Vers. 14, 15.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et comprehendet arator messorem, et calcator uvae militientem semen. Et stillabunt montes dulcedinem et omnes colles culti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et ædificabunt civitates desertas, et habitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum eorum, et facient hortos, et comedent fructus eorum. Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.* LXX : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et apprehendet tritura vindemiam, et variabitur uva in semente. Et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles consiti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et ædificabunt civitates dissipatas, et habitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum eorum, et facient hortos, et comedent fructum eorum. Et plantabunt super terram suam, et non avellentur amplius de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus omnipotens.* Suscitato tabernaculo David quod ceciderat, et reædificatis his quæ fuerant lapsa atque subversa, describitur rerum omnium abundantia, quomodo hi qui prius euntes, ibant, et silebant, portantes semina sua, venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos (*Psalm. cxxv*) : ut consequatur manipulorum tritura vindemiam, sive arator messorem et uva varietur, ac ducat colorem in tempore seminis : sive, ut verius est, calcator uvae comprehendat sementem, et sic sibi invicem cuncta succedant, ut nulla dies sit absque frumento, vino et gaudio. In illo tempore, plenis torcularibus uva calcabitur, et de Christi ac martyrum ^b sanguine rubentia musta fundentur, et hujuscemodi calcator uvae erit seminarium sermonis Dei, ut sanguis eorum magis clamet in mundo, quam clamavit sanguis Abel **357** justi. Quicumque autem merito virtutum suarum ad montana condescenderit, melle sudabit, immo stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est : *Gustate et videte quam suavis est Dominus* (*Ps. xxxiii, 9*) : *Et, Quam dulcia eloquia tua gutturi meo, super mel et favum ori meo* (*Ps. cxviii, 105*). Et qui infra montes, immo secundi a montibus fuerint, quos sponsus transilii in Canticis Canticorum (*Cant. ii*), et appellat colles, consiti erunt et imita-

^a Iterum viciose retinuit Marian, comprehendit.

^b Vide S. Zenonis tractatum 27 et seq., lib. ii.

A buntur paradisum Dei : ut omnia in illis poma pendant doctrinarum. Tunc si quis infidelitate captivus est, et needum credidit in nomine Domini, et est de reliquis populi quandam ejus Israel, revertetur ad fidem Christi, ut quem in Prophetis audierat, in Evangelio teneat. Hi autem montes qui stillabunt dulcedinem, et colles qui consiti fuerint, postquam converterit Dominus captivitatem populi sui Israel, ædificabunt civitates antea desertas, et habitabunt in eis : ut unaquæque civitas exstructa dicat : *Ego civitas firma, civitas quæ oppugnatur* (*Prov. sec. LXX*), et de qua Dominus in Evangelio loquitur : *Non potest civitas abscondi super montem posita* (*Mat. v, 14*). Et in Psalmis dicitur : *Fluminis impetus et lætitias civitatem Dei* (*Ps. xlvi, 4*). Plantabunt quoque vineas B cum Noe (*Gen. ix*), et bibent vinum eorum, et inebrabuntur, et audient a Domino Salvatore : *Bibite, amici 358 mei, et inebriamini* (*Cant. v, 1*). Bibent autem vinum, quod se in regno Patris cum apostolis suis novum bibiturum esse pollicitus est (*Marc. xiv*). Hæc est vinea Sorec, cuius vinum quotidie in mysteriis bibimus. Nec harum rerum felicitate contenti, propter delicias facient hortos, et irrigabunt eos : ut nulla desint in eis genera virtutum, et comedant fructus eorum : qui enim plantaverit et rigaverit, ipse et comedet. Cumque hæc omnia montes et colles fecerint, stillantes dulcedinem, et ædificantes civitates, et habitantes in eis, plantantes vineas, et bibentes vinum eorum, facientes hortos, et comedentes fructus eorum : tunc ipsos plantatores planabit Dominus super terram suam, de qua dicitur : *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Ps. xvi, 13*). Et in Evangelio : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (*Mat. v, 4*). Postquam autem planaverit eos, et firma [*Al. firmas*] in altum radice [*Al. radices*] solidarit, non evellet ultra de terra, quam dederat eis [*Al. dederit*]. Ex quo intelligimus Ecclesiastim usque ad finem mundi, concuti quidem persecutionibus, sed nequaquam posse subverti; tentari, non superari. Et hoc fiet, quia Dominus Deus omnipotens, sive Dominus Deus ejus, id est, Ecclesie, se facturum esse pollicitus est : cujus promissio, lex naturæ est.

^c Mavult Victor. plurimum numero, *lætificans*, iuxta Græcum *τύπανον*.

S. EUSEBII HIERONYMI,
STRIDONENSIS PRESBYTERI,
COMMENTARIORUM
IN ABDIAM PROPHETAM
LIBER UNUS.

PROLOGUS^a.

359-360 Cum essem parvulus, ut parvulus lo- quebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus cogita- bam: postquam factus sum vir, quæ parvuli erant, deposui (*I Cor. xiii*). Si Apostolus proficit [*Al. pro- ficit*], et quotidie præteriorum oblivious, in priora se extendit, ac secundum præceptum Domini Salvatoris, stivam tenens, post tergum non respicit (*Phil. iii; Luc. ix*): quanto magis ego, qui needum ad æta- tem perfecti viri, et in mensuram Christi (*Ephes. iv*) b veni, mereri debeo veniam, quod in adolescentia mea provocatus ardore et studio Scripturarum, al- legorice ^c interpretatus sum [*Al. sim*] Abdiā prophetam, cuius historiam nesciebam. Ardebat animus cognitione mystica, et quia legeram omnia pos- sibilita credentibus, ignorabam diversa esse charis- mata: ^d litteras sæculi neveram, et ob id putabam me librum legere posse signatum. Stultus ego, vi- ginti quatuor seniores habentes in manibus phialas et citharas, et quatuor animalia plena oculis consur- gunt de throno suo, imperitiam constinentur, gloriam Agno canunt (*Apoc. v*), et virgæ de radice Jesse, et putabam posse me, quod credebam: cuius in manu non siebat sermo Dei, nec dicere poteram: *A manda- tis tuis intellexi* (*Ps. cxviii*): neque illius de Evange- lio beatitudinis recordabar: *Beati mundo corde,* quoniam *ipse Deum videbunt* (*Math. v, 8*). Nec- dum de altari carbo sublatus, labia mea purga- verat (*Isai. vi, 8*). Necdum error veteris igno- rantiæ igne Spiritus sancti fuerat circumcisus, **361-362** et audacter loquebar ad Dominum: *Ecce ego, mitte me.* Sperabam in scriniolis latere [*Al. jacere*] quod scripseram, et ingenioli mei primam temeritatem ignibus voveram, cum subito de Italia assertur exemplar a quodam juvēne tot annis, quot et ego quondam scripseram, laudante opusculum meum. Fateor miratus sum, quod quantumvis ali- quis male scripserit, invenit similem lectorem sui. Ille prædicabat, ego erubescet: ille quasi my-

A sticos intellectus ferebat ad cœlum, ego demisso capite confiteri meum pudorem prohibebat. Quid igitur? condemnamus in quibus pueri lusimus? mi- nime. Scimus enim in tabernaculum Dei, et aurum, et pilos caprarum similiter oblatis. Legimus in Evangelio (*Marc. xii*), viduæ pauperis duo minu- ta, magis quam divitum substantias approbata [*Al. approbatas*]. Et tunc dedimus quod habuimus, et nunc, si tamen aliquid profecimus, Domino suum reddimus. Gratia enim ejus sum quod sum (*I Cor. xv*). Nec diffiteor per hosce triginta annos ^e in ejus opere me ac labore sudasse. Clemens est pater: cito revertentem filium suscipit, nec exspectat do- nec quis aperiat ostium: ipse egreditur obviam, annuluin et stolam parat; licet germanus invideat, B et scortatorem ac nepotem vocet, de salute illius symphonia Angelicæ latitiae cunctarumque virtutum in cœlestibus personat (*Luc. xv*). Hoc est illud tempus, mi Pammachi, hac luce dulcissima, quo egressi scholam Rhetorum, diverso studio sereba- mur, quando ego et Heliodorus charissimus par- titer habitare solitudinem Syriæ Chalcidis nitebamur [*Al. volebamus*]; quod putabam latere, vulgatum est. Per vetera vestigia rursum ingrediar, emen- dans, si fieri potest, curvos apices litterarum. Infans eram, needum scribere neveram: titubabat manus, tremebant articuli. Nunc, ut nihil aliud profe- rem, saltem Socraticum illud habeo: *Scio, quod nescio.* Dicit et Tullius tuus, adolescentulo sibi in- choata quædam et rudia excidisse. Si hoc ille tam C de libris ad Herennium, quam de Rheticis, quos ego vel perfectissimos puto, ad comparationem se- nilis peritiae dicere potuit: quanto magis ego libere profitebor, et illud fuisse puerilis ingenii, et hoc maturæ senectutis! In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem passus [*Al. fassus*] est, et Origenes in Canticō cantorum: et Quintilianus in duodecim libris Institutionis oratoriæ.

diximus.

^d Verius, opinor, duo Palatini mss. *literulas*.

^e Vocabulas, in ejus, iidem mss. ignorant.

Ex quibus perspicue ostenditur unamquamque æta-
tem in suo esse perfectam , et ex annorum debere
numero judicari. Sed jam tempus est proponere

A exordium Abdiæ , et orationum tuarum auxilio , cui
volumen hoc scribitur , confragosum mare , ei se-
culi recurvas gurgites transfretare.

INCIPIT LIBER.

Vers. 1.) *Visio Abdiæ.* ^a Hunc siunt esse Hebrei , qui sub rege Samaria Achab , et impiaissima Je- zabel pavit centum prophetas in specubus , qui non curvaverunt genu Baal , et de septem millibus erant , quos Elias arguitur ignorasse (III Reg. xviii) , sepulcrumque ejus usque hodie cum Mausoleo Elisæi prophetæ **363** et Baptiste Joannis in Sebaste venerationi habetur , quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes rex Judææ Antipatri filius , in honorem Augusti Cæsaris Græco sermone vocavit *Augustam*. Hic igitur , quia centum prophetas aluerat , accepit gratiam prophetalem , et de duce exercitus , fit dux Ecclesiæ. Tunc in Samaria parvum gregem paverat : nunc in toto orbe Christi pascit Ecclesiæ , et φρωνύμως , sicut in Actis Apostolorum Stephanus martyrio coronatus (Act. vii) , ita et hic servus appellatus est Domini. Porro quod contra Idumæam cernens , non *onus* , id est , λόγια , et *pondus* Idumææ videt secundum regulam et distinctionem , quam in Nahum scrispsimus , illud in causa est , quod vel *Edom* , id est , *Esau* (Gen. xxvi) , non de extraneis gentibus computatur , filius Isaac et frater Jacob : unde et terra illius non datur in possessionem Isræl , nec dimittitur bellare contra eam , et adversus fratrem armari prohibetur (Deut. ii) : vel certe visio est , non Idumææ , quod poterat , si ita scriptum esset , facere quæstiōnem ; sed Abdiæ , id est , servi Domini , quam videt gentibus , ad quas legatum misit Dominus. Et quibus dicitur : *Surgite , et consurgamus adversus eam in prælium.* Destructio enim Idumææ , visio ^c Nahum est. Sin autem queritur quare ponatur in titulo , *Visio Abdiæ* ; et nihil postea quod visum est demonstretur , secundum illud Isaïæ : *Vidi Domi- num sabaoth sedentem super thronum excelsum et ele- vatum* (Isai. vi, 1). Et Ezechiel : *Aperti sunt cœli , et vidi visiones Dei : statimque subjungitur : Et vidi , et ecce spiritus turbinis [Al. auferens] veniebat ab Aquilone , et nubes magna , et splendor in circuitu ejus* (Ezech. i, 4 et seqq.) ; sed post visionem Abdiæ pro- tinus inferatur : *Hæc dicit Dominus ad Edom. Et ite-*

^B rum : *Ecce parvum dedi te in gentibus , de Douteronio sumopus exemplum , in quo non res , sed verba cernuntur : Attende , inquit , tibi , et conserva animam tuam vehementer , ne forte obliviscaris sermonem , quos viderunt oculi tui (Deut. iv, 9).* Et Iohannes in Epistola : *Quod vidimus , inquit , oculus nostris , quod pereperimus , et manus nostra **364** palpaverunt de Verbo vitae (I Joan. i, 1).* Et Moyses vocem Domini , quæ ad eum loquebatur , vidiisse se dicit (Exod. xx). Si ergo post visiōnēm inferatur quæ dicta sunt , et videntur mentis oculis quæ au- ribus percipi solent , recte videns , quia prophetæ antea vocabantur *videntes* , titulo prænominat visionem.

^C *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom :* Parvus pro- pheta , versuum supplicatione , non sensuum. Alioquin ut in tribus voluminibus Salomonis , Canticum canticorum quanto brevius est , tanto difficultius. Et Epistola ad Philæmonem quem sensum habere , ex- pressimus. Evangelicus quoque sermo brevius , laciniosis Legis operibus angustior est. Ita hic quoque propheta quasi servus Domini juxta Abraham , Isaac , et Jacob , et Moysen famulum Dei , et apo- stolum sermo Christi , ea videt , ea audit , quæ pro- phetali digna sunt servitute. Multi putant juxta in- terpretationem nominis , quod servus iste sit Do- mini , cui dicitur in Iaia : *Magnum tibi est vocari te puerum meum* (Isa. xl ix, 6, sec. LXX) , qui se exinanivit formam servi accipiens (Philip. 1). Sed si hoc ita intellexerimus , alias nobis querendus erit legatus , qui est missus ad gentes. Et dum tro- pologiam sequimur , perdimus manifestissimam prophetiam. Querimus ergo quis sit iste Edom , vel Idumæa , ad quam nunc per Abdiam dominus loquitur. In libro Geneseos Esau filium Isaac appella- latum fuisse Edom , quia propter rufum lentil- cibum primogenita vidererit , manifestissime legimus (Genes. xxv) : *Edom enim interpretatur ῥῦπος* , id est , rufus. In eodem volumine scribitur *bunc* eudem vocatum esse Seir , id est , pilosum , quia hispidus erat , et non habebat lenitatem Jacob. Unus ergo atque idem tribus nominibus appellatur , Esau .

^a Nec ipse abludit Hieronymus , sive Eusebius in Chronicō , ubi sub Josaphat Hebreorum Judæ rege , quo tempore Hebreorum Isræl Achab rex fuit , Abdiam docet prophetasse. S. tamen Augustinus l. xviii de Civ. Dei cap. 31 : *Tres , inquit , prophetæ de mil- noribus , Abdiæ , Nahum , et Ambacum , nec sua tem- pora dicunt ipsi , nec in Chronicis Eusebii aut Hiero- nymii quando prophetaverint , inveniuntur. Quæ de re plura nobis ad annum quintum Josaphat in Chronicō dicenda sunt.*

^b Duo palatini mss. , contra eum , et adversus fra- trem arma prohibentur.

^c Quæ hactenus obtinuit in libris omnibus lectio Nationum , pro Nahum , plane visa est manifestum mendum , cuius causa et coaegitus Hieronymiani , et sacræ Historiæ sensus nullus constaret et veritas. Et mirari subiit , errorem insignem editorum nemobi suboluisse : proctive autem erat opinari , antiquariorum scripturæ , quam compendiariam facile per- verit , similitudine deceptum. Nobis proprieatis no- men restitui , iam propositum erat , cum in uno Pa- latino ms. secunda manu a studiose quæpiam idem annotari , expuncta Nationum voce observaremus.

Edom, Seir, posseditque eam regionem, quae nunc A Gebalena dicitur, et in finibus est Ἰδουμαῖς, ubi ante habitarerant Horreæ, qui interpretantur liberi: uuda ipsa urbs postea sortita vocabulum est. Quod ergo Hebraice Ἰδομένη (Ιδομένη), et Graece dicitur Ἰδουμαῖς, nunc viculus Palestinae est: 363 a conditore sic imposito nomine: cuius Latina quoque et Graeca meminit historia. Iste est cui dicitur per Amos: Super tribus sceleribus Edom, et super quatuor non convertant eum: eo quod persecutus sit gladio fratrem suum, et violenter misericordiam ejus, et temeriter ultra furorem suum, et indignationem suam servaserit usque in finem (Amos. 1, 11). In Isaia quoque iuxta Hebraicum legimus: Onus Duma ad me clamat ex Seir: eus es quid de nocte, custos quid de nocte (Isa. xxi, 11)? Et Jeremias in eamdem prophetam pari voce consentit, dicens: Numquid non est ultra sapientia in Theman (Jer. LIX, 9)? et reliqua usque ad finem ejus prophetæ, ubi dicitur: Et erit cor fortium Idumæa in die illa, quasi cor mulieris parturientis. Exceptoquo ordine commutato, et aliis quæ videntur discrepare, magna pars Abdias in Jeremias volumine continetur. Iste sunt montes Seir adversum quos Ezechielis facies roboratur, et dicitur: Dabo montem Seir desolatum, et desertum. Et post paululum: Dissipatus eris, mons Seir, et Idumæa omnis. Longum est si voluero cunctas Scripturas eventilare, et proferre in medium super montes Seir, maximeque Malachia, ubi statim in principio scriptam est: Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: Et dileksi Jacob, Esau autem odio habui. Et posui montes ejus in solitudinem, et hereditatem [Al. hereditatem] ejus in dracones deserti. Quid si dixerit Idumæa: destructi sumus, sed revertentes edificabimus quæ deserta sunt. Hoc dicit Dominus exercituum: Iste edificabunt, et ego destruam, et recubuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in eternum (Malac. iv, 2, 3, 4). Quia ergo didicimus terram Idumæorum adversariam esse terræ reprobationis, et Esau inimicum legimus Jacob, et populum esse cui iratus est Dominus in sempiternum, nosce debemus secundum leges tropologiz, aut contra Judæos factum esse sermonem (qui sunt omnes Christiani), et persequuntur fratrem suum Jacob, populum supplantatorem, qui illis primogenita præripuit), aut certo adversus omnes heres et contraria degmata veritati, quæ videntur quidem nobis esse vicina; sed magis adversaria sunt, et de paterna hereditate simplicem, et habitatorem domus Jacob nuntiant expellere. Porro quia Idumæa et terræ interpretatur, et propriæ colorem rubrum eruentia quoque 368 intelligi potest: idcirco Salvator reportans ad Patrem de mundo victoriam, quando Angeli conclamabant: Aperi portas, principes, vestigia, et introibit rex gloriae (Ps. xxii, 7). Et in Isaia stupentes interrogabant: Quis est iste qui ascen-

dit de Edom, fulvo veste de Bosor, sic formosus in aula candida (Isa. LXXX, 1, 2, 3)? Et ad ipsum conminus loquebantur: Quare rubrum est indumentum tuum: et vestimenta tua sicut calcinatum in torculari? Ipse loquitur in triumpho, expouens palmas crucis sua: Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. Sunt qui Idumæam ad carnem referant, et adversus illius pugnam animam testimoni provocari, ut mortisantes membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, eternam in Christo victoriani consequamur. Judæi frustra somniant contra urbem Romanam, regnumque Romanum hanc fieri prophetiam; et illud quod in Isaia scriptum est, Onus Duma (Ιδομένη), paululum litteræ apice commutato pro δελθη legi posse ahs, et sonare Romanum (Ιούδαι): vab quippe littera et pro u, et pro o, eorum lingua accipitur.

Auditum audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit: Surgite et consurgamus adversus eum in prælium. LXX: Auditum audi vi a Domino, et manitio nem in gentibus misit: Surgite et consurgamus adversus eum in prælium. Jam ut supra diximus, euudem esse Edom quam et Idumæam, quia in Hebreo ipse qui condidit: in Graeco urba quæ sit ab eo condita nominatur. Audivit ergo vel Abdias, vel omnes prophetæ pariter audierunt (omnes enim scribunt contra Edom) quod ad gentes legatus missus sit, mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, de quo et Pater loquitur per Aggaëum: Movere omnes gentes, et veniet desideratus canotis gentibus (Aggaëi, 8). Iste in Isaia, magni consilii Angelus, et Pater futuri sæculi scribitur (Isai. ix). Quod autem pro legato, id est sir (σίρ). Septuaginta πεποχώ, id est, munitionem interpretati sunt, possumus dicere, quod ipse legatus poster sit, et ipse munitione: dicens ea quæ prophetalis sermo contexit: Surgite, et consurgamus adversus eum, vel eum in prælium. Legatus qui ad gentes est missus, haec loquitur: Surge qui dermis, et elevare a mortuis, et illuminabit te Christus (Ephes. v, 14). Ac ne forsitan gravis 367 nobis [Al. vobis], et insolita pugna videatur, me, inquit, habetis primum in acie. Ego ero ἀρχιστρατηγὸς præliorum, qui et Iesu filio Nave gladium tenens apparui: et Amalec in cruce meæ a vexillo, Moyse pugnante, superavi (Exod. xvii). Jeremias in visione contra Idumæam non multum ab his discrepat: Auditu, inquit, audi vi a Domino, et legatus ad gentes missus est: congregamini, et venite contra eam, et consurgamus in prælium (Jer. LIX, 14). Sequitur:

(Vers. 2 seq.) Ecce pavulum dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te habitantem in scissuris petrae [Vulg. petrarum]: exaltandem solium tuum [Vulg. tuum], qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham, dicit Dominus. LXX: Ecce ministrum-

a Vocem, meæ, ex nostris mss. post Victorium suffecimus, quod ex persona Christi bare dicantur. Idem paulo post, Auditum legit, pro auditu. Denique

quod et nos probamus, ita ferentibus mss. nostris missus est, juxta Graecum ἀντιτίθετο: pro quo retinuit Martioparus missus eum.

*dedi te in gentibus : in honoratus es tu valde. Superbia cordis tui elevavit te habitantem in foraminibus petrarum, exaltantem habitaculum tuum atque dicentem in corde tuo : Quis me deducet in terram ? Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter media sidera ponas nidum tuum : inde te detrahā, dicit Dominus. Jeremias, cuius supra fecimus mentionem, prope in eadem verba consentit, dicens : Ecce parvulum dedi te in gentibus ; contemptibilem inter homines : arrogantia tua decepit te, et superbia cordis tui, qui habitas in cavernis petræ, et apprehendere niteris altitudinem collis : cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum : inde te detrahā, dicit Dominus. In interpretatione prophetica debemus morem nostrum sequi, ut prium historiæ fundamenta jaciamus, deinde si possumus, excelsas turres et tectorum culmina subrigamus. O, inquit, Edom, qui cum minimus sis, inter omnes in circuitu nationes, et ad comparationem gentium cæterarum parvus in numero, ultra vires erigeris superbia. Cumque habites in speluncis, immo in cavernis petrarum, humiliis atque pauperculis, et excelsa ædificiorum tecta non possidens, quasi aquila in sublime sustolleris, et tantum cogitatione intumescis, ut inter sidera habitare te credas : etiam si ultra naturam posses cœli alta penetrare, inde te detraherem, 368 et ad terram duderem, dicit Dominus Deus. Illud autem quod in Jeremias additum est, et apprehendere niteris altitudinem collis, aperuit ænigma, collem. significans montem Sion, ac per hoc vel ipsam urbem Jerusalem, vel templum quod in ea conditum est, vult intelligi. Aquilam autem cunctis avibus altius volitare, etiam hi qui de natura avium disputant, memoriae prodiderunt : tantique contutus esse dicitur, ut cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta sublimitate pisciculos natare videat, et cum juxta littus fuerint, tormenti instar descendere, raptamque prædam pennis ad littus pertrahere. Si didicimus historiam, sequamur intelligentiam spirituale. Licet tibi, o hæretice, magnus esse virdearis, et contemnas Ecclesiæ paucitatem : tamen parvus es in gentibus, et contemptibilis, et non solum contemptibilis, sed et cum ἐπιτάσσῃ valde contemptibilis. Superbia cordis tui extulit te. Quis enim hæreticorum non in superbiam extollitur, Ecclesiæ simplicitatem parvipendens, et fidem imperitiam reputans ? Habitantem in scissuris petræ, et exaltantem solium suum. Petra quamquam frequenter vel in persona Domini, vel in soliditate ponatur (unde et propheta dicit, Statuit supra petram pedes meos (Ps. xxxix, 5) : et ad Petrum dicitur, Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Mat. i, 8) ; tamen et in contrariam partem frequenter accipitur : Auseram, inquit, cor lapideum, * et dabo vobis cor carneum (Ezech. xxxvi, 26). Et : Potens est Deus de lapidibus istis suscitat filios Abraham (Matt. iii, 9) : maximeque hic, ubi non dixit, habitantem super pe-*

* Addunt Palatini mss. de carne vestra.

† MSS. omnes, poterit : quidam etiam celari : Græce

A tram, in qua prudens ædificator domum suam exstruit; sed in scissuris petræ, ut hæremon a petra Christo [Al. Christi] et ab Ecclesia significet scissiones. Porro quod sequitur : Exaltantem solium tuum : Et, qui dicit in corde suo : Quis detrahet me in terram ? tumorem hæretice mentis ostendit, confidentium sibi in mysteriis et in secretis suis, et quantum in ipsis est (hyperbolice autem hoc accipere debemus), reprobantem sibi regna coelorum. Unde ad hujuscemodi homines 369 scribit Apostolus : Jam sinenobis regnatis, atque utinam regnatis, ut et nos vobiscum regnaremus (I Cor. iv, 8). Tale quid et David loquitur : Posuerunt [Al. Posuerim] in cœlum os suum, et lingua eorum transitivit in terram (Psal. lxxii, 9). Si exaltati ergo fuerint, ut aquila (nam et ipsi aquilarum sibi similitudinem pollicentur, que solent ad cadaver Dominicum congregari), et si inter media sidera posuerint nidum suum, inde detrahā eos, dicit Dominus. Sicut enim dormiente patresfamilias, inter bonam sementem inimicus homozizania superseminat (Math. xiii) : ita solet aquila illa grandis (Ezech. xvii, 3), magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, que habet ductum intrandi in Libanum, et tollit de cacumine cedri, et plantat super aquas multas, et in vineam plantaria pullulent, inter sidera Ecclesiæ, de quibus et in alio loco dicitur : Justi autem sicut stellæ fulgebunt (Mat. xiii, 43), ponere nidum suum. Duxi supra, hoc ipsum et adversum carnem posse intelligi quod imminutæ sint vires ejus in adventu Christi, et contemptibilis sit, animæque subjecta imperio, et frustra erigatur, cum habitat in cavernis petræ, vel sensibus, vel cogitationibus, et velit dominari animæ, exaltans solium suum, nec opera sua credens posse superari. Cui dicitur, quod quamvis se erigat, et aquilæ imitetur excelsa, multoque sanctorum decepterit : tamen a Domino superata sit atque dejecta. Quod in hæreticis et in carne intelleximus, contra Judeos quoque intelligi potest.

(Vers. 4 seq.) Si fures introissent ad te : si latrones per noctem, quomodo conticuisses? Nonne furati essent sufficientia sibi? Si vindemiantores introissent ad te, numquid non [Vulg. facit non] saltem racemum reliquisti tibi? Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abcondita ejus? LXX. Si fures introissent ad te, vel latrones per noctem, ubi projectus esses? Nonne furati essent sufficientia [Al. sufficientiam] sibi? Et si vindemiantores introissent ad te, nonne reliquisti racemum? Quomodo perscrutatus est Esau, et deprehensa sunt abcondita ejus? Jeremias similiter, licet ordine commutato: Si vindemiantores venissent super te, non [Al. nonne] reliquisti racemum? si fures in nocte, rapuerint quæ quod sufficeret sibi. Ego vero discooperi Esau, revelavi abcondita ejus, et celare non ^b possum (Jer. xl ix, 9, 10). Quod dicit, hoc est : 370 Si fures et latrones qui de nocte domos suffodere conseruent, et rapere quæ in domibus sunt, introissent ad est κρυψαντες οὐ μη δύνανται.

te, et absconditi tenebris, circuissent domus tuæ an-gulos, utique hoc tulissent quod sibi putabant posse sufficere, et aliquid in ædibus tuis, vel per salietatem, vel per ignorantiam reliquissent. Si vindemiatores introissent vineam tuam, et eam vel hostiliter va-stare, vel a te conducti demetere cuperent, quamvis diligens eorum fuissest vendemia, tamen racemos vi-tibus foliisque celatos, inter palmites reliquissent. Sed omnia hostes, qui ad te, Domino jubente, vene-runt (significat autem Babylonios, et exercitum Na-buchodonosor), investigaverunt omnia secreta tua, et cavernas, ac foramina speluncarum, in quibus habitas, lustraverunt. Et revera, ut dicamus aliquid et de natura loci, omnis australis regio Idumæorum de Eleutheropoli usque Petram, et Ailam (hæc est enim possessio Esau), in specubus habitatiunculas habet. Et propter nimios calores solis, quia meridiana provincia est, subterraneis tuguriis utitur. *Discoope-rui*, inquit, *Esau*, id est, quod terra premebatur in medium protulì, et aperta sunt omnia quæ cludebas, substantiamque tuam me pariter cum hostibus per-quirente; nulla potuerunt secreta celare. Aliter, Fures et latrones, qui ingrediuntur nocte, quia filii sunt noctis et tenebrarum, hæreticos puto, contraria veritati dogmata prædicantes, qui surantur sufficien-tia sibi, et quotidie de Ecclesiæ gregibus rapere fe-stinant. Isti ingredientes vineam Domini nostri (*Psal. LXXXIX*), quam de Ægypto hujus sæculi transtulit, et de ejus genimine vinum se esse bibitum in regno Patris pollicetur, ita cupiunt universa populari, ut vix racemum relinquant in ea. Sed econtrario Domi-nus agit: omnia enim secreta eorum, et occulta mysteria, et patriarcharum Esau (hos quippe in-telligo qui primi hereses adinvenerunt) per sanctos suos et Ecclesiasticos viros atque doctores profert in medium, et prima illius victoria est, patere quæ tegebantur occulta. Unde et cum admiratione dici-tur, *Quomodo perscrutatus est Esau, deprehensa sunt occulta ejus?* Vide Marcionem et Valentimum, et omnes hæreticos, **371** quomodo in doctrinis dæ-moniorum, cauteriatam habentes conscientiam, ap-plaudant sibi, et simplices animas quasi quibusdam divinis mysteriis initiantes, composito sermone decipiant. Sed cum triginta æonas, et ^a quadradas, et octoadas et duodecadas, et duplicum deum, et por-tentosum Abraxas in medium sermo protulerit: tunc prudenter Esau stultitia demonstrabitur, et investi-gabuntur secreta ejus.

(Vers. 7.) *Usque ad terminos emiserunt te omnes viri fœderis tui, illuserunt tibi, invaluuerunt adversum te viri pacis tuæ, qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.* LXX: *Usque ad terminos dimiserunt te: omnes viri testamenti tui re-sisterunt tibi, prævaluerunt adversum te viri pacifici*

^a Aliquot mss., *quadragenæ*; alii, *quadrigas*. De Abraxas nomine diximus paulo superius in Amos cap. iii. Pro in *medium*, Martian. in *medio* retinuit.

^b Sic mss. et Græcus, καρβάττα. Martian., male, *ascendit*.

A *tui: posuerunt insidias subter te: non est sapientia in eo.* Quidam id quod supra exposuimus, Quomodo perscrutatus est Esau, et comprehensa sunt abscondita ejus, ad terminos usque distinguunt: ut sit sensus, abscondita tua atque secreta usque ad terminos re-velata sunt. Nobis autem melius videtur, ut cum posterioribus copuletur. Veniente ergo Nabuchodo-nosor (de quo in Jeremia contra Idumæam dicitur: *Ecce quasi leo b ascendet de superbia Jordanis ad pul-chritudinem robustam, quia subito currere cum faciam ad illam* (*Jer. XLIX, 19*): Ac deinde: *Ecce quasi aquila ascendet et volabit, et expandet alas suas super Bosram, et erit cor fortium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis* (*Ibid. 22*),) omnes qui ante erant fœderati Edom, et in præsidio urbis superbis-simæ fuerant, reliquerunt eum, et junci hostibus contra eum insidias tetenderunt: prævalueruntque adversus eum, et tunc indicatum est, quia nulla in Edom esset sapientia: dum sperat in his qui adver-sarii demonstrati sunt. Aliter: Cum abscondita Esau, et quasi sacramenta magnifica, quibus prius populi fuerant irretiti, prolata fuerint in medium, ita ut vir Ecclesiasticus possit dicere: *Non enim ignoramus ejus astutas* (*II Cor. 11*), derelinquent terminos Edom, et dimittent eum, et usque ad terminos Ecclesiae transmigrantes, proferent doctrinas pessimas. Tunc illudent **372** et resistant quondam magistro suo, ^c dicentes falsa esse quæ didicerant: prævalebunt contra eum, et eruditæ fide Ecclesiæ, falsum dogma convincet. Illi qui quondam comedebant apud hæ-reticos, non panem Eucharistiae, sed pane in luctus, et panem subcinericum qui non reversatur, propo-nent quæstiones de Scripturis, tendent insidias Idu-mææ atque terreno, et in omnibus carneo præcep-tori (hereses enim ad Galatas inter carnis opera numeratas legimus (*Galat. V*)), et tunc ostendetur non esse prudentia in Edom.

(Vers. 8, 9.) *Numquid non in die illa, dicit Do-minus, perdam sapientes ex Idumæa, et prudentiam de monte Esau? Et timebunt fortes tui a Meridie: ut intereat vir de monte Esau.* LXX: *In die illa, dicit Do-minus, perdam sapientes ex Idumæa, et intelligentiam de monte Esau. Et pavebunt pugnatores tui de Theman, ut auferatur homo de monte Esau.* Cum hostis fines tuos possederit, et omnes viri fœderis tui illuserint tibi, et prævaluerint contra te: tunc peribit sapien-tia de Idumæa et calliditas ejus stultitia demonstrabitur. Prudentiam quoque ipse Dominus auferet de monte Esau, id est, de montibus Seir, vel quia urbs Idumæa in monte sita est, vel quia omnis illa regio quæ ad Austrum vergens confinis est eremo, præ-ruptis in montibus edita sit. Unde et dicitur: *Pave-bunt pugnatores tui de Theman, quod nos interpretati sumus, meridiem.* Quomodo autem supra dixeram,

^c Rescribit Victor. docentes, alteramque et copu-lam verbo prævalebunt præponit. Nulli tamen e no-stris, neque ex iis, opinor, quos ipse consuluit, mss. codices suffragantur.

*Esau tribus nominibus appellatum : ita et plaga regni ejus, que ad Austrum vergit, tribus vocabilis appellatur, *Darom, Thaman, Nagob* (נָגֹב דָּרוֹם תְּהָמָן), que omnia iuxta Ezechiel, Austum, Africum, Meridiemque significant. Postquam vero transierint fortes regni ejus, qui habitabant [Al. habitant] in Meridie, temeriter vir de monte Esau, qui et pugnare pro civitate, et prudenter dare eosidium solitus erat. Aliter : Postquam hi qui prius decepti erant, conversi fuerint ad Ecclesiam : tunc ipso Domino dimicante, pertinet sapientes Idumææ, qui carnalia et terrena sapiebant, et auferetur prudentia de monte Esau, quia elevabatur **373** contra scientiam Dei. Et qui prius pro Esau, et Idumæa dialectica arte pugnabant, et erant in præsidio *Theman*, quod interpretatur *consummatio*, desinuerunt pugnare pro magistris prioribus. Sive **B** qui ante lumen sibi scientiae promittebant, et putabant se esse in meridie, timebunt et formidabent, ecclesiastico viro obtinente sophismata eorum : instantum ut nullus residat qui possit, vel regis consilio, vel ^a pugnatoribus viris, pro hereticorum superbia et falso dogmate dimicare.*

(Vers. 10, 11.) Propter interfectionem et [Vulg. addit propter] iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et peribis in eternum. In die cum steres adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, et extranei ingrediebantur portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem : tu quoque eras quasi unus ex eis. LXX : Propter interfectionem et impietatem aduersum fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et aufereris in eternum. Ex die qua restitisti contra, in die ^b ut caperent alienigenæ fortitudinem ejus, et alieni ingressi sunt portas ejus : et super Jerusalem miserunt sortem ; et vos eratis quasi unus ex eis. Ideo interierit vir de monte Esau, et peribit sapientia de Idumæa, et prudentia de monte Esau, quia interfecisti germanum, et inique egisti contra fratrem tuum Jacob : quando Chaldeis, Babyloniisque vastantibus Jerusalem, et obdidentibus civitatem, et ingreditibus portas ejus, mittentibusque sortem, in divisione prædarum, tu eorum socius eras, et in hostium numero versaberis. Aliter : Cuncta que supra scripta sunt potius, o Edom cruenta, terreno, crudelia : quia falsa mortiferaque doctrina, et adversum Dominum impietatem loquente, occidisti fratrem tuum Jacob. Legimus in Solomone : *Sunt qui loquantur et interficiunt gladio* (Prov. xiv, 18). Et in alio loco : *Venenum aspidum sub labiis eorum* (Ps. cxxxix, 4). Et, *Lingui eorum gladium acutus* (Ps. lvi, 5). Operiet ergo te confusio, et dices : *Confusio vultus mei operuit me* (Ps. lxviii, 8) : et peribis, non ad breve tempus, sed in eternum. *Eterno enim quantum in te fuit fratrem vulnere percussisti. Sed ut haec erit causa cruciatus : nam quando alieni devastabant*

^a Victor. ex Brixio Florentiisque codicibus corigit pugnatoris tribus.

^b Nostri mss., in die cum caperent. Græc., εν απέραιοις αλχηματευόντων, etc.

^c Retinuit Martian. *despicias*, contradicentibus

A exercitum Jacob et ingrediebantur per portas ejus **374** in pacificam quandam Jerusalem, militantesque sortes, ut ejus sibi spolia dividerent, in unius eras ex hostibus. Legimus, vidimus, quotidieque comprimbamus, quando persecutio contra Ecclesiam oritur, multo peiores persecutores Judæos et hereticos in Christianos fieri, quam ethnicios. Possimus extraneos ingredientes portas Jerusalem levigare, id est, cogitationes pessimas dicere, portasque Jerusalem, id est, animæ quiescentis et videntis Deum, quinque sensus interpretari, per quos intrant hostes, et spolia dividunt Jerusalem. Si viderimus mulierem ad concupiscendum [Al. concupiscendam eam] (Matth. v), mors ingressa est per fenestras nostras (Jer. ix) : si suscepimus per aures mendacium ac judicium sanguinis, per aliam portam hostis ingressus est. Odoratus quoque, gustus et tactus, si vel variis odoribus, vel dulcibus cibis, vel amplectibus delicatis captus fuerit, per alias portas ingressi sunt adversarii, et spolia dividunt misera Jerusalem. Eo igitur tempore quo persecutionis impetu, et mortiferis voluptatibus de Ecclesia quisam corruevit, videamus [Al. videoas] exultare hereticos, gaudere Judæum, et unum esse de persecutoribus, et in ethnieorum eos numero computari.

(Vers. 12.) Et non ^c despicias in die fratris tui, in die peregrinationis ejus. Et non lastaberis super filios Juda in die perditionis eorum, et non magnificabis tuum in die angustie : neque ingrediens portam populi mei in die ruinas eorum. LXX : *Kt non despicias diem fratris tui in die alienorum. Et non lastaberis super filios Juda in die perditionis eorum : et non magna loqueris in die angustie : neque ingrediens portas populum in die laborum eorum. Idem sensus qui supra : Cum interierit vir de monte Esau, propter interfectionem, et impietatem ^d in fratrem ejus Jacob, et opereris eum eterna confusio, nequaquam faciet quæ fecit ante contra germanum ; non enim despiciet et parvipendet, videns fratrem suum ire captivum : nec lastabitur [Al. lastaberis] super filios Juda. Dux enim tribus excepta Levitica, quæ reguabant in Jerusalem, et appellabantur Juda, a Chaldeis capti sunt. Et sequaque **375** magna loqueris, et quasi unum de victoribus esse te credens, in fratris ridebis angustia. Neque in die vasitatis et ruinæ populi mei, tu per portam Jerusalem gloriabundus incedes. Et ideo ista non facies, quia et tu similia patieris. Aliter quando captivum videris diversis persecutoribus fratrem tuum, et abduci vinculum de Ecclesia fide, nec civitatem suam, sed peregrina quaque settati, nequaquam lastaberis, quia et tu similia patieris. Lastaberis enim quando capiebatur Jacob, et super filios Juda, quos discipulos Christi intelligimus, exultabes in die perditionis eorum. Significatur autem,*

mss. atque ipso quem laudat Victor. Hebraico et Vulgatae editionis textu.

^d Duo Palatin. mss. editioque alii libri, impietatem fratris ejus.

quod anima in meditatio*n*is vitorum atque virtutum posita sit, et possit in utramque partem per horum momenta converti. Nequaquam, inquit, magnificatio os tuum in die angustie. Qued secundam duplē sensum accipere debemus: corporalis, in persecutionibus et in peccatis: spiritualis angustie, cum anima hostibus vitiisque capta, * ducta fuerit in Babylonem. Neque ingredieris portam populi mei in die misericordie eorum: quando enim aut negatio nos oppresserit, aut voluptas, et rigorem priuatum infelix conscientia non servaverit, tunc facile ad contraria degmata labimur, blandientia errori nostro, et non curantia vulnus, sed palpantia. Solatium misericordie est, quamvis perditum, habere quod speret.

(Vers. 15, 16.) Neque despicias et tu in malis ejus in die vastitatis illius, et non emitteris adversum exercitum ejus in die vastitatis illius. Neque stabis in exercitibus ut interficias eos qui fugerint: et non concludes reliquias ejus in die tribulationis. LXX: Et non despicias etiam tu congregacionem ^b eorum in die perditionis eorum: neque apponaris fortitudini eorum in die perditionis eorum: neque stabis in egressibus eorum, et interficias eos qui salvi fuerint ex eis: neque concludes fugitives eorum in die tribulationis. Cum ipse capitulus fuerit et Babylonio vastante deileius, inter cetera quae fecisti, ne hec facias quae sequuntur: Non despicias, neque contempnes fratrem tuum Jacob in die vastitatis illius: neque apponaris ad exercitum Babyloniorum, sive non emitteris adversum **373** exercitum Iuda, quando superatus ab adversariis terga revertitur. Cumque eoperint fugere per notas sibi vias, et divericula, et calles ad solitudinem perferentes, non stabis in bivio, nec venientes expectabis in compitis, ut interficias eos qui fuerint liberati, aliosque comprehensos recludas: et vel ipse captias, vel captivitati hostium serves. Haec juxta historiam diximus: debemus enim breviter manifestiora carpentes, ad ea quae obscura sunt pergere. Quis haereticorum non despiciet ecclesiasticos? Quis non exultat in malis eorum, si quando propter peccata populi persecutioni traditi fuerint, et multi vel infirmitate adeo, vel supra petrosa seminati, in negationem corruerint, videos tamen exultare, gaudere, nostram ruinam, suam pulchritudinem: intantum, ut jungantur gentibus, et persecutio aevior, vel ex Iudeis, vel ex his fiat, qui fratres nostros esse se simulant, et eodem [Al. eorum] censentur nomine. Cumque aliquis, vel fuga, vel persistentia elapsus fuerit, stant in diverticulis, et propounit sophismata, et testimonia, quasi de Scriptoribus proferunt: ut lassis atque confectis consua offerant cervicalia, et ponant ea sub omni cuncto manu. Atque ita sit, ut qui forsitan persecuti-

* Emendavit nostri post Victorium mss. Inconsulte Martianus retinuit corruptam Erasmi lectionem, capta fuerit, et dicitur in Babylonem.

^a Pro certum, quae vox tertio recurrit infra, Palatin. mss. ejus habent minori numero. Mox voces ex eis nesciunt: denique in fine addunt ejus, Graeco sin-

A tatem, aut virtute superarint, aut timore effugient, decipi pravis dogmatibus, rursum in carcere teneantur errorum, et multo fata peior ista tribulatio, quam fuit ex gentibus; facilis enim ab ethniciis capti liberes, quam haereticorum prestatigis irretitum.

(Vers. 15, 16.) Quoniam justa est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, sic ibi. Retributionem tuam convertet in caput tuum. Quomodo enim bibisti super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter: et bibent; et absorbebant, et erant quasi non sint. LXX: Quia justa est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, sic [Al. feceris] ibi. Retributione tua reddetur in caput tuum. Quia quomodo bibisti super montem sanctum meum, bibent omnes gentes vinum: bibent et absorbebunt, et erant quasi non sint. Haec autem, o Idumaea, ideo facere cessabat, quia veniet super te ultus Domini. Selenus juxta Jeremiam (Jer. xxv), **377** quibus non erat iudicium ut bibereat calicem, bibentes bibebunt: tu quasi innocens reliqueris: non eris innoxiens, sed * bibens bibas. Porro quod ait: Justa est dies Domini super omnes gentes, legamus eundem [Al. iuxta] Jeremiam, et videbimus calicem Domini eundem gentibus propinatum. Unde dicitur in eodem: Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnes gentes. Universas quippe nationes usque ad Propontidem, Scythicumque mare, et Ionium vel Egeum, Assyrii Babylonique tenuerunt. Legamus Herodotem, et Graecas barbarasque historias, et videbimus quomodo sub Babylonis et Assyriis impletum sit hoc quod dicitur: Juxta est dies Domini super omnes gentes. Quod autem sequitur: Sicut fecisti, sic tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum, hic est sensus, quem in Psalmo legimus: Memento, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem dicentium: exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea (Psal. cxxxvi, 7 et seqq.). Unde et contra Babylonem imprecatur propheta: Filia Babylonis misera: beatus qui retrahet tibi retributionem ^d tuam, quam retribuerint nobis. Beatus qui tenet et ullidet parvulos tuos [Al. osos] ad petram. Sicut enim super montem sanctum meum, Sion, bibisti cum Babylonis, atque iestatus es: nio omnes gentes quas tecum habebat Babylonius in praesidio, conversae contra te bibent: et iestabuntur. Et non solum bibent: sed ita te absorbebunt, ut sint Idumaei quasi non sint: vel certe ipsae gentes, cum te absorberint, absorbebuntur a Medis, et hoc circulo vindicta procedat, ut tularem, te Babylonius, Babylonium Medus, ac Persa consumat. Sequamur interpretationis ordinem. Juxta est, o haeretice, dies Domini super omnes gentes: prope est tempus iudicii in quo omnes judicandae sunt nationes. Sicut

gallis in locis dissentiente.

* Patavinus duo mss., sed quasi bibens bibes, etc.

^d Idem mss. hic tuam, mox Sion nomen, dentaque inferiores voces, in praesidio, tacent: legunt vero Babylonius rex, conversae, etc.

fecisti contra ecclesiasticos, convertetur in caput A et Esdra, et Nehemia eos qui se hereditate possederant. Et erit domus Jacob, id est, Iuda, ignis, et domus Joseph, id est, deceun tribuum, flamma. De Joseph quippe natus est Ephraim, ex qua tribu Samariae imperium fuit; domus autem Esau, id est Idumæorum, qui tam sævi et crudeles extiterant contra fratrem suum, vertetur in stipulam. Et quomodo ignis et flamma cito stipulam devorat: sieduo regna in unius sibi virgæ juxta 379 Ezechiel (Ez. xvii) copulam foederata, vastabunt Idumæam et devorabunt eam, et non erit residuus ex populo, qui possit eversionem adversariorum vicinis gentibus nuntiare. Hoc ^a est enim quod LXX transtulerunt πυροφόρον, quem nos in Frumentarium vertimus, juxta antiqui sermonis eloquium; eos enim quos nunc B Agentes in rebus, vel Veredarios appellant, Veteres Frumentarios nominabant. Sed melius est, ut ipsum sequamur Hebraicum, id est, SARID (שָׁרֵיד), quod interpretatur vel reliquo, juxta Aquilam, vel effugient, juxta Symmachum, vel secundum Theodosianum, et quintam editionem, residuus. Hæc autem omnia fient quia Dominus locutus est, et illius jussisse, fecisse est. Alter: Destructis carnis operibus, et terreno imperio desolato, erit in Ecclesia salvatio eorum qui a matre non exierint. Et in ipsa morabitur sanctus, de quo in Isaia dicitur: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth (Isai. vi, 3), quia et qui sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnibus. Et possederit dominus suppluatoris Jacob eos qui se hereditate possederant, de persecutoribus faciens Christianos, et ipsos Idumæos in Ecclesiæ fidem recipiens: C domus autem Esau vertetur in stipulam. Et quomodo ignis viciniam culmus non valet sustinere: ita disputationem Jacob, quæ ^b ignita est sermone Domini: Eloquia enim Domini igne examinata (Ps. xvii, 31), et flammam Joseph, qui interpretatur augmentum (Genes. xxxvii), et qui a fratribus venditus, populum pavit in Ægypto, domus Esau sustinere non poterit: sed ad primam congressionem sophismata eorum vertentur in nihilum. Et devorabuntur in salutem suam, juxta illud quod in benedictione Isaac

(Vers. 17, 18). In monte autem Sion erit salvatio, et erit sanctus et possidebit domus Jacob eos, qui se possederunt [Vulg. possederant]. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula: et succendentur in eis, et devorabunt eos, et non erunt reliqua domus Esau: quia Dominus locutus est. LXX: In montem Sion erit salvatio; et erit sanctum, et possidebit domus Jacob qui se possederant. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, domus autem Esau stipula, et succendentur in eos, et devorabunt illos, et non erit frumentarius domui Esau, quia Dominus locutus est. Idumæa subversa, et ab inimicis gentibus, cum quibus prius contra Jacob foedus inierat, devorata, in monte Sion erunt reliquæ, eritque salvatio, et erit sanctus; hoc est, vel ipse Dominus revertetur ad templum, quod propter peccata dimiserat, vel erit absolute sanctum, id est, Sanctum sanctorum. Et possidebit domus Jacob sub Zorobabel,

^a Post Victorium ex Florentiæ, Brixiaeque codicibus verbum est restituimus, cuius defectu in Erasmæ ac Martianæ editionibus sensus laborabat. Alii codices æque bene, Hoc enim quod LXX transtulerunt, πυροφόρον, nos in frumentarium, etc. Jam vero quod ait S. Doctor juxta antiqui sermonis eloquium appellatos a se frumentarios, qui tunc agentes in rebus, vel veredarii dicerentur, eruditos viros, atque in primis Salmasius movet. Fatentur enim, frumentariorum in ordinaria militia sub imperatoribus nomen exstitisse atque officium, fuisseque eos milites, quibusque legionibus certo numero adscriptos qui rei vehiculariæ præsenterent, frumentum militare et annonam importandam curarent, in horrea militaria atque inde in castra, vesticiales quoque exigenterent, compellerentque ad solvendum provinciales: quod postea munus agentium in rebus et veredariorum fuit, quod ex Lege cod. Theodosiani tit. de Executionibus liquet. Verum non eo sensu πυροφόρους a Græcis appellatos contendunt, eosque non ἀπὸ τοῦ πυροῦ, hoc est, a frumento; sed ἀπὸ τοῦ πυρὸς, hoc est, igne feredo nomen traxisse: rectius adeo et frequenter, quod infra Hieronymus ipse annotat, πυρ-

φόρους scribi, quam πυροφόρους. Ad hæc, quod πυροφόρω respondet, Hebraicum Sarid interpretari ab Antiquis, Hieronymo teste, reliquum, effugientem, residuum: sicutque a Græcis vulgo dici de magna clade: οὐδὲ πυροφόροι θλίψη, neque unus reliquo fuit, sive juxta sensum, neque nuntius remansit. Ut vero D cunctique se res habeat de Græca nominis etymologia, quam nec ipse urget Hieronymus, quin immo inferioris juxta eos, qui πυροφόρον legunt, ab igniculo gestando explicat: nihil certe veteri, frumentarium eis dici Latine intellectu, qui proprius ad veterum sensum interpretum accedit, ut videlicet, reliquum, effugientem, nuntium sonet, aut quid simile. Etenim, quod Grammaticorum testimonium laudat ipse Salmasius, ἐχρόντο κατὰ τὸ παλαιὸν ἡ τοῦ πολέμου ἀρτὶ εὐαγγελῶν τοῖς πυροφόροις. Veteres in bello pro tuberculæ utebantur frumentario, seu veredario, inviolabiles cum essent id genus milites, nec ab hoste lacerarentur ut boidernum usuvenit, de magna internecione dictum accipiatis, ne frumentarium quidem fuisse relicum, sive nec eum fuisse residuum, cui ab hostibus parceret.

^b Duo Palatin. mss., quæ signata est sermone, etc.

dicitur **380** ad Esau : *Sed dominum tuum illum feci: et omnes fratres tuos subjici ei servos: fratre tuo servies* (Gen. xxvii, 37). Et non erunt reliquiæ domus Esau, quando omnia Christogenflectent coelestium et terrestrium, et infernorum (Philip. ii), et subjicietur ei universa, ut sit Deus omnia in omnibus. Quia vero Esau super fundamentum Christi vitio suo exstruxerat senum, ligna et stipulam (I Cor. iii) : idcirco domus et Jacob et Joseph in ignem vertetur et flammarum, imitans Dominum suum, qui dicit : *Ego sum Deus ignis consumens* (Deut. iv, 24), ut devoratis paleis peccatorum, frumentum purum in horrea congetetur. Cuncta quæ diximus, et quæ dicturi sumus, Judæi sibi futuro tempore pollicentur, quando pro Christo recipient Antichristum, impleta prophetia Domini Salvatoris : *Ego reni in nomine Patris mei, et non suscepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum recipietis* (Joan. v, 43). Et quidquid contra Idumæam interpretati sumus, illi adversus Romanum regnum somniant : quod nos dicimus, aut juxta historiam sub Zorobabel esse jam factum, aut certe juxta prophetiam, et mysticos intellectus quotidie in Ecclesia fieri, et in regno animæ adversus carnem, in unoquoque compleri. Frumentarium autem secundum tropologiam desinere esse dicimus in hæreticis, quando nullus fuerit qui apud eos granum tritici, quod in terra mortuum est, et panem de cœlis habere se jactet. Sunt qui non πυρφόροι, id est, frumentarium : sed πυρφόροι, hoc est, qui gestare possitigmulum, a Septuaginta translatum putent. Acquiescentes igitur diversis interpretationibus, dicemus juxta tropologiam, non solum frumentarium cessaturum apud hæreticos : **381** sed et eum qui lucem Christi habere se simulat. Et enim ipse Satan transfiguratur in Angelum lucis (II Cor. xi).

(Vers. 19.) *Et hæreditabunt hi qui ad Austrum sunt, montem Esau: et qui in campestribus, Philisthiim: et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariæ: et Benjamin possidebit Galaad.* LXX : *Et possidebunt qui in Nageb, montem Esau: et qui in Sephela, alienigenas, et possidebunt montem Ephraim, et campum Samariæ, et Benjamin, et Galaad.* Reverso in regnum sūmū Judæa, qui habitavit in Meridie, et possedit cunctam regionem, juxta divisionem Jesu filii Nave, quæ vergit ad scorponem, id est, ^a ad omnem Acrabitthenam, hi qui prius terminis arctabantur angustis, possidebunt montem Esau, id est, montes Seir, et montana quæ Edom ante possederat. Qui autem habitabant in Sephela, id est, in campestribus, Liddam et Emmaus, Diospolim scilicet, Nicopolim quæ significans, possidebunt Palæstinos, quinque urbes Palestinarum, Gazam, Ascalonem, Azotum, Accaron, Geth, vel omnem illam plagam quæ juxta Actus Apostolorum Saronas appellatur. Alii vero

Aputant eam Sephelam, id est, campestrem regionem quæ circa Eleutheropolim est, repromitti : quod ad Rhinocoraram, et ad mare usque tendenda sit, id est, de tribu Juda non solum Eleutheropolim teneant, sed usque ad maritima perveniant, et Philisthiim suo imperio subjungent, quos prius non habuerant subjugatos. Dilatabitur quoque terminus filiorum Juda usque ad Ephraim, ubi nunc Neapolis est, et usque ad regionem Samariæ, ubi Sebaste condita est. Benjamin autem cujus statim ab Jerusalem, contra septentrionem termini dilatantur, cunctam possidebit Arabiam, quæ prius vocabatur Galaad, et nunc Gerasa [Al. Gerara] nuncupatur. Juxta Septuaginta autem et montem Ephraim, et campos Samariæ, et Benjamin, et Galaad, hi qui fuerint in Meridie possidebunt : hoc utrum factum sit, Deus viderit; potest enim ex parte per annos quingentos usque ad adventum Christi esse completum : quod sicut ^b certissime scio, **382** quotidie completur, et in regno Ecclesiae confirmatur. Hi enim qui habitant in Meridie, id est, in Nageb, et in vero sunt lumine, et qui tenent campestria et humilia, id est, discipuli ejus, quibus dicit : *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde* (Matt. x, 24), possidebunt montem Esau et Philisthiim : quos possimus propter superbiam dogmatum, et eloquentiam sæcularem in Ethnicorum persona accipere. Ut in monte sint magistri, in Philisthiim, et alienigenis discipuli, qui magistrorum auctoritate ducuntur. Et non solum montem Esau, et alienigenas, sed regionem quoque Ephraim et Samariæ possidebunt. Ephraim et Samariam crebro in Osee legimus, et in hæresibus, quæ sub nomine Christiano Ecclesiam dividunt, interpretati sumus. Et ibi enim speratur ubertas, et ibi custodiā fidei repromittunt. Porro Benjamin, *filius dexteræ*, atque virtutis, ubi Templum Dei est, possidebit Galaad, quæ interpretatur *transmigratio testimonii*, Israelem carneum significans : ab illis enim ad nos testimonium Domini commigravit. Juxta Septuaginta autem et ipsum Benjamin, et Galaad, hi qui fuerint in Meridie, possidebunt.

(Vers. 20, 21.) *Et transmigratio exercitus ejus filiorum Israel: omnia Chananaeorum usque ad Sareptham [Al. Sarapiam]. Et transmigratio Jerusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri. Et ascendent salvatores in monte Sion, judicare montem Esau: et erit Domino regnum.* LXX : *Et transmigrationis principium istud filiis Israel: terra Chananaeorum usque Sareptham, et transmigratio Jerusalem usque Euphrathem, possidebunt civitates Nageb. Et ascendent qui salvi fuerant de monte Sion: ut puniant montem Esau, et erit Domino regnum.* Multum in hoc loco translatio nostra discrepat ab Editione Vulgata : unde debemus in expositione historiæ Hebraicæ

^a Palatin. mss., *ad scorponem, id est, omnem Acrabitthenam. Nam hi, etc., quamquam in altero vox Acrabithe expungitur, pro qua Arabia subrogatur ad marginem. Victorius, quem sequimur, concinniori cer-*

te sensu, nam, voce supervacanea sublata, una serie necit.

^b Idem mss., *quod certissime scio quotidie, quia compleetur, etc.*

cam veritatem sequi. Quia de Babylone juxta voluntatem Esdras et Neemias reversi fuerant in Iudeam, recte transmigratio vocabuntur. Totus ille exercitus filiorum Israel ad Meridiem quidem, et ad Occidentem, et ad Septentrionem possidebunt Idumaeos, **383** et Palestinos, et montem Ephraim, et Samariam. Benjamin quoque quia confinis est solitudini, specialiter obtinebit Galilaeam. Contra Orientem vero cunctis quæ in terra Chanaanorum sunt, impetrabunt usque ad Sareptam Sideniorum, ubi quondam Eliam pavit vidua (IV Reg. vii). Porro hi qui de ipsa Jerusalem metropoli civitate translati fuerant in Sapharad, quod nos in Bosphorum vertimus, possidebunt civitates Austris, quæ sunt in tribu Juda: reversi enim in urbem suam, ea quæ urbi vicina sunt obtinebunt. Cumque hæc expleta fuerint, sicut in Judicium libro, mittebat Dominus salvatores qui populum de captivitate salvarent: sic ascendent, et venient in montem Sion, ut judiceat aique discernant, quasi subjectum, et servientem sibi montem Esau, hoc est, Idumaeos: subjugatisque omnibus, erit Domino regnum. Ubi nos posuimus Bosphoram, in Hebraico habet SAPHARAD (ΣΑΦΑΡΑΔ): quod nescio cur Septuaginta Ephratha transferre voluerint [**Al.** potuerint], cum et Aquila, et Symmachus et Theodosius cum Hebraica veritate concordant. Nos autem ab Hebreo, qui nos in Scriptoribus sanctis eruditivit, didicimus bosphorem sic vocari: et quasi Iudeus, Ista, inquit, est regio, ad quam Hadrianus captivos transtulit. Quando ergo Christus noster venerit, tunc reversura est in Iudæam etiam illa captivitas. Possumus autem locum quemlibet regni Babylonis intelligere, quamquam et aliud arbitrer. Nam consuetudinis prophetarum est, quando loquuntur contra Babylonem, Ammonitas, Moabitas, Philistium, et ceteras nationes, multis sermonibus linguae eorum abuli, et servare idiomata provinciarum. Quia ergo lingua Assyriorum terminus, qui Hebraica vocatur GEBUL (גֶּבֶל), dicitur^b SAPHARAD (ΣΑΦΑΡΑΔ) hunc sensum esse conjicio: Transmigratio Jerusalæ, quæ in cunctis terminis regionibusque divisa est, urbes Austris, id est, tribus sue recipiet. Pro eo autem quod nos interpretati sumus, et ascendentes salvatores, ac Septuaginta transtulerunt, **384** hi qui sibi fuerint, in Hebreo scriptum est, MOSIM (ΜΟΣΙΜΟΣ): qui non ut Aquila, et Septuaginta, et Theodosius passive στρωμένοι, vel ἀναστήσαντες: sed juxta Symmachum ὥκοτες, id est, active salvatores intelligendi sunt. Siquidem στρωμένοι, id est, salvi,

^a Iterum mss. Palatini, recte filii transmigratio-
nis vocabantur: et paulo post possederunt, pro possi-
debunt.

^b Notatum criticis viris, Sephar, non Sephard appellari terminum Assyriorum lingua: tametsi nec id proprie; nam Grammatici exponunt dicentes, esse terram populorum, quæ vicina sit terræ Israel: interdum autem aliter explicant, ut cum dicunt esse civitatem vicinam mari, id est maritimam. In Josue littus mari exponitur ab interprete Chaldaeo Sephar iamma. Drusius adeo Hieronymum hallucinationis accusat ob vocis utriusque similitu-

^A **PHELETIM** (פְּלֵתִים) Hebreo sermone dicuntur. Quia juxta historiam, ut potuimus, interpretati sumus, et inter confragatos scopulos nostram naviculam re-
ximus: spiritualis intelligentie vela pandamus, ut flante Domino, et sua reserante mysteria, leti per-
veniamus ad portum. Eo tempore quo Benjamin possederat [Al. possederit] Galaad, transmigratio exercitus filiorum Israel, vel certe principium trans-
migrationis carnei quodam Israel, istud erit, ut ad Chanaanorum terram perveniat, et propheticus sermo qui fame periclitabatur in Iudea, exsiccato vellere Israel, ad gentium e rorem traxeat: ibique pascatur, et pascat, dum et recipitur a credentibus, et pascit ipse credentes. Sarepta, vel ex duobus compositum est, et interpretatur angustia panis: vel unum verbum est, et transfertur in incendium. Chanaan vero in σάλον, id est motum vertitur: aut certe negotiator et humilis appellatur. Igitur trans-
migratio filiorum Israel quando occidentem dimis-
serint litteram, et ad spiritum venerint vivificantem,
movebit cuncta quæ Legis sunt. Negotiabitur de
multis margaritis unam preciosissimam margaritam,
et deposita Iudeorum superbiza, humilitatem seca-
bitur Christianam, et illuc usque perveniet, ubi ante-
fuit tribulatio panis, et mulier vidua a suo conditore
deserta pupillum filium vix alebat, et ubi univer-
^Bsa illius peccata, et vitia concrementur. Captivitas autem sive transmigratio Jerusalem, ubi quondam erat visio pacis, et quæ nunc in toto orbe dispersa est, possidebit civitates austri, id est, Ecclesiæ C veri et perfecti luminis, dicetque cum sponsa pre-
nitens: Ubi pascis, ubi cubas in meridie (Cant. ii, 6)? Et cum Joseph in antiquam gerimnitatem recepta, inebriabitur sanguine pastoris, et principis. Quod **385** si juxta Septuaginta Ephratha legimus, nulli dubium est, quin Christi intelligatur fides. Ephratha enim interpretatur οὐρποφοία, id est, ubertas, et δυώρυμος est, appellaturque Bethlehem, in qua ortus est celestis pater. His autem ita gestis, ascendent salvatores vel qui salvati fuerint de reliquis populi Judaici in montem Sion, ut judicent, et ulciscentur montem Esau. Quoinodo lumen Dominus lucem ap-
pellat Apostolos suos, et dicit: Vos estis lux mundi (Matt. v, 14): et ipsa petra Petro donarit, ut petra sit: pastor quoque bonus illis pastorum largitus est D nomina: et quodcumque dicitur de eo, servis tribuit ut dicantur: sic ipse Salvator Apostolos suos mundi esse voluit salvatores, qui ascendere specu-
lam montis Ecclesiam, et deponeentes superbiam Ju-
dinum.

^c Copula, ac, deerat: quæ sequuntur interpre-
tationis laborabant vitio. Pro Mosim Palatini mss. cum
duplici i legunt, Mosim, quod non improbo.

^d Idem mss., fortasse rectius, Fleetim.
^e Pro rorem, quam vocem, cogente recto sensu,
ex mss. substitutimus, hactenus obtinuit rura. Ve-
rum nihil hic erat vox isthac, nec vellere Iudeorum
exsiccate opponebatur, quæ causa fui et locum
enendare non dubitaremus.

^f Alii editi libri, ut universæ.

daicam, univerterumque montium, qui [Al. quæ] A adversum 388 scientiam Dei ergebantur, regnum Domino paraverunt.

Hoc ad duas lucubratiunculas veterum auctoritatem seculut, et maxime expositionem Hebraicam propero sermone dictavi, aperiisque os meum: sed nescio an illud Christus impleverit. Unde sapiens lector sensuum magis debet consequentiam querere, quam eloquii venustatem. Neque enim ea ^a lenitate,

A et compositione verborum dictamus, ut scribimus. Aliud est, mihi Pammachi, sc̄pe stylum vertere, et quæ memoria digna sunt scribere; aliud notariorum articulis præparatis, pudore reticendi, dictare quodcumque in buccam venerit. In hoc Propheta, et adolescentulus Iusimus, et senes præsumpsimus. Qui veriora et meliora dixerit, in illius sententiam transgredere.

^a M.s. duo, et Victorius, levitate: malim utique cum diphthongo levitate, id est, nitore, etc.

S. EUSEBII HIERONYMI, STRIDONENSIS PRESBYTERI, COMMENTARIORUM IN JONAM PROPHETAM LIBER UNUS.

PROLOGUS.

387-388 Trionum ^a circiter fluxit, postquam quinque prophetas interpretatus sum, Michaeam, Niburn, Abacuc, Sophoniam, Aggæum; et alio opero detentus, non potui implere quod cooperam: scripsi enim librum de Illustribus viris, et adversum Jovinianum duo volumina: apologeticum quoque, et de optimo genere interpretandi ad Pammachium: et ad Neapolianum, vel de Nepotiano duos libros, et alia quæ enumerare longum est. Igitur tanto post tempore, quasi quodam postliminio a Jona interpretandi sumens principium, obsecro ut qui typus est Salvatoris, et tribus diebus ac noctibus in ventre celi mortales, præfiguravit Domini resurrectionem, nobis quoque fervorem pristinum tribuat, et sancti ad nos Spiritus mereamur adventum. Si enim Jonas interpretatur columba, columba autem refertur ad Spiritum sanctum: nos quoque columbam, ex adventu [Al. et adventum] ad nos interpretemur columbae. Siio veteres ecclesiasticos tam Græcos quam Latinos super hoc libro multa dixisse, et tantis questionibus, non tam aperuisse, quam obscurasse sententias; ut ipsa interpretatio eorum opus habeat interpretationem, et multo incertior lector recedat, quam fuerat antequam legeret. Nec hoc dico, quo magnis ingenii detrahiam, et alios mea laude suggilleam; sed quod

B commentatoris officium sit, ut quæ obscura sunt, breviter aperteque dilucidet, et non tam disertitudinem ostentet suam, quam sensum ejus quem exponit, ediscerat. Quærimus igitur, Jonas propheta, excepto volume suo, 389-390 et Evangelis [Al. Evangelio], hoc est, Domini de eo testimonio, ut alibi in Scripturis sanctis lectus sit? Et si fallor in Regum volumine de eo ita scriptum est: Anno quintodecimo Amasis filii Joas, regis Juda, regnavit Jeroboam, filius Joas, regis Israel in Samaria quadraginta annis et uno. Fecitque malum coram Domino, et non recessit ab universis peccatis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel. Ipse convertit fines Israel in Samaria ab introitu Emath, usque ad mare solitudinis, iuxta verbum Domini Dei Israel, quod locutus est in manu servi sui Jonæ, filii Amathi prophetæ, qui fuit de Geth, quæ est in Opher (IV Reg. xv 25 seqq.). Tradunt autem Hobræ hunc esse filium viduæ Sareptanæ [Al. Saraplenæ], quem Elias propheta mortuum suscitavit, matre postea dicens ad eum: Nunc cognovi quia vir Dei es tu: et verbum Dei in ore tuo est veritas [Al. veritatis]; et ob haec causam etiam ipsum puerum sic vocatum. Amathi enim in nostra lingua veritatem sonat: et ex eo quod verum Elias locutus est, ille qui suscitatus est, filius esse dicitur veritatis. Porro Geth in secundo

^a Sollicitat hunc locum Tillemontius ex præcepta opinione, quod Epitaphium Nepotiani, ex his quæ infra laudantur, opusculis, anno ut minimum 396 sit adscribendum: vultque adeo quadriennium, pro

triennio legi. Nobis, ne quid temere mutetur, optime illud quoque infra ejus triennii spatiū concludi, abunde satis ostendimus in notis chronologicis epistolæ 60 priori tomo præfixis.

Saphorim [Al. Sapphirim] milliario, quæ hodie appellatur Diocesarea euntibus Tyberiadem haud grandis est viculus, ubi et sepulcrum ejus ostenditur. Quamquam alii juxta Diospolim, id est, Liddam, eum et natum et conditum velint: non intelligentes hoc quod additur, *Ophér*, ad distinctionem aliarum Geth urbium pertinere, quæ juxta Eleutheropolim, sive Diospolim, hodie quoque monstrantur. Liber quoque Tobiae, licet non habeatur in Canone, tamen quia usurpatur ab ecclesiasticis viris, tale quid memorat, dicente Tobia ad filium suum: *Fili, ecce senui, et in eo sum ut revertar de vita mea: Tolle filios tuos, et vade in Medium, fili: scio enim quæ locutus est Jonas propheta de Ninive, quoniam subvertetur (Tobiae xiv).* Et revera quantum ad historias tam Hebreas quam Græcas pertinet, et maxime Herodotum, legimus Niniven, regnante apud Hebreos Josia, et Astyage rege Medorum, suis subversam. Ex quo intelligimus primo tempore ad Jonæ prædicationem, acta poenitentia, Ninivitas veniam consecutos: postea vero in pristinis vitiis perseverantes, Dei in se provocasse sententiam. Traduntque Hebræi, Osee, et Amos, et Isaiam ac Jonam iisdem prophetasse temporibus. Hoc quantum ad historiæ pertinet fundamenta. Cæterum non ignoramus, a Chromati papa venerabilis, sudoris

^a Sic legunt omnes mss. codices S. Germani a Pratis, monasterii Cluniacensis, S. Albini Andegavensis, et S. Cygiranni, etc., eodem quoque modo editi libri ab Erasmo et Mariano. Falsam tamen hanc esse lectionem, et pro *Chromatio papæ venerabili* nomen *Pammachii* substituendum non ignoramus: nam ipse Hieronymus præfatione in librum tertium Commentariorum in Amos prophetam conceptis verbis admonet lectorem se edidisse Commentarios in Abdiām et Jonām, imperante Pammachio, hoc est, ro-gante expositionem istorum amborum prophetarum. *Tertio*, inquit, post longi temporis silentium, *Abdiām et Jonām tibi imperanti edisserū*. Ergo eidem Pammachio edisserunt Abdiām et Jonām, non Chromatio episcopo Aquileiensi, cui delegaverat *tantum duos libros in Abacū*. Unde autem tam constans error manarit in editos ac mss. libros, lectoris divinationi permittimus judicium. Nisi forte et aliis viris sanctis promiserat expositionem in Jonām, quēmadmodum Commentarios in Amos et Osee, licet ipsos Pammachio dedicaverit. Vide *Comment.* in Amos cap. 1. Si hoc accidit, habemus exemplar, non Pammachio, sed Chromatio missum ab Hieronymo. *MART.* — Quāquam minime diffiteatur *Martianaeus*, hanc librorum esse omnium lectionem, falsam tamen librariorū culpa pronuntiare non dubitat, quod ex Hieronymi mox recitando testimonio in Amos huncce *Commen-*

A esse vel maximi totum prophetam referre ad intelligentiam Salvatoris : videlicet quod sagerit, quod dormierit, quod præcipitatus in mare sit, quod suscepit a ceto, quod ejectus in littus poenitentiam prædicavit,**391-392** quod contristatus ob salutem ^b urbis innumeræ, cucurbitæ sit delectatus umbraculo : quod reprehensus a Deo cur majorem curam habuerit heræ virentis, et extemplo aridæ, quam tautæ hominum multitudinis, et cætera quæ in ipso volumine explanare nitemur : et tamen, ut totum prophetæ sensum brevi præfatione comprehendam, nullus melior typi sui interpres erit, quam ipse qui inspiravit prophetas, et futurae veritatis in servis suis lineas ante signavit. Loquitur ergo ad Judæos sui sermonis incredulos, et Christum Dei Filium nescientes ^c : *Viri Ninive*
B surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in prædicatione *Jonas*: et ecce plus quam *Jonas hic* (*Mat. iv. 41*). Condemnatur generatio Judæorum, credente mando: et Ninive agente poenitentiam, Israel incredulus perit. Illi habent libros, nos librorum Dominum (*II Cor. iii*): illi tenent prophetas, nos intelligentiam prophetarum: illos occidit littera, nos vivificat spiritus (*Joan. xviii*): apud illos Barabbas latro dimittitur, nobis Christus Dei Filius solvitur.

C tarium videatur ipse Pammachio, non Chromatio inscripsisse. Et Chromatii quidem nomen exscriptorum lapsu pro illo Pammachii substitui potuisse, non infelior, sed quod evincit minime substitutum, illud est: *Papa venerabilis, quod optime quidem de Chromatio Aquileiensis episcopo, minime vero de Pammachio dicere potuisset.* Cum itaque in illa prefat. lib. III Comment. in Amos ad Pammachium sit S. Doctor, post longi temporis silentium Abdiā et Iōnam tibi imperant edisserui, vel Abdiam tantum respicere putandus est, quem Pammachio inscripsit; vel si Iōnam quoque, hunc tamen ejus nūtu explanans significat, non etiam nomini dedicatum. Prior nobis opinio magis arridet, quandoquidem alia id genus locutionum apud Hieronymum exempla non desunt, ubi plura simul enumerantur, proprie unum aliquod respicit, ut cum de Eusebio loquens in Apolog. libro primo contra Rufinum, *Laudari, inquit, Eusebiū in Ecclesiastica Historia, in digestione temporum, in descriptione sanctæ Terræ: et hoc ipsa opuscula in Latinum vertens, mee lingue omnibus dedi.* Nihilosecius constat non nisi posteriora duo opuscula, minime vero Ecclesiasticam Historiam, Latine Hieronymum explicasse.

^b Al. gentis innumeræ. Unus Palatinus, in umbra pro innumeræ.

. D ^c Addit idem Palatin. ms., *Dominiūm.*

INCIPIT LIBER.

391 (Cap. I. — Vers. 1.) *Et factum est verbum Domini ad Jonam, filium Amathi, dicens: Surge, et vade in Niniven civitatem magnam, et prædicta in ea; quia ascendit malitia ejus coram me.* Septuaginta, excepto eo quod dixerunt, ascendit clamor malitiae ejus ad me, cætera similiter transtulerunt. In condemnationem Israelis Jonas ad gentes mittitur, quod Ninive

agente poenitentiam, illi in malitia perseverent. Porro quod ait, *ascendit malitia ejus coram me*, sive, clamor malitiæ ejus ad me, hoc ipsum est quod in Genesi dicitur: *Clamor Sodome et Gomorrhae multiplicatus est* (Gen. xviii, 20). Et ad Cain: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra* (Gen. iv, 10). Juxta tropologiam vero Dominus noster, Jonas, hoc est, columba,

sive dolens (utrumque enim interpretatur, vel quia A Spiritus sanctus in specie columbae descendit, et mansit in eo (*Luc. xix.*), vel quia nostris doluit ipse vulneribus, et flevit super Jerusalem, et livore ejus sanati sumus (*Izai. lxxii.*): vere filius veritatis; Deus quippe veritas est), mittitur ad Niniven pulchram, id est, mundum, quo nihil pulchrius oculis carnis [*Al. carneis*] aspicimus (*Joan. xiv.*). Unde et apud Græcos ab ornatu nomen accepit ^a κόσμος: consummatisque operibus singulis, de eo dicit: *Vidit Deus quia bonum est.* Ad Niniven, inquam, civitatem magnam, ut quia Israel audire contempsit, totus gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia ascenderit malitia ejus coram Deo. Cum enim Deus quasi quamdam pulcherrimam **392** domum servitudo sibi homini exstruxerit, depravatus est homo propria voluntate, et a pueritia diligenter appositum est ad malum cor eius (*Gen. viii.*): posuitque in cœlum os suum, et exstructa turre superbiae (*Gen. xi.*), meretur ad se descendantem Filium Dei, ut per ^b penitentia ruinam concendat ad cœlum, qui per tumorem superbiae [*Al. subire*] non potuit.

Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini. LXX similiter. Scit propheta, sancto sibi Sp̄itu suggestente, quod poenitentia gentium, ruina sit Judæorum. Idcirco amator patriæ suæ, non tam saluti invidet Ninive, quam non vult perire populum suum. Alioquin legerat Moyse rogantem dixisse pro eo: *Si dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem non dimittis, et me dele de libro tuo, quem scripsisti* (*Exod. xxxii. 31, 32*), et ad preces illius servatum Israel, et Moysen de libro non suisse deletum, quin potius Dominum occasionem accepisse per servum, ut cæteris conservis illius parceret. Dum enim dicit, *dimitte me, ostendit se posse retineri.* Tale quid et Apostolus loquitur: *Optabam anathema esse pro fratribus meis, qui sunt Israëlitæ secundum carnem* (*Rom. ii. 3*). Non quod ipse perire desideret, cui vivere Christus est, et mori lucrum (*Philipp. i.*); sed magis meretur vitam, dum salvare vult cæteros. Præterea videns Jonas comp prophetas suos mitti ad oves perditas domus Israel, ut ad poenitentiam populum provocarent, Balaam quoque divinum de salute Israëlitici populi prophetasse (*Num. xxii.*), delet se solum **393** electum, qui mitteretur ad Assyrios inimicos Israel, et ad civitatem hostium maximam, ubi idolatria, ubi ignoratio Dei: et quod his majus est, timebat ne per occasionem prædicationis suæ, illis conversis ad poenitentiam, Israel penitus relinqueretur. Noverat enim eodem spiritu, quo illi gentium præconium credebatur, quod quando nationes credidissent, tunc periret domus Israel, et quod aliquando futurum erat, hoc ne in suo fieret

^a Græcum κόσμος, ex mss. post Victorium sufficimus; mox pro *de eo*, legunt quidam a Deo.

^b Post Victorium ad Brixianorum codicum fidem restituimus, per poenitentia ruinam, pro quo Martiañus retinuit, per poenitentiam ruinæ. Turris erectionem S. Doctor superbæ comparat, ejusque ruinam poenitentia.

A tempore, verebatur. Unde imitatus Cain Jonas (*Genes. iv.*), et recedens a facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quani Josephus interpretatur Tharsum Ciliciae civitatem, ^c prima tamen littera commutata: quantum vero in Paralipomenon libris intelligi datur, quidam locus Indiæ sic vocatur. Porro Hebræi THARSIS (תַּרְסִיס), mare dici generaliter autumant secundum illud: *In spiritu vehementi confringes naves Tharsis* (*Ps. xlviij. 8*), id est, maris. Et in Isaia: *Ululate, naves Tharsis* (*Isai. ii. 14*). Super quo ante annos plurimos in epistola quadam ad Marcellam dixisse me memini: Non igitur propheta ad certum fugere cupiebat locum; sed mare ingrediens, quocumque pergere festinabat: et magis hoc convenit fugitivo, et timido, non locum fugæ otiosæ eligere; sed primam occasionem arripere navigandi. Hoc quoque possumus dicere, qui notum tantum putabat in Judæa Deum (*Psal. lxxv.*), et in Israel magnum nomen ejus, postquam illum sensit in fluctibus, constitutus, et dicit: *Hebræus ego sum, et Dominum cœli ego timeo, qui fecit mare et aridam:* si autem ipse fecit mare et aridam, cur aridam relinquens arbitraris te conditorem maris in mari posse vitare? Simulque instruitur per salutem conversionemque nautarum, etiam tantam multitudinem Ninive simili posse ^d confessione salvari. De Domino autem et Salvatore nostro possumus dicere, quod dimiserit domum, et patriam suam, et assumpta carne, quodammodo de cœlestibus fugerit, venerisque in Tharsis, hoc est, in mari **394** istius C sæculi, secundum quod alibi dicitur: *Hoc mare magnum et spatiolum, ibi reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, illic nares pertransibunt [Al. perambulabunt]. Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (*Ps. ciii. 25 seqq.*). Idcirco enim et in passione dicebat: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me: ne populo conclamante: Crucifige, crucifige talēm* (*Luc. xxii. 42*). Et: *Nos non habemus regem nisi Cæsarem* (*Joan. xix. 15*), plenitudo gentium subintractet, et frangerentur rami olivæ, pro quibus oleastri virgulta succrescerent (*Rom. xi.*). Tantèque pietatis et amoris fuit in populuni pro electione patrum, et reprobatione ad Abraham, ut in cruce positus diceret: *Pater, ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt* (*Luc. xxiii. 24*). Vel D certe quoniam Tharsis interpretatur *contemplatio gaudii*, veniens ad Joppæ propheta, quæ et ipsa speciosam sonat, ire festinat ad gaudium, et quietis beatitudine ^e perfaci, totum se tradere theoriæ, melius esse arbitrans pulchritudine et varietate scientiæ perfaci, quam per occasionem salutis gentium cæterarum perire populum, de quo Christus in carne generandus sit.

^c Palatin. ms., *prima tantum littera*. Cæterum vide quæ in caput Isaïæ ii hac de re observamus, epistolam quoque ad Marcellam in nostra recensione 37.

^d Victorius, pro *confessione*, reponit ex Florentiæ codicibus *conversione*.

^e Idem ad Brixiae codd., *perficiens*.

(Vers. 5.) *Et descendit in Joppen, et invenit navem euntem in Tharsis : et dedit naulum ejus, et descendit in eam, ut iret cum eis in Thersia a facie Domini.* LXX ; *Et ascendit in Joppen, et invenit navem euntem in Tharsis ; deditque naulum suum, ascendit in eam, ut navigaret cum eis in Tharsis a facie Domini.* Joppen portum esse Judæe, et in Regnum et Paralipomenon libris legimus (Il Paral. ii), ad quem Hiram quoque rex Tyri ligna de Libano ratisbus transferebat, quæ Jerusalema terreno itinere, pervehentur. Hic locus est, in quo usque hodie saxa monstrantur in littore, in quibus Andromeda religata, Persei quondam sit liberata præsidio. Scit eruditus lector historiam; sed et juxta regionis naturam de montapis et arduis ad Joppen et campestria veniens propheta, recte dicitur descendisse, et invenisse navem funem solventem e littore, et ingredientem mare, deditque naulum ejus, **395** sive mercudem navis, id est, subvectionis ejus, juxta Hebraicum, sive *naulum pro se* [Al. suum], ut Septuaginta translulerunt. *Et descendit in eam, ut proprie continetur in Hebraico :* IERED (יהרֵד) enim descendit dicitur: ut fugitus sollicite latebras quæreret. Vel *ascendit*, ut scriptum est in editione Vulgata: ut quocumque navis pergeret, perveniret: evasisse se putans, si Iudeam relinqueret. Sed et Dominus noster in extremo Judææ littore (quod, quia in Judæa erat, appellabatur pulcherrimum) non vult tollere panem filiorum, et dare eum canibus (*Math. xv*); sed quia venerat ad oves perditas domus Israel, dat vectoribus præsum, ut qui primum suum sanare [*Al. salvare*] vult populum, salvet accolas maris, et inter turbines ac tempestates, id est, passionem suam, crucisque convicia submersus in inferno, salvet eos, quos quasi in navi dormiens negligebat (*Math. viii*). Prudens rogandus est lector, ne eundem velit ordinem tropologię, quem et historię quærere. Nam et Apostolus, Agar et Saram ad duo Testamenta referit: et tamen non omnia quæ in historia illa narrantur, tropologicę interpretari possumus. Et ad Ephesios de Adam et Eva disputans, ait: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori sue, et erunt duo in carne una : Sacramentum hoc magnum est : Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* (*Ephes. v, 31, 32*). Numquid totum principium Geneseos, et fabricam mundi, et hominum conditionem ad Christum, et ad Ecclesiam referre possumus, quia hoc testimonio sic abusus est Apostolus? Fac enim hoc quod scriptum est: *Ideo relinquet homo patrem suum, referamus ad Christum, ut dicamus eum Patrem in cœlis reliquisse Deum,*

^a Victorius ait, Hæc Hiram historia scribitur III Reg. v, et II Paral. ii. Verum quod de Joppe mentio flat in libris Regum, equidem adhuc non inveni. Scribitur tamen de ea in libro Josue, Numeris, Ezdra, Machabeis, et Actis Apostolorum. Nihil tamen mutatum, quia cum ibi quoque eadem tractetur historia, non res, sed nomen tantum omissum videtur. Sappho Jeppe hodie vocatur: Plinius a Phoenicibus conditam ante terrarum inundationem prodit. Est

A ut gentium & populus jungetur Ecclesia: hoc quod sequitur, matrem suam, quomodo possumus interpretari, nisi forte dicamus reliquise eum celestem Jerusalema, quæ est mater Sanctorum, et cetera multo his difficultiora? Illud etiam quod ab eodem Apostolo scribitur: *Bibebant autem de spirituali consequente eae petra : petra autem erat Christus* (I Cor. x, 4), nequaquam nos arcuat ut canone Eredi librum referamus ad Christum. **396** Quid enim possumus dicere? quod hæc petra a Moyse percussa sit, non semel sed bis (*Exod. xvii*), quod aquæ ferxerint, et torrentes repletæ sint. Num universum loci hujus historiam per hauc occasionem cogamus sub lege allegorice? et non potius unusquisque locis secundum historias diversitatem, diversam recipiat intelligentiam spiritualē? Igitur sicut hæc testimonia suas interpretationes habent, et nec prædecentia, nec consequentia eundem desiderant allegoriam: sic et Jonas propheta non absque periculo interpretantis, totus referri ad Dominum poterit. Nec ex eo quod in Evangelio dicitur: *Generatio pessima [Al. prava] et adultera signum querit, et signum non dabit ei, nisi signum Jones Prophete.* Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terre, tribus diebus et tribus noctibus (*Mat. xx, 39*).

(Vers. 4.) *Dominus autem misit ventum magnum in mare, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur contra. LXX : Et Dominus misitavit spiritum magnum in mari, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur contra.* **C** Pateat fuga prophetæ et ad hominis referri in communī personam, qui Dei præcepta contempnens, recessit a facie ejus, et se mundo tradidit, ubi postea malorum tempestate, et totius mundi contra se seviente naufragio, compulsus est seorsim Deum, et reverti ad eum quem fugerat. Unde intelligimus etiam ea quæ sibi homines restituant salutaria, Deo nolentes [*Al. voleant*], verti in periculum, et non solum non prodesse auxilium his, quibus præbebat; sed et ipsos qui præbeant, pariter coateri. Sicut legimus victimam ab Assyriis *Ægyptum*, quia opificiatur Israeli contra Domini voluntatem. Periclitata navis quæ periclitantem suscepit: vento mari concitantur, in tranquillitate tempestas oritur, nihil, Deo adversante, securum est.

(Vers. 5.) *Et timuerunt nauti, et clamaverunt ad Deum suum, et miserunt rosa* **397** *quæ erant in mari in mare, ut allieraretur ab eis. LXX : Et timuerunt qui navigabant, et clamaverunt uniusquisque ad Deum suum, et jacutum fecerunt vocem suam in mari,*

enim oppidum, a quo portui quoque nubes et inditum. Pulchram, speciosamque Hebreice Joppe significat. Hoe enim sonat vox *ηερη*. Vido quæ in epist. 108, ad Eustochium, num. 8, auctoritas.

^b Sufficiens vocem *populus*, quam nullus senserat Martianæs prætermisit.

^c Duo Palatinū mas., et clamaverunt ad Dominum Deum suum.

alloiareteur natis. Arbitrator naves solito onere A pragravari, et non intelligunt totum pondus esse fugitiui prophetar. Timent naute, clamant unusquisque ad Deum suum; ignorantes veritatem, non ignorant providentiam, et sub errore religionis sciunt aliquid esse venerandum: projicieunt onera in mare, ut magnitudinem fluctuum classis levior transiliret. At contra Israel nec bonis nec malis intelligi Deum; plangente Christo populum, aiecos oculus habet.

Et Jonas descendit ad interiora natis, et dormiebat sopore gravi. LXX: Jonas autem descendit in ventrem natis, et dormiebat, et sterretabat. Quantum ad historiam pertinet, prophetæ mens secura describitur: non tempestate, non periculis conturbatur, eundem et in tranquillo, et imminente naufragio animum gerens. Denique alii clamant ad deos suos, B vasa projiciunt, nititur unusquisque quod potest. Iste tam quietus est et securus, animique tranquilli, ut ad natis interiora descendens, somno placido perfruatur. Sed et hoc dici potest: Conscius erat fugaz et peccati, quo Domini præcepta neglexerat; et tempestatem, ignorantibus ceteris, contra se savire cernebat: ideo descendit ad interiora natis, et tristis absconditur, ne quasi Dei vindices fluctus adversum se videret intumescere. Quod autem dormit, non securitatis est, sed mœroris. Nam et Apostolus legitimus in Domini passione præ tristitia magnitudine somno suis depresso (Math. xxvi). Sin autem interpretamur in typo, somnus prophetæ et gravissimus sopor hominem significat erroris sopore torpem, cui non sufficerat fugisse a facie Dei, nisi et quadam recordia mens illius obruta, ignoraret iracundiam Dei, et quasi securus dormiret et profundissimum somnum rauca nare ^a resonaret.

(Vers. 6.) *Et accessit ad eum gubernator, et dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? Surge, invoca Deum tuum, si forte recognit 398 Deus de nobis, et non pereamus. LXX: Et accessit ad eum proreta, et ^b dixit ei, quid tu sterdis? Surge, invoca Deum tuum, si quomodo salvos facial nos Deus, et non pereamus. Naturale est unumquemque in suo periculo de alio plus sperare: unde gubernator, sive proreta, qui vectores timidos debuerat consolari, cernens discriminis magnitudinem, excitat dormientem, et arguit improvidæ securitatis, commonetque ut ipse quoque pro virili portione deprecetur Deum suum: ut cuius erat commune periculum, communis esset oratio. Porro juxta tropologiam plures sunt qui cum Jona navigantes, et habentes proprios deos, ad contemplationem gaudii ire festinant. Sed postquam Jonas fuerit sorte deprehensus, et morte illius mundi sedata tempestas, marique tranquillitas redita, tunc unus adorabitur Deus, et immolabuntur*

^a Alias, rhonca nare, et rhonco nare sonaret: maluisset Victor. rhonco naris: est quippe rhonus stertenitis sonus.

^b Palatin. mss., et dixit ei, quid tu sopore deprimes? surge, etc.

victimæ spirituales, quas utique juxta litteram in mediis fluctibus non habebant.

(Vers. 7.) *Et dixit vir ad collegam suum: Venite et mittamus sortes, et sciamus quare hæc malum sit nobis; et miseremur sortes, et cecidit sors super Jonam. LXX: Et dixit unusquisque ad proximum suum: Venite, mittamus sortes, et cognoscamus ^c cuius gratia malitia hæc est super nos: et miseremur sortes, et cecidit sors super Jonam. Noverant naturam maris, et tanto tempore navigantes sciebant tempestatum ventorumque rationes, et utique si solitos, et quos aliquando experti fuerant, fluctus vidisseut consurgere, nunquam forte auctorem naufragii quererent, et per rem incertam, certum cuperent evitare discrimen. Nec statim debemus sub hoc exemplo sortibus eredere, vel illud de Actibus Apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte in Apostolatum Matthias eligitur (Actar. 1), cum privilegia singulorum non possint legem facere communem. Sicut enim in condemnationem Balaam asina loquitur (Num. xxii), et Pharaon (Gen. xl), et Nabuchodonosor in judicium sui (Dan. ii, 4), somnis futura cognoscent, et tamen Deum non intelligunt revelantem: Caiphas quoque prophetat ignorans, quod expediret unum perire pro cunctis (Joan. xi et xviii): ita et hic fugitivus sorte deprehenditur, non viribus sortium, 399 et maxime sortibus ethnicorum, sed voluntate ejus qui sortes regebat incertas. Quod autem dicitur: Et cognoscamus propter quem malitia hæc est super nos, hic malitiam pro afflictione et calamitate accipere debemus, secundum illud: Sufficit dici malitia sua (Math. vi, 34). Et in Amos propheta: Si est malitia in civitate quam Dominus non ficerit (Amos iii, 6). Et in Isaia: Ego Dominus qui facio pacem, et creo mala (Isai. xlv, 7). In alio vero loco malitia contraria virtuti [Al. veritati] intelligitur, juxta quod in hoc eodem propheta supra legimus: Ascendit clamor malitiae ejus ad me.*

(Vers. 8.) *Et dixerunt ad eum: Indica nobis, cuius causa malum istud sit nobis, quod opus [Vulg. addit est] tuum, quæ terra tua, ^d et quo radix, vel ex quo populo es tu? LXX: Et dixerunt ad eum: Annuntia nobis cuius gratia hæc malitia est in nobis, quod opus tuum, et unde venis, et quo vadis, et ex qua regione es, et ex quo populo es tu? Quem sors indicaverat, D cogunt voce propria confiteri, cur tanta tempestas sit, vel quare contra eos Dei ira deserviat: Indica, inquit, nobis cuius causa malum istud sit super nos: quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiscaris, quo abire festines. Et notanda brevitas, quam admirari in Virgilio solebamus:*

Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias, quo tenditis, inquit:
Qui genus: uade doma, paceanne haec ferta, as arose?
(Æneid. lib. v.)

^c Idem mss., propter quem malitia hæc est super nos: ceteris quæ subsequuntur hujus testimonii prætermisssis.

^d Verba, et quo vadis, cum hic, tum penes LXX interpretationem in Palatin. mss. non sunt.

Interrogatur persona, regio, iter, civitas : ut ex his cognoscatur et causa discriminis.

(Vers. 9.) *Et dixit ad eos : Hebraeus ego sum, et Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare et aridam.* LXX : *Et dixit ad eos : Servus Domini ego sum, et Deum cœli ego colo, qui fecit mare et aridam.* Non dixit, *Judæus ego sum, quod scissura decem tribuum a duabus populo nomen imposuit ; sed, Hebraeus sum, hoc est reparans, transitor, sicut et Abraham, qui dicere poterat : Advena sum ego et peregrinus, sicut omnes patres mei (Ps. xxxviii, 13) : de quo in alio psalmo scribitur : Transierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum (Ps. civ, 13).* Moses, Transeam, inquit, et videbo visionem hanc magnam (*Exod. iii, 3*). Et Dominum Deum cœli ego timeo : non deos quos invocatis, et qui salvare 400 non possunt, sed Deum cœli, qui mare fecit et aridam. Mare, in quo fugio; aridam, de qua fugio. Et eleganter ad distinctionem maris, non terra, sed arida nuncupatur. Et in brevi universitatis factor ostenditur, qui et cœli Dominus est, et terræ, et maris. Quæritur autem, quomodo vere dicere comprobetur : *Dominum Deum cœli ego timeo, cum ejus præcepta non faciat.* Nisi forte respondeamus, quod et peccatores timeant Deum, servorumque sit non diligere, sed timere ; quamquam in hoc loco timor pro cultu possit intelligi, juxta sensum eorum qui audiebant, et adhuc ignorabant Deum.

(Vers. 10.) *Et timuerunt viri timore magno, et dixerunt ad eum, quid hoc fecisti ? Cognoverunt [Vulg. cognoverant] enim viri quod a facie Domini fuderet, quia indicaverat eis.* LXX : *Et timuerunt viri timore magno, et dixerunt ad eum, quid hoc fecisti ? Cognoverunt enim viri quod a facie Domini fuderet, eo quod indicasset eis.* Historiæ ordo præposterus est : quia enim poterat dici, nulla causa timoris fuit, ex eo quod eis confessus est, dicens : *Hebraeus ego sum, et Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare et aridam* : statim subnectitur quod idcirco timuerunt, quia eis indicaverat, se Domini fugere conspectum, et ejus non fecisse præcepta. Denique causantur, et dicunt : *quid hoc fecisti ? id est, si times Deum, cur fugis ? Si tantæ potentiae prædictas quem colis, quomodo te putas eum posse evadere ? Timent autem timore magno, quod intelligent sanctum, et sanctæ gentis virum (de Joppe quippe solventes funem, Hebrææ gentis noverant privilegium), et tamen fugitivum celare non possunt. Magnus est qui fugit, sed major ille qui querit : non audent tradere, celare non possunt. Reprehendunt culpam, timorem contentur : rogant ut ipse remedio sit, qui auctor peccati fuerat. Vel certe quod dicunt : *quid hoc fecisti ? non increpant, sed interrogant, volentes causam fugæ nosse, servi a Domino, filii a patre, hominis a Deo. Quod est, inquiunt, tantum mysterium, ut terra deseratur, expellantur maria, relinquatur patria, loca appellantur aliena ?**

A (Vers. 11.) *Et dixerunt ad eum : quid faciamus tibi, 401 et cessabit mare a nobis ? quia mare ibat, et intumescebat.* LXX : *Et dixerunt ad eum, quid tibi faciemus, et quiescat mare a nobis ? quia mare ibat, et suscitabat magis fluctus.* Propter te dicis, ventos, fluctus, mare, gurgites concitatos ? exposuisti causam morbi, indica sanitatis. Ex eo quod contra nos surgit mare, intelligimus iram esse susceptionis tue. Si culpa est quod suscepimus, quid facere possumus, ne Dominus irascatur ? quid faciemus tibi ? hoc est, interficiemus te ? sed cultor es Domini : servabimus ? sed Deum fugis. Nostrum est præbere manus; quid fieri jubeas, tuum est imperare, quo facio quiescat mare, quod nunc Creatoris iram suo labore testatur. Statimque historicus causam jungit B istiusmodi quæstionis, *mare, dicens, ibat, et intumescebat.* Ibat, ut jussum fuerat : ibat in vindictam Domini sui : ibat, persequens fugitivum prophetam. Intumescebat autem per singula momenta temporum, et quasi nautis morantibus, in fluctus majores suscitabatur, ut ostenderet ultiōrem Creatoris se differre non posse.

C (Vers. 12.) *Et dixit ad eos, tollite me, et mittite me [Vulg. tacet me] in mare, et cessabit mare a vobis : scio enim [Vulg. addit ego] quia propter me tempestas hæc grandis est [Vulg. venit] super vos.* LXX : *Et dicit Jonas ad eos, tollite me, et mittite me in mare, et quiescat mare a vobis : ego enim novi quod propter me fluctus magni contra vos sunt.* Contra me tempestas detonat, me querit, naufragium vobis minatur, ut me prehendat : me prehendet, ut mea morte vivalis. Scio, inquit, quia propter me tempestas hæc grandis est. Non ignoro in meam pœnam elementa turbari, mundi esse confusionem, mihi irasci, in vos seire naufragium : fluctus ipsi imperant vobis, ut me mittatis in mare. Si ego sensero tempestatem, vos recuperabis tranquillitatem. Et animadvertisca pater fugitiivi nostri magnanimitas, non tergiversatur, non dissimulat, non negat ; sed qui confessus fuerat de fuga, pœnam libenter assumit, se cupiens perire, ne propter se et cæteri pereant, et ad peccatum fugæ, alienæ quoque delictum addatur necis. Hoc quantum ad historiam : 402 cæterum non ignoramus, flantes ventos, quibus in Evangelio, ut quiescerent, Dominus imperavit (*Matth. viii*), et periclitantem naviculam, in qua dormiebat Jonas, et intumescentes mare quod increpatur : *tace et obmutice, referri ad Dominum Salvatorem, et periclitantem Ecclesiam, vel Apostolos suscitantem [Al. sustantes], qui eum deserentes in passione, quodammodo in fluctus præcipitabant : Iste Jonas dicit : Scio quia propter me tempestas grandis est super vos, quia me vident venti vobiscum ire in Tharsis, hoc est, ad contemplationem lætitiae navigare, ut vos mecum perducam ad gaudium : ut ubi ego sum et Pater, ibi et vos sitis (Joan. xiv, 5).* Idcirco sœviunt, idcirco mundus, qui in maligno positus est, fremit (*I. Joan.*

^a Voces, hoc est, Victorii editio non agnoscit : tum pro cultor es, uno verbo cultorem legit.

v, 19) : ideo elementa turbantur : me cupit deo-
rare mors, ut vos pariter occidat ; et non intelligit,
quia velut in bamo escam capit, ut mea morte mo-
riatur. *Tollite me, et mittite in mare.* Non est enim
nostrum, mortem arripere, sed illatam ab aliis li-
benter excipere. Unde et in persecutionibus non li-
cet propria perire manu, absque eo ubi ^a castitas
periclitatur ; sed percutienti colla submittere. Sic,
inquit, placate ventos, sic in maria libanina fun-
dite : tempestas quæ propter me sœvit contra vos,
me moriente, sedabitur.

(Vers. 13.) *Et remigabant viri ut reverterentur ad aridam, et non valebant, quia mare ibat, et intumescebat super eos.* LXX : *Et conabantur viri, ut reverterentur ad terram, et non poterant, quia mare ibat, et insurgebat magis contra eos.* Protulerat propheta con-
tra se sententiam ; sed illi cultorem audientes Dei,
manus injicere non audebant, propriea nitebantur
reverti ad aridam, et effugere discrimen, ne sanguinem
sunderent, magis volentes perire, quam perdere.
O rerum quanta mutatio ! populus qui servierat Deo,
dicit : *Crucifige, crucifige talam* (Joan. xix, 6). Istis
imperatur ut occidant, mare surit, tempestas jubet,
et proprium periculum negligentes, de aliena salute
solliciti sunt. Quamobrem et Septuaginta παρεβάλλοντο
inquiunt, id est, *vim cupiebant facere et naturam re-
rum vincere, ne violarent* ^b prophetam Dei. Quod autem ^b remigabant viri, ut reverterentur ad aridam, putabant absque sacramento ejus qui pas-
surus erat, posse navem de periculo liberari : cum
Jonæ subversio, navis fuerat [Al. fuerit] relevatio.

(Vers. 14.) *Et clamaverunt ad Dominum, et dixerunt : quæsumus, Domine, ne pereamus in anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem, quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti.* LXX : *Et clama-
terunt ad Dominum, et dixerunt : nequaquam, Domine, ne pereamus propter animam viri hujus, et non
des super nos sanguinem justum, tu enim, Domine, sicut voluisti, fecisti.* Grandis vectorum fides : peri-
clitantur ipsi, et pro alterius anima deprecantur. Sciunt enim pejorem mortem peccati esse, quam vita. Et ne des, inquiunt, super nos sanguinem inno-
centem. Contestantur Dominum, ut quodcumque facturi sunt, non sibi reputetur, et quodammodo dicunt, nolumus interficere prophetam tuum, sed
iram tuam et ipse confessus est, et tempestas loqui-
tur, quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti ; volun-
tas tua expletur per nostras manus. Nonne nobis vi-
detur nautarum vox, Pilati esse confessio, qui lavat
manus suas, et dicit : *Mundus sum ego a sanguine
viri hujus* (Matth. xxvii, 25). Nolunt Christum per-
ire gentes, innocentem sanguinem protestantur. Et
Iudei dicunt : *Sanguis ejus super nos, et super filios*

^B *A nostros.* Et ideo si levaverint manus, non exaudien-
tur, quia plenæ sunt sanguine : *Quia tu, Domine,
sicut voluisti, fecisti :* Quod nos suscepimus, quod
turbo consurgit, quod venti sœviunt, quod mare sus-
citatur in fluctus, quod proditur sorte fugitus, quod
indicat quid fieri debet, tuæ est, Domine, voluntatis,
tu enim sicut voluisti, fecisti. Unde et Salvator dicit in psalmo : *Domine, ut facerem voluntatem
tuam, volui* (Psal. xxxix, 9).

(Vers. 15.) *Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare, et stetit mare a servore suo.* LXX : *Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare, et stetit mare a commotione sua.* Non dixit arripuerunt, non ait invaserunt, sed tule-
runt : quasi cum obsequio et honore portantes, mi-
serunt in mare non repugnantem, sed præbentem
manus ipsorum voluntati. Et ^c 403 stetit mare, quia
invenerat quem quærebatur. Velut si quis perseguat
fugitivum, et concito pergit gradu, postquam
fuerit consecutus, desistit currere, et stat ac tenet
quem apprehenderit. Ita et mare quod, absente Jo-
na, irascebatur, in visceribus suis desideratum te-
nens, gaudet et consovet, et ex gaudio tranquillitas
redit. Si consideremus ante passionem Christi, er-
rores mundi, et diversorum dogmatum flatus con-
trarios, et naviculam totumque humanum genus, id
est, creaturam Domini periclitantem, et post passio-
nem ejus tranquillitatem fidei, et orbis pacem, et
secura omnia, et conversionem ad Deum, videbimus
quomodo post præcipitationem Jonæ steterit mare
a servore [Al. furore] suo.

(Vers. 16.) *Et timuerunt viri timore magno Domi-
num, et immolaverunt hostias Domino, et roverunt rota.*
^c LXX similiter. Ante Domini passionem timentes
clamaverunt ad deos suos : post passionem ejus Do-
minum timent, id est, venerantur et colunt, et non
timent simpliciter, ut in principio legimus, sed ti-
more magno, juxta illud quod dicitur : *Ex tota anima,
et ex toto corde, et ex tota mente tua* (Matth. xxii, 37). Et immolaverunt hostias, quas certe juxta litte-
ram in mediis fluctibus non habebant : sed quia
sacrificium Deo spiritus contribulatus est (Psal. l). Et in alio loco dicitur : *Immola Deo sacrificium lau-
dis, et redde Altissimo vota tua* (Ps. xl ix, 14). Et
rursus : *Reddemus tibi vitulos labiorum nostrorum :*
idecirco in mari immolant hostias, et alias sponte
promittunt vota facientes : se numquam ab eo quem
colere cœperant, recessuros. Timuerunt enim timore
magno : quia ex tranquillitate maris et tempestatis
fuga, vera prophetæ verba cernebant. Jonas in ma-
ri fugitus, naufragus, mortuus, salvat naviculam
fluctuantem : salvat ethnicos in diversas prius sen-
tentias mundi errore jactatos. Et Osee, Amos, Isaías,
Joel, qui eodem tempore prophetabant, populum in

^a Confer librum primum contra Jovinian., num.
41, ubi de Milesiis virginibus. Simile quid laudat
Cicero oratione de Provinciis Consularibus : et Epi-
gramma vetus, Antholog. lib. m, tit. de Juvenibus.
Ἄχαρις φίλοντες, etc. Plura autem ejus strenuitatis
exempla apud veteres, et passim in Martyrologiis.

^b Quod pridem Victorius expunxerat verbum dicit,
utpote supervacaneum, duo Palatini mss. hic reti-
nent.

^c Isthæc verba, LXX similiter, quæ sœpe alibi,
hic quoque sufficiimus ex miss.

Judæa nequeunt emendare. Ex quo ostenditur sedari non posse naufragium, nisi morte fugiti.

(Cap. II. — Vers. 1.) Et præparavit Dominus pisces grandem : ut deglutiaret Jonam. LXX : Et præcepit Dominus ceto magno, et devoravit Jonam. Morti et inferno præcepit **405** Dominus, ut prophetam suscipiat. Quæ avidis saucibus prædam putans, quantum in deoratione lætata est, tantum luxit in vobitu. Tuncque completum est illud quod legitur in Osee : *Ero mors tua, o mors : ero morsus tuus, inferne* (Osee XIII, 14). In Hebraico autem pisces grandem legimus, pro quo LXX interpretes, et Dominus in Evangelio cetum vocant, rem ipsam brevius explicantes. In Hebraico enim dicitur DAG GADOL, (גָּדוֹל) quod interpretatur, *piscis grandis* : haud dubium quin *cetum* significet. Et animadvertisendum, quod ubi putabatur interitus, ibi custodia sit. Porro quod ait, *præparavit*, vel ab initio cum conderet, de quo et in psalmo scribitur : *Draco iste quem formasti ad illuminandum ei* (Psalm. ciii, 26) : vel certe juxta navem fecit venire, ut præcipitem Jonam in suos reciperet sinus, et pro morte præberet habitaculum : ut qui in navis iratum senserat Deum, propitium in morte sentiret.

(Vers. 2.) Et erat Jonas in ventre pisces tribus diebus et tribus noctibus. LXX : Et erat Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus. Hujus loci mysterium in Evangelio Dominus exponit (Matth. XII), et superfluum est, vel id ipsum, vel aliud dicere, "quam exposuit ipse, qui passus est. Hoc solum quæritus, quomodo tres dies, et tres noctes fuerit [Ad. fecerit] in corde terræ. Quidam παρασκευή, quando sole fugiente ab hora sexta usque ad horam novam, nox successit diei, in duos dies et noctes dividunt, et apponentes sabbatum, tres dies et tres noctes æstimant suppulandas : nos vero συνεχόχτως totum intelligamus a parte : ut ex eo quod ἐν παρασκευῇ mortuus est, unam diem suppulamus et noctem, et sabbati alteram : tertiam vero noctem, quæ diei Dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius : nam et in Genesi nox non præcedentis diei est (Genes. I), sed sequentis, id est, principium futuri, non finis præteriti. Illoc ut intelligi possit, dicam simplicius. Finge aliquem hora nona egressum esse de mansione, et alterius diei hora tertia ad mansionem alteram pervenisse : si dixero bidui eum fecisse iter, non statim reprehendar mendaci, quia ille qui ambulavit, non omnes horas utriusque diei, sed quamdam partem **406** itinere consumperit. Certe mihi hæc videtur interpretatio. Si quis autem istam non receperit, et meliori sensu potest loci hujus exponere sacramentum, illius magis sequenda est sententia.

Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de utero pisces : et dixit :^b LXX similiter, tantum ordine commutato. Si Jonas reseretur ad Dominum, et ex eo

^a Verba, quam exposuit ipse qui passus est, Victor. male prætermisit.

^b Hæc verba, LXX similiter, tum quæ subsequuntur, tantum ordine commutato, quæ deerant, ex nostris

A quod tribus diebus ac noctibus in utero celi fuit, passionem indicat Salvatoris, debet et oratio illius typus esse orationis Dominicæ. Nec ignoro, quosdam fore, quibus incredibile videatur, tribus diebus ac noctibus in utero coti, in quo naufragia dirigebantur, hominem potuisse servari, qui utique aut fideles erunt, aut infideles : si fideles, multo majora credere cogentur : Quomodo tres pueri miseri in caminum æstuantis incendi, intantum illæsi fuerint, ut ne vestimenta quidem eorum odor ignis attigerit (Dan. iii) : Quomodo recesserit mare, et ad instar murorum hinc inde rigidum steterit, ut præberet viam populo transiungi (Exod. xiv) : Quomodo humana ratione, aucta fame, leonum rabies prædam suam timens asperxit, nec tetigerit : et multa hujuscemodi. Sia autem infideles erunt, legant quindecim libros Nasonis Metamorphoseos, et omnem Græcam, Latinamque historiam, ibique cernent vel Daphnes in laurem, vel Phætonis sorores in populos arbores suis conversas : quomodo Jupiter eorum sublimissimus deus, sit mutatus in cygnum, in auro fluxerit, in tauro rapuerit, et cætera, in quibus ipsa turpitude fabularum, divinitatis denegat sanctitatem. Illis credunt, et dicunt Deo cuncta possibilia : et cum turpibus credant, potentiaque Dei universa defendant, eamdem virtutem non tribuant ei honestis. Quod autem scriptum est : *Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de utero pisces, et dixit*, intelligimus eum postquam in utero celi sospitem esse se senserit, non desperasse de Domini misericordia, et totum ad observationem esse conversum. Deus enim qui dixerat de justo : *Cum ipso sum in tribulatione* (Psalm. xc, 15). Et : *Cum invocaveris me, dicam : adsum, affut ei, et dicere potest qui exauditus est : In tribulatione dilatasti mihi* (Psalm. iv, 1).

(Vers. 3.) **407** Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et exaudiuit me, de ventre inferni clamavi, et exaudiisti vocem meam. Septuaginta similiter, hoc tantummodo commentato : *de ventre inferni clamoris mei c audisti vocem meam*. Non dixit, *clamo*, sed *clamavi* : nec de futuro precatur, sed de præterito gratias agit : indicans nobis quod ex eo tempore quo præcipitatus in mare vidisset cœlum, et tantum corporis molem, et immanes rictus aperie se ore sorbere, Domini recordatus sit, et clamaverit, vel aquis dentibus, et clamore iuveniente locum, vel toto cordis affectu, secundum illud quod Apostolus dicit : *Clamantes in cordibus vestris, abba, pater* (Rom. viii, 15). Et clamaverit ei qui solus novit corda hominum, et inquit ad Moysen : *Quid clamas ad me* (Exod. xiv, 15) ? Cum utique nihil ante hanc vocem clamasse Moysen Scriptura commemoret. Illoc est illud quod in primo graduum psalmo legimus : *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudiuit me* (Ps. cxix, 1). Ventrem autem inferi, alvum celi intelligamus, quæ tan-

mss. supplemus.

^c Verba, audisti vocem meam, quæ eadem revera et in Hebraica sunt veritate, Palatini mss. hic ignorant.

^a fuit magnitudinis, ut instar obtineret inferni. Sed melius ad personam Christi referri potest, qui sub nomine David cantat in psalmo: *Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Psal. xv, 10). Qui fuit in inferno vivens, inter mortuos liber.

(Vers. 4.) *Et projecisti me in profundum^a in corde maris, et flumen circumdedit me.* LXX: *Projecisti me in profundum cordis maris, et flumina me circumdederunt.* Quantum ad personam Jonæ non est difficultas interpretatio: quod celi clausus alvo in profundissimo et in medio maris fuerit, fluminibusque vallatus sit. Quantum ad Dominum Salvatorem sexagesimi octavi psalmi sumamus exemplum in quo loquitur: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia: Veni in profundum maris, et tempes-tas demersit me;* de quo et in alio psalmo dicitur: *Tu autem abiecisti et desexisti, distulisti Christum tuum: subvertisti testamentum servi tui, contamiuasti in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes macerius ejus* (Ps. lxxxviii, 39, 40), et reliqua. Ad comparationem enim celestis beatitudinis, et ejus loci, de quo scriptum est: *In pace sancta locus ejus* (Psal. lvii, 2), omnis terrena habitatio plena est fluctibus, ^b 408 plena tempestatisbus. Porro per cor maris significatur infernus, pro quo in Evangelio legimus: *In corde terræ* (Matt. xii, 44). Quomodo autem cor animalis in medio est, ita et infernus in medio terræ esse perhibetur. Vel certe juxta ἀπογράφη, in corde maris, id est, in mediis temptationibus esse se memorat. Et tamen cum inter amaras aquas fuerit, et tentatus sit iuxta omnia absque peccato, non sensit amaras aquas: sed flumine circumdatus est, de quo et in alio loco legimus: *Fluminis impetus latificat civitatem Dei* (Ps. xlvi, 5): aliis bibentibus salso flatus, ego in mediis temptationibus dulcissima fluenta sorbebam. Nec impinum tibi esse videatur, si nunc Dominus dicit: *Pro-jecisti me in profundum* (Ps. lxviii, 27), qui loquitur in psalmo: *Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt: secundum illud quod ex persona Patris in Zacharia ponitur: Percutiam pastorem, et oves dispergerunt* (Zach. xiii, 7).

Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt. LXX: *Omnis elevationes tuas et fluctus tui super me transierunt.* Qued super Jonam tumentes maris fluctus transierint, et detonuerit sava tempes-tas, nulli dubium est. Quærimus autem quomodo omnes elevationes, et gurgites, et fluctus Dei, super Salvatorem transierint. Tentatio est vita hominum super terram (Job vii, 1), sive ut in Hebraico habetur, *militia*, quia hic militamus, ut alibi caronemur. Nullus ne est hominum, qui cunctas sustinere queat tentationes, absque eo qui tentatus est in omnibus, iuxta nostram similitudinem, sine peccato. Unde et ad Corinthios dicitur: *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana.* Fidelis autem Deus qui non dimittit vos tentari supra id, quod potestis; sed faciet cum tenta-

^A *tione et exitum, ut possitis sustinere* (I Cor. x, 13). Et quoniam omnes persecutiones, et universa quæ accidunt, absque Dei non ingruunt voluntate: idecirco Dei gurgites dicuntur et fluctus, qui non oppresserunt Jesum, sed transierunt per eum, minantes tantum naufragium, non inferentes. Universæ ergo persecutiones, et turbines, quibus genus vexabatur humanum, et cunctæ naviculae frangebantur, super meum detonare caput. Ego sustinui tempestates, et fregi turbines aevientes, ut cæteri securius navigarent.

409 (Vers. 5.) *Et ego dixi, abjectus sum a conspectu oculorum tuorum.* LXX: *Ego dixi, abjectus sum ab oculis tuis.* Antequam clamarem de tribulatione mea, et exaudires me, quia [Al. qui] formam servi acceperam, fragilitatem quoque illius imitatus, dixi: *Abiectus sum a conspectu oculorum tuorum.* Quando eram tecum, et tuo lumine perfuebar, et in te [Al. tuo] lumine ego eram lumen, non dicebam, abjectus sum. Postquam autem veni in profundum maris, et hominis carne circumdatus sum, humanos imitor affectus, dico: *Abiectus sum a conspectu oculorum tuorum.* Hoc quasi homo locutus sum: cæterum quasi Deus, et his, qui cum essem in forma tua, non sum rapi-nam arbitratu[m] sequalem me esse tui (Philip. ii), volens ad te evehere humanum genus: ut ubi ego sum et tu, ibi sint et omnes, qui in me et te crediderunt (Joan. xvii, 24), dico:

Verumtamen rursum vide templum sanctum tuum
^b LXX: *Putasne addam ut videam templum sanctum tuum?*

Hoc quod in Græco dicitur ἔπει, et habet vulgata editio, *putas*, interpretari potest, igitur, ut sit quasi propositionis et assumptionis, confirmationisque ac syllogismi extrema conclusio, non ex ambigentis incerto, sed ex fiducia comprobantis: pro quo nos interpretati sumus: *Verumtamen rursum videbo templum sanctum tuum*, secundum illud quod ex persona ejus in alio psalmo dicitur: *Domi-nne, dilexi decorem domus tuæ, et locum tabernaculi gloriae tuæ* (Psal. xxv, 8). Et Evangelicam lectionem in qua scriptum est: *Pater, glorifica me apud te ea gloria, quam habui priusquam mundus fieret* (Joan. xvii, 5). Et respondit de carlo Pater: ^c *Et glorifi-cavi, et glorificabo* (Ibid., xii, 28). Vel certe quia legitur: *Pater in me, et ego in Patre* (Ibid., xvii, 21), sicut templum Patris Filius est, ita templum Filii Pater. Ipse enim dicit: *Ego de Patre exivi, et veni* (Ibid., xvi, 28). Et: *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i, 1). Aut unus idemque Salva-tor quasi homo postulat: quasi Deus pollicetur; et de sue quam semper habuit, possessione securus est. Ex Jones vero persona, vel optantis, vel confidentis affectu liquido intelligi potest, quod desideraverit in profundo maris positus videre templum Domini, et spiritu prophetali alibi sit, et aliud [Al. ali bi] completere.

410 (Vers. 6.) *Circumdederunt me aquæ usque ad*

^c *Plerique libri alii, clarificari, et clarificabo.*

^a *Lidem Palatini mss., in profundum et cor maris.*

^b *Palatini mss., Pro quo LXX transtulerunt.*

*animam meam, abyssus vallavit me. LXX. Circumfusa est mihi aqua usque ad animam meam : abyssus vallavit me novissima. Aquæ istæ, quæ vicinæ sunt abys- sis, quæ in terris volvuntur, et defluunt, quæ multum secum limi trahunt, non corpus, sed animam nituntur occidere, amicæ quippe sunt corporum, et ejus voluptatibus confoventur. Unde secundum illud quod supra diximus, loquitur Dominus in Psalmo : Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animum meum (Ps. LXVIII, 1). Et in alio loco : Torrentem pertransiit anima nostra (Psal. CXXIII, 3). Et : Ne urgeat super me puteus os suum, neque concludat infernus (Ibid., LXVIII, 16) ; non mihi deneget exitum, qui sponte descendit, sponte condescendam, qui voluntarius captivus veni, debeo deliberare captivos, ut impleatur illud : Ascendens in altum captivam duxit captivitatem (Ps. LXVII) : eos enim qui ante captivi fuerant in morte, iste cepit ad vitam. Abyssos autem perniciosas quasdam et pessimas fortitudines accipere debemus, vel tormentis suppliciisque deditas potestates, ad quas et in Evangelio dæmones rogant ne ire cogantur (Luc. viii). Unde ^a et tenebra erant super abyssum (Gen. 1). Interdum abyssus accipitur et pro sacramentis ac profundissimis sensibus, et judiciis Dei : *Judicia Domini abyssus multa* (Ps. XXXV, 7). Et : *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum* (Ps. XL, 8).*

*Pelagus operuit caput meum, ad extrema montium descendi, terræ vectes concluserunt me in æternum. LXX : Intravit caput meum ad scissuras montium : descendit in terram, cuius vectes sunt retinacula sempiterna. Quod Jonæ caput pelagus operuerit, et ad montium extrema descenderit, et venerit usque ad profunda terrarum, quibus quasi vectibus et columnis Dei voluntate globus terræ sustentatur, nulli dubium est, de qua et alibi dicitur : *Ego confirmavi columnas ejus* (Ps. LXXIV, 4). De Domino autem Salvatore juxta utramque editionem videtur mihi sic posse intelligi, quod principale et caput ejus, id est, anima quam cum corpore pro salute nostra dignanter assumpsit, descenderint in scissuras montium, qui fluctibus operiebantur, qui se a cœli substraxerant libertate, quos abyssus ambiebat, qui se a Dei sciderant **411** majestate, et postea etiam ad inferna penetrarit : ad quæ loca quasi in extremo limo peccatorum, animæ trahebantur, dicente Psalmo-grapho : *Intrabunt in inferiora ter. & partes vulpium erunt* (Ps. LXII, 10, 11). Isti sunt vectes terræ, et quasi quædam seræ extremi carceris ac suppliciorum, nolentes ab infernis animas exire captivas. Unde significanter LXX *χάροις αἰώνοι* [Al. *χαρόχους αἰώνιος*] transtulerunt, hoc est, semper tenere cupientes, quos semel invaserant. Sed Dominus noster, de*

^a MSS. Palatini, *Unde est illud, et tenebrae erant, etc.*

^b Septuaginta interpretationem ad nostrorum codd. sicutem, Græco assentiente textu, singulis pene verbis restituimus. Antea multo alijs lectionis, ascendet de corruptione vita ad te, *Domine Deus meus.*

A quo sub persona Cyri in Isaia legimus : *Foræ æneas conteram, et vectes ferreos confringam* (Isa. IV, 2), ad montium extrema descendit, et æternis conclusus est vectibus, ut omnes qui clausi fuerant, libaret.

(Vers. 7.) *Et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. LXX : Et ascendat de corruptione vita ^b mea, Domine Deus meus.* Proprie dixit, sublevabis : vel ascendat de corruptione vita mea, quia ad corruptionem, et ad inferna descenderat. Hoc est, quod Apostoli interpretantur in quinto decimo psalmo ex persona Domini prophetatum : *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dubis sanctum tuum videre corruptionem* : quod David scilicet mortuus sit et sepultus : *Salvatoris autem caro non viderit corruptionem.* Alii vero interpretantur quod ad comparationem celestis beatitudinis et Verbi Dei, humanum corpus corruptio sit, quod seminatur in corruptione ; et in centesimo secundo psalmo ex persona Justi ^c significetur : *Qui sancti omnes infirmitates tuas : qui redemit de inferno vitam tuam.* Unde et Apostolus dicit : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. VII, 24) ? Et appellatur corpus mortis, vel corpus humiliatis. Hoc illi ad occasionem suæ ducunt hæreos : ut sub persona Christi mentiantur antichristum : Ecclesiæ teneant, ut ventrem pinguissimum nutriant, et carnaliter viventes, contra carnem disputent [Al. disputant]. Nos autem scimus de incorrupta Virgine corpus assumptum, non corruptionem Christi suis, sed templum. Quod si in Apostoli ad Corinthios sententiam trahimur, in qua corpus dicitur spirituale (I Cor. XV), ne contentiosi **412** videamus, dicimus id ipsum quidem corpus, et eamdem carnem resurgere, quæ sepulta est, quæ in humo condita ; sed mutare eam gloriam, non mutare naturam : *Uportet enim corruptivum hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* Quando dicitur, hoc, quodammodo duobus digitalis comprehensum corpus ostenditur : hoc in quo nascimur, hoc in quo morimur, hoc quod timent recipere qui puniendi sunt, hoc quod virginitas exspectat ad præmium, adulterium formidat ad poenam. Super Jona autem ita intelligi potest : *Quod qui in ventre ceti iuxta naturam corporum corrumphi debuerat, et in cibis bestiæ profligere, ac per venas artusque diffundi, sospes et integer manserit.* Porro quod ait : *Domine Deus meus, blandientis affectus est, quod communem Deum omnium, beneficij magnitudine suum et quasi proprium senserit Deum.*

(Vers. 8.) *Cum angustiaretur [Al. anxiaretur] in me anima mea, Domini recordatus sum. LXX : Cum deficeret ex me anima mea, Domini recordatus sum.*

Græcus habet, *καὶ ἀνθέτω ἐξ φθορᾶς ἡ ζῶν μου, καὶ ὁ Θεός μου.* Hinc et paulo post ascendat cohærente, pro ascendet reponimus.

^c Martian. legit sanctificetur : tum Victor. redimit, ex Vulgata editione, pro redemit : denique mss. nostri, ex corruptione, pro de inferno.

Cum, inquit, nullum aliud sperarem auxilium, recordatio Domini mibi saluti fuit, juxta illud : *Recordatus sum Domini, et laetus sum (Ps. lxxvi, 4).* Et in alio loco : *Recordatus sum dierum antiquorum, et annos eternos in mente habui (Ps. lxxvi, 6).* Ego cum desperarem salutem, et carnis fragilitas in medio ventre ceti nihil me de vita sperare permetteret, quidquid impossibile videbatur, Domini recordatione superatum est. Videbam me clausum in utero ceti, et tota spes mea Dominus erat. Ex quibus discimus iuxta Septuaginta eo tempore quo deficit anima nostra, et a corporis compage divellitur, non nos debere alio cogitationem vertere, nisi ad eum, qui et in corpore et extra corpus noster est Dominus. Super Salvatoris vero persona non est difficultis interpretatio, qui dixit : *Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. xxvi, 38, 39).* Et : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste.* Et : *In manus tuas commendabo spiritum meum (Ps. xxx, 6) : et cætera his similia.*

Ut senial ad te oratio mea, ad templum 413 sanctum tuum. ^a LXX similiter. Idcirco in tribulatione Domini recordatus sum, ut oratio mea de extremo mari, et scissuris montium concendat ad cœlos, et veniat ad templum sanctum tuum, in quo tu æterna frueris beatitudine. Et considerandum quod novo genere, oratio fiat pro oratione, et preceatur ut oratio illius concendat ad templum Dei. Petit autem quasi pontifex, ut in corpore suo populus liberetur.

(Vers. 9.) Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam ^b derelinquent. LXX : Qui custodiunt rana et mendacia, misericordiam suam reliquerunt. Deus natura misericors est, et paratus ut salvet clementia, quos non potest salvare justitia : nos autem vitio nostro paratam misericordiam, et ultro se offerentem perdimus et relinquimus. Et non dixit, qui faciunt vanitates (Vanitas quippe vanitatum, et omnia vanitas (Eccl. 1, 2) ne damnare videretur universos, et cuncto generi humano misericordiam denegare ; sed qui custodiunt vanitates, sive mendacium, qui transierunt in affectum cordis : qui non solum faciunt, sed ita custodiunt vanitates, quasi diligent, et thesaurum invenire se putent. Simulque cerne magnanimitatem prophetæ, in profundo maris, in ventre tante bestiae æterna nocte cooperitus, non cogitat de periculo suo, sed de natura rerum, generali sententia philosophatur. Misericordiam, inquit, suam derelinquent. Licet offensa sit misericordia, quam nos possumus ipsum intelligere Deum (*Misericors enim et miserator Dominus, patiens et multæ miserationis (Ps. cxliv, 8)*, tamen eos qui

A custodiunt vanitates, non relinquit, non detestatur, sed exspectat ut redeant : illi vero stantem misericordiam et ultro se offerentem sponte propria derelinquent. Potest hoc et ex persona Domini de Judæorum perfidia prophetari, qui dum se astant præcepta hominum et Pharisæorum manda servare, quæ vanitas atque mendacium sunt, Deum qui semper eorum misertus fuerat, reliquerunt.

(Vers. 10.) Ego autem in voce laudis immolabo tibi : **414** quæcumque voti reddam pro salute Domino. LXX : Ego autem cum voce laudis et confessionis immolabo tibi, quæcumque voti reddam tibi salutare Domino. Qui custodiunt vanitates, suam misericordiam reliquerunt : ego autem qui pro multorum salute devoratus sum, in voce laudis et confessionis immolabo tibi, meipsum offerens : quia Pascha nostrum immolatus est Christus (I Cor. v). Et quasi ^c verus pontifex et ovis scipsum pro nobis obtulit. Et confitebor, inquit, tibi ut ante confessus sum, dicens : Confiteor [Al. Confitebor] tibi, Pater Domine cœli et terræ (Mat. xi, 15; Joan. vi, 39); et reddam vota, quæ feci pro salute omnium Domino, ut omne quod dedisti mihi non pereat in æternum. Cernimus quid in sua passione Salvator pro nostra salute promiserit : non faciamus mendacem Jesum : ergo mundi simus, et ab universis peccatorum soribus separati, ut nos Deo Patri offerat victimas quas voverat.

(Vers. 11.) Et dixit Dominus pisci : et evomuit Jonam in aridam. LXX : Et præcepit ceto, et ejicit Jonam super secum. Hæc quæ supra legimus sub persona Jonæ Dominus deprecatus est in ventre ceti, de quo et Job mystice loquitur : *Maledicat ei qui mal-dixit diei, ille qui magnum cetum capturus est (Job. iii, 8).* Præcipitur ergo huic magno ceto, et abyssis et inferno, ut terris restituant Salvatorem : et qui mortuus fuerat, ut liberaret eos qui mortis vinculis tenebantur, secum plurimos educat ad vitam. Quod autem scribitur eromuit, ἐμπατιχώτερον debeamus accipere : quod ex imis vitalibus mortis, victrix vita processerit.

(Cap. III. — Vers. 1, 2.) Et factum est verbum Domini ad Jonam secundo, dicens : Surge et vade in Nînive civitatem magnam, et prædicta in ea ^d juxta prædicationem priorem, quam ego loquor ad te. LXX : Et factus est sermo Domini ad Jonam secundo, dicens : Surge, et vade in Nînive civitatem magnam, et prædicta in ea juxta prædicationem priorem, quam ego locutus sum ad te. Non dicitur prophetæ, quare non fecisti quod tibi fuerat imperatum, sed sufficit ei

^a Deerant verba LXX similiter : quæ tum hic, tum alibi sèpius ex mss. suffecimus.

^b Ad Vulgata exemplar Victorius derelinquit : quam videtur in subnexa expositione lectionem ipse præferre S. Doctor.

^c Hic vocem *verus*, infra ergo adverbium prætermittit Victorius.

^d Victorius ait : Hunc locum LXX interpretatio villavit : sic enim illi verterunt : Hieronymus vero,

ut ex Vulgata ejus editione apparat, hoc modo : Et prædicta in ea prædicationem, quam ego loquor ad te. Voces enim, juxta et priorem, non sunt in Hebraico, nec etiam esse potuerunt : cum aliqui falsum sit Jonam antea in Nînive prædicasse, cum hucusque non nisi ejus ab illa urbe describatur fuga. Expuntæ sunt itaque voces ab illo, locusque ad fidem Vulgatae editionis restitutus. Nobis contra mss. fidem nihil licere arbitramur.

nausfragii et **415** devorationis sola correptio, ut A qui imperantem non senserat Dominum, intelligeret liberantem. Alioquin superfluum est delinquenti servo post plagas velle imputare quod fecit, cum hujuscemodi correptio non tam emendatio sit, quam exprobratio. Dominus autem noster post resurrectionem secundo mittitur ad Niniven, ut qui prius quodammodo sugerat, dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (*Mat. xxvi, 39*), et noluerat dare panem filiorum canibus (*Ibid. xv*); nunc quia illi dixerant, *Crucifige, crucifige talen: Nos non habemus regem nisi Cæsarem* (*Joan. xix, 15*), sponte pergit ad Niniven, ut hoc prædicet post resurrectionem, quod ut prædicaret, et ante passionem ei fuerat imperatum. Totum autem quod jubetur, quod obedit, quod non vult, quod iterum velle cogitur, quod Patri secundo exsequitur voluntatem, refer ad hominem et ad formam servi, cui talia verba conveniunt.

(Vers. 3.) *Et surrexit Jonas, et abiit in Niniven juxta verbum Domini: et Ninive erat civitas magna Dei* [Vulg. facet *Dei*], itinere trium dierum: et cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius. LXX: *Et surrexit Jonas, et abiit in Niniven, sicut ei locutus fuerat Dominus. Erat autem Ninive civitas magna Deo, quasi itinere viæ dierum trium: et cœpit Jonas ingredi civitatem quasi itinere viæ unius diei.* Statim Jonas quod fuerat sibi imperatum opere perfecit. Ninive autem erat, ad quam pergebat propheta, civitas magna, et tanti ambitus, ut vix trium dierum posset itinere circumiri. At ille præcepti et superioris naufragii memor, viam trium dierum unius diei festinatione complevit, quamquam sint qui ita simpliciter intelligent, quod in tertia tantum parte urbis prædicaverit, et ad reliquos confestim prædicationis sermo pervenerit. Dominus autem noster proprie post inferos consurgere dicitur, et verbum Domini prædicare, quando mittit apostolos ut baptizent eos, qui erant in Nineve, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est, itinere trium dierum. Et hoc ipsum sacramentum **416** salutis humanae unius diei ^b via, id est, unius Dei confessione perficitur, non tam apostolis, quam in apostolis prædicente Jona. Ipse enim dicit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem æculi* (*Mat. xxviii, 20*). Nullique dubium quare Nineve magna sit civitas Dei, cum mundus et universa per ipsum facta sint, et sine ipso factum est nihil (*Joan. i, 3*). Notandum quoque quod non dixerit, tribus

^a Vocem viæ, quæ et in Græco resohat ὁδοῦ, nostri mss. supplent.

^b Iterum vox, *via*, in Martianæ deerat editione, sensuque adeo laborabat, nostri mss. post Victorium sufficiunt.

^c Attamen non tres tantum, sed quadraginta tres scripsisse videantur LXX. Et vero apud Justinum Dialogo cum Tryphonè ὅτι μετὰ (ἴν δὲ τρεῖς) τεσταράκοντα τριῶν, Quoniam post (in aliis exemplaribus tres) quadraginta dies, etc. In unam duæ voces coarctantur.

^d Antea jejunavit, Victorius in hunc locum, Discant

A diebus et noctibus, vel, uno die et nocte, sed absolute, diebas et die, ut ostenderet in mysterio Trinitatis, et unius Dei confessione nihil esse tenebrosum.

(Vers. 4.) *Et clamavit et dixit: adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.* LXX: *Et prædicavit et dixit: adhuc tres dies, et Ninive subvertetur.* Trinus numerus qui ponitur a Septuaginta, non convenit poenitentiæ: et satis miror cur ita translatum sit, cum in Hebreo nec litterarum, nec syllabarum, nec accentuum, nec verbis sit illa communitas. Tres enim dicuntur SALOS (*שָׁלֹשׁ*), et quadraginta ARBAM (*אַרְבָּעִים*). Alioquin et de Judæa tanto itinere miseri propheta in Assyries, dignam suæ prædicationis penitentiam flagitabat, ut antiqua et putrida vulnera die

B apposito curarentur emplastro. Porro quadragenarius numerus convenit peccatoribus et jejunio, et orationi, et sacco, et lacrymis, et perseverantia: deprecandi: ob quod et Moyses quadraginta diebus jejunavit in monte Sina (*Exod. xxxiv*), et Elias fugiens Jezabel, indicta fame terra Israel, et Dei desuper ira pendente, quadraginta dies jejunasse describitur (*III Reg. xxxiv*). Ipse quoque Dominus verus Jona missus ad prædicationem mundi, ^d jejunat quadraginta dies: et bæreditatem nobis jejunii derelinques, ad esum corporis sui sub hoc numero nostras animas præparat. Quod autem clamat, Evangelicum illud expletur: *Suns clamabat in templo, dicens: Qui sit, veniat ad me et bibat.* Omnis enim sermo Salvatoris, quia de magnis prædicabat, clamor appellatur.

(Vers. 5.) *Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum.* **417** *et prædicaverunt jejunium, et vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem.* * LXX similiter. Credidit Ninive, et Israel incredulus perseverat. Credidit præputium, et circumcisio permanet infidelis. Et primum credunt viri de Ninive, qui ad æstatem Christi pervenerant: prædicantque jejunium, et vestientur saccis a majore usque ad minorem. Dignus et vietus et habitus poenitentiæ, ut qui offenderant Deum lux et ambitione, eorum damnatione placent, per quæ prius offenderant. Saceus et jejunium arma sunt poenitentiæ, auxilia peccatorum: ante jejunium, et sic saceus; ante quod occultum est, et postea quod palam: hoc semper Deo, illud interdum exhibetur et hominibus. Et si e duobus necessariis unum est subtrahendum, magis jejunium absque sacco, quam saccum eligant abaque jejunio. Major ætas incipit, et usque ad minorem pervenit (*Job xxv, 5, 6*): nullus enim absque peccato, ^e et si uiuis quidem dici fac-

D inquit, ex his verbis bæretici, ex Christi et apostolorum institutione Quadragesima jejunium esse: et nos per illud præparari ad esum veri Christi corporis, quod quinta sacra hebdomadis feria, aut ipso in paschate sumitur. Ex apostolica institutione Quadragesima jejunium esse, aperius etiam in epistola ad Marcianum contra Montanum Hieronymus scribit.

^e Verba LXX similiter, ut sæpe alibi, mss. nostri hic supplent.

^f Nostri mss., ne si unius quidem, etc. Victorius: Locus est, inquit, *Job xiv.* secundum LXX, in quibus hodie legitur, ἀριθμοὶ δὲ μῆνες γύρου, numerati-

rit vita ejus, et numerabiles anni vite illius (*Job xiv.*). Si enim stellæ non sunt mundæ in conspectu Dei, quanto magis vermis et putredo, et hi qui peccato offendentis Adam tenebuntur obnoxii? Sed et ordo pulcherrimus: Præcipit Deus prophete. Propheta prædicat civitat: prius viri credunt, et illis jejuniū prædicantibus, omnis sætas sacco induitur. Viri non prædicant saccum, sed tantum jejuniū: At vero hi [Al. his] quibus pœnitentia præcipitur, consequenter ad jejuniū saccum copulant, ut inanis venter, et habitus luctuosus ambitiosus Dominum deprecentur.

(Vers. 6 seq.) *Et pervenit verbum ad regem Ninive, et surrexit de solio suo, et abjecit vestimentum suum a se, et induitus est sacco, et sedet in cinere, et clamavit et dixit in Ninive, ex ore regis et principum ejus dicens: Homines et jumenta, et boves et pecora non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam non bibant, et operiantur saccis homines et jumenta, et clamaverunt ad Dominum (Vulg. Deum) in fortitudine: et convertatur vir a via sua mala, et ab iniuitate quæ est in manibus eorum: Quis scit si convertatur 418 ei ignoscat Deus, et revertatur a furore iræ suæ et non peribimus? LXX: Et appropinquavit sermo ad regem Ninive et surrexit de throno suo, et abstulit stolam suam a se, et cooperitus est sacco, et sedet in cinere, et prædicatum est Ninive a rege, et ab omnibus (Al. hominibus) majoribus ejus, dicentibus: Homines et jumenta et boves et oves non gustent quidquam, nec pascantur, et aquam non bibant: et cooperiti sunt saccis homines et jumenta, et clamaverunt ad Dominum vehementer, et reversus est unusquisque de via sua mala, et ab iniuitate quæ erat in manibus eorum dicentium: Quis scit si convertatur Deus et exhoretur, et averteretur ab ira furoris sui, et non pereamus? Scio plerosque regem Ninive (qui extremus audiat prædicationem, et descendat de solio suo, et pristinum abjectat ornatum, vestitusque sacerco, sedeat in cinere: nec sua conversione contentus, cæteris quoque conductibus suis prædictet pœnitentiam, dicens: Homines, et jumenta, et boves, et pecora crucientur fame, operiantur saccis, et damnatis pristinis vitiis, totos se conferant ad pœnitentiam) super diabolo interpretari, qui in fine mundi (quia nulla rationabilis, et quæ a Deo facta sit, creatura pereat) descendens de sua superbia, acturus sit pœnitentiam, et in locum pristinum restituendus. Ad cuius sensus comprobationem etiam illud de Daniele exemplum*

les menses. Olim innumerabiles. Illoc testimonium Ezechielis cap. xviii impollutum in Hieronymo legebatur in hunc modum: Unde scriptum est, Nullus hominum sine peccato, ne si unius quidem dici fuerit vita ejus. Numerabiles autem anni vite illius. Nos, nisi innumerabiles, non mutavimus.

^a Idem inss., si pœnitentiam agat Deus, et revertatur ab ira, etc., concinente Graeco, et πατρονοῦ ὁ Θεὸς καὶ ἀποτρέψῃ τὸ ὄργη, etc. Impressa autem lectio cum Aldino exemplari facit.

^b Duo mss., quoslibet annos, et tempora duplia.

^c Quæ hactenus obtinuit falsa lectio, ad scioli glossatoris capitum deformata, hæc erat, et σύμ-

A proferunt: ubi Nabuchodonosor, acta per septem annos pœnitentia, in regnum pristinum restituitur (*Dan. iv*). Sed hoc quia sancta Scriptura non dicit, et everit penitus timorem Dei, dum facile homines labuntur ad vitia, putantes etiam diabolum, qui auctor malorum est, et omnium peccatorum fons, acta pœnitentia, posse salvari, de nostris mentibus abjiciamus. Et scimus peccatores in Evangelio mitti in ignem æternum, qui præparatus sit diabolo et angelis ejus (*Math. xxv*), et de his dici: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur (Isai. lxvi, 24)*. Scimus quidem clementem esse Deum, nec qui peccatores sumus, crudelitate illius delectamur; sed legimus: *Misericors et justus*

419 *Dominus, et Deus noster miseretur. Justitia Dei vallatur misericordia, et tali ad judicium ambitione procedit: sic parcit, ut judicet: sic judicat, ut misereatur. Misericordia et veritas obviauerunt sibi: justitia et pax osculatæ sunt se (Psal. XLVIII, 8).*

Alioquin si omnes rationabiles creature æquales sunt, et vel ex virtutibus, vel ex vitiis sponte propria aut sursum eriguntur, aut in ima merguntur, et longo post circuitu atque infinitis sæculis, omnium rerum restitutio fiet, et una dignitas militantis, quæ distantia erit inter virginem et prosibulum? Quæ differentia erit inter matrem Domini, et (quod dictu quoque acutissimum est) victimas libidinum publicarum? Idemne erit Gabriel et diabolus? Idem apostoli et dæmones? Idem prophetæ et pseudo-prophetæ? Idem martyres et persecutores? Fingo^b quod libet, annos et tempora duplia, et infinitas sætates congere cruciatibus: si finis omnium similius est, præteritum omne pro nihilo est, quia non querimus quid aliquando fuerimus; sed quid semper futuri simus. Neo ignoro quæ adversum hæc soleant dicere, et spem sibi ac salutem cum diabolo præparare. Verum non est istius temporis contra dogma perversum, et σύμφρυται diabolicum docentium in angulis, et in publico denegantium, latius scribere. Sufficit nobis indicasse, quod de hoc testimonio senserimus, et quasi in commentariis breviter intimare, quis sit rex Ninive, ad quem extremum Dei sermo perveniat. Quid valeat apud homines sæculi eloquentia et sapientia sæcularis, testes sunt Demosthenes, Tullius, Plato, Xenophon, Theophrastus, Aristoteles, et cæteri oratores ac philosophi, qui velut reges habentur hominum, et præcepta eorum non ut præcepta mortalium, sed quasi oracula accipiuntur deo-

^c *σύμφρυται; diabolicum regnum docentium, et Angelis publice denegantium privilegium, latius scribere, etc. Nec est vero, cur singula notentur, quibus laborat, vicia, cum ad eam quam reposuimus lectionem composita, illius se statim falsitas prodat. Restituiimus vero ad Palatinorum codicum fidem, σύμφρυται diabolicum, docentium in angulis, et in publico denegantium, latius, etc. Solemnis hæc est Hieronymi contra Origenistas censura, quod vesana dignata claim discipolorum suorum auribus insurrerent, quæ palam docere erubescerent, dictaque inficierentur.*

Digitized by Google

rum. Unde et Plato dicit : *Felices fore respuplicas, si aut philosophi regnent, aut reges philosophentur.* **420** Quam autem difficile istiusmodi homines credant in Deum, ut quotidiana exempla præteream, et sileam de veteribus historiis ethnicorum, sufficit nobis Apostoli testimonium, qui ad Corinthios scribens, ait : *Videte, fratres, vocationem vestram, quia non sunt multi sapientes secundum carnem & non multi potentes, non multi nobiles : sed stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ignobilia mundi, et en quæ erant contemptibilia elegit Deus (I Cor. 1, 26), et cætera. Unde rursum dicit : Perdams apientiam sapientium, et intelligentiam prudentium reprobabo (Ibid., xix).* Et : *Videte, ne quis vos spoliem per philosophiam et inanem seductionem (Col. 11, 8).* Ex quo perspicuum est, prædicationem Christi reges mundi audire nivissimos, et deposito fulgore eloquentiae et ornamenti ac decore verborum, totos se simplicitati et rusticitati tradere, et in plebeium cultum redactos sedere in sordibus, et destruere quod ante prædicta verant. Proponamus nobis beatum ^b Cyprianum (qui prius idolatriæ assertor fuit, et in tantam gloriam venit eloquentiæ, ut oratorm quoque doceret Carthagini) audisse tandem sermonem Jonæ, et ad pœnitentiam conversum, in tantam venisse virtutem, ut Christum publice prædicaret, et pro illo cervicem gladio flecteret. Profecto intelligimus regem Ninive descendisse de solio suo, et purpuram sacco, unguenta luto, munditas sordibus commutasse : non sordibus sensuom, sed verborum. Unde et de Babylone in Jeremia dicitur : *Calix aureus Babylon inebrians omnem terram (Jerem. 51, 7).* Quem non inebriavit ^c eloquentia sæcularis? cuius non, animos compositione verborum et disertitudinis suæ fulgore perstrinxit? Difficile homines potentes et nobiles et divites, et multo his difficilius eloquentes credunt Deo : obsecratur enim mens eorum divitiis et opibus atque luxuria, et circumdati **421** vitis, non possunt videre virtutes simplicitatemque Scripturæ sanctæ, non ex majestate sensuim, sed ex verborum judicant vilitate. Cum autem ipsi qui prius mala docuerant, versi ad pœnitentiam, docere coepirint bona, tunc videbimus Niniviticos populos una prædicatione converti, et fieri illud quod in Isaia legimus : ^d *Si nata est gens semel. Homines quoque et jumenta opera saccis, et clamantia ad Dominum, eodem sensu intellige : quod et rationabiles, et irra-*

^a *Hæc verba, non multi potentes, quæ pridem ex septem Florentiæ codicibus, junctis Brixianis, Romanisque aliquot, Victorius reposuerat, Martianus nihilosecius prætermisit, nostri mss. denuo sufficiunt.*

^b Præstat ipsummet audire Cyprianum de se fidejubentem epist. 1, ad Dumnatum, seu lib. de Gratia Dei : *Ego cum in tenebris, atque in nocte cæca jacerem, cumque in salo jactantis sæculi nutabundus ac dubius, vestigiis oberrantibus fluctarem, vite meæ nescius veritatis ac lucis alienus : difficile prorsus ac durum pro illis tunc moribus opinabar, quod in salutem mihi divina indulgentia pollicebatur, etc.*

tionabiles, et prudentes ac simplices ad prædicacionem Jonæ agant pœnitentiam juxta illud, quod et alibi dicitur : *Homines et jumenta salvabis, Domine (Ps. xxxv, 7).* Possumus autem jumenta operta saccis et aliter interpretari, de his maxime testimoniis, in quibus legimus : *Sol et lunainduentur sacco (Ezech. xxxii, 7).* Et in alio loco : *Induam cælum sacco (Is. 1, 3), pro lugubri scilicet habitu, et mærore atque mæstitia, quæ μεταροποτῶν accus nominantur.* Illud quoque quod dicitur : *Quis scit si convertatur, et ignorat Deus?* Ideo ambiguum ponitur et incertum : ut dum homines dubii sunt de salute, fortissim agant pœnitentiam, et magis ad misericordiam provocent Deum.

(Vers. 10.) *Et vidit Deus opera eorum ; quia conversi sunt de via sua mala, et misertus est Deus super malitia, quam locutus fuerat, ut saceret eis, et non fecit. LXX : Et vidit Deus opera eorum, quoniam reversi sunt de viis suis malis, et egit pœnitentiam Deus super malitia, quam locutus fuerat, ut saceret eis, et non fecit. Secundum ultramque intelligentiam sive tunc urbi Assyriæ, sive quotidie mundi Deus populis comminatur ut agant pœnitentiam : qui si conversi fuerint, ipse quoque vertet [Al. vertit] sententiam suam, et populi conversione mutabitur [Al. mutatur].* Quod et Jeremias et Ezechiel manifestius explicant, nec bona videlicet implere Dominum quæ promiserit, si boni vertantur ad vitia; nec mala quæ pessimis comminatur, si illi reversi fuerint ad salutem. Ita igitur et nunc vidit Deus opera, quia conversi sunt a via sua pessima : non verba audivit quæ solebat Israel sæpe promittere : *Omnia quecumque dixerit Dominus, faciemus (Exod. xxiv, 3);* **422** sed opera conspergit : et quia mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii), libenter mutavit sententiam, quia vidit opera commutata. Quin potius Deus perseveravit in proposito suo misericordiæ volens ab initio : ^e nemo enim punire desiderans, quod facturus est comminatur. Malitiam autem, ut supra diximus, pro suppliciis et tormentis accipe : non quod Deus mali facere quidquam cogitaret [Al. cogitet].

(Cap. IV.—Vers. 1.) *Et afflictus est Jonas afflictio magna, et iratus est : et oravit ad Dominum et dixit. LXX : Et contristatus est Jonas tristitia grandi, et confusus est : oravitque ad Dominum, et ait. Videns subintrare gentium plenitudinem, et illud impleri quod in Deuteronomio dicitur : Ipsi me irritaverunt in his,*

^c Duo mss., *sapientia sæcularis.*

^d Manifesto mendu pro duobus verbis, si nata, Martianus. retinuit sanata : quod tamen antea emendaverat Victorius ex Græco ἐτέθη. Alterum porro, quod nec ipse Victorius animadvertisit, *semel*, pro simul, eodem Græco textu cogente, τις ἄκανθ, nos ex nosris mss. corremus.

^e Al. neminem : Quæ lectio, inquit Victorius, ipse quoque non displicet, ut intelligas, Deus neminem punire desiderans, quod facturus est, comminatur. Verum prior lectio melior. Facturus enim propriæ dicti non potest quis, quod ideo minatur, ne faciat.

qui non sunt dii, et ego eos irritabo super gente, quæ non est : super natione stulta eis ad iracundiam concitabo (*Deut. xxxii, 31*), desperat de salute Israelis, et magno dolore concutitur, qui erumpit in vocem, et causas mœroris exponit, et quodammodo loquitur : Ego solus electus sum de tanto numero prophetarum, qui per aliorum salutem ruinam meo populo nuntiarem. Non igitur contristatur, ut quidam putant, quod gentium multitudo salvetur; sed quod pereat Israel. Unde et Dominus noster flevit super Jerusalem (*Luc. xix*), et noluit tollere panem filiorum, et dare eum canibus (*Marc. vii*). Et Apostoli primum prædicant Israeli (*Act. xiii*). Et Paulus cupit esse anathema pro fratribus suis, qui sunt Israelitæ, et quorum adoptio et gloria, et Testamentum, et repromissiones, et legislatio, ex quibus patres, et ex quibus Christus est secundum carnem (*Rom. ix*). Pulchre autem dolens (quod interpretatur *Jonas*) affligitur dolore, et tristis est anima ejus usque ad mortem; quia ne periret populus Judæorum, quantum in se fuit, multa perpassus est. Historiæ quoque magis dolentis convenit nomen, significans laboriosum prophetam, et peregrinationis atque naufragii miseriis prægravatum.

(Vers. 2, 3.) *Obsecro, Domine, numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? propterea præoccupavi ut fugerem 423 in Tharsis.* Scio enim quia tu Deus clemens et misericors [Vulg. addit es], patiens, et multæ miserationis, ignorans super malitia, et nunc, Domine, tolle queso animam meam a me, quia melior est mihi mors, quam vita. LXX : O Domine, nonne isti sunt sermones mei, cum adhuc essem in terra mea? propterea præoccupavi fugere in Tharsis. Scio enim quod tu misericors et miserator, patiens et multæ miserationis, et agens paenitentiam super malitiæ, et nunc, dominator Domine, tolle animam meam a me, quia melius est mihi mori, quam vivere. Hoc quod nos interpretati sumus, obsecro, et Septuaginta transtulerunt ὡ δι, in Hebraico legitur ANNA (אָנָה), quæ mihi videtur interjectio deprecantis significare blandientis affectum. Quia igitur oratio ejus, dum se dicit juste fugere voluisse, quodammodo injustitiae arguit Dominum, querelas suas obsecrationis exordio temperat. Numquid, ait, non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? Scivi te hoc esse facturum : non ignorabam misericordem, propterea severum et iracundum nuntiare nollebam : ideo fugere volui in Tharsis, vacare contemplationi rerum, et in mari istius sæculi quiete potius et otio perfri. Dimisi domum meam, reliqui

^a Tres subsequentes versus, ejusdem vocis animam recursu decepit, Victorius prætermisit.

^b Ex mss. nostris, iisque omnibus quos Victor. consultuit, correxiimus moriar, pro quo ariatianæus retinuit morior.

^c MSS. Palatin. si particulam quæ deerat sufficiunt Graeci quoque textu assentiente, et σφόδρα λελύπτουσι.

^d Poricopen hanc verborum totam, ne suæ sententie contrariebant, sed interrogat ipsum qui iratus est, et

A bæreditatem meam, egressus sum de sinu tuo, et veni. Si misericordem dicerem atque clementem et ignoscentem malitiae, nullus ageret paenitentiam : si crudelem, et tantum judicem [*Ali. judicium*] nuntiarem, sciebam hoc tuæ non esse naturæ. In hoc ergo ambiguo positus, malui fugere potius, quam aut paenitentes lenitate decipere, aut de te prædicare quod non eras. Tolle igitur, Domine, animam meam : ^a quia melior mihi est mors, quam vita. Tolle animam meam, quæ tristis fuit usque ad mortem. Tolle animam meam : In manus enim tuas commendo spiritum meum (*Luc. xv*), melior quippe mihi est mors, quam vita. Vives unam Israel gentem salvare non potui: ^b moriar, et mundus salvabitur. Historia manifesta est, et super persona prophetæ sic potest intelligi, ut crebro jam diximus, quod propterea 424 contristetur et mori velit, no conversa multitudine gentium, in æternum pereat Israel.

(Vers. 4.) *Et dixit Dominus : putasne bene irasceris tu?* LXX : *Et dixit Dominus ad Jonam : Si rehementer contristatus es tu?* Verbum Hebraicum ARA LAC (אָרָא לְאַכְלָה), et iratus es tu, et contristatus es tu, transferri potest : quod utrumque et prophetæ, et Domini personæ convenit, quod vel iratus sit, ne videretur apud Ninivitas suisse mentitus, vel contristatus, intelligens Israel esse peritum. Et rationabiliter non ei dicit, male iratus es, vel contristatus es, ne videatur reprehendere contristatum. Nec rursum, bene iratus es, aut contristatus : ^c ne suæ sententia contrariebant ; sed interrogat ipsum, qui iratus est et contristatus, ut vel causas iræ respondeat, vel mœroris : aut si ille lacuerit, verum Dei judicium ex ejus sententio comprobetur.

(Vers. 5.) *Et egressus est Jonas de civitate, et sedit contra orientem civitatis, et fecit sibimet umbraculum ibi, et sedebat subter illud in umbra, donec videret quid accideret civitati.* LXX similiter. Primus Cain fratricida, et homicida cruentum mundum germani sanguine dedicans, ædificavit civitatem, et vocavit eam ex nomine filii sui ^d Enoch (*Genes. iv*). Unde et Osee propheta dicit, Deus ego et non homo, in medio tui sanctus : et non ingrediar civitatem (*Osee xi, 9*). Domini enim, Psalmista dicente, sunt exitus mortis (*Ps. lxvii*). Quamobrem et una fugitivorum civitas appellatur Ramoth (רָמוֹת), quod interpretatur visio mortis. Et recte quicumque fugitus est, et propter peccata non meretur habitare Jerusalem, habitat in urbe mortis, et est trans fluentes Jordanis, qui de scensus exprimitur. Egreditur ergo columba, vel do-

contristatus, quam nihil dubium sit integrum orationis contextum attendent, ob ejusdem verbi contristatus occursum, saepè obvio amanuensium errore, prætermissa, cum in hacenus quoque vulgatis libris desideraretur, nos ad P. latinarum codicum fidem sufficimus : locumque adeo pristinæ integritati restituimus.

^e Verba LXX similiter, quæ tam saepè alibi, nostri mss. sufficiunt.

^f Pro Enoch mss. nostri præferunt Cainan.

lens, de istiusmodi civitate, et habitat contra Orientem, unde sol oritur : et est ibi in tabernaculo suo, ubi labentia queque tempora contemplatus, exspectat quid supradictum eveniat civitati : antequam Ninius salvaretur, et aresceret [Al. accresceret] cucurbita : antequam Christi Evangelium coruscaret ; et compleretur Zachariae prophetia : Ecce vir **425** Orients nomen ejus (Zach. vi, 12), Jonas sub umbraculo erat. Nec dum quippe veritas venerat, de qua idem evangelista et apostolus loquitur. Deus veritas est. Et eleganter additur Et fecit sibimet umbraculum ibi (I Joan. iv, 8), juxta Niniven. Sibimet fecit, nullus enim de Niniis tunc temporis habitare poterat cum propheta : et sedebat sub umbra, vel judicis habitu, vel de sua majestate contractus, et accinctus lumbos in fortitudine, ut non tota ad pedes, et ad nos, qui deorsum sumus, vestimenta defluenter, sed in se arctiori [Al. altiori] baltheo contraherentur. Porro quod dicit ut videret quid accideret civitati, solita consuetudine utitur Scripturarum, ut humanos Deo jungat affectus.

(Vers. 6.) *Et præparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonæ, ut esset unbra super caput ejus, et protegeret eum, laboraverat enim : et latitudo est Jonas super hedera latitudo magna.* LXX : *Et præcepit Dominus Deus cucurbitam, et ascendit super caput Jonæ, ut esset umbraculum super caput ejus, et protegeret eum a suis malis : latitudo est Jonas super cucurbita gaudio magno.* In hoc loco quidam **C** Cantherius de antiquissimo genere Corneliorum, sive (ut ipse jactat) de stirpe Asinii Pollionis, dum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita, hederam transtulerim : timuit videlicet, ne si pro cucurbitis hederæ nascerentur, unde occulte et tenebrose hiberet, non haberet. Et revera

a Multæ sunt in eo loco nominum et verborum depravationes, tam in editis quam in libris manuscriptis. Editi legunt, *Cantelius de*, etc. ; manuscripti. *Cornelius de*, etc. ; unus Sangermanensis, *Cantherius de*, etc. ; alii vero retinent, ut puto, veram lectionem, *Cantherius de*, etc. : nam Hieronymus hic hominem irridet, qui dudum Romæ accusarat sacrilegii S. Doctorem, quod pro cucurbita hederam transtulisset. Quæ accusatio convenit vulgato proverbio, *Canterius in porta*, vel *Cantherius in fossa* : quia Cornelius ille ad id negotii trahebatur in quæ nequam valebat contra Hieronymum. Itaque nomen *Cantelius* ab editoribus antiquis confectum est ; *Cantherius* autem non est nomen proprium conviciatoris, sed vox usurpata ab iridente. *Æmilius* forte nomine proprio dicebatur iste Cantherius, ut coniiceret licet ex verbis consequentibus, ut pro *Cornelius*.... *Æmilii*.... appellantur. MART. — *P*alatin. mss., *Canterius* ; al. *Cantelius*. Conferenda porro est Hieronymi ad Augustinum epistola 112, n. 22, et quæ nos ibi observamus.

b Al. solet ; et mox, adumbrari.

c Ita legunt omnes mss. codices pro quo Erasin. et Marian. sua auctoritate legunt *seria*. MART. — Ex mss. auctoritate, recto ipso orationis cogente sensu, restituimus *seria*, pro quo Martianus ex corruptis certe libris rescripsit *seriem*.

d Ex hoc verbo intelliges temeritatem veterum editionum, quæ non lectionem genuinam Hieronymi *CICERIA*, sed vocem confictam *Elkerœa* retinuerint apud

A in ipsis cucurbitis vascolorum, quas vulgo Boecomarus vacant, b solent apostolorum imagines admirare : c quibus et ille sibi non suum nomen assumpsit. Quod si tam facile vocabula commutantur, ut pro *Cornelii* seditionis tribunis, *Æmili* consules appellantur, miror cur mibi non licet hederam transferre pro cucurbita. Sed veniamus ad scris. Pro *cucurbita*, sive *hedera* in Hebreo legimus *cicerion* (חִכְרֵיָן), quæ etiam lingua Syra et Punica d *CICERIA* dicitur. Est autem genus virgulti, vel arbustus, lata habens [Al. habentis] folia in modum pampini, et umbram densissimam, suo trunco se sustinens, quæ in Palæstina creberrime **426** nascitur, et maxime in arenosis locis : mirumque in modum, si se neulem in terram jeceras, citio confusa consurgit in arborem, et intra paucos dies quam herbam videras, arbustum suspicis. Unde et nos eodem tempore quo interpretabamur prophetas, toluiimus id ipsum Hebreæ linguæ nomen exprimere, quia sermo Latinus hanc speciem arboris non habebat ; sed timuimus grammaticos, ne inventirent licentiam commentandi : et vel bestias Indicæ, vel montes Boötiorum, aut istius modi quedam pertinaciter confingerent, secutique sumus veteres translatores, qui et ipsi hederam interpretati sunt, quæ Græci appellatur κυστίς, aliud enim quod dicarent, non habebant. Discutiamus ergo historiam, et ante mysticos intellectus, solam litteram ventilemus. Cucurbita et hedera hujus naturæ sunt, ut per terram reptent, et absque furcis vel adminiculis, quibus innitantur, altiora non appetant. Quomodo igitur, ignorante propheta, cucurbita in una nocte consurgens umbraculum prebuit, quæ naturam non habet sine perculis [Al. perculis] et calamis vel bastilibus in sublimem consurgere ? Cicetion autem cum in ortu subito miracu-

Erasm. et Marian. Putavit nempe Joannes Conon, qui voces Hebraicas supplere curavit in editione Erasmiana, lingua Punicam eamdem esse cum Arabicæ : et quia noverat Hebreorum יַחֲדֵל ciceron esse יַחֲדֵל alcorva sive *Elkerœa* hodiernorum Ambium, ausus est reclamantibus omnibus exemplaribus manuscriptis Hieronymini, pro *CICERIA*, perpetram substituere *Elkerœa*. E falsa autem hujusmodi editione explanationis Hieronymianæ in *Jonah* manavit error pessimus, intentum ut occuparet etiam continuum Lexicon pentaglotton Valentini Schindleri *Œderani*, qui in radice פְּרַט cīc, adducit falsam lectionem Erasmianæ editionis, et postea subiungit: *Et autem lingua Punica eadem quam Arabicæ*, de quo non est praesentis temporis disputare ; sed monere lectorum in uno ms. codice S. Germani scriptum esse *CICÆSA* pro *CICERIA* ; quæ si esset genuina lectione, baberet radicem Hebream נַחַת *Cissa*, id est, cucumis. Unde infra idem Hieronymus : *Et dicamus, inquit, quia in alio Scripturæ loco cucurbitam non invenimus, quod ubi cucumis nascitur, ibi nasci soleat et cucurbita.* Sed verior appetat lection *חִכְרֵיָן* Ciceria, quod Græcis est κικερια, Latinis *Ricinus*. MART. — Mss. nostri Sicci : perpetram Erasin. et Victorius, *Elkerœa*. In fundo Hieronymi ad Augustinum epistola dicitur, in Hebreo voluntine *Cicerion* scriptum, quæ vulgo Syri *Ciceriam* vocant. Recole quæ in eum locum annulavimus : Reinesium quoque de lingua Punicâ cap. 15. Mox verba, suo trunco se, nostri mss. ignorant.

lum praeberit, et potentiam ostenderit Dei in protectione virensis umbraculi, et naturam suam secuta est. Ad personam vero Domini Salvatoris, ne penitus propter φίλον οὐκέτηνθεν, cucurbitam relinquamus, sic referri potest, ut illud commemoramus Isaiae : *Relinquetur filia Sion sicut tabernaculum in vinea, et relut casula in cucumerario, quasi cibitis quos expugnatur (Isai. viii).* Et dicamus quia in alio Scripturie loco cucurbitam non invenimus, quod ubi cucunis nascitur, ibi nasci soleat et cucurbita. Et Israel huic generi comparatum, quod quondam protexerit Jonam sub umbra sua conversionem gentium prestolantem, et non per eam laetitiam tribuerit ei faciens umbraculum et tubernaculum, potius quam domum, habens tectorum imaginem, domorum non habens fundamenta. Porro cicerio nostra arbuscula modica, cito consurgens, **427** et cito arescens ordine et vita [Al. via] comparabitur Israeli, radices parvas mittenti in terram, et coenanti quidem in excelsa austelli; sed altitudinem cedrorum Dei et abietum non æquanti. Quod mihi videntur et locustæ significare, quibus vescebatur Joannes, qui dicit sub typo Israelis : *Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. iii, 30)*: animal parvum, infirmas habens alas, de terra quidem consurgens, sed altius non valens volare, ut plus sit quam reptil, et tamen avibus non æquetur.

(Vers. 7 et 8.) *Et paravit Dominus vermem ascensione diluculi in crastinum, et percussit hederam, et exaruit; et cum ortus fuisset sol, præcepit Dominus rento calido et urenti; et percussit sol super caput Jo-næ, et mortuabat: et petit animæ sue ut moreretur, et dicit: Melius est ^b mihi mori, quam vivere. LXX: Et præcepit Deus vermi mane in crastinum, et percussit cucurbitam, et aresfacta est: statimque ut ortus est sol, præcepit Dominus spiritui ardoris urenti, et percussit sol super caput Jenæ, et angustiatus est, et tradidit eum animæ sue, et dicit: Melius est mihi mori, quam vivere. Antequam oriretur sol justitiæ, virens erat umbraculum, et non aerebat Israel: postquam ille surrexit, et tenebrae Ninivitice ejus luce discussæ sunt, paratus vermis in crastinum ascensione diluculi (de quo vicesimus primus psalmus inscribitur: *Pro assumptione matutina*; et qui absque ullo semine de terra oritur, et dicit: *Ego sum vermis et non homo (Ps. xxi, 7)* percussit umbraculum, quod desertum auxilio Dei omnem viorem perdidit. Præcepitque Dominus vento calido et urenti, de quo prophetatur in Osee: *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus (Osee xiii, 15)*. Et testare cœpit Jonas, et iterum velle mori in baptismate cum Israele, ut in lavacro recipiat humorem, quem in negatione perdiderat. Unde et Petrus aren-*

^a Visus est Victorio mutilus ac pendulus sensus, nisi legas comparatur. Verum a superiori, dicamus, pendeat.

^b Hic mihi, quod tamen in Hebreo γεννητος resonat, nostri mss. prætermittunt: tum pones Septuaginta

A libus loquitur Iudeis: *Pœnitentiam agite, et bap-tizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti (Act. ii, 38)*. Sunt qui verem et urentem ventum, Romanos intelligent duces, qui post resurrectionem Christi, Israel penitus deleruntur.

428 (Vers. 9.) *Et dixit Dominus ad Jonam: Putasne bene irasceris tu super hederam? Et dixit: bene irascer ego usque ad mortem. LXX: Et dixit Dominus Deus ad Jonam, et valde contristaris tu super cucurbita? Et ait: valde contristor ego usque ad mortem. Supra Ninivitis agentibus pœnitentiam et gentium urbe salvata, Interrogatus idipsum propheta: *Putasne bene irasceris tu?* nihil respondit, sed interrogationem Dei silentio comprobavit, sciens enim clementem esse Deum, et misericordem, et patientem, et multæ miserationis, et ignoscentem malitias, super salutem gentium non dolebat: hic autem postquam siccata [Al. insiccata] cucurbita aruit Israel, et cum distinctione interrogatus: *Bene irasceris tu super hedera?* confidenter respondit et dicit: *Bene irascer ego, vel contristor usque ad mortem:* non enim sic volui salvare alios, ut perirent alii, non sic alienos lucrifacere, ut meos perderem. Et revera usque ad præsentem diem ^d Christus plangit Israel: et Jerusalem plangit usque ad mortem, non suam, sed Judeorum, ut moriantur negantes, et resurgent Dei Filium consilentes.*

(Vers. 10 et 11.) *Et dixit Dominus: Tu doles super hedera, in qua non laborasti: neque fecisti ut cresceret: quæ sub una nocte nata est, et sub una nocte perit: et ego non parcam Ninive civitati magna, in qua sunt plusquam centum viginti milia hominum, qui nesciunt quid sit inter dextram et sinistram suam, et jumenta multa? LXX: Et dixit Dominus: Tu pepereis super cucurbita, pro qua non laborasti, neque nutritisti eam, quæ nata est in nocte, et in nocte perit: ego autem non parcam Nini-væ civitati magna, in qua habitant plusquam duodecim myriades [Al. millia] virorum qui ignorant dexteram et sinistram suam, et pecora multa? Nini-væ difficultatis est exponere quomodo juxta tropologiam dicatur ad Filium: tu doles super hedera, in qua non laborasti, neque fecisti ut cresceret, cum omnia per ipsum facta sint, et sine ipso factum est nihil (Joan. i, 5). Unde quidam locum istum interpretans, ut imminentem solveret quæstionem, incurrit blasphemiam. Assumens enim illud de Evangelio: *Quid me dicas bonum?* Nemo bonus est nisi unus Deus (Marc. x, 18), Patrem interpretatus est bonum. **429** Filium vero ad comparisonem ejus qui perfecte et vere bonus sit, in minori gradu positum. Et non consideravit haec dicens, quod in Marcionis potius*

legunt, mori magis quam, etc.

^c Duo mss. . si valde, juxta Graecum, Aldino et exemplari excepto, ει σφραγα.

^d Idem mss., *Christus plangit Jerusalem, et plangit usque, etc.*

incurrerit bæresim (qui alterum Deum tantum bonum, alterum infert judicem et conditorem) quam Arii, qui cum majorem Patrem et minorem Filium predicit: tamen Filium non negat conditorem. Ergo cum venia audienda sunt, quæ dicturi sumus, et conatus nostri ^a favore potius et orationibus adjuvandi, quam spernendi aure malevolæ, quia carpere et detrahere vel imperiti possunt; doctorum autem est, et qui laborantium uovere sudorem, vel lassis manum porrigeret, vel errantibus iter ostendere. Dominus noster atque Salvator non ita laboravit in Israel, quomodo laboravit in gentium populo. Denique Israel loquitur confidenter: *Ecce tot annis servio tibi, et numquam mandatum tuum præterivi, et numquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer: sed postquam filius tuus hic qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum (Luc. xv)*: nec tamen consulatur a patre, sed clementer ei dicitur: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt: epulari et gaudere te oportebat, quia hic frater tuus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.* Pro gentium populo immolatus est vitulus saginatus, et pretiosus sanguis effusus, de quo Paulus ad Hebreos plenissime disputat (Hebr. x). Et David in psalmo: *Frater, inquit, non redimit, redimet homo (Ps. xlviii, 8).*

430 Decrevit Christus, ut ille cresceret: iste mortuus est, ut ille viveret: hic descendit ad inferos, ut

^a Ex Florentinis quinque, totidemque Brixiae et Romanis aliquot codicibus reponit Victorius, *conatus nostri fovendi potius, et orationibus adjuvandi: olim*

A ille celos ascenderet. In Israel vero nullus tantus labor fuit. Unde et invidet juniori fratri, ^b quod post substantiam cum meretricibus lenonibusque prodactam, recipiat annulum et stolam, et polleat pristina dignitate. Quod autem ait, quæ sub una nocte nata est, significat tempus ante adventum Christi, qui mundi lumen fuit, de quo dicitur: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit (Rom. xiii, 12)*. Et una nocte perii, quando occubuit eis sol justitiae, et Dei perdidere sermonem. Civitas vero Ninive magna atque pulcherrima, præfigurat Ecclesiam, in qua major est numerus quam decem (*Al. duodecim*) tribuum Israel: quod et fragmenta in solitudine significant duodecim cophinorum (*Marc. vi*). Ignorant autem quid sit inter dextram et sinistram, vel propter innocentiam et simplicitatem, ut lacientem monstret ætatem, et relinquit intellectui, quantus sit numerus ætatis alienius, cum tantus sit parvolorum. Vel certe (quia magna erat urbs, et in domo magna non solum vasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia (*II Tim. ii*)) erat in ea plurima multitudo, que ignorabat ante actam poenitentiam quid esset inter bonum et malum, inter dextram et sinistram. Sed et jumenta multa: multis est enim Ninive numerus jumentorum et irrationalium hominum, qui comparantur jumentis insipientibus, et assimilantur eis (*Ps. xlviii*).

erat, orationibus audiendi, et adjuvandi.

^b Vitiosa metathesi legit Martian. post quod.

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN MICHAEAM PROPHETAM LIBRI DUO.

PROLOGUS ^a.

431-432 Michæas, in quem nunc commentarios dictere cupio, in ordine duodecim prophetarum, secundum Septuaginta interpretes tertius est; secundum Hebraicum (*Al. Hebraicam veritatem*), sextus, et sequitur Jonam prophetam, qui succedit Abdia, atque ita sit ut tertius sit Amos, et Joel secundus post Osee, qui apud omnes primus est. Ergo quasi in corde voluminis positus, debet profunda continere mysteria, et sermo Dei, qui semper descendit ad prophetas, descendit ad Michæam (מיכָא) quoque, qui interpretatur humilitas: ad Michæam de Morasti, qui usque hodie juxta Eleutheropolim ur-

C bem Palæstinæ haud grandis est viculus. Morasti (מורשטי) autem in lingua nostra *hæredem* sonat. Pulchre igitur humilitas, quæ inter virtutes vel præcipua est, spe hereditatis Dominicæ nascitur. Humilitas autem non illa quæ venit de conscientia peccatorum; sed quæ inter virtutes ponitur, juxta quam dicitur: *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exalte in tempore visitationis (1 Petr. v, 6)*. Et: *Qui se humiliat, exaltabitur (Luc. xviii, 14)*. Et: *Ante contritionem elevatur cor viri, et ante gloriam humiliatur (Prov. xvi, 18)*. Unde et Dominus: *Discite, inquit, a me, quia misericordia sum et humili corde (Mat. xi, 29)*.

tariorum in Amos compertum est.

^a Inscriptitur φιλοπονετάτας Paulæ ejusque filiaz Eustochio, quod ex præfatione libri tertii Commen-

Quomodo ergo apud nos votiva, et quasi ob virtutis A pria : sic apud Hebreos et Michæas, et Al- auspicium ponuntur vocabula : verbi gratia : *victoris*, dias et Zacharias cæteraque his similia, ex virtu- casti, *pūi*, *probi* : et apud Græcos σώρπων vocatur, tum vocabulo liberis a parentibus imponuntur. et σωρπός : et appellativa nomina vertuntur in pro-

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.—Vers. 1.) **433** *Verbum Domini quod factum est ad Michæam Morasthitēn, in diebus Joatham, Achaz, et Ezechiae, regum Iuda : Quod vidit super Samariam et Jerusalem, Sive juxta Septuaginta, de quibus vidit super Samariam et Jerusalem. Verbum igitur Domini factum est ad Michæam, post Osee, Amos, et Isaiam, qui sub Ozia vaticinati sunt. Ex quo intelligimus, Michæam Oziae temporibus non prophetasse; sed filii ejus Joatham, post quem regnavit Achaz, Ezechia in patris Achaz imperium succedente, sub quo decem tribus ab Assiriis in captivitatem ducæ sunt (IV Reg. xviii). Quantum ergo ad historiam pertinet secundum ordinem captivitatis (quia primum capta est Samaria metropolis Israel, postea Jerusalem urbs Judeæ) prophetæ titulus ponitur primum de Samaria, secundo de Jerusalem. Quantum vero ad mysticos intellectus, quia Samaria semper in hæresibus accipitur, Jerusalem in Ecclesia, dicimus verbum Domini fieri ad humilem (Al. Jerusalem) et ad cohæredem Christi, de perversis dogmatibus, et de Ecclesia, si qua forte peccata commiserit, et totius ^a voluminis ordinem contexere. Quod autem Samaria et decem tribus, quæ scissæ sunt sub rege Jeroboam a stirpe David (III Reg. xi), accipiuntur in persona hæreticorum, et omnis quidem Scriptura testatur, sed maxime propheta Osee, et hic ipse liber, qui hæreticos impios et Ecclesiasticos peccatores vocat. Statim enim sequitur : *Quæ est impietas Jacob? nonne Samaria? et quod est peccatum domus Juda? nonne Jerusalem?* Hoc dumtaxat juxta Septuaginta translatores. Cæterum in Hebraico quomodo legatur, post paululum subjiciemus. Sed et illud quod hæretici semper in dogmatum suorum sibi quasi sublimitate confidant, et Ecclesiæ simplicitatem despiciant, in alio loco dicitur : *Væ qui despiciunt Sion, et confident in monte Samariae* (Amos vi, 1) : de Sion enim egreditur lex, et verbum Domini de Jerusalem (Isai. ii, 3). Porro Samaria fabricata est sibi de proprio sensu vitulos aureos, habentes quidem in superficie pulchritudinem; sed vitalem spiritum non habentes : et fabricata est in domo Dei, quod interpretatur Bethel. Nec enim recipere poterat populus Israel deos, nisi **434** qui de Scripturis, et in domo Dei fabricati sunt. Quamvis autem conciliabula sua vocent Bethel, tamen post fabricationem idolorum desiit esse Bethel, et vocatur Bethaven, quod dicitur *domus idoli*, pro quo Septuaginta transtulerunt domus ^bQv. Hoc de titulo : nunc veniamus ad exordium prophetæ, et*

^a Maluit Victorius ex Florentiae Brixianæ codicibus, et horum volumen ordinem contexere, etc.

^b Postrema verba, *Dominus de templo sancto suo :*

Lernæa (Hydra) bestia sæviente, sancti Spiritus invocemus adventum. Vos, o Paula et Eustochium, ad Dominum Salvatorem fundite preces, ne inhi noceat invidia, sed ut mens libera id tantum engitet quod nititur explanare, nec sentiat conviciorum alapæ, quas Dominus in passione contempsit (Marc. xiv, et Joan. xvi, xviii).

(Vers. 2.) *Audite, populi omnes, et attendat terra et plenitudo ejus, et sit Dominus Deus vobis in testem,* B ^b *Dominus de templo sancto suo. LXX : Audite, populi omnes, et auscultet terra, et omnes qui sunt in ea, et sit Dominus Deus vobis in testimonium : Dominus ex domo sancta sua. Quia juxta historiam manifestus est sensus, lectoris prudentiæ intelligentiam derelinquo. Juxta tropologiam autem convocat ad auditum populos, id est, totius orbis Ecclesias, et ad auscultandum terram, quia terrena in ea hæreticorum exstructa sunt dogmata. Quod autem hæreses inter carnis opera numerentur, quæ semper refertur ad terram, et Apostolus ad Galatas non tacet (Galat. v), et Dominus in Evangelio prudenti indicat auditori : Qui de terra est, de terra loquitur. Et ad distinctionem eorum rursus de Ecclesiasticis dicit : Qui autem de cœlo venit, super omnes est (Joan. iii, 31). Et : Quod vidit et audivit, hoc testatur. Si autem hoc quod ait : *Audite, populi, propter illud Dominicum : Qui habet aures audiendi, audiat* (Luc. viii, 8), plus aliquid sonat, quam quod postea insertur : *Attendat terra, aptabimus Ecclesiæ, Audite, populi omnes. Hæreticis vero qui terrenam suscepere doctrinam : Attendat terra, et omnes qui in ea sunt : ut et isti si audierint, et illi si attenderint, non patientur ea quæ postea sermo Domini comminatur. Et sit eis Dominus in testimonium, sive ut in Hebraico legitur, in testem, vel ut apertius interpretatus est Symmachus, testificans, et testificans non aliunde, nisi de domo sua, quæ est Ecclesia, aut **435** certe in Filio, id est, in Domino nostro Jesu Christo, qui vere templum est Patris : et de cuius ore loquitur Pater, viscera penetrans et medullas eorum, qui attendere voluerint et audire.**

(Vers. 3 seq.) *Quia ecce Dominus egreditur [Vulg. egreditur] de loco suo, et descendet et calcabit super excelsa terræ, et consumentur montes subtus eum, et valles scindentur sicut cera a facie ignis, sicut aquæ que decurrunt in præceps : in scelere Jacob omne istud, et in peccatis domus Israel. Quod scelus Jacob? nonne Samaria? Et quæ excelsa Judæ? nonne Jerusatum, apud LXX : Dominus ex domo sancta sua, expungunt mss. nostri.*

lem? LXX: *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et ascendet super excelsa terræ, et commovebuntur montes subter eum, et valles tabescerent sicut cera a facie ignis, et sicut aqua profluens in descensum: propter impietatem Jacob, omnia haec, et propter peccatum domus Israel. Quæ est impietas domus Jacob? nonne Samaria? Et quod est peccatum domus Juda? nonne Jerusalem?* O Samaria et Jerusalem, audite, et diligenter atteudite Dominum vobis de templo suo testificantem, et prædicentem quæcumque facturus est. *Ecce egredietur Dominus de loco suo.* Qui enim misericordia est et benignus, et cuius natura clementia est, vestiri causa cogitur personam, quam non habet, crudelitatis assumere. *Et descendet et calcabit super excelsa terræ.* Descensio Dei est, et majestatis ejus ad inferiora decursus, et calcare terram, et potentes quosque conterere. *Et consumentur, inquit, sive tabescerent montes, et valles sub eo,* quos principes intelligamus et populos. Et quomodo viciniam ignis cera non sustinet, et prono cursu aquæ feruntur in præceps: ita omnis impiorum superbia, Domino veniente, solvetur et defluet. Hoc autem totum sicut propter sceleram decem tribuum, quas vocat Jacob et Israel, et propter prævaricationem Juda; quia in decem tribibus Samaria metropolis fuit, et in regno Judæ Jerusalem excelsorum idola fabricata est: hoc juxta litteram. Tropologice autem egredietur Dominus de loco suo, quem vel Filium, vel omnes sanctos intelligere possumus. Ipse enim Filius ait: *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. xiv, 10). Et de sanctis: *Hababo et inambulabo in eis, et ero eorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* (Levit. xxvi, 12). **436** De his ergo egredietur, non quod derelinquit eos; nam et de apostolis egrediebatur sermo Domini ad audientes, et tamen non reliquiebat eos: et hujuscemodi loca, id est, ea quæ Deum hospitem habere mereantur, quasi cum Christo resurgentia, et cum eo in coelestibus sedentia, sursum posita sunt. Unde et descendere dicitur ad eos qui doctrinam ejus in monte audire non possunt. Cumque descendenter, non ascendet in humilibus et in his, qui deorsum positi sunt; sed qui terra vocantur excelsa, et qui intelligentes advenientis Domini majestatem, commovebuntur. Et quamvis montes sint, tamen ad talis auriæ et ascensoris pavent præsentiam. Valles autem, id est, animæ *χειροῖς* [terrenis] insertæ corporibus, nec cum coeli homine resurgentes, præsentiam ejus ferre non poterunt; sed quidquid in eis durum fuerit, resolveatur, et ita fluent, quomodo si aquæ plana non habent, feranturque præcipites in profundum. Veniet ergo Dominus terribilis ad docendum, id est, ad movendos montes, et valium humilia resolvenda, quia impietatem fecit Jacob, et peccatum Israel. Impietas enim Jacob conciliabula bæreticorum sunt, quæ vocantur Samaria. Et peccatum Juda, id est,

* Palatini mss., quæ est impietas Jacob; Graeca quoque exemplaria pleraque vocem, domus, ignorant.

^b Mss. Palatini, universas mercedes ejus comburent

A ejus, qui Dominum constitetur, non est aliud nisi Ierusalem, in qua multa crimina reperiuntur. Quod autem domus Juda referatur ad Christum, cuius Ecclesia est, et sepe diximus, et illud ponamus ad præsens: *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tua super dorsum inimicorum tuorum* (Gen. xl ix, 8). Potest quoque et sic intelligi, quod propter impietas Samaria et scelera Judæ, aggressus sit Dominus de loco quondam suo, et dixerit ad Judæos (Mal. xxiii, 38): *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Luc. xiii, 35). Et descendenter de caelis, et ascenderit super excelsa terræ, id est, super eos qui ex gentium humilitate credentes, excelsi esse meruerunt. Et commoti sunt montes, philosophorum dogmata, et regna sublimia, et hi qui humiles permanerunt, consumpti sunt et contriti Salvatoris adventu, et crescente Ecclesia, montibusque in sublime surgentibus, idola corruerunt in profundum. Egressus est ergo Dominus de loco suo, et de gentibus constructa Ecclesia est, ut **437** moverentur montes sub pedibus ejus, et profunda vallum solverentur, quia impie egit Jacob, et peccavit Israel, et omnes tribus Dominum negaverunt.

(Vers. 6 seq.): *Et ponam Samariam quasi acervum lapidum in agro, cum plantatur vinea, et detrahant in vallem lapides ejus, et fundamenta ejus revelabo, et omnia sculptilia ejus concidentur, et omnes mercedes [Al. merces] ejus comburentur igni, et omnia idola ejus ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur. Super hoc plangam et ululabo, vadam spoliatus et nudus, faciam plancum relut draconum, et luctum quasi struthiorum, quia desperata est plaga ejus, quia venit usque ad Judam, teligat portam populi mei usque ad Jerusalem.* LXX: *Et ponam Samaria in pomorum custodiam in agro, et in plantationem vinearum: et detrahant in voraginem lepidas ejus, et fundamenta ejus revelabo, et cuncta sculptilia ejus concident, et ^b universæ mercedes ejus comburentur igni, et cuncta idola ejus ponam in perditionem, quia ex mercedibus fornicationis congregavit, et ex mercedibus fornicationis destruxit. Propter hoc plangat alique lugebit, ibil discalciata et nuda, faciat plancum quasi draconum, et luctum quasi filii Sirenarum, qui obtinuit plaga ejus, quia venit usque ad Judam, et teligat usque ad partam populi mei usque [Al. in] Ierusalem.* Secundum ordinem peccatorum, fit ordo pœnitarum. Primum peccavit Samaria, et fabricata est idola, et pro Domino vitulos adoravit; prima ergo et pereat. Destruam eam, venientibus Assyrus, et ponam quasi acervum lapidum cum plantatur vinea, ut [Al. et] redigatur iustumulos: *Et detrahant in vallem lapides ejus.* Erat quippe in montibus sita, ubi nunc Sebaste est, in qua et sancti Joannis Baptistarum ossa sunt condita. *Et fundamenta ejus reddite.* Tanta quippe ruina erit, et tanta urbis subversio: igni, Graeco concinente textu. Leviora infra emendamus.

ut non solum parietes et aedificia corruant; sed funda-
menta quoque usque ad extremum lapidem re-
velentur. Et omnia sculptilia ejus, cunctaque divitiae,
quas diversi reges in eam compotaverunt, conci-
dentur et comburentur igni, et ad nihilum redi-
gentur. Siquidem opes et multiplex supplex, quæ
ex fornicatione **438** (ut putabantur) idolorum fuer-
ant congregata, ducentur ad aliam meretricem, id
est, ad Ninive: ut quomodo in terra sua fornicati sunt cum idolis quam fecerunt, sic vadant ad aliam terram idolorum et fornicationis, id est, ad Assyrios. Hucusque de Samaria. Et quia eadem plaga perversa sit ad Jerusalem (et ipsa enim simili errore peccavit, derelinquens Deum suum et idola fabricans) propterea propheta facit quasi προσωρινοῖς Dei, et sub persona sua inducit plangentis affectum: et dicit: *Super hoc plangam et ululabo: radam spoliatus et nudus* (decem enim tribus perdidit) et faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum. Quomodo enim dracones terribili sibili personant, juxta historias eorum, qui de physicis conscriperunt, eo tempore quo vincuntur ab elephantiis: et sicut struthiones immemores sunt ovorum suorum, et quasi non pepererint, in arena calcando pedibus bestiarum (*Job xxxix*) fetus relinquunt, de quo in Job plenius scribitur: ita et ego sim filii spoliatus et nudus incedam. Et hoc faciam, quia desperata est plaga ejus, id est, Samariae. Et idem peccatum, immo eadem pena peccati, quæ evertit Samariam, veniet usque ad Judam, et usque ad portam urbis meæ Jerusalem. Ut enim Samaria subversa est ab Assyriis: ita Juda et Jerusalem subvertentur a Chaldeis. Quia vero Samariam, hæreticorum semel intelleximus Ecclesiam, quæ separata a Deo, populi facta est conciliabulum, ipse Dominus communis aurum positurum se eam in pomorum custodiam, in agrum et in plantationem vineæ. Multo enim melius est subverti inutili civitatem, et lapides ejus quibus exstructa fuerat, in præceps detrahi, et præparari eam in pomarium plantationemque vinearum, quam in aedificatione pessima permanere. Cum enim destrueta fuerit, et revelata fuerint fundamenta ejus (quibus sua videbatur celare mysteria, et firma habere dogmata in quibus stabat, et omnia idola quæ speciem videbantur habere, et pulchritudinem artifici sermone compositam, et a ministris Dei fuerint concisa, id est, a viris Ecclesiasticis) tunc **439** in loco aedificationis pessimæ, varia Ecclesiæ pomnascent, et non solum nascetur, verum etiam custodientur, et plantabitur vinea Sorec, de qua fiat viuum, quod se Dominus in regno Patris bibiturum esse promisit (*Marc. xiv*). Non solum autem fundamenta ejus, quæ prius terra premebantur, aperientur et proferentur in medium, et idola quæ sibi finxerant, concidentur; sed gloria quoque et

A divitias quas de fornicatione videbatur habero et errore suo, igne meo consumentur, de quo dixi in Evangelio: *Ignem veni mittere super terram*, et ^a quam rolo ut ardeat (*Luc. xii, 49*): atque comburentur, et redigentur ad nihilum, quia non de veritate contracta sunt dogmatum; sed de fornicatione animæ, et errore hinc inde collecta sunt. Hæretici quippe non habent divitias de paterna hæreditate venientes, sed quotidie quod colant reperiunt, et idola sibi artifici manu, et curiosa mente confingunt. Propter hoc cum conversus fuerit ager eorum in pomorum custodiam, et præparatus ad vineas, et lapides quibus redigentur erat civitas, detracti in profundum, et revelata fuerint fundamenta eorum, et omnia sculptilia concisa et insonsa, et mercedes quas sibi vana spe pollicebantur, et quidquid velut Deum colere videbantur, redactum ad nihilum, quia de fornicatione animæ, omne sibi pretium compararent: tunc intelligentes errorem pristinum, in semet reversi plangent, in quibus ante ridebant, et lugebunt, in quibus prius fornicantes quodammodo lætabantur. Deponentque de pedibus suis quidquid mortiferum habuerant, et erunt discalciati, quia terra in qua statui sunt, locus est sanctus, et vestimenta fornicationis suæ universa projiciunt; eruntque nudi, ut possint Christi indui vestimento, efficiant planctum quasi draconum. Plancturi quippe sunt aliquando et dracones, quando viderint draconem maximum captum, et in hamo pendere piscaantis, et mare **440** desolatum. Et lugebunt quasi illæ Sirenrum, dulcia enim sunt hæreticorum carmina, et suavi voce populos decipientia. Nec potest eorum cantica præterire, nisi qui obturaverit aurem suam, et quasi surdus evaserit. Propterea autem hæc istiusmodi Samaria planget atque lugebit, quoniam sagitta Domini vulnerata, et plagam sermonis accipiens, suum cognoscet errorem. Non solum autem ipsa peccavit, sed iniquitatem et errorem suum in Judæ quoque portas voluit introducere. Unde dicitur de ea: *Venit usque ad Judam, et tetigit usque ad portas populi mei, usque ad Jerusalem*. Portas, inquit, tetigit quas aures intelligimus. Cæterum urbem medianam intrare non potuit: quod si intrasset, fecisset de Jerusalem Samariam. Quoties viderimus de Ecclesia aliquos ad hæreticorum sermones scandalizari, et querere quomodo eorum respondeant questionibus, nec tam encedere de Ecclesia, dicamus, *venit Samaria*, sive plaga Samariae usque ad populum consentem, usque ad aures populi Dei, usque ad aures Jerusalem. Hoc enim quod dicitur tetigit usque ad portas populi mei, ἀτὸ κοντὸ intelligentum est, ut subandiat, tetigit etiam usque ad portas Jerusalem. Ille usque contra Samariam et contra Jerusalem, vi-deamus et cetera, quæ sequuntur.

(Vers. 10 seq.) *In Geth nolite annuntiare, lacrymis*

^a Alias, et in uno Palatin. cod. quam. Confer quæ de hujus lectione testimonii diximus ad homil. 5 in Ezechiele, tom. V, col. 927.

ne ploretis, in domo pulveris pulvere vos conspergite : **A**transite a vobis, habitatio Saphir [Vulg. pulchra] confusa ignominia, non est egressa quæ habitat Sennan [Vulg. in exitu]. Planctum domus Asel [Vulg. vicina] accipiet ex vobis : quæ stetit sibimet, quia infirmata est in bono quæ habitat in Maroth [Vulg. amaritudinibus] : quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem. Tumultus quadriga stuporis b habitanti Lachis, principium peccati est filiæ Sion : quia in te inventa sunt sceleris Israel? Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth : domos mendacii in deceptiōnem regibus Israel. Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Maresa, usque Odollam veniet gloria Israel. **441** LXX : Qui in Geth, nolite magnificari, qui in Bachim, nolite c reædificare ex domo derisum : terra aspergite derisum vestrum, quæ habitas bene civitates ejus : non est egressa habitatrix Sennan. Plangite dominum juxta eam : accipiet ex vobis plagam doloris, quis cepit in bonum, quæ habitat in doloribus ? quia descendenterunt mala a Domino super portas Jerusalem. Sonitus curruum et equitum habitatio Lachis : princeps peccati est filiæ Sion : quia in te inventæ sunt iniqüitates Israel. Ideo dabit emissarios usque ad hæreditatem Geth : domos vanas : frustra fuerunt regibus Israel : donec hæredes adducam tibi, quæ habitas Lachis, hæreditas usque Odollam veniet. Multum Hebraicum a LXX interpretatione discordat, et tantis tam mea, quam illorum translatio difficultatibus involuta est, ut si quando indigimus spiritu Dei (semper autem in exponendis Scripturis sanctis illius indigemus adventu) nunc vel maxime eum adesse cupiamus, et quæ in prophetis locutus est, pandere, ut de nobis quoque possit intelligi, quod ipse alibi polliceri dignatur : Aperi os tuum, et implebo illud (Ps. lxxx, 11). Geth, ut Regnorum quoque testatur historia (I Reg. xvii), una est de quinque urbibus Palæstinæ, vicina Judææ confinio, et de Eleutheropoli cunctibus Gazam, nunc usque vicus vel maximus, unde fuit Goliath ille Gethæus, quem David occidit in prælio. Quia igitur propheta, immo per prophetam Dominus dixerat : Plangam et ululabo, vadam spoliatus et nudus : faciam planctum velut draconum, et luctum quasi struthionum, quia desperata est et insanabilis plaga Samaria, et venit usque ad Iudam, tetigitque portam populi mei Jerusalem, propterea flentis adhuc voce præcipio : Nolite annuntiare in Geth, ne audiant et lætentur inimici : lacrymis ne ploretis, id est, ne dolor quidem in singultus erumpat : dissimilato

^a Antiqua lectio erat, Transi a vobis, eaque dubio procul falsa, ut notatum Victorio est, qui hæc subdit : Hebraicum habet לְכָם עַבְרִי, Transi vobis, quæ ipsa quoque incongrua locutio est. Hieronymus agnoscit vocem Transi, dum ait : Sic transi, sic ad captivitatem deducere, at sine verbo, vobis. Vulgata editio meliorem retinuit lectionem, quam nos quoque secuti sumus, nec ab ea apparet dissentire Hieronymum; est autem ista : Transite vobis, habitatio Saphir, seu pulchra. Et forte vox Hebraica corrupta hunc errorem induxit ex עַבְרִי in יְהֻדָּה, illa mutata. Facile enim Vau in Jod temporum injuria, aut librariorum pigritia vitiatur. Alioqui locutio im-

mulate fletum, ne adversarii gratulentur [Al. lætentur], lacrymas ora non habeant, cum dolorem pectus habeat, nolite exire foras, sed in domo pulveris, et ruente cinere vos conspergite ruinarum. Transite [Al. Transiet e] vobis, habitatio SAPHIR (סָפֵיר) quod Syro Hebræoque sermone dicitur pulchra. Samaria quippe in pulcherrimo Judææ, et uberrimo sita loco, nunc quoque ostenditur. Dicitur ergo ad eam : O tu **442** quæ habitas in regione uberrima, ^d quia confusa es ignominia, sic transi, sic ad captivitatem deducere, ut præ malorum magnitudine, ne vicius quidem Allophylus audiat vocem tuam. Porro quod sequitur : Non est egressa quæ habitat in Sennam, quæ interpretatur exitus, sive ut Symmachus vertit, non est egressa habitatio abundans, de eadem Samaria dicitur quæ in ipsis Assyriæ captivitatis est foribus, et statim ut mota fuerit de finibus suis, hostilem terram ingreditur. Nam habitatio abundans, juxta illud accipiendum quod et supra jam diximus, habitatio pulchra. Non est igitur egressa quæ habitat [Al. habitabat] in exitu vel abundantia propria voluntate, sed vi ducta est in Assyrios. Unde domus vicina et ex latere, quod interpretatur ASSEL (אַסֵּל), regnum videlicet Juda, planctum accipiet ex vobis, quæ nunc interim, Samaria capta, subsistit, et Deum habuit defensorem. Accepit autem planctum, ei percussa formidine est, et infirmata bono suo, quæ habitat in Maroth, [Al. Ramoth] id est, in amaritudinibus, sive ut Symmachus vertit, habitatio ad amaritudinem provocans, hoc est : οὐ κατοικεῖ ἡ παραπτεραιοῦσα ; quod Hebreice dicitur JOSEBETH MAROTH (יְהוֹשֶׁבֶת מָרוֹת), propter captivitatem vicinarum tribuum, quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem, Assyrius quippe, vastata Samaria, venit etiam ad Jerusalem, eo tempore quo Rabsaces est missus insultans, de quo et Regnorum quartus liber (IV Reg. xviii) et Isaías (Is. xxxvi) plenius scribunt. Ubi dicitur quod rex Assyrius de Lachis miserit Jerusalem, et postea, capta Lachis, ad oppugnandum transierit Lobnam. Venit igitur, o Lachis urbs idolis dedita, et ad te quadriga et equites Assyriorum, quia et in te inventa sunt sceleris Israel, et tu fuisti principium idolatriæ in Juda : per te enim quasi per portam impetas decem tribuum migravit in Jerusalem. Non solum autem super Lachis tumultus veniet et quadriga, sed et super Geth metropolim Palæstinæ, de qua supra dixeram : In Geth nolite annuntiare : mittet eam Assyrius latrunculos suos, quos vocat emissarios, et

propria, nec alibi usurpata. Vulgata editio sibi in cunctis exemplaribus consentiens, certum id mihi fuit argumentum. Exponimus hunc errorem etiam ex Commentario, ubi legebatur : Transi a rebus, pro Transite vobis. Brixiae codices, et Vulgata editio opem præstiterunt.

^b Martian. habitantis : tum mss. in præpositioem addunt.

^c Duo Palatin. mss., nolite ædificare domos derisorum, terra aspergile, etc.

^d Victorius quæ reponit ex Florentiae codicibus.

possidebit domum idololatriæ urbemque mendacii, quæ in supplantatione fuit regibus Israel. Quod autem **443** sequitur: *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitat in Maresa*, pulchre allusit ad nomen: quia enim **MARESA**, *hæreditas* dicitur, adventum in eam hostium pro hæredibus appellavit, et usque Odollam urbem Judæe veniet **MARESA** (מִרְסָה), id est, *hæritas*: quæ Odolla gloria est in urbibus suis Israel. Denique et Symmachus ita transtulit: "Et ἡληρούμων ἦν καὶ τοι κατοίκια Μαρίσα, ἥστις ὁδὸς τοπεῖαι, hoc est, adhuc hæredem adducam et tibi, habitatio Maresa, usque Odollam veniet glorie Israel, hoc est, quæ gloria es in urbibus Israel. Et ubi dicitur gloria, genitivus casus sit numeri singularis, *hujus gloria*, et non nominativus pluralis, *haec gloria*. Vel certe ita intelligamus: Captivitas Israel quæ venit in Lachis, et Geth, et Maresa, usque Odollam quoque veniet. Et pressius legendum gloriae Israel, ut *καὶ αὐτίπακτοι γνοινια* vel *vasitas* sentiatur. Porro quod supra urbem propheta *Morasti* hæreditatem interpretati sumus, sciat lector in eodem versiculo quem posuimus: *Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth, in Hebreo pro hæreditate Geth, MARASETH GETH* תַּחַת מִרְשָׁת [Al. MORASSETH] positum. Huc usque secundum Hebraicum ut potius, et ut nobis visum est, certe ut ab Hebreis audivimus, quasi inter saxa et acutissimos scopulos naviculam nostram reximus, quæ utrum intraverit portum, an adhuc in salo fluctuet, lectoris erit prudentiae judicare. Nunc orationibus vestris pergamus ad alios fluctus, et imminentे expositionis hinc inde naufragio, si possumus, evadamus. **GETH** (גֶּת) interpretatur *torcular*, qui ergo in Geth, id est, in torculari sunt, putantes se vindemiasse fructum vitæ, et calcasse botrum de vinea Sorec, extolluntur in superbiam, ignorantes quod botrus terræ Judææ in Allophylorum finibus non reperiatur. Nolite, inquit, extolliri qui estis in torcularibus: Quia de vinea Sodomorum vinea vestra est, et propago vestra de Gomorrhæ: et uva vestra amaritudinis, et botrus sellis vobis, et furor draconum vinum vestrum, furor aspidum insanabilis. Nam si etiam feceritis fructum (quoniam vindemia vestra non solum de Sodoma **444** et Gomorrha, sed de *Egypto* quoque est et cæteris inimicis gentibus) dabit Dominus ærugini fructum vestrum, et labores vestros locustæ, et occidet in grandine vineas vestras, et moros vestros in pruina. Non vos decipiat similitudo vini, nec dicatis amarum dulce: gustate diligenter vinum vestrum, et invenietis pro vino Sorec, furorem draconum et venenum aspidum. Unde nolite superbire, sed magis humiliamini sub potenti manu Domini, et ad illud transite torcular de quo ascendens ex Edom, et rubicundus ex Bosra [Al. Bosor], loquitor in Isaia propheta: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum*. Rursum quia

^a Ms. Palat. tacent, suis: mox ad Symmachii interpretationem *Μαρίσα* pro *Μαρίσαι* legunt, et ὁδόλαμ, pro quo Marian. ὁδόλαμ. Sæpe vero levia, id genus menda taciti castigamus.

A sunt de alienigenis et aliis (multas enim habet regiones et urbes Allophylorum provincia) qui per mala opera et sensus contrarios Deo loquuntur: *Destructi sumus, sed revertentes ædificemus quæ destruta sunt*. Unde et vocantur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus. Dicitur ad eos: *Qui in Bachim nolite ædificare de domo derisum*. Bachim בָּכִים in nostra lingua *planctum* et *fletum* sonat. Denique exceptis Septuaginta, omnes κλαυθμὸν, id est *fletum* transtulerunt. Qui estis igitur in hujuscemodi operibus atque sententiis, quæ fletu digna sunt, nolite ædificationem pessimum instaurare, nec sensum vestrum extictionem Dei arbitremini, neque ædificetis super arenam (*Matth. vii*), ne cum tempestas venerit, domusque vestra conciderit, cassus labor risum videotibus præbeat. Quin potius intelligentes ædificationem vestram dignam esse derisu, ruinis ejus et pulvere conspergite capita vestra, et agite poenitentiam, quod abeque consilio casuram domum ædificare voluistis. Sequitur: *Quæ habitat bene in civitatibus suis, non est egressa habitans in Sennam*. Quod mihi videtur hanc habere sententiam: Vos, qui superbitis in Geth, et in Bachim, frustra domum risu dignam ædificare conan. in: aspergite vos pulvere, et agite poenitentiam, quia vim detestabile premere, et ædificationem Deo contraria construere voluistis. Ecclesiæ autem Christi, quæ habitat bene, et in toto orbe Ecclesiæ possidet, spiritus unitate conjuncta est, et habet **445** urbes Legis, prophetarum, Evangelii, et apostolorum, non est egressa de finibus suis, id est, de Scripturis sanctis; sed cooptam retinet possessionem; quia habitat in Sennan, quod interpretatus est, ut supra diximus, Symmachus abundantiam; habet enim Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, cum quibus omnes spirituales gratiae copiaeque virtutum sunt. Unde dicitur ad eam: *Fiat Pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (*Psal. cxlii*, 7). Vos vero, qui habitatis juxta Sennan, id est, juxta abundantem Ecclesiæ, o hæretici, o contraria dogmata, plangite vos, quia ædificationis vobis domum in derisum, et pressis torcular in superbiam, nec in Scripturis, sed in vicinia Scripturarum domum vestram, jam non risu, sed planctu dignam, et lacrymis construxistis. Unde subjungitur, plangite domum quæ est juxta eam, id est, juxta Sennan. Sed et hoc quod additur, *accipiet ex vobis plaga doloris*, ad eosdem hæreticos dicitur, quibus imperatur ut plangent domum vicinam Ecclesiæ, quod inimicus et ulti diabolus, cui tradendi sunt in supplicium, ipse eis inferat plagas, et extorqueat pro ædificatione pessima plagaruin dolorem. Quæ propterea inferuntur, ut sentientes peccata quæ fecerant, agant poenitentiam, et dolorum habitatio sit eis bonorum occasio. Sive Ecclesiæ indicatur dolor,

^b Confer Librum de Situ et nominibus Locorum ad vocem *Inachim* de Regnorum libris.

^c Unus Palatin., Ecclesiæ possidens Christus unitate, etc.

quod plangat quondam filios suos, et ipsa sit causa salutis haereticorum, si ad lugentem matrem reverti voluerint. Porro quod insertur : *Quia descendens mala a Domino super portas Jerusalem* : et Marciolites ac Manichaei utuntur hoc scripto, eo quod Legis Deus malorum ait conditor. Sic dicamus mala a Domino descendisse, quomodo et Salvator loquitur in Evangelio : *Videbam Sataram quasi fulgor de caelo cedentem* (*Luc. x.*, 18). Quomodo enim ibi cecidit, de caelo lucifer, qui mane oriebatur (*Isai. xiv*), et contritus est super terram, qui mittebat [*Ali. mittebatur*] ad gentes : sic et haec mala quæ a Domino ceciderunt, et venerunt ad portas Jerusalem, antequam eaderent non erant mala; sed quia a Domino corruerunt, idcirco facta sunt mala. Et ut sciamus malorum insidias : *venerunt, inquit, ad portas Jerusalem, quæ quia firmæ sunt, et adamantinae, clauduntur ab apostolis, quibus Jerusalem claves commissæ sunt : ante eas versantur inimici,* 446 *et quos exire conspererint, interficiunt.* Si quis igitur est de Jerusalem, quæ habitat bene in civitatibus suis, nou egreditur cum habitat in abundancia; sed semper intrinsecus manet, nec egreditur portas ejus, quas qui egressus fuerit occiditur : occiditur autem ab his qui se elevavit in Geth, et habitant in Bachim, et adificant domum in derisum. Denique mala quæ descenderunt a Domino ad portas Jerusalem, strepitum tantum habent curruum et equorum tumultum, confusumque sonum pro soribus Jerusalem, ut oris sui lancea quocumque vagari viderint, interficiunt. Post hanc scriptum est : *Quæ habitas Lachis : princeps peccati est filiæ Sion.* Lachis interpretatur *πόσια ἡρά*, id est, *ambulatio*. Et hi igitur qui ascenderunt in curribus suis, et habuerent equas, et strepitum tantum inanemque sonum, quibus locuta est, quæ habitat bene in civitatibus suis : isti in curribus et isti in equis : *nisi autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus* (*Ps. xix.*, 8); quia moverunt pedes suos, et circumlati sunt omni vento doctrinæ falsæ (*Ephes. iv*), et de Ecclesia exire voluerunt, quæ interpretatur specula, id est, Sion, principes peccati fuere filiæ Sion. Et in ipsa, hoc est, in Latinis, inventæ sunt impietas Israel, quæ a regno priastico Dei populum separaverunt. Princeps ergo peccati est filiæ Sion, quæ habitat in Lachis, id est, ambulatio pessima, gradu jugiter fluctuante, et impietas Israel in his est qui semper mouent pedes suos, et habitare dicuntur in Lachis. Dabuntur quoque emissarii usque ad hereditatem Geth : Geth pessimum, et torcular venenorum, quod adificant contra domum Dei, ubi sunt vanæ domus, quæ adificant sunt in derisum. Et istæ vanæ

A domus, in vanum factæ sunt in regibus Israel. Quantum ad historiam pertinet, bis regibus quorum peccata in Regnorum et Paralipomenon libris scripta sunt : quantum autem ad amagogen, principibes haereticorum, ducibusque perversorum degmatum ; bis enim domus vanæ sunt ei frustra extirpate. Et tamdiu perseverantes, donec teneant eas haeredes qui a Domino adducendi sunt. Post haec sequitur : *Quæ habitas Lachis, hereditas neque Odollam venies.* Odolla interpretatur *testimonium haereticorum*, vel *haereticorum eorum*, quod in Graeco significantius 447 dicitur *μαρτυρία ἀνθλάσας αὐτῶν.* Legimus in Proverbis : *Si malus fueris, solum haereticus mala* (*Prov. ix.*, 21). Quæ igitur habitat in Lachis, id est, in itinere pessimo, veniet usque ad testimonium exhaustionis sue, quod exhaustum atque exhibet juxta operum suorum mensuram. Vel certe ita distinguendum, ut hoc quod dicitur, *quæ habitas Lachis, ad superiora referatur*, et sit ordo ac sensus : Adducant haeredes tibi de Ecclesia, quæ habitas Lachis, quia de hereditate Domini et tu eris, cum bauseris, et reperies quæ meneris. Observeo in capitulo fine lectorum, ne necessitatem, voluntatem patet, et expositionem prolixam, verbositatem existimet, magisque miretur in locis tam asperis me aliquid invenire, quam quidquam eretur, quæ dicenda sunt, non prætermittere.

(*Vers. 16.*) *Decalvare et detinendere super filios deliciorum tuorum, dilecta celestium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te.* LXX : *Gloria filiorum tuorum : Israel, decalvare et detinendere super filios delicos tuos : dilecta celestium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te.* Hoc quod dictum est a Septuaginta, gloria filiorum Israel, adhuc tamen filii, Hebrei in fine superioris capituli legunt. Nobis autem quæ sic voluistis, et semel suscepimus, incumbit necessitas ita interpretari Scripturas, quomodo legantur in Ecclesia, et nihilominus Hebreis non omittere veritatem. Dicatur ergo ad Israel interius secundum litteram, ut vel decem tribus accipiantur in Samaria, vel in communione omnem Israel; quia caput eius datus est populus, et omnis Iudea ab Assyria Babyloniaque vastata est, assumptum plancutum et plorant filios suos. Et quomodo aquila quæ regina est avium certa tempore amictus pilos, et remanet implanus : sic etiam Israel deponet omnia gloriam suam, qua ante fierat circumdatum, et planctus filios, hostium subditos potestati. Quid autem aquila certo tempore amictus amittere plancit, et in Psalterio scriptum est : *Innovabitur et aquila et sanctus tua* (*Ps. cxi.*, 5). ^b Et Connies in Hierontimoramento : *Visa est, inquit, vere quod dici se-*

et assumunt alas, ut ad Christi venient passionem.

^b Terentius scripsit Connidiam cui titulus est *Hierontimoramento*, id est, seipsum excrucians. Actu itaque iii, scena 2, leguntur verba recitata ab Hieronymo : *Visa vero est, quod dicit solet, aquila sanctus.* Nec miraris si pro voce *innovabitur*, quia legitur in canticis libris *biographia*, legatur apud Hieronymum hoc loco *sanctus meus*, quis S. Doctor

a Victorius ait, *juventus tua, non sanctus, est in cunctis editionibus Hebraica, Graeca, et Latina. Nihil tamen mutavimus, quia sensu potius quam verbum reddere voluisse, appareat ex eo, quod de aquila sanctitate ex Terentio statim addit. Alioquin Matth. xxiv, veram nobis referit lectiorem, dum ait: Aquilæ autem appellantur sancti, quibus innovata est juventus, ut aquilæ : et qui iuxta Isaiam, plumescunt,*

let, aquila senectus (*Terent. Act. iii, sc. 2*). Si autem voluerimus hoc ipsum et de praesenti tempore Iudaicæ **448** eversionis accipere, videbimus omnem gratiam, qua quondam apud Deum floruit, ab eis penitus recessisse. Ubi est enim propheta? ubi doctor Legis? ubi Angelorum præsidia? ubi contra plures a paucis insperata [Al. sperata] victoria? Decalvata est Jerusalem quæ omnem comam pristinæ gloriae perdidit (*Isai. xxxiii, 18*; *I Cor. i*), et filii ejus qui clamaverunt contra Dominum, crucifige, crucifige eum (*Joan. xix, 6*), in captivitatem ducti sunt. Legi in enjusdam Commentarialis hoc quod dicuntur, decalvare et detondere super filios deliciarum tuorum, de conditione humana posse accipi: ut Dei ad Adam, sive ad Jerusalem cœlestem dirigator eloquium. O anima humana! o urbs quondam sanctiorum mater, quæ prius eras in paradiſo, et fruebaris deliciis arborum diversarum, et habebas speciosissimam comam: nunc quia projecta es de subtilibus et deducta in Babylonem, et venisti in locum captivitatis, et perdidisti comam tuam, radere et assumere habitum pœnitentis, et quæ prius quasi aquila volabas in excelsis, plange filios, plange sobolem tuam, quæ ex te duxta est captiva.

(Cap. II.—Vers. 4 seq.) Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina facius illud, quoniam contra Deum est manus eorum, et concupierunt agros, et violenter tulerunt, et domos rapuerunt, et calumniabantur virum, et dominum ejus, virum et hereditatem ejus. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito super familiam istam malum, unde non auferetis colla vestra, et non ambulabitis superbè: quoniam tempus pessimum est. In die illa super vos sumetur parabola, et cantabitur canticum cum suavitate dicentium: Depopulatione vestali sumus: pars populi mei commutata est. Quomodo recedet a me, cum revertatur quæ regiones nostras divedat? Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in caelum Domini. LXX: Facti sunt cogitantes labores et operantes mala in cubilibus suis, et simili in die consummabunt ea: quia non tenuerant ad Deum manus suas, et desiderabant agros, et diripiabant pupillos, et domos opprimebant, et rapiebant virum et dominum ejus, virum et hereditatem ejus. **450** Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito super tribum istum mala, de quibus non auferetis colla vestra, ne non ambuletis recti et subito: quia tempus pessimum est. In die illa sumetur super vos parabola, et plangetur planetus in cantico dicentium: Misericordia facti sumus, pars populi mei dimissa est in funiculo, et non eras qui prohiberet eam, ut averteret. Agri nostri divedi sunt: propter hoc non erit tibi mittens funiculum in hereditate. Quid in fine capituli justa Hebraicæ possumus, in caelum Domini,

hic loci ad sensum Scripturæ, non ad verba attendebat; nec Comicum testem sure sententiae habuisse, nisi verbum senectutis posuisset in recitato psalmi cui versiculo. MART.

* In instanti habent duo mss. hic concupiunt, et mox calumniantur.

^b Palatin. mss.: miseria vastata sumus.

A pro quo Septuaginta translaterunt, in Ecclæsia Domini; juxta editionem Vulgatam sequentis capituli principium est. Et ideo in illo si Dominus jussert, dissenseremus. Væ igitur vobis, Iudaicorum cœtus, qui et cogitatis malum, et opere consummatis. Et cubilia ad quiescendum data stupris polluti: et quidquid iniquitatis nocte tractatis, quasi differre non licet, statim ut dies claruerit, festinatis implere: non considerantes quod adversum Dominum fortis est manus vestra. Et ut doceret Scriptura quid esset quod in nocte cogitarent, et in die facerent, exponit in partibus. Concupierunt, Inquit, agros, et violenter tulerunt: et domos, subtradidit, concupierunt, et quas concupierant, diripiuerunt: et non solum calumniabant homines, et domos eorum, sed posteros quoque qui misericordiant propter extatam parvulam morebant, rabiido ore vastabant. Quia igitur ista societas, et cogitatio inutile, et ego Dominus cogitabo super familiam istam malum: non quod malum sit quod ego cogito; sed quod patientibus malum videatur: quod irrogo: quod illa vos premet, ut colla vestra non possitis levare, nec ambuletis superbi, scilicet quæ tempus captivitatis oppresserat.

Tunc [Al. tum] dicitur super vos parabola, et misericordia vestra vertentur in canticum: Depopulatione rastati sumus, pars populi mei: Templum, inquit, meum quod solum inter gentes cæteras plus habebam, mutabitur in ruinam. Quomodo a me recedet Assyrus, com revertatur ut agros meos sibi sorte distribuat? Propterea, o familia Israel, super quam ego malum cogito, non **450** habebis partem in hereditate Justorum. Sed et de extrema captivitate hoc ipsum accipi potest, quod omnia eis evenerint quia Dominum crucifixerunt: ita tamen ut Septuaginta interpretum editio disseratur. Gloria namque alicie Israel decalvata est, et altonsa super filiis quondam delicatissimis, et si quid deinceps renatum pilorum fuit, alia deinceps rasura et altonione truncatum est. Tunc omnia consilia eorum versa sunt in laborem, et quæ cogitaverunt, mente et anima dormiente, astulérunt eis labores: quæque operati sunt, statim ut lux Christi et ultio apparuit, conturbata sunt. Cum enim legissent vicisse Israel, quando Moyses manus levavit ad Dominum, superatum esse ab Amalec, quando Moyses lassæ brachia deponebat (*Exod. xvii*), non levaverunt ad Dominum manus suas, sed omnia in panperes et plebem Domini sclera perpetrantes, desideraverunt agros, et pupillorum domos diripiabant, ac virum pariter et uxorem fiberosque ejus et substantiam depopulabantur. Propterea cogitavit [Al. cogitabat] Dominus mala super tribum illam: nequaquam ^c duodecim tribus, sed tribum malitia

^c Verba quod irrogo in nostris mss. desiderantur.

^d Nostri mss. in duodecim tribubus. Exterum cum Victorio ex septem Florentiæ, et quatuor Brixie mss. legimus, sed tribum malitia et scelerem fæderatam, pro quo Martianus relinuit, tribum malitia, et in scelere fæderatam.

et scelere foedatam, de quibus non potuerunt ele-
vare cervicem, nec recte incedere. Denique usque
ad praesentem diem subditi sunt Romano imperio,
et premuntur captivitatis jugo, et colla non ele-
vant. Quod autem sequitur: ἐξαιρετικόν, id est, *subito*,
in Hebraicis voluminibus non habetur, et tamen
potest cum praesenti loco ita congruere, ut dicamus:
Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego cogito su-
per tribum istam mala subito, de quibus non pos-
sint [Ali. possunt] elevare cervices suas, et ob id
elevare non poterunt, quia tempus malum est. Sic-
ut enim mala operati sunt contra Dominum Jesum,
sic mala captivitatis perpetuae sustinebunt, et in
tantam venient angustiam, ut omnia eorum cantica,
et psalmi vertantur in luctum. Nihilque aliud nove-
rit populus loqui, nisi hoc: *miseria miseri facti su-
mus*. Terra quippe reprobationis quae prius duabus
et semis tribubus sorte divisa fuerat trans Jordani-
num, Moyse mittente funiculum, et postea ab Iesu
Nave tribubus reliquis 451 dispertita, haec gen-
tibus Romano mensore divisa est: et nemo fuit
qui prohiberet, quin potius cum universas obtineat
nationes, nullus est ex Iudeis qui antiquum pristi-
na libertate possideat solum. Quod si tertiam expo-
sitionem sequi voluerimus, omnem, de qua supra
dixeram, ad animam humanam sermonem dirigi,
quae de paradyso corruens in captivitatem hujus
mundi venerit: videbimus quod omnis cogitatione
nstra labor et dolor sit, et cubilia nostra plena sint
malis, et lux ipsa quae videtur, mixta sit tene-
bris: quaeque nocte tractemus, in caligine complea-
mus. Quis enim nostrum ad Deum sanctas elevat
manus sine ira et cogitatione? Quis non desiderat
villas istius saeculi, oblitus possessionum paradyxi?
Vides alios agros agris, et terminos jungere ter-
minis, et parvo hominis corpusculo rura urbium
non sufficere. Propterea cogitat Dominus super nos
mala, de quibus nostras elevare nequeamus cervi-
ces, nec ambulare recti, quia tempus pessimum
est, juxta Joannis verba, dicentis: *Mundus in ma-
ligno positus est* (I Joan. v, 19). Idipsum significat
et illa in Evangelio filia Abraham nobilis anima,
quam Satanus vinxerat et incurvaverat, et nisi ad
adventum Domini in sublime erigi ante non potuit,
nec suum suspicere [Ali. suspicere] Creatorem.
Unde Salvator ait: *Hanc, inquit, filiam Abrahæ*
*quam alligaverat Sanatas, non oportuit solvi de vin-
culo isto dies sabbati* (Luc. xiii, 16)? Quia ergo gloria
nostra omnis attonsa est, et dilatavimus rasuram,
vel ^a nuditatem nostram (sic enim in quibusdam co-
dicibus invenitur) missi sunt qui nos plangerent
cum Jeremias, et sumerent super nos parabolam,
et dicerent cum Apostolo: *Lugebo multos qui pecca-
verunt, et non egerunt paenitentiam* (II Cor. xii, 21).
Quis enim non plangat videns humanas animas
quasi variam supplicetilem a dæmonibus et di-

^a Praeserunt duo Palatin. mss. *viduitatem*: in Graeco
autem est γυμνωστιν, *nuditatem*.

^b Idem mss. hic, jam, voculam interserunt,

A versis vitis esse possessas? Alius dæmonum mituit
fornicationis funiculum, alias avaritiae: ille homi-
cidi, hic perjurii lineas tendit: pars populi Dei
divisa est in funiculo: et agri quondam sanctitatis et
paradi, quorum odore delectabatur Isaac in Jacob
filio suo (Gen. xvii), traditi sunt Assyriis, regisque
Babylonio. Et habentibus vulpibus foreas, 452 et
volucribus cœli nidos, Filius hominis non habet
ubi caput suum reclinet (Matt. viii). Exposui iuxta
quod mei ingeniosi patiebantur angustiae, et primam
ab Assyriis, Babylonisque populi captivitatem, et
secundam a Romanis, quia Dominum crucifixerunt,
et tertiam spiritualem, qua unusquisque nostrum
cum Adam de paradyso cecidit, et in hujus mundi
captivitate versatur, de qua cum venerit Dominus,
erget elisos, et solvet compeditos (Psal. cxlii):
et captivos quondam diaboli, reducit in possessio-
nen suam, et complebitur sermo Psalmistæ di-
centis: *Ascendens in altum, captivam duxit cap-
titatem* (Psal. lxvii, 19). Juxta quam expositionem
potest et de Ecclesia quarta captivitas accipi, de
qua unusquisque egreditur per peccatum, et postea
ab Ezra, qui interpretatur *adjutor*, id est, sermone
Dei reducitur in Jerusalem (I Esdræ viii). Si quis
autein in Lege Domini die ac nocte meditatus, ma-
jus habuit studium, majus ingenium, otium, gra-
tiamque, et potest de praesenti capitulo probabilius
aliquid dicere, non invideo, non aspernor, quia
potius cupio ab eo discere quod ignoro, et libenter
me discipulum proflitebor, dummodo doceat, et non
detrahat. Nihil enim tam facile, quam otiosum et
dormientem de aliorum labore et vigiliis dis-
putare.

(Vers. 6-8.) *Ne loquamini loquentes, non stilla-
bit super istos, non comprehendet confusio, dicit dom-
us Jacob. Numquid abbreviatus est spiritus Domini,
aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona
sunt cum eo qui recte graditus? Et econtrario populus
meus in adversarium consurrexit, desper tunicam
pallium sustulisti, et eos qui transibant simpliciter,
convertisti in bellum. LXX: In Ecclesia Domini no-
lite flere lacrymis, neque plorent super his? non enim
abjeciet opprobria, quae dicit: Domus Jacob provoca-
vit spiritum Domini, si haec sunt adiunctiones ejus:
nonne sermones ejus boni sunt cum eo, et recti ^b am-
bulaverunt? Et prius populus meus inimicitiis restau-
contra pacem suam: pellebamus ejus excoriaverunt, ut
ausserent spem contritionem belli. Ne loquamini, in-
quit, loqueentes; pro quo interpretatus est Aquila:
ne stillitis stillantes, quondam idiomatic Hebraico,
eloquium ab eo quod fluat et ad aures per-
veniat audientium, in similitudinem pluviae
453 descendentis, stillationem vocans. Nolite vos
decipere, o domus Jacob, et in consolationem mu-
tuam dicere, Deus bonus est: non viciet captivitas
quam timemus. Num larga ejus misericordia, et*

paulo autem post delent, spem. Pro contritionem,
Victorius contritionum legit; est vero in Graeco mi-
nori numero συντριψσον.

clementissimus spiritus, qui late et abundanter ortus est omnibus, tantum in nobis abbreviabitur et severus erit? aut hujuscemodi sunt cogitationes ejus, quales in hominibus cernimus, ut antiquam teneat iracundiam, et ad vindictam furore subito concitetur? Ad quæ respondit Dominus: Bonus quidem sum, et verba mea sonant clementiam: sed ad eos, qui recto itinere gradiuntur. Qui autem, non dico olim, sed hesterno die in contumeliam meam veneratus est idola, et quantum in ipso fuit, tyranica adversum me arma corripuit, qui infelicem populum exscoliavit auxilio Dei, et quasi desuper tunicam, ^a pallium tulit, qui simplices quoque credentium et acquiescentes auctoritati majorum contra me vertit in bellum, numquid non stillabit super eum Dominus, et apprehendet eum confusio? Hoc autem quod nos vertimus: *Et econtrario populus meus in adversarium consurrexit*; quia verbum MUL (לְמַעַן), et contrarium, et diem hesternum sonat, Symmachus apertius transtulit ut diceret: *ante unam diem populus meus quasi inimicus restitit*, ut solveret questionem, quod Deus non præterita vicia impularet populo, sed recentia, et quæ quasi die commissa viderentur hesterno. Hæc juxta Hebraicam intelligentiam, cæterum Septuaginta interpres in hoc loco penitus sibi non cohærent. Ad id enim quod præmissum est, *in Ecclesia Domini nolite flere*, quæ consequentia est, ut inferatur, *non enim abjicit opprobria quæ dicit*, *domus Jacob provocavit spiritum Domini?* Sed et illud quod sequitur: *Si hæ adinventiones ejus sunt: nonne [Al. non] sermones ejus sunt boni cum eo, et recti ambulaverunt [Al. ambulabunt]?* ad posteriora quid pertinent, quæ dicuntur: *Et prius populus meus in adversarium restitit, contra pacem suam, pellem ejus excoriaverunt, ut auferrent contritionem belli?* Videtur autem mihi, ^b in loco vel difficillimo, sic posse sensus reddi vel exprimi, si tamen prudens lector nostræ **454** rationi acquieverit. Præcipitur itaque Ecclesiæ, ut non habeat tristitiam et sollicitudinem super rebus sæculi, et dannis quæ in hoc mundo evenire consueverunt, et dicitur habitatoribus ejus, o vos, qui estis in Ecclesia Domini, semper gaudete, et quidquid vobis de judiciis acciderit, gratulamini. Nec hoc dico quod flere non debeatis: *Beati quippe flentes, quoniam ipsi ridebunt* (*Luc. vi, 21*); sed illud admoneo, ne in his quæ sunt sæculi, lugeatis. Si quis mortuus fuerit propinquorum, si substantiam fiscus invaserit, si corpus vel podagra, vel alius quilibet morbus oppresserit, nolite flere, nolite lacrymas fundere, nec consideretis præsentia, sed futura, et ^c aggravamini magis quod diutius in hoc tabernaculo mortis habitetis. Quin potius illud cavete, ne insultetis cadentibus, et alienam ruinam vestram ædificatio-

A nem potetis: unusquisque se ex suis viribus, non ex imbecillitate alterius metiat. Alioqui quæ est ista justitia, ramos oleastri insultare ramis olivæ, qui propter infidelitatem suam fracti fuerunt (*Rom. xi*), et dicere, domus Jacob ad iracundiam spiritum Domini provocavit, interficiens prophetas, idola collens, Dei alium crucifigens? Qui hoc facit, non erit ab opprobrio alienus, et ea mensura qua judicavit, *Judicabitur de eo: et quomodo ipse de peccatis loquitur corridentis; ita aliis ruinæ illius insultabit*. Sequitur: *Si hæ adinventiones ejus sunt: nonne verba ejus bona sunt cum eo, et recti ambulaverunt?* Quod offendit, ait, Judaicus populus, ut plenitudo gentium subintraret, dispensationis Dei est, ut postea, credente Israel, omnes salvi fierent, et universi Dei misericordia indigerent. Unde et Apostolus ad hujus loci veniens quæstionem (*Ibid.*), profundum sapientiae et scientiae et judiciorum Dei abyssum investigabilem esse proclamat. Si ergo adinventiones et cogitationes Dei sunt, frangi priores ramos olivæ, et inseri alios de oleastro, non debes insultare, sed timore ne corruas, nec aestimes in eo te placere Deo, si sermones, id est, Scripturas illius legas. Tunc Scripturæ prosunt legenti, si quod legitur, opere compleatur. Si loquens de Scripturis possis dicere: *An experimentum queritis 455 ejus qui in me loquitur, Christus* (*II Cor. xiii, 3*)? Dominus quippe dabit verbum evangelizantibus virtute multa (*Ps. lxvii, 12*): et super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion, et leva vocem in fortitudine qui evangelizas Jerusalem (*Isai. xl, 9*). Atque hoc modo sermones Dei boni sunt, si secum sint, hoc est, si Deus non deserat prædicantem, cuius labiaque consentiunt. Cæterum qui confletur labiis, et cor ejus longe est a Deo, et narrat justitias ejus, et assumit testamentum per os suum, et peccatorum sordibus inquinatur, cum hoc non sunt boni sermones Dei. Nec solum de peccatore, sed de eo quoque, qui gratiam non habet spiritualem, id est, prophetiae ac doctrinæ, et interpretationis, majorumque charismatum, hoc dicendum est, quod hujuscemodi homo si voluerit elementorum causas, fideique suæ reddere rationem, et quare Deus, qui bonus et Creator est omnium, ad solos tantum Judæos venerit, et in ultimo jam sæculo vocaverit nationes, non habeat secum bonos Dei sermones; sed de propria imperitia etiam ea, quæ bona sunt, Dei verba contaminet, quæ verba recte ambulant et rectas aures requirunt. Et hæc quidem Dominus præcipit populo successori, et Ecclesiæ de gentibus congregatae, ne insultet generationi pristinæ, et aliena ^c non sit ab opprobriis insultando. Refert autem ipse qui verus est judex et sine perturbatione loquitur, quomodo in passione sua Israel ei contra-

^a Martianus retinuit palliumque, quod tamen ante ad Brixie codd. Victorius emendaverat, ipso sacro texu suffragante, qui ait, *Desuper tunicam pallium sustulisti*.

^b Quam hic obtrudit Martian. ut, particulam ex-

punximus: paulo post duo verba, *vel exprimi*, nostri mss. non agnoscunt.

^c Contrario sensu duo Palatin. mss., et gratula-

mini magis.

^d Negandi particulam Victorius retinet.

rius fuerit, et hoc fecerit non quod suo nocere potuerit Creatori, sed quod contra pacem suam omnia perpetravit. Unde et ad Jersusalem sermo est : Si scires ea que ad pacem sunt tibi (*Luc. xix. 42*). Pace autem perdita, pellem suam excoriaverunt, id est, tulerunt a se Dei quo protegebantur, auxilium, et quasi nudas carnes absque cute et tegmine reliquerunt, ut quidquid videbatur esse pulchrum, operiente desuper misericordia Dei, hoc, illa recudente, preberet videntibus turpitudinem. Recedente autem pace et auxilio Dei, quia restiterant Domino, de quo dicitur : Dominus conterens bella, Dominus nomen ei (*Judith. xvi. 3*), adversariis suis resistere non potuerunt, sed in omni certamine victi sunt, nec fuit qui contereret adversum eos bella **456** nascentia, juxta utramque personam hostium, vel bonum qui eos duxere captivos, vel adversariorum fortitudinem, qui animas eorum quotidie jugulabant blasphemando.

(Vers. 9, 10.) *Mulieres populi mei ejecisti de domo deliciarum suarum : a parvulis earum tulisti laudem meam in perpetuum.* Surgite et ite, quia non habetis hic requiem, propter immunditiam suam [*Vulg. ejus*] corrumpetur putredine pessima. Interpretatio Septuaginta (si tamē Septuaginta est; Josephus enim scribit, et Hebraei tradunt, quinque tantum libros legis Moysi ab eis translatos, et Ptolemaeo regi traditos [*Al. contraditos*]) tantum discordat in praesenti loco ab Hebraica veritate, ut nec capita possimus ex quo ponere, nec eorum simul sententias explicare. Quamobrem nostra primum translatio disseratur, et postea ad eosdem veniemus. Adhuc contra populum Dei sermo est, eui supra iam dixerat : *Econtrario populus meus in adversarium conserrebat : desuper tuxicam pallium sustinuisse, quod non solum hoc egrent, sed mulieres quoque, id est, matronas quandam delicateas fecerint captivas ire, sive sub metaphora urbes Iudeæ, quas et in Isaia alias Sion vocat (*Iasi. xxvi.*), eo quod Sion metropolis fuerit. A parvulis quoque earum tulisti, inquit, laudem meam in perpetuum, nullus remansit in populo, cunctis vel interfectis vel captis, qui meos psalmos caneret; sed et pauci qui in Babylone supererant, canere se non posse testantur. Quomodo, inquit, *cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Ps. cxxxvi. 4*)? Surgite itaque et ite in captivitatem, quia in hac terra requiem non habetis, que propter scelera vestra polluta est, et mundari non poterit, nisi longum sabbatum antece celebrarit. Propterea autem dico vobis, non habetis hic requiem, quia polluta est terra vestra, et corrumpetur putredine pessima, captivitate videlicet, vel Babylonica, vel Romana, eo quod Domini sanguinem haurierit : justa utramque enim historicæ veritatem intelligi potest.*

LXX : Duces populi mei projiciuntur de domibus deliciarum suarum : propter malas adinventiones suas

^a Ex Medicco, Fesulanoque codicibus rescribit Vitorius, *adversarium fortitudinum que animas, etc.*

A ^b electi sunt. Potest hoc et generaliter de Judæis populi principibus, sacerdotibus ac Phariseis **457** accipi, qui post passionem Domini projecti sunt de urbe deliciarum suarum, in qua prius lascivierant propter malas adinventiones suas, et specialiter de stirpe David, quia statim ut natus est Dominus, defecit princeps ex Iuda, et dux de seminibus ejus (*Genes. xlix*), veniente cui repositum erat, et expectatione gentium apparente. Sed et Ecclesiæ quoque principes qui deliciis afflunt, et inter epulas atque lascivias pudicitiam servare se credunt, propheticus sermo describit quod ejiciendi sint de spatio domibus, lautisque conviviis, et multo labore epulis conquisitis, et ejicieundi propter malas cogitationes et opera sua. Et si vis scire quo ejiciendi sint, Evangelium lege : *In tenebras scilicet exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium* (*Mat. xxii. 13*) : An non confusio et ignominia est, Jesum crucifixum, magistrum, pauperem atque esurientem partie predicare corporibus, jejuniorumque doctrinam, rubentes buccas, tumentiaque ora proferre? Si in Apostolorum loco sumus, non solum sermonem corum imitemur, sed conversationem quoque et abstinentiam amplectamur. Sanctum utique est et Apostolorum ministerium, viduis et pauperibus ministrare (*Act. vi. 2*). Non oportet, inquit, dimisso verbo Dei, ministrare nos manus. At nunc non dico pauperes, non dico fratres, et qui rursum invitare non possint (ex quibus, excepta gratia, nihil aliud episcopalis speret manus) sed militantes et accinctos gladio, et judices, excubantibus ante fores suas centurionibus et turmis militum, Christi sacerdos invitat ad prandium. Tota clerici urbe discursant : querunt exhibere judicibes, quæ illi in prætoriis suis aut inventire non possunt, aut certe inventa non coemunt. Nec vero arbitrandum quod generaliter ad omnes hæc dirigatur invictio; sed quod eos qui tales sunt, palset sermo propheticus; et comminetur eis supplicia, et tenebras sempiternas : ut qui pudore et verecundia non tenentur, agant peccantium saltem comminationes poenarum.

D LXX : *Propinquate montibus æternis.* Æternos montes, vel Angelos intelligero possumus, vel prophetas, de quibus et in psalmo scriptum est : *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (*Ps. lxxxvi. 1*). Et in alio loco : *Levari oculos meos in montes unde veniet auxilium mihi* (*Ibid. cxx. 1*). Appropinquat autem **458** æternis montibus qui non in peccatis suis a beatorum contubernio separatur : quomodo Moyses appropinquabat Deo, non loco, sed merito. Et ad eos qui appropinquabant æternis montibus, ipse Dominus loquebatur. *Dens appropinquans ego :* et non *Dens de longe* (*Jer. xxii. 23*). Montes autem æterni, ad distinctionem eorum vocantur qui non sunt æterni, principium scilicet hujus sæculi mon-

^b Corrupte legebatur electi.

tium tenebrosorum : qui cum erexit fuerint velut A cedrus Libani transentes cum mundo, locus eorum non poterit inveniri.

LXX : *Surge et ambula, quia non es tibi hic requies. Jubemur in nullis mundi rebus putare nobis requiem ; sed quasi a mortuis resurgentibus, ad sublimem terram, et ambulare post Dominum Deum nostrum, et dicere. Adhæsit anima mea post te (Ps. lxx, 9).* Quod si neglexerimus, et noluerimus audire dicentem : *Ezsurge qui dormis, et elevare, et illuminabit te Christus (Eph. v, 14), dormitabimus quidem, sed decipiatur, et non inveniamus requiem quia ubi Christus non illuminat resurgentem, quae videatur esse requies, tribulatio est.*

LXX : *Propter immunditiam consumpti estis corruptione. Pro eo quod nos diximus, consumpti estis, B potest juxta Græcam intelligentiam in Latino sonare sermone, corrupti estis : ut sit ordo, propter immunditiam corrupti estis corruptione. Hoc autem ad eos dicitur, qui voluptati corporis et libidinis servientes, non solum animam, sed corpus quoque suum corrumperunt, voluptatum amatores magis quam amatores Dei. Poterat quoque dicere, propter immunditiam corrupti estis, et sensus etiam absque corruptione suisset expletus. Nunc autem quia ait, corrupti estis corruptione, ad distinctionem mihi videatur corruptionis salutaris dixisse : juxta quam et Apostolus loquitur : Et si is qui foris homo noster est, corruptitur ; sed qui intus est renovatus de die in diem (1 Cor. iv, 16). Qui semper mortificationem Jesu portat in corpore suo, et exteriorem corruptum hominem, et carnem imperio animæ subjicit, iste corruptur quidem, sed non corruptione, quia corruptio illius salutaris est.*

Fugitis, nemine persequente. Ad eos dicitur, qui propter immunditiam corruptione corrupti sunt, quod conscientia peccatorum etiam absque suppliciis resistere hostibus et dimicare non audeant.

459 Unde et formidolosi in ^a sanctorum prælio, ne terreat mentes fratrum suorum, ejiciuntur e castris, et ex acie repelluntur (*Deut. xx*), et in maledictis Levitici ad bujuscemodi homines sermo dirigitur : *Persequetur vos filii vox volantis, et fugietis, nullo persequente (Levit. xxvi, 26).* Scio me in eujusdam commentariis leguisse, exponentis Joannis evangelistæ principium : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, hoc quod dicitur, nihil, ad malitiam retulisse : rursumque ipsam malitiam interpretatum esse diabolum, et isto quasi gradu, ipsum quod factum est sinc Christo, nihil diabolum intellexisse. Si igitur malitia, vel diabolus nihil est, et fugerunt qui corruptione corrupti sunt, nullo, id est, nihil persequente, diabolus eos est*

^a Duo Palatini mss., *formidolosi inimicorum prælio terreat mentes.* etc.

^b Post Victorium ex Vulgata editione, Hebraico, Brixianisque codicibus quem pro qua legimus : et paulo post totum te, pro quo erat, totum in te : nos que hac in re nostri quoque juverunt mss.

^c Addunt mss. nostri reliquum texum : ponam

A persecutus in nihil. Quod si cui videtur nimis contumacum, et contra Scripturam simplicitatem artificio potius eloqui, quam vera interpretatione dissertam, vel priorem, vel quam ipse repererit expositionem sequatur.

(Vers. 11, 12.) *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer. Stillabo tibi in vinum et in ebrietatem, et erit super b quem stillatur populus iste. Congregations [Al. Congregans] congregabo Jacob, totum te : in unum conducam reliquias Israel pariter ^c.*

Et in hoc capite multum Septuaginta interpretes ab Hebraico discrepant. Unde primum juxta Id quod nobis ab Hebreis est traditum exponamus, et postea, si Dominus voluerit, de eorum translatione tractabimus. O popule Judaice, ad quos reprobationes, quoram testamenta et lex, et ex quibus Christus secundum carnem (*Rom. ix*), cui, imminentibus Babyloniis, vel Romanis, dixi : *Surgite et ite in captivitatem, quoniam non est vobis in terra ista requies, quæ propter immunditiam suam corruptetur populatione novissima, non me poteris volentem loqui, et praedicare gaudentem, quod venturum video : optarem et ipse analphabetæ esse pro fratribus meis, qui sunt Israélites (*Rom. ix, 3*). Utinam de meo sensu loquerer, et sanctum Spiritum non haberem ; et inter pseudoprophetas potius computatus, solus perirem, et non essent 400 vera quæ dico : et tanta multitudo crederet in Filium Dei, et non traduceretur aeternæ captivitatæ. Verum quia propheta sum, et Dei spiritu loquor, et a divinitate [Al. veritate] missus, praedico veritatem : propterea stillabo tibi sermonem meum in meracum vinum quod te inebriet, et corruec faciat. Me autem stillante, et futuræ captivitatis maleum canente, populus iste meas suscipiet pluvias, hoc est, vult, non vult, sustinere habet quæ dico. Et ne arbitremini, malorum me esse tantum [Al. tantorum] vatem, nunc quidecum veniet prædicta captivitas ; sed ecce in [Al.] ut agnoscatur quia in, etc.] me sermo loquitur, qui ad omnes prophetas fit. Que reticente propheta, non loquitur, et nunc dicit : *Veniam, et humanum corpus assumam, nascar de Virgine. Sive ita : Quia in carnis humilitate veni, et non creditis mihi, veniam in consummatione mundi in maiestate mea cum Angelis castisque virtutibus, et tunc te totum congregabo, Jacob : tunc in unum conducam reliquias Israel, et cum gentium populo in ovili meo pariter copulabo : tunc te mero firmissimo sepiam, et tanta erit credentium multitudo, et inter caulas positil gregis tumultus, ut vincatur numerus pecorum largitate. Ac ne forsitan putes, quia dixi : Ponam illum quasi gregem in ovili, et quasi pecus in medio illum, quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum : tumultuantur a multitudine hominum. Ascendens enim pandit iter ante eos, dividit, et pertransibunt portam, et egredientur per eam, et transit rex eorum coram eis, et Dominus in capita eorum. Et in hoc, etc.**

illum, quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum : tumultuantur a multitudine hominum. Ascendens enim pandit iter ante eos, dividit, et pertransibunt portam, et egredientur per eam, et transit rex eorum coram eis, et Dominus in capita eorum. Et in hoc, etc.

caularum, de oibus me loqui, intellige quod oves istae homines sint. Sequitur enim : *Tumultuabuntur a multitudine hominum.* Tumultus, vox plurimorum est, et nimiae multitudinis clamor pariter emissus : ne æstimemus unius vocem esse : sed omnium communem, laudantium bonum pastorem, qui ardua queque complanaverit, et suo æquaverit pede, dux itineris eorum ipse sit paradisi janua, et dicat : *Ego sum porta* : quo iter dividente et præcedente, et ^a via porta, transibit per eum credulum pecus. Pastor autem iste rex est et Dominus. Unde sequitur. *Et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum.* Quod si voluerimus hæc omnia de primo adventu ejus accipere, et totum Jacob et reliquias Israel **461** ad Apostolos, et eam referre multitudinem, quæ in Actibus apostolorum salvata est ex Iudeis, non abhorrebit a veritate expositio tractatoris. Hos enim vere congregavit Dominus in ovile suum, et posuit in medio caularum, et fecit iter ante eos, et induxit eos in Ecclesiam, et fuit rex eorum coram eis, et est Dominus in capite eorum in perpetuum.

LXX : *Spiritus statuit mendacium. Stillavit tibi in vinum et ebrietatem, et erit de stilla populi hujus, congregandus congregabitur Jacob.* ^b Non, ut plerique testimoniant, spiritus stetit mendax; sed spiritus statuit mendacium, legendum est, quod Græce dicitur πνεῦμα ἔτεντος ψεύδεως, hoc est, τὸ ψεύδος. Quomodo enim in vulneribus putridis, ne cancer serpat et emortuum corpus vivas carnes depascatur, medici statuunt [Al. secant] vulnus et urunt cauterio, vel pulvere καυστρῷ : ita spiritus Dei finem posuit mendacio, ne ultra populus Dei pseudoprophetarum vocibus subvertatur. Quod autem spiritus tam in novo quam in veteri Testamento, ubicumque sine additamento ponitur, in bonam partem intelligatur, et sæpe diximus, et nunc ex parte ponemus, ne cui dubium sit. *Fructus autem spiritus, charitas, gaudium, pax* (Galat. v, 22). Et : *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus* (*Ibid.* vi, 23). Et alibi : *Si autem spiritu opera carnis mortificaveritis, vivetis* (Rom. viii, 13). Et in veteri Testamento : *Dans flatum populo, qui est in ea, et spiritum his, qui calcant eam* (*Isai. xliv*) : haud dubium ex præcedentibus quin terram significet. Qui enim calcant terrena opera, et pedibus suis subjiciunt ea, utique non malum, sed bonum spiritum merentur accipere. Econtrario malus spiritus semper cum additamento legitur, ut ibi : *Cum autem spiritus immundus exierit ab homine* (*Math. xi*, 43). Et in alio loco : *Increpavit spiritum immundum* (*Luc. ix*, 43). Et : *Spiritus malus invasit Saul* (*I Reg. xvi*, 14), et cæstra his similia. Spiritus ergo Dei, qui finem mendacio posuit in pseudoprophetis, ipse tibi still-

^a Iterum Victorius, *via et porta*, ex eo quod infra : *Ipse enim Dominus et rex et pastor et via est et porta.*

^b Quæ subsequentis capituli sectione altera proponuntur verba, *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias de Israel*, hic frustra et contra mss. fidem in editis subjungebantur.

A labit in vinum et ebrietatem. Vinum quod lætitiat cor hominis (*Ps. cxv*); et ebrietatem qua inebriatus est Noe, et de qua dicitur : *Comedite, amici mei, et inebriamini* (*Cant. v, 1*). **462** Ilæc autem omnis lætitia et ebrietas ad comparationem sapientiæ Dei, quæ ut fluvius cœlestem irrigat Jerusalem, stilla est, et gutta permodica. Nec dubitabunt sapientiæ Dei stillam in hominibus dicere, qui lapidem abscissum de monte sine manibus legerint (*Dan. ii*), et satnam Dei sapientius hominibus, et Apostolos quoque ipsos ex parte cognovisse, et ex parte prophetasse (*I Cor. xiii, 9*). De hac igitur sapientiæ, id est, de stilla Judaici populi (non enim venit nisi ad oves perditas domus Israel) congregatus est Jacob : omnis qui supplantat Esau, et eripit primitiva ejus ac benedictionem, et antequam nascatur adhuc in utero positus, plantam pilosi fratris invadit.

LXX : *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias de Israel.* Cum inquit crediderit gentium populus, et omnis orbis ad meam fuerit fidem adductus, et intraverit gentium plenitudo, tunc etiam reliquæ Israel salvabuntur, non illæ reliquæ, de quibus est scriptum in Regnorum libro : *Dereliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua Baal* (*III Reg. xix, 18*). Et de quibus Paulus : *Ergo et in isto tempore reliquæ secundum electionem gratiæ sake facie sunt* (*Rom. xi, 15*); de quibus supra hic propheta testatur : *Et erit de stilla populi hujus, congregandus congregabitur Jacob.* Sed illæ reliquæ, quæ postquam omnes suscepti [Al. susceptæ] fuerint, in fine suscipientur a Deo. Et de quibus nunc dicitur : *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias Israel*, ut juxta id quod ^c scriptum est : *Concludens Deus omnes sub peccato, omnibus misereatur* (*Rom. xi, 32*).

LXX : *Ponam aversionem eorum· sicut oves in tribulatione.* Reliquias de Israel quas postquam omnes susceptero, suscepturus sum : nunc interim quia aversi sunt a me, ponam in tribulatione, et coangustabo, et faciam sedere, sine sacerdote, sine altari, et sine propheta : ut quem per beneficia non senserunt, intelligent per supplicia.

I. XX : *Quasi gregem in medio cubilis eorum : d subauditur, ponam.* Non solum, inquit, aversio eorum, qua a me aversi sunt, ponetur quasi grex in tribulatione; sed postquam tribulati fuerint, **463** et angustiæ tempus expleverint, ponentur in requie, hoc est, in cubili suo. Et tunc [Al. nunc] de hominibus commigrabunt et transcendent humanæ conditionis statum, et implebunt quod sequitur : *Exsilen ex hominibus.* Non solum autem illi exsilen et abibunt; sed omnes ad quos fit Dei sermo, et qui humana vitia relinquentes, conversationem divinitatis imitantur, et audiunt : *Ego dixi, dii estis, et filii ex-*

^c Antea erat, supra diximus, dissentientibus mss. ipsaque rei veritate.

^d Hic quoque verba sacri textus, exsilen ex hominibus, quæ seriem Hieronymianæ expositionis impediabant, atque inferius suo loco proponuntur, ad mss. fidem induximus.

celsi omnes, exsiliunt ex hominibus, et quasi serentur [Al. feruntur] ad cœlum.

LXX : *Ascende per divisionem.* Præsens locus quasi proprium habet exordium et apostrophen eloqui prophetalis, ad eum qui salvare cupit, cui imperatur ut ascendat per divisionem. Quod quidem manifestius flet, si de Genesi sumpserimus exemplum, ubi nascuntur gemini de Thamar, cum qua Judas patriarcha concubuit : *Factum est, inquit, cum pareret, et haberet geminos in utero : in ipso partu unus protulit manus, et tulit obstetrix et ligavit in manu ejus coccinum, dicens : Hic egredietur prior.* Cum autem contraxisset manum, statim egressus est frater ejus, et illa ait : *Quare divisa est propter te maceria ? et vocavit nomen ejus Phares,* quod interpretatur divisio. Et post haec egressus est frater ejus, in cuius manu erat coccinum, et vocavit nomen ejus Zara, qui in lingua nostra dicitur semen, vel oriens (Gen. xxxviii, 27, seqq.). Ostendit ergo senior populus, in quo erat ortus et semen antequam de gentibus Ecclesia nascetur, manum suam in operibus, et postea contraxit eam audiens per Isaïam : *Manus enim vestrae sanguine plena sunt (Isai. 1, 15).* Cumque ille contraxisset [Al. contraxit] manum, et a justitia cestaret operibus, frater ejus egressus est gentium populus. Et propter ipsum divisa est sepes, et destruxit Dominus atque Salvator, ut ille posset incedere, parietem, qui erat in medio, et maceriam duos populos separantem : et fecit unum gregem, et duos creavit in semetipso in uno novo homine faciens pacem. Unde et obstetrix prophetice loquens dicit ad Phares populum juniorem : *Ut quid divisa est propter te maceria ? Si intellexisti exemplum de Genesi, ascende qui salvare cupis, nequaquam per veterem populum qui manum contractam habet, sed per novum, in quo via Christus est, in quo porta Jesus, per quem ad Patrem incedimus, ipse enim solvit & 64 medium parietem et maceriam, id est, obscuritatem veterum prophetarum, et omnia antiquæ Legis aperuit sacramenta, et dissipata incedendi difficultate, viam oculis omnium revelavit : ut qui vult pergere, nullo irretiatur [Al. impediatur] obice, nec obscuritatis caligine terreatur.*

LXX : *Ante faciem eorum diviserunt et transierunt portam, et egressi sunt per eam. Exivit rex eorum ante faciem eorum : Dominus autem princeps eorum [Al. erit].* Propterea dixi tibi : *Ascende per divisionem,* qui surrexisti cum Christo, et ea quæris quæ sursum sunt : quia Angeli, sive Pater et Filius, et Spiritus sanctus divisorunt quod videbatur obstare, et fecerunt viam voluntibus ingredi, et quia aperto itinere invaserunt iter, non solum ingressi sunt portam, sed et transierunt per eam. Ingressi sunt autem, quia et rex eorum eamdem ingressus est portam, et aperuit eis iter, ut absque ulla difficultate graderentur. Ipse enim Dominus, et rex et pastor, et via est et porta, dicilique : *Ego sum porta : per me qui fuerit ingressus,*

A *salvabitur : ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet (Joan. x, 9).* De qua porta et alibi propheta ut : *Hæc est porta Domini, justi intrabunt per eam (Ps. cxxvii, 20).* Quicumque autem ingressus fuerit, non debet in eo statu in quo intraverat, permanere; sed egreditur ad pascua, ut in intrando exordium sit, in excundo et in pascua reperiendo, virtutum perfectio. Qui ingreditur, adhuc in sæculo est, et ex creaturis intelligit [Al. intelliget] Creatorem. Qui autem egreditur, transcendent universam creaturam, et omnibus quæ videri possunt pro nihilo computatis, inveniet pascua super cœlos, et sermone Dei vescetur, et dicet : *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit (Ps. xxi, 4).* Hoc ideo, ut intelligeremus Evangelicum testimonium : *Ingredietur et egredietur, et pascua inveniet ; et quod nunc dicitur per Prophetam : Et transierunt portam, et egressi sunt per eam : qui tamen transitus et egressio absque Christo rege nostro tribui non potest, qui rex et Dominus est.* Statim quippe connectitur : *Dominus autem princeps erit.*

B C (Cap. III.—Vers. 4 seqq.) *Et dixi : Audite, principes Jacob, et duces domus Israel. Numquid non vestrum est scire judicium, qui odio habetis bonum et diligitis malum, qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, et carnem [Vulg. carnes] eorum desuper ossibus eorum, qui comedebunt 465 carnem populi mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt, et ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ. Tunc clamabunt ad Dominum, et non exaudiens eos, et abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis. Manifeste adversum principes Israel sermo est, et sub metaphora leonum sive latronum crudelitas eorum describitur : quod spoliaverint panperes, et interficerent eos, et carnes eorum ossaque contriverint, et quasi in medio ollæ, sic in urbe Jerusalem miserabilem plebem affixerint, et propter hæc infernatur eis postea supplicium in die captivitatis, vel a Nabuchodonosor, vel a Vespasiano et Tito. Et clament ad Dominum, et non exaudiens eos, et abscondat faciem suam ab eis, quia nequiter egerint in sceleribus suis.*

D LXX : *Et dicet : Audite hæc, principes domus Jacob, et reliqui domus Israel. Cum superioribus hæret sententia. Supra enim dixerat : Dominus autem princeps erit, et dicet : Audite, principes domus Jacob, et reliqui domus Israel. Pro reliquis domus Israel, exceptis Septuaginta, omnes, duces domus Israel, transiulerunt. Dominus ergo qui viam fecit populo suo, et egressus est ante faciem eorum, et ipse est princeps itineris simplicioris populi, quem gregem vocat : his qui volunt se præmium sequi, sed superbunt, et quasi judices populi vestigia illius non sequuntur, comminatur et dicit : Audite, principes domus Jacob, et duces domus Israel. Quid est autem quod eos cogit audire ? Non vestrum est, inquit, scire judicium, qui odio habetis bonum, et queritis mala : id est, non meremini Dei*

* Falso et contrario sensu Martian., his qui volunt.

acire judicium quod est abysses multa : et profundum justitiae ejus mens prava non invenit. Aut quomodo potestis acire judicium Dei, qui odistis bonum, et queritis malum, qui detestamini sanctos pauperes, et honoratis divites peccatores. Similique consideremus verborum significantiam : bona non amare, peccati est : quantu sceleris etiam odisse ? et econtrario, si mala non fugere, vitii est : quantu impietatis est etiam diligenter iuquirere ? Post haec describitur saevitia judicum, et in subjectos crudelitas.

466 LXX: *Diripientes pelle eorum ab eis, et carnes eorum ab ossibus eorum. Sicut devoraverunt carnes populi mei, et pelle ab eis excoriaverunt, et ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut carnes in labete, et sicut carnes in olla: sic clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos, et avertet faciem suam ab eis in tempore illo, eo quod pessime egerunt in adiunctionibus suis. Non sufficerat spoliasse subjectum gregem; sed corpora quoque eorum affixerunt duro imperio, et ossa eorum contriverunt, ut quidquid in eis forte fuerat, frangerent atque contingerent. Quomodo ergo illi spoliaverunt populum meum, et nudaverunt omni pulchritudine et decore cutis, et carnes et ossa miserent in ollam servilem, quam rex accendit Assyrus, tradentes gregem meum diabolo, et angelis ejus : sic et ipsi cum venerit dies ultionis, clamabunt ad Dominum, et non exaudientur, quia nec ipsi rogantes audierunt : et extendent manus suas ad Dominum, et Deus avertet faciem suam ab eis, quia et illi averterunt a precentibus vultum. Et haec universa patientur, quia pessime egerunt in studiis et voluptatibus suis : et non reges fuere, sed tyranni : nec praepositi, sed leones : neque magistri discipulorum, sed lupi ovium, et satiaverunt se carnis, et incrassati sunt, et sicut pinguisima hostia interfectionis, et suppliciis Domini preparati. Ilucusque contra principes malos : sequens vero sermo adversus pseudoprophetas est et doctores pessimos, qui populum Dei adulazione supplantant, pollicentes scientiam Scripturarum.*

(Vers. 5 seq.) *Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum : qui mordent dentibus suis, et prædicant pacem : et si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælrium : propterea nox vobis pro visione [Al. divisione] pererit, et tenebrae vobis pro divinatione, et occumbet sol super prophetas, et obtenebrabitur super eos dies, et confundentur qui vident visiones : et confundentur divini, et operient vultus suos onus, quis non est responsum Dei. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio et virtute [Al. veritate], ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum. LXX: Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum **467** meum, et mordent dentibus suis, et prædicant super eum pacem, et non est data in ore eorum, sanctificaverunt super eum præ-*

Attum : propterea nox vobis erit pro visione [Al. divisione], et tenebrae erunt vobis ex divinatione, et occumbet sol super prophetas, et contenebretur super eos dies, et confundentur qui vident somnia, et irridebunt hærioli, et loquentur adversum eos onus isti, quia non est qui exaudiat eos, nisi ego implevero fortitudinem in spiritum Domini, et iudicium et potentiam, ut annuntiem Jacob impietates ejus, et Israel peccatum suum. Legimus fuisse pseudoprophetas in Israel, qui propter dona pacem, quæ eis data non erat, predicabant, et si quis munera non dedisset, quævis sanctus esset, iram Dei nuntiarent illi eos venturam. Unde nunc dicitur ad eos quod loquantur mendacia, et sermo eorum non prophetia, sed divinatio sit falsa : neque habent lumen, sed tenebras et errorem. Cumque in contrarium versa fuerint quæ promiserant, tunc operientur confessione, quia non erat, inquit, responsum Dei.

Jam [Al. nam] nec damones accipiunt potestatem, ut eos sua fraude decipient. Mutata erunt oracula, tacabit immundus spiritus, et illudere non audebit. Hoe de pseudopropheticis. Rursum oratio de seipso prophetæ loquentis inducit, illis falsa vaticinatibus, et opertis confusione et ignominia, ego quæ loquer, a sancto Spiritu institutus loquor, et loquor iudicium Domini et virtutem [Al. veritatem]. Cumque pseudoprophetae mordeant dentibus, et prædicent pacem, ego absque ulla formidine annuntio Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum; quia pro Deo, vel idola venerati sunt, vel Dei Filium crucifixerunt. Si autem juxta Septuaginta quod dicitur, de haereticis voluerimus accipere, qui vero pseudoprophetae sunt, et dicunt, haec dicit Dominus, et Dominus non misit eos, non errabimus. Illi enim populum quandam Dei errore decipiunt, et hoc faciunt, ut comedant eos, vel simpliciter in accipendiis muneribus, vel mystice in occasione omnia eorum, et promittunt eis pacem et regna cœlestia, et dicunt, non necesse est ut vivas continenter et sancte, habeo fidem quam docemus, et omnia promissa Domini consequeris: **468** que loquentes, magis adversum eos iram Domini concidunt, et prælium in illos sanctibant. Quamobrem, o haeretici, qui putatis habere vos prophetiam, et imitamini Ecclesiam Dei, ubi testimonia esse visionem, ibi nos erit : et ubi jactatis vaticiniorum prophetarum, ibi spiritus loquetur immundus. Occidet enim sol justitia super hujuscemodi prophetas, et videbant tenebras suas et confundentur. Cumque divini magis quam Prophetæ fuerint comprobati, ridebunt super somnioris suis, et populi qui ab eis prius decepti fuerant, contra eos loquentur. Tunc etiam ipsi magistri penitentiam agent, et nemo eos exaudiet, nisi ego quem offendenter. Et quia clemens sum, et nolo mortem peccatoris (Ezech. xviii), sed cupio ut revertatur et vivat, cum exaudiem eos, dabo eis virtutem spiritus mei, et impiebo eos iudicio meo et

^b Constat, inquit Victorius, ex ipsa lectione, sans legendum pro ei: sed msc. non suffragatur.

fortitudine, ut qui prius populum blandimentis decipiebant, postea vera annuntiando deterrent, et ad rectam revocent viam, et qui causa erroris fuerant, incipient mederi vulneribus quæ intulerant, et esse occasio sanitatis. Auidam vertere in presenti loco, posse aliquem docere post peccatum, si tamen vita pristina digna penitentia eluerit. Unde et David post adulterium et homicidium loquitur in psalmo: *Asperges me hyssopo et mundabor: lavabis me, et super nimis dealabor.* Nec sua tantum puritate contentus est, sed infert: *Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me.* Cumque hoc feceris. *Docebo, ait, triquos vias tuas, et impii ad te convertentur* (Psal. 1).

(Vers. 9 seq.) *Audite hæc, principes domus Jacob, et iudices domus Israel: qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis, qui edificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniustitate.* Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercere docebant, et prophetæ ejus in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant dicens: *Numquid non Dominus in medio nostrum? non veniant super nos mala: propter hoc causa vestri Sion ut ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excoela silvarum.* LXX: *Audite hæc, duces [Ai. iudices] domus Jacob et reliqui domus Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis: qui edificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniustis.* Duces ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercere respondebant, et prophetæ ejus in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicens: *Nonne Dominus in nobis est? non venient super nos mala.* Idecirco propter vos Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem ut custodia pomarii erit, et mons Domini in lucum saltus. Nemo ambigit, Jerusalem propter sceleræ quæ in hoc capitulo describuntur, suisse subversum, et quia supra vel ad iudices, vel ad pseudoprophetas præcesserat communatio: *Audite, principes domus Jacob, et duces domus Israel.* Et post paucos versiculos: *Hæc dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum, et reliqua: nunc generaliter et adversum iudices, et adversum pseudoprophetas, et contra sacerdotes, et contra eos, qui sibi Dei pollicebantur notitiam, prophetalis sermo texitur, et arguit eos quod propter sceleræ eorum Sion quasi ager aranda sit, et Jerusalem velut acervus lapidum corruitura, et mons templi fulvus in excoela silvarum.* Videmus completa quæ dicta sunt: *eris eloquium oculi probant: prophetæ testis aspectus est.* Hoc ipsum testimonium et in Jeremiæ volumine scribitur (Jerem. xxvi), ubi et Michæam prophetæ fit mentio, et Jerusalem vastitas prædictatur. *Iudices et principes domus Jacob, et domus Israel, id est, et duarum et decem tribuum,*

^a Idem, Légendum, inquit, esset duces, ut in principio capitulo: eadem enim utroque vox est ὑπό. Verum quia Vulgata editio legit, *iudices*, et illa etiam Hieronymus interpretatur, ad sonum magis quam ad verbum respiciens, monere lectorum;

A non solum iudicium non faciebant; sed abominabantur illud, et omnia recta pervertiebant, ne sicut parva justitia remaneret in civitate. Qui seducerunt Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniustate, rapinis pauperem, cæde insonitum, occisione sanctorum. Quod si quis de principibus videbatur iudicare quod erat rectum, vendebat magis sententiam, et in muneribus judicabat. Sacerdotes quoque non docebant populum, nisi accepto pretio; et cum dicatur ad sanctos: *Gratis acceperatis, gratis date* (Matt. x, 8), illi Dei responsum, accepta pecunia proferentes, gratiam Domini avara mercede vendebant. Et post hæc mala non intelligentes peccatum suum, quasi sceleribus redimerent charitatem Dei, judices ac sacerdotes et prophetas ^b Dei esse se membra rabant, et secundum imponens cor suum dicebant: *Dominus in medio nostrum est, et non venient super nos mala.* Quis igitur non egreditur penitentiam, et omnis populus seculis est principium et sacerdotum prophetarumque vilia, Sion quasi ager arabicus, et Jerusalem sicca scerves lapidum erit, et templum quod prius auro argenteoque fulgebat, in ruinas ultimas collabetur. Hæc contra populum Judæorum, cuius vera captivitas et extremae ruine, et propter superiora quidem sceleræ, sed maxime propter effusum Dominici sanguinis irrogata sunt. Unde et Sion quasi ager arata est, et Jerusalem in tumulos versa saxorum, et templum illud quandam nobile atque sublime, in extremos cineros comminutum est. Si quis autem hæc quæ de Jerusalem dicuntur, et C de Sion ad Ecclesiam transferat (ipsa est enim domus Jacob, et domus Israel, secundum illud quod Isaia scribitur: *Jacob puer meus, suscipiam eum* (Isai. xl, 8). Et illud ad Timotheum: *Ut aries quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia* (I Tim. iii, 15) iste liquido pervidebit, quod principes domus Jacob, et reliqui de domo Israel (sive, ut melius in Hebreo scriptum est) *Judices domus Israel*, non sint alii nisi episcopi, presbyteri et diaconi, qui nisi omni custodia servaverint cor suum, abominantur iudicium et universa recta pervertunt: quando enim iuxta personam iudicant, et in disceptatione negotii non valent causa meritum, sed reorum potentia, nonne abominantur iudicium, et omnia recta pervertunt? Potest autem et aliter accipi, quod principes domus Jacob, et iudices domus Israel abominantur detestanturque iudicium, Dei iudicis sententiam declinant, et omnem regulam Scripturarum malis interpretationibus depravantes, itæ edificant Sion in sanguinibus: et Jerusalem in iniustitate. Cum enim Scriptura jubeat: *Ne inducas impium in tabernaculum iustorum* (Psal. v), et virum sanguinum et dolosum abominetur Dominus: hi quoscumque de assecuis suis ordinant clericos, et vitam eorum in

non autem lectionem mutare placuit.

^b Notatum Victorio haberi testimonium Prov. xxiv secundum Septuaginta, μὴ προστέψῃς ἀερῷ τοὺς δικαῖους. Quæ in loco non habemus: *Ne quareas timor tuus in domo iusti.*

scandalum populis exponentes, rei sunt insidelitatis eorum qui scandalizantur (*Matt. xviii.*). Unde dicitur expedire homini, **471** ut mola asinaria ligetur in collo ejus, et præcipitetur in profundum, quam ut scandalizet unum de minimis Ecclesiæ. Cumque sacerdotes Malachias propheta angelos vocet (*Malac. ii.*), et os eorum oraculum Domini sit (*Deut. xix, 19.*), sine munerum accepiione non judicant, legentes : *Munera excavant oculos etiam sapientium, et quasi frenum in ore avertunt a increpationem (Eccles. xx.)*; et cum dicatur ad apostolos : *Nolite posidere aurum, et argentum, neque æs in zonis vestris sit (Matt. x, 9.)*; et excutiatur de sancti viri manibus etiam labore parta pecunia, voces Domini venditant, et de columbis mercantur in templo. Sed et prophetæ Jerusalem in pecunia divinabant, nescientes aliud esse prophetiam, aliud divinationem : numquam enim divinatio in Scripturis in bona partem accipitur. Non ^b erit, ait, *angarium in Jacob, neque divinatio in Israel (Nm. xxii, 23.)*. Videbantur sibi quidem esse prophetæ, sed quia pecuniam accipiebant, prophetia ipsorum facta est divinatio. Petrus apostolus : *Argentum, inquit, et aurum non habeo (Act. iii, 6.)*: poterat utique Simoni mago vendere, quod petebat; immo poterat simulare vendentem (*Spiritus enim sanctus nec venundari, nec emi potest*), sed oblatam pecuniam cum offerente damnavit (*Ibid. viii.*). Nuic videas, prophetas Jerusalem non habere in ore prophetiam; et in Domino requiescere, et dicere : *Non venient super nos mala : quorum causa speculatorium Dei hostili aratro dividitur; et locus quondam pacis, ruinis plenus fit, et templum Domini in vespere spinasque convertitur, et est habitaculum bestiarum. Nec quemquam moveat illud quod in primo Regum libro legimus, Saul volentem ire ad Samuelem dixisse puero suo, ad eum se ire non posse, quia pretium quod offerret pro vaticinio, non haberet, et puerum respondisse : Ecce inventa est in manu mea quarta pars sieli pecuniae, et dabo viro Dei, et annuntiabit nobis riā nostrā (I Reg. ix.)*: non enim scriptum est, quod Samuel acceperit, aut quod illi obtulerint: quin potius a propheta pascuntur, et invitantur ad prandium. Sed fac eum acceperisse, stipes magis æstimandæ sunt tabernaculi, quam munera prophetæ. Siclus enim viginti obolos habet, et quarta pars sieli quinque **472** oboli sunt. Et nostri igitur sacerdotes, si volunt vendere prophetiam, et columbas ^c in cathedris suis propnere, quas Dominus flagello subvertit (*Joax. ii.*), quinque obolos accipient, non pretia villarum. Hoc ipsum sonat et in tertio Regnum libro, quod uxor Jeroboam, insirmante filio, pergit ad Achiam hominem Dei, desert ei panes et uvas passas, et vascu-

Alam mellis (*III Reg. xiv.*). Dicitur enim quid secum illa portaverit, et tamen propheta non scribitur accepisse: quippe cum et corripuerit eam, et ventrum luctum prædixerit : licet potuerint hi qui ad barios ire consueverant (quia multi divini et barioli erant in Israel) mala consuetudine æstimasse id ipsum etiam de prophetis, et voluisse sanctis viris offerre, quod divinis offerre consueverant, et tantummodo Scripturam narrasse quid illi volnerint, nec tamen intulisse quod ipsi aut offerre ausi fuerint, aut prophetae acceperint. Apostolus Paulus : *Qui altari, inquit, serviunt, et de altari participant, et vivunt (I Cor. ix, 13.)*. Permititur tibi, o sacerdos, ut vivas de altari, non ut luxurieris. Bovi tritauranti os non claudiur (*Ibid., 9.*). Scimus ista, et tamen licentia hac Apostolus non abutitur : et habens victum vestimentumque, contentus est : nocte et die laborat manibus suis, ne cui gravis sit. Et jurat in Epistolis, se sancte, et sine avaritia in Christi Evangelio conversatum, et non solum de se, sed de discipulis quoque suis hoc ipsum asserit : quod nullum miserit, qui ab Ecclesiis aut posceret [*At. possit*] aliquid, aut vellet accipere (*I Thess. iii.*). Si autem gratulatur in quibusdam Epistolis, et mittentium munera benevolentiam Dei appellat, non tam sibi congregat quam pauperibus sanctorum, qui erant in Jerusalem. Sancti autem pauperes, hi erant in Jerusalem, qui primum in Christo crediderant de Judæis, et projecti a parentibus et cognatis, atque afflinib[us] suis, tam possessiones, quam universam supellectilem sacerdotibus templi, ac populo vastantes, perdidérant. Si tales pauperes sunt, accipiunt. Si autem sub occasione pauperum parcerunt domus, et in vitro ac vase scilicet aurum comedimus, aut cum thesauris mutemus et veste, aut pauper habitus non querat divitias senatorum. **473** Quid prodest circa collum ad abstergendos sudores linteolum non habere. Quid juvat esse ποχίσαντες, et præferre habitu paupertatem, cum marsupium nostrum universa pauperum turba suspireret? Propter hoc, causa nostri, qui tales sumus, qui Sion ædificamus in sanguine, et Jerusalem in iniustitate, qui judicamus in muneribus, qui mercedibus respondemus, qui in pecunia divinamus, et super hoc sciam nobis sanctimoniam vindicantes dicimus : *Non venient super nos mala. Audiamus sententiam Domini quæ sequatur : Sion et Jerusalem, et mons templi, speculatorium, et visio pacis, et templum Christi in consummatione, et in fine, quando refrixerit charitas, et rara fides fuerit, quasi ager arbitur, et redigetur in tumulos, et erit in excelso silvarum sive in custodiā pomorum : ut amplè quondam domus erant, et absque numero*

^a Maluit Victor. *increpationes*, ex Graeco ἀλεγμούς.
^b Iterum est, pro erit, substituit Victorius.

^c Editi legunt, utinam non pretia villarum, sed quinque obolos acciperent. Ms. Cluniacensis optimæ notæ sic habet: *Et columbas in cathedris suis propnere quas Dominus subvertit, flagellataque petentes, ac-*

cipiant quinque obolos, non pretia villarum. Mart. — Duo Palatin. mss. in cathedris suis ponere, quas Dominus subvertit, flagelloque penitus (leg. flagellat) accipiant quinque obolos, non pretia villarum. Victor., utinam non pretia villarum, sed quinque obolos acciperent.

acervi frugum, ibi vix parva sit casula servans spe-
ciem ciborum, refectionem animæ non habentium.

(Cap. IV.—Vers. 1 seq.) *Et erit in norissimo
dierum [Vulg. addit erit] mons domus Domini, præ-
paratus in vertice montium, et sublimis super colles,
et fluent ad eum populi, et properabunt gentes multæ,
et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et
ad domum Dei Jacob, et dôcebit nos de viis suis, et ibi-
mus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et
verbum Domini de Jerusalem, et judicabit inter popu-
los multos, et corripiet gentes fortes usque in longin-
quum: et concident gladios suos in vomeres, et hastas
suis in ligones, non sumet gens adversum gentem gla-
diuum: et non discent ultra belligerare, et sedebit vir-
sus vineam suam, et subiuss sicum suam, et non erit
qui exterreat; quia os Domini exercitum locutum est;
quia omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine
Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini
Dei nostri in æternum et ultra. In illa die, dicit Do-
minus, congregabo claudicantem, et eam quam eje-
ram, colligam, et quam affixeram: et ponam claudi-
cantem^a in reliquias, et eam quæ laboraverat in gentem
robustum, et regnabit Dominus super eos in monte
Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. LXX: *Et erit
in norissimis dierum manifestus mons Domini præ-
paratus super verticem 474 montium: et elevabitur su-
per colles, et festinabunt ad eum populi, et ibunt gen-
tes multæ et dicent: Venite, ascendamus ad montem
Domini, et ad domum Dei Jacob, et ostendet nobis
viam suam, et ambulabimus in semitis ejus, quia de
Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem, et ju-
dicabit inter populos multos, et arguet gentes fortes
usque in longinquum, et concident gladios suos in ara-
tra, et hastas suas in falces: et ultra non tollet gens
contra gentem gladium, et nequaquam discent belli-
gerare, et requiescat unusquisque sub vite sua, et unus-
quisque sub fico sua, et non erit qui exterreat, quia os
Domini omnipotentis locutum est hæc, quia omnes
populi ibunt unusquisque viam suam. Nos autem ibi-
mus in nomine Domini Dei nostri in æternum et ultra.
In illa die, dicit Dominus, congregabo eam quæ con-
trita est, et quæ ejecta fuerat, suscipiam, et quos re-
puleram: et ponam contritam in reliquias, et repulsam
in gentem fortem, et regnabit Dominus super eos in
monte Sion, ex hoc nunc et usque in æculum. Quia**

^a Unus Palatin., claudicantem, et eam quam affi-
seram, quæ laboraverat in gentem, etc.

^b Recole quæ ad Epist. 18, ad Damasum, num.
9, in fine, de hoc Josephi testimonio diximus not. ^b.

^c Ms. Palatini, in remissione peccati.

^d Multorum fuit opinio tantum sex millium anno-
rum circulo sæculum hoc circumscribi, quo evolutio,
finem mundi adventuram, juxta numerum dierum
quo Deus humæ condidit mundum. Hoc sentire vide-
tur Paulus in Epistola ad Hebreos, cap. 4, id vero
docet Barnabas in Epistola eidem ascripta pag. 54,
edit. Græco-Latin. Iren. Libro 5, adversus Hære-
ses, cap. 28 et 29. Origen. lib. II, cont. Celsum. S.
Hilarius in cap. 20. Mauth. et S. Hieronym. Epist.
ad Cyprianum. Consultat curiosus lector notas et ob-
servations eruditii Ilagonis Menardi in Epistolam
S. Barnabæ pag. 196, et seqq. et si voluerit volu-

A principes Judæorum abominati sunt judicium, et
omnia recta perverterant, et ædificaverant Sion in
sanguinibus, et Jerusalem in iniuitate: et non so-
lum hæc fecerant, verum in ministeribus quoque ju-
dicaverant, et sacerdotes Jerusalem in mercede re-
sponderant, et prophetæ ejus in pecunia divinaverant,
et propter eos, Sion quasi ager aratus erat, et Jeru-
salæ in tumulos lapidum corruerat, et mons templi
Dei, desolatus in excelsa silvarum, idcirco nunc,
derelicta domo eorum atque deserta, quando Filius
Dei egrediens se templo ait: *Surgite, eamus hinc*
(Joan. xiv, 31): *Et Relinquetur vobis domus vestra
deserta* (Luc. xiii, 15). Angeli quoque, Josepho re-
ferente, dixerunt: ^b *Transeamus ex sedibus, pro
monte Sion mons Domini in elevatus est, de quo ad
B principem Tyri dicitur. Et vulneratus es in monte
Domini* (Ezech. xxviii). Iste autem mons Domini in
norissimo dierum ostensus est, quando appropin-
quavit regnum cœlorum. Siquidem in consumma-
tione sæculorum in ^c reprobationem peccatorum,
per hostiam suam Salvator noster apparuit, et un-
decima hora ad conducendos operarios venit. Et
completa illius passione, Joannes loquitur: *Novis-
sima hora est* (I Joan. iii, 18): in sex millibus enim
annis, ^d 475 si quingenti anni per horas diei singu-
las dividuntur, novissima hora ^d consequenter di-
cetur tempus fidei gentium. *Et manifestus, inquit,*
erit mons Domini præparatus super vertices montium.
Manifestus erit, qui ante fuerat occultus, et præpa-
ratus non solum in montibus, sed super vertices
montium, Moysen et Prophetas, qui de eo valicinati
sunt. Licet enim omnia sancta conscripserint; ta-
men ad comparationem prophetarum, in qua Salvatoris
adventum prophetaverunt, humiliæ sunt cætera, et
nequaquam usque ad verticem montium pertingen-
tia. *Et exaltabitur, inquit, super colles* (Philipp. II,
8, 9). Homo quidem apparuit, et formam servi ac-
cepit: humiliavit se usque ad mortem, mortem au-
tem crucis; sed exaltavit eum Pater, et dedit ei
nomen quod est super omne nomen, et ad conver-
sationem illius universa vita hominum comparata,
campi dicuntur et valles. Ad hunc ergo montem qui
præparatus est super vertices montium, et exaltatus
super colles, festinabunt, sive, ut in Hebreo habetur,
fluent omnes populi, id est, in morem fluviorum turbæ

Dmina duo nostra Gallico idiomate scripta in defen-
sionem veritat. Hebraicæ. MART.—Minime ad rem
sunt, quæ hic annotat Martian. de Veterum opina-
tione illa, sex millium annorum circulo sæculum
hoc circumscribi. Maxime vero huc referendum
econtrovario est, quod S. Hilarius in Matthæum docet,
Primam horam ad Noe, Tertiam ad Abraham, Sextam
ad Moysen, Nonam referri ad David et Proph-
etas: *In undecima autem hora corporei adventus Do-
mini tempus ostendi. Nam ex omni numero, qui spatio
est præsentis sæculi constitutus, in eam rationem con-
venit ortus ejus ex Maria, in quam undecima horæ
tempus ex die est. Divisione enim per quingentenorum
numerum facta, in omni sex millium annorum summa
tempus corporei ortus ejus, undecimo divisionis totius
calculo supputatur.*

innumerabiles congregabuntur. Festinabunt autem populi (*Act. ii*), quando in eum pariter crediderint Parthi et Medi, et Elamiti, et habitantes Mesopotamiam, Judream, et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphiliam, Egyptum et partes Libye, quae est juxta Cyrenam, et advenae Romani, Iudei et proselyti, Cretes et Arabes. Nonne vobis festinasse videntur ad montem, quibus dictum est : Sequimini me, et faciam vos pescatores hominum (*Matth. iv. 19, 20*), et protinus secuti sunt Salvatorem ? Rarsusque de Jacobo et Joanne Scriptura refert, quod relieta navi et patre et fratribus saeculi, festinaverint ad montem. Et Matthaeus publicanus audiens : *Sequere me* (*Matth. ix.*), statim cucurrerit. Sed et illud in Evangelio, quando secutae sunt eum turba multas de Galilaea, et Decapoli et Jerosolymis, et Iudea et trans Jordanem, **477** et curavit eas, festinantes populos probat. Populis autem festinantibus, gentes quoque plurimae ibunt ad montem : totus scilicet orbis in eum credens, et dicent ad vexillum se patibuli mutuo provocantes : *Venite, ascendamus in montem Domini*. Ascensione opus est, ut quis ad Christum valeat pervenire, et ad domum Dei Jacob, Ecclesiam, que est domus Dei, columnam et firmamentum veritatis. Porro quod Jacob Salvatorem significet, et supra diximus : *Jacob puer meus, suscipiam eum* (*Isai. ii. 3*). Sed et hoc dicent ad eos quibus locuti fuerant : *Venite, ascendamus in montem Domini, et in dominum Dei Jacob*; et addent : Ut ostendant nobis viam suam, quam vel in Angelis intellige Ecclesiis praesidentibus, vel in Scripturis sanctis, quae viam Domini praestendunt, et eum qui dicit : *Ego sum via* (*Joan. xiv.*). Et ambulemus in semitis ejus, in Apostolis scilicet, per quos in Christianum eredidimus. De Sion enim lex egressa est spiritualis, et ad gentes Dei sermo ^b transivit de Jerusalem, qui judicabit inter populos multos (*Joan. v. 22*): Pater enim omne iudicium dedit Filio. Et corripiet gentes ^c multas usque in longinquum (*Ps. xciii. 11*) : Dominus enim apprehendit sapientes in astutia eorum, et cognovit cogitationes sapientium, quoniam vanas sunt. Dijudicat autem inter populos qui salute digni sint, et qui indigni, et in ejus adventu omne bellandi studium conferetur ad pacem (*Isai. ii. 4*). In araria gladii mulabuntur, basiae caderent in faleces, gens bellare desinet contra gentem. Nemo pugnare disceat, pugnandi necessitate deposita. Tantaque erit requies, ut non solum in urbibus, sed in viculis quoque et agris sit unusquisque securus : et hoc sicut, quia os Domini locutum est. Ac primum quidem juxta litteram, aptequam naseeretur nobis puer, cuius principatus in humero ejus, totus orbis plenus erat sanguine, populi contra populos, reges contra reges, gentes dimicabant adversum gentes. Denique etiam ipsa

^a Exponimus hic voculas ita et ad nostrorum cod. fidem, septemque aliorum ex Florentia, quos Victor. consuluit. Mox quoque sex se patibulum miss. nostri retinunt, pro se patibuli.

^b Victor. transibit, post quem mox codicum quo-

^a Remana **477** Respublica bellis lacerabatur civibus, Cinna et Octavio et Carbone pugnantibus : Sylla et Mario, Antonio et Catilina, Cæsare et Cneo Pompeio, Augusto et Bruto, et eodem Augusto et Antonio : in quorum præliis universa sanguinem regna fuderant. Postquam autem ad imperium Christi, singulare imperium Roma sortita est ; Apostolorum itineri perius factus est orbis, et aperte sunt eis portæ urbium, et ad prædicationem unius Dei singulare imperium constitutum est. Potest quoque hoc quod dicitur : *Concidet gladios suos in aratra, et hastas suas in faleces* (*Joh. iii. 10*), et tropologicè accipi : ut dicamus ad fidem Christi, iram et effrenata coarctia esse deposita, ut mittat unusquisque manum super aratrum, et non respiciat post tergum, et contumeliarum jacula hastasque constringens, fructus metere cupiat spirituales, ut laborantibus aliis, nos intremu in labores eorum, et dicatur de nobis : *Venientes autem venient in exaltatione, portantes manus suos* (*Ps. cxxv. 8*). Nunc nemo pugnat adversus alium, quia legimus : *Beati pacifici* (*Matth. v. 9*). Nemo discit contendere in subversionem audientium, sed ponit silentium ori suo, et tacet ; quia tempus malum est (*Ps. cxii.*). Et requiescat unusquisque sub vite sua, ut premat vinum, quod exhibet cor hominis, sub vite illa, cuius agricola Pater est (*Joan. xv.*), et sub sic sua dulcia Spiritus sancti posita decerpens charitatem, gaudium, pacem, et reliqua. Hæc autem omnia accident, secundum utramque expositionem, quia Domini verba sunt vera, et ejus dixisse, fecisse est. Omnes populi ibunt, unusquisque in via sua : nos vero ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in seculum et ultra. Cunctis, inquit, nationibus euntibus juxta errorum suum, nos ad montem Domini festinavimus, et diximus : *Venite, ascendamus in montem Domini, et in dominum Dei Jacob* (*Isai. ii. 3*), et ambulabimus in nomine Christi Domini nostri, quia ipse est nous qui Deus est. In die illa in qua lucebit sol justitiae, congregabitur illa quæ fuerit ante contrita, et quæ expulsa erat, suscipietur, et ad hoc congregabitur contrita, ut ponatur in reliquis, et derelicta in gentem forteam. *Nisi enim Dominus sabaoth reliquisset nobis sacerdotem, quasi Sodoma essemus, et quasi Gomorrah similes fuissenuis* (*Rom. ix. 29*). Sed iuxta **478** Hebraicum pulchro : *Congregabatur, inquit, claudicantem, et [Al. id est] eam quæ male ambulaverat et ad quam Elias dixerat : Usquequo claudicatis* (*III Reg. xviii.*) ? cuius pes scandalizatus fons abscessus (*Marc. ix.*). Quam ejoceram, et cui dedem libellum repudi, colligam : et quam affixeram captivitatibus variis, vel tradideram diabolo et angelis ejus. Ac ne statim nobis diligens lector opponat, quomodo congregatam asseris claudicantem, et collectam eam quæ fuerat ejecta, cum Iudei in infidel-

que nostrorum auctoritate judicabis legimus, proponit.

^c Denus Victorius ex utraque editione Graeca et Latina hic Mich. 4, junctis Florentia codicibus reponit series, pro multis.

tate permaneant? Audiat de prima Christi dici Ecclesia quæ credidit ex Judæis, de qua fuerunt et Apostoli, super qua in Actibus Apostolorum Lucas describit: quod in una die crediderint tria millia, etiam alibi quinque millia (Act. ii), et de quibus Jacob loquitur ad Paulum: *Vides, frater Paule, quanta millia sint de Judeis credentium, et omnes hæc emulatores Legis sunt* (*Ibid.*, xx, 20). Sed et: igniscentiam considera prophetam: Non dixit, ponam claudicantem totam salvam; sed *ponam claudicantem in reliquias*, ut reliquæ et electio salvæ fiant, et eam quæ laboraverat, in gentem robustam, in nomen videlicet Christianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta superabunt. Vide fidem et passionem Martyrum, et de robusta gente non ambigas. Et regnabit Dominus super eos, id est, super gentes multas, et super reliquias claudicantes in monte Sion, in Ecclesia, in specula, in contemplatione virtutum, a præsenti sæculo, et usque in futurum. Si quis autem voluerit hoc quod dicitur: *Congregabo eam quæ contrita fuit, et ejectam suscipiam, et cætera*, de anima humana intelligere quod ante adventum Christi variis passionibus vitiisque servierit, et quasi erronea et morbida ovis luporum fuerit laniata moribus, non errabit: dum tamen noverit eam, quæ contrita fuerat et afflita, sub Domini postea regno futuram, et victoram in Sion, et ad pristinum montem boni pastoris humeris reportandam (*Luc. xv*). Scendum quoque, et hoc capitulum quod nunc exposuimus,

A et huic simile de Iesu, Judæos et eorum erectoris hæredes ad mille annorum referre imperium Christi atque sanctorem. Et illud quod dicitur: *Omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine Domini Dei sui, ita interpretari, unamquamque gentem cum idolo suo torqueri, et mitti in ignem æterni supplicii.* 479 Sed ex consequentibus arguantur, non de fine saeculorum hoc dici, sed de primo adventu Christi, in quo colliguntur reliquæ claudicantis, et gentes ante salvator. Igitur Isaías hujuscemodi posuit testimonium: *Sermo qui factus est ad Isaiam filium Amos de Juda et Jerusalem: quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei super summum montium, et exaltabitur super colles, et venient ad eum omnes gentes, et ibunt nationes multæ, et dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, et in dominum Dei Jacob, et annuntiabit nobis* 480 *viam nostram, et ambulabimus in ea: de Sion enim exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem: et judicabil inter gentes multas, et arguet populum plurimum, et concident gladios suos in aratu, et zibynas suas in falces, et non sumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra belligerare* (*Isai. ii*): Significanter hic [Al. bis] dicitur quod sermo Dei egrediens de Jerusalem, judicet inter gentes multas, et arguat proprie populum Judæorum. Nos enim quasi peccatores ipsæ operum nostrorum mensuram judicabit: illos vero ut impios et negotiores non judicabit, sed arguet condemnatos.

LIBER SECUNDUS.

Semper invidis respondemus, quia non cessat invidia: et librorum nostrorum exordia, æmularum maledicta confutant: qui vulgo jactant, me sterilis jejunque sermonis quasdam ineptias scribere, et cum loqui neasciam, tacere non posse. Itaque obseruo vos, o Paula et Eustochium, ut ad hujuscemodi latratus claudatis aures, et infantiam, ut dicunt, meam orationibus adjuvantes, impetratis mihi iuxta Apostolum adaptationem oris mei, ut de Scripturis loquenti adaptari possit: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute media* (*Ps. lxvii, 42*). Moneo autem laures pingues, qui circumdederant me (*Ps. xxi*), ut quiescant et desinant maledicere, malefacta ne noscant sua, quæ proferentur post, si pergent [Al. pergunt] hedere. Nam quod dicunt, Origenis me volumina compilare, et contaminari non decere veterum scripta: ^a quod illi maledictum vehemens esse existimat, eamdem laudem ego maximam duco, cum illum imitari vole, quem cunctis prudentibus, et vobis placere non dubito. Si enim criminis est

C Græcorum benedicta transferre, accusetur Ennius et Maro, Plautus, Cæcilius et Terentius, Tullius quoque et cæteri eloquentes viri, qui non solum versus, sed multa capita et longissimos libros ac fabulas integras transtulerunt. Sed et Hilarins noster furti reus sit, quod in psalmos quadraginta ferme millia versuum supradicti Origenis ad sensum verterit. Quorum omnium æmulari exoptat negligentiam, potius quam istorum obscuram diligentiam. Verum jam tempus est alterum in Michæam librum cedere, et renascentia hydræ capita ^b poralæ contundere prophetam.

(Vors. 8, 9.) 481 *Et tu, turris gregis, nebulosa flia Sion, usque ad te veniet, et ventiet potestas prima, regnum filia Jerusalem. Nunc quare mærore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit: quia comprehendit te dolor quasi parturientem.* LXX: *Et tu, turris gregis, caligosa flia Sion, at te veniet, et ingredietur principatus primus, regnum de Babylonie filia Jerusalem. Et nunc quare*

D Denique in fine rursus ex prologo in Andriam:

*Quorum æmulari exoptat negligentiam,
Potius quam istorum obscuram diligentiam.*

^b Id est, clara: mss., ropalo; alii, palo, et regnulo.

^c Msc., primus regnum est de Babylonie.

cognovisti mala? numquid rex non erat tibi, aut consilium tuum perii, quia obtinuerunt te dolores sicut parturientem? Turrem gregis nebulosam sive squalem, quod Hebraice dicitur OPHEL (עֹפֶל) nullam aliam debemus accipere, nisi illam de qua Isaia ait: *Et aedificavi turrem in medio ejus, id est, vineam.* Vineam autem Domini domus est Israel (*Isai. v, 2*). Haec turris quamdiu habet torcular, id est, altare, et in circuitu maceriam, auxilia videlicet Angelorum, et non ingreditur diabolus aper in vineam, non est squalida, non est tenebrosa, sed a Domino lucente sortita vocabulum, appellatur civitas, quae in monte sita latere non potest. Turris igitur quondam gregis et populi Dei (quia pessimi coloni interfecerunt patris familie filium (*Luc. xx*) nunc squalida est et destituta, et sub nomine ^a Ariel, clamat de terra in *Isai.* Et haec turris filiae est Sion, sive, ut Symmachus vertit in Graecum: *Ipsa est filia Sion* (*Isai. xxix*): et usque ad hanc veniet Deus, vel potestas prima, quae potestas regnum est filiae Jerusalem. Venit autem ad hanc turrim prima potestas, sive principatus primus, ille qui dixerat: *Ego sum alpha et omega, principium et finis, primus et novissimus* (*Apoc. xxi, 13*). Et qui ex persona assumpti hominis ait in Proverbiorum. *Dominus creavit me in principio viarum suarum in opera sua* (*Prov. viii, 22*), sive, ut in Hebreo ^b scribitur: *Dominus posedit me: CANANI* (כָּנָן) enim non creavit me, sed possebit me habuitque, significat. Et venit potestas prima, et regnum filiarum Jerusalem, ut post primam fieret et secunda, sicut enim ipse loquitur consideranter: *Ego sum lux mundi* (*Joan. viii, 12*): ita et discipulis suis donat ut ipsi quoque lumen vocentur mundi, dicitque ad eos: *Vos estis lux mundi* (*Joan. vi*). Sed et vineam veram ^c se in Evangelio vocans, de creditibus per Jeremiam loquitur: *Ego autem plantavi te vineam frugiferam totam veram* (*Jer. xxxi*). Et cum sit panis vivus de celo descendens, discipulis dedit, ut appellantur panis. Unde et apostolus Paulus loquitur consideranter: *Omnis enim unus panis sumus* (*1 Cor. xvii*). In hunc igitur modum ingreditur potestas prima et regnum in Jerusalem, ut credentes in ea potestatem faciat et regnum. Quod autem in quibusdam libris legitur: *Et ingredietur [Al. ingrediatur], principatus primus regnum filiae Sion, et de [Al. est de] Babylone, sciamus additum esse*, quia nec in Hebreo, nec apud alios habetur interpretes. Et videtur mihi quidem de captivitate sensisse Babyloniam, quod populus inde egrediens venerit Jerusalem. Sequitur: *Et nunc quare maerore contraheris?* sive, ut in LXX scriptum est: *Et nunc quare cognovisti mala, ad quam ven-*

^a Victorius, et sub nomine Israel clamat, etc. Mox Palatini codices, est filiae: malum vero in recto filia legi pro filiae. Symmachus quoque interpretatio videri mendosa potest, et pro ipsa est filia Sion, legendum, ἀπόκρυψος est filia Sion. Fortassis vocabulum ἀπόκρυψος excipiunt librarii vitio, in ipsa mutatum est. Certe cod. Hexaplaris Barber. Graec. apud Montfaucon. sic recitat Symmachus verba, ἀπόκρυψος;

A turus est, inquit, Dominus et potestas prima et regnum? Quare nunc maerore contraheris, aut quare cognovisti mala? Stalim respondetur et dicitur: Quia rex non est tibi, et consiliarius tuus perii, quia comprehendit te dolor sicut parturientem. Aut certe cum haec omnia habeas, vitio tuo nec regis, nec consiliarii mereris auxilium. Quod autem ait: *Quare cognovisti mala?* illo sensu accipiendum est, quod omnis qui meretur et patitur mala, dicitur nosse mala, et ignorare bona. Juxta illud quod in primo quoque Regnorum libro scriptum est: *Fili Heli, filii pestilentiae, non cognoverunt Deum* (*1 Reg. ii, 12*). Et alibi: *Qui custodit mandatum, nesciet verbum malum* (*Eccles. viii, 5*). Et ad peccatores: *Recedite a me*, inquit Dominus, qui operamini iniuriam, quia nescio vos (*Ps. vi, 9*). Econtrario de Domino: *Qui cum non cognovisset peccatum, pro nobis peccatum fecit* (*1 Cor. v, 21*), subauditur, Deus Pater. Rex autem, et magni consilii Angelus, Salvator intelligitur, qui perii pro populo non credente, quem comprehenderunt dolores sicut parturientem: putans enim Israel obtainere se imperium, repente vastatus est. Et quomodo pariens dolorem effugere non potest: sic ille imminentem captivitatem, ^d 483 et exercitum urbi circumdatum vitare et differre non potuit. Legamus Scripturas, et numquam inveniemus, sanctas mulieres, excepta Rachel, cum dolore peperisse: quae quia in via erat, et in hippodromo, id est, equorum cursu, qui in Aegypto venundantur, alium peperit doloris, quem postea vocavit pater filiam dextræ (*Genes. xxxv*). Eva ejecta de paradiso et aediens: *In doloribus paries* (*Ibid. iii, 16*), peperisse describitur in dolore. Uxor Phinees contracta, nec se erigens, sicut illa quam in Evangelio diabolus alligavit (*Luc. xiii*), peperit ^b posquam captam arcum Dei populique cognovisset ruinam (*1 Reg. iv*). Sara autem quia sancta erat, et ei defecrant muliebria, nato Isaac dicit: *Risum mihi fecit Dominus, quicumque enim audierit, congratulabitur mihi* (*Gen. xxi, 6*). Dolores igitur qui obtainuerunt turrem gregis, dolores inferi sunt et dolores mortis, qui circumdederunt quidem et vallaverunt etiam Salvatorem; sed nequaquam eum obtainere potuerunt, sicut ipse loquitur in psalmo decimo septimo: *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me*, et dolores inferni vallaverunt me. Quidam pulant turrem squalem, sive tenebrosam et filiam Jerusalem, de cœlesti Jerusalem intelligi, quae sit mater sanctorum, de qua et Apostolus ait: *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem* (*Heb. xii, 22*), quem tamdiu squalet, quamdiu filii sui non reducuntur ad

θυγάτηρ Σιών.

In commentariis in Isaiae cap. xxvi: De sapientia legimus, quae juxta Hebraicum loquitur in Proverbiorum: *Deus posedit me initium viarum suarum*, licet quædam exemplaria male pro possessione habeant creaturam. Recole quæ in eum locum annotavimus.

^c Duo Palatini miss., peperit postulum capite ante Dei populique cognomen.

eam, et rex et consiliarius non sit in ea, et dolores sicut parturientem apprehendant eam, quod frustra peperit, videns tantos filios interfectos.

(Vers. 10.) *Dole et salage, filia Sion, quasi parturiens: quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in regione, et venies usque ad Babylonem: ibi liberabis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.* LXX: *Dole, et viriliter age, filia Sion, quasi partiens, quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in campo, et venies usque ad Babylonem: inde liberabit te, et inde redimet te Dominus Deus tuus de manu inimicorum tuorum.* Cui præcipitur ut doleat, sive parturiat, et postea infertur, viriliter age, non frustra præcipitur; sed ut dolores patienter ferens, egrediatur de civitate, et habitet in campo sive in regione, et veniat usque ad Babylonem, et cum pro 484 peccato sustinens captivitatem fortiter tulerit quod illatum est, tunc liberet eam Dominus, et redimat Deus suus de manu inimicorum suorum, ut postquam fuerit liberata, insultantibus dicat: *Noli insultare mihi, inimica mea, quia cecidi: resurgam; etsi enim ambulavero in tenebris, Dominus lux mea est: iram Domini sustinebo quoniam peccavi ei, donec justificet causam meam, et faciat judicium meum, et educat me in lucem, et videbo justitiam ejus, et aspiciet inimica mea, et operietur ignominia* (*Infra viii, 9*). Unde et in Psalmis congrua voce cantatur: *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur Dominus* (*Psal. cii, 9*). Quod autem *Dole, et viriliter age, ad salutem dolentis pertineat, et agentis viriliter, Jesus quoque filius Nave* testis est, cui Dominus dicit: *Confortare, et viriliter age* (*Josue i, 1*). Dolet autem et agit viriliter filia Sion, quia excalciata et nuda egressa est de civitate, et captiva ducenda est in campum Sennaar, et futura in Babylone donec Zorobabel veniat, et Ezdras qui interpretatur *adjutor*, et de manu Chaldaeorum liberet eam. Quod cum juxta litteram manifestum sit, intelligere mihi videtur animam propter peccatum de Ecclesia polysam, et inimico et ulti contraditam in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat exire de civitate quam fluminis impetus latifaciat, et habitate non in monte, ubi prius fuerat, sed in campo, in quo Assyriorum vagatur exercitus, et esse in confusione vitiorum suorum, et postquam habuerit compedes, et traxerit molam, et farinam Babyloniis fecerit, in semet reversam dicere: *Quanti mercennarii patris mei saturantur panibus, et ego hic same pereo* (*Luc. xv, 17*)! et ad paternam domum postea revertentem suscipi a clementissimo patre, et redimi de manu durissimi domini. Ponamus exemplum ut quod imperatur filiae Sion, et dicitur: *Dole, et viriliter age quasi pariens, non ad pœnam, sed ad utilitatem illius referamus.* Loquitur Paulus ad Galatas: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (*Galat. iv, 19*). Et tamdiu doluit, tamdiu [*Al. quamdiu*] parturivit, donec eos rursum per pœnitentiam generaret, qui per delicium perierant. Puta medicum febricitanti, vel vul-

A nerato dicere: *Dole, et viriliter age, sustine sitim, porta cauterium,* 485 ut certior sanitas consequatur.

(Vers. 11-13.) *Et nunc congregatae sunt super te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur et aspiciat in Sion oculus noster. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus: quia congregavit eos, quasi senum areæ. Surge et tritura, filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, et unguis tuus ponam æreas, et communies populos multos: et interficies* (*Al. interficiam*) *Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universæ terræ.* LXX: *Et nunc congregatae sunt super te gentes multæ dicentium: Insultemus et videant in Sion oculi nostri. Ipsi autem nescierunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos, ut manipulos areæ. Surge et tritura eos, filia Sion: quia cornua tua ponam ferrea, et unguis tuus ponam æreas, et communies populos multos, et vovebis Domino multitudinem eorum, et robur eorum Domino universæ terræ. O Jerusalem, o filia Sion, quæ venies usque Babylonem, et ibi liberaberis, et redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum: nunc interim [Al. iterum] congregatae sunt super te gentes multæ, quæ quasi de adultera loquuntur, et dicunt: Lapidetur, et aspiciat in eam oculus noster. Sive ut in LXX scriptum est: Insultemus et gaudeamus, et despiciant super Sion oculi nostri: et non cognoverunt Domini voluntatem atque consilium: quia propriea adversum te congregatae sint nationes, ut conteras eas, quasi scnu vel stipulam areæ. Surge igitur, filia Sion, et in cornibus ferreis, quæ tibi dare me spondeo, atque in ungulis æreis, quas acceptura es, ventila et contere populos, et interfice eos Domino universæ terræ. Tali enim victima et tali sacrificio delectatur. Hæc Judæi needum expleta cernentes, in futuro sibi Christi pollicentur adventu, et dicunt universas nationes Judaico populo servituras, ipsumque imperium Romanorum, quod sub nomine interpretantur Edom, conterendum esse unguis suis et cornibus ventilandum. Quod quam stultum sit, ex omnibus Scripturis facile comprobatur; sed hoc alterius temporis est. Nos ergo qui non occidentem litteram, sed spiritum vivificantem sequimur, dicimus adversum filiam Sion, quæ interpretatur 486 Ecclesia, multas nationes dæmonum congregari, et in praesenti sæculo, quod in maligno positum est, insultare, et in occisione filiorum ejus gaudere, nescientes cogitationes Domini, nec ejus consilium agnoscentes. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent (*1 Cor. ii, 8*). Congregabit itaque eos quasi manipulos areæ, ut quidquid spinosum habere videbantur et aspersum, vacuumque et leve, unguis suis conterat, et cornibus ventilet, et purum remanens frumentum, in Domini offeratur donaria. Quid autem in eo significet quod ait: *Et communies populos multos, et consecrabis Domino multitudinem eorum, et robur eorum Domino universæ terræ.* Legamus Numeros, et Jesum Nave, et primum Regnorum li-*

brum, et videbimus quomodo de subjectis gentibus, cum universa perierint in ore gladii, aurum et argentum, et tam de hominibus, quam de jumentis certus praedae numerus Domino consecratus sit. Denique et Achor, qui de anathemate Jericho aliquid est suratus, conturbavit populum, et ex percato valli ^a nomen impositum est, ΕΜΕΚ ΑΧΟΡ (אַחָר), id est, vallis tumultus, sive turbarum (*Iasue vii*). Ut autem scias iuxta LXX interpres, qui dixerunt: *Consecrabis Dominu multitudinem eorum, et robur eorum Domino universae terrae, in bonam partem debere accipi consecrationem*: Theodosio pro multitudine, munera transtulit: *Quinta editio, emolumenatum, id est, ^b ὀψῆλευος: Symmachus, lucrum, id est, τὸ κέρδος αὐτῶν.*

(Cap. V.—Vers. 1.) *Nunc rastaberis, filia latronis: obcidionem posuerunt super nos: in virga percutient maxillam judicis Israel.* LXX: *Nunc obstruetur filia obstructione: angustiam posuit super nos: in virga percutient super maxillam tribus Israel.* Non quod una tribus percutiat maxillam alterius, sed quod alii percutiant tribus Israel in maxillam. Pollicitus quidem tibi sum, o filia Sion, quod venturum sit tempus quo cornu tuum ponam ferreum, et unguis tuas aeras, et communata dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante possederant Domino (*Rom. xi*) universæ terræ. Sed quia hoc tunc futurum est, quando subintraverit gentium plenitudo, et omnis Israel salvatus fuerit: nunc interim pro meritis tuis ^c 497 vastare, sive ut in Hebreo habetur, concidere. Nequaquam enim iuxta Apostolum (*Philip. iii*) vocaris Circumcisio, sed concisio: nec te appello filiam meam, sed latronis filiam, quod Hebraice dicitur, **BATH GEDUD** (בְּתַתְּגָדָע), id est, diaboli ad prædandum semper accincti. Fecisti enim dominum meum speluncam latronum, repugnasti adversum me, et filii tui obcidionem posuerunt super me, et super Filium, et Spiritum ^d meum. An non contumelia Trinitatis est, quando in virga et calamo, te faciente, persecutio Romani caput judicis Israel, dicentes: *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit* (*Mat. xxvii*, 60)? sive quando unus de ministris tuis percussit eum in maxillam, dicens: *Sic respondes pontifici* (*Joan. xviii*, 22)? Illoc juxta Hebraicum, cui interpretationi Aquila et Symmachus, et Theodosio, et editio quinta consentiunt. Juxta LXX autem multo ^e d altior sensus est, et quasi a proprio intelligitur exordio. Nunc obstruitur synagoga obstructione: et dicent qui in ea clausi fuerint: *Angustiam posuit super*

^a Diximus in notis ad Libr. Locorum, qui constare nominis allusio debet.

^b Addit Victor. id est δώρα: et mox, *lucrum eorum.*

^c Duo mss., et *Spiritum sanctum.*

^d Pro altior, quæ vera est miss. nostrorum lectio, ut ex ipso liquet contextu, hactenus obtinuit *alter.*

^e Pater Hieronymus ope codicium expunctionis vocem, nequaquam, quæ hic interserrebatur. Brevis similiter codices, quos Victorius consuluit, eam non habent: neque porro ipse Græcus textus, cuius verba in emen-

A nos; et Romanis potestatibus subditæ, percutientur in maxilla tribus Israel. Abstulit enim Dominus de Judæa et de Jerusalem, fortem et validum, et sapientem architectum, et intelligentem auditorem [*Al. adjutorem*], et vias ejus usque hodie clausæ sunt et obseptæ, nec potest egredi de captivitate; sed durissimo premitur imperio (*Isai. iii*, 1, 9). Si autem iuxta superiorem sensum voluerimus de Ecclesia dictum accipere: *Nunc obstruetur filia obstructione.* illud de Osee proferamus exemplum, in quo adultera loquitur: *Vadam post amatores meos, qui dabant mihi panes meos, et aquam meam, et vestimenta mea, et linteamina mea, oleum meum, et omnia que mihi prouidentur (Osee ii, 5).* Et postea Deus volens impedit agitationem pessimam, non eam facit quod detinatur adimplere; sed obstruit vias ejus, ne consequatur amatores suos, et amplius formicetur. Ait ^f 498 quippe: *Propterea ecce ego obstruum vias ejus in sudibus, et obsepiam vias ejus: et secundum suam non inveniet, et persequetur amatores [*Al. addit suos*], et non apprehendet eos, et queret eos, et non inveniet, et dicas: Vadam et revertar ad virum meum priorem quia bene mihi erat (Ibidem, vi, sec. LXX).* Animadverte opus Domini profecisse: Adulteria enim non inveniens viam suam, nec valens pergere quo volebat, necessitate obstricta ad maritum revertitur priorem, et constitetur, mellitus sibi in domo viri esse prioria, quam quandam apud amatores suos fuerat, tribulationibusque, et plagiis Israel eruditus. Unde et ad (*Al. de*) David sub type Christi mystice dicitur: *Si dereliqueris filii ejus legem meam, et in iudicis meis non nou ambulaverint, si justitas meas proficerent, et peacepta mea nou custodierint, visitabo in virga iniuriantes eorum, et in flagellis pccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo (Psal. LXXXVIII, 31 seqq.).* Tribulationem ergo permit Deus super filiam Israel, et percutient eam Angeli, qui plagiis præpositi sunt, in maxilla. Ac ne forte rescribas quæ esset filia, quæ obstruitur obstructione, et ponitur in angustia, statim insertur, et dicitur, *tribus Israel.* Nos autem supius Israel, qui mente cernimus Deum, ad quorum distinctionem Apostolus loquitur: *Vide te Israel secundum carnem (1 Cor. xi, 18).* Numquam enim vocaret carnem Israel, nisi sciret esse etiam spiritualem.

(Vers. 2.) *Et tu, Bethleem Ephratha, parvulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus eternis.* LXX: *Et tu, Bethleem domus Ephrata, ^g minima re,*

datoribus libris hæc esse tradit. S. Doctor, ἐτοῦ εἴτε διχάστε τούτοις λόγοις. Quamquam nondifficiliter cum negandi particula μη διχάστε legisse Theodosium, siveque præferre Barberiniū codicem, cui tamē ad oram apponitur ὀλυμπός, absque μη: denique et ex Latiniis S. Cyprianiū lib. in Testimoniis, nou exigit. Sed nee illud refert, ut ait Victorius, quod in Matthæo Evangelista juveniatur: cum Hieronymus hic c'are asserat, testimonium illud a Matthæo citatum, nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus convenire. Defuisse autem in vulgari

ut sis in milibus Iuda : ex te mihi egredietur, ut sit in principem Israel , et egressus ejus ab initio ex diebus saeculi. In Evangelium secundum Matthaeum (Mat. ii), cum magi de Oriente venissent, et Herodes a scribis quereret, ubinam Christus Dominus nascetur, respondisse 489 narrantur : In Bethleem terra Iuda , qui prophete testimonium addentes , dixerunt : Et tu , Bethleem terra Iuda , nequaquam minima es in ducibus Iuda : ex te enim egredietur dux , qui regat populum meum Israel . Quod testimonium nec Hebraico , nec Septuaginta interpretibus convenire , me quoque tacente perspicuum est, et arbitror , Matthaeum volentem arguere Scribarum et sacerdotum , erga divinæ Scripturæ lectionem , negligientiam , sic etiam posuisse , ut ab eis dictum est. Sunt autem qui asserant , in omnibus pene testimonis , quæ de veteri Testamento somuntur , istiusmodi esse errorem , ut aut ordo mutetur , aut verba , et interdum sensus quoque ipse diversus sit , vel apostolis , vel evangelistis non ex libro carpentibus testimonia , sed memoriarum credentibus , quæ nonnunquam fallitur. Exponamus ergo Hebraicum : Et tu , Bethleem , id est , domus panis , quæ vocaris Ephratha , minima quidem es in civitatibus Iuda , et tantis milibus comparata , vix parvus es viculus ; sed ex hoc parvo viculo egredietur Christus , qui est [Al. a] dominator in Israel . Ac ne putes eum de genere David tantum esse , cui repromisi , dicens : De fructu ventris tui ponam super sedem meam (Ps. cxxxii, 11), carnis assumptione divinam non impedit maiestatem : do me enim natus est ante omnia saecula , et temporum conditor in tempore non tenetur. Ipse est et in alio psalmo dixi : Ante Luciferum genui te (Ps. cix, 3). In principio enim erat Verbum , et Verbum erat apud Deum , et Deus erat Verbum (Joan. i, 1). Hoc erat in principio apud Deum. Et idcirco egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis. Quod autem Bethleem ipsa sit Ephratha , liber Geneseos ostendit , in quo Scriptura commemorat : Mortua est Rachel , et sepulta in via Ephratha , hæc est Bethleem (Genes. xxv). Et in utroque nomine significat sacramentum : dominus enim panis dicitur , propter panem vivum , qui de celo descendit (Iohann. vi). Et Ephratha , quod interpretatur furor ^c videt , propter Hierodis insaniam , quia 490 illatus a magis , iratus est valde , et millions universos occidit infantes in De-

A thleem , et in omnibus filiis ejus a bimatu et infra [Al. deorsum] , secundum tempus quod exquisierat a magis , et propter plurimum sanguinem audita est vox in excelso , planctus et ululatus Rachel fletis liberos suos (Jer. xxxi). Legimus Juxta Septuaginta dumtaxat interpretes , in Jesu Nave , ubi tribus , Iudeæ urbes et oppida describuntur , inter cætera etiam hoc scriptum : Thœco , et Ephratha , hæc est Bethleem , et Phagor , et ^d Aetham , et Caulon , et Tamf [Al. Tatamf] , et Soris , et Carœm , et Gallim , et Baether , et Manocho , civitates undecim , et vicii earum (Josue xv) , quod nec in Hebraico , nec apud alium invenitur interpretem , et sive de veteribus libris erasum sit malitia Iudeorum , ne Christus de tribu Iude ortus videretur : sive a Septuaginta additum , B nequaquam liquido cognoscentes , certum quid novimus. Nihilominus et de libro Judicum hoc ipsum possumus approbare , quod Bethleem in tribu Iudea sit , scriptum est enim : Et fuit vir Levites habitans in lateribus domus [Al. montis] Ephraim , et accepit sibi mulierem concubinam de Bethleem Iudea , et irata est ei concubina sua , et abiit in domum patris sui in Bethleem Iudea (Judic. xix, 1). Pulchre autem dicitur , in Bethleem Iudea , ad distinctionem ejus Bethleemi , quæ in Galilæa sita est , sicut in eodem Jesu volume reperi. Potest Ephratha in lingua nostra sonare , ϕρατόφρον , uberem atque frugiferam , et id ipsum ostendere in mysterio , quod et domus panis.

(Vers. 3.) Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens parbet , et reliquæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel . LXX : Propterea dabit eos usque ad tempus parientis : parbet [Al. parturientes parient] , et reliquæ fratrum revertentur ad filios Israel . Quia de Bethleem , quæ est Ephratha , egressus est Christus dominator in Israel , et egressus ejus non eo tantum fuerat tempore quo visus in carne est , sed ab initio aeternitatis , sive ab initio saeculi. Quia semper ipse locutus est per prophetas , 491 et sermo Dei factus est in manu eorum [Al. sanctorum] : ideo dabit Iudeos , eosque regnare permittet usque ad tempus parientis , quando completur illud : *Lætare , steriles , quæ non paris , erupite et clama quæ non parturis , quoniam multi filii deserterat magis quam ejus quæ habet virum (Isai. liv, 1, sec. LXX).* Cum enim steriles pepererit septem , et quæ multos habuerat filios , fuerit infirmata , et delicto populi Iudaici plenitudo

D tantum de veteri Testamento proferunt in exemplum.
Mutat Victorius in suam ex Vulgata editione Graeco et Hebraico.

^c Verbum videt , quod est utique pars altera etymologie voeis Ephratha , a radice פֶרַת quæ videtur significare , in hactenus vulgaris libris debeat , nostri mss. sufficiunt. Malum tamen vides pro vider ex ipsa quam vocabulum illud sonat secunda persona. Sic et in Nomini libro de Psalterio : Ephratha , equidem vides .

^d In Palatin. ms. Etham , et Caulon , et Dathan , et Sores , et Carem , et Galim , et Techer , et Manocho civitates duodecim , et vicii earum . Unus Bibliotheca Trajectine a Relando laudatus : Thœco...Phagor , et Erhan , et Caulon , et Dathan , et Sores et Carem , et Salim , et Tether , et Manocho , etc.

gentium subintraverit, tunc omnis Israel salvus fiet, et reliquæ fratrum ejus ad filios Israel convertentur; et adveniens Elias propheta, quod interpretatur, *Deus Dominus*, convertet corda patrum ad filios, et cor filiorum ad patres suos (*Luc. i, 17*), et novissimus populus jungetur antiquo, ut vere filii Abraham appellantur, cum in eum crediderint quem vidit Abraham, et laetus est (*Joan. viii*). Quod est autem tempus in quo sterilis pariet? Ut reor, illud de quo Isaías loquitur: *Tempore acceptabili exaudiuite, et in die salutis auxiliatus sum tibi* (*Isa. xl ix, 8*). Quod et Paulus intelligens de Christi tempore prædicatum, ait: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (*Il Cor. vi, 21*). Hoc ipsum puto et illud mystice demonstrari, quod in Ecclesiaste scriptum est: *Tempus pariendi, et tempus moriendi* (*Ecccl. iii, 2*), quod eo tempore quo ex sterili natus est gentilium populus, filios amiserit synagoga. Potest autem et aliter intelligi: Dabit Dominus templum et Jerosolymam, et Judæos usque ad illud tempus quo virgo pariet, quæ postquam pepererit, et natus parvulus acceperit spolia Samariae, et virtutem Damasci, interfecto populo Judæorum, reliquiæ Israel salvabuntur. Et fratres Christi, id est, apostoli convertentur ad prophetarum et patriarcharum fidem, qui venturum Christum annuntiaverunt, et complebitur psalmi valicinium: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, et cetera quæ sequuntur* (*Ps. xliv, 17*).

(Vers. 4.) *Et stabit et pascat in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ.* LXX: *Et stabit, et videbit, et pascat gregem suum in fortitudine Dominus, et in gloria nominis Domini Dei sui erunt, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ.* Postquam sol justitiae egressus fuerit a **492** summitate cœlorum, et pervenerit usque ad terminos eorum, et pepererit pariens, et reliquæ fratrum ejus conversa fuerint ad filios Israel: tunc ipse Dominus qui prius ambulabat, et cum his qui in itinere erant positi, neendum habebat fixum gradum, stabit et pascat eos in fortitudine Domini, ut possint dicere: *Dominus pascit me, et nihil mihi derit: in loco pascuae, ibi me collocavit, super aquas refectionis enatrivit me: animam meam convertit* (*Ps. xxii, 1*). Pascit autem eos, non solum in fortitudine Domini, sed et in sublimitate nominis Domini Dei sui, quando dicit ad Patrem: *Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos: quando eram cum eis, ego servabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, custodivi, et nullus ex his periit* (*Joan. xvii, 11*). *Et convertentur, sive ut melius interpretatus est Symmachus, habitabunt.* *Jasobu* (*יָשׁוּב*) enim verbum Hebraicum utrumque significat. Habitabunt autem in Ecclesia Domini, quia

^a Verba, et videbit, quæ et in Complutensi Greco exemplari desiderantur, mss. Palatini non agnoscunt, prætermitunt quoque mox gregem suum.

^b Constanter mss. nostri hic atque infra religio-nem, pro regionem, præferunt.

A magnificatus est Christus usque ad terminum terræ. Sive, juxta LXX, quia magnificabuntur [Al. magnificantur] ipsi cum pastore suo usque ad extremum terræ, ut in omnem terram exeat sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum (*Ps. xviii*).

(Vers. 5.) *Et erit iste pax: Assyrius cum venerit in terram nostram, et quando calcaverit in dominibus nostris.* LXX: *Et erit hæc pax: Assyrius quando super venerit in terram vestram, et cum ascenderit super regionem vestram. Quando venerit diabolus, qui interpretatur εὐθύνων, id est, arguens atque corripiens, super terram b regionemque creditum, et eorum quos pascet Dominus in fortitudine, et in sublimitate nominis Domini Dei sui, et eos calcaverit tribulationibus variis, et domos animarum nostrarum,* B *id est, corpora quasi superbis ascenderit atque depresso-rit, et tamen nihil nos a Christi charitate se-paraverit: tunc Christi pax, sive ipse Christus erit in nobis, et dicetur de sancto, Nihil proderit inimicus in eo.* Ponamus exemplum, ut quod dicimus, possit manifestius fieri. Venit Assyrius super terram quandam Pauli, et ascendit super regionem ejus, quando fuit in laboribus supra modum; in plagiis abundantius, in carceribus nimis, in **493** mortibus frequenter: quando a Judæis quinques quadragenias una minus accepit, ter virgis cæsus est, semel lapidatus est, ^c ter naufragium fecit, nocte et die in profundo maris fuit, in periculis latronum, periculis in falsis fratribus, periculis ex genere, periculis ex gentibus; sed in his omnibus vincebat proppter illum qui dilexerat eum. Et ideo implebat pace, quia impletus fuerat contumeliis (*Il Cor. xi*). Judæi in adventu Christi, quem sibi simulant, hec omnia juxta litteram futura esse contendunt.

(Vers. 6.) *Et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines, et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus, et liberabit ab Assur cum venerit in terram nostram, et cum calcaverit in finibus nostris.* LXX: *Et consurgent super eum septem pastores, et octo morsus hominum, et pascent Assur in gladio, et terram Nemrod in sovae ejus, et liberabit de Assur, cum venerit super terram vestram, et cum ascenderit super terminos vestros. Ubi nos posuimus primates homines, et in Hebraico scriptum est NESICHE ADAM* (*נֵסֶיךְ אָדָם*), Symmachus D interpretatus est *Christos hominum*; Theodosio et quinta editio, *principes hominum*; Aquila graves, vel *constitutos homines*, id est ^d, καθεταρισμένος. Rursum in eo ubi ego et Aquila transtulimus, in lanceis ejus, ut subaudiatur, terræ Nemrod, Symmachus vertit, ἐπὶ τὸ πυλῶν αὐτῶν, id est, intra portas ejus; Theodo-sio, in portis eorum; quinta editio, διὰ παρακίνησος αὐτῶν, quod nos possumus dicere, in sicut eorum: in Hebreo autem positum est ^e ΒΑΡΗΤΗΕΕ (*בָּרַתְּתֵהֶה*).

^c Sufficiunt Palatini mss. hæc, quæ deerant in editis libris, verba, ter naufragium fecit.

^d Legitat Martianæus, καθεταρισμένος. Id genus alia sæpe taciti castigamus.

^e Ita legit mss. codex Sancti Cygiranni et alter

Tunc igitur erit pax, cum reliquiae fratrum Christi conversae fuerint ad filios Israel, et venerit Assyrius in terram nostram, et adjuti a Domino, eum qui nostras domus calcare cupiebat, velociter contriverimus sub pedibus nostris. Ipse enim Dominus ait : *Suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates hominum, vel morsus hominum. Suscitabimus autem ego et Filius meus et Spiritus sanctus, juxta illud quod in Genesi scriptum est : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Genes. 1, 26). Et 494 in Abdiæ principio : Surgite et ascendamus adversus eam in prælio.* Septem pastores, omnes patriarchas et prophetas et sanctos viros arbitror esse, qui hebdomadi, id est, veteri servierint instrumento. Octo autem morsus hominum, sive ^a octo primates homines, et ut Symmachus interpretatus est, Christos, universos novi Testamenti, qui ab apostolis usque ad hanc ætatem momorderint Assyrium, et suis dentibus laceraverint. Unde et in Ecclesiaste præcipitur : *Ut demus partes septem, demus et octo (Ecccl. xi).* Et in templo Ezechiel, quod interpretatur Ecclesia et cœlestis Jerusalem, septem et octo gradibus ascenditur (*Ezech. xl*). Et in Psalterio quindecim gradus sunt, quibus per hebdomadem et ogoadem ad canendas Deo laudes scandimus. In octava die celebratur circumcisio spiritualis, et in templo Judæorum destruitur sabbatum, et quidam psalmi pro Octava inscribuntur. Isti igitur septem pastores et octo morsus hominum, pascent Assur in gladio. Vivens enim et efficax serino Dei, et acutus super omnem gladium bicipitem (*Hebr. iv, 12*), missus est ab eo qui venit gladium mittere super terram, ut dividantur duo in tres (*Malth. x*). Et terra Nemrod (qui interpretatur, tentatio descendens) pascent in fovea ejus; gigantis enim et venatoris et superbientis contra Dominum terra, non est in montibus, sed in foveis. Iste cecidit quasi fulgor de cœlo, et semper versatur inter bestias; et quia venator est, instructuosa ligna iustrat et silvas. ^b Quantum ergo possum mea recolere memoria, numquam venatorem in bonam partem legi. Ismael et Esau venatores fuerunt (*Gen. xvi et xxvii*), et præcesserunt in typo populi Judaici, quorum alter filius Ægyptiæ est, ambulans juxta carnem et juxta carnem vivens: alter primitiva propter lenticulam perdidit, et benedictionibus fratri invidens, fugateum in Mesopotamiam. Redacta ergo terra Nemrod in foveis suis: Qui enim sodit foveam, incidet in eam (*Pror. xxvi, 7*): et qui lacum apernit et effudit eum, incidet in foveam quam fecit, et revertetur dolor ejus in caput ejus, et

A super verticem 495 ejus iniquitas ejus descendet (*Ps. vii, 16, 17*). Et confosso Assyrio a septem pastoribus, et octo morsibus, liberavit nos Christus de manu Assur, qui venerat super terram nostram, et calcare cupiebat terminos Israel. Quod autem Symmachus ait : *Et pascent terram Assur in gladio, et regionem Nemrod intra portas ejus, hoc sentiendum est, quod in domo sua alligetur fortis, et vulneretur adversarius.* Et juxta Aquilam et quintam editionem, sicis et lanceis septem pastorum, et octo ^c christorum hominum confodiatur.

(Vers. 7 seq.) *Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, et quasi stillæ super herbam, quæ non exspectat virum, et non prestolatur filios hominum. Et erunt reliquiae Jacob*

B *in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catus leonis in gregibus pecorum, qui cum transierit et conculcaverit et ceperit, et non est qui eruat. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, et omnes inimici tui interibunt. Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui: et disperdam quadrigas tuas, et perdam civitates terræ tuæ, et destruam omnes munitiones tuas, et auferam maleficia de manu tua, et divinationes non erunt in te. Et perire faciam sculptilia tua, et statuas tuas de medio tui, et non adorabis ultra opera manuum tuarum. Et elevam lucos tuos de medio tui, et conteram civitates tuas, et faciam in furore et in indignatione ultiōnem in cunctis gentibus, quæ non audierunt. LXX: Et erunt reliquiae Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super grumen: ut non congregetur quisquam neque sit in filiis hominum. Et erunt reliquiae Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis, in saltu, et quasi catus leonis in gregibus pecorum: quomodo si pertranseat et dividens rapiat, et non sit qui eruat. Elevabitur manus tua super eos qui tribulant te, et omnes inimici tui perdentur. Et erit in die illa, dicit Dominus, interficiam equos tuos de medio tui, et disperdam currus tuos, et subvertam civitates terræ tuæ: et auferam omnes munitiones tuas. Et auferam maleficia tua de manibus tuis, et qui loquuntur, non erunt in te: et disperdam 486 sculptilia tua, et statuas tuas de medio tui, et ultra non adorabis opera manuum tuarum: et succidam lucos de medio tui, et demoliar civitates tuas, et faciam in ira, et in furore ultiōnem in gentibus, pro eo quod non audierunt. Liberatis nobis de Assur, quando venerit super terram nostram, et ascenderit super terminos nostros, et liberatis a Domino qui suscitavit super eum septem pastores et octo morsus hominum, reliquiae*

venit.

^a Idem mss., sive optimates homines.

^b Consonat S. Ambrosius in psalm. cxviii: *Nulum, inquietum, invenimus in divinarum serie litterarum de venatoribus justum.* Et auctor Breviarii in Psalmos, sub Hieronymi nostri nomine, psal. xc: *Esau, inquit, venator erat, quia peccator erat; et penitus non invenimus in Scripturis sanctis sanctum aliquem venatorem.*

^c Martian. retinuit, octo Christianorum hominum.

Jacob, quos apostolos intelligimus, et prioram de Iudeis Ecclesiis, erunt in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens. Ardebat enim ignis diaboli jaculis corda populorum: et omnes gentes adulterantes a Deo, habebant corda, quasi clibanus igne succensus (*Osee vii*). Unde ros a Domino cadens, factus est caritas iustificatoria. Et quod in Ananias, Azaria et Misael legimus (*Dan. iii*), quod spiritus roris cibulanus fornacem ignis extinxerit, hoc de omnibus generaliter sentiamus, quod in medio universarum gentium doctrina Apostolorum quasi ros fuerit a Domino. Quod autem sequitur: *Et sicut agni super grumen, ut non congregateur quisquam neque sit in filiis hominum, de his accipiamus, qui de gentibus credero noluerunt, quod sit super eos Apostoli et reliquie Jacob, sicut agni carpentes grumen, et herbam dectibus demelentes.* Et hoc facient, ut qui Angeli esse noluerunt, spiritualem accipientes rorem, nequaquam inter homines congregentur, neque in parte rationabili deputentur, sed dicatur de eis: *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur* (*Ps. lxxiiii, 5*). Et erunt reliquiae Jacob in medio gentium: quasi leo in jumentis in saltu, et quasi catulus leonis in gregibus ovium. Dominus enim Jesus, de quo in Genesi prophetatur: *Catulus leonis Iuda, de germine, fili mi, ascendisti: accubans dormisti ut leo et quasi catulus leonis* (*Gen. xlvi, 9*). Et in alio loco: *Accubans requievit ut leo, et quasi catulus leonis, quis non suscitabit eum?* dedit et apostolis suis quibus dixerat: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (*Math. xxviii, 19*): ut quomodo leoni nemo potest resistere in jumentis, et catulo leonis in ovibus, ita illi de manu Assyrii, et de manu diaboli liberati, **497** rapere jumenta et pecora: homines quippe et jumenta salvos faciet Dominus (*Psalm. xxxv, 7*). Et raporent, non ut interficerent, sed ut dividerent, hoc est, ab infidelibus separarent, et non essent qui eis resisterent. Leone autem et catulo leonis, ita in jumentis, et in ovibus pervagante, manus Dei exaltatur super eos, qui vel Deum, vel reliquias Israel ante tribulaverant. Et omnes inimici ejus disperduntur, non quod pereant inimici, et esse desistant; sed quia in eo quod inimici sunt pereant. Sicut Thessalonicensibus scribitur: *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui* (*II Thes. ii, 8*). Haec interficio non abolitionem significat, sed cessationem pessimae vitae, qua male ante vivebant. Denique insert: *Et destruet illustratione adventus eius.* Numquid autem destruere, si interficio abolitionem sonaret, cum iam esse cessasset; ita et hic inimicorum consumptio, juxta Proverbia Salomonis accipitur, in quibus scriptum est: *Interitus impiis hospitabitur: non erit perpetuus, non eos rediget ad nihilum; sed hospitabitur apud eos quamdiu quae in illis est, impletas consumatur.* Deus enim creavit hominem, ne interfiret, et mortem non fecit. Post

* Minus recte lectum hactenus, quasi ros a Domino sit aspersa. MSS. nostri emendant.

b Ita ex Graeco textu rescribit Victorius; Erasmus

A huc sequitur: *Et erit in die illa, quando electa fuerit manus tua super hostes tuos, o Israel, et omnes inimici tui perierint, interficiem equos tuos de media tui, id est, de principali (ὕψησθαι) cordis tui levigantes impetus, et equorum more, rupes vinculis, proruentes, et currus tuos quibus tibi in vitiis tuis placebas, et peccata peccatis consocians, quasi triumphans in quadrigis fereris.* Et disperdam civitates terrae tuae: Non enim edificasti urbem quam latifundat impetus fluminis Dei (*Paul. xlix*), et quae in montibus sita est, et cœlestem Jerusalēm (*Matth. v*), sed quam edificaverat Cain (*Genes. iv*). Unde dicuntur civitates terrae, operibus terrenis exstructæ. *Et auferam, inquit, omnes munitiones tuas, divites, scilicet, et pompa aseculi, et rhetorum eloquentiam, dialecticorumque tendiculas,* in quibus tibi velut in munitionibus considerabas. *Et auferam maleficia de magnibus tuis, quibus vel ipse decipiebaris ab aliis, vel deceptus alias decipiebas, et loquentes, sive prouniantes non erunt tibi.* Nunc loquentibus et prouniantibus plenus est orbis: loquuntur quæ nosciunt: docent quæ non **498** didicerunt; magistri sunt, cum discipuli ante non fuerint. Cum ergo docuerit Deus hominem scientiam, cessabunt falsæ præsumptiones, et perversa doctrina tolletur. Et disperdam sculptilia tua et titulos tuos de medio tui. Sculptilia nostra sunt, quæ a loquentibus facta sunt, vel quæ ipsi singimus nobis. Unde præcipitur in Lege (*Exod. xx*), ne nobis sculptile faciamus, et ne titulos in terra nostra ponamus (*Levit. xxvi*): nequaquam ultra adorabis opera manuum tuarum (*Deut. v*). Infelix humana conditio et insipientia plena atque erroris, scilicet de suo sensu dignata esse composita, non ignorat a se esse idolum simulatum, et pro Deo adorat opera manuum suarum, et decurvatur homo, ut deceptus decipiat. Additur in reprobatione quæ dirigitur ad reliquias, id est, *in reliquo Jacob: Et succidam lucos de medio tui, et disperdam civitates tuas, ut omnia ligna silvarum, et lucos quae in templo Dei plantari prohibitum est, et civitates malestructas, quas antea vocaverat civitates terre, destruat atque consumat.* Postquam autem hoc fecerit reliquiis Jacob, tunc convertetur ad gentes quas depast sunt Apostoli quasi agni [*Ad. agri*] gramine. Et quia rorem sermonis recipere noluerunt, faciam, D inquit, in ira et in furore ultionem in gentibus, pro eo quod audire noluerunt. Unde et propheta ait: *Domine, ne in furore tuo argua me: neque in ira tua corripias me* (*Psalm. vi, 4*). Hoc juxta Septuaginta interpres, quia intelligentia spiritualis est, et debemus sensum cum superioribus capitulis jungere, disputatum sit. Cæterum Hebrei istiusmodi deliramenta somniant: Postquam septem quos singuli, et quos volunt pastores, et octo principes homines Assyriorum vicerint, et terram Nemrod in gladiis: eis paverint, et hoc factum fuerit cum in terram Iuda et Marian., quis vocula prætermissa, legunt suæ eum?

ante Assyrios venerit : tunc veniente, inquietantur Christo, omnes reliquiae Jacob quae potuerint in [Ali.] gentibus superesse, erunt in benedictione, quasi ros a Domino veniens, et quasi pluvia super herbam, et nequam sperabunt in hominibus, et in filiis hominum, sed in Deo. Et erunt in medio gentium atque popolorum sanguinarii atque crudeles, et de veteribus quandam se dominis vindicantes, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catus leonis in gregibus pecorum, **499** et nullus erit qui possit eorum robori resistere. Tunc exaltabitur, o Deus, vel o Israel, manus tua super Assyrios, et omnes hostes et inimici tui, qui nunc te possident, interibunt. In illa videlicet die, quando de gentibus fueris liberatus, auferam equos et quadrigas tuas, quae in mediis urbibus tuis sunt. Non quod equos et quadrigas tunc habuerit Israel, sed Assyriorum equos et quadrigas quae in medio urbium tuorum versantur : et dispersam omnes civitates tuos, et munitiones quas idolis dedicasti : et auferam magos et hariolos de terra tua, et perire faciam omnia sculptilia et statuas tuas, et non adorabis ultra opera manuum tuarum. Elevam quoque alique subvertam omnes lucos tuos, et civitates tuas quas idolis dedicaras. Cumque hoc tibi fecero, et ita placatus fuero, ut quidquid in te mali est, auferatur : tunc etiam in furore et in indignatione mea ulciscar te de univeris gentibus, quae meum noluerunt audire sermonem. Respondeat hoc loco carneus Israël, utrum facta dicat haec an futura? Si facta commemorat, praebeat historiam, detauctoritatem veterum librorum : doceat cunctas gentes et Assyrium Israelique quondam suisse subjectum. Si autem se vana spes ludens futurum putat esse quod dicitur : quando Christus venerit, quae tunc de Israel idola auferentur, quae modo non colit? qui succidentur luci, quos non habet? quae urbes subruentur, quae olim subruentes sunt? qui tollentur hariolii, quos cum non habeat, nec habere se gloriatur: tamen tanto tempore derelicta est filia Sion, et sedet sine altari, et sine sacerdotibus; et aliis fruges eorum comedentibus, ipsi sic cis fauibus sibi futura promittunt quae nesciunt.

(Cap. VI. — Vers. 1, 2.) *Audite quae Dominus loquitur: Surge, contendere judicio adversum montes, et audiunt colles vocem tuam. Audite (Vulg. Audiant), montes, judicium Domini, et fortia fundamenta terrae, quia judicium Domini, cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur.* LXX: *Audite quae Dominus loquitur est: 500 Surge, judicare apud montes, et audiunt colles vocem tuam. Audite, montes, judicium Domini, et valles*

^a Lucem hujus loci intelligentie mutuam Ruffinus cum primis dabit in exposit. Symboli: *Ab initio, inquietans, Deus cum secesserat mundum, præfecit ei et præposuit quasdam virtutum caelestium potestates, quibus regeretur et dispensaretur mortali genus. Quod ita factum indicat Moyses in Deuteronomii loco, quem et Hieronymus laudat: Sol et horum nonnulli... datum sibi a Deo potestalem non hic quibus accepérunt legibus temperaverunt, nec humanum genus divinis obediere præcepit, sed suis patere prævaricationibus doceuerunt: et hinc adversus nos chirographa scripta sunt... Per istud ergo unusquisque chirographum illis*

A fundamenta terræ, quia *judicium Domini* aversus populum suum, et cum Israel *judicabitur*. Pro fortibus fundamentis terræ quae LXX et *valles* fundamenta terræ interpretati sunt, Symmachus et Theodosius transstulerunt, et antiquæ fundamenta terræ: quinta autem editio ipsum Hebraicum posuit, ETHANIM (ΘΑΝΙ), fundamenta terræ. Prima igitur vox prophete est: *Audite quae Dominus loquitur.* Detude Deus loquitur ad prophetam: *Surge, contendere judicio adversum montes, et audiunt colles vocem tuam.* Rursum propheta, sicut et fuerat imperatum, montibus loquitur, et non solum montibus, sed ad fortia quoque fundamenta terræ, et dicit, *Audite, montes, judicium Domini, et fortia fundamenta terræ.* Causamque reddit, quare eos compellat audire. Quia *judicium Domini* cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur. Pro montibus ad quos propheta loquitur, et pro fortibus fundamentis terræ, *colles et valles* LXX transstulerunt, id, ut mihi videtur, intelligentes, quod populus nihil dignum montium ambitione fererit, sed vel collibus qui inferiores sunt a sublimitate montium, vel vallibus in ima demersis. *Surge, inquit, judicio contendere apud montes, et audiunt colles vocem tuam.* Jubetur surgere qui vel sedet, vel jacet [Ali. iacet] vel dormit, vel mortuus est, secundum illud quod Apostolus ait: *Elevare qui dormis, et resurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (Ephes. v, 14). *Surge a mortuis, ut in novitate ambules vita, ut terram deserens, ad aliora nitaris.* Et *judicio* contendere adversum montes, quos non alios significari puto quam ^b Angelos, quibus rerum humanarum commissa est procuratio, Deuteronomii Cantico in idipsum congruente: *Cum divideres excelsus gentes, cum disseminares filios Adam, constituit terminos terræ secundum numerum Angelorum Dei* (Deut. xxxii, 8). Hi sunt administratori spiritus, missi in ministerium propter eos qui hereditatem salutis possessuri sunt. *Et contendere judicio* ut sive montes, sive colles [Ali. valles] reperti fuerint, **501** non digne populus procurasse, vel meum videatur esse qui tales præposui, vel culpa tollatur a populo, et referatur ad principes. Legamus Apocalypsin Joannis Apostoli, in qua laudantur decus, sancturque Angeli Ecclesiarum pro virtutibus virtutibus eorum, quibus præesse dicuntur. Sicut enim interdum episcopi culpa est, interdum plabat; et sæpe magister peccat, sæpe discipulus, nonnumquam patris vitium est, nonnumquam filii, ut vel bone vel male erudiantur: ita in judicio Dei, vel ad ^b Angelos crimen referatur, si non egerint cuncta

rectoribus pessimis tenebatur, quod Christus delraxit adveniens, et hac eos potestate denudavit. Vid. et S. Hil. trac. in psal. Lxi, n. 2

^b Haec vero sapienti Originem, quibus sunt pene et verba homil. 24 in Numer. : *Sæpe diximus animarum, quae in Ecclesia Dei sunt, curam procurationemque haberi per Angelos, quosque etiam ad judicium venire cum hominibus ostendimus, ut illo divino constet examine, utrum sua desidia peccaverint homines, an monitorum custodiunque negligenter. Ex ejus, non sua Hieron. sententia loquitur. Recole quae superiori proxime annotatione diximus.*

quæ ad suum officium pertinebant, vel ad populum, A si illis universa facientibus, ipsi audire contempserint. Sunt qui montes et colles et fortia fundamenta terræ, Abraham, Isaac et Jacob, et patriarchas reliquos interpretantur, quibus quasi auditribus [Al. auctoribus], et ad judicium convocatis, populi Israel negotium ventilandum sit. Alii montes, colles, et valles Angelos, sicut supra diximus, arbitrantur, qui vel in cœlestibus serviant Deo, vel hominibus præsent super hanc terram, vel apud inferos constituti, eorum qui suo vilio exstitere terreni, fundamenta dicantur : de quibus terræ fundamentis et alibi scriptum invenimus : *Ignis accensus est ex furore meo, ardebit usque ad inferos deorsum : devorabit terram, et fundamenta ejus* (*Deut. xxxii, 22*). Fortia et antiqua fundamenta terræ (quorum causa hucusque terra non præterit, et super inane pendens, librata consistit) justorum merita sunt, de quibus Apostolus loquitur : *Edificati super fundamenta apostolorum et prophetarum* (*Ephes. ii, 20*). Sicut igitur apostoli, et prophetæ, et universus Martyrum chorus fortia fundamenta sunt terræ : sic secundum LXX valles et prærupta, quæ significantius Græce γάραγγες appellantur, corum sunt fundamenta, qui χοιχοῦ [*Mss. choici*] imaginem receperunt. Judicium ergo Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur. Qui poterat quasi Deus pro sceleribus populi peccatoris inferre supplicia, non vult videri potens, sed justus, et ad judicium provocat peccatores, juxta illud propheticum : *Venite, et judicemur, dicit Dominus* (*Isai. xliii, 26*), etiam nunc populum Israel **502** cogit, præsentibus Angelis, et omni creatura, si quid habeat respondere, ut justificetur Deus in sermonibus suis, et vindicetur cum judicatur (*Psalm. l.*).

(Vers. 3 seq.). *Popule meus, quid feci tibi : et quid molestus fui tibi, responde mihi, quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam. Popule meus, memento, quæso, quid cogitaverit contra te* [Vulg. *tacet contra te*] *Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam, filius Beor, de Settim usque ad Galgal, ut cognosceres justitias Domini. LXX : Populus meus, quid feci tibi, aut quid contrastavi te : aut in quo molestus fui tibi ? responde mihi : quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servitutis redemi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam. Populus meus, recordare quid cogitaverit adversum te Balach, rex Moab, et quid responderit ei Balaam, filius Beor, de Schænis [Al. Seinis et Scynis] usque ad Galgal : ut cognosceretur justitia Domini. Pro justitiis, sive justitiis, misericordias interpretatus est Symmachus, et ubi LXX Schænis ; omnes ipsum Hebraicum SETTIM (שְׁתִים) transtulerunt. Est autem locus in quo Balac rex Moabitarum adversum Israel congregavit exercitum, ὄμώνυμος arboribus, quæ per erenum montis Sina hodie quoque gignuntur. Nam*

* Ms. Cluniacensis, non typicum Ephod vel amenque portantem : sed retinemus veritatemque, id est, por-

A ubi in LXX vel arca Testamenti, vel altare et tabernaculum, ceteraque quæ de lignis imputribilibus facta referuntur, in Hebraico ponuntur signa Settim, que habent similitudinem arboris, quam nos vulgo Spinam albam dicimus. Unde arbitror et LXX σχίων, interpretatos esse, hoc est, *lenticum*; sed paulatim librariorum errore factum esse, ut σχίων, id est, *funes*, pro σχίων, hoc est, *lenticis* legerentur. Loquitur igitur Deus ad populum Israel, et ad judicium provocat, et licentiam contra se tribuit disputandi. Popule meus, quid feci tibi, quod facere non debui ? vel quid contrastavi te ? licet hoc non beatetur in Hebraico. Contrastat autem pater filium flagellatum, et iniquitates ovium in virga pastor [Al. pastoris] visitat. Quid molestus fui tibi ? vel, ut significantius in Hebraico scriptum est, quo labore pressi ? an beneficia mea contumeliam interpretaberis, et pepones **503** carnesque Ægyptias desiderans, dolebis te eductum de terra Ægypti, ac de domo servitutis meo auxilio liberatum, quia dedi ductores tibi Moysen amicum meum, et Aaron sacerdotem meum, et Mariam prophetissam meam ? Quod si hoc tibi parvum videtur, recordare illius temporis quando Balac rex Moab, Balaam divinum adversum te mercede conduxit, et vide quomodo contra voluntatem suam, cupiens tibi maledicere bariolos benedixerit (*Num. xxii*) : de Settim usque ad Galgal, totum exercitum Israel oculis lustrans, et mutans loca, quasi ego non possem cum pergente peregere, et cum transeunte transire : et hoc feci, ut misericordiae meæ et justitiae noscerentur tibi, tantum te amantis, ut cum ego quotidie ore blasphemantium maledicar, tibi ab inimico non dimiserim maledici. Hebræi hunc locum in quo dicitur, de Settim usque ad Galgal, ut cognosceres justitias Domini (*Num. xxv*), ita exponunt : ab eo tempore quo fornicati estis in Madian, usque ad tempus quo Saul apud Galgal est unctus in regem (*I Reg. x*), repellit memoria quæ mala operati estis, et quanta vobis bona fecerim, et meam in vos misericordiam cognoscetis. Hoc juxta historiam Deus ad carnalem Israel locutus sit. Nos autem qui cupimus revelata facie gloriam Domini contemplari, et vere habemus patrem Abraham, audiamus cum peccaverimus adversum nos disputantem Deum, et nos in beneficiorum suorum magnitudine arguentem. Servivimus quippe aliquando Pharaoni, et Ægyptio 'populo letum et lateres fabricati sunus : et redemit nos qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus, ut diceremus qui redempti eramus a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et quos de regionibus congregavit : *Quia in æternum misericordia ejus* (*Psalm. cvi, 4*). Emisit quoque ante faciem nostram Moysen spiritualem legem, et Aaron magnum sacerdotem, non typicum Ephod, veritatemque portantem, sed habentem in fronte signaculum sanctitatis quod Deus Pater signavit. Et misit Mariam tantem *Urim et Thumim*, sive *Rationale*, in quo era illuminatio veritatis. MART.

vaticinium prophetarum, et non solum id nobis præstitit; sed de inimicorum quoque nos manibus liberavit. Recordemur enim quid cogitaverit adversum nos, **504** qui devorare voluit, et nostram con-gregationem elingere, verus Balac diabolus. *Balac* enim interpretatur ἐλαίχων, id est, *elingens*, rex aquæ paternæ : siquidem *Moab* juxta alias etymologiam, *aqua paterna* dicitur. Cum igitur insidiaretur nobis Balac, et insidiaretur per *vanum populum suum*, quod interpretatur *Balaam*, non permisit nos Deus maledictis illius subjacere ; sed econtrario benedixit nobis, rei ipsius veritate compulsus vanus populus gentium, natus de eo qui in pelle est : nam *Bœor* interpretatur *in pelle*, scilicet carni et mortis operibus deditus : responditque pro nobis vanus populus, ortus ex eo qui totus in pelle est, semper commutans loca, vel stans super spinas, sive super funiculos, ut *Vulgaræ* quoque editionis sequamur errorem. Spinæ autem juxta eloquium Salvatoris, curæ hujus sæculi, et divitiae, et voluptates sunt in quibus vanus est populus (*Matth. xiii, Marc. v.*). Quod autem stet in funibus, in vinculis videlicet peccatorum (funibus enim peccatorum suorum unusquisque constringitur [*Prov. vi.*]), et Isaïas testis est, dicens : *Væ qui protrahunt peccata sua quasi funem longum, et quasi lorum jugi vitulæ iniquitates* (*Isai. v, 18*). Si igitur stat, non stat nisi in spinis et in funibus : si autem voluerit circuire, non habet stabilem gradum, sed semper fluctuans et vacillans, pervenit usque ad *Galgala*, quod interpretatur κυλοῦμενος, id est, *volubilitas* vel *volutabrum*. Si quando C viderimus consurgere aliquos adversum nos, et avidis fauibus nostrum sitire sanguinem, et ex improvisa dispensatione Dei, pro nobis fieri eos, qui contra nos venerant, dicamus, *Balaam* de funiculis venit usque ad *Galgal*, ut cognoscatur justitia Dei.

(Vers. 6, 7.) *Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso?* Numquid offeram ei holocausta, et vitulos annicullos? Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo : fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? LXX : *In quo apprehendam Dominum? b suscipiam Deum meum excelsum?* Si apprehendam eum in holocaustis, in vitulis anniculis? suscipiat Dominus in millibus arietum, **505** vel in decem millibus hircorum pinguium? si dabo primogenita mea pro impietate : fructus ventris mei pro peccato animæ meæ. Deus populum ad judicium provocarat : ille sciens peccatum suum non vult contendere, sed rogare, nec tamen in ipsis preceibus habet fiduciam. Nihil enim dignum est, quod pro peccato possit Deo offerri, et nulla humilitas potest maculas eluere delictorum, quia impossibile est sanguinem taurorum, et vitulorum, et holocau-

Asta medullata, et cruentum arietum, et hircorum pinguium, animæ sordes lavare (*Hebr. x*). Numquid, ait, dabo primogenitum meum pro scelere meo, sicuti rex Moab fecisse describitur (*IV Reg. iii*)? aut fructum ventris mei pro peccato animæ meæ, quod fecit Jephite, pro temeritate voti offerens filiam (*Judith. xi*)? Nos ergo qui sumus de populo Dei scientes quia non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens (*Ps. cxlii*), et dicentes : *Jumentum factus sum apud te* (*Ps. lxxii, 23*), agentes paenitentiam pro peccatis, dubitamus et dicimus : *In quo apprehendam Dominum, suscipiam Dominum meum excelsum?* Quomodo eum potero tenere fugientem? quanta munditia valebo preparare hospitium Trinitati? An comprehendam eum in holocaustatis bus, ut totum me ei holocaustum offeram, vel in vitulis anniculis, ut lac deserens, et ad solidum veniens cibum, anno Domini acceptabili dignus efficiar? Si mille obtulero arietes, si decem millia hircorum, et totas Levitici victimas spiritualiter intelligens in me exhibuero, et cadant ex latere meo mille, et decem millia a sinistris meis (*Ps. xc*), tamen nihil dignum dare potero, in quo apprehendam, vel suscipiam Deum. Si dedero primogenita mea pro impietate, et fructum ventris mei pro peccato animæ meæ : dabo quidem quidquid in me primum est, sed pro meo peccato et impietate nihil dignum offeram Deo. Unde et David precatur, et dicit : *Magis magisque lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.* Quoniam iniquitates meas ego cognosco, et delictum meum contra me est semper (*Ps. l, 3*). Pro peccato animæ olius digne sanguis offertur : et sanguis, non vitulorum, non arietum, non hircorum, sed proprius digne offertur, dicente atque querente propheta : **506** *Quid retribuam Dominum, pro omnibus quæ retribuit mihi?* Et postea respondentem : *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* *Pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum ejus* (*Ps. cxv*). Verum et ipsum sanguineum non damus, sed reddimus. Et quid simile? cum justus pro peccatoribus, Dei Filius pro hominibus mortuus sit, nos peccatores et homines pro nominis ejus confessione moriamur?

(Vers. 8.) *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus querat a te, utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.* LXX : *Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum, aut quid Dominus querat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Deo tuo.* Quia dubitas, o popule Israel, immo universum hominum genus (nequaquam enim loquor ad populum Judæorum, sed generaliter ad omnem hominem meus sermo percurret), quomodo pro peccatis tuis Deum possis placare, si nec habes victimas quibus tua compensetur impietas: ego re-

^a Duo Palatini mss. *voluchrum*, aut *volucrum*.

^b Amovimus hinc si particulam, quæ neque in nostris mss. neque in Greco resonat.

^c Palatini mss. et Victor., a dextris meis : infra quoque, *Multum lava me, pro Magis magisque, etc.,* juxta Vulgata editionem.

spomnicio tibi, quid querat Deus, immo jam ante ^a in Lega monstravi. Scriptum est enim in Deuteronomio : *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus querit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in omnibus viis ejus, et diligas eum, et servies Domino Deo tuo, de toto corde tuo, et de tota anima tua, et custodias mandata Domini Dei tui, et justifications ejus, quemcumque ego mandabo tibi hodie, ut bene sit tibi* (Deut. x, 12)? Querit a nobis Dominus, et necessarium habens nostram salutem, poscit accepere, quod danti præsit, ut faciamus judicium, id est, ut nihil absque ratione et consilio faciamus, ut ante mens judicet quid facienda sit, et postea opere compleat; ut misericordiam diligamus, et non quasi compulsi, aut ex necessitate misericordes simus, quoniam hilarem datorem diligit Deus (II Cor. ix). Nec dicamus, vade hodie, et eras revertere, et dabo tibi. Cumque fecerimus judicium, et dilexerimus misericordiam, quid accipiemus præmii? Ambulabimus cum Domino Deo, sicut Enoch juxta ^bdem Hebraeorum voluminum (Genes. v; Eccles. XLV) ambulavit cum Deo, et placuit ei, et non inveniebatur, quia **507** transtulit illum Deus. Tu enim dixisti, in quo consequar Dominum, vel in quo apprehendam eum? Ego tibi amplius polliceor, fac judicium, et diligi misericordiam, et ambulabis cum Deo tuo. Vel certe ambulare cum Deo, non est præmium, sed præceptum. Sicut enim jubetur nobis, ut faciamus judicium, et misericordiam diligamus: ita præcipitur ut preparati simus ambulare cum Domino Deo nostro; nulla hora dormire, nullo tempore securi esse debemus, sed semper expectare patrem familias venientem, et diem formidare judicii, et in nocte hujus saeculi dicere : *Ego dormio, et cor meum vigilat* (Cant. v, 2). ^b Verbum εσνε (γραμμή) (quond LXX translaterunt, paratum esse, et nos diximus, sollicitum ambulare) Theodotio significantius expressit, καὶ ἀσπάζου τὸν τροπούσοντα πατέρα Ἐλασσῆ, id est, et cœre diligenter, ut ambules cum Deo tuo. Sive, ut quinta editio translatis, καὶ προπτίκειν, agere scilicet sollicite, et hanc habere curam, ut ambules cum Deo tuo. Qui enim dicit, in Christo se credere, sic debet ambulare, quomodo et ille ambulavit (I Joann. ii, 6). Et Paulus apostolus : *Imitatores mei estoate, inquit, sicut ego Christi* (I Cor. xi).

Vox Domini ad civitatem clamat, et salva erit illi mentibus nomen tuum [Al. ejus]. LXX : *Vox Domini civitati clamabit, et salvabit timentes nomen ejus.* In Hebreaco alterius hoc capituli exordium est; apud Septuaginta vero interpres, finis superioris: et habet sensum : Nihil a te aliud, o homo, querit Deus

^a Idem mss., jam ante monstravit ille. Scriptum, etc.

^b Habes hic, prudens lector, restitutam genuinam lectionem Hebraicam γραμμή Esne, quam editi mutant cum γραμμή Tsenea, non legentes τη He ab initio vocis, et punctuationem hodiernam Massoretharum sequentes. Habes insuper Theodotionis lectionem perfectam cum voce Ελασσῆ in fine, quam Erasmus et post eum Marianus mutavit in Graeca verba Θεοῦ σεων, non satis attentus lectioni exemplarium vis. quæ nos do-

A tuus, nisi ut facias judicium, et misericordiam diligas, et paratus sis ambulare cum Deo tuo. Vox enim Domini auditur in civitate ejus, Ecclesia: et in Scripturis sanctis quotidie personal, quod non non solum hi, qui diligunt misericordiam; sed et hi qui inferiores sunt, et timent adhuc nomen Domini, ipsos doctrina clementiaque salventur. Si autem sequentis capituli exordium est, referamus juxta historiam, quod dicitur ad Samariam metropolim decem tribuum, quæ prophetante Michæa, capta est, et dicamus : Samariam corripit Dominus, et illi plagas quæ venturæ sunt comminatur, ut audiens populos Iuda, sive timentes nomen Domini, alios supplicia pati, ipsi **508** timore correpti adipiscantur salutem: Pestilente quippe flagellato, non solum sapiens, sed etiam stultus prudentior fiet (Prov. xii, 35). Et hoc ipsum referes ad peccatores generaliter et ad justos, ut cruciatus aliorum cæteris fiat exemplum. Quod quidem et Dominus in Evangelio de his super quos turris in Siloa corruerat (Luc. xiii), interpretatur: quod non soli in universo populo fuerint peccatores, sed ut illorum poena castigos ad penitentiam provocaret.

(Vers. 10 seq.). *Audite, tribus, et quis approbat illud?* Adhuc ignis in domo impiti, thesani impictoris, et mensura minor iræ plena. Numquid justificabo statim impiam, et saccelli pondera dolosa? In quibus divites ejus repletæ sunt iniustitiae, et habitantes in ea loquebantur mendacium, et lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et ego ergo eis percutere te perditione super peccatis tuis. Tu comedes, et non saturaberis, et humiliatio tua in medio tui; et apprehenderes, et non salvabis; et quos salvaveris, in gladium dabo. Tu seminabis, et non metes: tu calcabis olivam, et non ungeris oleo; et mustum, et non bibes vinum. Et custodisti præceptia Avri, et omne opus domus Achab; et ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, et habitantes in ea in sibilum, si opprobrium populi mei portabitis. LXX : Audi (Al. Audite), tribus, et quis ornabit civitatem? Numquid ignis et dominus iniqui thesaurizans thesauros iniquis, et cum iniuria iniustitiae [Al. iniustitiae] si justificabit in statera iniquis, et in saccello pondera fraudulentia, de quibus divitiae impictatis sue [Al. tue] replaverunt, et qui habitant (Al. habitabant) in ea, locuti sunt iniusta, et lingua eorum exaltata est in ore eorum. Et ego cruciavi te perditione propter peccata tua: tu comedis, et non saturaberis; et ejiciam te in temetipsam, et apprehenderes, et non salvabis; et quicumque salvati fuerint, gladio tradentur: tu seminabis, et non metes; in premis olivam, et non ungeris oleo: et mustum, et non

cent Theodotionem posuisse ipsum verbum Hebraicum ΤΙΤΗΝ, quod legebat Eloach, ut omnia vocis elementa curiosius exprimeret. MART.

• Ruponis deρπαλίκου, quemadmodum et Erasmus olim, et Palatini nunc præferunt niss. Manus recie Martian. ἀσπάζου.

^a Addunt nostri mss. sive testificabitis.
^b Idem mss., et habitatores tuos in sibilum, si opprobrium populi mei portabis.

libes viuum; et dissipabuntur legitima populi mei, et omnia opera domus Achab; et ambulasti in consilio eorum, ut traderem te in perditionem, et habilitores ejus in sibilum, et opprobria populorum accipietis. Multum in hoc capitulo LXX ab Hebraica veritate discordant, in principio vel maxime: *Audi, tribus, 500 et quis ornabit civitatem? Et dissipabuntur legitima populi mei.* Pro quo nos possumus propter sermonis consequentiam. *Et custodisti præcepta Amri,* licet et in Hebreo scriptum sit: *Et custodita sunt præcepta Amri, et omnia opera domus Achab.* Si enim scriptum esset in Hebreo AMRI (אַמְרִי), recte LXX translatissem, populi mei: nunc vero cum scriptum sit AMRI (אַמְרֵי), et res littera addita, non populi nomen, sed patrem Achab sonat, de quo Regum narrat historia (III Reg. xvi), errorum esse, nulli ambiguum est. Denique post patris nomen ponitur filius, diciturque, et omnia opera domus Achab. Revertamur ergo ad initium capituli. Et primum iuxta litteram disserentes, vobis orantibus, nitamus sensum assequi spiritualem. Audite, decem tribus Samariae, quæ vobis Dominus contestatur: adhuc ignis, id est, iniquitas in domo impii est Amri, et thesauri impietatis in domo regia perseverant. Vulnus audire per singula quibus malis urbs vestra plena sit? Discite: mensura minor Dei iram provocans, statuta fraudulenta et diversa pondera, et in alio pondere vendentes, in alio ementes mercimonia (Propr. xi; Deut. xxv). Et siquidem pauperes hoc facerent, poterat inopia scelus necessitate defendere. Nunc vero divites ejus, non tam divitiis, quam ini-quitate pleni sunt; quia omnes divitiae dum alios spoliant, iniquitate pariuntur. Congregationem divitiarum sequitur mendacium, et manus assueta thesauros condere fraudulentam linguam possidet. Veritas paupertatem, mendacium divitias parit. Cum hoc facerent principes vestri, nolui vos statim subvertere; sed paulatim ceipi percutere, et plagiis variis admonere. Misi in vos famem, nisi sitim, nisi morbos, et hostilem in circuitu vastitatem: seges frumenta non attulit, oleum pressa oliva non fecit, vinum steriles vindemiae negaverunt. Adversus ini-quitates, et mensuras dolosas, et pondera fraudulenta, haec intuli supplicia. Quia vero custodisti omnes ceremonias idololatriæ quas Amri rex impins constituerat (III Reg. xvi seqq.), et omne opus domus Achab et Jezabel, pro mea lege servasti, impulsus sum scelere tuo, ut darem te et habitatores tuos in sibilum, et opprobrium populi mei **510** portaretis, dum capti ab Assyriis, quasi populus Dei vincimini, et propter vos nomen meum blasphematur in gentibus (Rom. ii, 24). Notandum in praesenti loco, quod ubi legitur, et opprobrium mei populi portabilitis: sive ut LXX translulerunt, opprobria populorum accipietis, pro populi mei, AMRI (אַמְרֵי) in Hebreo scriptum sit. Si ergo AMRI, populi mei sonat, nulli dubium est

^a Iterum iidem mss. Omri et Omni constanter præferunt.

^b Melior, inquit Victorius, lectio est ad imi-

male supra, pro Amri, populum meum esse translatum. Hoc usque juxta Hebraicum quid nobis videretur expressissimus: nunc ad translationem LXX inter-premium reverentes, de singulis, ut possumus, disputemus. Tribus Samaritica vocatur ad audiendum, quæ se abscedit a populo Dei. Et dicitur illi, frustra fabricari idola, aureos vitulos artifici componis manu, et ^b imitatione Jerusalem vis alias metropolim exstruere: quis enim ornare poterit civitatem? Num ignis, qui ardoribus diaboli jaculis succenditur; et dominus iniquus, quem secundum duritiam suam et cor imponens thesaurizat sibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicij Dei (Rom. ii, 5)? Et ini-quitatem auget injuria, ut non solum de domo Del rapiat, quæ est Ecclesia, sed etiam cum superbia et supercilio aliena devastet. Numquid justificari po-test qui absque statera et pondere congregat frau-dulenter de testimonis Scripturarum divitias suas, quæ divitiae thesauri iniustitiae sunt? Nam cum præcipiat Dominus: *Non erit in saeculo tuo pondus grande et minus (Deut. xxv):* hi turpis, lucri gratia semper personam accepient in iudicio, et in eadem causa diviles ac pauperes, non iuxta negotium, sed iuxta facultatum diversitatem, aliter atque aliter Ju-dicant; et inhabitatores civitatis suæ, quam pravis dogmatibus, perversaque doctrina a se ornari putant, loquuntur mendacium, et ponunt in excelsum os suum, et simplicitatem Ecclesiastici populi despiciunt. Unde clementissimus Deus non eos pariter percūtit, sed paulatim per plagas nititur commone-re, dicens: *Et ego incipiam te percutere perditione propter peccata tua;* et est sensus: O civitas quam heretici volunt exstruere, percutiam te, ut pereas, non in abolitionem, sed iuxta id quod peccatrix es. Sequitur: *Comedes, 511 et non saturaberis.* Legunt enim, et non intelligunt; vescentesque sermonibus Scripturarum, veritatis inopiam (Al. famem) patiuntur. *Et ejiciam, inquit, te:* et apprehendes, et non salvabis: et quicunque salvari fuerint, gladio traden-tur. *Tuo te,* ait, iudicio derelinquam; et postquam multa querens, nihil reperoris, intelligens errorem tuum, videbis, te ex universis dogmatibus tuis non posse salvari. Quicumque autem se pulaverint satu-ratos, et non ejecti fuerint a se, nec comprehendebi-rint veritatem, tradentur gladio, et poenis erudien-tur. Seminabis ergo, o tribus, et o peccata civitas, quam igne, et iniustitate et contumeliis et statuta dolosa, et saeculo fraudulento heretici exstruunt; seminabis, et non metes; promes olivam, et non u-ngeris oleo; et uvas, et non bibes vinum. Prodest quippe tibi, errore cognito, ne habeas discipulos, ne caput tuum oleo ungas persecutorum, ne vino Sodo-morum bibentes ineberies. Et disperdenter legitima populi mei, sive Amri, et omnia opera domus Achab, eorum qui in haeresibus patriarchæ, et principes extiterunt. Quos possumus, vel ad contrarias ro-tationem, ut habent septem Florentiam exemplaria.

ferre virtutes, vel ad hæresiarchas, ut fuit Marcion et Basilides, et nuper Arius, et Eunomius. Et ambulastis in voluntatibus eorum, Amri videlicet et Achab. Pulchreque ait, *in voluntatibus eorum*. Doctrina enim magistrorum nequam, non est doctrina Dei, sed adinventiones cordis illorum. Et tradam te in perditionem, ut pereas juxta id quod hæretica es. Et habitatores tuos in sibulum, vel ut pastoris boni juxta Zachariam sequaris sibulum, dicentis: *Sibilabo eis, et congregabo eos, quia redemi eos* (Zach. x, 8). Vel certe in sibulum draconis, id est, in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat (I Cor. vi), et correpti discant non blasphemare (I Tim. i). Et hoc totum patientur, ut intelligent errorem suum, quod omnium gentium multorumque populorum opprobria et peccata portaverint. Scio quosdam ad Ecclesiam retulisse, quæ nos super hæresibus interpretati sumus. Sed quomodo nomen Amri et Achab, Samariæ principum, ad Jerusalem et Judam, sub quorum nominibus interpretatur Ecclesia, possit referri, non satis intelligo.

(Cap. VII. — Vers. 4 seq.) **512** *Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae: non est botrus ad comedendum: primitiva fagus desideravit anima mea.* Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est. Omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum venatur in mortem. Malum manuum suarum dicunt bonum; princeps postulat, et judex in reddendo est, et magnus locutus est desiderium animæ sue, et conturbaverunt eam. Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe. LXX: *Væ mihi, quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut racemos in vindemiam, cum non sit botrus ad comedendum primitiva, que passa est anima mea.* *Væ mihi, anima, quia periit reverens de terra, et qui corrigat in hominibus non est: omnes in sanguine judicantur: unusquisque proximum suum tribulat tribulatione, in malum manus suas preparam: princeps postulat, et judex verba pacifica locutus est, desiderium animæ sue est.* Et auferam bona eorum quasi linea comedens, et ambulans super regulam in die speculationis tuæ. Prædicta captivitate et decem tribuum et duarum (Verbum enim Domini factum est ad Michæam Morasthitæ super Samariam, et Jerusalem), plangit propheta quod nullus e populo justus inveniatur in terra, qui possit ira Dei resistere, et medium se quasi murum opponere. Frustra, inquit, locutus sum: frustra volui jam vindemias et perdite civitatis quasi extreinos racemos requirere; et cum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas fucus, quas Hebrei BECH-CHORA (בְּכַחּוֹרָה) vocant [Al. bechura], id est, grossos scororum, in cibo sumere: quasi dicat, non inveniens

^a Hieronymiana, seu Vulgata translatio, præcoquas, libri alii immaturas præferunt, quam lectionem ipse in Commentar. Hieron. magis probat.

^b Verius hinc amoveas verba, que passa est (vel, ut Victor. legit, desideravit) anima mea, que neque in nostris mss. sunt, neque in Græco. Mox pro reverens,

A panem præ famis magnitudine, quisquiliis et furfures requisivi. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est: ubique insidiae, ubique fraudulentia: innoxius sanguis effunditur: præ avaritia et libidine germanitas ignoratur; et non solum faciunt, sed defendunt quoque mala, et nominibus communitatis, bonum dicunt esse quod malum est. Ipsi principes non ab offerentibus accipiunt munera, sed cogunt dare subjectos, et postulant. Et judex in reddendo est, sic alium judicans, quomodo ipse ab alio judicatur, ut prætent seceribus suis

513 mutuum favorem, et in alterius criminis defendant. Quicumque magnus est, et quasi in Lege doctissimus, non Dei, sed suam loquitur voluntatem. *Et conturbaverunt eam, vel urbem, vel veritatem,*

B sive terram, de qua supra dicitur: *Periit sanctus de terra.* Qui enim optimus inter eos est, quasi paliurus pungens, et retinens, vulnerans appropinquatum sibi, et adunc dente comprehendens: et qui rectus fuerit inventus, quasi spina de sepe, ut ibi inveniatur dolor, ubi putabatur auxilium. Hoc juxta Hebraicum. Porro secundum Septuaginta, qui dissentient in quibusdam, et in fine capitali omnino aliter transtulerunt, hujuscemodi mibi sensus videatur: *Plangit sermo propheticus, sive apostolicus, generaliter humanum genus, quod frustra sementem jecerit doctrinarum, et pro segetibus, et pro frumentis vix vacuas stipulas et inanes culmos serus messor invenerit, et ne parvos quidem racemos in vinea potuerit reperire, et reliqua usque ad finem capituli.* Si enim beatus est qui in aures loquitor audientis, et auris auditoris desiderium sapientis est, laetitiaque dicentis auditor intelligens: econtrario lucius ^d doctoris est malus discipulus, Jeremias quoque verbis huic querelæ congruentibus: *Non profici, neque profuit mihi quisquam* (Jerem.). Sunt qui ex persona Salvatoris hoc dici putent, causantis quod in tanta credentium multitudine, et in toto orbe generis humani vix suo sanguine digna opera reperiat, qui et in vicesimo nono psalmo ait: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendeo [Al. descendero] in corruptionem* (Ps. xxix, 10)? Licet asserant alii, personæ illius hoc minime convenire, ut dicat: *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit stipulam in messe:* qui in Evangelio locutus est: *Levate oculos vestros, et videte regiones: quia jam candidæ sunt ad melendum* (Joan. iv, 35). Et alibi: *Messis quidem multa, operari autem pauci* (Mat. ix, 35). Qui ergo ex persona Salvatoris volunt intelligi, aiant non mirum esse si dicat, *Væ mihi, qui et in Jerusalem fleverit, et in Lazari morte lacrymatus sit* (Luc. xix). Sed et illud, *Factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, ad consummationem referunt sæculi: quam et signif-*

D *Martian., revertens.*

^c Vocem quasi, utpote supervacaneam, et que in cunctis vacaret Florentiæ exemplaribus, Victorius induxit.

^d Supino errore lectum a Martianeo doloris, pro doctoris.

canter messem interpretantur, **514** et dicunt illo tempore hanc prophetiam posse compleri, quando, multiplicata iniustitate, refrixerit charitas multorum, et veniens Filius hominis raram fidem invenerit super terram (*Mat. xiv, 24*) : tunc enim quasi post messem stipulam, et quasi post vindemiam racemos, vix in his reperiri, qui fidem in omnium vastitate servaverint, vocemque hanc ex persona assumpti hominis, putant de sequentibus approbari : *Vae mihi anima : de qua loquebatur : Tristis est anima mea, usque ad mortem* (*Mat. xxvi, 38*). Periit [*Al. Periet*] revertens de terra, vel Antichristo interficiente sanctos, vel ad magnitudinem scandalorum cunctis corruptibus. *Et qui corrigat, inter homines non est : omnes in sanguine judicantur*, non in levibus parvis que peccatis, sed in maximis et ad sanguinem pertinientibus. Non vicinitas, non amicitia, non affinitas scelus morabitur : cuncti manus levabunt ad malum, ut etiam qui malum facere non potuerit, tamen, dum manus preparat, voluntate delinquat. Ipse princeps petit, et judex verba pacifica loquitur; accipit enim munera, desiderium animæ suæ. Quod quia manifestum est, et invidiam caveo principum, judicunque, lectoris intellectui derelinquens, tantum illud adjungam : *Munera excœcans oculos etiam sapientium* (*Deut. xvi, 19*) : vivificant quoque animam, quam vivificare non debuerant, et interficiunt eam quæ merito suo et virtutibus vivit, et hoc faciunt propter dona quæ postulant impudenter, et turpius accipiunt. Quibus Dominus comminatur, hæc dicens : *Et auferam bona eorum, quæ putant bona, quæ illis bona videantur. Cæterum veritate rei numquam bona appellabuntur, quæ et dantem spoliant, et accipientem interficiunt : licet non tam communatio sit, quam benedictio, auferre ab eis mala, et ipsum Dominum divinumque sermonem ingredi in conscientias eorum et quasi tineam comedere quodcumque perversum est, et prædarum malarumque cogitationum facere vastitatem, et ambulare super normam et regulam veritatis, eos ipsos ad rectum retrahere qui pravis opinionibus ducebantur ; et hoc facere in lumine veritatis, et in die illo quando qui sancti sunt, et electi de Ecclesia, ascendent ad speculam, et in sublimitate **515** doctrinarum alique operum suorum de rebus coelestibus disputabunt.*

(Vers. 5-7.) *Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit : nunc erit vastitas eorum : nolite credere amico, et nolite confidere in duce. Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui ; quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam : nurus adversus socrum suum, inimici hominis domestici ejus. Ego autem ad Dominum aepiciam : exspectabo Deum salvatorem meum : audiet me Deus meus. LXX : Væ, vae, ultiones tuæ venerunt, nunc erunt fletus eorum : nolite credere in amicis, neque speretis in ducibus. Ab ea quæ tecum cubat, cave ne credas ei, quia filius contumeliam facit patri, et filia surgit adversus matrem suam, nurus contra socrum suum : inimici hominis, viri domestici ejus. Ego autem in Domino contemplabor, exspectabo Deum*

*A salutarem meum : exaudiet me Deus meus. Exceptio principio capituli, in reliquis partibus editio utraque concordat, et interim juxta historiam diem speculationis Samariæ, sive Jerusalem, quam sæpe expectaverat et timuerat esse venturam, et visitationem ejus, captitatem significat, dicens : *Vastatio tua venit : nunc erit vastitas eorum*, id est, habitatorum, sive obsidio : *MABUCHA* (מַבּוּחָה) enim magis πολεορκίας et φρουρία, id est, obsidionem et custodiam, quam vastitatem in Hebreo sonat. Nullis ergo creditis vocibus prophetarum, nec accommodetis aurem decipienti blanditiæ divinorum; quia si inter cara nomina et consanguinitatis affectum rara est fides, quanto magis in his qui adulantes vobis, mentiuntur pro præda sua, et quasi ægrotantibus, non quid utile sit, sed quid delectabile, et placens imperant ! Nolite credere amico ; et Achitophel quippe consurrexit adversum David (*Il Reg. xv*), et verus Achitophel Judas adversus Christum (*Matt. xxvi*). Et, nolite confidere in duce, ut viri Sichem in Abimelech (*Judith. ix*). Ipsi enim eum fecerunt regem, et ab eo oppressi sunt. *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui* (*Ibid., xvi*) : ne patiaris quod Samson a Dalila perpessus est (*Il Reg. vi*). *Quia filius contumeliam facit patri ; Absalon videlicet David : non solum regnum, sed et concubinas patris incesto coitu masculavit. Filia consurgit contra matrem suam : cuius rei cum **516** interim de Scripturis sanctis testimonium non reperiamus, tanta exempla sunt quotidianæ vitae, ut magis lugere quod tanta sint, quam quæcere debeamus. Nurus contra socrum suum : ut uxor Esau consurrexit contra Rebeccam (*Gen. xxvi*). Inimici hominis, viri domestici ejus. Hic exempla non quæero, cum plura sint, quam ut testimoniis indigemus. Cum ergo hæc ita se habeant, nolite credere, Samaria [*Al. Samariæ*] et Jerusalem, pseudopropheticis. Ego autem, inquit propheta, ad Dominum aepiciam, exsultabo in Deum Salvatorem meum, sive Jesum meum, et audiet me Deus meus. Sequitur Septuaginta expositio, qui dixerunt, *Væ, vae, ultiones tuæ venerunt, id est, supplicia quæ pro sceleribus inferenda sunt. Mihi, inquit, vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus* (*Rom. xii, 19 ; Deut. xxxii, 35*). Et in allo loco : *Venerunt dies retributionis tuæ* (*Osee ix, 7*). Facit enim Dominus ultionem vociferantium ad se die**

*Dac nocte atque dicentium : Usquequo, Domine sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum, de his qui habitant in terra (*Apoc. vi, 10*) ? Venerunt ergo ultiones, et nunc erunt fletus earum, id est, ultionum, ut plangent qui ante riserunt, et statim excentes de sæculo, tormenta sustineant, quæ dives ille quondam purpuratus, et deliciis affluens, sustinet in inferno, ubi est fletus et stridor dentium (*Luc. xvi ; Matt. viii, xiii*). Quod autem sequitur, *Nunc erunt ; vel in fine uniuscujusque vite intellige, vel in consummatione rerum omnium, et in die judicii, quando generales super universos venient ultiones. Nolite ergo credere amicis, quia omnis amicus supplantatione supplantat, et qui propter aliquid est**

amicus, non tam amicus ejus est quem amare se simulat (ab amore quippe amicus dicitur) quam ejus rei quam diligit. Interrogatus quidam quid esset amicus, respondit: Alter ego. Quod si Pythagoræorum nobis opponitur exemplum, qui se vades invicem tyranno dederunt, dicimus, non generaliter adversum omnes amicos et charitatis affectus, sententiam a Deo esse prolatam, nec contra omne tempus, sed de eo super quo Apostolus ait: In novissimis diebus advenient tempora periculosa: erunt enim homines scipios amantes, cupidi, fastidiosi, 517 superbi, blasphemæ, parentibus non obedientes, ingratæ, scelerati, sine affectione, pactum non custodiens, delatores, incontinentes, immittes, sine benignitate, proditores, protervi, infasti, voluptatum amatores magis quam Dei (II Tim. iii, 1, 2), et cætera. Tunc enim tradet frater fratrem, et pater filium, et mater filiam, et inimici hominis domestici ejus (Matth. x, 35, 36). Sed et nunc rara fides est: cum aliud in labiis, aliud in corde versatur: venenum animi, lingue mella tegunt. Amici divirum multi, a pauperibus autem etiam qui videntur esse, discedunt. Unde dicitur: Si habes amicum, in tentatione posside eum (Eccl. vi, 7). Legi in cœquedam Controversia: « Amicus diu queritur, vix inventur, difficile servatur. » Scriptus Theophrastus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati, et tamen raram in rebus humanis esse contestatus est. Est et Ciceronis de amicitia liber, quem Lælium inscripsit: in quo illud quod apud nostros præcipitur: Ut sit nobis amicus, quasi virum vetus, et in suavitate bibamus illud, pene eisdem verbis positum est. Amicitia parvus accipit, aut facit: ubi inæqualitas est, et alterus in eminencia, alterius subiectio, ibi non tam amicitia, quam adulatio est. Unde et alibi legitur: Sit amicus eadem anima. Et Lyrius pro amico precans: Servar, inquit, amum dimidium meæ (Horat.). Nolite ergo credere in amicio, id est, bis hominibus, qui de amicitia sectantur luera. Si vis vera amicitia detectari, esto amicus Dei, sicut Moyses qui loquebatur Deo, quasi amicus ad amicum (Exod. xxxiii, 11). Esto amicus, ut Apostoli, ad quos Salvator ait: Jam non dicam vos seruos: quoniam seruos nescis quid velit dominus suus; sed dicam vos amicos, quoniam perseverantis mecum in omnibus temptationibus meis (Joan. xv, 15). Delicata est amicitia, quæ amicorum felicitates et divitias sequitur. Iustus vero homines non nulli videntur amicos, sed scipios diligere. Consideremus attentius verba Domini: Sed dicam vos, inquit, amicos. Redditque easceas quare illos amicos vocet: Quia perseverantis mecum in temptatione, et non hucusquecesseris: sed in omnibus, inquit, temptationibus meis. Ebenit quippe intendit, ut qui nobiscum perseveraverint in una temptatione, alios vietus recedat. Secundo præcipitur: Neque 518 sporetis in duabus: Malodictas enim est homo qui spem habet in homine

« Vitiosum ab amare Marianæus retinuit, pro ab amore, ut evendant mss. nostri, ac pridem Victorius ex Elæotrianis sustulerat.

A (Jer. xvii, 5). In homine spes vana, et vera in Deo est. Unde et Paulus loquitur: Et ex ipsis consurgent stiri loquentes perversa (Act. xx, 30). Et ipso Dominus per prophetam: Duces populi mei me nescierunt, filii stulti sunt, et non intelligentes: sapientes sunt, ut faciant mala: bene autem facere nescierunt (Jer. iv, 22). Duces quidem, ait, mox vocabantur, et duces populi mei; sed quia nescierunt me, et opere vocabulum destruxerunt, propriea filii stulti sunt et non intelligentes: prudentiam ob hoc tantum habent, ut subjiciant sibi simplicem gregem, et preterant pedibus suis; bene autem ducero, et regere populum nescierunt. Nolite credere in duabus [Ad. judicibus], non in episcopo, non in presbytero, non in diacono, non in qualibet hominum dignitate. Nec hoc dico, quod istiusmodi gradus in Ecclesia non debeatis esse subjecti: Quicunque enim maledixerit patri, est matræ, morte morietur (Lect. xx, 9), et Apostolus docet præpositis in Ecclesia obedendum; sed quod aliud sit honorare duces, aliud spem habere in duabus (I Pet. ii). Nonrenses episcopum, presbytero deferamus, assurgamus diacono: et tamen non speremus in eis: quia ^b hominis vana, et certa spes est in Domino (I Thess. iv). Tertium mandatum: Ab ea que tecum eras, custodi, et ne credas ei. Unde et Apostolus mulieres vas instruum vocat, et eis a maritis suis exhiberi honorem jubet. Non enim creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum (Ephes. v). Et: Uxor, inquit, et timore virum diligere: Viri tantum diligere; quia dilectio perfectorum est: Viri, ait, diligite uxores vestras: et nolite amari esse ad eas (Ephes. v, 25); licet illæ ad fruandam provocent, et lata faciant per que mereantur amaritudinem sustinere. Hoc enim significat rapere expiacionem: tamen vos nobis ois in amaritudine vicem reddere. Sed et Salomon in Ecclesiaste: Et hominem, inquit, anima de male inventi, et mulierem in his omnibus non inueni (Eccle. vii, 29): forsitan suo doctis exemplo, mulieribus non erendum, per quas offendit Deum (III Reg. xi). Sed et Poeta sublimis (non Homerus alter, et Lucilius [Al. Lucilius] de Ennis suspicitor; sed primus Homerus apud Latinos):

. Varium et mutabile semper
Femina.

519 Plenæ sunt historiae Graecæ et Latinæ, quæstæ viri ab uxoris suis decepti sint eorumque vita sit prodata. De Scripturis antem et Dalilæ, cuius supra fecimus mentionem, et alterius ante Dalilam testantur exempla, quæ arcanum Samson septem dierum expressit lacrymis, et amore simulato, quod latebat, invenit. Unde Samson postea loquitur: Nisi domussetis vitulam meam, non invenissetis proposicionem meam (Jud. xiii, 19). Hactenus præcipitur, ne amicis, ne duabus, ne uxoris facile credamus.

^b Nostræ mss., quia non est certa spes, etc.

^c Addunt iudeum mss., sicut et Christus Ecclesiastes.

Causeque redditur non satis respondens ad propositionem; ait enim: *Quia filius in honore patrem, filia surgit adversus matrem, nurus contra socrum suum, et inimici hominis domestici ejus. Nam quid parinet ad amicu[m], ad duocem, ad uxorem, si filius et filia et durus, contra patrem ac matrem socrumque consurgant?* Videtur ergo mihi sic cum superioribus posse conjungi: *Nolite credere amicis, et ducibus, et uxoris, quae mutari possunt, et esse pro tempore: cum filius quoque et filia oblini educationis et infantia, adversum auctores vitiis suis corporumque consurgent, et illis faciunt contumeliam, quae valuit quoque iudere scelus est.* Sed hæc expositio nequam convenit nurui adversus socrum consurgentem, et homini, cui inimici domestici ejus. Terentius in Hecyra:

Quid est hoc? omnes socrus oderunt nurus:

quod quamquam ambiguum sit, tamen propromedium naturale est: ut nurus socrum, et socrus oderit nurum. Hæc de consummatione et sine mundi, qualis adventum Antichristi generatio præcessura sit, propheticus sermo descripsit. Nunc disputandum secundum superiorem interpretationem, in qua de hereticis diximus: *Audi, tribus, et quis oratix civitatem? numquid ignis et domus impii?* Et rursum, de Ecclesia: *Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe. Et iterum: Væ mihi, anima: perii reverens [Al. revertens] a terra; et qui corrigat, inter homines non est.* Et deinceps: *Principis postulat, et judex verba pacifica locutus est, desiderium animæ sue.* **520** Unde duplex maledictio sequitur: *Væ, væ, ultiones tuæ venerunt: nunc erunt ploratus eorum, et dicamus scriptum de hereticis: Nolite credere in amicis, o populi simplices, et in ducibus pravis qui se amicos et principes hæreses esse promittunt: non enim vestram salutem, sed sua querunt Incra, et deceptum gregem pedibus suis conterunt: et ei quæ tecum dormit, cave ne quidquam credideris, quam non possum aliam intelligere nisi carnem, ut non facile credamus carnis blanditiis, ne animi duritia virilisque constantia illius edomita mollescat illecebris. Filius enim qui natus a Deo est, neglecto Creatore suo, blasphemat eum a quo conditus, dicente Scriptura: * Nonne Deus unus creavit eos? nonne pater unus omnium vestrum (Mat. ii, 10)?*

et anima cœlestem despicit Jerusalem, matremque contemnit Ecclesiam, quam quicontempserit, morte morietur. Et nurus consurgit adversus socrum suum: quod juxta tropologiam intellectu videtur difficile; sed qui legerit Canticum cantorum, et sponsum animæ, Dei sermonem intellexerit, crediderique Evangelio, quod secundum Hebreos editum nuper transtulimus (in quo ex persona Salvatoris dicitur: *Medo tuli me mater mea, sanctus Spiritus in uno capillorum meorum (Mat. x).* non dubitabit dicere, sermonem Dei ortum esse de spiritu, et animam, quæ sponsa sermonis est, habere socrum sanctum

A Spiritum, qui apud Hebreos genere dicitur semino RUA (רְאֵה). Heretici ergo cum ante crediderint in Scripturis, quæ a Spiritu sancto conscriptæ sunt et edite, transferunt se ad novas doctrinas, et fermentum Phariseorum, et mandata hominum: dumque sermonem Dei contemnunt, socrui sue faciunt injuriam. Et ne forte dubites, Verbum et Filium Dei nasci de Spiritu sancto, Gabrielis ad Mariam verba considera: *Spiritus sanctus, alt, venies super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctus, vocabitur Filius Dei (Luc. i, 35).* Post hæc sequitur: *Inimici hominis, viri domestici ejus. Quod sie nobis iuxta tropologiam expendum videtur: Omnis viri caput, Christus est; et Christus, caput Ecclesie (1 Cor. ii, 3); hujus sepo*

B inimici sunt, qui potenter in domo ejus esse, id est in Ecclesia, et a capitulo 521 quidem non recessunt, sed contra suum sentiunt caput, qui ab eo magistro, et gratia Domini, scientiam Scripturarum suo iudicio promittentes, inflati sunt, et nihil sciunt, et languent circa questiones, et contentiones pugnasque verborum, qui vere consistentia in domo, inimici sunt veritatis. Seire autem dehincem, quod in Evangelio prope eadem verba sunt, quæ nunc legimus in Prophetâ, et iuxta contextum illius loci alterum habere sensum, quia virum assumpta sint de propheta, an propria auctoritate præcepta, nosce Domini est, qui et in Prophetâ et in Evangelio locutas est. Ait etsi illius Dominus: *Veni dividere virum adversus patrem suum, et filium contra matrem suam, et numerum adversus socrum suum, et inimici hominis domestici ejus (Matth. x, 35, 36).* His itaque edicuntis (si tamen potius sensum attingere Scripturarum), sonitus refrigeratam intelligens charitatem, et bonum in consummatione mundi non esse amatores Dei, sed amatores sui, aliis creditibus amicis et ducibus et uxoris, filioque et filia et nuru adversus patrem et matrem et socrum consurgentibus, et inimici hominis domestici ejus, ipso credit in Domino, et omnia contemplatio ejus est in Iesu suo: et quoniam tribulationibus et pressuris mundi prematur; tamen præter eum qui dicit: *Nolite timere, ego vici mundum (Joan. xvi, 30),* in nullo fiduciam habens, exspectat Dominum Salvatorem suum, et credens in eum, exindeque suos ad eum semper dirigens, sperans exaudiendum, quotiescumque invocaverit.

(Vers. 8 seq.) *Ne latetis, inimica mea, super me, quia cecidi: consurgam. Cum sedere in tenebris, Dominus lux mea est: iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, et faciat iudicium meum, et educat me in lucem, et videbo justitiam ejus, et aspiciet inimica mea, et operietur confusione, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam [Vulg. in eam]; nunc erit in conciliazione, ut lutum platearum: dies ut ædificantur mactriæ ue. In die illa longe fiet lex: in die illa usque [Vulg. et usque] ad te venient de Assur, et usque ad civitates*

* Inverso ordine legitur, secundus enim versus secundus reficitur.

munitis, et a civitatibus munitis, usque ad flumen, et ad mare de mari, et ad montem de monte. **522** Et erit terra in desolationem propter habitatores suos, et propter fructum cogitationum eorum. LXX: Ne insultes mihi, inimica mea: quia cecidi, et resurgam: quia si ambulavero in tenebris, Dominus illuminabit me. Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei, donec justificet causam meam, et facial judicium meum, et educat me in lucem, et video justitiam ejus, et videbit me inimica mea, et operiet eam confusio, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eum, nunc erit in conculationem, sicut lutum in viis^a, dies lituræ lateris deletio tua, et repellat legitima tua dies illa, et urbes tuæ venient in conclusionem et in divisionem Assyriorum, et civitates tuæ munitæ in divisionem a Tyro usque ad flumen, et a mari usque ad mare, et de monte usque ad montem; et erit terra in dissipationem cum habitatoribus suis propter fructus adinventionum eorum. Videtur mihi juxta litteram, Jerusalem contra Babyloniam et cæteras gentes loqui, quæ sibi insultavabant: Ne lætemini in ruina mea: quia Domino miserrante, consurgam: postquam sedero in captivitate, educet me ille de tenebris, et erit lux mea. Iram Domini sustinebo: quia me scio meruisse quod passa sum, donec ulciscar de gentibus, et fiat judicium meum. Novi quippe quod me sit educturus in lucem, et video justitiam ejus, et aspiciet inimica mea Babylon, et cæteræ gentes in circuitu, et operietur confusione, quæ nunc dicit insultans: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam, et non longo post tempore, sed nunc et in præsentiarum conciliata, quasi lutum platearum. Hactenus Jerusalem, sive propheta ex persona populi sit locutus: Non Deus ad Jerusalem respondens inducit: O Jerusalem, venerunt dies, ut ædificentur maceriaz tuæ, quæ erant a Babylonio^b vastante destrucere. In die illa longe flet lex, sive præceptum et jussio, ut Symmachus et Theodosius interpretati sunt, dicentes, ἐπιταγὴν καὶ πρόσταγμα; et est sensus: Nequaquam Babyloniorum imperio subjacebis, in die illa qua ædificabuntur maceriaz tuæ, venient ad te de Assur, et de civitatibus munitis: a civitatibus, inquam, munitis usque ad Jordanem, per quem et ante transivit **523** populus, et a mari Rubro, et cunctis gentibus usque ad mare Mortuum, quod vicinum est terræ tuæ, et ad montem Sion, de montibus Persarum atque Medorum, in quos translati prius fuerant; et erit terra reliqua Chaldaeorum, et eorum qui te vastaverant in desolationem, propter habitatores suos, et propter mala opera eorum. Hoc sibi Judæi usque hodie pollicentur, et in eo loco, in quo nos exposuimus: In die illa longe flet lex, sicut nobis visum est, et sicut prudentiores eorum disserunt, aliqui frivole mentiuntur, et aiunt: In die illa, qua a Christo ædificatae fuerint maceriaz Jerusalem, Scripturas sanctas Legis et

^a Palatini mss., in viis ejus: sicque habet Complutense Graecum exemplar, ὁδοῖς τοῦ.

^b Olim, vastata et destrucere: Victorius, erant Babylonica vastitate destrucere.

A Prophetarum, quæ nunc tenentur a nobis, tolli de manibus nostris, et tradi populo Judæorum. Nam quod dicitur juxta Septuaginta, dies lituræ lateris, deletio tua, non ad Jerusalem, ut juxta Hebraicum exposuimus; sed adhuc ad Babylonem dici intelligamus, quod et ipsa delenda sit, et in morem lateris conculcanda. Et repellat legitima dies illa, non legitima Dei, sed ea legitima quæ adversum legem Dei, o Babylon, jusseras observari. Et civitates tuæ venient in conclusionem, sive in divisionem, Assyriis te impugnantibus (siquidem Babylon Chaldaeorum fuit civitas, non Assyriorum). Et urbes tuæ munitæ erunt in divisionem hostilis exercitus, a Tyro usque ad flumen Tigrim, quo circuiris, et a mari Magno usque ad mare Rubrum, quod ex latere pergentibus B Indiam, tangit regiones tuas. Et de monte usque ad montem: de montibus scilicet Judææ usque ad montes Mediae atque Persarum, tota Mesopotamia et universa regio, quæ nunc a te tenetur in medio, adversariorum imperio subjugabitur. Et erit terra in desolationem propter pressimos fructus studiorum vestrorum. Ubi Septuaginta interpretati sunt, de Tyro, sciamus, in Hebraico scriptum esse, μασορά, (מִסְרָאַד): quod verbum, si in præpositionem **καὶ**, et nomen sor, dividatur, de Tyro intelligitur; sin autem unus sermo sit, munitionem sonat. Denique omnes περιοχὴν, καὶ περιφραγμα, καὶ πολιορκίαν, non de Tyro, ut LXX, sed munitionem et ambitum muratae urbis transtulerunt. Hoc juxta Hebraicum, et vota carnei **524** Israel et populi concisionis, quasi ex superfluo otiosus sermo præluserit. Nunc veniamus ad intelligentiam spiritualem, et ipso Spiritu sancto expONENTE, quo scripta sunt, in locis vel difficillimis desudemus. Videtur mihi omnis anima Jerusalem, in qua ædificatum fuit templum Domini, et visio pacis, et notitia Scripturarum; et postea superata a peccatis, ducta est in captivitatem, tormentisque tradita, dicere contra Babylonem, id est, confusionem hujus mundi, et adversus contrariam fortitudinem, quæ huic mundo præsidet: Noti insultare mibi, inimica mea, quia cecidi, et resurgam: Dominus enim allevat elisos (Ps. cxlii), et loquitur per prophetam. Numquid qui cadit, non resurget (Jer. viii, 4)? Et: Nolo mortem peccatoris: tantum ut revertatur, et virat (Ezech. xxxiii, 11). Si autem ideo me despicias [Al. desperas], quia tormenta sustineo, disce per Ezechielem poenas primum sanctioribus irrogari, et duci a Domino: A sanctis meis incipite (Ibid., ix, 6). Quia si ambulavero in tenebris, Dominus lux mea est. Liçet enim rectores tenebrarum istarum me decepterint, et sedeant in tenebris et umbra mortis, et pedes mei impegerint in montes tenebos, tamen sedentibus in tenebris et in umbra mortis, lux orta est, et lux lucet in tenebris (Isai, ix, 2). Et: Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo (Ps. xxvi, 1);

^c MSS. nostri, sed alegitima, uno verbo, quod eti barbarum, quæ tamen minime legitima sunt, utcumque sonat, et fortasse est verius.

et loquar ad eum, et dicam: *Lucerna p̄dibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis (Ps. cxviii, 105).* Ipse quippe inibi praecepit in tenebris hujus saeculi constituto: *Sint lumbi vestri praeincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (Luc. xii, 35).* Sequitur: *Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei: donec justificet causam meam, et faciat judicium meum, et educat me in lucem; et videbo justitiam ejus.* Omnis correptio ad praesens, non videtur esse gaudii, sed mœroris, et postea fructum pacificum justitiae reddet his, qui per eam fuerint eruditi. Sentiens igitur anima se peccasse, et habere vulnera peccatorum, et in mortuis carnibus vivere, et indigere cauterio, constanter dicit ad medicum: Ure carnes meas, reseca vulnera, humores omnes et pœnæ noxiæ dura bellebori potionē constringe. Mei vitii fuit, ut vulnerarer: mei doloris sit, ut tot tormenta sustineam, ut postea 525 sanitatem recipiam. Verusque medicus jam sospiti atque securæ ostendit causam medicaminis, et recite se docet fecisse quod fecit. Denique post cruciatus atque supplicia,ducta de tenebris exterioribus anima, et redditio novissimo quadrante, dicit: *Videbo justitiam ejus, et loquar: Justificata sunt iudicia tua, Deus. Si autem Christus factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio (1 Cor. i): qui justitiam post iram Dei videre se dicit, Christi sibi reprobavit aspectum.* Et haec dumtaxat de pœnitentibus. Cæterum multo melius est non habere vulnera, et medico non egere. Curatio, non beatitudo sanctorum est, sed solatium post dolorem. Igitur qui curatus est, caveat, ne iterum peccet, et rursum ei aliiquid deterius fiat. Legimus in Levitico (Levit. xiii), si tamen oculis apertis legimus, et velamen quod in Lege positum est, interioris oculi non excludit intuitum, in vibice et cicatrice combusturæ lepram solere generari, et mutare colorem pili, et ad priorem deformationem cicatricis novellam accedere soeditatem. Hoc propteræ, ne quis securus de pœnitentia, eo quod post peccatum possit dicere: *Iram Dei sustinebo, quoniam peccavi ei, donec justificet causam meam, peccet et cauterio indigeat, et sanatus iterum vulneretur.* Cum autem eduxerit nos Dominus in lucem, et viderimus justitiam ejus, tunc videbit inimica nostra Babylon, et operietur confusione, quæ prius loquebatur ad nos: *Ubi est Deus tuus; æstimans Jerusalæm post vulnera non posse sanari.* Et respicient eam oculi nostri, et erit in conculationem, ut lumen platearum. Et quia omnis pœnarum finis bonorum exordium est, et dolor proficit ad sanitatem, de luto illius lateres sicut, et erit formatio laterum litura ejus. Et in die illa veteres abjiciet errores, civitatesque illius, quæ male munitæ fuerant, venient in conclusionem, sive in divisionem, et dividetur ab Assyriis; de Tyro quoque, quæ interpretatur ἀρνοῦσα, id est, angustia, consurgent aliae fortitudi-

A nes, et erit sedicio usque ad eos qui saeculi hujus rheumate delectantur, et libidines generant in hominibus. Et de mari usque 526 ad mare, et de monte usque ad montem invicem bella consurgent, ut amaritudo pugnet contra amaritudinem, et erigens se humilianda sublimitas, contra aliam dimicet altitudinem, et tunc vere compleatur: *Venite, descendamus et confundamus linguas eorum, ne audiat unusquisque vocem proximi sui (Gen. xi, 7),* prodest quippe fortitudines pessimas [Al. fortitudinibus pessimis] inter se non habere concordiam. Et, cum Satanæ adversus Satanam divisus fuerit, tunc demum omnne regnum illius destruetur (Matth. xii). Et quod frequenter in magnis exercitibus evenire solet, ut intersecio tyranno, satellites ejus regnum inter se dividant, contra seque consurgent, et intestinum inter eos bellum sit: hoc et in consummatione mundi siet, quando Jerusalem maceria fuerint adficiatae, et Babylon corruerit, Assyriaque, et Tyrii de flumine, et de mari, et de montibus, id est, universæ inter se pugnabunt demonum nationes, et dissipato regno illorum, siet regnum Domino Jesu, et omne genu flectetur, cœlestium, et terrestrium, et inferorum, et universa lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris (Philip. ii). Ut autem sciat islinem hujus seditionis profectum esse virtutum, erit tunc terra Babylon in dissipationem cum omnibus habitatoribus suis, et nequaquam fructus faciet Babylonios [Al. Babylonieus].

(Ver. 14 seqq.) *Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ: habitantes solos in saltu in medio Carmeli: paucentur Basan et Galaad juxta dies anticos: secundum dies egressionis tuae de terra Ægypti, ostendam [Al. ostendi] ei mirabilia. Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine eorum [Vulg. sua]. Ponent b manus suas super os: aures eorum surda erunt. Lingent pulverem sicut serpentes: velut reptilia terræ, turbabuntur [Vulg. proturbabuntur] de ædibus suis. Dominum Deum nostrum formidabunt, et timebunt te.* LXX: *Pasce populum tuum in virga tua, oves hæreditatis tuæ, habitantes solus in saltu, in medio Carmeli paucentur Basanitæ et Galæditæ juxta dies pristinos, et juxta dies egressionis tuae de terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. Videbunt gentes, et confundentur in omni fortitudine sua: ponent manus super os suum, aures eorum surda erunt. Lingent humum sicut serpentes, quæ trahunt terram: turbabuntur 527 in conclusionibus suis: super Dominum Deo nostro formidabunt, et timebunt a te.* Hoc quod dicitur: *Pasce populum tuum in virga tua,* Deus Pater loquitur ad Filium, id est, ad Dominum nostrum Jesum Christum, ut quia pastor bonus est, et ponit animalia suam pro ovibus suis (Joan. x), pascat populum suum in virga sua, et oves hæreditatis suæ. Ac ne putemus eosdem esse populos, quos et oves, in alio loco legimus: *Nos autem po-*

^a Unus Palatinus, et medici non egere curatione. Non beatitudo, etc.

^b Ad Vulgatæ exemplar Victorius, Ponent manum super os, et mox, sicut serpens, minori numero.

pulus tuus, et oves pascuae tuæ (*Ps. lxxviii, 21*). Populus resertur ad rationabiles quosque, oves autem ad eos, qui necdum ratione ^a utentes, tantum simplicitate contenti sunt, et appellantur de bareditate Dei. Tam populus autem quam oves indigent *virga pastorali*, de qua loquitur et Apostolus : *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis* (*I Cor. iv, 21*)? Ob hanc, puto, causam, quia populus Israel duræ cervicis erat, et semper carnes Ægyptias suspirabat, usum esse Moysen non solum adversum Ægyptios, quos percussit decem plagiis, sed etiam adversus populum in solitudine, virga legali, virga percutiente, et omnia vasa testea, et fragilia constringente. Apostolis autem Domini Salvatoris, qui sapientiam loquebantur inter perfectos (*I Cor. ii*), virgam excusam esse de manibus, quia perfecta dilectio foras militat timorem (*I Joan. iv*). Quod si quis nobis oppoquerit, quomodo nunc dicatur ad Christum, hoc est, ad bonum pastorem, qui utique major apostolis, et melior est, ut utatur virga, cum majoris profectus sit virgam non habere, quam virga populos ovesque corripere : respondebimus eis secundum illud quod Dominus pollicetur apostolis suis, majora eos signa in populis esse facturos, quam ipse fecerit (*Joan. xiv*). Et quia adhuc Dominus loquebatur ad carneum Israel, et necdum ad eum, qui perfecte poterat nosse mysteria, idcirco dictum esse de eo, ut pascat in virga populum et gregem suum, apostolis autem virgam excusam esse de manibus, et severitatem Legis, Evangeli clementia temperatam. Porro hi populi et istæ oves propterea percutientur, et passentur in virga, quia habitaverant soli in saltu. Quod quidem possumus, et de his accipere, qui se de Ecclesia separantes, conviviis **528** dedunt amicitiasque gentilium : nechon et de his, qui odio generis humani vitam appetunt solitariam, qualem Timonem fuisse Athenis legimus : non quod solitaria vita et prophetica quam habuerunt Elias (*III Reg. xvii et xix*) et Joannes (*Math. iii et xi*), condemnanda sit; sed quia si cæteros despiciens, ipse superbital, et habitet in saltu vitiiorum, virga corripienda sit. Qui solus habitat, et non habitat in saltu, iste in laude virtutum est : qui autem solus est, et non facit opera justitiae, et quietis tantum fruitur voluptate, et non in Christi opere et labore desudat, nec propriis manibus querit cibum quod Apostolus jubet (*I Cor. iv*), et in superbiam erigitur : hic habitat in saltu, et inter infructuosa ligna versatur. Sed tamen quia bonus pastor est, et virga ejus ob hoc percutit ut emendet, meliora sermo propheticus pollicetur, et dicit : *In medio Carmeli pascentur Basanitidem et Galaaditum*, juxta dies æternitatis, et juxta dies egressionis lux ex Ægypto. Carmelius interpretatur scientia circumcisionis : Basanitis confusio, et Galaad transmigratio testimonii. Populus ergo Dei, et oves pascuae ejus, quæ prius pascebantur absque

A grege Domini, et extra Ecclesiam ejus, in saltu verabantur errorum, postea transferentur ad notitiam veræ circumcisionis, et servient Deo in spiritu, et gloriabuntur in Domino, et non in carne confident, et erunt vera circumcisionis, et non concisio. Cumque pasti fuerint spirituali circumcisione, intelligentes peccata pristina, confundentur in vitiis suis, et erubescunt, et erunt in confusione quæ ducit ad vitam (*Eccl. iv*), quia est et alia confusio quæ ducit ad mortem, in qua habitavit quondam Og, rex Basan, siquidem *Basan* interpretatur *confusio* : de qua confusione pessima et Dominus reprobavit liberaturum se populum suum : *Dixit Dominus, ex Basan contemnam, convertam de profundo maris* (*Ps. lxxv, 25*). Cumque scierimus veram circumcisionem, et confusi foremus super peccatis nostris, tunc erimus in Galaad, quæ interpretatur *transmigratio testimonii*, in Ecclesia Christi, ad quam testimonia Legis et Prophetarum eloquia transcenderunt, et hoc fiet nobis secundum dies antiquos, secundum dies, quando egressi sumus **529** de terra Ægypti, de quibus Moysæ dicit : *Recordamini dies æternitatis* (*Deut. xxxii, 7*), non dies hujus sæculi, qui appellantur mali, sed dies perpetuos. Recordatur autem dierum æternitatis, qui non aspicit præsentia, surrexitque cum Christo, et sedet cum eo in cœlestibus, jam mente præsumens se de diebus præsentis sæculi liberatum. Promittit quoque sermo divinus, quod ostendat populo suo, et ovibus hereditatis suæ mirabilia: *Tunc, inquit, ridebunt gentes, et confundentur in omni fortitudine sua*, quia vastaverant quondam, et prævaluerant adversus populum Dei, et confusio earum habebit profectum, cum sua intellexerint mala. Ponent enim manus suas super os suum, malaque opera omnem eis loquendi auferent libertatem. Quomodo autem impiarum gentium manus claudunt ora eorum, sic justorum manus eorum ora reserabunt, ex opere bono loquendi cum Deo accipientium facultatem. Aures quoque eorum obsurdescunt, quia malitia non solum oculorum obcecavit intuium, sed et aures fecit obsurdescere; noluerunt enim audire vocem incautantium, et venefici incautantis sapienter. Et iuxta Isaiam : *Auribus suis graviter audierunt* (*Isai. xxix*): quamquam multomodus sit graviter audire, quam penitus non audire, et surdum fieri ut verbum non audiat veritatis. Post tanta mala dicitur de eis, quod lucent humum quasi serpentes, quæ trahunt terram, ambulantem in vestre suo, et comedentes terram omnibus diebus vite suæ (*Gen. iii*). Et carnis, id est, terrena operis facientes, et traheantes secum usque ad diem ultionis, et visitationis Domini, non pulverem, non terram parva vestigia, sed totam humum. Quod cum ferrent, et ad judicium Dei venerint, et conclusi ferrent atque turbati, tamdiu turbabantur, et conclusi erunt, quædiu terra quam traxerant quasi serpentes, perinanserit in eis. Cum autem illa defeccerit,

^a Sic habent septem Florentie mss. Victorio teste : antea erat viventes.

obstupescunt, et admirabuntur, non in Domino Deo suo (necdum cuim merebuntur, ut dicatur Dominus Deus eorum), sed in Domino Deo nostro. Et subito fit **eterror populi ad Christum diciturque ad eum : Et timebunt a te.** Principium enim sapientia, timor Domini (*Prov. vii*). Et haec fient, ut videant gentes, et confundantur in omni mala fortitudine sua; et pondant manus super os suum, et auribus obsurdescant, et lingant terram velut serpentes, **530** qui trahunt humum, usq[ue] p[ro]imum concludantur, conclusique turcentur, inde territi obstupescant ad Dominum Deum sanctorum, et ad extremum ipsi quoque timeant illum. Hoc juxta LXX. Porro quia non multum ab eis, in praesenti dumtaxat loco, nostra discordat editio, quod in illis dictum est, etiam in hac dictum existememus.

(Vers. 18-20.) *Quis Deus similis tui?* qui auferens iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hereditatis tuae. Non immittet ultra furorem tuum: quoniam volens misericordiam est. Revertetur, et miserebitur nostri: deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabit veritatem in Jacob, misericordiam Abramam, quam [Vulg. qua] jurasti patribus nostris a diebus antiquis. LXX: *Quis, Deus sicut tu?* auferens iniquitates, et transcendens injusticias his qui reliqui sunt de hereditate tua? Non tenuit in testimonium iram suam, quia volens misericordias est. Revertetur, et miserebitur nostri, demerget peccata nostra: et projicientur in profundum maris omnia peccata nostra. Dabit veritatem Jacob, misericordiam Abramam, sicut jurasti patribus nostris juxta dies priores [Al. pristinos]. Intelligens propheta, gentium multitudinem propterea in conclusione sua esse turbatam, ut obstupesceret, et timeret Deum, et idcirco Dominum deservire, ut peccata auferat, et donet salutem, laudat Dominum atque miratur, et dicit: *Quis Deus sicut tu?* auferens iniquitates, et transcendens injusticias (*Exod. xii*): ut quomodo exterminator in Aegypto transcendit populum Israel, et non vastavit eum (unde a transitu, phase, id est, pascha, nomen accepit) sicut parcas gentibus, nequaquam illis imputaps iniquitates suas. Porro quod sequitur: *His qui reliqui sunt de hereditate ejus, non tenuit in testimonium iram suam,* hic est sensus: Si gentibus pepercit, quae Legi ejus credere noluerunt, et qui superflui

A et reliqui de populo sunt relictæ, iniquitates suas cunctæ noluit imputare, nec in testimonium justi supplicii eorum intulit iram suam, quid faciet de grege suo, qui pascitur in medio Carmeli, et in Basanitide, et in Galaad? Volens enim misericordiam est, et revertens miserebitur nostri, et gravia peccata nostra, et iniquitates quæ sedent super talentum plumbi, ipse portabit, et demerget in mare, et parere non faciet (*Zach. v*). Dabit veritatem Jacob, et misericordiam Abramam: **531** supplantatori populo et novo, et semper in lucta posito, reddat in Christo [*Al. Christus*] veritatem suam, et multitudini gentium (*Abraham quippe vocatur pater multarum gentium*) tribuat misericordiam, sicut juravit eis, qui patres extiterunt fidei nostræ secundum dies antiquos: quod de tota hominum multitudine alios salvet in veritate, alios in misericordia. Porro ubi nos interpretati sumus, *Non immittet ultra furorem tuum;* pro ultra, Symmachus tractulit in *semperitnum:* Theodosio, in *finem:* Septuaginta et quinta editio, in *testimonium:* pro quo positum est in Hebreo LAED (לְאַד); et tam ultra, quam *semperitnum*, et *testimonium* intelligi potest. Dicam et ego in fine voluminis, labore opusculi mei, Domini invocatione consignans: *Deus, quis similis tibi?* aufer iniquitatem servi tui: transi peccatum reliquiarum animæ meæ, ne immittas in me furorem tuum, neque in ira tua **532** corripias me: quoniam misericors es, et multæ miserations tuæ. Reverte, et miserere mei: præcipita iniquitates meas, et mittit eas in profundum maris: ut salsugo et amaritudo vitiorum in falsa regione dispereat. Da veritatem quam promisisti servo tuo Jacob, et misericordiam quam pollicitus es amico tuo Abramam, et libera animam meam a persecutoribus prophetarum tuorum, Achab, et Jezabel, sicut jurasti patribus meis in diebus antiquis, dicens: *Vivo ego, dicit Dominus: Nolo mortem peccatoris, tantum ut revertatur, et vivat* (*Ezech. xxxiii, 11*). Et alibi: *Statim ut conversus ingemueris, salvus eris.* Tunc videbit inimica mea, et operietur confusione, quæ nunc dicit ad me: *Ubi est Dominus Deus tuus* (*Ps. xli, 4, 11*)? Videbo in ea ultionem tuam, et erit quasi lumen platearum, atque calcabitur, ne amplius de luto et paleis Aegyptias exstruant civitates.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM
IN NAUM PROPHETAM
*** LIBER UNUS.**

PROLOGUS.

533-534 Juxta Septuaginta interpres, in ordine prophetarum duodecim, post Jonam Naum ponuntur : quia videntur de eadem urbe prophetare. Scriptum siquidem est in Jona : *Factus est sermo Domini ad Jonam, filium Amathi, dicens : Surge et vade in Niniven, civitatem magnam, et praedica in ea* (Jonæ 1, 4). In Naum vero istud exordium est : *Assumptio Ninivæ : liber Visionis Naum Elcesæi*. Igitur uterque de Ninive Assyriorum metropoli, quæ nunc vocatur Ninus, texunt vaticinium. Porro in Hebraico, post Jonam, Michæas ponitur, et Michæam sequitur Naum, qui interpretatur *consolator*. Jam enim decem tribus ab Assyriis deductæ fuerant in captivitatem sub Ezechia, rege Juda, sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati, adversum Niniven visio cernitur. Nec erat parva consolatio, tam his qui jam Assyriis serviebant, quam reliquis, qui sub Ezechia de tribu Juda et Benjamin ab iisdem hostibus obsidebantur, ut audirent, Assyrios quoque a Chaldeis esse capiendos, sicut in consequentibus hujus libri **535-536** demonstrabitur. Sciendum autem est (quoniam *Ninive* in nostra lingua de Hebreo *speciosam* sonat : speciosus autem mundus hic dicitur : unde et apud Græcos κόσμος ab ornato nomine accepit) quidquid nunc adversum Niniven di-

^a Hæc quoque Paulæ ejusque filiæ Eustochio Explanatio inscribitur.

A citur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob causam *assumptio*, quam Septuaginta interpretantur λημψα, et Aquila ἄρπα interpretatus est, apud Hebreos ΜΑΣΕΑ ponitur, id est, *grave onus* : eo quod eam adversus quam videtur, premat, nec sinat elevare cervicem. Porro quod additur, *Naum Elcesæi*, quidam putant Elcesæum patrem esse Naum, et secundum Hebræam traditionem etiam ipsum prophetam fuisse : cum Elcesi [Al. Elcesæi], usque hodie in Galilæa viculus sit, parvus quidem et vix ruinis veterum ædificiorum indicans vestigia ; sed tamen notus Judæis, et mihi quoque a circumducentes monstratus. Simul et hoc attenderendum quod hæc ipsa vel *assumptio*, vel *onus*, vel *pondus*, prophetæ visio sit. Non enim loquitur in Ἰωάννῃ, ut Montanus B et Prisca Maximillaque delirant ; sed quod prophetat, liber est visionis intelligentis universa quæ loquitur, et pondus hostium facientis in suo populo visionem. De consummatione itaque mundi secundum ἀγρυπῆν, o Paula et Eustochium, in consolationem sanctorum propheta textur : ut quæcumque in mundo vident, quasi prætereuntia et caduca continent, et præparent se ad judicii diem, ultor adversus veros ^b Assyrios futurus Dominus est.

^b Duo Palat. mss., *adversus viros Assyrorum futurus*, etc.

INCIPIT LIBER.

(Cap. I.—Vers. 1.) *Deus æmulator, et ulciscens Dominus. Vox prophetæ laudantis Deum, quod de Assyriis populi sui sit ultius injuriam. Sive juxta altiorum intelligentiam, quod audiat gemitum sanctorum suorum, et in consummatione mundi faciat adversarios sentire supplicia. Quod autem zelus in bonam partem accipiat, et Paulus apostolus ostendit, dicens : Zelamini charismata ^a majora (I Cor. xii).* Et

C in alio loco : *Zelot enim vos Dei zelo* (II Cor. xi). Et ipse Dominus in psalmo : *Zelus domus tuae comedit me* (Ps. LXVIII). Et Elias : *Zelans, inquit, zelatus sum Domino omnipotenti Deo Israel* (III Reg. xii). Phinees quoque zelum, et Matathiae legimus (Num. xxv; I Mach. ii). Et Simonem zelotem apostolum Jesu Christi, quem Marcus evangelista, Simonem Chananeum vocat (Act. i; Marc. iii). Zelatur autem

^a Idem mss., meliora ; et Græce quoque τὰ κρείττωνα.

Dominus in salutem eorum quos zelatur : ut quos non potuit ejus servare clementia , servet simulatio . Unde et ad Jerusalem, quæ propter peccata nimia visitationem zeli et furoris ejus non merebatur, in Ezechiele loquitur Deus : *Zelus meus recessit a te, et non irascar ultra tibi* (Ezech. xvi, 42). Quamdui itaque agebat poenitentiam mundus, consummatio illius non siebat : postquam vero , multiplicata iniquitate , refrixit charitas multorum , ita ut tententur etiam electi Dei : tunc zelator Dominus venit in ultionem : non quod ipse sit inimicus et ulti, quod de diabolo dicitur; sed quod inimica [Al. amica] sit ejus ultiō , et quasi ignis, ligna, fenum, stipulamque consumat, ut purum aurum remaneat et argentum (Matth. xxiv).

Ulciscens Dominus, et habens furorem : Ulciscens Dominus in hostes suos, et irascens ipse inimicis suis. LXX : *Ulciscens Dominus cum furore : ulciscens Dominus in adversarios suos, et tollens ipse inimicos suos.* Secundum utramque intelligentiam, quia diligit Dominus quem corripit (Prov. iii), et castigat omnem filium quem recipit, ideo irascitur, ut quod adversarium et inimicum sibi est tollat, ethostibus [Al. tollat ex hostibus], et contrariis cogitationibus fractis, sermonibusque sublatis, in antiquum redeant statum. Denique in consequentibus ait: *Dominus patiens, et longa fortitudo ejus.* Sed quia semel et historiam exponere proposuimus, inimicos et hostes Dei intelligamus Assyrios, in quos cum diu patiens fuerit, postea cum furore et iracundia ultiō existet.

(Vers. 2.) *Dominus patiens et magnus fortitudine, et mundans, non faciet innocentem.* Quod significans in Graeco dicitur : *καὶ δέων οὐκ ἀθωστοῦ* [Al. καὶ δέων οὐκ ἀθωστού]. Et est sensus : **537** *Diu quidem sceleris Assyriorum patiens fuit, et magnanimitatis suæ fortitudine iniurias eorum sustinuit, provocans eos ad poenitentiam; sed quia, contemplata bonitate Dei, secundum cor imponens thesaurizaverunt sibi iram in die iræ (Rom. ii), qui ante patiens fuit, nequaquam eos laetum mundos et innocentes inultos abire patietur. Vel certe ita (quoniam in bonam partem simul volumus accipere quæ dicuntur) patiens est qui sustentat omnes ruentes, et erigit elisos [Al. allisos] (Ps. cxlv) : qui sanat tribulatos corde , et alligat contritiones eorum ; et magna virtus ejus, solvens inimicitiam [Al. inimicitias] in carne, et ^c nocentem non faciens inno-*

A centem : cum etiam qui nimil sibi applaudet coargutus fuerit, quod non merito proprio, sed misericordia Dei sit salvatus. Licet enim dicat : *Ecce ego tot annos servio tibi, et numquam præceptum tuum præterivi* (Luc. xv, 29) : tamen quoniam bonus est Dominus omnibus, et misericordiae illius super omnia opera ejus (Ps. cxi, 6), et omnes peccaverunt, et indigent gloria Dei (Rom. iii, 23), justificatus ab eo gratis audiet : *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum* (Math. xx, 15)? Atque ita flet, ut in eo ipso quod arguit et ignoscit, nullum innoxium abiare patiatur.

(Vers. 3.) *Dominus in tempestate et in turbine vitæ ejus, et nebulæ pulvis pedum ejus.* Pro tempestate et turbine, consummationem ^d et commotionem Se-**B** ptuaginta transtulerunt : licet in eo ubi nos possumus, in tempestate, et in Hebreo scribitur BASUPHA (בָּסְעָפָה), in commotione quoque possit intelligi. Hoc autem significat, quod in fine mundi universa moveantur, juxta illud quod scriptum est in Aggæo: *Adhuc semel et ego movebo cælum et terram, mare et aridam* (Aggæi ii, 7) : et cum fuerint cuncta commota (ut credant via Domini, qui in Evangelio dicit : *Ego sum via, et vita, et veritas* (Joan. xiv, 6); et (Marc. vii) : Cum venerit Filius hominis in nubibus, quibus mandatur in Isaia (Cap. v), ne pluant super vineam imbre, et ad quas pervenit veritas Dei, dicente Psalmographo (Ps. xxxv, 6) : *Veritas tua usque ad nubes*), tunc etiam ipsæ nubes, **538** Prophetæ videlicet, animæque sanctorum, quæ prius conjunctione carnis fuerant prægravatae, elevatae in sublime, tenuioris substantiæ sicut in scabellum pedum Dei redactæ, in extremis quibusque inter angelos officiis ministrabant. Priora quippe et antiqua, quæ ad caput pertinent, nosse non poterunt. Alius vero nubes in contrariam partem accipiet, quod semper serena conturbent, et clarum solis stellarumque lumen sua caligine nitantur prætexere, et quod subjectæ postea dominicæ potestati in pulverem redigantur et in nihilum, et terra in eis quæ pinguis est, dissolvatur.

(Vers. 4.) *Increpans mare, et exsiccans illud et omnia flumina ad desertum perducens.* Juxta litteram Dei potentia describitur, qui vindicatur est de adversariis Israelem, quod non grande sit ei Assyrios destruere, cuius majestatis sit etiam elementa mutare. Vel certe quia semel de consummatione mundi esse diximus prophetiam, et hoc simpliciter

D tum etiam quod coarguatur, et veniam accipiat. Consonat huic sensui illud, quod scribitur Exod. xxxiv, *Nullusque apud te per se innocens est.* Quin etiam hoc quoque quod exponendum proponitur, et mundans non faciet innocentem, scilicet, innocentes ipsos coarguet, quod non suis viribus, sed Dei misericordia salventur. Cæterum mox coargutus ex mss. substituimus, pro quo vitiouse Martian. retinuit duobus verbis, *quod argutus.* Victorius, *quod, volcam tantum induxerat.*

^d Voces, et commotionem, quæ deerant, supplement mss. nostri.

^a Al. *recedat, et recedet,* juxta Græc. ἐξαρθίσταται.
^b Contendunt alii legendum ἀθῶν, quæ scriptura cum editionibus LXX, tum Hieronymianæ inenti conformior videatur. Verum ἀθῶν servant ms. Alexandrinus, Theodoritus, et codex quidam Regius 229 quem laudat Cotelerius. Theophylactus autem utramque lectionem proponit atque explicat.

^c Tautum mss. animum addidissent, facile repuissim, et innocentem, pro nocentem. Ea quippe Hieronymi mens est, neminem quamvis innocentem futurum ante Deum , innocentem, cum quod non merito proprio sit innocens; sed ab illo justificetur :

accipite: Cum venerit mundi consummatio, et pertransierit eactum et terra, mare quoque et fluvios siccari. Sed miti legenti illud in Psalmis: *Hoc mare magnum et spatiuum: ibi reptilia quorum non est numerus: animalia parva cum magnis; ibi naves perambulant.* *Draco iste quem formasti ad itinendum ei* (Ps. ciii, 25, 26), dignum videtur bonitate, et clementia Dei, omnem amaritudinem et salsuginem maris, sea comminationes destruere: et regnante in aquis humiliare dracouem, et malitiæ exsiccare gorgites in quibus parva natant reptilia, quorum non est numerus: neque enim digna sunt numero quæ cum dracone versantur. Flumina quoque ad desertum perducens, omnem falsi nominis scientiam, qua se contra Deum erigens, lumine eloquentiae uter, et volubilitate verborum, et tumulantes contorquens gurgites, cum miraculo spectantium fertur in primum. Vide Platonem, specta Demosthenem, Tullium quoque philosophum pariter et oratorem, et hereticorum principes 539 inture, de quibus fuit Valentinus, Marcion, Bardesanes, Tatianus, et de fluminibus non ambiges. Sed hæc omnia consumet Dominus Jesus spiritu oris sui, et destruet illuminatione adventus sui, et ad deserta perducet (II Thes. ii). Simulque cerne quod juxta titulum, qui inscribitur: *Assumptio Ninive: liber visionis Naam Elcesei*, recte et in Ninive mundus figuraliter intelligitur, et mare ejus eloquentias flumina in consummatione siccantur.

Infirmatus est Basan et Carmelus, et nos Libani clanguit. LXX: *Inminuta est Basanitis [Al. Immunita Basanitidis] et Carmelus, et quæ florebant Libani, defecerunt.* Metapopikos per Basan et Carmelum et Libanum, regionem uberem, et montes consitos, Assyril vastitas demonstratur, quod ille potens quondam et florens et plenissimis gentibus imperans, Domino irascente, populandus sit. Sed et de consummatione mundi possumus intelligere, quod potentes quique et nobiles, et nimis opibus abundantes, replete pereant, et dicatur eis: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: qua autem preparasti, cuius erunt* (Luc. xx, 12)? Porro secundum interpretationem nominum, quia Basan, confusione et ignorantiæ sonat, in consummatione mundi omnia, quæ ignominia et rubore digna sunt, asserimus cum Dominus venerit, infirmari, et non solum peccata redigi in nihilum, sed et Carmelum quoque, qui interpretatur scientia circumcisiois, et eos qui sibi videntur in bonis operibus uberes et florentes, Christo ventiente, trepidare, et impleri illud quod dicitur in Evangelio: *Cum venerit Filius hominis, putas [Al. putasue], inveniet fidem super terram* (Luc. xviii, 8)? Crescente quippe iniustitate, refrigerescet charitas plurimorum, propter quæ veniet ira Dei.

(Vers. 5.) *Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt, et contremuit terra a facie ejus, et orbis, et omnes habitantes in eo.* LXX: *Montes commoti sunt ab eo, et colles concussi sunt, et contracta est terra a facie ejus, universitas et omnes qui habitant in*

A ea. Potest et simpliciter accipi quod in consummatione mundi, cum in majestate sua Salvator venerit, et montes et colles, et orbis et terra, et canca moveantur. Si enim in passione ejus sol fugit, tara scissa sunt, terra contremuit (Matth. xxvi, et Luc. xxiii): multo magis in claritate ejus omnia turbabuntur. Sed et figuraliter montes et colles, sublimes quique et potentes intelligendi sunt, qui 540 in adventu Domini prostercentur humi, ac de solio suo depositi pavimento cohærebunt. Facies enim Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum (Psalm. xxxix, 17). Tunc et terra contremiscet, et orbis atque universitas faciem Domini formidabunt: hoc pro summo crucis pena que ducentia, quod vultum ejus respicere non audebat.

(Vers. 6.) *Ante faciem indignationis ejus quis stabit, et quis resistet in ira furoris ejus?* LXX: *A facie iræ ejus quis sustinebit, et quis resistet in ira furoris ejus?* Pro eo quod nos posuimus: *Et quis resistet in ira furoris ejus?* apertius interpretatus est Symmachus: *Et quis sustinebit iram furoris ejus?* Aut rarus igitur, aut nullus poterit inveniri, qui ira corripiens non dignus sit. Nec erit ulla anima quæ non pavet ad judicium Dei, cum astra quoque non sint munda in conspectu ejus (Job. xxv, 5). Porro verbum Hebraicum iaccum (Ἐπι), quod et Aquila et Septuaginta transluxerunt, resistet, et illam intelligentiam transferamus, de qua in secundo Regnorum libro, et in primo Paralipomenon dicitur, super ira Dei, genere masculino. Nullique dubium quin ibi ira Dei diabolus intelligatur, et Angeli possint, qui militent ad plectendos eos qui ira digni sunt. Difficile itaque reperiatur in consummatione mundi, qui immaculatus et purus audeat dicere: *Nec enim princeps mundi istius, et inventus in me nihil* (Joan. xii, 30), et libera adversus eum fronte consistat. Contra Assyrios autem sic sentendum, quia cum venerit Dominus in tempestate et turbine, siccans Babylonis imperium, quod interpretatur mare, et omnia ejus regna subvertens, quæ intelliguntur flumina, et potentiam, libertatemque ejus ad nihilum redigens, quæ metapopikos Basan et Carmelus et nos Libani, et montes collesque dicuntur, ac latitudinem imperii conculcans, quæ orbis terrarum appellatur: tunc nulla potentia resistere poterit irascenti Deo, et populus suum vindicanti.

Indignatio ejus effusa est ut ignis, et petra dilucide sunt ab eo. LXX: *Furor ejus consumit principatus, et petras contrites sunt ab eo.* Pro eo quod nos posuimus effusa est. Aquila interpretatus est ἐγκεφαλόν, id est, confusa est: Symmachus et Theodosius ἔρατάχ, hoc est, stillavit. Sive igitur confusa est indignatio Dei quasi ignis, sive furor ejus in 541 similitudinem stillavit incendi, ut dura corda hominum, quæ petra vocantur, conterorentur, et dissoluerentur, utilis est indignatio Dei, quæ die per patientiam nostra peccata sustentans, vix aliquando confusa est, et tamen non tota prorumpit in penam,

sed modico ad nos stillabit ardore. Si autem stilla in indignationis ejus consumit principatus, adversus quos nobis est pugna [Al. pugna ei] collectatio, quid fieret si tota in nos ira Dei funderetur? Præstet Jesus ut auferatur cor lapideum, et mutetur in nobis cor carneum: duritiaque mollita, possit in se præcepta Domini suscipere quæ scribuntur: *Sacrificium enim Deo spiritus contributus, cor contritum et humiliatum Deus non spernet (Ps. 1, 9).* Et ut sciat clementiam Dei sonare quæ dicta sunt, non severitatem, in consequentibus discite.

(Vers. 7.) *Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis, et sciens sperantes in se.* LXX: *Suavis Dominus exspectantibus eum in die tribulationis, et cognoscens timentes se.* Cum irasci cœperit gentibus, et quandam potentissima regna vastare, sciet eos qui sui sunt, et non una tempestate opprimet nava-gantes. Diem autem tribulationis secundum ἀναγράψιν, diem intelligamus judicii, de quo scriptis Isaías: *Ecce dies Domini insanabilis venit furoris et iræ, posse orbem terrarum desertum, et peccatores perdere ex eo (Isai. xiii, 9).* Speremus in Domino, et per patientiam ejus exspectemus adventum, ut cum venerit, bonum eum, non judicem sentiamus, et cognoscat vel sperantes in se, vel timentes se (II Tim. ii). Scit enim Dominus eos qui ejus sunt.

(Vers. 8.) *Et in diluvio prætereunte consummationem faciet loci ejus, et inimicos ejus persequuntur tenebrae.* LXX^a: *Et in diluvio transeunte consummationem faciet: consurgentēs et inimicos ejus persequuntur tenebrie.* Dominus patiens et multe miserationis, et non irascetur in suein, neque in æternum indignabitur; sed cum creverit malitia super terram, et omnis caro corrumperit viam suam, inducit diluvium quod pertranseat, non quod permaneat in æternum. Consummationem autem, sive finem, faciet loci ejus, id est, diluvii, ut quomodo de impio dicitur: *Et pertransivi, et non est inventus locus ejus (Ps. xxxvi, 36); et: Iter impiorum peribit (Ps. 1, 6); sic diluvii iter pereat post iram Domini, 542 sola apparente clementia.* Quod quidem et secundum historiam intelligi potest, quia cum vastaverit Israel, et quasi diluvio terram repromissionis iuandaverit, finem faciet captivitatis, ad sedes eum pristinas revocando. At econtrario, inimicos ejus Assyrios, qui populum duxerunt in captivitatem, tenebrae persequentur. Quod autem diximus de Israel et Assyriis, intelligi de consummatione mundi, et de sanctis ac de persecutoribus, sive contrariis virtutibus potest, quod sanctorum Deus post iram misereatur; persecutores vero et inimicos eorum, qui elegerunt tenebras, et non lucem, ipsæ, quas elegerunt, tenebrae comprehendant: mitteatur enim in tenebras exteriōres: ibi erit fletus, et stridor dentium (*Math. viii et xxii*). Verbum MACOMA (ΜΑΚΟΜΑ), quod nos interpretati sumus, loci ejus, omnes in duas orationis partes divisorunt, ut MA in

^a Palatini mss., LXX similiter; silentique adeo subnexa eorum interpretationis verba.

A præpositionem de verterent, id est, ἀπὸ; COMA, surgentes interpretarentur. Denique Aquila, ἀπὸ ἀνταρτῶν, inquit, id est, a consurgentibus; Septuaginta, consurgentēs; Theodosio, consurgentibus ei; quinta editio, a consurgentibus illi. Solus Symmachus, cum nostra interpretatione consentiens, ait: *Et in diluvio transeunte, consummationem faciet loci ejus.* Quidam de nostris, consurgentēs et inimicos, Marcionem et omnes veteres hæreticos interpretantur, qui adversum Creatorem disputant.

(Vers. 9.) *Quid cogitatis contra Dominum? consummationem [Al. quod consummationem] ipse faciet: non consurget duplex tribulatio.* LXX: *Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet: non vindicavit bis in idipsum in tribulatione.* Symmachus apertius:

B *Non sustinebunt impetum secundæ [Al. secundum] angustie: Theodosio, Non consurget secunda tribulatio.* Loquitur autem juxta tropologiam adversum Marcionem, de quo supra diximus, et omnes veteres hæreticos, qui bonum nescio quem confingentes Deum, ipsum dicunt consummationem mundi esse facturum, et arguunt Legis Deum quasi crudelitatis, quod multos puniat, et pro peccatis friget cruciatus. *Quid ergo, ait, contra Dominum cogitatis?* ipse qui creavit mundum, et consummationem ejus faciet. Quod si vobis videtur crudelis, rigidus et cruentus, quod in diluvio genus delevit humanum, super Sodomam et Gomorrham ignem et sulphurem 543 pluit (*Genes. vii*), *Ægyptios submersit fluctibus (Exod. xiv)*, Israelitarum cadavera prostravit in eremo (*Num. xxxii*): scitote eum ideo ad praesens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Certe aut vera sunt quæ prophetæ loquuntur, aut falsa. Si vera sunt quæ de severitate ejus videntur dicere: Ipsi dixerunt: *Non b videbit Dominus bis in idipsum in tribulatione.* Sin autem falsa sunt, et falsum hoc est quod dicitur, *Non consurget duplex tribulatio: falsa est ergo et crudelitas ejus quæ in Lege descripta est.* Quod si verum est, ut negare non poterunt, dicente propheta: *Non videbit Dominus bis in idipsum in tribulatione: ergo qui puniti sunt, postea non punientur.* Si autem illi postea punientur, Scriptura mentitur, quod dicens nefas est. Recepserunt ergo et qui in diluvio perierunt, et Sodomitæ, et Ægyptii, et Israelitæ in soliditudine, mala sua in vita sua. Quærat hic aliquid, si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat. Aut enim punietur, et falsum est hoc quod dicitur: *Non videbit Dominus bis in idipsum in tribulatione.* Aut non punietur, et oplandum est adulteris, ut in praesentiarum brevi et cita pena cruciatus frustrentur æternos. Ad quod respondemus, Deum ut omnium rerum, ita et suppliciorum quoque scire mensuras, et non præveniri sententia judicis, nec illi in peccatorem exercendæ debine poenæ auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diurnalisque elui cruciatis. Si quis autem

^b Martian. retinuit hic dumtaxat, *Non judicabit.*

punitus sit, ut ille in Lege qui Israeliticis maledixere rat, et qui in sabbato ligna collegerat (*Levit. xxiv.*): tales postea non puniri, quia culpa levis praesenti suppicio compensata sit. Hebreus hunc locum ita exposuit: Quid putatis, o Assyrii, iniquitatem contra Dominum cogitantes, quod populum Israel, id est, duodecim tribus usque ad internectionem ipse consumat? Non consurget duplex tribulatio, id est, non vobis tradet Judam et ^a Israel, sicut tradidit decem tribus et Samariam.

(Vers. 10.) *Quia sicut spinæ se invicem complectuntur sic [Al. sic quidem]: convivium eorum pariter potentium consumetur quasi stipula ariditate plena.* LXX: *Quia usque ad fundamenta 544 sua redigentur in vespes, et quasi volvola circumdata comedetur, et quasi stipula ariditate plena.* Tres differentias **B** quas Dominus in parabola sementis posuit (*Mat. xiii.*), excepta terra bona, quæ affert tricesimum et sexagesimum et centesimum fructum, videtur mihi propheta replicare, unam quæ juxta viam ceciderit, et aliam quæ inter lapides, et tertiam quæ inter spinas: quod quidem et Apostolus de his qui super fundamentum Christi non bene ædificant (*I Cor. iii.*), subostendit quosdam esse qui ædificant ligna, fenum, stipulam. Igitur ligna referamus ad id, quod nunc dicitur: *Quia usque ad fundamenta sua redigentur ad vespes.* Fenum vero ad id quod sequitur: *Et sicut volvola quæ circumdatur, comedetur.* Porro stipula manifeste refertur ad stipulam, de qua nunc dicitur: *Et sicut stipula ariditate plena.* Propterea ergo non vindicabit Dominus bis in idipsum, quia malitia quæ in auctoribus haereseos orta fuerat, usque ad fundamentum et ad radices suas consumetur. Sed et si quis in eis videbatur pompam habere verborum, id est, folia inania, tantum aspectu delectantia, sicut volvola, quæ Græce dicitur σπιλαξ, devorabitur, et consumetur in nihilum. Volvola [*Al. Vulvula*] autem herba est similis hederæ, quæ vitiibus et virgultis circumdari solet, et in longum serpere. Quidquid etiam in eis videtur habere pompam segetis, sed non habet spicas et grana frumenti, quasi stipula ariditate plena, tradetur incendio. Hoc secundum Septuaginta. Ceterum juxta Hebraicum, vere haeticorum fœdera et necessitudines quasi spinæ sunt se invicem complectentes, et convivium eorum atque mysteria, quia et ipsi mensam dominicanam habere se dicunt, spinarum fœdus est, simul vescentium, pariterque potentium. Cum enim ebrii de vinea Sodomorum adversus conditorem rabido ore blasphemant, nonne convivium sentium est? quod tamen cum suis consumetur auctoribus, quasi stipula ariditate plena.

(Vers. 11.) *Ex te enim exibit cogitans contra Dominum malitiam, mente pertractans prævaricationem.* LXX: *Ex te exibit cogitatio contra Dominum pessima cogitans contraria.* Vere ab haeticis exibit adversus Dominum **545** inimica cogitatio. An non videtur

A esse adversus Deum malitia et prævaricatio, dicere quod Valentinus, quasi abortivum errantis sapientiae extremum editum Creatorem? Nonne contra Deum cogitatio est Basilidis impudicitia [*Al. impudica*], et portentosum ἄσπεξον nomen, quod præfertur Domino conditori? Porro quia docti ab Hebreis volunt eorum quoque traditionem sequi, et nostris, id est, Christianis explanationem historiæ demonstrare, dicendum est: Non consurget duplex tribulatio, id est, non capientur ab Assyriis duæ tribus, sicut captiæ sunt decem. Siquidem dum adhuc in terra Juda sunt Assyrii, et quasi spinæ se invicem complectuntur, lætaentes atque gaudentes, ab angelo consumentur, quando una nocte centum octoginta quinque millia cæsa sunt hostium (*IV Reg. ix.*). Polchre quoque exercitus eorum multitudinem, ebrium convivio comparavit, et ipsum convivium non rosarum, non liliorum dixit esse, non florum; sed simile spinarum se invicem complectentium, quæ semper traduntur igni, et quasi stipula ariditate plena, levè comburuntur ardore. Quod autem sequitur: *Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam, mente pertractans prævaricationem* (*Isai. xxvi.*), de Rabsace intelligi volunt, quod de Assyriis egreditus, blasphemaverit Dominum, et populo persuadere voluerit, ut desperans de auxilio Domini, se Assyriis traderet, non Deo, sed idolis serviurus (*IV Reg. xviii.*).

(Vers. 11, 13.) *Hæc dicit Dominus, si perfecti surrint, et ita plures: sic quoque attendentur et pertransibit: affixi te, et non usligam te ultra: et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, et vincula tua disrumpam.* LXX: *Hæc dicit Dominus regnans aquis multis, et sic dividuntur, et auditus tuus non audietur amplius, et nunc conteram virgam ejus a te: et vincula ejus disrumpam.* Juxta litteram manifestus est sensus: Licet, inquit, robusti sint Assyrii, et fortitudo eorum numero augeatur cunctarum gentium: sic quoque angelo vastante, tondentur. Quomodo enim numerus capillorum acutæ forcipæ non repugnat: ita et numerus adversariorum Dei, facilis succisione tolletur, et pertransibit Assur, vel esse desistet, sive, vastato exercitu suo, revertetur ad patriam, te sospitem derelinquens. Rursumque ad Judam et Jerusalem sermo dirigitur: *Affixi, te, et 546 non affigam te ultra:* non quod perpetuam securitatem pollicetur, sed illius tantum temporis, et ab illis hostibus a quibus tunc obsidebatur. Denique insert: *Et nunc conteram virgam ejus, id est, Assyrii, de dorso tuo, et vincula tua disrumpam:* vel per metaphoram potestatem ejus significans: vel certe, virgam qua percutere conabatur, et vincula quæ captiæ parabat: quanquam possit et obsidio clause multitudinis pro vinculis accipi. Porro juxta LXX multo aliter est sensus. Adhuc enim videtur adversus eos loqui, quibus supra dixerat: *Quid cogitatis contra Dominum?* Et: *Ex te exibit cogitatio contra*

^a Sic rectius habent mss. Antea Jerusalem legebatur: ejusmodi levia quædam infra restituiuntur.

Dominum pessima, cogitans contraria. Hac ergo dicit Dominus regnans aquis multis, sive virtutibus, quæ dicuntur aquæ super cœlos : et præcipitur eis, ut laudent Dominum : vel certe intellectibus et sapientiæ et doctrinis Dei. Sicut enim flumina de ventre justi fluunt, et fontes uberes in vitam æternam, per varias multiplicesque sententias, quibus imperat sermo Domini (*Joan. vii.*): ita habent et hæresiarchæ aquas suas, quibus imperant, et quæ ex eorum primum fonte manarunt. Quod autem sequitur : *Et sic dividuntur, vel de cœlestibus quæ in supernis-Deo serviunt virtutibus intelligi potest ; quod unaquæque in suo officio sit et ministerio, vel de multiplici varietate sapientiæ.* Ne quia dixerat, *regnans aquis multis, confusus et indiscretus sensuum numerus putaretur : sed quod unaquæque sententia divisos habeat inter se sensus et separatas materias propriasque ὑποθέσεις.* Nam quod dicitur : *Auditus tuus non audietur amplius, increpatio est in eos, qui adversus Deum contraria cogitaverant, quod ostensis sophismatibus et decipiuntur, quibus Dei populus irretiebat, sermo eorum ultra non currat, nec suscipiatur a populis.* Sed et hoc quod infert : *Et nunc conteram virginem ejus a te, et vincula tua disrumpam, pro ipsis dicitur quibus sit communio, ut nequaquam cædantur a diabolo, et ei subjecti sint, quo auctore tanta excogitaverant atque confinxerant.* Conteretur ergo imperium ejus in eos : et vincula quibus peccantium animæ ligabantur, disrumpentur a sermone Dei, dicente his qui in vinculis sunt, exite.

(Vers. 14.) *Et præcipiet contra [Vulg. super] te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius : de domo 547 Dei tui interficiam scuptile et conflatilia : ponam sepulcrum tuum : quia inhonoratus es.* LXX : *Et præcipiet de te Dominus : non seminabitur ex nomine tuo amplius : de domo Dei tui disperdam sculpilia, et conflatilia : ponam sepulcrum tuum : quia veloces ; ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem.* Ideo plus posui de Septuaginta interpretibus, quoniam secunda περικοπὴ a priori non poterat separari. In eo enim quod dicitur, *quia inhonoratus es, pro quo quinta editio posuit ὄτη ὑεπισθῆς.* Septuaginta transtulerunt : *quia veloces, quod in Hebraico legitur CHI CALLOTE (חִילּוֹת).* *Veloces* autem nisi ad inferioris capituli *pedes* retuleris, pendet sententia. Itaque juxta consuetudinem meam primum historiam, et postea Vulgatae editionis sententiam ventilabo. Præcipiet, inquit, contra te Dominus, o Assur, ut quod passurus es, non fortuitu et absque aliquo judice venias, sed, Deo pronuntianti, patiaris. Non seminabitur ex nomine tuo amplius : statim quippe Niniven reversus Sennacherib a filiis suis occisus est. Lege Isaiam, et occisus in domo Dei sui quam adoraturus intraverat. Hoc est enim quod ait, *de domo Dei tui interficiam* (*Isa. xxxvii.*) : inde punieris, unde sperabas auxilium.

* Reponit Victorius ex Brixianis codicibus *sensumque.*

A Erit sculptile et conflatile sepulcrum tuum, ut inter aras et pulvinaria adorantis idola sanguis nefarius effundatur. Juxta Septuaginta autem interpretes cum superioribus junge quod sequitur : *Non seminabitur, inquit, ex nomine tuo amplius.* Nequaquam, o hæretici, animæ deceptorum ex dogmatibus vestris suscipient nomina, quæ prius invocaverant super terras suas, sicut in quadragesimo octavo psalmo figuraliter canitur. Et proderit vobis hæc ipsa cessatio sationis, quæ prius animam seminantis, deinde ejus in quo seminabat, interficere consueverat. Morientur ergo tibi [*Al. ibi*] errorum dogmata ; sed et tu qui prius tibi vivere videbaris, morieris errori, et bono tuo mortuus, idola quæ colebas, habebis sepulcrum. Atque ita sicut ut de pectori tuo, quod ante templum Dei tui, quem simulareras, fuerat, omnes auferantur errores. Hæc autem evenient tibi, qui quondam adversus Dominum contraria cogitabas, **548** cum Dei sermo, qui semper ascendit in montes, in animas videlicet excelsas atque sublimes, ad te velociter venerit, calcatisque priorum errorum fluctibus, et in tranquillum redactis, pacem tibi fidei ^a sensumque reddiderit. Ignoscite prolixitati, non enim possum et historiam et tropologiam sequens breviter utrumque comprehendere : maxime cum et interpretationis varietate torquear, et adversus conscientiam meam cogar interdum Vulgatae editionis consequentiam texere.

(Vers. 15.) *Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. Celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua : quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial : universus periit* [Vulg. *interiit*]. Paulisper LXX interpretes ^b differam, quia et ipsa capitula apud eos interpretationis varietate confusa sunt. Cumque historiam breviter exposuero, editionem eorum meo eloquio temperabo. In Paralipomenon scribitur libro, quod obsidente Sennacherib Ierusalem, in primo mense pascha facere non potuerint (*Il Paral. xxxii.*). Cæso autem per angelum exercitu ejus, et fuga ac morte ejus nuntiata, in secundo mense summa festivitate pascha diem celebrarunt. Quod ergo dicit, tale est, o Juda, qui regnas in Ierusalem, noli esse sollicitus, interfecto hoste tuo in templo Dei sui. Ecce venit tibi nuntius, montes collesque transcurrrens, et quasi de sublimi specula procul nuntians Sennacherib mortuum; urbem ejus imperio liberatam. Celebra festa, redde vota pro nece inimici, quæ pollicitus es Deo : nequaquam ultra pertransibit per te prevaricator et ἀποστάτης, hoc enim interpretatur *Belial*. Totus interiit, id est, exercitus, et rex et imperium Assyriorum penitus conciderunt. Et hoc quidem juxta litteram. Ceterum secundum ἀνεγερθέν dicitur ad Ecclesiam, dicitur ad animas Dominum constientes, quia diabolus qui te prius poplabilatur et gravissimo premebat jugo, in idolis et cum idolis quæ fabricatus fuerat, periit : celebra festivitates tuas, et redde Deo vota

^b Falso legebatur antea disseram.

tua, canens cum angelis jugiter: nequaquam enim ultra per te transhit Belial, de quo dicit et Apostolus, *Quæ communicatio Christi et Belial* (II Cor. vi, 15)? quia, subversa Ninive **549** totus interiit. Si quando gravissima persecutio fuerit, quali sub Valeriano, et Decio, et Maximiano [Al. Maximo], et Domini ultio apparuerit in adversariis ejus, dicamus ad Ecclesiam: *Celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua, etc.*

LXX: *Celebra, Juda, festivitates tuas, redde vota tua, quia nequaquam opponent ultra ut pertransiret in vetustatem: completum est, consummatum est: ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulacione. Semel dixi, juxta interpretationis varietatem capitula quoque ipsa aliter definiri, et non posse cum capitulo sensum hebraicæ interpretationis convenire. Itaque quod nunc dicitur, hujuscemodi est: O Ecclesiastice, quia de adversariorum tuorum nomine ultra non seminabitur, et virga eorum contrita est; et vineula dissipata sunt, et venit qui tibi annuntiaret pacem, celebra festivitates tuas, non in vino et epulis, ut carnei Judæi testimant, sed in spiritualibus deliciis et voluptate torrentis. O Juda, redde vota tua: quia nequaquam ultra pertransient iniuncti qui te adducant in vetustatem, hoc est, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus est, senescit, et quod senescit, perditioni proximum est: completus est mundus, consumptus est adversarius: venit tibi Christus qui prius insufflaverat in faciem tuam cum te de limo fingeret: et post resurrectionem quoque insufflans C in faciem apostolorum, ait: Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx, 22), ipse est qui te liberat de tribulatione. Vastata enim Ninive, et transeunte mundo, tribulatio quoque pertransit.*

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) Ascendit qui disperget^a in facie tua, custodiens obsidionem: contemplare viam, confortare lumbos, robora virtutem valde: b quoniam sicut reddidit Dominus superbiam Jacob, sic reddet superbiam Israel: quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruerunt. Necessitate compellor quasi inter saxa et scopulos, imminentia naufragio, sic inter historiam et allegoriam orationis meæ cursum deflectere, et ne subito impingat attendere. Siquidem juxta fabulas poetarum:

Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis,
Obsidet :

si saxa fugimus, incurrimus in **550** profundiū: si contortos vortices evitamus, in saxa deferimur. Testis est mihi Dominus, me omnia quæ secundum Hebraicum dissero, non de proprio sensu loqui, quod arguitur in pseudoprophetis; sed Hebreorum sequi expositionem, a quibus non modico tempore eruditus, debeo meis simpliciter indicare quæ didici. Certe in lectoris erit arbitrio, cum utrumque per-

^a Palatini codd., *Ascendet qui disperget coram te in facie, etc.* Vulg. *coram te qui custodiatur, pro in facie tua custodiens.*

A currerit, quid magis sequi debeat, judicare. Ad Niveni igitur nuuc sermo convertitur (et hinc vel maxime obscuri sunt prophetæ, quod repente dum aliud agitur, ad alios persona mutata) et dicitur ei: Ascendit ad te Nabuchodonosor qui te obsideat, qui ante os tuum vastet agros, persecutus agricolas, rura populetur, qui te quoque ipsam clausam tenet. Quia itaque tibi imminet bellum: ecce gaudens propheta nuuc precino, contemplare diligenter et co-spicere, et quid tibi eveniat, intuere. Confortare lumbos, id est, accingere: robora virtutem valde, hoc est, exercitus congrega: quia sicut ultus est Dominus Iudam de superbia Seonacherib, interfecto exercitu ejus in Iudea, et ipso quoque a filii suis jugulato: sic ulciscetur Israel, id est, decem tribus quæ a Ninive possidentur. Utrumque enim et Iudam et Israel vastaverunt et everterunt Assyrii, et sub metaphorâ vitis, amborum [Al. arborum] propagines corruperunt.

B LXX: *Contemplare viam, tene lumbum, confortare robore [Al. roborare] vehemente, quoniam avertit Dominus contumeliam Jacob, sicut contumeliam Israel: quia excutientes excusserunt eos, et propagines eorum demoliti sunt. Tria præcipiuntur Iudeæ. Primum, ut contempletur viam, et iter per quod ambulatur est, diligenter aspiciat, juxta illud quod in Jeremia scriptum est: State in viis, et interrogate semitas eternas, et videte quæ sit via bona; et ambulate in ea (Jerem. vi, 16): ut cum steterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego sum via (Joan. xiv, 6). Deinde dicitur ei, ut teneat lumbum, id est, ut post electionem viæ mortificet corpus suum, et servituti subjiciat, ne quasi rex et magister alii prædicans, ipse reprobus inveniatur (I Cor. ix). Longum est nunc dicere, quod virtus diaboli vel maxime sit in lumbis, et quod ad David **551** reprobatio fuit: De fructu lumbi tui ponam super thronum tuum (Ps. cxxxii, 11). Et illud Apostoli: Adhuc enim in lumbo patris sui erat Abraham, Levi, quando in occursum Abraham Melchisedech (Hebr. vii, 10). Et quod Joannes zona pellicea ciungitur (Matth. iii), et quod a Salvatore discipulis imperatur: Sicut lumbi vestri præcincti (Luc. xii, 35). Et Apostolus ad Ephesios: State ergo accincti lumbos vestros in tensu (Ephes. vi, 14): licet enim ἀστερις plurimum præstet, D et viæ continentia super mortificatione lumborum: tamen nihil eos ita mortificat ut cognitio veritatis. Unde dicitur: Accingite lumbos vestros in veritate. Si enim veritas est Christus, qui tota in Christo mente credidit, lumbos suos mortificavit in Christo. Tertio præcipitur, confortare virtute nimiris: elegisti, inquit, viam, tenuisti lumbum, assume virtutem: ut possis pugnare cum hostibus. Et ne forte diffida, datur tibi causa cur speres: Avertis, inquit, Dominus contumeliam Jacob, sicut contumeliam Israel, quod ambiguum est: aut enim ipsius Jacob con-*

^b Vulg., *qui reddidit Dominus superbiam Jacob sicut superbiam Israel. Confer subvexam Hieronymi expositionem.*

meliā, qua cæteris faciebat injuriam, avertit : aut contumeliam, quam ab aliis sustinebat Jacob, avertit Dominus. Sed mihi videtur melius esse ut contumelia quam Jacob solebat cæteris facere, a Domino sit aversa. Non enim tantæ virtutis est, ab aliis factam injuriam sustinere, quæ gratia Domini est, placidum, mitem, atque tranquillum, injuriæ facere non posse. Quæ situr, quomodo aversa est injuria Jacob, sicut aversa fuerat et Israel. Postquam luctatus est Jacob cum angelo, Israeli nomen meruit accipere (*Genes. xxxii*), et quia vidit Deum, injuriam facere cessavit. Sicut ergo Israel, sensus vel viri vi-dens Deum, et semper de Deo cogitans, facere noscit injuriam, sic omnis procacitas et contumelia aversa est a Jacob, hoc est, a supplantatore, ab eo, qui adhuc in certamine positus supplantat inimicos. Ut autem sciamus, quomodo injuria in malam partem accipiat, Salomon testis est, dicens : *Oculi [Al. *Oculus*] contumeliosi, lingua iniqua* (*Prov. vi*). Quomodo autem secundum utramque intelligentiam injuria aversa sit a Jacob, quæ prius aversa fuerat ab Israel, sequens sermo declarat : *Quia excutientes excusserunt eos, et flagella eorum demoliti sunt, sive corruerunt.* **552** Angeli, inquit, singulorum, qui quotidie vident faciem Patris (*Math. xviii*, 10), quidquid in Jacob et Israel adhæserat pulveris, excusserunt. Unde et Petro lavantur pedes (*Joan. xiii*). Et per prophetam dicitur : *Excute pulvrem, et exsurgi, Jerusalemi* (*Isoi. lxi*, 2). Discipulis quoque a Salvatore præcipitur : *Excuite pulvrem pedum vestrum* (*Math. x*, 14). Et in Psalmis scriptum est : *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excusorum* (*Psal. cxvi*, 4). Aversa est itaque mens ad contumeliam promptia, a vero Jacob, et a vero Israel : quia quidquid in eis terrenum fuerat, et de interiori feco concretum, hoc ministris angelis, sive monitoribus ac magistris excussum est atque mundatum, qui non solum excusserunt eos; sed vita quoque, quæ ad præsens tantum sensus voluptate demulcent, et in modum flagellorum, ac propaginum, quæ absque fructu foliis plena sunt, dissipaverunt, dicente Domino : *Omnem propaginem, quæ in me manet, et fructum afferit, Pater meus mundat ut fructum magis afferat : quod autem in me non manet, et fructum non afferit, Pater meus præcidet, et in ignem mittit* (*Math. xv*).

(Vers. 3 seqq.) *Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in eccinæis : ignea habentæ currus in die præparationis ejus : et agitatores consopiti sunt, in itineribus consturbati sunt, quadrigæ collisi sunt in plateis. Aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.* Recordabitur fortium suorum, ruerunt in itineribus suis, velociter ascendent muros ejus, et præ-

A parabitur umbraculum. Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum daturum est, et miles captivus abductus est, et ancillæ ejus minabantur, gemantes ut columbæ, murmurantes in cordibus suis. LXX : Arma potentia ejus ex hominibus, viros fortes illudentes in igne ^a, habentæ currum eorum in die præparationis ejus, et equites timebunt in exitibus : et confundentur currus, et colliduntur in plateis. Aspectus eorum quasi lampades ignis, et quasi fulgura discurrentia, et commemorabunt optimates eorum, et fugient in diebus, et infirmabuntur in itinere suo, et festinabunt ad muros, et præparabunt propugnacula sua : portæ civitatum apertæ sunt, et regalia conciderunt, et substantia revelata est ; et ipsa ascendebat, et ancillæ ejus ducebantur sicut columbae **553** loquentes in cordibus suis. Secundum historiam adversum Niniven ordo sequitur, et describitur Babyloniorum exercitus contra eam veniens. Quod autem erat : *Ignæ habentæ currum, in ardentibus loris, velocitatem præparantium significat, et quasi trucu[m] præparantium se ad prælium pompa narratur. Commixtumque nunc de Israel quæ olim passus sit, nunc de Assyrio quod fecerit, nunc de Babylonis quæ exerceant in Assyrios, Scriptura contextitur. Non est ergo, ut, mirum si tam velociter ad vastandum veniant, cum agitatores et fortes vel Israel ante, vel postea Assyriorum fuerint consopiti. Rursumque ad descriptionis ordinem rediens : Tanta est inquit multitudine venientium, ut communictum agmen sit in itinere, et discerni nequeat. Ipsæ quoque quindigæ dum viam non reperiunt, præ multitudine inter se colliduntur in plateis. Aspectus Babyloniorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia, ut ante visu adversarios terreant, quam mucrone præsternant. Tunc recordabitur Assur fortium suorum, et queret eos, qui in itineribus corruerunt, et ascendet velociter muros Ninive, ac propter obsidionem et longissimam ad depellendos astus præparabit umbracula (*Ps. cxvi*). Sed quid prodest edificare domum, nisi Dominus ædificaverit ? Quid juvat claudere portas, quas Dominus reserat ? Apertæ sunt portæ Ninive, quæ ad instar fluminum habebat ci-viæ multitudinem, et templum, id est, regnum ejus destructum est, et miles captivus abductus est, hoc est, omnes duci sunt in Babylonem. Ancillas vero Ninive per metaphoram minores urbes et viculos et castella intellige. Vel certe captivæ mulieres minabantur ante ora victorum ; tantusque terror erit, ut ne in singultas quidem et ululatum erumpat dolor, sed intra se tacite gemitum, et obscuro murmure devorent lacrymas in morem mussiantium columbarum. Hæc juxta Hebraicam traditionem. Nunc veniamus ad Septuaginta translatores. *Excutientes* ^b, qui excusserunt Jacob et Israel, et flagella eorum*

^a Nostri mss. *igneæ habentæ*, pro *igne*, etc., quod infra ipse præferre Hieron. videtur. Tuu iudicem junctis Brixianis penes Victorium, Græcusque ipse textus vocem eorum sufficiunt. Mox quoque eamdem vocem pro ejus substituunt nostri mss.; est quoque revera in aliquot Græcis exemplaribus, étagées

^b Idem mss., *velocitatem properantium significat*.

^c Martian., *longissima*; mss. vero *nortemissimam* præferunt.

^d Penes Victorium, *Excutientes excusserunt eos, id est, Jacob, etc.*

dissipaverunt; arma quoque, quæ dum contumeliosi essent, habere consueverant, et **554** quibus infirmos quosque oppresserant, confregerunt: et hoc non solum fecerunt, verum etiam viros fortes qui illudebant, in igne disperdiderunt. Considera, an possis viros fortes dicere illudentes in igne, fortitudines contrarias, quæ ministrant ardentibus jaculis diaboli, qui fortes et illudentes quondam in igne Jacob et Israel habebant currus et equos, quibus conciti ferebantur in bellum in die præparationis suæ. Horum igitur curruum habentes et equites conturbabantur in itineribus, et collidentur in plateis, quando illustratione Domini Jacob et Israel a illustrato, tam dæmones quam hi qui eorum serviant voluntati, a Domino subvertentur. Possimus hæc de primo ejus adventu intelligere, quando viri fortes et agitatores curruum et equites loquebantur: *Quid nobis et tibi, fili David? venisti ante tempus torque nos* (*Matth. viii., 29*)? Sed quoniam semel prophetiam contra Niniven de consummatione mundi accepimus, melius est, ut dicamus, arma potentiae diaboli tunc tolli ab hominibus, et ministros ejus fortes, qui illudebant hominibus in igne. Omnes enim adulterantes quasi clibanus corda eorum (*Osee iii.*): vincula quoque quibus captivi ducebantur in vitia, et ascensores curruum relaxari. Timebunt enim equites in exitibus, hoc est, in consummatione mundi, et confundentur, et collidentur currus in plateis; quamvis enim lata et spatiovia sit, quæ dicit ad mortem (*Matth. vii.*): tamen pressura temporis coactati, rectum iter invenire non poterunt; sed in se invicem collidentur, et nihilominus spirabunt veterem furorem, et quasi fulgura huc illaque discurrent. Videbam, inquit Dominus, *satanam quasi fulgur de caelo cadentem* (*Luc. x., 18*). Quod cum diabolus et omnes optimates ejus intellexerint, recordabuntur consummationis quæ olim fuerat prædicta, et fugient in diebus. Nequaquam enim versabuntur in noctibus, sed clarescente die, tenebrae fugabuntur, et infirmitabuntur in itinere, non proficientes, nec expletentes ^b conatus suos, et festinabunt ad muros. Tantus quippe eos venientis Domini terror invadet, et tam imbecilles ad repugnandum **555** erunt, ut ad terminos mundi fugiant, quibus quasi muris mundus includitur et ambitur, et præparabunt se ad resistendum. Quomodo si quis inimicum fugiat, non audens ei resistere, cum ad solitudinem venerit, si forte hostis sequatur, necessitate cogitur repugnare. Verum illis hoc cogitantibus, universa quæ ab eis obtenta fuerant et possessa, proferentur in medium, et aperientur portæ quas clauerant, et regna corum cedent, et substantia, id est, divitiae revelabuntur.

^a Cum nostri, tum, quos Victorius consuluit, Florentiæ codices pro illustrato, legunt sanato. Notandumque forte alludi illud Osee vii., *Cum sanare velle Israel.*

^b Dno ms., expletentes cogitatus suos.

^c Reginæ ms. cum Palatinis, pro omnibus vasis desiderii.

^d Idem Reginæ cod. qui resisteret, pro reverte-

A Ipsa autem mundi substantia et omnes ancilla ejus, postquam se Christo subjecerint, et ei servire ceperint, ducentur læte atque gaudentes, et ex intimo confessionis corde credentes, ita ut columbarum munditiae comparentur, murmurabunt sen longuentur in cordibus suis. Et tunc adimplebitur quod in sexagesimo septimo psalmo de victoria dicitur Salvatoris: *Ascendens in altum, capitram duxit caputatem:*

(Vers. 8, 9.) *Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus: Ipsi vero fuderunt. State, state, et non est qui revertatur: diripite argentum, diripite aurum: et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.* LXX: *Et Ninive sicut piscina aquarum aquæ ejus: et ipsi fugientes non steterunt: et non erat qui respiceret: diripiebant argentum, diripiebant aurum, et non erat finis ornamenti ejus: aggravata est super omnia vasa concupiscentiae suæ. Manifestum est quod, civitatibus Ninive (quas filias ejus Scriptura cognominat) in captivitatem deductis, ipsa Ninive, quæ tantos nutriri populos, ut piscinarum aquis comparatur, inutilem habeat multitudinem: dum nullus est qui resistat, et irruentium Babyloniorum impetum ferat. Habebat enim populos, qui tantummodo fogerent, et clamante matre: State, state, claudite portas, muros ascendite, hostibus repugnate, nullus eset qui d reverteretur, nemo qui respiceret ad matrem: sed omnes terga vertentes, prædeæ inimicorum deserent civitatem. Unde dicitur ad Babylonios, quia illi fuderunt, diripite argentum, et tanto tempore congregatas opes subita **556** vastatione prædimini. Non enim est finis divitiarum, supellectilis et vasorum, quæ in Ninive condita sunt; nec potest tantum rapere, quantum ad diripiendum illi se præbet. Sed quia Niniven speciosam, id est, mundum semel diximus, videamus quæ piscina sit mundi. Non ait Scriptura, quod aquæ Ninivæ sint quasi aquæ maris, nec quasi aquæ fluminum, nec quasi aquæ fontium, nec quasi aquæ puteorum, sed quasi aquæ piscinæ: ut quomodo in Jeremia populus arguitur, qui dereliquit fontem aquæ vivæ, et fodit sibi lacus contritos, qui non possunt aquam continere (*Jerem. ii.*): sic et in Ninive omnes aquæ illæ sint, quæ de caelo ceciderint, et antiquam altitudinem relinquentes, in ima delapsæ sint. Omnia enim dogmata D mundi bujus, quæ extra fontem sunt Ecclesia, horumque signatum, nec possunt dicere: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei* (*Ps. xlvi., 4*): nec de illis aquis sunt quæ super caelos laudant nomen Domini, quamvis magna videantur, tamen parva sunt et angusto sine conclusa. Nec moveat quempiam quia piscinam in malam partem ^e accipimus, cum illa piscina*

retur.

^f Occursus ejusdem verbi accipio, ut quæ inter media sunt, aut penitus præterirentur, aut male supplerentur, scilicet Martialis nullo sensu retinetur: quia piscinam in malam partem accipimus. Illa piscina, ad quam Isaia, filius Amotz, etc. Victorius ex ingenio duas voculas cum sit verbis illa piscina præponens, nescimus sarcivit locum. Nunc vero codi-

in bonam partem accipiatur, ad quam Isaías filius Amos propheta jubetur ascendere. Ibi enim cum additamento dicitur : *Piscina aquæ ductus, et piscina fullonis* (*Is. vii et xxxvi*), quæ sordes lavare consuevit et maculas vestium [*Al. sordium*] eluere. Quæ quia in sublimi posita est, ideo ad eam propheta jubetur ascendere, et in occursum regis de duobus ambustis toribus victoriam polliceri. Sequitur : *Fugientes non steterunt, habitatores videlicet Ninive.* Primum a quidem Deum fugere non debuerant, deinde etiam si fugerant, aliquando stare debebant : Magna enim differentia est inter eum qui fugit et stetit, et qui fugiens, numquam stetit. Qui enim stat, fugere cessavit; qui non stat, semper in fuga profectus est. In tanta ergo turba fugientium nullus erat qui respiceret, et ageret poenitentiam, et audiret loquenter Dominum : *Revertimini ad me, filii, reverentes, et sanabo contritiones vestras* (*Jerem. iii, 22*). Unde **557** et Sanctus loquitur in Psalmis : *Periit fuga a me* (*Ps. cxli, 5*). Hoc ipsum puto et lepræ significare mysterium, super qua in Levitico dicitur : *Cum leprosus a sacerdote extra castra fuerit separatus : si steterit lepra, purum esse hominem* (*Levit. xiii et xiv*), et mundari eum qui quasi leprosus fuerat abjectus, et redire ad castra, et habitare in populo. Sin autem, inquit, *dissusa fuerit lepra*, id est, non steterit, sed creverit, et in malo habuerit prosecutum, et mutaverit colorem pristinæ sanitatis, tunc lepra manifestissime comprobatur ab eo, qui habet scientiam inspiciendæ et purgandæ lepræ. Sed et nobis præcipitur a vero Salomone ut habitemus in Jerusalem, nec umquam egrediamur ex ea. Quod si fugerint nos id quod ante nobis fuerat subjectum, et ierit ad Aliophylos, non egrediamur muros civitatis nostræ, nec sequamur fugitivorum vestigia : ne dum volumus salvare fugientes, ipsi pereamus : quin potius dimittamus, ut mortui sepeliant mortuos suos (*Math. viii*) : et scandalizantem oculum, manum, et pedem, dum licet, eruamus et abscondamus a nobis (*Marc. ix*). Quod autem dicitur : *Diripiebant argentum, diripiebant aurum, et non erat finis ornamenti ejus : aggravata est super omnia vasa concupiscentiæ suæ, de aquis dicitur Ninive, et de fugientibus qui fugerant, et non steterunt : neque erat qui respiceret; et qui non solum fugisse, et non respxisse contenti, insuper diripiebant argentum, quidquid in mundo videbatur eloqui : diripiebant aurum quidquid præclarum sententiarum erat in doctrina sc̄ibili, ut ornarent Niniven, ut dogmata sua omni sensum verborumque flore componerent.* Propter quod aggravata est Ninive super omnia vasa concupiscentiæ suæ ; quanto enim plus habebat multam auræ et argenti possessionem, et variam supellec-

Alem, quæ erat gravis, tanto magis ipsa aggravabatur, quæ gravia diligebat. Unde et iniq[uit]as in Zacharia super talentum plumbi sedet (*Zach. v*) ; et Egyptii qui erant peccatis graves, demersi sunt in mare ut plumbum (*Exod. xiv*). Et ex persona peccatoris dicitur in psalmo : *Quasi onus grave aggravatæ sunt super me* (*Ps. xxxvii, 5*). Et Petrus qui ante levis pendulo gressu calcabat **558** undas : postquam infidelitate aggravatus vorabatur a fluctibus, manu Domini sublevatur (*Matth. xiv*).

(Vers. 10.) *Dissipata est et scissa et dilacerata, et cor tabescens, et dissolutio genuum, et defectio in cunctis renibus, et facies omnium b sicut nigredo oliae.* LXX : *Excussio, redi discussio, et ebullitio, et cordis confractio, et dissolutio genuum, et dolores super omnem lumbum, et facies omnium sicut adustio oliae.* Sub metaphora captivæ mulieris, Ninive dissipata, scissa, lacerata describitur : tabescente corde, dissolutis genibus, renibusque confractis, et quod omnium habitatorum ejus præ terrore hostium, et magnitudine metus, facies in ollarum similitudine videantur exustæ, tabidæ, et pallore deformes. Porro juxta LXX altius intelligendum est, quid significet excussio, redi discussio. Quid de populo Dei est, et quasi homo aliquando peccavit, et revertitur ad pristinum statum, quasi Jerusalem dicitur ei : *Excute pulverem c pedum tuorum, et consurge, Jerusalem* (*Isai. lii, 2*). Et qui talis est, ut postquam fuerit excussus, in sagittas Dei transire mereatur, et a Domino contra inimicos tendi, canitur de eo : *Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum* (*Ps. cxxvi, 4*). Cumque vestigia ejus quasi ingredientis super terram aspersa fuerint pulvere, audiet a Salvatore : *Excute pulverem pedum vestrorum in testimonium illis* (*Marc. vi, 11*) : haud dubium quin eos dicat, qui recipere noluerunt prædicantes. Qui vero de Ninive cœ, quæ aggravata est super omnia vasa concupiscentiæ suæ, iste non semel excutitur, sed frequenter. Et postquam rursus fuerit excussus, et superficies illius emundata (ne quid intrinsecus sordium maneat), fit etiam ei ebullitio, quæ significans

C in Græco dicitur ἐκβρασμὸς : propriè siquidem ἐκβρασμὸς in istiusmodi rebus ponitur, cum quod latet intrinsecus, erumpit in faciem. Unde papulae quoque quæ post ægrotationem nascentur in libris, **D** vocantur ἐκβρασμata, et sanitatis videtur indicium, morbum in superficiem prorupisse. Non solum autem hoc remedium adhibetur Ninive, ut excutiatur crebro, et de vitalibus ejus ægrotatio latens cogatur exire; sed etiam cordis confractio et dissolutio **559** genuum [*Al. renum*] prædicatur, ut quomodo Pharaonis durum et lapideum cor confractum est, quod quamdiu habuit, Dei populum non dimisit (*Exod.*

Nis Reginæ ope perfecto sensu pristinæ integratitudi restituuntur.

* Notatum ad Regii cod. marginem, lectione hac expuncta, substituendum : *Primum videlicet fugere non debuerant.*

† Interserit Victorius eorum ex Vulgata editione et

Hebraico.

◦ Unus Reginæ ms. pulverem tuum, pro pedum tuorum. LXX neque tuum habent, sed tantum ἐκτιναχεῖ τὸ χοῦν, quibus et Vulgata editio, et Florentini penes Victorium mss. concipiunt : quare vo ces pedum tuorum expunctæ ab eo sunt.

vix et deinceps) : sic et Ninive fractum cor emoliatur et mutetur in carneum, et [Al. ut] rigida genua quæ prius Deo non curvabantur, dissolvantur, et fleantur Deo : ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur : et in nomine Jesu omne genu flectatur celestium, terrestrium et infernorum (*Philip.* ii, 10). Ut postquam cognoverint cretorem suum, audiant : *Confortamini, manus dissolutæ; et genua debilia, et roborate* (*Isai.* xxxv, 3). Et dolores, inquit, super omnem lumbum. Jam supra diximus in lumbo coitum significari, et quod omnia opera quæ ad commixtionem pertineant, rerum appellatione monstrantur. Grandes igitur in consummatione dolores erunt in remibus : quia draconis omnis virtus in lumbis est (*Job.* xl, 11), et pro his omnibus ^b propter quæ præcessit excussio, rediussio, ebullitio, et cordis fractio [*Al. confractio*], dissolutio genuum, dolores rerum, erit facies omnium quasi adustio esse, ut vel igni ardorique sit proxima, vel nitorem amittens olei, nigrescat in carbonum similitudinem, et confusione operatur æterna, a qua sanctus procul est dicens : *Signatum est super nos lumen rultus tui, Domine* (*Ps.* iv, 7). Revelata enim facie gloriam Dei contemplatur (*Il Cor.* iii). Et puto, quomodo alia est gloria solis, alia lunæ, alia stellarum, et stella a stella differt in claritate (*Il Cor.* xv, 41) : sic in resurrectione mortuorum, et claritatis inter sanctos, et nigredinis inter peccatores, magnam futuram esse distantiam.

(Vers. 41.) *Ubi est habitaculum leonum, et paecua catulorum leonum, ad quam ivit leo ut ingrederetur illuc catulus leonis, et non est qui exterreat? Leo cepit sufficienter catulus suis, et necavit leonem suis: et implevit preda speluncas suas, et cubile suum rapina.* Pro speluncis et leonem, nidos et catulos Septuaginta transtulerunt, in ceteris idem sensus est. Adhuc autem de Ninive dicitur : quod habitaculum fuerit regnum, et aula nobilium ; ad 560 quam perrexit leo rex Babylonius, id est Nabuchodonosor, et catulus leonis, subreguli quoque ejus, et non fuit qui eis resisteret. Leo cepit sufficienter catulus suis, et necavit leonem suis. Idem videlicet Nabuchodonosor victoræ cuncta jura possedit, et liberis urbibusque [*Al. urbibus*] suis, vel certe uxoribus in servitatem captivos tradidit, et implevit preda speluncas suas, sive ut in Hebreo habetur, *foveas suas, et cubile suum rapina, tam thesauros, quam civitates, auro, argento, vestibus, omniisque ornato complens,* ut quod Ninive habuerat, Babylonque [*Al. Babylon* quæ] vicerat, possideret. Quia vero secundum ἀν-

^a In Reginæ ms. *roboramini*, rectius, ut videtur, *Juxta sensum LXX*, qui passiva significatione locum verterunt, quemadmodum et Sophonis in laudatur, et genua debilia, solidamini. Alioqui supervacanea Victoria vox *roborate* visa est, carebantque illa omnes Florentiae codices. Locus est, inquit, Isaiae xxxv : *ἰεχύσατε, χείρες ἀνεγεύσατε, καὶ γόνατα παραλειμμένα παρακλέσατε, οἱ ὀλερόνυχοι τῷ διανεγκότες*: *Confortamini, manus dissolutæ, et genua debilia.* *Consolamini, pusillanimes*, sive, qui mente pusilli estis : locus ex Vulgata Latina immutatus fuit, in qua legitur : *Confor-*

mytiv, et in Jona, et in hoc Propheta Niniven mundum istum interpretati sumus : et juxta Joannem : *Totus mundus in maligno positus est* (*1 Joan.* v, 18); postquam mundus pertransierit habitaculum bestiarum, et in quo pascebantur leones, tunc admirantes exultantesque dicemus : ubi est habitaculum leonum ad quod ivit leo diabolus, de quo loquitur et Petrus : *Adversarius vester [Al. noster] diabolus quasi leo rugiens circuit, querens quem devorat* (*1 Pet.* v, 8). Et catulus leonis, Antichristus, et omnes doctrinæ perversæ, sermo contrarius. Auditis, inquit Johannes, *Antichristus veniet: nunc autem Antichristi multi sunt* (*1 Joan.* ii) : tot enim Antichristi sunt quot dogmata falsa. Et ante adventum Christi non fuit qui exterreret; sed postquam Dominus noster venit in mundum et Niven ingressus est, vidit quasi fulgur Satanam de celo cadentem (*Luc.* 2) : et cecidit de celo Lucifer, qui mane oriebatur (*Isai.* xii). Venit enim verus Samson ad Allophylos : et dum pergit in Thamna, quod interpretatus consummatus ejus, ut pauperculam de gentibus ducet Baliam, interfecit leonem, cui venerat consummatio, et illo mortuo, comedit mellia dulcedinis. Sed et verus David servans oves patris sui, apprebendit leonem, et interfecit eum (*1 Reg.* xvii), et Banajas, qui interpretatur *ædificator Dominas* (*1 Para.* xi.) descendit in lacum sæculi istius, qui calentes aquas refrigerare 561 consuevit, et interfecit leonem. Et in visione Isaiae, quæ adversum quadrupedes cernitur, primus de angustia harum dicitur bestiarum : *In tribulatione et angustia leo et catulus leonis* (*Isai.* xxv). Leo leo antequam interficeretur a Christo, plurimos cepit in prædam catulorum suorum : et necavit leonem suis, satellitibus suis, videlicet daemonis. Vide hereticorum conventicula, et captios multos a leone non quæres. Considera mortuos qui reliquere vitam, et Ecclesias eorum non vocabis óvile pastoris, sed leonis speluncas, quas implevit cadaveribus et sanguine mortuorum. Possisti (ait David) tenebras, et facta est nox : in ipsa pertransibunt omnes bestiarum. Catuli leonum ^a rapere et querere a Deo aenam sibi (*Ps.* ciii, 20). Difficile leo inventur in die, sed semper in noctibus circuit, ut de Ecclesia Christi rapiat, ut esca juxta Abacuc sataretur electis (*Abac.* i). Denique Judas de evili Christi fuit, et raptus a leone suspendio suffocatus est (*Matt.* xxvi). Sed et ille propheta cui præceperat Dominus, ne comederet panes in regione ea, ubi vitium anni erat, et mentita religio, quia comedat, a leone percussus est (*III Reg.* xiii). Jeremiss quoque de peccatarum

tate manus dissolutas, et genua debilia roborate. Dicite pusillanimes: Confortamini, nolite timere. Propterea vox roborate ab illo delecta est.

^b Duo ms., pro his omnibus prophetæ, præcessio excussio, etc.

^c Ex Reginæ ms. corrixi post Victor. atque consentiente Vulgata, ipsaque Hieronymi subnexa expositione. Martian. retinuit exterreat.

^d Addit Reg. ms., et paecua catulorum leonum, et quam ivit, etc.

^e Ad Vulgatæ exemplar addit Victoria regens.

loquitur : Percusuit eos leo de silva , et lupus usque ad domos disperdidit eos : et pardus vigilavit super civitates eorum. Omnes qui egrediuntur ex eis , capientur (Jer. v. 6). In quo animadverte quod nemo capiatur , nisi qui de civitatibus Dei fuerit egressus. In quanto etiam Regnorum libro (Vers. 17), habitantes in civitatibus Samariæ et nescientes judicium Dei terræ , interficiebantur a leonibus : donec didicerunt colere Deum , et a leonibus liberati sunt. Ob hanc causam reor , et quodecumque a bestiis captum est , in Dei sacrificiis non offerri (Levit. xxii, 8) , et a propheta dici : Immundum et captum a bestia , non est ingressum in os meum (Ezech. iv, 14). Interfectus est ergo leo , et falsis dogmatibus confutatis , de comedente exivit esca , et de forti egressum est dulce (Judic. xiv).

(Vers. 13.) Ecce ego ad te , dicit Dominus exercitum : et succendam usque ad sumum quadrigas tuas : et catulos [Vulg. leunculos] tuos comedet gladius : et exterminabo de terra prædam tuam : et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum. LXX : Ecce ego ad te , dicit Dominus omnipotens : et succendam in 562 fumo multitudinem tuam , et leones tuos comedet gladius , et auferam de terra prædam tuam , et non audientur ultra opera tua. O Ninive , universa quæ dicta sunt , me auctore , patieris. Ego Dominus succendam usque ad sumum et consumptionem currus tuos , et nobiles quosque atque subregulos gladio faciam devorari. Nequaquam terras ultra vastabis , nec tributa exiges , nec audientur per provincias tuas emissarii tui : sive non audiam angelos , qui præsides tui sunt , pro te deinceps deprecantes. Sed et ad mundum hæc ipsa dicuntur , in quo est multitudo quæ per latam et spatiostam viam pergit ad mortem (Matth. 7) , quam communatur Dominus igne succensam , fumo suæ malitiæ suffocari ex vanitate (Al. bonitate) ejus nimia. Leones quoque comedet gladius , vivens sermo Dei et acutus , et ex omni parte elimatus : nec non pollicetur auferre se de terra prædam ejus , ut nemo exinde capiatur in Ninive , et quasi clemens tollit mala opera et comprimit ea , ne vox et sonitus eorum ultra possit audiri. Unde ait : Et non audientur ultra opera tua.

(Cap. III.—Vers. 1 seqq.) Vox , civitas sanguinum , universa mendacii [Al. mendax] dilaceratione plena : non recedat a te rapina : vox flagelli , et vox impetus rotæ , et equi frementis , et quadrigæ serventis , et equitis ascendentis , et micantis gladii , et fulgorantis hastæ , et multitudinis intersectæ , et gravis ruinæ , nec est finis cadaverum : et corrulent in corporibus suis , propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ et gratæ , et habentis maleficia , quæ vendidit gentes in fornicationibus suis , et familias in maleficiis suis. LXX : O civitas sanguinum , tota mendax , iniustitia plena , non correctabitur venatio : vox flagellorum , et vox commotionis rotarum , et equi persequenter , et currus serventis , equitis ascendentis , et splendentis gladii , et fulgen-

tium armorum , et multitudinis vulneratorum , et gravis ruinæ , et non erit finis gentibus ejus , et infirmabuntur in corporibus eorum a multitudine fornicationis. Meretrice speciosa et grata , dux maleficiorum , quæ vendit gentes in fornicatione sua , et tribus in maleficiis suis. Ubi nos posuimus , laceratione plena , in Hebreo habetur PÆREC MALEA (פָּרֶךְ מַלְאָה) , quod interpretatus est Aquila , ἔκαυχενισμὸν πλάρης , id est , ^b excervicatione 563 plena : Symmachus autem ἀποτομὰς πλάρης , quod possumus dicere , crudelitate , vel severitate plena. In altera ejus editione reperi , μελοκοτίας πλάρης , id est , sectionibus carnium et frustis per membra concissis : denique statim subjicit , ubi inde sinens præda est. Porro Hebreus PÆREC (פָּרֶךְ) non excervicationem , pro qua in Aquilæ editione reperimus , ἔκαυχενισμὸν [M-S. κύβενισμὸν] , sed gubernaculum , id est , κυβερνητὸν interpretatus est : ut ostenderet et urbem suisse regalem , et velut in navicula cunctarum gentium tenuisse gubernaculum. Describitur autem potentia ejus , id est , Ninive , et sub lamentatione crudelitatis arguitur. Vox , civitas sanguinum , in qua nulla veritas , sed omne mendacium , plena rapina , et laceratione prædarum. Vox flagelli crudelis semper et saevientis imperii , et vox impetus rotæ . Vocem pro sonitu accipiamus : rotam serventem , per diversa discursum , et equi frementis , et quadrigæ serventis , subauditur in omnibus , vox . Tam pulchra autem juxta Hebraicum et picturæ similis ad prælium se præparantis exercitus descriptio est , ut omnis meus sermo sit vilior. Nam quod ait : Et gravis ruinæ , nec est finis cadaverum , de adversariis intelligamus qui ab eis sunt interfecti. Et corrulent in corporibus suis , vel cadent a sua multitudine , dum a se invicem constipantur : vel in cadaveribus corrulent intersectorum : αὐτῶν enim et suis , et eorum , utrumque significat. Propter multitudinem , inquit , fornicationum meretricis : quia cum multis gentibus fornicata est , et totius orbis quem subjecebat sibi colebat idola. Speciosæ et gratæ , et habentis maleficia , magos significat : quæ vendidit gentes in fornicationibus suis , et familias in maleficiis suis , id est , quæ in cunctas gentes habuit potestatem. Hæc de Ninive sunt dicta simpliciter. Cæterum si rationabiliter propter pulchritudinis nomen mundus intelleximus (Al. intolleremus) Niniven , recte mundus , qui in malo positus est , propter multitudinem sagittariorum , et eorum qui velut gladiis homines linguis 564 suis interficiunt , civitas sanguinum dicta est. Unde et consequenter tota mendax , quod ad perversitatem doctrinarum resertur , non habente sermone Dei , ubi caput in ea reclinet , cum perversa dogmata cuncta possideant. Non est qui intelligat aut requirat Deum : omnes declinaverunt , simul inutiles facti sunt : non est qui faciat bonum , non est usque ad unum (Psal. xiii, 2, 3). Quæ quamquam et nunc ex parte stant , ^c tamen in consummatione magis

^a Ex Regiae cod. describimus tuas , quod ex Vulgata diu taxat editione et Hebraico Victorius reposuerat , qui et pro catulos legit nullo suffragante

^b Regia. ms., cervicatione.

^c Cod. Regiae , tamen magis in commutatione

completur : quando , multiplicata iniquitate, refrixiuit charitas multorum (Matth. xxiv.) Quantu[m] capiuntur a Nenrod gigante , et venatore saevissimo , quia adversum Deum superbens , plures de saltu ejus suis pedicis innexuit : enjus non attractabitur a multis preda , sive venatio. Multos enim habet satellites , et secum pariter venatores , qui in ejus venatione lætantur , et captivorum a more ei astant. Sed et vox flagellorum auditur in mundo , quia multæ sunt tribulationes justorum (Psal. xxxiii) , quibus qui flagellantur , clamant , et doloris magnitudinem debili voce testantur : quando alius dæmon , alius ira , quæ furori similis est , alius libidine , odio , invidia , superbia corripiuntur , flagellum in eis Assyri regis sonat. Sed et in corporis malis , flagellum diaboli intelligimus , de quo ad justum dicitur: *Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* (Ps. xc, 10): ^b quando viderimus hunc morbo regio computuisse , et superesse cadaveri suo : alium intercuti aqua , et tumenti naturæ corpore , crescentibusque membris , formam pristini hominis decrescere , quod nuper in ^c excetra vidimus : illum purulentas quasdam , et vulnerati damna pulmonis egerere : istum humore in lapides ^d desiccato , urinæ amaritudinem , et vesicæ tormenta sentire , non dubitemus dicere , vocem flagellorum esse Ninive : licet nonnulli hæc vel ex corrupto aere , vel ex escarum et corporum diversitate accidere suscipiantur. Nos qui legimus et sebrem increpitam (Luc. iv) , et mulierem qua per decem et octo annos a diabolo fuerat ligata (Ibid., xm) Domino medicante , curatam , sciamus hæc omnia

565 flagella esse Ninive. Unde sequitur: *Et vox commotionis rotarum*; dum hoc atque illuc genus raptatur humanum , et incertis per cuncta discursibus , ^e ubi periculum , ubi salus sit , ignoramus : de qua rota et in principio Ezechielis scriptum est (Ezech. i) : in psalmo septuagesimo sexto legimus: *Vox tonitrui tui in rota* (Psal. lxxvi, 19). Habet autem Ninive et equum consequentem , cuius hinnitus , et ungula terram sodiens , et pectus æstuans , semper bella desiderat , loquente Domino contra diabolum. *De longe odoratur bellum*: cum saltu et clamore non parcit fugientibus : nec sinit abire terga vertentes ; sed persequitur ut prostrernat , interficiat , conculcat il-

mundi compleatur , et paulo post absque negandi particula cum editis vetustioribus , cuius attrectabitur.

^a Restituimus ad Regii codicis fidem , captivorum more et astant. Antea minus , ut videtur , recte legebatur , captivorum morte se jactans.

^b Idem ms. si quando vidimus hunc , etc.

^c Pro Excestra , editi legunt in hac terra ; sed Erasmus legi se videtur in mss. ^codicibus nomen Excestra ; quæ in margine notavit , nuper in excedra. Constat itaque juxta fidem omnium exemplarium mss. legendum excestra , quod hydram significat apud Plautum. Porro Hieronymus abusus est saepius hoc vocabulo adversus Rufinum , ut praefatione in libros Paralipomenon ex Hebreo in Latinum conversos ; praefatione Commentariorum in Ezechiel , et proœmio lib. II Comm. in Abacuc , nec non infra , si

A lidat [A]. illudat]. Est quoque in Ninive et vox quadrigæ serventis , quales puto habuisse Pharaonem , quæ a Domino submersæ sunt (Exod. xiv). Ad hanc quadrigam quatuor junguntur equi , quatuor scilicet perturbationes , de quibus et philosophi disputant , et Maro non tacet , dicens (Virg. vi Æneid.):

Hi cupiunt, metuuntque, dolent, gaudentque....

Illis equis et hac quadriga Ninive cuncta perturbat. Sed et equitis ascendentis vox in ea personalis , qui arte quadam et gyro præparatus ad bellum , non abeque periculo contra se pugnantis incedit. Habet hic eques sermonis gladium , exacutum cote dialecticæ , et rhetoricae artis oleo levigatum : habet arma fulgentia , transfigurante se Satana in angelum lucis (II Cor. xi) , quæ arma apostolicæ armaturæ contraria sunt. Nec mirum si in Ninive vulneratorum multitudo sit , cum multitudo sit sagittarum. Et quomodo quatuor quibus pugnamus et tegimur , sunt scuta virtutum , prudentia , justitia , temperantia , fortitudo : ita econtra quatuor vitia sunt , stultitia , iniquitas , luxuria formido , quibus ab hoste percutimur. Quorum singula pullulantes habent in se , ac multiplices species sagittarum , quibus inferuntur vulnera , que nisi statim medicina curaverit , sit gravis ruina , atque nimiam tanti essent in Ninive , leviter cadentes et leviter vulnerati , quanti sunt pro ruinæ pondere , usque ad inferna demersi. Nec est finis gentibus [A. genitibus] ejus : malitia ejus finem non habet ; et quantæ species peccatorum , tot gentes sunt Ninive , quæ infirmabuntur in corporibus suis a multitudo

566 fornicationis. Quod licet possit et de eis accipi , qui propter res veneras etiam corpore delitati sunt , et cum perditione animæ carnem quoque frangunt cui serviant : tamen gentes istæ , de quibus diximus , non cadunt , juxta Hebraicum , nisi in corporibus suis , et non offendunt (ut interpretatus est Symmachus) nisi in cadaveribus mortuorum , quæ fornicationis multiplicatione prostrata sunt. In hoc loco LXX interpretes , cum secundum Hebraicum posuerimus , propter multititudinem fornicationum retricis , quasi aliud voluerunt esse principium , ut dicerent : *Præ multitudine fornicationis* ; et hucusque finita sententia , postea inciperent , meretriz species

codicibus Mariani credimus. Unde scire nobis licet , Rufinum hydropisi sive aqua intercuti aliquando labrasse , quod ante banc nostram restitucionem omnes ignorabant. Huc quoque refer verba Hieronymi dicentis Grunnum in suo pure moriūrum MART. — Quod Martian. annotat , ante se omnes ignorasse , Rufinum , qui sub excetra nomine irritatur , hydropisi , sive aqua intercuti aliquando labrasse , nemo non ja tantius accuset , qui nedium labrasse illum aliquando , sed et mortuum eu morbi genere ex antiquis monumentis didicerit.

^a Notum erat Antiquis calculi tormentum , ut testis est Hieronymus. Proinde falsa opinio eorum est qui putaverunt hunc calculi morbum ignotum veteribus lepram vero existinatum fuisse. MART. — Regnus , in lapides desecato.

^c Voces , ubi periculum , ignorat Regine codex.

et grata, dux maleficiorum. Pro duce maleficiorum, Aquila et Symmachus transtulerunt, *habens maleficia.* Nec mirabitur Niniven ^a scortorum jam esse gratissimum, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius, et quibusdam incantationibus ad amorem ejus pene cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus suis, quæ tollunt membra Christi, et faciunt membra meretricis; et tribus in maleficiis suis. Facit enim amare ea [Al. eas], quæ odisse debuerant, et detestari quæ amare debebant, ut cum decepta fuerint, juxia illud quod scriptum est: *Corrumptum mores bonos confabulationes pessimæ* (1 Cor. xv, 33), etiam alios maleficia arte supplantent. Legi in Scripturis sanctis in bonam quoque partem maleficos accipi: *Et malefici incantantis sapienter* (Psal. lvii). Sed ad hoc incantat talis maleficus, ut meretricis Ninive amore devinctos ad mentis sanitatem retrahat.

(Vers. 5, 6.) *Ecce ego ad te, dicit Dominus exercitum, et revelabo pudenda tua in faciem tuam, et ostendam in gentibus nuditatem tuam, et regnis ignominiam tuam: et projiciam super te abominationes, et contumelias te afficiam, et ponam te in exemplum.* LXX: *Ecce ego ad te, dicit Dominus omnipotens, et discoperiam posteriora tua super faciem tuam, et ostendam gentibus confusionem tuam, et regnis ignominiam tuam, et projiciam super te abominationem secundum immundicias tuas, et ponam te in exemplum.* Quia vendidisti, o Ninive, gentes in fornicationibus tuis, et familias in maleficiis tuis, et quasi publicum prostibulum ^b 567 cunctis divaricasti pedes tuos: propterea ego ipse ad te veniam subvertendam, non mittam angelum, non credam aliis judicium tuum. Discoperiam pudenda tua in facie tua, ut quæ prius non videbas, ante tuum ponantur aspectum. Ostendam gentibus nuditatem tuam, et regnis ignominiam tuam, ut qui tecum fornicati sunt, ipsi te despiciant, irrideant, et contumelias te afficiant: et eris in exemplum universis te videntibus. Hæc autem omnia sub metaphora mulieris narrantur adulteræ, quæ, cum fuerit deprehensa, producitur in medium, et ante oculos omnium depopatur. Quod quidem per translationem etiam super Jerusaleni plenissime in Ezechiele prophetæ sermo describit. Verius tamen et utilius dicuntur ad mundum, ad quem secundum pariter et curandum verus medicus venit e cœlo. *Ecce ego ad te, dicit Dominus omnipotens:* quia omnipotens sum, possum universos sanare morbos: et quod est aliis impossibile, mihi possibile est. Revelabo posteriora tua in facie tua, id est, virtutes meas, præcepta atque sermones, quæ projectisti post tergum tuum: lieet non merearis, faciam te videre. Ego enim mandaveram tibi de sermonibus meis, ut semper ante oculos tuos moverentur, ligati essent atque penderent. Tu autem, contemptio jubentis imperio, post tua eos vestigia

^a Idem ms., *Niniven scortum esse gratissimum.*

^b Ms. Reginæ, *quis gemet eam?* Unde queram consolatorem tibi?

A reliquisti, ut non solum non faceres, sed nec dignareris quidem videre quod jussoram. Vel certe faciam te videre et intelligere errores tuos, quos ante, cum cæca ferreris et præceps, rebaris esse virtutes. Post hæc etiam gentibus quas vendidisti in fornicatione tua, ostendam nuditatem tuam, ut nequaquam tui amore capiantur, sed videntes sordidum et turpe corpus intrinsecus, cuius primum superficie ducebantur, tecum desinuant fornicari. Regnis quoque quæ majora sunt quam gentes, ostendam ignominiam tuam, quam ut haberes, ipsa fecisti. Et projiciam super te abominationem secundum immundicias tuas, ut quomodo immunda es, sic immunda videaris; nec decipias plurimos, qui tibi ante coherentes, unum tecum corpus efficiebantur. Et ponam te in exemplum, ut similitudo formidata ^c 568 pœnæ, similitudinem prohibeat delinquendi (11 Cor. v).

(Vers. 7.) *Et erit, omnis qui viderit te, resiliet a te, et dicet: Vastata est Ninive; quis commoverebit super te caput?* Unde queram consolatorem tibi? In Hebræo non habetur caput, sed nos apposuimus, ut sensus manifestior fieret. Denique Symmachus ita interpretatus est: *Et omnis qui viderit te, recedet a te, et dicet: dissipata est Ninive, quis lugebit cum ea?* Porro Septuaginta: *Et erit, omnis qui viderit te, descendet a te et dicet: Misera Ninive,* ^d *qui gemet eam?* Unde queram consolationem illi ^e aptantem chordam: Qui ruinas viderit Ninive, et positam eam omnibus in exemplum, expavescet atque mirabitur, et dicet: *Dissipata est Ninive, quis commoverebit super te caput?* hoc est, quis dolebit super te, quis tuus poterit esse consolator? quæ quamdiu potens fuisti, quasi crudelis domina, non miserebaris senis [Al. senum et parvulos]: nec parvulum respiciebas: nec præparasti luctus tui socium, quæ noluisti consortem habere regnandi. Qui autem hæc terrena contemnit, et *veneficæ* [Al. venefica] Ninive maleficia despicerit, nec falsa pulchritudine ejus fuerit irretitus, cum omnem illius turpidinem [Al. pulchritudinem] intrinsecus viderit, et coepit odire quod cæteri diligunt, refugiet et resiliet ab ea, sive, ut a Septuaginta dicitur, *descendet.* Quamdiu enim terrena honoramus, et putamus esse sublimia, velut in quondam superbise culmine sumus, et miramur pulchritudinem Ninive. Cum autem consideraverimus naturam ejus, et omnia corporalia bona, quasi humilia despexerimus, subjicientes nos potentiae manus Dei, tunc miserebimur Ninivitis [Al. Ninive]: et omnia terrena bona digna planctu judicabimus, dicemusque: *Misera Ninive, quanti tuis laqueis irretiti sunt, quantos alligatos vinculis tuis tenes!* quis, putas, resiliet a te et descendet de superbia tua, et te miseram judicabit? Quod autem ait, quis, non tam pro difficulti, quam pro raro debemus accipere, ut saepe diximus: *Quis, putas, fidelis et prudens dispensator* (Math. xxiv, 45)? Et: *Quis sapiens, et intelliget hæc* (Osee xiv, 10)? Et: *Quis ascendet in lationem tibi?*

montem Domini (Psal. xxiii, 3)? Quis ergo gemet super Ninive? Quis poterit inveniri, qui hoc tabernaculo prægravatus cum Paulo dicat: *Miser ego, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 14)? Videmus quotidie si cui vicina mors venerit, et intellexerit se vel febre, vel vulnere, vel quolibet genere morborum, de hoc mundo subirabi, pavere, trepidare, et toto corpore tremescere in Ninive haerere complexibus, et a speciosæ meretricis corpore vix avelli. Quod autem sequitur: *Unde queram consolationem, vel consolatorem tibi, qui aptet chordam?* adhuc ex persona ejus dicitur, qui resiliet vel descendet [Al. discedet] a Ninive, et dicit: *Misera Ninive, quis gemet eam?* de confusa sæculi hujus conversatione [Al. conversione] disputans, in quo nihil cuiquam potest placere perpetuum: sed quod placuit displicet, et quod displicuerat, rursum placet. Quis itaque poterit talis inveniri consolator? et (ut ita dicam) scriptor lyricus et citharædus qui possit dissonantes chordas ejus in unam harmoniam contrahere, et vocalem in laudes Dei efficere concentum? Hoc quod exposuimus, qui aptet chordam, vel aptantem chordam, et Græce dicitur, ἀπόστολος χορδὴν, nec in Hebraico, nec in ceteris invenimus translatoribus, sed pro eo alterius sermonis exordium: *Numquid melior es ab Amon quæ habitat in fluminibus?* Unde videtur mihi magis cum posterioribus copulandum.

(Vers. 8 seqq.) *Numquid melior es ab Amon* [Vulg. *Alexandria populum*], *quæ habitat in fluminibus?* aqua in circuitu ejus, cuius divitiæ mare, aquæ muri ejus, *Ethiopia fortitudo ejus et Egyptus*, et non est finis; Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo. Sed et ipsa in transmigratione duovit in captivitatem; parvuli ejus elidentur [Vulg. *elisi sunt*] in capite omnium viarum, et super inclytos ejus sortem mittent [Vulg. *miserunt*], et omnes optimates ejus affigentur [Vulg. *confixerunt*] compedibus. Et tu ergo inebriaberis, et eris despecta: et tu quæres auxilium tuum ab inimico, omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis, si concussæ fuerint, cadent in os comedentis. LXX: *Apta chordam, pars Ammon, quæ habitas in fluminibus, aquæ in circuitu ejus, cuius principium mare est, et aqua muri ejus. Ethiopia fortitudo ejus et Egyptus, et non est finis fugæ tuae.*^b Phut et Libyes facti sunt auxiliatores illius, et ipsa in transmigrationem ibit captiva, et parvulos illius allident in principio viarum ejus, **570** et super omnia inclyla ejus mittent sortem, et universi optimates ejus alligabuntur compedibus: et tu inebriaberis, et eris despecta, et tu quæres ibi ut stes ab inimicis ^c tuis; omnes munitiones tuæ ut ficus, quæ grossos habent, si commotæ fuerint, cadent in os comedentis. Pro eo quod in Septuaginta legitur, *Apta chordam, pars Ammon, et cæteri inter-*

^a Ideo ms., in transmigratione fructus in captivitatem.

^b Ad Græcum fere Vatic. exemplaris textum, prætermisso Phut nomine, legit Reginæ ms., et Libyes acti sunt consolatores illius.

^c Vocabulm tuis, quam neque in Græco norunt que-

pretes transliterunt: *Numquid melior es ab Amon?* Hebræus qui me in Scripturis eruditivit, ita legi posse asseruit: *Numquid melior es quam No, Amon?* et scilicet Hebraice non dici *Alexandriani*: *Amon autem, multitudinem, sive populos, et esse ordinem lectionis: Numquid melior es ab Alexandria populus, sive populum, quæ habitat in fluminibus, aqua in circuitu ejus?* Non quod eo tempore Alexandria vocaretur, quippe quæ longo post tempore ab Alexandro Magno Macedone nomen accepit; sed quia sub nomine primo, id est, *No, semper Egypti metropolis fuerit, et abundantissima populis.* Denique et qui res gestas Alexandri memoria tradiderunt, principem eam suisse Egypti autem. Sed et propheta Jeremias, *Amon, sive No, Alexandria, intelligens in visione contra Egyptum, ad quam dicit: Vitula formosa Egyptus, stimulator ab Aquiloni veniet ei* (Jerem. xxxvi, 20), haec quoque manifestius addit: *Confusa est filia Egypti, tradita est in manu populi Aquilonis, ait Dominus virtutum Deus Israel. Ecce ego visitabo super AMON MENNO* (אַמֹּן מְנֻן), id est, *super tumulum* [Al. *tumulum*] *de Alexandria* (*Ibid.*, 24 seqq.): *AMON enim, ut diximus, populos: MEN prepositionem de significat: NO autem Alexandria.* Et visitabo, inquit, *super Pharaonem, et super Egyptum et super deos ejus, et super reges ejus, et super Pharaonem, et super eos qui in eo sperant, et dabo in manus querentium animas eorum, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu servorum ejus.* Dicitur itaque ad Ninive: *Numquid populus tuus es, aut potentior Alexandria?* Et describitur situs Alexandriae, quæ super Nilum et super mero posita hinc inde aquis et fluminibus ambiatur. *Aqua in circuitu ejus, cuius divitiæ mare: aquæ muri ejus;* hinc enim rivo Nili, inde lacu Mareoticu, ex alia parte mari ciatur. Quod autem **571** *Ethiopia et Egyptus, et Africa pro quo in Hebreo ponitur rarus* (υρα), et Libyes in præsidio ejus sint, ipse situs provinciarum et urbis ostendit. Et haec igitur quam meus, inquit propheta, sermo describit, capietur a rege Babylonia, et idem tuus atque illius vastator erit. Quæ Josephus quoque Judaicæ scriptor historiæ in libris suis refert. *Parvuli ejus allidentur in compidis* (Al. *compedibus*), nobiles ejus dividuntur sorte victorum, et potentissimi quondam principes captivi ducentur in catenis. Cum ergo haec passura sit Alexandria, et tu, o Ninive, de eodem bibes calice, et inebriaberis, et consopita jacens despiceris, et in tantam venientem necessitatem, ut a Babylonis, sive contra Babylonios, ab inimicis tuis auxilium roges. Omnia firmamenta tua et muri ^d in sublime porrecti, et altitudines turrium, quas nunc inexpugnabilis putas, et viri fortes bellatoresque tui, primitivis flicitis comparabuntur, quæ si concussæ fuerint levè tactu, in os dam exemplaria, ms. Reginæ respuit.

^d Verba., et super reges ejus, penes Martian. desunt.

^e Ms. Reginæ, et muri, quos in sublime porrecti, altitudines, etc.

cident devorantis. Nam quod apud Septuaginta legitur: *Apta*, sive *componere chordam*, adhaec ad Ninivea dicitur. Et est sensus: Inordinatum et incompositum tuum, et in diversa discrepans, in chordarum similitudinem apta, Ninive, quia nihil tibi pruderit species et magnitudo tua, quae praecipua habere te credis, nisi te aptaveris ad caneundum. Considera enim [Al. ergo] omnem partem sortis filiorum Ammon, et quicumque estimantur possidere bona, quomodo eos non defuderint, ne irent in captivitatem, et ne parvuli eorum alliderentur in viis. Quid ei profuerunt flumina, juxta quae posita est urbs Ammon? Quid, exceptis fluminibus, tanta putoerum et fontium multitudine, incipiens a mari Mortuo, et vallans regionem ejus? Quid ei præbueret præsidii Aethiopian et Egyptus, quondam fœderati ejus? Quomodo ergo illam non juvit auxilium sociorum: sic nec tuus, o Ninive, fugiendi finis erit, sed huc atque illuc rasta-beris. Quod loquar de Aethiopibus, et de Egyptis 572 qui præsules fuerunt filiorum Ammon, cum etiam Libyes ei fuerint fœderati? Et bæc igitur du- cetur in captivitatem, et parvuli ejus, quia ingredi non valebant, interficiantur in viis ante parentum ora prostrati, et omnes opes ejus sorte a victoribus dividentur. Nec quisquam de principibus evadet, quia ferro et compedibus vincientur. Et tu ergo, o Ninive, inebraberis, et dives quondam ac speciosa, quæ tantos amatores habebas, despiceris ab omnibus, et inimicis persequenteribus, quæres requiem, et non invenies. Omnes bellatores tui et universa auxilia prædae hostibus erunt, et sine ullo labore capientur in similitudinem grossorum ictus, quæ concusse non in terram, ne saltem parvus labor sit colligendum, sed statim in os devorantis cadent. Haec dicta sint παραφεστικῶς juxta Septuaginta interpres: semel enim propositum nobis est, et Vulgatam editionem sequi, ne aliquam ^a exectræ et Sardanapalo reprehendendi occasionem præbuuisse videamus. Cæterum non satis mihi videtur congruere exemplum eversio- nis Ninive cum filiis Loth, qui vocantur Amman. Primum enim ^b Ammon dicitur (*Genes. xix.*), et non

^a Marianus Victorius addit; exemplarium Brixianorum ope subinxus, ne exectræ et Sardanapalo aliquam, etc. Nomen tamen exectræ in nostris codicibus mss. nequamquam reperire potui. Sed perspicuum est, nomine exectræ sive hydræ et Sardanapali, Rulhomus saepius ab Hieronymo notatum. MART. — lisdeam plane verbis, quibus Rusinum notare vulgo dicitur, scribit infra prologo secundi libri in Abacuc: *Sibiles igitur exectra, et Sardanapa'us insultet, turpior vitiis quam nomine.* Nec tamen occurrit menti ex Hieronymi adversariis, nisi si Rusinus ille est, qui turpitudinem sonaret nomine. Interim vocem exectra, quam Martianus respuit, nostrorum Brixianorumque penes Victorium codicem ope restituimus. Persuasit et simile quod modo Iudavimns, testimonium, aliaque propemodum innumera, quibus exectra Rusinus abs Hieronymo dicitur.

^b Codex Regius: *Primum enim Ammon dicitur, et non Ammon: deinde Amman, quæ, etc.* Martian. consulendum monet Stephanum de Urbibus ad Appear.

^c Sie ad Regii cod. Idem corremus, pro quo Martianus mendosc retinuit omnes prophetas. Emen-

Amman: deinde Amman, quæ nunc vocatur Philadelphia, non est sita super flumina, nec opes illius de mari congregantur: quippe quæ mediterranea sit, nec aquæ sunt enuri ejus, nec habet Aethiopian et Egyptum et Africam et Libyes fœderatos, cum haec omnia et juxta potentiam, et juxta exemplum, et iuxta descriptionem loci et regionis, et amicarum gentium, magis Alexandriæ eripienda sint: et numquam potentissima civitas Ninive minori Philadelphia comparata, audiret a propheta: *Nunquid melior es?* Cui autem dicitur: *Nunquid melior es,* ostenditur minor esse ea cui comparatur, et non debere eam indignæ ferre si capta sit, cum major et firmior et poterior tam natura loci, quam viris fortibus, ab eodem sit hostie superata. Quia vero Ninive et B 573 mundum istum interpretati sumus, præcipitur ei ut apet et compenat chordas suas, et se ad lugubre carmen paret: pars enim filiorum Amon quæ multo melior fuerat quam Ninive, et habitaverat super flumina, quia in errore deprehensa est, poenas eam sui sceleris peperidisse. Ac primum juxta historiam Alexandriæ dicendum, quod Ammon interpretentur populi, et sit sensus juxta leges allegoriae: Considera populos Ecclesiam quæ habitat super annas prophetorum, et habet doctores in circuitu suo, quorum de ventre manant flumina, cujas initium est mare. A lectio quippe Legis, quæ sine ligno Christi amara est, in similitudine ^d Merrhae ad ejus mysterium pervenitur, quæ habet Aethiopian in fortitudine: Aethiopia quippe præveniet manus ejus Deo (*Ps. lxxvi.*): et Egyptum in quam Dominus venit in nube levi: et Libyes qui ante habitabant in arenibus, et portæ facti sunt in auxilio ejus. Et haec ergo si non se attenderit, et omni diligentia custodierit cor suum, captiva ducetur, et planget filios suos. Parvuli quoque ejus, qui odbuc in principiis viarum sunt, nec ad medium itineris pervenerunt, eliduntur in ipsis principiis sali: et hostes sevisseri præclaræ quoque ejus sorte sibi dividere festinabunt, et optimates quos principes et præpositos intelligere possumus, vincitos catenis, et gravissimo

daverat vero et Victorius prideum Brixianorum codicium monitu annes pro omnes: Exponit enim, ait, mystice de Alexandria illa verba: *Nunquid melior est ab Amon, quæ habitat in fluminibus?* Aquæ in circumitu ejus: *ejus divitiae mare, aquæ muri ejus.* Asseritur Alexandriam Ecclesiam significare, ejusque annes, seu flumina, esse prophetas, et doctores.

^d Corremus Merrhae: pro quo vitiouse lectum hanc tenus myrræ. Etenim sicut Merrhae fontem propter aquarum amaritudinem attingere Hebrei non poterant, priusquam lignum in aquas injecisset Moy- ses, quod eas in dulcedinem verit. Exod. xv, vers. 23 et seqq., sic lectio legis sine ligno crucis amara est in similitudinem Merrhae. Hac comparatione alias utitur Hieron. ut Epist. 125 ad Rusticum, ubi eum quoque locum emendavimus: et in Praefat. Epistolæ ad Algasiam, ubi Mittæ, inquit, in Marra lignum Crucis. 8. quoque Paulinus, poem. xvii.

Sicut antiqui manibus prophetæ
Per sacramentum Crucis, nulla misere
Dulcuit ligno, posuitque tristes
Merra liquores.

compedum pondere præpeditos, trahent in captivitatē. Et tu ergo, Ninive, homines videlicet insidēles, homines mundo penitus inhārentes, senties supplicia, et consopieris calice meo, cum illi quoque biberint qui de mea parte [Al. sorte] fuerant, et suo vitio corruerunt. Et despiceris a me : quāres sinem inter vitia et perturbationes quā te prement, et nihilominus stationem et finem malorum reperire non poteris ; sed et omnes voluntates tuæ et dulcedines, et potentiae sacerdotales, et dogmata quā tibi videbaris habere firmissima, devorabuntur a comedente, **574** de quo per parabolam dicit Samson : *De comedente exiit cibus, et de forti egressum est dulce* (*Judic. xiv, 14*) : tunc enim fortia quāque tua, et quā dulces fructus spectantium oculis promittebant, ad primam arboris concussionem ruent in os diaboli devorantis, a quo semper Ninive tenta fuerat et possessa. Porro quod prætermisimus : *Et non est finis fugæ tuæ*, quia ad Niniven dicitur, et inter ea quā de Ammon scripta sunt, positum est, et videtur extraordinarie in galieno loco insertum, quasi per ὑπέρβατον referamus ad Niniven, ut sit ordo : Et inebriaberis, et non est finis fugæ tuæ, et eris despota, et cætera quā dicuntur ad Niniven. Et interpretabimur non esse finem fugæ Ninive a Deo : quia semper profectum habeat in fugiendo, et numquam velit consistere, secundum illud quod supra diximus : *Et ipsi fugientes non steterunt, et non erat qui respiceret*. Et dicemus, ideo Scripturam sanctam his difficultatibus esse contextam, et maxime prophetas, qui enigmatis pleni sunt, ut difficultatem sensuum, difficultas quoque sermonis involvat : ut non facile pateat sanctum canibus, et margaritæ porcis, et profanis sancta sanctorum. Quod si voluerimus Ammon interpretari super filii Loth, dicamus Loth habuisse ex duabus filiabus duos filios, Moab et Ammon, quorum senior Moab interpretatur ex patre, sive aqua paterna : junior vero Ammon, vel filius generis mei, vel populus noster (*Genes. xix*). Et arbitror quonodo [Al. quemadmodum] qui ex Juda natus fuerat propter peccatum dicitur ad eum : *Semen Chanaan, et non Juda* (*Dan. xiii, 56*). Et in Ezechiele ad Jerusalēm peccatricem [Al. meretricem] : *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Ammorhæus* [Al. Chananeus], et mater tua Cethæa (*Ezech. xvi, 5*) : sic eos quicumque fuerunt de priori populo, hoc est, de Judæis ; et de juniori, id est, de nostris, Moabitæ et Ammonitas figuraliter appellari. Et quia de-

^a Subsequentem versiculum, *Sol ortus est*, etc., ms. Reginald tacet. Confer Hieronymum sub hujusc sectionis finem.

^b Rectius, ut videtur, in Regio ms. oppila, quod est, *occlude*, pro *obline* N. m. et literon. In subnexa expositione interpretatur, *rectes robustissimos, quibus oppilent et claudunt portas sensum*. Græce tamen est *xatæxpætnov*.

^c Exponit, inquit Victorius, ea prophetæ verba : *Aquam propter obsidionem hauri tibi. Exstremæ munitiones tuas ; intra in lutum, et calca, subigens tene laterem*. Ex quibus nemini dubio verteatur, hanc veterem lectionem falsam esse. Propterea nos ex cun-

A clinaverunt a patre suo (*Loth quippe declinatio interpretatur*) **575**, pœnæ subjiciendos et passuros omnia quā supra exposuimus. Si autem ab his qui sancti quondam fuerant, Dei severitas incipit, et illa quā habitabat inter flumina, gehennæ igne purgabitur : quanto magis Ninive quā ante non habuit legem, nec recepit jugum præceptorum Dei, propter superbiam suam ad extremum in os corruerat deuantis !

(Vers. 13 seqq.) *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui : inimicis tuis adaperitione pendentur portæ terræ tuæ : devorabit ignis vectes tuos. Aquam propter obsidionem hauri tibi : exstremæ munitiones tuas, intra in lutum, et calca : subigens tene laterem. Ibi comedet te ignis ; peribis gladio, devorabit te ut bruchus : congregare ergo ut bruchus : multiplicare ut locusta. Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellæ sint cœli : Bruchus expansus est, et avolavit. Custodes tui quasi locusta, et parvuli tui quasi locustæ locustarum, que considerunt in sepibus in die frigoris.* ^a *Sol ortus est, et avolaverunt, et non est cognitus locus earum ubi fuerint.* LXX : *Ecce populus tuus quasi mulieres in te, inimicis tuis aperiendo aperientur portæ terræ tuæ : comedit ignis vectes tuos. Aquam obsidionis hauri tibi,* ^b *obtine munitiones tuas : ingredere lutum et concalcare in paleis, obtine super laterem. Ibi comedet te ignis, disperdet te gladius, et comedet te quasi locusta : aggravaberis quasi bruchus, multiplicare ut bruchus : multiplicasti negotiationes tuas sicut stellas cœli. Adhuc ad Niniven texitur dicentis eloquium : Non mirum si fortes et pugnatores tui in similitudinem grossorum fucus, statim in os decidant devorantis, cum populus tuus effeminatus sit, et resistere nequeat. Pendentur ergo portæ tuæ, et patebit* **576** *civitas hostibus, robustissimos vectes quibus cladebantur portæ, consumet ignis. Hauri igitur aquam, et cura ne potus desit obessæ* ^c *munitioni : lateres conice, ut interrupta murorum struas, prope est enim obsidio. Et cum haec omnia feceris, quasi a bricho humus, ita a gladio devoraberis. Sed et cum multiplicata fueris ut bruchus, et ut locusta in unum pariter congregata, et congregaveris sicut astra cœli divitias tuas, sicut locustæ et bruchus, et parva genimina locustarum, quæ vocantur attelabi [Al. adtelabī], sole incalescente, avolant, nec reperiuntur : sic tu dispergeris et fugies. Natura enim haec locustarum est, ut in frigore torpentes, per calorem volent. Porro* ^d *attelabis quem significantius comessorem*

ctis Florentiæ, Brixiæque codicibus, pro munitione, restituimus, *muni turres*. Quæ correctio optime respondet illis verbis : *Exstremæ munitiones tuas : sive, ut vertere Septuaginta : Obtine munitiones tuas ; incongrua aliquo locutio esset, obessæ dicere munitionem. Dum autem ait, obessæ, intelligitur ex superioribus civitatibus.*

^a Idem ait : Egregie Hieronymus differentiam inter locustam, attelabum et bruchum explicat : ne quis bruchum erucam brassicas corrodentem, uti Senenses in Etruria vocant, esse putarent. Est autem bruchus, qui a Septuaginta βρούχοι similiter dicitur, et ab Hebreis γῆ parva illa locustia abeque alii signi-

interpretatus est Aquila, parva locusta est inter locustam et bruchum, et modicis pennis reptans potius quam volans, semperque subsiliens : et ob hanc causam ubicunque orta fuerit, usque ad pulverem cuncta consumit, quia donec crescant pennæ, abire non potest. Hæc juxta Hebraicum, propter lectoris faciliorem intelligentiam, ipsa Scripturæ calcans vestigia, manifestius explanavi. Dicam autem ei juxta LXX ῥοπτολογίαν sequens, primum breviter, id est, quasi in epitome, et postea latius de singulis disserens : *Populus tuus, o Ninive, homines videbilest sacerulares qui proprie vocantur populus urbis Assyriæ, ita passionibus enervati sunt, et vitiis elanguerunt, ut imbecillitati mulierum compararentur; nihil enim in animabus suis forte, nihil robustum possident et virile. Unde inimici prevalentes adversum eos, aperuerunt omnes sensus eorum, et per corporales januas introgressi sunt. Et signanter sensus corporum, ostia Ninivitæ terræ appellantur. Habent autem ex prima Dei conditione etiam hi qui se vitiis manciparunt, occasionem cognoscendi Deum, quasi robustissimos veces, quibus oppilent et claudant portas sensuum. Sed et ipsos consumet ignis, a qui a sagittis est alatus ardentibus, quamobrem dicitur ad Niven : Hauri tibi aquam, et asperge te sermone aique ratione, et occasionibus intelligendi Deum, exercendarumque virtutum, quæ tibi insitæ sunt, abutere ad præliandum. Verum tu dissolutis manibus, id est, operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris, perdidisti : quamobrem convertere, et age pœnitentiam, et rursum obtine munitiones tuas. Et quia semel ingressa est lumen, et clausa es corpore (quod quasi terra et paleis et aqua, ita carnibus, sanguine, venis, nervis, ossibusque compactum est), sustine injuriam et necessitates corporis : et conculcare ab inimicis, et omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitentia digna sunt, patere. Semel enim assumens lumen, et paleas et inanibus hujus sæculi negotiis involuta, debes per injuriam sponte calcari, et tamen noli salutem penitus desperare : esto confidens, et corpus, id est, laterem tuum propter assumptum sermonem quasi aquam^b in servitatem redige, et subjice tibi, ut dominaris lateri tuo : alioquin nisi hoc feceris, vivax te postea flamina consumet, vel in pœnam per gehennam, vel ardentibus inimici jaculis suscitata : et non solum igni vastaberis, sed gladius quoque te comedet quasi locusta terræ virentia. Et hoc patie-*

*gryllis vocalibus simillima, in terra foraminibus sese abdens, et ad pastum egrediens, quam Reatini ab atro Maurorumque colore, Morulam vocant. Arrodit enim minium in modum hujusmodi insectum, quidquid virens invenerit. Ἀττελάσος autem parva illa locusta, quæ in campis et segetibus, messe facta, subsilit : volare enim ut locusta nequit. Reatini a saliendo *sallippulum* appellant. Septuaginta tamen, quod est Hebreæ, ητετη, id est, locusta, Ἀττελάσος hic reddiderunt : ητι autem tam ipsi, quam Hieronymus locustam verterunt : quod idem fecerunt Ecclesiastæ XII de verbo ητι, ut ibi diximus. Sicut autem*

Aris si non fueris super laterem, tuoque pondere prægravata, et omnem perdens volatum, tota detraheris in terram, sicut bruchus repente in terram cadit, cum lasso [Al. lassus] volat ultra ire non queritur. Habeto itaque virtutes tam innumerabiles, ut bruchus : ne ita pondere tuo ad terram detraharis, ut bruchus. Quæ universa persessa es, quoniam multiplicasti tibi divitias et negotiationes diversorum dogmatum, putans eas clariores esse stellis, et magis fulgere quam coeli sidera. **578** Hæc, ut dixi, ad comprehendendum sensum a nobis dicta sunt breviter : nunc ad exordium capituli revertentes, singula ut possumus, explicemus. Quis non dicat speciosam Niniven, animam natura pulchram, luxuria et voluptatibus hujus sæculi delimitam, in mu-
Bliebres delicias pervenisse, et virilitate perdita, elanguisse in feminam ? Si enim justi anima in perfectum virum veniens, et conditionis suæ servans rigorem, adhærensque Deo, unus cum eo efficitur spiritus : cur non econtrario anima quæ amat mundum, unum cum mundo fiat, et in mollitiem redacta semineam, virilem perdat [Al. perdidit] rigorem ? Ego puto ob hanc causam in Exodo præcipere Pharaonem, ut omne masculinum quod natum est Hebreis, mittatur in fluvium, et omne feminineum vivificetur (*Exod. i*). Neque [Al. Numquid] enim poterat rex Ægyptius qui dicit alibi : *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (*Exod. xxix, 2*), quidquam aliud nisi hoc jubere, ut quodcumque est Hebræorum [Al. Hebræum est], et eorum, qui per sæculum istud transeunt, forte et virile, mittatur in aquas, et per fluentia eorum deferatur in mare. Et econtrario quidquid feminine et molle, et formosum videretur in hoc sæculo, hoc vivificetur, adolescat et generet. Simulque considera quod Ægyptius imperator viros Hebræorum non possit occidere, nec eos qui jam egressi sunt de infantia, sed quorum ætas adhuc tenera est, et molle corpus, et profectus incipiens : scit non posse nutriti feminas, nisi imperfecti fuerint masculi. Vult itaque in Hebreis quidquid forte est et virile, hoc gurgite sui fluminis suffocare, ut quæ feminæ sunt, liberius sola succrescant. Quod autem sequitur : *Inimicis tuis apertione aperientur portæ terræ tuæ*, intelligere poteris, assumens de Jeremia testimonium, in quo scriptum est : *Ascendit mors per fenestras restras* [Al. nostras] (*Jer. ix, 21*). Quodque per Jeremiam in fenestris, hic in portis asseres demonstrari, et has ipsas ad sensus referes. Sciens enim sermo divinus duplices esse sensus, ad distin-

attelabus inter bruchum et locustam medius est : ita apparet locustas nominasse majores illas, quæ facto volatu, gregatim tanta multitudine ad populandas segetes et virentia quæque contendunt, ut cœlum veluti nubibus quibusdam obductis, obscurant, et solis radios terre auferant.

^a Ms. Reginæ, qui sagittis est vallatus ardenter.

^b Martian. vocem aquam prætermittit.

^c Regin. ms. paulatim. pro postea.

^d Deeral vox terræ. Id genus alia infra restituimus.

ctionem malorum sensuum, in Proverbio ait: *Seru-*
sus dominum imenes. Sensus autem hic non acci-
 pies pro animo et mente, quae Graece νοῦς dicitur,
 sed pro membris, a qua et quinque sensis nomen
 patiuntur, 570 visus, odoratus, gustus, tactus, au-
 ditus. Porta itaque terra Ninive, corporales sensus
 intelligentur: porta autem Iherusalem contestis, om-
 nis sensus divinus et de supraeis veniens. Haec por-
 tas Ninive aperit populus ejus per visionem et audi-
 tatem, et omnes reliquos sensos, quasi per latam et
 spatiocam viam quae ducit ad mortem (Matt. vii),
 corporales querentes capere voluptates, quibus clauden-
 tundunt homines Dei portas suas, obturantes aures, ne
 audiant iudicium sanguinis, claudentes oculos sonne
 ne videant iniquitatem, obturantes narres, ne unguen-
 tia prima in effeminationem animas sue adorare
 suscipiant: claudentes os gulae, et * ventri avide,
 et a tactu molli retrahentes manus suas, ne ad libi-
 dinem venter existens, in feminos ardorem ani-
 mam cogat amplectus. Qui autem homines Dei sunt,
 aperiunt sensus suas, id est, portas ecclesie Iherusa-
 lem, ut ad eos ingrediatur sermo Dei. Malorum
 portarum illud exemplum est: *Qui exaltes se de*
portis mortis. Bonarum hoc: *Ut annuntiem omnium*
laudes tuas in portis filiae Zion (Psal. ix, 15). Quan-
 do videris amatores luxuriam magis quam amato-
 rem Dei, et luxuria dedicata, statim de eo dico:
 Inimicis suis aperuit portas terrae sue, non enim
 amici animas suas, sed inimici aperient portas ter-
 rae Ninive. Quid si et hi qui principes putantur in
 populo, eadem fecerint, de his quoquo dicere non
 timabis: *Duces populi roci de domo deliciarum sua-*
rum ejeci sunt. Si autem videris eos voluptatis,
 et hinc inde ambiente luxuria præpedivos, nullam
 habere misericordiam in pauperem, nec de populo
 Dei esse scilicet, aptabis eis quod sequitur: *Qui*
dormient super lectos eburneos: et flent voluptate in
stratis suis: qui comedunt hambus de gregibus, et vita-
les lactantes de armentis: qui bibunt defuseatum vi-
nus, et primis unguentis delubunt aucti: et non patie-
buntur quidquam super contumiam Joseph (Aen. v, 4). Porro quod dicitur: *Comedit ignis rectus suo,*
 hujuscemodi est: *Si quid naturalis boni in anima*
 tua videbatur esse, quod in similitudinem vestrum,
 hostes qui per portas sensuum tuorum conabantur
 irrumpere, prohibere posset et repellere, hec Ba-
 bylonia igne successum est. Nec non, 580 aquam
 munitionis evanescere tibi, de sermone Dei dicitur, ut
 ciremplet sibi quasi murum firmissimum Scriptur-
 rarum doctrinam atque rationem, ne ad interiora
 ejus possit hostis irrumperet. *Ostine,* inquit, *minna-*
tiones tuas. Quidquid in te habes per naturam bo-
 num, et opium conditoris in te servat exercitum,
 haec infelix anima Ninive, in defensionem tui tene,
 nec patiaris de principali (ὕπεροντα) cordis effluere.
 Quod autem post haec additur: *Incede [Al. incide]*
 in lutum, et consultare in patet: atlos fortissimam as-

metet dici de anima, quæ infixa in lato corporis et
 palvis hujus mundi, vacuis scilicet et caducis, tota
 se versans [Al. servans] concutetur a demonibus.
 Mibi autem videris loc ad eam dici: *Sustine testa-*
 tiones, injurias, quibus tradita es: poenas quas me-
 rito tuo pateris; quia si super vacua hujus mundi et
 fragilita graderis negotia, scias te pro remedio sus-
 tinere, si lamen obliueris super latrem, et car-
 nem animas imperio subjugaveris. Denique sequit-
 tur: *Ibi comedes te ignis.* Si non fueris super late-
 rem, et dominationem non habueris in carnem, sed
 manueris in latere, et amaveris paleas, et in carne
 juxta carnem vixeris, non solum ardentia inimici
 jacula te vorabunt; sed et gladius ejus interficiet,
 et in similitudinem leonistarum, quidquid in te vi-
 rents videbatur, et natura bono sponte germinans,
 avaro denie consumet [Al. a brucio rodente consu-
 metur]: et quasi bruchus volatu perditus: et grava-
 tus pondere suo: ita et tu gravata onere peccato-
 rum, detrahesis in terram. Igitur ne talia et fanta
 patiaris, multiplicare ut bruchus, et quantum illa
 habet numerum, tantas tu habeto virtutes. Quæ
 enim multiplicasti negotiationes tuas, et omnigenere
 (quasi celestia cuperes possidere) per fas et nefas
 perituras tibi divinitas congregasti, debes multitudinem
 peccatorum multitudine exægnare virtutum.
 Supra juxta Hebraicum usque ad ipsum locum vene-
 ram, ubi dicitur: *Sed ortus est, et erolaverunt:* et
 non est cognitus locus earum ubi fuerint. Et quid
 mihi videretur in contextu ipsius sermonis dixi.
 Nunc quia LXX proprii sensus videntur habere
 principium, posito eorum testimonio, coepit expla-
 nationis ordinem sequar.

581 LXX: *Bruchus irruit, et erolaverit: exsilit*
 quasi attelebus commixtius tuus, sicut locusta que
 ascendit super sepe in die gelu: sed ortus est et ex-
 sistivit, et non cognovit locum suum. Vae illis. Videris
 mihi multitudine Ninive atque rectore, sine ordine
 hinc inde commixta, et quacunque impetus interi-
 ruens, bruchus comparari, parvo animali et immu-
 nabili, et qui medicum quid [Al. quidem] se riska-
 tur elevare a terra. Sed et [Al. aliis] attelebus qui
 Graece dicitur ἐρυπάντες, et Latine translatus est in
 commixtum, quem nos possumus vulgaris ignobile,
 et de diversis gentibus hinc inde populum congrega-
 tum intelligere, id est, non eives, sed peregrini.
 Unde et populus Israel qui egrediebatur ex Aegypto
 melius ἐρυπάντες, hoc est, Aegyptiorum, et Biblio-
 pam, et variarum gentium habuisse narratur. Et hic
 ergo, ut ita dicam, mixticius Ninive, confertur exsili-
 enti attelebo et locustæ, quæ in die frigoris eo quod
 avolare non possit, resident in sepe, et postea, ate
 sole, et illis ardore calcantes exsiliat, et ad alias
 regiones avolans, nequaquam meminerit sepius, in
 qua tempore frigoris sederat. Haec ταπεπποταῦς, si
 ipso prophete sermo faciliter possit intelligi, dicis
 sint. Ceterum dubitare non poteris, multitudinem

* In Regin. ms., et ventris aditum.

bonis, quos per latam viam perges, versator in mundo, brachum dicere, cum videris eos totas terras deditas, sententiae levitate huc illucque discurrendas, et ad sublimiora volare non posse. Cerne Romanum et Constantinopolium cum priori nomine inopiam pristinam communiantem. Vide Alexandriam Aegypti caput, et eam fuerit vel pro penuria aenonea, vel (quod pudori sit et rubori) a propria aurigas et milites et histriones sedatio concitata, rueret populum in similius haec brachi, et totum vitis inherentem, levitate sua, et per momenta mutatione sententiae huc illucque volat: tunc vere poteris dicere: *Bru-chus impetu abiit et evolavit. Porro quid sequitur, Exsilivit attabas, et mixticius tuus quasi locusta, mixticium puto in hoc differo a brucho, quod bruchus imperite multitudini et innumerabilis comparatur: mixticius autem de cunctis gentibus hinc inde 582 collectus. Et quomodo alii sunt in urbibus cives: alii peregrini, quibus b^{is} placet habitare in urbe non sua: sic mixticium puto, qui habitat in Ninive, eos esse qui videntur sibi juxta opinionem suam aliqua sequi dogmata veritatis, et in eo meliores esse brucho, quod bruchus nihil aliud faciat, nisi semper in terra sit, et abeque aliis, cibo et ventri serviat: attabas autem saitem modicas assumunt alias, et cum in aliis volare non possit, tamen de terra exsire natalitur: et tandem perveniens in locustam, volitat quidem, sed non est perpetuus volatus ejus, deficiembus enim permulvis, et contractis frigore, etiam locusta consideret, et consideret non in frugifera arbore, et in virentibus foliis, sed in sepo, sentibus virgultisque contexta, sive in maceria fortinata hinc inde lapide composita. Consideremus sapientes Graecie, et Aegyptiorum atque Persarum, Iudorumque Gymnosophistas, et Samaritanos, et varias inter ipsos sententias: et Iudeos Pharisaeosque eorum, et Sadduceos, et Ecclesiæ multiplices haereses, et videbimus attabum a terra ac paululum sublevantem, et locustam volantein quidem, sed non pleno cursu: et quia non habent calorem solis justitiae, frigente in Deum charitate, sedere in spinosis sepibus. Omnia enim dogmata eorum, cum frigeant, et volare non possint, sedem sibi et requiem inter Aristotelis et Chrysippi spinæ reperiunt. Hinc Eunomius profert: Quod natum est, non fuit antequam nasceretur. Inde Manichæus ut Deum a conditione malorum liberet, alterum mali inducit auctorem. Inde Novatus substrahit veniam, ut tollat poenitentiam. Et ut simul brevi cuncta concludam sermone, de illis fontibus universa dogmata argumentationum suarum rivulos trahunt, ita ut loca quoque ipsa de quibus argumenta sumuntur, roroxa superscripserint. Haec igitur locusta quæ nunc sedet in sepibus, cum judicij tempus advenerit, et mundus ad ortum [Al. ab ortu] solis*

A incalcerit, dimittet sedem et loca sua, in quibus tempore frigoris inhærebat; et ad meliora conversa, prioris sedis non recordabitur. Quod autem generatius de iudicij tempore 583 diximus, et nunc ex parte intelligi potest, ut per eruditos et doctos viros hujusmodi locustæ solis justitiae lumen oriatur; et relinquentes spinas suas, in purum et liberum transcant volatum.

(Vers. 48 seqq.) *Dormitaverunt pastores tui, rex Assur: sepelientur principes tui, dispersus est populus tuus super montes [Vulg. latitavit populus tuus in montibus], et non est qui congreget, non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua. Omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te: quia super quem non transiit malitia tua semper?*

B LXX: *Dormitaverunt pastores tui: rex Assur consopivit fortes tuos, abiit populus tuus super montes, et non erat qui suscipiteret, et non est sanitas contritioni tua, temet plaga tua. Omnes qui audierant munitionem tuum, plandent manibus super te, quia super quem non transiit malitia tua semper? Non mirum est, si dormitaverunt pastores tui, o rex Assur, qui dominatus es in Ninive, et sepellantur, vel vagentur principes tui, reguli scilicet, et omnium gentium duces, qui tibi ante serviebant: cum populus tuus mulieres fuerint in medio civitatis tuae; et inimici tuis aperies sint portæ ejus, et omnis multitudine super marum sedens locusta sit comparata, quæ quasi incalescente sole, sic adventum [Al. ad adventum] Nabuchodonosor fugerit de propugnaculis, et inimici terga verterit, nec inventus sit locus ejus. Ita que Deo, quia populum ejus vastaveras, o Assur, et sublimaveras usque in eccliam nidum tuum, unde et magnus sensus diceris, destructa est civitas tua. Et cunctis principibas interfectis, qui resistere poterant adversariis, reliquias populus tuus imbellis et ignobilis dispersus est in montibus, ei nemus de decibus inventri potest qui congreget eos, et de collectis rursum ergat exercitum. Non est obscuram vulnus tuum, nec talis plaga quæ medici possit curari maneat. Omnes qui Ninive subrulam, et Assyrium regem superatum audierint; et potentissimam urbem et regem dominatorem quondam orbis [Al. orbis] vulneratum, et jacere seminecem, et in suo sanguine volvatur, vel stupebunt propter rei magnitudinem, et insuperatum nuntium, et compriment 584 manus suas, vel certe præ magnitudine gaudii insultantes tibi aplaudent manibus et quodam gaudii strepitu concrepabunt. Nullus enim est qui possit super te dolere, et eversioni et vulneri tuo donare lacrymas: quia nullus est super quem tua malitia non semper transierit. Et pulchre transierit: non enim potest malitia regis Assyrii in ostibus ejus jugiter permanere. Ilucus historiæ ordo sit textus. Debemus*

pro incalescente, habent illucescente. Ultraque lectio bona: verum quia solet locusta excitari ad volatum, calore solis adveniente, ut supra dicit Hieron., magis placet, ut retineatur antiqua lectio.

* MSS. Reginæ, per aurigas et histriones sedatio concitata, intuere populum, etc.

^b Idem ms., quibus habiture in urbe non datur: sit, etc.

^c Cuncta, inquit Victorius, Florentiæ exemplaria

autem et juxta Hebraicum, antequam editionem Sep-
tuaginta disseramus (in illis enim longe alius et di-
versus est sensus), paululum ab historia in sublime
concedere, et docere quod in ultima prophetia
Naum, ἀποστροφή ad diabolum fiat, * sensum mag-
num, principem Assyriorum, qui quondam gloria-
buodus dixerat : *Fortitudine faciam, et sapientia in-
tellectus auferam terminos gentium, et vires earum de-
pascar, et commovebo civitates quae habitantur* (*Isai.*
x, 13), et dicatur ei : *O Lucifer, qui mane oriebaris,
qui mittebas igniculos tuos ad cunctas gentes: quomodo
cedidisti in terram, et contritus es* (*Isai. xiv, 12, 13*)?
Destrueta est Ninive civitas tua speciosa et potens,
in qua tantum tibi imperium presumebas, ut Filio
quoque Dei auderes dicere : *Hæc omnia tradita sunt
mihi: si procidens adoraveris me, dabo tibi ea* (*Matth.*
iv, 9). Dormitaverunt pastores et reguli tui, qui non
pascebant homines in salutem, sed nutriebant eos
intersectioni tuae, ut saginatores hostias devorares.
Omnis populus tuus et turba populorum, que te
quondam colebat, deseruit te et urbem tuam, et
confugit ad montes, et se sub apostolorum Christi
atque doctorum latibilis collocavit, et interim nullus
tuorum ducum est, qui turbam tuam quondam ad se
revolet. Plaga tua et vulnus tuum toto orbe perso-
nuit : omnes insultaverunt tibi, qui tua quondam
fuerant supplantatione decepti; aut nullus enim, aut
rarus est, quem non tu aliquando deceperis, et per
quem non transierit malitia tua. Et notandum quod
in quocumque steterit malitia diaboli, non possit
insultare ruinæ ejus et vulneri, cum sit de pastoribus
et populo regis Assyrii; sed in quocumque per-
transierit, ille insultet ei, et bonis operibus atque
585 directis, quasi manus [*Al. manibus*], super
eum concrepet. Et congrue juxta Hebraicum quidem
hucusque de mundi ruina dictum est : novissime de
ipsius quoque diaboli, qui princeps mundi fuit :
*Mundus enim in maligno positus est, plaga et vulnera
prædicatorum. Apud Septuaginta autem adhuc ad
σύμπακτον, id est, ad mixticium mundi dicitur, quod
pastores ejus dormierint, et ut dormirent, a rege
sunt Assyrio consopiti; atque ita sit, ut dum apud
eos describitur quid A-syrius exercuerit inter [*Al.*
in] aleros, et non quid ipse patiatur, de diaboli vul-
nere et plaga et intersectione sit tacitum. Væ ita-
que his qui perversarum doctrinarum magistri sunt
in Ninive. Et congrue ad eos dicitur : *Dormitaverunt
pastores tui* (*Ps. cxxxii*) : dederunt enim somnum
oculis suis, et palpebris suis dormitionem. Et
propterea non invenerunt lumen Domino, neque ta-
bernaclum Deo Jacob. Nec audierunt de Ephrata,
id est, frugifera Ecclesia; nec invenerunt eam in
condensis sylvarum. Non solum autem pastores
mixticii hujus, et locustæ, que, imminente glacie,
sedet in sepibus, dormitaverunt; sed a rege quoque
sunt Asyriorum consopiti. Scit enim rex Assyrius
non posse se oves decipere, nisi pastores ante con-*

* Martian., *sensu*; olim vitiosius, et est *sensu*,
magnum principem, etc. Mox quoque legebatur,

A sopirerit. Semper diaboli studium est, vigilantes
animas consopire. Denique et in passione Domini
apostolorum oculos gravi sopore premit, quos Sal-
vator suscitans ait : *Vigilate et orate, ne intratis in
tentationem* (*Marc. xiv, 38*). Et rursum : *Quod robis
dico, omnibus dico: vigilate* (*Ibid., xiii, 37*). Et quia
non cessat semper consopire vigilantes, quoscumque
ille deceperit, et quasi suavi et perniciose carmine
Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat sermo
divinus, et dicit : *Surge qui dormis, et elevare, et il-
luminabit te Christus* (*Ephes. v, 14*). In adventu ergo
Christi et sermonis Dei et doctrinæ ecclesiastice, et
consummationis Ninive, speciosissimæ quondam
meretricis, elevabitur et properabit populus, qui
sub magistris ante fuerat consopitus : et ibit ad mon-
Btes Scripturarum, ibique inveniet montes Moysem et
Jesum filium **586** Nave; montes prophetas; montes
novi Testamenti apostolos et evangelistas: et
cum ad tales montes confugerit, et in hujuscemo-
di montium fuerit lectione versatus, si non invenerit
qui eum doceat (*Messia enim multa, operarii autem
pauci*, *Matt. ix, 37*), tunc et illius studium compro-
babitur, quia confugerit ad montes, et magistro-
rum desidia coarguetur : *infert enim, et non erat
qui suscipiteret*. Sequitur : *Non est sanitas contritioni
tua, tumet plaga tua*. Propterea mixticius Ninive sa-
nari non potest, quia superbiam non deposit, et
recens semper vulnus est, et quotidie diabolo fer-
iente percuditur. Et post hæc omnia non est sanitas
contritioni ejus : licet enim sibi sanus esse videatur,
Ctamen anima ejus fracta est et contrita, persecutiente
desuper malleo totius terræ, et non sanatur, quia
semper erecta est. Si autem humilietur, et se Chri-
sto subjiciat : *Cor contritum et humiliatum Deus non
despicit* (*Ps. lx, 19*); Et : *Sacrificium Deo spiritus
contributus*. In fine ponitur : *Omnes qui audierint
nuntium tuum, plaudent manibus super te. Super
quem enim non irruit malitia tua semper?* Cum expe-
rit, ὁ σύμπακτος, supplicia sustinere, omnes qui au-
dierint nuntium, consono crepitū et vocali, et (at
ita dicam) operum sono atque concentu, insulta-
bunt tibi, atque gaudebunt. Nullus enim est aut cer-
Dte rarus, in quem non irruerit, sive supervenerit
malitia tua semper. Si enim σύμπακτος urbs Ninive
pastores habet et fortes, et omnis falsa doctrina et
mendax opinatio scientia a symmicto venit, time-
dum est ne forte nullus sit super quem non malitia
σύμπακτος venerit. Et diligenter observa, quia non
dixerit : *In quem non intravit malitia tua, σύμπακτος*,
sed in quem non supervenerit. Sæpe enim nobis fal-
sorum dogmatum jacula superveniunt, et quasi in
arcانum animæ intrare desiderant : sed claudenti-
bus nobis portas, supervenit quidem σύμπακτος :
et quantum in se est, irruit, et semper hoc
facit : sed auxiliante Christo Domino, et omni
custodia servante (*Al. servantes*), cor nostrum
(*Prov. iv*), irruit quidem, sed ingredi non potest.
fortitudinem, pro fortitudine, Græco remittente testu.

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM
IN ABACUC PROPHETAM
L I B R I D U O
A D C H R O M A T I U M .

PROLOGUS.

587-588 Primum, Chromati, episcoporum do-
 cissime, scire nos convenit, corrupte apud Græcos et
 Latinos nomen^a. *Ambacum* prophetæ legi, qui apud He-
 bræos dicitur *Abacuc*, et interpretatur *amplexus*: sive
 ut significans vertamus in Græcum, περιληψις, id
 est *amplexatio*. Deinde ubi Septuaginta translatores
 et Symmachus et Theodosius λαμψα, id est, *assum-
 ptionem* interpretati sunt, in Hebræo ponit *Massa*
 (Μάσσα), quod Aquila vertit in *pondus*: super quo in
Naum propheta plenius disputavimus. Massa autem
 numquam præfertur in titulo, nisi cum grave, et
 ponderis laborisque plenum est quod videtur. Unde
 necesse est, præsentem prophetiam aliquid habere
 austeritatis, ut sicut in *Naum* pondus, quod vide-
 batur adversus *Niniven* Assyriorum urbem, grave
 erat: ita et in hoc queratur, cui pondus sit quod
 prophetæ revelatur aspectui. Quatuor autem pro-
 phetæ in duodecim prophetarum volumine sunt, e
 quibus tres in principio λαμψα, id est, *pondus*, titulum
 habent: *Naum*, *Abacuc*, et *Malachias*. Porro *Zacharias*
 in medio et circa finem duos hujuscemodi ponit titulos,
 et **589-590** quibus unus est: *Onus verbi Domini in
 terra Hadrac, et Damasci requieci ejus* (*Zach. ix, 1*):
 alter in fine, *Onus verbi Domini super Israel* (*Ibid.
 xi, 1*). De *Naum*, orationibus tuis jam liber editus
 est: de *Zacharia* et *Malachia*, si vita comes fuerit,
 disseretur. Nunc *Abacuc* habemus in manibus,
 qui vel ex eo quod amabilis Domini est, vocatur
amplexatio: vel quod in certamen et luctam, et (nt
 ita dicam) *amplexum* cum Deo congregitur, am-
 plexantis, id est, luctantis sortitus est nomen. Nul-
 lis enim tam audaci voce ausus est Deum ad discep-
 tionem justitiae provocare et dicere ei: *Cur in rebus
 humanis, et in mundi istius πολυτελής tanta rerum
 versatur iniqüitas?*^c *Vociferabor ad te rim patiens, et
 non salvabis?* Quare ostendisti mihi iniqüitatem et la-

*A borem videre? Lacerata est lex, et non pervenit ad
 finem usque judicium: quia impius prævaleat adversus
 justum: ideo egreditur judicium perversum (Abac. i, 2).*
 Vides quod temeraria vox sit et quodammodo blas-
 phemantis, sic Creatorem suum ad judicium provo-
 care; et vas fragile adversum sigulum (*Isai. XLV,
 Jerem. xviii, et Rom. ix*), cur tale vel tale factum
 sit, disputare? Necnon et hoc animadvertisendum,
 quod assumptio vel pondus, quæ gravia esse joni
 diximus, prophetæ visio est, et adversum Montani
 dogma perversum intelligit quod videt: necut amens
 loquitur, nec in morem insanientium seminarum
 dat sine mente sonum. Unde et apostolus jubet, ut
 si prophetantibus aliis, alii fuerit revelatum, ta-
 ceant qui prius loquebantur (*II Cor. xiv, 33*). Et sta-
 tim: *Non est enim, inquit, Deus dissensionis, sed pa-
 cis.* Ex quo intelligitur, cum quis voluntate reticet,
 et alteri locum dat ad loquendum, posse et loqui et
 tacere cum velit. Qui autem in ecstasi, id est invitus
 loquitur, nec facere nec loqui in sua potestate habeat.
 Illud quo que disce (quia semel a me violenter exigis,
 ut quasi gradus quosdam, et scalas ad altiora nitenti,
 historiam tibi interpreter), prophetiam esse contra Ba-
 bylonem, et Nabuchodonosor regem Chaldaeorum: ut
 quomodo prior propheta *Naum*, quem *Abacuc* sequitur,
 vaticinium habuit contra *Niniven* et *Assyrios*, qui va-
 staverunt decem tribus, quæ vocabantur *Israel*: ita
Abacuc prophetiam habeat adversus Babylonem et
 Nabuchodonosor, a quibus *Juda* et *Jerusalem* tem-
 plumque subversa sunt. Et ut scias eo tempore fuisse
Abacuc, quo jam duæ tribus quæ vocabantur *Judas*,
 ductæ erant in captivitatem, Daniel docere te poterit,
 ad quem in lacum leonum *Abacuc* cum praedio
 mittitur (*Dan. xvii*): quamquam apud *Hebræos* hac
 ipsa non legatur historia. Igitur sive quis recipit
 Scripturam illam, sive non recipit, utrumque pro-

^a Al. nomen hoc *Ambachuch*. Penes Victor. Αβα-
 κουμ.

^b Præsert Reginæ ms. περιληψα, quod idem so-

nat.

^c Præponit Victor. priorem versiculum: *Usque-
 quo, Domine, clamabo, et non exaudies?*

notis est : aut extra recipit, et fuit post factum & proprio scripto que ventus cognoscit. rem liber Abacuc texitur : aut non recipit, et quasi

* Contrario sensu Regime ms., aut enim non recipit, et fam, etc. aut recipit, et quasi, etc.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.—Vers. 1, 2.) *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis?* Quare ostendisti mihi iniuriam et dolorem [Vulg. laborem], videre prædam et injuriam contra me? LXX : *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis?* Quare mihi ostendisti labores et dolores, videre misericordiam et impietatem? Interim secundum litteram cau-satur adversum Deum propheta, cur Nabuchodonosor templum vastet, 591 et Judam : cur Jerusalem quondam urbs Domini destruatur? Quare clamet populus, et non exaudiatur? vociferetur ad Dominum oppressus a Chaldeis, et non salvetur? Quare etiam ipse propheta, vel populus ex enjus persona nunc loquitur, ad hoc vixerit, et hucusque perditus sit, ut iniuriam hostium et suum videat laborem? Cur injuria prævaleat adversum se? Et hoc dicit * præmentis angustia, nesciens aerum in igne confari, et iras puerorum de camino priores existere, quam intraverunt (Dan. iii). Sed et generaliter accipere possumus, quod ex persona humanae impatiens vi-dens propheta peccatores abundantes, et in sancto possidens divitias, filios eorum quasi novellum plan-tationem in adolescentia sua, et filias ornatissimas quasi similitudinem templi, et aria eorum plena eructatio-nis ex hoc in illud, oves eorum fetosas et multiplicatas in viis suis, et cætera quæ in centesimo qua-dragesimo tertio psalmo plenus scribitur in querula vocem et plenam doloris erumpat. Quare respicis contemptores, et taces, concubante impio justorem se: et facis homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem? Tale quid et in septuagesimo secundo psalmo legitimus: *Mei au-trem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei* (Psal. lxxii, 2), et reliqua. Et rursum in eadem psal-mo: *Et si est scientia in celso. Ecce enim peccatores et abundantes in seculo obtinuerunt divitias, et reliqua usque manus meas.* Haec autem loquuntur ne-scientes judicia Dei investigabilia (Rom. x), et profundissimam sapientiam et scientiam ejus, quod non ha videt Deus ut videt homo. Homo tan-tum presentia respicit: Deus futura et aeterna co-gnoscit (I Reg. xviii). Et quomodo si ergotus et astutus febris aquam frigidam postulet, et dicat

ad medicum: Vim patior, crucior, uror, exanimor: usquequo, medice, clamabo, et non exaudies? Et respondeat ei sapientissimus et clementissimus me-dicus: Scio quo tempore debeam dare quod po-stulas: non misereor modo, quia misericordia ista crudelitas est, 592 et voluntas tua contra te petit. Ita et Dominus Deus noster sciens clementiam sue pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet, et magis provocet ad rogandum, et quasi igne excoctum justiorem et pa-riorem faciat. Quod intelligens apostolus secundum id quod misericordiam est consequens a Domino, sit: *Non deficit in tribulationibus* (Ephes. iii, 13); et beneficis Deum omni tempore (Psal. xxxvii); et seit quia qui perseveraverit usque in finem, hic sal-vus erit (Mat. x, 22). Et gloriatur in labore et do-lore. Et cum Jeremia dicit: *Tribulationem, et miseriam invoco.* Ut quomodo alius invocat Dominum: ^d sic son-cus vir et bellator invictus, ad exercendum se et pre-bandum, tribulationem et miseriam venire desiderat.

(Vers. 3, 4.) *Et factum est iudicium et contradic-tio potentior: propter hoc laerata est lex, et non per-venit usque ad finem iudicium: quia in iugis prævalet ad-versus iustum, propriece egreditur iudicium perversum.* LXX : *Contra me factum est iudicium, et iudex accipit: propriece laerata est lex, et non peruenit ad finem iudicium: quia impius prævalet ad-versus justum, propriece egreditur iudicium perversum.* Adhuc propheta vel populus loquitur ad Dominum, quod non veritate aduersus se, sed potentia iudicatum sit, e: nihil ex lege et iustitia sustinuerit. Unde et ipsum iudicium non habuerit finem suum. Finis autem iudicij est iudicare iuste. Et hoc quare loqui audeat, in consequentiis monstrat, dicens: *Quia impius Nabuchodonosor prævaluit aduersus iustum Judam* (IV Reg. xii), et hanc esse causam, quod dixerit iudicium non per-venisse ad finem; quia iniuriam sit et perversum, si Josias rex justus a rege Ægyptio trucidetur (IV Reg. xxii); ut Daniel, Ananias, Misaël, et Azarias, ser-viant (Dan. iii); et imperet Babylonius imperator, et inter scoria et concubinas suas Balthasar poterit in phialis Dei (Dan. v). Haec prophetæ de suorum tem-porum stata (sequitur enim quia semet voluisti et historie vilitatem). Ceterum juxta LXX communi-

* Reginæ ms., premente se angustia.

^b Describit Regin. cod. reliquum ipsum versicu-lum, quia zelatus sum super pacem peccatorum videns. Sicque et puto posui, et reliqua: Ergo frustra justifi-cavi cor meum, et lati fitter innocentes manus meas.

^c Victor. Non deficiens, ex Vulgata editione, II

Cor. iv.

^d Sufficit ex Brixianis codd. idem Victorius hic erui a miseria mundi.

* Cum hic, tam apud LXX, egreditur constans presert Reginæ ms.

ad Deum querela sanctorum est, quare contra eos A in iustos judicium fiat, 593 et innoxium in persecutionibus sanguinem fondant: ac [Al. at] si quando ante tribunal steterint judicium saccharium, judex, acceptis munieribus, condonnet insontem, et reum liberet. Quod quidem non solum de iudeib[us] saeculi, sed interdum de Ecclesiarum quoque principib[us] dici potest, quod propter munera lacerent legem, et non perducent usque ad finem iudicium, et impios prævalent aduersus justum: et magis in iudicio peccatum divitis, quam pauperis veritas defendatur. Unde querimonia est, iudicium exire perversum: sed non debemus super hac rerum intermititatem turbari, videntes et in principio mundi ab impiis Cain interficuum Abel justum (Genes. iv), et postea exsultante Jacob, regnare in domo patris Esau (Gen. xxvii), et Ægyptii Iuto et latere affligit filios Israel: et Dominus contra quem nunc querela dirigitur, crucifigitur a Judæis (Iohann. xix), et Barabbas latro eligitur (Iohann. xvi). Dies me desicit, si voluerò enumerare quomodo in isto saeculo, impiorum prævalentibus, opprimantur iusti.

(Vers. 5.) Aspice in gentibus et vide te, et admiramini, et obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris, quod non credetis cum narrabatur. LXX: Vide te contemptores et respicite, et admiramini mirabilia et disperdimini: quia opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis narraverit. Symmachus pro eo quod diximus: quia opus factum est in diebus vestris, interpretatus est, quia opus fiet in diebus vestris: ex altera similiiter. Rursum in principio capituli, ubi in Hebraico scriptura est RABAGGOIM (רָבָגָגִים), et nos transtulimus, aspicio in gentibus, et LXX posuerunt, ridete contemptores, excepto Aquila et Symmacho et Theodosione, qui cum nostra interpretatione concordant, in alia quadam editione ἀνανύψη reperti videbitis calumniatores, et in alia similiiter absque auctoris titulo, ridibili declinantes. Igitur ad superiores querelas causantis prophetæ et dicentes: Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? et reliqua usque ad finem hujus exordii, vox Domini respondentis inducens, ut hanc iniquitatem quam in solo Israel fieri putat, cernat in gentibus: et quod Chaldeis, nea ut 594 propheta arbitrabatur, Judas taedium et Jerassalem traditi sint; sed omnes per circumiacentias: et taedium eum esse valitorum, ruitorumque postea, et si quis prediceret quod futurum est, pro rei magnitudine videatur incredulum. Sed et hoc quod LXX et ceteri interpretes ediverunt: Vide te contemptores, sive videbitis calumniatores et declinantes, cum sensu hujus loci congruit, et ex ipso sermone arguuntur audacie, et contemptus in Dominum: ex quorum persona propheti clamaverat, quare ausi sunt Dei contemnere maiestatem, et temerarie loqui, et quantum in se est, Dei prævidentiam calumniari, et declinare a Domino coagendum.

* Cepremus, ad Regis nis. Adem, creditis, Juxta Coemun tractuente, quod et Victorio placuit. Martian. retinuit credidisse.

Ves enim iniquitatis. Videbis ergo contemptores, et tunc admirabimini, et omnem vestram querelam pro nibilo competitib[us], cum perspexeritis me facere in diebus vestris; ne forte dicatis: Quid ad nos pertinet de futuro? Opus quod tam grande erit, et vestram omnem opprimet cansationem: ut si quis nunc futurum esse predixerit, fidem non facile accommodetis. Quod autem hoc opus sit, in consequentibus demonstratur.

(Vers. 6 seqq.) Quia ecce ego suscitabo Chaldeos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua: horribilis et terribilis est: ex semetipsa iudicium, et onus ejus egreditur. Leviores pardos equi ejus, et velociores tauri resperficiunt, et diffundenter equites ejus: equites namque ejus de longe venient: volunt quasi aquila festinans ad comedendum: omnes ad prædam venient, facies eorum ventus arena: et congregabit quasi arenam captivitatem, et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem redibit, et comportabit aggerem, et capiet eam: tunc mutabit spiritus, et pertransibit et corruet: haec est fortitudo ejus Dei sui. LXX: Quia ecce ego suscitabo Chaldeos gentem amaram et velocem, que ambulat super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua: terribilis et illustris est: ex semetipsa iudicium ejus erit, et assumptio ejus ex se egreditur: Et existent super pardos equi ejus, et velociores erunt lupi Arubie, et equitabunt equites ejus, et impetu venient 595 de longinquio: et volabunt quasi aquila prompta ad comedendum, consummatio in impiorum venient resistentes faciebus eorum ex adverso, et congregabit quasi arenam captivitatem: et ipse in regibus delectabitur, et tyranni ludibria ejus: et ipse in omnem munitionem illudet, et mittit aggerem, et obtinebit eam: tunc mutabit spiritum, et pertransibet, et propitiabit: haec est fortitudo Dei mei. Quod vobis dixeram: Aspice in gentibus, et vide te, et admiramini, et obstupescite: quia opus fiet in diebus vestris, quod non credet cum narrabatur, hoc est quod sequens sermo describit: Ecce ego suscitabo Nabuchodonosor, et Chaldeos, gentem pugnacissimam et velocem, eius roboris, et ad bellandum audiace, omnes pene Graeci, qui barbaras historias conseruent, testes sunt. Haec non est contenta finibus suis, sed huc itaque discendiens super terræ latitudinem pervagatur. Et hoc est opus ejus, non ut terram vomere exerceat; sed ut rapto vivat et gladio, et ut possideat urbes non suas: antequam manum inferat, antequam prouumpat ad bellum, terrorem portat in vultu. Quod autem ait: Ex semetipsa iudicium et onus ejus egreditur, pro quo interpretans est Symmachus: ipsa sibi iudicabit, et decreto uno egreditur, vel ita intelligendum est, de sua gente constitutis principes, et potestas ejus, et gladius aliarum gentium satellites non habebit, vel certo quomodo fiet, fiet ei, et sic vastabitur, ut ipse vas-

* Pro vocibus, ἀνανύψη repertis, quas ex nostri post Victorium præferunt miss., restituit Martinus. Intra verbo habetur.

tavit. Equi quoque et equites, qui de longe venient, tam pernices ad persecendum et cuncta populanda erunt, ut pardos superent, et lupos vespertinos. Si quidem lupi saeviores esse dicuntur nocte vicina, et tota die fame ad rabiem concitat. Volabunt ergo equites non ad pugnandum, quia nullus resisteret; sed ad discurrendum ut aquila, cui in ^a volatilibus omnia subjacent, festinans ad devorandum. Et quomodo ad statum venti urentis virentia cuncta arescant, ita ad aspectum eorum omnia vastabuntur, tantusque erit numerus captivorum et praedae, ut per ὑπέρβολην, etiam arenæ possit æquari. Ipse quoque, id est, Nabuchodonosor, in universo orbe regnabit, et ante currum suum triumphans de regibus, eos habebit irrigui, et inter delicias computabit: **596** tantæque potentiae et superbie erit, ut naturam superare contendat, et urbes munitissimas robore sui exercitus capere. Veniet enim Tyrum, et jacto in mari aggere, peninsulam faciet de insula, et introitum inter fluctus maris in urbem terra præbebit. Quam ob causam et super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam, id est, munitionem, sive Tyrum; quod quidem in Ezechiele perspicue demonstratur, ubi dicitur: *Nabuchodonosor, rex Babylonis, subjugavit exercitum suum opere magno adversum Tyrum. Omne caput calvum, et omnis humerus depilatus, et merces non data est ei, et exercitu ejus contra Tyrum, et operi in quo servirit adversum eam (Ezech. xxix, 19).* Cum autem comportaverit aggerem, et nihil viribus ejus obvium fuerit, tunc mutabitur spiritus ejus in superbiam: et Deum esse se credens, imaginem auream statuet in Babylone, quam universas gentes adorare compellet. Quod cum fecerit, transibit in bestie figuram, et postea corruet: pro quo Aquila et Symmachus transtulerunt *καὶ πλημμέλαισα*, id est, et delinquet: haec habente Scriptura sancta consuetudinem, ut *VASAM* (Ὡς), id est, *delinquet*, ponat pro eo quod est, *desinet esse quod fuerat*. Tale quid et nos habemus in lingua nostræ idiomate, dicentes: *Vapulavit exercitus, pro eo quod est, interfectus et cæsus est: Et, peccavit vinea et ager, pro eo quod est, vindemia et fruges non habuere præventum.* Quod autem in fine capituli dicitur: *Hæc est fortitudo ejus Dei sui, εἰπωνικῶς est legendum, ut sit sensus: Hæc est fortitudo ejus, quam dedit ei Belenus suns.* Ad cuius cultum omnes nationes etiam per Scripturam et comminationem mortis saevissimo imperio compellebat. *Hæc* juxta Hebraicum: nunc veniamus ad LXX, ut, propositis singulis sententiis, interpretationem allegoricam coepitemus. *Ecce ego susciabo Chaldaeos gentem amaran et velocem, quæ ambulat super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua.* Comminatur Deus adversum contemptores et calumniatores providentiam suam, suscitatur se Chaldaeos, qui interpretatur quasi dæmonia; vel angelos pessimos significans, qui mini-

Astrant **597** furori ejus et ira, et tribulationi quam insert in peccatores: vel animas hominum pessimorum, per quas [Al. quos] merentes cruciat. Hi autem Chaldaei, gens amara est et velox, non parcas et cito explens quod ^b sibi fuerit imperatum. Et ambulat super latitudinem terræ. *Lata enim et spatiovia est quæ ducit ad mortem [Matt. vii, 15]:* per quam ambulabat et ille dives in Evangelio, qui fulgebat in purpura (*Luc. xvi*), et illi de quibus dicitur: *Qui dormiunt super lectos eburneos, et deliciis affluunt in stratis suis. Qui comedunt vitulos de armentis lactentes, et bibunt defæcatum vinum, et primis unguntur unguentis (Amos. vi, 4):* qui quia in lata ambulant via, latitudo terræ appellantur, quæ Chaldaeorum vestigiis premitur. Noluerunt enim ambulare per arciam et angustam viam, quæ ducit ad vitam, et per quam ambulabat Paulus gloriosus [Al. glorians] Deum in tribulatione et angustia (*I Cor. vi, 12*). Ambulant autem Chaldaei super latitudinem terræ, ut possideant tabernacula non sua. Omnis enim rationabilis anima licet per vitium et culpam suam hospitium facta sit Chaldaeorum, latitudo per naturam tabernaculum Dei est. Et quamquam in Evangelio pessimus dæmon loquatur: *Vadam in domum meam unde exivi (Matt. xii, 41)*, non est ei credendum; siquidem nulla rationabilis creatura ad hoc fœta est, ut habitaculum dæmonis sit. Sequitur: *Terribilis et illustris est: ex ipso iudicium ejus erit, et assumptio ^c ejus ab eo egredietur.* Terribilis est Chaldaeus propter multa variaque supplicia quæ insert in contemptores; illustris, quia assumpti sibi divinitatis gloriam. Et per oracula sua et falsa responsa, et curationes morborum, quos ipse immisera, apud imperitos et contemptores Dei videatur illustris. Erit enim contemptoris iudicium atque supplicium ex eo, hoc est, ex semetipso, sive ex Chaldaeo. Ipsi enim secundum apostolum tradescunt ad poenam, ut discant non blasphemare (*I Tim. 1*): a quo qui egerit poenitentiam, et ad Deum conversus fuerit, egredietur, cum prius manibus illius teneretur, et esset Chaldaei assumptio. Si quando viderimus multo aliquem tempore servisse diabolo, et postea ad **598** Deum easse conservum, dicamus de eo: *Et assumptio ejus egressa est ab eo.* Quicunque enim egerint poenitentiam, et deliquerint dæmones, quibus quasi equi prius ad sedendum terga præbehant; et velocitate pardorum et luporum respere equites suos abjecerint et eliserint, et vacuo levique dorso ad eum portandum venerint, qui super pullum asinæ mansuetus et pauper ascendit (*Joan. xii*), hi quasi de longe properantes, et non contenti cursu et impetu assuulent volatum, et venient quasi aquila, ut sermonis Dei vescantur carnibus, et fame in tanti temporis saturent. In ea enim quod dicitur, *καὶ ἤταπάχονται οἱ ἵκτες κύριοι*, ^d et LXX transtulerunt: *Et equitabuntur equites ejus,*

^a Ma'le penes Martian. volatibus.

^b Regin. ms. quod cito fuerat.

^c Idem, assumptio ejus egressa est ab eo.

^d Pro verbis, et LXX transtulerunt. Regin. ms. et Victorius hanc interpretationem ipsi Hieronymus tribuentes, præferunt, nosque transtulimus.

juxta sensum quem supra posuimus, interpretatus est Symmachus, *effundentur equites ejus*, id est, corrueat et allidentur in terram. Lupi autem Arabiæ, id est vesperi et Occidentis hi recte vocantur, quibus conversatio pessima occubuit, et ante in caligine constituti, toto gradu vesperam derelinquunt, quam eum reliquerint, et volaverint prompti, ut comedant carnes verbi Dei, tunc consummatio veniet in impios, id est, in Chaldaeos qui resistebant vultibus penitentium ne reverterentur ad Dominum suum. Quoniam consummatio in impiis veniet, resistentes vultibus eorum ex adverso. Cum autem illi fuerint consummati, et de manibus eorum erupta captivitas, tunc sermo divinus congregabit quasi arenam Chaldaicæ captivitatis, et delectabitur in regibus, et tyranni ludicra ejus erunt, videns potentissimum quandam diabolum, et regna ejus (quæ Salvatori quoque ostendens, ait (*Matth. iv, 9*): *Hæc omnia dabo tibi, si procidens adoraveris me*) ejus adventu esse destructa; delicie enim prudentiae sunt, et voluptas sapientiae, cum stultitia destruitur, et tyrannorum quandam potentia superata atque dejecta, vertitur in derisum. Neque enim solus draco formatus est ut lusni haberetur a Domino, qui est principium plasmationis ejus, factus angelis ludicrum. Neque illum solum dabit Deus, quasi passerem parvulo; sed **599** si quis etiam aliis crudelis, et mentis tyrannicæ fuerit, tradetur sermoni Dei in derisum. Et ipse ait, *in omnem munitionem illudet*. Quæ autem est alia munitione, nisi illa de qua loquitur Apostolus: *Arma enim militiae nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, cogitationes destruentia, et omnem altitudinem elevantem se adversus scientiam Dei* (*II Cor. x, 4, 5*). Si quæ igitur fuerint, vel in sermonibus, qui promittunt altitudinem et magnitudinem se habere contraria veritati, munitiones, vel in omni gloria atque divitiis et fortitudine, quæ laudatur in saculo, omnia destruentur, et sermo Dei universæ munitioni illudet. Et mittet aggerem, et obtinebit eam per aggerem, et terrena quæ profert, arguens eam fragilitatis in his quibus sibi videbatur prius aliquid habere fortitudinis. Cum autem hoc fuerit expletum, tunc spiritus convertetur, et nequaquam puniet ut ante punierat, sed pertransiens peccatores rogabit pro eis, et reconciliabit eos pristino Domino: in quibus omnibus ostenditur fortitudo, quæ [*Ali. qui*] tanta perficerit, Dei nostri. Cernitis quam confragosa loca sint, et adversa historiæ veritati. Et quomodo ea quæ secundum litteram super Chaldaeos interpretati sumus, nunc juxta tropologiam videantur sonare clementiam et liberatatem eorum qui de Chaldeorum manibus evaserint. Historia stricta est, et evagandi non habet facultatem. Tropologia libera, et bis tantum legibus circumscripta, ut pieta-

^a Legit Victor., *factus est angelis ludibrium*, in quam rem laudat locum Jobi xl, secundum LXX, τοῦτ' ἔστε ἀρχὴ πλάσματος κυρίου πεποιημένος δύκα-

A tem sequatur intelligentiae, sermonisque contextum, nec in rebus multum inter se contrariis violenta sit copulandis.

(Vers. 12.) *Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus? et non moriemur?* Domine, in judicium posuisti eum, et fortem ut corripes, fundasti eum? **LXX:** *Nonne tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus? et non moriemur?* Domine, in judicium [*Ali. judicio*] posuisti eum: et plasmarit me, ut arguam in disciplina ejus. Symmachus manifestus: *Nonne tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, ut non moreremur?* Domine, ad judicandum posuisti eum, fortem ad corripiendum constitivisti illum. Ad prophetæ querimoniam dicentis: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies?* responderat Deus, dicens: *Aspicite in gentibus et rideate: et post præstationem intulerat:* **600** *Ecce ego suscitabo Chaldaeos gentem amaram et velocem.* Omnique descriptione completa, vel de Nabuchodonosor, vel de diabolo in fine memorat: *Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet, hæc est fortitudo ejus Dei sui.* Quod propheta audiens et intelligens, idcirco Nabuchodonosor contra Judam, sive diabolum contra credentes accipere potestatem, ut corripiat eos, et post correptionem ipse quoque puniatur in fine, respondit Domino: *Ergone tu es, Domine Deus meus, sancte meus (hæc autem loquitur blandientis et pœnitentis affectu), qui a principio nos creasti? cujus misericordia hucusque subsistimus?* Non enim sciebam tantum posse adversarios nostros, nec neveram Nabuchodonosor, vel diabolum mundi bujus, et cunctarum accepisse gentium potestatem. Quantum igitur ad vires ejus, nullus nostrum ei potest resistere. Quantum autem ad misericordiam tuam, tuum est omne quod vivimus, quod non ab eo interfici sumus, et ad mortis opera perducti. Tu enim, Domine, ad judicandum posuisti eum, ut ipse sit inimicus et ulti, et ut per illum corripias quicumque peccaverit tibi. Sed quia semel Chaldaeos super dæmonibus interpretati sumus, et Nabuchodonosor super rege eorum diabolo, debemus descriptionem diaboli et potentiam ejus breviter perscrigere, ut justus propheta dicat: *Domine, in judicium posuisti eum, et fortem ut corripes fundasti eum.* Suscitatur adversarii incredulos et contemptores nationum, amara ad puniendum, et ubique præsens. Ambulat quoque ubicumque terrarum est latitudo, ut possideat homines, in quibus Christus habuisse debuerat. Horribilis atque terribilis est, et difficile ab aliquo superari potest, nec ante frangitur, nisi cum magnitudine peccatorum et iniquitatis suæ pondere prægravata ad consummationem venerit. Equi ejus et equites in similitudinem pardorum et luporum semper sanguinem sicuti, et desiderabunt prædas, simulabunt absentiam, et dum non sperantur, cito de longe venient. Volabunt ταπεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. Mox parvulo ex Reginæ ms. pro quo erat parvulum, restituimus.

quasi aquila, quae exaltans volatum, posere vult inter sidera cœli videtur suum, et semper festinat ad prædam. Et in Ezechiele sub figura Nabuchodonosor et regis Egypti super diabolo describitur.

601 Nullus est dæmonum qui pereat: omnes ad prædam festini venient: ante faciem eorum ventus urens: quidquid appaserint, quidquid valui eorum obvium fuerit, urete desiderabunt et perdere. Rex autem potentissimus erit in medio capitrorum, et eorum numerum quasi arenam maris a secellitibus suis hinc inde suscipiet, et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt. Multos enim sanctos sua supplantatio[n]e decipiet, et eos qui sibi videbantur potentissimi, et tyrannide[m] exercere contra dæmones, et ejicere illos de corporibus omissis, subiectis servituti sue, et risui depubebit. Ipse vero fortissimus, coacta manus, et perditorum exercitu congregato, de omni munitione ridebit, et quidquid forte fuerit, vicitur evertire. Comportabit enim aggerem, id est, circumdabit opera terrena: et cum terra fuerit aggregata, facile omnem capiet munitionem. Post tantam autem victoriæ mutabitur spiritus ejus, et pertransibit os ejus usque ad cœlum, et Deum se faciens, blasphemare incipiet Creatorem suum. Quod cum fecerit, corruct, et ruina ejus ostenderet quam fortis divinitas illius fuerit, et idolorum simulacra sub quorum imaginibus suo cultui homines subjugabat. Audiens igitur hac propheta quod tantus talisque sit rex mundi hujus, ut congreget captivitatem quasi arenam maris, et triumphet de regibus; et tyranni ridiculi ejus sint, et de omni munitione rideant, et comportent primum aggerem, et postea capiat eam; et tante superbicie sit, ut contra Creatorem suum audeat resistere, et se facere quasi deum, qui prius audacter loquebatur ad Dominum; et se, vel suum populum, sive eos ex quorum persona querebatur, justos esse memoraret: nunc in blandimentorum verba prorumpit et ait: Ergo tu a principio es, Domine Deus meus, sancte meus? quodque non morimur, nec capiamur a tanto hoste, tunc clementia est. Tu enim, Domine, constitueristi eum quasi carnissem; et fortium fecisti eum, ita ut nullus aut rarus ejus possit resistere fortitudini. Porro secundum LXX hoc quod in fine dicitur: **602** Et plasmari me, et arguere in disciplina ejus, ad personam propheta referri potest, ut sit sensus: Ego autem propterea inspiratus sum in prophetam, ut arguam delinquentes, et deceam Domini disciplinam. Quidam de [Al. a.] Domino dicuntur, qui a Patre idcirco plasmatus sunt, et corpus assumuerunt, ut doctrina Dei Patris homines erudiri. Sed hoc quasi discordet a contextu superiorum, et totius loci continentia, non tam mei erit iudiciorum, quam lectoris.

a Haud bene Mortiae, legget aggravia.

b Expunximus hic negandi particulam, quam editi libri contraria sententia interponunt: sive vero, aperte ignorat Graecos textus sunt tristitia, vel sic tristitia: Quare aspicis, etc. Abest quoque ab

(Vers. 13, 14.) Mundus sunt oculi tui, ne videat [Al. videant] malum, et respicere ad iniuriam non poteris. Quare non respicias super iuicia agentes, et laces devorante impio justorem se: et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem? LXX: Mundus oculus, ne videat mala: et aspicere super dolorem non poteris. Quare b aspicis super contemplores, tacebis cum devoraverit impius justitiam? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem. Tale quid et Jeremias ad Denm loquitur: Justus es, Domine, confiteor: rerum tamen judicia loquer ad te: Quid est quod via impiorum prosperatur, et abundant omnes qui prævaricantur et delinquunt? Plantasti eos et radicati sunt, generant filios, et fecerunt fructum: prope est in ore eorum, et longe a renibus eorum (Jer. xii, 1, 2). Ergo et Abacuc in eadem sententia: Mundus sunt, inquit, Domine, oculi tui; et scio quoniam malum injustumque non libenter aspicias, nec potest quicquam de tua dubitate justitia. Verumtamen cur pateris Babyloniis tanta crudelitate jactari, et ab impio Nabuchodonosor justum opprimi Israel: non quod perfecte justus sit [Al. perfectus sit] qui opprimitur, sed quod opprimente se justior sit. Et quomodo pisces qui non habent principem, et irrationaliter jumenta, et multitudo reptilium abeque providentia, subiecti fortiori, et quicumque plus valuerit viribus, dominatur in alterum: sic inter homines, animal rationale, et ad similitudinem tuam conditum, non rebabit ratio, non nescita; sed vires corporis, et irrationalis fortitudo. Si autem voluerimus generaliter intelligere, super providentia, queremus prophetam: Cur **603** diabolus tantum valeat in calcu, et dominante Deo alter exercet tyrannidem? Iustus enim sensus erit, et cum superioribus haec expostio furgetur: Novi, Domine Deus meus, sancte meus, quis, te providente et defendente, non moritur; et scio quia proprieas posuerit adversarium, et ipsa quasi carnibus, corripere et non occidere peccatores. Novi quia nihil tibi placeat inustum, et oculi tui ab omni iniuriantur sint puri, nec videre possit dolores eorum, qui iniustitiae sunt subjecti. Verumtamen causam inventire non possum, cur Abel fratrem Cain occidat inustum (Genes. iv), et taceas? Cur saeviente eeto, et omnia devorante, non soli minoris piscesculi, sed ipse quoque tuus devoretur Iesus (Jona ii)? Quare hopius vincit, et iustus vinceret? Nec haec deo quod neverimus quoniam iustificari in conspectu tuo, et absque peccato esse, et humanae fragilitatis ignarus sim; sed quoniam Edoma et Gomorrha comparatione Jerusalema justa sunt. Et Publicanus in Evangelio Pharisei collatione fit justior (Luc. xviii): ita et iste qui opprimitur a diabolo, peccator quidem est; sed opprimente se

Hebreos לְבָנָן, Quare respicias, quoniamque ibi non negandi particulam delere, mss. minime suffragabibus, non eius sensus.

t Florentini codic. penes Victorium abundanter, concinante Graeco abhincus.

justior est. Quare igitur non est mensura, nec pon-
dus, ut si semel justus opprimitur et subjicitur, non
impio, sed iudiciori se subjicitur? * Dicam quid-
quam sine te fieri, et te nolente, tantum posse im-
pium? hoc sentire blasphemum est. Cum itaque tu
sis universitatis rector et Dominus, tu necesse est
facias quod sine te fieri non potest. Et hæc dicit
non quod ipse propheta sic sentiat et supra testi-
tus sum; sed quod impatientiam humanam in sua
persona exprimat: sicut frequenter videmus Apo-
stolum varias hominum in eo recipere sententias, et
nunc dicere: Video autem aliam legem in membris
meis, repugnantem legi mentis meæ, **¶ 05** et captivans
me in lege peccati, quæ est in membris meis (Rom.
vii, 23). Et quasi incipiens sit: Fratres ego non ar-
bitror me comprehendisse: et ex parte cognoscimus,
et ex parte prophetamus (Philip. iii, 13). Ac rursus
quasi perfectus sit: Quotquot ergo perfecti, hoc sa-
piamus (I Cor. XIII, 9), cum utique non sit unius atque
eiusdem, dicere se ex parte cognoscere, et esse per-
fectum. Ac ne forsitan putes non Apostolicæ con-
suetudinis, sed b^{is} nostri hoc esse argumentum quod
ipse loquitur ad Corinthios: Hæc autem, fratres,
transfiguravi me et Apollo propter vos, ut in nobis dis-

A caris (I Cor. iv, 6). Alioquin quomodo potest sic habere Deus homines quasi pisces maris, et velut
reptilia quæ non habent principem: cum angelii sim-
gulorum quædico videant faciem Patris qui in celis
est (Matt. xviii): et circumdat angelus Domini in
circuito timendum eam, et ripint eos (Psalm. xxxix).
Sicut igitur in hominibus etiam per singulos Dei
currit providentia, sic in ceteris animalibus gene-
raliter quidem dispensationem et ordinem, consun-
que rerum intelligere possumus. Verbi gratia, quo-
modo vocatur piscium multitudo, et vivat in aqua,
et quibus plantar cibis. Ceterum absurdum e^t est
ad hoc Dei deducere maiestatem, ut sciat per num-
mula singula quæ nascentur culica, quando mu-
B riuntur, quæ canticum et pulicem et muscarum sit
in terra multitudo, quanti pisces in aqua nascuntur, et
qui de minoribus majorum præda cedere debeant.
Non enim tam satui adulatores Dei, ut dum poten-
tiam ejus etiam ad ipsa detrahimus, in nos ipsoe in-
jurioci simus, eandem rationabilium quam irrationalium
providentiam esse dicentes. Ex quo liber ille
apocryphus stultus condemnatus est, in quo scri-
psum est, quendam angelum nomine ^dTyri processus

qua fortasse a Græco ἄρπιος, serox, sera, bestia sic
appellatur. Sic et Ps. LXXXIX, 14, πονὸς ἄρπιος, sin-
gularis serus. Fluxa autem est ceteris contradicentibus
Colbertini codicis fides, utpote recentioris, et qui
scioli glossatoris ingenium redoleat. Denique nec
jure Pastor in hoc stultitia argui possit, quod angelum
scripsit præcessu reptilibus, quæ veterum Pa-
triuum sententia est, ut inferius ostendemus: in qua
et concessere passim doctores scholastici post S.
Thomam, II Part., q. 110, art. 1: ad 1, *Unaquæque
res visibilis in hoc mundo habet potestatem angelicam
sibi præpositam.* Sunt adeo qui velint, non Pastoris
librum, sed *Recognitiones Clementi* attributas abs
Hieronymo hic suggilliari, quod nimur tradatur ibi
lib. I, cap. XLV: *singulis quibusque creaturis principes
et Deo constitutos... ipsæ quoque orbibus, monti-
busque ac fontibus, et fluminibus... tum angelis an-
gelum principem, spiritibus spiritum, sideribus sidus,
dæmonibus dæmonem, avibus mem, bestiis bestiam,
serpentem serpentibus, pisces picibus, hominibus ho-
minem, qui est Christus Jesus.* Et siquidem Tyri nomen,
utcumque scribarum incuria male depravatum pro
Theri, Græcum est ἄρπιος, quod proxime accedit ad
fidem: probabilius hoc quoque sit, respici Pseudo-
Clementem, qui angelicam potestatem bestiis præ-
positam nuncupaverit bestiam. Verum neque haec
satis arridet conjectura cum aliis de causis, tum ea
prædictæ, quod non angelum, sed bestiam bestiis
præfici Pseudo-Clementem ille docuerit. Rectius pro-
inde visum est aliis, apocryphum qui minime nunc
exstet, librum denotari abs Hieronymo, in eoque
merito argui stultitia, quod nomina functionesque
singulis angelorum determinaverit. Et suspiciunt
quidam, ex Origene Homil. 14 in Num., 23 in Jonam, 8
in Jerem. et 4 in Ezechiel.; Athenagoras Legatione
pro Christianis p. 27 citatus a Methodio apud Epiphanius
haeresi 61, num. 21; Epiphanius ipse lib. de
Mensuris et Ponderibus, c. 22; Theodoritus Quæst.
32, in Genes., etc. Eaque fuit Platonicorum sententia
in Porphyrio πολὺ ἀποχή ταῦτα γεγόναται lib. 2.

* Ms. Reginæ, Non quo dicam.

^b Falso erat apud Martinum: non apostolicæ
consuetudinis, sed nostræ: hoc est argumentum quod
ipse loquitur. Correxerat Victorius minus incongruo
sensu, sed nostræ hoc esse argumentum. Optime vero
nunc Reginæ ms. restituit.

^c Nemo hominum, qui Deum vere confidetur, C
eju-que providentiam ad minutâ queque extendi,
de fide credunt, hunc Hieronymi locum aut erroris
non arguit, aut non nititur saniores in sensum be-
nigne interpretari. Nobis universum contextum at-
tenditibus snismet verbis purgari S. Doctorum
posse ab erroris suspicione persuasum est; neque
enim ἀπλῶς Dei providentiam ad minima quæque
deduci negat, sed eandem rationabilem, quam irra-
tionabilem, providentiam esse.

^d Nomen hoc Tyri mendosum esse scribarum cul-
pa automo. Ms. Reginæ minus male Tygrin legit:
fortasse autem Hegrin reponi debet, quod est in a-
pocrypho Hieronimæ libro nomen angelii, qui bestiæ
preficitur, vel est Græcis litteris scribendum ἄρπιον,
aut ἄρπιος, quod est bestiæ, sive bestiarum: ut no-
men ad reptiliū genus, non ad angelum referatur.
Verum longe illa difficultor est quæstio, quisnam ille
putandus sit liber, quem stultitia S. Doctor con-
demnat. Nam quod prima fronte videatur, Hieronymus,
sive Pastoris, librum indicari, non levia rationum
momenta sunt, quæ id sentire non permittant. Pri-
mum a veritatis abhorret specie, abs Hieronymo pen-
itus repudiari enim librum, stultitiaque argui,
quem serpe alibi laudat, ac pro Ecclesiastico habet,
et qui legi dignus sit ad fideliū utilitatem. Secundo
habetur quidem in eo libro visione quarta mentio de
angelo, qui est super bestias: verum non Tyri, aut
Tygrin, ibi de nomine nuncupatur, sed Hegrin quod
nomen non a ἄρπιον, id est, bestiæ, sed ab ἄρπηρον,
id est, rigoris, deducunt vocabulo, efformarique vo-
lunt ex Daniele, ubi Nabuchodonosorem legimus
τύρηρον ministerio ad bestiarum sortem fuisse re-
ductum. Ita sane in omnibus, sive editis, sive manu
exaratis, Pastoris libris, P. Lenurio teste, habetur:
Missi Dominus angelum super bestias: cuius nomen est
Hegrin, etc. Unus Manuscriptus Colbertinus ab en-
dem citatus habet, super bestiam cuius nomen est
Hegrin, ut non angelo tribuatur nomen, sed bestiarum,

repilibus : **605** et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus, et bestiis universis propriis in custodiam angelos assignatos.

(Vers. 15 seqq.) *Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suum : super hoc lætabitur et exsulabit. Propterea immolabit sagena sua, et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus : propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non cessat [Vulg. parcer]. LXX : Consumptionem in hamo sublevavit, et attraxit eum in reti suo, et congregavit eum in sagenis suis : propter hoc lætabitur et gaudebit : propterea immolabit [Al. immolarit] sagena sua, et incendet reti suo, quia in ipsis incrassavit partem suam, et escas ejus electas : propterea expandit rete suum, et semper interficere gentes non cessat. Quia supra pisces nominaverat, dicens : Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile, quod significantius dicitur in Hebræo REMES (וְמֵרֶ), id est, κανόνες, omne videlicet quod moveri potest, idcirco μαρτυρῶν piscium servat in cæleris, ut quomodo pescator mittit hamum, et rete et sagenam, ut quod hamus non potuit rete comprehendendat, quod evaserit rete sagenis latioribus circumdetur : ita et rex Babylonius cuncta vastaverit, et universum hominum genus suum prædam fecerit (Dan. iii). Porro quod ait : *Lætabitur aique gaudebit, et immolabit sagena sua, et sacrificabit reti suo, idolum significat quod fecit in campo Dura [Al. Duram] et simulacrum Belis, cui quasi grandi sagene immolavit pinguissimas victimas, totas quas vicerat nationes ad cultum ejus cogens. In ipsis quippe, **606** hoc est, in idolis suis incrassatum esse se credens, et suam partem, id est, omnes se habere divitias, quasi grandes pisces etiam principes quosque atque reges suo subjugavit imperio, quas escas electas vocat. Et quia semel pescatione opulentissima saturatus est, et sagenam suam, id est, suum replevit exercitum, propterea gentes interficere, id est, semper pugnare, et jugulare non cessat. Porro secundum Septuaginta, impius diabolus (qui opprimit justum, et habet homines quasi pisces maris, et vastat cuncta quasi reptilia non habentia ducem) misit hamum suum contrarium ei hamo, a quo per apostolum Petrum primus captus est piscis, in cuius ore inventus est stater (Math. xvii). Et adhuc hamo ejus Adam, et attraxit eum foras de paradiso rete suo : et cooperuit illum sagenam suis, variis et multiplicibus dolis atque fallacibus. Idcirco lætabitur, et decipulas suas plus arbitrabitur esse quam preceptum Domini. Et immolabit non hamo (qui perversus sermo intelligitur, et adhuc in principio constitutus), sed reti suo, quia pinguissimas in ipso hostias comprehendit. Et : Per unum hominem peccatores constituti sunt plurimi (Rom. v, 19), et in Adam omnes mortui sumus**

^a Regin. ms. tantos potentium a se esse deceptos.

^b Verba est persecutus. Reginæ ms. nescit.

^c Verius hoc est, quod ex Reginæ ms. rescribimus, post Victor. circinum, pro quo legit Martian.

A (I Cor. xv), et universi deinceps sancti cum illo pariter de paradiso ejecti. Unde et cibi ejus electi sunt: ut, secundum Psalmistam : *Quærat a Deo escas sibi* (Psal. ciii, 21), prophetas subvertere volens et apostolos. Et quia primum decepit hominem, quotidie universum humanum genus interficere non cessat. Potest autem et de haereticorum accipi perversa multiplice **607** doctrina, quod et ipsi hamo suo, et rete suo, et sagenis suis plurimos pisces capiant, et multa reptilia comprehendant, et idcirco lætentur, et sermonem suum quo decipere et persuadere potuerunt, quasi Deum adorent, et illum colant, illum exscoliant : ipsi omni arte deserviant, per quem sciant a se tantas victimas interficietas, et tantos potentium ^a atque sanctorum esse deceptos, B quos pingue pariem et electas escas Scriptura nunc nominat. Propterea in similitudinem bestiarum, quæ gustatum semel sanguinem semper sicuti, expandunt rete suum, et hoc omne eorum studium est, ut non paucos, sicut in principio, sed plures interficiant. Non ambigit de intersectione multarum gentium, qui tantam haeresem et perversum doctrinarum multitudinem diaboli viderit hamo, rete, sagenisque comprehensam : et tamen capture eorum finis interitus est.

(Cap. II. — Vers. 1.) *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem, et coni placor ut videam quid dicatur mihi et quid respondeam ad arguentem me. LXX : Super custodiam meam stabo, et ascendam super petram, et contemplabor ut videam quid loquatur in [Al. ad] me, et quid respondeam ad correptionem meam. Symmachus maniestus ^b est persecutus : Quasi custos super speculam stabo, et stabo velut inclusus, et contemplabor ut videam quid dicatur mihi, et quid respondeam, et contradicam adversum arguentem me. Pro munitione et petra, in cuius locum Symmachus interpretatus est conclusum, in Hebræo positor MASUR (מָסֻר), quod Theodosio gyrum, Aquila et quinta editio ^c circinum transtulerunt. Primæ causationi responderat Dominus : Aspicite in gentibus, et videte, et admiramini, et obstupescite. Ad quam propheta quasi superioris dicti agens poenitentiam, temperaverat quidem questionem, dicens : Domine Deus mens, sancte mens, et non moriemur (Supra i, 12). Sed nihilominus ea veneratione et laudibus Dei ipsum fuerat sciunctus. Mundi sunt oculi tui ut non videoas malum, et respiccas ad iniuriam ne scias (Ibid., 13). Quare non respicias super iniqua agentes, et taces, devorante impio iustorem se ? Et quæ esset justi devoratio. **608** Executus in partibus est : ut fierent homines quasi pisces maris, et quasi reptilia. Et quod hamo, et sagena, et rete suo omnes ad interitum traherentur, et non esset finis intersectionis eorum. Itaque quæ propheta est, et propterea querit, et dubitat se*

circum. Consonat in subnexa expositione Hieronymus, ubi, Et hoc, luquit, gyro et circino, quasi menseque, ne, etc.

dicit, ut quod illi responderetur, respondeatur omnibus : *Stabo, inquit, in specula mea*, id est, in prophetiae meæ sublimitate, et videbo post captivitatem populi, et eversionem civitatis et templi, et deinceps quid sequatur. Vel certe ita : *Custodiam omni dilectionia cor meum, et stabo super Christum petram*. Et hoc gyro et circino quasi muro sepiar, ne ad me leo rugiens possit irrumpere, et videbo quid mihi post secundam quæstionein respondeat Deus : et postquam mibi responderit, et me corripuerit male fuisse conquestum, quid ego quoque ei debeam respondere. Eleganter autem et miro sensu humanam describit impatientiam, quam in disceptionibus semper habere consuevimus : ut antequam nobis ex adverso aliquis respondeat, et sciamus in quo nos arguerit, ad respondendum paremur. Ex quo ostenditur responsionem non rationis esse, sed contentionis. Si enim esset ratio, responsio debuerat exspectari, et sic videre utrum respondere deberet, an consentire rationabili responsioni. Sed et hoc notandum ex eo quod dixerat, *Ut videam quid loquatur in me, propheticam Visionem et eloquium Dei non extrinsecus ad prophetas fieri, sed intrinsecus et interiori homini respondere. Unde et Zacharias: Et angelus, inquit, qui loquatur in me (Zach. 1, 9). Et in Psalmis: Audiam quid loquatur in me Dominus (Psalm. LXXXIV, 9).*

(Vers. 2 seqq.) Et respondit mihi Dominus, et dixit : *Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum, quia adhuc visus procul, et apparebit in finem; et non mentietur : si moram fecerit, exspecta illum : quia veniens veniet, et non tardabit : ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso. Justus autem in fide sua vivet.* LXX : *Et respondit ad me Dominus, et dixit : Scribe visionem, et manifeste in buxum [Al. buxo] ut a persecutetur qui legit ea : quia adhuc visio [Al. visioni] in tempus, et orietur in finem, et non in vacuum. Si defecerit, sustine eum, quia veniens veniet, et non tardabit : si retraxerit se, non placebit animæ meæ in eo. Justus autem ex fide mea rivet.* Pro tabulis et buxo, quod Hebraice dicitur ALLUOTH [Al. LUTH] (אַלְוֹת), Symmachus interpretatus est paginas. Et ubi Septuaginta posuerunt : *Justus autem ex fide mea vivet, omnes æqualiter transtulerunt, ex fide sua vivet.* Denique Symmachus significantius interpretans ait : *Justus autem per fidem propriam suam vivet, quod Græce dicitur, ὁ δίκαιος τῷ έαυτῷ πνεύματι ζῆσι : BAEMUNATHO (בָּאֵמָנוֹת) qui propter, quod interpretatur in fide sua, si jod ei non vau litteram haberet in fine, ut Septuaginta putaverunt, et legeretur BAEMUNATHI (בָּאֵמָנוֹת), recte translusissent, in fide mea.* Nunc autem similitudo litteræ vau ei jod, quæ mensura tantum inter se distant, causa erroris fuit. Hoc quare dictum sit, sequens disputatio comprehendit. Juxta repromissionem quæ ad sanctum

^a Regin. ms. ut currat, quæ proprie Aquilæ et Syromacho tribuitur interpretatio, ὅπως τρίχη.

^b Hunc locum depravatum invenies in antiquis editionibus, tam in ordine Græcorum verborum, quam in lectione contextus Hebraici. Conferat qui

A virum in Isaia fit, dicens : *Adhuc loquente te, dicam, ecce adsum (Isai. LVI, 24)*, nunc quoque prophetæ respondit Dominus, et præcepit ut scribat visionem, et digerat [Al. dirigat] eam super tabulas, id est, manifestius scribat. Tabulas autem puto illas, de quibus et apostolus loquitur ad Corinthios : *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris : quæ cognoscitur et legitur ab omnibus hominibus : manifestati, quoniam estis epistola Christi, ministrata [Al. manifestata] a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus (II Cor. III, 23).* Sed et Salomon tale quid significat in Proverbiis dicens : *Describe eam super latitudinem cordis tui (Prov. III, 3).* Scribere autem jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitas ejus, et legendi cupido teneatur. Et hoc præcipit, quia adhuc visio procul est, et in tempore constituta. Et cum finis rerum advenerit, tunc etiam ille veniet, et probabitur prophetia vera opere completa. Quod si forte pro cupiditate tua, o lector, et videnda visio ardore, paululum tibi visum fuerit moram facere quod promissum est, noli desperare venturum ; sed exspecta patienter : me enim habes, qui tibi pollicor et dico : *Veniens veniet, et non tardabit.* Si quis autem incredulus est hujus sponsonis meæ, **610** et me dicente, *veniens veniet, et non tardabit,* cooperit ambigere, et in se tacitus fluctuare, putans non esse venturum quod moratur ad tempus ; hic meæ animæ displicebit, juxta illud : *Neonenias et sabbata vestra odit anima mea (Isai. I, 13).* Quod autem animam suam Deus dixit, pro mente et cogitatione debemus accipere, ut sit intellectus : meo sensui displicebit. Sicut autem displicebit ille qui, mea promittente, dubitaverit venturum esse quod spondeo ; ita justus qui crediderit promissioni meæ, vivet in fide sua. His quasi lineis capituli hujus pictura descripta est. Quod autem dicit, hujuscemodi est, ita diuinxat ut et translationem Septuaginta misceamus. Scribe in corde tuo, et quasi parvuli qui prima elementa accipiunt litterarum, curvos apices et trementem manum in buxo erudiunt, et ad recte scribendum meditatione consuescent ; ita tu quoque qui ex persona ambigentis locutus es populi, in tabulis cordis tui et in buxo pectoris scribe quod dico. Visio enim est quæ promittitur jubeturque describi, et scribi manifestius, ut nullo involvatur nubilo, et nullis ænigmatum obscuretur ambagibus : manifesta spes manifestiam habeat sponsionem. Hoc autem, o propheta, præcipio, non quod tu nescias (non enim essem propheta, si ignorares), sed ut quod tu manifestius scriperis, lector absque impedimento et difficultate possit legere atque percurrere ; quod Septuaginta transtulerunt : ὅπως δέκαρη ὁ ἀναγνώσκων, id est, ut persecutetur qui legit ; juxta illum sensum, voluerit. MART. — Hanc Martianæus sententiam Græcorum trajectione verborum, dum emendare vult, depravat legens πνεύματι τῷ δίκαιος έαυτῷ ζῆσι. Nos quemadmodum et ab Eusebio laudatur, et jam inde ab Erasmi erat editione, reposuimus.

qui ad Timotheum scribitur : *Persequere justitiam, et pietatem et fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem* (1 Tim. vi, 11). Et ad Romanos : *Hospitalitatem sectantes* (Rom. xii, 13). Et ad Corinthios : *Persequimini charitatem* (1 Cor. xiv, 1). Ipsa autem visio de qua tibi dixi : scribe visionem, et manifesta in buxo, ut possit persecui qui legit, adhuc in tempore constituto est, de quo Salvator ait : *Tempore acceptabili [Al. accepto] exaudiri te, et in die salutis auxiliatus sum tibi* (Isai. xlix, 8). Et orientur in consummatione mundi, et in extrema diei hora, de qua loquitur et Joannes : *Filioli, nunc hora norissima est* (1 Joan. ii, 18). Et non frustra veniet : salvabit enim multos, et cum reliquis Israelitici populi **611** multitudinem gentium congregabit. Quod si paululum se substraxerit, et votis tuis, lector, qui legere juberis in buxo, et in tabulis, quas propheta descriptis, venire tardius visio cooperit, exspecta eam : quia veniens veniet, et non tardabit. Si autem dubitaverit fides tua, et putaveris non evenire quod spondeo, habebis pro grandi pena quod meæ animæ dispicebis. Justus autem qui credit verbis meis, et de his non ambigit quæ pollicetur, habebit præmium a vitam sempiternam. Nec statim debes arguere vel in te interficiendo, vel in illo vivificando, quod apud me acceptio personarum sit, quia ipse vivificationis suæ causa est, qui ex fide sua vivit : siout tu ex eo quod te substraxisti, et credere noluisti, displicueristi animæ meæ. Manifeste autem in his de adventu Christi prophetia est. Unde et proposita quæstio solvit, quod donec ille veniat, iniquitas dominetur in mundo, et judicium non perveniat ad finem : et verus Nabuchodonosor capiat rete suo et sagena homines quasi pisciculos, et rationsibile [Al. rationale] animal quasi reptile, non habens principem. Porro quod pro visione interpretati sumus, quia adhuc visus procul : et si moram fecerit, exspecta illum, id est, visum : non putet aliquis errore deceptus pro visione quæ est generis feminini, visum posuisse, qui est generis masculini, et minus usitatum est in Latino. Siquidem BAZON (πτητόν), quod Aquila interpretatur ὄφειατομόν, apud Hebraeos genere masculino visus dicitur, et usque ad finem sub eodem genere visionis, id est, visus, masculina declinatio conservatur. Septuaginta autem dicentes, scribe visionem : et postea, si defecerit, sustine eum : quia veniens veniet, et non tardabit : si substraxerit se, non placebit animæ meæ in eo, primum interpretati sunt visionem genere feminino, quæ apud Hebraeos, ut diximus, masculini est. Deinde secundum Hebraicum genus, ubi declinatur masculine, sustine eum, et non placebit animæ meæ in eo, ipsis quoque masculino genere declinavæ-

^a In Reginali ms., præmissum nomine vittam sempiternam. Nec statim debes arguere vel in te rejectando, vel in illo, etc.

^b Hieronymus, inquit Victorius, tam hic, quam Galat. iii, testatur LXX scriptisse : *Justus autem ex fide mea vivet. Nam lectionem antiquissimum Vaticinum codex retinuit : habent enim διάστοις τέκτονες ποντίους θέτειν ; εξ quo apparet Rom. i Ita*

runt. Cum ulla debinet juxta id quod primum interpretati sunt visionem, etiam in reliquo femininom genus ponere visionis, illi dicentes, exspecta eam : quia veniens veniet : quod si se substraxerit, non placebit animæ meæ in ea, id est, in ratione. Hoc propterea, ne quod sciebat, videatur latere. Cæterum non ignoro secundum interpretationem eorum posse et ita accipi : Scribe visionem in qua Christus reprobatur, et prophetæ tuae vel in buxo, vel in tabulis, vel, ut Symmachus translatis, paginis, hunc texe sermonem, quod tempore constituto, et in consummatione mundi veniat Filius meus, qui salvet oves perditas domus Israel, et alias quoque oves antiquis ovibus copulet, et unum efficiens gregem jungat duas virgas, quas Ezechiel, id est, virtus Dei, sociatas et sibi invicem coherentes tenet in prophetali manu (Ezecl. vii). Quod si paululum, o propheta, vel tu, popule (ex cuius persona dubitare visus est et propheta meus), se substraxerit Christus, et visus fuerit retardare, exspecta illum, veniens enim veniet, et non tardabit ; et ex te que jam supra exposuimus. Porro quod Apostolus LXX magis testimonio abusus est, ad Romanos scribens :

^b *Justus autem ex fide mea vivet* (Rom. i, 17), et non eo quod habetur in Hebreico, causa perspicua est. Scriberat enim Romanis, qui Scripturas Hebraicas reciebant : *nece erat ei cura de verbis, cum sensus es eius tuto, et damnatum ex eo praesens disputatione non haberet.* Alioquin ubicumque diversus est sensus, et alter scriptum est in Hebreico, aliter in LXX, nota eum ut his testimoniis quæ a Gamalielis doctore legis dicentes.

(Vers. 6 seqq.) *Ei quoniam vinum potentem decipit, sic erit vir superbus, et non decorabitur, qui dilatabit quasi infernus animam suam, et ipse quasi mors, et non adimpletur. Et congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos. Namquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelentur ergatum ejus, et dicetur: Vae ei qui multiplicat non habendaque quoque aggravat contraria densum luctum ? namquid non **613** repente consurgent qui mordetant te : et sacculabunt lacerantes te, et eris in rapido eins? Qui te spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis properat sanguiinem hostium, et iniquitatem terre, civitatis et omnium habitantium in ea. LXX: Qui autem arrogans est et contemptor, et superbus, nihil perduli ad finem : qui dilatavit sicut infernus animam suam, et iste quasi mors, non adimpletur. Et congregabit ad se omnes gentes, et occupabit ad se omnes populos : nonne universa haec aduersa eum parabolam sument, et propositionem ad nativitatem ejus, et dicent: Vae quid multiplicat sibi que sunt tua : usquequo aggrauat torquem suam gravis,*

quoque legendum esse. Hebraorum autem scribitur : *Justus autem meus ex fide vivet, veluti vox per sequentibus pendat, sicut pendet Num. xxvii, τὸν ἔνωνται ποντίου τὸν Κύλον. Similitudo jod et ταῦτα in voce תְּלִבְנָה בְּאַמְּרָה diversitatem induxit.*

^c Ad Hebraicum et Vulgatam editionem Victorius restituit, Congregavit, et coacervavit.

qui subito consurgent mordentes eum, et vigilabunt insidiatores tui, et eris in rapinam illi? Quia tu ex-spoliasti gentes multas, expoliabunt te omnes reliqui populi propter sanguinem hominum et impietas terra, et civitatis, et omnium habitatorum ejus. Cum haec de Christi adventu sint re promissa, sive, ut quibusdam placet, de visionis fine, et de completione auxilii Dei: quod qui crediderit esse venustum, vivet ex lide sua: qui vero incredulus fuerit, Domini animae displicebit: Nabuchodonosor rex Babylonias decipiet superbia sua. Et quomodo vi-num contra potantem facit, et postquam surrexerit, neque pes, neque mens suum officium tenent; omnisque latitia, et mentis exhilaratio vertitur in rui-nam: sic vir superbus non decorabitur, nec voluntatem suam perducet ad finem, et juxta Symmachum oꝝ τύπος, hoc est, in rerum omnium erit penuria. Qui, quasi mors et infernus, non saturatur occisis: et omnes gentes cunctosque populos suo imperio subjugans, finem avaritiae non putavit. Nonne cum inebriatus fuerit poculo Domini, et me-raco calice consopitus, omnes super eum per compariationem loquentur, πρόσληψα? Vx ei qui totum orbem vastans, non saturatur rapinis, nec desinit expoliare iam nudos, et ad hoc tantum servit, ut b̄ deoret, et iniquitatis et prædarum onere quasi gravissima torque se deprimal. Simulque considera quam eleganter multiplicatas divitias densum appellaverit latum. Numquid 614 nou repente consurgent Medi atque Persæ, qui Babyloniarum imperium destruentes, mordeant eum primum, et postea lacerent: Atque eis Nabuchodonosor in rapinam, et vastator totius orbis exspoliaret a reliquis populis, qui manum ei crudelitatem illius evadere posuerunt? Hoc autem ei fuit propter sanguinem hominis, id est, Jude, et iniquitatem terræ, videlicet Israel, et civitatis, haud dubium quin Jerusalem et omnium habitantium in ea generaliter populum significans. Discutamus et Septuaginta. Omnia quæ de Babylone et Nabuchodonosor diximus, referri possunt ad mundum istum, et ad diabolum, qui vere arrogans et superbus, et aliquid esse se credens, nihil perducet [Al. perducit] ad finem. Siquidem conatus ejus et omnis labor habebit interitum: qui in similitudinem inferni, et mortis, non saturatur occisis, et omnium gentium deceptione latatur, et ad se populos congregat. Qui cum eum viderint missum in Abyssum, et tartaro traditum, ea quæ in prophetis parabolice, et ἀβρυτωδῶς legerant, videntes esse completa, et interpretantes super eo, consona voce memorabunt: Vx diabolo, qui multiplicavit sibi non sua. Vx perdici, que congregavit

^a Reginæ ms., voluntatem suam nito perducet ad finem, et juxta Symmachum, oꝝ τύπος, quod præ τύπον placet.

^b Idem Regin. ms., servit et defensit, ut iniquitatis et prædarum, etc.

^c Reginæ ms. cum particula non habet. Mox ad ejus Idem, junctis septem Florentie, uno-que Brixiae penes Victor. ms., tradetur repositorius

A quæ non peperit. Usquequo? vel increpantium est vox ista, vel judicij diem demonstrantim. Et aggrava-tor quem tuam infinito pondere. Et pulchre, quia arrogans et superbus est (superbia autem proprie in extensione colli et cervicis erectione monstratur), torques gravissima sit, ut curvet quod fuerat erectum. Et istud eveniet quia subito consurgent qui mordeant eum, vel angeli, et cum quibus diabolus tradetur in pœnam, vel qui ab eo tenti fuerant, agentes postea poenitentiam: et ad Christi vexilla con-versi, mordebunt eum, juxta illud quod alibi dicitur: *Viri pacifici tui posuerunt insidias tibi* (Jerem. xxviii). Denique sequitur: *Et evigilabunt insidiatores tui*, id est, quos ante consopieras, quos inebria-veras, illorum insidiis subjacebis, vastarium regnum tuum, et eos qui captivi fuerunt in Christi turmas redigentium. Tu enim deprædatus es gentes multas, et Judaicum populum 615 ornatu et vestibus, quas ei dederam, spoliasti: idcirco omnes reliqui populi, qui tuo imperio non subjecerint [Al. subjecere] cervicem, spoliabunt te, et nudum facient. Quia et tu interfecisti gentes plurimas, et sudisti sanguinem earum. Sed et terræ impietas, id est, Judaicæ, et civitatis Jerusalem, et omnium habitatorum ejus (qui dixerunt adversum Creatorem suum: Crucifige, crucifige eum: sanguis ejus super nos et super filios nostros [Joan. xix, 6], revertetur in caput tuum, et exspoliationis tuae causæ erunt. Potest autem hoc ipsum et de Antichristo interpretari, qui intantum erit arrogans et superbus, ut in templo Dei sessurus sit, faciens se Deum. Et, quasi infernus et mors, tantos interficiet, et ad se congregabit, ut, si fieri possit, decipiat etiam electos Dei (Marc. xiii). Congregabit quoque ad se omnes gentes, et universos populos in suum ducet errorem. Qui cum postea interfectum illum spiritu oris Christi vide-rint, intelligent vera esse quæ de eo ante prædicta sunt, et dicent omnia quæ sequuntur, eadem intelligentia, qua exposuimus super diabolum. Quod autem dicit, expoliabunt te omnes reliqui populi propter sanguinem hominum, et impietatem terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea, reliquos populos sanctos intelligamus, qui Antichristo non servierunt, a quibus exspoliabitur impius propter impietatem quam exercuit in universam terram, et vastationem civitatis Ecclesiæ, et persecutionem omnium, qui habitaverunt in ea. Tanta enim vastitas, et tanta impietas in fine rerum, Antichristo sœ-viente, grassabitur in Ecclesiis, et multiplicata ini-quitate multorum, intantum refrigescet charitas (Mat. xxiv), ut Dominus qui cordis arcana cognoscit, et quod futurum est, non ignorat, dixerit: *Putas, re-*

pro traditur, quod post Victorii correctionem perperam Martian. retinuit. Liquet, sermonem esse de die judicij, alludique illud, Discedite a me, maledicti, in ignem eternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, etc.

d Debeat vox gentes, quam e nostris mss. sussecimus. Unus Reginæ, omnes gentes, ut universum populum in eum ducat, etc.

niens *Filius hominis inveniet fidem super terram* (*Luc. viii.*, 8)? Possimus quoque secundum Joannem apostolum (qui scribit: *Sicut audistis quia Antichristus veniet, nunc autem Antichristi multi sunt* (*I Joan. xi.*, 18)): unde et cognoscimus quoniam novissima hora est) omnes hæreticos, et universum dogma perversum arrogantium sibi scientiam, et simplicitatem Ecclesiae contemnentium, qui nihil perducunt ad finem, sed ^a delectantur mortibus plurimorum, arrogantes **616** et superbos dicere, et totam continentiam capituli super eorum intelligentiam temperare: qui vere multiplicant sibi non sua, et quasi gravissimum luctum et ponderosam torquem, qua pertrahantur ad poenas, sibi ^b congregantes, spoliant gentes multas, et effundunt sanguinem hominum, et impietatem exercent in Ecclesiam et in omnes habitatores ejus. Sed reliqui populi, Ecclesiastici videlicet viri, qui non fuerint eorum errore decepti, subito consurgent, et evigilabunt quasi de gravi somno, et mordebunt eos, et insidiabuntur illis, et habebunt eos in prædam. Quidam putant hoc quod dicitur: *Væ qui multiplicant sibi quæ non sunt sua*, et cetera, de divitibus posse accipi, qui possessionum terminos dilatant, et ea quæ non sunt hominis, hominis arbitrantes, congregant sibi, a quibus subito relinquuntur. Quod autem non sit hominis, id est, animalis rationabilis, terrena possessio, et Dominus demonstrat, dicens: *Si in alieno non fuisti fideles, quod vestrum est, quis dabit vobis* (*Luc. xvi.*)? totumque capituli textum super hac persona edisserunt. Sed nescio an possint quæstionis et solutionis propheticæ ordinem servare.

(Vers. 9.) *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ: ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali: cogitasti confusionem domui tuæ: concidisti populos multos, et peccavit anima tua. Quia lapis de pariete clamabit, et lignum quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit.* LXX: *O qui multiplicat avaritiam malam domui suæ, ut ponat in excelso nidum suum, et eruatur de manu malorum, cogitasti confusionem domui tuæ: consumpsisti populos multos: et peccavit anima tua; propter quod lapis de pariete clamabit, et scarabæus de ligno loquetur ea.* Adhuc ad ipsius sermo est, qui sibi coacervet mala, et divitiarum multitudinem non intelligat causam esse ruinæ suæ domus; simulque per metaphoram superbiæ arguitur, quod ad avium similitudinem in excelso posuerit nidum suum, et arbitratus sit erui se de manu mali, id est, numquam venire in hostium potestatem: quod superbiæ consilium, et arrogans cogitatio finem habuit ignominiam. Intersecisti populos multos, et in aliis occidendi contra animam **617** tuam desævisti, et in tanta [Al. in tan-

^a In aliquot mss., sed delectentur morsibus plurimorum.

^b Ms. Regin., sibi congregant, sive spoliant gentes, etc.

^c Ex uno, quod sciam, Hieronymo locus iste Sallustii recensetur in Fragmentorum libro vi. Legimus vero nos e Reginæ ms., incliti præ mortalibus

A tum] crudelitate bacchatus es, ut, si dici potest, lapides civitatis et ligna parietum quos subvertisti, tuam ferociam clamitent. Tale quid et Dominus in Evangelio contra Pharisæos objurgantes, quare non increparet pueros acclamantes sibi: *Osanna in excelsis filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis.* Non legistis, inquit, quia scriptum est (*Psal. viii.*, 3): *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? Et si isti tacuerint, lapides clambunt* (*Matth. xxi.*, 9, 16). Licet enim plerique ita intelligendum putent: si *Judei* tacuerint, multitudo me gentium confitebitur: tamen hæc est expressior et verior intelligentia: etiamsi homines tacerent [Al. taceant], et signorum meorum multitudinem lingua invidens non loquatur; tamen lapides ipsi, B et fundamenta murorum, et parietum ædificatio meam poterunt magnitudinem personare. Quod ut significantius fiat, ponamus litteraræ quoque sæcularis exempla. Crispus (*Sallustius*) loquitur in historiis: « Saguntini fide atque ærumnis ^c incliti, præ mortalibus, studio majore quam opibus, quippe apud quos [Al. queis] etiam tum semiiruta moenia, domus intectæ, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant. » Simile quid et Tullius ad Cæarem pro Marcello: « Parietes, medius fidius: (ut mihi videtur) hujus curie tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum et suis sedibus. » Porro quod nos interpretati sumus: *Et lignum quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit:* pro quo Septuaginta posuerunt: *Et scarabæus de ligno loquetur ea,* manifestius more suo transtulit Symmachus, καὶ συνδεσμὸς οἰχοδομῆς ἔγινον ἀποφθέγξεται αὐτὰ. id est, et junctura ædificii lignea loqueretur ea. Theodosius quoque, καὶ συνδεσμὸς ἔγινον φθύγεται αὐτὰ: neenon et quinta editio, καὶ συνδεσμὸς ἔγινον φθύγεται αὐτὰ: quæ et ipsæ interpretationes cum Symmacho et nostra interpretatione concordant; quod enim lignum Hebraica dicitur CHAPRIS (חַפְרִים), lignum significat, quod ad continendos parietes in medio structure ponitur; et vulgo apud Græcos appellatur μάρτων. Hoc est ergo juxta historiam quod prophetalis sermo **618** significat: lapides parietum qui a te destruci sunt, et ligna eorum ambusta tuam crudelitatem subnabunt. Reperi, exceptis quinque editionibus, id est, Aquilæ, Symmacho, Septuaginta, Theodosius, et quinta, in duodecim prophetis et duas alias editiones, in qua unum una scriptum est: *Quia lapis de [Al. in] pariete clamabit quasi vermis in ligno loquens: et in altera: Lapis enim de pariete vociferabitur, et στῶλης de ligno loquetur ea.* Sed et Aquila aliud quiddam quam nos diximus posuit, καὶ μάρτων, id est, et massa de ligno respondebit. Quorum interpretatio

studio majore quam, etc. Vulgati libri alii, inchyti præ mortalium studium majores; Martian., incligi, præ mortis studium majores, etc.

^d In Regin. ms. hic atque infra χολος, quod est, capsula, culeus, pro στῶλης, id est, vermis, loquitur.

quid sibi velit, in Septuaginta translatorum expositione dicemus, in quibus pro *væ*, o possum est, et dirigitur sermo vel ad diabolum vel Antichristum, vel ad hæreticos, qui multiplicant sibi avaritiam malam. Mala autem dicitur avaritia, ad distinctionem bonæ, ut sit bona avaritia doctoris Ecclesiastici, qui numquam satiatur multitudine sectatorum, et quanto plures habuerit discipulos, tanto magis ad doctrinæ studium concitetur. Væ ergo ei qui multiplicat sibi avaritiam pessimam, ut congreget domui sue conventicula perversa, et ponat in alto nidum suum, ut eruat de manu malorum. Pollicentur enim et diabolus et Antichristus et hæretici, eos qui suum dogma suscipiant, fore in cœlestibus possessuros regna cœlorum, et gehennæ incendia non sensuros. Et cum hæc reprimiserint, consilium ipsorum ad perfectum venire non poterit: sed erit consilium confusionis et ignominiae domus [Ali. domui] eorum, postquam quæ fuerant reprobata, falsa ipse rerum finis ostenderit, cum [Ali. tunc] probabitur confusionis esse consilium, non salutis. Iste, ut diximus, perversitatis doctor consumpsit populos multos, et quanto plures habuit in comitatu suo, tanto magis deliquit contra animam suam. Denique Ecclesiae ejus lapides, et κάρθαρος, id est, scarabæus de ligno, clamabunt contra avaritiam superbi, eo quod omnes gentes sua persuasione deceperit. Lapi-
619 des, stolidæ corda credentium doctrinis hæreticorum possimus intelligere, et scarabæum de ligno, magistrorum quoque perversos, qui turpis lucri gratia assumentes prædicationem crucis, loquuntur ex ulero. Deus enim eorum venter est, et omnia ciborum causa faciunt, qui rediguntur in sterco (quia scarabeus vel cantharus vermis est stercor); et ad hoc tantum assumunt crucem, ut avaritiam et superbiam magistri sui diaboli doceant ore vipereo. Si quando videris hæreticorum quæmiam, quasi recondita et occulta mysteria contra Ecclesiam loqui, et domum diaboli domui præferre Christi, dicio: *Lapis de pariete clamat, et cantharus de ligno loquitur.* Legi in ejusdem volumine, propterea cantharum super hæreticis intelligi, quia dogmata habeant stercori comparanda. Unde et Apostolus, doctrinæ veteris errorem dicit se reputasse in scybala, id est, in stercora (*Philipp. iii*). Non quod Lex vetus, ut Manichæi arbitrantur, ad comparationem Evangelii scybala computetur (quod impium est dicere, cum unius Dei utrumque sit Testamentum), sed quod doctrinæ Pharisæorum, et præcepta hominum, et Denterosis (δευτερότοτε) Iudeorum stercora dicantur ab Apostolo. Scio quemdam de fratribus, lapidem, qui de pariete clamaverit, intellexisse Dominum Salvatorem, et scarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blasphemaverit: quod licet pie possit intelligi: tamen quomodo cum universo prophetice contextu possit aptari, non invenio. Sunt nonnulli qui putent cantharum de ligno loquentem, et ad Salvatoris personam referri posse, quod impium esse ex ordine ipso sermonis appareat. *Cantha-*

*A*rus enim de ligno loquetur ea, non intelligitur in bonam, sed in malam partem, id est, loquetur avaritiam pessimam multiplicantis adversus domum suam, et confusionem diaboli, et cætera quæ de iniquitate ejus et scelere præcesserunt. Quod autem ait Aquila, et massa de ligno respondebit, Massam referimus ad illum sensum, quem Dominus posuit in Evangelio: *Cavete vobis a fermento Pharisæorum (Matth. xvi, 11).* Cumque dubitarent apostoli, et quidnam esset, scire non possent, Evangelista interpretatus est, dicens: *Dixerat autem eis de doctrina Pharisæorum.* Recte igitur doctrina hæreticorum de ligno loquitur: aliter enim persuadere non possunt, nisi gloriam ligni suæ perversitatí præferant. Necnon et illud quod dixeramus: *Quia lapis de pariete 620 clamabit, sicut vermis in ligno loquens [Ali. loquitur], vel lapis de pariete vociferabitur, et σχώλη de ligno loquetur ea, quidam e nostris vermem in ligno loquentem illum esse aiunt, qui dicit in psalmo: Ego autem sum vermis et non homo (Ps. xx1, 7); et avem vocalem ad ejusdem personam referunt, qui ait: Factus sum quasi passer solitarius in tecto (Psal. ci, 8), et cætera his similia.*

(Vers. 12 seqq.) *Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, et præparat urbem in iniquitate: numquid non hæc sunt a Domino exercitum? laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient: quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini quasi aquæ operientes mare.* LXX: *Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, et præparat urbem in iniquitatibus: nonne hæc sunt a Domino omnipotente? et defecerunt populi multi in igne, et gentes multæ coangustatae sunt: quia replebitur terra ut cognoscat gloriam Domini, quasi aquam ad operiendum maria.* Nulli dubium est quin juxta litteram adhuc contra Nabuchodonosor loquatur sermo propheticus; et plangat eum quod ædificet Babylonem in sanguinibus, et plurimorum ruinis ac mortibus illius mœnia construat. Qui quia hoc fecerit urbi, quam in sanguinibus construxerat, postea quæ a Domino infestantur, auscultat. Sequitur enim: *Numquid non hæc a Domino sunt exercitum? id est, quæ dicuntur. Laborabunt populi in multo igne, et gentes in vacuum, id est, incensa Babilone, frustra populi laborabunt, et nitentur in nihilum, et deficient populi gentis Chaldaicæ.* Quia replebitur terra ut cognoscat gloriam Domini, id est, cum Babylon fuerit eversa, manifesta fiet omnibus potentia virtutis Dei, quasi aquæ operientes mare: sic gloria Domini terra universalis complebitur, sicut aquæ alveum et fundum contingunt maris. Hæc ut diximus, juxta litteram. Cæterum perspicuum est, quod et diabolus, et Antichristus, et hæreticorum perversa doctrina ædificant civitatem in sanguinibus, id est, Ecclesiam suam in eorum quos decepti, interitu, et præparent urbem in iniquitatibus, loquentes contra Deum iniquitatem, et ponentes in excelsis suum. Quod cum fecerint, manifeste ostenditur, quia ex semetipsis ædificant civitatem in sanguinibus, et præ-

parent eam in iniuitatibus. Sequitur enim : *Non sunt haec a Domino omnipotente?* Id est, talis **621** adificatio non est a Domino sabaoth, quem nunc LXX interpretati sunt, omnipotentem. Deficient enim multi populi, et quamvis insultae gentes in eorum ducantur errorem, tamen vel lassabuntur, quod magis significat ὀλγοφύχησσιν : vel certe coarctabuntur in angustum, et Ecclesie multitudini non poterunt comparari. Illis quippe in igne descientibus (quod sentitur, aut diaboli principis sui igne consumptis, aut certe succensis igne Domini, de quo ait : *Ignem veni mittere super terram, et quam rolo ut ardeat* (Luc. xii, 49), et de priore cursu retractis, et agentibus penitentiam, et cœptum iter deserentibus, quod sonat ὀλγοφύχησσιν), replebitur universa terra gloria Domini, quando ad prædicationem apostolorum in universum orbem exierit sonus eorum, sicut aquæ operientes mare (Psal. xviii), id est, ut omnem salsuginem, et amaritudinem sæculi, quam terra bibat, plucent desuper diabolo, aquæ Domini operiant; et efficiant mari locum et amaritudinis pristinæ non apparere. Unde et in psalmo dicitur, *Beati quorum remissæ sunt iniuriae, et quorum lectæ sunt peccata* (Psal. xxxi, 1). Potest autem (quamquam non conveniat ordinis lectionis, nec ad præsentem Scripturæ textum faciat) et super Jerusalem intelligi civitatem plenam sanguine prophetarum, de qua Scriptura commemorat (Matth. xxiii), quod redundaverit in ea sanctorum sanguinis a porta usque ad portam. Et quæ dicit in Domini passione : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Ibid., xxvii, 26). Et ad quan Deus loquitur in Isaia: *Cum levaveritis manus ad me, non extudiam vos: manus enim vestras sanguine plenas sunt* (Isai. 1, 15). Hæc adificata est in iniuitatibus: in qua juxta eundem prophetam justitia dormivit. Nec est adificatio ejus a Domino sabaoth. Unde defecerunt populi multi in igne: et gentes multæ lassatae sunt eo tempore quo Vespasiani et Titi circumdata est exercitus, et ad diem solemnem Paschæ venientes, urbe quasi carcere sunt reclusi: **622** et fame et penuria defecerunt, et usque ad extremas ruinas Iadriani eos perduxit obsidio [Al. obsidium]. Subversa autem civitate sanguinum, et urbe iniuitatum, et populis igne consumptis, et gentibus quæ ad auxilium eorum venerant, hue illucque dispersis; et dimittentibus lastas manus, repleta est universa terra gloria Christi, et

A quasi aquis, ita sermonibus et doctrina ejus universus mundus cooperatus est.

(Vers. 15 seqq.) *Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum et inebrians, ut aspicias nuditatem ejus. Repletus ^a est ignominia pro gloria: bibe tu quoque, et consopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominia super gloriam tuam: quia inimites Libani operiet te, et vastitas fumentorum [Vulg. animalium] deterrebit eos, de sanguinibus hominum et iniuite terræ, et civitatis, et omnium [Al. hominum] habitantium in ea. LXX: Væ qui proximo tuo subversione turbida, et inebrians, ut aspicias in speluncis eorum: saturatam ignominia ^b de gloria tibi et tu: ei eommovere, circumdedit te calix dexteræ Domini, et congregata est ignominia super gloriam tuam: B quia impietas Libani operiet te, et miseria bestiarum terribit te: propter sanguinem hominum, et ^c impietas terræ et civitatis, et omnium habitantium in ea. Pro subversione turbida, Symmachus interpretatus est, τὸν ἀπροδοκίτου ἐκατόκτηνος ὅργα σου, quod significat, de subversione insperata ira tua. Aquila, δέ ^d ἐκτρίψεως χόλον σου, quod possumus vertere, de emissione furoris tui. In alia editione reperi, εὐαὶ τῷ ποτίζοντι τὸν ἑταῖρον αἴλλῳ πετρόποντα, quod ipsum in lingua nostra sonat: Væ qui potum dat amico suo turbinem volantem. Sed et alibi translatum legi: C Væ qui potum dat proximo suo ἔκτατον ἐχλομένον, id est, amentiam turbidam. Hoc propterea ut verbum Hebraicum MASPHAH (מְשַׁחָה), quod transtulerunt LXX subversionem, sciri **623** possit quanta apud omnes editiones varietate discordet. Igitur adhuc contra Nabuchodonosor inventio est, quod oblitus conditionis suæ, et quasi ignorans se esse hominem, alieni homini fel et amaritudinem propinarit. Possumus autem eum vel regem intelligere Judæam, vel generaliter omnes homines quod inebriaverit eos malis, et videret Sedeciae et captivorum omnium nuditatem. Pro quo interpretatus est Symmachus et quinta editio, ut videret ignominias eorum. Dicuntur autem hac per metaphoram ebril hominis, et nuditatem turpam, quod Nabuchodonosor omnes inebriaverit calice furoris sui, cuncto que expoliatos viderit et captivos, et illi qui quondam gloriosi fuerant, in ultimam redacti sint servitutem: hoc enim est quod ait: Reple-*

^a Mutat Victor. ex Hebræo, Vulgataque editione, repletus es. Alter vero in subnexa expositione Hieron. sentit.

^b Idem rescribit, pro gloria, quamquam in Graecis sit ἡ δόξη, et Hebraice תְּהִלָּה, de gloria; nam, inquit, Hieronymus sensum potius attendens, quam vim verbi, pro gloria verit, sicque retinuit in Commentario.

^c Propterea quod singulari numero in Hebræo scriptum est, δέ, vocem quoque ἀκεβαῖς absque articulo, qua usi sunt LXX, minori numero Victorius jure recipit, reponitque hic impietatis, pro impietates. Manifeste autem in Alexandrin. ms. ἀκεβαῖς legas.

^d Legerat Martian. uno verbo, nullo autem sensu, ἀποχύστως, quod emendamus ἀπὸ χύστως. Fortasse autem Thedorio integrus posuerit. ἀπὸ γένετος θυμοῦ σου, de effusione furoris tui. Victor. diffinitione tua. Nox pro insperata, Regiu. ms. habet subita.

^e Ad fidem Regii ms. restituimus ἐκτρίψεως: quæ in lectione et Barberinius alter a Montefauconem habudus consentit. Antea erat ἐκπέμψεως. Mox quoque emendamus ποτίζοντα, pro quo corrupte Martini legit ποτίζονται. Levia autem alia scriptioris mendacitati castigamus.

^f Vitoiose erat in vulgatis libris, nuditate turbid: mss. nostri castigant.

*Ius est ignominia pro gloria, ut subaudiat amicus, et proximus, sive consors regui, qui tuum, o Nabuchodonosor, calicem bibit. Unde quia inebrasti plurimos, tu quoque libe de calice Domini et consopice circumdaberis suppliciis dexteræ Domini, et cum ignominia vomitus tui omnia quæ absorberas, egeres, et de sublimi gloria ad ultima deduceris mala. Quia iniquitas Libani operiet te; superbia, inquit, tua et eversio templi, et rapina sanctuarii te depopulabit atque vastabit. Et quia semel nominaverat montem Libanum, sub ejusdem translatione victimas, et sacrificia, vel certe multitudinem populorum, quæ interfecta est in Jerusalem, animalibus vel bestiis comparat, dicens: *Et vastitas animalium opprimet te.* Hoc autem omne patieris, quia vastasti Judam, subvertisti terram reprobationis, et civitatem Jerusalem omnibusque habitatores ejus. ^a Adivi Liddæ quemdam de Hebreis, qui sapiens apud illos, et ἀντερπτος vocabatur, narrantem hujuscemodi fabulam: Sedecias, inquit, a Nabuchodonosor rega cæcatus in Reblatha, hoc est, Antiochiae, variisque irrisus modis, ductus est Babylonem (IV Reg. 25; Jerem. 39). Ubi cum quadam die Nabuchodonosor convivii festa celebraret, jussit ei dare potionem, qua hausta, venter potantis solveretur in fluxum: ac subito introductum ante ora epulantum, compulsumque vi ventris pollutum esse **624** stercore, et hoc esse quod nunc hic Scriptura dicat: *Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum et inebrians, ut aspiciat nuditatem ejus, et ignominiam pro gloria:* quod scilicet ille qui rex potentissimus fuerat ad tale dedecus per eum sit deductus. Unde et comminatur ei Deus quod et ipse bibiturus sit hujuscemodi potiginem, et passurus omnia, quæ passus est Sedecias, Hoc quam ridiculum sit, me tacente, cognoscitis. Si enim quod sequitur: *Bibe tu quoque, et consopire, et circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominia super gloriam tuam, non de calice intelligunt, sed de malis, quæ bibiturus est Nabuchodonosor:* ergo et ille calix quo Sedecias propiuatum est, mala sunt intelligenda, non, ut illi volunt, καθαρικός. Sin autem dicunt vere factum, et temperatam hujuscemodi potionem, ut supra retuli: ergo et calix iste quem bibiturus est Nabuchodonosor, καθαρικός restimandus est plenus, ut Deus sabaoth et Dominus omnipotens pro vindicta magna Nabuchodonosor propinet καθαρικόν, et faciat eum suo stercore pollui. Hoc adversus Judaicam traditionem. Veniamus autem ad intelligentiam spiritualem. Væ tibi, diabole, sive Antichristo, vel hæreticorum dogma perversum, qui doctrinis tuis et potionem turbida inebriis [Al. inebrians et subvertens et das] populos deceptorum, et subvertis priorem fidem, dans eis potionem, non de Siloa, non de Jordane, non de fontibus Israhel, sed de torrente Cedron, et de flumine Ægypti, de quo Jeremias dicit: *Quid tibi et viae Ægypti, ut bibas aquam Geon* (Jerem. II, 18)? pro quo in Hebreo scri-*

A ptum est sior (רַבָּשׁ), id est, turbidam aliquæ corporam: quamvis enim de paradiiso Scripturarum flumina Ægypti exire credantur: tamen quia conculcauntur pedibus Pharaonis, perdiderunt splendorem suum, et violata luto Ægyptio, versa sunt in torrentes, de quibus sanctus quod evaserit, gratulatur dicens: *Torrentem pertransivit anima nostra* (Ps. cxxii, 5). Quod si quis oppo- suerit torrentem Corath, de quo habebit Elias (III Reg. 17): et torrentem alium, de quo Dominus bibit in via (ita enim scriptum est: *De torrente in via bibet* [Ps. cix, 7]), hoc dicendum, quia quicumque in Ægypto fuerit, et in via hujus sæculi, quamvis Moyses et Aaron, quamvis **625** Jeremias sit et Elias, tamen necessè est eum de tentationibus Ægypti et solitudinis bibere, unde et Domini sermo qui ob hoc carnem assumpserat, ut biberet de torrente, considerans majestatem suam dixit: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me* (Mat. xxvi, 39). Rursum videns se esse in Ægypto, et aquas non posse mundari, nisi ipse potasset, ait: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis.* Haec propterea, quia diabolus subversione et poculo turbido ac perversis quibusque doctrinis iebret proximos, id est, rationale animal, et faciat eos quos deceperit, respicere ad speluncas suas. Ecclesiæ enim dogmata libera sunt: die gratulantur et lumine. Qui autem inebriantur, nocte inebriantur (I Thess. v, 7): et qui eos inebriant, non ducent in atria Domini, quæ nulla tectorum premuntur umbra, sed in speluncas. Fecerunt enim domum Patris quæ fuerat domus orationis, speluncas latronum (Matth. xxi), pollicentes initiationes quasdam et mysteria, et recondita solumque hæreticis nota secreta, de quibus loquitur et Isaías: *Et manufacta omnia abscondent, inferentes in speluncas et in scissuras petrarum et foramina terræ* (Isai. II, 18, §9). Non ingrediamur ergo in speluncas hæreticorum, nec abscondamur ibi, ubi impius Saul stercora doctrinarum suarum egere coincevit (I Reg. xxiv): sed magis ascendamus ad speluncam excelsam montis Sina, ubi et Elias vidit Dominum (I Reg. xix), et Moyses posteriora ejus ante conspexit (Exod. xxxiii). Et Isaías de Domino clamitans: *Hic habitabit*, ait, *in spelunca excelsa* (Isai. xxxii, 16). Si quis autem non habet poculum turbidum et doctrinam hæreticam, et magister Ecclesiæ est, et omnia facit turpis lucri gratia, et vendit columbas in templo, hoc est dona sancti Spiritus, et in cathedra sacerdotali liberas suffocat aves, iste non facit quidem domum orationis speluncam latronum, sed facit domum Patris domum negotiationis. Post hæc sequitur: *Saturitatem ignominiae pro gloria bibe tu, et commovere, id est, o diabole, o dogma perversum, o hæretice, qui te putabas calicem esse aureum, quo inebriantur omnes gentes, ut videant speluncas et secreta tua, pro gloriæ magnitudine replere saturitate ignominie, et reputare in vas fictile opera manuum figuli: bibe et tu de calice Domini, de quo in psalmo **626** dicitur: Calix*

^a Regia. m. cum Victorio, Audivi Liddæ, etc.

in manu Domini, vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illud : verumtamen sex ejus non est exinanita (Psal. lxxiv, 9). Et a priori sententia commovere, et noli putare firma esse et stabilia, in quibus primum stare cupiebas : quia circumdedit te calix dexteræ (Al. dextera) Domini. Porro quia propinasti proximo tuo subversione turbida, congregabitur ignominia super te, et super gloriam tuam, quam primum te habere credebas : istudque patieris, quia impietas Libani operiet te, secundum illud quod dicitur : *Et oratio ejus fiat in peccatum (Psal. cviii, 7).* Libanus enim mons juxta Græcum sermonem ὄμώνυμος est thuri : thus autem σύμβολον est spiritualis thymianatis, quod est culius Dei. Idcirco hæretorum perversa oratio et non Evangelica simplicitate directa, eis vertetur in peccatum, et impietas cultus Dei operiet eos. Unde sequitur : *Et miseria bestiarum terrebit te propter sanguinem hominum, et impietas terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea.* Et est sensus : Eos quos tuis fraudibus decepisti, et de oibus Christi fecisti esse bestias tuas, cum videris in miseria, et pro errore sustinere supplicia : tunc terreberis, tunc jacebis. Ac ne arbitris me, quia Libanum et ejus bestias nominavi, de brutis animalibus, et non de hominibus loqui, manifestius tibi dico : Sustinebis hæc, quia multorum hominum fudisti sanguinem, quos Deo perire fecisti. Et exercuisti impietatem in terra viventium, in terra mansuetorum, et impietas tua in civitate quoque Domini deseruit, id est, in Ecclesia ejus; multosque qui habitabant in ea, impietatis tuae fecisti esse participes. Hoc sub persona hæretorum dictum sit. Ceterum si volumus de Antichristo intelligere; sive de diabolo qui operatur est in Antichristo, et iste calice suo, quo Christi cupiet subvertere disciplinam, inebrabit plurimos, ut ebrii inegrediantur speluncas ejus : sed postquam finis advenerit, pro ea gloria qua se magnificaverat, implebitur ignominia. Implebitur autem, quia bibet suppliciorum calicem, et commovebitur, nequaquam firmus in malitia sua, sed trepidus, et sero paenitens. Circumdabit enim eum calix dexteræ Domini, qui est Dominus atque Salvator, quando interficerit eum spiritu oris sui, et destruxerit 627 illuminatione adventus sui. Tunc omnis ignominia quam sibi cogitationibus, factis, sermonibus congregavit, veniet super gloriam ejus : ut quantum ante putabatur inclitus, tantum postea ignominia plenus sit. Blasphemavit enim in Deum, et impietas quam exercuit in Libano, operiet eum, et multorum hominum furor, qui adversum Dei Ecclesiam debacchati sunt, ipsi imputabitur : nec poterit elevate cervicem, sed terrore deprimentur in terram. Multos enim homines interfecit, et totum orbem, id est, Ecclesiam Christi et habitatores ejus sua impietate vastavit. Scendit igitur et hoc capitulum,

* Penes Victor. verba, et juxta historiam, desiderantur.

† Verba, sive ut in Hebræo scriptum est, Dora, quæ apud Martian. deerant, et facile ob ejusdem vocis

A quod nunc exposuimus, id est : *Væ qui potum das proximo suo subversione turbida; et priora tria in quibus dictum est : Væ qui multiplicat sibi quæ non sunt sua, et : Væ qui congregat avaritiam malam domui sue, et : Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, et a juxta historiam, et juxta anagogem, vel adversum Nabuchodonosor, vel adversus diabolum et Antichristum et hæreticos posse æqualiter accipi.*

(Vers. 18.) *Quid prodest sculptile, quia sculptum illud factor suus, conflatile et imaginem falsam? quia speravit in figmento factor ejus, ut faceret simulacra muta.* LXX : *Quid prodest sculptile, quia sculpsérunt illud; formaverunt illud conflatile, imaginem fasam? quia confidit factor in figmento suo, ut faciat idola muta.* Consequenter superioribus (Al. in superioribus) de Nabuchodonosor dicitur, quod fabricatus sit statuam idoli Bel, et posuerit eam in campo Dura : b sive, ut in Hebræo scriptum est, *Dora super quo peneius in Daniele legimus (Dan. iii).* Miratur itaque Scriptura regis amentiam et stultitiam, quia ipse justerit statuam auream fieri, et factor confidat in simolauro quod finxit : quod quidem possumus et generaliter contra omnes idolorum accipere cultores. Nec putemus unum esse quod sculptur, et conflatur. Sculpturam quippe possumus in lapidibus et in marmoribus accipere : conflatura vero in his metallis intelligitur, quæ solvi possunt atque conflari; verbi gratia, auro, argento, ære, plumbo, stannoquo. Hoc dictum sit, ut juxta tropologiam scire possumus quid sit inter sculptile atque conflatile. 628 Legimus in

C Deuteronomio : *Maledictus omnis qui fecerit sculptile et conflatile, opus manuum artificis, et posuerit illud in abscondito (Deut. xxvii, 15).* Sculptile et conflatile reor, dogmata esse perversa, quæ ab his a quibus facta sunt, adorantur. Vide Arium sculpsisse sibi idolum creaturæ, et adorasse quod sculpsit. Cerne Eu-nomium conflasse imaginem falsam, et conflationi suæ curvare cervicem. Signanterque Scriptura : *Et ponet, inquit, illud in abscondito.* Habent enim et ipsi orgia sua, et quasi pro perfectis quibusque discipulis tradunt abscondita sacramenta, quæ si ad locum processerint, statim quod facta sunt, arguuntur. Nihil igitur eis proderit sculptura et conflatio sua. Sculptura, que refertur ad lapides, in his dogmatibus intelligitur, quæ stultitiam prima fronte demonstrant. Conflatio est ibi, ubi aliqua videtur esse ratio sapientie sæcularis, et velut quadam auro, ita disciplinis philosophorum et splendore eloquentiae idolum conflatum est. Nihil ergo proderit figuratum fictori suo. Et mutum surdumque simulacrum adoratorem suum audire non poterit. Si quando videris aliquem nolle credere veritati, et ostensa suorum dogmatum falsitate, in cepto studio perseverare, congrue poteris dicere : *Sperat in figmento suo, et facit simulacra muta vel solidâ : κωφὰ quippe apud Græcos*

occursum solemini scribarum lapsu prætermissa sunt, e Reg. ms. aliisque editis libris sufficiens. Levia alia emendamus.

* Reg. mss. quasi perfectus, absque pro vocis.

utrumque significat : quamquam Symmachus ἀλλὰ interpretans, muta magis videatur intellexisse quam surda. Nec moveat quempiam illud ἴδιωμα Scripturarum, de quo saepe diximus : *Quis, putas, fidelis et sapiens dispensator (Luc. xii, 42)?* Et in alio loco : *Quis sapiens et intelliget [Al. intelligit] hæc (Ps. cxi, 43)?* eo quod *quis*, vel *quid*, pro raro accipiatur : cum possimus et de alio loco pro impossibili hoc ipsum accipere : *Quis nos separabit a charitate Christi : tribulatio, an angustia (Rom. viii, 35)?* et cætera. Et de præsenti capitulo : *Quid prodest scutptile, quia sculpsit illud factor suus?* In utroque enim impossibilitas demonstratur, quod nec Apostoli charitatem ulla tribulatio et angustia dividere possit a Christo, nec in idolis sit ulla utilitas.

(Vers. 19, 20). *Væ qui dicit ligno, expurgiscere ; surge, lapidi tacenti (Al. jacenti) : numquid ipse docere poterit?* **629** Ecce iste coopertus est auro et argento, et omnis spiritus non est in visceribus ejus. Dominus autem in templo sancto suo : sileat a facie ejus omnis terra. LXX : *Væ qui dicit ligno, evigila et exsurge : et lapidi, elevare ; et ipsum est imago, et est productio auri et argenti, et omnis spiritus non est in eo. Dominus autem in templo sancto suo : reveratur a facie ejus omnis terra.* Et hoc similiter vel adversum Nabuchodonosor, vel adversum omnes qui venerantur idola, accipi potest. Et describitur error humanus, quod argentum, aurum, gemmas et sericum, quibus vel obvoluta, vel ^a operta sunt idola, præ fulgore materie deos æstimant, cum formam quidem potuerit artifex dare : animam autem, qua vegetantur artus, nequiverit. Et econtrario Dominus dicitur in templo sancto suo (*Psal. x*) : non in templo manufacto, sed vel in celis, vel in unoquoque sanctorum, juxta apostolum dicentem : *An nescitis, quoniam templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. iii, 16)?* Et alibi : *Corpora vestra templum Dei sunt (I Cor. vi, 19)*; vel in Filio, sicut ipse ait : *Pater in me manens, ipse facit opera (Joan. xiv, 10).* Aut certe juxta illud, quod cœlos et terras, maria et universum mundum (*Virg. vi Aeneid.*) :

*Spiritus intus ait ; totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet :*

mundus omnis qui cœlo constat, et terra, et cœlorum circulis clauditur, Dei domus esse perhibetur. Unde et Apostolus considerer : *In ipso enim, ait, trinus, et movemur, et sumus (Act. xvii, 28).* Quod si quis opposuerit, quomodo spiritus in idolis non esse dicatur, cum omnibus simulacris assideant immundi spiritus, discat Scripturæ sanctæ consuetudinem, numquam spiritum perversum absolute, sed cum additamento aliquo spiritum nuncupari : sicut ibi : *Spiritu fornicationis seducti sunt (Osee iv, 12).* Et in Evangelio : *Cum autem spiritus immun-*

^a Correximus *operta*, pro *aperta* : et mox, quia vegetantur, pro *quibus*, Victorio facem præferente.

Adus exierit de homine (*Luc. xi, 24*), et cætera his similia. Spiritus autem ubicumque solus et absolute sine aliquo additamento legitur, semper referunt ad bonam partem, id est, ad Spiritum sanctum, ut est illud Apostoli : *Qui seminal in Spiritu, de Spiritu metet vitam æternam (Galat. vi, 8).* Et alibi : *Fructus*

630 autem Spiritus est *charitas, gaudium, pax (Galat. v, 22)*; et in alio loco : *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis (Ibid., 16).* Neque hoc dicimus, quod non et Spiritus sanctus cum additamento ponatur : vocatur enim et Spiritus sanctus, et spiritus principalis, et spiritus rectus, et spiritus Dei, et cætera his similia; sed quod Spirius sanctus, et cum additamento et solus saepe ponatur; spiritus autem perversus nusquam nisi cum additamento

Blectus sit. Sed et illud dici potest (si quis contentiouse spiritum perversum in hoc loco voluerit accipere), quod aliud sit : *Omnis spiritus non est in eo;* aliud si dixisset : *Omnis spiritus non est circa eum :* potest enim assidere simulacris; cæterum intrinsecus esse non potest. Unde et Aquila significantius vertit Hebraicum dicens : *Et spiritus ejus non est in visceribus, sive in medio ejus.* Propterea sciendum in quibusdam Hebraicis voluminibus non esse additum, *omnis*; sed absolute, *spiritum* legi. Quod si quis ratione superatus in bonam partem acceperit spiritum, et quæsierit, cur si de Spiritu sancto dictum sit, cum additamento legatur : *Et omnis spiritus non est in eo?* sciat omnem spiritum, diversas gratias intelligi Spiritus sancti : ut sit sensus : *Nihil in se gratiae, nihil poterit habere virtutis.* Quod quidem et juxta tropologiam magis intelligitur, quod in universis idolis hereticorum et figuris diaboli, nulla sit gratia Spiritus sancti; sed imaginem divinitatis et pulchritudinem dogmatum præferre videantur, cum in illis nihil spirans sit et vitale. Dicamus et illud, ne lectorem videamus celasse quod novimus, spiritum et ventum apud Hebræos eodem appellari vocabulo, id est, *RUA* (ΡΥΞ), et pro sensu loci, vel spiritum accipi solere, vel ventum. Ergo et in hoc loco, spiritum vel pro vento accipere possumus, quod nihil spiret in idolis; vel pro anima, quod simulacra ^b inanimata sint. Quod autem spiritus accipiatur pro anima, manifeste significat Salvatoris oratio : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum (Luc. xxiii, 46).* Neque enim Jesus aut perversum spiritum (quod cogitare quoque nefas est), aut Spiritum sanctum, qui et ipse Deus est, Patri poterat commendare, et non potius animam suam, de qua dixerat : *Tristis est anima mea usque ad mortem (Math. xxvi, 36, et Marc. xiv).* Et : *Nemo potest eripere animam meam a me : sed voluntate mea depono animam meam, et sponte mea rursum assumo eam (Joan. x, 17, 18).*

^b Vitiouse erat inanimantia, quod nostri mss. et quos Victorius consuluit, castigant.

LIBER SECUNDUS.

631-632 Alterum, mi Cromati, papa venerabilis, in Abacuc librum scribimus, proprium Cantico ejus opuseculum dedicantes, sermonemque epicum et Psalterii, id est, lyrico more compositum, totis viribus aggredientes. Sibilet igitur ^a excestra, et Sardanapalus insultet, turpior vitiis quam nomine (*ex Cicerone*) : nos cœptum carpamus iter; et orationibus tuis, qui carnem virtute superasti, manifestissimam de Christo prophetiam in octavo propheta, id est, in resurrectionis Dominicæ numero disseramus.

Oratio Abacuc prophetæ pro ignorationibus. LXX : *Oratio Abacuc prophetæ cum cantico.* Aquila et Symmachus et quinta editio, sicut nos, *pro ignorationibus* transtulerunt : solus Theodosius ὑπὲ τῶν ἐκουσασμῶν ; id est, *pro voluntariis*, et *pro his qui sponte delinquent*. Hoc propterea ut intelligamus (exceptis Septuaginta) nullum, orationem cum Cantico transstulisse. Nam et in Hebraico habet AL ^b SEGIONOTH (שְׁגִינָּות) quod dicitur, εἰτὶ ἀγνοήσατο, et nos transtulimus, *pro ignorationibus*. Est autem sensus, quia supra temere dixerat : *Usquequo, Domine, clamaabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis?* Ac deinde in secunda querimonia : Quare non respicis super iniqua agentes, et taces, devorante impio justiorem se? Ad hoc (AL. quod) audierat : Scribe visum, et explana eum super tabulas. Et post cietera : Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: *Justus autem in (AL. ex) fide sua vivet.* Et didicerat vel Nabuchodonosor, vel diabolus, vel Antichristum positum in judicio peccatorum, et sortem ad corripiendas gentes : nunc agit paenitentiam, et plangit quod temere sit locutus : petitque veniam, ut misericordiam consequatur, quia ignorans fecit. Unde et David : *Delicta, inquit, juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris* (Psal. xxiv. 7). Sunt qui putent orationem esse prophetæ, ut in adventu Christi error auferatur hominum : unde et prophetæ nomen sit titulo praenotatum, quod propheticō spiritu oret tolli caliginem, et reddi lucem ; auferri imaginem, et tribui veritatem. Quod autem prophetia sit, et totus Cantici textus ostendit, et maxime illud : *In medio duorum animalium cognosceris.* Et : *Cum appropinquaret annus, notus eris.* Et de judicio : *Cum turbata fuerit anima mea in ira, misericordiae recordaberis.* Et **D**etursum de adventu Christi : *Deus a Theman veniet, et*

^a Rutilus his nominibus notat. Pro *Excestra* voce qua Plautus utitur, ex scriptores antiqui posuerunt *hydram* et *serpentem*, quod jam a nobis observatum inveniet lector studiosus, tom. I edit. nostræ. MART.

^b In Hebreo est *Seginoth*, שְׁגִינָּות, absque priori vnu.

^c Martian. *HEBRAEUM* : unde et kariolatior lectum abs Hieronymo in suo exemplari Hebreo עֲבָרָא, *kkaienna*, cum affixo tenue personæ singularis נ. Verum et HEIEU præferunt nostri mss. et Hebreæ lectio יְהִיֵּן.

A sanctus de monte umbroso et condenso. Necnon in futurum : *Pavebunt tabernacula terræ Madian, et ascendens super eqostuos, et extendens arcum super regna.* Si autem aliquis quæsierit, quare solus Theodosius, *pro spontaneis*, transtulerit, possimus dicere, vel **633** confessionem prophetæ, quod non aliqua necessitate, sed sponte peccaverit, male sentiens de judicio Dei; vel certe futuram gentium fidem demonstrari, quod priorem errorem voluntarie relinquentes, in eum credituræ sint, qui in Cantico repromittitur. Legimus in psalmo decimo sexto : *Oratio David.* Et in alio similiter : *Oratio David.* Et in octogesimo nono : *Oratio Moysi hominis Dei.* Et in centesimo primo : *Oratio pauperis cum anxiatus fuerit, et coram Domino effuderit precium sua.* Et siecubi alibi nomen orationis insertur : altamen nullo loco cum Cantico legitur. Et nescio, an decens sit orare cum Cantico, nisi forte iuxta Septuaginta orare dicimus prophetam pro adventu Christi, et hoc ipsum cum delectatione, et psalmis et Cantico prophetare, ut et in eo quod oratio est, deprecetur Patrem, et in eo quod Canticum, Patris, qui miserit Filium, et Filii qui venerit, laus dicatur. Ilæc de titulo Cantici. Videamus nunc quæ dicantur in Cantico.

(Cap. III. — Vers. 1.) *Domine, audivi auditionem tuam, et timui : Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud.* LXX : *Domine, audi vi auditum tuum, et timui : Domine, [÷] consideravi : opera tua, [÷] et obstupui : in medio duorum animalium cognosceris.*

C Pro eo quod nos et Aquila et Theodosius transtulimus, vivifica illud, Symmachus interpretatus est, re-vivifica illud. Quod autem Septuaginta dixerunt, consideravi et obstupui, nec in Hebreo habetur, nec apud quempiam aliorum Interpretum, ut sublatis his, quæ in Hebraico non habentur, possit legi juxta Septuaginta : *Domine, opera tua in medio duorum animalium cognosceris : quod quia adiuvantes videbatur, superiora conjuncta sunt. Legimus autem in Hebreo ADONAI, id est, Domine, PHALACH, opus tuum, BACEREB, in medio, SANIM, annorum, ^c HEIEU, vivifica illud.* Hoc propterea ut quæ superflua sunt, in Septuaginta manifeste addita cognoscamus. Hebrei juxta historiam hunc locum ita explanant : *Domine, audi vi auditum tuum, et timui.* Audivi, inquit, poenas quas Nabuchodonosor et diabolo præparasti, in quibus dixisti ei : *Væ qui multiplicat non*

consonat, quam a Massorethis corruptam opinari neutiquam par est. — In Hebreo est פֶּלַע גָּדוֹלָה בְּקָרְבָּן שְׂמִינִית ; sed in mss. codicibus bujuscem Commentarii distincte legimus in ultima voce טְבָנָה ; ex quo certum exstat Hieronymum legisse in suo exemplari Hebreo עֲבָרָא, *kkaienna*, cum affixo ter. pers. sing. נָה : non cum alio תְּלִי, *ka*, quod hæc retinent exemplaria Massoretharum. MART.

ma (Supra, n. 6). **634** Et secundo : *Vae qui congregat avaritiam malam domui suæ (Vers. 9).* Et tertio : *Vae qui ædificat civitatem in sanguinibus, et preparat urbem in iniuitate (Vers. 12).* Et quarto : *Vae qui potum das amico suo, mittens fel suum et inebrians.* Et quinto : *Vae qui dicit ligno, expurgiscere : surge, lapidi tacenti.* Et sicut timore perterritus sum, quod draeo magnus tantis vulneribus confodiendus sit, sic deprecor, Domine, ut quod promisisti, expleas, et finito tempore, reddas Christum tuum. Tu enim dixisti, quia adhuc vius procul et apparebit in fine, et non mentietur. Vivifica ergo quod pollicitus es, hoc est, tuum imple promissum ; non moriatur irritus sermo tuus, sed opere compleatur. Quod quidem juxta nos, et de resurrectione Salvatoris intelligi potest : ut ille qui pro nobis mortuus est, consumbat a mortuis, et vivificetur. Juxta Septuaginta autem multo alter est sensus, et debemus etiam Vulgatae editionis explanationem ponere. Domine, audivi in Scripturis sermonem tuum, et " te mihi dante auriculam, juxta illud quod loquitur Isaías : Addidit mihi auriculam ad audiendum (Isai. L, 5); ita audivi, ut tu vis audiri sermonem tuum. Et opera tua diligenter contemplatus (ne mihi diceretur : Opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant), ex creaturis intellexi Creatorem, et per singula que fecisti, et quæ quotidie operaris in universo mundo, totus obstupei, et sensu humanitatis amiso, in sanctam amentiam sum couersus. Vel certe admiratione turbatus, in laudes tuas trepidus erumpo dicens : *In medio duorum animalium cognosceris.* Quod multi putant de Filio intelligi, et Spiritu sancto, eo quod Pater per Filium intelligatur et Spiritum. Quæ quidem et duo Seraphim in Isaia (Cap. vi), et duo Cherubim, scribi interpretantur in Exodo (Cap. xxv), quæ contra se respi ciunt [Ali. respiciant et habeant et velantes], et in medio habent oraculum; et in Isaia (Cap. vi), velantia caput et pedes Domini, in præsenti tantum sæculo volent, et alter ad alterum mysterium inclament Trinitatis : et mittatur unus de seraphim, quod interpretatur ardens, et veniat in terram et mundum prophetæ labia, et dicat : *Ignem veni mittere super terram, et 635 quam volo ut ardeat (Luc. XII, 49).* Hoc astimant alii, et ad hanc interpretationem multis Scripturarum utuntur testimonios. Porro simplex interpretatio, et opinio vulgi de Salvatore intelligit, quod inter duos latrones crucifixus agnitus sit (Marc. xv, et Joan. xix). Qui autem inelius, hoc dicunt, quod in prima Ecclesia quæ de circumcisione fuit, et de præputio congregata, duobus populis se hinc inde cingentibus, intellectus sit Salvator et creditus. Sunt qui duo animalia, duo intelligentia Testamenta, novum^æ et vetus, quæ vere animantia sint atque vitalia, quæ spirent, et in quorum medio Dominus cognoscatur.

^a Iterum Martian. et timei, dante te mihi auriculam, contra ms. editorumque aliorum codicum fidem.

A In medio annorum notum facies. LXX : *Cum approxinquarent anni, cognoscetis.* Cum venerit, inquit, tempus, et opere premissa compleveris, monstrabis, vera esse quæ pollicitus es. Sive cum approxinquaret consummatio, et in extrema hora ad destruenda peccata venerit Filius tuus, manifestius cognosceris. Sequitur :

Cum advenerit tempus, demonstraberis, cum turbata fuerit anima mea. Quod, exceptis Septuaginta, nec in Hebraico, nec apud quemquam aliorum habetur interpretum. Et est sensus : Cum venerit tempus, de quo dicitur : Tempore acceptabili exaudi te, tempus adventus Domini Jesu Christi (III Cor. vi, 2) : tunc, o Deus Pater, cognoscetar nomen tuum, quod ante occultum fuit hominibus, de quo dicit Dominus in Evangelio : *Pater, revelavi nomen tuum hominibus (Joan. XVII, 6).* Quod autem infertur : *Cum turbata fuerit anima mea,* apud LXX interpretum editionem cum posterioribus copulatur, ut possit legi : *Cum turbata fuerit anima mea in ira, et hucusque distinctio : deinceps inferatur, misericordiae recordaberis;* quod scilicet prophete sufficiat pro poena sola conturbatio, et ad iram Deianima illius conturbata, nequaquam inferatur supplicium, sed iram excludat misericordia. Habet autem et ira Dei mensuras : quantum, et quanto tempore, et ob quas causas, et quibus inseratur, juxta illud quod scriptum est : *Cibabis nos pane lacrymarum, et potabis nos lacrymis in mensura (Ps. LXXXIX, 6).* Quod si propheta turbatur ad iram Dei, et qui turbatus est, **636** impetrat misericordiam, quid nos sperare, immo timere debenus, quorum omnia opera Dei digna sunt ira ? Quod autem sequitur juxta Hebraicum.

Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis. Non debemus putare, obliuisci Deum, et post iram sue misericordiae recordari; sed quod nos eum in poena positi potemus obliuisci, juxta illud : *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem (Ps. XI, 1)?* Nam et si quando tentationibus, quasi fluctibus operimur, et rapida dæmonum adversus nos procella deservit, velut ad dormientem loquimur : *Exsurge, quid dormitas, Domine?* Simulque Dei cerne clementiam : non dixit, cum intuleris supplicia, misericordiae recordaberis; sed cum iratus fueris. Qui autem irascitur, interdum non percudit, sed tantummodo comminatur. Quod et apostolus sentiens ait : *Revelatur enim ira Dei de celo super omnem impietatem et iniuitatem hominum (Rom. I, 18).* Ubi autem revelatur, non infertur, non percudit; sed revelatur ut terreat, et territis non infertur.

(Vers. 3.) *Deus ab Austro veniet, et Sanctus de monte Pharan. Semper. LXX : Deus a Theman veniet, et Sanctus de monte umbroso et condenso. Psalmus Aquilæ et Symmachus, et quinta editio ipsum Hebraicum posuerunt TREMAN (תְּרֵמָן) : solus Theodosio quid significaret Theman, interpretatus est, dicens ^b ELOIM, ab Austro veniet, et sanctus de monte*

^b Hoc modo legunt mss. codices : in Hebreo est מְלֹאֵה Eloah, quod Theodosio legebat מְלֹאֵה Eloim.

Pharan, in finem. Ex quo intelligimus a solis Septuaginta positum, de monte umbroso et condenso. Sed et hoc quod Septuaginta transtulerunt, διάφαλμα, et nos posuimus, semper: Symmachus interpretatus est, in *aeternum*: Theodosio, in *finem*: quinta editio ipsum Hebraicum *SELĀ* (שֵׁלָה). Deus ergo ab Austro veniet, id est, ^a a meridie, a clara luce, et ab his, qui appellantur filii dierum. Unde et in Canticō canticorum, aquilonem sponsus abigit, et australē vocat dicens: *Exsurge, Aquilo, et veni, Auster, perfla hortum meum, et fluant aromata mea* (*Cant. iv, 16*). Deus semper in meridie est: *Ubi, inquit, pascis? ubi cubas?* in meridie (*Ibid., i, 6*). Et ad Abraham quando erat sub queru, non venit Deus nisi in meridie (*Genes. xviii et xlvi*). Et **637** Joseph qui in typo præcessit Salvatoris, con-vivium fratribus facit meridie. Agnitus ergo Dei Patris his qui digni sunt, venit in pleno lumine. Et agnitus Sancti, id est, Filii Dei, venit de monte umbroso et condenso. Mons umbrosus atque condensus, vel ipse Pater intelligitur, plenus virtutibus omnique sapientia, et majestate sua cuncta protgens, et extendens alas, et confovens pullos suos: vel certe paradiſus et cœlestia plena angelis, plena virtutibus, plena arboribus uberrimis. Atque utinam et inhi contingat, ut ad vocem meam et ad expositionem Deus veniat in claro lumine, et Filius ejus, de quo scriptum est: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* (*Levit. xx, 26*), de sublimitate eloquii umbrosi et condensi, et Scripturarum testimoniis hinc inde contexti, et Patre simul Filioque veniente, fiat eorum C auditor habitaculum, et compleatur Scriptura, dicens: *Ego et Pater meus veniemus ad eum, et man-sionem apud eum faciemus* (*Joan. xiv, 23*). Sed quia pro monte umbroso et condenso, in Hebreo scriptum est mons *Pharan*, et *Pharan* interpretatur os videntis: pulchre juxta interpretationem nostram, de erudit sermone viri venit notitia Filii, et non qualcumque sermone, sed de eo qui plenus est lumine, plenus oculis, ut manifestus et purus ad aures audientium deferatur. Quod autem ait de monte, sublimia dog-mata intellige. Audivi ego Hebræum istum locum ita disserere: *Quod Bethleem sita sit ad Austrum, in qua natus est Dominus atque Salvator, et ipsum esse de quo nunc dicatur: Dominus ab Austro veniet, hoc est nascetur in Bethleem, et inde consurget. Et quia ipse qui natus est in Bethleem, Legem quandam de-*

A dit in monte Sinai, ipse est *Sanctus* qui venit de monte Pharan: Pharan quippe vicinus est locus monti Sina. Et quod insertur, *diapsalma*, id est, *semper*, habere sensum: ipse qui natus est in Bethleem, et qui in Sina, id est, in monte Pharan, Legem dedit, semper in universis beneficiis, præteritis et præsentibus, et futuris auctor est et largitor. De *diapsalmate*, quod Hebraice dicitur *SELĀ* ^b, in Psalterio plenus disputatum est. Simulque **638** cerne juxta Septuaginta, quod *diapsalma* non ponatur, nisi in Psalterio, et in præsenti loco. Ex quo intelligimus recte a Septuaginta orationis Canticum prænotatum.

(Vers. 4.) *Operuit cœlos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra.* Splendor ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus. Ibi abscondita est fortitudo ejus. LXX: *Operuit cœlos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra, et splendor ejus quasi lux erit: cornua in manibus ejus, et posuit dilectionem robustam fortitudinis sue.* Pro eo quod Septuaginta interpretati sunt, et poenit dilectionem robustam fortitudinis sue: et nos diximus, ibi abscondita est fortitudo ejus: Aquila translatis, et posuit absconsionem fortitudinis sue: Symmachus, et posuit absconditam fortitudinem suam; solus Theodosio nostræ translationi congruens, ait: et ibi absconsio fortitudinis ejus. Verbum enim sam (שְׁלָה) pro qualitate loci, et posuit intelligitur, et ibi: magis que in præsenti loco ibi legendum est, quam posuit, ut sit sensus et ordo sententiae: Cornua in manibus ejus, et subaudiatur, ibi, id est, in cornibus abscondita est fortitudo ejus. Manifestum est autem juxta Hebraicum quod in adventu Christi cuncta repleta sint gloria, secundum illud quod in Evangelio dicunt: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bona voluntatis* (*Luc. ii, 14*). Et alibi: Parem fecit in cœlis et in terra per sanguinem crucis, et sedet in dextera magnitudinis: velociter enim currit sermo ejus. Et alibi: *Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra* (*Ps. cxlvii, 1*). Et rursus in Psalmo decimo octavo: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ* [Al. terminos terræ] *verba eorum* (*Ps. xviii, 5*). Splendor quoque ejus, quasi sol justitiae, clara luce radiavit; et cornua in manibus ejus, vexilla et tropæa crucis, et in ipsis cornibus abscondita est fortitudo ejus: D *Cum enim esset in forma Dei, non rapinam arbitratu- est æqualem se esse Deo; sed exinaniret se formam*

Ms. Sancygirannus retinet, *Deus ab Austro*, etc. non vocem *Eloim*. MART.—In Hebreo non אֱלֹהִים, *Eloim*, est; sed אֱלֹהָה, *Eloah*. Quare Drugius et apud Theodosionem describit אֱלֹהָה, vel אֱלֹהָה, *Eloah*. Ms. Sancygirannus, quem Martian. laudat, *Deus*, cui et consentit Eusebius, ὡς Θεός.

^a Voces, *a meridie*, in Regin. ms. non sunt: paulo post ex eodem restituimus, *Aquilonem sponsus abigit*, pro quo erat vitiouse penes Martian. *ambigit*.

^b Hunc locum Abacuc citat Hieronymus epistola ad Marcellam, in qua plenus disputavit de voce *Selā* sive *Diapsalmate* Psalmorum. Caveat itaque lector errorem eorum, qui existimant Hieronymum commen-

tarios integros edidisse in Psalterium; cum ex ipso met exploratum nobis sit, ut sœpe observavimus, nullum hujuscemodi edidisse volumen in Psalmis omnes Davidis. MART.—Ore tenus, cum pariter Roma esse Paul, Eustochium, et Marcella, sanctis servis Psalterium prælegisse ac subinde explanasse Hieronymum, ex aliquot ejus testimonioris colligimus, et in generali præstatione observatum est. Interdom etiam quædam quæ obscuriora videbantur, datis litteris, edisseruerit. Eiusmodi est epistola, quam hic laudat, ad Marcellam, in nostra recensione xxviii, de *diapsalmate*; neque adeo Psalterium abs Hieronymo integris Commentariis expositum, opinari necesse est.

*seri accipiens : factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (Philip. ii, 6 seqq.). In cruce ergo paulisper abscondita est fortitudo ejus, quando dicebat ad Patrem : *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matt. xxvi, 38, 39) : Et : *Pater, 639 si possibile est, transeat iste calix a me* (Luc. xxii, 43). Et in ipsa cruce : *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum*. Porro juxta Septuaginta in eo quod dictum est : *Operuit cœlos virtus ejus, nosse debemus minus esse quod operitur, ab eo quod operit : si tamen totum operiatur, et non ex parte, quod opertum est*. Cum ergo virtus Dei operiat cœlos, major est cœlis virtus ejus, qua operiuntur cœli. Cœlos autem eos esse qui portent imaginem supercœlestis, et qui enarrent gloriam Dei, crebro legimus. Virtutem quoque Dei Dominum Salvatorem, apostolus probat : *Christus Dei virtus, et Dei sapientia* (ICor. i, 30). Hæc virtus omnium specialium [Al. spiritualium] virtutum quasi mater est : verbi gratia, appellatur virtus, sapientia, fortitudo, justitia, temperantia, veritas, sanctitas, redemptio : Christus autem factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Haec igitur speciales virtutes, in quibus Christus ostenditur (secundum profectum eorum, qui eum vel sapientiam recipiunt, vel fortitudinem, vel justitiam, et cetera hujuscemodi), continentur in generali virtute Dei, hoc est, in Domino Salvatore : atque in hunc modum et de terra intelligimus, quod qui primum propter imaginem terreni terra vocabantur, et dicebatur ad eos : *Terra es, et in terram ibis* (Genes. iii, 19), in adventu Salvatoris laude Domini repleantur. Cum autem et cœli virtute Dei operi fuerint (protecti videlicet et ex omni parte vestiti), et universa terra repleta laude Dei, tunc splendor ejus ut lux erit. Imaginem autem Dei et splendorem gloriæ ejus, esse Deum Salvatorem, apostolus non lacet : Qui postquam nobis apparuit splendor gloriæ Dei, reversus est ad pristinam majestatem (Hebr. i). *Etsi enim noveramus Christum secundum carnem : sed jam non novimus eum juxta carnem* (II Cor. v, 16), verum juxta spiritum ; quia, *Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum* (Joan. i, 3, 4). Quod et manifestius in Evangelio Salvator ostendens ait : *Pater, glorifica me gloria, quam habui apud te, priusquam mundus fieret* (Joan. xvii, 5) ; ut post ascensionem ad cœlos, sit splendor quod lux, hoc est, id incipiat Filius esse quod Pater est. Quod autem sequitur : *Cornua in manibus ejus*, moris est Scripturarum, ut semper cornua pro regnis ponant. Nam et illud quod Anna loquitur in primo Regnorum libro : **640** *Exaltavit cornu Christi sui* (I Reg. ii, 10), magnificentiam regni Salvatoris significat. Et in Daniele, decem cornua decem regna demonstrant (Dan. vii). Sic autem nunc dicitur : *Cornua in manibus ejus*, quomodo et alibi scriptum legimus : *Cor regis in manu Dei* (Prov. xxi, 1) : pro eo quod est, mens et principale cordis viri*

A sancti (qui pergit ad regna cœlorum, qui adhuc positus in terra, regnat corpori absque peccatis) non vagatur extrinsecus; sed in Dei tutela situs est. Quia vero et in Hebræo, et in cœteris editionibus non habet scriptum : *Cornua in manibus ejus*, sed in manu ejus, quod dicitur JADO (יָדוֹ), manum Dei fortem atque robustam intelligamus Filium ejus. Et in hac manu omnia regna cœlorum, eorumque qui ad cœlos nituntur ascendere, posita esse dicamus : quod et Isaías sonat, dicens : *Vinea facta est ditecta in cornu, in loco uberi* (Isai. v, 1), pro eo quod est, in regno. Ob hanc puto causam nullum cornutum animal inter immunda ponи in Levitico, et id ipsum significare unicornem in Psalmis (XLIX et XC), sive πύρων πότα ; et illud : *In te inimicos nostros ventilabimus cornu* (Ps. XLIII, 7). Quod autem juxta LXX legimus : *et posuit dilectionem fortis virtutis suæ*, etiam hoc de Christo intelligendum est, quod Deus Pater idcirco cooperuerit cœlos virtute sua, et terram repleverit laude, et splendorem suum fecerit esse ut lumen, et regnum posuerit in manu Fili sui, ut faceret dilectum suum ab hominibus diligi, et diligi non leviter, sed vehementer et fortiter, ut qui eum fortiter dilexissent, et haererent in dilectione ejus, nemo tolleret eos de manu illius. Econtrario diabolus facit amare nos mundum, et pro dilectione virtutis diligere vitia, et non leviter, sed fortiter, ita ut de nobis possit dici : *Et posuit diabolus dilectionem fortem vitiorum suorum*.

(Vers. 5.) *Ante faciem ejus ibit mors : et egredietur diabolus ante pedes ejus*. LXX : *Ante faciem ejus ibit verbum, et egredietur in campum post pedes ejus*. Pro eo quod nos transtulimus mortem, in Hebræo tres litteræ positæ sunt, DALETH, BETH, RES, absque ulla vocali, quæ si legantur DABAR (דָבָר), verbum significant; si DEBER, pestem, quæ Graece dicitur λοιμός. Denique et Aquila ita interpretatus est, *Ante faciem ejus ibit pestis*; Symmachus, *Ante faciem ejus præcedet mors*; quinta editio, *Ante faciem ejus ambulabit mors*; **641** soli LXX et Theodosio sermonem pro morte interpretati sunt. Necnon in consequenti versiculo, ubi diximus : *Egredietur diabolus ante pedes ejus*, et LXX aliter transtulerunt, juxta quos postea disputabimus : Aquila pro diabolo transtulit, volatile; Symmachus autem et Theodosio, et ^a quinta editio, volucrem, quod Hebraice dicitur RESEPH (רֵשֶׁף). Tradunt autem Hebrei, quomodo in Evangelio princeps dæmonum dicitur esse Beelzebub (Math. xii) : ita Reseph dæmonis esse nomen, qui principatum teneat inter alios, et propter nimiam velocitatem atque in diversa discursum, avis et volatile nuncupetur : ipsumque esse qui in paradyso sub figura serpentis mulieri sit locutus, et ex maledictione, qua a Deo condemnatus est, accepisse nomen : siquidem RESEPH, reptans ventre interpretatur. Hoc est ergo quod dicitur : statim cum venerit Dominus et in Jordane fuerit baptizatus, et ad columbam descensum vox Patris intonuerit : *Hic*

^a Pro quinta editione sextam nominat Reginæms.

est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (Matt. iii, 17), exenti de aquis occurreret diabolus; et ante pedes illius stabit mors, et coluber antiquus, qui quadragna diebus tentavit eum in solitudine. Si autem iuxta LXX legerimus, *ante faciem ejus ibit verbum*, et egredietur in campos post pedes ejus, hoc significat, quod sermo Dei ante visitationem ejus, que nunc allegorice facies dicitur, praecedat et preparat corda credentium: ut prava in rectum, et inaequalia sternat in planum: et auditoris anima quasi consecutus ager, sementem possit recipere spiritualem.

(Vers. 6.) *Stetit, et mensus est terram: asperxit, et dissolvit gentes, et contriti sunt montes saeculi: incurvati sunt colles mundi, ab itineribus aeternitatis ejus.* LXX: *Stetit, et commota est terra: asperxit [Al. resperxit], et disstabuerunt gentes: contriti sunt montes violentia: tabuerunt colles saeculi itineris sempiterni ejus.* Stans Salvator et cuncta perspiciens, et oculo suo universitatem mundi metiens, gentium multitudinem dissipavit: quibus dissipatis et dissolutis contriti sunt montes hujus saeculi, et incurvati sunt colles hujus mundi. Sunt enim et alii montes et colles, quos salit et transit sponsum in Canticō 642 canticorum (Cap. 2), de quibus et in secundo graduum psalmo dicitur: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* (Psal. cxx, 1). Montes autem saeculi ipsi sunt qui et montes tenebrosi, de quibus Jeremias pracepit, ne impingantur pedes nostri super eos (Jrem. xxxi). Ipsi sunt colles in quibus regnabat Saul, quando interficiebat sacerdotes Dei (I Reg. xxii): *Gabaa quippe collis* interpretatur. Et eleganter incurvati sunt, inquit, colles mundi. Ante adventum quippe Salvatoris erecta cervice gradiebantur, et superbiam eorum humiliare nemo poterat. Contriti autem sunt et incurvati ab itineribus aeternitatis ejus, id est, Dei, quia aeternitas illius ad nos venire dignata est, sive quod semper a principio mundi usque ad incarnationem suam venerit ad sanctos, et factus sit in singulorum manu sermo Dei, atque in universis vincentibus ipse superarit, et aeternum ejus iter incurvaverit, colles montesque contriverit. Hoc per metaphoram juxta Hebraicum dicta sunt. Porro secundum LXX postquam faciem Dei sermonem praecesserit, et egressus fuerit in plana, Deus Pater venit illuc, ubi ei ad sermonem suum regio preparata est, et venit post pedes sermonis sui, et stat; numquam ante praecedens, sed semper exspectans, ^b ut ille sibi muniat viam. Ubi autem steterit juxta pedes sermonis sui, ibi statim terra, opera videlicet carnis et corporum non valentia sustinere Dei presentiam, commoventur. Cumque commota fuerint, virtus sermonis et presentia Dei respicit cunctas animas gentes, quas cogitationes et multiplices in diversa sententias possumus intelligere, quae illico

^a Reginæ ms., ubi ei a sermone suo regio preparata est, etc.

^b Victorius ex Florentinis codd. restituit *animarum*; itum, junctis aliis, *multiplices et diversas sententias tegit*.

^c Martian., *adventu et Dei*; tum Victorius maluit, confringitur et conteritur.

A dissolvuntur ac tabescunt. Si quid etiam adversum scientiam Dei se exaltaverat in terra, et sensum occupaverat audientis, hoc praecedente sermone, et ad adventu Dei, confringetur alique conteretur. Moxibus autem contractis copritisque ad aspectum Dei, colles liquido consumentur, et rediguntur ad nihilum. Non enim sunt montes Dei, sed montes saeculi. Sempiternum enim iter Dei ^d respiciens ad ea quæ suis sermo praecedit, et fortius collibus saeculi, consumet et destruet eos. Possunt autem montes et 643 dæmones intelligi, qui versantur in hereticis, et elevant se contra scientiam Dei: colles quoque aliae dæmonum fortitudines, quæ faciunt homines corporum pulchritudinem, dignitates, divitias, nobilitatem generis, ceteraque mundi bona admirari. Licet vide post adventum sermonis Dei, et Dei Patris presentiam, quomodo humanæ animæ commoveantur, et omne quod terrenum est, dissolvatur, et cogitationes pristinæ redigantur ad nihilum. Tunc destruuntur dæmones, tunc saeculi altitudines ad nihilum deducuntur, et ^e omnis hereticorum scientia, quæ primum tumebat, ad Dei sermonis adventum humiliatur, conteritur atque consumitur. Et quod prius pulchrum et maximum videbatur, quasi despctum ahijicitur et parvum. Et hoc sit propter adventum Dei et hospitium Christi, juxta quod alibi scriptum est: *Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero Deus eorum, et ipsi erunt mihi populus* (Lev. xxvi, 12).

(Vers. 7.) *Pro iniquitate vidi teutoria Aethiopæ, turbabuntur pelles terræ Madian.* LXX: *Pro latoribus ridi tabernacula Aethiopum: pavebunt et tabernacula terræ Madian. Aethiopes tetri [Al. tetrici] et amantes tenebras, et ab omni luce alieni, qui draconis carne vescuntur (de quo scriptum est: *Dedisti eum escam populis Aethiopibus* [Ps. LXXXIII, 14]), dæmones intelliguntur, quorum sit tabernaculum quicunque in hoc saeculo propter honores et divitias laborari: quod significanter sub uno verbo iniquitatis ostenditur, et Omnis enim dives, aut iniquus, aut haeres iniquus est.* ^f Vide homines maria transire: ante potentum excubare lores: pati omnia quæ servorum conditio vix patitur, ut divitias congregent, ut aliquam accipiunt dignitatem: et postquam hoc fuerint consecuti, tradere seluxurlæ et voluptatibus et omni iniquitati, ut quod avaritia congregavit, luxuria consumat. Ipsi ergo pro laboribus suis efficiuntur bospitium dæmonum, et qui templum Dei esse debebant, sunt tabernaculum Aethiopum. Sed et hoc quod sequitur: *Turbabuntur pelles terre Madian, sive parebunt et tabernacula terræ Madian, eosdem intellige tabernacula Aethiopum, et tabernacula terræ Madian.* Postquam enim ditati fuerint, et per fas ac nefas ad altissimum gradum condescenderint,

^d Reginæ ms. ea respiciens ad quæ annos sermo, etc. Deinde Victorius, et ea in collibus, pro fortius collibus.

^e Ita emendant ms. nostri post Victorium. Martianus duobus sensu retinuit, et emendacioni, quorum scientia, etc. Leviora inferius castigantur.

644 tunc conscientia peccatorum suorum, semper A mortem, semper judicium formidabant, et ad levem febrietam, quasi latrones in carcere, ita de aternis suppliciis suspirabant. *Madon* autem in lingua nostra sonat ex iudicio, id est, condegnationem, et ostendit quod metu judicij aeternarumque poenarum semper in formidine sint, et cruciatu quo sentiunt se [Al. se sciunt] mereri, pavore quotidieno sustineant.

(Vers. 8, 9.) Numquid in fluminibus iratus es, Domine: aut in fluminibus furor tuus, vel in mari indignatio tua? quia ascendens [Al. qui ascendisti] super equos tuos, et quadrigae tuae salutio. Suscitans succitabis arcum tuum, juramenta tribubus que locutus es. Semper. LXX: Numquid in fluminibus iratus es, Domine: aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? Qui [Al. Quia] ascendens super equos tuos, et equitatio tua salutis: intendens, extendens arcum tuum super sceptra, dicit Dominus. Diapsalma. Ubi Septuaginta diapsalma, et Aquila semper, cæteri ut supra similiter transtulerunt. Et quia ad tropologiam interpretationem festinat oratio, breviter secundum litteram sensum capituli comprehendens, pergam ad reliqua. Sicut Jordanem, et mare siccasti Rubrum, pro nobis dimicans: non enim fluminibus et mari iratus es; aut quidquam insensibilita offensionis contrahere potuerunt: ita nunc quadrigas condescendens tuas, aequaliter corripiens, salutem dabis populo tuo, et juramenta que jurasti patribus nostris et tribubus, explebis in sempiternum. Quod autem dicit: Numquid in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? dicit ambigue, et interrogantis magis eloquio quam probantis. Sunt enim et bona flumina, sunt et mala. Est mare pessimum, et est mare optimum. Bonorum fluminum illud exemplum est: *Fluminis impetus lætitias civitatem Dei* (Psal. XLV, 4). Et quod qui de aqua Domini biberit, fluenter de ventre ejus flumina aquæ salientis in vitam aeternam (Joan. IV). Malorum illud quod Pharaon loquitur in Ezechiele: *Mea sunt flumina, et ego feci illa* (Eze. XXIX, 9), in quibus draco habitat, et multa his similia. Quod autem mare in bonam partem accipitur, psalmus vicesimus tertius testimonio est, in quo **645** tropologice de Ecclesia dicitur ^asub oīkouμένη, id est, orbe terrarum: *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum, et omnes qui habitant in eo: ipse super mare fundavit eum, et super flumina preparavit illum*, id est, orbem. Quod autem a Domino fundatur super flumina, et preparatur super mare, utique in bonam partem accipitur. Necnon et illud quod de vinea dicitur que translatum est de *Egypto*: *Extendisti propagines ejus usque ad mare, et usque ad flumina flagella ejus* (Psal. LXXXI, 12), usque ad mare puto

^a Concinnius apud Victor., dicitur νόικουμένη, id est, orbis terrarum.

^b Quod solempne Martian. peccat, falsus, pro salsis, hic quoque retinuit.

^c Notatum Victoriæ Exodi cap. vi, ubi nos habe-

A quod in bonam partem p̄missit accipi. Et dicimus verba divina quæ manifestiora sunt, et quasi potum scientibus præbent, haec dicti flumina: ea autem quæ plena sunt sacramenta, et in profundo posita (de quibus dicit Apostolus: *O profundum sapientiae et scientiae Dei* (Rom. XI, 33)! et Propheta consonat: *De profundis clamari ad te, Domine* (Psal. CXXIX), mare in Scripturis appellari. Hoc de eo quod possit et mare in meliori parte sentiri. Quod autem accipiatnr et in contrario, multa testimonia sunt, de quibus illud et in Psalmis est: *Hoc mare magnum et spatiuosum: sed naves pertransibant, animalia parva cum magnis. Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (Psal. CII, 25, 26). Et de Evangelio quando Salvator increpauit ventos et mare et dixit ei: *Tace et obmutesce* (Mar. IV, 39). Quod enim increpant, malum est, iuxta illud Zacharie: *Increpauit Dominus in te, diaboli* (Zach. III, 2). Et ad Timotheum: *Argue, consolare, et increpa* (II Tim. IV, 2). Propheta itaque sciscitante: Numquid in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? nos dicamus si *Egypti* flumina sunt, et mare rubrum atque sanguineum; irascitur Dominus et percudit ea; et totto impetu fertur in gurgites, elevantes de cuncta scientiam Dei. Unde mare vidit et fugit (Psal. CXIII), presentiam Dei ferre non sustinet. Et Jordanis reversus est retrorsum, cedens gloriae populi transversis, qui et ab Elia scinditur et ab Elisæo. Ut autem manifestius loquerar, hereticorum eloquentiam quæ contra veritatem et Ecclesiam fuit, intellige flumina, quibus irascitur Dominus. Animas vero eorum qui circumseruentur omni vento doctrinæ, et semper malitia fluctuant. **646** et ^b a nolis gurgitis obrinuantur, animadverte mare super quod impetus Domini fit, et sentiat ejus adventum, et sciat quibus terminis et obice conciladatur, et audiatur: *In te conterentur fluctus tui*. Quod si bona sunt flumina et bonum mare, lavatur in illis Jesus, et Ecclesiam suam super huiuscmodi mare collocat. Post huc sequitur: Qui ascendens super equos tuos, et equitatio tua salutis. Quarto equo super quos ascendat Dominus, et potest non esse alios nisi sanctorum animas, super quas ascendiit sermo divinus, ut et ipsas salvet, et alios per eas. Ponamus equorum exempla. Sponsus loquitur in Cantico cantorum: *Equitatui meo in curribus Pharaonis astimilavit te, proxima mea* (Cant. I, 8). Non quod Christus Ecclesiam, vel sermo Dei animam quam sponsam suam vocat, quadrigis comparet Pharaonis; sed quod omnis anima quamvis sancta sit atque perfecta, ad Deum comparata, quasi currus Pharaonis sit, et jumentum. Unde et Moyses loquitur ad Dominum: *Ego autem sum ^c ἄλογος*, id est, irrationalis (Exod. IV, 10). Et David: *Ut jumentum factus sum apud te* (Psal. LXXII, 23). Non quod absolute jumen-

mus, cum incircumcisus sim labii, Graece apud Septuaginta legitur, τύπος δὲ ἀλογός εἰμι, hoc est, sum irrationalis. Quod alias verbis dixit David, *Ut jumentum factus sum apud te*.

tum sit; sed quod apud Deum jumentum sit. His equis illi contrarii sunt quos habet Pharaon, et de quibus dicitur: *Equum et ascensorem projecit in mare* (*Exod. xv, 2*): hujuscemodi equitatio non salus est, sed perditio. Quæramus et alios equos, quibus ascendit Dominus: In quarto Regnorum libro legimus, surrexisse mane ministrum Elisei, et egressum vidisse exercitum ambientem civitatis muros, et equos et currus (*IV Reg. vi*). Et postquam ad preces prophetæ aperti sunt oculi ejus: *Aspergit, inquit, et ecce mons plenus equis, et quadrigæ ignes in circuitu Elisei.* Diligenter attende quod equi videantur et currus, et tamen in tantis millibus equorum et curruum nullus ascensor: horum equorum ille erat auriga et ille rector de quo Psalmista canit: *Qui sedes super Cherubim ostendere* (*Psal. LXXIX, 2*). Talibus equis talique curru et Elias raptus ad cœlum est (*IV Reg. ii*). Si quis autem de Zacharia vult discere qui sint equi russi, et qui nigri, et qui varii, et qui albi egredientes de myrtetis, et de montibus in profundo positis, **647** sive, ut in Septuaginta scriptum est, *aereis*, in ipso propheta, si Dominus vitæ spatium dederit, conabimur explanare (*Zach. i*). Vedit et Joannes equos candidos, et sessores eorum (*Apoc. vi*): e quibus corpora in gloria resurgentium puto esse equos candidos; sessores autem sanctorum animas. Si quis vero peccator est, et mei similis, sedebit in equo nigro, et dicetur de eo: *Dormitaverunt omnes, qui ascenderunt equos* (*Psal. LXXV, 7*). De talibus equis scriptum est: *Fallax equus ad salutem* (*Psal. XXXI, 14*): caro enim concupiscit adversus spiritum, et sapientia ejus inimica est Deo. Hoc dictum sit de his qui corpora diligunt, et in nigris sedent equis. Nos autem animas nostras in equos, et in currus Domini præparemus, qui ascendit in Paulo, ascendit in Petro, et in hujuscemodi curribus equitans, totum lustravit orbem. Intendens quoque arcum sive sagittas suas, sceptra, id est, regna adversum quæ Jeremias missus est, eradicavit, destruxit et perdidit (*Jerem. xviii*): fecitque ut non regnaret peccatum in mortali nostro corpore. Sceptra autem, id est, regna diaboli, quæ ostendit et Dominum, intellige diversa peccata, avaritiam, luxuriam, iracundiam, detractronem, furtam, perjuriam, adversum quæ sermo Dei sedens in equis, et in curribus suis intendit fulgoris sui contorta spicula, et interim non emittit, ut qui ad extensem arcum territus fuerit, emissionem non sentiat sagittarum. Et hoc facit semper, quod Aquila interpretatus est, pro *diapsalmate*. Semper enim sedet [*A. sedit*] in sanctis suis, semper armatus est. Et acutas sagittas in linguis eorum præparans equitat, et hoc illucque discurrit in orbis salutem.

(Vers. 10.) *Fluvios scindes terræ.* LXX: *Fluvios scindet terra.* Quia suscitavit Dominus arcum suum, ut tribibus juramenta redderet quæ locutus est, consequenter dicitur, *fluvios scindes terræ*, id est, reges

^a Maluit Victorius, *fluguris*, ex septem Florentiæ exemplaribus.

A terræ adversum populum tuum dimicantes, divides atque disperges. Juxta Septuaginta autem, qui dixerunt: *Fluvios scindet terra*, primum ponamus exemplum, ut hoc quasi gradu ad altiora veniamus. Legimus in his qui de mirabilibus consecerunt volumina, et qui Olymпиadas Græcæ ad nostram usque memoriam perduxerunt, exponentes quid in singulis annis novi **648** acciderit in mundo, quod inter cætera terræ motu eruperint flumina, quæ ante non fuerant, et rursum alia absorpta sint, et pessum ierint: quod scilicet omnes terrarum venæ, quasi in humano corpore sanguinem, ita in se habeant latentes aquas, quæ terræ concussione rumpantur, et manent in flumina. Hoc si intelleximus, videamus animam humana habere in se naturaliter aquas et fluvios, et per socordiam nostram, eos esse absconditos, et non fluere. Cum autem ad prædicationem sermonis Dei concussa fuerit, et de priori statu mota, tunc erumpere quod latebat, et in refectionem potentium [*A.* potentium] fluere. Hoc ipsum reor et illud significare in Genesi quod foduntur putei a servis Isaæ, quos ab Abraham factos Philistium terra obruerant (*Genes. xxvi*). Quamdiu vivit Abraham, pu'ei illius non clauduntur: illo autem mortuo, et puteis obturatis, si servi fodunt, contradicunt Philistium, et jurgium est. Si vero ipse veniat Isaac, et fodiat puteum, et inveniat aquam, Philistium non valent contradicere. Vide Petrum et Paulum, et de puteis Christi fluiisque non ambiges. Cerne omnes apostolos, et jam non quatuor flumina, sed duodecim fluvios intelliges exire de paradiiso Scripturarum. Isti fluvii antequam terra commoveretur, latebant, et cum essent in terræ venis, sitientibus pocula ea præbebant. Postquam vero ad adventum Cbristi orbis et omnis terra concussa est, subito proruperunt, et tunc completum est: *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in saluginem, a mulitia habitantium in ea* (*Ps. XXXIII*). Posuit desertum in paludes aquarum, et terram sine aqua in fontes aquarum: et habitare fecit ibi esrientes, et constituerunt civitatem ad habitandum. Postquam enim Dominus venit in mundum, et completum est illud quod dixit in Evangelio: *In judicium ego in mundum istum veni ut qui non videbant, videant, et qui videbant, cæci fierent* (*Joan. ix, 39*): tunc terra Israel de qua fluvii ante manabant, et irrigabant universum Judææ populum, aruit, et fontes illius obturati sunt. Universus autem orbis qui erat desertus et sterilis, et aquas prædicationis Dominae non habebat, versus est in paludes **649** aquarum: et quot doctores emisit, tot habuit et fontes. Nec sufficit ^b eis, fontibus videlicet atque fluminibus, irrigare orbis populos; sed in unaquaque provincia eos qui esuriebant et patiebantur famem sermonis Dei, in unum populum congregantes, exstruxerunt Ecclesiam, quæ dicitur civitas ad inhabitandum, et quam laetificat impetus fluminis.

^b Regin. ms., *Nec sufficit eis, fontibus aliquæ fluminibus, etc., absque ridelicet.*

(Vers. 11 seqq.) Viderunt te, et doluerunt montes: gurses aquarum transiit: dedit abyssus vocem suam: altitudo manus suas levavit: sol et luna steterunt in habitaculo suo: in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ. In fremitu concubibus terram: in furore obstupesfacies gentes: egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo: percussisti caput de domo impii, denudasti fundamentum usque ad collum. Semper. Solam nostram editionem posuimus, ut juxta eam, id est, juxta Hebraicum, texentes consequentiam loci, postea LXX commatice per capitula disseramus. Viderunt te, Deus, et doluerunt montes: excelsa scilicet regna, et sublimes hujus sæculi potestates, et quadrigæ quatuor in Zacharia, quæ egrediuntur de montibus æreis (Zacch. vi): hæ te viderunt et intremuerunt. Et gurses aquarum transiit: hoc est, omnis eorum impetus, et persecutio, qua vexabant populum tuum, postquam te viderunt, transit. Tunc abyssus, hoc est, inferi laudaverunt te: tunc etiam superi, id est, angeli in plausum suis manibus concreparunt, ut victorem veluti gestu quodam et tripudio elevatarum manuum demonstrarent. Sol tuus et luna, et omnis splendor, quo prius illuxeras populo tuo, et malorum postea pondere, universa fuerant tenebrarum horrore cooperata, receperunt lumen suum, et pristinum habuere fulgorem. Sagittæ tuæ et fulgurans hasta tua, id est, plagæ tuæ, et eruditio tua, lumen tuo populo præbuerunt. Denique in luce sagittarum tuarum, et in splendore hastæ tuæ, quæ eos ad hoc corripuit, ut emendaret, ambulavit populus tuus in fremitu tuo. Quando ergo populi tui vindicabis injuriam, terrena regna calcabis, et omnes gentes admirari facies, quia egressus es in salutem **650** populi tui, et venisti ad eos cum Christo tuo: licet in Hebraico scriptum sit: Egressus es in salutem populi tui cum Jesu Christo tuo: sive cum Salvatore Christo tuo: Jesus enim Salvator interpretatur. Veniente autem Jesu Christo Filio tuo, percussisti Antichristum de domo impii, hoc est, in hoc sæculo, quod in maligno positum est: sive ipsum diabolum percussisti, qui impietas caput est, et denudasti fundamentum ejus usque ad collum, id est, abscondita ejus aperta fecisti, non ad breve tempus, sed in perpetuum: hoc enim significat SELA, id est, semper.

LXX: **a** Videbunt te, et dolebunt, sive parturient populi; ὁδηγούσοντι quippe utrumque significat. Consequenter rupta terra, et fluviis manantibus, populi qui de fluminibus Dei liberant, videbunt Deum, atque parturient. Ex hoc enim ipso quod vident Deum, statim Dei verbo concipiunt et dicunt: A timore tuo, Domine, in utero suscepimus, et parturivimus et peperimus: spiritum salutis tuæ **b** faciemus

A super terram (Isai. xxvi, 17, 18). Beati, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. v, 8). Iste itaque populi loti a fluminibus, non jam viderunt, sed visuri sunt Deum: et cum viderint, concipient, ut possint fructus parere doctrinarum. Sed quia dicuntur populi, et populorum non est videre faciem Dei, licet in futurum extendatur oratio, videbunt et parient: tamen juxta tropologiam magis Hebraicum sequendum est, ubi dicitur: Viderunt te, et pepererunt montes: montium enim est videre Deum et parere filios, quos de Dei concepere sermone.

LXX: **c** Disperge aquas itineris. Diversæ aquæ sunt: aliae sempiternæ, aliae breves. De sempiternis aquis, et quæ fluunt de fontibus Israel, dictum est: Fluminibus scindetur terra. De subitis, et ad tempus currentibus: Omnes torrentes radunt in mare. Talium enim aquarum finis perditio est. Deus ergo omnes aquas quæ a perversis dogmatibus concubatæ sunt, disperget, cum dissipaverit consilia principum, et sapientiam mundi hujus. Si quando videris ad breve aliquam hæresim floruisse, et postea Dei gratia dissipatam, dicio esse **651** completum: disperges aquas itineris. Potest autem hoc quod dicitur, itineris, subaudiri diabolici, ut sit sensus: Aquas quas diabolus conculeavit, et quæ multis in se præbuerunt iter, id est, multis patuerunt erroribus, dividet Dominus atque disperget. Unde et cæteri interpres, furorem volentes hæreticum describere, transtulerunt: Illisio, vel impetus aquarum transit. Ferunt enim prono eloquentiæ cursu et præcipites, ut quemcumque obvium et levem inveniant, secum trahant.

LXX: **D**edit abyssus vocem suam altitudinem phantasie **d**. Abyssus saepe in bonam partem: saepe in malam, interdum indifferenter accipitur. In bonam partem: Judicia tua abyssus multa (Psal. xxxv, 7). Et: Abyssus abyssum invocat (Psal. xli, 8), et reliqua. In malam: Viderunt te aquæ, Deus (Psal. lxxvi, 17), et reliqua. Sed et dæmones deprecantur, ne mittantur in abyssos (Luc. viii), et in Genesi: Abyssus super quam tenebræ erant (Genes. 1, 2), nescio an in bonam partem possit accipi. Indifferenter autem ibi ponitur: Rupti sunt fontes abyssi, et catarractæ celi apertæ sunt (Ibid., viii, 11). Et illud in centesimo quadragesimo octavo psalmo: Dracones et omnes abyssi: ignis et grando et spiritus procellarum, nisi forte ex eo quod inter dracones, et ignem et grandinem ponitur, in malam partem trahiendum sit. Quod nescio utrum possit dicere, qui eam videbit cum cæteris in laudem Domini concrepare. Si igitur in bonam partem acceperimus abyssum, dicamus, dispersis aquis itineris pessimi [Al. pessimis], viderunt te sapientes tui, et altitudinem scientiæ,

a Priora verba, Videbunt te, nostri mss. supplent.

b Rescribit Victorius ex Hebræo, Vulgata, atque ipsiusmet Hieronymi in Commentariis in Isaiam lectio, quem fecimus. Quid vero ait in Græco, ὅποις ταῖς, legi minori numero, unius alteriusve est exemplaris; plerique enim eaque emendationia, ὅ

c Hic atque infra in Commentario disperdendi, pro dispergendi verbo Regin. ms. utitur: in Græco autem est σκόρπιζω, dispergens.

d Addit Regin. ms. sue, verius adj. Græcum φαντασιæ autæ.

quam habebant ex tuo asperitu mutuantes (quia videtur te et parturierunt mothes), quidquid de te prius opinati sunt, in vocis tute laudibus protulerant. Et pulchre opinionemphantasiæ, altitudinem vocat, juxta Jesum filium Sirach, qui ait: *Abyssum et sapientiam quis investigabit* (Eccl. 1, 2)? Unde et de monte modico (Psal. XL), id est, assumptione humani corporis, quam Daniel lapidem abscessum de monte sine manibus, id est, sine opere nuptiali, vocat (Dan. ii), Christus abyssus invocat Patrem alteram abyssum, in voto cataractarum suorum (Psal. XL), ut dei evangelizantibus verbum virtute multa. Vel certe abyssus notum Testamentum, in testimonium montis modici, a quo vulneratus est princeps Tyri, invocat **652** abyssum veteris Testamenti, ut per cataractas Christi, id est, apostolos, firmior fiat praedicatio. Si quis autem voluerit hoc quod dicitur: *Dedit abyssus vocem suam, altitudinemphantasiæ sive* (Isai. XIV), in malam partem accipere, illo utetur argumento, quod post dispersas aquas itineris, quæ tunc in malam partem acceptæ sunt, et hoc recte in contrarium sentiatur. Simulque cerne quod non dixerit altitudinem suam; sed, altitudinemphantasiæ sive, id est, umbras et imaginis. Videntur enim habere altitudinem et scientiam Scripturarum; sed omnis eorum altitudo, veritati comparata, phantasia est, et frustra extollit vocem, quia aquæ itinæris iam dispersæ sunt. Queramus in Scripturis siueb phantasiam in bonam partem invenerimus, et cum vel raro vel nunquam fuerit inventa, firmius abyssum, et phantasiam ejus in malam partem interpretabimur.

LXX: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo. Si simplicem interpretationem sequimur, ex presentibus verbis profectas satis demonstratur et linea: quod, iusta Isaiam, in futuro saeculo septoplum sol laceat, et luna sub sole fulges claritate* (Isai. xix, 26). Quia enim creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei (Rom. viii), quæ nunc vanitati subjecta est, propter eam qui subjecit eam in spem libertatis, cum in consummatione mundi omnis creatura fuerit libera, liberabitur et sol et luna, et in suo stabulo ordine. Quod si voluerimus, solem justitiae Christum accipere, in cojas pennis sanctas est, et lucem, quæ hujus solis splendore illuminantur, Ecclesiam: non difficile est dicere, quod lux vera, et lux bonitatem et splendor glorie Dei, et splendor lucis aeternæ eam illuminet: quæ nunc in isto saeculo juxta prospera atque pressuras crescat atque decrescat. Cum autem sol fuerit elevatus, et juxta Apostolum, exalteverit eum Deus, et donaverit ei nomen super omne nomen (Philippii. II): tunc etiam Ecclesia, quæ in præsenti saeculo tenere suum ordinem non potest, ad ordinem debitum revertetur, et nequaquam mutabitur; sed fixo

^a *Hic quoque charitate profert Reginam ms. ad cuius fidem paulo post emendavimus, in vero Salomonem, pro quo Victorius, in verbo Salomonis, haud quidem*

A stabit gradus, et audiet vobis Moysè: *Tu autem hic sis mecum* (Exod. xxxiv, 2).

LXX: *In luce [Al. lumine] jacula tua ibuni, in splendore combustionis armorum tuorum.* **653** *Jacula Dei, id est, sagittæ cunctæ aliquid pungentes, non ad hoc militum ut interminant, sed ut illuminent. Ad batum sagittarum jaculum fuitque distinctionem, Christus electum jaculum dicitur per Isaiam vociferans: *Potuit me ut fæcum electum, et in pectora sua abscondit me, et dixi mihi: Magnus es tibi hoc, vocari te seruum meum* (Isai. XLIX, 2, 3). Haec sagitta plutes habebit [Al. habet] sagittas, quas mittat in universum orbem. Unde et sponsa electio jactu vulnerata dicit: *Vulnerata chittrata ego* (Can. IV, 9): *Juxta quid et nos possimus dicere: vulneratus a castitate ego, vulneratus sapienter ego. Quid sapienter jactu vulnerata et Reginæ Adusti son erat in se, et obstupescens plus intemerat in voto Salomone, quam ei fama frateruerat* (III Reg. x). Haec igitur sagittæ quæ militum in lucem, pungunt etiam in splendore combustionis armorum ejus, id est, Dei. Quidcumque enim armatos fuerit, ut stet contra versutias diaboli, et accinctos armaturam Apostoli (Ephes. vi); venient ad illum jaculatori, ut ad ipsius possit dilecti: *Vobis existat lucis mundi* (Matth. v, 14). Si quis autem peccator est, et ingreditur quod habebit in tabernaculis Cedrat, militatur et sagittæ potentis ventis cum castibundis desolatoriis (Psal. CXIX), ut primam compungatur seminib[us] Dei, et dicat: *Vorax tu es in miseria, cum infigis mihi spina* (Psal. XXVII). Et postquam compungatur fuerit, tunc et desolatoriis per Sepulchrum, id est, ardorem sermonem Dei, carbos militatur; quæ non solam labia, quæ Maria tantum habebat inimicis (Iad. vi), sed et omnes partes membrorum ejus etocq[ue], et ad solidissimum peccatorum redditum.*

LXX: *In comminatione immutantes terram, et in sorte detrahentes gentes. Potest hoc in comminatione mundi accipi, quando, frequentibus bellis interficiuntur homines reperiuntur, et non qui nobiscerent esse de populo Dei, sed gentes et etiam pertransierint, autem Domini deducantur ab terra. Sed melius est, ut immutantes comminatione terram, interpretetur opera terrena, et eos qui constituti in Ecclesia, peccatores non expellant, et fratres Domini corripuantur; sed sufficiens in Scripturis, quæ supplicia impendunt peccatoribus, agni presentiam, et paulatim immutant terram sicut ad **654** etiamque proficiunt. Si quis nostrarum comminationem Domini reformidat, hinc ferre immutatur: qui atque perseverat in gemitum mittere, et non vult esse de his quorum ultra decrevit, nec de populo Dei, de quo dicitur: Fidebat Dei, et pertinuerunt populi, iste cum gentibus detrahetur in penam.*

LXX: *Egressus est in afflictionem populi sui, et salvares christos tuos. Primus videamus quot suis genitibus legit: viliose autem Martiab., et rex Salomon.*

será christofain, et postea tructabimur, quoniamodo egressus sit Dominus in salutem christorum suorum. Christus in veteri Testamento dicet bani et patriarche; de quibus scriptum est in Psalmis: Corripuit reges pro eis: nolite tangere christos meos, et tu propheta dicens nolite malignari (Ps. cix, 14, 15). Et in primo Paralipomenon libro; omnes qui de Aegypto egressi sunt christi vocantur. Christus quoque in Exodo (Cap. xii) sacerdotale obicitur, quo postea sacerdotes in Levitico (Cap. viii) referuntur uocis. Esi et dicens unguentum quod reges unguntur in regno; quod in libro secundatur. Si enim David est et Salomon, id est fortis magna, et pacificus (1 Reg. xvi), cornu ungitor. Si vero Iehu et Azael sunt, persuaderunt leprosa (IV Reg. ix et xix): vobis autem scilicet vocatim, id est, paroxysm. Sed et Cyrus, Persicus rex auctor Medorum, qui de captivitate populum relaxavit (sicut multi erant; et de dominio Salvatore scriptam pertinat), audiit per psalmum: Hoc dicit dominus christo natio Cyro; cuius tenet exercitum, ut audirent coram eo gentes (Ist. xlvi, 1), etc. Et ad extremum dicitur: Tu autem non cognovisti me, quod de Salvatore natus est intelligere. Est unguentum propheticum, quod praespiritus Elias, ut Etiam ungat in prophetam (3 Reg. xix). Et super omnia unguentorum genera, est unguentum spirituale quod vocatur oleum exultationis, quo ungitur Salvator, et dicitur ad eum: Propterea uexit te Deus, Deus tuus, oleum exultationis per participibus tuis [Ad. suis] (Ps. xlvi, 9). Participes autem eos puto, ad quos loquitur et Iohannes: Et vos unguentum habetis a sancto (1 Joan. ii, 20). Et post modicum: Haec scripsi vobis de his qui seducunt vos: ei christus quod accipietis ab eo, maneat in vobis: ei non necesse habetis ut aliquis docet vos; sed ipsum christum docebit vos de omnibus, et veritas est, et non est mendacium, et siue vos docuit, manete in eo (ibid., 26, 27). Ac ne forte qui 655 christia baptissimi perdididerunt, desperent de christmate reparando, scriptum est in Levitico: Quod leprosus extra castra projectus cum ad sacerdotem venerit, et leprosus ipsius fuerit emundata, misericordia sibi sacerdos oleum in manu sinistra, et misericordia dactilo septies asperget oleum coram domino, et tangat secundum oleum suriculam eftis qui leprosus fuerat, et dextram manum, et dextram pedem, et quod remanserit de unguento totum afflita in caput eius (Levit. xiv). Cumque omnia haec rite compleverit: tunc immotet holocaustum pro eo, et ipse christus vocetur Dei. Volo aliquid dicere; sed simo te negligenteribus occurrentem ruinam tribuat: quod in Scripturis sahetis idem homo frequenter unctus invenerit. Denique David tertio unctus est (2 Reg. vi et xix): quod nos non intelligamus super eo qui peccaverit; et iterum ungiatur (sufficiet enim leproso ut post primum unguentum perditum, unguetur secundo), sed super eo qui per dies singulos proficit,

^a Perperam Martianaeus verba, ad patriarchas, et a, praeferintur, legens a rege ac patriarchis. Ms. n. 3. i editio libri alii suppedit.

et semper ejus augetur ductio [Ad. unguentum], et de leprosi oleo migrat ad oleum populi atque sanctorum, et de oleo populi ad oleum pervenit sacerdotum, et a sacerdotibus transcendit ad christina pontificis, a pontifice quoque ad regem, a rege et ad patriarchas, et a patriarchis pergit ad Christum, et ingerit oleum exultationis (Ps. xlvi, 8), quo quod fuerit linus, unus cum deo esculptus spiritus, et ubi Pater et Filius est, ibi etiam illa erit. Ceterum hoc raruim est, et sunt vola credentium. Ceterum nescio an sequatur effectus. Dicitur enim: Unus est Deus, Deus tuus, oleo latitatis, per participibus tuis, hoc est, eo modo, quod hic qui uici participes sunt, aut raro, aut inumquam poterunt invenire. In hiis igitur christorum salutem egressus est Deus de loco suo, sicut et Michaelis loquitur: Et egredietur de loco suo ut salvet (Mich. 1, 3). Quia enim hic qui indigebant salutem ad eum intrare noluerunt, ipse egressus est de maiestate sua et de loco suo, ut eos qui toris erant duceret in terram manusuerorum regionemque viventium, de qua Adam fuerat expulsus: de qua egressus Cain inhabitavit in terra Nain (Gen. iii et iv, sec. LXX). Sciendum autem ut supra diximus, quod ubi posuerunt LXX pluri huncero, ut salvares christos tuos, ibi esse 656 in Hebreo Ihesu ethi messiacum (יְהוָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל), quod Aquila transluxit, in salutem cum Christo tuo, non quod Deus egressus sit, ut salvaret populum, et salvaret christum suum; sed quod in salutem populi venerit cum Christo suo, juxta illud Evangelii: Pater in me, et ego in Patre; et Pater in me manens ipse facit opera sua (Joan. xiv, 10). Sed et quinta editio similiter transluxit: Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Theodotus autem vere quasi pauper et Ebionita, sed et Symmachus ejusdem dogmatum, paupere sensu seculi, Iudeice transluxerunt: Egressus es in salutem populi tui, ut salvares christum tuum. Et: Egressus es salvare populum tuum, salvare christum tuum. Rerum incredibilium dictum sum, sed tamen verum. Iusti sensu christiani Iudeice transluxerunt: et Iudeus Aquila interpretatus est, ut Christianus. Sexta editio prodens manifestissime sacramentum, ita verum ex Hebreo: Egressus es, ut salvares populum tuum per Iesum christum tuum, quod Graece dicitur εἰηθεῖς τοῦ σωτῆρος τὸν λόγον σου διὰ ἡγεμονὸν τὸν Χριστὸν του. Cui sensu potest illud adaptari, quod egressus sit Pater cum Filio et leprolo et de ceteris Iudeis, dicens: Relinquit uobis domus vestra deserta (Luc. xiii, 35); et benevolent ad salutem gentium, ut salvaret credentes per Iesum christum filium suum.

LXX: Misisti in caput impiorum mortem. Non putemus de hac dici morte communis quia omnes moriuntur, et moriens est Abraham, et appositus est ad patres suos (Genes. xxv); et propheta, et ipse christus est mortuus (Joan. xix), sed mors missa

^b Regin. ms., et venit ad salutem credentium, ut, etc. 3

est in iniquos (*I Reg.* II, 6); ut qui prius vivebant iniquitati, mortui peccato, viverent justitiae (*I Pet.* II). Quod quidem et Anna in oratione sua significat: *Dominus occidit et vivificat*. Occidit enim peccatores, mittens in capita impiorum mortem, ut vivifexet justitiae. Dicam aliquid audacius: Christus ad hoc venit in mundum, ut in capita iniquorum mitteret mortem. Et sicut ipse peccato mortuus est semel (*I Pet.* III): sic et illi morerentur iniquitati; et qui facti fuerant participes mortis hujus, vitæ quoque participes fierent. Juxta Hebraicum autem ubi scriptum est: *Percussisti caput de domo impii*, caput, ut dixi, principem hujus mundi accipiamus: **657** et donum ipsius, mundum, omnemque animam peccatoris, in qua diabolus habebat hospitium. Idcirco autem percutitur caput in domo impii, ut, illo percusso atque ejecto, fiat domus Dei, et habitet ibi justitia, et inambulet in ea. Et hoc dignum est sentire de Deo, qui egressus est in salutem populi sui cum Christo suo, ut, percusso hujuscemodi capite, ille fiat in nobis caput, qui est omnis viri caput et Ecclesiæ suæ. Si quis ergo impii se adhuc sentit dominum, Filii Dei depreceatur adventum, ut conteratur in se impii caput.

LXX: *Suscitasti vincula usque ad collum in finem*. Suscitat Dominus vincula charitatis, ut priori onere deposito, et gravissimo jugo quo premebamur abjecto, leve Christi susciperemus jugum; et in curru illius positi, aurigam optimum portaremus. Quod quidem et Theodosio in bonam partem accipiens ait: *Ornasti fundamentum usque ad collum*. **C** Quinta editio: *Denudasti, sive, evacuasti fundamentum usque ad collum, sela, id est, semper*. Quia enim fundamentum Christi, quod erat in anima singulorum, allophyli terra obruerant, egeritur congesta humus, et nudatur optimum fundamentum, et ornatur, ut quod latebat, appareat et suam recipiat claritatem, et hoc sit in sempiternum, quod Hebraice dicitur *SELA*. Simulque considera quod ipsi LXX, rerum necessitate compulsi, qui semper *selam* interpretabantur *diapsalma*, nunc transtulerunt, in finem.

(*Vers. 14 seqq.*) *Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me. Exsultatio eorum sicut ejus qui devorat pauperem in abscondito. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. Audivi, et conturbatus est venter meus: ad vocem contremuerunt labia mea. Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat: ut requiescam in die tribulationis meæ* [*Vulg.* tacet meæ], *ut ascendam ad populum accinctum nostrum*. Et nunc tantum Hebraicum disserimus [*Al.* posuimus], ut separatum de editione Septuaginta disscreamus, multum enim ab omnium translatione discordat: *Maledixisti, inquit, sceptris, id est, regnis ejus: haud dubium quin impii, de quo supra dixerat: Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentum usque ad collum*. Intelligimus autem impium, vel Nabuchodonosor, vel omnem adversarium **658**

A populi Dei. Et non solum sceptris ejus, sed etiam capiti bellatorum quos percusseras, qui venerunt ut turbo, ut dispergerent me, id est, ut everterent Israël, et in diversum captivum ducerent. Ita autem exsultabant devorantes pauperem, et subiectum sibi Israel, quasi hoc in abscondito facerent, et nos, ignorante te, devorarent. Venisti itaque ad prælium pro populo tuo, et quadrigas tuas immittens in aquas, hoc est, in gentes multas, fecisti eis viam in luto aquarum multarum, id est, ut concules eos, et quasi lutum equorum tuorum et curruum ungula et rota conteras. Quod autem sequitur: *Audivi, et conturbatus est venter meus: ad vocem (et subaudiatur, tuam) contremuerunt labia mea, ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat: B* ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum, hic est sensus: Nunc libenter omnes patimur angustias, et ad comminationem tuam totis visceribus contremiscimus. Nunc tremunt labia mea, et pavor mentis trepidæ in ore signatur, et non solum istud, sed etiam aliud ultra appeto et ultra desidero: ingrediatur putredo in ossibus meis [*Al.* ossa mea], et subter me scateat; hoc est, libenter patior quod passus est Job, non solum carnes meas, sed medullas quoque ossium cupio tabesceri, et stratum meum putredine corporis et innumeris scatere vermis, ut postquam hic pro peccatis meis haec sustinuero, requiescam in die amara, in die tribulationis, in die necessitatis et angustiae. Et ascendam ad populum accinctum nostrum, fortè videlicet, bellatorem atque pugnam. Et pulchre, *ascendam: ad accinctum enim populum semper ascendiatur*. Eleganterque *nostrum*: qui enim tribulatus est, et pressuras libenter sustinuit, et presentibus malis futura præmia compensavit, *nostrum* audacter loquitur, ut juxta Abraham, Isaac et Jacob, et ipse dormiat in senectute bona plenus dierum, et apponatur ad patres suos. Quod si quis dixerit: Ecce in historiæ expositione damnescis, allegoriæ clausus es retibus, et tropologiam historiæ misciisti. Audiat non semper metaphoram historiæ, allegoriam consonare: quia frequenter historia ipsa metaphorice lexitur, et sub imagine mulieris, vel unius viri de toto populo **659** prædicatorum. Et nunc ergo possumus dicere ex persona populi: Libenter captivitatem subeo, æquo animo angustias sustineo, et gravissimo Babyloniorum premor jugo, et quidquid ultimæ et duræ necessitatis est, gaudens patiar (*Al.* patior): tantum ut eo tempore requiescam quo maledices sceptris impii, et equi tui calcabunt lutum aquarum multarum, ut postea cum sanctis tuis Zorobabel et Jesu filio Josede, et Esdra sacerdote, et Nehemia in terram reprobmissionis revertar. Hucusque ne omnino prætermittere historiam videbamur, quodammodo vim fecimus intellectui, et in captivitatem traximus sententias non sequentes: nunc ad Septuaginta translatores, et ad expositionem tropologicam revertamur.

LXX: *Divisisti in stupore capita potentium*. Sicut

Ecclesiæ et omnis viri Christus est caput (I Cor. xi), ita cunctorum dæmonum qui in hoc sæculo debacentur, caput est Beelzebub princeps dæmoniorum, et singulæ eorum turmæ habent capita et principes suos. Verbi gratia, spiritus fornicationum habent præpositum suum, spiritus avaritiae habent ἄρχοντα suum, spiritus vanæ gloriæ, spiritus mendacii, spiritus infidelitatis habent præsides ^b malitiæ suæ. Deus itaque clementissimus qui miserat in capita iniquorum mortem, qui suscitaverat vincula usque ad collum, in finem dividit etiam capita potentium in stupore, ut primum principes separaret a subjectis, et quasi corpus decollet a capite, et ubi caput pessimum fuerat, ibi caput optinunt reponatur. Ponamus exemplum, ut quod dicimus manifestius fiat: si quando tyrannus obtruncatur, imagines quoque ejus deponuntur, et statuæ; et vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, ejus qui vicerit, facies superponitur, ut manente corpore, capitisbusque præcisis, caput aliud commutetur. Hoc mihi intelligere libet de hæreticorum conciliabulis, quod capitisbus heresem a ceteris populis separatis, in loco eorum caput esse Christus incipiat. Similique considera Scripturæ sanctæ significantiam, 660 quod non dixerit, præcidisti, vel succidisti capita potentium, sed divisi: quod enim dividitur, non tam amputatur et perditur, quam separatur in partes. Ut quomodo in fabricatione turris (Genes. xi), lingua quæ male unita fuerat, separata est, et pessimum foedus utili divisione concissum: sic et capita hæc quæ cum corporibus suis (Al. sive) inter se videbantur habere consensum (plura enim hæreticorum capita sunt, quæ cum diversos oculos habeant, tamen in una, ut ita dicam, lingua blasphemie adversum Ecclesiam latrant), dividerentur in partes, eta deceptis corporibus separata, bono capiti locum facerent. Possimus hoc versiculo uti, si quando reges et duces eorum Christianum viderimus sanguinem fundere, et postea ultiōrem Domini consecutam. Quod dudum in Juliano, et ante eum in Maximiano, et supra in Valeriano, Decio, Domitiano, Nerone perspexit; et dicere ad Dominum cum exultatione et oratione in Cantico: *Divisisti in stupore capita potentium, hoc est, in stupore creditum, vel in stupore cunctarum nationum, quæ eos non putabant tam cito posse concidere.* Dum adhuc essem puer, et in grammaticæ ludo exerceretur, omnesque urbes victimarum sanguine polluerentur, ac subito in ipso persecutionis ardore Juliani nuntiatus esset interitus, eleganter unus de ethnicis: « Quomodo, inquit, Christiani dicunt, Deum suum esse patiēt, et ἀνέγκασθο? nihil iracundius, nihil hoc furore præsentius: ne modico quidem spatio indignatio-

^a Ex Origene Homil. in Josue desumpta hæc quæ sequuntur pene totidem verbis sunt. Ad rem nostram hæc potissimum faciunt: *Puto magis principem quidem fornicationis spiritum unum esse: innumeros vero esse, qui in hoc ei officio pareant, et per singulos quosque homines diversi spiritus sub eo principe militantes, ad hujuscemodi eos peccata sollicitent. Similiter*

A nem suam differre potuit. » Hoc ille ludens dixerit. Cæterum Ecclesia Christi cum exultatione cantavit: *Divisisti in stupore capita potentium.* Loquar et ego aliquid huic simile: Divide, Domine, in stupore omnium, Achab, et Jezebel (III Reg. xxix et xviii). Non quidem ego Elias; sed tamen illi Achab et Jezebel interfecerunt Naboth, et tulerunt vineam ejus, et hortum suæ fecerunt luxuria: (IV Reg. ix et x). Inveniatur aliquis servus tuus Abdias, qui pascat pauperem tuum atque mendicum, 661 fornicariæ sanguis detur canibus; Achab impius et avarus jacto Domini trucidetur.

LXX: *Commovebuntur in ea [Al. eo], aperient frenos suos sicut comedens pauper in abscondito [Al. abscondito]. Capita cum divisa fuerint a corporibus suis, et divisa non aliter nisi in stupore, quod Græce dicitur τὸ ἔκτασις: unde secundum eam declinatur et dicitur, τὸ κύτη, hoc est, in ea, aperient etiam frenos suos, sive eorum (utrumque enim intelligi potest) ut illud imperium quo prius dominabantur in subjectis sibi corporibus, relaxantes dent locum meliori equiti, et meliori aurigæ. Et hoc faciant quasi comedentes pauperes [Al. comedens pauper] in abscondito, non habentes libertatem, nec ciborum aliquam abundantiam, sed escas modicas, quibus vescentes abscondite nullum vellent videre quod faciunt. Potest et aliter interpretari: Capita cum divisa fuerint in stupore, quasi a cætero corpore decollata, aperient os suum, quod quasi chamo condemnationis fuerat insrenatum, et in similitudinem vescientium illis in se dentibus concrepabunt, volentia rursum comedere, sed vim devorandi non habentia. Intellige quomodo post adventum Christi capita dæmonum a nationibus, quæ sibi prius subjectæ fuerant separata, velint rursum antiquam exercere potentiam. Sed quia amputata sunt a corporibus, plenam vescendi non habeant libertatem: comedunt quasi pauperes, et non solum pauperes sunt, sed pauperes in abscondito. Pauperes sunt, quia pristinas divitias perdididerunt: comedunt abscondite, quia semper sedent in insidiis, ut in occultis interficiant innocentem. Hæc capita eosdem habent dentes quos et sagittas. Et quamvis ante dixerit, Super sidera coeli ascendam, ponam in excelsum nidum meum, et universum orbem quasi ova continebo in manu mea, tamen detrahentur de sublimibus, et perdentia supellecilem pristinam, omnemque substantiam domus suæ, vix quasi pauperes clam comedere et mordere tentabunt. Scio multum Hebraicum ab his quæ dicta sunt, dispare; sed facere quid possum, cui semel præpositum est et ipsum Hebraicum, et vulgatas in toto orbe scripturas interpretari?*

et iracundia spiritum principem unum esse arbitror: innumeros vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quosque homines, hujusmodi vitii peccata succendant. Similiter et avaritiam unum esse principem: sic et superbie, et ceterorum malorum.

^b Nec displicet quod prælert Regin. ms., malitiæ: ex quo paulo post dividet, pro diridit, legimus.

LXX : *Et superducisti in mari equos tuos conturbantes aquas multas.* Postquam **662** misericordia Deus in capita iniquorum mortem , et conciderat capita potentium in stupore , et confregerat ea in mari (scriptum est enim in Psalmis : *Tu confregisti capita draconis* [Psal. lxxiii, 4]) principibus interfactis , sive confractis , et victo fortis venitur ad dominum ejus , et universa illius vasa diripiuntur (*Marc. xiii*). Vasa autem et dominum fortis et supellectilem principis , quid aliud possumus interpretari , nisi mare huic saeculi , in quo habitat draco ? Superinducit ergo Deus , egregius eques et auriga praeceps , equos suos , angelos videlicet , sublimesque virtutes super mare huic saeculi , ut turbent aquas multas , demonia et contrarias potestates. Quod si voluerimus de adventu Christi interpretari , juxta illud quod in Apocalypsi (Cap. 19) scribitur , quod sermo Dei sedeat in equo albo et omnis exercitus in equis albis sequatur eum , videbimus quomodo Christus ascenderit in apostolis suis , dicens eis : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus , usque ad consummationem saeculi ; et : Euntes ite , baptizate omnes gentes , et reliqua* (*Math. xxvii*). Et postea consenderit in uno equo candido , quem alium non puto esse , nisi apostolum Paulum , super quem equitans , omnem orbem circuierit. Ascendit autem sermo Dei in equis suis , ut turbarentur aquæ multæ , hoc est , vel populi multi , qui ante in mari erant , et draconis tenebantur obnoxii (*Lata enim et spatiosa via est qua dicit ad mortem* (*Math. vii, 13*) , et turbarentur , primum errorem pristinum deserentes : deinde conturbati venientem equitem susciperent). Vel certe de quibus supra diximus , demonum catervæ nequaquam ita dominarentur in mari ; sed turbatae cederent , et equitis præstantis vulnera formidarent. Atque utinam et in me ascedat verbum Dei , et per lanceam oris mei impetrificat eum qui regnat in aquis multis , ut ad regis interitum , aquæ que illis subiectæ fuerant conturbatae , præbeant colla equiti meo , et redacti in unam quadrigam , efficiamur Domini Cherubim , quod interpretatur scientiæ multitudine. Numquid enim auriga , sic compositus , et sic fertur ornatus , ut in his qui scientiæ multitudine et habentis inter se sapientiæ copulantur.

LXX : *Custodiri , et extinuit venter meus a voce orationis labiorum meorum : et ingressus est tremor in ossa mea , et* **663** *subter me conturbata est fortitudo mea.* Sive ut alibi scriptum reperimus ἐξι πον , quod nos possumus dicere , *habitudo mea* : diversa quippe exemplaria reperiuntur. Possunt autem haec et ex persona prophetae dici superioribus coherentia : Quia misisti , o Domine , in capita iniquorum mortem , et suscitasti vincula usque ad collum , et divisisti in stupore capita potentium , et induxisti in mare equos tuos conturbantes aquas multas : propterea ego omni custodia servavi cor meum , et continxerunt viscera mea , et tota uera , vel fortitudo ,

* Vocabulum *mea* , quæ neque in Graeco resonat , itemque paulo post verbo , et Adverbio.

A vel habitudo turbata est , non similia sustinerem. Potest quoque et quasi suum habere principium , narrante prophetâ timorem suum , et quomodo formidari ne peccavarii [Al. peccaret] in aliquo , et ad vocem orationis labiorum suorum communis , tantum timuerit Deum , ut ingressus sit tremor in ossa ejus : et sub excelsa manu Domini positus , omni animie suo fortitudine , vel habitu [Al. fortitudine] conturbatus sit. Quod autem sit : *Ingressus est tremor in ossa mea , ἐμπειράσθη accipendum* , ut videamus magnitudinem timoris Dei penetrans universitatem animæ , et totum hominem convenientis , ne quidquam ficeret quod displacebat Deo. Et quia allegorice juxta membra corporis , animæ quoque membra Scriptura commemorat , ventrem B paventem , eam virtutem accipiamus animæ , que spirituales cibos recipiat , et labia , quibus secundum meus loquitur , et ossa robusta et solida dogmata , quibus tota animæ compago solidatur. Hinc a me breviter dicta sunt. Si quis autem bis sagiora et veriora repererit , illius magis explanationi probabo consensum.

LXX : *Requiescam in die tribulationis a mea : et ascendam ad populum peregrinationis meæ.* Quia omni custodia servavi tor meum , et extinuit venter meus a voce orationis labiorum meorum , et ingressus est tremor in ossa mea , et subter me conturbata est fortitudo vel habitudo mea , et propter tantam custodiæ a peccatis alienus effectus sum : idcirco nunc confidenter dico : Requiescam in die tribulationis , ut ascendam ad populum peregrinationis meæ , id est , qui æque ut ego in **664** hoc mundo peregrinatus est. Ascendam autem deorsum positus , et quasi de valle ad sublimiora nitens tota aviditate contendam , ut tempore quo ceteri in tribulatione sunt et angustia , mihi cura sit de ascensi , quomodo cum populo peregrinationis meæ requieram in altioribus locis. Diem autem tribulationis puto consummationem esse mundi , de quo et Isaï ait : *Dies Domini insanabilis , furoris et iræ , ponet orbem terræ universum in desertum , et peccatores perdere* (*Isai. xiv*).

(Vers. 17.) *Ficus enim non florabit , et non erit germin in vineis : mentietur opus olivæ , et terra non afferent cibum : abscondetur de ovis pecus , et non erit armentum in præsepiis.* LXX : *Quia fons non efficeret fructum , et non erunt germina* [Al. genimina] *in vineis : mentietur opus olivæ , et campi non facient escas : defecerunt , eo quod comedenter oves , et non sunt boves in præsepiis.* Juxta Hebraicum in quo supra diximus : *Ingridiatur putredo in osibus meis et subter me scaleat , ut requiescam in die tribulationis : ut ascendam ad populum accinctum nostrum* [Al. meum] : ita quæ præcesserunt , copulabuntur sequentibus : Ideo tribulationem ad præsentis volui sustinere , et postea ad populum fortis ascendere , quia variet dies tribulationis ei necessitatis , et eius ms. Neginæ ignorat , itemque paulo post verbo , et Adverbio.

teris in angustia copulatimis. ego in tua maiestate labor : *Ficus enim non fructifera, et non erit germen in vinea : mentietur apes olivar, et arva non afferent cibum, et caetera.* Quia quia non multum distant a LXX. cum interpretatione eorum pariter disseramus. Cum veneri dies tribulationis, et ego ascendero ad populum qui tecum aliquando peregrinatus est : vel certe cum venerit dies eversionis Judaicæ, et populi prioris, et derelictio fuerit alia Sion, sicut tabernaculum in vinea, et sicut casula, in cucumerario, et sicut civitas, quæ expugnatur, ego qui de pereunte electus sum populo (de quo dicitur est) (Isai. 1, 9) : *Nisi Dominus reliquiaset nabis semen, quasi Sodoma suisserius, et quasi Gomorrah, similes essemus,* copulabo me discipulis Christi : quos quia in monte docet, turbis et debilibus de orum relictis, ego ad montanae condescendam. Ficus enim non dedit fructum, ad quam venit in Evangelio esuriens Dominus, et non iuvenit in ea poma, et maledixit ei, dicens : *Non afferas fructum usque in seculum* (Mat. xxi, 19). Et diligenter considera quid dixerit ; *Non afferas fructum in seculum,* non ait, usque in secula saeculorum ; sed cum seculum istud pertransierit, et intraverit plenitudo gentium, tunc etiam haec siquies afficeret fructus suos, et omnis Israël salvabitur. Ille est si fecis ad quam tertio venit paterfamilias, et quasi non facientem fructus vult subvertere : pro qua agriculta, cui commissa fuerat, deprecatur, ut det ei spatiū, et dicit ; *Domine, dimille eam et istum adhuc annum, donec fodiam circa eam, et mittam sternus, et siquidem feceris fructum : sin autem, tunc succides eam* (Luc. xiii). Agriculta iste vel Gabriel est, vel Michael, cui commissus est populus Judæorum, qui Dominum deprecatur ^b in passione, et dicit ; Domine, da ei spatiū pœnitentiæ, et noli eos subvertare, et siquidem fecerint fructum : sin autem, tunc subvertes eos. Si fecerint, inquit, fructum, non dixit quid sustinerint ; neque dixit, si fecerint fructum, permanebunt ut erant ; sed si fecerint fructum, suspensa sententia eat, ut subaudiatur, transferes eos in Ecclesiam gentium, et in alteram vineam transplantabis. Venit Dominus tertio, et non inventit in eis fructum. Dedit primum Legem per Moysen ; secundo locutus est per prophetas ; tertio ipse descendit. Et post ^c passionem, datis ad pœnitentiā quadragesima qualiter annis, quia non fecerunt fructum, quarto subversi sunt. Quod latine nostræ intelligentiæ derelinquitur. In parabola enim non scribitur, quid postea fecerit paterfamilias ; sed quid tantum agriculta deprecatur sit. Ex quo animadvertiscas, eos qui de hac lice fecerint fructus, ad populum gentium esse translatos, ad quem ascendit et propheta, dicens ; *Requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum peregrinationis meæ.*

^a Confer Hieron. in Isaiae cap. xxvii, ad cuius testimonii fidem rescribit hic Victor, oppugnatur,

^b Brevius in Regin. ms., deprecatur et dicit, de spatiū pœnitentiæ.

^A Eo autem qui non fecerunt fructus, et permane- runt in duritia sua, esse subversos. Hoc ipsum signi- ficat et Joannis vox in Evangelio : *Ecce reurus ad radices arborum [Al. arboris] posita est. Omnis arbor quæ non fecerit fructum [Al. facit fructum bonum] ex- cedetur et in ignem mittetur* (Matt. iii, 10; Luc. iii, 9). Diximus de lice, monstrantes. ^C ^{ccc} eam esse populum Judæorum : dicamus et de vinea, quod quidem facile intelliget qui Isaian legerit : *Vineæ facta est dilecta in cornu, in loco uberi* (Isai. v, 1). Et postea : *Et exspectavi ut ficeret fructum : fecit au- tem spinas, et non judicium, sed clamorem.* Et in Je- remia : *Ego autem plantavi te vineam fructiferam to- tam veram : quamodo versa es in amaritudinem vitiæ alienæ* (Jer. ii, 24)? Et manifestius in Psalmis ; *Vi- neam de Egypto translustisti, ejecisti gentes, et plan- tasti eam* (Ps. lxxix, 9). Haec igitur vinea ad quam patresfamilias sæpe miserat servos (Math. xi), ut acciperet de ea vinum, quod latifical cor hominis, quia versa est in amaritudinem, et novissime etiam patresfamiliae filium ausa est intersicere, non uas faciens, sed spinas, et non judicium, sed clamorem : *Crucifige, crucifige eum!* Et : *Non habemus regem, nisi Cæsarem* (Joan. xix, 6, 15). Propterea extermi- navit illam aper de silva, et singularis serus depastus est eam (Psal. lxxxix, 14). Olivam quoque populum synagogæ liquido comprobabit, qui in Apostolo fractos olive ramos legerit (Rom. xi), et nos de oleastro in- sertos, ut in ramis intelligamus, multitudinem Judæi- cam fuisse succisam, in radicibus apostolorum elec- tionem esse servatam, in quibus nos inserti manebi- mus, si fecerimus fructum, et dicetur de nobis : *Filiū tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ* (Psal. cxxvii, 4). Multi potant sicum, et vipeam eis oli- vam in mysterio accipi Trinitatis, quod sicus propter pomorum dulcedinem Spiritus sanctus intelligatur. Vinea ipse Dominus noster Jesus Christus, qui dicit in Evangelio : *Ego sum vitis* (Joan. xv, 1). Oliva autem, Deus Pater omnipotens, a quo oacula illuminantur, et de quo egrediatur lux, et ad quem possuimus dicere : *O oliva, in lumine tuo videbimus lumen* (Psal. xxxv, 10), id est, in Filio videbimus ^d Spiritum sanctum. Ad has fructuosas arboreas, et uberrimam vineam, venient insuetuosa ligna in Judicum libri (Cap. ix), et regant ut regnent super eæ. Sed numquam super ligna silvarum, quæ dehentur incendio, regnat oliva, siue, et vipea ; sed magis imperat eis rhampus plena sentibus, et hericio similis, qui habitat in Babylone, et semper versatur in so- veis. Quæ arbuscula non solum spinas habet, sed at ignem, vulnerans et comburens quidquid ^{ccc} au- gerit. Denique egressus est ignis, et consumpsit ligna silvarum. Ut autem scias secundum superioram intelligentiam, in qua de synagoga dictum accepimus : *Ficus non faciet fructum, et non erunt geni-*

^c Bursum idem ms., post passionem quadraginta duobus annis, quia, etc.

^d Interserit hic idem ms., lumen.

mīna in vineis, non de fructibus dici, sed de operibus bonis. In oliva manifeste ænigma aperitur, et dicitur : *Mentietur opus olivæ*. Fructus enim quos affere debuerant, in operibus demonstrantur : mentietur autem opus olivæ, aliud promittens, et aliud facientis, dicentes ad Moysen : *Omnia quæcumque dixerit Dominus, faciemus* (*Exod. xxiv, 7*) ; et no-lentes in eum credere, qui a Moyse prædicatus est. Campi quoque non facient fructum. Considera quod Jerusalem, quæ quondam sita erat in montibus, et montes in circuitu ejus (*Ps. cxxiv, 2*), et *fundamenta ejus in montibus sanctis* (*Psal. lxxxvi, 4*), nunc humiliis appelletur atque campestris, quæ non solum homines, id est, rationabilia non alit animalia ; sed nec pecora quidem et boves, de quibus et Salomon loquitur in Proverbiis : *Adhibe curam his quæ in campo sunt regionibus, et attende herbam, et congrega senum ut habeas vres ad a vescendum*. Boves quoque non erunt in præsepibus : quia ubi plena sunt præsepio, manifesta est fortitudo bovis (*Prov. xiv, 4*). Bos operarius est : bos Domini sustentans jugum : bos in cuius vestigium qui severit, beatus est. Omnia hæc auferentur a populo, quia inique egit in Deum Creatorem suum. Quod si volueris (*Al. nolueris*) diem tribulationis diem consummationis accipere, ad eos referes omnia qui dicunt se esse de Ecclesia, et non habent opera justitiae. Et fucus, et vinea et oliva, mysterium videlicet Trinitatis, non afferent in eis fructum suum, et non solum frumenta et escas rationabilium ; sed nec cibum quidem habent in campis suis pecorum et jumentorum, et præsepio eorum vacua sunt, et pro excelsis montibus in planis humilibusque versantur.

(Vers. 18, 19.) *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me* **668** *victor in Psalmis canentem. LXX : Ego autem in Domino exultabo : gaudebo super Deo salutari [Al. Salvatore] meo, Dominus Deus fortitudo mea, et ponet pedes meos in consummationem : super excelsa imponet me, ut vincam in Cantico ejus. Ficu et vinea et oliva, juxta quod exposui, non facientibus fructum suum, et Judæorum agris non afferentibus cibos, abscissis quoque de ovili pecoribus, et armentis de præsepibus, postquam audierunt a Domino : Relinquetur vobis domus vestra deserta* (*Matth. xxiii, 38*), *populo etiam captivitatibus tradito, et in toto orbe disperso, propheta de populo Judæorum, qui interpretatur amplexatio (eo quod amaverit Dominum, et adhæserit ei, illique se junxerit) ex persona apostolorum et populi credentis in Christo loquitur : Ego vero in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo. Pro quo LXX transtulerunt b τῷ Σωτῆρι μου, id est, Salvatore*

^a Corrigit Victorius ad vestiendum : sic enim legitur Græca Prov. 27 : ἵνα ἔχῃς πρόσθετα σικίματα μόνον. Vulgata quoque editio, Sint, inquit, agni ad vestimentum suum. Nostri autem mss. assentiuntur, tantumque ab impressa lectione abludunt, quod habeant le-

meo. Idipsum et Gabriele interpretante : *Et vocabitur Jesus, ipse enim salvabit populum suum* (*Matth. ii, 21*). Deus Dominus fortitudo mea : nullam enim aliam, nisi in Christo habebo virtutem et cunctas legis justias, quisquilius computabo. *Et ponet pedes meos quasi cervorum, ut calcem super aspidem et basiliscum, et quasi puer parvulus mittam manum in foramen, et extraham serpentem, ludamque* (*Al. Judam*) *de colubro : Similis enim est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo cervorum* (*Cant. ii, 9*). Et quia ipse est cervus, mihi quoque donavit, ut cervus essem, sublimis cornibus, findens unguis, cibos ruminans, et ad odorem membrum serpentes fugans : de quo dicitur in decimo septimo Psalmo : *Qui perfecit pedes meos tamquam cervorum, et super excelsa ponet me*.

B *Et in vicesimo octavo : Vox Domini perficiens cervos. Ponet ergo pedes meos inter cœteros cervos suos, et ad cœlestia perducet me, ut inter angelos canam gloriam Domini, et super terram pacem hominibus bonæ voluntatis annuntiem. Canam autem victoriam ejus jet triumphum et tropæum crucis. Hoc juxta Hebraicum et ^c quintam editionem, ad tempus Judaicæ eversionis, et ad adventum Domini cuncta referamus. Si autem voluerimus de consummatione **669** mundi accipere, sic exponendum est : quomodo in Exodo (*Cap. ix*) quando percussa est Ægyptus, et percussit Deus vineas eorum, et fucus eorum, et occidit primitiva hominum, et jumentorum in grandine, et Ægyptias fruges, bruchus, locustaque consumpsit : fucus in Ægypto non attulit fructum, nec erant genimina in vineis eorum, mentiebatur (sicubi tamen poterat reperiri in Ægypto) opus olivæ, et campi eorum non dabant escas [*Al. fructum*] : et deficiebant, eo quod non haberebant cibos pecora eorum, et non erant boves in præsepibus. Populus autem Israel exultabat in Domino, et gaudebat in Deo salutari suo : sic in consummatione mundi, quando, multiplicata iniuritate, refricerit charitas (*Matth. xxiv*), et fucus non attulerit fructus, et vineæ non habuerint uvas, et mentitum fuerit opus olivæ, et campi non germinaverint cibos, et cætera quæ sequuntur : tunc quicunque **670** iustus et electione Dei dignus fuerit inventus, loquetur exultans. *Ego autem in Domino exultabo, gaudebo in Deo salutari meo, Dominus fortitudo mea*. *Et quasi positus a Deo super consummationem sæculi, ut postea ad superiora condescendat, et a Deo educatur ad summum*, dicet : *Et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa imponet me* : ut cum ab ἀγνοθῇ Jesu, qui primus in agone superavit, præmium fuerit cantantibus positum : ego vincam in carmine ejus, et manus meæ componant citharam, et psalterium, et omne organorum genus, scribamque panegyricum triumphanti. *Et qui in pri-**

gunt pro habeas : scilicet, oves ad vescendum habent, recto utique sensu.

^b Græca verba, τῷ σωτῆρι μου, et, id est, in Regin. ms. non sunt.

^c Regin. ms., et unam editionem, ut ad tempus, etc.

cipio locutus sum : *Usquequo clamabo*, et non exau- A landabo aequitatem ejus, et cantores cæteros meo dies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? carmine superabo.
et de justitia ejus judicioque causatus sum : postea

S. EUSEBII HIERONYMI
STRIDONENSIS PRESBYTERI
COMMENTARIORUM
IN
SOPHONIAM PROPHETAM
'LIBER UNUS.

Prologus.

671-672 Antequam Sophoniam aggrediar, qui nonus est in ordine duodecim prophetarum, respondendum videtur his qui me irridendum cœstiment, quod [*Al. quomodo*] omissis viris, ad vos scribam potissimum, o Paula et Eustochium. Qui si scirent Oldam, viris tacentibus, prophetasse, et Debboram judicem pariter et propheten, hostes Israel, Baratimente, superasse (*Judic. iv*) : et Judith et Esther, in typo Ecclesiæ, et occidisse adversarios, et periturum Israel de periculo liberasse : numquam post tergum meum manum curvarent in ciconiam. Taceo de Anna et Elisabeth, et ceteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos, clarum Mariæ lumen abscondit. Ad gentiles feminas veniam, ut et apud sæculi philosophos videant animorum differentias quæri solere, non corporum. Plato in- C dueit Aspasiam disputantem : Sappho cum Pindaro scribitur, et Alcæo : Themista inter sapientissimos Græciæ philosophatetur : Corneliam Gracchorum, id est, vestram, tota Romanae urbis turba miratur : Carneades eloquentissimus philosophorum, acutissimus rhetorum, qui apud consulares viros et in Academia plausus excitare consueverat, **673-674** non erubuit in privata domo, audiente matrona, de philosophia disputare. Quid referam Catonis filiam, Bruti conjugem, cuius virtus facit ne patris mari- que constantiam tantopere miremur? Plena est historia tam Græca quam Latina virtutibus femina-

^a Huic simile est quod legitur apud Persium Sa- tira 1, Janum nulla ciconia pinsit a tergo. Id est nemo digitis dexteræ manus in unum collectis ad instar rostri ciconiarum, ridet. Manum itaque curvare post tergum in ciconiam, idem est, ni fallor, ac ridere aliquem digito sive manu curvata ad instar colli ciconiarum. In uno codice ms. S. Germani nostri a Pratis legimus manum mitteret in ciconeam. MART. — Irridendi modum, quem et Epist. 125 ad Rusticum, num. 18, notat : si subito respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut, etc.

B rum, et quæ integros libros flagitent [*Al. flagitet*]. Mibi tantum, quia aliud operis incumbit, in fine prologi dixisse sufficiat, Dominum resurgentem primum apparuisse mulieribus (*Mat. xxviii, et Luc.*), et apostolorum illas suisse apostolas, ut erubescerent viri non querere, quem jam fragilior sexus invenerat.

(Cap. I. — Vers. 1.) **673** Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, ^b filii Godoliiæ, filii Amariæ, filii Ezechiae; in diebus Josiæ, filii Ammon regis Juda. LXX similiter. Tradunt Hebrei cujuscumque prophetæ pater aut avus ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas suis. Unde et Amos ^c unus de duodecim prophetis, qui dixerat : *Non sum propheta, nec filius prophetae: sed pastor caprarum, vellicans sycamina* (*Amos vii, 14*), patris nomen in titulo non habet. Illoc si verum est, Sophonias propheta, quem nunc conamur exponere, ^d nomine, ut ita dicam, propheticō, et gloria majorum suorum stirpe generatus est; habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam: et tales quadrigam ipse velut extremus auriga complevit. Nomen Sophonie alii *speculan*, alii *arcandum Domini* transtulerunt. Sive igitur *specula*, ^e sive *absconditum Domini* interpretetur, utrumque prophetæ convenit. Dicitur enim et ad Ezechiel : *Fili hominis, speculatorum te posui domui Israel* (*Ezech. iii, 17*). Et in alio loco : *Non*

D Ex Persii Satira 1 :

^a O Jan., a tergo, quem nulla ciconia pinsit, etc.

^b Peccat Martian. qui verba, filii Godoliiæ, quæ præferunt libri omnes, supine satis prætermittit.

^c Regin. ms., *Amos unus de duodecim, et conse- quenter, non habere*. Pro *non sum*, quoque ponit, *non eram*.

^d Ferme rectius habet Regin. ms. *canone pro no- mine*: *pessime autem Martian. legerat cum addito, qui nomine*.

^e Interserit idem ms., *sive arcandum*.

*facit Dominus quidquam, nisi revetaverit disciplinam suam servis suis prophetis. Et noni Psalmi titulus, pro absconditis filii interpretatur. Iste ergo propheta, qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat mysteria Domini, filius erat Chusi (qui interpretatur *humilitas*, vel *Aethiops meus*, de quo potea tractabimus), habebat quoque avum Godoliam, qui dicitur *magnitudo Domini*, et *proavum Amariam*, qui et ipse vertitur in sermonem Domini : et atavum Ezechiam, qui sonat *fortitudinem Domini*. De fortitudine itaque Domini, natus est serino Domini, et de sermone Domini nata est magnitudo Domini, et de magnitudine Domini nata est *humilitas*, **674** et cum pervenerit aliquis ad perfectum, dicat : *Non sum dignus vocari apostolus* (*I Cor. ix.*). Et illud in Psalmis : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei* (*Ps. cxxx, 1*). Hucusque quasi prono lapsu , et per plana currentes, in eo quod Chusi etiam *Aethiops meus* interpretatur, impeginus. Nam post tantas virtutes quomodo nomen *Aethiopis* sonare poterit in laudem ? Et siquidem Scriptura dixisset Chus, id est, *Aethiops*, videbatur indissolubilis queratio ; Chus quippe natus est de Chasm. Sed in eo quod dicit, Chusi, hoc est, *Aethiops meus*, videtur sonare mysterium : quod illo qui quondam *Aethiops* fuerat, versus in penitentiam (secundum illud quod dicitur : *Aethiopia preueniet manus ejus Deo* (*Ps. lxvii, 32*) . Et in alio loco (*Ps. lxxi, 9*) : *In conspectu ejus procident Aethiopes* dicat cum sponsa in Cantico cantorum : *Nigra sum, sed [Al. ei] speciosa filia Jerusalēm* (*Cant. i, 4*). Legimus et in *Jeremias Abdimeles eunuchum Aethiopem placuisse Deo* (*Jer. xxxviii*) : et in *Actis apostolorum Aethiopem eunuchum reginę Candacis tantum habuisse studium Scripturarum et Legis Dei, ut in vehiculo legeret : et ad adorandum Dominum in Templo ejus veniret Jerusalēm* (*Act. viii, 9*). Unde talis fides digno præmio coronatur, et mittitur ad eum *Philippus evangelista, statimque docteur, credit, baptizatur, et salvus est. Et non solum eunuchus ; sed cum additamento viri ponitur, eunuchus vir Aethiops*. Quia enim eunuchus erat Christi, et se eunuchizaverat propter regnum cœlorum, propterea viri vocabulum non amiserat. Recte quoque Sophonias quasi filius Chusi, id est, *Aethiopus*, in consequentibus libris de penitentia scribit *Aethiopum* : *Trans flumina, inquit, Aethiopæ, inde deferent hostias mihi*. Ille de genealogia Sophonie, **675** qui prophetavit in diebus Josiae. Quomodo autem dies dicuntur Eliæ bi qui ab eo illuminati sunt : ita et dies Josiae qui se levaverat ad Dominum (quia Je-*

sias interpretatur elevatio Domini) et fuit vir justus, et de laudibus ejus, Regnorum quoque et Paralipomenon scribit historia (*IV Reg. xxii, et II Paral. xxxiv*). Et habuit patrem Ammon, avum Manassen (*IV Reg. xi*). Legimus, Manassen post multa scelerata, et post captivitatem in Babylone, egisse penitentiam, et ad meliora conversum Domini misericordiam conseruans. ^a Unde et fidei suæ, per quam crediderat Deo, filium vocavit ἐπώνυμον, id est, *Ammon* : siquidem ἈΜΩΝ (*ΓΥΝ*) fides interpretatur. Simulque considera, quod nequaquam ut supra reges decem tribuum, id est, reges Israel ponantur; sed reges tantum Judeæ. Jam enim decem tribus ab Assyriis sub rege Ezechiele patre Manasse sedecim fuerant in captivitatem (*IV Reg. 17*). Hoc in propositio et in titulo *Sophonie generationis et temporis*. Nunc videamus quid ipsa quoque prophetia contineat.

(*Vera, 2, 3.*) *Congregans congregabo omnia a facie terræ, dicit Dominus, congregans hominem et pecus, congregans volatile cœli, et pisces maris : et ruine impiorum erunt, et disperdam homines a facie terræ, dicit Dominus. LXX : Defectione deficiat et facie terra, dicit Dominus : deficiat homo, et iumenta : deficiat relativa cœti, et pisces maris : et informabuntur impii : et auferam iniquos a facie terra, dicit Dominus.* ^b Hoc quod posulimus in Septuaginta, et informabentes impii, de Theodotionis translatione additum est : pro quo Symmachus interpretatus est, et ^c scandale cum impiis, ut subaudiatur, congregabuntur, sive deficiantur. Quinta autem editio, et informatis cum impiis deficiat. Debemus ergo, consuetudinem nostram sequentes, primum historiam texere, et postea de sublimioribus disputare. Extremum quippe regnum duarum tribum, quæ vocabantur Juda et Benjamin, sib[il]e Joda fuisse, nulli dubium est. Hic enim interfecit filii ejus qui peste regnaverunt, et nepotes, non tam regnasse credendi sunt, quam ludibrio habiti fuisse ab Agypto rege, et Chaldeis, et variis captivitatibus, mortibusque eruciatis. Quia igitur populus poterat se extensem **676** in regibus malis, et dicere : *Ne volumus servire Deo, sed prohibemur a regibus, datus rex iustus, quo zelante zelum Domini, et populo nibiliorum in idolorum cultu perseverante, justa ire causa proficeret a Domino, et prophetauerit de aeratione Jerusalem, et captivitate Juda, et victoria Nabuchodonosor*. Dicitque Dominus per prophetam : *Nequam ultra tribuam penitentiam*; sed a facie terra univera consumam : non homo, non iumentum, non volatile, non pisces maris restarebunt. Ita et quippe Domini etiam bruta sentiunt animalia : et

^b Addunt ideo editores *lexicon ex Hebreo, et ruine impiorum erunt*. Quod in nullo reperiitur codice manuscripto, superficie quoque additum, prudens lector intelliget. *MART.*

^c Corrupte nunc ipse Regis. ipsi, et in sequenti erunt impii : scilicet xai τα σκότωδα τούτων scriptum a Symmacho, Barberinius Neoplatonistæ est auctor.

vastatis urbibus, hominibusque interfectis, solitudinem et raritatem bestiarum quoque fieri et volatilium pisciumque, ^a testis Illyricum [Mss. Illyricus] est, testis Thracia, testis [Al. teste] in quo ertus sum, ^b solum, ubi præter cœlum et terram et crescentes vespes, et condensa silvarum, cuncta perierunt. Hoc autem, inquit propheta, accidet, quia impiorum fuit nimia multitudo. Corruerunt itaque impii et disperderunt homines, et erit solitudo super faciem terræ. Sed et de consummatione mundi id ipsum accipere possumus: quod et homines, et pecora, et volatilia, et pisces maris et universa deficiunt, et infirmentur impii, et tollatur iniquitas a facie terræ. Quod si voluerimus et altius aliquid intelligere (proprio hoc quod dicitur a Septuaginta, *Defectione deficiat a facie terræ*) ^c et defectionem in bonam partem accipere juxta illud: *Et deficiens mortuus est Abraham in senectute bona, senex et plenus dierum, et appositus est ad populum suum* (Genes. xxv, 8), et de his quæ de Isaac et Jacob Scriptura refert) videmus quomodo defectione deficiant a facie terræ, et hoc eos implere præceptum: Qui habentes conversationem in cœlis, et in carne, non secundum carnem militantes, eo quod sciant illos qui in carne vivunt, Deo placere non posse, quantum in se est omnia agunt ne sint in carne, sed in spiritu, et a terra recedentes aiunt: *Consuscitavit, et consdere nos fecit in cœlestibus in Christo* (Rom. viii). Quod si aliquis opposuerit adversum hoc quod in bonam partem accepimus, defectione deficiat a facie terræ, illud quod de Ismael scriptum est: **¶¶¶** *Hi sunt anni vitæ Ismael, centum triginta septem, et deficiens mortuus est, et est appositus ad genus suum* (Gen. xxv, 17): respondebimus ei primum, et ipsum Ismael filium esse Abraham, et accepisse dona et partes a patre; secundum mensuram suam: deinde absolute scriptum, *deficiens mortuus est*, et non addi (quod scriptum est de Abraham) in *senectute bona, senex et plenus dierum, et appositus est ad populum suum*. Sive de Isaac: *Fuerunt autem dies Isaac quos vicit, anni centum octoginta quinque, et deficiens Isaac mortuus est, et appositus est ad genus suum senex et plenus dierum* (ib. xxxv, 28, 29). Nec non et de Jacob: *Et cessavit Jacob præcipiens filii suis, et levans pedes super lectum defecit, et appositus est ad populum suum* (Gen. xlvi, 32). Ex quo intelligimus aliud esse tantum deficere, et aliud cum defectione plures pariter habere virtutes. Quod autem præsumū dixitai generaliter, defectione deficiat a facie terræ: postea in partes divisit Scriptura divina, deficiat homo, et jumenta, deficiant volatilia edeli,

^d et pisces maris. Quatuor sunt que jubentur deficere, primum homo rationabilis, deinde tria que subjecta sunt homini, jumenta, et volatilia, et pisces que puto et in octavo psalmo ponit: *Insuper et pecora campi: voluerunt carni et pisces maris, qui perambulant semitas maris* (Psalm. viii, 8). Quod autem primum dicerat, oves et boves universas, quasi principia de jumentis separavit, et cum his que mansere [Al. remansere] jumenta numerare ea moluit. Deficiat itaque homo, deficiant jumenta, deficiant volatilia cœli, deficiant pisces: et non dixit, deficiant bestiae, deficiant reptilia terræ. Hæc enim non debent deficere, sed perire; verum deficiant ea que possunt habere correctionem. Quomodo defeccerunt Saræ matiebria, et jubetur Abraham ut audiat quocumque Saræ præceperit (Genes. xviii, xxi). Deficit quis ut homo, si contineat humana, et non ultra moriatur ut homo, et audiat: *Ego dixi, dicitis* (Ps. lxxxi, 6). Deficit alius ut jumentum, qui ad [Al. in] altiora condescendit ^e non accusatur sermone propheticō: *Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis [Al. assimilatus] factus est illis* (Ps. xlvi, 24). Deficit quasi **678** volatilia cœli, qui facit sibi penitus aquilæ, et revertitur ad domum præceptoris sui dives, et omnem deserens paupertatem (Prov. xxii). Deficit quasi pisces maris, qui comprehensus saganis Domini, cum bonis piscibus separatur (Mall. xiii). Cum hæc juxta præceptum Domini fuerint perpetrata, infirmabuntur impii, non habentes tantum roburis quantum prius. Sed et tollentur iniqui, non dicit, occidentur; sed, tollentur, et ad meliora conversi, de impietate et iniquitate, ad pietatem, justitiamque translati, incipiunt esse quod ante non fuerant. Hæc secundum tropologiam. Debemus enim et Majorum interpretationem ponere. Jam [Al. Tamen] in lectoris arbitrio erit, utrum severitatem, an clementiam velit sonare quæ dicta sunt.

(Vers. 4 seqq.) *Et extendam manum meam super Judam et super omnes habitatores Jerusalem: et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina ædificiorum cum sacerdotibus, et eis qui adorant super tecta militiam cœli, et adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom: et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quæsierunt Dominum ne invigaverunt eum.* LXX: *Et extendam manum meam super Judam, et super omnes qui habitant Jerusalem: et auferam de loco hoc nomina Baalim, et nomina sacerdotum cum sacerdotibus, et eis qui adorant super tecta militiam cœli, et eos qui jurant in Domino, et jurant in rege suo, et eos qui declinant a Domino, et qui non requirunt Dominum, et qui non retinent Dominum.*

ab inferiore videbimus pendet.

^d Error eo sensu, quod et notatum Victorio fuerat, negandi particulam Martian. tacet. Si enim deficit quis ut homo, cum humana contemnit: et deficit quis ut jumentum, cum ad altiora condescendit: ergo non potest accusari sermone propheticō, si deficit esse jumentum. Exponit ehim mystice quid sit deficere esse, vel hominem, vel jumentum, vel volatiliæ, vel pisces. MSS. hostri post Victor. restituunt.

^a Omnes mss. codices relinquent vōtēm Illyricus; sed hanc dubie imperitiā vētērum exscriptorum, qui nescierunt Illyrim dici Illyricum neutro genere, non Illyricus masculino, quando pro provincia et regione acceptitur. MARTIAN.

^b Stridon, quod oppidum Dalmatiæ, Pannoniæque confinium fuit. De hac Hieronymi patria, multa nobis in ejus Vita dicētā sunt.

^c Addit Regin. ms., possumus; sed vētūs sensus

Post impiorum ruinas, et iniquorum ablationes a facie terræ, consequenter adversus Judam et adversus Jerusalem ex persona Domini dicitur: *Et extendam manum meam super Judam et super omnes habitatores Jerusalem* (extensio quippe manus gestum percipientis ostendit): *et disperdam de loco hoc reliquias Baal*: Non quod secundum LXX nomina Baalim penitus eradenda sint; sed quod ^a juxta Hebraicum cultores ejus e populo qui pauci de cœde hostium remanserant in Juda et Jerusalem, se comminetur auferre. Nomina quoque æditiorum cum sacerdotibus, quia in tantam Judas **679** et Benjamin venerant impietatem, ut in Templo Domini (juxta quod scribit Ezechiel, et Regnorum quartus liber ostendit) statuam Baal, ^b quam imaginem Zeli Dominus vocat, statuerint, et in eodem sanctuario idola et Dominum pariter venerati sint (Ezech. viii). Unde signanter idolorum sacerdotes, non sacerdotes, sed ^c τεμενίτες, id est, æditios, vel fanaticos appellavit (IV Reg. x et xvii), quod Hebraice dicitur **אֲכֻמָּנִים** (הַכְּבָדִים). Et æditios ergo et sacerdotes quondam Dei, et eos qui in domatibus adorabant militiam cœli, solem et lunam et astralia reliqua, et qui jurabant in nomine Domini, et in nomine idoli Ammonitarum Melchom (quod a LXX in regem versum est) auferet Dominus de loco Jerusalem, sive disperdet, ^d ἀπό κοροῦ enim subanditur. *Et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et disperdam nomina æditiorum cum sacerdotibus, et disperdam eos qui adorant super tecta militiam cœli, et disperdam eos qui adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom, et disperdam eos qui avertuntur, sive declinant de post tergum Domini, et qui non querunt eum, sive non retinent.* Advertuntur autem post [Al. de post] tergum Domini Israel, qui relinquentes cultum ejus jurant in Melchom, et adorant militiam cœli, et venerantur Baal idolum Sidoniorum. Hucusque historicæ sensus exppositus est: videamus et anagogen. Propter Dominum qui de tribu Juda ortus est, et propter Jerusalem in qua regnavit Judas, hoc est, Dominus atque Salvator, dicamus quando multiplicata fuerit iniquitas, et refrixerit charitas multorum, et veniente Domino, rara fides apparuerit in terra, instantum ut tententur etiam electi Dei (Matth. xxiv, Luc. xviii): tunc ex-

^a Verba juxta Hebraicum Regin. ms. ignorat.

^b Imperite legunt editores ante nos, quam imaginem cœli Dominus vocat. Quod falsissimum est, cum idolum Baal Dominus numquam vocaverit imaginem cœli, sed idolum sive imaginem Zeli (Ezech. viii, 3, v. 8). **S.** Cygiranni codex ms. retinet quoque vocem idolum hoc loco, quam idolum Zeli Dominus vocat; alii legunt, imaginem. Scio tamen Ezech. viii cap. ex Thiodotione imaginem cœli positum suis. MART. — Confer quæ ad Commentar. in Ezechiel. cap. viii, col. 83, observamus not. a.

^c Restitutionem hujus loci noluit Erasmus sibi permettere; conjicit vero legendum τεμενίτες: Marcius Erasmo audacior, sed non diligentior in lectione manuscriptorum librorum, totum Hieronymi contextum subvertere ausus est, et pro Gracis Hebraica verba substituere hoc modo: *Unde signanter idolorum sacerdotes, non הַכְּבָדִים, id est, sacerdotes, sed ædi-*

A tendere Dominum ad supplicia peccatorum manum suam super Judam, qui sibi videtur nomen Domini confiteri, et super Jerusalem, Ecclesiam quæ ex pace sortita vocabulum est, et auferre de Ecclesia nomina Baalim, quod interpretatur *in sublimioribus*. Auferet autem Dominus nomina vanæ gloriae et admirationis falsæ, quæ versantur in Ecclesia, in qua iuxta Jacobum, ^d honoratur annulum aureum habens, et contemnitur pauper, **680** cum ad adventum iudicis et senatoris, et in commune omnium divitum, plebs universa consurgit, et sancto pauperi ne standi quidem inter catervas potentium, et concessions eorum tribuitur locus; sed et nomina sacerdotum cum sacerdotibus qui frustra sibi applaudunt in episcopali nomine, et in presbyterii dignitate, et non in opere (Jacob. ii). Unde signanter non ait, *et opera sacerdotum cum sacerdotibus, sed, nomina*: qui tantummodo falsa nomina præferunt dignitatum, et malis operibus sua nomina destrunt, et eos qui adorant super tecta militiam cœli, qui elevantur adversus scientiam Dei; et omne quod geritur in sæculo, factam sibi scientiam pollicentes, referunt ad ortus stellarum et occubitus, et mathematicorum sequuntur errores, et eos qui adorant Dominum et Melchom, qui sæculo pariter et Domino putant se posse servire, et duobus dominis satisfacere, Deo et mammonæ: qui militantes Christo, obligant se negotiis sæcularibus, et eamdem imaginem offerunt Deo et Cæsari, et cum Christi sacerdotes se esse dicant, filios suos consecrant Melchom, id est, regi suo (II Tim. ii). Recte enim habent regem hominem, qui regem Dominum perdidérunt, et qui per mala opera declinant a Domino, et non requirunt eum, retinent sua peccata fugientem. Si quis autem voluerit iusta interpretationem nominum Judæ et Jerusalem super anima uniuscujusque hoc ipsum intelligere, non errabit, quod auferat Dominus universa quæ diximus, vel in consummatione mundi, vel in singulorum exitu, quando audient: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te* (Luc. xii). Et extendat manum suam super eum, qui Dominum ^e non confitetur, et super eum qui sensum pacis se habere jactat, ut auferat atque disperdat de tali Ierusalem omnem superbiam, et falsos in Deum cul-

D tuos vel fanaticos appellavit. Quam depravationem nemini condonandam vocat ipse restitutionem contra fidem omnium codicum mss. qui retinent quod ^f nō edidimus. Porro nomen τεμενίτες vel τεμενίτης apud Suidam significat æditium, sive cum qui degit in loco diis sacro; τεμένη enim apud Hieron. in c. vi. Ezechielis et apud eudem Suidam sunt templo, ascello, delubra et luci; τεμένος, quoque dicitur æditus et loci custos. MART. — Reponimus ex nostris mss. τεμενίτες recte a τεμενίτης: minns enim probatur quod Martian. legit, τεμενίτους, a τεμενίτες, quæ Graeca vox non videtur.

^d Vulgati antea veneratur. Mox etiam pro concessionis retinent concessionis: mss. Reginæ, inter catervas, et compressiones.

^e Idem Regin. ms. absque negandi particula, ^f nisi Dominum confiteret.

tus, et variorum errores dogmatum, et servitutem in Deum pariter et mundum, et per quotidiana peccata, aversionem a Domino et neglectum in Deum.

(Vers. 7.) *Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia præparavit Dominus hostiam : sanctificavit vocatos suos.* LXX : *Timete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia præparavit Dominus victimam suam : sanctificavit vocatos suos.* Pro eo quod LXX transtulerunt, *timete*, et nos posuimus, *silete*,^a in Hebræo interjectio est imperantis silentium, qua saepe utuntur et Comici; sed et absolute præcipitur in cunctis silentium, quod dies ventura sit Domini. Diem autem Domini, diem intelligamus captivitatis et ultiōnis in populum peccatorem, et hostiam subversionis Jerusalem, et sanctificationem eorum quos dedicavit intersectioni, secundum illud quod dicitur in Jeremias : *Sanctifica eos in die intersectionis eorum* (*Jerem. xii, 3*). Et est sensus : Venit contra impium populum olim prædicta captivitas, jam prope est. Sub Josia enim rege prophetia texitur : *hoc imperfecto, b timete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia præparavit Dominus victimam suam, sanctificavit vocatos suos.* Tota vastitas venit, de qua et in Ezechiel : *Venit, inquit, finis : finis venit* (*Ezech. vii, 2*), et cetera. Hæc mihi victima placet, has mihi hostias sanctificavi. Potest autem hoc quod ait, *sanctificavit vocatos suos*, et de Babylonis accipi, quos in ultiōnem populi etiam servos suos vocat, vindicantes injuriam suam. *Vocavi, inquit, Nabuchodonosor servum meum* (*Jer. xxv, 9*). Et in eodem volumine, non solum servum, sed columbam eum quoque vocat : *A facie gladii columbae* (*Ibid., 30*). Porro secundum tropologiam, quia facies Domini est super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum, et prope est dies judicij (quia ad comparationem æternitatis omne hujus sæculi tempus breve est) sive exitus singulorum : timeant omnes, et sileant, ne facies Domini (de qua sanctus ait (*Ps. iv, 7*) : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*) peccatorum fenum, stipulam, ligna consumat. Præparavit enim Dominus hostiam suam, totum Levitici mysterium, quando per ignem et effusionem sanguinis, et veram oblationem salvi sunt, qui salvandi sunt, et sanctificabuntur vocati. Quidam de nostris, diem Domini et hostiam ejus, et sanctificationem vocatorum, in adventu Salvatoris intelligent, quando immolatus est **682** Agnus, et in sanguine ejus sanctificati sunt apostoli, et ceteri qui per eos vocati sunt.

(Vers. 8, 9.) *Et erit in die hostiæ Domini, visitabo*

A *super principes, et super filios regis, et super omnes qui induiti sunt veste peregrina. Et visitabo c omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa : qui complent domum Domini Dei sui iniquitate et dolo.* LXX : *Et erit in die hostiæ Domini, et ulciscar super principes, et super domum regis, et super omnes qui induiti sunt vestimentis alienis : et ulciscar super omnes manifeste, qui sunt in vestibulis in die illa, qui complent domum Domini Dei sui impietate et dolo.* In die Judaicæ captivitatis, quando totus populus immolandus est, visitabit Dominus, et super principes qui mane bibeant siceram, et super filios regis, vel omnes de stirpe regia, vel certe proprie filios Josiæ, quos vel occisos vel captos legimus, et super omnes qui induiti sunt veste peregrina, hoc est, qui pro Dei cultu venerati sunt idola. Et super omnes qui arroganter ingrediuntur super limen in die illa, hoc est, adversum superbos, qui cum quodam fastu et dignitatis supercilie, gradus templi et sanctuarii limen ascendunt. Porro quia in eo ubi nos interpretari sumus, qui arroganter ingrediuntur d super limen, potest intelligi secundum Hebraicum, qui transiliunt limen : et hoc historice sentiendum est, *vindicabo super eos*, qui Juxta Regnorum primum librum non calcant limen idolorum, superstitionibus servientes, qui repleverunt domum [Al. templum] Domini Dei sui non solum idolorum cultu, sed iniquitate et scelere et omni mendacio, ut ad errorem religionis iniquitas quoqne in subjectos et in proximos mendacium jungeretur. Sed quia semel et tropologice exponere coepimus : Visitabit Dominus in adventu et passione Salvatoris, id est, in die hostiæ Filii sui super Pontifices et Sacerdotes populi Judaici, et super domum regiam. Usque ad illud enim tempus perseveraverunt reges **C** Judæ de stirpe David, secundum prophetiam Jacob : *Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de seminibus ejus, donec veniat cui repositum est*, et ipse erit *expectatio gentium* (*Genes. xlix, 10*). Post hostiam enim **683** Domini ablatum est regnum a Judæis. Et super omnes, inquit, qui induiti sunt vestimentis alienis, qui recesserunt a protectione et indumento Dei, et suo errore cooperati sunt. Et ulciscar super omnes manifeste qui sunt in vestibulis, hoc est, qui egressi sunt de templo Dei : et cum deberent esse D intrinsecus, propter peccata sua egressi sunt foras, et de Ecclesia Dei recesserunt, adimplentes tempulum ejus impietate et dolo. Hoc intellectum sit in primo Salvatoris adventu. Quia autem de consummatione mundi et die judicij, quem omnes diem

silentium imperatur. MART.

^b In Victorii editione, *hoc imperfecto, vastitas venit, quatuor ferme, qui interseruntur hic, versibus prætermissois.*

^c Ex vulgatis trium linguarum editionibus Scripturaræ supplet Victor. super.

^d Victor. *ingrediantur limen* : tum Regin. ms., protest legi.

^e Nomen Judæ Regin. ms. tacet.

^a Ita legunt omnes codices sine voce Hebræa **τι**, **has**, quam Hieronymus dicit esse interjectionem imperantis silentium, et qua saepe utuntur et Comici. Grammatici hodierni Hebrei volunt esse apocopē verbī **τι** **hissa**, quod significat *siluit*, reverentia causa ; et positum **τι**, **has**, pro **τι**, **hassch**. Porro quod ait S. doctor de interjectione imperantis silentium, non est intelligendum quasi as vel has sit interjectio apud comicos poetas ; sed quod ipsi habeant similes in lingua sua interjectiones quibus

[Al. in die] interpretantur Domini, semel exposuimus: scire debemus, quod illo tempore visitet Dominus super principes, et super pastores, qui lac de ovibus comedunt, lanasque tendentes, non curant de contritione gregis, et super filios regis qui se jactant Christianos, et quod regis Christi sint filii, gloriabantur: et super omnes qui induiti sunt vestibus alienis. Vestis filiorum regis et principum indumentum, Christus est [Al. Christi et accepimus], quod accipimus in baptismo, juxta illud: *Induite vos Christum Iesum* (Rom. xiii, 14). Et: *Induite vos viscera misericordiae, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiae* (Col. iii, 12), ei cetera. In quibus praeceperit, ut induamur novo homine coelesti, iuxta Creatorem nostrum, et projiciamus indumentum veteris hominis cum operibus ejus (Ephes. iv). Cum ergo debeamus talibus indui vestimentis, pro misericordia induimur crudelitate; pro patientia, impatiens; pro justitia, iniuriale. Et ut semel dicam, pro virtutibus, vitiis; id est, pro Christo, Agnus Christi. Unde dicitur de istius modi homine: *Et induitus est maledictione sicut vestimento* (Ps. cxviii, 18). Vindicabit quoque Dominus manifestissime in adventu suo, etiam super eos qui cum bonis operibus in Ecclesia esse deberent, ejecerunt se ob conversationem pessimam, et traditi Satanae versantur in vestibulis, immo nec in vestibulis, sed ante vestibula: quod significantius Graece dicitur ἐν τα πόρπωλαι. Et super omnes vindicabit, qui variis iniurialibus atque peccatis implent Ecclesiam, et impietatibus atque mendacio, et miscent sanguinem sanguini. Quod si voluerimus hoc ipsum accipere super animabus singulorum, principes et domum regis, intelligamus λογισμοὺς [Al. addit xxi αἰθίστεται], id est, cogitationes et sensus, et ipsam animam, quae debet esse hospitium 684 regis: et juxta superiorem expositionem induimenta quoque aliena, et omnia quae sequuntur, referamus ad unumque inque credentium, qui cum debuerant induiti esse Christo, et semper versari intrinsecus, variis se peccatorum operuerunt vestimentis, et egressi de Ecclesia, id est, congregazione sanctorum, pro virtutibus impleverunt templum corporis sui iniquitate et dolo.

(Vers. 10.) *Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus.* LXX: *Et erit in illa die, dicit Dominus, vox clamoris de porta compungentium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus.* In die hostiarum Domini quando extenderit manum suam super Judam et super omnes habitantes Jerusalem, et hostilis eam vallaverit exercitus, erit vox clamoris a porta piscium et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus. Portam piscium eam vocabant, quae Diospolim ducit et Joppe, et vicinior mari erat inter cunctas vias Jerusalem, de qua et Esdras resert: *Portam vero piscium edificaverunt filii Asnae, ipsi texerunt eam, et statuerunt rativas,*

Aes seras et vectes (Il Nehem. iii, 3). Quod autem sit, et ululatus a secunda, secundi muri, in eodem clima portam significat, de qua et in Regnum libro scriptum est: *Et ivit Helchias Sacerdos, et Abihem, et Achabor [Al. Achobor], et Saphan, et Asaies ad Oldam propheten, uxorem Sellum filii Thephae, filii Haras, custodis vestium, et hæc habitabat Jerusalem in secunda* (IV Reg. xxii, 14). Contritionem autem magnam a collibus de mente Sion et excelsiore urbis parte loquitur: quia cum altiora et ars civilis fuerint occupata, facilior est in prona descensus. Si autem diem illam quam Dominus communiqueret, diem judicij ut supra voluerimus accipere, eo tempore quando Vetustus dierum sessurus est, et apriendi libri, et pandendæ conscientiae singulorum: **B**tunc implebitur vox clamoris a porta compungentium (Dan. vii). Prima enim porta oculorum erit, qua [Al. quando] exhibebuntur nobis peccata ante oculos nostros, et omnis pompa et imago antiquorum scelerum et vitiorum atque luxuriarum proficeretur in medium. Tunc illud erit verum quod scriptum est: *Ecce homo et opera ejus ante faciem ejus.* Torquabit igitur eum conscientia, et postquam computatus 685 clamaverit a prima oculorum porta, ululabit etiam a secunda, quam ei aures intelligere possumus. Per hos enim vel maxime sensus, quibus via illapsa fuerant, eorum prena sentitur, quando cernemus quod fecimus et a sermone docti, totumque audientes ordinem peccatorum in ululatum compellentur, et conteretur. [Al. compellimur et conteritur], in nobis quidquid fuerat excelsum, et propter cæcitatem et surdas apres ignorabatur a nobis. Vel certe cum verba sublimia et eruditio de excelso veniens, conteret nos atque constringet, et opere complebitur: *Rugiebam a genitu cordis mei* (Ps. xxxix, 9), ut sit sacrificium Deo spiritus contributus (Ps. l); in nobis, qui homines sumus, et non tam grandia peccata fecimus, ut montibus comparentur, colles copriti sunt. In diabolo autem et angelis ejus, excelsa montium conterentur. Multo putant juxta historiam quod ad Babyloniorum tempora retulimus, intelligendum esse de primo Salvatoris adventu, quando propter peccata nimia, et chismorem populi concrepantem: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (Mal. xxvi, 25), circumdata est ab exercitu Jerusalem, et a duobus ursis, Vespariano videlicet et Tijo, irridentium puerorum turbam consumpta est (IV Reg. ii). Quæ guidem intelligentia magis fidei nostræ convenit, sed ita ut sciens et priori historiæ posse congruere, vel certe priore captivitatem typum esse secundæ et perfectæ exensionis Jerusalæ. Nec non et hoc apud quædam (quia ADAGIM (אָדָגִים) manifester in Hebreo, non portam compungentium; sed portam piscium וְשַׁׁחַם) allegorice, portam piscium esse in Jerusalem, per quam inferuntur boni pisces qui a malis fuerint separati, et segregati, ceteris inimicis, qui non respon-

* Alii editi, et audientes sermonem, docti, totumque ordinem, etc.

seruit. Vt certe in fine mundi et in consummatione huiusmodi sunt portae plenariae propriae, qui dum baptismum non derivaverunt; huiusmodi sunt secundam, qui non egredi possunt peccatis signali permissuam. Et enim magna contritio super estibiles, qui nec pro peccatis incurvati sunt ut cervicem suam submittant, et sua scelerata depletarent. Per has enim duas portas baptismi et plenitatem in Ierusalem, id est, in Ecclesiam Dei vel introrsus vel reditus est.

(Vers. 11.) **686** Utulat, habitatores pilae a cunctis omniis populus Chanaan. LXX: Plangite qui habitatis concitam: quia assimilatus est omnis populus Chanaan. Pilae quasi Iudeo-Romanus dicitur MACHTHEES (מַחְתֵּה), et ad Aquila versus est, sic τοῦ οὐρανοῦ, non per brevem syllabam prima (Al. primam) legenda est, ne στράπας plectus, sed productam, ut de pila sciatis dici, in qua frumenta funduntur, vas concavum, et medicorum aptum usui, in quo proprie pisanæ ferunt solent. Dicit aliquis intellectus se quid significet pila, sed scire velle cuius in praesertim loco assumppta sit. Quia semel descripsi est caput orbis, et dicitur: Vox clavis a porta plectu, et utilitas a sebundi, et cunctis magna a collibus: Hunc idem descripsit ordo servatur, et de istis dicitur eorum, qui habuerunt in valle Siloe. Et plectre Scriptura non dixit, qui habitatis in valle, qui habitatis in gurgustio; sed qui habitatis in pila, quod scilicet quomodo frumenta seruent desuper vestre, confunduntur: Ita de porta piscium, et de porta secunda, et de collibus proruens in vos decurrit exercitus. Populus autem Chanaan appellavit populum Iudeo-Romanum, juxta illud quod legimus in Danieli: Semen Chanaan et noli Iudee (Dan. xii, 56); et ad Ierusalem: Pater tuus Antonius, et filius tua Cethaea (Ezech. xl, 3); et in alto loco: Chanaan, in manu tua, statuta iniquitas (Osee xii, 7). Quod si voluntatis juxta ultramque translatiōnēm, tropologiam texere, fecit ad nulatum et planctum contulitque qui in extensis peccatorum sanctis habebat, et in scelerum stolidum inā demersi dicit: Infixus sum in limo profundi, et non est, inquit, substantia (Ps. lxviii, 2). Unde et additum: qui habitatis concitam, hoc est, animatum multis misericordiis vulneratum, sive Ecclesiast, quae scismatis, heresiisque laceraata est, et ad singula vulnera plangit filios intercessores. Quod autem dicit: Contulit, sive assimilatus est omnis populus Chanaan, blasphemans eum in die iudiciorum cessare significat, et os quod in astri pösuerunt, integrumque ad terram usque penetrantem, aero sacerdotem contulit. Et quia peccatum peccavit Ierusalem, et ideo in contumaciam facta est, populus dicitur Chanaan, quod interpretatur, **687** contumelio. Non enim potest dicere: Statim super petram pedes meos (Psal. xxxix, 3); sed intertiri et fluctuans semper in motu

A est. Unde et Noe vir sanctus, postquam evigilavit e somno, ex maledictione nomen imposuit Chanaan, dicens: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suorum (Genes. ix, 25). Non solum autem Chanaan assimilantur peccatores, sed pro qualitate et diversitate peccati, alius assimilatur Pharaoni, alius Nemrod giganti. Et econtrario, per bona opera atque virtutes, quia et virtutum itinera sunt diversa, ille spiritum assumit Abram, hic Moysi, alius Elias; quamobrem ab Apostolo dicitur: Ad mulierem charismata meliora (1 Cor. xii, 31). Qui vero perfectus est, iuxta eam tamē perfectionem quam humana conditio potest capere, similitudine Dei signatur:

Disperierunt omnes involuti argento. LXX: Disperierunt omnes qui erecti sunt argento. Qui sibi, inquit, in divitiis confidebant, et tantas habebant opes, ut se quasi involutos et septos suis divitiis aestimarent. Vt certe secundum LXX, qui erecti erant in superbia et pauperes despiciebant, ira veniente, vastati sunt. Similique considera quod non dixerit: peribunt qui erecti sunt argento; sed iam nunc, antequam de his veniat supplicii dies, in eo ipso quod superbiant, et semper de thesauris suis cogitent et serviant eis, perierint atque corruerint. Quod qui intellexerit, potest eum non satis cupere divitias, in quibus non peribunt, sed perierunt qui erecti sunt. Neque vero aestimandum est eos solos periisse, qui argento erecti sunt, sed iuxta hanc dissimulationem peribit et ille qui in generis nobilitate se jactat. Qui gloriatur in dignitatibus, peribit; qui inflatur, peribit; qui in fortitudine corporis gloriatur, peribit; peribit qui in seminco languore mollitus comam nutrit, velut pilos, cutem polit, et ad speculum comitur, quae proprio passio et insania seminarum est. Si quis autem vult erigi et superbire sancta superbia, erigatur cum apostolis, quando dighus fuerit pro nomine Iesu Christi contumeliam pati, gloriatur cum Apostolo, qui exultabat in tribulationibus, sciens quod tribulatio operetur patientiam, patientia spem, spes autem non confundat (Rom. v).

(Vers. 12.) **Et erit in tempore illo, scrutabor Ierusalem in lucernis, et visabo super viros defixos in sarcibus suis: qui dicunt in cordibus suis, non faciet bene Dominus, et non faciet male.** LXX: Et erit in die illa, scrutabor Ierusalem cum lucerna, et ulciscar super viros qui contemnunt custodias suas, et dicunt in cordibus suis, non faciet bene Dominus, et non faciet male. In tempore et in die captivitatis Ierusalem vel a Babylonis vel a Romaniis (quia dereliquit legem Domini, et impie egit in Dominum Creatorem suum); seruabitur Dominus cum lucerna omnia absconcta Ierusalem, et nullum in ultimum patietur effugere. Legamus Josephi historias, et ibi reperi-

* Ominus Scriptura editiorumque auctoritate supplet Victorius, quia.

† Regin. ms. in qua proprie pectora fieri soleant.

‡ Regin. ms., iste typum assumit Abram, etc.

§ Martian. incommodo sensu alterum veniat prae-

ponit, quod nos miss. editiorumque eadem, opere expunximus. Mox Regin. ms. semper de thesauris suis cogitent, cosquie servent, perierint, etc.

* Pro his habet Regin. ms. Peribit qui inflatur dignitibus, peribit qui in fortitudine, etc.

mus scriptum, de cloacis quoque, et speluncis, et antris, et sepulcris, extractos principes et reges et potentes et sacerdotes, qui se in eis metu mortis absconderant. Et visitabo, inquit, super eos, qui confidunt in corporibus suis, et in viribus suis, quas ^a διασυρπτικῶς, fæces vocat, sive peccata, in quibus penitus fuere defixi : qui tollentes providentiam, nec boni nec mali Deum auctorem esse dixerunt : hoc est, quod nec bonis bona, nec mala malis redideret : sed quod fortunæ cuncta regerentur arbitrio, et casu ferrentur incerto. In consummatione autem mundi, quia dies Domini ipsa intelligitur, scrutabitur Dominus Jerusalem, id est Ecclesiam suam cum lucerna : et ulciscetur super viros contemptores, qui noluerunt suas servare custodias, id est, mandata Domini contempserunt, et insuper ratione se peccare, dicentes, blasphemaverunt in cordibus suis : quod nihil prodesset benefacere, nec obesset male agere, quia nec bonorum operum præmium, nec malorum poenam restitueret Deus. Recite autem Jerusalem, id est, Ecclesia (quæ prius Jebus vocabatur, quod dicitur conculcata), quando conculcabatur a gentibus, et daemonum ludibrium erat, dicta est Jebus, et postquam cœpit in ea pax habitare Domini, et factus est in pace locus ejus, nomen Jerusalem sortita est. Quia igitur in novissimo tempore, quod saeppe ^b 689 jam diximus, multiplicata iniunctate, refrigerescet charitas, et solis lumen recedet ab Jerusalem, et tanta erit vastitas, ut difficile salventur etiam electi Dei (*Math. xxiv*) : tunc in lucerna sermonis sui atque rationis omnia vitia scrutabitur Dominus in Jerusalem, et in medium proferet, et de otioso quoque verbo siet judicium et vindicta, non in peccatores (poterat enim et peccatum veniam promereri), sed in contemptores, de quibus dicitur in Abacuc : *Videte contemptores, et aspicite* (*Abac. i, 5*); et in alio loco : *Quare non respicias ad contemptores*; Ac deinde : *Qui autem arrogans est, et contemptor, vir superbus, et cætera.* ^c Super his siet ultio, qui custodias Domini non servaverunt, et dicunt in cordibus suis : *Non faciet Dominus bene, et non faciet male* : non quod male Deus faciat, sed quod mala videatur poena esse ei qui patitur. Alioquin et scalpellus medici malus erit, quia resecat vulnera, et putridas amputat carnes. Et pater malus, caudens filium, ut a vitiis corrigat, et magister malus, corripiens discipulum ut erudit : *Omnis enim disciplina ad præsens non videtur gaudii esse, sed tristitiae* : postea autem fructum pacificum his qui per eam erudit sunt, reddet (*Hebr. xii, 11*).

(Vers. 13, 14.) *Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum. Et ædificabunt domos, et non inhabitabunt : et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. Juxta est dies Domini magnus :*

^a Editi legunt διασυρπτικῶς, in quem sensum adducit Marianus in notis διασυρπτος, quod irrisiōnem sonat. Sed retinenda lectio mss. codicū, quam nos secuti sumus, utpote meliorem, et que magis respondeat sententiæ Hieronymi dicentis corpora seu vires in quibus superbii confidunt vocatas fuisse δι-

A juxta est, et velox nimis. LXX : *Et erit fortitudo eorum in rapinam, et domus eorum dissipabuntur. Et ædificabunt domos, et non habitabunt in eis, et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum, quia juxta est dies Domini magnus : juxta et velox nimis.* Manifestum est quod juxta utramque captivitatem omnium eorum sit cæsus exercitus, et domus diruta, et agri vineaque vastata sunt : nec ultra eos Dei distulerit patientia. Sed cum dicerent ad prophetas, hoc in tempus erit, et in dies longos, venerit eis dies Domini magnus et velox nimis. Juxta tropologiam autem cum venerit tempus judicii, sive uniuscujusque moris et egressionis a sæculo : tunc omnis fortitudo eorum in direptionem erit, ut quod male valebat, et erigebatur adversus Dominum, infirmum, fractumque vertatur ad melius. Velut si quis fortitudinem latronis et piratae et furis ^b 690 diripiatur, infirmosque eos reddat, prodest illis sua infirmitas : debilitata enim membra quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt. Quod autem sequitur : *Et domus eorum in desertum, multi sunt in Ecclesia ædificantes Sion in sanguine, et Jerusalem in iniquitate, quibus prodest tales domus destrui.* Legamus Leviticum, ubi leprosa domus destrui jubetur (*Levit. xiv*). Et quia lepra permanens est et diffunditur, lapides ejus et ligna et omnis pulvis extra civitatem in locum immundum projici jubetur. Sed et in Jeremie principio tale quid scribitur, *Ecce dedi sermones meos in os tuum : ecce constitui te hodie* [Al. taceret hodie] *super gentes, et regna : eradicare, et suffocare, et disperdere, et ædificare, et plantare* (*Jer. i, 9, 10*). Destruitur ædificatio pessima, ut postea ædificatio bona construatur : eradicatur iniqua plantatio, ut plantatio juxta ponatur. Unde et in Salomone legimus : *Melius est habitare sub divo, quam in calce litii cum iniquitate, et in domo nova* (*Prov. xxi, 9*). Quasi bonus ergo Deus domos eorum, qui erant defixi in scibis suis, et dixerant in corde suo : *Non faciet bene Dominus, et non faciet male*, destruit, nec eos in leprosis et immundis domibus habitare permittit : nec facit ut bibant vinum de vineis, quas plantaverat. Si enim plantassent vineam Sorec, et vineam elecam totam veram, bibissent vinum suum, et inebriati essent cum patriarcha Noe et Joseph in meridie (*Gen. ix et xlvi*); sed quia dixerunt : *Non facit bene Dominus, et non faciet male* (*Deut. xxxiii, 22, 33*), et de vinea Sodomorum erat vinea eorum, et propago eorum de Gomorrha, *Uva eorum non fella, et botrus amaritudinis eis : furor draconum, vinea eorum : et furor aspidum insanabilis* (*Jer. ix, 25*), propterea plantaverunt vineas, et non bibent viam earum. Et mystice dicitur de Sodoma et Gomorrha, quod omnis plantatio eorum perierit. Si enim permanissent in eo quod cœperant, ut essent quasi pa-

συρπτικῶς, id est sermone mordaci fæces. MART.—Sic et noetri et Martianæ ferunt mss. Victorius maluit διασυρπτικῶς.

^b Negandi particula penes Martianæum debeat.

^c Regin. cod., *De superbis fieri ultio*.

radius Dei, et non finissent in malo, ut essent quasi terra Ægypti, plantatio eorum utique permansisset. Tale quid et illud super Ægyptiis sonat in Psalmis : *Occidit in grandine vineas eorum, et moros eorum in pruina* (*Ps. lxxvii, 47*). Quasi clementissimus quippe Deus, omnem Ægyptiam plantationem et arbusculas, quæ in Ægypto radicatae sanguineos habent **691** fructus, interfecit et subverit, ne bibant qui male plantaverunt, et comedant ex eis fructum. Prope est dies Domini magnus et velox nimis, cui resistere nemo potest : prope autem est vel propter æternitatem, quia nihil ei longum est, vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquam a longe videtur supplicium quod inferendum est. Sive prope, ut supra diximus, cum exierimus a sæculo, et uniuscujusque mors consummationem mundi fecerit ; et non solum prope, sed etiam velox nimis, ut velocitas adventus ejus in eo quod additur, *nimirum*, ostendatur.

(Vers. 15, 16.) *Vox diei Domini amara : tribulabitur ibi fortis : dies iræ, dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos.* LXX : *Vox diei Domini amara et dura posita est, fortis : dies iræ, dies illa, dies tribulationis et necessitatis, dies miseriae et perditionis, dies tenebrarum et turbinis, dies nebulæ et caliginis, dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos.* Juxta superiora, vel de Babylonica captivitate accipe, vel de extrema quam passi sunt a Romanis, super qua et Dominus flevit Jerusalem, dicens : *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* (*Matth. xxiii, 37*), et cætera. Vere enim expetita vindicta est a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariæ, quem occiderunt inter templum et altare (*Il Par. xxiv*) : et ad extremum de Dei Filio, dicentes : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros*, experti sunt diem amarum : quia ad amaritudinem Dominum provocaverunt : diem a Domino constitutam, in qua non imbecillis quilibet, sed fortissimi viri deprimentur, et veniet super eos ira in finem. Sæpe quippe et ante iram Domini sustinuerunt ; sed ira illa non fuerat consummationis et finis (*Matth. xxvi, 25*). Quid necesse est nunc describere quantas in utraque captivitate sustinuerint calamitates, et quomodo qui lucem Domini respuerunt, in tenebris et in caligine versati sint, et qui noluerunt solemnum dierum audire tubas, audierint clangorem [*Al. clangorem*] bellantium ? De civitatibus autem munitis et excelsis angulis Iudææ, qui [*Al. quod*] ad **692** solum usque sunt diruti, puto oculorum magis esse quam aurium judicium : nobis præsertim qui nunc in ista sumus provincia licet videre, licet probare quæ scripta sunt. **Vix** ruinarum parva vestigia in magnis quondam urbibus cernimus. Silo, ubi tabernaculum et arca Te-

A stamenti Domini suit, vix altaris fundamenta monstrantur. Gabaa illa civitas Saulis usque ad fundamenta diruta est (*Josue xviii*). Rama et Bethoron et reliquæ urbes nobiles a Salomonе constructæ, parvi viculi demonstrantur. Legamus Josephum et prophetam Sophoniæ, illius cernimus [*Al. cernimus*] historiam : et hoc non tantum de captivitate dicendum est, sed usque ad præsentem diem, persidi coloni post intersectionem servorum, et ad extremum Filii Dei, excepto planctu, prohibentur ingredi Jerusalem, et ut ruinam suæ eis flete liceat civitatis, prelio redimunt, ut qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrymas suas : et ne fletus quidem eis gratuitus sit. Videas in die quo capia est a Romanis et diruta Jerusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, et senes pannis annisque obsitos, in corporibus et in habitu suo iram Domini demonstrantes. Congregatur turba miserorum, et patibulo Domini coruscante, ac radiante *æxæstæctæ* ejus, de Oliveti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem : adhuc fletus in genis et livida brachia, et sparsi crines, et miles mercedem postulat, ut illis flete plus liceat ; et dubitat aliquis, cum hæc videat, de die tribulationis et angustiæ, de die calamitatis et miseriae, de die tenebrarum et caliginis, de die nebulæ et turbinis, de die tubæ et clangoris ? Habent enim et in luctu tubas, et, juxta prophetam, vox solemnitatis versa est in planctum. Ululant super cineres Sanctuarii, et super altare destructum, et super civitates quondam munitas, et super excelsos angulos templi, de quibus quondam Jacobum fratrem Domini præcipitaverunt. Hæc de captivitate dicta sint Iudaeorum. Cæterum si diem Domini, ut supra, referamus ad consummationem mundi, sive ad uniuscujusque exitum vitæ, manifesta **693** erit interpretatio, quod vox diei Domini amara sit, et necessitate plena et ira, et tribuletur ibi fortis : cum etiam qui sancti sunt, salventur quidem, sed tamen sic quasi per ignem. Dies illa dies tribulationis, et angustiæ et calamitatis, et miseriae, in qua dicent : *Væ nobis, quia miseri facti sumus.* Dies tenebrarum : *Omnis enim qui male operatur, odit lumen, et non venit ad lucem* (*Joan. iii, 20*) ; et necesse est ut qui lumen oderit, eum tenebræ consequantur. Dies erit nebulæ et turbinis ; veniet enim super eum tempestas Domini, et clangor tubæ, quam Apostolus significat, dicens : *In novissima tuba* (*1 Cor. xv, 52*). Erit enim dies tubæ et clangoris super civitates munitas, quas sibi in multitudine peccatorum cum Cain ædificaverant. Et super angulos excelsos, opera perversa et a recta via Domini declinantia (*Al. a recta via deviantia*). Unde et a Salvatore arguuntur *ὑποχρῖται* Pharsaci, quod adorent (*Al. orient*) in angulis platearum (*Matth. vi*). Via enim recta et tendens ad paradisum aerea, et angusta est quæ dicit ad vitam. Via autem

^a Vitiōse erat penes Martianæum, longum. MSS. nostri post Victorium castigant.

fracta habens angulos et tortuosa, lata, et spatiosa est, quæ ducit ad mortem (*Math. vii*). Simulque inter verba severitatis Domini cerne clementiam, quod propterea amara sit dies, et dies iræ, et dies tribulationis, et dies tubæ et clangoris, ut civitates male munitæ et perversi anguli destruantur.

(*Vers. 17, 18.*) *Et tribulabo homines, et ambulabunt ut cœci, quia Domino peccaverunt : et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercore : sed et argentum eorum et aurum [Vulg. addit eorum] non poterit liberare eos in die iræ Domini, et in igne zeli ejus devorabitur omnis terra : quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* LXX : *Et tribulabo homines, et ambulabunt ut cœci, quia Domino peccaverunt, et effundet sanguinem eorum sicut pulvrem, et carnes eorum sicut sterco boum [Al. bubalum], et argentum eorum et aurum eorum non poterit eruere eos in die iræ Domini, et in igne zeli ejus consumetur omnis terra : consummationem enim et festinationem faciet super omnes habitantes terram.* Non est difficile juxta priorem sensum hæc suisse perppersam dicere Jerusalem, quæ propter crucem Domini sustinuit : recessit enim ab ea visitatio Domini, et tribulati sunt omnes **694** homines in tota Judea, et propter magnitudinem pressuræ ambulaverunt ut cœci, quid agerent ignorantes. Et hæc passi sunt, quia Domino, id est, Dei Filio peccaverunt. Nam quia fuderunt sanguinem prophetarum et sanguinem Christi, fusus est sanguis eorum sicut humus in tota regione, et corpora eorum remanserunt insepulta, sicut stercore super faciem terræ. Divites quoque eorum qui argutum et aurum iniquitate nimia congregaverunt, opibus suis de die iræ Domini non potuerunt liberari : ignis enim zeli Domini succensus adversus eos, devoravit omnem provinciam. Nec grande fuit tempus in medio: nam post quadraginta et duos annos Dominicæ crucis, circumdata est ab exercitu Jerusalem, et consummatio illius facta est cum festinatione, et non solum illius, sed cunctis terræ Judææ habitatoribus. In consummatione autem vel mundi vel uniuscujusque tribulabuntur omnes homines, qui homines permanserunt, et mortui sunt quasi homines. Et ambulabunt ut cœci, quia lumen perdidere virtutum, et locum pœnitentiæ non habebunt : et hæc patientur quia Domino peccaverunt. Si enim Dominus [Al. Domini] justitia est, veritas, sanctitas, cæteraque virtutes, quisquis injuste fecit, et mentitus est, et scorta vitiaque secessus est, Domino peccavit. Sed quod sequitur : *Et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercore boum,* videtur absurdum, ut in resurrectione mortuorum, et in consummatione mundi atque iudicio, dicamus ef-

^a Recolenda hæc est Hieronymi enarratio a Patribus Trosleani concilii, quibus cap. 45 laudatur.

^b Omitunt hoc loco Erasmus et Marianus Graeca duo verba τὸ et αὐτος, quæ nesc. codicis retinente tam characteribus, ut Regius num. 3991, qui legit, Sau- guis igitur hominis τοτοικοναitos. Est autem τὸ ζωτικὸν αὐτος, habitaculum et sedes vita, quod de san-

A fundi sanguinem et corpora jacere quasi stercore. Igitur illud quod ad Noe dicitur : *Et sanguinem animalium vestrarum requiram de manu omnium bestiarum, et de manu hominis, et de manu fratris requiram animam hominis, qui effuderit sanguinem hominis :* pro sanguine ejus effundetur sanguis illius (*Genes. ix, 5, 6*), et in resurrectione credere ridiculum est, et in vita hæc stare non potest. ^c Quanti enim effuderunt sanguinem, et sanguis eorum effusus non est ? et alii occiderunt hominem veneno, vel suspendio, et tamen cum homo mortuus sit, non est sanguis effusus ? Quomodo ergo Dominus est effusurus sanguinem eorum in talionem, cum ille **695** qui occidit, sanguinem non effuderit ? ^d Sanguis igitur hominis τὸ ζωτικὸν αὐτος, id est, viæ, B quo vegetatur, et sustentatur, et vivit, debet intelligi : quod qui effuderit, sive per scandalum, sive perversitate doctrinæ, in die iudicij effundetur ab eo, ^e id est, quod sibi videbatur habere vitale, cogetur amittere. Juxta bujuscemodi sanguinem, et caro intelligitur, de qua et Isaïas ait : *Omnis caro, fenum* (*Isai. xl, 6*). Et in Genesi Dominus : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt* (*Gen. vi, 3*). Et Apostolus, de utroque : *Caro et sanguis regnum Dei possidere non poterunt : neque corruptio incorruptionem Dei* [Al. tacet Dei] *haretabit* (*I Cor. xv, 50*). In die ergo consummationis, vel generalis, vel specialis, omnis sanguis qui effusus est, claimabit ad Dominum, et apparebit in medio, et opera sanguinis atque terrena sicut pulvis C jacebunt et stercore, et argentum et aurum divites de die iræ non poterunt liberare, audiente eo, qui moritur : *Stulte, hac nocte tolletur anima tua &c;* que autem parasiti, cujus erunt (*Luc. xii, 30*) ? Non quod negetus aurum et argentum divites liberare de morte : *Redemptio enim viri animæ, propriæ divitiae* (*Prov. xiii, 8*) ; sed quod eo tempore liberare non possint, quando divitias necessitate dimittantur. Omnis enim terra et universa quæ terrena sunt, zelo Domini devorabuntur. Et quod ait, zelo ^f, intellige adhuc amantem Dominum. Nisi enim amaret humanam animam, numquam zelaretur eam : et in similitudinem mariti, peccatum ulcisceretur uxoris, qui, si non amaret, nec de adulterio ejus irasceretur. Et hoc faciet Dominus cum festinatione cunctis habitantibus terram, his qui se penitus terra dedecruerunt, et non fuerunt advenæ et peregrini, sicut justi qui loquuntur : *Advena sum ego in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei* (*Ps. xxxviii, 13*). Et rurum alibi nolens diutius in tabernaculo carnis habitant, lacrymabili voce testatur, dicens : *Hem niki, quia peregrinatio mea prolongata est* (*Ps. cxix, 5*). Etenim qui sumus in tabernaculo corporis hujus, ingenui dicuntur in Scriptura : *Animæ enim omnis carnis in sanguine est* (*Levit. xvii, 14*). MART.

^c In Regin. ms., effundetur ab eo etiam id quod nisi videbatur, etc.

^d Supplet Victorius Domini, et pro amaret, sunt, et pro irasceretur, irascitur legit.

cimus conquerentes: *Miser ego homo, quis me libe-* A *rabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 24)?

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) **696** Convenite, congregamini, gens non amabilis: priusquam parat jussio quasi pulvrem transeuntem diem: antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos ira indignationis [Vulg. dies furoris] Domini. LXX: Congregamini et colligamini, gens ^a inerudita: antequam siis sicut flos pertransiens diem: antequam veniat ira Domini super vos: antequam super vos irruat dies iræ furoris Domini. Post descriptionem malorum, quæ in die ventura sunt Domini (secundum duplēm captitatis expositionem, quam supra diximus) populus ad pœnitentiam provocatur, et dicitur ei: Convenite, et congregamini, sive, ut in LXX scriptum est, ^b colligamini, id est, estote vobis (juxta Apostolum) charitatis vinculo copulati: gens non amabilis, quæ amore Dei indigna es: sive gens inerudita, de qua dicitur in Deuteronomio: *Populus stultus, et non sapiens* (Deut. xxxii, 6). Et in Jeremia: *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non receperitis* (Jer. ii, 30), antequam fiat quod prophetatum est, antequam præceptum sequatur effectus (quod ita facile veniet quasi pulvis pertransiens), antequam super vos furor Domini compleatur. Simulque cerne Dei clementiam: sufficerat prudentibus malorum venientium impetum descriptsse; verum quia non vult inferre supplicia, sed tantum terrere passuros, ipse ad pœnitentiam provocat, ne faciat quod miseratus est. Generaliter autem tota multitudo credentium, et eorum qui Dei populus nuncupatur, in Ecclesiam congregatur, et dicitur ei: Convenite in Ecclesiam, sociamini vobis [Al. nobis] charitate et pace, o gens inerudita, quæ non vis Dei recipere disciplinam, nec habere scientiam mandatorum ejus; sed divitiis et corporis sanitatem et pulchritudinem hujos sæculi, carnis quoque voluptatibus deleterias, quæ transit quasi flos qui in una marescet die. Propterea autem dico vobis, convenite, sociamini, ne cum iudicii tempus venerit, et omnis gloria vestra transierit: tunc velitis agere pœnitentiam, quando locus non erit pœnitentiae, sed pœnaturum. Quærat aliquis, quomodo hoc ipsum super unoquoque migrante de sæculo possit intelligi. Dicitur **697** ergo ad singulos: O tu, qui sæculi negotiis occupatus, per diversa discursis, revertere in sanctorum Ecclesiam, et jungere te eorum vitæ et coetui quos vides placere Deo, et dissoluta membra animæ tuæ nec sibi cohærentia in unam sapientiae cogere compagem, et illius hære complexi, et audi mystice: *Confortamini, manus dissipatae: genua debilia, solidamini* (Isai. xl, 7): nec glorieris in bonis carnis, et ejus flore qui præterit: *Omnis enim caro fenum, et omnis gloria eus quasi flos feni. Aristi fenum,*

^a Ms. Reginæ, gens non inerudita, dissentiente Græco, et mox, pertransiens diei.

^b Pro colligamini, idem ms. habet sociamini, quam ipse videtur Hieronymus lectionem probare in Commentario.

A et flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum. Possumus hoc capitulo uti pro tempore: si quando viderimus aliquem honoribus sæculi [Al. addit. deditum] et congregandis divitiis occupatum, ad Ecclesiam vel raro, vel numquani venire, et dicere ad eum, congregare et conjungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequam gloria tua pertranseat, antequam dies tibi furoris Domini adveniat.

(Vers. 3, 4.) Quarite Dominum, omnes mansueti terræ, qui judicium ejus estis operati: querite justum, querite mansuetum, si quomodo abscondamini in die furoris Domini. Quia Gaza destruta erit, et Ascalon in desertum. Azotum in meridie ejicient, et Accaron eradicabitur. LXX: Quarite Dominum, omnes humiles terræ: judicium operamini, et justitiam querite, et respondete ea, ut protegamini in die iræ Domini, quia Gaza direpta erit, et Ascalon in desertum: et Azotus in meridie projicietur, et Accaron eradicabitur. Ille milis appellatur, qui non humilitate, quæ virtutem sonat, sed peccatis humiliatus est, nec potest cum Christo dicere: *Discite a me, quia misericordia sum, et humilis corde* (Math. xi, 29). Omnis enim qui se humiliat, exaltabitur. Et in alio loco sermo ad sanctum dirigitur: quanto major fueris, tanto magis humiliatio te ipsum, et coram Deo invenies gratiam (Eccl. iii). Qui autem peccatis humiliatus est, et aggravatus est conscientia delictorum, ac loquitur: *Sicut onus grave, gravata sunt super me* (Psal. xxxvii, 5), iste debet audire: *Venite ad me omnes qui laboratis et oneratis estis, et ego reficiam vos* (Mat. xi, 28). Hoc dictum sit in principio secundum LXX interpretes. Cæterum juxta Hebraicum alter sensus est. Dicitur enim ad sanctos: *O vos, qui mea præcepta custoditis, qui* **698** *in terra positi, et scientes, quoniam omnis qui se humiliat exaltabitur, imitati estis mansuetudinem meam, et judicium estis operati, querite Dominum in mansuetudine vestra.* Et si vultis scire quis iste sit Dominus, querite justum, querite mansuetum: *Pater enim omne iudicium dedit Filio* (Ioh. v, 22), qui ^c iuste iudicaturus est. Et quia [Al. qui] mansueti estis, propterea querite mansuetum, ut quidquid in vestra mansuetudine minus est, ab eo qui fons est mansuetudinis, impleatur. Hoc autem dico vobis: *Si quomodo abscondamini in die furoris Domini, hoc est, si forte possitis ex eo, quod quæsistis Dominum, et justitiam ejus estis operati, iram diei vitare venientis, et effugere captitatem, quæ vel a Nabuchodonosor, vel a Romanis inferenda est populo Judeorum.* Si autem de his dubitat [Al. dubitant], qui ejus iudicia fecerint, dicens [Al. dicentes]: *Si quomodo abscondamini in die furoris Domini, quid fieri de peccatoribus?* Tanta enim vanitas Judææ terræ veniet, et tam sublimis victor hic Babylonies

^c Vocem *iuste*, quam ex nostris ms. ac pridem Victorius e suis, nuptio necessariam, reposuerat, Martian. pretermisit.

^d Verba, estis operati, Regin. ms. non habet: *tum Dei, cum Victorio, pro diei legit.*

ascendet exercitus, ut etiam potentissimas urbes Philistinorum, quæ semper vobis æquo certamine restiterunt, eadem captivitas apprehendat. Gaza enim destruta erit, et Ascalon in solitudinem redigetur, et Azotum, non furto, sed bello, id est, manifesta luce atque victoria in captivitatem trahent: et Accaron, quæ interpretatur *eradicatio*, hoc sustinebit, quod in suo vocabulo sonat, id est, *eradicabitur*. Hoc juxta litteram et Hebraicam veritatem. Juxta Septuaginta autem præcipitur humilibus terræ, de quibus supra dictum est, ut operentur judicium, et quærant justitiam, quam non puto aliam esse præter Christum. Et quia omnis qui quærerit, inveniet (*Mat. vii, 8*), id quod invenerint, aliis respondeant, hoc est, alias doceant: *Sapientia enim abscondita, et thesaurus non comparens, quæ utilitas in ambobus* (*Eccles. xx, 32*)? Et hoc, inquit, præcipio vobis, ut in die iræ Domini protegamini, vel in consummatione mundi, vel in exitu uniuscujusque de sæculo, Gaza enim et Ascalon, et Azotus, et Accaron diversa supplicia sustinebunt: *Gaza enim interpretatur fortitudo ejus*. Omnes ergo qui sibi applaudunt in fortitudine **699** corporis et potentia sæculari, et dicunt cum diabolo, *fortitudine faciam*, diripientur in die iræ Domini, et ad nihil redigentur. Ascalon quoque, quæ dicitur *ponderata*, vel *ignis homicida*, cum venerit dies iræ Domini, sceleris sui mensuram sentiet, et eodem quo operata est, pondere deprimetur. Et quia arsit ad effundendum sanguinem, et multas scandalizavit animas, et impletum est in ea: *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus* (*Psal. v, 7*), non diripietur ut Gaza, sed in solitudinem redacta, gehennæ ignibus usque ad pulverem cremabitur. Nec non et Azotus, quæ Hebraice dicitur *ESDOD* (אֶשׁדֹּם), et in lingua nostra sonat, ^a *ignis generationis*, clara luce vastabitur: arsit enim libidine, et generationis incendio debacchata est. Et quia omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum (*Osee vii*), et sagitis ardentibus vulnerati sunt, non in tenebris, non in occulto judicio; sed in meridie, hoc est, quando sancti plenam recipient claritatem, projicientur in tenebras, et sanctorum consortium non habebunt. Sed Accaron, quæ interpretatur *sterilitas*, vel *eradicatio*: quia nullus fructus habuit et perversitate doctrinæ suæ eradicavit plurimos, ipsa quoque eradicabitur. Has autem omnes varietates intellige in animarum vitiis atque peccatis, et quia uniuscujusque opus quale sit, in die judicii ignis probabit (*1 Cor. iii*).

(*Vers. 5-7.*) *Væ qui habitatis funiculum maris,*

^a Hanc interpretationem ipsem Hieronymus damnat in Comment. in Amos i: *Azotus, id est, Asdod, ignem uboris, sive patrui. Licet quidam Dor pro Dod, male legentes, ignem generationis patent. Et certe generatio apud Hebreos Dor appellatur, non Dod, et proclivis lapsus D in R, cum, ut ipse annotat, apice tantum hæ litteræ distinguerentur. Vid. Lib. Nomin. de Jesu in Asdod, et Asoth. Notatum econtrario Victorio est, quod si *ignem generationis* hæ vox significat, corrigendi sint Hebraici codices, et pro ὅ supponenda sit ἡ littera: licet Zachariæ ix,*

*gens perditorum: verbum Domini super vos, Chanaan, terra Philistinorum: et disperdam te ita ut non sit habitator [Vulg. inhabitator]. Et erit funiculus maris requies pastorum, et raulæ pecorum: et erit funiculus ejus qui remanserit de domo Juda: ibi pascentur, in dominis Ascalonis ad vesperam requiescent: quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captitatem eorum. LXX: Væ qui habitatis funiculum maris, b advenæ Cretensium: verbum Domini super vos, Chanaan, terra Allophylorum, et perdam vos de habitatione. Et erit Creta pascua gregum, et ovile pecorum, et erit funiculus 700 maris his, qui reliqui sunt de domo Juda: super ipsos pascentur in dominis Ascalonis: post meridiem divertentur a facie filiorum Juda: quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captitatem eorum. Quantum ad historiam, non est difficile interpretari, quia in superioribus dixerat: *Gaza destruta* [*Al. deserta*] erit, et *Ascalon in desertum*: *Azotum in meridie ejicient* [*Al. deicient*], et *Accaron eradicabitur*. Quatuor magnis Palæstinæ urbibus nominatis, nunc ad ipsam generaliter provinciam patet sermonem Domini fieri, et prædicti ei: Væ qui habitatis funiculum maris, Babylonio venientes; quia et ipsi qui juxta mare habitant, perirent atque tollentur. Quod autem terra Palæstinorum terra sit Chanaan, nulli dubium est. Et disperdam te, inquit, ita ut nullus sit habitator: et in tantam venies vastitatem, quæ lætabaris in eversione Judææ, ut omnes tuæ urbes munitissimæ in ovilia sint pastorum. Et postquam Dominus visitaverit populum suum, et fecerit eos regredi sub Zorobabel et Iesu, et ædificaverint templum, et extruxerint Jerusalem, tu ita inculta eris, et sic vepribus urticisque operieris, ut pastores de reliquiis Judæorum in Ascalone post meridiem requiescant, et in urbe quandam uibili greges suos faciant accubare, et hoc fiet, quia Dominus visitabit plebem suam, et avertet captitatem ejus, quod factum nec ne sit, Deus viderit. Neque enim nunc nobis propositum est historia lexere veritatem; sed ea intimare nostris, quæ acceptimus ab Hebreis. Juxta spiritualem autem sensum et translationem LXX difficultis intelligentia est, maxime quia et in interpretatione discordant. Ubi enim nos transtulimus, *gens perditorum*, illi dixeront, advenæ Cretensium: et quod Hebraice scriptum est col CHORETHIM (חוּרֵתִים), pro *goi*, id est, *gente, legerat GAR*, hoc est, *advenam*: et pro CHORETHIM, quod dicitur, *perditorum*, nomen *Cretæ insulæ* putaverunt. Denique et Aquila, et quinta editio interpretati sunt, **701** ^c θνος ὀλέθριον: Et Theodosio θνος ὀλέθριον:*

dum eamdem vocem exponit, *ignis generis*, aut *ignis patrui*, vel *ignis mamillæ*, ostendit se utramque lectio habuisse, ut tam per ὃ quam per ἡ litteram vox scriberetur. Quippe cum generatio ὥτι, patrus, ὥτι, mamilla appellatur.

^b Regin. ms. *accolæ Cretarum*, hic atque infra: in Graeco est, πάροιχοι Κρητῶν. Paulo quoque post, *pascua pastorum*, pro *pascua gregum* legit, ad Graec. νομὴ ποιμνίων.

^c Editi triplex nomen θνος positum in mss. exemplaribus mutarunt cum γνος nomine: quod eis

Symmachus quoque ἔθνος ὀλεθρεύόμενον, quæ omnia cum interpretatione nostra faciunt. Rursum, ubi nos diximus, *Et erit funiculus maris requies pastorum, et omnes interpres huic translationi congruerunt, scribitur in LXX : Et erit Creta pascua gregis, et ovile pecorum.* Igitur spiritualibus spiritualia comparantes, et Vulgatae editionis cœplam semel tenentes semitam, quærimus an alibi in Scripturis sanctis nomen Cretæ legerimus. Et, ni fallor, illud in promptu est : *Cretenses semper mendaces : malæ bestiæ, ventres pigri : testimonium hoc verum est (Tit. 1, 12, 13).* Qui fluctuant et circumseruntur omni vento doctrinæ in deceptione hominum, in versutia erroris : isti cum debuerint in terra confessionis, hoc est, in terra habitare Judææ, voluerunt magis advenæ esse Cretensium, qui diversis maris fluctibus hinc inde tunduntur, ^a et sonant ære Corybantio, et sunt, juxta Apostolum, quasi cymbalum tinniens (I Cor. XIII, 1). Et quia advenæ sunt Cretensium, ideo sermo Dei, hoc est, comminatio fit ad illos : et dicuntur terra Chanaan semper in fluctu, semper in motu, et terra Allophylorum : alieni enim a Deo, in funiculo maris et in Cretæ regione versantur. Fit itaque ad eos sermo Dei, vel in consummatione et fine mundi, vel quotidie per ecclesiasticos viros, et qui possunt cum apostolo dicere : *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus (II Cor. XIII, 3)? ut ejiciantur de Creta, et perdantur de pristinis habitationibus suis, et illa regio quæ prius gregem perditum continebat, incipiat esse ovile pecorum Christi; et Judas, id est, vera confessio, habitet in funiculis maris.* Cumque jam cœperit esse mundus ad vesperam, et de multis vocatis pauci electi, et qui nunc reliqui vocantur de domo Juda, paverint eos qui primum in mari, et in Creta, et in mendacio pascebantur : declinabunt in dominibus Ascalonis, id est ubi prius ignis diaboli et intersectorum manabat crux : *Ascalon* enim interpretatur *ignis homicida.* Et hoc slet quia visitabit Dominus populum suum, et hi qui ante facile capiebantur sophismatibus hereticorum, quasi de captivitate venientes, vincent adversarios suos, et habitabunt **702** in tabernaculis eorum. Quod autem legitur in LXX, *A facie filiorum Juda, obelo prænotavimus, nec in Hebræo enim, nec apud ullum servit interpretum, et contextum capituli sensumque conturbat : non quod difficile fuerit quomodocunque et hoc posito sententiam texere; sed semel decrevimus veritatem interpretationis, et lectoris magis eruditum, quam vulgi judicium sequi.*

(Vers. 8 seqq.) *Audivi opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos eorum. Pro-*

idem significet, non erat tamen verbum ab Hieronymo positum nulla ratione abjiciendum. Significat porro ἔθνος ὀλεθριῶν, nationem pestiferam et gentem perniciosem. MART. — Pro ὀλεθρῷ, prelert Regin. cod. ὀλεθρισθρῶν, ex quo verbo boni aliiquid excudere integrum lectori sit. Pro ἔθνος constanter alias erat γένος.

^a Erant Corybantes sacerdotes Rhœæ sive Cybe-

*A pterea vivo ego, dicit Dominus Deus [Vulg. tacet Deus] exercituum, Deus Israel : quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha : siccitas spinarum et acervi salis, et desertum usque in æternum, reliquæ populi mei diripient eos : residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eveniet pro superbia sua, quia blasphemaverunt, et magnificati sunt super populum Domini exercituum. Horribilis Dominus super eos : et attenuabit omnes deos terræ, et adorabunt eum viri [Al. vir] de loco suo, omnes insulæ gentium. LXX : Audivi opprobrium Moab, et contumelias filiorum Ammon : in quibus exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos meos. Propterea vivo ego, dicit Dominus [Al. Dominus Deus] virtutum, Deus Israel : quia Moab sicut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha, et Damascus derelicta quasi acervus areæ, et dissipata usque in sempiternum, et qui reliqui fuerint de populo meo, diripient eos, et residui gentis meæ possidebunt eos : hoc erit eis pro contumelia sua, quia exprobraverunt et magnificati sunt super Dominum omnipotentem : manifestus erit Dominus super eos, et disperdet omnes deos gentium terræ, et adorabunt eum singuli de loco suo, omnes insulæ gentium. Quod excepto Daniele propheta, qui quatuor regnum scepis ceruit visiones, et eorum differentias sub aliis atque aliis imaginibus exponit (Dan. VIII), Isaías, Jeremias, Ezechiel faciunt, ut post visionem Judæ adversum cæteras nationes, quæ in circuitu ejus sunt, vertant vaticinium, et juxta ἴδιωματα singulorum, quæ eis ventura sunt, nuntient, atque in descriptione earum diutius immorentur : hoc nunc propheta Sophonias, quamquam breviter, eodem tamen ordine facit. Post Philisthiim enim contra quos supra comminatio præcurrit, **703** Gaza, inquit, destructa erit, et Ascalon in desertum, Azotum in meridiē ejicient, et Accaron eradicatorum. Nunc adversus Moab, et filios Ammon, sive ut in LXX additum est, contra Damascum, quæ in Isaia (Cap. XVII) dicitur Aram, texitur prophetia, eo quod præbentes auxilia Nabuchodonosor, vastaverint Judam, concaverint sanctuarium ejus, templum quoque subverterent, et subjugato populo Israel, Dominum blasphemaverint. Nabuchodonosor quippe atque Chaldaeï, Judæorum urbibus subratis, cæteras gentes oppresserunt, et ita factum est, ut qui insultaverant populo Dei, ipsi quoque eadem malorum angustia premerentur, et haberent conservum Judam, quem putaverunt se habere subjectum. Igitur antequam veniat captivitas sub Josia adhuc rege, necdum Jerosolymis temploque subversis, dirigitur adversus insultantes prophetia, ut mala quondam populi Dei, cæterarum gentium levarentur mali [Al. malis].*

les, qui sacro correpti furore cymbala pulsabant. Hi primum Idam Phrygiae montem tenuisse dicuntur; postea autem in Cretam navigasse, quod nunc confirmare videtur Hieronymus, qui etiam legebat ære Corybantio, non Corybantino ut retinent veteres editiones. Vide æra Corybania apud Virgilium in Aeneid. MART.

Audivi, inquit, opprobrium Moab, quæ nunc Areopolis appellatur, et blasphemias filiorum Ammon, quæ et ipsa urbs Arabitæ secunda post Bosram Philadelphia dicitur: in quibus exprobraverunt populo meo, et ejectis Judæis, dilataverunt in terra eorum fines suos. Propterea quia blasphemaverunt me, et exprobraverunt populo meo, ego Dominus exercituum, qui possum implere quod comminor, et Deus Israel, qui in populo meo ipse patior injuriam, faciam ut sit Moab quasi Sodoma, et filii Ammon quasi Gomorrah. Legamus hujuscemodi visiones in Isaia et Jeremia, et eadem quæ nunc hic legimus, reperiemus. **Sic citas spinarum et acervi salis, et desertum usque in æternum, pro quo noscio quid sibi volentes LXX Damascum evulsam et derelictam interpretari sunt, nisi fallor, verbi ambiguitate decepti: sic citas enim quod Hebraice dicitur **MAMASAC** (מָמָסָךְ), excepta prima littera **MEM** si mutetur, et **DALETH** accipiatur, easdem litteras reliquas habet, quas et Damascus, et potest legi pro superiori verbo **DAMASSEC**. Quæritur autem quomodo istæ urbes, hoc est, Moab et filii Ammon, redactæ sint in Sodoman et Gomorrhæ, et quasi spinarum ariditas et acervi salis, usque in æternum non adfiscerent? Et quod quidem vastate sint quasi Sodoma et Gomorrah, exponendi nulla est difficultas. Verum hoc quod sequitur: *Deserta erunt usque in æternum, aut destructionem regni earum interpretabitur* (quia postea subversæ a Chaldaëis, regnum suum perdidérant, et deinceps vel ab Antiochis, vel a Ptolemaëis tente, novissime Romane imperio colla submiserint), aut certe ὑπερβολæ; dicti accipendum est: **Lolam** (לֹלָם) quippe et **æternitatem** sonat et **seculum**: ex quo et pro uno **æculo**, et pro aliquanto tempore, et una **ætate** accipi potest. Et qui reliqui fuerint de populo Israel, vastabunt eos, et blasphemantia quondam Chaldaeorum auxilia possidebant. Hoc autem eveniet eis pro superbia eorum, quia blasphemaverunt, et magnificati sunt contra populum Domini exercituum, qui Dominus exercituum erit horribilis super eos, et horror ejus non intersiciet superbos: non blasphemantium sanguinem fundet; sed disperdet et attenuabit omnia idola eorum, et qui prius temerantur errore, et Domini beneficia non sentiebant, malorum necessitate pressi, sciant idola nihil prodesse, et adorent eum neusquisque de loco suo omnes iustæ gentium. Hucusque juxta Hebraicum. Nunc ad LXX interpretes revertamur, cogenitusque Judæos, qui tantum sequuntur historiam, exponere nobis quando Moab et filii Ammon facti sint quasi Sodoma et Gomorrah, et quasi acer-**

* Ita legunt omnes mss. codices cum L initiali, hoc est, **Lolam**; non **olem** ut in ante editis libris. Ex quo variantem in hoc loco Hebraicam lectionem colligimus; neque enim legebat Hieronymus in suo exemplari Hebraico לֹלָם **iy ad olem**; sed לֹלָם **Lolam**, cum Lamed prædicto. Nisi dixerimus S. Doctori rem non attendisse animum ad contextum, sed ad vocis **Lolam** significationem; non ipse transtulit

A vi salis, et deserte usque in æternum: debent monstrare sulphureas pluvias, et vineas, terram in cineres favillanique conversam, mare supra de potis quondam salis, quod nunc Mortuum dicitur, inundasse: quando eos diripuerint Judæi, quando residuae gentes Israelicæ possederint eos. Aut que indignatio Domini est pro blasphemia et contumelias attenuare et disperdere eos? non Moab et Ammon, sed universam terram, ut adoren teum singuli de loco suo, omnes insulae gentium? quod magis pro beneficio tribuet blasphemantibus, ut ab errore redeant ad salutem. Quid si voluerint dicere, post regressionem de Babilone has gentes populo Israel fuisse subjectas, **705** primum auctoritatem postulabimus Scripturarum, unde hoc factum probent: deinde cum minime potuerint demonstrare, concedeimus eis ex superfluo, atque dicemus: Esto accidisse quod dicitis: que justitia Dei esset blasphemasse avos, et exprobrase atavos, et postea nepotibus redditum? cum utique illa sententia, qua antea dicebatur in Lege, peccata patrum in filios in tertia et in quarta generatione restitui (*Exod. xx*), per Ezechielem soluta sit: *Vix ego, dicit Dominus: nequaquam dicitur haec parabola; sed anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Eze. xviii., 20*). Et simul animadverte, parabolam esse quod dictum est, nec id sonare quod in superficie litteræ proferunt. Quod si injustum est nepotibus reddere quod deliquerint avi: quanto injustius pro stultitia Judæorum hoc ipsum sperare in consummatione mundi fieri, quando non Christus eorum, ut patunt; sed est venturus Antichristus. Sicubi enim arcata fuerint in historia, ut doceant completem esse quod dictum est, statim transiliunt ad futura Christi tempora, et omnia quæ non possunt expondere, post multa saecula sibi reprobmittunt, et dicunt, et Moab, et filios Ammon, et Ægyptum, et Philistium, et Idumæam, quæ nunc insultant Judæis, et tempore puniendas. Interrogemus ergo eos, quare has potissimum gentes Deus puniat, et non intus orbem in quo Judæi longe lateque dispersi sunt. Si enim meretur Moab corripi, Judæis insultans, et filii Ammon et reliquæ gentes in circuitu, quare Gallia non corripitur? quare Britannias in comminatione non ponit? cur Hispaniæ a poena alienæ sunt? quam ob causam de Italia nihil dicitur? de Africa cur faciunt? et n' scimel dicam, cum totus orbis Iudeos captivos teneat, quid sola gentes tantum commisere flagiti, quæ in circuitu ejus sunt, et sola potissimum nominentur? Hæc contra Judæos, et generalem * in omnibus prophetis ubicumque adversum gentes aliqua propria diciter, explanatio-

usque in æternum quod utique indicat ad eam in Hebraico legiisse, aut forte ad **olem**. At de his msp. lectores eruditissime ferant judicium. MART.

* Regin. ms. et **Domini** per beneficia non meritebant.

* Idem ms., sulfureas pluvias, terram in cineres favillasque conversam, absque, vineas, voce.

* Interserit Victor. eorum.

nem. Nunc quod supra diximus, *Damascum* Hebraice non haberi, nec apud quemquam alium interpretem, etiam ex ipso Scripturæ ordine comprobabimus.

706 Ad id enim quod dixerat : *Audiri opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon, postea retulit : Quia Moab et Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrah.* Quod ergo sequitur : *Et Damascus deserta, quasi acervus areæ, debuerat et de Damasco aliquid præmisisse, ut quomodo de duabus gentibus dixerat : Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon ut Gomorrah,* quarum peccata ante jam dixerat : sic et Damasci vel opprobria, vel blasphemias descriptis- set, ut postea digne supplicium videretur inferre. Sed et hoc ipsum quod dicitur : *Quasi acervus areæ, quod Graece ἀρέας dicitur ὡς θημωνία ἄλος, putamus LXX ἄλος interpretatos, id est, salis ; sed ab imperiis qui θημωνίαν, hoc est, acervum frumenti vel frugum pulaverunt, prn ἄλος, additis duabus litteris ω et ρ, quasi ad consequentiam frugum, ἄλων, hoc est, areæ, positum.* Hoc de interpretationis varie- tate et errore sit dictam, et de difficultate historiæ. Qui autem doctus vir est, et spiritualibus spiritua- lia comparat, et non querit quæ deorsum sunt, sed ea quæ sursum, et cum Christo resurgent ab inferis, et veterem hominem deponens induitur novo, opprobria [Al. opprobrium] Moab, et blasphemias [Al. contumelias] filiorum Ammon, ad magistros contrariorum Ecclesie dogmatum referet, qui et ipsi vi- dentur de genere esse Abraham, et effugisse incen- dium Sodomæ et Gomorrhæ, et habitare in Segor parvula. Sed quia generatio eorum in tenebris est, et lumen veritatis non possunt aspicere (declinave- runt enim a Deo Patre, quod interpretatur ex nomi- nibus Lot et Moab) et Dei esse filii cessaverunt (quod dicitur populus meus) et in tenebrosa spelunca concepti de incestis nupiliis substiterunt : propriea usque hodie simplicitati filiorum Iudeæ insul- tantes, magnificare cupiunt super terminos ejus possessionem suam, de quibus in Proverbiis dici- tur : *Non transferas terminos sempiternos, quos po- suerunt patres tui* (*Prov. xxii, 28*). Vide hereticos in dialectica sibi et rhetorica et omniū sophismatu dogmatibus applaudentes, contemnere Ecclesie rusticitatem, et quasi indignam mysteriis suis, quæ sibi quasi idola confinxerunt, **707** despiciere, et habere pro nihilo : et non queres quæ sint oppro- bria Moab, et contumelias filiorum Ammon, in quib[us] exprobraverunt populo Dei. Juravit itaque Dominus per semetipsum dicens : *Vivo ego, dicit Domine.* Et pulchre ad distinctionem mortuorum deo- rum, qui appellantur idola, se viventem dicit Deus Israel, hoc est, populi videntis Deum : quod blas-phemantes hæ gentes, id est, Moab et filii Ammon, de quibus supra diximus : *Sicut Sodoma et Gomor- rha erunt, videntur quidem sibi in eo quod gentiles*.

^a Ad Regii ms. fidem reponimus θημωνία ἄλος, pro quo erat θημωνία ἄλων. Nam et ἄλος, non ἄλων, positum hic ab Hieronymo, subsequens orationis contextus evincit, et in Græcis quoque vetu-

A non sunt, exisse de Sodomis et Gomorrhis, sed quia blasphemant populum Dei, et contra Israēl faciunt, in Sodomam reputabunt et Gomorrah, et ita delebuntur ut illæ deletæ sunt ante, nullum in se habentes vestigium viroris [Al. vigoris] et vitæ. Nec mirum si hoc de hereticis intelligamus, cum reputentur quasi Sodoma et Gomorrah, cum etiam ad Ecclesiasticos, qui Dei non observavere mandata, et egressi sunt a præceptis ejus, dicatur per Isaiam : *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, et attendite in legem Domini, populus Gomorrhæ* (*Isai. 1, 10*). Et ad presbyteros cupientes sub figura Susannæ Ecclesie corrumpere castita- tem, dicat Daniel : *Hoc est iudicium Dei : semen Chanaan, et non Juda* (*Dan. xiii*). Et ut sciatis-quotiescumque Sodoma et Gomorrah et Aegyptus no- minantur, non de his dicti provinciis, quas oculis cernimus, sed de aliis spiritualibus, quibus sermo propheticus communiciatur : legit in Apocalypsi Joannis : *Locus autem in quo Dominus crucifixus est, rocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus* (*Apoc. xi, 8*). Si ergo Jerosolyma in qua crucifixus est Dominus, vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, quare non econtrario Aegyptus et Sodoma et Go- morrah, si opera fecerunt Jerusalem, et terræ Ju- dæ, in terram sortis Domini transferantur? Denique et David non erat de sacerdotibus, nec liebat ei comedere panes propositionis (*I Reg. xxii*), sed quia per singula crescebat opera, et persecutio Saul vir- tutum illius profectus erat, propterea in fuga sua dum nescit, subito antistes efficitur, et accipit pa- nes propositionis, et non violat mandatum Dei. Hoc totum diximus, quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon, ut Gomorrah. Damascus quoque quæ inter- pretantur, sanginem bibens, aut sanguis sacci, **708** erit derelicta a Dei misericordia, quasi acer- vus salis. Quia enim princeps ejus est rex Aretha, et Damasceni Paulum occidere cupiunt, et per mu- rum in sporta dimittuntur (*Act. ix*), non dicitur ad Da- mascum : *Vos estis, sal mundi*; nec illud sal vocatur, quod semper offertur in victimis, sed quod infatu- tum est, et de quo in Evangelio scribitur : *Si au- tem sal infatuatum fuerit, in quo salietur?* ad nihi- lum est utile, neque in terram, neque in sterquilinium, sed foras projiciunt illud, ut ab hominibus conculce- tur (*Math. v, 13*). Et Moab igitur, et Ammon et Damascus, qui sese adversus Domini scientiam para- verunt, et blasphemaverunt populum Dei : et dixerunt in eum plurimas contumelias, et voluerunt dilatare terminos suos in terra Ecclesie, et popu- lum Dei possidere, desertæ erunt et destructæ [Al. destitutæ], et reliqui de populo Dei, hoc est, viri Ecclesiastici in Scripturis Dominicis eruditæ discipiant eos, et residui gentis Dominicæ possidebunt eos, et hoc eis erit pro contumelia, quia [Al. qua] ex-

stis exemplaribus hanc præ illa vocem obtinuisse, discimus ex Complutensi. Item scribitur, pro dici- tur, prefert idem Reginæ ms.

probraverunt et magnificati sunt contra Dominum A omnipotentem. Vide clementiam, vide misericordiam Domini: contumeliam patitur, blasphematur, diripiuntur termini ejus: et ille quid facit? Milit ad reliquias populi sui, de quibus diximus, ut sibi blasphemantes dividat, et in suam ducat possessio nem. Multo enim stulto melius est servire sapienti, et fatuitatem ejus Domini sapientia corrigi, quam suae eum stultitiae derelinqui. Veniet itaque Dominus omnipotens, et manifestius erit super eos, quem nunc nesciunt, quem ignorant: et disperdet omnia dogmata, id est, deos eorum, et diversarum gentium idola, ut postquam simulacra, quae de suo sibi sensu composuerant, eversa fuerint, convertantur gentes ad Dominum, et unusquisque in loco suo adoret eum quem nesciebat ante.

(Vers. 12 seqq.) Sed et vos, *Æthiopes*, intersecti gladio meo eritis: et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur: et ponet speciosam in solitudinem et in invium et quasi desertum. Et accubabunt in medio ejus greges: omnes bestiae gentium, et onocrotalus, et hericus in liminibus ejus morabuntur: vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari: quoniam attenuabo robur ejus. *Hæc est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiae?* omnis qui transit [Al. transibit] per eam, sibilabit, et movebit manum suam. LXX: *Et vos, Æthiopes, vulnerati gladio meo eritis: et extendam manum meam super Aquilonem, et perdam Assyrium, et ponam Niniven in solitudinem, et in aquosam quasi desertum.* Et pascentur in medio ejus greges, et omnes bestiae terræ: et chamaeleontes et hericii in præsepiis ejus cubabunt, et bestiae clamabunt in foveis suis [Al. ejus], et corvi in portis ejus: quia cedrus altitudo ejus: *hæc est civitas malis dedita, quæ habitat in spe, quæ dicit in corde suo: Ego sum, et non est post me amplius; quomodo facta est in solitudinem pascua bestiarum?* omnis qui transit per eam, sibilabit, et movebit manus suas. Judæi totum hoc capitulum et duo superiora contra Philisthiim, et Moab, et filios Ammon ad adventum Christi referunt, quem putant in consummatione mundi esse venturum, qui exstruat Jerusalem, et populum suum liberet de manu gentium, qua tenentur: et hoc sonare quod dicitur: *Et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium.* Non solum autem superiores gentes, sed *Æthiopes quoque et Assyrios et Niniven urbem Assyriorum eo tempore ponendam esse in solitudinem, et cubaturas [Al. cubituras] in*

^a Ms. Reginæ, *perdet*, et mox *ponet*, ad Græcum ἀπολαῖ, et διαστ..

^b De hac vocis significatione et lectionis varietate diximus, tom. II adversus Richardum Simonem, pravo sensu Hieronymi opera subvertentem. Vide infra annotationes nostras marginales in Aggæi caput I. MART. — Quasi idem sit, inquit Bochartus Jerozoic. cap. v, בְּנֵי per Cheth, et בְּנֵי per Ajin: quod Hieronymo nullus concederit. Nam בְּנֵי per

A ea omnes bestias terræ, sive ut in Hebræo scriptum est, *omnes bestias gentium*: ex quo significari putant de cunctis nationibus, quæ eversuræ sunt Niniven. Et quia Ninive, *speciosa* interpretatur, in præsentí loco speciosam referunt ad Babylonem. Et omne quod sequitur: *Onocrotalus et hericus in liminibus ejus morabuntur, et cætera, Babylonii potius convenire, cuius et in Isaia eadem solitudo prædictetur.* Et econtrario alii affirman, manifeste de Assyrio dici, de quo jam præcesserat: *Et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur, et ponet Niniven in solitudinem.* Per [Al. Post] Assyrios enim magis Niniven intelligi, quam Babylonem, quæ civitas Chaldaeorum est. Quod autem ait: *Onocrotalus et hericus in cardinibus ejus, et corvum in superliminari, B solitudinis esse indicia [Al. judicia], et onocrotalorum duo genera: aliud aquatile, 710 aliud solitudinis.* Et quod ait, *vox cantantis [Al. cantici] in fenestra, vel dæmones intelligi, vel variarum voces volucrum, quæ solent in desertis urbibus commorari.* Præterea quod et nos et LXX similiter translatus: *Corvus in superliminari, in b Hebræo ponitur, HAREB (הָרֶב), quod secundum lectionis diversitatem (הָרֶב), vel siccitas, vel gladius, vel corvus accipitur.* Unde et Aquila, gladium, alii siccitatem interpretati sunt. Et post eversionem quasi insultans ruinæ ejus, sermo propheticus loquitur: *Hæc est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia amplius; quomodo facta est in desertum cubile bestiae?* C *Omnis qui transit [Al. transierit] per eam, sibilabit, et movebit manum suam.* Juxta hoc autem quod supra diximus, aut vere [Al. veræ] in deserta urbe habitabunt bestiae, aut certe sub besiarium figura multarum nationum varietas indicatur. Quod si quispiam quæsierit, quomodo juxta historiam ad tempora Nabuchodonosor hæc prophetia referatur: *Æthiopibus etiam nuncupatis et Assyriis, quibus Medi et Persæ nihil fecerint, legat historias, et videbit Assyrios quoque et Æthiopes Medis fuisse subjectos, et Cambysis regnum, et Cyri potentiam, et omnia quæ deinceps sint secuta.* Hæc Judaice dicta sunt. Cæterum si notaverimus in omnibus Scripturis *Æthiopes eos appellari, qui penitus in vita sunt demersi, secundum illud quod in Jeremias legitimus: Si mutabit Æthiops pellem suam (Jer. xiii, 23), Æthiopibus ad meliora conversis spes erit, nullum qui volunt agere pœnitentiam, a salute alienum fore.* Unde et prius anima polluta, et delictorum sordibus inquinata, dicit: *Nigra sum (Cant. i, 4).* Et postea in fine Cantici canticorum, de eadem jam purgata et

Ajin et Cholem, corvus sonat; sed בְּנֵי per Cheth et Cholem, siccitatem, et vastitatem; aut gladium, si sit Segol. At non Hebræis litteris determinataque ejus vocis scriptura, sed Latinis Hareb, quæ utriusque Hebræi respondere vox possit, scriptum est ab Hieronymo: neque adeo jure a Bocharto, aliquis post eum criticorum filii accusatur. Confer ipsam S. Doctorem infra in cap. I Aggæi, vers. 11.

lota per pœnitentiam scribitur : *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata* (*Cant. viii, 5*) ; Moyses quoque, id est, Lex Domini spiritualis, *Æthiopissam de gentibus duxit uxorem* (*Exod. ii*) : et Maria, id est, synagoga Judæorum, et Aaron, id est, carnale sacerdotium, et non secundum ordinem Melchisedech, murmurant aduersus Legein, sed frustra. Statim enim synagoga perfunditur **711** lepra, et extra castra projecta, completo tempore, ipso orante Moyse, in castra reducitur. *Æthiopæ enim manus jam prævenerat Deum* (*Ps. lxvii*). Comminatur itaque nunc sermo divinus his qui peccatis inhærentes, et obliiti sordibus delictorum, nolunt ad meliora converti, et tenebrosum colorem eluere, et comminatur eis gladium, de quo puto scribi et in Genesi : *Statuit Cherubim, et flammeum gladium, qui vertit ad custodiendam viam ligni vitæ*. Et in Isaia : *Inducet gladium magnum et sanctum a super draconem colubrum tortuosum, et interficiet illum in die illa* (*Isai. xxvii, 1, sec. LXX*). Et dicit eos vel vulnerandos vel interficiendos gladio, ut timentes poenas, imitentur Niniven, et agant pœnitentiam (*Jonæ iii*), et non sustineant quæ Dominus comminatur. Quod quidem et Jeremiæ propheta sonat : *Loquar, inquit, super gentem, et super regnum, et auferam et disperdam eos : et si pœnitentiam egerint, et ego pœnitentiam agam de omnibus matis quæ locutus sum, ut facerem eis* (*Jer. xviii, 7, 8*). Et ut scistis propterea nunc Dominum comminari *Æthiopibus gladium*, ut eos ad meliora convertat, post paululum in hoc ipso libro de *Æthiopibus* insert : *Ultra flumina Æthiopæ, inde supplices mei b filii dispersorum meorum deferent manus mihi* (*Infra iii, 10*) : sive, ut in LXX habetur : *De finibus fluviorum Æthiopæ suscipiam dispersos meos, et offerent hostias mihi*. Post hæc non loquitur Dominus ut supra; sed propheticus spiritus de eo : *Et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur* (*Jer. i, 14*). Aquilonem de quo Jeremias scripsit : *Ab aquilone exurdescent mala super omnes habitatores terræ*. Et de quo Salomon commemorat : *Aquilo durus ventus : nomine autem dexter vocatur* (*Prov. xxv, 23*). Propterea autem extendit inferentem supplicationem Deus manum suam, ut et Aquilo sentiat poenas, et hi qui in terra ejus sunt, ad quam juxta Zachariam pergunt equi nigri, de quibus dicitur : *Eran* [*Al. In quo erant*] *equi nigri, ibant in terram Aquilonis* (*Zach. vi, 6*). Et pulchre qui moverit pedes suos, et recesserit ab Oriente, de quo idem propheta ait : *Eece vir, Oriens nomen ejus* (*Ibid., 12*), et ad Occidentem respexerit, statim pergit ad Aquilonem, qui ^c non est dexter, sed nomine dexter vocatur. Quod quidem et corporaliter intelligitur, **712** ut quicumque in Oriente steterit, et verterit se ad Occidentem respiciens, ad dexteram habeat Aquilonem, quem

^a Interserit Victorius, et fortem, juxta Græcum Septuaginta textum.

^b Idem corrigit, *filia*, ex Hebraico et Vulgata editione : apud LXX pro *filia*, legitur *suscipiam*.

^c In Regin. ms. verba, *non est dexter, sed nomine,*

Adextrum vocant qui statu illius refrixerunt, qui tantum nomine dexter est, cæterum re et opere potius in sinistra est. Postquam autem extenderit manum suam super Aquilonem Dominus, perdet etiam Assur, qui interpretatur εὐθύνων, quem multi putant dirigen tem duci, sed falsum est : εὐθύνων enim coarguens dicitur, atque convincens. Et quoniam diabolus ipse est inimicus et ulti, et ipse peccata suggerit, et poste in peccatis coarguit peccatores, idcirco εὐθύνων vocatur. Hunc ego esse reor principem Assyriorum, qui habitat ad Aquilonem, et metropolim habet Niniven, et dicit in Isaia : *Fortitudine faciam, et sapientia intellectus auferam terminos gentium, et vires earum depascar* (*Isai. x, sec. LXX*). Porro quod sequitur de Ninive vastata : *Et pascentur in ea greges, et omnes bestiæ terræ, et chamæleontes, et hericis in præsepibus ejus accubabunt, et bestiæ requiescent in cardinibus ejus, et corvi in fenestrâs ejus, et cætera : videtur mihi juxta illud intelligi debere, quod vel in Jona, vel in Naum propheta scriptum est. Et in Jona quidem Niniven, id est, speciosam, quæ ad prædicationem Jonæ, id est, columbæ, egerit pœnitentiam, Ecclesiam interpretati d sumus de gentibus congregatam. In Naum vero super mundo intelligentiam temperavimus : et de mundo quidem non difficile est interpretari et dicere, quod quando *Æthiopes* vulnerati gladio Domini fuerint, et extenderit manum suam super Aquilonem, et perdisserit Assyrium principem mundi, etiam ipse mundus cum principe suo pereat, et ad maximam solitudinem redigatur, et nulli miserabilis sit, sed omnes ad ruinam ejus sibilent, et moveant manus suas. De Ecclesia autem videtur prima fronte esse blasphemum, quod ea futura sit invia et deserta, et bestiæ habitent in ea, et poste ei cum insultatione dicatur : Hæc est civitas malis dedita, quæ habitabat in spe, quæ dicebat in corde suo : Ego sum, et non est præter me amplius, quomodo facta est in solitudinem, pascua bestiarum? Sed qui*

Bestiarum consideraverit illud Apostolicum in quo dicitur : *In novissimis temporibus instabunt tempora pessima, et erunt homines sui amatores, avari, arrogantes, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, accusatores, intemperantes, crudeles, odio habentes bonum, proditores, temerarii, inflati, voluptatum amatores magis quam Dei : habentes formam pietatis, virtutem autem ejus denegantes* (*II Tim. iii, 1, seqq.*). Necnon et hoc quod in Evangelio scriptum est, quod multiplicata iniquitate, refrigerescat charitas multorum, intantum ut in illo tempore compleatur : *Verumtamen veniens Filius hominis putas inveniet fidem super terram* (*Matt. xxiv, 12*) ? non mirabitur de extrema Ecclesiæ vastitate, quod, regnante Antichristo, redigenda sit in solitudinem, et tradenda bestiis, et passura quæ-

non habentur.

^d Atqui nondum Jonam illustrare coepérat. Fortasse licet et subtegmina apud se texendo operi jam paraverat, atque ea sunt quæ hic laudat.

cumque nunc propheta describit. Si enim Deus A propter infidelitatem ramis naturalibus non pepercit, sed fregit eos, et posuit flumina in desertum, et fontes aquarum in sitem, terram fructiferam in sal-suginem, propter malitiam habitatorum ejus : cur non econtrario eos de quibus dixerat : *Posuit desertum in paludes aquarum, et terram sine aqua in fontes aquarum, et habitare fecit ibi esurientes, et cætera, et quos inseruit de oleastro in radicem bone olivæ, si immemores beneficij recesserint a conditore suo, et adoraverint Assyrium, evertat et ad eamdem sitim reducat, in qua prius fuerant?* Quod cum generaliter in adventu Antichristi, sive in fine mundi possit intelligi : tamen quotidie in his qui simulant se esse de Ecclesia Dei, et operibus negant, auditoresque legis sunt, et non factores, accipi potest, a qui frustra speciosos se esse jacent, cum habitent in eis greges, vitiorum scilicet multitudo, et bruta animalia corpori servientia, et omnes bestiae terræ, quæ corda eorum comedunt, et chamæleontes qui non habent unum colorem ; sed diversis peccatis, nunc avaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc tristitia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et hericci in præsepibus eorum, animal spinosum et plenum sentibus, et vulnerans quidquid contigerit. Sed et bestiae cubabunt in forainibus, id est, in cordibus eorum, et corvi immundæ 714 aves in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quo aut loquantur semper, aut audiant mala. Post quæ infertur et dicitur : ideo Ecclesiam hæc passuram fore, vel esse perpessam, quod in superbiam se elevaverit, et quasi cedrus stum cæcum exerxit, malis operibus dedita, et nihilominus futuram sibi beatitudinem reprobantis, et in corde suo cæteros despiciens, nec putans queinquam esse præter se, et dicens : *Ego sum, et non est alia præter me ultra :* quomodo ergo facta est in solitudinem pascua bestiarum ? Ubi enim prius habitabat Pater, et Filius et Spiritus sanctus, et angeli ejus ministeriis præsidebant, tunc habitabunt bestiae, de quibus et propheta complorat dicens : *Ne tradas bestiæ animam confidentem tibi* (Ps. lxxiii, 19). Omnis qui transibit per eam, sibilabit et movebit manus suas. Quod si de angelis intellexerimus, ita interpretabimur : cum transierint per eam angeli, et non manserint in eam, ut prius facere consueverant, stupebunt et mirabuntur : et non eam fulcient, et sustentabunt ruentem manu sua, sed levabunt manus et pertransient. Vel certe cum sibilo atollent manus, et quasi plangentes in morem lugentium concrepabunt. Si autem hoc de diabolo et angelis ejus voluerimus accipere, qui vineam quoque, quæ de Ægypto translata fuerat, vastaverunt : diemus, per animam de qua Christus recesserit, et quæ prius templum Dei fuerat, et esse desivit, transire serpentem, et sibilare in ea, et ve-

nena sue malitiae evomere : et non solum hoc fatere, sed opera quoque sua quæ τρόποις manus vocantur, movere. Ac ne putas quia colubrum nominavimus, violenter nos manus colubri, pro opere intelligere, accipe testimonium Salomonis : *Mors, et vita in manibus linguae* (Prov. xviii, 21). Hæc diximus, ut potuimus interpretationi allegoricæ servientes. Si quis autem magis verisimilia, et labentia ratione quæ nobis sunt disserta repererit, illius magis lector auctoritate ducatur.

(Cap. III. — Vers. 4 seqq.) *Væ provocatrix et redempta civitas : columba non audivit vocem, et non suscepit disciplinam : in Domino non est confusa, et ad Dominum [Vulg. Deum] suum non appropinquavit. Principes ejus in medio ejus, quasi 715 leones rugientes : judices ejus lupi vespere, non relinquebant in mane. Prophetæ ejus resani, viri infideles : Sacerdotes ejus poluerunt sanctum, injuste egerunt contra legem. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem. Mane mane judicium suum dabit in luce, et non abscondetur : nescivit autem iniquus confusione : disperdi gentes, et dissipati sunt anguli eorum : deserteras feci vias eorum, eo quod non [Vulg. dum non] est qui transeat : desolatae sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore. Dixi, attamen timebis me, suscipes disciplinam, et non peribit habitaculum ejus propter omnia in quibus visitavi eam. Verumtamen diluculo surgentes corruerunt omnes cogitationes suas.* LXX : *O illustris et redempta civitas, columba non audivit vocem, non suscepit disciplinam : in Domino non est confusa, et ad Dominum suum non appropinquabit. Principes ejus in ea veluti rugientes leones : judices ejus sicut lupi Arabie, non dimittentes in mane : prophetæ ejus portantes spiritum, viri contemptores : Sacerdotes ejus polluunt sancta, et impie agunt in legem : Dominus autem justus in medio ejus, et non faciet iniquitatem. Mane mane judicium suum dabit in luce, et non est absconditus, et nescit iniquitatem in exactione, nec in sempiternum injustitiam : detraxi superbos, dissipati sunt anguli eorum : destruxi vias eorum ut penitus non transeat : defecerunt civitates eorum, eo quod nullus subsisteret, neque habitaret. Dixi, verumtamen timebis me, et suscipes disciplinam, et non peribitis de oculis ejus in omnibus in quibus ultus sum super eam.* b *Preparare, consurge diluculo : disperierunt omnes racemi eorum. Multi putant propter consequentiam sermonis dici adversum Niniven, de qua supra : Et perdet Assyrium, et ponet Niniven in solitudinem. Sed numquam Scriptura Niniven columbam vocaret : licet in Ieremias, a facie gladii columba de Nabuchodonosor quidam dictum putent (Jer. xv). Sed sciendum quod alii econtrario asserant, pro columba, illy posse intelligi 716 c Ἐλλάδα, id est, Græciam, ut sit sensus, a facie gladii Jona, id est, a facie gladii Græcia : Jona*

a Ms. Regin., quod frustra speciosa esse se ja-client.

b Postremus iste versiculus, *Præparare, etc.*, in Regin. ms. hic non habatur.

c Idem ms. eliam, qui et verba, a facie gladii Jona, prætermittit. Proxime superiorum expositionem de Nabuchodonosor ipse probat Hieronymus in Comment. in Jerem. cap. xxv, in fine : *Non mirabitur,*

enim tam columbam quam Graeciam significat. Unde et neque bodie Greci Jones, et mare appellatur Ioniū, et apud Hebreos permanet eorum vetus vocabulum. Sed et principes Romani apud barbaras nationes antiquum vocabulum retinentes, Cæsares appellauntur. Omnis itaque contra Jerusalem sermo est : Væ civitas quoadam columba, semper peccans, et captivitatibus tradita, et rursum redempta a Domino. Væ civitas provocatrix : quod significantius Hebraice dicitur MARA (מָרָא), id est, παραπράκτονος : quod nos possimus dicere, Deum amarum faciens, id est, tuo vicio dulceni Dominum atque clementem vertens in amaritudinem, ut qui misereri vult, punire cogatur. Non audivit præceptum Domini, et correpta noluit suscipere disciplinam ; nec prementibus malis aliquando confusa est in Domino Deo suo ; nec ambulavit post tergum ejus ; nec dicente eo : *Ego Dominus appropinquans, et non de longe* (Jer. xxiii, 23), ipsa ei appropinquare voluit. Describuntur quoque principes ejus, et judices, et prophetæ, et sacerdotes, ut in civitate populum, et in his quæ dixi, nominibus dignitatum, principes accipiamus. Principes igitur ejus quasi leones semper versabantur in prædis, et ad effundendum sanguinem subiectorum : judices ejus rapaces, non dimittentes aliis quod possint rapere. Prophetæ ejus *insanientes*, sive *stupentes*, quod Hebraice dicitur ^a PHOEZIM, et Aquila transtulit ^b Θαυμεύται, loquebantur quasi ex ore Domini, et omnia contra Dominum prædicabant. Sacerdotes in loco sanctuarii commisere sacrilegium, et cum contra legem facerent, ex lege victimas offerabant. Propterea quia illi egerunt injuste, Dominus justus non faciet iniquitatem ; sed restituet urbi pessimæ quæ meretur. *Mane, mane*, id est, manifeste et absque **717** aliqua ambiguitate faciet de ea iudicium, nec erit quod ab eo possit abscondi. Et hoc faciet Dominus, ut correpta civitas convertatur ad melius. Sed iniquus Israel non cognovit confusionem suam, nec intellexit idcirco sibi illatas plagas, ut ageret poenitentiam. Vindicavi te, inquit postea de gentibus, et destruxi imperia earum, ut qui per plagas me non senseras, saltem per beneficia cognosceres. Vel certe sic intelligendum : Disperdidi omnes civitates tuas, o Juda, et onnes subiectos tibi pagos et tribus, et diversa confinia, et tanta hominum vastitas fuit, ut non esset qui habitaret in urbibus tuis ; et

inquit, columbam Domini intelligi Nabuchodonosor, qui supra eum vocari servum Domini legerit.

^a Conflictam lectionem Graecam hic nobis obtridunt veteres editiones : Erasm. et Marian. legunt enim ἀθαυταχόντων, cuius vocis nullum exstat vestigium in codicibus mss. qui distincte retinent Aquitæ lectionem, nempe θαυταῖ, sive θαυταῖ cum π in medio, quod elementum omisso videtur ab antiquis exscriptoribus lingue Graeca prorsus imperitis. θαυταῖ porro stupentes, id est *insanientes* dicunt propter sororem et *insanientes* pseudoprophe-tarum et similium falsorum doctorum. MART.

^b Hanc vocem, θαυμεύται, codicis Reginæ monitu, facem præferente Montfauconio in Hexaplio, restituimus. Scriptum nempe ita invenimus, θαυμίττμ, quam scripturam uno altero loco, quod ductus

A postquam hoc feci, misi prophetas meos consurgens diluculo, et ad poenitentiam provocans, dixique : Feci quidem tibi hæc, o Jerusalem, sed feci ut timeres me, et suscipieres disciplinam, et non periret habitaculum tuum, hoc est, templum, propter omnia scelera quæ gesseras. At econtrario, habitatores Jersalem, me eos ad poenitentiam provocante, quasi de industria et ex contentione diluculo surrexerunt, ut festinatione qua ad me redire debuerant completerent omnes cogitationes suas, et opere demonstrarent, quod mente conceperant. Hoc juxta Hebraicum. Cæterum illustris et redempta civitas Christi sanguine, juxta superiora perspicue Ecclesia intelligitur, quæ et vocatur columba, propter simplicitatem multitudinis in ea credentium. Hæc non audivit vocem Domini, neque suscipere vouluit disciplinam, nec confusa est in Domino, quia noluit appropinquare ad Dominum Deum suum, ut mereretur veniam peccatorum. Frustra enim quis voce Domini Dei sui audire se dicit, et considerare in Domino, quando operibus fidem destruit, et magis mammonæ jungitur quam Domino Deo suo, et dupli corde accedit ad eum, et duobus Dominis, sæculo et Deo militare posse se credit. Hujus principes sunt sicut leones rugientes. Non ambigimus de rugitu leonum et discursu : quando viderimus principes ejus ita in subiectos populos detonare, et voce tyrannica rabidisque conviciis plebem conttere, ut non pastorem in grege, **718** sed leonem inter oviculas putes frendere. Judices quoque ejus quasi lupi Arabiae, occidentes vespere, et nil relinquentes in mane : non aspicientes ad ortum solis, sed morantes semper in tenebris, et possessiunculas Ecclesiæ, et ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quod mane comedant, qui quasi in nocte, et nullo vidente, omnia populantur ; et cum luporum more cuncta diripiunt, ne parvos quidem cibos indigentibus derelinquunt. Prophetæ etiam, id est magistri qui se putant docere populos, et de Scripturis sermoninari, πνυματοφόροι, id est, portantes spiritum, sive spirituales (et hoc τριψυνάξ legendum) sunt viri contemptores : non enim docere, sed facere in Ecclesia convenit, non facilius verba destruere. Cæterum tu cum alium doceas, et ipse non facias, non tam D doctor quam contemptor vocandus es, de quo et in

ipse litterarum monebat, nullo negotio emendamus, ΕΤΤΑΙ in fine, pro ΙΤΤΜ substituentes. Porro hanc unam esse germanam lectionem, sive interpretationem Aquilæ, ex eo manifesto liquet, quod ipsum verbum ΤΤ alibi, sive Genes. xl ix, 3, θαυμεύται reddiderit, unde ex illo derivatum nomen θαυματοφόρος. Suffragatur et quam in ms. quodam noni srulei inventisse se ait laudatus Montfauconius, lectio *caal-brutai*, quam commode satis, atque ingeniose ad Graecarum litterarum orithographiam in hanc θαυμεύται exigit. Erat vero in hacenus vulgatis libris θαυταῖ, vel θαυματαῖ, quæ, ut ad veram lectionem proxime accederet, sponte se prodebat amanuensem corruptam vitio.

Habacuc scribitur : *Videte contemptores et respicite, A et admiramini mirabilia, et disperdimini* (Abac. 1, 5). Sacerdotes quoque qui Eucharistiae serviunt et sanguinem Domini populis ejus dividunt, impie agunt in legem Christi, putantes τύχα ποττάνια imprecantis facere ^a verba, non vitam, et necessarium esse tantum solemnum orationem, et non sacerdotum merita, de quibus dicitur : *Et sacerdos in b quo fuerit macula, non accedit offerre oblationes Domino* (Levit. xxii, iuxta LXX). Cum hæc faciant principes, judices, prophetæ, sacerdotes Jerusalem, nihilominus clemens et justus est Dominus. Clemens, in eo quod a sua Ecclesia non recedit : justus, in eo quod reddit unicuique quod meretur. Postquam enim advenerit mane, et nox hujus sæculi pertransierit, dabit in luce iudicium suum, et non abscondetur vel ipse, vel iudicium ejus. Et cum coepit a singulis exigere pecuniam quam eis commiserat, non erit injustus, nec faciet in perpetuum valere injustitiam ; sed superbos principes, quibus resistit Deus, detrahet de cathedris suis, et de culmine quod tenebant, et dissipabuntur anguli eorum, id est pravæ voluntates, et a recto itinere declinantes, in quibus semper et Pharisæi orare consueverant, angulari **719** lapide contempto. Puto autem quod et superbis pro sit de ahī eos de arrogantia sua, et dissipari angipotus et angulos eorum, ut postea recto itinere gradiantur. Denique sequitur : *Et desertas faciam vias eorum, eo quod non sit qui pertranseat* : secundum illud quod in primo psalmo scriptum est : *Et iter impiorum peribit* (Ps. 1, 6). Necnon et in Osee, ubi de Jerusalem dicitur fornicante : *Ecce ego claudam vias ejus spinis, et obstruam itinera ejus, et semitam suam non inveniet, et persequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et queret eos, et non inveniet* ; et dicit : *Vadam, et revertar ad virum meum priorem, quoniam bene mihi erat tunc magis quam nunc* (Osee, II, 6, 7). Animadverte quod nisi clausæ fuissent viæ, et obsepta itinera, et nisi destruxisset Dominus vias ejus, numquam dicere potuisset anima fornicans : *Vadam, et revertar c ad virum meum priorem*. Dissipantur ergo itinera superborum et anguli eorum, ne ambulent in superbia et in pravitate, et urbes eorum quæ male ædificatae fuerant in arrogantia et superbia, destruuntur, ne subsistant et habeant habitatores possimos. Ac ne quis putet nos vim facere Scripturæ, discat ex consequentibus : Ille autem, inquit, feci, ut dicerem eis : Ecce delecta sunt itinera malitia, de cætero timete me, et discite [Al. suscipite] disciplinam, ne et disciplina mea pereat, fructum in vobis conversionis non inveniens ; et omnia irrita sint, per quæ vos volui corripere, et ille vobis sermo in Jeremia scriptus est, possit

^a Confer. lib. contra Luciferianos n. 5 et seqq. Cave enim hæc ita accipias, quasi necessarium putaverit S. Doctor in sacerdotibus rectam vitam, ut valide eucharistiam consificant : cum id ille unum caveat, ne dum de sola sibi sacerdotes potestate oblandiuntur, rectam vivendi deserant normam, et

aptari : *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis* (Jer. II, 30). Vel certe : timete me, et recipite disciplinam, ut non pereant omnia de conspectu Jerusalem, nec penitus ad solitudinem deducatur super his malis, in quibus [Al. qua] comminatus sum ei. Nec moveat aliquem (ut sœpe jam dixi) quod hæc adversum Ecclesiam dicta interpretetur, cum sciat Jerusalem in Scripturis sanctis semper typum habere Ecclesiæ : de qua qui peccaverit, vel in Babylonem abducitur, vel si sponte descendere voluerit, in Jericho a latronibus vulneratur. Quæ est enim ita illustris ut Ecclesia, quæ in toto orbe fundata est : **720** ita redempta Christi sanguine et columba propter gratiam Spiritus sancti, ut Ecclesia de genibus congregata ? in qua plurimi qui se dicunt in Chirstum credere, nec audierunt vocem ejus ; nec receperunt disciplinam, nec juxta eum esse voluerat. Quod autem dicitur : *Principes ejus in ea sicut leones rugientes, scio offensurum me esse plurimos, quod super episcopis et presbyteris hæc interpreter, cum et presbyteri mali, qui Susannam violare cuperant, cæteros presbyteros qui bene vixerint, non condement*. Et mali principes, quos describit sermo propheticus, non sint bonis principibus contumeliae : *Stultus enim flagellato, insipiens sapientior erit* (Prov. xix, 15) : si autem insipiens sapientior fit, quanto magis ille qui sapiens est ? Sed judices ejus ac principes capientes munera, vendentesque justitiam, nonne recte appellantur *lupi Arabiæ*, vel *vespertini*, sicut Symmachus transtulit ? Non enim mereuntur lupi dici Benjamin, qui mane rapiunt, et ad vesperam dant escam (Gen. XLIX) ; sed lupi vespertini, qui noctibus comedunt, et in mane nihil relinquunt. Quod autem sequitur : *Prophetæ ejus πνευματοφόροι, id est, portantes spiritum, viri contemptores, nullum moveat quod super doctoribus interpretantes, eosdem et prophetas dicamus et contemptores, cum et Apostolus præcipiat : Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis* (Ephes. IV, 30). Et David loquatur in quinquagesimo psalmo : *Spiritu sanctum tuum ne auferas a me* (Ps. L, 15). Nisi enim Spiritus sanctus contristatus fugere consuerisset prius hospitium, et dimittere habitaculum suum, numquam et Paulus præcepisset quod supra dixi ; et David post adulterium formidaret, ne perderet quod accepérat, de quo et ad Hebræos scribitur : *Quanto arbitramini deteriora mereri supplicia eum, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti immundus duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit* (Heb. x, 29) ? Sed et in tertio Regorum libro scriptum est : *hominem Dei, baud dubium quin prophetam, qui ad altare dixerat in Samaria : Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce filius nescius*

quod potestate construunt, exemplo destruant.

^b Ms. Reginæ, in quacunque fuerit macula.

^c Interserit hic Regin. ms. in domum meam, Græco ut et supra textu renuente.

^d Olim erat, ad altare destructum, postquam dixerat, etc., pro quo retinuit Victorius, exstructum, postquam

721 *David* (III Reg. xiii, 2), et cætera; quia contemperit verba Domini, et comedetur apud pseudoprophe tam (sic enim locum istum exponens Josephus interpretatus est), interfectum esse a leone. Et ne putaretur casus et non judicium Domini, et pseudoprophe ta qui eum deceperat, hoc futurum esse prædictum, et ipse leo contemptorem puniens, asinum reservavit. Non ergo mirum si doctores qui sancto Spiritu pleni fuerant, possint fieri contemptores, cum apud negligentes et non omni custodia conservantes cor suum, hæc ipsa causa frequenter soleat superbia in Domiu m et contemptus existere, quod habeant scientiam Dei, et neverint multam bonitatem ejus, quam abscondit timentibus se, et contemnunt divitias bonitatis ejus thesaurizantes sibi iram in die iræ et revelationis. Sacerdotes quoque (qui dant baptis- tum et ad Eucharistiam Domini imprecantur adventum : faciunt oleum chrismatis : manus imponunt ; catechumenos erudiant : Levitas et alios constituunt sacerdotes) non tam indignentur nobis hæc exponentibus et prophetis vaticinantibus, quam Domi- num deprecentur, et studiose agant ne de sacerdotibus qui violent sancta Domini, esse mereantur. Non enim dignitas et nomina dignitatum, sed opus dignitatis, et principes, et judices, et prophetas, et sacerdotes salvare consuevit : *Qui episcopatum, inquit, desiderat, bonum opus desiderat* (I Tim. iii). Videte quid dixerit : *bonum opus desiderat*, ^a Opus non dignitatem. Si autem, despecto opere, solam aspexerit dignitatem, cito corruit turris in Siloa, et excelsa cedri fulmine feriuntur, et erecta cervix frangitur, et cygnus, extento collo, et in sublime se tendens, inter immundas volucres computatur. Porro quod exposuimus juxta Hebraicum : *Verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas, pro quo in Septuaginta scribitur : præparare, consurge diluculo, dissipata est omnis frondositas eorum, quia multum ab Hebraico discrepat, et magis videtur juxta LXX cum posterioribus concordare, in sequentibus exponemus.*

(Vers. 8, 9.) *Quapropter exspecta me, dicit Dominus, 722 in die resurrectionis meæ in futurum : quia judicium meum ut congregem gentes, et colligam regna, ut [Vulg. et] effundam super eas [Vulg. eos] indignationem meam, omnem iram furoris mei : in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra : quia tunc redam populis labium electum, ut invocent omnes nomen [Vulg. in nomine] Domini, et serviant ei humero uno. LXX : b Propterea exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in testimonium : quia judicium meum in congregaciones gentium, ut suspiciam reges, ut effundam super eos iram meam omnem, iram fur-*

Mox quoque pro filius nasceretur David, reposuit filius nasceretur domui Jacob. In nostris mss. et Martian. editione nihil simile invenire est, duæque illæ voces, exstructum postquam, contextum incommodæ præterea videbantur.

^a *Vocem, opus, ἐμφατικωτέρως, duo nostri mss. supplent.*

^b *Versiculos, Præparare consurge, etc, quem in su-*

*A ris mei : quia in igne zeli mei consumetur omnis terra, quia tunc convertam e super populos linguam in generationem ejus, ut invocent omnes nomen Domini, ut serviant ei sub jugo uno. Hæc Judæi interpretantur in adventu Christi, quem sperant venturum esse, et dicunt universis gentibus congregatis, et effuso super eas furore Domini, in igne zeli ejus terram devorandam. Et sicut ^d ante ædificationem turris fuit, quando una lingua omnes populi loquebantur, ita conversis omnibus ad cultum veri Dei, locuturos Hebraice, et totum orbem Domino servitum. Nos autem qui non sequimur occidentem litteram, sed spiritum vivificantem, nec Judaicas fabulas, audimus a Domino : *Præparare, consurge diluculo : dissipati sunt omnes racemi eorum ; et præparati dicimus : Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum* (Ps. lvi, 8). Audimusque in Proverbiis imperatum : *Præpara in egressu opera tua* (Prov. xxiv, 27). Et illud quod in Levitico (Cap. xvi) sacrate dicitur, ubi septimo mense, decima die mensis offert Aaron pro populo hircum emissarium, atque viventem, et ponens manus super caput ejus, imprecatur ei cuncta peccata populi Israel, traditque eum in manus hominis præparati, et mittit in eremum (intelligimus in nobis) et præparantes nos veri imperio sacerdotis, tollimus malum de medio Ecclesiæ. Cumque hæc fecerimus, nox præterit, appropinquat dies, et quasi in die honeste ambulantes, dicimus : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo* (Psal. lxii, 1). Statimque inferimus : *Mane exaudies orationem meam, mane assistam tibi, et videbo* (Psal. v, 4, 5). Nisi enim præparati fuerimus, **723** non nobis orientur sol justitiae. Orto autem sole, omnes racemi de vinea Sodomorum dissipantur et pereunt, ut non solum grandes botri, sed etiam quod parvum esse videbatur in nobis, Christi lucerna radiante, dispereat. Et pro his omnibus mercedem nobis pollicens Deus, ait : *Exspecta me in die resurrectionis meæ in testimonium : post vitia enim atque peccata Deus resurget in nobis. Et juxta quod in alio loco præcipit : Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus : et puer quem elegi (Isai. xliii, 10) : testis est nobis Pater cum Filio et Spiritu sancto, ut in ore duorum vel trium testium, stet omne verbum (Deut. xvii). Et magis mihi videtur sic stare sententia, et sub his tribus testibus veritas confirmari, quam per [Al. secundum] litteram. Duo enim fuerunt testes contra Susannam (Dan. xiii), et contra ipsum Dominum Salvatorem (Matt. xxvi), et tamen non stetit verbum in ore eorum. Contra Na both quoque pene tota civitas dixit testimonium, consensusque testium pessimorum non firmitatem habuit veritatis, sed sceleris conjurationem (III Reg.**

periori sectione diximus, in Regin. ms. non haberis, hic demum loci ab eodem recensetur.

^c *Idem ms., convertam in populis linguam in generationes, etc., juxta nonnullorum exemplarium Græcum textum. Mox emendamus, invocantes nomen, pro quo erat, nomine.*

^d *Rursus idem ms., Et sicut antea in ædificatione turris, etc.*

xxi). Quia judicium, ait, meum in congregaciones gentium, ut suscipiam reges, in loco videlicet suppli-
ciorum suorum, ut effundam super eos iram meam,
omnem iram furoris mei. Qui minor est, cito mere-
tur veniam, et misericordiae proximus est: Poten-
tes autem potenter tormenta patientur (Sapien. vi, 6). Unde gentes et gentium multitudo congregatur ad
judicium; reges autem, id est, principes dogmatum
perversorum adducentur in poenam, ut effundatur
super eos omnis ira furoris Domini. Et hoc non er-
udititate sit aliqua, ut arbitrantur sanguinarii Judaei.
sed misericordia, et consilio medicantis. Sequitur
enim: *In igne enim zeli mei consumetur omnis terra.*
Gentibus quippe ad judicium congregatis, et regibus
ad supplicium, ut effundatur super eos ira, et nou ex
parte, sed tota, et ira ac furore sociato, consumatur
in toto orbe quidquid terrenum est, quidquid ad ope-
ra terrae, id est, carnis pertinet: omnes ejus vepres
et spinosa fructu vastans, zeli mei vorabit incen-
dium. Et tunc convertam super populos linguam in
generationem suam, ut unusquisque errore deposito
ad antiquum confessionis Domini eloquium reverta-
tur: et in nomine Iesu omne genus flectatur, caelestium,
terrestrium, et inferorum, et omnis **724** lingua con-
fiteatur Dominum Iesum in gloria Dei Patris (Philipp.
ii, 10). Abiectisque lateribus, et bitumine quæ habe-
bamus pro lapidibus et luto, quibus erroris nostri
superbiem extrahemus contra Dominum, recipia-
mus linguam quam ante perdidimus, et simus sub jugo
Christi, dicentis: *Jugum meum suave est, et onus
meum leve est* (Mat. xi, 30). Notandum autem quod
in eo loco, ubi nos interpretati sumus: *reddam popu-
lis labium electum, pro electo, Septuaginta dixerunt,*
in generationem ejus, ut subaudiat, terræ. Et hinc
error exortus est, quod verbum Hebraicum BARURA
(בָּרָעָה), quod Aquila et Theodosio electum, Symma-
chus mundum interpretatus est: Septuaginta legerunt
BADURA (בָּדָרָה), RES litteram DALET existimantes,
propter elementi nimirum similitudinem, quod parvo
apice distinguitur. Necnon ubi nos transtulimus, *In
die resurrectionis meæ in futurum, et omnes interpre-
tati sunt, in testimonium.* Hebraeus qui me in Scri-
pturis instituit, asserebat LAED (לְאֵד) in praesenti loco
magis εἰς ἔτι id est, in futurum, debere intelligi, quam
in testimonium, εἰδενί, quod scribitur per litteras
AIN et DALET, ἔτι, et μαρτύριον, id est, futurum, et
testimonium, intelligi. Possumus hunc locum et de
primo Christi adventu exponere, quando, omni erro-
re sublati, dæmonibusque calcatis, et terronis operi-
bus destructis, apostoli universis linguis locuti sunt
(Act. ii), et veteri errore sublati, unum confessionis
redditum est labium. Sed et reges qui destruuntur,
et divino consumuntur ardore, perversorum dogma-
tom principes sentiendi sunt.

(Vers. 10 seqq.) Ultra flamina Æthiopæ, inde sup-
plices mei, filii [Al. filia] dispersorum meorum, deferant
munus mihi. In die ille non confunderis super cun-

A ctis adinventionibus tuis, quibus prævaricata es in me:
quoniam tunc auferam de medio tui magniloquos superbis
tuæ, et non adjicies exaltari amplius in monte sancto
meo, et derelinquam in medio tui populum pauperem
et egenum, et sperabunt in nomine Domini, Reliquie
Israel non facient iniuriam, neque loquentur mendaci-
um, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa,
quoniam ipsi pascentur et accubabunt, et non erit qui
exterreat. LXX: *De finibus fluminum* Æthiopæ sus-
cipiam dispersos meos: afferent victimas mihi. In die
illa non confunderis ex omnibus adinventionibus tuis,
725 quibus impi egisti in me, quia tunc auferam a
te detractionem contumeliam tuæ, et ultra non adjicies
ut magnificeris super montem sanctum meum: et relin-
quam in te populum mansuetum et humilem, et ren-
rebuntur nomen Domini, qui fuerint reliqui de Israhel,
et non facient iniuriam, et non loquentur vanæ, et
non invenietur in ore eorum lingua dolosa, quoniam
ipsi pascentur et accubabunt, et non erit qui exterreat
eos. Cum reddiderit Dominus credentium populi
labium electum, et invocaverint omnes nomes Domini,
et portaverint jugum ejus tunc etiam ultra flumi-
na Æthiopæ (unde venit regina Saba audire sapien-
tiam Salomonis (III Reg. x) deferent victimas Domino:
Et Æthiopia præveniet manus ejus Deo (Psal. LVI,
32): veroque legifero, qui decem plagis percussit
Ægyptum (Exod. ii), nubet Æthiopissa, invidente
synagoga Hebraeorum. Quod autem ait iuxta Hebrai-
cum: *Inde supplices mei filia dispersorum meorum,*
deferent munus mihi, hujuscemodi est: O Israel, o
synagoga quondam filia, quam in toto orbe dispersa-
licet in videas [Al. invidia], licet simulatione cruci-
ris, tamen de Æthiopia mihi victimæ deferantur, id
est, de gentilium populo. In die illa, id est, quando
gentium crediderit multitudo, etiam tu non penitus
confunderis super cunctis erroribus tuis, quibus
prævaricata es in me, eligendo Barabbam, et Dæi
Filium crucisigendo (Joan. vi). Tunc auferam de me-
dio tui Scribas, et Sacerdotes, et Phariseos, maga-
loquos superbias tuæ, et nequaquam te in monte sancto
meo ultra jactabis; sed habebis populum pauperem,
homines illitteratos, et piscaiores, qui sperabunt in
nomine Domini. Reliquæ Israel, non multitudo que
clamavit: *Crucifice, crucifice eum* (Joan. xix, 6):
non pontifices et optimates; sed reliquæ nequaquam
facient iniuriam, nec loquentur mendacium in
Christo, veritati credentes: nec invenietur in ore
eorum lingua dolosa, scientes quod omne menda-
cium de diabolo est (Joan. viii); quoniam ipsi pa-
scuntur, et dicent: *Dominus pascit me, et nihil scit
debet: in loco pascuae ibi me collocavit. Super aquam
refectionis educavit me, animam meam convertit* (Psal.
xxii, 1): et non erit qui exterreat, vincente fide cre-
dentium persecutorum superbiam. Hoc de primo
726 adventu Christi intellectum sit, quod Iudei
sibi in fine promittunt, et sperant se habitare in
Jerusalem, et in morem pecorum corporalium de-
plendos. Paulo post ex eodem et Victorio legimus

* Ms. Beigin., corporalibus bonis operibusque con-

nis Judæ opibusque complendos et pascendos herbis viridibus, et deletis cunctis gentibus, sibique subiectis, nullum posse residere qui eos exterreat. Nos autem accipientes ex hac fabula occasionem veræ historiæ, dicimus [Al. dicemus], omne nigrinum animæ, et letrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitiis atque peccatis, redditio nobis labio electio, sive mundo, et candido (ut interpretatus est Symmachus) derelinquere nos in fluminibus *Æthiopiacis* perversorum dogmatum magistros, quibus ante irrigabamur, et cum disperso [Al. dispersis] quondam Israel Christo munera delaturos. In die illa, qua nobis Christi lumen fuerit exortum, dicetur ad singulos nostrum: non confunderis ex omnibus tuis adiunctionibus, cogitationibus videlicet pessimis, quibus impie agebamus contra Dominum, et tolleretur universa superbia et contumelia per quam erigebamur contra Dominum, et contra montem sanctum ejus Dominum nostrum et Salvatorem, et pro superbis vanisque nominibus relinquetur in nobis populus mansuetus et humilis, ut nihil arrogans, nihil tumens, nihil quod Deo displiceat, cogitemus. Simulque considera quod in die judicii, et in consummatione mundi tollantur universa nouina dignitatem, et unius populus remaneat, et grex sub pastore bono, qui sit mansuetus et humilis. Tunc etiam populus Israel, plenitudine gentium subintrante (Quia conclusit Deus omnes sub peccato, ut omnibus misereatur (Rom. xi, 32)) timebunt nomen Domini. Et reliquæ Israel non facient ultra iniquitatem, per quam Dominum negaverunt, nec loquentur vana: ineptias sibi fabulas promittentes: nec invenietur in ore eorum lingua mendacii, Christo per eos, qui veritas est, loquente. Tunc enim pascentur, et ipsi in uno grege, et accubabunt in Ecclesia, et veri Nabuchodonosor impetus non timebunt. Hæc videntes et legentes tanta mysteria, clamamus cum Apostolo, atque dicamus: O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam **727** inscrutabilia sunt iudicia tua, et investigabiles viae tue (Rom. xi, 33). Quod quidem et propheta sentiens, et secum volvens, de Dei iudiciis suspicatur. In nocte cum corde meo exercebar, et scopebam spiritum meum, et dicebam: Numquid in sempiternum abjectet Deus, aut non addet ut misereatur ultra: aut continuebit in ira sua misericordias suas? et dixi: Nunc cœpi: hæc est immutatio dexteræ excelsi (Psal. lxxvi, 7, seqq.). Et est sensus: Hoc quod putabam Dominum in æternum relinquare peccatores, et misericordias suas ira succidente cohære, intellexi idecirco factum, ut immutatione dexteræ ^asue, quæ excelsi est dextera, universa mutaret, et misereretur his quos ante procerat. Et nos igitur et reliquæ Israel, scientes quod reddituri sumus rationem pro omni otioso verbo (Matt. xii), et quod disperdet Dominus universa labia mendacia, non loquamur vanitatem. Vanitas quippe vanitatum, et omnia residere, pro quo erat resistere.

^a Contra istud, Væ qui accepit, etc., in Regin., ms. non habetur.

A vanitas (*Eccles. 1, 2*). Et: Universa vanitas omnis homo vivens (*Psal. 58*). Nec ore nostro mendacium proferrimus; sed accepta potestate calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (*Luc. 11*), nullam timeamus formidinem, nec luporum, Christo custode, verearum insidias: sed dicamus, Dominus illuminatio mea, et salvator meus; quem timabo (*Psal. xxvi, 4*)? et cæteræ, quæ in vicesimo sexto psalmo continentur.

(Vers. 14 seqq.) *Lauda filia Sion, jubila* [Vulg. jubilate], *Israel, festare et exulta in omni corde, filia Jerusaleni. Abstulit Dominus iudicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. In die illa, dicetur, Jerusalem, noli timere: Sion, non dissolvantur manus tue: Dominus Deus tuus in medio tui fortis ipse salvabit, gaudebit super te in laetitia, ailebit in dilectione tua* [Vulg. sua]: *exultabit super te in laude. Nugas quæ* [Vulg. qui] *a lege recesserunt, congregabo, quia ex te erant: ut non ultra habeas super eis opprobrium.* LXX: *Gaudie, filia Sion; prædicta, filia Jerusaleni, exulta et delectaro de toto corde tuo, filia Jerusaleni. Abstulit Dominus iniqüitates tuas, redemit te de manu inimicorum tuorum, rex Israel Dominus in medio tui: non videbis mala ultra. In tempore illo, dicit Dominus Jerusalem, confide, Sion, non dissolvantur manus tue: Dominus Deus tuus in te fortis salvabit te: adducet super te laetitiam, et innovabit te in charitate sua, et lastabitur in te* **728** *in delectatione, quæ in die solemni: congregabo contractes tuos.* ^a Væ qui accepit super eam opprobrium. Non videatur mirum, ut saepè diximus, aliter Hebraica capitula, et aliter LXX Graeca videlicet Latinaque finiri. Ul̄i enim in sensu diversa translatio est, ibi necesse est diversa esse vel principia vel fines. Judæi cum Christo, quem putant esse venturum, hæc sibi omnia reprobant, que nos qui Christiani suscepimus, jam cum ipso sumus omnia consecuti. Si quis ergo Christianorum, et maxime novorum prudentium, quærum nomina taceo, ne quemquam lèdere videar, existimat needum prophetiam esse completam, sciat falso Christi portare se nomen, et Judaicam animam, circummissionem tantum corporis non habere. Si enim hæc needum facta sunt, sed futura, frustra credidimus Salvatoris adventum: frustra autem non credentes intelligimes in nobis esse completem mysterium, quod temporibus æternis tacitum est, et nunc manifestatum est per Scripturas propheticas et adventum Domini nostri Jesu Christi (*Coloss. 1*). Denique consideremus ordinem lectionis, et videbimus, quod dicitur non ad Judæos, sed Christi Ecclesiam pertinere. Post hoc enim quod præcesserat (*Judicium meum in congregations gentium, ut suscipiant reges, usque ad eum locum, ubi ait: Ut invocent omnes nomen Domini, et serviant ei sub jugo uno*: Et, ultra fluminâ *Æthiopiacis* suscipiant ^b in dispersis meis qui afferent mihi eicit-

D

^a Idem ms., suscipiant inde dispersos meis, em lectioni et Graeci quidam libri suffragantur.

mas: et post reliquias populi Israel , credentes in Christo atque salvatas, de quibus dicitur: Et timebunt nomen Domini qui sunt reliqui de Israel , et nou erit qui exterreat eos). Spiritus sanctus de generali mundi consummatione prædicans loquitur: Gaudet, filia Sion, prædicta, filia Jerusalem , lætare et delectare de toto corde tuo, filia Jerusalem . Omnis quippe Ecclesiastica anima, quæ in specula constituta est, et contemplatur pacem, lætatur et gaudet iniquitates a se esse sublatas, et a redemptis ab eo qui pretioso sanguine omnes redemit. Christus enim factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio (1 Cor. 1, 30). Et redemit nos rex Israel , qui habitat in medio nostri, dicens: Ego et Pater meus veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Joan. xiv, 23); et habitabo et ambulabo in eis (Levit. xxvi, 12): 729 et ultra non videbimus mala , solas virtutes cogitantes atque facientes. In illa die, dicit Dominus, videntibus nobis pacem, et in sublimi positis, ne dissolvantur manus tuæ , qui et per Isaiam dixit: Confortamini manus dissolutæ , et opera tua robusta sint (Isai. xxxv, 3). Dominus enim fortis, cui nemo potest resistere: salvator tuus, ipse tibi reddet lætitiam quam perdidisti, et veteri homine projecto, in novo ambulare te faciet, et hæc faciet in dilectione sua: non tuo merito, sed misericordia sua. Et lætabitur in te, et delectabitur, quasi pinguissimam solemnitatis tuæ hostiam suscipiens salutem tuam: et ipse tibi dicet: congregabo contritos tuos: Cor, quippe, contritum et humiliatum Deus non despiciet (Psal. L, 19); et, Calatum contritum non confringet (Isai. XLII). Hæc interim si voluerimus de secundo adventu accipere Salvatoris. Porro quia propheta Zacharias ad similem lætitiam cohortatur Sion et Jerusalem, et hanc ipsam prophetiam Matthæus dicit in primo adventu Christi esse completam (Matth. XXI), necessitate compellimus, immo ordine ipso ducimur veritatis, quod in Sophonia dicitur, non futurum sperare, sed factum. Scriptum est enim in Zacharia: Gaudet vehementer, filia Sion; prædicta, filia Jerusalem : ecce rex tuus venit tibi justus et salvator: ipse humilis et ascendens super jugalem (Al. subjugalem) et pullum norum (Zach. ix, 9). Hæc juxta Septuaginta dicta sint. Cæterum juxta Hebraicum, laudare jubetur Ecclesia et jubilare Israel , sensu videntis Deum, et exultare atque lætari in omni corde locus pacis, ad quem dictum est: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. xiv, 27). Abstulit enim in fine et in consum-

^a Duo ms., et redemptam se ab eo.

^b Videntur ob ejusdem vocis liberam recursum hæc e vulgatis libris verba excidisse, quæ in Reginæ ms. hic interset: Non timebis ultra malum. In die illa dicetur ad Jerusalem liberam, quæ et si velis texui inferre, non abnuerim.

^c Idem et Isidorus sentit Originum lib. x, lit. N, ubi, *Nugas*, inquit, *Hebræum nomen est, ita enim et in prophetis est expositum, ubi dicit Sophonias, Nugas qui a lege recesserunt, et cætera, quæ ex præsenti Hieronymi testimonio delibavit. Evidem Latinæ linguae ingenium, sive originem minime referre, sed ab alia antiquiori lingua adscitum videatur voca-*

A matione mundi judicium ejus, nequaquam eam iudicantis atque corripiens, sed salvans: et avertit inimicos ejus, dæmonum turbas. Rex Israel Dominus in medio ejus erit: non timebit ultra malum. In die illa dicetur ad Jerusalem liberam ^b: non quæ servit cum filiis suis, sed quæ est mater sanctorum (Galat. iv): Noli timere, Sion (ipsa 730 quippe est et Jerusalem), nequaquam tua opera dissolventur: nec facies quæ te fecisse lugebis (Al. lugebas). Dominus Deus tuus, qui salvabit te, fortis et potens, ipse habbit in medio tui, gaudebit super te in exsultatione et lætitia, et silebit peccata tua in charitate (Al. in pace), qua te dilexit: et exsultabit super te in laude, vel quia laudabilis sis, vel quia cum tuis laudibus canas. *Nugas*, sive, ut Aquila interpretatus est, *translatos*, qui a te recesserunt, congregabo, quia ex te erant, hoc est, hi qui per vitia atque peccata de tuo sinu fugerant, et facti erant sub dæmonum potestate, redintegrato omnium statu, venient ad te, et nequaquam ultra super perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus *nugas* ^c (נָגָשׁ), sciamus in Hebreo ipsum Latinum esse sermonem, et propterea a nobis ita ut in Hebreo erat, positum: ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matricem, quod non est hujus temporis disserere. Miror autem Aquilam et Septuaginta, pro eo quod nos interpretati sumus erant, in eo videlicet loco ubi diximus: Congregabo quia ex te erant: pro, erant, interpretari voluisse ræ, sive oř: quod semper Aquila non pro plangendo, sed pro vocando et in clamando ponit: ΗΑΙΑ (הָאִיָּה) enim, cuius verbi mitium est, sum, præteritum tempus numero plurali significat, erant, vel fuerant. Hæc scio molestia esso lectori, qui si animadverterit non me controversias et declamationes scribere, nec in locis exultare communibus: sed Commentarios, et Commentarios prophetarum, reprehendet potius sieibi rhetorum more ludere voluero, quam arguet in tantis obscuritatibus ut dignum est immorantem.

(Vers. 19, 20.) Ecce ego interficiam omnes qui affixerunt te in tempore illo: et salvabo claudicantes, et eam quæ ejecta fuerat congregabo: et ponam eos in laudem et in nomen in omni terra confusione eorum. In tempore illo quo adducam vos; et in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen et in laudem omnibus populis terræ, 731 cum convertere captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus. LXX: ^d Ecce ego faciam in te, propter te, in

bulum ipsum *Nugas*. Hoc propemodum indicat et Charisius lib. I, ubi: *Nugas*, inquit, licet indeclinabile sit: tamen commune est trium generum, hic, et hæc, et hoc *Nugas*. Nos hæc in Hieronymi dixerimus gratiam, quem post Drusium criticorum filii passim suggillant, contendentes non eamdem esse vocis *NUGÆ* significationem in Latino atque Hebreo, in quo idiomate sonare potius aiunt, *mœrere affectum*. Diximus et alibi hæc de re, nec pauca Martianus in S. Doctoris defensionem seorsum congressit. Pauci post Regin. ms. præfert, ut nos possemus scire, pro ut nosse possimus.

^d Versiculus, *Væ qui accepit, etc., quem diximus*

*tempore illo, et salvabo expressam, et repulsam suscipiam, et ponam eos in gloriam, et nominatos in omni terra. Et confundentur in tempore illo, quando bene vobis fecero : et in tempore cum susceptero vos, quia dabo vos nominatos, et in gloriam in cunctis populis terræ; quando convertero captivitatem vestram corum vobis, dicit Dominus. Et hoc synagoga quæ non claudicat, sed utroque truncata est pede, pollicetur sibi in adventu Christi sui, quem sperat esse venturum : et putat, omnes gentes interficiendas a Domino, quæ afflixerunt Israel, et salvandam synagogam, et eam quæ acceperat libellum repudii colligendam, et ponendos eos in laudem, et in nomen in omni terra captivitatis suæ, in qua fuerant ante confusi. Et hoc fieri tempore, quando captivitas reducta fuerit Jerusalem, et exstructum templum, et reliquus cæremoniærum ordo servatus. Hæc sibi reprimuit, et propterea non agit pœnitentiam, et dum sperat incerta, perdit certam salutem. Nec miror synagogam hæc dicere, quæ quia non recipit Christum, oculos dolet, et cum Lia lippescit, et non amatur a Jacob, et Rachel succedente, negligitur (Gen. xxix). Christianos miror, immo semi-Judæos, qui sibi videntur esse de Ecclesia, ita dicere et ea profiteri, quæ si vera sunt, frustra credimus in Christum, et omne nostrum tollitur sacramentum, et miserabiliores sumus omnibus hominibus, credentes eum venisse qui non venit. Quia autem spes nostra certa est, et Judæorum cassa sunt vota, secundum priorem intelligentiam jam texamus præsens extremumque capitulum, et de Jesu filio Sirach testimonium proferamus : *Qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit* (Eccl. xxii). Quia enim Sion et Jerusalem in excelsis posita sunt, quicumque Sion detrahit et Jerusalem, et mittit in eam contumeliarum lapides, in suum eos caput jacit, et revertetur opprobrium ejus in caput suum : *Et dolor ejus et iniquitas super verticem ejus descendet* (Ps. vii, 17). Quantu[m] hodie exprobrant animæ, 732 Dei mysteria concentanti, volentique videre pacem ejus, et dicunt : Insanus est, et ebrius, et musto plenus : hominum cœtus fugit : delicias aspernatur : aurum pro luto computat : solam diligit paupertatem. Qui autem infideles sunt, etiam crucem Christi exprobrant ei, et si quando eum in angustia viderint et in tentatione, dicunt : Ubi sunt misericordiae tuæ, et justitiae quas operatus es? Quid loquar de infidelibus, cum Ecclesiæ nonnulli principes hujuscemodi hominibus exprobrent, et vitam ipsorum arbitrentur amentiam, et non præsentem laudent conversationem, sed vetera peccata exprobrent? nec audiunt esse præceptum : *Noli improperare homini qui convertitur a peccatis suis* (Eccl. viii). Væ igitur ei, qui tulit opprobrium atque suscepit, et hujuscemodi se officio manipavit, ut detraheret Sion, et civitati Dei : quia pro*

in ms. Regio superiori capitulo non adjungi, huic in eodem ms. præmittitur.

^a Ms. Regin., *iniquitas ejus super verticem illius : et paulo post, Dei mysteria conrectantii, pro conse-*

A hac injuria urbis sue ulti[us] est Dominus, et dicet ad Sion : *Ecce ego faciam in te propter te*, id est, faciam ulti[us] tuam, et salvabo afflictam, sive ut in Græco dicitur, *expressam*; ut sit sensus : Ego salvabo eam, quæ in præsentiarum quasi ^b uva et oliva, ita temptationibus atque pressuris, ut prælo et trabe pressa est et afficta, ut vinum faceret et oleum, et de vino biberet Jesus in regno Patris sui ; de oleo autem ungeretur præ participibus suis. Ego puto propter expressionem talis vini et olei, Job multa perpersum : postquam autem vinum, et oleum fecerat, audisse a Domino : *Putas me aliter tibi respondisse, nisi ut appareres justus?* (Job. xl, sec. LXX). Quasi ad uvam et olivam loqueretur : Existinas me aliter te presisisse et affixisse atque contrivisso, nisi ut vinum de te et oleum exprimerem? Sequitur : *Et eam quæ repulsa fuerat, suscipiam.* Videtur nos Deus repellere quando relinquit temptationi. Unde et Job, *Visitatio*, inquit, *Domini respxit [Al. despexit] me* (Job. x, 12). Et non solum justi loquuntur, et dicunt, *Nunc autem repulisti et confudisti nos*, sicut in quadragesimo tertio psalmo scriptum est; sed ipse Dominus atque Salvator, ex persona hominis quem assumpserat, *Tu autem, ait, repulisti et despexit: distulisti Christum tuum; subvertisti testamentum 733 servi tui.* Quod autem justorum persona sit in quadragesimo tertio psalmo dicentium : *Nunc autem repulisti et confudisti nos*, ex sequentibus approbat[ur]: *Hæc omnia venerunt super nos, nec oblixi sumus te, neque inique egimus in testamento tuo: nec recessit retro cor nostrum.* Eam igitur quæ in temptationibus videbatur abjecta, suscipiet Dominus in fine : et ponet eos in gloriam et nominatos in universa terra, filios videlicet expressæ et repulsa, id est, Ecclesiæ. Quos autem alios possimus intelligere filios Ecclesiæ nominatos, nisi apostolos? Vide mihi Petrum et Paulum et Matthæum et Joannem; et considera hoc quod ad Abraham reprobissimum est : *Magnificabo nomen tuum*, in illis opere perpetratum. Quotidie nominatur in Ecclesia, quotidie magnificatur nomen eorum : non quod ipsis proposit a nobis in Ecclesia nominari : sed quod nos magnificantes nomen eorum, et quæ scripserunt lecitantes, consequamur salutem. In tempore, inquit, illo, quando expressa et repulsa suscepta fuerit, et filii ejus positi in gloriam (gloriatur [Al. gloriabitur]) 734 quippe Dominus in athletis suis, cum eos videbit coronari, sicut gloriatus est adversus diabolum de Job : unde et Apostolus in profectu discipulorum suorum exultans, ait : *Etiam per vestram gloriam*) confundentur qui adversarii vestri fuerant, et tulerant contra vos opprobrium : et tunc videbunt eos quos miseros putaverant, esse felices, et quos pauperes existimabant atque dejectos, potentes fieri atque gloriosos. Tunc cernent captivitatem eorum

stanti. Denique inferius, *quid loquar de infidelibus? hæc cum Ecclesiæ, etc.*

^b Idem ms. quasi si ad uvam et olivam ; et mox, ut prælo et tapeto pressa, etc.

per quam in hoc saeculo duro fuerant imperio subjugati, reduci in coelestem Jerosalem : seque resurgere in opprobrium et in confusione eternam. Tribue nobis, Iesu Christe, expressis et afflictis et repulsis in isto saeculo, ut nos recipias et ponas in gloriam : confundatur ^a in tempore excestra, cesserent

^a Hunc locum more suo depravarunt veteres editores, confingentes de suo hujusmodi lectionem, *Confundatur quod superbit, cessent sibila, etc.*, non intelligentes de Ruffino scriptum esse, *Confundatur in tempore excestra*, ut confusio momentanea ei proficiat et salutem operetur. Quod et nos appreciamur remulis nostris, qui hodie confusione subjacent et contemptui. MARY. — Olim erat, *confundatur quod superbit; cessent, etc.* Regin. MAS., *confundatur serpens et hydra, cessent, etc.*

sibila, venena torpeant, et confusio ejus prolecat ad salutem. Haec juxta Septuaginta. Hebraicum autem, quia excepto principio, de quo in fine superioris capituli diximus, non multum ab eorum translatione discordat, indigere expositione non arbitrer.

S. EUSEBII HIERONYMI, STRIDONENSIS PRESBYTERI, COMMENTARIORUM IN AGGÆUM PROPHETAM AD PAULAM ET EUSTOCHIUM LIBER UNUS.

Prologus.

735-736 Secundo anno Darii, regis Persarum filii Hystaspis, septuagesimum annum desolationis templi fuisse completum (quem Jeremias (*Cap. xxv*) vaticinatus est) Zacharias quoque propheta testis est: qui cum Visionis suæ titulum in secundo anno ejusdem regis undecimo mense Sabath, vicesima quarta die preposuisset, adjectit, dicens: *Domine exercituum, usquequo non misereberis Jerosalem et urbium Iuda, quibus iratus es? Iste septuagesimas annus est* (*Zach. i, 7, 12*). Sed et Esdras, exstructo tantiunc altari, et jactis fundamentis templi, ad litteras regis Artaxerxis prohibitum opus referit: *Tunc intermissum est opus domus Dei in Jerosalem, et non fiebat usque ad annum secundum regni Darti, regis Persarum* (*1 Esdr. iv, 24*), statimque addidit: *Prophetaverunt autem Aggeus propheta et Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudeos qui erant in Iudea et Jerosalem, in nomine Domini Israel: Tunc sarreverunt Zorobabel filius Salathiel, et Jesus filius Josedec,*

B et cuperunt edificare templum Dei in Jerosalem, cum eis prophetae Dei adjuvantes essent (*1 Esdr. v, 1, 2*). Quo tempore apud Romanos septuagesima a Romulo regnabat **737-738** Tarquinius Superbus, habens annum imperii vicesimum septimum, qui post octo annos expulso est a Bruto: ac deinde rempublicam per annos quadragegentos sexaginta quatuor, ab eo ad Julianum Cæsarem consules administraverunt. Hoc propterea, o Paula et Eustochium, distinetis, ut de ipsis statim titulo, quia aliata Aggeus propheta vocavit, agnoscatis. Sciedamusque est historiam, iusta Hieronim, magni spiritus et Aggæum fuisse et Zachariam prophetas: ut adversum Artaxerxis regis edictum, et Samaritanos gentesque curvant per circumiacientem, edificationem templi impudentes, iubarent templum exstruere: Zorobabel quoque et Jesus filius Josedec, et propheta qui cum eis erant, non misericordie fidei; et prophetas magis audirent subentes, quam prohibentis regis imperium.

INCIPIT LIBER.

737 (*Cap. I. Vers. 1.*) In anno secundo Darii regio, in mense tezto, in die una mensis factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ. Quia populus qui videtur sibi redisse de captivitate, needum adiuvaverat templum, nec muros extruderat civitatis, nec habebat gloriam pristinam Jerosalem: sed habi-

tabat in dominibus concavis, et ut significantius Graece dicitur: κοιλοστόθμος, id est, deorsum positus et in convallis demersis: propterea non ad eos fit sermo Dei sub rege Ezechia, sive Amon, sive Josia: qui quamdiu stabat Jerosalem, populi Dei impetrabant; sed sub Dario rege, Persarum principe, de-

quo et Daniel mystice in two volumine refert. Darius autem in lingua nostra sonat, *generationes factae sive, quæ fuerant*: quod Graece dicitur γενεαὶ ἡγεμόναι: nec merobatur absque templo populus et deorsum habitans alium habere regem, nisi qui generationibus serviebat, et sumebat carnem, et primam sententiam in ergo adhuc hominis, et ejecti de paradiſo custodiebat: Crescite et multiplicamini, et implete terram (Genes. 1, 28, et ix, 1). Ergo quia Darius amator erat coitus, et socius draconis, cuius orationis virtus in lumbo est (Job. xl): idecirco in secundo anno viaio populo cernitur, in immundo numero, et post unionem virginitatis et paradisi nuditatem, tunicas significante pelliceas. Denique in Genesi cum in primo die dictum sit, et in tertio, et in quarto, 738 et in quinto, et in sexto, post consummationem operum singulorum: *Et vidit Deus quia bonus est*: in secundo, juxta Hebraicum, et Aquilam, et Symmachum, et Theodotionem non habetur. Neque enim poterat secundus dies, qui numerum facit qui ab unione dividit, quod bonus esset, Dei sententia comprobari. Mensis quoque sextus ascribitur, qui non habet solemnitates Dei, sicut mensis septimus; sed vicinus est dierum sex, in quibus factus est mundus (*Ibid.*). In quo laboratur, et in sudore faciei comeditur panis: et terra generat nobis tribulos et spinas, et cum sementem acceperit tritici, lolio magis avenisque secunda est. Sed quia jam altare adfiscatum fuerat, et adversum repugnantes hostes templum b voluerant exstruere, nec exstruerant: in uno die mensis sexti factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, ut deserens populus secundum annum Darii regis, qui ab unione dividit; et sextum mensem qui præterierat, et qui numerus labori depuratur, ad unionem reverteretur Dei, et imparem numerum solumque sequeretur: quem mundum esse gentilis quoque poeta novit dicens (Virg. Eclog. viii):

..... *Numerus Deus impare gaudet.*

Fit autem verbum Domini, quærens ad quem veniat et quem doceat, in manu Aggæi prophetæ, qui bona habebat 739 opera, et in cujus factis poterat Dei sermo requiescere. Porro ubi manus c sanguine pleæ sunt, et interlicitur Jesus, et audet populus dicere: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Matt. xxvii), ibi non sit sermo Dei. Usque hodie im-

a Quare pro γενεαὶ γεροντίᾳ veteres editiones retineant alia Graeca verba γενεάς γεροντῶν vel γενοντῶν scire non possum. MART.—Contra Graecā lingue ingenium scribit Martianus γεροντίας. Cæterum inss. magis ad veterem lectionem Erasmi ac Victorii γενοντῶν, vel γενοντας accidunt. Unius Reginæ habet γενοντας.

b Contrario sensu unus Regin. ms. noluerant.

c Regin. ms. abi manus sanguinoæ sunt.

d Pro festis, prefert idem nis. solemnitas.

e Recursus eodem verbi, solemnitatem, antiquis amanuensibus handi fuit, ut grec inter utrumque intermedia est, trium ferme versuum pericopen descripsisse rat, properante oculo præterirent. Exinde qui harrenas prodierunt impressi libri his carent ne-

A mundas habens manus carneus Israel, extendit eas ad Dominum; sed quia sanguine plene sunt, loquitur ad eos Dominus per prophetam: *Si extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis: manus enim vestrae sanguine plene sunt* (Isai. 1, xv). Non sit in manibus eorum verbum Domini, quia immundus sunt; non venit ad eos sermo Dei, quia in se occidere sermonem Dei. Nec putandum in manu tantum Aggæi prophetæ factum esse sermonem Domini: sed quia Aggæus interpretatur ^a festivus, omnis qui potest festa celebrare, non in fermento veteri malitia et nequitie, sed in azymis sinceritatis et veritatis (I Cor. v, 8), patet Dei recipere sermonem. Habeamus et nos mundas manus, et vocemus ἱεράζοντες, id est, festa celebrantes, et ad nos fieri sermo Dei. Proponamus

B ante oculos nostros, quia lex spiritualis est, spirituales solemnitates, de quibus scriptum est: *Tribus temporibus mili festa celebrabitur in anno. Solemnitatem azymorum custodietis: septem diebus comedetis azyma: sicut præcepit tibi in tempore mensis novorum: in ipso enim es egressus ex Agypto. Non apparebis in conspectu meo vacuus; et solemnitatem messis primitivorum de operibus tuis quæcumque seminaveris in agro: et solemnitatem consummationis in exitu anni in congregazione operum tuorum de agro* (Exod. xxiii, 14, seqq., et Deut. xvi). Si voluerimus in nobis fieri sermonem Dei, simus Aggæi, id est, festa celebrantes, et non appareamus in conspectu Dei vacui (II Cor. ix): seminantesque in spiritu, de spiritu metamus æternam vitam; ut celebremus ^c solemnitatem consummationis in exitu anni, id est, congregationem operum nostrorum de agro, solemnitatem primitivorum de operibus nostris, quæcumque seminaverimus in agro cui benedixit Dominus. Simus quoque Aggæi, et per omnem vitam nostram usque ad consummationem anni, id est, usque ad exitum 740 de saeculo isto, celebremus festa in operibus nostris, quæ nobis orta sunt in agro nostro. Multa sunt, et nou hujus temporis, quæ de solemnitate dicantur, quibus potest de omni Scriptura lector diligens coaptare intelligentiam spiritualem.

C Ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda: et ad Jesum filium Josedec, sacerdotem magnum, dicens. Legimus in Paralipomenon, Jeconia qui in Babylonem ductus est, filium suis Salathiel, de quo natus est Zorobabel (I Par. iii, 6). Quod quidem et Matthæus generationem Salvatoris enumerans, ait: *cessariis Hieronymiano contextui verbis, consummationis in exitu anni, id est congregationem operum nostrorum de agro, solemnitatem*, que nunc primum codicis Regiae ope suscicimus, nihil de corum generatione dubitantes, quam et ejus codicis auctoritas evincit, et notatus in veteribus libris passim obvius lapsus indicio suo probat.

D Pudeat nunc imperitum Joannem clericum objecisse mihi et stultissime vertisse quod scriptum in titulo libri Paralipomenon, *incipit prefatio Hieronymi in Paralipomenon*. Quasi licet illi in crimine imperitiae mihi vertere quod gloria esse deberet, imitari scilicet Hieronymum, atque in lectione miss. codicem ostendere fidem ac diligentiam. MART.

Post transmigrationem autem Babylonis, Jeconias genuit Salathiel: Salathiel autem genuit Zorobabel: Zorobabel autem genuit Abiud (Mat. 1, 12, 13). Hic Zorobabel de tribu Juda, hoc est de David stirpe descendens, typus est Salvatoris: qui vere destrunctum ædificavit templum, id est, Ecclesiam; et reduxit populum de captivitate. Et tam de veteris templi lapidibus, quam de novis, qui prius fuerant impoliti, ædificavit Ecclesiam, id est, et de reliquis populi Judaici, et de gentium multitudine, Deo Patri exstruxit tabernaculum. Interpretatur autem secundum multiplices Hebraici sermonis accentus, vel πρῶτος παρακειμένη, id est, fluxus adjacens, expeditus, vel ortus in Babylone, vel princeps de Babylone. Princeps interpretationi ille fluxus contrarius est, qui significatur in vocabulo Jezabel, id est, fluxus vanus, vel fluxus menstruatae, qui utique manifeste immunditiam sonat. Sed et Zabulon, fluxus noctis exprimitur. Relinquentes ergo hujus mundi vanum et sordidum fluxum atque tenebrosum, sequamur fluxum Jesu, qui nobis expositus est ad bibendum, et largissimo fonte se præbet, juxta illud quod dicitur in Evangelio: Stabat Jesus in templo, et clamabat, dicens: Si quis sit, veniat ad me, et bibat (Joan. vii, 37). Et hoc ipsum tunc poterimus bibere, cum petierimus a Deo Patre, juxta quod legimus: Petite, et dabitur vobis (Math. vii, 6). Salathiel quippe interpretatur, petitio Dei. Et nemo venit ad Jesum, nisi eum adduxerit Pater (Joan. vi, 45). Nascetur ergo nobis fluxus, expeditus

741 *per obsecrationem Dei, et erit de tribu Juda, regia scilicet, et constante vel laudante Deum, quia Judas utrumque sonat. Porro ortus in Babylone, secundum historiam quidem vere de Zorobabel dicitur, quia ibi natus est. Sed et juxta altiorem intelligentiam Dominum nostrum Jesum sonat: quia ipse quoque natus sit in confusione hujus sæculi, et fuerit prope gravissimum flumen Chobar, et viderit magnam visionem illam quam sub typo ejus Ezechiel (Cap. 1) in voluminis sui cernit exordio. Quod autem dixi interpretari Zorobabel, principem de Babylone, non quod vere princeps interpretetur, hoc dixi: si quidem apud Hebreos ex tribus integris nomen ejus traditur esse compositum: zo enim dicitur, iste; ROB, magister, sive major: BABEL proprie Babylonium sonat, et efficitur nomen Zorobabel (זרובבל), iste magister de Babylone. Sed ad compendium intelligentiae pro supradictis minutis, principem volui interpretari de Babylone, sive in Babylone. Ut quomodo Jesus filius Nave, qui et ipse in typo Salvatoris fuit, de solitudine populum in terra reprobationis induxit: sic et iste propterea ortus in Babylone sit, ut eos qui erant in Babylone, reduceret in terram re-*

** Quot sint restitutions nostræ in hoc loco, non aliunde scire possumus quam ex depravissimo veterum editionum hujusmodi et falso contextu: Secundum autem quod pontifex erat portabat cognominis ejus Jesus, qui interpretatur Dei salus, id est, Domini salus: et est filius Josedech: quod et ipsum in linguam nostram vertitur Ἰησοῦς, id est, Deus, Ιησοῦς, id est, justus. Justus enim, etc. Certe et nunc confidenter dicam*

A promissionis, de qua captivi abducti fuerant, et his qui erant in vinculis diceret: Exite. Et qui sedebant in tenebris: Illuminamini (Isai. xl ix). Sermo vero Domini, qui factus est in manu Aggæi, non solum ad Zorobabel dirigitur filium Salathiel, de quo jam diximus; sed et ad Jesum filium Josedec sacerdotem magnum. Quantum ad historiam pertinet, alter est Zorobabel de tribu regia, et alter Jesus de tribu sacerdotali. Quantum vero ad intelligentiam spiritualem unus atque idem est Dominus noster atque Salvator, rex et magnus sacerdos, cuius typum secundum id quod rex erat, portabat Zorobabel: secundum id autem ^a quod Pontifex erat, portabat homonymus ejus Jesus, qui interpretatur Iao salus, id est, Domini salus (Ιησοῦς), et est filius Josedec, quod B et ipsum in linguam nostram vertitur Iao justus, id est, Domini justus (Ιησοῦς). Justus enim et sanctus Deus Pater, et Deus Filius, et non est in ipso iniquitas. **742** Adversus Marcionem et cæteros hereticos, qui alterius boni, nescio cujus Dei filium, et non Creatoris, quem justum vocant, asserunt Dominum Salvatorem. Et vere est Jesus magnus Sacerdos, cui omnes Dei antistites comparati, parvi sunt et nihil. Si enim iste magnus dicitur Sacerdos, utique ad distinctionem eorum dicitur, qui minores sunt. Minores autem sunt omnes qui extra eum et post eum sunt, ut quomodo primogenitus est omnis creaturæ, et primogenitus ex mortuis: sic princeps et magnus sit in universis sacerdotibus.

(Vers. 2.) *Haec ait Dominus exercitum, dicens: Populus iste dicit, nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Diligenter attende quod non Zorobabel vel Jesus dicant: nondum venit tempus domus Domini ædificandæ; sed populus qui adhuc sub Dario rege constitutus, nequum jugum servitutis excusserat. Semperque qui captivitate retinentur, et egressi sunt de Jerusalem, differunt et morantur ædificare templum Dei, et dicunt: nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Et tu quando videris aliquem egressum de Ecclesia, qui traditus fuerat Satanae in interitam carnis, ut spiritus salvus fieret (I Cor. v), cogitare atque disponere, ut ædificet templum per pudicitiam, quod per libidinem ante desiruerat, et tamen diem de die trahere, dic ad eum: Vere et tu de populo es captivorum, et tu dicas: nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui semel decretivit instaurare templum Dei, huic omne tempus aptum est ad ædificandum: nec rex diabolus potest impedire, nec hostes per circuitum, nec pietas simulata parentum, affinium, liberorum: statim ut conversus in clama- veris nomen Domini, dicet: Ecce adsum.*

(Vers. 3.) *Et factum est verbum Domini in manu Ag-*

nihil pene Hieronymianum esse, sed totum Erasmianum et Marianum in praesenti Commentario. Quod si ita est, ubi ante nostram hanc æatem existit rerum et genuinus Hieronymus, vere pius, vere doctus ac fidus Interpres? MART. — Olim eodem sensu erat, cognominis: Marianus abque aspiratione omnium scribit, veteresque editiones, quod Hebraica obruderint verba, plus satis castigat.

gæi prophetæ, dicens : *Numquid tempus vobis est ut habilitatis in domibus laqueatis : et domus ista deserta?* Sive ut LXX interpretati sunt, κοιλοστάθμοις, id est, concavis. In eadem die qua supra, rursum videtur hæc visio. Et proficiens prophetae operibus, prophetæ quoque dona succrescent, et habito paulisper silentio, ad id quod dixerat populus : *nondum tempus domus Domini* **743** ædificandæ, profertur Domini quasi cogitata responsio, et dicitur ad eos : Ergo ne tempus est, ut vos habilitatis in domibus deorsum sitis, et in convalle positis : et mea domus quæ in monte est, deserta erit ? sive ut habetur in Hebræo : *ut habitatis in domibus laqueatis* (id est, ornatis atque compositis, et quæ non tam ad usum sunt quam ad delicias), et habitaculum meum in quo fuerunt sancta sanctorum, et cherubim, et mensa propositionis, pluviis rigabitur, squalebit solitudine, sole torrebitur? Porro secundum anagogen : Omne tempus quo habitatio vallis eligitur, vel servimus deliciis, importunum est. Unde et Stoici quibus curæ est verba singula definire, tempus dixerunt esse correctionis sive efficientiae : quod significantius Græce dicitur χρόνον εἶναι κατορθώσεως. Omne enim tempus in quo non virtutibus, sed vitiis deservimus, perit, et quasi non fuerit, reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis, vel in convalle habitat, vel in voluptate et luxuria sacerulari suam contignat domum, iste templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo ubi caput suum reclinet : et cum vulpibus ædificet domum, habitaculum quandam Dei patitur esse desertum.

(Vers. 4.) *Et nunc hæc dicit Dominus exercituum : ponite corda vestra super vias vestras.* Non sit aliud loquentis tempus, et aliud facientis : præcepta mea statim in opus vertite : Dominus est enim omnipotens qui præcipit, et utique non leve est Dei omnipotentis imperium. Habuistis hucusque corda vestra vitiis servientia, sine ordine, sine præceptore, quounque trahebant desideria, pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit ut ordinatis in se charitatem, et ponatis corda vestra super vias vestras, ut nihil absque judicio et consideratione faciatis; sed semper ante pedes vestros legalis lucerna præcedat, et dicatis : *Lucerna pedibus meis lex tua et lux semitis meis* (Ps. cxviii, 105). Vel certe ita : Quia dicitis, non est tempus ædificandæ domus Domini, et ipsi habitatis in habitaculis quæ sunt in ima demersa, domus autem mea deserta est : considerate, jubente me Domino, et vos in memoriam redigite quæ feceritis, et quæ passi sitis.

(Vers. 5, 6.) *Seminastis multum, et intulistis parum : comedistis, et non estis satiati : bibistis,* **744** *et non estis inebriati : operuistis vos, et non estis calefacti.* Et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. Omnis labor vester qui ædificastis domus vestras et neglexistis domum Dei, non habuit eventum. Seminastis enim plura, et multo minus quam satum fuerat, congregasti : nec potestis dicere ideo famem

A secutam, quod in exercenda terra agricola cessaverit. Comedistis quoque (ne forsitan e vobis quispiam diceret voluntarium suisse jejunium), et non estis saturati, quia parvos fructus congregaveratis in horrea. Vinum bibistis e vineis, sed non tantum ut lætaretur cor vestrum, et diceretur de vobis : *Et vinum exhilarat cor hominis* (Ps. ciii, 15). Habuistis pallium, sed quod frigus non repelleret, nec servaret calorem. Quicumque etiam vestrum sive negotiatione, sive mercenaria monu mercedes congregavit, frustra labor sine pretio laboris impensus est. Omnes enim velut si quis in pertusum sacculum mittat, pecuniaæ defluxerunt. Sed et juxta intelligentiam spiritualem hi qui de Babylone reversi sunt, et necdum ædificaverunt templum Dei, sed ædificatio nem eius quotidie differentes, dixerunt : *Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ* : nec captivi sunt, nec adhuc plena libertate donati : verum quasi in meditullio quodam positi, seminaverunt multum et intulerunt parum : comedenterunt et non sunt satiati : biberunt, et non sunt inebriati : operuerunt se, et non sunt calefacti : congregaverunt mercedes, et quasi in pertusum marsupium mitterent, perdiderunt. Si quando videris inter multa opera peccatorum facere quempiam nonnulla quæ justa sunt, non est tam injustus Deus, ut propter multa mala, paucorum obliviscatur bonorum ; sed faciet eum illa tantum metere, quæ in bonam terram seminaverit, et in sua horrea congregare. Qui autem penitus ἀποστάτης est, iste omnino non comedet, sed fame peribit. **C** Porro qui seminat multa, et infert pauca, comedit parum, et non in satietatem, juxta illud quod in maledictis Levitici Dominus comminatur : *Et comedetis et non saturabimini* (Levit. xxvi, 26). Qui vero sanctus est, usque ad satietatem comedet, et expletabitur in illo quod scriptum est : *Justus comedens replet animam suam* (Prov. xiii, 25). Similiter qui penitus non biberit, siti peribit : sicut **745** et in Judith (si quis tamen vult librum recipere mulieris) : *Et parvuli siti perierunt* (Judith. viii). Qui autem parum biberit, biberit quidem, sed non usque ad ebrietatem. Porro qui potest dicere ad Dominum : *Calix tuus inebrians quam præclarus est* (Psal. xxi, 6) ! et inebriatur cum Noe (Genes. ix) : et licet in Ægypto constitutus, tamen in convivio Joseph cum patriarchis et fratribus vino madet (Ibid., xlvi) : iste præ magnitudine lætitiae et quotidiano gudio cum apostolis versus in ecstasi, appellabitur musto plenus (Act. ii). Quomodo autem non sit huic expositioni contrarium illud quod filii Jonadab filii Rechab vinum non biberint, et laudentur a Domino, in Jeremia (Cap. xxxv) competenterius disseretur. Post hæc dicitur ad eos qui negligebant ædificare templum Domini : *Operuistis vos, et non estis calefacti.* Quod intelligimus de centesimo tertio psalmo, in quo de Deo dicitur : *Abyssus ut vestimentum amictus ejus.* Quamquam enim secundum

* Morte autem intercedente, ad illud usque capitulum non devenit, sed trigesimo secundo opus abrupit.

Hebraicam veritatem referatur ad terras, quæ [Al. A] quod] ambiuntur Oceano, tamen secundum LXX translatores qui dixerunt: τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, genere masculino, et non ἀνδρός, feminino, de Deo quod dictum est sentire compelluntur, eo quod investigabilis sit ejus sapientia, et ponat Dominus teuebras latibulum suum (Paul. xvii), et non indiguis quibusque ejus sacramenta prodantur. Unde et justus latetur, et dicit: In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psal. cxxviii, 11). Hoc pallium de multiplicis sapientiae sensibus verbisque contextum, non sinit ferventes spiritu refrigerari, nec dilectionis calorem, Borea flante, frigescere: Qui vero medius est, et habet quidem pallium, sed quo non totus operiatur: quomodo parum in horrea comportavit, et comedit, et non in saietatem, et bibit, et non in ebrietatem: sic operietur quidem sensum operumque suorum pallio, sed non calet. Qui autem propter nimiam animæ paupertatem non habet pallium: ideo non habet, quia, multiplicata iniustitia, charitas refrixit in eo (Matth. xxiv). Unde et de istiusmodi homine, cuius ab alio pallium possidetur, in lege præcipitur: Reddes ei vestimentum antequam sol occidat: quoniam pauper est, et in ipso habet spem (Deut. xxi, 15). Sed et hoc eis accedit qui habitabant [Al. habitant] in convallibus, sive in laqueatis domibus, 746 et dicebant: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ, ut mercedes in pertusum sacculum congregarent (Isai. xl, 10, et lxii, 11). Si quis e nobis bona operatur, et digna mercede (quam nobis redditurus est Dominus, de quo dicitur: Ecce Dominus, et merces ejus in manibus illius, reddere unicuique secundum opera sua (Matth. xvi, 27). Et aliud Apostoli: Si cuius opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet (1 Cor. iii, 13), hic congregat conservandas manusque mercedes, et virtutibus virtutes semper adjungens, coacervat pecunias in sacculum non pertusum. Qui autem post bona opera non semel et bis, sed frequenter peccat, et præteritam charitatem sequentibus viis obscurat et sordidat, iste in pertusum sacculum pecuniam congregat. Hæc autem omnia evenerunt eis qui dixerunt: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ, et cum ipsi habitarent in convallibus, desertam esse domum Domini patiebantur.

(Vers. 17, 18.) Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras, ascendite in montem, afferte [Vulg. porta'e] lignum, et ædificare domum: et acceptabilis mihi erit, et glorificabor, dicit Dominus. LXX: Hæc dicit Dominus omnipotens: Ponite corda vestra in vias vestras, ascendite super montem, et præcidite ligna (cætera similiter). Rursum vobis ego Dominus præcipio, qui et prius jussi: et ponatis corda vestra super vias vestras, et consideretis cuncta quæ geritis, et relinquentes studium domorum vestrarum humilium, ascendatis in

montem, ubi non sunt ligna quæ comburantur, sed quæ ad opera domus meæ proficiant: et ut hoc faciatis attentius, mihi scitote placitum esse quod facitis. Aliut Hebrei sola tantum ad contignum ligna fuisse necessaria, stantibus muris templi post incendium. Hoc illi. Nebis autem præcipitur, non extra vias nostras ponere corda nostra; sed quæ prius posueramus, rarum ponere in viis nostris, et postquam hoc fecerimus, ascendere de domibus concavis in montem, ut cum pervenerimus ad montis [Al. sermonis] altitudinem, in quo necessaria ad ædificationem templi Dei ligna sunt, de omni Scripturæ sanctæ monte, in quo varia virtutum et paradisi ligna plantata sunt, præcidamus ea, et ædificemus templum Domini 747 operibus bonis et dogmatibus veritatis: quod cum fuerit exstructum, placeat Domino, et [Al. ut] glorificetur in eo. Igittur quia hæc mandata sunt nobis ut ponamus corda nostra in viis nostris, ascendamus in montem rationabilem, et ad singula problemata, congrua de testimoniis Scripturarum ligna querentes, præcidamus ea, et ædificemus domum sapientiae in nobis: postquam enim hæc fuerit exstructa, finis ædificationis ejus erit, ut Dominus glorificetur in nobis.

(Vers. 9.) Resexistis ad amplius, et ecce factum est minus: et intulistis in domum, et exsufflavi illud: LXX: Resexistis in multa, et facta sunt panca: et intulistis in domum, et exsufflavi illa. Ut abjecta mora, et omni ambiguitate deposita, studiosius ædificemus domum meam, dico et aliud quod vobis acciderit,

C qui distulistiæ ædificare domum meam, non ut supra: Seminasti multum, et quia sementem terra non redidisti; intulisti parum; sed cum jam cadesceret segetes, et messium tempus instaret, et frumenta vos tenere in manibus putaretis, messuisti vacuos culinos, et inane stipulas sine spicarum frugibus congregasti. Plenæ erant areæ: spes in oculis, lacræ in manibus. Sed hoc quoque ipsum quod vix de multa segete et insufflatis acervis fuerat electum, intulisti in domum, et mea virtute dispersum est. Exsufflavi enim illud, et redegi ad nihilum; quæ frumentum emortuum et vacui foliæ, quæ utilia esui sunt, farinam et similam non habebant. Protest autem hoc quod dixit: intulisti in domum, et exsufflavi illud, et de donariis accipi quæ offerebant

D in alio, et non exsuffaverit ea. Sed quia dixit, intulisti in domum, si ea quæ illata sunt, donaria intelligimus, utique in templo oblatæ dicimus. Et non nobis congruet, quia eo tempore domus Dei adhuc ædificata non fuerat: quod quidem usque hodie plerisque contingit, qui habitant in ædificiis humiliis, et quantum in se est, despiciunt desolatam domum Dei, et cum possint ædificare, contentunt: et quasi jam videntes maturas segetes, fructus sibi suorum operum repromittunt, et fallente spe, pro magnis vix parva reperiunt. Sed et hoc quoque parva, quæ 748 in domum ei: horum

^a Regin. ms. quæ utilia esui non sunt (suppl. habebant) et farinam et similam non habebant.

mentis considerant, exsufflantur a vermine Dei, quasi indigna ejus custodia atque tutela. Quoties vidi ego tam in doctrina quam in conversatione de quibusdam sperata plurima: et postquam ventum est ut haberent tempus messium, id est, tempus decadendi, vitamque suam in exemplum præbere populi, de excelso præcipitos, et minus inventum in eis, quam opinio sibi omnium promittebat. Unde accidit ut paulatim, negligentia subrepente, parvum quoque ipsum quod videbantur habere, perderent. Hoc autem idcirco perpessi sunt, quia securi fuerunt in pristinis domibus suis, nec ascenderunt Scripturarum montem, ædificationis de en dominicæ lignæ cædentes, nec extruxerunt in se quotidianæ domum Domini; sed despicientes ejus desolationem, etiam id perdidere, quod se habere credebant. Supradicti enim mali hæc causa redditur.

(Vers. 10.) *Quamobrem dicit Dominus exercituum, quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam, propter hoc super vos prohibiti sunt cœli ne darent rorem, et terra continuuit [Vulg. prohibita est ne daret] germen suum. Non solum, inquit, cœli pluviam non dederunt, quibus irrigatus humus fruges facit; sed ne rorem quidem matutinum, atque nocturnum, ut arentes agri, saltem humore modico temperarentur. Terra quoque devoravit, et agricolis non redditura sementem, et quæ sponte solet gignere, avaro siqu tenuit. Ego hunc arbitror esse rorem, de quo in benedictione dicitur ad Jacob: Det tibi Deus de rore cœli (Gen. xxvii, 28), et rorem Hermon qui descendit super montem Sion (Psal. cxxxii), et descendit, non de acre in quo multiplex volitat aquilarum et accipitrum et vulturum numerus; sed de cœlo, ut si cuius anima ardet perturbationibus, et jaculo diaboli vulnerata est, refrigeretur hoc rore, et austus suos temperet. Quo retento, terra quoque non affert germe suum. Neque enim sine rore Christi potest illa anima afferre frumenta.*

(Vers. 11.) *Et vocavi siccitatem super terram, et super montes, et super triticum, et super vinum, et super oleum, et quæcumque profert humus, et super homines, et super jumenta, et super omnem laborem manuum. Pro siccitate ^a Septuaginta μαχαιρα, 749 id est, gladium transtulerunt: sed et in Hebraico tribus ^b litteris scriptum reperi (בָּרֶב), הֵתֶה, רֵס, בֵּתֶה, quod si HAREB legimus, gladium sonat: si OREB, καύσωμα (Al. καῦμα), quod nos trans-*

^a Nihil hoc in loco Hieronymianum apud Erasmus et Marianum, qui ei πομπαιαν, ei καῦμα, Graeca verba posuerunt, quæ in nullo codice manuscripto leguntur: deinde Hebraica similiter obtrudunt suo nomine, quorum lectio et punctatio contraria est Hieronymo; nam illi legunt *hhereb*, ubi S. Doctor legebat *HAREB*, et gladium interpretaba ur: ubi vero ille legebat *Hereb*, vel *Oreb*, juxta quendam exemplaria, id est, siccitatem, illi posuerunt *hhor.b.* E i ostra itaque presenti editione locus Sophonie supra cap. xi explicandus est, et castigandi critici Scriptores, Bochartus scilicet, Simonius, et aliqua parte Joannes Drusius, quorum memini tom. II. MART.

A tulimus siccitatem, licet melius in urentem ventum transferri possit. Et revera quonia seruo de terra est, et de agrorum sterilitate, magis mihi videtur ventus urens in presenti loco intelligi debere, quam gladius: licet omnis plaga quæ propter peccata hominibus inferatur, possit et pro gladio accipi. Vocata est autem siccitas, sive gladius super terram, et super montes, ut non proferant triticum, et vinum et oleum, et quæcumque sponte generat humus. Præcedente autem fame, consequenter super homines, et super jumenta mors venit. ^c Et idem gladius vel ventus urens, omnia quæ manus hominum laboraveret, consumit. Vocatur itaque vel inducitur vivens sermo Dei, et efficax, et acutus super omnem gladium bicipitem (Heb. iv), ut anima negligens (quæ terra interpretatur arenas, et magis in concavis habitare, quam domum Dei extruere desiderat) ejus mucrone feriat, et quidquid fructuum se putat habere, disperdat. Infertur etiam gladius super montes elevantes se adversus scientiam Dei, et super frumentum, et vinum, et oleum, quibus quasi cibis et potu et refectione, hereticorum conciliabula deceptis populis blandiuntur: Congruo quis dixerit panem illorum esse panem luctus, et furorem draconum esse vinum eorum, et furorem aspidum insanabilem: Oleum quoque, re-promissionem de caelestibus, quo quasi ungunt discipulos, et laborum præmia pollicentur, quæ detestatur propheta, dicens: *Oleum autem peccatoris non impinget caput meum* (Psal. cxl), Sed et alia quæ absque auctoritate et testimonis Scripturarum quasi traditione apostolica sponte reperiunt atque con-singunt, percutit gladius Dei: homines autem et jumenta, vel λογισμοὺς et αἰσθήσεις, id est, cogitationes et sensus eorum accipiamus. Vel certe rationabiles in eis, et irrationalibes, id est, doctos et indoctos ^D 750 pariter, et omnem laborem manuum, et jejunia eorum, et observationes varias, et chameunias, ^d id est, humi dormitiones. Qui tribus quadragesimis per annum jejunantes, et Ἑηροφαγίας humiliantes animum suam, et vel maxime de Tatiani radice crescentes, super hujuscemodi laboribus audiunt: *Tanta passi estis sine causa.* Hæc autem universa quæ dixi, possunt de Ecclesiæ rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem dominum, liberisque suis et possessionibus providentes, non curant, vel in seipsis exstruere templum Dei, vel Ecclesiam Domini, quæ e infecta et diruta est, instaurare: quorum sæpe vita et sermo incongruus scandalizat plurimos, et de

^b Recole quæ superius ad Sophonie cap. ii, de variis hujusce vocabuli pronuntiatione, atque adeo significatu observamus.

^c In Regin. ms. mors venit, id est, gladius, vel ventus urens, etc. Paulo quoque post, gladium anticipitem, pro bicipitem, legitur.

^d Glossema istud, id est, humi dormitiones, Reginæ ms. Mox Ἑηροφαγίας reposiuus ex mss. pro Ἑηροφαγίος.

^e Rescribimus infecta ex Regin. ms. pro quo vulgati libri infecta prescrebant. Mox idem ms. bono que sensu, quorum et vita sermo congruus scandalizat, etc.

Ecclesia ejicit, et ad solitudinem perducit domum Dei. Nec haec dicimus quo universos generaliter accusemus, sed quod in omni officio et gradu sint alii qui aedificant, et alii qui destruant templum Dei, et propter eorum vitium nec cœli rorem, nec terra det germen, siccatum humus, montes areant, triticum, et oleum, et omnia quæ terra gignit, homines quoque ipsi et jumenta, et universus labor manuum, secente gladio, et siccitate, vel vento urente disperant.

(Vers. 13.) *Et audivit Zorobabel filius Salathiel, et Jesus filius Josedec sacerdos magnus, et omnes reliquæ populi vocem Dei (Vulg. addit Domini) sui, et verba Aggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos, et timuit populus a facie Domini. Diligenter attende, propter duas intelligentias Salvatoris in Zorobabel duce et Jesu sacerdote (ipse enim et rex est et sacerdos), quod non dixerit, Zorobabel et Jesus timuerunt, sed, audiens Zorobabel et Jesu et populo verba Aggæi prophetæ, quæ verba sunt Domini, solus populus timuit a facie Domini, id est, sola multitudo, quæ neendum in unum et perfectum virum venerat, nec spiritui copulatus id esse meruit quod spiritus. Timuit autem populus a facie Domini, sciens quod facies Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum (Psal. xxxiii).*

(Vers. 13.) *Et dixit Aggæus nuntius Domini, de nuntiis 751 Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.^b Quidam putant et Joannem Baptistam, et Malachiam, qui interpretatur Angelus Domini, et Aggæum quem nunc habemus in manibus, fuisse angelos, et ob dispensationem et jussionem Dei assumpsisse humana corpora, et inter homines conversatos. Nec mirum hoc de angelis credi, cum pro salute nostra etiam Filius Dei humanum corpus assumpserit: et ob hanc causam etiam de apocryphis præbent testimonium, ubi dicitur: Quod Jacob, qui postea vocatus est Israel, angelus fuerit, et propterea supplantaverit fratrem in ventre matris suæ (Gen. xxv et xxxii). Joannem quoque ad vocem Mariæ matris Domini, exultasse in utero Elizabethi (Lucæ): et omnium rationabilium unam esse naturam: et ob hanc causam homines qui placuerunt Deo, æquales angelis fieri. Hoc illi sentiant. Ceterum nos nuntium Domini, id est, angelum, qui Hebraice dicitur MALACH (מַלְאָכִי), simpliciter prophetam dictum recipiamus ab eo, quod Domini voluntatem populo nuntiaverit, sive quia in multis locis Dominus noster atque Salvator angelus Dei dicitur, sicut ibi; Magni consilii Angelus (Isai. ix, 6), typum Salvatoris dicimus in Aggæo præcurrisse. Porro quod ait, nuntius*

^a Ms. Reginæ, nec spiritui copulatus id erat, quod spiritus.

^b Nimirum Origenes tomo secundo in Joannein, cuius argumentum mox totidem pene verbis Hieronymus recitat, nosque inferius adducemus ad proximum Commentariorum in Malachiam. Quam vero ab eo longe S. Pater abhorret, tota ferme ejus evinxit epistola ad Evangelum de Melchisedech, in nos-

A Domini, de nuntiis Domini, tale est quasi dixisset, propheta de prophetis. Quod ait, nuntius Domini populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus, non loquitur ad Zorobabel et Jesum, cum quibus et in quibus semper erat Dominus (semel enim eos diximus secundum diversas intelligentias in persona Salvatoris accipi), sed ad populum qui timuerat a facie Domini. Quia populus erat, needum ad Dei venerat charitatem, quæ foras mittit timorem. Accipit ergo populus pro Dei timore mercedem, ut Dominus cum illis sit, et est sensus: Ego ero vester adjutor, aedificare domum meam, quæ in vobis destructa est: me in medio vestri constituto, nemo aedificationem vestram prohibere poterit.

(Vers. 14.) *Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel, filii Salathiel, ducis Iuda, et spiritum Jesu filii Josedec sacerdotis magni, 752 et spiritum reliquorum de omni populo: et ingressi sunt, et faciebant opus in domo, Domini exercitum Dei sui: in die vicesima quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darii regis. Pro duce Juda, Septuaginta transirebant, de tribu Juda, et pro opere, opera: cetera similiter. Ubicumque autem nos ponimus, Dominum exercitum, illi diverse aut Dominum omnipotentem, aut Dominum sabaoth, aut Dominum virtutum interpretantur. Suscitatitur ergo spiritus Zorobabel et spiritus Jesu, interim secundum literam, ut regnum et sacerdotium aedificant templum Dei. Suscitatetur etiam spiritus populi, qui in eis ante dormiebat, non corpus, non anima; sed ut diximus, spiritus, qui magis aedificare scit templum Dei. Et ingressi, foris enim fuerant, faciebant opera, quæ digna erant penetralibus domus Domini: in eodem anno Darii regis quo et supra, in eo inense qui et in principio positus est; sed non in eodem die. Ibi enim unus dies mensis ponitur: hic vero vicesimus quartus, ut inter primum diem, quo Dominus loquitur per Aggæum, et vicesimum quartum, quo ingressi sunt, et faciebant opus in domo Domini, viginti duo dies medii fuerint, quot et litteræ sunt apud Hebreos. Necesse enim habuerunt doceri quæ essent elementa principii sermonum Dei, quæ eos prohiberent dicere, Nec dum venit tempus domus Domini aedificandæ, et habitare in dominibus concavis, et ut supra dixi, in ima demergi. Provocarentur vero ponere corda suas super vias suas, et meminissent propter negligientiam quanta perpessi fuerint. Et ut ascenderent in montem, et cederent ligna, et aedificarent domum Domini, et non paterentur ea quæ fuerant ante perpessi. Denique in his viginti et duobus diebus, timuit populus a facie Domini, et ingressi sunt in die vicesimo quarto mensis, in sexto mense anno secundo*

tra recensione 73, tum 122 ad Algasiam quæstione 1. Ut plane adeo injuriosi Hieronymo sint, qui vel ex hoc Commentarii loco, ut olim Rufinus invectiv. 1, vel ex apocrypho opere commentariorum in Psalmos, ut Genebrardus, huic eum adhæsisse errori putant. Plura inferius ad Malac. cap. 1 dicenda hac de re nobis sunt.

Darii regis, et faciebant opus in domo Domini exercitum Dei sui. Præcipitur autem nobis, ut ædificari possit domus spiritualis in sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales victimas placentes Deo, tales nos præbere. **753** ut suscitetur in nobis Spiritus sanctus, et ingrediamur in domum Domini, et faciamus opera Domini. Jam enim Zorobabel de genere David, et Jesus sacerdos in æternum suscitatus est a Patre in virtute, secundum spiritum sanctificationis de resurrectione mortuorum, ut ille præsit operi; nos vero faciamus, ipso adjuvante et disponente. Quæ tamen opera Dei facere ante non possumus, nisi timeamus a facie Domini, et credamus, et ingrediamur templum Dei, et ea quæ domui Dei digna sunt perpetremus. Quoniam vero abhuc in sæculo sumus, et tempus ædificationis nostræ sub Dario rege versatur, in quo generationi, conjugii carnique servitur: idcirco in sexto numero quo factus est mundus, et in secundo anno qui dividit unionem (materia enim in qua mundi reparatio sobolisque consistit, duplum numerum diligit), ingredimur domum Domini, et utroque populo congregato, extruimus templum Dei. Ex ^a duobus enim duodecim numeris, vicesimi quarti numeri summa consistit: quia tam ex circumcisione quam ex gentibus, Christi Ecclesia prima quæ eversa fuerat, ædificata est. Sed et hoc possumus dicere, quia octavus numerus qui sanctus est, et in veræ circumcisionis typo accipitur, triplicatus vicesimum quartum numerum facit, figuralter nos doceatur, ut ædificemus domum Domini in amputatione carnis, et vitiorum circumcisione, et veram puritatem esse credamus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Porro alias sexies quartum supputavit numerum, et quatuor referunt ad elementa mundi, ex quibus subsistimus; sex vero ad conditionem mundi, in quo ipsa elementa versantur. Et dicit: quia adhuc in materia sumus, et gravi corpore circumdamur, et servimus generationibus, exstruere quidem nos templum, et intrare in domum Dei, et quasi de somno gravi suscitari spiritum nostrum; sed adhuc in vice-simo quarto die id ipsum facere.

(Cap. II. — Vers. 4 seqq.) In septimo mense, vicesima et prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ dicens: Loquere ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Iuda, **754** et ad Jesum filium Josedec sacerdotem magnum, et ad reliquos populi, dicens: Quis in robis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est quasi non sit in oculis vestris? Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu fili Josedec, sacerdos magne, et confortare, omnis populus terræ, dicit Dominus exercitum, et facite: quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercitum. Verbum quod pepigi vobiscum cum egredieremini de terra Ægypti, et spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere. Quia hæc dicit Dominus exercitum, adhuc unum modicum est, et ego commovebo

^a Melior utique lectio sit, quam et Victorius probat, ex his enim duodecim numeris.

A calum et terram, et mare et aridam, et movebo omnes gentes. Et veniet desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercitum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercitum. Magna erit gloria domus istius novissimæ, plusquam primæ, dicit Dominus exercitum. Et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercitum. Eodem anno, sed mense septimo, in quo solemnitates Dei [At. die] sunt prima et vicesima die mensis, id est, completis tribus hebdomadibus, et perfecta in mysterio Trinitatis requie, tertio factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, qui continuo labore sudabat, ut semper in eo sermo Dei haberet accessum. Præteriorum enim obliviscens, et in futurum se extendens (*Philipp.* iii), ita quotidie labrabat, quasi præcedentium operum nihil haberet. Dicitur ergo ei: Loquere ad Zorobabel, et ad Jesum, et reliquum populum, qui viderunt antiquam domum Dei, et nunc intersunt instaurati ejus, numquid ad comparationem prioris, non talis est ista quæ cernitur, ut quodam modo non esse videatur? Verum nolite desperare, nec lassas manus dimittite, sed et tu, Zorobabel et tu, Jesu, et omnis popule, confortamini, et facite opus in domo mea: Ego enim sum vobiscum, et sermo meus quem pepigi vobiscum, cum egredieremini de terra Ægypti. Et spiritus meus non recedet a vobis: nolite timere, ego sum qui jubeo Dominus omnipotens, cuius dixisse, fecisse est. Quando primum testamentum **755** dabam, et in Sina monte sum visus, commovi cœlum et terram, et mare Rubrum, et desertum, ut vobiscum ponerem Testamentum; nunc autem polliceor vobis me adhuc semel cœlum et terram, et mare et aridam commotum, ut illis commotis, moveantur omnes gentes, et veniant juxta LXX quæ electa sunt Domini de cunctis gentibus; juxta Hebraicum vero, veniet desideratus cunctis gentibus Dominus noster atque Salvator. Tunc implebo domum istam gloria majore quam priorem, et semper vobis addam, dicit Dominus omnipotens. Et ne forsitan sponsorem putetis infirmum: meum est aurum, et meum est argentum, et meæ sunt cunctæ opes. Ego in ornatum templi aurum argentumque donabo, ut major sit hujus domus gloria quam prioris. Et quia difficile videtur quod polliceor, et humana infidelitas ad majora promissa semper habebat, propterea rursum dico qui promitto, Dominus omnipotens sum. Porro quia scio ad ædificationem inclytæ domus, et quæ superatura sit domum pristinam, nihil ita facere, ut pacem, idcirco et hanc spondeo. Dabo enim in loco isto pacem, dicit Dominus exercitum: ut pax quæ exsuperat omnem sensum, custodiat domum meam, et sit in pace locus meus. Has interim παραφραστικῶς expositionis lineas duxerim, ut ex his ad sublimiorem intelligentiam, etiam nobis tacentibus, prudens lector ascendet. Fit ergo sermo Dei ad eos qui operari cœperant in domo Domini omnipotentis, jam in requie, id est,

^b Ms. Regin., haberet ascensum.

in mense septimo, et in Trinitatis plenissimo sacramento, vicesima prima mensis, et ad Aggæum Dei festa celebrantem, qui rursum manum suam sermoni Domini præparaverat, et dicit ad eum : Loquere ad Zorobabel de tribu Juda, et ad Jesum sacerdotem magnum, qui pro nobis et homo fieri dignatus est et Sacerdos, et ad reliquias populi : ad comparationem enim totius orbis, ^a parva pars fuit in principio credentium. Igitur quæ locutus sit audiamus. Fuit quondam in Israel domus Dei, qui nunc ita deserta est, ut nec fuisse credatur ; ex **756** quo quæ fuerat dilecta, ^b facta est non dilecta, et qui non populus Dei, cœpit esse populus Dei. Et est domus illa quondam gloria : nunc in conspectu Zorobabel et Jesu et reliquiarum populi quasi non sit. Hoc autem non solum de templi ædificiis quæ cernimus corruisse, accipere debemus; sed de omnibus quæ quondam præclara habuere Judæi. Verumtamen quia facta est prior domus quasi non subsistens, provocatur Zorobabel dux, et Jesus sacerdos, ut regnum Christi, et sacerdotium roboretur, et populus ejus qui quondam terræ fuit populus, faciat opera in domo Domini, et sciat Deum sibi esse præsentem : faciat quoque verbum, quod pepigit Dominus cum eis quando egrediebantur de terra Ægypti. Atque utinam et nos egrediamur de Ægypto, ut verbum testamenti quod accepimus, impleamus. Repromittit quoque Dominus Deus his qui faciunt opera in domo ejus, et implent quem accepere sermonem, spiritum suum, dicens : *Et spiritus meus erit in medio vestrum.* Sacramentum certe Trinitatis : Ego sum vobiscum, et spiritus meus, et Verbum, in quo posui testamentum cum egræderemini de Ægypto. Quod autem dicit in medio vestrum, juxta illud sentiendum est, quod in Evangelio scriptum legitur : *Medius enim vestrum stat, quem vos nescitis, qui post me veniet* (Joan. 1, 26). Hæc ergo dicit Dominus exercituum ad vos qui videtis dominum priorem sic esse quasi non sit. Movi cœlum, quando de cœlo auditæ est vox mea. Movi terram, quando priori populo tradidi Testamentum ; et in adventu meo, caligo, turbo, tenebræ cernebantur. Movi mare Rubrum, quando viam præbui populo transeunti. Movi aridam, vel Ægyptum per plagas cultu Dei vacuam, vel solitudinem per quam quadraginta annis circunduxi populum. Hæc adhuc semel movebo. Quod faciūt cernimus in adventu Domini Salvatoris. Tempore quippe passionis ejus, fugiente sole, cœlum motum estet tenebræ factæ sunt super omnem terram ab hora sexta usque ad horam nonam (Matt. xxvii, et Luc. xxiii). Mota est terra, et sexa scissa sunt, **757** et sepulcra reserata ; motum est mare dracone qui in eo erat interficere ; mota est et arida, infuctuosa quondam gentium solitudo. In hoc autem universitatis tremore, commotæ sunt etiam

^a Idem ms., quota pars fuit, etc.

^b Solemni amanuensium lapsu e Victorii editione exciderunt verba, facta est non dilecta.

^c Denmo idem ms., quadraginta annis populus circumfuit.

A omnes gentes ; quia in omnem terram exivit sonus apostolorum Domini, et verba eorum penetraverunt usque ad terminos orbis terræ (Psal. xviii). Quid autem omnes motæ sunt nationes, ut ex eam motu ^d veniret electa gentium multitudo, et quæ ubicumque præclara sunt. Verbi gratia, electa de Corinþo, quia multis erat in eis populus Dei. Electa de Macedonia, quia grandis in Thessalonica Dei Ecclesia congregata, non habebat necessarium ut de charitate doceretur (1 Thess. 14). Electa de Epheso, ut arcana Dei et nullis antea revelata sacramenta cognoscerent. Quid plura ? omnes gentes commota sunt, ad quas Salvator apostolos miserat, dicens : *Euntes, docete omnes gentes* (Mat. xxviii, 29), et ex multis vocalis pauci electi, primitiorum Ecclesiam construxerunt. Unde et apostolus Petrus : *Salutat vos, inquit, quæ in Babylone est electa, et Marcus filius meus* (1 Pet. v, 15), et Joannes : *Senior, inquit, electæ dominæ ; ac deinde filios memorat electæ.* Commotis ergo gentibus, quas quidem possumus et contrarias accipere fortitudines, non valentes splendorem Domini sustinere, venerant electa omnium gentium, et repleta est gloria domus Domini, quæ est Ecclesia Dei viventis, columnæ et firmamentum veritatis. Hæc secundum LXX. Ceterum in Hebreo melius et significantius habetur ut supra posuimus : *Et movebo omnes gentes, et renier desideratus cunctis gentibus.* Vere enim postquam ille venit, impleta est gloria domus Domini. Et quantum Dominus distat a servo, tantum domus Domini melior est, cui præst Dominus, a domo priore cui præfuit servus. Quod autem ait : *Necum est argentum, et meum est aurum,* dicit Dominus exercitum, non puto quemquam existimare quod de argento loquatur et auro, quæ a divitibus et regibus possidentur. Hoc enim modo, non solum argentum et aurum Dei est quasi Creatoris ; sed et cætera metallæ, æs, stannum, plumbum, et quod domat **758** omnia ferrum. Sed ego argentum, quo domus Dei ornatur, existimo eloquia Scripturarum, de quibus dicitur : *Eloquia Domini eloquia casta ; argentum igne examinatum, probatum terræ purgatum sepius plumi* (Psal. xi, 7) ; et aurum quod in occasu sanctorum sensu, et in cordis versatur arcane, et splendet vero lumine Dei, quod et Apostolum de sacerdoti, qui super fundamentum Christi ædificant, sensisse perspicuum est, aurum, argentum, lopides pretiosos (1 Cor. iii) ; ut in auro sensus oculatus sit, in argento sermo ^e decens, in lapide pretiosa, opera Deo placentia. His metallis illustrior fit Ecclesia Salvatoris, quam quondam synagoga fuerat ; his lapidibus vivis ædificatur domus Christi, et per ei præbetur æterna. Porro quod sequitur in Septuaginta : *Et pacem animæ in acquisitionem omni qui*

^d Ferme rectius in eodem ms., renirent electa gentium, et quæ ubicumque præclara sunt.

^e Vacat hic loci in Regia. ms. vox, *Domini.*

^f Victor. sermo dicens ; ferme rectius in Regia. ms. sermo decens.

creatur, ut excite templum istud, quasi superfluum et vix cohærens, quippe quod nec apud Hebrewos, nec apud alium quemquam interpretem fertur, omisimus.

(Vers. 41 seqq.). In vicesima et quarta noni mensis, in anno secundo Darii [Vulg. addit Regis] factum verbum est Domini ad Aggæum prophetam, dicens : Hæc dicit Dominus exercitum; interroga sacerdotes legem, dicens : Si iuterit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, et tetigerit de summitate ejus panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum; numquid sacrificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt : Non. Et dixit Aggæus : Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt : contaminabitur. Et respondit Aggæus, et dixit : Sic populus iste, et sic gens ista, ante faciem meam, dicit Dominus; et sic omne opus manuum eorum, et omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt. LXX : Vicesima et quarta noni mensis, anno secundo sub Dario, factus est sermo Domini ad Aggæum prophetam, dicens : Hæc dicit Dominus omnipotens; interroga sacerdotes legem, dicens : Si sumperit homo carnem sanctam in summitate vestimenti sui, et tetigerit summitas vestimenti ejus panem, aut coctionem, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, si sacrificabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt : **750** Non. Et dixit Aggæus : Si tetigerit immundus in anima de omnibus his, contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, et dixerunt : contaminabitur. Et respondit Aggæus, et dixit : Sic populus iste, et sic gens hæc coram me, dicit Dominus, et sic omnia opera manuum eorum. Et quicumque appropinquaverit ^a ibi, contaminabitur, propter munera eorum matutina, dolebunt a facie malitiarum suarum, et odoratis in portis argentes. Propterea et Septuaginta interpretum editionem posuimus, quia in quibusdam verbis dissonare videbantur. Et hoc quod dicitur : Propter munera eorum matutina, dolebunt a facie malitiarum suarum, et odoratis in portis argentes, nec in Hebreo, nec apud alios interpres invenitur. Notandum quod in ^b isto loco : In vicesima et quarta die mensis noni anno secundo, non ut supra tercia vice dicitur : Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ; sed ad Aggæum prophetam. Ibi enim (quia adhuc ^c profectum habebat, et opera tantum munda, cor autem illius needum plenam sapientiam receperat; sive quia habitabat adhuc inter eos, qui dicebant : Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ) in operibus tantum ejus sermo factus est Domini. Illic autem quoniam jam templi jacta sunt fundamenta, et ingressus est populus cum principibus in domum Dei, et facit

^a Rescripsimus ibi, ex Regin. ms. juxta Græcum textum, ἐπειπόντων ἔται, appropinquaverit ibi, pro quo Martineus tibi legit.

^b Regin. ms., Notandum autem, quod in quarto loco, etc., rectius, ut videtur.

^c Idem ms., quia adhuc prophetiam habebat.

opus congruum templo Dei, et audivit mysterium : Movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus, et plebus est yaticinio; propterea ^d totus ad Aggæum fit sermo Domini. De vicesima quarta die et secundo anno jam diximus : Noni mensis numerus qui hic additur, nonquam in bonam partem legitur. Pascha immolat populus, et alias celebrat festivitates; omnis ejus solemnitas die finitur octavo, nec ad nonum pervenit. Qui agnum paschæ præparant, transacta die nona, incipiunt præparare. Dies quoque propitiacionis et expiationis mensis septimi, post diem nonam celebratur. Et in Jeria inia (Cap. xix et lli), sicut legentibus poterit esse manifestum, Jerusalem nona anno a Babyloniis oppugnatur. Quia igitur prophætia de immunditia populi futura **760** erat; idcirco secundo anno Darii nonus mensis jungitur. Rursum quia datur locus penitentia post immunditiae correptionem, vicesima quarta die sermo Dei fit ad Aggæum prophetam, ut quasi ex persona Domini quæstionem a sacerdotibus sciscitator ex lege venientem, et dicitur ei : Interroga sacerdotes legem, dicens. Simulque considera sacerdotum esse officii, de lege interroganti respondere. Si sacerdos eat, sciat legem Domini: si ignorat legem, ipse se arguit non esse Domini sacerdotem. Sacerdotis enim est sciare legem, et ad interrogationem respondere de lege. Quod quidem et in Deuteronomio (Cap. 17) legimus, ut sicuti in urbibus Israel quæstio fuerit exorta inter sanguinem et sanguinem, inter judicium et judicium, lepram et lepram, contradictionem et contradictionem, eant ad sacerdotes atque Levitas, et ad pontificem qui in diebus illis fuerit constitutus, et querant ab eo legem Domini; quibus respondentibus, faciant quod jubentur. Quod si non fecerint, exterminentur de populo suo. Et ne forsitan in veteri solum instrumento hæc præcepta videantur; loquitur et Apostolus ad Timotheum, episcopum non solum irreprehensibilem esse debore, et unius uxoris virum, et sapientem, et pudicum, et ornatum, et hospitalem, sed etiam doctorem (1 Tim. iii). Et ne casu hoc dixisse videretur, ad Titum quoque super presbyteris (quos et episcopos intelligi vult) ordinandis, eadem cautela servatur (Tit. 1, 5 seqq.). Propter hoc reliqui in Creta, ut quæ residua erant corrigeres, et ordinares per civitates presbyteros, sicut ego præcepi tibi : Si quis est irreprehensibilis unius uxoris vir, filios habens fideles, non ^e in accusatione luxuriæ vel in subjectos. Oportet enim episcopum irreprehensibilem esse sicut Dei dispensatorem, non procacem, non iracundum, non violentum, non persecutorem, non turpis lucri cupidum; sed hospitalem, pudicum, benignum, justum, sanctum, continentem,

^d Victorius, fortasse rectius, ad locum Aggæum sermo fit Domini.

^e Hæc ex antiqua Vulgata reedit Hieronymus ut probant voces sequentes in subjectos, consulari in doctrina sana, etc., quæ leguntur in omnibus codicibus mss., ut nos edidimus. MART.

habentem in doctrina sermonem fidem; ut possit consolari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Sunt enim multi et non subjecti, vaniloqui, et seductores, et maxime qui de circumcisione sunt,

761 *quibus oportet imponere silentium. Hæc prolixius posui, ut iam ex veteri, quam ex novo Testamento, sacerdotum esse officium noverimus, scire legem Dei, et respondere ad quæ fuerint interrogati. Nec simplicitatem et ciborum continentiam in magistro sufficiere: nisi quod ipse facit, possit et alios erudire. Certe quia responsuros puto: hoc eorum esse qui se ab adolescentia præparant ad docendum, frequenter autem judicio Domini, et populorum suffragio in sacerdotium simplices eligi: saltem illud habeant, ut postquam sacerdotes fuerint ordinati, discant legem Dei, ut possint docere quod didicerint, et augeant scientiam magis quam opes, et non erubescant a laicis discere, qui noverint ea quæ ad officium pertinent sacerdotum: magisque noctes et dies in Scripturarum tractatu, quam in ratiociniis et supputatione consumant. Quid est autem quod ex persona Domini Aggæus interrogat sacerdotes? Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora, sive in summitate vestimenti sui, et tetigerit de summitate ejus panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, numquid sanctificabitur? Antequam de questione tractemus, debemus interim juxta litteram nosse, quid sit caro sanctificata, et quid sit immundus in anima. Hostia quæ immolabatur in altari carnes illius sanctas erant, et inter ipsas sanctificatas carnes erat multa diversitas. Alias enim sacerdotes in templi adytis comedebant: alias propinqui eorum domi: alias hi qui de sacerdotibus videbantur esse maculati: alias Israelites qui nullam habebant immunditiam. Hujus diversitatis plena ratio in Levitico dicitur. Immundus autem in anima dicebatur, qui corpus hominis mortui attigerat. In quo animadvertisendum, quod diu anima in corpore sit, immundum non esse corpus humanum: statim vero ut spiritus vegetans artus recesserit, immundum fieri quod terrenum est, sicut in eodem Levitico scribitur: *Et ait Dominus ad Moysen, dicens: Dic sacerdotibus filiis Aaron, et dices ad eos: In animabus non contaminabuntur in gente sua; sed in cognatis qui appropinquant eis, super matrem, et super patrem, et super filios et filiabus, et super fratre et sorore sua virgine quæ**

762 *appropinquat ei, et non est tradita viro: super his non contaminabitur, et non polluetur repente in populo suo in contaminationem sui* (Levit. xxii, 1, 2). Considera bis præcipi sacerdotibus non ingredi ad quemlibet mortuum, nisi ad eos cognatos et propinquos, de quibus supra dictum est. Sacerdos autem magnus, id est pontifex, plus aliquid habebat a ceteris sacerdotibus: et nec pietas illum, nec affectus flectere poterat, ut immundus fieret in supradictis nominibus. Ait enim Scriptura: *Et super omnem animam quæ mortua est non ingredietur: super patre suo, neque super matre sua, et non contaminabitur.* Scientes ergo quid sit caro sanctificata, et immundus in anima, videamus pro-

A pheta quid querat. Si homo quicunque, non hic de Pontifice dicitur, aut de sacerdote, aut de Le-vita; sed quilibet homo: ubi persona non ponitur, passim omnibus licet carnem tangere. Si tulerit, inquit, carnem sanctificatam, et ligaverit in summitate vestimenti sui, et ipsa summitas vestimenti panem tetigerit, aut quamlibet aliam coctionem, aut vinum, aut oleum, aut omne extra hæc quo homo vesci potest, numquid panis, aut vinum, aut oleum, aut omnis cibus, tactu vestimenti in quo caro sancta ligata est, sanctificari potest? Et respondentes sacerdotes dixerunt: Non potest, hoc est, nihil eorum sanctificabitur de quibus queris; sed ita unumquodque permanebit ut fuerat. Rursum alia questio proponitur sacerdotibus: quod scilicet bene responderint ad superiorem, et quasi similitudo problematis coaptatur, in qua imperitus facile labi potuit. Da enim aliquem nescire legem, et sicut respondit de sanctificata carne non sanctificari panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, et in hoc æque respondebit, et dicet: Pollutum in anima non contaminare ea quæ sancta caro sanctificare non potuit. Interrogat igitur, et dicit: Si tetigerit is qui pollutus in anima est, hoc est, qui contagione mortui est immundus effectus, ex his omnibus, panem videlicet aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut reliquos cibos; numquid ex contactu eorum hæc quæ tetigerit polluentur? Et responderunt sacerdotes, quorum princeps erat Jesus filius Josedec, unde et legem noverant

763, et dixerunt contactu ejus, qui immundus est, omnia quæ ab eo contacta sunt polluti. Et respondit Aggæus et dixit, de superioribus tacens, quod sanctificata caro cæteros cibos sanctificare non possit; et de secunda tantummodo questione sermonis sui texens occasionem: *Sic populus iste, et sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus: Qui immundus est in anima, et morticinum tetigerit, omne quod tetigerit, et quod obtulerit mihi, immundum erit.* Quod autem dicit secundum litteram, hujuscemodi est: O popule, qui altari tantum exstructo, et dirata domo mea, hostias mihi offers in altari, et victimis ejus et carnibus te sanctificari putas: scito non tam sanctificari te ex hostiis quæ, templo diruto, tibi prodesse non poterunt: quam contaminari omnia opera tua, et cuncta quæ agis, ex eo quod negligis et tuam magis dominum quam meam exstruere conatus es. Sanctum quidem est quod offertur in altari; sed non tam sanctificaris ex hostiis, quam ex eo quod in convallibus habitas, et interes mortuis operibus, pollueris. Hæc juxta historiam: quamquam spiritualis in ea intelligentiæ lineas duxerimus. Cæterum secundum ἀρχαρχὴν Ecclesiasticus vir qui immolavit agnum immaculatum et anniculum, et indutus est Christo, si tulerit de carnibus ejus, et ligaverit in summitate vestimenti sui, et ipsa summitas tetigerit Scripturarum panem, qui confirmat corda credentium; aut coctionem, apostolicas Epistolas, quæ quasi veteris Legis carnes concidunt et decoquunt.

et conditas præbent esui ; aut vinum quod lætificat cor hominis ; aut oleum , in quo exhilaratur facies audientis ; aut omneum cibum : lac , quo aluntur Corinthii (1 Cor. 2) , et olera quibus vescuntur infirmi (Rom. xiv. 3) , et cætera his similia : non statim quasi sanctificata ea comedetur quibuscumque data fuerint. Non enim ex eo quod dicuntur ; sed ex eo quod suscipiuntur , sanctificant audientes : quia multi auditores ^a legis sunt , et non factores. Sed et ob id puto hæc universa quæ dixi , ex tactu vestimenti ad vescentes nequaquam sanctificata deferri , quod summittate tantum pallii continguntur ; et sanctificate carnes intrinsecus , humorem , sanguinem , venas **764** , nervosque non norunt. Sicut igitur summitas vestimenti dominici , et levis tactus non sanctificat , nisi eum qui comedenter carnes agni , et sanguinem ejus hiberit : sic econtrario immundus in anima , perversæ quæque doctrinæ , quodcumque tetigerint , immundum faciant necesse est. Habent enim in sacramentis panem , et vinum , et oleum , et omnem cibum ; sed sacramenta eorum quasi panis luctus , omnes qui ea contigerint , contaminabuntur. Legunt et ipsi Scripturas , et quasi de Scripturarum testimonii conspergunt panem , et tota nocte in cibano coquunt illum ; sed cum ad vescendum datus fuerit , comedentes ad insaniam provocat. Habent pulmentum et coctionem , conantes juxta perversitatis suæ sensum mystica quæque de Scripturis texere , et quasi coquere , et condire carnes agni , sed coctio illa perditio est. Habent et vinum , sed non de vinea Sorec , et quam plantavit Dominus in Jeremia , electam et totam veram (Jer. 11) ; sed de vinea Sodomorum. Habent et oleum quod de veteris et novæ Scripturæ testimonii violenter exprimunt , et quasi in refectionem deceptis et lassis mentibus pollicentur ; sed detestatur illud sanctus , et dicit : *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum* (Ps. cxl , 5). Habent et diversos cibos , multiplices videlicet variarum ὕποθέσεων diversosque tractatus , quos quia immundi sunt qui scripserunt , et immundo ore prolati sunt , omnis qui tetigerit , immundus fiet , et in eorum trahetur errorem. Unde respondit Aggæus , qui scit differentias solemnitatum , et ob id festi sortitus est nomen : Sic populus iste et sic gens ista , Judæorum videlicet , atque gentilium , et hæreticorum omnium in conspectu meo , dicit Dominus : Omne quod fecerint , quod mihi obtulerint , vel vota pro salute , vel pacifica , vel pro peccato , vel pro delicto , vel in holocaustum , sive eleemosynas , sive jejunia , sive virtus continentiam , et corporis castitatem , contaminata crunt in conspectu meo. Quamvis enim sancta videantur specie sui quæ offeruntur a talibus : tamen quia tacta sunt ab eo qui pollutus in anima est , omnia polluentur.

(Vers. 17 seqq.) **765** *Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra : antequam poneretur lapis super lap-*

^a Debeat penes Martianæum , legis : id genus alia passim restituimus.

A *dem in templo Domini. Cum accederetis ad acervum vi-*
ginti modiorum , et fierent decem , et intraretis ad torcu-
lar , ut exprimeretis quinquaginta lagenas , et fiebant vi-
ginti. Percussi vos vento urente , et austagine , et grandine
omnia opera manuum vestrarum , et non fuit in vobis
qui reverteretur ad me , dicit Dominus. LXX : Et nunc
ponite super corda vestra a die hac et supra , antequam
poneretur lapis super lapidem in templo Domini , qui
eratis quando mittebatis in cypælem hordei viginti sa-
ta , et fiebant decem sata hordei : ei ingrediebamini tor-
cular , ut hauriretis quinquaginta amphoras , et fiebant
viginti. Percussi vos sterilitate , et corruptione aeris ,
et grandine omnia opera manuum vestrarum : et non
reversi estis ad me , dicit Dominus. Licet omnia quæ
obtulisti mihi in altari , quia templum , non ædifica-
B veratis , contaminata fuerint (sine extrunctione quip-
pe templi , donum omne pollutum est) ; tamen nunc
te hortor , o popule , ut sensu ad præterita reverta-
ris , consideresque quæ facta sint , hoc est , et ab
hac die vicesima quarta noni mensis anno secundo
Darii , quidquid retro gestum est mente comple-
ctere , et propter quæ , quanta sustinueris , ut cum
deinceps prospera tibi evenerint , scias qua causa
evenerint. Ergo antequam inciperes ædificare tem-
plum , et lapidem super lapidem ponere , cum acce-
deres ad acervum , et putares viginti te habere modios ,
^b *nonne vix medianam partem colligere poter-*
ras ? Sive juxta LXX : Cum mitteres viginti modios
hordei in vas quod vocatur cypæles , et existimares
te quamquam hordeum mitteres , jumentorum cibum ,
C vel de ipsis viginti modiis esse securum , nonne
postea reversus ad vas vix decem modios reperisti ?
Ad torcular quoque cum accederetis , et videretis
uvas , et quinquaginta amphoras vobis oculi pollice-
rentur : non dico partem medianam , sed vix viginti
amphoras exprimere poteratis. Et hæc feci percus-
sionis vos vento urente , et corruptione aeris , et
emorientibus frugibus , vacuisque spicarum folliculis ,
et vinearum botris , ut malorum pondere vos ad
*meam notitiam provocarem : **766** et nec sic fuit*
qui reverteretur ad me. Hebreus totam loci hujus
continentiam ab eo quod scriptum est : Et nunc po-
nite corda vestra a die hac et supra , usque ad eum lo-
cum ubi ait : vinea et ficus et malogranatum , et li-
gnum olivaræ non floruit , ex die ista benedicam , ita ex-
D posuit [Al. exponit] : Cerie nunc templi fundamenta
sunt jacta ; ex hac igitur die qua fundamenta jecisti
(cum in præteritum vos sterilitate , et fame , et
grandine , siccitate punierim , et non fuerit qui ad
me per has plagas reverteretur e vobis) , ponite cor-
da vestra in futurum et deinceps , et videte quia
omnia vobis prospero cursu fluant. Hoc autem eve-
niet quia templum meum ædificare cœpisti : nec in
solo altari habentes fiduciam , ædificationem meæ
domus contemnitis. Juxta quem sensum breviter
possumus dicere , frustra aliquos munera offerre Deo ,
et eleemosynis atque oblationibus putare Deum pos-

^b Vocabulam , nonne , atque adeo interrogandi no-
tam Regin. ms. non habet.

se placari, cum ipsi non exstruxerint in se templum Spiritui sancto. Tunc enim prosunt eleemosynæ, et munera quæ offeruntur in altari, cum scipsum quis ædificaverit templum Dei, et post ædificationem templi dona obtulerit in altari. Porro secundum tropologiam, et ad nos dicitur qui nunc in Jesum Christum credimus, si tamen credimus et opere fidei ostendimus veritatem, ut revertamur mente ad illud tempus quando gentiles eramus, quotidie vitiis servientes, nec exstruxeramus in nobis templum Deo. Quomodo autem architectus et scientissimus cæmentarius lapidem jungit lapidi, et inferiorem superiori calce gypsoque conglutinat: ita et architectus (quem se et apostolus esse dicit: *Quasi sapiens architectus fundamentum posui* (I Cor. iii, 10): et quem de Jerusalem ablaturum se Dominus committatur) novit quomodo opera jungat operibus, et paulatim exstruat templum Dei. Fundamentum autem hujus templi ponitur Jesus, super quem unusquisque videat quid ædificet: Alius ædificat aurum, argentum, lapides pretiosos; aliis, ligna, fenum, stipulam. Et tribus bonis tria econtrario opponuntur mala. Isti sunt lapides de quibus exstructurum se Jerusalem Dominus reprobavit: **767** Ecce ego præparabo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum, et ponam propugnacula tua jaspidem [Al. jaspim], et portas tuas de lapide crystallo, et murum tuum de lapidibus electis (Isai. LIV, 11, 12). Neque enim putandum est secundum Judæas fabulas et inepta figura, Deum auro et gemmis ædificatum Jerusalem, et non vivis lapidibus, qui nunc volvuntur super terram, et juxta naturas lapidum, vel igniti sile sunt, ut carbunculus; vel toti celestes, et in thronum Dei redacti, ut sapphirus; vel innocentia et honorum operum simplicitate lucentes, ut crystallus. Dicitur ergo nobis ut consideremus quæ retro passi fuerimus antequam in nobis ædificaremus templum Dei. Cum accederetis, inquit, ad acervum viginti modiorum, et fierent decem: sive juxta LXX: Cum mitteretis in cypselam viginti modios hordei, et fierent decem modii hordei. Quidquid enim ante Christum videbamur habere virtutum honorumque operum, non erat frumentum, sed hordeum: et ipsum hordeum, non secundum spem et vota nostra, quod de Isaac legimus, centenas fruges dabant (Gen. xxvi), sed vix medianam partem laboris nostri ex eo invenire poteramus, et dicebatur ad nos: *Tanta passi estis sine causa* (Galat. iii, 4)? Sed et cum intraremus ad torcular, et quinquaginta vini amphoras suppularemus (quem numerum, completis septem hebdomadibus, unio divinitatis includit), et putaremus nos habere vinum, quod lætitiat cor hominis, subtrahebatur nobis sanctus numerus tricenarius (in quo baptizator Dominus, et Ezechiel visionem cernit in prophetiæ suæ exordio, et juxta Hebraicum sacerdotes accedebant ad ministerium Dei), et relinquebantur vi-

Aginti. Quem numerum amat Esau, unde et Jacob sciens eum hoc numero delectari, mittit quædam animalia in munere, viginti et viginti. Simulque et cerne quod ipse Jacob licet sanctus (tamen eo tempore quo non erat eum pater suo Isaac, id est, rison; et matre sua Rebecca, id est, patientia; sed vicinos habebat Assyrios, et habitabat in Mesopotamia, hinc atque inde se cingentibus fluvivis), viginti annorum spatio, crudelissimo et avarissime servit Labano (Gen. xxxii). Nec moveat **768** quædam, si dicamus aliquos ante fidem Christi et destructionem templi ejus, medianam partem se laboris sui posse percipere, cum apud incredulos nullus fructus sit honorum operum. Non enim viginti reportat et invenit viginti; sed cum [Al. si] viginti repente rit, invenit decem, id est, medianam partem laboris sui. Judæi, et ethnici, et Philosophi hujus saeculi, cæterique qui sapientiam jactant, in præseculi tantum tempore conversationis sue et laboris fructus et gloriam capiunt, omnisque spes eorum et merces futuri saeculi tolluntur. Hoe autem ideo fit ne penitus desperantes contemnant poenitentiam; sed aliquando conversi ponant lapidem super lapidem, et ædificant templum Dei. Quod si in ineruditate permanserint, id ipsum medium quod videbantur habere, perdeant. Sequitur enim: *Percussi vos vento urete, et aurigine, et grandine omnia opera manum restarunt*. Quidquid autem aurigine et grandine et vento urente percutitur, in pulvere redigitur et lavillam, nihilque in eo quod ad utilitatem et ad esum pertinet, invenitur. Quæ quidem cuncta fecit Dominus, quia non est inventus in eis qui revertereatur ad eam. Quod si reversi fuerint, et ædificaverint templum Domini, a die qua ædificare coepierint, habebunt quæ propheticæ sermo subtextit.

(Vers. 19, 20.) Ponite corda vestra ex die ista et in futurum, a die vicesima et quarta noni mensis, a die qua fundamenta jacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum. Numquid jam semen in germino est, et adhuc ficus et vinea et malogranatum, et lignum olivæ non floruit? ex die ista benedicam. **LXX:** Ponite corda vestra a die ista et in futurum: a quarta et vicesima noni mensis, et a die in qua fundamenta jacta sunt templi Domini, ponite in cordibus vestris: Si ultra cognoscetur super terram area, et si adhuc vira et ficus et malogranatum, et lignum olivæ quæ non ferant fructum? a die hac benedicam. Exposui, sit, vobis quæ sustinueritis antequam inciperetis ædificare templum meum: nunc exponam quæ vobis ventura sint prospera, quia templum meum ædificare cœpistis. A die igitur vicesima quarta noni mensis in quo templi fundamenta sunt jacta. **769** quanta rerum abundantia futura sit, considerate. Nonus est mensis quem nos Novembrem, vel Decembrem dicimus. **NISAN** (נִיסן) enim apud Hebreos mensis est primus, qui appellatur *mensis novorum*: eo tempore quo Pascha faciunt, id est, incipiente

* In aliquot miss., ad usum pertineat, Victor., ad esum perveniet.

veris exordio, qui secundum hunc cursum saepe quaudam partem mensis Martii possidet, interdum incipit in Aprili. Ergo si Nisan, Aprilem intelligimus, nonus mensis secundum suppurationem Hebraeorum December erit. Igitur decimus [Al. December] est mensis eo tempore quo semina latitauit in terra, nec futura secunditas conjectari potest. Numquid jam, ait, semen in germine est? Quod melius Hebraice dicitur, in folliculo, ut thecam frumenti significet. Numquid vinea et ficus, et malogranatum et lignum olivæ florem suum dederunt? ut ex flore intelligatur et fructus. ^a Utique non; mense enim, ut diximus, Decembri futurarum nulla signa sunt frugum. Ne igitur dicatis, hoc me prudenti ratione conjicere, et futuram secunditatem de floribus arborum herbisque segetum suspicari: ecce nulla signa sunt; et tamen ego prædicto vobis, quia coepistis ædificare templum meum, ad benedictionem, **mensem** frugum omnium secunditatem. Hoc secundum Hebraicum diximus. Cæterum secundum Septuaginta longe alter est sensus, quem et ipsum primum debemus juxta litteram exponere, ut postea coepitus tropologiae ordo tractetur. Ponite corda vestra a die hac, qua templum fundatum est, in futurum, et videbitis tantas futuras esse segetes, et tanta de cunctis agris frumenta portari, ut area nesciat fruges suas, sive ut non siat area singulorum, sed præ multitudine jungatur area area, et arearum separatio nesciatur in terra. Vinea quoque et ficus, et malogranatum, et lignum olivæ que prius vestro vitio non afferebant fructus, quia mihi necdum cooperatis ædificare templum, tanta uvarum et pomorum abundans curvabuntur, ut manifesta secunditas manifestum indicet benedictionem. Nonum autem mensem, non in bonam partem accipi, **et quartus Regnum liber,** **770 et Jeremie narrat historia,** in quo ob sessa dicitur esse Jerusalem (IV Reg. xxv, et Jer. xxx et xxxii). Tamen quoniam in fine noni mensis, templi fundamenta jacuerint, hoc intelligere possumus, quod non incipiat exstrui templum Domini, nisi mala opera finiantur. Unde et in vicesima quarta die mensis ejusdem, fundatum templi ponitur, in quo numero duplex δωδεκάς et tres ὄγδοαδες, quatuor δέκαδες sunt, de quo **jam supra plenus** dispositum est. Quicunque ergo Dei cultui se dedieaverit, et contempserit πρόσωπον, id est, negligenter patronum (qui in Ezrae volumine iuxta **Septuaginta** interpres (I Esdr. iv), templum Dei ædificari vetat), iste ^b nescit mensuram frugum et mercedis suæ. Vel certe propter hoc quod dicitur: **si adhuc cognoscetis super terram area,** qui seminaverit in spiritu, et de spiritu messuari vitam æternam (Galat. vi), nequam sibi thesanizabit in terra, sed omnia opera ejus, et mercedes operum in cœlestibus colligentur. Vinea quoque, id est, sermo Dei, cuius in unoquo-

A que Pater agricola est; et ficus, Spiritus sancti dona dulcissima; et malogranatum, Ecclesiastica dogma atque scientia Scripturarum, quæ sponsæ genit in Cantico canticorum comparatur (Cant. viii), et ligna olivæ dabunt refectionem, et illuminationem cordis ei qui coepit ædificare templum Dei. Quod autem vinea et ficus et oliva (paulisper de malogranato dilerco) referantur ad personam Salvatoris, et Dei Patris et Spiritus sancti, in Judicum libro (Cap. ix) plenius legitur, ubi vadunt infructuosa ligna, ut constituant regem super se, dicunque per ordinem vinea et ficus et oliva, ut regnent super ea, et tam vinea, quam ficus et oliva renuunt tale imperium, nec dignantur super infructuosa ligna regnare. Tunc illa veniunt ad lignum sterilitatis suæ regem, id est, **B ad rhamnum spinosum fruticem,** et arbustum sentibus uncinisque contextum, quæ tenet quidquid attigerit, et retinet vulnera, et vulneratorum sanguine delectetur: in uper et ignem emitta a se, et regnata ligna consumat. Referimus autem rhamnum ad diabolum, et secundum virgulti naturam, illius naturam interpretabimur. **771** Porro vinea et ficus, et oliva ibi erunt, ubi malogranatum fuerit, quæ arbor propter granorum nimiam multitudinem, et intertextis membranulis quondam geometricam compositionem, et diversas quidem mansiunculas, sed tamen omnes una cortice comprehensas, semper in Scripturis super Ecclesiæ persona ponitur.

(Vers. 21 seqq.) *Et factum est verbum Domini secundo ad Aggæum, in vicesima quarta die mensis,*

C dicens: *Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo cælum pariter et terram, et subvertam solium regnorum, et conteram fortitudinem regni gentium; et subvertam quadrigam et ascensorem ejus; et descendenter equi et ascensores eorum vir in gladio fratris sui;* In die illa, dicit Dominus exercituum: *Assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serue meus, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum: quia te elegi,* dicit Dominus exercituum. In LXX addita sunt, ^a *mare et ardam;* et minus habet, *Conteram fortitudinem regni gentium,* quod plenius ex ipsorum lectione noscitur [Al. noscetur]. Notandum autem quod in eadem die, hoc est, in vicesima et quarta noni mensis, tacito mensis numero, quia de Christi prophetabant [Al. prophetabatur] adventu, et de regno ejus, secundo ad Aggæum sermo sit Domini nostri, non in manu ejus ut prius, neque ad Aggæum prophetam, ut in visione quarta, sed tantum ad Aggæum, id est, ad Domini festa celebrantem: quia nequaquam venturum, sed venientem nuntiare et cerneret. Et quomodo Abram vidit diem Christi, et lætatus est (Joan. viii); et Joannes Agnum Dei digito demonstravit (Joan. i): sic et ipse videns regnum Filii Dei, haberet in se universas solemnitates. In hoc loco apud plerosque diversa sententia est:

^a *Vocem, die, ignorant Hebreus, et Hieronymi Latina versio.*

^b *Post verba scilicet, cælum et terram. Paulo inferius vox nostri, in Regio ms. non est.*

* Hanc placuit Regine codicis lectionem preferre: *Utique non; mense enim, ut diximus, etc. In vulgaribus ante libris erat, utique nono mense, ut diximus.*

^b *Regin. ms., iste nesciit mensuram mercedis suæ.*

Alii enim suspicantur de primo ejus adventu dici : Aili de secundo, quando in sua majestate venturus [Al. futurus] est. Nos utrumque suscipimus, quia et tunc regnavit cum venit, et postea regnaturus est. Attamen si de fine mundi voluerimus accipere, illud dicemus quod apostolus ad Corinthios loquitur : Destruendum omnem principatum. et omnem potestatem et **772** virtutem, ut sit Deus omnia in omnibus (I Cor. xv). Et quia mysticum est quod dicitur, et ad finem rerum pertinet; idcirco jubetur propheta ad solum Zorobabel loqui, quem in typo Christi propter assumptionem corporis ex semine David processisse monstravimus. Huic ergo dicuntur quae in fine ventura sint, quod transeat figura hujus mundi, et fiat cœlum novum, et terra nova, ^a et commoveat Dominus cœlum et terram, et destruat omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dissipet ^b reges regum, sive ut habetur in Hebreo, regnum, et interficiat omnem fortitudinem contrariam, ut ipsis quoque qui ante regnaverant, et gentes sub sua tenerant ditione, prosit regni eorum destructio, et omni præliandi studio dissipatio, sequatur pax; hoc est enim quod ait : *Et subvertam quadrigam, sive quadrigas, et ascensores earum, et descendenter equi et ascensores eorum.* Et ut sciatis in subversione quadrigarum et corruentium equitum, hoc quod diximus significari : Videte quomodo de Christo dicatur in Zacharia quod veniat mansuetus rex, et ascendens super jugalem [Al.

^a In Victorii editione comma istud, et commoveat Dominus cœlum et terram, desideratur.

^b Cum Victorio Regin. ms., et dissipet sedes Regum. Intra, et currentium equitum, pro corruentium, etc.

^c Sane videretur ad codicis Reginæ fidem legendum ex S. Doctoris persona, quamquam a lacte semper infantem ac mutum fuisse me autumem; verum quod subsequitur, cui ego dicam, etc., id nullo opinari modo patitur. Hieronymus Alecto æmulum suum dixerit, quod ab inferendis injuris numquid desineret. Porro ad postrema verba, virtutem multam sive virtutes multas, utrumque enim legitur, hæc observat Victorius : Ilanc, ait, lectionem scutis est is, qui Marcum interpretatur a principio,

A subjugalem] et pullum asinæ novellum, et disperdat quadrigas ex Ephraim (Zach. 9), et equum de Jerusalem, ut fiat unus grex et unus pastor, et utrumque agmen tam de gentibus quam de Judæis, sub pacifico pastore teneatur. Ut autem hæc quæ perversa sunt destruantur, unusquisque in gladio (quem ego puto sermonem esse doctrinæ acutissimum, et perversa quæque rescantem) consurget adversus fratrem suum, amputans omne contrarium. Sed horum universorum finis est optimus. Post destructionem enim soliorum, et fortitudines [Al. fortitudinis] regnantium, et quadrigarum, et equorum, et equitum, in die illa, dicit Dominus omnipotens : *Assumam te, Zorobabel, filium Salathiel, serrum meum.* Servus autem dicitur propter corpus humanum, quia tunc et B ipse filius subjicietur ei qui subjecit sibi omnia, et in subjectis omnibus videbitur et ipse subjectus. Sed cum hoc fuerit impletum, ponet illum Deus quasi signaculum in manu sua : *Hunc enim signavit 773 Deus Pater (Joan. vi, 27)* : et hic est imago Dei invisibilis, et forma substantiæ ejus : ut quicunque crediderit in Deum, hoc quasi annulo consignetur.

Obsecro te, lector, ut ignoscas celeri sermone dictanti, nec requiras eloquii **774** venustatem, quam multo tempore Hebreæ linguae studio perdidisti: quamquam me ^c Alecto semper infantem ac mutum fuisse autumet. Cui ego dicam : *Dominus dabit verbum evangelizanti, virtutem multam (Ps. LXVI, 19).*

C in opere quod Hieronymo ascribitur, eamque ex cuncis Vaticanæ bibliothecæ mss. unus tantum codex retinet: sensusque hujus lectionis est : *Dominus dabit virtutes multas, seu virtutem multam, evangelizanti verbum.* Nos tamen correxiimus : *Dominus dabit verbum evangelizanti virtute multa.* Evangelizantibus enim legitur cuncis in vulgatis editionibus Græcis, et Latinis, tam manuscriptis, quam impressis. Eamque lectionem non solum alibi ipse Hieronymus semper sequitur, sed servavit adhuc vetustissimum, ac mille serme annorum Vaticanus Græcus codex, legens ὅντες πολλά, consentaneaque cum eadem quadraginta sex Bibliorum penes vetustissima manuscripta exemplaria. Hebreæ: lectionis ambiguitas diversitatem introduxit.

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN ZACHARIAM PROPHETAM AD EXSUPERIUM TOLOSANUM EPISCOPUM LIBRI DUO.

Prologus.

775-776 Ultimo jam autumni tempore frater noster, filius tuus, Sisinnius monachus, iuxta mibi

dignationis epistolam reddidit : qua lecta , gavisus sum esse te sospitem, et memorem mei, omniumque fratrum qui in sanctis locis Domino serviunt , in quorum refrigeriis facis tibi amicos de iniquo mammone , et præparas æterna tabernacula, ut possis cum David dicere : *Quam dilecta tabernacula tua , Domine virtutum : concupiscit et deficit anima mea in atria Domini (Ps. lxxxiii, 1).* Si enim Passer invenit sibi domum , et turtur nidum ubi ponat pullos suos (*Ibid.*) : cur tu qui pontifex Domini es, et calcas in fine mundi torcularia , ut sipientibus populis sanguinis Christi vinum tribuas , non libere proclamabis ac dices : *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum : beati qui habitant in domo tua (Ps. lxxxiii, 3).* Audio te in valle lacrymarum, in loco quem Deus posuit ad certamen , ut vincentibus coronam daret , ascensiones in tuo corde disponere , et ire de virtute in virtutem, et imitari Domini paupertatem , ut cum illo dives fias , et in te reclinet caput , et per singulos ^b dies suscipiatur, visitetur, alatur, vestiatur, et præcipue sanctorum Scripturarum lectione fervere. Cumque tibi **777-778** cuperem ingeniali mei aliquod offerre munuscum , et coæpta in duodecim prophetas explanatio perveniret ad calcem, susceptum opus deserere nolui, sed quod et absque te dictatus eram , tuo potissimum nomini consecravi ; et gaudeo quod obscurissimus liber Zachariæ prophetæ, et inter duodecim longissimus, eo tempore disserendus est , quo ob festinationem

^a Ita mss. nostri et Victorius ex cunctis vulgatis libris. Martianæus retinuit, *exsultavit*.

^b Vocem dies Regin. ins. nescit. Et verius fortasse vacat , estque homines subintelligendum , pro dies.

^c Insignis hic error in veteribus editionibus quæ absque illo sensu legunt, quos cum tribus aliis in Osee et Michæa προστέθωσαν. Pro mihi itaque obtrudunt nomen Michæa, quod imperitiorum exscriptorum antiquorum fluxit in quadam recentiora exemplaria. At lectio aliorum codicum mss. manifestissime comprobatur e præfatione in Osee prophetam, ubi scriptum est : *Vidi Didymum.... rogavique eum ut scribere-*

A ejus qui reversurus est, nullam moram patitur interpretatione : sed velim nolim , salem lucrativis per noctem horis atque furtivis dictare compellor, quod tibi dirigam. Scriptis in hunc prophetam Origenes duo volumina, usque ad tertiam partem libri a principio. Hippolytus quoque edidit Commentarios , et Didymus quoque Explanationum libros, me rogante, dictavit, ^c quos cum aliis tribus in Osee et mihi προστέθωσαν : sed tota eorum ἐξήγησις allegorica fuit, et historiæ vix pauca tetigerunt. Itaque imitari cupiens illum patremfamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera (*Matt. iii, 52*) : et sponsam de Canticō cantorum, quæ dicit : *Nova cum veteribus fratreluis meus servavi tibi (Cant. vii)* : historiæ Hebræorum tropologiam nostrorum misceui, ut ædificarem super petram et non super arenam (*Matt. vii*), ac stabile jacerem fundamentum , quod Paulus architectus posuisse se scribit (*I Cor. iii*). Tuæ benevolentie erit , non eruditionem nostram, quæ vel nulla, vel parva est ; sed pronam in te suscipere voluntatem : ut nos ad cætera provokes , et in longo Scripturarum campo currere cohorteris. Si qui autem sunt , quibus interpretationem et borum , et aliorum voluminum ante promisi , ignoscant incredibili in te amori meo, et quidquid tibi scripsi, sibi scriptum arbitrentur : *Charitas enim benigna est, charitas non æmulatur, non querit quæ sua sunt.* Sed jam tempus est , ut Zachariæ verba ponentes , Spiritui sancto interpretationis vela pandamus.

C ret in Osee commentarios ; qui tres libros, me petente, dictavit, quinque quoque alios in Zachariam. Hæc perfecte quadrant ad locum praesentem a nobis restitutum, ut prudenti lectori exploratum est. Non ergo in Michæam scripsit Didymus, sed in Osee et Zachariam. MART. — Pro mihi, duo e nostris codd. Palatin. alter et Regius, Micha, aut Michæa, cum antiquis editionibus præferunt : falso tamen, ut probe notatum est Martianæo. Nam in Osee et Zachariam elucubrasse Didymum Commentarios, Hieron. ipse prologo in Osee testatur, seque ait petente dictatos. In Michæam non item. .

LIBER PRIMUS.

(Cap. I. — Vers. 1.) *In mense octavo, in anno secundo Darii ^a, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiae, filium (Vulg. filii) Addo, prophetam dicens. LXX : In octavo mense anni secundi sub Dario, factum est verbum Domini ad Zachariam Barachiae, filium Addo prophetam, dicens. Secundo anno Darii filii Hystaspis, septuagesimum desolationis templi annum, qui ab Jeremia (Cap. xxv et xxix) prædictus est, suis completem, ipse Zacharias testis est, dicens, Domine exercitum, usquequo non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? Ecce iste septuagesimus annus est (Zach. i, 12) : nullique dubium quin Cyrus, rex Persarum, qui Chal-*

dæorum destruxit imperium, primo anno regni sui, quinquaginta circiter millia hominum captivorum de Babylone remiserit in Judæam : qui vasa quoque quæ Nabuchodonosor abstulerat, reddidit, et templum reædificari [*Al. ædificari*] jussit in Jerusalem : principesque populi qui reversus est, constituit Zorobabel, filium Salathiel, et Jesum, filium Josedec sacerdotem magnum. Interfecto igitur apud Massagetas Cyro, qui triginta annis regnavit in Persis, a Tomyri regina Massagetarum, Cambyses filius ejus successit in regnum, qui expletis octo annis, duos magos fratres habuit successores : quibus occisis a populo, Darius, filius Hystaspis, ex sententia septem familia-

^a Additum regis, quod neque in Hebreo resonat mss. nostrorum ope hic induximus.

ruin rex Persarum constitutus est. Cujus regni anno secundo factus est sermo Domini ad Aggœum prophetam, et ad Zachariam, filium Barachie, filium Addo. Super Aggœo jam diximus, de Zacharia iitulo pauca dicenda sunt. Qui cum sit filius Barachie queritur quare dicatur filius Addo. Nec ambigitur iuxta Paralipomenon librum, quo ipse sit Addo, qui missus est ad Jaroboam, filium Nabath (II Par. xii), sub quo altero dirutum [Al. disruptum] est, et manus regis aruit, rursumque ad preces illius restituta est (III Reg. xii) : Igitur a primo anno Cyri regis, usque **779** ad secundum annum Dafii, filii Hyestaspis, supputantur anni quadraginta, in quibus Laurentum altare sacerat exstructum, et jacta templi fundamenta, vicinis in circuitu nationibus apes prohibentibus, et Cambyses rege Persarum, qui [Al. quod] super hac re ad principes Syriae, et Phoenicis, ac Samarie litteras miserae. Super quo plenius Esdras scribit historiam. Sed Aggœus in mense sexto in die prima eiusdem mensis prophetare exorsus est. Zacharias vero in eodem quidem anno, sed non in eodem mense : nam post duos menses octauo ^a anni mense fudit vaticinium. Unde regis iuxta ordinem duodecim prophetarum, ille decimus, et hic undecimus ponitur. Magnæque confidantia est, immo spei fiduciae in Dominum, ut quod tanto tempore prætermissum est, vel rege prohibente, vel gentibus, ad commemorationem duorum hominum sacerdote incipiatur. Hac juxta historiam solito more præmisimus. Nunc secundum ἀναγνώσην breviter disserendum est. Octavus apud Hebraeos mensis qui apud illos ΜΑΡΘΙΑΝΟΣ (ΜΑΡΤΙΟΝ), apud Ἑγύπτιος Αἵρη, apud nos Ναυπηγό dicitur, byzantis exordium est : in quo estatis calore consumptio, qnnis terra virore nudatur, et mortali corpora confringuntur, nec est ultra ex lege solemnitas. Scriptum est enim quod ter per annum apparere debet omne generis masculini eorum Dominus Deo nostro (Exod. xxix). Prima festivitas est Azymonum, Phase, quod apud nos Graeco Latinoque sermone Pascha dicitur. Secunda Pentecostes post septem hebdomadas, in qua panes propositionis de novis primum frugibus offeruntur. Tertia, in mense septimo, ^b tubarum propitiationis et tabernaculorum, id est, σκηνοπηγίας, cuius extrema dies egressionis appellatur et terminus. Ergo in captivitate populus constitutus, et ab his sub rege Persarum, necdum aedificato templo, needum in omnibus murisque urbis exstructis, non videt prophetam tempore leticie, sed post letitiam. Et tamen qui habebat memoriam Domini, et propter memoriam, benedictionem, **780** et ob benedictionem, testimonium : idcirco ad eum

^a Victorius, octavo scilicet anni mense. Paulo post vulgati omnes libri, commotionem, pro commotionem. Nos Regin. ms. præferimus.

^b Mendose erat penes Martianum, turbarum. Mox pro egressionis, corrigit Victor. egressio, in recto. Locus est Levit. xxvi, ubi LXX habent θάδειον.

^c Amorimus hinc negandi particulam ad Regin. ms. fidem, et S. Doctoris mentem. Victorius quoque cui haec lectio magis placuit, eam negationem in

A Zacharias, filius Barachie, filius Addo militatur. Zacharia interpretatur memoria Domini ; Barachie, benedictio Domini ; Addo, testimonium ejus. Videamus ergo, sermo Domini qui erat in principio apud Deum Patrem, quid in Zacharia propheta sit locutus ad populum.

(Vers. 2, 3.) *Iratus est Dominus super patres vestros iracundia, et dices ad eos : Hæc dicit Dominus exercitum ; Convertimini ad me, ait Dominus exercitum, et convertar ad vos, dicit Dominus exercitum. Ne sitis sicut patres vestri ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes, LXX : Iratus est Dominus super patres vestros ira magna, et dices ad eos : Hæc dicit Dominus omnipotens ; Convertimini ad me, dicit Dominus exercitum, et convertar ad vos, dicit Dominus exercitum ; et nolite fieri sicut patres vestri, quos arguerunt prophetæ, qui prius fuerant, dicentes. Ira Domini non perturbationem ejus significat qui e irascitur; sed eorum merita atque peccata, in quos ira Dei deserit : Alioquin Dominus numquam iratus uincitur; sed ad hoc corripit, ut emendet. Unde et propheta praecatur in Psalmis : Domine, ne in furore tuo argues me neque in ira tua corripas me (Psalm. vii, 4). Et in alio loco legimus : Corripe nos, Domine : permutamen non in furore tuo, sed in misericordia (Jer. x, 24). Iratus est ergo Dominus super patres eorum qui nunc corripuntur, non iuxta Septuaginta interpres ira magna ; sed ira simpliciter. Si enim ira magna esset iratus, nunquam per Danielem et Ezechielē captivos ad poenitentiam provocasset. Cumque in illos iratus sit, ad vos loquitur Dominus exercitum, pro quo in Hebraico positum est ΣΑΡΔΩΤΗ (ΣΑΡΔΩΤΗ), quod interdum Septuaginta omniaudentem, interdum virtutum transtulerunt. Et loquitur : Convertimini ad me, et convertar ad vos, iuxta illud quod legimus : Accedite ad Dominum, et accesset ad nos. Quibus hoc contrarium est : Recessistis a me, et ego recessi a vobis. Precepit autem eis, ut revertantur ad Dominum qui de Babylonija sunt reversi, ut si Dominus reveratur **781** ad eos, ne incipiatur sustinere filii, quod quondam sustinuerunt patres, ad quos similiiter prophetæ illius temporis sunt locuti. Notandum quod in paucis versiculis brevibusque sententiis semper in Aggœo et Zacharia addatur, dicit Dominus exercitum, ut sciunt, Dominus esse qui præcipit adversus regis imperium et hostem circumfremen'es ; et hoc ad edificationem templi fiducia concitentur.*

(Vers. 4.) *Hæc dicit Dominus exercitum : Convertimini de viis vestris malis, et cogitationibus vestris pessimis : et non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus. LXX : Hæc dicit Dominus a omnipotens :*

quinq. Florentia aliisque Brixia codicibus se testatur non invenisse. Sequiturque, sit, est : In Dominis ira non significat perturbationem Dei, cum irascitur; sed significat eorum merita, atque peccata, in quos Dei ira deserit. Alioquin Dominus numquam iratus uincitur; sed ad hoc corripit, ut emendet.

^d Pro omnipotens, in Regin. ms. virtutum legitur: sicque est in Complutensi Graeco exemplari, τὸ δύναμεων.

*Convertismini a viis vestris pessimis, et ab adinventionibus vestris malis: et non attenderunt ut audirent me, dicit Dominus. Ex superioribus pendet sententia, et quae sequuntur prioribus coaptanda sunt. Non enim Zacharias ad populum loquitur; sed ostendit quid priores prophetæ ad patres eorum locuti sunt, ad quod clamaverunt, dicentes: *Hæc dicit Dominus exercituum: Convertismini de viis vestris malis et cogitationibus vestris pessimis.* Hoc clamabat Isaías, hoc Osée, Joel, Amos, et Jeremias, ut vias malias deserrent, et cogitationes pessimas derelinquerent, quibus et opere, et mente peccabant: et nihilominus per prophetas Dominiū componenter non audierunt, neque attenderunt, nequaquam prophetas qui eis loquebantur, sed me, ^a dicit Dominus: In illis enim ego eram qui loquebar et contempnebar. Unde et Dominus in Evangelio: Qui vos, inquit, recipit, me recipit (Matth. x, 40).*

(Vers. 5, 6.) *Patres vestri ubi sunt, et prophetæ? numquid in sempiternum b vivent?* Verumtamen verba mea et legitima mea, quæ mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehendenterunt patres vestros? et conversi sunt, et dixerunt: *Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis [A], nobiscum* secundum vias nostras et secundum adinventiones nostras, fecit nobis. LXX: *Patres vestri ubi sunt, et prophetæ? numquid in sempiternum vivent?* Verumtamen sermones meos, et legitima mea suscipite, quæ ego præcipio in spiritu meo servis meis prophetis, qui comprehendenterunt patres vestros: et responderunt atque dixerunt: *Sicut præparatus est Dominus omnipotens ut faceret* 782 *nobis secundum vias nostras, et secundum adinventiones nostras, sic fecit nobis.* Ubi sunt, inquit, patres vestri, qui non audierunt, neque attenderunt me? ubi prophetæ vestri? ἀπὸ κατονόμων enim audiendum est: patres vestri ubi sunt, et prophetæ vestri ubi sunt? id est, pseudoprophetæ: numquid enim de sanctis prophetis diceret: *nunquid in sempiternum vivent?* Et his ergo qui peccaverunt, et noluerunt ad me reverti [A. converti], et his qui peccantes falsis pollicitationibus, deceperunt, morte subtractis, verba mea, quæ per prophetas meos locutus sum, permanent in æternum, quæ comprehendenterunt patres vestros, et ostenderunt vera esse quæ dixi. Qui patres vestri rerum exitu prophetarum meorum in se vaticinia comprehendentes, conversi sunt ad poenitentiam atque dixerunt: *Sicut prædictus Dominus exercituum ut faceret nobis, secundum opera nostra atque peccata reddidit nobis.* Legamus Danielē ex persona sua, et populi, Domino cōsistentem, quod eum audire noluerint, et juste sibi acciderint quæcumque perpessi sunt (Dan. iii).

(Vers. 7.) *In die vicesima quarta undecimi mensis Sabat: in anno secundo Darii, factum est verbum Do-*

^a Unus Regin. ms., sed cōtempserunt me, dicit Dominus.

^b Hic ex nostris mss., Hebreo et Vulgata assentientibns, re-crispus vivent, pro quo erat vivunt. In fine cum legeretur, ita fecit nobis ex iis-

A mini ad Zachariam, filium Barachia, filium [Vulg. filii] Addo, prophetam, dicens. LXX: *Quarta et vicesima, undecimo mense, qui est mense Sabat: in secundo anno sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam Barachia filium Addo prophetum dicens.* Quidam pro undecimo mense ponunt duodecimum: et vice-simam quartum diem ejusdem mensis arihmeticis rationibus interpresentes, quadrangulum armum et stabilem numerum suspicuntur, volentes certa esse et stabilia quæ scribuntur; nos autem diceamus quod in eodem anno Darii regis secundo, tertio mense post primam Visionem, id est, undecimo post octavum, qui apud Hebreos appellatur **SABAT** (שְׁבָתָן), rursum ad Zachariam factus sit sermo Domini. Secundum numerum esse iustum, et ad conjunctionem carnis, et rerum aëculi, ad materię pertinentem, saepè dochimus. Mensis autem undecimus qui appellatur **SABAT**, et lingue nostra in virgam vertitur, austoritatem et correctionem sonat, justa illud Apostoli: *Quid vultis?* 783 *in virga venium ad vos* (1 Cor. iv, 21) Et Psalmistæ dicentis: *Virga tua ei baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (Psal. xxii, 5). Et est in acerrimo tempore hyemis, qui ab Ägyptiis Mechir, a Macedonibus nepitos, a Romanis Februarius appellatur. Vicesima quoquo quartæ mensis dies illustrem noctis umbram significat, deficiente luna in tenebris, et cæco ac perpetuo noctis horrore crescente. Unde congrue qui adhuc in captivitate erant, et majore sui partis in Medis atque Chaldais, et Assyriis exsulabant, in secundo anno et undecimi mensis gravissimo frigore, et in vicesima quartæ die ejusdem mensis, cœpunt Judaico populo quæ sequuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Vidi per noctem: et ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrta, quæ erant in profundo, et post eum equi rufi, varii et albi, et dixi: Quid sunt isti, domine mi?* Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: *Ego ostendam tibi quid sint hæc.* Et respondit vir qui stabat inter myrta, et dixit: *Isti sunt quos misit Dominus, ut perambularent terram.* Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrta, et dixerunt: *Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur et quietatur.* Et respondit angelus Domini, et dixit: *Domine exercitum, c' usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Dr Juda, quibus iratus es?* Iste septuagesimus annus est. Et respondit Dominus angelō qui loquebatur in me, verba bona, et verba consolatoria, LXX: *Vidi in nocte: et ecce vir ascensus super equum rufum, et ipse stabat inter duos montes umbrosos, et post eum equi rufi, et varii, et albi, et dixi: Quid sunt isti, domine?* Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: *Ego ostendam tibi quid sint hæc.* Et respondit vir qui stabat inter montes, et dixit ad me: *Isti sunt quos misit Do-*

dem mss. et textibus, nos ita adverbium expunimus.

^c Vocem usquequo, quæ et in Hebreo יְמִינָה resonat, et in Vulgata editione: debeat vero hic penes Marianaum, nos ex Reginæ ms. sufficiamus.

minus, ut circuirent terram. Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter montes, atque dixerunt: Circuivimus omnem terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit. Et respondit angelus Domini, et dixit: Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quibus iratus es? Iste est septuagesimus annus. Et respondit Dominus angelo qui loquebatur in me, verba bona, et sermones consolatorios. Primum disseramus historiam: Vidi, inquit, per noctem: non in die, sicut Moyses, qui Deum facie videbat ad faciem: et Isaías qui loquebatur: Vidi Dominum super thronum excelsum et elevatum (Isai. vi, 1): antequam populus duceretur in captivitatem, antequam Jerusalem destrueretur et templum; sed adhuc in servitutis malis populo constituto, ea quae pro eis videt, cernit in tenebris. Et ecce vir ascendens super equum rufum. Hunc Ilebræi Michaeli angelum putant, qui ulti iniquitatum et peccatorum sit Israel. Et quod steterit inter myrteta quae erant in profundo, Myrtos intelligi volunt prophetas et sanctos, qui in medio captivi populi versabantur, et erant in profundo: virum autem, id est, Michaeli, equi rufi et varii, et albi sequabantur, ordine, ut existimant, commutato: ut albi Medos Persasque significant, quia sub ipsis dimissa captivitas et templum instauratum est: varii, Macedonas, quorum nonnulli amici, alii persecutores fuerunt (plenissime super hoc Danielis (Cap. 8) ultima visio loquitur); Rufi vero regnum Romanorum cruentum et sanguinarium, quod populum interficerit, templumque subverterit. Alii vero ordinem qui scriptus est, conservantes, virum qui ascenderit super equum rufum, et equos rufos, varios et albos, quatuor regna interpretantur. Primum et secundum sanguinarium, A-syrios et Chaldaeos, quorum primi decem tribus sub Salmanasar duxere captivas. Secundi Judam et Benjamin, incensa Jerusalem civitate, temploque subverso. Tertiis et quartos varios et albos, Medos significari putant et Persas: quorum alii clementes fuerunt, ut Cyrus, et Darius filius Hyrcanus, et Assuerus, quem Graeci Artaxerxem vocant, sub quo Esther impletur historia: alii crudeles, ut Cambyses, et cæteri. Vidente ergo propheta virum ascendentem super equum rufum, et post eum equos rufos, varios, et albos, et ignorantem quod viderat, visionisque suæ cupiente scire rationem, atque dicente: Quid sunt isti, domine mihi? Angelus qui loquebatur in eo, promittit se esse dicturum: et illo reticente, vir qui stabat inter

^a Maluisset Victorius, cum vetus olim lectio esset, Qui in dispensationem nostræ carnis assumens, rescribi, Qui in dispensationem nostræ carnis assumptæ. Sic, ait, infra Zachariae ix: Pharetra, inquit Hieronymus, in qua sagitta absconditur, dispensatio est carnis assumptæ. Et Ephes. iv: Nec statim, inquit, ista dicentes, locum alteri hæresi damus, que dimidiatam Christi asserit dispensationem. Sed sic unum et Dei hominis filium confitemur, ne dispensationem assumpti hominis, qua salvati sumus, ex parte credentes, in parte trincentus. Christus enim veram nostram carnem, seu quod sacratius dicitur, veram

A myrteta, commemorat. Ista sunt regna quibus præcepit Dominus, ut perambularent terram, et suæ eam 785 subjicerent potestati. Denique angelii qui regni et nationibus præsidebant, non ad alium veniunt, sed ad ipsum virum et angelum Domini, qui stabat inter myrteta, et dicunt: Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit. Et est sensus: Omnia sub nobis regna tuta sunt et pacata, nec aliqua premuntur angustia. Ex qua responsione angelus, qui interpellabat pro Israel, occasionem accipit pro populo deprecandi, et dicit ad Dominum: Cum omnis orbis quietus sit et pacatus, quare, Domine, non misereris Jerusalem et urbium Juda: maxime cum secundum promissa tua captivitatis tempus expletum sit? Responditque Dominus B angelo qui loquebatur in propheta verba bona, verba consolatoria: bona, de futurorum promissione: consolatoria, de præsentium necessitate. Haec juxta litteram, ne videremus celare nostros, quæ a peregrinæ linguae magistris didicimus. Cæterum Ecclesiistarum magistri, nocte in qua cernitur visio, obscuritatem mysticæ visionis intelligent. Posuit enim Deus tenebras latibulum suum (Psal. xvii, 12). Et juxta Septuaginta interpretes de eo dicitur: Abysus sicut vestimentum amictus ejus (Ps. ciii, 6). Vir autem qui ascendebat super equum rufum, Dominus Salvator est, qui ^a dispensationem nostræ carnis assumens, audit in Isaia: Quare rubra sunt vestimenta tua (Isai. lxii, 2)? Hic qui nunc ^b captivo populo rufus ostenditur, in Apocalypsi Joannis in candidis vestibus, et in candido equo sedere describitur (Apoc. iii et vi). Quod autem stare dicitur inter duos montes umbrosos (licet in Hebreo non habeatur duos), novum et vetus sentiunt Instrumentum, quod densissimis follis, et nemore, et umbrosis silvis dicitur esse cooperatum, quia multis obscuritatibus involutum est. Myrteta autem quæ erant in profundo, inter quæ stare describitur, angelicas intelligent potestates, quæ ei etiam in carne posito ministrarunt. Vel certe montes (ut tollamus quod scriptum 786 non est, duos) absolute et absque numero, plurimos sanctos sentire possumus et apostolos atque apostolicos viros, qui totum orbem rufi, et varii, et albi peragrasse memorantur. Quorum alii martyrio coronati sunt, et appellantur rufi. Alii operibus et doctrina, et varietate signorum, varii nuncupantur. Alii virginitatis integrorumque dogmatum, et puri cordis, ^c quod cernit Deum, præmia suscepérunt. Denique interrogat propheta cumdem

carnis nostræ dispensationem assumpsit: contra id quod Marcion, Manicheus et Valentinus heretici blasphemabant. Sic enim verum, et non phantasticum, nec spirituale, aereum, aut coeleste Christi corpus fuisse monstratur, ut eruditissime hunc errorum confutat D. Hieronymus capite 14 et 17 super Matthæum: et post eum Catholicæ veritatis patruus, propugnatorque D. Thomas, in iii p. Summa, q. 5, art. 1 et 2.

^b Regin. ms., qui nunquam de captivo populo rufus ostenditur.

^c Idem ms., quo cernunt Deum.

virum et angelum qui stabat inter myrteta , et dicit : *Qui [Al. Quid] sunt isti, domine mi?* Et angelus qui loquebatur in eo, sensus videlicet prophetalis, promittit se ostensurum esse quod cernitur [Al. cernit]. Cumque promiserit, non ipse respondit, sed alter qui stabat inter myrteta, et dicit : *Isti sunt quos misit Dominus, ut perambularent terram.* A Domino enim missi sunt apostoli, ut totum orbem Evangelica prædicatione completerent, qui postquam expleverunt opus, reversi sunt ad magni consilii angelum qui stabat inter eos, qui cum Apostolo loquebantur : *Christi bonus odor sumus in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt* (I Cor. ii, 15), et inter utriusque vocationis populos. Et dixerunt ad eum : *Perambulavimus terram, implevimus opus quod nobis injunctum est, et ecce omnis terra habitatur et quiescit, quæ ante deserta erat a Deo: nunc habitatio ejus est, quiescit a bellis, a vitorum præliis atque peccatis : quia hæreditatem Domini suscepit revertentis ad Patrem, atque dicentis : Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. xiv, 27). Quod autem plena misericordia postulatur, ut instantे anno septuagesimo, misereatur Deus Jerusalem, et urbium Juda, ad illam intelligentiam referunt : *Quod quamdiu vera pax veniat, et sabbatismus, et septem decadarum numerus, id est, annus septuagesimus impleatur, nec Jerusalem plenam recipiat libertatem, quæ interpretatur visio pacis, et est Ecclesia, nec urbes Juda, animæ 787 Dominum confidentes.* Denique Dominus reprobuit verba bona , verba consolatoria : *quod nunc ex parte cernimus, et ex parte prophetamus* (I Cor. xiii, 12). Cum autem venerit quod perfectum est, destruantur quæ ex parte sunt : et liberati de Babylone hujus sæculi, clamemus : *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati* (Psal. cxxv, 1).

(Vers. 14 seqq.) *Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et ira magna ego irascor [Al. irascar] super gentes opulentas : quia ego iratus sum parum, ipsæ [Vulg. ipsi] vero adjurerunt in malum. Propterea hæc dicit Dominus: Revertar ad Jerusalēm in misericordiis: et domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: et perpendicularum extendetur super Jerusalem.* LXX : *Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus omnipotens: zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et ira magna ego irascor super gentes quæ superimpositæ sunt: pro eo quod ego quidem iratus sum modicum, ipsi vero superpositi sunt in mala. Propterea hæc dicit Dominus; convertar ad Jerusalēm in misericordia, et domus mea instaurabitur in ea, dicit Dominus omnipotens: et mensura extendetur super Jerusalem. Adhuc verba bona, et verba consolatoria hæc sunt, quæ nunc propheta clamare præcipitur: quod zelatus sit Dominus Jerusalem et Sion zelo magno. Qui autem*

^a Regin. : Sed pro Senis: tum alli libri, jugum valde.

^b Prior iste versiculus, *Et dixit ad me angelus qui*

A zelatur, amare se eam quam zelatur, ostendit, nequaquam dicens per Jeremiam : *Sicut despicit mulier virum suum, ita despexit me domus Israel* (Jerem. iii, 20). Cui per Ezechielem Dominus loquebatur : *Irascens jam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te* (Ezech. xvi, 42). Qui ergo zelatus est Jerusalem, et Sion (una est autem atque eadem civitas), nunc irascitur super gentes opulentas, quas supra equos rufos et albos et varios nominavit : quod ipse tradiderit eos ad corriendum : illæ vero sacerdientes in traditos ; hic ut filium a paedagogo voluerit emendari; illæ ut hostem interficere, et punire conantur. Cui simile est illud in Isaia : *Ego dedi eos in manus tuas: tu autem non fecisti eis misericordiam.*

B *Senis aggravasti jugum, et dixisti, ero in sempiternum domina* (Isai. XLVII, 6). Zelus autem ἀθρωποτάθως **788** sic accipitur, ut ira. Ex quo loco convincuntur hæretici, qui veteri detrahunt Testamento, quod irascens Deus non perdere cupiat eos in quos irascitur; sed emendare. Quia ergo, inquit, zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno, quas adversarii plusquam volueram, depressoerunt : idcirco hæc dicit Dominus : *Revertar non in una misericordia, sed in multis misericordiis ad Jerusalem, et domus mea, id est, templum, ædificabitur in ea sub Zorobabel, et Iesu filio Josedec: et perpendicularum clementiariorum extendetur super Jerusalem. Potest Jerusalem et Sion, visio pacis et specula, quæ non bella hujus sæculi, nec humilia atque terrena, sed pacem atque concordiam, et celorum excelsa considerat, Ecclesia intelligi. Cui propter vitia atque peccata, et refrigescentem quotidie charitatem irascens Dominus (Matth. xxiv), tradet eam persecutionibus, ut quasi in conflatorio mundum aurum appareat, et argentum. Adversarii vero quibus tradita est, eam delere innitentes, implent Jerusalem crux cæsorum a porta usque ad portam. Unde Dominus pacem et misericordiam reprobuit, rursum eam ædificatum esse se dicit. Et perpendicularum sive funiculum secundum mensuras et ordines singulorum in ea esse tendendum. Quid sit autem funiculus, sequenti capitulo demonstratur, ubi dicit propheta: *Leravi oculos meos et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum. Templum autem Dei quod adversarii destruxerunt, potest et Domini venerabile corpus intelligi, de quo ipse dicebat: Solvite templum hoc, et ego in triduo suscitabo illud* (Joan. ii, 19). Quod in passione destructum, in resurrectione suscitatum est, et omnium templorum seminarium atque exordium fuit, de quibus et Apostolus loquitur: *Vos estis templum Dei, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (II Cor. vi, 16).*

(Vers. 17.) *Adhuc clama dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: adhuc affluent civitates meæ bonis; et consolabitur adhuc Dominus Sion, et eliget adhuc Jerusalem.* LXX : ^b *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus omni- loquebatur in me, cum in nostris mss. tum in Complutensi, et Aldino Græcis exemplaribus non habetur.*

potens : adhuc diffundentur civitates in bonis, et miserebitur **790** Dominus adhuc Sion, et eliget adhuc Jerusalem. Angelus qui supra dixerat ad prophetam : Clama : Hæc die dicit Dominus exercituum, nunc quoque impedit ut claret, non vocis intensione, sed mentis : et hoc est quod clamandum præcipit : Adhuc affluent civitates mense bonis quas nunc cernis a Babylonio igne vastatas, rursum rebus ornatibus abundabunt, et præsentibus bonis præteritam misericordiam Dominus consolabitur, et eliget Jerusalem, quam paulo ante projecerat. Quod si referimus ad Ecclesiam, cui vera bona et perpetua pollicetur, illa bona esse credenda sunt, de quibus scriptum legitimus : Videas bona Jerusalem (Ps. cxvii, 5). Et in alio loco : Si volueritis et audieritis me, que bona sunt terræ, comedetis (Isai. 1, 19). Et illud : Fidens eris in Domino, et elevabit te super bona terræ. Que sibi vir sapiens, cui Dominus incerta et obscura suæ sapientia revelarat, spe futurorum promittit, et dicit : Credo videre bona Domini, in terra viventium (Psalm. xxvi, 13). His bonis post saevissimæ persecutio[n]is incendia, que et a gentilibus, et ab hereticis Arrianis Ecclesie Domini pertulerunt, pace reddita, videmus Domini Ecclesiæ affluere, et consolatam Sion, et electam Jerusalem, quas dudum abjecerat. Hoc ipsum et de templo Domini, et de unoquoque credentium intelligere possumus. Quidam consolatam Sion, et electam Jerusalem et cætera que in hunc modum a prophetis omnibus prædicantur, ad coelestem Jerusalem referunt, que delecta per ruinam, per virtutes adficienda sit. C Quæ nos omnia rectius super Ecclesia interpretabimur.

(Vers. 18, 19.) Et levavi oculos meos et vidi : et ecce quatuor cornua, et dixi ad angelum qui loquebatur in [Al. ad] me : Quid sunt hæc? Et dixit ad me : Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam, et Israel et Jerusalem. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, et dixi : Quid isti veniant facere? Qui ait, dicens : Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum, et deteravit isti deterere ea, ut dejiciant cornua gentium quæ elevaverunt cornua super terram Iuda, ut dispergerent eam. LXX : Et levavi oculos meos et vidi : et ecce quatuor cornua, et dixi ad angelum qui loquebatur in me : Quid sunt hæc, Domine? Et dixit ad me : Hæc sunt cornua quæ disperserunt Judam, et Israel, **790** et Jerusalem. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, et dixi : Quid isti veniant facere? Et dixit : Hæc sunt cornua quæ disperserunt Judam, et Israel confregerunt : et nullus eorum levavit caput : et egredi sunt isti ut excavant ea in manibus suis. Quatuor cornua, gentes sunt quæ elevaverunt cornua super terram Domini, ut dispergerent eam. Quatuor cornua quæ ventilaverunt, et disperserunt Judam, et Israel, et Jerusalem, quatuor gentes esse, Babylonios, Medos atque Persas, et Macedonas, ac Romanos, et nunc Dominus a propheta interrogatus exponit, et Daniel plenissime replicat. Qui in Visione imaginis

que habebat averum caput, et pectus argenteum, et subombilicum æneum, et crura, ac pedes ferre et testicles, has quatuor gentes interpretatus est (Dan. ii). Et rursum in alia visione quatuor bestias, leonem et ursum, et pardum, et aliæ horribilem bestiam, cujus nomen non posuit, easdem gentes sub alia figura monstravit. Medos autem et Persas unum regnum esse post victoriam Cyri, non ambigunt [Al. ambigit], qui et seculares et sacras litteras legerit. Et rectissime pro regnis cornua posuit, hanc habente Scriptura sancta consuetudinem, ut regnum semper interpretetur in cornibus, ut est illud : Et exaltavit cornu Christi sui (Psalm. cxlviii, 14). Et in alio loco : Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui (Luc. 1, 69). Et decem cornua in ultimo regnata, idem Daniel propheta testatur (Dan. viii). Eo ergo tempore quo hæc visio contemplabatur, jam Babyloniorum regnum præterierat, instabat Persarum atque Medorum, futurum erat Graecorum atque Macedonum, et Romanorum. Quæ Babylonii, quæ Medi atque Persæ, quæ Græci, id est, Macedones fecerint Judæ, Israel, et Jerusalem, vir eruditus agnoscit, maxime sub Antiocho, cognomento Ἐπιφανῆ, sub quo Machabæorum historia texitur. Post adventum quoque Domini Salvatoris, quando circumdata est Jerusalem, quæ sustinuerunt Israelite, et Evangelium ante denuntiavit (Luc. 24), et Josephus historiæ Judaicæ scriptor vernaculae plenissime edocet. Ista cornua ventilaverunt, et disperserunt Judam, per singulos propinquorum viros, ut nemo eorum gravi malorum pondere depressus levaret caput. Quatuor quoque fabros, sive artifices quos Græci τέχνοις vocant, **791** non ipsa propheta conspicit, sed ei Dominus ostendit, et exponit qui sint fabri et artifices, quos nos angelos intelligimus obedientes Dominice potestati ut quæ gentes destruxerant, isti adficiunt. Hoc autem, pro quo nos ex Hebreo interpretari sumus : Venerunt isti dare rerea, regna videlicet, Septuaginta interpretati sunt: Venerunt isti excavere ea, in manibus suis. Excavare ea autem, pro detergere accipiendum est. Vel certe detergere, ut omnia sub Christi iugo colla submittant, et non (ut quidam interpretatus est) cum exarata fuerint, pejora siant. Si enim ad hoc veniant angeli, ut males pejores faciant, non fabri appellandi sunt, id est, destructores malorum, et adiutores bonorum; sed et ipsi pro malis et destructoribus accipiendi. Et hoc notandum quod ista quatuor cornua gentium, unum contra populum Dei cornu elevaverunt; non enim regnaverunt pariter, et simul oppresserunt Israel, sed sibi invicem successerunt, Babylonii, Medi et Persæ. Persarum regno, regnum Macedonum; regno Macedonum, imperium Romanorum. Hæc sequentes historias ordinem diximus. Quod autem oculos propheta levasse se dicit, illi spiritualiter sensui coaptandum est : Levavi oculos meos in montes, unde remet existim mihi (Ps. cxx, 1). Et : Levate oculos vestros, et videat regiones, quoniam jam aliae sunt ad uincendum (Joan. iv, 56). Et quod in Isaia legitimus : Dixit om-

ctus, *Levate oculos vestros, et videte quis ostendit haec omnia* (*Isai. li, 6*)? Elevatione ergo ocolorum opus est et intelligentia spirituali, ut videamus contrarias fortitudines, quae contra nos elevaverunt cornu suum: et de quibus Apostolus loquitur: *Non est nobis collatio adversus carnem, et sanguinem: sed adversum principatus, adversum potestates, adversum mundi hujus rectorum tenebrarum istarum, adversum spiritualia nequit in cœlestibus* (*Ephes. vi, 12*). Hos quatuor adversarios, qui contra Sanctos semper dimicabant, Christus oppressit adventens. Et de his Psalmista congregat: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et concuabis leonem et draconem* (*Ps. xc, 13*). Possimus quatuor cornua, quæ regnaverunt contra populum Dei, et qualuor πάθη accipere, quæ erudit non verbum de verbo exprimentes χαροκόπιοι passiones, sed perturbationes interpretantur, ægritudinem animi et gaudium: **792** duo presentia, et duo futura, motum et cupiditatem, de quibus et illustris poeta significat (*Aeneid. vi*):

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Adversum has, quatuor fabri, et (ut ita dicam) medici, bonique artifices, non cernuntur a propheta, ne cum enim absque ostensione Dei per se eos videre poterat, sed ostenduntur ei a Domino, quatuor scilicet virtutes, prudentia, justitia, fortitudo, temperantia, de quibus plenissime in Officiorum libris Tullius disputat, scribens proprium quoque de quatuor virtutibus librum. Qui ergo virtùs destruunt, virtutes ædificant, omnesque sancti, qui haec remedia possidentes instaurant semper Ecclesiam, fabri appellandi sunt. Unde et Apostolus loquebatur: *Quasi sapiens architectus fundatum posui* (*I Cor. iii, 10*). Et iratus Dominus de Jerusalem ablatarum esse se dicit architectum et virum sapientem (*Isai. iii*). Et ipse Dominus, Dei omnipotens Filius et Creatoris [Al. Creator] omnium, fabri filius appellatur. Legi in cuiusdam Commentariis, quatuor fabros, quatuor Evangelistas intelligi, qui oppressum Israelem, sensum videlicet videntem Deum, et Judam Dominum consitentem, et Jerusalem visionem pacis, in pristinam sedem restituunt, et quos vitiorum gentes disperserant de Ecclesia, per prædicationem Evangelii retraxerunt ad salutem.

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) *Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum. Et dixi: Quo tu radis? Et dixit ad me, ut metiat Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus [Al. altitudo illius]. LXX: Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus geometras, et dixi ad eum: Quo tu radis? Et dixit ad me, ut dimetiat Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo. Qui*

Aprios oculis elevatis in quatuor cornibus tristia viderat, nunc rursum oculos levat, ut videat virum, de quo scriptum est: *Ecce vir, Oriens nomine ejus* (*Zach. vi, 13*); de quo et supra legimus: *Et ecce vir ascendens super equum rusum, et stabat inter myrteta quæ erant in profundo, sive, inter montes umbrosos* (*Zach. i, 8*): *Et de quo Pater loquitur: Hie ædificavit civitatem meam* (*Heb. xi*), cuius artifex et conditor, Deus est. Hie et ab Ezechiele cornitur, habens funiculum in manu, et calamum **793** ad mensuram cubiti virilis, ut metiatur Jerusalem, cujas descriptionem, id est, latitudinem, et longitudinem, idem propheta mystico sermone prosequitur (*Ezech. xl*). Quidam putant hoc ex parte completum sub Zorobabel, et Jesu, et Esdra, et Nehemia, et ceteris ducibus sive regibus, qui usque ad adventum Domini Salvatoris populum reserunt Israel. Alii vero, et maxime Judæi in mille annorum regno interpretantur, corporales corporalia requirentes. Nostrorum autem plerique referunt ad coelestem Jerusalem, et hanc dicunt iterum edificandam, quæ ruina animalium peccatariorum fuerat desitula. Hoc heretici suspicuntur. Ceterum nos montem Sion, et matrem primitiorum atque sanctorum interpretemur Ecclesiam, quæ adificata est in passione Domini et resurrectione, et quotidie ædificatur ab eo qui novit mentiras, et merita singulorum. Qued de Ecclesia diximus, potest et de animabus accipi erendentium, quæ quotidie ædificantur a Domino, et cernunt pacem ejus quæ apostolis est reliqua.

(Vers. 4 seqq.) *Et ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur; et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Aboque muro habitabitur Jerusalem, præ multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus. LXX: Et ecce angelus qui loquebatur in me stabat, et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum dicens: Curre et loquere adolescenti illi, dicens: Frugifer habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. Et ego ero illi, dicit Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloriam ero in medio ejus. Angelum qui loquebatur in propheta, et stabat, sive ut in Hebraico legitur, egrediebatur, et hoc enim significat JASA (MS^r), Hebrei Michaelem putant. Et alterum angelum qui egrediebatur et veniebat in occursum ejus, Gabrielem suspicuntur, qui loquitur ad Michaelem, ut loquatur propheta, quantum rerum omnium abundantiam, et multitudinem hominum, et jumentorum, firmitatemque murorum habitura sit Jerusalem, quæ in præsentiarum usque ad savillam, et cineres videatur esse destructa. Nos autem juxta spiritualem **794** sensum, hæc omnia interpretemur in Ecclesia, quæ absque muro, sive ut Septuaginta*

^a Non Jotse in participio legebat Hieronymus, juxta hodiernam Massorethicam punctuationem, sed Jatsa sive Jasa more suo, in præterito, ut ex fide

omnium mas. codicum exploratum nobis est. Editi legunt N° 37 cum hhollem, pleno, sive cum vau, quod non exprimit exemplar Massorethicum. MART.

transtulerunt, κατέκαρπος, id est, frugum omnium abundantia habetur, et habeat multitudinem hominum, ac jumentorum, et Dominus ignis sit in circuitu ejus, et ipse in medio illius versetur in gloria. Ista est civitas de qua alibi legimus : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Ps. lxxxvi, 2).* Et rursum : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus (Ps. vii, 4).* In hac quicunque habitat, dicere potest : *Ego autem sicut oliva frugifera in domo Dei (Ps. li, 10).* Et : *Dominus regit me, et nihil mihi deerit : in loco pascuae ibi me collocavit.* Super aquas refectionis educavit me (Ps. xxii, 1). Et habitabitur, inquit, Jerusalem præ multitudine hominum et jumentorum absque muro, sive frugum omnium abundantia. Quidam, homines et jumenta duos populos interpretantur, Judæorum atque Gentilium, quod illi qui in Lege versati venerint ad fidem Christi, homines appellati sint : nos autem qui post idolatriam quasi in deserto Legis et solitudine suimus prophetarum, et ejus recepimus passionem, jumenta dici debeamus. Alii autem rationabiles quosque et Scripturarum eruditos scientia, homines intelligi volunt : jumenta vero simplices quosque credentium, et de his dici : *Homines et jumenta salvos facies (Al. salvabis), Domine (Ps. xxxv, 7).* Hæc jumenta, et hæc animantia audiunt boni pastoris vocem, et cognoscunt, et sequuntur eum : qui ipse est et pastor, quia regit nos ; et ostium, quia per illum in Ecclesiam, et ad Patrem ingredimur (Joan. x) ; et murus ignis in circuitu, ut credentes et habitantes in medio calefaciat (Al. caleflant), qui prius frigore charitatis intepuerant, et possint spiritu esse ferventes. Lupos autem et sævissimas bestias (de quibus scriptum est : *Ne tradas bestias animam confidentem tibi (Ps. lxxiii, 19)*) : et quorum fructus est, fenum, ligna, stipula (I Cor. iii, 12) : et afferunt tribulos et spinas) suo igne consummat ; et qui adversarii ignis est, sit in medio credentium gloria. Quod autem murus Jerusalem sit Dominus, et in alio loco legimus : *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Ps. cxxiv, 2).*

^a Hæc omnia Judæi sub ἀλεμάνῳ, quem sibi spe vanissima reprobunt, putant carnaliter esse ventura, quod tantam Jerusalem habitura sit beatitudinem, **795** ut præ multitudine hominum et omnium jumentorum, murum habere non possit; sed murus sit ipsius Domini defensio, et illius in medio habitantis gloria perfruatur.

(Vers. 6 seqq.) *O o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus : quoniam in quatuor ventos [Al. ventis] cœli dispersi vos, dicit Dominus. O Sion, b surge quæ habitas apud filiam Babylonis. Quia hæc dicit Dominus exercitum, post gloriam misit me ad gentes, quæ spo-*

^a Quamplures mss. relinquentes vocem Græcam legunt hoc modo : *Hæc omnia Judæi sub Messia, quem sibi, etc.* S. Cygiranni monasterii exemplar mss. post *Messia*, subjungit vocem Græcam corruptam. Vide jam dicta de nomine ἀλεμάνῳ. in cap. xxvii Isaiae, in notis nostris. MART.

*A liaverunt vos : qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi ejus. Quia ecce ego levo manum meam super eos, et erant prædæ his qui serriebant sibi, et cognoscetis quia Dominus exercitum misit me. LXX : O o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus, quia de quatuor ventis cœli congregabo vos, dicit Dominus. In Sion salvamini, qui habitatis filiam [Al. in filia] Babylonis. Hæc enim dicit Dominus omnipotens : post gloriam misit me ad gentes quæ spoliaverunt vos : quia qui tetigerit vos, quasi c qui tangat pupillam oculi ejus : Ecce ego inferam manum meam super eos, et erunt prædæ his qui servierant eis, et cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me. Plaga orbis, quas Graci appellant ἀλίσσα, juxta situm Jerusalem intelligunt et templi. Assyri ergo et Babylonii, qui Dei pot B pulum vastaverunt, habitant in terra Aquilonis. Denique in Jeremias (Cap. i), olla quæ juxta Ezechiel (Cap. xxiv) plena est carnibus (intelligitur autem urbs Jerusalem) a facie Aquilonis acceditur. Quia igitur angelus præceperat qui occurrerat angelo prophetanti in Zacharia, ut loqueretur ad puerum (ad comparationem enim angelicæ dignitatis, omnis humana natura pueritia nuncupatur, quia non angeli in nos, sed nos in angelos proficimus), et diceret ei : *Absque muro habitabunt [Al. habitabitur] Jerusalem, et reliqua. Nunc idem ad eos fit sermo Domini qui habitant in Aquilone : ut a ventis quatuor congregentur, in quos fuerant in toto orbe dispersi, et revertantur in Sion qui habitabant in Babylone. Vel certe ita : Qui in quatuor plagiis [Al. partes] cœli dispersi estis, fugite de terra Aquilonis, et, o Sion, quæ nunc habitas in Babylone, fuge et revertere ad pristinam sedem. Quod autem tertio, casu vocativo dicitur o, exhortatio ad fugam est, ut non semel, 796 sed crebrius ad fugiendum sciant se esse comonitos. Dicendum et aliter : Aquilo ventus durissimus est, qui durissima habitatorum suorum corda facit, et a quo succenduntur mala super omnes qui habitant in terra, et ad quem juxta hunc ipsum Zachariam prophetam, egrediuntur equi nigri, ut in sua regione consistant (Zach. i et vi). Ille quoque qui in Isaia gloriabundus dixerat : In cœlum ascendam, super sidera cœli ponam thronum meum, sedebo in monte sublimi, super montes excelsos in Aquilone (Isai. xv, 13), in frigidissimo terrarum loco regnum habere se jactat. Legimus in alio loco : Ecce fumas ab Aquilone venit (Ibid., 31) : et qui procul a sancta urbe discesserant, dicitur de eis : Ecce isti de longe veniunt ab Aquilone et mari (Ibid., XLIX, 42). Et per Jeremiam Spiritus sanctus loquitur, provocans eos qui in captivitate sunt, ut redeant Jerusalem : Vade et lege sermones meos istos ad Aquilonem, et dices : Reverte ad me, habitatio Israel, dicit Dominus (Jer.**

^b Hieronymi interpretatio, fuge, pro surge : est autem in Hebreo יְלַבֵּחַ; paulo quoque post, ordine, pro oculi ejus, in Vulgata Hieronymi editione est, cum Hebreus tamen præferat בָּנָי.

^c Antea erat, quasi tangat : levia autem id genus menda taciti passim castigamus.

xlvi). Præcipitur itaque nobis qui habitavimus ad Aquilonem, et calorem Dominici servoris amisimus, qui dispersi sumus in orbe terrarum, et de quibus Evangelium prædicat, quod in quatuor ventos mittat angelos suos Dominus (*Marc. xiii*), et congreget nos, et qui in hujus sæculi ^a vitiis et confusione versamur: ut fugiamus in Sion Ecclesiam Domini, et humilia relinquentes, in specula ejus et sublimitate dogmatum consistamus. Quod autem sequitur: *Hæc dicit Dominus exercitum, post gloriam misit me, et reliqua, vox Salvatoris loquentis inducitur, qui omnipotens Deus a Patre omnipotente missum se esse dicit, non juxta id quod omnipotens est; sed juxta id quod post gloriam missus est. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est aequaliter se esse Deo, sed sernet ipsum exinanivit formam servi accipiens, et factus est obediens Patri usque ad mortem, et mortem crucis* (*Philip. ii, 6*). Nec mirum quod Christus dicatur omnipotens, ex cuius persona legimus in Apocalypsi Joannis: *Hæc dicit testis fidelis, initium creature Dei, qui est, et erat, et venturus est, Dominus Deus omnipotens* (*Apoc. i, 4, 5*). Illud quoque quod in vicesimo tertio psalmo legimus: *Levate portas, principes, vestras, et 797 ele-ramini, portæ æternales, et introibit rex gloriae* (*Vers. 7*): rursumque ab aliis angelis dicitur ignorantibus mysterium carnis [*Al. incarnationis*] assumptæ: *Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum ipse est rex gloriae*, refertur ad Christum. Ubi enim nos legimus *Dominus virtutum*, in Hebraico scriptum est **SABAOTH** (שָׁבָאֹת), quod a LXX interpretibus in omnipotentem vertitur. Ex quo intelligimus, ubicumque Dominus virtutum de Christo dicitur, omnipotentem eum debere intelligi. Nec mirum si Christus dicatur omnipotens: *Cui tradita est omnis potestas in celo et in terra* (*Mat. xxvii, 18*). Et qui dicit: *Omnia que Patris sunt, mea sunt* (*Joan. xvii, 10*). Si autem omnia, id est, ^b Dens ex Deo, Dominus ex Domino, lumen de lumine, ergo et ex omnipotente omnipotens: neque enim fieri potest, ut quorum una natura est, diversa sit gloria. Missus est ergo post gloriam divinae majestatis ad gentes, quæ spoliaverunt populum Dei, ut qui eos fuerant ante prædati, præde-sint servientibus sibi, et omnis quondam servientium turba cognoscat, quoniam omnipotens Deus miserit eum. Quod autem dicit: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi ejus; tactum pro vexatione et injuria accipe, juxta illud quod legimus: Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari* (*Ps. civ, 15*). Qui enim sanctos Domini tetigerit, sic est quasi vexare cupiat pupillam oculi ejus, et illuminatur clara luce privare, de qua loquitur in Evangelio: *Vos estis lux mundi* (*Mat. v, 14*). Elevat autem Deus manum suam, ut percutiat gentes adversarias, et populum suum, ^c vel in Jerusalem reducat, vel in Ecclesiam. Gentes adversarias juxta tropolo-

Agiam, contrarias accipe fortitudines, quæ quotidie peccatores suæ subjiciunt potestati, et sibi eos servire compellunt.

(Vers. 10 seqq.) *Lauda et lætare, filia Sion, quia ecce ego renio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui, et scies quia Dominus exercitum misit me ad te. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata, et eliget adhuc Jerusalem.* LXX: *Lætare et gaude, filia Sion, quia ecce veniam, et 798 habito in medio tui, dicit Dominus: et confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum, et habitabunt in medio tui: et scies quoniam Dominus omnipotens misit me ad te, et possidebit Dominus* B *Judam partem suam in terra sancta, et eliget adhuc Jerusalem. Et hæc adhuc ex persona Domini intelligenda: quod hortetur populum suum de captivitate in sedem pristinam restitutum gaudere atque lætari, quod ipse Dominus veniat, et habitet in medio ejus, et multæ gentes credituræ sint in eum, de quibus dicitur: Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Ps. ii, 8*): et habitet in medio ejus loquens ad discipulos: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi* (*Mat. xxviii, 20*). Et possideat Dominus Judam partem suam confidentem, et credentem nomini suo, et non alibi possideat, nisi in terra sancta, quæ interpretatur Ecclesia, et eligat adhuc Jerusalem, quam tentationi in persecutionibus dereliquerat. Judæorum alii putant sub Zorobabel et Jesu, Esdra et Nehemia, hæc ex parte completa, maxime quoniam Jerusalem eligitur, et possidetur Judas: duæ videlicet tribus quæ reversæ sunt de captivitate Babylonica, et appellatæ sunt Judas, et non Israel, qui [*Al. quia*] apud Medos huc usque versantur. Alii vero in futurum differunt, quod tunc credituræ sint gentes in eum qui mittatur a Domino, et eligenda sit Jerusalem, cum utique jam omnes gentes crediderunt in Dominum Salvatorem, nec possit eligi quæ omnino destructa est. Recite autem post captivitatem filia Sion provocatur ad gaudium, de qua et in psalmo dicitur: *Cum converterit Dominus captivitatem populi sui, exultabit Jacob, et lætabitur Israel* (*Ps. lii, 7*).

(Vers. 13.) *Sileat omnis caro a facie Domini, quia consurrexit de habitaculo sancto suo.* LXX: *Timeat omnis caro a facie Domini, quoniam surrexit de nubibus sanctis suis.* Cum hæc ita se habeant, et possessurus sit Dominus Judam partem suam, et electurus Jerusalem, omne hominum genus Domini formidet adventum, quia surrexit de habitaculo sancto suo. Surgere autem Dominus **799** dicitur, et quasi evigilare de somno, quando consurgit in vindictam populi sui, juxta illud quod scriptum est: *Exsurge, ut quid dormis, Domine* (*Ps. xlvi, 23*)? sive juxta LXX

^a In Regin. ms., in hujus sæculi nocte versamur.
^b Nicenæ Synodi verbis in Symbolo Hieronymum uli, vulgo notum, et Victorio notatum est.

^c In Regin. ms., vel Jerusalem reducat in Ecclesiam.

^d Idem juxta Vulgat. edit., captitatem plebis sue.

qui dixerunt, surrexit de nubibus sanctis suis, patriarchas, prophetas, et apostolos intellige, quibus mandavit Dominus ne pluant super Israel imbre. Ista sunt nubes, de quibus scriptum est : *Et nubes spargent justitiam* (*Ier. xlvi, 8*) : neque enim nubes istae corporeæ, in quas aer densior cogitur, possunt pluere justitiam. In his et cum his nubibus Dominus in Evangelio venturum se esse dicit (*Luc. xxi*). Et in Isaia legimus, quod Dominus in Agyptum venerit in nube levi (*Ier. xix*). Agyptus mundus accipitur, in quem Dominus descendisse memoratur in carne, quæ edita de utero virginali, nullo humani seminis et peccatorum pondere gravabatur. Quod autem omnis caro, non absolente hominum, et bestiarum, et volatilium, et piscium ; sed specialiter hominum accipiatur, illa Scriptura significat : *Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet* (*Ps. lxiv, 3*). Neque enim ad Dominum omnis caro irrationalium ventura est animalium; sed illa quæ donum sancti Spiritus suscepitura est, et de qua dicitur : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestras* (*Joel. ii, 28*).

(Cap. III.—Vers. 4 seqq.) *Et ostendit mihi a JESUM sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini : et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Satan : Increpet Dominus in te, Satan, et increpet Dominus in te qui elegit Jerusalem. Numquid non iste torris est erutus de igne? Et Jesus erat induitus vestibus sordidis, et stabat ante faciem angelii, qui respondit, et ait ad eos qui stabant coram se, dicens : Auferto vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis. Et dixit : Ponite cedarim mundam super caput ejus, et posuerunt cedarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus.* LXX : *Et ostendit mihi Dominus JESUM sacerdotem magnum, stantem ante faciem angelii Domini, et diabolus stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum : Increpet Dominus in te, diabole, et increpet in te Dominus qui elegit Jerusalem. Nonne iste ut torris est erutus de igne? Et Jesus induitus erat vestibus sordidis, et stabat ante faciem angelii, et respondit, et ait ad astantes coram facie sua, dicens : Auferto vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitates tuas ; et induite eum poderem, et imponite cedarim mundam super caput ejus, et imposuerunt cedarim mundam super caput ejus, et circumdederunt eum vestimentis. Antequam veniamus ad intelligentiam spiritualem, quomodo Hebrei locum istum edisserant, strictum breviterque dicendum est. JESUM sacerdotem magnum, quem Graeci ἀρχυπία, Latini pontificem vocant, filium Josedec intelligi volunt, qui cum Zorobabel populo præfuit. Ex cojus dextris stabat adversarius (hoc enim interpretatur Satan) ut adversaretur ei. Et recte stabat a dextris illius, non a sinistris, quia vera erat accusatio, eo quod et ipse cum ceteris alienigenam accepisset uxorem, quod*

A in Esdra et in Malachia, qui hunc prophetam sequitur, plenissimum scriptum est (*l. Esdræ xii, et Malach. ii*). Dixitque Dominus ad Satan, ad accusatorem, et ad adversarium ejus, ipse est enim inimicus et vindex, ac accusator fratrum suorum : *Increpet Dominus in te, Satan : ut, pluit Dominus a Domino : et increpet Dominus in te*, qui elegit Jerusalem. Cum ergo de eum et Iudea urbibus nunc electa sit Jerusalem, nequaquam ei imputante Domino peccata quæ fecit, cur quasi torrem, quem vulgo *titionem* vocant, Jesum conari obrueret, qui de Babylonie captivitate quasi semiustus evasit? Quod autem sequitur : *Jesus erat induitus vestibus sordidis*, tripliciter interpretantur. Vel ob conjugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter squalorem captivitatis. Angelus autem ante cujus faciem stabat Jesus, præcepit ceteris angelis ex persona Domini, ut afferrent ab eo sordida vestimenta, de quibus supra diximus. Qui cum preceptum opere complessent rursum idem angelus loquitur ad Jesum : *Ecce abstuli a te iniquitatem tuam : hæc sunt sordida vestimenta, et indui te mutatoriis, hoc est, Israelite tibi conjugem copulavi, pro quo Septuaginta transtulerunt κοδῆπα quam nos tunicae talarem possumus dicere, eo quod usque ad talos et pedes [Al. ad pedes et talos] deflant. Quodque 301 sequitur : Ponite cedarim mundam super caput ejus, pro cedarī in Hebreo legimus SANIPH* (σανίφ), quæ mitra a plerisque dicitur, et in hac volunt intelligi sacerdotii dignitatem, quod, ablatis sordibus peccatorum, mundum habuerit sacerdotium. Hæc Judæi. Nostri autem ita disserunt, sacerdotem esse magnum, ad quem dicitur : *Tu es Sacerdos in eternum, secundum ordinem Melchisedec* (*Ps. cx, 4*). Qui quoniam per se videri non potest, a Domino prophetæ ostenditur stans coram angelo Domini, quem volunt magni consilii esse angelum, non quod alter et alter sit, aut duas personas recipiantes in Filio; sed quod idem atque unus, et quasi homo sordidatus ostenditur, et quasi angelos mediator hominum et Dei apparero dicatur. Non autem esse JESUM filium Josedec, ex hoc conandur ostendere, quod non sit appositorum in praesenti loco, filius Josedec, qui in aliis locis, et ubi vero de Jesu dicitur filio Josedec, semper patris cognomine censeatur. Stans igitur cernitur Jesus, et stabili consistens D gradu : et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Tentatus enim est per omnem modum ab eo peccato. Et in Evangelio ad eum tentator accedit, quærena semper dextris ejus et virginitibus contraire. Quodque sequitur : *Increpet Dominus in te, Satan, et increpet Dominus in te qui elegit Jerusalem*, sic disserunt, quia Pater et Filius Dominus est, et in centesimo nono psalmo legimus : *Dixit Dominus Dominus meo, sede a dextris meis : Dominus de altero Dominis loquitur, non quod ipse Dominus qui loquitur, increpare non possit; sed quod ex unitate naturæ, cum alter increpaverit, increpet ipse qui loquitur. Qui enim videt*

Filiū, vides et Patrem (Joan. xiv, 9) : et iste est qui elegit Jerusalem, Ecclesiam quæ pacem Domini contemplatur. Torris autem de igne erutis, rectissime intelligi potest, qui cum in Babylone fuerit, non est Babylonia igne consumptus, nec flamma seculi hujus attactus. Unde et Moyses in solitudine cernit visionem magnam, in qua ardebat rubus, et non comburebatur (Exod. iii). Hic Jesus erat induitus vestibus sordidis; qui cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est, et ipse infirmitates nostras portat, 802 et pro nobis dolet, et nos reputarimus eum esse in dolore, et in plaga, et in angustia. Ipse vero vulneratus est, a propter peccata nostra (Isai. liii, 4). Et in Apo-tolo legimus : Christus redemit nos de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum (Galat. iii, 15). Hic in vicesimo primo psalmo loquitur : Longe a salute mea verba delictorum meorum (Psal. xxi, 4). Et in sexagesimo octavo psalmo : Deus, tu sis insipientiam meam, et delicia mea a te non sunt abscondita (Psal. lxviii, 6). Quæ universa appellantur sordida vestimenta, et auferentur ab eo cum peccata nostra deleverit, ut quia ille sordidis induitus est vestibus, nos resurgentes in eo audiamus post baptisma : Candida siū semper vestimenta tua (Eccl. ix, 8) : credentiumque omnis Ecclesia audit per Isaiam : Lavamini, mundi estote (Isai. i, 16). Et de ipsa prophetatur in Canticō cantorum : Quæ est ista quæ ascendit dealba? (Cant. iii, 6)? Ποδάρια autem, incarnationem ejus accipe, quæ de terra est, et significatur in pedibus. Cidarim mundam super caput illius, splendorem divinæ majestatis intellige, ut unus atque idem secundum hominem ποδάρια, secundum Deum cidari ornatus esse videatur.

(Vers. 6, 7.) *Et angelus Domini stabat, et contestabatur angelus Domini Jesum, dicens : Hoc dicit Dominus exercituum : Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris, tu quoque judicabis dominum meum, et custodies atria mea, et dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic assitantur. LXX : Et angelus Domini stabat : et contestabatur angelus Domini ad Jesum, dicens : Hoc dicit Dominus omnipotens : Si in viis meis ambulaveris, et præceptia mea custodieris, et tu judicabis dominum meum ; et si custodieris atrium meum, dabo tibi qui converserunt in medio statuum istorum. Hebrei cœptæ interpretationis ordinem prosequentes, ad Jesum filium Josedec ab angelo Domini hæc dicta intelligent : quod post ablationem vestium sordidarum, et restitutam mundi sacerdotii dignitatem, præcipiat ei juxta illud quod in Evangelio scriptum est : Ecce sanus factus es, ultra non peccare, ne quid tibi deterius fiat (Joan. v, 14); et reprobatur ei præmium, si in viis Domini ambulaverit, et ejus præcepta servaverit, quod et ipse iudex sit dominus ejus, id est, pontifex perseveret in templo, et custodiat atria ejus, atque vestibula, 803 et det ei Dominus ex angelorum numero (qui eo tempore stabant ante conspectum ejus) quo-*

A rum circumvalletur auxilio, et ab omni hostium fraude securus sit. Juxta nostros, qui haec omnia referunt ad Dominum Salvatorem, hoc videtur esse difficile, quod Jesu ab angelo dicitur : Si ambulaverit in viis Domini, et ejus præcepta servaverit, ipse quoque judicet dominum ejus, et custodiat atria illius, et det ei Dominus ambulantes de his qui assistant ei. Quod facile solvit, si consideremus eum, qui formam servi est dignatus assumere (Philip. ii). Et cum dives esset, pro nobis pauper factus est (II Cor. vii, 9). Quidquid igitur de membris dicitur, refertur ad corpus : noster profectus, Domini victoria est. Cumque nos pervenerimus in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi (Ephes. iv), ille judicabit dominum Dei, secundum id quod Apostolus dixit : Christus autem sicut filius super dominum ejus, cuius domus sumus nos (Hebr. iii, 6). Et ad Timotheum : Si tardavero, ut scias quomodo debebas in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivens, columna et firmamentum veritatis (I Tim. iii, 15). Et non solum judicabit dominum ejus ; sed custodiet atria Domini, de quibus scriptum est : Adorate Dominum in atrio sancto ejus (Ps. xxviii, 2). Judicabit autem, sive dijudicabit, dominum ejus, et pro meritis singulorum, alii dans decem civitates, et alii quinque (Luc. xix), et alios in Ecclesia constituens prophetas, et alios apostolos, alios doctores, alios significantes (I Cor. xii), alios pro oculis habens, alios pro manibus, alios pro pedibus, juxta illud quod legimus : Deus electi in synagoga deorum, in medio antem deos dijudicat (Ps. lxxxii, 1). Dedit quaque ei de angelorum numero ministros, qui in corne constituti, similes angelorum sunt, et de quibus Apostolus loquebatur : Noster municipatus in celestibus est (Phil. iii, 20). Si enim angeli non rumbunt neque rumbuntur, et qui in virginali continetia perseverant, similes angelorum sunt (Matth. xxii), cur non putemus angelicæ dignitatis apostolos, et sanctos quoque datos Jesu, qui assistant ei in Ecclesia, et numquam fluctuantes habeant pedes, sed cum stante stepit Domino?

(Vers. 8, 9.) *Audi, Jesu sacerdos magne, tu et amici tui qui habitans coram te, quia viri portententes sunt. Ecce enim ego adducam 804 servum meum Orientem, quia ecce lapis quem dedi coram Iesu, super lapidem unum septem oculi sunt. LXX : Audi ergo, Jesu sacerdos magne, et proximi tui qui sedent ante faciem tuam, quia viri ῥεπατονόκοι, id est, portentorum spectatores sunt, quia ecce ego adducam servum meum Orientem, quia lapis quem dedi ante faciem Iesu super lapidem unum, septem oculi sunt. Nostri in hoc loco arietantur a Judeis, quod juxta consequentiam textumque sermonis magis debeat Jesum sacerdotem intelligere filium Josedec, quem Dominum Salvatorem. Si enim ad Dominum sermo est, et ad Christum dicitur : Audi, Jesu sacerdos magne : quis est de quo insertus : Ecce ego adducam servum meum Orientem, qui alio nomine lapis appellatur, et datus est coram proprie iniquitatibus nostris, et infirmatibus est proprius peccatus, etc.*

* Interserit Regin. ms., propter iniquitates nostras et infirmitates, et propter. Reclus penes Victor.,

Jesu, et super hoc lapide septem sunt oculi? Econtra trario nostri nituntur asserere, et Jesum sacerdotem magnum, et Orientem, et lapidem, secundum diversas intelligentias Christum appellari. Sed hoc quomodo de ipso [Al. seipso] dicatur ad eum quasi de altero, exponere difficillimum est. Qui igitur Jesum volunt esse filium Josedec sacerdotem magnum, amicos ejus qui habitant, vel sedent coram eo, et qui viri sunt portendentes, discipulos ejus interpretantur et prophetas. Prophetae enim in signum sunt positi futurorum. Quid est igitur quod Jesus et amici ejus coguntur audire: *Adducam servum meum orientem, et reliqua?* Supra promiserat [Al. permiserat] Deus Jesus filio Josedec sacerdoti magno, quod si in viis ejus ambulasset, et ejus precepta servasset, ipse dijudicaret dominum ejus, et atria ejus custodiret, et daret ei ministros angelicæ dignitatis: nunc ei dicit et amicis illius, plenam felicitatem, et perfectam beatitudinem tunc futuram, quando venerit Oriens, de quo scriptum est: *Ecce vir Oriens nomen ejus* (Zach. vi, 12). Et in Malachia: *Orietur in* [Al. facet in] *vobis timentibus nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus* (Mala. iv, 2). Et in Numeris: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel* (Num. xxiv, 17). In Evangelio quoque apertissime de Christo legimus: *In quibus visitabit nos Oriens ex alto: Illuminare eos qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis* (Luc. i, 78). Qui Oriens ipse dicitur et lapis angularis (Ephes. ii), quia populum utrumque **805** conjungat, et duos parietes in unam dominum consociet: Hic non credentibus lapis scandali est, de quo et in Psalmis dicitur: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factum est istud* (Ps. cxvii, 22, 23). Super hunc lapidem septem oculi sunt, de quibus loquitur Isaías: *Exiit virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae et intelligentiae, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et implebit eum spiritus timoris Dei* (Isa. xi, 1 seqq.). Qui sacerdotem magnum, et amicos ejus Dominum Salvatorem, et discipulos illius intelligi volunt viros τερατοσχόπους, et portendentes, sic accipiunt, ut ad apostolos (Al. discipulos) referant, qui ejus mystica signa perspererint, et ex praesentibus futura cognoverint, dum in eo qui a nativitate caecus fuit (Joan. ix), oculos restitutos super populo gentilium interpretantur, et in muliere sanguine desfluente (Matth. ix), Ecclesiam edisserunt sanguinis operibus liberatam. Hoc autem quod sequitur: *quia ecce lapis quem dedi coram Jesu, amatores historiae sic de Christo intelligunt, ut post Jesum filium Josedec Christum dicant venturum.* Hoc enim esse coram Jesu, id est, in conspectu ejus, et ante faciem, ut futura significet, et appellari eum lapidem pro fortitudine, et robore, quo omnia regna

A contriverit, quem etiam in Daniele de monte sine manibus præcismus legimus (Dan. ii).

(Vers. 10.) Ecce ego cælabo sculpturam ejus, dicit Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terre illius in die una. In die illa dicit Dominus exercitum, vocabit vir amicum suum, subter vineam, et subter fulcum. LXX: Ecce ego fodiam foream, dicit Dominus omnipotens, et contrectabo omnem iniquitatem terre illius in die uno. In die illo, dicit Dominus omnipotens, vocabit unusquisque proximum suum subter simem et subter sicum. Supra dixerat: ecce lapis quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt. Nunc consequenter μεταφορά servat a lapide, et dicit: Cælabo sculpturam ejus; sive sculpm cælaturam illius. Quod enim Hebraice scriptum est **βαλ-φατε φητηε** (ΒΑΛΦΑΤΕ ΦΗΤΗΕ). Aquila interpretatus est διαγλύψω ἀνθρώπα κτύπει, id est, sculpm operaturam ejus: Theodosio et Symmachus, sculpm sculpturam ejus. Et est sensus: **806** Iustum lapidem clavis crucis, et lancea militis faciam vulnerari, et in illius passione auferam iniquitatem terre in die una, de qua scriptum est: *Hæc est dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea* (Ps. cxvii, 24).

In die illa passionis Christi, vocabit vir qui perfectus est in Christo, et cum apostolis ad Dominicæ benevolentia culmen ascendiit, proximum suum, vel credentes ex Judæis, vel certe gentilium populum, subter vineam que appellatur Sorec, et de qua dicit in Evangelio: *Ego sum viuis* (Joan. xv, 1), et cuius fructus latilicat cor hominis: et subter sicum, Spiritus sancti poma dulcissima, ut æterna pace requiescat, et compressa seditione mundi et cruento bellatorum [Al. bellorum], sciant se esse sub rege, cuius mystice in Salomone nomen est pacis. De hac eadem sessione subter vineam, et subter sicum, etiam Michael propheta commemorat, dicens: *In die illa vocabit unusquisque proximum, et fratrem suum subter sicum, et vineam suam, et non erit qui exterrent* (Mic. iv, 4). Quod autem scriptum est juxta Septuaginta: *Ecce ego fodiam foream, possumus fossam vel frumentum, pro sculptura lapidis intelligere: omne enim quod sculpit et foditur. Tamen si quis et contestiosius noluerit hoc referre ad lapidem; sed quasi proprium habere principium, suamque sententiam, dicamus Deum omnipotentem in die passionis Filii*

Dsui, sive (ut Judæi putant, in ultimo fine mundi, quando judicaturus advenerit) effodere et in medium proferre opera singulorum, et contrectare universam terram in die judicii: hanc enim esse diem unam, et in die illa unumquemque sanctorum, socios suos et amicos, qui et ipsi sunt sancti, vocare ad requiem, et operum suorum virtute gaudere.

(Cap. IV. — Vers. 1.) *Et reversus est angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me quasi virum qui suscitatur de somno suo.* LXX: *Et reversus est angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me sicut susciteri*

cum textum, verbumque, id est, præterit.

^a Regin. ms., et consurget homo, etc.

^b Idem ms., *Maphetē phætehæ;* tum Aquilæ Græ-

solet homo de somno suo. Quo enim abierat, ut revertetur, maxime qui loquebatur in propheta, et absque eo in quo loquebatur esse non poterat. Sed quotiescumque humana fragilitas sua relinquitur imbecillitati, Dei [Al. Deus] a nobis et angelorum ejus auxilium **807** abire credendum est. Ergo et propheta stupore magnæ visionis attonitus, tota mente torpebat, et clarum veritatis lumen videre non poterat: unde a visione præterita suscitur ad aliam visionem quasi de somno evigilans, ut videat quod clausis oculis non videbat. Dicamus et aliter. Proverbiū Salomonis testimonium est: *Si sederis, absque timore eris: si autem dormieris, dulciter dormies, et non timebis terrorem supervenientem tibi, nec impetus impiorum ingruentes* (Prov. iii, 23 et seqq.). Qui hoc somno dormierit, et audierit dictum de se quod scriptum de Lazaro legimus: *Si dormit, salvus erit* (Joan. xi, 12), poterit cantare cum sponsa: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (Cant. v, 2). Videamus ergo ad quæ contemplanda quasi de somno propheta consurgat.

(Vers. 2 seqq.) *Et dixit ad me, quid tu vides? et dixi: Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius: et septem lucernæ ejus super illud: septem et septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus. Et duas olivæ super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus. Et respondi, et r̄io ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt hæc, domine mi? Et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Numquid nescis quid sunt hæc? et dixi: non, domine mi. Et respondit, et ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore; sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum: Quis tu, mons magne, coram Zorobabel in planum? et educet lapidem primarium, et exæquabit gratiam gratiæ ejus. LXX: Et dixit ad me, quid tu vides? Et dixi: Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas super eum; et septem lucernas super illud, et septem infusoria lucernarum, quæ erant super illud. Et ecce duas olivæ super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris: et interrogavi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt hæc, Domine? respondensque angelus qui loquebatur in me, dixit ad me: Non cognoscis quid sunt hæc? Et dixi: Non, domine. Et respondit et ait ad me dicens: Iste est sermo Domini ad Zorobabel, dicens: Non in fortitudine magna, neque in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus omnipotens: Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabel, ut corrigas? et educam lapidem **808** hæreditatis: æqualitatem gratiæ gratiam ejus. Angelus qui suscitavit Zachariam quasi de somno hominem consurgentem, interrogat quid viderit, ut illo respondentem, et ignorantem, et sciscitante quid cernat, atque dicente: Quid sunt hæc, domine mi? audiamus ab eo: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel: Non in exercitu, nec in robore; sed in spiritu*

A meo, dicit Dominus. Dicamus igitur singula percurrentes, primum quid videatur Hebreis, a quibus in veteri Testamento eruditæ sumus: deinde per hos quasi gradus ad Ecclesiæ culmina [Al. limina] descendamus. Candelabrum aureum solidum, Legem, id est, νόμον interpretantur. Lampadem autem, id est flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem, Christum, qui caput Legis sit, et omnem mundum illuminet. Septem lucernas super candelabrum, septem gratias Spiritus sancti, de quibus supra diximus, quod in lapide uno septem oculi sint. Nulli enim dubium quin Lex, Spiritu sancto dictante, conscripta sit. Septem autem infusoria in quibus oleum sit, quod mittatur in lucernas, quæ super candelabro luceant, hoc intelligi volunt, septem istas gratias de celo ad homines per Legem descendere. Duas autem olivas super candelabrum a parte dextera et sinistra, inter quas media lampas luceat, Legem et Prophetas interpretantur. Cumque propheta narrasset visionem suam, nesciens quid videret, interrogat angelum loquentem in se, sensum videlicet a Deo illuminatum. Iste enim angelus noster est, qui prudenter intelligens, Dei nobis indicat voluntatem, et dicit: *Quid sunt hæc, domine mi?* Angelus autem non explanat visionem prophetæ, ut rogatus ab eo fuerat; sed interrogantem rursum interrogat: Num ignoras quid sint hæc? Quo respondente, nescio: etiam ipse respondit; *Hoc est verbum Domini ad Zorobabel dicens: Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus.* Sermo ergo Domini ad Zorobabel, qui locutus est non in exercitu, neque in robore; sed in spiritu meo, ipse est interpretatio visionis: non in exercitu, neque in multitudine bellatorum; sed in spiritu Dei reductum populum, et plenus reducendum, et adversarios esse vastandos. **809** Quodque sequitur: *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel in planum; ad diabolum dictum intelligent, qui stabat a dextris Jesu, ut adversaretur ei, et se elevabat contra Zorobabel et populum Judæorum.* In planum autem versus et humiliatus est: et sub pedibus jacet Israel, quia educet Deus lapidem primarium, Christum Filium suum qui semper auxilio fuit populo Israel. Et gratia ejus, id est, lapidis in eos quos reduxit de captivitate, exæquabit gratiam quam in patres eorum semper exercuit. Hæc ab Hebreis dicta reperimus. Nunc quid ab ecclesiasticis viris in Commentariis scriptum sit, disseramus. Candelabrum (Al. autem) aureum de auro purissimo Ecclesiam intelligunt, quæ in Scripturis sanctis sensum ac mentem magis quam verba perquirit. Quod autem in sensu aurum accipiatur, posteriora et humeri columbae in sexagesimo septimo psalmo ostendunt: quæ dicuntur auri virore sive fulgore radiare. Lampadem et ipsi Christum intelligunt, quod luceat in Ecclesia, qui de seipso dicebat: *Nemo lucernam accedit, et ponit eam sub modio* (Matt. v, 15), hoc est, sub mensura Legis; sed super candelabrum, id est, Evangelii

* Victorius corrigit, super illud, scilicet candelabrum. Tum Regin. ms., et septem lucernæ, in recto.

libertatem, ut lucet cunctis qui sunt in domo, Lu-
cernas septem et effusoria [Al. effusoria] earum et
ipsi gratias sancti Spiritus intelligunt, per quas
oleum misericordiae dei cunctarumque virtutum
Ecclesiam suscipit. Ducas olivas super caydabrum, q[ui] ipsi Moysen et Eliam intelligunt, qui cum Domino
loquebatur in monte, et significabant quid in Jeru-
salem passurus esset (Matth. xvii). Omnis enim lex
et propheta de Christi praedicant passione. Alii duas
olivas a dextris, et a sinistris, Legem et Evangelium
interpretantur, ut in dextra Evangelium sit, in sinis-
tra Lex: de qua dextra, et sinistra dicitur in Can-
tico cantorum; Sinistra ejus sub capite meo, et dex-
tero illius amplexatur [A]. amplexabitur] me (Cant.
ii, 6). Montem autem plerique nostrorum, diabolum
interpretantur, et Antichristum, qui coram Zorobabel
(de quo nasciturus est Christus) stare audeat, et se
erigere, et in Evangelio dicere: *Hæc omnia mihi tra-
dicta sunt, et dabo ea tibi, si procidens adoraveris me* (Matt. iv, 9). Quem Dominus suis pedibus proster-
nens, et de superbo humilem faciens, atque adjectum,
dicit: *Vade retro, Satan, scriptum est enim:
Dominum Deum tuum adorabis, et 810 ipsi soli ser-
vies* (Ibid., 10, et Deut. vi, 13). Dantque exemplum
in Evangelio Iunatice, quem cum apostoli non potuis-
sent sanare, interrogant cur sanare nequierint, et
audiunt; *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut
granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, et trans-
ibit; et nihil impossibile erit vobis.* Hoc autem genus
non ejicitur, nisi per orationem et jejunium (Matt. xvii,
19, 20). Monsibi aperte diabolus accipitur, Alii autem
temeritate non parva, hoc quod manifeste de diabolo
dicitur, ad Christum referunt, qui in Scripturis sanctis
mons sapientia appellatur. Nec necesse est dare exem-
pla, quorum magna copia est. Ad hunc autem du-
cuntur errorem, quia scriptum est in Septuaginta:
*Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabel, ut
corregas?* quod videlicet mons iste qui ante faciem
Zorobabel est, hoc est, qui de Zorobabel stirpe de-
scendat, velut mundum ipse corrigeret, et de ipso sit
quod sequitur: *Educam lapidem hereditatis de qua
scriptum est; Tu es qui restitues hereditatem meam
mihi* (Psal. xv, 5). Et in alio loco: *Elegit nabis her-
reditatem suam pulchritudinem Jacob quam dilexit* (Psal. xlvi, 5). Et rursum: *Facta est pars Domini
Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* (Psal. civ). Et in secundo psalmo: *Dominus dicit ad me, filius
meus es tu, ego hodie genui te. Procula a me, et daba
tibi gentes hereditatem tuam* (Psal. xi, 7, 8). Educat
autem Dominus lapidem primarium, de quo legimus:
*In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum,
et Deus erat Verbum.* Et: *Omnia per ipsum facta sunt,*
et sine ipso factum est nihil (Ioen. i, 1, 3). Quod
autem dicit: *Exæquebit gratiam gratie ejus, hoc si-
gnificat.* Nos omnes de plenitudine ejus accepimus,
et gratiam pro gratia, id est, pro gratia Legis, gra-
tiam Evangelii, ut æqualem gratiam, et par munus

A et ex Israel credentes accipiunt, et populus ethiopicus. Unde et Gabriel loquitur ad Mariam: *Intenue i-
gratiam apud Domum* (Luc. 1, 30). Et Paulus apo-
stolus scribit: *Gratias enim salutis estis* (Ephes. ii,
8): Et Joannes evangelista: *Lex, inquit, per Moysen data est: gratia autem et veritas per Iesum Chri-
stum facta est* (Ioen. i, 17).

(Vers. 8 seqq.) Et factum est Verbum Domini ad me dicens: *Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficiunt eam, et scilicet quia Do-
minus exercituum misit me ad vos. Quis enim despexit dies parvos? et latabuntur, et videbunt lapidem stan-
neum in manu Zorobabel.* Septem isti oculi **811** sunt [Vulg. tacet sunt] Domini, qui discurrent in universa terra. LXX: *Et factus est sermo Domini ad me dicens:* **B** *Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus complebunt eam. Et sciens quoniam Dominus omnipotens misit me ad te: quis enim despexit in dies parvos? et latabuntur, et videbunt lapidem stan-
neum in manu Zorobabel: septem isti oculi **812** Domini sunt, qui respiciunt super omnem terram. Ah Hebreus, et a nostris multa dicuntur, quorum pleraque sectantes, et alia repudiantes, quid nobis placeat, inferamus, servantes historiam veritatem, ut ex hac possimus eum, qui per historiam prophetatur, agnoscere. Ma-
nus Zorobabel principis Iudeorum, qui reversi sunt de Babylone, templi fundamenta fecerunt, et manus ejus usque ad templi fastigia venient, completes quod coepit, et omissa quæ coepit fuerant, ei-
struentes. Legimus apud Ezram quod a Zorobabel
templum coepit sit atque perfectum (I Esd. vi
et vi). Cumque, ait Zacharias propheta, in templo,
quod nunc ædificatis, videritis a vobis culme impositum, tunc intelligitis me missum a Domi-
no, et quæ locutus sum, ipso mandante, dixisse,
Quis enim despexit dies parvos? Quis hic pro raro
accipitor, juxta illud: *Quis putas est dispensator fide-
lis et prudens* (Luc. xii, 42)? **C** *Et, Domine, quis habi-
bit in tabernaculo tuo, et quis ascendet in montem
sanctum tuum* (Psal. xiv, 1)? Rarus ergo est, qui dies
parvos hujus sæculi despiciat, et regiam potestatem
putet esse nihil. Cum viderimus potentes sæculi
fulgere auro, purpura, gemitisque rutilare, circum-
dari exercitu, dicamus in nobis: quis, putas, despici
dies parvos? Unde et Jacob vitam hominum breven-
D intelligens: *Parvi sunt, inquit, et pessimi dies vite
meæ* (Gen. xlvi, 9). Qui ergo despixerint dies par-
vos (hoc autem refert ad regiam potestatem, ut
commoneat Zorobabel, et Iesum, et populum ædi-
ficantes templum Dei, nequaquam adversarios
timere prohibentes; sed audire Dominum cib-
tantem), ex eo quod despiciunt regale fastigem,
latabuntur et videbunt auxilium Salvatoris, qui de
Zorobabel stirpe promittitur, et propter fortitudi-
nem, lapis appellatur, et lapis stanneus: *Pro quo
in Hebraico scriptum est Abrol [Al. Abde]*, (אַבְרָהָם), eo quod sit murus et fortitudo roburque creder-*

* Regin. ms. quia et Vaticanus exemplarum Graecum vacem Domini non agnoscat.

tium. Sicut enim **812** stannum ab igne alia metalla defensit, et cum sit natura res ferruginea purissimum, si absque stanno fuerit, irritur et cremeratur, sic omnis angelorum est hominum fortitudo, si non habuerit auxilium salvatoris, imbecilla probatur et fragilis. Lapis autem iste, id est, massa, qui apud Hebreos abdil scribitur, id est, stanneus, estumoloyetate apoxiopis, id est separans, et secessans, ut quomodo stannum mixta et adylerata inter se per ignem metalla dissociat: ita dominus verus probatur et conservatus ab auro et argento honorum operum res viutorum plumbumque secernat, ut purum aurum remaneat et argentum. Alijs verbis apoxiopis iste et separator in Evangelio scribitur: Cuius venitabrum in manu sua, et ipse purgabit arcam suam, et separabit paleas a frictico (Luc. iii, 17), qui clamat per Jeremiam: Quid paleas ad frumentum? dicit dominus (Jer. xxii, 28). Nulli nostrorum manus Zorobabel, qui fundaverit domum, et ipse perficerit eam, Christum interpretantur. Quod si recipimus, cogemur exponere quid sit lapis stanneus in manu Zorobabel. Neque enim in manu Christi, Christus alias approbandus est? Licet quidam lapidem stanneum corpus dominum acceperint, quod nullis peccatorum fuerit maculis sordidatum, nec plumbus vocetur, sed stannum purissimum. Septem autem oculos, qui discurrent in universa terra, et cuncta dijudicant, supra exposuitus, septem esse spiritus: et quod deum nihil lateat, qui et praeteritorum, et presentium, et futurorum conscius est, et reddit unicuique secundum opera sua, maxime cum in persona separantis bonus a malis, et conslatoris advenerit.

(Vers. 11 seqq.) Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duas olivae istae ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus? Et respondi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duas spicæ olivarum, quæ sunt juxta [Al. super] duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro? Et ait ad me dicens: Numquid nescis quid sunt haec? Et dixi, non, domine mi. Et dixit: Isti sunt duo filii olei, qui assistunt dominatori universæ terræ. LXX: Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duas olivæ istæ a dextris candelabri, et a sinistris? Et interrogavi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duo rami olivarum, qui in manibus **813** duarum narium aurearum sunt, et quæ insundunt et retrahunt suffusoria aurea. Et dixi ad me: Nescis quid sunt haec? et dixi: Nequaquam, domine. Et ait: Isti sunt duo filii pinguedinis, qui assistunt domino universæ terræ. Interrogante propheta quid significarent duas olivæ, quarum altera stabat ad dextram candelabri, altera ad sinistram, dominus sive angelus domini noluit respondere. Quod propheta intelligens, secundo sciscitur, et dicit: Quid sunt duas spicæ istæ olivarum, sive duo rami? de minoribus interrogans, quoniam majora audire non meruit. Duo autem isti rami sunt in manu duarum narium, sive super duo rostra aurea,

A quæ Hebraice σιντηροτη [Al. סינתרות] (סִנְתֵּרֶת) Graece μνεωτῆρες appellantur, qui et ipsi duo μνεωτῆρες, super quos duas spicas sunt, vel duo rami olivarum de auro purissimo sunt. Cumque et de duobus ramis propheta quereret, et rursus interrogaretur ab angelio, utrumnam sciret quid duo rami significarent, et ille dixisset: non, Domine: respondit angelus dominus: Isti sunt duo filii olei, ut Symmachus voluit, sive ἀστιλπνότητος, ut interpretatus est Aquila, id est, splendoris: vel ποιοτητος, hoc est, pinguedinis, ut verterunt Septuaginta: aut λαμπρότητος, id est, claritatis, ut Theodosio translatis: qui assistunt dominatori universæ terræ. De duabus olivas quæ erant ad dexteram lampadis et sinistram, supra legimus. Et indecum nonne interrogans super his prophetæ, non meretur audiire, quia prius non retinac, sive quod ibi obscurius dictum est, hic manifestius audiire desiderat, aut certe silentio angelii confutatur ejus pertinacia, quod majora se scire contendat, quamquam hebrei ideo eum de olivis interrogantem, nihil audisse copiiscent, quia non bene interrogavit, neque totum quæsierit quod scire debuerat. Denique postea plenius sciscitur addens, spicas vel ramos olivarum, de quibus supra lacuerat: ibi enim dixit: Quid sunt duas olivæ istæ? hic interrogat; Quid sunt duas spicæ olivarum? μεταφορικῶς quod in modum spicarum ^b rectæ sint apheres, et quasi spicæ aristis, sic ipsis vallis quodam ramosum aliquæ foliorum rectæ sint et in sublimo surgerentes. Duas olivas quidam e nostris **814** Filium interpretantur, et spiritum sanctum, et medium lampadem regum patrem, Sed neceps quomodo absque blasphemia, alterum a dextris, alterum accipiunt a sinistris, Ramos quoque, sive spicas olivarum, incarnationem salvatoris et similitudinem columbam spiritus sancti edisserunt, quia totas olivas videre nequeamus, sed partem quamdam et, ut ita dicam, ramusculis incarnationis Christi, et ostensionis spiritus sancti nobis esse monstratos. Alii duo intelligunt Testamenteria, et dextris Evangelium, a sinistris Legem, en quod in altero spiritus sensus sit, in altero corporalis: et quod neceps totum Evangelium, neceps totam Legem explanare possemus, et non ex parte cognoscamus, et ex parte prophetemus (I Cor. xiii, 9), et neceps possumus intelligere quod perfectum est. Sunt qui duos ramos olivarum vel duas spicas, et alijs pinguedinis vel splendoris, sacerdotium interpretantur et Legem, quæ præbeant gaudium universæ terræ. Alii Enoch et Eliam, quorum alter in prophetia, alter in circummissione placuit deo, et cum corpore rapitus in celum est (Gen. v, et I Reg. ii), Pro splendoris, et olei, et pinguedinis, et claritate, in Hebreis legimus ipsas (הַלְּבָדִים), juxta illud quod de gaudio et felicitate sanctorum in Psalmis scriptum est: Nobis hinc ab ubertate, sive pinguedine donus tuus (Psal. xxxv, 9): πάτης [Al. πάτητος] enim magis pinguedinem quam ubertatem sonat. Haec ut quivimus, et ut yires inge-

* Confer. epist. 57 ad Pammach., pum, 11.

^b Μεταφορες radiantes. Metra sunt arbores.

nioli nostri ferre potuerunt, locuti sumus, et Hebraeorum et nostrorum varias opiniones breviter perstringentes, si quis melius immo verius dixerit, et nos libenter melioribus acquiescimus.

(Cap. V. — Vers. 4 seqq.) *Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi, et ecce volumen volans, et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudine ejus viginti cubitorum, et latitudine ejus decem cubitorum. Et dixit ad me: Hæc est maledictio quæ egredietur super faciem universæ terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur, et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur. Educam illud, dicit Dominus exercituum, et veniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus, et lapides ejus. LXX: Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi falcem volantem. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video falcem volantem, longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me: Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur, et omnis perjurus ex hoc usque ad mortem cruciabitur. Et educam illud, dicit Dominus omnipotens, et ingredietur in domum furis, et domum jurantis in nomine meo mendaciter, et requiesceret in medio domus ejus, et consumet eum, et ligna ejus, et lapides ejus. Conversus, inquit propheta, ad aliam visionem, et a lætis atque felicibus oculis meos ad tristiora sustollens, cerno volumen volans a quod Hebraice dicitur **MEGELLA** [Al. Gemell.] (מְגַלָּה), et ab Aquila et Theodotione versum est διφθέρα, a Symmacho ξεψάλις, id est, capitulum, juxta illud quod in psalmo legimus: In capitulo libri scriptum est de me (Ps. xix, 8); sive juxta Septuaginta δρέπανον πετόμενον, id est, falcem volantem. Omnia enim quæ supra videbat, ædificationem templi, adventum Domini Salvatoris, libertatem de Babylone populi nuntiarunt. Itaque ne elevaretur cum Apostolo cor ejus (cui datus est angelus Satanæ qui eum colaphizaret (II Cor. xii), ne se extolleret), videt et ipse quæ tristia sunt, ut quidquid ex bonorum revelatione arroganter creverat, ex tristium comminatione decrescat. Volumen autem volans ostenditur, in quo omnium peccata descripta sunt, ut unusquisque recipiat secundum opera sua, sive bonum, sive malum, dicente Daniele: Throni positi sunt, et libri aperti sunt (Dan. vii, 10). Sin autem falcam accipimus, ut LXX transtulerunt, de Apocalypsi Joannis sumamus exemplum, in qua scriptum est: Et respondit angelus, et dixit ei qui sedebat super equum: Mitte falcam tuam acutissimam, et mete vineam tuam, quoniam maturæ sunt uva ejus (Apoc. xiv, 18). Pro falce in Deuteronomio sagittas et gladium legimus: Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit*

^a Omnes mss. codices quos inspexi habent hic metathesim primæ syllabæ: legunt enim *Gemella* pro *Magella*. MART.

^b Verba δρέπανον πετόμενον, id est, in Palatin. ac

carnes (Deut. xxxii, 42). Et quia Deus angelis peccantibus non pepercit, qui proprio vitio habitaculum perdidere cœlestè, ideo ipse dicit per Isaiam: Inebriatus est gladius meus in cælo (Isai. xxiv, 5). Gladio enim interibunt **816** omnes peccatores populi, non utique gladio corporali (siquidem multæ et diverse præter gladium ad mortem via sunt), sed gladio spirituali, quo percutiendi sunt qui non egerunt poenitentiam, et quibus comminatur Psalmista proclamans: Nisi convertanini, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum: et in ipso paravit vasa mortis (Psalm. vii, 13 et 14). Et in Jeremia legimus: Usquequo secabis mucro, vel gladius Domini? Usquequo non quiesces? convertere in vaginam tuam (Jer. xlvi, 6). Iste gladius non solum falc appellatur, quæ senum, stipulam, spinasque succedit; sed et securis arborum dicitur, quæ succedit eos, qui non fecerint dignos fructus poenitentie. Et de quibus Joannes Baptista proclamabat: Ecce securis ad radices arborum posita est: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur (Matt. iii, 10). Volumen istud in quo peccata omnium describuntur, sive falcæ quæ cunctorum delicia succedit, mittitur in vineam Sodomorum, de qua scriptum est: Inimici nostri insipientes: ex vinea enim Sodomorum vinea eorum, et propago eorum de Gomorrah: Uva eorum, uva sellis, et botrus amaritudinis eis. Furor draconum, vinum eorum et furor apidæ insanabilis (Deut. xxxii, 31 seqq.). Hæc falcæ viginti habent cubitos longitudo, et decem latitudinis, in quo numero tristibus latae sociantur. Ad hoc enim Dominus corripit ut emendet. In vicesimo, qui ex duabus decadibus efficitur, austera et tristia nuntiantur: in decimo, id est, una decade, meliora et prospera: per omnia enim flagella atque supplicia eruditur Israel. Simulque moneamus eos qui parva putant criminis furtum atque perjurium, quod inducator maledictio quæ in volumine ac [Al. a] falce descripta est, in domum furis atque perjuri, et commoreatur in ea, et omnia ejus ligna lapidesque consumat. Quod si in his quæ minora putantur (furtum deo, et perjurium) tanta poenarum comminatio est, quid dicemus de fornicatione, adulterio, homicidio, sacrilegio, cunctisque criminibus, quæ ab Apostolo inter carnis opera numerantur (Galat. v)? Legi viginti cubitos longitudo, et decem latitudinis, ad ætatem referri Domini Salvatoris, id est tricentrum numerum **817** efficeret: quod non iudicet Pater quemquam: sed omne iudicium dederit Filiu, et ab eo mundus iudicandus sit (Joan. v).

(Vers. 5 seqq.) *Et egressus est angelus qui loquatur in me, et dixit ad me: Leva oculos tuos, et ride quid sit hoc quod egredietur. Et dixi: Quid sit? Et ait: Hæc est amphora egrediente; et dixit: Hæc est oculus eorum in universa terra. Et ecce te-*

Reginae mss. desiderantur.

^c Victorius quinque Florentinorum codicis opt. et Brixianorum aliquot, itemque Vulgate editionis auctoritate repositi, terræ, pro tuam.

lentum plumbi portabatur, et ecce mulier una ^a sedens in medio amphora. Et dixit: *Hæc est impietas, et projectis eam in medium amphoræ, et misit massam plumbeam in os ejus.* LXX: *Et egressus est angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Suspice oculis tuis, et vide quid sit quod egreditur; et dixi, Quid est?* Et ait: *Hæc est mensura quæ egreditur. Et ait: Hæc est iniquitas eorum in omni terra.* Et ecce talentum plumbi elevatum est: et ecce mulier una sedebat in medio mensuræ, et dixit: *Hæc est iniquitas, et projectis eam in medio mensuræ, et projectis lapidem plumbeum in os ejus.* Amphora sive mensura egrediebatur, et ferebatur in aere. Et ne dubitaremus quo proprio vocabulo nuncupetur, ipse angelus, qui ostenderat amphoram, sive mensuram, illi nomen imponit, et dicit, *juxta Septuaginta, hæc est iniquitas eorum in universa terra; juxta Hebræos: Hic [Al. Hæc] est oculus, id est, ostensio omnium peccatorum.* Et ecce mulier sedebat in medio amphoræ, vel mensuræ, quæ apud Hebræos dicitur *EPHA* (ἘΦΑ), crebroque a LXX in oīpi [Al. ephi] vertitur; et hæc ipsa mulier vocabatur *impietas*. Cum hæc itaque [Al. ita] cerneret, ecce talentum plumbi, id est, massa instar lapidis ferebatur, vel suo impetu, vel Domini jussione, vel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum est. Angelus autem iste qui loquebatur in propheta, et egrediens ex eo, illi universa monstrabat, arripiuit mulierem quæ vocabatur *impietas*, et præcipitem misit in medium amphoræ, quæ prius libere ferebatur, et supra amphoram sedens, omnibus apparebat. Ac ne forte rursum elevaret caput, et sua iniquitate et impietate gauderet, talentum plumbi in modum gravissimi lapidis mittit in os amphoræ: ut impietatem in medio opprimat atque concludat, ne quo [Al. quoquo] modo possit erumpere. Hæc quasi umbras quasdam et lineas futuræ imaginis **818** duximus, ut quod reliquum est suis coloribus impleamus. Angelus qui loquebatur in propheta, egressus de eo, et quæ si cominus loquens, præcipit illi ut levet oculos suos, et videat peccata populi Israel in mensuram coacervata perfectam, et impleta delicta cunctorum: et hanc esse oculum eorum, quod Hebraice dicitur *ENAM* (עֲנָם), et scribitur per *AIN*, *JOD*, *NUN*, *MEM*: *Sive iniquitatem eorum; quæ si per VAU litteram scripia esset, recte legeretur ONAM* [Al. UNAM] (וְנָם), ut LXX putaverunt: et hic error in editione Vulgata frequenter inolevit, ut quia *VAU* et *JOD* litteræ eadem forma, sed mensura diversæ sunt, altera legatur pro altera. Hæc amphora sive mensura, oculus eorum est in universa terra, hoc est, ostensio peccatorum, ut quorum vitia dispersa latitant, in unum coacervata oculus omnium panderentur, ut egredereetur de loco suo Israel, et cunctis gentibus qualis in terra sua fuerit, monstraretur. Et ecce talentum plumbi portabatur. Pro talento plumbi, in consequentibus legimus lapidem plumbi. *Talen-*

tum vocatur CHACHAR (חַחָר); *lapis ABEN* (אַבֵן). Ipse est igitur lapis plumbi, qui et talentum plumbi, quod nos manifestius exprimentes, massam vel sphæram plumbi interpretati sumus, ex quo significatur pondus gravissimum peccatorum. Et super hanc mensuram atque amphoram omnium delictorum, media sedebat *impietas*, quam alio nomine idololatriam possumus appellare, et negationem Dei. Unde a Salvatore dicitur ad Judæos: *Implete mensuram patrum vestrorum* (Matth. xxiii, 32). Hæc *impietas* quæ sedebat super peccata Israel, et in suo scelere gloriarabatur, postea mittitur in medium Babylonis, et captivitatis malo premitur. Vel juxta Theodotionem, ipsa se projicit et abscondit in medium amphoræ, ducitque super se pondus gravissimum plumbi, ut obturatum os habeat, et ultra se jactare non possit. Vel certe ab angelo Dei opprimitur, ut quæ prius latabantur in scelere, æterno silentio conticescat. Quo autem, et a quibus conclusa portetur, sequens lectio docet.

(Vers. 9 seqq.) *Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in aliis earum, et habebant alas quasi **819** alas milvi, et levaverunt amphoram inter terram et cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.* LXX: *Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in aliis earum, et ipsæ habebant alas sicut alæ sunt upupæ. Et elevaverunt mensuram inter terram et cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt mensuram? Et dixit ad me: Ut ædificant ei domum in terra Babylonis, et præparent, et ponant eam ibi super sedem suam. Duas mulieres egredientes, Judæi arbitrantur regnum Medorum et Mæcedonum, quorum utrumque afflixerit populum Babylonum, et ibi impietas eorum sedem posuerit. Hoc autem arte confingunt, ne quod de se dictum est, in se intelligatur. Duæ enim mulieres quæ egrediuntur, haud dubium quin de terra Judæa, accipiendæ sunt decem et duæ tribus: quarum alteræ ab Assyriis, alteræ a Chaldeis capitæ sunt. Et in aliis earum erat spiritus, id est, potestas diaboli, de quo in Ecclesiaste scriptum est: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* (Eccl. x, 4). Et in Evangelio spiritum immundum legimus qui cum de domo sua fuerit ejectus, circumiens deserta et arida, cum aliis septem spiritibus nequioribus se, revertitur in pristinam domum (Luc. xi). Ab hoc igitur spiritu istæ mulieres quasi vento flatuque raptatae, volatu celeri ferebantur, et habebant alas; juxta Hebraicum ASIDA (אַסִידָה), quod Aquila, Symmachus, et Theodotio herodionem; soli LXX *upupam* transtulerunt.*

^b Asidam Hebræi *miltum* putant, avem rapacissimam, et semper domesticis avibus insidiantem; herod-

22. Sunt qui ciconiam dicant, a quibus dissentit Olympiodorus.

^a Nostri mss. ipseque Hieronymus in subnexa expositione, *sedebat*, præseront.

^b Conferendum Helianus hist. animal lib. xiii, cap.

dionem vero, hi qui de volucrum scripsere naturis, tria genera autumant: unum album, aliud stellatum; tertium nigrum, quod et sœvissimum est et sanguinarium, et pugnans ad coitum impatiens: ita ut ex oenlis eorum erumpat eruor. Upupam autem, quam nos de Græci nominis similitudine traximus (nam et ipsi popam appellant ab eo, quod stercora humana consideret [Al. consideat]), avem dicunt **820** esse spurcissimam, semper in sepulcris, semper in humano stercore commorantem: denique et nidum ex eo facere dicitur, et pullos suos de vermiculis stercoris alere putrescentis. Quamcumque ex tribus avibus intelligere volueris asidam, convenit istis mulieribus Judæ, et Israeli, quæ propter peccata potentia traditæ sunt dæmonum potestali, et ab eis ductæ in captitatem. Tuleruntque amphoram sive mensuram, in qua clausa tenebatur impietas, massa plumbi desuper posita ne possit exire, et pondus gravissimum omnium peccatorum per aerem inter terram et cœlum ^a. Quod propheta intelligens, non interrogabat [Al. interrogat] quæ sint istæ mulieres (patebat enim spiritui prophetali) nec quid portent, de quo supra fuerat eruditus; sed quo portent. Denique sequitur: *Dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deserunt amphoram?* Qui respondit: *Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar.* Pro quo Septuaginta transtulerunt, in terra Babylonis. Sennaar enim campus est Chaldæorum, in quo hi qui moverant ab Oriente pedes suos, et in Dei servitute stare non poterant, ædificaverunt turrim superbiam (Genes. xi); unde et civitas ipsa appellata est Babylon, id est, confusio, eo quod ibi linguae omnium confusæ sint atque permixtae. Impietas ergo desertur ab istis mulieribus in Babylonem: ut ibi ædificetur domus ejus, et stabiliatur, et ponatur super basem suam, et æterna statione requiescat. Vere enim in Babylone sedes est impietatis, et juxta historiam et iuxta mysticos intellectus. Si volucris duas mulieres accipere hæreticorum populos et Judæorum (quorum utriusque egrediuntur a facie Dei, et spiritu feruntur incerto, et habent alas milvi, herodii, et upupæ, dum semper in modum perdicis faciunt divitias, non cum judicio (Jerem. xvii), et de Ecclesia rapere festinant, et contentionibus ac jurgiis delectantur, et quoscumque deceperint, trahunt ad interitum, volutantur in cœno libidinum et sordibus sempiternis), istæ mulieres levant pondus impietatis gravissimum, et ædificant in confusione domum suam, et serviunt regi Babylonio, ut ibi habitent hæreticorum populi et Judæorum, **821** ubi morantur idolatriæ, ligno et lapidibus servientes.

(Cap. VI.) *Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes in (Vulg. de) medio duorum montium, et montes, montes ænei (Vulg. ærei).* In quadriga prima equi rufi, in quadri-

^a Supplet Victorius verbum, elevantes, codicum quorundam suffragio.

^b In aliis libris χαρτερούς: verius χαρταιούς Aquila posuerit. E τῶν LXX exemplaribus, quæ φαρούς pre-

Aga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii et fortis. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine mi? Et respondit angelus, et ait ad me: *Isti sunt quatuor venti carli, qui egrediuntur, ut dicant coram Dominatore omnis terra.* In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis, et albi egressi sunt post eos, et varii egressi sunt ad terram Austris. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et quererent ire et discurrere per omnem terram. Et dixit: *Ite et perambulate terram, et perambulaverunt terram.* Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens: *Ecco qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.* LXX: *Et conversus sum, et levavi oculos meas, et vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, et montes erant montes ænei.* In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii sternani. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine? et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit: *Hi sunt quatuor venti carli, qui egrediuntur ut assistant Domino omnis terra.* In quo erant equi nigri, egrediebantur super terram Aquilonis, et albi egrediebantur post eos, et varii eisibant in terram Austris, et sternini egrediebantur, et considerabant ut circuissent terram. Et dixit: *Ite et circuite terram, et circuerunt terram: et clamaverit, et locutus est ad me dicens: Ecce qui egrediuntur super terram Aquilonis: requiescere fecerunt furorem meum in terra Aquilonis.* Transivi, ait, ad aliam visionem, et oculos cordis mei ad cœlum altius sublevavi: vidique quatuor quadrigas egredientes de medio duorum montium qui erant ænei, id est, insuperabiles atque fortissimi, et qui nulla possent velutitate consumi. Quos enim supra montes **822** myrtleos, vel umbrosos dixerat atque nemorosos, nunc æneos vocal. Ia quadriga prima equi rufi erant, cruenti, et sanguinari, et Babylonia crudelitate terribiles. In quadriga secunda, equi nigri, regnum Medorum atque Persarum: quod bigæ sedens et egrediens per Assueri regis edictum, mortem omnium Judæorum tristissimum præferebat. In quadriga tertia, equi albi, Macedones, sub quorum rege Antiocho Machabæorum victoriam legimus. In quadriga quarta, equi varii fortis. Scimus enim Romanorum reges, alios in gentem Judæam suisse elementes, ut C. Cesarem, Augustum et Claudium: alios persecutores atque terribiles, ut C. Caligulam, Neronom, Vespasianum et Hadrianum. Pro fortibus, quos Aquila ^b scriptum est, Septuaginta ψευδες transtulerunt, in Hebreico scriptum est AMASIM (אַמָּסִים). Et quatenus exemplaria male habent τρυπός, confundens colorum differentias atque regnum, cum τρυπά, id est, rufi, non AMASIM, sed ADAMIM (אַדָּמִים) appelle-

ferant, quod verbum sterninos significat, nulla supersunt quod sciām: omnia habent τρυπός, male, ut Hieronymus notat.

lenter. Propheta ergo quærente quid sibi vellent si-
guificare quæ cerneret, Angelus qui loquebatur in
eo, respondet, et narrat quatuor esse ventos cœli,
id est, quatuor plagas mundi, quæ Græci vocant κλί-
ματα, qui assistant et pareant Domini voluntati. Ni-
hil enim hæc quatuor regna, quæ diximus, absque
Domini voluntate fecerunt. In qua erant equi nigri,
egrediebantur, inquit, in terram Aquilonis. Quam
pulchre quadriga prima in qua erant equi russi præ-
termittitur, quid et secunda et tertia fecerint quartu-
que describitur. Jam enim eo tempore, quo hæc pro-
pheta referebat, regnum præterierat Babylonium, et
omnem Asiam Medorum potentia possidebat: sub
quorum rege Dario, anno ejus secundo, mense un-
decimo (Al. decimo), qui appellatur **SABAT** (שׁבָת),
vicesima quarta die mensis, omnia quæ supra expo-
suimus, contemplatur. In qua erant igitur equi ni-
gri, egrediebantur in terram Aquilonis: ut Chaldæo-
rum regnum ^a Medica virtus everteret. Et hoc co-
tandum, quod κλίματα, id est, plagæ orbis et mundi,
juxta situm Jerosalem, et templi in Scripturis sanctis
appellantur. Albi quoque egressi **823** sunt post
eos, secuti Medorum Persarumque vestigia, reges
Macedonum, ut Chaldæos ac Babylonem suo imperio
subjugarent. Quarti vero, id est, sturnini et varii,
pro quo in Hebræo legitur **BORODIM** (בּוֹרְדִּים), et qui
alio nomine appellantur **AMASIM**, id est, *fortes*, atque
robusti, egressi sunt ad australem plagam, et totam
terrae impetu celeri lustraverunt. Clamatque ange-
lus qui loquebatur in prophetâ, ad imperium Roma-
norum: *Ite, perambulate terram, et orbem circuite*
*terrarum, vestrisque pedibus cuncta regna subster-
nite. Conversusque ad prophetam clara voce testa-
tur: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requie-
scere fecerunt spiritum meum in terra, ad quam pro-
feci sunt. Traditum mihi est ab Ilebrais in loco vel
difficillimo, quod Alexander et omnes Macedones, id
est, equi albi qui egressi sunt post Medos et Persas,*

A qui et ipsi perrexerant in terram Aquilonis, requie-
scere fecerint spiritum prophetalem in terra Aquilo-
nis, eo quod contra Medos Dei impleverint volunta-
tem, et in brevi imperium Medorum atque Persarum
a Macedonibus sit deletum. Grandis enim eorum est
consolatio qui premuntur, si sciant hostes suos cito
esse perituros. Hæc ut potuimus, immo ut accepi-
mus, nostræ linguae studiosis tradimus [Al. tradi-
mus] sequentes historiæ veritatem: nec quadrigas
Pharaonis, et currus Babylonios instar explanationis
Ægyptiæ tenaci memoria conquirentes; **824** non
enim quid ubi scriptum, sed qua ratione sit scrip-
tum, considerandum est. Juxta allegoriam quæcum-
que in quatuor cornibus et quatuor fabris diximus,
etiam in præsentî loco accipiamus. Legi in ejusdam
B volumine, quatuor quadrigas, in quibus sunt equi
russi et nigri, et albi, et varii, ac fortes, quatuor Evan-
gelia intelligenda et equos Apostolos, per diversita-
tem colorum diversas gratias possidentes: quorum
alii russi sunt in martyrio, alii obscuri, et nigri, et
Christi mysteria cognoscentes, de quibus dicatur in
Psalmiss: *Caligo sub pedibus ejus* (Psal. xvii, 10). Et:
Posuit tenebras latibulum suum (Ibid., xii) Alii albi,
gratia virginali; alii varii et fortes, habentes gratiam
curationum diversarumque virtutum. Hæc quadrigæ
quatuor, sive currus, missi sunt in quatuor ventos
cœli, id est, ad cardines mundi, et universum orbem
terrarum, ut explerent Domini voluntatem: quibus
postea infertur ab Angelo: *Ite, et perambulate ter-
ram, et in cunctis terrarum finibus Evangelium se-
minate.* Hoc quoque quod sequitur: *Ecce qui egre-
diuntur in terram Aquilonis requiescere fecerunt spiritum
meum in terra Aquilonis, sic explanavit, ut dice-
ret requieuisse spiritum Domini, sive angeli, quan-
do in terra Aquilonis, diaboli regna durissima apo-
stolica prædicatione subversa sunt, et hæc esse regna,
quæ Domino Salvatori in monte excelsø diabolus
ostendens, sibi tradita gloriatus sit (Math. iv).*

^a Vilius lectum est hactenus, modica. Nos Medicam, id est, Medorum, ex Regin. ms. substituimus, historiæ atque orationis contextu cogente.

LIBER SECUNDUS.

825-826 Ab obscuris ad obscuriora [Al. ob-
scura] transimus, et cum Moyse ingredimur in nubem
et caliginem (Exod. xxxiv). Abyssus abyssum in-
vocat, in voce cataractarum Dei (Ps. xli, 8); et gy-
rans gyro vadit spiritus, et in circulos suos re-
vertitur (Eccl. i, 6): Labyrinthos patinur errores,
et Christi cæca regimus filio vestigia. ^a Ad hanc dif-
ficultatem urget petasatus libri portitor (Horat. i,
epist. 2):

^a Aliqui putant petasatum dici, qui cothurno vel
socco caligatus est; sed hic rectius intelligitur porti-
tor petasatus, qui petaso sive galero tectus est: quod
significat hominem ad iter paratum, ut erat Sisinus
qui in Ægyptum ire festinabat. MART.

Dimidium facti, qui cœpit, habet. . . .

quanto magis nos qui tertiam pôrem jam conseci-
mus viæ, eodem debenuis in reliquis labore sudare,
ne perdamus præterita, et imperfectum opus augeat
lectoris desiderium! Itaque, mi Exuperi Papa vene-
rabilis, adesto præsens orationibus, qui corpore ab-
sens es, et impetra a Domino, ut auferatur a facie
mea velamen Zachariæ, ^b quod ante oculos obtene-
debat [Al. appendebatur] Moysi (Exod. xxxi);

^b Erasmus legit ante oculos ostendebatur; Maria-
nus vero Erasmi castigator, ante oculos appendebu-
tur; nos manuscripia exemplaria secuti sumus, quia
omnia istiusmodi relinent obtendebatur. MART.

Il Cor. iii), quia fulgorem vultus ejus, vulgus ignobile ferre non poterat : ut ego quoque cum David queam dicere : Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Ps. LXVII, 12). Secundi libri Explanationum in Zachariam istud exordium est, quem tanta celeritate dictamus, ut pene non sit emendandi spatium : dum frater Sisinnius *Ægyptum* ire festinat, ut odorem bonæ fragrantiae, qui a te missus est fratribus, illuc quoque perferat ; et nequaquam *Æthiopie* flumine, sed Galliarum largissimis aquis ridentur arva sitientia.

(Vers. 9. seq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Sume a transmigratione ab Holdai et a Tobia, et ab Idaja, et venies tu in die illa, et intrabis domum Josiae filii Sophonie qui venerunt de Babylone. Et sumes argentum et aurum, et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et loqueris ad eum dicens : Hæc ait Dominus exercituum, dicens : Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et ædificabit temp'um Domini. Et ipse extruet templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio : et consilium pacis erit inter illos duos. Et coronæ erunt Helen et Tobiae et Idajæ et Hen filio Sophonie, memoriale in templo Domini. Et qui procul sunt, venient et ædificabunt in templo Domini, et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri. LXX : Et factus est sermo Domini ad me dicens : Accipe quæ de captivitate sunt a principibus, et ab utilibus ejus, et qui cognoverunt eam : et ingredieris tu in die illa in domum Josiae filii Sophonie, qui venit de Babylone, et accipies argentum et aurum, et facies coronas, et impones super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et dices ad eum : Hæc dicit Dominus omnipotens : Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et ædificabit domum Domini, et ipse accipiet virtutem, et sedebit, et imperabit super throno suo. Et erit sacerdos a dextris ejus, et consilium pacis erit inter duos : corona autem expectantibus et utilibus ejus, et qui cognoverunt eam, et in gratiam filii Sophonie, et in psalmum in domo Domini, et qui longe sunt ab eis, venient et ædificabunt in domo Domini. Et scietis quia Dominus omnipotens misit me ad vos, et 827 erit, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri. Seimeū proposui arcana eruditionis Hebraicæ, et magistrorum synagogæ reconditam disciplinam, eām diu taxat, que Scripturis sanctis convenit. Latinis auribus prodere. Quamobrem necesse mihi est in locis obscurissimis historiæ lineas ducere, et sic quæ ab ecclesiasticis viris accepi, proferre in medium, lectoris arbitrio quid magis sequi debeat, relinquens. Et primum lectionis ordo reddendus est, ut quod dicitur, juxta literam perspicuum fiat. Accipe, inquit, ab Holdai, et a Tobia, et ab Idaja, qui de Babylonica captivitate venerunt,*

^a Debeat penes Martianum vox filii.

^b Prior interpretation, ἀναρχόν, Aquile est : posterior, βλάστημα, Symmachus, quod ex codice Hexaplarum Barberini discimus.

A et sumes ab eis quæ offeruntur munera, argentum, et aurum, et intrabis domum Josiae, filii Sophonie ; et ibi facies coronas, auri atque argenti varietate distinctas, non unam coronam ; sed vel duas vel plures : ATAROTH (ἌΤΑΡΟΥ) quippe, id est, στρίψαται, non unum, sed vel dualem, vel pluralem numerum significant. Cumque coronas feceris, impones unam ex eis in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et loqueris ad eum : Hæc dicit Dominus omnipotens : Ecce vir cuius nomen est, Oriens, quod Hebraice dicitur SEMA (שֶׁמֶן), non per sin, sed per sade liueram scriptum. Qui idcirco Oriens, id est, ἀναρχόν, vel ἀναρχόν, sive βλάστημα, nuncupatur, id est, gerumen, quia ex se repente succrescit, et ex radice sua in similitudinem germinis pullulabit, qui vir ædificabit templum Domini. Cumque illud exstruxerit, ipse quoque portabit gloriam, id est, coronam alteram, quæ Hebraice ΗΩΔ (ΗΩΔ), et ab alio προδέστης : ab alio αντίπτωτος : ab alio ἀρπάτη : ab alio δέξα scribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam sonant. Significari autem putant Zorobabel, qui ex humili atque captivo in ducem populi Judaici repente consurgens, ædificavit templum Domini, et sedit super solio suo, et principis potestate dominatus est : sed et pontifex, inquit, Jesus filius Josedec sedebit in sacerdotali throno, et junctis animis atque consiliis, Dei populum gubernabunt. Et erit pax inter duos illos, hoc est, inter eum qui de tribu regia est, et eum qui de Levitica stirpe descendit, ut sacerdotium pariter et regnum Dei 828 populum regant, ipsasque coronas quas de auro feceris et argento, postquam impositæ fuerint capiti Jesu filii Josedec et capiti Zorobabel filii Salathiel, nominibus eorum a quibus oblatæ sunt, consecrabis in templo, id est, Helen, et Tobiae, et Idajæ, et Hen. Nomen secundum et tertium idem est quod supra. Primum mutatum est, et pro Holdai nunc Helen posuit. Quartum quod supra non dixerat addidit, hoc est Hen, de quibus loquemur in consequentibus. Repositis autem, ait, coronis in templo Domini, et in sempiternam memoriam consecratis, de toto orbe terrarum, et procul positæ gentes venient, et ædificabunt in templo meo unusquisque pro viribus suis. Et tunc exitu rerum et prosperitate omnium cognogetis, quod Dominus miserit me, et ipso cuncta jubente, prædixerim. Hæc autem omnia erunt, si obedieritis præceptis Domini, et mandata illius feceritis. Holdai interpretatur deprecatio Domini, quod Graece significantius dicitur λεπτευτις Κυριος. Tobia, bonus Domini. Idaja, et notus Domini. Pro HOLDAI (וֹלְדָי), nunc in primo loco posuit HELEM (חֵלֶם), quod interpretatur somnium ; et in quarto loco addidit HEN (חֵן), id est, gratia. Horum quatuor hominum coronæ erunt apud filium Sophonie, quem supra Josiam legimus, qui custos et ædificans est templi Do-

^c Corrupte Martian. retinuit, potus Domini, contradicentibus miss. quoque nostris, et Hebraica etymologia a γρ̄ verbo derivata.

mini, et ibi æterna statione requiescent. Hebrei Ananiam, Azariam et Misael de captivitate venientes surum et argentum in munera templi, et coronas pontificis, ac ducis attulisse commemorant, et quem supra non dixerat, Hen, id est, *gratiam*, Danielem venisse cum munere, et idcirco *Helem* positum pro *Holdai*, ut ex interpretatione nominis quod dicitur *somnium*, ostendatur in captivitate positum Danielem, et tres pueros regalis somni mysteria cognovisse. Assumptis enim tribus pueris, Daniel oravit Dominum, et interpretationem somnii consecutus est (*Daniel.* ii). Hæc juxta historiam Circumcisio conatur exponere. Nobis autem incumbit necessitas juxta LXX interpretes dicere quæ nostri dixere majores. Accipe a captivitate, et a principibus, et ab utilibus ejus, et ab his qui cognoverunt **829** eam, aurum, et argentum, et ingressus in domum Josiæ filii Sophoniæ, qui et ipse venit de Babylone, fac in ea coronas aureas et argenteas, quas impones super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni. Captivitas Judæorum, id est, populi Dominum consitentis, vitia sunt atque peccata: quæ, qui coeperit agere poenitentiam, et desiderare pristinam Jerusalem, id est, Ecclesiam Christi, in Babylone deserit ac dimittit, et offertur a principibus captivorum, et ab utilibus ejus, id est, captivitas (qui et ipsi pro utilitate sua traditi sunt angelo Sathanæ in interitum carnis, ut spiritus salvis fieret (*I Cor.* v), et ab his qui cognoscunt eam, videlicet captivitatem, in bonam partem post supplicia esse vertendam. Offertur autem aurum et argentum ab his, qui et sensu, et sermone Dominum consitentur, et sunt ex eo, id est, auro et argento ^a corona in domo Josiæ, qui interpretatur *salvatus*, et est filius visitationis Domini, id est, ἐπισκοπῆς Εὐπίου. Visitatur enim a Domino qui prius male aggrotaverat. Et recte dicitur Josias, *salratus*, quia et ipse reversus est de Babylone. Imponuntur autem coronæ, vel corona, Jesu filio Josedec sacerdoti magno, quia nobis proficiens et reversis ad meliora, per singulas virtutes nostras Dominus coronatur: immo nobis virtute poenitentiae coronatis, salvator in singulis coronam accipit, juxta illud quod et Paulus loquitur: *De cætero reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus justus iudex: non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum Domini Salvatoris nostri Jesu Christi* (*I Tim.* iv, 8). Unde a corona justitiae et Pater Domini Salvatoris nomen accepit. Josedec enim interpretatur *Dominus justitiae*, eo quod reddat unicuique secundum opera sua. De hac corona et Jacobus in Epistola sua loquitur: *Beatus vir qui sustinet temptationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se* (*Jacob.* ii). Jubetur autem prophetæ ut postquam coronam imposuerit, vel coronas, super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni, loquatur ad eum, et dicat: *Hæc dicit Dominus: Ecce vir, Oriens nomen ejus: et*

A subter eum orietur, et reliqua. Non Jesum dividimus, nec duas personas in unam **830** possumus facere personam; sed ipse qui Jesus appellatur, eo quod salvaverit mundum, et Oriens dicitur, quia in diebus ejus orta est justitia. Et canitur in Psalmo: *Veritas de terra orta est* (*Ps. lxxxiv, 12*), eo quod de utero virginali in sæculorum cœnsummatione generatus dixerit: *Ego sum veritas* (*Joan. xiv, 6*), et extrema hora venerit, juxta Joannis Epistolam dicentis (*I Joan. ii, 18*): *Filioli, nunc extrema hora est, in qua stantem, et nihil agentem gentium populum conductum ex denario, et misit ad vineam* (*Math. xx*). Alioquin si secundum diversitatem nominum diversus efficitur, alius erit pastor, alius aries, alius agnus, alius janua, alius lapis offensionis, et petra scandali. Iste igitur qui nostris virtutibus coronatus est, orietur et appellabitur *Oriens*. Ad quem locutus est Pater: *Filius meus es tu: ego hodie genui te* (*Ps. ii, 7*): Et subter eum orietur multitudo credentium, et ædificabit domum Domini, Ecclesiam, et ipse accipiet virtutem et decorum ac profectum, et gloriam singulorum, et sedebit et dominabitur in throno suo, in throno David, de quo et in Evangelio scriptum est: *Et erit sacerdos a dextris ejus* (*Luc. 1*), sive juxta Hebraicum, *super thronum suum*; quia ipse et rex et Pontifex est: et sedebit tam in regali, quam in sacerdotali throno, et consilium pacificum erit inter utrumque, ut nec regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem, nec sacerdotii dignitas regale fastigium, sed in unius gloria Domini Jesu utrumque consentiat. Legi in cuiusdam libro hoc quod dicitur (*Zach. vi, 13*): *Et consilium pacificum erit inter duos, ad Patrem referri et ad Filium: quia non suam, sed Patris venit facere voluntatem, ei Pater in Filio sit, et Filius in Patre* (*Ibid., xiv*). Corona autem, id est, insigne victoriae, cum Christus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui exspectant eum, et intelligunt utilitatem quandam captivitatis sue, et noverrunt Dei universa mysteria, ut sint in gratiam filii Sophoniæ, hoc est visitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant (*Ps. cxxxvi, 1, 2*): *Super flumina Babylonis ibi sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion: in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, postquam reversi fuerint in Jerusalem, accipient Psalmum et tympanum, et canant in Ecclesia Domini, et qui per majora **831** peccata longe fuerant ab Judæa, et confessione verissima, veniant, et per singulos profectus suos ædificant domum Domini, et tunc universi pari mente cognoscant, quod Dominus omnipotens prophetam miserit ad eos. Fient autem omnia quæ promissa sunt, si Dominum audire voluerint, et acta poenitentia, in bonis operibus manserint.*

(Cap. VII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est in anno quarto Darii regis: factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Castru. b Et miserunt ad domum Dei Sarasar et Rogommelech, et*

^b *Insignis hic depravatio contextus tam in Hebreo, quam in LXX interpretibus. In Hebreo enim legitur*

^a Nomen coronæ, quod mutilo sensu in antea vulnatis libris deerat, nostri mss. supplent.

viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini: A ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercitum et prophetis loquentes: Numquid stendum est mihi in quinto mense: vel sanctificare me debeo, sicut feci jam multis annis? Et factum est verbum Domini exercitum ad me, dicens: Loquere ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Cum jejunaretis et plangeretis in quinto et septimo ^a per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunasti mihi? et cum comedistis et cum bibistis, numquid non vobis comedistis et vobis metipsis bibistis? Numquid non sunt verba quae locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, et ipsa et urbes illius [Vulg. tacet illius] in circuitu ejus, et ad austrum et in campestribus habitaretur? LXX: Et factum est in quarto anno sub Dario rege: factus est sermo Domini ad Zachariam, quarta die mensis noni qui est Casteu, et misit in [Al. de] Bethel Sarasar et Arabesser rex, et viri ejus ut deprecarentur Dominum, dicens ad Sacerdotes domus Domini omnipotens, et ad prophetas, dicens: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio, juxta quod fecerunt jam annis pluribus: et factus est sermo Domini virtutum ad me, dicens: Dic ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Si jejunatis, et plangitis in quintis et septimis, et ecce septuaginta anni, numquid jejunium jejunasti mihi? et si comeditis aut bibitis, nonne vos comeditis, et vos bibitis? Numquid non ista sunt verba mea, quae locutus est Dominus in manibus prophetarum, qui fuerunt prius quando Jerusalem habitabatur, et erat abundans, et civitates ejus per circuitum, 832 et montana et campestria habitabantur? In quarto anno Darii regis, in mense nono, qui appellatur CASLEU, (חַסְלֵוּ), et in quarta mensis ejusdem die miserunt ad dominum Dei, id est, ad templum quod jam a Zorobabel et a Jesu fuerat restauratum, Sarasar et Rogomtellech et ceteri qui cum eis erant, quos Persas suis duces regis Darii timentes Deum, Hebrei autem: ut quia jam audierant templum esse constructum, quererent a sacerdotibus domus Domini et prophetis, utrum secundum consuetudinem pristinam flere et jejunare deberent, an luctum nutare latitia. Et est sensus sciscitantium: Quinto mense qui appellatur apud Romanos Julius, a Nabuchodonosor subversa est Jerusalem, nam ob causam propter solitudinem templi huc usque Jejunavimus et planximus, et moerorem nostrum fletu et ieiuniis consolati sumus. Nunc quia dicitur, templum esse constructum, et videmus nequam causam permanere tristitia, respondere quæsumus, utrum hoc facere debeamus, an moerore gaudio commutare? Et simul considerandum quod fletus atque jejunium sanctificatio dicitur. Unde et in Joel præceptum est sacerdotibus, ut sanctificant jejunium et prædicent curationem (Joel. v). Curat enim vulnera delinquentis, abstinentia et jeju-

apud Erasm. et Marian: Et Regemmelech, in LXX voto, Et Arbach Sager rex, etc. Quæ depravationes occurruerunt etiam infra in Commentariis, ubi hæc eadem nomina posita leguntur. MART.

nium, et curatos quosque sanctificat. Postquam interrogaverant Persarum duces per eos quos miserant, et ad sacerdotes atque prophetas sciscitantium fuerat expleta legatio, sit sermo Domini ad prophetam, imperans ut loquatur ad vulgum et ad sacerdotes, quid legatis debeant respondere. Quando jejunabatis et plangebatis in quinto mense captivitatis Jerusalem, et in septimo mense, quando Godolias interfectus est ab Ismael, per annos septuaginta desolationis templi et subversionis Jerusalem, numquid mihi proderat quod jejunabatis (IV Reg. xxv; Jer. xli)? Et econtrario, si quando ^b manducatis et bibitis, numquid non vobis et comeditis et potatis? Neque enim his rebus placatur Deus, sed bonis operibus, et si illius præcepta faciamus, quia esca nos non commendat Deo. Neque si non manducaverimus, abundabimus. Numquid non haec sunt verba mea, adhuc 833 stante Jerusalem et urbibus Iuda, quæ loquebar ad vos in manibus prophetarum meorum, cum adhuc staret Jerusalem, et urbes Iuda rebus omnibus abundant, et iam montana regio, quam campestris frugibus redundaret, et fidissima pace frueretur? Haec autem erant verba Domini, quæ sequens Scriptura testatur, velle se verum judicium et misericordiam in proximos, et viduam, et pupillum, et advenam, et pauperem non calumniari, et malum non cogitare in corde suo. Haec, inquit, noluerunt facere, et surdis auribus mea imperia contempserunt: quam ob rem venit indignatio magna super Jerusalem; et quomodo illi me audire noluerunt, sic et eis non exaudiui eos: et nunc tanta scrupulosity que- runt, quando debeant jejunare et plangere, cum ante dixerim per Isalam: Non tale jejunium elegi, dicit Dominus, neque ut humiliet homo animam suam; sed solve omne vinculum iniquitatis: dissolve obligationes violentarum cautionum: esurienti da panem tuum ex animo. Si videris nudum, operi eum; et pauperem et absque tecto inde in tabernaculum tuum. Tunc erumpet temporanea lux tua, et sanitates tue cito orientur (Isai. lviii, 5, seqq.). Hoc quod scriptum est in Septuaginta: Misit de Bethel Sarasar et Arabesser [Al. Arbach Sager] rex, nullus nostroru[m] potuit exponere: neque enim quod male versum est ex Hebreo, ultra ratione explanari potest. Quis est enim iste Sarasar, vel Arabesser rex? aut cuius rex provincie, aut in quam vel de qua misit Bethel? aut cuius Bethel rex esse poterat Arabesser, quæ olim cum Iudea fuerat destituta, et eo tempore nequam vocabatur Bethel, id est, domus Dei; sed Bethaven, id est, domus idoli? Hoc quoque quod sequitur: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio, sicut fecerant jam per multos annos, sic conantur exponere: sanctificationem ingressam, vasa templi quæ a Nabuchodonosor sublata fuerant, illo tempore restituta. De quinti autem et

^a Interserit Regin. ms. mense, quod Hebreos et Vulgatus interpres lacent.

^b Regin. ms., manducabatis, et bibebatis, neque comedistis, et potastis.

septimi jejuniū, tentaverunt referre ad dies hebdomadis. Sed quia sequitur, decimi jejuniū, compulsi sunt ad mensas referre, et quod sit ipsum quinti, septimi decimique mensis jejuniū, omnino siluerunt. Unde priore simus explanatione contenti, et non inclinemur [Al. indignemur] ad falsos commentantium **834** conatus qui de interpretationis errore venerunt.

(Vers. 8 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens: Hæc ait Dominus exercituum dicens: Judicium verum judicate, et misericordiam, et miserationes facite unusquisque cum fratre suo. Et viduam, et pupillum, et advenam, et pauperem nolite calumniari: et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. Et noluerunt attendere, et verterunt scapulam recedentem: et aures suas aggravaverunt, ne audirent: et cor suum posuerunt adamantem [Vulg. ut adamantem] ne audirent legem, et verba quæ misit Dominus exercitum in spiritu suo per manum prophetarum priorum, et facta est indignatio magna a Domino exercitum. Et factum est sicut locutus est, et non audierunt: sic clamabunt et non exaudiam, dicit Dominus exercitum. Et dispersi eos per omnia regna, quæ nosciunt; et terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens; et posuerunt terram desiderabilem in desertum. LXX: Et factus est sermo Domini ad Zachariam dicens: Ilæc dicit Dominus omnipotens, dicens: Judicium justum judicate, et misericordiam et miserationem faciat unusquisque ad fratrem suum: et viduam, et pupillum, et pauperem non opprimatis: et malitia unusquisque fratris sui nolite meminisse in cordibus vestris. Et noluerunt attendere, et dederunt dorsum contumens: et aures suas aggravaverunt, ut non audirent: et cor suum posuerunt inobediens, ut non audirent legem meam, et verba mea quæ misit Dominus omnipotens in spiritu suo, in manibus prophetarum priorum. Et facta est ira magna a Domino omnipotente, et erit sicut dixi, et non audierunt eum. Sic clamabunt, et non exaudiam eos, dicit Dominus omnipotens: et ejiciam eos in omnes gentes quas ignoraverunt: et terra desolata est post eos a perambulante et revertente, et posuerunt terram electam in solitudinem. Hæc magis volui, ista quæ sivi, quæ non facientes, captivitati estis traditi; et non desolationis ac mortis quinti mensis septimique jejuniū. Justum judicium judicate, ne audiatis in Psalmis: Usquequo judicatis iniquitatem, et personas peccatorum sumitis? Judge pupillo et viduae: humilem et pauperem justificate (Ps. LXXXI, 2, 3), ne vobis quoque loquatur Isaias: Qui justificant impium propter munera: et quod justum est*

^a Regin. ms., captivitatē estis traditi, et desolationi ac mori. *Justum judicate, ne, etc.*, cui fere Victorius concinit, inducta negandi particula.

^b Minus recte legunt vulgati libri, Post judicium veritatem sequatur, etc.

^c Penes Vicior., ne memineritis in cordibus vestris.

^d Pro Jeremiæ, quod legunt omnes mss. codices, Marianus Zachariæ nomen substituit, quia hæc verba consequentia leguntur in hoc eodem propheta, non apud Jeremiam. Nos autem imitari voluimus pru-

A justo auferunt (*Isai. v, 23*): et propter vos **835** Abacuc ex persona eorum qui opprimuntur, Deo faciat invidiam: *Contra me factum est judicium, et iudex accipit: ideo dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium, quia impius opprimit justum* (*Abac. 1, 3, 4*). Nec novum putemus Dei esse præceptum, olim per Moysen ista mandaverat: *Sic magnum iudicabis ut parvum: personam non accipies, et pauperis non misereberis in iudicio: quoniam Dei iudicium est* (*Deut. 1, 17*). Misericordiam quoque et miserationes faciet unusquisque cum fratre suo. Post judicij ^b se veritatem sequatur in cunctos clementia, et maxime in fratres, quos vel ejusdem sanguinis, vel unius nobiscum fidei esse perspicimus. Viduam quoque et pupillum, de quibus nobis præceptum est: *Esto purillus pater, et pro viro matri eorum; judicans pupillum, et justificans viduam* (*Ecol. iv, 10*). Et advenam et pauperem nolite calumniari, quia alterum peregrinatio, alterum aegesta humilem facit. Et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo, sive ut a Septuaginta dicitur: *Et malitia unusquisque fratris sui non meminerit in cordibus suis* (*Luc. x*). Fratrem autem et proximum, vel omne hominum genus debemus accipere; quia ex uno sumus parente generati, vel eos qui domestici fidei sunt, juxta parabolam Evangelii, quæ proximum non consanguineum, sed omnes homines vult intelligi. Quod autem ante debeat ira finiri, quam sol occumbat, et omnium malorum quæ ab aliis passi sumus, deleri memoria, et in multis locis legimus, et maxime in ^c *Jeremias*, qui ex persona Dei loquitur: *Et malitia proximi sui unusquisque in cordibus vestris ne meminerit. Cum ego ista præceperim, illi attendere noluerunt, et verterunt scapulam recedentem, sive dorsum contegnens, ex habitu corporis mea imperia respondeant. Solemus enim quando rugata fronte, et nare contracta contegnimus admonentes, dorsum vertere, juxta illud quod scriptum est: Verterunt ad me dorsa, et non facies suas* (*Jerem. ii, 27*). Et aures, inquit, suas aggravaverunt ne audirent, sicut aspidis [*Al. aspides*] surdæ obturantis [*Al. obturantes*] aures suas, quæ non audierit [*Al. exaudient*] vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter. Ingravaverunt enim aures suas **836** ut non audirent, et cor suum posuerunt, ut non acquiescerent legi Dei. Unde Isaias ad eos comminans loquitur: *Incrassatum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauerunt, ne forte viderent oculis suis, et audirent auribus, et corde intelligerent, et converterentur, et ego sanarem eos* (*Isai. vi, et Act. xviii, 27*).

dentiam doctissimorum virorum qui non ausi sunt in Evangelii nomen Zachariæ substituere, et delerere nomen Jeremie, quod tamen fluxit in veteribus librariorum in contextum sacram Evangelii secundum Matthæum, cap. xxvii, vers. 9. MART. — Cum hæc non Jeremie, sed potius Zachariæ verba sint, quæ infra replicat S. Doctor cap. 8, corrigit hic Victorius, in Zacharia; cuius tametsi exemplum contra mss. fidem non sequimur, non videtur damnanda licentia.

Porro quod dicitur juxta Hebraicum : *Et cor suum posuerunt adamantem* (Al. *ut adamantem*), duritiam cordis ostendit, et cor lapideum, quod noluerunt verba Dei suscipere. Adamas enim lapis fortissimus, qui Hebraice dicitur **SAMIR** (שָׁמֵר), instantum durus est, ut omnia metalla confringat, et ipse non confringatur ab ullo. Unde a Græcis *indomabilis* dicitur. Ab hoc adamante induratum est cor Pharaonis, ne dimitteret populum Dei (*Exod. vii et seqq.*). Et quia habuerunt, immo posuerunt cor suum adamantem, propria voluntate cordis duritiam suscipientes, ne audirent verba Domini, quæ misit in spiritu suo, id est, in Spiritu sancto per manum prophetarum priorum, Isaiæ, Osee, et cæterorum, qui mundas habuerunt manus, quos ante captivitatem fuisse manifestum est : idecirco ad magna peccata, magna facta est indignatio, et Domini verba completa sunt, par pari referentis, ut sicut illi ambulaverunt ad eum perversi, et ipse adversum eos perversus incedere, et non audiret verba ^a inclamantium, quia et illi verba Domini surda aure contempserint. Quam obrem et dispersit eos per omnia regna quæ ne-sciunt, Assyriorum, et Chaldaeorum, Medorum, atque Persarum, et gentium cæterarum, quæ his imperiis subjacebant, et in quarum terris disseminati sunt. Et omnis Iudea deserita est, eo quod nullum habuerit habitatorem, et non esset in ea transiens et revertens. Et terram quæ favus erat præ omnibus terris et propter abundantiam multitudinem lacte et melle manabat, verterunt in solitudinem. Possumus hæc et ad eos referre, qui in Ecclesia delinquentes, projecti sunt de terra confessionis ; quia noluerunt audire Dominum, et verterunt ad eum scapulam recedentem, et aures suas aggravaverunt, et cor posuerunt ut adamantem. Et facta est super eos indignatio **837** Domini, et dispersi sunt per omnia regna vitiorum, et desolata est terra eorum, vel anima vel corpus, non habens habitatorem Dominum, nec in se spiritum revertentem. Et terra quandam desiderabilis, quæ erat hospitium Trinitatis, versa est in desertum, habitationemque draconum. Quæ plana sunt, velociter transeamus, ut in obscuris spatium disserendi sit : non enim longos florentesque tractatus in quibus plausibilis ludit oratio, sed commentarios scribimus, quorum officium est, præterire manifesta, obscura disserere.

(Cap. VIII.— Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini exercituum, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam. Hæc dicit Dominus exercituum : Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem : et vocabitur Jerusalem, civitas veritatis ; et mons Domini exercituum, mons sanctificatus.* LXX : *Et factus est sermo Domini omnipotens, dicens : Hæc dicit Dominus omnipotens : Zelatus sum Jerusalem ei Sion zelo magno, et furore ^b maximo zelatus*

^a Ms. Regin., verba incantantium.

^b Regin. ms. *furore magno*, juxta Græc. μεγάλῳ ; et mox reversus sum, pro revertar.

A sum eam. Hæc dicit Dominus omnipotens : Revertar ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem : et vocabitur Jerusalem civitas vera, et mons Domini omnipotens, mons sanctus. Quod Dominus Jerusalem, id est, Israeliticum populum in solitudine instar uxoris acceperit, et jacentem in idolatriæ sanguine, operuerit pallio suo, et amore coluerit maritali, in Ezechiele (*Cap. xvi*) plenius discimus, quæ po-tea similam comedens, et mel, et oleum, et vestibus ornata pulcherrimis, et habens ex largitate viri omnia ornamenta gemmarum, fornicate est cum Assyris atque Chaldaëis, et audivit a Domino : *Sicut despici uxori virum suum, sic desperit me domus Israel* (*Jerem. iii*). Captivitati autem tradita et illusa ab amatoribus suis, et pristino decore nudata, postquam divaricavit pedes suos omni transeunti, et polluta est usque ad verticem, memor pristinæ felicitatis ^c ingemit : *Revertar ad virum meum priorem : quia melius mihi erat tunc quam nunc* (*Osee ii, 7*). Quam ille suscipiens et rursum habens in conjungio, cui prius dixerat : *Non irascar tibi, et celus meus* **838** *recessit a te* (*Ezech. xvi*), nunc loquitur : *Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam*. Quantum prius indignatus sum, quod a multis amatoribus deturpata est, et maculavit torum meum : unde, et tradidi eam amatoribus suis, nequaquam ut sub marito adulteram, sed ut scor-tum et vile mancipium, et in lupanaribus prostituta : tanto nunc amplius ad eam reversus sum; quia egit penitentiam, et edificavit templum meum **C** in quo habitabo in medio illius. Et vocabitur civitas veritatis, quæ antea dicebatur urbs mendacii, de qua et in Isaia scriptum est : *Veritas dormivit* [Al. dormitavit] *in ea : nunc autem homicidæ* (*Isai. ii, 21*). Vocabitur autem et mons Domini omnipotens, mons sanctificatus, in quo templo instaurato, immo-lantur victimæ, cæremoniarum ordo servatur. Hæc juxta bistoriam. Cæterum nulli dubium est, Sion et Jerusalem, speculam et visionem pacis, posse accipi animas fidelium, quibus cum peccaverint, irates Dominus tradit cas captivitati, ut quæ Deum per bona prosperaque non senserant, per mala semiant et adversa. Cumque egerint penitentiam, revertetur Dominus ad Sion, et habitabit in medio Jerusalem, quam unam atque eamdem intelligimus civitatem, et in quibus ante regnabant vitiorum peccatorumque mendacia, postea Christus veritas commorabitur. Et mons Domini exercituum vocabitur mons sanctus, de quo dicitur : *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion* (*Ps. cxlii, 1*). Et : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri in monte sancto suo* (*Ps. xlvi, 1*). De quo Isaías Michæasque clamtant : *In novissimo dierum erit mons ^d Domini preparatus in vertice montium, et sublimis super colles, et fluent ad eum omnes populi, et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus in montem Do-*

^c Fortasse verius in eodem ms. *ingemint*.

^d In aliis libris, *mons domus Domini*.

mini, et ad domum Dei Jacob (*Isai. ii, 2, 3; Mich. iv, 1, 2*). De hoc monte, et de hac civitate, et apostolus Paulus (si tamen in suscipienda Epistola, Graecorum auctoritatem Latina lingua non respuit) sacra oratione disputans ait: *Accessistis ad montem Sion et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum angelorum milliu, et Ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in cœlis* (*Heb. xii, 22*).

(Vers. 4, 5.) *Hæc dicit Dominus exercituum. Adhuc 839 habitabunt senes et anus in plateis Jerusalem, et a viri baculus in manu ejus præ multitudine dierum. Et plateæ civitatis complebuntur infantibus, et pueris, ludentibus in plateis ejus.* LXX: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Adhuc sedebunt senes et anus in plateis Jerusalem, urusquisque in manu virginam suam retinens, præ multitudine dierum: et plateæ civitatis replebuntur pueris et pueris, ludentibus in plateis ejus.* Tanta, Inquit, erit, reverso me in Sion, et habitante in medio Jerusalem, rerum omnium prosperitas, et bellorum quies atque tranquillitas, ut nullo hoste remanente, usque ad ultimam ætatem in utroque sexu senilis ætas perveniat, et trementes artus baculo regente sustentent. Plateæ quoque civitatis implentur pueris puerisque ludentibus. Hoc autem fieri solet, quando securitas et profunda pax urbium est, ut gaudium civitatum, lusibus et choreis [Al. choris] ætas laetiva concelebret. Quod si referimus ad Ecclesiæ, de qua dicitur: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (*Ps. lxxxix, 2*): Et: *Fluminis impetus lætitical civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum altissimus: Deus in medio ejus non commovebitur* (*Ps. xlvi, 45*), quis poterit ambigere plateas Ecclesiæ, esse virtutes, in quibus sapientia agit fiducialiter et in iurorum summittatibus prædicatur? Unde et ad Dominum Psalmista conclamat: *Latum mandatum tuum vehementer* (*Ps. cxviii, 96*). In his plateis Dominum Salvatorem sponsa perquirens, loquitur in Cantico cantorum: *Consurgam et circuibo civitatem in foro, et in plateis ejus, donec inventiam eum quem dilexit anima mea* (*Cant. iii, 2*). Habitabunt igitur, vel sedebunt, senes et anus, de quibus scriptum est (si cui tamen placet librum recipere): *Senectus honorabilis, non multi temporis, nec numero annorum estimabilis* (*Sap. iv, 8*). Cani autem sunt hominum prudentia, et senectus vita immaculata: de quibus et Dominus loquitur ad Moysen: *Constitue tecum septuaginta senes, quos ipse nosti quoniam senes sunt* (*Num. xi, 16*); quamobrem et ante Abraham nullus appellatus est senex, de quo scriptum legimus: *Deficiens Abraham mortuus est: nutritus in senectute bona, senex et plenus dierum* (*Gen. xxv, 8*). Gloria enim senum cani sunt, de quibus dicitur: *Cani hominis 840 sapientia ejus* (*Sap. iv,*

^a Unus ms. S. Albini Andegavensis, quem laudat Martianus in Notis ad Hieronymianam Latinam interpretationem, in recto vir legit, quam ipse ibi lectionem retinuit, probatque ex Hebreo idiomate.

^b Pro excordem, uno verbo, retinuit Martianus manifesto errore duabus verbis, ex corde, cum et

A 8). Hi tenebunt præ dierum multitudine virgas et baculos in manibus suis, et dicent ad discipulos: *Quid vultis in virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis* (*I Cor. iv, 21*)? Qui enim de labiis suis profert sapientiam, virga percutit virum b excordem. Et e contrario: *Qui parcit baculo suo, odit filium suum: qui autem diligenter corripit, diligit* (*Pror. xiii, 24*). Et non solum senes, sed anus quoque sedebunt in plateis Jerusalem: quas Paulus apostolico ore describens: *Honora, inquit, viduas quæ vere viduae sunt. Et in alio [Al. eodem] loco: Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuit unius viri uxor, in bonis operibus habens testimonium: si educavit liberos, si recepit hospitio, si sanctorum pedes lavit, si in tribulationibus positis ministravit, si omne opus bonum persecuta est* (*I Tim. v, 5, 9, 10*). Istiusmodi senes et anus sedebunt in plateis Jerusalem, et tenebunt baculos in manibus suis, et plateæ civitatis complebuntur pueris et pueris ludentibus. Iste sunt pueri et pueræ, senes, et juvenes, quos Psalmista ad cantandum Domino cohortatur dicens: *Juvenes et virginæ, senes cum junioribus laudent nomen Domini* (*Ps. cxlvii, 12*). Et Johannes evangelista atque apostolus: *Scribo, inquit, vobis, pueri, quoniam dimittuntur vobis peccata propter nomen Salvatoris: Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum qui a principio est* (*I Joan. ii, 12, 13*). Et de his Salomon in Proverbii loquitur: *Et det innocentibus rersum: puero autem juniori sensum, et intelligentiam. Et rursum: Audite, pueri, disciplinam patris, et attendite ut cognoscatis intelligentiam* (*Prov. i, 4, 8*). De his pueris, virgunculis ac pueris, et quadragesimus quartus psalmus, Adducuntur, inquit, regi virginæ post eam. Juxta quod scriptum est: *Exsultaverunt et lætatae sunt filie Iudeæ in omnibus iudiciis tuis, Domine* (*Ps. xcvi, 8*). Quæ cum audierint ab Apostolo: *Gaudete, iterum dico gaudete* (*Philip. iv, 4*), mentis lætitiam gestu corporis indicabunt, et tripludiante saltu, dicent cum David: *Saltabo et ludam in conspectu Domini* (*II Reg. vi, 22*).

(Vers. 6.) *Hæc dicit Dominus exercituum: Si difficile videbitur in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit?* dicit Dominus exercituum? LXX: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Si impossibile erit coram reliquiis populi hujus 841 in diebus illis: numquid et coram me impossibile erit?* dicit Dominus omnipotens. Per singula verba atque sententias quibus Israeli prospera et pro rerum magnitudine pene incredibilia promittuntur, propheta proponit: *Hæc dicit Dominus omnipotens, alio sermone hoc loquens: Ne potestis mea esse quæ spondeo, et quasi homini non creditis: Dei sunt promissa quæ replico. Sopra dixerat, anus et senes*

Victorius antea Brixianorum codicum ope, vecordem restituisset, cui et illud notatum est, hoc testimonium inveniri in Graeco apud LXX, Prov. x, *"Ος ἐκ χειλέων προφέται σογίας, μάζας τύπτει ἄνδρα ἀκάρδον, εγους loco nos in Vulgata editione legimus: In labiis sapientis invenitur sapientia, et virga in dorso ejus, qui indiget corde."*

in plateis esse sensuros, et pro temporis longitudine baculos manibus retenturos, arctandas plateas hominum multitudine, pueros ac pueras quasi in festis diebus choros ducere, et exstruendam Jerusalem, atque in statum felicitatis pristinæ restituendam. Hoc reliquis populi, quæ de captivitate venerant, videbatur incredibile, cernentibus urbem penitus destitutam, murorum ruinas, combustos parietes, manus Babylonias ostentare; idcirco consociat: Si vobis qui estis reliquæ captivi populi, vel difficile vel impossibile videtur esse quod spondeo, ut in diebus illis quibus ædificanda est Jerusalem, tanta felicitas sit: nunquid in conspectu Domini aut difficile erit, aut impossibile, qui haec futura meo ore promittit? *Quæ enim apud homines impossibilia sunt, apud Deum possibilia sunt* (*Math. xix.*, 26). Hæc persecutionis tempore in Ecclesiis Christi expleta conspeximus, quando in tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, ut etiam conciliabula nostra destruorent, divinos libros ignibus traderent, omnes insultæ, metalla, carceres, confessorum et martyrum catenatis gregibus implerentur. Quis eo tempore crederet rursum Ecclesiæ construendas ab his ipsis qui ante destruxerant? non quod iidem homines fuerint, sed quod eadem regalis potestas quæ prius sedebat in insidiis cum divitibus (*Psal. x.*), et quasi ex senatus-consulto Christi nomen conabatur extingnere, nunc expensis reipublicæ Ecclesiæiarum basilicas exstruat, et exaltet summa fastigia, ut non solum laquearia et tecia fulgentia auro decoret; sed parietes diversi marmoris vestiat crustis, et divinos libros quos prius tradebat incendio, nunc deauratos et purpuratos, et gemmarum varietate distinctos, in custodiā Romani veneretur status.

(Vers. 7, 8.) *Hæc dicit Dominus exercituum: Ecco ego salvabo populum meum de terra Orientis, et de terra occasus solis. Et adducam eos, et habitabunt in medio Jerusalem: et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, in veritate et in justitia.* * LXX similiter. Hæc Judæorum alii dicunt, post Zorobabel et Nehemiam, ædificato templo, et muris civitatis exstructis, et statu Judaico restituto, a Machabeis et diversis principibus, qui usque ad Herodem rexere Judæam, esse completa. Alii in consummatione mundi sub Christo, quem frustra præstolauit, explenda commemorant. Nos autem et illo tempore, id est, post Zorobabel et Nehemiam, dicimus ex parte completa, et quasi in typis et imaginibus præcessisse, quando populus reductus est de captivitate, et habitavit in Jerusalem, et Dei populus appellatus est, et rursum Dominus vocatus est Deus eorum: nequaquam in mendacio et iniquitate, sed in veritate et justitia. Et nunc plenissime sub Domino Salvatore in Ecclesia, id est, in vera Jerusalem promissionem rebus expleri, maxime quia dicitur: *Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis, et de terra Occidentis, de quibus et Domi-*

Anus in Evangelio loquebatur: *Muli de Oriente et Occidente venient, et accubabunt in regno calorum cum Abraham, Isaac, et Jacob* (*Matt. viii.*, 11). Et multo ante Psalmista promiserat, dicens: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. Ab ora solis usque ad occasum, de Sion decor pulchritudinis ejus* (*Psalm. xlvi.*, 1, 2). Veniet enim ex Sion qui eripiat, et avertat iniquitates a Jacob quando ab Oriente, et Occidente incensum offertur nomini Domini in omni loco, et sacrificium mundum, nequaquam in victimis veteris Testamenti, sed in sanctitate evangelicæ puritatis, de quo incenso et alibi legimus: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (*Ps. cxl.*, 2, 3). Et quod sit hoc incensum, sequens sermo demonstrat: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Postquam enim de virga Jesse pullulavit, qui dominaretur gentibus, et in ipso gentes sperarunt* (*Rom. xv.*), et de Oriente, et de Occidente, tam primus populus quam novissimus in Dominum crediderunt, et factus est grecus unus: tunc ad lætitiam omnes provocatae sunt nationes, et concitatæ ad gaudium, propheta dicente: *Lietamini, gentes, cum populo ejus* (*Ps. xxi.*, 28). **B**uxta 843 illud quod alibi scriptum est: *Recordabuntur et convertentur ad Dominum omnes fines terræ, et adorabunt coram eo universæ familiæ gentium. Quodque sequitur: In veritate et justitia, hoc significat, quod veteris Legis umbra diacedat, et Evangelii veritas veniat, nequaquam in justitia Iudeorum, sed in justitia Christiana: ipse enim Dominus veritas est atque justitia, de quo legimus: Veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prosperit* (*Psalm. lxxxiv.*, 12). Unde et in quarto decimo psalmo, justitia simul et veritas nominantur: *Qui ambulat sine macula et operatur justitiam, et loquitur veritatem in corde suo.*

(Vers. 9.) *Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus vestræ, qui auditis in diebus his sermones illos per os prophetarum in die quo fundata est domus Domini exercituum, ut templum ædificaretur.* Septuaginta pro Domino exercituum, *Dominum omnipotentem*, cetera similiter transtulerunt. **A**edificato templo sub Zorobabel et Jesu (in quarto anno Darii regis, quarta die mensis noni, qui appellatur CASLEU, hæc univera dicuntur, quando jam templum fuerat exstructum) iidem prophetæ Agæus et Zacharias, qui ut ædificaretur, et duces et populum fuerant cohortati, nunc cohortantur eos, ut ex priorum veritate his quæ in futurum promittuntur, accommodent fidem, et confortent manus suas, nequaquam Medorum impetum et impedire cupientium per circuitum nationum in iudicias formidantes: et confortentur per os prophetarum ex die quo templi fundamenta sunt jacta, usque ad diem quo superædificatum est templum, et audiant quæ sequuntur. Breviter explanamus historiam quidquid de Jerusalem, et de templo dicitur, spiritualiter ad

* Quæ deerant verba, LXX similiter, nostri mss. sufficiunt.

Ecclesiam referentes, in qua confortantur manus per bona opera, et fundantur domus, quando fidei fundamenta jaciuntur, templumque exstructur, quando multitudo credentium roboratur, et ita vivit, ut templum Dei esse mereatur.

(Vers. 10.) *Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat, neque introeundi et exeundi erat pax præ tribulatione: et dimisi omnes homines unumquemque contra proximum suum.* **844** LXX: *Quia ante dies illos merces hominum non erit in lucrum, et merces jumentorum non subsistet, et egredientis, et ingredienti non erit pax præ tribulatione: et emitunt omnes homines unumquemque ad proximum suum.* Septuaginta ad futurum tempus oratione retulerunt, sed melius ad præteritum, ut in Hebraico habetur, et ^a expositionis veritas approbat. Antequam fundaretur dominus Domini, et ædificaretur templum Domini, omnis labor vester irritus fuit. Et tam homines quam jumenta in agricultura, in mercimonilis, operibusque diversis, cassis conatus frustabantur: foris adversarii, domi sedilio turbabant pacem, et erat ubique ^b justitium ob bellorum frequentiam, et insidias domesticas, dum nec frater fratri exhibet fidem, et omnis est inimica propinquitas. Hunc sensum alii verbis Aggaeus propheta comprehendens ait: *Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra: antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini. Cum accederetis ad acervum viginti modiorum, et fierent decem: et intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, et siebant viginti. Percussi vos vento urente et aurigine, et grandine omnia opera manuum vestrarum, et non erat in vobis qui revertetur ad me, dicit Dominus (Agg. ii, 16 seqq.): quod et in Ecclesia et in unoquoque credentium accipere possumus. Siquidem antequam dominus Dei in nobis fundamenta jaciantur, et ædificemur templum Deo, et audiamus de Apostolo; *Vos estis templum Dei: et Spiritus sanctus habitat in vobis* (II Cor. vi, 16), quidquid boni operis habere videhamur [Al. videamur], sive rationales, qui appellantur homines, sive simplices, qui jumenta dicuntur (*homines enim et jumenta*, inquit, *salvos facies, Domine* (Ps. xxxv, 7), mercedem non habet apud Deum, et sunt in nobis bella atque discordiae, et ubique tribulatio et sine pace Christi, quam ad Patrem vadens, apostolis dereliquit (Joan. xiv), impleturque in nobis Domini sententia: *Inimici hominis, domestici ejus* (Mich. vii, 6). *Omnis enim frater supplantatione supplantat; et omnis amicus fraudulenter incedit, et vir fratrem suum deridet, et veritatem non loquitur, didicit lingua eorum loqui mendacium* (Jerem. ix, 4). Quod si convertamur ad Christum, et templum ejus **845** efficiamur, statim audiemus Apostolum*

A proclamantem: *Unusquisque accipies propriam mercedem iuxta opus suum* (I Cor. iii, 8).

(Vers. 11, 12.) Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquias populi hujus, dicit Dominus exercituum; sed semen pacis erit. Vinea dabit fructum suum: et terra dabit germen suum: et caeli dabant rem suum: et possidere faciam reliquias populi hujus, universa haec. LXX: *Et nunc non iuxta dies priores ego faciam reliquias populi hujus, dicit Dominus omnipotens; sed pacem nonstrabo. Vinea dabit fructum suum: et terra dabit germina sua: et caelum dabit rem suum: et possidere faciam reliquias populi mei haec omnia.* Priusquam dominus Dei fundamenta jacerentur, et ædificaretur templum, merces hominum non erat, nec merces jumentorum, nec præ tribulatione et angustia pax introeuntibus, et exeuntibus, et omnes homines inter se hostili odiodissidebant. Nunc autem quia jam dominus Domini fundamenta jacta sunt, et templum ædificatum est, nequaquam faciam ut prius feceram his qui de captivitate Babylonica sunt reversi; sed erit ubique pax et gaudium, et ariditatem ac famem pristini temporis futura abundantia compensabit. Vinea enim dabit fructum suum, et torcularia omnia complebuntur, terra latit segetibus vestiatur, et irrigantibus pluvias ac rore nocturno, omnia pululabunt: universa quæ dixi, faciem ^c reliquias populi mei possidere: quia fundamenta dominus Domini jacta sunt, et templum exstructum est. Haec eadem et Aggaeus propheta eodem tempore loquitur, qui supra dixerat: *Percussi vos vento urente et auri-* **C** *gine et grandine omnia opera manuum vestrarum, postquam templi fundamenta sunt jacta: Ponite, inquit, in corda vestra ex die ista et in futurum, a die vicestro quarto noni mensis: a die quo fundamenta jacta sunt templi, ponite super cor vestrum. Numquid jam semen in germine est: et adhuc vinea et ficus et malogranatum et lignum olivæ non floruit?* Ex die ista benedicam, et rursum morebo calum pariter et terram (Agg. ii, 18 seqq.). Dicamus et aliter, coptiam super Ecclesia explanationem sequentes. Priusquam fidem Christi quis recipiat, et in eo Spiritus sancti **846** fundamenta jaciantur, nullus audire poterit, est merces operi tuo. Sive ille Judæus sit, sive hereticus, sive gentilis: quidquid boni operis fecerit, nisi in nomine Christi fecerit, mercedem sui boni operis non habebit. Videmus hereticorum virginem, philosophorum rigorem, Judæorum in escarum varietate observantium: et tamen dieimus [Al. dicitur], juxta Aggaicum, quod comedant, et non satientur: bibant, et non inebrientur: operantur, et non calestant: et qui mercedes congregat, mittat eas in pertusum sacculum (Agg. i). Postquam vero fidem Christi reperint, et illi et hi qui in Ecclesia fuerant peccatores, et pro magnitudine delictorum

^a Victor., et in expositionis serie veritas, etc.

^b In aliis libris justitia, in aliis ^c que male juri. Notum quippe, publicum luctum, seu malum, et publici juris cessationem, justitium dici.

^c Verba, et vir fratrem suum deridet, ad nostrorum mss. fidem intorseruntur.

^d Antea erat faciam populi mei reliquias possidere. Nostri mss. emendant.

captivitati hujus mundi traditi, et Babylonio igne combuti, et audierint Dominum praedicantem : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me : evangelizare pauperibus misit me : prædicare captivis remissionem, et cæcis ut videant : sanare eos qui contrito sunt corde* (*Isai. lxi, 2*), et compleatum fuerit in eis illud quod per Amos dicitur : *Convertam populi mei Israel captivitatem, et ædificabunt civitates dissipatas, et plantabo eos* (*Amos ix, 14*), tunc in diebus illis orietur justitia et multitudo pacis (*Psal. lxxi*). Vinea dabit fructum suum, quæ dicit in Evangelio : *Ego sum vitis, vos rami. Omnem ramum qui manet in me, mundat Pater, ut maiores fructus afferat* (*Joan. xv, 8*). Cumque mundati fuerint rami ejus, id est, flagella et propagines, et gemmantibus oculis spem futurorum cœperint fructum polliceri, ut impleatur illud quod scriptum est : *Vineæ florentes dederunt odorem* (*Cant. ii, 13*) : tunc pendentes botros colorabit sol justitiae, ut missi in torcularia octavi et octogesimi tertii psalmi, qui pro torcularibus inscribuntur, Domini calcentur pede, qui ascendit de Bosor, ^a ut fundat vinum quod lætitias cor hominis. Terra quoque dabit germen suum, non arida et petrosa et plena scutium; sed terra bona quæ dat centesimum et sexagesimum et tricesimum fructum (*Matth. xiii*) : ut qui seminaverint in lacrymis, in gaudio metant (*Psal. cxxv*). Sed et coeli dabunt rorem suum, de quibus in decimo octavo Psalmo (*Vers. 1*) scriptum est : *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* De his cœlis in Deuteronomio **847** cantico dicitur : *Lætamini, cæli cum eo* (*Deut. xxxii, 43*), id est, cum Domino Salvatore, quos præscivit et prædestinavit conformati fieri imaginis Filii sui (*Rom. viii*), qui loquitur cum Moyse : *Expectetur ut pluvia eloquium meum, et descendant ut ros verba mea* (*Deut. xxxii, 2*). Resurgent enim qui erant peccatis mortui, et suscitabuntur qui jacebant in sepulcris dealbatis, quæ plena sunt ossibus mortuorum, et lætabuntur qui morantur in terra. Et quæ sit causa lætitiae, sequens sermo demonstrat : *Ros enim qui a te est, sanitas eorum est.* Et hæc omnia, pacem videlicet et vinearum fructum, et terrarum abundantiam, quæ cœlorum rore succrebit, possidebunt reliquæ populi mei, de quibus Isaías loquitur : *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma essemus, et sicut Gomorrah similes fuissimus* (*Isai. i, 9*). Reliquæ enim secundum electionem gratiae, salvæ factæ sunt : non ex operibus; alioquin non esset gratia.

(*Vers. 13 seqq.*) *Et erit, sicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, et domus Israel : sic salvabo vos et eritis benedictio : nolite timere, confortentur manus vestræ. Quia hæc dicit Dominus exercituum :*

^a Regin. ms. *ut fundant*, scilicet botri.

^b Pro cordibus, restituit Victorius manibus. Non solum enim, ait. Septuaginta, quorum hæc est interpretatione, legunt ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν : verum Hebraicum quoque, Latina editio, et ipse Hieronymus

A *Sicut cogitavi ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent me patres vestri, dicit Dominus, et non sum misertus : sic conversus cogitari in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domum Juda : nolite timere. LXX : Et erit, sicut eratis in maledictione inter gentes, domus Juda et domus Israel : sic salvabo vos, et eritis in benedictione : confidite et confortamini in cordibus vestris, quia hæc dicit Dominus omnipotens : Sicut cogitavi ut affligerem vos in eo quod me ad iracundiam provocassent patres vestri, dicit Dominus omnipotens, et non me pœnituit : sic paratus sum et cogitavi in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domum Juda : confidite. Hæc post ædificationem templi futura promittit, ut sicut erant in cunctis gentibus in maledictionem et in sibillum, et in exemplum, domus Juda, et domus Israel (duæ videlicet, et decem tribus), sic cum salvatae fuerint, et reversæ in Judæam, sint omnium benedictio. Nolite, inquit, timere adversarios rebellantes : confidite vera esse quæ per me Dominus pollicetur : **848** confortentur manus vestræ : implete opera quæ cœpistis. Causa confortationis, Domini missio est : *Hæc enim dicit Dominus omnipotens, cui nihil impossibile est, qui potest quæ promittit, implere : sicut excogitavi ut affligerem vos, et captivitati traderem, quia me patres vestri ad iracundiam provocarunt, et non sum misertus : quod LXX transtulerunt ὡς μετέωρα, hoc est, non me pœnituit, quod Hebraice scribitur το ΝΑΜΑΘΗ (נַמָּתֵה); non sum autem misertus, ut vos captivitate corrigerem, et per omnia tormenta et flagella erudirem : sic nunc in præsenti tempore cogitavi, ut benefaciam Jerusalem et domum Juda. Et notandum quod quando irascitur, ^c maledictio sit in gentibus domus Juda, et domus Israel, id est, omnes duodecim tribus quæ captivitati traditæ sunt. Postquam autem cogitavit ut benefaciat, non facit Iudeæ et Israel, id est, duabus et decem tribubus, Jerusalem videlicet et Samariæ, Oolla et Ooliba; sed relicto Israel in captivitate, benefacit Jerusalem et domum Juda : et jungit in fine : Nolite timere, sive, confidite, eo sensu quem supra exposuimus. Super Ecclesia autem et super unoquoque credentium sic intelligi potest, quod persecutionis tempore cunctis in circuitu gentibus in maledictum, et in exemplum fuerint Christiani, quia offenderint Dominum suum : et postea sint in benedictione, quando pax redditæ fuerit, et hoc omne eveniat, quia Dominus qui prius fuerat iratus, postea sit misertus Jerusalem, visioni pacis, et Iudeæ, quæ fidem Domini constetur. Singuli quoque credentium, qui propter vitia ejiciuntur de Ecclesia, et traduntur Satanæ in interitum carnis (*I Cor. v*), ut discant non blasphemare (*I Tim. 1*), cum egerint pœnitentiam, revertentur in pristinum statum, et**

in Commentario. Confortari autem manibus, opes cœptum explere, significat.

^c Antea, maledicti sunt. Paulo post Victoria, non bene facit, pro non facit.

videbunt pacem Dei, et confessionis suæ gloriam A possidebunt. Hoc quod scriptum est : *Non sum misertus, vel non me paenituit, calumniantur haeretici, quasi aut crudelis, aut mutabilis sit Deus, si eum aut non paeniteat, aut paeniteat. Si enim paenituerit, dicunt eum esse mutabilem; si non paenituerit, assentur esse crudelem.* Paenituit autem **849** Deum quod Saul unxit in regem (I Reg. xv). Et apud Nivitas, quibus per prophetam nuntiaverat : *Adhuc triduum, et Ninive subvertetur* (Jonæ III, 4), qui egerunt paenitentiam, dicitur et ipse mutasse sententiam suam, non vitio mentis improvide, sed ex eorum quæ male aut bene faciunt, varietate. Si enim male fecerint, comminatur : si pristina peccata desleverint, ^a miseretur: non mutatur Deus qui unus atque idem est, et mutari non potest; sed illis ex B malis ad bona opera commutatis, mutat et suum ipse decretum. Qui et in Genesi loquitur : *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est; et peccata eorum magna sunt nimis: descendens ergo videbo si juxta clamorem eorum qui venit ad me, compleant: sin autem non, ut sciam* (Gen. XVIII, 20, 21). Quod dixit, hoc est : Si permanserint in lurore, non derit poena peccantibus : si desierint ab insania, mea fient cognitione dignissimi. Cognoscit autem Dominus eos qui sui sunt (II Tim. II, 19). Et Apostolus scribit ad Galatas : *Sed tunc nescientes Deum* (Galat. IV, 8). Cumque noverit omnes Deus, et nihil eum nec praeteritorum, nec praesentium lateat, nec futurorum, impios in Evangelio nescire se dicit : *Recedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* (Luc. XIII, 27). Ergo et notiam, et paenitentiam, et iram, et indignationem et omnes affectus Dei, non humani sermonis vitio, sed divinæ majestatis sensu accipiamus.

(Vers. 16, 17.) *Hæc sunt ergo verba quæ facietis: Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, veritatem et judicium pacis judicate in portis vestris, et unusquisque malum contra amicum suum non cogite-* C *tis in cordibus vestris, et juramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc sunt quæ odi, dicit Dominus.* LXX : *Isti sermones sunt quos facietis: Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: veritatem et judicium pacificum, et justum judicate in portis vestris, et unusquisque malum proximo suo non cogitet in cordibus vestris, et juramentum mendax ne diligatis, quia hæc omnia odi,* dicit Dominus omnipotens. Promisi, me non juxta dies priores facere reliqui populi captivorum. Et sicut cogitavi ut affligerem eos, cum me ad iracundiam provocasset patres eorum, et non sum misertus: sic nunc ^b cogitavi conversus **850** in diebus istis, ut benefaciam Ierusalem et domui Juda. Ut igitur permaneat sententia mea, et non fiat irrita pollicitatio, hæc facite quæ præcipio : *Loquimini veritatem cum proximis vestris. Proximum, omne hominum genus accipiamus, quia ex uno sumus parente generati.* Alioquin

^a Verbum, miseretur, sine quo incongruus erat, aut mutulus sensus, sufficimus ex Regin. ms. in quo et deleverint, pro desleverint, legitur.

si proximus propinquus accipitur, peregrinis et alienis mentiendum est. Hoc idem Apostolus loquitur : *Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo* (Ephes. IV, 25). Veritatem, inquit, et judicium pacis judicate in portis vestris. In judicio prima sit veritas atque justitia; deinde sequitur misericordia. Hoc est enim judicium pacis, ut propositum judex habeat pacificare discordes, juxta illud Evangelii : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (Matth. V, 9). Quodque sequitur : *In portis vestris, illi propheticō congruit: Oderant in portis corripientem, et verbum sanctum abominati sunt* (Amos V, 10). Et in alio loco : *Non confundentur cum loquentar inimicis suis in porta* (Ps. CXXIX, 6). David quoque judicabat in portis, quando Absalon veritate in judicii reppromittens, patri tendebat insidias (II Reg. XIX). Et queritur quare apud Judæos in portis locus fuerit judicandi. Ne cogerentur agricultorē intrare urbes, et aliquod subire dispendium, judices in portis residebant, ut tam urbanos quam rusticos in exitu et introitu urbis audirent, et finito negotio, unusquisque confessim ad sedes proprias reverteretur. Et malum, inquit, contra amicos vestros ne cogite in cordibus vestris : **RAAH** (רָאַה), quod omnes voce consona zzzav, id est, malitiam interpretati sunt, dupliciter accipere possumus, et pro afflictione, et pro malo. Pro afflictione : *Si est malitia in civitate quam Dominus non fecerit* (Amos III, 6). Et : *Sufficit diei malitia sua* (Mat. VI, 34). Pro malo in Jona propheta loquitur Deus : *Ascendit clamor malitiæ eorum ad me* (Jonæ 1, 2). Et in Apostolo legimus : *Repleti omni iniquitate et malitia* (Rom. I, 29). Utroque igitur modo nec affligit amicum suum, nec malum adversum eum cogitat in corde, qui sanctus est. Et juramentum, ait, mendax ne diligatis: præcipiente Domino in Evangelio : *Ego autem dico vobis, ut non jureatis penitus, sed sit vester sermo, est est, non non* (Mat. V, 34); qui enim non juraverit, numquam poterit pejerare. **851** Qui jurat, audiat illud quod scriptum est : *Non assumes nomen Domini Dei tui super re vanæ* (Exod. XX, 7). Omnia hæc sunt quæ odi, dicit Dominus : *juxta Malachiæ verba dicentis: Et omnia quæ oderam, faciebatis* (Mala. II, 13; sec. LXX). In præceptis quæ ad vitam pertinent, et sunt perspicua, non debemus querere allegoriam, ne juxta Comicum, nodum queramus in scirpo (Plautus, Men. II, 1).

(Vers. 18, 19,.) *Et factum est verbum Domini exercitum ad me dicens: Hæc dicit Dominus exercitum: Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium et in lætitiam, et in solemnitates præclaras: veritatem tantum, et pacem diligite.* LXX : *Et factus est sermo Domini omnipotentis ad me, dicens: Hæc dicit Dominus omnipotens. Jejunium quartum, et jejunium quin-*

^b In eodem ms., cogitare conversus sum in rebus istis.

tum, et jejuniū septimum, et jejuniū decimum A
erunt domui Iuda in gaudium et in lætiā, et in se-
stivitātes [Al. solemnitātes] bonas (hoc enim Hebraice
dicitur **TOBIN** (תּוֹבִין), id est, ἀγαθάς), et ^a lætabimini,
et veritatem et pacem diligite. Ad id quod supra Sa-
rasar, et Rogoymelech per legatos quæsierant,
utrum in mense quinto, et in mense septimo, sicut
habetur in LXX, jejunare deberent et plangere, an
post adificationem templi finire jejuniū, luctum
que deponere, multis in medio positis quæ sacerdent,
et quæ sperarent, ex persona Domini propheta re-
spondit: *jejuniū quarti, et jejuniū quinti, et je-
juniū septimi, et jejuniū decimi (καὶ κατὸν εἶναι
subauditum mensis) domui Iuda et Ierusalem in dies
festos vertetur et gaudium.* Veritatem tantum Deus
quærerit, et pacem. In hoc loco nostrorum multi mul-
ta dixerunt, et inter se dissonantia. Quidam obscu-
ritatem silentio professi, quasi profundissimam so-
lemnem in commentariis transierunt: rectius arbit-
rantes, nihil omnino quæ parum dicere. Cogimur
igitur ad Hebreos recurrere, et scientiæ veritatem
de fonte magis quam de rivulis quærere: præserit
cum non **852** prophetia aliqua de Christo, ubi ter-
giversari solent, et veritatem celare mendacio; sed
historiæ ex præcedentibus et consequentibus ordo
texatur. Jejunium ^b quarti mensis, qui apud Latini
vocatur *Julius*, die septima et decima ejusdem
mensis, illud arbitrantur, quando descendens Moyses
de monte Sina tabulas Legis abjecerit atque confrē-
gerit (*Exod. xxxii*), et juxta Jeremiam muri pri-
mum rupti sunt civitatis (*Jer. lii*). In quinto men-
se, qui apud Latinos appellatur *Augustus*, cum
propter exploratores terræ sanctæ seditio orta esset
in populo, jussi sunt montem non ascendere; sed
per quadraginta annos longis ad terram sanctam
circuire dispendiis, ut exceptis duobus, Caleb et Jo-
sue, omnes in solitudine caderent (*Num. xiv*). In
hoc mense, et a Nabuchodonosor (*Jer. lii*), et multa
post sæcula a Tito et Vespasiano, templum Je-
rosolymis incensum est, atque destructum, capta
urbs ^c Bether, ad quam multa millia confugerant
Iudeorum, aratum templum in ignominiam gentis
oppressæ, a ^d Turanio Rufo. In septimo vero, qui
apud nos appellatur *October*, sicut supra diximus,
occisus est Godolias, et Iudeæ tribus ac Ierusalem
reliquiæ dissipatae (*IV Reg. 25*). Legamus Jeremiam
(*Cap. xxxix et xl*). Mense decimo, qui apud nos

^a Regin. ms., et lætabimini, juxta Græcum συγχρόνωσε.

^b Indicatur die 17 Tamuz: et quod infra exponitur
jejunium quinti die nona mensis Ab. Huc porro re-
ferendum Philastrius cap. 148, et Seldenus de anno
civili Iudeorum cap. 8.

^c Hactenus obtinuit in editis æque ac mss. libris
Bethel, que civitas nec a Tito aut Vespasiano capita
est, neque in expugnatione Jerosolymorum locum
habuit. Repositum est adeo uia mutatione litterulae
Bether, quæ urbs expugnata sub Adriano est in
rebellione Iudaica, quam movit Barchochebas. Nec
dubium, si fidem historiæ species, quin ita ab Hiero-
nymo scriptum sit, *Bether*: tametsi videatur ipse,
duplex bellum, alterum sub Adriano, alterum sub

A Januarius dicitur, eo quod janua anni sit atque prin-
cipium, Ezechiel in captivitate positus audivit, et
cunctas populus captivorum quinto mense templum
esse subversum, quod plenissime in eodem propheta
cognoscimus. Hoc est igitur omne quod dicitur:
Dies planetus et jejuniorum quos bactenes habe-
tis in luctum, sciatis vobis, quia cogitavi ut bene-
faciam Ierusalem, et domui Iuda, in lætiā et
gaudium, et solemnitates, esse vertendos: ita dum-
taxat si veritatem diligatis et pacem. Juxta ἀπογράφη,
quia tunc jejunamus, quando sponsus auferitur a
nobis (*Luc. vi*), et non meremur ejus habere presen-
tiā, cum reversus fuerit Dominus ad nos, **853** et con-
sideraverit ut benefaciat nobis, omnis tristitia verte-
tur in gaudium; et famos pristina sermonis Dei, præ-
sentia doctrinarum ejus, et coelestis panis sature-
tate, pensabitur.

(Vers. 21, 22.) *Hæc dicit Dominus exercituum: Usquequo venient populi, et habitent in civitatibus mul-
ti, et vadant habitatores unus ad alterum, dicentes: Eamus et deprecemur faciem Domini, et queramus Do-
minum exercituum. Vadam etiam ego, et venient po-
puli multi, et gentes robustæ ad quærendum Dominum
exercituum in Ierusalem, et deprecandum faciem Do-
mini.* LXX: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Adhuc
venient populi multi, et habitatores urbium multarum;
et congregabuntur qui habitant civitates in una civitate,
dicentes: Eamus ut deprecemur faciem Domini, et
queramus vultum Domini omnipotentis. Vadam etiam
ego, et venient populi multi et gentes plurime, ut qua-
rant faciem Domini omnipotentis in Ierusalem, et ut
deprecemur faciem Domini. Jejunium quarti, ^a et
quinti, et septimi, et decimi mensis in solemnitatibus
optimis commutabitur, intantum ut civitatis Iudeæ
quæ prius deserta erant, frequenti habitatore ce-
lebrentur: et una civitas pergit ad alteram, et se
mutuo cohortentur, et dicant: quia per hos sepi-
ginta annos via Sion luxerant, eo quod non esset
qui iret ad solemnitatem, omnes portæ ejus deserta,
et sacerdotes illius genuentes: nunc pace redditis,
pergamus Ierusalem, in qua lege præceptum est, ut
victimas immolemus, et ter in anno omne masca-
num nostrum appareat in conspectu Domini (*Exod.
xxiii*), et dicente altera ad alteram: *Eamus et de-
precemur faciem Domini, et queramus Dominum
omnipotentem, respondebit altera civitas: Vadam
etiam ego: quo tempore venient populi multi et**

Tito, in unum confundere, cum inter expugnationem
Bethel, et Jerosolymorum incendiū, anni supra
sexaginta intercesserint.

^a Alterum hic nec minus grave oblitus est in hac-
tenus vulgatis libris inendum, iu quibus, *Tito An-
nio Rufo* legebatur, pro *Tarannio Rufo*, quod ad
historiæ veritatem restituere non debilitavimus. Tu-
rannius scilicet, non Titus Annus appellabatur, qui
aratum Jerosolymis impressit, cuius membris
etiam vetustissimi Iudeorum, ut *Sanhedrin* cap. 7
et alibi, תְּוָרַנְיָס רֹאשׁ וּרְשָׁעֵל, *Tarannus Rufo*
aravit templum.

^b Voces et quinti in nostris mss. et Victorii ed.
non sunt.

gentes innumerabiles et robustæ, ut sacrificia in Ierusalem offerant Domino exercitum, et deprecentur faciem ejus. Appropinquat enim Dominus his qui non tentant eum, et ostendit faciem suam his qui non sunt increduli (*Sap.* 1). Qui viderit Filium, videt et Patrem (*Joan.* xiv); et imago est Dominus atque Salvator Dei invisibilis: non quod Filius visibilis sit, et invisibilis Pater; sed quod Filio nominato, sentiatur Pater. Nequaquam enim Pater, si non habet Filium. Unde et ipse loquitur in Evangelio: **354** *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (*Joan.* xvii, 6). Quod de Ierusalem et Zorobabel, sive post Zorobabel, diximus, rectius et plenius refertur ad Christum, et Ierusalem, quæ intelligitur Ecclesia: et tunc de terrarum toto orbe, et populos, et gentes ad offerenda in templo Domini sacrificia concursuras. Persecutionis quoque tempore, ut ante perstrinximus, magistri et sacerdotes Ecclesie audacter captiuis et credentibus repromittant, quod rursum ædificandæ sint παροχαιæ et pacis reddenda tranquillitas, et in Ecclesiis facies Domini deprecanda. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur.

(Vers. 23.) *Hæc dicit Dominus exercitum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Iudeæ, dicentes: Ibimus vobiscum: audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.* LXX: *Hæc dicit Dominus omnipotens: In diebus illis si apprehenderint decem viri de omnibus linguis gentium, et tenuerint [Al. tetigerint] fimbriam viri Iudei, dicentes: Ibimus tecum, quia audivimus quod Deus vobiscum est.* Quidam ex Iudeis hæc sub Zorobabel, et post Zorobabel dicunt esse completa. Alii in futurum tempus, differunt, quando Christum sperant esse venturum. Nos autem in adventu Domini Salvatoris, quando de Maria natus est Virgine, et rectius et verius intelligimus. Denique scriptum est: *Usquequo veniant populi* (*Zach.* viii, 20)? Quando dicitur, *usquequo*, non de præsenti tempore significat, in quo erant Zorobabel et Jesus; sed de futuro, quando venient populi multi et gentes robustæ, ut querant Dominum exercitum in Ierusalem, et deprecentur faciem Domini. In illo igitur tempore, et in illis diebus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, fimbriam viri Iudei, dicentes: *Ibimus vobiscum: audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.* Et in Isaia legimus: *Apprehendent septem mulieres virum*

a Hic locus multum torsit Marianum Victorium, ut ipse fatetur in suis annotationibus; eumque Erasmus legisset ἐπτάκις χλίδιον, et χριστιανὸν, ille restituit ἐπτάκις χλίδιον, et χριστιανόν. Ego vero non multum sudavi in hoc restitutionis opere, quia veram et germanam lectionem reperi in nostris codicibus mss. ad hunc modum positam, ΕΠΤΑΚΕΙC ΧΕΙΛΙΟΥC ET ΧΡΙΣΤΕΙΑΝΟΥC, quæ ipsissima est Marianæ restitutio, præter pauca elementa quæ desunt in prima voce et ultima apud eundem Marianum. Porro voces ἐπτάκις χλίδιον, efficiunt apud Graecos numerum 1946, quem etiam conficit vox χριστιανὸν, quæ sic legitur in manuscripto monasterii S. Cygiranni, in quo omnes voces Graecæ perfectæ sunt cum numero elementorum. In aliis χρι-

A unum, dicentes: *Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: tantum roetur[Al. invocetur] nomen tuum super nos: aufer opprobrium nostrum* (*Isai.* iv, 1). Quæ igitur ibi septem mulieres appellantur, id est, Ecclesiæ, quarum numerus et in Paulo apostolo continetur: ad septem enim scribit Ecclesiæ, ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, **355** ad Thessalonicenses. Et in Joannis Apocalypsi in medio septem candelabrorum (*Apoc.* i), id est, Ecclesiarum, Ephesiorum, Smyrnensis, Pergamenorum, Thyatirenorum, Sardensis, Philadelphiensis, Laodicenorum varietate (*Al. veritate*), et auro purissimo Dominus accinctus ingreditur: nunc in propheta Zacharia deceem nominantur, quas requisivit B et Dominus, ut si invenisset in Sodomis et Gomorrhis, Adama et Seboim, eas de interitu liberaret. Iota enim littera, ex qua sumit nomen Salvatoris exordium, non solum apud Græcos, sed et apud Hebreos, denarium numerum significat. Et hoc mystico sermone monstratur, quod omnes qui censemur vocabulo Christiano, quos et Dominus septem millia tempore persecutionis Jezabel et fugæ Eliæ reliquisse se dicit, qui non curvaverunt genua ante Baal (*III Reg. xix*), et in mensuram viri perfecti venerint ex omnibus linguis et nationibus, apprehendent fimbriam viri Iudei, id est, Domini Salvatoris, de quo et in Psalmis dicitur: *Juda rex meus* (*Ps. lxi, 9*). Et: *Judas, te laudabunt fratres tui.* Et rursum: *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de famib[us] ejus, donec veniat cui reposum est: et ipse erit exspectatio gentium* (*Gen. xl ix, 8, 10*): *Erit enim radix Jesse: et qui exsurrexerit ut dominetur gentibus, in ipso gentes sperabunt* (*Isai. xi, 10*). Cumque apprehendent eum, cupient ejus hærcere vestigiis; quoniam Deus cum eo sit. Vel certe ex omnibus linguis et nationibus quicumque crediderint, apprehendent vi- C rum Iudeum, apostolos qui ex Iudeis sunt et dicent: *Eamus vobiscum: audivimus enim per prophetas, et omnium Scripturarum voce cognovimus, quod Dei Filius Christus Deus et Dominus sit vobiscum.* Ubi manifestissima prophetia est, et de Christi atque apostolorum ejus prædicatur adventus, et sive universarum gentium, nihil amplius requiramus. Quod autem numerum septem milium ad Christianorum nomen diximus pertinere, supputa Græce **356**

* ἐπτάκις χλίδιον, et χριστιανὸν, et eundem

στιανὸν scriptum reperi, quod idem est ad summam numeri 1946. Male itaque restitutus est locus a Mariano, qui pro 1946, tantum 1941 voluit computare. MART.— Notatum probe Victorio et Marianox, eundem debere numerum Græce reddere duas ex una parte voces, ἐπτάκις χλίδιον, quem ex alia reddit vox χριστιανὸν: hocque uno dissentunt, quod iste ut summam utrinque conficit 1946, ἐπτάκις legit et χριστιανὸν: ille 1941 dumtaxat supputans, ἐπτάκις et χριστιανὸν scribit. Re autem ipsa non hic aut ille de industria numerus captatur ab Hierouymo; sed Graecarum dictionum in supputationis summa conformitas. Præferenda suit Iudeo (Victorii) lectio, quam et mss. nostri afferunt: ino nec erat necesse χριστιανὸν Αἰολice, ut siunt, pro χλίδιον, scribere, quod-

numerum summamque reperies, id est, mille non gentes quadraginta et unum. Sed et parabolam decem virginum in Evangelio (*Matt. xxv*), quas in sensibus carnis et spiritus interpretamur, si oleum bonorum operum suis lampadibus præpararint, et quinariū numerum duplicaverint, ut sint sanctæ (juxta Apostolum) corpore et spiritu, ad hujus numeri referunt sacramentum. Decem quoque civitates, quas qui corporis sensus optime gubernarit, numero duplicito, accipiet in futurum (*Luc. xvi*).

(Cap. IX. — Vers. 1.) *Onus verbi Domini in terra Adrach, et Damasci requie ejus : quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel.* LXX : Assumptio verbi Domini in terra Adrach [Al. Sedrach] et Damasci sacrificii ejus, quia Dominus respicit homines, et omnes tribus Israel. Omnis hæc Visio sive pondus et onus verbi Domini, ut interpretatus est Aquila, ad vocationem gentium, et exstructionem Ecclesiae pertinet. Et est ordo verborum : Assumptio verbi Domini, acuti in peccatores, mollis in Justos : **ADRACH** (Ἄδραχ) quippe hoc resonat ex duobus integris nomen compositum : **AD**, acutum, **RACH**, molle, **tenebrumque significans** : et non ut male a quibusdam legitur, **Sedrach**. Quidam Adrach referunt ad populum Judæorum, Damascum ad vocationem gentium. Unde populus, sive assumptio verbi Domini sit in terra Adrach super quam et austrietatem suam Dominus exercuit et clementiam (*Isai. xi, 10, sec. LXX*). Austeritatem in eos, qui credere noluerunt : clementiam in illos, qui cum Apostolis sunt reversi. Dainascus autem propter requies Domini est, juxta illud quod scriptum est in Isaia : *Et erit requies ejus honor. Siquidem antequam sciaret puer eligere bonum aut malum, et vocare patrem et matrem, accepit virtutem Damasci et spolia Samariae* (*Isai. viii, 4*). Unde et Damascus in linguam nostram vertitur, *sanguinem bibens aut sanguis ciliciae*, ut prior interpretatio cruentum populum significet; secunda, crudelitati ejus **857** penitentiam copulatam. Quodque sequitur : *Quia Domini est oculus hominis et omnium tribuum Israel*, sic edisserunt : Idcirco templum Dei de utroque populo construendum est, id est, et de terra Adrach, et de Damasco requie ejus : quia Dominus est, quicunque et de gentibus respicit Deum, et sperat in eum, et de cunctis tribubus Israel : sive, juxta LXX, quia Dominus æqualiter cunctos homines respicit, et universas tribus Israel. Dicamus et aliter : in terra Adrach onus verbi Domini est, et pondus gravissimum. In Damasco autem victimæ ejus et sacrificium, quia Dominus et gentium fidem et Circumcisionis perfidiam absque acceptance ulla respicit personarum, et est æqualiter omnium Deus : aliis

que magis displicet, χριστιανοί, pro χριστιανούς. Si enim e juxta orthographiæ leges ab utroque verbo eximas, par ipse numerus prodibit, 1941, quem et in Latino duo nostri præterunt mss., idque unum est, quod S. Pater argute præteudit ex numeri conformitate, ut septem hominum millia, qui non caraverunt genua ante Baal, Christianos significare demonstrat. Ceterum non ignoramus in hisce ge-

A sententia sua grave pondus imponens, et in aliorum sede requiescens. Judæi hæc omnia in adventa Christi, quem sibi ultimo tempore repromittunt, dicunt esse complenda, et terra Adrach, et Damascus, et Emath, et Tyrus, et Sidon, et Ascalon, et Gaza, Accaron quoque et Azotus et Philisthiim, potentissimo regi colla submittant, et ei serviant habitanti in Jerusalem : nullusque audeat elevare contra Israel manum, pacatis omnibus per circuitum. Quæ nos universa spiritualiter in adventa Domini et in Ecclesia ejus transacta convincimus.

(Vers. 2 seqq.) *Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus et Sidon : assumpserunt quippe sibi sapientem valde. Et ædificavit Tyrus munitionem suam, et coacervavit argentum quasi humum, et aurum ut latum platearum.* Ecce Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et hæc igne devorabitur. LXX : *Emath in finibus ejus Tyrus et Sidon : quoniam sapientes fuerunt nimis, et ædificavit Tyrus munitionem suam, et congregavit argennum ut humum, et aurum ut latum viarum.* Propterea Dominus possibiliter eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et ipsa in igne concremabitur. ^a Emath, quæ interpretatur χῶλος, id est, indignatio, ipsa est quæ ab Antiocho Ἐπιφανεῖ, Epiphania nomen accepit, et nunc Syria Coæles est civitas. Et hæc igitur, et Tyrus et Sidon erunt in terminis **858** Damasci, sive in terminis terræ Adrach, ut credant in Dominum Salvatorem, cui a Patre dictum est : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Ps. ii, 8*). Hujus Tyri filiae, id est, anime Christo credentium, deserent regi munera, ut impletur quod scriptum est : *Adorabunt eum filie Tyri in muniberibus* (*Ps. xliv, 13*). Cumque urbs Dei Ecclesia fuerit exstructa, de qua Psalmista decantat : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (*Ps. lxxvi, 2*), statim sequentur et cætera : *Ecce alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum, isti nati sunt ibi* (*Ibid. vii, 4*). De alienigenis in duobus psalmis dicitur : *Miki alienigenæ serviant, sive subjecti sunt. De Æthiopibus in propheta legimus Sophonia : Trans flumina Æthiopias inde ferent dona miki* (*Soph. iii, 10*). Et in Psalmo : *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (*Ps. lxvii, 52*). De Tyro autem Evangelium loquitur : *Væ tibi, Chorozaim; væ tibi, Bethsaïda; quoniam si in Tyro et Sidone facias essent virtutes quæ facta fuerunt in vobis, olim forsitan in sacco et cinere paupertatum egissent* (*Mat. xi, 21*). De Tyri et Sidonis filiis illa mulier Chananæa Syrophœnissa, cujus filia male se habebat a dæmonio, occurrit Domino Salvatori (*Marc. vii*) ; et Tyriorum ac Sidoniorum fidei primitias dedicavit, ut quæ tempore Christi non

mantiæ lusibus, et plus aliquid dicere : ut est illud quod Menasse Ben Israel docet, *Sæpe ad numerum, quem verbi alicuius litteræ faciunt, unitatem adjici, quam vocent לְלֹא* (id est, universum) *quia pro tota voce ponatur.*

^a Nomen *Emath*, quod deerat, utpote contextui necessarium, ex Reginæ ms. sufficiimus.

crediderant, quia necdum viderant signa atque virtutes, postea viderent per apostolos et crederent, essentque beatitudinis illius compotes, quam Dominus repromittit, dicens: *Beatores qui non viderunt et crediderunt* (Joan. xx, 29). Tyrus autem et Sidon (quarum altera οὐοχὴ, id est, *angustia*: altera θάρυξ, id est, *venatio*, interpretatur) intantum sibi sumpsere sapientiam, ut sophismatibus suis et dialecticorum retibus et sophistarum texturis, quas munitiones, Scriptura comminorat, proponeret ^b Tyrus enigmata Salomonis, id est, regi pacifice, et argentum suum, nitorem videlicet eloquentiae, et aurum, sensuum calliditatem, instar pulveris et lenti quod in plateis ac viis est, congregaret, ut regnum idololatriæ quod munierat, possideret. Sed adversus has munitiones Apostolus loquitur: *Nam arma militie nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum: 859 cogitationes destruentia, et omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei* (II Cor. x, 4, 5). Et sub persona Ninive quæ interpretatur ornata, vel pulchra (nihil enim mundo ornatus est), Dei per prophetam contra mundi homines sermo dirigitur: *Et tu inebriaris, erisque despacta, et quares auxilium ab inimico: omnes munitiones tue sicut fucus cum grossis suis: si concussa fuerint, caderent in os comedentis.* Et Tyrum igitur et Sidonem Dominus possidebit, cum ante percusserit fortitudinem carum in salsissimo et amarissimo mari hujus saeculi, et ne quid in eis pristinæ remaneat sapientiae, id est, tumentis stultitia, per quam sibi imbecillas munitiones, et argentum et aurum luto similia compararunt, igne eas excoquet et mundabit ad purum, de quo Salvator loquitur in Evangelio: *Ignem veni mittere super terram, et quam rolo, ut ardeat* (Luc. xii, 49), juxta illud quod in Marco scriptum est: *Omnis igne salietur* (Marc. ix, 48).

(Vers. 5 seqq.) Videbit Ascalon, et timebit, et Gaza, et dolebit nimis: et Accaron, quoniam confusa est spes ejus, et peribit rex de Gazu, et Ascalon non habitabitur. Et sedebit separator in Azoto, et disperdam superbiam Philistinorum. Et auferam sanguinem ejus de ore ejus, et abominationes ejus de medio dentium ejus, et relinquetur etiam ipse Deo nostro, et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusæus. Et circumdabo domum meam ex his qui mihi militant, euntes, et revertentes, et non transibit super eos ultra exactior: quia nunc vidi in oculis meis. LXX: Videbit Ascalon, et timebit: et Gaza, et dolebit nimis: et Accaron, quoniam confusa est de spe sua, et peribit rex de Gazu, et Ascalon non habitabitur. Et habitabunt alienigenæ in Azoto: et destruam injuriam alienigenarum, et auferam sanguinem corum de ore illorum, et abominationes eorum de medio dentium illorum, et remanebunt et isti Deo nostro, et erunt ut χιλιαρχος, id est, tribunus in Juda: et Accaron sicut Jebusæus,

^a Victor., et dialecticæ retibus et στυπετῶν (sic) texturis.

^b Non repetit hic Regin. mis. nec Vict. nomen Tyrus.

A el ponam in domo mea elevationem, ut nemo pertranseat, sive revertatur, et nequaquam superveniat eis ultra abactor et eminans: quia nunc vidi in oculis meis. Ascalon interpretatur ignis ignobilis, sive ponderata [Al. pondera]: Gaza, fortis, aut imperium: Accaron, sterilis, sive eradica: Azotus, quæ Hebraice dicitur אֶזְזוֹב (אֶזְזֹב), ignis ^c generans, aut ignis patrui, vel ignis mamillæ; Jebusæus, conculcatam 860 sonat. Nominum expressimus etymologias, ut sensum breviter percurramus. Videas Ascalon et Gaza et Accaron, quod Emath esset in finibus Damasci, et Tyrum et Sidonem, postquam percussæ sunt in circuitu, et omne earum fenum, ligna, et stipula incendio conflagrat, possessas esse a Domino, et ipsæ timore ac dolore et confusione perterritæ, cœperunt sperare meliora. Denique Ascalon, in qua erat prius diabolus, ignis ignobilis, et usque ad mensuram ac pondus venerat peccatorum, pavore contremuit, eo quod habitatores habere desiverit. Et Gaza doluit nimis, agens peccatum scelerum pristinorum, quæ quondam fortis ac dura fuerat indomabilis, et sibi regnum omnium promittebat, eo quod rex ejus et princeps, sermo contrarius et potestas inimici, suum perdidisset imperium. Accaron quoque sterilis, quia absque Lege et notitia Dei filios non habebat, eradica est, ut audiret illud propheticum: *Lætare, sterilis; quæ non paris, erumpere et clama, quæ non parturis: quoniam plures filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum* (Isai. liv, 1). Cumque Ascalon et Gaza et Accaron fuerint perterrite, et doluerint, eo quod vel habitatores non habuerint, vel regem perdidissent, vel spes eas [Al. earum] frustrata sit pristina, alienigenæ sedebunt in Azoto, ubi ignis generat, quem Dominus misit super terram, et ardore desiderat (Luc. xii). Ipse enim baptizat in Spiritu sancto et igne (Math. iii), ubi fratruelis et patruus est ἀδελφός [Al. ἀδελφῖς] καὶ πατράδελφος, quem in Canticō cantorum sponsa desiderat: ubi ignis mamillæ est et largissimi uberis, de quo in eodem Canticō legimus: *In medio uberum meorum commorabitur* (Cant. i, 12). Et in Apostolo: *Luc vobis potum dedi non escam* (I Cor. iii, 3). Pro eo quod juxta LXX diximus: et habitabunt alienigenæ in Azoto, in Hebreo legitur, *habitabit*, vel *sedebit* MANZER (מַנְזֵר) D in Azoto, pro quo nos posuimus, et *sedebit* separator in Azoto. Separatorem Dominum intellige, qui frumentum a paleis separat (Math. iii et xiii), et pisces bonos a piscibus malis, et argentum et aurum a sordibus scoriaque discernat. Cumque hoc fecerit, promittit et cætera: *Disperdam injuriam, vel superbiam* Philistinorum. Pro quibus LXX alienigenas transtulerunt. Philistium interpretantur in lingua nostra, *cadentes poculo*: 861 quod de calice bibent Babylonis, et inebriati corruerint. Ili itaque tempore vocationis gentium et adventus Christi non

^c Confer quæ superius observamus ad Sophon. cap. ii, col. 699, not.

habebunt superbiā, scilicet humiliū et mansuetū sequentur Iesum. Et auferet de ore eorum sanguinem, verba blasphemiae et abominationes, idolorum cultum, et eorum quae immota sunt idolis, de medio dentum eorum: ut postquam haec ablata fuerint, ipsi Philistini, hoc est, alienigenæ relinquantur Domino, et sit dux in Iuda, id est, in populo Dominum consiliente, ut prior populus qui erat in capite, vertatur in caudam, et novissimus qui erat in cauda, in caput transeat; et Accaron sterilis quondam, et idcirco, eradicator, sit quasi Iesus, id est, quasi Jerusalēm. Haec enim civitas tribus nominibus appellatur, *Iesus*, *Salem* et *Jerusalem*. Et circumdabo, inquit, domum meam, hoc est, Ecclesiām, ex his qui militant mihi, id est, ex his qui mihi serviant in variis ministeriis, et ad meum imperium haec illucque discurrunt, eunt et revertentes. Sive: Circumdabo domum meam angelorum præsidio, de quibus et in alio loco scriptum est: *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* (Ps. xxxiii, 8): ut non sit qui vadat et revertatur, hoc est, qui insidias meo populo moliat. Nec transibit super eum ultra exactor, de quo dicit Isaia: *Cessavit exactor* (Is. xiv, 5): vel certe, ἐξαύων, id est, foras educens, et vincens in captivitatem trahens: quia oculis suis, quos prophetas et omnes sanctos intelligere possumus, vidit Dominus vocationem gentium et Ecclesiæ securitatem.

Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi, justus et salvator: ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitus arcus bellii, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terræ. LXX: *Gaudete vehementer, filia Sion; prædicta, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus, et salvans, ipse mansuetus et ascendens super subjugatorem et pullum novum, et disperdet quadrigas ex Ephraim, et equum* **862** *de Jerusalem, et disperdet arcus pugnantium et multitudinem, et pacem ex gentibus, et dominabitur ab aquis usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terra.* Hanc prophetiam Evangelistæ scribunt esse completam, quando Dominus ingressus est Jerusalem, sedens super asinam et pullum asinæ, et puerorum cum palmarum ramis occurrit turba, clamantium: *Benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in excelsis* (Mat. xxi); et increpantibus Pharisæis, cur non corriperet clamantes pueros, respondit: *Non legistis: Ex ore infantium et lactentium parfecisti laudem* (Ps. viii, 3)? Exsultat ergo Sion et jubilat Jerusalem, una atque eadem civitas (Sion enim arx est Jerusalem) quia *venit ei rex suus, qui omnium prophetarum vaticiniis reprobatus est: Justus et ipse, Salvator, id est, Jesus, sicut angelus interpretatus est, loquens ad Virginem: Et vocabitur Jesus, quia*

^a Regin. ms., dominabitur aquis usque ad mare, et fluminibus exitus terra, juxta Græcum in plerisque exemplaribus, καὶ κατάρχει υδάτων ἡώς θαλάσσης, καὶ

^A *Ipse salvum faciet populum suum a peccatis suis* [Al. eorum] (Mat. i, 21). Pauper quoque, sive, ut LXX translulerunt, mansuetus, qui cum dives esset, pro nobis pauper factus est, et dicit in Evangelio: *Discite a me, quoniam mansuetus sum, et humiliis corde* (Mat. xi, 29). Et, ascendens super asinam subjugalem, sive super pullum novum, utrumque videlicet populum, Circumcisiois et Præputii, quorum prior gravissimum Legis portaverat jugum, sicut in Actis apostolorum scriptum est: *Nec nos, nec patres nostri potuerunt portare grave Legis jugum* (Act. xv). Unde et Paulus scribit ad Galatas qui circumcidit volebant: *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri* (Galat. v, 1). Pullus autem novus, gentilium multitudo, frena non habens Legis, nec rectus ab aliquo, sed semper in precipitiis et in voraginibus idolatriæ eliusque contractus, Domini sessione didicit ambulare et rectam viam ingredi. *Et disperdam*, inquit, quadrigam ex Ephraim. Adhuc ex Dei Patris persona dicitur, quod quadriga, sive currus, ex Ephraim pereat, et equus de Jerusalēm. Et interim secundum litteram hæc loquitur: *Non erunt prælia, omnibus Christi adventu et nativitate pacatis.* Porro secundum altiorem intelligentiam, Ephraim resertur ad hæresum multitudinem, que interpretatur *χαροφορία*, **863** id est, ubertas et frugum abundantia, de quibus scriptum est in septuagesimo septimo psalmo: *Filiū Ephraim intendentis et mittentes arcum, conversi sunt in die belli.* De his quadrigis et curribus [Al. aurigis] legimus: *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus: ipsi obligati sunt et occiderunt, nos autem surreximus et erecti sumus* (Ps. xix, 8, 9). Equus qui disperditur de Jerusalēm, ille est de quo legimus: *Fallax equus in salutem* (Ps. lxxii, 17). Et in Jeremia, qui luxuriæ vacabant et libidinæ audiunt: *Equi insanientes in seminas facti sunt mīti: unusquisque ad uxorem proximi sui hiniebat* (Jer. v, 8). Unde revocantur ad primitudinem, dicitur Psalmographo: *Nolite fieri sicut equus et mulier, in quibus non est intellectus* (Ps. xxxi, 9). Cumque disperdiderit Deus currus Ephraim et equum de Jerusalēm, qui de istiusmodi equis et curribus fecerit liberati; transferuntur in Domini servitutem, efficiuntur Cherubim, et de ipsis dicitur: *Corrus dā decem millium multiplex, millia lætantium* (Ps. lxxvii, 18). Et: *Equitatu meo in curribus Pharaonis assaltavi te, proxima mea* (Cant. i, 8). Et: ^b *Ascende equus, et equitatio tua salus* (Abac. iii, 8). Dissipabitur arcus bellii, ut non mittantur ignita jacula, que voluptorum possint corda percutere. Et loquetur pacem gentibus, de quibus scriptum est: *Ipse erit expectatio gentium* (Gen. xlvi, 10). Et rursum: *Super ipsas gentes sperabunt* (Isai. xi). Et: *Potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terræ* (Ps. lxxi, 8). Hoc non est extenuandum per allegoriam; sed credendum vere esse completem, secun-

^a παταγῶν διεκθόλας γῆς.

^b Religit Victor. ad Græc. textum, et Latinam editionem, *Ascendes super equos tuos, etc.*

dum illud quod legimus : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* (Ps. ii, 8). In septuagesimo quoque primo psalmo sub persona Salomonis et veri pacifici dicitur : *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos* (Vers. 8).

(Vers. 11, 12.) *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vincatos tuos de lacu in quo non est aqua : convertimini ad munitionem, vincit spei : hodie quoque annuntians duplicita reddam tibi.* LXX : *Et tu in sanguine testamenti emisisti viuctos tuos de lacu qui non habet aquam : sedebitis in munitione vincit congregationis, et pro una die peregrinationis 864 tua duplicita reddam tibi.* Postquam sermo prophetæ, imino ipso Deus Pater omnipotens, nuntiavit Sion et Jerusalem quod veniret ad eas rex suus, misericordia, et ascendens super asinam subjugalem, et pullum asinæ, et potestas ejus esset futura a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos terræ, facit apostolpham ad ipsum Christum, de quo vaticinium est, et loquitur : *Tu quoque in sanguine testamenti, sive pacti tui, emisisti vincatos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Quod ita intelligitur : In sanguine passionis tua eos qui vinciti in carcere tenebantur inferni, in quo non est ulla misericordia, tua clementia liberasti. Denique postquam Dominus resurrexit, hi qui peccatis Adam, sive, ut quidam volunt, erroris inoliti, ac mortis vinculis tenebantur, resurrexerunt cum eo, et apparuerunt in sancta civitate. De hoc sanguine testamenti, et ipsæ futuram indicans passionem, ad discipulos loquebatur : *Accipio, et bibito ex hoc omnes : hic est enim calix nostre testamenti in sanguine meo* (Matth. xxvi, 27, 28). In bonis præfigurationem lacus qui non habet aquas, et Joseph a fratribus missus est in lacum (Gen. xxviii) : et Daniel (Dan. vi) et Jeremias et Chaldeæ et populo Iudaeorum : Banalias quoque tempore nivis et frigoris descendit in lacum, ut ibi leonem interficeret (Il Reg. xxiiii, 28). Jeremias autem non in aquam laci; sed in lumen coenique laci dormegit, quod posset subiectare magis quam refrigerare oientem (Jerem. xxxvii et xxxviii). Unde in psalmo scribitor : *Infixus sum in lumen profundi, et non est subiecta* (Ps. lxviii). In hoc lacu inferni morabatur dives ille quondam purpurtus, cuius lingua magniloqua præmari exerebatur incendiis, et intantum non habebat ulla aquarum refrigeria, ut extremi digitæ pauperis tineti in aqua refrigerium postularer (Luc. xvi). Rursumque ad ipsos qui vinceti erant, et Christi misericordia liberandi sermo dirigitur : *Convertimini ad munitionem, vincit spei.* Et est sententia : Qui nunc vinceti estis et humiliati quoque tertibili inferno tememini, qui solutionem vinculorum in Christi operis adventu, convertimini ad munitionem, sive sedebitis in munitione, de qua scriptum est : *Munitionem sancti timor Domini;* 865 ut possitis discere : *Esto militi in Deum protectorem et in locum munitum, ut salutem me facias* (Ps. lxx, 5), et de vobis quoque prophæta comitemoret :

* *Voces, in lacum, non habet Regin. ms. qui et*

A *Ecce civitas firma, salutare nostrum ponet muram et antemurale* (Isai. xxvi, 1). Hanc autem munitionem ad quam Deus cohortatur vincitos spei, sive vincitos sperantes Ecclesiæ, non aliani debeimus accipere nisi habitationem paradisi, in quam primus cum Dominino latro ingressus est (Luc. xxiiii) : et idcirco per Zachariam provocantur ad munitionem, quia jam tunc et ex illo tempore Dominus promittébat, ut pro brevi tribulatione, æterna reciperent præmia. Sive, ut in LXX legitur : *pro una die peregrinationis tuae, duplicita reddam tibi.* Ad comparationem enim æternitatis, omne quod patimur in mundo una dies appellanda est, non habitationis, sed peregrinationis : quia advenimus et peregrini sicut omnes patres nostri. Nam in præsenti momentaneum et leve tribulationis nostræ, B supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus quæ videntur, sed quæ non videntur (II Cor. 4). Quæ enim videntur, temporalia sunt ; quæ autem non videntur, æterna.

(Vers. 15.) *Quoniā extendi mihi Judam, quasi arcum implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, Græcia, et ponam te quasi gladium fortium.* LXX : *Quoniā tetendi te, Juda, mihi quasi arcum : implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion, super filios Græcorum, et attractabo te quasi gladium pugnatoris.* Hoc Judæi ad Machabæorum tempora referunt, qui vicere Macedonas, et sordidatum templum idolatria post trium et semiis annorum spatium mundaverunt. Quodque sequitur : *Quasi arcum implevi Ephraim, eos significari testimant, qui de decem tribubus quæ appellantur Israel, venerant sub Ezechie, quibus eliam Josias regnasse memoratur : ita dumtaxat ut prius testimonium aliter quam nos explanavimus, interpretentur, et dicant : O Christe, quem speramus [Al. sperabamus] esse venturum, et qui regnaturus es in universis terminis terræ : in sanguine testamenti tui quo conspersam Jérusalem, juxta Ezechielem (Cap. xvi), in suo sanguine reprousti, et inisti pactum cum Abraham in divisionibus vituli et arietis et hirci ; dimisisti populum tuum Israhel de captivitate et camino Chaldeorum, in quibus 866 nulla erat misericordia* (Gen. xv). Propterea et vos, o Israhelite, qui vinceti eratis, et sperabatis in Domino, revertimini ad munitissimam Jérusalem : quoniā hodiē vobis habetis Dominum pollicentem, quod pro brevi captivitatis injuryia, duplicita omnia recipiatis, sicut receperisse legimus et Job (Cap. xlvi) : Juxta tropologiam hic locus explanari sic potest : Extenditur Judas in arcu, cum Dominus atque Salvator a Patre in hunc mundum mittitur; qui ipse est et arcus, et sagittarius et sagitta. Arcus, ut in præsenti loco. Sagittarius, ut in quadragesimo quarto psalmo : *Sagittæ tuae acutæ potentissimæ* (Psal. xlvi, 6), quibus [Al. qui] cum fuerit vulneratus, dicit : *Vulneratus charitate ego sum* (Cant. ii, 5). Sagitta vero, ipse est qui loquitur per Isaïam : *Posuit me sicut sagittam electam, et in pharetra sua abscondit me* (Isai. xlxi, 2). Sagitta electa, verbum Dei est ; pharetræ in qua sagitta absconditur, dispen-

satio carnis assumptæ. Hac impletur Ephraim, ut cum armatus fuerit et paratus ad bellum, et ipse cum gentibus sagittis Domini vulneretur, ex cuius tribu primus populum scidit Jeroboam (III Reg. 12), quem in haereticorum persona accipi, Osee propheta plenius demonstrat (Ose. v et vi), et quod supra diximus: *Filiæ Ephraim, intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli (Ps. LXXVII, 9)*. Suscitante enim Dominu filios Sion, hoc est, filios Ecclesie, et contrariorum dogmatum magistri, et philosophorum omnis assertio, alique argumenta gentilium destituentur, quia ipse Dominus gladius fortium est, de quo dicitur: *Accingere gladio tuo super seminum tuum, potentiissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede et regna; propter veritatem et mansuetudinem et justitiam, et deducet te mirabiliter dextra tua (Ibid. XLIV, 4 et seqq.)*. Hoc gladio Æthiopes vulnerantur, de quibus scriptum est: *Et vos, Æthiopes, vulnerati meo gladio eritis (Soph. II, 12)*, qui postquam Christi gladio fuerint vulnerati, deponent tetrum colorem, et exultantes loquentur: *Erit splendor Domini Dei nostri super nos (Ps. LXXXIX, 17)*: quod et David sibi post penitentiam reprobavit: *Lavabis me, et super nivem dealabor (Ibid., L. 9)*. Iste est gladius de quo scribit Apostolus: *Vivens sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio anticipi, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus.*

(Vers. 14.) Et Dominus Deus super eos videbitur, **867** et exhibet ut fulgor jaculum ejus, et Dominus Deus in tuba canet, et videbitur in turbine Austræ. Dominus exercituum proteget eos. LXX: *Et Dominus Deus super ipsos apparebit; et egredietur sicut fulgor sagitta ejus: et Dominus Deus omnipotens sonabit in tuba, et ibit in commotione terroris sui. Dominus omnipotens proteget eos.* Et hunc locum ad Machabœorum referunt tempora quod illis contra Antiochum dimicantibus atque vincentibus, Domini fuerit pugna atque victoria, qui egressus sit fortis ad prælium, et instar fulgoris illius potentia apparuerit victisque adversariis, et turbinis morte dispersis, protexerit populum Juðæorum. Nos autem referemus cuncta ad intelligentiam Salvatoris, de quo supra dictum est: *Extendi mihi Judam quasi arcum. Quo extenso, et haereticis atque gentilibus a Sion filiis interfectis, apparebit gloria Domini, et egredietur ut fulgor jaculum ejus, de quo fulgere et in Abacuc legimus: In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgorantis hastæ tue (Abac. III, 11).* Quod fulgor et splendor alio vocabulo tuba appellatur et clangor, ut cum sanctus clamor [Al. clangor] insonuerit, dicat qui prius surdis auribus fuerat: *Disciplina Domini operuit mihi aures, et dedit mihi aurem ad audiendum. Quodque sequitur: Et vadet in turbine Austræ, sive vadet in motu comminationis sue.* Ideo comminatur, et dicit, se illatum esse supplicia, ut poenitentium misereatur. Denique jungit et dicit: *Dominus omnipotens proteget eos, quos prius sua comminatione terruerat. Legamus historiam Ninivitarum.*

* In Greco Deus, in Regin. ms. omnipotens desideratur.

A (Vers. 15, 16.) Et devorabunt et subjiciunt lapidis fundæ: et bibentes inebrubuntur quasi vino [Valg. a vino], et replebuntur ut phialæ, et quasi cornua altaris, et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illa ut gregem populi sui, quia lapides sancti erabuntur super terram ejus. LXX: *Et consument eos, et obruent in lapidibus fundæ, et bibent sanguinem eorum sicut cimum, et implebunt sicut phialas altare, et salvabit eos Dominus in die illa sicut oves populum suum, quia lapides sancti volventur super terram ejus.* Pro eo quod nos diximus, elevabuntur, et in Hebraico scriptum est METUB SASOTU (מְטוּבָסָותָ), potest interpretari **868** rugantes, sive fugientes. Protectis filiis Sion, et Domino canente, et valente in turbine contra adversarios eorum, tanta erit ruina Graecorum, ut non dicam gladiis, sed jactu lapidum et fundarum rotatibus opprimantur, ita ut præda sint et devorationi inimicis suis. Tunc bibentes inebrabuntur quasi vino. Non hi qui ersi sunt, ebrii erunt sanguine suo; sed hi qui vicebunt quasi ebrii cum desperatione pugnabunt, et placebunt Domino quasi altaris cornua, ejusque libatio. Hoc enim intelligitur in phialis, quibus super altare liba funduntur. Salvabit quoque Dominus eos sicut oves et gregem populi sui: non enim ut armatus exercitus et instrutus arte bellandi adversum Macedones dimicabit; sed veniet quasi grex paratus ad mortem, et Domino auxiliante, superabit. Et lapides sancti qui oppressi fuerint (lapides autem vocat, propter duritiam tribulationum et animi fortitudinem) elevabuntur de humilitate sua, et erunt in terra illius gloriosi. Alter: Lapides sancti ejus de genere sacerdotali per diversa fugientes, illo tribuente victoriam consequentur, dicamus et juxta anagogen, immo explanemus prophetiam multis obscuritatibus involutam. Filii Sion protecti a Domino suo, devorabunt adversarios suos, quos intelligimus filios Graeciae. Et subjiciunt lapidis fundæ, comminationibus Scripturarum, de adversariis suis subjectos bunilesque facientes: nihil enim ita percutit, ut exemplum de Scripturis sanctis, et testimonium rotatu oris emissum. Quod autem in LXX dicitur: *Et bibent sanguinem eorum quasi vinum, in Hebreo non ita legimus; sed bibentes inebrabuntur quasi vino, ut audiant illud de Cantico canticorum: Bitite, amici, et inebriamini (Cant. V, 1).* Et ita placebit eorum ebrietas, quasi altaris sacrificium; et quasi cornua, sive anguli altaris. Salvabit quoque eos Dominus, quasi gregem populi sui, quia lapides sancti volventur super terram ejus, qui tantum erunt leves et in sublime nitentes, ut non præstolentur ædificantium manus, sed ipsi festinent imponi super fundamentum Christi, et co-tineri angulari lapide, de quibus et Petrus apostolus **869** loquitur: *Sicut lapides sibi superedificari in domum spiritualem, et sacerdotium sanctum, offerentes spirituales victimas, placentes Deo (1 Petr. I, 5).* Ibi sunt lapides qui clamabunt, si tacuerit populus Judeorum (Luc. xix), et volveniur quādiū in corpore fuerint super terram, quia aggravat terrena habitatio.

sensum multa curantem (*Sapien. ix*), et in carne positus Sanctus loquitur : *Quis dabit mihi pennas sicut columbae* (*Ps. liv, 7*)? qui quantum in se est, conatur et volvitur; et erigitur ad summa, sed carnis fragilitate retinetur. Terra autem illa est super quam voluntur lapides, de qua legimus : *Cantate Domino, omnis terra* (*Ps. xcvi, 1*). Et : *Omnis terra adoret te, et pallat tibi* (*Ps. lxv, 4*).

(Vers. 17.) *Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* LXX: *Quia si quid optimum illius, et si quid bonum ab eo, frumentum juvenibus et vinum boni odoris ad virgines.* Ideo, inquit, Machabaei hic illucque fugientes, Domino auxiliante, superbunt, ut, ejectis Macedonibus de terra Israel, mundetur templum, Legis præcepta serventur, et eruditio Scripturarum rursum germinet virgines, id est, populos credentium in unum Denm, qui prius idolatriæ fuerant culibus constuprati. In frumento electorum, id est, BAURIM (בָּאָרִים), non juvenes, ut Septuaginta transtulerunt; sed electos et eruditos viros intelligi volunt, qui frumentum, id est, Legem Dei comedere mereantur. Pro vino, quod Hebraice dicitur THIROS (תְּהִירֹס), Aquila οἶνος interpretatus est: quod et ipsum ad ubertatem vindemiae referri potest. Hæc Judæi aestimant. Cæteruni nos frumentum electorum, sive juvenum, et vinum germinans virgines, sive vinum boni odoris ad virgines, intelligiūs Dominum Salvatorem, qui loquitur in Evangelio: *Nisi granum tritici cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum permanet: sin autem moriatur, maiores fructus afferit* (*Joan. xi, 24*). De hoc tritico efficitur ille panis, qui de cœlo descendit, et qui confirmat cor hominis (*Ps. cxii*). Ilunc panem comedunt, qui in Christo robusti sunt, et ad quos Joannes Evangelista loquitur: *Scribo robis, juvenes, quia sermo Dei in robis [Al. nobis] manet, et fortes estis, et vicistis malignum* (*I Joan. ii, 14*). Qui frumentum est electorum, sive juvenum, ipse est et vinum quod letificat 870 cor hominis, et bibitur ab his virginibus, quæ sunt sanctæ et corpore et spiritu, ut inebriatae alique gaudentes, sequantur Ecclesiam, et dicatur de eis: *Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi: afferentur in lætitia et exultatione* (*Ps. xliv, 15, 16*). Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriatae poculo Salvatoris generantur in virgines, et audent dicere: *Introducite me in cellulam vini, confortate me in unguentis* (*Cant. ii, 4*)? Vinum hoc boni odoris est, unde in sodeum carmine dicitur: *Potabis me de vino unguentati, de roris malogranatorum [Al. gnatorum] tuorum* (*Ibidem*). Hoc vino inebriati sunt qui sequuntur Agnum Dei quocumque vadit, vestiti candidis vestibus; quia se cum mulieribus non coquinaverunt: virgines enim permanerunt (*Apoc. xiv*).

(Cap. X. — Vers. 1 seqq.) *Petite a Domino pluviam in tempore serotino, et Dominus faciet nives, et pluviam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.* *Quia simulacra locuta sunt inutile, et divini viderunt*

A mendaciua, et somniatores locuti sunt frustra, vane consolabuntur: *idei: co abducti sunt [Al. ad lucti] quasi grex: affligerunt, quia non est eis pastor.* LXX: *Petite pluviam a Domino opportunam, temporaneam et serotinam: Dominus fecit phantasias, et pluviam hiemalem dabit eis, unicuique herbam in agro: quoniam hi qui loquebantur, locuti sunt labores: et divini visiones falsas, et somnia falsa locuti sunt, vane consolabuntur: ideo aresfacti sunt sicut oves, et afflicti sunt, quia non erat qui sanaret.* Ita felicitas quæ in Machabæorum tempore promissa est, quando sancti lapides elevati sunt super terram, et res Israelitica crevit in majus, instantum ut rursum frumento Legis populi vescerentur, et vino sancti Spiritus inebriarentur virgines vestræ, ex parte promittitur. Cæterum quia jam extremum tempus est prophetarum, et mundus declinat ad finem, et omnia quæ prædicta sunt, sui terminum præstolantur: *Petite a Domino ut det vobis pluviam serotinam: ut Christus qui promissus est, veniat et tribuat vobis rores et nives, pro quibus scriptum est in Hebreo ΑΖΙΖΙΝ (אַזִּזִּין).* Et nescio quid volentes LXX *phantasias interpretati sunt*, nisl forte magnitudinem gratia admirationemque donorum, nomine phantasie voluere describere. Dominus ergo qui facturus 871 est nives et siccitatem omnis terra, evangelicæ predicationis irrigatus est pluviis: ipse dabit imbris credentibus, et ubertate omnia complebuntur, ut postquam in Christo crediderint nationes, intelligent vana esse quæ ante coluerant. Sive ipse Israel intelligat, qui quondam deceptus idolatriæ erroribus tenebatur, frustra se coluisse simulacula, et divinorum audisse mendacia, et acquiescisse somniis, quibus Scriptura præcipit non credendum (*Deut. xiii*). Et ob hanc causam ducti sunt quasi grex in captivitate, et afflicti absque pastore Deo, quia Legis notitiam non habebant. Omnis hic locus obscurus et dubius est, et debet nobis lector ignorare, si in his quæ ambigua sunt, et nos pendulo incedimus gradu. Possimus autem juxta spiritualem intelligentiam dicere, quod credentes in Christo Dominus adhortetur ut petant serotinam pluviam in consummatione mundi, quando plenitudo donanda est gratia, et singulis in agro suo herba succrescat, ita ut possint dicere: *Dominus regit me, et nihil mihi derit: in loco pascue ibi me collocavit: super aquas refectionis educavit me* (*Ps. xxii, 1, 2*). Omnia enim simulacula, et divini et somniatores frustra locuti sunt, et vane consolabuntur. Quæ de haereticis loquitur, qui sub nomine Christiano non intelligunt, nec de quibus dicant, nec de quibus affirmant, et attendunt spiritibus erroneis, et magistris dæmoniorum in hypocrisi mendacia loquentium, et canteriatam habentes conscientiam (*1 Tim. iv*): ut nequaquam credentes eorum consolationibus abducantur qui vana promittunt, et propterea traditi sunt Satanæ in interitum carnis (*1 Cor. v*), et abducti in captivitatem regis Babylonii, et affligerunt, quia Christum pastorem non habent, quem sibi falso nomine repromittunt.

(Vers. 3 seqq.) *Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo, quia visitavit Dominus exercitum gregem suum domum Juda: et posuit eos quasi equum gloriae suae in bello.* Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul, et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, et bellabunt, quia Dominus cum eis. LXX: *Super pastores concitatus est furor meus,* **372** *et super agnos visitabo: et visitabit Dominus Deus omnipotens gregem suum domum Juda, et ponet eos sicut equum decorum suum in prælio, et ex ipso resperxit, et ex ipso posuit, et ex ipso arcus in furore,* ^a *egredietur omnis qui educit simul, et erunt quasi bellatores conculcantes lutum viarum in prælio, et præparabuntur, quia Dominus cum eis est.* Et in hoc loco duplex Judæorum expositio est. Alii enim arbitrantur in adventu Christi universa complenda: alii sub Machabeis jam esse completa. Est autem eorum quæ Dominus politetur, ista explanatio: *Super pastores et principes ac sacerdotes iratus est Dominus, et super hircos, et populum visitavit, Juxta illud quod scriptum est: Grex perditus factus est populus meus, pastores ejecerunt eos (Jer. 1, 6), ut viatio magistrorum discipuli punirentur: non in iustitia judicis, qui peccata patrum reddit in filios; sed quia, illis peccantibus, populus applausit simul: et tunc quidem visitavit Dominus hircos suos, vel agnos pinguisimis, et fecit, juxta Septuaginta, ariditate siccarri. Postea vero visitavit Dominus omnipotens gregem suum domum Juda: suscitavit enim Judam Machabæum, et ceteros ex eo, contra duces Antiochi, et posuit illos quasi equum gloriae suae in prælio, hoc est, qui de illius stirpe generati sunt: multo enim tempore Macedonas oppresserunt. Quodque sequitur: Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul, sic παραφερόμενος intelligunt, ut angulum interpretentur regiam potestatem, quod parietes ipsa contineat [Al. continet]. Et ex ipso, inquit, paxillus, id est, sacerdotium. Lege Isaiam, in quo Eliachim in templo Dei quasi paxillus figuratur (Isai. xxi). Ex ipso arcus prælii, fortes ab bellandum: ex ipso ejam omnis exactor simul, quod in Hebraico scriptum est, νόγες (וְגָ), et Aquila interpretatus est γεππάστων: ut non solum fortes et boni, sed alii ex eis fuerint indigni genere suo. Judas enim Machabæus et omnes qui de generè ipsius principes fuerunt in populo, et angulus erant; quia regia potestate populum continebant, et paxillus, ipsi enim erant sacerdotes, et arcus prælii, quia viri existere fortissimi, ut non solum **373** exercitum aciemque disponerent; sed primi ad prælium prosilirent. Possumus de hoc quod sequitur: Ex ipso egredietur omnis exactor simul, pro quo LXX transtulerunt: Ex ipso egredietur omnis qui educit simul, et hoc dicere: Nulla erit dignitas in exercitu, quæ non illius arbitrio disponatur. Et erunt viri fortissimi, concul-*

A cantes Macedonas quasi lutum viarum in prælio: erunt autem fortissimi, atque bellabunt, quia Dominus cum eis est. Nostri hæc ad persecutionis tempora referunt, quod pro viito sacerdotum frequenter etiam populus tradatur adversariis: et tamen Dominus omnipotens visitet postea gregem suum domum Juda, qui Deum et sermone et animo confiteretur: et ponat eos quasi equum gloriae suæ in bello, de quo sancti dicunt: *Ascende super equos tuos, et equitatio tua salutis (Abac. iii, 8).* Ipse erit et arcus furoris Domini, de quo ait: *Inebriabo sagittas meas sanguine (Deut. xxxii, 42).* Et rursum: *Sagittæ meæ consumment eos.* De hoc arcu, et de his sagittis in septimo Psalmo (Vers. 13, 14) legimus: *Arcum suum tenuit, et paravit illum; et in ipso paravit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.* Et conculebunt, sit, adversarios suos in martyrio coronati, et dicent: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector viæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropinquarent super me nocentes, ut ederent carnes meas. Qui tribulant me intimiti met, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: Si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo (Psal. xxvi, 1 seqq.) Quando implebitur illud eloquum: *Unus ex vobis perseruet mille, et duo convertent in fugam* ^b *multa milia (Deut. xxxii).**

(Vers. 6, 7.) *Et confundentur ascensores eorum, et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo: et convertam eos, quia misericordia eorum: et erunt sicut fuerant, quando non projecteram eos: ego enim Dominus Deus eorum, et exaudiām eos. Et erunt quasi fortes Ephraim: et lætabitur cor eorum quasi in vino, et filii eorum videbunt, et lætabuntur: et exultabit cor eorum in Domino.* LXX: *Et confundentur ascensores eorum: et confortabo domum Juda et domum Joseph salvabo, et habilitare eos faciam, quia dilexi eos. Et erunt sicut* **374** *quando non eos abjeceram, quia ego Dominus Deus eorum, et exaudiām eos: et erunt quasi bellatores Ephraim, et lætabitur cor eorum quasi in vino, et filii eorum videbant et lætabuntur, et gaudebit et cor eorum in Domino.* Et hæc juxta superiorum sensum dupliciter edisserunt, ut aut sub Machabeis transacta jam dicant, aut sub Christo in ultimo saeculo transigenda engmemoret: *Et est sensus: Cum positus fuerit Iudas quasi equus decorus in prælio, et conculcaverit quasi lutum aduersarios, et domino secum bellante, superaret: tunc omnis equitatus Graecorum corrugat, et deinceps Iuda et domus Israel (scam qum ipse dominus Ioseph, id est, decem libympii) pariter saltabunt, et convertant eos de capiuntate in qua fuerint, et erunt sicut in tempore, quando non projecteram eos: ego enim sum Dominus Deus eorum, qui illas exaudiām deprecantes. Et Ephraim qui nomen captivi detinentur, postea laxabuntur, et in tantum venient gaudii, ut eos vixi madidos arbitreris.*

^a In Regin. ms. qui egreditur: in Graeco est ἀλεινούσιν, aut διελινούσιν, et λεπενών.

^b Idem ms. decem milia.

^c Addit Regin. ms., et επειδή.

qui que eorum cernunt patrum triumphos, et in Domino letabuntur, quo prahente, victoriam consecuti sunt. Quaramus historiam quando Iudas et Israel adversum Grecos pariter dimicarint, vel quo tempore Ephraim de captivitate Assyria sit revertens, quando, iuxta Ezechielem (*Cap. xxvii*) dux virgines, id est, Iudas et Ephraim, sibi junctae sint, et in unum baculum copulatae. Quod juxta tropologiam sic explanari potest, Quando visitaverit Dominus omni populus gregem suum domum Iuda, tunc consumentur ascensores eorum, de quibus scriptum est : *Canticus Domini, gloriare eum magnificatus es, eorum et ascendorem proiecit in mare* (*Exod. xv, 1*). De quibus etiam Psalmista voce cantatur : *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormierunt qui ascenderunt equos* (*Ps. lxxv, 7*). Et sanctorum congerminat chorus : *Hi in curribus, et hi in equis ; nos autem in pomina [Al. nomen] Dei nostri invictabimus ; ipsi cibigati sumus, et acciderunt : nos vero surreximus, et erexit sumus* (*Ps. xxx, 8, 9*). In hoc equitatu considerebat rex Egyptius ; et precipitatus in mare, quasi plumbum submersus est in profundum (*Exod. xv*), et *ex exemplo didicit verum esse, quod scriptum est ; Fallax 875 equus ad splutem* (*Ps. xxxii, 17*). Hos currit et quadrigas, supra in quatuor perturbationibus interpretari sumus, qui nisi frenis boni regantur purgare, ad precipititia deferventur. Alius est autem purgare, de quo loquitur Elieazar : *Pater, pater, curru Israel, et purga eum* (*IV Reg. ii, 12*). Tunc Deus donum Judae et donum Josephi confirmare se dicit (*III Reg. xi, 16*), ut qui, Jeroboam regnante, divisi sunt, Christo imperante, socientur, et sit unus pastor et unus rex. Et Iudas enim et Joseph diversis nominibus, ad unam Salvatoris conseruntur intelligentiam, quia et Joseph escriptionis in Egypto populis frumenta largitus est (*Genes. xlii seqq.*) ; et Dominus sicut mundi sua saturavit presentis. Et convertet eos, et miserebitur eorum : et sic erunt unum sicut fuerunt antequam projicerent eos, Illeque universa in persecutionibus accipe, quando, desperatis omnibus, exaudiuit servos suos Dominus. Et erunt quasi fortes Ephraim, qui primum debiles et infirmi, postea fortes erant, et suo nomine digni : *Ephraim enim interpretatur libertas*. Et letabitur eorum, cum biberint vinum, quod expressum est de vino Sorec. Filii quoque eorum qui huius Paulus apostolus loquitur : *Filioli mei, quos rursum per alio doceat Christus formetur in nobis* (*Galat. ii, 19*). Et Petrus princeps apostolorum : *Sicut filii, sic obedientia, non conformata iuxta priorem conseruationem* (*I Pet. i, 1, 2*). Et in Psalmo legimus : *Venite, filii, exaudi me, in nomine Domini docebo vos* (*Ps. xxxii, 12*). Iste igitur filii exaudiatur et letabuntur, et eorum gaudescit in Domino.

(Vers. 8 seqq.) *Sibilabo eis, et congregabo illos quia redemis eos, et multiplicabo eos sicut ante fuerant multiplicati. Et seminabo eos in populis, et de longe*

*A recordatim mei, et vivent cum filiis suis, et revertentur. Et reducam eos de terra Aegypti, de Assyriis congregabo eos, et ad terram Galaud et Libani adducam eos, et non invenietur eis locus. LXX : Significabo eis, et suscipiam illos, quia redimam eos, et multiplicabuntur sicut erant plurimi, et seminabo eos in populis, et qui erant de longe, recordabuntur mei. Nutriment filios suos et convertentur, et convertam eos de terra Aegypti, et de Assyriis suscipiam illos, et in Galaaditum et in Libanum introducam 876 eos, et nullus ex eis derit. Signum congregationis suum, vel sub Macedonibus, vel in consummatione mundi, ut prius diximus, meum, inquit, habebunt sibilum, ut ex sibilo meo illos congregem, et me preceam esse pastorem. Ego enim redemi eos, et liberavi eos de captivitate, extenso brachio : et ego eos multiplicabo, qui ante multiplicaveram, ut dispersio in populis non videatur esse divisio, sed seminatio operatio, et liberorum ac nebotum segete multiplicata, vivant cum filiis suis : et revertentur non solum de terra Aegypti, sed et de Assyriis, et ex ultraque orbis parte redeant ad Iudream, et ad terram Galaud et Libani, quam prius decepi possidebant tribus, quae appellabantur domus Joseph et Ephraim : et tantus erit numerus reductorum, ut multiplicinem terra non capiat. Secundum ἀναγνώση significat Dominus et sibilat his qui peccatis fuerant ante captivi, et loquitur ad eos : *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerae vestris eritis, et invenietis requiem animabus vestris. Tollite iugum meum super vos, et discite a me quia manu eius sum et humili corde : Iugum enim meum rugae, et opus meum lere est* (*Math. xi, 28, 30*). Quid hac significatio sibilo quo clementius, quod dispersus populus congregatur? Congregantur autem, quia Dominus redemit eos : non corruptibiliis argento et auro, ex vaca sua conversatione; sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati Domini Iesu (*I Pet. 1*). Unde lequitur in Psalmo : *Exultatio mea, erit mea cito mandantis me* (*Psalm. xxxi, 7*). Et iterum : *Redewisti mihi, Domine, Deus veritatis* (*Psalm. xxx, 6*). Et multiplicabit [*Al. multiplicatio*] eos sicut fuerant antea multiplicati, ut implaretur illud quod promisum est Abraham : *Multiplicabo eum, et benedicam illi, et benedictus erit, ut sit pater multarum gentium* (*Gen. xvii, 9*). Filios autem Abrahams non eos debemus accipere, quibus Dominus loquitur : *Si filii essetis Abraham, opera patrii vestri sacerdotis* (*Iohann. viii, 39*), sed illos de quibus Apostolus dicit : *Quoniam ex fide omnes, filii sunt Abraham* (*Roman. viii, 17*). De his multiplicatione Iesu quod significare coletur, dicimus : *Qui credidisse mihi, erit in plenitudine : et qui parvus, erit in gentem misericordiam* (*Iohann. xii, 24, 28*). Multiplicationem autem et benedictionem liberorum non accipiamus 877 exhaliter : pliopquin Elias et Eliseus et Iermias et Baptista Joannes (quo major inter natos mulierum non fuji) (*Math. xi*) hac benedictione ea rescribit Victorinus ex ipso Matthaei textu, et vestris, quae verba subiungit illis, et humili corde, etc.*

ego reficiam eos, pro, et invenietis requiem animabus

ruerunt, sed illam qua vocantur ad fidem multitudines nationum. Denique sequitur : *Seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei.* Seminati sunt in populis, qui Domini audiere sermonem : *Euntes, docete omnes gentes* (*Matt. xxviii, 19*). Et in alio loco : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat in aeternum* (*Joan. xv, 16*). Cumque apostoli fuerint in populis seminati, gentes et populi longe positi recordabuntur mei, illi prophetic huic sententiae congruente : *Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae.* Et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium. Quoniam *Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium* (*Ps. xxi, 28, 29*). Quodque dicitur : *De longe recordabuntur mei, illi simile est : Qui longe estis, recordamini Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum* (*Jer. xxxi*). Longe fuit omnis gentium multitudo ; sed recordata est Dei, quia ex uno omnibus parente generatur. Cumque apostolis in cunctis gentibus seminatis, gentes longe posita Dei fuerint recordatae, vivent cum filiis suis, ut qui prius insidelitate mortui erant, sive vivere incipient. Iste sunt filii, quos Paulus nutrit in Evangelio, scribens ad Corinthios : *Lac vobis potum dedi* (*I Cor. iii, 2*). Et Petrus in dispersione scribit fidelibus, qui renati erant : *Non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per sermonem viventis Dei, et permanentis, sicut modo generati parvuli, ut rationabile lac concupiscerent et in ipso crescerent in salutem* (*I Pet. i*). Ad hos illios scribebat et evangelista Joannes : *Filioli, custodite vos ab idolis* (*I Joan. v, 21*). Et reducam, inquit, eos de terra Ægypti, et de Assyriis congregabo eos. De terra Ægypti, in qua imperabat rex Pharao, qui quondam gloribundus aiebat : *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (*Ezech. xxix, 3*). Et de terra Assur, quam tenebat rex Assyrius, sehus magnus, qui et ipse dicebat : *Super sidera caeli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo* (*Isai. xiv, 13*). Cum autem de tenebris Ægypti et de tribulatione mundi, et de potestate Assyrii, qui interpretatur arguens atque *convineat* (ipse est enim inimicus et ulti), **878** nationes Dominus congregari, inducit eos in terram Galaad, et Libani. *Galaad* in linguam nostram vertitur, *testimonium transmigrationis*, quando de carnalibus transimus ad spiritualia, de parte venimus ad totum : terrena relinquimus, et ad coelestia transmigramus : *Libanus* autem interpretatur *λευκαὶ οὖτε*, id est, *dealbatio*. Adducimur itaque de tenebris Ægypti, ut postquam transierimus et migraverimus a mundo, dealbemur in Domino, et dicatur de nobis : *Quae est ista qua ascendit dealbata* (*Cant. viii, 6*) ? Atii juxta Graeci sermonis ambiguatem, qua et mons Phœnicis et thus Libanus dicitur, nunc Libanum *thus* interpretantur, et ex thure significari putant Deum, ut postquam de terra transierimus ad cœlum, impleatur in nobis oratio Sal-

A vatoris : *Pater, da eis ut sint in nobis unum, sicut ego et tu unum sumus* (*Joan. xvii, 22*). Unde et sponsa in Cantico dicit ad sponsum : *Odor vestimentorum tuorum, sicut odor Libani* (*Cant. iv, 11*). Cumque induxit nos in terram Galaad et Libani, non inventetur nobis locus, ut nequaquam *tempe* stringamur angustiis ; sed cœlorum latitudine [*At. altitudine*] perfruamur.

(*Vers. 11, 12.*) *Et transibit in maris fretu, et percutiet in mari fluctus : et confundentur omnia profunda fluminis : et humiliabitur superbia Assur, et sceptrum Ægypti recedet. Confortabo eos in Domino : Et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.* LXX : *Et pertransibunt in mari angusto : et percutient in mari fluctus, et siccabuntur omnia profunda fluviorum : B et auferetur universa injuria Assyriorum, et sceptrum Ægypti tolletur. Et confortabo eos in Domino Deo suo, et in nomine ejus gloriabuntur, dicit Dominus.* Narrant Hebrei captivum populum Judeorum, non solum in Medos et Persas, sed in Bosphorum quoque et septentrionalem plagam ab Assyriis atque Chaldeis esse translatum, et postea eos ex parte revocatos, Dei * eos ad se convertente clementia ; et hoc esse quod nunc dicitur : *Transibunt in mari angusto.* Propontidis angustias, quæ Chalcedonem, et quandam Bizantium brevi fretu dividunt. Et percutiet, inquit, Dominus (vadens ante populum suum) maris fluctus, et confundentur omnia profunda fluviorum, ut olim factum est, Jordane siccato (*Josue iii*), et mare Rubrum transgressus est populus in deserto (*Exod. xxiv*). Cumque fuerit de captivitatis profundo et **879** malorum amaritudine liberatus, humiliabitur Assur, et Ægypti imperium recedet ab eis. Et confortabuntur in Domino, et in nomine illius ambulabunt in terra Israel, dicit Dominus. Hæc ut ab Hebreis nobis tradita sunt, nostræ lingue hominibus expressimus, idem dictorum ad eos a quibus sunt dicta referentes. Cæterum nos qui Christi censemur nomine, occidentem relinquimus litteram, et sequimur spiritum vivificatorem, immo spiritualia spiritualibus comparantes, non Bosphorum et siccitatem rursum maris et arenaria fluenta Jordanis, quæ fabularum similia sunt, sed digram in servos suos Dei clementiam querimus, quo prævenire, et nobis aperiente viam, transimus maris fretum, **D** 879 sive angustum mare, quod peccatoribus latissimum est : *Lata enim et spatiosa via quæ ducit ad mortem : arcta et angusta quæ ducit ad vitam* (*Math. vii, 13*). De hoc mari et in Psalmis legimus : *Qui descendunt in mare navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo* (*Ps. cxi, 22*). In hoc mare sæculi, in quo sanctorum numerus coarctatur, et in tribulatione positus est, descendunt apostoli, et primus Dominus, ut nos de amaris fluctibus liberaret (*Marc. iv*). In hoc mare sagena Evangelii mittitur (*Math. xii*), quæ testimonii texta est Scripturarum, ut pisces multos

* Regin. m. 1., *Dei ad eos se convertente clementia.*

et obrutos mundi hujus gurgitibus, in auram extra-
hat liberam, ut possint laudes Deo canere. Hi sunt
qui descenderunt in mare, et in Ecclesiarum navi-
bus faciunt opera multa, et Dei cernunt mirabilia in
profundo divitiarum sapientiae et scientie ejus (*I Cor.*
vii); et in Spiritu sancto qui scrutatur etiam alta
Dei, quibus Dominus loquitur : *Venite post me, et
faciam vos pescatores hominum* (*Matth. iv, 19*). De his
piscatoribus qui descendunt in mare, et sunt in na-
vibus, Isaia quoque vaticinatur : *Volabunt in navibus
alienigenarum, et mare pariter deprædabuntur* (*Isai.
xi, 14*). In Ecclesiis enim de numero gentium con-
gregatis, toto apostoli orbe volitarunt, ut depræda-
rentur mare, et draconis **880** spolia tollerent, qui
regnabat in mari, et de quo scriptum est : *Hoc mare
magnum et spatiostum manibus : illuc reptilia, quorum
non est numerus : animalia pusilla cum magnis, illuc
vares pertransibunt : Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (*Psal. ciii, 25, 26*). Latum et spatiostum
mare est parvis et magnis animantibus, quæ cum
dracone versantur, et quorum non est numerus. Qui
autem super mare sunt, et in ipso mari volitant in
navibus, audiunt cum Salvatore : *Tu dominaris potestati
maris : motum fluctuum ejus tu mitigas* (*Ps.
lxxxviii, 10*). Cumque transierint in maris fredo, et
fluctus ejus suo conculcaverint pede, confundentur
omnia profunda fluminis, de quo scriptum est : *Qui*

A convertit mare in aridam, in flumine pertransibunt pede (*Psal. lxxv, 6*), ut humilietur injuria, sive superbia
Assur, et Aegypti a sanctis atque credentibus rece-
dat imperium, et qui liberati sunt, confortentur in
Domino, et dicant : *Fortitudo mea, et laudatio mea,
Dominus* (*Ps. cxvii, 14*). Et iterum : *Diligam te,
Domine, fortitudo mea* (*Psal. xvii, 1*). Et cum Jere-
mia : *Fortitudo mea, et auxilium meum, et refu-
gium meum, Domine Deus meus* (*Jerem. xvi, 19*). Unde et Apostolus, in quo Christus loquebatur,
siebat : *Omnia possum in eo qui me confortat* (*Phil.
iv, 13*). Et non solum confortabuntur in Domino,
sed et gloriabuntur in eo et dicent : *Mihi autem
absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi,
per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* (*Galat. vi, 14*). Et : *Qui gloriatur, in Domino glorie-
tur* (*I Cor. i, 31*) Et in alio loco : *Non glorietur
sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua,
neque dries in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui
gloriatur : intelligere et scire Dominum, et facere mi-
sericordiam et judicium in medio terra* (*Jerem. ix, 23,
24*). Verum quia in Hebraico scriptum est : *Et in
nomine ejus ambulabunt, sic intelligendum est : quod
in nomine Christi ambulent Christiani, et scribatur
in calculis eorum nomen novum, et sub tanti nomi-
nis dignitate ambulent cum Domino, sicut ambula-
vit Enoch, et placuit Deo, et translatus est* (*Genes. v*).

LIBER TERTIUS.

(**881—882.**) Urget me frater Sisinus incompta
et in polita transmittere ut non dicam emendandi,
sed ne relegendi quidem habeam facultatem. Ille
festinat in opus suum, nos in nostro opere minus
facimus, dum eruditio incassum vertitur; et quid-
quid sensu concipimus, composito non licet ornare
sermone. Rudes igitur, non mea culpa, sed studio
portitoris suscipe libros : dum ipse tua festinat san-
ctis æra dividere, et nos non patitur nostra tibi æra
numerare. Quamvis enim elegans sit exercitatumque
ingenium, et longo usu trita currat oratio : tamen
nisi Auctoris manu curata fuerit et polita, redoleat
sordes negligentiae, et vel nimio verborum flore lu-
xuriat, vel hiulca vocalibus fit, vel aspera consonantibus. Unde et de Virgilio traditum est, quod
libros suos quasi ursorum fetus lingua composuerit,
et lambendo fecerit esse meliores, qui durarent in
memoriam sempiternam, et necessitatem metri libera
oratione completerent. Transimus ad Libanum, et ad
duas virgas, tresque pastores, qui in uno mense suc-
cessi sunt, et ad triginta argenteos, de quibus emptus
est ager figuli in sepulturam peregrinorum (*Matth.
xxvii*), et ad stulti vasa pastoris, et cætera usque ad
finem voluminis : quæ tantis sunt contexta mysteriis,
ut misericordia Dei et tuis indigeamus orationibus,
me cursus noster aliquo præpediatur errore, et ma-
devolis justa sit occasio detrahendi, qui ad hoc so-

C lumi linguas habere se putant, ut proximos lacerent,
et duritiam frontis attritæ verborum rabie conso-
lentur.

(Cap. XI.-Vers. 1.) *Aperi, Libane, portas tuas, et
comedat [Al. comedet] ignis cedros tuas. Ulula, abies,
quia cecidit cedrus : quoniam magnifici rastati sunt.
Ululate, quercus Basan, quoniam succisus est saltus
munitus.* LXX : *Aperi, Libane, portas tuas, et co-
medat ignis cedros tuas. Utulet pinus, quia cecidit ce-
drus, quia optimates contriti sunt. Ululate, quercus
Basanitidis, quoniam depositus est saltus nemorosus.*
Perspicue Libanus, ad quem propheticus sermo con-
vertitur, dicens : *Aperi, Libane, portas tuas, tem-
plum intelligitur Iudaorum, quod instauratum, immo-
D sedicatum a Zorobabel, rursus a Vespasiano, et
Tito canitur subvertendum. Et quia Libanum, tem-
plum appellaverat ματαροπολις, et in reliquis servat
translationem, ut per cedros et abietes et quercus
Basan saltumque nemorosum, principes ac sacerdo-
tes et populum significet Iudaorum. Aperit autem
Libanus portas suas, ut Romanus intret exercitus,
et comedat ignis cedros ejus, ut vel incendio cuncta
vastentur, vel hostili impetu duces ac principes con-
sumantur. Ululant abies, quia cecidit cedrus, mu-
tuco sacerdotes et principes sua populatione lugen-
tes. Quodque prius dixit obscure, nunc ponit mani-*

festius, quoniam magnifici vastati sunt. Cupio scire quae sint cedri Libani, quae combustae sunt: quae abies, quibus ululatus indicatur: quae pinus, quae corruit: magnifici, inquit, vastati sunt. Ululate, querens Basan, id est, confusonis et ignominiae, quia saltus multissimus, qui Hebraice dicitur **BESOR**, **823** et a LXX translatus est, nemorosus, excisus est; quia templum, quod inexpugnabili creverat similitate, et a diversis regibus et principibus, ac postea ab Herode constructum est, Romano oppugnante, deleatum est. Hunc locum quidam non intelligentes, Libanum et abies et pinos et quercus Basan, et saltum nemorosum sive munitum, ad contrarias referunt fortitudines, da quibus et in Ezechiele sub nomine Assur, et Pharaonis dicimus sit: Ecce Assur cyprea in Libanum, et bosque ramis, et coniferis umbra, et ex parte magnitudine, et in media nubium factum est cedrum eius: aqua nassivis eum: abyssus exalat ilum (Ezech. xxii, 3, 4), et cetera, quae tam de Assur, quam de Pharaone dicuntur, vel ad copiarias fortitudines, vel ad superbos quoque et principes dici arbitrantur, da quibus et in Psalmo legimus: Vox Domini constringens cedros, et constringens Dominus cedros Libani (Ps. xxvii, 5). Et in alio loco: Dies, Dominus sabaoth super omnem consummationem et superbam, et super omnes excelsum atque sublimem (Isai. xxi, 12, 15). Et post paululum: Et super omnem cedrum Libani excelsam (Al. excelsorum), et super omnem arborem quercus Basan. Et de hoc Libano asserunt prophetas: Libanus enim excelsus cadet. Nos autem priorem interpretationem sequamur, praesertim cum et ea quae sequuntur, huic sensui congruant.

(Vers. 3.) Vox ululatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quia vastata est superbìa Jordanis. LXX: Vox lugentium pastorum, quoniam misera facta est magnificentia eorum. Vox rugientium leonum, quia afflictus est fremitus Jordani. Pars superioris capituli, et in his versiculis continetur. Quos vocaverat cedros, abies, pinos et quercus Basan, et exponens quae essent iste arbores intulerat, dicens: Quoniam magnifici vastati sunt, nunc per aliap **μεταφορā** dicit esse pastores, id est, principes atque doctores, et qui primi erant in populo, quod fieri debeant et lugere, quia magnificentia eorum et pulchritudo et decus vastata sunt, atque consumpta: templum videlicet, in quo sibi gloriantur. Et vox, inquit, rugitus leonum, quos excelsas arbores, et rursum pastores, cedram gungs leones appellat. Et quia leones dixerat servari (translacionem, ut inservi): Quoniam vastata est superbìa Jordanis, siue fremitus et sonitus aquae decurrentis, qui Hebraica dicitur **BAON** (Psa.). Et quomodo templi altitudinem iuxta situum terrae Iudeæ altitudini Libani comparavit (nihil enim Libano in terra reprobationis excelsus est, nec nemorosius

A atque condeuersus) sic Jordani fluvio, qui maximus in Judaea est, juxta quem morantur leones, fremitus junxit leonum propter ardorem sitis, et ob desertum viciniam et latitudinem vastae solitudinis, et arundineta, et carecta, Unde et per prophetam dicitur: Ascendit leo de Jordane (Jer. iv, 7), valvas ostenderat Nabuchodonosor se sedibus suis, quasi leonem da cubili exisse contra Jerusalēm. Alter: Vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbìa Jordanis. Vox, inquit, optimatum, quia templum destructum est, unde sperabant semper auxilium, et quod iustos et bellatores ac potentes quondam nutriebat Leonas,

(Vers. 4, 5.) Haec dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis, que qui procederent, occidebas, et non dolebas, et vendebant ea dicentes: Benedic tus Dominus, divites facti sumus, et pastores eorum non parcebant eis. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens; Pasce oves occisionis: quae qui procederent, interficiebant, et non agebant paupertatem, et qui vendebant eas, dicebant: Benedic tus Dominus, et divites facti sumus, et pastores eorum nihil parcebant super eis. Ubi manifestissima propheta est, et per translationem historie verus ordo narratur, superflua est tropologia interpretatio, ut alios bonos, alios males dicamus esse pastores, et hoc tam ad veterem populum referri, quam ad novum, id est, tam ad Iudeorum sacerdotes et principes, quam ad episcopos et presbyteros Christianorum, et quicumque pastores fuerint negligentes, et unum de minimis scandalizaverint, ipsos esse qui nutrita pecora occisionis, et non patientur super eis quidquam nec doleant, nec possint dicere cum Apostolo: Quis scandalizatur, et ego non uero (I. Cor. xi)? et vnguis populus sibi creditos, de quibus scriptum est: Qui deporans populum meum sicut cibum panis (Ps. lxi, 5), et ex aliorum mortibus divitias consequantur, lapident eos, qui prædas agunt de miseria, et iniquis beneficentes. Haec alii interpretentur ut volunt; nos tenemus explanationis ordinem quem semel arripiimus. **825** Quoniam apertus est Libanus, et cedri ejus atque abies flamma urente combustus sunt, ululatusque pastorum auditus est, et rugitus leonum, quia omnis pulchritudo et superbìa Jordanis vastata est atque consumpta: idcirco haec nihil dixit Dominus Deus meus: O propheta Zacharia, ad te iste sermo consertur: Pasce gregem occisionis, hoc est, nunc interim nutritur, et crescat, qui postea ab hostiis occidendum est, quae oves et pecora, principes Romanorum, qui possidebant ea, et obediabant iure victoriae, interficiebant, et non pauperabantur, siue impolabantur, et non contumeliantur, id est, nihil pro laida crudelitate patiuntur, et vendebant ea quae non properer clementiam, sed proprie特 preclaram reservabant. Legamus tales historias, et traditiones plangentium Iudeorum, quod in jalernaculo Ahabae (ubi nunc per annos singulare tempore sive Balcor, non Balcor ex deridendo castigatiunibus Cari, et Kesi. Mart.

a Editi legunt την Βασιλίη, unde variantem ex Hebreo colligimus lectiōnem. Legebat itaque Hieronymus us hodie legimus in exemplari Massore-

los mercatus celeberrimus exspectatur) post ultimumque universjonem, quam suscituerunt ab Adriano, multa hominum milia venundata sunt, et quæ vendi non potuerint, translata in Aegyptum, et tam naufragio et same, quam gentium cæde truncata. Iti ergo viatores, et Domini ultiors qui occidebant, et non delibant, et vendebant pecora aliquæ dicebant: *Dixit Dominus, divisæ facti sumus, hanc habebant sententiam.* Propter peccata sua offendere Judæi: id est eos oppressimus, et ex pretio eorum divites facti sumus. Nec iurum, iugis, si hostes iura victorum occidebant pecora, et non molebant, vendebant, et in sua sceleris gloriaruntur; cum ipsi pastores eorum, atque dæcates non despercerint eis, et culpa eorum, greci lupi tradidit ait.

(Vers. 6, 7.) *Ei ergo vos parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus;* Ecce ego tradam hemisphaerum apud eumque in terram proximam eum, et in terram regis eum, et conciderem terram, et non erigam de manu eorum, et pascam pecus accisionis, propterea hoc, et pauperes gregis. LXX; Ideo non parcam ultra super habitatores terræ, dicit Dominus. *Ei ergo ego reddam hemisphaerum apud eumque in terram proximam eum, et in terram regis eum, et conciderem terram,* et non erigam de manu eorum, et pascam pecus accisionis in Chanaan, non est in Hebreo, et a nullo alio translatum interpretatum. Quia ergo pastores eorum non parcerant eis, et ipsi prius uocum populum detraherunt, idcirco, et ego non parcam ultra super habitatores terræ, dicit Dominus, dicit Poppinus. De hac enim terra loquitur, ut quia ei agniti erat, et non de orbe terrarum, sicut Judæi male interpretatione a se valeret in aliis partibus Dei deprivare sententiam. Post exorsionem quippe Ierusalem (quæ proprieas eis accidit, quia per quadriginum et duos annos, posquam passua erat) Dominus, acceptus fratris, pœnitentijs agere doleretur) dimicavit, inquit, apud eumque contra proximum suum, et tunc se cæde impetravit, ut eum ipsa absidione templi, quæpro Jerusalim Romanus cinget exercitus: Iauia enim inter ipsos Judæos erat belis atque discordia, ut in tres partes populu dividatur. Legamus Josephum et septem Judæorum capitulatim. Iudeus, et hanc prophetiam esse completam, historice veritate certeferum. Et concideret, ait, terram, hanc dicitur quia Romanj omnes terram et universitas mundi desideranter Iudeorum. Et non erum eos dominum regnum eorum. Audi, Judæe, qui ubi spes tibi patitur reprobantis, et non auditis discensionem Romani cum aliis Regnatis: Non enim de mecumus eorum, quod altera illi erunt Romanos tua fuitate carmineas, Et pascam pecus accisionis, ut semper Judæi habuerint ad meum; proprieas quia Dei est ista sententia: O vos qui estis pastores gregis, hoc est, iusti de Israel.

^a Rescribitur Videlius, intrusus pro ratiocinatu, ad Græc. ἐπωροντο sive, ut ipse mavult, ἐπορέουντο,

^b Ms. Reginæ, funiculum, hic atque ipsa, sed et in Hebreo plurium est numerus: tum et

A qui credidisti in Dominum Iesum, et Dei filium suscepisti, auditæ quæ dicuntur, et sequentes capitulo sacramenta cognoscere. Quid autem secundum Septuaginta legitur: *Ei pascam oves operacionis in terra Chanaan, sic possumus intelligere; quod populum Iudeorum, qui desiliatus est morti, in toto orbe dispersum (hæc est, in terra Chanaan aliquæ geopilum) pascat Dominus, et nutrit ad immolandum.*

(Vers. 8, 9.) *Ei gerimur mihi duas virgas: unam vocari decorem, et alteram vocari funiculum [Vulg. funiculum]; et pax gregem.* Et sucedit tres pastores in meus uno, et contraria est anima mea in eis; stipulam et anima eorum variabit in me. Et dicit: *Non pascam vos; quod moritur, morietur, et quod succiditur* [¶] *succidatur,* et reliqui deparant uniuersaque carnem præsumi. LXX: *Ei gerimur mihi duas virgas: unam vocari decorem, et alteram vocari funiculum, et pacem oves.* Et auferam tres pastores in meus uno, et ingravescet anima mea super eos: siquidem et anima eorum ^a rugebant super me. Et dicit: *Non pascam eos; quod moritur, morietur, et quod deficiat, deficiat, et reliqui deparant uniuersaque carnes proximi sui.* Supra dixerat: Propterea hoc, q. pauperes gregis, et facta discordia, subdolus erat, ostendit, quia Libani portæ aperiuntur, et querens Bassam, abiecit cordique sufficiens, et intulit omnino remanente: *Non pascam ultra super habitatores terræ,* dicit Dominus. Et hoc de uno Iudeo in populo dicebat videbatur, quod imperfectis prophétias, etiam in Filium Dei misericordiam manus, et voca temporaria cancellasse: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostra* (Matth. xxvii, 35) ^b *Nunc Creator universitatis et Dominus mysteria sui orbis expedit, et dicit duas habuisse se virgas, quarum alteram decorem vocaverit, alteram funiculum, et in duas virgis vinculum paverit gregem: tres quoque pastores in uno meo succiderit, et contraria sit, sive indignata, aut (ut Septuaginta translutorum) ingravescet anima mea super eos; hanc dubium quin pastores significet, quoniam succidit in meus uno. Redditque causa eis pastores indignatus sit Intantum, ut eos in uno tempore succiderit: Stipulam et anima, iqvæ, eorum variabit in me. Et aut sensus: Non me pascendum diligerem: nec pastores mercenarii uerba amatorum pastores: Quia pastor bonus ponit omnia: etiam pro crinibus suis (Joan. x, 11); Quamobrem et ego indignatum contentum protulit, et ad Ioseph pastores, quae mea indignatione succiderat, sive omnia pastores in rebus suis (Ad. postquam) gregem levaverat: *Non pascam vos* / sed quod moritur, et regit, et uolentem subducit, et se alteriusmodi deuocat, multaque causa dilectionis. Hanc pascendum diligamus, ut futura explanatione apostolam uincemus. Ceterum et pastor cuius oves congiuntur, ut possit, et secundum eum, duas sibi as-*

dunctas virgas juxta noscere gregem, etc. Denito quaque pars, ingratulata anima ejus, pro ingratis et omnia mea.

sumpsit virgas, sive duas σχυτάλας, id est, baculas, qui Hebraice dicuntur MACALOTH (מַכָּלוֹת). **888** ut pastoris habitum demonstrare. Unam virginem vocavit decorum, hoc est, sub Noe omne hominum genus sua benedictione protexit: quando instaurato mundo, ne cum peccata sorduerant. Et idecirco vocatio cunctarum gentium appellatur decora et pulchra, quia nihil justius est, quam universitatis parentem vocare omnes aequaliter, quos aequali conditione generavit. Et alteram vocavit funiculos; quando enim dividebat Altissimus gentes, et disseminabat filios Adam, statuit terminos gentium, juxta numerum angelorum Dei (*Deut. xxxii*). Et facta est pars Domini populus ejus Jacob; funiculus hereditatis ejus Israel. Et pavi, inquit, gregem: sive ipsum Israelem, sive cum Israele omne hominum genus. Et succidi, inquit, tres pastores in uno mense. Legi in eiusdem Commentariis: Pastores Domini indignatione succisos, in sacerdotibus et falsis prophetis et regibus intelligi Judaeorum; quod post passionem Christi, uno omnia succisa sint tempore, de quibus loquitur Jeremias: *Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus. Tenentes legem meam, nescierunt me. Et pastores prævaricati sunt in me, et prophetæ prophetabant in Baal, et idola secuti sunt* (*Jer. ii, 8*). Nec hac explanatione contentus, tres pastores in uno mense succisos, eos vult accipi, qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum peccaverunt; omnes enim hereticos, aut in unam, aut in duas, aut in tres simul peccare personas. Dixerit ille quod voluit, neque enim alterius sensui detrahendum est. Nobis tres pastores qui in uno mense succisi sunt, Moyses videtur, et Aaron, et Maria (*Num. 20*); quorum Maria in mense primo, qui vocatur NISAN (נִיסן), mortua est in deserto Sin, et in eodem loco propter aquam contradictionis, eodemque mense, Moyses et Aaron condemnati sunt, ne terram reprobationis intrarent. Atque ita factum est, ut e tribus pastoribus, alia praesenti morte succideretur, alii sententia mortis futuræ. Et contracta est, inquit, anima mea super eos: videlicet super tres pastores quos præposueram gregi meo. Quia et illorum anima variavit in me, non enim glorificaverunt **889** me ad aquam contradictionis. Si autem ad populum referimus, quod anima populi variaverit in Deum, sic exponendum est: Idecirco eis indignatus sum, quia et ipsi inter me et idola fluctuantes, variis contra me pugnaverunt modis. Quamobrem indignatus dixi ad Moysen: ** Non pascam vos: dimittite me, et disperdam eos* (*Exod. xxxii, 10*). Quando autem dicit, cum irascitur, *Dimitte me*, provocat ad rogandum, et ostendit se ab eo posse retineri. Quod moritur, inquit, moriatur, et quod succiditur succidatur; omnium corpora ruant in solitudine, et versi in seditionem, instar bestiarum mutuis lacerentur morsibus,

* Haec verba, inquit Victorius, non pascam vos, sicut in Zacharia hic: tamquam autem ad Moysen illa dicta sunt, Hieron. interpretatur: sicut Isaiae erba: si audieritis, quæ bona sunt, terræ comedetis,

A nullusque terram reprobationis introeat. Quidam duas vocaciones Judæorum et gentium, in primo Israel, et novissimo intellexere nomine Christianos. Sed quomodo vocatio Christiana ante projecta sit, et Judæi remanserint et pasti sint a Deo, non satis attenderunt.

(Vers. 10, 11.) *Et tuli virginem meam que vocabatur decus, et absidi eam ut irritum facherem sedus meum quod percussi cum omnibus populis. Et in irritum deductum est in die illa, et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est. LXX: Et assumam virginem meam pulchram, et projiciam eam, ut dissipem testamentum meum quod disposui ad omnes populos, et dissipabitur in die illa, et cognoscant Chananei oves, quæ custodiuntur mihi, B quia rerum Domini est. Post vocationem Israelis, et assumptionem virginæ secundæ, quæ vocabatur funiculus, tulit Dominus virginem primam, totius orbis nationes, quæ vocabatur decora, et abscidit eas a cultu suo, quia veneratae sunt idola, et omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt* (*Ps. xiii*). Manifestiusque exponens quæ esset hæc virga, intulit: *Ut irritum facherem sedus meum quod percussi cum omnibus populis: Statim enim ut Israel assumptus est, gentium turba projecta est: et ut nata est filia Archisynagogi, quæ postea in Evangelio, cum duodecim esset annorum, ægrotare et mortua esse narratur, aliquo p̄pooūta cœpit sanguinem fluere, et perpetua infirmitate cruciari* (*Marc. v; Matth. ix*). Et in irritum, ait, deductum est sedus meum quod cum omnibus **890** inieram nationibus. Et intellexerunt pauperes gregis, id est, populus Israel qui mea mandata custodit, quia verbum Domini est, id est, voluntatis est Domini abjecere gentes negantes, et in Abraham Israel assumere confidentem. Pro eo quod nos interpretati sumus, et cognoverunt sic pauperes gregis, Septuaginta transtulerunt, et cognoscant Chananei oves, quæ custodiuntur mihi, quod ita nonnulli edisserunt: Cognoscat populus Judæorum, ad quem dictum est: *Semen Chanaam, et non Iuda* (*Dan. xiii, 56*); qui nunc meis cæremoniis custoditur: sive quia Chananei interpretantur, parati ad humilitatem, cognoscant qui olim parati sunt ut humiliantur a Domino, et relinquantur. Cur autem pro eo quod nos interpretati sumus, sic pauperes, illi dixerunt, Chananeos, causa manifesta est: apud Hebreos enim, sic; CHEN (חֵן) dicitur: ANIK (אֲנִיק), pauperes; illi duo verba in unum copulantur, pro eo quod est, sic pauperes, hoc est, CHEN ANIK (חֵן אֲנִיק), nomen Chananeos gentis interpretati sunt.

(Vers. 12, 13.) *Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, et si non, quiescite; et appenderunt mercedem meam, trigesinta argenteos. Et dixit Dominus ad me, Projice illos* [Vulg. illud] *ad statuarium, decorum pretium quod appetiatis sum*

ad Israel in eremo dicta esse, hoc eodem loco exponit.

^b Antea deerat vox meam.

ab eis : et tuli triginta argenteos, et projeci illos in dominum Domini ad statuarium. LXX : Et dicam ad eos : Sibonum est in conspectu vestro, date statuentes mercedem meam, aut renuite. Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me : Depone eos in conflatorium, et recognita si probatum est, sicut probatus sum pro eis. Et tuli triginta argenteos, et misi eos in domum Domini in conflatorium. Cognoscientibus Israeliti gregis pauperibus, qui mea mandata custodiunt, verbum esse Domini quod locutus sum, et vera quæ dixi, ait ad eos, id est, ad pauperes gregis, si vobis placet (homines enim estis et semel libero arbitrio vos creavi, quibus et in eremo locutus sum : Si audieritis me, quæ bona sunt terræ, comedetis (Isai. 1)) pro hac assumptione, qua abjeci universum hominum genus, et vos mihi in peculariem elegi gregem, et Creator omnium 891 volui parvum habere funiculum, reddite mihi mercedem meam, id est, mea præcepta servate. Sin autem non vultis mercedem reddere, nec placet in oculis vestris meo censeri nomine, aperte renuite, et facite quod vultis. Qui tunc quidem responderunt Moysi : Omnia quæcumque dicit Dominus, faciemus (Exod. xxiv, 5). In fine autem temporum pro eo quod eos elegi de medio nationum, et liberavi de Ægypti fornace ferrea, appenderunt mercedem meam triginta argenteos, pro meo sanguine dantes Iudea proditori (Matt. xxvi). Et dixit, inquit propheta, Dominus ad me, sive ipse Salvator, cuius priora sunt verba, patrem ad se locutum esse contestans : Projice illud ad statuarium : pro quo in Hebreo legitur JOSER (יֹסֵר), id est, τὸν πλαστὸν, quem nos, factorem et figurum possumus dicere. Et est sensus : Projice pretium meum ad figurum, qui Creator et facter est omnium. Nec dixit, depone ; sed, projice, ut factoris plastrumque judicio merces Domini penderetur. Et εἰρωνεώς pretium suum, id est, divinæ majestatis, in triginta cernens argenteis, et tam vili merccede se proditum : Decorum, inquit, pretium quo appretiatus sum ab eis ; hoc autem pressius est legendum cum irrisione et subsannatione dicentis : Tanto me populus meus et pauperes quondam gregis, et a me electi in filios, emendum atque vendendum pretio judicarunt. Et tuli, ait Dominus per prophetam, sicut mihi a Deo fuerat imperatum, triginta argenteos, et non eos depositi, sed projeci in domum Domini ad factorem : in domo Domini feci eos a proditore reddi sacerdotibus et pharisæis, ipso confidente, qui vendidit : Peccari, tradens sanguinem justum (Matt. xxvii, 4).

^a Verba, ait ad eos, penes Martian. non habentur : apud Victor. desideratur, id est.

^b Retractat se, inquit Victorius in hunc locum, quod vocem Τόπον, statuarium verterit, cum tamen figurum verius significet, uti interpretatus est Matthæus evangelista cap. xxvii, dum ait : Et dederunt eos in agrum figuli. Idem facit Isai. xix de verbo Τόποι. Utrobique autem Græcas, tantum voces respiciens, lapsus videtur. Sicut enim hic πλαστὸν ita ibi στροβηλοῦνται, quæ erat Aquilæ interpretatio, tandem, non etiam Hebraicam simul vocem attendit.

A At illi quoniam pretium sanguinis erat, noluerunt illud reponere in carbonam, id est, in γαζοφylacio; sed emerunt ex eo agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Nos enim omnes qui peregrini et advenæ Legis fuimus, redempti pretiosissimo ejus sanguine, in domo siguli 892 Creatorisque omnium sepelimur et requiescamus. Pro πλαστῷ atque factore, statuarium δὲ olim interpretatus sum, verbi ambiguitate compulsus, quod statuarium factoremque uno sermone significat. Judæi istum locum malitiose interpretantes, triginta argenteos, triginta Legis manda ta commemorant, quæ facere jubeantur in Lege, et rursum triginta sex alia quæ prohibeantur in Lege, et dici eis, ut argentum mandatorum Domini plasta suo atque factori reddant Deo : quod quia facere noluerunt, esse projectos. Breviter indicare volui quid sentiant, alioquin explanationem eorum laciniosissimam tædet revolvere, ut ad reliqua transeamus.

(Vers. 14.) Et præcidi virgini meam secundam, quæ appellabatur funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam et [Vulg. addit inter] Israel. LXX : Et abjeci virginem secundam, quæ appellabatur funiculus, ut dissiparem testamentum quod erat inter Judam et Israel. Et in hoc loco longam cuiusdam explanationem, immo tricas inextricabiles legisse me novi, duarum virginum in unam societatem ex Ezechielis volumine proferentis, et omnia quæ de concordia Judæ et Ephraim spiritualiter sentienda sunt, huic capitulo coaptantis. Nos autem corptum sequamur ordinem. Postquam a Judæis crucifixus est Dominus et triginta appretiatus argenteis, et pretium sanguinis ejus in sepulturam projectit gentium, quæ peregrinæ erant a Lege et mandatis Dei : statim Dominus sententiam suam ultra non differens, Præcidi, ait, virginem meam secundam, quæ proprie mea erat, quæ sic mihi hærebat, ut in Jeremia perizoma et cinctorium atque lumbare, sive, ut consueto verbo utar, coxale sit appellata : quæ secunda virga quandam appellata funiculus et pars mea, a me ideo projecta est, ut dissolverem fœdus et germanitatem atque concordiam, quæ inter Judam fuerat et Israel, et fratres a se invicem separarem. Ut in apostolorum et eorum qui egerunt poenitentiam 893 numero, rursum διὰ Judas appellaretur et consitens Drum suum : Israel autem et Ephraim et Joseph vocarentur, qui in cordis duritia permanentes dixerunt : Non habemus regem, nisi Cæsarem (Joan. xix, 15). Unde non intulit : ut irritum facherem pactum, sive testamentum, quod habui cum Juda et Israel (usque

Manet tamen utroque in loco prima ejus interpretatione. Adeo enim totum per orbem ejus editio statim divulgata est, ut evendasse postea satis non fuerit. At non ita evenit Isaie xxxviii, ubi vocem ἡγούμενον pro cessarit, postea pro quiete interpretatus est : quippe cum emendatio recepta fuerit, quamvis in ipso Hieronymo utraque simul versio comixta esset.

^c Vocem meam, quæ neque in Græco resonat, neque in Regin. ms., hinc amovimus.

^d Ms. Regin. , Judas appellarentur et confitentes,

bodie enim paenitentibus porrigit manum) sed ut de uno populo credentes alios, et alios non credentes inter se dividere, dicens : *Nolite arbitrari quia ueni misere pacem in terram ; non uari misere pacem, sed gladium.* Veni enim separare hominem adversum patrem suum, et filium adversus matrem suam, et numerum adversus socrum suum, et inimici hominis domestici ejus (Matth. x. 34, et 55).

(Vers. 15 seqq.) *Huius dicit Dominus ad me : Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti : Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non queret, et contritum uau sanabit : et id quod stat non enutrit, et carnes pinguium comedet, et unguis eorum dissolvet. O pastor, et idolum derelinquens gregem : gladius super brachium ejus et super oculum dextrum ejus, brachium ejus ariditate siccoabitur, et oculus dexter ejus tenebrascens obsecrabitur.* LXX : *Et dicit Dominus ad me : Adhuc sume tibi vasa pastoralia pastoris imperiti : Quia ecce ego suscitabo pastorem super terra, qui derelictum non uiuet et dispersum non requirat, et fractum non sanet, et inangrum non dirigat, et carnes electorum devoret, et labos eorum peruersat. O qui pacuisse uana, et qui dereliquisse aves, gladius super brachium ejus, et super oculum ejus dextrum, brachium ejus ariditate siccoabitur, et oculus dexter ejus cecitate obsecrabitur.* Quando dicit, *Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti, illud significat quod supra assumptus est sili virgas duas, unam decorem, et alteram funeralem.* Et quia illas suo vitio peccatoque proiecit, et soluta germinata inter Iudam et Israe, nos inserti sunaus in radicem honeste olivarum, et exortas ex parte facta est domui Israe, donec intraret plenitude gentium (Rom. xi), nunc prophete dicitur, ut gravissimum pastoris stulti, sive imperiti, assumat valicinum. Pastor stultus, et imperitus, haud dubium 894 quin Antichristus sit; qui in consummatione mundi dicitur esse venturus, et qualis venturus sit, indicatur. Varsa autem pastoris, insignia illius et habitum debemus accipere, peram, baculum, fistulam, et sibilum. Et quomodo Isaia, ut captivitatem populi demonstraret, nudus ingreditur (Isai. 20) : et Jeremias uadit ad dominum siguli, ut ex dissipatioone vasia quod curreret in rota, et manu fingeatur artibcia, et iuteritum Israe, et Dei potentiam ostenderet (Jerem. xviii) : et Ezechiel, ut subversioem Jerusalem et fugam Sedecise, et opera captiverum, non solem ruce, sed et habitu demonstraret, perfudit parietem, et in suis bumeris excipiuit (Ezech. xii) : sic Zacharias habitum stulti et imperiti pastoris assumit, ut eum numeret qui venturus es (Zach. xi). Iste pastor ideo consurgens in Israe, quia terus pastor dixerat : *Item non pastum vos.* Qui alio nomine et in Daniele propheta (Cap. ix), et in Evangelio (Marc. xiii), et in epistola Pauli ad Thessalonioenses (II Thess. 11),

A abominatione desolationis, secessus in templo Domini prophetatur, ut se fuerit in Deum, qui ei per leiam magnus cohors dicitur (Isai. xxii). Et ad hoc venit, non ut sanctus, sed ut portator gregem istud. Pastor enim bothus ergo tantum pectora visitat, disperga inquirit, retineta afficit, lassa sustentat. Ecce triplio pastor triplex omnia affectu agit, et carnes pinguium devorat, unguis articulum et oculum dissolvit atque porvorit, Ne rectio ligatus sit pede. Hunc pastorem a discopere Judaei, quem Dominus Jesus interfectus spiritu uisus est, et invictabil humiliacione adventus suu, ut qui non crediderent trahunt, ne salvi fuerint, erellant missio, et judicentur, quia conseruauit iniuriant. Descriptus autem pastore possimo, scilicet et Imperio, ad ipsam predicationem prophetatio sermo omnivitatis : *O pastor, et idolum.* **B** Tunc sceleratus est pastor, ut non idolum cultor, sed ipse idolum nominetur, datus de appetita Deum, et uult ab omnibus adulterari. Qui dereliquit gregem a Deo deuorabitur, quem Dominus tanto tempore custodierat. Gladius super brachium ejus, et robur, et super 895 uestimentum dextrum ejus, quo de acute Dei jactabat cernere sacramenta, et plus videre quam omnes retro proprieate viderant, instantium ut Dei Filium se videarent. Gladius autem ille est, de quo et supra dictum, et nunc dicimus ex parte, de quo et Isaia loquitur : *Inebriatus est gladius Meus in calo (Isai. xxix, 5).* Propterea autem gladius Domini super brachium ejus, et super oculum dextrum illius erit : illi robur ejus et omnis jactantia substituuntur ejus fiducia siccedunt, et scientia, quam sihi falso nomine profunditur, aeternis tenebris obsecraretur.

(Cap. XII. — Vets. 1.) *Ubi derbi Domini super Ierusalem : Dixit Dominus estendens celum, et fundans terram, et angens spiritum suum in eo : Ecce ego ponam Jerusalem superliminare et apulit omnibus populis in circuitu ; sed et Iudea erit in obsidione contra Ierusalem. Et erit in illo illa, ponam Ierusalem lapidem oneris etenim populi, omnes qui levaverunt [Vulg: levaverunt] eam, concione lacerabuntur, et colligentur adversus eam omnes gentes [Vulg: omnia regna] iheride. LXX : Assumptio derbi Domini super Ierusalem, dixit Dominus estendens celum et fundans terram, et angens spiritum suum in eo : Ecce ego ponam Jerusalem ut superliminatio quae invenientur omnibus [A]. in omnibus obprobriis in circuitu, et in Iudea. Et erit obsidio circa Jerusalensem, et erit in die illo, ponam Ierusalem lapidem quod concutatur a euilet gentibus : omnis qui conculcaverit eam illudens illudet, et congregabo super eam omnes gentes iheride. Triplic interpretatio est ab eo loco, in quo legitur : *Ego ponam Jerusalem superliminare et apulit omnibus populis in circuitu, usque ad eum locum ubi scriptum est (Cap. XIII, v. 7) : Fratres, suscipite super pastores**

^a Maluit Victorius, suscipient, cum sermo de Antichristo sit, quem pro Christo Iudei suscepti sunt : quemadmodum dictum est a Christo : *Veniet alius*

in nomine suo, et suscipiet eum.

^b Audit Regis. ms. derelinquens gregem, que in aliis libris non est invenire.

meum; et super virum coherentem mihi, dicit Dominus ex te: Percute pastorem, et dispergentur oves. Alli enim Iudeorum putant jam haec ex parte completa a Zoroabbel, usque ad C. Pontopetum, qui primus Romanorum Iudeam cepit et templum, quam historiam scribit Josephus. Alii vero quando Jerusalem fuerit restaurata, in fine mundi esse comprehendenda: quod sibi cum aliquibus suo, quem supra stultum pastorem legimus, misericibilis gens Iudea promittit. Alii autem, hoc est, **396**^a nos qui Christi consenserunt nomine, in Ecclesia usque ad finem mundi quotidie expleri et explenda, memoramus. Et ne per singula extendamus modum voluntatis, propONENTES: Haec dicunt illi: sic alii suspicuntur: nos ita sentimus, tamen posulumus sententias, ut ex interpretatione varietate, quid cui coaptandum sit, prudens lector intelligat. Dominus igitur qui eorum extendit ut pectem, et terram alta mole solidavit, et spiritum hominis fixit in eo, Ideo animarum Creator est omniuum, ut ex duabus substantiis animae et corporis, unum animal coimplingeret. Spiritus enim pro anima frequenter accipitur, ut ibi: Pater, in manus tuas commendasti spiritum meum (Luc. xxv, 46). Et: Anfractus spiritum eorum, et deficient, et in patrem suum revertentur (Ps. ciii, 29). Iste igitur Creator universitatis et Dominus, se Jerusalem sui perliminare et rapuisse omnibus populis in circuitu positurnum esse, testatur, ut qui innen ejus attigerit, inebletur et corruat, sive ipsum superliminare in eum corruat a quo contingitur. Sed et Judas, obsessa Jerusalem, est captus a gentibus, et in Iudeam transiens societatem, cogetur obsidere metropolim suam. Non solum uteins Dominus Jerusalem ponet cunctis populis quasi superliminare rapuisse; sed ponet illam quidam lapideum offert eum populis, quem qui levare voluerit, concisione lacerabitur. Congregabuntur enim adversus Jerusalem omnia regna terrarum. Mos est in urbibus Palæstinæ, et usque hodie per omnem Iudeam vetus consuetudo servatur, ut in viculis, oppidis, et castellis rotundi ponantur lapides gravissimi ponderis, ad quos juvenes exercere se soleant, et eos pro varietate virium sublevare, alii usque ad genua, alii usque ad umbilicum, alii ad humeros et caput, nonnulli super verticem, rectis junctisque manibus, magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollant. In arce Athensium, juxta simulacrum Minervæ, vidi spharam æneam gravissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi movere vix potui. Cum autem quæserem, quisnam sibi vellet, responsum est ab urbis eius cultoribus, athletarum in illa massa **397** fortitudinem comprobari, nec prius ad agendum quemquam descendere, quam ex levatione ponderis sciat quis cui debeat comparari. Sensus ergo iste est: Ponam Jerusalem cunctis gentibus,

A quasi gravissimum lapideum sublevandum. Levabant quidem eam, et pro virum varietate vstabunt; sed necesse est ut dum levatur, hi ipso nixu et elevatione ponderis, gravissimus lapis scissuram a aliquam vel rasuram in levatum corporibus derelinquant. Super Ecclesiæ sic Interpretari potest, quod cuncti persecutores qui contra dominum Domini dimicarunt incibentur eo calice quo universis gentibus propinat Jeremias, ut libant, et ineblentur, et cadant, et vomant, et insaniant (Jer. xxv). Scio persecutionis tempore multos e nos tis contra Ecclesiam pugnare compulso; sed quicumque hoc pondus voluerit sublevare, levabit qualem, et pro ira Domini qua corripit peccatores, suis manibus sustentabit: Verum ipse nos erit impunitus, Dei contra se gladio dimicant. Pro lapide oneris, quoniam nos, ut potuimus, interpretati sumus, Sepulchra verterunt, lapidem concutulum a cunctis gentibus. Omnis qui concutuerit eum (sive eam, id est, Jerusalēm) illudens illudet. Qui manifestus est sensus, quod utroque modo Jerusalem et ab initiis gentibus, et a persecutoribus concutenda sit et illudendum ei pro voluntate illudentium. Sed inerior et verior est sensus superior. Breviter singula exponimus, ut tandem veniam ad calcem, ne si prolixius scripserimus, et rerum obscuritate, et scrupulis longitudine, Lectoris animus confundatur.

(Vers. 4.) In die illa dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, et ascensem eum in amenniam: et super domum Iuda aperiam oculos meos, et omnem equum populorum percutiam in [Vulg. tacet in] cæcitatem. LXX: In die illa, dicit Dominus omnipotens: Percutiam omnem equum in stupore, et ascensem eum in amennia: super dominum autem Iuda aperiam oculos meos, et omnes equos populorum percutiam in cæcitatem. In illo tempore (hoc enim significat dies) quando obsessa fuerit Jerusalem, ita ut Judas quaque eam obsidere cogatur, et carnaliter et spiritualliter percussit Dominus omnes adversarios **398** equos in stuporem, ita ut omnes stupeant qui eos viderint esse percusso, et ascensores eorum, maiorum premente magnitudine, vertentur in amenniam, et super domum Iuda, qui contra metropolim suam facere aliquid cogebantur, aperiet Dominus oculos suos, ut eorum misereatur, et eos dignos suo faciat aspectu, oculorumque suorum illustret lumine: omnes autem equos populorum æternam percussit cæcitatem. Qui spiritualiter equi intelligendi sint, supra diximus: Fallax equus in salutem (Ps. xxxii, 17). Et: Hi in curribus, et hi in equis (Ps. xxix, 8), et cetera his similia. Ascensores quoque eorum, vel demones, vel falsos magistros diximus, qui omnes in stuporem vertentur et amenniam, ut nihil sapere convincantur: sed palpabiles eos opprimente tenebrae, quales fuerunt quando Ægyptiorum primi-

^a Mendose legerat Martian. vim, pro ritam.

^b Regis, ms., haec est nostri, qui Christi consenserunt nomine, haec et alia usque ad finem mundi quotidie explenda memorant. Quæ quidem lectio, iis maxime

verbis, haec et alia, pro in Ecclesia, verior videatur.

^c Vocem, ei aperte, Regis, ms. necit.

^d Duo miss. scissuram, vel lacuram in levatum corporibus, etc.

tiva percussa sunt (*Exod. xi.*). Super dominum autem Juda, id est, populum qui constiterat Deum, et fractus persecutionis angustiis ac timore perterritus, videtur esse in numero consequentium : aperiet Dominus oculos suos, ut plerosque respiciat dicentes ad se : *Respic in me, et miserere mei* (*Ps. lxxxv, 16*), et mereantur audire : *Erit tibi Dominus lumen aeternum* (*Isai. lx.*) Hæc est gravissimi lapidis laceratio, quam in adversarios suos, qui Jerusalem levare et vexare conati sunt, Dominus committatur.

(Vers. 5.) *Et dicent duces Juda in corde suo : Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum Deo eorum [Al. suo]. LXX : Et dicent tribuni, id est, οἱ χαρτέροι, Juda in cordibus suis : Inveniemus nobis, qui habitant Jerusalem, in Domino omnipotente Deo eorum.* Cum aperuerit Dominus oculos suos super Judam, et percusserit omnes equos gentium excitatae, duces Juda, de quo supra dictum est : *Sed et Judas erit in obsidione contra Jerusalem, vota facient in cordibus suis, quia loqui libere non audebunt, ut vincat Jerusalem, et victus Judas cum hostibus vincat cum civibus suis.* Pro eo quod nos diximus : *confortentur mihi*, et LXX *transtulerunt εὐρήσομεν ἐκποτοῖς, inveniemus nobis*; in Hebraico scriptum *ΕΜΣΑΛΙ* (אִמְשָׁלֵי), quod Aquila transtulit, *καρτέροντος μοι*, id est, *conforta mihi*, ut sit sensus : Optabunt chiliarchi, et tribuni, ac duces Juda, **899** ac vota facient in abscondito mentis arcano, ut Deus confortet habitatores Jerusalem in Domino Deo suo, et vincant adversarios suos. Juxta tropologiam, duces ac tribuni apostoli sunt, et omnes apostolici viri atque doctores, qui Christi exercitui præfuerunt, qui nollent sibi alios invenire nisi eos qui habitent in Jerusalem, visione pacis, et qui habitent in Domino omnipotente Deo suo. De his ducibus Paulus apostolus fuit, qui invenit Titum, et Timotheum, Lucam atque Sylvanum : Petrus quoque qui Marcum scriptorem eruditivit Evangelii [Al. in *Evangelio*], et cæteri apostoli qui omnem mundum sua doctrina et eruditione compleverunt, ut haberent discipulos habitatores Jerusalem.

(Vers. 6, 7.) *In die illa ponam duces Juda sicut camnum ignis in lignis, et sicut facem ignis in feno : et devorabunt ad dextram, et ad sinistram, omnes populos in circuitu : et habitabitur Jerusalem rursus in loco suo, in Jerusalem. Et salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut in principio : ut non magnifice glorieatur domus David, et gloria habitantium Jerusalem contra Judam : LXX : In die illa, ponam tribunos Juda sicut torrem ignis in lignis, et sicut fenum ignis in stipula, et devorabunt a dextris et sinistris omnes populos Domini per circuitum, et habitabitur Jerusalem adhuc in semelipsa, et salva faciet Dominus tabernacula Juda, sicut a principio : ut non magnificetur gloria domus David, et elatio habitatorum Jerusalem super Judam. Quando duces Juda dixerint in cordibus suis : Conforta mihi, Domine, obsecros Jerusalem, ut qui sua imbecillitate victi sunt, tuo supererent auxilio : tunc ego Dominus omnipotens Deus eorum, po-*

A nam principes Juda sicut fornacem ignis in lignis, et sicut facem in stipula, ut devorent adversarios, quibus simulata amicitia jungebantur. Devorent autem a dextris et sinistris, et omnes populos occidant in circuitu, ut rursum Jerusalem habitet in loco suo, et nequaquam hostiles impetus timeat. Urbes quoque et oppida, ac villas, et viculos tribus Judæ, quæ direpti fuerant atque vastati, instaurent sicut fuerant antequam vastarentur, et nequaquam domus regia, et incliti ac magnifici tribus Juda, et habitatores Jerusalem glorientur adversus tribum **900**

Juda, quod suo regatur imperio, suo consilio gubernetur; sed sciunt quod Domini sit in utrisque Victoria. Hæc juxta historiam seu facta sint, seu futura, fidem rerum Domini judicio relinquentes, et sanctis B ejus, qui ab eo sapientiae ac veritatis spiritum receperunt. Nos dicamus, quod tempore persecutionis Ecclesie, duces et tribuni nominis Christiani, de quibus supra diximus : cum Dominus pacem reddiderit Jerusalem, et interficerit adversarium spiritus oris sui, futuri sint quasi caminus ignis in lignis, ut devorent infructuosas arbores, et sicut faces in stipula, ut quodcumque frumentum non habet, et circumferiut omni vento doctrinæ, tradatur incendio. Et devorabunt (inquit) duces Juda, et tribuni ad dexteram, et ad sinistram, eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nec scierunt [Al. nesciunt]. ὑπερβολὴ esse κακίας, unde Dei populus pollicetur, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus, via recta gradiemur (*Num xx*). Via dextera, parcitas

C est, quam Graeci φρεδόλειν vocant : *sinistra, luxuries*: media rectaque frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextra, quibus dicitur : *Ne sis justus nimis* (*Eccles. vii, 17*) : Et in sinistra, qui audiunt : *Vix que ad sinistram sunt, perversæ sunt* (*Prov. iv, 27*), devorans flamma consumet, et desertis adversariis atque sublatis, rursum Jerusalem, id est Ecclesia, pristinam gloriam recipiet, et erit in suo statu, et Judee tabernacula salvabuntur, toto orbe dispersa Christianorum conciliabula, de quibus quasi tentoriis et tabernaculis ire cupimus ad domum, quæ non est manuacta, et ad coelestem Jerusalem. Propterea autem tabernacula plebis et omnium qui censemur nomine Christiano, et reputantur in vulgus, antiquam pacem recipient obsecros Ecclesiarum principes, D et in fugam versis, ut nequaquam putant magistri atque doctores sua doctrina et sapientia : sed Domini auxilio pacem Ecclesiis redditam.

(Vers. 8.) *In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, et erit qui offendit ex eis in die illa ; quasi David : Et domus David, quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum. LXX : Et erit in die illa, proteget Dominus habitatores Jerusalem ; et qui infirmus in eis fuerit in die illa, erit quasi domus David ; et domus **901** David, quasi domus Dei, et angelus Domini in conspectu eorum.* Juda obtinente victoriani, et Domino restituente tabernacula ejus sicut fuerant a principio, ut nequaquam domus regia contra populum gloriatur, in illa die et in illa tem-

pore, Dominus (cujus auxilio Judas a dextris et a sinistris adversarios devorabit) proteget etiam ob-sessos Jerusalem : et in tantam felicitatem ac beatitudinem omnia mutabuntur, ut qui vilissimus putabatur, sit quasi domus regia ; et qui de domo regia erat, sit quasi de domo Dei, id est, quasi nuntius Domini et angelicæ dignitatis in conspectu eorum, qui eo tempore fuerint resalvati. Juxta Nagogen : Proteget Dominus habitatores Ecclesiarum, pace Ecclesiarum post persecutionem gravissimam redditam, quando et sui nominis interpretatione decorabitur : *Jerusalem enim visio pacis exprimitur*. Et tam beati erunt qui pro Ecclesia militarunt, et in persecutione Dominum sunt confessi : ut qui minimus fuerit, et quasi homo in aliquo peccato dictoque offenderit, ponatur in ordine magistrorum : et magistri, qui suum servaverint gradum, sint quasi domus Dei, et quasi angelus Domini ; quia hoc omni studio laboramus, positi in terra, et vario labore sudantes, ut transformemur in angelicam gloriam.

(Vers. 9.) *Et erit in die illa : quæram conterere omnes gentes quæ veniunt contra Jerusalem. Et effundam super dominum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum.* LXX : *et erit in die illa : quæram auferre omnes gentes quæ veniunt contra Jerusalem, et effundam super dominum David : et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et misericordiæ.* In die illo quando proteget Dominus habitatores Jerusalem, queret Dominus conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Jerusalem. Conteret autem non in perditionem, sed in emendationem, ut adversum Jerusalem militare desistant, et esse incipient de Jerusalem. Si enim de nihilo creavit omnia, non idcirco fecit ut perderet quæ creavit ; sed ut illius misericordia quæ creata sunt salvarentur. Unde et in Sapientia, quæ Salomonis **902** inscribitur (si cui tamen placet librum recipere), scriptum reperimus : *Creavit ut essent omnia, et salutares generationes mundi : et non erit eis venenum mortiferum* (Sapient. 1). Sicut enim venit Dominus ut quereret quod perierat, et salvavit humanum genus : sic et gentes in eo perdidit, quod gentes erant adversariæ. Denique sequitur : *Effundam super dominum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et misericordiæ.* De hac gratia scribit et Paulus : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris [Al. vestris] per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Et in supradicto volumine continetur : *Quæ in cœlo sunt, quis investigabit ? nisi quod tu dedisti sapientiam, et Spiritum sanctum tuum misisti de excelsis : et sic correcte sunt semita eorum qui versantur in terra : et quæ tibi placent, eruditi sunt homines* (Sap. ix, 16). Et in Isaia loquitur Deus : *Dedi spiritum meum super te* (Isai. xlvi, 4). Et rursum de eodem Scriptura commemorat : *Dedi spiritum meum super eum* (*Ibidem*). Verbum

A autem effusionis, sensum largitatis ostendit : sicut manifestum est in eo quod diximus : *Charitas Dei diffusa est in cordibus vestris.* Et in alio loco ex persona Dei : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem* (Joel. ii, 29). Qui sit autem spiritus gratiæ, idem Apostolus loquitur ad Hebreos : *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia eum qui Filium Dei conculeaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit* (Heb. x, 29) ! Unde et Spiritus sancti diversæ gratiæ esse dicuntur. Et salutatio Apostoli : *Gratia (inquit) vobis et pax multiplicetur* (I Tim. i, 1) : ut postquam nobis peccata donaverit, tunc pax per misericordiam consequatur. Hæc Judæi ex parte jam facta, et plenius in consummatione mundi futura commemorant. Nos autem post adventum Christi quotidie impleri intelligimus et probamus.

(Vers. 10.) *Et aspicient ad me quem confixerunt : et plangent eum planctu quasi super unigenitum : et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* LXX : *Et aspicient ad me, pro eo quod insultaverunt : et plangent super eum planctum, quasi super charissimum : Et dolebunt dolore, quasi super primogenito.* Hebraicæ **903** litteræ DALETH et RES, hoc est D et R, similes sunt, et parvo tantum apice distinguuntur. Ex quo evenit ut idem verbum diverse legentes, aliter atque aliter transferant. Intelligentiae gratia unum demus exemplum : *Et vestitus, inquit, erat Samuel EPHOD BAD* (I Reg. ii, 18), id est, *indumento ligneo*, BAD enim *linum* appellatur : unde et *BADDIM lina* dicuntur. Pro quo Hebraico latinoque sermone, male quidam legunt *EPHOD BAR* : siquidem BAR, aut *filius* appellatur, aut *frumenti manipulus*, aut *electus*, aut οὐλος, id est, *crispus*. Quod ibi errore interpretationis accidit, etiam hic factum deprehendimus. Si enim legatur *DACARU* (דָּקָר), ἔξερνος, id est, *compunzerunt sive confixerunt* accipitur : sin autem contrario ordine, litteris commutatis, *RACADU* (רָכָד), ὡρχήσατο, id est, *saltaverunt* intelligitur. et ob similitudinem litterarum error est natus. Joannes autem evangelista, qui de pectore Domini hau-sit sapientiam, Hebreos ex Hebreis quem Salvator amabat plurimum (Joan. xix), non magnopere curavit quid Græcae litteræ continerent; sed verbum interpretatus e verbo est, ut in Hebreo legerat, et

C D tempore Dominicæ passionis dixit esse completum. Quod si quis non recipit, det testimonium, de quo sanctorum Scripturarum loco Joannes ista protulerit : et cum non repererit, cogetur ingratissus suscipere veritatem. Plangent autem Judæi quasi super unigenito et primogenito, id ipsum significante in Domino Salvatore, et unigenito et primogenito. Unigenitus dicitur, propter naturæ proprietatem : ^d Primogenitus juxta Apostolum, ex mortuis resurgentium (Coloss. i). Pro unigenito, cha-

^a Mendose retinuit Martian. *hoc pro homo.*

^b Victorius ad sacram texum restituit ad hunc modum : *Quæ in cœlo sunt, quis investigavit ? et consilium tuum quis cognovit, nisi quod, etc. Mox versaban-*

^c Alterum hoc aliter penes Martianæum deerat.

^d Mutilo aut potius nullo sensu penes Martianæum deerat vox, *Primogenitus.*

rissimum Septuaginta transtulerunt, de quo in Evangelio legimus: *Hic est Filius meus charissimus, in quo mihi complacui* (Matth. iii, 17). Tunc dolebunt a se crucifixum, cum viderint in claritate regnante. Verbum κατωρχίσαντο, apud Graecos, non ab illusione, sed a saltu compositum est, quod scilicet contra Dominum quasi ludendo saltaverint, quando dicebant illudentes atque ridentes: *Vah! qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas illud: salutem fac temel ipsum, descendens de cruce* (Matth. xv, 29, 30). Haec et alia 904 illudentes, et quodam amentiae tripudio saltantes loquebantur.

(Vers. 11, 12.) *In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. Et planget terra, familiae et familiae seorsum: familiae domus David seorsum, et mulieres (sive uxores) eorum seorsum (verbum enim Hebraicum נָשֶׁה, id est γυναικες, b utrumque significat). Familiae domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae domus Levi seorsum: et mulieres eorum seorsum: familiae Semei seorsum, et mulieres eorum seorsum. Omnes familiae reliquæ, familiae et familiae seorsum, et mulieres eorum seorsum. LXX: In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus malogranati quod in campo succiditur, et planget terra per tribus ac tribus: tribus David seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus Judæ seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus Simeon seorsum, et mulieres eorum seorsum: omnes reliquæ tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum. ADADREMMON* (Ἄδαρεμμών), pro quo LXX transtulerunt πόλιν, urbs est juxta Iezraelem, quæ hoc olim vocabulo nuncupata est, et hodie vocatur Maximianopolis in campo Mageddon, in quo Josias, rex justus, a Pharaone cognomento Necho vulneratus est (IV Reg. iii): super quo Lamentationes scripsit Jeremias, quæ leguntur in Ecclesia, et scripsisse eum, Paralipomenon testatur liber (Il Paral. xxxv). Sicut igitur eo tempore post reges peccatores spes omnis populi erat in Iosia, et occiso illo, magnus planctus in urbe commotus est, sicut legimus in Hebreico: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus* (Thren. iv, 10) (licet alii juxta intelligentiam spiritualem hoc referant ad Dominum Jesum), ita crucifixo Salvatore renovabitur planctus in Jerusalem, sicut quondam fuit in urbe Adadremmon, in campo Mageddon. Quodque sequitur: *Plangent familiae et familiae, sive tribus et tribus seorsum: familiae domus David seorsum, et uxores, sive mulieres eorum seorsum, hoc significat, quod tempore tribulationis et luctus non debeamus servire con-*

^a Regin. ms., in majestate regnante; et mox, a saltu, pro, a saltu.

^b Virtus Martian., utrum significat.

^c Victorius tuorum reponi vult. Licet enim, inquit, meorum legitur Cant. viii, et ita esset hic an-

A jugiis 905 et operi nuptiarum. Unde et in Joel, capititate propinqua, dicitur ad Judæos: *Egrediatur sponsus de cubiculo [Al. cubili] suo, et sponsa de thalamo suo* (Joel. ii, 16). Et impendente diluvio, imperatur Noe: *Ingredere in arcam tu, et filii tui, et uxori tua, et uxores filiorum tuorum* (Gen. vii, 1). Et postea finito diluvio, dicit [Al. dicitur] ad eum: *Egredere tu, et uxori tua, et filii tui, et uxores eorum* (Gen. viii, 16), ut qui in area, impendente discrimine, fuerant separati, redditi mundo, generationi et liberis deservirent. Hoc autem non solum in tempore fit angustiae, sed et in tempore orationis: quando volumus Dominum deprecari, dicente Apostolo ad Corinthios: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut racetis orationi* (I Cor. vii, 5). B Igitur et nunc tribus domus David, et tribus domus Nathan, et tribus domus Levi, et tribus domus Semei, a suis uxoribus separantur: ut plangent unigenitum et primogenitum Dominum Jesum, de quo dixerat: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Mat. xxvii, 25). In David regia tribus accipitur, hoc est, Juda. In Nathan prophetalis ordo describitur. Levi refertur ad sacerdotes, ex quo ortum est sacerdotium. In Semei doctores accipiuntur: ex hac enim tribu magistrorum agmina pullarunt. Reliquas tribus tacuit, que non habent aliquod privilegium dignitatis. In eo autem quod ait: *Omnes tribus reliquæ, tribus et tribus seorsum, et uxores eorum seorsum, universas absque nomine comprehendit. Dicamus, et juxta LXX πόλιν appellatur, non una arbor malorum granatorum, id est, mali punici, sed locus his arboribus consitus, de quo juxta intelligentiam spiritualem sponsus dicit in Canticō canticorum: Descendi, ut viderem in genimine torrentis si florisset rinea, si florissent mala punica* (Cant. vi, 10). Descendit enim Salvator ad torrentem hujus saeculi et turbidas aquas, de quibus et in typo ejus Elias bibisse describitur (III Reg. xvii): ut post flores vineæ et mali punici fructum utrumque susciperet, et inebrians Ecclesiam suam, audiret ab ea: *Potabis me de vino unguentarii, de vino malorum granatorum et meorum* (Cant. viii, 2). Hujuscemodi potio non solum æstus stomachi 906 fugat, sed et corrupti ventrem sanare dicitur, et reliquis prodesse visceribus. Nihil hoc pomo palchrius; in rubore, Ecclesia significat verecundiam: in granorum ordine, gradus et membra totius corporis per singula officia distributa. Cum in bujuscemodi vinea et malis fructum Salvator non iovenerit, dicit: *Omnem palmitem non ferentem fructum, tollet Pater; et omnem qui fert fructum, purgabit eum ut fructum plus afferat* (Joan. xv, 2). Et in alio loco Joannes Baptista conclamat: *Jam secaris ad radices arborum posita est* (Mat. iii, 10). *Omnis arbor que*

tea impressum: supra tamen in fine cap. ix suorum legitur. Ex personæ enim mutatione, ut haec quoque vox mutaretur, necesse fuit. Non enim, potius me, ut Hieronymus citat, est in Vulgata ipsiusque LXX, sed potius, ποτιω ετ, potabo te.

non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur (Luc. iii, 9). In succione vitium [Al. vitiorum] vel malorum, quando in die iudicii omnia deponentur nomina dignitatum, et impletum fuerit illud quod scriptum est: Ecce homo et opera ejus (Matth. iii, Luc. iii); et paleæ a tritico separatae, erit planctus magnus non in alio loco, sed in Jerusalem. Etenim plaga atque judicium a sanctis incipiet, et reges et sacerdotes et prophetae et doctores tundent manibus pectora: cum mala pulcherrima viderint esse succisa, et eum quem confixerant, in Patris ac sua maiestate regnare (I Petr. iv).

(Cap. XIII.—Vers. 1.) *In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatorum. LXX: In die illa erit omnis locus aperitus in domo David, et habitantibus Jerusalem: et in transmutationem et in aspersionem. De hoc fonte, qui egreditur de domo David, et in Ezechiele propheta scribitur (Ezech. xlvi), quod erumpat fons in domo Domini, et crescat in flumen, qui appellatur aqua remissionis et indulgentiae; et perget ad solitudinem et ad mare, quod nunc vocatur Mortuum, piscesque oannes viviscent, et ex ultraque ripa fluminis varii generis consurgant arbores, per singulos menses semper novis fructibus abundantes. Et ut sciamus dominum, hoc est, templum Dei, ipsam esse domum David, quæ in Ezechiele domus Dei, in Zacharia domus David appellatur: hic fons de domo Dei egrediens, referitur ad Ecclesiam et ad scientiam Scripturarum, ut omnes renascamur in Christo, et in aqua baptismatis nostra nobis peccata 907 donentur. Nihil immundius menstruata, quæ quidquid attigerit, immundum facit: et hujus tamen sordes Christi abluentur baptimate. Pro ablutione peccatorum et menstruatorum, LXX transtulerunt, transmutationem et aspersionem: quod de Lege transeamus ad Evangelium, de littera ad spiritum, de umbra ad veritatem, pro brevibus et presentibus futura et eterna succedant. Aspersio autem sanguinem Domini significat, de quo et Petrus apostolus loquitur: Gratia vobis, et pax multiplicetur, in obedientiam et aspersionem sanguinis Iesu Christi (I Pet. i, 2). Et rursum: Scientes quod non corruptibilis argento et auro redempti estis, sed sanguine pretioso, ut agni immaculati et purissimi (Ibid. 18), quo qui aspersos fuerit et redemptus, dicere poterit cum propheta: Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor: lavabis me et super nivem dealabor (Psal. l, 9).*

(Vers. 2.) *Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra, et prophetas [Vulg. pseudoprophetas], et spiritum inmundum auferam de terra. LXX: Et erit in die illa, dicit Dominus Sabaoth, disperdam nomina idolorum de terra, et non erit ultra eorum memoria, et pseudoprophetas, et spiritum inmundum auferam de terra. In die illa quam crebro*

^a Minus bene penes Martian, quoniam in die, etc.
^b Interserit Regin. ms. illudent, sacro renuente

A conmemorat, omnia idola auferentur de terra, sive illa idola de quibus Psalmista dicit: Similacea gentium argentum et aurum, opera manuum hominum (Ps. cxiii, 12), ut nulla sit alia religio, nisi tantum nominis Christiani, et de quibus in propheta scriptum est: Utulite, sculptilia in Jerusalem et in Samaria. Sicut enim feci Samaria et sculptilibus illis: sic faciam Jerusalem et idolis ejus (Jer. xxx). Sive haec idola, de quibus Apostolus loquitur: Spiritus autem manifeste dicit: quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis daemoniorum in hypocristi falsiloquorum, cauteriant habentium conscientiam suam (I Tim. iv, 1, 2). Sicut enim idola sunt manus artificis: ita hereticorum perversa doctrina, quodcumque similiaverit, veritatem idolum, et facit pro Christo adorari Antichristum. Pro pseudoprophetis, in Hebreo absolute leguntur prophetæ, id est, נָבִיא (נָבִיא), qui et ipsi pseudoprophetas significant; sed tamen et ab 908 ethnici sacerdotes idolorum vocantur prophetæ.

(Vers. 3.) *Et erit, cum prophetaverit quispiam ultra, dicent ei pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum: Non vides, quia mendacum locutus es in nomine Domini: b et configunt eum pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum [Vulg. genitores ejus], cum prophetaverit. LXX: Et erit, si prophetaverit homo ultra, dicet ad eum pater suis et mater sua, qui genuerunt eum: Non vides, quoniam mendacum locutus es in nomine Domini: et compedient eum pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum, cum prophetaverit. Nominiibus idolorum de terra sublati, et pseudoprophetis, atque immundo spiritu qui loquendatur in eis, si quis ultra tentare voluerit, et quippiam ex persona Domini prophetare, statim pater ejus et mater obliviscuntur parentum, et Dei retineant servitatem, et proferent contra filium mortis sententiam: et tam prius erant omnium in Deum mentes, ut non expectetur publicum judicium; sed perirent qui tales sunt, sententia propinquorum. Pro eo quod nos dimisimus, configunt eum, idem verbum est in Hebreo quod supra, DACARU (תְּפַת). Quia ergo ratione LXX interpres ibi χατωρχισταρο, id est, insultaverunt, sive illuserunt, et ut verbum de verbo exprimam, contra eum saltaverunt; et hic συμποδοῦσι transferre voluerunt, id est, compedient: eum et Aquila, et Symmachus, et Theodosio, et ibi et hic similiter verterint, configuerunt. Recite autem qui fuit prophetaverit, homo appellatus est, dicens Apostolo: Cum enim sint inter vos emalationes et contentiones, nonne carnates estis, et secundum hominem ambulatis (I Cor. iii, 3)? Et in Psalmis: Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unas de principiis cedentis (Psal. lxxxi, 7). Et indigni spiritu Dei auferentur audire: Non permanebit spiritus meus in communibus istis: quia carnales sunt (Gen. vi, 5).*

(Vers. 3 seqq.) *Et erit in die illa, confandenetur testu.*

^c In aliis libris, quia carnes sunt.

prophetæ unusquisque ex visione sua, cum propheta-
verit, nec operientur pallio saccino ut mentiantur: sed
dicet, Non sum propheta: homo agricola ego sum:
quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea.
Et dicetur ei: Quid sunt plague istæ in medio manuum
tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui
diligebant **909** me. LXX: Et erit in die illa, confun-
dentur prophetæ unusquisque ex visione sua cum pro-
phetaverit: et induentur pelle cilicina, qua mentitisunt,
et dicet: Non sum prophetes ego, quia homo genuit
me a juventute mea, et dicam ad eum: Quid sunt
plague istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Qui-
bus percussus sum in domo diligenter me. Qui pro-
phetare tentaverit, et parentum judicio fuerit con-
demnatus, et vaticinii illius falsitatem rerum contra-
rius exitus approbaverit, confundetur ex visione
sua, nec ultra operietur cilicio ut mentiatur. Hie
enim erat habitus prophetarum, ut quando populum
ad poenitentiam provocabant, induerentur cilicio.
Unde et Isaiae præcipitur, ut auferat saccum de lum-
bis suis, et nudus incedat (*Isai. xx*): nequaquam enim
tempus esse poenitentia, sed imminentis captivitatis.
Ergo et iste pseudopropheta nequaquam habitum
accipiet prophetalem, ne sub alieno vestitu et ope-
rimento simplices quosque decipiat; sed magis ter-
ram fundet vomere, et agriculturæ deditus hominem
se probabit, Deique subjacere sententiæ, qui locu-
tus est ad Adam: Maledicta terra in opere tuo: in
laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae: spinas
et tribulos germinabit tibi: et comedes herbas terræ:
et in sudore vultus tui vesceris pane (*Gen. iii, 17 et 18*). C
Cumque se ostenderit ad hoc natum, ut in sudore
faciei sua comedat panem suum, interrogabit eum
alter, et dicet: Quid sibi volunt istæ plague, et hæc
vulnera quæ in medio manuum tuarum sunt? Et est
sensus: Quare adhaeres patibulo? cur manus tuae
transfixæ sunt clavis? quid commisisti, ut huic poenæ
et cruciati subjaceres? Et ille respondebit, et dicet:
Hæc vulnera et has accepi plagas, parentum meorum
judicio condemnatus, et eorum qui me non oderant,
sed amabant. Et instantum, fugato mendacio, veritas
obtinebit, ut etiam ipse qui suo punitus est ^a vitio,
recte perpessum se esse fateatur. Hebrei hoc quod
scriptum est: Nec operientur pallio saccino, ut men-
tiantur, sic edisserunt, et non replebuntur spiritu
dæmoniaco, quos τριχιῶντας, id est, pilosos, in Isaia
legimus, ne per hanc occasionem ementiti habitus,
Dei **910** in se eloquia mentiantur, sive Dominum
negent: CHAESU (ΧΑΣΟΥ) enim, et mentiantur et ne-
gent, interpretari protest.

(Vers. 7 seqq.) Framea, suscitare super pastorem
meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus
exercitum. Percute pastorem, et dispergentur oves,
et convertam manum meam ad parrulos. Et erunt in
omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea ^b di-
spersentur, et deficiunt; et tertiu pars relinquetur in
ea. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos

^a Regin. ms., suo punitus est judicio.

^b Ex Vulgata editione rescribit Victorius, disper-

A sicut uritur argentum: et probabo eos sicut probatur
aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam
eum: dicam, Populus meus es: et ipse dicet, Dominus
Deus meus. LXX: Framea, consurge super pastorem
meum, et super virum civem ejus, dicit Dominus omni-
potens. Percute pastorem, et dispergentur oves: et
inducam manum meam super pastores. Et erit in die
illa, dicit Dominus, duæ partes peribunt et deficiunt,
et tertia pars relinquetur in ea: et transducam tertiam
partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum,
et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse invocabit
nomen meum, et ego exaudiam eum, et dicam, Populus
meus iste est, et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu.
Pro framea quam LXX ρόμφαια transtulerunt in
Hebraico AREB (אַרְבָּה), apud Aquilam et Symmachum,
μάχαιραν, id est, gladium sive mucronem reperimus.
Et pro eo quod nos vertimus super virum cohærentem
mihi, id est, προσκεκλημένον μοι, Aquila inter-
pretatus est super virum contributum meum, id est,
σύμφυλόν μου [Al. μοι]: Symmachus, super virum
populi mei, quod Hebraice dicitur AMITHI (אַמִּתֵּה):
LXX: super virum civem ejus: Theodotio, super vi-
rum proximum ejus: VAU in fine sermonis pro Job
legentes, quæ litteræ sola inter se distant magnitudine;
et si Job legatur, meum significat: si VAU, ejus.
Miror autem quosdam hanc prophetiam (quam evan-
gelista Matthæus retulit ad Dominum Salvatorem
postquam in passione ejus fugere discipuli, et tunc
eam dicit esse completam) allegoricis interpretatio-
nibus velle tenuare, et dum plus cupiunt videri nosse
quam ceteri, veritatis regulam non tenere. Refert
enim evangelista Matthæus: Tunc dicit illis Jesus:
omnes vos scandalum patiemini in me in **911** ista nocte.
Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergen-
tur oves gregis. Et iterum: Hoc autem totum factum
est, ut implerentur Scriptura Prophetarum. Tunc dis-
cipuli omnes, relicto eo, fugerunt (*Matt. xxvi, 31 seqq.*).
Nec putandum est de altero loco assumptum tes-
timoniū, quia in Evangelio Deus a se dicit pastorem
esse percussum, et in præsenti loco, gladio atque
mucroni legimus imperatum: Percute pastorem, et
dispergentur oves. Hic gladius et hæc romphæa est
et framea, de qua et in vicesimo primo psalmo Do-
minus loquitur ad Patrem: Erue a framea animam
meam, et de manu canis unicam meam (*Psal. xxi, 12*).
De hac romphæa et in Amos propheta scriptum est:
In gladio morientur omnes peccatores terræ (*Amos ix,*
10). Quod juxta litteram penitus stare non potest:
multienim peccatores naufragio pereunt: alii veneno:
hi aquis suffocantur, illos consumit incendium. Hoc
autem gladio et hac romphæa omnes intereunt [*Al.*
puniuntur] peccatores, et tetri coloris Aethiopes, de
quibus Sophonias sacro ore testatur, dicens: Sed et
vos, Aethiopes, intersecti gladio meo eritis (*Sophon.*
1, 12). Postquam pastor bonus qui animam suam
posuit pro ovibus suis (*Joan. x, 15*), qui locutus ad
Patrem est: Quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt,
dentur, quam, inquit, emendationem approbat et
Hebraica vox ΤΤΡΩ, et Græca ἔσθοτρεπάσσεται.

et super dolorem vulnerum meorum adjiciebant (*Ps. LXVIII, 27*), Patris voluntate percussus est, et vir co-hærens Deo qui ait: *Ego in Patre, et Pater in me* (*Joan. XIII, 10*), peperdit in patibulo, et dixit: *Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum* (*Luc. XXIII, 46*): statim dispersæ sunt oves, omnis in Christo multitudine credentium. Convertitque Dominus manum suam, ut in LXX legimus, ad pastores, quos multi male Judæorum principes interpretantur. Ut autem in Hebreo scriptum est, *ad parvulos*, quibus Dominus dixerat in Evangelio: *Ne timeas, gressus parvule* (*Ibid., XII*). Et in Isaia: *Ecce ego et pueri, sive parvuli, quos mihi dedit Deus* (*Isai. VIII, 18*). Et duæ partes factæ sunt in omni terra Judæorum atque gentilium, qui pariter perierunt et defecerunt: in passione enim ejus, vox Psalmistæ completa est diligentis: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (*Ps. XI, 1*). Et: *Omnis declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (*Ps. XIII, 3*). Pereuntibus **912** gentilibus et Judæis, tertia in orbe pars, hoc est, tertius Christianorum populus, repente succrevit. Et pulchre ait: *Tertia pars relinquetur in ea, hoc est, in terra: quia de Judæis atque gentilibus hi qui Dominum confessi sunt, soli vitæ et habitationi terræ reservati sunt*. Ipsa quoque tertia pars ne delicata esset, et secura^a confessione, quasi argentum et aurum per ignem ducitur et prohatur, quem et Dominus in credentibus ardere cupit (*Luc. XIII*), et Paulus fervore desiderat (*Rom. XII*). Unde et apostoli in spiritu et igne Domini baptizati (*Act. II*) loquuntur in psalmo: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum* (*Psalm. LXV, 10, 11*). Et post paululum: *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*: Et in alio loco dicitur ad credentem: *Si transieris per ignem, flamma non comburet te: quia tecum sum* (*Isai. XLIII, 2*). Idcirco autem non consumit incendium, et flamma non devorat, *quia vox Domini intercedens flammam ignis* (*Ps. XXVIII, 7*). Cum sic probati fuerint parvuli, super quos Dominus convertit manum suam, et per vocationem eorum omnis nationum turba erediderit, tunc credentium populus vocabit Christum non sine suo, et illo dicente: *Tu es populus meus, populus respondebit: Dominus Deus meus es tu*. Judæi huc ad Christum referunt; et in ultimo tempore futura contendunt; sed hoc inter nos et illos est, quod nos expleta jam dicimus, illi explenda commemorant.

(Cap. XIV.— Vers. 1, 2.) *Ecce dies venienti [Vulg. venient] Domini, et dividetur spolia tua in medio tui. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe.* LXX: *Ecce dies Domini veniunt, et dividetur spolia tua in te, et congregabo omnes gentes super Jerusalem,*

A *ad bellandum, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres polluentur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem: reliqui autem populi b mei non peribunt de civitate*. Dies quos venturos Dominus comminatur, ut dividantur spolia Jerusalem in medio ejus, et cætera quæ prophetalis sermo comprehendet. **913** hi sunt de quibus et in Isaia legimus: *Dies Domini insanabilis veniet furoris et iræ, ponere totum orbem in solitudinem, et peccatores auferre de eo* (*Isai. XIII, 9*). Quanta autem necessitas erit, ut spolia ejus dividantur in medio illius? Solet hoc frequenter accidere, ut quæ subito impetu in civitate direpta sunt, foris in agro aut in solitudine dividantur, ne forte hostes superveniant. Hic autem tantum malorum pondus incumbet, ut quæ direpta sunt, in B civitatis medio dividantur pro securitate victoriae. Et non solum capietur Jerusalem, cunctis gentibus adversum eam in prælio concitatis; sed et vastabuntur domus habitantium Jerusalem, et mulieres violabuntur in dolorem dominorum et maritorum, qui nec populationem domorum, nec uxorum stuprum ab hostibus prohibere poterunt, juxta illud quod alibi legimus: *Qui congregati sunt in medio tui, gladio cadent et filios vestros in conspectu vestro allident, et domus vestras deprædabuntur, et uxores vestras habebunt* (*Isai. XIII*), quo nihil crudelius nihilque miserius inveniri potest, ut timore mortis propriae, nec salutem filiorum, nec uxorum pudicitiam defendere audeant. Illoc ipsum et Amos propheta ad Amasiam impium sacerdotem comminans loquitur: *Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiae in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur* (*Amos VII, 17*). Et hæc populo Judæorum universa contingent: *Quia fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inaniam. Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversum Dominum et adversum Christum ejus* (*Psalm. II, 1, 2*). Qui irritis et subsannavit eos, et in furore suo conturbavit illos, intantum ut Apostolus quoque certens eos annos qui ad poenitentiam dati fuerant, jam esse completos, et nihilominus illos in negatione persistere qui occiderunt Dominum, et prophetas et apostolos persecuti sunt, dixerit: *Pervenit super eos [Ali. nos] ira in finem* (*I Thess. II, 16*). Hæc omnia plenissime Josephus, qui Judaicam scripsit historiam, et multo majora quam legimus in prophetis, eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoque Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani Vitas Caesarum **914** triginta voluminibus exaravit. Quomodo autem media pars capta sit civitatis, et reliquus populus in urbe permanserit, et illo tempore et aliis approbatur, septentrionalem urbis et inferiorem partem esse captiam, montem autem templi, et Sion, in quo arx erat, integra remansisse. Judæi hæc sub Gog dicunt esse complenda: alii temporibus Macedonum et Ægyptiorum, diversarumque gentium ex parte transacta. Nos temporis c veritatem

^a Regin. ms., et secura confessio.
^b Additum, mei, post Victorium ex Regio. ms. sufficiimus, Græco ipso cogente textu, τοῦ λαοῦ μου.

c Victorius, temporis varietatem; tum duo mss., Domini scientia relinquentes.

Dominū sententiae rulinquentes, quæ scripta sunt, explicemus.

(Vers. 3, 4.) *Et egredietur Dominus, et prælibabit contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivaram, qui est contra Jerusalem ad Orientem, et scindetur mons Olivaram ex media parte sui ad Orientem et ad Occidentem, prærupto grandi valde.* LXX : *Et egredietur Dominus, et prælibabit contra gentes illas, sicut in die commissionis, et in die prælii : et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivaram, qui est contra Jerusalem ad Orientem plagam. Et scindetur mons Olivaram, media pars ejus ad Orientem, et media pars illius ad mare, voragine magna nimis.* Egredi Deum, et pugnare contra gentes, et stare pedes ejus super montem Oliveti, et cætera quæ in Scripturis sanctis ἀπόστολος dicta, et carnaliter continentur, digne Deo debeamus accipere. Alioquin, cum loquatur Apostolus : *Qui est imago Dei invisibilis* (Coloss. 1, 15). Et rursum : *Regi autem sæculorum incorruptibili, invisibili Deo* (I Tim. 1, 17). Et in Evangelio scriptum sit : *Deum nemo vidit umquam : unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse narravit* (Joan. 1, 18). Et iterum : *Non quia Deum vidit quisquam, præter eum qui est de Patre* (Ibidem, vi) : sicut iram ejus et poenitentiam, et animam, et manus, et pedes, et ventrem, et oculos, et cætera corporis membra, pro varietate causarum et sensuum interpretationis accipimus : sic et hoc quod scriptum est, *Egredietur Dominus, et prælibabit, juxta illud accipiendum quod in Abœuc legimus : Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo* (Abac. iii, 13). Et in Michæa : *Quia ecce Dominus egredietur de loco suo, et descendit et calcabit super excelsa terræ, et consumenter* : 915 *montes subtus eum, vallesque scindentur* (Mich. 1, 3, 4). In Isaia quoque : *Dominus virtutum egredietur, et centeret bellum, et suscitabit solum, et clamabit super hostes suos cum fortitudine* (Isai. xlII, 15). Egredietur ergo Deus de loco suo, quando quietem et mansuetudinem et clementiam suam pro emendatione peccantium rumpere cogit : qui cum per naturam dulcis sit, vitio nostro παρεπιδέντε, id est, amarus efficitur : non sibi, sed patientibus, quibus amara tormenta sunt. Iste qui alibi loquitur per prophetam : *Ego sum Deus, et non commutor* (Malach. iii, 6). Et ad ipsum dicitur : *Tu autem idem es, et permanes* (Ps. ci, 28). Et in epistola Jacobi : *Apud quem non est commutatio* (Jacob. 1, 17) : nunc egreditur et præliatur sicut in die certaminis, quando Pharaonem in mari submersit Rubro, et pro Israelitico populo dimicavit (Exod. xiv). Et stabunt pedes ejus his quorum misertus fuerit, et nequaquam move-

^a Mendose retinuit Martianus, super. Victorius subter scripsit : nos sequimur Regius exemplar.

^b Ex ipso Zacharie textu corrigit Victorius, in commotione, quod est Graece apud LXX τὸν τάραν. Vulgata editio habet, in turbone.

^c Idem legendum contendit. pulchritudine : quod

A buntur, ut rursum de eo dici possit : *Et Dominus tuba canet ; et ambulabit in ^b comminatione iræ sua* (Zach. ix). Nec ambulabit, declinante jam sole, et vicinis tenebris post meridiem, quod super Adam enarrasse legimus (Gen. iii). Cunque steterit, non stabit in valle et in locis humilibus, sed in monte, qui non instructus arbores habeat, et silvam sterilem ; sed ubi oliveta nascentur, quibus allur lumen æternum, et solvantur infirmitates, et requies lassia tribuitur. Et ipse mons Olivaram in quo stant pedes Domini, contra Jerusalem est et ad Orientem, unde oritur sol justitiae, illisque olivis consitus est, de quibus dicitur : *Filiū tui sicut novellæ olivarum, in circuitu mensa tuæ* (Ps. cxxvii, 3). Cujus media pars scindetur ad orientem, in qua sunt arbores plantatae gentibus, de quibus una loquitur : *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei* (Ps. li, 10). Et altera media pars sciundetur ad Occidentem et mare, prærupto grandi valde, qui circumcisionis est populus, ad quem Deus loquitur per prophetam : *Quid dilecta mea in domo mea fecit abominationem ? Numquid vota et carnes sanctæ auferent a te malitias* (Jer. xi, 15) ; aut in his effugies ? Haec dilecta in domo Dei fecit abominationem, 916 ut Dei Filiu crucifigeret, et audiret : *Olivam umbrosam, et nemorosam et pulchritudinem vocavit Dominus nouen turum* ; et inutiles facti sunt rami tui, qui fracti sunt de bona radice, ut nos in locum eorum insiceremur. Et animadverte mysteria Scripturarum, quando [A. quomodo] media pars quæ vergit ad Occidentem, et salsis atque amaris fluctibus tunditur, non simpliciter in mari esse dicatur, sed in prærupta maris voragine et magna nimis, de qua et Michæas loquitur : *Detraham in vallem lapides ejus* (hanc dubium quia Jerusalemi), et fundamenta ejus revelabo (Mich. 1, 6). Haec ut in locis difficillimis et valde obscuris, pro tenuitate virium nostrarum diximus. Ceterum Ju-dæi occidentem sequentes litteram, conantur ostendere, stantem Dominum super montem Oliveti, et ipsum montem in duas partes esse divisum, ut contra orientem unius partis habeat scissura principium, et altera pars finem tendat ad Occidentem : et in medio valde [A. valle] præcipiti, alia pars ad Aquilonem, ad Austrum alia dividatur.

(Vers. 5) *Et separabitur ^d medium montis ad Aquilonem, et medium ejus ad Meridiam. Et fugietis ad vallem montium meorum : quoniam conjungetur rullis montium usque ad proximum, et fugietis sicut fugietis a facie terræmotus in diebus Osie regis Judea, et veniet Dominus Deus meus : omnesque sancti cum eo.* LXX : *Et inclinabit media pars montis ad Aquilonem, et media pars ejus ad Austum. Et obturabitur rullis montium meorum, et ^e adjungebitur rullis montium*

si: Graece apud LXX : τὸν τῷ ἑῶ.

^d In Hieron. interpretatione mons absolute pro medium montis legitur, dissentiente Hebreo γῆς γῆ. Vide que in eum locum annotamus.

^e Regis ms. reprobatur, pro adjungetur : est statim in Graeco, ἐγκαλλιθεύεται.

usque ad Asael : et replebitur sicut repleta est a facie terræmotus in diebus Osiae regis Juda, et aderit Dominus Deus meus, et omnes sancti cum eo. Pro eo quod nos diximus, fugietis, LXX et reliqui interpres ^a ἐμφαχθήσεται, id est, obturabitur, sive replebitur, transtulerunt. Et pro eo quod nos posuimus, quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum ; pro proximo, LXX Asael transtulerunt : Aquila ipsum verbum Hebraicum posuit ASÆL (אָשֵׁל) per ebreum litteram (אֶשְׁל), Theodosio per extensam (אֶשְׁל); solus **917** Symmachus proximum interpretatus est, quem et nos secuti sumus. Dicamus *καρποφερτῶς*; ut possint patere quæ scripta sunt : Cunrmons Oliveti grandi voragine præruptus fuerit, ita ut una pars voraginis ad Orientem, altera ad Occidentem respiciat, repente et in ipsa voragine excelsa ex utraque parte prærupto, alia vorago rumpetur ad Aquilonem, alia ad Austrum, et præruptum quadrangulum sit, ut quadrifarium in quatuor plagas Orientis et Occidentis, Aquilonis et Austri vorago tendatur. Et fugietis, inquit, ad vallem quæ est inter templum et Sion. Hi enim templi et Sion duo montes, Dei montes appellantur ; quia vallis illa montis Oliveti, quæ præruptis hinc atque inde montibus cingitur, usque ad templi montem qui sanctus est, suam voragineam trahet. Terræmotus autem in diebus Osiae regis Juda, illius temporis traditur, quando Osias, qui altero nomine Azarias dicitur, illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra percusus in fronte est (Il Par. xxvi), de quo terræmotu et in Amos principio (Amos 1) legimus : Verba Amos qui fuit in pastoralibus de Thœcœ, quæ vidit super Israel in diebus Osiae regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel, ante duos annos terræmotus (Isai. 1). Denique postquam hic mortuus est rex sceleratus, ad cuius impietatem omnis terra commota est, vidit Isaías visionem magnam, quam suo volumini intexuit. Transeamus ad intelligentiam spiritualem. Posquam mons Olivarum ad Orientem et Occidentem vocatione Gentium et abjectione Iudaorum fuerit separatus, rursum alia scissura sit Aquilonis et Austrum. Aquilo jungetur Occidenti, Auster Orientali plaga; ad sinistram stabit Circumcisio, ad dextram populus Christianus. De his duobus ventis Ecclesia loquitur : Surge, Aquilo, et veni, Auster (Cant. iv, 16), ut Aquilone vento frigidissime recedente, qui interpretatur diabolus, Auster calidus ventus adveniat, quem sponsa perquirens, ait : Ubi pascis, ubi cubas, in meridie (Ibid., 1, 16)? De quo et Abacuc mystice loquitur : Deus de Theman veniet (Abac. iii, 5), pro quo in Hebraico scriptum est : Deus ab Austro, id est, a luce plenissima. De qua alibi Psalmista conclamat : Illuminans tu mirabiliter a montibus aternis (Psalm. lxxvi). Cum autem tanta fuerit duorum populorum in toto orbe divisio, ut alii **918** ad Orientem et Austrum, id est, ad dextram : alii ad Aquilonem, et

A Occidentem, ad sinistram videlicet separantur, tunc quicumque sanctus est, fugiet ad vallem montium Dei, de quibus supra diximus, templi et Sion, due videlicet Testamenta : quoniam vorago illa quæ prius fuerat utriusque montis, tendetur usque ad Asael, hoc est, usque ad domum Dei, quæ vicina est paradiso, et coelesti Jerusalem, et monti sancto, in quo templum situm est. Et sicut eo tempore quo sub Osiae rege leproso vehementissimus terræmotus mortalium corda perterruit, et territos huc illucque dispersit : ita duorum populorum separatio, et rursum credentium in una fide societas, inter duos montes placabili sede requiescat : quoniam et vetus et novum Instrumentum sibi utrumque jungetur. Quod autem dicitur, usque ad Asael, id est, usque ad proximum, hoc significat, juneta quidem sibi esse duo instrumenta Legis et Evangelii ; sed ita juncta ut magis vicina sint quam unita : multa enim veteris Legis amisimus, et novæ gratiæ suscepimus. Cum autem hoc fuerit ratione perfectum : tunc veniet, inquit, Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. Sin autem voluerimus pro eo quod nos diximus, fugietis, sequi illud quod alii interpres transtulerunt, obturabitur, sive replebitur vallis montium eorum : hoc dicemus, quod adventus Domini Salvatoris, duobus inter se populis separatis, obturet et repleat eam voraginem quæ duos populos dividebat, ut plana via ad se mutuo gradiantur.

(Vers. 6, 7.) Et erit in die illa, non erit lux, sed frigus et gelu. Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux. **C** LXX : In die illa non erit lux, sed frigus et gelu erit una die, et dies illa nota erit Domino : et non dies neque nox, et ad vesperam erit lux. Manifeste de serundo Salvatoris prædictor adventu, de quo et Joannes in Apocalypsi sua [Al. sic] loquitur : Ecce veniet cum nubibus, et videbit eum omnis oculus et qui cum compunctione (Apoc. 1, 7). Et Dominus in Evangelio pronuntiat venturum Filium hominis in nubibus cœli cum fortitudine et gloria multa (Matth. xxiv). **D** b Veniet cum nubibus, id est, angelis, qui sunt ministri spiritus, et ad diversa mittuntur officia, et cum prophetis atque apostolis, **919** de quibus scriptum est : Veritas tua neque ad nubes (Psal. xxxv, 6). Cumque dies adventus ejus fuerit impletus, non erit lux, sed frigus et gelu, refrigerata omnium charitate, et præ multitudine malorum quæ superventura sunt, frigescitibus cunctis, et calorem pristinæ fideli perdentibus. Postquam autem omnes peccatores frigus suum gelique contraxerit, una dies erit atque perpetua : nequaquam sibi luce et tenebris, die et nocte succendentibus ; sed ipse Dominus erit lux omnium : de quo Isaías plenius : Non erit, inquit, tibi sol in lucem diei, neque ortus lumen illuminabit te per noctem : sed erit tibi Dominus lux æterna, et Deus tuus gloria tua (Isai. lx, 19). Qui et in alio loco clamat

^a Virtuose erat penes Martianæum, ἐμφαχθήσεται.

^b Reperit Victorius : Veniet autem cum fortitudine et gloria multa.

ad Jerusalem : *Illuminare, illuminare, Jerusalem : venit enim lux tua super te, et gloria Dei tui super te orta est.* Ecce enim tenebræ et caligo operient terram super gentes : super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ibunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo (Vers. 1 et seqq.). Si caligo et tenebræ operient terram super gentes, quomodo rursum gentes ambulabunt in splendore Domini ? Sed illæ gentes erunt in tenebris quas frigus geluque contraxerit : et illæ ambulabunt lumine Domini, quæ secutæ fuerint reges, apostolos et prophetas, de quibus scriptum est : *Cor regis in manu Domini* (Prov. xxi, 1). Denique in tempore vesperi, hoc est, tenebrarum et tristitiae omnium peccatorum, sanctis lux erit, et una et æterna dies, quæ si nota erit Domino (neque enim ignorare poterit quam creavit), considerandum est quomodo dicat in Evangelio, quod diem illam nec angeli, nec Filius noverit, nisi solus Pater (Matth. xxiv).

(Vers. 8.) *Et erit in die illa, exhibunt aquæ vivæ de Jerusalem, medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare Novissimum : in æstate et in hieme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram.* LXX : *In die illa egredietur aqua viva de Jerusalem, media ejus pars ad mare primum, et media pars ad mare novissimum : in æstate et in vere erit sic : et erit Dominus in regem super omnem terram.* In illo tempore (hoc enim significat dies quæ soli nota est Domino, in qua sibi non succendent lux et tenebræ; sed erit 920 lumen perpetuum, juxta illud quod in Apocalypsi legimus : *Et civitas non habebit necessarium lucem solis, quoniam Dominus Deus omnipotens lumen ejus erit* [Apoc. xxii, 13]), egredientur aquæ viventes de Jerusalem, de quibus supra (Cap. xiii) ponentes Ezechielis testimonium, disputavimus, quarum media pars ibit ad mare Orientale ; quod Graecorum libri λίμνη Ἀσφαλτῖτις [Mss. Ἀσφαλτῖτην] vocant, et vulgo mare appellatur Mortuum, ex eo quod nihil in aquis ejus possit vivere. Et media pars ad mare novissimum, quod dicit ad Ægyptum, et facit littora Palæstinae. In æstate, inquit, et in hieme ita erit, ut aquæ istæ quæ exhibunt de Jerusalem, nec gelu constringantur hiemis, nec æstatis nivio fervore siccentur : quamquam pro hieme vernum tempus Septuaginta transtulerint, quod ad distinctionem æstatis non convenit. Cumque vitales aquæ utrumque mare fuerint ingressæ, et amaras aquas dulci flumine mitigant : tunc erit Dominus rex super omnem terram. Aqua quæ egreditur de Jerusalem, hoc est, de Ecclesia, doctrinam indicat Salvatoris : *De Sion enim egreditur lex, et verbum Domini de Jerusalem* (Isai. ii, 3); juxta illud quod alibi scriptum est : *Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare* (Ibid., xi, 9). Harum aquarum media pars ibit ad mare Orientale, populum Circumcisionis, qui in apostolis et per apostolos est electus ; et medium earum ad mare Novissimum, ut de Oriente

^a Ita rescriptsimus ad Regii cod. fidem, Graeco totidem verbis concinente, καὶ η δέξα κύρος ἐπ-

A et Occidente veniant qui accumbent cum Abraham, Isaac et Jacob. Vel certe Orientale mare et mare Novissimum, intelligamus vetus instrumentum et novum, quod nisi lumine Salvatoris et spirituali ejus intelligentia fuerit dulcoratum, amarissimum est ; occidente littera, et spiritu vivificante (Matth. viii). Quodque sequitur : *In æstate et in hieme erunt, subauditur aquæ vivæ quæ egrediuntur de Jerusalem, ut et in pace et in persecutionibus istæ viventes aquæ manare non cessent.* Sive quia LXX transtulerunt, *In æstate et in vere ita erit, hoc dicamus, quod illo tempore non sit hiems, sed ver, æstasque perpetua, quando vox turturis audietur in terra nostra, et sicut afferent grossos sons, et vivæ florebunt, et hiems pertransibit, et pluvia recedet, et abibit sibi* (Cant. ii). In quo [Alio] tempore ideo ver necessarium erit, quia flores apparetur in terra nostra ut celebremus Pascha et Pentecosten, in quibus de terrenis transeamus ad cœlestia, et omnes fructus nostros offeramus Deo. In Phase enim hlemis finis, veris exordium est ; in Pentecoste æstatis principium, quando labores manuum nostrarum et fructuum offerimus Deo. De hac æstate et vere perpetuo justus loquitur ad Dominum : *Tu fabricatus es auroram et solem, æstatem et ver tu plamasisti* (Ps. lxxiii, 16, 17). Tunc erit Dominus rex super omnem terram, quando dicemus : *Dominus regnavit, exultet terra* (Ps. xcvi, 1). Et iterum : *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit. Etenim correxit orbem terræ, qui non commorabitur* (Ps. xcv, 10). Aquam autem vivam recte a nobis doctrinam Salvatoris expositam, sciet ille qui biberit, et qui Salvatorem audierit prædicantem : *Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eos aquæ viventis, et salientis in vitam æternam* (Joan. iv, 14). Et rursum : *Qui credit in me* (sic dixit Scriptura) *de ventre ejus egredientur flumina aquæ viventis* (Joan. vii, 38). Sicut enim qui biberit de doctrina ejus, habebit in se fontem viventem : sic qui crediderit in eo, juxta id quod Scripturarum vocibus continetur, flumina aquæ viventis egredientur de ventre illius. Aquas viventes multi ad baptismum referunt, quæ in vere et in æstate, hoc est, in Pascha et Pentecoste, silentibus largiendæ sunt, quando impletur quod scriptum est : *Lumen mundi estote* (Isai. i, 16).

(Vers. 9 seqq.). *In die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum : et revertetur omnis terra neque ad desertum de colle Hermon ad Austrum Jerusalem : et exaltabitur, et habitabitur in loco suo, a porta Benjamin usque ad locum portæ prioris, usque ad portam angulorum : et a turre Ananeel usque ad torcularia regis, et habitabunt in ea, et anathema non erit amplius, sed sedebit Jerusalem secura.* LXX : *In die illa erit Dominus unus, et nomen ejus unum : circuens omnem terram, et desertum a Gabao usque Rimon ad Austrum Jerusalem : Rhama vero in loco permanebat. Antea erat, et gloria Dei tui super te erat est : pro quo Victorius restitueral, orietur.*

nebit, a porta Benjamin, usque ad portam **922** pri-
mam, usque ad portam angulorum, et usque ad turrem
Anael, usque ad torcularia regis habitabunt in ea,
et anathema ultra non erit, et habitabit Jerusalem con-
fidens. Exstructionem urbis Jerusalem, et aquarum
egressum de medio ejus, quæ ad utrumque defluant
mare, Judæi et Christiani judaizantes, ultimo sibi
tempore repromittunt, quando rursum exercenda
circumcisio sit, et immolandæ victimæ, et omnia
Legis præcepta servanda, ut non Judæi Christiani,
sed Christiani Judæi stant. In die, inquiunt, illa,
quando Christus in Jerusalem aurea atque gemmata
sederit regnaturus, non erunt idola nec divinitatis
cultura diversa, sed erit Dominus unus, et revertetur
omnis terra usque ad solitudinem, id est, in
antiquum statum. Ponitque locorum vocabula a quo
loco usque ad quem locum adfiscanda sit Jerusa-
lem: de colle Remmon (hoc enim Gabaa sonat, ubi
arbor maligranati est) usque ad australē plagam
Jerusalem. Quodque sequitur: Rhama autem in loco
suo permanebit, melius interpretatus est Aquila et
ceteri, qui posuerunt, exaltabitur: Rhama quippe
exaltatio dicitur, juxta illud prophetale et Evangelicū:
*Vox in Rhama audita est, hoc est, in excelsis
sonus* (*Math. ii. 18*). Exaltabitur itaque Jerusalem,
et adfiscabitur in loco pristino, a porta Benjamin,
usque ad portam quæ dicitur angulorum, et a turre
Anael (non ut Græci et Latini male legunt Ana-
mael) usque ad torcularia regis: quod Hebraice
scriptum est **ANNELECH** [אַמְלֵךְ] [*Al. Amalech*]. Et ha-
bitabunt, inquit, in ea, hoc est, in Jerusalem: et
anathema amplius non erit: nullus videlicet metus
hostilis impetus, nulla formido; sed sedebit vel ha-
bitabitur Jerusalem æterna pace requiescens. Hæc
Judæi juxta litteram somniant, et nostri χλιασταὶ,
qui rursum audire desiderant: *Crescite et multipli-
camini, et replete terram* (*Gen. i. 28*), et pro hujus
vitæ continentia brevique jejunio, bulbos sibi, et
vulvas, et aves^b Phasidis, et attagenei, nequaquam
Ionicum, sed Judaicum repromittunt, de quibus
vere potest Dominus dicere: *Non permanebit spi-
ritus meus in hominibus istis, quia carnes sunt*
(*Gen. vi. 3*). *Caro enim pugnat contra spiritum,* **923**
et spiritus contra carnem (*Galat. v. 17*). Nec opponant
nobis Joannis Apocalypsim (*Cap. xx*), quia et
ipsa spiritualiter disserenda est. Nos autem cœlestem
Jerusalem interpretemur Ecclesiam, quæ, in carne
ambulans, non vivit secundum carnem, cuius mu-
nicipatus in cœlo est (*Philipp. iii*). Postquam enim

^a Duo mss. Anael, hic quoque penes LXX; in aliis libris Anameel.

^b Mss. codices legunt *phasides*; sed retinenda lec-
tio librorum editorum *aves phasidis*, quia *phasidis*
est nomen substantivum casus genitivi, non accusati-
tivus pluralis numeri et adjективum nomen. Sed ad-
damus in codicibus mss. sacerdos scriptum esse ele-
mentum I pro E, et vicissim E pro I, ut jam sacer-
dotine docuisse me memini antequam næra. Quæstio-
num Hieronymianarum Joannis Clerici prodirent in
lucem. Sunt porro *aves phasidis*, nostri *phasiani*,
aves notæ a Phasi fluvio ad nos traductæ ab Argos.

A Dominius Jesus rex fuerit super omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus sanctus loquitur per Prophetam: *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* (*Psal. lxxi. 4*): tunc unus Dominus erit, de quo scriptum est: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus* (*Deut. iv. 35*): Et unum nomen ejus, omni prava religione calcata, juxta illud quod Propheta decantat: *Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra* (*Ps. viii. 1*)! Et rursum: *Magnificasti super omnes nomen sanctum tuum* (*Ps. cxxxvii. 3*). Et alibi: *Sicut nomen tuum, Deus, ita et laus tua in universa terra* (*Ps. xlvi. 14*): de quo et Abacuc loquitur: *Laudis ejus plena est terra* (*Abac. iii. 5*). De cuius gloria nominis ipse Deus loquitur: *Absque me non scies Deum, et præter nomen meum, quod magnificatum est super omnes* (*Isoi. xliv. 8*). Tunc revertetur omnis terra, in qua habitavere Judæi usque ad desertum, id est, usque ad populum gentium, qui prius desertus erat, et Legis notitiam non habebat: a Gabaa usque ad Remmon, hoc est, a colle usque ad excelsum, quia de terra et de deserto ad colles, et de collibus ad montana consurgimus. Unde et sponsus in Cantico can-
ticorum transilit colles qui minores sunt, et salit super montes excelsos (*Cant. i*), de quibus scrip-
tum est: *Montes excelsi cerris* (*Ps. cxii*). Sin autem Remmon, malogranatum accipere volumus (utrumque enim apud Hebreos interpretatur), hoc dicamus, quod fines Ecclesiæ de collibus incipiunt, ut omnis ordo Ecclesiasticus construatur, de quo supra diximus, quando interpretati sumus planetum unigeniti, et planetum sicut Adadremmon. Nec hoc est Ecclesia sine contenta; sed perveniet usque ad Austrum in luce plenissima, super quo dudum exposuimus. et nunc idcirco reticemus, ne eadem sapientia inculcantes, lectori simus fastidio. Et exaltabitur Ecclesia quæ coepit a collibus, et pervenit ad meridiem; et habitabit in loco suo, de quo scriptum est: *In loco **924** pascue ibi me collocavit* (*Ps. xxii. 1*). A porta Benjamin, qui interpretatur *filius dexteræ*, et non *filius dierum*, ut male quidam suspicantur: aliud est enim si in *NUN* litteram, aliud si in *MEN* finiatur. Et perveniet usque ad locum portæ orientalis et prioris, usque ad portam angulorum. A vir-
D tute incipimus: hoc quippe dextera significat; et pervenimus usque ad portam priorem, ut per eam ingrediamur ad ceteras: statimque nobis occurrit porta angulorum, ubi angularis lapis est, quem reprobaverunt ædificantes, et factus est in caput anguli

nautis: ex ea namque regione in Græciam trans-
portatas dicunt. Vide Martial. lib. xiii. 72. MART.—
Æque bene, quidquid Martiano videatur, legunt
mss. *Phasides*.

^c Ionicum dixit, quia Attagen Ionicus maxime
celebratur: consule Plinii lib. x, cap. 48. Est
vero Attagen avis Asiatica, quam nos franculinum
dicimus, *un francolin*; species quædam *phasiani*,
quæ jam in Gallia et Hispania capitul et maxime per
Alpes. Attagen olim existimatius inter raras aves,
ut ex hoc loco colligitur. MART.

(Ps. cxviii, 28). Qui angularis lapis parietem utrumque connectit, et duos populos in unum redigit (Ephes. ii), de quo et Deus loquitur per Isaiam: *Ecce ponam in Sion lapidem angularem, electum et pretiosum in fundamentis ejus: et qui crediderit in eum, non confundetur (Isai. xxviii, 16)*. Hie lapis angularis et cæteros lapides angulares superædificari sibi voluit, ut apostolus Paulus posset liberos dicere: *Ædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu (Ephes. ii, 20)*. Hos lapides non imitantur hæretici, qui omnia gloriæ et lucri causa faciunt, et orant in angulis platearum, rectam semitam relinquentes. Omnis enim angulus rectam lineam frangit: ei idcirco meretrix in Proverbiis (Cap. vi), ultiusq[ue] eam accipere voluerimus, cuius non quiescunt pedes domi, sed aut foris vagatur, aut in omnibus insidiatur angulis platearum, eum viderit juvenem insipientem (non^a invitat enim quem senserit esse prudenter et maturum senectute, de quo scriptum est (Sap. iv, 8): *Cani hominis sapientia ejus*), statim apprehendit, et osculatur atque blanditur, et ducit ad lupanar, et invitat ad coitum. Relinquamus igitur simulatores angulos, et ad firmos atque robustos Christi angulos transeamus, ad quos cum pervenierimus, statim nobis occurrit turris *Ananeel*, quod interpretatur, *gratissimus Dei*. Quid enim turre Salomonis gratius est? de qua ad sponsam dicitur: *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalphiōth: mille scuta pendent super illam: omnia jacula potentium (Cant. iv, 4)*. Hanc turrem Dominus in Evangelio (Cap. xiv) ædificari vult, expensis prius et sumptibus supputatis: et de qua dicitur ad Jerusalem: **925** *Fiat pac in virtute tua, et abundantia in turribus tuis (Ps. cxi, 7)*, de qua et sanctus ad Dominum loquitur: *Deduxisti me, quoniam factus es spes mea: turris fortitudinis a facie inimici (Ps. lx, 4)*. De turre Ananeel pervenimus ad regis torcularia, pro quibus et tres psalmi titulum habent. Et Dominus dicit in Isai: *Torcular calcavi solus (Isai. lxiii, 3)*, ut exuberet in illis nostra vindemia, et exprimamus botros, et rubentia in Christi sanguine musta calcemus; ut bibamus vinum quod lætitias cor hominis (Ps. cii); et sponsa desiderat sponsi sodalibus loquens: *Inducite me in cellam vini, ponite super me charitatem (Cant. ii, 4)*. Si nos istiusmodi inebriarint torcularia, habitabimus in Jerusalem, in qua anathema ultra non erit, maledictio videlicet et abominatione. Unde dicit et Apostolus: *Si quis non amat Dominum, sit anathema (1 Cor. xvi, 2)*. Et in alio loco: *Nemo in spiritu Del loquens, dicit anath-*

^a Regin. ms., non ritat enim quem, etc.

^b Notanda isthæc Hieronymi expositio propter imperitiam criticorum neotericorum, qui volunt Pauolum aliter sensisse, et contra unanimem sanctorum Patrum consensum docent multa quæ nesciunt, in hoc se doctos arbitrantes, si inaudita et nova loquantur. MART.

^c Interserit idem ms. quid Licinius: qui quidem et iu manissime in Christianos sævit, et tandem a

ma Jeso (1 Cor. xii). ^b Et pro fratrum salute anathema esse cupit, imitari volens Dominum suum, qui et ipse cum non esset maledictio, pro nobis factus est maledictio (Rom. ix). Ablato autem omni anathemate, habitabit Jerusalem secura atque confidens, et illud in se exprimens: *Qui confidit in Domino, beatus est*. Et: *Melius est confidere in Domino, quam confidere in homine (Ps. cxvii, 8)*: de qua securitate et confidencia Jeremias propheta commemorat: *Benedictus erit homo, qui confidit in Domino (Jerem. xvii, 7)*.

(Vers. 12.) Et hæc erit plaga qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnaverunt aduersi Jerusalem. Tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, et oculi ejus contabescet in foraminibus suis, et lingua eorum contabescet in ore suo [Vulg. eorum]. LXX: **B** Et hæc erit ruina qua percutiet Dominus omnes populos qui militaverunt contra Jerusalem. Tabescat carnes eorum stantium super pedes suos, et oculi illorum defluent de foraminibus eorum, et lingua eorum tabescat in ore eorum. Quæ passus sint gentes quæ contra urbem Domini dimicabunt, præsens Scriptura testatur: *Stabunt, inquit, super pedes suos, et caro eorum tabescet et defluet, et oculi eorum computrescent, et de suis **926** foraminibus excident; lingua magniloqua, quæ Dei populum blasphemabat, solvetur in saniem, et intra vallum dentium computrescat*. Hæc passus non esse Romanos qui Jerusalem subverterunt, cunctis perspicuum est: nisi forte Judæi illas nationes asserunt [Al. asserent] perpessuras, quæ contra auream et gemmatam dimicaturæ sunt Jerusalem. Nos autem dicemus, omnes persecutores, qui afflixerunt Ecclesiam Domini, ut lacrimamus de futuris cruciatis, etiam in præsentili seculo recepisse quæ fecerint. Legamus Ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, ^c quid savissimus omnium Maximinus, et nuper Julianus, passi sint: et tunc rebus probabinus etiam juxta litteram, prophetæ veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, et oculi coniabuerint, et lingua in pedorem et sanjeum dissoluta sit. Porro si ex hoc dicto hæreticis crudelitas Dei videatur ostendi, audiat hæc universa fieri, ut deficientibus malis succrescant bona. Qui enim in Domino et cum Domino stelerit, defluent ejus carnalia, ut orientur spiritualia, et oculi qui male videbant, cadent de foraminibus suis, ut alii reponantur, qui possint Dominum suscipere cum propheta dicente: *Ad te levavi oculos meos, qui habitat in cælis (Ps. cxxii, 1)*. Et lingua blasphemans ideo computrebet, ut altera lingua na-

militibus interficiatur est. De cæteris ita Hieronymus colligit, quod Maximiano carnes computruerint: tabescerunt oculi qui male videbant, cadent de foraminibus suis, ut alii reponantur, qui possint Dominum suscipere cum propheta dicente: *Ad te levavi oculos meos, qui habitat in cælis (Ps. cxxii, 1)*. Et lingua blasphemans ideo computrebet, ut altera lingua na-

scatur, quæ glorificet Deum, et possit dicere: *Lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam* (Ps. lxx, 15). Unde et Simeon suscipiens in ulnis Iusantem, et futura prænuntians, ait: *Eoce hic positus est in ruinam et resurrectionem mulorum* (Luc. ii, 34), ut mala cadant, et optima suscipientur. Unde et Dominus: *In iudicium, inquit, ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, cœci fiant* (Joan. ix, 39). Non videt gentilium populus, et post fidem Christi coepit veritatis lumen aspicere, quæ loquitur per prophetam: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis remissionem, et cœcis ut videant,* 927 *et illuminentur sapientia* (Isai. lxI, 1, 2), de qua scriptum est: *Sapientia hominis illuminat faciem ejus* (Eccl. viii, 1). Et in Psalmis legimus: *Dominus illuminat cœcos, sive sapientes facit* (Ps. cxlv). Hoc enim magis significat ἐρωτ. Videbant Judæi; et quia lumen recipere noluerunt, æterna cœcitate cooperati sunt.

(Vers. 13, 14.) *In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: et apprehendet vir manum proximi sui, et conseretur manus ejus super manum proximi sui. Sed et Judas pugnabit adversum Jerusalem, et congregabuntur divitiae omnium gentium in circuitu: aurum, et argentum, et vestes multæ satis:* LXX: *Et erit in die illa stupor Domini magnus super eos: et apprehendet unusquisque manum proximi sui, et adhæredit manus ejus in manu proximi sui: et Judas præparabitur in Jerusalem, et congregabit robur omnium populorum per circuitum: aurum, et argentum, et vestes multas* C *nimis.* Cum hæc fuerint explora miracula, ut caro hostium defluat, tabescant oculi, et lingua in ore blasphemantium computrebeat: tunc erit magnus tumultus, sive stupor in eis; hoc enim significat ἐρωτ. quam LXX transtulerunt: *Et apprehendet unusquisque manum proximi sui, et conseretur manus* ^a *cum alterius manu, præ formidine, et malorum pondere, quæ supervenient. Judas quoque pugnabit contra metropolim, de quo et supra (Cap. xii) diximus, et a Domino concessa victoria: congregabuntur divitiae omnium gentium quæ militaverunt contra Jerusalem, aurum et argentum, et vestium multitudo, quæ in rebus pretiosissima sunt. Hæc sibi infelix Juda promisit, aurum accipere sperans, quæ triginta argenteis Dominum appretiavit. Nos autem cœpiam sequentes ordinem, omnia ista referamus ad Ecclesiæ beatitudinem, quod euncti qui in ea fuerint admirentur subjectionem hostium, et suam felicitatem, et unusquisque apprehendat manum proximi sui, ut conserant dexteræ, et mutua fide ac necessitudine copalentur. Quod autem in Hebraico legimus: *Et Judas pugnabit adversum Jerusalem; pro quo LXX transtulerunt: Et Judas præparabitur in Jerusalem, utroque modo accipiamus,* 928 *quod Judas qui quondam Domini**

A *confessus est nomen, et in persecutionibus eoatus, Christi populum persecutus est, et ipse vertatur ad lætitiam. Vel certe Judas, omnis confitens et fidelis, non adversum Jerusalem pugnet, sed præparet se in Jerusalem, ut contra adversarios dimicet. Et congregabit ipse Judas divitias omnium gentium in circuitu, aurum, et argentum, et vestes multas nimis. Aurum et argentum in sensu et sermone intelligi sœpe diximus: unde et vestes bœque debemus accipere, quibus Christi decoratur Ecclesia, de qua scriptum est: *Asitit regina a dextiris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (Ps. xlIV, 10). Quibus vestibus induitam se creditum turba latetatur et dicit: *Exultabo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et tunica lætitiae* (Isa. xi, juxta LXX). Dixerat enim et Dominus: *Vestiti te τριχάττοις et byssinis* (Ezech. xvI). In τριχάττοις vestes tenues accipiamus, quæ tam pulchres sunt atque subtile, ut capillorum similes esse videantur. Has vestes Ecclesia congregat, ut habeat quibus induit populum suum, cui a vero concionatore præceptum est: *In omni tempore sint vestimenta tua candida* (Eccl. ix, 8).*

(Vers. 15.) *Et sic erit ruina equi, et multi, et cameli, et asini, et omnium jumentorum quæ fuerint in castris illis, sicut resina hæc.* LXX: *Et haec erit ruina equorum et mulorum, camelorum et asinorum, et omnium jumentorum, quæ fuerint in castris illis, juxta ruinam hanc.* Et hæc Judæi sub ηλευθερῳ suo carnaliter explenda contendunt. Grandis revera Domini fortitudo, ut corruant in castris hostium equi, et muli, cameli, et asini, et omnia jumenta eorum sicut et homines corruerant [Al. corrulent]. Magnus triumphus, gloriosa victoria, bruta animalia Deo pugnante superari. Dieamus ergo juxta cœptam tropologiam: quod idcirco omnia mala corruant, quæ prius contra Ecclesiam dimicaverunt, ut ^c bona repente consurgant. Denique qui prius equus fuerat hinniens ad uxorem proximi sui (Jerem. v), et impatiens ad libidinem serebatur, et jacebat in turpitudine voluptatum: cum sequi coepit castitatem, dicitur ad eum: 929 *Surge, eamus hinc* (Joan. xiv, 31). Et: *Surge, veni, proxima mea* (Cant. ii, 10). Et in Apostolo: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (Ephes. v, 14). Cumque surrexerint qui ante cœlderant equi, et mollia terga Domino præbuerint ad sedendum, dicent ad Deum: *Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus* (Abac. iii, 8). Juxta hunc sensum mulos accipiamus, qui steriles sunt, et non procreant filios; sed voluptate lasciviant: de quibus Psalmista commemorat: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* (Ps. xxxI, 9). Sicut ergo qui prius sunt ad libidinem, equi appellantur: sic mulos juste vocabimus, qui virgines sunt carne et non spiritu: qui eunuchizantur non propter regna cœlorum, sed propter hominum voluptatem [Al. voluntatem]. Cum

^b Verba, cum alterius manu, penes Victorium considerantur.

^b Ferme rectius in Regin. ms., et vestes eas debe-

^c Ideo ms., ut in pena repente, etc.

igitur isti muli, et isti eunuchi, versi fuerint in pro-
geniem, et spirituales filios procrearint, audient per
Isaiam : *Et ne dicat eunuchus, quoniam sum lignum
aridum. Hec enim dicit Dominus eunuchis, qui custo-
dierint sabbata mea, et elegerint quæ volui, et tenuer-
int fædus meum, dabo eis in domo mea et in muro
meo locum nominatum, et nomen melius a filiis et fi-
liabus : nomen sempiternum dabo eis quod non defi-
ciet* (*Isa. lvi, 3 seqq.*). Tales mulos et mulas habebant
reges Israel, et maxime David, qui refertur ad Chri-
stum (*Il Reg. xiii, et III Reg. i.*). Si intelleximus quis sint
equi et muli ruentes et consurgententes, transeamus ad
camelos, animal ruminans, ungulamque non findens
(*Levit. xi*) : et dicamus, camelum esse omnes pecca-
tores terræ, qui gravi peccatorum sarcina deprimun-
tur, et videntur sibi sanctas Scripturas legere, sed
ungulam non findunt, ruminantes eloquia divina, et
ea quæ scripta sunt negligentes. Rectius autem ca-
melus dici potest populus Judæorum, qui et ipse Le-
gem Dei meditatur, et eam ruminat et volvit in pe-
ctore, sed non dividit ungulam, ut credat in Patrem,
et in Filium : et in eo immundus est, quod nequa-
quam separat litteram a spiritu, umbram a veritate,
et portat Legis onera, et audit per prophetam : *Væ,
gens peccatrix, populus plenus delictis* (*Isai. 1, 4*). De
istiusmodi camelio qui ruminat, ungulamque non fin-
dit, et in Proverbiis quasi ad filium dicitur : *Qui re-
linquit custodire disciplinam patris, meditabitur elo-
quia mala* (*Prov. xxi*). Post camelum transeamus
ad asinum, qui quondam serebatur infrenis, et **930**
immundus erat, et multos habebat dominos, et per
præcipitia labebatur, ut corruens repente consurge-
ret, et portaret Dominum Salvatorem, et ingredere-
tur in sanctam Jerusalem, et eum parvolorum turba
credentium susciperet triumphantem (*Matt. xxi et
Joan. xii*). Hunc asinum ad item et vineam Salva-
tor dicitur alligasse (*Gen. xl ix, 11*), de qua in Psalmis
scriptum est : *Vineum transtulisti ex Ægypto, et
ejecisti gentes, et plantasti eam* (*Ps. lxxix, 9*). Ad
quam ipse vinito loquitur : *Ego plantavi te vineam
frugiferam totam veram* (*Jer. ii, 24*). Omnia quoque
jumenta et animantia, quæ uno nomine propheta
comprehendit, pro singulorum naturis interpretanda
sunt, et hoc magis Dei Filio convenit, quam ea quæ
stulta populus Judæorum vaticinatione præsumit.

(Vers. 16.) *Et omnes qui reliqui fuerint de universis
gentibus, quæ venerint contra Jerusalem, ascendent ab
anno in annum, ut adorent regem Dominum exerci-
tum, et celebrent festivitatem Tabernaculorum.* LXX :
*Et erit, quicumque derelicti fuerint de cunctis gentibus,
quæ venerint contra Jerusalem, ascendent per annos
singulos, ut adorent regem Dominum omnipotentem,
et celebrent festivitatem Tabernaculorum.* Omnes, in-

Aquit, qui reliqui fuerint de gentibus quæ venerint
contra Jerusalem, ascendent per singulos annos, ut
adorent regem Dominum exercitum, et celebrent
festivitatem Tabernaculorum. Hæ quoque Judæi
cassa spe in mille annorum regno futura promittunt,
cujus solemnitatis istud exordium est : *Egressus
populus Israel de Ægypto per vastam et terribilem
ac latam solitudinem, in qua non erat domus, villa,
oppidum, specus, faciebat sibi tabernacula atque
tentoria (quæ nunc a similitudine parvulae avis pa-
piliones vocantur) in quibus cum conjugibus mora-
rentur ac liberis, et cibum caperent, et per diem so-
lis ardores, per noctem humorem, et frigus, et roris
injuriam devitarent : jussumque est ut in mense se-
ptimo quinta decima die mensis fieret tabernaculo-
Brum solemnitas : *Et cum te, inquit, interrogaverit
filius tuus cras, dicens : Quid tibi volunt hæc taberna-
cula? respondebis ei : Multo tempore peregrinati sumus
in Ægypto, de qua eduxit nos Dominus in solitudinem,
et idcirco tabernacula suscitamus, ut beneficiorum Dei
omni tempore recordemur, cum cœperimus **931** ha-
bitare in urbibus* (*Deut. vi, 20, 21, et Lev. xxii, 45*).
Præcepit quoque ut sacerdent tabernacula de ligne
pulcherrimo, quod Judæi ^a citrum vocant, et de pal-
marum ramis ac frondibus ligni densissimi, et salici-
cis, et populi. Historie jecimus fundamenta, ut ex
his ad spiritualia transeamus. Quamdiu in prosectu
sumus et in cursu atque certamine, habitamus in ta-
bernaculis, hoc omni mente nitentes, ut de taberna-
culis ad firmam et stabilem sedem transeamus, id est,
domum Dei. Unde et sanctus ^b David dicit in Psalmo :
Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est (*Ps.
cxix, 5*) ! Et : *Advena ego sum, et peregrinus sicut
omnes patres mei* (*Ps. xxxviii, 31*). Hoc loquitur qui
in Ægypto est, et adhuc in sæculo constitutus. Qui
autem egreditur de Ægypto, quæ Hebraice dicitur
MESRAIM (מִצְרַיִם), et interpretatur tribulatio ; et in-
greditur vitiorum solitudinem, carpit iter suum, et
dicit in psalmo : *Pertransibo in locum tabernaculi
admirabilis usque ad domum Dei* (*Ps. xli, 5*). Admi-
rabile est enim nolle habitare cum Ægyptiis ; sed
submerso Pharaone, terram cupere reprobationis
intrare (*Exod. xiv*). Unde et alibi loquitur : *Quam
dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! con-
cupsicet et deficit anima mea in atria Domini* (*Ps. lxxxix,
1*). Et post paululum : *Beati omnes qui habitant in
domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te* (*Ibid., 5*).
Vox enim exultationis et salutis in tabernaculis justorum
(*Ps. cxvii, 15*). Et in Proverbiis scriptum repe-
rimus : *Domus justorum permanent, et tabernacula
eorum, qui recte agunt, stabunt* (*Prov. ii, 21*). De do-
mibus, quod permaneant : de tabernaculis, quod
statura sint, pollicetur. Dicit et in alio loco sanctus*

Hebraice *Levit. xxiii* dicitur גָּמְרָנָה.

^b Nomen, *David*, rectius hinc amoveas, quod et
nostri mss. ignorant.

^c Impressorum lapsu tum hocce testimonium mai-
sere luxatum, cum paulo superius, *delicia*, pro di-
lecta, aliaque id genus menda stipe castigantur.

vir : Unum petivi a Domino, hoc requiram, ut inhabitem in domo Domini omibus diebus vita mea, et rideam delectationem Domini, et visitem templum ejus (Ps. xxvi, 4). Qui in istiusmodi habitat tabernaculis, et de tabernaculis ad atria, et de atris ad domum, et de domo ad templum Domini ire festinat, debet celebrare solemnia tabernaculorum in ligno sapientiae pulcherrimo, **932** *de quo in Proverbii dicitur : Lignum vitae est omnibus qui appropinquant ei, et qui reclinantur super eum, quasi super domum firmatis (Prov. iii, 18). Et in ramis palmarum, in quibus signum victoriae, et virtutis praeium continetur, et in frondibus densissimae arboris quam myrrum Iudei intelligunt, propter mortificationem^b carnis ac libidinum. Unde et Domino Salvatori a magis myrra offertur in munere (Matt. ii). Et in ramis, inquit, salicis et populi, quam quidam unam arborem vocant ; ipsiusque ligni nomen quod Graece dicitur ἄρψη, indicat castitatem. Aiunt medici, et hi qui de arborum et herbarum scripture naturis, quod si quis florem salicis, sive [Al. et] populi mixtum aqua [Al. aquæ] biberit, omnis in eo frigescat calor, et libidinis vena siccatur, ultraque filios generare non possit. Qui talium arborum ramis protectus fuerit, exerceat festivitatem tabernaculorum, sextum mensem transiens, qui refertur ad mundum, et septimo agens sabbatum spirituale, in quinta decima die mensis ejusdem, quando noctis luna plenissima est, et omnes ejus tenebræ claro lumine resolvuntur. Hæc breviter diximus, olim animo contemplantes librorum magnitudinem, ut ad reliqua transeamus.*

(Vers. 17.) *Et erit, qui non ascenderint de familiis terræ ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum exercitum, non erit super eos imber.* LXX : *Et erit, qui non ascenderint de familiis terræ ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem, et isti illis apponentur. Pro eo quod Septuaginta transtulerunt, et isti illis apponentur, in Hebraico scriptum est, uero ALEHEM^c EJE GESEM, quod Aquila et Symmachus et Theodosio similiter interpretati sunt, et non erit super eos imber. Ecclesia Domini Jesu appellatur coelestis Jerusalem, de qua Apostolus scribit : Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum (Galat. iv, 26); et : Accessisti ad Sion montem, et **933** civitatem Dei viventis, Jerusalem celestem (Heb. xii, 22). Et hæc Jerusalem non est in locis humilibus sita, sed in monte excelso, de quo [Al. qua] Salvator loquitur : Non potest civitas abscondi super montem posita (Mat. v, 14). Unde qui adoraturus est Dominum exercitum in Jerusalem, debet ad montana descendere. Qui autem de familiis*

^a Reponendum omnino est sequiori genere eam, juxta Graecum, ἐπ' αὐτὴν : deinde pro domum, legendum Dominum, ut in Graeco est, κύπεον. Victorius præterea firmati sunt, pro firmatis substituit, consenientibus in hac ejus lectione quinque mss. codicibus, sed Graeco, ἀσφαλές, dissentiente.

^b Regin. ms., mortificationem vitiorum ac libidinum.

^c Ita legunt omnes mss. nostri codices; in Hebreo

A ac tribubus terræ est, et idcirco Dominum non potest adorare, non erit super eum imber temporaneus, et serotinus, nec terra illius pluviis cœli rigabitur. Sive, ut verterunt Septuaginta, qui non ascenderint de familiis terræ ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem, cum illis reputabuntur, qui pugnaverunt adversum Jerusalem, et quorum tabescet caro, et oculi defluent, et lingua putrescat.

(Vers. 18, 19.) *Quod et si familia Ægypti non ascenderit, et non venerit : nec super eos erit, sed erit ruina qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum. Hoc erit peccatum Ægypti, et hoc peccatum omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum.* LXX : *Sin autem Ægypti tribus non ascenderit, nec venerit illuc : et super eos erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderunt ut agerent solemnitatem scenopegiæ. Hoc erit peccatum Ægypti, et peccatum omnium gentium quæ non ascenderint ut celebrent festivitatem scenopegiæ.*

B Qui Ægyptius est, et gentium cæterum, quamdui Ægyptius et ethnicus permanet, non ascendet in Jerusalem : et quia ascendere non potest, nec gradum ad excelsa subrigere, ideo non erit super eum imber Dominicæ benedictionis. Et hoc peccatum erit maximum Ægyptio, ^d Assyrio, Chaldaeo, Syro, Moabitæ, et Ammonitæ, si noluerint egredi de terris suis, et ascendere Jerusalem, ut per tabernacula transeant in Jerusalem, et inveniant æternam domum, aliarumque gentium homines esse

C desistant, et efficiantur Israelitæ in quibus dolus non est (Joan. i). Hæc omnia quæ nos celeri sermone perstringimus, Iudei, et judaizantes nostri, immo non nostri, quia judaizantes, sperant futura corporaliter, utique et circumcisionem sibi, et conjugia in mille annorum **934** imperio promittentes, ne impleatur in illis maledictio quæ scripta est : *Maledicta sterilia que non facit semen in Israel; et : Beatus qui habet semen in Sion et domesticos in Jerusalem (Isai. xxxi, 9, sec. LXX).* Quod si verum est, omnes virgines quas mille annorum regnum invenerit, maledictioni et sterilitati perpetuae subjacebunt : aut certe nuptiæ sunt, ut maledictionem effugiant.

(Vers. 20.) *In die illa erit, quod super frenum equi est, sanctum Domino : et erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino exercitum.* LXX : *In die illa erit, quod super frenum equi est sanctum Domino omnipotenti : et erunt lebetes qui in domo Domini sunt sicut phialæ ante domum altaris : et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctus*

scriptum est, כְּשַׁלְיָם יְהוָה וְגִילָּן, quod nunc legimus. Volo alchemi jihveh hegeschem. Quæ lectio Hebraica quantum distet ab antiquorum lectione nunc manifestum et exploratum nobis est. MART.—Malim izz, quæ tertie persona terminatio est : potuit vero vocis similitudo amanuensem decepisse.

^d Nomen Assyri, quod et abundare videtur, Victorius facet.

Domino omnipotenti. Verbum Hebraicum MESULOTH A (מְסֻלָּתָה) Aquila et Theodotio βυθὸν interpretati sunt, id est, profundum : Symmachus τερπίκατος σύγχρονος, id est, incessum umbrasum. Soli Septuaginta χάλκου, id est, frenum, transtulerunt; quos et nos in hoc loco secuti sumus, ne novum aliquid in questione vulgata videaremur afferre. Quod cum ab Hebreo quererem quid significaret, ait mihi, ^a non debere nos legere MESULOTH, sed MESALOTH, quod significat phaleras equorum et ornatum bellicum, et excepto hoc loco, in nullo penitus sanctarum Scripturarum volumine hoc verbum reperiri. Frenum autem lingua Hebraica MESALOTH (מְסַלָּתָה) appellari, et non MESULOTH, quod LXX translaterunt. Et esse senum : Tempore solemnitatis perpetuus, et regni Jerusalalem, pacatis omnibus et tranquillis, nequaquam opus esse equitatu, quod genus bellantium fortissimum est; sed ornatum ornatum, et decorum phalerarum ad cultum Domini conserendum. Hoc illi dixerint. Non equorum profundum, ^b et incessum eversione, umbrasum, sive tenebroum, referamus ad scientiam mysticam, quam et David quasi equus optimus se habere jactabat, dicens : *Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi* (Ps. 6, 8). Et Apostolus : *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei!* quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles via ejus (Rom. xi, 33) ! De hoc profundo propheta 935 clamavit ad Dominum, et exaudivit eum. In his profundis et tenebris posuit Deus latitudinem suam (Ps. xvii) : has tenebras et sacramenta divina ingressus est Moyses in Sina monte caligine, ut videret Deum (Exod. xix) : de quibus et David in Psalmo alio loquebatur : *Judicia Domini abyssus multa* (Ps. xxxv, 9). Haec arcana et ista mysteria sapientia sunt Dogma, qua noverat evangelista Iohannes, qui avus est dicere, quod angeli forsitan nesciebant : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Ivan. 1, 1). Et idecirco amat a Domino, quia optimum habebat profundum ; et recubuerat super pectus Jesu, unde et hauserat sapientiam (Ivan. xxi). Si autem voluerimus, ut LXX translaterunt, frenum, accipere sermonem Dei, intelligamus in freno, eum qui equos insanies libidine, et mulos steriles atque lascivos refrenat a vitiis, et coeret, et non patitur ira per præcepta, de quibus dicitur : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* In freno et chamo D marillas eorum constringe, qui non approximant ad te

^a Si Mesaloth, sive Messoiloth legamus : tintinnabula equorum, que gestant sub collo, vel ornamentum quod habent inter oculos, significat, a radice ^{LXX}, tsatsal : sic autem Mesuloth, ut legebant Aquila et Theodotio, profunditas et voragine interpretabuntur a radice ^{LXX}, tsul. MART.—In Regin. ms., sed Messoiloth.

^b Cœcinnius fere Victorius, et τερπίκατος σύγχρονος, id est, incessum umbrasum, sive, etc.

^c Equidem ita S. Ambrosius in Orat. de Obitu Theodosii num. 47, de buse clavis a Constantino in frenos, et ad diadema subtilis, itaque per fidem ad posterum reges transmissis, locutus est : *Principium itaque creditum Imperatorum sanctorum est, quod super frenum : ex illo fides, ut persecutio cessaret, de-*

(Ps. xxii, 9, 10). De hoc freno et Jacobus loquitur : *In equorum ora missimus frenos, et omne corpus eorum circuviagimus* (Jacob. iii, 3), ut scilicet rectio gradiautur itinere, et mollia ad sedendum Domino possint terga præbere. Tale frenum et talis sermo auri et argenti varietate compositus, ferus equos Salvatori præparat ad sedendum ; et sanctos facit, ac proprie illius cultui consecratos. Audivi a ^c quodam rem, sensu quidem pio dictam, sed ridiculam. Clavos Dominicæ crucis, e quibus Constantinus Augustus frenos equo suo fecerat, sanctum Domini appellari. Hoc utrum ita accipiendo sit, lectoris prudentiae relinquo. Nos transeamus ad lebetes, qui futuri sunt in domo Domini, quasi phialæ altaris. Erit enim omnis lebes in Jerusalem, et in Iudea sanctificatus Domino omnipotenti. Ament æneos lebetes, qui amaverunt ollas Ægyptias, et carnes, et pepones, et allia, et cæpe [Al. cæpas], et 936 cucumeres (Num. xi). Nos Iudaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus sponsa dicit ad sponsum : *Fratruelis meus descendit in hortum meum ad phialas aromatum, pascere in hortis, et colligere lilia* (Cant. vi, 1). Hortus et paradisus in quem sponsa descendit ad sponsam, sauctarum lectio Scripturarum est : de quibus lilia, et violas et rosas et varia decerpit aromata, ut impletat phialas animarum credentium, et Domino ex eis liba diffundat. Istiusmodi lebetes cum versi fuerint in phialas Douini, et dicere potuerint : *Christi bonus odor sumus* (II Cor. xv), et pro viruleutia carnium, varios cooperiunt flores gestare virtutum : tunc erunt in Jerusalem, et in Iudea sanctificati Deo omnipotenti, de quibus breviter diximus, quod Jerusalem visionem pacis, et Judas exprimat conscientem.

(Vers. 21.) *Et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquunt in eis : et non erit mercator ultra in domo Domini exercitum in die illo.* LXX : *Et venient omnes qui immolent et sumunt ex eis, et coquunt in illis, et non erit Chananeus ultra in domo Domini omnipotentis in die illo.* Pro Chananeo, Aquila interpretatus est mercatorem, quem et nos in hoc loco seculi sumus. Cum lebetes fuerint versi in phialas, veniant omnes in circuitu nationes, sive qui reliqui fuerint de universis gentibus ^d immolantes, et sument lebetes, et coquunt in eis carnes victimarum, ut non crudas carnes agni comedant, sed omni carnis sacerdos. At qui hic autem sunt, ipsum proprium abs Hieronymo Ambrosium suppresso nomine signillari, non animadvertisunt, in eamdem ex positionem plerosque alios concessisse, e quibus est Cyrilus Alexandrinus, Theodosius, Socomonius, Paulinus Aquileiensis, et Gregorius Turonensis de Gloria Mart. cap. 6, qui aliquis a religiis suis se Paracelsus accepere, eamque declarat iam ante Ambrosium invitis sententiam. Quia igitur Hieron. cum id se, ait, presentem audivisse, Ambrosium, quem numerum est allegatus, ab hac eximit suggestione. Paulus post, ita, adverbium quod decretal ex mosa sufficiens.

^d Ita ex nostri nra. et Graeca habet, κυριεραπε. Antea erat, virtutum.

^e Potes Victorius, immolant ei.

nium humore decocto, remaneat quod igne paratum fuerit ad vesendum. Quæ sint phialæ coram altari Domini, in quas lebetes Israelitici convertantur, etsupra diximus, et nunc ex parte dicemus. Laudat sponsa in Canticō canticorum sponsum suum : *Maxilla ejus sicut phialæ aromatum (Cant. v).* In maxillis sermo accipitur, qui prolatus a Domino, varia unguenta depromit, et tanta erit boni odoris fragrantia ut faciat sibi Dominus **937** flagellum de Scripturarum textum testmoniis, et ejiciat de templo vendentes et ementes, et dicat ad eos : *Scriptum est, dominus Patriis mei, do-*

*A mus orationis vocabitur cunctis gentibus : vos autem scistis eam domum negotiationis (Mat. xxi, 13). Qui-dam illud quod in Daniele scriptum est, licet in Hebraeo non legatur : *Semen 938 Chanaan, et non Iuda (Dan. xii, 56) : et quod ab Osee propheta de Ephraim dicitur : Particeps idolorum Ephraim : posuit sibi scandala, provocavit Chananeos : fornicantes a fornicati sunt (Osee iv, 17, 18), huic coaptant loco, et omnem fornicatorem, Chananeum et alienigenam appellari volunt, quem de domo Dei asserunt auferendum.**

* Regio. ms., *fornicantes adificati sunt, sacro lamen textu repente.*

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN MALACHIAM PROPHETAM AD MINERVIUM ET ALEXANDRUM LIBER UNUS.

Prologus.

939-940 Ultimum duodecim prophetarum Malachi [Al. Malachim] interpretari volumus, cuius nomen LXX transtulerunt, *Angelus ejus*, dicentes : *Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli ejus* : pro quo in Hebreo legitur **MALACHI** (מַלְאָכִי), quod rectius et expressius dicitur, *Angelus*, id est *nuntius meus*. Nec putandum est, juxta quorundam (Origenistarum) opinionem, angelum venisse de cœlo, et assumptissime corpus humanum, ut Israeli que a Domino sunt maedata, loqueretur. Si enim interpretanda sunt nomina, et ex nominibus non spiritualis intelligentia, sed historia ordo texendus est: ergo et *Osee*, qui *salvator* dicitur, et *Joel* qui interpretatur *Dominus Deus*, sive *incipiens*, et *cauteri propriece non erunt homines*; sed vel *angeli*, vel *Dominus atque Salvator*, quia hoc eorum nomina resonant. Denique exceptis Septuaginta, alii interpretes nomen **MALACHI** ita ut in Hebreo legitur, transmiserunt. Malachi autem Hebrai Ezra et annam sacerdotem, quia omnia quæ in libro illius continentur, etiam hic propheta commemo-rat, dicens : *Lobia sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini*

*Bni exercituum est (Mal. ii, 7). Tempus quoque 941-942 titulusque convenient: quod et in Psalmis diximus, qui titulos non habent, eorum esse credendos, quorum priores psalmi nominibus prænotati sunt. Igitur et Malachi, id est, Ezra, post Aggeum et Zæchariam, qui sub Dario prophetauerunt, fuisse credendus est. Et propterea titulum non habere, quia liber ejus pro titulo sit: in quo discimus, quod in regno Artaxerxis regis Persarum, Ezra filius Saraiæ, et cæterorum, usque ad eum locum ubi dicitur: *Filius Phinees, filii Eleazar, filii Aarón sacerdotis*, ab initio ascenderit de Babylone, et dederit ei rex secundum manum Domini Dei sui, omnem petitionem ejus: ascenderintque cum illo de filiis Israel, et de filiis sacerdotum, et de filiis Levitarum, et de cantoribus, et de janitoribus, et de Nathineis in Jerusalem, anno septimo Artaxerxis regis, et venerint in Jerusalem mense quinto: ipse est annus septimus regis, quia in primo die mensis primi cœpit ascendere de Babylone, et in primo mensis quinti venit in Jerusalem. Haec, mihi Minervi [Al. Minerve], et Alexander, non tam sanguine, quam religiope concordes, ne susceptum*

* Dissertuit hac de se epistola in nostra recensione 140 ad Cyprianum num. 4.

opus dimitterem prophetarum, et extraordinario vobis labore sudore, breviter in Proemio sum locutus: ut proponens verba Malachi, primum juxta Hebraicam veritatem, deinde juxta LXX interpres, orationum vestrarum fultus auxilio, edisseram quae sequuntur. Scripsit in hunc librum Origenes tria volumina; sed historiam omnino non tetigit, et more suo totus in allegoriae interpretatione versatus est, nullam [Al. non ullam] Ezra faciens mentionem.

^a Diximus et supra ad Agg:ei caput primum hanc fuisse Origenis doctrinam, homines aliquot sanctitate, atque illustrioribus donis insignitos angelos natura exsisterent: quod cum ejus desidererent in Malach. Commentaria, satis luculententer intelligere est ex T. v, in Joan. 1, 6, ad laudatum hic quoque versiculum, *Ecce ego nullo angelum meum ante faciem tuam*, etc., ubi, Ἐρίσταμεν, ιηκούιτ, μάποτε εἰς τῶν ἀγίων ἀγγέλων τυγχάνων ἐπὶ λειτουργίᾳ παταπέμπεται τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόδρομος καὶ μηδὲν θαυμαστὸν τοῦ προτοτόνου πάσσις κτισεως ἐνσωματωμένου κατὰ φλανθρώπιαν ζηλωτὰς τινας καὶ μηταὶ γεγονέναι Χριστοῦ, ἀγαπήσαντας τὸ διά τοῦ ὅμοιον τοῦ σώματος ὑπηρετῆσαι τῷ εἰς ἀνθρώ-

A nem; ^a sed angelum putans suisse qui scripsit, secundum illud quod de Joanne legimus: *Ecce ego mittō angelum meum ante faciem tuam* (Mat. xi, 10). Quod nos omnino non recipimus, ne animarum de cœlo ruinas suscipere compellamur. Alios commentarios in hunc prophetam legisse me nescio: excepto Apollinaris brevi libello, cuius non tam interpretationem quam interpretationis puncta dicenda sunt.

^a ποὺς αὐτοῦ χρηστότερη. Annolamus, num forte unus sanctorum angelorum existens, præcursor ad ministerium demittatur Sacerdotis nostri. Nec mirum profecto est, Christi primogeniti omnis creatura ob amorem erga homines incarnata annulatores, imitatoresque aliquos exsisterent, quibus dulce fuerit ei benignitati, B quam in ipsis ostendisset, inservire eadem corporis similitudine. Hieronymus, qui id se omnino non recipere hic profiteatur, alibi in epistolis ad Evangelium de Melchisedech, et ad Avitum cap. i et Apolog. aduersus Rutilium prima, non perfunctorie castigat.

^b Reg. ms., quam interpretationis notæ dicenda sunt.

INCIPIT LIBER.

(Cap. I.—Vers. 1.) *Onus verbi Domini ad Israel, in manu Malachi. LXX: Assumptio verbi Domini super Israel, in manu angeli ejus. Quid significet onus, id est, pondus, quod Hebraice MASSA (ΜΑΣΣΑ), et ab Aquila ^a ἄρμα dicitur, vel quid λῆμμα, id est, assumptio, quod et Septuaginta et cæteri interpretes transtulerunt, in aliis prophetis diximus. Nam et Naum scribit: Onus Ninive: liber Visionis Naum Elcesæi (Num. ii). Et Abacuc: Onus quod vidit Abacuc propheta (Abac. 1). Et Zacharias: Onus verbi Domini in terra Adrach, et Damasci requieci ejus (Zach. ix et xii). Et rursus in consequentibus: Onus verbi Domini super Israel. Illa itaque simus explanatione 943 contenti: et nunc hoc tantum dicamus, quod pondus verbi Domini ad Israel, sive, ut LXX dicunt, super Israel, grave quidem sit, quia pondus appellatur, sed consolationis aliquid habeat, quod non contra Israel, sed ad Israel sumitur. Aliud est enim quando, verbi gratia, ad illum vel illum scribimus, aliud quando contra illum et illum: quia in altero pars amicitiae, in altero inimicitarum aperta confessio est. Sciendumque quod abductio in captivitatem Israel, id est, decem tribibus, indifferenter pristino nomine, et duæ tribus Juda et Benjamin appellantur Israel. Quod autem dicitur: In manu angeli ejus, sive Malachi, manum pro operibus accipite. Unde et in manu Aggæi, et in manu Jeremiah, et in manu ^b Moysi factus est sermo Dei. In*

quorum enim manibus est iniqüitas, et quorum dextra repleta est muneribus, et quorum manus plenæ sunt sanguine, in his non sit sermo Dei; sed qui lavant inter innocentes manus suas (Psal. xxv). Quibus aquis et Pilatus manus lavare conatus est, ne Iudeorum blasphemias consentiret (Matt. xxvii), de quibus Psalmista lætatur, dicens: *Super aquas resurrectionis educavit me* (Ps. xxii, 2). De hac aqua per prophetam Dominus pollicetur: *Aspergam ros aqua mundissima* (Ezech. xxxvi). Qui autem peccator est, inebriator calice Babylonio, et dicitur de eo: *Spira nascuntur in manu ebriosi* (Prov. xxvi, 9).

LXX: *Ponite super corda vestra*. Hoc in Hebreo non habetur, sed puto de Aggæo additum, in quo legimus: *Et nunc ponite super corda vestra a die hac et supra* (Aggæi ii, 16). Post titulum igitur prophetæ sive procemium, duplice accipiendum est: *Ponite super corda vestra*, id est, animadverte et considerate, id quod supra dictum est: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu Angeli ejus*. Sive diligenter animadverte, quæ dicenda sunt postea, ut et non corporis auribus, sed animi et cordis intelligentia cognoscatis, et faciatis vobis thesauros, in quibus recipiatis divitias sermonum Dei. et sapientia agat fiducialiter, cum dilatatis fueritis, et replete corde sermonibus Dei, pepuleritis cogitationes pessimas, quæ egrediuntur de corde, homicidias, adulteria, fornicationes, ^c 944 fulta (Matt. xv), et

quoque ipso in Tomo, Osee viii, 10.

^b Duo mss., et in manu Osee factus est: ex quibus mox cum Victorio verba, et quorum dextra repleta est muneribus, quæ penes Marianum decorant, sufficiimus. Leviora quoque inferius emendamus.

reliqua, et impleatis quod a Salvatore dictum est : **A** Qui habet aures audiendi, audiat (*Luc. viii. 8*)

Dilexi vos, dicit Dominus. Et dixistis, in quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: et dilexi Jacob, Esau autem odio habui? Et posui montes ejus in solitudinem, et hereditatem ejus in dracones deserti. Quod si dixerit Idumaea, destruci sumus, sed revertentes ædificabimus quæ destructa sunt: hæc dicit Dominus exercituum. Ipsi ædificabunt, et ego destruam: et vocabuntur termini impietas, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificetur Dominus super terminum Israel. LXX: *Dilexi vos, dicit Dominus: et dixistis, in quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: et dilexi Jacob, Esau autem odio habui: et posui terminos ejus in desolationem, et hereditatem ejus in domata deserti. Quia dicit Idumaea, destructa est: revertamur et reædificemus desertia. Hec dicit Dominus omnipotens: Ipsi ædificabunt, et ego destruam: et vocabuntur eis termini iniquitatis, et populus super quem præparatus est Dominus usque in æternum. Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis: Magnificatus est Dominus super terminos Israel.* Israel, hoc est, Judas, ad quem solebat fieri verbum Dei et visio Domini, onus ejus et pondus suppliciorum gravissimum portare compellitur, ut graviora peccata deponat, et sentiat per tormenta, quæ non sensit per beneficia. Et ne poena in suos videatur injusta, subjicit Dominus: *Dilexi vos: Quem enim diligit Dominus corripit: castigat autem omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii. 6*): Et dicendo dilexi, præsens negat, dum præteritum confitetur. Illique respondent temeritate qua peccant, obliiti beneficiorum ejus: *In quo dilexisti nos?* Ad quæ Dominus: Ut cætera, inquit, taceam, et quod nuper de Babylonie captivitate venistis, incunabula vestra tractabo, antequam nasceremini, immo priusquam Rebecca Esau et Jacob utero suo funderet (*Gen. xxv*): in Jacob vos dilexi: in Esan Idumæos odio habui. Quem locum apostolus Paulus mystica disputatione evenitans, scribit ad Romanos, duo pariter testimonia de **945** Genesi Malachique [*Al. Malachique*] conjungens: *Sed et Rebecca de uno concubitu habens Isaac patris nostri. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni vel mali, ut secundum electionem propositum Dei maneat: non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui* (*Rom. ix. 10, et seqq.*). Hoc enim quod dicitur: *Sicut scriptum est, et ad Geneseos librum, et ad prophetam Malachi referuntur. Non solum, ait, dilexi Jacob antequam nasceretur, et odio habui Esau priusquam ex utero matris funderetur; sed in posteros eorum amorem meum et odium conservavi: odium in Esau cujus montes qui appellantur Seir, redegi in solitudinem, et urbes feci esse desertas, et a scrpen-*

tibus ac bestiis obtineri. Si autem dixerit Edom, hoc est, Esau: destruci quidem sumus, ^a ad iram Dei, rursum ædificabimus civitates: hæc Domino prædicente cognoscite: quod illis ædificantibus, ego destruam, et iram meam æterna eorum vastitas approbabit. Odium igitur in Esau rebus ostendi, amore autem in vos, hoc est, in Jacob, sequentibus approbababo. Illis destructis atque redactis ad solitudinem, videbunt oculi vestri, et dicetis: *Magnificetur Dominus super terminum Israel;* et ex comparatione malorum quæ frater vester patitur, Dei in vos beneficia sentietis. Judæi falso sibi blandiuntur, Edom Romanos et Israel in consummatione mundi se prophetari: quod destruncto Romano imperio, hoc est, Idumæo, regnum orbis veniat ad Judæos. Hæc prout potuimus, historiæ fundamenta jacientes, locuti sumus: nunc veniamus ad intelligentiam spiritualem. Israel, vir, vel sensus cernens Deum, sive ut ego melius puto, ἀθύτας Θεοῦ, id est, rectissimus Dei, diligitur a Domino, et vult dilectionis ejus in se scire rationem. Dominusque respondit, Esau et Jacob de una stirpe generatos, hoc est, vilia atque virtutes ex uno cordis fonte procedere: dum ex arbitrii libertate in utramque partem ut volumus, declinamus; sed priora nascuntur vitia per infantiam, pueritiam, juventutem, quæ postea ætas firmior corripit atque supplantat. Major frater hispidus est et sanguinarius (*Genes. xxv*): **946** venationibus, silvis et bestiis delectatur. Minor levis et simplex, et innocenter habitans domum. Deus fines Idumææ, hoc est, terrenæ et sanguinariae ponit in solitudinem, et nihil de terra crescere sinit et esse perpetuum. Quod si impudens malitia ea quæ sunt Dei sermone destructa, rursum ædificare mitatur, Dominus se eorum quæ instaurantur a vitiis, adversarium profitetur. Et postquam fuerint hostilium terminorum cuncta subversa: tunc ^b oculos possumus videre Israelis, et sanctos quosque dicere: *Magnificetur Dominus in terminis eorum, qui mente conspiciunt Deum* (*Sapient. xi*). Porro dilectio et odium Dei vel ex præscientia nascitur futurorum, vel ex operibus: alioquin novimus quod omnia Deus diligt, nec quidquam eorum oderit quæ creavit; sed proprie eos suæ vindicet charitati, qui vitiorum hostes sunt et rebelles. Et econtrario illos odit, qui a Deo destructa cupiunt rursum extruere. Odisse autem Deus ἀνθρωποπάθως dicitur: ut flere, ut dolere, ut irasci: ut quando audiimus odium ejus in malos, ea quæ Deum intelligimus odiisse, fugiamus.

(Vers. 6.) *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi honor meus est? et si dominus ego sum, ubi est timor meus?* dicit Dominus exercituum. LXX: *Filius glorificat patrem, et servus dominum suum timebit. Et si pater ego sum, ubi est gloria mea? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus?* dicit Dominus omnipotens. Licet priusquam nasceremini, in Jacob quasi filios amare vos

^a In aliis librīs, ab ira Dei.

^b Penes Vict., tunc oculis possumus videre Israel, etc.

cooperim : tamen eligitte quo me vocabulo nominetis, aut pater sum vester, aut dominus. Si pater, debitum patri honorem reddite, et dignam parente offerte pietatem. Si dominus, cur me contemnit? cur dominum non timetis? Loquitur autem ad eos qui sub Zorobabel et Iesu filio Josedec, et Ezra sacerdote, et Neemia, de captivitate Babylonica sunt reversi (I Esdr. vii), exstructoque altari, neandum templum rediscaverant, nec muros extruxerant civitatis, et nihilominus in peccatis pristinis permanebant, Deum nec amore, nec timore venerantes. Quod autem gloriam diximus, vel honorem, et apud Graecos doxa, et apud Hebreos 947 CHABOD (חָבֹד), unum verbum est; sed nos pro Latine linguae proprietate, honorem posuimus. Nam et in Evangelio ubi loquitur Dominus, et Salvator : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te* (Joan. xvii, 1), apud Graecos δόξαντος legitur, id est, glorifica. Quem locum plerique Latinorum honorifica, interpretati sunt. Simulque consideremus, quod filius ac servus in Scripturis sanctis voluntate fiat, non necessitate naturae. Qui enim spiritum adoptionis acceperit, in filium Dei vertitur: qui autem spiritum servitutis in timorem, Dei servus efficitur (Rom. viii). Vult itaque prius Deus, ut filii ejus simus, et bonum voluntate faciamus: si hoc consequi volumus, ut saltem servos nos habeat, et a malis per suppliciorum formidinem recedamus. Legimus in malam partem filios: *Eramus filii irae, et filii gehennæ* (Ephes. ii, 3), quos Pharisæi, mari terrisque circuitis, dignos genuere tormentis (Math. xxiii). Et Judas proditor, filius perditionis appellatur (Joan. xvii); et in octogesimo octavo psalmo de Domino scribitur: *Filius iniuritatis non apponet nocere ei* (Ps. lxxxviii, 23). In Osee quoque filii fornicationis vocantur, qui sunt de matre meretrice generati, de qua scriptum est: *Fornicata est mater vestra* (Osee ii, 5). Et in Evangelio Iudei filii diaboli sugillantur: *Vos de patre diabolo nati eritis, et desideria patris vestri vultis facere* (Joan. viii, 44). In bonam partem filios legimus, ut filios Dei: *Quotquot cum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i, 12). Et filios sapientiae, Evangelio proclamante: *Justificata est sapientia, a filiis suis* (Math. xi, 19): Et filios Abramam: *Amen amen dico vobis, potest Deus de lapidibus istis suscitat filios Abraham* (Math. iii, 9). Et filios Apostoli: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Galat. iv, 19), et multa istiusmodi. Filius ergo honorat, sive clarificat patrem, juxta illud quod scriptum est: *Sic luceat lux vestra coram hominibus: ut videant vestra opera, et glorificent Patrem vestrum qui est in caelis* (Math. v, 16). Servus quoque honorat dominum suum non eadem charitate qua filius; sed exinde ratione subauditur, honorat filius patrem, servus dominum suum; et tamen Deus omnipotens sciens differentiam filii et servi, et a filio gloriam, a servo timorem expicit: *Principium enim*

A sapientiae timor Domini (Eccl. i, 16), ut de timore servorum, 948 ad filiorum gloriam transeamus. (Vers. 7.) *Ad vos, o sacerdotes, qui despiciatis nomen meum, et dixistis: In quo despexitis nomen tuum? Offeritis super altare meum panem pollutum, et dicitis: In quo polluimus te? in eo quod dicitis, mensa Domini despacta est.* LXX: *Vos, sacerdotes, qui despiciatis nomen meum, et dixistis: In quo despexitis nomen tuum? Offerentes ad altare meum panes polluti, et dixistis: In quo polluimus ipso? in eo quod dicitis, mensa Domini despacta est* – *et quae superposita sunt, despexistis* – *Quod autem sequitur: Et quae superposita sunt despexistis, obolo prænotavimus, quia in Hebraico non habetur, et de sequentibus additum est. Ad vos, igitur, o sacerdotes, qui despiciatis nomen meum, iste sermo dirigitur: qui reversi de Babylone, metu preterita servitutis, debueratis ad Dominum plena mente converti: et non solum hoc non facitis, sed imitantes Cain, superbis contra Deum vocibus respondentis, sciscitamini ab eo quem occulta non fallunt, et dicitur: In quo despexitis nomen tuum (Gen. iv)? ut dissimulationis impudentia, vulnus conscientiae protegatis. Vultis ergo scire in quo despiceritis nomen meum? Offeritis super altare meum panem pollutum: panes videlicet propositionis, quos juxta traditiones Hebraicas, ipsi serere, ipsi demittere, ipsi molere, ipsi coquere debebatis: et nunc sumitis quoscumque de medio, et voce temeraria responderitis, et dicitis, in quo polluimus eos, sive te? Num enim sacramenta violantur, ipse cuius sunt sacramenta violatur. Hoc autem quod sequitur: In eo quod dicitis, mensa Domini despacta est, possuntus ita interpretari: Quod reversi de Babylone, neandum templo rediscato, manentes in casulis, et in ruinis urbis antique, altare tantum extruxerant, non ejusdem gloriarum, cuius pristinum fuerat, et putabant decesse religionis sanctitudinem, quia deinceps seditionis ambitio. Tenues lineas duximus, quibus impressa est explanatio spiritualis. Corripit sermo divinus episcopos, atque presbyteros et diacones negligentes, sive quoniam genus sacerdotale et regale sumus, omnes qui baptizati in Christo, Christi consentur [Ai. consenserunt] noscere, cur despiciatis nomen Dei: et interrogantibus, 949 in quo despicerint nomen ejus, causas monstrat offensas: Offeritis, inquit, super altare meum panem pollutum. Polluimus panem, id est, corpus Christi, quando indigne accedimus ad altare, et sordidi mundum sanguinem bibimus, et dicimus, mea Deini despacta est; non quod hoc aliquis audeat dicere, et quod impie cogitat seculata voce, preferre; sed opera peccatorum despiciunt measam Dei. Possuntus ea aliter dicere: Doctor Ecclesie qui spiritualiter conficit panem, et eum populus dividit, si vel propter humanam gloriam, vel lucra æculi quae gloriam consequuntur, inquit in populis et dicitibus blanditur, et honoret peccatores, et iuxta Jacobum suscipiat*

* Interserit Victorius bona, ex ipso Mathai textu.

cos, qui cum annulis aureis ad se veniunt (*Jacob. ii*), et pauperes sanctos repellat, nomen Dei despicit, et panem polluit doctrinarum, et in ipsum Deum jactit contumelias, mensam Scripturarum ejus mensis idolorum sacerularisque doctrinæ putans esse communem.

(Vers. 8.) *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperebit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. LXX: Quia si offeratis cæcum in sacrificium, nonne malum est? Et si offeratis claudum et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si susceperebit te, si acceperebit faciem tuam, dicit Dominus omnipotens.* De diversitate victimarum, et quæ vel offerri debant, vel non offerri, in Levitico plenius discimus (*Levit. xxi et xxii*). Reversi itaque de Babylone sacerdotes et Levitæ, janitores atque cantores, et Nabinnæ servi Salomonis, quorum Ezra scribit κατεδογον, illicitas Deo victimas offerebant, cæcas videlicet et claudas, ac varia debilitate confessas (*I Esd. ii*); hoc est enim quod dicit languidum, uno cuncta sermone comprehendens. Si istiusmodi, inquit, duci tuo offeres munera, nonne respueret? nonne sibi factam putaret injuriam? et hoc audetis offerre Deo, quod dare hominibus non audetis? Longum est nunc omnium victimarum aperire mysteria: de his tantum loquar quæ præsenti capitulo continentur. Cæca est animæ victima, quæ non illustratur Christi lumine, nec habet oculum de Evangelio contuente (*Math. 6*). **950** Cluda est rogantis oratio, quæ duplice mente accedit ad precandum, et audiendum populo Judæorum: *Usquequo claudicatis utroque pede (III Reg. xviii, 21)*? Et languida, et omni infirmitate cooperata, quæ non habet Christi Dei virtutem, Deique sapientiam. Istiusmodi preces, quæ sine lumine veritatis sunt, et non habent sapientiæ firmæ vestigia, et debilitatibus variis contabescunt, si offerantur Ecclesiarum principi, aut cuiilibet eruditæ sapientiæ doctori, nonne repudiabuntur, et in contumeliam ejus recident, qui talia est ausus^a offerre?

(Vers. 9.) *Et nunc deprecamini vultum Dei ut misereatur vestri: de manu enim vestra factum est hoc, si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum. Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? LXX: Et nunc deprecamini faciem Dei vestri, et rogare eum: in manibus vestris facta sunt hæc, si suscipiam ex robis facies vestras, dicit Dominus omnipotens: quia et in vobis claudentur ostia, et non succendetur altare meum gratis.* Multum in hoc loco Septuaginta interpres ab Hebraica veritate discordant: et necesse est, ubi diversa est interpretatio, ut diversus et sensus sit. *Quia intulisti cludas et cæcas et debiles victimas, vos enim hæc quæ dixi universa fecistis: agite poenitentiam, si quo modo misereatur vestri Deus:*

^a Corrupte Martian. retinuit auferre.

^b In Regin. mss. *ecce*, pro *hæc*, juxta Græcum Complutense exemplar, cui laudatam ab Hieronymo

A nullus enim in vobis usque ad extreum ministerium, non dico pontifex, non sacerdos, non Levita, non cantor, sed nec janitor quidem, et is qui ignem supponit altari ad cremandum holocausta, qui non a me mercedem accipiat laboris sui. Hoc autem dicens, decimas significat omnium frugum, quæ offeruntur a populis. Ex quo ostenditur, acceptiorem esse Domino servitatem, quam mercedem in præsentiarum non postulat. Unde et Apostolus gratis prediceat Evangelium (*I Thess. ii*); et nocte et die manibus suis laborat, ne cui oneri sit et hanc gloriam suam gratiæ predictionis in gentibus, ne quisquam evacuandam esse testatur (*II Thess. iii*). Porro LXX alium multo suggerunt sensum: O sacerdotes, qui hostias debiles immolatis, convertimini ad poenitentiam, et vultum Domini deprecamini et orate pro operibus manuum vestrarum. Quod autem insert: *Si 951 suscipiam ex robis facies vestras, nescio an convenient exhortationi posseentia.* Nemo enim dicit, ora me, et non parcam tibi. Sequitur: *In vobis claudentur ostia, Patris videlicet, et Filii, et Spiritus sancti.* Unde Salvator loquitur: *Ego sum astium (Joan. x, 9).* Sive aliter: Non vobis aperientur ostia Scripturarum, nec perspicere poteris sancta sanctorum, nec Domini sacramenta cognoscere; nec succendere thymiana ejus ad altare: quia orationes vestræ ad illum non pervenient. Et hoc quod dicitur δωράν, et nos interpretati sumus gratuito: qui hanc sequuntur intelligentiam quam nunc exponimus, vertunt in gratiam, ut videlicet gratiam non habeant altari Domini serviendi.

(Vers. 10 seqq.) *Non est mihi voluntas in robis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Et vos pollicaris illud, in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Et dixistis: Ecce de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum. Et intulisti de rapinis claudi, et languidum, et intulisti munus: numquid suscipiam illud de manu vestra? dicit Dominus. LXX: Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non suscipiam de manibus vestris, quia ab ortu solis usque ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Vos autem contaminastis illud, in eo quod dicitis, mensa Domini polluta est, et qui superponuntur respecti sunt cibi ejus, et dixistis, b hæc de afflictione sunt, et exsufflastis ea, dicit Dominus omnipotens. Et inferebatis rapinas, et clauda 952 et debilitas, et offerebatis sacrificium: si suscipiam ea de ma-*

versionem sorpius adhaerere novimus: id est protuta.

nibus vestris, dicit Dominus omnipotens? Regula Scripturarum est: Ubi manifestissima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriae non extenuare quæ scripta sunt. Ergo proprie nunc ad sacerdotes Judæorum sermo fit Domini, qui offerunt cæcum et claudum, et languidum ad immolandum; ut sciant carnalibus victimis spirituales victimas successuras. Et nequaquam taurorum hircorumque sanguinem; sed thymiam, hoc est, sanctorum orationes Domino offerendas, et non in una orbis provincia Judæa, nec in una Judæa urbe Jerusalen; sed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Israel; sed mundam, ut in cæremoniis Christianorum. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen Domini in gentibus, dicente Salvatore: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (Joan. xvii, 6). Cumque, inquit, nomen meum magnum in gentibus sit futurum, o vos principes Judæorum, polluistis illud atque polluitis. Sic enim futurorum texit vaticinium, ut præsens tempus non deserat. Propterea autem, o sacerdotes et principes Judæorum, in omni loco mihi offertur oblatione munda, et magnum est nomen meum in gentibus, quia dicitis mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile est cum igne qui illud devorat. Reversus de Babylone populus, altare tantum fortuitis et impolitis lapidibus, juxta Ezræ librum extruxerunt (I Ezr. vi), absque templo, absque urbis ædificiis, absque exstructione murorum, et putabat minorem esse cultum religionis, quia templi ornatus deerat. Ad quos Dominus loquitur: Pollutum putatis altare, et holocausta ac victimas quæ supra imponuntur: ignem quoque qui victimas devorat, esse pollutum; nec intelligitis omnipotentem Deum, non aurum, gemmasque, et hostiarum multitudinem querere, sed offerentium voluntates. **953** Qui autem arbitrantur non altare, sed mensam debere intelligi, in qua panes ponebantur, quomodo hoc interpretari possint quod sequitur, cum igne qui illud devorat, omnino non video: neque enim ignis devorat panes propositionis, quos semper novos [Al. novis] pro veteribus commutabant, et ablati cedebant in usus sacerdotum (Levit. ii, 4). Aut certe ita intelligendum: Polluistis nomen meum in eo quod dicitis: quid prodest si offeramus optimæ? qualiacumque fuerint quæ offeruntur, igne sunt devoranda. Fructus autem altaris ignis est, cibusque ignis hostiæ vel holocausta. Nec sufficit prioris sermonis impietas, sed etiam hoc dixistis: Ecce

a Victor. ait: Hieron. cæremonias Christianas Missam appellat, quam Graeci λειτουργίαν vocant: de qua fit mentio Act. xiii: λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νοστεύοντων, εἴπε τὸ Ιησοῦς τὸ ἄγρον. Ministrantibus, seu verius, sacrificantibus autem illis, et jejunantibus, dicit Spiritus sanctus. Hoc enim nomine et Clemens martyr, et Basilius, et Chrysostomus Missam inscribunt. Hanc autem sacrificium esse, non solum hic ab Hieronymo eruditæ, sed præclarus, et illustrius super xlvi Ezechielis, discere potes. Ex quo non possum non mirari novorum hæreticorum vesaniam, qui contra ipsius Christi institutio-

A de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exercitum. Cujus orationis hic sensus est: Dixistis, de captivitate reversi sumus, hostibus prædæ sumus, multum in longo itinere laboravimus, pauperes sumus, quidquid babere potuimus, viæ labore consumptum est: qualiacumque habemus, offerimus; et hæc dicendo exsufflastis vestra sacrificia, id est, exsufflatione mea digna fecistis: sive ut in Hebreo legi potest: *Et exsufflastis me hæc dicendo; non sacrificio, sed mihi cui sacrificabatis, fecistis injuriam.* Quainobrem nequaquam suscipiam illud de manu vestra, dicit Dominus omnipotens. Quidam putant hoc quod ad Judæos specialiter dicitur, eo quod victimæ eorum immundæ sint atque polluta, et sacrificium transferatur ad gentes, intelligi debere super Ecclesiæ sacerdotibus, qui negligenter offerunt victimas Domino. Quod si recipimus: ergo ab Ecclesia rursum ad aliam religionem victimæ transrendæ sunt. b Et quomodo Legi Evangelium, sic rursum Evangelio ea quæ non sunt futura, succendent. Mensam quoque Domini contaminatam ad sanctas Scripturas referunt, si aliter quam scriptæ sunt, intelligantur.

(Cap. II. — Vers. 1, 2.) *Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. Quia rex magnus ego sum [Vulg. tacet sum], dicit Dominus exercitum, et nomen meum horribile in gentibus.* ¶ c *Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes: Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercitum: mittam in vos egrediem, et maledicam benedictionibus **954** vestris et maledicam illis, quoniam non possistis super cor.* LXX: *Et maledictus qui erat potens, et habebat in grege suo masculum, et votum ejus super eo, et immolat debile Domino: quia rex magnus ego sum, dicit Dominus omnipotens, et nomen meum illustre in gentibus.* Et nunc mandatum hoc ad vos, o sacerdotes, si non audieritis, et si non posueritis cor vestrum, ut detis gloriam nomini meo, dicit Dominus omnipotens: mittam super vos maledictionem, et maledicam benedictioni vestre, et maledicam ei: et dissipabo benedictionem vestram: et non erit vobis; quia vos non ponitis in cor vestrum. Hoc quod scriptum est, et dissipabo benedictionem vestram, a LXX additum est, et in Hebreico non habetur. Quidquid potest in excusationem peccati sui humanus animus invenire, et falsa se satisfactione defendere, hoc prævidens sermo divinus corripit atque condemnat. Et est sensus, quia offertis cæcum

D nem, et perpetuum totius Ecclesiæ usum atque consensum, sacrificium, quo numquam terrarum orbis currit, a fidelibus tollunt. Convincerem haec falsitatem multis, si vel ab aliis ante nos id docie copiose factum non esset, vel nos disputationes, et non potius scholia nunc texeremus.

b Nonnulli codices mss. aliter legunt et alium sensum retinent, scilicet, *Et quomodo legitimus Evangelium, si rursum Evangelio ea quæ non sunt futura succerdant?* MART.

c Initium u cap. sec. LXX.

et claudum et languidum, et hoc ipsum non de vestro, sed de rapinis, et spoliis fletibusque miserorum, et insuper dicitis, de labore et paupertate offerrimus quod habemus: propterea ego dico generaliter, ut vos arguat propria conscientia. Certe obtenditis paupertatem et captivitatis injuriam, et tenuitatem rei familiaris: audite quod infero: *Male-dictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et rotum faciens immolat debilem Domino.* Si non habes masculum, nihil tibi nocet maledictio. Haec autem dicendo, ostendit eos habere quae optima sunt, et offerre quae mala sunt. Ad vos igitur, o sacerdotes, hoc mandatum est, fecistis quod impium est in contemptum mei. Sed quia malo poenitentiam peccatoris, quam mortem, etiam nunc dico: Si me audire nolueritis, nec intelligere, ut detis nomini meo gloriam, quod est horribile in gentibus, veram in vos mittam penuriam, ut nequaquam mentientes; sed omnium rerum coacti egestate, dicatis vos non habere optima, quae offeratis. Et maledicam, inquit, benedictionibus vestris, hoc est, his quae nunc meis benedictionibus possidentis: sive quidquid a vobis benedicetur [Al. benedicitur], a me maledictum erit. *Et maledicam illis, suahuditur benedictionibus vestris;* quoniam noluntis intelligere quae dicuntur; hoc est enim quod dicitur: *non posuistis super cor.* **955** Possumus maledictum et dolosum accipere populum Iudeorum, qui cum haberet in grege suo masculum Dominum Salvatorem, et immaculatum agnum, qui tollit peccata mundi (*Joan. i.*), et omnium prophetarum vaticinatione commonitus, ut immolare atque susciperet arietem, qui habebat^a ex cornibus in virgulto Sabec (*Gen. xxii.*), hoc facere noluit; sed immolat debilem Domino, crucifigens Salvatorem, et eligens Barabbam latrociniis et seditionis auctorem (*Joan. xviii.*), qui juxta mysticos intellectus reseratur ad diabolum: illisque comtemnentibus, et preferentibus diabolum Salvatori, nomen Christi horribile est in gentibus, quae passionem Domini suscepserunt, et eum formidoloso honore venerantur. De nobis quoque dici potest: Si creati a Deo sapientes, habentesque naturam sacris congruam disciplinis, nos struimus negligamus ingenium, et nos dedamus vitiis atque luxuriae, et habentes masculum, immolemus debilem Domino. Debilis autem est, et maculata nostra oratio, quando ira, invidia, inimicitia, et alia animi perturbatione corruptitur: si offerentes munus ad altare, et recordati quod aliquid frater noster habeat adversum nos, non ante perginus, et satis ei facimus (*Mat. v. 23.*). Unde et Apostolus precipit: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes sanctas manus sine ira et disceptatione* (*I Tim. ii. 8.*) Pastorque cogitationum nostrorum atque virtutum sensus est, de quo in centesimo secundo Psalmo (*Vers. 4.*) dicitur: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quae intra me sunt nomini sancto ejus.* Qui si gregem suum bene rexerit, impletur in eo illa benedictio: *Benedicta ar-*

A *menta boum tuorum, et grege; ovium tuarum* (*Deut. xxviii. 4.*) Sin autem habens naturaliter masculum, id est, forte, rigidum ac robustum, immolet leve vel nimia molititia semineum atque lascivum, vel diversis animæ perturbationibus debile atque corruptum, sentiet in se completum esse quod scriptum est: *Potentes potenter tormenta patientur* (*Sap. vi. 7.*) Et: *Cui plus dederint, plus exigent ab eo* (*Luc. viii.*) Unde propriæ sacerdotibus dicitur, quod si audire noluerint, et corde retinere, ut dent gloriam nomini Domini per bonam **956** conversationem (*Rom. ii.*) sed econtrario nomen illius propter eos maledicatur in gentibus, mittat in illos egestatem honorum omnium, et benedictiones eorum, vertat in maledictionem. Qui sanitatem abutuntur in libidine, et divitias vertunt in luxuriam, bonamque famam sordida conversatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem. Vel certe, quia ad Sacerdotes proprie mandatum est, vertuntur benedictiones eorum in maledictionem, quando non benedicunt sanctis ex vero cordis affectu, sicut Isaac Jacob, et Jacob patriarchis, et Moyses duodecim tribubus (*Gen. xxvii et XLIX, et Deut. xxiii.*) sed per dulces sermones et benedictiones decipiunt corda innocentium (*Rom. xvi.*), et qui inique agunt benedicuntur ab eis, adulanturque peccatoribus dummodo divites sint atque eorum vitiis blandiuntur, de quibus dicitur: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum restrorum supplantant* (*Isai. iii. 11.*)

(Vers. 3, 4.) *Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, et assumet vos secum.* Et scielis quia misi ad vos mandatum istud [Al. vestrum], ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum. LXX: *Ecce ego separabo vobis humerum, et dispergam ventriculum super faciem vestram, ventriculum solemnitatum vestrarum, et suscipiam vos simul: et cognoscetis, quia ego misi ad vos mandatum hoc, ut esset testamentum meum ad Levitas, dicit Dominus omnipotens.* Quia ad sacerdotes loquitur: Projiciam, inquit, in facies vestras, ea quae sanctiora putatis in Lege, et vobis a Deo pro virtutum munere ex hostiis condonata: *Brachium, pro quo LXX humerum interpretari sunt, id est, armum animalis dextrum.* Et dispergam, inquit, *στερπον* id est, *ventriculum*; sive juxta Hebreos, *stercus*, id est, *PHARES* (*ΦΑΡΕΣ*), *μετωνυμικῶς*, pro eo quod continet, id quod continetur appellans, et ^c *armum enim et pectusculum, et linguam, et ventriculum, et ea quae in Levitico describuntur, accipiebant ex hostiis sacerdotes* (*Levi. vii. et ix.*) Quæ omnia pro peccatis eorum se abjecere, et in facies sacerdotum mittere contestatur (*Num. xviii; Deut. xviii.*), ut scilicet tales sint qui offerunt, qualia et illa **957** quæ offeruntur. *Et assumet vos, inquit, secum,* id est, *stercus solemnitatum vestrarum, ut fetentes facies putida stercoris commixtione turpentur, et ex eo quod vos abjicio, intelligatis ipsum esse me, textu.*

^a Regin. ms., qui habebat cornibus.
^b Idem ms., Volo vos orare, etc. Græc. dissentiente

^c Confer epist. 64, ad Fabiol. num. 2.

qui quondam elegi patrem vestrum Levi, et per Levi Aaron, et vobis sacerdoti gloriam condonavi, ut esset pactum meum sive testamentum cum Levi, et aeterno mihi sacerdotio ministraret. Notandum, quod BRITH (ברית) verbum Hebraicum, Aquila συνθίκην, id est, pactum interpretatur. LXX : semper διαθήκην, id est, testamentum, et in plerisque Scripturarum locis, testamentum non voluntatem defunctorum sonare, sed pactum viventium. Voluit autem Deus, et omnes quidem homines, sed praeципue sacerdotes, maculam non habere, et sive humerum, sive brachium ornare bonis operibus. In pectusculo significatur bona conscientia : in lingua, sancta confessio : ut quod corde credimus ad justitiam, ore confiteamur in salutem (Rom. x). In ventriculo quoque nihil habere mortiferum; sed quod nostram vitam sustentet ac vegetet : nisi enim cibi in ventriculo concoquuntur, et eorum succo corpus irrigetur, attenuatum viribus caret, et fertur in mortem. Nos autem omni in contrarium vertimus, ut projiciat nobis Dominus brachium, sive separet opera nostra a sanctorum operibus, et quibus praeceptum est ungere caput nostrum (Matt. vi), et lavare faciem a peccatorum sordibus jejunantes, et revelata facie gloriam Domini contemplari (III Cor. iii), nunc dicimus : Confusio vultus mei operuit me (Ps. xliii, 16), et juxta Cain concidit facies nostra (Gen. iv), nec possumus illud implere quod praeceptum est : Levate oculos vestros et videte (Jer. xiii, 20); sed stercore vitorum habemus litas facies atque pollutas, et dicimus : Putrue-runt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae (Ps. xxxvii, 6). Unde omnia ista in sterco versa sunt, dicente Scriptura : Et assumet vos secum sterco, videlicet quo liceat sunt facies nostrae, qui dehueraamus plen ac mundi venire in solemnitatibus Dei, et vel carnes agni comedere calciati (Exod. xii), vel expletis septem hebdomadibus, fructus operum nostrorum offerre Deo (Lev. xxii) vel in tabernaculis hujus saeculi vivere transeuntes, 958 et dicere : Advena sum ego et preregrinus, sicut omnes patres mei (Ps. xxxviii). Et quia pro eo quod nos vertimus : assumet vos secum sterco, interpretati sunt Septuaginta, et assumam vos simul, subjicitur intelligentia, quod postquam turpitudine, et ignominia cooperiti fuerint sacerdotes, et intellexerint peccatum suum, et egerint poenitentiam, tunc assumantur a Domino, et huic sensui convenire quod sequitur : Et cognoscetis quia ego miserim ad vos mandatum hoc. Sed superior mihi vera videtur interpretatio, ne inter verba comminationis, verba posuerit blandientis, maxime cum et ea quae sequuntur, Dei indignationem sonent.

(Vera. 5 seqq.) Pactum meum fuit cum eo vita et pacis, et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus : in pace et in

^a Pressus Graeco Regin. ms. ut timore timeret me, τῷ φόβῳ φοβούθαι με.

^b Malim cum Regin. ms. legi, doctrina apostolorum,

A equitate ambulavit tecum, et multos avertit ab ini-
quitate. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercitum est. LXX : Testamentum meum fuit cum eo vita et pacis, et dedi ei ^c timorem ut timeret me, et a facie nominis mei formidaret. Lex veritatis [Al. ve-
ritas] fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace dirigens ambulavit tecum, et multos convertit ab ini-
quitate. Quoniam labia sacerdotis custodient scientiam, et lex requiretur ex ore ejus : quia angelus Domini omnipotens est. Describitur ex persona Dei, perfecti officium sacerdotis, qualis esse debeat, et qualem eum esse voluerit, qui esse praecepit. Sppra enim dixerat : Ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercitum ;
B et per Levi patriarcham pervenit ad posteros, Aaron et Eleazarum, Phinees et ceteros, qui de ejus stirpe generati sunt : nunc in fine ait : Irritum fecisti pactum Levi, dicit Dominus exercitum. Ex quo perspicuum est, omne quod dicitur per Levi, ad sacerdotes et specialiter ad pontificem pertinere. Legimus in Numeris de Phinees, qui Zamri cum scorte Medianitide pugione percussit : Phinees filius Eleazar, filii Aaron sacerdotis, requiescere fecit furor meum a filiis Israel, quoniam tumultus est zelum meum contra eos, et non perdidis filios Israel in zelo meo, 959 sic dicens : Ecce ego dabo [Vulg. do] ei testamentum pacis, et erit ipsi et semini ejus post eum testamentum sacerdotii sempiterni : pro eo quod zelatus est Deo suo, et exoravit pro filiis Israel (Num. xxv, 11). Vitae autem testamentum, sive pactum, non hujus arbitrium quae nobis cum bestiis et cunctis animalibus communis est, sed illius quae dicit : Ego sum vita (Joan. xiv, 7). Etenim vita nostra ex Christo abscondita est in Deo (Col. iii, 5) : de quo possumus dicere, quod et ipse pax nostra sit, Apo-stolo confirmante : Ipse enim est pax nostra (Ephes. ii, 14). Dedit ergo Dominus Levi, et per eum posteris ejus, ut timerent eum : Principium enim sapientiae timor Domini (Ps. cx, 10), et a facie ejus formidarent, sive subtraherent se atque contraherent, mentis formidinem horrore corporis indicantes, juxta illud quod scriptum est : Super quem requiescam, nisi super humilem et quietum et trementem verba mea (Isai. lxvi, 2) ?
D Lex veritatis fuit in ore ejus, hoc est, doctrina populum, quae in sacerdote nullo debet menda-
cio deturpari ; sed tota de veritatis fonte procedere. Et iniquitas non est inventa in labiis ejus, ut im-
mitetur Dominum suum, de quo dicitur : Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (I Pet. ii, 22). In pace et in aequitate ambulavit tecum, ut et ipse in se pacem habeat, et ceteros pacificet, nulliusque personam accipiat in iudicio, et idcirco ambulet cum Deo, sicut ambulavit Enoch, qui trans-
latus est ad Dominum, et non inveniebatur (Genes.
quae in sacerdote nulla debet beneficia deturpari.
^c Quidam editi libri, a Domino.

v); Et multos avertit ad iniuriam. Qui sacerdos est, et non corripit delinquentes, sacerdotis officium praeterit. Labia sacerdotis custodient scientiam: non dixit, proferent, sed, custodient, ut loquantur in tempore, dentque conservis cibaria in tempore suo. Et legem requirent ex ore ejus. In Aggæo hoc idem scribitur: ^a Interrogate sacerdotes legem Domini (Aggæi n, 12). Ad sacerdotis pertinet disciplinam interrogatum respondere de lege. Qui si ignorantiam in ceteris diligentem, in Scripturis sanctis obtulerit negligentem, frustra jactat dignitatem, cuius opera non exhibet. Hoc est quod apostolus Paulus scribit ad Titum: Ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes convincere (Titum. 1, 9). Et ad Timotheum: **960** Quoniam ab infancia sacra litteras nosti, quæ te possint instruere ad salutem, ut peccantes coram omnibus arguas (II Tim. iii, 13). Sequitur: Quia angelus Domini exercitum est. Exponit nomen suum Ezra sacerdos Dei, hoc est, Malachi, quod angelus Domini interpretatur; angelus autem, id est, nuntius, sacerdos Dei verissime dicitur, quia Dei et hominum sequester est, ejusque ad populum nuntiat voluntatem: et idcirco in sacerdotis pectore rationale est (Exod. xxix), et in rationali doctrina et veritas ponitur, ut discamus, sacerdotem doctum esse debere, et præconem dominicæ veritatis. Quidam hoc quod ad Levi et per Levi ad sacerdotes dicitur, falso putant intelligendum esse de Christo, non respicientes ea quæ sequuntur, personæ Christi esse contraria.

(Vers. 8, 9.) Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege: irrum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercitum. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servasti vias meas, et acceperisti faciem in lege. LXX: Vos autem declinastis de via mea, et infirmos fecistis multos in lege, corruptis testamentum Levi, dicit Dominus omnipotens. Et ego dedi vos contemptibiles, et dissolutos in omnes gentes, pro eo quod non custodistis vias meas, sed accipiebatis personas in lege. Itæ ad Christi non pertinero personam, nec ad eos qui illius cultui dedicati sunt, etiam si ego taceam prudens lector intelligit. Et est sensus: Ego vos volsi facere quæ priori capitulo continentur, et de quibus per Moysen in Deuteronomio sum locutus: Date Levi doctrinam ejus, et veritatem viro justo (Deut. xxxiii, 8, sec. LXX), et reliqua: vos autem recessistis de via recta, sive declinastis, dicente me: Non declines neque ad dextram, neque ad sinistram (Deut. v, 32); et infirmos fecistis multos in lege, sive scandalizastis, ut Aquila et Symmachus verterunt. Declinare ad dextram, est abstinere a cibis quos Deus creavit ad utendum: condemnare nuptias, et in illud incurvare, quod in alio loco scriptum est: Ne sis justus multum (Eccl. vii, 17). Ad sinistram divitare, est cum quis luxuriae se tradit et libini, et scandalizat multos in lege: cui melius est, ut mola

A **961** asinaria ligetur circa collum, et in mare precipitetur, quam scandalizet unum de minimis. Infirmos autem faciunt multos, qui cum credentes in Christo fidei robur acceperint, infirmari eos faciunt negligenter conversationis suæ, quibus rectissime dicitur: Irritum fecistis pactum Levi, pactum vitæ et pacis, et cætera, quæ pertinere ad officium diximus sacerdotis. Quam ob causam, et ego, inquit, dedi vos contemptibiles et humiles omnibus populis, ut vos contemnerent, et pro honore et gloria, quasi dejectos humilesque calcarent: Sicut non servasti vias meas, et acceperisti faciem in lege. Inter omnia peccata Levi, sive eorum qui ex Levi sunt, sacerdotum Dei, illud et ultimum et maximum ponitur, quare accipiant faciem in lege, ut non causas, sed personas **B** considerint, justumque pauperem despicientes, iniquos divites suscipiant et honorent. Ad quos in octagesimo primo psalmo dicitur: Usquequo judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis (Psal. lxxxii, 2)? et Paulus ad Galatas: Dens, inquit, personam hominis non accipit (Gal. xxvi). Pleniusque apostolus Jacobus hoc peccatum arguit, atque condemnat (Jac. 2). Quidquid autem priori populo dicitur, etiam nobis dictum putemus ut cautores recedamus a vitiis, et faciem non suscipiamus in lege, nec qui sumus cultores Dei, veritati mendacium præferamus.

(Vers. 10 seqq.) Numquid non Pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, rrolans pactum patrum nostrorum? Tranegressus est Juda, et abominatione facta est in Israel, et in Jerusalem: quia contaminavit Juda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni. Disperdet [Al. disperdat] Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculo Jacob, et offarentem manus Domino exercitum. LXX: Nonne Pater unus omnium vestrum? Nonne Deus unus eravit vos? Quare reliquistis unusquisque fratrem suum, ut abominabile ficeret testamentum patrum restrorum. Derelictus est Judas, et abominatione facta est in Israel, et in Jerusalem, quia contaminavit Judas sancta Domini, in quibus dilexit, et adiunxit deos alienos. Disperdat Dominus hominem qui facit hæc, **962** donec exturbetur de tabernaculo Jacob, et de his, qui offerunt sacrificium Domino omnipotenti. Antequam de præsentil capitulo dispitemus, Hebreorum est ponenda traditio, immo Scripturæ veritas explicanda. Legimus in volumine, quod Ezra titulo prænominator, ex persona ipsius Ezra loquentis: Accesserunt ad me principes, dicentes: Non est separatus populus Israel, et sacerdotes et Levitæ a populis terrarum, et de abominationibus eorum, Chananæi videlicet, et Ethæi, et Phæretæi, et Jebusæi, et Ammonitarum, et Moabitarum, et Ægyptiorum, et Amorrahæorum. Tulerunt enim de filiabus eorum sibi, et filiis suis, et commiscuerunt semen sanctum cum populis terrarum. Manus etiam principum et magistratum sult in transgressione hac prima. Cumque audisset sermo-

^a Rescrit Victorius, Interroga, ex Aggæi textu.

nem istum, scidi pallium meum et tunicam, et evelli capillos capitis mei et barbae, et redi mœrens (1 Esdr. ix 1 seqq.) Et rursum in consequentibus: Inventique sunt de filiis sacerdotum, qui duxerunt uxores alienigenas de filiis Jesu, filii Josedec, et fratres ejus, Maa-sia, et Eleazar, et Jarib, et Godolia, et dederunt manus suas, ut ejicerent uxores suas, et pro delicto suo arietem de oribus offerrent (1 Esdr. x, 18, 19). In fine quoque capituli post enumerationem eorum, qui uxores alienigenas acceperant [Al. acciperent], Scriptura commemorat: *Omnes hi acceperunt uxores alienigenas: et fuerunt ex eis mulieres quæ pepererant filios.* Reversiero de captivitate Babylonica, tam principes, et sacerdotes, ac Levitæ, quam reliquus populus abjecerunt uxores suas Israelitici generis, quæ paupertate et injuria longioris viæ, et fragilitate sexus non ferentes ^a labore, consecræ erant, et infirmitatem ac deformitatem corporum contraxerant: et cum alienigenis vel ætate florentibus vel cultu corporum pulchrioribus, vel potentum ac divitium filiabus matrimonia copularant. Corripit itaque eos Ezra propheta, et ad repudium novarum conjugum provocat, ut uxores quas dimiserant, recipient: *Nonne, inquit, pater unus Abraham omnium nostrum est?* de quo in Isaia scribitur: *Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram, quæ genuit vos, quia unus erat, et vocavi eum* (Isai. l, 2). Nonne Deus unus creavit nos, qui ex Abraham nostrum **963** elegit genus? Quare ergo veteres uxores contemnimus, et fratum nostrorum abjicimus filias, ut relinquamus pactum patrum nostrorum, et non ex Lege accipiamus uxores? Transgressus est Juda (hæc enim tribus reversa est de Babylone cum sacerdotibus ac Levitis, et abominatione facta est in Israel, et in Jerusalem. Nequaquam in decem tribibus, quæ ab Assyriis tenebantur; sed in his ^b qui ad Cyri regis imperium sub Zorobabel et Ezra, et Neemia de Babylonia sunt reversi. *Quia contaminavit Juda sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni, miscendo cum alienigenis semen Israel, et gentilium;* id est, ethnicorum filias, idolis servientes, sumendo uxores. Quia igitur hoc fecerunt, prophetæ ad eos sermo dirigitur, et a peccato maledictionibus retrahuntur. *Disperdat Dominus virum qui fecerit hoc.* Quam pulchre non abscondit errori veniam, nec dixit, maledicat Dominus ei qui fecit hoc; sed qui fecerit, in futurum tendens maledictionem, ut peccatores ad poenitentiam provocet. Doctorem, inquit, atque discipulum de tabernaculis Jacob, sive ille sacerdos sit, sive laicus, una maledictione ferientur, et non erit in eis pœna diversitas, in quibus peccata sunt paria. Et offerentem munus Domino exercituum: subauditur, disperdat Dominus et eum, qui pro hujuscemodi hominibus voluerit ad altare munus offerre, quorum solum remedium est, non facere quæ fecerunt. Quidam hunc locum non intelligentes, nec scientes historiæ veritatem, id quod ait: *Nonne pa-*

^a Unus ms., labore confractæ erant.

^b Idem, Regin. ms. cui et Victorius consentit, sed

A ter unus omnium nostrum? de Abraham sic intelligunt, ut etiam gentium patrem Abraham esse commemorarent, secundum illud quod scriptum est: *Potest Deus de lapidibus iatis suscitare filios Abrahae* (Mat. iii, 9)? Vel certe unum Deum Patrem affirmant juxta illud quod in Deuteronomio legimus: *Nonne iste ipse est Pater, qui possedit te, et fecit te, et creavit te* (Deut. xxxii, 6)? Et rursum: *Deum qui te creavit, reliquisti* (Ibid., 18). Et alibi: *Filios genui et exaltavi: ipsi autem reliquerunt me* (Isai. i, 2). Et in Psalmorum volumine: *Filii alieni mentiti sunt mihi: filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis* (Ps. xviii, 46). **964** Et ab hoc uno patre, qui peccaverunt, recedentes, multos vitiorum suorum patres secerere: *Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus est.* Idque quod sequitur: *Quare despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum,* sic interpretati sunt, ut dicent: Nos cunctos ab uno patre generatos, unum esse debere, et unum confessionis habere labium; sed postea per superbiam et ædificationem turris contra Deum in multis linguis atque sententias esse divisos (Gen. xi). Ad eleemosynam quoque referunt, ut dicant: Despicere nos fratres nostros, quando non communicamus eis quæ a Deo ad sustentandam vitam accepimus. Et ad hoc transeunt, ut asserant fratrem nostrum, secundum Scripturas, dominum appellari, qui præcepit Mariæ Magdalenæ, ut nuntiet fratribus suis, Dominum surrexisse (Joan. xx), et loquitur in Psalmo: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo tibi* (Ps. xxi, 23). Deseruerunt ergo Iudaï fratrem suum, et contaminaverunt pactum patrum suorum, quod Deus pepigerat ad Abraham, Isaac, et Jacob, ut in semine eorum, quod interpretatur Christus, benedicerebant omnes gentes. Hæc varie suspicantur, quia certam viam non reperiunt. Denique et hoc quod sequitur juxta LXX: *Derelictus est Judas, et abominatione facta est in Israel, et in Jerusalem,* sic edisserunt: *Desertos esse Judæos, quia blasphemaverunt Dominum Salvatorem, et sustinuisse quod scriptum est: Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine* (Ps. v, 11), ut in cunctas provincias vagi, et profugi spargerentur. Contaminaverunt enim sancta Domini, pro Dei Filio diligentes, et adinvenerientes sibi deos alienos: *Qui enim non recipit Filium, non recipit Patrem, qui misit eum* (Luc. ix, 43). Et idcirco quia hoc fecerunt, tandem disperire donec humilientur, vel captivitatis injuryia, vel ob conscientiam peccatorum: et projiciantur de tabernaculis Jacob, ut destructo templo, atque altari, nequaquam apud eos offerantur hostiae [Al. bestiæ]. Nec hac explanatione contenti (quia Judas [Ιούδας] interpretatur Domini confessio) ad poenitentem, intelligentiam transferunt, qui postquam Dominum confessos est, **965** si peccaverit, abominationem facit in Israel, et in Jerusalem, in sensu vidente Deum, et in visio in his quæ Cyri; et consequenter, sunt reverse.

ne pacis. Polluit enim Christi mysteria, indigne accipiens corpus ejus et sanguinem (I Cor. xi), pro eo quod dilexerit vitia, et adinvenerit sibi deos alienos, secundum numerum peccatorum habens numerum deorum. Juxta apostolum Paulum : Voracium Deus venter est (*Phil. iii*), et secundum Petrum [Al. Jacobum]. A quo quis vincitur, ei subjicitur (*II Petr. ii, 19*). Et qui hoc fecerit, exterminabitur [*Al. exterminatur*] de Ecclesia, et de tabernaculis Jacob, qui supplantat vitia atque peccata, donec humilietur in bonum suum, et offeratur pro eo victima Domino omnipotenti.

(Vers. 13 seqq.) *Et hoc rursum fecistis, operiebatus lacrymis altare Domini fletu, et gemitu [Vulg. mugitu], ita ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placibile quid de manu vestra.* Et dixistis : quam ob causam ? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti : et hæc particeps tua, et uxor fœderis tui. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est ? et quid unus querit, nisi semen Dei ? *Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.* Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel ; operiet autem iniqitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum : custodite spiritum vestrum, et nolite despicere. LXX : *Et hæc quæ oderam, fecistis : operiebatis lacrymis altare Domini planctu et gemitu, de laboris adhuc dignum respicere sacrificium, aut suscipere acceptable de manibus vestris.* Et dixistis, propter quid ? Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem adolescentiæ tuæ, quam tu reliquisti, et hæc particeps tua, et uxor testamenti tui, et non aliud fecit, et reliquæ spiritus tui. Et dixistis : quid aliud præter semen querit Deus ? et custodite in spiritu vestro, et uxorem adolescentiæ tuæ ne derelinquas : sed si odio habens dimiseris eum, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotens : et custodite in spiritu vestro, et nolite derelinquere. Interpretetur historiam, et singulis versiculis breves sententias coaptantes, quod nobis ab Hebreis sit traditum, disseramus. Derelictæ uxores Israeliticæ, et in thoris maritorum alienarum gentium feminas contemplantes, ad Dei solius auxilium confugiebant, diebus ac noctibus ante altare Domini **966** provolutæ lacrymis, gemitu, atque ejuslibus invidiam faciebant ejus providentiaz; quod non respiceret humana, et [*Al. misera*] miserias non juvaret. Unde dicit Deus, sacrificium et hostiam de manibus sacerdotum, qui ista commiserunt, se accipere non posse, uxorum fletu et planetibus impedire, et insuper eos querere : quam ob causam de manibus eorum non accipiat sacrificium, statimque insert : Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti, dicens : Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhæredit uxor suæ, et erunt duo in una carne (*Genes. ii, 24*) : et idcirco particeps dicitur, et uxor conjunctionis, et fœderis, quæ a Deo de costa viri facta est. Et residuum spiritus ejus, sive Dei, ut quidam putant, sive mariti, ut alii suspicantur, quod propter

Affectum quodammodo una anima in duobus esse videatur, conjunctis spiritu, mente sociatis. Cum ergo unus utrumque fecerit, et virum et mulierem : propterea a Deo facta est utriusque conjunctio, ut liberi nascerentur. Unus enim Deus, quid querit nisi semen Dei, hoc est filios de Israelitica stirpe generatos ? Cum ergo habeatis secundas conjuges, et liboris gaudieatis, quid pulchritudinem uxorum queritis, quæ meretricibus apta est, non uxoribus ? Præcipit itaque per prophetam Deus, et dicit : *Custodite spiritum vestrum*; ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini. *Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere,* ut quæ tibi virginali primum juncta est matrimonio, perseveret usquead senectutem. Sed poterat fieri, ut principes, sacerdotes, Levitæ, populus responderent : Præcepit Deus per Moysen, ut cum odio habuerimus uxores, dimittamus eas. Et legendum est : Dicis mihi scriptum est : *Cum odio habueris uxorem tuam, dimitte, dicit Dominus Deus Israel (Deut. xxiv).* Statimque respondit : hoc quidem in Lega præceptum est, sed propter duritiam cordis vestri. Quod pleniū Dominus in Evangelio prosequitur : Quicumque autem, excepta causa fornicationis, uxorem inique dimiserit (*Mat. v, 52*), operiet vestimentum ejus iniqitas, id est, corpus quo anima vestitur, dicit Dominus exercituum : ut in quo peccavit, in ipso puniatur. Quapropter, hac quaestiuncula dissoluta, inculcat

967 et replicat quod supra dixerat : *Custodite spiritum vestrum, et nolite despicere,* vel custodiam spiritus vestri, vel certe uxorem, si pauper est, aut deformis. Quod nos specialiter juxta Ezra librum super uxoribus exposuimus derelictis : hoc alii generaliter contra eos dictum putant, qui aliena diripiunt, et injuste divitias congregantes, audent offerre munera, Deo, quæ dicit se nequaquam posse suscipere, lacrymis eorum, qui vastati sunt, et fletu, ac gemibus prohibitum, et congruere locum istum illi testimonio : *Honora Deum ex justis tuis laboribus (Prov. iii, 9).* Sed et istum sensum intersetunt, eos qui propter rei familiaris amissionem, et interitum liborum, et nausfragium, et cætera quæ ad damnum pertinent rerum sacerularium, vertuntur in fletus, et totos se tradunt planctui, et gemibus : nec animi robore, et spe in Deum, et præmis futurorum cuncta contemnunt : etiamsi dirigant ad

DDeum orationem, non suscipi ab eo, quia indecoris et incongruis viro planetibus deturpentur. Hoc autem quod sequitur : *Quia Dominus testificatus est inter te, et uxorem pubertatis tuæ, sive adolescentiæ quam tu despexisti : et hæc est particeps [Al. pars] tua, et uxor pacti, vel testamenti tui ; et non aliud fecit : et reliquia spiritus tui, sic interpretantur, ut uxorem adolescentiæ naturalem dicant intelligentiam, et legem in corde perscriptam, quæ omnibus hominibus insita est.* Unde et gentes non habentes legem Dei, ea quæ sunt Legis, operantur. Et de hac conjugi in Proverbii prædicari : *A Deo conjungitur uxor viro (Prov. xix, 24)*; et jubemur ut de nostris aquis bibamus et fontibus : nullusque in potando sit particeps, et ut

laetemur cum uxore adolescentia nostra. Haec uxor **A** impollit etiam in credulos dicere : *Deus iudicet, et Deus videat* (*Judic.* vii, 13) : et ipsi cuncta inter me et te dijudicanda permitto, de qua et *Ecclesiastes* loquitur : *Et vive ritum cum muliere quam dilexisti omnibus diebus a vanitatis tuae, qui tibi dati sunt sub sole* (*Eccl.* ix, 9). Haec uxor residuum spiritus nostri est, quia nostro semper sensui copulatur : quae si recedat a nobis, statim offendimus Deum, **968** et operit nos nostra impietas. Unde rursum ingeritur : *Custodite spiritum vestrum* (*Galat.* vi), non carnem in qua qui sunt, Deo placere non possunt, non animam : *Animalis enim homo non recipit ea, quae spiritus sunt* (*1 Cor.* ii, 14); sed spiritum : *quia spiritus interpellat pro nobis gemitis ineffabilibus* (*Rom.* viii, 16).

(Vers. 17.) *Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis : in quo eum fecimus laborare?* In eo quod dicitis : omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus iudiciorum? LXX : *Qui provocasti Dominum in sermonibus vestris : et dixisti, in quo prorocavimus te?* In eo quod dicitis, omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in his sibi complacet; et ubi est Deus justitiae? Hunc locum plenius septuagesimus secundus psalmus exequitur, cuius principium est : *Quam bonus Israel Deus his qui recte sunt corde!* Mei autem pene moti sunt pedes : pene effusi sunt gressus mei : *Quia selatus sum super iniquis, pacem peccatorum videns : Quia non est respectus morti eorum, et firmamentum in plaga eorum.* In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur (*Ps. LXXXI, 4 seqq.*). Ac deinde : *et dixi, ergo sine causa justificari cor meum : et lari inter innocentes manus meas.* Reversus ergo populus de Babilone, et videns cunctas in circuitu nationes, ipsosque Babylonis idolis servientes, abundare divitias, vigere corporibus, omnia quae bona putantur, in seculo possidere ; sc vero qui habeat [*Al. habebat*] notitiam Dei, squalore, inedia, servitute coopertum, scandalizatur et dicit : Non est in rebus humanis providentia, omnia casu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur, quin potius mala [*Al. mali et boni*] ei placent, et bona displacent : aut certe si Deus cuncta dijudicat, ubi est illius aequum justumque iudicium? Istiusmodi questionem mens incredula futurorum quotidie suscitat Deo, et cum viderit iniquos potentes, sanctos humiles illos rebus omnibus affluere, hos ne ea quidem que ad victimum necessaria sunt, habere ; et interdum surdis auribus cæsisque oculis, et omni parte membrorum ulceribus, et infirmitate depresso, qualis in

Evangelio (Luc. xvi) Lazarus legitur, qui ante fores divitis **969** purporati, desiderabat uicis, quæ abiciuntur de mensarum reliquis, inopem animam sustentare ; divitem vero tantæ feritatis et crudelitatis, ut non misereatur homo hominis, cuius etiam canum lingua miseretur, non intelligentes tempus judicii, nec vera bona illa esse, quæ perpetua sunt, dicunt : *Mali ei placent, et ubi est Deus iudicis?*

(Cap. III.—Vers. 1.) *Ecce ego mittio [Al. mittam] angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam : et statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, et angelus testamenti quem vos vultis.* LXX : *Ecce ego mittam angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam : et subito veniet ad templum suum Dominus quem ros queritis, et angelus justitiae quem ros vultis.* Hoe **B** interpretatus est Dominus in *Evangelio de Joanne Baptista*, dicens : *Iste est de quo scriptum est : Ecce ego mittam angelum meum ante faciem tuam, et preparabit viam tuam coram me* (*Math. xi, 10*) ; nec eisdem usus est verbis, quæ LXX interpretes translaterunt. Marcus quoque evangelista duo testimonia Malachie, et Isaia sub unius prophetæ sermonis contextens ita exorsus est : *Initium Evangelii Iesu Christi, sicut scriptum est in Isaia propheta : Ecce ego mittio angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam* (*Marc. 1, 2*). Hoc licet verbis aliis in *Malachia* legimus. Quod autem sequitur : *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini; rectas facite semitas ejus* (*Isai. xl, 3*), ab Isaiᾳ propheta dicitur : statimque utrumque testimonium de quo dicatur, exponens : *Fuit, inquit, Joannes in deserto, baptizans, et prædicans baptismum penitentiarum, in remissionem peccatorum* (*Marc. 1, 4*). Sed et evangelistæ valicinium prophetarum super Joanne interpretati sunt cumque in sensu consentiant, in verbis discrepant. Pro eo enim quod LXX translaterunt : *Rectas facite semitas Dei nostri*, Marcus Lucasque dixerunt : *Rectas facite seminas ejus.* Joannes autem : *Dirigite, ait, viam Domini.* Ex quo perspicuum est, apostolos, et evangelistas, et ipsum Dominum Salvatorem non LXX interpretum auctoritatem sequi, qua Hebreæ lingua habentes scientiam, non **970** indigent ; sed ex Hebreo transferre quod legerint : non errantes de syllabis punctisque verborum ; dummodo sententiæ veritas transterratur. Quod quidem et in pluribus locis eos fecisse docuimus, et maxime in eo libro qui a nobis incriptus est, de optimo genere interpretandi, multis simul testimoniorum approbatum est. Ille ergo quod dicitur : *Ecce ego mittio angelum meum et preparabit viam ante faciem meam, ex persona Christi dicitur, quod Joannem miserit in deserto*

* Olim erat *nativitatis*, cui fero concinit in Greco Aldinum exemplar *vñtor̄tos*. Verum et mss. plerique omnes libri, *vanitatis*, et Græcus emendation texus *παροκύπειαν* *αὐτὸν*, pro quo tamē, et, te prefert Albinus codex.

† Regin. ms., *prorocavimus eum*, juxta Græcum, *παροκύπειαν* *αὐτὸν*, pro quo tamē, et, te prefert Albinus codex.

• Mutat Victorius ex ipso Matthæi textu, *mittio,*

pro mittam, et qui preparabit, pro et preparabit : denique, coram tuo, pro eorū me. Alioquin, ait, iisdem fere verbis cum Septuaginta usus fuisset Evangelista, quod factum non pat Hieronymus. Nec imus inficias, ita in Matthæi Greco legi; verum Hieronymiani mss. nihil hic ab impressa lectione discordant, quam tamē si non moveas, satis abunde est, in quo differat a Septuaginta.

Judæus prædicare baptismum possentis, in remissione peccatorum. Quod autem sequitur : *Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, et angelus testamenti quem vos vultis, ita de se quasi de altero loquitur, juxta consuetudinem Scripturarum.* Nullisque dubium est quin Dominator iste salvator sit, qui Creator est omnium, et angelus testamenti, et magni consilii Angelus appellatur. Alii vero hoc quod dicitur : *Ecce ego mittio angelum meum et præparabit viam ante faciem meam, ex persona Patris dictum putant : et quod sequitur : Statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, et angelus testamenti quem vos vultis, de Domino Salvatore ab eo dictum intelligunt.* Præparat autem viam Joannes, et rectas facit semitas Dei nostri in cordibus credentiam, in quibus propter pravitatem, et incredulitatem, prius Deus ambulare non poterat. Templum autem vel Ecclesiam interpretantur, vel unumquemque credentiam in Ecclesia : *Aedificamini domos spirituales, sacerdotium sanctum : offerentes spirituales victimas, et acceptabiles Deo per Christum Jesum (I Pet. ii, 5).* Eos vero qui crediderint : *Nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. iii, 16)* ? Judæi hoc quod dicitur : *Ecce ego mittio angelum meum, de Elia propheta dictum intelligunt, et quod sequitur : Statim veniet ad templum suum dominator quem vos queritis ; et angelus testamenti quem vos vultis, referunt ἡλειμένου, hoc est, Christum suum, quem dicunt ultimo tempore esse venturum.* Sed miror quomodo eos rerum exitus non doceat veritatem. Quod enim templum **971** suum inveniet dominator, quod usque ad fundamenta destructum est, aut si ab alio extruendum est antequam Christus adveniat, quid Christus eorum amplius facturus est, cum ab alio restituta sint omnia ? Dominus noster in Evangelio Eliam prophetam, Joannem Baptistam interpretans loquitur : *Si vultis scire, ipse est Elias qui venturus est (Mat. xi, 14), de quo et hic idem propheta quem nunc disserimus, scribit in fine : Ecce ego mittio vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis (Infra iv, 5).* Quomodo autem Elias Joannes sit, dedit nobis viam intelligentiae, in virtute et spiritu Eliæ enim venisse, commemorans.

(Vers. 2. seqq.) *Ecce venit, dicit Dominus exercitum, et quis poterit cogitare diem adventus ejus ? Et quis stabit ad videndum eum ? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emundans quasi [Vulg. facit quasi] argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum : et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.* Et placebit Domino sacrificium Juda, et Jerusalēm, sicut dies aeculi, et stet anni antiqui. Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velox maleficis et

A adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, ridens et pupilos, et opprimunt peregrinum : nec timuerunt me, dicit Dominus exercitum. Ego enim Dominus, et non mutor. LXX : *Ecce veniet [Al. venit], dicit Dominus omnipotens, et quis sustinebit diem introitum ejus ? aut quis ferre poterit ut aspiciat eum ? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflagrati, et quasi herba lavantium : et sedebit conflans et emundans sicut argentum, et sicut aurum, et emundabit filios Levi, et fundet eos sicut aurum et sicut argentum, et erunt Domino offerentes hostias in justitia [Al. justitia] : et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalēm, sicut diebus priostis, et sicut annis prioribus.* Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velox super maleficos, et super adulteros, et super eos qui jurant in nomine meo mendaciter. Et qui fraudant mercede mercenarios, et opprimunt per potentiam viduas, et percutiunt pupilos et pervertunt judicium advene, et qui non timent me, dicit Dominus **972** omnipotens : *quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor.* Supra legimus motam Domino questionem ab his qui dicunt : *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent, aut certe si displicant, ubi est Deus iudicii ? hoc est, ubi est justitiae veritas ? Ad quam dissolvendam Dornini sermo respondit : Mittam angelum meum, qui præparabit viam meam, et veniet ad templum suum dominator quem vos queritis, qui judex est veritatis, de quo dicitur in Psalmo : Deus, judicium tuum regi da : et justitiam tuam filio regis (Psal. lxxi, 1).* Non enim Pater judicial quemquam ; sed *judicium omne dedit Filio (Joan. v, 22).* Et ille est angelus testamenti quem vos queritis, cui mala non placent, qui personam in judicio non accipit (Coloss. iii, 25), qui nulla nec misericordia, nec severitate mutatur : *Catix enim in manu Domini vint meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in hoc (Psal. lxxiv, 9), id est, misericordia justitiam temperat, et justitia misericordiam.* Iste igitur statim et velociter veniet ad templum suum, id est, Ecclesiam. *Et quis poterit cogitare diem adventus ejus ? Si cogitare præpotentia majestatis ejus nemo potest, ferre quis poterit ? Et quis stabit ad videndum eum, hoc est, quis eum poterit lippientibus et cœcumentibus oculis in sua claritate conspicere, qui est sol justitiae, et in cuius penitus est sanitas ?* Ipse veniet quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum (Inf. 2) : *Ignis enim in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida (Ps. xlvi).* Tunc vocabit cœlum desuper, et terram ut dijudicet populum suum, flamina ignis trahent ante eum, percatores quosque volventia. Ignis autem dicitur Dominus, et ignis consumens (Deut. iv), ut ligna nostra, fenum, stipulamque comburat. Et non solum ignis ; sed et herba fullonum, quæ Hebraice borith (בָּרִית) appellatur, et LXX πίστης ἐπιπρεψόμενος ἐπιρροθεν αὐτοῦ. *Thronus ejus flamma ignis. Rota ejus ignis ardens : Fluvius ignis trahebat egrediens a facie ejus. Trahebat, inquit, Hieronymus, peccatores quosque, flammis eos involvens.*

* Regin. ms., lippientibus oculis, et cœcis mentibus in una claritate, etc.

^b In eodem ms., trahentur. Victorinus, Alludi, inquit, reor ad illud Danielis vii : 'Ο θρόνος αὐτοῦ φλέγεται τῷ φωτὶ αἱ τρόχοι αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἰλ-

id est, herbam fullonum, vertunt. Ipse his qui peccant graviter, ignis conflans est, atque consumens: qui autem levia peccata committunt, herba fullonum, ut lotis munditiam restituat, secundum **973** illud quod scriptum est in Isaia: *Lavabit Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem emundabit de medio eorum, spiritu judicii, et spiritu combustionis* (*Isai. iv, 4*). Qui sordes habent, spiritu judicii indigent, ut laventur: qui sanguine pleni sunt, spiritu combustionis, ut sanguis qui in eis extrinsecus litus est, auferatur. Et sedebit conflans et emundans sicut argentum, ut secundum Ezechielem (*Cap. xxii*), quidquid in auro nostro et argento, id est, sensu et eloquio, ære, stanno, ferro, plumboque coniunctum est, in camino Domini percoquatur, ut purum aurum remaneat, et argentum. Unde et Dominus in Evangelio loquitur: *Ignem veni mittere super terram, et quam [Al. quem] volo ut ardeat* (*Luc. xii, 49*); et purgabit filios Levi. *Tempus est enim ut judicium incipiat a domo Dei* (*I Petr. iv, 17*). Et alibi scribitur: *A sanctis meis incipite* (*Ezech. ix, 6*). In filiis autem Levi: omnem sacerdotalem intellige dignitatem. Si autem sacerdotes purgandi sunt et colandi, ut purum aurum remaneat et argentum, quid de cæteris est dicendum? Qui cum emundati fuerint et colati, tunc offerent Domino justa sacrificia, et placet sacrificium eorum, quod offerunt pro Juda, et Jerusalem, hoc est, pro his qui Dominum confitentur, et pacem ejus mente conspiciunt, *sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui*; ut quomodo in principio placuerunt Deo, sic post peccatum et paenitentiam placere incipient; cum omni fuerint peccatorum sorde purgati. *Et accedam, inquit, ad vos in judicio, et ero testis velox.* Quanta formido judicii, cum ipse sit testis et judex. Testis est autem cunctis maleficiis et adulteris, hæc enim crimina perpetrantur occulte, et ideo proferuntur in medium, ne diu lateant. Post maleficos ponuntur adulteri: post adulteros perjuri: post perjuros, qui calumniantur mercedem mercenarii, et nolunt reddere pro operis labore quod debent. Viduas quoque et pupilos, subauditur calumniantur, et opprimunt peregrinum et alienigenam, vel certe catechumenum, qui necdum in civitate Christi civis effectus est. Et si ista universa non fecerint, sufficit eis solum crimen ad poenam, quod non timuerunt Dominum. Nequaquam igitur levia putemus esse peccata perjurium, et mercedem **974** non reddere laboranti, et calumniari viduam et pupillum, et opprimere alienigenam et peregrinum: quæ maleficio, et beneficio, et adulterio comparantur. Hæc et juxta historiam, et juxta tropologiam intelligimus, ut quod eo tempore dicebatur ad principes Judæorum, nunc dicatur ad principes Ecclesiærum. Quodque sequitur: *Ego dominus et non mutor, idcirco ponit, quia supra dixerat: ipse quasi ignis con-*

A flans, et quasi herba fullonum, ne putemus eum divinitatis mutare naturam, quum pro pro nobis aut angelus, aut ignis, aut BORITH nominatur.

(Vers. 6.) *Et vos, filii Jacob, non estis consumpti.* A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. LXX: *Et vos, filii Jacob, non recessistis a peccatis patrum vestrorum, declinatis a legitimis meis, et non custodistis.* Supra dixerat: Ero testis velox maleficiis, et adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas et pupilos, et opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercitum. Justumque judicem esse se dicens: quod non accipiat personam in iudicio, intulit: *Ego Dominus et non mutor.* Et est sensus: Vos per maleficia, et adulteria, et perjuria, B et calunnias, et violentiam quotidie mutantimi, ego in iudicio nulla personarum varietate commutor. Cumque severum, et iustum judicem esse me fatear, o filii Jacob: tamen non estis tormentorum diversitate consumpti, juxta illud quod scriptum est in Ieremia: *Sine causa percussi filios vestros, disciplinare non receperitis* (*Jer. ii, 30*): nec hoc nuper facitis, nec semel, ut erroris mereamini, veniam, sed hæreditariam babelbis impietatem, ex diebus patrum vestrorum a legitimis meis recedendo, et non custodiendo quæ præcepi. Filios autem Jacob secundum ḥayyayir supplantor, et germani primitiva raptientis, qui non recedant a peccatis patrum suorum, et declinent a legitimis, et non custodiant quæ præcepta sunt, intelligamus eos qui in Ecclesia constituti non recedunt a vitiis, et falsum sibi religionis Christianæ nomen assumunt.

(Vers. 7 seqq.) *Revertimini ad me, et revertar ad vos,* dicit Dominus exercitum. *Et dixistis, in quo revertemur?* Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: *In 975 quo confiximus te?* in decimis et primitivis. In [Vulg. Et in] penuria vos maledicti estis, et me vos confixistis, gens tota. *Insete omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea,* et probate me super hoc, dicit Dominus: *si non aperuero vobis cataractas cœli, et effuderо vobis benedictionem usque ad abundantiam.* Et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ [Al. vineæ] vestiæ, nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercitum. *Et beatos vos dicent omnes gentes: eritis enim vos terra desiderabilis,* dicit Dominus exercitum. LXX: *Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus omnipotens.* Et dixistis, in quo revertemur? Si supplantat homo Deum, quia vos supplantastis me? Et dixistis: *in quo supplantavimus te?* quia decimæ et primitivæ vobiscum sunt, et vos videntes respicitis, et me vos supplantatis [Al. supplantastis]: annus impletus est, et intulisti fructus in thesauros, et erit rapina in domib[us] vestris. Revertimini ergo in hoc, dicit Dominus omnipotens: *Nisi aperuero vobis cataractas cœli, et*

tantum habet in horrea. Nos meum induxiimus post Victorium, quod verbum nedum in illo ms. sed uero in Hebraico aut Vulgata editione sit.

^a Antea erat *configimus*, et *primitivis*, et *configitis*: quæ verba Regin. ms. juxta Vulgatam castigat, *confiximus*, et *primitivis*, et *confixistis*. Mox quoque legebatur, in *horreum meum*, pro quo Regin. ms.

effuderò vobis benedictionem meam usque dum sufficiat, et dividam vobis cibos, et non disperdam fructum terrae vestrae, et non infirmabitur vinea vestra in agro, dicit Dominus omnipotens : et beatos vos dicent omnes gentes, quia eritis vos terra voluntaria, dicit Dominus omnipotens. Et in principio diximus, Malachi prophetam Ezrem sacerdotem debere intelligi; omniamque que in illius scribuntur historia, in hoc quoque volumine contineri : et nunc dicimus, temporibus ejus et Neemiae (quos simul vixisse manifestum est) famem fuisse gravissimam, et ob famem seditionem, et pauperes rerum necessitate compulso, filios suos et filias, et omnem possessionem, universamque substantiam vendidisse. Denique dicunt : *Filii nostri, et filiae nostræ multe sunt nimis, accipiamus pro pretio eorum frumentum, et comedamus et vitamus.* Et erant qui dicerent : *Agros nostros et vineas, et domos nostras apponamus, et accipiamus frumentum in fame.* Et iratus sum, inquit Ezras. *nimirum cum audissem clamorem eorum secundum verba hæc : cogitavitque 976 cor meum mecum, et increpavi optimates et magistratus (Num. v, 2 seqq.), et reliqua : Famis igitur tempore annonæ charissima, instantum, ut suos filios vendere cogerentur, et hi qui parum habebant, et qui in horrea multas fruges congesserant, pro necessitate vel pro pretii magnitudine Levitis decimas notebant reddere, qui non habebant partem in hereditate Iudææ; sed primitiæ et decimiæ erant hereditas eorum. Quod ne putetur nostrum esse, ponamus Ezreæ testimonium : *Ego cognoui, inquit, quoniam partes Levitarum non fuissent datæ, et fugisset unusquisque in reginem suam de Levitis, et de cantoribus, et de his qui ministrabant : et egi causam adversum magistratus, et dixi : Quare dereliquimus donum Dei?* Et congregavi eos, et feci stare in stationibus suis. Et omnis Iuda apportabat decimas frumenti, vini et olei in horrea, et constituimus super horrea Seleniam sacerdotem, et Sadoch scribam (Neem. xiii, 10 seqq.), et cetera. Audivimus Ezreæ historiam, nunc prophetæ verba repetamus, diligentius intuentes an prophetæ historiaque concordent. Quando dicitur : Revertimini ad me, et ego revertar ad vos, dicit Dominus omnipotens, quos hortatur ut redeant, perspicuum est a Domino recessisse. Et vide clementiam Domini, par pari reprobavit, ut in qua mensura mensi fuerint, rementiatur eis (Math. vii, 1). Et sicut in Levitico scribitur : *Si ambulaveritis ad me perversi, et ego ambulabo contra vos furore perverso (Lev. xvi, 27, 28).* Sic et nunc populum cohortatur*

* Hinc quoque ut voculam amovimus, eodem ms. Græcoque textu suffragantibus.

† Hæc verba, quod scribitur, Victorius tacet.

‡ Regin. ms., fame quotidie acti, et penuria, etc.

§ Idipsum invenies in Lexico pentaglotto, ubi radix γέρα Caba, sive Ceba, significat fixit, infixit, confixit, affixit. Et apud Syros Colos. ii, γέρανη Vecabeh, significat. Et affix illud in cruce sua. Ex quo manifestum est Hieronymum calluisse linguam Chaldaeorum et Syrorum, quidquid velit imperitus quæstionum Hieronymianarum auctor nuperus. MART.

A ad redditum, ut ipse quoque ad eos redeat. Qui non intelligentes se a Domino recessisse, impudenter interrogant : *In quo revertetur?* Et dicunt: Quando enim recessimus, ut merito redire cogamur? Dominus respondit : *Si affiget [Al. affigit] homo Deum, quia vos configitis me?* Verbum Hebraicum, b quod scribitur ΗΑΙΕΚΒΑ (עַבְדִּים), LXX interpretati sunt si supplantat: pro quo Aquila, et Symmachus, et Theodosio posuerunt, si fraudat, ut sit sensus : Si fraudat homo Deum, quia vos fraudastis [Al. fraudatis] me? Et revera secundum historiæ ordinem, quia decimas et primitias Levitis populus non reddebat, 977 seipsum fraudem, dicit Dominus, sustinere, cuius ministri fame c coacti, et penuria templum deseruerint. Si enim per alios visitatur in carcere, et B ægrotus suscipitur, et esuriens sitiensque cibum accipit atque potatur, cur non in ministris suis ipse decimas accipiat, et si non dentur, parte sua ipse privetur? d Hoc quod diximus ΗΑΙΕΚΒΑ, lingua Syrorum et Chaldaeorum interpretatur, si affiget: unde et nos ante annos plurimos ita vertimus, magis ad mysterium Dominicæ passionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quam ad decimas ac primitias (e quibus visitatur in carcere, et ægrotus suscipitur, et esuriens sitiensque cibum accipit, atque potatur) scripta referentes. Quærat prudens lector quomodo nostra interpretatio cum his congruat, quæ sequuntur : *In decimis et primitiis, et videat an possimus hæc dicere : Ut me affigeretis cruci: ut sceleratas manus injiceretis Deo vestro, multarum ante rerum meditatione fecistis, subtrahendo decimas et primitias, non dico sacerdotibus meis et Levitis, sed mihi, qui eas per Moysen jussi dari [Al. dare] (Exod. xxiii).* Hoc de verbo uno a nobis dictum sit, lectoris arbitrio intelligentiæ judicium relinquuntibus; nunc sequamur ordinem prophetæ. Quia mihi non reddidistis decimas et primitias, iudicio in fame et penuria maledicti estis, et vos me supplantatis, sive fraudatis atque privatis, gens tota Pro gente, quæ in Hebraico scribitur ἈΓΓΟΙ (אֲנָשִׁים), annum Septuaginta interpretati sunt ἄνθροι pro ἄνθροις. Et est sensus. Ecce annus expletus est, et nihil in meos thesauros, sed in vestra horrea comportasti: Et pro decimis et primitiis [Al. primitiis], quæ parva erant, si a vobis darentur, ubertatem possessionum vestrarum, et omnem frugum abundantiam perdidistis. Ut autem sciatis, me hoc irascente perfectum, quia fraudastis me [parte mea, hortor vos, atque commoneo, ut inferalis decimas in hor-

e Malim utique ad ejusdem ms. fidem, tribus verbis, quos parenthesi inclusimus, hinc amotis, tipote qui orationis rectam perturbant seriem, videturque omnino scribarum errore totidem verbis ex pauco superiori contextu repetiti, continuo legis, ad decimas et primitias, quæ sunt scripta referentes.

f Liqueat ex Græcarum vocum, ἄνθροι, et ἄνθροι, similitudine, non ipsos LXX interpretes falsos in interpretando esse, qui τὰν̄ legerint pro τὸν̄, quæ duas voces inter se immane differunt: sed potius Græci codicis descriptores ἄνθροι pro ἄνθροι perperam posuisse.

rea, hoc est, in thesauros templi, et habcent sacerdotes atque Levitæ, qui mibi ministrant, cibos : et **978** probate me, si non tantas pluvias effundero, ut cataractæ coeli aperte esse credantur. *Et effundam vobis benedictionem usque ad abundantiam.* Verbum effusionis, nomen largitatis ostendit. Sed fieri potest ut agros irrigantibus pluviis, sit quidem fertilitas ; verum aut locusta aut bruchus, aut erugo aut eruca destruant, et labores hominum percant ; propterea jungit et dicit : *Et increpabo pro vobis de- verantem,* locustam videlicet, et reliqua quæ diximus : et non corrumpet fructum terræ vestræ. Vineæ quoque implebit torcularia, et cunctæ per circuitum nationes mirabuntur fertilitatem terræ vestræ, intantum ut omnes in ea habitare desiderent, et abundantia rerum omnium eunctis gentibus sitis exemplo. Quod de decimis primitiisque diximus, quæ olim dabantur a populo sacerdotibus ac Levitis, in Ecclesiæ quoque populis intelligite, quibus præceptum est, non solum decimas dare et primitias; sed et vendere omnia quæ habent, et dare pauperibus, et sequi Dominum Salvatorem (*Matth. xix.*, et *Marc. x.*). Quod si facere nolumus, saltem Judæorum imitemur exordia, ut pauperibus partem demus ex toto, et sacerdotibus ac Levitis honorem debitum deferamus. Unde dicit et Apostolus : *Honora viduas, quæ vere viduæ sunt* (*I Tim. v.*, 3) : et presbyterum duplice honore honorandum, maxime qui laborat in verbo et doctrina Dei. Quod qui non fecerit, Deum fraudare et supplantare convincitur, et maledicunt ei in penuria rerum omnium : ut qui parce severit, parce et metat ; et qui in benedictione seminaverit, in benedictionibus fructus colligat abundantiter (*II Cor. ix.*, 6). Si quando famæ et penuria, et rerum omnium egestas oppriment mundum : sciamus hoc ex Dei ira descendere, qui in pauperibus, si non accipient elemosynam, fraudari se loquitur, et sua portione [*Al. possessione*] privari. Possumus decimas et primitias et sic interpretari : Si quis doctus et eruditus in Lege [*Al. legem*] Dei, potest cæcros erudire, non debet suæ assignare prudentiæ, ingenioque quod possidet : sed gratias agat **979** primum Deo, qui cuncta largitur ; deinde sacerdotibus ejus ac magistris, a quibus doctus est. Si enim non egerit gratias, sed sibi scientiam vindicaverit, in penuria maledicetur. Quod si intelligens largitorem Deum, et his agens gratias, per quos a Deo eruditus est, humiliaverit se, et in horreum Dei intulerit cibos, hoc est, Scripturæ sanctæ alimenta in Ecclesia populis ministraverit : statim aperientur super eum cataractæ coeli, et effundetur pluvia spiritualis, et mandabit Deus nubibus suis, ut pluant super eum imbre, et abundantia rerum omnium perfueretur, et increpabit etiam pro eo deverantem, contrarias scilicet fortitudines, et labor ipsius afferet fructum, et consequetur illud quod scriptum est : *Beatus qui in aures*

A loquitur audientium (*Ecccl. xxv.*) Levabit quoque oculos suos, et videbit regiones, quoniam jam alii sunt ad melendum (*Joan. iv.*) : et colligit fructus in vitam æternam. Nec erit sterilis vinea in agro ejus, ille qui dicit in Evangelio : *Ego sum vitis* (*Joan. xv.*, 1). Et qui loquitur per prophetam : *Ego te plan-tavi vineam frugiferam, omnem veram* (*Jer. ii.*, 21) ; et tantum (per humilitatis confessionem, et gratiarum actionem in Deum, ac magistros Ecclesie ejus) beatitudinem consequetur ut omnes beatum illum dicant gentes, et in terra ejus atque doctrina habilitate desiderent, qui illum in Ecclesia audierint disputantem.

(Vers. 13, seqq.) *Invaluerunt super me verba vestra,* dicit Dominus, et dixisti : *quid locuti sumus contra te ? Dixistis, vanus est qui servit Deo, et quod*

B emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercitum ? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem adi- ficiati sunt facientes impietatem : et tentaverunt Deum, et salvi facti sunt. LXX : *Ingravasti super me verba vestra,* dicit Dominus. Et dixisti, in quo locuti sumus contra te ? Et dixisti, vanus est qui servit Deo : et quid amplius, quia custodivimus mandata ejus, et quia ambulavimus supplices ante faciem Domini omnipo-tentis ? Et nunc nos beatos dicimus alienos, et adi- ficiantur omnes qui faciunt iniuriam, et restiterunt Deo, et salvi facti sunt. Prius dixerat : Laborare fe-cistis Dominum in sermonibus vestris, et dixisti, in quo eum fecimus laborare ? In eo cum **980** di-ceretis : Omnis qui facit malum, bonus est in con-spectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus judicii ? nunc idem plenus repatit : Populus cuius qui de Babylone reversus videtur Dei ha-bere notitiam, et observare legem, et intelligere peccatum suum, et pro peccato offerre victimas, decimas reddere, observare sabbatum, et cetera quæ Dei Lege præcepta sunt, cornens cunctas in circuitu nationes rebus omnibus abundare, se in penuria, et fame, et miseria constitutum, scandalizabatur ad singula, atque dicebat : Quid mihi prodest, quia unum et verum Deumculo, abominans idola, et compunctus conscientia delictorum, ante Deum triatis iaceo ? Quem locum ut supra diximus, septuagesimus et secundus Psalmus plenus latiusque prosequitur. Unde propheta, qui est mediens spiri-tualis, medetur eunctis vulneribus, et verba blasphemie in Creatorem recidere conturbatur, et dicit ex persona Dei : *Invaluerunt super me verba vestra,* sive ingravata sunt : etenim juxta Zacharium, iniurias sedet super talentum plorabi (*Zach. v.*) : et quod contra Deum dicitur, gravi blasphemiarum mole deprimitur. Qui non intelligentes verba gra-vissima, et blasphemiam suam, interrogant, quid locuti sumus contra te ? Quibus respondit Dominus :

D *Dixistis : Vanus est qui servit Deo, et quod emolu-mentum, quia custodivimus præcepta ejus ? In pre-*

* Concinnius sere et brevius in Regin. ms. aut locusta veniat, aut bruchus, aut eruca, et labores hominum, ecc.

senti sæculo mercedem pro Dei oxigunt servitute, ideo non recipiunt. Et quia ambulavimus tristes coram Domino, juxta illud quod scriptum est in Psalmis: *Tota die tristis ingrediebar* (*Psal. xxxvi, 7*). Beatos igitur dicimus arrogantes, qui superbiunt contra Deum, et impia blasphemiarum verba jaculantur. Si quidem adficiati sunt, et post scelera atque blasphemias prosperis omnibus persfrauuntur. Tentaverunt Deum, sive restiterunt Deo, et salvi facti sunt. Salutem, felicitatem praesentis sæculi purant: et idcirco decipiuntur erroribus. Hæc et de hereticis Marcione et Valentino, et ceteris, qui vetus non recipiunt Testamentum, et contra Creatorem mundi loquuntur, intelligere possumus, quod proficiant in impietate sua, et multos sceleris socios habeant: ^a ad quos scandalizati, **981** qui in Ecclesia perseverant, et ignorantes causas judicij Dei, prophetæ verba contexunt.

(Vers. 16.) *Tunc loculi sunt timentes Deum* [Vulg. *Dominum*], *unusquisque cum proximo suo*. LXX: *Hæc locuti sunt, qui timent Dominum, unusquisque ad proximum suum*. Juxta Hebreos ita intelligentium est: illis de Dei judicio blasphemantibus, qui timent Deum ad invicem sunt locuti, quod retributio bonorum vel malorum, non sit in praesenti et brevi sæculo, sed in futuro et æterno; et quod homo non possit Dei scire judicia, et de illius æquitate ac justitia disputare; et cetera quæ debet justus cum justo loqui. Nec dixit, quæ sint locuti; sed ex eo quod intulit: *Tunc loculi sunt timentes Deum, unusquisque cum proximo suo, intelligere debemus ea locutos timentes Deum, quæ omnium Scripturarum vocibus continentur*. Juxta LXX vero ἐξαπέρον legendum, et pressa voce, ut diceamus: Hæc sunt locuti, qui timent Dominum, unusquisque ad proximum suum: hoc est, qui frustra jactitant et dicunt, quod emolumenatum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino? Si enim timerent Dominiū, ista non dicerent.

(Vers. 17, 18.) *Et attendit Dominus, et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominiū, et cogitantibus nomen ejus. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, et parcam eis, sicut parci vir filio suo serviens sibi. Et convertimini, et videbitis quid sit inter justum, et impium: et inter servientem Deo, et non servientem ei.* LXX: *Et attendit Dominus, [et audivit, et scripsit librum monumenti in conspectu suo his qui timent Dominum, et qui reverentur [Al. et reverent] nomen ejus. Et erunt mihi, dicit Dominus omnipotens,*

A in die qua ego facio, in acquisitionem, et eligam eos sicut eligit homo filium suum qui servit ei: et non convertimini, et videbitis quid sit inter justum, et iniquum, et inter servientem Deo, et eum qui non servit ei. Hæc iustis loquentibus, et timentibus Deum, singulis cum proximo suo, qui verba blasphemias, nec audiire valuerent **982** *pecdere dicere, attendit Dominus et audivit, et scriptus est liber monumenti coram eo, timentibus, et cogitantibus nomen ejus: ut cum dies judicij venerit, reddat et blasphemantibus peccatas, et timentibus præmia. Liber autem scriptus est, de quo in Daniele legimus: *Throni positi sunt, et libri aperti sunt* (*Dan. vii, 10*). Et erunt Domino exercituum in peculium timentes Dominum, in die qua judicij tempus advenerit. Pro peculio in Hebreo legitur ^c *σχολια* (σχολή); quod Aquila περιώστων, et exteri περιώστων interpretati sunt. Timentes igitur Dominum, qui locuti sunt cum proximo suo, et ad verba blasphemias responduerunt, erunt in die judicij in peculium, et parcer eis: quia omnis homo sub peccato. Sive eliget eos, sicut eligere solet homo filium suum servientem sibi. In quo duplex effectus est, et pietatis in filium, et servitutis in famulum. Et tunc qui nunc blasphematis et diebus: *Quod emolumenatum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino?* ^d ex illarum electione et beatitudine, et vestram misericordiam cognoscatis, et versi in penitentiam, videbitis quid sit inter justum et impium, et inter servientem Deo, et non servientem ei.*

(Cap. IV.— Vers. 4 seqq.) *Eoce enim dies veniet, succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem, stipula: et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radicum et germen. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut rituli de armario. Et calcabitis impios cum fuerint cincti sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum. LXX: Quia ecce dies veult ardens sicut cibanus, et comburet eos, et erunt omnes alienigenæ, et universi qui faciunt iniuriam, stipula: succenderet eos dies veniens, dicit Dominus omnipotens, et non relinqueretur in eis radix neque ramus. Et orietur vobis qui timetis nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut rituli de vimis relaxati, et* **983** *conculcabitis iniquos, et erunt enim subter [Al. inter] pedes vestros, in die qua ego facio, dicit Dominus omnipotens. Quis laborare me fecerunt impii in sermonibus suis, et dixerunt:*

πεπιώστων expresserunt, nos invenimus Sogolla (mas. Sogolla) quod Symmachus ἐκαπέρω, id est, præcipuum, vel egregium transludit, licet in quodam loco, peculiare, interpretatus sit, etc.

^d *Retinuit Martianus, et illorum electionem, et beatitudinem, minus recte, et contra mas. sicutem, juxta quos locum Victorius antea emendaverat. Unus iusuper e nostris, et vestra misericordia legit, pro vestram misericordiam.*

^a Reginæ ms., a quibus scandalizati; et paulo post, *Propheta verba contexit.*

^b Sic habent et mss. nostri, et Gracius archetypus, ἐπιτραπέσθε. Antea erat, convertar. In Hebreo quoque convertimini Marian. pro convertimini legerat.

^c Mas. bostri, Sogolla, hic atque alibi. Conserendum porro ipse Hieronymus in Matth. cap. vi ad versic. Panem nostrum supersubstantiale: ubi, consideravimus, inquit, in Hebreo, et ubicumque LXX

Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: et, vanus est qui servit Deo: et, quod emolumenitum, quia custodivimus præcepta ejus, et ambulavimus tristes coram Domino exercituum (*Sap. ii, in fin.*)? Et adversum eorum verba temeraria locuti sunt timentes Deum, et unusquisque cum suo proximo contulerunt ea quæ ad timorem Dei pertinent: attendit Dominus et audivit, et scriptus est liber monumenti his qui timent Dominum, et cogitant nomen ejus, et cum dies venerit, habere se eos in peculium pollicetur, et parcer eis sicut pœnitentia homo filio suo servient sibi, pleniusque inculcat, et dicit: *Ecce dies veniet, id est, dies judicii, quæ sanctis lux erit, et peccatoribus tenebrae;* et ipsa dies erit succensa quasi caminus, sive clibanus, ut omnes impii vertantur in stipulam, et camini crementur ardoribus. Cumque eos inflammaverit atque combusserit, non relinquet in eis ullam radicem et germen malitiae. Hoc de impiis quid in die judicii sint passuri. Econtra-
rio dicitur quid timentibus nomen Dei eveniet: *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae:* qui [Al. quia] vera omnia judicabit: et nec bona nec mala, nec virtutes, nec vitia latere patientur. Et sanitas erit in pennis ejus, ut sanatos per pœnitentiam portet in humeris suis, juxta id quod in Deuteronomio scriptum est: *Expandens alas suas suscepit eos, et in humeris suis portavit illos* (*Deut. xxii, 11*). Tunc egredientur qui nunc sæculo quasi carcere sunt inclusi, et salient quasi vituli de armento, sive quasi vituli de vinculis liberati. Unde Apostolus dicit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (*Philip. i, 23*), ut egrediatur et saliat sicut vitulus de vinculis liberatus, et sicut victima Domini. Nec hoc lætitiae sine contentus est; sed cal-
cabit impios, cum fuerint cinis. Unde et ad justos fit imprecatio: *Deus autem conterat* [Al. conteret] *Satanam sub pedibus vestris velociter* (*Rom. xvi, 20*). Abraham locutus est ad Dominum, comparatione divinæ **984** majestatis cinerem esse se sentiens: *Ego sum terra et cinis* (*Gen. xviii, 27*); et propterea videbit solem justitiae, et requiescat inter medios ejus clerros, atque ipso portante ad cœlestia suble-
vabitur. Qui vero per superbiam dixit: *Ponam super sidera sedem meam, ero similis Altissimo* (*Isai. xiv, 13*), deducetur in terram, et erit quasi cinis sub sancto-
rum pedibus, cum dies Domini advenerit judicantis.

(Vers. 4.) *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Oreb, ad omnem Israel præcepta et judicia.* **a** LXX similiter. Justa meritorum in futuro erit retributio, quando superborum radicem, et germen devorans flamma consumet et comburet, et timentibus Dominum orietur sol justitiae, et sanitas

a Verba. LXX similiter, quæ passim alibi, hic quoque mss. codicum suppetiis, ut pote necessaria, sufficiimus.

b Gerinus duodecimi sæculi scriptor, in lib. de corrupto Ecclesiæ statu, a Balusio editus in Miscell. ex hoc Hieronymi testimonio, quod ad finem usque libri recitat, S. Doctorem inter præcipuos illius

A in pennis ejus. Igitur memento legis Moysi servi mei, quam ei dedi in monte Oreb, qui est Sina, ad omnem Israel præcepta et judicia. Dicente autem Apostolo: *Scimus quia lex spiritualis est* (*Rom. vii, 14*): et beato David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (*Ps. cxviii, 18*): et quia spiritualiter omnes cœlesti manna comedebant, et universus populus Israel de eadem spirituali, et sequente eos bibebant petra, petra autem erat Christus (*1 Cor. x, 3, 4*): qui credunt in Christo, spiritualiter debent legis præcepta servare, quæ de-
dit in OREB (*בְּרֵב*), quod interpretatur, *siccitas*, per quam omnium vitiorum humor excoquitur, et ad radios solis justitiae, libidinis rheuma siccatur. Locutus est autem Dominus ad universum Israel, **B** qui sensu cernit Deum, et de quibus in Evangelio dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matt. v, 8*).

(Vers. 5, 6.) *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis: et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam et percutiam terram anathemate.* LXX: *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, antequam veniat dies Domini magna et illustris: qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum; ne forte veniens percutiam terram penitus.* Post Moysen (cujus mandata **b** spiritualiter docuimus esse servanda) Eliam dicit esse mittendum: in Moysen, Legem, in Elia, **985** prophetiam significans, dicente Abraham ad quemdam divitem purpuratum: *Habent Moysen et prophetas, illos audiant* (*Luc. xvi, 29*). Et Dominus atque Salvator transfiguratus in monte, loquentes secum habebat Moysen et Eliam in candidis vestibus, qui et dicebant ei quæ passurus esset in Jerusalem (*Marc. ix*): Lex enim et omnis prophetarum chorus Christi prædicat passionem. Igitur antequam veniat dies judicii, et percutiat Dominus terram anathemate, sive omnino, vel subito, ut LXX transtulerunt: hoc enim significat ἀπόθν., mittet Dominus in Elia (qui interpretatur, *Deus meus*, et est de oppido Thesbi, quod conversionem, et pœnitentiam sonat) omnem prophetarum chorus, qui convertat cor patrum ad filios, Abraham videlicet et Isaac et Jacob, et omnium patriarcharum, ut credant posteri eorum in Dominum Salvatorem, in quem et illi crediderunt: Abraham enim vidit diem Domini, et luctantes est (*Joan. vii, 56*): sive cor patris ad filium, id est, **986** cor Dei ad omnem, qui spiritum adoptionis acceperit. Et cor filiorum ad patres eorum, ut Judæi et Christiani, qui nunc inter se discrepant, pari in Christum religione consentiant. Unde dicitur ad apostolos, qui seminarium in toto orbe Evangelii

sententia assertores facit, qui Moysen et Eliam duos in die Domini designatos testes futuros, et cum Antichristo pugnaturos, interpretantur. Notum vero plerosque alios Patres de Elia et Enoch intelligere. Hic interim specialiter, haud bene pro spiritu legit.

prodiderunt: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (*Ps. xliv, 17*). Si enim Elias non cor patrum ad filios ante converterit, et cor filiorum ad patres eorum, cum venerit dies magnus et horribilis (magnus sanctis, horribilis peccatoribus), percutiet verus et justus iudex, non cœlum, nec eos qui versantur in cœlo; sed terram anathemate, qui faciunt

A opera terrena. Judæi, et judaizantes hæretici ante ἡλικίαν suum Eliam putant esse venturum, et restituturum omnia. Unde et Christo in Evangelio proponitur quæstio: *Quid quod Pharisæi dicunt, quod Elias venturus est?* Quibus ille respondit: *Elias quidem veniet, et si creditis, jam venit* (*Mar. ix, 10, 12*), in Elia Joannem intelligens.

ERUDITIONIS HIERONYMIANÆ DEFENSIO ADVERSUS J. CLERICUM, A DOMNO JOANNE MARTIANÆO ELUCUBRATA, ET COMMENTARIIS IN PROPHETAS SUBJUNCTA.

ADMONITIO.

Innocentiae defensio, ut ait egregius orator, sœpe mul-
torum improbitate interclusa respirat; neque veritas valet
apud plures, cum ex omni loco res ipsa vi et gratia, locum,
ubi consistat, reperire non potest. Hæc ego nequaquam
pertimui incommoda, doctoris maximi nunc causam dictu-
rus adversus Joannem Clericum, apertum Ecclesiæ Catho-
licæ hostem, sanctorum Patrum contemptorem, Christi Del-
latentem inimicum, infensumque litteratis omnibus. Quem
enim eruditorem et maxime fiducium non moveant convicia
Quæstionum Hieronymianarum, quibus vir imperitissimus
errore tuniens hæretico insectatus est sanctum, et immor-
tale illud ingenium? Quis ferat diutius virum summum
impune ledi ab infimo clero; atque interpretetur sacramon-
tum suis numeris absolutum contemni procaciter ab
inverecundo et sophista verboso? Hoc sane nec animo
Catonis mihi ferendum est, nec Ciceronis stomacho, quippe
eoi nihil antiquis quam ut uenit Hieronymi summo sem-
per in honore sit; neque alicujus imperitiae subheat notam
propter hominem, qui inepte Mineruam docet. Tantæigitur
cause cum summa voluntate, et exspectatione quampluri-
um sodalium et omnium bonorum actor accedo, non ut
augeam invidiam scriptoris hæretici vita atque libris
omnium jam opinione dannata; sed ut succurratur Hiero-
nymianæ laudi et existimationi, quam omnibus ex partibus
violare ac corrumpere pertinet loquax ille criticus.
Equidem, ut de me confitear, cum multæ mihi a Joanne
Clerico calumpnia et in illis insidie factæ sint; nunquam
tamen neque tantum me exspectatio accusationis meæ et
Judicium Eruditorum potest commovere, quantum istius
nefaris expostulationes, rixæ, calumniae et insidiae, quas
uno tempore Hieronymo et Operum ejusdem editioni
nostræ nova facere conatur. Verum hoc nobis percom-
mode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis
stultitia conjuncta est. Nam ut aperius in oppugnanda
summorum virorum (Origenem dico et Hieronymum)
existimatione fuit; sic in spe faciendo miraculum sui et
admirationem obtiendi perspicua sua consilia, conatus-
que omnibus fecit. Neque vero antiquorum studia et erudi-
tionem pro nihilo duxisse contentus, audet insuper imper-
atore tuende in republica litteraria libertati publicæ
seipsum prædicere. Videor mihi, inquit, non meam, aut
aliorum, qui nominatum lasselli sunt; sed non exiguae,
nec spernendæ partis humanæ generis causam dicere.
Aguntur enim hic iura naturæ humanæ, agitur communis
totius reipublicæ litterarie libertas; quæ violantur atque
opprimuntur ab iis qui ab aliquo seculis contendunt a
litterarum studio nullo modo posse in dubium revocari
quod sanxerunt consensus et auctoritas priorum statum, »
etc. *Qwest. 3, pag. 46.*

Ad decutendum itaque jactantiam et arrogantiam ficti
hujusmodi viudicis libertatis, mendacia ejus imperitiamque
in medium profero: et si enim ipsum numquam animi sui
penitent, ego saltem evertam hac defensione rationes
ejus, et opinionem falsam eruditioñem quam copia librorum
editorum sibi fecit apud multos imperitos. Postquam vero
nomen sapientis ac eruditæ assertum fuerit Hieronymo;

B pedem iterum conferam cum critico nostro, ut doceam
eum omnino fuisse destitutum judicio, fide, diligentia et
scientia in oppugnanda editione nostra Parisina operum S.
doctoris.

CAPUT PRIMUM.

*De absoluta Hieronymi eruditione, deque imperitia singu-
lari Joannis Clerici.*

Quod erat optandum maxime ad confirmandam omni
ratione eruditioñem linguarum Græcae, Latinae et Hebraicæ
in S. Hieronymo, id non humano consilio, sed prope divi-
nitus datum atque oblatum hoc tempore nobis videtur.
Inveteravit enim jam opinio Ecclesiæ Dei perniciosa apud
simplices quosdam catholicos ac linguarum Orientaliū
rudes imperitosque, Hieronymum ex sese non satis cal-
luisse sermonem Græcum vel Hebraicum, sed semper
Græcis et Judæis usum esse familiarissime interpretibus,
quorum ope ex parte didicerat ipsorum idioma, et ea
qua in commentariis suis, praesentibus amicis et posteris,
nobis tradere curavit. Indoctam hujusmodi opinionem et
iniquam suspicionem ex hominum animo evellere tenta-
veram annotationibus quamplurimis et commentarii singu-
lari in librum Hebraicorum Nominum; sed nunc Joannes
Clericus, vir et oratione insuavis et minime moderatus,
officium meum vehementius et studium etiam fregit quo-
dammodo: spoliavit enim disputationem nostram suo
decore, imbecillamque reddere speravit, quod præfracte
negare ausus sit perfectam fuisse in Hieronymo linguarum
peritiam. Adduco itaque hominem cum suis quæstionibus
Hieronymianis, in quo reconciliare existimationem Hiero-
nymi si forte amissam, redire in gratiam cum studiosis
amicis, satisfacere possum æmulis atque benevolis. De quo
si lectores prudentes severe, religioseque judicaverint,
auctoritas eruditioñis absolutæ, quæ in Hieronymo rema-
nere debet, hæredit: Imperitiae autem argumenta et indi-
cia in Clerico nostro perpetuum defixa manebunt.

§ 1. De Græca eruditione S. Hieronymi.

Sermonis Græcorum notitiam invidet Hieronymo Joannes
Clericus, propter nonnulla verba Chronicæ, et libri
Locorum Eusebiani, quæ, quamvis minime obscura, evertit
Hieronymus interpretatione sua, non Latine convertit;
si hoc concedimus nauseanti stomacho clericorum, et
Josepho Scaligero petulante et præter decorum insultanti
cæteris omnibus scriptoribus. Sed pergamus ad
argumenta quibus summi viri illi Hieronymum impugnant,
et lingua Græca peritiam in eo mediocrem, vel nullam
fuisse contendunt.

I. « Ne inquirenda sint, inquit Clericus, neve ab iis qui
non quererent, incredibilia videantur quæ sunt nobis
diceenda, nonnulla hic subjictemus exempla, nam omnia
colligenda longum esset; sed ea seligemus, ex quibus
manifesto liquebit, non esse temere fidendum Hieronymo
Græca vertenti. Sane, inquit, Scaliger, si quis hodie ita,
ut fecit Hieronymus, Græca vertet, non dico ab alienis,
sed ut Actione a suis canibus mordicus dispergetur. Nos
particulatum proferemus aliquot periodos proemii Euse-
biani in Chronicum Canonem, subiecta versione Scaligeri,

deinde Hieronymi, ut possint inter se conferri : *Mosè genit. vii. 10.* Ἐπειδὴ προφῆται διάβατον τρόπον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡγεμόνην ἀπὸ τοῦ τεκτονίσθεντος διὰ αὐτοῦ τεκτονίσθεντος γραψαντος τοῦ θεοῦ οὐτε τραπέζη τεκτονίσθεντος, etc. Hoc est, interprete Scaligero : *Mosen genere Hebraeorum, qui prophatarum omnium primus de Salvatore nostro, de Christo, inquam, et de ea quam gentes per eum ad eipic sunt, Del cognitio, vaticinia et oracula divino scripto tradidit, etc. Audiamus nunc Hieronymum : Moysen genit. Hebreæ, qui primus omnium prophetarum, ante adventum Domini Salvatoris, divinas leges sacris litteris explicavit. Temporibus Inachi fuisse, eruditissimi viri tradiderunt, etc.* Nulla fuit ratio Hieronymo mutandi sensum verborum ἀπὸ τοῦ, etc. τεκτονίσθεντος, nisi quod ea non satis intelligeret, nam non paulo melius est sensus Eusebii, et facile potuit eleganter Latine exprimī; ita nū nullus superstit locus excusationi Hieronymi, petita ex dissimilitudine linguarum. Nec paraphrasin habet verborum Eusebii, sed alium sensum, eumque, ut dixi, cum Eusebiano minime conferendum. » Ita Joannes Clericus. Quæst. 3, pag. 52 et seqq.

Quod in isthac objectione observat post Scaligerum Joannes Clericus, in se expletum imprudentes voluerunt ambo illi critici; ab eis enim, ut Acteon a suis canibus, mordicus discripit Hieronymos, qui iniquos oburgatores vocat canes suos : *Quapropter audiant, inquit, canes mei.* Praef. in Job. Et præfatione in translationem suam Latinam Eusebii Chronicorum : *Nec ignoro, multos fore qui, solita libidine detrahendi omnibus, quod vilare non potest nisi qui omnino nihil scripsit, huic volumini genuinum dentem infigant, etc.* Calumniantur itaque Scaliger et Clericus Hieronymum interpretem procerum Eusebii in Chronicum Canonem, et ejus translationem arguent; quia non attendunt hoc loco mutatum fuisse in mediore sensum Eusebii contextum, et sublatam vel contradictionem, vel ambiguitatem verborum Græcorum, quo manifesta nobis esset et explorata, si Latina translatio pure fuisset litteralis. *Mosè dicit Eusebius, primum prophetarum omnium, qui de Christo et genitum vocatione oracula divina tradiderit :* qua sententia videtur profecto contraria iis quas de Abraham dicuntur et patriarcha Jacob cum in priore, tum in posteriore libro Chronicorum. Nam de Abrahamo scriptum legimus : *Primo omnium prophetarum ei verbum Dei, cum in figura apparisset humana, vocationem gentium politet, quam in nostrum tempus sermo Christi deduxit ad finem per Evangelicam in omnes gentes predicationem.* De Jacob autem idem Eusebius dicit : *Jacob centesimo quadragesimo septimo ætatis sue anno diem obiit, prophetans de Christo et de vocatione gentium.* Si Abraham primus est omnium prophetarum, et Jacob ante Moysem prophetavit, sive divina edidit oracula de Christo Domino ac gentium per eum vocatione; quomodo sibi constans est Eusebius, docens Mosem primum esse prophetarum omnium, qui de Salvatore et Evangelica predicatione oracula et vaticinia tradidit? Possumus equidem hac exceptione Eusebium, excusatum dimittere, quod dixerit huc a Mose scripto fuisse traxita; at simplex lector, nesciens illius exceptionis factandas, multa deprehendet in recitatis testimoniosis sibi contraria nec satis coherentia. Commodius igitur locum mutavit Hieronymus, non interpretis, sed scriptoris functus officio, ut Mosem Judeorum legistatem suo proprio vocabulo nominaret, dicens : *Mosè genit. Hebreæ, qui primus omnium prophetarum, ante adventum Domini Salvatoris, divinas leges sacris litteris explicavit, Inachi fuisse temporibus, eruditissimi viri tradiderunt.* Hac sane ex iudicio, non emulacionis studio, aut ex odio præsumptione expeditre debuit Joannes Clericus, ne diceretur ei : *Unde putabas bene merari de Latinis mens, et nostrorum ad discendum uninos concilare; inde in culpam vocor.* Verum ut ad compendium responsions veniam, pernecessaria fuit ratio Hieronymo mutandi sensum verborum ἀπὸ τοῦ, etc., quæ quia perfecte intelligebat, noluit in Latinum sermonem convertere. Unde nullus superstit locus calumniae Clerici petitæ ex dissimilitudine Græcorum verborum Eusebii, et Latinorum Hieronymi, cum prudenti lectori compertum sit Græca fuisse mutata, ut sensus commodus et dilucidior inveniretur in Latina interpretatione, qui obscurus et ambiguous habebatur in origine Græca.

II. « Sequuntur hæc apud Eusebium, inquit Joan. Clericus : *In præsenti quidem opere, temporibus in unum collatis, annorum anniversarijque gentis numeris invicem ex adverso inter se oppositis Chronicæ Canonis opus confaci, xviii. Rerum orientalium tractatus. Legamus nunc Hieronymum, qui recte obscurus, nec tam Latine, dum hæc verba interpretatur, ne sensum quidem eorum reddidit : In præsenti*

(a) *Rectius tamen esset stylis plurimi numero. Sic paulo post ceteris penes Eusebium significare librem nullum dubium erit ei, qui secum ipso Hieronymum conferat : ubi*

Autem stylo eadem tempora contra se invicem ponens, et singularium gentium annos dinumerans, ut quid cuique coextaneum fuit ita curioso ordine coaptari. Videatur credisse ceteris esse ordinem, cum sit idem ac ceteris, et hoc opus significet; pro cuius titulo numquam malasset dicere curiosum ordinem, si Graeca verba assecutus esset; at certe, ut habet Scaliger in bunc locum, non intellexit. »

Non potuit Criticus noster manifestius imperitiani suam prodere, quam cum illam Scaligerianam tamquam pedissequum adjunxit. Volunt illi Hieronymum non intellexisse Eusebium, quia ipsimet nec Graeca Eusebii, nec Latina Hieronymi intelligere studuerunt. Quid enim apud eruditos atque studiosos lectores aliud esse potest *Canon Chronicus Eusebii*, quam *series temporum contra se positorum, et curiosus ordo regnum ex adverso inter se oppositorum, ut quid cuique coextaneum fuerit uno intuitu percipiatur?* Perfectissime ergo interpretatur Hieronymus, et pura Latinitate donat verba Graeca Eusebii, dicens : *In præsenti autem (a) stylo, eadem tempora contra se invicem ponens... curioso ordinis coaptari.* Stylum vocat *Canonicum Chronicum*, quia per stylos, id est, columnas, liber hic est *dispositus*, et curioso ordine coagmentatus, sive *apta dispositione temporum descriptus*. Non igitur pro titulo Canonicus Chronicus voluit dicere *curiosum ordinem*, ut falso obicit calumnias Clericus: sed *Chronici Canonis syntaxim*, interpretatur *seriem et ordinem curiosum temporum* per columnas *contra se invicem positorum*. Pudeat proinde pedissequum Scaligeri et alienæ et proprie imperitiae, qui sibi passus est persuaderi ceteris, et ceteris non significare *seriem rerum* in unum collatarum, *ordinem, compositionem*, sive etiam in *classeis distributionem*. Quod perinde est ac si dicerem *Canonom*, ut facile mihi concedent qui Græce scunt atque Latine.

B III. Ne quid prætermittat eorum quæ objiciuntur a Clerico, meminisse juvat questionis bujusmodi positæ numero 6, pag. 54. « Sed quare verba, *Ego autem, qui nihil prius habeo veritale, rem accuratius investigare decrevi; quare, inquam, hæc verba veritatis: Quæ cum ita se habeant, necessarium duxi veritatem diligenter persequi?* Nam falsum est Eusebium concedere Porphyrio rem ita se habere, etc. »

C Si huius questionis exspectasset explicationem ab aliquo Hieronymi lectore studiose, numquam tam aperte incepit potuissest Clericus noster, ut pularet Eusebium Latinum concedere Porphyrio, *Semiramidem suisse post Mosem; atque eundem Mosem anni pene 850 Trojanis bello seruire habendum.* Verba quæ cum ita se habeant, non ad Porphyrii opinionem referenda sunt, sed ad dissonantes sententias Christianorum et ethniconum de Mosis ætate et antiquitate, ut sit sensus : quæ cum ita se habeant, et diversi sint eorum sententiae, necessarium duxi diligenter veritatem persequi, sive rem accuratius investigare decrevi. Hunc sensum habet Eusebius tum apud se, tum apud Hieronymum eiusdem interpretem; alienum vero atque absurdissimum apud Hieronymi criticos sycophantas Scaligerum et Clericum.

D IV. Sequentia verba non misera depravata contendit Clericus : « *Cum autem apud Hebreos, diversas temporum observassæ editiones, alteram quidem redundantem, alteram vero deficientem, hanc secutus sum. Nihilominus et sic quoque Hebreorum progenitorem Israelem, a quo Iudeæ genit. duodecim tribus Israeli non sine censoria, Inachi quem primum Argis regnasse Græci prodiderint, tempore aqualem fuisse reperi. Pro quibus hæc habet Hieronymus a mente Eusebii aliena, nec perspicuisse, aut elegante, aut etiam ipsa re laudanda : Neque me facit in Hebreis codicibus dissonantes celatum annos inventari, plusquam vel minus, prout interpres vixisse est, lectori; sequendumque illud potius, quod exemplariorum multitudine in fidem traxi.* Verum utrumque quis volet, computet, et reperiatur Inachi temporibus quem primum Argis regnasse esset, Patriarcham fuisse Israelem, a quo duodecim Iudeorum tribus Israeli vocabulum sortitur sunt. Beato animadversus Scaliger, neque tale quidquam scriptum ab Eusebii, neque eam ejus fuisse mentem. Hoc nimis ratiocinabatur episcopus Casariensis, in sacris Iudeorum litteris, duplum annorum rationem inventari: alteram longioram, quæ est LXX interpretationem; alteram breviores, quæ Codicem Hebreorum ejus ævi fuit, et quam lieuit Eusebii, prætermissim ex Aquila, Symmacho, et Theodoreto, copiassere. Se vero hanc posterioriem secutum; nec latens ex hoc calculo Inachum esse antiquiorem Israele. Est quidem hic paralogismus, ut animadvertisit Scaliger, sed est determin

enim discreta ante Euseb., tv. 19. qd. ap. nro. 18. Hieronymus veritatis in priori libello.

ratiocinatio Hieronymi, qui vult, quemcumque calendum sequatur, rem eandem constare. Præterea reliqua omnia sunt inanita. »

In quo sit Eusebii paralogismus ego nullus video; in quo sit Hieronymi peior ratiocinatio nec video, nec videre possum, si sapio. Volebat Eusebius in sacris Hebraeorum codicibus dissonantes astutam inventari numeros: longiorem apud LXX, brevorem in fonte Hebreico; se vero minorem hanc summam secutum; nec tamen ex hoc calculo breviori Inachium esse antiquiore Israele, a quo duodecim Judaeorum tribus Israels vocabulum sortita sunt. Quid in verbis Latinis Hieronymi alienum ab hac mente Eusebit vel illi contrarium reperi possit nequam intellego. Quamvis enim Graeca ad verbum non fuerit interpretatus Hieronymus, et de suo nonnulla addiderit, nihil tamen scripti contra mentem Eusebiti; quia discrepantes fatur in sacris Hebraeorum libris annorum summas et numeros; nec breviterum calculum respuit quem secutus est Eusebius: sed iuxta ejusdem mentem Iacob sequalem facit Jacob patriarcham. Hec facile animadvertere potuerit Clericus noster, nisi pingui Minervia fuissest præpeditus, et calumnias calumnias cumulare voluissest.

V. Quid addunt ex eodem Proemio regardentes constanter Hieronymum, qui dixerit manifestum esse Semiramidem et Abrahamum contemporales fuisse, putant nobis approbare hoc argumento: « Male manifestum dictur quod ad Eusebium usque nemo proderat, nemo crediderat, nondum probatum fuerat, nondum concessum. »

Quasi vero probatione indigeant quæ a nemine negantur, et multa per se non manifesta sint in Historia inouentos, quæ ex sola lectione fidem obtinent. Manifestum erat igitur historicæ fide, et comparatione diversorum monumentorum historicorum, tum Hebraeorum, tum cæterorum gentium, Semiramidem et Abrahamum generem Chaldaicum eadem ætate vixisse, et celebres existisse.

VI. « Hæc satis superque essent, inquit Clericus, si res nobis esset cum hominibus, qui tam severi essent censores dudum mortuorum, quam sunt tñquæ judices viventium. Sed horum causa subjecimus adhuc unicum locum ex Chronicis, ad Num. 1230, in quo verso Hieronymus est a duobus summis critici merito castigata, ubi de Poeta, qui non amplius exstat: *Arctius*, inquit, qui *Ethiopidan compendi*, et *Illi Persi*. Est in Graco *hinc* *hinc*, hoc est, *Troja excidium*, ut ostendit *Jos. Scatiger*. Quare ita debuit veri: sed vocem rariorem *hinc* non intellexit Hieronymus. Vide et *Claudium Salmashum*, pag. 800. Exercit. Philippiarum Ed. Ultrajectina. »

Quid est, quæso, calumniari et despere, si hoc non est? Asserit Clericus versionem Hieronymi, scilicet *Illi Persi*, a summo critico Jos. Scaligeri merito castigatum ad Num. 1230. Jamvero locum recitatum revolvens, hæc tantummodo lego apud Scaligerum: « Et *Illi Persi*. *hinc* *hinc* idem, quod *hinc* *hinc*. » In cæteris, quæ numero 1230 dicuntur, alium de Hieronymo et ejus proximum silentium. In manifestissimo itaque mendacio hic reprehendimus calumniam Clericum, et deinde in triplici imperitia, quæ profecto veniam non meretur apud eos ellam, quæ ei parcerè maxime student. Sonniavit ergo primam vocem *hinc*, quæ significat *excidium* et *eversionem*, esse vocem *rariorem*; cum ipsa hæc vox reperiatur in Lexico Scapulae puerorum manibus trito, et usitata consuetudine recepto. Ignoravit secundo Clericus noster antiquorum Scriptorum morem, quo voces Graecas usurpabant sepius in opuscularum inscriptione, sicut Varro secundo *Uerum rusticorum*: *Sed bono anno es*, inquit, *non minus satisfaciam tibi*, quam *qui* *Bugoniam scripti*. Scidbat haud dubie eruditissimus *Varro* *Bouyssou*, et *Bouyssou*, apes dictas a poetis; *Bugoniam* tamen Latine non expressit, quia apud eruditos homines usitatoria erant in librorum epigraphis propria nomina Graeca, quam Latina translata. Hunc morem secutus Hieronymus in Græcorum opusculis propria inscribit nomina, *Illi Persi*: *hinc* *hinc*. Orientis; De visione *expeditione*, et sexcenta his similia quæ nemo, præter Clericum, ignorare et calumniari potuit. Tertium denique imperitia Clericæ argumentum sumitur ex eodem Eusebii protomio, e quo calumniandi sumpsit exordium ipse Joannes Clericus; nam manifestum nobis est et explorator, in intellectu Hieronymum vocem Græcam *naturam*, et quæ congruum aptasse versionem Latinam, cum hoc modo sit interpretatus in proemio Eusebiano in Chronicum Canonem: *Post quos facta est Trojane urbis eversio, quam Homerus longo sequitur intercalatio. Hic igitur hinc, intelligit Troja excidium, seu eversionem; ut supra *naturam* *hinc* *hinc* *hinc**, in lingua nostram verterat, usque ad *Troja captivitatem*. Pudet proinde attingere, et laudatorem quicunque critici nostri Clerici, tantam in eo imperitiam non deprehendere.

A disse, nec Doctoris Hieronymi causam intrepide contra euadum hereticum suscepisse defendendam.

Præter jam recessita atque confutata, nihil aliud objicere potuit Clericus et duobus libris Chronicorum Eusebii, ut ostenderet Hieronymum lingua Graeca fuisse imperium. Unde conjicere nobis licet summam hujus idiomatica peritiam adeptum esse sanctum Doctorem, quippe qui a reprehensoribus suis in nullo fuerit errato reprehensus. Cætera porro a pagina 59 usque ad paginam 65, cum sint multæ calumniae Clericis verbis diffundatis, raro a nobis exceptiuntur, quia nihil illo infestus domi ait pag. 62: « *Sunt qui suspicari queant eum, calida execrations, imperitia peccata in festinatione voluisse conjici. Certe si verum dicere vellemus, non abhorret ea ars ab ingealo Hieronymi, quod totum fuit ad jactantiam et dissimulationem compostum.* » Quod cum sit stomachus ac pretorice scriptum a Clerico, alius illud indignum, alius ridiculum videbitur. Ridiculum illi, qui istius Criticani in veri tuitione, in testimoniis fide, in differentiis probatione, non in perpetuitate calumnias positam arbitrabantur: indignum his, qui altius perspicunt, et Questiones Hieronymianas ad fidem Ecclesiæ corrumpendam spectare non dubitant. Sed pergamus ad reliqua, quæ proprio marte sic explore vorum Clericus.

B VII. « Quid si quis tamen patet lapsum fortasse esse festinatione, in eo libro converendo, *Hieronymum*, suscipiat in se laborem conferendi cum Gracis versionem Latinam libri alterius ejusdem Eusebii, de Situ et Nominibus Locorum Hebraeorum, videbitque passim Bethlemitam Solitarium majoris peritis aut diligentias in eo opere specimen non edidisse. » Ad primam vocem *Aravat*, dixerat Eusebius, ferri adhuc monstrari in montibus Armenia reliquias arcæ, *hinc* *hinc* *hinc*, hoc est reliquias ligni, ut liquet manifesto ex mediis ac postramis paragraphi verbis. Quare ergo Hieronymus veritatem *vestigia*, voce incommoda et obscura? Quare postea *monumenta*, ac tandem simpliciter *ligna*? Que ratio fuit obscurius loquendi, cum clara vox suppetaret? 2° Ipse Martianus notavit *curiosos* male verti paulo post *gaudere*, cum sit *epulare* cum aliquo. Sed Hieronymus rationem habuit etymologie ab *et* *hinc*, bene habere, quæ ratio interpretandi fallacissima est, nec hominis admodum periti. 3° Ibidem male *excavatio*, *exitus*, vel *egressus*, vertitur, quasi esset *exsurgere*. Est autem locus in quem fit exscensio, seu *excensorium*, si ita loqui licet. Alioquin *excavatio* est *aliquæ vocis*, ut docet *Hesychius*, hoc est, *scala* per quam e navi fit exscensio. 4° In verbis *Nicoli Damasceni*, ubi meminit montis Baridis, quare omittunt voces *hinc*, quæ antecedunt *hinc*, et mons simpliciter dicitur, cum sit necessaria? Non imperitia hoc est, sed negligenter. 5° Postquam idem scriptor dixit famam esse in montem Barim multos, tempore diluvii, confusisse, addit: et *quendam* *rectum* arcu *ad jugum* *appulisse*, et *reliquias* *tigrorum* *dru* *servatis*. Fuerit fortasse *hic vir*, de quo Moses *Judeorum legislator* scripsit. Manifestum est respici ad Noachium, cuius tamen solus memoratur, tamen non excluditur famam. At hæc miluine intelligens Hieronymus, plurali numero loquentens inducit Nicolum: *alios vero in arcæ alio supernatantes*, etc.

Si ad regata Clerici minutum interrogantis respondemus, longiorem trahimus funem contentionis: tem itaque ac questiones paucis absolvam. 1° Querit filie cur Hieronymus vocem Græcam *hinc* Latine vertit *vestigia* et *monumenta*, et non *reliquias* *arcæ*? Quam dubitationem afferre illi non potuit nisi propria imperitia. Adeat igitur *Mariam Nizolianum* in notis ad Ciceronem col. 1652, quo perdisceat *vestigia*, et *monumenta*, et *reliquias* apud Latinos ejusdem esse significationis. *Vestigium*, *glo*, *reliquie*, *signum*, *nota*, *monumentum*. 2° Duplex mendacium confingit Clericus, ego enim nequam cogitavi, *curiosos* male verti, *gaudet* cum *liberis*; nec Hieronymus rationem habuit etymologicæ ab *et* *hinc*, sed sensum verborum eleganter expressit, *gaudensque cum liberis*; quia Noe cum sua prole egressus ex arcæ, et immolans Deo victimas, non poterat sancte epulari, nisi gaudens cum liberis, *domesticus suis*. 3° Hic dicendum est imperito Clerico: Quid te tantopere supinat? Vult enim *curiosos* significare locum (*a*) in quo fit *exscensio*, sive *descensio*; et simul negat Hieronymum eleganter vertisse *exitum* vel *egressum*, quasi idem esset *curiosos*, quod *curiosos*. Ergo apud Clericum nostrum longe diverse sunt, *descendere de* navi, et *exire*, sive *egredi ex navi*; *exscensio* et *egressus*. Sed doceamus cum quid sit *hinc* *hinc*, ut discat non calumniari versionem, quam non intelligit: *hinc*, inquit eruditissimi linguae Graecæ, est *exitus*, *egressus*, *descensio*, Plin., *desultura*; Plaut., *eventus*; Thucyd., *exitus*; *hinc* *hinc*, *egressus in terram* (Livius, *exscensu* et *nauibus in terram facto*). Vocabant igitur Armenii locum *curiosos* Noe, *exitum*

(a) Confer que in hunc locum annotavimus, tom. III, col. 125 et 127.

vel egressum; quem nos Gallico sermone diceremus *la descendente, le débarquement*. 4º Superflue Hieronymus nomen Græcum *πατέριν* in Latinum translusisset, cum de Baride monte postea subiicit: *ad quem multos in diluvio confugisse autem, ibique esse salvos*. Non enim nisi ad montem altissimum con fugere poterunt, qui tempore diluvii salvi facti sunt in monte, ut refert Nicolaus Damascenus. 5º Ineptit Clericus vituperator Hieronymianæ versionis, nolens in plurali numero dictum, *Altos vero in arcu alveo supernatantes*, etc. Cum tamen concederet ab ipso Noacho (cujus solius Eusebius meminit) non excludi familiam ejus. Melius itaque plures in plurali interpretatur Hieronymus, quam si *πάτεριν* solum Noe nominasset.

VIII. « In voce *Astaroth Carnaim*, τὸν τὸν ζόδηντα, hoc est *Supra Sodomitum tractum*, vertitur, *in supercelio Sodomorum*; quod ferri non potest, nisi Sodomi esset mons, in cuius supercelio ea urbs fuisse condita, quod falsum esse omnes norunt. »

Nonne miraris, prudens lector, animadversionem tam doctam et acumen ingenii Clerici nostri? Ferri non potest, inquit, *in supercelio Sodomorum*, nisi Sodomi esset mons, etc., ferret utique. si sciret *supercelium* idem esse quod *locus superior et eminentior*; et id significare hoc loco in *supercelio Sodomorum*, quod significat in voce, *Sare, super regionem Sodomæ*. Intelligamus ergo utrumque locum, in *superioribus et eminentioribus* partibus qua possessionis erant Sodomorum; et nugas meras Clerici ridebimus.

IX. « In *Arbo* aut potius *Arbee*, dicitur Chebron fuisse *patruus Davidis*, hoc est, οἶκα, *sedes regia Davidis*, quod male vertitur *regnum*. Perinde est ac si quis diceret Grace, de *Versalia*, ubi regia Ludovici XIV, *Bepalæ basitæ dñi Basiliæ Karæ*, vertereturque alias, *Versaliæ regnum esse Cœlatur regis*. »

Hem tibi hominem Græce ac Latine scribentem. Sed quid reponis, si dixerim imperitum et insipientem? Imperitus sane qui nescivit (*a*) *πατέρων* in Scripturis sacris significare *regnum*, ut Prov. xiii, 19, λέγει διὰ τοῦτον πατέρων, *invalescit autem tamquam fundatum regnum*. Quam significacionem agnoscit Epitome Thesauri linguae Græcae Henrici Stephani, ut mirum valde nobis sit Criticum hominem ignorasse quod legitur etiam apud Grammaticos. Ceterum stulti Scriptoris indicium est, Ludovicum Maximum vocare *Regem Cœlaturum*, quasi solis Celtis imperet, et non Francie hominibus, sive toti genti Francorum. Plura dixi de hac literatura difficultate ad calcem libri de Canone sacrorum Voluminum Gallico sermone scripti: quare difficultati jam supersedeo.

X. Postquam sic imperite redarguit Hieronymum Joan. Clericis: *nox conversus ad reprehensionem Bonfrerii et Martianæ hæc subiungit*: « Exempla ejus rei insignia habemus, in libro hoc de Loci Hebraicis. Cum enim nec Jac. Bonfrerius, nec Joan. Martianæ, memores essent in mss. Græciis et I passim miseri... reliquerunt in voce *Astaroth*, ζόδηντα, pro ζόδηντα. Quare, inquires, rem pueris notam probas? Quia in ea peccaverunt Bonfrerius et Martianæ, immo, si eorum editionibus stanus, ipse Hieronymus, deceptus prava Scriptura Græca. Sic enim loquitur Eusebius, de Amalecitis: ἀμαλεκῖται, καὶ τὸ τρίτην. At editum est ἀμαλεκῖται, qui merus est solecismus, et in Hieronymo pariter: *Amalecites, regio in deserto*, etc. »

Fidei plenam putabunt Clericum in hoc paragraphe, qui Bonfrerium et Martianæ numquam legerunt, sed qui amborum editiones libri *Locorum* studiose perscrutati fuerint, critici perversam fidem, imperitum et inconstantiam vix ferre poterunt. Observavit doctus Bonfrerius in voce *Astaroth Carnaim*, et in *Lasan*, pro ζόδηντα, legendum ζόδηντα, vel ζόδηντα. In voce quoque *Sare et Seboim*, puram Eusebii edidit *lectionem*, ζόδηντα scilicet, et non ζόδηντα. Deinde habet ad vocem *Amalecites*, pro *Amalecitis*: « Amalecites, potius patronymicum nomen a regione, quam ipsum regionis nomen est: Regio et populus *Amalec* dicitur. » Ita Jac. Bonfrerius. At improbe in illum insultat Clericus, quasi nihil horum scriperit Editor Eusebii peritissimus. Quod nunc ad me attinet, exemplum capere de Bonfrerio docto atque prudente haudquam dubitavi, unde lectorum commonecero de ejusdem viri observationibus studebam, dicens ad vocem *Lasan*: Bonfrerius legendum credit τὸν ζόδηντα; et rectius esse quam quod de Sidone apud Hieronymum legitur. Antea ad vocem *Bethsaina* in contextu Græco legebam τὴν αὐτὴν; in Notis autem cum Bonfrerio repono, addens ex tempore: *Hujusmodi lectiones permittimus Eruditorum judicio*. Præterea ut calumniam Clerici manifestam faciamus, meminerint lectores libri

(a) Reponit Clericus: etiam si *πατέρων* inveniretur in Scripturis pro *Regno*, adhuc male verteretur Hebron fuisse regnum David, pro *regia*, sive sedem regiam David: cum constet super omnem Tribu Juda se extendisse Regnum ejus.

A Nominum Hebræorum scripsisse me in Notis ad tertium Fragmentum Græcum, col. 560, verba consequentia: *Non desu in manuscripto Græco scriptoris errores, nec corræctæ nominum: manifesta et confessa vita plerunque sine notis emendo; cetera describo diligenter, prout scripta leguntur in codice Græco: v. g. xi, pro xii, etc. Quis crederet post expressam conceptis verbis hujusmodi annotationem, mibi imputandum a Clerico Critico, quod memor non fuerim in mss. Græcis et i passim miseri?* Nisi res ageretur cum imprudenti negotiis hujus et lectionis manu scriptorum cum Græcorum, tum Latinorum, provocarem eum ad collationem et contentione codicis Græci manus cripti, quo ego usus sum, ut ipse testis invitus accederet, centies mea diligentia mutantur fuisse in Editione nova I in H, quia sciebam ab imperitis exscriptoribus iota, pro eta scriptum tuisse in exemplaribus perpetuatum. Sed credo in te impune shirim, o Clerico, qui merum solecismum in voce, *Amalecites* invenisse gaudebas? Relege quæ ex Cassiodoro docere voluisti Questionum Hieronymianarum pagina 66, et deinde pag. 378 et seqq. Vide quantum tibi parum constes coarguens lectionem *Amalecites*, pro *Amalecitis*; et similis monens veteres scripsisse sacerdos omnis pro omnes, et omnes pro omnis, id est, accusativos plurales promiscue terminatos in es, kis, et es. Disce proinde *Amalecites* et *Amalecitis* promiscue scriptum ab Antiquis, ut *Joannis*, pro *Joannes*, in caso nominativo. Quæ cum ita sint, te ipsum testem adhibeo propriæ imperitiae et inconstantiae, quam dissimulare debuisses si licuisset per consuetam detrahendi libidinem, et artem illam tuam criticam qua cateris omnibus scriptoribus præferre te non erubescis.

XI. « Contra Græcam eruditionem Hieronymi objicit ultimo loco Clericus noster: addam hic rem leviculam quidem, sed quæ ostendit nihil esse verius quam quod dixi. Scripsit Eusebius: Ἰουραὶ καὶ Τραχονῖται, *Iuræa* et *Trachonitis regio*? etc. Potes enim lector suspicari esse nomina duorum tractuum regionis; quæ fuit Tetrarchia Philippi. Morosus es, inquires, qui talia ad vivum resecas? Immo vero morosa negligentia est ejus, qui non communis duxit: nec scio anion existimat delendam particulam: quæ, quod putaret esse à sive. Ratio suspicandi, hæc est, quod in voce, *Τραχονῖται*, similiter offendit, *Τραχονῖται*, καὶ *Ιουραὶ*, hoc est, *Trachonitis regio, quæ et Iuræa*, nempe dicitur. Veritatem tamen ille: *Trachonitis regio, sive Iuræa*. Si ego ita vertissem, numquam mihi ignovisset *Marianæus*, quamvis dicerem me esse novi *Operis conditorem*. Voxiferaret esse hanc artem, qua conarer occulare meam imperitiam, ne malæ translationis argueret, etc. »

Quamdiu erit in Clerico nostro inexhausta avitidis loquendi et carpendi Hieronymum, tandem ineptum et imprudentem se prodet: nam qui aut tempus quid postulet, non videt; aut plura loquitur; aut se ostendat; aut eorum quibuscum disputat; aut rerum ipsarum dignitatem rationem non habet: aut denique in aliquo genere; aut inconcinnus; aut multus est, si ineptus dicitur. *Voxiferaret*, inquit, *Marianæus*, si cum Hieronymo vertissem: *Trachonitis regio, sive Iuræa*. Immo laudarete magna voce *Marianæus*, si artis criticæ peritus fuisses, et tam aperte imperitiam tuam non ostentares. Quis jam non miretur puerilis jactantia observations, quas in sumnum virum, etiam si ipsæ veræ essent, nullus prudens dignaretur scribere? Sed cum sint imperitissimæ ac falsissimæ, nihil in eis existit quo veniam Clerico tribuere possimus.

1º Inepte reprehendit Hieronymum Clericus, nesciens sanctum Doctorem imitari stylum Lucae evangeliste, qui capite tertio, versu primo, *Philippos* dicebat tetrarcham esse τὴν Ιουραὶ καὶ Τραχονῖτας, id est, *Iuræa et Trachonitis*. Arguat illaque sanctus evangelista, et non Hieronymus, quod omissa particula τὴν, quæ, locum suspicandi præbuerit lectoribus, *Iuræam* et *Trachonitam* esse nomina duorum tractuum regionis, quæ fuit tetrarchia Philippi. Non est igitur imperitie aut negligentie quod omissa fuerit particula Græca in versione Hieronymi, qui potius evangeliste vestigiis insistere voluit, quam putida interpretatione torque semetipsum. 2º *Iuræam* et *Trachonitam* diversas esse regiones eruditissimi viri suspicantur, Strabo, Andromachus et Bonfrerius, nec opiniones eorum penitus ignorare debuit criticus scriptor loquens de re *Geographica*. 3º Pueris rem nota ignorat Clericus, nempe eamdem rem significare interpretationem Hieronymi *Iuræa*, sive *Trachonitis*, et interpretationem ejusdem Clerici, *Iuræa*, quæ et *Trachonitis*: in ultraque enim phrasi intelligamus.

Locus autem quem adducit hic *Marianæus* proprie non significat regnum fundatum, sed regiam fundatam; in Hebreo enim est *βασιλεὺς*, armon, quod significat palatum.

unam regionem, que vel *Ituræa*, vel *Trachonitis* dicitur. 4 Nulla fides est in critico nostro qui dissimulavit Hieronymum centies particulam Græcam à, optimè per relativum pronomen *que*, expressisse in libro Iocorum, v. g. col. 141: ἡ ιών, ἡ τὸν Φεδρίκην, *Annan*, que *misic Philadelphia*; col. 165: *Babyl*, ἡ *Babylon*, *Babel*, que et *Babylon*; col. 183: *Karpasopla*, ἡ καὶ *Karpasob*, *Cariat*arim, que et *Cariaboul*; col. 203: Ἐγλω, ἡ καὶ Ὀδολλά, *Eglom*, que et *Odollam*. Ibidem: *Eros*, ἡ καὶ Ἀσό, *Ebor*, que et *Azor*. Similiter col. 268 et 275: *Zophr*, ἡ καὶ *Zophr*, *Sophera*, que et *Sophr*. Videant nunc lectoris eruditæ et prudentes, quanti facienda sit critica Joannis Clerici, in qua nullum est judicium, nulla fides, eruditio nulla: quæ tamen in hoc genere scriptioris officia sunt et Auctiorum munera.

§ 2. De eruditione Hebræica S. Hieronymi.

Explosis jam difficultibus Joannis Clerici Græcanicis, quibus ipse viam sibi munierat speraverat ad iudicium prout audacius et liberius ferendum de eruditione Hebræica Hieronymi, nunc aliquot insignioribus Quæstionum Hieronymianarum exemplis demonstrabimus illarum auctorem Hebræicæ linguae imperitissimum, et ineplissimum esse criticum in reprehensione sancti Doctoris, cuius virtus et scientia splendet in Ecclesia Dei tamquam clarissimum lumen, quo, sicut nummus in Crœsi divitiis, obscuratur omni eruditio Clericana, et *iudicium audacium* ad calumniam. Consilio autem amicorum meorum (præsentim clarissimi viri domini de Camgrand, archidiaconi ecclesiæ Sanctorum; et domini Bellet, canonici studiosissimi ac eruditissimi), mitto nugas et ineptias aniles Quæstionum Hieronymianarum Clerici, quia risu et coquino, nou responsione mea, dignas censem. Præterea jubent sapientissimi praefecti Congregationis nostræ, et sodales amantissimi mei haud pauci, ut tempus et laborem impestandam in edendis operibus sancti Hieronymi non in confutando hæretico, qui nec loquendi, nec libros edendi finem novit facere. Pauciora itaque proponam exempla, e quibus doctus et intelligens existimat de prætermissarum Quæstionum imperitia poterit habere iudicium.

I. Peritiam grammaticæ nullam fuisse in Hieronymo hujusmodi argumentis docere voluit Criticus noster: « Hæc cum sint, inquit, meridiano sole clariora, monachus noster Benedictius, quem vel hinc discere par fuisset, frustra ab Hieronymo exspectari posse quidquam exi-
mum, in Hebræica grammatica, hunc locum et similia nobis oggerit, ut ab Hieronymo accipiamus, scilicet, quod nescimus. Operæ pretium est hominem audire grande ar-
canum, et quod fugit hactenus omnes grammaticos Hebræos, apertum: Quatuor, inquit, nomina ab Hieronymo vel Philone hic recentia, apud Hebræos per diphthongum scripta leguntur, hoc modo: חִרָם, *Hiram*; חִסְבֵּסֶת, *Histob*; נִירַי, *Hira*; נִירַי Hisbosheth. Neque vero litteræ aleph, heil, et ain, apud veteres Hebræos pro consonantibus usurpatæ erant, sed pro vocalibus, ut perspicue declarat Hieronymi præsens annotatio, que statuit, aleph, heil, et ain diphthongum constituere, cum jod sequenti, in quatuor jam dictis nominibus. Hinc evanescent opinationes quorundam hodiernorum grammaticorum, quibus visum est quamcumque diphthongum Hebraico exsulare idiomate, Hebræicas voces a consonantii semper littera, non a vocali, initium ducere. 1º Non quidam, sed omnes omnino grammatici Hebræi veteres et recentiores censerunt nullam vocem a vocali incipere; si paucos excipias, quos nomine appellare nihil attinet. 2º Plerique omnes etiam existimarent dari diphthongos, exceptis potissimum Judæis Germanis; qua de re vide *Joan. Buxtorfi* Thesaurum capp. 3 et 4, aliosque grammaticos. 3º Grammaticorum sententia, qua negant syllabam Hebræicam inchoari a vocali, non est opinatio, sed certissima veritas; quam nemio oppugnarit, nisi dormitans, ut hic *Hieronymus*, et rauca ejus echo *Martianæus*. Tribus verbis res demonstratur. Vocalis omnis certum habet sonum, ut A, E, I, O, U, non promiscue quinque illis sonis effertur, quemadmodum aleph, heil, et ain, quod ex nominibus propriis, in quibus occurrit, manifesto liquet; cum ab antiquis Interpretibus ita pronuntiantur, ne quis nos solorum Massorætharum auctoritate nisi putet. 4º Primus index nominum, qui in manus incident, rem demonstrabit, sed vel ex quatuor allatis nominibus manifesta fieri. Quero, si alpha sit vocalis, quænam quinque vocalium sit? Siue dubio A. Itaque legendum esset *Eistob*, et *Eisbosheth*, non *Histob*, et *Hisbosheth*, sine diphthongo, aut *Eistob*, et *Eisbosheth*. Deinde que vocales erant *Hheil* et *Hain*? An prius Græcorum ἱω et posteriorius O? Quomodo hic nobis conflant *Diphthongum*, si Hieronymo credimus, quælis est Græca ει? Scibendum fuisse *metr*, et *oī*, quod tamen non fecerunt LXX Int. quibus prolatio eorum nominum probe nota erat, et ne ipse quidem Hieronymus. An tres vocales conjunctæ cum

A Jod facient unam eamdem diphthongum? Nemo considerit. Quid igitur hinc colligemus? Nec Bethlehemita, nec Parisiensem Monachum, quos tamen minime asserimus, ne quid fallatur *Martianæus*, satis attendisse quid dicarent. Si attentiore animo scripissent, non magis dicturi fuissent Aleph, Heil, et Hain, esse vocales, et constitueret apud Hebræos diphthougos, quam H Latinum, in Latina lingua. Pene omiserant *Martianæum*, ut figuramentum hoc de vocibus apud Hebræos a vocali inchoatus tueatur, affere exemplum Arabum, qui *Vau*, quo multa vocabula inchoantur, pronuntiant ut W, quod Galli exprimunt per ou, ut *ouah*-*heb*, quod *Waheb* effuderunt Arabes, Grammatici vero hodierni Hebraicae lingue scribunt *vaheb*. At eum scire oportuit neminem Arabem habere *Vau* pro consonante, non magis quam gentes Europæas, quæ littera W utuntur; quod ea littera per se nullum sonum habeat, sed debet necessario cum vocali conjungi, cum in linguis Europæis, tum etiam in Arabicis. Quod si malit adiuvat *Martianæus* temere ab oscitante *Hieronymo* prolata preferre manifeste usui, certeque Analogia linguis Hebraicæ, per me licet. Suis animum pascat somniis, et quæ indulgentia nostra summopere indigenat, ea maxime pergit in *Hieronymo* mirari. Numquam nos pudebit hujusmodi homini non placuisse. » *Quast.* 4, pag. 88 et seqq.

Quod tot ineptias et tritis grammaticales vitilitigitoris nostri descripserimus, veniam precor ab omnibus studiosis; necessitate enim compulsum id peregrinari, ut interim studio responderem fuxia stultitiam suam, ne sapiens sibi ridetur, neque, dormitantes nos, oscitantes, somniantes, raucis nos ridetur Joannes Clericus, Apollinis filius, Musarum parens, viudex libertatis litterariorum. Sed age porro totum Hieronymi locum et incorruptam nostræ annotationis integratatem hic replicemus; ut inde meridiano sole clarior sit imperitia, improbitas, ac perversitas opinionum Clerici, qui vas sincerum incrassare cupit in omnibus. Contextus itaque Hieronymianus iste nobis est:

- Hiram, vivens excelse.
- Histob, vir bonus.
- Hiras, vigilans.
- Hishoseth, vir confusionis.

ID CIRCO CUM ASPIRATIONE HEC NOMINA POSUIMUS: QUA ET APUD GRÆCOS ET APUD HEBRÆOS PER DIPHTHONGUM SCRIBUNTUR.

Annotatione nostra.

Quatuor nomina ab Hieronymo vel Philone hic recentis, apud Hebræos per diphthongum scripta leguntur hoc modo חִרָם *Hiram*, נִירַי *Hira*, נִירַי Hisbosheth. Neque vero litteræ aleph, heil, et ain apud veteres Hebræos pro consonantibus usurpatæ erant, sed pro vocalibus, ut perspicue declarat Hieronymi præsens annotatio, qua statuit aleph, heil et ain diphthongum constituere cum jod sequenti in quatuor jam dictis nominibus Hebraicis. Hinc evanescent opinationes quorundam hodiernorum grammaticorum, quibus visum est quamcumque diphthongum ex Hebraico exsulare idiomate; Hebræaque voces a consonantii semper littera non a vocali initium ducere. Jam quod spectat Græcas diphthongos quatuor nominum supra positionum, non facile appareat ita hoc esse, ut Hieronymus testatur; nisi forte in voce *Hiram*, quæ apud Græcos legitur χρήμ, alia namque nomina Græca leguntur absque diphthongis, λεων, λέων, ιπας. Verum inspectis diligenter LXX interpretibus, doceremus nomen Hisbosheth scriptum esse cum diphthongo in manuscripto Alexandrino II Reg. II, 10, εἰσβοσθαι, εἰσβοσθαι. Ex quo satis liquet cetera nomina Hebraica similiiter per diphthongum a fuisse scripta antiquitus apud Græcos; idque verius comprobatur ex voce *Jabes*, quæ λεων, passim scripta, in eodem M. A. legitur cum diphthongo λεων. Denique notum est eruditus vocalem i, et diphthongum a indifferenter fuisse usurpatæ tam apud Græcos quam Latinos; illoque usu recepto λεων et λέων, ιπας et ιπας, promiscue scripta fuisse.

Hec omnia ructaverunt oscitantes et dormitantes Hieronymus, et rauca ejus Echo *Martianæus*, quorum ructatrix menta somnium habetur apud Clericum, quem concertavisse de Tripode cum Apolline vix dubitamus, si ei creditimus qui se magnifice jactat atque ostentat. At enim somniantem deprehendit eum, cum sit, affere me exemplum Arabum, ut figuramentum meum quod vocat, tueat ex initiali *vau*. Relegat ipse annotationem meam in diphthongos Hebraeorum ab Hieronymo notatas, et si casu in mentionem *vau* incidi, somniantem me profiteor; sin minus, falsis somniis et contumeliosis animum pascerem Clericum nostrum, pro comperto habeamus et explorato. Verum caute pedetentim omnia dicamus, et singillatim difficultate critici alte repetamus, ut gravi somno stertentem atte-

lius possimus inspicere. 1° *Nos quidam, inquit, sed omnes, et paucos excipias, grammatici Hebrei, voces et recontiones censorum nullam vocem a vocali incipere. Certe in parvo numero, si paucos excipias, remanent quidam tractum, non multi, nec omnes.* Atque minor est grammaticorum numerus, non infinitus, ut statutorum et criticorum; bene itaque mosul et apposite, quando quodam appellati. Deinde paucos legi grammaticos Hebreos, et quos revolvit libros id genus, quodam dicere debet, ne cum Clericis scire jactarem, quod nequequam esse. 2° *Non plerique omnes existimant dari diphthongos, siquidem Latini nostri Hebraeorum operum grammaticorum scriptores, diphthongos, minime nos docent. Vide Bellarmianum, Mair, Thomam nostrum Dufour, Pagnianum, etc.* 3° *Grammaticorum sententia de syllabis non inchoandis a vocali, tantum abeat a vero, ut contraria sit manifestior et verior apud omnes sane mentis homines, nec certe Rabbinico peritos. Sententiam nostram Hieronymianam demonstrant per quam evidenter nomina propria virorum, regionum et monitionum apud LXX Int. quos secuti sunt Origenes et ceteri Greci Scriptores in Lexicis Nominationum Hebraicorum.* 4° *Primus index nominum pervertitus docet inceptum Clericum, qui statuit vocalem נ Aleph, semper legendam per A, cum stephus legitur per I: per E, et per O, vel per U. Quomodo autem aleph, heh, et ain confluent diphthongum apud Antiquos, satis dictum est in nostra annotatione, quam nemo impugnabit nisi dormitans et sterrens Clericus erit.* Ex his liquido appetit Militem nostrum gloriosum omnium sermonibus posse vapulare, cum se Hieronymo in Hebraica re Grammatica audet praeferre.

II. « *Nunc veniamus, ait idem Criticus, ad constructionem nominum, cuius haec duas sunt potissimum regulæ, oportere cum substantivo adjectivum convenire generem; et adjectivum quadem postponi. Constat etiam perpetuo usu nomina numeralia, que ordinalia dicuntur, formare femininum in י ith, exceptio ר prima. Sic a בְּנֵי bhamesch, quinque, formatur בְּנֵי bhamischi, quintus, et בְּנֵי bhamischith, quinta. Quod si ignores Martianus, legat Joannis Buxtorfi Thesaurus lib. II, cap. 1, et Gram. Th. Erpenii lib. II, cap. 7. Res enim usque adeo nota est, ut tempore abutatur, qui eam post grammaticos probare aggrediat. Attamen Hieronymus, si creditimus mss. codicibus Martianæ, existimat quiniam generationem dici posse Hebraice בְּנֵי hhamicha dor, cum vox בְּנֵי sit generis masculini, et successit sit dici בְּנֵי dor hhamischi, ut Concordantia docet, si jus consule, in re clara opus sit. Sic enim habet Hieronymus in epistola ad Damasum: Si esset quinta generatio, seruorum legetur illorum Ames dor. In margine ascribit Editor hhamicha dor. Quod idem est ac si dicerem Latine quinta annus, aut aliquid deteriorius. Amerbachii fratres qui editionibus Erasmianis addiderant voces Hebraicas characteribus scriptas, ediderant huic locum ad normam grammaticæ Hebraicæ. Sed eos ita castigat Martianus: Vilius omnino hic locus in editis aucta libris; nam propter אmes dor, ut posuit Hieronymus, genus masculini et ordinem verborum, legentes בְּנֵי dor ait aliquid genere masculino, contra fidem omnium codicium mss. epistole ad Damasum. Illi aliorum existimationi Hieronymus consulebant, quoniam hic imprudens prodit Martianus; qui, si probe insperxit mss. codices, eos docet hic triplex, quod diximus, poccadem ab Hieronymo admissum esse; quod si in iudeo litterario Latine committeretur a pueris, non effugerent fermam.*

Attamen existimo mss. codices hic habere quod scriptum voluit Hieronymus, et bona fide citatos ad testimonium a Martiano. Perseendet hoc ejusdem generis peccatum quod proxime antecedet. Agens enim de voce בְּנֵי hhamischim, que occurrat Exodi xiii, 8, ita loquitur: *In reliqua parte interpretationes non discordauit, omnis pugna de verbo est autem, quod his litteris scribitur, heh, men, sin, iod, mem, utramque quinque, et multos sonet. Et quidem quinque hoc sermone dici negare non possumus non quinta, ut illi interpretati sunt, singulari. At nos pernegamus בְּנֵי, quibuscumque punctis afficiatur, significare quinque: et omnes, quibus non ignota sunt clementia lingua Hebraica, norunt בְּנֵי hhamesch quidem esse quinque: בְּנֵי, hhamischim vero aut quintos, aut quinquaginta.*

Ut frangamus breviter tantos spiritus Clerici nostri, moneamus presentes et avi futuri studiosos omnes, imperium adeo fuisse hunc Hieronymum hostem, ut iam senex ignoraret quae pueri et infantes docere evin potuerint. Reprehendit enim et acriter castigat Hieronymum, quasi nesciisset constructionem nominum et genus vocis Hebraicæ בְּנֵי dor; quia ipsem necdum scivit nomen Hebreorum אmes, esse generis masculini, et non feminini,

ut hoc leuis scribil conceptis verbis, et docere catalagi contra Hieronymum et nostram editionem, in qua posui בְּנֵי dor, Ames dor, quod idem est apud doctorem Clericam, et si dicerem Latinæ quida enus, aut aliquid deteriorius. Petras igitur barbarismi hec ac sollicitum feditus absit ab Hieronymo, tateque heretac in Clerico constructione incho et generis nominis Hebraicorum. Secundum ejusdem scriptoris peccatum minime condonandum, et Latinæ a pueris committenter in iudeo litterario, inscrita est iageis, qua constare potest perpeccus usq; nomine numeralia, que ordinatio dicenter, forsan femininum in י ith, exceptio בְּנֵי rischona, id est, prima. Nam alla omnia nominalia ordinalia feminina a primo usque ad decimum duplice habent formam in fine, י ith, scilicet et iii sive ija: v. g. בְּנֵי eohen, id est, secundus, habet בְּנֵי schenich, et בְּנֵי schenijach. Quod si adhuc ignoret Clericus, legat Pagnini Thesaurus ad vocem בְּנֵי schenich; et opus Grammaticum Th. nostri Dufour, pag. 191. Ante re Grammatica, si necesse est ut eum Prophatarum aueritate nevincamus, legal eloquentissimum Isaiae cap. xv, 5, et ix, 24, qui ultra voce feminina, בְּנֵי schetischis, hoc est, tercia vel tertiis, tertiana. Idem natus apud Jeremias cap. xlvi, 34. Et valde mihi mirum est criticum scriptorem in tanta librorum suorum faragine ignorare regulas grammaticas; nomenque Bibliorum sacrum interpretari, prophetalem stylum, collocicis existimare. Tertium imperitie Clericis argumentum sumimus ex ordine verborum בְּנֵי Ames dor, sive, ut ipsé legit, hhamisch dor; quam constructionem prepostera voluit, nesciens in libris sacris nomen Ames et Ames, sive hhamesch, et hhamisch, non postponi, sed praecedere substantivum: v. g. Gen. v, 6, Et rixit Seth Ames schenich, quinque annos, et xlvi, 2, Accepit hhamisch anaesches, quinque viros. Discat itaque ordinalia nomina formae masculinae in I, suo substantivo postponi, ut jom hhamisch, id est, dies quintus; alia vero numeralia generis quidem masculini, sed terminacionis femininis, praecedere summa substantivum, v. g. Lev. xxiii, 8, abrahamische usarjose, id est, et in quinta decima die. Vide etiam Num. liberum, cap. xxviii, 17, et cap. xix, 12.

Sunt ea quidem manifesta imperitiae peccata, que nos patiuntur doctorem Clericum ferula maxima subducere: sed quid dicam de eodem improbo landator et palam falsorum editorum Hieronymi? Laudat eam Amerbachius quod ad normam Grammatica Hebraica posterius dor hhamischi, et sustulerint Hieronymiana verba Ames dor; ut consultum esset hac depravatione existimatio sancti Doctoris: imprudente vero vocal Martianum, qui bona fide genuina verba restituit in contextu epistolæ ad Damasum. At cum sint falsi premia nulla, et parvum virtus falsitas habeat; quid est quod frisarius laudibus exornet, et tantum valeat iniqua depravatio apud ipsum; sincerum vero editorum non auet singulariter? Vis scire causam? Non laudat sincerum scriptorum fidem, quis ipsedem non est integer animi; sed pectus gerit totum compositione ad dissimulationem et falsitatem. Falsus est Christianus, falsus interpres Bibliorum sacrum, falsus artis critice scriptor, falsus libertatis animorum vindic, falsus querplurum voluminum editor: merus autem criticos sycophantia et clericis imperitissimus.

Ulrumque probare possum ex ejusdem verbis consequentibus: Attamen existimo, etc., pernogat namque ore perficato Amesus significare quinque, quia sententiam Hieronymi emulatae se depravata recitat hoc modo: *Ei quidem quinque hoc sermone dici negare non possumus, non quinta, ut illi interpretati sunt, singulare.* Hoc non dixit Hieronymus; nec tale quid a nobis editum legitur. Vera sententia Hieronymi haec est: *Ei quidem quinque hoc sermone dici, negare non possumus: versus quinque plurimi numero, non quinta, ut illi interpretati sunt singulare:* Amesus ergo (אמש) quibuscumque officiatur pascitis, significat quinque plurali numero, id est, quintos, quinque, quintos et quinquaginta, et ipsa Clericus imprudens fitatur, affirmans quod ante pernogaverat, docensque quod a se depravatum oppugnaverat.

III. Postquam propria imperitiae tela contorsit Clericus noster, aliena adversus Hieronymum querit auxilia cum hac prefatione: Ne autem videar solus ha sentire de eruditione Grammatica Hieronymi, proferam nonnulla haec facientia ex Biblicis Exercitationibus Joannis Marini; quae ille quidem alio coactio scriptit, sed non minus confirmat nostram sententiam; quatenus omnia que habet sua pre-

bemas. *

Septem vero, vel octo profert consequenter Marini observationes, quarum duas abicit tamquam falsas; et quidem priorem objectam hunc in modum illustrat: *Quod*

pluribus explicat Morinus, sed fallitur; quia pro voce **נָשִׁיךְ**, hic ab *Amerbachis* perperam addita, fuisse addenda. **נָשִׁיךְ**, quam Hieronymus legebat Eloë; ut recte post *Joanem Drusum* observavit *Joan. Martianus*.^a

b: Denique ad calcem omnium observationum Morini hæc additum *Joann. Clericus*: « Hæc vir doctissimus, quibus nihil verius esse sciunt qui Hieronymi opera legerunt, aut ejus translationem cum Hebreo codice studiose contulerunt; quaenam tamen, ut et alia similia, ne tentavit quidem contulare *Martianus*. »

Verum est, Clerice, vir materia risus benignissima, nolui commovere cachinos eruditorum, tentaus *Morini* observations confutare. Quis enim sapientis risum tenebit, cum audierit a *Morino* fuisse redargutum Hieronymum propter casum absolutum, non distinctum a casu regiminis, sive quia non distinxit inter formam absolutam et constructam in **נָשִׁיךְ nasiche adam**, Mich. v. 4, transtulit enim Hieronymus *primates hominum*, non *primates hominum*. Verum quomodo legere potuit sanctus Doctor, *nasiche adam*, seu *nescie adam*, si non distinxit inter formam absolutam et constructam? Dicat nunc Clericus an pater *nescie esse formam absolutam?* Si constructam dixerit: ergo formam regiminis distinxit Hieronymus a forma abso-
Bluta **נָשִׁיךְ nasichim**. Quod si Latina translatio non servat formam regiminis, *primates hominum*, noui Hieronymi interpreti successeant *Morinus* et *Clericus*, si euphonias lingua Latina, in quam transferret, integra conservetur. Deinde arguit Aquilam et Grammaticæ Hebreæ imperium prouident, quod cum Hieronymo non distinxerit inter formam absolutam et constructam; posuit enim *constituos homines*, non *constitutos hominum*.

Futilis hujusmodi observations, nec doctissimo viro sat dignas, prætermisasset mecum Clericus, nisi invidia et odio premeretur, atque opuscula Hieronymiana premere tentaret in omnibus. Sed si eum non pudet propriae imperitis propter triccas Grammaticales *Morini* eruditioris Hieronymi non nihil detrahentis, pudeat si tamen audire doctissimos quoque scriptorum suorum, id est, heterodoxorum laudibus efferenates eruditorem Hieronymianam. Habebant illi Lexica hodierna, multasque grammaticas Hebraicas, at non adeo inepti voluerunt cum Clerico nostro, ut propterea Hieronymo se preferrent in Hebreis. Noverant docti illi Protestantium magistri nullam posteritatem non accipere a majoribus, et quidquid in lexica vel Grammaticis derivatum est, ob antiquis Judæis et Interpretibus acceptum fuisse ac mutuatum, non a neotericis scriptoribus conflictum atque pervulgatum. Sed nunc audiamus ipsos interpretem Hieronymum laudibus prosequentes.

Ex Notis criticis Ludovici Capelli in librum Estheros, pag. 870, nov. Edit. « Cum ergo constat titulos esse Hieronymi, quo sine, aut consilio illis subjicerentur segmenta ex alterius translatione? Tertio, si horum segmentorum translatio Latina cum Graeca conferatur, reprehendetur in ea Hieronymi judicium, ingenium, eruditio, docta et ingenua libertas in transferendo, adeoque stylus, seu sermonis puritas, elegancia, dicendique character idem, qui in reliquo libri corpore. Neque enim barbare, aut sordide de verbo ad verbum ex Graeco translatâ sunt illa segmenta, sed docta et elegante sensu Graeci contextus (quantum id communè fieri potuit servata phrasis et Latinae lingue elegancia, atque puritate) expressit bona fide Hieronymus. »

Ex Prolegomeno X. Briani Waltoni: « Concludimus itaque Vulg. auctoratem hanc allam esse quam versionum alias que fideliciter originalis textus reddunt, cum quæ de illa scripsorat celebrioræ Eccles. Roman. doctores ejusque auctoritate, alijs versionibus adaptari possint. Licit vero divinam non agnoscamus, megi tamen faciemus, et non temere proscindamus, tum propter ejus antiquitatem et usum generalem per Occidentem per mille annos, tum propter Interpretis, quem Hieronymum ex parte majori agnoscimus, doctrinam et fidelitatem, quem de Ecclesia bene meruisse gratis animis prædicant Protestantini doctissimi. *Nunquam dubitavi*, ait vir doctus, quin auctori ejus Ecclesia Christiana eo nomine multum debem, quod Latinis auribus, tam peregrina lingua scripta mysteria regni colorum fecerit intelligibilia. Certe Theodoros Beza Præf. in N. Test. anno 1558, omnibus ceteris Latinis versionibus preferendam affirmat, Erasmusque reprehendit, quod veterem interpretem rejicit, quia a Graecis bolderius codicibus dissentebat, eni emendatus exemplar secutus esse videatur. Unde Vulgata contra Erasmum defendit Beza, sic eundem contra Beza censuras, sepe injustas, justo volumine tuerit vir doctissimus Jo. Boys... Paulus Fagius in cap. 4 versionis sue Latinæ Paraphr. Chald. contra eos, qui, cum Vulgata non ad ver-

A bum Heb. textui per omnia respondeat, eam exsibilant, damnant, rejicunt, hæc habet: Non attendant quid vel quem seclusus fuerit Vulgatus auctor, cum enim a veritate Hebraica dissentire videtur, vel Sept. vel paraphrasem Chaldaicam, vel aliquem ex Rabbinis seculum fuisse sere semper deprehendo: non est ergo temere nata Vulgata editio, ut quidam scioli stulte ei imprudenter clamant. Ludovicus de Dieu, vir linguarum cognitione insignis, in notis ad Evangelia, ubi versionem Syracam, Arabicam, etc., cum Vulgata et Erasmi, maxime vero cum Beza versionibus confert, præstat. Ita de Vulgata Auctore scribit: Si Vulgatum interpretarem, quisquis is tandem fuerit, doctum immo doctissimum virum fuisse asseram, non me peccasse judicavero; suos habet navos fateor, habet et suos barbarismos, sed quoniam passim eius fidem judiciumque admirer, etiam ubi barbarus videtur, negare non possum. Hinc saepe inter varias lectiones Vulgatam reliquis præferit, et contra Bezam defendit, etc. Tandem illustriss. Grotius præfatione annotationis suarum in Vet. Test. rationem reddens, cur ad Vulgatum, quasi textum, notas suas referat, dicit se Vulgatum interpres semper plurimi fecisse, non modo quod nulla dogmata insulubria continet, sed etiam quod multum habet in se eruditio, quamquam in dicendi genere satis horridus. Ex his testimoniis satis clare constat Protestantium doctissimos, licet Vulgatum in thronum authentias non ponant, nec fortibus sequent, nec ab omni errore immunem statuant, haud tamen eam contemnere, sed ei honorem debitum deferre, ob causas quas jam declaravimus. Hactenus Brianus Waltonus, quem scimus eruditum fuisse ac prudentem virum. Clamitet ergo Clericus cum imperitis et sciolis Vulgatum interpretarem, hoc est, Hieronymum, ejusque translationem *stulte et imprudenter reprehendat abjiciatque*; mibi sufficit cum doctissimis omnium sætatum Scriptoribus *judicium, fidem, ingenium et eruditio* Hieronymi admirari, laudare atque defendere.

CAPUT II.

De sinceritate et utilitate editionis novæ Operum S. Hieronymi, deque imperitia ac malevolentia Questionum Hieronymianarum Joannis Clerici.

Dudum e tenebris prodierant in lucem opuscula hand pauca Joannis Clerici tam critica quam miscellanea, ubi saepius occurruunt disceptationes viris doctis contumeliosæ, atque sapienti lectori graves et molestæ: seculo autem praesenti inueniente prodiuerunt ejusdem auctoris Questiones Hieronymianæ in quibus totum pectoris virus, iram scilicet et odium effudit in nos nostramque novam editionem S. Hieronymi. Neque vero cæterorum criticorum morem secutus, eventilare voluit apices solūmmodo Clericus noster, litterasve columnari editonis nostræ; sed eam evertere funditus, auctorisque memoriam et vivis tollere si potuisset, Quantum enim *Martianum* opera sua sollicitari studuerit, testis est admonitio præfixa Questionibus Hieronymianis, quæ litteratorum omnium invidiam, immo charissimum sodalium in me singularē odium sese concitaturn spectavit: quinetiam præpositorum meorum prudentiam et auctoritatem interponere blandiendo curavit, ut sic tandem editione Hieronymiana mihi interdiceretur. Et sane si Clerico nostro præbuissem assensum, prorsus nihil absulset, quia essem miserrimus opacum editorum et scriptorum hiujus temporis.

Tantum autem irarum dum causam inspicio, non aliam suspicor præter susceptam Hieronymi defensionem, et eruditio ejusdem exornatum a me tropæum. Nec magnus sum in ea re opinor, cum Clericus ipse mecum consentiat, suam Questionem 7 ita exorsus: *Iam diximus nullam nobis controversiam futuram fuisse cum Martianeo*, si modicas laudes in Hieronymum contulisset. Capillis itaque causa mihi est quod, Hieronymum ad celum laudibus levaverim, et ejus opuscula contra Clericos objurgatores amariverim defensitare. Sed auctianus oratore ipsum criminosum argumenta dicentem criminis mei.

LECTORI S. P. D. JOANNES CLERICUS.

« Nemo non laudavit industrian ac eruditio[n]em monachorum Benedictinorum e congregatione S. Mauri, qui in Gallia egregias editiones Patrum aliquot Latinorum et Graecorum emiserunt; nemo non optavit eos, pulcherrimo instituto pergere Bibliothecas nostras ditare. Placuit presertim bonis atque eruditis omnibus, Patres illos ab his ita illustratos præfationibus et notis, ut ab omni contumelia erga recentiores abstinerent; donec Iom. *Martianus* sodalium suorum aequitatem et prudentiam minime imitatus ceperit *Hieronymum* edere, atque in promissis, notisque eruditissimorum virorum et Romane Ecclesia addictorum (ne exceptis quidem sodalibus Benedictinis) et eorum qui secessionem ab ea Ecclesia fecerunt, famam lacerare. Tum vero plerique omnes

« barum rerum periti atque imperiti, certatim conquesti sunt acerbitate nimiam et loco quidem alieno, in viros doctos effusam; qua usque adeo delectatus est, ut cacia primi voluminis prolegomenis resecta, jussu, ut videtur, praefectorum eruditio ordinis, aliquot post annis, ira minime placata, reposuerit initio secundi: quod audio velhementer etiam illis displicere. Ego autem, in quem nominatum invectus est, et quidem acerrime, nec uno loco, coepi expendere quid novi haec editio feret, aut madvertique hominem minime versasse quid ferre recusarent, quidve valerent humeri. Quia de re admonere volui hoc opusculo, et rempublicam litterariam et ordinem Benedictinorum, ut videat ne quid fama sua capiat detrimentum, si ejusmodi hominem patiatur diutius contamineare scripta Hieronymi, contumeliosus illis et parum doctis assumens. Eadem opera multa de Hieronymo ipso dixi, ex quibus liquebit male facere eos, qui usque adeo despiciunt prae eo recentiores criticos, ut quasi cœcos illi collatos habeant. Si haec prosint ad confirmanda, augendaque bonarum sacrarumque adeo litterarum studia, erit quamobrem gaudemus. Eo certe animo et a me scripta sunt. Sin minus, animi saltem hujus mei mea numquam penitebit. Vale. »

Noluit Clericus noster sine ulla præmunitione orationis inveni in suum *Martianæum*, quem vehementer dolet editorem fuisse Hieronymi minime parcentem hereticis sanctissimo doctori semper infelissimis. Verum prætermissis omnibus quorum Clerici non interest, nec reipublica litterariæ (quorum non menimini malus dolus, nisi ad suscitandum pressuram vinculis meis) quid pro se conqueratur diligenter inspicimus. *Ego autem, inquit, in quem nominatum invectus est, et quidem acerrime*, etc. Fatoe, Clerice, consideratus tecum loqui nollebam, quam tu in Hieronymum non uno loco invectus es. Tua est acerbitas nimia verborum meorum, quando quidem eam accepi a Pentateuchu tuo Mosaico, ut lectorem communis in meis annotationibus, quas parum doctas vocare studies, quia te imperitum probant in omnibus. Revolve igitur Commentarium meum in librum de Nominibus Hebraicis, tom. II editionis nostræ, ubi haec eadem de te scripta leguntur. Ex his perspicue appetit, inquam, quam dispar fuerit Hieronymi diligentia, quam dispar ingenium et studium in rebus sacris, illi quod dunc ostentant Critici hujus temporis. Sed cum hoc dixerim, invidiae statim me insimulant, aut amarulenti Scriptoriam famam inurunt imperiti, quasi vitium cum persona mutetur; et quod Clerico impune liceat contra Hieroumum, mihi pro Hieronymo non liceat adversus Clericum, novorum sensuum et dogmatum assertorem. Huic accusationi, si quando evererit, nihil habeo quod opponam in hac Apologia, præter verba sancti Doctoris, cuius gratia eam suscepit: *Veritas, inquit, anara est, rugosæ frontis ac tristis, offenditque correctos.... Veritas in nobis sit et sinceritas, et amaritudo illico consequetur.* Ita illib. i. adversus Pelagianos.

Inde sunt notæ et assumenta mea contumeliosa et param docta, quibus contaminavi scripta Hieronymi; inde acerbitas nimia, quam conqueritur Clericus cum suis imperitiis. At cum tanta sit apud correctos veritatis amaritudo, quanta nobis erit in mendacis et contumeliosis Joannis Clerici? Felle profecto anerior mihi semper fuit falsitas, et omni acerbitate intolerabilior. Haec tamen in Critico nostro sèpius dominatur; nec alium scio Scriptorem qui tot ac tantis gaudet mendacis. Cœpi, inquit, expendere quid novi haec editio feret, animadvertisque hominem minime versasse, quid ferre recusarent, quidve valerent humeri.

At quomodo dicis te expendisse editionem meam, qui proemium tomo I præfixum necdum legisti? Aut si ex pendendo legisti, quare dissimulas versasse me, quid ferre recusarent, quidve valerent humeri? Attentus igitur ex pende ac perpende verba isthac proemii mei: *Nobis vero S. Hieronymi divinam Bibliothecam, antehac ineditam, utilitatibus procurandam suscipientibus, tot tantaque incumbunt maximarum rerum momenta, ut magnitudine operis impositi non solum cervices prenat, sed ante sub fasce ruendum sit, quam levandum. Quis enim non pertimescat, etc.* Vide nunc quanta sint mendacia in ipso limine Quæstiōnum tuarum Hieronymianarum, cum manifestum sit versasse me quid ferre possent humeri; te autem neque id animadvertisse, neque expendisse, quamvis id ipsum Lectori mendaq; ingerere non pertimescas.

Sed jam non equidem de te, verum de prudente et æquo lectore quid dixerim, animadverte: *Sed magna nos spes ista tenet apud aquum lectorem; veniam scilicet nobis facilius indulgendarum, sicuti in rebus sponte sua obscurioribus, et a nemine adhuc tentatis, illius desiderio non usqueque satisfecimus: vel certe si nonnulli aliquando scribentibus exciderit, quod oculatores diligenterisque hanc effugisset. Hac exspectatione in primis provocati quedam emittimus*

A *Prolegomena, etc.* Hæc et similia præfatus in causa sequorum et boum habebam, ut peccatis meis indulgeres, si aliquid æqui bonive a Joanne Clerico impetrare potuissem. Nulla sane apud imperitum spes me tenebat impetrandi veniam, quia jadu audiveram te nimis iracundum in reprehensores, et in omnem adversarium sævire.

Pergamus tandem, ut ex posteriore procemii nostri sermone doceamus, objurgatorem editionis novæ mendacem esse ac imperitum: expendens enim *quid novi ferret haec editio, præter temeritatem meam et inducta assumenta, nihil utotu dignum inventi, de quo universam litterarum hominum rempublicam ordinemque Benedictinorum admonere voluerit.* At prius est nostrum proemium admonitione Joan. Clerici, quia prius antidotum, postea venenum: *novi namque quid ferat editio nostra, generatim his verbis commonemus tam litterariam rempublicam, quam ordinem Benedictinorum: Hac exspectatione in primis provocati quedam emittimus Prolegomena in elucidationem divinæ hujus S. Hieronymi Bibliothecæ, que ante nostram a latè clausa et ignorata bene multa patefacit; scriptorum ac librorum errores ab anni vis removet; sarcasme Voluminibus in Latinum, cum e Graeco, tam ex Hebreo conversis ab Ensebio Hieronymo, Ecclesiam Christi diuit. Dona hujusmodi pro nihil ducit Clericus noster, quia nihil aliud habet quod agitet in mente, præter temeritatem meam, et acerbitate in eum effusam.* Verum inter multa maledicta que in me passim emisi, veritate tandem superatus, isthac scribere compulsius est Quæstiōne 9, pag. 291. « Non possum non laudare consilium *Martianæ* de edendis Hieronymi versionibus, quemadmodum existant in antiquissimis libris sine mutationibus, quæ postea in iis factæ sunt, eoque ordine, quo inveniuntur iisdem in libris, non omissis antiquis distinctionibus, quæ in iis cernuntur. Videtur enim nobis videre eas versiones, quales e manu Hieronymi prodierunt, aut certe quam minime fieri potuit, immutatas. » Habemus hic confidentem reum, quem peragere necesse est, ut exsulet tandem e republica sacra litteraria, et suis etiam sordeat cum imperio libro Quæstiōnum Hieronymianarum.

B § unicus. De imperitia singulare I quæstiōnis Joannis Clerici.

Totam I quæstiōnem Hieronymianam absolvit Joan. Clericus in meæ eruditio vituperatione, ut probet peritiam lingua Latine, Graecæ et Hebraicæ defuisse *Martianæ* ad feliciter edendum *Hieronymum*. Quam longe vero aberravit a proposito suo, sequentes responsiones docebant: neque enim quod volebat argumentis comprobare potuit, sed imparem sese ostendit ad judicium ferendum de nova nostra editione, aptissimum autem ad prodendam propriam acerbitatem ac imperitiam; cum recte factis pro gratiarum actionibus convicia reponat, et quæ Latine, Graece, atque Hebraice veritati congruentia mea explicata legantur, eadem ipse traducat imperite in mei contemptum.

Primam itaque quæstiōnem proponit in hujusmodi inscriptione et epigrapha: *Quid postulet in eo, qui Hieronymum edere atque illustrare aggreditur?* Cui consequenter subjungit: « Ut questioni huic satisfaciamus, ante omnia duplex auxiliū distinguendum est genus; quo iustum cum esse oportet, qui Hieronymum edere atque illustrare cum laude velit. Prius liceat externum vocare, quod situm sit in copia manuscriptorum codicis, cum quibus editiones antiquiores comparentur, atque expendantur. Hoc se pulcherrime iustum fuisse dictum pas sim Joannes *Martianæ*, qui ceperit edere Lutetiae Opera Hieronymi, quorum primum volumen publicam lucem vidit anno 1693. Quia in re, fidem ei derogare nolim. Verum de eo auxiliū genere hic agere non constitutum, cum non possim Bibliotheças visere, in quibus manuscripsi illi codices Hieronymi asservantur. Posterior auxilium internum dicit queat, alique ad sex potissimum capita revocari; quorum primum est, ut non tam Hieronymi, quam veri amans sit eius operum editor; secundum, ut sat eruditus Latine sit, satisque exercitatos in lectione veterum, ut eam scriptorem probe intelligere possit; tertium, ut sit Graecus doctus, ita ut facile assequatur Graeca admista operibus Hieronymi, et quæ ex ea lingua transtulit cum Graecis exemplaribus, si necesse sit, contendat: quartum, ut Hebraicam linguam teneat, sine cuius cognitione judicium nullum ferre potest de iis, quæ de eadem lingua passim habet Hieronymus: quintum, ut ejus translationem, et Septuagintaviralem, Graecarumque aliarum recentiorum Fragmenta, cum Hebraico codice non oscilante coetalebit: sextum denique, ut tractandis manuscriptis sit assetus, exercendisque omnibus periti critici munieribus longo usu tritus. Si sex hisce dotibus instruxit sit editor Hieronymi Benedictinus monachus, itaque, ut per est, statim, erit cur ei omnes, qui eum Scriptorem posthac legent,

gratias habeant a que agant, quod ei recudendo operam dare voluerit. At si ei desint, ne universus quidem ordo Benedictinorum, quamquam in eo sunt nunc multi docti viri, impedit poterit quoniam erudit dicant dolendum tot manucriptos codices esse in manibus hominis, qui illis recte uti nesciat, ac male facere ordinis prefectos, quicuram edendi *Hieronymi* non transferant ad alium peritiorem.

De sex hisce dotibus pernecessariis editori operum S. Hieronymi, Clerico assentientur ad unum omnes. Sed iis criticis editionis novae debet esse instructus aequo ac editor ipse: et si hujusmodi auxilia in oburgatore nostro desiderari possunt, planum erit atque manifestum omnibus studiosis, non *Martianorum* editorem, sed *Clericum* imperitissimum fuisse criticum editionis ejus. Haec non longam desiderari orationem, cum in singulis capitibus nonnulla sufficient nobis rerum exempla.

I. Implicatus adeo est ac rudit Clericus in exercendo munere periti critici, ut ignoret in re presenti quodnam sit auxilium externum, quodnam autem internum et insitum. Vocat enim auxilium externum, quod vocare debuerat in editione operum S. Hieronymi, praecipuum et internum, copiam videlicet manuscriptorum codicem, quos editor peritus comparare debet atque conferre cum libris editis, seu antiquioribus editionibus. Nam quis nesciat ad restitutionem librorum et instrumentorum antiquorum, auxilium praecipuum et quasi interius petenditur esse ab autoritate ac fide vetustiorum manuscriptorum codicem: peritiam vero editoris adjunctum esse requisitum quidem, sed tamquam externum minusque praecipuum? Quod hac ratione velim persuasum Clerico nostro; veram nempe procurari posse sepius librorum veterum restitutionem ex sola manuscriptorum codicem contentione cum editis libris; quam indubitabilem, absque tali primo auxilio, totus criticorum chorus procedere non posset, nec consequi conjectura. Discat proinde ab editore *Hieronymi* criticus Clericus, quodnam sit vel internum, vel externum auxilium ad restitutionem pervetustissimi Scriptoris.

II. « Vitiū est solemne eorum (inquit Criticus) qui antiquiores scriptores edere aggrediuntur, mirum in modum scriptores quos edunt extollere, ut eadem opera persuadent lectori se utilissimum laborem subisse, ac esse cur sibi propterea gratiae agantur. » Fatetur postea, non modo homines et trivio, sed et virum summum Des. Erasmum praevisse monachio Benedictino, atque immodicas laudes in *Hieronymum* contulisse.

Si vitium est solemne apud editores non amantes veri rectique extollere quos edunt, scriptores, certe vitium est solemnius apud amulos et calumniatores detrahere de laudibus scriptorum quorum sapientiae fama nequaquam eos delectat. Verum errans est ac vaga disputatio isthac Clerici, quem alibi docui inmodica convicia contulisse in *Hieronymum*; me vero nec pares adhuc ejus virtutibus laudes addidisse. Sed ad cajal singularia redeamus, et audiamus quid de *Martianæ* loquatur Joannes Clericus.

« Secundam ditem, inquit, editoris operum *Hieronymi*, si quis querat in *Martianæ* stylo, hoc est, peritiam linguae Latine, facile animadvertis bonum virum parum versatum esse in veterum scriptorum lectione; cum ejus oratio, barbarismis scatenus, nullum plane melioris sermonis Latinii gestum homini inesse ostendat. Ne *Hieronymum* quidem ipsum imitatur, nisi in his quae vitanda potius sunt: quemadmodum facere solent discipuli, qui vita praecceptorum, potius quam virtutes, imitantur. Hinc adeo manifesta sunt, ut *Prolegomena*, *Commentarios* ac *Notas Martianæ* obiter legentibus illico sese ingenerant omnibus, qui non sunt lingua: Latinae prorsus imperiti. At forte dixerit aliquis, in hujusmodi scriptis minime postulari sermonis elegantiam, aut puritatem ad normam sive Augusti exactam. Quod nec ipse diffiteat, at postulari tamen barbariem, aut gramat esse nemo dixerit, præsertim ubi ea non aguntur, que non nisi verbis ecclesiasticis exprimi queant..... Nec dicis bonum virum stylum elegantiorum esse aspernatum, nec quicquam præster perspicuitatem sectatum; lecta enim quavis pagella, intelliges hominem omni ope nisi ut, si non *Ciceronem*, at certe *Hieronymum* imitetur, sed frustra. Legis tantum *Breviarii* stylum, locutionibus Hieronymianis vel in orationem intrusis, subinde incrastatum; sed ita tamen, ut in eo adficio multo plus sit lutus, quam marmoris. Deinde infelicem Criticum passim animadvertis; quod est Latinus sermonis non satis intellectui necessarium consectorium. »

Totum disputationis criticæ caput absque ulla argumentatione aut exemplis absolvere, non est periti critici; sed garrrili et inepti convicatoriorum: generalis enim ac vaga disputatio de mea imperitia lingue Latine, urbanus est inlevolorum sermunculus; non demonstratio sermonis barbari aut *Breviarii* stylis. Potuissem ergo jure meo uti, et

A animi perduellis criminationem magna solum voce, nec alia re probabilem prorsus contempnere: sed reddamus Clericum inter imperitos lingue Latine; et orationem eius scatentem barbarismis aliquot notemus exemplis.

Ridet nos quæst. 10, pag. 350 et 351, insulsus Criticus, et in Latinitatem meam hic verbis insultare voluit: « Quis non incipiat bene velle extinxio illi Scholastæ, qui ejusmodi hominibus os occidunt? nam *linguam* quidem *occidere* quid sit nescio, nisi forte Benedictinus noster, cum loquitur, soleat linguam ore emittere, quam retrahat claudaque intra labia, cum tecat. Sed misso joco, qui Tragedie non convenit, audiamus reliqua: »

Scurribus ille lepos militis nostri gloriosi magnam præ se fert imperitiam linguæ Latine. Nescit quid sit *occludere linguam*; et dum tragedias agit in nugis, profittetur se non legisse Plautum, cuius hæc sunt verba in Milite Glorioso, act. tert., 10:

Quippe si rescire inimici consilium tuum, tibi,
Tuoplo consilio occludunt linguam, et constringunt
[manus,
Atque eadem quæ illis voluisti facere, faciunt tibi.

B Hic est sermo meus barbarismis scatenus, hic stylus Breviarii mei Flautini, o Clerice, qui jocularium in malum penitus incidiisti, dum occasionem præbes notandi in perpetuum imperitiam tuam, ac Latinitatis meæ exultam diligentiam; nam si Musæ Latine loquerentur, Flautino sermone loquerantur. Ergo, velis, nolis, constat nuic *Martianorum*, tuum bonum virum, magis esse versatum in veterum Scriptorum lectione, quam sit Clericus ejusdem *Martianæ* hostis ac Criticus calumniator.

Aliud imperitiae suæ subministrat argumentum ejusdem questionis 10 pagina 380, dum ait: « Cap. xi, 28, Numerorum, ita Latinus Interpres, narrato afflato Eidadi et Medadi, inducit Josuam loquentem: Domine mihi, Moyses, prohibe eos. Scholiastes Anonymus habet ad marginem: h. Reclude eos. De qua annotatione ita *Martianæ* est: *Hebrei* ☰ chelaem, quod *Chaldaeus* vertit, esarinum, etc. *Nihil igitur obstat, quam Scholion illud vere sive Hieronymianum*. Sola vox *recludere*, sensu claudendi, debuit docere Monachum nostrum Scholion non esse *Hieronymi*, qui non ita barbare loquebatur, noveratque *recludere* purius loquentibus esse aperire. Attamen in versione Scripturae ea voce sic usus est, quia barbariem vetustioris versionis ubique non emendavit. Sed in scholio ita non esset locutus, præsertim cum ☰ frequentius significet *prohibere, quam claudere.* »

Dixi aliud subministrari nobis in hoc capitulo argumentum imperitiae Clericæ; sed intelligo argumentum genera multa imperitiae et indicia complexum: etenim imperitia singularis est in qualibet periodo hujuscemodis difficultatis. 1° Manifesta est ex eo quod ait, solam vocem *recludere*, sensu claudendi, debuisse monachum suum docere, Scholion non esse *Hieronymi*: quia verbum illud *recludere*, sensu claudendi, vere est Hieronymianum et ipsi maxime proprium. 2° Probari potest de vetustioris Latinae versionis exemplaribus, aliquisque translationibus. 3° Evidenter demonstrat nullum esse in critico nostro judicium, dum assertit *Hieronymus* purius locuturum in scholio quodam et annotatione, quam in divinarum Scripturarum translatione Latina. Tria hæc mendaciorum et imperitiae genera, rebus ipsius manifesta nunc facio.

Apud Hieronymum usurpatam esse vocem *recludere*, sensu claudendi, non solum in translatione Scripturæ, sed in prefatioubus suis et *Commentariis*, consequentia probant testimonia. Præstatione in Danielis prophetæ versionem ex Hebreo, haec habet Hieronymus: Denique et ego adolescentulus, post Quintilium et Tullii lectionem et flores rhetoricos, cum me in lingue hujus pisti inum reclusisset, et multo sudore, etc. Commentariorum libro vi, in cap. xxix Jeremias: Cujus officium est discernendi inter prophetas, qui Spiritu sancto loquuntur, qui contrario: et recludi jubearit in carcere, ut mendaci sui pœnas latet; et populum ultra suppliante desistat. Et iterum post pauca: Cur ausus sit propheta scribere veritatem, et cupit eum recludi carcere, ne loquatur. Deinde in cap. xxxii: Quod nequaquam eum in carcere, sed in vestibulo recludi jusserit carcere. Libro quoque i: Commentariorum in Abacuc prophetæ caput: Et si g̃nes multæ lussuæ sunt eo tempore quo *Vesperas* et Titi circumdata sunt exercitiis, et ad diem solemnem *Pascæ* venientes, urbe quasi carcere sunt reclusi: et fame et penuria defecerunt. Vileat nunc Clericus noster, an vox *recludere* docere me debuerit scholion supra positi non esse *Hieronymi*; et si in re literaria potest eruiscere, pudeat ipsum propriæ imperitiae, quod rudit adeo fuerit in veterum scriptorum lectione, ut nescierit verbum *recludere* usurpatum etiam esse apud Justinum lib. i:

Orthanes, inquit, *por internuntios querit a filio, quæ inter regias pœticas erat, an Cyri regis filius rex esset. At illa nec se scire, nec ex alia posse cognoscere, qui singula separata recludentur.*

Secundum imperitiae magnum et imprudens mendacium existit in verbis Clerici affirmantis Hieronymum in sua versione Scripturæ usurpasse vocem *recludere*, sensu claudendi, quia barbarum vetustioris versionis ubique non emendavit. Sed quomodo audet affirmare Criticus noster barbarum illi præjudicatam vocis, *recludere*, non emendata remansisse in antiqua Latina versione, ex altera vetustiori translatione, cum nullum exemplar hujusmodi vetustioris versionis nec penes se haberit, nec uspiam videre potuerit et considerare? Parum est quod dixi; adeo mendax, adeo imperitus fuit, ut locutiones Hieronymianæ versionis ex Hebreo non contulerit neque comparari cum vetustiori Latina e LXX Interpretibus prognata.

Quisquis enim unicum libri Levitici decimum tertium perlegerit capitulum (quæ res non est operosa, nec hominis per diligentis), persuasum ipsi erit Illico vocem *recludere* non esse Interpretis Anonymi Latini et vetustioris, sed s. Hieronymi vertentis ex Hebreo. Ubi enim versio nostra retinet verbum *recludet*: ibidem LXX translatio retinet vocem Græcam ἀπορεῖται, id est, segregabit. Sic versu 4 mox recitat capitulo, et consequenter versus 5, 11, 21, 26, 31, 50 et 51. Vocabili itaque Græcam ἀπορεῖται cum nequeat Latine reddi *recludet*, etiam apud Imperitissimos hominum clericos, consecutarum est nunquam lectam fuisse in vetustiori versione Latina e Græcis verbis expressa, et al. Hieronymo emendata, si ita placet imperitus.

Deinde multi interpretes Latini utinuntur cum Hieronymo voce *recludere*, sensu claudendi. Ita Pagninus et Arias Montanus, Latinus interpres Chaldaeus, et nonnumquam Syrus quoque Latinus. Quos omnes si voluerit Clericus Latina lingue imperitos dicere, non mirum mihi fuerit, quod Scholiast Canonis Hebræi putidum et barbarum sepius appellaret. Hæc interim de voce *recludere* barbara apud Clericum, usitata tamen et usurpata apud Justinum Historiographum, Hieronymum et alios Interpretes pare loquentes.

Tertium imperitiae ejusdem convictioris argumentum sumimus ab ultima parte præcedentis difficultatis, ubi docere nos gestit, Hieronymum in versione quidem sua usum fuisse voce *recludere*, qui non uteretur tamen in aliquo scholio, seu annotatione marginali. Ex quo intellegimus quantum sit et exquisitum iudicium critici nostri, qui desiderat eloquentiam Latini sermonis in scholiis marginalibus, in opere autem versionis perfecto eodem eloquentiam non requirit. Quod nam sit absonum a consuetudine virorum doctorum, et abhorreat ab officio Interpretis optimi, Hieronymus ipse docere poterat Clericum, si ejus opuscula attentius legisset.

Audiant igitur studiosi ounes, non criticum nullius judicii, sed sanctum doctorem hunc in modum præcepta tradentem Latinæ versionis, epist. ad Sann. et Fretell. In eodem, inquit, in *Valle Lacrymarum*. Pro quo dicitis in Græco scriptum esse *ἀπορεῖται*, id est, plorationis. Sed sine ploratum, sive plancium, sive flatum, sive lacrymas dixerimus, unus est sensus. Et nos hoc sequimur, ut ubi nulla est de sensu malo, Latini sermonis elegantiam conservemus. Et infra in eadem epistola. Budem igitur interpretandi sequenda est regula, quam sapere dicimus, ut ubi non sit damnum in sensu, lingue in quam transformimus *ἀπορεῖται* et proprietas conservetur. Si ei præcepto paruissest Clericus noster criticus, non absurdè peccasset et pueriliter, mouens Hieronymum barbarismos scatere in versione Scripturæ; in scholiis autem et annotationibus, Latini sermonis elegantiam conservasse.

Frigidum alterum adversus Latinitatem meam preceedit argumentum, quod ego præpostero ordine hic replico, cum scriptum legatur pag. 379 et 580 ante præcedens jam confutatum: sed barbarismos styli mei multa diluere, antequam tricarum Grammaticalium discepcionibus implirarer. Objicit itaque Clericus monitum Cassiodori de Orthographia Antiquorum libros describentium, et monita monitis copulat effuse in nos exultans his verbis: « Si ei præcepto paruissest monachus noster Benedictinus, aut patulus ille scholiastes, quem quasi Hieronymum nobis obrudere initio conatus est, uterque non peccasset pueriliter ad cap. vi, 8, Numerorum. Scriptor Hieronymus: *Omnis dies separationis sue sanctus erit Domino*. Scholiastes quidem barbarus, qui nescivit *omnis* esse accusativi cases, sequitur ac dies, ad marginem notavit, esse in Hebreo *omnibus dies*, quasi aliud significaret vocibus *omnis dies*? Politiassimus vero monachus simile eruditioris sua specimen hic edit, cum in una pagina haec habeat; Manuscripti libri hunc versiculum *domibus vel fratribus nominis legantur*. Plures sic habent. *Omnis dies separationis sue*, etc. illi vero: *Omnis*

dies separationis, etc. Regius denique legit *omnis vulgata Latina*: *Omnibus diebus separationis, etc. Variantes autem hujusmodi lectiones complectiuntur Canon Hebraicus veritatis. Quam vero essent has variae lectiones, cum ultima sit mera depravatio, secunda vero et prima prorsus eadem. Adeo hæc de re Editor Hieronymi virum, quo a multis annis Romana purpura doctorem non induit, Henricum intelligo Norisium, Dissert. 4, ad Connotaphia Pisana, cap. 3, unde disset accusatives plurales tertiae declinationis, quorum genitivus pluralis in *nam* desinit, prouiseat terminatos in *is*, *mis* et *ts*.*

Scriptor effuse petulantis verba sunt isthac, in quibus multa imperitiae sue specimina nobis edidit. Pulidos nos et barbaros habet, quia variantes lectiones, quæ vere variæ sunt ac diverse in versiculo octavo capituli sexti Numerorum annotavimus. Sed ut ordine suo decurrat nostra confutatio ad fidem librorum, meminerit lector studiosus annotationum mearum in divisa Bibliotheca sancti Hieronymi, hujus maxime esp. i. Josue, 14: *Vos autem transite armati ante fratres vestros, omnes fortes manu, etc. Monetum enim ante annos plurimos prudentem et curiosum lectorum, de varietate hujusmodi lectionis, et dicebam: Septuaginta legunt in singulari, omnis fortis manu: quod Canon Hebraicus veritatis; ms. Bibliorum codex Regius, et unus Corbeiensis, inquit: etsi in mss. omnis, et fortis, facile scribi potuit, pro omnibus et fortes, quia Veteres I pro E scriberant seipsum.*

Id a me scriptum legebatur septem annis ante editum librum QQ. Hieronym. Unde isthac commemoratio quasi exprobatio est Clerici innæmoris beneficii. Doceramus enim eum et variantes Scripturæ lectiones et Orthographiam Antiquorum, quam ego non ex monito Cassiodori, sed e quotidiana lectione et usu perpetuo mss. codicis veteriisimorum apprime fueram edocius. Imperite igitur et pueriliter adire nos jubet magistrum purpuratum Grammaticæ, cum aate monitura ejus magistri in hac parte fuenimus omnium sapientium et insipientium.

De varietate autem lectionis versiculi Numerorum quid dicam? Condicitor suum quam nostrarum in republica literaria comicus, qui concentum ignorat omnium editorum Scripturarum sacra. Adeo igitur bac de re criticus Clericus *Biblio Polyglotta* Brian Waltons; adeo Thomas Jones *Biblio Papale*, unde disset *omnes dies, omnis dies, omnibus diebus, variæ esse lectiones; et quidem majoris momenti, quæ sint permulta a docto Waltonio collectæ de manuscripto Alexandrinus codice. Neque vero necessum est, ut variæ sit aliqua lectio, seum variari semper; modo diversis verbis fuerit concepta et explicata. Sic in Polyglottis ad versum 14 capituli i. Gen. notator haec varia lectio Græci, ut patet in *ms. 14*; et in ms. Alex., ut patet in *ms. 14*, ad *illuminationem super terram*; et, ad *illuminationem terre*. Capite quoque tertio, v. 9, ut patet in *ms. 14*; et in *ms. Alex.*, ut patet in *ms. 14*, id est, in *modo paradisi*; et in *modo paradise*. Vociferetur nuno Clericus putidum esse scholiasten et Criticam inschicem, qui hujusmodi lectiones variæ annotavit in Græcis; aut si aliquando resipiscere voluerit, veniam precor insignis temeritatis, propria imperitiae, et insatis cupiditatis carpendi ceteros omnes scriptores.*

At quis non miretur sextum critici nostri affirmantis, *Omnibus diebus separationis sue sanctus erit Domino*, meram esse depravationem versiculi 7 cap. vi libri Numerorum? Nusquam tuta fuit in Joanne Clerico fides; sed nunc fideliter probat omnibus; cum audeat nimis confiditio asserere lectionem omnium purissimam et integerrimam, meram esse depravationem. Consultat itaque lector prudens ac religiosus hunc Scripturam versiculam in libris authenticis, et mirabilem inventat concordiam in contextu sacro, et in canticis sacris Interpretibus. Hebreos enim legit hoc modo: *Omnibus diebus Nazarensis sui sanctus ipse Dominus*. LXX Interpretis: *Omnibus diebus voti sui sanctus erit Domino*. Chaldaeus: *Canticis diebus quibus fuerit Nazarens*, etc. Textus et versio Samaritanum: *Omnibus diebus nazarensis sibi, etc. Syrus interpres: Omnipotens diebus nazarensis sibi, etc. Samaritanus: Omnipotens diebus nazarensis sibi, etc. Clericus sic etiam de depravatione. Consultat itaque D lector prudens ac religiosus hunc Scripturam et interpretationem omnium concentum vocat Joann. Clericus meram depravationem. Judicium ergo hujus rei penes sit oratione virorum doctorum et Christianorum.*

Jam si talione velle recordare Latinitatem Joannis Clerici, quantum hujus lingue imperitum ex ejus opusculis merito redigere? Sed quas partes milii supponamus, eas preoccupavit responsu Critica Scriptoris eruditus, qui multam segetem barbarismorum et solecismorum, id est, novitatem et via criticæ nostri collegit de polvere Harmonia ejusdem Evangelicae. Ad Patrem igitur Lepineum ire jubes Joann. Clericum, et sermonis Latini gestum taurist possem ob optimo Grammatico, quæ stylum barbarum plenius

more nōmōe connectetur, veniamque petens in præteritum, unum illud p̄ticipes roget: num pura loquunt excludere possit hec Latina phrasis. *Légs tantum Breviaril sylgum?* ex qua locutione laudem sibi parere, *Martianus autem imperitis famam inuovere voluit.*

III. Postquam Latinitatis mea diligentiam expugnare tentavit criticus imperitus, Græcianam similliter peritiam, qualcumque sit in me, nullam esse sibi persuasit, cunctisque suadere conatur consequenti verborum serie: « Tertium, in eodem Hieronymo, subdium petendum ex Græca lingua, ex qua multa passim aspersit, et multa etiam transtulit. Hæc vero neque satis intelligi possunt, neque virgula censoris ubi opus est notari, nisi ab homine ita ejus linguae perito, ut subinde Lexici auxilio non indigeat. Quam linguae peritiam minime profecto assecuti si videntur, qui verterunt dñi pavimus tā p̄ta oīp̄p̄oī, coram palmis ramos palme trahunt, ut obliter munivimus Artis Critice, part. m, sect. i, cap. 13. n. 28. Sed et alia multa posthac clariora rei iudicia huc lucem proferemus.

« Ipse quidem Hieronymus, ut demonstrabimus, ubi ad eam questionem deventum fuerit, Græca lingue peritus non fuit; at ejus lapsus deprehendi nequeant, nisi a peri-
to; quod tamen ab ejus Interpretè fieri necesse est, et interdum in aperitoribus nonnullis peccatis, ne quid dissimilem, factum est a *Mariano*, sed multo frequentius factum oportuit.

« Ex peritis autem cum Latinae, tum Græcae linguis lectioneque optime Rerum Scriptorum, quas postulari contendimus ab editore ac illustratore Hieronymi, constat eruditio illa philologica, quam Erasmus ei prouersus necessariam esse judicavit. Quare merito existimavit sibi excusandum esse, quod ab humanioribus litteris nondum satis paratus prius agressus esset Hieronymianas epistolæ illustrare... Hæc diligenter *Marianus* expendenda farrant; quavis enim studio Erasmum, ne de *Mariano* Vitorio loquer expurgatum acerperit Hieronymum innumeris vitis, quantum tamen utriusque labore ad priscos codices exige aggressus est, et de utroque index sedere, non multo minus eruditioris critica instructum prius esse eum oportuit, quam Erasmus. Qued, ut opinor, perpauci sibi persuadebunt, qui prefationes, commentarios et notas hominis legerint. »

Nullum hoc loeo exemplum imperitis objicit Clericus, præter verba Græca dñi pavimus, etc., que sunt docte interpretatae et nequamque videntur. Vé qua iterum iudeo-
eta interpretatione monet nos Quest. 9, pag. 318. « Paulo post, inquit, observat *Marianus* inserta luisse verbis Hieronymini haec Græca, dñi pavimus tā p̄ta oīp̄p̄oī, quae per-
absurde verit, coram palmis ramos palme trahunt, cum debuerint verti pro dictyis ramos palmis trahentur, ut ostendimus dudum Artis Critice part. m, sect. i, cap. 13. »

Seire vix potissimum, que sit illa Ars Critica scribit Recitatoris Clerici, nisi Parisimum Literariorum Diarium ante paucos menses perlegisssem, et in eo dissertationem Domini Carel, qui verba Græca mss. nostrorum tertius restituere conatur; sed conjecturis suis tantummodo, non veterum librorum fide auctoritateque. De versione igitur perabolandæ Græcorum verborum in Arte Critica Clerici, hæc habet D. Carel in Diario Gallico: « On convient avec M. le Clerc, que le mot grec ράπινος signifie également le « poème et les dattes qui en sont le fruit; mais il n'en est pas de même du verbe ράπων, qui ne signifie jamais vellere ou « decerpere, comme M. le Clerc le traduit, mais toujours « trahere. Du plus, la suite du discours de S. Jérôme ne permet pas de donner à ces paroles le sens que M. le Clerc leur donne. S. Jérôme vient détourner son ami Sophronius de traduire en Grec, et pour les Grecs, la « version latine des Psaumes qu'il venait de faire sur l'Hébreu, parce que ce serait faire une chose inutile; ce serait porter du bois à la forêt, in sylvam ligna ferre; ce serait doancer une version grecque aux Grecs qui en avaient déjà plusieurs autres qu'ils estimaiennt avec raison: en un mot, ce serait, dit S. Jérôme, faire connaître mon ignorance aux savants de cette nation, en leur donnant moyen de comparer ma version avec celles qu'ils ont déjà. Et doctissimos quoque viros testes imperitis meti facere voteris. S. Jérôme ne peut donc pas en cet endroit, comparer sa version aux fruits, et celles des Grecs à des branches stériles; ce serait dire le contraire de ce qu'il prétend, et tomber dans une contradiction manifeste. »

Ita de Arte Critica Joannis Clerici si ego scrissem, non illico assensum verbis meis præbuiisset eruditii omnes, saltem semuli mei: verum quis fidem non habebit viro

(a) Errant, as se misere tota hic disceptatione discutuntur, *Marianus*, *Clericus*, *Carelius*. Quo pacto restituenda lectio sit, reponentes ἀπολογίου τοι, καταψηφούσι, quod est,

A eruditio, qui verba Græca et verborum Clericanam versio-
nem insipit ac expendit? Liqueat itaque ex ejus observa-
tione, Joan. Clericum imperitum esse lingue Græca, cum
verbum ράπων sit interpretatio vellere et decerpere. Deinde
exploratur nobis est alijs manifestum ex eadem observa-
tione Domini Carel, tantum esse in Clerico mente cœcitatum,
ut non modo absurdè interpretetur verba inserta Hierony-
mianis; sed ipsum etiam Hieronymum absurdissimum ficiat
ac parum sibi constantem virum.

Nunc veniamus ad objectionem critici nostri, qui pro-
pria imperitis ac stultis famam mihi inuovere voluit in
eorumdem verborum Græcorum interpretatione. Sed hujas
rei judicium habendum est ex mense annotationis verbis,
non ab imperito scriptore qui simulatem exercet. Hic
igitur est contextus praefationis Hieronymi ad Sophronium
suum, tom. I, ed. 837 et 838:

Quo opusculum meum, si in Græcum (ut polliceris)
transtuleris, et imperitis meæ doctissimos quoque testes
facere voteris, dicam tam illud Horatianum: In silvam
ne ligna feras, etc.

Annotatio nostra.

B « Addunt hoc loco velutiora exemplaria quadam Græ-
cas voces e quibus nullum sensum elicere potui: ANTI-
ΦΑΝΙΚΟΝ ΤΟΒΑΙΑ ΣΤΡΟΓΓΥΛΙΝΩΝ: nisi legendum sit, dñi pavimus
tā p̄ta oīp̄p̄oī, id est, coram palmis ramos palmæ trahunt.
Sensus est, si opusculum meum in Græcum translateris,
et imperito meæ doctissimos viros testes facere voteris,
non secus facies quam illi qui ante arbores ranunculos af-
ferunt; unde merito dicam tibi illud Horatianum: In sil-
vam ne ligna feras. Hæc quantumvis sibi cohærente videan-
tur, non mihi multum arrident; tum quod sententia
perfecta sit absque his Græcis verbis, tum quia reperiuntur
codices mss. in quibus absunt hujusmodi voces: talis
est Sorbonicus, talis est Vaticanus nūm. 344. Denique neo
Erasmus, nec Marianus proverbii istius Græci meminere
in suis editionibus; nescio an rei difficultate vici, an
potius defectu velutiorum exemplariorum mss. quibus nos
abundamus, manifesto satis numine. »

Lectorem æquum et prudentem rogatum velim, ut ad
præcepta Artis criticae perpendat hæc mea verba, videat-
que an Clericus postor veterum et Recentiorum judeo-
subtilis sit et callidus. Certe confidenter dicam, cunctaque Grammaticorum leges et lexica Græca citabo universa,
al probationem versionis meæ, coram palmis ramos palmæ
trahunt; dñi enim Græce sive ἀριθμός, Latine est coram, con-
tra, et regione, ἀριθμός, oculos intuitus, contra respiciens;
dñi dñmōs p̄ta, coram domino alloqui. Sic igitur dñi
pavimus, erit Latine e regione, coram, contra, ex adverso.
tā p̄ta, ramos palmurum significare Evangelium quoque
doucet. ἀριθμός denique apud Grammaticos omnes tertia per-
sona est pluralis verbi ράπων, traho; nūi potest esse tertia
dativi casus, ράπων, trahunt, et trahentibus. Ubi est ergo
imperitia lingua Græca quam mihi Clericus objiciebat?
Jam si ad sensum attendamus Hieronymiani contextus,
quid magis congruit illi Horatiano In silvam ne ligna feras,
quam istud coram palmis ne trahas ranunculos (a)? Riescat
itaque ut Critico nostro respondeam. Ut tu te es, item
censes omnes esse. Gradiens namque stultus in via, omnes
alios stultos existimat et imperitos.

Sic quoque pag. 460 coaguit editionem nostram, di-
cens: « Secunda epistola est ad monachum Evangelum,
non Evangelium; Evangelius enim non dicitur, sed Evan-
gelus, prout analogia postulat, ut et usus... Attamen
Marianus, pro solita sua sagacitate grammaticæque
peritiae, inusitatum usitato, analogiæ contrarium ei consen-
taneo præstulit in hujus epistolas titulo, cum utrumque te-
geretur in mss. Quia in re, non minus peccavit, quando-
quidem electio ex ejus arbitratu pendebat, quam qui
flingunt ipsi nomina Græca contra lingua analogiam.... In
interpretatione vocis ἀριθμός, qua utitur Hieronymus
initio hujus epistolæ feliciter non est; eam enim virtus
amatorem querelarum, sive querulam, eo quod præbeat oc-
casione querelarum et controversiarum, cum ἀριθμός sit accu-
sare et ἀριθμός dicatur amans accusationem. Ac sane
Hieronymus agens de periculoso, ut loquitur, tractatu-
eum, quamquam satis dure (nam vox de honore tantum
carpendi nimio studio laborante dicitur) ἀριθμόν vocat,
quasi quæstionem, cuius solutio facile in erroris accusa-
tionem incurrat. »

In hac quæstione si non vocis et nōmōnis Clerici habe-
mus analogiam, Ingenui tamen ejus expressam tenemos ali-
ipso similitudinem et subitam imaginem; est enim suo
detraherentes, contēplatione instituta, refelleret, sub rōs loco
ostendens.

sensa vere φαραγκιον, amans accusationum; et quidem falsarum, ut liquet ex praesenti capitulo. Nam cum debuissest gratias referre novæ editioni propter restitutam vocem genuinam et nomen *Evangeli* sive *Evangeli*, et sublatum nomen *Evagri* veterum editionum, subito immemor beneficij ad convicia et mei accusationem descendit, quasi præstulerim inusitatum nomen *Evangeliu* usitato *Evangelus*. Quam accusationem confutat prolegomenon posterius nostrum in tom. i editionis novæ, ubi haec scripta leguntur: *Epistola ad Evangelum, sive Evangelium dedit idem sanctus Doctor, etc.* Ergo eodem tempore epistolam ad *Evangelum* scribetal Hieronymus. In margine quoque hunc habet titulum: *Epistola ad Evangelum*. Denique in ordine chronologico epistolarum II tomii sic eam epistolam inscripsi ad num. 17: *Epistola ad Evangelum, de Melchisedec*. Hoccine est preferre nomen *Evangeliu* inusitatum nomini usitato *Evangelus*? Hic etiam questus est Clericus! queritur equidem φαραγκιον noster, quod nomen suum interpretatus sim *querulus*, sive *amatorem querelarum*; magis illi arridet *amans accusationem* cum propter ingenium proprium, tum propter imperitiam Graeci sermonis, quam illi excutere necesse est ex Lexico Scalpiae, pag. 730: φαραγκιον, *amatorem querelarum, querulus; item delator, quadruplicator*. Liceat mihi cum talibus lexicographis imperite Graecorum verba interpretari: Clericus solus sibi sapiat et peritissimus videatur. Sed de Graecis quæstionibus hactenus, ad Hebraicas veniamus.

IV. « Quartum, necesse est editorem ac Illustratorem *Hieronymi* linguae Hebraicæ peritum esse; quod duplice labore est comparandum. Prior est situs in accurata cognitione grammaticæ hodiernæ, et rationis qua cum Rabbinis, tum recentiores alii interpres vetus Testamentum explicare solent. Posterior in examine ejusdem lingue collatæ cum linguis vicinorum Syrorum, Chaldaeorum, Arabum, immo etiam remotiorum Æthiopum; ex qua collatione non dubia lux affulget multis Scripturae sacræ locis.... Sine duplice hoc labore, de translationibus veteribus, adeoque de Hieronymiana judicare satis recte non possumus. Ulroque quidem hoc subsidio destitutus fuit *Erasmus*, et de posteriore ne cogitavit quidem, ut nec quisquam ejus æquum, prius vero aliena opera supplavit, ut ipse in Epistola ad archiepiscopum Cantuariensem candide fatetur. *Graeca*, inquit, quæ rel omissa fuerint, vel perperam addita, restitutus, quod idem fecinus et in Hebraicis; verum hac sane in parte, quod minus nostro Marte poteramus, aliorum suppeditis presertim, præcipue fratribus Amerbachiorum, quorū quidem auxilio libenter sum usus, quod Hebraicorum litteras degustassem verius, quam didicissem. At horum opera factum est, ut omnia temere exigentur ad rationem legendi Massoretharum, characteribusque Hebraicis scriberentur, quæ Latinis scripserat aliter *Hieronymus*: quasi mendosum esset quidquid a Massorethica lectione dissentiebat. Peccatum hoc recte a *Martiano* passim notatum et emendatum est, quod æquo libenter profiteor, ac ea nota quæ minus recte ab eo facta videantur. Verum Grammaticæ Hebraicæ ea cognitione imbutus est, ut minus accuratis locationibus Hieronymi, in errores abducatur vix condonandos; ut cum censet voces Hebraicas incipere a vocalibus, ac diphthongis, ex loco Hieronymi perperam intellecto (*ad lib. de Nominibus Hebraicis col. 40*). Idem etiam non semel invehitur (*in Comment. ad eundem librum*) in eos qui Hebraicis vocibus significatus fuisse censem nobis ignotos; nec proinde dannandos Interpretes veteres, cum altera verba vertunt quæ nunc solemus. Quod tamen usque adeo verum est, atque ita demonstratum a viris doctis, ut ab harum litterarum perito in dubium amplius nequeat revocari. Exempli causa. Pro *Philistis* LXX interpretes sene habent ἀπόλεως, quod legere etiam est in lexico Graeco Nominum Hebraicorum. Rationem hujuscem translatonis cum non intelligenter illi, a quibus translata sunt nomina Hebraica, seu *Hieronymo* antiquiores, seu ipse *Hieronymus*, ad nescio quas alias coactas ac contortas etymologias confugerunt; dum vertunt *cadentes*, sive *ruina poci*, aut *cadentes potionis*, aut *cediderunt duo*, quasi deducendum esset ex בְּנֵי נַחַל, *cedidit*, et בְּנֵי שָׁתָּה, *bibit*, aut בְּנֵי schithajim, *duo*. At nos alibi ostendimus ex Æthiopicâ lingua petendam versionis rationem. Sed et alia ejus rei exempla postea proferemus. »

Multiplici hic, ut alibi, errore vagatur animus Clerici. 1° Censet cognitionem accuratam Grammaticæ Hebraicæ hodiernæ per necessariam esse ad restitutionem Hebraicorum verborum, quæ passim admiscet Hieronymus: et paulo post candide fatetur verba Hebraica in Operibus Hieronymi passim penitus depravata, quia fratres Amerbachii cum ceteris quorum opera usus est *Erasmus*, temere exe-

A gerant omnia ad rationem legendi Massoretharum, id est, ad accuratam cognitionem grammaticæ Hebraicæ hodiernæ, quæ tota pendet ex punctis vocalibus, mutatione punctoru, et notis criticis eorumdem Massoretharum. Hinc videtur studiosus lector, quam fidem habere debet Critico usque adeo sibi parum constanti, ut eventat propria manu in eadem observatione, quod conatur astruere.

2° Confitetur peccata editionis *Erasmiana* a *Martiano* passim fuisse notata et emendata, cum dicere debovisset semper et ubique: nullum est enim verbum Hebraicum in operibus universis S. Hieronymi, quod ego non emendaverim ac restituierim ad fidem quamplurimum vetustissimum codicum manuscriptorum; et licet in hac parte minæ criticorum impenderent, ego succurri tamen et subivi.

Mihi itaque gratias ago, quod tantum restorationem in operibus S. Hieronymi procurare potuerim, in gratiis æmularum meorum ac inuitorum imperitorum. 3° Objicit Clericus noster errores minime condonandos, in quos abducatur minus accuratis locationibus Hieronymi, id est, cum censeo voces Hebraicas incipere a vocalibus ac diphthongis propter locum Hieronymi perperam intellectum col. 40, tom. II. De hoc loco jam supra dictum est,

B ubi de Hebraica eruditione Hieronymi disputavimus. Sed miror criticum nostrum adhuc ignorantem æque veterum, ac recentiorum grammaticornum regulas, quibus evidenter probare possumus multa verba Hebraica incipere a vocalibus. Nam ex veteribus Hebraicis grammaticis hac apud Hieronymum leguntur lib. de Nominibus Hebraicis, ad *Cormorha* nomen: *Sciendum, quod G litteram in Hebraico non habet, sed scribitur per rocam aīn (a)*. locupletat igitur hoc nomen a vocali, non vero a littera consonanti, *אָמֹרָה, Omorra*. De diphthongis non minor est consensus apud Graecos et Hieronymum, in vocibus quatuor, *Hiram, Histob, Hiras, et Hisbōeth*, de quibus idem Hieronymus: *Idecirco cum aspiratione haec nomina possunt; quia et apud Graecos et apud Hebreos per diphthongum scribuntur*. Recentiores vero Grammatici nomine sèpius scribunt *rav scourec*, id est, vocalē sive diphthongum uel ou? Verbi gratia, Gen. 1, 10, *וְאֶת־עַמּוֹת־עֲמָקָמָכֶת*, et *congregationem aquarum* scilicet, *vocari maria*. Uque docem multa Clericum præcepta Grammaticæ hodiernæ, audiat Thom. Dufour cap. 2, de Lectione, pag. 14: *Digne legitur (scheva) post motionem magnam, excipe initiale, post quod non legitur, ut בְּנֵי ou'no bissyllabum, etc.*

C Est itaque vav vocis initiale, *vocalis*, sive *motio magna*, quæ a multis legitur ou, quasi sit diphthongus, ab aliis autem ut *simplex* u vocalis. Secundum præcepta ejusdem Grammaticæ, syllabæ finales in vocibus בְּנֵי Eloah, יְהִי Jeschorah, מִשְׁבֵּת Maschiah, trisyllabis, incipiunt a vocali a, sive a *pataluh*, quod Grammatici peritii vocant usurpatum, quia illius sonus auditur prius quam littera consonantis supra scripte. Eodem modo nomen Dei proprium תְּהִלָּה, quod numquam legi debet ut scribitur, habetque puncta aliena, sèpius in sacro contextu Hebraico legendum est *Elohe, Elohim, et Adonai*; quamvis imperii Clerici hic legant *Jehore, Jehori, Jehovah*. Denique dominica propria honinum, urbium et montium sèpius incipiunt a vocali littera, et hoc modo lecta visuntur, apud LXX int. et Hieronymum, *Adam, Eva, Abel, Abram, Ada, Om, vel Ur, etc.*, quibus invictissime comprobamus imperitum Clerici nostri: accuratam vero cognitionem Grammaticæ hodiernæ in *Martiano* Editore Hieronymi. 4° Impudenti mendacio audet scribere Clericus me inventum esse in eos qui Hebraicis vocibus significatus fuisse censem ante nobis ignotos, citatque *Commentarium* meum in libro *Nominum Hebraicorum*. Ad calumniam improbi Scriptoris hujusmodi confutandum sufficere credo ea describere que leguntur tom. II editionis nostræ, col. 311 et 312. Hoc igitur modo scribam ante quinque vel sex annos.

D Multa præter hæc objiciunt Hieronymo hodierni critici hebraizantes et criticorum gregales, quamvis Hebraicæ prorsus rudes ac imperiti. Horum argumenta collegit et clarissimus Ludovicus Ferrarius, de sacris litteris, et de Hieronymo optime meritus. Is cum suscepisset provinciam tuendæ Hebraicæ eruditionis Hieronymianæ, undique conquitis argumentis quibus sancti Doct. impugnat prælia, satisfacere laudabilis conato sibi proposuit, et toto capitulo 3 sectionis 4 Disput. Prolegom. Summa Biblio, militare cœpit adversus eos qui semper aliquid reprehendunt in etymologiis, aut interpretationibus Hieronymi. At nolunt plures in responsis viri laudati tamen pendere maximi Scripturarum Interpretis, quia vix acquiesceret medie parti responsionum ejus. Quis enim, inquit nos pauci, æquo animo ferat vagas ac futilem in defensione Hieronymi id genus responsiones, pag. 140 *Sam. Biblio*.

(a) *Improprie dici vocales apud Hebreos esse litteras, ad laudata Hieronymi testimonia ostendimus.*

« Cæteræ objectionis sextæ interpretationes defendi, aut excusari facile possunt : ad ignotas confugiendo significations, aut negligentes scriptores in culpa ponendo; ad-dique fortasse etiam possit lectionis varietas, quæ in causa fuerit, cur Antiqui interpretationes ab usu nostro alienas adduxerint.

« Voci sonus, qui idem fere est in nominibus Hebreo נָהָר et שָׁרֵךְ : Hieronymum altioribus intentum, et forsitan properantem fallere potuit, ut rebus in hujusmodi doctrissim quoque quotidie peccant. »

Certe res confecta est, si nihil aliud afferramus in defensione Hebraica eruditio Hieronymianæ. Sive enim properando, sive altioribus intendendo falsus fuerit sanctus Doctor, constans erit sententia apud eruditos, Hieronymum sepius hallucinatum in suis interpretationibus et nominum etymologiis. Deinde nullus est error tam manifestus, nulla depravationis species quæ non possit defendi, modo confugiamus ad illa imperitiae diverticula, id est, ad ignotas Hebraicorum nominum significaciones, aut scriptorum veterum oscitantem iusticiam. Præstat igitur novas potius ac speciales supplere responsiones, quam hisce generalibus assertionibus adhaerere quibus nec mediocriter docti satis acquiescere militi visi sunt.

Hæc sunt, candide lector, quæ de significatibus, sive significationibus vocum Hebraicarum nunc ignotis plena fide scripsi et jam descripsi : tuum est probare sinceritatem meam, et calumniam Clerici devitare, sive hujusmodi gloriósium militem in Republica litteraria exauktorare : Miles enim ille falsusque vindex publicas libertatis, partim victoriae fiducia, partim ignominias dolore ad omnem audaciam contumelias processit in suis Quæstionibus Hebraicis, ascribens nobis propriam imperitiam, ac singularem invidiā, qua in omnes invehitur acerbis. Cæterum, ue quid eum fallat, multis ferue omnes censeo significatus fuisse vocibus Hebraicis ignotos nunc Clerico nostro, qui afflatus leví aura litterarum Graecarum atque Hebraicarum doctissimos quosque veteres Scriptores despiciassimos habet, atque eorumdem Editoribus insidias collocare non desinit.

V. « Quinto loco, inquit, qui Hieronymum edere aggre-ditur, debet LXX interpretes, et fragmenta aliorum diligenter legisse et cum Hebraico codice comparasse, ut possit de eorum collatione, quam sepe instituit Hieronymus, recte judicare. Ea enim facultas non acquisivit lectione Breviarium, aut suppletur subito ad Concordantias ac Lexica perfugio ; sed diuturna atque attenta Hebraicō codicis, Interpretumque veterum lectione. Hæc cum deesset Joanni Martianæo, multos errores propterea admisit, ut postea liquebat, etc. »

Quid nocuerit Breviarium Joanni Clerico nullus scio : dolet tamen sepius, quod ego pensum hoc diligens ac religiosus persolvam. At qua audacia nunc audet affirmare, mihi non adfuisse facultatem diurnæ lectionis Hebraicō codicis, interpretumque veterum ? Nulla fere pagina est in tomis tribus operum sancti Hieronymi jam editis, qua non possit os improbum occcludi. Certe nisi redoleret gloriolam, totum opusculum tomī II, quod non minimam partem Hexaplorum Origenis complectitur, revocarem in studiosi lectoris memoriā. Neque vero colligere potui, propria manu exscribere et adornare tota Fragmenta codicis Hebraicō et veterum interpretum Graecorum, absque attenta et diurna horum omnium lectione. Ergo aut quidem nemo, aut si quisquam, insipiens iste est Clericus sycophanta, qui laborem meum calumniæ ejus contra positum neque vidit, neque intellexit.

Sed ad causam doloris Clerici nostri veniamus, quem una annotatione ita pupigit, ut somnum ei ademerit, et somniantes repræsentaverit Martianæū simul et Bonfrerium. Imperitum igitur suam ita tuerit. Verum Joannes Clericus animadverte non poterat quod somniaturus erat Martianæus, nec ἡλίον elon usquam est lectitatum aulon a LXX int. non modo in Numeris et Deuteronomio, nusquam ἡλίον, elon vertitur a LXX Interpretibus αὐλῶν, sed ne in universo quidem veteri Testamento. Decepit, ut videtur, Martianæū minus attenta lectio notarum Jac. Bonfrerii ad librum de Locis, ubi conjicit αὐλῶν deformatum esse ab ΤΙΝ; quod ita intellexit noster quasi a LXX Interpretibus hoc esset factum, qua in re graueriter hallucinatus est. Nam LXX interpretes aut appellative eam vocem sumpserunt, pro nomine arboris, aut verterunt ἡλίον, ut Jud. ix. 37, etc. Hæc animadversa esse a Martianæo oportuit, ante-

(a) Confer que hoc de nomine et questione ad librum Locorum Scripturæ hanc ipsum ad vocem observamus tom. III, col. 139. Notandum cum primis locus ille Hieronymi epist. 73, ad Evangelium, qui et præposteras criticorum ob-

A quam me imperitiae insimularet. Debuisset etiam; ut hoc obiter dicam, emendatius recudere librum de Locis Hebraicis, non lectori munda editionis Bonfrerianæ passim reponere, ut hic fecit, etenim prave habet utrisque editione αὐλῶν pro αὐλῶν, et τετράποδον pro τετράποδον, ut Graece linguae non prorsus imperitii illlico intelligent. »

De voce itaque αὐλῶν vel αὐλῶν, et τετράποδον pro τετράποδον nostra uniuersorum hic concordatio est. Ac primum αὐλῶν esse Hebraicum nomen (a), non autem Graecum (ut quidam putabant tempore sancti Hieronymi) manifestissime demonstrare possum cum ab ipsis LXX interpretibus, tum ab Eusebio atque Hieronymo. Id enim legimus cap. i, vers. 1, Deuteronom. : *Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses omni Israel trans Jordanem in deserto ad Occidentem prope Rubrum mare, διέπαυε Φαράν, Τοφόλ, καὶ Λοβών, καὶ Αὐλόν, καὶ τετράποδα, inter Pharan, Tophol, et Lobon, et Aulon, et aurifodinas.* Non minus est nomen proprium loci Aulon hic positionum a LXX interpretibus, quam Pharan, Tophol, et Lobon, inter quæ loca Moyses sermonem habuit ad omnem populum Israel in deserto. Sicut igitur ille inepture, qui Pharan, Tophol, Laban et Haseroth negaret esse nomina proprio Hebraica, ac nomina propria locorum : ita quoque inepture dicendum est, qui præfracte negat Hieronymo, Aulon pro Haseroth positum apud LXX non esse proprium nomen hujus loci, et nomen Hebraicum. Idem probari potest e libro de Locis Hebraicis ; nam consilium Eusebii est nomina propria Locorum edisserere : et quidem nomina Hebraica, non autem nomina Graeca et appellativa ; ex quo onsectarium est αὐλῶν in libro Locorum Hebraicorum esse proprium nonum et pure Hebraicum. Deinde id ipsum docet Eusebius his verbis : αὐλῶν, ποδίς μεγάλη τετράποδος εἰς τὸν γῆν κατέστη, etc. Aulon, validis grandis extensa usque hodie appellatur, sive ut Hieronymus verit, appellatur autem validis grandis, atque campestris in immensam longitudinem se extendens : quæ circumdatur ex utraque parte montibus sibi invicem succendentibus et coherentibus, qui incipientes a Libano et ultra, usque ad desertum Pharan perveniunt. Suntque in ipso Aulone, id est, in Valle campestri urbes nobiles, Scythopolis, Tiberias, stagnunque propter eam : sed et Jericho, etc. Ex his proclive est colligere Clericum nostrum asserentem αὐλῶν esse nomen Graecum et appellativum, simul lectori sudare velle, illud nomen circumdatum esse montibus sibi invicem succendentibus ; in eoque nomine urbes nobiles possitas esse, quin et regiones per quas medius Jordanis fluit. Quæ cum nisi ab insaniante affirmari possint, restat ut dicamus Aulon nomen esse proprium cuiusdam loci, ac nomen Hebraicum suo ordine positum et edissertum ab Eusebio in libro de Locis Hebraicis. De Hieronymo satis superque dixi suis locis, id est, tomo II, col. 342, 344 et 345, et deinde col. 394, in notis. Consultat qui voluerit, ego nolo jam actum peragere.

At quid fieri editionibus Bonfrerii et Martianæi, qui scribunt αὐλῶν cum circumflexo ; et τετράποδον pro τετράποδον ? Dicetur Graecæ linguae non prorsus imperitii recte ita sese res habere ; quia αὐλῶν in antiquis libris scriptum est ad distinctionem nominis proprii Hebraicæ, et nominis αὐλῶν Graeci appellativi. Deinde frequenter apud Graecos scriptores, nomina quædam adjectiva terminantur in os et in es, sic ἡλίον, etc. et ἡλιστήρ, plurimos, τετράποδον et τετράποδον, extensus in longum, etc., quæ cur ignorat Clericus noster criticus, mirari desinet ; cum ignoret nomen Aulon esse nomen proprium apud Hebraeos æquæ atque apud Graecos et Latinos, Aulon, Ions, vallis et mons Phrygiae magnæ : Aulon, oppidum magna Graeciae ; Aulon, urbs in ora Macedonie, etc.

VI. « Sexto loco, inquit idem Clericus, diximus editorem atque interpretem Hieronymi oportere esse assuetum tractandis mss. codicibus, sustinendisque omnibus periti critici muneribus ; quarum rerum sat clara specimen in Martianæo non videmus, quamvis nihil præter mss. codices loquatur. »

Unicum postea subjicit exemplum, ut probet restitutio-nem mean p̄fationis in omnes libros vi-teris Testamenti, quæ pretiosissimo fidei myro Domini discubentis unguis caput, esse imperit et infelicia critici. Vult enim, contra sententiam etiam Erasmi, Hieronymum non allusisse ad mulierem, quæ effudit alabastrum unguenti pretiosi in caput Domini discubentis ; sed ad mulieres quæ myrram tulerunt ad sepulcrum. Adeo lepida est explanatio nis cantio isthæ criticæ nostri, ut merito debeat perpetuis monumentis consignari. Totam propterea describo ita positam post annotationem Erasmi : « At si attente verba

jectiones jugula, et qua ratione Hebraicum esse nomen illud, dixerit S. Pater, planissime docet. Vallis, inquit regis, sive ut LXX transtulerunt, campus quem hodie AULONEM PALESTINI vocant.

*Hieronymi legamus, videbimus eum hunc directius, ut Ita dicam, respicere ad mulieres quae myrrham (a), tulerunt ad sepulcrum Christi, quam ad eam, aut eas quae capiti ejus accumbentis unguentum asfuderint. Perinde tamen loquuntur ac si diceret: *Nequaque Salvatorem queritis in sepulcro*, quem mortuum myrra unguit, quemadmodum mulieres Evangelie fecerunt; sed *myrra vestra*, ejus viventis ungitis caput. Euge, Clerice, ad te pertinet Hieronymi restitutio: omnes mss. codices gratias tibi agere gestum: tu solus *Artis Critice* scriptor unguentum fidei preciosissimum, scabiosi hominis *myrra* communare praevales. Unum est quod magnopere timere debeas, contextum scilicet prælationis Hierouymi ob oculos lectoris positionem; si enim illi apparuerit, illico non peritus criticus, sed delirus paraphrastes celuseheris. Parce itaque, precor, libertatis editoris, yindex ipsæ libertatis atque nostræ iuri publica litteraria, et lege iterum quod non intelligis, aut certe intelligere voluisti in prælatione Hierouymi: *Sed et vos famulas Christi rogo, quæ Domini discubentibus preciosissimo fidei myro ungitis caput, que nequam Salvatorem queritis in sepulcro, quibus fam ad Patrem Christus ascendi, ut contra latrantes canes, qui adversum me rabido ore descrevunt, et circuncaute civitatem, alique in eo se docto arbitrariantur si aliis detrahant, orationum vestram clypeos opponatis. Ego sciens humilitatem meam illius semper sententie recordabor: Dixi, custodiā vias meas, etc.**

(a) *Hac de lectione fusiis ad eam Hieronymi prefationem disputamus, ubi ei filii Clericorum detrahendi voluntate, et satire ostenduntur. Myriam pro unigenito ejus atri Scriptores non raro ustrapueri. Unde pro ecclesia S. Gaudentium*

A Quomodo Hieronymi verba allente legenti venire protest in multis, Hieronymum in his modo *directius* respicere ad mulieres, quae *myrrham* tulerunt ad sepulcrum Christi, quam ad eam peccatricem quae in Evangelica narratione Domini discubentis capiti prelustrissimum unguentum effudit? Hieronymus concepsit verbis dicit Paulam et Eustochium ungere caput Domini in eternam discubentis; quia sapientis Christi membris, si est, pluperibus ministrabant ad mensam, et odore virtutum universam Ecclesiam Christi repletebant, huius Evangelicum: *H*ec totus impletus est ex odore unguenti. Deinde asserti saeculi Doctor easdem Christi famulis, nequequid Christianum querere illi se posse, quem ungenter myrram, quod ipso jam Christus ad Patrem ascenderat. Quid vero affirmat Hieronymus, negat Joannes Clericus; et quod negat Hieronymus, affirmat idem Clericus. Alludit ergo Hieronymus ad mulierem, quae effudit alabastrum unguenti prelixi in caput Domini discubentis; et Evangelista voces decelatae (ut notat Erasmus) maluit dicere *percuti*, quam anguendo. Haec Hieronymus, atque editor eius Erasmus, quibus ego liberenter subscripsi. Sed in fine hujus defensiois Hieronymianae ad Clericum more meo illudendum, dico Hieronymum *directius* respicuisse auctorem Questionum Hieronymianarum, quatinus quos carpebat his verbis: *U*ti contra latentes Canes, qui aduersus me rubido ore deservient, erat isti en se dorso infirmiorum si agili defraudebam, etc.

Britiensis serit tone 29, pecto posse medium teatem penae atque Hieronymus verbis; super unum fatusdatur Ecclesia: alter pretiosum fidei myrum doctrina sua portat in populo.

INDEX

ALIQUOT INSIGNIORUM MENDACIORUM ET FALLACIUM CONCLUSIUNCULARUM JOANNIS CLERICI.

Ne longiore cum Clerico trahamus contentionis funem, neve imperitus ille Criticus eruditione muletatus in prima Quæstione, in cæteris habet impunitalem garriendi, celebriora aliquot loca libelli Quæstionum. Hieronymianarum hoc adducere necessarium duxi, ut perversa hujus scriptoris fides, imperitia ac supinitas magis magisque patueret, et in probro esse apud omnium sapientes. Indice igitur postiusquam accurata disputatio Clericum hoc loco manifestudinat ac imperitiæ faciemus.

A

Actum agere in sui adversarii contumeliam, improbi homiis est, ac imperiti scriptoris indicium. Quæst. Hier. pag. 562 et 577, ubi hæc habet Clericus: « Igitur imperitum criticum huc se præstabilit *Martianus*, qui emendationem Scholiastæ verbis Hieronymi substituit; quæ erunt omnino restituenda ab iis qui posthac *Hieronymum* edent, etc. Habent codices plerique omnes: Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, invocans nomen Domini, quo transirent coram eo, ait: Dominator Domine Deus, etc... At editio *Martianæ* ita est, a nescio quo, reficta ad Hebreum codicem: Stetit ibidem cum eo (id est, cum Mose, ut est in margine) et transiens Dominus coram eo ait. Quæ mera est depravatio Hieronymianæ versionis, ut antea jam diximus. »

ADDEDA et mutanda, quæ ad calcem **I** tomij editionis nostræ posita leguntur, restitutioñem hujusmodi facienda monent his verbis: *Col.* 100, *cap.* xxxiv *Ezod.*, *vers.* 3 et 6, *lectio isthac Vulgatae reponenda nobis videtur*: Cumque descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, iuvocans nomen Domini. Quo transeunte corani eo, ait: Dominator Domine, etc. *Nam primum Memorianus Canon Hebreicae Veritatis hoc modo legit cum aliis omnibus mss. codicibus, excepio Canone San-Germanensi.* Deinde notulae marginalia critica ita conceptæ sunt in Canone San-Germanensi, ut facile intelligamus hic loci contextum versionis Hieronymi fuisse mutatum, vel ab ipso Scholiaste, vel ab alio scriptore, qui scholia apposuit marginalia. Ingens tamen et hoc tribuendum honori scholiaris Hebrei, scilicet sensum Scriptura eum esse quem ipse depositi: nam ex Nthmeriorum cap. xiv, vers. 17 et 18, manifestum est Deum locutum fuisse verba Ezodi jam dicta: Dominator Domine Deus, etc. *Conferat qui voluerit, utrumque locum.* Ex his similibus ac impetratis monitor deprehenditur Clericus nostet criticus, qui post annos decem monet nos de restituenda lectioñe Versionis Hieronymianæ, quam tanto ante tempore restituendam nos ipsi monueramus.

AMOR acer calumniae est pag. 208 Qn. Hier. i in eodem prologo in Genesim, inquit Criticus, merito irridet Hieronymus eos qui LXX int. afflitos putabant; *affidit* est enim vatem, *aliud est esse interpretem*, ut recte habet. Sed sicut a Martiano et castigando, aut secum in concordiam redigendus, cum in praefatione in Paralipomena iuxta LXX interpretes dicat, LXX *interpretes Spiritu sancto plena, quia vera fuerunt, translatisse.*

Non legit calumniator iste admonitionem meam positam
col. 1415 et 1416, in qua Hieronymum in concordiam ac-
tredigo: Deinde illud attendendum; quod est Hiero-
nimi undeque versum ex mis Praesumuntibus testimonium sol-
legerit ad reuidendum Ruffi reprehensionem, qui am-
plius Doctorem invidit erga Sepiuaginta interpretes ca-
lumniator insinuabat; nihil tamen hujus Prologi (in lib.
Paralip.) replicat in sua Apologie posteriori libro, in
cuius finem recitate reperiuntur omnes prefationes referentes
Testamentum. Cur hoc occidet necdum bene novimus: non
conjectare uteunq[ue] licet cum Braso, Hieronymum non
ex sua sententia dicatis Sepiuaginta interpretes plenius
suisse Spiritu sancto, et in libris sacris multa addidisse ob
auctoritatem Spiritus sancti: Sed ita tribuisse animo Be-
nionis et Rogatiani familiarium suorum, apud quos tandem
pondus habebant sorte exemplaria LXX interpretari. Quid
quid sit de Brasiu conjectura, certum esset S. Hieron-
imum negare vltius sessocentis locis, Spiritu sancto mortua,
ediliam fuisse versionem Grecam LXX interpretari. Qui
aliud est, inquit Prologo in Genesim, votum, aliud est esse
interpretum, etc. Hacten adversus Ruffum afferens in sua
Apologia libro secundo, non potest: idem terro subtrahe-
re prefationis in Paralipomeno répōsore ad suam defen-
sionem, quin illico stultitiae arqueretur in causa LXX inter-
pretum, de hisbus tam contraria et iniurice sibi proposita
scripsisset. Prudenter neque reticere, quod enim summa fide fuit
auctoritas editionis LXX, etc. Vident namque interpretes am-
plexus calumnias, ac Hieronymi protologe in concordiam
redegerint.

1

CORRUPTOR LIBRORUM est pag. 320, *etiam enim depravata quicquid nulli corrigeret, legens in Praefatione Hieronymi in Danielis prophetae translationem Latinam: Duplex et ego adolescentulus.... cum me dū fuisse tuncq; puer in inclusione, et multo, etc. Quia legere deinceps et secundum editionem omnium editionem et codicum sive, nulla me dū impinguare pistrinum rellussem, et multo, etc.*

CORRUPTIONIS absurdissimus est patronus, pag. 297. « Mistratus sum saepius in editionibus *Erasmi et Victorii*, prologum hunc emendatius legi in 2 Apologia contra *Rufum*, cui insertus est, quam initio tomī III, ubi seorsim exeat. Debuit sibi cavere *Martianus*, ne quid simile admitteret. Quod quoniam non fecit, monebit ex memoria Apologia, alterum præterea intendum, in verbis a me allatis, deprehendi ubi pro *illucescere* legendum *illustria*, ut est in illa Apologia, utque sequentia verba ostendunt *illustria facit que minus ante fuerant*. »

Delirationem hanc Clerici redargunt ipsa verba prologi in Genesim. *Quod ut anderem Origenis me statim provocavit, qui Editioni antiquæ translationem Theodosianis miscuit, asterisco ✕, et obelos △, id est, stellā et vernū opus omne distinguens: dum uul illicescere facit que minus ante fuerant; aut superflua queque jugulat et confundit.* Dic nobis, *illustri* Clerici, quid hic conferunt tua *illustria*? Nam negabis *stellas lucere in celo, et illuminare terram?* Si hoc potes negare, pernega similiter *asteriscos*, sive *stellas*, non illuxisse in opere Origenis, qui illud asterisco et obelo distinxit, *illucescere* faciens qua LXX omiserant, et ipse de Theodosianis editione suppleverat. Nisi metderet etiam deliramentis conficitari, multa ad imperiti Clerici adhortitionem reponerem hoc loco, qui quoniam index est, breviter indicat omnes reprehensiones tristici nostri.

Criticus impius est, nec Christianus, qui sacramentum Redemptoris Christi Dei tollere ntitur de Scriptura sacra. Pag. 365 et 366. « Eisdem capitulis vers. 15, pro ipsa conteret, ut habent ferme omnes mss. codices Latini, sicut fatur monachus noster, et sicut multi patres legerunt, atque inter alios *Augustinus*, edidit ipse, ex uno Codice, quem memorat. Cum non et alios, in Lovaniensi Collectione memoratos laudat? Sed forte locum ex plurimorum Codicium lectione edi oportuit, potius quam mutari ex paucis Codicibus. Nam quod habet Hieronymus in Quesitionibus Hebraicis ad rem nihil facit, cum in Versione sepe sequatur non suam ipsius opinionem, sed Ecclesiasticam consuetudinem, praesertim in insignioribus locis (*Vid. Gen. iv. 8.*) *LXX* Int. hoc in loco habent. Ipso servabit caput tuum. Quibus in verbis αὐτῷ videtur positum, quod *LXX* Interpretes, quamvis usi essent voce neutra εἴπειν, in animo haberent nomen masculinum γένος, quod idem sonat. Sic et vetus Interpres Latinus, quamvis usus esset voce *semen*, subiect tamen ipsa; quia cogitavit de prole, seu *sobole*. Ejusmodi constructionis facile esset ex optimis quibusque scriptoribus multa exempla proferre. Scio postea pronomen *ipsa* relatum ad *Ecclesiasticum*, quasi mulieris nomine describatur, aut etiam ad *Virginem Mariam*. Sed haec præter interpretationes non obstant, quoniam antiquæ lectionem repræsentarem, cuius non incepta ratio reddi potest. »

Nolo enumerare imperitiæ somnia in hac Clerici Quesitione, quia nimis longum esset. Id tantum caveat lector studiosos quod alibi auinadverti, impietatem scilicet Sociiani nostri critici, qui patrum etiam suorum terminos prætergressus negat legendum, *Ipse conteret caput tuum*, ne cogatur credere Christum Dominum sua virtute contrivisse caput antiqui serpentis, ac genus humanum ab eius potestate liberasse. Quanta sit porro mendaciorum eius impudentia, dum asserit ad nostram resolutionem *ipse conteret caput tuum*, nihil facere quod habet Hieronymus in Quesitionibus Hebraicis, liquido apparebit ex Hieronymi ipsius lectione. Itaque hæc est sententia Quesitionum Hebraicarum sancti Doctoris: « *Ipse servabit caput tuum, et tu servabis ejus calcaneum*. Melius habet, inquit, in Hebreo: *Ipse conteret caput tuum, et tu contores ejus calcaneum*; quia et nostri gressus prædium intulerunt a colubro; et Dominus conteret Satanam sub pedibus nostris velociter. » Habes hic, christiane lector, *sacramentum fidei* redemptionis in Christo; habes quoque testimoniū *Monumeum restitutionis meæ*, *Ipse conteret, quam non impinguaret Joannes Clericus*, si fide Christi Dei et patrimonio religionis non esset naufragus (a).

F

Favis nulla est in critico qui editorem Hieronymi sollicitat ad depravationem litteræ F, quæ posita est in libris *Nomina et Locorum Hebraicorum*; sollicitat vero contra fidem omnium editiorum et mss. codicium, pag. 397 et 398. « *Hoc quoque, inquit Clericus post Richardum Simonum, in hisce etymologis, farsi negat, quod nominis, quae inchoata sunt a littera Hebreia Phe, scrabantur per F Latinum, quasi unum identique essent, cum ceteroquin Hieronymus soleat semper eam exprimere per F et Iu versione, et in Commentariis. Ridiculum est omisssum P,*

aut PH, positamque F, quæ in lingua Hebraica nulla est; et forte ut quod suspicere aperiat, hic liber a monacho quopiam refutus, qui inchoata a PH retulit ad litteram F. Idem tamen factum in libro de Sītī et Nonnībus Locorum, p. 1

Quis non miretur criticos stolidæ feroce, qui nequum goverunt litteram Hebraeorum exprimentem per Grecorum, et ultramque sonare F litteram Latinorum? Recreditur itaque alphabeti Latinī, cuius ordinem, seriemque litterarum secutus est Hieronymus in utroque libro Nominali et Locorum Hebraicorum; quod si non sufficiant prima hac artis Grammaticæ rudimenta, discant saltē me abeque ingeni temeritate et audacia noui potuisse in libris Hieronymi permuttere, quod omnes libri cum editi, tum manuscripsi, retinent in toto terrarum orbe. Denique quid prodesset id genus depravationis litteræ F in libris Hieronymi laudatis, cum scelus deprehensus foret ex ipsomet Hieronymo? Ipse enim de littera F posita in libro Nominali Hebraicorum lectorem monet in hunc modum: *Sed scientiā, inquit, quod apud Hebreos P littera non habeatur, nec uolum nomen est quod hoc elementum resonet. Abitur igitur hebreensis, quasi per F litteram scripta sit.* Haec Similitus. haec Clerici auinadversare deluisset, antequam me imperiæ iustitiae propter F suis locis retentam litteram. Quam profecto, si ausis essem immutare, non dubito quin illi ambo critici illæ me falsarium vociferarent, talis enim est in illis similitas, quam in *Martianum* exercet.

8

SCOOPHANTA, non criticus peritus is est, qui non docet quicunque sunt, sed vulgas imperitorum concitat in adversarios suos; ita Clericus noster, Ques. 13, pag. 449 et 450. « *Hebrei quod sequitur, Et nencirsi cum dormissel cum eo, et cum surrexisset ab eo; appuhgunt desuper quasi incredibile, et quod rerum natura non capiat, etc.* Hieronymi hebrei verba sunt ad vers. 33, cap. xix Genes. in nota vero paginae subjacea, *Plices*, inquit Editor Benedictinus. *Mss. codices curiosi inspeksi, sed nihil in eis reperire potui, quo juvaretur intelligentiam loci.* Deinde profert notulam *Erasmi*, queriturque hic silloso *Marianum Victorium*, et postquam observavit alios codices pro appungunt, habere aut adjungunt, aut apponunt, addit: *Et sic igitur intelligentiam paneta finisse superposita verbis hisce Scriptorū; siue ipsa verba finisse addita in superiori parte contextus sacri extra seriem reliquorum verborum, quocunque modo id factum credatur, rem incredibilem Hebrei significare voluerunt, tanq; ex punctis, quam ex situ verborum.* Quis non rideat astutis nostri monachis tanto supercilio doctiorum existimationem invadentis, in re quam tiranici omnes norunt? Antequam consulueret mss. codices Hebraeos, inspicere eum oportuit editiores punctis instructas, quæ omnes habent punctum in statu impositum litteræ F in voce נְתָרָה bkhonah, cum ea surgeret; monente Massora, quæ in margine habet נְתָרָה תְּרֵי nakond hal vau, punctatum est supra vau. Quia de re habuimus Interpretes egerunt, ut et *Joannes Bostorius* in Comment. Massorethici, cap. xvi, ubi Talmudicos hujus rei mentionem fecisse ostendit. Auctor sīn nostro et studiosissim Biblia edita, Commentariusque criticos virorum doctorum legat, antequam libros mānū exarates aedat; quibus uti nesciunt, qui editores lectioni diligenter operam nūquam dederunt. Profidem profecto est jactare codices mss. Bibliorum, cum editis minime legeris. »

Nemo negat Hebreicum nostrum hic hercati in cibæ mea, et palmaris status tropaeum in universa republica litteraria esse consecutum ex Imperiis met sperassus. Sed pone supercilium tam, Critice sycopanta, ut editiorum llibrorum lectioni diligenter operam dedisse me non dubitales. Dicis omnes editiones punctis instructas habere punctum in statu impositum litteræ F in voce נְתָרָה bkhonah; ergo non legisti Biblia Hebreæ Munsteri, et Eliezeri; non legisti Polyglotta Complutensium, nec Parisima D. le Jay, in quibus nullum punctum impositum est litteræ F. Non legisti Biblia Hebreæ Xantii Pagnini, et Arias Montani, quæ in Edit. Genev. nullum retinet punctum impositum litteræ vau, in editione autem Antwerp. duo, non unum, habent puncta imposita eidem litteræ. Vide nunc, inquit calumnias, an editos legerint libros antequam jactarem mss. codices. At non te pudet tantæ calumnias et tanti supercelli, qui simplicem et candidam observationem, sine alienus nominis injuria, vocas supercilium et astum, quo doctiorum existimationem invado. Auctor sīn tibi, ut hostium tuorum verba simplicia veneno

(a) Non tamen improbanda quam et Vulgata habet vox, *Ipsa*, quæ et bonis defendi potest argumentis.

tuo non inficias deinceps, ne semper de te critico Clerico dicamus : *Perierat innocentia, si semper inequitus juncta esset potentia; et totum quidquid cupit calunnia, prevaleret.* Hieron. lib. i. Apolog. adv. Ruinum.

Si omnia, in hoc Indice imperitia Clericorum expendere vellimus, atque ad accuratissimam Responsionis et Defensionis normam severe exigere, hic nobis esset non finis huic opusculo imponendum, sed alterum inchoandum volu-

men apologeticum. Verum nec hoc necessarium est, et tardius esset; cum animadversa a nobis possint esse speciminiis foto, ex quo satis liquet verissimum esse quod de imperitia Quæstionum Clerici jam diximus, et dicendum prætermittimus. Profecto libertas nostra in redargendo imperito et parum modesto Critico, sine summa aut imperitia, aut iniuritate, non potest nobis negari.

INDEX

VERBORUM, SENTENTIARUM ET RERUM MEMORABILIORUM.

A

Abacuc ad Danielem missi historia apud quosdam incerta, 591.

Abdias quis? 362. Judæi putant prophetiam ejus fieri contra Romanos, 366. Magna pars Alidæ in Jeremias continetur, 365. In Sebaste sepulcrum Abdiæ, Elisæi, et Joannis Baptiste, 363.

Abraham opera, quæ? 296. Filii Abraham, qui? 876. In tabernaculo Abrahæ mercatus exercetur, 885.

Adadremmon urbs juxta Jezrael, nunc Maximianopolis nominata, 904.

In Adam peccatum originale, 417.

Adamas lapis fortissimus, 528, 836.

Adulatores regalis fastigii, 332. Adulatoribus non credendum, 515. Non simus fatui adulatores Dei, 604.

Aequitate pauci ducuntur, 51.

Afflictio omnis Deo judice dispensatur, 181.

Agrostis quid? 108.

Alexandria, quæ prius vocabatur No, ab Alexandro Macedone nonen accipi, 94. Hæc metropolis Ægypti, *ibid.*

Juxta Altare Domini locus et arbores non plantantur, cur? 40. Unum altare habet Ecclesia, 262. Altaria hæreticorum plurima, *ibid.* Tot habent altaria, quot schismata, *ibid.* Hæretici unum altare habere se jactant, *ibid.*

Amantium cæca sunt judicia, 109.

Amici, quid? 516. Amici divitiæ multi, non pauperum, *ibid.* Diu queritur, vix inventur, difficile servatur, *ibid.* Amici fratres dicuntur, 233. Vera amicitia in quo posita, 517. Eadem quando delicata, *ibid.*

Amorrhæi post expleta peccata expulsi, 213.

Ammon filii de stirpe Loti generati sunt, 238. Habitanti in Arabia, ubi nunc est Philadelphia, *ibid.* Rabba fuit metropolis eorum, *ibid.*

Amos pastor pecorum utitur in sua prophetia sermonibus artis sue, 225. Amos nequaquam ad Jerusalem, sed ad Israel et in Samaria predicat, 221.

Angeli rerum humanarum procuratores, 300. Laudantur et accusantur pro virtutibus vel vitiis eorum quibus praesunt, *ibid.* Angeli designati ad gubernationem mundi, 662. Angeli Christi ministrarunt in terra, 783. Sensus a Deo illuminatus, angelus noster est, 808. Angelorum tutela, 17. Quidam putant Joannem Baptistam, Malachiam et Aggæum fuisse angelos, 751. Angelii pessimi dicuntur Dei exercitus, 190.

In Augustiis positi quid solemus dicere? 301.

Anima in medio virtutum et vitiiorum posita, 375. Omnes anime Dei sunt, 173. Vera causa latitiae anime, quæ? 728. Omnis anima per naturam suam tabernaculum Dei est, non Daemonis, 597. Anima similis efficit ei cui adhæret, vel Deo, vel mundo, 578. Anima separata a corpore quo ducitur? 548. Manum Dei evadere non potest, *ibid.* Antichristus pugnaturus est aduersus sanctos Domini, 214.

Apostoli et martyres dicuntur fundamenta terræ, 501. Apostolorum nomina quotidie magnificata, 755. Illud nobis prodest, *ibid.* Apostolorum prædicaciones et opera, 783, 786. Claves Ecclesiæ apostolis commissæ, 445. Apostoli nudis pedibus incedere jubentur, 242, 260. Cur apostoli vestimentis suis straverunt pullum asinæ, 244. Apostoli memoriter Scripturas recitabant, 489. Apostoli majora signa fecerunt quam ipse Christus, 527. Apostolorum fortitudo, et invicta constans, 496, 497.

Aprilis mensis tempus verum, 271.

Aquile natura, 368, 447. Dicitur regina avium, 447. Aquila in volatu omnia superat, 595.

Aquila diligens et curiosus interpres, 25.

Arborum radices quantum in terra demergantur, 160.

Arii hæresis notatur, 420. Non negat filium Conditorem, *ibid.* Persecutio Arianorum scèvissima, 789. Arius, Aetius

et Eunomius hæretici, 229. Quo sensu Arium vocat Hieronymus ostium, Aetium vero et Eunomium vectes, *ibid.*

Artifices omnes suæ artis loquuntur exemplis, 221.

Assyrii et Babylonii quas regiones tenuerunt, 377. Assyrii et Babylonii terram Aquilonis occupant, 793.

In Athletis suis gloriatur Dominus, 733. Athleta Domini, et athleta luxuriæ notantur, 373. Mos Palestina et Græcia in athletis exercendis, 896.

Attelabus, quid, 576. Discremen Attelabi a Brocho, 581, 582.

Avaritia bona et mala, 618.

Auditus in Scripturis sanctis non aure, sed corde percipitur, 169. Spirituales et terreni diverso modo audiunt, *ibid.*

Portæ pro auribus sumptæ, 440.

Azael regis Damasci crudelitas, 226, 227.

B

Baal vocatur imago zeli, 679. Est idolum Sidoniorum, *ibid.* Sidonii et Phœnices hunc appellant Baal et Beel, *ibid.*

Bilum patrem suum Nilus refert in Deum, 24.

Babylonius muros extruxit Semiramis uxor Nini, *ibid.*

Baptismus et pœnitentia quo sensu portæ dicuntur, 686.

Venit baptisma in Spiritu sancto, et in mysterio SS. Trinitatis, 202. Baptismi effectus, 907. Chrismate baptismi perdito, non ideo desperandum, 633. Baptismus in Pascha et Pentecoste conferunt, 921. Quid nobis precipit in baptismismo, 683. Apostoli baptizant in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, 413.

Bardesanes, cuius etiam philosophi admirantur ingenium, 106.

Beelphegor idolum, quid, 98. Qui libidini deserviunt illud colunt ut Deum, *ibid.*

Beneficiorum Dei magnitudo nobis Deum proprium facit, 412.

Bethel quæ prius vocabatur *Domus Dei*, postea Bethaven dicitur, id est, domus inutilis et idoli, 45.

Bona falsa, quæ? 514. Benedictio Dei est quando auferit ea, *ibid.* Bona non amare peccati est, quanti sceleris odise, 463. Quid est Bonum querere, et malum repellere, 296.

Directive Boni, et odium mali in quo reponuntur, *ibid.* Merces diligentiæ bonum, *ibid.* Pœnarum finis, Bonorum exordium est, 525.

Bubali indormiti, 519.

In Buxo erudiebant manum parvuli, 610.

C

Cain primus extruxit civitatem, 129, 424.

Canticum Canticorum quanto brevius est, tanto difficultius, 364.

Calumnia vitium describitur, 882. Studium et meatus Calumniatorum, 331.

Cantherius accusat sacrilegii S. Hieronymum, 425. Innocentiam suam probat S. Doctor, *ibid.*

Carmeli duo, 225.

Catholicorum prima victoria detegere secreta hereticorum, 370.

Catouis laus, 53.

Chaldeorum audacie et roboris testes sunt scriptores Græci, 593.

Christiani usus, 634. Dicitur unguentum spirituale, *ibid.*

Christi missio a Deo in terram, 798. Cur omnipotens dicitur? *ibid.* Idem Deus predicatur, *ibid.* Animam eum corpore sumpsit, 410. Ejus caro non videt corruptionem, 411. Una persona in Christo, non duæ, 861, 850. Quantus induxit sordidus vestitus, *ibid.* De Virgine vere natura, 350. Ejusdem miracula, *ibid.* Nativitate Christi omnia precificantur, 864. Adventus Christi, fons omnium beatorum, 27, 638, 639. Omnes salvantur Christi adventus, 359, 353.

Cur dicitur unigenitus, 904. Quidam negant Christum humanum habuisse naturam, 318. Fortitudo Christi licet pueri, praeditur, 260. Omnes virtutes in Christo, 639. Quae in aliis in typo precesserunt ad Christum referuntur, 123. Cur Christus non potuit signa facere in patria sua, 59. Nomina sua largitus est apostolis, 388. Cibus et conviva, 123. Sine auxilio ejus natura angelorum et hominum fragilis, 812. Carnes Christi comeduntur, et sanguis ejus a fidelibus bibitur, 763. Frumentum dicitur et vinum, 869. Quinam comedere et bibere eum mereantur, *ibid.*, 870. Non ita laboravit in Israele, quam in gentium populo, 430. Pro gentibus pretiosus sanguis effusus, *ibid.*, 430. Ingressus Jerusalēm, sedens super asinam, 862. Hujus mysterii explanatio, *ibid.* Mysteria passionis Christi, ejus descensus ad inferos, et resurrectionis stabiluntur, 864. Christus inter duos latrones cogitatus, 638. Animam suam moriens Patri commendat, 631. Christus Redemptor descendit ad inferos, 131, 153, 393. Terra inferni morte Christi vacata, 133. Quomodo tres dies, et tres noctes fuit in corde terrae, 403. In inferno vivens et liber, 407. Caro ejus quæ sepulta est, eadem resurgit, 412. Morte Christi, servata Judæorum patuerunt, in *pref.* in *Os.* Quid Deus fecit, ut Christus ametur, 640. Interfectio ejus sola causa derelictionis Judæorum, 33. Credentes simplices non decipiuntur nisi sub specie nomini Christi, 284.

Christianorum officium in quo possum, 438 Nomen Christianum tormenta non superabunt, 478. Christianus debet esse temperatus prudens et simpliciter, 76. Persecutiones in Christianos, et pax Ecclesiae, 841. Christiani pugnant contra Ecclesiam tempore persecutionis, 897. Quomodo numerus septem milium ad Christianorum nomen pertinet, 853.

Christianorum genera, quæ? 654.

Cogitans semper de Deo, facere nescit, injuriam, 531. Cogitatio pravitatis humana notatur, 145. Cogitationes malæ poenas luent, 58.

Columba sola aliis pullos non dolet, 77.

Commentatoris officium, dilucidare obscuram, 588, 837.

Confessio delictorum in conversione, 157.

Conditio humana, quæ? 448.

Conscientia mordet post peccatum, 296.

Continentia inserviendum tempore luctus, 904.

Conversione nostra Deum mutamus, 554.

Ad Cor loqui, quid? 21.

Cornua pro regnis posita, 840, 790.

Corporis fortitudo est imbecillitas animæ et econtrario, 291. Imbecillitas corporis animi vires secum trahit, 263.

Mala et aggrationes corporis, 564. Causas earum quidam notant, *ibid.* Flagella dicuntur, *ibid.*

Corruptionis perverorum non condemnat bonos, 719. Corruptione quando utilis et bona? 708. Odium corruptionis notatur, 292. Qui amaturo a Deo, corripitur: qui negligitur, suis peccatis dimittitur, 42.

Crispus citatur, 617.

In Cruce abscondita fortitudo, 658. Crucis sacramentum in Moysi figuratum, 139. In Crucis vexillo Amalek superatus est, 367. Constantinus dicitur frænos equo suo fecisse ex clavis Dominiæ Crucis, 933.

Cucurbita ejusdem naturæ ac hædera, 426. Utraque jopolium Israel denotat, 427.

Curatio non beatitudine, sed solatium, 525.

Custodia cordis laudata, 640.

Cypriani beati laudes, 420.

Cyrus imperium Chaldaeorum destruxit, 778. Ejus pietas in populum Judaicum, *ibid.* Interfectus fuit apud Massagetas post annos imperii xxx, *ibid.* Ejus successores, *ibid.*

D

Dæmones, hostes Christianorum, 75. Singulæ dæmonum turmæ habent suos principes, 639. Lætantur interitu hominum, 145. Faciunt admirari pulchritudinem sæculi, 643. Confusio dæmonum in fine sæculi, 534.

Datorem qui ex copia non sentit, sentit ex penuria, 18.

David fortis manu interpretatur, 33.

Decius, Valerianus et Maximianus persecutores, 549.

Desideratur magis quidquid non licet, 153.

Desperatio vitanda, 191.

Detractio facilis, 452. Imperitorum est detrahere, doctorum juvare, 429.

Dens veritas est, 391. Natura sua misericors, 413. Domini jussisse, fecisse est, 379, 477. Deus omnium beneficiorum auctor et largitor, 637. Creator totius hominis, 896. Aequaliter Deus omnium, 837. Curam habet universarum gentium, 249. Factor universitatis in brevi ostenditur, 400. Non mutatur, 849. Quo sensu dicitur mutabilis, 819. Quare promissa mutat? 534. Voluntas ejus per hostes expletur, 107. Medicus est clementissimus, 591. Magna

ejus clemensia, 26. Futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia, 236. Severus in die judicii, clemens erit erga populum suum, 214. Vult omnes salvati, 153. Deus alios salvat in veritate, alios in misericordia, 531. Propter multa peccata non obliviscitur paucorum bonorum, 744. Pœnitentia in Deo quomodo accipienda, 328. Non mirum, si jurare dicatur, 340. Multa mala facit non puniens; sed occasionem tribuum pœnitentia, 48, 49, 61, 269, 270. Quibus bonus est, 433. Beneficia ejus in populum suum, 123. Gravia comminatur, ut misereatur pœnitentium, 63. Austeritatem judicis mitigat pietate Patris, 1:9. Plaga Dei visitatio est, atque curatio, 252. Causa iræ Dei quæ? 530. Deus in ira sua non obliviscitur, 636. Habet suas mensuras, *ibid.* Quo sensu sumenda? 780. Quomodo fit amarus, 143, 915. Quo sensu Deus cogitat malum, 431, 534, 689. Deus dedit Israeli regem in furore suo, et abstulit postea in indignatione sua, 150. Deserere videtur, ut quem presentem non sentimus, absentem requiramus, 61. Vult cum populo suo judicari, ne injuste videatur ferre sententiam, 34, 257. Vices rependit peccantibus, 34, 836. Peccata patrum se communatur redditum, 230. In eo quod mandat, videtur ipse percutere, 318. Deus nihil præcipit nisi quod honestum est, in *pref.* in *Os.* Blasphemum est dicere, quidquam siue Deo fieri, 603. Potentia Dei demonstratur in parvis animalibus, 187, 198. Deus nunc diligit Judeos, quomodo? 29. Nihil, Deo aversante, securum est, 396. Dei semper regnum potestate, 76. Inest omnibus occasio cognoscendi Deum, 577. Ambulare cum Deo, est præceptum, 507. Alter nesciens Deum, alter punitur recedens a Deo, 91. Deus non ea quæ offeruntur; sed voluntatem respicit offerentium, 395.

Diabolus, leo, ursus, et coluber appellatus, 301. Fons mortuorum, 136. Diabolus varium flagellum, 564. Aut nullus aut rarus quem non deceperit Diabolus, 584, 586. Quidam existimat Diabolum acturum esse pœnitentiam, 418.

Diapsalma, quid significet, 637.

Dies septimus quicunque criticus, 283. Diei judicii apparatus et effectus, 918. Nullus dies malus, 312. In nostra potestate est, vel bonum diem facere, vel malum, *ibid.*

Diit Egyptorum, qui? 44.

Discordia mala quanta? 254.

Divinatio non accipitur in bonam partem, 472.

Divini et somniatores vane consolabuntur, 871.

Divites superbi ante iudicium damnati, 687. Divites purparati superbis, 507. Damnatur electio divitum, pauperibus neglectis, 679, 680. Notæ, quibus dignoscitur divitum reprobatio, 43.

Divites iniquitate pariuntur, 509. Multiplicatae divitiae, densum lutum, 613. Quomodo divitiae liberant de morte, 687. Veritas paupertatem, mendacium divitias parit, 509.

Docere potest quis post peccatum, et quomodo, 468.

Doctores falsi et prælati designati, 538.

Doctrinæ varietate, diversi adorantur dii, 307. Pereunt virtutes, si doctrina non sit in Ecclesiis, 343.

Quot Dogmata falsa, tot sunt antichristi, 558.

Draconis natura, 458. Virtus ejus in lumbis est, 557.

Didymus tres libros in Osee scripsit, 777.

E

Ebrietas animi quæ? 247. Ebrietas pro copia rerum sumpta, 160.

Ecclesiæ ortus, 772, 793. Christi sanguine redempta, 717. Cur dicitur Columba, *ibid.* Unitate Spiritus conjuncta est, 441. Habet urbes suas, *ibid.* Possidet mysterium SS. Trinitatis, 445. Angelorum presidio munitur, 861. Longe melior synagoga, 758. Cur traditur persecutionibus, 558, 788. Auxilio Domini pax redditur Ecclesiis, non doctrina magistrorum, 900. Sola Ecclesia irrigatur imbre sempiterno, 273. In ea abundant spes, fidis, charitas, *ibid.* Blasphemum videtur dicere Ecclesiæ esse malis deditam, 713. Omnis qui salvatur, in Ecclesia salvatur, 208. Judices Ecclesiæ quomodo abominantur iudicium, 471. Vita et avaritia rectorum Ecclesiæ ejicit multos ex ea, 750. Ecclesiæ peccatrici non parcit Dominus, 743, 714. Ecclesiæ electa, quæ? 757.

Ecclesiastici viri, si peccaverint, Sodomæ et Gomorræ cruciatus subieccebunt, 150.

In Ecclasiæ, nec tacere, nec loqui libere quis potest, 589.

Editio Scripturarum quinta, 215. Duae editiones sine auctorum nomine, 593. Præter quinque editiones, duas in xii prophetas reperiit Hieronymus, 618.

Eleemosyna et humilitas si vere sint pro victimis deputa, 63. Non omnis eleemosyna placet Deo, 297.

Eloquençia secularis inebris, 420. Auctores fluminum eloquentie, 538.

Emath duæ; una magna quæ nunc Antiochia nominatur, et una minor, Epiphania dicta, 311, 319.

- Knoch et Elias rapti in cœlum, 547, 813.
Ephratha dicitur et Bethlehem, 383.
- Episcoporum manus et officia, 721. Studiose agant, ne violent sancta, *ibid.* Non dignitas sed opus eos salvat, *ibid.* Virtutes episcoporum quæ? 760, 761. Scientiam habeant, ut possint alios erudire, *ibid.* Discant a laicis que ignorant, *ibid.* Commendatur in eis lectio Scripturarum, *ibid.* Episcopale nomen sine opere auferetur, 680.
- Epistola apostolica veterem legem explicant, 763. Epistola ad Hebreos non recepta ab omnibus, 888. Ejus auctor ignoratus, 539.
- Erodionis tria genera, 819.
- Kruce natura, 275. Hæc, extrellum poenarum omnium, *ibid.* Eruca, locusta, bruchus, et ærugo spiritualiter expoununtur, 171, 172. Quinam populi sub nominibus Erucae, locusta, bruchi, et rubiginis designati? 170.
- Eruditi debent doctrinæ proferre sermonem, nec debent prohiberi, 247.
- Esau unde sic appellatur? 246, 364. Esau et Jacob figuræ Judeorum et populi Christiani, 235.
- Esther et Judith, typus Ecclesiæ, 671.
- Evangelium Matthæi Hebraice scriptum, 123. Evangelium secundum Hebreos ab Hieronymo translatum, 520. Evangelicus sermo brevius, 364. Qui legem observant cum Evangelio violat nomen Dei, 243. Mundus Deus in Evangelio, quos in Lege peccantes immundos reliquerat, 218.
- Eunuchi Deo placent, 674, 675.
- F**
- Fame nihil durius, 542. Fames Judeorum et sitis, 343. Feminae natura, 518. Feminae gentiles doctissime, 671. Festivitates celebrandæ non in vino, 549. Quorum Deus projectit festivitates, 302?
- Fides in Spiritum sanctum commendatur, 202. Potest aliquis ante fidem perclere fructum boni operis, 768. Vituli et Victimæ Fidei, 158. Rara fides, qua, 517.
- Omnis Flagitium, si terminum pudoris excesserit, semper ad deteriora procedit, 241.
- Flumina ex terræ motibus eruperunt, 648. Alia absorpta sunt, *ibid.*
- Fontes Judææ obtarati, 648.
- Fortissimi ut adamantes sola libidine dissolvuntur, 330. Prodest Fortitudines pessimæ inter se non conuenire, 526.
- Frater est et proximus omne genus hominum, 833, 849.
- Fugitivo quid convenit, 393.
- Fur et latro qui differunt, 69.
- Furtum et perjuria non parva crimina, 816.
- G**
- Gabaa et Rama, dues civitates tribus Benjamin, 54.
- Gabrie: et Michael protectores Judeorum, 665.
- Galeanus medicorum discretissimus, 283.
- Galii a Romanis truncati ad ignominiam, 41.
- Gentium vocatio describitur, 857, 861, 200. Quomodo justa est, 888. Gentes in assumptione Israelis projectae sunt, 889. Gentium poenitentia ruina est Judeorum, 592.
- Geth urbs metropolis Palæstinæ, 441, 443. Haud grandis nunc viculus, 389. In eo sepulcrum Ioseph ostenditur, *ibid.*
- Gigantomachia in laudes deorum scripta, 289.
- Gog et Magog gentes sævissimæ, 213.
- Græcorum mater Cornelis laudatur, 671.
- Gratiae Spiritus sancti diverse in his qui adhuc spiritum ducuntur, et in hi qui perfectam habent dilectionem, 203. Nihil potest anima sine Gratia Christi, 748.
- H**
- Hadrianus de savillis Jerusalem sui nominis Eliam condidit civitatem, 171.
- Hæretæ natura, 423. In Palæstina et arenosis locis nascitur, *ibid.*
- Hereses omnes unde? 582. Uba lingua latrant adversus Ecclesiam, 689. Patriarchæ hereson qui? 267, 511. Hæretorum Mater superbia, 49, 274, 706. Hæretorum simulationes ac superbia notantur, 243, 244, 368. Rex apud Hæreticos dici potest qui primus hæresim reperit, 70. Hæretici caro fuerunt et membrum Christi, 102. De domo Del effecti sunt, *ibid.* Nihil differunt a gentibus, 73, 80. Non Scripturarum auctoritatem, sed humanae rationis sensum ignorantur, *ibid.* Hæretici doctissimi, 106. Sermo eorum compositus, 229, 237, 235, 234. Quidquid loquitur hæreticus, plenum est doli, 188. Doctrina hæretorum quæ? 115, 623. Cultus eorum vertitur in peccatum, *ibid.* Hæretici non habent vocem sententias explicantem, sed sonitum, 121. Hæretorum cœcitas, 503. Horum mœura non suscipit Deus, 503. Sententia hæretorum variata, 103, 304. Non errant de operibus hæretici, dummodo fides teneatur, 38, 468. Decepiores quid faciunt, 299. Multa confundunt sponte, quasi traditio apostolica, 749. Rapere conantur præ cœstis eos qui in Ecclesia sunt constituti, 143. Singuli hæretorum habeant deos suos, 123. Sibi vindicant sacerdotii dignitatem, 314. Ligno crucis doctrinam suam confirmant, 896. Habent solemnitates suas, 73. Falsa mysteria hæretorum, 80. Cultus eorum fornicatio est, 43. Severi apud pauperes, non apud divites, 295. Raro hæreticus diligit castitatem, 78, 99. Continetiam et jejunitia quidam sectantur; quidam voluptates, 263. Deum calumniantur, 273, 848. Omnes peccant in Trinitatem, 848. Facilius ab ethnici captum liberantur, quam ab hæretici irretitum, 376. Multo peiores Judei et hæretici persecutores, quam ethnici, 374. Tribulatio hæretorum quæ? 239. Plangendi hæretici, 56. Salus eorum non desperanda, sed optanda, 15.
- Hebraicum idioma, 263, 452. Hebrei ondes diversas habent lectiones, 650. In expositione historicæ Hebreia veritas sequenda, 382. Hebræorum traditio quæ? 816. Fingunt Judei, omnes locuturos Hebraice, 722.
- Helesci viculus in Galilæa, 535.
- Hieronymus oral pro remissione peccatorum scortum, 351. Quid observat in interpretatione Scripturarum, 417. Humilitas ejus, 361, 386, 443, 452. Studium Hieronymi in lingua Hebreæ, 773. Non de proprio sensu loquitur, 530. Morbos libenter sustinet modo libidine careat, 265. Dubitat de malitia Judeorum, 474. Cavet odium episcoporum, 719. Testis erat oculatus subversionis Judei, 692. S. Hilarius opus Origenis transtulit, 479.
- Historia aliquando metaphorice texitur, 668. Ordo Historiæ in laudibus Dei non semper servatur, præcepta in psal. vii et li, 245. Non omnia quæ in Historia barrastur, possunt tropologicæ sumi, 395.
- Homo, ubi persona non ponitur, pro qualibet homine sumitur, 761. Fugit homo a Deo, 396. Hominum miseria et peccata, 451. Crudelitas eorum, 129.
- Humerus opus significat, 65.
- Humilitas inter virtutes præcipua, 451. Spe hereditatis Dominicæ nascitur, 697.
- I**
- Idolorum origo, 24. Idola gentium quæ? 207. Idolorum denominatio, quæ in Ægypto adoravit Judas, 240. In idolis quid reperiatur, 630.
- Idumæorum regio qualis, 570. Idumæa vergit ad Australem partem, 233. Hæc provincia Theman, Saron, et Nageb dicitur, *ibid.*
- Insignis natura duplex, 203.
- In Imaginibus tyranni obturcati mos servatus, 639.
- Immisericordes non exaudiuntur, 466.
- Impatientia humana in disceptationibus designatur, 608.
- Imperatores impii a Deo puniti, 659.
- Imperium singulare constitutum est, 477.
- Impiorum multitudo ad nihilum utilis est, 102. Eorum stupor, 734. Cur impii super justos prevaleant? 602, 605.
- Infernus in medio terræ, 408. Nullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahetur, 347. Quidquid separat fratres, inferus est appellandus, 152.
- Infirmitas quæ prodest, 690.
- Injuriam uxoris Levite quo animo vindicarunt Israëlitæ, 114.
- Invocare nomen Domini non incipientium, sed perfectum est, 205.
- Ira natura, 173. In subrisione simulata ostenditur magnitudo iræ, 289. Aut rarus aut nullus est, qui ira Dei non sit dignus, 540. Brutaliam Dei seculunt, 676.
- Israel unde Videntis Deum sortitus est nomen, 275. Regnum Israel permansit ducentis quinquaginta annis, 2. Israel vocatur Ephræm et Joseph et Samaria, 8. Quo sensu populus Israel appellatur virgo, 281. Cum Deo iusta constituit Israeli beneficia, 503. Idololatria Israeli, 206. Pertinacia populi Israel in suo peccato, 278, 311, 312. Abdans opibus, 261. Fijus rapax, 295. Per flagella et tormenta eruditur, 275. Suscepit cultum idolorum vicio principum, 46. Cruelitas principum Israel, 465. Per quinquecentos triginta annos Israelites captivi in Ægypto, 217. In fine mundi omnis Israel salvis fiet, 582.
- J**
- Jacob unde Israelites et Directi nomen accepit, 136.

est, 553. Ab Angele confortata se timeat Esau, 442. Idem typus Christi, *ibid.*

S. Jacobus precipitatus de Templo, 692.

Januarius mensis, unde sic dicitur? 852. Jejunium Manichaei, hæretorum, maximeque Eneratarum saturitate et ebrietate deterius est, 180.

Jerusalem in montibus sita, 23. Tribus omnibus appellatur, 861. Ejus ingratitudo, 48. Tradita Romanis exercitibus, 316, 694.

Iesus illius Nava typus Salvatoris, 741.

Joelis propheta ad tribum Iuda pertinet, non ad decem tribus, 169.

B. Joannis essa Sebaste condita, 8.

Joannes Evangel. ex Hebreo interpretatur, 903.

Jona Columbam et Graciam sonat, 716. Cur de sua elecione doverit, 392, 393, 423. Arguitur a Deo, 393. Typus Christi, 140, 387. Interpretatio veterum super Iosam obscura, *ibid.*

Joppe portus Judæe, 394. Ibi monstrantur saxa in quibus Andromeda ligata fuit, *ibid.*

Juxta Jordanem morantur leones, 884.

Josephus scripsit triumphos Vespasiani et Titii, 171.

Iuda proditoris interitus, 501.

Iudas et Josephus typus Christi, 875. Tribus Iuda undevirum regnum accipere, 132. Tribus duodecim intra Emauth, Epiphanius et terminos Ægypti concluduntur, 320.

Judei tergiversantur in prophetiis de Christo, 831. Varijs Iudeorum captivitates, 300. Eorum solemnitates, 19. Afflictio populi Iudei que? 692, 693. Prohibentur ingredi Jerusalem, *ibid.* Quod offendit Iudeicus populus, dispensationis Dei est, 454, 455. Unum Deum colunt Iudei, sed Trinitatem non agnoscunt, 303. Judei licet idolis non serviant, nec tamen habeant Deum, 31. Quibus cibis vescuntur, *ibid.* Pietas et amor Christi in populum Iudeicum, 394. Quotuplici modo venit Dominus ad populum Iudeum, 665. Iudei sua sponte divisi sunt a Christo, 345. A Deo rejecti sunt, 104. Corporibus filiorum vesci coacti sunt, 178. Principium Iudeorum superbia, 307. Post Dominum oblatum, defecit regnum a Iudeis, 683. Bella Iudeorum intestina, 886. Quadraginta annis post passionem Christi subversi, 886. Buina eorum extreme, 337. Narrantur eorum criminia, et causa iræ Dei, 339. Judei toto orbe peregrini, 312. Eorum prenæ in omni loco, 33. Judei aeterna excaecitate cooperati, 927. Eorum magistri occidentem sequuntur litteram, 231. Rari doctores apud Iudeos tempore Hieronymi, in *præf.* Os. Iudei vocantur Circumcisio, 22. Synagoga Iudeorum fornicaria simul, et adultera, 14. Conversio populi Iudei in consummatione saeculi, 684. Terræ Iudeæ termini, 319. Fountium Iudeæ stocitas, 272.

Judicij diem nec angeli noverunt, nec Filius, 32. Diel judicij severitas quantæ? 181, 188, 215. Judicij dies pavens, 301. Nulla anima est quæ non pavet ad judicium Dei, 540.

Judex injustus notatur, 512. Judicia in portis urbium flebant, 291. Judicia vera quo tempore flauit, 33. Veri judicij signa quæ? 830. Judicium convertit in furorem qui fratus judicat, 321. De perversis judiciis non debemus turbari, 392.

Juliani Apostolæ columnia confutatur, 123. Dictum ethni in interitu Juliani, 660.

Justitia Dei valatur misericordia, 419. Justitia saturat, iniqüitas uteros vacuos derelinquit, 39. Quomodo fructus justitiae vertitur in amaritudinem, 331.

Justus peregrinus est super terram, 695. Ejus constans et inmoderatio, 171. Justus paupertate non superatus, ut iniquum aliquid faciat, laudatur, 241.

Justi loquuntur cum Deo, 529.

L

Lachis urbs idolis dedita, 442. Ad quid Laboramus in terra, 901.

Lamentationes super quo scripsit Jeremias, 904.

Latro cum Christo ingressus est primus in paradiso suni, 865.

Latrunculus, id est, Emissarii, 443.

Leonis natura quæ? 131. Leo non versatur in agris consitis, sed ubi silvæ sunt et inculta humus, 251.

Lex, Spiritu sancto dictante scripta fuit, 808. Quinque Moysis libri tantum a LXX translati, 439. Lectio Legis sine Christo amara, 573. Lex et Prophetæ de Christi passione prædicta, 809. Lex lacrata proprieri munera, 593.

Liddæ Hebrei sapientis fabula, 823.

Libri sacri auro et purpura ornatunt, 841. Liber Judith non ab omnibus receptus, 745. Libri apocryphi doctrina-

dantium, 604. Liberorum apocryphorum nomina et sententiae, 751.

Lingua data est ad laedandum Deum, 101. Lingua Hebreæ matrix omnium Linguarum, 730.

Linteola ad abstergendos sudores, 241.

Locustæ natura, 427, 576, 581. Locusta inimica mortibus, 146. Multitudo locustarum in Palæstina tempore Hieronymi, 186, 195.

Lucri gratia non corripientes, 300.

Luctus doctoris, malus discipulus, 513.

Lugentium etiam Graeci ~~neglective~~ vocant, nos parentula, 95. Consuetudo veterum Lugentium, 340.

Luna sole lumen accipit, 272.

Lupi saeviores nocte vicina, 593.

M

Magistrorum vitio discipli puniuntur, 872.

De Malachil propheta opinione varie, 939. Quo tempore prophetaavit, *ibid.*

Malefici in bonam partem accipiuntur, 586. Malum pro afflictione sumptum, 253. Malitia in Scripturis pro angustia, *ibid.*, 599, 851.

Malogranatum semper intelligitur de Ecclesia, 771, 906.

Manasses egit penitentiam, 673.

Manichæi dogma impium, 583, 619.

Marcionis heresis, 237, 370, 429, 533, 543, 741.

Mare Mortuum unde dictum, 195, 919.

Maria præ ceteris mulieribus illuminata, 671.

Mariti incredibili ignominia exponitur, 533. Extrema ejus miseria, 913.

Martyres conculant adversarios suos, 873. Fama perirent, 344.

Matthæus arguit negligentiæ Scribas et sacerdotes, 488.

Mathematicorum errores damnantur, 680.

Mei non offertur in sacrificiis, 173.

Melchon idolum Ammonitarum, 236, 679.

Medicina extrema x tribuum, et orionum peccatorum quæ? 276. Medicina ars, 61.

Medi et Persæ, unum regnum faciunt, 790.

Memphis olim metropolis Ægypti, 94.

Metalla omnia a Deo creata, 758.

Michael ulti iniquitatum Israel, 784.

Millenioriorum heresis arguitur, 22, 210, 214, 474. Sex Millia annorum, et hora novissima, 478.

Milvus avis rapacissima, 819.

Ministrare viduis et pauperibus, apostolicum, 487.

Misericordie opera, 833, 834.

Ex Moabitum metropoli, tota appellata est provincia, 237, 703.

Moutanus delirat, 533, 589.

Morasthi viculus Palestine, 433.

Mors extremum omnium malorum, 239. Mors mortis, quid? 131. Quodnam discrimen inter mortem et infernum, 132. Timor mortis in homine, et difficultas aveli at hoc mundo, 569. Quod in die judicij futuræ est omnibus, hoc in singulis die mortis impletur, 188. In eo quod non quatinus Deum, mortui sumus, 285. Surgere a Mortuis quid? 500.

Moyses, Aaron, et Maria in uno mense condemnati, 889.

Mulieres sanctæ non leguntur paperisse cum dolore, 483.

Mundus ab ornato nomen habet, 391, 533.

Munera de rapinis quesita Deus non recipit, 303.

In Mysteriis cui renuntiamus, et ad quem convertimur, 322.

N

Natura insensibilis presenti suum Crentrem, 348. Beatum naturæ et gratiæ in defensionem sui servandum, 579.

Quidquid necessitate fit, elto solvit; quod voluntate arripitur, perseverat, 71.

In Nilo naves trahuntur fumibus, 215. Rives Nisi inter Rhinocororam et Pelusium, mare ingreditur, 319.

Ninive magnitudo et ambitus, 415. Ninive subversio, 389, 390. Niuite vocatur nunc Ninus, 535.

Ninus primus in Asia regnavit, 24. Sit nominis conditit civitatem, *ibid.* Hanc vocant Niueni Hebrei, *ibid.*

Nisan mensis prius Hebreorum, 709.

Nobilitas vanæ peribit, 685. Vita ex ea nascenda, *ibid.*

Novatus ab Hieronymo impugnatur, 210, 282. Novatiani, 156.

Numerus verus, qui unius Dei maiestate concluditur, 284. Secundus Numerus in malam partem sumitur, 782. Septenarius sanctus, 282. Octavus saeculus, 782, 783. Nonus in malam partem sumitur, 783. Tricenarius saeculus: et vicesimus non sic, 788. Quadragesimarius convenit peccatoribus, 416. Afflictionem et jejunium denotat, 246. Numeri perfecti, qui? 282.

O

Obscuritas tribus modis nascitur, 23. Odolita urbs Iudea, 443. Oleum quidam arbitrantur in Egypto non gigni, 134. Samaria in oleo fertilissima, *ibid.* Oleo ungebantur prophetæ, *ibid.* Olivæ fructus ad quid utilis, 160. Onocrotalorum duo genera, 710. Opera nostra quando mercedem non habent, 844. Sine mercede sunt ea quæ non sunt in nomine Christi, 846. Apud incredulos, non prosunt bona opera, 768. Deus mutat promissa, si homines mutant opera, 421. Oracula dæmonum falsa, et curatores mörborum, 597. Oratio non polita manu auctoris, redolet negligentiam, 881. Oratores et philosophi velut reges hominum habiti, 419. Eorum præcepta quasi oracula deorum accipiuntur, 420. Difficile credunt in Deum, *ibid.* Orbis status ante et post passionem Christi, 404. Origenes scripsit in Canticum Cantorum, 561. Et tria volumina in Melachiam, 441. In allegoria interpretatione totus est, *ibid.* Dannatur ejus interpretatio, 814. Os pollutum prohibetur facere mentionem nominis Dei, 44. Osee propheta ad x tribus pertinet: non ad tribum Juda, 169. Græci Auctores qui Osee exposuerunt, in *pref.* in Osee.

P

Pace impletur, qui contumelii afficitur, 493. Palatæ, quid? 6. Palmarum in ramis, signum victoriæ, et virtutis præmium, 932. Paumachii nomen, quid significet, 223. Panonias et Dalmatiae regiones vastatæ, 678. Papulæ in labiis post morbum, sanitatis indicium, 536. Parentes vultu tantum hædere scelus est, 519. Pascha, a quo nomen accepit? 530. Pastoris liber, 75. Pastores negligentes notantur, 884, 894. Patimur non fortuitu; sed Dei voluntate, 547. Patris nomen ante adventum Christi occultum fuit, 635. Agnitus Patris et Filii unde venit, 636. Paulus, lupus rapax, 53. Ejus conversio, 290. Quare vas electionis dictus, 86. Auditivum mysteria Trinitatis, 349. Scripsit ad septem Ecclesiæ, 858. Paupertas ticta damnatur, 475. Peccati gradus quatuor, 228. Regna diaboli, diversa peccata, 647. Peccatorum pondus gravissimum, 818. Venæ sunt mortis, 153. Nihil dignum quod possit Deo offerri pro peccato, 503. Pro peccato sanguis proprius digne offertur, *ibid.* Alia poscit, quæ dantibus prosunt, ut, etc., 506. Secundum ordinem peccatorum fit ordo penitentiarum, 437. Ad magna peccata, magna est indignatio, 127, 836. Grande peccatum est odisse corripientem, maxime si amore corripiat, 292. Grande peccatum est, non solum facere malum; sed et diligere, 206. Iniquitas et peccatum in quo differant 89. Peccatoris in conversione quid sit, 690. Victimæ Dei, conversio peccatorum est, 65. Peccatores de Ecclesia expelluntur, 484. Peccatores delicias præteritas vite austerritate compensent, 180. Nec sufficit flere et habitum lugentis assumere, nisi sanctificent jejunium, *ibid.* Ligat Deus pedes Peccatorum ne ab illo fugiant, 126. Patientia Dei eorum salutis occasio, *ibid.* Quomodo eos percutit ad salutem, *ibid.*, 129. Omnis qui peccat, amat tenebras, 254. Peccatorum justa ruina, *ibid.* Cadentibus non insultandum, 454. Causa redditus, *ibid.*, 524.

Perfectum et imperfectum, 215.

Pericula clementia Dei vitamus, 879. Periculum quorum est communis, communis esse debet oratio, 398. Perire non licet propria manu, 402.

Peritia juvenilis et senilis multum distant inter se, 361.

Persecutiones non sive Dei voluntate, 408.

Persecutores in hoc sæculo a Deo puniti, 923.

Perurbationes quatuor notantur in homine, 171. Nullares ita inebriat, ut animi perturbatio, 173.

Peterus, quid? 825.

Petrus et Jacobus columnæ Ecclesiæ, 351. Eorum au-

cloritas sequenda, *ibid.* Petri infidelitas onus grave, 556. Phantasia vix aut numquam in bonam partem sumitur, 651, 652.

Philadelphia olim Amana vocata, 572.

Ad Philemonem Epistola laudata, 362.

Philistini alienigenæ dicuntur nomine sibi proprio, 230.

Philosophorum, ortorum et poetarum consuetudo, 234.

Pietas, abominatione peccatori, 293.

Pilæ medicorum usus, 688.

Plausta ferrea ad trituram, 226.

Pluvia in fine mensis Junii, et in mense Julio non videtur in Iudea, 150, 172.

Poenitentia signa explicantur, 524. Quod facit baptismus, hoc facit poenitentia, 140, 156. Locus apud poenitentia et confessioni, templum est et altare, 193. Contioenita in operibus iœnitentia requiritur tamquam necessaria, *ibid.* Poenitentia morti et inferis comparata, 292. Scriptura horatur ad iœnitentiam, licet veitia non detur omnibus, 191. Nemo sit securus de poenitentia, 325. Poenitentia nostra Deum mutat, 191. Aliorum pena, alios ad poenitentiam provocat, 508. Sollicitudo veri poenitentis quæ? 505, 577. Girogressus ejus, 597. Magna insania, nolle converti, dante Deo locum poenitentia, 84. Poenitentis gaudens patitur, modo veniam mereatur, 639. Intantum Deus recipit poenitentes, ut vocet eos populum suum, etc., 200. Eis respondet, 136. Debet poenitens multitudinem peccatorum, multititudine exquære virtutum, 580.

Poetarum fabulæ, ridicula et portentosa mendacia, 288.

Poeta gentilis furatus est sententiam Amos prophetæ, 290.

C. Pompeius primus Iudeam cepit et templum, 896.

In Poëtis pectore et corde veritas et doctrina debent esse, 34.

Porta piscium quæ? 684. Duplices portæ, mortis et vita, 292. Virtutes portæ sunt, *ibid.*

Possessio terrena non est hominis rationalis, 616.

Precibus Dei ira retinetur, 889.

Principes dat Deus, ut populum corripiant delinquenter, 96.

Privilegia singulorum, non possunt facere legem communitatem, 400.

Profectus noster, Domini victoria est, 803.

Prophetæ dicti videntes, 56, 551. Deus locutus est in prophetis, et in Evangelii, 521. In prophetis divinationis est veritas, 523. Eorum scripta, licet saecula, humilia sunt ad comparationem prophetæ ad ventus Christi, 473. Eloquium Dei ad eos intrinsecus est, 608. Intellegunt universa quæ loquuntur, 535. Cur praesens tempus non negligunt? 5. Non omnia Deus revelat prophetæ, 553. Dei Spiritu loquuntur, 460, 491. Cilicium habitus prophetarum, 909. Non idem ordo xii prophetarum apud LXX interpretes, ac apud Hebreos, 163. Quatuor prophetæ eodem tempore prophetabant, 389. Sextadecim prophetarum etymologia, 165. Osee et Joel iisdem temporibus prophetarunt, 169. Aggæus et Zacharias eodem anno prophetaverunt, 779. Consuetudo prophetarum, cum loquuntur contra Babylonem, 383. Unde oritur obscuritas prophetarum, 550. Ars rhetorica in prophetis, 70. Obscuritas prophetæ, et difficultas explanationis, 162. Omnis prophetæ visio dicitur, 140. Aliud prophetæ, aliud divinatio, 472. Ubi prophetæ de Christo manifesta est, nihil amplius requiratur, 856. Omnis prophetarum chorus Christi praedical passionem, 985.

Propontidis angustiae Chalcedonem et Byzantium dividunt, 878.

Providentia Dei non ignoratur, licet ignoretur ejus veritas, 397. In singulariis hominibus providentia, in animalibus currit generalis Dei dispensatio, 604. Negantes providentiam arguantur, 688.

Psalterium Lyrico more compostum, 631.

Psylli populi Libyæ in Africa, 167. Spiritualis sibi vultus exhiberi cupit Hieronymus, *ibid.*

Pudicitia inter deficiens non servatur, 457.

Pulex omnia membra habet, 146.

Puteus et cisterna qui differant, 1.

Q

Quadragesimæ dedicatio, 416. Quadragesimæ tres, ei jejunia hæreticorum, 750.

Quintilianus scripsit xii libros institutionis Oratoria, 361.

In Quis et Quid Scripturæ idioma, 256, 463, 568.

R

Rachel typus Ecclesiæ, 142.

Raritate quod dulcescit, assiduitate in amaritudinem vertitur, 152.

Recordationis Dei utilitas, 412, 413.
 Reges Christiani persecutores Ecclesie, pejores Jero-boam, 332. Imperia regum, dura dicuntur, 82.
 Regna quomodo sibi successerunt, 791.
 Religio unde dicta, 330.
 Reprobi in mundo diu vivere, vitam putant æternam, 3.
 Reseph, dæmon, 641.
 Rhetorum mos in loquendo, 118.
 Romulus sui nominis condidit urbem, 223. Ibi Tarquinius Superbus septimus a Romulo regnavit, 737. A Bruto fuit expulsus, *ibid.* Ab eo tempore usque ad Julianum Cæsarem rempublicam rexerunt consules per annos 364, *ibid.* Romanorum bella civilia, 477. Romani imperatores in Judeæa clementes vel terribiles, 822. Romanorum crudelias in Judeos, 883.
 Rhinum vocat Hieronymus hydram et scorpium, etc., 59, 167, 364, 629. Hunc hydropsi laborasse notat, *ibid.* Sardanapalum appellat, 582.

S

Sabaim gens trans Indianam, de qua fuit Regina Saba, 46. Ex Sabaim thus venire perhibetur, *ibid.*
 Sabæos quidam, Arabes suspicuntur, *ibid.*
 Sabbathi sacrificatio in quo posita, 283.
 Sabbathi sancta, et non sancta quæ? 313.
 Sacerdotum officium est de Lege respondere, 760. Qui eam ignorat non est sacerdos, *ibid.* Sanguinem Domini populi dividunt, 718. Quomodo agunt impie in Legem Christi, *ibid.* Permititur ut vivant de altari, 472. Quomodo dicuntur comedere peccata populi, 37, 38. Non inveniuntur scidisse Ecclesiam et populos seduxisse, præter sacerdotes et prophetas, 97. Sicut latrones viatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt, 65. Populus traditur adversariis vicio sacerdotum, 873.

Sacerdotis idolorum vocantur prophetæ, 907.

Non Sacrificiorum magnitudinem, sed offertenium merita causasque Deus dijudicat, 503.

In sæculi rebus non lugendum, 481. Res sæculi et omnia corpora per momenta fluunt, 313. Nihil fugacius sæculo, rebusque sacculi, *ibid.*

Salevis natura ex medicorum sententia, 939.

Salus universorum die tertia reprobatur, 61.

Samaria in uberrimo loco sita, 442. Cur, et a quo Se-baste dicta, 363. In Samaria ossa S. Joannis condita, 437.

Sancti viri dicuntur angeli, 803. Vocantur laudes propter duritiam tribulatioum, 867. Viri sancti constantia, 521. Cor Viri sancti in Dei tutela quiescit, 640. Vir sanctus exerceri desiderat, 892. Sancti in judicio absque formidine non erunt, *ibid.*

Sanguis quomodo sumitur in Scriptura, 695. Bestiae semper sitiunt Sanguinem semel gustatum, 607.

Stannum alta metalla ab igne defendit, 811.

Sapientie liber inscriptus nomine Salomonis, 902. Sapientia vera perire non potest, 250.

Sarraceni venerabantur Luciferum, 505.

Sauconiaris quid? 425.

Saul unctus fuit in regem in Galgala, 44. Non ex voluntate Dei rex factus, sed ex populi errore, 82.

Scarabeus, vermis stercoris, 619.

Scenopagis, festivitas Judæorum, 139.

Scripturæ a Spiritu sancto editæ, 520. Triplex earum intelligentia, 270. Quidquid in Scripturis sanctis dicitur, tuba est, grandi voce aures creditum penetrans, 238. Simplicitas queritur in expositione Scripturarum, 309. Quo auxilio utendum in aperiendis secretis Scripturæ, 25, 441. Consutudo Scripturæ, et nostra, 596. Nefas est dicere quod Scriptura mentitur, 543. Doctrina Scripturarum, murus firmissimus, 580. Eruditio Scripturarum germinat virginis, 869. Apostoli in recitandis Scripturis, non verba, sed sensum sequuntur, 306. Quare Apostolus juxta LXX testimonio Scripturæ usus sit, 612. Nihil sic percutit, ut testimonium de Scripturis sumptum, 868. Quare difficilis Scriptura sancta, 574. Abusus testimoniorum Scripturarum damnatur, 271. Lectio Scripturarum, paradius, 935. Ex ea flores diversi coliguntur, *ibid.* Quando Scripturæ prosunt legenti, 454. Non prosunt, nisi facienti, 763. Quasiam Scripturas hæretici probant, quasdam reprehobant, 314. Coacta expositi Scripturarum, 459, 467. Foris est litteralis sensus, in medulla spiritualis, 281.

Sculptura in quo differt a conflatura, 627, 628.

Seir regio, quæ? 371.

Senectus multa secum affert et bona et mala, 263.

Senex ante Abramam nullus appellatus, 839.

Sennaar campus est Chaldeorum, 820.

Per Sensus ingredi in animam hostes desiderant, 190,

A 374. Quinque Sensus portæ sunt Ninive, 579. Has portas aperit voluptati deditus, *ibid.*

Septimi numeri Sacraenta, 283.
 LXX non sibi colla-rent, 453.

Duo Seraphim celebrant mysterium Trinitatis, 634.
 Sermonis diuini consuetudo in historiæ veritate exprimentia, 118. Contemptus sermonis Dei in quo positus, 835. Quando sermones Dei boni sunt, 453.

Servorum est non diligere, sed timere, 400.

Settimi, quid? 215, 502. Tabernaculum Dei in lignis Settim fuisse perfectum legitur, *ibid.* Vasa torcularium ex eisdem lignis sunt, 215. Hæc ligna in locis cultis et solo Romano, absque Arabiæ solitudine non inveniuntur, *ibid.*

Siclus quot obolos habet, 472.

Sinus et colpus, quid? 81.

Socrus et nurus invicem se oderunt, 519.

Sol xii mensibus ex let anuum cursum, 272. Sol pendens in cruce Dominum suum spectare non ausus est, 340.

Solidudinis ultimæ signum notatur, 113.

Sortibus non statim credendum, 398. Voluntas Dei regit sortes incertas, 399.

Spatia viarum unaquæque gens appellat suis nominibus, 215.

Spes nostra certa est, 731. Vana Spes in pluribus, 747. Nemini credendum, neque in aliquo sperandum, licet alii subiiciantur, 519, 520.

Spiritus sanctum quidam hæretici creatum volunt, 280.

Spiritus sanctus nec venundari, nec emi potest, 473. Spiritus, anima et corpus in unum sanctum Spiritum redi-guntur, 85. In nomine Salvatoris, Spiritus sancti dona descendunt, 204. Spiritus quomodo in bonam et in malam partem sumitur, 461, 629. Mali spiritus et contrariae protestates, ministri Dei, 199. Adversarias protestates Dominus provocat ad judicium, et disceptat cum eis pro populo suo, 207.

Statuæ et tituli, quid? 105.

Stephani Martyris verba defenduntur, 306.

Strubionis natura, 438.

Sancta Superbia, quæ? 687. Superbia in extensione colli ostenditur, 718, 719. Prodest superbis humiliari 614. Ante adventum Christi omnes fræ superbi, 642.

Superborum confidentia diem judicii expectantium 300.

Sycamina, quid? 534.

T

Tacitus vitas Cæsarum exaravit, 914.

Tactus pro vexatione sumptus, 797.

Tatianus Encratitarum princeps, 247. Vinum ascrebat non esse bibendum, *ibid.*

Templi subversio quo tempore facta est 880. Semper tempus est ædificandi in nobis templem Domino, 742.

Temporis definitio juxta Stoicos, 743.

Tentationes et injuriae pro remedio adhibentur, 580. Videtur Deus nos repellere, quando relinquit tentationi, 753.

Tertullianus scripsit contra Marcionem, 361.

Testamentum utrumque unius Dei est, 619. Duo Testamento magis vicina quam unita, 916. Lectio veteris et novi Testamenti vice Domini, 163. Hæretici negantes vetus Testamentum, 199, 787.

Testudo non tam ambulat quam movetur, 143.

Thars's civitas Ciliciae, 393. Quidam locus Indiæ hoc nomine donatur, *ibid.*

Thecue oppidum quod sex millibus ad meridianam plazam abest a Bethleem, 221. Maxima erenu vastitas post Thecue, *ibid.* De hoc oppido fuit Amos propheta, *ibid.*

Theodoitio et Symmachus Ebionitæ, et semichristiani, 536.

Theophrastus scripsit in volumina de Amicitia, 517. Est et de ea Ciceronis liber, *ibid.*

Theraphim, quid sunt? 32.

Timon Athenis quid egerit? 528.

Timorem et cultum Dei magis suscipit ætas vicina morti, 180.

Tobias liber non habet in Canone, 389.

Thomyris regina Massagetarum, 778. Hæc Cyrus interfecit, *ibid.*

De Translationis diverse causis loquitur Hieronymus, 226.

Tribus due, cur dictæ Judas, 286, 287. Tribunum Judæ et Benjamin magna pars in Christum credidit, 12. Tribus decem ob populi multitudinem, pristinum nomen Israel obtinuerunt, 221, 287. Decem tribuum numquam soluta captivitas, 9.

SS. Trinitatis mysterium laudatum, 283, 756. Cognitum, 666. In mysterio SS. Trinitatis nihil est tenebrosum, 413, 733. Vera puritas in nomine SS. Trinitatis, 753. Arguuntur qui negant Trinitatem, et qui duplice Deum adiunxit, 96. SS. Trinitas laeditur a Judeis, 487.

Tubus usus in sacris Scripturis diverso modo descriptus, 187, 188.

Tullius philosophus et orator, 538. Scripsit de virtutibus cardinalibus, 792.

Tumultus, quid? 468.

Typus et historia quomodo differunt, 124.

Tyrif nominantur fratres Iudeorum, 233. Alexander Tyrus ex insula peninsula fecit, *ibid.*, 596.

U

Uncus inventitur idem homo frequenter, 685.

Upupa sporcissima est, 819, 820.

Urse natura, 148.

V

Væ, pœnarum est ultimum, 298. Inquirere duplex Væ, quid? *ibid.* Planctus, carmen, et Væ, quibus convenient, 281, 282.

Valentio et Basilidis dogma impium, 545.

Vallis Josaphat, 208. Juxta Iezraelim Vallis est quæ plusquam derem millium passibus tenditur, 7.

Vasa templi Domini posuerunt Chaldei in templo Bel, 299. Romæ templo pacis ædificato, vasa templi in hoc dehinc consecravit Vespasianus et Titus, *ibid.*

Venator dumquam in bonam partem legitur, 494.

Verba ipsa, non tantum res, cernuntur, 365, 364.

Veritas somper supra est, 134. Una veritate surgente, multa mendacia destruentur, 262.

Via dextra et sinistra quæ? 900.

Vitæ munus a Salvatore laudatum, 505.

Vitrum in mysteriis bibitur, 357. Quomodo vinum in potantem sœvit, 613.

Virga pastorali quinam indigenit? 527.

Virgilius primus Homerus apud Latinos, 520. De Virgilio quid traditum, 881.

Virginis et conceptus et partus Achaz regi ostenditur, 259. Bonæ virgines et malæ, quæ? 343. Virgo quæ erravit non habet suscitantem, 283. Ob leve peccatum non potest suscitar, 282.

Virgines Elias, Eliseus, Jeremias, et Joannes Baptista, 876.

Propria Visoera violare, et viscera misericordie, quid sit? 239.

Humanæ Vitæ spatia septem, 314. Vitam præsentem pauci despiciunt, 811. Vitam magis merentur qui mori volunt pro aliis, 392. Vita solitaria in quibus laudabilis, 528.

Vitis non putata, in frondes luxuriat, 103.

Vitæ dulcia sunt, 173. Quatuor sunt quibus impugnatur, 563. Ex his multa alia originem ducunt, *ibid.* Vitæ sunt Idola nostra, 240. Prædicta videtur, et defecta, 313. Libenter appendiimus vitæ nostris, 108. Vitæ in virtutes quomodo mutantur, 929, 930. Virtutes quatuor cardinales dicuntur scuta virtutum, 565. Virtutum connoxio, 34. Persecutio, virtutum profectus est, 707. Virtutes pristinæ non prouunt facient malum, 183. Per virtutes nostras Dominus coronatur, 829. Ex virtutibus nomina imponuntur, 431. Virtutes et Vitæ quibus nos efficiunt similes? 687. Numquam tutæ est humana fragilitas, et quanto virtutibus crescimus, tanto magis timere debemus, 196. Omne tempus in quo non virtutibus deservimus, reputatur in nihilum, 743. Major virtus injuriam facere non posse quam sustinere, 551.

Vitulæ laboriorum, qui? 158. Tradunt Hebrei vitulos auros a sacerdotibus furto sublatos esse, et pro his æneos repositos, 159.

Volvola, quid? 334.

Voluptas insatiables, 39. Ebrietas dicitur, 173. Pervertit sensum, 39. Nihil forte in viris voluptati deditis, 577.

Vultus pallor, unde? 274.

X

Xenocrates scripsit de gemmarum lapidumque naturis, 328.

Z

Zachæus quadruplex reddidit, quod raparet, 502.

Zacharia propheta obscurus, et ister xii longissima, 777.

Zelus accipitur in bonam partem, 536.

Zorobabel typus Salvatoris, 74.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

OPERUM HIERONYMI TOMUS V.

<i>Præfatio.</i>	
COMMENTARIA IN EZECHIELEM.	15
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
EZECHIELIS	
CAPUT PRIMUM, 17. — CAP. II, 31. — CAP. III, 35. —	
CAP. IV.	42
LIBER SECUNDUS.	51
EZECHIELIS	
CAP. V, <i>ibid.</i> — CAP. VI, 57. — CAP. VII.	63
LIBER TERTIUS.	73
EZECHIELIS	
CAP. VIII, <i>ibid.</i> — CAP. IX, 85: — CAP. X, 91: — CAP.	
XI, 93. — CAP. XII.	102
LIBER QUARTUS.	107
EZECHIELIS	
CAP. XIII, <i>bid.</i> — CAP. XIV, 116. — CAP. XV, 122. —	
CAP. XVI.	123
LIBER QUINTUS.	139
EZECHIELIS	
CAP. XVI CONTINUATOR, <i>ibid.</i> — CAP. XVII.	160
LIBER SEXTUS.	163

EZECHIELIS	
CAP. XVIII, 167. — CAP. XIX, 182. — CAP. XX.	186
LIBER SEPTIMUS.	199
EZECHIELIS	
CAP. XXI, 201. — CAP. XXII, 208. — CAP. XXIII,	214
— CAP. XXIV.	224
LIBER OCTAVUS.	231
EZECHIELIS	
CAP. XXV, 232. — CAP. XXVI, 240. — CAP. XXVII.	246
LIBER NONUS.	263
EZECHIELIS	
CAP. XXVIII, <i>ibid.</i> — CAP. XXIX, 276. — CAP. XXX.	286
LIBER DECIMUS.	293
EZECHIELIS	
CAP. XXXI, 297. — CAP. XXXII, 304. — CAP. XXXIII.	317
LIBER UNDECIMUS.	323
EZECHIELIS	
CAP. XXXIV, 326. — CAP. XXXV, 333. — CAP. XXXVI,	
336. — CAP. XXXVII, 343. — CAP. XXXVIII, 351. — CAP.	
XXXIX.	363
LIBER DUODECIMUS.	369
EZECHIELIS	
CAP. XL, <i>ibid.</i> — CAP. XLI.	393

LIBER DECIMUS TERTIUS.	403
<i>REMBELLIUS</i>	
CAP. XLII, <i>ibid.</i> — CAP. XLIII, 414. — CAP. XLIV, 427.	
— CAP. XLV.	444
LIBER DECIMUS QUARTUS.	447
COMMENTARIA IN CAP. XLV CONTINUATIO.	<i>Ibid.</i>
CAP. XLVI, 466. — CAP. XLVII, 466. — CAP. XLVIII,	
481	
COMMENTARIA IN DANIELEM.	491
Prologus.	<i>Ibid.</i>
INCIPIT LIBER.	493

DANIELIS

CAPUT PRIMUM, <i>ibid.</i> — CAP. II, 498. — CAP. III, 503. — CAP. IV, 512. — CAP. V, 518. — CAP. VI, 523. — CAP. VII, 527. — CAP. VIII, 533. — CAP. IX, 539. — CAP. X, 553. — CAP. XI, 557. — CAP. XII, 575. — CAP. XIII, 580. — CAP. XIV.	584
TRANSLATIO HOMILIARUM ORIGENIS IN JEREMIAM ET EZECHIELEM.	<i>Ibid.</i>
Prologus.	<i>Ibid.</i>
HOMILIA IN JEREMIAM.	583
HOMILIA PRIMA. — In hunc locum : <i>Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam, filium Chelciae.</i>	<i>Ibid.</i>
HOMILIA II. — De eo quod scriptum est : <i>Fugite de meo Babylonis.</i>	598
HOMILIA III. — De eo quod scriptum est : <i>Et contritus malleus universæ terræ.</i>	606
HOMILIA IV. — De eo quod scriptum est : <i>Clamavit per dix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum iudicio. In medio dierum ejus derelinquit eum, et novissimus suis erit insipiens.</i>	613
HOMILIA V. — De eo quod scriptum est : <i>Qui fecit terram in fortitudine sua.</i>	623
HOMILIA VI. — De eo quod scriptum est : <i>Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, dicens : Audi verba testamenti huic, etc.</i>	632
HOMILIA VII. — De eo quod scriptum est : <i>Exterminata est exterminio omnis terra; et in istud : Cinctorium.</i>	637
HOMILIA VIII. — De eo quod scriptum est : <i>Notum fac mihi, Domine, et cognoscam, etc.</i>	642
HOMILIA IX. — De eo quod scriptum est : <i>Omnis uter implebitur vino, etc.</i>	647
HOMILIA X. — De eo quod scriptum est : <i>Quis parcel super te, Jerusalem, etc.</i>	660
HOMILIA XI. — De eo quod scriptum est : <i>Heu mihi ! ego mater, etc.</i>	663
HOMILIA XII. — De eo quod scriptum est : <i>Ecce ego multo piscatores multos, dicit Dominus, etc.</i>	676
HOMILIA XIII. — De eo quod scriptum est : <i>Quomodo conversa est in amaritudinem vittis aliena, etc.</i>	684
: HOMILIA XIV. — De eo quod scriptum est : <i>Et dico Domini minus ad me in diebus regis Osiae, etc.</i>	686
HOMILIAE IN EZECHIELEM.	691
HOMILIA PRIMA. — De prima visione Ezechieli.	<i>Ibid.</i>
HOMILIA II. — De eo quod scribitur : <i>Fili hominis, propheta super prophetas Israel, qui prophetant de corde suo, etc.</i>	707
HOMILIA III. — De eo quod scriptum est : <i>Fili hominis, confirmata faciem tuam super filias populi tui, que prophetae sunt de corde suo, etc.</i>	712
HOMILIA IV. — De eo quod scriptum est : <i>Terra cum peccaverit nisi, ut prævaricetur prævaricante, extinguitur manum meam super eam, etc.</i>	719
HOMILIA V. — De eo quod quatuor ultiones pessime, id est, gladius, fames, bestia mala, et pestilentia indesecatur super terram peccatricem; et de parabolâ qua dicitur : <i>Fili hominis, quid habet ligno vitis?</i>	729
HOMILIA VI. — De eo quod dicitur : <i>Fili hominis, nos fac Jerusalem abominationes suas, etc.</i>	734
HOMILIA VII. — De eo quod dicitur : <i>Sunens de vestimentis meis fecisti tibi excelsa, etc.</i>	743
HOMILIA VIII. — De eo quod scriptum est : <i>In quo constitutum cor tuum, illi Dominus Deus, cum facies tu hac omnia opera meretricis procacis, etc.</i>	749
HOMILIA IX. — De eo quod dicitur : <i>Mater vestra Cethæa, et pater Amorræus, etc.</i>	753
HOMILIA X. — De eo quod scriptum est : <i>Ergo et tu confundere, et porta ignoritiam tuam, etc.</i>	760
HOMILIA XI. — De eo quod dictum est : <i>Fili hominis, propone ænigma, et dic parabolam ad domum Israel, et dices : Aquila magnarum alarum, etc.</i>	766
HOMILIA XII. — De eo quod scriptum est : <i>Fili hominis, dic ad dominum exasperatitem, Nescitis quid ista significent.</i>	772
HOMILIA XIII. — De eo quod dicitur : <i>Fili hominis, leva plancum super regem Tyri, et pone faciem tuam contra Sidonem.</i>	777

HOMILIA XIV. — De eo quod dicitur : <i>Porta hæc clausa erit; non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus transibilis per eam.</i>	784
Admonitio in tractatum sequentem.	787
IN LAMENTATIONES JEREMIAE TRACTATUS. <i>Ibid.</i>	
Ad tomum V operum Hieronymi Index analyticus.	793
OPERUM HIERONYMI TOMUS SEXTUS.	
Præfatio.	809
COMMENTARIA IN OSEE.	<i>Ibid.</i>
Prologus.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	819
OSEE PROPHETÆ	
CAPUT PRIMUM, <i>ibid.</i> — CAP. II, 829. — CAP. III, 841. — CAP. IV, 843. — CAP. V.	856
LIBER SECUNDUS.	859
OSEE PROPHETÆ	
CAPITIS V CONTINUATIO, <i>ibid.</i> — CAP. VI, 862. — CAP. VII, 872. — CAP. VIII, 882. — CAP. IX, 890. — CAP. X.	901
LIBER TERTIUS.	903
OSEE PROPHETÆ	
CAPITIS X CONTINUATIO, <i>ibid.</i> — CAP. XI, 914. — CAP. XII, 923. — CAP. XIII, 931. — CAP. XIV.	910
COMMENTARIA IN JOELEM.	947
Prologus.	<i>Ibid.</i>
JOELIS PROPHETÆ	
CAPUT PRIMUM, 949. — CAP. II, 962. — CAP. III.	979
COMMENTARIA IN AMOS.	989
Prologus.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
AMOS PROPHETÆ	
CAPUT PRIMUM, 990. — CAP. II, 1012. — CAP. III.	1013
LIBER SECUNDUS.	1021
AMOS PROPHETÆ	
CAP. IV, 1023. — CAP. V, 1036. — CAP. VI.	1037
LIBER TERTIUS.	<i>Ibid.</i>
AMOS PROPHETÆ	
CAPITIS VI CONTINUATIO, <i>ibid.</i> — CAP. VII, 1068. — CAP. VIII, 1078. — CAP. IX.	1086
COMMENTARIA IN ABDIAM.	1097
Prologus.	<i>Ibid.</i>
ABDIÆ	
CAPUT UNICUM.	1099
COMMENTARIA IN JONAM.	1117
Prologus.	<i>Ibid.</i>
JONÆ	
CAPUT PRIMUM, 1119. — CAP. II, 1131. — CAP. III, 1138. — CAP. IV.	1141
COMMENTARIA IN MICHAÆAM.	1151
Prologus.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	1153
MICHAÆ	
CAPUT PRIMUM, <i>Ibid.</i> — CAP. II, 1165. — CAP. III, 1178. — CAP. IV.	1183
LIBER SECUNDUS.	1189
MICHAÆ	
CAPITIS IV CONTINUATIO, <i>ibid.</i> — CAP. V, 1193. — CAP. VI, 1205. — CAP. VII.	1215
COMMENTARIA IN NAUM.	1231
Prologus.	<i>Ibid.</i>
NAUM PROPHETÆ	
CAPUT PRIMUM, <i>Ibid.</i> — CAP. II, 1243. — CAP. III.	1253
COMMENTARIA IN ABACUC.	1273
Prologus.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	1275
ABACUC PROPHETÆ	
CAPUT PRIMUM, <i>Ibid.</i> — CAP. II.	1288
LIBER SECUNDUS.	1307
ABACUC PROPHETÆ	
CAP. III.	
COMMENTARIA IN SOPHONIAM.	133
Prologus.	<i>Ibid.</i>
SOPHONIAE	
CAPUT PRIMUM, <i>ibid.</i> — CAP. II, 1357. — CAP. III.	1372
COMMENTARIA IN AGGÆUM.	1387
Prologus.	<i>Ibid.</i>
ZACHARIÆ	
CAPUT PRIMUM, 1388. — CAP. II.	1401
COMMENTARIA IN ZACHARIAM.	1413
Prologus.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	1417
ZACHARIÆ	
CAPUT PRIMUM, <i>ibid.</i> — CAP. II, 1429. — CAP. III, 1435. — CAP. IV, 1440. — CAP. V, 1447. — CAP. VI.	1451
LIBER SECUNDUS.	1453
ZACHARIÆ	
CAPITIS VI CONTINUATIO.	<i>Ibid.</i>

CAP. VII.
CAP. VIII.
CAP. IX.
CAP. X.
LIBER TERTIUS.

ZACHARIE

CAP. XI.
CAP. XII.
CAP. XIII.
CAP. XIV.
COMMENTARIA IN MALACHIAM.
Prologus.

MALACHIE

CAPUT PRIMUM.
CAP. II.
CAP. III.

1458	CAP. IV.	1574
1463	DEFENSIO ERUDITIONIS HIERONYMIANÆ AUCTORE	
1479	MARTIANO.	1577
1489	<i>Admonitio.</i>	<i>Ibid.</i>
1497	CAPUT PRIMUM. — De absoluta Hieronymi eruditione, deque imperitia Joannis Clerici.	1578
1498	§ I. De Græca eruditione S. Hieronymi.	<i>Ibid.</i>
1508	§ II. De Hebraica eruditione S. Hieronymi.	1583
1517	CAP. II. — De sinceritate et utilitate novæ Operum S. Hieronymi editionis, deque Imperitia ac malevolentia	
1521	Quæstionum Hieronymianarum Joannis Clerici.	1590
1541	Index aliquot insigniorum mendaciorum et fallacium conclusiuncularum Joannis Clerici.	1603
1543	<i>Index analyticus in tomum sextum Operum Hieronymi.</i>	
1552		1607
1564		

FINIS TOMI VIGESIMI QUINTI.

